

Almora-1
Shelf-4

2

५. ५९९०

॥ अथ श्रीब्रह्मवैवर्त महापुराणं प्रारभ्यते ॥

अस्य ग्रन्थस्य सर्वेऽधिकारा राजनियमतः "श्रीवेङ्कटेश्वर" यन्त्रालयाधीशाधीनाः सन्ति ।

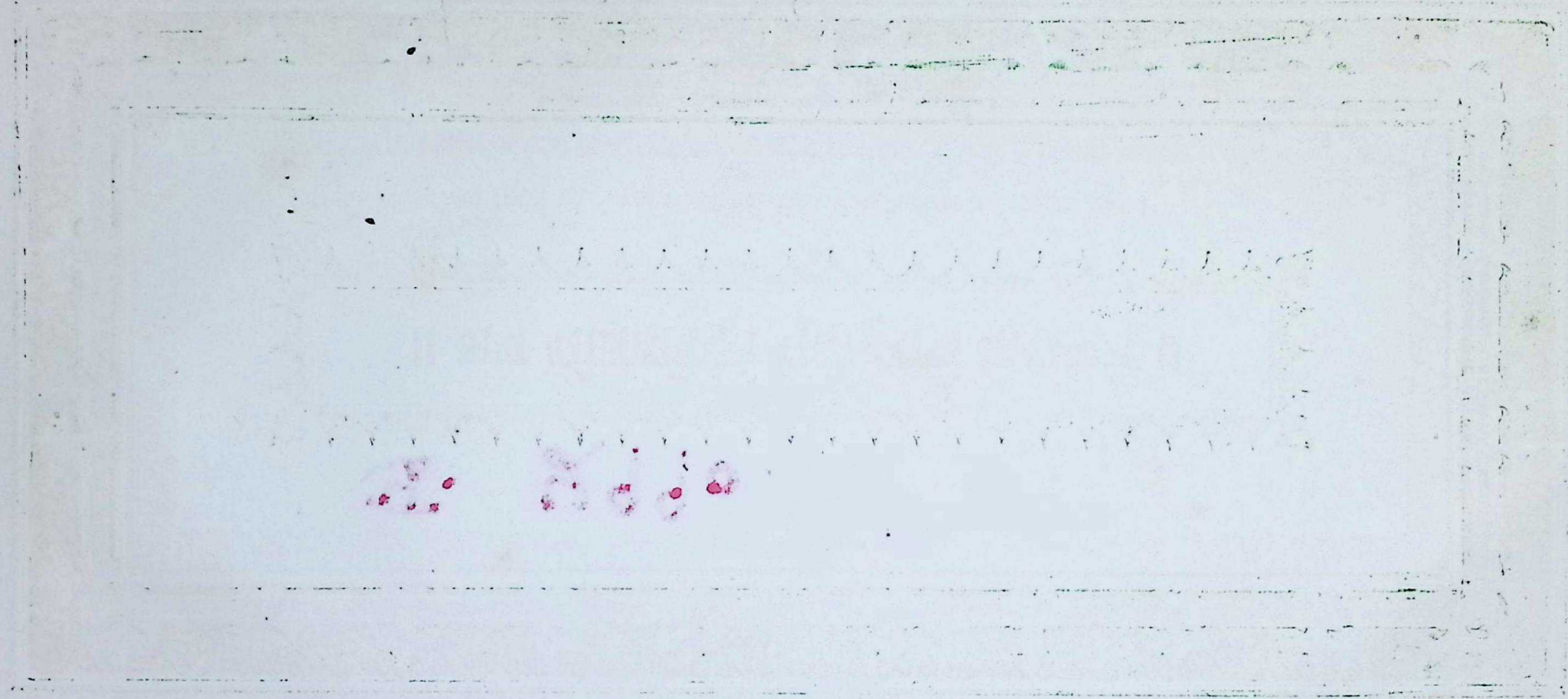
मूल्य रु. १५०/-

५९९०

प्रस्तावना ।

यत्किञ्च भक्तभक्त्याभिलाषुकेण तत्रभवता नारायणेन दयार्द्रचेतसा संसारार्णवनिमग्नानां कायकोषाद्यतिक्रूरमकरादिभिर्भूयोभूयो भक्ष्यमाणाङ्गानां मोहादिवृहत्तरतरङ्गेतस्ततः परिचालनपरिहृष्यमानमानवानामुद्धारकते चत्वारो वेदाः प्रागेव प्रादुर्भावयामासिरे । तदनु च व्यासादिमहर्षिरूपिणा षट् शास्त्राणि तथयितानीति तत्तदुद्धारचरितैर्न के मनीषिणः संजानतेतराम् । अथ चाल्पीयः प्रयासैर्भवाद्ध्युत्तितीर्षुकृतये भगवदवतारादिसञ्चारितसद्दर्शनपूरितानि मित्रवदुपदेशप्रचुरसत्कथागुम्फितानि “सृष्टिश्चैव विसृष्टिश्च स्थितिस्तेषां च पालनम् । कर्मणां वासना वार्त्ता मनूनां च क्रमेण च ॥ वर्णन प्रलयानां च मोक्षस्य च निरूपणम् । उत्कीर्तनं हरेरेव देवानाञ्च पृथक्पृथक् ॥ दशाधिकं लक्षणं च महताम्परिकीर्तितम्” इति स्वलक्षणलक्षिता न्यष्टादशमहापुराणानि महर्षिव्यासरूपेण श्रीभगवतैव प्रणिन्यिरे । तानि च “निस्ताराय तु लोकानां स्वयं नारायणः प्रभुः । व्यासरूपेण कृतवान्पुराणानि महीतले ॥ पठनाच्छ्रवणाद्येषां नृणां पापक्षयो भवेत् । धर्माऽधर्मपरिज्ञानं सदाचारप्रवर्त्तनम् ॥ गतिश्च परमा तद्वद्भक्तिर्भगवति प्रभौ” इति पाद्योक्त्या भगवत्स्वरूपव्यासमहर्षिप्रणीतानि पठनश्रवणादिभिर्धर्माऽधर्मपरिज्ञानेन सदाचारप्रवृत्त्या भगवद्भक्त्युत्पत्त्या च मोक्षसाधकानि, “इतिहास पुराणानि पञ्चमो वेद उच्यते” इति महदुक्त्या साक्षाद्वेदस्वरूपाण्येति भूरिगुणत्वेन वर्णयितुमशक्यत्वात्प्रकृतमेवाभिधीयते किञ्चित् । तत्राष्टादशमहापुराणेषु ब्रह्मवैवर्त्तारूपमिदं महापुराणं ब्रह्मखण्ड—प्रकृतिखण्ड—गणपतिखण्ड—श्रीकृष्णजन्मखण्डाऽऽत्मकमखण्डभूमण्डलप्रसिद्धमेव । अत्रचाशरणशरणराधारमणगोलोकराजश्रीकृष्णतः सर्वेषां भुवनानां सृष्टिस्थितिलयानां सर्गप्रतिसर्गमन्वन्तरवंशानुचरितानां ब्रह्म—प्रकृति—गणपति—शङ्करादिदेवानामुत्पत्त्यधिकारचरितानां च नारायणनारदसंवादद्वारा विस्तरेण वर्णनम् । अन्तिमे श्रीकृष्णजन्मखण्डे च श्रीमत्परब्रह्मश्रीकृष्णचरितानामतिविस्तरतया भक्तजनमानससम्पदाऽऽधायकवर्णनम् । तदेतद्ब्रह्मवैवर्त्त महापुराणपुस्तकं लवपुर (लाहोर) राजधानीनिवासिथीठाकुर महानुचन्द्रतः समुपलभ्य प्रतिपुस्तकैः शास्त्रिद्वारा संशोध्य पाठान्तरैस्तस्योज्य मया मुम्बय्यां स्वकीये “श्रीवेङ्कटेश्वर” (स्टीम्) मुद्रणयन्त्रालये सीसकोत्तमाक्षरैः पुष्टममृणपत्रेषु संमुद्रय प्रकाश्यते । तदेतद्ब्रह्मवाचनभावणादिभिः कृतार्थयन्तु मामनुग्राहका ग्राहका इति भृशमभ्यर्थयते—

क्षेमराज—श्रीकृष्णदास—“श्रीवेङ्कटेश्वर” (स्टीम्) यन्त्रालयाध्यक्षो—मुम्बई—स्थः ।

ब. वै.

॥ १ ॥

॥ श्रीः ॥

अथ श्रीब्रह्मवैवर्तमहापुराणविषयालुक्रमणिका ।

अनु०

अध्यायसंख्या	विषयः	पत्रसंख्या	अध्यायसंख्या	विषयः	पत्रसंख्या
अथ ब्रह्मखण्डम् ॥ १ ॥					
१	ग्रन्थादौ मङ्गलाचरणम्, नैमिषारण्ये शौनकादीन्प्रति सौतेरागमनम्, तत्र कुशलप्रज्ञानन्तरं सौतिं प्रति शौनकमहर्षेः श्रीकृष्णभक्त्याहापरसौख्यप्रदतन्महापुराणतत्त्वजिज्ञासया प्रश्नः । सौतिना शौनकेप्रति ब्रह्मवैवर्तमहापुराणप्रशंसातत्पुराणस्यचतुष्खण्डगतमुख्यविषयवर्णनम् ॥ अध्यायत्रयस्य श्लोक संख्याः ॥ ६४ ॥ ... १		५	गोलोकशोभापगोपीनां नित्यानित्यत्वव्यवस्था ॥ शंभुनारायणयोः कल्पत्रयवर्णनम् । ब्रह्मणः कालनिर्णयः । शार्ङ्गण्ड्यस्थितिकालनिर्णयः । श्रीकृष्णकृतगोपबलीवदोत्पत्तिः । प्रकृतेः सकाशाद्वाधोत्पत्तिः । राधागण्डप्रदेशात्कोटिसंख्याकगोपीनामुत्पत्तिवर्णनम् ॥ ७६ ॥ श्लो० ... ६	
२	सौतिना गुरुवन्दनपूर्वकं सर्वोपरिस्थगोलोकवर्णनम्-ततः शतकोटिवोजनाधःप्रदेशे वैकुण्ठलोकः । तदधः शिवलोकः । प्रकृते वैकुण्ठशिवलोकयोः गोलोकेलयः ॥ गोलोकेत्युत्पत्तिश्चाभावः ॥ गोलोकेत्युत्पत्तिश्चोन्नतलस्यैव सर्वजगतः कारणश्रीकृष्णरूपत्ववर्णनम् ॥ २१ ॥ श्लो० ... ३		६	श्रीकृष्णेन नारायणादिभ्यो मङ्गलक्ष्म्यादीनां दानम् । महेश्वराय दुर्गायां समर्पयितव्यायां शंकरेणतस्वीकारप्रत्याख्यानम् । श्रीकृष्णेन शंकराय सर्वपूज्यत्वादिवरप्रदानं पूर्वकतन्माहात्म्यवर्णनम्-सिंहवाहिनीदेवीसमाश्वासनपूर्वकं मंत्रदानम् । ब्रह्मणे सृष्टिकरणायाज्ञाया दानम् ॥ ७२ ॥ श्लो० ... ७	
३	श्रीकृष्णपरमात्मनः जगत्सिद्धेशायांस्वाङ्गदक्षिणपार्श्वतः सप्तृणां त्रयोदशानां पञ्चतन्मात्राणां महाभूतादीनांनारायणस्य चोत्पत्तिः । नारायणकृतश्रीकृष्णस्तोत्रम् । श्रीकृष्णाङ्गवामपार्श्वच्छिद्रोत्पत्तिः । शंकरकृतश्रीकृष्णस्तोत्रम् । नाभिप्रदेशाद्ब्रह्मोत्पत्तिस्तत्कृतश्रीकृष्ण-स्तोत्रम्, तदक्षसोऽधर्मोत्पत्तिः तत्कृतश्रीकृष्णस्तोत्रम् । सरस्वतीमहालक्ष्मीदुर्गात्पत्तिः । तत्कृतश्रीकृष्णस्तोत्रवर्णनम् ॥ ८७ ॥ श्लो० ... ३		७	ब्रह्मदेवकृतपृथिव्यादिचित्रवसृष्टिवर्णनम् ॥ २० ॥ श्लो० ... ९	
४	श्रीकृष्णनासाग्रतः सावित्र्युत्पत्तिः । तत्कृतकृष्णस्तुतिः । श्रीकृष्णमनसोमन्मथोत्पत्तिः तद्वासाङ्गाद्रत्युत्पत्तिः । रतिदर्शनेन ब्रह्मणोरेतःपतनम् । तस्माद्भूतयो वरुणोत्पत्तिः । अग्निस्वाहावरुणानीनां क्रमेणोत्पत्तिः । श्रीकृष्णरेतःस्खलनान्महाविष्णोर्वत्पत्तिः । श्रीकृष्णकर्णमलान्मधुकैटभोत्पत्तिः । श्रीकृष्णकृतमधुकैटभवध्वर्णनम् ॥ २९ ॥ श्लो० ... ५		८	ब्रह्मणा सावित्र्यां चौर्याधानतो वेदशास्त्रादिसृष्टिवर्णनम् । ब्रह्मणः पृष्ठदेशादिभ्योऽधर्माद्युत्पत्तिः । स्वसुतेभ्यः सृष्टिकरणे आज्ञादानम् । ब्रह्मणो नारदाय शापदानम् । नारेदेन च ब्रह्मणे शापदानम् ॥ ६८ ॥ श्लो० ... ९	
			९	ब्रह्माज्ञया नारदातिरिक्तसर्वमहर्षिकृतसृष्टिः । तत्र कश्यपादिसंबध्वर्णनम् । मङ्गलग्रहोत्पत्तिविषये इतिहासवर्णनम् । चन्द्रपत्नीनां चरित्रे रोहिणीसंगं चन्द्रप्रतिदक्षेणयस्मरोगित्वापादकशापदानम् । चन्द्रस्य शिवाश्रयणम् । चन्द्रपत्नीभिः स्वपतिलिप्सया पितृसमीपे पतिमाहात्म्यस्यवर्णनम् । दक्षेणशिवाचनम् । शिवेनतत्प्रत्याख्यानम् । कृष्णेन दक्षाय चन्द्रस्य दानम् ॥ ९९ ॥ श्लो० ... ११	
			१०	भुवःदिभ्यश्च्यवनोत्पत्तिः । कुबेरजन्मकथनम् । क्षत्रियादिजात्युत्पत्तिः । शिल्पकारोत्पत्तिः । शिल्पकाराणां पतितत्वादिदोषेण अजायत्वे इतिहासवर्णनम् ।	

॥ १ ॥

अध्यायसंख्या	विषयाः	पत्रसंख्या
	धृताचीनामाध्वरोभिः सह विश्वकर्मणः सपागमे उभयोः संवादः धृताच्या नीति धर्मवर्णनम् । परस्परशापवर्णनम् । भूलोके विश्वकर्मणां ब्राह्मणजन्म । धृताच्या गोपिकायाः गंगातारे रमणं ततः मलये रमणम् । ततो बब्रुवर्षोत्पत्तिः तेषां कार्यनिर्णयः । संकरजातिवर्णनम् । वैद्यजातिनिर्णयेऽश्विनीकुमारोत्पत्तिवर्णनम् । सर्वजातिषु योभिसंबंधवर्णनम् ॥ १७० ॥ श्लो० १३	
	सुतपोत्राह्वयस्याश्विनीकुमाराभ्यां शापः । सूर्यकृतब्राह्मणस्तुतिः । सुतपश्चाश्विनीकुमारयोर्नैऋत्यकरणम् । ब्राह्मणब्राह्मण्यम् ॥ ४५ ॥ श्लोक० १७	
१२	गंधर्वराजस्य पुत्रप्राप्तिनिमित्तं पुष्करक्षेत्रे शंकरोद्देशेन तपश्चर्या । तत्तपस्तुष्टेन शंकरेणवरप्रदानम् । गंधर्वराजभार्यायां नारदजननम् ॥ ४५ ॥ श्लोक० १८	
१३	नारदस्य पूर्वजन्मनि उपवर्हणेतिनामकथनम् । उपवर्हणस्य दुष्करतपश्चरणे न गंवर्कन्यानां परिणयनम् । रंभादर्शनेन उपवर्हणस्य वीर्यस्तलनेतस्मै शुद्धत्वप्रापकशापः । उपवर्हणस्य स्वदेहपरित्यागः । तश्चिमितं मालावतीनामप्येष्टपत्न्याः विलापः । शापोद्यतमालावतीभ्यां ब्रह्मादिसर्वदेवानां तत्रागमनम् ॥ ९१ श्लो० १९	
१४	मालावतीसमीपे श्रीविष्णोरगमनम् ॥ स्वपतिमरणे कारणपृच्छायां ब्राह्मणेन सर्वदेवानां पृथक्पृथक् फलप्राप्तिवर्णनम् । विष्णुप्रशंसा ॥ ६६ ॥ श्लो०.... २१	
१५	ब्राह्मणस्य स्वयं सर्वज्ञताप्रशस्तिः । मालावत्या प्रत्यक्षतोदर्शने धर्मादीनाम् । धर्मादीन् प्रतिनिजकार्त्तानिधनकार्यपृच्छा । मालावतीकालपुरुषसंवादः ॥ ५६ ॥ श्लो० २३	
१६	मालावत्याः व्याध्युत्पत्तेः हेतुज्ञानाय प्रश्नः । ब्राह्मणन व्याधिकाणवर्णनम् । तत्र आयुर्वेदविद्याप्रवृत्तिजरानाशकोपचारकथनम् । वातपित्तश्लेष्महारकोपायकथनम् ॥ ८८ ॥ २४	
१७	ब्राह्मणरूपधारिविष्णोः ब्रह्मशिवादिभिः सह संवादे विष्णुप्रशंसा ॥ ७२ ॥ श्लोक० २६	
१८	ब्रह्मादीनां पुनः मालावतीसमीपं प्रत्यागमनम् । गंधर्वजीवनम् ॥ तदामालावतीकृतमहापुरुषस्तोत्रम् । कृष्णेनगन्धर्वजीवदानम् ॥ ४९ ॥ श्लो० २८	
१९	विष्णुकवचम् । वाणेनवरकवचम् ॥ ७९ ॥ श्लोक० २९	
२०	उपवर्हणस्य ब्रह्मज्ञापादृषलीगर्भे जन्मवृत्तांतवर्णनम् ॥ ६७ ॥ श्लोक.... ३१	

अध्यायसंख्या	विषयाः	पत्रसंख्या
२१	कलावतीवृत्तांतः । धृवलीपुत्रस्य नारदेतिनामकरणम् । वीर्यप्रदानरदजन्मवृत्तांतवर्णनम् । श्रीकृष्णध्यानस्तोत्रकवचवर्णनम् । नारदस्य शापविमोचनम् ॥ ५७ ॥ श्लो० ३३	
२२	ब्रह्मणः कंठाजारदोत्पत्तिप्रसंगेन प्राप्तेतसादिद्युनीनां ब्रह्मांगविशेषादुत्पत्तिवर्णनम् । ब्रह्मपुत्रनाम्नोत्पत्तिवर्णनम् ॥ ३१ ॥ श्लो० ३३	
२३	ब्रह्मणः नारदं प्रति पुनः स्तुष्टिकरणे आह्वा । नारदेन दारपरिग्रहनिहाप्रसंगेन स्त्रीस्वभाववर्णनम् ॥ ४५ ॥ श्लो० ३४	
२४	ब्रह्मणो नारदं प्रति गार्हस्थ्यधर्मस्य वैदिकत्ववर्णनम् ॥ नारदस्य श्रीकृष्णमंत्रप्रहणाय ब्रह्मणि प्रार्थना । ब्रह्माज्ञया तदर्थं नारदस्य शिवलोकं प्रतिगमनम् ॥ ४७ ॥ श्लो० ३५	
२५	तत्र नारदस्य शिवदर्शनम् ॥ १८ ॥ श्लो० ३६	
२६	ब्राह्मणवैष्णवविधिवानामाह्निकम् ॥ १०३ ॥ श्लो० ३७	
२७	भक्ष्याभक्ष्यकर्तव्यकर्तव्यकथनम् ॥ ४६ ॥ श्लो० ३९	
२८	ब्रह्मस्वरूपवर्णनं । शिवाज्ञया नारदस्य बदरिकाश्रमं प्रतिगमनम् ॥ ७३ ॥ श्लो० ४०	
२९	श्रीकृष्णब्राह्मण्यवर्णनम् । प्रकृतिब्राह्मण्यवर्णनम् ॥ १६ ॥ श्लो० ४१	
३०	भगवत्स्तुतिः । ॥ ३१ ॥ श्लो० ४३	

इति ब्रह्मखण्डम् ॥ १ ॥

अथ प्रकृतिखण्डम् ॥ २ ॥

१	प्रकृतिचरितम् ॥ १६४ ॥ श्लो० ४४
२	देवस्व देव्याद्योत्पत्तिः ॥ ९० ॥ श्लो० ४७
३	लोकाः । तत्स्थानानि । महाविराडुत्पत्तिः । तस्य जगत्समूहत्वम् ॥ ६२ ॥ श्लो० ४९
४	प्रकृतयः । सरस्वत्याः मंत्रः पूजा कवचं च ॥ ९१ ॥ श्लो० ५१
५	याज्ञवल्क्योक्तवाग्देवीस्तोत्रम् ॥ ३५ ॥ श्लो० ५३
६	सरस्वत्या गङ्गालक्ष्योः कलहः—परस्परं शापाश्च ॥ १२३ ॥ श्लो० ५४
७	शापान् सरस्वत्यानदीत्वम्—उभ्यास्तुलसीत्वम् । कलौवर्मेष्ट्रे कल्पयवतारः ।

ज. पै.

॥ २ ॥

अध्यायसंख्या	विषयः	पत्रसंख्या
	कृतयुगारम्भे सर्वेषां स्वस्वधर्मे प्रवृत्तिः । कालपरिमाणम् । जगदधिष्ठातारो देवाः ॥ ११७ ॥ श्लो० ... ५६	
८	वसुवोत्पत्तिः । पृथिवीपूजामंत्रस्तोत्राणि ॥ ६२ ॥ श्लो० ... ५९	
९	भूमिदानफलम् । तद्धरणे पापम् । परकीयतडागात्पङ्कोत्सारेफलम् । भूस्वामिने पिण्डसदृश्राद्धकरणे पापम् । भूमौ शंखादिस्थापने पापम् । भूमिनाम्नो व्युत्पत्तिवर्णनम् ॥ ३३ ॥ श्लो० ... ६०	
१०	गङ्गोपाख्यानम् । तस्याः पूजादि । राधोत्साहः ॥ १७८ ॥ श्लो० ... ६१	
११	गंगारूपमोक्षितकृष्णस्य राधोपालम्भः ॥ १४२ ॥ श्लो० ... ६५	
१२	गंगाप्रतिज्ञापदानाद्राधाया निवारणम् । गंगायाः विष्णुनासाकं गांधर्वविवाहः २३ श्लो० ६८	
१३	वृषध्वजहंसध्वजयोर्धर्मध्वजकुशध्वजावतारत्वकथनम् ॥ ५७ ॥ श्लो० ... ६९	
१४	कुशध्वजस्य कन्यायाविदवत्याः तपश्चरन्त्याः स्पर्शे रावणाय शापः । तस्याः जानकीरूपेणावतारः—तच्छायायाः द्रौपद्यवतारश्च ॥ ६५ ॥ श्लो० ... ७०	
१५	धर्मध्वजपत्न्यां तुलस्याभवतारः । तस्याः विष्णुनासंगे ब्रह्मणो वरप्राप्तिः । तत्संगे राधिकाशापः । राधामंत्रेण ततोमोक्षश्च ॥ ५१ ॥ श्लो० ... ७२	
१६	तुलस्याः शंखचूडनसह विवाहः । शंखचूडादेवानां पराजयः । तत्कथनायागतं ब्रह्माणं प्रतिरावाशापकथाकथनम् । तद्वधोपक्रमः ॥ २०८ ॥ श्लो० ... ७३	
१७	शंखचूडप्रतिदूतत्वेन पुष्पदंतस्य प्रेषणम् । शंखचूडतुलस्योः संवादः ॥ ९० ॥ श्लो० ७७	
१८	शंखचूडस्य युद्धार्थं शिवप्रत्यागमनम् । तयोः संवादः ॥ ८४ ॥ श्लो० ... ७९	
१९	शंखचूडस्य देवैः साक्युद्धम् ॥ ७५ ॥ श्लो० ... ८१	
२०	शिवेन साक्ययुद्धे विष्णुना तत्कत्र चहरणम् । तत्तत्तद्वधः ॥ ३३ ॥ ... ८३	
२१	तुलस्याः नारायणेन संयोगः । तस्या वृक्षत्वेनोत्पत्तिः । तन्माहात्म्यंच ॥ १०५ ॥ श्लो० ८४	
२२	तस्याध्यानं स्तवनं पूजाविधिश्च ॥ ४४ ॥ श्लो० ... ८६	
२३	सावित्र्युपाख्याने अक्षपतिराजानं प्रतिपराशरोक्तं सावित्रीव्रतम् ॥ ८७ ॥ श्लो० ८७	

अध्यायसंख्या	विषयः	पत्रसंख्या
२४	सावित्र्यवतारः । तस्याः सत्यवतासाकं विवाहः । अपमृत्युना मारिते स्वपतौ सावित्रीसंवादः ॥ ७७ ॥ श्लो० ... ८९	
२५	यमसावित्रीसंवादः ॥ ३४ ॥ श्लो० ... ९०	
२६	यमसावित्रीसंवादे कर्मविपाकविवरणम् ॥ ७२ ॥ श्लो० ... ९१	
२७	पुण्यकर्मफलानि ॥ १४५ ॥ श्लो० ... ९२	
२८	सावित्रीकृतयमस्तोत्रम् ॥ १८ ॥ श्लो० ... ९६	
२९	नरकाणां संख्याः ॥ २७ ॥ श्लो० ... ९७	
३०	पापिनां यातनादिनिरूपणम् ॥ २२८ ॥ श्लो० ... ९७	
३१	नरकाणां पुनर्वर्णनम् ॥ ६१ ॥ श्लो० ... १०२	
३२	स्वर्गप्राप्तकर्माणि ॥ ३३ ॥ श्लो० ... १०३	
३३	नरकाणां लक्षणानि ॥ १२१ ॥ श्लो० ... १०४	
३४	सावित्र्यैवरदानम् । श्रीकृष्णस्य वर्णनम् । तत्पतिजीवयित्वा तस्या अखण्डसौभाग्यादिवरदानम् ॥ ९९ ॥ श्लो० ... १०७	
३५	लक्ष्म्या उत्पत्तिः तस्या नानारूपाणि । तस्यास्सामर्थ्यम् ॥ ३४ ॥ श्लो० ... १०९	
३६	तुर्वाससः शापादिन्द्रस्य अष्टश्रीत्वम् । तस्मै ज्ञानोपदेशः ॥ १८० ॥ श्लो० ... ११०	
३७	इन्द्रस्य गुरुणा संवादः ॥ ४१ ॥ श्लो० ... ११४	
३८	इन्द्रस्य ब्रह्माणं प्रतिगमनम् । महाणासदत्तस्य विकुण्ठगमनम् । लक्ष्म्यावादास्य योग्यस्थानानि ॥ ६३ ॥ श्लो० ... ११५	
३९	लक्ष्म्याः ध्यानं स्तोत्रं पूजाच ॥ ८७ ॥ श्लो० ... ११६	
४०	स्वाहोपाख्यानम् ॥ ५५ ॥ श्लो० ... ११८	
४१	स्वधापाख्यानम् ॥ ४८ ॥ श्लो० ... १२०	
४२	दक्षिणोपाख्यानम् ॥ ९९ ॥ श्लो० ... १२१	
४३	पश्चोदेव्युपाख्यानम् ॥ ७१ ॥ श्लो० ... १२३	
४४	मंगलचंड्या उपाख्यानम् ॥ ४१ ॥ श्लो० ... १२५	

अनु०

॥ २ ॥

अध्यायसंख्या	विषयाः	पत्रसंख्या
४५	मनसादेव्युपाख्यानम् ॥ २१ ॥ ...	१२६
४६	मनसादेवीस्तोत्रादि ॥ १४७ ॥ इलो० ...	"
४७	सुरभिकथा ॥ ३३ ॥ इलो० ...	१३०
४८	नारायणीकथा । राधोपाख्यानम् ॥ ५५ ॥ इलो० ...	"
४९	राधासुदामाः परस्परं शापकथनम् ॥ ७१ ॥ इलो० ...	१३२
५०	सुयज्ञकथा । सुयज्ञायज्ञेऽस्य अनादृतविप्रशापः ॥ ४३ ॥ इलो० ...	१३३
५१	ऋषिभिः पापकर्मणां तत्फलानां च कथनम् ॥ ७० ॥ इलो० ...	१३४
५२	कृतघ्नताप्रकारः । तदादिकृतं पापम्—दंडश्च ॥ ५२ ॥ इलो० ...	१३६
५३	सुयज्ञसुतपस्संवादितत्कथितं विष्णुस्वरूपम् ॥ ४७ ॥ इलो० ...	१३७
५४	गोलोकवर्णनम् । विश्ववर्णनम् । कालमानम् । चतुर्दश मनवः । सप्तचिरंजीविनः । प्रलयवर्णनम् । तदालोकस्थितिः । विप्रपादोदकमाहात्म्यवर्णनम् । सुतपसा सुयज्ञाय राधासंत्राणुपदेशः । सुयज्ञस्य गोलोकदर्शनम् । गोलोकदर्शने अधिकारिणः । तत्रविष्णुस्वरूपम् ॥ १८० ॥ इलो० ...	१३८
५५	राधापूजापद्धतिः ॥ १०१ ॥ इलो० ...	१४२
५६	राधाकवचम् ॥ ६८ ॥ इलो० ...	१४५
५७	दुर्गोपाख्यानम् ॥ ४५ ॥ इलो० ...	१४६
५८	सुरथस्य राज्ञो वंशवर्णनम् । गुरुपत्न्या तारायां चंद्राद्बुधोत्पत्तिः । चंद्रस्य कलंकप्राप्तिः । चंद्राय शुकशापः । परलोकगमने दोषः । लोपुरुषाणां च कर्मविशेषाश्च कविशेषाः ॥ १०७ ॥ इलो० ...	१४७
५९	तारान्वेषणाय बृहस्पतिना स्वशिष्यस्य प्रेषणम् । बृहस्पतेः शोकः । इंद्रबृहस्पतयोः संवादः ॥ ८५ ॥ इलो० ...	१५०
६०	बृहस्पतेः कैलासगमनम्—शिवबृहस्पतयोः आज्ञासिद्धिप्राप्ति-देवानां नर्मदातीरं आगमनम् ॥ १०४ ॥ इलो० ...	१५२
६१	ब्रह्मणः तारान्वेषणाय शुकगृहे गमनम् । गुरोः ताराप्राप्तिः बुधाभिन्नायां चैत्रोत्पत्तिः । तत्त्व पुत्रोऽजरथः ॥ १०८ ॥ इलो० ...	१५४

अध्यायसंख्या	विषयाः	पत्रसंख्या
६२	नंदिराजेन पराजितस्य सुरथस्यारण्ये-मेधोमहर्ष्याश्रमगमनम् । तस्य समाधिवैश्येन सह संगमः तयोर्महर्षयः आश्रमे गमनम् । तयोस्तन्महर्षिणा सहोक्तप्रत्युक्तौ । तयोर्महर्षिणोऽनुमन्त्रोपदेशश्च ॥ १४२ ॥ इलो० ...	१५७
६३	समाधिकृतादेव्याः स्तुतिः ॥ तत्तपश्चर्या । तत्फलं कृष्णदास्यम् ॥ ४४ ॥ इलो० ...	१५८
६४	राजकृतादेवीपूजापद्धतिः ॥ १०६ ॥ इलो० ...	१५९
६५	सुरथराजस्य ज्ञानप्राप्तिः ॥ ४३ ॥ इलो० ...	१६१
६६	दुर्गायाः स्तोत्रम् ॥ ३३ ॥ इलो० ...	१६२
६७	दुर्गायाः कवचम् ॥ ३६ ॥ इलो० ...	१६३

इति प्रकृतिखण्डम् ॥ २ ॥

अथ गणपतिखण्डम् ॥ ३ ॥

१	पार्वत्युत्पत्तिः । शिवेन समागमः । पार्वतीसङ्गतस्य शिवस्य देवैः कृतो गर्भविभ्रः । तदाभूपतितवीर्येण स्कंदोत्पत्तिप्रक्रिया ॥ ४३ ॥ इलो० ...	१६६
२	तद्विघातकेभ्यः देवभ्यः पार्वत्याः शापः । शिवकृतं तत्संत्वनम् । तस्याः पुत्राभावाद्दुःखम् ॥ ३१ ॥ इलो० ...	१६७
३	पुत्रप्राप्तये तस्याः श्रीकृष्णव्रतोपदेशः । तत्फलं च ॥ ३७ ॥ इलो० ...	१६७
४	व्रतोपकरणानि । व्रतविधानं च ॥ ८२ ॥ इलो० ...	१६८
५	व्रतमाहात्म्यकथा । शिवस्य तपसे गमनम् ॥ २९ ॥ इलो० ...	१७०
६	विष्णुना शिवाय वरदानम् । श्रीकृष्णव्रतकरणे आज्ञाग्रहणं च ॥ १०६ ॥ इलो० ...	१७१
७	तत्र हरेशाज्ञा । पार्वतीकृतव्रतविधानम् । व्रतांते पुरोहितयाचितदक्षिणाश्रवणमूर्च्छितायाः पार्वत्याः देवानां समाधानोक्तौ उत्तरम् । विष्णुना धर्मप्राधान्यवर्णनम् । पार्वत्यै नारायणकृतउपदेशः । पार्वतीकृतनारायणस्तोत्रम् ॥ १३१ ॥ इलो० ...	१७३
८	पार्वत्याः वरप्राप्तिः । पुनः पार्वत्यासंगत शिवे गर्भविभ्राय बृद्धविप्रवेषेण विष्णोराजमनम् । तदा भूपतितवीर्येण गणेशोत्पत्तिः ॥ ८९ ॥ इलो० ...	१७६
९	तिरोहिते विप्रेऽन्वेषयन्त्यां पार्वत्यां गृहाभ्यन्तरे गणेशजन्मनिबन्धनाकाशवाणीप्रवृ-	

अ. वै.

॥ ३ ॥

अध्यायसंख्या	विषयः	पत्रसंख्या
१०	तिः । पार्वत्यः तत्र गणेशदर्शनम् ॥ ३८ ॥ इलो०	१७८
१०	पुत्रोत्पत्तौ कृतानि दानानि । देवानामाशौर्वचनम् ॥ ४० ॥ इलो०	१७९
११	शनेर्गणेशदर्शनायामृतस्य शनैश्चरस्य अघोमुखत्वपार्वत्या उक्तिप्रत्युक्तौ ॥ ३४ ॥ इलो०	१८०
१२	शनिना दृष्टमात्रस्य गणेशस्य मस्तकपाते तत्र देवैः गजमस्तकस्य संयोजनम् ५९ इलो०	१८१
१३	विष्णुकृतगणेशस्तोत्रम् । गणेशपूजा ॥ ९४ ॥ इलो०	१८३
१४	सभायां कार्तिकेयोत्पत्तिवार्ता ॥ ३९ ॥ इलो०	१८५
१५	कार्तिकेयानयनाय शिवदूतानां कृत्तिकागृहगमनम् । तत्र नन्दिकात्तिकेयसंवा दश्च ॥ ४३ ॥ इलो०	१८६
१६	कृत्तिकाभिः सार्धं स्कन्दस्य तत्र देवसभायामागमनम् ॥ ५४ ॥ इलो०	१८७
१७	तस्य सेनानीत्वेऽभिषेकः ॥ २३ ॥ इलो०	१८८
१८	गणपतिशिरश्छेदे हेतुः शिवाय कश्यपशापः ॥ २३ ॥ इलो०	१८९
१९	सूर्यस्य पूजनं स्तोत्रं च ॥ ४८ ॥ इलो०	१९०
२०	गणपतौ गजमुखयोर्जने हेतुः ॥ (तत्र ईन्द्रस्य भ्रष्टश्रीकत्वम्) ॥ ६२ ॥ इलो०	१९१
२१	पुनर्ईन्द्रस्वल्क्ष्मीप्राप्तिः ॥ २० ॥ इलो०	१९२
२२	लक्ष्म्याः स्तोत्रं कवचं च ॥ ३९ ॥ इलो०	१९३
२३	लक्ष्म्योक्तं स्वनिवासयोः स्थानवर्णनम् ॥ ४३ ॥ इलो०	१९४
२४	गणेशस्य एव दत्तत्वे हेतुः जमदग्निर्कार्तवीर्ययोः कपिलागोमहेयुद्धारम्भः ॥ ६६ ॥ इलो०	१९५
२५	जमदग्निकर्तवीर्ययोर्युद्धवर्णनम् ॥ २२ ॥ इलो०	१९६
२६	जमदग्निकर्तवीर्याजुनयोः ब्रह्मणा स्वयमागत्य युद्धनिवारणम् ॥ २६ ॥ इलो०	१९७
२७	तयोः पुनर्युद्धम् । तत्र मृते जमदग्नीरेणुकाशोकः । तदा परशुरामागमनम् । कार्तवी र्याय शापदानम् । तद्वधे तत्कृतप्रतिज्ञा ॥ ६७ ॥ इलो०	१९८
२८	तस्योत्तरक्रिया भृगूपदिष्टरीत्या तस्योद्धारश्च ॥ ८२ ॥ इलो०	१९९
२९	तदर्थं परशुरामस्य तपश्चर्या ॥ ५१ ॥ इलो०	२०१
३०	शिवपार्वतीभ्यां परशुरामस्य वरदाचना । शंकरेण श्रीकृष्णकवचादिदानम् ३२ ॥ इलो०	२०२

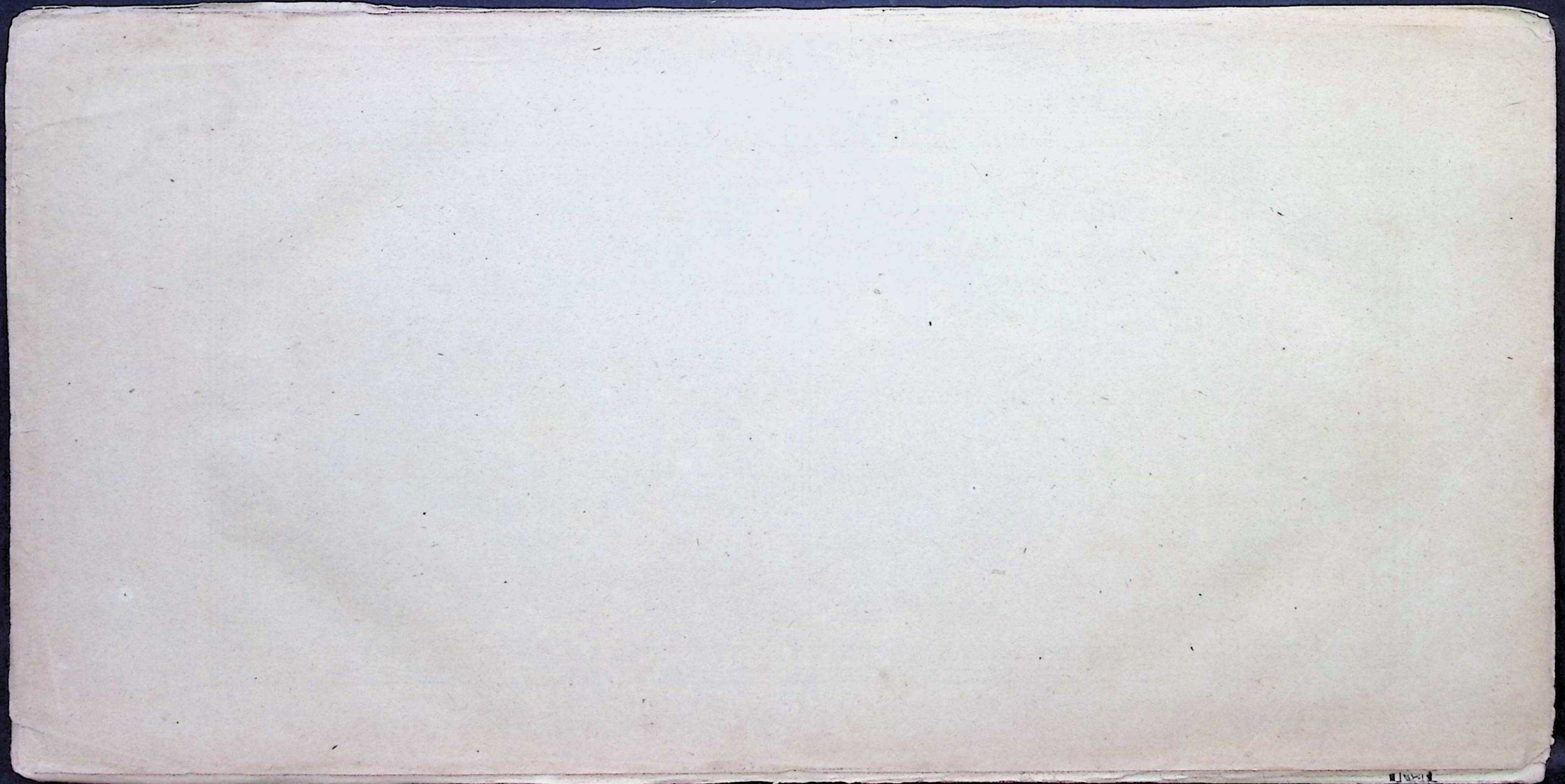
अध्यायसंख्या	विषयः	पत्रसंख्या
३१	शिवकथितं श्रीकृष्णकवचम् ॥ ५७ ॥ इलो०	२०३
३२	अथ शिवकथितं कृष्णस्तोत्रं पञ्चः पूजाविधानं च ॥ ७६ ॥ इलो०	२०४
३३	पुनः परशुरामस्य पुष्करतीर्थे तपश्चर्या । तस्य स्वप्नदर्शनं च ॥ ६२ ॥ इलो०	२०६
३४	रामस्य कर्तवीर्यप्राप्तिं दूतप्रेषणम् । तयोः संवादः । कार्तवीर्यस्याशुभदर्शनम् ८१ इलो०	२०७
३५	कार्तवीर्यपत्न्याः मनोरमायाः देहत्यागः । राज्ञः अनुतापः । आकाशवाण्या राज्ञो बोधः । भार्गवेण राज्ञो युद्धारंभः ॥ १३९ ॥ इलो०	२०९
३६	कार्तवीर्यप्रेरितानां राज्ञां नाशः सुचन्द्रेण राज्ञा सह रामस्य युद्धम् ॥ ४५ ॥ इलो०	२१२
३७	कालीकवचम् ॥ २४ ॥ इलो०	२१३
३८	सुचन्द्रवधऽपरैरिन्द्रदिभिर्युद्धम् । रामेण पाशुपताजमहं लक्ष्मी कवचप्राप्तिः ८९ इलो०	२१४
३९	दुर्गाकवचम् । कार्तवीर्यस्य स्वतो युद्धाय गमनम् ॥ २३ ॥ इलो०	२१६
४०	तयोस्तु मुलसंप्रामवर्णनम् । पाशुपताखण्डे कार्तवीर्यवधः । परशुरामेणैकविंशति कृत्वः क्षत्रियाणां वधः ॥ १०४ ॥ इलो०	२१८
४१	सर्वा निःक्षत्रियां कृत्वा रामस्य कैलासगमनम् ॥ ३५ ॥ इलो०	२१९
४२	रहःस्थितयोः शिवयोः सखीपगमने परशुरामस्य गणपतिं प्रति प्रार्थना तदा तयोः परस्परं विवादः ॥ ६९ ॥ इलो०	२२०
४३	परशुरामस्यातः पुरगमने पुनर्गणपतिकृतमहासिरोधः ॥ ४२ ॥ इलो०	२२१
४४	तदा तयोर्युद्धे गणेशदंतस्य तत्र भेगः । ततस्तत्रागतयोः पार्वत्यां रामं हंतुमुद्यतायां रामकृतं विष्णुस्तोत्रम् ॥ ९८ ॥ इलो०	२२२
४५	विष्णुना गौरीप्रीतये रामाय गणेशस्तवाद्युपदेशः । दुर्गास्तोत्रम् ॥ ७६ ॥ इलो०	२२४
४६	स्वयं जन्ममायागतुलसीनिवारणं गणेशकृतम् । गणेशतुलसीसंवादः । अस्य गणेश खंडस्य पठनादेः फलश्रुतिः ॥ ५० ॥ इलो०	२२६

॥ इति गणेशखंडम् ॥

श्रीकृष्णजन्मखण्डविषयानुक्रमणिका तत्रैव द्रष्टव्या ।

अनु०

॥ ३ ॥

गणपतिखंड. ३.

151

152

ब्रह्म खंड. १.

५७९०

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ ब्रह्मवैवर्ते ब्रह्मखण्डम् ॥ गणेशब्रह्मेशसुरेशशेषाः सुराश्च सर्वे मनवो मुनीन्द्राः ॥ सरस्वती श्रीगिरिजादिका
 श्रयं नमन्ति देव्यः प्रणमामि तं विभुम् ॥ १ ॥ स्थूलास्तनूर्विदधतं त्रिगुणं विराजं विश्वानिलोमविवरेषु महान्तमाद्यम् ॥ सृष्ट्युन्मुखः स्वक
 लयापिससर्ज सूक्ष्मं नित्यं समेत्य हृदियस्तमजं भजामि ॥ २ ॥ ध्यायन्ते ध्याननिष्ठाः सुरनरमनवो योगिनो योगरूढाः सन्तः स्वप्नेऽपि स
 न्तं कतिकतिजनिभिर्यनपश्यन्ति तद्वा ॥ ध्यायेत्स्वेच्छामयं तं त्रिगुणपरमहो निर्विकारं निरीहं भक्त्या ध्यानैकहेतोर्निरुपमरुचिरश्यामरूपं
 दधानम् ॥ ३ ॥ वन्दे कृष्णं गुणातीतं परं ब्रह्माच्युतं यतः ॥ आविर्बभूवुः प्रकृतिब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ४ ॥ ॐ नमो भगवते वासु
 देवाय ॥ ॥ नारायणं नमस्कृत्य नरश्चैव नरोत्तमम् ॥ देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥ १ ॥ अमृतपरमपूर्वं भारतीकामधेनुं श्रुति
 गणकृतवत्सो व्यासदेवो दुदोह ॥ अतिरुचिरपुराणं ब्रह्मवैवर्तमेतत्पिबत पिबत मुग्धा दुग्धमक्षय्यमिष्टम् ॥ २ ॥ भारते नैमिषारण्ये ऋषयः
 शौनकादयः ॥ नित्या नैमित्तिकीं कृत्वा क्रियामूषुः कुशासने ॥ १ ॥ एतस्मिन्नन्तरे सौतिमागच्छन्तं यदृच्छया ॥ प्रणतं सुविनीतं तं विलो
 क्य ददुरासनम् ॥ २ ॥ तं सम्पूज्यातिथिं भक्त्या शौनको मुनिपुङ्गवः ॥ पप्रच्छ कुशलं शांतं शान्तः पौराणिकं मुदा ॥ ३ ॥ वर्त्मायासवि
 निर्मुक्तं वसन्तं सुस्थिरासने ॥ सस्मितं सर्वतत्त्वज्ञं पुराणानां पुराणवित् ॥ ४ ॥ परं कृष्णकथोपेतं पुराणं श्रुतिसंमतम् ॥ मङ्गलं मङ्गलार्हं च
 मङ्गल्यं मङ्गलालयम् ॥ ५ ॥ सर्वमङ्गलबीजं सर्वदामङ्गलप्रदम् ॥ सर्वमङ्गलनिघ्नं सर्वसंपत्करं परम् ॥ ६ ॥ हरिभक्तिप्रदं शश्व
 त्सुखदं मोक्षदं भवेत् ॥ तत्त्वज्ञानप्रदं दारपुत्रपौत्रविवर्द्धनम् ॥ ७ ॥ पप्रच्छ सुविनीतश्च सुप्रीतो मुनिसंसदि ॥ यथांकांशे तारकाणां द्विजरा
 जो विराजते ॥ ८ ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ प्रस्थानं भवतः कुत्र कुत आयासि ते शिवम् ॥ किमस्माकं पुण्यदिनमद्यत्वं दर्शनेन च ॥
 ॥ ९ ॥ वयमेव कलौ भीता विशिष्टज्ञानवर्जिताः ॥ मुमुक्षवो भवेमग्रास्तद्धेतुं स्वमिहागतः ॥ १० ॥ भवान्साधुर्महाभागः पुराणेषु पुराण
 वित् ॥ सर्वेषु च पुराणेषु निष्णातोऽति कृपा निधिः ॥ ११ ॥ श्रीकृष्णे निश्चला भक्तिर्यतो भवति ता शश्वती ॥ तत्कथ्यतां महाभाग पुराणं ज्ञान

१ गणेशब्रह्मेशसुरेश इति पाठान्तरम् । २ देवं वा देवांश्चेति पाठद्वयम् । ३ तद्वदस्त्वमिहागतः ।

ब्र. वै.

॥ १ ॥

वर्द्धनम् ॥ १२ ॥ गरीयसीयासाक्षाच्चर्ममूलनिकृन्तनी ॥ संसारसन्निवद्धानांनिगडच्छेदकर्तरी ॥ १३ ॥ भवदावाग्निदग्धानांपीयूषवृष्टि
वर्षिणी ॥ सुखदाऽऽनन्ददासौतेशश्वच्चेतसिजीविनाम् ॥ १४ ॥ यत्रादौसर्वबीजश्चपरं ब्रह्मनिरूपणम् ॥ तस्यसृष्ट्युन्मुखस्यापिसृष्टेरुत्की
र्त्तनं परम् ॥ १५ ॥ साकारंवानिराकारं परमात्मस्वरूपकम् ॥ किमाकारश्चतद्ब्रह्मतद्व्यानंकिञ्चभावनम् ॥ १६ ॥ ध्यायन्तेवैष्णवाःकिं
वाशान्ताश्चयोगिनस्तथा ॥ मत्प्रधानंकेषांवागूढंवेदेनिरूपितम् ॥ १७ ॥ प्रकृतेश्चयथाकारोयत्रवत्सन्निरूपितः ॥ गुणानांलक्षणंयत्र
महदादेश्चनिश्चयः ॥ १८ ॥ गोलोकवर्णनंयत्रयत्रवैकुण्ठवर्णनम् ॥ वर्णनंशिवलोकस्ययत्रान्यत्स्वर्गवर्णनम् ॥ १९ ॥ अंशानांचक
लानाञ्चयत्रसौतेनिरूपणम् ॥ केप्राकृताःकाप्रकृतिःकआत्माप्रकृतेःपरः ॥ २० ॥ निगूढंजन्मयेषांवादेवानांदिवयोपिताम् ॥ समुत्पत्तिः
संमुद्राणांशैलानांसरितामपि ॥ २१ ॥ केवांशाः प्रकृतेश्चापिकलाःकावाकलाकलाः ॥ तासाञ्चचरितंध्यानंपूजास्तोत्रादिकंशुभम् ॥ २२ ॥
दुर्गासरस्वतीलक्ष्मीसावित्रीणाञ्चवर्णनम् ॥ यत्रैवराधिकाख्यानमत्यपूर्वसुधोपमम् ॥ २३ ॥ जीवकर्मविपाकश्चनरकाणाञ्चवर्णनम् ॥
कर्मणांखण्डनंयत्रयत्रतेभ्योविमोक्षणम् ॥ २४ ॥ येषाञ्चजीविनांयद्यत्स्थानंयत्रशुभाशुभम् ॥ जीविनांकर्मणोयस्माद्यामुयासुचयोनिषु ॥
॥ २५ ॥ जीविनांकर्मणोयस्माद्योयोरोगोभवेदिह ॥ मोक्षणंकर्मणोयस्मात्तेषाञ्चतन्निरूपय ॥ २६ ॥ मनसातुलसीकालीगङ्गापृथ्वीव
सुन्धरा ॥ आसांयत्रशुभाख्यानमन्यासामपियत्रवै ॥ २७ ॥ शालिग्रामशिलानाञ्चदानानाञ्चनिरूपणम् ॥ अपूर्वयत्रवासौतेधर्माधर्म
निरूपणम् ॥ ॥ २८ ॥ गणेश्वरस्यचरितंयत्रतज्जन्मकर्मच ॥ कवचस्तोत्रमन्त्राणांगूढानांयत्रवर्णनम् ॥ २९ ॥ यदपूर्वमुपाख्यानमश्रु
तंपरमाद्भुतम् ॥ कृत्वामनसितत्सर्वसाम्प्रतंवत्सुमर्हसि ॥ ३० ॥ यत्रजन्मभ्रमोविश्वेषुण्यक्षेत्रेचभारते ॥ परिपूर्णतमस्यापिकृष्णस्यपर
मात्मनः ॥ ३१ ॥ जन्मकस्यगृहेलब्धं पुण्येपुण्यवतोमुने ॥ सुतंप्रसूताकाधन्यामान्यापुण्यवतीसती ॥ ३२ ॥ आविर्भूयचतद्देहात्काग
तःकेनहेतुना ॥ गत्वाकिंकृतवांस्तत्रकथंवापुनरागतः ॥ ३३ ॥ भारवतरणंकेनप्रार्थितोगोश्चकारसः ॥ विधायकिंवासेतुञ्चगोलोकं

पा०-१ प्रकृतेश्चनिराकारं यत्रवासोनिरूपितः । २ यत्र जीवनेच । ३ अन्यथा ।

ब्र. खं.

अ० १

॥ १ ॥

तवान्पुनः ॥ ३४ ॥ इतीदमन्यदाख्यानपुराणंश्रुतिदुर्लभम् ॥ दुर्विज्ञेयंमुनीनाञ्चमनोनिर्मलकारणम् ॥ ३५ ॥ स्वज्ञानाद्यन्मयापृष्ट
 मपृष्टंवाशुभाशुभम् ॥ सद्योवैराग्यजननंतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ३६ ॥ शिष्यपृष्टमपृष्टंवाख्यानंकुरुतेचयः ॥ ससद्गुरुःसतांश्रेष्ठो
 योग्यायोग्येचयःसमः ॥ ३७ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ सर्वकुशलमस्माकंत्वत्पादपद्मदर्शनात् ॥ सिद्धक्षेत्रादागतोऽहंयामिनाराय
 णाश्रमम् ॥ ३८ ॥ दृष्ट्वाविप्रसमूहञ्चनमस्कृतुमिहागतः ॥ द्रष्टुंचनैमिषारण्यपुण्यदंचापिभारते ॥ ३९ ॥ देवंविप्रंगुरुदृष्ट्वाननमेद्यस्तु
 संभ्रमात् ॥ सकालसूत्रं व्रजतियावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ४० ॥ हरिर्ब्राह्मणरूपेणशश्वद्भ्रमतिभूतले ॥ सुकृतीप्रणमेत्पुण्याद्ब्राह्मणंहरिरूपि
 णम् ॥ ४१ ॥ भगवन्नयत्त्वयापृष्टंज्ञातंसर्वमभीप्सितम् ॥ सारभूतंपुराणेषुब्रह्मवैवर्तमुत्तमम् ॥ ४२ ॥ पुराणोपपुराणानांविदानांश्रमभञ्ज
 नम् ॥ हरिभक्तिप्रदंसर्वतत्त्वज्ञानविवर्द्धनम् ॥ ४३ ॥ कामिनांकामदंचेदंमुमुक्षूणांचमोक्षदम् ॥ भक्तिप्रदंवैष्णवानांकल्पवृक्षस्वरूपकम्
 ॥ ४४ ॥ ब्रह्मखण्डंसर्वबीजंपरब्रह्मनिरूपणम् ॥ ध्यायन्तेयोगिनः सन्तोवैष्णवायत्परात्परम् ॥ ४५ ॥ वैष्णवायोगिनः सन्तो नचभि
 त्नाश्चशौनक ॥ स्वज्ञानपरिपाकेनभवन्तिजीविनःक्रमात् ॥ ४६ ॥ सन्तोभवन्तिसत्सङ्गाद्योगिसंगेनयोगिनः ॥ वैष्णवाभक्तसंगेनक्र
 मात्सद्योगिनःपराः ॥ ४७ ॥ यत्रोद्भवश्चदेवानांदेवीनांसर्वजीविनाम् ॥ ततः प्रकृतिखण्डेचदेवीनांचरितंशुभम् ॥ ४८ ॥ जीवकर्मवि
 पाकश्चशालिग्रामनिरूपणम् ॥ तासांचकवचस्तोत्रमन्त्रपूजानिरूपणम् ॥ ४९ ॥ प्रकृतेर्लक्षणंतत्रकलांशानांनिरूपणम् ॥ कीर्त्तेरुत्की
 र्त्तनंतासांप्रभावश्चनिरूपितः ॥ ५० ॥ सुकृतीनांदुष्कृतीनांयद्यत्स्थानंशुभाशुभम् ॥ वर्णनंनरकाणांचरोगाणांमोक्षणंततः ॥ ५१ ॥
 ततोगणेशखण्डेचतज्जन्मपरिकीर्तितम् ॥ अतीवापूर्वचरितंश्रुतिवेदसुदुर्लभम् ॥ ५२ ॥ गणेशभृगुसंवादेसर्वतत्त्वनिरूपणम् ॥ निगूढ
 कवचस्तोत्रमन्त्रतन्त्रनिरूपणम् ॥ ५३ ॥ श्रीकृष्णजन्मखण्डंचकीर्तितंचततःपरम् ॥ भारतेपुण्यक्षेत्रेचश्रीकृष्णजन्मकर्मच ॥ ५४ ॥
 भुवोभारावतरणंक्रीडाकौतुकमङ्गलम् ॥ सतांसेतुविधानंचजन्मखण्डेनिरूपितम् ॥ ५५ ॥ इदंतेकथितंविप्रपुराणप्रवरंपरम् ॥ चतुःख
 ण्डैःपरिमितंसर्वधर्मनिरूपणम् ॥ ५६ ॥ सर्वेषामीप्सितंश्रीदंस्वाशापूर्णकारणम् ॥ ब्रह्मवैवर्तकंनामसर्वाभीष्टफलप्रदम् ॥ ५७ ॥ सार

ब्र. वै.
॥ २ ॥

भूतपुराणेषुकेवलंवेदसंमितम् ॥ विवृतं ब्रह्मकात्स्न्यं च कृष्णेन यत्र शौनक ॥ ५८ ॥ ब्रह्मवैवर्तकं तेन प्रवदन्ति पुराविदः ॥ इदं पुराणसूत्रं च
पुरादत्तं च ब्रह्मणे ॥ ५९ ॥ निरामये च गोलोके कृष्णेन परमात्मना ॥ महातीर्थेषुष्करे च दत्तं धर्माय ब्रह्मणा ॥ ६० ॥ धर्मेण दत्तं पुत्राय प्रीत्या
नारायणाय च ॥ ६१ ॥ नारदो व्यासदेवाय प्रददौ जाह्नवी तटे ॥ व्यासः पुराणसूत्रं तत्संव्यस्य विपुलं महत् ॥ ६२ ॥ मह्यं ददौ सिद्धक्षेत्रेषु
पुण्यदेशे मनोहरम् ॥ मये दं कथितं ब्रह्मं स्तत्समग्रं निशामय ॥ ६३ ॥ अष्टादशसहस्रन्तु व्यासेन दं पुराणकम् ॥ पुराणकात्स्न्यं श्रवणेन च
फलं लभते नरः ॥ तत्फलं लभते नूनमध्यायश्रवणेन च ॥ ६४ ॥ इति श्री ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डेऽनुक्रमणिका
नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ किमपूर्वं श्रुतं सौते परमाद्भुतमीप्सितम् ॥ सर्वकथय संव्यस्य ब्रह्मखण्डमनुत्तमम् ॥
॥ १ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ वन्दे गुरोः पादपद्मं व्यासस्यामिततेजसः ॥ हरिं देवान् द्विजान् न त्वाधर्मान्वक्ष्ये सनातनान् ॥ २ ॥
यच्छ्रुतं व्यासवक्त्रेण ब्रह्मखण्डमनुत्तमम् ॥ अज्ञानान्धतमो ध्वंसि ज्ञानवर्त्मप्रदीपकम् ॥ ३ ॥ ज्योतिः समूहं प्रलये पुरासीत्केवलं द्विज ॥
सूर्यकोटिप्रभं नित्यमसंख्यं विश्वकारणम् ॥ ४ ॥ स्वेच्छामयस्य च विभोस्तज्ज्योतिरुज्ज्वलं महत् ॥ ज्योतिरभ्यन्तरे लोकत्रयमेव मनो
हरम् ॥ ५ ॥ तेषामुपरि गोलोकं नित्यमीश्वरवद्विज ॥ त्रिकोटियोजनायामविस्तीर्णमण्डलाकृति ॥ ६ ॥ तेजःस्वरूपं सुमहद्वत्नभूमि
मयं परम् ॥ अदृश्यं योगिभिः स्वप्ने दृश्यं गम्यञ्च वैष्णवैः ॥ ७ ॥ योगेन धृतमीशेन चान्तरिक्षस्थितं वरम् ॥ आधिव्याधिजरा मृत्युशोकभी
तिविवर्जितम् ॥ ८ ॥ सद्रत्नरचिता संख्यमन्दिरेः परिशोभितम् ॥ लये कृष्णयुतं सृष्टौ गोपगोपीभिरावृतम् ॥ ९ ॥ तदधो दक्षिणे सव्ये प
श्चात्कोटियोजनाम् ॥ वैकुण्ठं शिवलोकं तु तत्समं सुमनोहरम् ॥ १० ॥ कोटियोजनविस्तीर्णं वैकुण्ठमण्डलाकृति ॥ लये शून्यं च सृ
ष्टौ च लक्ष्मीनारायणान्वितम् ॥ ११ ॥ चतुर्भुजैः पार्षदैश्च जरा मृत्यादिवर्जितम् ॥ सव्ये च शिवलोकं च कोटियोजनविस्तृतम् ॥ १२ ॥
लये शून्यं च सृष्टौ च सपार्षदशिवा न्वितम् ॥ गोलोकाभ्यन्तरे ज्योतिरतीव सुमनोहरम् ॥ १३ ॥ परमाह्लादकं शश्वत्परमानन्दकारकम् ॥

पा०-१ मीश्वरम् । २ संव्यस्य ।

ब्र. खं.
अ० २

॥ २ ॥

ध्यायन्तेयोगिनःशश्वद्योगेनज्ञानचक्षुषा ॥ १४ ॥ तदेवानन्दजनकंनिराकारंपरात्परम् ॥ तज्ज्योतिरन्तरेरूपमतीवसुमनोहरम् ॥
 ॥ १५ ॥ नवीननीरदश्यामंरक्तपङ्कजलोचनम् ॥ शारदीयपार्वणेंदुशोभितंचामलाननम् ॥ १६ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यंलीलाधामम
 नोरमम् ॥ द्विभुजंमुरलीहस्तंसस्मितंपीतवाससम् ॥ १७ ॥ सद्गन्धभूषणौघेनभूषितंभक्तवत्सलम् ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गकस्तूरीकुंकु
 मान्वितम् ॥ १८ ॥ श्रीवत्सवक्षःसंभ्राजत्कौस्तुभेनविराजितम् ॥ सद्गन्धसाररचितकिरीटमुकुटोज्ज्वलम् ॥ १९ ॥ रत्नसिंहासनस्थं
 चवनमालाविभूषितम् ॥ तदेवपरमंब्रह्मभगवन्तंसनातनम् ॥ २० ॥ स्वेच्छामयंसर्वबीजंसर्वाधारंपरात्परम् ॥ किशोरवयसंशश्वद्गो
 पवेषविधायकम् ॥ २१ ॥ कोटिपूर्णेंदुशोभाढ्यंभक्तानुग्रहकारकम् ॥ निरीहंनिर्विकारञ्चपरिपूर्णतमंविभुम् ॥ २२ ॥ रासमण्डल
 मध्यस्थंशान्तरासेश्वरंवरम् ॥ माङ्गल्यंमङ्गलार्हचमङ्गलंमङ्गलप्रदम् ॥ २३ ॥ परमानन्दबीजञ्चसत्यमक्षरमव्ययम् ॥ सर्वसिद्धेश्वरं
 सर्वसिद्धिरूपंचसिद्धिदम् ॥ २४ ॥ प्रकृतेःपरमीशानंनिर्गुणंनित्यविग्रहम् ॥ आद्यंपुरुषमव्यक्तंपुरुहूतंपुरुषुतम् ॥ २५ ॥ सत्यंस्वत
 न्त्रमेकंचपरमात्मस्वरूपकम् ॥ ध्यायन्त्येवैष्णवाःशान्ताःशान्तंतत्परमायणम् ॥ २६ ॥ एवंपरंपरंविभ्रद्गवानेकएवसः ॥ दिग्भिश्च
 नभसासार्द्धंशून्यंविश्वंददर्शह ॥ २७ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणसौतिशौनकसंवादेब्रह्मखण्डेपरब्रह्मनिरूपणंनामद्वितीयो
 ऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ दृष्ट्वाशून्यमयंविश्वंगोलोकाश्चभयङ्करम् ॥ निर्जन्तुनिर्जलंघोरंनिर्वातंतमसावृतम् ॥ १ ॥
 वृक्षशैलसमुद्रादिविहीनंविकृताकृतम् ॥ निर्मुक्तिकञ्चनिर्धातुनिःसस्यंनिस्तृणंद्विज ॥ २ ॥ आलोच्यमनसासर्वमेकएवासहायवान् ॥
 स्वेच्छयासष्टुमारेभेसृष्टिंस्वेच्छामयः प्रभुः ॥ ३ ॥ आविर्बभूवुःसर्गादौपुंसोदक्षिणपार्श्वतः ॥ भवकारणरूपाश्चमूर्तिमन्तस्त्रयोयुगाः ॥
 ॥ ४ ॥ ततोमहानहङ्कारःपञ्चतन्मात्रएवच ॥ रूपरसगन्धस्पर्शशब्दाश्चैवेतिसङ्गकाः ॥ ५ ॥ आविर्बभूवतत्पश्चात्स्वयंनारायणः प्रभुः ॥
 श्यामोयुवापीतवासावनमालीचतुर्भुजः ॥ ६ ॥ शंखचक्रगदापद्मधरःस्मेरमुखास्त्रुजः ॥ रत्नभूषणभूषाढ्यःशार्ङ्गकौस्तुभभूषणः ॥ ७ ॥
 श्रीवत्सवक्षाः श्रीवासः श्रीनिधिः श्रीविभावनः ॥ शारदेन्दुप्रभामृष्टमुखेन्दुसुमनोहरः ॥ ८ ॥ कामदेवप्रभामृष्टरूपलावण्यसुन्दरः ॥

ब्र. वै.
॥ ३ ॥

श्रीकृष्णपुरतः स्थित्वा तुष्टावतं पुटांजलिः ॥ ९ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ वरं वरेण्यं वरदं वराहं वरकारणम् ॥ कारणं कारणानाञ्च कर्म
तत्कर्मकारणम् ॥ १० ॥ तपस्तत्फलदं शश्वत्तपस्वी शंचतापसम् ॥ वन्दे न वधनश्यामं स्वात्मारामं मनोहरम् ॥ ११ ॥ निष्कामं काम
रूपं च कामघ्नं कामकारणम् ॥ सर्वसर्वेश्वरं सर्वबीजरूपमनुत्तमम् ॥ १२ ॥ वेदरूपं वेदभवं वेदोक्तफलदं फलम् ॥ वेदज्ञं तद्विधानञ्च सर्ववेदवि
दां वरम् ॥ १३ ॥ इत्युक्त्वा भक्तियुक्तश्च स उवा स तदाज्ञया ॥ रत्नसिंहासने रम्ये पुरतः परमात्मनः ॥ १४ ॥ नारायणकृतं स्तोत्रं यः पठेत्सु
समाहितः ॥ त्रिसन्ध्यं यः पठेत्त्रित्यं पापं तस्य न विद्यते ॥ १५ ॥ पुत्रार्थी लभते पुत्रं भार्यार्थी लभते प्रियाम् ॥ भ्रष्टराज्योऽभेद्राज्यं धनं भ्रष्ट्रध
नो लभेत् ॥ १६ ॥ कारागारे विपद्भ्यस्तः स्तोत्रेणानेन मुच्यते ॥ रोगात्प्रमुच्यते रोगी ध्रुवं श्रुत्वा च संयतः ॥ १७ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥
आविर्बभूव तत्पश्चादात्मनो वामपार्श्वतः ॥ शुद्धस्फटिकसङ्काशः पञ्चवक्त्रो दिग्म्बरः ॥ १८ ॥ तप्तकांचनवर्णा भजटा भारधरो वरः ॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्यस्त्रिनेत्रश्चन्द्रशेखरः ॥ १९ ॥ त्रिशूलपट्टिशधरो जपमालाकरः परः ॥ सर्वसिद्धेश्वरः सिद्धो योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ २० ॥
मृत्योर्मृत्युरीश्वरश्च मृत्युर्मृत्युं जयः शिवः ॥ ज्ञानानन्दो महाज्ञानी महाज्ञानप्रदः परः ॥ २१ ॥ पूर्णचन्द्रप्रभामृष्टसुखदृश्यो मनोहरः ॥
वैष्णवानां च प्रवरः प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ २२ ॥ श्रीकृष्णपुरतः स्थित्वा तुष्टावतं पुटांजलिः ॥ पुलकाङ्कितसर्वाङ्गः साश्रुनेत्रोऽतिगद्गदः ॥
॥ २३ ॥ “महादेव उवाच ॥ ॥ जयस्वरूपं जयदं जयेशं जयकारणम् ॥ प्रवरं जयदानां च वन्दे तमपराजितम् ॥ २४ ॥ विश्वं विश्वेश्वरे
शंच विश्वेशं विश्वकारणम् ॥ विश्वाधारं च विश्वस्तं विश्वकारणकारणम् ॥ २५ ॥ विश्वरक्षाकारणं च विश्वघ्नं विश्वजं परम् ॥ फलबीजं
फलाधारं फलंच तत्फलप्रदम् ॥ २६ ॥ तेजःस्वरूपं तेजोदं सर्वतेजस्विनां वरम् ॥ इत्येवमुक्त्वा तं तत्त्वारत्नसिंहासने वरे ॥ नारायणं च संभा
ष्य स उवा स तदाज्ञया ॥ २७ ॥ इति शम्भुकृतं स्तोत्रं यो जनः संयतः पठेत् ॥ सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य विजयं च पदे पदे ॥ २८ ॥ सन्ततं वर्द्धते मि
त्रं धनमैश्वर्यमेव च ॥ शत्रुसैन्यं क्षयं याति दुःखानि दुरितानि च ॥ २९ ॥ इति ब्रह्मवैवर्ते शम्भुकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥ ” ॥ सौतिरुवाच ॥

ब्र. खं.
अ० ३

॥ ३ ॥

१ इदं स्तोत्रं न विद्यते एकस्मिन्पुस्तके ।

आविर्बभूवतत्पश्चात्कृष्णस्यनाभिपङ्कजात् ॥ महातपस्वीवृद्धश्चकमण्डलकरोवरः ॥ ३० ॥ शुक्लवासाः शुक्लदन्तः शुक्लकेशश्चतुर्मुखः ॥
 योगीशः शिल्पिनामीशः सर्वेषांजनकोगुरुः ॥ ३१ ॥ तपसांफलदाताचप्रदातासर्वसम्पदाम् ॥ स्रष्टाविधाताकर्ताचहर्ताचसर्वकर्म
 णाम् ॥ ३२ ॥ धाताचतुर्णांविदानांज्ञातावेदप्रसूपतिः ॥ शान्तःसरस्वतीकान्तः सुशीलश्चकृपानिधिः ॥ ३३ ॥ श्रीकृष्णपुरतः स्थि
 त्वातुष्टावतंपुटांजलिः ॥ पुलकांकितसर्वांगोभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ ३४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ कृष्णं वन्दे गुणातीतं गोविन्दमेक
 मक्षरम् ॥ अव्यक्तमव्ययं व्यक्तं गोपवेषविधायिनम् ॥ ३५ ॥ किशोरवयसं शान्तं गोपीकान्तं मनोहरम् ॥ नवीननीरदश्यामं कोटिक
 न्दर्पसुन्दरम् ॥ ३६ ॥ वृन्दावनवनाभ्यर्णो रासमण्डलसंस्थितम् ॥ रासेश्वरं रासवासं रासोल्लाससमुत्सुकम् ॥ ३७ ॥ इत्येवमुक्तातं न
 त्वारत्नसिंहासनेवरम् ॥ नारायणेशो संभाष्य स उवा स तदा ज्ञया ॥ ३८ ॥ इति ब्रह्मकृतं स्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ पापानि तस्य नश्य
 न्ति दुःस्वप्नः सुस्वप्नो भवेत् ॥ ३९ ॥ भक्तिर्भवति गोविन्दे श्रीपुत्रपौत्रवार्द्धिनी ॥ अकीर्तिः क्षयमाप्नोति सत्कीर्तिर्वर्द्धते चिरम् ॥ ४० ॥
 इति ब्रह्मवैवर्ते ब्रह्मकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ आविर्बभूवतत्पश्चाद्वक्षसः परमात्मनः ॥ सस्मितः पुरुषः कश्चिच्छुक्ल
 वर्णोज्जटाधरः ॥ ४१ ॥ सर्वसाक्षी च सर्वज्ञः सर्वेषां सर्वकर्मणाम् ॥ समः सर्वत्र सदयो हि साकोपविवर्जितः ॥ ४२ ॥ धर्मज्ञानयुतो धर्मो
 धर्मिष्ठो धर्मदो भवेत् ॥ स एव धर्मिणां धर्मः परमात्मा फलोद्भवः ॥ ४३ ॥ श्रीकृष्णपुरतः स्थित्वा प्रणम्य दण्डवद्भुवि ॥ तुष्टाव परमात्मानं
 सर्वेशं सर्वकामदम् ॥ ४४ ॥ ॥ श्रीधर्म उवाच ॥ ॥ कृष्णं विष्णुं वासुदेवं परमात्मानमीश्वरम् ॥ गोविन्दं परमानन्दमेकमक्षरमच्यु
 तम् ॥ ४५ ॥ गोपेश्वरश्च गोपीशं गोपंगोरक्षकं विभुम् ॥ गवामीशं च गोष्ठस्थं गोवत्सपुच्छधारिणम् ॥ ४६ ॥ गोगोपगोपीमध्यस्थं प्रधा
 नं पुरुषोत्तमम् ॥ वन्दे न वदामनघं श्यामं शांतं मनोहरम् ॥ ४७ ॥ इत्युच्चार्य स मुत्तिष्ठन्नसिंहासनेवरे ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशांस्तान्सम्भा
 ष्य स उवाच ह ॥ ४८ ॥ चतुर्विंशतिनामानि धर्मवक्रोद्गतानि च ॥ यः पठेत् प्रातरुत्थाय स सुखी सर्वतो जयी ॥ ४९ ॥ मृत्युकाले हरेर्नामत
 स्य साध्यं लभेद्भुवम् ॥ स यात्यन्ते हरेः स्थानं हरिदास्यं भवेद्भुवम् ॥ ५० ॥ नित्यं धर्मस्तं घटते नाधर्मे तद्रतिर्भवेत् ॥ चतुर्वर्गफलं तस्य

ब्र. वै.

॥ ४ ॥

शश्वत्करगतं भवेत् ॥ ५१ ॥ तं दृष्ट्वा सर्वपापानि पलायन्ते भयै न च ॥ भयानि चैव दुःखानि वै न ते यमिवोरगाः ॥ ५२ ॥ ॥ इति ब्रह्म
 वैवर्ते धर्मकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ आविर्बभूव कन्यैका धर्मस्य वामपार्श्वतः ॥ मूर्तिर्मूर्तिमती साक्षाद्वितीया कम
 लालया ॥ ५३ ॥ आविर्बभूव तत्पश्चान्मुखतः परमात्मनः ॥ एका देवी शुक्लवर्णा वीणा पुस्तकधारिणी ॥ ५४ ॥ कोटिपूर्णेन्दुशोभा दद्या
 शरत्पङ्कजलोचना ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानारत्नभूषणभूषिता ॥ ५५ ॥ सस्मिता सुदती श्यामा सुन्दरीणां च सुन्दरी ॥ श्रेष्ठाश्रुतीनां शा
 स्त्राणां विदुषां जननी परा ॥ ५६ ॥ वागधिष्ठातृ देवी साकवीनामिष्टदेवता ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपा च शान्तरूपा सरस्वती ॥ ५७ ॥ गोविन्द
 पुरतः स्थित्वा जगौ प्रथमतः सुखम् ॥ तन्नामगुणकीर्तिचवीणया साननर्त्तच ॥ ५८ ॥ कृतानियानि कर्माणि कल्पे कल्पे युगे युगे ॥ तानि
 सर्वाणि हरिणा तुष्टावसंपुटांजलिः ॥ ५९ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ रासमण्डलमध्यस्थं रासोल्लाससमुत्सुकम् ॥ “रत्नसिंहासनस्थं
 चरत्नभूषणभूषितम् ॥ ६० ॥ रासेश्वरं रासकरं वरं रासेश्वरीश्वरम् ॥ रासाधिष्ठातृदैवं च वन्दे रासविनोदिनम् ॥ ६१ ॥” रासायासपरिश्रा
 न्तरासरासविहारिणम् ॥ रासोत्सुकानां गोपीनां कान्तं शान्तं मनोहरम् ॥ ६२ ॥ प्रणम्य च तमित्युक्ता प्रहृष्टवदना सती ॥ उवाससा सका
 मा चरत्नसिंहासनेवरे ॥ ६३ ॥ इति वाणीकृतं स्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ बुद्धिमान् धनवान्सोऽपि विद्यावान् पुत्रवान्सदा ॥ ६४ ॥ इति
 ब्रह्मवैवर्ते सरस्वतीकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ आविर्बभूव मनसः कृष्णस्य परमात्मनः ॥ एका देवी गौरवर्णारत्नालंकारभू
 षिता ॥ ६५ ॥ पीतवस्त्रपरीधाना सस्मितानवयौवना ॥ सर्वैश्वर्याधिदेवी सा सर्वसम्पत्फलप्रदा ॥ स्वर्गे च स्वर्गलक्ष्मीश्च राजलक्ष्मीश्च रा
 जसु ॥ ६६ ॥ साहरेः पुरतः स्थित्वा परमात्मानमीश्वरम् ॥ तुष्टावप्रणता सा ध्वीभक्तिनम्रात्मकन्धरा ॥ ६७ ॥ महालक्ष्मीरुवाच ॥
 सत्यस्वरूपं सत्येशं सत्यबीजं सनातनम् ॥ सत्याधारं च सत्यज्ञं सत्यमूलं नमाम्यहम् ॥ ६८ ॥ इत्युक्ता श्रीहरिं नत्वा सा चोवाससुखासने ॥
 तप्तकांचनवर्णाभाभासयन्ती दिशस्त्विषा ॥ ६९ ॥ आविर्बभूव तत्पश्चाद्बुद्धेश्च परमात्मनः ॥ सर्वाधिष्ठातृ देवी सामूलप्रकृतिरीश्वरी ॥
 ॥ ७० ॥ तप्तकांचनवर्णाभासूर्यकोटिसमप्रभा ॥ ईषद्धास्य प्रसन्नास्या शरत्पंकजलोचना ॥ ७१ ॥ रक्तवस्त्रपरीधानारत्नाभरणभूषिता ॥

ब्र. खं.

अ० ३

॥ ४ ॥

निद्रातृष्णाक्षुत्पिपासादयाश्रद्धाक्षमादिकाः ॥ ७२ ॥ तासांच सर्वशक्तीनामीशाधिष्ठातृदेवता ॥ भयंकरीशतभुजादुर्गादुर्गार्तिनाशिनी
 ॥ ७३ ॥ आत्मनःशक्तिरूपासाजगतां जननीपरा ॥ त्रिशूलशक्तिशार्ङ्गचधनुःखड्गशराणिच ॥ ७४ ॥ शंखचक्रगदापद्मक्षमालांक
 मण्डलम् ॥ वज्रमंकुशपाशंचभुशुण्डीदण्डतोमरम् ॥ ७५ ॥ नारायणास्त्रं ब्रह्मास्त्रं रौद्रपाशुपतंतथा ॥ पार्जन्यवारुणं वाह्मंगान्धर्वविभ्रती
 सती ॥ कृष्णस्यपुरतःस्थित्वातुष्टावतं मुदान्विता ॥ ७६ ॥ ॥ प्रकृतिरुवाच ॥ ॥ अहंप्रकृतिरीशानासर्वेशासर्वरूपिणी ॥ सर्वशक्ति
 स्वरूपाचमयाचशक्तिमज्जगत् ॥ ७७ ॥ त्वयासृष्टानस्वतन्त्रात्वमेवजगतांपतिः ॥ गतिश्चपातास्रष्टाचसंहर्ताचपुनर्विधिः ॥ ७८ ॥
 स्रष्टुं स्रष्टाचसंहर्तुं संहर्ता वेधसांविधिः ॥ परमानन्दरूपं त्वांवन्दे चानन्दपूर्वकम् ॥ चक्षुर्निमेषकाले च ब्रह्मणः पतनं भवेत् ॥ ७९ ॥ तस्य
 प्रभावमतुलं वर्णितुं कः क्षमो विभो ॥ भ्रूभङ्गलीलामात्रेण विष्णुकोटिं सृजेत्तु यः ॥ ८० ॥ चराचरांश्च विश्वेषु देवान् ब्रह्मपुरोगमान् ॥ मद्भि
 धाः कतिवादेवीः स्रष्टुं शक्तश्च लीलया ॥ ८१ ॥ परिपूर्णतमं स्वीडयं वन्दे चानन्दपूर्वकम् ॥ महान्विराट् यत्कलांशो विश्वसंख्याश्रयो विभो ॥
 वन्दे चानन्दपूर्वतं परमात्मानमीश्वरम् ॥ ८२ ॥ यंचस्तोतुमशक्ताश्च ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ वेदा अहंचवाणी च वन्दे तं प्रकृतेः परम् ॥ ८३ ॥
 वेदाश्च विदुषां श्रेष्ठाः स्तोतुं शक्ताश्च न क्षमाः ॥ निर्लक्ष्यं कः क्षमः स्तोतुं तं निरीहं न माम्यहम् ॥ ८४ ॥ इत्येवमुक्त्वा सा दुर्गारत्नासिंहासनेवरे ॥
 उवासनत्वा श्रीकृष्णं तुष्टुवुस्तां सुरेश्वराः ॥ ८५ ॥ इति दुर्गाकृतं स्तोत्रं कृष्णस्य परमात्मनः ॥ यः पठेदूर्ध्वनाकाले स जयी सर्वतः सुखी ॥
 ॥ ८६ ॥ दुर्गातस्य गृहं त्यक्तानैव यातिकदाचन ॥ भवाब्धौ यशसाभातियात्यन्तेश्रीहरेः पुरम् ॥ ८७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मख
 ण्डे सौतिशौनकसंवादे सृष्टिनिर्हणने दुर्गास्तोत्रं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ आविर्बभूव तत्पश्चात्कृष्णस्य र
 सनाग्रतः ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशा देवी चैकामनोहरा ॥ १ ॥ शुक्लवस्त्रपरीधाना सर्वालंकारभूषिता ॥ विभ्रती जपमालाञ्च सा सावित्री प्र
 कीर्तिता ॥ २ ॥ सा तुष्टावपुरःस्थित्वा परं ब्रह्म सनातनम् ॥ पुटांजलिपरा सा ध्वी भक्तिनम्रात्मकन्धरा ॥ ३ ॥ ॥ सा विष्णुवाच ॥ ॥
 नमामि सर्वबीजं त्वां ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥ परात्परतरं श्यामं निर्विकारं निरंजनम् ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वा सस्मिता देवी रत्नासिंहासनेवरे ॥

ब्र. वै.

॥ ५ ॥

उवासश्रीहरिन्त्वापुनरेवश्रुतिप्रसूः ॥ ५ ॥ आविर्बभूवतत्पश्चात्कृष्णस्यपरमात्मनः ॥ मानसाच्चपुमानेकस्तत्तत्कांचनसन्निभः ॥ ६ ॥
 मनोमथ्नातिसर्वेषांपञ्चबाणेनकामिनाम् ॥ तन्नाममन्मथंतेनप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ ७ ॥ तस्यपुंसोवामपार्श्वार्त्कामस्यकामिनीवरा ॥
 बभूवातीवललितासर्वेषांमोहकारिणी ॥ ८ ॥ रतिर्बभूवसर्वेषांतांदृष्ट्वासस्मितांसतीम् ॥ रतीतितेनतन्नामप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ ९ ॥ हरिं
 स्तुत्वातयासार्द्धसउवासहरेःपुरः ॥ रत्नसिंहासनेचास्यपञ्चबाणोधनुर्द्धरः ॥ १० ॥ मारणंस्तम्भनञ्चैवजृम्भणंशोषणंतथा ॥ उन्मादनं
 पञ्चबाणान्पञ्चबाणोविभर्तिसः ॥ ११ ॥ बाणांश्चिक्षेपसर्वाश्चकामोबाणपरीक्षया ॥ सद्यःसर्वेसकामाश्चबभूवुरीश्वरेच्छया ॥ १२ ॥
 रतिंदृष्ट्वाब्रह्मणश्चरेतःपातोबभूवह ॥ तत्रतस्थौमहायोगीवह्नेणाच्छाद्यलज्जया ॥ १३ ॥ वस्त्रंदग्धवासमुत्तस्थौज्वलदग्निःसुरेश्वरः ॥
 कोटितालप्रमाणश्चसशिखश्चसमुज्ज्वलन् ॥ १४ ॥ कृष्णस्तद्वर्द्धनंदृष्ट्वाससर्जापःस्वलीलया ॥ निःश्वासवायुनासार्द्धमुखविन्दुसमुद्गि
 रन् ॥ १५ ॥ विश्वौघंष्ट्रावयामासमुखविन्दुजलंद्विज ॥ तत्रकिञ्चिज्जलकणंवह्निशान्तंचकारह ॥ १६ ॥ ततःप्रभृतितेनाग्निस्तोयान्निर्वा
 णतांब्रजेत् ॥ आविर्भूतःपुमानेकस्ततस्तदधिदेवता ॥ १७ ॥ उत्तस्थौतज्जलादेकः पुमान्सवरुणःस्मृतः ॥ जलाधिष्ठातृदेवोऽसौसर्वे
 षांयादसाम्पतिः ॥ १८ ॥ आविर्बभूवकन्यैकातद्वह्नेर्वामपार्श्वतः ॥ सास्वाहावह्निपत्नीतांप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ १९ ॥ जलेशस्यवा
 मपार्श्वार्त्कन्याचैकाबभूवसा ॥ वरुणानीतिविख्यातावरुणस्यप्रियासती ॥ २० ॥ बभूवपवनः श्रीमान्विभोर्निःश्वासवायुनः ॥
 सचप्राणाश्चसर्वेषांनिःश्वासस्तत्फलोद्भवः ॥ २१ ॥ तस्यवायोर्वामपार्श्वार्त्कन्याचैकाबभूवह ॥ वायोः पत्नीसाचदेवीवायवीपरिकी
 र्तिता ॥ २२ ॥ कृष्णस्यकामबाणेनरेतःपातोबभूवह ॥ जलेतद्वेचनंचक्रेलज्जयासुरसंसदि ॥ २३ ॥ सहस्रवत्सरान्तेतद्विम्बरूपं
 बभूव ॥ ततोमहान्विराड्जज्ञेविश्वौघाधारणवसः ॥ २४ ॥ यस्यैकलोमविवरेविश्वैकस्यव्यवस्थितिः ॥ स्थूलात्स्थूलतरः सोपिमहा
 ब्रान्यस्ततः परः ॥ २५ ॥ सएवषोडशांशोऽपिकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ महाविष्णुः सविज्ञेयः सर्वाधारःसनातनः ॥ २६ ॥ महार्णवे
 शयानः सपद्मपत्रंयथाजले ॥ बभूवतुस्तौद्रौदैत्यौतस्यकर्णमलोद्भवौ ॥ २७ ॥ तौजलाच्चसमुत्थायब्रह्माणंहन्तुमुद्यतौ ॥ नारायणश्च

ब्र. खं.

अ० ४

॥ ५ ॥

भगवाञ्जघनेतौजघानह ॥ २८ ॥ बभूवमेदिनीकृत्स्नाकात्स्न्येनमेदसातयोः ॥ तत्रैवसन्तिविश्वानिसाचदेवीवसुन्धरा ॥ २९ ॥ ॥
 इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेसौतिशौनकसंवादेसृष्टिनिर्माणेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ गोगोपगो
 प्योगोलोकेकिंनित्याःकिंनुकल्पिताः ॥ ममसंदेहभेदार्थतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ सर्वादिसृष्टौताःकृ
 ताःप्रलये प्रलयेस्थिताः ॥ सर्वादिसृष्टिकथनंयन्मयाकथितंद्विज ॥ २ ॥ सर्वादिसृष्टौकृतौचनारायणमहेश्वरौ ॥ प्रलयेप्रलयेव्यक्तौस्थि
 तौतौप्रकृतिश्चसा ॥ ३ ॥ सर्वादौब्रह्मकल्पस्यचरितं कथितंद्विज ॥ वाराहपाद्मकल्पौद्वौकथयिष्यामिश्रोष्यसि ॥ ४ ॥ ब्राह्मवाराहपा
 द्माश्चकल्पाश्चत्रिविधामुने ॥ यथायुगानिचत्वारिक्रमेणकथितानिच ॥ ५ ॥ सत्यंत्रेताद्वापरश्चकलिश्चेतिचतुर्थगम् ॥ त्रिशतैश्चषष्ठ्य
 धिकैर्युगैर्दिव्ययुगंस्मृतम् ॥ ६ ॥ मन्वन्तरन्तुदिव्यानांयुगानामेकसप्ततिः ॥ चतुर्दशेषुमनुषुगतेषुब्रह्मणोदिनम् ॥ ७ ॥ त्रिशतैश्चषष्ठ्य
 धिकैर्दिनैर्वर्षश्चब्रह्मणः ॥ अष्टोत्तरंवर्षशतंविधेरायुर्निरूपितम् ॥ ८ ॥ एतन्निमेषकालस्तुकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ब्रह्मणश्चायुषाकल्पः
 कालविद्भिर्निरूपितः ॥ ९ ॥ क्षुद्रकल्पाबहुतरास्तेसंवतादयःस्मृताः ॥ सप्तकल्पांतजीवीसमार्कण्डेयश्चतन्मतः ॥ १० ॥ ब्रह्मणश्चदि
 नेनैवसकल्पःपरिकीर्तितः ॥ विधेश्वसप्तदिवसेमुनेरायुर्निरूपितम् ॥ ११ ॥ ब्राह्मवाराहपाद्माश्चत्रयःकल्पानिरूपिताः ॥ कल्पत्रयेय
 थासृष्टिःकथयामिनिशामय ॥ १२ ॥ ब्राह्मेचमेदिनीसृष्ट्वास्त्रष्टासृष्टिंचकारसः ॥ मधुकैटभयोश्चैवमेदसाचाज्ञयाप्रभोः ॥ १३ ॥ वाराहे
 तांसमुद्धृत्यलुप्तांमग्नारसातलात् ॥ विष्णोर्वराहरूपस्यद्वाराचातिप्रयत्नतः ॥ १४ ॥ पाद्मेविष्णोर्नाभिपद्मेस्त्रष्टासृष्टिंचिनिर्ममे ॥ त्रिलो
 कीं ब्रह्मलोकान्तानित्यलोकत्रयंविना ॥ १५ ॥ एतत्तु कालसंख्यानमुक्तंसृष्टिनिर्माणे ॥ किंचिन्निरूपणंसृष्टेःकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥
 ॥ १६ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ अतःपरंकिंचकारभगवान्सात्वतांपतिः ॥ एतान्सृष्ट्वाकिंचकारतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १७ ॥
 ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ अतःपरंतुगोलोकेगोलोकेशोमहान्प्रभुः ॥ एतान्सृष्ट्वाजगामासौसुरभ्यंरासमंडलम् ॥ एतैःसमेतैर्भगवानतीवक

१- चतुर्दशसंख्यापूरेकेषु इत्यर्थः । चालनीन्यायेन पृथक्पृथक्तत्पूरकत्वमस्त्येवेतिज्ञेयम् ।

ब्र. वै.

॥ ६ ॥

मनीयकम् ॥ १८ ॥ रम्याणांकल्पवृक्षाणां मध्येतीवमनोहरम् ॥ सुविस्तीर्णचसुसमंसुस्निग्धमण्डलाकृतम् ॥ १९ ॥ चन्दनागुरुकस्तू-
 रिंकुंकुमैश्चसुसंस्कृतम् ॥ दधिलाजसक्तुधान्यदूर्वापर्णपरिप्लुतम् ॥ २० ॥ पट्टसूत्रग्रन्थियुक्तंनवचन्दनपल्लवैः ॥ संयुक्तरम्भास्तंभानां
 समूहैःपरिवेष्टितम् ॥ २१ ॥ सद्गन्तसारनिर्माणमण्डपानां त्रिकोटिभिः ॥ रत्नप्रदीपज्वलितैः पुष्पधूपाधिवासितैः ॥ २२ ॥ शृंगारार्हं
 भोगवस्तुसमूहपरिवेष्टितम् ॥ अतीवललिताकल्पतरुयुक्तैः सुशोभितम् ॥ २३ ॥ तत्रगत्वाचतैः सार्धं समुवासजगत्पतिः ॥ दृष्ट्वा रासं
 विस्मितास्तेवभूवुर्मुनिसत्तम ॥ २४ ॥ आविर्बभूवकन्यैकाकृष्णस्य वामपार्श्वतः ॥ धावित्वा पुष्पमानीय ददावर्घ्यप्रभोः पदे ॥ २५ ॥
 रासे संभूय गोलोके सा दधावहरेः पुरः ॥ तेन राधा समाख्याता पुरा विद्भिर्द्रिजोत्तम ॥ २६ ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवी सा कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 आविर्बभूव प्राणेभ्यः प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ॥ २७ ॥ देवी षोडशवर्षीयानवयौवनसंयुता ॥ वह्निशुद्धांशुकाधाना सस्मिता सुमनोहरा ॥
 ॥ २८ ॥ सुकोमलांगीललिता सुन्दरीषु च सुन्दरी ॥ बृहन्नितम्बभारार्त्तापीनश्रोणिपयोधरा ॥ २९ ॥ बन्धुजीवजितारक्तसुन्दरोष्ठाध-
 रावरा ॥ मुक्तापंक्तिजिता चारुदन्तपंक्तिर्मनोहरा ॥ ३० ॥ शरत्पार्वणकोटीन्दुशोभा मृष्टशुभानना ॥ चारुसीमन्तिनी चारुशरत्पङ्कज-
 लोचना ॥ ३१ ॥ खगेन्द्रचंचुविजितचारुनासा मनोहरा ॥ स्वर्णगण्डूकविजिते गण्डयुग्मे च विभ्रती ॥ ३२ ॥ दधती चारुकर्णे च रत्ना-
 भरणभूषिते ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीयुक्तकुंकुमविन्दुभिः ॥ ३३ ॥ सिन्दूरविन्दुसंयुक्तसुकपोलामनोहरा ॥ सुसंस्कृतं केशपाशं मालती-
 माल्यभूषितम् ॥ ३४ ॥ सुगन्धकवरीभारं सुन्दरं दधती सती ॥ स्थलपद्मप्रभामुष्टपादयुग्मं च विभ्रती ॥ ३५ ॥ गमनं कुर्वती सा च हंस-
 खञ्जनगञ्जनम् ॥ सद्गन्तसारनिर्माणं नमालां मनोहराम् ॥ ३६ ॥ हारं हीरकनिर्माणं रत्नकेयूरकङ्कणम् ॥ सद्गन्तसारनिर्माणं पाशकं
 सुमनोहरम् ॥ ३७ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं कण्ठमञ्जीररञ्जितम् ॥ नानाप्रकारचित्राढ्यं सुन्दरं परिविभ्रती ॥ ३८ ॥ सा च सम्भाष्य
 गोविन्दं रत्नसिंहासनेवरे ॥ उवास सस्मिता भर्तुः पश्यन्ती मुखपङ्कजम् ॥ ३९ ॥ तस्याश्च लोमकूपेभ्यः सद्योगोपांगनागणः ॥ आविर्बभू-
 व रूपेण वेशेनैव च तत्समः ॥ ४० ॥ लक्षकोटीपरिमितः शश्वत्सुस्थिरयौवनः ॥ संख्याविद्धिश्च संख्यातो गोलोके गोपिकागणः ॥ ४१ ॥

ब्र. खं.

अ० ५१

॥ ६ ॥

कृष्णस्यलोमकूपेभ्यःसद्योगोपगणोमुने ॥ आविर्बभूवरूपेणवेषेणैवचतत्समः ॥ ४२ ॥ त्रिंशत्कोटिपरिमितःकमनीयोमनोहरः ॥ संख्या
 विद्मिश्चसंख्यातोबलवानांगणःश्रुतौ ॥ ४३ ॥ कृष्णस्यलोमकूपेभ्यःसद्यश्चाविर्बभूवह ॥ नानावर्णोगोगणश्चशतसुस्थिरयौवनः ॥
 ॥ ४४ ॥ बलीवर्दाःसुरभ्यश्चवत्सानानाविधाःशुभाः ॥ अतीवललिताःश्यामाबह्व्योवैकामधेनवः ॥ ४५ ॥ तेषामेकंबलीवर्दकोटि
 सिंहसमंबले ॥ शिवायप्रददौकृष्णोवाहनायमनोहरम् ॥ ४६ ॥ कृष्णांगिनखरन्ध्रेभ्योहंसपंक्तिर्मनोहरा ॥ आविर्बभूवसहस्रास्त्रीपुंव
 त्ससमन्विता ॥ ४७ ॥ तेषामेकंराजहंसमहाबलपराक्रमम् ॥ वाहनायददौकृष्णोब्रह्मणेचतपस्विने ॥ ४८ ॥ वामकर्णस्यविवरात्कृ
 ष्णस्यपरमात्मनः ॥ गणः श्वेततुरङ्गाणामाविर्भूतोमनोहरः ॥ ४९ ॥ तेषामेकश्चश्चेताश्वंधर्मार्थवाहनायच ॥ ददौगोपाङ्गनेशश्चसंप्री
 त्यासुरसंसदि ॥ ५० ॥ दक्षकर्णस्यविवरात्पुंसश्चसुरसंसदि ॥ आविर्भूतासिंहपंक्तिर्महाबलपराक्रमा ॥ ५१ ॥ तेषामेकंददौकृष्णःप्रकृ
 त्यैपरमादरम् ॥ अमूल्यरत्नमालयश्चवरंयदभिवाञ्छितम् ॥ ५२ ॥ कृष्णोयोगेन योगीन्द्रश्चकाररथपञ्चकम् ॥ शुद्धरत्नेन्द्रनिर्माणंम
 नोयायिमनोहरम् ॥ ५३ ॥ लक्षयोजनमूर्ध्वेचप्रस्थेचशतयोजनम् ॥ लक्षचक्रंवायुरहंलक्षक्रीडागृहान्वितम् ॥ ५४ ॥ शृङ्गारार्हभो
 गवस्तुतलपासंख्यसमन्वितम् ॥ रत्नप्रदीपलक्षाणांवाजिभिश्चविराजितम् ॥ ५५ ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यंसद्रत्नकलशोज्ज्वलम् ॥
 रत्नदर्पणभूषाढ्यंशोभितंश्चेतचामरैः ॥ ५६ ॥ वह्निशुद्धांशुकेश्वित्रैर्मुक्ताजालैर्विभूषितम् ॥ मणीन्द्रमुक्तामाणिक्यहीरहारविराजितम् ॥
 ॥ ५७ ॥ आरक्तवर्णरत्नेन्द्रसारनिर्माणकृत्रिमैः ॥ पङ्कजानामसंख्यैश्चसुन्दरैश्चसुशोभितम् ॥ ५८ ॥ ददौनारायणायैकंतेषांमध्येद्विजो
 तमः ॥ एकंदत्ताराधिकायैररक्षाशेषमात्मने ॥ ५९ ॥ आविर्बभूवकृष्णस्यगुह्यदेशात्ततःपरम् ॥ पिङ्गलश्चपुमानेकःपिङ्गलैश्चगणैः
 सह ॥ ६० ॥ आविर्भूतायतोगुह्यात्तेनतेगुह्यकाःस्मृताः ॥ यः पुमान्सकुबेरश्चधनेशोगुह्यकेश्वरः ॥ ६१ ॥ बभूवकन्यकाचैकाकुबेरेवा
 मपार्श्वतः ॥ कुबेरपत्नीसादेवीसुन्दरीणांमनोरमा ॥ ६२ ॥ भूतप्रेतपिशाचाश्चकूष्माण्डब्रह्मराक्षसाः ॥ वेतालाविकृतास्तस्याविर्भूता
 गुह्यदेशतः ॥ ६३ ॥ शङ्खचक्रगदापद्मधारिणोवनमालिनः ॥ पीतवस्त्रपरीधानाःसर्वेश्यामचतुर्भुजाः ॥ ६४ ॥ किरीटिनः कुण्ड

ब. वै.
॥ ७ ॥

लिनोरत्नभूषणभूषिताः ॥ आविर्भूताः पार्षदाश्च कृष्णस्य मुखतो मुने ॥ ६५ ॥ चतुर्भुजान् पार्षदांश्च ददौ नारायणाय च ॥ गुह्यकान् गुह्यके
शायभूतादीन् छङ्कुराय च ॥ ६६ ॥ द्विभुजाः श्यामवर्णाश्च जपमालाकरावराः ॥ ध्यायन्तश्चरणाम्भोजं कृष्णस्य सततं मुदा ॥ ६७ ॥
दास्येनियुक्ता दासाश्चैवाध्यायमादाय यत्नतः ॥ आविर्भूता वैष्णवाश्च सर्वे कृष्णपरायणः ॥ ६८ ॥ पुलकाङ्कितसर्वाङ्गाः साश्रुनेत्राः सगद्ग
दाः ॥ आविर्भूताः पादपद्मात्पादपद्मैकमानसाः ॥ ६९ ॥ आविर्बभूवुः कृष्णस्य दक्षनेत्राद्भयङ्कराः ॥ त्रिशूलपट्टिशधरास्त्रिनेत्राश्चन्द्रशे
खराः ॥ ७० ॥ दिगम्बरामहाकायाज्ज्वलदग्निशिखोपमाः ॥ तेभैरवामहाभागाः शिवतुल्याश्च तेजसा ॥ ७१ ॥ रुरुसंहारकालाख्या असि
तक्रोधभीषणाः ॥ महाभैरवखट्वाङ्गावित्यष्टौ भैरवाः स्मृताः ॥ ७२ ॥ आविर्बभूवुः कृष्णस्य वामनेत्राद्भयङ्कराः ॥ त्रिशूलपट्टिशव्याघ्रचर्मा
म्बरगदाधराः ॥ ७३ ॥ दिगम्बरो महाकायस्त्रिनेत्रश्चन्द्रशेखरः ॥ सईशानो महाभागो दिक्पालानामधीश्वरः ॥ ७४ ॥ डाकिन्यश्चैव
योगिन्यः क्षेत्रपालाः सहस्रशः ॥ आविर्बभूवुः कृष्णस्य नासिकाविवरोदरात् ॥ ७५ ॥ सुरास्त्रिकोटिसंख्याता दिव्यमूर्तिधरावराः ॥
आविर्बभूवुः सहस्रांशुसौवैष्टुदेशतः ॥ ७६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे सृष्टिनिरूपणे ब्रह्मखण्डे पञ्चमोऽध्यायः ॥
॥ ५ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ अथ कृष्णो महालक्ष्मीं सादरं च सरस्वतीम् ॥ नारायणाय प्रददौ रत्नेन्द्रं मालया सह ॥ १ ॥ सा वित्री
ब्रह्मणे प्रादान्मूर्तिधर्माय सादरम् ॥ रतिकामाय रूपाढ्यां कुबेराय मनोरमाम् ॥ २ ॥ अन्याश्च याया अन्येभ्यो याश्च येभ्यः समुद्रवाः ॥
तस्मै तस्मै ददौ कृष्णस्तां तां रूपवतीं सतीम् ॥ ३ ॥ ततः शंकरमाहूय सर्वेशो योगिनां गुरुम् ॥ उवाच प्रियमित्येव गृहीयाः सिंहवाहिनीम् ॥
॥ ४ ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा प्रहसन् नीललोहितः ॥ उवाच भीतः प्रणतः प्राणेशं प्रभुमच्युतम् ॥ ५ ॥ ॥ श्रीमहेश्वर उवाच ॥ ॥
अधुना हं न गृह्णामि प्रकृतिं प्राकृतो यथा ॥ त्वद्भक्त्यैकव्यवहितां दास्यमार्गविरोधिनीम् ॥ ६ ॥ तत्त्वज्ञानसमाच्छन्नां योगद्वारकपाटिकाम् ॥
मुक्तीच्छाध्वंसरूपां च सकामां कामवर्द्धिनीम् ॥ ७ ॥ तपस्याच्छन्नरूपां च महामोहकरण्डिकाम् ॥ भवकारा गृहघोरे दृढां निगडरूपि
णीम् ॥ ८ ॥ शश्वद्विबुद्धिजननीं सद्बुद्धिच्छेदकारिणीम् ॥ शश्वद्विभोगसारां च विषयेच्छाविवर्द्धिनीम् ॥ ९ ॥ नेच्छामि गृहिणीनाथवरं

ब. खं.
अ० ६

॥ ७ ॥

देहिमदीप्सितम् ॥ यस्ययद्वाञ्छितं तस्मै तद्ददाति सदीश्वरः ॥ १० ॥ त्वद्भक्तिविषये दास्ये लालसा वर्द्धतेऽनिशम् ॥ तृप्तिर्न जायते नाम ज
 पने पादसेवने ॥ ११ ॥ त्वन्नामपंचवक्त्रेण गुणं सन्मङ्गलालयम् ॥ स्वप्ने जागरणेश श्वद्वायन्गायन् भ्रमाम्यहम् ॥ १२ ॥ आकल्पकोटि
 कोटिं च तद्रूपध्यानतत्परम् ॥ भोगेच्छाविषये नैव योगे तपसि मन्मनः ॥ १३ ॥ त्वत्सेवने पूजने च वन्दने नाम कीर्तने ॥ सदोच्छसितमेषां च
 विरतौ विरतिलभेत् ॥ १४ ॥ स्मरणं कीर्तनं नाम गुणयोः श्रवणं जपः ॥ त्वच्चारुरूपध्यानं तत्पादसेवा भिवन्दनम् ॥ १५ ॥ समर्पणञ्चा
 त्मनश्च नित्यं नैवेद्यभोजनम् ॥ वरं वरेश देहीदंनवधा भक्तिलक्षणम् ॥ १६ ॥ सार्ष्टिसालोक्य सारूप्यसामीप्यं साम्यलीनताम् ॥ वदन्ति
 पद्धिधां मुक्तिमुक्ता मुक्तिविदो विभो ॥ १७ ॥ अणिमालघिमा प्राप्तिः प्राकाम्यं महिमा तथा ॥ ईशित्वञ्च वशित्वं च सर्वकामावसायिता ॥ १८ ॥
 सर्वज्ञदूरश्रवणं परकायप्रवेशनम् ॥ वाक्सिद्धिः कल्पवृक्षत्वं स्रष्टुं संहर्तुमीशता ॥ १९ ॥ अमरत्वं च सर्वाग्र्यं सिद्धयोऽष्टादशस्मृताः ॥
 योगास्तपांसि सर्वाणि दानानि च व्रतानि च ॥ २० ॥ यशः कीर्तिर्वचः सत्यं धर्माण्यनशनानि च ॥ भ्रमणं सर्वतीर्थेषु स्नानमन्यसुरार्चनम् ॥
 ॥ २१ ॥ सुरार्चादर्शनं सप्तद्वीपसप्तप्रदक्षिणम् ॥ स्नानं सर्वसमुद्रेषु सर्वस्वर्गप्रदर्शनम् ॥ २२ ॥ ब्रह्मत्वं चैवरुद्रत्वं विष्णुत्वं च परंपदम् ॥
 अतोऽनिर्वचनीयानि वाञ्छनीयानि सन्ति वा ॥ २३ ॥ सर्वाण्येतानि सर्वेश कथितानि च यानि च ॥ तव भक्तिकलां शस्य कलां नार्हन्ति षोड
 शीम् ॥ २४ ॥ शर्वस्य वचनं श्रुत्वा कृष्णस्तं योगिनां गुरुम् ॥ प्रहस्योवाच वचनं सत्यं सर्वसुखप्रदम् ॥ २५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
 मत्सेवां कुरु सर्वेश शर्वसर्वविदां वर ॥ कल्पकोटिशतं यावत्पूर्णशश्वदहर्निशम् ॥ २६ ॥ वरस्तपस्विनां त्वं च सिद्धानां योगिनां तथा ॥
 ज्ञानिनां वैष्णवानां च सुराणां च सुरेश्वर ॥ २७ ॥ अमरत्वं लभ भव भवमृत्युं जयो महान् ॥ सर्वसिद्धिं च वेदांश्च सर्वज्ञत्वं च मद्भरात् ॥ २८ ॥
 असंख्यब्रह्मणां पातं लीलायावत्सपश्यसि ॥ अद्य प्रभृतिज्ञानेन ते जसा वयसा शिव ॥ २९ ॥ पराक्रमेण यशसामहसामत्समो भव ॥ प्राणा
 नामधिकस्त्वं च न भक्तस्त्वत्परो मम ॥ ३० ॥ त्वत्परो नास्ति मे प्रेयांस्त्वं मदीयात्मनः परः ॥ ये त्वां निन्दन्ति पापिष्ठा ज्ञानहीना विचेत
 नाः ॥ ३१ ॥ पच्यन्ते कालसूत्रेण यावच्चन्द्रदिवा करौ ॥ कल्पकोटिशतान्ते च ग्रहीष्यसि शिवां शिव ॥ ३२ ॥ ममाव्यर्थं च वचनं पा

ब्र. वै.

॥ ८ ॥

लनंकर्तुमर्हसि ॥ त्वन्मुखाग्निर्गतं वाक्यं न करोम्यधुनेति च ॥ ३३ ॥ मद्वाक्यं च स्ववाक्यं च पालनं तत्करिष्यसि ॥ गृहीत्वा प्रकृतिं शम्भो दिव्यं वर्षसहस्रकम् ॥ ३४ ॥ सुखं महच्च शृङ्गारं करिष्यसि न संशयः ॥ न केवलं तपस्वी त्वमीश्वरो मत्समो महान् ॥ ३५ ॥ काले गृहीतपस्वी च योगीस्वेच्छामयो हियः ॥ दुःखं च दारसं योगेयत्वं याकथितं शिव ॥ ३६ ॥ कुक्षीददाति दुःखं च स्वामिनेन पतिव्रता ॥ कुले महतया जाता कुलजा कुलपालिका ॥ ३७ ॥ करोति पालनं स्नेहात्सत्पुत्रस्य समं पतिम् ॥ पतिर्वन्धुः पतिर्भर्ता दैवतं कुलयोषिताम् ॥ ३८ ॥ पतितोऽपतितो वापि कृपणश्चेश्वरोऽथ वा ॥ असत्कुलप्रसूतायाः पित्रोर्दुःशीलमिश्रिताः ॥ ३९ ॥ ध्रुवं ताः परभोग्याश्च पतिं निन्दन्ति सन्ततम् ॥ आवयोरतिरिक्तं च यापश्यति पतिं सती ॥ ४० ॥ गोलोके स्वामिना सार्द्धं कोटिकल्पं प्रमोदते ॥ भविता सा शिवा शैवी प्रकृतिर्वैष्णवी शिव ॥ ४१ ॥ मदाज्ञया च तां साध्वीं गृहीष्यसि भवाय च ॥ प्रकृत्या यो निसंयुक्तं त्वल्लिङ्गं तीर्थमृतकृतम् ॥ ४२ ॥ तीर्थे सह संस्पृज्य भक्त्या पंचोपचारतः ॥ सदक्षिणं संयतो यः पवित्रश्च जितेन्द्रियः ॥ ४३ ॥ कोटिकल्पं च गोलोके मोदते च मया सह ॥ लक्षं तीर्थे पूजयेद्यो विधिवत्साधुदक्षिणम् ॥ ४४ ॥ न च्युतिस्तस्य गोलोकात्स भवेदावयोः समः ॥ मृद्भस्म गोशकृत्पिण्डैस्तीर्थैर्वालुकयाऽपि वा ॥ ४५ ॥ कृत्वा लिङ्गं सकृत् पूज्य वसेत्कल्पायुतं दिवि ॥ प्रजावान्भूमिमान् विद्वान्पुत्रवान्धनवान्स्तथा ॥ ४६ ॥ ज्ञानवान्मुक्तिमान्साधुः शिवलिङ्गार्चनाद्भवेत् ॥ शिवलिङ्गार्चनं स्थानं मत्तीर्थं तीर्थमेव तत् ॥ भवेत्तत्र मृतः पापी शिवलोकं स गच्छति ॥ ४७ ॥ महादेव महादेव महादेवेति वा दिनः ॥ पश्चाद्यामि महात्रस्तो नाम श्रवणलोभतः ॥ ४८ ॥ शिवेति शब्दमुच्चार्य प्राणांस्त्यजति यो नरः ॥ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुक्तो मुक्तिं प्रयातिसः ॥ ४९ ॥ शिवकल्याणवचनं कल्याणं मुक्तिवाचकम् ॥ यतस्तत्प्रभवेत्तेन स शिवः परिकीर्तितः ॥ ५० ॥ विच्छेदे धनवन्धूनां निमग्नः शोकसागरे ॥ शिवेति शब्दमुच्चार्य लभेत्सर्वं शिवं नरः ॥ ५१ ॥ पापघ्ने वर्तते शिश्च वश्च मुक्तिप्रदे तथा ॥ पापघ्नो मोक्षदो नृणां शिवस्तेन प्रकीर्तितः ॥ ५२ ॥ शिवेति च शिवं नाम यस्य वाचि प्रवर्तते ॥ कोटिजन्मार्जितं पापं तस्य नश्यति निश्चितम् ॥ ५३ ॥ इत्युक्त्वा शूलिने कृष्णो दत्त्वा कल्पतरुं मनुम् ॥ तत्त्वज्ञानं मृत्युजयमवोचत्सिंहवाहिनीम् ॥ ५४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥

ब्र. खं.

अ० ६

॥ ८ ॥

अधुनातिष्ठवत्सेत्वंगोलोकेममसन्निधौ ॥ कालेभजिष्यसिशिवंशिवदश्चशिवायनम् ॥ ५५ ॥ तेजःसुसर्वदेवानामाविर्भूयवरानने ॥
 संहृत्यदैत्यान्सर्वाश्चभवितासर्वपूजिता ॥ ५६ ॥ ततःकल्पविशेषेचसत्यंसत्ययुगेसति ॥ भवितादक्षकन्यात्वंसुशीलाशम्भुगेहिनी ॥
 ॥ ५७ ॥ ततःशरीरंसंत्यज्ययज्ञेभर्तुश्चनिन्दया ॥ मेनायांशैलभार्यायांभवितापार्वतीतिच ॥ ५८ ॥ दिव्यंवर्षसहस्रश्चविहरेष्यसिश
 म्भुना ॥ पूर्णततःसर्वकालमभेदंत्वंलभिष्यसि ॥ ५९ ॥ कालेसर्वेषुविश्वेषुमहापूजासुपूजिते ॥ भविताप्रतिवर्षेचशारदीयासुरेश्वरि ॥
 ॥ ६० ॥ ग्रामेषुनगरेष्वेवपूजिताग्रामदेवता ॥ भवतीभवितेत्येवंनामभेदेनचारुणा ॥ ६१ ॥ मदाज्ञयाशिवकृतैस्तन्त्रैर्नानाविधैरपि ॥
 पूजाविधिंविधास्यामिकवचंस्तोत्रसंयुतम् ॥ ६२ ॥ भविष्यन्तिमहान्तश्चतवैवपरिचारकाः ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांसिद्धाश्चफलभागि
 नः ॥ ६३ ॥ यत्वांमातर्भजिष्यन्तिपुण्यक्षेत्रेचभारते ॥ तेषांयशश्चकीर्तिश्चधर्मैश्चवर्द्धते ॥ ६४ ॥ इत्युक्त्वाप्रकृतिं तस्यैमन्त्रमेका
 दशाक्षरम् ॥ इत्त्वासकामबीजश्चमन्त्रराजमनुत्तमम् ॥ ६५ ॥ चकारविधिनाध्यानंभक्तंभक्तानुकम्पया ॥ श्रीमायाकामबीजाद्वचं ददौ
 मन्त्रंदशाक्षरम् ॥ ६६ ॥ सृष्ट्यौपयौगिकींशक्तिसर्वसिद्धिचकामदाम् ॥ तद्विशिष्टोत्कृष्टतत्त्वंज्ञानंतस्यैददौविभुः ॥ ६७ ॥ त्रयोदशा
 क्षरंमन्त्रंदत्त्वातस्मैजगत्पतिः ॥ कवचंस्तोत्रसहितंशङ्करायतथाद्विज ॥ ६८ ॥ इत्त्वाधर्मायतंमन्त्रंसिद्धिज्ञानंतदेवच ॥ कामायवह्नयेचै
 वकुबेरायचवायवे ॥ ६९ ॥ एवंकुबेरादिभ्यस्तुदत्त्वामन्त्रादिकंपरम् ॥ विधिंप्रोवाचसृष्ट्यर्थंविधातुर्विधिरेवसः ॥ ७० ॥ ॥ श्रीभग
 वानुवाच ॥ ॥ मदीयंचतपःकृत्वादिव्यंवर्षसहस्रकम् ॥ सृष्टिकुरुमहाभागविधेनानाविधांपराम् ॥ ७१ ॥ इत्युक्त्वाब्रह्मणेकृष्णोद
 दौमालांमनोरमाम् ॥ जगामसार्द्धं गोपीभिर्गोपैर्वृन्दावनंवनम् ॥ ७२ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मख
 ण्डेसृष्टिनिरूपणं नामषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ तदाब्रह्मातपःकृत्वासिद्धिंप्राप्ययथेप्सिताम् ॥ ससृजेपृथिवीमा
 दौमधुकैटभमेदसां ॥ १ ॥ ससृजेपर्वतानष्टौप्रधानान्सुमनोहरान् ॥ क्षुद्रानसंख्यान्किंब्रूमःप्रधानाख्यानिशामय ॥ २ ॥ सुमेरुश्चैवकै
 लासंमलयश्चहिमालयम् ॥ उदयश्चतथाऽस्तश्चसुवेलंगन्धमादनम् ॥ ३ ॥ समुद्रान्ससृजेसप्तनदान्कतिविधानदीः ॥ वृक्षांश्चग्रामनगरं

ब्र. वै.

॥ ९ ॥

समुद्राख्यानिशामय ॥ ४ ॥ लवणेशुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलार्णवान् ॥ लक्षयोजनमानेनद्विगुणांश्चपरात्परान् ॥ ५ ॥ सप्तद्वीपांश्चतद्भूमिमण्डलेकमलाकृते ॥ उपद्वीपांस्तथासप्तसीमाशैलांश्चसप्तच ॥ ६ ॥ निबोधविप्रद्वीपाख्यांपुरायाविधिनाकृता ॥ जम्बूशाककुशप्लक्षकौञ्चन्यग्रोधपौष्करान् ॥ ७ ॥ मेरोरष्टसुशृङ्गेषुससृजेऽष्टौपुरीःप्रभुः ॥ अष्टानालोकपालानांविहारायमनोहराः ॥ ८ ॥ मूलेऽनन्तस्यनगरींनिर्मायजगतांपतिः ॥ ऊर्ध्वेस्वर्गाश्चसप्तैवतेषामाख्यांनिशामय ॥ ९ ॥ भूर्लोकंचभुवर्लोकंचस्वर्लोकंचसुमनोहरम् ॥ जनोलोकंतपोलोकंसत्यलोकंचशौनक ॥ १० ॥ शृङ्गमूर्ध्निब्रह्मलोकंचजरादिपरिवर्जितम् ॥ तद्ूर्ध्वेध्रुवर्लोकंचसर्वतःसुमनोहरम् ॥ ११ ॥ तदधःसप्तपातालान्निर्ममेजगदीश्वरः ॥ स्वर्गातिरिक्तभोगाढ्यानघोधःक्रमतोमुने ॥ १२ ॥ अतलंवितलंचैवसुतलंचतलातलम् ॥ महातलंचपातालंरसातलमधस्ततः ॥ १३ ॥ सप्तद्वीपैःसप्तनाकैःसप्तपातालसंज्ञकैः ॥ एभिर्लोकैश्चब्रह्माण्डंब्रह्माधिकृतमेवच ॥ १४ ॥ एवञ्चासंख्यब्रह्माण्डंसर्वकृत्रिममेवच ॥ महाविष्णोश्चलोम्नांचविवरेषुचशौनक ॥ १५ ॥ प्रतिविश्वेषुदिक्पालाब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ सुरानरादयःसर्वेसन्तिकृष्णस्यमायया ॥ १६ ॥ ब्रह्माण्डगणनांकर्तुनक्षमोजगतांपतिः ॥ नशङ्करोनधर्मश्चनचविष्णुश्चकेसुराः ॥ १७ ॥ संख्यातुमीश्वरःशक्तोनसंख्यातुंतथापिः ॥ विश्वाकाशदिशाञ्चैवसर्वतोयद्यपिक्षमः ॥ १८ ॥ कृत्रिमाणिचविश्वानिविश्वस्थानिचयानिच ॥ अनित्यानिचविप्रेन्द्रस्वप्नवन्नश्वराणिच ॥ १९ ॥ वैकुण्ठःशिवलोकश्चगोलोकश्चतयोःपरः ॥ नित्योविश्वबहिर्भूतश्चात्माकाशदिशोयथा ॥ २० ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मखण्डेसृष्टिनिरूपणंनामसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ ब्रह्माविश्वंविनिर्मायसावित्र्यांवरयोषिति ॥ चकारवीर्याधानंचकामुख्यांकामुकोयथा ॥ १ ॥ सादिव्यंशतवर्षंचधृत्वागर्भसुदुस्सहम् ॥ सुप्रसूताचसुषुवेचतुर्वेदान्मनोहरान् ॥ २ ॥ विविधाञ्छास्त्रसंघांश्चतर्कव्याकरणादिकान् ॥ षट्त्रिंशत्संख्यकादिव्यारागिणीःसुमनोहराः ॥ ३ ॥ षड्रागान्सुन्दरांश्चैवनानातालसमन्वितान् ॥ सत्यत्रेताद्वापरांश्चकलिंचकलहप्रियम् ॥ ४ ॥ वर्षमासमृतुञ्चैवतिथिंदण्डक्षणादिकम् ॥ दिनंरात्रिंचवारांश्चसन्ध्यामुषसमेवच ॥ ५ ॥ पुष्टिंचदेवसेनांचमेघांचविजयांजयाम् ॥ षट्कृत्तिकाश्चयोगांश्चकरणञ्चतपो

ब्र. खं.

अ० ८

॥ ९ ॥

धनः ॥ ६ ॥ देवसेनां महापृष्ठीं कार्तिकेयप्रियां सतीम् ॥ मातृकासुप्रधाना सा बालानामिष्टदेवता ॥ ७ ॥ ब्राह्मपाञ्चवाराहं कल्पत्रयमिदं स्मृ-
 तम् ॥ नित्यं नैमित्तिकं चैव द्विपरार्द्धं च प्राकृतम् ॥ ८ ॥ चतुर्विधं च प्रलयं कालं वैमृत्युकन्यकाम् ॥ सर्वान्व्याधिगणांश्चैव सा प्रसूयस्तनं
 ददौ ॥ ९ ॥ अथ धातुः पृष्ठदेशाद्धर्मः समजायत ॥ अलक्ष्मीस्तद्रामपाश्वाद्भूवात्यन्तकामिनी ॥ १० ॥ नाभिदेशाद्विश्वकर्माजातो
 वैशिलिपनांगुरुः ॥ महांतो वसवोऽष्टौ च महाबलपराक्रमाः ॥ ११ ॥ अथ धातुश्च मनस आविर्भूताः कुमारकाः ॥ चत्वारः पञ्चवर्षीया ज्वल-
 न्तो ब्रह्मतेजसा ॥ १२ ॥ सनकश्च सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः ॥ सनत्कुमारो भगवांश्चतुर्थो ज्ञानिनां वरः ॥ १३ ॥ आविर्बभूव मुखतः
 कुमारः कनकप्रभः ॥ दिव्यरूपधरः श्रीमान्सस्त्रीकः सुन्दरो युवा ॥ १४ ॥ क्षत्रियाणां बीजरूपो नाम्ना स्वायम्भुवो मनुः ॥ यास्त्री सा शत-
 रूपा चरूपाढ्या कमला कला ॥ १५ ॥ सस्त्रीकश्च मनुस्तस्थौ धात्रा ज्ञापरिपालकः ॥ स्वयं विधाता पुत्रांश्च तानुवाच प्रहर्षितान् ॥ १६ ॥
 सृष्टिं कर्तुं महाभागो महाभागवतान् द्विज ॥ जग्मुस्ते च न हीत्युक्ता तु कृष्णपरायणाः ॥ १७ ॥ चुकोपहेतुना तेन विधाता जगतां पतिः ॥
 कोपासक्तस्य च विधेर्ज्वलतो ब्रह्मतेजसा ॥ १८ ॥ आविर्भूताललाटाच्च रुद्रा एकादशप्रभो ॥ कालाग्निरुद्रः संहर्ता तेषामेकः प्रकीर्तितः ॥
 ॥ १९ ॥ सर्वेषामेव विश्वानां सतामस इति स्मृतः ॥ राजसश्च स्वयं ब्रह्मा शिवो विष्णुश्च सात्त्विकौ ॥ २० ॥ गोलोकनाथः कृष्णश्च निर्गुणः
 प्रकृतेः परः ॥ परमज्ञानिनो मूर्खा वदन्ते तामसं शिवम् ॥ २१ ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपं च निर्मलं वैष्णवाग्रण्यम् ॥ शृणु नामानि रुद्राणां वेदोक्ता-
 नि च यानि च ॥ २२ ॥ महान् महात्मा मतिमान् भीषणश्च भयंकरः ॥ ऋतुध्वजश्चोर्ध्वकेशः पिंगलाक्षोरुचिः शुचिः ॥ २३ ॥ पुलस्त्यो
 दक्षकर्णाच्च पुलहो वामकर्णतः ॥ दक्षनेत्रात् तथाऽत्रिश्च वामनेत्रात् क्रतुः स्वयम् ॥ २४ ॥ अरणिर्नासिकारन्ध्रादंगिराश्च मुखाद्गुचिः ॥ भृगुश्च
 वामपाश्वाच्च दक्षो दक्षिणपाश्वतः ॥ २५ ॥ छायायाः कर्दमो जातो नाभेः पञ्चशिखस्तथा ॥ वक्षसश्चैव वोढुश्च कण्ठदेशाच्च नारदः ॥ २६ ॥
 मरीचिः स्कन्धदेशाच्चैवापान्तरतमागलात् ॥ वसिष्ठो रसनादेशात् प्रचेता अधरोष्ठतः ॥ २७ ॥ हंसश्च वामकुक्षेऽथ दक्षकुक्षेर्यतिः स्वयम् ॥
 सृष्टिविधातुं सविधिश्च काराज्ञां सुतान् प्रति ॥ पितुर्वाक्यं समाकर्ण्य तमुवाच स नारदः ॥ २८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ पूर्वमानयमज्ज्ये

ब्र. वै.

॥ १० ॥

छान्सनकादीन्पितामह ॥ कारयित्वादारयुक्तानस्मान्वदजगत्पते ॥ २९ ॥ पित्रातेतपसेयुक्ताः संसाराय वयं कथम् ॥ अहो हन्त प्रभोर्बु
 द्विर्विपरीताय कल्पते ॥ ३० ॥ कस्मै पुत्राय पीयूषात्परंदत्तं तपोऽधुना ॥ कस्मै ददासि विषयं विषमं च विषाधिकम् ॥ ३१ ॥ अतीव निम्ने
 घोरे च भवाब्धौ यः पतेत्पितः ॥ निष्कृतिस्तस्य नास्तीति कोटिकल्पे गतेऽपि च ॥ ३२ ॥ निस्तारबीजं सर्वेषां बीजं च पुरुषोत्तमम् ॥ सर्वदं
 भक्तिदंदास्य प्रदं सत्यं कृपा मयम् ॥ ३३ ॥ भक्तैकशरणं भक्तवत्सलं स्वच्छमेव च ॥ भक्तप्रियं भक्तनाथं भक्तानुग्रहकारकम् ॥ ३४ ॥
 भक्ताराध्यं भक्तसाध्यं विहाय परमेश्वरम् ॥ मनोदधातिकोमूढो विषयेनाशकारणे ॥ ३५ ॥ विहाय कृष्णसेवां च पीयूषादधिकां प्रियाम् ॥
 कोमूढो विषमश्रातिविषमं विषयाभिधम् ॥ ३६ ॥ स्वप्नवन्नश्वरं तुच्छमसत्यं मृत्युकारणम् ॥ यथा दीपशिखाग्रं च कीटानां सुमनोहरम् ॥
 ॥ ३७ ॥ यथा बडिशमां संचमत्स्या पातसुखप्रदम् ॥ तथा विषयिणां तात विषयं मृत्युकारणम् ॥ ३८ ॥ इत्युक्तानारदस्तत्र विररामविधेः
 पुरः ॥ तस्थौ तातं नमस्कृत्य ज्वलदग्निशिखोपमः ॥ ३९ ॥ ब्रह्मा कोपपरीतश्च शशाप तनयं द्विज ॥ उवाच कम्पिताङ्गश्चरत्तास्यः स्फुरि
 ताधरः ॥ ४० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भविता ज्ञानलोपस्ते मच्छापेन च नारद ॥ क्रीडा मृगश्च त्वं साध्यो योऽपि लुब्धश्च लम्पटः ॥ ४१ ॥
 स्थिरयौवनयुक्तानां रूपाढ्यानां मनोहरः ॥ पंचाशत्कामिनीनां भर्ता च प्राणवल्लभः ॥ ४२ ॥ शृङ्गारशास्त्रवेत्ता च महाशृङ्गारलोलुपः ॥
 नानाप्रकारशृङ्गारनिपुणानां गुरोर्गुरुः ॥ ४३ ॥ गन्धर्वाणां सुवरः सुस्वरश्च सुगायनः ॥ वीणावादनसन्दर्भनिष्णातः स्थिरयौवनः ॥
 ॥ ४४ ॥ प्राज्ञो मधुरवाक्शान्तः सुशीलः सुन्दरः सुधीः ॥ भविष्यसिनः सन्देहो नाम तश्चोपबर्हणः ॥ ४५ ॥ ताभिर्दिव्यलक्ष्युगं विहृत्य
 निर्जने वने ॥ पुनर्मदीयशापेन दासीपुत्रश्च तत्परः ॥ ४६ ॥ वत्सवैष्णवसंसर्गाद्वैष्णवोच्छिष्टभोजनात् ॥ पुनः कृष्णप्रसादेन भविष्यसि
 ममात्मजः ॥ ४७ ॥ ज्ञानं दास्यामि ते दिव्यं पुनरेव पुरा तनय ॥ अधुना भवनघृस्त्वं मत्सुतो निपतध्रुवम् ॥ ४८ ॥ ब्रह्मेत्युक्ता सुतं विप्रविर
 रामजगत्पतिः ॥ रुरोदनारदस्तातमवोचत्संपुटांजलिः ॥ ४९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ क्रोधं संहर संहर्तस्तात तात जगद्गुरो ॥ सद्यस्त
 पस्वीशस्याहो क्रोधोऽयं मय्यनाकरः ॥ ५० ॥ शपेत्परित्यजेद्विद्वान्पुत्रमुत्पथगामिनम् ॥ तपस्विनं सुतं शप्तुं कथमर्हसि पंडित ॥ ५१ ॥

ब्र. खं.

अ० ८

॥ १० ॥

जनिर्भवतु मे ब्रह्मन्यासुयासुचयोनिषु ॥ न जहातु हरेर्भक्तिर्मावेदं देहि मे वरम् ॥ ५२ ॥ पुत्रश्चेज्जगतां धातुर्नास्ति भक्तिर्हरेः पदे ॥ सूकराद-
तिरिक्तश्च सोऽधमो भारते भुवि ॥ ५३ ॥ जातिस्मरो हरेर्भक्तियुक्तः सूकरयोनिषु ॥ जनिर्लभेत्स प्रवरो गोलोकं यातिकर्मणा ॥ ५४ ॥
गोविन्दचरणाम्भोजभक्तिमाध्वीकमीप्सितम् ॥ पिवतां वैष्णवादीनां स्पर्शपूतावसुन्धरा ॥ ५५ ॥ तीर्थानि स्पर्शमिच्छन्ति वैष्णवानां
पितामह ॥ पापानां पापितत्त्वानां क्षालनायात्मनामपि ॥ ५६ ॥ मन्त्रोपदेशमात्रेण न रासुक्ताश्च भारते ॥ परैश्च कोटिपुरुषैः पूर्वैः सार्धं हरे-
रहो ॥ ५७ ॥ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मन्त्रग्रहणमात्रतः ॥ मुक्ताः शुध्यन्ति यत्पूर्वकर्मनिर्मूलयन्ति च ॥ ५८ ॥ पुत्रान्दारांश्च शिष्यां-
श्च सेवकान्बान्धवांस्तथा ॥ यो दर्शयति सन्मार्गं सद्गतिस्तं लभेद्भुवम् ॥ ५९ ॥ यो दर्शयत्यसन्मार्गं शिष्यैर्विश्वासितो गुरुः ॥ कुम्भीपा-
के स्थितिस्तस्य यावच्चन्द्रदिवा करौ ॥ ६० ॥ सर्किंगुरुः सर्कितातः सर्किस्वामी सर्किंसुतः ॥ यः श्रीकृष्णपदाम्भोजे भक्तिं दातुमनीश्वरः ॥
॥ ६१ ॥ शतो निरपराधेन त्वयाऽहं चतुरानन ॥ मया शतुं त्वमुचितो घ्नन्तं घ्नन्त्यपि पण्डिताः ॥ ६२ ॥ कवचस्तोत्रपूजाभिः सहितस्ते
मनुर्मनोः ॥ लुतो भवतु मच्छापात्प्रतिविश्वेषु निश्चितम् ॥ ६३ ॥ अपूज्यो भव विश्वेषु यावत्कल्पत्रयं पितः ॥ गतेषु त्रिषु कल्पेषु पूज्यपूज्यो
भविष्यसि ॥ ६४ ॥ अधुना यज्ञभागस्ते ब्रतादिष्वपि सुव्रत ॥ पूजनं चास्तु मा भैकं वन्द्यो भवसुरादिभिः ॥ ६५ ॥ इत्युक्तानारदस्तत्र वि-
रराम पितुः पुरः ॥ तस्थौ सभायां सविधिर्हृदयेन विदूयता ॥ ६६ ॥ उपबर्हेण गन्धर्वो नारदस्तेन हेतुना ॥ दासीपुत्रश्च शापेन पितुरेव च शौ-
नक ॥ ६७ ॥ ततः पुनर्नारदश्च स बभूव महानृपिः ॥ ज्ञानं प्राप्य पितुः पश्चात्कथयिष्यामि चाधुना ॥ ६८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे ब्रह्मनारदशापोपलम्भनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ अथ ब्रह्मास्वपुत्रां-
स्तानां दिदेश च सृष्टये ॥ सृष्टिं प्रचक्रुस्ते सर्वे विप्रेन्द्रनारदं विना ॥ १ ॥ मरीचेर्मनसोजातः कश्यपश्च प्रजापतिः ॥ अत्रेर्नेत्रमलाच्चन्द्रः क्षीरो-
देव बभूव ह ॥ २ ॥ प्रचेतसोऽपि मनसो गौतमश्च बभूव ह ॥ पुलस्त्यमानसः पुत्रो मैत्रावरुण एव च ॥ ३ ॥ मनोश्च शतरूपायां तिस्रः कन्याः
प्रजङ्गिरे ॥ आकूतिर्देवहूतिश्च प्रसूतिस्ताः पतिव्रताः ॥ ४ ॥ प्रियव्रतोत्तानपादौ द्वौ च पुत्रौ मनोहरौ ॥ उत्तानपादतनयो ध्रुवः परमधार्मि-

ब्र. वै.

॥ ११ ॥

कः ॥ ५ ॥ आकृतिरुचये प्रादादक्षायथ प्रसूतिकाम् ॥ देवहूर्तिकर्दमायत् पुत्रः कपिलः स्वयम् ॥ ६ ॥ प्रसूत्यां दक्षर्षीजेन षष्टिकन्याः
 प्रजज्ञिरे ॥ अष्टौ धर्माय सददौ रुद्रायैकादश स्मृताः ॥ ७ ॥ शिवायैकां सतीं प्रादात्कश्यपाय त्रयोदश ॥ सप्तविंशतिकन्याश्च दक्षश्चन्द्राय दत्तवान् ॥ ८ ॥ नामानि धर्मपत्नीनां मत्तो विप्रनिशामय ॥ शान्तिः पुष्टिर्धृतिस्तुष्टिः क्षमाश्च द्धामतिः स्मृतिः ॥ ९ ॥ शान्तेः पुत्रश्च सन्तो
 पः पुष्टः पुत्रो महानभूत् ॥ धृतेर्धैर्यश्चतुष्टेश्च हर्षदपौ सुतौ स्मृतौ ॥ १० ॥ क्षमापुत्रः सहिष्णुश्च श्रद्धापुत्रश्च धार्मिकः ॥ मतेर्ज्ञानाभिधः
 पुत्रः स्मृतेर्जातिस्मरो महान् ॥ ११ ॥ पूर्वपत्न्याश्च मृत्यां च नरनारायणावृषी ॥ बभूवुरेते धर्मिष्ठा धर्मपुत्राश्च शौनक ॥ १२ ॥ नामानि
 रुद्रपत्नीनां सावधानं निबोध मे ॥ कलाकलावतीकाष्ठाकालिकाकलहप्रिया ॥ १३ ॥ कन्दलीभीषणारास्त्राप्रमोचाभूषणाशुकी ॥ एता
 सां बहवः पुत्रा बभूवुः शिवपार्षदाः ॥ १४ ॥ सा सती स्वामिनिन्दायां तनुं तत्याजयज्ञतः ॥ पुनर्भूत्वा शैलपुत्री लेभे सा शङ्करं पतिम् ॥ १५ ॥
 कश्यपस्य प्रियाणां च नामानि शृणु धार्मिक ॥ अदितिर्देवमाता वै दैत्यमाता दितिस्तथा ॥ १६ ॥ सर्पमाता तथा कद्रुर्विनतापक्षिसूस्तथा ॥
 सुरभिश्च गवां माता महिषाणां च निश्चितम् ॥ १७ ॥ सारमेयादि जन्तूनां सरमासूश्च तुष्पदाम् ॥ दनुः प्रसूदानवानामन्याश्चेत्येवमादिकाः ॥
 ॥ १८ ॥ इन्द्रश्च द्वादशादित्या उपेन्द्राद्याः सुरासुने ॥ कथिताश्चादितेः पुत्रा महाबलपराक्रमाः ॥ १९ ॥ इन्द्रपुत्रो जयन्तश्च ब्रह्मन् शच्या
 मजायत ॥ आदित्यस्य सवर्णायां कन्यायां विश्वकर्मणः ॥ २० ॥ शनैश्च रयमौ पुत्रौ कालिन्दीकन्यका तथा ॥ उपेन्द्रवीर्यात्पृथ्व्यान्तु म
 ङ्गलः समजायत ॥ २१ ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ कथं सौते स चोपेन्द्रान् मङ्गलः समजायत ॥ वसुन्धरायां बलवान्तन्मे व्याख्यातु म
 हसि ॥ २२ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ उपेन्द्ररूपमालोक्य कामार्ता च वसुन्धरा ॥ विधाय सुन्दरीवेषमक्षताप्रौढयौवना ॥ २३ ॥
 मलये निर्जने रम्ये चारुचन्दनपल्लवे ॥ चन्दनोक्षित सर्वाङ्गरत्नभूषणभूषितम् ॥ २४ ॥ तं सुशीलं शयानश्च शान्तं सस्मितमीप्सितम् ॥
 सस्मिता तस्य तल्पे च सहसा समुपस्थिता ॥ २५ ॥ सुरभ्यां मालतीमालां ददौ तस्मै वरानना ॥ सुगन्धिचन्दनं चारुकस्तूरीकुङ्कुमान्वितम् ॥
 ॥ २६ ॥ उपेन्द्रस्तन्मनोज्ञात्वा कामिनीं कामपीडिताम् ॥ नानाप्रकारशृङ्गारं च कारचतया सह ॥ २७ ॥ तदङ्गसङ्गसंसक्ता मूर्च्छा प्राप सती

ब्र. खं.

अ० ९

॥ ११ ॥

तदा ॥ मृतेवनिद्रितेवासौबीजाधानंकृतेहरौ ॥ २८ ॥ तां विलग्रांच सुश्रोणीं सुखसम्भोगमूर्छिताम् ॥ बृहन्मुक्तनितम्बांच सस्मितां विपु
 लस्तनीम् ॥ २९ ॥ क्षणवक्षसि कृत्वा तां तदोष्ठंच चुचुम्ब ह ॥ विहाय तत्र रहसि जगाम पुरुषोत्तमः ॥ ३० ॥ उर्वशीपथि गच्छन्ती बोधयामा
 सतां मुने ॥ सा च पप्रच्छ वृत्तान्तं कथयामास भूश्रताम् ॥ ३१ ॥ वीर्य्यसंवरणं कर्तुं सा चाशक्ता च दुर्बला ॥ प्रवालस्याकरे त्रस्ता वीर्य्यन्यासं
 चकार सा ॥ ३२ ॥ तेन प्रवालवर्णश्च कुमारः समपद्यत ॥ तेजसा सूर्य्यसदृशो नारायण सुतो महान् ॥ ३३ ॥ मङ्गलस्य प्रियामेधातस्य घण्टेश्व
 रो महान् ॥ व्रणदा ताति तेजस्वी विष्णु तुल्यो बभूव ह ॥ ३४ ॥ दितेर्हिरण्यकशिपुर्हिरण्याक्षौ महबलौ ॥ कन्या च सिंहिका विप्रसैहिकेयश्च
 तत्सुतः ॥ ३५ ॥ निर्ऋतिः सिंहिका सा च तेन राहुश्च नैर्ऋतः ॥ सूकरेण हिरण्याक्षोऽप्यनपत्यो मृतो युवा ॥ ३६ ॥ हिरण्यकशिपोः पुत्रः
 प्रह्लादो वैष्णवाग्रणीः ॥ विरोचनश्च तत्पुत्रस्तत्पुत्रश्च बलिः स्वयम् ॥ ३७ ॥ बलेः पुत्रो महायोगी ज्ञानी शङ्करकिंकरः ॥ दितेर्वेशश्च कथितः
 कद्रवंशं निबोध मे ॥ ३८ ॥ अनन्तं वासुकिं चैव कालीयं च धनञ्जयम् ॥ कर्कोटकं तक्षकं च पद्ममैरावतं तथा ॥ ३९ ॥ महापद्मं च शकुं च
 शंखं संवरणं तथा ॥ धृतराष्ट्रं च दुर्द्धर्षं दुर्जयं दुर्मुखं बलम् ॥ ४० ॥ गोक्षं गोकामुर्कं चैव विरूपादींश्च शौनक ॥ न तेषां प्रवराश्चैव यावत्यः सर्प
 जातयः ॥ ४१ ॥ कन्यकामनसा देवी कमलांशसमुद्भवा ॥ तपस्विनीनां प्रवरामहातेजस्विनी शुभा ॥ ४२ ॥ यत्पतिश्च जरत्कारुर्नारा
 यणकुलोद्भवः ॥ आस्तीकस्तनयो यस्या विष्णु तुल्यश्च तेजसा ॥ ४३ ॥ एतेषां नाम मात्रेण नास्ति नागभयं नृणाम् ॥ कद्रवंशो निगदितो वि
 नतायाः शृणुष्व मे ॥ ४४ ॥ वै न ते यारुणौ पुत्रौ विष्णु तुल्य पराक्रमौ ॥ तौ बभूवुः क्रमेणैव यावत्यः पक्षिजातयः ॥ ४५ ॥ गावश्च महिषाश्चै
 व सुरभिः प्रवरा इमे ॥ सर्वे वै सारमेयाश्च बभूवुः सरमासुताः ॥ ४६ ॥ दानवाश्च दनोर्वशा अन्यास्सामान्यजातयः ॥ उक्तः कश्यपवंशश्च चन्द्रा
 ख्यानं निबोध मे ॥ ४७ ॥ नामानि चन्द्रपत्नीनां सावधानं निशामय ॥ अत्यपूर्वंच चरितं पुराणेषु पुरातनम् ॥ ४८ ॥ अश्विनी भरणी चै
 व कृत्तिकारोहिणी तथा ॥ मृगशीर्षा तथा दार्द्राच पूज्या सा ध्वी पुनर्वसुः ॥ ४९ ॥ पुष्यश्चैषामघापूर्वफल्गुन्युत्तरफल्गुनी ॥ हस्ताचित्रात

१ वाणइत्यर्थः ।

ब्र. वै.

॥ १२ ॥

थास्वातीविशाखाचानुराधिका ॥ ५० ॥ ज्येष्ठा मूलतथापूर्वाषाढाचैवोत्तरास्मृता ॥ श्रवणाचधनिष्ठाचतथाशतभिषक्रुद्धा ॥ ५१ ॥
 पूर्वाभाद्रोत्तराभाद्रारेवत्यन्ताविधुप्रियाः ॥ तासांमध्येचसुभगारोहिणीरसिकावरा ॥ ५२ ॥ सन्ततरं सभावेनचकारशशिनं वशम् ॥
 रोहिण्युपगतश्चन्द्रो नयात्यन्यांचकामिनीम् ॥ ५३ ॥ सर्वाभगिन्यः पितरं कथयामासुरादृताः ॥ सपत्नीकृतसन्तापं प्राणनाशकरं परम् ॥
 ॥ ५४ ॥ दक्षः प्रकुपितश्चन्द्रमशपन्मन्त्रपूर्वकम् ॥ द्रुतं श्वशुरशापेन यक्षमग्रस्तो बभूव सः ॥ ५५ ॥ दिनेदिने यक्षमणा सक्षीयमाणश्च दुःखि
 तः ॥ वपुष्यर्द्धक्षीयमाणे शंकरं शरणं ययौ ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वा चन्द्रं शंकरश्चक्रे शितं शरणागतम् ॥ करुणासागरस्तस्मै कृपया चाभयं ददौ ॥
 ॥ ५७ ॥ निर्मुक्तं यक्षमणा कृत्वा स्वकपोले स्थलं ददौ ॥ अमरो निर्भयो भूत्वा सतस्थौ शिवशेखरे ॥ ५८ ॥ तं शिवः शेखरे कृत्वा चाभवच्चन्द्र
 शेखरः ॥ नास्ति देवेषु लोकेषु शिवाच्छरणं पंजरः ॥ ५९ ॥ दक्षकन्याः पतिं मुक्तं दृष्ट्वा चरुदुःपुनः ॥ आजग्मुः शरणं तातं दक्षं तेजस्विनां
 वरम् ॥ ६० ॥ उच्चैश्चरुदुर्गत्वा निहत्याङ्गं पुनः पुनः ॥ तमूचुः कातरं दीना दीननाथं विधेः सुतम् ॥ ६१ ॥ ॥ दक्षकन्या ऊचुः ॥ ॥
 स्वामिसौभाग्यलाभाय त्वमुक्तोऽस्माभिरेव च ॥ सौभाग्यमस्तु नस्तातगतः स्वामी गुणान्वितः ॥ ६२ ॥ स्थिते च क्षुपिहेतातदृष्टं ध्वान्त
 मयं जगत् ॥ विज्ञातमधुना स्त्रीणां पतिरेव हिलोचनम् ॥ ६३ ॥ पतिरेव गतिः स्त्रीणां पतिः प्राणाश्च सम्पदः ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां
 हेतुः सेतुर्भवार्णवे ॥ ६४ ॥ पतिर्नारायणः स्त्रीणां व्रतधर्मः सनातनः ॥ सर्वकर्मवृथा तासां स्वामिनां विमुखाश्च याः ॥ ६५ ॥ स्नानं च
 सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दक्षिणा ॥ सर्वदानानि पुण्यानि व्रतानि नियमाश्च ये ॥ ६६ ॥ देवार्चनं चानशनं सर्वाणि च तपांसि च ॥ स्वामिनः
 पादसेवायाः कलानां हतिषोडशीम् ॥ ६७ ॥ सर्वेषां बांधवानां च प्रियः पुत्रश्च योषिताम् ॥ स एव स्वामिनोऽश्वशतपुत्रात्परः पतिः ॥ ६८ ॥
 असद्वंशप्रसूताया सा द्रेष्टि स्वामिनं सदा ॥ यस्यामनश्चलं दुष्टं संततं परपूरुषे ॥ ६९ ॥ पतितं रोगिणं दुष्टं निर्धनं गुणहीनकम् ॥ युवानं
 चैव वृद्धं वभजेत्तनयजेत्सती ॥ ७० ॥ सगुणं निर्गुणं वापि द्वेष्टि या संत्यजेत्पतिम् ॥ पच्यते कालसूत्रे सा यावच्चन्द्रदिवा करौ ॥ ७१ ॥
 कीटैः शुनकतुल्यैश्च भक्षिता सा दिवानिशम् ॥ भुङ्क्ते मृतवसामां संपिबेन्मूत्रं च तृणया ॥ ७२ ॥ गृध्रः कोटि सहस्राणि शतजन्मानि सूकरः ॥

ब्र. खं.

अ० ९

॥ १२ ॥

श्वापदः शतजन्मानिसाभवेद्विंशुहाततः ॥ ७३ ॥ ततोमानवजन्मानिलभेच्चेत्पूर्वकर्मणः ॥ विधवाधनहीनाचरोगयुक्ताभवेद्भुवम् ॥ ७४ ॥
 देहिनः कांतदानंचकामपूरंविधेः सुत ॥ विधात्रासदृशस्त्वंचपुनः संपुंक्षमोजगत् ॥ ७५ ॥ कन्यानां वचनं श्रुत्वा दक्षः शंकरसन्निधिम् ॥ ज
 गामशम्भुस्तदृष्ट्वासमुत्थायननामच ॥ ७६ ॥ दक्षस्तस्याशिषंकृत्वासमुवाचकृपानिधिम् ॥ तत्याजकोपंदुर्दृष्टोदृष्टाचप्रणतंशिवम् ॥
 ॥ ७७ ॥ ॥ दक्षउवाच ॥ ॥ देहिजामातरंशम्भोमदीयंप्राणवल्लभम् ॥ मत्सुतानांचप्राणानांपरमेवप्रियंपतिम् ॥ ७८ ॥ नचेद्ददासि
 जामातर्ममजामातरंविधुम् ॥ दास्यामिदारुणंशापंतुभ्यंत्वंकेनमुच्यसे ॥ ७९ ॥ दक्षस्यवचनंश्रुत्वातमुवाचकृपानिधिः ॥ सुधाधिकंच
 वचनं ब्रह्मञ्शरणपंजरः ॥ ८० ॥ ॥ शिवउवाच ॥ ॥ करोषिभस्मसाच्चेन्मांदद्यावाशापमेवच ॥ नाहंदातुंसमर्थश्चचन्द्रश्चशरणागतम् ॥
 ॥ ८१ ॥ शिवस्यवचनंश्रुत्वादक्षस्तंशतमुद्यतः ॥ शिवः सस्मारगोविन्दंविपन्मोक्षणकारकम् ॥ ८२ ॥ एतस्मिन्नन्तरेकृष्णोवृद्धब्राह्म
 णरूपधृक् ॥ समाययौतयोर्मूलंतौतंचनमतुःक्रमात् ॥ ८३ ॥ दत्त्वाशुभाशिषंतौसब्रह्मज्योतिःसनातनः ॥ उवाचशङ्करंपूर्वपरिपूर्णतमो
 द्विज ॥ ८४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ नचात्मनःप्रियःकश्चिच्छर्वसर्वेषुबन्धुषु ॥ आत्मानंरक्षदक्षायदेहिचन्द्रं सुरेश्वर ॥ ८५ ॥ तप
 स्विनांवरःशान्तस्त्वमेवंवैष्णवाग्रणीः ॥ समःसर्वेषुजीवेषुहिंसाक्रोधविवर्जितः ॥ ८६ ॥ दक्षःक्रोधीचदुर्द्धर्षस्तेजस्वीब्रह्मणःसुतः ॥ शि
 षोविभेतिदुर्द्धर्षेनदुर्द्धर्षश्चकंचन ॥ ८७ ॥ नारायणवचःश्रुत्वाहसित्वाशङ्करःस्वयम् ॥ उवाचनीतिसारंच नीतिबीजंपरात्परम् ॥ ८८ ॥
 शङ्करउवाच ॥ तपोदास्यामितेजश्चसर्वसिद्धिंचसम्पदम् ॥ प्राणांश्चनसमर्थोऽहंप्रदातुंशरणागतम् ॥ ८९ ॥ योददातिभयेनैवप्रपन्नं
 शरणागतम् ॥ तंचधर्मःपरित्यज्ययातिशत्वासुदारुणम् ॥ ९० ॥ सर्वेत्यक्तुंसमर्थोऽहंनस्वधर्मजगत्प्रभो ॥ यःस्वधर्मविहीनश्चसचसर्व
 बहिष्कृतः ॥ ९१ ॥ यश्चधर्मसदारक्षेद्धर्मस्तंपरिरक्षति ॥ धर्मवेदेश्वरत्वंचकिमांब्रूहिस्वमायया ॥ ९२ ॥ त्वंसर्वमातास्रष्टाचहन्ताचप
 रिणामतः ॥ त्वयिभक्तिर्दृढायस्यतस्यकस्माद्भयंभवेत् ॥ ९३ ॥ शङ्करस्यवचःश्रुत्वाभगवान्सर्वभाववित् ॥ चन्द्रंचन्द्राद्विनिष्कृष्य
 दक्षायप्रददौहरिः ॥ ९४ ॥ प्रतस्थावर्द्धचन्द्रश्चनिर्व्याधिःशिवशेखरे ॥ निजग्राहपरंचन्द्रंविष्णुदत्तंप्रजापतिः ॥ ९५ ॥ यक्षमग्रस्तञ्चतं

ब्र. वै.

॥ १३ ॥

दृष्ट्वादक्षस्तुष्टावमाधवम् ॥ पक्षेपूर्णक्षतंपक्षेतंचकारहरिःस्वयम् ॥ ९६ ॥ कृष्णस्तेभ्योवरंदत्त्वाजगामस्वालयंद्विज ॥ दक्षश्चन्द्रंगृहीत्वा
चकन्याभ्यःप्रददौपुनः ॥ ९७ ॥ चन्द्रस्ताश्चपरिप्राप्यविजहारदिवानिशम् ॥ समंददर्शताःसर्वास्तत्प्रभृत्येवकम्पितः ॥ ९८ ॥ इत्येवंक
थितंसर्वकिञ्चित्सृष्टिक्रमंमुने ॥ श्रुतञ्चगुरुवक्त्रेणपुष्करेमुनिसंसदि ॥ ९९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेशौतिशौनकसंवादेब्रह्मखण्डेन
वमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ भृगोःपुत्रश्च्यवनःशुक्रश्चज्ञानिनांवर ॥ क्रतोरपिक्रियाभार्यावालखिल्यानसूयत ॥
॥ १ ॥ त्रयःपुत्राश्चाङ्गिरसोबभूवुर्मुनिसत्तमाः ॥ बृहस्पतिरुतथ्यश्चशम्बरश्चापिशौनक ॥ २ ॥ वसिष्ठस्यसुतःशक्तिःशक्तेःपुत्रःपराश
रः ॥ पराशरसुतःश्रीमान्कृष्णद्वैपायनोहरिः ॥ ३ ॥ व्यासपुत्रःशिवांशश्चशुक्रश्चज्ञानिनांवरः ॥ विश्वश्रवाःपुलस्त्यस्ययस्यपुत्रोधने
श्वरः ॥ ४ ॥ शौनकउवाच ॥ अहोपुराणविदुषामत्यंतदुर्गमंवचः ॥ नबुद्धंवचनंकिंचिद्धिनेशोत्पत्तिपूर्वकम् ॥ ५ ॥ अधुनाकथितंज
न्मधनेशस्येश्वरादिदम् ॥ पुनर्भिन्नक्रमंजन्मब्रवीषिकथमेवमाम् ॥ ६ ॥ सौतिरुवाच ॥ बभूवुरेतेदिक्पालाःपुराचपरमेश्वरात् ॥ पुन
श्चब्रह्मशापेनसचविश्वश्रवस्सुतः ॥ ७ ॥ गुरवेदक्षिणांदातुमुतथ्यश्चधनैश्वरम् ॥ ययाचेकोटिसौवर्णयत्नतश्चप्रचेतसे ॥ ८ ॥ धनेशोवि
रसोभूत्वातस्मैतदातुमुद्यतः ॥ चकारभस्मसाद्विप्रपुनर्जन्मललाभसः ॥ ९ ॥ तेनविश्रवसःपुत्रःकुबेरश्चधनाधिपः ॥ रावणःकुम्भकर्ण
श्चधार्मिकश्चविभीषणः ॥ १० ॥ पुलहस्यसुतोवात्स्यःशाण्डिल्यश्चरुचेःसुतः ॥ सावर्णिगौतमाज्जज्ञेमुनिप्रवरणवसः ॥ ११ ॥ काश्य
पःकश्यपाज्जातोभरद्वाजोबृहस्पतेः ॥ (स्वयंवात्स्यश्चपुलहात्सावर्णिगौतमात्तथा ॥ १२ ॥ शाण्डिल्यश्चरुचेःपुत्रोमुनिस्तेजस्विनां
वरः ॥) बभूवुःपञ्चगोत्राश्चएतेषांप्रवराभवे ॥ १३ ॥ बभूवुर्ब्रह्मणोवक्रादन्याब्राह्मणजातयः ॥ ताःस्थितादेशभेदेपुगोत्रशून्याश्चशौनक ॥
॥ १४ ॥ चंद्रादित्यमनूनाश्चप्रवराःक्षत्रियाःस्मृताः ॥ ब्रह्मणोबाहुदेशाच्चैवान्याःक्षत्रियजातयः ॥ १५ ॥ ऊरुदेशाच्चवैश्याश्चपादतःशूद्र
जातयः ॥ तासांसङ्करजातेनबभूवुर्वर्णसङ्कराः ॥ १६ ॥ गोपनापितभिल्लाश्चतथामोदककूबरौ ॥ ताम्बूलिस्वर्णकारौचवणिग्जातय
वच ॥ १७ ॥ इत्येवमाद्याविप्रेन्द्रसच्छूद्राःपरिकीर्तिताः ॥ शूद्राविशोस्तुकरणोम्बष्ठोवैश्यद्विजन्मनोः ॥ १८ ॥ विश्वकर्माचशूद्रायां

ब्र. खं.

अ० १०

॥ १३ ॥

वीर्याधानंचकारसः ॥ ततोबभूवुःपुत्राश्चनवैतेशिल्पकारिणः ॥ १९ ॥ मालाकारःकर्मकारःशंखकारःकुविन्दकः ॥ कुम्भकारःकांस्य
 कारःषडैतेशिल्पिनां वराः ॥ २० ॥ सूत्रधारश्चित्रकारःस्वर्णकारस्तथैवच ॥ पतितास्तेब्रह्मशापादयाज्यावर्णसङ्कराः ॥ २१ ॥ ॥ शौन
 कउवाच ॥ ॥ कथं देवो विश्वकर्मा वीर्याधानञ्चकारसः ॥ शूद्रायामधमायांचकथंतेपतितास्त्रयः ॥ २२ ॥ कथंतेषुब्रह्मशापोह्यभव
 त्केनहेतुना ॥ हेपुराणविदां श्रेष्ठतन्नःशंसितुमर्हसि ॥ २३ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ घृताचीकामतःकामं वेषंचक्रमेनोहरम् ॥ तामप
 श्यद्विश्वकर्मागच्छन्तीं पुष्करेपथि ॥ २४ ॥ आगच्छत्तद्विलोकाच्चप्रसादोत्फुल्लमानसः ॥ तांययाचेसशृङ्गारंकामेनहृतचेतनः ॥
 ॥ २५ ॥ रत्नालङ्कारभूषाढ्यां सर्वावयवकोमलाम् ॥ यथा षोडशवर्षीयां शश्वत्सु स्थिरयौवनाम् ॥ २६ ॥ बृहन्नितम्बभारार्त्तामुनिमानस
 मोहिनीम् ॥ अतिवेगकटाक्षेण लोलां कामातिपीडिताम् ॥ २७ ॥ तच्छ्रोणीं कठिनां दृष्ट्वा वायुना पट्टतांशुकाम् ॥ अतीवोच्चैःस्तनयुगं
 कठिनं वर्तुलं परम् ॥ २८ ॥ सुस्मितं चारुवक्त्रं च शरच्चंद्रविनिंदकम् ॥ पक्कविम्बफलारक्तस्वोष्ठाधरमनोहरम् ॥ २९ ॥ सिंदूरविंदुसंयु
 त्तंकस्तूरीविंदुसंयुतम् ॥ कपोलमुज्ज्वलं शश्वन्महार्हमणिकुण्डलम् ॥ ३० ॥ तामुवाच प्रियां शांतां कामशास्त्रविशारदः ॥ कामाग्निव
 र्द्धनोद्योगिवचनं श्रुति सुन्दरम् ॥ ३१ ॥ ॥ विश्वकर्मा उवाच ॥ ॥ अयिक्रया सिललिते मम प्राणाधिके प्रिये ॥ मम प्राणांश्चापहृत्य तिष्ठका
 न्तेक्षणं शुभे ॥ ३२ ॥ तवैवान्वेषणं कृत्वा भ्रमामि जगतीतलम् ॥ स्वप्राणांस्त्यक्तुमिष्टोऽहं त्वानं दृष्ट्वा हुताशने ॥ ३३ ॥ त्वं कामलोकं या
 सीति श्रुत्वा रम्भामुखान्मया ॥ आगच्छ महमेवाद्य चास्मिन्वर्त्मन्यवस्थितः ॥ ३४ ॥ अहोसरस्वतीतीरेषु षोडशाने मनोहरे ॥ सुगंधि
 मंदशीतेन वायुना सुरभीकृते ॥ ३५ ॥ यभकांते मया सार्द्धं यूनाकांतेन शोभने ॥ विदग्धाया विदग्धेन सङ्गमो गुणवान्भवेत् ॥ ३६ ॥ स्थि
 रयौवनसंयुक्ता त्वमेव चिरजीविनी ॥ कामुकी कोमलांगी च सुन्दरीषु च सुन्दरी ॥ ३७ ॥ मृत्युं जयवरेणैव मृत्युकन्या जिता मया ॥ कुबेर
 भवनं गत्वा धनं लब्धं कुबेरतः ॥ ३८ ॥ रत्नमाला च वरुणाद्रा योः स्त्रीरत्नभूषणम् ॥ वह्निशुद्धं वस्त्रयुगं वहेः प्राप्तं महौजसः ॥ ३९ ॥ कामशा
 स्त्रं कामदेवाद्योषिद्रञ्जनकारणम् ॥ शृङ्गारशिल्पं यत्किञ्चिन्नृपचन्द्राच्च दुर्लभम् ॥ ४० ॥ रत्नमालां वस्त्रयुगं सवाण्याभरणानि च ॥

ब्र. वै.

॥ १४ ॥

तुभ्यंदातुं हृदि कृतं प्रातन्तक्षणमेव च ॥ ४१ ॥ गृहेतानि च संस्थाप्य चागतोऽन्वेषणे भवे ॥ विरामे सुखसम्भोगे तुभ्यंदास्यामि साम्प्रतम् ॥
 ॥ ४२ ॥ कामुकस्य वचः श्रुत्वा घृताची सस्मिता मुने ॥ ददौ प्रत्युत्तरं शीघ्रं नीतियुक्तं मनोहरम् ॥ ४३ ॥ घृताच्युवाच ॥ त्वया यदुक्तं भ
 द्रन्तस्वीकरोम्यधुना परम् ॥ किन्तु सामयिकं वाक्यं ब्रवीष्यामि स्मरातुर ॥ ४४ ॥ कामदेवालयं यामि कृतवेषाचतत्कृते ॥ यद्दिने यत्कृ
 ते यामो वयं तेषां च योषितः ॥ ४५ ॥ अद्याहं कामपत्नी च गुरुपत्नी तवाङ्घ्रिना ॥ त्वयोक्तं मधुनेदं पठितं कामदेवतः ॥ ४६ ॥ विद्यादाता
 मन्त्रदाता गुरुलक्षगुणैः पितुः ॥ मातुः सहस्रगुणवान्नास्त्यन्यस्तत्समो गुरुः ॥ ४७ ॥ गुरोः शतगुणैः पूज्या गुरुपत्नी श्रुतौ श्रुता ॥ पितुः श
 तगुणं पूज्या यथामाता विचक्षण ॥ ४८ ॥ मात्रासमागमे सूनोर्यावान्दोषः श्रुतौ श्रुतः ॥ ततो लक्षगुणो दोषो गुरुपत्नी समागमे ॥ ४९ ॥ मात
 रित्येव शब्देन याञ्च सम्भाषते नरः ॥ सामातृतुल्या सत्येन धर्मः साक्षी सतामपि ॥ ५० ॥ तया हि संगतो यस्स्यात्कालसूत्रं प्रयातिसः ॥
 तत्र घोरे वसत्येव यावच्चन्द्रदिवा करौ ॥ ५१ ॥ मात्रासहसमायोगे ततो दोषश्चतुर्गुणः ॥ सार्द्धं च गुरुपत्न्या चतुर्लक्षगुण एव च ॥ ५२ ॥
 कुम्भीपाके पतत्येव यावद्ब्रह्मणो वयः ॥ प्रायश्चित्तं पापिनश्च तस्य नैव श्रुतौ श्रुतम् ॥ ५३ ॥ चक्राकारं कुलालस्य तीक्ष्णधारश्च खड्गवत् ॥
 वसामूत्रपुरीषैश्च परिपूर्णं सुदुस्तरम् ॥ ५४ ॥ शूलवत्कृमिसंयुक्तं तप्तमग्निसमं द्रवत् ॥ पापिनां तद्विहारश्च कुम्भीपाकप्रकीर्तितम् ॥ ५५ ॥
 यावान्दोषो हि पुंसाञ्च गुरुपत्नी समागमे ॥ तावाञ्च गुरुपत्न्या वै तत्र चेत्कामुकी यदि ॥ ५६ ॥ अद्यास्यामि कामस्य मन्दिरं तस्य कामि
 नी ॥ वेषं कृत्वा गमिष्यामि त्वत्कृतेऽहं दिनान्तरे ॥ ५७ ॥ घृताची वचनं श्रुत्वा विश्वकर्मारुरोषताम् ॥ शशापशूद्रयोनिश्च ब्रजेति जगती त
 ले ॥ ५८ ॥ घृताची तद्वचः श्रुत्वा तं शशापसुदारुणम् ॥ लभजन्म भवेत्तु त्वत्स्वर्गं भ्रष्टो भवेति च ॥ ५९ ॥ घृताची कारुमुक्त्वा च सा गच्छत्का
 ममन्दिरम् ॥ कामेन सुरतं कृत्वा कथयामास तां कथाम् ॥ ६० ॥ सा भारते च कामोक्त्या गोपस्य मदनस्य च ॥ पत्न्यां प्रयागेन गरेले भेज
 न्मच शौनक ॥ ६१ ॥ जातिस्मरातत्प्रसूता बभूव च तपस्विनी ॥ वरं न व्रेधमिष्टा तपस्यायां मनोदधौ ॥ ६२ ॥ तपश्चकार तपसा तप्तका
 ञ्चनसन्निभा ॥ दिव्यञ्च शतवर्षसांगं गतीरे मनोरमे ॥ ६३ ॥ वीर्येण सुरकारोश्च नवपुत्रान् प्रसूयसा ॥ पुनः स्वर्लोकं गत्वा च सा घृताची व

ब्र. खं.

अ० १०

॥ १४ ॥

भूवह ॥ ६४ ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ कथं वीर्यसादधारसुरकारोस्तपस्विनी ॥ पुत्रान्नवप्रसूताचकुत्रवाकतिवासरान् ॥ ६५ ॥
 ॥ सौतिरुवाच ॥ विश्वकर्मा तु तच्छापं समाकर्ण्य रुषान्वितः ॥ जगाम ब्रह्मणः स्थानं शोकेन हतचेतनः ॥ ६६ ॥ नत्वास्तु त्वाच ब्रह्मा
 णं कथयामास तां कथाम् ॥ ललाभ जन्म ब्राह्मण्यां पृथिव्यां साज्ञया विधेः ॥ ६७ ॥ स एव ब्राह्मणो भूत्वा भुविकारुर्बभूवह ॥ नृपाणाञ्च गृहस्था
 नानानाशिल्पं चकार ह ॥ ६८ ॥ शिल्पञ्चकार यामास सर्वेभ्यः सर्वतः सदा ॥ विचित्रं विविधं शिल्पमाश्चर्य्य सुमनोहरम् ॥ ६९ ॥ एक
 दातु प्रयागे च शिल्पं कृत्वा नृपस्य च ॥ स्नातुं जगाम गङ्गां स चापश्यत् तत्र कामिनीम् ॥ ७० ॥ घृताचीनवरूपां च युवतिं तां तपस्विनीम् ॥
 जातिस्मरां तां बुबुधे स च जातिस्मरो द्विज ॥ ७१ ॥ दृष्ट्वा सकामः सहसा बभूव हतचेतनः ॥ उवाच मधुरं शान्तः शान्तां तां च तपस्विनीम् ॥
 ॥ ७२ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ अहोऽधुना त्वमत्रैव घृताचि सुमनोहरे ॥ मामांस्मरसि रम्भोरु विश्वकर्माऽहमेव च ॥ ७३ ॥ शाप
 मोक्षं करिष्यामि भजमां तव सुन्दरि ॥ त्वत्कृतेऽतिदहत्येव मनो मे स च मन्मथः ॥ ७४ ॥ द्विजस्य वचनं श्रुत्वा घृताचीनवरूपिणी ॥ उवा
 च मधुरं शान्तानीति युक्तं परं वचः ॥ ७५ ॥ ॥ गोपिको वाच ॥ ॥ तद्दिने कामकान्ताहमधुना च तपस्विनी ॥ कथं त्वया संगतास्यां
 गंगातीरे च भारते ॥ ७६ ॥ विश्वकर्मा त्रिदं पुण्यं कर्म क्षेत्रञ्च भारतम् ॥ अत्र यत्क्रियते कर्म भोगोऽन्यत्र शुभाशुभम् ॥ ७७ ॥ धर्मी
 मोक्षकृते जन्म प्रलभ्यतपसः फलात् ॥ निबद्धः कुरुते कर्म मोहितो विष्णुमायया ॥ ७८ ॥ मायानारायणी शानापरितुष्टा च यं भवेत् ॥
 तस्मै ददाति श्रीकृष्णो भक्तिं तन्मन्त्रमीप्सितम् ॥ ७९ ॥ यो मूढो विषयासक्तो लब्धजन्मा च भारते ॥ विहाय कृष्णं सर्वेशं समुधो विष्णु
 मायया ॥ ८० ॥ सर्वस्मरामि देवाहमहो जातिस्मरापुरा ॥ घृताची सुरवेश्याहमधुना गोपकन्यका ॥ ८१ ॥ तपः करोमि मोक्षार्थं गं
 गातीरे सुपुण्यदे ॥ नात्र स्थलञ्च क्रीडायाः स्थिरस्त्वं भवकामुका ॥ ८२ ॥ अन्यत्र कृतपापं च गंगायां च विनश्यति ॥ गंगातीरे कृतं
 पापं सद्यो लक्षणं भवेत् ॥ ८३ ॥ तत्तु नारायणक्षेत्रे तपसा च विनश्यति ॥ यद्येव कामतः कृत्वा निवृत्तश्च भवेत्पुनः ॥ ८४ ॥ घृता
 चीवचनं श्रुत्वा विश्वकर्मानिलाकृतिः ॥ जगाम तां गृहीत्वा च मलयं चन्दनालयम् ॥ ८५ ॥ रम्यायां मलयद्रोण्यां पुष्पतल्पे मनोरमे ॥

ब्र. वै.

॥ १५ ॥

पुष्पचन्दनवातेनसंततंसुरभीकृते ॥ ८६ ॥ चकारसुखसम्भोगंतयासविजनेवने ॥ पूर्णद्वादशवर्षचबुधेनदिवानिशम् ॥ ८७ ॥ बभूव
 गर्भःकामिन्याःपरिपूर्णःसुदुर्वहः ॥ सासुषावचतत्रैवपुत्राब्रवमनोहरान् ॥ ८८ ॥ कृतशिक्षितशिल्पांश्चज्ञानयुक्तांश्चशौनक ॥ पूर्णप्रा
 क्तनतोगुग्यान्बलयुक्तान्विचक्षणान् ॥ ८९ ॥ मालाकारान्कर्मकारान्छङ्ककारान्कुविन्दकान् ॥ कुम्भकारान्सूत्रकारन्स्वर्णचित्रकरां
 स्तथा ॥ ९० ॥ तौचतेभ्योवरंदत्त्वातान्संस्थाप्यमहीतले ॥ मानवींस्तनुमुत्सृज्यजग्मतुर्निजमन्दिरम् ॥ ९१ ॥ स्वर्णका
 रःस्वर्णचौर्याद्ब्राह्मणानांद्विजोत्तम ॥ बभूवपतितःसद्योब्रह्मशापेनकर्मणा ॥ ९२ ॥ सूत्रधारोद्विजानान्तुशापेनपतितोभुवि ॥ शीघ्रंच
 यज्ञकाष्ठानिनददौतेनहेतुना ॥ ९३ ॥ व्यतिक्रमेणचित्राणांसद्यश्चित्रकरस्तथा ॥ पतितोब्रह्मशापेनब्राह्मणानांचकोपतः ॥ ९४ ॥
 कश्चिद्वणिग्विशेषश्चसंसर्गात्स्वर्णकारिणः ॥ स्वर्णचौर्यादिदोषेणपतितोब्रह्मशापतः ॥ ९५ ॥ कुलटायांचशूद्रायांचित्रकारस्यवीर्य
 तः ॥ बभूवाट्टालिकाकारःपतितोजारदोषतः ॥ ९६ ॥ अट्टालिकाकारबीजात्कुम्भकारस्ययोषिति ॥ बभूवकोटकःसद्यःपतितोगृह
 कारकः ॥ ९७ ॥ कुम्भकारस्यबीजेनसद्यःकोटकयोषिति ॥ बभूवतैलकारश्चकुटिलःपतितोभुवि ॥ ९८ ॥ सद्यःक्षत्रियबीजेनराजपुत्र
 स्ययोषिति ॥ बभूवतीवरश्चैवपतितोजारदोषतः ॥ ९९ ॥ तीवरस्यतुबीजेनतलकारस्ययोषिति ॥ बभूवपतितोदस्युल्लेष्टश्चपरिकीर्तितः ॥
 १०० ॥ लेटस्तीवरकन्यायांजनयामासषट्सुतान् ॥ माह्लेमन्त्रंमातरश्चभंडंकोलंकलन्दरम् ॥ १०१ ॥ ब्राह्मण्यांशूद्रवीर्येणपतितो
 जारदोषतः ॥ सद्योबभूवचण्डालःसर्वस्मादधमोऽशुचिः ॥ १०२ ॥ तीवरेणचचण्डाल्यांचर्मकारोबभूवह ॥ चर्मकार्याश्चचण्डालान्मां
 सच्छेदोबभूवह ॥ १०३ ॥ मांसच्छेद्यांतीवरेणकोंचश्चपरिकीर्तितः ॥ कोंचस्त्रियान्तुकैवर्त्तात्कर्त्तारःपरिकीर्तितः ॥ १०४ ॥ सद्यश्चण्डा
 लकन्यायांलेटवीर्येणशौनक ॥ बभूवतुस्तौद्रौपुत्रौदुष्टौहड्डिमौतथा ॥ १०५ ॥ क्रमेणहड्डिकन्यायांसद्यश्चण्डालवीर्यतः ॥ बभूवुःप
 त्रपुत्राश्चदुष्टावनचराश्चते ॥ १०६ ॥ लेटात्तीवरकन्यायांगंगातीरेचशौनक ॥ बभूवसद्योयोबालोगंगापुत्रःप्रकीर्तितः ॥ १०७ ॥ गंगापु

१ नटइतिपाठः । २ महुमितिपाठः । ३ कर्मकारइति पाठः । ४ कोरश्चेति कांडार इतिवापाठः ।

ब्र. खं.

अ० १०

॥ १५ ॥

त्रस्यकन्यायांवीर्याद्वैवेषधारिणः ॥ बभूववेषधारीचपुत्रोयुंगीप्रकीर्तितः ॥ १०८ ॥ वैश्यात्तीवरकन्यायांसद्यःशुण्डीबभूवह ॥
 शुण्डीयोषितिर्वैश्यात्तुपौण्ड्रकश्चबभूवह ॥ १०९ ॥ क्षत्रात्करणकन्यायांराजपुत्रोबभूवह ॥ राजपुत्र्यांतुकरणादागरीतिप्रकीर्ति-
 तः ॥ ११० ॥ क्षत्रवीर्येणवैश्यायांकैवर्त्तःपरिकीर्तितः ॥ कलौतीवरसंसर्गाद्धीवरःपतितोभुवि ॥ १११ ॥ तीवर्याधीवरात्पुत्रोब-
 भूवरजकःस्मृतः ॥ रजक्यांतीवराच्चैवकोयालीतिबभूवह ॥ ११२ ॥ नापिताद्दोषकन्यायांसर्वस्वीतस्ययोषिति ॥ क्षात्राद्बभू-
 वव्याधश्चबलवान्मृगहिंसकः ॥ ११३ ॥ तीवराच्छुडिकन्यायांबभूवुःसप्तपुत्रकाः ॥ तेकलौहडिसंसर्गाद्बभूवुर्दस्यवःसदा ॥ ११४ ॥
 ब्राह्मण्यामृषिवीर्येणऋतोःप्रथमवासरे ॥ कुत्सितश्चोदरेजातःकूदरस्तेनकीर्तितः ॥ ११५ ॥ तदशौचंविप्रतुल्यंपतितोऋतुदोषतः ॥
 सद्यःकोटकसंसर्गादधमोजगतीतले ॥ ११६ ॥ क्षत्रवीर्येणवैश्यायामृतोःप्रथमवासरे ॥ जातःपुत्रोमहादस्युर्बलवांश्चधनुर्द्धरः ॥ ११७ ॥
 चकारवागतीतंचक्षत्रियेणापिवारितः ॥ तेनजात्याःसपुत्रश्चवागतीतः प्रकीर्तितः ॥ ११८ ॥ क्षत्रवीर्येणशूद्रायामृतदोषेणपापतः ॥
 बलवन्तोदुरन्ताश्चबभूवुर्ल्लेच्छजातयः ॥ ११९ ॥ अविद्धकर्णाःकूराश्चनिर्भयारणदुर्जयाः ॥ शौचाचारविहीनाश्चदुर्द्धर्पाधर्मव-
 र्जिताः ॥ १२० ॥ म्लेच्छात्कुविन्दकन्यायांजोलाजातिर्बभूवह ॥ जोलात्कुविन्दकन्यायांशरांकःपरिकीर्तितः ॥ १२१ ॥
 वर्णसङ्करदोषेणबह्व्यश्चाश्रुतजातयः ॥ तासानामानिसंख्याश्चकोवावक्तुंक्षमोद्विज ॥ १२२ ॥ वैद्योऽश्विनीकुमारेणजातोविप्रस्ययो-
 षिति ॥ वैद्यवीर्येणशूद्रायांबभूवुर्बहवोजनाः ॥ १२३ ॥ तेचग्राम्यगुणज्ञाश्चमन्त्रौषधिपरायणाः ॥ तेभ्यश्चजाताःशूद्रायांव्याल-
 ग्राहिणोभुवि ॥ १२४ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ कथंब्राह्मणपत्न्यान्तुसूर्य्यपुत्रोऽश्विनीसुतः ॥ अहोकेनाविवेकेनवीर्याधानंच-
 कारह ॥ १२५ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ गच्छन्तींतीर्थयात्रायांब्राह्मणींरविनन्दनः ॥ ददर्शकामुकःशान्तःपुष्पोद्यानेचनिर्जने
 ॥ १२६ ॥ तयानिवारितोयत्नाद्वलेनबलवान्सुरः ॥ अतीवसुन्दरींदृष्ट्वावीर्याधानंचकारसः ॥ १२७ ॥ द्रुतंतत्याजगर्भसापु

१ कोदालीतिपाठः ।

ब. वै.
॥ १६ ॥

ष्पोद्यानेमनोहरे ॥ सद्योबभूवपुत्रश्चतत्तकांचनसन्निभः ॥ १२८ ॥ सपुत्रास्वामिनोगेहंजगामत्रीडितासदा ॥ स्वामिनंकथयामास
यन्मार्गे देवसङ्कटम् ॥ १२९ ॥ विप्रोरोषेणतत्याजतंचपुत्रंस्वकामिनीम् ॥ सरिद्धभूवयोगेनसाचगोदावरीस्मृता ॥ १३० ॥ पुत्रं
चिकित्साशास्त्रञ्चपाठयामासयत्नतः ॥ नानाशिल्पंचमंत्रंचस्वयंसरविनन्दनः ॥ १३१ ॥ विप्रश्चवेतनाज्ज्योतिर्गणनाच्चनिरन्तर
म् ॥ वेदधर्मपरित्यक्तोबभूवगणकोभुवि ॥ १३२ ॥ लोभीविप्रश्चशूद्राणामग्रेदानंगृहीतवान् ॥ ग्रहणेमृतदानानामग्रादानीबभूवसः ॥
॥ १३३ ॥ कश्चित्पुमान्ब्रह्मयज्ञेयज्ञकुण्डात्समुत्थितः ॥ ससूतोधर्मवक्ताचमत्पूर्वपुरुषःस्मृतः ॥ १३४ ॥ पुराणंपाठयामासतश्च
ह्लाकूपानिधिः ॥ पुराणवक्तासूतश्चयज्ञकुण्डसमुद्भवः ॥ १३५ ॥ वैश्यायांसूतवीर्येणपुमानेकोबभूवह ॥ सभट्टोवावदूकश्चसर्वेषांस्तु
तिपाठकः ॥ १३६ ॥ एवंतेकथितःकिंचित्पृथिव्यांजातिनिर्णयः ॥ वर्णसङ्करदोषेणबह्व्योऽन्याःसंतिजातयः ॥ १३७ ॥ संबन्धोयेषु
येषांयःसर्वजातिषुसर्वतः ॥ तत्त्वंब्रवीमिवेदोक्तंब्रह्मणाकथितंपुरा ॥ १३८ ॥ पितातातस्तुजनकोजन्मदाताप्रकीर्तितः ॥ अम्बामाताच
जननीजनयित्रीप्रसूरपि ॥ १३९ ॥ पितामहः पितृपितातप्तिताप्रपितामहः ॥ अतर्द्धज्ञातयश्चसगोत्राःपरिकीर्तिताः ॥ १४० ॥
मातामहःपितामातुः प्रमातामहएवच ॥ मातामहस्यजनकस्तत्पितावृद्धपूर्वकः ॥ १४१ ॥ पितामहीपितुर्मातातच्छ्रुःप्रपितामही ॥
तच्छ्रुश्चपरिज्ञेयासावृद्धप्रपितामही ॥ १४२ ॥ मातामहीमातृमातामातृतुल्याचपूजिता ॥ प्रमातामहीतिज्ञेयाप्रमातामहकामिनी ॥
॥ १४३ ॥ वृद्धमातामहीज्ञेयातत्पितुःकामिनीतथा ॥ पितृभ्रातापितृव्यश्चमातृभ्राताचमातुलः ॥ १४४ ॥ पितृष्वसापितुर्मातृष्वसा
मातुस्स्वसास्मृता ॥ सूनुश्चतनयःपुत्रोदायादश्चात्मजस्तथा ॥ १४५ ॥ धनभाग्वीर्य्यजश्चैवपुंसिजन्येचवर्तते ॥ जन्यायां दुहिता
कन्याचात्मजापरिकीर्तिता ॥ १४६ ॥ पुत्रपत्नीवधूर्जेयाजामातादुहितुःपतिः ॥ पतिःप्रियश्चभर्ताचस्वामिकान्तेचवर्तते ॥ १४७ ॥
देवरःस्वामिनोभ्राताननांदास्वामिनःस्वसा ॥ श्वशुरःस्वामिनस्तातःश्चश्रूश्चस्वामिनःप्रसूः ॥ १४८ ॥ भार्य्याजायाप्रियाकान्तास्त्रीश्च
पत्नीप्रकीर्तिता ॥ पत्नीभ्राताश्यालकश्चस्वसापत्न्याश्चश्यालिका ॥ १४९ ॥ पत्नीमातातथाश्चश्रूस्तत्पिताश्चशुरःस्मृतः ॥ सगर्भः

ब. खं.
अ० १०

॥ १६ ॥

सोदरोभ्रातासगर्भाभगिनीस्मृता ॥ १५० ॥ भगिनीजोभागिनेयोभातृजोभ्रातृपुत्रकः ॥ आबुत्तोभगिनीकान्तोभगिनीपतिरेवच ॥
 ॥ १५१ ॥ श्यालीपतिस्तुभ्राताचश्वशुरैकत्वहेतुना ॥ श्वशुरस्तुपिताज्ञेयोजन्मदातुः समोमुने ॥ १५२ ॥ अन्नदाताभयत्रातापत्नीता
 तस्तथैवच ॥ विद्यादाताजन्मदातापंचैतेपितरोनृणाम् ॥ १५३ ॥ अन्नदातुश्चयापत्नीभगिनीगुरुकामिनी ॥ माताचतत्सपत्नीचकन्यापु
 त्रप्रियातथा ॥ १५४ ॥ मातुर्मातापितुर्माताश्वशूपित्रोःस्वसातथा ॥ पितृव्यस्त्रीमातुलानीमातरश्चचतुर्दश ॥ १५५ ॥ पौत्रस्तुपुत्रपुत्रेच
 प्रपौत्रस्तत्सुतेऽपिच ॥ तत्पुत्राद्याश्चयेवंश्याःकुलजाश्चप्रकीर्तिताः ॥ १५६ ॥ कन्यापुत्रश्चदौहित्रस्तत्पुत्राद्याश्चबांधवाः ॥ भागिनेय
 सुताद्याश्चपुरुषाबांधवाःस्मृताः ॥ १५७ ॥ भ्रातृपुत्रस्यपुत्राद्यास्तेपुनर्ज्ञातयः स्मृताः ॥ गुरुपुत्रस्तथाभ्रातापोष्यः परम
 बान्धवः ॥ १५८ ॥ गुरुकन्याचभगिनीपोष्यामातृसमामुने ॥ पुत्रस्यचगुरुर्भ्रातापोष्यःसुस्निग्धबान्धवः ॥ १५९ ॥ पुत्रस्यश्व
 शुरोभ्राताबन्धुर्वैवाहिकःस्मृतः ॥ कन्यायाःश्वशुरेचैवतत्सम्बन्धःप्रकीर्तितः ॥ १६० ॥ गुरुश्चकन्यकायाश्चभ्रातासुस्निग्धबान्धवः ॥
 गुरुश्वशुरभ्रातृणांगुरुतुल्यःप्रकीर्तितः ॥ १६१ ॥ बन्धुतायेनसार्द्धंचतन्मित्रंपरिकीर्तितम् ॥ मित्रंसुखप्रदंज्ञेयंदुःखदोरिपुरुच्यते ॥
 ॥ १६२ ॥ बान्धवोदुःखदोदैवान्निस्सम्बन्धोऽसुखप्रदः ॥ सम्बन्धास्त्रिविधाःपुंसांविप्रेन्द्रजगतीतले ॥ १६३ ॥ विद्याजोयोनिजश्चै
 वप्रीतिजश्चप्रकीर्तितः ॥ मित्रन्तुप्रीतिजंज्ञेयंसम्बन्धःसुदुर्लभः ॥ १६४ ॥ मित्रमातामित्रभार्यामातृतुल्यानसंशयः ॥ मित्रभ्रा
 तामित्रपिताभ्रातृतातसमौनृणाम् ॥ १६५ ॥ चतुर्थनामसम्बन्धमित्याहकमलोद्भवः ॥ जारश्चोपपतिर्बन्धुर्दुष्टासम्भोगकर्तारि ॥
 ॥ १६६ ॥ उपपत्न्यांनवज्ञाचप्रेयसीचित्तहारिणी ॥ स्वामितुल्यश्चजारश्चनवज्ञागृहिणीसमा ॥ १६७ ॥ सम्बन्धोदेश
 भेदेचसर्वदेशेविगर्हितः ॥ अवैदिकोनिन्दितस्तुविश्वामित्रेणनिर्मितः ॥ १६८ ॥ दुस्त्यजश्चमहद्भिस्तुदेशभेदेविधीयते ॥
 अकीर्तिजनकःपुंसांयोपितांचविशेषतः ॥ १६९ ॥ तेजीयसांनदोषायविद्यमानेयुगेयुगे ॥ १७० ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापु
 राणेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मखण्डेजातिसम्बन्धनिर्णयोनामदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

त्र. वै.

॥ १७ ॥

॥ शौनक उवाच ॥ द्विजः सभार्यासंत्यज्यकिञ्चकारविशेषतः ॥ अश्विनोर्वामहाभागकिं नामकस्यवंशजौ ॥ १ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥
 द्विजश्च सुतपानामभारद्वाजो महासुनिः ॥ तपश्चकारकृष्णस्य लक्षवर्षहिमालये ॥ २ ॥ महातपस्वी तेजस्वी प्रज्वलन्ब्रह्म तेजसा ॥
 ज्योतिर्ददर्श कृष्णस्य गगने सहसाक्षणम् ॥ ३ ॥ वरं सवत्रे निर्लिप्तमात्मानं प्रकृतेः परम् ॥ न च मोक्षं याचेतं दास्यं भक्तिश्च निश्चलाम् ॥ ४ ॥
 बभूवाकाशवाणीति कुरुदारपरिग्रहम् ॥ पश्चाद्दास्यं प्रदास्यामि भक्तिभोगक्षये द्विज ॥ ५ ॥ पितृणां मानसीं कन्यां ददौ तस्मै विधिः स्वयम् ॥
 तस्यां कल्याणमित्रश्च बभूव मुनिपुङ्गव ॥ ६ ॥ यस्य स्मरणमात्रेण न भवेत्कुलिशाद्भयम् ॥ न द्रष्टव्यं बन्धुमात्रं न तत्स्मरणाल्लभेत् ॥
 ॥ ७ ॥ कल्याणमित्रजननीं परित्यज्य महासुनिः ॥ शशाप सूर्यपुत्रश्च यज्ञभागवर्जितो भव ॥ ८ ॥ ससोदरश्च वा पूज्यो भवेति च सुराधम ॥
 व्याधिग्रस्तो जडांगश्च भूयात्तेऽकीर्तिमानिति ॥ ९ ॥ इत्युक्त्वा सुतपागेहं प्रतस्थे सुतुना सह ॥ अश्विभ्यां सहितः सूर्यः प्रययौ च तदन्ति
 कम् ॥ १० ॥ पुत्राभ्यां व्याधियुक्ताभ्यां सूर्यश्चिजगताम्पतिः ॥ मुनीन्द्रं वै सुतपसं स तुष्टावच शौनक ॥ ११ ॥ ॥ सूर्य उवाच ॥ ॥
 क्षमस्व भगवन् विप्रविष्णुरूपयुगेयुगे ॥ मम पुत्रा पराधश्च भारद्वाज मुनीश्वर ॥ १२ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाद्याः सुराः सर्वे च सन्त तम् ॥ भुञ्जते
 विप्रदत्तं तु फलपुष्पजलादिकम् ॥ १३ ॥ ब्राह्मणावाहिता देवाः शश्वद्विश्वेषु पूजिताः ॥ न च विप्रात्परो देवो विप्ररूपी स्वयं हरिः ॥ १४ ॥
 ब्राह्मणे परितुष्टे च तुष्टो नारायणः स्वयम् ॥ नारायणे च सन्तुष्टे सन्तुष्टाः सर्वदेवताः ॥ १५ ॥ नास्ति गङ्गासमं तीर्थं न च कृष्णात्परः सुरः ॥
 न शङ्कराद्वैष्णवश्च न सहिष्णुर्धरापरा ॥ १६ ॥ न च सत्यात्परो धर्मो न साध्वी पार्वतीपरा ॥ न देवा द्बलवान्कश्चिन्न च पुत्रात्परः प्रियः ॥
 ॥ १७ ॥ न च व्याधिसमः शत्रुर्न च पूज्यो गुरोः परः ॥ नास्ति मातृसमो बन्धुर्न च मित्रं पितुः परम् ॥ १८ ॥ एकादशी व्रतान्नान्यत्तपो नानश
 नात्परम् ॥ परं सर्वधनं रत्नं विद्यारत्नं परंततः ॥ १९ ॥ सर्वाश्रमैः परो विप्रो नास्ति विप्रसमो गुरुः ॥ वेदे वेदांगतत्त्वज्ञ इत्याह कर्मलोद्भवः ॥ २० ॥
 सूर्यस्य वचनं श्रुत्वा भारद्वाजो ननामतम् ॥ नीरुजौ चापितृपुत्रौ चकार तपसः फलात् ॥ २१ ॥ पश्चाच्च तव पुत्रौ च यज्ञभाजौ भविष्यतः ॥

कलिजादिति पाठः ।

त्र. खं.

अ० ११

॥ १७ ॥

इत्युक्तातश्चसुतपाः प्रणम्याहस्करं मुनिः ॥ २२ ॥ जगामगङ्गासंज्ञस्तोहरिसेवनतत्परः ॥ पुत्राभ्यांसहितः सूर्यो जगाम निजमन्दिरम् ॥ २३ ॥
 बभूवतुस्तौ पूज्यौ च यज्ञभाजौ द्विजाशिषा ॥ एतत्सूर्यकृतं विप्रस्तोत्रं यो मानवः पठेत् ॥ विप्रपादप्रसादेन सर्वत्र विजयी भवेत् ॥ २४ ॥
 ब्राह्मणेभ्यो नम इति प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥ २५ ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि तानि तीर्थानि सागरे ॥
 सागरे यानि तीर्थानि विप्रपादेषु तानि च ॥ २६ ॥ विप्रपादोदकं पीत्वा यावत्तिष्ठति मेदिनी ॥ तावत्पुष्करपात्रेषु पिबन्ति पितरो जलम् ॥ २७ ॥
 विप्रपादोदकं पुण्यं भक्तियुक्तश्च यः पिबेत् ॥ स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥ २८ ॥ महारोगी यदि पिबेद्विप्रपादोदकं द्विज ॥
 मुच्यते सर्वरोगाच्च मासमेकं तु भक्तितः ॥ २९ ॥ अविद्यो वा स विद्यो वा संध्यापूतो ह्यिदं द्विजः ॥ स एव विष्णुसदृशो न हरौ विमुखो यदि ॥
 ३० ॥ घ्नन्तं विप्रं शपन्तं वानहं न्यात्र च तं शपेत् ॥ गोभ्यः शतगुणं पूज्यो हरिभक्तश्च स स्मृतः ॥ ३१ ॥ पादोदकञ्च नैवेद्यं भुङ्क्ते विप्रस्य यो ॥
 द्विज ॥ नित्यो नैवेद्यभोजी यो राजसूयफलं लभेत् ॥ ३२ ॥ एकादश्यां न भुङ्क्ते यो नित्यं कृष्णं समर्चयेत् ॥ तस्य पादोदकं प्राप्य स्थलं तीर्थं ॥
 भवेद्भुजम् ॥ ३३ ॥ यो भुङ्क्ते भोजनोच्छिष्टं नित्यं नैवेद्यभोजनम् ॥ कृष्णदेवस्य पूतोऽसौ जीवन्मुक्तो महीतले ॥ ३४ ॥ अन्नं विष्टापयो मूत्रं ॥
 यद्विष्णोरनिवेदितम् ॥ द्विजानां कुलजातानां मित्याह कमलोद्भवः ॥ ३५ ॥ ब्रह्मा च ब्रह्मपुत्राश्च सर्वे विष्णुपरायणाः ॥ ब्राह्मणस्तत्कु ॥
 लेजातो विमुखश्च हरौ कथम् ॥ ३६ ॥ पित्रोर्माता महादीनां संसर्गस्य गुरोश्च वा ॥ दोषेण विमुखाः कृष्णे विप्रा जीवन्मृताश्च ते ॥ ३७ ॥
 सर्किं गुरुः सर्कितातः सर्किं पुत्रः सर्किं सखा ॥ सर्किं राजा सर्किं बन्धुर्न दद्याद्यो हरौ मतिम् ॥ ३८ ॥ अवैष्णवा द्विजा द्विप्रचण्डालो वैष्ण ॥
 वोवरः ॥ स गणः श्वपचो मुक्तो ब्राह्मणो नरकं व्रजेत् ॥ ३९ ॥ सन्ध्याहीनोऽशुचिर्नित्यं कृष्णे वा विमुखो द्विजः ॥ स एव ब्राह्मणाभासो वि ॥
 पहीनो यथोरगः ॥ ४० ॥ गुरुवक्त्रा द्विष्णुमंत्रो यस्य कर्णे प्रविश्यति ॥ तं वैष्णवं महापूतं जीवन्मुक्तं वदेद्विधिः ॥ ४१ ॥ पुंसां माता महादी ॥
 नां शतैः सार्द्धं हरेः पदम् ॥ प्रयाति वैष्णवः पुंसामात्मनः कुलकोटिभिः ॥ ४२ ॥ ब्रह्मक्षत्रियविद्वद्भ्याश्च तस्मै जातयो यथा ॥ स्वतन्त्रा जा

१ सन्ध्याहीनो ह्यवैष्णवः तत्र विष्णुस्मरणेन सर्वत्र तैराचरणात् । स्मार्ताश्च पञ्चायतनपूजकाः ।

ब्र. वै.

॥ १८ ॥

तिरेकाचविश्वस्मिन्वैष्णवाभिधा ॥ ४३ ॥ ध्यायन्तिवैष्णवाःशश्वद्भोविन्दपदपङ्कजम् ॥ ध्यायतेतांश्वगोविन्दःशश्वत्तेषांश्वसन्निधौ ॥
 ॥४४॥ सुदर्शनसंनियोज्यभक्तानारक्षणायच ॥ तथापिनहिनिश्चिन्तोऽवतिष्ठेद्भक्तसन्निधौ ॥४५॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेसौति
 शौनकसंवादेब्रह्मखण्डेविष्णुवैष्णवब्राह्मणप्रशंसानामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ ऋषिवंशप्रसंगे
 नबभूवुर्विविधाःकथाः ॥ उपालम्भेनप्रस्तावात्कौतुकेनश्रुतामया ॥१॥ प्रजावाससृजुःकेवाऊर्ध्वरेताश्वकश्चन ॥ पित्रासहविरोधेननार
 दःकिञ्चकारसः ॥ २ ॥ पितुःशापेनपुत्रस्यकिंबभूवविरोधतः ॥ पितुर्वापुत्रशापेनसौतेतत्कथ्यतांशुभम् ॥ ३ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥
 हंसोयतिश्चारणिश्चवोढुःपञ्चशिखस्तथा ॥ अपान्तरतमाश्वैवसनकाद्याश्चशौनक ॥ ४ ॥ एतैर्विनान्येबहवोब्रह्मपुत्राश्चसन्ततम् ॥
 सांसारिकाःप्रजावन्तोर्गुर्वाज्ञापरिपालकाः ॥ ५ ॥ अपूज्यःपुत्रशापेनस्वयं ब्रह्माप्रजापतिः ॥ तेनैवब्रह्मणोमन्त्रंनोपासन्तेविपश्चितः ॥
 ॥ ६ ॥ नारदोगुरुशापेनगन्धर्वश्चबभूवसः ॥ कथयामिसुविस्तीर्णतद्भृतांतंनिशामय ॥ ७ ॥ गन्धर्वराजःसर्वेषांगन्धर्वाणांवरमहान् ॥
 परमैश्वर्यसंयुक्तःपुत्रहीनोहिकर्मणा ॥ ८ ॥ गुर्वाज्ञयापुष्करेसपरमेणसमाधिना ॥ तपश्चकारशम्भोश्चकृपणोदीनमानसः ॥ ९ ॥
 शिवस्यकवचंस्तोत्रमन्त्रञ्चद्वादशाक्षरम् ॥ ददौगन्धर्वराजायवसिष्ठश्चकृपानिधिः ॥ १० ॥ जजापपरममन्त्रंदिव्यं वर्षशतंमुने ॥ पुष्क
 रेसनिराहारःपुत्रदुःखेनतापितः ॥ ११ ॥ विरामेशतवर्षस्यददर्शपुरतःशिवम् ॥ भासयंतं दशदिशोज्ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥ १२ ॥ मह
 तेजस्स्वरूपश्चभगवंतंसनातनम् ॥ ईषद्भासंप्रसन्नास्यंभक्तानुग्रहकारकम् ॥ १३ ॥ तपोरूपंतपोबीजंतपस्याफलदंफलम् ॥ शरणागत
 भक्तायदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ १४ ॥ त्रिशूलपट्टिशधरंवृषभस्थंदिगम्बरम् ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशंत्रिनेत्रं चंद्रशेखरम् ॥ १५ ॥ तप्तस्वर्णप्र
 भाजुष्टजटाजालधरंवरम् ॥ नीलकण्ठश्चसर्वज्ञं नागयज्ञोपवीतकम् ॥ १६ ॥ संहर्तारिंचसर्वेषांकालंमृत्युंजयंपरम् ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्ड
 कोटिसंकाशमीश्वरम् ॥ १७ ॥ तत्त्वज्ञानप्रदंशांतिमुक्तिदंहरिभक्तिदम् ॥ दृष्ट्वाननामसहस्रांगन्धर्वोदण्डवद्भुवि ॥ १८ ॥ वसिष्ठदत्तस्तो
 त्रेणतुष्टावपरमेश्वरम् ॥ वरंवृणुष्वेतिशिवस्तमुवाचकृपानिधिः ॥ सययाचेहरेर्भक्तिपुत्रंपरमवैष्णवम् ॥ १९ ॥ गन्धर्वस्यवचःश्रुत्वाचाह

ब्र. खं.

अ० १२

॥ १८ ॥

सीचन्द्रशेखरः ॥ उवाचदीनं दीने शोदीन बन्धुः सनातनम् ॥ २० ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ कृतार्थस्त्वं वरादेकादन्यच्चर्वितचर्वणम् ॥
 गन्धर्वराजवृणुषे को वा तृप्तोऽतिमंगले ॥ २१ ॥ यस्य भक्तिर्हरौ वत्समुदढा सर्वमंगला ॥ स समर्थः सर्वविश्वपातुं कर्तुं च लीलया ॥ २२ ॥
 आत्मनः कुलकोटिं च शतं मातामहस्य च ॥ पुरुषाणां समुद्रं त्यगो लोकं याति निश्चितम् ॥ २३ ॥ त्रिविधानि च पापानि कोटिज-
 न्मार्जितानि च ॥ निहत्य पुण्यभोगं च हरिदास्यं लभेद्भुवम् ॥ २४ ॥ तावत्पत्नी सुतस्तावत्तावदैश्वर्यमीप्सितम् ॥ सुखंदुःखं नृणां तावद्या-
 वत्कृष्णेन मानसम् ॥ २५ ॥ कृष्णे मनसि संजाते भक्तिखड्गो दुरत्ययः ॥ नराणां कर्मवृक्षाणां मूलच्छेदं करोत्यहो ॥ २६ ॥ भवेद्येषां सुकृति-
 नां पुत्राः परमवैष्णवाः ॥ कुलकोटिं च तेषां ते उद्धरन्त्येव लीलया ॥ २७ ॥ चरितार्थः पुमानेकाद्वारमिच्छुर्वरादहो ॥ किं वरेण द्वितीयेन
 पुंसां तृप्तिर्न मङ्गले ॥ २८ ॥ धनं संचितमस्माकं वैष्णवानां सुदुर्लभम् ॥ श्रीकृष्णे भक्तिदास्यश्च न वयं दातुमुत्सुकाः ॥ २९ ॥ वरयान्यं
 वरं वत्सयत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥ इन्द्रत्वममरत्वं वा ब्रह्मत्वं लभदुर्लभम् ॥ ३० ॥ सर्वसिद्धिं महायोगं ज्ञानं मृत्युजयादिकम् ॥ सुखेन सर्वदा
 स्यामि हरिदास्यं त्यजध्रुवम् ॥ ३१ ॥ शङ्करस्य वचः श्रुत्वा शुष्ककण्ठो घृतालुकः ॥ उवाच दीनो दीने शंदातारं सर्वसम्पदाम् ॥ ३२ ॥
 ॥ गन्धर्व उवाच ॥ ॥ यत्पक्ष्मचालनेनैव ब्रह्मणः पतनं भवेत् ॥ तद्ब्रह्मत्वं स्वप्नतुल्यं कृष्णभक्तो न चेच्छति ॥ ३३ ॥ इन्द्रत्वममरत्वं वा सि-
 द्धियोगादिकं शिव ॥ ज्ञानं मृत्युजयाद्यं वानहिभक्तस्य वाञ्छितम् ॥ ३४ ॥ सालोक्यसार्थिसामीप्यसायुज्यं श्रीहरेरपि ॥ तत्र
 निर्वाणमोक्षं च न हि वाञ्छन्ति वैष्णवाः ॥ ३५ ॥ शश्वत्तत्र दृढा भक्तिर्हरिदास्यं सुदुर्लभम् ॥ स्वप्ने जागरणे भक्ता वाञ्छन्त्येवं वरं वरम् ॥
 ॥ ३६ ॥ तदास्यं वैष्णवसुतं देहि कल्पतरोवरम् ॥ त्वां प्राप्य लभते तुष्टं वरं सर्ववरोऽवरः ॥ ३७ ॥ न दास्यसीदं चेच्छम्भो वरं दुष्कृतिनं
 च माम् ॥ कृत्वा हि स्वशिरश्छेदं प्रदास्यामि हुताशने ॥ ३८ ॥ गन्धर्व वचनं श्रुत्वा तमुवाच कृपानिधिः ॥ भक्तं दीनं च भक्तेशो भक्तानु-
 ग्रहकारकः ॥ ३९ ॥ ॥ श्रीशंकर उवाच ॥ ॥ हरिभक्तिं हरेर्दास्यं पुत्रं परमवैष्णवम् ॥ चिरायुषं च गुणिनं शश्वत्सुस्थिरयौवनम् ॥ ४० ॥

१ भवेयुरित्यर्थः । एकवचनं तत्रापि ।

111

111

ब्र. वै.
॥ १९ ॥

ज्ञानिनं सुन्दरवरं गुरुभक्तं जितेन्द्रियम् ॥ गन्धर्वराजप्रवरं वरं मलभमाशुचः ॥ ४१ ॥ इत्युक्ताशंकरस्तस्माज्जगाम स्वालयं मुने ॥
गन्धर्वराजः सन्तुष्ट आजगाम स्वमन्दिरम् ॥ ४२ ॥ प्रफुल्लमानसाः सर्वे मानवाः सिद्धकर्मणः ॥ नारदस्तस्य भार्यायां लेभे जन्म
च भारते ॥ ४३ ॥ सुषावपुत्रं सा वृद्धा पर्वते गन्धमादने ॥ गुरुर्वसिष्ठो भगवान्नामचक्रे यथोचितम् ॥ ४४ ॥ बालकस्य च तस्यैव
मङ्गलं मङ्गले दिने ॥ उपशब्दो धिकार्यश्च पूज्ये च बर्हणः पुमान् ॥ पूज्यानां अधिको बालस्तेनोपबर्हणाभिधः ॥ ४५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे नारदजन्मकथनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ पुत्रोत्सवे
चरत्नानि धनानि विविधानि च ॥ गन्धर्वराजः प्रददौ ब्राह्मणेभ्यो मुदान्वितः ॥ १ ॥ उपबर्हणस्तु कालेन हरेर्मन्त्रं सुदुर्लभम् ॥
वसिष्ठेन तु सम्प्राप्य सचक्रे दुष्करं तपः ॥ २ ॥ एकदा गण्डकीतीरे तत्र संप्राप्तयौवनम् ॥ गन्धर्वपत्न्यो ददृशुर्मूर्च्छां मापुश्च तत्क्षणम् ॥
॥ ३ ॥ ताश्च तीव्रतपः कृत्वा प्राणान् संत्यज्य योगतः ॥ पञ्चाशत्तावभूवुश्च कन्याश्चित्ररथस्य च ॥ ४ ॥ उपबर्हणगन्धर्वताश्च तं वव्रिरे
पतिम् ॥ मुदामालाद दुस्तस्मै कामुक्यः पितुराज्ञया ॥ ५ ॥ गृहीत्वा ताश्च गन्धर्वो युवासु स्थिरयौवनः ॥ दिव्यं त्रिलक्षवर्षं च मेरुहसिका
मुकः ॥ ६ ॥ ततोऽपि सुचिरं राज्यं कृत्वा ताभिः सहानिशम् ॥ जगाम ब्रह्मणः स्थानं हरिगाथां जगौ मुने ॥ ७ ॥ दृष्ट्वा सरम्भारम्भोरुनर्तने
कठिनं स्तनम् ॥ बभूव स्वलनंतस्य गन्धर्वस्य महात्मनः ॥ ८ ॥ द्रुतं तत्याज सङ्गीतं मूर्च्छां प्राप सभातले ॥ उच्चैः प्रजह सुर्देवा ब्रह्मा कोपाच्छ
शापतम् ॥ ९ ॥ ब्रजत्वं शूद्रयोनिश्च गान्धर्वी तनुमुत्सृज ॥ काले वैष्णवसंसर्गान्मत्पुत्रस्त्वं भविष्यसि ॥ १० ॥ विनाविपत्तेर्महिमापुंसां
नैव भवेत्सुत ॥ सुखं दुःखं च सर्वेषां क्रमेण प्रभवेदिति ॥ ११ ॥ इत्येवमुक्ता स विधिरगच्छत्पुष्कराद्ब्रह्मम् ॥ उपबर्हणगन्धर्वस्स जहौ तां तनुं
तदा ॥ १२ ॥ मृलाधारं स्वाधिष्ठानं मणिपूरमनाहतम् ॥ विशुद्धमाज्ञाख्यं चेति भित्त्वा षट्चक्रमेव च ॥ १३ ॥ इडां सुषुम्णां मेधां च पिंगलां
प्राणहारिणीम् ॥ सर्वज्ञानप्रदां चैव मनस्संयमिनीं तथा ॥ १४ ॥ विशुद्धां च निरुद्धां च वायुसंचारिणीं तथा ॥ तेजश्शुष्ककरीं चैव बलपुष्टि

ब्र. खं.
अ० १३

॥ १९ ॥

१ वरमिमलमेत्यर्थः । सन्धिर्विभक्तिलोपश्चार्थः ।

करीतथा ॥ १५ ॥ बुद्धिसंचारिणींचैवज्ञानजृम्भनकारिणीम् ॥ सर्वप्राणहरांचैवपुनर्जीवनकारिणीम् ॥ १६ ॥ एताः षोडशधानाडीभिर्त्वा
 वैहंसमेवच ॥ मनसासहितं ब्रह्मरन्ध्रमानीययोगतः ॥ १७ ॥ स्थित्वा मुहूर्तमात्मानमात्मन्येवयुजो जह ॥ जातिस्मरश्चयोगीन्द्रः संप्रापब्रह्म
 शौनक ॥ १८ ॥ वीणां त्रितन्त्रीं दुष्प्राप्यां वामस्कन्धे निधाय च ॥ शुद्धस्फटिकमालां च विधृत्वा दक्षिणे करे ॥ १९ ॥ संजल्पन् परमं ब्रह्म वेदसा
 रंपरात्परम् ॥ परं निस्तारवीजं च कृष्ण इत्यक्षरद्वयम् ॥ २० ॥ प्राच्यां कृत्वा शिरःस्थानं पश्चिमे चरणद्वयम् ॥ निधाय दर्भशयने शयानः पुरु
 षो यथा ॥ २१ ॥ गन्धर्वराजस्तं दृष्ट्वा भार्यया सह तत्क्षणम् ॥ योगेन ब्रह्म सम्प्राप श्रीकृष्णं मनसा स्मरन् ॥ २२ ॥ पत्न्यश्च बान्धवाः सर्वे विल
 प्य रुरुदुर्भृशम् ॥ जग्मुः क्रमेण शोकात्तार्तामोहिता विष्णुमायया ॥ २३ ॥ पंचाशद्योपितां मध्ये प्रधानामहिषीचया ॥ साध्वीमालावतीनाम्ना
 परमाप्रेयसीवरा ॥ २४ ॥ उच्चैरुदसातीव्रं कान्तं कृत्वा च वक्षसि ॥ इत्युवाच च शोकात्तार्ता कान्तं संबोध्य चैव हि ॥ २५ ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥
 हे नाथ रमण श्रेष्ठ विदग्ध रसिकेश्वर ॥ दर्शनं देहि मां बन्धो निमग्नां शोकसागरे ॥ २६ ॥ विस्रम्भके सुवसने रम्ये चन्दनकानने ॥ पुष्पभद्रानदी
 तीरे पुष्पोद्याने मनोहरे ॥ २७ ॥ चन्दनाचलसन्निध्ये चारुचन्दनकानने ॥ पुष्पचन्दनतल्पे च चन्दनानिलवासिते ॥ २८ ॥ गन्धमादनशै
 लैकदेशे रम्ये नदीतटे ॥ पुंस्कोकिलनिनादे च मालतीजलशालिनि ॥ २९ ॥ श्रीशैले श्रीवने दिव्ये श्रीनिवासनिषेविते ॥ श्रीयुक्ते श्रीपदा
 म्भोजे पूतेऽच्युतकृतेशुभे ॥ ३० ॥ पुरायाया कृताक्रीडावसन्ते रहसित्वया ॥ मया च दुर्हृदा सार्द्धतया वैदूयते मनः ॥ ३१ ॥ सुधातुल्ये
 नवचसासिक्ताहंच पुरात्वया ॥ दूयते सततं तेन परमात्मातिदारुणम् ॥ ३२ ॥ साधुना सह संसर्गो वैकुण्ठादपि दुर्लभः ॥ अहो ततोऽति
 विच्छेदो मरणादपि दुष्करः ॥ ३३ ॥ तस्मात्तेषां च विच्छेदः साधुशोककरः परः ॥ ततोऽपि बन्धुविच्छेदः शोकः परमदारुणः ॥ ३४ ॥
 ततोऽपत्यवियोगो हि मरणादतिरिच्यते ॥ सर्वस्मात्पतिभेदो हितत्परं नास्ति सङ्कटम् ॥ ३५ ॥ शयने भोजने स्नाने स्वप्ने जागरणेऽपि च ॥
 स्वामि विच्छेददुःखं च नूतनं च दिने दिने ॥ ३६ ॥ सर्वशोकं विस्मरेत्स्त्री स्वामि संयोगमात्रतः ॥ बन्धुमन्यं न पश्यामि यं दृष्ट्वा विस्मरेत्प
 तिम् ॥ ३७ ॥ नातो विशिष्टं पश्यामि बान्धवं स्वामिना विना ॥ साध्वीनां कुलजातानामित्याह कर्मलोद्भवः ॥ ३८ ॥ हे दिगीशाश्च दि

ब्र. वै.

॥ २० ॥

कपालाहेधर्मत्वंप्रजापते ॥ गिरीशकमलाकान्तपतिदानं च देहि मे ॥ ३९ ॥ इत्युक्त्वा विरहार्ता सा कन्या चित्ररथस्य च ॥ मूर्च्छासंप्रापत
 त्रैवदुर्गमे गहने वने ॥ ४० ॥ विचेतना तत्र तस्थौ कान्तं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ परिपूर्णं दिवान्तं सर्वे देवैश्चरक्षिता ॥ ४१ ॥ प्रभाते चेतनां प्राप्य
 विललापभृशं मुहुः ॥ इत्युवाच पुनस्तत्र हरिं संबोध्य सा सती ॥ ४२ ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ हे कृष्ण जगतां नाथ नाथनाहं जगद्ब्रहिः ॥
 त्वमेव जगतां पातामां नपासिकथं प्रभो ॥ ४३ ॥ अयं भर्तास्य भार्याहं मे तितवमायया ॥ त्वमेव सम्भवो भर्ता सर्वेषां सर्वकारणः ॥ ४४ ॥
 गन्धर्वः कर्मणा कान्तः कान्ताहं चास्य कर्मणा ॥ कृतः कर्मभोगान्ते कुत्र संस्थाप्य मां प्रियाम् ॥ ४५ ॥ को वा कस्याः पतिः पुत्रः का वा कस्य
 प्रिया प्रभो ॥ संयुनक्ति विधाता च वियुनक्ति च कर्मणा ॥ ४६ ॥ संयोगे परमानन्दो वियोगे प्राणसङ्कटम् ॥ शश्वज्जगति मूर्खस्य नात्माराम
 स्य निश्चितम् ॥ ४७ ॥ न श्वरो विषयः सत्यं भुवि भोगश्च बान्धवः ॥ स्वयं त्यक्तः सुखायैव दुःखाय त्याजितः परैः ॥ ४८ ॥ तस्मा
 त्सन्तः स्वयं त्यक्त्वा परमैश्वर्यमीप्सितम् ॥ ध्यायन्ते सततं कृष्णपादपद्मं निरापदम् ॥ ४९ ॥ सर्वत्र ज्ञानिनः सन्तः कास्त्री ज्ञानवती
 भुवि ॥ ततो मह्यं विमूढायै दातुमर्हति वाञ्छितम् ॥ ५० ॥ न मे वाञ्छामरत्वे च शक्रत्वे मोक्षवर्त्मनि ॥ इमं कान्तं वरं देहि चतुर्वर्गकरं परम् ॥
 ॥ ५१ ॥ यावती कामिनी जातिर्जगत्या जगदीश्वर ॥ कस्यै चिन्न हि दत्तश्च तेन धात्रे दृशः पतिः ॥ ५२ ॥ तस्मै दत्ता गुणाः सर्वे ह्यपाणि
 विविधानि च ॥ सुशीलानि च सर्वाणि चामरत्वं विनाहरे ॥ ५३ ॥ रूपेण च गुणेनैव तेजसा विक्रमेण च ॥ ज्ञानेन शान्त्या सन्तुष्ट्या
 हरितुल्यः प्रभुर्मम ॥ ५४ ॥ हरिभक्तो हरिः समो गाम्भीर्ये सागरो यथा ॥ दीप्तिमान् सूर्यस्तुल्यश्च शुद्धो वह्निः समस्तथा ॥ ५५ ॥
 चन्द्रस्तुल्यः सुदृश्यश्च कन्दर्पसमस्तुन्दरः ॥ बुद्ध्या बृहस्पतिः समः काव्ये कविसमस्तथा ॥ ५६ ॥ वाणी च सर्वशास्त्रज्ञा प्रतिभायां
 भृगोरिव ॥ कुबेरस्तु लोधनवान् महान् दाता मनोरिव ॥ ५७ ॥ धर्मे धर्मसमो धर्मी सत्ये सत्यव्रताधिकः ॥ कुमारस्तु ल्यस्तपसा
 स्वाचारो ब्रह्मणा समः ॥ ५८ ॥ ऐश्वर्ये शक्रस्तुल्यश्च स हि णुः पृथिवीसमः ॥ एमम्भूतो मृतः कान्तः प्राणायान्तिनमेकथम् ॥
 ॥ ५९ ॥ अरे सुरायज्ञभाजो घृतभोक्तुं क्षमा भुवि ॥ क्षणे नायज्ञभाजश्च करिष्यामि स्वलीलया ॥ ६० ॥ नारायणजगत्कान्त

ब्र. खं.

अ० १३

॥ २० ॥

नाहमेवजगद्बहिः ॥ शीघ्रंजीवयमत्कान्तमन्यथात्वांशपाभ्यहम् ॥ ६१ ॥ प्रजापतेपुत्रशापात्त्वमपूज्योमहीतले ॥ तवैवानधि
 कारित्वंकरिष्याम्यधुनाभवे ॥ ६२ ॥ हेशम्भोज्ञानलोपंतेकरिष्यामिशपेनच ॥ धर्मलोपश्चधर्मस्यकरिष्याम्येवलीलया ॥ ६३ ॥
 यमाधिकारंदूरेचकरिष्यामिनसंशयः ॥ सत्यंकालंशपिष्यामिमृत्युकन्यांसुनिष्ठुराम् ॥ ६४ ॥ शपामिसर्वानत्रैवजरंग्याधिंविना
 ऽधुना ॥ व्याधिनाजरयामृत्युर्नह्यभूच्चपतेर्मम ॥ ६५ ॥ इत्युक्त्वाकौशिकीतीरेचागच्छच्छप्तुमेवतान् ॥ मालावतीमहासाध्वीशवंकृत्वास्व
 वक्षसि ॥ ६६ ॥ तांशप्तुमुद्यतांष्टद्वाब्रह्मादेवपुरोगमः ॥ जगामशरणंविष्णुंतीरंक्षीरपयोनिधेः ॥ ६७ ॥ तत्रस्नात्वाचतुष्टावपरमात्मा
 नमीश्वरम् ॥ विष्णुंब्रह्माजगत्कान्तमित्युवाचहभीतवत् ॥ ६८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ उपबर्हणपत्नीसाकन्याचित्ररथस्यच ॥ का
 न्तहेतोश्चमादिवाञ्छपेत्त्वंरक्षमाधव ॥ ६९ ॥ स्मरन्तिसाधवःसन्तो जपन्तिमुनयोमुदा ॥ स्वप्नेजागरणेचैवसर्वकार्येषुमाधवम् ॥ ७० ॥
 शरणागतदीनार्त्तपरित्राणपरायण ॥ रक्षरक्षहृषीकेशब्रजामःशरणंवयम् ॥ ७१ ॥ पूजामेपुत्रशापेनविहतासाम्प्रतंप्रभो ॥ अधिकार
 हतंमाञ्चकुरुतेमालतीसती ॥ ७२ ॥ सर्वाधिकारोब्रह्माण्डेत्वयादत्तःपुराप्रभो ॥ सम्पदेतादृशीनाथयास्यत्येवाधुनामम ॥ ७३ ॥
 ॥ ॥ महादेवउवाच ॥ ॥ त्वयादत्तंमहाज्ञानं गुप्तं सर्वेषु दुर्लभम् ॥ शतमन्वन्तरतपःफलेनपुष्करेपुरा ॥ ७४ ॥ ऐश्वर्यंवाधनंवापिविद्यावा
 विक्रमोऽथवा ॥ ज्ञानस्यपरमार्थस्यकलानार्हतिषोडशीम् ॥ ७५ ॥ सर्वाज्ञातंसर्वगुप्तमत्यंतं दुर्लभंपरम् ॥ ममतवज्ञानरत्नंशापात्रिर्यातियो
 षितः ॥ ७६ ॥ अहोपतिव्रतातेजःसर्वेषांतेजसांपरम् ॥ तेजोऽनलेनदग्धंमांरक्षरक्षहरेहरे ॥ ७७ ॥ ॥ धर्मउवाच ॥ ॥ सर्वरत्नात्परंरत्नं
 धर्मएवसनातनः ॥ यास्यत्येवंविधो धर्मस्त्वयादत्तःपुराप्रभो ॥ ७८ ॥ सप्तमन्वन्तरतपःफलेनपरमेश्वर ॥ प्राप्तो धर्मोऽधुनायातिशा
 पेनयोषितःप्रभो ॥ ७९ ॥ ॥ देवाउचुः ॥ ॥ यज्ञभाजोघृतभुजोवयमेवत्वयाकृताः ॥ योषिच्छापेनतत्सर्वमधुनायातिमाधव ॥ ८० ॥
 इत्युक्त्वासंयताःसर्वे तस्थुस्तत्रभयार्दिताः ॥ एतस्मिन्नंतरेऽकस्माद्वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ ८१ ॥ यूयंगच्छततन्मूलंविप्ररूपीजनार्दनः ॥
 पश्चाद्यास्यतिशान्त्यर्थमिति वोरक्षणायच ॥ ८२ ॥ श्रुत्वातद्वचनंदेवाःप्रहृष्टमनसोन्मुखाः ॥ जग्मुर्मालावतीस्थानंकौशिकीतीरमी

ब्र. वै.
॥ २१ ॥

श्वराः ॥ ८३ ॥ तामेवददृशुर्देवादेवीमालावतीं सतीम् ॥ रत्नसारेन्द्रभूषाभिरुज्ज्वलांकमलाकलाम् ॥ ८४ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानां
सिन्दूरबिन्दुभूषिताम् ॥ शरच्चन्द्रप्रभांशान्ताद्योतयन्तीं दिशस्त्विषा ॥ ८५ ॥ पतिसेवामहाधर्मचिरसञ्चिततेजसा ॥ प्रज्वलन्तीं सु
प्रदीपशिखां वहेरिवोत्तमाम् ॥ ८६ ॥ योगासनं कुर्वती शशवक्षःस्थलस्थिताम् ॥ सुरम्यां स्वामिनो वीणां बिभ्रतीं दक्षिणे करे ॥ ८७ ॥
तर्जन्यङ्गुष्ठकोटिभ्यां शुद्धस्फटिकमालिकाम् ॥ भक्त्या स्नेहेन कान्तस्य बिभ्रतीं योगमुद्रया ॥ ८८ ॥ चारुचम्पकवर्णाभां बिम्बोष्ठीं रत्न
मालिनीम् ॥ यथा षोडशवर्षीयां शश्वत्सु स्थिरयौवनाम् ॥ ८९ ॥ बृहन्नितम्बभारार्त्तापीनश्रोणिपयोधराम् ॥ पश्यन्तीं शवमीशस्य शु
भदृष्ट्या पुनः पुनः ॥ ९० ॥ एवम्भूताञ्च तां दृष्ट्वा देवास्ते विस्मयं ययुः ॥ स्थगिताञ्च क्षणं तत्र धार्मिका धर्मभीरवः ॥ ९१ ॥ इति श्री ब्रह्मवै
वर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे मालावतीविलापो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ तत्र
स्थित्वा क्षणं देवा ब्रह्मेशानपुरोगमाः ॥ ययुर्मांलावतीमूलं परमं मंगलदायकाः ॥ १ ॥ मालावती सुरान्दृष्ट्वा प्रणनामपतिव्रता ॥ रुरोदकान्तं
संस्थाप्य देवानां सन्निधौ मुने ॥ २ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र कश्चिद्ब्राह्मणबालकः ॥ आजगाम सुराणाञ्च सभामतिमनोहरः ॥ ३ ॥ दण्डी छ
त्रीशुक्लवासा बिभ्रत्तिलकमुज्ज्वलम् ॥ दीर्घपुस्तकहस्तश्च सुप्रशान्तश्च सुस्मितः ॥ ४ ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गः प्रज्वलन् ब्रह्मतेजसा ॥ सुरान्सं
भाष्यतत्रैव विस्मितान् विष्णुमायया ॥ ५ ॥ तत्रोवाससभामध्ये तारामध्ये यथाशशी ॥ उवाच देवान्सर्वाश्च मालतीं च विचक्षणः ॥ ६ ॥
॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ कथमत्र सुराः सर्वे ब्रह्मेशानपुरोगमाः ॥ स्वयं विधाता जगतां स्रष्टा वै केन कर्मणा ॥ ७ ॥ सर्वब्रह्माण्डसंहर्ता शम्भुरत्र
स्वयं विभुः ॥ अहो त्रिजगतां साक्षी धर्मो वै सर्वकर्मणाम् ॥ ८ ॥ कथं रविः कथं चन्द्रः कथमत्र हुताशनः ॥ कथं कालो मृत्युः कन्या कथं वाऽत्र
यमादयः ॥ ९ ॥ हे मालावति ते कोऽदेको ति शुष्कश्शवो न घे ॥ जीविकायाः कथं मूले योषितश्च पुमाञ्छवः ॥ १० ॥ इत्युक्ता तांश्च तां विप्रो

१ शवं वक्षःस्थले स्थितं यस्याः सा ताम् । इति हि समासः कार्योऽत्र “इत्युक्त्वा कौशिकीतीरं जगाम शप्तुमेव तान् । मालावती महासार्ध्वा शवं कृत्वा स्ववक्षसि” ॥ इति पूर्वमुक्तं
स्मर्तव्यम् । तेहि शवस्य वक्षःस्थले स्थितामिति न विप्रतिपत्तव्यम् ।

ब्र. खं.
अ० १४

॥ २१ ॥

विररामसभातले ॥ मालावतीतंप्रणम्यसमुवाचविचक्षणम् ॥ ११ ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ आनन्दपूर्वकंवन्देविप्ररूपंजनार्द
 नम् ॥ तुष्टादेवाहरिस्तुष्टोयस्यपुष्पजलेनच ॥ १२ ॥ अवधानंकुरुविभोशोकर्तायानिवेदने ॥ समाकृपासतांशश्वद्योग्यायोग्येकृपा
 वताम् ॥ १३ ॥ उपवर्हणभार्याऽहंकन्याचित्ररथस्यच ॥ सर्वेमालावतीकृत्वावदन्तेविप्रपुङ्गव ॥ १४ ॥ दिव्यंलक्षयुगंरम्ये
 स्थानेस्थानेमनोहरे ॥ कृतास्वच्छन्दतः क्रीडाचानेनस्त्रामिनासह ॥ १५ ॥ प्रियेस्नेहोहिसाध्वीनांयावान्विप्रेन्द्रयोषिताम् ॥
 सर्वशास्त्रानुसारेणजानासित्वंविचक्षण ॥ १६ ॥ अकस्माद्ब्रह्मणः शापात्प्राणांस्तत्याजमत्पतिः ॥ देवानुद्दिश्यविलपेयथाजी
 वतिमत्पतिः ॥ १७ ॥ स्वकार्यसाधनेसर्वेव्यग्राश्चजगतीतले ॥ भावाभावंनजानन्तिकेवलंस्वार्थतत्पराः ॥ १८ ॥ सुखंदुःखंभयं
 शोकः सन्तापः कर्मणांनृणाम् ॥ ऐश्वर्यपरमानन्दोजन्ममृत्युश्चमोक्षणम् ॥ १९ ॥ देवाश्चसर्वजनकादातारः कर्मणांफलम् ॥ कर्तारः
 कर्मवृक्षाणामूलच्छेदंचलीलया ॥ २० ॥ नहिदेवात्परोबन्धुर्नहिदेवात्परोबली ॥ दयावान्नहिदेवाच्चनचदाताततः परः ॥ २१ ॥
 सर्वान्देवानहंयाचेपतिदानंममेप्सितम् ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांफलदांश्चसुरदुमान् ॥ २२ ॥ यदिदास्यन्तिदेवामेकान्तदानंयथेप्सि
 तम् ॥ भद्रंतदान्यथातेभ्योदास्यामिस्त्रीवधंध्रुवम् ॥ २३ ॥ शपिष्यामिचसर्वाश्चदारुणंदुर्निवारकम् ॥ दुर्निवार्यः सतीशापस्तपसाके
 नवार्यते ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वामालतीसाध्वीशोकार्तासुरसंसदि ॥ विररामद्विजश्रेष्ठस्तामुवाचचशौनक ॥ २५ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥
 कर्मणांफलदातारोदेवाः सत्यंचमालति ॥ नसद्यःसुचिरेणैवधान्यंकृषकवन्नृणाम् ॥ २६ ॥ गृहीचकृषकद्वाराक्षेत्रेधान्यंवपेत्सति ॥ तद
 ड्कुरोभवेत्कालेकालेवृक्षः फलत्यपि ॥ २७ ॥ कालेसुपक्वंभवतिकालेप्राप्नोतितद्गृही ॥ एवंसर्वसमुन्नेयंचिरेणकर्मणः फलम् ॥ २८ ॥
 अष्टीवपतिसंसारेगृहस्थोविष्णुमायया ॥ कालेतदङ्कुरोवृक्षः कालेप्राप्नोतितत्फलम् ॥ २९ ॥ पुण्यवान्पुण्यभूमौचकरोतिसुचिरंतपः ॥
 तेषाञ्चफलदातारोदेवाः सत्यंनसंशयः ॥ ३० ॥ ब्राह्मणानांमुखेक्षेत्रेष्ठेऽनूपरएवच ॥ योयज्जुहोतिभक्त्याचसतत्प्राप्नोतिनिश्चितम् ॥
 ॥ ३१ ॥ नबलंचसौन्दर्यं नैश्वर्यं नधनंसुतः ॥ नैवस्त्रीनचसत्कान्तःकिम्भवेत्तपसाविना ॥ ३२ ॥ सेवतेप्रकृतियोहिभक्त्याजन्म

ब्र. वै.
॥ २२ ॥

निजन्मनि ॥ सलभेत्सुन्दरीकान्तांविनीताञ्चगुणान्विताम् ॥ ३३ ॥ श्रियञ्चनिश्चलांपुत्रंपौत्रंभूमिधनंप्रजाम् ॥ प्रकृतेश्चवरेणैवलभेद्भक्तोऽवलीलया ॥ ३४ ॥ शिवंशिवस्वरूपञ्चशिवदं शिवकारणम् ॥ ज्ञानानन्दमहात्मानंपरंमृत्युंजयंपरम् ॥ ३५ ॥ तमीशंसेवतेयोहिभक्त्याजन्मनिजन्मनि ॥ पुमान्प्राप्नोतिसत्कान्तांकामिनी चापिसत्पतिम् ॥ ३६ ॥ विद्यांज्ञानंसुकवितांपुत्रंपौत्रंपरांश्रियम् ॥ बलंधनं विक्रमञ्चलभेद्वरवरेणसः ॥ ३७ ॥ ब्रह्माणंभजतेयोहिलभेत्सोऽपिप्रजांश्रियम् ॥ विद्यामैश्वर्य्यमानन्दंवरेणब्रह्मणोनरः ॥ ३८ ॥ योनरोजभतेभक्त्यादीननाथंदिनेश्वरम् ॥ विद्यामारोग्यमानन्दंधनंपुत्रंलभेद्भुवम् ॥ ३९ ॥ गणेश्वरंयोभजतेदेवदेवंसनातनम् ॥ सर्वाग्रपूज्यंसर्वेशंभक्त्या जन्मनिजन्मनि ॥ ४० ॥ विघ्ननाशोभवेत्तस्यस्वप्नेजागरणेऽनिशम् ॥ परमानन्दमैश्वर्य्यपुत्रंपौत्रंधनंप्रजाः ॥ ४१ ॥ ज्ञानंविद्यांसुकवितांलभतेतद्वरेणच ॥ भजतेयोहिविष्णुंचलक्ष्मीकान्तंसुरेश्वरम् ॥ ४२ ॥ वरार्थीचेष्टभेत्सर्वनिर्वाणमन्यथाध्रुवम् ॥ शान्तंनिषेव्यपातारंसत्यंसत्यंलभेन्नरः ॥ ४३ ॥ सर्वतपःसर्वधर्मैर्यशःकीर्तिमनुत्तमाम् ॥ विष्णुंनिषेव्यसर्वेशंयोमूढोलभतेवरम् ॥ ४४ ॥ विडम्बितोविधात्राऽसौमोहितोविष्णुमायया ॥ मायानारायणीशानासर्वप्रकृतिरीश्वरी ॥ ४५ ॥ साकृपांकुरुतेयञ्चविष्णुमन्त्रं ददाति तम् ॥ धर्मयोभजतेधर्मीसर्वधर्मलभेद्भुवम् ॥ ४६ ॥ इहलोकेसुखंभुक्त्वायातिविष्णोःपरंपदम् ॥ योयंदेवंभजेद्भक्त्यासचादौलभतेचतुः ॥ ४७ ॥ कालेपश्चात्तेनसार्द्धंपरंविष्णोःपदंलभेत् ॥ श्रीकृष्णंभजतेयोहिनिर्गुणंप्रकृतेःपरम् ॥ ४८ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनांसेव्यंबीजंपरात्परम् ॥ अक्षरंपरमंब्रह्मभगवन्तंसनातनम् ॥ ४९ ॥ साकारञ्चनिराकारंज्योतिःस्वेच्छामयंविभुम् ॥ सर्वाधारञ्चसर्वेशंपरमानन्दमीश्वरम् ॥ ५० ॥ निर्लिप्तंसाक्षिरूपञ्चभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ जीवन्मुक्तःससत्यंहिनवरंलभतेसुधीः ॥ ५१ ॥ ससर्वमन्यतेतुच्छं सालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ ब्रह्मत्वममरत्वंवामोक्षयत्तुच्छवत्सति ॥ ५२ ॥ ऐश्वर्य्यलोष्टुल्यंचनश्वरंचैवमन्यते ॥ इन्द्रत्वंचमनुत्वंच चिरजीवित्वमेववा ॥ ५३ ॥ जलबुद्बुदवद्बुद्ध्याचातितुच्छंनगण्यते ॥ स्वप्नेजागरणेवापिशश्वत्सेवांचवांच्छति ॥ ५४ ॥ दास्यंविनानया चेतश्चैवमन्यते ॥ तत्पादाब्जेदृढांभक्तिलब्ध्वापुणोर्निरन्तरम् ॥ ५५ ॥ परिपूर्णतमंब्रह्मनिषेव्यंसुस्थिरःसदा ॥ आत्मनःकु

ब्र. खं.
अ० १४

॥ २२ ॥

लकोटिचशतंमातामहस्यच ॥ ५६ ॥ श्वशुरस्यशतंपूर्वमुद्धृत्यचावलीलया ॥ दासंदासींप्रसूभाय्यापुत्रादपिपरंशतम् ॥ ५७ ॥ उद्ध
रेत्कृष्णभक्तश्चगोलोकंयातिनिश्चितम् ॥ तावद्भवेत्सत्कामीतावती यमयातना ॥ ५८ ॥ तावद्ब्रह्मचभोगार्थीयावत्कृष्णंन
सेवते ॥ गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रोयस्यकर्णेप्रविश्यति ॥ ५९ ॥ यमस्तल्लिखनंदूरंकरोतितत्क्षणंभिया ॥ मधुपर्कादिकंब्रह्मापुरैवतन्नियो
जयेत् ॥ ६० ॥ अहोविलंध्यमल्लोकंमार्गेणानेनयास्यति ॥ तस्यवैनिष्कृतिर्नास्तिकल्पकोटिशतैरपि ॥ ६१ ॥ दुरितानिचभीता
निकोटिजन्मकृतानिच ॥ तंविहायपलायन्तेवैनतेयंयथोरगाः ॥ ६२ ॥ पुरातनंकृतंकर्म यद्यत्तस्यशुभाशुभम् ॥ ॥ छिनत्तिकृष्णश्चक्रेण
तीक्ष्णधारेणसन्ततम् ॥ ६३ ॥ तंविहायजरामृत्युर्यातिचक्रभियासति ॥ अन्यथाशतखण्डंतांकुरुतेचसुदर्शनः ॥ ६४ ॥ निःशङ्कोया
तिगोलोकंविहायमानवीतनुम् ॥ गत्वादिव्यांतनुंधृत्वाश्रीकृष्णंसेवतेसदा ॥ ६५ ॥ यावत्कृष्णोहिगोलोकेतावद्भक्तोवसेत्सदा ॥ निमे
षमन्यतेदासोनश्वरंब्रह्मणोवयः ॥ ६६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेसौतिशौनकसंवादेविष्णुमालावतीसंवादोनामचतुर्दशो
ऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ केनरोगेणहिमृतोऽधुनासाधिवतवप्रियः ॥ सर्वरोगचिकित्साञ्जानामिचचिकित्सकः
॥ १ ॥ मृततुल्यंमृतरोगात्सप्ताहाभ्यन्तरेसति ॥ महाज्ञानेनतंजीवंजीवयाम्यवलीलया ॥ २ ॥ राजमृत्युंयमंकालंव्याधिमानीयत्व
त्पुरः ॥ निबध्यदातुंशक्तोऽहंव्याधोबध्वापशुंयथा ॥ ३ ॥ यतो नसञ्चरेद्ब्रह्माधिदेहेषुदेहधारिणाम् ॥ व्याधीनांकारणंयद्यत्सर्वजानामि
सुन्दरि ॥ ४ ॥ यतो नसञ्चरेद्ब्रह्माधिबीजंदुष्टममङ्गलम् ॥ तदुपायंविजानामिशस्त्रतत्त्वानुसारतः ॥ ५ ॥ योवा योगेन खेदेनदेहत्यागं
करोतिच ॥ तस्यतंजीवनोपायंजानामियोगधर्मतः ॥ ६ ॥ ब्राह्मणस्यवचःश्रुत्वास्फीतामालावतीसती ॥ सस्मितास्निग्धचित्तासातमु
वाचप्रहर्षिता ॥ ७ ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ अहोश्रुतंकिमाश्चर्यंवचनंबालवक्रतः ॥ वयसाऽतिशिशुर्दृष्टोज्ञानंयोगविदांपरम् ॥ ८ ॥
त्वयाकृताप्रतिज्ञाच कान्तंजीवयितुंमम ॥ विपरीतंनसद्वाक्यंतत्क्षणंजीवितःपतिः ॥ ९ ॥ जीवयिष्यतिमत्कान्तंपश्चाद्वेदविदाम्बरः ॥
यद्यत्पृच्छामिसन्देहात्तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ १० ॥ सभायांजीवितेकान्तेतस्यतीव्रस्यसन्निधौ ॥ त्वांहिप्रष्टुंनशक्ताहंविद्यमानेमदीश्वरे

ब्र. वै.
॥ २३ ॥

॥ ११ ॥ एते ब्रह्मादयो देवा विद्यमानाश्च संसदि ॥ त्वञ्च वेदविदां श्रेष्ठो न च कश्चिन्मदीश्वरः ॥ १२ ॥ नारी रक्षति भर्ता चेन्न कोऽपि खण्डितुं क्षमः ॥ शास्तिं करोति यदिसनकोऽपि रक्षिता भुवि ॥ १३ ॥ एवं देवेषु नो शक्तिः शक्रे वा ब्रह्मरुद्रयोः ॥ स्त्री पुम्भावश्च बोद्धव्यः स्वामी कर्ता च योषिताम् ॥ १४ ॥ स्वामी कर्ता च हर्ता वशास्ता पोष्टा च रक्षिता ॥ अभीष्ट देवः पूज्यश्च न गुरुः स्वामिनः परः ॥ १५ ॥ कन्या सत्कुलजा ताया सा कान्तवशवर्तिनी ॥ या स्वतन्त्रा च सा दुष्टा स्वभावात्कुटिला ध्रुवम् ॥ १६ ॥ दुष्टा परपुमांसञ्च सेवते यानराधमा ॥ सानिन्दति पतिं श्वदसद्वंशप्रसूतिका ॥ १७ ॥ उपबर्हणभार्या हं कन्या चित्ररथस्य च ॥ वधूर्गन्धर्वराजस्य कान्तभक्ता सदा द्विज ॥ १८ ॥ सर्वकालयितुं शक्तस्त्वञ्च वेदविदां वर ॥ कालं यमं मृत्युकन्यामदभ्याशंसमानय ॥ १९ ॥ मालावती वचःश्रुत्वा विप्रो वेदविदां वरः ॥ स भामध्ये समाहूय तान् प्रत्यक्षं चकार ह ॥ २० ॥ ददर्श मृत्युकन्याञ्च प्रथमं मालतीसती ॥ कृष्णवर्णा घोररूपारक्ताम्बरधरां वराम् ॥ २१ ॥ सस्मितां पद्भुजां शान्तां दयायुक्तां महासतीम् ॥ कालस्य स्वामिनो वामे चतुष्पष्टिसुतान्विताम् ॥ २२ ॥ कालं नारायणांशञ्च ददर्श पुरतः सती ॥ महो ग्रहपंक्तिं कटं ग्रीष्मसूर्यसमप्रभम् ॥ २३ ॥ पद्मवक्त्रं षोडशभुजं चतुर्विंशतिलोचनम् ॥ षट्पादं कृष्णवर्णञ्च रक्ताम्बरधरं परम् ॥ २४ ॥ देवस्य देवं विकृतं सर्वसंहाररूपिणम् ॥ कालाधिदेवं सर्वेशं भगवन्तं सनातनम् ॥ २५ ॥ ईषद्धास्य प्रसन्नास्य मक्षमालाकरं वरम् ॥ जपन्तं परमं ब्रह्म कृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ २६ ॥ सती ददर्श पुरतो व्याधिसंघान्सुदुर्जयान् ॥ वयसाऽतिमहावृद्धान्स्तनन्धान्मातृसन्निधौ ॥ २७ ॥ स्थूलपादं कृष्णवर्णं धर्मिष्ठं रविनन्दनम् ॥ जपन्तं परमं ब्रह्म भगवन्तं सनातनम् ॥ २८ ॥ धर्माधर्मविचारज्ञं परं धर्मस्वरूपिणम् ॥ पापिनामपि शास्तरं ददर्श पुरतो यमम् ॥ २९ ॥ तांश्च दृष्ट्वा च निःशङ्का प्रपच्छ प्रथमं यमम् ॥ मालावती महासाध्वी प्रहृष्टवदनेक्षणा ॥ ३० ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ हे धर्मराज धर्मिष्ठ धर्मशास्त्रविशारद ॥ कालव्यतिक्रमे कान्तं कथं हरसि मे विभो ॥ ३१ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ अप्राप्तकालो म्रियते न कश्चिज्जगतीतले ॥ ईश्वराज्ञां विना साध्विनामृतं चालयाम्यहम् ॥ ३२ ॥ अहं कालो मृत्युकन्या व्याधयश्च सुदुर्जयाः ॥ निषेकेण प्राप्तकालं कालयन्ती श्वराज्ञया ॥ ३३ ॥ मृत्युकन्या विचारज्ञायं प्राप्नोति निषेकतः ॥

ब्र. खं.
अ० १५

॥ २३ ॥

तमहंकालयाम्येवपृच्छतांकेनहेतुना ॥ ३४ ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ त्वमपिस्त्रीमृत्युकन्याजानासिस्वामिवेदंनम् ॥
 कथंहरसिमत्कान्तंजीवितायांमयिप्रिये ॥ ३५ ॥ ॥ मृत्युकन्योवाच ॥ ॥ पुराविश्वसृजासृष्टाऽप्यहमेवात्रकर्मणि ॥
 नचक्षमापरित्यक्तुंबहुनातपसासति ॥ ३६ ॥ सतीसतीनांमध्येचकाचित्तेजस्विनीवरा ॥ मामेवभस्मसात्कर्तुंक्षमायदिभवेद्भवे
 ॥ ३७ ॥ सर्वापच्छान्तिरेवेहतदाभवतिमुन्दरि ॥ पुत्राणांस्वामिनःपश्चाद्भवितायद्भविष्यति ॥ ३८ ॥ कालेनप्रेरिताऽहञ्चमत्पुत्रा
 व्याधयश्चवै ॥ नगत्सुतानांदोषश्चनचमेशृणुनिश्चितम् ॥ ३९ ॥ पृच्छकालंमहात्मानंधर्मज्ञंधर्मसंसदि ॥ तदायदुचितंभद्रेतत्करिष्य
 सिनिश्चितम् ॥ ४० ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ हेकालकर्मणांसाक्षिन्कर्मरूपसनातन ॥ नारायणांशोभगवन्नमस्तुभ्यंपरायच ॥
 ॥ ४१ ॥ कथंहरसिमत्कान्तंजीवितायांमयिप्रभो ॥ जानासिसर्वदुःखञ्चसर्वज्ञस्त्वंकृपानिधे ॥ ४२ ॥ ॥ कालपुरुषउवाच ॥ ॥ कोवा
 ऽहंकोयमःकाचमृत्युकन्याचव्याधयः ॥ वयंभ्रमामःसततमीशाज्ञापरिपालकाः ॥ ४३ ॥ यस्यसृष्टाचप्रकृतिर्ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥
 सुरामुनीन्द्रामनवोमानवाःसर्वजन्तवः ॥ ४४ ॥ ध्यायन्तेतत्पदाम्भोजंयोगिनश्चविचक्षणाः ॥ जपन्तिशश्वन्नमानिपुण्यानिपरमात्मनः ॥
 ॥ ४५ ॥ यद्भयाद्वातिवातोयंसूर्यस्तपतियद्भयात् ॥ सृष्टाब्रह्माज्ञयायस्यपाताविष्णुर्यदाज्ञया ॥ ४६ ॥ संहर्त्ताशङ्करःसर्वजगतांयस्य
 शासनात् ॥ धर्मश्चकर्मणांसाक्षीयस्याज्ञापरिपालकः ॥ ४७ ॥ राशिचक्रंग्रहाःसर्वेभ्रमन्तियस्यशासनात् ॥ दिगीशाश्चैवदिक्पाला
 यस्याज्ञापरिपालकाः ॥ ४८ ॥ यस्याज्ञयाचतरवःपुष्पाणिचफलानिच ॥ बिभ्रत्येवददत्येवकालेमालावतीसति ॥ ४९ ॥ यस्याज्ञया
 जलाधारासर्वाधारावसुन्धरा ॥ क्षमावतीचपृथिवीकम्पितानभयेनच ॥ ५० ॥ सहसामोहितामायामाययायस्यसन्ततम् ॥ सर्वप्रसू
 र्याप्रकृतिःसाभीतायद्भयादहो ॥ ५१ ॥ यस्यान्तंनविदुर्वेदावस्तूनांभावगाअपि ॥ पुराणानिचसर्वाणियस्यैवस्तुतिपाठकाः ॥ ५२ ॥
 यस्यनामविधिर्विष्णुःसेवतेसुमहान्विशद् ॥ षोडशांशोभगवतः सएवतेजसोविभोः ॥ ५३ ॥ सर्वेश्वरःकालकालोमृत्योर्भृत्युःपरा

१ वेदनामितिपाठः । २ विदुः सर्वे इति पाठः ।

ब्र. वै.

॥ २४ ॥

त्परः ॥ सर्वविघ्नविनाशायतंकृष्णं परिचिन्तय ॥ ५४ ॥ सर्वाभीष्टञ्च भर्तारं प्रदास्यति कृपा निधिः ॥ इमे यत्प्रेरिताः सर्वे सदा ता सर्वं
सम्पदाम् ॥ ५५ ॥ इत्युक्त्वा कालपुरुषो विरराम च शौनक ॥ कथां कथितुमारेभे पुनरेव तु ब्राह्मणः ॥ ५६ ॥ इति श्री ब्रह्मवैवर्ते महापुरा
णे ब्रह्मखण्डे मालावती कालपुरुषसंवादे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ दृष्टः कालो यमो मृत्युकन्या व्या
धिगणा अहो ॥ कस्तेऽधुना च सन्देहस्तं पृच्छ कन्यकेशुभे ॥ १ ॥ ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा हृष्टा मालावती सती ॥ यन्मनो निहितं प्रश्नं च
कारजगदीश्वरम् ॥ २ ॥ ॥ मालावती उवाच ॥ ॥ त्वया यत्कथितो व्याधिः प्राणिनां प्राणहारकः ॥ तत्कारणञ्च विविधं सर्वं वेदे निरूपि
तम् ॥ ३ ॥ यतो न सञ्चरेद्द्रव्याधिर्दुर्निवारोऽशुभावहः ॥ तदुपायञ्च सा कल्यं भवान् वक्तुमिहार्हति ॥ ४ ॥ यद्यत्पृष्टमपृष्टं वा ज्ञातमज्ञातमे
व वा ॥ सर्वं कथयत द्रष्टव्यं गुरुदीनवत्सलः ॥ ५ ॥ मालावती वचः श्रुत्वा विप्रं रूपीजनार्दनः ॥ संहितां वक्तुमारेभे संहितार्थं च वैद्यकीम् ॥
॥ ६ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ वन्दे तं सर्वतत्त्वज्ञं सर्वकारणकारणम् ॥ वेदवेदांगबीजस्य बीजं श्रीकृष्णमीश्वरम् ॥ ७ ॥ स ईशश्च तुरो वे
दान्समृजे मंगलालयान् ॥ सर्वमंगलमंगल्यबीजरूपः सनातनः ॥ ८ ॥ ऋग्यजुःसामाथर्वान्दृष्ट्वा वेदान् प्रजापतिः ॥ विचिन्त्य ते
षामर्थं चैवायुर्वेदं चकार सः ॥ ९ ॥ कृत्वा तु पञ्चमं वेदं भास्कराय ददौ विभुः ॥ स्वतन्त्रं संहितां तस्माद्भास्करश्चकार सः ॥ १० ॥ भास्कर
श्च स्वशिष्येभ्य आयुर्वेदं स्वसंहिताम् ॥ प्रददौ पाठयामास ते च क्रुः संहितास्ततः ॥ ११ ॥ तेषां नामानि विदुषां तन्त्राणितत्कृतानि च ॥
व्याधिप्रणाशबीजानि साध्विमत्तो निशामय ॥ १२ ॥ धन्वन्तरिर्दिवोदासः काशीराजोऽश्विनीसुतौ ॥ नकुलः सहदेवोऽर्कश्च्यवनो जन
कोबुधः ॥ १३ ॥ जाबालो जाजलिः पैलः करथोऽगस्त्य एव च ॥ एते वेदांगवेदज्ञाः षोडश व्याधिनाशकाः ॥ १४ ॥ चिकित्सा तत्त्व
विज्ञानं नाम तन्त्रं मनोहरम् ॥ धन्वन्तरिश्च भगवांश्चकार प्रथमे सति ॥ १५ ॥ चिकित्सा दर्पणं नाम दिवोदासश्चकार सः ॥ चिकित्सा कौ
मुदी दिव्यां काशीराजश्चकार सः ॥ १६ ॥ चिकित्सा सारतन्त्रं च भ्रमग्रं चाश्विनीसुतौ ॥ तन्त्रं वैद्यकं सर्वस्वं नकुलश्चकार सः ॥ १७ ॥ चकार

१ वैद्यकीमिति पाठः ।

ब्र. खं.

अ० १६

॥ २४ ॥

सहदेवश्च व्याधिसिन्धुविमर्दनम् ॥ ज्ञानार्णवं महातन्त्रं यमराजश्चकार ह ॥ १८ ॥ च्यवनो जीवदानं च चकार भगवानृषिः ॥ चकार जन
 को योगी वैद्यसन्देहभञ्जनम् ॥ १९ ॥ सर्वसारं चन्द्रसुतो जाबालस्तन्त्रसारकम् ॥ वेदांगसारं तन्त्रं च चकार जाजलिर्मुनिः ॥ २० ॥ पैलोनि
 दानं करथस्तन्त्रं सर्वधरं परम् ॥ द्वैधनिर्णयतन्त्रं च चकार कुम्भसम्भवः ॥ २१ ॥ चिकित्साशास्त्रबीजानितन्त्राण्येतानि षोडश ॥ व्याधि
 प्रणाशबीजानि बलाधानकराणि च ॥ २२ ॥ मथित्वा ज्ञानमन्त्रेणैवायुर्वेदपयोनिधिम् ॥ ततस्तस्मादुदाजहुर्नवनीतानि कोविदाः ॥ २३ ॥
 एतानि क्रमशो दृष्ट्वा दिव्यां भास्करसंहिताम् ॥ आयुर्वेदं सर्वबीजं सर्वजानासि सुन्दरि ॥ २४ ॥ व्याधेस्तत्त्वपरिज्ञानं वेदनायाश्च निग्रहः ॥
 एतद्वैद्यस्य वैद्यत्वं न वैद्यः प्रभुरायुषः ॥ २५ ॥ आयुर्वेदस्य विज्ञाता चिकित्सासु यथार्थवित् ॥ धर्मिष्ठश्च दयालुश्च तेन वैद्यः प्रकीर्तितः
 ॥ २६ ॥ जनकः सर्वरोगाणां दुर्वारो दारुणो ज्वरः ॥ शिवभक्तश्च योगी च निष्ठुरो विकृताकृतिः ॥ २७ ॥ भीमस्त्रिपादस्त्रिशिरः षड्भुजो नव
 लोचनः ॥ भस्मप्रहरणो रौद्रः कालान्तक यमोपमः ॥ २८ ॥ मन्दाग्निस्तस्य जनको मन्दाग्नेर्जनकास्त्रयः ॥ पित्तश्लेष्मसमीराश्च प्राणिनां
 दुःखदायकाः ॥ २९ ॥ वायुजः पित्तजश्चैव श्लेष्मजश्च तथैव च ॥ ज्वरभेदाश्च त्रिविधाश्च तुर्यश्च त्रिदोषजः ॥ ३० ॥ पाण्डुश्च कामलः कुष्ठः
 शोथः प्लीहा च शूलकः ॥ ज्वराति सारग्रहणीका स व्रणहली मकाः ॥ ३१ ॥ मूत्रकृच्छ्रश्च गुल्मश्च रक्तदोषविकारजः ॥ विषमेहश्च कुब्जश्च गो
 दश्च गलगण्डकः ॥ ३२ ॥ भ्रमरी सन्निपातश्च विषूची दारुणी सति ॥ एषां भेदप्रभेदेन चतुःषष्टीरुजः स्मृताः ॥ ३३ ॥ मृत्युकन्या सुताश्चैते
 जरातस्याश्च कन्यका ॥ जराच भ्रातृभिः सार्द्धं शश्वद्भ्रमतिभूतलम् ॥ ३४ ॥ एते चोपायवेत्तारं न गच्छन्ति च संयतम् ॥ पलायन्ते च तं दृष्ट्वा
 वै न ते यमिवोरगाः ॥ ३५ ॥ चक्षुर्जलञ्च व्यायामः पादाधस्तैलमर्दनम् ॥ कर्णयोर्मृध्नितैलञ्च जराव्याधिविनाशनम् ॥ ३६ ॥ वसन्ते भ्रम
 णं वह्निसेवां स्वल्पां करोति यः ॥ बालाश्च सेवते काले जरातं नोपगच्छति ॥ ३७ ॥ खातशीतोदकस्त्रायी सेवते चन्दनद्रवम् ॥ नोपयाति ज
 रातश्च निदाघेऽनिलसेवकम् ॥ ३८ ॥ प्रावृष्युष्णोदकस्त्रायी घनतोयं न सेवते ॥ समये च समाहारी जरातं नोपगच्छति ॥ ३९ ॥ शरद्रौद्रं

१ प्रातःशीतोदकस्त्रायी इति पाठः ।

अ. वै.

॥ २५ ॥

नगृह्णातिभ्रमणंतत्रवर्जयेत् ॥ खातस्नायीसमाहारीजरातनोपगच्छति ॥ ४० ॥ खातस्नायीचहेमन्तेकालेवह्निश्चसेवते ॥ भुङ्क्तेनवान्न
मुष्णञ्चजरातनोपगच्छति ॥ ४१ ॥ शिशिरेंऽशुकवह्निचनवोष्णान्नंचसेवते ॥ यश्चवोष्णोदकस्नायीजरातनोपगच्छति ॥ ४२ ॥ सद्यो
मांसंनवान्नञ्चबालास्त्रीक्षीरभोजनम् ॥ घृतंचसेवतेयोहिजरातनोपगच्छति ॥ ४३ ॥ भुङ्क्तेसदन्नंशुत्कालेतृष्णायांपीयतेजलम् ॥ नित्यं
भुङ्क्तेचताम्बूलंजरातनोपगच्छति ॥ ४४ ॥ दधिहैयद्ग्वीनंचनवनीतंतथागुडम् ॥ नित्यंभुङ्क्तेसंयमीयोजरातनोपगच्छति ॥ ४५ ॥
शुष्कमासंस्त्रियंवृद्धांबालार्कतरुणंदधि ॥ संसेवन्तंजरायातिप्रहृष्टाभ्रातृभिः सह ॥ ४६ ॥ रात्रौयेदधिसेवन्तेपुंश्चलीश्चरजस्वलाः ॥ तानु
पैत्रिजराहृष्टाभ्रातृभिःसहसुन्दरि ॥ ४७ ॥ रजस्वलाचकुलटाचावीराजारदूतिका ॥ शूद्रयाजकपत्नीयाऋतुहीनाचयासति ॥ ४८ ॥
योहितासामन्नभोजीब्रह्महत्यालभेतुसः ॥ तेनपापेनसार्द्धंसाजरातमुपगच्छति ॥ ४९ ॥ पापानांव्याधिभिःसार्द्धमित्रतासन्ततंध्रुवम् ॥
पापंव्याधिजराबीजंविघ्नबीजंचनिश्चितम् ॥ ५० ॥ पापेनजायतेव्याधिःपापेनजायतेजरा ॥ पापेनजायतेदैन्यंदुःखशोकोभयङ्करः
॥ ५१ ॥ तस्मात्पापमहावैरंदोषबीजममंगलम् ॥ भारतेसततंसन्तोनाचरन्तिभयातुराः ॥ ५२ ॥ स्वधर्माचारयुक्तंचदीक्षितंहारिसे
वकम् ॥ गुरुदेवातिथीनांचभक्तंसक्तंतपःसुच ॥ ५३ ॥ ब्रतोपवासयुक्तंचसदातीर्थनिषेवकम् ॥ रोगाद्रवन्तितदृष्ट्वावैनतेयमिवोरगाः
॥ ५४ ॥ एताञ्जरानसेवेतव्याधिसंघश्चदुर्जयः ॥ सर्वबोध्यमसमयेकालेसर्वग्रसिष्यति ॥ ५५ ॥ ज्वरश्चसर्वरोगाणांजनकः
कथितःसति ॥ पित्तश्लेष्मसमीराश्चज्वरस्यजनकास्त्रयः ॥ ५६ ॥ एतेयथासंचरन्तिस्वयंयान्तिचदेहिषु ॥ तमेवविविधोपायंसाधिव
मत्तोनिशामय ॥ ५७ ॥ क्षुधिजाज्वल्यमानायामाहाराभावएवच ॥ प्राणिनांजायतेपित्तंचक्रेचमणिपूरके ॥ ५८ ॥ तालविल्वफ
लंभुक्काजलपानंचतत्क्षणम् ॥ तदेवतुभवेत्पित्तंसद्यःप्राणहरंपरम् ॥ ५९ ॥ तप्तोदकंचशिरसिभाद्रेतित्तंविशेषतः ॥ दैवग्रस्तश्चयोमुं
क्तेपित्तंतस्यप्रजायते ॥ ६० ॥ सशर्करंचधान्याकंपिष्टंसीतोदकान्वितम् ॥ चणकंसर्वगव्यंचदधितक्रविवर्जितम् ॥ ६१ ॥ विल्वतालफ

१ प्रातःस्नायीतिपाठः ।

ब. खं.

अ० १६

॥ २५ ॥

लंपकंसर्वमैक्षवमेवच ॥ आर्द्रकमुद्गयूषंचतिलपिष्टंसशर्करम् ॥ ६२ ॥ पित्तक्षयकरंसद्योबलपुष्टिप्रदंपरम् ॥ पित्तनाशञ्चतद्वीजमुक्तमन्य
 त्रिबोधमे ॥ ६३ ॥ भोजनानन्तरंस्नानंजलपानंविनातृषा ॥ तिलतैलंस्निग्धतैलंस्निग्धमामलकीद्रवम् ॥ ६४ ॥ पर्युषितान्नंक्रंचपक्वम्भा
 फलंदधि ॥ मेघाम्बुशर्करातोयंसुस्निग्धजलसेवनम् ॥ ६५ ॥ नारिकेलोदकंरूक्षस्नानंपर्युषितेजले ॥ तरुमुंजापक्वफलंसुपक्वकर्कटीफलम् ॥
 ॥ ६६ ॥ खातस्नानञ्चवर्षासुमूलकंश्लेष्मकारकम् ॥ ब्रह्मरन्ध्रेचतज्जन्ममहद्वीर्यविनाशनम् ॥ ६७ ॥ वह्निस्वेदंभ्रष्टंभङ्गंपक्वतैलविशेष
 कम् ॥ भ्रमणंशुष्कभक्षचशुष्कपक्वहरीतकी ॥ ६८ ॥ पिण्डारकमपक्वंचरम्भाफलमपक्वकम् ॥ वेसवारःसिन्धुवारअनाहारमपानकम् ॥
 ॥ ६९ ॥ सघृतंरोचनाचूर्णंसघृतंशुष्कशर्करम् ॥ मरीचंपिप्पलंशुष्कमार्द्रकंजीवकंमधु ॥ ७० ॥ द्रव्याण्येतानिगान्धर्विसद्यःश्लेष्महरा
 णिच ॥ ॥ बलपुष्टिकरण्येववायुबीजंनिशामय ॥ ७१ ॥ भोजनानन्तरंसद्योगमनंधावनंतथा ॥ छेदनंवह्नितापश्चशश्वद्रमणमैथुनम् ॥
 ॥ ७२ ॥ वृद्धस्त्रीगमनंचैवमनःसन्तापएवच ॥ अतिरूक्षमनाहारंयुद्धंकलहमेवच ॥ ७३ ॥ कटुवाक्यंभयंशोकःकेवलंवायुकारणम् ॥
 आज्ञाख्यचक्रेतज्जन्मनिशामयतदौषधम् ॥ ७४ ॥ पक्वम्भाफलंचैवसबीजंशर्करोदकम् ॥ नारिकेलोदकंचैवसद्यस्तक्रंसुपिष्टकम् ॥
 ॥ ७५ ॥ माहिषंदधिमिष्टंचकेवलंवासशर्करम् ॥ सद्यःपर्युषितान्नंचसौवीरंशीतलोदकम् ॥ ७६ ॥ पक्वतैलविशेषंचतिलतलंचकेवलम् ॥
 लांगलीतालखर्जूरमुष्णमामलकीद्रवम् ॥ ७७ ॥ शीतलोष्णोदकस्नानंसुस्निग्धचन्दनद्रवम् ॥ स्निग्धपद्मपत्रतल्पंसुस्निग्धव्यजनानिच ॥
 ॥ ७८ ॥ एतत्तेकथितंवत्सेसद्योवायुप्रणाशनम् ॥ वायवस्त्रिविधाःपुंसांकलेशसन्तापकामजाः ॥ ७९ ॥ व्याधिसंचश्चकथितस्तन्त्राणिविवि
 धानिच ॥ तानिव्याधिप्रणाशायकृतानिसद्भिरेवच ॥ ८० ॥ तन्त्राण्येतानिसर्वाणिव्याधिक्षयकराणिच ॥ रसायनादयोयेषुचोपायाश्च
 सुदुर्लभाः ॥ ८१ ॥ नशक्तःकथितुंसाधिव्यथार्थवत्सरेणच ॥ तेषांचसर्वतन्त्राणांकृतानांचविचक्षणैः ॥ ८२ ॥ केनरोगेणत्वत्कान्तोमृतः
 कथयशोभने ॥ तदुपायंकरिष्यामियेनजीवेदयंसति ॥ ८३ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ ब्राह्मणस्यवचःश्रुत्वाकन्याचित्ररथस्यच ॥ कथां

१ मायांबु इतिपाठः तस्यार्थः विजयांबु लोके (भांग) इति प्रसिद्धम् ।

२ दृष्टिभंगमितिपाठः ।

ब्र. वै.
॥ २६ ॥

कथितुमारेभेसागान्धर्वीप्रहर्षिता ॥ ८४ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ योगेनप्राणांस्तत्याजब्रह्मणःशापहेतुना ॥ सभायांलज्जितःकान्तोम
मविप्रनिशामय ॥ ८५ ॥ सर्वश्रुतमपूर्वचशुभाख्यानंमनोहरम् ॥ भवेद्भवेकुतःकेषांमहल्लभ्यंविपद्दिना ॥ ८६ ॥ अधुनामत्प्राणकान्तंदेहि
देहिविचक्षण ॥ नत्वावःस्वामिनासार्द्ध्यास्यामिस्वगृहंप्रति ॥ ८७ ॥ मालावतीवचःश्रुत्वाविप्ररूपीजनार्दनः ॥ सभाजंगामदेवानां
शीघ्रंविप्रस्तदन्तिकात् ॥ ८८ ॥ इतिश्रीब्रह्मवै० सौतिशौ० ब्रह्मखण्डेमालावतीविष्णुसंवादेचिकित्साप्रणयनेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥
॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ दृष्ट्वाद्रिजंदेवसंघःप्रत्युत्थानंचकारच ॥ परस्परञ्चसम्भाषाबभूवतत्रसंसदि ॥ १ ॥ मातंबुबुधिरेदेवाःश्रीहरिं
विप्ररूपिणम् ॥ पौर्वापर्य्यंविस्मृताश्चमोहिताविष्णुमायया ॥ २ ॥ सुरान्सम्बोध्यविप्रश्चवाचामधुरयाद्विज ॥ उवाचसत्यंपरमंप्राणि
नायच्छुभावहम् ॥ ३ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ उपबर्हणभार्य्येयंकन्याचित्ररथस्यच ॥ ययाचेजीवदानञ्चस्वामिनःशोककर्षिता ॥ ४ ॥
अधुनाकिमनुष्ठानमस्यकार्यस्यनिश्चितम् ॥ तन्माब्रूतसुराःसर्वेनित्यंत्यत्समयोचितम् ॥ ५ ॥ शप्तुकामासुरान्सर्वान्साध्वीतेजस्विनीवरा ॥
अहंक्षेमाययुष्माकमागतोबोधितासती ॥ ६ ॥ स्तुतिःकृताचयुष्माभिःश्वेतद्वीपेहरेरपि ॥ युष्माकमीशोविष्णुश्चकथमेवात्रनागतः ॥
॥ ७ ॥ बभूवाकाशवाणीतिपश्चाद्यास्यतिकेशवः ॥ विपरीतंकथम्भूतंवाणीवाक्यमचञ्चलम् ॥ ८ ॥ ब्राह्मणस्यवचःश्रुत्वास्वयंब्रह्मा
जगद्गुरुः ॥ उवाचवचनंसत्यंहितंपरममङ्गलम् ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मत्पुत्रोनारदःशतगन्धर्वश्चोपबर्हणः ॥ योगेनप्राणां
स्तत्याजपुनःशापान्ममैवहि ॥ १० ॥ कालंलक्षयुगंन्याप्यस्थितिरस्यमहीतले ॥ शूद्रयोर्निततःप्राप्यभवितामत्सुतःपुनः ॥ ११ ॥
अस्यकालावशेषस्यकिञ्चिदस्तिद्विजोत्तम ॥ तत्तुवर्षसहस्रञ्चैवायुरस्यास्तिसाम्प्रतम् ॥ १२ ॥ दास्यामिजीवदानञ्चस्वयंविष्णोःप्रसा
दतः ॥ यथैनंनस्पृशेच्छापस्तत्करिष्यामिनिश्चितम् ॥ १३ ॥ नागतोहरिरत्रेतित्वयायत्कथितंद्विज ॥ हरिःसर्वत्रसर्वात्माविग्रहःकुत
आत्मनः ॥ १४ ॥ स्वेच्छामयःपरंब्रह्मभक्तानुग्रहविग्रहः ॥ सर्वपश्यतिसर्वज्ञःसर्वत्रास्तिसनातनः ॥ १५ ॥ विषिञ्चव्याप्तिवचनोनुश्च
सर्वत्रवाचकः ॥ सर्वव्यापीचसर्वात्मातेनविष्णुःप्रकीर्तितः ॥ १६ ॥ अपवित्रःपवित्रोवासर्वावस्थांगतोऽपिवा ॥ यःस्मरेत्पुण्डरीकाक्षं

ब्र. खं.
अ० १७

॥ २६ ॥

सबाह्याभ्यन्तरःशुचिः ॥ १७ ॥ कर्मरम्भेचमध्येवाशेषेविष्णुंचयःस्मरेत् ॥ परिपूर्णतस्यकर्मवैदिकंचभवेद्विज ॥ १८ ॥ अहंसष्टा
 चजगतांविधातासंहरोहरः ॥ धर्मश्चकर्मणांसाक्षीयस्याज्ञापरिपालकः ॥ १९ ॥ कालःसंहरतेलोकान्यमःशास्ताचपापिनाम् ॥ उपै
 तिमृत्युःसर्वांश्चभियायस्याज्ञयासदा ॥ २० ॥ सर्वेशायाचसर्वाद्याप्रकृतिःसर्वसूःपुरा ॥ साभीतायस्यपुरतोयस्याज्ञापरिपालिका ॥
 ॥ २१ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ पुत्राणांब्रह्मणस्तेषांकस्यवंशोद्भवोभवान् ॥ वेदानधीत्यभवताज्ञातःकःसारणवच ॥ २२ ॥ शिष्यः
 कस्यमुनीन्द्रस्यकस्त्वंनाम्नाचभोद्विज ॥ बिभर्त्यर्कातिरिक्तंचशिगुरुपोऽसिसाम्प्रतम् ॥ २३ ॥ विडम्बयसिदेवांश्चविष्णुमस्माकमी
 श्वरम् ॥ हृदिस्थश्चनजानासिपरमात्मानमीश्वरम् ॥ २४ ॥ यस्मिन्गतेपतेदेहोदेहिनांपरमात्मनि ॥ प्रयान्तिसर्वेतत्पश्चात्तदेवानुगा
 इव ॥ २५ ॥ जीवस्तत्प्रतिबिम्बश्चमनोज्ञानश्चेतना ॥ प्राणाश्चेन्द्रियवर्गाश्चबुद्धिर्मेधाधृतिःस्मृतिः ॥ २६ ॥ निद्रादयाचतन्द्राचक्षु
 तृष्णापुष्टिरेवच ॥ श्रद्धासंतुष्टिरिच्छाचक्षमालजादिकाःस्मृताः ॥ २७ ॥ प्रयातियत्पुरःशक्तिरीश्वरेगमनोन्मुखे ॥ एतेसर्वेचशक्तिश्च
 यस्याज्ञापरिपालकाः ॥ २८ ॥ ईश्वरेचस्थितेदेहीक्षमश्चसर्वकर्मसु ॥ गतेऽस्पृश्यःशवस्त्याज्यःकस्तंदेहीनमन्यते ॥ २९ ॥ स्वयंब्रह्माच
 जगतांविधातासर्वकारकः ॥ पादारविन्दमनिशंध्यायतेद्रष्टुमक्षमः ॥ ३० ॥ युगलक्षंतपस्तप्तंश्रीकृष्णस्यचवेधसा ॥ तदाबभूवज्ञानीचज
 गत्स्रष्टुंक्षमस्तदा ॥ ३१ ॥ असंख्यकालंसुचिरंतपस्तप्तंहरैर्मया ॥ तृप्तिंजगामनमनस्तृप्यतेकेनमङ्गले ॥ ३२ ॥ अधुनापञ्चवक्त्रेणयत्रा
 मगुणकीर्तनम् ॥ गायन्भ्रमामिसर्वत्रनिःस्पृहःसर्वकर्मसु ॥ ३३ ॥ मत्तोयातिचमृत्युश्चयत्रामगुणकीर्तनात् ॥ शश्वज्जपन्तंत्रामहृद्वामृत्युः
 पलायते ॥ ३४ ॥ सर्वब्रह्माण्डसंहर्ताऽप्यहंमृत्युंजयाभिधः ॥ सुचिरंतपसायस्यगुणनामानुकीर्तनात् ॥ ३५ ॥ कालेतत्रविलीनोऽहमावि
 र्भूतस्ततःपुनः ॥ नकालोममसंहर्तानमृत्युर्यत्प्रसादतः ॥ ३६ ॥ गोलोकेयःसर्वैकुण्ठेश्वेतद्वीपेसएवच ॥ अंशांशिनोर्नभेदश्चब्रह्मन्व
 द्विस्फुलिंगवत् ॥ ३७ ॥ मन्वन्तरन्तुदिव्यानांयुगानामेकसप्ततिः ॥ अष्टाविंशतिमेशक्रेगतेचब्रह्मणोदिनम् ॥ ३८ ॥ एतत्संख्यावि
 शिष्टस्यशतवर्षायुषोविधेः ॥ पातेलोचनपातश्चयद्विष्णोःपरमात्मनः ॥ ३९ ॥ अहंकलानामृषभःकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ परं

ब्र. वै.

॥ २७ ॥

महिम्नः को गच्छेन्न जनामि च किञ्चन ॥ ४० ॥ इत्युक्ता शङ्करस्तत्र विरराम च शौनक ॥ धर्मश्च वक्तुमारेभेयः साक्षी सर्वकर्मणाम् ॥ ४१ ॥
 ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ यत्पाणिपादौ सर्वत्र चक्षुश्च सर्वदर्शनम् ॥ सर्वान्तरात्मा प्रत्यक्षोऽप्रत्यक्षश्च दुरात्मनः ॥ ४२ ॥ अधुनाऽपि
 सभां विष्णुर्नायाति इति यद्वचः ॥ त्वयोक्तं तत्कया बुद्ध्या मुनीनां च मतिभ्रमः ॥ ४३ ॥ महन्निन्दा भवेद्यत्र नैव साधुः शृणोति ताम् ॥
 निन्दकः श्रोतृभिः सार्द्धं कुम्भीपाकं व्रजेद्युगम् ॥ ४४ ॥ श्रुत्वा देवान् महन्निन्दां श्रीविष्णोः स्मरणाद्बुधः ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यः पुण्यं प्राप्नोति
 दुर्लभम् ॥ ४५ ॥ कामतोऽकामतो वापि विष्णुर्निन्दां करोति यः ॥ यः शृणोति हसति वा स भामध्ये न राधमः ॥ ४६ ॥ कुम्भीपाके पचति
 स यावद्विब्रह्मणो वयः ॥ स्थलं भवेदपूतं च सुरापात्रं यथा द्विज ॥ ४७ ॥ प्राणी च नरकं याति श्रुतन्तत्रैव चेद्भुवम् ॥ विष्णुर्निन्दा च त्रिविधा ब्र
 ह्मणा कथिता पुरा ॥ ४८ ॥ अप्रत्यक्षं च कुरुते किं वा तं च न मन्यते ॥ देवान्यसाम्यं कुरुते ज्ञानहीनो न राधमः ॥ ४९ ॥ तस्यात्र निष्कृति
 नास्ति यावद्ब्रह्मणः शतम् ॥ गुरोर्निन्दां यः करोति पितुर्निन्दां न राधमः ॥ स याति कालसूत्रं च यावच्चन्द्रदिवा करौ ॥ ५० ॥ विष्णुर्गुरुश्च
 सर्वेषां जनको ज्ञानदायकः ॥ पोष्टा पाताभयत्राता वरदाता जगत्रये ॥ ५१ ॥ एषां च वचनं श्रुत्वा त्रयाणां विप्रपुङ्गव ॥ प्रहस्योवाच
 तान् देवान्वाचामधुरया पुनः ॥ ५२ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ काकृता विष्णुर्निन्दाऽहो हे देवा धर्मशालिनः ॥ नागतो हरि रत्रे
 तिव्यर्थाकाश सरस्वती ॥ ५३ ॥ इति प्रोक्तं मया भद्रं ब्रूत धर्मार्थमीश्वराः ॥ सभायां पाक्षिकाः सन्तोऽग्नन्ति स्म शतपूरुषम् ॥ ५४ ॥ यूयं
 च भावुका ब्रूत विष्णुः सर्वत्र सन्ततम् ॥ इति चेत्तत्कथं याताः श्वेतद्वीपं वराय च ॥ ५५ ॥ अंशांशिनोर्न भेदश्चेदात्मनश्चेति निश्चितम् ॥
 कलां हित्वानिषेवन्ते सन्तः पूर्णतमं कथम् ॥ ५६ ॥ कोटिजन्मदुराराध्यमसाध्यमसतामपि ॥ आशाबलवती पुंसां कृष्णं सेवितुमि
 च्छति ॥ ५७ ॥ किं बुद्ध्याः किं महान्तश्च वाञ्छन्ति परमं पदम् ॥ लब्धुमिच्छति चन्द्रं च बाहुभ्यां वामनो यथा ॥ ५८ ॥ यो विष्णु
 विषयी विश्वेश्वेतद्वीपनिवासकृत् ॥ यूयं ब्रह्मेश धर्माश्च दिक्पालाश्च दिगीश्वराः ॥ ५९ ॥ ब्रह्म विष्णु शिवाद्याश्च सुरलोकाश्च रा
 चराः ॥ एवं कति विधाः सन्ति प्रति विश्वेषु सन्ततम् ॥ ६० ॥ विश्वानां च सुराणां च कः संख्यां कर्तुमीश्वरः ॥ सर्वेषामीश्वरः कृष्णो

ब्र. खं.

अ० १७

॥ २७ ॥

भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ ६१ ॥ ऊर्ध्वचसर्वब्रह्माण्डाद्वैकुण्ठसत्यमीप्सितम् ॥ तस्मादूर्ध्वचगोलोकः पंचाशत्कोटियोजनम् ॥ ६२ ॥ चतुर्भु
 जश्चवैकुण्ठेलक्ष्मीकान्तःसनातनः ॥ सुनन्दनन्दकुमुदपार्षदादिभिरावृतः ॥ ६३ ॥ गोलोकेद्विभुजः कृष्णोराधाकान्तःसनातनः ॥ गोपा
 ङ्गनादिभिर्युक्तोद्विभुजैर्गोपपार्षदैः ॥ ६४ ॥ परिपूर्णतमब्रह्मसचात्मासर्वदेहिनाम् ॥ स्वेच्छामयश्चविहरेद्रासेवृन्दावनेसदा ॥ ६५ ॥
 तज्ज्योतिर्मण्डलाकारं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ध्यायन्तेयोगिनः सन्तः सन्ततंचनिरामयम् ॥ ६६ ॥ नवीननीरदक्ष्यामंद्विभुजंपीतवास
 सम् ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यलीलाधाममनोहरम् ॥ ६७ ॥ किशोरनयनं शश्वच्छान्तं सस्मितमीश्वरम् ॥ ध्यायन्तेवैष्णवाः सन्तः सेवन्ते
 सत्यविग्रहम् ॥ ६८ ॥ यूयंचवैष्णवा ब्रूतकस्यवंशोद्भवोभवान् ॥ शिष्यः कस्यमुनीन्द्रस्येत्येवंमांचपुनःपुनः ॥ ६९ ॥ यस्यवंशोद्भवोऽ
 हंचयस्यशिष्यश्चबालकः ॥ तस्येदंवचनंज्ञानं देवसंघानिवोधत ॥ ७० ॥ शीघ्रंजीवयगन्धर्वदेवेश्वरसुरेश्वर ॥ व्यक्तेविचारेमूर्खःकोवा
 ग्युद्धेकिंप्रयोजनम् ॥ ७१ ॥ इत्युक्त्वाबालकस्तत्रविप्ररूपीजनार्दनः ॥ विररामसभामध्येप्रजहासचशौनक ॥ ७२ ॥ इति श्रीब्रह्मवै
 वर्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेविष्णुसुरसंघसंवादेविष्णुप्रशंसाप्रणयनेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥
 देवाः सार्द्धं ब्राह्मणेनमोहिताविष्णुमायया ॥ प्रययुर्मालतीमूलं ब्रह्मेशानपुरोगमाः ॥ १ ॥ ब्रह्माकमण्डलुजलंददौगात्रेशवस्यच ॥
 संचारं मनसस्तस्यचकार सुन्दरं वपुः ॥ २ ॥ ज्ञानदानंददौ तस्मै ज्ञानानन्दः शिवः स्वयम् ॥ धर्मज्ञानं स्वयं धर्मो जीवदानश्च ब्राह्मणः ॥
 ॥ ३ ॥ वह्निर्दर्शनमात्रेण बभूव जठरानलः ॥ कामदर्शनमात्रेण सर्वकामः सुनिश्चितम् ॥ ४ ॥ तस्य वायोरधिष्ठानाज्जगत्प्राणस्वरूपिणः ॥
 निश्वासस्य च सञ्चारः प्राणानां च बभूव ह ॥ ५ ॥ सूर्याधिष्ठानमात्रेण दृष्टिः शक्तिर्वभूव ह ॥ वाक्यं वाणी दर्शनेन शोभा श्रीदर्शनेन च ॥
 ॥ ६ ॥ शवस्तथापिनोत्तस्थौ यथाशेते जडस्तथा ॥ विशिष्टबोधनं प्राप चाधिष्ठानं विनात्मनः ॥ ७ ॥ ब्रह्मणो वचनात्साध्वी तुष्टाव
 परमेश्वरम् ॥ स्नात्वा शीघ्रं सरित्तोये धृत्वा धौते च वाससी ॥ ८ ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ वन्दे तं परमात्मानं सर्वकारणकारणम् ॥
 विनायेन शवाः सर्वे प्राणिनो जगतीतले ॥ ९ ॥ निर्लिप्तं साक्षिरूपं सर्वेषां सर्वकर्मसु ॥ विद्यमानं न दृष्टुं सर्वैः सर्वत्र सर्वदा ॥ १० ॥

ब्र. वै.

॥ २८ ॥

येन सृष्टाच प्रकृतिः सर्वाधारापरात्परा ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां प्रसूर्या त्रिगुणात्मिका ॥ ११ ॥ जगत्सृष्टा स्वयं ब्रह्मानियतो यस्य सेवया ॥ पाता
विष्णुश्च जगतां संहर्ता शङ्करः स्वयम् ॥ १२ ॥ ध्यायन्ते यं सुराः सर्वे मुनयो मनवस्तथा ॥ सिद्धाश्च योगिनः सन्तः सन्ततं प्रकृतेः परम् ॥ १३ ॥
साकारं च निराकारं परं स्वेच्छामयं विभुम् ॥ वरं वरेण्यं वरदं वरार्हं वरकारणम् ॥ १४ ॥ तपःफलं तपो बीजं तपसां च फलप्रदम् ॥ स्वयं तपः स्व
रूपं च सर्वरूपं सर्वतः ॥ १५ ॥ सर्वाधारं सर्वबीजं कर्म तत्कर्मणां फलम् ॥ तेषां च फलदा तारं तद्बीजं क्षयकारणम् ॥ १६ ॥ स्वयं तेजः स्व
रूपं च भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ सेवाध्यानं न घटते भक्तानां विग्रहं विना ॥ १७ ॥ तत्तेजो मण्डलाकारं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ अतीव कमनीयं च
रूपं तत्र मनोहरम् ॥ १८ ॥ नवीननीरदश्यामं शरत्पङ्कजलोचनम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्य मीषद्धास्य समन्वितम् ॥ १९ ॥ कोटिकन्दर्पला
वण्यं लीलाधाम मनोहरम् ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गरत्नभूषणभूषितम् ॥ २० ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं पीतकौशेयवाससम् ॥ किशोरवयसं
शान्तं राधाकान्तमनन्तकम् ॥ २१ ॥ गोपाङ्गनापरिवृतं कुत्रचिन्निर्जने वने ॥ कुत्रचिद्रासमध्यस्थं राधया परिषेवितम् ॥ २२ ॥ कुत्रचि
द्रूपवेषं च वेष्टितं गोपबालकैः ॥ शतशृङ्गाचलोत्कृष्टे रम्ये वृन्दावने वने ॥ २३ ॥ निकरं कामधेनूनां रक्षन्तं शिशुरूपिणम् ॥ गोलोके
विरजातीरे पारिजातवने वने ॥ २४ ॥ वेणुं कणन्तं मधुरंगोपीसम्मोहकारणम् ॥ निरामये च वैकुण्ठे कुत्रचिच्चतुर्भुजम् ॥ २५ ॥ लक्ष्मी
कान्तं पार्षदैश्च सेवितं चतुर्भुजैः ॥ कुत्रचित्स्वांशरूपेण जगतां पालनाय च ॥ २६ ॥ श्वेतद्वीपे विष्णुरूपं पद्मया परिषेवितम् ॥ कुत्रचित्स्वां
शकलया ब्रह्माण्डे ब्रह्मरूपिणम् ॥ २७ ॥ शिवस्वरूपं शिवदं स्वांशेन शिवरूपिणम् ॥ स्वात्मनः षोडशांशेन सर्वाधारं परात्परम् ॥ २८ ॥
स्वयं महद्विराड् रूपं विश्वौघं यस्य लोमसु ॥ लीलया स्वांशकलया जगतां पालनाय च ॥ २९ ॥ नानावतारं विभ्रन्तं बीजं तेषां सनातनम् ॥ वस
न्तं कुत्रचित्सन्तं योगिनां हृदये सताम् ॥ ३० ॥ प्राणरूपं प्राणिनां च परमात्मानमीश्वरम् ॥ तं च स्तोतुं शक्ताहमबलानिर्गुणं विभुम् ॥ ३१ ॥
निर्लक्ष्यं च निरीहं च सारं वाङ्मनसोः परम् ॥ यं स्तोतुं शक्नोऽनन्तः सहस्रवदनेन च ॥ ३२ ॥ पञ्चवक्त्रश्चतुर्वक्त्रो गजवक्त्रः षडाननः ॥ यं स्तो
तुं शक्नोमामाया मोहिताय स्यमायया ॥ ३३ ॥ यं स्तोतुं शक्नोमश्रीश्च जडीभूता सरस्वती ॥ वेदानशक्तायं स्तोतुं को वा विद्वांश्च वेदवित् ॥ ३४ ॥

ब्र. खं.

अ० १८

॥ २८ ॥

किंस्तौमितमनीहंचशोकार्त्तास्त्रीपरात्परम् ॥ इत्युक्त्वासाचगान्धर्वीविररामरुरोदच ॥ ३५ ॥ कृपानिधिंप्रणनामभयार्ताचपुनः
 पुनः ॥ कृष्णश्चशक्तिभिःसार्द्धमधिष्ठानंचकारह ॥ ३६ ॥ भर्तुरस्यान्तरेतस्याः परमात्मानिराकृतिः ॥ उत्थायशीघ्रंवीणांचधृत्वास्ना
 त्वाचवाससी ॥ ३७ ॥ प्रणनामदेवसंधं ब्राह्मणंपुरतःस्थितम् ॥ नेदुर्दुन्दुभयोदेवाःपुष्पवृष्टिंचक्रिरे ॥ ३८ ॥ दृष्ट्वाचोपरिदम्पत्योःप्रद
 दुःपरमाशिषम् ॥ गन्धर्वोदेवपुरतो ननर्त्तचजगौक्षणम् ३९ ॥ जीवितंपुरतःप्रापदेवानांचवरेणच ॥ जगामपत्न्यासार्द्धंचपित्रामात्रा
 चहर्षितः ॥ ४० ॥ उपबर्हणगन्धर्वो गन्धर्वनगरंपुनः ॥ मालावतीरत्नकोटिंधनानिविविधानिच ॥ ४१ ॥ प्रददौ ब्राह्मणेभ्यश्चभो
 जयामासतान्सती ॥ वेदांश्चपाठयामासकारयामासमङ्गलम् ॥ ४२ ॥ महोत्सवश्चविविधं हरेर्नामैकमङ्गलम् ॥ जग्मुर्देवाश्चस्वस्था
 नंविप्ररूपीहरिःस्वयम् ॥ ४३ ॥ एतत्तेकथितंसर्वस्तवराजश्चशौनक ॥ इदंस्तोत्रंपुण्यरूपंपूजाकालेतुयःपठेत् ॥ ४४ ॥ हरिभक्तिं
 हरेर्दास्यंलभतेवैष्णवोजनः ॥ वरार्थी यः पठेद्भक्त्या चास्तिकःपरमास्थया ॥ ४५ ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांनिश्चितंलभतेफलम् ॥
 विद्यार्थीलभतेविद्यांधनार्थीलभतेधनम् ॥ ४६ ॥ भार्यार्थीलभतेभार्यापुत्रार्थीलभतेसुतम् ॥ धर्मार्थीलभतेधर्मयशोऽर्थीलभतेयशः॥
 ॥ ४७ ॥ भ्रष्टराज्योलभेद्राज्यंप्रजाभ्रष्टःप्रजालभेत् ॥ रोगात्तोमुच्यतेरोगाद्बद्धोमुच्येतबन्धनात् ॥ ४८ ॥ भयान्मुच्येतभीतस्तुधनं
 नष्टधनोलभेत् ॥ दस्युग्रस्तोमहारण्येहिंस्रजन्तुसमन्वितः ॥ दावाग्निदग्धोमुच्येतनिमग्नश्चजलार्णवे ॥ ४९ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापु
 राणेब्रह्मखण्डेगन्धर्वजीवदानेमहापुरुषस्तोत्रंप्रणयनंनामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ मालावतीधनंदत्वा
 ब्राह्मणेभ्यःप्रहर्षिता ॥ चकारविविधंवेशंस्वात्मनःस्वामिनःकृते ॥ १ ॥ भर्तुश्चकारशुश्रूषांपूजांचसमयोचिताम् ॥ तेनसार्द्धंसुर
 सिकारेमेसासुचिरमुदा ॥ २ ॥ महापुरुषस्तोत्रंचपूजांचकवचंमनुम् ॥ विस्मृतंबोधयामासस्वयंरहसिसुव्रता ॥ ३ ॥ पुरादत्तंवसि
 ष्ठेनस्तोत्रपूजादिकंहरेः ॥ गन्धर्वायचमालत्यैमन्त्रमेकंचपुष्करे ॥ ४ ॥ विस्मृतंस्तोत्रकवचंवसिष्ठश्चकृपानिधिः ॥ गन्धर्वराजंरहसि

१ प्रणमुर्देवसंवाश्चेतिपाठः । २ पुष्पवृष्टिमुचोदितिपाठः ।

ब्र. वै.
॥ २९ ॥

बोधयामासशूलिनः ॥ ६ ॥ एवंचकारराज्यंचकुबेरभवनोपमे ॥ आश्रमेपरमानन्दोगन्धर्वोबान्धवैः सह ॥ ६ ॥ यथातथागताभि
श्वस्त्रीभिरन्याभिरेवच ॥ आगत्यताभिःस्वस्वामीसंप्राप्तःपरयामुदा ॥ ७ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ किंस्तोत्रंकवचंविष्णोर्मन्त्र
पूजाविधिःपुरा ॥ दत्तोविशिष्टस्ताभ्यांचतंभवान्वलुर्महति ॥ ८ ॥ द्वादशाक्षरमन्त्रंचशूलिनःकवचादिकम् ॥ दत्तंगन्धर्वराजायवसिष्ठेन
चकिंपुरा ॥ ९ ॥ तदपिब्रूहिहेसौतेश्रोतुंकौतूहलंमम ॥ शङ्करस्तोत्रकवचंमन्त्रंदुर्गतिनाशनम् ॥ १० ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥
तुष्टावयेनस्तोत्रेणमालतीपरमेश्वरम् ॥ तदेवस्तोत्रंदत्तंचमन्त्रंचकवचंचशृणु ॥ ११ ॥ ॐ नमोभगवतेरासमण्डलेशायस्वाहा ॥
इदंमन्त्रंकल्पतरुंप्रददौषोडशाक्षरम् ॥ १२ ॥ पुरादत्तंकुमारायब्रह्मणापुष्करेहरेः ॥ पुरादत्तंचकृष्णेनगोलोके शङ्करायच ॥ १३ ॥
ध्यानञ्चविष्णोर्वेदोक्तंशाश्वतंसर्वदुर्लभम् ॥ मूलेनसर्वदेयंचनैवेद्यादिकमुत्तमम् ॥ १४ ॥ अतीवगुप्तकवचंपितुर्वक्रान्मयाश्रुतम् ॥ पित्रेद
त्तंपुराविप्रगंगायांशूलिनाध्रुवम् ॥ १५ ॥ शूलिनेब्रह्मणेदत्तंगोलोकेरासमण्डले ॥ धर्मायगोपीकान्तेनकृपयापरमाद्भुतम् ॥ १६ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ राधाकान्तमहाभागकवचंचयत्प्रकाशितम् ॥ ब्रह्माण्डपावनंनामकृपयाकथयप्रभो ॥ १७ ॥ मामहेशंचधर्मचभक्तंचभ
क्तवत्सल ॥ त्वत्प्रसादेनपुत्रेभ्योदास्यामिभक्तिसंयुतः ॥ १८ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ शृणुवक्ष्यामिब्रह्मेशधर्मेदंकवचंपरम् ॥ अहं
दास्यामियुष्मभ्यंगोपनीयंसुदुर्लभम् ॥ १९ ॥ यस्मैकस्मैनदातव्यंप्राणतुल्यंममैवहि ॥ यत्तेजोममदेहेऽस्तितत्तेजःकवचेऽपिच ॥ २० ॥
कुरुसृष्टिमिमंधृत्वाधातात्रिजगतांभव ॥ संहर्ताभवहेशम्भोममतुल्योभवेभव ॥ २१ ॥ हेधर्मत्वमिमंधृत्वाभवसाक्षीचकर्मणाम् ॥
तपसांफलदातारोयूयंभवतमद्वरात् ॥ २२ ॥ ब्रह्माण्डपावनस्यास्यकवचस्यहरिःस्वयम् ॥ ऋषिश्छन्दश्चगायत्रीदेवोऽहंजगदीश्वरः ॥
॥ २३ ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषुविनियोगःप्रकीर्तितः ॥ त्रिलक्षवारपठनात्सिद्धिदंकवचंचविधे ॥ २४ ॥ योभवेत्सिद्धकवचोममतुल्योभवे
च्चसः ॥ तेजसासिद्धियोगेनज्ञानेनविक्रमेणच ॥ २५ ॥ प्रणवोमेशिरःपातुनमोरामेश्वरायच ॥ भालंपायात्रेत्रयुग्मंनमोरामेश्वरायच ॥
॥ २६ ॥ कृष्णःपायाच्छ्रोत्रयुग्मंहे हरेब्राह्मणेवच ॥ जिह्विकांवह्निजायातुकृष्णायेतिचसर्वतः ॥ २७ ॥ श्रीकृष्णायस्वाहेतिचकण्ठपातुष

ब्र. खं.
अ० १९

॥ २९ ॥

डक्षरः ॥ द्वीकृष्णायनमोवक्रं क्लीं पूर्वश्चभुजद्वयम् ॥ २८ ॥ नमोगोपांगनेशायस्कन्धावष्टाक्षरोऽवतु ॥ दन्तपंक्तिमोष्ठयुग्मं नमोगोपीश्वरा
 यच ॥ २९ ॥ ॐ नमो भगवते रासमण्डलेशाय स्वाहा ॥ स्वयं वक्षःस्थलं पातु मन्त्रोऽयं षोडशाक्षरः ॥ ३० ॥ ऐं कृष्णाय स्वाहेति च कर्णयुग्मं स
 दाऽवतु ॥ ॐ विष्णवे स्वाहेति च कपोलं सर्वतोऽवतु ॥ ३१ ॥ ॐ हरये नम इति पृष्ठं पादं सदाऽवतु ॥ ॐ गोवर्द्धनधारिणे स्वाहा सर्वशरीरकम् ॥
 ॥ ३२ ॥ प्राच्यां मां पातु श्रीकृष्ण आग्नेय्यां पातु माधवः ॥ दक्षिणे पातु गोपीशो नैऋत्यां नन्दनन्दनः ॥ ३३ ॥ वारुण्यां पातु गोविन्दो वायव्यां रा
 धिकेश्वरः ॥ उत्तरे पातु रासे शेषान्यामच्युतः स्वयम् ॥ ३४ ॥ सततं सर्वतः पातु परो नारायणः स्वयम् ॥ इति ते कथितं ब्रह्मन्कवचं परमाद्भु
 तम् ॥ ३५ ॥ मम जीवनतुल्यं च युष्मभ्यं दत्तमेव च ॥ अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च ॥ कलां नार्हन्ति तान्येव कवचस्यैव धारणात् ॥ ३६ ॥
 गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्ब्रह्मालङ्कारचन्दनैः ॥ स्नात्वा तं च मनस्कृत्य कवचं धारयेत्सुधीः ॥ ३७ ॥ कवचस्य प्रसादेन जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ यदि
 स्यात्सिद्धकवचो विष्णुरेव भवेद्विज ॥ ३८ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ शिवस्य कवचं स्तोत्रं श्रूयतामिति शौनक ॥ वशिष्ठेन च यद्वत्तं गन्धर्वा
 यच यो मनुः ॥ ३९ ॥ ॐ नमो भगवते शिवाय स्वाहेति च मनुः ॥ दत्तो वशिष्ठेन पुरा ण्डक्रेकृपया विभो ॥ ४० ॥ अयं मन्त्रो रावणाय प्रदत्तो
 ब्रह्मणा पुरा ॥ स्वयं शम्भुश्च बाणाय तथा दुर्वाससे पुरा ॥ ४१ ॥ मूलेन सर्वदेयं च नैवेद्यादिकमुत्तमम् ॥ ध्यायेन्नित्यादिकं ध्यानं वेदोक्तं सर्वस
 ममतम् ॥ ४२ ॥ ॐ नमो महादेवाय ॥ ॥ बाणासुर उवाच ॥ ॥ महेश्वर महाभाग कवचं यत्प्रकाशितम् ॥ संसारपावनं नाम कृपया कथ
 यप्रभो ॥ ४३ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु वक्ष्यामि हेवत्स कवचं परमाद्भुतम् ॥ अहं तुभ्यं प्रदास्यामि गोपनीयं सुदुर्लभम् ॥ ४४ ॥
 पुरा दुर्वाससे दत्तं त्रैलोक्यविजयाय च ॥ ४५ ॥ ममैवेदं कवचं भक्त्या यो धारयेत्सुधीः ॥ जेतुं शक्नोति त्रैलोक्यं भगवन्नवलीलया ॥ ४६ ॥
 संसारपावनस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः ॥ ऋषिश्छन्दश्च गायत्री देवोऽहं च महेश्वरः ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषु विनियोगः प्रकीर्तितः ॥ ४७ ॥
 पंचलक्ष जपेनैव सिद्धिदं कवचं भवेत् ॥ यो भवेत्सिद्धकवचो मम तुल्यो भवेद्भुवि ॥ तेजसा सिद्धियोगेन तपसा विक्रमेण च ॥ ४८ ॥ शम्भुर्मे
 मस्तकं पातु मुखं पातु महेश्वरः ॥ दन्तपंक्तिं नीलकण्ठोऽप्यधरोष्ठं हरः स्वयम् ॥ ४९ ॥ कण्ठं पातु चन्द्रचूडः स्कन्धौ वृषभवाहनः ॥ वक्षःस्थलं नी

ब्र. वै.

॥ ३० ॥

लकण्ठः पातु पृष्ठं दिग्म्बरः ॥ ५० ॥ सर्वाङ्गपातु विश्वेशः सर्वदिक्षु च सर्वदा ॥ स्वप्ने जागरणे चैव स्थाणुर्मे पातु सन्ततम् ॥ ५१ ॥ इति ते कथितं
 बाणकवचं परमाद्भुतम् ॥ यस्मै कस्मै न दातव्यं गोपनीयं प्रयत्नतः ॥ ५२ ॥ यत्फलं सर्वतीर्थानां स्नानेन लभते नरः ॥ तत्फलं लभते नूनं कव
 चस्यैव धारणत् ॥ ५३ ॥ इदं कवचमज्ञात्वा भजेन्मायः सुमन्दधीः ॥ शतलक्षप्रजप्तोऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः ॥ ५४ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥
 इदं कवचं प्रोक्तं स्तोत्रं च शृणु शौनक ॥ मन्त्रराजः कल्पतरुर्वशिष्ठो दत्तवान्पुरा ॥ ५५ ॥ ॐ नमः शिवाय ॥ ॥ बाणासुर उवाच ॥ ॥
 वन्दे सुराणां सारं च सुरेशं नीललोहितम् ॥ योगीश्वरं योगबीजं योगिनां च गुरोर्गुरुम् ॥ ५६ ॥ ज्ञानानन्दं ज्ञानरूपं ज्ञानबीजं सनातनम् ॥ तप
 सां फलदातारं दातारं सर्वसम्पदाम् ॥ ५७ ॥ तपोरूपं तपोबीजं तपोधनधनं वरम् ॥ वरं वरेण्यं वरदमीदृजं सिद्धिगणैर्वरैः ॥ ५८ ॥ कारणं भु
 क्तिमुक्तीनां नरकार्णवतारणम् ॥ आशुतोषं प्रसन्नास्यं करुणामयसागरम् ॥ ५९ ॥ हिमचन्दनकुन्देन्दुकुमुदाम्भोजसन्निभम् ॥ ब्रह्मज्यो
 तिः स्वरूपश्च भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ६० ॥ विषयाणां विभेदेन विभ्रतं बहु रूपकम् ॥ जलरूपमग्निरूपमाकाशरूपमीश्वरम् ॥ ६१ ॥ वायुरूपं च
 न्द्ररूपं सूर्यरूपं महत्प्रभुम् ॥ आत्मनः स्वपदं दातुं समर्थमवलीलया ॥ ६२ ॥ भक्तजीवनमीशं च भक्तानुग्रहकातरम् ॥ वेदानशक्तायं स्तो
 तं किमहं स्तौमि तं प्रभुम् ॥ ६३ ॥ अपरिच्छिन्नमीशानमहोवाङ्मनसोऽपरम् ॥ व्याघ्रचर्माम्बरधरं वृषभस्थं दिग्म्बरम् ॥ त्रिशूलप
 ट्टिशधरं सस्मितं चन्द्रशेखरम् ॥ ६४ ॥ इत्युक्त्वास्तवराजेन नित्यं बाणः सुसंयतः ॥ प्राणमच्छङ्करं भक्त्या दुर्वासाश्च मुनीश्वरः ॥ ६५ ॥
 इदं दत्तं वसिष्ठेन गन्धर्वाय पुरा मुने ॥ कथितं च महास्तोत्रं शूलिनः परमाद्भुतम् ॥ ६६ ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं पठेद्भक्त्या च यो नरः ॥
 स्नानस्य सर्वतीर्थानां फलमाप्नोति निश्चितम् ॥ ६७ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं वर्षमेकं शृणोति यः ॥ संयतश्च हविष्याशीप्रणम्य शङ्करं
 गुरुम् ॥ ६८ ॥ गलत्कुष्ठीमहाशूली वर्षमेकं शृणोति यः ॥ अवश्यं मुच्यते रोगाद्व्यासवाक्यमिति श्रुतम् ॥ ६९ ॥ कारागारेऽ
 पि बद्धो यो नैव प्राप्नोति निर्वृतिम् ॥ स्तोत्रं श्रुत्वा मासमेकं मुच्यते बन्धनाद्भुवम् ॥ ७० ॥ भ्रष्टराज्यो लभेद्वाज्यं भक्त्या मासं शृणोति
 यः ॥ मासं श्रुत्वा संयतश्च लभेद्भद्रं धनो धनम् ॥ ७१ ॥ यक्षमग्रस्तो वर्षमेकमास्ति कोयः शृणोति चेत् ॥ निश्चितं मुच्यते रोगा

ब्र. खं.

अ० १९

॥ ३० ॥

चङ्करस्यप्रसादतः ॥ ७२ ॥ यःशृणोतिसदाभक्त्यास्तवराजमिमं द्विज ॥ तस्यासाध्यं त्रिभुवनेनास्तिकिंचिच्चशौनक ॥ ७३ ॥
 कदाचिद्वन्धुविच्छेदो न भवेत्तस्य भारते ॥ अचलं परमैश्वर्यं लभते नात्र संशयः ॥ ७४ ॥ सुसंयतोऽतिभक्त्या च मासमेकं शृणोति यः ॥
 अभार्यो लभते भार्य्या सुविनीतां सतीं वराम् ॥ ७५ ॥ महामूर्खश्च दुर्मेधामासमेकं शृणोति यः ॥ बुद्धिं विद्यां च लभते गुरुपदेशमात्रतः ॥
 ॥ ७६ ॥ कर्मदुःखी दरिद्रश्च मासं भक्त्या शृणोति यः ॥ ध्रुवं वित्तं भवेत्तस्य शङ्करस्य प्रसादतः ॥ ७७ ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा कृत्वा कीर्तिं सुदु-
 र्लभाम् ॥ नाना प्रकारधर्मश्च यात्यन्तेशङ्करालयम् ॥ ७८ ॥ पार्षदप्रवरो भूत्वा सेवते तत्र शङ्करम् ॥ यः शृणोति त्रिसन्ध्यं च नित्यं स्तोत्र-
 मनुत्तमम् ॥ ७९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे सौतिशौनकसंवादे विष्णुशङ्करस्तोत्रकथनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥
 ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ मुदामालावती सार्द्धं गन्धर्वश्चोपबर्हणः ॥ रेमे कालावशेषश्च ताभिश्च निर्जने वने ॥ १ ॥ गन्धर्वराजो मुमुक्षुः पुत्र-
 दारादिभिः सह ॥ नानाविधं क्रतुवरं महत्पुण्यं च कारह ॥ २ ॥ राजत्वं बुभुजे राजा कुबेर भवनोपमे ॥ रेमे सुशीलया सार्द्धं स्थिरयौवनयुक्तया ॥
 ॥ ३ ॥ गन्धर्वराजः काले च गङ्गातीरे मनोहरे ॥ पत्न्या सार्द्धं ममूस्त्यक्त्वा वैकुण्ठं च यौमुदा ॥ ४ ॥ शैवः शिवप्रसादेन पुत्रस्य विष्णु-
 सेवया ॥ बभूव दासो वैकुण्ठे विष्णोः श्यामचतुर्भुजः ॥ ५ ॥ कृत्वा पित्रोश्च सत्कारं गन्धर्वश्चोपबर्हणः ॥ ब्राह्मणेभ्यो ददौ विप्रधनानि विधि-
 धानि च ॥ ६ ॥ काले स्वयं ब्रह्मशापात्प्राणांस्त्यक्त्वा विचक्षणः ॥ स जज्ञे वृषलीगर्भे ब्रह्मबीजेन शौनक ॥ ७ ॥ मालावती वद्वि कुण्डे पुष्करे
 भारते भुवि ॥ कृत्वा तु वाञ्छितं कामं प्राणांस्त्यज सासती ॥ ८ ॥ संजयस्य तु पत्न्यां च मनुवंशोद्भवस्य च ॥ जज्ञे नृपस्य साध्वी सा पुण्या-
 जातिस्मरावरा ॥ ९ ॥ उपबर्हणं गन्धर्वः पतिर्मे भवितेति च ॥ इति कामाकामुकी सा सुन्दरी सुन्दरीवरा ॥ १० ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥
 ब्रह्मवीर्याच्छूद्रपत्न्यां गन्धर्वश्चोपबर्हणः ॥ जातः केन प्रकारेण तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ११ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ कान्यकुब्जे च देशे च
 द्रुमिलो नाम राजकः ॥ कलावती तस्य पत्नी बन्ध्या चापि पतिव्रता ॥ १२ ॥ स्वमिदोषेण सा बन्ध्या काले च भर्तुराज्ञया ॥ उपतस्थे वने घो-
 रे नारदं काश्यपं मुनिम् ॥ १३ ॥ ध्यायमानं च श्रीकृष्णं ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥ तस्थौ सुवेशं कृत्वा सा ध्यानान्तं च मुनेः पुरः ॥ १४ ॥ ग्रीष्म-

ब्र. वै.
॥ ३१ ॥

मध्याह्नमार्तण्डप्रभातुल्येनतेजसा ॥ तपन्तंदूरतोऽप्येवंसमीपंगन्तुमक्षमा ॥ १५ ॥ ध्यानान्तेचमुनिश्रेष्ठः परःकृष्णपरायणः ॥ ददर्श
पुरतोदूरेसुन्दरींस्थिरयौवनाम् ॥ १६ ॥ चारुचम्पकवर्णाभांशरत्पङ्कजलोचनाम् ॥ शरत्पार्वणचद्रास्यांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ १७ ॥
बृहन्नितम्बभारार्त्तापीनश्रोणिपयोधराम् ॥ शोभितांपीतवस्त्रेणसस्मितारक्तलोचनाम् ॥ १८ ॥ मोहितांमुनिरूपेणकामबाणप्रपीडि
ताम् ॥ दर्शयन्तींस्तनश्रोणिमैथुनासक्तचेतसां ॥ १९ ॥ सिन्दूरविन्दुभूषाढ्यांसुचारुकज्जलोज्ज्वलाम् ॥ पदालक्तकशोभाढ्यांरूपेणै
वयथोर्वशीम् ॥ २० ॥ मुनिःप्रच्छदृष्ट्वातांकात्वंकामिनिनिर्जने ॥ कस्यपत्नीकथंवात्रसत्यंब्रूहिचपुंश्चलि ॥ २१ ॥ मुनेश्चवचनंश्रुत्वा
कम्पिताचकलावती ॥ उवाचविनयेनैवकृत्वाचश्रीहरिंहृदि ॥ २२ ॥ ॥ कलावत्युवाच ॥ ॥ गोपिकाहंद्विजश्रेष्ठद्रुमिलस्यचका
मिनी ॥ पुत्रार्थिनीचागताहंत्वन्मूलंभर्तुराज्ञया ॥ २३ ॥ वीर्याधानंकुरुमयिस्त्रीनोपेक्ष्याह्युपस्थिता ॥ तेजीयसांनदोपायवह्नेःसर्व
भुजोयथा ॥ २४ ॥ वृषलीवचनंश्रुत्वाचुकोपमुनिसत्तमः ॥ उवाचनीत्यंसत्यञ्चकोपप्रस्फुरिताधरः ॥ २५ ॥ ॥ काश्यपउवाच ॥ ॥
यःस्वलक्ष्मीञ्चभोगार्हापरायदातुमिच्छति ॥ तंसात्यजतिमृदञ्चवेदवादइतिध्रुवम् ॥ २६ ॥ नत्वंद्रुमिलभोगार्हापुनरेवभविष्यसि ॥ विरक्ते
नस्वयंत्यक्तानगृह्णातिचत्वांपुनः ॥ २७ ॥ यःशूद्रपत्नींगृह्णातिब्राह्मणोज्ञानदुर्बलः ॥ सचण्डालोभवेत्सत्यंनकर्माहोद्विजातिषु ॥ २८ ॥
पितृश्राद्धेचयज्ञेचशिलास्पर्शेसुरार्चने ॥ नाधिकारश्चतस्यैवमित्याहकमलोद्भवः ॥ २९ ॥ कुम्भीपाकंस्वयंयातिपातयित्वाचपूरुषान् ॥
मातामहान्स्वात्मनश्चदशपूर्वान्दशापरान् ॥ ३० ॥ तत्तर्पणंमूत्रमेवपिण्डंसद्यःपुरीषकम् ॥ शालग्रामस्यतत्स्पर्शंचोपवासस्त्रिरात्रकम् ॥
॥ ३१ ॥ तदिष्टदेवोगृह्णातिननैवेद्यंनतजलम् ॥ संन्यासिनांब्राह्मणानांतदन्नञ्चपुरीषवत् ॥ ३२ ॥ कुम्भीपाकेपच्यतेसशक्रान्तंयाव
देवहि ॥ एकविंशतिपुरुषैः सार्द्धंसत्यञ्चपुंश्चलि ॥ ३३ ॥ पत्रोच्छिष्टञ्चयोभुङ्क्तेशूद्राणांब्राह्मणाधमः ॥ तत्तुल्योऽधरभोजीचैवेत्याङ्गिर
सभाषितम् ॥ ३४ ॥ शूद्रोवायदिगृह्णातिब्राह्मणींज्ञानदुर्बलः ॥ सपच्यतेकालसूत्रेयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ३५ ॥ अष्टादशेन्द्रावच्छिन्नं
कालंचकालसूत्रके ॥ ब्राह्मणीपच्यतेतत्रभक्षिताक्रिमिभिर्ध्रुवम् ॥ ३६ ॥ ततश्चण्डालयोनौचलब्ध्वाजन्मचब्राह्मणी ॥ शूद्रश्चकुष्ठीभवति

ब्र. खं.
अ० २०

॥ ३१ ॥

ज्ञातिभिः परिवर्जितः ॥ ३७ ॥ इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठो विरराम च शौनक ॥ वृषली तत्पुरस्तस्थौ शुष्क कण्ठौष्ठतालुका ॥ ३८ ॥ एतस्मि
 न्नन्तरे तेन पथायाति च मेनका ॥ तस्या ऊरुस्तनं दृष्ट्वा मुनेर्वीर्यपपात ह ॥ ३९ ॥ ऋतुस्नाता च वृषली पीत्वा तत्र क्षणमुदा ॥ मुनिप्रणम्य प्र
 हृष्टा प्रययौ भर्तुरन्तिकम् ॥ ४० ॥ गत्वा प्रणम्य द्रुमिलं कान्ता कान्तं मनोहरम् ॥ सर्वनिवेदयामास वृत्तांतं गर्भहेतुकम् ॥ ४१ ॥ कलावती
 वचः श्रुत्वा प्रहृष्टवदनेक्षणः ॥ उवाच कान्तां मधुरं परिणामसुखावहम् ॥ ४२ ॥ ॥ द्रुमिल उवाच ॥ ॥ विप्रस्य वीर्यत्वद्भवे वैष्णवस्य महा
 त्मनः ॥ वैष्णवो भविता बालस्त्वं च भाग्यवती सती ॥ ४३ ॥ यद्भवे वैष्णवो जातो यस्य वीर्येण वासति ॥ तयो र्याति च वैकुण्ठं पुरुषाणां शतं
 शतम् ॥ ४४ ॥ तौ च विष्णुविमानेन सद्रत्ननिर्मितेन च ॥ यातौ वैकुण्ठनगरं जन्ममृत्युजराहरम् ॥ ४५ ॥ कस्यचिद्ब्राह्मणस्यैव गे
 हं गच्छ शुभानने ॥ पश्चान्ममान्तिकं भद्रेयास्य सीतिहरेः पुरम् ॥ ४६ ॥ इत्युक्त्वा गोपराजश्च स्नात्वा कृत्वा तु तर्पणम् ॥ संपूज्या भीष्टदेवश्च
 ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ ॥ ४७ ॥ अश्वानां च चतुर्लक्षं गजानां लक्षमेव च ॥ शतं मत्तगजेन्द्राणां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ ४८ ॥ उच्चैः श्रवः प
 ञ्चलक्षं रथानां च सहस्रकम् ॥ शकटानां त्रिलक्षं च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ ४९ ॥ गवां द्वादशलक्षं च महिषाणां त्रिलक्षकम् ॥ त्रिलक्षं रा
 जहंसानां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ ५० ॥ पारावतानां लक्षं च शुकानां च शतं मुने ॥ लक्षं च दासदासीनां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ ५१ ॥
 ग्रामाणां च सहस्रं च नगराणां शतं शतम् ॥ धान्यतण्डुलशैलं च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ ५२ ॥ शतकोटिं सुवर्णानां रत्नानां च सहस्रकम् ॥
 मुद्राणां कोटिकलशं ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ ५३ ॥ ददौ तैजसपात्राणां भूषणानामसंख्यकम् ॥ तांस्त्रियं रत्नभूषाढ्यां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा
 ॥ ५४ ॥ राज्यं दत्त्वामहाराजोऽप्यन्तर्बाह्ये हरिं स्मरन् ॥ जगाम बदरीं गोपो मनोगामी मुदान्वितः ॥ ५५ ॥ तत्र मासं तपः कृत्वा गङ्गा
 तीरे मनोहरे ॥ प्राणांस्तत्याजयेत्तेन सद्यो दृष्टो महर्षिभिः ॥ ५६ ॥ स च विष्णुविमानेन रत्नैर्निर्मितेन च ॥ संयुक्तो विष्णुदूतैश्च वैकुण्ठं
 च जगाम ह ॥ ५७ ॥ तत्र प्राप हरेर्दास्यं हरिदासो बभूव सः ॥ वृत्तान्तं च कलावत्याः श्रूयतामिति शौनक ॥ ५८ ॥ गते कलावतीनाथे
 उच्चैश्च प्ररुरोद ह ॥ वह्नौ प्राणांस्त्यक्तुं कामा ब्राह्मणेनैव रक्षिता ॥ ५९ ॥ ब्राह्मणो मातरित्युक्त्वा तां गृहीत्वा मुदान्वितः ॥ जगाम रत्नपूर्णं च

ब्र. वै.
॥ ३२ ॥

स्वगेहं चक्षणेन च ॥ ६० ॥ साविप्रगेहे साध्वी च सुपावतनयं वरम् ॥ तत्तत्कांचनवर्णाभिज्वलन्तं ब्रह्म तेजसा ॥ ६१ ॥ तत्र स्थायोषितः
सर्वादृशुर्बालकं शुभम् ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डजितं तं ब्रह्म तेजसा ॥ ६२ ॥ कामदेवाधिकं रूपे चन्द्राधिकं शुभाननम् ॥ शरत्पार्वणच
न्द्रास्यं शरत्पङ्कजलोचनम् ॥ ६३ ॥ हस्तपादादिवलितं सुकपोलं मनोहरम् ॥ पद्मचक्राङ्कितं पादपद्मं वाऽतुलमुज्ज्वलम् ॥ ६४ ॥
करयुग्मं वा तुलं च रुदन्तं च स्तनार्थिनम् ॥ योषितो बालकं हृष्टप्रययुः स्वाश्रमं मुदा ॥ ६५ ॥ पुत्रदारयुतो विप्रः प्रहृष्टश्च न नर्तह ॥ स बालो
ववृधे तत्र शुक्लपक्षे यथाशशी ॥ ६६ ॥ पुपोपब्राह्मणस्तां च सपुत्रां च यथा सुताम् ॥ ६७ ॥ इति श्री ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे सौतिशौन
कसंवादे उपबर्हणजन्मकथनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ बभूव काले बालश्चक्रमेण पञ्चहायनः ॥
जातिस्मरो ज्ञानयुक्तः पूर्वमन्त्रस्मृतः सदा ॥ १ ॥ गीयते स ततं कृष्णयशो नाम गुणादिकम् ॥ क्षणरोदिति नृत्येन पुलकाञ्चितविग्रहः ॥ २ ॥
कृष्णसम्बन्धिनीं गाथां शृणोति यत्र तत्र वै ॥ तत्सम्बन्धिपुराणञ्च तत्र तिष्ठति बालकः ॥ ३ ॥ धूलिधूसरसर्वाङ्गो धूलिनैवेद्यमीप्सितम् ॥
धूलिषु प्रतिमां कृत्वा धूलिना पूजयेद्भरिम् ॥ ४ ॥ पुत्रमाह्वयते माता प्रातराशायचेन्मुने ॥ हरिं संपूजयामीति मातरं संवदेत्पुनः ॥ ५ ॥ ॥
शौनक उवाच ॥ ॥ किन्नाम बालकस्यास्य जन्मन्यत्र बभूव ह ॥ व्युत्पत्त्या संज्ञया वापि तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ६ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥
अनावृष्ट्यवशेषे च काले बालो बभूव ह ॥ नारददौ जन्मकाले तेनायं नारदाभिधः ॥ ७ ॥ ददाति नारं ज्ञानञ्च बालकेभ्यश्च बालकः ॥ जाति
स्मरो महाज्ञानी तेनायं नारदाभिधः ॥ ८ ॥ वीर्येण नारदस्यैव बभूव बालको मुने ॥ मुनीन्द्रस्य वरेणैव तेनायं नारदाभिधः ॥ ९ ॥ ॥
शौनक उवाच ॥ ॥ शिशुनाम च विज्ञातं व्युत्पत्त्या च यथोचितम् ॥ मुनीन्द्रस्य कथं नाम नारदश्चेति मंगलम् ॥ १० ॥ ॥
सौतिरुवाच ॥ ॥ अपुत्रकायविप्राय धर्मपुत्रो नरो मुनिः ॥ ददौ पुत्रं कश्यपाय तेनायं नारदाभिधः ॥ ११ ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥
अधुना नाम व्युत्पत्तिः श्रुता सौते शिशोरपि ॥ शूद्रयो नौ ब्रह्मपुत्रः कथं स नारदाभिधः ॥ १२ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ कल्पान्तरे ब्रह्म
कण्ठाद्बभूवुर्बहवो नराः ॥ नरान्ददौ तत्कण्ठञ्च तेन तन्नरदं स्मृतम् ॥ १३ ॥ ततो बभूव बालश्च नरदात्कण्ठदेशतः ॥ अतो ब्रह्मनाम चक्रेना

ब्र. खं.
अ० २१

॥ ३२ ॥

रदश्चेतिमंगलम् ॥ १४ ॥ साम्प्रतंशिशुवृत्तान्तंसावधानंनिशामय ॥ उपालम्भरहस्येनविशिष्टंकिंप्रयोजनम् ॥ १५ ॥ ववृधेगोपि
 काबालोविप्रगेहेदिनेदिने ॥ सपुत्रांपालितांचक्रेब्राह्मणः स्वसुतांयथा ॥ १६ ॥ एतस्मिन्नन्तरेविप्राआययुर्विप्रमन्दिरम् ॥ शिशवःपञ्चव
 र्णीयामहातेजस्विनोयथा ॥ १७ ॥ प्रच्छन्नंहतवन्तश्चगीष्ममध्याह्नभास्करम् ॥ मधुपर्कादिकंदत्त्वातात्रनामगृहीद्विज ॥ १८ ॥ फलमू
 लादिकंकालेचत्वारोमुनिपुङ्गवाः ॥ विप्रदत्तंभुजिरेतच्छेषंभुजेशिशुः ॥ १९ ॥ चतुर्थकोमुनिस्तस्मैकृष्णमन्त्रंददौमुदा॥तेषांदासःस
 बभूवद्विजस्यमातुराज्ञया ॥ २० ॥ एकदाशिशुमाताचगच्छन्तीनिशिवर्त्मनि ॥ ममारसर्पदष्टाचतत्क्षणंस्मरतीहरिम् ॥ २१ ॥ सद्योजगा
 मवैकुण्ठंविष्णुयानेनसासती ॥ विष्णुपार्षदसंयुक्तासद्रत्ननिर्मितेनच ॥ २२ ॥ प्रातर्बालोद्विजैःसार्धंप्रययौविप्रमन्दिरात् ॥ तत्त्वज्ञानंद
 दुस्तस्मैब्राह्मणाश्चकृपालवः ॥ २३ ॥ ब्रह्मपुत्राःशिशुंत्यक्तास्वस्थानंप्रययुःकिल ॥ महाज्ञानीशिशुस्तस्थौगंगातीरेमनोहरे ॥ २४ ॥
 तत्रस्नात्वाविप्रदत्तंविष्णुमंत्रंजजापसः ॥ क्षुत्पिपासारोगशोकहरंवेदेषुदुर्लभम् ॥ २५ ॥ महारण्येचघोरेचअश्वत्थमूलसन्निधौ ॥ कृत्वा
 योगासनंतस्थौसुचिरंतत्रबालकः ॥ २६ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ कंमन्त्रंबालकःप्रापकुमारेणचधीमता ॥ दत्तंपरंश्रीहरेश्च तद्भ
 वान्वक्तुमर्हति ॥ २७ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ कृष्णेनदत्तोगोलोकेकृपयाब्रह्मणेपुरा ॥ द्वाविंशत्यशरोमन्त्रोवेदेषुचसुदुर्लभः॥२८॥
 तच्चब्रह्माददौभक्त्याकुमारायचधीमते ॥ कुमारेणसदत्तश्चमन्त्रश्चशिशवेद्विज ॥ २९ ॥ ॐश्रीनमोभगवतेरासमण्डलेश्वराय ॥ श्रीकृ
 ष्णायस्वाहेतिचमन्त्रोऽयंकल्पपादपः ॥ ३० ॥ महापुरुषस्तोत्रंअपूर्वोक्तंकवचंचयत् ॥ अस्यौपयौगिकंध्यानंसामवेदोक्तमेवच
 ॥ ३१ ॥ तेजोमण्डलरूपेचमूर्यकोटिसमप्रभे ॥ योगिभिर्वाञ्छितंध्यानेयोगैःसिद्धगणैःसुरैः ॥ ३२ ॥ ध्यायन्तेवैष्णवरूपं तदभ्यन्त
 रसन्निधौ ॥ अतीवकमनीयानिर्वचनीयंमनोहरम् ॥ ३३ ॥ नवीनजलदश्यामंशरत्नंपंकजलोचनम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यंपक्वविम्बा
 धिकाधरम् ॥ ३४ ॥ मुक्तापंक्तिविनिन्दैकदन्तपंक्तिमनोहरम् ॥ सस्मितंमुरलीन्यस्तहस्तावलम्बनेनच ॥ ३५ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यं
 लीलाधाममनोहरम् ॥ चन्द्रलक्षप्रभाजुष्टंपुष्टश्रीयुक्तविग्रहम् ॥ ३६ ॥ त्रिभंगभंगिवायुक्तंद्विभुजंपीतवाससम् ॥ रत्नकेयूरवलयरत्ननूप

ब्र. वै.
॥ ३३ ॥

रभूषितम् ॥ ३७ ॥ रत्नकुण्डलयुग्मेनगण्डस्थलविराजितम् ॥ मयूरपुच्छचूडंचरत्नमालाविभूषितम् ॥ ३८ ॥ शोभितंजानुपर्यन्तं
मालतीवनमालया ॥ चन्दनोक्षितसर्वांगभक्तानुग्रहकारकम् ॥ ३९ ॥ मणिनाकौस्तुभेन्द्रेणवक्षस्थलसमुज्ज्वलम् ॥ वीक्षितंगोपि
काभिश्चशश्वद्रीडितलोचनैः ॥ ४० ॥ स्थिरयौवनयुक्ताभिर्वेष्टिताभिश्चसन्ततम् ॥ भूषणैर्भूषिताभिश्चराधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ ४१ ॥
ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्चपूजितंवन्दितंस्तुतम् ॥ किशोरंराधिकाकान्तंशान्तरूपंपरात्परम् ॥ ४२ ॥ निर्लिप्तंसाक्षिरूपंचनिर्गुणंप्रकृतेःपरम् ॥
ध्यायेत्सर्वेश्वरंतंचपरमात्मानमीश्वरम् ॥ ४३ ॥ इदंतेकथितंध्यानंस्तोत्रंचकवचंचमुने ॥ मन्त्रौपयौगिकंसत्यंमन्त्रश्चकल्पपादपः ॥ ४४ ॥
साम्प्रतंबालकस्तस्थौध्यानस्थस्तत्रशौनक ॥ दिव्यंवर्षसहसंचनिराहारःकृशोदरः ॥ ४५ ॥ शक्तिमान्परिपुष्टश्चसिद्धमन्त्रप्रभावतः ॥
ददर्शबालकोध्यानेदिव्यलोकंचबालकम् ॥ ४६ ॥ रत्नसिंहासनस्थंचरत्नभूषणभूषितम् ॥ किशोरवयसंश्यामंगोपवेशंचसस्मितम् ॥ ४७ ॥
गोपैर्गोपांगनाभिश्चवेष्टितंपीतवाससम् ॥ द्विभुजंमुरलीहस्तंचन्दनेनविचर्चितम् ॥ ४८ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्चस्तूयमानंपरात्परम् ॥
दृष्ट्वाचमुचिरंशान्तंशान्तश्चगोपिकासुतः ॥ ४९ ॥ विररामचशोकात्तोयदातद्रष्टुमक्षमः ॥ रुरोदाश्चत्थमूलेचनदृष्ट्वाबालकंशिशुः
॥ ५० ॥ बभूवाकाशवाणीतिरुदन्तंबालकंप्रति ॥ सत्यंप्रबोधयुक्तंचहितमेवमिताक्षरम् ॥ ५१ ॥ सकृद्यदृशितंरूपंतदेवनाधुनापुनः ॥
अपिपक्वकषायाणांदुर्दर्शंचकुयोगिनाम् ॥ ५२ ॥ एतस्मिन्विग्रहेऽतीतेसंप्राप्तेदिव्यविग्रहे ॥ पुनर्द्रक्ष्यसिगोविन्दंजन्ममृत्युहरंहरिम् ॥ ५३ ॥
इति श्रुत्वाबालकश्चविरराममुदान्वितः ॥ कालेतत्याजतीर्थंचतनुंकृष्णहृदिस्मरन् ॥ ५४ ॥ नेदुर्दुन्दुभयःस्वर्गेपुष्पवृष्टिर्बभूवह ॥ बभू
वशापमुक्तश्चनारदश्चमहामुनिः ॥ ५५ ॥ तनुंत्यक्तासजीवश्चविलीनोब्रह्मविग्रहे ॥ बभूवप्राक्तनान्नित्यः कालभेदेतिरोहितः ॥ ५६ ॥
आविर्भावस्तिरोभावःस्वेच्छयान्नित्यदेहिनाम् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिर्भक्तानांनास्तिशौनक ॥ ५७ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणे
ब्रह्मखण्डेसौतिशौनकसंवादेनारदशापविमोचनंनमैकार्विशोध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ कतिकल्पान्तरेऽतीते
स्रष्टुःसृष्टिविधौपुनः ॥ मरीचिमिश्रैर्गुनिभिःसार्द्धंकण्ठाद्भवसः ॥ १ ॥ विधेर्नरदनाग्नश्चकण्ठदेशाद्भवसः ॥ नारदश्चेतिवि

ब्र. खं.
अ० २२

॥ ३३ ॥

ख्यातोमुनीन्द्रस्तेनहेतुना ॥ २ ॥ यःपुत्रश्चेतसोधातुर्बभूवमुनिपुंगवः ॥ तेनप्रचेताइतिचनामचक्रेपितामहः ॥ ३ ॥ बभूव
 धातुर्यःपुत्रःसहसादक्षपार्श्वतः ॥ सर्वकर्मणिदक्षश्चेतेनदक्षःप्रकीर्तितः ॥ ४ ॥ वेदेषुकर्दमःशब्दच्छायायांवर्त्ततेस्फुटः ॥ बभूव
 कर्दमाद्बालःकर्दमस्तेनकीर्तितः ॥ ५ ॥ तेजोभेदेमरीचिश्चवेदेषुवर्त्ततेस्फुटम् ॥ जातःसद्योऽतितेजस्वीमरीचिस्तेनकीर्तितः ॥ ६ ॥
 क्रतुसंघश्चबालेनकृतोजन्मान्तरेऽधुना ॥ ब्रह्मपुत्रेऽपितन्नामक्रतुरित्यभिधीयते ॥ ७ ॥ प्रधानांगंमुखंधातुस्ततोजातश्चबालकः ॥ इरस्तेज
 स्विवचनोऽप्यंगिरास्तेनकीर्तितः ॥ ८ ॥ अतितेजस्विनिभृगुर्वर्त्ततेनाग्निशौनक ॥ जातःसद्योऽतितेजस्वीभृगुस्तेनप्रकीर्तितः ॥ ९ ॥
 बालोऽप्यरुणवर्णश्चजातःसद्योऽतितेजसा ॥ प्रज्वलन्नुर्ध्वतपसाचारुणिस्तेनकीर्तितः ॥ १० ॥ हंसाआत्मवशायस्ययोगेनयोगिनोभ्रुवम् ॥
 बालःपरमयोगीन्द्रस्तेनहंसीप्रकीर्तितः ॥ ११ ॥ वशीभूतश्चशिष्यश्चजातःसद्योहिबालकः ॥ अतिप्रियश्चधातुश्चवशिष्ठस्तेनकीर्ति
 तः ॥ १२ ॥ सन्ततंयस्ययत्नश्चतपःसुबालकस्यच ॥ प्रकीर्तितोयतिस्तेनसंयतःसर्वकर्मसु ॥ पुलस्तपःसुवेदेषुवर्त्ततेहःस्फुटेऽपिच ॥
 ॥ १३ ॥ स्फुटस्तपःसमूहश्चपुलहस्तेनबालकः ॥ पुलस्तपःसमूहश्चयस्यास्तिपूर्वजन्मनाम् ॥ तपःसंघस्वरूपश्चपुलस्त्यस्तेन
 बालकः ॥ १४ ॥ त्रिगुणायांप्रकृत्यांत्रिविष्णावश्चप्रवर्त्तते ॥ तयोर्भक्तिःसमायस्यतेनबालोऽत्रिरुच्यते ॥ १५ ॥ जटावह्निशिखारू
 पाःपञ्चसन्तिचमस्तके ॥ तपस्तेजोभवायस्यसचपञ्चशिखःस्मृतः ॥ १६ ॥ अपान्तरतमेदेशेतपस्तेपेऽन्यजन्मनि ॥ अपान्तरतमाना
 मशिशोस्तेनप्रकीर्तितम् ॥ १७ ॥ स्वयंतपःसमाप्नोतिवाहयेत्प्रापयेत्परान् ॥ वोढुंसमर्थस्तपसिवोढुस्तेनप्रकीर्तितः ॥ १८ ॥
 तपसस्तेजसाबालोदीप्तिमान्सततंमुने ॥ तपःसुरोचतेचित्तरुचिस्तेनप्रकीर्तितः ॥ १९ ॥ कोपकालेबभूवुर्येसष्टुरेकादशस्मृताः ॥
 रोदनादेवरुद्राश्चकोपितास्तेनहेतुना ॥ २० ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ रुद्रेष्वेकतमोबालोमहेशइतिमेभ्रमः ॥ भवान्पुराणतत्त्वज्ञः
 सन्देहंछेतुमर्हति ॥ २१ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ विष्णुःसत्त्वगुणःपाताब्रह्मास्रष्टारजोगुणः ॥ तमोगुणास्तेरुद्राश्चदुर्निवाराभयं
 कराः ॥ २२ ॥ कालाग्निरुद्रःसंहर्त्तातेष्वेकःशंकरांशकः ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपश्चशिवश्चशिवदःसताम् ॥ २३ ॥ अन्येकृष्णस्यचक

ब्र. वै.

॥ ३४ ॥

लास्तावंशौविष्णुशंकरौ ॥ समौसत्त्वस्वरूपौद्वौपरिपूर्णतमस्यच ॥ २४ ॥ उक्तंरुद्रोद्भवेकालेकथंविस्मरसिद्धिज ॥ माययामोहि
 ताःसर्वेषुनीनाञ्चमतिभ्रमः ॥ २५ ॥ सनकश्चसनन्दश्चतृतीयश्चसनातनः ॥ सनत्कुमारोभगवांश्चतुर्थोब्रह्मणःसुतः ॥ २६ ॥ ब्रह्मा
 स्रष्टुंपूर्वपुत्रानुवाचतेनसेहिरे ॥ तेनप्रकोपितोधातारुद्राःकोपोद्भवामुने ॥ २७ ॥ सनकश्चसनन्दश्चतौद्रावानन्दवाचकौ ॥ आनन्दितौ
 चबालौद्वौभक्तिपूर्णतमौसदा ॥ २८ ॥ सनातनश्चश्रीकृष्णोनित्यःपूर्णतमःस्वयम् ॥ तद्भक्तस्तत्समःसत्यंतेनबालःसनातनः ॥
 ॥ २९ ॥ सनत्तुनित्यवचनःकुमारःशिशुवाचकः ॥ सनत्कुमारंतेनेममुवाचकमलोद्भवः ॥ ३० ॥ ब्रह्मणोबालकानाञ्चव्युत्पत्तिःकथि
 तामुने ॥ साम्प्रतंनारदाख्यानंश्रूयताञ्चयथाक्रमम् ॥ ३१ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मपुत्रव्युत्पत्ति
 कथनंनामद्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ स्रष्टासृष्टिविधानेननियोज्यसर्वबालकान् ॥ नार
 दंप्रेरयामाससृष्टिकर्तुंशौनक ॥ १ ॥ हितंसत्यंवेदसारंपरिणामसुखावहम् ॥ उवाचनारदंब्रह्मावेदवेदांगपारगम् ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 एहिवत्सकुलश्रेष्ठनारदप्राणवल्लभ ॥ ज्ञानदीपशिखाज्ञानतिमिरक्षयकारक ॥ ३ ॥ सर्वेषामपिवन्द्यानांजनकःपरमोगुरुः ॥ विद्यादा
 तामन्त्रदाताद्वौसमौचपितुःपरौ ॥ ४ ॥ तवाहंजनकःपुत्रविद्यादाताचपालकः ॥ ममाज्ञयाचमत्प्रीत्याकुरुदारपरिश्रमम् ॥ ५ ॥ सचशि
 ष्यःसोऽपिपुत्रोयश्चाज्ञांपालयेद्गुरोः ॥ नक्षेमंतस्यमूढस्ययोगुरोरवचस्करः ॥ ६ ॥ सपण्डितःसचज्ञानीसक्षेमीसचपुण्यवान् ॥ गुरोर्व
 चस्करोयोहिक्षेमंतस्यपदेपदे ॥ ७ ॥ सर्वेषामाश्रमाणाञ्चप्रधानःपुण्यवान्गृही ॥ स्त्रीपुत्रपौत्रयुक्तञ्चमन्दिरंतपसःफलम् ॥ ८ ॥ पितरः
 पूर्वकालेचतिथिकालेचदेवताः ॥ सर्वेगृहस्थमायान्तिनिपानमिवधेनवः ॥ ९ ॥ नित्यंनैमित्तिकंकास्यंकुर्वन्तिगृहिणःसदा ॥ इहएत
 त्सुखंपुण्यंस्वर्गभोगःपरत्रच ॥ १० ॥ जीवन्मुक्तोगृहस्थश्चस्वधर्मपरिपालकः ॥ यशस्वीपुण्यवांश्चैवकीर्तिमान्धनवान्सुखी ॥ ११ ॥ यश
 स्वीकीर्तिमान्योहिमृतोजीवतिसन्ततम् ॥ यशःकीर्तिविहीनोहिजीवन्नपिमृतोहिसः ॥ १२ ॥ ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वानारदोमुनिसत्तमः ॥
 उवाचविनयंभीतःशुष्ककण्ठौष्ठतालुकः ॥ १३ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ एकदावाग्विरोधेनचोभयोस्तातपुत्रयोः ॥ हानिर्बभूवदै

ब्र. खं.

अ० २३

॥ ३४ ॥

वेनमहतीवायशस्करी ॥ १४ ॥ मयाप्राप्तञ्चत्वापाह्वान्वर्षशौद्रमेवच ॥ जन्मकर्मचमच्छापात्त्वमपूज्योभवेभव ॥ १५ ॥ बभूव
 शापोमुक्तोमेकालेतेभविताविधे ॥ दोषायकल्पतेशश्वद्विरोधोनगुणायच ॥ १६ ॥ सपितासगुरुर्बन्धुःसपुत्रःसमधीश्वरः ॥ यःश्रीकृ
 ष्णपादपद्मेदृढांभक्तिञ्चकारयेत् ॥ १७ ॥ असद्वर्त्मनिचाज्ञानाद्वृच्छन्तियदिबालकाः ॥ निवर्त्तयतितानेवसपिताकरुणानिधिः ॥
 ॥ १८ ॥ कारयित्वाकृष्णपादेभक्तित्यागञ्चयःपिता ॥ अन्यस्मिन्विषयेपुत्रंसकिंहन्तप्रवर्त्तयेत् ॥ १९ ॥ दारग्रहोहिदुःखायकेवलंनसु
 खायच ॥ तपःस्वर्गभक्तिमुक्तिकर्मणांव्यवधायकः ॥ २० ॥ योषितस्त्रिविधाब्रह्मन्गृहिणामूढचेतसाम् ॥ साध्वीभोग्याचकुलटास्ताः
 सर्वाःस्वार्थतत्पराः ॥ २१ ॥ परलोकभियासाध्वीतथेहयशसात्मनः ॥ कामस्नेहाच्चकुरुतेभर्तुःसेवांचसन्ततम् ॥ २२ ॥ भोग्याभोगा
 र्थिनीशश्वत्कामस्नेहेनकेवलम् ॥ कुरुतेकान्तसेवाञ्चनचभोगादृतेक्षणम् ॥ २३ ॥ वस्त्रालंकारसम्भोगसुस्निग्धाहारसुत्तमम् ॥ यावत्प्रा
 प्नोतिसाभोग्यातावच्चवशागप्रिया ॥ २४ ॥ कुलाङ्गारसमानारीकुलटाकुलनाशिनी ॥ कपटात्कुरुतेसेवांस्वामिनोनचभक्तिः ॥ २५ ॥
 सदापुंयोगमाशंसुर्मनसामदनातुरा ॥ आहारादधिकंजारंप्रार्थयन्तीनवंनवम् ॥ २६ ॥ जारार्थेस्वपतितातहन्तुमिच्छतिपुंश्चली ॥ तस्यां
 योविश्वसेन्मूढोजीवनंतस्यनिष्फलम् ॥ २७ ॥ कथितायोषितः सर्वाउत्तमाधममध्यमाः ॥ स्वात्मारामाविजानन्तिमनस्तासांनपण्डिताः
 ॥ २८ ॥ हृदयंक्षुरधाराभंशरत्नपद्मोत्सवंमुखम् ॥ सुधासमंसुमधुरं वचनंस्वार्थसिद्धये ॥ २९ ॥ प्रकोपेविषतुल्यंचविश्वासेसर्वनाशन
 म् ॥ दुर्ज्ञेयंतदभिप्रायंनिगूढंकर्मकेवलम् ॥ ३० ॥ सदातासामविनयःप्रबलंसाहसंपरम् ॥ दोषोत्कर्षश्छलोत्कर्षःशश्वन्मायादुर
 त्यया ॥ ३१ ॥ पुंसश्चाष्टगुणःकामःशश्वत्कामोजगद्गुरो ॥ आहारोद्विगुणोनित्यंनैष्ठुर्यंचचतुर्गुणम् ॥ ३२ ॥ कोपःपुंसःषड्गुणश्च
 व्यवसायश्चनिश्चितम् ॥ यत्रेमेदोषनिवहाःकास्थातत्रपितामह ॥ ३३ ॥ काक्रीडाकिंसुखंपुंसोविण्मूत्रमलवेश्मनि ॥ तेजःप्रणष्टंस्मभोगे
 दिवालापेयशःक्षयः ॥ ३४ ॥ धनक्षयोऽतिप्रीतौचात्यासक्तौचवपुःक्षयः ॥ साहित्येपौरुषंनष्टंकलहेमाननाशनम् ॥ सर्वनाशश्चविश्वा
 सेब्रह्मत्रारीषुकिंसुखम् ॥ ३५ ॥ यावद्धनीचतेजस्वीसश्रीकोयोग्यतापरः ॥ पुमान्नारींशकीर्तुंसमर्थस्तावदेवहि ॥ ३६ ॥ रोगिणंनि

ब्र. वै.

॥ ३५ ॥

र्द्धनंवृद्धं योषिद्वैप्रेक्षतेऽप्रियम् ॥ लोकाचारभयात्तस्मै ददात्याहारमल्पकम् ॥ ३७ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं ब्रह्मन्नात्मागमो यथा ॥ सर्वजाना
 सिसर्वज्ञस्वात्मारामेश्वरो भवान् ॥ ३८ ॥ अनुग्रहं कुरु विभो विदायं देहि साम्प्रतम् ॥ कृष्णभक्तिप्रार्थयामित्वयि कल्पतरोः परे ॥ ३९ ॥
 इत्युक्तानारदस्तत्र धृत्वा तात पदाम्बुजम् ॥ आज्ञायया चेपितरं गन्तुं तपसि मङ्गले ॥ ४० ॥ कृताञ्जलिपुटो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥
 कृत्वा प्रदक्षिणं तत्वा ब्रह्माणं गन्तुमुद्यतः ॥ ४१ ॥ गच्छन्तं तनयं दृष्ट्वा विधाता जगतां मुने ॥ रुरोदोच्चैर्मुक्तकण्ठं महासांसारिको यथा ॥ ४२ ॥
 करे धृत्वा समालिङ्ग्य चुचुम्ब च पुनः पुनः ॥ चिरं वक्षसि कृत्वा च वासयामास जानुनि ॥ ४३ ॥ स्वात्मारामेश्वरो ब्रह्मा योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥
 भेदं सोढुं न शक्तो भूद्विच्छेदो दुःसहो नृणाम् ॥ ४४ ॥ कातरः पुत्रभेदेन मोहितो विष्णुमायया ॥ शोकात्तो वक्तुमारं भेसुतं सम्बोध्य शौनक
 ॥ ४५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे ब्रह्मनारदसंवादे त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ श्रीब्रह्मो
 वाच ॥ ॥ त्वं गच्छ तपसे वत्स किमेसंसारकर्मणि ॥ अहं यास्यामि गोलोकं विज्ञातुं कृष्णमीश्वरम् ॥ १ ॥ सनकश्च सनन्दश्च तृ
 तीयश्च सनातनः ॥ सनत्कुमारो नीरागश्चतुर्थः पुत्र एव च ॥ २ ॥ यतीहं सीचारुणिश्च वोदुः पञ्च शिखस्तथा ॥ पुत्रास्तपस्विनः सर्वे किमे
 संसारकर्मणि ॥ ३ ॥ वचस्करोमरीचिर्मे अङ्गिराश्च भृगुस्तथा ॥ रुचिरत्रिः कर्दमश्च प्रचेताश्च क्रतुर्मनुः ॥ ४ ॥ वसिष्ठो वशगः शश्वत्सर्वेषु
 च सुतेषु च ॥ अन्येऽविवेकिनोऽसाध्याः किमेसंसारकर्मणि ॥ ५ ॥ निबोध वत्स वक्ष्यामि वेदोक्तं वचनं शुभम् ॥ पारम्पर्यक्रमपरंचतुर्व
 र्गफलप्रदम् ॥ ६ ॥ धर्मार्थकाममोक्षांश्च सर्वे वाञ्छन्ति पण्डिताः ॥ वेदप्रणिहिताने तान्संभासु मुनिशंसितान् ॥ ७ ॥ वेदप्रणिहितो धर्मो
 ह्यधर्मस्तद्विपर्ययः ॥ आदौ विप्रो यज्ञसूत्रं परिधाय सुखं सुखी ॥ ८ ॥ समधीत्यत तो वेदान्ददाति गुरुदक्षिणाम् ॥ ततः प्रकृष्टकुलजां सुवि
 नीतां समुद्रहेत् ॥ ९ ॥ सा साध्वी कुलजाया च पतिसेवासु तत्परा ॥ सद्देशदुर्विनीता च संभवन्न कदाचन ॥ आकरे पद्मरागाणां जन्मकाचमणेः
 कुतः ॥ १० ॥ असद्देशप्रसूताया पित्रोर्दोषेण नारद ॥ दुर्विनीता च सा दुष्टा स्वतन्त्रा सर्वकर्मसु ॥ ११ ॥ न वत्स दुष्टाः सर्वाश्च योषितः कमला
 कलाः ॥ स्वर्वेश्यांशाश्च कुलटा असद्देशसमुद्भवाः ॥ १२ ॥ निर्गुणस्वामिनं साध्वीसेवते च प्रशंसति ॥ न सेवते च कुलटा प्रियं निन्दति

ब्र. स्व.

अ० २४

॥ ३५ ॥

सद्गुणम् १३ ॥ साधुः सद्गुणजांकन्यां प्रयत्नेन परिग्रहेत् ॥ तस्यां पुत्रान्समुत्पाद्य वृद्धस्तुतपसे व्रजेत् ॥ १४ ॥ वरं हुतवहेवासः सर्पवक्त्रे च कण्ठके ॥
 एतेभ्यो दुःखदोवासः स्त्रियादुर्मुखया सह ॥ १५ ॥ मत्तोधीतस्त्वया वेदो मद्यश्च गुरुदक्षिणाम् ॥ पुत्रदेहीदमेव ह कुरुदारपरिग्रहम् ॥ १६ ॥
 वत्सत्वं कुलजातां च पूर्वपत्नीं च मालतीम् ॥ विवाहं कुरु कल्याणकल्याणे च दिनेन च ॥ १७ ॥ मनुवंशोद्भवस्येह संजयस्य गृहे सती ॥
 त्वत्कृते जन्मलब्ध्वा च कुरुते भारते तपः ॥ १८ ॥ गृहीष्वपरमं रत्नमालाञ्च कमलाकलाम् ॥ भारतेन भवेद्द्वयार्थजनानां तपसः फलम् ॥
 ॥ १९ ॥ आदौ भवेद्गृहीलोको ज्ञानप्रस्थस्ततः परम् ॥ ततस्तपस्वी मोक्षाय क्रम एष श्रुतौ श्रुतः ॥ २० ॥ वैष्णवानां हरिर्चार्तपस्या च
 श्रुतौ श्रुता ॥ २१ ॥ वैष्णवत्वं गृहेतिष्ठ कुरु कृष्णपदार्चनम् ॥ अन्तर्बाह्ये हरिर्यस्य तस्य किं तपसा सुत ॥ २२ ॥ नान्तर्बाह्ये हरिर्य
 स्य तस्य किं तपसान्व ॥ तपसा हरिराराध्यो नान्यः कश्चन विद्यते ॥ २३ ॥ यत्र तत्र कृतं कृष्णसेवनं परमं तपः ॥ वत्समद्वचनेनैव गृ
 हे स्थित्वा हरिं भज ॥ २४ ॥ गृही भव मुनिश्रेष्ठ गृहिणां सर्वदा सुखम् ॥ कामिन्यां सुखसम्भोगः स्वर्गभोगसमो मतः ॥ २५ ॥
 तद्दर्शनमुपस्पर्शं वाञ्छन्त्येव मुमुक्षवः ॥ सर्वस्पर्शसुखात्स्त्रीणामुपस्पर्शसुखं परम् ॥ २६ ॥ ततः सुखतमे पुत्रदर्शनं स्पर्शनं मुने ॥
 सर्वेभ्यः प्रेयसीकान्ताप्रियातेन प्रकीर्तिता ॥ २७ ॥ पुत्रप्रयोजनाकान्ताशतकान्ताप्रियः सुतः ॥ नास्ति पुत्रात्परो बन्धुर्नास्ति पुत्रात्परः
 प्रियः ॥ २८ ॥ सर्वेभ्यो जयमन्विच्छेत् पुत्रादेकात्पराजयम् ॥ न चात्मनि प्रियोऽर्थश्च तस्मादपि सुतः प्रियः ॥ २९ ॥ अतः प्रियतमे पुत्रेन्य
 सेदात्मपरं धनम् ॥ इत्येवमुक्त्वा स ब्रह्मा विरराम च शौनक ॥ उवाच वचनं तातं नारदो ज्ञानिनां वरः ॥ ३० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
 स्वयं विज्ञाय सर्वार्थं स्वपुत्रं वेददर्शने ॥ प्रवर्तयत्यसन्मार्गं सदया लुः कथं पिता ॥ ३१ ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वं संसारमतिनश्वरम् ॥ जलरेखा
 यथामिथ्या तथा ब्रह्म जगन्नयम् ॥ ३२ ॥ विहाय हरिदास्यश्च विषये यन्मनश्चलम् ॥ दुर्लभं मानवं जन्ममाभूत्तन्निष्फलं क्वचित् ॥ ३३ ॥
 कावाकस्य प्रिया पुत्रो बन्धुः कोवाभवाणं वै ॥ कर्मोर्मिभिर्योजना च तदपायो वियोजना ॥ ३४ ॥ सुकर्मकारयेद्यो हितन्मित्रं स पिता गुरुः ॥
 दुर्बुद्धिजनयेद्यो हिसरिपुः स्यात्कथं पिता ॥ ३५ ॥ इत्येवं कथितं तात वेदबीजं यथागमम् ॥ ध्रुवं तथापि कर्तव्यं तवाज्ञापरिपालनम् ॥ ३६ ॥

त्र. वै.
॥ ३६ ॥

आदौयास्यामिभगवन्नरनारायणाश्रमम् ॥ नारायणकथांश्रुत्वाकरिष्येदारसंग्रहम् ॥ ३७ ॥ इत्येवमुक्तासमुनिर्विररामपितुः
पुरः ॥ पुष्पवृष्टिस्तदुपरितत्क्षणेनबभूवह ॥ ३८ ॥ क्षणंपितुःपुरःस्थित्वानारदोमुनिसत्तमः ॥ उवाचचपुनर्वेदं वचनंमङ्गलप्रदम् ॥
॥ ३९ ॥ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ ॥ देहिमेकृष्णमन्त्रंचयन्मनोवाञ्छितंमम ॥ तत्सम्बन्धिचयज्ज्ञानंयत्रतद्गुणवर्णनम् ॥ ४० ॥
ततःपश्चात्करिष्यामित्वत्प्रीत्यादारसंग्रहम् ॥ मानसेपरिपूर्णेचकार्य्यकर्तुंपुमान्मुखी ॥ ४१ ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाप्रहृष्टःकमलोद्भवः ॥
उवाचपुनरेवेदंपुत्रंज्ञानविदांवरः ॥ ४२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ पत्युर्मन्त्रंपितुर्मन्त्रंनगृह्णीयाद्विचक्षणः ॥ विविक्ताश्रमिणांचैवनम
न्त्रः सुखदायकः ॥ ४३ ॥ निषेकाल्लभ्यतेमन्त्रोगुरुर्भर्ताचकामिनी ॥ विद्यासुखंभयंदुःखंपुरुषैःस्वेच्छयानच ॥ ४४ ॥ महेश्वरस्त
वगुरुःप्राक्तनोनःपुरातनः ॥ गच्छवत्सशिवंशान्तंशिवदंज्ञानिनांगुरुम् ॥ ४५ ॥ ततएवभवान्मन्त्रंज्ञानंलब्ध्वापुरातनात् ॥ नारायण
कथांश्रुत्वाशीघ्रमागच्छमद्गुहम् ॥ ४६ ॥ इत्युक्ताजगतांधाताविररामचशौनक ॥ प्रणम्यपितरंभक्त्याशिवलोकंययौमुनिः ॥ ४७ ॥
इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मनारदोक्तसंसारसुखासुखवर्णनंनामचतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥
॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ क्षणेनविप्रप्रवरोमुदान्वितोजगामशम्भोःसदनंमनोहरम् ॥ ऊर्ध्वध्रुवाद्योजनलक्ष्मीप्सितंमहार्हरत्नौघवि
निर्मितंमहत् ॥ १ ॥ निराश्रयेयोगबलेनशम्भुनाधृतंविचित्रंविविधालयान्वितम् ॥ दृष्टुंसुपुण्याशयसाधकैर्वैर्मुनीन्द्रवर्यैःपरिपूरितंशु
भम् ॥ २ ॥ मयूखशून्यंरविचन्द्रयोर्मुनेहुताशनैर्वैष्टितमेवकेवलम् ॥ प्राकाररूपैरतिरिक्तवर्द्धितैरुच्चैरसंख्याप्रमितैः शिखोज्ज्वलैः ॥
॥ ३ ॥ पुरंवरंयोजनलक्षविस्तृतंत्रिकोटिरत्नेन्द्रगृहान्वितंसदा ॥ विराजितंहीरकसारनिर्मितैश्चित्रैर्विचित्रैर्विविधैर्मनोहरैः ॥ ४ ॥
माणिक्यमुक्तामणिदर्पणैर्युतंनस्वप्रदृष्टद्विजविश्वकर्मणः ॥ आकल्पमेकैःशिवसेवितैर्जनैर्निषेवितंसन्ततमेवशौनक ॥ ५ ॥ सिद्धैर्नियु
क्तंशतकोटिलक्षैस्त्रिकोटिलक्षैश्चयुतंस्वपार्षदेः ॥ युक्तंत्रिलक्षैर्विकटैश्चभैरवैःक्षेत्रैश्चतुर्लक्षशतैश्चवेष्टितम् ॥ ६ ॥ सुरदुर्गैर्वेष्टितमेवसन्ततं
मन्दारवृक्षप्रवरैःसुपुष्पितैः ॥ विराजितंसुन्दरकामधेनुभिर्यथाबलाकाशतकैर्नभस्तलम् ॥ ७ ॥ दृष्ट्वासुनिर्विस्मयमापमानसेकिन्नात्र

त्र. खं.
अ० २५

॥ ३६ ॥

चित्रं सुरयोगिनांगुरौ ॥ लोकं त्रिलोकाच्च विलक्षणं परं भीमृत्युरोगार्तिजराहरं वरम् ॥ ८ ॥ दूरे सभामण्डलमध्यगं शिवंदर्शशान्तं शिवंद
मनोहरम् ॥ पद्मत्रिनेत्रं विधुपञ्चवक्त्रकंगङ्गाधरं निर्मलचन्द्रशेखरम् ॥ ९ ॥ प्रतप्तहेमाभजटाधरं विभुं दिगम्बरं शुभ्रमनन्तमक्षरम् ॥ मन्दाकि
नीपुष्करबीजमालयाकृष्णेतिनामैवमुदाजपन्तम् ॥ १० ॥ सुनीलकण्ठं भुजगेन्द्रमण्डितं योगीन्द्रसिद्धेन्द्रमुनीन्द्रवन्दितम् ॥ सिद्धेश्वरं सि
द्धविधानकारणं मृत्युं जयं कालयमानं तत्कारकम् ॥ ११ ॥ प्रसन्नहास्यास्य मनोहरं वरं विश्वाश्रयाणां शिवंदं वरप्रदम् ॥ सदाशुतोषं भवरोगवर्जितं
भक्तप्रियं भक्तजनैकबन्धुम् ॥ १२ ॥ गत्वा समीपं मुनिरेष शूलिनं ननाम मूर्धापुलकाङ्कविग्रहः ॥ वीणां त्रितन्त्रीं कणयन् पुनर्जगौ कृष्णं स तुष्टा
वकलं सुकण्ठः ॥ १३ ॥ दृष्ट्वा मुनीन्द्रप्रवरञ्च सस्मितं विधेः सुतं वेदविदां वरिष्ठम् ॥ योगीन्द्रसिद्धेन्द्रमहर्षिभिः सह हर्षेण पीठादुदपश्य दीश्व
रः ॥ १४ ॥ ददौ च तस्मै मुनये ससंभ्रमादालिङ्गनञ्चाशिष्यमासनादिकम् ॥ पप्रच्छ भद्रागमनप्रयोजनं तपोधनं तपसाञ्च शौनक ॥ १५ ॥ स द्र
त्नसिंहासनमुन्दरे परश्चोवासशम्भुर्वरपार्षदैः सह ॥ नोवासधा तुस्तनयः कृताञ्जलिस्तुष्टावभक्त्या प्रणतः प्रभुं द्विज ॥ १६ ॥ गन्धर्वराजेन कृ
तेन नारदस्तोत्रेण रम्येण शुभप्रदेन च ॥ स्तुत्वा प्रणामं पुनरेव कृत्वा भवाज्ञो वासभवस्य वामतः ॥ १७ ॥ चकार तत्रैव निवेदनं शिवेमनोऽभि
लाषं निजकामपूरके ॥ श्रुत्वा मुनेस्तद्वचनं कृपानिधिर्दुतं प्रतिज्ञाय चकार चोमिति ॥ १८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे सौतिशौ
नकसंवादे कैलासप्रतिनारदागमनं नाम पञ्चविंशतितमोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ हरिस्तोत्रञ्च कवचं मन्त्रं
पूजाविधिं परम् ॥ हरं ययाचे देवर्षिर्ध्यानञ्च ज्ञानमेव च ॥ १ ॥ स्तोत्रं च कवचं मन्त्रं ध्यानं पूजाविधितथा ॥ तत्प्राक्तनीयज्ञानं च ददौ तस्मै मह
ेश्वरः ॥ २ ॥ सर्वप्राप्य मुनिश्रेष्ठः परिपूर्णमनोरथः ॥ उवाच न गतो भक्त्या गुरुं प्रणतवत्सलम् ॥ ३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ आह्निकं
ब्राह्मणानां च वद वेदविदां वर ॥ स्वधर्मपालनं नित्यं यतो भवति नित्यशः ॥ ४ ॥ ॥ श्रीमहेश्वर उवाच ॥ ॥ ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय ब्रह्म
रन्ध्रस्थपङ्कजे ॥ सूक्ष्मे सहस्रपत्रे स्वे निर्मले ग्लानि वर्जिते ॥ ५ ॥ रात्रिवासं परित्यज्य गुरुं तत्रैव चिन्तयेत् ॥ व्याख्यामुद्राकरं प्रीतं सस्मितं
शिष्यवत्सलम् ॥ ६ ॥ प्रसन्नवदनं शान्तं परितुष्टं निरन्तरम् ॥ साक्षाद्ब्रह्मस्वरूपं च परमं चिन्तयेत् सदा ॥ ७ ॥ ध्यात्वेवं गुरुमाराध्य ह
तपस्त्रे निर्मले सिद्धे ॥ सहस्रपत्रे विस्तीर्णे देवमिष्टं विचिन्तयेत् ॥ ८ ॥ यस्य देवस्य यद्वयानं यद्वृषं तद्विचिन्तयेत् ॥ गृहीत्वा तदनुज्ञां च कर्त्त

ब्र. वै.

॥ ३७ ॥

व्यंसमयोचितम् ॥ ९ ॥ आदौ ध्यात्वा गुरुं नत्वा संपूज्य विधिपूर्वकम् ॥ पश्चात्तदा ज्ञानमादाय ध्यायेद्विष्टं प्रपूजयेत् ॥ १० ॥ गुरुप्रदर्शितो
 देवो मन्त्रपूजाविधिर्जपः ॥ न देवेन गुरुर्दृष्टस्तस्माद्देवाद्गुरुः परः ॥ ११ ॥ गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः ॥ गुरुः प्रकृतिरीशाद्या गुरु
 श्रन्द्रोऽनलोरविः ॥ १२ ॥ गुरुर्वायुश्चरुणो गुरुर्माता पिता सुहृत् ॥ गुरुरेव परं ब्रह्म नास्ति पूज्यो गुरोः परः ॥ १३ ॥ अभीष्टदेवे रुष्टे च सम
 थोरक्षणे गुरुः ॥ न समर्थो गुरौ रुष्टे रक्षणे सर्वदेवताः ॥ १४ ॥ यस्य तुष्टो गुरुः शश्वज्जयस्तस्य पदे पदे ॥ यस्य रुष्टो गुरुस्तस्य सर्वनाशश्च सर्वदा
 ॥ १५ ॥ न संपूज्य गुरुदेवो मूढः पूजयेद्ब्रह्मात् ॥ ब्रह्महत्याशतं पापी लभते नात्र संशयः ॥ १६ ॥ सामवेदे च भगवानित्युवाच हरिः
 स्वयम् ॥ तस्माद्भीष्टदेवाच्च गुरुः पूज्यतमः परः ॥ १७ ॥ गुरुमिष्टं स्वयं ध्यात्वा स्तुत्वा वैसाधको मुने ॥ निर्मलं स्थलमासाद्य विष्णुं त्रं
 ह्युत्सृजेन्मुदा ॥ १८ ॥ जलं जलसमीपं च सरन्ध्रं प्राणिसन्निधिम् ॥ देवालयसमीपं च वृक्षमूलं च वर्त्म च ॥ १९ ॥ हलोत्कर्षस्थलं चैव सस्य
 क्षेत्रं च गोष्ठकम् ॥ नदीकन्दरगर्भं च पुष्पोद्यानं च पंकिलम् ॥ २० ॥ ग्रामाद्यभ्यन्तरं चैव नृणां गृहसमीपकम् ॥ शंकुं सेतुं शरवणं शम
 शानं वह्निं सन्निधिम् ॥ २१ ॥ क्रीडास्थलं महारण्यं मंचकायः स्थलं तथा ॥ वृक्षच्छायायुतं स्थानमन्तःप्राण्यवपर्णकम् ॥ २२ ॥ दूर्वा
 स्थानं कुशस्थानं वल्मीकस्थानमेव च ॥ वृक्षारोपणभूमिं च कार्यार्थं च परिष्कृतम् ॥ २३ ॥ एतत्सर्वं परित्यज्य सूर्य्यतापविवर्जितम् ॥
 कृत्वा गर्तं पुरीषं च मूत्रं च परिवर्जयेत् ॥ २४ ॥ पुरीषमूत्रोत्सर्गं च दिवा कुर्यादुदङ्मुखः ॥ पश्चिमाभिमुखो रात्रौ सन्ध्यायां दक्षिणमुखः
 ॥ २५ ॥ मौनी भूत्वा च निश्वासं यथा गन्धो न सञ्चरेत् ॥ त्यक्त्वा मृदासमाच्छाद्य शौचं कुर्याद्विचक्षणः ॥ २६ ॥ कृत्वा तु लोष्टशौचं
 च जलशौचं ततः परम् ॥ मृद्युक्तं तज्जलं चैव तत्प्रमाणं निशामय ॥ २७ ॥ एकालिङ्गे मृदं दद्याद्दामहस्ते च तुष्टयम् ॥ उभयोर्हस्तयोर्द्वैतमूत्र
 शौचं प्रकीर्तितम् ॥ २८ ॥ मूत्रशौचं द्विगुणितं मैथुनानन्तरं यदि ॥ मैथुनानन्तरं यद्दामूत्रशौचं चतुर्गुणम् ॥ २९ ॥ एकालिङ्गे गुदं ति
 स्तथा वामकरे दश ॥ उभयोः सप्तदातव्याः पादः षष्ठेन शुध्यति ॥ ३० ॥ पुरीषशौचं विप्राणां गृहिणामिदमेव च ॥ विधवानां द्विगुणितं
 शौचमेवं प्रकीर्तितम् ॥ ३१ ॥ यतीनां वैष्णवानां च ब्रह्मर्षेर्ब्रह्मचारिणाम् ॥ चतुर्गुणं च गृहिणां तेषां शौचं प्रकीर्तितम् ॥ ३२ ॥
 नोयावदुपनीयेत द्विजः शूद्रस्तथाङ्गना ॥ गन्धलेपक्षयकरं तेषां शौचं प्रकीर्तितम् ॥ ३३ ॥ शौचं क्षत्रविशोश्चैव द्विजानां गृहिणां समम् ॥

ब्र. सं.

अ० २६

॥ ३७ ॥

सर्वज्ञस्य सवशस्य सवकारणम् ॥ २ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ ॥

वै. ब्र.

॥ ३८ ॥

त्यपंचपिण्डानादौधर्मीविचक्षणः ॥ नद्यांनदेकन्दरेवातीर्थेवास्नानमाचरेत् ॥ ५८ ॥ कुर्यात्स्नात्वा तु सङ्कल्पं ततः स्नानं पुनर्मुने ॥ श्रीकृष्ण
 प्रीतिकामश्च वैष्णवानां महात्मनाम् ॥ ५९ ॥ सङ्कल्पो गृहिणां चैव कृतपातकनाशकः ॥ विप्रः कृत्वा तु सङ्कल्पं मृदंगात्रे प्रलेपयेत् ॥ ६० ॥
 वेदोक्तमन्त्रेणानेन देहशुद्धिकृतेनरः ॥ अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुधरे ॥ ६१ ॥ मृत्तिके हरमेपापं यन्मया दुष्कृतं कृतम् ॥ उद्धृता
 सिवराहेण कृष्णेन शतबाहुना ॥ ६२ ॥ आरुह्य मम गात्राणि सर्वपापं प्रमोचय ॥ पुण्यं देहि महाभागे स्नानानुज्ञां कुरुष्व माम् ॥ ६३ ॥ इत्यु
 क्ता च जलेनाभिप्रमाणे मन्त्रपूर्वकम् ॥ चतुर्हस्तप्रमाणां च कृत्वा मण्डलिकां शुभाम् ॥ ६४ ॥ तीर्थान्यावाहयेत्तत्र हस्तं दत्त्वा तपोधन ॥
 यानियानि च तीर्थानि सर्वाणि कथयामिते ॥ ६५ ॥ गङ्गे च यमुने चैव गोदावरिसरस्वति ॥ नर्मदे सिन्धुकावेरिजलेऽस्मिन्सन्निधिकुरु ॥
 ॥ ६६ ॥ नलिनी नन्दिनी सीता मालिनी च महापगा ॥ विष्णुपादाब्जसम्भूता गंगा त्रिपथगामिनी ॥ ६७ ॥ पद्मावती भोगवती स्वर्णरेखा
 च कौशिकी ॥ दक्षा पृथ्वी च सुभगा विश्वकाया शिवामृता ॥ ६८ ॥ विद्याधरी सुप्रसन्ना तथा लोकप्रसाधिनी ॥ क्षेमा च वैष्णवी शान्ता शा
 न्तिदा गोमती सती ॥ ६९ ॥ सावित्री तुलसी दुर्गा महालक्ष्मीः सरस्वती ॥ कृष्णप्राणाधिकाराधालोपासुद्रादितीरतिः ॥ ७० ॥ अहल्या चा
 दितिः संज्ञा स्वधा स्वाहाप्यरुन्धती ॥ शतरूपदेवहूतिरित्याद्याः संस्मरेत्सुधीः ॥ ७१ ॥ स्नात्वा स्नात्वा महापूतः कुर्यात्तु तिलकं बुधः ॥
 बाह्वोर्मूलं ललाटे च कण्ठदेशे च वक्षसि ॥ ७२ ॥ स्नानं दानं तपो होमो देवतापितृकर्म च ॥ तत्सर्वं निष्फलं या तिललाटे तिलकं विना ॥ ७३ ॥
 ब्राह्मणस्तिलकं कृत्वा कुर्यात्सन्ध्याञ्च तर्पणम् ॥ नमस्कृत्य सुरान् भक्त्या गृहं गच्छेन्मुदान्वितः ॥ ७४ ॥ प्रक्षाल्य पादौ यत्नेन धृत्वा धौते च वा
 ससी ॥ मन्दिरं प्रविशेत्प्राज्ञ इत्याह हरिरेव च ॥ ७५ ॥ विना पादक्षालनं यः स्नात्वा विशतिमन्दिरम् ॥ तस्य स्नानादिकं नष्टं जपहोमादिपञ्च
 कम् ॥ ७६ ॥ परिधाय स्निग्धवस्त्रं गृहं च प्रविशेद्ब्रह्मी ॥ रुद्रालक्ष्मीं गृहाद्यातिशयं दत्त्वा सुदारुणम् ॥ ७७ ॥ जङ्घोर्ध्वतश्च यो विप्रः पादौ प्रक्षालये
 द्यदा ॥ तावद्भवति चाण्डालो यावद्ब्रह्मं न पश्यति ॥ ७८ ॥ उपविश्या सने ब्रह्मञ्छुचिराचम्य साधकः ॥ पूजां कुर्यात्तु वेदोक्तां भक्तियुक्तो हि
 संयुतः ॥ ७९ ॥ शालग्रामे मणौ मन्त्रे प्रतिमायां जले स्थले ॥ गोपृष्ठे वा गुरौ विप्रे प्रशस्तमर्चनं हरेः ॥ ८० ॥ सर्वेषु शस्ता पूजा च शालग्रामे च
 नारद ॥ सुराणामेव सर्वेषां यत्राधिष्ठानमेव च ॥ ८१ ॥ स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥ शालग्रामोदकेनैव योऽभिषेकं समाचरेत् ८२ ॥

ब्र. खं.

अ० २६

॥ ३८ ॥

शालग्रामजलंभक्त्या नित्यमश्रातियो नरः ॥ जीवन्मुक्तः स च भवेद्यात्यन्ते कृष्णमन्दिरम् ॥ ८३ ॥ शालग्रामशिलाचक्रं यत्र तिष्ठति
 नारद ॥ स च क्रोभगवांस्तत्र सर्वतीर्थानि निश्चितम् ॥ ८४ ॥ तत्र यो हि मृतो देही ज्ञानाज्ञानेन देवतः ॥ रत्ननिर्मितयानेन स याति श्रीहरेः पदम् ॥
 ॥ ८५ ॥ शालग्रामं विना न्यत्र कः साधुः पूजयेद्भरिम् ॥ कृत्वा तत्र हरेः पूजां परिपूर्णफलं लभेत् ॥ ८६ ॥ पूजाधारश्च कथितः श्रूयतां पूजनक्रमः ॥
 हरेः पूजां बहुमतां कथयामि यथागमम् ॥ ८७ ॥ कश्चिद्दातिहरये चोपचारांश्च षोडश ॥ सुन्दराणि पवित्राणि नित्यं भक्त्या च वैष्णवः ॥ ८८ ॥
 कश्चिद्दादशवस्तूनि पञ्चवस्तूनि कश्चन ॥ येषामेव यथाशक्तिर्भक्तिर्मूलश्च पूजने ॥ ८९ ॥ आसनं वसनं पाद्यमर्घ्यमाचमनीयकम् ॥ पुष्पं
 चन्दनधूपश्च दीपनैवेद्यमुत्तमम् ॥ ९० ॥ गन्धमाल्यं च शय्यां चललितां सुविलक्षणाम् ॥ जलमन्नं च ताम्बूलं साधारं देयमेव च ॥ ९१ ॥
 गन्धान्नतल्पताम्बूलं विना द्रव्याणि द्वादश ॥ पाद्यार्घ्यजलनैवेद्यपुष्पाण्येतानि पञ्च च ॥ ९२ ॥ सर्वाण्येतानि मूलेन दद्यात्साधकसत्तमः ॥
 गुरुपदिष्टं मूलं च प्रशस्तं सर्वकर्मसु ॥ ९३ ॥ आदौ कृत्वा भूतशुद्धिं प्राणायामं ततः परम् ॥ अंगप्रत्यंगयोर्न्यासं मन्त्रन्यासं ततः
 परम् ॥ ९४ ॥ वर्णन्यासं विनिर्वर्त्य चार्घ्यपात्रं विनिर्दिशेत् ॥ त्रिकोणमण्डलं कृत्वा तत्र कूर्मं प्रपूजयेत् ॥ ९५ ॥ जलेनापूर्य्य शंखं च तत्र स
 स्थापयेद्भिजः ॥ जलं संपूज्य विधिवतीर्थान्यावाहयेत्ततः ॥ ९६ ॥ पूजोपकरणं तेन जलेन क्षालयेत्पुनः ॥ ततो गृहीत्वा पुष्पं च कृत्वा यो
 गासनं शुचिः ॥ ९७ ॥ ध्यानेन गुरुदत्तेन ध्यायेत्कृष्णमनन्यधीः ॥ ध्यात्वा पाद्यादिकं सर्वदद्यान्मूलेन साधकः ॥ ९८ ॥ अंगप्रत्यंगदेवं
 च तन्त्रोक्तं पूजयेद्भरिम् ॥ मूलं जप्त्वा यथाशक्ति देवमन्त्रं विसर्जयेत् ॥ ९९ ॥ दत्त्वोपहारं विविधं स्तुत्वा च कवचं पठेत् ॥ ततः कृत्वा परीहारं
 मूर्ध्ना च प्रणमेटुवि ॥ १०० ॥ कृत्वा वैदेवपूजां श्रूयतां कुर्याद्भिजः क्षणः ॥ श्रौतस्मार्त्ताग्निभुक्तश्च बलिं दद्यात्ततो मुने ॥ १०१ ॥ नित्यश्रा
 द्यं यथाशक्तिदानं वित्तानुरूपकम् ॥ कृत्वा कृती स विहरेत्कर्मणश्चतुःश्रुतः ॥ १०२ ॥ इति ते कथितं सर्ववेदोक्तं सूत्रमुत्तमम् ॥ आह्निक
 स्य च विप्राणां किंभूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १०३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे शिवनारदसंवादे आह्निकनिरूपणं नाम षड्विंश
 तितमोऽध्यायः ॥ ॥ २६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ भक्ष्यं किं वाप्यभक्ष्यं च द्विजानां गृहिणां प्रभो ॥ यतीनां वैष्णवानां च विधवा ब्रह्म
 चारिणाम् ॥ १ ॥ किं कर्त्तव्यमकर्त्तव्यमभोग्यं भोग्यमेव वा ॥ सर्वकथय सर्वज्ञ सर्वेशः सर्वकारणम् ॥ २ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ ॥

ब. वै.

॥ ३९ ॥

कश्चित्पस्वीविप्रश्चनिराहारीचिरंमुनिः ॥ कश्चित्समीरणाहारीफलाहारीचकश्चन ॥ ३ ॥ अब्राहारीयथाकालेगृहीचगृहिणीयुतः ॥ येषा
मिच्छाचयाब्रह्मबुचीनांविविधागतिः ॥ ४ ॥ हविष्यान्नब्राह्मणानांप्रशस्तंगृहिणांसदा ॥ नारायणोच्छिष्टमिष्टमभक्ष्यमनिवेदितम् ॥
॥ ५ ॥ अन्नंविष्टाजलंमूत्रंयद्विष्णोरनिवेदितम् ॥ विष्णुत्रंसर्वथाप्रोक्तमन्नंचहरिवासरे ॥ ६ ॥ ब्राह्मणःकामतोऽन्नंचयोभुङ्क्तेहरिवासरे ॥
त्रैलोक्यजनितंपापंसोऽपिभुङ्क्तेनसंशयः ॥ ७ ॥ नभोक्तव्यंनभोक्तव्यंनभोक्तव्यंचनारद ॥ गृहिभिर्ब्राह्मणैरन्नंसंप्राप्तेहरिवासरे ॥ ८ ॥
गृहीशैवश्चशाक्तश्चब्राह्मणोज्ञानदुर्बलः ॥ प्रयातिकालसूत्रंचभुक्त्वाचहरिवासरे ॥ ९ ॥ कृमिभिःशालिमानैश्चभक्षितस्तत्रतिष्ठति ॥ विष्णु
त्रभोजनंकृत्वायावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ १० ॥ जन्माष्टमीदिनेरामनवमीदिवसेहरेः ॥ शिवरात्रौचयोभुङ्क्तेसोपिद्विगुणपातकी ॥ ११ ॥ उप
वासासमर्थश्चफलंमूलंजलंपिबेत् ॥ नष्टेशरीरंसभवेदन्यथाचात्मघातकः ॥ १२ ॥ सकृद्भुङ्क्तेहविष्यान्नंविष्णोर्नैवेद्यमेवच ॥ नभवेत्प्र
त्यवायीसचोपवासफलंलभेत् ॥ १३ ॥ एकादश्यामनाहारंगृहीविप्रश्चभारते ॥ सचतिष्ठतिवैकुण्ठेयावद्वैब्रह्मणोवयः ॥ १४ ॥ गृहि
णांशैवशाक्तानामिदमुक्तंचनारद ॥ विशेषतोवैष्णवानांयतीनांब्रह्मचारिणाम् ॥ १५ ॥ नित्यंनैवेद्यभोजीयःश्रीविष्णोस्सहिवैष्णवः ॥
नित्यंशतोपवासानांजीवन्मुक्तफलंभवेत् ॥ १६ ॥ वाञ्छन्तितस्यसंस्पर्शंतीर्थान्यखिलदेवताः ॥ आलापंदर्शनंचैवसर्वपापप्रणाशनम्
॥ १७ ॥ द्विस्विन्नमन्नंनष्टुक्तंशुद्धंदेशविशेषके ॥ नात्यन्तशस्तंविप्राणांभक्षणेननिवेदने ॥ १८ ॥ अभक्ष्यंवेयतीनांचविधवाब्रह्मचा
रिणाम् ॥ ताम्बूलंचयथाब्रह्मन्तथैतद्वस्तुनध्रुवम् ॥ १९ ॥ ताम्बूलंविधवास्त्रीणांयतीनांब्रह्मचारिणाम् ॥ तपस्विनांचविप्रेन्द्रगोमांस
सदृशंध्रुवम् ॥ २० ॥ सर्वेषांब्राह्मणानांयदभक्ष्यंशृणुनारद ॥ यदुक्तंसामवेदेचहरिणाचाह्निकक्रमे ॥ २१ ॥ ताम्रपात्रेपयःपानमुच्छि
ष्टेष्टभोजनम् ॥ दुग्धंलवणसार्द्धंचसद्योगोमांसभक्षणम् ॥ २२ ॥ नारिकेलोदकंकांस्येताम्रपात्रेस्थितंलघु ॥ ऐक्षवंताम्रपात्रस्थंसुरा
तुल्यंसंशयः ॥ २३ ॥ उत्थायवामहस्तेनयस्तोयंपिबतिद्विजः ॥ सुरापीचसविज्ञेयःसर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ २४ ॥ अनिवेद्यंहरे
रन्नंभुक्तशेषश्चनित्यशः ॥ पीतशेषजलंचैवगोमांससदृशंमुने ॥ २५ ॥ वानिङ्गणफलंचैवगोमांसंकार्तिकेस्मृतम् ॥ माघेचमूलकंचैवक

१ नचेच्छरीरिति पाठः ।

२ कलिगण इत्यर्थः ।

ब. ख.

अ० २७

॥ ३९ ॥

लम्बीशयनेतथा ॥ २६ ॥ श्वेतवर्णचतालंचमसूरंमत्स्यमेवच ॥ सर्वेषांब्राह्मणानांचत्याज्यंसर्वत्रदेशके ॥ २७ ॥ मत्स्यांश्चकामतोभुक्त्वा
 सोपवासरूप्यहंवसेत् ॥ प्रायश्चित्तंततःकृत्वाशुद्धिमाप्नोतिवाडवः ॥ २८ ॥ प्रतिपत्सुचकूष्माण्डमभक्ष्यं ह्यर्थनाशनम् ॥ द्वितीयायांचवृ
 हतींभोजनेनस्मरेद्धरिम् ॥ २९ ॥ अभक्ष्यंचपटोलंचशत्रुवृद्धिकरंपरम् ॥ तृतीयायांचतुर्थ्यांचमूलकंधननाशनम् ॥ ३० ॥ कलङ्ककारणं
 चैवपंचम्यांबिल्वभक्षणम् ॥ तिर्यग्योनिंप्रापयेत्तुषष्ट्यांवैनिम्बभक्षणम् ॥ ३१ ॥ रोगवृद्धिकरंचैवनराणांतालभक्षणम् ॥ सप्तम्यांचत
 थातालंशरीरस्यचनाशकम् ॥ ३२ ॥ नारिकेलफलंभक्ष्यमष्टम्यांबुद्धिनाशनम् ॥ तुम्बीनवम्यांगोमांसं दशम्यांचकलम्बिका ॥ ३३ ॥
 एकादश्यांतथाशिम्बीद्वादश्यांपूतिकातथा ॥ त्रयोदश्यांचवार्त्ताकीनभक्ष्याषुत्रनाशनम् ॥ ३४ ॥ चतुर्दश्यांमाषभक्ष्यंमहापापकरंपरम्
 पंचदश्यांतथामांसमभक्ष्यंगृहिणांमुने ॥ ३५ ॥ गृहिणांप्रोक्षितमांसंभक्ष्यमन्यदिनेषुच ॥ प्रातःस्नानेतथाश्राद्धेपार्वणेव्रतवासरे ॥ ३६ ॥
 प्रशस्तंसार्षपंतैलंपक्वतैलंचनारद ॥ कुहूपूर्णेन्दुसंक्रांतिचतुर्दश्यष्टमीषुच ॥ ३७ ॥ रवौश्राद्धेव्रताहेचदुष्टंस्त्रीतिलतैलकम् ॥ मांसंचरक्त
 शाकंचकांस्यपात्रेचभोजनम् ॥ ३८ ॥ निषिद्धंशयनंचैवकूर्ममांसंचमन्त्रितम् ॥ निषिद्धंसर्ववर्णानांदिवास्वस्त्रीनिषेवणम् ॥ ३९ ॥
 रात्रौचदधिभक्ष्यंचशयनंसन्ध्ययोर्दिने ॥ रजस्वलास्त्रीगमनमेतन्नरककारणम् ॥ ४० ॥ उदक्यवीरयोरन्नं पुंश्चल्यन्नमभक्षकम् ॥ शूद्रा
 न्नयाजकात्रंचशूद्रश्राद्धान्नमेवच ॥ ४१ ॥ अभक्ष्यान्नंचविप्रर्षेयदन्नंवृषलीपतेः ॥ ब्रह्मन्वार्धुषिकात्रंचगणकान्नमभक्षकम् ॥ ४२ ॥ अग्र
 दानिद्विजात्रंचचिकित्साकारकस्यच ॥ हस्तचित्राहरौतैलमग्राह्यांचाप्यभक्षकम् ॥ ४३ ॥ मूलेमृगेभाद्रपदेमांसंगोमांसतुल्यकम् ॥ अमा
 यांकृत्तिकायांचद्विजैःक्षौरंविर्वर्जितम् ॥ ४४ ॥ कृत्वातुमैथुनंक्षौरंयोदेवांस्तर्पयेत्पितृन् ॥ रुधिरंतद्रवेत्तोयंदाताचनरकं व्रजेत् ॥ ४५ ॥
 यत्कर्त्तव्यमकर्त्तव्यंयद्रोज्यंयदभोज्यकम् ॥ सर्वतुभ्यंनिगदितंकिंभूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ४६ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डे
 सौतिशौनकसंवादेनारदंप्रतिशिवोपदेशभक्ष्याभक्ष्यादिविवरणं नामसप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ४७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
 श्रुतंसर्वजगन्नाथत्वत्प्रसादाज्जगद्गुरो ॥ भवान्ब्रह्मस्वरूपश्चवदब्रह्मनिरूपणम् ॥ १ ॥ प्रभोकिंब्रह्मसाकारंकिंनिराकारमीश्वर ॥

१ मवायामिति पाठः ।

अ. वै.

॥ ४० ॥

किं तद्विशेषणं किं वाप्यविशेषणमेव च ॥ २ ॥ किं वा दृश्यमदृश्यं बालिपदे हिषु किं न वा ॥ किं वा तल्लक्षणं शस्तं वेदे वा किं निरूपितम् ॥ ३ ॥
 ब्रह्मातिरिक्ता प्रकृतिः किं वा ब्रह्मस्वरूपिणी ॥ प्रकृतेर्लक्षणं किं वा सारभूतं श्रुतौ श्रुतम् ॥ ४ ॥ प्राधान्यं कस्य सृष्टौ च द्वयोर्मध्ये वरं परम् ॥
 विचार्य मनसा सर्वसर्वज्ञवदमां ध्रुवम् ॥ ५ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा पञ्चवक्त्रः प्रहस्य च ॥ भगवान्कर्तुमारंभे परब्रह्म निरूपणम् ॥ ६ ॥
 ॥ महादेव उवाच ॥ ॥ यद्यत्पृष्टं त्वया वत्स निगूढं ज्ञानमुत्तमम् ॥ सुदुर्लभं त्वेदेषु पुराणेषु च नारद ॥ ७ ॥ अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च शेषो धर्मा
 महान्विराट् ॥ सर्वं निरूपितं ब्रह्म तस्माभिः श्रुतिभिर्मुने ॥ ८ ॥ यद्विशेषणं युक्तं दृश्यं प्रत्यक्षमेव च ॥ तन्निरूपितं तस्माभिर्वेदे वेदविदां
 वर ॥ ९ ॥ वैकुण्ठे च पुरा पृष्टे धर्मेण ब्रह्मणा तदा ॥ यदुवाच हरिः किञ्चिन्निबोध कथयामि ते ॥ १० ॥ सारभूतञ्च तत्त्वानामज्ञानान्धकलोच
 नम् ॥ द्वैधभ्रमतमो ध्वंससु प्रकृष्टप्रदीपकम् ॥ ११ ॥ परमात्मस्वरूपं पञ्चपरं ब्रह्म सनातनम् ॥ सर्वदेहस्थितं साक्षिस्वरूपं देहिकर्मणाम् ॥ १२ ॥
 प्राणाः पञ्चस्वयं विष्णुर्धर्मो ब्रह्मा प्रजापतिः ॥ सर्वज्ञानस्वरूपेऽहं शक्तिः प्रकृतिरीश्वरी ॥ १३ ॥ आत्मा धीनावयं सर्वे स्थिते तस्मिन्वयं
 स्थिताः ॥ गते गताश्च परमे नरदेव मिवानुगाः ॥ १४ ॥ जीवस्तत्प्रतिबिम्बश्च सर्वभोगी हि कर्मणाम् ॥ यथार्कचन्द्रयोर्विम्बं जलपूर्णघटे
 पुच ॥ १५ ॥ बिम्बं घटेषु भग्नेषु प्रलीनं चन्द्रसूर्ययोः ॥ तथालयप्रसंगे स जीवो ब्रह्मणि लीयते ॥ १६ ॥ एकमेव परं ब्रह्म शेषे वत्स भवक्षये ॥
 वयं प्रलीनास्तत्रैव जगदेतच्चराचरम् ॥ १७ ॥ तच्च ज्योतिः स्वरूपञ्च मण्डलाकारमेव च ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्डकोटिकोटिसमप्रभम् ॥ १८ ॥
 आकाशमिव विस्तीर्णं सर्वव्यापकमव्ययम् ॥ सुखदृश्यं यथा चन्द्रबिम्बं योगिभिरेव च ॥ १९ ॥ वदन्ति योगिनस्तत्र परं ब्रह्म सनातनम् ॥ दिवा
 निशञ्च ध्यायन्ते सत्यं तत्सर्वमद्भुतम् ॥ २० ॥ निरीहञ्च निराकारं परमात्मानमीश्वरम् ॥ स्वेच्छामयं स्वतन्त्रञ्च सर्वकारणकारणम् ॥ २१ ॥
 परमानन्दरूपं च परमानन्दकारणम् ॥ परं प्रधानं पुरुषं निर्गुणं प्रकृतेः परम् ॥ तत्रैव लीना प्रकृतिः सर्वबीजस्वरूपिणी ॥ २२ ॥ यथाग्नौ दा
 हिका शक्तिः प्रभासूर्ये यथामुने ॥ यथा दुग्धे च धावत्यंजले शैत्यं यथैव च ॥ २३ ॥ यथा शब्दश्च गगने यथा गन्धः क्षितौ सदा ॥ तथा हि निर्गु
 णं ब्रह्म निर्गुणा प्रकृतिस्तथा ॥ २४ ॥ सृष्टयुन्मुखेन तद्ब्रह्म चांशेन पुरुषः स्मृतः ॥ स एव सगुणो वत्स प्राकृतो विषयी स्मृतः ॥ २५ ॥ त्रिगुणा
 साहित्यैव पराच्छायामयी स्मृता ॥ २६ ॥ यथा मृदा कुलालश्च घटं कर्तुं क्षमः सदा ॥ तथा प्रकृत्या तद्ब्रह्म सृष्टिं सृष्टुं क्षमो मुने ॥ २७ ॥ स्वर्णे

अ. ख.

अ० २८

॥ ४० ॥

नकुण्डलंकर्तुस्वर्णकारःक्षमोयथा ॥ तथाब्रह्मतयासार्द्धसृष्टिकर्तुमिहेश्वरः ॥ २८ ॥ कुलालसृष्टानचमृत्रित्याचैवसनातनी ॥ नस्वर्णकार
 रसृष्टंतत्स्वर्णवानित्यमेवच ॥ २९ ॥ नित्यंतत्परमंब्रह्मनित्याचप्रकृतिःस्मृता ॥ द्वयोःसमंचप्राधान्यमितिकेचिद्वदन्तिहि ॥ ३० ॥ सृष्टं
 स्वर्णसमाहर्तुकुलालस्वर्णकारकौ ॥ नसमर्थौचमृत्स्वर्णतयोराहरणक्षमम् ॥ ३१ ॥ तस्मात्तत्प्रकृतेर्ब्रह्मपरमेवचनारद ॥ इतिकेचिद्वदन्त्ये
 वंद्वयोर्वै नित्यताध्रुवम् ॥ ३२ ॥ केचिद्वदन्तितद्ब्रह्मस्वयंचप्रकृतिःपुमान् ॥ ब्रह्मातिरिक्तप्रकृतिर्वदन्तीतिचकेचन ॥ ३३ ॥ तद्ब्रह्मपरमं
 धामसर्वकारणकारणम् ॥ तद्ब्रह्मलक्षणंब्रह्मभिदंकिंचिच्छ्रुतौश्रुतम् ॥ ३४ ॥ ब्रह्मचात्माचसर्वेषांनिलिप्तंसाक्षिरूपिच ॥ सर्वव्यापिचसर्वा
 दिलक्षणंचश्रुतौश्रुतम् ॥ ३५ ॥ तद्ब्रह्मशक्तिःप्रकृतिःसर्वबीजस्वरूपिणी ॥ यतस्तच्छक्तिमद्ब्रह्मचेदंप्रकृतिलक्षणम् ॥ ३६ ॥ तेजोरूपं
 चतद्ब्रह्मध्यायन्तेयोगिनःसदा ॥ वैष्णवास्तत्रमन्यन्तेमद्भक्ताःसूक्ष्मबुद्धयः ॥ ३७ ॥ तत्तेजःकस्यनाश्चर्य्यध्यायन्तेपुरुषंविना ॥ कारणेन
 विनाकार्यकुतोवाप्रभवेद्भुवि ॥ ३८ ॥ ध्यायन्तेवैष्णवास्तस्मात्तत्ररूपमनोहरम् ॥ स्वेच्छामयस्यपुंसश्चसाकारस्यात्मनःसदा ॥ ३९ ॥
 तत्तेजोमण्डलाकारेसूर्य्यकोटिसमप्रभे ॥ नित्यंस्थलंचप्रच्छन्नंगोलोकाभिधमेवच ॥ ४० ॥ लक्षकोट्यायोजनानांचतुरस्रमनोहरम् ॥ रत्ने
 न्द्रसारनिर्माणैर्गोपीभिश्चावृतंसदा ॥ ४१ ॥ सुदृश्यंवर्तुलाकारंयथाचंद्रस्यमण्डलम् ॥ नानारत्नैश्चखचितंनिराधारंतदिच्छया ॥ ४२ ॥ ऊर्ध्वं
 चनित्यवैकुण्ठात्पंचाशत्कोटियोजनम् ॥ गोगोपगोपीसंयुक्तंकल्पवृक्षसमन्वितम् ॥ ४३ ॥ कामधेनुभिराकीर्णसमण्डलमंडितम् ॥
 वृंदावनवनाच्छन्नंरजिरेषितंमुने ॥ ४४ ॥ शतशृङ्गंशातकुम्भैःसुदीप्तंश्रीमदीप्सितम् ॥ लक्षकोट्यापरिमितैराश्रमैःसुमनोहरैः ॥ ४५ ॥
 शतमंदिरसंयुक्तमाश्रमंसुमनोहरम् ॥ प्राकारपरिखायुक्तंपारिजातवनान्वितम् ॥ ४६ ॥ कौस्तुभेन्द्रेणमणिनाराजितंपरमोज्ज्वलम् ॥
 हीरसारसुसंकुतसोपानैश्चातिसुन्दरैः ॥ ४७ ॥ मणीन्द्रसाररचितैःकपाटैर्दर्पणान्वितैः ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यैराश्रमंचसुसंस्कृतम् ॥
 ॥ ४८ ॥ षोडशद्वारसंयुक्तंसुदीप्तंरत्नदीपकैः ॥ रत्नसिंहासनेरम्येमहार्धमणिनिर्मिते ॥ ४९ ॥ नानाचित्रविचित्राढ्येवसन्तंवरमीश्वरम् ॥
 नवीननीरदश्यामंकिशोरवयसंशिशुम् ॥ ५० ॥ शरन्मध्याह्नमार्त्तण्डप्रभामोचकलोचनम् ॥ शरत्पार्वणपूर्णेन्दुशुभदीप्तिमदाननम् ॥
 ॥ ५१ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यलीलानिन्दितमन्मथम् ॥ कोटिचंद्रप्रभाजुष्टंपुष्टंश्रीयुक्तविग्रहम् ॥ ५२ ॥ सस्मितंमुरलीहस्तंसुप्रशस्तंसुम

वै.

॥ ४१ ॥

झलम् ॥ परमोत्तमपीतांशुकयुगेनसमुज्ज्वलम् ॥५३॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गकौस्तुभेनविराजितम् ॥ आजानुमालतीमालावनमालावि
 भूषितम् ॥५४॥ त्रिभङ्गभङ्गचसंयुक्तमणिमाणिक्यभूषितम् ॥ मयूरपुच्छचूडसद्वत्नमुकुटोज्ज्वलम् ॥५५॥ रत्नकेयूरवलयरत्नमञ्जीर
 रञ्जितम् ॥ रत्नकुण्डलयुग्मेनगण्डस्थलसुशोभितम् ॥५६॥ मुक्तापङ्क्तिसदृक्षाभदशनंसुमनोहरम् ॥ पद्मविम्बाधरोष्ठश्चनासिकोन्नतिशो
 भनम् ॥ ५७ ॥ वीक्षितंगोपिकाभिश्चवेष्टिताभिस्समन्ततः ॥ स्थिरयौवनयुक्ताभिःसस्मिताभिश्चसादरम् ॥ ५८ ॥ भूषिताभिश्चसद्वत्न
 निर्मितैर्भूषणैःपरम् ॥ सुरेन्द्रैश्चमुनीन्द्रैश्चमुनिभिर्मानवेन्द्रकैः ॥ ५९ ॥ ब्रह्माविष्णुशिवानन्तधर्माद्यैर्वन्दितंसुदा ॥ भक्तप्रियंभक्तनाथं
 भक्तानुग्रहकारकम् ॥६०॥ रासेश्वरंसुरसिकराधावक्षस्थलस्थितम् ॥ एवंरूपमरूपतंसुनेध्यायन्तिवैष्णवाः ॥ ६१ ॥ सततंध्येयमस्मा
 कंपरमात्मानमीश्वरम् ॥ अक्षरंपरमंब्रह्मभगवन्तंसनातनम् ॥ ६२ ॥ स्वेच्छामयंनिर्गुणञ्चनिरीहंप्रकृतेःपरम् ॥ सर्वाधारंसर्वबीजंसर्वज्ञं
 सर्वमेवच ॥ ६३ ॥ सर्वेश्वरंसर्वपूज्यंसर्वसिद्धिकरंप्रदम् ॥ सएवभगवानादिर्गोलोकेद्विभुजःस्वयम् ॥ ६४ ॥ गोपवेषश्चगोपालैःपार्षदैः
 परिवेष्टितः ॥ परिपूर्णतमःश्रीमान्श्रीकृष्णोराधिकेश्वरः ॥ ६५ ॥ सर्वान्तरात्मासर्वत्रप्रत्यक्षःसर्वगःस्मृतः ॥ कृषिश्चसर्ववचनोनकार
 आत्मवाचकः ॥ सर्वात्माचपरंब्रह्मतेनकृष्णःप्रकीर्तितः ॥६६॥ कृषिश्चसर्ववचनोनकारश्चादिवाचकः ॥ सर्वादिपुरुषोव्यापीतेनकृष्णः
 प्रकीर्तितः ॥६७॥ सएवांशेनभगवान्वैकुण्ठेचचतुर्भुजैः ॥ चतुर्भुजैःपार्षदैस्तैरावृतःकमलापतिः ॥६८॥ सएवकलयाविष्णुःपाताचज
 गतांप्रभुः ॥ श्वेतद्वीपेसिन्धुकन्यापतिरेवचतुर्भुजः ॥६९॥ एतत्तत्कथितंसर्वपरब्रह्मस्वरूपकम् ॥ अस्माकंचिन्तनीयञ्चसेव्यंवन्दितमीप्सि
 तम् ॥७०॥ इत्युक्ताशङ्करस्तत्रविररामचशौनक ॥७१॥ गन्धर्वराजस्तोत्रेणतु वेतश्चनारदः ॥ मुनिस्तोत्रेणसन्तुष्टोभगवानादिरच्युतः
 ॥७२॥ ज्ञानंमृत्युञ्जयस्तस्मैप्रददौवरमीप्सितम् ॥ मुनीन्द्रस्तंसंप्रणम्यप्रहृष्टवदनक्षेणः ॥ तदाज्ञयापुण्यरूपंययौनारायणाश्रमम् ॥७३॥
 इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मस्वरूपवैकुण्ठादिवर्णनंनारदप्रस्थानंनामाष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥
 ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ ददर्शाश्रममाश्चर्य्यदेवर्षिर्नारदस्तथा ॥ ऋषिर्नारायणस्यैवदरीवनसंयुतम् ॥ १ ॥ नानावृक्षफलाकीर्णपुंस्को
 किलरुतश्रुतम् ॥ शरभेन्द्रैःकेसरीन्द्रैर्व्याघ्रौघैःपरिवेष्टितम् ॥२॥ ऋषीन्द्रस्यप्रभावेणहिसाभयविवर्जितम् ॥ महारण्यमगम्यञ्चस्वर्गादपि

ब. खं.

अ० २९

॥ ४१ ॥

मनोहरम् ॥ ३ ॥ सिद्धेन्द्राणां मुनीन्द्राणामाश्रमाणां त्रिकोटिभिः ॥ आवृतं चन्दनारण्यैः पारिजातवनान्वितम् ॥ ४ ॥ ददर्श तमृषीन्द्र
 असभामध्ये मनोहरम् ॥ रत्नसिंहासनस्थश्च वसन्तं योगिनां गुरुम् ॥ ५ ॥ जपन्तं परमं ब्रह्म कृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ प्रणनाम च तं दृष्ट्वा
 ह्यपुत्रश्च शौनक ॥ ६ ॥ उत्थाय सहसालिङ्गं युज्ये परमाशेषम् ॥ पप्रच्छ कुशलं स्नेहाच्चकारातिथिपूजनम् ॥ ७ ॥ रत्नसिंहासने
 म्येवास्यामास नारदम् ॥ निवसन्नामनेरम्ये वर्त्मश्रमविवर्जितः ॥ ८ ॥ उवाच तमृषि श्रेष्ठं भगवन्तं सनातनम् ॥ अधीतवेदान्सर्वाश्च पितुः
 स्थाने सुदुर्गमान् ॥ ९ ॥ ज्ञानं सम्प्राप्य योगीन्द्रान्मन्त्रवैशङ्करादिभ्यो ॥ मनोमेन हितुं प्रोतिदुर्निवारं चंचलम् ॥ १० ॥ दृष्टं मया त्वत्प
 दाब्जं मनसा प्रेरितेन च ॥ किञ्चिज्ज्ञानविशेषं च लब्धुमिच्छामि साम्प्रतम् ॥ ११ ॥ यत्र कृष्णगुणाख्यानं जन्ममृत्युजरापहम् ॥ १२ ॥
 ब्रह्मविष्णुशिवाद्याश्च सुरेन्द्रश्च सुराविभो ॥ कंचिन्तयन्ति मुनयो मनवश्च विचक्षणाः ॥ १३ ॥ कस्मात्सृष्टिश्च भवति कुत्र वा संप्रलीयते ॥
 को वा सर्वेश्वरो विष्णुः सर्वकारणकारकः ॥ १४ ॥ तस्येश्वरस्य किं रूपं कर्म वा किं जगत्पते ॥ विचार्य मनसा सर्वतद्भवान्वलुमर्हति ॥ १५ ॥
 नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य भगवानृषिः ॥ कथां कथितुं मारेभे पुण्यां भुवनपावनीम् ॥ १६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे सौति
 शौनकसंवादे नारायणं प्रति नारदप्रश्नो नामैकोनत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ लम्बोदरो
 हरिरुमापतिरीशशेषा ब्रह्मादयः सुरगणामनवो मुनीन्द्राः ॥ वाणीशिवात्रिपथगा कमलादिकाश्च संचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविन्दम् ॥ १ ॥
 संसारसागरमतीव गभीरघोरं दावाग्निसर्पपरिवेष्टितचेष्टिताङ्गम् ॥ संलंघ्य गन्तुमभिवाञ्छति यो हि दास्यं संचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविन्दम् ॥
 ॥ २ ॥ गोवर्द्धनोद्धरणकीर्तिरतीव खिन्ना भूधरिता च दशनाग्रत एव चार्द्रा ॥ विश्वानिलोमविवरेषु बिभर्तुरादेः संचिन्तयेद्भगवतश्चरणारवि
 न्दम् ॥ ३ ॥ वेदांगवेदमुखनिःसृतकीर्तिरशौर्वेदांगवेदजनकस्य हरेर्विधातुः ॥ जन्मांतकादिभ्यः शोकविदीर्णदेहः संचिन्तयेद्भगवतश्चरणा
 रविन्दम् ॥ ४ ॥ गोपाङ्गनावदनपङ्कजपट्टपदस्य रासेश्वरस्य रसिकारमणस्य पुंसः ॥ वृन्दावने विहरतो ब्रजवेषविष्णोः संचिन्तयेद्भगवतश्च
 रणारविन्दम् ॥ ५ ॥ चक्षुर्निमेषपतितो जगतां विधाता तत्कर्मवत्सकथितुं भुविकः समर्थः ॥ त्वंचापि नारद मुने परमादरेण संचिन्तनं कुरु हरे
 श्चरणारविन्दम् ॥ ६ ॥ यूयं वयंतस्य कलाकलांशाः कलाकलांशामनवो मुनीन्द्राः ॥ कलाविशेषा भवपारमुख्या महान्विराडस्य कला

ब्र. वै
॥ ४२ ॥

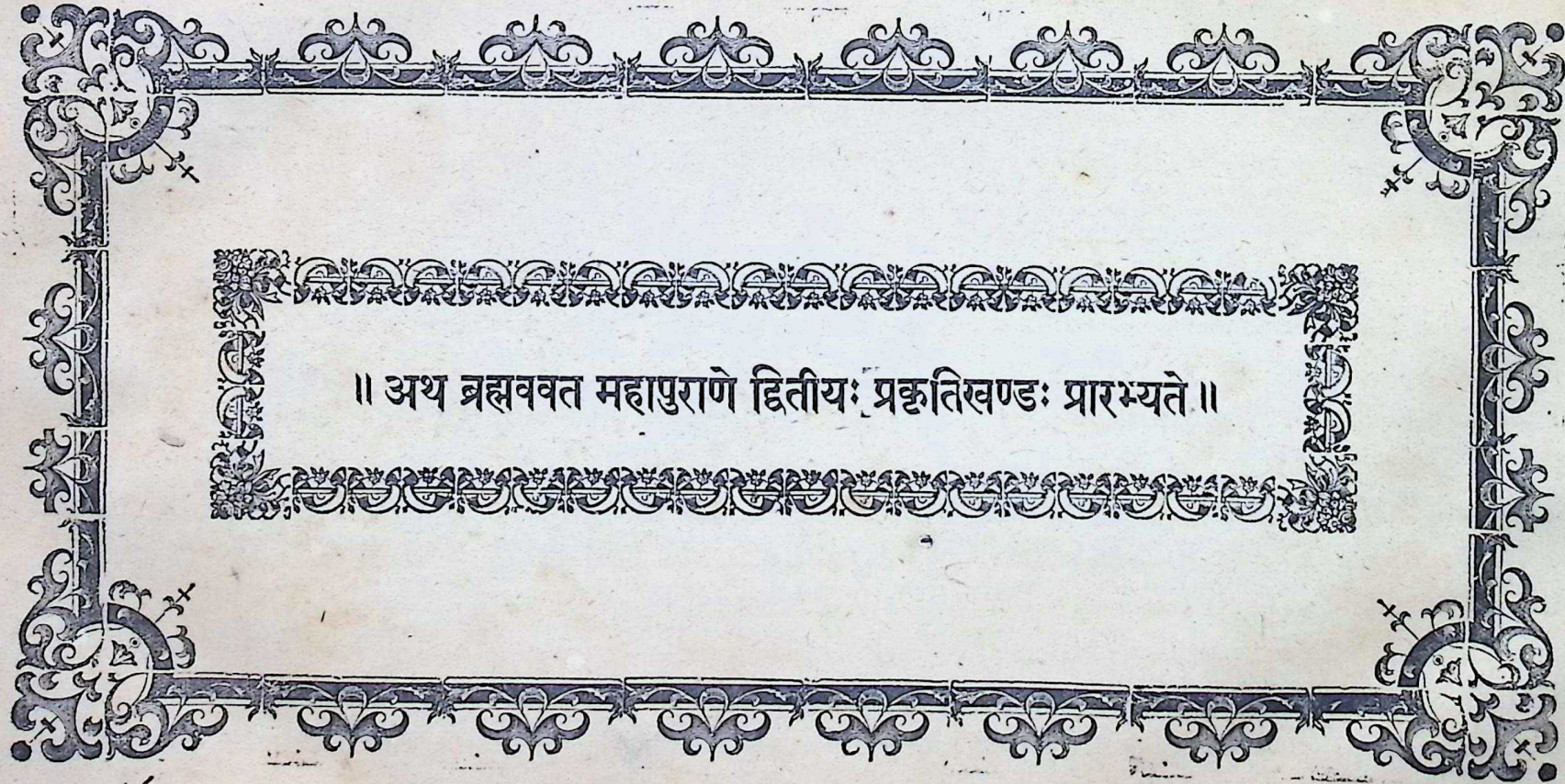
विशेषः ॥ ७ ॥ सहस्रशीर्षाशिरसःप्रदेशेविभर्तिसिद्धार्थसमंचविश्वम् ॥ क्रूर्मेचशपोमशकोगजेयथाकूर्मश्चकृष्णस्यकलाकलांशः ॥ ८ ॥
गोलोकनाथस्यविभोर्यशोऽमलंश्रुतौपुराणेनहिकिंचनस्फुटम् ॥ नपाद्गमुख्याःकथितुंसमर्थाःसर्वेश्वरंतंभजपाद्गमुख्यम् ॥ ९ ॥
विश्वेषुसर्वेषुचविश्वधात्रः सन्त्येवशश्वद्विधिविष्णुरुद्राः ॥ तेषांचसंख्याःश्रुतयश्चदेवाः परंनजानन्तितमीश्वरंभज ॥ १० ॥ करोति
सृष्टिसविधेर्विधाताविधायनित्यांप्रकृतिंजगत्प्रसूम् ॥ ब्रह्मादयःप्राकृतिकाश्चसर्वेभक्तिप्रदांश्रींप्रकृतिंभजन्ति ॥ ११ ॥ ब्रह्मस्वरूपाप्र
कृतिर्नभिन्नाययाचसृष्टिकुरुतेसनातनः ॥ श्रियश्चसर्वाः कलयाजगत्सुमायाचसर्वेचतयाविमोहिताः ॥ १२ ॥ नारायणीसापरमास
नातनीशक्तिश्चपुंसःपरमात्मनश्च ॥ आत्मेश्वरश्चापिययाचशक्तिमांस्तयाविनास्रष्टुमशक्तएव ॥ १३ ॥ गत्वाविवाहंकुरुवत्ससाम्प्रतं
कर्तुंप्रयुक्तश्चपितुर्निदेशः ॥ गुरोर्निदेशप्रतिपालकोभवेःसर्वत्रपूज्योविजयीचसन्ततम् ॥ १४ ॥ स्वपत्नीपूजयेद्योहिवस्त्रालङ्कार
चन्दनैः ॥ प्रकृतिस्तस्यसन्तुष्टायथाकृष्णोद्विजार्चने ॥ १५ ॥ साचयोषित्स्वरूपाचप्रतिविश्वेषुमायया ॥ योषितामपमानेनपराभूता
चसामवेत् ॥ १६ ॥ दिव्यास्त्रीपूजितायेनपतिपुत्रवतीसती ॥ प्रकृतिःपूजितातेनसर्वमङ्गलदायिनी ॥ १७ ॥ मूलप्रकृतिरेकासापूर्ण
ब्रह्मस्वरूपिणी ॥ सृष्टौपंचविधासाचविष्णुमायासनातनी ॥ १८ ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवीयाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ सर्वासांप्रेयसी
कान्तासाराधापरिकीर्तिता ॥ १९ ॥ नारायणप्रियालक्ष्मीःसर्वसम्पत्स्वरूपिणी ॥ रागाधिष्ठातृदेवीयासाचपूज्यासरस्वती ॥ २० ॥
सावित्रीवेदमाताचपूज्यरूपाविधेःप्रिया ॥ शङ्करस्यप्रियादुर्गायस्याःपुत्रोगणेश्वरः ॥ २१ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणे
ब्रह्मखण्डेसौतिशौनकसंवादेभगवत्स्तुतितत्स्वरूपमायास्वरूपवर्णनंनामत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ छ ॥ ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रथमं ब्रह्मखण्डं सम्पूर्णम् ॥

१ वागधिष्ठातृ इति पाठः ।

ब्र. खं.
अ० ३०

॥ ४२ ॥

॥ अथ ब्रह्मवत महापुराणे द्वितीयः प्रकृतिखण्डः प्रारभ्यते ॥

१
२

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ श्रीवेङ्कटेश्वरायनमः ॥ ॥ श्रीमहासरस्वत्यैनमः ॥ ॥ श्रीलक्ष्मीनरसिंहाभ्यांनमः ॥ ॥ अथप्रकृति
 खण्डप्रारंभः ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ गणेशजननीदुर्गाराधालक्ष्मीःसरस्वती ॥ सावित्रीवैसृष्टिविधौप्रकृतिःपञ्चधास्मृता ॥ १ ॥
 आविर्बभूवसाकेनकावासाज्ञानिनावरा ॥ किंवातल्लक्षणं ब्रह्मिषाभक्तपंचधाकथम् ॥ २ ॥ सर्वासांचरितं पूजाविधानंकथमीप्सितम् ॥
 अवतारंकुत्रकस्यास्तन्मन्त्राख्यातुमर्हसि ॥ ३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ प्रकृतेर्लक्षणंवत्सकोवावलुंक्षमोभवेत् ॥ किंचित्त्था
 पिवक्ष्यामियच्छुतंधर्मवक्त्रतः ॥ ४ ॥ प्रकृष्टवाचकःप्रश्नकृतिश्चसृष्टिवाचकः ॥ सृष्टौप्रकृष्टायादेवीप्रकृतिःसाप्रकीर्तिता ॥ ५ ॥ गुणे
 प्रकृष्टसत्त्वेचप्रशब्दोवर्ततेश्रुतौ ॥ मध्यमेकश्चरजसि तिशब्दस्तमसिस्मृतः ॥ ६ ॥ त्रिगुणात्मस्वरूपायासर्वशक्तिसमन्विता ॥ प्रधा
 नासृष्टिकरणेप्रकृतिस्तेनकथ्यते ॥ ७ ॥ प्रथमेवर्ततेप्रश्नकृतिस्स्यात्सृष्टिवाचकः ॥ सृष्टेराद्याचयादेवीप्रकृतिःसाप्रकीर्तिता ॥ ८ ॥
 योगेनात्मासृष्टिविधौद्विधारूपोबभूवसः ॥ पुमांश्चदक्षिणाद्धाद्भोवामाङ्गःप्रकृतिःस्मृतः ॥ ९ ॥ साचब्रह्मस्वरूपास्यान्मायानित्यासना
 तनी ॥ यथात्माचयथाशक्तिर्यथाग्नौदाहिकास्मृता ॥ १० ॥ अतएवहियोगीन्द्रःस्त्रीपुंभेदनमन्यते ॥ सर्वब्रह्ममयंब्रह्मञ्छ्वत्पश्यति
 नारद ॥ ११ ॥ स्वेच्छामयस्येच्छयाचश्रीकृष्णस्यसिसृक्षया ॥ साविर्बभूवसहसामूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ १२ ॥ तदाज्ञयापञ्चविधा
 सृष्टिकर्मणिभेदतः ॥ अथभक्तानुरोधाद्भक्तानुग्रहविग्रहा ॥ १३ ॥ गणेशमातादुर्गायाशिवरूपाशिवप्रिया ॥ नारायणीविष्णुमाया
 पूर्णब्रह्मस्वरूपिणी ॥ १४ ॥ ब्रह्मादिदेवैर्मुनिभिर्मनुभिःपूजितासदा ॥ सर्वाधिष्ठातृदेवीसाम्प्रह्मरूपासनातनी ॥ १५ ॥ यशोमंगलधर्म
 श्रीसत्यपुण्यप्रदायिनी ॥ मोक्षहर्षप्रदात्रीयंशोकदुःखार्तिनाशिनी ॥ १६ ॥ शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणा ॥ तेजःस्वरूपापरमा
 तदधिष्ठातृदेवता ॥ १७ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपाचशक्तिरीशस्यसन्ततम् ॥ सिद्धेश्वरीसिद्धरूपाऽसिद्धिदासिद्धिदेश्वरी ॥ १८ ॥ बुद्धि
 निद्राक्षुत्पिपासाच्छायातन्द्रादयास्मृतिः ॥ जातिःक्षान्तिश्चशान्तिश्चकांतिर्भ्रांतिश्चचेतना ॥ १९ ॥ तुष्टिःपुष्टिस्तथालक्ष्मीर्वृत्तिर्माता
 तथैवच ॥ सर्वशक्तिस्वरूपासाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ २० ॥ उक्तःश्रुतौश्रुतगुणश्चातिस्वरूपोयथागमम् ॥ गुणोऽस्त्यनन्तोऽनन्ताया

ब. वै.

॥ ४४ ॥

अपरांचनिशामय ॥ २१ ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपायापद्माचपरमात्मनः ॥ सर्वसम्पत्स्वरूपायातदधिष्ठातृदेवता ॥ २२ ॥ कान्तादान्ता
 तिशान्ताचसुशीलासर्वमंगला ॥ लोभान्मोहात्कामरोषान्मदाहङ्कारतस्तथा ॥ २३ ॥ त्यक्तानुरक्तापत्युश्चसर्वाद्याचपतिव्रता ॥
 प्राणतुल्याभगवतःप्रेमपात्रीप्रियंवदा ॥ २४ ॥ सर्वसस्यात्मिकासर्वजीवनोपायरूपिणी ॥ महालक्ष्मीश्वैकुण्ठेपतिसेवापरायणा ॥
 ॥ २५ ॥ स्वर्गेचस्वर्गलक्ष्मीश्चराजलक्ष्मीचराजसु ॥ गृहेचगृहलक्ष्मीश्चमर्त्यानांगृहिणांतथा ॥ २६ ॥ सर्वेषुप्राणिद्रव्येषुशोभा
 पामनोहरा ॥ प्रीतिरूपापुण्यवतांप्रभारूपापुण्येषुच ॥ २७ ॥ वाणिज्यरूपावणिजांपापिनांकलहङ्करी ॥ दयामयीभक्तमाताभक्ता
 नुग्रहकारिका ॥ २८ ॥ ॥ चपलेचपलाभक्तसम्पदोरक्षणायच ॥ जगज्जीवन्मृतंसर्वययादेव्याविनामुने ॥ २९ ॥ शक्तिर्द्विती
 याकथितावेदोक्तासर्वसम्मता ॥ सर्वपूज्यासर्ववन्द्याचान्यामत्तोनिशामय ॥ ३० ॥ वाग्बुद्धिविद्याज्ञानाधिदेवतापरमात्मनः ॥
 सर्वविद्यास्वरूपायासाचदेवीसरस्वती ॥ ३१ ॥ सुबुद्धिः कवितामेधाप्रतिभास्मृतिदासताम् ॥ नानाप्रकारसिद्धान्तभेदार्थकल्पनाप्रदा ॥
 ॥ ३२ ॥ व्याख्याबोधस्वरूपाचसर्वसंदेहभंजिनी ॥ विचारकारिणीग्रंथकारिणीशक्तिरूपिणी ॥ ३३ ॥ सर्वसङ्गीतसन्धानतालकारण
 रूपिणी ॥ विषयज्ञानवाग्रूपाप्रतिविश्वंचजीविनाम् ॥ ३४ ॥ ययाविनाचविश्वौघोमूकोमृतसमः सदा ॥ व्याख्यामुद्राकराशा
 न्तावीणापुस्तकधारिणी ॥ ३५ ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपायासुशीलाश्रीहरिप्रिया ॥ हिमचन्दनकुन्देन्दुकुमुदांभोजसन्निभा ॥ ३६ ॥
 जपन्तीपरमात्मानंश्रीकृष्णरत्नमालया ॥ तपस्स्वरूपातपसांफलदात्रीतपस्विनी ॥ ३७ ॥ सिद्धिविद्यास्वरूपाचसर्वसिद्धिप्रदा
 सदा ॥ देवीतृतीयागदिताश्रीयुक्ताजगदम्बिका ॥ ३८ ॥ यथागमंयथाकिञ्चिदपरांसंनिबोधमे ॥ माताचतुर्णांवेदानंवेदाङ्गना
 अछन्दसाम् ॥ ३९ ॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राणांतन्त्राणाञ्चविचक्षणा ॥ द्विजातिजातिरूपाचजपरूपातपस्विनी ॥ ४० ॥
 ब्राह्मण्यतेजोरूपाचसर्वसंस्कारकारिणी ॥ पवित्ररूपासावित्रीगायत्रीब्रह्मणःप्रिया ॥ ४१ ॥ तीर्थानियस्याःसंस्पर्शदर्शवांच्छन्ति

१ प्रमेति पाठः ।

प्र. खं. २

अ० १

॥ ४४ ॥

शुद्धये ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशाशुद्धसत्त्वस्वरूपिणी ॥ ४२ ॥ परमानंदरूपाचपरमाचसनातनी ॥ परब्रह्मस्वरूपाचनिर्वाण
 पददायिनी ॥ ४३ ॥ ब्रह्मतेजोमयीशक्तिस्तदधिष्ठातृदेवता ॥ यत्पादरजसापूतंजगत्सर्वञ्चनारद ॥ ४४ ॥ देवीचतुर्थीकथिताप
 ञ्चमीवर्णयामिते ॥ प्रेमप्राणाधिदेवीयापञ्चप्राणस्वरूपिणी ॥ ४५ ॥ प्राणाधिकप्रियतमासर्वाद्यासुन्दरीवरा ॥ सर्वसौभाग्ययुक्ताचमा
 निनीगौरवान्विता ॥ ४६ ॥ वामार्द्धांगस्वरूपाचसुगुणैस्तेजसासमा ॥ परावरासर्वमातापरमाद्यासनातनी ॥ ४७ ॥ परमानन्दरूपा
 चधन्यामान्याचपूजिता ॥ रासक्रीडाधिदेवीचकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ४८ ॥ रासमण्डलसंभूतारासमण्डलमंडिता ॥ रासेश्वरीसुरसि
 कारासावासनिवासिनी ॥ ४९ ॥ गोलोकवासिनीदेवीगोपीवेषविधायिका ॥ परमाह्लादरूपाचसन्तोषामर्षरूपिणी ॥ ५० ॥ निर्गु
 णाचनिराकारानिर्लिप्तात्मस्वरूपिणी ॥ निरीहानिरहङ्काराभक्तानुग्रहविग्रहा ॥ ५१ ॥ वेदानुसारध्यानेनविज्ञेयासाविचक्षणैः ॥ दृष्टिर्द
 ष्टासहस्रेषुसुरेन्द्रैर्मुनिपुङ्गवैः ॥ ५२ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानारत्नालङ्कारभूषिता ॥ कोटिचन्द्रप्रभाजुष्टश्रीयुक्ताभक्तविग्रहा ॥ ५३ ॥
 श्रीकृष्णभक्तदास्यैकदायिनीसर्वसम्पदाम् ॥ अवतारेचवाराहेवृषभानुसुताचया ॥ ५४ ॥ यत्पादपद्मसंस्पर्शपवित्राचवसुन्धरा ॥
 ब्रह्मादिभिरदृष्टायासर्वदृष्टाचभारते ॥ ५५ ॥ स्त्रीरत्नसारसंभूताकृष्णवक्षःस्थलस्थिता ॥ तथाघनेनवघनेलोलासौदामिनीमुने ॥ ५६ ॥ षष्टि
 वर्षसहस्राणिप्रतप्तं ब्रह्मणापुरा ॥ यत्पादपद्मनखरदृष्टयेचात्मशुद्धये ॥ ५७ ॥ स्वप्नेऽपिनैवदृष्टः स्यात्प्रत्यक्षेपिचकाकथा ॥ तेनैवतपसा
 दृष्टाभूरिवृन्दावनेवने ॥ ५८ ॥ कथितापञ्चमीदेवीसाराधापरिकीर्तिता ॥ अंशरूपाकलारूपाकलांशांशसमुद्भवा ॥ ५९ ॥ प्रकृतेःप्रति
 विश्वं चरूपं स्यात्सर्वयोषितः ॥ परिपूर्णतमाः पञ्चविधादेव्यः प्रकीर्तिताः ॥ ६० ॥ यायाप्रधानांशरूपावर्णयामिनिशामय ॥ प्रधानांश
 स्वरूपाचगङ्गाभुवनपावनी ॥ ६१ ॥ विष्णुपादाब्जसंभूताद्रवरूपासनातनी ॥ पापिपापेध्मदाहायज्वलदिन्धनरूपिणी ॥ ६२ ॥
 दर्शनस्पर्शनस्नानपानैर्निर्वाणदायिनी ॥ गोलोकस्थानगमनसुसोपानस्वरूपिणी ॥ ६३ ॥ पवित्ररूपातीर्थानांसरिताञ्चपरावरा ॥ शम्भु
 मौलिजटामेरुमुक्तापंक्तिस्वरूपिणी ॥ ६४ ॥ तपस्सम्पादिनीसद्योभारतेचतपस्विनाम् ॥ शंखपद्मक्षीरनिभाशुद्धसत्त्वस्वरूपिणी ॥ ६५ ॥

ब्र. वै.
॥ ४५ ॥

निर्मलानिरहङ्कारासाध्वीनारायणप्रिया ॥ प्रधानांशस्वरूपाचतुलसीविष्णुकामिनी ॥ ६६ ॥ विष्णुभूषणरूपाचविष्णुपा
दस्थितासती ॥ तपस्सङ्कल्पपूजादिसद्यस्सम्पादिनीमुने ॥ ६७ ॥ सारभूताचपुष्पाणांपवित्राण्यदासदा ॥ दर्शनस्पर्शनाभ्यांचसद्यो
निर्वाणदायिनी ॥ ६८ ॥ कलौकलुषशुष्केध्मदाहनायागिरूपिणी ॥ यत्पादपद्मसंस्पर्शात्सद्यःपूतावसुन्धरा ॥ ६९ ॥ यत्स्पर्शदर्श
वाञ्छन्तितीर्थानामात्मशुद्धये ॥ ययाविनाचविश्वेषुसर्वकर्मास्तिनिष्फलम् ॥ ७० ॥ मोक्षदायामुमुक्षूणांकामिनांसर्वकामदा ॥
कल्पवृक्षस्वरूपाचभारतेवृक्षरूपिणी ॥ ७१ ॥ त्राणायभारतानांचपूजानांपरदेवता ॥ प्रधानांशस्वरूपाचमनसाकश्यपात्मजा ॥ ७२ ॥
शङ्करप्रियशिष्याचमहाज्ञानविशारदा ॥ नागेश्वरस्यानन्तस्यभगिनीनागपूजिता ॥ ७३ ॥ नागेश्वरीनागमातासुन्दरीनागवाहिनी ॥
नागेन्द्रगणयुक्तासानागभूषणभूषिता ॥ ७४ ॥ नागेन्द्रवंदितासिद्धयोगिनीनागवासिनी ॥ विष्णुभक्ताविष्णुरूपाविष्णुपूजापरायणा
॥ ७५ ॥ तपःस्वरूपातपःसाफलदात्रीतपस्विनी ॥ दिव्यंत्रिलक्षवर्षचतपस्तप्तययाहरेः ॥ ७६ ॥ तपस्विनीषुपूज्याचतपस्विषुचभारते ॥
सर्पमन्त्राधिदेवीचज्वलन्तीब्रह्मतेजसा ॥ ७७ ॥ ब्रह्मस्वरूपापरमाब्रह्मभावनतत्परा ॥ जरत्कारुमुनेःपत्नीकृष्णशम्भुपतिव्रता
॥ ७८ ॥ आस्तीकस्यमुनेर्माताप्रवरस्यतपस्विनाम् ॥ प्रधानांशस्वरूपायादेवसेनाचनारद ॥ ७९ ॥ मातृकासापूज्यतमासाचषष्ठीप्र
कीर्तिता ॥ शिशूनांप्रतिविश्वंतुप्रतिपालनकारिणी ॥ ८० ॥ तपस्विनीविष्णुभक्ताकार्तिकेयस्यकामिनी ॥ षष्ठांशरूपाप्रकृतेस्तेनष
ष्ठीप्रकीर्तिता ॥ ८१ ॥ पुत्रपौत्रप्रदात्रीचधात्रीचजगतांसदा ॥ सुन्दरीयुवतीरम्यासततंभर्तुरन्तिके ॥ ८२ ॥ स्थानेशिशूनांपरमावृद्धरू
पाचयोगिनी ॥ पूजाद्वादशमासेषुयस्याःषष्ठ्यास्तुसन्ततम् ॥ ८३ ॥ पूजाचमृतिकागारेपरषष्ठदिनेशिशोः ॥ एकविंशति
मेवैवपूजाकल्याणहेतुकी ॥ ८४ ॥ शश्वन्नियमिताचैषानित्याकाम्याप्यतःपरा ॥ मातृरूपादयारूपाशश्वद्रक्षणकारिणी ॥ ८५ ॥
जलेस्थलेचान्तरिक्षेशिशूनांस्वप्नगोचरा ॥ प्रधानांशस्वरूपायादेवीमंगलचण्डिका ॥ ८६ ॥ प्रकृतेर्मुखसंभूतासर्वमंगल

१ शायिनी इति पाठः ।

प्र. खं. २
अ० १

॥ ४५ ॥

दासदा ॥ सृष्टौमंगलरूपाचसंहारेकोपहृषिणी ॥ ८७ ॥ तेनमंगलचण्डीसापण्डितैःपरिकीर्तिता ॥ प्रतिमंगलवारेषुप्र
 तिविश्वेषुपूजिता ॥ ८८ ॥ पंचोपचारैर्भक्त्याचयोषिद्धिःपरिपूजिता ॥ पुत्रपौत्रधनैश्चर्ययशोमंगलदायिनी ॥ ८९ ॥ शोक
 सन्तापपापार्तिदुःखदारिद्र्यनाशिनी ॥ परितुष्टासर्ववाञ्छाप्रदात्रीसर्वयोषिताम् ॥ ९० ॥ रुष्टाक्षणेनसंहर्तुंशक्ताविश्वंमहेश्वरी ॥ प्रधा
 नांशस्वरूपाचकालीकमललोचना ॥ ९१ ॥ दुर्गाललाटसंभृतारणेशुम्भनिशुम्भयोः ॥ दुर्गाद्दर्शास्वरूपास्याद्गुणैस्सातेजसासमा ॥
 ॥ ९२ ॥ कोटिसूर्यप्रभाजुष्टदिव्यसुन्दरविग्रहा ॥ प्रधानासर्वशक्तीनां वराबलवतीपरा ॥ ९३ ॥ सर्वसिद्धिप्रदादेवीपरमासिद्धियोगि
 नी ॥ कृष्णभक्ताकृष्णतुल्यातेजसाविक्रमैर्गुणैः ॥ कृष्णभावनयाशश्वत्कृष्णवर्णासनातनी ॥ ९४ ॥ ब्रह्माण्डसंकलंहर्तुंशक्तानिःश्वा
 समात्रतः ॥ रणदैत्यैःसमंतस्याःक्रीडयालोकरक्षया ॥ ९५ ॥ धर्मार्थकाममोक्षांश्चदातुंशक्तासुपूजिता ॥ ब्रह्मादिभिःस्तूयमानासुनि
 भिर्मनुभिर्नरैः ॥ ९६ ॥ प्रधानांशस्वरूपाचप्रकृतिश्चवसुन्धरा ॥ आधारभूतासर्वेषांसर्वसस्यप्रसूतिका ॥ ९७ ॥ रत्नाकारारत्नगर्भा
 सर्वरत्नाकराश्रया ॥ प्रजादिभिःप्रजेशैश्चपूजितावन्दितासदा ॥ ९८ ॥ सप्तोपजीव्यरूपाचसर्वसम्पद्विधायिनी ॥ ययाविनाजगत्सर्व
 निराधारंचराचरम् ॥ ९९ ॥ प्रकृतेश्चकलायायास्तानिबोधमुनीश्वर ॥ यस्ययस्यचयाःपत्न्यस्ताःसर्वावर्णयामिते ॥ १०० ॥ स्वा
 हादेवीवह्निपत्नीत्रिषुलोकेषुपूजिता ॥ ययाविनाहविर्दत्तंनग्रहीतुंसुराःक्षमाः ॥ १०१ ॥ दक्षिणायज्ञपत्नीचदीक्षासर्वत्रपूजिता ॥ यया
 विनाचविश्वेषुसर्वकर्मचनिष्फलम् ॥ १०२ ॥ स्वधापितृणांपत्नीचमुनिभिर्मनुभिर्नरैः ॥ पूजितापैतृकदानंनिष्फलञ्चययाविना ॥
 ॥ १०३ ॥ स्वस्तिदेवीवायुपत्नीप्रतिविश्वेषुपूजिता ॥ आदानञ्चप्रदानञ्चनिष्फलञ्चययाविना ॥ १०४ ॥ पुष्टिर्गणपतेःपत्नीपूजि
 ताजगतीतले ॥ ययाविनापरिक्षीणाःपुमांसोयोषितोऽपिच ॥ १०५ ॥ अनन्तपत्नीतुष्टिश्चपूजितावन्दितासदा ॥ ययाविनानसन्तुष्टाः
 सर्वलोकाश्चसर्वतः ॥ १०६ ॥ ईशानपत्नीसम्पत्तिःपूजिताचसुरैर्नरैः ॥ सर्वलोकादरिद्राश्चविश्वेषुचययाविना ॥ १०७ ॥ धृतिः
 कपिलपत्नीचसर्वैःसर्वत्रपूजिता ॥ सर्वलोकाधीरास्स्युर्जगत्सुचययाविना ॥ १०८ ॥ यमपत्नीक्षमासाध्वीसुशीलासर्वपूजिता ॥

ब्र. वै.
॥ ४६ ॥

समुन्मत्ताश्चरुद्राश्चसर्वलोकाययाविना ॥ १०९ ॥ क्रीडाधिष्ठातृदेवीसाकामपत्नीरतिःसती ॥ केलिकौतुकहीनाश्चसर्वलोकाययावि
ना ॥ ११० ॥ सत्यपत्नीसतीमुक्तिःपूजिताजगतांप्रिया ॥ ययाविनाभवेल्लोकोबन्धुतारहितःसदा ॥ १११ ॥ मोहपत्नीदयासाध्वी
पूजिताचजगत्प्रिया ॥ सर्वलोकाश्चसर्वत्रनिष्ठुराश्चययाविना ॥ ११२ ॥ पुण्यपत्नीप्रतिष्ठासापुण्यरूपाचपूजिता ॥ ययाविनाजगत्स
र्वजीवन्मृतसमंमुने ॥ ११३ ॥ सुकर्मपत्नीकीर्तिश्चधन्यामान्याचपूजिता ॥ ययाविनाजगत्सर्वयशोहीनंमृतंयथा ॥ ११४ ॥ क्रिया
उद्योगपत्नीचपूजितासर्वसङ्गता ॥ ययाविनाजगत्सर्वमुच्छिन्नमिवनारद ॥ ११५ ॥ अधर्मपत्नीमिथ्यासासर्वधूर्तैश्चपूजिता ॥ यया
विनाजगत्सर्वमुच्छिन्नंविधिनिर्मितम् ॥ ११६ ॥ सत्येअदर्शनायाचत्रेतायांसूक्ष्मरूपिणी ॥ अर्द्धावयवरूपाचद्रापरेसंहताद्विया ॥ ११७ ॥
कलौमहाप्रगल्भाचसर्वत्रव्याप्तिकारणात् ॥ कपटेनसहभ्रात्राभ्रमत्येवगृहेगृहे ॥ ११८ ॥ शान्तिर्लज्जाचभाय्येद्वेसुशीलस्यचपूजिते ॥ याभ्यां
विनाजगत्सर्वमुन्मत्तमिवनारद ॥ ११९ ॥ ज्ञानस्यतिस्रोभाय्याश्चबुद्धिर्मेधास्मृतिस्तथा ॥ याभिर्विनाजगत्सर्वमूढंमृतसमंसदा ॥ १२० ॥
मूर्तिश्चधर्मपत्नीसाकान्तिरूपामनोहरा ॥ परमात्माचविश्वौघानिराधाराययाविना ॥ १२१ ॥ सर्वत्रशोभारूपाचलक्ष्मीर्मूर्तिमतीस
ती ॥ श्रीरूपामूर्तिरूपाचमान्याधन्याचपूजिता ॥ १२२ ॥ कालाग्निरुद्रपत्न्यचनिद्रायासिद्धयोगिनाम् ॥ सर्वलोकाःसमाच्छन्नामाया
योगेनरात्रिषु ॥ १२३ ॥ कालस्यतिस्रोभाय्याश्चसन्ध्यारात्रिर्दिनानिच ॥ याभावनानिधात्राचसंख्यांकर्तुंनशक्यते ॥ १२४ ॥ क्षुत्पि
पासेलोभभाय्येधन्येमान्येचपूजिते ॥ याभ्यांव्याप्तंजगत्क्षोभयुक्तंचिन्तितमेवच ॥ १२५ ॥ प्रभाचदाहिकाचैवद्वेभाय्येतेजसस्तथा ॥
याभ्यांविनाजगत्स्रष्टुंविधाताचनहीश्वरः ॥ १२६ ॥ कालकन्येमृत्युजरेप्रज्वरस्यप्रियेप्रिये ॥ याभ्यांजगत्समुच्छिन्नंविधात्रानिर्मितेविधौ ॥
॥ १२७ ॥ निद्राकन्याचतन्द्रासाप्रीतिरन्यासुखप्रिये ॥ याभ्यांव्याप्तंजगत्सर्वविधिपुत्रविधेर्विधौ ॥ १२८ ॥ वैराग्यस्यचद्वेभाय्येभ्रष्टा
भक्तिश्चपूजिते ॥ याभ्यांशश्वजगत्सर्वजीवन्मुक्तमिदंमुने ॥ १२९ ॥ अदितिर्देवमाताचसुरभिश्चगवांप्रसूः ॥ दितिश्चदैत्यजननीकद्रुश्च

१ बलादितिपाठः ।

प्र. खं. २
अ० १

॥ ४६ ॥

विनतादनुः ॥ १३० ॥ उपयुक्ताः सृष्टिविधौ एताश्च प्रकृतेः कलाः ॥ कलाश्चान्याः सन्ति बह्व्यस्तासु काश्चिन्निबोधमे ॥ १३१ ॥ रोहि
 णी चन्द्रपत्नी च संज्ञा सूर्यस्य कामिनी ॥ शतरूपामनोभार्या शचीन्द्रस्य च गेहिनी ॥ १३२ ॥ तारा बृहस्पतेर्भार्या वसिष्ठस्याप्यरुन्ध
 ती ॥ अहल्या गौतमस्त्री स्याद न सूर्यात्रिका मिनी ॥ १३३ ॥ देवहूतिः कर्दमस्य प्रसूतिर्दक्षकामिनी ॥ पितॄणां मानसी कन्या मेनका सा
 म्बिका प्रसूः ॥ १३४ ॥ लोपामुद्रा तथा हूतिः कुबेरस्य तु कामिनी ॥ वरुणानीयमस्त्री च बलेर्विन्ध्यावलीति च ॥ १३५ ॥ कुन्ती च दमयन्ती
 च यशोदा देवकी सती ॥ गान्धारी द्रौपदी सव्यासावित्री सत्यवत्प्रिया ॥ १३६ ॥ वृषभानुप्रिया सा ध्वीराधामाता कलावती ॥ मन्दोदरी च
 कौसल्या सुभद्रा कैकयी तथा ॥ १३७ ॥ रेवती सत्यभामा च कालिन्दी लक्ष्मणा तथा ॥ मित्रविन्दानां जिते तथा जाम्बवती परा ॥ १३८ ॥
 लक्ष्मणारुक्मिणी सीता स्वयं लक्ष्मीः प्रकीर्तिता ॥ कलायोजनगन्धाचव्यासमाता महासती ॥ १३९ ॥ बाणपुत्री तथा पाचचित्रलेखा च
 तत्सखी ॥ प्रभावती भानुमती तथा मायावती सती ॥ १४० ॥ रेणुका च भृगोर्माता हलिमाता च रोहिणी ॥ एकानंशा च दुर्गा सा श्रीकृष्ण
 भगिनी सती ॥ १४१ ॥ बह्व्यः सन्ति कलाश्चैवं प्रकृतेरेव भारते ॥ यायाश्च ग्रामदेव्यस्ताः सर्वाश्च प्रकृतेः कलाः ॥ १४२ ॥ कलांशांशस
 मुद्भृताः प्रतिविश्वेषु योषितः ॥ योषिता मपमानेन प्रकृतेश्च पराभवः ॥ १४३ ॥ ब्राह्मणी जितायेन पतिपुत्रवती सती ॥ प्रकृतिः पूजिता
 तेन वस्त्रालङ्कारचन्दनैः ॥ १४४ ॥ कुमारी चाष्टवर्षीया वस्त्रालङ्कारचन्दनैः ॥ पूजिता येन विप्रस्य प्रकृतिस्तेन पूजिता ॥ १४५ ॥
 सर्वाः प्रकृतिसम्भूता उत्तमाधममध्यमाः ॥ सत्त्वांशाश्चोत्तमाज्ञेयाः सुशीलाश्च पतिव्रताः ॥ १४६ ॥ मध्यमारजसश्चांशास्ताश्च भोग्याः
 प्रकीर्तिताः ॥ सुखसम्भोगवत्यश्च स्वकार्ये तत्पराः सदा ॥ १४७ ॥ अधमास्तमसश्चांशा अज्ञातकुलसम्भवाः ॥ दुर्मुखाः कुलटाधूर्ताः
 स्वतन्त्राः कलहप्रियाः ॥ १४८ ॥ पृथिव्यां कुलटायाश्च स्वर्गे चाप्सरसांगणाः ॥ प्रकृतेस्तमसश्चांशाः पुंश्चल्यः परिकीर्तिताः ॥ १४९ ॥
 एवं निगदितं सर्वं प्रकृतेर्भेदपञ्चकम् ॥ ताः सर्वाः पूजिताः पृथ्व्यां पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ १५० ॥ पूजिता सुरथेनादौ दुर्गा दुर्गातिना शिनी ॥
 द्वितीया रामचन्द्रेण रावणस्य वधार्थिना ॥ १५१ ॥ तत्पश्चाज्जगतां माता त्रिषु लोकेषु पूजिता ॥ जातादौ दक्षपत्न्याश्च निहन्तुं दैत्यदान

ब्र. वै.

॥ ४७ ॥

वान् ॥ १५२ ॥ ततोदेहंपरित्यज्ययज्ञेर्भर्तुश्चनिन्दया ॥ जज्ञेहिमवतःपत्न्यालेभेपशुपतिंपतिम् ॥ १५३ ॥ गणेशश्चस्वयंकृष्णःस्कन्दो
 विष्णुकलोद्भवः ॥ बभूवतुस्तौतनयौपश्चात्तस्याश्चनारद ॥ १५४ ॥ लक्ष्मीर्मङ्गलभूपेनप्रथमेपरिपूजिता ॥ त्रिषुलोकेषुतत्पश्चाद्देवतामुनि
 मानवैः ॥ १५५ ॥ सावित्रीप्रथमंचापिभक्त्यावैपरिपूजिता ॥ तत्पश्चात्त्रिषुलोकेषुदेवतामुनिमानवैः ॥ १५६ ॥ आदौसरस्वतीदेवी
 ब्रह्मणापरिपूजिता ॥ तत्पश्चात्त्रिषुलोकेषुदेवतामुनिमानवैः ॥ १५७ ॥ प्रथमंपूजिताराधागोलोकेरासमण्डले ॥ पौर्णमास्यांकार्तिक
 स्यकृष्णेनपरमात्मना ॥ १५८ ॥ गोपिकाभिश्चगोपैश्चबालिकाभिश्चबालकैः ॥ गवांगणैः सुरगणैस्तत्पश्चान्माययाहरेः ॥ १५९ ॥
 तदाब्रह्मादिभिर्देवैर्मुनिभिर्मनुभिस्तथा ॥ पुष्पधूपादिभिर्भक्त्यापूजितावन्दितासदा ॥ १६० ॥ पृथिव्यांप्रथमेदेवीसुयज्ञेनचपूजिता ॥
 शङ्करेणोपदिष्टेनपुण्यक्षेत्रेचभारते ॥ १६१ ॥ त्रिषुलोकेषुतत्पश्चादाज्ञयापरमात्मनः ॥ पुष्पधूपादिभिर्भक्त्यापूजितामुनिभिःसुरैः
 ॥ १६२ ॥ कलायायाःसुसंभूताःपूजितास्ताश्चभारते ॥ पूजिताग्रामदेव्यश्चग्रामेचनगरेमुने ॥ १६३ ॥ एवंतेकथितंसर्वप्रकृतेश्चरितं
 शुभम् ॥ यथागमंलक्षणञ्चकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १६४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारायणनारदसंवादेप्रकृ
 तिस्वरूपतद्भेदवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ समासेनश्रुतंसर्वदेवीनांचरितंविभो ॥
 विबोधनार्थंबोधस्यव्यासतोवल्लभसि ॥ १ ॥ सृष्टैराद्यासृष्टिविधौकथमाविर्बभूवह ॥ कथंवापञ्चधाभूतावदवेदविदांवर ॥ २ ॥
 भूतायायाश्चकलयातयात्रिगुण्याभवे ॥ व्यासेनतासांचरितंश्रोतुमिच्छामिसाम्प्रतम् ॥ ३ ॥ तासांजन्मानुकथनंध्यानंपूजाविधिं
 परम् ॥ स्तोत्रंकवचमैश्वर्य्यशौर्य्यवर्णयमंगलम् ॥ ४ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ नित्यात्माचनभोनित्यंकालोनित्योदिशोयथा ॥
 विश्वेषांगोकुलंनित्यंनित्योगोलोकएवच ॥ ५ ॥ तदेकदेशोवैकुण्ठोलम्बभागःसनित्यकः ॥ तथैवप्रकृतिर्नित्याब्रह्मलीनासनातनी
 ॥ ६ ॥ यथाग्नौदाहिकाचन्द्रेपद्मेशोभाप्रभारवौ ॥ शश्वद्युक्तानभिन्नासातथाप्रकृतिरात्मनि ॥ ७ ॥ विनास्वर्णस्वर्णकारःकुण्डलंकर्तु
 मक्षमः ॥ विनामृदाकुलालोहिघटंकर्तुनहीश्वरः ॥ ८ ॥ नहिक्षमस्तथाब्रह्मासृष्टिं स्रष्टुं तयाविना ॥ सर्वशक्तिस्वरूपासातयास्याच्छ

प्र. ख. २

अ० २

॥ ४७ ॥

किमान्सदा ॥ ९ ॥ ऐश्वर्य्यवचनःशक्चतिःपराक्रमवाचकः ॥ तत्स्वरूपातयोर्दात्रीयासाशक्तिःप्रकीर्तिता ॥ १० ॥ समृद्धिबुद्धि
 सम्पत्तिशसांवचनोभगः ॥ तेनशक्तिर्भगवतीभगरूपाचसासदा ॥ ११ ॥ तयायुक्तःसदात्माचभगवांस्तेनकथ्यते ॥ सचस्वे
 च्छामयःकृष्णःसाकारश्चनिराकृतिः ॥ १२ ॥ तेजोरूपंनिराकारंध्यायन्तेयोगिनःसदा ॥ वदन्तितेपरंब्रह्मपरमात्मानमीश्वरम् ॥
 ॥ १३ ॥ अदृश्यंसर्वद्रष्टारंसर्वज्ञंसर्वकारणम् ॥ सर्वदंसर्वरूपान्तमरूपंसर्वपोषकम् ॥ १४ ॥ वैष्णवास्तंनमन्यन्तेतद्भक्ताःसूक्ष्मदर्शिनः ॥
 वदन्तिइतिकस्यतेजस्तेतेजस्विनंविना ॥ १५ ॥ तेजोमण्डलमध्यस्थंब्रह्मतेजस्विनंपरम् ॥ स्वेच्छामयंसर्वरूपंसर्वकारणकारणम् ॥
 ॥ १६ ॥ अतीवसुन्दरंरूपंविभ्रतंसुमनोहरम् ॥ किशोरवयसंशान्तंसर्वकान्तंपरात्परम् ॥ १७ ॥ नवीननीरदाभासंरासैकश्यामसुन्दरम् ॥
 शरन्मध्याह्नपद्मौघशोभामोचकलोचनम् ॥ १८ ॥ मुक्तासारमहास्वच्छदन्तपंक्तिमनोहरम् ॥ मयूरपुच्छचूडश्चमालतीमाल्यमंडितम् ॥
 ॥ १९ ॥ सुनासंसस्मितंशश्वद्भक्तानुग्रहकारकम् ॥ ज्वलदग्निविशुद्धैकपीतांशुकसुशोभितम् ॥ २० ॥ द्विभुजंसुरलीहस्तरत्नभूषणभूषि
 तम् ॥ सर्वाधारश्चसर्वेशंसर्वशक्तियुतंविभुम् ॥ २१ ॥ सर्वैश्वर्य्यप्रदंसर्वस्वतन्त्रंसर्वमंगलम् ॥ परिपूर्णतमंसिद्धंसिद्धिदंसिद्धिकारणम् ॥
 ॥ २२ ॥ ध्यायन्तेवैष्णवाःशश्वदेवंरूपंसनातनम् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहरंपरम् ॥ २३ ॥ ब्रह्मणोवयसायस्यनिमेषउपचार्य्य
 ते ॥ सचात्मापरमंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयते ॥ २४ ॥ कृषिस्तद्भक्तिवचनोन्तदास्यकारकः ॥ भक्तिदास्यप्रदातायःसकृष्णःपरिकीर्तितः ॥
 ॥ २५ ॥ कृषिश्चसर्ववचनोन्कारोबीजवाचकः ॥ सर्वबीजंपरंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयते ॥ २६ ॥ असंख्यब्रह्मणांपातेकालेऽतीतेऽपि
 नारद ॥ यद्गुणानांनास्तिनाशस्तत्समानोगुणेनच ॥ २७ ॥ सकृष्णःसर्वसृष्ट्यादौसिसृक्षुस्त्वेकएवच ॥ सृष्ट्युन्मुखस्तदंशेनकालेनप्रे
 रितःप्रभुः ॥ २८ ॥ स्वेच्छामयःस्वेच्छयाचद्विधारूपोबभूवह ॥ स्त्रीरूपावामभागांशादक्षिणांशःपुमान्स्मृतः ॥ २९ ॥ तांददर्शमहाका
 मीकामाधारःसनातनः ॥ अतीवकमनीयांचचारुचम्पकसन्निभाम् ॥ ३० ॥ पूर्णेन्दुबिम्बसदृशानितम्बयुगलांपराम् ॥ सुचारुकदली
 स्तम्भसदृशश्रोणिसुन्दरीम् ॥ ३१ ॥ श्रीयुक्तश्रीफलाकारस्तनयुग्ममनोरमाम् ॥ पुष्टयायुक्तांसुललितामध्यक्षीणांमनोहराम् ॥ ३२ ॥

त्र. वै.

॥ ४८ ॥

अतीवसुन्दरीशान्तांसस्मितांवकलोचनाम् ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानारत्नभूषणभूषिताम् ॥ ३३ ॥ शश्वच्चक्षुश्चकोराभ्यांपिबन्तीं स
 न्ततंमुदा ॥ कृष्णस्यसुन्दरमुखंचन्द्रकोटिविनिन्दकम् ॥ ३४ ॥ कस्तूरीबिन्दुभिःसार्द्धमधश्चन्दनविन्दुना ॥ समंसिन्दूरविन्दुश्चभालम
 ध्येचबिभ्रतीम् ॥ ३५ ॥ सुवक्रकबरीभारंमालतीमालयभूषितम् ॥ रत्नेन्द्रसारहारश्चदधतींकान्तकामुकीम् ॥ ३६ ॥ कोटिचन्द्रप्रभाजुष्ट
 पुष्टशोभासमन्विताम् ॥ गमनेराजहंसीतां दृष्ट्याखञ्जनगंजनीम् ॥ ३७ ॥ अतिमात्रंतयासार्द्धरासेशोरासमण्डले ॥ रासोल्लासेषुरहसि
 रासक्रीडांचकारह ॥ ३८ ॥ नानाप्रकारशृङ्गारंशृङ्गारोमूर्तिमानिव ॥ चकारसुखसम्भोगंयावद्वैब्रह्मणोवयः ॥ ३९ ॥ ततःसचपरिश्रान्त
 स्तस्यायोनौजगत्पिता ॥ चकारवीर्य्याधानश्चनित्यानन्दःशुभक्षणे ॥ ४० ॥ गात्रतोयोषितस्तस्याःसुरतान्तेचसुव्रत ॥ निस्ससारश्रम
 जलंश्रान्तायास्तेजसाहरेः ॥ ४१ ॥ महासुरतखिन्नायानिश्वासश्चबभूवह ॥ तदाधारश्रमजलंतत्सर्वविश्वगोलकम् ॥ ४२ ॥ सचनिश्वास
 वायुश्चसर्वाधारोबभूवह ॥ निश्वासवायुःसर्वेषांजीविनाश्चभवेषुच ॥ ४३ ॥ बभूवमूर्तिमद्रायोर्वामाङ्गात्प्राणवल्लभा ॥ तत्पत्नीसाचत
 त्पुत्राःप्राणाःपञ्चचजीविनाम् ॥ ४४ ॥ प्राणोऽपानःसमानश्चैवोदानोव्यानएवच ॥ बभूवुरेवतत्पुत्राअधःप्राणाश्चपञ्चच ॥ ४५ ॥ धर्मतोया
 धिदेवश्चबभूववरुणोमहान् ॥ तद्वामाङ्गाच्चतत्पत्नीवरुणानीबभूवसा ॥ ४६ ॥ अथसाकृष्णशक्तिश्चकृष्णादूर्ध्वदधारह ॥ शतमन्वन्तरंयाव
 ज्ज्वलन्तीब्रह्मतेजसा ॥ ४७ ॥ कृष्णप्राणाधिदेवीसाकृष्णप्राणाधिकप्रिया ॥ कृष्णस्यसंगिनीशश्वत्कृष्णवक्षस्थलस्थिता ॥ ४८ ॥ शत
 मन्वन्तरातीतकालेपरमसुन्दरी ॥ सुषावाण्डंसुवर्णाभंविश्वाधारालयंपरम् ॥ ४९ ॥ दृष्ट्वाचाण्डंहिसादेवीहृदयेनविदूयता ॥ उत्ससर्ज
 चकोपेनतदण्डंगोलकेजले ॥ ५० ॥ दृष्ट्वाकृष्णश्चतत्यागंहाहाकारंचकारह ॥ शशापदेवीदेवेशस्तत्क्षणंचयथोचितम् ॥ ५१ ॥ यतो
 ऽपत्यंत्वयात्यक्तंकोपशीलेसुनिष्ठुरे ॥ भवत्वमनपत्यापिचाद्यप्रभृतिनिश्चितम् ॥ ५२ ॥ यायास्त्वदंशरूपाश्चभविष्यन्तिसुरस्त्रियः ॥ अन
 पत्याश्चताःसर्वास्त्वत्समानित्ययौवनाः ॥ ५३ ॥ एतस्मिन्नन्तरेदेवीजिह्वाग्रात्सहसाततः ॥ आविर्बभूवकन्यैकाशुक्लवर्णामनोहरा ॥ ५४ ॥
 पीतवस्त्रपरीधानावीणापुस्तकधारिणी ॥ रत्नभूषणभूषाढ्यासर्वशास्त्राधिदेवता ॥ ५५ ॥ अथकालांतरेसाचद्विधाहूपाबभूवह ॥ वामाङ्गी

प्र. खं. २

अ० २

॥ ४८ ॥

गाचकमलादक्षिणाद्धाचराधिका ॥ ५६ ॥ एतस्मिन्नन्तरेकृष्णोद्विधारूपोबभूवह ॥ दक्षिणाद्धस्याद्विभुजोवामाद्धश्चतुर्भुजः ॥ ५७ ॥
 उवाचवाणींश्रीकृष्णस्त्वमस्यभवकामिनी ॥ अत्रैवमानिनीराधानैवभद्रंभविष्यति ॥ ५८ ॥ एवंलक्ष्मीसंप्रददौतुष्टोनारायणायवै ॥
 संजगामचवैकुण्ठंताभ्यांसाद्धैजगत्पतिः ॥ ५९ ॥ अनपत्येचतेद्वेचयतोराधांशसम्भवे ॥ नारायणाङ्गादभवन्पार्षदाश्चतुर्भुजाः ॥ ६० ॥
 तेजसावयसारूपगुणाभ्यांचसमाहरेः ॥ बभूवुःकमलाङ्गाच्चदासीकोट्यश्चतस्रसमाः ॥ ६१ ॥ अथगोलोकनाथस्यलोभांविवरतोमुने ॥
 आसन्नसंख्यगोपाश्चवयसातेजसासमाः ॥ ६२ ॥ रूपेणसुगुणेनैववेषाद्विक्रमेणच ॥ प्राणतुल्याःप्रियाःसर्वेबभूवुःपार्षदाविभोः ॥ ६३ ॥
 राधाङ्गलोमकूपेभ्योबभूवुर्गोपकन्यकाः ॥ राधातुल्याश्चसर्वास्तानान्यतुल्याःप्रियंवदाः ॥ ६४ ॥ रत्नभूषणभूषाढ्याःशश्वत्सुस्थि
 रयौवनाः ॥ अनपत्याश्चताःसर्वाःपुंसःशापेनसन्ततम् ॥ ६५ ॥ एतस्मिन्नन्तरेविप्रसहस्राकृष्णदेहतः ॥ आविर्बभूवसादुर्गाविष्णुमाया
 सनातनी ॥ ६६ ॥ देवीनारायणीशानासर्वशक्तिस्वरूपिणी ॥ बुद्धयधिष्ठातृदेवीसाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ६७ ॥ देवीनांबीजरूपाचमृ
 लप्रकृतिरीश्वरी ॥ परिपूर्णतमातेजःस्वरूपात्रिगुणात्मिका ॥ ६८ ॥ ततकाञ्चनवर्णाभासूर्यकोटिसमप्रभा ॥ ईषद्धासप्रसन्नास्यासह
 स्रभुजसंयुता ॥ ६९ ॥ नानाशस्त्रास्त्रनिकरंविभ्रतीसात्रिलोचना ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानारत्नभूषणभूषिता ॥ ७० ॥ यस्याश्चांशंशकलयाबभू
 वुः सर्वयोषितः ॥ सर्वविश्वस्थितालोकामोहितामाययायया ॥ ७१ ॥ सर्वैश्वर्य्यप्रदात्रीचकामिनांगृहमेधिनाम् ॥ कृष्णभक्तिप्रदात्री
 चवैष्णवानाञ्चवैष्णवी ॥ ७२ ॥ मुमुक्षूणांमोक्षदात्रीसुखिनांसुखदायिनी ॥ स्वर्गेषुस्वर्गलक्ष्मीःसागृहलक्ष्मीर्गृहेष्वसौ ॥ ७३ ॥ तपस्वि
 पुतपस्याचश्रीरूपासानृपेषुच ॥ याचाग्रौदाहिकारूपाप्रभारूपाचभास्करे ॥ ७४ ॥ शोभास्वरूपाचन्द्रेचपद्मेषुचसुशोभना ॥ सर्वशक्ति
 स्वरूपायाश्रीकृष्णेपरमात्मनि ॥ ७५ ॥ ययाचशक्तिमानात्माययावैशक्तिमज्जगत् ॥ ययाविनाजगत्सर्वजीवन्मृतमिवस्थितम् ॥ ७६ ॥
 याचसंसारवृक्षस्यबीजरूपासनातनी ॥ स्थितिरूपाबुद्धिरूपाफलरूपाचनारदः ॥ ७७ ॥ क्षुत्पिपासादयाश्रद्धानिद्रातन्द्राक्षमाधृतिः ॥ शान्ति
 र्लजातुष्टिपुष्टिभ्रान्तिकान्त्यादिरूपिणी ॥ ७८ ॥ साचसंस्तूयसर्वेशंतत्पुरःसमुपस्थिता ॥ रत्नसिंहासनंतस्यैप्रददौराधिकेश्वरः ॥ ७९ ॥

त्र. वै.

॥ ४९ ॥

सिद्धन्तरेतत्रसस्त्रीकश्चतुर्मुखः ॥ पद्मनाभोनाभिपद्मान्निस्ससारपुमान्मुने ॥ ८० ॥ कमण्डलुधरः श्रीमांस्तपस्वीज्ञानिनांवरः ॥
 चतुर्मुखस्तुष्टावप्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ ८१ ॥ सुदतीसुन्दरीश्रेष्ठाशतचन्द्रसमप्रभा ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानारत्नभूषणभूषिता ॥ ८२ ॥
 रत्नसिंहासनेरम्येस्तुतावैसर्वकारणम् ॥ उवासस्वामिनासार्द्धकृष्णस्यपुरतोमुदा ॥ ८३ ॥ एतस्मिन्नन्तरेकृष्णोद्विधारूपोबभूवसः ॥
 वामार्द्धांगोमहादेवोदक्षिणो गोपिकापतिः ॥ ८४ ॥ शुद्धस्फटिकसङ्काशः शतकोटिरविप्रभः ॥ त्रिशूलपट्टिशधरोव्याघ्रचर्मधरोहरः ॥ ८५ ॥
 तप्तकाञ्चनवर्णाभजटाभारधरः परः ॥ भस्मभूषणगात्रेश्वरसस्मितश्चन्द्रशेखरः ॥ ८६ ॥ दिगम्बरोनीलकण्ठः सर्पभूषणभूषितः ॥ विभ्र
 दक्षिणहस्तैरत्नमालासुसंस्कृताम् ॥ ८७ ॥ प्रजपन्पञ्चवक्त्रेणब्रह्मज्योतिःसनातनम् ॥ सत्यस्वरूपंश्रीकृष्णंपरमात्मानमीश्वरम् ॥ ८८ ॥
 कारणकारणानाञ्चसर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहरं परम् ॥ ८९ ॥ संस्तूयमृत्योर्भृत्युंतजातोमृत्युञ्जयाभिधः ॥
 रत्नसिंहासनेरम्येसमुवासहरेःपुरः ॥ ९० ॥ इति श्रीब्र० महापु० द्वि० प्रकृ० नारायणनारदसंवादेदेवदेव्युत्पत्तिर्नामद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥
 ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ अथाण्डंतजलेतिष्ठद्यावद्वैब्रह्मणोवयः ॥ ततःस्वकालेसहसाद्विधारूपोबभूवसः ॥ १ ॥ तन्मध्येशिशुरेकश्चश
 तकोटिरविप्रभः ॥ क्षणरोहयमाणश्चसशिशुःपीडितःक्षुधा ॥ २ ॥ पितृमातृपरित्यक्तोजलमध्येनिराश्रयः ॥ नैकब्रह्माण्डनाथोयो
 ददशोर्ध्वमनाथवत् ॥ ३ ॥ स्थूलात्स्थूलतमःसोऽपिनाम्नादेवोमहाविराट् ॥ परमाणुर्यथासूक्ष्मात्परःस्थूलात्तथाप्यसौ ॥ ४ ॥ तेजसां
 षोडशांशोऽयंकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ आधारोऽसंख्यविश्वानांमहाविष्णुस्सुरेश्वरः ॥ ५ ॥ प्रत्येकरोमकूपेषुविश्वानिनिखिलानिच ॥
 अद्यापितेषांसंख्यांचकृष्णोवलुंनहिक्षमः ॥ ६ ॥ यथास्ति संख्या रजसां विश्वानां न कदाचन ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां तथा संख्या न विद्यते
 ॥ ७ ॥ प्रतिविश्वेषु सन्त्येवं ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ पातालाद्ब्रह्मलोकान्तं ब्रह्माण्डं परिकीर्तितम् ॥ ८ ॥ तत ऊर्ध्वं च वैकुण्ठो ब्रह्माण्डाद्बहिरे
 वसः ॥ सच सत्यस्वरूपश्च शश्वन्नारायणो यथा ॥ ९ ॥ तदूर्ध्वं चैव गोलकः पञ्चाशत्कोटियोजनात् ॥ नित्यः सत्यस्वरूपश्च यथा कृष्णस्त
 थाप्ययम् ॥ १० ॥ सप्तद्वीपमितापृथ्वी सप्तसागरसंयुता ॥ एकोनपञ्चाशदुपद्वीपा संख्यव नान्विता ॥ ११ ॥ ऊर्ध्वं सप्तसुवर्लोका ब्रह्म

प्र. खं. २

अ० ३

॥ ४९ ॥

लोकसमन्विताः ॥ पातालानिचसप्ताधश्चैवं ब्रह्माण्डमेव च ॥ १२ ॥ ऊर्ध्वधराया भूर्लोको भुवर्लोकस्ततः परः ॥ स्वर्लोकस्तु ततः पश्चान्म
 हर्लोकस्ततोजनः ॥ १३ ॥ ततः परस्तपोलोकः सत्यलोकस्ततः परः ॥ ततः परो ब्रह्मलोकस्ततः कांचननिर्मितः ॥ १४ ॥ एवं सर्वकृत्रिमं
 तद्वा ह्याभ्यन्तर एव च ॥ तद्विनाशे विनाशश्च सर्वेषामेव नारद ॥ १५ ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वविश्वसंघमनित्यकम् ॥ नित्यौगोलोकवैकुण्ठौ स
 त्यौ शश्वदकृत्रिमौ ॥ १६ ॥ लोमकूपे च विध्यण्डं प्रत्येकं तस्य निश्चितम् ॥ एषां संख्यां न जानाति कृष्णोऽन्यस्यापि का कथा ॥ १७ ॥
 प्रत्येकं प्रति विध्यण्डे ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ तिस्रः कोटयः सुराणां च संख्या सर्वत्र पुत्रक ॥ १८ ॥ दिगीशाश्चैवादि कपालानक्षत्राणि ग्रहादयः ॥
 भुवि वर्णाश्च चत्वारोऽधो नागाश्च चराचराः ॥ १९ ॥ अथ कालेन स विराडूर्ध्वदृष्ट्वा पुनः पुनः ॥ डिम्भान्तरं च शून्यं च न द्वितीयं कथं च न
 ॥ २० ॥ चिन्तामवाप क्षुद्युक्तो रुरोद च पुनः पुनः ॥ ज्ञानं प्राप्य तदा दध्यौ कृष्णं परमपूरुषम् ॥ २१ ॥ ततो ददर्श तत्रैव ब्रह्म ज्योतिः सनातनम् ॥
 नवीननीरदश्यामं द्विभुजं पीतवाससम् ॥ २२ ॥ सस्मितं मुरलीहस्तं भक्तानुग्रहकारकम् ॥ जहास बालकस्तुष्टो हृष्टा जनकमीश्वरम् ॥ २३ ॥
 वरं तस्मै ददौ तुष्टो वरेशः समयोचितम् ॥ मत्समो ज्ञानयुक्तश्च क्षुत्पिपासाविवर्जितः ॥ २४ ॥ ब्रह्माण्डा संख्यनिलयो भवत्सलयावधि ॥
 निष्कामो निर्भयश्चैव सर्वेषां वरदो वरः ॥ रोगमृत्युजराशोकपीडादिपरिवर्जितः ॥ २५ ॥ इत्युक्त्वा तदक्षर्कणं महामन्त्रं षडक्षरम् ॥ त्रिः कृत्वा
 प्रजजापादौ वेदांगमवरं परम् ॥ २६ ॥ प्रणवादिचतुर्थ्यन्तं कृष्ण इत्यक्षरद्वयम् ॥ वह्निज्वालान्तमिष्टं सर्वविघ्नहरं परम् ॥ २७ ॥ मन्त्रं द
 त्वा तदाहारं कल्पयामास वै प्रभुः ॥ श्रूयतां तद्ब्रह्म पुत्रनिबोधकथयामिते ॥ २८ ॥ प्रतिविश्वेषु नैवेद्यं दद्याद्वैष्णवो जनः ॥ षोडशांशं वि
 पयिणो विष्णोः पञ्चदशास्यवै ॥ २९ ॥ निर्गुणस्यात्मनश्चैव परिपूर्णतमस्य च ॥ नैवेद्येन च कृष्णस्य न हि किञ्चित् प्रयोजनम् ॥ ३० ॥
 यद्ददाति च नैवेद्यं तस्मै देवाय योजनः ॥ स च खादति तत्सर्वं लक्ष्मीदृष्ट्या पुनर्भवेत् ॥ ३१ ॥ तच्च मन्त्रं वरं दत्त्वा तमुवाच पुनर्विभुः ॥ वरअ
 न्यः कइष्टस्ते तं मे ब्रूहि ददामिते ॥ ३२ ॥ कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच महाविराट् ॥ अदन्तो बालकस्तत्र वचनं समयोचितम् ॥ ३३ ॥
 महाविराडुवाच ॥ वरं मे त्वत्पदाम्भोजे भक्तिर्भवतु निश्चला ॥ सन्ततं यावदायुर्मे क्षणं वा सुचिरं वा ॥ ३४ ॥ त्वद्भक्तियुक्तो यो लोके जीव

ब. वै.
॥ ५० ॥

न्मुक्तः ससन्ततम् ॥ त्वद्भक्तिहीनो मूर्खश्च जीवन्नपिमृतो हि सः ॥ ३५ ॥ किं तज्जपेन तपसा यज्ञेन यजेन च ॥ व्रतेनैवोपवासेन पुण्यतीर्थ
निषेवया ॥ ३६ ॥ कृष्णभक्तिविहीनस्य पुंसस्स्याज्जीवनं वृथा ॥ येनात्मना जीवितश्च तमेव न हि मन्यते ॥ ३७ ॥ यावदात्मा शरीरेऽस्ति
तावत्स्याच्छक्तिसंयुतः ॥ पश्चाद्यान्तिगते तस्मिन् स्वतन्त्राश्च शक्तयः ॥ ३८ ॥ सच त्वंच महाभाग सर्वात्मा प्रकृतेः परः ॥ स्वेच्छामय
श्च सर्वाद्यो ब्रह्मज्योतिः सनातनः ॥ ३९ ॥ इत्युक्त्वा बालकस्तत्र विरराम च नारद ॥ उवाच कृष्णः प्रत्युक्तिं मधुरां श्रुतिमुन्दरीम् ॥ ४० ॥
॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ सुचिरं सुस्थिरं तिष्ठ यथा हं त्वं तथा भव ॥ असंख्य ब्रह्मणां पाते पातस्तेन भविष्यति ॥ ४१ ॥ अंशेन प्रतिविध्य ण्डे त्वंच
पुत्रविराडभव ॥ त्वन्नाभिपद्मे ब्रह्मा च विश्वस्रष्टा भविष्यति ॥ ४२ ॥ ललाटे ब्रह्मणश्चैव रुद्राश्चैकादशैव तु ॥ शिवांशेन भविष्यन्ति सृष्टिसंच
रणाय वै ॥ ४३ ॥ कालाग्निरुद्रस्तेष्वेको विश्वसंहारकारकः ॥ पाताविष्णुश्च विषयीक्षुद्रांशेन भविष्यति ॥ ४४ ॥ मद्भक्तियुक्तः स त
तं भविष्यसि वरेण मे ॥ ध्यानेन कमनीयं मानित्यं द्रक्ष्यसि निश्चितम् ॥ ४५ ॥ मातरं कमनीयां च मम वक्षःस्थलं स्थिताम् ॥ यामिलोकं
तिष्ठ वत्सेत्युक्त्वा सोऽन्तरधीयत ॥ ४६ ॥ गत्वा च नाकं ब्रह्माणं शङ्करं स उवाच ह ॥ स्रष्टारं स्रष्टुमीशं च संहर्तारं च तत्क्षणम् ॥ ४७ ॥
॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ सृष्टिं स्रष्टुं गच्छ वत्स नाभिपद्मोद्भवोद्भव ॥ महाविराड्लोककूपेक्षुद्रस्य च विधेः शृणु ॥ ४८ ॥ गच्छ वत्स महादेव
ब्रह्मभालोद्भवो भव ॥ अंशेन च महाभाग स्वयंच सुचिरंतपः ॥ ४९ ॥ इत्युक्त्वा जगतां नाथो विरराम विधेः सुतः ॥ जगाम न त्वातं ब्रह्मा
शिवश्च शिवदायकः ॥ ५० ॥ महाविराड्लोमकूपे ब्रह्माण्डे गोलके जले ॥ सबभूव विराट्क्षुद्रो विराडंशेन साम्प्रतम् ॥ ५१ ॥
श्यामो युवापीतवासाः शयानो जलतरुपके ॥ ईषद्भासः प्रसन्नास्यो विश्वरूपी जनार्दनः ॥ ५२ ॥ तन्नाभिकमले ब्रह्मा बभूव कमलोद्भवः ॥
संभूय पद्मदण्डं च बभ्राम युगलक्षकम् ॥ ५३ ॥ नान्तं जगाम दण्डस्य पद्मनाभस्य पद्मजः ॥ नाभिजस्य च पद्मस्य चिन्तामापिता महः
॥ ५४ ॥ स्वस्थानं पुनरागत्य दध्यौ कृष्णपदाम्बुजम् ॥ ततो ददर्श क्षुद्रं तं ध्यात्वा तदिव्यचक्षुषा ॥ ५५ ॥ शयानं जलतरुपे च ब्रह्माण्डपिण्ड
मावृते ॥ यल्लोमकूपे ब्रह्माण्डं तंच तत्परमीश्वरम् ॥ ५६ ॥ श्रीकृष्णं चापि गोलोकं गोपगोपीसमन्वितम् ॥ तंसंस्तूय वरं प्राप ततः

प्र. खं. २
अ० ३

॥ ५० ॥

सृष्टिचकारसः ॥ ५७ ॥ बभूवुर्ब्रह्मणः पुत्रामानसाः सनकादयः ॥ ततोरुद्राः कपालाच्चशिवस्यैकादशस्मृताः ॥ ५८ ॥ बभूवपाता
 विष्णुश्चवामेक्षुद्रस्यपार्श्वतः ॥ चतुर्भुजश्चभगवान्श्वेतद्वीपनिवासकृत् ॥ ५९ ॥ क्षुद्रस्यनाभिपद्मेचब्रह्माविश्वंससर्जसः ॥
 स्वर्गमर्त्यचपातालं त्रिलोकं सचराचरम् ॥ ६० ॥ एवं सर्वलोमकूपे विश्वं प्रत्येकमेव च ॥ प्रति विश्वं क्षुद्रविराड्ब्रह्माविष्णु
 शिवादयः ॥ ६१ ॥ इत्येवं कथितं वत्सकृष्णसङ्कीर्तनं शुभम् ॥ सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ६२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महा
 पुराणे प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे विश्वब्रह्माण्डवर्णनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ श्रुतं
 सर्वमपूर्वचत्वरसादात्सुधोपमम् ॥ अधुना प्रकृतीनां च व्यासं वर्णय भो प्रभो ॥ १ ॥ कस्याः पूजाकृता केन कथं मर्त्ये प्रकाशिता ॥ केन
 वा पूजिता का वा केन का वास्तुता मुने ॥ २ ॥ कवचं स्तोत्रं कं ध्यानं प्रभावं चरितं शुभम् ॥ काभिः काभ्यो वरोदत्तस्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥
 ॥ ३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ गणेशजननी दुर्गाराधालक्ष्मीः सरस्वती ॥ सावित्री वै सृष्टिविधौ प्रकृतिः पञ्चधा स्मृता ॥ ४ ॥ आसीत् पूज्या
 प्रसिद्धा च प्रभावः परमाद्भुतः ॥ सुधोपमश्च चरितं सर्वमङ्गलकारणम् ॥ ५ ॥ प्रकृत्यंशाः कलायाश्च तासां च चरितं शुभम् ॥ सर्ववक्ष्यामि
 ते ब्रह्मन्सावधानं निशामय ॥ ६ ॥ वाणीवसुन्धरा गङ्गा पृष्ठीमङ्गलचण्डिका ॥ तुलसीमानसी निद्रास्वधास्वाहा च दक्षिणा ॥ ७ ॥ तेज
 सामत्समास्ताश्च रूपेण च गुणेन च ॥ ८ ॥ संक्षेपमासां चरितं पुण्यदं श्रुति सुन्दरम् ॥ जीवकर्मविपाकश्च तच्च वक्ष्यामि सुन्दरम् ॥ ९ ॥
 दुर्गायाश्चैव राधाया विस्तीर्णचरितं महत् ॥ तच्च पश्चात्प्रवक्ष्यामि संक्षेपात्क्रमतः शृणु ॥ १० ॥ आदौ सरस्वती पूजा श्रीकृष्णेन विनिर्मिता ॥
 यत्प्रसादान्मुनिश्रेष्ठमूर्खो भवति पण्डितः ॥ ११ ॥ आविर्भूता यदा देवी वक्रतः कृष्णयोषितः ॥ इयेष कृष्णं कामेन कामुकी कामरूपिणी ॥
 ॥ १२ ॥ सच विज्ञायतद्भवं सर्वज्ञः सर्वमातरम् ॥ तामुवाच हितं सत्यं परिणामसुखावहम् ॥ १३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ भजना
 रायणं साध्विमदं शस्त्रं चतुर्भुजम् ॥ युवानं सुन्दरं सर्वगुणयुक्तं च मत्समम् ॥ १४ ॥ कामदं कामिनीनां च तासां तं कामपूरकम् ॥ कोटिकन्द

ब्र. वै.

॥ ५१ ॥

पलावण्यंलीलान्यकृतमन्मथम् ॥ १६ ॥ कान्तेकान्तंचमांकृत्वायदिस्थातुमिहेच्छसि ॥ त्वत्तोबलवतीराधानतेभद्रंभविष्यति ॥
 ॥ १६ ॥ योयस्माद्बलवान्वापिततोऽन्यंरक्षितुंक्षमः ॥ कथंपरान्साधयतियदिस्वयमनीश्वरः ॥ १७ ॥ सर्वेशस्सर्वशास्ताहंराधांरा
 धितुमक्षमः ॥ तेजसामत्समासाचरूपेणचगुणेनच ॥ १८ ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवीसाप्राणांस्त्यक्तुंचकःक्षमः ॥ प्राणतोऽपिप्रियःकुत्रकेषां
 वास्तिचकश्चन ॥ १९ ॥ त्वंभद्रेगच्छवैकुण्ठंतवभद्रंभविष्यति ॥ पतिंतमीश्वरंकृत्वा मोदस्वसुचिरंसुखम् ॥ २० ॥ विवर्जितालोभमो
 हकामकोपेनहिंसया ॥ तेजसात्वत्समालक्ष्मीरूपेणचगुणेनच ॥ २१ ॥ तयासार्द्धंभवप्रीत्यासुखंकालंप्रयास्यति ॥ गौरवंचापितत्तु
 ल्यंकरिष्यतिपतिर्द्रयोः ॥ २२ ॥ प्रतिविश्वेषुतेपूजांमहतींतेमुदान्विताः ॥ माघस्यशुक्लपंचम्यांविद्यारम्भेषुसुन्दरि ॥ २३ ॥ मानवा
 मनवोदेवासुनीन्द्राश्चमुमुक्षवः ॥ सन्तश्चयोगिनःसिद्धानागगन्धर्वकिंनराः ॥ २४ ॥ मद्दरेणकरिष्यन्तिकल्पेकल्पेयथाविधि ॥ भक्ति
 युक्ताश्चदत्त्वावैचोपचारांश्चषोडश ॥ २५ ॥ काण्वशाखोक्तविधिनाध्यानेनस्तवनेनच ॥ जितेन्द्रियाःसंयताश्चपुस्तकेषुघटेऽपिच ॥
 ॥ २६ ॥ कृत्वासुवर्णगुटिकांगन्धंचन्दनचर्चिताम् ॥ कवचन्तेग्रहीष्यन्तिकण्ठेवादक्षिणेभुजे ॥ २७ ॥ पठिष्यन्तिचविद्वांसःपूजाका
 लेचपूजिते ॥ इत्युक्त्वापूजयामासतांदेवींसर्वपूजितः ॥ २८ ॥ ततस्तत्पूजनंचक्रुर्ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ अनन्तश्चापिधर्मश्चमुनीन्द्राः
 सनकादयः ॥ २९ ॥ सर्वदेवाश्चमनवो नृपावामानवादयः ॥ बभूवपूजितानित्यासर्वलोकैःसरस्वती ॥ ३० ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
 पूजाविधानंस्तवनंध्यानंकवचमीप्सितम् ॥ पूजोपयुक्तंनैवेद्यंपुष्पंवाचन्दनादिकम् ॥ ३१ ॥ वदवेदविदांश्चेष्टश्रोतुंकौतूहलंमम ॥ वद
 तेसाम्प्रतंशशक्तमिदंश्रुतिसुन्दरम् ॥ ३२ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शृणुनारदवक्ष्यामिकाण्वशाखोक्तपद्धतिम् ॥ जगन्मातुः
 सरस्वत्याःपूजाविधिसमन्विताम् ॥ ३३ ॥ माघस्यशुक्लपञ्चम्यांविद्यारम्भदिनेऽपिच ॥ पूर्वोऽह्निसंयमंकृत्वातत्रस्यात्संयतःशुचिः ॥
 ॥ ३४ ॥ स्नात्वानित्यक्रियांकृत्वाघटंसंस्थाप्यभक्तितः ॥ संपूज्यदेवपट्कञ्चनैवेद्यादिभिरेवच ॥ ३५ ॥ गणेशञ्चदिनेशञ्चवर्हिविष्णुं
 शिवंशिवाम् ॥ संजप्यसंयतोऽग्रेचततोऽभीष्टंप्रपूजयेत् ॥ ३६ ॥ ध्यानेनवक्ष्यमाणेनध्यात्वाबाह्यघटेबुधः ॥ ध्यात्वापुनःषोडशोपचारैस्तांपू

प्र. खं. २

अ० ४

॥ ५१ ॥

जयेद्वती ॥ ३७ ॥ पूजोपयुक्तं नैवेद्यं यद्यद्वेदेन रूपितम् ॥ वक्ष्यामि साम्प्रतं किञ्चिद्यथाधीतं यथागमम् ॥ ३८ ॥ नवनीतं दधिक्षीरं लाजांश्च ति
 ललङ्कुकां ॥ इक्षुमिश्रसंशुक्लवर्णं पक्वगुडं मधु ॥ ३९ ॥ स्वस्तिकं शर्करांशुक्लधान्यस्याक्षतमक्षतम् ॥ अस्विन्नशुक्लधान्यस्य पृथुकं
 शुक्लमोदकम् ॥ ४० ॥ घृतसैन्धवसंस्कारैर्हविष्यैर्व्यजनैस्तथा ॥ यवगोधूमचूर्णानां पिष्टकं घृतसंस्कृतम् ॥ ४१ ॥ पिष्टकं स्वस्तिकस्यापि
 पक्करम्भाफलस्य च ॥ परमान्नञ्च घृतं मिष्टान्नञ्च सुधोपमम् ॥ ४२ ॥ नारिकेलं तदुदकं केशरं मूलमार्द्रकम् ॥ पक्करम्भाफलं चारुश्रीफ
 लं बदरीफलम् ॥ कालदेशोद्भवं पक्वफलं शुक्लं सुसंस्कृतम् ॥ ४३ ॥ सुगन्धिं शुक्लपुष्पञ्च गन्धाढ्यं शुक्लचन्दनम् ॥ नवीनं शुक्लवस्त्रं च शं
 खं च सुमनोहरम् ॥ माल्यं च शुक्लपुष्पाणां मुक्ताहीरादिभूषणम् ॥ ४४ ॥ यदृष्टं च श्रुतौ ध्यानं प्रशस्तं श्रुति सुन्दरम् ॥ तन्निबोधमहाभाग
 भ्रमभजनकारणम् ॥ ४५ ॥ सरस्वतीं शुक्लवर्णां सस्मितां सुमनोहराम् ॥ कोटिचन्द्रप्रभाजुष्टपुष्टश्रीयुक्तविग्रहाम् ॥ ४६ ॥ वह्नि
 शुद्धां शुकाधानां सस्मितां सुमनोहराम् ॥ रत्नसारेन्द्रखचितवरभूषणभूषिताम् ॥ ४७ ॥ सुपूजितां सुरगणैर्ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ॥
 वन्दे भक्त्या वन्दितां मुनीन्द्रमनुमानवैः ॥ ४८ ॥ एवं ध्यात्वा च मूलेन सर्वं दत्त्वा विचक्षणः ॥ संस्तूय कवचं धृत्वा प्रणमेद्दण्डवद्भुवि
 ॥ ४९ ॥ येषां स्यादपि देवीयं तेषां नित्यं शुभं मुने ॥ विद्यारम्भे च सर्वेषां वर्षान्ते पंचमीदिने ॥ ५० ॥ सर्वोपयुक्तमूलं च वैदिकाष्टाक्षरः
 परः ॥ येषां यदुपदेशो वा ते पातन्मूलमेव च ॥ सरस्वती च तु र्थ्यन्तो वह्निजायान्त एव च ॥ ५१ ॥ श्रीं ह्रीं स्वरस्य त्यै स्वाहा ॥ लक्ष्मीमा
 यादिकञ्चैव मन्त्रोऽयं कल्पपादपः ॥ ५२ ॥ पुरानारायणश्चेमं वाल्मिकायकृपानिधिः ॥ प्रददौ जाह्नवीतीरे पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ ५३ ॥
 भृगुर्ददौ च शुक्राय पुष्करे सूर्य्यपर्वणि ॥ चन्द्रपर्वणि मारीचो ददौ वाक्पतये मुदा ॥ ५४ ॥ भृगवे च ददौ तुष्टो ब्रह्मा बदरिकाश्रमे ॥
 आस्तीकाय जरत्कारुर्ददौ क्षीरोदसन्निधौ ॥ विभाण्डको ददौ मेरौ ऋष्यशृङ्गाय धीमते ॥ ५५ ॥ शिवः कणादमुनये गौतमाय ददौ
 मुने ॥ सूर्य्यश्च याज्ञवल्क्याय तथा कात्यायनाय च ॥ ५६ ॥ शेषः पाणिनये चैव भरद्वाजाय धीमते ॥ ददौ शाकटायनाय सुतले बलिसंसदि
 ॥ ५७ ॥ चतुर्लक्षजपेनैव मन्त्रसिद्धिर्भवेच्छृणाम् ॥ यदि स्यात्सिद्धमन्त्रो हि बृहस्पतिसमो भवेत् ॥ ५८ ॥ कवचं शृणु विप्रेन्द्र यद्वत्तं विधिना

ब्र. वै.

॥ ५२ ॥

पुरा ॥ विश्वश्रेष्ठं विश्वजयं भृगवे गन्धमादने ॥ ६९ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ ब्रह्मन् ब्रह्मविदां श्रेष्ठं ब्रह्मज्ञानविशारद ॥ सर्वज्ञ सर्वजनकस
र्वपूजकपूजित ॥ ६० ॥ सरस्वत्याश्च कवचं ब्रह्मविश्वजयं प्रभो ॥ अयातयाममन्त्राणां समूहो यत्र संयुतः ॥ ६१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि कवचं सर्वकामदम् ॥ श्रुतिसारं श्रुतिमुखं श्रुत्युक्तं श्रुतिपूजितम् ॥ ६२ ॥ उक्तं कृष्णेन गोलोके मह्यं वृन्दावने वने ॥
रासेश्वरेण विभुनारासेवैरा समण्डले ॥ ६३ ॥ अतीव गोपनीयं कल्पवृक्षसमं परम् ॥ अश्रुताद्भुतमन्त्राणां समूहैश्च समन्वितम् ॥ ६४ ॥
यद्धृत्वा पठनाद्ब्रह्मन्बुद्धिमांश्च बृहस्पतिः ॥ यद्धृत्वा भगवान्छुक्रः सर्वदैत्येषु पूजितः ॥ ६५ ॥ पठनाद्धारणाद्वाग्मीकवीन्द्रोवालिमकी
मुनिः ॥ स्वायम्भुवो मनुश्चैव यद्धृत्वा सर्वपूजिताः ॥ ६६ ॥ कणादोगौतमः कण्वः पाणिनिः शाकटायनः ॥ ग्रन्थंचकार यद्धृत्वा दक्षः
कात्यायनः स्वयम् ॥ ६७ ॥ धृत्वा वेदविभागश्च पुराणान्यखिलानि च ॥ चकार लीलामात्रेण कृष्णद्वैपायनः स्वयम् ॥ ६८ ॥ शातातप
श्च संवर्तो वसिष्ठश्च पराशरः ॥ यद्धृत्वा पठनाद्ग्रन्थं याज्ञवल्क्यश्चकार सः ॥ ६९ ॥ ऋष्यशृङ्गो भरद्वाजश्चास्तीको देवलस्तथा ॥ जैगीषव्योऽ
थ जाबालिर्यद्धृत्वा सर्वपूजितः ॥ ७० ॥ कवचस्यास्य विप्रेन्द्र ऋषिरेष प्रजापतिः ॥ स्वयं बृहस्पतिश्छन्दो देवो रासेश्वरः प्रभुः ॥ ७१ ॥
सर्वतत्त्वपरिज्ञाने सर्वार्थेऽपि च साधने ॥ कवितासु च सर्वासु विनियोगः प्रकीर्तितः ॥ ७२ ॥ ॐ ह्रीं सरस्वत्यै स्वाहा शिरो मे पातु सर्वतः ॥
श्रीं वाग्देवतायै स्वाहा भालं मे सर्वदा वतु ॥ ७३ ॥ ॐ सरस्वत्यै स्वाहेति श्रोत्रं पातु निरन्तरम् ॥ ॐ श्रीं ह्रीं भारत्यै स्वाहानेत्रयुग्मं सदा वतु
॥ ७४ ॥ ॐ ह्रीं वाग्वादिन्यै स्वाहानासं मे सर्वतोऽवतु ॥ ह्रीं विद्याधिष्ठातृदेव्यै स्वाहा श्रोत्रं सदा वतु ॥ ७५ ॥ ॐ श्रीं ह्रीं ब्राह्म्यै स्वाहेति
दन्तपंक्तीः सदा वतु ॥ ऐमित्येकाक्षरो मन्त्रो मम कण्ठं सदा वतु ॥ ७६ ॥ ॐ श्रीं ह्रीं पातु मे ग्रीवांस्कन्धं मे श्रीं सदा वतु ॥ श्रीं विद्याधिष्ठातृदे
व्यै स्वाहा वक्षः सदा वतु ॥ ७७ ॥ ॐ ह्रीं विद्यास्वरूपायै स्वाहामे पातु नाभिकाम् ॥ ॐ ह्रीं ह्रीं वाण्यै स्वाहेति मम पृष्ठं सदा वतु ॥ ७८ ॥ ॐ स
र्ववर्णात्मिकायै पादयुग्मं सदा वतु ॥ ॐ रागाधिष्ठातृदेव्यै सर्वाङ्गं मे सदा वतु ॥ ७९ ॥ ॐ सर्वकण्ठवासिन्यै स्वाहा प्राच्यां सदा वतु ॥ ॐ ह्रीं
जिह्वाग्रवासिन्यै स्वाहा शिदिशिरक्षतु ॥ ८० ॥ ॐ ऐं ह्रीं श्रीं सरस्वत्यै बुधजनन्यै स्वाहा ॥ सततं मन्त्रराजोऽयं दक्षिणे मांसदा वतु ॥ ८१ ॥

प्र. खं. २

अ० ४

॥ ५२ ॥

अ० ह्रीं श्रीं त्र्यक्षरो मन्त्रो नैर्ऋत्यां मे सदा वतु ॥ कविजिह्वाग्रवासिन्यै स्वाहा मां वारुणेऽवतु ॥ ८२ ॥ अ० सद्गम्बिकायै स्वाहा वायव्ये मां सदा वतु ॥
 अ० गद्यपद्यवासिन्यै स्वाहा मां उत्तरेऽवतु ॥ ८३ ॥ अ० सर्वशास्त्रवासिन्यै स्वाहा शान्यां सदा वतु ॥ अ० ह्रीं सर्वपूजितायै स्वाहा चोर्ध्वं सदा वतु
 ॥ ८४ ॥ ऐ० ह्रीं पुस्तकवासिन्यै स्वाहाऽधो मां सदा वतु ॥ अ० ग्रन्थबीजरूपायै स्वाहा मां सर्वतोऽवतु ॥ ८५ ॥ इति ते कथितं विप्रसर्वमन्त्रौ
 घविग्रहम् ॥ इदं विश्वजयं नाम कवचं ब्रह्मरूपकम् ॥ ८६ ॥ पुराश्रुतं धर्मवक्त्रात्पर्वते गन्धमादने ॥ तव स्नेहान्मया ख्यातं प्रवक्तव्यं न कस्य
 चित् ॥ ८७ ॥ गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्ब्रह्मालङ्कारचन्दनैः ॥ प्रणम्य दण्डवद्भूमौ कवचं धारयेत् सुधीः ॥ ८८ ॥ पञ्चलक्ष जपेनैव सिद्ध्यन्तु क
 वचं भवेत् ॥ यदि स्यात्सिद्धकवचो बृहस्पतिसमो भवेत् ॥ ८९ ॥ महावाग्मीकवीन्द्रश्च त्रैलोक्यविजयी भवेत् ॥ शक्नोति सर्वजेतुं स
 कवचस्य प्रभावतः ॥ ९० ॥ इदं ते काण्वशाखोक्तं कथितं कवचं मुने ॥ स्तोत्रं पूजाविधानं च ध्यानं वैवन्दनं तथा ॥ ९१ ॥ इति श्रीब्रह्मवै
 वर्त्ते महापुराणे प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे सरस्वतीकवचं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥
 वाग्देवतायाः स्तवनं श्रूयतां सर्वकामदम् ॥ महामुनिर्याज्ञवल्क्यो येन तुष्टावतां पुरा ॥ १ ॥ गुरुशापाच्च समुनिर्हतविद्यो बभूव ह ॥ तदा
 जगाम दुःखातो रविस्थानञ्च पुण्यदम् ॥ २ ॥ संप्राप्य तपसा सूर्य्यकोणाकेंद्रेऽष्टिगोचरे ॥ तुष्टाव सूर्य्यशोकेन रुरोद च पुनः पुनः ॥ ३ ॥
 सूर्य्यस्तं पाठयामास वेदवेदाङ्गमीश्वरः ॥ उवाच स्तुहि वाग्देवीं भक्त्या च स्मृतिहेतवे ॥ ४ ॥ तमित्युक्त्वा दीननाथो ह्यन्तर्द्धानं जगाम सः ॥
 मुनिः स्नात्वा च तुष्टाव भक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ ५ ॥ ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ ॥ कृपाङ्कुरु जगन्मातर्मामेवं हततेजसम् ॥ गुरुशापा
 त्स्मृतिभ्रष्टं विद्याहीनञ्च दुःखितम् ॥ ६ ॥ ज्ञानं देहि स्मृतिं देहि विद्यां विद्याधिदेवते ॥ प्रतिष्ठां कवितां देहि शक्तिं शिष्यप्रबोधिकाम् ॥ ७ ॥
 ग्रन्थनिर्मितिं शक्तिञ्च सच्छिष्यं सुप्रतिष्ठितम् ॥ प्रतिभां सत्सभायाञ्च विचारक्षमतां शुभाम् ॥ ८ ॥ लुप्तां सर्वदैवशान्त्रवं कुरु पुनः पुनः ॥
 यथाङ्कुरं जनयति भगवान्योगमायया ॥ ९ ॥ ब्रह्मस्वरूपा परमाज्योतीरूपा सनातनी ॥ सर्वविद्याधिदेवी या तस्यैवाण्येन मोनमः ॥
 ॥ १० ॥ यया विना जगत्सर्वं शश्वज्जीवन्मृतं सदा ॥ ज्ञानाधिदेवी या तस्यै सरस्वत्यै न मोनमः ॥ ११ ॥ यया विना जगत्सर्वं मूकमुन्मत्त

ब्र. वै.

॥ ५३ ॥

वत्सदा ॥ वागधिष्ठातृदेवीयातस्यैवाण्यैनमोनमः ॥ १२ ॥ हिमचन्दनकुन्देन्दुकुमुदाम्भोजसन्निभा ॥ वर्णाधिदेवीयातस्यैवाक्षरायै
 नमोनमः ॥ १३ ॥ विसर्गबिन्दुमात्राणांयदधिष्ठानमेवच ॥ इत्थंत्वंगीयसेसद्भिर्भारत्यैतेनमोनमः ॥ १४ ॥ ययाविनात्रसंख्याकृत्सं
 ख्यांकर्तुंनशक्नुते ॥ कालसंख्यास्वरूपायातस्यैदेव्यैनमोनमः ॥ १५ ॥ व्याख्यास्वरूपायादेवीव्याख्याधिष्ठातृदेवता ॥ भ्रमसिद्धान्त
 रूपायातस्यैदेव्यैनमोनमः ॥ १६ ॥ स्मृतिशक्तिर्ज्ञानशक्तिर्बुद्धिशक्तिस्वरूपिणी ॥ प्रतिभाकल्पनाशक्तिर्याचतस्यैनमोनमः ॥ १७ ॥
 सनत्कुमारोब्रह्माणंज्ञानंपप्रच्छयत्रवै ॥ बभूवजडवत्सोऽपिसिद्धान्तंकर्तुमक्षमः ॥ १८ ॥ तदाजगामभगवानात्माश्रीकृष्णईश्वरः ॥
 उवाचसत्तमंस्तोत्रंवाण्याइतिविधितदा ॥ १९ ॥ सचतुष्टावतां ब्रह्माचाज्ञयापरमात्मनः ॥ चकारतत्प्रसादेनतदासिद्धान्तमुत्तमम् ॥
 ॥ २० ॥ यदाप्यनन्तंपप्रच्छज्ञानमेकंयसुन्धरा ॥ बभूवमूकवत्सोऽपिसिद्धान्तंकर्तुमक्षमः ॥ २१ ॥ तदात्वाञ्चसतुष्टावसंस्तःकश्य
 पाज्ञया ॥ ततश्चकारसिद्धान्तंनिर्मलंभ्रमभञ्जनम् ॥ २२ ॥ व्यासःपुराणसूत्रञ्चसमपृच्छतवाल्मिकिम् ॥ मौनीभूतःससस्मारत्वामेव
 जगदंबिकाम् ॥ २३ ॥ तदाचकारसिद्धान्तंत्वद्वरेणमुनीश्वरः ॥ सप्रापनिर्मलंज्ञानंप्रमादध्वंसकारणम् ॥ २४ ॥ पुराणसूत्रंश्रुत्वास
 व्यासःकृष्णकलोद्भवः ॥ त्वासिषेवेचदध्यौचशतवर्षञ्चपुष्करे ॥ तदात्वत्तोवरंप्राप्यसकवीन्द्रोबभूवह ॥ २५ ॥ तदावेदविभागञ्चपुराणा
 निचकारह ॥ यदामहेन्द्रेपप्रच्छतत्त्वज्ञानंशिवा शिवम् ॥ २६ ॥ क्षणंत्वामेवसंचिन्त्यतस्यैज्ञानंददौविभुः ॥ पप्रच्छशब्दशास्त्रञ्चमहे
 न्द्रश्चबृहस्पतिम् ॥ २७ ॥ दिव्यंवर्षसहस्रंचसत्त्वांदध्यौचपुष्करे ॥ तदात्वत्तोवरंप्राप्यदिव्यंवर्षसहस्रकम् ॥ उवाचशब्दशास्त्रंचतदर्थंच
 सुरेश्वरम् ॥ २८ ॥ अध्यापिताश्चयैःशिष्यायैरधीतमुनीश्वरैः ॥ तेचत्वांपरिसंचिन्त्यप्रवर्तन्तेसुरेश्वरि ॥ २९ ॥ त्वंसंस्तुतापूजिताच
 मुनीन्द्रमनुमानवैः ॥ दैत्येन्द्रैश्चसुरैश्चापिब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ॥ ३० ॥ जडीभूतःसहस्रास्यःपंचवक्त्रश्चतुर्मुखः ॥ यांस्तोतुंकिमहंस्तौ
 मितामेकास्येनमानवः ॥ ३१ ॥ इत्युक्तायाज्ञवल्क्यश्चभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ प्रणनामनिराहारोरुरोदचमुहुर्मुहुः ॥ ३२ ॥ तदाज्यो
 तिस्वरूपासातेनादृष्टाप्युवाचतम् ॥ सुकवीन्द्रोभवेत्युक्तावैकुण्ठंचजगामह ॥ ३३ ॥ याज्ञवल्क्यकृतंवाणीस्तोत्रंयःसंयतःपठेत् ॥

प्र. ख. २

अ० ५

॥ ५३ ॥

सकवीन्द्रो महावाग्मी बृहस्पतिसमो भवेत् ॥ ३४ ॥ महामूर्खश्च दुर्मेधा वर्षमेकं च यः पठेत् ॥ संपंडितश्च मेधावी सुकविश्च भवेद्भुवम् ॥ ३५ ॥
 इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे याज्ञवल्क्योक्तवाणीस्तवनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ७४ ॥ ॥ नारायण
 उवाच ॥ ॥ सरस्वतीसावैकुण्ठे स्वयं नारायणान्तिके ॥ गङ्गाशापेन कलया कलहाद्भारते सरित् ॥ १ ॥ पुण्यदा पुण्यजननी पुण्यतीर्थस्वरू
 पिणी ॥ पुण्यवद्भिर्निषेव्या च स्थितिः पुण्यवतां मुने ॥ २ ॥ तपस्विनां तपोरूपा तपस्याकाररूपिणी ॥ कृतपापे धमदा हायज्वलदग्निस्वरूपि
 णी ॥ ३ ॥ ज्ञानेसरस्वती तोये गतं यैर्मानवैर्भुवि ॥ तेषां स्थितिश्च वैकुण्ठे सुचिरं हरि संसदि ॥ ४ ॥ भारते कृतपापश्चात्वा तत्रैव लीलया ॥ मुच्य
 ते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके वसेच्चिरम् ॥ ५ ॥ चतुर्दश्यां पौर्णमास्या मक्षयायां दिनक्षये ॥ ग्रहणे च ऽव्यतीपाते ऽन्यस्मिन् पुण्यदिने ऽपि च ॥ ६ ॥
 अनुषङ्गे गयः स्नातिहेलया श्रद्धया पिवा ॥ साहस्यं लभते नूनं वैकुण्ठे सहरेरपि ॥ ७ ॥ सरस्वतीमन्त्रकञ्च मासमेकन्तु योजयेत् ॥ महामूर्खः
 कवीन्द्रश्च स भवेन्नात्र संशयः ॥ ८ ॥ नित्यं सरस्वती तोये यः स्नात्वा मुण्डयेन्नरः ॥ नगर्भवासं कुरुते पुनरेव समानवः ॥ ९ ॥ इत्येवं कथितं
 किंचिद्भारतीगुणकीर्तनम् ॥ सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १० ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ नारायणवचः श्रुत्वा नारदो
 मुनिसत्तमः ॥ पुनः प्रच्छ सन्देहच्छेदं शौनक सत्वरम् ॥ ११ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कथं सरस्वती देवी गङ्गाशापेन भारते ॥ कलया
 कलहेनैव समभूत् पुण्यदा सरित् ॥ १२ ॥ श्रवणे श्रुतिसाराणां वर्द्धते कौतुकं मम ॥ कथामृतानां नो तृप्तिः केन श्रेयसि तृप्यते ॥ १३ ॥ कथं शशापसा
 गङ्गापूजितां तां सरस्वतीम् ॥ शान्तसत्त्वस्वरूपा च पुण्यदा सर्वदानृणाम् ॥ १४ ॥ तेजस्विन्योर्द्वयोर्वादकारणं श्रुतिमुन्दरम् ॥ सुदुर्ल
 भं पुराणेषु तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १५ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि कथामेतां पुरातनीम् ॥ यस्याः स्मरणमात्रे
 ण सर्वपापात् प्रमुच्यते ॥ १६ ॥ लक्ष्मीस्सरस्वती गङ्गा तिस्रो भार्या हरिरेरपि ॥ प्रेम्णा समास्ता स्तिष्ठन्ति सततं हरि सन्निधौ ॥ १७ ॥ चका
 र सैकदा गङ्गाविष्णोर्मुखनिरीक्षणम् ॥ सस्मिता च सकामा च सकटाक्षं पुनः पुनः ॥ १८ ॥ विभुर्जहा सतद्रं निरीक्ष्य च मुदा क्षणम् ॥
 क्षमां चकार तद्दृष्ट्वा लक्ष्मीर्नैव सरस्वती ॥ १९ ॥ बोधयामास तां पद्मा सत्त्वरूपा च सस्मिता ॥ क्रोधाविष्टा च सा वाणी न च शान्ता बभूव ह ॥ २० ॥

ब्र. वै.

॥ ५४ ॥

उवाच गङ्गा भर्तारं रक्तास्यारक्तलोचना ॥ कम्पिताकोपवेगेन शश्वत्प्रस्फुरिताधरा ॥ २१ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ सर्वत्र समता
 बुद्धिः सद्गर्तुः कामिनीः प्रति ॥ धर्मिष्ठस्य वरिष्ठस्य विपरीता खलस्य च ॥ २२ ॥ ज्ञातं सौभाग्यमधिकं गंगायान्ते गदाधर ॥ कमलायां
 चतुर्ल्यनं च किंचिन्मयि प्रभो ॥ २३ ॥ गङ्गायाः पद्मयासाद्धिं प्रीतिश्चापि सुसम्मतता ॥ क्षमां च कारते न दं विपरीतं हरिप्रिया ॥ २४ ॥
 किं जीवने न मेऽत्रैव दुर्भगायाश्च साम्प्रतम् ॥ निष्फलं जीवनं तस्यायापत्युः प्रेमवञ्चिता ॥ २५ ॥ त्वांसर्वेशं सत्त्वरूपं ये वदन्ति मनीषिणः ॥
 ते च मूर्खानि वेदज्ञानजानन्ति मतिं तव ॥ २६ ॥ सरस्वती वचः श्रुत्वा दृष्ट्वा तां कोपसंयुताम् ॥ मनसा तु समालोच्य सजगाम बहिः सभाम्
 ॥ २७ ॥ गतेनारायणे गङ्गामवोचन्निर्भयं रूपा ॥ रागाधिष्ठातृदेवी सा वाक्यं श्रवणदुःसहम् ॥ २८ ॥ हे निर्लज्जे सकामे त्वं स्वामिगर्वकरो
 पिकिम् ॥ अधिकं स्वामि सौभाग्यं विज्ञापयितुमिच्छसि ॥ २९ ॥ मानहानिं करिष्यामि तवाद्य हरि सन्निधौ ॥ किं करिष्यति ते कान्तो म
 म वै कान्तवल्लभे ॥ ३० ॥ इत्येवमुक्ता गङ्गायाः जिवृक्षुं केशमुद्यताम् ॥ वारयामास तां पद्मामध्यदेशस्थिता सती ॥ ३१ ॥ शशापवाणी
 तां पद्मां महाकोपवती सती ॥ वृक्षरूपा सरिद्रूपा भविष्यसि न संशयः ॥ ३२ ॥ विपरीतं यतो दृष्ट्वा किंचिन्नो वक्तुमर्हसि ॥ सन्तिष्ठसि सभाम्
 ध्येयथा वृक्षो यथा सरित् ॥ ३३ ॥ शापं श्रुत्वा च सा देवी न शशापञ्चकोपना ॥ तत्रैव दुःखिता तस्यौवाणी धृत्वा करेण च ॥ ३४ ॥ अत्युद्धतां
 च तां दृष्ट्वा कोपप्रस्फुरितानना ॥ उवाच गङ्गा तां देवीं पद्मां पद्मविलोचना ॥ ३५ ॥ ॥ गङ्गोवाच ॥ ॥ त्वमुत्सृजमहोग्रांतां पद्मो किं मे
 करिष्यति ॥ वाग्दुष्टा वागधिष्ठात्री देवी यं कलहप्रिया ॥ ३६ ॥ यावती योग्यता स्यात् शयावती शक्तिरेव वा ॥ तथा करोतु वादं च मया साद्धिं सु
 दुर्मुखा ॥ ३७ ॥ स्वबलं यन्मम बलं विज्ञापयितुमर्हतु ॥ जानन्तु सर्वे ह्यभयोः प्रभावं विक्रमं सति ॥ ३८ ॥ इत्येवमुक्ता सा देवी वाण्यैशा पदं ददा
 विति ॥ सरित्स्वरूपा भवतु साया त्वामशपद्मुपा ॥ ३९ ॥ अधो मर्त्यसा प्रयातु सन्ति यत्रैव पापिनः ॥ कलौ ते पांचपापांशं लभिष्यति न सं
 शयः ॥ ४० ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा तां शशाप सरस्वती ॥ त्वमेव यास्यसि महीं पापि पापं लभिष्यसि ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र भगवानाज
 गाम ह ॥ चतुर्भुजश्चतुर्भिश्च चर्पार्पदैश्च चतुर्भुजैः ॥ ४२ ॥ सरस्वतीं करे धृत्वा वासयामास वक्षसि ॥ बोधयामास सर्वज्ञः सर्वज्ञानपुरा

प्र. ख. २

अ० ६

॥ ५४ ॥

तनम् ॥ ४३ ॥ श्रुत्वारहस्यंतासांचशापस्यकलहस्यच ॥ उवाचदुःखितास्ताश्चवाक्यं सामयिकं विभुः ॥ ४४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
 लक्ष्मि त्वंकलयागच्छधर्मध्वजगृहं शुभे ॥ अयोनि सम्भवाभूमौ तस्य कन्या भविष्यति ॥ ४५ ॥ तत्रैव देवदोषेण वृक्षत्वं चल भिष्यति ॥
 मदंशस्यासुरस्यैव शंखचूडस्य कामिनी ॥ ४६ ॥ भूत्वा पश्चाच्च मत्पत्नी भविष्यति न संशयः ॥ त्रैलोक्यपावनीनाम्ना तुलसीति च
 भारते ॥ ४७ ॥ कलयाचसरि द्रुत्वा शीघ्रं गच्छ वरानने ॥ भारतं भारतीशापात्पापदाहाय देहिनाम् ॥ ४८ ॥ गङ्गेयास्यसिचांशेन पश्चात्त्वं
 विश्वपावनी ॥ भारतं भारतीशापात्पापदाहाय देहिनाम् ॥ ४९ ॥ भगीरथस्य तपसा तेन नीता सुदुष्करात् ॥ नाम्ना भगीरथी पूता
 भविष्यति महीतले ॥ ५० ॥ मदंशस्य समुद्रस्य जाया जाये ममाज्ञया ॥ मत्कलांशस्य भूपस्य शान्तनोश्च सुरेश्वरि ॥ ५१ ॥ गंगाशापेन
 कलया भारतं गच्छ भारति ॥ कलहस्य फलं भुङ्क्ष्व स पत्नीभ्यां सहाच्युते ॥ ५२ ॥ स्वयंच ब्रह्मसदनं ब्रह्मणः कामिनी भव ॥ गंगाया तु
 शिवस्थानमत्र पद्मैव तिष्ठतु ॥ ५३ ॥ शान्ताचक्रो धरहिता मद्रक्ता मत्स्वरूपिणी ॥ महासाध्वी महाभागा सुशीला धर्मचारिणी ॥ ५४ ॥
 यदंशकलया सर्वा धर्मिष्ठाश्च पतिव्रताः ॥ शान्तरूपाः सुशीलाश्च प्रतिविश्वेषु योषितः ॥ ५५ ॥ तिस्रो भार्य्यास्त्रयः शालास्त्रयोभृत्याश्च
 बान्धवाः ॥ ध्रुवं वेदविरुद्धाश्च न ह्येते मंगलप्रदाः ॥ ५६ ॥ स्त्रीपुं वच्च गृहे येषां गृहिणां स्त्रीवशः पुमान् ॥ निष्फलं जन्म वैतेषां मशुभं च पदे पदे
 ॥ ५७ ॥ मुखदुष्टा योनिदुष्टा यस्य स्त्री कलहप्रिया ॥ अरण्यं तेन गन्तव्यं महारण्यं गृहाद्वरम् ॥ ५८ ॥ जनानां स्थलानां च पुराणां प्राप्ति
 रेव च ॥ सततं सुलभा तत्र न तेषां तद्गृहेऽपि च ॥ ५९ ॥ वरमग्नौ स्थितिर्हि स जन्तूनां सन्निधौ सुखम् ॥ ततोऽपि दुःखं पुंसां च दुष्टस्त्री सन्निधौ भु
 वम् ॥ ६० ॥ व्याधिज्वाला विषज्वाला वरं पुंसां वरानने ॥ दुष्टस्त्रीणां मुखज्वाला मरणादतिरिच्यते ॥ ६१ ॥ पुंसश्च स्त्री जितस्येह जीवितं
 निष्फलं ध्रुवम् ॥ यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलभाग भवेत् ॥ ६२ ॥ सनिन्दितोऽत्र सर्वत्र परत्र न रकं व्रजेत् ॥ यशः कीर्तिविहीनो यो जीवन्नपि
 मृतो हि सः ॥ ६३ ॥ बह्वीनां च स पत्नीनां नैकत्र श्रेयसि स्थितिः ॥ एकभार्य्याः सुखी नैव बहुभार्य्याः कदाचन ॥ ६४ ॥ गच्छ गंगेशिवस्थानं
 ब्रह्मस्थानं सरस्वति ॥ अत्र तिष्ठतु मदेहे सुशीला कमलालया ॥ ६५ ॥ सुसाध्यायस्य पत्नी च सुशीला च पतिव्रता ॥ इह स्वर्गं सुखं तस्य धर्ममो

ब्र. वै.

॥ ५५ ॥

क्षौपरत्रच ॥ ६६ ॥ पतिव्रतायस्यपत्नीसचमुक्तः शुचिः सुखी ॥ जीवन्मृतोऽशुचिर्दुःखीदुःशीलापतिरेवयः ॥ ६७ ॥ इत्युक्त्वाज
गतांनाथोविररामचनारद ॥ अत्युच्चैरुरुदुर्देव्यः समालिङ्ग्यपरस्परम् ॥ ६८ ॥ ताश्चसर्वाःसमालोच्यक्रमेणोचुःसदीश्वरम् ॥ कम्पि
ताः साश्रुनेत्राश्चशोकेनचभयेनच ॥ ६९ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ प्रायश्चित्तं देहिनाथदुष्टायां जन्मशोधकम् ॥ सत्स्वामिनापरि
त्यक्ताः कुत्रजीवन्तिकाः स्त्रियः ॥ ७० ॥ देहत्यागं करिष्यामि ध्रुवं योगेन भारते ॥ अत्युच्चतो निपतनं प्राप्तुमर्हति निश्चितम् ॥ ७१ ॥
॥ गंगोवाच ॥ ॥ अहं केनापराधेन त्वया त्यक्ता जगत्पते ॥ देहत्यागं करिष्यामि निद्रौषायावधंलभ ॥ ७२ ॥ निर्दोषकामि
नीत्यागं कुरुते योजनो भवे ॥ सयातिनरकं कल्पं किं ते सर्वेश्वरस्य वा ॥ ७३ ॥ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ नाथ सत्त्वस्वरूपस्त्वं कोपः क
थमहोतव ॥ प्रसादं कुरु चास्मभ्यं मदीशस्य क्षमावरा ॥ ७४ ॥ भारतं भारतीशापाद्यास्यामि कलयायदि ॥ कतिकालं स्थितिस्तत्र कदा
द्रक्ष्यामि ते पदम् ॥ ७५ ॥ दास्यन्ति पापिनः पापं मद्गन्तानां वगाहनात् ॥ केन तस्माद्विमुक्ताहमागमिष्यामि ते पदम् ॥ ७६ ॥ कलयातु
लसीरूपा धर्मध्वजसुतासती ॥ भूत्वा कदालमिष्यामि त्वत्पादाम्बुजमच्युत ॥ ७७ ॥ वृक्षरूपा भविष्यामि तदधिष्ठातृदेवता ॥ मामुद्ध
रिष्यसि कदा तन्मे ब्रह्मि कृपानिधे ॥ ७८ ॥ गंगासरस्वतीशापाद्यदियास्यति भारतम् ॥ शापेन मुक्तापापाच्च कदात्वांवालिभिष्यति ॥ ७९ ॥
गंगाशापेन सावाणीयदियास्यति भारतम् ॥ कदाशापाद्विनिर्मुच्यलभिष्यति पदं तव ॥ ८० ॥ तांवाणीं ब्रह्मसदनं गंगां वा शिवमन्दिरम् ॥
गन्तुं वदसि हेनाथ तत्क्षमस्व च ते वचः ॥ ८१ ॥ इत्युक्त्वा कमलाकान्तपदं धृत्वा ननाम च ॥ सके शैवेष्टयित्वा चरुदच पुनः पुनः ॥ ८२ ॥
उवाच पद्मनाभस्तां प्रभां कृत्वा स्ववक्षसि ॥ ईषद्भासः प्रसन्नास्यो भक्तानुग्रहकारकः ॥ ८३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ त्वाद्वक्ष्यामि
चरिष्यामि स्ववाक्यं च सुरेश्वरि ॥ समतां च करिष्यामि शृणु तत्क्रममेव च ॥ ८४ ॥ भारतीया तु कलयासरिद्रूपा च भारतम् ॥ अर्द्धां शा
ब्रह्मसदनं स्वयं तिष्ठतु मद्गृहे ॥ ८५ ॥ भगीरथेन नीता सा गंगायास्यति भारतम् ॥ पूतं कर्तुं त्रिभुवनं स्वयं तिष्ठतु मद्गृहे ॥ ८६ ॥ तत्रैव च
न्द्रमौलेश्चमौलिं प्राप्स्यति दुर्लभम् ॥ ततः स्वभावतः पूताप्यति पूता भविष्यति ॥ ८७ ॥ कलां शांशेन गच्छ त्वं भारते कमलोद्भवे ॥ पद्मा

प्र. खं. २

अ० ६

॥ ५५ ॥

वतीसरिद्रूपातुलसीवृक्षरूपिणी ॥ ८८ ॥ कलेः पञ्चसहस्रेवगतेवर्षे च मोक्षणम् ॥ युष्माकंसरितांभूयोमद्ब्रहेचागमिष्यथ ॥ ८९ ॥
 सम्पदाहेतुभूताचविपत्तिः सर्वदेहिनाम् ॥ विनाविपत्तेर्महिमाकेषांपद्मेभवेद्भवे ॥ ९० ॥ मन्मन्त्रोपासकानांचसतांस्नानावगाहनात् ॥
 युष्माकंमोक्षणंपापात्पापिस्पर्शनहेतुकात् ॥ ९१ ॥ पृथिव्यांयानितीर्थानिसन्त्यसंख्यानिसुन्दरि ॥ भविष्यन्तिचपूतानिमद्भक्तस्पर्श
 दर्शनात् ॥ ९२ ॥ मन्मन्त्रोपासकाभक्ताभ्रमन्तेभारतेसति ॥ पूतंकर्तुंभारतश्चसुपवित्रांवसुन्धराम् ॥ ९३ ॥ मद्भक्तयत्रतिष्ठन्तिपादं
 प्रक्षालयन्तिच ॥ तत्स्थानंचमहातीर्थसुपवित्रंभवेद्भुवम् ॥ ९४ ॥ स्त्रीघ्नोगोघ्नःकृतघ्नश्चब्रह्मघ्नोगुरुतल्पगः ॥ जीवन्मुक्तोभवेत्पूतो
 मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥ ९५ ॥ एकादशीविहीनश्चसन्ध्याहीनोऽपिनास्तिकः ॥ नरघातीभवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥ ९६ ॥
 असिजीवीमपीजीवीधावकःशूद्रयाजकः ॥ वृषवाहोभवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥ ९७ ॥ विश्वासघातीमित्रघ्नोमिथ्यासाक्ष्यप्रदा
 यकः ॥ न्यासहारीभवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥ ९८ ॥ ऋणग्रस्तोवाङ्मुषिकोजारजःपुंश्चलीपतिः ॥ पूतश्चपुंश्चलीपुत्रोमद्भक्तस्पर्शदर्श
 नात् ॥ ९९ ॥ शूद्राणांसूपकारश्चदेवलोग्रामयाजकः ॥ अदीक्षितोभवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥ १०० ॥ अश्वत्थघातकश्चैवमद्भक्ता
 नांचनिन्दकः ॥ अनिवेदितभोजीचपूतोमद्भक्तदर्शनात् ॥ १०१ ॥ मातरंपितरंभाय्याभ्रातरंतनयंसुताम् ॥ गुरोःकुलञ्चभगिनीवंश
 हीनश्चबान्धवम् ॥ १०२ ॥ श्वश्रुश्चश्वशुरश्चैवयोनपुष्पातिनारद ॥ समहापातकीपूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥ १०३ ॥ देवद्रव्यापहा
 रीचविप्रद्रव्यापहारकः ॥ लाक्षालोहरसानांचविक्रेतादुहितुस्तथा ॥ १०४ ॥ महापातकिनश्चैतेशूद्राणांशवदाहकाः ॥ भवेयुरेतेपूताश्च
 मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥ १०५ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ भक्तानालक्षणंब्रूहिभक्तानुग्रहकारक ॥ येषांसन्दर्शनस्पर्शात्सद्यःपूतानराधमाः
 ॥ १०६ ॥ हरिभक्तिविहीनाश्चमहाहङ्कारसंयुताः ॥ स्वप्रशंसारताधूर्ताःशठवैसाधुनिन्दकाः ॥ १०७ ॥ पुनन्तिसर्वतीर्थानियेषां
 स्नानावगाहनात् ॥ येषांचपादरजसापूतापादोदकान्मही ॥ १०८ ॥ येषांसन्दर्शनस्पर्शं देवावाञ्छन्तिभारते ॥ सर्वेषांपरमौलाभोवै
 ण्वानांसमागमः ॥ १०९ ॥ नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः ॥ तेपुनन्त्युरुकालेनविष्णुभक्ताःक्षणादहो ॥ ११० ॥

ब. वै.

॥ ५६ ॥

॥ सौतिरुवाच ॥ महालक्ष्मीवचःश्रुत्वालक्ष्मीकान्तश्चसस्मितः ॥ निगूढतत्त्वंकथितुमृषिश्रेष्ठोपचक्रमे ॥ १११ ॥ ॥ श्रीनारायण
 उवाच ॥ ॥ भक्तानालक्षणंलक्ष्मिगूढंश्रुतिपुराणयोः ॥ पुण्यस्वरूपंपापघ्नंमुखदंभुक्तिमुक्तिदम् ॥ ११२ ॥ सारभूतंगोपनीयं
 नवक्तव्यंखलेषुच ॥ त्वांपवित्रांप्राणतुल्यांकथयामिनिशामय ॥ ११३ ॥ गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रोयस्यकर्णेविशेद्वरः ॥ वदन्तिवेदवेदा
 ज्ञातंपवित्रंनरोत्तमम् ॥ ११४ ॥ पुरुषाणांशतंपूर्वपूतंतज्जन्ममात्रतः ॥ स्वर्गस्थंनरकस्थंवा मुक्तिंप्राप्नोति तत्क्षणात् ॥ ११५ ॥
 यैःकैश्चिद्यत्रवाजन्मलब्धयेषुचजंतुषु ॥ जीवन्मुक्तास्तेचपूतायान्तिकालेहरेःपदम् ॥ ११६ ॥ मद्भक्तियुक्तोमत्पूजानियुक्तोमद्गुणान्वि
 तः ॥ मद्गुणश्लाघनीयश्चमन्निविष्टश्चसन्ततम् ॥ ११७ ॥ मद्गुणश्रुतिमात्रेणसानन्दःपुलकान्वितः ॥ सगद्गदःसाश्रुनेत्रःस्वात्मविस्मृति
 रेवच ॥ ११८ ॥ नवाञ्छन्तिसुखंमुक्तिसालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ ब्रह्मत्वममरत्वंवातद्वाञ्छाममसेवने ॥ ११९ ॥ इन्द्रत्वंचमनुत्वंच
 देवत्वंचसुदुर्लभम् ॥ स्वर्गराज्यादिभोगंचस्वप्नेपिनहिवाञ्छति ॥ १२० ॥ ब्रह्माण्डानिविनश्यन्तिदेवाब्रह्मादयस्तथा ॥ कल्याणभ
 क्तियुक्तश्चमद्भक्तोनप्रणश्यति ॥ १२१ ॥ भ्रमन्तिभारतेभक्तालब्ध्वाजन्मसुदुर्लभम् ॥ तेऽपियान्तिमहींपूतांकृत्वातीर्थममालयम् ॥
 ॥ १२२ ॥ इत्येतत्कथितंसर्वकुरुपद्मेयथोचितम् ॥ तदाज्ञाताश्चताश्चकुर्हरिस्तस्थौसुखासने ॥ १२३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणे
 प्रकृतिखण्डेद्वितीयेनारदनारायणसंवादेसरस्वत्युपाख्यानं नामषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥
 पुण्यक्षेत्रेह्याजगामभारतेसासरस्वती ॥ गङ्गाशापेनकलयास्वयंतस्थौहरेःपदम् ॥ १ ॥ भारतीभारतंगत्वा ब्राह्मी च ब्रह्मणःप्रिया ॥
 वागधिष्ठातृदेवीसातेनवाणीचकीर्तिता ॥ २ ॥ सर्वविश्वंपरिव्याप्यस्रोतस्येवहिदृश्यते ॥ हरिःसरस्सुतस्येयंतेननाम्नासरस्वती ॥ ३ ॥
 सरस्वतीनदीसाचतीर्थरूपातिपावनी ॥ पापिपापेध्मदाहायज्वलदग्निस्वरूपिणी ॥ ४ ॥ पश्चाद्भगीरथानीता महीं भागीरथी शुभा ॥
 समाजगामकलयावाणीशापेननारद ॥ ५ ॥ तत्रैवसमयेताश्चदधारशिरसाशिवः ॥ देगंसोढुमशक्तायाभुवःप्रार्थनयाविभुः ॥ ६ ॥
 पद्माजगामकलयासाचपद्मावतीनदी ॥ भारतंभारतीशापात्स्वयंतस्थौहरेःपदम् ॥ ७ ॥ ततोऽन्ययासाकलयाचालभजन्मभारते ॥ धर्म

प्र. खं. २

अ० ७

॥ ५६ ॥

ध्वजसुतालक्ष्मीर्विख्यातातुलसीतिच ॥ ८ ॥ पुरासरस्वतीशापात्तत्पश्चाद्धरिशापतः ॥ बभूववृक्षरूपासाकलया विश्वपावनी ॥ ९ ॥
 कलेः पञ्चसहस्रञ्चवर्षं स्थित्वा च भारते ॥ जग्मुस्ताश्च सरिद्रूपं विहाय श्रीहरेः पदम् ॥ १० ॥ यानि सर्वाणि तीर्थानि काशीं वृन्दावनं विना ॥
 यास्यन्ति सार्द्धं ताभिश्च हरेर्वैकुण्ठमाज्ञया ॥ ११ ॥ शालग्रामो हरेर्मूर्तिर्जगन्नाथश्च भारतम् ॥ कलेर्दशसहस्रान्ते ययौ त्यक्त्वा हरेः पदम् ॥
 ॥ १२ ॥ वैष्णवाश्च पुराणानि शङ्खाश्च श्राद्धतर्पणम् ॥ वेदोक्तानि च कर्माणि ययुस्तैः सार्द्धमेव च ॥ १३ ॥ हरिपूजा हरेर्नामतत्कीर्त्तिगुण
 कीर्त्तनम् ॥ वेदाङ्गानि च शास्त्राणि ययुस्तैः सार्द्धमेव च ॥ १४ ॥ सत्त्वश्च सत्यं धर्मश्च वेदाश्च ग्राम्यदेवताः ॥ व्रतं तपस्यानशनं ययुस्तैः
 सार्द्धमेव च ॥ १५ ॥ वामाचाररताः सर्वे मिथ्याकापट्यसंयुताः ॥ तुलसीवर्जिता पूजाभविष्यन्ति ततः परम् ॥ १६ ॥ एकादशी
 विहीनाश्च सर्वे धर्मविवर्जिताः ॥ हरिप्रसङ्गविमुखा भविष्यन्ति ततः परम् ॥ १७ ॥ शठाः क्रूरा दाम्भिकाश्च महाहङ्कारसंयुताः ॥
 चौराश्च हिंसकाः सर्वे भविष्यन्ति ततः परम् ॥ १८ ॥ पुंसां भेदस्तथा स्त्रीणां विवाहो वादनिर्णयः ॥ स्वस्वामिभेदो वस्तूनां भविष्यत्यतः
 परम् ॥ १९ ॥ सर्वे जनाः स्त्रीवशाश्च पुंश्चल्यश्च गृहे गृहे ॥ तर्जनैर्भर्त्सनैः शश्वत्स्वामिनं ताडयन्ति च ॥ २० ॥ गृहेश्वरी च गृहिणी गृहीभृत्या
 धिकोऽधमः ॥ चेटीभृत्या समाध्वः श्वश्च श्वशुरस्तथा ॥ २१ ॥ कर्त्तारो बलिनो गेहे यो निसम्बन्धि बान्धवाः ॥ विद्यासम्बन्धिभिः सार्द्धं
 सम्भाषाऽपि न विद्यते ॥ २२ ॥ यथा परिचिता लोकास्तथा पुंसश्च बान्धवाः ॥ सर्वकर्माक्षमाः पुंसो योषितामाज्ञया विना ॥ २३ ॥ ब्रह्म
 क्षत्रियविदशूद्राजात्याचारविनिर्णयः ॥ संध्याचयज्ञसूत्रं च भावलुप्तं न संशयः ॥ २४ ॥ म्लेच्छाचारा भविष्यन्ति वर्णाश्च त्वारण्यवच ॥ म्ले
 च्छशास्त्रं पठिष्यन्ति स्वशास्त्राणि विहाय ते ॥ ब्रह्मक्षत्रविशां वंशाः शूद्राणां सेवकाः कलौ ॥ २५ ॥ सूपकारा भविष्यन्ति धावका वृषवाहकाः ॥
 सत्यहीना जनाः सर्वे सत्यहीना च मेदिनी ॥ २६ ॥ फलहीनाश्च तरवोऽपत्यहीनाश्च योषिताः ॥ क्षीरहीनास्तथा गावः क्षीरं सर्पिर्विवर्जि
 तम् ॥ २७ ॥ दम्पती प्रीतिहीनौ च गृहिणः सुखवर्जिताः ॥ प्रतापहीना भूपाश्च प्रजाश्च करपीडिताः ॥ २८ ॥ जलहीना न दानद्यो दीर्घिकाः
 कन्दरादयः ॥ धर्महीनाः पुण्यहीना वर्णाश्च त्वारण्यवच ॥ २९ ॥ लक्षेषु पुण्यवान्कोऽपि न तिष्ठति ततः परम् ॥ कुत्सिता विकृताकारानरा

ब्र. वै.

॥ ५७ ॥

नार्यश्चबालकाः ॥ ३० ॥ कुवार्त्ताःकुत्सितपथाभविष्यन्तिततःपरम् ॥ केचिद्रामाश्चनगरानरशून्याभयानकाः ॥ ३१ ॥ केचित्स्व
 ल्पकुटीरेणनरेणचसमन्विताः ॥ अरण्यानिभविष्यन्तिग्रामेषुनगरेषुच ॥ ३२ ॥ अरण्यवासिनःसर्वेजनाश्चकरपीडिताः ॥ सस्यानि
 चभविष्यन्तितडागेषुनदीषुच ॥ ३३ ॥ क्षेत्राणिसस्यहीनानिप्रकृष्टान्यर्थतःपरम् ॥ हीनाःप्रकृष्टाधनिनोबलदर्पसमन्विताः ॥ ३४ ॥ प्रकृ
 ष्टवंशजाहीनाभविष्यन्तिकलौयुगे ॥ अलीकवादिनोभूत्ताःशठावैसत्यवादिनः ॥ ३५ ॥ पापिनःपुण्यवन्तश्चाप्यशिष्टःशिष्टएवच ॥
 जितेन्द्रियालम्पटाश्चपुंश्चल्यश्चपतिव्रताः ॥ ३६ ॥ तपस्विनःपातकिनोविष्णुभक्ताअवैष्णवाः ॥ हिंसकाश्चदयायुक्ताश्चौराश्चनरघातिनः ॥
 ॥ ३७ ॥ भिक्षुवेषधराभूत्तानिन्दन्त्युपहसन्तिच ॥ भूतादिसेवानिपुणाजनानामोदकारिणः ॥ ३८ ॥ पूजितास्तेभविष्यन्तिवञ्चका
 ज्ञानदुर्वलाः ॥ वामनाव्याधियुक्ताश्चनरानार्यश्चसर्वतः ॥ ३९ ॥ अल्पायुषोजरायुक्तायौवनेषुकलौयुगे ॥ पलिताःषोडशेवर्षेमहावृद्धा
 स्तुविंशतौ ॥ ४० ॥ अष्टवर्षाचयुवतीरजोयुक्ताचगर्भिणी ॥ वत्सरान्तेप्रसूतास्त्रीषोडशेनजरान्विता ॥ ४१ ॥ एताःकाश्चित्सहस्रेषुव
 ध्याश्चापिकलौयुगे ॥ कन्याविक्रयिणःसर्वेवर्णाश्चत्वारएवच ॥ ४२ ॥ मातृजायावधूनाञ्चजारोपार्जनतत्पराः ॥ कन्यानांभगिनीनांच
 जारोपार्जनजीविनः ॥ ४३ ॥ हरेर्नाम्नाविक्रयिणोभविष्यन्तिकलौयुगे ॥ स्वयमुत्सृज्यदानंचकीर्तिवर्द्धनहेतवे ॥ ४४ ॥
 तत्पश्चान्मनसालोच्यस्वयमुल्लंघयिष्यति ॥ देववृत्तिर्ब्रह्मवृत्तिर्वृत्तिगुरुकुलस्यच ॥ ४५ ॥ स्वदत्तांपरदत्तांवासर्वमुल्लंघयिष्यति ॥
 कन्यकागामिनःकेचित्केचिच्छ्रभ्रिगामिनः ॥ ४६ ॥ केचिद्धूगामिनश्चकेचित्सर्वत्रगामिनः ॥ भगिनीगामिनःकेचित्स
 पत्नीमातृगामिनः ॥ ४७ ॥ भ्रातृजायागामिनश्चभविष्यन्तिकलौयुगे ॥ अगम्यागमनश्चैवकरिष्यन्तिगृहेगृहे ॥ ४८ ॥
 आत्मयोनिंपरित्यज्यविहरिष्यंतिसर्वतः ॥ पत्नीनानिर्णयोनास्तिभर्तृणाञ्चकलौयुगे ॥ ४९ ॥ प्रजानाञ्चैववस्तूनांग्रामाणाञ्च
 विशेषतः ॥ अलीकवादिनःसर्वेसर्वेचौर्यार्थलम्पटाः ॥ ५० ॥ परस्परंहिंसकाश्चसर्वेचनरघातिनः ॥ ब्रह्मक्षत्रविशांवंशाभवि
 ष्यन्तिचपापिनः ॥ ५१ ॥ लाक्षालोहरसानांचव्यापारंलवणस्यच ॥ वृषवाहाविप्रवंशाःशूद्राणांशवदाहिनः ॥ ५२ ॥ शूद्रान्नभोजिनः

प्र. खं.

अ० ७

॥ ५७ ॥

सर्वेसर्वेचवृषलीरताः ॥ पञ्चपर्वपरित्यक्ताःकुहूरात्रिभुभोजिनः ॥ ५३ ॥ यज्ञसूत्रविहीनाश्चसन्ध्याशौचविहीनकाः ॥ ५४ ॥ पुंश्चली
 वार्धुषाऽवीराकुट्टिनीचरजस्वला ॥ विप्राणारन्धनागारेभविष्यन्तिचपाचिकाः ॥ ५५ ॥ अन्नानानिर्णयोनास्तियोनीनांचविशेषतः ॥
 आश्रमाणांजनानाश्चसर्वेऽम्लेच्छाःकलौयुगे ॥ ५६ ॥ एवंकलौसंप्रवृत्तेसर्वेऽम्लेच्छमयाभवे ॥ हस्तप्रमाणेवृक्षेचांगुष्ठमानेचमानवे ॥
 ॥ ५७ ॥ विप्रस्यविष्णुयशसःपुत्रःकल्कीभविष्यति ॥ नारायणकलांशश्चभगवान्बलिनांबली ॥ ५८ ॥ दीर्घेणकरवालेनदीर्घचोटकवा
 हनः ॥ म्लेच्छशून्यांचपृथिवीत्रिरात्रेणकरिष्यति ॥ ५९ ॥ निम्लेच्छांवसुधांकृत्वाचान्तर्द्धानंकरिष्यति ॥ अराजकाचवसुधादस्युग्रस्ता
 भविष्यति ॥ ६० ॥ स्थूलप्रमाणंषट्त्रात्रवर्षाधाराप्लुतामही ॥ लोकशून्यावृक्षशून्यागृहशून्याभविष्यति ॥ ६१ ॥ ततश्चद्वादशादित्याः
 करिष्यन्त्युदयंमुने ॥ प्राप्नोतिशुष्कतांपृथ्वीसमातेषांचतेजसा ॥ ६२ ॥ कलौगतेचदुर्द्धर्षेसंप्रवृत्तेकृतेयुगे ॥ तपस्सत्यसमायुक्तोधर्मः
 पूर्णोभविष्यति ॥ ६३ ॥ तपस्विनश्चधर्मिष्ठावेदज्ञाब्राह्मणाभुवि ॥ पतिव्रताश्चधर्मिष्ठायोषितश्चगृहेगृहे ॥ ६४ ॥ राजानःक्षत्रियाः
 सर्वेविप्रभक्ताःस्वधर्मिणः ॥ प्रतापवन्तोधर्मिष्ठाःपुण्यकर्मरताःसदा ॥ ६५ ॥ वैश्यावाणिज्यनिरताविप्रभक्ताश्चधार्मिकाः ॥ शूद्राश्चपुण्य
 शीलाश्चधर्मिष्ठाविप्रसेविनः ॥ ६६ ॥ विप्रक्षत्रविशांवंशाविष्णुयज्ञपरायणाः ॥ विष्णुमन्त्ररताःसर्वेविष्णुभक्ताश्चवैष्णवाः ॥ ६७ ॥
 श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञाधर्मज्ञाऋतुगामिनः ॥ लेशोनास्तिह्यधर्माणधर्मपूर्णकृतेयुगे ॥ ६८ ॥ धर्मस्त्रिपाच्चत्रेतायांदिपाच्चद्वापरस्मृतः ॥ कलौ
 प्रवृत्तेपादात्मासर्वलोपस्ततःपरम् ॥ ६९ ॥ वाराःसप्तयथाविप्रतिथयःषोडशस्मृताः ॥ यथाद्वादशमासाश्चऋतवश्चषडेवहि ॥ ७० ॥
 द्रौपक्षौचायनेद्वेचचतुर्भिःप्रहरैर्दिनम् ॥ चतुर्भिःप्रहरैरात्रिर्मासस्त्रिंशद्दिनैस्तथा ॥ ७१ ॥ वर्षःपंचविधोज्ञेयःकालसंख्यानिबोधमे ॥
 यथाचायांतियांत्येवतथायुगचतुष्टयम् ॥ ७२ ॥ वर्षेपूर्णेनराणांचदेवानांचदिवानिशम् ॥ शतत्रयेषष्ट्यधिकेनराणांचयुगेगते ॥ देवानां
 चयुगोज्ञेयःकालसंख्याविदामतः ॥ ७३ ॥ मन्वन्तरन्तुदिव्यानांयुगानामेकसप्ततिः ॥ मन्वन्तरसमंज्ञेयंचेन्द्रायुःपरिकीर्तितम् ॥ ७४ ॥
 अष्टाविंशतिमेचेन्द्रेगतेब्राह्मणदिवानिशम् ॥ अष्टोत्तरेवर्षशतेगतेपातोविधेर्भवेत् ॥ ७५ ॥ प्रलयःप्राकृतोज्ञेयस्तत्राष्टावसुन्धरा ॥ जल

ब्र. वै.

॥ ५८ ॥

सुतानि विश्वानि ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ७६ ॥ ऋषयोजीविनः सर्वे लीनाः कृष्णे परात्परे ॥ तत्रैव प्रकृतिर्लीना तेन प्राकृतिको लयः ॥ ७७ ॥
 लये प्राकृतिकेऽतीते पाते च ब्रह्मणो मुने ॥ निमेषमात्रः कालश्च कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ७८ ॥ एवं नश्यन्ति सर्वाणि ब्रह्माण्डान्यखिलानि च ॥
 स्थितौ गोलोकवैकुण्ठौ श्रीकृष्णश्च सपार्षदः ॥ ७९ ॥ निमेषमात्रः प्रलयो यत्र विश्वं जलद्भुतम् ॥ निमेषानन्तरे काले पुनः सृष्टिः क्रमेण च
 ॥ ८० ॥ एवं कतिविधा सृष्टिर्लयः कतिविधोऽपि वा ॥ कतिकृत्वो गता यातः संख्यां जानाति कः पुमान् ॥ ८१ ॥ सृष्टीनां च कलानां च ब्रह्मा
 ण्डानां च नारद ॥ ब्रह्मादीनां च विध्यण्डे संख्यां जानाति कः पुमान् ॥ ८२ ॥ ब्रह्माण्डानां च सर्वेषां मीरश्चैक एव सः ॥ सर्वेषां परमात्मा च
 श्रीकृष्णः प्रकृतेः परः ॥ ८३ ॥ ब्रह्मादयश्च तस्यां शास्तस्यां शश्च महाविराट् ॥ तस्यां शश्च विराट् क्षुद्रस्तस्यां शा प्रकृतिः स्मृता ॥ ८४ ॥
 स च कृष्णो द्विधा भूतो द्विभुजश्च चतुर्भुजः ॥ चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे गोलोके द्विभुजः स्वयम् ॥ ८५ ॥ ब्रह्मादितृणपर्यन्तं सर्वं प्राकृतिकं भवेत् ॥
 यद्यत् प्राकृतिकं सृष्टं सर्वं न श्वरमेव च ॥ ८६ ॥ विद्ध्येकं सृष्टि मूलं तत्सत्यं नित्यं सनातनम् ॥ स्वेच्छामयं परं ब्रह्म निर्लिप्तं निर्गुणं परम् ॥
 ॥ ८७ ॥ निरुपाधिं निराकारं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ अतीव कमनीयं नवीनं वनसन्निभम् ॥ ८८ ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं गोपवेषं किशोर
 कम् ॥ सर्वज्ञं सर्वसेव्यं च परमात्मानमीश्वरम् ॥ ८९ ॥ करोति धाता ब्रह्माण्डं ज्ञानात्मा कमलोद्भवः ॥ शिवो मृत्युञ्जयश्चैव संहर्ता सर्वत
 त्ववित् ॥ ९० ॥ यस्य ज्ञानाद्यत्तपसा सर्वेशस्तत्समो महान् ॥ महाविभूति युक्तश्च सर्वज्ञः सर्वदा स्वयम् ॥ ९१ ॥ सर्वव्यापी सर्व
 पातासदाता सर्वसम्पदाम् ॥ विष्णुः सर्वेश्वरः श्रीमन्यस्य ज्ञानाज्जगत्पतिः ॥ ९२ ॥ महामाया च प्रकृतिः सर्वशक्तिमती श्वरी ॥
 यज्ज्ञानाद्यस्य तपसा यद्भक्त्या यस्य सेवया ॥ ९३ ॥ सा वित्री वेदमाता च वेदाधिष्ठातृदेवता ॥ पूज्या द्विजानां विदज्ञाय ज्ञाद्यस्या
 च सेवया ॥ ९४ ॥ सर्वविद्याधिदेवी सा पूज्या च विदुषां पुरा ॥ यत्सेवया यत्तपसा यस्य ज्ञानात्सरस्वती ॥ ९५ ॥ यत्सेव
 या यत्तपसा प्रदात्री सर्वसंपदाम् ॥ धनसस्याधिदेवी सा महालक्ष्मीः सनातनी ॥ ९६ ॥ यत्सेवया यत्तपसा सर्वविश्वेषु पूजिता ॥ सर्वप्रा
 माधिदेवी सा सर्वसम्पत्प्रदायिनी ॥ ९७ ॥ सर्वेश्वरी सर्ववन्द्या सर्वेशं प्रापयापतिम् ॥ सर्वस्तुता च सर्वज्ञा दुर्गा दुर्गतिनाशिनी ॥ ९८ ॥

प्र. खं. २

अ० ७

॥ ५८ ॥

कृष्णवामांशसम्भूताकृष्णप्रेमाधिदेवता ॥ कृष्णप्राणाधिकाप्रेम्णाराधिकाकृष्णसेवया ॥ ९९ ॥ सर्वाधिकञ्चरूपञ्चसौभाग्यमा
 नगौरवम् ॥ कृष्णवक्षःस्थलस्थानं पत्नीत्वं प्रापसेवया ॥ १०० ॥ तपश्चकारसापूर्वशतशृङ्गेचपर्वते ॥ दिव्ययुगसहस्रञ्चनिराहारातिकर्शि
 ता ॥ १०१ ॥ कृशांनिःश्वासरहितां दृष्ट्वा चन्द्रकलोपमाम् ॥ कृष्णोवक्षःस्थले कृत्वारुरोदकूपयाविभुः ॥ १०२ ॥ वरंतस्यैददौ सारंसर्वे
 षामपि दुर्लभम् ॥ ममवक्षःस्थले तिष्ठमयिते भक्तिरस्त्विति ॥ १०३ ॥ सौभाग्येन च मानेन प्रेम्णा वै गौरवेण च ॥ त्वं मे श्रेष्ठा परं प्रेम्णा ज्ये
 ष्ठा त्वंसर्वयोपिताम् ॥ १०४ ॥ वरिष्ठा च गरिष्ठा च संस्तुता पूजिता मया ॥ सन्ततं तव साध्योऽहं बाध्यश्च प्राणवल्लभे ॥ १०५ ॥ इत्युक्त्वा जग
 तां नाथश्चक्रे तच्चेतनांततः ॥ सपत्नीरहितांताञ्चकार प्राणवल्लभाम् ॥ १०६ ॥ येषां यायाश्च देव्यो वै पूजितास्तस्य सेवया ॥ तपस्याया दृ
 शीयासां तासां तादृक्फलं मुने ॥ १०७ ॥ दिव्यं वर्षसहस्रञ्च तस्तत्त्वाहिमालये ॥ दुर्गा च तत्पदं ध्यात्वा सर्वपूज्या बभूव ह ॥ १०८ ॥ सरस्व
 ती तपस्तत्त्वापर्वते गन्धमादने ॥ लक्षवर्षञ्च दिव्यं च सर्ववन्द्या बभूव सा ॥ १०९ ॥ लक्ष्मीर्युगशतं दिव्यं तपस्तत्त्वा च पुष्करे ॥ सर्वसम्प
 त्प्रदात्री सा चाभवत्तस्य सेवया ॥ ११० ॥ सावित्री मलये तत्त्वा द्विजपूज्या बभूव सा ॥ षष्टिवर्षसहस्रञ्च दिव्यं ध्यात्वा च तत्पदम् ॥ १११ ॥
 शतमन्वन्तरं तत्तं शंकरेण पुराविभो ॥ शतमन्वन्तरं वै ब्रह्मणा तस्य भक्तिः ॥ ११२ ॥ शतमन्वन्तरं विष्णुस्तत्त्वा पाता बभूव ह ॥ शतम
 न्वन्तरं धर्मस्तत्त्वा पूज्यो बभूव ह ॥ ११३ ॥ मन्वन्तरं तपस्ते पेशो भक्त्या च नारद ॥ मन्वन्तरञ्च सूर्यश्च शक्रश्चन्द्रस्तथा गुरुः ॥ ११४ ॥
 दिव्यं शतयुगञ्चैव वायुस्तत्त्वा च भक्तिः ॥ सर्वप्राणः सर्वपूज्यः सर्वाधारो बभूव सः ॥ ११५ ॥ एवं कृष्णस्य तपसा सर्वदेवाश्च पूजिताः ॥
 मुनयो मानवा भूपा ब्राह्मणाश्चैव पूजिताः ॥ ११६ ॥ एवं ते कथितं सर्वपुराणञ्च तथा गमम् ॥ गुरुवक्त्राद्यथाज्ञातां किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥
 ॥ ११७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे युगतन्माहात्म्यमन्वन्तरकालेश्वरगुणनिरूपणं नाम स
 त्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ हरेर्निमेषमात्रेण ब्रह्मणः पात एव च ॥ तस्य पाते प्राकृतिकः प्रलयः परिकीर्तितः ॥ १ ॥
 प्रलये प्राकृते चोक्तं तत्रादृष्टावसुन्धरा ॥ जलप्लुतानि विश्वानि सर्वेलीनाहराविति ॥ २ ॥ वसुन्धरातिरोभूता कुत्र वा तत्र तिष्ठति ॥ सृष्टेर्वि

ब्र. वै.

॥ ५९ ॥

धानसमयेसाविर्भूताकथंपुनः ॥ ३ ॥ कथंबभूवसाधन्यामान्यासर्वाश्रयाजया ॥ तस्याश्चजन्मविस्तारंवदमङ्गलकारणम् ॥ ४ ॥
 ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ सर्वादिसृष्टौसर्वेषांजन्मकृष्णादितिश्रुतिः ॥ आविर्भावस्तिरोभावःसर्वेषुप्रलयेषुच ॥ ५ ॥ श्रूयतांवसुधा
 जन्मसर्वमंगलमंगलम् ॥ विघ्ननिघ्नंपरंपापनाशनंपुण्यवर्द्धनम् ॥ ६ ॥ अहोकेचिद्ब्रह्मन्तीतिमधुकैटभमेदसा ॥ बभूववसुधाधन्यातद्वि
 रुद्धमतंशृणु ॥ ७ ॥ ऊचतुस्तौपुराविष्णुंतुष्टौयुद्धेनतेजसा ॥ आवांजहिनयत्रोर्वीपयसासंवृतेतिच ॥ ८ ॥ तयोर्जीवनकालेनप्रत्यक्षा
 चभवेत्स्फुटम् ॥ ततोबभूवमेदश्चमरणानन्तरंतयोः ॥ ९ ॥ मेदिनीतिचविख्यातेत्युक्तायैस्तन्मतंशृणु ॥ जलधौताकृशापूर्ववर्द्धितामे
 दसायतः ॥ १० ॥ कथयामिचतज्जन्मसार्थकंसर्वसम्मतम् ॥ पुराश्रुतञ्चश्रुत्युक्तंधर्मवक्त्राच्चपुष्करे ॥ ११ ॥ महाविराट्शरीरस्यजल
 स्थस्यचिरंस्फुटम् ॥ मलोबभूवकालेनसर्वांगव्यापकोध्रुवम् ॥ १२ ॥ सचप्रविष्टःसर्वेषांतल्लोभ्राविवरेषुच ॥ कालेनमहतातस्माद्बभूव
 सुधामुने ॥ १३ ॥ प्रत्येकंप्रतिलोभ्राश्चस्थिताकूपेषुसास्थिरा ॥ आविर्भूतातिरोभूतासाचलाचपुनःपुनः ॥ १४ ॥ आविर्भूतासृष्टिकाले
 तज्जलात्पर्युपस्थिता ॥ प्रलयेचतिरोभूताजलाभ्यन्तरवस्थिता ॥ १५ ॥ प्रतिविश्वेषुवसुधाशैलकाननसंयुता ॥ सप्तसागरसंयुक्तास
 तद्वीपमितासती ॥ १६ ॥ हिमाद्रिमेरुसंयुक्ताग्रहचन्द्रार्कसंयुता ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्चसुरैर्लोकैस्तथानुता ॥ १७ ॥ पुण्यतीर्थसमायु
 क्तापुण्यभारतसंयुता ॥ काञ्चनीभूमिसंयुक्तासर्वदुर्गसमन्विता ॥ १८ ॥ पातालाःसप्ततदधस्तदूर्ध्वेब्रह्मलोककः ॥ ध्रुवलोकश्चतत्रैवसर्व
 विश्वंचतत्रवै ॥ १९ ॥ एवंसर्वाणिविश्वानिपृथिव्यानिर्मितानिवै ॥ ऊर्ध्वगोलोकवैकुण्ठौनित्यौविश्वपरौचतौ ॥ २० ॥ नश्वराणिच
 विश्वानिकृत्रिमाकृत्रिमाणिच ॥ प्रलयेप्राकृतेब्रह्मन्ब्रह्मणश्चनिपातने ॥ २१ ॥ महाविराडादिसृष्टौसृष्टःकृष्णेनचात्मना ॥ नित्ये
 स्थितःसप्रलयेकाष्ठाकाशेश्वरैःसह ॥ २२ ॥ क्षित्यधिष्ठातृदेवीसावाराहेपूजितासुरैः ॥ मनुभिर्मुनिभिर्विप्रैर्गन्धर्वादिभिरेवच ॥ २३ ॥
 विष्णोर्वराहरूपस्यपत्नीसाश्रुतिसम्मता ॥ तत्पुत्रोमंगलोद्भूतःसुयशामंगलात्मजः ॥ २४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ पूजिताकेन
 रूपेणवाराहेचसुरैर्मही ॥ वराहेणचवाराहीसर्वैःसर्वाश्रयासती ॥ २५ ॥ तस्याःपूजाविधानंचाप्यधश्चोद्धरणक्रमम् ॥ मंगलमंगलस्या

प्र. खं. थ

अ० ८

॥ ५९ ॥

पिजन्मव्यासंवदप्रभो ॥ २६ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ वाराहेचवराहश्चब्रह्मणासंस्तुतःपुरा ॥ उद्धारमहीहत्वाहिरण्याक्षंरसातलात् ॥
 ॥ २७ ॥ जलेतांस्थापयामासपद्मपत्रंयथार्णवे ॥ तत्रैवनिर्ममेब्रह्मासर्वविश्वंमनोहरम् ॥ २८ ॥ दृष्ट्वातदधिदेवींचसकामांकामुकोहरिः ॥
 वराहहृषीभगवान्कोटिसूर्यसमप्रभः ॥ २९ ॥ कृत्वारतिकरींशय्यामूर्तिंचसुमनोहराम् ॥ क्रीडांचकाररहसिदिव्यवर्षमहर्नि
 शम् ॥ ३० ॥ सुखसम्भोगसंस्पर्शान्मूर्च्छांसम्प्रापसुन्दरी ॥ विदग्धयाविदग्धेनसंगमोऽपिसुखप्रदः ॥ ३१ ॥ विष्णुस्तदंगसंश्लेषाद्बु
 धेनदिवानिशम् ॥ वर्षान्तेचेतनांप्राप्यकामीतत्याजकामुकीम् ॥ ३२ ॥ दधारपूर्वरूपंहिवाराहंचैवलीलया ॥ पूजांचकारभक्त्याच
 ध्यात्वाचधरणींसतीम् ॥ ३३ ॥ धूपैर्दीपैश्चनैवेद्यैःसिन्दूरैरनुलेपनैः ॥ वस्त्रैःपुष्पैश्चबलिभिःसंपूज्योवाचतांहरिः ॥ ३४ ॥ महाव
 राहउवाच ॥ ॥ सर्वाधाराभवशुभेसर्वैःसंपूजिताशुभम् ॥ मुनिभिर्मनुभिर्देवैःसिद्धैर्वामानवादिभिः ॥ ३५ ॥ जलोच्छ्वासा
 जलत्यागगृहारम्भप्रवेशने ॥ वापीतडागारम्भेचशुभेचकृषिकर्मणि ॥ ३६ ॥ तवपूजांकरिष्यन्तिसंभ्रमेणसुरादयः ॥ मूढायेन
 करिष्यन्तियास्यन्तिनरकञ्चते ॥ ३७ ॥ ॥ वसुधोवाच ॥ ॥ वहामिसर्ववाराहरूपेणाहंतवाज्ञया ॥ लीलामात्रेणभगव
 न्विश्वंचसचराचरम् ॥ ३८ ॥ मुक्तांशुक्तिहरैरर्चाशिवलिङ्गशिलान्तथा ॥ शंखंप्रदीपंरत्नंचमाणिक्यंहीरकंमणिम् ॥ ३९ ॥
 यज्ञसूत्रंचपुष्पंचपुस्तकंतुलसीदलम् ॥ जपमालांपुष्पमालांकर्पूरंचसुवर्णकम् ॥ ४० ॥ गोरोचनांचन्दनंचशालग्रामजलं
 तथा ॥ एतान्वोढुमशक्ताहंक्लिष्टाचभगवन्मृग ॥ ४१ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ द्रव्याण्येतानियेमूढाअर्पयिष्यन्तिसुन्दरि ॥
 यास्यन्तितेकालसूत्रंदिव्यवर्षशतंत्वयि ॥ ४२ ॥ इत्येवमुक्ताभगवान्विररामचनारद ॥ बभूवतेनगर्भेणतेजस्वीमङ्गलग्रहः ॥ ४३ ॥
 पूजांचक्रुःपृथिव्याश्चतेसर्वेचाज्ञयाहरेः ॥ दध्युःकाण्वोक्तमार्गेणतुष्टुवुःस्तवनेनच ॥ ४४ ॥ दद्युर्मूलेनमन्त्रेणनैवेद्यादिकमेवच ॥ संस्तु
 तात्रिषुलोकेषुपूजितासावभूवह ॥ ४५ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ किंध्यानंस्तवनंकिंवातस्यमूलञ्चकिंवद ॥ गूढंसर्वपुराणेषुश्रोतुंकौ
 तूहलंमम ॥ ४६ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ आदौचपृथिवीदेवीवराहेणसुपूजिता ॥ ततोहिब्रह्मणापश्चात्ततश्चपृथुनापुरा ॥ ४७ ॥

ब्र. वै.
॥६०॥

ततः सर्वैर्मुनीन्द्रैश्चमनुभिर्नारदादिभिः ॥ ध्यानं च स्तवनं मन्त्रं शृणुवक्ष्यामि नारद ॥ ४८ ॥ ॐ ह्रीं श्रीं वां वसुधायै स्वाहा ॥ इत्यनेन तु मन्त्रेण
पूजिता विष्णुना परा ॥ ४९ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभां शतचन्द्रसमप्रभाम् ॥ चन्दनोक्षितसवाङ्गीं सर्वभूषणभूषिताम् ॥ ५० ॥ रत्नाधारं रत्न
गर्भारत्नाकरसमन्विताम् ॥ वह्निशुद्धां शुकाधानां सस्मितां वन्दितां भजे ॥ ५१ ॥ ध्यानेनानेन सा देवी सर्वैर्वै पूजिता भवेत् ॥ स्तवनं शृणु
विप्रेन्द्रकाण्वशाखोक्तमेव च ॥ ५२ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ यज्ञसूकरजाया त्वं जयं देहि जयावहे ॥ जयेऽजये जयाधारे जयशीले जयप्रदे
॥ ५३ ॥ सर्वाधारे सर्वबीजे सर्वशक्तिसमन्विते ॥ सर्वकामप्रदे देवि सर्वेषु देहि मे स्थिरे ॥ ५४ ॥ सर्वसस्यालये सर्वसस्याढये सर्वसस्यदे ॥
सर्वसस्यहरे काले सर्वसस्यात्मिकेक्षिते ॥ ५५ ॥ मङ्गले मङ्गलाधारे मङ्गल्ये मङ्गलप्रदे ॥ मङ्गलार्थे मङ्गलांशे मङ्गलं देहि मे परम् ॥ ५६ ॥
भूमे भूमिपसर्वस्वे भूमिपाल परायणे ॥ भूमिपाहङ्काररूपे भूमिदेहि वसुन्धरे ॥ ५७ ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं तां संपूज्य च यः पठेत् ॥ कोट्यन्तरे
जन्मनिसंभवेद्भूमिपेश्वरः ॥ ५८ ॥ भूमिदानकृतं पुण्यं लभते पठनाज्जनः ॥ दत्तापहारजात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ५९ ॥ अम्बु
वीची भूखननात्पापान्मुच्येत सध्रुवम् ॥ अन्यकूपे कुपदजात्पापान्मुच्येत सध्रुवम् ॥ ६० ॥ परभूमाद्भजात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥
भूमौ वीर्यत्यागपापादीपादिस्थापनात्तथा ॥ ६१ ॥ पापेन मुच्यते प्राज्ञः स्तोत्रस्य पठनान्मुने ॥ अश्वमेधशतं पुण्यं लभते नात्र संशयः
॥ ६२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे पृथिव्युपाख्याने पृथिवीस्तोत्रं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥
॥ ६३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ भूमिदानकृतं पुण्यं पापं तद्दहनेन यत् ॥ परभूमौ श्राद्धरूपं कूपे कुपदजं तथा ॥ १ ॥ अम्बुवीची भूखन
नबीजत्यागजमेव च ॥ दीपादिस्थापनात्पापं श्रोतुमिच्छामि यत्नतः ॥ २ ॥ अन्यद्वा पृथिवीजन्यं पापं यत्प्रश्नतः परम् ॥ यदस्ति तत्प्र
तीकारं वद वेदविदां वर ॥ ३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ वितस्ति मात्रं भूमिश्च यो ददाति च भारते ॥ सन्ध्यापूताय विप्राय सयायाद्वि
ष्णुमन्दिरम् ॥ ४ ॥ भूमिश्च सर्वसस्याढ्यां ब्राह्मणाय ददाति यः ॥ भूमिरेणुप्रमाणे च वर्षे विष्णुपदे वसेत् ॥ ५ ॥ ग्रामं भूमिं च धान्यं च यो द
दात्या ददाति यः ॥ सर्वपापाद्भिनिर्मुक्तौ चोभौ वै कुण्ठवासिनौ ॥ ६ ॥ भूमिदानं च तत्कालेयः साधुश्चानुमोदते ॥ सप्रयाति च वैकुण्ठमित्र

प्र. खं. २
अ० ९

॥ ६० ॥

गोत्रसमन्वितः ॥ ७॥ स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत्तुयः ॥ कालसूत्रेतिष्ठतिसयावचन्द्रदिवाकरौ ॥ ८ ॥ तत्पुत्रपौत्रप्रभृतिर्भूमिहीनः
 श्रियाहतः ॥ सुखहीनो दरिद्रः स्यादन्तेयातिचरौरवम् ॥ ९ ॥ गवां मार्गं विनिष्कृष्य यश्च सस्यंददाति सः ॥ दिव्यं वर्षशतं चैव कुम्भीपा
 के च तिष्ठति ॥ १० ॥ गोष्ठं तडागं निष्कृष्य मार्गं सस्यंददाति यः ॥ स च तिष्ठत्यसीपत्रेयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ११ ॥ न पंचपिंडमुद्धृत्य स्ना
 तिकूपे परस्य यः ॥ प्राप्नोति नरकं चैव न स्नानफलमेव च ॥ १२ ॥ कामी भूमौ च रहसि बीजत्यागं करोति यः ॥ स्निग्धरेणुप्रमाणं च वर्षं तिष्ठ
 तिरौरवे ॥ १३ ॥ अंबुवीच्यम्बुखननं यः करोति च मानवः ॥ स याति कृमिदंशं च स्थितिस्तत्र चतुर्युगम् ॥ १४ ॥ परकीये लुप्तकूपे कूपमूढः
 करोति यः ॥ पुष्करिण्यां च लुप्तायां तां ददाति च यो नरः ॥ १५ ॥ सर्वफलं परस्यैव तप्तसूर्मित्रजेत्तु सः ॥ तत्र तिष्ठति संतप्तो यावदिन्द्राश्च
 तुर्दश ॥ १६ ॥ परकीयतडागे च पङ्कमुद्धृत्य चोत्सृजेत् ॥ रेणुप्रमाणवर्षं च ब्रह्मलोके वसेन्नरः ॥ १७ ॥ पिण्डं पित्रे भूमिभर्तुर्न प्रदाय
 च मानवः ॥ श्राद्धं करोति यो मूढो नरकं याति निश्चितम् ॥ १८ ॥ भूमौ दीपयोऽर्पयति सोऽन्धः सप्तसुजन्मसु ॥ भूमौ शंखं च सं
 स्थाप्य कुष्ठं जन्मान्तरे लभेत् ॥ १९ ॥ मुक्तामाणिक्यहीरं च सुवर्णं च मणितथा ॥ यश्च संस्थापयेद्भूमौ दरिद्रः सप्तजन्मसु ॥ २० ॥
 शिवलिङ्गं शिलामर्चयित्वा श्रार्पयति भूतले ॥ शतमन्वन्तरं यावत्कृमिभक्षे स तिष्ठति ॥ २१ ॥ सूक्तं मन्त्रं शिलातोयं पुष्पं च तुलसी
 दलम् ॥ यश्चार्पयति भूमौ च स तिष्ठेन्नरके युगम् ॥ २२ ॥ जपमालां पुष्पमालां कर्पूरं रोचनान्तथा ॥ यो मूढश्चार्पयेद्भूमौ स याति
 नरकं ध्रुवम् ॥ २३ ॥ मुने चन्दनकाष्ठं च रुद्राक्षं कुशमूलकम् ॥ संस्थाप्य भूमौ नरके वसेन्मन्वन्तरावधि ॥ २४ ॥
 पुस्तकं यज्ञसूत्रं च भूमौ संस्थापयेत्तु यः ॥ न भवेद्विप्रयो नौ च तस्य जन्मान्तरे जनिः ॥ २५ ॥ ब्रह्महत्यासं पापमिह वै लभते
 ध्रुवम् ॥ ग्रन्थियुक्तं यज्ञसूत्रं पूज्यं स्यात्सर्ववर्णकैः ॥ २६ ॥ यज्ञं कृत्वा तु यो भूमिं क्षीरेण न हिंसि चति ॥ स याति तप्तसूर्मिं च संतप्तः
 सर्वजन्मसु ॥ २७ ॥ भूकम्पे ग्रहणे यो हिकरोति खननं भुवः ॥ जन्मान्तरे महापापी सोऽङ्गहीनो भवेद्भुवम् ॥ २८ ॥ भवनं यत्र सर्वेषां भूमि
 स्तेनप्रकीर्तिता ॥ वसुरत्नं यादधाति वसुधा च वसुन्धरा ॥ २९ ॥ हरेरुरौ च या जाता सा चोर्वी परिकीर्तिता ॥ धरा धरित्री धरणी सर्वेषां धर

ब्र. वै.

॥ ६१ ॥

णालुया ॥ ३० ॥ इज्याचयागभरणात्क्षोणीक्षीणालयेचया ॥ महालयेक्षयंयातिक्षितिस्तेनप्रकीर्तिता ॥ ३१ ॥ काश्यपीकश्यपस्येय
 मचलास्थितिरूपतः ॥ विश्वम्भरातद्धरणाच्चानन्तानन्तरूपतः ॥ ३२ ॥ पृथ्वीपृथुककन्यात्वाद्विस्तृतत्वान्महीमुने ॥ ३३ ॥ इति
 श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेपृथिव्युपाख्यानं नामनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
 श्रुतंपृथिव्युपाख्यानमतीवसुमनोहरम् ॥ गंगोपाख्यानमधुनावदेदविदांवर ॥ १ ॥ भारतंभारतीशापादाजगामसुरेश्वरी ॥ विष्णुस्वरू
 पापरमास्वयंविष्णुपदीसती ॥ २ ॥ कथंक्रुत्रयुगेकेनप्रार्थिताप्रेरितापुरा ॥ तत्क्रमंश्रोतुमिच्छामिपापघ्नं पुण्यदंशुभम् ॥ ३ ॥ ॥ नारा
 यणउवाच ॥ ॥ राजराजेश्वरः श्रीमान्सगरःसूर्यवंशजः ॥ तस्यभार्याचवैदर्भीशैव्याचद्वेमनोहरे ॥ ४ ॥ सत्यस्वरूपःसत्येष्टः
 सत्यवाक्सत्यभावनः ॥ सत्यधर्मविचारज्ञःपरंसत्ययुगोद्भवः ॥ ५ ॥ एककन्यश्चैकपुत्रोबभूवसुमनोहरः ॥ असमञ्जइतिख्यातःशैव्यायां
 कुलवर्द्धनः ॥ ६ ॥ अन्याचाराधयामासशङ्करंपुत्रकामुकी ॥ बभूवगर्भस्तस्याश्चशिवस्यतुवरेणच ॥ ७ ॥ गतेशताब्देपूर्णेचमांसपिण्डं
 सुपावसा ॥ तदृष्ट्वाचशिवंध्यात्वारुरोदोच्चैःपुनःपुनः ॥ ८ ॥ शम्भुर्ब्राह्मणरूपेणतत्समीपंजगामह ॥ चकारसंविभज्यैतत्पिण्डंषष्टिसह
 स्रधा ॥ ९ ॥ सर्वेबभूवुःपुत्राश्चमहाबलपराक्रमाः ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्डप्रभाजुष्टकलेवराः ॥ १० ॥ कपिलर्षेःकोपदृष्ट्याबभूवुर्भस्मसा
 च्चते ॥ राजारुरोदतच्छ्रुत्वाजगाममरणंशुचा ॥ ११ ॥ तपश्चकारासमंजोगङ्गानयनकारणात् ॥ तपःकृत्वालक्षवर्षंभ्रियतेकालयोगतः ॥
 ॥ १२ ॥ दिलीपस्तस्यतनयोगङ्गानयनकारणात् ॥ तपःकृत्वालक्षवर्षयौलोकान्तरंरुपः ॥ १३ ॥ अंशुमांस्तस्यपुत्रश्चगङ्गानयनकार
 णात् ॥ तपःकृत्वालक्षवर्षमृतश्चकालयोगतः ॥ १४ ॥ भगीरथस्तस्यपुत्रोमहाभागवतःसुधीः ॥ वैष्णवोविष्णुभक्तश्चगुणवानजरामरः ॥
 ॥ १५ ॥ तपःकृत्वालक्षवर्षगङ्गानयनकारणात् ॥ ददर्शकृष्णंहृष्टास्यंसूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ १६ ॥ द्विभुजंमुरलीहस्तंकिशोरंगोपवेषकम् ॥
 परमात्मानमीशंचभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ १७ ॥ स्वेच्छामयंपरंब्रह्मपरिपूर्णतमंविभुम् ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्चस्तुतंमुनिगणैर्युतम् ॥ १८ ॥
 निर्लिप्तंसाक्षिरूपश्चनिर्गुणप्रकृतेःपरम् ॥ ईषद्धास्यंप्रसन्नास्यंभक्तानुग्रहकारकम् ॥ १९ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानंरत्नभूषणभूषितम् ॥ तुष्टा

प्र. खं. २

अ० १०

॥ ६१ ॥

वहङ्गानृपतिः प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ २० ॥ लीलया च वरं प्राप्य वाञ्छितं वंशतारकम् ॥ तत्राजगाम गङ्गासास्मरणात् परमात्मनः ॥ २१ ॥
 तं प्रणम्य प्रतस्थौ च तत्पुरः संपुटाञ्जलिः ॥ उवाच भगवांस्तत्र तां दृष्ट्वा सुमनोहराम् ॥ कुर्वती स्तवनं दिव्यं पुलकाञ्चितविग्रहाम् ॥ २२ ॥
 ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ भारतं भारतीशापाद् दृच्छशीघ्रं सुरेश्वरि ॥ २३ ॥ सगरस्य सुतान्सर्वान्पूतान्कुरुममाज्ञया ॥ त्वत्स्पर्शवायुना पूतायास्य
 न्ति मम मन्दिरम् ॥ २४ ॥ विभ्रतो दिव्यमूर्तिन्ते दिव्यस्यन्दनगामिनः ॥ मत्पार्श्वदाभविष्यन्ति सर्वकालं निरामयाः ॥ २५ ॥ कर्मभोगंस
 मुच्छिद्य कृतं जन्म निजन्मनि ॥ नानाविधं महत्स्वरूपं पापं स्याद्भारते नृभिः ॥ २६ ॥ गङ्गायाः स्पर्शवातेन नश्यतीति श्रुतौ श्रुतम् ॥ स्पर्शनं
 दर्शनादेव्याः पुण्यं दशगुणं ततः ॥ २७ ॥ मौसलस्नानमात्रेण सामान्यदिवसे नृणाम् ॥ कोटिजन्मार्जितं पापं नश्यतीति श्रुतौ श्रुतम् ॥ २८ ॥
 यानिकानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥ नानाजन्मार्जितान्येव कामतोऽपि कृतानि च ॥ २९ ॥ तानि सर्वाणि नश्यन्ति मौसलस्नानतो
 नृणाम् ॥ पुण्याहस्नानजं पुण्यं वेदानैव वदन्ति च ॥ ३० ॥ केचिद्भदन्ति ते देवि फलमेव यथा गमम् ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाद्याश्च सर्वे नैव विदन्ति
 च ॥ ३१ ॥ सामान्यदिवसस्नानसङ्कल्पं शृणु सुन्दरि ॥ पुण्यं दशगुणञ्चैव मौसलस्नानतः परम् ॥ ३२ ॥ ततस्त्रिंशद्गुणं पुण्यं रविसंक्रमणे
 दिने ॥ अमायाश्चापितत्तुल्यं द्विगुणं दक्षिणायने ॥ ३३ ॥ ततो दशगुणं पुण्यं नराणामुत्तरायणे ॥ चातुर्मास्यां पौर्णमास्यामनन्तं पुण्य
 मेव च ॥ ३४ ॥ अक्षयायाश्च तत्तुल्यं नैतद्वेदे निरूपितम् ॥ असंख्यपुण्यफलदमेतेषु स्नानदानकम् ॥ ३५ ॥ सामान्यदिवसे स्नानं ध्या
 नाच्छतगुणं फलम् ॥ मन्वन्तरेषु देवेशि युगादिषु तथैव च ॥ ३६ ॥ माघस्य सितसप्तम्यां भीष्माष्टम्यां तथैव च ॥ तथाऽशोकाष्टमीति
 ध्यानां वम्यां च तथा हरेः ॥ ३७ ॥ ततोऽपि द्विगुणं पुण्यं नन्दायां तव दुर्लभम् ॥ दशपापहरायां तु दशम्यां सुमहत्फलम् ॥ ३८ ॥ नन्दासमं च
 वारुण्यां महत्पूर्वं चतुर्गुणम् ॥ ततश्चतुर्गुणं पुण्यं द्वि महत्पूर्वं केसति ॥ ३९ ॥ पुण्यं कोटिगुणं चैव सामान्यस्नानतो भवेत् ॥ चन्द्रसूर्योपरागेषु
 स्मृतं दशगुणं ततः ॥ ४० ॥ पुण्येऽप्यर्द्धोदये काले ततः शतगुणं फलम् ॥ सर्वेषामेव सङ्कल्पो वैष्णवानां विपर्ययः ॥ ४१ ॥ फलसन्धानर
 हिता जीवन्मुक्ताश्च वैष्णवाः ॥ मत्प्रीतिभक्तिकामास्ते सर्वदा सर्वकर्मसु ॥ ४२ ॥ गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रो यस्य कर्णो विशत्परः ॥ जीवन्मुक्तं

ब. वै.

॥ ६२ ॥

वैष्णवन्तवेदाः सर्वे वदन्ति च ॥ ४३ ॥ पुरुषाणां शतं पूर्वे पैतृकश्च परं शतम् ॥ मातामहस्य च शतं मातरं मातृमातरम् ॥ ४४ ॥ भगिनीं भ्रात-
 रञ्चैव भागिनेयं च मातुलम् ॥ श्वश्रूश्च श्वशुरं चैव गुरुपत्नीं गुरोः सुतम् ॥ ४५ ॥ गुरुं च ज्ञानदातारं मित्रं च सहचारिणम् ॥ भृत्यं शिष्यं तथा चै-
 टीं प्रजाः स्वाश्रमसन्निधौ ॥ ४६ ॥ उद्धरेदात्मना सार्द्धं मन्त्रग्रहणमात्रतः ॥ मन्त्रग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ ४७ ॥ तस्य सं-
 स्पर्शनात्पूतं तीर्थं च भुवि भारते ॥ तस्यैव पादरजसा सद्यः पूता वसुन्धरा ॥ ४८ ॥ पादोदकस्थानमिदं तीर्थमेव भवेद्भुवम् ॥ अन्नं विष्टाजलं
 मूत्रं यद्विष्णोरनिवेदितम् ॥ ४९ ॥ खादन्ति नो वैष्णवाश्च सदानैवेद्यभोजिनः ॥ विष्णोर्निवेदितान्नं च नित्यं ये भुञ्जते नराः ॥ ५० ॥
 पूतानि सर्वतीर्थानि ते पांचस्पर्शनादहो ॥ विष्णोः पादोदकपुण्यं नित्यं ये भुञ्जते नराः ॥ ५१ ॥ तत्पापानि पलायंते वै न ते यादिवोरगाः ॥
 तेषां दर्शनमात्रेण पूतश्च भुवनत्रयम् ॥ ५२ ॥ विष्णोः सुदर्शनं च क्रंसतं तं तांश्च रक्षति ॥ मद्गुणश्रवणाद्ये च पुलकाङ्कितविग्रहाः ॥ ५३ ॥
 गद्गदाः साश्रुनेत्राश्च नरास्ते वैष्णवोत्तमाः ॥ पुत्रादपि परः स्नेहो मयि येषां निरन्तरम् ॥ गृहाद्याश्च मयि न्यस्तास्ते नरा वैष्णवोत्तमाः ॥ ५४ ॥
 आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं मत्तः सर्वचराचरम् ॥ सर्वेषामहमेवेश इति ज्ञावैष्णवोत्तमाः ॥ ५५ ॥ असंख्यकोटिब्रह्माण्डं ब्रह्म विष्णुशिवादयः ॥
 प्रलये मयि लीयन्ते चेति ज्ञावैष्णवोत्तमाः ॥ ५६ ॥ तेजःस्वरूपं परमं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ स्वेच्छामयं निर्गुणश्च निरीहं प्रकृतेः परम् ॥
 ॥ ५७ ॥ सर्वे प्राकृतिका मत्त आविर्भूतास्तिरोहिताः ॥ इति जानन्ति ये देविते नरा वैष्णवोत्तमाः ॥ ५८ ॥ इत्येवमुक्त्वा देवेशो विरराम तयोः
 पुरः ॥ उवाच तं त्रिपथगा भक्तिनम्रात्मकन्धरा ॥ ५९ ॥ ॥ गङ्गोवाच ॥ ॥ यामि चेद्भारतं नाथ भारतीशापतः पुरा ॥ तवाज्ञया
 चराजेन्द्रतपसा चैव साम्प्रतम् ॥ ६० ॥ यानि कानि च पापानि मया दास्यन्ति तदुपायं वद प्रभो ॥ ६१ ॥
 कतिकालं परिमितं स्थितिर्मेतत्र भारते ॥ कदायास्यामि सर्वेश त्वद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ६२ ॥ ममान्यद्वाञ्छितं यद्यत्सर्वं जानासि सर्व-
 वित् ॥ सर्वतरात्मन् सर्वज्ञ तदुपायं वद प्रभो ॥ ६३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ जानामि वाञ्छितं गङ्गे तव सर्वसुरेश्वरि ॥ पतिस्तेरु-
 द्ररूपोऽयं लवणोदो भविष्यति ॥ ६४ ॥ ममैवांशः समुद्रश्च त्वञ्च लक्ष्मीस्वरूपिणी ॥ विदग्धाया विदग्धेन सङ्गमो गुणवान्भुवि ॥ ६५ ॥

प्र. खं. २

अ० १०

॥ ६२ ॥

यावत्यः सन्ति नद्यश्च भारत्याद्याश्च भारते ॥ सौभाग्यं तव तास्वेव लवणोदस्य सौरते ॥ ६६ ॥ अद्य प्रभृति देवेशिकलेः पञ्चसहस्रकम् ॥ वर्षं
 स्थितिस्ते भारत्याभुविशापेन भारते ॥ ६७ ॥ नित्यं वारिधिना सार्द्धं करिष्यसि रहोरतिम् ॥ त्वमेवरसिकादेवी रसिकेन्द्रेण संयुता
 ॥ ६८ ॥ त्वां तोषयन्ति स्तोत्रेण भगीरथकृतेन च ॥ भारतस्था जनाः सर्वे पूजयिष्यन्ति भक्तिः ॥ ६९ ॥ ध्यानेन कौथुमोक्तेन ध्यात्वा
 त्वां पूजयिष्यति ॥ यः स्तौति प्रणमेन्नित्यं सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ ७० ॥ गङ्गागङ्गेतियो ब्रूयाद्योजनानां शतैरपि ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो
 विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ७१ ॥ सहस्रपापिनां स्नानाद्यत्पापं ते भविष्यति ॥ मद्भक्तदर्शने तावत्तदैव हि विनश्यति ॥ ७२ ॥
 पापिनान्तु सहस्राणां शवस्पर्शेन यत्तव ॥ मन्मन्त्रोपासकस्नानात्तदघञ्च विनश्यति ॥ ७३ ॥ यत्र यत्र भवद्भक्तमन्त्रा मगुण
 कीर्तनम् ॥ तत्रैव त्वमधिष्ठानं करिष्यस्य घमोचनात् ॥ ७४ ॥ सार्द्धं सरिद्धिः श्रेष्ठाभिः सरस्वत्यादिभिः शुभे ॥ तत्तु तीर्थं भ
 वेत्सद्यो यत्र मद्गुणकीर्तनम् ॥ ७५ ॥ यद्रेणुस्पर्शमात्रेण पूतो भवति पातकी ॥ रेणुप्रमाणं वर्षं च वैकुण्ठे वसेद्भुवम् ॥ ७६ ॥
 ज्ञानेन त्वयि ये भक्त्या मन्त्रा मस्मृतिपूर्वकम् ॥ समुत्सृजन्ति प्राणांश्च ते गच्छन्ति हरेः पदम् ॥ ७७ ॥ पार्षदप्रवरास्ते च भविष्यन्ति ह
 रेश्वरम् ॥ असंख्यकं प्राकृतिकं लयं द्रक्ष्यन्ति ते नराः ॥ ७८ ॥ मृतस्य बहुपुण्येन तच्छवं त्वयि विन्यसेत् ॥ प्रयातिस च वैकुण्ठं याव
 दस्थनां स्थितिस्त्वयि ॥ ७९ ॥ कायव्यूहं ततः कृत्वा भोजयित्वा स्वकर्मकम् ॥ तस्मै ददामि सारूप्यं तं करोमि च पार्षदम् ॥
 ॥ ८० ॥ अज्ञानी त्वज्जलस्पर्शाद्यदि प्राणान् समुत्सृजेत् ॥ तस्मै ददामि सारूप्यं तं करोमि च पार्षदम् ॥ ८१ ॥ अन्यत्र वा त्यजेत् प्राणां
 स्त्वन्नामस्मृतिपूर्वकम् ॥ तस्मै ददामि सालोक्यमसंख्यप्रलयालयम् ॥ ८२ ॥ अन्यत्र वा त्यजेत् प्राणान् मन्त्रा मस्मृतिपूर्वकम् ॥ तस्मै द
 दामि सालोक्यं यावद्ब्रह्मणो वयः ॥ ८३ ॥ तीर्थेऽप्यतीर्थे मरणे विशेषो नास्ति कश्चन ॥ मन्मन्त्रोपासकानां च नित्यं नैवेद्यभोजिनाम् ॥
 ॥ ८४ ॥ पूतं कर्तुं सशक्तो हिलीलया भुवनत्रयम् ॥ रत्नेन्द्रसारयानेन गोलोकं स प्रयाति च ॥ ८५ ॥ मद्भक्तबान्धवा ये ते ते पुण्यधियः
 शुभे ॥ ते यान्ति रत्नयानेन गोलोकं च मुदुर्लभम् ॥ ८६ ॥ यत्र तत्र मृता ये च ज्ञाना ज्ञानेन वासति ॥ जीवन्मुक्ताश्च ते पूता भक्तसन्निधिमा

ब्र. वै.

॥ ६३ ॥

त्रतः ॥ ८७ ॥ इत्युक्ता श्रीहरिस्तांचतमुवाच भगीरथम् ॥ स्तुहि गङ्गामिमांभक्त्या पूजां कुरु च साम्प्रतम् ॥ ८८ ॥ भगीरथस्तां तुष्टाव
 पूजयामास भक्तिः ॥ ध्यानेन कौथुमोक्तेन स्तोत्रेण च पुनः पुनः ॥ ८९ ॥ श्रीकृष्णं प्रणनामाथ परमात्मानमीश्वरम् ॥ भगीरथश्च गङ्गां
 च सोऽन्तर्द्धाय गतो हरिः ॥ ९० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ स्तोत्रेण केन ध्यानेन केन पूजाक्रमेण च ॥ पूजां च कारुण्यं नृपतिर्वदेद विदां वर ॥
 ॥ ९१ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ स्नात्वा नित्यक्रियां कृत्वा धृत्वा धौते च वाससी ॥ पादौ प्रक्षाल्य चाचम्य संयतो भक्तिपूर्वकम् ॥
 ॥ ९२ ॥ गणेशश्च दिनेशश्च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् ॥ सम्पूजयेन्नरश्शुद्धः सोऽधिकारी च पूजने ॥ ९३ ॥ गणेशं विघ्ननाशाय निष्पापाय
 दिवाकरम् ॥ वह्निं स्वशुद्धये विष्णुं मुक्तये पूजयेन्नरः ॥ ९४ ॥ शिवं ज्ञानाय तदिनां शिवां बुद्धि विवृद्धये ॥ सम्पूज्यैतल्लभेत्प्राज्ञो विपरीतमतोऽ
 न्यथा ॥ ९५ ॥ दध्यावनेन तद्ध्यानं शृणु नारद तत्त्वतः ॥ ध्यानं च कौथुमोक्तं वै सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ९६ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभां गङ्गां
 पापप्रणाशिनीम् ॥ कृष्णविग्रहसम्भूतां कृष्णतुल्यां परां सतीम् ॥ ९७ ॥ वह्निशुद्धां शुकाधानां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ शरत्पूर्णेन्दुशतक
 प्रभाजुष्टकलेवराम् ॥ ९८ ॥ ईषद्धासप्रसन्नास्यां शश्वत्सु स्थिरयौवनाम् ॥ नारायणप्रियां शान्तां सत्सौभाग्यसमन्विताम् ॥ ९९ ॥
 विभ्रतीं कबरीभारं मालतीमालयसंयुताम् ॥ सिन्दूरविन्दुललितां सार्द्धं चन्दनविन्दुभिः ॥ १०० ॥ कस्तूरीपत्रकं गण्डेनानाचित्रसम
 न्वितम् ॥ पद्मविम्बसमानैकचार्षोष्ठपुटमुत्तमम् ॥ १०१ ॥ मुक्तापंक्तिप्रभाजुष्टदन्तपंक्तिमनोहराम् ॥ सुचारुवक्रनयनां सकटाक्षम
 नोरमाम् ॥ १०२ ॥ कठिनं श्रीफलाकारं स्तनयुग्मं च विभ्रतीम् ॥ बृहच्छोणीं सुकठिनां रम्भास्तम्भपरिष्कृताम् ॥ १०३ ॥ स्थलपद्म
 प्रभाजुष्टपादपद्मयुग्मधराम् ॥ रत्नाभरणसंयुक्तं कुंकुमाक्तं सयावकम् ॥ १०४ ॥ देवेन्द्रमौलिमन्दारमकरन्दकणारुणम् ॥ सुरसिद्धमुनी
 न्द्रादिदत्तार्घ्यैस्संयुतं सदा ॥ १०५ ॥ तपस्विमौलिनिकरभ्रमरश्रेणिसंयुतम् ॥ मुक्तिप्रदं मुमुक्षूणां कामिनां स्वर्गभोगदम् ॥ १०६ ॥
 वरां वरेण्यां वरदां भक्तानुग्रहकातराम् ॥ श्रीविष्णोः पददात्रीं च भजे विष्णुपदीं सतीम् ॥ १०७ ॥ इति ध्यानेन चानेन ध्यात्वा त्रिपथगां
 शुभाम् ॥ दत्त्वा संपूजयेद्ब्रह्मचूपहारांश्च षोडश ॥ १०८ ॥ आसनं पाद्यमर्घ्यञ्च स्नानीयञ्चानुलेपनम् ॥ धूपं दीपञ्च नैवेद्यं ताम्बूलं शीतलं

प्र. खं. २

अ० १०

॥ ६३ ॥

जलम् ॥ १०९ ॥ वसनंभूषणंमाल्यंगन्धमाचमनीयकम् ॥ मनोहरंसुतल्पञ्चदेयान्येतानिषोडश ॥ ११० ॥ दत्त्वाभक्त्यासं
 प्रणमेत्स्तुत्वातांसंपुटाञ्जलिः ॥ संपूज्यैवंप्रकारेणसोऽथमेधफलंलभेत् ॥ १११ ॥ स्तोत्रं वैकौथुमोक्तञ्चसंवादंविष्णुवेधसोः ॥ शृणुनार
 दवक्ष्यामिपापघ्नञ्चसुपुण्यदम् ॥ ११२ ॥ ॥ श्रीब्रह्मोवाच ॥ ॥ श्रोतुमिच्छामिदेवेशलक्ष्मीकान्तनमःप्रभो ॥ विष्णोविष्णुपदी
 स्तोत्रंपापघ्नपुण्यकारणम् ॥ ११३ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ शिवसंगीतसंमुग्धश्रीकृष्णाङ्गद्रवोद्भवाम् ॥ राधाङ्गद्रवसम्भृतांतां
 गङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ११४ ॥ याजन्मसृष्टेरादौचगोलोकेरासमण्डले ॥ सन्निधानेशङ्करस्यतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ११५ ॥ गोपैर्गो
 पीभिराकीर्णेशुभेराधामहोत्सवे ॥ कार्तिकीपूर्णिमाजातांतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ११६ ॥ कोटियोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये लक्षगुणाततः ॥
 समावृतायागोलोकंतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ११७ ॥ षष्टिलक्षैर्योजनैर्याततोदैर्घ्ये चतुर्गुणा ॥ समावृतायावैकुण्ठंतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥
 ॥ ११८ ॥ विंशल्लक्षैर्योजनैर्याततोदैर्घ्ये चतुर्गुणा ॥ आवृताब्रह्मलोकंयातांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ११९ ॥ त्रिंशल्लक्षैर्योजनै
 र्यादैर्घ्ये पञ्चगुणाततः ॥ आवृताशिवलोकंयातांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२० ॥ षड्योजनसुविस्तीर्णा दैर्घ्ये दशगुणाततः ॥
 मन्दाकिनीयेन्द्रलोकेतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२१ ॥ लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये सप्तगुणाततः ॥ आवृताध्रुवलोकंयातांगङ्गांप्रणमाम्य
 हम् ॥ १२२ ॥ लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये षड्गुणिताततः ॥ आवृताचन्द्रलोकंयातांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२३ ॥ योजनैष्षष्टि
 साहसैर्दैर्घ्ये दशगुणाततः ॥ आवृतासूर्यलोकंयातांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२४ ॥ लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये षड्गुणिताततः ॥ आवृ
 तासत्यलोकंयातांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२५ ॥ दशलक्षैर्योजनैर्यादैर्घ्ये पञ्चगुणाततः ॥ आवृतायातपोलोकंतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥
 ॥ १२६ ॥ सहस्रयोजनायाचदैर्घ्ये सप्तगुणाततः ॥ आवृताजनलोकंयातांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२७ ॥ सहस्रयोजनायामदै
 र्घ्ये सप्तगुणाततः ॥ आवृतायाचकैलासंतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२८ ॥ पातालेयाभोगवतीविस्तीर्णा दशयोजना ॥
 ततोदशगुणादैर्घ्ये तांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२९ ॥ क्रोशैकमात्रविस्तीर्णाततः क्षीणानकुत्रचित् ॥ क्षितौ चालकनन्दायातांगङ्गांप्रणमा

ब्र. वै.

॥ ६४ ॥

म्यहम् ॥ १३० ॥ सत्येयाक्षीरवर्णाचत्रेतायामिन्दुसन्निभा ॥ द्वापरेचन्दनाभाचतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १३१ ॥ जलप्रभाकलौयाच
नान्यत्रपृथिवीतले ॥ स्वर्गेचनित्यंक्षीराभातांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १३२ ॥ यस्याःप्रभावअतुलःपुराणेचश्रुतौश्रुतः ॥ यापुण्यदापाप
हर्त्रीतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १३३ ॥ यत्तोयकणिकास्पर्शःपापिनांचपितामह ॥ ब्रह्महत्यादिकंपापकोटिजन्मार्जितंदहेत् ॥ १३४ ॥
इत्येवंकथितंब्रह्मन्गङ्गापद्यैकविंशतिम् ॥ स्तोत्ररूपंचपरमंपापघ्नंपुण्यबीजकम् ॥ १३५ ॥ नित्यंयोहिपठेद्भक्त्यासंपूज्यचसुरेश्वरीम् ॥
अश्वमेधफलंनित्यंलभतेनात्रसंशयः ॥ १३६ ॥ अपुत्रोलभतेपुत्रंभार्याहीनोलभेत्प्रियाम् ॥ रोगान्मुच्येतरोगीचबद्धोमुच्येतबन्ध
नात् ॥ १३७ ॥ अस्पृष्टकीर्तिःसुयशामूर्खोभवतिपण्डितः ॥ यःपठेत्प्रातरुत्थायगङ्गास्तोत्रमिदंशुभम् ॥ १३८ ॥ शुभंभवेत्तुदुःस्वप्नं
गङ्गास्नानफलंलभेत् ॥ १३९ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ भगीरथोऽनयास्तुत्यास्तुत्वागङ्गांचनारद ॥ जगामतांगृहीत्वाचयत्र
नष्टाश्चसागराः ॥ १४० ॥ वैकुण्ठंतेययुस्तूर्णगङ्गायाःस्पर्शवायुना ॥ भगीरथेनसानीतातेनभागीरथीस्मृता ॥ १४१ ॥ इत्येवंकथितं
सर्वगङ्गोपाख्यानमुत्तमम् ॥ पुण्यदंमोक्षदंसारंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १४२ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ शिवसङ्गीतसंमुग्धेश्रीकृष्णे
द्रवतांगते ॥ द्रवताञ्जगतायाञ्चराधायांकिंबभूवह ॥ १४३ ॥ तत्रस्थाश्चजनायेयेतेचकिंचकुरुद्वयम् ॥ एतत्सर्वसुविस्तीर्णप्रभोवल्लुमिहा
र्हसि ॥ १४४ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ कार्तिकीपूर्णिमायाञ्चराधायाःसुमहोत्सवे ॥ कृष्णःसंपूज्यताराधामवसद्वासमण्डले ॥
॥ १४५ ॥ कृष्णेनपूजितांतान्तुसंपूज्यादृतमानसाः ॥ ऊर्चुर्ब्रह्मादयः सर्वेऋषयःसनकादयः ॥ १४६ ॥ एतस्मिन्नन्तरेकृष्णसंगीतञ्च
सरस्वती ॥ जगौसुन्दरतानेनवीणयाचमनोहरम् ॥ १४७ ॥ तुष्टोब्रह्माददौतस्यैमहारत्नाढ्यमालिकाम् ॥ शिरोमणीन्द्रसारञ्चसर्व
ब्रह्माण्डदुर्लभम् ॥ १४८ ॥ कृष्णःकौस्तुभरत्नञ्चसर्वरत्नात्परंवरम् ॥ अमूल्यरत्नखचितंहारसारञ्चराधिका ॥ १४९ ॥ नारायणश्च
भगवान्वनमालांमनोहराम् ॥ अमूल्यरत्नकलितंलक्ष्मीर्मकरकुण्डलम् ॥ १५० ॥ विष्णुमायाभगवतीमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ दुर्गा
नारायणीशानीविष्णुभक्तिसुदुर्लभाम् ॥ १५१ ॥ धर्मबुद्धिञ्चधर्मस्तुयशश्चविपुलंभवे ॥ वह्निशुद्धांशुकंवह्निर्वायुश्चमणिनूपुरम् ॥ १५२ ॥

प्र. खं. २

अ० १०

॥ ६४ ॥

एतस्मिन्नंतरे शम्भुर्ब्रह्मणा प्रेरितो मुहुः ॥ जगौ श्रीकृष्णसंगीतं रासोल्लाससमन्वितम् ॥ १५३ ॥ मूर्च्छां प्रापुः सुराः सर्वे चित्रपुत्तलिका
 यथा ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य ददृशूरा समण्डलम् ॥ १५४ ॥ स्थलं सर्वजलाकीर्णं हीनराधा हरितं तथा ॥ अत्युच्चैरुदुःसर्वे गोपा गोप्यः सुरा
 द्विजाः ॥ १५५ ॥ ध्यानेन धाता बुधे सर्वमेतदभीप्सितम् ॥ गतश्च राधया सार्द्धं श्रीकृष्णो द्रवतामिति ॥ १५६ ॥ ततो ब्रह्मादयः सर्वे
 तुष्टुबुः परमेश्वरम् ॥ स्वमूर्तिं दर्शय विभो वाञ्छितं वरमेव नः ॥ १५७ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र वाग्बभूवा शरीरिणी ॥ तामेव शुश्रुवुः सर्वे सुव्यक्तां
 मधुरां शुभाम् ॥ १५८ ॥ सर्वात्माहमियं शक्तिर्भक्ता नुग्रहविग्रहा ॥ ममाप्यस्याश्च हे देवा देहेन च किमावयोः ॥ १५९ ॥ मनवो मानवाः
 सर्वे मुनयश्चैव वैष्णवाः ॥ मन्मन्त्रपूता मां द्रष्टुमागमिष्यन्ति मत्पदम् ॥ १६० ॥ मूर्तिं द्रष्टुं श्रुत्वा ग्राह्यं यदिसुरेश्वराः ॥ करोति शम्भुस्त
 त्रैवमदीयं वाक्यपालनम् ॥ १६१ ॥ स्वयं विधाता त्वं ब्रह्म ब्रह्माज्ञां कुरु जगद्गुरो ॥ कर्तुं शास्त्रविशेषश्च वेदांगं सुमनोहरम् ॥ १६२ ॥ अपूर्व
 मन्त्रनिकरैः सर्वाभीष्टफलप्रदैः ॥ स्तोत्रैश्च कवचैर्ध्यानैर्युतं पूजाविधिक्रमैः ॥ १६३ ॥ मन्मन्त्रं कवचं स्तोत्रं कृत्वा यत्नेन गोपय ॥ भवन्ति
 विमुखा येन जनानां यत्करिष्यति ॥ १६४ ॥ सहस्रेषु शतेष्वेको मन्मन्त्रोपासको भवेत् ॥ ते ते जना मन्त्रपूताश्चागमिष्यन्ति मत्पदम् ॥
 ॥ १६५ ॥ अन्यथा च भविष्यन्ति सर्वे गोलोकवासिनः ॥ निष्फलं भविता सर्वं ब्रह्माण्डं चैव वेधसः ॥ १६६ ॥ जनाः पञ्चप्रकाराश्च
 युक्ताः स्रष्टुर्भवे भवे ॥ पृथिवीवासिनः केचित् केचित् स्वर्गनिवासिनः ॥ १६७ ॥ अधोनिवासिनः केचिद्ब्रह्मलोकनिवासिनः ॥ केचिद्वा
 वैष्णवाः केचिन्ममलोकनिवासिनः ॥ १६८ ॥ इदं कर्तुं महादेवः करोतु सुरसंसदि ॥ प्रतिज्ञां सुदृढां सद्यस्ततो मूर्तिं श्रपश्यसि ॥ १६९ ॥
 इत्येवमुक्त्वा गगने विरराम सनातनः ॥ तदृष्ट्वा च जगन्नाथस्तमुवाच शिवं मुदा ॥ १७० ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा ज्ञानेशो ज्ञानिनां वरः ॥
 गङ्गातोयं करे धृत्वा स्वीचकार वचस्तु सः ॥ १७१ ॥ संयुक्तं विष्णुमायाद्यैर्मन्त्राद्यैः शास्त्रमुत्तमम् ॥ वेदसारं करिष्यामि कृष्णाज्ञापाल
 नाय च ॥ १७२ ॥ गङ्गातोयमुपस्पृश्य मिथ्यायदिव देज्जनः ॥ सयातिकालसूत्रं श्रयावद्वै ब्रह्मणो वयः ॥ १७३ ॥ इत्युक्ते शङ्करे ब्रह्मणो
 लोके सुरसंसदि ॥ आविर्भव श्रीकृष्णो राधया सह तत्परः ॥ १७४ ॥ ते तदृष्ट्वा च संहृष्टाः संस्तूय पुरुषोत्तमम् ॥ परमानन्दपूर्णाश्च चकुश्च

त्र. वै.

॥ ६५ ॥

पुनरुत्सवम् ॥ १७५ ॥ कालेनशम्भुर्भगवान्छास्त्रदीपंचकारसः ॥ इत्येवंकथितंसर्वसुगोप्यश्वसुदुर्लभम् ॥ १७६ ॥ साचैवंद्रवरूपा
 यागङ्गागोलोकसम्भवा ॥ राधाकृष्णाङ्गसम्भूताभुक्तिमुक्तिफलप्रदा ॥ १७७ ॥ स्थानेस्थानेस्थापितासाकृष्णेनपरमात्मना ॥ कृष्ण
 स्वरूपापरमासर्वब्रह्माण्डपूजिता ॥ १७८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेनारदनारायणसंवादेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेगङ्गोपाख्यानं नाम
 दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ कलेःपञ्चसहस्रेसासमतीतेसुरेश्वरी ॥ कृगतासामहाभागातन्मेव्या
 ख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ भारतंभारतीशापात्समागंत्येश्वरेच्छया ॥ जगामतश्चैकुण्ठंशापान्तेपुनरेवसा
 ॥ २ ॥ भारतंभारतीत्यक्त्वाचागमत्तद्वरेःपदम् ॥ पद्मावतीचशापान्तेगङ्गायाश्चैवनारद ॥ ३ ॥ गङ्गासरस्वतीलक्ष्मीश्चैतास्तिस्रः
 प्रियाहरेः ॥ तुलसीसहिताब्रह्मंश्चतस्रःकीर्तिताःश्रुतौ ॥ ४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ हेतुनाकेनदेवीवैविष्णुपादाब्जसंभवा ॥ धातुः
 मंडलुस्थाचशङ्करस्यशिरोगता ॥ ५ ॥ बभूवसामुनिश्रेष्ठगङ्गानारायणप्रिया ॥ अहोकेनप्रकारेणतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ६ ॥
 ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ पुराबभूवगोलोकेसागङ्गाद्रवरूपिणी ॥ राधाकृष्णाङ्गसम्भूतातदंशातत्स्वरूपिणी ॥ ७ ॥ द्रवाधि
 ष्ठातृरूपायारूपेणाप्रतिमाभुवि ॥ नवयौवनसम्पन्नारत्नाभरणभूषिता ॥ ८ ॥ शरन्मध्याह्नपद्मास्यासस्मितासुमनोहरा ॥ तप्तकाञ्चन
 वर्णाभाशरच्चन्द्रसमप्रभा ॥ ९ ॥ स्निग्धप्रभातिसुस्निग्धाशुद्धसत्त्वस्वरूपिणी ॥ सुपीनकठिनश्रोणीसुनितम्बयुगंवरम् ॥ १० ॥ पीनो
 व्रतंसुकठिनस्तनयुग्मंसुवर्तुलम् ॥ सुचारुनेत्रयुगलंसुकटाक्षंसुवक्रिमम् ॥ ११ ॥ वक्रिमंकबरीभारंमालतीमाल्यसंयुतम् ॥ सिन्दूरवि
 न्दुललितंसार्द्धचन्दनविन्दुभिः ॥ १२ ॥ कस्तूरीपत्रिकायुक्तगण्डयुग्ममनोहरम् ॥ बन्धूककुसुमाकारमधरोष्ठश्चसुंदरम् ॥ १३ ॥ पक्व
 दाडिमबीजाभदन्तपंकिसमुज्ज्वलाम् ॥ वाससीवह्निशुद्धेचनीवीयुक्तेचविभ्रती ॥ १४ ॥ सासकामाकृष्णपार्श्वेसमुत्तस्थेसुलजिता ॥
 पद्मपत्रसमानाभ्यांलोचनाभ्यांविभोर्मुखम् ॥ १५ ॥ निमेषरहिताभ्याञ्चपिबन्तीसततमुदा ॥ प्रफुल्लवदनाहर्षान्नवसङ्गमलालसा ॥ १६ ॥
 मूर्च्छिताप्रभुरूपेणपुलकाङ्कितविग्रहा ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रविद्यमानाचराधिका ॥ १७ ॥ गोपीत्रिंशत्कोटियुक्ताकोटिचन्द्रसमप्रभा ॥

प्र. खं. २

अ० ११

॥ ६५ ॥

कोपेनरक्तपद्मास्यारक्तपङ्कजलोचना ॥ १८ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभामत्तवारणगामिनी ॥ अमूल्यरत्नखचितनानाभरणभूषिता ॥ १९ ॥
 माणिक्यखचितंहारममूल्यं वह्निशौचकम् ॥ पीताभवस्त्रयुगलं नीवीयुक्तञ्चविभ्रती ॥ २० ॥ स्थलपद्मप्रभाजुष्टं कोमलञ्चसुरञ्जितम् ॥
 कृष्णदत्तार्घ्यसंयुक्तं विन्यस्यन्ती पदाम्बुजम् ॥ २१ ॥ रत्नेन्द्रराजखचितविमानादवरुह्य च ॥ सेव्यमाना च सखिभिः श्वेतचामरवायुना ॥
 २२ ॥ कस्तूरीविन्दुतिलकं चन्दनेन्दुसमन्वितम् ॥ दीपदीपप्रभाकारं सिन्दूरारुणसुन्दरम् ॥ २३ ॥ दधतीभालमध्ये च सीमन्ताध-
 स्तदुज्ज्वलम् ॥ पारिजातप्रसूनादिमालायुक्तं सुवक्रिमम् ॥ २४ ॥ सुचारुकवरीभारं कम्पयन्ती च कम्पिता ॥ सुचारुनासासंयुक्तमोष्ठं
 कम्पयतीरुषा ॥ २५ ॥ गत्वा तस्थौ कृष्णपार्श्वे रत्नसिंहासने वरे ॥ सखीनाञ्च समूहैश्च परिपूर्णा विभोः सभा ॥ २६ ॥ ताञ्च दृष्ट्वा समुत्तस्थौ
 कृष्णः सादरमच्युतः ॥ संभाष्य मधुरालापैः सस्मितश्च ससंभ्रमः ॥ २७ ॥ प्रणेशुरभिसंनृता गोपानम्रात्मकन्धराः ॥ तुष्टुवुस्ते च भक्त्या
 तंतुष्ठावपरमेश्वरम् ॥ २८ ॥ उत्थाय गङ्गासहसा सम्भाषां च चकार सा ॥ कुशलं परिपृच्छ भीतातिविनयेन च ॥ २९ ॥ नम्रभाव-
 स्थिता त्रस्ता शुष्ककण्ठौष्ठतालुका ॥ ध्यानेन शरणापन्ना श्रीकृष्णचरणाम्बुजे ॥ ३० ॥ तद्धृत्पद्मे स्थितः कृष्णो भीतायै चाभयं ददौ ॥
 बभूव स्थिरचित्ता सा सर्वेश्वरवरेण च ॥ ३१ ॥ ऊर्ध्वं सिंहासनस्थां च राधां गङ्गाददर्श सा ॥ सुस्निग्धां सुखदृश्यां च ज्वलन्तीं ब्रह्मतेजसा ॥
 ३२ ॥ असंख्यब्रह्मणामाद्यां चादिसृष्टिं सनातनीम् ॥ यथा द्वादशवर्षीयां कन्याञ्च नवयौवनाम् ॥ ३३ ॥ विश्ववृन्दे निरुपमं रूपेण
 च गुणेन च ॥ शान्तां कान्तामनन्तान्तामाद्यन्तरहितां सतीम् ॥ ३४ ॥ शुभां सुभद्रां सुभगां स्वामिसौभाग्यसंयुताम् ॥ सौन्दर्यसुन्दरीं श्रे-
 ष्ठां सुन्दरीं प्वखिलासु च ॥ ३५ ॥ कृष्णार्द्धाङ्गीं कृष्णसमां तेजसावयसात्विषा ॥ पूजिताञ्च महालक्ष्मीं महालक्ष्मीश्वरेण च ॥ ३६ ॥ प्रच्छा-
 द्यमानां प्रभया सभामीशस्य सुप्रभाम् ॥ सखीदत्तं च ताम्बूलं गृह्णीतीमन्यदुर्लभम् ॥ ३७ ॥ अजन्यां सर्वजननीं धन्यां मान्याञ्च मानिनीम् ॥
 कृष्णप्राणाधिदेवीं प्राणप्रियतमाम् ॥ ३८ ॥ दृष्ट्वा रासेश्वरीं तृप्तिं जगाम सुरेश्वरी ॥ निमेषरहिताभ्यां च लोचनाभ्यां पौचताम् ॥
 ३९ ॥ एतस्मिन्नन्तरे राधा जगदीशमुवाच सा ॥ वाचामधुरया शान्ता विनीता सस्मिता मुने ॥ ४० ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥

ब्र. वै.

॥ ६६ ॥

केयंप्राणेशकल्याणीसस्मितात्वन्मुखाम्बुजम् ॥ पश्यन्तीसततंपार्श्वेसकामारक्तलोचना ॥ ४१ ॥ मूर्च्छांप्राप्नोतिहृषेणपुल
 काङ्कितविग्रहा ॥ वस्त्रेणमुखमाच्छाद्यनिरीक्षन्तीपुनःपुनः ॥ ४२ ॥ त्वञ्चापिमांसत्रिरीक्ष्यसकामःसस्मितःसदा ॥ मयिजीवति
 गोलोकेभूतादुर्वृत्तिरीदृशी ॥ ४३ ॥ त्वमेवचैवदुर्वृत्तंवारंवारंकरोषिच ॥ क्षमां करोमि ते प्रेम्णास्त्रीजातिःस्निग्धमानसा ॥ ४४ ॥ संगृह्येमां
 प्रियामिष्टांगोलोकाद्गच्छलम्पट ॥ अन्यथानहितेभद्रंभविष्यतिसुरेश्वर ॥ ४५ ॥ दृष्टस्त्वंविरजायुक्तोमयाचन्दनकानने ॥ क्षमाकृता
 मयापूर्वसखीनांवचनादहो ॥ ४६ ॥ त्वयामच्छब्दमात्रेणतिरोधानंकृतंपुरा ॥ देहंसन्त्यज्यविरजानदीरूपाबभूवसा ॥ ४७ ॥ कोटियोज
 नविस्तीर्णाततोदैर्घ्यंचतुर्गुणा ॥ अद्यापिविद्यमानासातवसत्कीर्तिरूपिणी ॥ ४८ ॥ गृहंमयिगतायाअपुनर्गत्वातदन्तिकम् ॥ उच्चैरौषी
 विरजेविरजेचेतिसंस्मरन् ॥ ४९ ॥ तदातोयात्समुत्थायसायोगात्सिद्धयोगिनी ॥ सालङ्कारामूर्तिमतीददौतुभ्यश्चदर्शनम् ॥ ५० ॥ ततस्ताञ्च
 समाभिलष्यवीर्य्याधानंकृतंत्वया ॥ ततोबभूवुस्तस्याञ्चसमुद्राःसप्तचैवहि ॥ ५१ ॥ दृष्टस्त्वंशोभयागोप्यायुक्तश्चम्पककानने ॥ सद्यो
 मच्छब्दमात्रेणतिरोधानंकृतंत्वया ॥ ५२ ॥ शोभादेहंपरित्यज्यप्राविशच्चन्द्रमण्डलम् ॥ ततस्तस्याःशरीरञ्चस्निग्धंतेजोबभूवह ॥ ५३ ॥
 संविभज्यत्वयादत्तंहृदयेनविदूयता ॥ रत्नायकिञ्चित्स्वर्णायकिञ्चिन्मतिवरायच ॥ ५४ ॥ किञ्चित्स्त्रीणांमुखाब्जेभ्यःकिञ्चिद्राज्ञेचकि
 ञ्चन ॥ किञ्चित्प्रकृष्टवस्त्रेभ्योरौप्येभ्यश्चापिकिञ्चन ॥ ५५ ॥ किञ्चिच्चन्दनपङ्केभ्यस्तोयेभ्यश्चापिकिञ्चन ॥ किञ्चित्सलयेभ्यश्चपुष्पेभ्य
 ष्चापिकिञ्चन ॥ ५६ ॥ किञ्चित्फलेभ्यःसस्येभ्यःसुपक्वेभ्यश्चकिञ्चन ॥ नृपदेवगृहेभ्यश्चसंस्कृतेभ्यश्चकिञ्चन ॥ ५७ ॥ दृष्टस्त्वंप्रभया
 गोप्यायुक्तोवृन्दावनेवने ॥ सद्योमच्छब्दमात्रेणतिरोधानंकृतंत्वया ॥ ५८ ॥ प्रभादेहंपरित्यज्यप्राविशत्सूर्य्यमण्डलम् ॥ ततस्तस्याः
 शरीरंचतीक्ष्णंतेजोबभूवह ॥ ५९ ॥ संविभज्यत्वयादत्तंप्रेम्णाचरुदतापुरा ॥ विभज्यचक्षुषोर्दत्तंलज्जयातद्भयेनच ॥ ६० ॥ हुताशना
 यकिञ्चिन्नृपेभ्यश्चापिकिञ्चन ॥ किञ्चित्पुरुषसंघेभ्योदेवेभ्यश्चापिकिञ्चन ॥ ६१ ॥ किञ्चिदस्युगणेभ्यश्चनगोभ्यश्चापिकिञ्चन ॥ ब्राह्मणे
 भ्योमुनिभ्यश्चतपस्विभ्यश्चकिञ्चन ॥ ६२ ॥ स्त्रीभ्यःसौभाग्ययुक्ताभ्योयशस्विभ्यश्चकिञ्चन ॥ तच्चदत्त्वाचसर्वेभ्यःपूर्वरोदितमुद्यतः ॥ ६३ ॥

प्र. खं. २

अ० ११

॥ ६६ ॥

शान्त्यागोप्यायुतस्त्वंचदृष्टोवैरासमण्डले ॥ वसन्तेपुष्पशय्यायांमाल्यवांश्चन्दनोक्षितः ॥ ६४ ॥ रत्नप्रदीपैर्युक्तश्चरत्ननिर्मि
 तमन्दिरे ॥ रत्नभूषणभूषाढ्योरत्नभूषितयासह ॥ ६५ ॥ त्वयादत्तंचताम्बूलंभुक्तवत्यैसुवासितम् ॥ तयादत्तञ्चताम्बूलंभुक्तवांस्त्वंपुरा
 विभो ॥ ६६ ॥ सद्योमच्छब्दमात्रेणतिरोधानंकृतंत्वया ॥ शान्तिदेहंपरित्यज्यभियालीनात्वयिप्रभो ॥ ६७ ॥ ततस्तस्याःशरीरंच
 गुणश्रेष्ठंबभूवह ॥ संविभज्यत्वयादत्तंप्रेम्णाचरुदतापुरा ॥ ६८ ॥ विश्वेविषयिणोकिंचित्सत्त्वरूपायविष्णवे ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपायैकिंचि
 द्दक्ष्म्यैपुराविभो ॥ ६९ ॥ त्वन्मन्त्रोपासकेभ्यश्चवैष्णवेभ्यश्चकिंचन ॥ तपस्विभ्यश्चधर्मायधर्मिष्ठेभ्यश्चकिंचन ॥ ७० ॥ मयापूर्वहि
 दृष्टस्त्वंगोप्याचक्षमयासह ॥ सुवेषवान्माल्यवांश्चगन्धचन्दनसंयुतः ॥ ७१ ॥ रत्नभूषितयाचारुचन्दनोक्षितयातया ॥ सुखेनमूर्छि
 तस्तल्पेषुष्पचन्दनसंयुते ॥ ७२ ॥ श्लिष्टोऽभून्निद्रयासद्यः सुखेननवसङ्गमात् ॥ मयाप्रबोधितौसाचभवांश्चस्मरणंकुरु ॥ ७३ ॥
 गृहीतंपीतवस्त्रंतेसुरलीचमनोहरा ॥ वनमालाकौस्तुभश्चाप्यमूल्यंरत्नकुण्डलम् ॥ ७४ ॥ पश्चात्प्रदत्तंप्रेम्णाचसखीनांवचनादहो ॥
 लज्जयाकृष्णवर्णोऽभूदद्यापिचभवान्प्रभो ॥ ७५ ॥ क्षमादेहंपरित्यज्यलज्जयापृथिवींगता ॥ ततस्तस्याःशरीरंचगुणश्रेष्ठंबभूवह ॥
 ॥ ७६ ॥ संविभज्यत्वयादत्तंप्रेम्णाचरुदतापुरा ॥ किंचिदत्तंविष्णवेचवैष्णवेभ्यश्चकिंचन ॥ ७७ ॥ धर्मिष्ठेभ्यश्चधर्मायदुर्बलेभ्यश्च
 किंचन ॥ तपस्विभ्योऽपिदेवेभ्यः पंडितेभ्यश्चकिंचन ॥ ७८ ॥ एतत्तेकथितंसर्वकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ त्वद्गुणंबहुविस्तारंजा
 नामिचपरंप्रभो ॥ ७९ ॥ इत्येवमुक्त्वासाराधारक्तपंकजलोचना ॥ गङ्गावल्लुंसमारेभेनप्रास्यालज्जितांसतीम् ॥ ८० ॥ गङ्गा
 रहस्ययोगेनज्ञात्वावैसिद्धयोगिनी ॥ तिरोभूयसभामध्यात्स्वजलंप्रविवेशसा ॥ ८१ ॥ राधायोगेनविज्ञायसर्वत्रावस्थितांच
 ताम् ॥ पानंकर्तुंसमारेभेगण्डूपात्सिद्धयोगिनी ॥ ८२ ॥ गङ्गारहस्ययोगेनज्ञात्वावैसिद्धयोगिनी ॥ श्रीकृष्णचरणाम्भोजं
 परमंशरणयौ ॥ ८३ ॥ गोलोकंचैवैकुण्ठंब्रह्मलोकादिकंतथा ॥ ददर्शराधासर्वत्रनैवगङ्गांददर्शसा ॥ ८४ ॥ सर्वतो जल
 शून्यंचशुष्कपङ्कजगोलकम् ॥ जलजन्तुसमूहैश्चमृतदेहैःसमन्वितम् ॥ ८५ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवानन्तधर्मेन्द्रेन्दुदिवाकराः ॥ मनवोमा

स्वरूपश्चरूपराशियुतंक्षणम् ॥ १०९ ॥ एकमेवक्षणंकृष्णराधयासहितंपरम् ॥ प्रत्येकासनसंस्थश्चतयाचसहितंक्षणम् ॥ ११० ॥
 राधाहृपधरंकृष्णंकृष्णरूपकलत्रकम् ॥ किंस्त्रीरूपश्चपुंरूपंविधाताध्यातुमक्षमः ॥ १११ ॥ हृत्पद्मस्थश्चश्रीकृष्णंधाताध्यानेनचेतसा ॥
 चकारस्तवनंभक्त्याप्रणम्याथत्वनेकधा ॥ ११२ ॥ ततःसचक्षुरुन्मील्यपुनश्चतदनुज्ञया ॥ अपश्यत्कृष्णमेकश्चराधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ ११३ ॥
 स्वपार्षदैःपरिवृतंगोपीमण्डलमण्डितम् ॥ पुनःप्रणमुस्तद्वद्वातुष्टुबुधश्चपुनश्चते ॥ ११४ ॥ विज्ञायतदभिप्रायंतानुवाचसुरे
 श्वरः ॥ सर्वात्मासर्वयज्ञेशःसर्वेशःसर्वभावनः ॥ ११५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ आगच्छकुशलंब्रह्मन्नागच्छकमलापते ॥ इहागच्छ
 महादेवशश्वत्कुशलमस्तुवः ॥ ११६ ॥ आगताःस्थमहाभागागङ्गानयनकारणात् ॥ गङ्गामञ्चरणाम्भोजेभयेनशरणंगता ॥ ११७ ॥
 राधेमांपातुमिच्छन्तीदृष्ट्वामत्सन्निधानतः ॥ दास्यामीमांबहिःकृत्वायूयंकुरुतनिर्भयाम् ॥ ११८ ॥ श्रीकृष्णस्यवचःश्रुत्वासस्मितः
 कमलोद्भवः ॥ तुष्टावसर्वाराध्यान्ताराधांश्रीकृष्णपूजिताम् ॥ ११९ ॥ वक्त्रैश्चतुर्भिःसंस्तूयभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ धाताचतुर्णोवेदाना
 मुवाचचतुराननः ॥ १२० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ गङ्गात्वदङ्गसम्भूताप्रभोर्वैरासमण्डले ॥ द्रवरूपाचसाजातामुग्धयाशङ्करस्वरात्
 ॥ १२१ ॥ कृष्णांशाचत्वदंशाचत्वत्कन्यासदृशीप्रिया ॥ तन्मन्त्रग्रहणंकृत्वाकरोतुतवपूजनम् ॥ १२२ ॥ भविष्यतिपतिस्तस्या
 वैकुण्ठेचचतुर्भुजः ॥ भूगतायाःकलायाश्चलवणोदश्चवारिधिः ॥ १२३ ॥ गोलोकस्थाचयाराधासर्वत्रस्थातथात्मिका ॥ तदात्मिका
 त्वंदेवेशिसर्वदाचतवात्मजा ॥ १२४ ॥ ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वास्वीचकारचसस्मिता ॥ बहिर्बभूवसाकृष्णपादांगुष्ठनखाग्रतः ॥ १२५ ॥
 तत्रैवसंवृताशान्तातस्थौतेषाश्चमध्यतः ॥ उवासतोयादुत्थायतदधिष्ठातृदेवता ॥ १२६ ॥ तत्तोयंब्रह्मणाकिञ्चित्स्थापितश्चकम
 ण्डलौ ॥ किञ्चिदधारशिरसिचन्द्राद्वैचन्द्रशेखरः ॥ १२७ ॥ गङ्गायैराधिकामन्त्रंप्रददौकमलोद्भवः ॥ तत्स्तोत्रंकवचंपूजा
 विधानंध्यानमेवच ॥ १२८ ॥ सर्वतत्सामवेदोक्तंपुरश्चर्याक्रमंतथा ॥ गङ्गातामेवसंपूज्यवैकुण्ठंप्रययौसती ॥ १२९ ॥ लक्ष्मीः
 सरस्वतीगङ्गातुलसीविश्वपावनी ॥ एतानारायणस्यैवचतस्रोयोषितोमुने ॥ १३० ॥ अथतंसस्मितःकृष्णोब्रह्माणंसमुवाचह ॥

ब. वै.

॥ ६८ ॥

सर्वकालस्यवृत्तान्तंदुर्बोध्यमविपश्चिताम् ॥ १३१ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ गृहाणगङ्गांहेब्रह्मन्हेविष्णोहेमहेश्वर ॥ शृणुकाल
 स्यवृत्तान्तंयदतीतंनिशामय ॥ १३२ ॥ यूयंचयेऽन्यदेवाश्चमुनयोमनवस्तथा ॥ सिद्धास्तपस्विनश्चैवयेयेऽत्रैवसमागताः ॥
 ॥ १३३ ॥ तेतेजीवन्तिगोलोकेकालचक्रविवर्जिते ॥ जलप्लुतंसर्वविश्वमागतंप्राकृतेलये ॥ १३४ ॥ ब्रह्माद्यायेऽन्यविश्व
 स्थास्तेलीनाअधुनामयि ॥ वैकुण्ठंचविनासर्वसजलंपश्यपद्मज ॥ १३५ ॥ गत्वासृष्टिकुरुपुनर्ब्रह्मलोकादिकंपरम् ॥ सब्रह्माण्डं
 विरचयपश्चाद्गङ्गाचयास्यति ॥ १३६ ॥ एवमन्येषुविश्वेषुसृष्ट्वाब्रह्मादिकंपुनः ॥ करोम्यहंपुनःसृष्टिंगच्छशीघ्रंसुरैःसह ॥ १३७ ॥
 मच्चक्षुषोर्निमेषेणब्रह्मणःपतनंभवेत् ॥ गताःकतिविधास्तेचभविष्यन्तिचवेधसः ॥ १३८ ॥ इत्युक्त्वाधिकानाथोजगामान्तः
 पुरंसुने ॥ देवागत्वापुनःसृष्टिंचक्रुरेवप्रयत्नतः ॥ १३९ ॥ गोलोकेचस्थितागङ्गावैकुण्ठेशिवलोकके ॥ ब्रह्मलोकेतथान्यत्रयत्रतत्र
 पुरास्थिता ॥ १४० ॥ तत्रैवसागतागङ्गाचाज्ञयापरमात्मनः ॥ निर्गताविष्णुपादाब्जात्तेनविष्णुपदीस्मृता ॥ १४१ ॥ इत्येवं
 कथितंसर्वगंगोपाख्यानमुत्तमम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १४२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृति
 खण्डेनारदनारायणसंवादेगङ्गोपाख्यानेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ लक्ष्मीःसरस्वतीगङ्गातुलसीलोकपावनी ॥
 एतानारायणस्यैवचतस्रश्चप्रियाइति ॥ १ ॥ गङ्गाजगामवैकुण्ठमिदमेवश्रुतंमया ॥ कथंसातस्यपत्नीचबभूवब्रूहिकेशव ॥ २ ॥
 ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ गङ्गाजगामवैकुण्ठतत्पश्चाच्चगतोविधिः ॥ गत्वोवाचतयासार्द्धंप्रणम्यजगदीश्वरम् ॥ ३ ॥ ॥ ब्रह्मो
 वाच ॥ ॥ राधाकृष्णाङ्गसंभूतायादेवीद्रवरूपिणी ॥ तदधिष्ठातृदेवीयंरूपेणाप्रतिमाभुवि ॥ ४ ॥ नवयौवनसम्पन्नासुशीलासुन्दरी
 वरा ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपाचक्रोधाहङ्कारवर्जिता ॥ ५ ॥ यदङ्गसम्भवानान्यंवृणोतीयंचतंविना ॥ तत्रापिमानिनीराधामहातेजस्विनी
 वरा ॥ ६ ॥ समुद्यतापातुमिमांभीतेयंबुद्धिपूर्वकम् ॥ विदेशचरणाम्भोजेकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ७ ॥ सर्वविशुष्कंगोलोकंदृष्ट्वाहमगमं
 तदा ॥ गोलोकंयत्रकृष्णश्चसर्ववृत्तान्तलब्धये ॥ ८ ॥ सर्वान्तरात्मासर्वनोज्ञात्वाभिप्रायमेवच ॥ बहिश्चकारगङ्गांचपादांगुष्ठनखा

प्र. खं. २

अ० १२

॥ ६८ ॥

यतः ॥ ९ ॥ दत्त्वास्यैराधिकामन्त्रं पूरयित्वा च गोलकम् ॥ संप्रणम्य च राघेशं गृहीत्वा त्रागमं विभो ॥ १० ॥ गान्धर्वेण विवाहेन गृहाणे मां
 सुरेश्वरीम् ॥ सुरेश्वरस्त्वं रसिको रसिकारं सभावनः ॥ ११ ॥ पुंरत्नं पुंसु देवेषु स्त्रीरत्नं स्त्रीष्वयं सती ॥ विदग्धाया विदग्धेन सङ्गमो गुणवा
 न्भवेत् ॥ १२ ॥ उपस्थितां च यः कन्यां न गृह्णाति मदेन च ॥ तं विहाय महालक्ष्मीरुष्टायाति न संशयः ॥ १३ ॥ यो भवेत्पंडितः सोऽपि प्र
 कृतिनावमन्यते ॥ सर्वे प्राकृतिकाः पुंसः कामिन्यः प्रकृतेः कलाः ॥ १४ ॥ त्वमेव भगवानाद्यो निर्गुणः प्रकृतेः परः ॥ अर्द्धांगो द्विभुजः कृष्णो
 ऽप्यर्द्धांगेन चतुर्भुजः ॥ १५ ॥ कृष्णवामाङ्गसम्भूता परमाराधिका पुरा ॥ दक्षिणाङ्गात्स्वयं सा च वामाङ्गात्कमला यथा ॥ १६ ॥ तेन त्वां
 सावृणोत्येव यतस्त्वदेहसम्भवा ॥ स्त्रीपुंसौ वै तथैकाङ्गौ यथा प्रकृतिपूरुषौ ॥ १७ ॥ इत्येवमुक्त्वा धाता च तां समर्प्य जगाम सः ॥ गान्धर्वेण
 विवाहेन तां जगद्गङ्गा हरिः स्वयम् ॥ १८ ॥ शय्यारंति करीं कृत्वा पुष्पचन्दनचर्चिताम् ॥ रे मे रमा पतिस्तत्र गङ्गाया सहितो मुदा ॥ १९ ॥
 गां पृथ्वीं च गताय स्मात्स्वस्थानं पुनरागता ॥ निर्गता विष्णुपादाच्च गङ्गा विष्णुपदी स्मृता ॥ २० ॥ मूर्च्छां संप्राप सा देवी नवसङ्गममात्रतः ॥
 रसिकासुखसम्भोगाद्रसिकेश्वरसंयुता ॥ २१ ॥ तद्दृष्ट्वा दुःखिता वाणी सा पत्न्येर्ष्याविवर्जिता ॥ नित्यमीर्ष्यति तां वाणी न च गङ्गा सरस्व
 तीम् ॥ २२ ॥ गङ्गाया सहितस्यैव तिस्रो भार्यारमापतेः ॥ सार्द्धं तुलस्यापश्चाच्च तत्सोऽह्य भवन्मुने ॥ २३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
 द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे गङ्गोपाख्यानं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ नारायण
 प्रिया सा ध्वी कथं सा च भूवह ॥ तुलसीकुत्र सम्भूता का वा सा पूर्वजन्मनि ॥ १ ॥ कस्य वा सा कुले जाता कस्य कन्या तपस्विनी ॥ केन वा त
 पसा सा च संप्राप प्रकृतेः परम् ॥ २ ॥ निर्विकल्पं निरीहञ्च सर्वसाक्षिस्वरूपकम् ॥ नारायणं परं ब्रह्म परमात्मानमीश्वरम् ॥ ३ ॥ सर्वाराध्य
 ञ्च सर्वेशं सर्वज्ञं सर्वकारणम् ॥ सर्वाधारं सर्वरूपं सर्वेषां परिपालकम् ॥ ४ ॥ कथमेतादृशी देवी वृक्षत्वं समवापह ॥ कथं साप्यसुरग्रस्ता संब
 भूवतपस्विनी ॥ ५ ॥ सन्दिग्धं मे मनो लोलं प्रेरयेन्मां मुहुर्मुहुः ॥ छेतुमर्हसि सन्देहं सर्वसन्देहभञ्जन ॥ ६ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥
 मनुश्च दक्षसावर्णिः पुण्यवान्वैष्णवः शुचिः ॥ यशस्वी कीर्तिमांश्चैव विष्णो रंशसमुद्भवः ॥ ७ ॥ तत्पुत्रो धर्मसावर्णिर्धार्मिष्ठो वैष्णवः शुचिः ॥

ब. वै.

॥ ६९ ॥

तत्पुत्रोविष्णुसावर्णिर्वैष्णवश्चजितेन्द्रियः ॥ ८ ॥ तत्पुत्रोदेवसावर्णिर्विष्णुव्रतपरायणः ॥ तत्पुत्रोराजसावर्णिर्महाविष्णुपरायणः ॥ ९ ॥
 वृषध्वजश्चतत्पुत्रोवृषध्वजपरायणः ॥ यस्याश्रमेस्वयंशम्भुरासीदैवयुगत्रयम् ॥ १० ॥ पुत्रादपिपरःस्नेहोवृषेतस्मिञ्छिवस्यच ॥
 नचनारायणंमेनेनचलक्ष्मींसरस्वतीम् ॥ ११ ॥ पूजांचसर्वदेवानांदूरीभूतांचकारसः ॥ भाद्रेमासिमहालक्ष्मीपूजांमतोऽत्यजन्नृपः ॥
 ॥ १२ ॥ माघेसरस्वतीपूजांदूरीभूतांचकारसः ॥ यज्ञश्चविष्णुपूजांचनिनिन्देनचकारसः ॥ १३ ॥ नकोऽपिदेवोभूपेन्द्रंश
 शापशिवकारणात् ॥ अष्टश्रीर्भवभूषेतिचाशपत्तंदिवाकरः ॥ १४ ॥ शूलंगृहीत्वातंसूर्य्यधृतवाञ्छङ्करःस्वयम् ॥ पित्रासार्द्धदिनेशश्च
 ब्रह्माणंशरणंययौ ॥ १५ ॥ शिवस्त्रिशूलहस्तश्चब्रह्मलोकंययौकुधा ॥ ब्रह्मासूर्य्यपुरस्कृत्यवैकुण्ठश्चययौभिया ॥ १६ ॥ शूलंगृहीत्वात
 त्रापिधृतवाञ्छङ्करोरविम् ॥ ब्रह्मकश्यपमार्त्तण्डाःसंत्रस्ताःशुष्कतालुकाः ॥ १७ ॥ नारायणश्चसर्वेशंतेययुःशरणंभिया ॥ मूर्ध्नाप्रणेमु
 स्तेगत्वातुष्टुधुश्चपुनःपुनः ॥ १८ ॥ सर्वेनिवेदनंचक्रुर्भियस्तेकारणंहरौ ॥ १९ ॥ नारायणश्चकृपयाऽभयंतेभ्योददौमुने ॥ स्थिराभव
 तहेभीताभयंकिंवोमयिस्थिते ॥ २० ॥ स्मरन्तियेयत्रतत्रमांविपत्तौभयान्विताः ॥ तांस्तत्रगत्वारक्षामिचक्रहस्तस्त्वरान्वितः ॥ २१ ॥
 पाताहंजगतांदेवःकर्त्ताहंसततंसदा ॥ स्रष्टाचब्रह्मरूपेणसंहर्त्ताशिवरूपतः ॥ २२ ॥ शिवोऽहंत्वमहंचापिसूर्य्योऽहंत्रिगुणात्मकः ॥ विधा
 यनानारूपंचकुर्यांसृष्ट्यादिकाःक्रियाः ॥ २३ ॥ यूयंगच्छतमद्रवोभविष्यतिभयंकुतः ॥ अद्यप्रभृतिवोनास्तिमद्वराच्छङ्कराद्भयम् ॥
 ॥ २४ ॥ आशुतोषःसभगवाञ्छङ्करश्चसतांगतिः ॥ भक्ताधीनश्चभक्तेशोभक्तात्माभक्तवत्सलः ॥ २५ ॥ सुदर्शनंशिवश्चैवममप्राणा
 धिकप्रियौ ॥ ब्रह्माण्डेषुनतेजस्वीहेब्रह्मन्ननयोःपरः ॥ २६ ॥ शक्तःस्रष्टुमहादेवःसूर्य्यकोटिश्चलीलया ॥ कोटिश्चब्रह्मणामेवंकिमसाध्य
 अशूलिनः ॥ २७ ॥ बाह्यज्ञानंतन्नकिंचिद्ध्यायतोमांदिवानिशम् ॥ मन्नाममद्गुणंभक्त्यापञ्चवक्त्रेणगीयते ॥ २८ ॥ अहमेवंचिन्तया
 मितत्कल्याणंदिवानिशम् ॥ येयथामांप्रपद्यन्तेतांस्तथैवभजाम्यहम् ॥ २९ ॥ शिवस्वरूपोभगवाञ्छिवाधिष्ठातृदेवता ॥ शिवोभवति
 यस्माच्चशिवंतेनविदुर्बुधाः ॥ ३० ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रागमच्छङ्करःस्वयम् ॥ शूलहस्तोवृषारूढोरक्तपङ्कजलोचनः ॥ ३१ ॥ अवरुह्य

प्र. खं. २

अ० १३

॥ ६९ ॥

वृषात्पूर्णभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ ननामभक्त्यातंशान्तंलक्ष्मीकान्तंपरात्परम् ॥ ३२ ॥ रत्नसिंहासनस्थंचरत्नालङ्कारभूषितम् ॥
 किरीटिनकुंडलिनंचक्रिणंवनमालिनम् ॥ ३३ ॥ नवीननीरदश्यामंसुन्दरंचचतुर्भुजम् ॥ चतुर्भुजैःसेवितंचश्वेतचामरवायुना ॥ ३४ ॥
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गभूषितंपीतवाससा ॥ लक्ष्मीप्रदत्ताम्बूलंभुक्तवन्तंचनारद ॥ ३५ ॥ विद्याधरीनृत्यगीतंशृण्वन्तंसस्मितमुदा ॥
 ईश्वरंपरमात्मानंभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ३६ ॥ तंननाममहादेवोब्रह्माणञ्जननामसः ॥ ननामसूर्योभक्त्याचसंत्रस्तश्चन्द्रशेखरम् ॥ ३७ ॥
 कश्यपश्चमहाभक्त्यातुष्टावचननामच ॥ शिवःसंस्तूयसर्वेशंसमुवाससुखासने ॥ ३८ ॥ सुखासनेसुखासीनंविश्रान्तंचन्द्रशेखरेम् ॥
 श्वेतचामरवातेनसेवितंविष्णुपार्षदैः ॥ ३९ ॥ अक्रोधंसत्त्वसंसर्गात्प्रसन्नंसस्मितमुदा ॥ स्तूयमानंपञ्चवक्त्रैःपरंनारायणंविभुम् ॥ ४० ॥
 तमुवाचप्रसन्नात्माप्रसन्नसुरसंसदि ॥ पीयूषतुल्यंमधुरंवचनंसुमनोहरम् ॥ ४१ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अत्यन्तमुपहास्यंचशि
 वप्रशंसिवेशिवम् ॥ लौकिकंवैदिकंचैवत्वांपृच्छामितथापिशम् ॥ ४२ ॥ तपसांफलदातारंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ सम्पत्प्रश्रंतपःप्रश्र
 मयोग्यंत्वांचसाम्प्रतम् ॥ ४३ ॥ ज्ञानाधिदेवेसर्वज्ञेज्ञानंपृच्छामिकिवृथा ॥ निरापदिविपत्प्रश्रमलंमृत्युञ्जयेहरे ॥ ४४ ॥ त्वामेववाग्धनं
 प्रश्रमलंस्वाश्रयमागमे ॥ आगतोऽसिकथंवेगादित्युवाचरमापतिः ॥ ४५ ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ ॥ वृषध्वजश्चमद्भक्तममप्राणाधि
 कप्रियम् ॥ सूर्यःशशापइतिमेहेतुरागमकोपयोः ॥ ४६ ॥ पुत्रवात्सल्यशोकेनसूर्यहन्तुंसमुद्यतः ॥ सब्रह्माणंप्रपन्नश्चसूर्यश्चविधि
 स्त्वयि ॥ ४७ ॥ त्वांयेशरणमापन्नाध्यानेनवचसापिवा ॥ निरापदस्तेनिश्शङ्काजरामृत्युश्चतैर्जितः ॥ ४८ ॥ साक्षाद्येशरणापन्नास्त
 त्फलंकिंवदामिभोः ॥ हरिस्मृतिश्चाभयदासर्वमङ्गलदासदा ॥ ४९ ॥ किमेभक्तस्यभवितातन्मेब्रूहिजगत्प्रभो ॥ श्रीहतस्यास्यमूढस्य
 सूर्यशापेनहेतुना ॥ ५० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ कालोऽतियातोदैवेनयुगानामेकविंशतिः ॥ वैकुण्ठेघटिकाद्धैनशीघ्रंयाहिनृपा
 लयम् ॥ ५१ ॥ वृषध्वजोमृतःकालाहुर्निवार्यात्सुदारुणात् ॥ हंसध्वजश्चतत्पुत्रोमृतःसोऽपिश्रियाहतः ॥ ५२ ॥ तत्पुत्रौचमहाभागौ

१ रथ इति पाठः ।

ब्र. वै.

॥ ७० ॥

धर्मध्वजकुशध्वजौ ॥ हतश्रियोसूर्यशापात्तौवैपरमवैष्णवौ ॥ ५३ ॥ राज्यभ्रष्टौश्रियाभ्रष्टौकमलातांपसावुभौ ॥ तयोश्चभार्ययोर्लक्ष्मीः
 कलयाचजनिष्यति ॥ ५४ ॥ सम्पद्युक्तौतदातौचनृपश्रेष्ठौभविष्यतः ॥ मृतस्तेसेवकःशम्भोगच्छयूयञ्चगच्छत ॥ ५५ ॥ इत्युक्त्वाच
 सलक्ष्मीकःसभातोभ्यन्तरंगतः ॥ देवाजगुश्चसंहृष्टाःस्वाश्रमंपरमंसुदा ॥ ५६ ॥ शिवश्चतपसेशीघ्रंपरिपूर्णतमोययौ ॥ ५७ ॥ इति
 श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेतुलस्युपाख्यानेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ नारायण
 उवाच ॥ ॥ लक्ष्मीतौचसमाराध्यचोग्रेणतपसामुने ॥ प्रत्येकंवरमिष्टञ्चसंप्रापतुरभीप्सितम् ॥ १ ॥ महालक्ष्म्यावरेणैवतौपृथ्वीशौ
 बभूवतुः ॥ धनवन्तौपुत्रवन्तौधर्मध्वजकुशध्वजौ ॥ २ ॥ कुशध्वजस्यपत्नीचदेवीमालावतीसती ॥ सासुषावचकालेनकमलांशांसुतां
 सतीम् ॥ ३ ॥ साचभूतलसम्बन्धाज्ज्ञानयुक्तावभूवह ॥ कृत्वावेदध्वनिंस्पष्टमुत्तस्थौसूतिकागृहे ॥ ४ ॥ वेदध्वनिंसाचकारजातमात्रेण
 कन्यका ॥ तस्मात्तांतेवेदवतींप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ ५ ॥ जातमात्रेणसुस्नाताजगामतपसेवनम् ॥ सर्वैर्निषिद्धायत्नेननारायणपरायणा
 ॥ ६ ॥ एकमन्वन्तरञ्चैवपुष्करेचतपस्विनी ॥ अत्युग्रवैतपस्यांतुलीलयाचचकारसा ॥ ७ ॥ तथापिपुष्टानकृशानवयौवनसंयुता ॥
 शुश्रावखेचसहसासावाचमशरीरिणीम् ॥ ८ ॥ जन्मान्तरेतेभर्ताचभविष्यतिहरिःस्वयम् ॥ ब्रह्मादिभिर्दुराराध्यंपतिलप्स्यसि
 सुन्दरि ॥ ९ ॥ इतिश्रुत्वातुसारुष्टाचकारचपुनस्तपः ॥ अतीवनिर्जनस्थानेपर्वतेगन्धमादने ॥ १० ॥ तत्रैवसुचिरंतस्वाविश्वस्यसमु
 वाससा ॥ ददर्शपुरतस्तत्ररावणंदुर्निवारणम् ॥ ११ ॥ दृष्ट्वासातिथिभक्त्याचपाद्यंतस्मैददौकिल ॥ सुस्वादुफलमूलञ्चजलञ्चापिसुशीत
 लम् ॥ १२ ॥ तच्चभुक्त्वासपापिष्ठश्चावात्सीत्तत्समीपतः ॥ चकारप्रश्रमितितांकात्वंकल्याणिचेतिच ॥ १३ ॥ तञ्चदृष्ट्वावरारोहांपी
 नोन्नतपयोधराम् ॥ शरत्पद्मनिभास्याञ्चसस्मितांसुदतींसतीम् ॥ १४ ॥ मूर्च्छामवापकृपणःकामबाणप्रपीडितः ॥ तांकरेणसमाकृष्य
 सम्भोगंकर्तुमुद्यतः ॥ १५ ॥ सासतीकोपदृष्ट्याचस्तम्भितंतंचकारह ॥ सजडोहस्तपादैश्चार्कचिद्रक्तुंनचक्षमः ॥ १६ ॥ तुष्टावमनसा

१ तपसाविति पाठः ।

प्र. खं. २

अ० १४

॥ ७० ॥

देवीपद्मांशांपद्मलोचनाम् ॥ सातस्तवेनसन्तुष्टाप्राकृतंतंमुमोचह ॥ १७ ॥ शशापचमदर्थेत्वंविनश्यसिसबान्धवः ॥ स्पृष्टाहंचत्वयाका
 माद्रिसृजाम्यवलोकय ॥ १८ ॥ इत्युक्त्वासाचयोगेनदेहत्यागंचकारह ॥ गङ्गायांतांचसंन्यस्यस्वगृहंरावणोययौ ॥ १९ ॥ अहोकिमद्भुतं
 दृष्टंकिंकृतंवामयाधुना ॥ इतिसंचिन्त्यसंसृत्यविललापपुनःपुनः ॥ २० ॥ साचकालान्तरेसाध्वीबभूवजनकात्मजा ॥ सीतादेवीतिवि
 ख्यातायदर्थेरावणोहतः ॥ २१ ॥ महातपस्विनीसाचतपसापूर्वजन्मनः ॥ लेभेरामञ्चभर्तारंपरिपूर्णतमंहरिम् ॥ २२ ॥ संप्राप्यतपसा
 राध्यस्वामिनञ्चजगत्पतिम् ॥ सारमासुचिरंरेमेरामेणसहसुन्दरी ॥ २३ ॥ जातिस्मरास्मस्मरतितपसश्चक्रमंपुरा ॥ सुखेनतज्जहौसर्वं
 दुःखंचापिसुखंलभेत् ॥ २४ ॥ नानाप्रकारविभवंचकारसुचिरंसती ॥ सम्प्राप्यसुकुमारन्तमतीवनवयौवनम् ॥ २५ ॥ गुणिनंसिकं
 शान्तंकान्तवेषमनुत्तमम् ॥ स्त्रीणांमनोज्ञरुचिरंतथालेभेयथेप्सितम् ॥ २६ ॥ पितुर्वचःपालनार्थसत्यसन्धोरघूत्तमः ॥ जगाम
 काननंपश्चात्कालेनचबलीयसा ॥ २७ ॥ तस्थौसमुद्रनिकटेसीतयालक्ष्मणेनच ॥ ददर्शतत्रवाह्निंचविप्ररूपधरंहरिः ॥ २८ ॥ तंरा
 मंदुःखितंदृष्ट्वासचदुःखीबभूवह ॥ उवाचकिंचित्सत्येष्टंसत्यंसत्यपरायणः ॥ २९ ॥ वह्निरुवाच ॥ भगवञ्छ्रूयतांवाक्यंकालेनयदुपस्थि
 तम् ॥ सीताहरणकालोऽयंतवैवसमुपस्थितः ॥ ३० ॥ दैवंचदुर्निवार्य्यवैनचदैवात्परंबलम् ॥ मत्प्रसूंसमयिसंन्यस्यच्छायांरक्षान्तिकेऽधु
 ना ॥ ३१ ॥ दास्यामिसीतांतुभ्यंचपरीक्षासमयेपुनः ॥ देवैःप्रस्थापितोऽहंचनचविप्रोहुताशनः ॥ ३२ ॥ रामस्तद्वचनंश्रुत्वानप्रकाश्य
 चलक्ष्मणम् ॥ स्वच्छन्दंस्वीचकारासौहृदयेनविदूयता ॥ ३३ ॥ वह्निर्योगेनसीतावन्मायासीतांचकारह ॥ तत्तुल्यगुणरूपांतांददौ
 रामायनारद ॥ ३४ ॥ सीतांगृहीत्वासययौगोप्यंवलुंनिषेध्यच ॥ लक्ष्मणोनैवबुबुधेगोप्यमन्यस्यकाकथा ॥ ३५ ॥ एतस्मिन्नन्तरे
 रामोददर्शकनकमृगम् ॥ सीतातंप्रेरयामासतदर्थेयत्नपूर्वकम् ॥ ३६ ॥ संन्यस्यलक्ष्मणंरामोजानक्यारक्षणेवने ॥ स्वयंजगाम
 हन्तुंतंविष्यधेसायकेनच ॥ ३७ ॥ लक्ष्मणेतिचशब्दंवैकृत्वामायामृगस्तदा ॥ प्राणांस्तत्याजसहसापुरोदृष्ट्वाहरिंस्मरन् ॥ ३८ ॥
 मृगरूपंपरित्यज्यदिव्यरूपंविधायच ॥ रत्ननिर्मितयानेनवैकुण्ठंसजगामह ॥ ३९ ॥ वैकुण्ठस्यमहाद्वारेकिङ्करोद्वारपालयोः ॥

त्र. वै.

॥ ७१ ॥

जयविजययोश्चैव बलवांश्च जयाभिधः ॥ ४० ॥ शापेन सनकादीनां सम्प्राप्तो राक्षसीतनुम् ॥ पुनर्जगाम तद्द्वारमादौ सद्द्वारपालयोः ॥ ४१ ॥ अथ शब्दं च सा श्रुत्वा लक्ष्मणेति च विवृण्वम् ॥ सीता तं प्रेरयामास लक्ष्मणं रामसन्निधौ ॥ ४२ ॥ गते च लक्ष्मणे रामं रावणो दुर्निवारणः ॥ सीतां गृहीत्वा प्रययौ लङ्कामेव स्वर्लीलया ॥ ४३ ॥ विषसाद च रामश्च वने दृष्ट्वा च लक्ष्मणम् ॥ तूर्णं च स्वाश्रमं गत्वा सीतां नैव दर्शयः ॥ ४४ ॥ मूर्च्छां सम्प्राप्य सुचिरं विललाप भृशं पुनः ॥ पुनर्बभ्राम गहने तदन्वेषणपूर्वकम् ॥ ४५ ॥ काले संप्राप्य तद्द्वार्तां गृध्रद्वारानदीतटे ॥ सहायं वानरं कृत्वा चाबध्नात्सागरं हरिः ॥ ४६ ॥ लङ्कां गत्वा रघुश्रेष्ठश्चावधीत्सायकेन च ॥ सबान्धवं रावणं च सीतां सम्प्राप दुःखिताम् ॥ ४७ ॥ तां च वह्निपरीक्षां वै कारयामास सत्वरम् ॥ हुताशनस्तत्र काले वास्तवीं जानकीं ददौ ॥ ४८ ॥ छाया चोवाच वह्निश्च रामश्च विनयान्विता ॥ करिष्यामीति किमहं तदुपायं वदस्व मे ॥ ४९ ॥ ॥ वह्निरुवाच ॥ ॥ त्वंगच्छ तपसे देवि पुष्करञ्च सुपुण्यदम् ॥ कृत्वा तपस्यां तत्रैव स्वर्गलक्ष्मीर्भविष्यसि ॥ ५० ॥ सा च तद्वचनं श्रुत्वा प्रतेपे पुष्करे तपः ॥ दिव्यं त्रिलक्षवर्षञ्च स्वर्गलक्ष्मीर्बभूव ह ॥ ५१ ॥ सा च कालेन तपसा यज्ञकुण्डसमुद्भवा ॥ कामिनी पाण्डवानाञ्च द्रौपदीदुपदात्मजा ॥ ५२ ॥ कृते युगे वेदवती कुशध्वजसुता शुभा ॥ त्रेतायां रामपत्नी च सीतेति जनकात्मजा ॥ ५३ ॥ तच्छाया द्रौपदीदेवी द्वापरे दुपदात्मजा ॥ त्रिहायणीति सा प्रोक्ता विद्यमाना युगत्रये ॥ ५४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ प्रियाः पञ्चकथं तस्या बभूवुर्मुनिपुङ्गव ॥ इति मे चित्तसन्देहं दूरीकुरु महाप्रभो ॥ ५५ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ लङ्कायां वस्तुतः सीतारामं संप्राप नारद ॥ रूपयौवनसम्पन्ना छाया सा बहुविह्वला ॥ ५६ ॥ रामाग्न्यो राज्ञया तस्वायया चेशङ्करं वरम् ॥ कामातुरा पतिव्यग्रा प्रार्थयन्ती पुनः पुनः ॥ ५७ ॥ पतिं देहि पतिं देहि पतिं देहि त्रिलोचन ॥ पतिं देहि पतिं देहि पञ्चवारं पतिव्रता ॥ ५८ ॥ शिवस्तत्प्रार्थनां श्रुत्वा सस्मितोरसिकेश्वरः ॥ प्रियेतव प्रियाः पञ्च भवन्तीति वरं ददौ ॥ ५९ ॥ तेनासीत् पाण्डवानाञ्च पञ्चानां कामिनी प्रिया ॥ इत्येवं कथितं सर्वं प्रस्तुतं वस्तुतः शृणु ॥ ६० ॥ अथ संप्राप्य लङ्कायां सीतारामो मनोहराम् ॥ विभीषणाय तां लङ्कां दत्त्वाऽयोध्यां ययौ पुनः ॥ ६१ ॥ एकादशसहस्राब्दं कृत्वा राज्यञ्च भारते ॥ जगाम सर्वलोकैश्च सार्द्धं वै

प्र. खं. २

अ० १४

॥ ७१ ॥

कुण्ठमेवच ॥ ६२ ॥ कमलांशावेदवतीकमलायांविवेशसा ॥ कथितं पुण्यमाख्यानं पुण्यदं पापनाशनम् ॥ ६३ ॥ सततं मूर्तिमन्तश्च वे
 दाश्चत्वारण्यच ॥ सन्तियस्याश्च जिह्वाग्रेसोचवेदवतीस्मृता ॥ ६४ ॥ कुशध्वजसुताख्यानमुक्तं संक्षेपतस्तव ॥ धर्मध्वजसुताख्यानं नि
 बोधकथयामिते ॥ ६५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारायणसंवादे तुलस्युपाख्याने वेदवतीप्रस्तावे चतुर्दशोऽ
 ध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ धर्मध्वजस्य पत्नी च माधवीति च विश्रुता ॥ नृपेण सार्द्धं सारागाद्रे मे वै गन्ध
 मादने ॥ १ ॥ शय्यारतिकरीं कृत्वा पुष्पचन्दनचर्चिता ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गी पुष्पचन्दनवायुना ॥ २ ॥ स्त्रीरत्नमतिचार्वर्गीरत्नभूषण
 भूषिता ॥ कामुकीरसिकश्रेष्ठारसिकेशेन संगता ॥ ३ ॥ सुरताद्विरतिर्नासीत्तयोः सुरतविज्ञयोः ॥ गतं वर्षशतं दैवं न जानीतां दिवानिशम् ॥
 ४ ॥ ततो रजस्वलां प्राप्य सुरताद्विररामसः ॥ कामुकी सुन्दरी किञ्चिन्नचतुर्भिर्जगामसा ॥ ५ ॥ दधारगर्भसासद्यो देवाब्दशतकं सती ॥
 श्रीगर्भाश्रियुता सा च संवभूवदिनेदिने ॥ ६ ॥ शुभक्षणे शुभदिने शुभयोगेन संयुते ॥ शुभलग्ने शुभांशे च शुभस्वामिगृहान्विते ॥ ७ ॥
 कार्तिकी पूर्णिमायां च सितवारे च पद्मजे ॥ सुषावसा च पद्मांशां पद्मिनीं सुमनोहराम् ॥ ८ ॥ पादपद्मयुगे चैव पद्मरागविराजिताम् ॥
 राजराजेश्वरीं लक्ष्मीं सर्वावयवसुन्दरीम् ॥ ९ ॥ राजलक्ष्मीं लक्ष्म्युक्तां राजलक्ष्म्यधिदेवताम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यां शरत्पङ्कजलो
 चनाम् ॥ १० ॥ पद्मविम्बाधरोष्ठीं च पश्यन्तीं सस्मितां गृहम् ॥ हस्तपादतलारक्तां निम्ननाभिं मनोरमां ॥ ११ ॥ तदधस्त्रिवलीयुक्तां वृ
 त्तवल्गुनितम्बिनीम् ॥ शीते सुखोष्णसर्वाङ्गीं ग्रीष्मे च सुखशीतलाम् ॥ १२ ॥ श्यामां सुकेशीं रुचिरां न्यग्रोधपरिमण्डलाम् ॥ श्वेतचम्प
 कवर्णां सुन्दरीं पद्मे सुन्दरीम् ॥ १३ ॥ नरनार्यश्च तां दृष्ट्वा तुलनां दातुमक्षमाः ॥ तेन नाम्ना च तुलसीं तां वदन्ति पुराविदः ॥ १४ ॥
 सा च भूमिष्ठमात्रेण योग्यास्त्री प्रकृतिर्यथा ॥ सर्वैर्निपिद्धा तपसे जगाम वदरीवनम् ॥ १५ ॥ तत्र देवाब्दलक्षञ्चकार परमन्तपः ॥ मम नारा
 यणः स्वामी भवितेति विनिश्चिता ॥ १६ ॥ ग्रीष्मे पञ्चतपाः शीते तोयस्था सा च सुन्दरी ॥ प्रकाशस्था वृष्टिधारां सहन्ती च दिवानिशम् ॥
 १७ ॥ विंशत्सहस्रवर्षाफलतोयाशना च सा ॥ त्रिंशच्छतसहस्राब्दं प्राहारात्पस्विनी ॥ १८ ॥ चत्वारिंशत्सहस्राब्दं वाय्वाहारात्

त्र. वै.

॥ ७२ ॥

शोदरी ॥ ततोदशसहस्राब्दनिराहारावभूवसा ॥ १९ ॥ निर्लक्ष्यांचैकपादस्थाद्विघातांकमलोद्भवः ॥ समाययौवरदातुं परंबदरिका
श्रमम् ॥ २० ॥ चतुर्मुखश्चाद्विघातांसीद्वंसवाहनम् ॥ तामुवाच जगत्कर्ता विधाता जगतामपि ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
वरं वृणुष्व तुलसि यत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥ हरिभक्तिश्च मुक्तिर्वाप्य जरा मरतामपि ॥ २२ ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ शृणु तात प्रवक्ष्या
मि यन्मे मनसि वाञ्छितम् ॥ सर्वज्ञस्यापि पुरतः कालज्जाममसाम्प्रतम् ॥ २३ ॥ अहञ्च तुलसी गोपीगोलोकेऽहं स्थितापुरा ॥ कृष्णप्रि
या किङ्करी च तदंशात् तत्सखी प्रिया ॥ २४ ॥ गोविन्देन सहासक्ता मम तृप्ता मां च मूर्च्छिताम् ॥ रासेश्वरी समागत्य चापश्यद्रासमण्डले ॥ २५ ॥
गोविन्दं भर्त्सयामास मां शशाप रुषान्विता ॥ याहित्वं मानवीं यो निमित्येवं च पितामह ॥ २६ ॥ मामुवाच स गोविन्दो मदंशं त्वं चतुर्भुजम् ॥
लभिष्यसि तपस्तप्त्वा भारते ब्रह्मणो वरात् ॥ २७ ॥ इत्येव मुक्ता देवेशोऽप्यन्तर्धानमवाप सः ॥ देव्याभियातनुं त्यक्त्वा लब्धं जन्म
मया भुवि ॥ २८ ॥ अहं नारायणं कान्तं शान्तं सुन्दरविग्रहम् ॥ साम्प्रतं लब्धुमिच्छामि वरमेवं च देहि मे ॥ २९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
सुदामानामगोपश्च श्रीकृष्णाङ्गसमुद्भवः ॥ तदंशश्चातितेजस्वी चालभजन्मभारते ॥ ३० ॥ साम्प्रतं राधिकाशापादनुवंशसमुद्भवः ॥
शंखचूड इति ख्यातस्त्रैलोक्येन च तत्परः ॥ ३१ ॥ गोलोके त्वां पुराद्विघातामोन्मथितमानसः ॥ विलंघितुं न शक्नोति राधिकायाः प्रभावतः
॥ ३२ ॥ स च जातिस्मरस्तत्त्वात्वांललाभवरेण च ॥ जातिस्मरा तु त्वमपि सर्वजानासि सुन्दरि ॥ ३३ ॥ अधुना तस्य पत्नी च भवभावि
निशोभने ॥ पश्चान्नारायणं कान्तं शान्तमेव लभिष्यसि ॥ ३४ ॥ शापान्नारायणस्यैव कलया दैवयोगतः ॥ प्राप्नोषि वृक्षरूपं तत्त्वं पूता विश्व
पावनी ॥ ३५ ॥ प्रधाना सर्वपुष्पाणां विष्णुप्राणाधिका भवेत् ॥ त्वया विना च सर्वेषां पूजा च विफला भवेत् ॥ ३६ ॥ वृन्दावने वृक्षरूपा
नाम्ना वृन्दावनीति च ॥ त्वत्पत्रैर्गोपिका गोपाः पूजयिष्यन्ति माधवम् ॥ ३७ ॥ वृक्षादिदेवीरूपेण सार्द्धं कृष्णेन सन्ततम् ॥ विहरिष्यसि
गोपेन स्वच्छन्दं मद्दरेण च ॥ ३८ ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा सस्मिता हृष्टमानसा ॥ प्रणनाम च धातारं तं च किंचिदुवाच ह ॥ ३९ ॥ ॥ तुल
स्युवाच ॥ ॥ यथामेद्रिभुजे कृष्णे वाञ्छा च श्यामसुन्दरे ॥ सत्यं ब्रवीमि हे तात न तथा च चतुर्भुजे ॥ ४० ॥ अतृप्ता हं च गोविन्दे दैवाच्छृ

प्र. खं. २

अ० १५

॥ ७२ ॥

ज्ञारभङ्गतः ॥ गोविन्दस्यैवचनात्प्रार्थयामिचतुर्भुजम् ॥ ४१ ॥ तत्प्रसादेनगोविन्दं पुनरेव सुदुर्लभम् ॥ ध्रुवमेवंलभिष्यामिराधाभीतिं
 प्रमोचय ॥ ४२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ गृहाणराधिकामंत्रं ददेवैषोडशाक्षरम् ॥ तस्याश्च प्राणतुल्यात्वं मद्ग्रेण भविष्यसि ॥ ४३ ॥ शृङ्गारं युव
 योगोप्यमाज्ञास्यतिचराधिका ॥ राधासमात्वं सुभगा गोविन्दस्य भविष्यसि ॥ ४४ ॥ इत्येवमुक्त्वा दत्त्वा च देव्यै तत्सोडशाक्षरम् ॥ मंत्रं तस्यै
 जगद्धातास्तोत्रं च कवचं परम् ॥ ४५ ॥ सर्वपूजाविधानं च पुरश्चर्याविधिक्रमम् ॥ परं शुभाशिपंकृत्वा सोऽन्तर्द्धानमवापह ॥ ४६ ॥ सा च ब्रह्मो
 पदेशेन पुण्ये बदारिकाश्रमे ॥ जजाप परमं मंत्रं यद्विष्टं पूर्वजन्मनः ॥ ४७ ॥ दिव्यं द्वादशवर्षं पूजाञ्चैव चकार सा ॥ बभूव सिद्धासा देवी तत्प्रत्या
 देशमाप च ॥ ४८ ॥ सिद्धे तपसि मन्त्रे च वरं प्राप्य यथेप्सितम् ॥ बुभुजे च महाभागं यद्विश्वेषु सुदुर्लभम् ॥ ४९ ॥ प्रसन्नमानसा देवी तत्प्राज
 तपसः क्लमम् ॥ सिद्धे फले नराणाञ्च दुःखञ्च सुखमुत्तमम् ॥ ५० ॥ मुक्तापीत्वा च सन्तुष्टा शयनञ्च चकार सा ॥ तल्पे मनोरमे तत्र पुष्पचन्द
 नचर्चिते ॥ ५१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे तुलस्युपाख्याने तुलसीवरप्रदानं नाम पञ्चदशो
 ऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ तुलसीपरितुष्टा सा चास्वाप्सीदृष्टमानसा ॥ नवयौवनसम्पन्ना प्रशं
 सन्तीवराङ्गना ॥ १ ॥ चिक्षेप पञ्चबाणश्च पञ्चबाणांश्च तां प्रति ॥ पुष्पायुधेन सा दग्धा पुष्पचन्दनचर्चिता ॥ २ ॥ पुलकाञ्चित सर्वाङ्गीक
 र्मपितारक्तलोचना ॥ क्षणं सा शुष्कतां प्राप क्षणं मूर्च्छामवापह ॥ ३ ॥ क्षणमुद्गम्य तां प्राप क्षणं तन्द्रां सुखावहाम् ॥ क्षणं सा दहनं प्राप क्षणं प्राप
 प्रमत्तताम् ॥ ४ ॥ क्षणं सा चेतनां प्राप क्षणं प्राप विषण्णताम् ॥ उत्तिष्ठन्ती क्षणं तल्पाद्गच्छन्ती निकटं क्षणम् ॥ ५ ॥ भ्रमन्ती क्षणमुद्वेगा
 द्विवसन्ती क्षणं पुनः ॥ क्षणमेव समुद्वेगादस्वाप्सीत् पुनरेव सा ॥ ६ ॥ पुष्पचन्दनतल्पञ्च तद्भूवातिकण्टकम् ॥ विषमाहारकं स्वादु
 दिव्यरूपं फलं जलम् ॥ ७ ॥ निलयश्च निराकारः सूक्ष्मवस्त्रं हुताशनः ॥ सिन्दूरपत्रकञ्चैव व्रणतुल्यञ्च दुःखदम् ॥ ८ ॥ क्षणं दर्शयन् तन्द्रायां
 सुवेषं पुरुषं सती ॥ सुन्दरश्च युवानं च सस्मितं रसिकेश्वरम् ॥ ९ ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गरत्नभूषणभूषितम् ॥ आगच्छन्तं माल्यवन्तं पश्यं
 तं तन्मुखाम्बुजम् ॥ १० ॥ कथयन्तं रतिकथां चुम्बन्तं मधुरं मुहुः ॥ शयानं पुष्पतल्पे च समाश्लिष्यन्तं मङ्गलम् ॥ ११ ॥

ब्र. वै.

॥ ७३ ॥

पुनरेवतुगच्छन्तमागच्छन्तं वसन्तकम् ॥ कान्तकयासिप्राणेशतिष्ठेत्येवगवाचसा ॥ १२ ॥ पुनः स्वचेतनांप्राप्यविललापपुनः पुनः ॥
 एवं तपोवने सा च तस्थौ तत्रैव नारद ॥ १३ ॥ शंखचूडो महायोगी जैगीषव्यान्मनोरमम् ॥ कृष्णस्य मन्त्रं संप्राप्य प्राप्य सिद्धिं
 तुष्टुकरे ॥ १४ ॥ पठन् सदा तु कवचं सर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ ब्रह्मेशाच्च वरं प्राप्य यत्तन्मनसि वाञ्छितम् ॥ १५ ॥ आज्ञया ब्र
 ह्मणः सोऽपि बदरीं वै स माययौ ॥ आगच्छन्तं शंखचूडमपश्यत्तुलसीमुने ॥ १६ ॥ नवयौवनम्पन्नं कामदेवसमप्रभम् ॥ १७ ॥
 श्वेतचम्पकवर्णाभं रत्नभूषणभूषितम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यं शरत्पङ्कजलोचनम् ॥ १८ ॥ महारत्नगणाकृतविमानस्थं मनो
 हरम् ॥ रत्नकुण्डलयुग्माढ्यगण्डस्थलविराजितम् ॥ १९ ॥ पारिजातप्रसूनाढ्यमाल्यवन्तं च सुस्मितम् ॥ कस्तूरीकुङ्कुमयुतं सुगन्धि
 तिलकोज्ज्वलम् ॥ २० ॥ सादृष्ट्या सन्निधाने तं मुखमाच्छाद्य वाससा ॥ सस्मिता तं निरीक्षन्ती सकटाक्षं पुनः पुनः ॥ २१ ॥ बभूव सानम्रसु
 खी न वसद्गमलजिता ॥ कामुकी कामबाणेन पीडिता पुलकान्विता ॥ २२ ॥ पिबन्ती तन्मुखाम्भोजलोचनाभ्यां च सन्ततम् ॥ ददर्श शंख
 चूडश्च कन्यामेकां तपोवने ॥ २३ ॥ पुष्पचन्दनतल्पस्थां वसन्तीं वाससा वृताम् ॥ पश्यन्ती तन्मुखं शश्वत्सस्मितां सुमनोहराम् ॥ २४ ॥
 सुपीनकठिनश्रोणीं पीनोन्नतपयोधराम् ॥ मुक्तापङ्क्तिप्रभाजुष्टदन्तपङ्क्तिसुविभ्रतीम् ॥ २५ ॥ पद्मविम्बाधरोष्ठीं च सुनासां सुदरीं
 वराम् ॥ तप्तकांचनवर्णाभां शरच्चन्द्रसमप्रभाम् ॥ २६ ॥ स्वतेजसा परिवृतां सुखदृश्यां मनोरमाम् ॥ कस्तूरीबिन्दुभिः सार्द्धमधश्चन्दन
 बिन्दुना ॥ २७ ॥ सिन्दूरबिन्दुना शश्वत्सीमन्ताधःस्थलोज्ज्वलाम् ॥ निम्ननाभिगभीरां च तदधस्त्रिवलीयुताम् ॥ २८ ॥
 करपद्मतलारक्तां नखचन्द्रैर्विभूषिताम् ॥ स्थलपद्मप्रभाजुष्टपादपद्मचविभ्रतीम् ॥ २९ ॥ आरक्तवर्णं ललितमलक्तकसमप्रभम् ॥
 स्थलपद्मैश्च जलजैः पद्मरागविराजिताम् ॥ ३० ॥ शरदिन्दुविनिन्द्यैकनखेन्द्रोघविराजिताम् ॥ अमूल्यरत्नसंमिश्रयावकेन स्व
 लंकृताम् ॥ ३१ ॥ मणीन्द्रमुख्यखचितकण्ठमञ्जीररञ्जिताम् ॥ ३२ ॥ दधतीं कवरीभारं मालतीमाल्यसंयुताम् ॥ अमूल्यरत्न
 संकृतमकराकृतिरूपिणा ॥ ३३ ॥ चित्रकुण्डलयुग्मश्रीसुषुमापरिशोभिताम् ॥ रत्नेन्द्रमुक्ताहारश्रीस्तनमध्यस्थलोज्ज्वलाम् ॥ ३४ ॥

प्र. ख. २

अ० १६

॥ ७३ ॥

रत्नकंकणकेयूरशंखभूषणभूषिताम् ॥ रत्नांगुलीयकैर्दिव्यैरंगुल्यावलिभिर्युताम् ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वाताललितारम्यांसुशीलांसुदतींसतीम् ॥
 उवासतत्समीपेचमधुरंतामुवाचसः ॥ ३६ ॥ शंखचूडउवाच ॥ कात्वंकस्यचकन्यासिधन्येमान्येसुयोषिताम् ॥ कात्वंकामिनिकल्या
 णिसर्वकल्याणदायिनि ॥ ३७ ॥ स्वर्गभोगादिसरिति विहारेहाररूपिणि ॥ संसारदारसारेचमायाधारेमनोहरे ॥ ३८ ॥ जगद्विलक्षणे
 क्षामेमुनीनामोहकारिणि ॥ मौनं त्यक्त्वा किंकरं मां सम्भाषां कुरु सुन्दरि ॥ ३९ ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा सकामा वामलोचना ॥ सस्मितानम्र
 वदना सकामं तमुवाच सा ॥ ४० ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ धर्मध्वजसुता हंचतपस्यायांतपोवने ॥ तपस्विनी हतिष्ठा मिकस्त्वं गच्छ यथा सु
 खम् ॥ ४१ ॥ कामिनी कुलजा तां च रहस्ये काकिनीं सतीम् ॥ न पृच्छति कुले जात एव मे व श्रुतौ श्रुतम् ॥ ४२ ॥ लम्पटोऽसत्कुले जातो ध
 र्मशास्त्रार्थवर्जितः ॥ येनाश्रुतः श्रुतेरर्थः सकामी च्छतिका मिनीम् ॥ ४३ ॥ आपातमधुरामन्ते चान्तकां पुरुषस्यताम् ॥ विषकुम्भाका
 ररूपाममृतास्याश्च सन्ततम् ॥ ४४ ॥ हृदये शुरधाराभां शश्वन्मधुरभाषिणीम् ॥ स्वकार्यपरिनिष्पत्तितत्परांसततंसदा ॥ ४५ ॥
 कार्यार्थैस्वामिवशगामन्यथैवावशांसदा ॥ स्वान्तर्मलिनरूपांच प्रसन्नवदनेक्षणाम् ॥ ४६ ॥ श्रुतौ पुराणेयासांच चरित्रमनिरूपितम् ॥
 तासु कोविश्वसेत्प्राज्ञो ह्यप्राज्ञ इव सर्वदा ॥ ४७ ॥ तासां कोवारिपुर्मित्रं प्रार्थयन्तीं न वनवम् ॥ दृष्ट्वासुवेशं पुरुषमिच्छन्तीं हृदये सदा ॥ ४८ ॥
 बाह्ये स्वात्मसतीत्वं च ज्ञापयन्तीं प्रयत्नतः ॥ शश्वत्कामांच रामांच कामाधारां मनोहराम् ॥ ४९ ॥ बाह्ये छलाच्छादयन्तीं स्वान्तर्मैथुनला
 लसाम् ॥ कान्तं ग्रसन्तीं रहसि बाह्येऽतीव सुलज्जिताम् ॥ ५० ॥ मानिनी मैथुनाभावे कोपिनी कलहांकुराम् ॥ संभीतां भूरिसम्भोगा
 त्स्वरूपमैथुनदुःखिताम् ॥ ५१ ॥ सुमृष्टान्नं शीततोयमाकांक्षन्तीं च मानसे ॥ सुन्दरं रसिकं कान्तं युवानं गुणिनं सदा ॥ ५२ ॥ सुतात्परम
 तिस्रे हं कुर्वन्तीं रतिकर्तारि ॥ प्राणाधिकं प्रियतमं सम्भोगकुशलं प्रियम् ॥ ५३ ॥ पश्यन्तीं रिपुतुल्यं च वृद्धं वामैथुनाक्षमम् ॥ कलहं कुर्वतीं
 शश्वत्तेन सार्द्धं सुकोपनाम् ॥ ५४ ॥ चर्चयाभक्षयन्तीं तं कीनाश इव गोरजः ॥ दुस्साहसस्वरूपां च सर्वदोषाश्रयांसदा ॥ ५५ ॥
 शश्वत्कपटरूपां च सर्वदोषाश्रयांसदा ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां दुस्त्यज्यां मोहरूपिणीम् ॥ ५६ ॥ तपोमार्गार्गलां शश्वन्मुक्तिद्वार

ब. वै.

॥ ७४ ॥

कपाटिकाम् ॥ ५७ ॥ हरेर्भक्तिव्यवहितांसर्वमायाकरण्डिकाम् ॥ संसारकारागारेचशश्वन्निगडहृपिणीम् ॥ ५८ ॥ इन्द्रजा
 लस्वरूपांचमिथ्यावादिस्वरूपिणीम् ॥ विभ्रतीं बाह्यसौन्दर्यमध्याङ्गमतिकुत्सितम् ॥ ५९ ॥ नानाविण्मूत्रपू
 यानामाधारमलसंयुतम् ॥ दुर्गन्धिदोषसंयुक्तरक्ताक्तंचाप्यसंस्कृतम् ॥ ६० ॥ मायारूपमायिनांचविधिनानिर्मितंपुरा ॥
 विपरूपांमुमुक्षूणामदृश्यांचैवसर्वदा ॥ ६१ ॥ इत्युक्त्वातुलसीतंचविररामचनारद ॥ सस्मितःशंखचूडश्चप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ६२ ॥
 ॥ ॥ शंखचूडउवाच ॥ ॥ त्वयायत्कथितंदेविनचसर्वमलीककम् ॥ किंचित्सत्यमलीकश्चकिंचिन्मत्तोनिशामय ॥ ६३ ॥ निर्मितंद्वि
 विधंधात्रास्त्रीरूपंसर्वमोहनम् ॥ कृत्यारूपंवास्तवंचप्रशस्यंचाप्रशंसितम् ॥ ६४ ॥ लक्ष्मीसरस्वतीदुर्गासावित्रीराधिकादिकम् ॥
 सृष्टिसूत्रस्वरूपंचाप्याद्यंस्रष्टातुनिर्मितम् ॥ ६५ ॥ एतासामंशरूपंयत्स्त्रीरूपंवास्तवंस्मृतम् ॥ तत्प्रशंस्यंयशोरूपंसर्वमङ्गलका
 रणम् ॥ ६६ ॥ शतरूपादेवहूतिस्स्वधास्वाहाचदक्षिणा ॥ छायावतीरोहिणीचवरुणानीशचीतथा ॥ ६७ ॥ कुबेरवायुपत्नीसाध्यदि
 तिश्चदितिस्तथा ॥ लोपामुद्रानसूयाचकैटभीतुलसीतथा ॥ ६८ ॥ अहल्यारुन्धतीमेनातारामन्दोदरीपरा ॥ दमयन्तीवेदवतीगङ्गाचयमु
 नातथा ॥ ६९ ॥ पुष्टिस्तुष्टिःस्मृतिर्मेधाकालिकाचवसुन्धरा ॥ पृष्ठीमङ्गलचण्डीचमूर्तिर्वैधर्मकामिनी ॥ ७० ॥ स्वस्तिःश्रद्धाचका
 न्तिश्चतुष्टिःशान्तिस्तथापरा ॥ निद्रातन्द्राक्षुत्पिपासासन्ध्यारात्रिर्दिनानिच ॥ ७१ ॥ सम्पत्तिवृत्तिकीर्त्यश्चक्रियाशोभाप्रभांशकम् ॥
 यत्स्त्रीरूपञ्चसम्भूतमुत्तमंतद्युगेयुगे ॥ ७२ ॥ कृत्यास्वरूपंतद्यत्तुस्वर्वेश्यादिकमेवच ॥ तदप्रशंस्यंविश्वेषुपुंश्चलीरूपमेवच ॥ ७३ ॥
 सत्त्वप्रधानंयद्रूपंतच्चशुद्धंस्वभावतः ॥ तदुत्तमञ्चविश्वेषुसाध्वीरूपंप्रशंसितम् ॥ ७४ ॥ तद्वास्तवञ्चविज्ञेयंप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ रजो
 रूपंतमोरूपंकृत्यासुद्विविधंस्मृतम् ॥ ७५ ॥ स्थानाभावात्क्षणाभावान्मध्यवृत्तेरभावतः ॥ देहक्लेशेनरोगेणसत्संसर्गेणसुन्दरि ॥ ७६ ॥
 बहुगोष्ठावृतेनैवारिपुराजभयेनच ॥ रजोरूपस्यसाध्वीत्वमेतेनैवोपजायते ॥ ७७ ॥ इदमध्यमरूपञ्चप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ तमोरूपं
 दुर्निवार्यमधमंतद्विदुर्बुधाः ॥ ७८ ॥ नपृच्छतिकुलेजातःपण्डितश्चपरस्त्रियम् ॥ निर्जनेदुर्जनेवापिरहस्येवचसांस्त्रियम् ॥ ७९ ॥

प्र. सं. २

अ० १६

॥ ७४ ॥

आगच्छामित्वत्समीपमाज्ञया ब्रह्मणोऽधुना ॥ गान्धर्वेण विवाहेन त्वांग्रहीष्यामिशोभने ॥ ८० ॥ अहमेव शंखचूडो देवविद्रावकारकः ॥
 दनुवंशोद्भवो विश्वेसु दामाहं हरेःपुरे ॥ ८१ ॥ अहमष्टसु गोपेषु गोपीपार्षदेषु च ॥ अधुना दानवेन्द्रोऽहं राधिकायाश्च शापतः ॥ ८२ ॥
 जातिस्मरोऽहं जानामि कृष्णमन्त्रप्रभावतः ॥ जातिस्मरात्वं तुलसीसंस्काहरिणा पुरा ॥ ८३ ॥ त्वमेव राधिकाकोपाज्जातासि भारते
 भुवि ॥ त्वांसम्भोलुमिच्छकोऽहं नालं राधाभयात्ततः ॥ ८४ ॥ इत्येवमुक्त्वा स पुमान्विरराममहामुने ॥ सस्मिता तुलसीहृष्टा प्रवक्तुमुपच
 क्रमे ॥ ८५ ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ एवंविधो बुधो विश्वे बुधेषु च प्रशंसितः ॥ कान्तमेवंविधं कान्ताशश्वदिच्छतिकामतः ॥ ८६ ॥
 त्वया ह मधुना सत्यं विचारेण पराजिता ॥ सनिन्दितश्चाप्यशुचिर्यः पुमांश्च स्त्रियाजितः ॥ ८७ ॥ निन्दन्ति पितरो देवा बान्धवाः स्त्रीजितं
 जनम् ॥ स्त्रीजितं मनसा वाचापि ताभ्राता च निन्दति ॥ ८८ ॥ शुध्येद्विप्रो दशाहेन जातके मृतके तथा ॥ भूमिपो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशा
 हतः ॥ ८९ ॥ शूद्रो मासेन वेदेषु मातृवद्वर्णसङ्करः ॥ अशुचिः स्त्रीजितः शुध्येच्छितादाहनकालतः ॥ ९० ॥ न गृह्णन्तीच्छया तस्य पितरः पिण्ड
 तर्पणम् ॥ न गृह्णन्तीच्छया देवास्तस्य पुष्पजलादिकम् ॥ ९१ ॥ किं तस्य ज्ञानतपसा जपहोमप्रपूजनैः ॥ किं विद्यावायशसास्त्रीभिर्य
 स्य मनो हतम् ॥ ९२ ॥ विद्याप्रभावज्ञानार्थमया त्वंच परीक्षितः ॥ कृत्वा परीक्षां कान्तस्य वृणोति कामिनीवरम् ॥ ९३ ॥ वराय गुणहीना
 यवृद्धाया ज्ञानिने तथा ॥ दरिद्राय च मूर्खाय रोगिणे कुत्सिताय च ॥ ९४ ॥ अत्यन्तकोपयुक्ताय चात्यन्तदुर्मुखाय च ॥ पंगुलायां गहीनाय
 चान्धाय बधिराय च ॥ ९५ ॥ जडाय चैव मूकाय क्लीबतुल्याय पापिने ॥ ब्रह्महत्यां लभेत्सोऽपि यः स्वकन्यां ददाति च ॥ ९६ ॥ शान्ताय
 गुणिने चैव यूने च विदुषेऽपि च ॥ वैष्णवाय सुतां दत्त्वा दशवाजिफलं लभेत् ॥ ९७ ॥ यः कन्यापालनं कृत्वा करोति विक्रयं यदि ॥ विपदाधन
 लोभेन कुम्भीपाकं स गच्छति ॥ ९८ ॥ कन्यामूत्रपुरीषं च तत्र भक्षति पातकी ॥ कृमिभिर्देशितः काकैर्यावदिन्द्राश्च तुर्दश ॥ ९९ ॥ तदन्ते
 व्याधयो नौचलभते जन्मनिश्चितम् ॥ विक्रीणातिमांसं भारं वहत्येव दिवानिशम् ॥ १०० ॥ इत्येवमुक्त्वा तुलसीविररामतपोवने ॥ एत
 स्मिन्नन्तरे ब्रह्मातयोरन्तिकमाययौ ॥ १०१ ॥ मूर्धाननाम तुलसीशंखचूडश्च नारद ॥ उवा स तत्र देवेश श्रोवाच च तयोर्हितम् ॥ १०२ ॥

ब्र. वै.

॥ ७५ ॥

किंकरोपिशंखचूडसंवादमनयासह ॥ गान्धर्वेणविवाहेनत्वमस्याग्रहणंकुरु ॥ १०३ ॥ त्वंचपुरुषरत्नंचस्त्रीरत्नंचस्त्रीष्वियंसती ॥ विद
ग्धायाविदग्धेनसङ्गमोगुणवान्भवेत् ॥ १०४ ॥ निर्विरोधसुखंराजन्कोवात्यजतिदुर्लभम् ॥ योऽविरोधसुखत्यागीसपशुर्नात्रसंश
यः ॥ १०५ ॥ किमुपेक्षसित्वंकान्तमीदृशंगुणिनंसति ॥ देवानामसुराणांचदानवानांविमर्दनम् ॥ १०६ ॥ यथालक्ष्मीश्चलक्ष्मीशेय
थाकृष्णेचराधिका ॥ यथामयिचसावित्रीभवानीचभवेयथा ॥ १०७ ॥ यथाधरावराहेचयथामेनाहिमालये ॥ यथात्रावनसूयाच
दमयन्तीनलेयथा ॥ १०८ ॥ रोहिणीचयथाचन्द्रेयथाकामेरतिःसती ॥ यथादितिःकश्यपेचवशिष्ठेऽरुन्धतीयथा ॥ १०९ ॥ यथा
हल्यागौतमेचदेवहूतिश्चकर्दमे ॥ यथाबृहस्पतौताराशतरूपामनौयथा ॥ ११० ॥ यथाचदक्षिणायज्ञेयथास्वाहाहुताशने ॥ यथाश
चीमहेन्द्रेचयथापुष्टिर्गणेश्वरे ॥ १११ ॥ देवसेनायथास्कन्देधर्मेमूर्तिर्यथासती ॥ सौभाग्यासुप्रियात्वंचशंखचूडेतथाभव ॥ ११२ ॥ अने
नसार्द्धसुचिरंसुन्दरेणचसुन्दरि ॥ स्थानेस्थानेविहारंचयथेच्छंकुरुसन्ततम् ॥ ११३ ॥ पश्चात्प्राप्स्यसिगोविन्दंगोलोकेपुनरेवच ॥
चतुर्भुजंचवैकुण्ठेशंखचूडेमृतेसति ॥ ११४ ॥ इत्येवमाशिषंकृत्वास्त्रालयंप्रययौविधिः ॥ गान्धर्वेणविवाहेनजगृहेतांचदानवः ॥
॥ ११५ ॥ स्वर्गेदुन्दुभिवाद्यंचपुष्पवुष्टिर्वभूवह ॥ सरेमेरमयासार्द्धवासगेहेमनोहरे ॥ ११६ ॥ मूर्च्छासम्प्रापतुलसीनवसङ्गमसङ्गता ॥
निमग्नानिर्जनेसाध्वीसम्भोगसुखसागरे ॥ ११७ ॥ चतुःषष्टिकलामानंचतुःषष्टिविधंसुखम् ॥ कामशास्त्रेयन्निरुक्तरसिकानांयथेप्सि
तम् ॥ ११८ ॥ अङ्गप्रत्यङ्गसंश्लेषपूर्वकंस्त्रीमनोहरम् ॥ तत्सर्वसुखश्चङ्गारंचकाररसिकेश्वरः ॥ ११९ ॥ अतीवरम्यदेशेचसर्वजन्तु
विवर्जिते ॥ पुष्पचन्दनतरुंचपुष्पचन्दनवायुना ॥ १२० ॥ पुष्पोद्यानेनदीतीरेपुष्पचन्दनचर्चिते ॥ गृहीत्वारसिकांरामांपुष्प
चन्दनचर्चिताम् ॥ १२१ ॥ भूषितांभूषणैःसर्वैरतीवसुमनोहराम् ॥ सुरतेर्विरतिर्नास्तितयोःसुरतविज्ञयोः ॥ १२२ ॥ जहारमानसं
भर्तुर्लीलायातुलसीसती ॥ चेतनारसिकायाश्चजहाररसभाववित् ॥ १२३ ॥ वक्षसश्चन्दनबाह्वोस्तिलकंविजहारसा ॥ सचजग्राह
तस्याश्चसिन्दूरबिन्दुपत्रकम् ॥ १२४ ॥ सतद्वक्षसितस्याश्चनखरेखांददौमुदा ॥ साददौतद्वामपार्श्वेकरभूषणलक्षणम् ॥ १२५ ॥

प्र. ख. २

अ० १६

॥ ७५ ॥

राजातदोष्ठपुटकेददौदशनदशनम् ॥ तद्गण्डयुगलेसाचप्रददौतच्चतुर्गुणम् ॥ १२६ ॥ सुरतेर्विरतौतौचसमुत्थायपरस्परम् ॥ सुवेशश्च
 क्रतुस्तत्रयत्तन्मनसिवाञ्छितम् ॥ १२७ ॥ कुंकुमाक्तचन्दनेनसातस्मैतिलकंददौ ॥ सर्वाङ्गेसुन्दरेरम्येचकारचानुलेपनम् ॥ १२८ ॥
 सुवासितश्चताम्बूलं वह्निशुद्धेचवाससी ॥ पारिजातस्यकुसुमंमाल्यञ्चैवसुशोभनम् ॥ १२९ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणमंगुलीयकमुत्तमम् ॥
 सुन्दरश्चमणिवरं त्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ १३० ॥ दासीतवाहमित्येवंसमुच्चार्यपुनःपुनः ॥ ननामपरयाभक्त्यास्वामिनंगुणशालिनम् ॥
 ॥ १३१ ॥ सस्मितातन्मुखाम्भोजलोचनाभ्यांपपौपुनः ॥ निमेषरहिताभ्याञ्चसकटाक्षश्चसुन्दरम् ॥ १३२ ॥ सचताश्चसमाकृष्यच
 कारवक्षसिप्रियाम् ॥ सस्मितंवाससाच्छन्नंददर्शमुखपङ्कजम् ॥ १३३ ॥ चुचुम्बकठिनेगण्डबिम्बोष्ठेपुनरेवच ॥ ददौतस्यैवस्रगुग्मं
 वरुणादाहतश्चयत् ॥ तदाहतारत्नमालां त्रिषुलोकेषुविश्रुताम् ॥ १३४ ॥ ददौमञ्जीरयुग्मश्चस्वाहायाश्चहतश्चयत् ॥ केयूरयुग्मंछाया
 यारोहिण्याश्चैवकुण्डलम् ॥ १३५ ॥ अंगुलीयकरत्नानिरत्याश्चवरभूषणम् ॥ शंखंसुरुचिरंचित्रयदत्तंविश्वकर्मणा ॥ १३६ ॥ विचित्र
 पीठकश्रेणींशय्याश्चापिसुदुर्लभाम् ॥ भूषणानिचदत्त्वाचपरीहारश्चकारह ॥ १३७ ॥ निर्मायकवरीभारंतस्याश्चमाल्यसंयुतम् ॥ सुचि
 त्रंपत्रकंगण्डेजयलेखसमंतथा ॥ १३८ ॥ चन्द्रलेखात्रिभिर्युक्तचन्दनेनसुगन्धना ॥ परितःपरितश्चित्रैःसार्द्धंकुंकुमबिन्दुभिः ॥
 ॥ १३९ ॥ ज्वलत्प्रदीपाकारश्चसिन्दूरतिलकंददौ ॥ तत्पादपद्मयुगलेस्थलपद्मविनिन्दिते ॥ १४० ॥ चित्रालक्तकरागश्चनखरेषु
 ददौमुदा ॥ स्ववक्षसिमुहुर्न्यस्तंसरागश्चरणाम्बुजम् ॥ १४१ ॥ हेदेवितवदासोहमित्युच्चार्यपुनःपुनः ॥ रत्ननिर्माणयानेनताश्चकृत्वा
 स्ववक्षसि ॥ १४२ ॥ तपोवनंपरित्यज्यराजस्थानान्तरंययौ ॥ मलयेदेवनिलयेशैलेशैलेवनेवने ॥ १४३ ॥ स्थानेस्थानेऽतिरम्येच
 पुष्पोद्यानेऽतिनिर्जने ॥ कन्दरेकन्दरेसिन्धुतीरेचसुन्दरेवने ॥ १४४ ॥ पुष्पभद्रानदीतीरेनीरवातमनोहरे ॥ पुलिनेपुलिनेदिव्ये
 नद्यांनद्यांनदेनदे ॥ १४५ ॥ मधौमधुकराणाञ्चमधुरध्वनिनादिते ॥ विनिस्यन्देसुपवनेनन्दनेगन्धमादने ॥ १४६ ॥ देवोद्यानेदे
 ववनेचित्रेचन्दनकानने ॥ चम्पकानांकेतकीनांमाधवीनाञ्चमाधवे ॥ १४७ ॥ कुन्दानांमालतीनाञ्चकुमुदाम्भोजकानने ॥ कल्पवृक्षे

ब्र. वै.

॥ ७६ ॥

कल्पवृक्षेपारिजातवनेवने ॥ १४८ ॥ निर्जनेकाञ्चनीस्थानेधन्येकाञ्चनपर्वते ॥ काञ्चीवनेकिञ्चनकेकञ्चुकेकाञ्चनाकरे ॥ १४९ ॥
 पुष्पचन्दनतल्पेचपुंस्कोकिलरुतेश्रुते ॥ पुष्पचन्दनसंयुक्तःपुष्पचन्दनवायुना ॥ १५० ॥ कामुक्याकामुकःकामात्सरेमेरामयासह ॥
 नतृप्तोदानवेन्द्रश्चतृप्तिनैवजगामसा ॥ १५१ ॥ हविषाकृष्णवर्त्मववृधेमदनस्तयोः ॥ तयासहसमागत्यस्वाश्रमदानवस्ततः ॥ १५२ ॥
 रम्यंक्रीडालयंकृत्वाविजहारपुनस्ततः ॥ एवंसंबुभुजेराज्यंशंखचूडःप्रतापवान् ॥ १५३ ॥ एकमन्वन्तरंपूर्णराजराजेश्वरोबली ॥ देवाना
 मसुराणाञ्चदानवानाञ्चसन्ततम् ॥ १५४ ॥ गन्धर्वाणांकिन्नराणांराक्षसानाञ्चशास्तिदः ॥ हताधिकारादेवाश्चरन्तिभिक्षुकायथा ॥
 ॥ १५५ ॥ पूजाहोमादिकंतेषाञ्जहारविषयंबलात् ॥ आश्रयञ्चाधिकारञ्चशस्त्रास्त्रभूषणादिकम् ॥ १५६ ॥ निरुद्यमाःसुराःसर्वेचित्रपुत्तलि
 कायथा ॥ तेचसर्वेविषण्णाश्चप्रजमुर्ब्रह्मणःसभाम् ॥ १५७ ॥ वृत्तान्तंकथयामासूरुरुदुश्चभृशंसुदुः ॥ तदाब्रह्मासुरैःसार्द्धजगामशङ्कराल
 यम् ॥ १५८ ॥ सर्वसंकथयामासविधाताचन्द्रशेखरम् ॥ ब्रह्माशिवश्चतैःसार्द्धवैकुण्ठञ्चजगामह ॥ १५९ ॥ सुदुर्लभंपरंधामजरामृत्युहरंपरम
 सम्प्रापचवरंद्वारमाश्रमाणांहरेरहो ॥ १६० ॥ ददर्शद्वारपालांश्चरत्नसिंहासनस्थितान् ॥ शोभितान्पीतवस्त्रैश्चरत्नभूषणभूषितान् ॥
 ॥ १६१ ॥ वनमालान्वितान्सर्वान्श्यामसुन्दरविग्रहान् ॥ शंखचक्रगदापद्मधरांश्चैवचतुर्भुजान् ॥ १६२ ॥ सस्मितान्पद्मवक्त्रांश्चपद्मने
 त्रान्मनोहरान् ॥ ब्रह्मातान्कथयामासवृत्तान्तंगमनार्थकम् ॥ १६३ ॥ तेनुज्ञाश्चददुस्तस्मैप्रविवेशतदाज्ञया ॥ एवञ्चषोडशद्वारात्रिरी
 क्ष्यकमलोद्भवः ॥ १६४ ॥ देवैःसार्द्धतानतीत्यप्रविवेशहरेःसभाम् ॥ देवर्षिभिःपरिवृतांपार्षदैश्चतुर्भुजैः ॥ १६५ ॥ नारायणस्व
 हूपैश्चसर्वैःकौस्तुभभूषितैः ॥ पूर्णेन्दुमण्डलाकाराञ्चतुरस्रामनोहराम् ॥ १६६ ॥ मणीन्द्रसारनिर्माणांहीरासारसुशोभिताम् ॥
 अमूल्यरत्नखचितारचितान्स्वेच्छयाहरेः ॥ १६७ ॥ माणिक्यमालाजालाढ्यामुक्तापंक्तिविभूषिताम् ॥ मण्डितामण्डलाकारैरत्न
 दर्पणकोटिभिः ॥ १६८ ॥ विचित्रैश्चित्ररेखाभिर्नानाचित्रविचित्रिताम् ॥ पद्मरागेन्द्ररचितैरचितांपद्मकृत्रिमैः ॥ १६९ ॥ सोपान
 शतैर्युक्तांस्यमन्तकविनिर्मितैः ॥ पट्टसूत्रग्रन्थियुतैश्चारुचन्दनपल्लवैः ॥ १७० ॥ इन्द्रनीलमणिस्तम्भैर्विष्टितांसुमनोरमाम् ॥

प्र. खं. २

अ० १६

॥ ७६ ॥

सद्गन्तपूर्णकुम्भानांसमूहैश्चसमन्विताम् ॥ १७१ ॥ पारिजातप्रसूनानांमालाजालैर्विराजिताम् ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तैश्चसुगन्धि
 चन्दनद्रवैः ॥ १७२ ॥ सुसंस्कृतान्तुसर्वत्रवासितांगन्धवायुना ॥ विद्याधरीसमूहानांसङ्गीतैश्चमनोहराम् ॥ १७३ ॥ सहस्र
 योजनायामांपरिपूर्णाञ्चकिंकरैः ॥ ददर्शश्रीहरिं ब्रह्माशङ्करैश्चसुरैः सह ॥ १७४ ॥ वसन्ततन्मध्यदेशेयथेन्दुतारकावृतम् ॥ अमूल्यरत्न
 निर्माणचित्रसिंहासनस्थितम् ॥ १७५ ॥ किरीटिनकुण्डलिनंवनमालाविभूषितम् ॥ शंखचक्रगदापद्मधारिणंचचतुर्भुजम् ॥ १७६ ॥
 नवीननीरदश्यामंसुन्दरंसुमनोहरम् ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणसर्वाभरणभूषितम् ॥ १७७ ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गविभ्रन्तकेलिपंकजम् ॥
 पुरतो नृत्यगीतञ्चपश्यन्तंसस्मितमुदा ॥ १७८ ॥ शान्तंसरस्वतीकान्तंलक्ष्मीधृतपदाम्बुजम् ॥ भक्तप्रदत्ताम्बूलंभुक्तवन्तंसुवासितम्
 ॥ १७९ ॥ गङ्गायापरयाभक्त्यासेवितंश्वेतचामरैः ॥ सर्वैश्चस्तूयमानश्चभक्तिनम्रात्मकन्धरैः ॥ १८० ॥ एवंविशिष्टं दृष्ट्वापरिपूर्णतमं
 विभुम् ॥ ब्रह्मादयःसुराःसर्वेप्रणम्यतुष्टुवुस्तदा ॥ १८१ ॥ पुलकाङ्कितसर्वाङ्गाःसाश्रुनेत्राःसगद्गदाः ॥ भक्त्यापरमयाभक्ताभीतानम्रात्म
 कन्धराः ॥ १८२ ॥ पुटाञ्जलियुतोभूत्वाविधाताजगतामपि ॥ वृत्तान्तंकथयामासविनयेनहरेःपुरः ॥ १८३ ॥ हरिस्तद्वचनंश्रुत्वासर्वज्ञः
 सर्वभाववित् ॥ प्रहस्योवाचब्रह्माणंरहस्यञ्चमनोहरम् ॥ १८४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शंखचूडस्यवृत्तान्तंसर्वजानामिपद्मज ॥
 मद्भक्तस्यचगोपस्यमहातेजस्विनःपुरा ॥ १८५ ॥ सुराःशृणुततत्सर्वमितिहासंपुरातनम् ॥ गोलोकस्यैवचरितंपापघ्नंपुण्यकारणम्
 ॥ १८६ ॥ सुदामानामगोपश्चपार्षदप्रवरोमम ॥ सप्रापदानवींयोनिंराधाशापात्सुदारुणात् ॥ १८७ ॥ तत्रैकदाहमगमंस्वाल्याद्रास
 मण्डलम् ॥ विहायमानिनीराधामप्रणाधिकांपराम् ॥ १८८ ॥ सामां विरजयासार्द्धविज्ञायकिंकरीमुखात् ॥ पश्चात्कुधासाजगाम
 मांददर्शंचतत्रच ॥ १८९ ॥ विरजाञ्चनदीरूपांमांज्ञात्वाचतिरोहितम् ॥ पुनर्जगामसारुष्टास्वालयंसखिभिःसह ॥ १९० ॥ मांदृष्ट्वा
 न्दिरेदेवीसुदामसहितंपुरा ॥ भृशंमांभर्त्सयामासमौनीभूतश्चसुस्थिरम् ॥ १९१ ॥ तच्छ्रुत्वाचसुमहांश्चसुदामार्ताञ्चकोपह ॥ सचतांभ
 र्त्सयामासकोपेनममसन्निधौ ॥ १९२ ॥ तच्छ्रुत्वासाकोपयुक्तारक्तपंकजलोचना ॥ बहिष्कर्तुञ्चकाराज्ञांसंत्रस्ताममसंसदि ॥ १९३ ॥

ब्र. वै.

॥ ७७ ॥

सखीलक्षंसमुत्तस्थौदुर्वारंतेजसोज्ज्वलम् ॥ बहिश्चकारतंतूर्णजल्पन्तश्चपुनःपुनः ॥ १९४ ॥ साचतद्रचनंश्रुत्वासमारुष्टाशशापतम् ॥
 याहिरेदानवीयोनिमित्येवंदारुणं वचः ॥ १९५ ॥ तंगच्छन्तंशपन्तश्चरुदन्तंमांप्रणम्यच ॥ वारयामाससातुष्टारुदन्तीकृपयापुनः
 ॥ १९६ ॥ हेवत्सतिष्ठमागच्छक्रयासीतिपुनःपुनः ॥ समुच्चार्य्यचतत्पश्चाज्जगामसाचविस्मिता ॥ १९७ ॥ गोप्यश्चरुदुःसर्वागोपा
 श्चेतिसुदुःखिताः ॥ तेसर्वेराधिकाचापितत्पश्चाद्बोधितामया ॥ १९८ ॥ आयास्यतिक्षणाधेनकृत्वाशापस्यपालनम् ॥ सुदामंस्त्वमि
 हागच्छेत्युवाचसानिवारिता ॥ १९९ ॥ गोलोकस्यक्षणाद्धेनचैकमन्वन्तरंभवेत् ॥ पृथिव्यांजगतांधातरित्येवंवचनंध्रुवम् ॥ २०० ॥
 स एवशंखचूडश्चपुनस्तत्रैवयास्यति ॥ महाबलिष्ठोयोगीशः सर्वमायाविशारदः ॥ २०१ ॥ ममशूलंगृहीत्वाचशीघ्रंगच्छतभारतम् ॥
 शिवःकरोतुसंहारंममशूलेनरक्षसः ॥ २०२ ॥ ममैवकवचंकण्ठेसर्वमंगलमंगलम् ॥ विभर्तिदानवःशश्वत्संसारविजयीततः ॥ २०३ ॥
 तत्रब्रह्मन्स्थितेकण्ठेनकोऽपिहिंसितुंक्षमः ॥ तद्याश्वांचकरिष्यामिविप्ररूपोऽहमेवच ॥ २०४ ॥ सतीत्वभङ्गस्तत्पत्न्यायत्रकालेभवि
 ष्यति ॥ तत्रैवकालेतन्मृत्युरितिदत्तोवरस्त्वया ॥ २०५ ॥ तत्पत्न्याश्चोदरेवीर्य्यमर्पयिष्यामिनिश्चितम् ॥ तत्क्षणेनैवतन्मृत्युर्भविष्य
 तिनसंशयः ॥ २०६ ॥ पश्चात्सादेहमुत्सृज्यभविष्यतिप्रियामम ॥ इत्युक्त्वाजगतांनाथोददौशूलंहरायच ॥ २०७ ॥ शूलंदत्त्वाययौशी
 ग्रंहरिरभ्यन्तरंमुदा ॥ भारतश्चययुर्देवाब्रह्मरुद्रपुरोगमाः ॥ २०८ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेतुलस्युपाख्यानेषोडशोऽ
 ध्यायः ॥ १६ ॥ ७७ ॥ नारायणउवाच ॥ ब्रह्माशिवंसंनियोज्यसंहारेदानवस्यच ॥ जगामस्वालयंतूर्णयथास्थानंमहामुने ॥ १ ॥ चन्द्रभागा
 नदीतीरेवटमूलेमनोहरे ॥ तत्रतस्थौमहादेवोदेवनिस्तारहेतवे ॥ २ ॥ दूतंकृत्वापुष्पदन्तंगन्धर्वेश्वरमीप्सितम् ॥ शीघ्रंप्रस्थापयामासशंख
 चूडान्तिकंमुदा ॥ ३ ॥ सचेश्वराज्ञयाशीघ्रंययौतन्नगरंवरम् ॥ महेन्द्रनगरोत्कृष्टंकुबेरभवनाधिकम् ॥ ४ ॥ पञ्चयोजनविस्तीर्णंदैर्घ्येत
 द्विगुणंमुने ॥ स्फाटिकाकारमणिभिस्समन्तात्परिवेष्टितम् ॥ सप्तभिःपरिखाभिश्चदुर्गमाभिःसमन्वितम् ॥ ५ ॥ ज्वलदग्निनिभैर्नित्यंशोभितं
 रत्नकोटिभिः ॥ युक्तश्चवीथिशतकैर्मणिवेदिसमन्वितैः ॥ ६ ॥ परितोवणिजांसंघैर्नानावस्तुविराजितैः ॥ सिन्दूराकारमणिभिर्निर्मितैश्च

प्र. खं. २

अ० १७

॥ ७७ ॥

विचित्रितैः ॥ ७ ॥ भूषितं भूषितैर्दिव्यैराश्रमैः शतकोटिभिः ॥ गत्वाददर्शतन्मध्ये शंखचूडालयं वरम् ॥ ८ ॥ अतीव वलयाकारं यथा पूर्णेन्दुमण्ड
 लम् ॥ ज्वलदग्निशिखाभिश्चपरिखाभिश्चतसृभिः ॥ ९ ॥ सुदुर्गमश्च शत्रूणामन्येषां सुगमं सुखम् ॥ अत्युच्चैर्गगनस्पर्शमणिप्राचीरवेष्टितम् ॥
 ॥ १० ॥ राजितं द्वादशद्वारैर्द्वारपालसमन्वितैः ॥ रत्नकृत्रिमपद्माढ्यैरत्नदर्पणभूषितैः ॥ ११ ॥ मणीन्द्रसारखचितैः शोभितं लक्ष्मन्दिरैः ॥
 शोभितं रत्नसोपानैरत्नस्तम्भविराजितैः ॥ १२ ॥ रत्नचित्रकपाटाद्यैः सद्गतकलशान्वितैः ॥ रत्नेन्द्रचित्रराजीभिः सुदीप्ताभिर्विराजितैः
 ॥ १३ ॥ परितोरक्षितं शश्वदानवैः शतकोटिभिः ॥ दिव्यास्त्रधारिभिः शूरैर्महाबलपराक्रमैः ॥ १४ ॥ सुन्दरैश्च सुवेषैश्च नानालङ्कारभू
 षितैः ॥ तान्दृष्ट्वा पुष्पदन्तोऽपि वरद्वारं ददर्श सः ॥ १५ ॥ द्वारेनियुक्तं पुरुषं शूलहस्तं च सस्मितम् ॥ तिष्ठन्तं पिङ्गलाक्षं च ताम्रवर्णं भयङ्करम्
 ॥ १६ ॥ कथयामास वृत्तान्तं जगाम तदनुज्ञया ॥ अतिक्रम्य नवद्वारं जगामाभ्यन्तरं पुरम् ॥ १७ ॥ न कैश्चिद्द्वारितो दूतो दूतरूपेण तस्य च ॥
 गत्वासोऽभ्यन्तरं द्वारं द्वारपालमुवाच ह ॥ १८ ॥ रणस्य सर्ववृत्तान्तं विज्ञापयितुमीश्वरम् ॥ सचतं कथयित्वा च दूतं गन्तुमुवाच ह ॥ १९ ॥
 स गत्वा शंखचूडं तं ददर्श सुमनोहरम् ॥ सभामण्डलमध्यस्थं स्वर्णसिंहासनस्थितम् ॥ २० ॥ मणीन्द्रखचितं चित्रं रत्नदण्डसमन्वितम् ॥
 रत्नकृत्रिमपुष्पैश्च प्रशस्तं शोभितं सदा ॥ २१ ॥ भृत्येन हस्तविधृतं स्वर्णच्छत्रं मनोहरम् ॥ सेवितं पार्षदगणैर्व्यजनैः श्वेतचामरैः ॥ २२ ॥
 सुवेषं सुन्दरं रम्यं रत्नभूषणभूषितम् ॥ माल्यानुलेपनं सूक्ष्मवस्त्रादयतं मुने ॥ २३ ॥ दानवेन्द्रैः परिवृतं सुवेषश्च त्रिकोटिभिः ॥ शतकोटि
 भिरन्यैश्च भ्रमद्भिश्चास्त्रधारिभिः ॥ २४ ॥ एवं भूतं च तं दृष्ट्वा पुष्पदन्तः सविस्मयः ॥ उवाच रणवृत्तान्तं यदुक्तं शङ्करेण च ॥ २५ ॥ पुष्पदन्त
 उवाच ॥ राजेन्द्र शिवदूतोऽहं पुष्पदन्ताभिधः प्रभो ॥ यदुक्तं शङ्करेणैव तद्ब्रवीमि निशामय ॥ २६ ॥ राज्यं देहि च देवानामधिकारं च
 साम्प्रतम् ॥ देवाश्च शरणापन्ना देवेशे श्रीहरौ परे ॥ २७ ॥ दत्त्वा त्रिशूलं हरिणा तुभ्यं प्रस्थापितः शिवः ॥ चन्द्रभागानदीतीरे वटमूले त्रि
 लोचनः ॥ २८ ॥ विषयं देहितेषां च युद्धं वा कुरु निश्चितम् ॥ गत्वा वक्ष्यामि किं शम्भुं तद्भवान्बलुमर्हति ॥ २९ ॥ दूतस्य वचनं श्रुत्वा शं
 खचूडः प्रहस्य च ॥ प्रभाते ह्यागमिष्यामि त्वं च गच्छेत्पुवाच ह ॥ ३० ॥ स गत्वा वाचतूर्णं तं वटमूलस्थमीश्वरम् ॥ शंखचूडस्य वचनं तदी

ब. वै.

॥ ७८ ॥

यंयत्परिच्छदम् ॥ ३१ ॥ एतस्मिन्नन्तरेस्कन्दआजगामशिवान्तिकम् ॥ वीरभद्रश्चनन्दीचमहाकालःसुभद्रकः ॥ ३२ ॥ विशालाक्ष
 श्रवाणश्चपिङ्गलाक्षोविकम्पनः ॥ विहूपोविकृतिश्चैवमणिभद्रश्चबाष्कलः ॥ ३३ ॥ कपिलाक्षोदीर्घदंष्ट्रोविकटस्ताम्रलोचनः ॥ काल
 ङ्कटोबलीभद्रःकालजिह्वःकुटीचरः ॥ ३४ ॥ बलोन्मतोरणश्लाघीदुर्जयोदुर्गमस्तथा ॥ अष्टौचभैरवारौद्रारुद्राश्चैकादशस्मृताः ॥ ३५ ॥
 वसवोवासवाद्याश्चआदित्याद्वादशस्मृताः ॥ हुताशनश्चचन्द्रश्चविश्वकर्माश्विनौचतौ ॥ ३६ ॥ कुबेरश्चयमश्चैवजयन्तो नलकूबरः ॥
 वायुश्चवरुणश्चैवबुधोवैमङ्गलस्तथा ॥ ३७ ॥ धर्मश्चशनिरीशानःकामदेवश्चवीर्यवान् ॥ उग्रदंष्ट्राचोग्रचण्डाकोट्टरीकैटभीतथा ॥ ३८ ॥
 स्वयंशतभुजादेवीभद्रकालीभयङ्करी ॥ रत्नेन्द्राजखचितविमानोपरिसंस्थिता ॥ ३९ ॥ रक्तवस्त्रपरीधानारक्तमाल्यानुलेपना ॥ नृत्य
 न्तीचहसन्तीचगायन्तीसुस्वरंसुदा ॥ ४० ॥ अभयंददतीभक्तमभयासाभयंरिपुम् ॥ विभ्रतीविकटांजिह्वांसुलोलांयोजनायताम् ॥ ४१ ॥
 खर्परंवर्तुलाकारंगंभीरंयोजनायतम् ॥ त्रिशूलंगगनस्पर्शिशक्तिवैयोजनायताम् ॥ ४२ ॥ शंखंचक्रंगदांपद्मंशरांश्चापंभयङ्करम् ॥
 मुद्गरंमुशलंवज्रंखड्गंफलकमुज्ज्वलम् ॥ ४३ ॥ वैष्णवास्त्रंवारुणास्त्रमाग्नेयं नागपाशकम् ॥ नारायणास्त्रं ब्रह्मास्त्रंगान्धर्वगारुडंतथा ॥ ४४ ॥
 पार्जन्यं वैपाशुपतंजृम्भणास्त्रं पार्वतम् ॥ माहेश्वरास्त्रं वायव्यदण्डं सम्मोहनन्तथा ॥ नानाविधान्यायुधानि दिव्यास्त्रशतकंपरम् ॥
 ॥ ४५ ॥ आगत्य तत्र तस्थौ सा योगिनीनां त्रिकोटिभिः ॥ सार्द्धं वैडाकिनीनां च विकटानां त्रिकोटिभिः ॥ ४६ ॥ भूतप्रेतपिशा
 चाश्च कूष्माण्डा ब्रह्मराक्षसाः ॥ वेतालाश्चैव यक्षाश्च राक्षसाश्चैव किल्लराः ॥ ४७ ॥ ताभिश्चैव सह स्कन्दः नत्वा वै चन्द्रशेखरम् ॥ पितुः पार्श्वे
 सभायाश्च समुवास भवाज्ञया ॥ ४८ ॥ अथ दूते गते तत्र शंखचूडः प्रतापवान् ॥ उवाच तु लसीवात्तां गत्वाभ्यन्तरमेव च ॥ ४९ ॥ रणवार्ता
 श्रुत्वा शुककण्ठोष्ठतालुका ॥ उवाच मधुरं साध्वी हृदयेन विदूयता ॥ ५० ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ हे प्राणनाथ हे बन्धोतिष्ठ मेव
 क्षसि क्षणम् ॥ हे प्राणाधिष्ठातृ देवक्षमे जीवनं क्षणम् ॥ ५१ ॥ भुङ्क्ष्व जन्म सुभोग्यं तद्यद्वै मनसि वांछितम् ॥ पश्यामि त्वां क्षणं किञ्चिच्छोच
 नाभ्यां पिपासिता ॥ ५२ ॥ आन्दोलयन्ति प्राणामे मनोद्गन्धं च सन्ततम् ॥ दुस्स्वप्नं च मया दृष्टं चाद्यैव चरमे निशि ॥ ५३ ॥ तुलसीवच

प्र. खं. २

अ० १७

॥ ७८ ॥

नंश्रुत्वाभुक्तापीत्वानृपेश्वरः ॥ उवाचवचनंप्राज्ञोहितंसत्यंयथोचितम् ॥ ५४ ॥ ॥ शंखचूडउवाच ॥ ॥ कालेनयोजितंसर्वकर्म
 भोगनिबन्धने ॥ शुभं हर्षसुखंदुःखं भयं शोकममङ्गलम् ॥ ५५ ॥ काले भवन्ति वृक्षाश्च शाखावन्तश्च कालतः ॥ क्रमेण पुष्पवन्तश्च फल
 वन्तश्च कालतः ॥ ५६ ॥ तेषां फलानि पक्वानि प्रभवन्त्येव कालतः ॥ ते सर्वे फलिनः काले काले कालं प्रयान्ति च ॥ ५७ ॥ भवन्ति काले
 भूतानि काले कालं प्रयान्ति च ॥ काले भवन्ति विश्वानि काले नश्यन्ति सुन्दरि ॥ ५८ ॥ स्रष्टा च काले सृजति पातापाति च कालतः ॥ संह
 र्ता संहरेत् काले संचरन्ति क्रमेण ते ॥ ५९ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनामीश्वरः प्रकृतेः परः ॥ स्रष्टा पाताच संहर्ता सकृत्स्नांशेन सर्वदा ॥ ६० ॥
 काले स एव प्रकृतिं निर्माय स्वेच्छया प्रभुः ॥ निर्माय प्राकृतान्सर्वान्विश्वस्थांश्च चराचरान् ॥ ६१ ॥ आब्रह्मस्तंबपर्यन्तं सर्वकृत्रिममेव च ॥
 प्रवदन्ति च काले न नश्यत्यपि हि नश्वरम् ॥ ६२ ॥ भजसत्यं परं ब्रह्म राधेशं त्रिगुणात्परम् ॥ सर्वेशं सर्वरूपं च सर्वात्मानन्तमीश्वरम् ॥ ६३ ॥
 जलं जलेन सृजति जलं पाति जलेन यः ॥ हरेज्जलं जलेनैव तं कृष्णं भजसन्ततम् ॥ ६४ ॥ यस्याज्ञया वाति वातः शीघ्रगामी च सन्ततम् ॥
 यस्याज्ञया च तपनस्तपत्येव यथाक्षणम् ॥ ६५ ॥ यथाक्षणं वर्षतीन्द्रो मृत्युश्चरति जन्तुषु ॥ यथाक्षणं दहत्यग्निश्चन्द्रो भ्रमति भीतवत् ॥
 ॥ ६६ ॥ मृत्योर्मूलं कालमूलं यस्य च यमं परम् ॥ स्रष्टारं स्रष्टुरपि च पातुः पालकमेव च ॥ ६७ ॥ संहर्तारं च संहर्तुस्तं कृष्णं शरणं ब्रज ॥
 को बन्धुश्चैव केषां वा सर्वबन्धुं भजप्रिये ॥ ६८ ॥ अहंकोवात्वं च कावाविधिना योजितः पुरा ॥ त्वया सार्द्धं कर्मणा च पुनस्तेन वियोजितः ॥
 ॥ ६९ ॥ अज्ञानी कातरः शोके विपत्तौ च न पण्डितः ॥ सुखंदुःखं भ्रमत्येव च क्रमेण मित्रमेण च ॥ ७० ॥ नारायणं तं सर्वेशं कान्तं प्राप्स्यसि निश्चि
 तम् ॥ तपःकृतं यदर्थं च पुरा बदारिकाश्रमे ॥ ७१ ॥ मया त्वंतपसालब्धा ब्रह्मणश्च वरेण हि ॥ हरेरर्थे तव तपो हरिं प्राप्स्यसि कामिनि ॥ ७२ ॥
 वृन्दावने च गोविन्दं गोलोके त्वं लभिष्यसि ॥ अहं यास्यामि तच्छोकं तनुं त्यक्त्वा च दानवीम् ॥ ७३ ॥ तत्र द्रक्ष्यसि मां त्वंच त्वांच द्रक्ष्यामि सन्त
 तम् ॥ आगमं राधिकाशापाद्भारतश्च सुदुर्लभम् ॥ ७४ ॥ पुनर्यास्यामि तत्रैव कः शोको मे शृणु प्रिये ॥ त्वं हि देहं परित्यज्य दिव्यरूपं विधाय च ॥
 ॥ ७५ ॥ तत्कालं प्राप्स्यसि हरिं माकान्ते कातराभव ॥ इत्युक्त्वा च दिनान्ते च तया सार्द्धं मनोहरे ॥ ७६ ॥ सुष्वापशोभने तल्पे पुष्पचन्दनचर्चि

अ. वै.

॥ ७९ ॥

ते ॥ नानाप्रकारविभवेचचाररत्नमन्दिरे ॥ ७७ ॥ रत्नप्रदीपसंयुक्तेस्त्रीरत्नप्राप्यसुन्दरीम् ॥ निनायरजनीं राजाक्रीडाकौतुकमङ्गलैः ॥
 ॥ ७८ ॥ कृत्वावक्षसिकान्तां तां रुदन्तीमतिदुःखिताम् ॥ कुशोदरीं निराहारानिमग्रां शोकसागरे ॥ ७९ ॥ पुनस्तां बोधयामास दिव्य
 ज्ञानेन बोधवित् ॥ पुराकृष्णेन यदत्तं भाण्डीरे तत्त्वमुत्तमम् ॥ ८० ॥ सच तस्यैददौ तच्च सर्वशोकहरं परम् ॥ ज्ञानं संप्राप्य सा देवी प्रसन्नव
 दनेक्षणा ॥ ८१ ॥ क्रीडांचकार हर्षेण सर्वमत्वातिनश्वरम् ॥ तौ दम्पती च क्रीडातौ निमग्नौ सुखसागरे ॥ ८२ ॥ पुलकाङ्कितसर्वाङ्गौ मृ
 च्छितौ निर्जने मुने ॥ अङ्गप्रत्यङ्गसंयुक्तौ सुप्रीतौ सुरतोत्सुकौ ॥ ८३ ॥ एकाङ्गौ च तथा तौ द्वौ चार्द्धनारीश्वरौ यथा ॥ प्राणेश्वरं च तुलसी
 मेने प्राणाधिकं परम् ॥ ८४ ॥ प्राणाधिकां च तामेने राजा प्राणाधिकेश्वरीम् ॥ तौ स्थितौ सुखसुप्तौ च तन्त्रितौ सुन्दरौ समौ ॥ ८५ ॥ सुवे
 षौ सुखसम्भोगादचेष्टौ सुमनोहरौ ॥ क्षणं सचेतनौ तौ च कथयन्तौ रसाश्रयाम् ॥ कथां मनोहरां दिव्यां हसन्तौ च क्षणं पुनः ॥ ८६ ॥ भुक्तवन्तौ
 च ताम्बूलं प्रदत्तं च परस्परम् ॥ ८७ ॥ परस्परं सेवितौ च सुप्रीत्याश्चेत चामरैः ॥ क्षणं शयानौ सानन्दौ वसन्तौ च क्षणं पुनः ॥ ८८ ॥ क्षणं केलिनि
 युक्तौ च रसभावसमन्वितौ ॥ सुरताद्विरतिर्नास्ति तौ तद्विषयपण्डितौ ॥ ८९ ॥ सततं जययुक्तौ द्वौ क्षणं नैव पराजितौ ॥ ९० ॥ इति श्रीब्रह्मवैव
 र्त्तमहापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे तुलस्युपाख्याने तुलसीशंखचूडसम्भोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ६३ ॥
 ॥ नारायण उवाच ॥ श्रीकृष्णं मनसा ध्यात्वा राजा कृष्णपरायणः ॥ ब्राह्मे सुहृत्ते चोत्थाय पुष्पतल्पान् मनोहरात् ॥ १ ॥ रात्रिवासः परित्यज्य
 स्नात्वा मङ्गलवारिणा ॥ धौ ते च वाससीधृत्वा कृत्वा तिलकमुज्ज्वलम् ॥ २ ॥ चकाराह्निकमावश्यमभीष्टगुरुवन्दनम् ॥ दध्याज्यं मधु
 लाजांश्च सोपश्यद्रस्तु मङ्गलम् ॥ ३ ॥ रत्नश्रेष्ठं मणिश्रेष्ठं वस्त्रश्रेष्ठं च कांचनम् ॥ ब्राह्मणेभ्यो ददौ भक्त्या यथानित्यञ्च नारद ॥ ४ ॥
 अमूल्यरत्नं यत्किञ्चिन्मुक्तामाणिक्यहीरकम् ॥ ददौ विप्राय गुरुवे यात्रामङ्गलहेतवे ॥ ५ ॥ गजरत्नं चाश्वरत्नं धेनुरत्नं मनोहरम् ॥
 ददौ सर्वदरिद्राय विप्रार्थमङ्गलाय च ॥ ६ ॥ कोशागारसहस्रञ्च नगराणां त्रिलक्षकम् ॥ ग्रामाणां शतकोटिञ्च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ ७ ॥
 पुत्रं कृत्वा च राजेन्द्रं सुचन्द्रं दानवेषु च ॥ पुत्रे समर्प्य भार्याञ्च राज्यं वै सर्वसम्पदम् ॥ ८ ॥ प्रजानुचरसंघं च कोशौघं वाहनादिकम् ॥ स्वयं

प्र. खं. २

अ० १८

॥ ७९ ॥

सन्नाहयुक्तश्चधनुष्पाणिर्बभूवह ॥ ९ ॥ भृत्यद्वाराक्रमेणैवसचक्रेसैन्यसंचयम् ॥ अश्वानांचत्रिलक्षेणपंचलक्षेणहस्तिनाम् ॥ १० ॥ रथा
 नामयुतेनैवधानुष्काणांचत्रिकोटिभिः ॥ त्रिकोटिभिश्चर्मिणांचशूलिनांचत्रिकोटिभिः ॥ ११ ॥ कृतासेनापरिमितादानवेन्द्रेणनारद ॥
 यस्यांसेनापतिश्चैवयुद्धशास्त्रविशारदः ॥ १२ ॥ महारथःसविज्ञेयोरथिनांप्रवरोरणे ॥ त्रिलक्षाक्षौहिणीसेनापतिकृत्वानराधिपः ॥
 १३ ॥ त्रिंशदक्षौहिणीवाद्यभाण्डौघंचचकारसः ॥ बहिर्बभूवशिविरान्मनसाश्रीहरिंस्मरन् ॥ १४ ॥ रत्नेन्द्रसारखचितंविमानंह्या
 रुरोहसः ॥ गुरुवर्गान्पुरस्कृत्यप्रययौशङ्करान्तिकम् ॥ १५ ॥ पुष्पभद्रानदीतीरेयत्राक्षयवटःशुभः ॥ सिद्धाश्रमश्चसिद्धानांसिद्धिक्षेत्रं
 चनामतः ॥ १६ ॥ कपिलस्यतपस्थानंपुण्यक्षेत्रंचभारते ॥ पश्चिमोदधिपूर्वेचमलयस्यचपश्चिमे ॥ १७ ॥ श्रीशैलोत्तरभागेचगन्ध
 मादनदक्षिणे ॥ पंचयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्यंशतगुणातथा ॥ शाश्वतीजलपूर्णाचपुष्पभद्रानदीशुभा ॥ १८ ॥ लवणोदप्रियाभाय्यांश
 श्वत्सौभाग्यसंयुता ॥ शुद्धस्फटिकसङ्काशाभारतेचसुपुण्यदा ॥ १९ ॥ शरावतीमिश्रिताचनिर्गतासाहिमालयात् ॥ गोमन्तंवामतः
 कृत्वाप्रविष्टापश्चिमोदधौ ॥ २० ॥ तत्रगत्वाशंखचूडोलुलोकेचन्द्रशेखरम् ॥ वटमूलेसमासीनंसूर्य्यकोटिसमप्रभम् ॥ २१ ॥
 कृत्वायोगासनेस्थित्वामुद्रायुक्तंचसस्मितम् ॥ शुद्धस्फटिकसङ्काशंज्वलन्तंब्रह्मतेजसा ॥ २२ ॥ त्रिशूलपट्टिशधरंव्याघ्रचर्माम्बरंवरम् ॥
 तप्तकांचनवर्णाभंजटाजालंचविभ्रतम् ॥ २३ ॥ त्रिनेत्रंपंचवक्त्रंचनागयज्ञोपवीतिनम् ॥ मृत्युञ्जयंकालमृत्युंविश्वमृत्युकरंपरम् ॥
 २४ ॥ भक्तमृत्युहरंशान्तंगौरीकान्तंमनोरमम् ॥ तपसांफलदातारंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ २५ ॥ आशुतोषंप्रसन्नास्यंभक्तानुग्रहका
 रकम् ॥ विश्वनाथंविश्वरूपंविश्वबीजंचविश्वजम् ॥ २६ ॥ विश्वम्भरंविश्ववरंविश्वसंहारकारणम् ॥ कारणंकारणानांचनरकार्णवतारणम्
 ॥ २७ ॥ ज्ञानप्रदंज्ञानबीजंज्ञानानन्दंसनातनम् ॥ अवरुह्यविमानाच्चसंहृष्टादानवेश्वरः ॥ २८ ॥ सर्वैःसार्द्धंभक्तियुक्तःशिरसाप्रणना
 मसः ॥ वामतोभद्रकालींचस्कन्दंतत्पुरतःस्थितम् ॥ २९ ॥ आशिपंचददौतस्मैकालीस्कन्दश्चशङ्करः ॥ उत्तस्थुर्दानवंहृष्टासर्वेनन्दी
 श्वरादयः ॥ ३० ॥ परस्परंचसम्भाषांतेचक्रुस्तत्रसाम्प्रतम् ॥ राजाकृत्वाचसम्भाषामुवासशिवसन्निधौ ॥ ३१ ॥ प्रसन्नात्मा महा

ब. वै.

॥ ८० ॥

देवो भगवांस्तमुवाच ॥ ३२ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ विधाता जगतां ब्रह्मा पिता धर्मस्य धर्मवित् ॥ मरीचिस्तस्य पुत्रश्च वैष्णव
 आधिधार्मिकः ॥ ३३ ॥ कश्यपश्चापितत्पुत्रो धर्मिष्ठश्च प्रजापतिः ॥ दक्षः प्रीत्या ददौ तस्मै भक्त्या कन्यास्त्रयोदश ॥ ३४ ॥ तास्वेका च
 दनुः सा ध्वी तत्सौ भाग्येन वर्द्धिता ॥ चत्वारिंशद्वनोः पुत्रा दानवास्ते जसोज्ज्वलाः ॥ ३५ ॥ तेष्वेको विप्रचित्तिश्च महाबलपराक्रमः ॥
 तत्पुत्रो धार्मिको दम्भो विष्णुभक्तो जितेन्द्रियः ॥ ३६ ॥ जजाप परमं मन्त्रं पुष्करे लक्षवत्सरम् ॥ शुक्राचार्यं गुरुं कृत्वा कृष्णस्य परमात्मनः
 ॥ ३७ ॥ तदा त्वां तनयं प्राप परं कृष्णपरायणम् ॥ पुरा त्वं पार्षदो गोपोगोपेष्वष्टसु धार्मिकः ॥ ३८ ॥ अधुना राधिकाशापाद्भारतेवानव
 श्वरः ॥ आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं भ्रमं मेने च वैष्णवः ॥ ३९ ॥ सालोक्यसार्धिसारूप्यसामीप्यैक्यं हरेरपि ॥ दीयमानं न गृह्णन्ति वै
 ष्णवाः सेवनं विना ॥ ४० ॥ ब्रह्मत्वममरत्वं वा तुच्छं मेने च वैष्णवः ॥ इन्द्रत्वं वा कुबेरत्वं न मेने गणनासु च ॥ ४१ ॥ कृष्णभक्तस्य ते
 किं वा देवानां विषये भ्रमे ॥ देहिराज्यं च देवानां मत्प्रीतिं कुरु भूमिप ॥ ४२ ॥ सुखं स्वराज्ये त्वं तिष्ठ देवास्सन्तु स्वकेपदे ॥ अलं भ्रातृवि
 रोधेन सर्वे कश्यपवंशजाः ॥ ४३ ॥ यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥ ज्ञातिद्रोहस्य पापस्य कलानां हन्ति षोडशीम् ॥
 ॥ ४४ ॥ स्वसम्पदां च हानिं च यदि राजेन्द्र मन्यसे ॥ सर्वावस्थासु समता केषां याति च सर्वदा ॥ ४५ ॥ ब्रह्मणश्च तिरोभावो लये प्राकृति
 के सति ॥ आविर्भावः पुनस्तस्य प्रभवे दीश्वरेच्छया ॥ ४६ ॥ ज्ञानं बुद्धिश्च तपसा स्मृतिलोकस्य निश्चितम् ॥ करोति सृष्टिं
 ज्ञानेन स्रष्टा सोऽपि क्रमेण च ॥ ४७ ॥ परिपूर्णतमो धर्मः सत्ये सत्याश्रयः सदा ॥ सोऽपि त्रिभागस्त्रेतायां द्विभागो द्वापरस्मृतः ॥ ४८ ॥ एक
 भागः कलेः पूर्वे तद्भासश्च क्रमेण च ॥ कलामात्रं कलेः शेषे कुत्वा चन्द्रकलायथा ॥ ४९ ॥ यादृक्तेजो रवेर्ग्रीष्मेन तादृक् विशिरे पुनः ॥ दिने
 च यादृक् मध्याह्ने सायं प्रातर्न तत्समम् ॥ ५० ॥ उदयं यातिकालेन बाह्यताञ्च क्रमेण च ॥ प्रकाण्डताञ्च तत्पश्चात्कालेऽस्तं पुनरेव सः
 ॥ ५१ ॥ दिने प्रच्छन्नतां यातिकाले वैदुर्दिने चने ॥ राहुग्रस्ते कम्पितश्च पुनरेव प्रसन्नताम् ॥ ५२ ॥ परिपूर्णतमश्चन्द्रः पूर्णिमायाञ्च या
 दृशः ॥ तादृशो न भवेन्नित्यं क्षयं याति दिने दिने ॥ ५३ ॥ पुनः सपुष्टतां याति परकुत्वा दिने दिने ॥ सम्पद्युक्तः शुक्लपक्षे कृष्णे म्लानश्च य

प्र. खं. २

अ० १८

॥ ८० ॥

क्षमणा ॥ ५४ ॥ राहुग्रस्तेदिनेऽलानोदुर्दिनेनिबिडेघने ॥ कालेचन्द्रोभवेच्छुद्धोभ्रष्टश्रीःकालभेदके ॥ ५५ ॥ भविष्यतिबलिश्चेन्द्रो
 भ्रष्टश्रीःसुतलेऽधुना ॥ कालेनपृथ्वीसस्याढ्यासर्वाधारावसुन्धरा ॥ ५६ ॥ कालेजलेनिमग्नासातिरोभूताविपद्गता ॥ कालेनश्यन्तिवि
 श्वानिप्रभवन्त्येवकालतः ॥ ५७ ॥ चराचराश्चकालेननश्यन्तिप्रभवन्तिच ॥ ईश्वरस्यैवसमताकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ५८ ॥ अहंशृ
 त्युज्योयस्मादसंख्यं प्राकृतंलयम् ॥ अहंश्रुत्वापिपश्यामिवारंवारंपुनःपुनः ॥ ५९ ॥ सचप्रकृतिरूपश्चस एवपुरुषःस्मृतः ॥ सचात्मा
 सर्वजीवश्चनानारूपधरःपरः ॥ ६० ॥ करोतिसततयोहितन्नामगुणकीर्तनम् ॥ कालंमृत्युंसजयतिजन्मरोगंजरांभयम् ॥ ६१ ॥ स्रष्टा
 कृतोविधिस्तेनपाताविष्णुःकृतोभवे ॥ अहंकृतश्चसंहर्ताविषयंविषयिणोयतः ॥ ६२ ॥ कालाग्निरुद्रंसंहारेनियुज्यविषयेनृप ॥ अहङ्क
 रोमिसततंतन्नामगुणकीर्तनम् ॥ ६३ ॥ तेनमृत्युज्योऽहञ्ज्ञानेनानेननिर्भयः ॥ मृत्युर्मतोभयाद्यातिवैनतेयादिवोरगः ॥ ६४ ॥
 इत्युक्त्वासचसर्वेशःसर्वज्ञःसर्वभावनः ॥ विररामाथशर्वश्चसभामध्येचनारद ॥ ६५ ॥ राजातद्वचनंश्रुत्वाप्रशशंसपुनःपुनः ॥ उवाचसुं
 दरंदेवंपरंविनयपूर्वकम् ॥ ६६ ॥ ॥ शंखचूडउवाच ॥ ॥ त्वयायत्कथितंनाथसर्वसत्यंचनानृतम् ॥ तथापिकिञ्चिद्यत्सत्यंश्रूयतां
 मन्निवेदनम् ॥ ६७ ॥ ज्ञातिद्रोहेमहत्पापंत्वयोक्तमधुनात्रयम् ॥ गृहीत्वातस्यसर्वस्वंकुतःप्रस्थापितोबलिः ॥ ६८ ॥ मयासमुद्धृतं सर्वमैश्व
 र्यं विक्रमेणच ॥ सुतलाच्चसमुद्धर्तुं नालं सोऽपिगदाधरः ॥ ६९ ॥ सभ्रातृकोहिरण्याक्षःकथं देवैश्चर्हिंसितः ॥ शुंभादयश्चासुरावैकथं देवै
 र्निपातिताः ॥ ७० ॥ पुरासमुद्रमथनेपीयूषंभक्षितंसुरैः ॥ क्लेशभाजोवयंतत्रतैःसर्वफलभाजनैः ॥ ७१ ॥ क्रीडाभाण्डमिदं विश्वंकृष्णस्य
 परमात्मनः ॥ यदाददातियस्मैसतस्यैश्वर्यंभवेत्तदा ॥ ७२ ॥ देवदानवयोर्वादःशश्वन्नैमित्तिकःसदा ॥ पराजयोजयस्तेषांकालेऽस्माकं
 क्रमेणच ॥ ७३ ॥ तत्रावयोर्विरोधेचगमनंनिष्फलंतव ॥ समसम्बन्धिनोर्वन्ध्वोरीश्वरस्यमहात्मनः ॥ ७४ ॥ जायतेमहतीलजास्प
 र्द्वास्माभिःसहाधुना ॥ ततोऽधिकाचसमरेकीर्तिहानिःपराजये ॥ ७५ ॥ शंखचूडवचःश्रुत्वाप्रहस्याहत्रिलोचनः ॥ यथोचितंसुमधुर
 मृत्युग्रंदानवेश्वरम् ॥ ७६ ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ ॥ युष्माभिःसहयुद्धंमेब्रह्मवंशसमुद्भवैः ॥ कालजामहतीराजन्नकीर्तिर्वापरा

ब. वै.
॥ ८१ ॥

जये ॥ ७७ ॥ युद्धमादौहरेरेवमधुनाकैटभेनच ॥ हिरण्यकशिपोश्चैवसहतेनात्मनानृप ॥ ७८ ॥ हिरण्याक्षस्ययुद्धश्चपुनस्तेनगदा
भृता ॥ त्रिपुरैःसहयुद्धंचमयाचापिपुराकृतम् ॥ ७९ ॥ सर्वेश्वर्याःसर्वमातुःप्रकृत्याश्चबभूवह ॥ सहशुम्भादिभिःपूर्वसमरंपरमाद्भुतम्
॥ ८० ॥ पार्षदप्रवरस्त्वञ्कृष्णस्यपरमात्मनः ॥ येयेहताश्चतेदैत्यानहिकेऽपित्वयासमाः ॥ ८१ ॥ कालजामहतीराजन्ममयुद्धेत्वया
सह ॥ सुराणांशरणस्यैवप्रेषितस्यहरेरहो ॥ ८२ ॥ देहिराज्यंचदेवानांवाग्व्ययेकिंप्रयोजनम् ॥ युद्धंमाकुरुमत्सार्द्धमितिमेनिश्चितंवचः
॥ ८३ ॥ इत्युक्ताशंकरस्तत्रविररामचनारद ॥ उत्तस्थौशंखचूडश्चस्वामात्यैःसहसत्वरः ॥ ८४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेनारदना
रायणसंवादेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेतुलस्युपाख्यानेशिवशंखचूडसंवादेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥
शिवंप्रणम्यशिरसादानवेन्द्रःप्रतापवान् ॥ समारुरोहयानश्चस्वामात्यैःसहसत्वरः ॥ १ ॥ बभूवुस्तेचसंक्षुब्धाःस्कन्दशक्त्यार्दितास्तदा ॥
नेदुर्दुन्दुभयःस्वर्गेपुष्पवृष्टिर्वभूवह ॥ २ ॥ स्कन्दस्योपरितत्रैवसमरेचभयङ्करे ॥ स्कन्दस्यसमरंहृद्वामहदद्भुतमुल्बणम् ॥ ३ ॥ दान
वानांक्षयकरंयथाप्राकृतिकंलयम् ॥ राजाविमानमारुह्यशरवर्षञ्चकारह ॥ ४ ॥ नृपस्यशरवृष्टिश्चघनवृष्टिर्यथातथा ॥ महान्चोरान्ध
कारश्चवह्नयुत्थानंबभूवह ॥ ५ ॥ देवाः प्रदुहुवुश्चान्येसर्वेनन्दीश्वरादयः ॥ एकाकीकार्तिकेयस्तुतस्थौसमरमूर्धनि ॥ ६ ॥ पर्वताना
ञ्चसर्पाणांशिलानांशाखिनांतथा ॥ शश्वच्चकारवृष्टिश्चदुर्वाह्याञ्चभयङ्करीम् ॥ ७ ॥ नृपस्यशरवृष्ट्याचप्रच्छन्नःशिवनन्दनः ॥ नीरदे
नचसान्द्रेणसंच्छन्नोभास्करोयथा ॥ ८ ॥ धनुस्स्कन्दस्यचिच्छेददुर्वहश्चभयङ्करम् ॥ बभञ्जचरथंदिव्यंचिच्छेदरथघोटकान् ॥ ९ ॥
मयूरंजर्जरीभूतंदिव्यास्त्रेणचकारसः ॥ शक्तिचिक्षेपसूर्याभांतस्यवक्षोविभेदिनीम् ॥ १० ॥ क्षणंमूर्च्छांचसंप्राप्यचेतनामुपलभ्यसः ॥
गृहीत्वान्यद्भुतदिव्यंयदत्तंविष्णुनापुरा ॥ ११ ॥ रत्नेन्द्रसारखचितंयानमारुह्यचाग्निभूः ॥ शस्त्रमग्नंगृहीत्वाचचकाररणमुल्बणम् ॥
॥ १२ ॥ सर्पाश्चपर्वतांश्चैववृक्षांश्चप्रस्तरांस्तथा ॥ सर्वाश्चिच्छेदकोपेनदिव्यास्त्रेणशिवात्मजः ॥ १३ ॥ आग्नेयंवारुणास्त्रेणवारयामासवै

१ अलं कलहकारणमिति पाठः । २ वाय्विति पाठः ।

प्र. खं. २
अ० १९

॥ ८१ ॥

गुहः ॥ रथंधनुश्चच्छेदशंखचूडस्यलीलया ॥ १४ ॥ सवाहंसारथिश्चैवकिरीटमुकुटोज्ज्वलम् ॥ चिक्षेपशक्तिमुल्काभांदानवेन्द्रस्य
 वक्षसि ॥ १५ ॥ मूर्च्छासंप्राप्यराजोपलभ्यवैचेतनांपुनः ॥ आरुह्यवैयानमन्यंधनुर्जग्राहसत्वरः ॥ १६ ॥ चकारशरजालञ्चमायया
 मायिनावरः ॥ गुहञ्चाच्छाद्यसमरेशरजालेननारद ॥ १७ ॥ जग्राहशक्तिमन्यथाशतसूर्यसमप्रभाम् ॥ प्रलयाग्निशिखारूपांविष्णोर्वै
 तेजसावृताम् ॥ १८ ॥ चिक्षेपताश्चकोपेनमहावेगेनकार्तिके ॥ पपातशक्तिस्तद्वात्रेवहिराशिरिवोज्ज्वला ॥ १९ ॥ मूर्च्छासंप्रापश
 त्तयाचकार्तिकेयोमहाबलः ॥ कालीगृहीत्वातंक्रोडेनिनायशिवसन्निधौ ॥ २० ॥ शिवस्तदर्शनादेवजीवयामासलीलया ॥ ददौबलम
 नन्तश्चसचोत्तस्थौप्रतापवान् ॥ २१ ॥ शिवःस्वसैन्यंदेवांश्चप्रेरयामाससत्वरः ॥ दानवेन्द्रैःससैन्यैश्चयुद्धारम्भोबभूवह ॥ २२ ॥ स्वयं
 महेन्द्रोयुयुधेसार्द्धचवृषपर्वणा ॥ भास्करोयुयुधेविप्रचित्तिनासहसत्वरः ॥ २३ ॥ दम्भेनसहचन्द्रश्चकारसमरंपरम् ॥ कालेश्वरे
 णकालश्चगोकर्णेनहुताशनः ॥ २४ ॥ कुबेरःकालकेयेनविश्वकर्म्ममयेनच ॥ भयङ्करेणमृत्युश्चसंहारेणयमस्तथा ॥ २५ ॥ कल
 विङ्केनवरुणश्चञ्चलेनसमीरणः ॥ बुधश्चघृतपुष्टेनरक्ताक्षेणशनैश्चरः ॥ २६ ॥ जयन्तोरत्नसारेणवसवोवर्चसाङ्गणैः ॥ अश्विनौवैदीप्ति
 मताधूमेणनलकूबरः ॥ २७ ॥ धनुर्दरेणधर्मश्चमण्डूकाक्षेणमङ्गलः ॥ शोभाकरेणैवेशानःपिठरेणचमन्मथः ॥ २८ ॥ उल्कामुखे
 नधूमेणखड्गेनापिध्वजेनच ॥ कांचीमुखेनपिण्डेनधूमेणसहनन्दिना ॥ २९ ॥ विश्वेनचपलाशेनचादित्यायुयुधुःपरम् ॥ एकादश
 महारुद्राश्चैकादशभयङ्करैः ॥ ३० ॥ महामारीचयुयुधेचोग्रदण्डादिभिःसह ॥ नन्दीश्वरादयःसर्वेदानवानांगणैःसह ॥ ३१ ॥
 युयुधुश्चमहद्युद्धेप्रलयेचभयङ्करे ॥ वटमूलेचशम्भुश्चतस्थौकाल्यासुतेनच ॥ ३२ ॥ सर्वेचयुयुधुःसैन्यसमूहाःसततंमुने ॥ रत्नसिंहासने
 रम्येकोटिभिर्दानवैःसह ॥ ३३ ॥ उवासशंखचूडश्चरत्नभूषणभूषितः ॥ शङ्करस्यचयोधाश्चयुद्धेसर्वेपराजिताः ॥ ३४ ॥ देवाश्चदुद्रुवुःसर्वे
 भीताश्चक्षतविक्षताः ॥ चकारकोपंस्कन्दश्चदेवेभ्यश्चाभयंददौ ॥ ३५ ॥ बलश्चस्वगणानांवैवर्द्धयामासतेजसा ॥ स्वयमेकश्चयुयुधेदानवा
 नांगणैःसह ॥ ३६ ॥ अक्षौहिणीनांशतकंसमरेसजघानह ॥ खर्परंपातयामासकालीकमललोचना ॥ ३७ ॥ पपौरत्तंदानवानांरुद्रा

ब्र. वै.
॥ ८२ ॥

साशतखर्परम् ॥ दशलक्षं गजेन्द्राणां शतलक्षं च वाजिनाम् ॥ ३८ ॥ समादायैकहस्तेन मुखे चिक्षेप लीलया ॥ कबन्धानां सहस्रं च
ननर्त्तसमरे मुने ॥ ३९ ॥ स्कन्दस्य शरजालेन दानवाः क्षतविक्षताः ॥ भीताश्च दुद्रुवुः सर्वे महाबलपराक्रमाः ॥ ४० ॥ वृषपर्वा विप्रचि-
त्तिर्दम्भश्चापि विकङ्कनः ॥ स्कन्देन सार्द्धं युयुधुस्ते च सर्वे क्रमेण च ॥ ४१ ॥ कालीजगाम समरमरक्षत्कार्तिकेशिवः ॥ वीरास्तामनुजगमु-
श्च ते च नन्दीश्वरादयः ॥ ४२ ॥ सर्वे देवाश्च गन्धर्वा यक्षराक्षसकिन्नराः ॥ राज्यभाण्डाश्च बहुशः शतकोटिर्बलाहकाः ॥ ४३ ॥ साचगत्वा
च संग्रामं सिंहनादं च कारह ॥ देव्या वै सिंहनादेन प्रापुर्मूर्च्छां च दानवाः ॥ ४४ ॥ अट्टाट्टहासमशिवं च कारच पुनः पुनः ॥ हृष्टा पौचमा-
ध्वीकं ननर्त्त रणमूर्द्धनि ॥ ४५ ॥ उग्रदंष्ट्रा चोग्रचण्डाकौटूरी च पपौ मधु ॥ योगिनीनां डाकिनीनां गणाः सुरगणादयः ॥ ४६ ॥ दृष्ट्वा का-
लीं शंखचूडः शीघ्रमाजिं समाययौ ॥ दानवाश्च भयं प्रापूराजा तेभ्योऽभयं ददौ ॥ ४७ ॥ काली चिक्षेप चाग्रे यं प्रलयाग्निशिखोपमम् ॥ राजा
निर्वापयामास वारुणेन सलीलया ॥ ४८ ॥ चिक्षेप वारुणं साचतत्तीव्रं महदद्भुतम् ॥ गान्धर्वेण च चिच्छेद दानवेन्द्रं च लीलया ॥ ४९ ॥ माहे-
श्वरं प्रचिक्षेप कालीवह्निशिखोपमम् ॥ राजा जघान तच्छीघ्रं वैष्णवेन च लीलया ॥ ५० ॥ नारायणास्त्रं सादेवी चिक्षिपे मन्त्रपूर्वकम् ॥ राजान-
नाम तं दृष्ट्वा चावरुह्य रथादहो ॥ ५१ ॥ ऊर्ध्वजगाम तच्छस्त्रं प्रलयाग्निशिखोपमम् ॥ पपात शंखचूडश्च भक्त्या वै दण्डवद्भुवि ॥ ब्रह्मास्त्रं साच-
चिक्षेप यत्नतो मन्त्रपूर्वकम् ॥ ५२ ॥ ब्रह्मास्त्रेण महाराजा निर्वाणश्च कारह ॥ चिक्षेपातीव दिव्यास्त्रं सादेवी मन्त्रपूर्वकम् ॥ ५३ ॥ राजा दिव्या-
स्त्रजालेन निर्वाणश्च कारह ॥ देवी चिक्षेप शक्तिश्च यत्नतो योजनायताम् ॥ ५४ ॥ राजा तीक्ष्णास्त्रजालेन शतखण्डं च कारह ॥ जग्राह मन्त्रपूर्व-
ञ्च देवी पाशुपतं रुषा ॥ ५५ ॥ निक्षेपुं सानिषिद्धा च वाग्बभूवा शरीरिणी ॥ मृत्युः पाशुपतेनास्ति नृपस्य च महात्मनः ॥ ५६ ॥ यावदस्त्येव क-
ण्ठेऽस्य कवचं हि हरेरिति ॥ यावत्सती त्वमस्तीह सत्याश्च नृपयोषितः ॥ ५७ ॥ तावदस्य जरा मृत्युर्नास्तीति ब्रह्मणो वरः ॥ इत्याकर्ण्य महा-
कालीनतश्चिक्षेप सासती ॥ ५८ ॥ शतलक्षं दानवानामग्रही लीलया क्रुधा ॥ अतुंजगाम वेगेन शंखचूडं भयं करी ॥ ५९ ॥ दिव्यास्त्रेण सु-

१ अग्रसलीलया क्षुधेति पाठः ।

प्र. खं. २
अ० १९

॥ ८२ ॥

तीक्ष्णेनवारयामासदानवः ॥ खड्गंचिक्षेपसादेवीग्रीष्मसूर्योपमंपरम् ॥ ६० ॥ दिव्यास्त्रैर्दानवेन्द्रोयंशतखण्डंचकारसः ॥ पुनरत्तुमहा
 देवीवेगेनचजगामतम् ॥ ॥ ६१ ॥ सर्वसिद्धेश्वरः श्रीमान्ववृधेदानवेश्वरः ॥ निवारयामासचतांसर्वसिद्धेश्वरोवरः ॥ वेगेनमुष्टिनाका
 लीकोपयुक्ताभयंकरी ॥ ६२ ॥ बभञ्जाथरथंतस्यचाहनत्सारथिसती ॥ साचशूलश्चक्षिपप्रलयाग्निशिखोपमम् ॥ ६३ ॥ वामहस्तेन
 जग्राहशंखचूडश्चलीलया ॥ मुष्ट्याजघानतंदेवीमहाकोपेनवेगतः ॥ ६४ ॥ बभ्रामव्यथयादैत्यः क्षणमूर्च्छामवापह ॥ क्षणेनचेतनांप्रा
 प्यसमुत्तस्थौप्रतापवान् ॥ ६५ ॥ नचक्रेबाहुयुद्धंसदेव्यासहननामताम् ॥ देव्याश्चास्त्रश्चच्छेदचाग्रहीत्स्वेनतेजसा ॥ ६६ ॥ नास्त्रंचि
 क्षेपतांभक्त्यामातृबुद्ध्याचवैष्णवः ॥ ॥ ६७ ॥ गृहीत्वादानवंदेवीभ्रामयित्वापुनःपुनः ॥ ऊर्ध्वचप्रेरयामासमहावेगेनकोपतः ॥ ६८ ॥
 ऊर्ध्वात्पपातवेगेनशंखचूडःप्रतापवान् ॥ निपत्यचसमुत्तस्थौसनत्वाभद्रकालिकाम् ॥ ६९ ॥ रत्नेन्द्रसारखचितंविमानाग्र्यमनोहरम् ॥
 आरुरोहरथंहृष्टो नविश्रान्तोमहारणे ॥ ७० ॥ क्षतजंदानवानाश्चमांसंचविपुलंक्षुधा ॥ पीत्वाभुक्ताभद्रकालीययौसाशंकरान्तिकम् ॥
 ॥ ७१ ॥ उवाचरणवृत्तान्तंपौर्वापर्य्यथाक्रमम् ॥ श्रुत्वाजहासशम्भुश्चदानवानांविनाशनम् ॥ ७२ ॥ लक्षंचदानवेन्द्राणामवशिष्टरणे
 ऽधुना ॥ उद्धृतंभूभृतासार्द्धतदन्यंभुक्तमीश्वर ॥ ७३ ॥ संग्रामेदानवेन्द्रंचहन्तुंपाशुपतेनवै ॥ अवध्यस्तवराजेतिवाग्बभूवाशरीरिणी
 ॥ ७४ ॥ राजेन्द्रश्चमहाज्ञानीमहाबलपराक्रमः ॥ नचचिक्षेपमय्यस्त्रंचच्छेदममसायकम् ॥ ७५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्र
 कृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेतुलस्थुपाख्यानेकालीशंखचूडयुद्धएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ६४ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ शिवस्तत्त्वं
 समाकर्ण्यतत्त्वज्ञानविशारदः ॥ ययौस्वयंचसमरंस्वगणैःसहनारद ॥ १ ॥ शंखचूडःशिवंहृष्टाविमानादवरुह्यच ॥ ननामपरयाभ
 क्त्यादण्डवत्पतितोभुवि ॥ २ ॥ तंप्रणम्यचवेगेनविमानंह्यारुरोहसः ॥ तूर्णंचकारसन्नाहंधनुर्जग्राहदुर्वहम् ॥ ३ ॥ शिवदानवयोर्युद्धंपूर्ण
 मब्दंबभूवह ॥ नवैवभूवतुर्ब्रह्मन्तयोर्यपराजयौ ॥ ४ ॥ न्यस्तशस्त्रश्चभगवान्यस्तशस्त्रश्चदानवः ॥ रथस्थःशंखचूडश्चवृषस्थोवृषभध्वजः ॥
 ॥ ५ ॥ दानवानांचशतकमुद्धृतंचबभूवह ॥ रणेयेयेमृताःशंभोर्जीवयामासतान्विभुः ॥ ६ ॥ ततोविष्णुर्महामायोवृद्धब्राह्मणरूप

त्र. वै.

॥ ८३ ॥

धृक् ॥ आगत्यचरणस्थानमवोचदानवेश्वरम् ॥ ७ ॥ वृद्धब्राह्मणउवाच ॥ देहिभिक्षांचराजेन्द्रमह्यंविप्रायसाम्प्रतम् ॥ त्वंसर्वसम्पदां
 दातायन्मेमनसिवाञ्छितम् ॥ ८ ॥ निराहारायवृद्धायतृषितायातुरायच ॥ पश्चात्त्वांकथयिष्यामिपुरःसत्यंचकुर्विति ॥ ९ ॥
 ओमित्युवाचराजेन्द्रः प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ कवचार्थीजनश्चाहमित्युवाचसमायया ॥ १० ॥ तच्छ्रुत्वादानवश्रेष्ठोददौकवचमुत्तमम् ॥
 गृहीत्वाकवचंदिव्यंजगामहरिरेवच ॥ ११ ॥ शंखचूडस्यरूपेणजगामतुलसींप्रति ॥ गत्वातस्यांमाययाचवीर्याधानंचकारह ॥ १२ ॥
 अथशम्भुर्हरेःशूलंदानवार्थंसमग्रहीत् ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्डशतकप्रभमुज्ज्वलम् ॥ १३ ॥ नारायणाधिष्ठिताग्रं ब्रह्माधिष्ठितमध्यम
 म् ॥ शिवाधिष्ठितमूलंचकालाधिष्ठितधारकम् ॥ १४ ॥ किरणावलिंसंयुक्तंप्रलयाग्निशिखोपमम् ॥ दुर्निवार्यंचदुर्धर्मव्यर्थवैरिघात
 कम् ॥ १५ ॥ तेजसाचक्रतुल्यंचसर्वशस्त्रविघातकम् ॥ शिवकेशवयोरन्यदुर्वहंचभयंकरम् ॥ १६ ॥ धनुस्सहस्रंदैव्येणविसृत्त्याशत
 हस्तकम् ॥ सजीवंब्रह्मरूपंचनित्यरूपमनिर्मितम् ॥ १७ ॥ संहर्तुंसर्वविध्यण्डमेकदादैवलीलया ॥ चिक्षेपपूर्णंकृत्वाशंखचूडेचनारद
 ॥ १८ ॥ राजाचापंपरित्यज्यश्रीकृष्णचरणाम्बुजम् ॥ ध्यानंचकारभक्त्याचकृत्वायोगासनंधिया ॥ १९ ॥ शूलंचभ्रमणंकृत्वा न्यपतद्दा
 नवोपरि ॥ चकारभस्मसात्तश्चसरथश्चैवलीलया ॥ २० ॥ राजाधृत्वादिव्यरूपंबालकंगोपवेषकम् ॥ द्विभुजंसुरलीहस्तरत्नभूषणभूषितम्
 ॥ २१ ॥ नानारत्नसुभूषाढ्यगोपकोटिभिरावृतम् ॥ गोलोकादागतंयानमारुह्यतत्पुरंययौ ॥ २२ ॥ गत्वाननामशिरसाराधामाधवयोर्मु
 ने ॥ भक्त्यातच्चरणाम्भोजंरासेवृन्दावनेमुने ॥ सुदामानंतौचदृष्ट्वाप्रसन्नवदनेक्षणौ ॥ २३ ॥ तदाचचक्रतुःक्रोडेस्नेहेनपरिसंयुतौ ॥ अथशूल
 श्वेगेनप्रययौशूलिनःकरम् ॥ २४ ॥ शङ्करस्तेनशूलेनशूलपाणिर्वभूवसः ॥ सशिवस्तेनशूलेनदानवस्यास्थिजालकम् ॥ २५ ॥ प्रेम्णाचप्रे
 रयामासलवणोदेचसागरे ॥ अस्थिभिःशंखचूडस्यशंखजातिर्वभूवह ॥ २६ ॥ नानाप्रकाररूपाचश्रेष्ठापूतासुरार्चने ॥ प्रशस्तंशंखतोयश्चदे
 वानांप्रीतिदंपरम् ॥ २७ ॥ तीर्थतोयस्वरूपश्चपवित्रंशंकरंविना ॥ शंखशब्दोभवेद्यत्रतत्रलक्ष्मीश्चसुस्थिरा ॥ २८ ॥ सुस्नातःसर्वतीर्थेषु
 यःस्नातःशंखवारिणा ॥ शंखोहरेरधिष्ठानंयत्रशंखस्ततोहरिः ॥ २९ ॥ तत्रैवसततंलक्ष्मीर्दूरीभूतममङ्गलम् ॥ स्त्रीणाञ्चशंखध्वनिभिःशु

प्र. खं. २

अ० २०

॥ ८३ ॥

द्वाणाञ्चविशेषतः ॥ भीतारुष्टायातिलक्ष्मीःस्थलमन्यंस्थलात्ततः ॥ ३० ॥ शिवश्चदानवंहत्वाशिवलोकंजगामसः ॥ प्रहृष्टोवृषमारुह्य
 स्वगणैश्चसमावृतः ॥ ३१ ॥ सुराःस्वविषयंप्राप्नुःपरमानन्दसंयुताः ॥ नेदुर्दुन्दुभयःस्वर्गेजगुर्गन्धर्वकिन्नराः ॥ ३२ ॥ बभूवपुष्पवृष्टि
 श्चशिवस्योपरिसन्ततम् ॥ प्रशशंसुःसुरास्तञ्चमुनीन्द्रप्रवरादयः ॥ ३३ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारद
 नारायणसंवादेतुलस्युपाख्यानेशंखचूडवधेशङ्खप्रस्तावोनामविंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
 नारायणश्चभगवन्वीर्य्याधानश्चकारह ॥ तुलस्यांकेनरूपेणतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ नारायणश्चभग
 वान्देवानांसाधनेनच ॥ शंखचूडस्यरूपेणरेमेतद्रामयासह ॥ २ ॥ शंखचूडस्यकवचंगृहीत्वामाययाहरिः ॥ पुनर्विधायतद्रूपंजगाम
 तुलसीगृहम् ॥ ३ ॥ दुन्दुभिवादयामासतुलसीद्वारसन्निधौ ॥ जयशब्दरवद्वाराबोधयामाससुन्दरीम् ॥ ४ ॥ तच्छ्रुत्वासाचसाध्वीच
 परमानन्दसंयुता ॥ राजमार्गगवाक्षेणददर्शपरमादरात् ॥ ५ ॥ ब्राह्मणेभ्योधनंदत्त्वाकारयामासमङ्गलम् ॥ बन्दिभ्योभिक्षुकेभ्य
 श्चवाचिकेभ्योधनंददौ ॥ ६ ॥ अवरुह्यरथादेवोदेव्याश्चभवनंययौ ॥ अमूल्यरत्नसंकृतंमुन्दरंसुमनोहरम् ॥ ७ ॥ दृष्ट्वाचपुरतः
 कान्तंशान्तंकान्तामुदान्विता ॥ तत्पादंक्षालयामासननामचरुरोदच ॥ ८ ॥ रत्नसिंहासनेरम्येवासयामासकामुकी ॥ ताम्बूलंचद
 दौतस्मैकर्पूरादिसुवासितम् ॥ ९ ॥ अद्यमेसफलंजन्मद्यद्यमेसफलाःक्रियाः ॥ रणागतंचप्राणेशंपश्यन्त्याश्चपुनर्गृहे ॥ १० ॥
 सस्मितासकटाक्षंचसकामापुलकांचिता ॥ पप्रच्छरणवृत्तान्तंकान्तंमधुरयागिरा ॥ ११ ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ असंख्यविश्वसं
 हर्त्रासार्द्धमाजौतवप्रभो ॥ कथंबभूवविजयस्तन्मेब्रूहिकृपानिधे ॥ १२ ॥ तुलसीवचनंश्रुत्वाप्रहस्यकमलापतिः ॥ शंखचूडस्यरूपेण
 तामुवाचानृतंवचः ॥ १३ ॥ श्रीहरिरुवाच ॥ आवयोःसमरंकान्तेपूर्णमब्दंबभूवह ॥ नाशोबभूवसर्वेषांदानवानाञ्चकामिनि ॥ १४ ॥
 प्रीतिञ्चकारयामासब्रह्माचस्वयमावयोः ॥ देवानामधिकारश्चप्रदत्तोब्रह्मणापुरा ॥ १५ ॥ मयागतंस्वभवनंशिवलोकंशिवोगतः ॥
 इत्युक्त्वाजगतांनाथःशयनञ्चकारह ॥ १६ ॥ रेमेरमापतिस्तत्ररामयासहनारद ॥ सासाध्वीसुखसम्भोगादाकर्षणव्यतिक्रमात् ॥ सर्व

ब्र. वै.

॥ ८४ ॥

वितर्कयामासकस्त्वमेवेत्युवाच ॥ १७ ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ कोवात्वंदमायेशोभुक्ताहंमाययात्वया ॥ १८ ॥ दूरीकृतंमत्सती
 त्वमथवात्वांशपामहे ॥ तुलसीवचनंश्रुत्वाहरिःशापभयेनच ॥ १९ ॥ दधारलीलयाब्रह्मन्स्वांमूर्तिं सुमनोहराम् ॥ ददर्शपुरतोदेवीदेव
 देवंसनातनम् ॥ नवीननीरदश्यामंशरत्पङ्कजलोचनम् ॥ २० ॥ कोटिकन्दर्पलीलाभंरत्नभूषणभूषितम् ॥ ईषद्धास्यंप्रसन्नास्यंशोभितंपी
 तवाससा ॥ २१ ॥ तं दृष्ट्वाकामिनीकामान्मूर्च्छासंप्रापलीलया ॥ पुनश्चचेतनांप्राप्यपुनःसातमुवाचह ॥ २२ ॥ हेनाथतेदयानास्ति
 पाषाणसदृशस्यच ॥ छलेनधर्मभंगेनममस्वामीत्वयाहतः ॥ २३ ॥ पाषाणसदृशस्त्वञ्चदयाहीनोयतःप्रभो ॥ तस्मात्पाषाणरूपस्त्वं
 भुविदेवभवाधुना ॥ २४ ॥ येवदन्तिदयासिन्धुत्वान्तेभ्रान्तानसंशयः ॥ भक्तोविनापराधेनपरार्थेचकथंहतः ॥ २५ ॥ ॥ दुर्वृत्तस्त्वञ्चस
 र्वज्ञोनजानासिपरव्यथाम् ॥ अतस्त्वमेकजनुषिस्त्वमेवविस्मरिष्यसि ॥ २६ ॥ इत्युक्ताचमहासाध्वीनिपत्यचरणेहरेः ॥ भृशंरुरोदशोका
 र्त्ताविललापमुहुर्मुहुः ॥ २७ ॥ तस्याश्चकरुणां दृष्ट्वाकरुणामयसागरः ॥ नारायणस्तांबोधयितुमुवाचकमलापतिः ॥ २८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
 तपस्त्वयाकृतंसाधिवमदर्थेभारतेचिरम् ॥ त्वदर्थेशंखचूडश्चकारसुचिरंतपः ॥ २९ ॥ कृत्वात्वांकामिनींकामीविजहारचतत्फलात् ॥ अधु
 नादातुमुचितंतवैवतपसःफलम् ॥ ३० ॥ इदंशरीरंत्यक्त्वाचदिव्यंदेहंविधायच ॥ रासेमेरमयासार्द्धत्वंरमासदृशीभव ॥ ३१ ॥ इयंतनुर्न
 दीरूपागण्डकीतिचविश्रुता ॥ पृतासुपुण्यदानृणांपुण्याभवतुभारते ॥ ३२ ॥ तवकेशसमूहाश्चपुण्यवृक्षाभवन्त्विति ॥ तुलसीकेशसम्भू
 तातुलसीतिचविश्रुता ॥ ३३ ॥ त्रिलोकेषुचपुष्पाणांपत्राणां देवपूजने ॥ प्रधानरूपातुलसीभविष्यतिवरानने ॥ ३४ ॥ स्वर्गैर्मर्त्येचप्राता
 लेवैकुण्ठेममसन्निधौ ॥ भवन्तुतुलसीवृक्षावराःपुष्पेषुसुन्दरि ॥ ३५ ॥ गोलोकेविरजातीरेरासेवृन्दावनेभुवि ॥ भाण्डीरेचम्पकवनेर
 म्येचन्दनकानने ॥ ३६ ॥ माधवीकेतकीकुन्दमलिकामालतीवने ॥ भवन्तुतरवस्तत्रपुष्पस्थानेषुपुण्यदाः ॥ ३७ ॥ तुलसीतरुमूले
 चपुण्यदेशेसुपुण्यदे ॥ अधिष्ठानन्तुतीर्थानांसर्वेषाञ्चभविष्यति ॥ ३८ ॥ तत्रैवसर्वदेवानांसमधिष्ठानमेवच ॥ तुलसीपत्रपतनप्रायोय
 श्वरानने ॥ ३९ ॥ सस्नातःसर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षितः ॥ तुलसीपत्रतोयेनयोऽभिषेकंसमाचरेत् ॥ ४० ॥ सुधाघटसहस्रेणसातुष्टिर्न

प्र. खं. २

अ० २१

॥ ८४ ॥

भवेद्धरेः ॥ याचतुष्टिर्भवेच्छृणुतुलसीपत्रदानतः ॥ ४१ ॥ गवामयुतदानेनयत्फलंलभतेनरः ॥ तुलसीपत्रदानेनतत्फलंलभतेसति
 ॥ ४२ ॥ तुलसीपत्रतोयञ्चमृत्युकालेचयोलभेत् ॥ समुच्यतेसर्वपापाद्विष्णुलोकंसगच्छति ॥ ४३ ॥ नित्यंयस्तुलसीतोयंभुङ्क्तेभक्त्या
 चयोनरः ॥ सएवजीवन्मुक्तश्चगङ्गास्नानफलंलभेत् ॥ ४४ ॥ नित्यंयस्तुलसीदत्त्वापूजयेन्माञ्चमानवः ॥ लक्षाश्वमेधजंपुण्यंलभतेनात्र
 संशयः ॥ ४५ ॥ तुलसीस्वकरेधृत्वादेहेधृत्वाचमानवः ॥ प्राणांस्त्यजतितीर्थेषुविष्णुलोकंसगच्छति ॥ ४६ ॥ तुलसीकाष्ठनिर्माणमालांगृह्णा
 तियोनरः ॥ पदेपदेऽश्वमेधस्यलभतेनिश्चितंफलम् ॥ ४७ ॥ तुलसीस्वकरेधृत्वास्वीकारंयोनरक्षति ॥ सयातिकालसूत्रञ्चयावच्चन्द्रदिवा
 करौ ॥ ४८ ॥ करोतिमिथ्याशपथंतुलस्यायोहिमानवः ॥ सयातिकुम्भीपाकञ्चयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ४९ ॥ तुलसीतोयकणिकांमृ
 त्युकालेचयोलभेत् ॥ रत्नयानंसमारुह्यवैकुण्ठंसप्रयातिच ॥ ५० ॥ पूर्णिमायाममायाञ्चद्रादश्यांरविसंक्रमे ॥ तैलाभ्यङ्गेचास्नातेचमध्या
 ह्नेनिशिसन्ध्ययोः ॥ ५१ ॥ आशौचेऽशुचिकालेवारात्रिवासान्वितेनराः ॥ तुलसीयेचछिन्दन्तितेछिन्दन्तिहरेःशिरः ॥ ५२ ॥ त्रिरात्रंतु
 लसीपत्रंशुद्धंपर्युपितंसति ॥ श्राद्धेव्रतेवादानेवाप्रतिष्ठायांसुरार्चने ॥ ५३ ॥ भूगतंतोयपतितंयदत्तंविष्णवेसति ॥ शुद्धन्तुतुलसीपत्रंक्षा
 लनादन्यकर्मणि ॥ ५४ ॥ वृक्षाधिष्ठात्रीदेवीयागोलोकेचनिरामये ॥ कृष्णेनसार्द्धंरहसिनित्यंक्रीडांकरिष्यति ॥ ५५ ॥ नद्यधिष्ठातृदेवी
 याभारतेचसुपुण्यदा ॥ लवणोदस्यपत्नीचमदंशस्यभविष्यति ॥ ५६ ॥ त्वञ्चस्वयंमहासाध्वीवैकुण्ठेममसन्निधौ ॥ रमासमाचरासेचभवि
 ष्यसिनसंशयः ॥ ५७ ॥ अहञ्चशैलरूपीचगण्डकीतीरसन्निधौ ॥ अधिष्ठानंकरिष्यामिभारतेतवशापतः ॥ ५८ ॥ वज्रकीटाश्चकूमयो
 वज्रदंष्ट्राश्चतत्रवै ॥ तच्छिलाकुहरेचक्रंकरिष्यन्तिमदीयकम् ॥ ५९ ॥ एकद्वारेचतुश्चक्रंवनमालाविभूषितम् ॥ नवीननीरद
 श्यामंलक्ष्मीनारायणाभिधम् ॥ ६० ॥ एकद्वारेचतुश्चक्रंनवीननीरदोपमम् ॥ लक्ष्मीजनार्दनंज्ञेयंरहितंवनमालया ॥ ६१ ॥
 द्वारद्वयेचतुश्चक्रंगोष्पदेनसमन्वितम् ॥ रघुनाथाभिधंज्ञेयंरहितंवनमालया ॥ ६२ ॥ अतिशुद्धंद्विचक्रञ्चनवीनजलदप्रभम् ॥

१ तच्छिलामु हरेश्चक्रम् इति पाठः ।

ब. वै.

॥ ८५ ॥

दधिवामनाभिधंज्ञेयं गृहिणां सुखप्रदम् ॥ ६३ ॥ अतिक्षुद्रं द्विचक्रं च वनमालाविभूषितम् ॥ विज्ञेयं श्रीधरं देवं श्रीप्रदं गृहिणां सदा ॥ ६४ ॥ स्थूलचवर्तुलाकारं रहितं वनमालया ॥ द्विचक्रं स्फुटमत्यन्तं ज्ञेयं दामोदराभिधम् ॥ ६५ ॥ मध्यमं वर्तुलाकारं द्विचक्रं बाणविक्षतम् ॥ रणरामाभिधं ज्ञेयं शरतूणसमन्वितम् ॥ ६६ ॥ मध्यमं सप्तचक्रं च छत्रतूणसमन्वितम् ॥ राजराजेश्वरं ज्ञेयं राजसम्पत्प्रदं नृणाम् ॥ ६७ ॥ द्विसप्तचक्रं स्थूलचनवीनजलदप्रभम् ॥ अनन्ताख्यं च विज्ञेयं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ ६८ ॥ चक्राकारं द्विचक्रं च श्रीकंजलदप्रभम् ॥ सगोष्पदं मध्यमं च विज्ञेयं मधुसूदनम् ॥ ६९ ॥ सुदर्शनं चैकचक्रं गुप्तचक्रं गदाधरम् ॥ द्विचक्रं हयवक्राभं हयग्रीवं प्रकीर्तितम् ॥ ७० ॥ अतीव विस्तृतास्यं च द्विचक्रं विकटं सति ॥ नरसिंहाभिधं ज्ञेयं सद्यो वैराग्यदं नृणाम् ॥ ७१ ॥ द्विचक्रं विस्तृतास्यं च वनमालासमन्वितम् ॥ लक्ष्मीनृसिंहं विज्ञेयं गृहिणां सुखदं सदा ॥ ७२ ॥ द्वारदेशे द्विचक्रं च श्रीकं च समं स्फुटम् ॥ वासुदेवं च विज्ञेयं सर्वकामफलप्रदम् ॥ ७३ ॥ प्रद्युम्नं सूक्ष्मचक्रं च नवीननीरदप्रभम् ॥ सुपिरेच्छिद्रबहुलं गृहिणां च सुखप्रदम् ॥ ७४ ॥ द्वे चक्रे चैकलग्रे च पृष्ठे यत्र तु पुष्कलम् ॥ संकर्षणन्तु विज्ञेयं सुखदं गृहिणां सदा ॥ ७५ ॥ अनिरुद्धन्तु पीताभं वर्तुलं चातिशोभनम् ॥ सुखप्रदं गृहस्थानां प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ७६ ॥ शालग्रामशिलायत्र तत्र सन्निहितो हरिः ॥ तत्रैव लक्ष्मीर्वसति सर्वतीर्थसमन्विता ॥ ७७ ॥ यानिकानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥ तानि सर्वाणि नश्यन्ति शालग्रामशिलाञ्चनान् ॥ ७८ ॥ छत्राकारे भवेद्वा ज्यं वर्तुले च महाश्रियः ॥ दुःखं च शकटाकारे शूललग्ने मरणं ध्रुवम् ॥ ७९ ॥ विकृतास्ये च दारिद्र्यं पिङ्गलेहानिरेव च ॥ लग्नचक्रे भवेद्वा धिर्विदीर्णं मरणं ध्रुवम् ॥ ८० ॥ व्रतदानं प्रतिष्ठा च श्राद्धं च देवपूजनम् ॥ शालग्रामशिलायाश्चैवाधिष्ठानात्प्रशस्तकम् ॥ ८१ ॥ सस्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥ शालग्रामशिलातो यैर्योऽभिषेकं समाचरेत् ॥ ८२ ॥ सर्वदानेषु यत्पुण्यं प्रादक्षिण्ये भुवो यथा ॥ सर्वयज्ञेषु तीर्थेषु व्रतेष्वनशनेषु च ॥ ८३ ॥ तस्य स्पर्शं च वाञ्छन्ति तीर्थानि निखिलानि च ॥ जीवन्मुक्तो महापूतो

१ छत्राकारमिति पाठः ।

प्र. खं. २

अ० २१

॥ ८५ ॥

भवेदेवनसंशयः ॥ ८४ ॥ पाठेचतुर्णांवेदानांतपसांकरणेसति ॥ तत्पुण्यंलभतेनूनंशालग्रामशिलार्चनात् ॥ ८५ ॥ शालग्रामशिला
 तोयंनित्यंभुङ्क्तेचयोनरः ॥ सुरेप्सितंप्रसादंचजन्ममृत्युजराहरम् ॥ ८६ ॥ तस्यस्पर्शंचवाञ्छन्तितीर्थानिनिखिलानिच ॥
 जीवन्मुक्तोमहापूतोऽप्यन्तेयातिहरेःपदम् ॥ ८७ ॥ तत्रैवहरिणासार्द्धमसंख्यंप्राकृतंलयम् ॥ पश्यत्येवहिदास्येचनिर्मुक्तोदास्यक
 र्मणि ॥ ८८ ॥ यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यादिकानिच ॥ तंचदृष्ट्वाभियायान्तिवैनतेयमिवोरगाः ॥ ८९ ॥ तत्पादपद्मरजसास
 द्यःपूतावसुन्धरा ॥ पुसांलक्षंतत्पितृणांनिस्तारस्तस्यजन्मनः ॥ ९० ॥ शालग्रामशिलातोयंमृत्युकालेचयोलभेत् ॥ सर्वपापाद्विनि
 र्मुक्तोविष्णुलोकंसगच्छति ॥ ९१ ॥ निर्वाणमुक्तिलभतेकर्मभोगाद्विमुच्यते ॥ विष्णुपादेप्रलीनश्चभविष्यतिनसंशयः ॥ ९२ ॥
 शालग्रामशिलाधृत्वामिथ्यावादंवदेत्तुयः ॥ सयातिकूर्मदंप्रश्नयावद्वैब्रह्मणोवयः ॥ ९३ ॥ शालग्रामशिलास्पृष्ट्वास्वीकारंयोन
 पालयेत् ॥ सप्रयात्यसिपत्रञ्चलक्षमन्वन्तराधिकम् ॥ ९४ ॥ तुलसीपत्रविच्छेदंशालग्रामेकरोतियः ॥ तस्यजन्मान्तरेकालेस्त्रीवि
 च्छेदोभविष्यति ॥ ९५ ॥ तुलसीपत्रविच्छेदंशंखेयोहिकरोतिच ॥ भाग्याहीनोभवेत्सोऽपिरोगीचसप्तजन्मसु ॥ ९६ ॥ शालग्राम
 अतुलसीशंखमेकत्रएवच ॥ योरक्षतिमहाज्ञानीसभवेच्छ्रीहरिप्रियः ॥ ९७ ॥ सकृदेवहियोयस्यांवीर्याधानंकरोतियः ॥ तद्विच्छे
 देतस्यदुःखंभवेदेवपरस्परम् ॥ ९८ ॥ त्वंप्रियाशंखचूडस्यचैकमन्वन्तरावधि ॥ शंखेनसार्द्धत्वद्देदःकेवलंदुःखदस्तव ॥ ९९ ॥
 इत्युक्ताश्रीहरिस्ताञ्चविररामचसादरम् ॥ साचदेहंपरित्यज्यदिव्यरूपंदधारह ॥ १०० ॥ यथाश्रीश्चतथासाचाप्युवासहरिवक्ष
 सि ॥ प्रजगामतयासार्द्धवैकुण्ठंकमलापतिः ॥ १०१ ॥ लक्ष्मीःसरस्वतीगङ्गातुलसीचापिनारद ॥ हरेःप्रियाश्चतस्रश्चबभूवुरीश्वर
 स्यच ॥ १०२ ॥ सद्यस्तदेहजाताचबभूवगण्डकीनदी ॥ हरेरंशेनशैलश्चतत्तीरेपुण्यदोनृणाम् ॥ १०३ ॥ कुर्वन्ति तत्रकीटाश्चशिलां
 बहुविधांमुने ॥ जलेपतन्तियायाश्चजलदाभाश्चनिश्चितम् ॥ १०४ ॥ स्थलस्थाःपिङ्गलाज्ञेयाश्चोपतापाद्धरेरिति ॥ इत्येवंकथितंस

१ नियुक्तो इति पाठः ।

ब. वै.
॥ ८६ ॥

वकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १०५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारायणनारदसंवादेतुलस्युपाख्यानएकविंश
तितमोऽध्यायः ॥ ॥ २१ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ तुलसीचजगत्पूज्यापूतानारायणप्रिया ॥ तस्याःपूजाविधानश्चस्तोत्रंकिं
नश्रुतंमया ॥ १ ॥ केनपूज्यास्तुताकेनपुराप्रथमतोमुने ॥ तवपूज्यासावभूवकेनवावदमामहो ॥ २ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ नारद
स्यवचःश्रुत्वाप्रहस्यगरुडध्वजः ॥ कथांकथितुमारेभेषुण्यरूपांपुरातनीम् ॥ ३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ हरिःसंप्राप्यतुलसीं
रेमेचरमयासह ॥ रमासमान्तांसौभाग्यांचकारगौरवेणच ॥ ४ ॥ सेहेलक्ष्मीश्चगङ्गाचतस्याश्चनवसङ्गमम् ॥ सौभाग्यंगौरवंकोपात्रसे
हेचसरस्वती ॥ ५ ॥ सातांजवानकलहेमानिनीहरिसन्निधौ ॥ व्रीडयास्वापमानाच्चसान्तर्द्धानंचकारह ॥ ६ ॥ सर्वसिद्धेश्वरीदेवीज्ञा
निनीसिद्धयोगिनी ॥ वभूवाददर्शनंकोपात्सर्वत्रचहरेरहो ॥ ७ ॥ हरिर्नदद्वातुलसींबोधयित्वासरस्वतीम् ॥ तदनुज्ञांगृहीत्वाचजगाम
तुलसीवनम् ॥ ८ ॥ तत्रगत्वाचस्नात्वाचतुलस्यातुलसींसतीम् ॥ पूजयामासध्यात्वातांस्तोत्रंभक्त्याचकारह ॥ ९ ॥ लक्ष्मींमाया
कामवाणीबीजपूर्वदशाक्षरम् ॥ वृन्दावनीतिङ्गेन्तश्चवह्निजायान्तमेवच ॥ १० ॥ श्रींहींक्लींऐंवृन्दावन्यैस्वाहा ॥ अनेनकल्पतरुणाम
न्तराजेननारद ॥ पूजयेच्चविधानेनसर्वसिद्धिलभेत्रः ॥ ११ ॥ घृतदीपेनधूपेनसिन्दूरचन्दनेनच ॥ नैवेद्येनचपुष्पेणचोपहारेणनारद ॥
॥ १२ ॥ हरिस्तोत्रेणतुष्टासाचाविर्भूयमहीरुहात् ॥ प्रपन्नाचरणाम्भोजेजगामशरणंशुभम् ॥ १३ ॥ वरंतस्यैददौविष्णुर्जगत्पूज्याभवे
तिच ॥ अहंत्वांचधरिष्यामिस्वमूर्ध्निवक्षसीतिच ॥ १४ ॥ सर्वेत्वांधारयिष्यन्तिस्वयंमूर्ध्निमुरादयः ॥ इत्युक्त्वातांगृहीत्वाचप्रययौस्वाल
यंविभुः ॥ १५ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ किंध्यानंस्तवनंकिंवाकिंपूजाविधिक्रमम् ॥ तुलस्याश्चमहाभागतन्मेव्याख्यातुमर्ह
सि ॥ १६ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ अन्तर्हितायांतस्याश्चगत्वाचतुलसीवनम् ॥ हरिःसंपूज्यतुष्टावतुलसींविरहातुरः ॥
॥ १७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ वृन्दारूपाश्चवृक्षाश्चयदैकत्रभवन्तिच ॥ विदुर्बुधास्तेनवृन्दामत्प्रियांतांभजाम्यहम् ॥
॥ १८ ॥ पुरावभूवयादेवीह्यादौवृन्दावनेवने ॥ तेनवृन्दावनीख्यातातांसौभाग्यांभजाम्यहम् ॥ १९ ॥ असंख्येषुचविश्वेषुपूजितायानिर

प्र. खं. २
अ० २२

॥ ८६ ॥

न्तरम् ॥ तेनविश्वपूजिताख्यांजगत्पूज्यांभजाम्यहम् ॥ २० ॥ असंख्यानिचविश्वानिपवित्राणिययासदा ॥ तांविश्वपावनींदेवींविरहे
 णस्मराम्यहम् ॥ २१ ॥ देवानतुष्टाःपुष्पाणांसमूहेनययाविना ॥ तांपुष्पसारांशुद्धाञ्चद्रुमिच्छामिशोकतः ॥ २२ ॥ विश्वेयत्प्राप्ति
 मात्रेणभक्त्यानन्दोभवेद्भुवम् ॥ नन्दिनीतेनविख्यातासाप्रीताभविताहिमे ॥ २३ ॥ यस्यादेव्यास्तुलानास्तिविश्वेषुनिखिलेषुच ॥
 तुलसीतेनविख्यातातांयामिशरणंप्रिये ॥ २४ ॥ कृष्णजीवनरूपायाशश्वत्प्रियतमासती ॥ तेनकृष्णजीवनीतिममरक्षतुजीवनम् ॥
 ॥ २५ ॥ इत्येवंस्तवनंकृत्वातत्रतस्थौरमापतिः ॥ ददर्शतुलसींसाक्षात्पादपद्मेनतांसतीम् ॥ २६ ॥ रुदतीमभिमनेनमानिनीमान
 पूजिताम् ॥ प्रियांदृष्ट्वाप्रियःशीघ्रंवासयामासवक्षसि ॥ २७ ॥ भारत्याज्ञांगृहीत्वाचस्वालयञ्चययौहरिः ॥ भारत्यासहतत्प्रीतिकारया
 माससत्वरम् ॥ २८ ॥ वरंविष्णुर्ददौतस्यैविश्वपूज्याभवेतिच ॥ शिरोधार्याचसर्वेषांवन्द्यामान्याममेतिच ॥ २९ ॥ विष्णोर्वरेणसा
 देवीपरितुष्टाबभूवह ॥ सरस्वतीतामाश्लिष्यवासयामाससन्निधौ ॥ ३० ॥ लक्ष्मीर्गङ्गासस्मितातांसमाश्लिष्यचनारद ॥ गृहंप्रवेशया
 मासविनयेनसतीतदा ॥ ३१ ॥ वृन्दांवृन्दावनींविश्वपावनींविश्वपूजिताम् ॥ पुष्पसारांनन्दिनींचतुलसींकृष्णजीवनीम् ॥ ३२ ॥
 एतन्नामाष्टकञ्चैतत्स्तोत्रंनामार्थसंयुतम् ॥ यःपठेत्ताञ्चसंपूज्यसोऽश्वमेधफलंलभेत् ॥ ३३ ॥ कार्तिकीपूर्णिमायाञ्चतुलस्याजन्ममङ्ग
 लम् ॥ तत्रतस्याश्चपूजाचविहिताहरिणापुरा ॥ ३४ ॥ तस्यांयःपूजयेत्ताञ्चभक्त्याचविश्वपावनीम् ॥ सर्वपापाद्विनिर्मुक्तोविष्णुलोकंस
 गच्छति ॥ ३५ ॥ कार्तिकेतुलसीपत्रंविष्णवेयोददातिच ॥ गवामयुतदानस्यफलमाप्नोतिनिश्चितम् ॥ ३६ ॥ अपुत्रोलभतेपुत्रंप्रि
 याहीनोलभेत्प्रियाम् ॥ बन्धुहीनोलभेद्बन्धुंस्तोत्रस्मरणमात्रतः ॥ ३७ ॥ रोगीप्रमुच्यतेरोगाद्बद्धोमुच्येतबन्धनात् ॥ भयान्मुच्येत
 भीतस्तुपापान्मुच्येतपातकी ॥ ३८ ॥ इत्येवंकथितंस्तोत्रंध्यानंपूजाविधिंशृणु ॥ त्वमेववेदजानासिकाण्वशाखोक्तमेवच ॥ ३९ ॥ यद्वक्ष्ये
 पूजयेत्ताञ्चभक्त्याचावाहनंविना ॥ उपचारैःषोडशभिर्ध्यानंपातकनाशनम् ॥ ४० ॥ तुलसींपुष्पसारांचसतींपूज्यामनोहराम् ॥ कृत्स्न
 पापेध्मदाहायज्वलदग्निशिखोपमाम् ॥ ४१ ॥ पुष्पेषुतुलनाप्यस्यानासीदेवीषुवामुने ॥ पवित्ररूपासर्वासुतुलसीसाचकीर्तिता ॥ ४२ ॥

ब्र. वै.
॥ ८७ ॥

शिरोधार्याश्चसर्वेषामीप्सितांविश्वपावनीम् ॥ जीवन्मुक्तांमुक्तिदाश्चभजेतांहारिभक्तिदाम् ॥ ४३ ॥ इतिध्यात्वाचसंपूज्यस्तु
त्वाचप्रणमेद्बुधः ॥ उक्तंतुलस्युपाख्यानंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि॥४४॥इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेतुलस्यु
पाख्यानंनामद्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ४४ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ तुलस्युपाख्यानमिदंश्रुतमीशसुधोपमम् ॥ यत्तुसावित्र्युपाख्या
नंतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ पुरायेनसमुद्धृतासाश्रुताचश्रुतिप्रसूः ॥ केनवापूजितादेवीप्रथमेकैश्ववापरे ॥ २ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥
ब्रह्मणावेदजननीपूजिताप्रथमेमुने ॥ द्वितीयेचदेवगणैस्तत्पश्चाद्विदुषांगणैः ॥ ३ ॥ तथाचाश्वपतिःपूर्वपूजयामासभारते ॥ तत्पश्चात्पूजया
मासुर्वर्णाश्चत्वारएवच ॥ ४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ कोवासोऽश्वपतिर्ब्रह्मन्केनवातेनपूजिता ॥ सर्वपूज्याचसावित्रीतन्मेव्याख्यातु
मर्हसि ॥ ५ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ मद्रदेशेमहाराजोबभूवाश्वपतिर्मुने ॥ वैरिणांबलहर्त्ताचमित्राणांदुःखनाशनः ॥ ६ ॥ आसी
त्तस्यमहाराज्ञीमहिषीधर्मचारिणी ॥ मालतीतिचसाख्यातायथालक्ष्मीर्गदाभृतः ॥ ७ ॥ साचराज्ञीमहासाध्वीवसिष्ठस्योपदेशतः ॥
चकाराराधनंभक्त्यासावित्र्याश्चैवनारद ॥ ८ ॥ प्रत्यादेशंनसाप्रापमहिषीनददर्शिताम् ॥ गृहंजगामसादुःखाद्भूदयेनविदूयता ॥ ९ ॥
राजातांदुःखितांदृष्ट्वाबोधयित्वानयेनवै ॥ सावित्र्यास्तपसेभक्त्याजगामपुष्करंतदा ॥ १० ॥ तपश्चचारतत्रैवसंयतःशतवत्सरम् ॥
नददर्शचसावित्रीप्रत्यादेशोबभूवह ॥ ११ ॥ शुश्रावाकाशवाणीश्चनृपेन्द्रश्चाशरीरिणीम् ॥ गायत्रीदशलक्षञ्जपंकुर्विति
नारद ॥ १२ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रप्रजगामपराशरः ॥ प्रणनामनृपस्तश्चमुनिर्नृपमुवाचह ॥ १३ ॥ ॥ पराशर
उवाच ॥ ॥ सकृज्जपश्चगायत्र्याःपापंदिनकृतंहरेत् ॥ दशधाप्रजपावृणांदिवारात्र्यचमेवच ॥ १४ ॥ शतधाचजपाच्चैवंपापंमा
सार्जितंपरम् ॥ सहस्रधाजपाच्चैवंकल्मषंवत्सरार्जितम् ॥ १५ ॥ लक्षंजन्मकृतंपापंदशलक्षंत्रिजन्मनः ॥ सर्वजन्मकृतंपापंशतलक्षो
विनश्यति ॥ १६ ॥ करोतिमुक्तिंविप्राणांजपोदशगुणस्ततः ॥ करंसर्पफणाकारंकृत्वातुऊर्ध्वमुद्रितम् ॥ १७ ॥ आनम्रमूर्द्धमचलं

१ महाराजः इति पाठः । २ अनम्रमूर्द्धमसततमितिपाठः ।

प्र. खं. २
अ० २३

॥ ८७ ॥

प्रजपेत्प्राङ्मुखोद्विजः ॥ अनामिकामध्यदेशादथोवामक्रमेण च ॥ १८ ॥ तर्जनीमूलपर्यन्तं जपस्यैष क्रमः करे ॥ श्वेतपङ्कजबीजा
 नां स्फाटिकानाञ्च संस्कृताम् ॥ १९ ॥ कृत्वा वामालिकाराजं जपेत्तीर्थे सुरालये ॥ संस्थाप्य मालामश्वत्थपत्रसप्तसुसंयतः ॥ २० ॥
 कृत्वा गोरोचनाक्ताञ्च गायत्र्या स्नापयेत्सुधीः ॥ गायत्रीशतकं तस्यां जपेच्च विधिपूर्वकम् ॥ २१ ॥ अथ वा पञ्चगव्येन स्नाता माला च सं
 स्कृता ॥ अथ गङ्गोदकेनैव स्नाता वा तिसु संस्कृता ॥ २२ ॥ एवं क्रमेण राजपेदं शलक्षं जपं कुरु ॥ साक्षाद्भक्ष्यसिसावित्रीं त्रिजन्मपातकक्ष
 यात् ॥ २३ ॥ नित्यं नित्यं त्रिसन्ध्यञ्च करिष्यसि दिने दिने ॥ मध्याह्ने चापि सायाह्ने प्रातरेव शुचिः सदा ॥ २४ ॥ सन्ध्याहीनोऽशुचि
 र्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु ॥ यदह्ना कुरुते कर्म तस्य फलभाग भवेत् ॥ २५ ॥ नोपतिष्ठति यः पूर्वानोपास्तेयश्च पश्चिमाम् ॥ स शूद्र
 वद्बहिष्कार्यः सर्वस्माद्विजकर्मणः ॥ २६ ॥ यावज्जीवनपर्यन्तं यस्त्रिसन्ध्यां करोति च ॥ स च सूर्यसमो विप्रस्तेजसा तपसा सदा ॥
 २७ ॥ तत्पादपद्मरजसा सद्यः पूतावमुन्धरा ॥ जीवन्मुक्तः स तेजस्वी सन्ध्यापूतो ह्योद्विजः ॥ २८ ॥ तीर्थानि च पवित्राणि तस्य स्प
 र्शनमात्रतः ॥ ततः पापानि यान्त्येवैनतेया दिवोरगाः ॥ २९ ॥ न गृह्णन्ति सुराः पूजां पितरः पिण्डतर्पणम् ॥ स्वेच्छया च द्विजातेश्च त्रिस
 न्ध्यरहितस्य च ॥ ३० ॥ विष्णुमन्त्रविहीनश्च त्रिसन्ध्यरहितोद्विजः ॥ एकादशीविहीनश्च विषहीनो यथोरगः ॥ ३१ ॥ हरेरनैवेद्यभो
 जी वा वक्रो वृषवाहकः ॥ शूद्रान्नभोजी विप्रश्च विषहीनो यथोरगः ॥ ३२ ॥ शवदाही च शूद्राणां यो विप्रो वृषलीपतिः ॥ शूद्राणां सु
 पकारश्च विषहीनो यथोरगः ॥ ३३ ॥ शूद्राणाञ्च प्रतिग्राही शूद्रयाजी च योद्विजः ॥ असिजीवी मषीजीवी विषहीनो यथोरगः ॥ ३४ ॥
 यो विप्रोऽवीरान्नभोजी ऋतुस्नातान्नभोजकः ॥ भगजीवी वार्धुषिको विषहीनो यथोरगः ॥ ३५ ॥ यः कन्याविक्रयी विप्रो यो हरेर्नामवि
 क्रयी ॥ यो विद्याविक्रयी भूपविषहीनो यथोरगः ॥ ३६ ॥ सूर्योदये च द्विभोजी मत्स्यभोजी च योद्विजः ॥ शिलापूजादिरहितो विष
 हीनो यथोरगः ॥ ३७ ॥ इत्युक्ता च मुनिश्रेष्ठः सर्वपूजाविधिक्रमम् ॥ तमुवाच च सावित्र्या ध्यानादिकमभीप्सितम् ॥ ३८ ॥ दत्त्वा सर्वं
 नृपेन्द्राय प्रययौ स्वालयं मुनिः ॥ राजा संपूज्य सावित्रीं ददर्श वरमाप च ॥ ३९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ किं वा ध्यानञ्च सावित्र्याः किं

ब्र. वै.

॥ ८८ ॥

वापूजाविधानकम् ॥ स्तोत्रमन्त्रचकिंदत्वाप्रययौसपराशरः ॥ ४० ॥ नृपःकेनविधानेनसंपूज्यश्रुतिमातरम् ॥ वरंचकिंवासंप्रापवद
 सोऽश्वपतिर्नृपः ॥ ४१ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ ज्येष्ठेकृष्णत्रयोदश्यांशुद्धेकालेचसंयतः ॥ व्रतमेवचतुर्दश्यांव्रतीभक्त्या
 समाचरेत् ॥ ४२ ॥ व्रतंचतुर्दशाब्दंचद्विसप्तफलसंयुतम् ॥ दत्त्वाद्विसप्तनैवेद्यंपुष्पधूपादिकंतथा ॥ ४३ ॥ वस्त्रयज्ञोपवीतंचभोज्यंच
 विधिपूर्वकम् ॥ संस्थाप्यमङ्गलघटंफलशाखासमन्वितम् ॥ ४४ ॥ गणेशंचदिनेशंचवह्निंविष्णुंशिवंशिवाम् ॥ संपूज्यपूजयेदिष्टंघटे
 आवाहितेसुने ॥ ४५ ॥ शृणुध्यानंचसावित्र्याश्चोक्तमाध्यन्दिनेचयत् ॥ स्तोत्रंपूजाविधानंचमन्त्रञ्चसर्वकामदम् ॥ ४६ ॥ तप्तकांचन
 वर्णाभांज्वलन्तीं ब्रह्मतेजसा ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्डसहस्रसमसुप्रभाम् ॥ ४७ ॥ ईषद्वास्यप्रसन्नास्यांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ वह्निशु
 द्धांशुकाधानांभक्तानुग्रहकातराम् ॥ ४८ ॥ सुखदांमुक्तिदांशान्तांकांतांचजगतांविधेः ॥ सर्वसम्पत्स्वरूपांचप्रदात्रींसर्वसम्पदाम् ॥
 ॥ ४९ ॥ वेदाधिष्ठातृदेवींचवेदशास्त्रस्वरूपिणीम् ॥ वेदेबीजस्वरूपांचभजेत्वावेदमातरम् ॥ ५० ॥ ध्यात्वाध्यानेनचानेनदत्त्वापुष्पंस्व
 मूर्द्धनि ॥ पुनर्ध्यात्वाघटेभक्त्यादेवीमावाहयेद्ब्रती ॥ ५१ ॥ दत्त्वाषोडशोपचारंचवेदोक्तमन्त्रपूर्वकम् ॥ संपूज्यस्तुत्वाप्रणमेदेवंदेवींविधान
 तः ॥ ५२ ॥ आसनंपाद्यमर्घ्यञ्चस्नानीयञ्चानुलेपनम् ॥ धूपंदीपञ्चनैवेद्यंताम्बूलंशीतलंजलम् ॥ ५३ ॥ वसनंभूषणंमा
 ल्यंगन्धमाचमनीयकम् ॥ मनोहरंसुतरुपञ्चदेयान्येतानिषोडश ॥ ५४ ॥ दारुसारविकारंचहेमादिनिर्मितञ्चवा ॥ देवाधारंपुण्यदञ्चम
 यानित्यंनिवेदितम् ॥ ५५ ॥ तीर्थोदकंचपाद्यंचपुण्यदंप्रीतिदंमहत् ॥ पूजाङ्गभूतंशुद्धञ्चमयाभक्त्यानिवेदितम् ॥ ५६ ॥ पवित्ररूप
 मर्घ्यंचदूर्वापुष्पाक्षतान्वितम् ॥ पुण्यदंशंखतोयाक्तंमयातुभ्यंनिवेदितम् ॥ ५७ ॥ सुगन्धिधात्रीतैलञ्चदेहसौन्दर्यकारणम् ॥ मयानि
 वेदितंभक्त्यास्नानीयंप्रतिगृह्यताम् ॥ ५८ ॥ मलयाचलसम्भूतंदेहशोभाविबर्द्धनम् ॥ सुगन्धिद्युक्तंसुखदंमयातुभ्यंनिवेदितम् ॥
 ॥ ५९ ॥ गन्धद्रव्योद्भवःपुण्यःप्रीतिदोदिव्यगन्धदः ॥ मयानिवेदितोभक्त्याधूपोऽयंप्रतिगृह्यताम् ॥ ६० ॥ जगतांदर्शनीयंचदर्शनं
 दीप्तिकारणम् ॥ अन्धकारध्वंसबीजंमयातुभ्यंनिवेदितम् ॥ ६१ ॥ तुष्टिदंपुष्टिदंचैवप्रीतिदंशुद्धिनाशनम् ॥ पुण्यदंस्वादुरूपंचनैवे

प्र. खं. २

अ० २३

॥ ८८ ॥

द्यप्रतिगृह्यताम् ॥ ६२ ॥ ताम्बूलञ्चवरंरम्यंकर्पूरादिसुवासितम् ॥ तुष्टिदं पुष्टिदं चैवमयाभक्त्यानिवेदितम् ॥ ६३ ॥ सुशीतलंवासितं
 चपिपासानाशकारणम् ॥ जगतांजीवरूपंचजीवनंप्रतिगृह्यताम् ॥ ६४ ॥ देहशोभास्वरूपञ्चसभाशोभाविवर्द्धनम् ॥ कार्पासजंचकृमि
 जंवसनंप्रतिगृह्यताम् ॥ ६५ ॥ कांचनादिभिगबद्धश्रीयुक्तंश्रीकरंसदा ॥ सुखदंपुण्यदंचैवभूषणंप्रतिगृह्यताम् ॥ ६६ ॥ नानापुष्पलता
 कीर्णबहुभासासमन्वितम् ॥ प्रीतिदंपुण्यदंचैवमालयं वैप्रतिगृह्यताम् ॥ ६७ ॥ सर्वमङ्गलरूपञ्चसर्वमङ्गलदोवरः ॥ पुण्यप्रदश्चगन्धाढ्योग
 न्धश्चप्रतिगृह्यताम् ॥ ६८ ॥ शुद्धंशुद्धिप्रदंचैवशुद्धानांप्रीतिदंमहत् ॥ रम्यमाचमनीयंचमयादत्तंप्रगृह्यताम् ॥ ६९ ॥ रत्नसारादिनिर्माणं
 पुष्पचन्दनसंयुतम् ॥ सुखदंपुण्यदंचैवसुतल्पंप्रतिगृह्यताम् ॥ ७० ॥ नानावृक्षसमुद्भूतंनानारूपसमन्वितम् ॥ फलस्वरूपंफलदंफलञ्च
 प्रतिगृह्यताम् ॥ ७१ ॥ सिन्दूरंचवरंरम्यंभालशोभाविवर्द्धनम् ॥ भूषणंभूषणानांचसिन्दूरंप्रतिगृह्यताम् ॥ ७२ ॥ विशुद्धग्रन्थिसं
 युक्तंपुण्यसूत्रविनिर्मितम् ॥ पवित्रंवेदमन्त्रेणयज्ञसूत्रञ्चगृह्यताम् ॥ ७३ ॥ द्रव्याण्येतानिमूलेनदत्त्वास्तोत्रंपठेत्सुधीः ॥ ततःप्रण
 म्यविप्रायव्रतीदद्याच्चदक्षिणाम् ॥ ७४ ॥ सावित्रीतिचतुर्थ्यन्तंवह्निजायान्तमेवच ॥ लक्ष्मीमायाकामपूर्वमन्त्रमष्टाक्षरंविदुः ॥ ७५ ॥
 श्रींद्वांक्तींसावित्र्यैस्वाहा ॥ मध्यन्दिनोक्तंस्तोत्रंचसर्ववाञ्छाफलप्रदम् ॥ विप्रजीवनरूपंचनिबोधकथयामिते ॥ ७६ ॥ कृष्णेनदत्ता
 सावित्रीगोलोकेब्रह्मणेपुरा ॥ नयातिसातेनसार्द्धंब्रह्मलोकंतुनारद ॥ ७७ ॥ ब्रह्माकृष्णाज्ञयाभक्त्यापर्यष्टौद्वेदमातरम् ॥ तदासापरि
 तुष्टाचब्रह्माणंचकमेसती ॥ ७८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ नारायणस्वरूपेचनारायणिसनातनि ॥ नारायणात्समुद्भूतेप्रसन्नाभवसु
 न्दरि ॥ ७९ ॥ तेजस्वरूपेपरमेपरमानन्दरूपिणि ॥ द्विजातीनांजातिरूपेप्रसन्नाभवसुन्दरि ॥ ८० ॥ नित्येनित्यप्रियेदेविनित्यान
 न्दस्वरूपिणि ॥ सर्वमङ्गलरूपेणप्रसन्नाभवसुन्दरि ॥ ८१ ॥ सर्वस्वरूपेविप्राणांमन्त्रसारेपरात्परे ॥ सुखदेमोक्षदेदेविप्रसन्नाभवसुन्दरि
 ॥ ८२ ॥ विप्रपापेन्धदाहायज्वलदग्निशिखोपमे ॥ ब्रह्मतेजःप्रदेदेविप्रसन्नाभवसुन्दरि ॥ ८३ ॥ कायेनमनसावाचायत्पापंकुरुते
 द्विजः ॥ तत्तेस्मरणमात्रेणभस्मीभूतंभविष्यति ॥ ८४ ॥ इत्युक्त्वाजगतांधातातत्रतस्थौचसंसदि ॥ सावित्रीब्रह्मणासार्द्धंब्रह्मलोकंजगा

ब्र. वै.
॥ ८९ ॥

मसा ॥ ८५ ॥ अनेनस्तवराजेनसंस्तूयाश्वपतिर्नृपः ॥ ददर्शतांचसावित्रीवरंप्रापमनोगतम् ॥ ८६ ॥ स्तवराजमिदंपुण्यंत्रिसन्ध्यायां
चयःपठेत् ॥ पाठेचतुर्णांवेदानांयत्फलंतल्लभेद्भुवम् ॥ ८७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे
सावित्र्युपाख्यानेसावित्रीस्तोत्रकथनंनामत्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ स्तुत्वासोऽश्वपतिस्तेन
संपूज्यविधिपूर्वकम् ॥ ददर्शतत्रतांदेवींसहसार्कसमप्रभाम् ॥ १ ॥ उवाचसातंराजानंप्रसन्नासस्मितासती ॥ यथामातास्वपुत्रंचद्योत
यन्तीदिशस्त्विषा ॥ २ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ जानामितेमहाराजयत्तेमनसिवर्त्तते ॥ वाञ्छितंतवपत्न्याश्चसर्वदास्यामिनिश्चि
तम् ॥ ३ ॥ साध्वीकन्याभिलाषंचकरोतितवकामिनी ॥ त्वंप्रार्थयसिपुत्रंचभविष्यतिचतेक्रमात् ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वासामहादेवीब्रह्मलो
कंजगामह ॥ राजाजगामस्वगृहंतत्कन्यादौबभूवह ॥ ५ ॥ राज्ञोधनाच्चसावित्र्याबभूवकमलाकला ॥ सावित्रीतिचतन्नामचकाराश्वपति
र्नृपः ॥ ६ ॥ कालेनसावर्द्धमानाबभूवचदिनेदिने ॥ रूपयौवनसम्पन्नाशुक्लेचन्द्रकलायथा ॥ ७ ॥ सावरंवरयामासद्युमत्सेनात्मजं
तदा ॥ सावित्रीसत्यवन्तंचनानागुणसमन्वितम् ॥ ८ ॥ राजातस्मैददौताञ्चरत्नभूषणभूषिताम् ॥ सचसार्धकौतुकेनतांगृहीत्वागृहंययौ
॥ ९ ॥ सचसंवत्सरेऽतीतेसत्यवान्सत्यविक्रमः ॥ जगामफलकाष्ठार्थंप्रहर्षपितुराज्ञया ॥ १० ॥ जगामतत्रसावित्रीतत्पश्चाद्देवयोगतः ॥
निपत्यवृक्षाद्देवेनप्राणांस्तत्याजसत्यवान् ॥ ११ ॥ यमस्तज्जीवपुरुषंबद्धांगुष्ठसमंमुने ॥ गृहीत्वागमनञ्चक्रेतत्पश्चात्प्रययौसती ॥ १२ ॥
पश्चात्तांसुन्दरींहृष्टायमःसंयमिनीपतिः ॥ उवाचमधुरंसाध्वींसाधूनांप्रवरोमहान् ॥ १३ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ अहोक्रयासिसावित्रिगृही
त्वामानुषीतनुम् ॥ यदियास्यसिकान्तेनसार्धदेहंतदात्यज ॥ १४ ॥ गन्तुंमर्त्योऽनशक्रोतिगृहीत्वापाञ्चभौतिकम् ॥ देहश्चयमलोकश्चनश्च
रंनश्चरःसदा ॥ १५ ॥ पूर्णश्चभर्तुस्तेकालःह्यभवद्भारतेसति ॥ सकर्मफलभोगार्थंसत्यवान्यातिमद्ब्रह्म ॥ १६ ॥ कर्मणाजायतेजन्तुःकर्म
णैवप्रलीयते ॥ सुखंदुःखंभयंशोकंकर्मणैवप्रपद्यते ॥ १७ ॥ कर्मणेन्द्रोभवेज्जीवोब्रह्मपुत्रःस्वकर्मणा ॥ स्वकर्मणाहरेर्दासोजन्मादिरहितो
भवेत् ॥ १८ ॥ स्वकर्मणासर्वसिद्धिममरत्वंलभेद्भुवम् ॥ लभेत्स्वकर्मणाविष्णोःसालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ १९ ॥ कर्मणाब्राह्मणत्वञ्चमु

प्र. खं. २
अ० २४

॥ ८९ ॥

क्तत्वञ्चस्वकर्मणा ॥ सुरत्वञ्चमनुत्वञ्चराजेन्द्रत्वंलभेत्रः ॥ २० ॥ कर्मणाचमुनीन्द्रत्वंतपस्वित्वञ्चकर्मणा ॥ कर्मणाक्षत्रियत्वंचवै
 श्यत्वंचस्वकर्मणा ॥ २१ ॥ कर्मणाचैवशूद्रत्वमन्त्यजत्वंस्वकर्मणा ॥ २२ ॥ स्वकर्मणाचम्लच्छत्वंलभतेनात्रसंशयः ॥ स्वकर्मणा
 जङ्गमत्वंस्थावरत्वंस्वकर्मणा ॥ २३ ॥ स्वकर्मणाचशैलत्वंवृक्षत्वंचस्वकर्मणा ॥ स्वकर्मणापशुत्वंचपक्षित्वंचस्वकर्मणा ॥ २४ ॥
 स्वकर्मणाक्षुद्रजन्तुःकृमित्वंचस्वकर्मणा ॥ स्वकर्मणाचसर्पत्वंगन्धर्वत्वंस्वकर्मणा ॥ २५ ॥ स्वकर्मणाराक्षसत्वंकिन्नरत्वंस्वकर्मणा ॥
 स्वकर्मणाचयक्षत्वंकूष्माण्डत्वंस्वकर्मणा ॥ २६ ॥ स्वकर्मणाचप्रेतत्वंवेतालत्वंस्वकर्मणा ॥ भूतत्वंचपिशाचत्वंडाकिनीत्वंस्वकर्मणा ॥
 ॥ २७ ॥ दैत्यत्वंदानवत्वंचाप्यसुरत्वंस्वकर्मणा ॥ कर्मणापुण्यवाञ्जीवोमहापापीस्वकर्मणा ॥ २८ ॥ कर्मणासुन्दरोऽरोगी
 महारोगीचकर्मणा ॥ कर्मणाचान्धःकाणश्चकुत्सितश्चस्वकर्मणा ॥ २९ ॥ कर्मणानरकंयान्तिजीवाःस्वर्गस्वकर्मणा ॥ कर्मणाशक्र
 लोकंचसूर्यलोकंचस्वकर्मणा ॥ ३० ॥ कर्मणाचन्द्रलोकंचवह्निलोकंचस्वकर्मणा ॥ कर्मणावायुलोकंचकर्मणावरुणालयम् ॥ ३१ ॥
 तथाकुबेरलोकंचनरोयातिस्वकर्मणा ॥ कर्मणाध्रुवलोकंचशिवलोकंचस्वकर्मणा ॥ ३२ ॥ यतिनक्षत्रलोकंचसत्यलोकंचस्वकर्मणा ॥
 जनोलोकंचतपोलोकंचमहर्लोकंचस्वकर्मणा ॥ ३३ ॥ स्वकर्मणाचपातालंब्रह्मलोकंचस्वकर्मणा ॥ कर्मणाभारतंपुण्यंसर्वेप्सितवरप्रदम् ॥
 ॥ ३४ ॥ कर्मणायातिवैकुण्ठंगोलोकंचनिरामयम् ॥ कर्मणाचिरजीवीचक्षणायुश्चस्वकर्मणा ॥ ३५ ॥ कर्मणाकोटिकल्पायुः
 क्षीणायुश्चस्वकर्मणा ॥ जीवसंचारमात्रायुर्गर्भेमृत्युःस्वकर्मणा ॥ ३६ ॥ इत्येवंकथितंसर्वमयातत्त्वंचसुन्दरि ॥ कर्मणातेमृतो
 भर्त्तागच्छवत्सेयथासुखम् ॥ ३७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेकर्मविपाकेकर्मणःसर्वहेतुत्व
 प्रदर्शनंनामचतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ यमस्यवचनंश्रुत्वासावित्रीचपतिव्रता ॥
 तुष्टावपरायाभक्त्यातमुवाचमनस्विनी ॥ १ ॥ सावित्रीउवाच ॥ किंकर्मवाशुभंधर्मराजकिंवाऽशुभंनृणाम् ॥ कर्मनिर्मूलय
 न्त्येवकेनवासाधवोजनाः ॥ २ ॥ कर्मणाबीजहृपःकःकोवाकर्मफलप्रदः ॥ किंकर्मतद्भवेत्केनकोवातद्धेतुरेवच ॥ ३ ॥

ब्र. वै.

॥ १० ॥

कोवाकर्मफलभुङ्क्तेकोवानिर्लिप्तएवच ॥ कोवादेहीकश्चदेहःकोवावैकर्मकारकः ॥ ४ ॥ किंविज्ञानमनोबुद्धिःकेवाप्राणाःशरीरिणाम् ॥
 कानीन्द्रियाणिकितेषालक्षणदेवताश्चकाः ॥ ५ ॥ भोक्ताभोजयिताकोवाकोभोगः काचनिष्कृतिः ॥ कोजीवःपरमात्माकस्तन्मेव्या
 ख्यातुमर्हसि ॥ ६ ॥ यमउवाच ॥ वेदेनविहितंकर्मतन्मयेमङ्गलंपरम् ॥ अवैदिकन्तुयत्कर्मतदेवाशुभमेवच ॥ ७ ॥ अहैतुकी
 विष्णुसेवासङ्कल्परहितासताम् ॥ कर्मनिर्मूलनात्मावैसाचैवहरिभक्तिदा ॥ ८ ॥ हरिभक्तोनरोयश्चसचमुक्तःश्रुतौश्रुतम् ॥
 जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिविवर्जितः ॥ ९ ॥ मुक्तिश्चद्विविधासाधिव श्रुत्युक्तासर्वसम्मतता ॥ निर्वाणपददात्रीचहरि
 भक्तिप्रदानृणाम् ॥ १० ॥ हरिभक्तिस्वरूपांचमुक्तिवाञ्छन्तिवैष्णवाः ॥ अन्येनिर्वाणरूपांचमुक्तिमिच्छन्तिसाधवः ॥
 ॥ ११ ॥ कर्मणोबीजरूपश्चसन्ततंतत्फलप्रदः ॥ कर्मरूपश्चभगवान्छ्रीकृष्णःप्रकृतेःपरः ॥ १२ ॥ सोऽपितद्वेतुरूपश्चकर्मतेनभवे
 त्सति ॥ जीवः कर्मफलंभुङ्क्तेआत्मानिर्लिप्तएवच ॥ १३ ॥ आत्मनःप्रतिबिम्बंचदेहीजीवःसएवच ॥ पांचभौतिकरूपश्चदेहोनश्वर
 एवच ॥ १४ ॥ पृथिवीवायुराकाशोजलंतेजस्तथैवच ॥ एतानिसूत्ररूपाणिसृष्टिःसृष्टिविधौहरेः ॥ १५ ॥ कर्ताभोक्ताचदेहीचस्वात्माभो
 जयितासदा ॥ भोगोविभवभेदश्चनिष्कृतिर्मुक्तिरेवच ॥ १६ ॥ सदसद्देवबीजश्चज्ञानंनानाविधंभवेत् ॥ विषयाणांविभागानांभेदबीजश्च
 कीर्तिदम् ॥ १७ ॥ बुद्धिर्विवेचनारूपाज्ञानसंदीपिनीश्रुतौ ॥ वायुभेदाश्चवैप्राणावलरूपाश्चदेहिनाम् ॥ १८ ॥ इन्द्रियाणांवैप्रवर
 मीश्वराणांसमूहकम् ॥ प्रेरकंकर्मणांचैवदुर्निवार्यश्चदेहिनाम् ॥ १९ ॥ अनिरूप्यमदृश्यश्चज्ञानभेदंमनःस्मृतम् ॥ लोचनंश्रवणंघ्राणं
 त्वग्निह्वादिकमिन्द्रियम् ॥ २० ॥ अङ्गिनामङ्गरूपश्चप्रेरकंसर्वकर्मणाम् ॥ रिपुरूपांमित्ररूपंसुखदंदुःखदंसदा ॥ २१ ॥ सूर्योवायुश्च
 पृथिवीवाण्याद्यादेवताःस्मृताः ॥ प्राणदेहादिभृद्योहिसजीवःपरिकीर्तितः ॥ २२ ॥ परमात्मापरंब्रह्मनिर्गुणःप्रकृतेःपरः ॥ कारणंकारणा
 नांचश्रीकृष्णोभगवान्स्वयम् ॥ २३ ॥ इत्येवंकथितंसर्वमयापृष्टंयथागमम् ॥ ज्ञानिनांज्ञानरूपंचगच्छवत्सेयथासुखम् ॥ २४ ॥
 सावित्र्युवाच ॥ त्यक्त्वाक्रयामिकान्तंवात्वांवाज्ञानार्णवंबुधम् ॥ प्रश्रयद्यत्करोमित्वांतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ २५ ॥ कांकांयोर्नित्यातिजी

प्र. खं. २

अ० २५

॥ १० ॥

वःकर्मणाकेनवायम ॥ केनवाकर्मणास्वर्गकेनवानरकंपितः ॥ २६ ॥ केनवाकर्मणासुक्तिःकेनभक्तिर्भवेद्धरेः ॥ केनवाकर्मणारोगी
 चारोगीकेनकर्मणा ॥ २७ ॥ केनवादीर्घजीवीचकेनाल्पायुश्चकर्मणा ॥ केनवाकर्मणादुःखीकेनवाकर्मणासुखी ॥ २८ ॥ अङ्गहीन
 श्चकाणश्चबधिरःकेनकर्मणा ॥ अन्धोवाकूपणोवापिप्रमत्तःकेनकर्मणा ॥ २९ ॥ क्षिप्तोऽतिलुब्धकश्चैवकेनवानरघातकः ॥ केनसि
 द्विमवाप्नोतिसालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ ३० ॥ केनवाब्राह्मणत्वञ्चतपस्वित्वञ्चकेनवा ॥ स्वर्गभोगादिकंकेनवैकुण्ठकेनकर्मणा ॥ ३१ ॥
 गोलोकंकेनवाब्रह्मन्सर्वोत्कृष्टंनिरामयम् ॥ नरकंवाकतिविधंकिंसंख्यंनामकितथा ॥ ३२ ॥ कोवाकंनरकंयातिक्रियन्ततेषुतिष्ठति ॥
 पापिनांकर्मणाकेनकोवाव्याधिःप्रजायते ॥ ३३ ॥ यद्यदस्तिमयापृष्टंतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ३४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणे
 द्वितीयेप्रकृतिखंडेनारदनारायणसंवादेकर्मविपाकेयमोक्त्यनन्तरंसावित्रीप्रश्नोनामपञ्चविंशतितमोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ नारायण
 उवाच ॥ ॥ सावित्रीवचनंश्रुत्वाजगामविस्मयंयमः ॥ ग्रहस्यवक्तुमारेभेकर्मपाकञ्चजीविनाम् ॥ १ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥
 कन्याद्वादशवर्षीयावत्सेत्वंवयसाधुना ॥ ज्ञानन्तेपूर्वविदुषांयोगिनांज्ञानिनांपरम् ॥ २ ॥ सावित्रीवरदानेनत्वंसावित्रीकलासति ॥
 प्राप्तापुराभूताचतपसातत्समाशुभे ॥ ३ ॥ यथाश्रीःश्रीपतेःक्रोडेभवानीचभवोरसि ॥ यथाराधाचश्रीकृष्णेसावित्रीब्रह्मवक्षसि ॥ ४ ॥
 धर्मोरसियथामूर्तिःशतरूपामनौयथा ॥ कर्दमेदेवहूतिश्चवसिष्ठेऽरुन्धतीयथा ॥ ५ ॥ अदितिःकश्यपेचापियथाहल्याचगौतमे ॥ यथाश
 चीमहेन्द्रेचयथाचन्द्रेचरोहिणी ॥ ६ ॥ यथारतिःकामदेवेयथास्वाहाहुताशने ॥ यथास्वधाचपितृषुयथासंज्ञादिवाकरे ॥ ७ ॥ वरुणानीच
 वरुणेयज्ञेचदक्षिणायथा ॥ यथाधरावराहेचदेवसेनाचकार्तिके ॥ ८ ॥ सौभाग्यासुप्रियात्वञ्चभवसत्यवतिप्रिये ॥ इतितुभ्यंवरंदत्तम्
 परंचयदीप्सितम् ॥ वृणुदेविमहाभागेसर्वदास्यामिनिश्चितम् ॥ ९ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ सत्यवदौरसेनैवपुत्राणांशतकंमम ॥
 भविष्यतिमहाभागवरमेतन्मदीप्सितम् ॥ १० ॥ मत्पितुःपुत्रशतकंश्चशुरस्यचचक्षुषी ॥ राज्यलाभोभवत्वेववरमेवंमदीप्सितम् ॥ ११ ॥
 अन्तेसत्यवतासार्द्धयास्यामिहरिमन्दिरम् ॥ समतीतेलक्षवर्षेदेहीमंमेजगत्प्रभो ॥ १२ ॥ जीवकर्मविपाकश्चश्रोतुंकौतूहलञ्चमे ॥ विश्व

ब्र. वै.

॥ ९१ ॥

विस्तारबीजश्चतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १३ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ भविष्यतिमहासाध्विसर्वमानसिकंतव ॥ जीवकर्मविपाकश्च
 कथयामिनिशामय ॥ १४ ॥ शुभानामशुभानाश्चकर्मणांजन्मभारते ॥ पुण्यक्षेत्रेऽत्रसर्वत्रनान्यत्रभुञ्जतेजनाः ॥ १५ ॥ सुरादैत्या
 दानवाश्चगन्धर्वाक्षसादयः ॥ नराश्चकर्मजनकानसर्वेसमजीविनः ॥ १६ ॥ विशिष्टजीविनःकर्मभुञ्जतेसर्वयोनिषु ॥ विशेषतोमान
 वाश्चभ्रमन्तिसर्वयोनिषु ॥ १७ ॥ शुभाशुभंभुञ्जतेचकर्मपूर्वाजितंपरम् ॥ शुभेनकर्मणायान्तितेस्वर्गादिकमेवच ॥ १८ ॥ कर्मणा
 चाशुभेनैवभ्रमन्तिनरकेषुच ॥ कर्मनिर्मूलनेमुक्तिःसाचोक्ताद्विविधामता ॥ १९ ॥ निर्वाणरूपासेवाचकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ रोगीकु
 कर्मणाजीवश्चारोगीशुभकर्मणा ॥ २० ॥ दीर्घजीवीचक्षीणायुःसुखीदुःखीचनिश्चितम् ॥ अन्धादयश्चाङ्गहीनाःकुत्सितेनचकर्मणा ॥
 ॥ २१ ॥ सिद्ध्यादिकमवाप्नोतिसर्वोत्कृष्टेनकर्मणा ॥ सामान्यंकथितंसर्वविशेषंशृणुसुन्दरि ॥ २२ ॥ सुदुर्लभंसुभोग्यश्चपुराणेषु
 श्रुतिष्वपि ॥ २३ ॥ दुर्लभामानवीजातिःसर्वजातिषुभारते ॥ सर्वाभ्योब्राह्मणःश्रेष्ठःप्रशस्तःसर्वकर्मसु ॥ २४ ॥ विष्णुभक्तोद्विजश्चै
 वगरीयान्भारतेततः ॥ निष्कामश्चसकामश्चवैष्णवोद्विविधःसति ॥ २५ ॥ सकामश्चप्रधानश्चनिष्कामोभक्तएवच ॥ कर्मभोगीसका
 मश्चनिष्कामोनिरुपद्रवः ॥ २६ ॥ सयातिदेहंत्यक्त्वाचपदंविष्णोर्निरामयम् ॥ पुनरागमनंनास्तितेषांनिष्कामिणांसति ॥ २७ ॥ येसे
 वन्तेचद्विभुजंकृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ गोलोकंयान्तितेभक्तादिव्यरूपविधारिणः ॥ २८ ॥ येचनारायणंभक्ताःसेवन्तेचचतुर्भुजम् ॥
 वैकुण्ठंयान्तितेसर्वेदिव्यरूपविधारिणः ॥ २९ ॥ सकामिनोवैष्णवाश्चगत्वावैकुण्ठमेवच ॥ भारतंपुनरायान्तितेषांजन्मद्विजा
 तिषु ॥ ३० ॥ कालेनतेचनिष्कामाभविष्यन्तिक्रमेणच ॥ भक्तिचनिर्मलांबुद्धितेभ्योदास्यतिनिश्चितम् ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणाद्वैष्णवादन्ये
 सकामाःसर्वजन्मसु ॥ नतेषांनिर्मलांबुद्धिर्विष्णुभक्तिविवर्जिताः ॥ ३२ ॥ तीर्थाश्रिताद्विजायेचतपस्यानिरताःसति ॥ तेयान्ति
 ब्रह्मलोकंचपुनरायान्तिभारतम् ॥ ३३ ॥ स्वधर्मनिरताविप्राःसूर्यभक्ताश्चभारते ॥ ब्रजन्तिसूर्यलोकंतपुनरायान्तिभारतम् ॥ ३४ ॥
 स्वधर्मनिरताविप्राःशैवाःशाक्ताश्चगाणपाः ॥ तेयान्तिशिवलोकंचपुनरायान्तिभारतम् ॥ ३५ ॥ येविप्राअन्यदेवेषाःस्वधर्मनिर

प्र. खं. २

अ० २६

॥ ९१ ॥

ताःसति ॥ तेगत्वाशक्रलोकंचपुनरायान्तिभारतम् ॥ ३६ ॥ हरिभक्ताश्चनिष्कामाःस्वधर्मरहिताद्विजाः ॥ तेऽपियान्तिहरेर्लोकं
 क्रमाद्भक्तिबलादहो ॥ ३७ ॥ स्वधर्मरहिताविप्रादेवान्यसेविनःसदा ॥ भ्रष्टाचाराश्चबालाश्चतेयान्तिनरकंध्रुवम् ॥ ३८ ॥ स्व
 धर्मनिरताश्चैवंवर्णाश्चत्वारण्यवच ॥ भवन्त्येवशुभस्यैवकर्मणःफलभागिनः ॥ ३९ ॥ स्वधर्मरहितास्तेचनरकंयान्तिहिध्रुवम् ॥ भार
 तेचभवन्त्येवकर्मणःफलभागिनः ॥ ४० ॥ स्वधर्मनिरताविप्राःस्वधर्मनिरतायच ॥ कन्यांददतिविप्रायचन्द्रलोकंव्रजन्ति ॥ ४१ ॥
 वसन्तितत्रतेसाध्वियावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ सालङ्कृतायादानेनद्विगुणंफलमुच्यते ॥ ४२ ॥ सकामायान्तितल्लोकंननिष्कामाश्च
 वैष्णवाः ॥ तेप्रयान्तिविष्णुलोकंफलसन्धानवर्जिताः ॥ ४३ ॥ गव्यंचरजतंभार्यावस्त्रंसस्यंफलंजलम् ॥ येददत्येवविप्रेभ्यस्त
 ल्लोकंहिव्रजन्तिच ॥ ४४ ॥ वसन्तितेचतल्लोकंयावन्मन्वन्तरंसति ॥ कालंचसुचिरंवासंकुर्वन्तितत्रतेजनाः ॥ ४५ ॥ येददतिसुवर्णंच
 गांचताम्रादिकंसति ॥ तेयान्तिमूर्त्यलोकंचशुचयेब्राह्मणायच ॥ ४६ ॥ वसन्तितत्रतेलोकेवर्षाणामयुतंसति ॥ विपुलेचचिरंवासंकुर्व
 न्तिचनिरामयाः ॥ ४७ ॥ ददातिभूमिंविप्रेभ्योधान्यानिविपुलानिच ॥ सयातिविष्णुलोकञ्चश्वेतद्वीपंमनोहरम् ॥ ४८ ॥ तत्रैवनिवस
 त्येवयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ विपुलंविपुलेवासंकरोतिपुण्यवान्सति ॥ ४९ ॥ गृहंददतिविप्रायजेनाभक्तिपूर्वकम् ॥ तेयान्तिसुरलोकञ्च
 चिरंतत्रभवन्ति ॥ ५० ॥ गृहरेणुप्रमाणाब्दंदानंपुण्यदिनेयदि ॥ विपुलंविपुलेवासंकुर्वन्तिमानवाःसति ॥ ५१ ॥ यस्मैयस्मैचदेवाय
 योददातिगृहंनरः ॥ सयातितस्यलोकञ्चरेणुमानाब्दमेवच ॥ ५२ ॥ सौधेचतुर्गुणंपुण्यंपूर्तेशतगुणंफलम् ॥ प्रकृष्टेऽष्टगुणंतस्मादित्या
 हकमलोद्भवः ॥ ५३ ॥ योददातितडागंचसर्वभूतायभारते ॥ सयातिजनलोकंचवर्षाणामयुतंसति ॥ ५४ ॥ वाप्यांफलंशतगुणंप्राप्नो
 तिमानवस्ततः ॥ तथासेतुप्रदानेनतडागस्यफलंलभेत् ॥ ५५ ॥ धनुश्चतुःसहस्रेणदैर्घ्यमानेननिश्चितम् ॥ न्यूनावातावतीपस्थेसावा
 पीपरिकीर्तिता ॥ ५६ ॥ दशवापीसमाकन्यायदिपात्रेप्रदीयते ॥ फलंददातिद्विगुणंयदिसालङ्कृताभवेत् ॥ ५७ ॥ तत्फलंचतडागेचप
 ङ्कोद्धारेणतत्फलम् ॥ वाप्याश्चपङ्कोद्धारेणवापीतुल्यफलंलभेत् ॥ ५८ ॥ अश्वत्थवृक्षमारोप्यप्रतिष्ठांचकरोति ॥ सयातितपसोलोकं

ब. वै.

॥ ९२ ॥

वर्षाणामयुतं परम् ॥ ५९ ॥ पुष्पोद्यानयोददातिसावित्रिसर्वभूतये ॥ सवसेद्धुवलोके च वर्षाणामयुतं ध्रुवम् ॥ ६० ॥ योददाति विमानं
चविष्णवे भारते सति ॥ विष्णुलोके वसेत्सोऽपियावन्मन्वन्तरं परम् ॥ ६१ ॥ चित्रयुक्ते च विपुले फलं तस्य चतुर्गुणम् ॥ रथार्धशिबिका
दाने फलमेव लभेद्ध्रुवम् ॥ ६२ ॥ योददाति भक्तियुक्तो हरये दोलमन्दिरम् ॥ विष्णुलोके वसेत्सोऽपियावन्मन्वन्तरं परम् ॥ ६३ ॥
राजमार्गसौधयुक्तं यः करोति पतिव्रते ॥ वर्षाणामयुतं सोऽपि शक्रलोके महीयते ॥ ६४ ॥ ब्राह्मणेभ्योऽपि देवेभ्यो दाने समफलं लभेत् ॥
यच्च दत्तं हितद्रोहोर्न दत्तं नोपतिष्ठते ॥ ६५ ॥ भुक्त्वा स्वर्गादिकं सौख्यं पुरायान्ति च भारते ॥ लभेद्विप्रकुलेष्वेव क्रमेणैवोत्तमादिषु ॥
॥ ६६ ॥ भारते पुण्यवान्विप्रो भुक्त्वा स्वर्गादिकं परम् ॥ पुनः सोऽपि भवेद्विप्रो न पुनः क्षत्रियादयः ॥ ६७ ॥ क्षत्रियो वापि वैश्यो वा कल्पको
टिशतेन च ॥ तपसा ब्राह्मणत्वं च न प्राप्नोति श्रुतौ श्रुतम् ॥ ६८ ॥ स्वधर्मरहिता विप्रानाना यो निव्रजन्ति च ॥ भुक्त्वा च कर्मभोगं च विप्रयो
निलभेत्पुनः ॥ ६९ ॥ मा भुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेव भोक्तव्यं कल्पकोटिशतैरपि ॥ ७० ॥ अवश्यमेव भोक्तव्यं
कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ देवतीर्थे सहायेन कायव्यूहेन शुध्यति ॥ ७१ ॥ एतत्ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ७२ ॥ इति श्रीब्रह्म
वैवर्ते महापुराणे नारदनारायणसंवादे प्रकृतिखण्डे सावित्र्युपाख्याने कर्मविपाके कर्मानुरूपस्थानगमनं नाम षड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥
॥ सावित्र्युवाच ॥ प्रयान्ति स्वर्गमन्यं च येन येनैव कर्मणा ॥ मानवाः पुण्यवन्तश्च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ यम उवाच ॥ अन्नदानं
च विप्राय यः करोति च भारते ॥ अन्नप्रमाणवर्षं च शक्रलोके महीयते ॥ २ ॥ अन्नदानात्परं दानं न भूतं न भविष्यति ॥ नात्र पात्रपरीक्षा स्यान्न
कालनियमः क्वचित् ॥ ३ ॥ देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वा ददाति चासनं यदि ॥ महीयते वह्निलोके वर्षाणामयुतं ध्रुवम् ॥ ४ ॥ योददाति च विप्रा
य दिव्यां धेनुं पयस्विनीम् ॥ तल्लोममानवर्षं च वैकुण्ठे च महीयते ॥ ५ ॥ चतुर्गुणं पुण्यदिने तीर्थे शतगुणं फलम् ॥ दानं नारायणक्षेत्रे फलं को
टिगुणं भवेत् ॥ ६ ॥ गां योददाति विप्राय भारते भक्तिपूर्वकम् ॥ वर्षाणामयुतं चैव चन्द्रलोके महीयते ॥ ७ ॥ यश्चोभयमुखी दानं करोति ब्राह्म
णाय च ॥ तल्लोममानवर्षं च वैकुण्ठे च महीयते ॥ ८ ॥ योददाति ब्राह्मणाय शालिग्रामं सवस्त्रकम् ॥ महीयते स वैकुण्ठे यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ९ ॥

प्र. खं. २

अ० २७

॥ ९२ ॥

योददातिब्राह्मणायछत्रंचसुमनोहरम् ॥ वर्षाणामयुतंसोऽपिमोदतेवरुणालये ॥ १० ॥ विप्रायपादुकायुग्मंयोददातिचभारते ॥
 महीयतेवायुलोकेवर्षाणामयुतंसति ॥ ११ ॥ योददातिब्राह्मणायशय्यादिव्यामनोहराम् ॥ महीयतेचन्द्रलोकेयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ १२ ॥
 योददातिप्रदीपश्चदेवायब्राह्मणायच ॥ यावन्मन्वन्तरंसोऽपिब्रह्मलोकेमहीयते ॥ १३ ॥ सम्प्राप्यमानवींयोनिंचक्षुष्मांश्चभवेद्भुवम् ॥
 नयातियमलोकंचतेनपुण्येनसुन्दरि ॥ १४ ॥ करोतिगजदानञ्चयोहिविप्रायभारते ॥ यावदिन्द्रादिदेवस्यलोकेचार्धासनेवसेत् ॥ १५ ॥
 भारतेयोऽश्वदानंचकरोतिब्राह्मणायच ॥ मोदतेवारुणलोकेयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ १६ ॥ प्रकृष्टांशिबिकांयोहिददातिब्राह्मणायच ॥
 महीयतेविष्णुलोकेयावन्मन्वन्तरंसति ॥ १७ ॥ योददातिचविप्रायव्यजनंश्वेतचामरम् ॥ महीयतेवायुलोकेवर्षाणामयुतंध्रुवम् ॥
 ॥ १८ ॥ धान्याचलंयोददातिब्राह्मणायचभारते ॥ सचधान्यप्रमाणान्दंविष्णुलोकेमहीयते ॥ १९ ॥ ततःस्वयोनिंसंप्राप्यचिरजीवी
 भवेत्सुखी ॥ दाताग्रहीतातौद्वौचध्रुवंवैकुण्ठगामिनौ ॥ २० ॥ सततंश्रीहरेर्नामभारतेयोजपेन्नरः ॥ सएवचिरजीवीचततोमृत्युःपला
 यते ॥ २१ ॥ योनरोभारतेवर्षेदोलनंकारयेद्धरेः ॥ पूर्णिमारजनीशेषेजीवन्मुक्तोभवेन्नरः ॥ २२ ॥ इहलोकेसुखंभुक्त्वायात्यन्तेविष्णु
 मन्दिरम् ॥ निश्चितंनिवसेत्तत्रशतमन्वन्तरावधि ॥ २३ ॥ फलमुत्तरफाल्गुन्यांततोऽपिद्विगुणंभवेत् ॥ कल्पान्तजीवीसभवेदित्याह
 कमलोद्भवः ॥ २४ ॥ तिलदानंब्राह्मणाययःकरोतिचभारते ॥ तिलप्रमाणवर्षश्चमोदतेविष्णुमंदिरे ॥ २५ ॥ ततःस्वयोनिंसंप्राप्य
 चिरजीवीभवेत्सुखी ॥ ताम्रपात्रस्थदानेनद्विगुणञ्चफलंलभेत् ॥ २६ ॥ सालंकृताञ्चभोग्याञ्चसवस्त्रांसुन्दरींप्रियाम् ॥ योददातिब्राह्मणा
 यभारतेचपतिव्रताम् ॥ २७ ॥ महीयतेचन्द्रलोकेयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ तत्रस्वर्वेश्ययासार्द्धमोदतेचदिवानिशम् ॥ २८ ॥ ततोगन्धर्व
 लोकेचवर्षाणामयुतंसति ॥ दिवानिशंकौतुकेनचोर्वश्यासहमोदते ॥ २९ ॥ ततोजन्मसहस्रञ्चाप्रोतिसुन्दरींप्रियाम् ॥ सतींसौभाग्य
 युक्ताञ्चकोमलांप्रियवादिनीम् ॥ ३० ॥ ददातिसफलंवृक्षंब्राह्मणायचयोनरः ॥ फलप्रमाणवर्षश्चशकलोकेमहीयते ॥ ३१ ॥ पुनःस्व
 योनिंसंप्राप्यलभतेसुतमुत्तमम् ॥ सफलानाञ्चवृक्षाणांसहस्रंचप्रशंसितम् ॥ ३२ ॥ केवलंफलदानंचब्राह्मणायददातियः ॥ सुचिरंस्वर्ग

ब. वै.

॥ ९३ ॥

वासञ्चकृत्वायातिचभारतम् ॥ ३३ ॥ नानाद्रव्यसमायुक्तं नानासस्यसमन्वितम् ॥ ददाति यश्च विप्राय भारते विपुलं गृहम् ॥ ३४ ॥ कुबे
रलोके वसति स च मन्वन्तरावधि ॥ ततः स्वयोनिं संप्राप्य मह्यं धनवान् भवेत् ॥ ३५ ॥ योजनः सस्यसंयुक्तां भूमिं च रुचिरां सति ॥ ददा
ति भक्त्या विप्राय पुण्यक्षेत्रे च वासति ॥ ३६ ॥ महीयते स वै कुण्ठे मन्वन्तरशतं ध्रुवम् ॥ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य मह्यं धूमिवान् भवेत् ॥ ३७ ॥
तं न त्यजति भूमिश्च जन्मनां शतकं परम् ॥ श्रीमांश्च धनवांश्चैव पुत्रवांश्च प्रजेश्वरः ॥ ३८ ॥ स प्रजं च प्रकृष्टं च ग्रामं दद्याद्विजातये ॥ लक्षमन्व
न्तरं चैव वै कुण्ठे समहीयते ॥ ३९ ॥ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य ग्रामलक्षं लभेद्ध्रुवम् ॥ न जहाति च तं पृथ्वीजन्मनां लक्षमेव च ॥ ४० ॥ स प्रजं सु
प्रकृष्टं च पञ्चसस्यसमन्वितम् ॥ नाना पुष्करिणीवृक्षं फलभोगसमन्वितम् ॥ ४१ ॥ नगरं यश्च विप्राय ददाति भारते भुवि ॥ महीयते स वै कु
ण्ठे दशलक्षेन्द्रकालकम् ॥ ४२ ॥ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य राजेन्द्रो भारते भवेत् ॥ नगराणां च नियुतं लभते नात्र संशयः ॥ ४३ ॥
धरातं न जहात्येव जन्मनां नियुतं ध्रुवम् ॥ परमैश्वर्यसंयुक्तो भवेद्देवमहीतले ॥ ४४ ॥ नगराणां च शतकं देशं यो हि द्विजातये ॥
सुप्रकृष्टप्रजायुक्तं ददाति भक्तिपूर्वकम् ॥ ४५ ॥ वापीतडागसंयुक्तं नानावृक्षसमन्वितम् ॥ महीयते स वै कुण्ठे कोटि मन्वन्तरावधि ॥ ४६ ॥
पुनः स्वयोनिं संप्राप्य जम्बूद्वीपपतिर्भवेत् ॥ परमैश्वर्यसंयुक्तो यथाशकस्तथा भुवि ॥ ४७ ॥ महीतं न जहात्येव जन्मनां कोटिमेव च ॥
कल्पान्तजीवी स भवेद्वाजराजेश्वरो महान् ॥ ४८ ॥ स्वाधिकारं समग्रं च यो ददाति द्विजातये ॥ चतुर्गुणं फलं चातो भवेत्तस्य न संशयः ॥
॥ ४९ ॥ जम्बूद्वीपं यो ददाति ब्राह्मणाय पतिव्रते ॥ फलं शतगुणं चातो भवेत्तस्य न संशयः ॥ ५० ॥ सप्तद्वीपमहीदातुः सर्वतीर्थानु
सेविनः ॥ सर्वेषां तपसां कर्तुः सर्वोपवासकारिणः ॥ ५१ ॥ सर्वदानप्रदातुश्च सर्वसिद्धेश्वरस्य च ॥ अस्त्येव पुनरावृत्तिर्न भक्तस्य हरेरहो
॥ ५२ ॥ असंख्यब्रह्मणां पातं पश्यंति वैष्णवाः सति ॥ निवसन्ति हि गोलोके वै कुण्ठे वाहरेः पदे ॥ ५३ ॥ विष्णुमन्त्रोपासकश्च विहाय
मानवीं तनुम् ॥ बिभर्ति दिव्यरूपं च जन्ममृत्युजरापहम् ॥ ५४ ॥ लब्ध्वा विष्णोश्च सारूप्यं विष्णुसेवां करोति च ॥ स च पश्यति
गोलोके ह्यसंख्यं प्राकृतं लयम् ॥ ५५ ॥ नश्यन्ति देवाः सिद्धाश्च विश्वानि निखिलानि च ॥ कृष्णभक्तान नश्यन्ति जन्ममृत्यु

प्र. ख.

अ० २७

॥ ९३ ॥

जराहराः ॥ ५६ ॥ कार्तिकेतुलसीदानं करोति हरये चयः ॥ युगं पत्रप्रमाणं च मोदते हरि मन्दिरे ॥ ५७ ॥ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य ह
 रिभक्तिलभेद्भुवम् ॥ सुखी च चिरजीवी च स भवेद्भारते भुवि ॥ ५८ ॥ घृतप्रदीपं हरये कार्तिकेयो ददाति च ॥ पलप्रमाणं वर्षं च
 मोदते हरि मन्दिरे ॥ ५९ ॥ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य विष्णुभक्तिलभेद्भुवम् ॥ महाधनाढ्यः स भवेच्चक्षुष्मांश्चैव दीप्तिमान् ॥ ६० ॥ माघे
 यः स्नाति गङ्गायामरुणोदयकालतः ॥ युगषष्टिसहस्राणि मोदते हरि मन्दिरे ॥ ६१ ॥ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य विष्णुभक्तिलभेद्भुवम् ॥
 जितेन्द्रियाणां प्रवरः स भवेद्भारते भुवि ॥ ६२ ॥ माघेयः स्नाति गङ्गायां प्रयागे चारुणोदये ॥ वैकुण्ठे मोदते सोऽपिलक्षमन्वन्तरावधि ॥ ६३ ॥
 पुनः स्वयोनिं संप्राप्य विष्णुमन्त्रं लभेद्भुवम् ॥ त्यक्त्वा च मानुषं देहं पुनर्याति हरः पदम् ॥ ६४ ॥ नास्ति तत्पुनरावृत्तिर्वैकुण्ठाच्च म
 हीतले ॥ करोति हरिदास्यञ्जलब्धासारूप्यमेव च ॥ ६५ ॥ नित्यस्नायी च गङ्गायां स पूतः सूर्य्यवद्भुवि ॥ पदे पदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चि
 तं फलम् ॥ ६६ ॥ तस्यैव पादरजसासद्यः पूता वसुन्धरा ॥ मोदते स च वैकुण्ठे यावच्चन्द्रदिवा करौ ॥ ६७ ॥ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य तपस्वि
 प्रवरो भवेत् ॥ स्वधर्मनिरतः शुद्धो विद्वांश्च सुजितेन्द्रियः ॥ ६८ ॥ मीनकर्कटयोर्मध्ये गाढं तपति भास्करे ॥ भारते यो ददात्येव जलमेव सुवा
 सितम् ॥ ६९ ॥ मोदते स च वैकुण्ठे यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य सुखी निष्कपटो भवेत् ॥ ७० ॥ वैशाखे हरये भक्त्या यो ददा
 ति च चन्दनम् ॥ युगषष्टिसहस्राणि मोदते विष्णुमन्दिरे ॥ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य रूपवांश्च सुखी भवेत् ॥ ७१ ॥ वैशाखे सकुदानञ्च यः करो
 ति द्विजातये ॥ सत्तुरेणुप्रमाणाब्दं मोदते विष्णुमन्दिरे ॥ ७२ ॥ करोति भारते यो हि कृष्णजन्माष्टमीव्रतम् ॥ शतजन्मकृतात्पापान्मु
 च्यते नात्र संशयः ॥ ७३ ॥ वैकुण्ठे मोदते सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य कृष्णभक्तिलभेद्भुवम् ॥ ७४ ॥ इहैव भारते
 वर्षे शिवरात्रिं करोति यः ॥ मोदते शिवलोके च सप्तमन्वन्तरावधि ॥ ७५ ॥ शिवाय शिवरात्रौ च बिल्वपत्रं ददाति यः ॥ पत्रप्रमाणञ्च यु
 गं मोदते शिवमन्दिरे ॥ ७६ ॥ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य शिवभक्तिलभेद्भुवम् ॥ विद्यावान्पुत्रवान्छ्रीमान्प्रजावान्भूमिवान्भवेत् ॥ ७७ ॥
 चैत्रमासेऽथ वामाघेशङ्करं योऽर्चयेद्भूति ॥ करोति नर्तनं भक्त्या वेत्रपाणिर्दिवानिशम् ॥ ७८ ॥ मासं वाप्यर्द्धमासं वा दशसप्तदिनानि वा ॥

ब. वै.

॥ ९४ ॥

दिनमानं युगं सोऽपि शिवलोके महीयते ॥ ७९ ॥ श्रीरामनवमीं यो हिकरोति भारते नरः ॥ सप्तमन्वन्तरं यावन्मोदते विष्णुमन्दिरे ॥ ८० ॥
 पुनः स्वयोनिं संप्राप्य रामभक्तिलभेद्भुवम् ॥ जितेन्द्रियाणां प्रवरो महान् श्रधार्मिको भवेत् ॥ ८१ ॥ शारदीयां महापूजां प्रकृतैर्यः करोति च ॥
 महिषैश्छागलैर्मैषैरिक्षुकूष्माण्डकैस्तथा ॥ ८२ ॥ नैवेद्यैरुपहारैश्च धूपदीपादिभिस्तथा ॥ नृत्यगीतादिभिर्वीथैर्नानाकौतुकमङ्गलैः ॥
 ॥ ८३ ॥ शिवलोके वसेत्सोऽपि सप्तमन्वन्तरावधि ॥ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य बुद्धिश्च निर्मलं लभेत् ॥ ८४ ॥ अचलां श्रियमाप्नोति पुत्रपौत्रा
 दिवर्द्धिनीम् ॥ महाप्रभावयुक्तश्च गजवाजिसमन्वितः ॥ ८५ ॥ राजराजेश्वरः सोऽपि भवेदेव न संशयः ॥ भाद्रशुक्लाष्टमीं प्राप्य महाल
 क्ष्मीं च योऽर्चयेत् ॥ ८६ ॥ नित्यं भक्त्या पक्षमेकं पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ दत्त्वा तस्यै प्रकृष्टानि चोपचाराणि षोडश ॥ ८७ ॥ वैकुण्ठे मोदते
 सोऽपि यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य राजराजेश्वरो भवेत् ॥ ८८ ॥ कार्तिकी पूर्णिमायाश्च कृत्वा तुरासमण्डलम् ॥ गोपानां श
 तकं कृत्वा गोपीनां शतकं तथा ॥ ८९ ॥ शिलायां प्रतिमायां वा श्रीकृष्णं राधया सह ॥ भारते पूजयेद्दत्त्वा चोपचाराणि षोडश ॥ ९० ॥
 गोलोके च वसेत्सोऽपि यावद्ब्रह्मणो वयः ॥ भारतं पुनरागत्य हरिभक्तिलभेद्भुवम् ॥ ९१ ॥ क्रमेण सुदृढां भक्तिलब्ध्वा मन्त्रं हरेरपि ॥
 देहं त्यक्त्वा च गोलोकं पुनरेव प्रयातिसः ॥ ९२ ॥ तत्र कृष्णस्य सारूप्यं संप्राप्य पार्षदो भवेत् ॥ पुनस्तत्पतनं नास्ति जरा मृत्युहरो महान् ॥
 ॥ ९३ ॥ शुक्लां वाप्यथवा कृष्णां करोत्येकादशीं च यः ॥ वैकुण्ठे मोदते सोऽपि यावद्ब्रह्मणो वयः ॥ ९४ ॥ भारतं पुनरागत्य हरिभक्तिलभे
 द्भुवम् ॥ पुनर्याति च वैकुण्ठं न तस्य पतनं भवेत् ॥ ९५ ॥ भाद्रशुक्ले च द्वादश्यां यः शक्रं पूजयेन्नरः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि शक्यलोके महीयते
 ॥ ९६ ॥ रविवारेऽर्कसंक्रान्त्यां सप्तम्यां शुक्लपक्षतः ॥ सम्पूज्यार्कं हविष्यान्नं यः करोति च भारते ॥ ९७ ॥ महीयते सोऽर्कलोके यावच्चन्द्र
 दिवाकरौ ॥ भारतं पुनरागत्य चारोगी श्रीयुतो भवेत् ॥ ९८ ॥ ज्येष्ठशुक्ले च तुर्दश्यां सावित्रीं यो हि पूजयेत् ॥ महीयते ब्रह्मलोके सप्तमन्वन्त
 रावधि ॥ ९९ ॥ पुनर्महीं समागत्य श्रीमानतुलविक्रमः ॥ चिरजीवी भवेत्सोऽपि ज्ञानवान्सम्पदायुतः ॥ १०० ॥ माघस्य शुक्लपंचम्यां

१ कृष्णइति पाठः ।

प्र. खं. २

अ० २७

॥ ९४ ॥

पूजयेद्यः सरस्वतीम् ॥ संयतो भक्तितोदत्वाचोपचाराणि षोडश ॥ १०१ ॥ महीयते स वै कुण्ठेयावद्ब्रह्मदिवानिशम् ॥ संप्राप्य च पुनर्जन्म स भवेत्कविपण्डितः ॥ १०२ ॥ गांसुवर्णादिकं यो हि ब्राह्मणाय ददाति च ॥ नित्यं जीवनपर्यन्तं भक्तियुक्तश्च भारते ॥ १०३ ॥ गवां लोमप्रमाणाब्दं द्विगुणं विष्णुमन्दिरे ॥ मोदते हरिणा सार्द्धं क्रीडाकौतुकमङ्गलैः ॥ १०४ ॥ ततः पुनरिहागत्य विष्णुभक्तिलभेद्भुवम् ॥ ततः पुनरिहागत्य राजराजेश्वरो भवेत् ॥ गोमांश्च पुत्रवान्विद्राज्ज्ञानवान्सर्वतः सुखी ॥ १०५ ॥ भोजयेद्यो हि मिष्टान्नं ब्राह्मणेभ्यश्च भारते ॥ विप्रलोमप्रमाणाब्दं मोदते विष्णुमन्दिरे ॥ १०६ ॥ ततः पुनरिहागत्य स सुखी धनवान् भवेत् ॥ विद्रान्सुचिरजीवी च श्रीमानतुलविक्रमः ॥ १०७ ॥ यो वक्तिवाद्दात्येव हरेर्नामानि भारते ॥ युगनामप्रमाणं च विष्णुलोके महीयते ॥ १०८ ॥ ततः पुनरिहागत्य विष्णुभक्तिलभेद्भुवम् ॥ यदि नारायणक्षेत्रे फलं कोटिगुणं लभेत् ॥ १०९ ॥ नाम्नां कोटिं हरेर्यो हि क्षेत्रे नारायणे जपेत् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो जीवन्मुक्तो भवेद्भुवम् ॥ ११० ॥ लभते न पुनर्जन्म वै कुण्ठे समहीयते ॥ लभेद्विष्णोश्च साहस्यं न तस्य पतनं भवेत् ॥ १११ ॥ यः शिवं पूजयेन्नित्यं कृत्वा लिङ्गं च पार्थिवम् ॥ यावज्जीवनपर्यन्तं स याति शिवमन्दिरम् ॥ ११२ ॥ मृदारेणुप्रमाणाब्दं शिवलोके महीयते ॥ ततः पुनरिहागत्य राजेन्द्रो भारते भवेत् ॥ ११३ ॥ शिलां च योऽर्चयेन्नित्यं शिलातोयञ्च भक्षति ॥ महीयते स वै कुण्ठेयावद्ब्रह्मणः शतम् ॥ ११४ ॥ ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म हरिभक्तिसुदुर्लभम् ॥ महीयते विष्णुलोके न तस्य पतनं भवेत् ॥ ११५ ॥ तपांसि चैव सर्वाणि व्रतानि निखिलानि च ॥ कृत्वा तिष्ठति वै कुण्ठेयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ११६ ॥ ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म राजेन्द्रो भारते भवेत् ॥ ततो मुक्तो भवेत्पश्चात् पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ११७ ॥ यः स्नाति सर्वतीर्थेषु भुवि कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥ स च निर्वाणतां याति न तज्जन्म भवेद्भुवि ॥ ११८ ॥ पुण्यक्षेत्रे भारते च योऽश्वमेधं करोति च ॥ अश्वलोमप्रमाणाब्दं शक्रस्यार्द्धासने वसेत् ॥ ११९ ॥ चतुर्गुणं राजसूये फलमाप्नोति मानवः ॥ नरमेधेऽश्वमेधा र्द्धगोमेधे च तदेव च ॥ १२० ॥ पुत्रेष्टौ च तदर्द्धं च सुपुत्रश्च लभेद्भुवम् ॥ लभते लाङ्गलेष्टौ च गोमेधसदृशं फलम् ॥ १२१ ॥ तत्समानञ्च

१ वानुकुलेष्टौ इति पाठः ।

ब्र. वै.
॥ ९५ ॥

विप्रेष्टौ वृद्धियागे च तत्फलम् ॥ पद्मयज्ञे तदद्वयफलमाप्नोति मानवः ॥ १२२ ॥ विशोके च विशोकं च पद्माद्वयस्वर्गमश्नुते ॥ विजये विज-
यी राजा स्वर्गपद्मसमं भवेत् ॥ १२३ ॥ प्राजापत्ये प्रजालाभो भूवृद्धिर्भूतां भवेत् ॥ इह राजश्रियं लब्ध्वा पद्माद्वयस्वर्गमश्नुते ॥ ऋद्धिया
गे महैश्वर्यस्वर्गपद्मसमं भवेत् ॥ १२४ ॥ विष्णुयज्ञः प्रधानं च सर्वयज्ञेषु सुन्दरि ॥ ब्रह्मणा च कृतः पूर्वमहासम्भारसंयुतः ॥ १२५ ॥
बभूव कलहो यत्र दक्षशङ्करयोः सति ॥ शेषुश्च नन्दिनं विप्रानन्दीविप्रांश्च कोपतः ॥ १२६ ॥ यतो हेतोर्दक्षयज्ञं बभूव चन्द्रशेखरः ॥ चकार
विष्णुयज्ञं च पुरा दक्षप्रजापतिः ॥ १२७ ॥ धर्मश्च कश्यपश्चैव शेषश्चापि च कर्दमः ॥ स्वायम्भुवो मनुश्चैव तत्पुत्रश्च प्रियव्रतः ॥ १२८ ॥ शिवः सन-
त्कुमारश्च कपिलश्च ध्रुवस्तथा ॥ राजसूयसहस्राणां समृद्ध्या च कर्तुं भवेत् ॥ १२९ ॥ राजसूयसहस्राणां फलमाप्नोति निश्चितम् ॥ विष्णुय-
ज्ञात्परो यज्ञो नास्ति वेदे फलप्रदः ॥ १३० ॥ बहुकल्पान्तजीवी च जीवन्मुक्तो भवेद्भुवम् ॥ ज्ञानेन तेजसा चैव विष्णुतुल्यो भवेदिह ॥ १३१ ॥
देवानां च यथा विष्णुर्वैष्णवानां यथा शिवः ॥ शास्त्राणां च यथा वेदा आश्रमाणां च ब्राह्मणाः ॥ १३२ ॥ तीर्थानां च यथा गङ्गापवित्राणां च वैष्ण-
वाः ॥ एकादशीव्रतानां च पुष्पाणां तुलसीयथा ॥ १३३ ॥ नक्षत्राणां यथा चन्द्रः पक्षिणां गरुडो यथा ॥ यथा स्त्रीणां च प्रकृतिराधाराणां वसुन्ध-
रा ॥ १३४ ॥ शीघ्रगानां चेन्द्रियाणां च अलानां यथामनः ॥ प्रजापतीनां ब्रह्मा च प्रजेशानां प्रजापतिः ॥ १३५ ॥ वृन्दावनं वनानां च वर्षा-
णां भारतं यथा ॥ श्रीमतां च यथा श्रीश्च विदुषां च सरस्वती ॥ १३६ ॥ पतिव्रतानां दुर्गा च सौभाग्यानां च राधिका ॥ विष्णुयज्ञस्तथा वत्सेयज्ञे
षु च महानिति ॥ १३७ ॥ अश्वमेधशतेनैव शक्रत्वं लभते ध्रुवम् ॥ सहस्रेण विष्णुपदं संप्राप पृथुरेव च ॥ १३८ ॥ स्नानञ्च सर्वतीर्थेषु सर्व-
यज्ञेषु दीक्षणम् ॥ सर्वेषां च व्रतानां च तपसां फलमेव च ॥ १३९ ॥ पाठश्च तुर्णां वेदानां प्रादक्षिण्यं भुवस्तथा ॥ फलं बीजमिदं सर्वमुक्तिदं कृष्ण-
सेवनम् ॥ १४० ॥ पुराणेषु च वेदेषु चेति हासेषु सर्वतः ॥ निरूपितं सारभूतं कृष्णपादाम्बुजार्चनम् ॥ १४१ ॥ तद्गर्जनञ्च तद्व्यानं तन्नाम-
गुणकीर्तनम् ॥ तत्स्तोत्रं स्मरणञ्चैव वन्दनं जप एव च ॥ १४२ ॥ तत्पादोदकनैवेद्यभक्षणं नित्यमेव च ॥ सर्वसम्मतमित्येवं सर्वेऽपि सति
दंसति ॥ १४३ ॥ भजकृष्णं परं ब्रह्म निर्गुणं प्रकृतेः परम् ॥ गृहाण स्वामिनं वत्से सुखं गच्छ स्वमन्दिरम् ॥ १४४ ॥ एतत्ते कथितं सर्ववि-

प्र. सं. २
अ० २७

॥ ९५ ॥

पाकं कर्मणां नृणाम् ॥ सर्वेप्सितं सर्वमतं परंतत्त्वप्रदं नृणाम् ॥ १४५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारदनारायणसंवादे प्रकृतिखण्डे सा
 वित्रीयमसंवादे सावित्रीपाख्याने शुभकर्मविपाकप्रकथनं नाम सप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥
 हरेरुत्कीर्तनं श्रुत्वा सावित्रीयमवक्रतः ॥ सा श्रुत्वा सपुलकायमपुनरुवाच सा ॥ १ ॥ सा विष्णु उवाच ॥ हरेरुत्कीर्तनं धर्मस्वकुलोद्धार
 कारणम् ॥ श्रोतृणां चैव वक्तृणां जन्ममृत्युजराहरम् ॥ २ ॥ दानानां च व्रतानां च सिद्धीनां तपसां परम् ॥ योगानां चैव वेदानां सेवनं कीर्तनं
 हरेः ॥ ३ ॥ मुक्तत्वममरत्वं वा सर्वसिद्धित्वमेव वा ॥ श्रीकृष्णसेवनस्यैव कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ४ ॥ भजामिकेन विधिना श्रीकृष्णं प्र
 कृतेः परम् ॥ मूढां मामबलां तात वद वेदविदां वर ॥ ५ ॥ शुभकर्मविपाकश्च श्रुतं नृणां मनोहरम् ॥ कर्मांशुभविपाकश्च तन्मे व्याख्यातुम
 हंसि ॥ ६ ॥ इत्युक्त्वा सा सती ब्रह्मन् भक्तिनम्रात्मकन्धरा ॥ तुष्टावधर्मराजश्च वेदोक्तेन स्तवेन च ॥ ७ ॥ सा विष्णु उवाच ॥ तप
 सा धर्ममाराध्य पुष्करे भास्करः पुरा ॥ धर्माशयं सुतं प्राप धर्मराजं नमाम्यहम् ॥ ८ ॥ समता सर्वभूतेषु यस्य सर्वस्य साक्षिणः ॥ अतो यत्रा
 मशमनमिति तं प्रणमाम्यहम् ॥ ९ ॥ येनान्तश्च कृतो विश्वे सर्वेषां जीविनां परम् ॥ कर्मानुरूपकालेन तं कृतान्तं नमाम्यहम् ॥ १० ॥ विभ
 तिं दण्डं दण्डाय पापिनां शुद्धिहेतवे ॥ नमामि तं दण्डधरं यः शास्ता सर्वकर्मणाम् ॥ ११ ॥ विश्वेयः कलयत्येव सर्वाणि श्रुत्वा पिसन्ततम् ॥
 अतीव दुर्निवार्यं च तं कालं प्रणमाम्यहम् ॥ १२ ॥ तपस्वी वैष्णवो धर्मी संयमी विजितेन्द्रियः ॥ जीविनां कर्मफलदंतं यमं प्रणमाम्यहम्
 ॥ १३ ॥ स्वात्मारामश्च सर्वज्ञो मित्रं पुण्यकृतां भवेत् ॥ पापिनां क्लेशदोयश्च पुण्यं मित्रं नमाम्यहम् ॥ १४ ॥ यजन्म ब्रह्मणो वंशे ज्वलन्तं ब्रह्म
 तेजसा ॥ यो ध्यायति परं ब्रह्म ब्रह्मवंशं नमाम्यहम् ॥ १५ ॥ इत्युक्त्वा सा च सावित्री प्रणामायममुने ॥ यमस्तां विष्णुभजनं कर्मपाकमुवा
 च ह ॥ १६ ॥ इदं माष्टुं कनित्यं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ यमात्तस्य भयं नास्ति सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥ १७ ॥ महापापी यदि पठेन्नित्यं भ
 त्तया च नारद ॥ यमः करोति तं शुद्धं कायव्यूहेन निश्चितम् ॥ १८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे सावि
 त्रीकृतयमस्तोत्रं नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ यमस्तस्यै विष्णुमन्त्रं दत्त्वा च विधि

ब्र. वै.

॥ ९६ ॥

पूर्वकम् ॥ कर्माशुभविपाकश्चतामुवाचखेः सुतः ॥ १ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ शुभकर्मविपाकश्चश्रुतं नानाविधं सति ॥ कर्माशुभ
 विपाकश्चकथयामिनिशामय ॥ २ ॥ नानाप्रकारं स्वर्गं चयाति जीवः सुकर्मणा ॥ कुकर्मणा च नरकं याति नानाविधं नरः ॥ ३ ॥ नरका
 णां च कुण्डानि सन्ति नानाविधानि च ॥ नानापुराणभेदेन नामभेदानि तानि च ॥ ४ ॥ विस्तृतानि गभीराणि क्लेशदानि च जीविनाम् ॥
 भयङ्कराणि घोराणि हेवत्से कुत्सितानि च ॥ ५ ॥ षडशीतिश्च कुण्डानि संयमन्यां च सन्ति च ॥ निबोधतेषां नामानि प्रसिद्धानि श्रुतौ सति ॥
 ॥ ६ ॥ वह्नि कुण्डं तप्त कुण्डं क्षार कुण्डं भयानकम् ॥ विट् कुण्डं मूत्र कुण्डं श्लेष्म कुण्डं अदुःसहम् ॥ ७ ॥ गर कुण्डं दूषिका कुण्डं वसा कु
 ण्डं तथैव च ॥ शुक्र कुण्डं मसृक् कुण्डं मथुकुण्डं अकुत्सितम् ॥ ८ ॥ कुण्डं गात्रमलानां च कर्णविट् कुण्डमेव च ॥ मज्जा कुण्डं मांस कुण्डं नख
 कुण्डं अदुस्तरम् ॥ ९ ॥ लोम्बा कुण्डं केश कुण्डं मस्थि कुण्डं अदुःखदम् ॥ ताम्र कुण्डं लौह कुण्डं प्रतप्तं क्लेशदं महत् ॥ १० ॥ तीक्ष्ण कण्टक कु
 ण्डं अविष कुण्डं अविघ्नदम् ॥ धर्म कुण्डं तप्त सुरा कुण्डं चापि प्रकीर्तितम् ॥ ११ ॥ प्रतप्त तैल कुण्डं च दन्त कुण्डं च दुर्वहम् ॥ कृमि कुण्डं पूय कुण्डं
 सर्प कुण्डं दुरन्तकम् ॥ १२ ॥ मश कुण्डं दंश कुण्डं भीमं गरल कुण्डकम् ॥ कुण्डं अवज्रदं घ्राणां वृश्चिकानां च सुव्रते ॥ १३ ॥ शर कुण्डं शूल कुण्डं खड्ग
 कुण्डं भीषणम् ॥ गोल कुण्डं नक्र कुण्डं काक कुण्डं शुचास्पदम् ॥ १४ ॥ सञ्जाल कुण्डं वाज कुण्डं बन्ध कुण्डं सुदुस्तरम् ॥ तप्त पाषाण कुण्डं च
 तीक्ष्ण पाषाण कुण्डकम् ॥ १५ ॥ लाला कुण्डं मसि कुण्डं चूर्ण कुण्डं सुदारुणम् ॥ चक्र कुण्डं वज्र कुण्डं कूर्म कुण्डं महोत्खणम् ॥ १६ ॥
 ज्वाला कुण्डं भस्म कुण्डं पूति कुण्डं च सुन्दरि ॥ तप्त सूर्य मसी पत्रं शूर धारं सुची मुखम् ॥ १७ ॥ गोधा मुखं नक्र मुखं गजदं शंख गोमुखम् ॥ कुम्भी
 पाकं काल सूत्र मवटोद मरुत्तुदम् ॥ १८ ॥ पांशु भोजं पाशवेष्टं शूल प्रोतं प्रकम्पनम् ॥ उल्का मुखं मन्धकूपं वेधनं दण्ड ताडनम् ॥ १९ ॥
 जाल बन्धं देह चूर्णं दलनं शोषणं ह्वयम् ॥ सर्प ज्वाला मुखं जिह्वा धूमान्धना गवेष्टनम् ॥ २० ॥ कुण्डान्येतानि सावित्रि पापिनां क्लेशदा
 नि च ॥ नि युक्तैः किङ्कर गणैरक्षितानि च सन्त तम् ॥ २१ ॥ दण्ड हस्तैः शूल हस्तैः पाश हस्तैर्भयङ्करैः ॥ शक्ति हस्तैर्गदा हस्तैर्मदमत्तैश्च दा
 रुणैः ॥ २२ ॥ तमो युक्तैर्दयाहीनैर्दुर्निवार्यैश्च सर्वतः ॥ तेजस्विभिश्च निःशङ्कैस्ताम्र पिङ्गल लोचनैः ॥ २३ ॥ योग युक्तैः

प्र. खं. २

अ० २८

॥ ९६ ॥

सिद्धयोगैर्नानारूपधरैर्वैः ॥ आसन्नवृत्त्यभिर्दृष्टैः पापिभिः सर्वजीविभिः ॥ २४ ॥ स्वकर्मनिरतैः शैवैः शाक्तैः सौरैश्च गणपैः ॥
 अदृष्टैः पुण्यकृद्भिश्च सिद्धयोगिभिरेव च ॥ २५ ॥ स्वधर्मनिरतैर्वापि विरतैर्वास्वतन्त्रकैः ॥ बलवद्भिश्च निःशङ्कैः स्वप्रदृष्टैश्च वैष्णवैः ॥
 २६ ॥ एतत्ते कथितं साध्वि कुण्डसंख्या निरूपणम् ॥ येषां निवासो यत्कुण्डे निबोध कथयामि ते ॥ २७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
 नारदनारायणसंवादे प्रकृतिखण्डे सावित्र्युपाख्याने यमसावित्रीसंवादे नरकुण्डसंख्यानं नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ६४ ॥
 ॥ यम उवाच ॥ हरिसे वारतः शुद्धो योगी सिद्धो ब्रती सति ॥ तपस्वी ब्रह्मचारी च नयाति नरकं यतिः ॥ १ ॥ कटुवाचा बान्धवांश्च खलत्वेन च यो
 नरः ॥ दुग्धान् करोति बलवान् वह्निकुण्डं प्रयाति सः ॥ २ ॥ गात्रलोमप्रमाणाब्दं तत्र स्थित्वा हुताशने ॥ पशुयोनिमवाप्नोति रौद्रे दग्धस्त्रि
 जन्मनि ॥ ३ ॥ ब्राह्मणं तृषितं क्षुब्धं प्रतप्तं गृहमागतम् ॥ न भोजयति यो मूढस्तप्तकुण्डं प्रयाति सः ॥ ४ ॥ तत्र लोमप्रमाणाब्दं स्थित्वा तत्र
 च दुःखितः ॥ तप्तस्थले वह्निकुण्डे पक्षी च सप्तजन्मसु ॥ ५ ॥ रविवारार्कसंक्रान्त्या ममायां श्राद्धवासरे ॥ वस्त्राणां क्षारसंयोगं करोति यो हिमा
 नवः ॥ ६ ॥ स याति क्षारकुण्डं समूत्रमानाब्दमेव च ॥ सत्रजे द्राजकीं यो निसप्तजन्मसु भारते ॥ ७ ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरिस्तु यः ॥
 षष्टिवर्षसहस्राणि विट्कुण्डं प्रयाति सः ॥ ८ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विट्भोजी तत्र तिष्ठति ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विट्कृमिश्च पुनर्भुवि ॥ ९ ॥
 परकीयतडागे च तडागं यः करोति च ॥ उत्सृजेद्दैवदोषेण मूत्रकुण्डं प्रयाति सः ॥ १० ॥ तद्रेणुमानवर्षं च तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥ भारते गोधि
 काचैव स भवेत्सप्तजन्मसु ॥ ११ ॥ एकाकी मिष्टमश्रातिश्लेष्मकुण्डं प्रयाति सः ॥ पूर्णमब्दशतञ्चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥ १२ ॥ पूर्णम
 ब्दशतञ्चैव स प्रेतो भारते भवेत् ॥ श्लेष्ममूत्रगरञ्चैव पूयं भुङ्केत तः शुचिः ॥ १३ ॥ पितरं मातरञ्चैव गुरुभार्यासुतंसुताम् ॥ यो न पुष्पात्य
 नाथश्च गरकुण्डं प्रयाति सः ॥ १४ ॥ पूर्णमब्दसहस्रञ्च तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥ ततो ब्रजेद्भूतयोनिं शतवर्षततः शुचिः ॥ १५ ॥ दृष्ट्वा तिथिं व
 ऋचक्षुः करोति यो हिमानवः ॥ पितृदेवास्तस्य जलं न गृह्णन्ति च पापिनः ॥ १६ ॥ यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥
 इहैव लभते चान्ते दूषिकाकुण्डमाव्रजेत् ॥ १७ ॥ पूर्णमब्दशतञ्चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥ ततो नरो भवेद्भूमौ दरिद्रः सप्तजन्मसु ॥ १८ ॥

ब्र. वै.
॥ ९७ ॥

दत्त्वाद्रव्यश्चविप्रायचान्यस्मैदीयतेयदि ॥ सतिष्ठतिवसाकुण्डेतद्भोजीशतवत्सरम् ॥ १९ ॥ ततोभवेत्सचण्डालस्त्रिजन्मनिततः
शुचिः ॥ कृकलासोभवेत्सोऽपिभारतेसप्तजन्मसु ॥ ततोभवेन्मानवश्चदरिद्रोऽल्पायुरेवच ॥ २० ॥ पुमांसंकामिनीवापिकामि
नीवापुमानथ ॥ यःशुक्रंपाययत्येवशुक्रकुण्डंप्रयातिसः ॥ २१ ॥ पूर्णमब्दशतञ्चैवतद्भोजीतत्रतिष्ठति ॥ योनिःकृमिःशताब्दञ्चभ
वेद्भुविततः शुचिः ॥ २२ ॥ सन्ताड्यचगुरुंविप्रंरक्तपातश्चकारयेत् ॥ सचतिष्ठत्यसृकुण्डेतद्भोजीशतवत्सरम् ॥ २३ ॥
ततोभवेद्वाधजन्मसप्तजन्मसुभारते ॥ ततःशुद्धिमवाप्नोतिमानवश्चक्रमेणच ॥ २४ ॥ अश्रुस्रवन्तंगायन्तंभक्तंदृष्ट्वाचगद्गदम् ॥
श्रीकृष्णगुणसंगीतेहसत्येवहियोनरः ॥ २५ ॥ सवसेदश्रुकुण्डेचतद्भोजीशतवत्सरम् ॥ ततोभवेत्सचण्डालोत्रिजन्मनिततःशुचिः ॥
॥ २६ ॥ करोतिखलतांशश्वदशुद्धहृदयोनरः ॥ कुण्डंगात्रमलानाञ्चसचयातिदशाब्दकम् ॥ २७ ॥ ततःसगर्दभींयोनिमवाप्नोति
त्रिजन्मनि ॥ त्रिजन्मनिचशार्गालीततःशुद्धोभवेद्भुवम् ॥ २८ ॥ बधिरयोहसत्येवनिन्दत्येवहिमानवः ॥ सवसेत्कर्णविट्कु
ण्डेतद्भोजीशतवत्सरम् ॥ २९ ॥ ततोभवेत्सवधिरोदरिद्रःसप्तजन्मसु ॥ सप्तजन्मस्वङ्गहीनस्ततःशुद्धिलभेद्भुवम् ॥ ३० ॥ लोभात्स्व
पालनार्थायजीविनंहन्तियोनरः ॥ मज्जाकुण्डेवसेत्सोऽपितद्भोजीलक्षवर्षकम् ॥ ३१ ॥ ततोभवेत्सशशकोमीनश्चसप्तजन्मसु ॥
एणादयश्चकर्मभ्यस्ततःशुद्धिलभेद्भुवम् ॥ ३२ ॥ स्वकन्यापालनंकृत्वाविक्रीणातिहियोनरः ॥ अर्थलोभान्महामूढोमांसकुण्डंप्रया
तिसः ॥ ३३ ॥ कन्यालोमप्रमाणाब्दंतद्भोजीतत्रतिष्ठति ॥ तंचकुण्डेप्रहारंचकरोतियमकिङ्करः ॥ ३४ ॥ मांसभारंमूर्ध्निकृत्वार
क्तधारांलिहेत्क्षुधा ॥ ततोहिभारतेपापीकन्याविट्सुकृमिर्भवेत् ॥ ३५ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिव्याधश्चसप्तजन्मसु ॥ त्रिजन्मनिवराहश्च
कुङ्कुरस्सप्तजन्मसु ॥ ३६ ॥ सप्तजन्मसुमण्डूकोजलोकाःसप्तजन्मसु ॥ सप्तजन्मसुकाकश्चततःशुद्धिलभेद्भुवम् ॥ ३७ ॥ व्रतानामुपवा
सानांश्राद्धादीनांचसंयमे ॥ नकरोतिक्षौरकर्मसोऽशुचिःसर्वकर्मसु ॥ ३८ ॥ सचतिष्ठतिकुण्डेषुनखादीनांचसुन्दरि ॥ तदेवदिनमाना

१ पातयत्येवेतिपाठः ।

प्र. खं. २.
अ० ३०

॥ ९७ ॥

दंतद्रोहीदण्डताडितः ॥ ३९ ॥ सकेशं पार्थिवं लिङ्गं यो वार्चयति भारते ॥ सतिष्ठतिकेशकुण्डे मृद्रेणुमानवर्षकम् ॥ ४० ॥ तदन्ते या
 वनीयोनिं प्रयाति हरकोपतः ॥ शताब्दाच्छुद्धिमाप्नोति स्वकुलं लभते ध्रुवम् ॥ ४१ ॥ पितृणां यो विष्णुपदे पिण्डं नैव ददाति च ॥ सतिष्ठत्य
 स्थिकुण्डे च स्वलोमाब्दं महोत्सवम् ॥ ४२ ॥ ततः स्वयोनिं संप्राप्य खञ्जः सप्तसुजन्मसु ॥ भवेन्महादरिद्रश्च ततः शुद्धो हि दण्डतः ॥
 ॥ ४३ ॥ यः सेवते महामृदो गुर्विणीं च स्वकामिनीम् ॥ प्रतप्तताम्रकुण्डे च शतवर्षं सतिष्ठति ॥ ४४ ॥ अवीरान्नं च यो भुङ्क्ते ऋतुस्नातान्नमे
 व च ॥ लौहकुण्डे शताब्दं स च तिष्ठति तप्तके ॥ ४५ ॥ सत्रजे द्राजकीं यो निःकर्मकारी च सप्तसु ॥ महाव्रणीदरिद्रश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
 ॥ ४६ ॥ यो हि वर्माक्तहस्तेन देवद्रव्यमुपस्पृशेत् ॥ शतवर्षं प्रमाणं च घर्मकुण्डे सतिष्ठति ॥ ४७ ॥ यः शूद्रेणाभ्यनुज्ञातो भुङ्क्ते शूद्रान्नमेव च ॥
 स च तप्तपुराकुण्डे शताब्दं तिष्ठति द्विजः ॥ ४८ ॥ ततो भवेच्छूद्रयाजी ब्राह्मणः सप्तजन्मसु ॥ शूद्रश्राद्धान्नभोजी च ततः शुद्धो भवेद्भ्रुवम् ॥
 ॥ ४९ ॥ वाग्दुष्टाकटुवाचाया ताडयेत्स्वामिनं सदा ॥ तीक्ष्णकण्टककुण्डे सातद्रोही तत्र तिष्ठति ॥ ५० ॥ ताडिताय मदूतेन दण्डेन च
 चतुर्थ्युगम् ॥ तत उच्चैः श्रवाः सप्तजन्मस्वेव ततः शुचिः ॥ ५१ ॥ विषेण जीविनं हन्ति निर्दयो यो हि पामरः ॥ विषकुण्डे च तद्रोही सहस्राब्द
 अतिष्ठति ॥ ५२ ॥ ततो भवेन्नृघाती च व्रणी स्यात्सप्तजन्मसु ॥ सप्तजन्मसुकुष्ठी च ततः शुद्धो भवेद्भ्रुवम् ॥ ५३ ॥ दण्डेन ताडयेद्यो हि वृष
 श्ववृषवाहकः ॥ भृत्यद्वारा स्वतन्त्रो वा पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ ५४ ॥ प्रतप्ततैलकुण्डे च सतिष्ठति चतुर्थ्युगम् ॥ गवां लोमप्रमाणाब्दं वृषो भवति
 तत्परम् ॥ ५५ ॥ दन्तेन हन्ति जीवं यो लोहेन बडिशेन वा ॥ दन्तं कुण्डे वसेत्सोऽपि वर्षाणामयुतं सति ॥ ५६ ॥ ततः स्वयोनिं संप्राप्य चो
 दरव्याधिसंयुतः ॥ क्लिष्टेन जन्मनैकेन ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥ ५७ ॥ यो भुङ्क्ते च वृथामांसं मत्स्यभोजी च ब्राह्मणः ॥ हरेरनैवेद्यभोजी कृमि
 कुण्डं प्रयातिसः ॥ ५८ ॥ स्वलोममानवर्षं च तद्रोही तत्र तिष्ठति ॥ ततो भवेन्मलेच्छजातिस्त्रिजन्मनिततो द्विजः ॥ ५९ ॥ ब्राह्मणः
 शूद्रयाजीयः शूद्रश्राद्धान्नभोजकः ॥ शूद्राणां शवदाही च पृथक् कुण्डं व्रजेद्भ्रुवम् ॥ ६० ॥ यावत्लोमप्रमाणाब्दं यजमानस्य सुव्रते ॥ ताडितो

१ कुंतेनेति पाठः । २ कुंतइति पाठः ।

ब्र. वै.

॥ ९८ ॥

यमदूतेन तद्भोजीत त्रतिष्ठति ॥ ६१ ॥ ततो भारतमागत्य सशुद्धः सप्तजन्मसु ॥ महाशूलीदरिद्रश्च ततः शुद्धः पुनर्द्विजः ॥ ६२ ॥ लघुं कूरं
महान्तं वा सर्पं हन्ति च यो नरः ॥ स्वात्मलोमप्रमाणाब्दं सर्पकुण्डं प्रयातिसः ॥ ६३ ॥ सर्पेण भक्षितः सोऽपि यमदूतेन ताडितः ॥ वसेच्च सर्पं
विद्वज्जीवीत तः सर्पो भवेद्भुवम् ॥ ६४ ॥ ततो भवेन्मानवश्चाप्यल्पायुर्दुसंयुतः ॥ महाक्लेशेन तन्मृत्युः सर्पेण भक्षणं ध्रुवम् ॥ ६५ ॥
विधिं प्रकल्प्य जीवांश्च क्षुद्रजन्तुंश्च हन्ति यः ॥ सदंशमशके कुण्डे जन्ममानदिनाब्दकम् ॥ ६६ ॥ दिवानिशं भक्षितस्तैरनाहारश्च शब्दकृत् ॥
बद्धहस्तपदादिश्च यमदूतेन ताडितः ॥ ६७ ॥ ततो भवेत्क्षुद्रजन्तुर्जातिर्वैयावती स्मृता ॥ ततो भवेन्मानवश्च सोऽङ्गहीनस्ततः शुचिः ॥ ६८ ॥
यो मृदोमधुगृह्णाति हत्वा च मधुमक्षिकाः ॥ स एव गरले कुण्डे जीवमानदिनाब्दकम् ॥ ६९ ॥ भक्षितो गरलैर्दग्धो यमदूतेन ताडितः ॥ ततो
हिमक्षिका जातिस्ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥ ७० ॥ दण्डं करोत्यदण्ड्ये च विप्रैर्दण्डं करोति च ॥ सकुण्डं वज्रदंष्ट्राणां कीटानां वै प्रयाति च ॥ ७१ ॥
तल्लोममानवर्षश्च तत्र तिष्ठत्यहर्निशम् ॥ शब्दकृद्भक्षितस्तैश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥ ७२ ॥ अर्थलोभेन यो भूपः प्रजादण्डं करोति च ॥ वृश्चिकानां
अकुण्डेषु तल्लोमाब्दं वसेद्भुवम् ॥ ७३ ॥ ततो वृश्चिकजातिश्च सप्तजन्मसु जायते ॥ ततो नरश्चाङ्गहीनो व्याधियुक्तो भवेद्भुवम् ॥ ७४ ॥ ब्राह्मणः
शस्त्रधारी यो ह्यन्येषां धावको भवेत् ॥ सन्ध्याहीनश्च मृदश्च हरिभक्तिविहीनकः ॥ ७५ ॥ सतिष्ठति स्वलोमाब्दं कुण्डादिषु शरादिषु ॥ विद्धः
शरादिभिः शश्वत्ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥ ७६ ॥ कारागारे सान्धकारे निबध्नाति प्रजाश्च यः ॥ प्रमत्तः स्वल्पदोषेण गोलकुण्डं प्रयातिसः ॥
॥ ७७ ॥ तत्कुण्डं ततो यातुं सान्धकारं भयङ्करम् ॥ तीक्ष्णदंष्ट्रैश्च कीटैश्च संयुक्तं गोलकुण्डकम् ॥ ७८ ॥ कीटैर्विद्धो वसेत्तत्र प्रजालोमाब्दमेव च ॥
ततो भवेन्नीचभृत्यस्ततः शुद्धो नरो भुवि ॥ ७९ ॥ सरोवरादुत्थितांश्च नक्रादीन् हन्ति यः सति ॥ नक्रकंटकमानाब्दं नक्रकुण्डं प्रयातिसः ॥
॥ ८० ॥ ततो नक्रादिजातिश्च भवेन्नद्यादिषु ध्रुवम् ॥ ततः सद्यो विशुद्धो हिदं देनैव नरः पुनः ॥ ८१ ॥ वक्षःश्रोणीस्तनास्यं च यः पश्यति पर
स्त्रियाः ॥ कामेन कामुको यो हि पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ ८२ ॥ स वसेत्काककुण्डे च काकैश्च क्षुण्णलोचनः ॥ ततः स्वलोममानाब्दं ततश्चान्धमि
जन्मनि ॥ ८३ ॥ सप्तजन्मदरिद्रश्च महाक्रूरश्च पातकी ॥ भारते स्वर्णकारश्च स च स्वर्णवणिकततः ॥ ८४ ॥ यो भारते ताग्रचौरो लौहचौरश्च

प्र. खं. २

अ० ३०

॥ ९८ ॥

सुन्दरि ॥ सस्वलोमप्रमाणाब्दं वज्रकुण्डं प्रयाति वै ॥ ८५ ॥ तत्रैव वज्रविड्भोजीवज्रैश्चक्षुण्णलोचनः ॥ ताडितो यमदूतेन ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥ ८६ ॥ भारते देवचौरश्च देवद्रव्यादिहारकः ॥ सुदुष्करे वज्रकुण्डे स्वलोमाब्दं वसेद्भुवम् ॥ ८७ ॥ देहदग्धो हितद्वज्रैरनाहारश्च शब्दकृत् ॥ ताडितो यमदूतेन ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥ ८८ ॥ रौप्यगव्यांशुकानां च यश्चौरः सुरविप्रयोः ॥ तप्तपाषाणकुण्डे च स्वलोमाब्दं वसेद्भुवम् ॥ ८९ ॥ त्रिजन्मनि बकः सोऽपि श्वेतहंसस्त्रिजन्मनि ॥ जन्मैकं शंखचिह्नश्च ततोऽन्ये श्वेतपक्षिणः ॥ ९० ॥ ततो रक्तविकारी च शुलीवैमानवो भवेत् ॥ सप्तजन्मसु चाल्पायुस्ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥ ९१ ॥ रैत्यकांस्यादि पात्रञ्च यो हरेत् सुरविप्रयोः ॥ तीक्ष्णपाषाणकुण्डे च स्वलोमाब्दं वसेद्भुवम् ॥ ९२ ॥ स भवेदश्वजातिश्च भारते सप्तजन्मसु ॥ ततोऽधिकाङ्गयुक्तश्च पादरोगी ततः शुचिः ॥ ९३ ॥ पुंश्चल्यन्नञ्च यो भुङ्क्ते पुंश्चलीजीव्यजीवनः ॥ स्वलोममानवर्षं च लालाकुण्डे वसेद्भुवम् ॥ ९४ ॥ ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥ ततश्च शुशूलरोगी ततः शुद्धः क्रमेण सः ॥ ९५ ॥ म्लेच्छसेवी मषीजीवी यो विप्रो भारते भुवि ॥ स च तप्तमषीकुण्डे स्वलोमाब्दं वसेद्भुवम् ॥ ९६ ॥ ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥ ततस्त्रिजन्मनि भवेत्कृष्णवर्णः पशुः सति ॥ ९७ ॥ त्रिजन्मनि भवेच्छागः कृष्णसर्पस्त्रिजन्मनि ॥ ततश्च तालवृक्षश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥ ९८ ॥ धान्यादिसस्यं ताम्बूलं यो हरेत् सुरविप्रयोः ॥ आसनञ्च तथा तल्पं चूर्णकुण्डं प्रयातिसः ॥ ९९ ॥ शताब्दं तत्र निवसेद्यमदूतेन ताडितः ॥ ततो भवेन्मेषजातिः कुक्कुटश्च त्रिजन्मनि ॥ १०० ॥ ततो भवेन्मानवश्च कासव्याधियुतो भुवि ॥ वंशहीनो दरिद्रश्चाप्यल्पायुश्च ततः शुचिः ॥ १०१ ॥ चक्रं करोति विप्राणां हत्वा द्रव्यञ्च यो नरः ॥ स वसेच्चक्रकुण्डे च शताब्दं दण्डताडितः ॥ १०२ ॥ ततो भवेन्मानवश्च तैलकारस्त्रिजन्मनि ॥ व्याधियुक्तो भवेद्भोगी वंशहीनस्ततः शुचिः ॥ १०३ ॥ बान्धवेषु च विप्रेषु कुरुते वक्रतां नरः ॥ प्रयाति वज्रकुण्डं च वसेत्तत्र युगं सति ॥ १०४ ॥ ततो भवेत्सवकाङ्गो हीनाङ्गः सप्तजन्मसु ॥ दरिद्रो वंशहीनश्च भाय्याहीनस्ततः शुचिः ॥ १०५ ॥ शयने कूर्ममांसं च ब्राह्मणो यो हि भक्षति ॥ कूर्मकुण्डे वसेत् सोऽपि शताब्दं कूर्मभक्षितः ॥ १०६ ॥ ततो भवेत्कूर्मजन्म त्रिजन्मनि च सूकरः ॥ त्रिजन्मनि बिडालश्च मयूरश्च त्रिजन्मनि ॥ १०७ ॥ घृततैलादिकं चैव यो हरेत् सुरविप्रयोः ॥ ज्वालकु

ब्र. वै.

॥ ९९ ॥

ण्डंसवैयातिभस्मकुण्डंचपातकी ॥ १०८ ॥ तत्रस्थित्वाशताब्दंचसभवेतैलपायिकः ॥ सप्तजन्मसुमत्स्यःस्यान्मृपकश्चततःशुचिः ॥ १०९ ॥ सुगन्धितैलंधात्रीचगन्धद्रव्यंतथैववा ॥ भारतेपुण्यवर्षेचयोहरेत्सुरविप्रयोः ॥ ११० ॥ वसेदुर्गन्धकुण्डेचदुर्गन्धंचलभे
त्सदा ॥ स्वलोममानवर्षंचततोदुर्गन्धिकोभवेत् ॥ १११ ॥ दुर्गन्धिकःसप्तजनौमृगनाभिस्त्रिजन्मनि ॥ सप्तजन्मसुगन्धिश्चततोवैमा
नवोभवेत् ॥ ११२ ॥ बलेनैवखलत्वेनहिंसारूपेणवासति ॥ बलीचयोहरेद्भूमिभारतेपरपैतृकीम् ॥ ११३ ॥ सवसेत्तप्तशूलेचभवेत्त
प्तोदिवानिशम् ॥ तप्ततैलेयथाजीवोदग्धोभ्रमतिसन्ततम् ॥ ११४ ॥ भस्मसान्नभवत्येवभोगदेहोननश्यति ॥ सप्तमन्वन्तरंपापीसन्त
तस्तत्रतिष्ठति ॥ ११५ ॥ शब्दंकरोत्यनाहारोयमदूतेनताडितः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिविदूकमिभारतेततः ॥ ११६ ॥ ततोभवेद्भूमिही
नोदरिद्रश्चततःशुचिः ॥ ततःस्वयोर्निसंप्राप्यशुभकर्मभवेत्पुनः ॥ ११७ ॥ छिनत्तिजीविनःखड्गैर्दयाहीनःसुदारुणः ॥ नरघातीह
न्तिनरमर्थलोभेनभारते ॥ ११८ ॥ असिपत्रेचसवसेद्यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ तेषुचेद्ब्राह्मणान्हन्तिशतमन्वन्तरंतदा ॥ ११९ ॥ छिन्नाङ्गश्चभवे
त्पापीखड्गधारेणसन्ततम् ॥ अनाहारःशब्दकृच्चयमदूतेनताडितः ॥ १२० ॥ चंडालःशतजन्मानिभारतेसूकरोभवेत् ॥ कुक्कुरःशतजन्मा
निसृगालःसप्तजन्मसु ॥ १२१ ॥ व्याघ्रश्चसप्तजन्मानिवृकश्चैवत्रिजन्मनि ॥ जन्मसप्तसुगण्डीस्यान्महिषश्चत्रिजन्मनि ॥ १२२ ॥ ग्रामं
वानगरंवापिदाहनंयःकरोतिच ॥ क्षुरधारेवसेत्सोऽपिच्छिन्नाङ्गस्त्रियुगंसति ॥ १२३ ॥ ततःप्रेतोभवेत्सद्योवह्निवक्रोभ्रमेन्महीम् ॥ सप्त
जन्मामेध्यभोजीखद्योतःसप्तजन्मसु ॥ १२४ ॥ ततोभवेन्महाशूलीमानवःसप्तजन्मसु ॥ सप्तजन्मगलत्कुष्टीततःशुद्धोभवेन्नरः ॥ १२५ ॥
परकणोपजापेनपरनिन्दांकरोतिथः ॥ परदोषेमहातोषीदेवब्राह्मणनिन्दकः ॥ १२६ ॥ सूचीमुखेसचवसेत्सूचीविद्धोयुगत्रयम् ॥ ततो
भवेद्दृश्चिकश्चसर्पस्यात्सप्तजन्मसु ॥ १२७ ॥ वज्रकीटःसप्तजनौभस्मकीटस्ततःपरम् ॥ ततोभवेन्मानवश्चमहाव्याधिस्ततःशुचिः
॥ १२८ ॥ गृहिणांचगृहंभित्त्वावस्तुस्तेयंकरोतिथः ॥ गाश्चच्छागांश्चमेषांश्चयातिगोधामुखंचसः ॥ १२९ ॥ ततोभवेत्सप्तजनौगोजा
तिर्व्याधिसंयुतः ॥ त्रिजन्ममेषजातिश्चच्छागजातिस्त्रिजन्मनि ॥ १३० ॥ ततोभवेन्मानवश्चनित्यरोगीदरिद्रकः ॥ भार्याहीनोबन्धु

प्र. खं. २

अ० ३०

॥ ९९ ॥

हीनः सन्तापी च ततः शुचिः ॥ १३१ ॥ सामान्यद्रव्यचौरश्च याति न क्रमुखं युगम् ॥ ततो भवेन्मानवश्च महारोगी ततः शुचिः ॥ १३२ ॥
 हन्ति गाश्च गजांश्चैव तुरगांश्च नरांस्तथा ॥ स याति गजदंशं च महापापी युगत्रयम् ॥ १३३ ॥ ताडितो यमदूतेन गजदन्तेन सन्त-
 तम् ॥ स भवेद्गजजातिश्च तुरगश्च त्रिजन्मनि ॥ गोजातिर्लैच्छजातिश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥ १३४ ॥ जलं पिबन्तीं तृ-
 षितां गां वारयति यो नरः ॥ तच्छुश्रूषाविहीनश्च गोमुखं याति मानवः ॥ १३५ ॥ नरकं गोमुखाकारं कृमिमतो दका-
 न्वितम् ॥ तत्र तिष्ठति सन्तप्तो यावन्मन्वन्तरावधि ॥ १३६ ॥ ततो नरोऽपि गोहीनो महारोगी दरिद्रकः ॥ सप्तजन्मन्यन्त्य-
 जातिः ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥ १३७ ॥ गोहत्यां ब्रह्महत्याञ्च यः करोत्यतिदेशिकीम् ॥ यो हि गच्छेद्गम्याञ्च सन्ध्याहीनोऽप्यदीक्षितः ॥
 ॥ १३८ ॥ प्रतिग्राही च तीर्थेषु ग्रामयाजी च देवः ॥ शूद्राणां सूपकारश्च प्रमत्तो वृषलीपतिः ॥ १३९ ॥ गोहत्यां ब्रह्महत्याञ्च स्त्रीहत्यां च
 करोति यः ॥ मित्रहत्यां भ्रूणहत्यां महापापी च भारते ॥ १४० ॥ कुम्भीपाके स च वसेद्यावदिन्द्राश्च तुर्दश ॥ ताडितो यमदूतेन चूर्ण्यमानश्च सन्त-
 तम् ॥ १४१ ॥ क्षणं पतति वह्नौ च क्षणं पतति कण्टके ॥ क्षणं च तप्ततैलेषु तप्ततोयेषु च क्षणम् ॥ १४२ ॥ क्षणं च तप्तपाषाणे तप्तलोहे क्षणं ततः ॥
 गृध्रकोटि सहस्राणि शतजन्मानि सूकरः ॥ १४३ ॥ काकश्च सप्तजन्मानि सर्पस्स्यात्सप्तजन्मसु ॥ षष्टिवर्ष सहस्राणि ततो वै विदूकमिर्भवेत् ॥
 ॥ १४४ ॥ ततो भवेत्सर्ववृषणो गलत्कुष्ठी दरिद्रकः ॥ यक्ष्मग्रस्तो वंशहीनो भार्याहीनस्ततः शुचिः ॥ १४५ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ ब्रह्मह-
 त्या च गोहत्या किं विधावातिदेशिकी ॥ कावानृणामगम्यावाको वा सन्ध्याविहीनकः ॥ १४६ ॥ अदीक्षितः पुमान्को वाको वा तीर्थे प्रतिग्राही ॥
 द्विजः को वा ग्रामयाजी को वा विप्रश्च देवः ॥ १४७ ॥ शूद्राणां सूपकारः कः प्रमत्तो वृषलीपतिः ॥ एतेषां लक्षणं सर्वं वदेद्विदां वर ॥ १४८ ॥
 ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णे च तदर्चायां मृन्मय्यां प्रकृतौ तथा ॥ शिवे च शिवलिङ्गे वा सूर्य्ये सूर्य्यमणौ तथा ॥ १४९ ॥ गणेशे वा तदर्चायामेवं
 सर्वत्र सुंदरि ॥ करोति भेदबुद्धिर्ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥ १५० ॥ स्वगुरौ स्वेष्टदेवे वा जन्मदा तस्मात्तरि ॥ करोति भेदबुद्धिर्ब्रह्महत्यां लभे

१ वृषल इति पाठः ।

ब्र. वै.

॥ १०० ॥

त्सुसः ॥ १५१ ॥ वैष्णवेष्वन्यभक्तेषु ब्राह्मणेष्वितरेषु च ॥ करोतिसमतां यो हि ब्रह्महत्यां लभेत्सुसः ॥ १५२ ॥ यो मूढो विष्णुनैवेद्ये चान्यनैवेद्ये
 केतथा ॥ हरेः पादोदकेष्वन्यदेवपादोदकेतथा ॥ करोतिसमतां यो हि ब्रह्महत्यां लभेत्सुसः ॥ १५३ ॥ सर्वेश्वरेश्वरेकृष्णे सर्वकारणकारणे ॥
 सर्वाद्ये सर्वदेवानां सेव्ये सर्वान्तरात्मनि ॥ १५४ ॥ माययाऽनेकरूपे वाप्येक एव हि निर्गुणे ॥ करोत्यन्येन समतां ब्रह्महत्यां लभेत्सुसः ॥ १५५ ॥
 पितृदेवार्चनां पौर्वापरान्वेदविनिर्मिताम् ॥ यः करोति निषेधश्च ब्रह्महत्यां लभेत्सुसः ॥ १५६ ॥ ये निन्दन्ति हृषीकेशं तन्मन्त्रोपासकं तथा ॥
 पवित्राणां पवित्रं च ब्रह्महत्यां लभन्ति ते ॥ १५७ ॥ शिवं शिवस्वरूपं च कृष्णप्राणाधिकं प्रियम् ॥ पवित्राणां पवित्रं च ज्ञानानन्दसनातनम् ॥
 ॥ १५८ ॥ प्रधानं वैष्णवानां च देवानां सव्यमीश्वरम् ॥ येनार्चयन्ति निन्दन्ति ब्रह्महत्यां लभन्ति ते ॥ १५९ ॥ ये विष्णुमायां निन्दति विष्णु
 भक्तिप्रदां सतीम् ॥ सर्वशक्तिस्वरूपां च प्रकृतिं सर्वमातरम् ॥ १६० ॥ सर्वदेवीस्वरूपां च सर्वाद्यां सर्ववन्दिताम् ॥ सर्वकारणरूपां च ब्रह्महत्यां
 लभन्ति ते ॥ १६१ ॥ कृष्णजन्माष्टमीरामनवमीपुण्यदां पराम् ॥ शिवरात्रितथा चैकादशीं वारं रवेस्तथा ॥ १६२ ॥ पंचपर्वाणि पुण्यानि
 येन कुर्वति मानवाः ॥ लभन्ते ब्रह्महत्यां ते चाण्डालादिकपापिनः ॥ १६३ ॥ अम्बुवीच्यां बुखनने जलेशौचादिकं च ये ॥ कुर्वन्ति भारते
 वत्से ब्रह्महत्यां लभन्ति ते ॥ १६४ ॥ गुरुं च मातरं तातं साध्वीं भार्य्यां सुतं सुताम् ॥ अनाथान्योनपुष्पाति ब्रह्महत्यां लभेत्सुसः ॥ १६५ ॥
 विवाहो यस्य न भवेन्नपश्यति सुतं च यः ॥ हरिभक्तिविहीनो यो ब्रह्महत्यां लभेत्सुसः ॥ १६६ ॥ हरेरनैवेद्यभोजी नित्यं विष्णुं न पूजयेत् ॥
 पुण्यं पार्थिवलिंगं वा ब्रह्महत्यां लभेत्सुसः ॥ १६७ ॥ आहारं कुर्वतीं गां च पिबन्तीं यो निवारयेत् ॥ याति गोविप्रयोर्मध्ये गोहत्यां च लभेत्सुसः
 ॥ १६८ ॥ दण्डैर्गास्ताडयेन्मूढो यो विप्रो वृषवाहकः ॥ दिने दिने गवां हत्यां लभते नात्र संशयः ॥ १६९ ॥ ददाति गोभ्य उच्छिष्टं यो जये
 दृषवाहकम् ॥ भोजयेद्दृषवाहानं स गोहत्यां लभेद्भुवम् ॥ १७० ॥ वृषलीपतिं याजयेद्यो भुङ्क्ते व्रतस्य यो नरः ॥ गोहत्याशतकं सोऽपि लभते
 नात्र संशयः ॥ १७१ ॥ पादं ददाति वह्नौ च गाश्च पादेन ताडयेत् ॥ गृहं विशेदधौ तांघ्रिः स्नात्वा गोवधमाप्नुयात् ॥ १७२ ॥ यो भुङ्क्ते स्निग्ध
 पादेन शोते स्निग्धांघ्रिरेव च ॥ सूर्य्योदये च द्विर्भोजी स गोहत्यां लभेद्भुवम् ॥ १७३ ॥ अवीरा ब्रह्मयो भुङ्क्ते यो निजीवी च वैद्रिजः ॥ यस्त्रिंशन्ध्या

प्र. ख.

अ० ३०

॥ १०० ॥

विहीनश्चसगोहत्यांलभेद्भुवम् ॥ १७४ ॥ पितृश्रपर्वकालेचतिथिकालेचदेवताम् ॥ नसेवतेतिथियोहिगोहत्यांसलभेद्भुवम् ॥ १७५ ॥
 स्वभर्तारिचकृष्णेचभेदबुद्धिकरोतिया ॥ कटूत्तयाताडयेत्कान्तंसागोहत्यांलभेद्भुवम् ॥ १७६ ॥ गोमार्गखननंकृत्वावपतेसस्यमेवच ॥
 तडागेवातदूर्ध्ववासगोहत्यांलभेद्भुवम् ॥ १७७ ॥ प्रायश्चित्तंगोवधस्ययःकरोतिव्यतिक्रमम् ॥ अर्थलोभादथाज्ञानात्सगोहत्यांलभे
 द्भुवम् ॥ १७८ ॥ राजकेदैवकेयत्नाद्गोस्वामीगान्पालयेत् ॥ दुःखं ददातियोमूढो गोहत्यांलभेद्भुवम् ॥ १७९ ॥ प्राणिनंलंघयेद्योहि
 देवार्चायारतंजलम् ॥ नैवेद्यं पुष्पमन्नंचसगोहत्यांलभेद्भुवम् ॥ १८० ॥ शश्वन्नास्तीतिवादीयोमिथ्यावादीप्रतारकः ॥ देवद्रेषीगुरुद्रेषीस
 गोहत्यांलभेद्भुवम् ॥ १८१ ॥ देवताप्रतिमां दृष्ट्वागुरुवाब्राह्मणंसति ॥ सम्भ्रमान्ननमेद्योहिसगोहत्यांलभेद्भुवम् ॥ १८२ ॥ नदंदात्या
 शिपंकोपात्प्रणतायचयोद्विजः ॥ विद्यार्थिनेचविद्यावैसगोहत्यांलभेद्भुवम् ॥ १८३ ॥ गोहत्याब्रह्महत्याचकथिताचातिदेशिकी ॥
 यथाश्रुतंसूर्य्यवक्रात्किंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १८४ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ वास्तवेचातिदेशेचसम्बन्धेपापपुण्ययोः ॥ न्यूना
 धिकेचकोभेदस्तन्मां व्याख्यातुमर्हसि ॥ १८५ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ कुत्रापिवास्तवःश्रेष्ठो न्यूनोतिदेशिकस्सदा ॥ कुत्रातिदेशि
 कःश्रेष्ठोवास्तवोन्यूनएवच ॥ १८६ ॥ कुत्रवासमतासाधिवतयोर्वेदप्रमाणतः ॥ करोति तत्रनास्थांयोगुरुहत्यांलभेत्तुसः ॥ १८७ ॥ पुरा
 परिचितेविप्रेविद्यामन्त्रप्रदातरि ॥ गुरौपितृत्वमारोपाद्वस्तुतश्च्रेष्ठउच्यते ॥ १८८ ॥ पितुःशतगुणामातामातुःशतगुणस्तथा ॥ विद्या
 मन्त्रप्रदाताचगुरुःपूज्यःश्रुतेर्मतः ॥ १८९ ॥ गुरुतो गुरुपत्नीचगौरवेचगरीयसी ॥ यथेष्टं देवपत्नीचपूज्याचाभीष्टदेवता ॥ १९० ॥
 विप्रःशिवसमोयश्चविष्णुतुल्यपराक्रमः ॥ राजातिदेशिकाच्छ्रेष्ठोवास्तवोगुणलक्षतः ॥ १९१ ॥ सर्वगङ्गासमतोयंसर्वेव्याससमाद्वि
 जाः ॥ ग्रहणसूर्य्यशशिनोश्चात्रैवसमतातयोः ॥ १९२ ॥ आतिदेशिकहत्यायावास्तवश्चचतुर्गुणः ॥ सम्मतःसर्ववेदानामित्याहकम
 लोद्भवः ॥ १९३ ॥ आतिदेशिकहत्यायाभेदश्चकथितःसति ॥ यायाऽगम्यानृणामेवनिबोधकथयामिते ॥ १९४ ॥ स्वस्त्रीगम्याचसर्वे
 पामितिवेदेनिरूपिता ॥ अगम्याचतदन्यायाचेतिवेदवेदोविदुः ॥ १९५ ॥ सामान्यंकथितंसर्वविशेषंशृणुसुन्दरि ॥ अत्यगम्याश्चया

ब. वै.

॥ १०१ ॥

यावैनिबोधकथयामिते ॥ १९६ ॥ शूद्राणांविप्रपत्नीचविप्राणांशूद्रकामिनी ॥ अत्यगम्यातिनिन्द्याचलोकेवेदेपतिव्रते ॥ १९७ ॥
 शूद्रश्चेद्राह्मणीं गच्छेद्ब्रह्महत्याशतंलभेत् ॥ तत्समं ब्राह्मणीचापिकुम्भीपाकं ब्रजेद्भुवम् ॥ १९८ ॥ यदि शूद्रां ब्रजेद्विप्रो वृषलीपतिरेवसः ॥
 स भ्रष्टो विप्रजातेश्च चण्डालात्सोऽधमः स्मृतः ॥ १९९ ॥ विष्टासमश्च तत्पिण्डो मूत्रतुल्यं च तर्पणम् ॥ तत्पितृणां सुराणाञ्च पूजने तत्समं सति
 ॥ २०० ॥ कोटिजन्मार्जितं पुण्यं सन्ध्या र्चा तपसार्जितम् ॥ द्विजस्य वृषलीभोगा न्नश्यत्येव न संशयः ॥ २०१ ॥ ब्राह्मणश्च सुरा
 पीती विट् भोजी वृषलीपतिः ॥ हरिवासरभोजी च कुम्भीपाकं ब्रजेद्भुवम् ॥ २०२ ॥ गुरुपत्नीं राजपत्नीं सपत्नीमातरं प्रसूम् ॥ सुतां
 पुत्रवधूंश्च भूषणं भगिनीं सति ॥ २०३ ॥ सोदरभ्रातृजायां च मातुलानीं पितृप्रसूम् ॥ मातुः प्रसूतस्वसारं भगिनीं भ्रातृकन्यकाम् ॥
 ॥ २०४ ॥ शिष्यां च शिष्यपत्नीं च भागिनेयस्य कामिनीम् ॥ भ्रातुः पुत्रप्रियाञ्चैवाप्यगम्यामाह पद्मजः ॥ २०५ ॥ एतास्वेकामनेकां वा यो
 ब्रजेन्मानवोऽधमः ॥ स्वमातृगामी वेदेषु ब्रह्महत्याशतंलभेत् ॥ २०६ ॥ अकर्म्मार्होऽपि सोऽस्पृश्यो लोके वेदेऽतिनिन्दितः ॥ स यातिकु
 म्भीपाकञ्च महापापी सुदुस्तरम् ॥ २०७ ॥ करोत्यशूद्रां सन्ध्याञ्च सन्ध्यां वान करोति यः ॥ त्रिसन्ध्यां वर्जयेद्यो वा सन्ध्याहीनश्च स
 द्विजः ॥ २०८ ॥ वैष्णवश्च तथा शैवं शाक्तं सौरञ्च गाणपम् ॥ योऽहङ्कारात्तृगृह्णाति मन्त्रं सोऽदीक्षितः स्मृतः ॥ २०९ ॥ प्रवाहमव
 धि कृत्वा यावद्धस्तचतुष्टयम् ॥ तत्र नारायणः स्वामी गङ्गागर्भान्तरे वरे ॥ २१० ॥ तत्र नारायणक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे हरेः पदे ॥ वाराणस्यां बदर्याञ्च
 गङ्गासागरसङ्गमे ॥ २११ ॥ पुष्करे भास्करक्षेत्रे प्रभासेरासमंडले ॥ हरिद्वारे च केदारसोमे वदरपावने ॥ २१२ ॥ सरस्वती नदीतीरे
 पुण्ये वृन्दावने वने ॥ गोदावर्याञ्च कौशिक्यां त्रिवेण्याञ्च हिमालये ॥ २१३ ॥ एष्वन्यत्र च यो दानं प्रतिगृह्णाति कामतः ॥ स च तीर्थप्रति
 ग्राही कुम्भीपाकं प्रयाति च ॥ २१४ ॥ शूद्रातिरिक्तया जीयो ग्रामया जीचकीर्तितः ॥ तथा देवोपजीवी यो देवलः परिकीर्तितः ॥
 ॥ २१५ ॥ शूद्रपाकोपजीवीयः सूपकार इति स्मृतः ॥ सन्ध्यापूजाविहीनश्च प्रमत्तः पतितः स्मृतः ॥ २१६ ॥ उक्तं पूर्वप्रकरणे ल
 क्षणं वृषलीपतेः ॥ एते महापातकिनः कुम्भीपाकि प्रयान्तते ॥ ११७ ॥ कुंडान्यन्यानि ते यान्ति निबोधकथयामिते ॥ २१८ ॥

प्र. खं. ९

अ० ३०

॥ १०१ ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्तमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेसावित्र्युपाख्यानेयमसावित्रीसंवादेकर्मविपाकेपापिनरकरूपं
 शिवप्राशस्त्यं ब्रह्महत्यादिपदार्थपरिभाषानिरूपणं नाम त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥
 हरिसेवां विना साध्विनलभेत्कर्मखंडनम् ॥ शुभकर्मस्वर्गबीजनरकश्च कुर्मतः ॥ १ ॥ पुंश्चल्यन्नश्च यो भुङ्क्ते वेश्यान्नश्च पतिव्रते ॥ तां ब्र
 जेत्तु द्विजो यो हिकालसूत्रं प्रयातिसः ॥ २ ॥ शतवर्षकालसूत्रे स्थित्वा शुद्धो भवेद्भुवम् ॥ तत्र जन्मनि रोगी च ततः शुद्धो भवेद्द्विजः
 ॥ ३ ॥ पतिव्रता चैकपत्नी द्वितीये कुलटा स्मृता ॥ तृतीये धर्षिणी ज्ञेया चतुर्थे पुंश्चली स्मृता ॥ ४ ॥ वेश्या च पञ्चमेषष्ठे युग्मी च पारि
 कीर्तिता ॥ अत ऊर्ध्वमहावेश्या साऽस्पृश्या सर्वजातिषु ॥ ५ ॥ यो द्विजः कुलटांगच्छेद्द्विर्षिणीं पुंश्चलीमपि ॥ वेश्यां युग्मीं महावेश्यामव
 टोदं प्रयातिसः ॥ ६ ॥ शताब्दं कुलटागामी धृष्टागामी चतुर्गुणम् ॥ षड्गुणं पुंश्चलीगामी वेश्यागामी गुणाष्टकम् ॥ ७ ॥ युग्मीगामी दश
 गुणं वसेत्तत्र न संशयः ॥ महावेश्या कामुकश्च ततः शतगुणं वसेत् ॥ ८ ॥ तदा हि सर्वगामी चेत्त्येवमाह पितामहः ॥ तत्रैव यातनां भुङ्क्ते यम
 दूतेन ताडितः ॥ ९ ॥ तित्तिरिः कुलटागामी धृष्टागामी च वायसः ॥ कोकिलः पुंश्चलीगामी वेश्यागामी वृकस्तथा ॥ १० ॥ युग्मीगामी
 सूकरश्च सप्तजन्मसु भारते ॥ महावेश्या कामुकश्च श्मशानेशाल्मलिस्तरुः ॥ ११ ॥ यो भुङ्क्ते ज्ञानहीनश्च ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥ अरुन्तुदं
 स यात्येव चन्द्रमानाब्दमेव च ॥ १२ ॥ ततो भवेन्मानवस्स्याद्दुर्गव्याधिसंयुतः ॥ गुल्मयुक्तश्च काणश्च दंतहीनस्ततः शुचिः ॥ १३ ॥
 वाक्प्रदत्तां हिकन्यां च यश्चान्यस्मै ददाति च ॥ स वसेत्पांशुभोगे च तद्गो जी च शताब्दकम् ॥ १४ ॥ दत्तापहारी यः साध्विपाशवेष्टं
 ताब्दकम् ॥ निवसेच्छरशय्यायां यमदूतेन ताडितः ॥ १५ ॥ न पूजयेद्यो हि भक्त्या शिवलिङ्गं श्रुतिवत् ॥ स याति शूलिनः को
 पाच्छूलप्रोतं सुदारुणम् ॥ १६ ॥ स्थित्वा शताब्दं तत्रैव श्वापदः सप्तजन्मसु ॥ ततो भवेद्देवलश्च सप्तजन्मस्वतः शुचिः ॥ १७ ॥ करो
 ति दण्डं यो विप्रेयद्भ्यात्कम्पते द्विजः ॥ प्रकम्पने वसेत्सोऽपि विप्रलोमाब्दमेव च ॥ १८ ॥ प्रकोपवदना कोपात्स्वामिनं याचपश्य

१ एकः पतिर्यस्यास्तेत्यर्थः । २ द्वितीयेन्योसतीत्यर्थः । ३ युङ्क्तेति पाठः ।

त्र. वै.

॥१०२॥

ति ॥ कटूक्तितंचवदतियातिचोल्कासुखश्चसा ॥ १९ ॥ उल्काददातिवक्त्रेचसततंयमकिङ्करः ॥ दण्डेनताडयेन्मूर्ध्नि तल्लोमान्दप्र
माणकम् ॥ २० ॥ ततोभवेन्मानवीचविधवासप्तजन्मसु ॥ भुक्तादुःखंचवैधव्यव्याधिभुक्ताततःशुचिः ॥ २१ ॥ यात्राह
णीशूद्रभोग्यासान्धकूपंप्रयातिच ॥ तप्तशौचोदकेध्वान्तेतदाहारादिवानिशम् ॥ २२ ॥ निवसेदतिसन्तप्तायमदूतेनता
डिता ॥ शौचोदकेनिमग्राचयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ २३ ॥ काकीजन्मसहस्राणिशतजन्मानिसूकरी ॥ कुक्कुटीशतजन्मा
निशृगालीसप्तजन्मसु ॥ २४ ॥ पारावतीसप्तजनौवानरीसप्तजन्मसु ॥ ततोभवेत्साचण्डालीसर्वभोग्याचभारते ॥ २५ ॥ ततोभवे
च्चरजकीयक्षमग्रस्ताचपुंश्चली ॥ ततःकुष्ठयुतातैलकारीशुद्धाभवेत्ततः ॥ २६ ॥ वेश्यावसेद्वेधनेचयुग्मीवैदण्डताडने ॥ जालबन्धेम
हावेश्याकुलटादेहचूर्णके ॥ २७ ॥ स्वैरिणीदलनेचैवधृष्टावैशोषणे तथा ॥ निवसेद्यातनायुक्तायमदूतेनताडिता ॥ २८ ॥ विष्मूत्र
भक्षणंतत्रयावन्मन्वन्तरंसति ॥ ततोभवेद्विदूकामिश्रवर्षलक्षंततःशुचिः ॥ २९ ॥ ब्राह्मणोब्राह्मणींगच्छेत्क्षत्रियामपि क्षत्रियः ॥ वैश्यो
वैश्यांचशूद्रांचशूद्रोवापिब्रजेद्यदि ॥ ३० ॥ स्ववर्णपरदारीचकषंयातितयासह ॥ भुक्ताकषायतप्तोदंनिवसेद्वादशाब्दकम् ॥ ३१ ॥ ततोवि
प्रोभवेच्छुद्धश्चैवंचक्षत्रियादयः ॥ योषितश्चापिशुध्यन्तीत्येवमाहपितामहः ॥ ३२ ॥ क्षत्रियोब्राह्मणींगच्छेद्वैश्योवापिपतिव्रते ॥ मातृ
गामीभवेत्सोऽपिशूर्पचनरकं व्रजेत् ॥ ३३ ॥ शूर्पाकारैश्चकृमिभिर्ब्राह्मण्यासहभक्षितः ॥ प्रतप्तमूत्रभोजीचयमदूतेनताडितः ॥ ३४ ॥
तत्रैवयातनांभुंक्तेयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ सप्तजन्मसुवाराहःछागलश्चततःशुचिः ॥ ३५ ॥ करेधृत्वाचतुलसींप्रतिज्ञायोनपालयेत् ॥ मिथ्या
वाशपथंकुर्यात्सचज्वालामुखंव्रजेत् ॥ ३६ ॥ गङ्गातोयंकरेधृत्वाप्रतिज्ञायोनपालयेत् ॥ शिलांचदेवप्रतिमांसचज्वालामुखंव्रजेत् ॥
॥ ३७ ॥ दत्त्वाचदक्षिणंहस्तंप्रतिज्ञायोनपालयेत् ॥ स्थित्वादेवगृहेवापिसचज्वालामुखंव्रजेत् ॥ ३८ ॥ स्पृष्ट्वाचब्राह्मणंगांचवह्निविष्णु
समंसति ॥ नपालयेत्प्रतिज्ञांचसचज्वालामुखंव्रजेत् ॥ ३९ ॥ मित्रद्रोहीकृतघ्नश्चयोहिविश्वासघातकः ॥ मिथ्यासाक्ष्यप्रदश्चैवसचज्वा

युगांचेति पाठः ॥ २ जालन्ध्रे इति पाठः ।

प्र. खं. २

अ० ३१

॥१०२॥

लामुखं व्रजेत् ॥ ४० ॥ एते तत्र वसन्त्येवयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ यथाङ्गारप्रदग्धाश्चयमदूतैश्चताडिताः ॥ ४१ ॥ चण्डालस्तुलसीस्पर्शीसप्तज
 न्मस्वतः शुचिः ॥ म्लेच्छोगङ्गाजलस्पर्शीपञ्चजन्मस्वतः शुचिः ॥ ४२ ॥ शिलास्पर्शीविट्कृमिश्चसप्तजन्मसु सुन्दरि ॥ अर्चास्पर्शीव्रणकृ
 मिस्सप्तजन्मस्वतः शुचिः ॥ ४३ ॥ दक्षहस्तप्रधाताचसर्पस्स्यात्सप्तजन्मसु ॥ ततो भवेद्धस्तहीनो मानवश्चततः शुचिः ॥ ४४ ॥ मिथ्यावादी
 देवगृहे देवलः सप्तजन्मसु ॥ विप्रादिस्पर्शकारीचसोऽग्रदानी भवेद्भुवम् ॥ ४५ ॥ ततो भवन्ति मूकास्ते बधिराश्च त्रिजन्मसु ॥ भार्याहीनावंश
 हीना बुद्धिहीनास्ततः शुचिः ॥ ४६ ॥ मित्रद्रोहीचनकुलः कृतघ्नश्चापि गण्डकः ॥ विश्वासघाती व्याघ्रश्च सप्तजन्मसु भारते ॥ ४७ ॥ मिथ्यासा
 क्ष्यप्रदश्चैव भल्लूकः सप्तजन्मसु ॥ पूर्वान्सप्तपरान्सप्तपुरुषान्हन्ति चात्मनः ॥ ४८ ॥ नित्यक्रियाविहीनश्च जडत्वेन युतो द्विजः ॥ यस्यानास्था
 वेदवाक्ये मन्दं हसति सन्ततम् ॥ ४९ ॥ व्रतोपवासहीनश्च सद्वाक्यपरिनिन्दकः ॥ जिह्वे जिह्वो वसेत्सोपि शताब्दश्च हिमोदके ॥ ५० ॥ जल
 जंतुर्भवेत्सोऽपि शतजन्मक्रमेण च ॥ ततो नाना प्रकाराचमत्स्यजातिस्ततः शुचिः ॥ ५१ ॥ यो वाधनस्यापहारं देवब्राह्मणयोश्चरेत् ॥ पात
 यित्वा स्वपुरुषान्दशपूर्वान्दशापरान् ॥ ५२ ॥ स्वयं याति च धूमान्धं धूमध्वान्तसमन्वितम् ॥ धूमक्लिष्टो धूमभोजी वसेत्तत्र चतुर्थगम् ॥
 ५३ ॥ ततो मूषकजातिश्च शतजन्मानि भारते ॥ ततो नानाविधाः पक्षिजातयः कृमिजातयः ॥ ५४ ॥ ततो नानाविधा वृक्षजा
 तयश्च ततो नरः ॥ भार्याहीनो वंशहीनः शबरो व्याधिसंयुतः ॥ ५५ ॥ ततो भवेत्स्वर्णकारः सुवर्णस्य वणिक्तथा ॥ ततो यवनसे
 वी च ब्राह्मणो गणकस्ततः ॥ ५६ ॥ विप्रो देवज्ञोपजीवी वैद्यजीवी चिकित्सकः ॥ व्यापारी लोहलाक्षादेरसादेर्विक्रयी च यः ॥
 ५७ ॥ स याति नागवेष्टश्च नागैर्वेष्टित एव च ॥ वसेत्स्वलो ममानाब्दं तत्र वै नागदंशितः ॥ ५८ ॥ ततो भवेत्स गणको वैद्यो वै सप्त
 जन्मसु ॥ गोपश्च कर्मकारश्च शंखकारस्ततः शुचिः ॥ ५९ ॥ प्रसिद्धानि च कुण्डानि कथितानि पतिव्रते ॥ अन्यानि चाप्रसि

१ पंढक इति पाठः ।

त्र. वै.

॥ १०३ ॥

दानितत्रक्षुद्राणि सन्ति वै ॥ ६० ॥ सन्ति पातकिनस्तेषु स्वकर्मफलभोगिनः ॥ भ्रमन्ति तावत्संसारे किंभूयःश्रोतुमिच्छसि
 ॥ ६१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेसावित्र्युपाख्यानेकर्मविपाकेपापिनांकुण्डनिर्णयोना
 मैकत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ धर्मराजमहाभागवेदवेदाङ्गपारग ॥
 नानापुराणेतिहासपाञ्चरात्रप्रदर्शक ॥ १ ॥ सर्वेषुसारभूतंयत्सर्वेष्वसर्वसम्मतम् ॥ कर्मच्छेदेबीजरूपंप्रशंस्यंसुखदंनृणाम् ॥
 ॥ २ ॥ यशःप्रदंधर्मदंचसर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ येनयामीनतेयान्तियान्तिनांभवदुःखदाम् ॥ ३ ॥ कुण्डानिचनपश्यन्तितत्रैवपतन्ति
 च ॥ नभवेद्येनजन्मादितत्कर्मवदसुव्रत ॥ ४ ॥ किमाकाराणिकुण्डानिकानितेषामतानिच ॥ केनरूपेणतत्रैवसदातिष्ठन्तिपापिनः ॥
 ॥ ५ ॥ स्वदेहेभस्मसाद्भूतेयान्तिलोकान्तरंनराः ॥ केनदेहेनवाभोगंभुञ्जतेवाशुभाशुभम् ॥ ६ ॥ सुचिरंक्लेशभोगेनकथंदेहोन
 श्यति ॥ देहोवाकिंविधोब्रह्मन्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ७ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ सावित्रीवचनंश्रुत्वाधर्मराजोहरिस्मरन् ॥
 कथांकथितुमारेभेगुरुंनत्वाचनारद ॥ ८ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ वत्सेचतुर्षुवेदेषुधर्मोवैसंहितासुच ॥ पुराणेष्वितिहासेषुपाञ्च
 रात्रादिकेषुच ॥ ९ ॥ अन्येषुसर्वशास्त्रेषुवेदाङ्गेषुचसुव्रते ॥ सर्वेष्वसारभूतमङ्गलंकृष्णसेवनम् ॥ १० ॥ जन्ममृत्युजरा
 रोगशोकसन्तापतारणम् ॥ सर्वमङ्गलरूपमप्यपरमानन्दकारणम् ॥ ११ ॥ कारणंसर्वसिद्धीनांनरकारणवतारणम् ॥ भक्तिवृक्षा
 दुरकरंकर्मवृक्षानिकृन्तनम् ॥ १२ ॥ गोलोकमार्गसोपानमविनाशिपदप्रदम् ॥ सालोक्यसार्धिसारूप्यसामीप्यादिप्रदंशुभे ॥
 ॥ १३ ॥ कुण्डानियमदूतमयमंचयमकिङ्करान् ॥ स्वप्नेपिनहिपश्यन्तिसतिश्रीकृष्णकिङ्कराः ॥ १४ ॥ हरिब्रतंयेकुर्वन्तिगृहिणःकर्म
 भोगिनः ॥ येस्नान्तिहरितीर्थेचनाश्रन्तिहरिवासरे ॥ १५ ॥ प्रणमन्तिहरिर्नित्यंहर्ष्यर्चापूजयन्तिच ॥ नयान्तितेचघोरांच
 ममसंयमनींपुरीम् ॥ १६ ॥ त्रिसन्ध्यपूताविप्राश्चशुद्धाचारसमन्विताः ॥ स्वधर्मनिरताःशान्तानयान्तियममन्दिरम् ॥ १७ ॥
 तेस्वर्गभोगिनोन्येचशुद्धादेवान्यकिंकराः ॥ यान्त्यायान्तिचमर्त्यचस्वर्गचनहिनिर्वृताः ॥ निवृत्तिनहिलिप्सन्तिकृष्णसेवांविना

प्र. खं. २

अ० ३२

॥ १०३ ॥

नराः ॥ १८ ॥ स्वधर्मनिरताश्चापि स्वधर्मविरतास्तथा ॥ गच्छन्तो मर्त्यलोकं च दुर्द्धर्षाय मकिङ्कराः ॥ १९ ॥ भीताः कृष्णोपासका
 च वै न ते यादिवोरगाः ॥ स्वदूतं पाशहस्तं च गच्छन्तं तं वदाम्यहम् ॥ २० ॥ यास्यसीति च सर्वत्र हरिभक्ताश्रमं विना ॥ कृष्णमन्त्रो
 पासकानां नामानि च निवृत्तनम् ॥ २१ ॥ करोति न खराञ्जल्याचित्रगुप्तश्च भीतवत् ॥ मधुपर्कादिकं ब्रह्मातेषां च कुरुते पुनः ॥
 ॥ २२ ॥ विलंघ्य ब्रह्मलोकं च गोलोके गच्छतां सताम् ॥ दुरितानि च नश्यन्ति तेषां संस्पर्शमात्रतः ॥ २३ ॥ यथा सुप्रज्वलद्ब्रह्म
 काष्ठानि च तृणानि च ॥ प्राप्नोति मोहः संमोहं तांश्च दृष्ट्वा भीतवत् ॥ २४ ॥ कामश्च कामिनं यातिलोभक्रोधौ ततः सति ॥ मृत्युः
 पलायते रोगो जरा शोको भयं तथा ॥ २५ ॥ कालः शुभाशुभं कर्म हर्षो भोगस्तथैव च ॥ ये येन यान्ति यामीं च कथितास्ते मया सति ॥
 ॥ २६ ॥ शृणु देहस्य विवृतिं कथयामि यथागमम् ॥ पृथिवी वायुराकाशं तेजस्तोयमिति स्फुटम् ॥ २७ ॥ देहिनां देहबीजं च स्रष्टुः सृष्टिं वि
 धौ परम् ॥ पृथ्व्यादिपञ्चभूतैश्च यो देहो निर्मितो भवेत् ॥ २८ ॥ सकृन्निमोनश्चरश्च भस्मसाच्च भवेदिह ॥ वृद्धाद्बुधप्रमाणेन यो जीवः पुरुषा
 कृतिः ॥ २९ ॥ विभर्ति सूक्ष्मदेहं च तद्रूपं भोगहेतवे ॥ स देहो न भवेद्भस्मज्ज्वलदग्नौ ममालये ॥ ३० ॥ जले न नष्टो देहो वा प्रहारे सुचिरं
 कृते ॥ न शस्त्रे च न चास्त्रे च सुतीक्ष्णे कण्टके तथा ॥ ३१ ॥ तप्तद्रवे तप्तलौहे तप्तपाषाण एव च ॥ प्रतप्तप्रतिमा श्लेषेऽप्यत्यूर्ध्वपतनेऽपि च ॥
 ॥ ३२ ॥ न च दग्धो न भग्नश्च भुंक्ते संतापमेव च ॥ कथितं देवि वृत्तान्तं कारणं च यथागमम् ॥ कुण्डानां लक्षणं सर्वं निबोध कथयामि ते ॥
 ॥ ३३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे सावित्र्युपाख्याने द्वात्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ७५ ॥
 ॥ यम उवाच ॥ ॥ पूर्णेन्दुमण्डलाकारं सर्वकुण्डं च वर्तुलम् ॥ अतीव निम्नपाषाणभेदैश्च खचितं सति ॥ १ ॥ न नश्वरं चाप्रलयं नि
 मित्तं चेश्वरेच्छया ॥ कुशदं वै पातकिनां नानारूपं तदालयम् ॥ २ ॥ ज्वलद्गगाररूपं च शतहस्तशिखान्वितम् ॥ परितः क्रोशमानं च वह्नि
 कुण्डं प्रकीर्तितम् ॥ ३ ॥ महच्छब्दं प्रकुर्वद्भिः पापिभिः परिपूरितम् ॥ रक्षितं मम दूतैश्च ताडितैश्चापि सन्ततम् ॥ ४ ॥ प्रतप्तोदकपूर्णश्च हिं
 सजन्तुसमन्वितम् ॥ महाघोरान्धकारं च पापि संचेन संकुलम् ॥ ५ ॥ प्रकुर्वताकाकुशब्दं प्रहारे र्धूर्णितेन च ॥ क्रोशार्द्धमानं मदूतैस्ताडि

ब. वै.

॥ १०४ ॥

तेनचरक्षितम् ॥ ६॥ तप्तक्षारोदकैः पूर्णनक्रैश्चपरिवेष्टितम् ॥ सङ्कुलं पापिभिश्चैवक्रोशमानं भयानकम् ॥ ७॥ त्राहीतिशब्दं कुर्वद्भिर्ममदूतैः
 श्वताडितैः ॥ प्रचलद्भिरनाहारैः शुष्ककण्ठौष्ठतालुकैः ॥ ८॥ विण्मूत्रैरेवपूर्णचक्रोशमानंचकुत्सितम् ॥ अतिदुर्गन्धिसंयुक्तं व्याप्तं
 पापिभिरेवच ॥ ९॥ ताडितैर्ममदूतैश्चाप्यनाहारैरुपद्रवैः ॥ रक्षेतिशब्दं कुर्वद्भिस्तत्कीटैरेवभक्षितम् ॥ १०॥ तप्तमूत्रद्रवैः पूर्णमूत्र
 कीटैश्चसंकुलम् ॥ युक्तं महापापिभिश्चतत्कीटैर्दक्षितं सदा ॥ ११॥ गव्यूतिमानंध्वान्ताक्तं शब्दकृद्भिश्चसन्ततम् ॥ मदूतैस्ताडि
 तैर्घोरैः शुष्ककण्ठौष्ठतालुकैः ॥ १२॥ श्लेष्मपूर्णक्रोशमितं वेष्टितं चेष्टितैः सदा ॥ तद्भोजिभिः पापिभिश्चतत्कीटैर्भक्षितैः सदा ॥ १३॥
 क्रोशार्द्धगरपूर्णचगरभोजिभिरन्वितम् ॥ गरकीटैर्भक्षितैश्चपापिभिः पूर्णमेवच ॥ १४॥ ताडितैर्ममदूतैश्चशब्दकृद्भिश्चकंपितैः ॥
 सर्पाकारैर्वज्रदंष्ट्रैः शुष्ककण्ठैः सुदारुणैः ॥ १५॥ नेत्रयोर्मलपूर्णचक्रोशार्द्धकीटसंयुतम् ॥ पापिभिः संकुलं शश्वद्रवद्भिः कीटभक्षितैः ॥
 ॥ १६॥ वसारसेनपूर्णचक्रोशतुय्यसुदुस्सहम् ॥ तद्भोजिभिः पातकिभिर्व्याप्तदूतैश्चताडितैः ॥ १७॥ शुक्रपूर्णक्रोशतुय्यशुक्रकीटैः
 श्वभक्षितैः ॥ क्रन्दद्भिः पापिभिः शश्वत्संकुलं व्याकुलैर्भिया ॥ १८॥ दुर्गन्धिरक्तपूर्णश्वापीमानंगभीरकम् ॥ तद्भोजिभिः पापिभिश्च
 संकुलं कीटभक्षितैः ॥ १९॥ पूर्णनेत्राश्रुभिर्नृणां वाप्यर्द्धपापिभिर्युतम् ॥ ताडितैर्ममदूतैश्चतद्भक्ष्यैः कीटभक्षितैः ॥ २०॥ नृणां गात्र
 मलैः पूर्णतद्भक्ष्यैः पापिभिर्युतम् ॥ ताडितैर्ममदूतैश्चव्यग्रैश्चकीटभक्षितैः ॥ २१॥ कर्णविट्परिपूर्णचतद्भक्ष्यैः पापिभिर्युतम् ॥ वापी
 तुय्यप्रमाणश्चरुदद्भिः कीटभक्षितैः ॥ २२॥ मज्जापूर्णनराणांचमहादुर्गन्धिसंयुतम् ॥ महापातकिभिर्युक्तं वापीतुय्यप्रमाणकम् ॥
 ॥ २३॥ परिपूर्णस्निग्धमांसैर्ममदूतैश्चताडितैः ॥ पापिभिः सङ्कुलं चैववापीमानं भयानकम् ॥ २४॥ कन्याविक्रयिभिश्चैवतद्भक्ष्यैः
 कीटभक्षितैः ॥ त्राहीतिशब्दं कुर्वद्भिस्त्रासितैश्चभयानकम् ॥ २५॥ वापीतुय्यप्रमाणंचनखादिकचतुष्टयम् ॥ पापिभिः संकुलं शश्व
 न्ममदूतैश्चताडितैः ॥ २६॥ प्रतप्तताम्रकुण्डं चताम्रपर्युन्मुखान्वितम् ॥ ताम्राणांप्रतिमालक्षैः प्रतप्तैरावृतं सदा ॥ २७॥ प्रत्येकंप्रति

१ तदाकारैरलिपाठः ।

प्र. खं. २

अ० ३३

॥ १०४ ॥

माश्लिष्टैरुदद्भिः पापिभिर्युतम् ॥ गव्यूतिमानं विस्तीर्णममदूतैश्च ताडितैः ॥ २८ ॥ प्रतप्तलोहधारं च ज्वलदङ्गारसंयुतम् ॥ लौहानां प्रतिमा
 लक्षैः प्रतप्तैरावृतं सदा ॥ २९ ॥ प्रत्येकं सर्वसंश्लिष्टैः शश्वद्विचलितैर्भिया ॥ रक्षरक्षेति शब्दं च कुर्वद्भिर्दूतताडितैः ॥ ३० ॥ महापातकिभि
 र्युक्तं द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥ भयानकं ध्वान्तयुक्तं लौहकुण्डं प्रकीर्तितम् ॥ ३१ ॥ घर्मकुण्डं तप्तसुराकुण्डं वाप्यर्द्धमेव च ॥ तद्भोजिभिः
 पापिभिश्च व्याप्तं मदूतताडितैः ॥ ३२ ॥ अधः शाल्मलि वृक्षस्य तीक्ष्णकण्टककुण्डकम् ॥ लक्षपौरुषमानञ्च क्रोशमानं च दुःखदम् ॥ ३३ ॥
 धनुर्मानेकण्टकैश्च सुतीक्ष्णैः परिवेष्टितम् ॥ ३४ ॥ प्रत्येकं कण्टकैर्विद्धं महापातकिभिर्युतम् ॥ वृक्षाग्रा निपतद्भिश्च ममदूतैश्च ताडितैः ॥
 ॥ ३५ ॥ जलदेहीति शब्दञ्च कुर्वद्भिः शुष्कतालुकैः ॥ महाभयातिव्यग्रैश्च दण्डसंभिन्नमस्तकैः ॥ प्रचलद्भिर्यथा तप्ततैले जीविभिरेव च ॥
 ॥ ३६ ॥ विषौघैस्तक्षकादीनां पूर्णचक्रोशमानकम् ॥ तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं ममदूतैश्च ताडितैः ॥ ३७ ॥ प्रतप्ततैलपूर्णञ्च कीटादि
 परिवर्जितम् ॥ तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं स्निग्धगात्रैश्च वेष्टितैः ॥ ३८ ॥ काकुशब्दं प्रकुर्वद्भिश्च लद्भिर्दूतताडितैः ॥ महापातकिभिर्युक्तं
 द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥ ३९ ॥ शस्त्रकुण्डं ध्वान्तयुक्तं क्रोशमानं भयानकम् ॥ शूलाकारैः सुतीक्ष्णैर्लौहशस्त्रैश्च वेष्टितम् ॥ ४० ॥
 शस्त्रतरुपस्वरूपं चक्रोशतुर्य्यप्रमाणकम् ॥ पातकिभिर्वेष्टितञ्च कुन्तविद्धैश्च वेष्टितम् ॥ ४१ ॥ ताडितैर्ममदूतैश्च शुष्ककण्ठौष्ठता
 लुकैः ॥ कीटैः संपीड्यमानैश्च सर्पयानैर्भयङ्करैः ॥ ४२ ॥ तीक्ष्णदन्तैश्च विकृतैर्व्याप्तं ध्वान्तयुतं सति ॥ महापातकिभिर्युक्तं भीतैर्वाकीटभ
 क्षितैः ॥ रुदद्भिः क्रोशमानञ्च ममदूतैश्च ताडितैः ॥ ४३ ॥ अतिदुर्गन्धिसंयुक्तं क्रोशार्द्धपूयसंयुतम् ॥ तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं ममदूतैश्च ताडि
 तैः ॥ ४४ ॥ द्विगव्यूतिप्रमाणञ्च हिमतोयप्रपूरितम् ॥ तालवृक्षप्रमाणैश्च सर्पकोटिभिरावृतम् ॥ ४५ ॥ सर्पवेष्टितगात्रैश्च पापिभिः सर्पभ
 क्षितैः ॥ संकुलं शब्दकृद्भिश्च ममदूतैश्च ताडितैः ॥ ४६ ॥ कुण्डत्रयं मशादीनां पूर्णचमशकादिभिः ॥ सर्वक्रोशार्द्धमानञ्च महापातकिभि
 र्युतम् ॥ ४७ ॥ हस्तपादादिभिर्वद्धैः क्षत्रैः क्षतजलोहितैः ॥ हाहेति शब्दं कुर्वद्भिः प्रचलद्भिश्च सन्ततम् ॥ ४८ ॥ वज्रवृश्चिकयोः कुण्डं ताभ्या

१ त्रिगव्यूतीति पाठः ।

ब. वै.

॥ १०५ ॥

अपरिपूरितम् ॥ वाप्यर्द्धपापिभिर्युक्तं वज्रवृश्चिकदंशितैः ॥ ४९ ॥ कुण्डत्रयं शरादीनां तैरेव परिपूरितम् ॥ तैर्विद्धैः पापिभिर्युक्तं वाप्यर्द्धैरुक्तं
लोहितैः ॥ ५० ॥ तप्तपङ्कोदकैः पूर्णसध्वान्तं गोलकुण्डकम् ॥ कीटैः संपीड्यमानैश्च भक्षितैः पापिभिर्युतम् ॥ ५१ ॥ वाप्यर्द्धपरिपूर्णं
च जलस्थैर्नक्रकोटिभिः ॥ दारुणैर्विकृताकारैर्भक्षितैः पापिभिर्युतम् ॥ ५२ ॥ विष्मूत्रश्लेष्मभक्ष्यैश्च संयुक्तं शतकोटिभिः ॥ काकैश्च विकृ-
ताकारैर्धनुर्लक्षश्च पापिभिः ॥ ५३ ॥ सञ्चालवाजयोः कुण्डं ताभ्यां च परिपूरितम् ॥ भक्षितैः पापिभिर्युक्तं शब्दकृद्भिश्च सन्ततम् ॥ ५४ ॥
धनुः शतं वज्रयुक्तं पापिभिः सङ्कुलं सदा ॥ शब्दकृद्भिर्वज्रदग्धैरन्तर्ध्वान्तमयं सदा ॥ ५५ ॥ वापीद्विगुणमानश्च तप्तप्रस्तरनिर्मितम् ॥
ज्वलदङ्गारसदृशं चलद्भिः पापिभिर्युतम् ॥ ५६ ॥ क्षुरधारोपमैस्तीक्ष्णैः पाषाणैर्निर्मितं परम् ॥ महापातकिभिर्युक्तं क्षतं क्षतजलोहितैः
॥ ५७ ॥ दुर्गन्धिं लालापूर्णं च तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युतम् ॥ क्रोशमानं गभीरश्च ममदूतैश्च ताडितैः ॥ ५८ ॥ तप्ततोये अनाकारैः परिपूर्णं धनु-
श्शतम् ॥ चलद्भिः पापिभिर्युक्तं ममदूतेन ताडितैः ॥ ५९ ॥ पूर्णचूर्णद्वैः क्रोशमानं पापिभिरन्वितम् ॥ तद्भोजिभिः प्रदग्धैश्च ममदूतैश्च ता-
डितैः ॥ ६० ॥ कुण्डं कुलालचक्राभं घूर्णमानं च सन्ततम् ॥ सुतीक्ष्णषोडशारं च घूर्णितैः पापिभिर्युतम् ॥ ६१ ॥ अतीव वक्रं निम्नं च द्विगव्यूति-
प्रमाणकम् ॥ कन्दराकारनिर्माणं तप्तोदकसमन्वितम् ॥ ६२ ॥ महापातकिभिर्युक्तं भक्षितैर्जलजन्तुभिः ॥ प्रचलद्भिः शब्दकृद्भिर्ध्वान्तयुक्तं
भयानकम् ॥ ६३ ॥ कोटिभिर्विकृताकारैः कच्छपैश्च सुदारुणैः ॥ जलस्थैः संयुतं तैश्च भक्षितैः पापिभिर्युतम् ॥ ६४ ॥ ज्वालाकलापैस्तेजो-
भिर्निर्मितं क्रोशमानकम् ॥ शब्दकृद्भिः पापिभिश्च चलद्भिः संयुतं सदा ॥ ६५ ॥ क्रोशमानं गभीरश्च तप्तभस्मभिरन्वितम् ॥ शश्वच्चल-
द्भिः संयुक्तं पापिभिर्भस्मभक्षितैः ॥ ६६ ॥ तप्तपाषाणलोष्ठानां समूहैः परिपूरितम् ॥ प्राणिभिर्दग्धगात्रैश्च युक्तं वैशुष्कतालुकैः ॥ ६७ ॥
क्रोशमानं ध्वान्तमयं गभीरमतिदारुणैः ॥ ताडितैर्ममदूतैश्च दग्धकुण्डं प्रकीर्तितम् ॥ ६८ ॥ अत्यूर्मियुक्तं तोयश्च तप्तप्रस्तरसंयुतम् ॥ नाना-
प्रकारविकृतं जलजन्तुसमन्वितम् ॥ ६९ ॥ द्विगव्यूतिप्रमाणश्च गभीरं ध्वान्तसंयुतम् ॥ तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं दंशितैर्जलजन्तुभिः ॥ ७० ॥

१ नीलकेतिपाठः ।

प्र. खं. २

अ० ३३

॥ १०५ ॥

चलद्भिः क्रन्दमानैश्चनपश्यद्भिः परस्परम् ॥ उत्तमसूर्मिकुण्डञ्चकीर्तितञ्चभयानकम् ॥ ७१ ॥ असिपत्रवनस्यैवाप्युच्चैस्तालतरोरधः ॥
 क्रोशार्द्धमानकुडञ्चपतत्पत्रसमन्वितम् ॥ ७२ ॥ पापिनारक्तपूर्णचवृक्षाग्रात्पततां परम् ॥ परित्राहीतिशब्दचकुर्वतामसतामपि ॥
 ॥ ७३ ॥ गभीरंध्वान्तसंयुक्तं रक्तकीटसमन्वितम् ॥ तदसीपत्रकुण्डञ्चकीर्तितञ्चभयानकम् ॥ ७४ ॥ धनुश्शतप्रमाणञ्चक्षुराकारास्त्रसङ्कुल
 म् ॥ पापिनारक्तपूर्णचक्षुरधारंभयानकम् ॥ ७५ ॥ सूचीवाश्यास्त्रसंयुक्तं पापिरक्तौघपूरितम् ॥ पञ्चाशद्वनुरायामंक्लेशदंसूचिकामुखम्
 ॥ ७६ ॥ गोधाह्वजन्तुभेदस्यमुखाकृतिभयानकम् ॥ कूपरूपंगभीरंचधनुर्विंशतिमानकम् ॥ ७७ ॥ महापातकिनांचैव महाक्लेशकरं प
 रम् ॥ तत्कीटभक्षितानांचनम्रास्यानांचसन्ततम् ॥ ७८ ॥ कुण्डं नरमुखाकारं धनुष्पोडशमानकम् ॥ गभीरंकूपरूपञ्चपापिष्ठैः संकुलं स
 दा ॥ ७९ ॥ गजेद्राणांसमूहेन व्याप्तं कुण्डाकृतिस्थलम् ॥ गजदन्तहतानांचपापिनारक्तपूरितम् ॥ ८० ॥ तत्कीटभक्षितानांचदीनशब्द
 कृतांसदा ॥ धनुश्शतप्रमाणंचकीर्तितं गजदंशनम् ॥ ८१ ॥ धनुस्त्रिशत्प्रमाणंचकुण्डंवैगोमुखाकृति ॥ पापिनांदुःखदञ्चैव गोमुखं परिकी
 र्तितम् ॥ ८२ ॥ भ्रमितंकालचक्रेण सन्ततञ्चभयानकम् ॥ कुम्भाकारंध्वान्तयुक्तं द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥ ८३ ॥ लक्षमानवमानञ्चगभीरम
 ति विस्तृतम् ॥ कुत्रचित्तप्ततैलञ्चकुण्डाभ्यन्तरमन्तिके ॥ ८४ ॥ कुत्रचित्तप्तलोहादिकुण्डं ताम्रादिकंतथा ॥ कुत्रचित्तप्तपाषाणकुण्डाभ्य
 न्तरमन्तिके ॥ ८५ ॥ पापिनांचप्रधानैश्च महापातकिभिर्युतम् ॥ परस्परं न पश्यद्भिः शब्दकृद्भिश्च सन्ततम् ॥ ८६ ॥ ताडितैर्ममदूतैश्च दण्डैश्च मु
 सलैस्तथा ॥ ८७ ॥ घूर्णमानं पतद्भिश्च मूर्च्छितैश्च मुहुर्मुहुः ॥ पातितैर्ममदूतैश्चाप्यत्यूर्ध्वात्पतितैः क्षणम् ॥ ८८ ॥ यावन्तः पापिनः सन्ति
 सर्वकुण्डेषु सुन्दरि ॥ चतुर्गुणाः सन्ति तत्र कुम्भीपाके च दुस्तरे ॥ ८९ ॥ सुचिरं पतितांश्चैव भोगदेहविवर्जिताः ॥ सर्वकुण्डप्रधानञ्च कुम्भी
 पाकंप्रकीर्तितम् ॥ ९० ॥ कालनिर्मितसूत्रेण निबद्धायत्रपापिनः ॥ उत्थापिताश्च मदूतैः क्षणमेव निमज्जिताः ॥ ९१ ॥ निश्वासबन्धाः
 सुचिरंकुण्डानामन्तरे तथा ॥ अतीवक्लेशयुक्ताश्च भोगदेहा अनश्वराः ॥ ९२ ॥ दण्डेन मुसलेनैव ममदूतैश्च ताडिताः ॥ प्रतप्ततोययुक्तञ्च

१ सुचिरं पात्यमानास्तद्वृत्तिपाठः ।

ब्र. वै.

॥१०६॥

कालसूत्रप्रकीर्तितम् ॥ ९३ ॥ अवटःकूपभेदश्चयत्रोदञ्चतदाकृति ॥ प्रतप्तोयपूर्णश्चधनुर्विंशत्प्रमाणकम् ॥ ९४ ॥ व्याप्तमहापापिभि
 श्चदग्धगात्रैश्चसन्ततम् ॥ मदूतैस्ताडितैःशश्वदवटोदं प्रकीर्तितम् ॥ ९५ ॥ यत्तोयस्पर्शमात्रेणसर्वव्याधिश्चपापिनाम् ॥ भवेदकस्मा
 त्पततांयत्रकुण्डेधनुश्शते ॥ ९६ ॥ सर्वैरुद्धाःपापिनश्चव्यथंतेयत्रसन्ततम् ॥ हाहेतिशब्दकुर्वन्तस्तदेवारुन्तुदंविदुः ॥ ९७ ॥ तप्तपांसु
 भिराकीर्णज्वलद्भिस्तुसुदग्धकैः ॥ तद्भक्ष्यैःपापिभिर्युक्तपांसुभोजंधनुश्शतम् ॥ ९८ ॥ पततांपापिनांयत्रभवेदेवप्रकम्पनम् ॥ पातमा
 त्रेणपापीवैभवेत्पाशेनवेष्टितः ॥ ९९ ॥ क्रोशमानेचकुण्डेवैविदुस्तत्पाशवेष्टनम् ॥ धनुर्विंशतिमानश्चशूलप्रोतंप्रकीर्तितम् ॥ १०० ॥
 पातमात्रेणपापीचशूलेनग्रथितोभवेत् ॥ पततांपापिनांयत्रभवेदेवप्रकम्पनम् ॥ १०१ ॥ अतीवहिमतोयेचक्रोशार्द्धश्चप्रकम्पनम् ॥ दद
 त्येवहिमादूतायत्रोल्काःपापिनांमुखे ॥ १०२ ॥ धनुर्विंशतिमानश्चतदुल्काभिश्चसङ्कुलम् ॥ लक्षमानवमानश्चगभीरश्चधनुश्शतम् ॥
 ॥ १०३ ॥ नानाप्रकारक्रिमिभिःसंयुक्तश्चभयानकैः ॥ अत्यन्धकारव्याप्तंयत्कूपाकारश्चवर्तुलम् ॥ १०४ ॥ तद्भक्ष्यैःपापिभिर्युक्तंनप
 श्यद्भिःपरस्परम् ॥ तप्ततोयप्रदग्धैश्चचलद्भिःकीटभक्षितैः ॥ ध्वान्तेनचक्षुषाचान्धैरन्धकूपंप्रकीर्तितम् ॥ १०५ ॥ नानाप्रकारशस्त्रौघै
 र्यत्रविद्धाश्चपापिनः ॥ धनुर्विंशतिमानश्चवेधनंतत्प्रकीर्तितम् ॥ १०६ ॥ दण्डेनताडितायत्रमदूतैश्चपापिनः ॥ धनुःषोडशमानश्च
 तत्कुण्डंदण्डताडनम् ॥ १०७ ॥ निबद्धाश्चमहाजालैर्यथामीनाश्चपापिनः ॥ धनुस्त्रिंशत्प्रमाणंचजालबद्धंप्रकीर्तितम् ॥ १०८ ॥
 पततांपापिनांकुण्डेदेहाश्चूर्णीभवन्तिच ॥ लौहवेदिनिबद्धान्तःकोटिमानवमानकम् ॥ १०९ ॥ गभीरंध्वान्तयुक्तश्चधनुर्विंशतिमानकम् ॥
 मूर्च्छितानांजडानांतदेहचूर्णंप्रकीर्तितम् ॥ ११० ॥ दलिताःपापिनोयत्रमदूतैर्मुसलैःसदा ॥ धनुःषोडशमानंचतत्कुण्डंदलनंस्मृत
 म् ॥ १११ ॥ पातमात्रेयत्रपापीशुष्ककण्ठौष्ठतालुकः ॥ वालुकासुचतप्तासुधनुस्त्रिंशत्प्रमाणकम् ॥ ११२ ॥ शतमानवमानंचगभी
 रंध्वान्तसंयुतम् ॥ जलाहारैर्विरहितंशोषणंतत्प्रकीर्तितम् ॥ ११३ ॥ नानाचर्मकपायोदैःपरिपूर्णधनुश्शतम् ॥ दुर्गन्धियुक्तंतद्भक्ष्यैःपा
 पिभिःसङ्कुलंमहत् ॥ ११४ ॥ शूर्पाकारमुखंकुण्डंधनुर्द्वादशमानकम् ॥ तप्तलौहीवालुकाभिःपूर्णपातकिभिर्युतम् ॥ ११५ ॥ अन्तरा

प्र. ख. २

अ० ३३

॥१०६॥

ग्रिशिखानांचज्वालाव्याप्तमुखंसदा ॥ धनुर्विंशतिमानंचयस्यकुण्डस्यसुन्दरि ॥ ११६ ॥ ज्वालाभिर्दग्धगात्रैश्चपापिभिर्व्याप्तमेवय
 त् ॥ तन्महत्केशदंशश्चकुण्डंज्वालासुखंस्मृतम् ॥ ११७ ॥ पातमात्राद्यत्रपापीमूर्च्छितोव्यथितोभवेत् ॥ तत्प्रेष्टकाभ्यन्तरितंवाप्य
 र्द्धजिह्वकुण्डकम् ॥ ११८ ॥ धूमान्धकारयुक्तंचधूमान्धैःपापिभिर्युतम् ॥ धनुश्शतंश्चासबद्धैर्धूमान्धंपरिकीर्तितम् ॥ ११९ ॥ पात्रमा
 त्राद्यत्रपापीनागैस्संवेष्टितोभवेत् ॥ धनुश्शतंनागपूर्णनागवेष्टनकुण्डकम् ॥ १२० ॥ षडशीतिश्चकुण्डानिमयोक्तानिनिशामय ॥
 लक्षणंचापितेषांचकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १२१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेसावित्र्यु
 पाख्यानेयमलोकस्थनरककुण्डलक्षणप्रकथनंनामत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७७ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ हरिभक्तिदेहिम
 ह्यंसारभूतांसुदुर्लभाम् ॥ त्वत्तःसर्वश्रुतंदेवनावशिष्टोऽधुनामम ॥ १ ॥ किंचित्कथयमेधर्मश्रीकृष्णगुणकीर्तनम् ॥ पुंसांलक्षोद्धारवी
 जंनरकार्णवतारकम् ॥ २ ॥ कारणमुक्तिकार्याणांसर्वांशुभनिवारणम् ॥ दारणंकर्मवृक्षाणांकृतपापौघहारकम् ॥ ३ ॥ मुक्तयः
 कतिधासन्तिकिंवातासांचलक्षणम् ॥ हरिभक्तेर्मूर्तिभेदंनिषेकस्यापिलक्षणम् ॥ ४ ॥ तत्त्वज्ञानविहीनाचस्त्रीजातिर्विधिनिर्मिता ॥
 किंतज्ज्ञानंसारभूतंवदवेदविदांवर ॥ ५ ॥ सर्वदानंज्ञानशनंतीर्थस्नानं व्रतंतपः ॥ अज्ञानेज्ञानदानस्यकलानार्हन्तिषोडशीम् ॥ ६ ॥
 पितुःशतगुणामातागौरवेणातिरिच्यते ॥ मातुःशतगुणैःपूज्योज्ञानदातागुरुःप्रभो ॥ ७ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ पूर्वसर्वोवरोदत्तो
 यस्तेमनसिवाञ्छितः ॥ अधुनाहरिभक्तिस्तेवत्सेभवतुमद्भरात् ॥ ८ ॥ श्रोतुमिच्छसिकल्याणिश्रीकृष्णगुणकीर्तनम् ॥ वक्तृणांप्रश्नकर्तृ
 णांश्रोतृणांकुलतारकम् ॥ ९ ॥ शेषोवक्रसहस्रेणनहियद्रक्तमीश्वरः ॥ मृत्युञ्जयोनक्षमश्चवल्लुपंचमुखेनच ॥ १० ॥ धाताचतुर्णांवेदानां
 विधाताजगतामपि ॥ ब्रह्माचतुर्मुखेनैवनालंविष्णुश्चसर्ववित् ॥ ११ ॥ कार्तिकेयःपण्मुखेननापिवक्तुमलंध्रुवम् ॥ नगणेशःसमर्थश्चयो
 गीन्द्राणांगुरोर्गुरुः ॥ १२ ॥ सारभूताश्चशास्त्राणांवेदाश्चत्वारएवच ॥ कलामात्रंयद्गुणानांविदन्तिबुधाश्चये ॥ १३ ॥ सरस्वतीचयने

१ जडीभूतेतिपाठः ।

ब्र. वै.

॥१०७॥

ननालंयद्गुणवर्णने ॥ सनत्कुमारोधर्मश्चसनकश्चसनातनः ॥ १४ ॥ सनन्दःकपिलःसूर्योयेचान्येब्रह्मणःसुताः ॥ विचक्षणानयद्र
कुंकेवान्येजडबुद्धयः ॥ १५ ॥ नयद्रकुंक्षमाःसिद्धासुनीन्द्रायोगिनस्तथा ॥ केवान्येचवयंकेवाभगवद्गुणवर्णने ॥ १६ ॥ ध्यायन्ति
यत्पदाम्भोजं ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ अतिसाध्यंस्वभक्तानांतदन्येषांसुदुर्लभम् ॥ १७ ॥ कश्चित्किंचिद्विजानातितद्गुणोत्कीर्त्तनंम
हत् ॥ अतिरिक्तंविजानातिब्रह्माब्रह्मसुतादयः ॥ १८ ॥ ततोऽतिरिक्तंजानातिगणेशोज्ञानिनांगुरुः ॥ सर्वातिरिक्तंजानातिसर्वज्ञःशम्भुरे
वच ॥ १९ ॥ तस्मैदत्तंपुराज्ञानंकृष्णेनपरमात्मना ॥ अतीवनिर्जनेरभ्येगोलोकेरासमण्डले ॥ २० ॥ तत्रैवकथितंकिंचिद्यद्गुणोत्की
र्त्तनंपुनः ॥ धर्मायकथयामासशिवलोकेशिवःस्वयम् ॥ २१ ॥ धर्मस्तत्कथयामासपुष्करेभास्करायच ॥ पिताममयमाराध्यमांप्राप
तपसासति ॥ २२ ॥ पूर्वस्वविषयआहंनगृह्णामिप्रयत्नतः ॥ वैराग्ययुक्तस्तपसेगन्तुमिच्छामिसुव्रते ॥ २३ ॥ तदामांकथयामासपि
तातद्गुणकीर्त्तनम् ॥ यथागमंतद्ददामिनिबोधातीवदुर्गमम् ॥ २४ ॥ तद्गुणंसनजानातितदन्यस्यचकाकथा ॥ यथाकाशंनजानातिस्वा
न्तमेववरानने ॥ २५ ॥ सर्वान्तरात्माभगवान्सर्वकारणकारणम् ॥ सर्वेश्वरश्चसर्वाद्यःसर्ववित्सर्वरूपधृक् ॥ २६ ॥ नित्यरूपीनित्य
देहीनित्यानन्दोनिराकृतिः ॥ निरंकुशश्चनिश्शंकोनिर्गुणश्चनिराश्रयः ॥ २७ ॥ निर्लिप्तःसर्वसाक्षीचसर्वाधारःपरात्परः ॥ प्रकृति
स्तद्विकाराचप्राकृतास्तद्विकारजाः ॥ २८ ॥ स्वयंपुमांश्चप्रकृतिःस्वयञ्चप्रकृतेःपरः ॥ रूपंविद्यतेऽरूपश्चभक्तानुग्रहहेतवे ॥ २९ ॥
अतीवकमनीयञ्चसुन्दरंसुमनोहरम् ॥ नवीननीरदश्यामंकिशोरंगोपवेषकम् ॥ ३० ॥ कन्दर्पकोटिलावण्यलीलाधाममनोहरम् ॥
शरन्मध्याह्नपद्मानांशोभामोषकलोचनम् ॥ ३१ ॥ शरत्पार्वणकोटीन्दुशोभासंशोभिताननम् ॥ अमूल्यरत्नखचितंरत्नाभरणभू
षितम् ॥ ३२ ॥ सस्मितंशोभितंशश्वदमूल्याऽऽपीतवाससा ॥ परंब्रह्मस्वरूपंचज्वलन्तंब्रह्मतेजसा ॥ ३३ ॥ सुखदृश्यंचशा
न्तञ्चराधाकान्तमनन्तकम् ॥ गोपीभिर्वीक्ष्यमाणञ्चसस्मिताभिःसमन्ततः ॥ ३४ ॥ रासमण्डलमध्यस्थंरत्नसिंहासनस्थितम् ॥

१ ब्रह्मविशारदाःइतिपाठः ।

प्र. खं. २

अ० ३४

॥१०७॥

वंशीकणन्तं द्विभुजं वनमालाविभूषितम् ॥ ३५ ॥ कौस्तुभेन मणीन्द्रेण सुन्दरं वक्षसोज्ज्वलम् ॥ कुंकुमागरुकस्तूरीचन्दनार्चितं वि-
 ग्रहम् ॥ ३६ ॥ चारुचम्पकमालावज्जमालतीमालयमंडितम् ॥ चारुचम्पकशोभादयच्चूडावकिमराजितम् ॥ ३७ ॥ ध्यायन्ति चैवम्भू-
 तं वैभक्ताभक्तिपरिप्लुताः ॥ यद्गयाज्जगतां धाता विधत्ते सृष्टिमेव च ॥ ३८ ॥ करोति लेखनं कर्मानुरूपं सर्वदेहिनाम् ॥ तपसां फल-
 दाता च कर्मणाश्च यदाज्ञया ॥ ३९ ॥ विष्णुः पाताच सर्वेषां यद्गयात्पातिसन्ततम् ॥ कालाग्निरुद्रः संहर्ता सर्वविश्वेषु यद्गयात् ॥ ४० ॥
 शिवो मृत्युञ्जयश्चैव ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः ॥ यज्ज्ञानदानात्सिद्धेशो योगीशः सर्ववित्स्वयम् ॥ ४१ ॥ परमानन्दयुक्तश्च भक्तिवैराग्यसं-
 युतः ॥ यत्प्रसादाद्वातिवातः प्रवरः शीघ्रगामिनाम् ॥ ४२ ॥ तपनश्च प्रतपति यद्गयात्सन्ततं सति ॥ यदाज्ञया वर्षतीन्द्रो मृत्यु-
 श्ररतिजन्तुषु ॥ ४३ ॥ यदाज्ञया दहेद्द्विर्जलमेव सुशीतलम् ॥ दिशोरक्षन्ति दिक्पाला महाभीता यदाज्ञया ॥ ४४ ॥ भ्रमन्ति राशि-
 चक्राणि ग्रहा वै यद्गयेन च ॥ भयात्फलन्ति वृक्षाश्च पुष्पन्त्यपि च यद्गयात् ॥ ४५ ॥ भयात्फलानि पक्वानि निष्फलास्तरवो भयात् ॥
 यदाज्ञया स्थलस्थाश्च न जीवन्ति जलेषु च ॥ ४६ ॥ तथा स्थले जलस्थाश्च न जीवन्ति यदाज्ञया ॥ अहं नियमकर्त्ता च धर्माधर्मे च यद्ग-
 यात् ॥ ४७ ॥ कालश्च कलयेत्सर्वभ्रमत्येव यदाज्ञया ॥ अकालेन हरेत्कालो मृत्युर्वै यद्गयेन च ॥ ४८ ॥ ज्वलद्ग्नौ पतन्तश्च गभीरे च-
 जलार्णवे ॥ वृक्षाग्रास्तीक्ष्णखड्गे च सर्पादीनां मुखेषु च ॥ ४९ ॥ नानाशस्त्रास्त्रविद्धश्चरणेषु विषमेषु च ॥ पुष्पचन्दनतल्पे च बन्धुवर्गैश्च
 रक्षितम् ॥ ५० ॥ शयानं तन्त्रमन्त्रैश्च काले कालो हरेद्गयात् ॥ धत्ते वायुस्तोयराशितो यं कूर्मं यदाज्ञया ॥ ५१ ॥ कूर्मोऽनन्तं स च क्षोणीं
 समुद्रान्सप्तपर्वतान् ॥ सर्वाश्चैव क्षमारूपो नानारूपं बिभर्त्तिसः ॥ ५२ ॥ यतः सर्वाणि भूतानि लीयन्ते न ते च तत्र वै ॥ इन्द्रायुश्चैव दि-
 व्यानां युगानां मेकसप्ततिः ॥ ५३ ॥ अष्टाविंशच्छक्रपाते ब्रह्मणस्स्यादहर्निशम् ॥ षष्ट्याधिके पञ्चशते सहस्रे पञ्चविंशतौ ॥ ५४ ॥ युगेन रा-
 णां शक्रायुरेवं संख्याविदो विदुः ॥ एवं त्रिंशद्दिने मासो द्वाभ्यां ताभ्यामृतुः स्मृतः ॥ ५५ ॥ ऋतुभिः षड्भिरेवाब्दं शताब्दं ब्रह्मणो वयः ॥ ब्रह्म

१ अष्टाधिके इति पा० ।

ब्र. वै.

॥१०८॥

गश्चनिपातेवैचक्षुरुन्मीलनं हरेः ॥ ५६ ॥ चक्षुर्निमीलने तस्य लयं प्राकृतिकं विदुः ॥ प्रलये प्राकृताः सर्वे देवाद्याश्च चराचराः ॥ ५७ ॥
 लीना धातरि धाता च श्रीकृष्णेनाभिपङ्कजे ॥ विष्णुः क्षीरोदशायी च वैकुण्ठेयश्चतुर्भुजः ॥ ५८ ॥ विलीना वामपार्श्वे च कृष्णस्य परमा-
 त्मनः ॥ रुद्राद्याभैरवाद्याश्च यावन्तश्च शिवानुगाः ॥ ५९ ॥ शिवाधारे शिवेलीना ज्ञानानन्दे सनातने ॥ ज्ञानाधिदेवः कृष्णस्य महादेव-
 स्य चात्मनः ॥ ६० ॥ तस्य ज्ञाने विलीनश्च बभूवाथ क्षणं हरेः ॥ दुर्गायां विष्णुमायायां विलीनाः सर्वशक्तयः ॥ ६१ ॥ सा च कृष्णस्य बुद्धौ
 च बुद्धयधिष्ठातृदेवता ॥ नारायणांशः स्कन्दश्च लीनो वक्षसितस्य च ॥ ६२ ॥ श्रीकृष्णांशश्च तद्वाहौ देवाधीशो गणेश्वरः ॥ पद्मांशभूता
 पद्मायां साराधायां च सुव्रते ॥ ६३ ॥ गोप्यश्चापि च तस्यां च सर्वा वै देवयोषितः ॥ कृष्णप्राणाधिदेवी सा तस्य प्राणेषु सा स्थिता ॥ ६४ ॥
 सा वित्री च सरस्वत्यां विदशास्त्राणि यानि च ॥ स्थिता वाणी च जिह्वायां तस्यैव परमात्मनः ॥ ६५ ॥ गोलोकस्थस्य गोपाश्च विलीनास्तस्य
 लोमसु ॥ तत्प्राणेषु च सर्वेषां प्राणावाताहुताशनः ॥ ६६ ॥ जठराग्नौ विलीनश्च जलं तद्रसनाग्रतः ॥ वैष्णवाश्च रणाम्भोजे परमानन्दसं-
 युताः ॥ ६७ ॥ सारात्सारतराभक्तिरसपीयूषपायिनः ॥ विराट्क्षुद्रश्च महतिलीनः कृष्णे महान्विराट् ॥ ६८ ॥ यस्यैव लोमकूपेषु वि-
 श्वानि निखिलानि च ॥ यस्य चक्षुर्निमेषेण महान्श्च प्रलयो भवेत् ॥ ६९ ॥ चक्षुरुन्मीलने सृष्टिर्यस्यैव परमात्मनः ॥ यावन्निमेषे सृष्टिस्स्या-
 त्तावदुन्मीलने व्ययः ॥ ७० ॥ ब्रह्मणश्च शताब्देन सृष्टिस्तत्र लयः पुनः ॥ ब्रह्मसृष्टिलयानां च संख्यानास्त्येव सुव्रते ॥ ७१ ॥ यथाभूरज-
 साश्चैव संख्यानश्च निशामय ॥ चक्षुर्निमेषे प्रलयो यस्य सर्वान्तरात्मनः ॥ ७२ ॥ उन्मीलने पुनः सृष्टिर्भवे देवेश्वरेच्छया ॥ तद्गुणोत्कीर्तनं
 वक्तुं ब्रह्माण्डेषु च कक्षमः ॥ ७३ ॥ यथाश्रुतं तावत्क्रातुं यथागमम् ॥ मुक्तयश्च चतुर्वेदैर्निरुक्ताश्च चतुर्विधाः ॥ ७४ ॥ तत्प्रधाना-
 हरेर्भक्तिर्मुक्तेरपि गरीयसी ॥ सालोक्यदाहरेरेका चान्या सारूप्यदापरा ॥ ७५ ॥ सामीप्यदा च निर्वाणदा त्रीचैव मिति स्मृतिः ॥ भक्तास्ता-
 न हि वाञ्छन्ति विना तत्सेवनादिकम् ॥ ७६ ॥ सिद्धत्वममरत्वं च ब्रह्मत्वं चावहेलया ॥ जन्ममृत्युजरान्याधिभयशोकादिखण्डनम्
 ॥ ७७ ॥ धारणं दिव्यरूपस्य विदुर्निर्वाणमोक्षदम् ॥ मुक्तिश्च सेवारहिता भक्तिः सेवाविवर्द्धिनी ॥ ७८ ॥ भक्तिमुक्तयोरयं भेदो निषेकेल

प्र. खं. २

अ० ३४

॥१०८॥

क्षणं शृणु ॥ विदुर्बुधानिषेकं च भोगं च कृतकर्मणाम् ॥ ७९ ॥ तत्त्वज्ञानमिदं साध्विसारं वै लोके
 वेदयोः ॥ ८० ॥ विघ्नघ्नं शुभदं चोक्तं गच्छ वत्सेयथा सुखम् ॥ इत्युक्ता सूर्य्यपुत्रश्च जीवयित्वा च तत्पतिम् ॥ ८१ ॥ तस्यै शुभाशिषं दत्त्वा ग
 मनं कर्तुमुद्यतः ॥ दृष्ट्वा यमं च गच्छन्तं सावित्री तं प्रणम्य च ॥ ८२ ॥ रुरोद चरणे धृत्वा स द्विच्छेदोऽतिदुःखदः ॥ सावित्री रोदनं दृष्ट्वा यम
 स्सोयं कृपानिधिः ॥ ८३ ॥ तामित्युवाच सन्तुष्टस्त्वरोदीचापिनारद ॥ ८४ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ लक्षवर्षं सुखं भुक्त्वा पुण्य
 क्षेत्रे च भारते ॥ अन्ते यास्यसि गोलोके श्रीकृष्ण भवनं शुभे ॥ ८५ ॥ गत्वा च स्वगृहं भद्रे सावित्र्या श्रवतं कुरु ॥ द्विसप्तवर्षं पर्य्यन्तं नारी
 णां मोक्षकारणम् ॥ ८६ ॥ ज्येष्ठे शुक्लचतुर्दश्यां सावित्र्या श्रवतं शुभम् ॥ शुक्लाष्टम्यां भाद्रपदे महालक्ष्म्या श्रवतं शुभम् ॥ ८७ ॥
 द्व्यष्टवर्षं व्रतं चेदं प्रत्यब्दं पक्षमेव च ॥ करोति परया भक्त्या सायाति च हरेः पदम् ॥ ८८ ॥ प्रतिमङ्गलवारे च देवीं मङ्गलचण्डिकाम् ॥
 प्रतिमासं शुक्लपष्ठ्यां पष्टीं मङ्गलदायिकाम् ॥ ८९ ॥ तथा चाषाढसंक्रान्त्यां मनसा सर्वसिद्धिदाम् ॥ राधां रासे च कार्त्तिक्यां कृष्णप्राणाधि
 कां प्रियाम् ॥ ९० ॥ उपोष्य शुक्लाष्टम्यां च प्रतिमासे वरप्रदाम् ॥ विष्णुमायां भगवतीं दुर्गां दुर्गार्तिनाशिनीम् ॥ ९१ ॥ प्रकृतिं
 जगदम्यां च पतिपुत्रवतीं सतीम् ॥ पतिव्रता सुशुद्धा सुयन्त्रेण प्रतिमासु च ॥ ९२ ॥ यानारी पूजयेद्भक्त्या धनसन्तानहेतवे ॥
 इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यन्ते श्रीहरेः पदम् ॥ ९३ ॥ इत्युक्ता तां धर्मराजो जगाम निजमन्दिरम् ॥ गृहीत्वा स्वामिनं सा च सावित्री
 च निजालयम् ॥ ९४ ॥ सावित्री सत्यवन्तं च वृत्तान्तं च यथाक्रमम् ॥ अन्यांश्च कथयामास बान्धवांश्चैव नारद ॥ ९५ ॥ सावित्री जनकः पु
 त्रान्सप्रापद्वैक्रमेण च ॥ श्वशुरश्च क्षुपीराज्यं सा च पुत्रान्वरेण च ॥ ९६ ॥ लक्षवर्षं सुखं भुक्त्वा पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ जगाम स्वामिना सा द्द्वै
 गोलोकं सा पतिव्रता ॥ ९७ ॥ सवितुश्चाधिदेवी यामन्त्राधिष्ठातृदेवता ॥ सावित्री चापि वेदानां सावित्री तेन कीर्तिता ॥ ९८ ॥ इत्येवं क
 थितं वत्स सावित्र्या ख्यानमुत्तमम् ॥ जीवकर्मविपाकं च किंपुनः श्रोतुमिच्छसि ॥ ९९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिख
 ण्डे नारदनारायणसंवादे सावित्र्युपाख्याने सावित्र्या यमोपदेशसमाप्तिर्नाम चतुस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ इति सावि

ब. वै.

॥१०९॥

च्युपाख्यानम् ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णस्यात्मनश्चैव निर्गुणस्य निराकृतेः ॥ सावित्रीयमसंवादे श्रुतं सुविमलं
 यशः ॥ १ ॥ तद्गुणोत्कीर्तनं सत्यं मङ्गलानां च मङ्गलम् ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि लक्ष्म्युपाख्यानमीश्वर ॥ २ ॥ केनादौ पूजिता सापि
 किम्भूता केन वापुरा ॥ तद्गुणोत्कीर्तनं सत्यं वद देवि दांवर ॥ ३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ सृष्टेरादौ पुरा ब्रह्म कृष्णस्य परमात्म-
 नः ॥ देवीवामांशसंभूता चासीत्सारासमण्डले ॥ ४ ॥ अतीव सुन्दरी श्यामान्यग्रोधपरिमण्डला ॥ यथा द्वादशवर्षीयारम्या सुस्थिरयौ-
 वना ॥ ५ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभासुखदृश्या मनोहरा ॥ शरत्पार्वणकोटीन्दुप्रभासंशोभितानना ॥ ६ ॥ शरन्मध्याह्नपद्मानांशोभा-
 शोभितलोचना ॥ सा च देवी द्विधाभूता सहसैवैश्वरेच्छया ॥ ७ ॥ समारूपेण वर्णेन तेजसा वयसा त्विषा ॥ यशसा वाससामृत्या भूषणेन
 गुणेन च ॥ ८ ॥ स्मितेन वीक्षणेनैव वचसा गमनेन च ॥ मधुरेण स्वरेणैव नयेनानुनयेन च ॥ ९ ॥ तद्द्वामांशमहासक्ष्मीर्दक्षिणांशाचराधिका ॥
 राधादौवरयामासद्विभुजं च परात्परम् ॥ १० ॥ महालक्ष्मीश्च तत्पश्चाच्चकमेकमनीयकम् ॥ कृष्णस्तद्वोरवेणैव द्विधारूपो बभूव ह ॥ ११ ॥
 दक्षिणांशो वै द्विभुजो वामांशश्चतुर्भुजः ॥ चतुर्भुजाय द्विभुजो महालक्ष्मीर्ददौ पुरा ॥ १२ ॥ लक्ष्यते दृश्यते विश्वं स्निग्धदृष्ट्या ययानि शम् ॥
 देवीषु याचमहती महालक्ष्मीश्च सा स्मृता ॥ १३ ॥ द्विभुजो राधिका कान्तोलक्ष्मी कान्तश्चतुर्भुजः ॥ गोलोके द्विभुजस्तस्थौ गोपैर्गोपीभि-
 रावृतः ॥ १४ ॥ चतुर्भुजश्च वैकुण्ठं प्रययौ पद्मयासह ॥ सर्वांशेन समौ तौ द्वौ कृष्णनारायणौ परौ ॥ १५ ॥ महालक्ष्मीश्च योगेन नानारूपा-
 बभूव सा ॥ वैकुण्ठे च महालक्ष्मीः परिपूर्णतमा परा ॥ १६ ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपा च सर्वसौभाग्यसंयुता ॥ प्रेम्णा सा वै प्रधाना च सर्वासुरम-
 णीषु च ॥ १७ ॥ स्वर्गे च स्वर्गलक्ष्मीश्च शक्रसम्पत्स्वरूपिणी ॥ पातालेषु च मर्त्येषु राजलक्ष्मीश्च राजसु ॥ १८ ॥ गृहलक्ष्मीर्गृहेष्वेव गृ-
 हिणी च कलांशया ॥ सम्पत्स्वरूपा गृहिणां सर्वमङ्गलमङ्गला ॥ १९ ॥ गवां प्रसूः सा सुरभिर्दक्षिणायज्ञकामिनी ॥ क्षीरोदसिन्धुकन्या
 सा श्रीरूपा पद्मिनीषु च ॥ २० ॥ शोभारूपा च चन्द्रेण समूर्यमण्डलमण्डिता ॥ विभूषणेषु रत्नेषु फलेषु जलजेषु च ॥ २१ ॥ नृपेषु नृप-

१ प्रेम्णा चानुनयेनेति पाठः ।

प्र. खं. २

अ० ३५

॥१०९॥

पत्नीषु दिव्यस्त्रीषु गृहेषु च ॥ सर्वसस्येषु वस्त्रेषु स्थानेषां संस्कृते तथा ॥ २२ ॥ प्रतिमासु च देवानां मङ्गलेषु घटेषु च ॥ माणिक्येषु च मुक्तासु
 माल्येषु च मनोहरा ॥ २३ ॥ मणीन्द्रेषु च हारेषु क्षीरे वै चन्दनेषु च ॥ वृक्षशाखासुरम्यासु नवमेघेषु वस्तुषु ॥ २४ ॥ वैकुण्ठे पूजिता सा दौ
 देवी नारायणेन च ॥ द्वितीये ब्रह्मणा भक्त्या तृतीये शङ्करेण च ॥ २५ ॥ विष्णुना पूजिता सा च क्षीरोदे भारते मुने ॥ स्वायम्भुवेन मनुना मानवे
 न्द्रैश्च सर्वतः ॥ २६ ॥ ऋषीन्द्रैश्च मुनीन्द्रैश्च सद्भिश्च गृहिभिर्भवेत् ॥ गन्धर्वाद्यैश्च नागाद्यैः पातालेषु च पूजिता ॥ २७ ॥ शुक्लाष्टम्यां भाद्रपदे पूजा
 वै ब्रह्मणा कृता ॥ भक्त्या च पक्षपर्यन्तं त्रिषु लोकेषु नारद ॥ २८ ॥ चैत्रे पौषे च भाद्रे च पुण्ये मङ्गलवासरे ॥ विष्णुना निर्मिता पूजा त्रिषु लोके
 षु भक्तिः ॥ २९ ॥ वर्षान्ते पौषसंक्रांत्यां मेध्यामावाह्यचाङ्गणे ॥ मनुस्तां पूजयामास सा भूता भुवनत्रये ॥ ३० ॥ राज्ञां संपूजिता सा वै
 मङ्गले नैव मङ्गला ॥ केदारेणैव नीलेन नलेन सुवलेन च ॥ ३१ ॥ ध्रुवेणौत्तानपादेन शक्रेण बलिना तथा ॥ कश्यपेन च दक्षेण मनुना च
 विवस्वता ॥ ३२ ॥ प्रियव्रतेन चन्द्रेण कुबेरेणैव वायुना ॥ यमेन वह्निना चैव वरुणेनैव पूजिता ॥ ३३ ॥ एवं सर्वत्र सर्वैश्च वन्दिता पूजिता
 सदा ॥ सर्वैश्च र्याधिदेवी सा सर्वसम्पत्स्वरूपिणी ॥ ३४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे लक्ष्म्युपा
 ख्याने लक्ष्मीस्वरूपपूजादिवर्णनं नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ नारायण प्रिया सा च वरा वै
 कुण्ठावासिनी ॥ वैकुण्ठाधिष्ठातृदेवी महालक्ष्मीः सनातनी ॥ १ ॥ कथं बभूव सा देवी पृथिव्यां सिन्धुकन्यका ॥ किं तद्ध्यानं च
 कवचं सर्वपूजाविधिक्रमम् ॥ २ ॥ पुरा केन स्तुता दौ सा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ ३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ पुरा दुर्वास
 सः शापाद्ब्रह्मश्रीकः पुरन्दरः ॥ बभूव देवसंघश्च मर्त्यलोकश्च नारद ॥ ४ ॥ लक्ष्मीः स्वर्गादिकं त्यक्त्वा रूपा परमदुःखिता ॥ गत्वा ली
 ना च वैकुण्ठे महालक्ष्म्यां च नारद ॥ ५ ॥ तदा शोकाद्युदेवा दुःखिता ब्रह्मणः सभाम् ॥ ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य युर्वैकुण्ठमेव च ॥ ६ ॥
 वैकुण्ठेशरणा पन्ना देवानां नारायणे परे ॥ अतीव दैन्ययुक्ताश्च शुष्ककण्ठौष्ठतालुकाः ॥ ७ ॥ तदा लक्ष्मीश्च कलया पुरा नारायणाज्ञया ॥ बभूव

१ कर्दमेनेति पाठः ।

अ. वै.

॥ ११० ॥

सिन्धुकन्यासाशकसम्पत्स्वरूपिणी ॥ ८ ॥ तदामथित्वाक्षीरोददेवादैत्यगणैः सह ॥ संप्रापुश्चवरं लक्ष्म्या ददृशुस्ताश्च तत्र हि ॥ ९ ॥
 सुरादिभ्यो वरं दत्त्वा वनमालाञ्च विष्णवे ॥ ददौ प्रसन्नवदना तुष्टाक्षीरोदशायिने ॥ १० ॥ देवाश्चाप्यसुराक्रान्तराज्यं प्रापुश्च तद्वरात् ॥
 तां संपूज्य च संस्तूय सर्वत्र च निरापदः ॥ ११ ॥ नारद उवाच ॥ कथं शशाप दुर्वासा मुनिश्रेष्ठः पुरन्दरम् ॥ केन दोषेण वा ब्रह्मन् ब्रह्मिष्ठं ब्रह्म
 वित्पुरा ॥ १२ ॥ ममन्थे केन रूपेण जलधिस्तैः सुरादिभिः ॥ केन स्तोत्रेण सा देवी शक्रे साक्षाद्भूवह ॥ १३ ॥ को वा तयोश्च संवादो ह्यभव
 त् तद्वदप्रभो ॥ १४ ॥ नारायण उवाच ॥ मधुपानप्रमत्तश्च त्रैलोक्याधिपतिः पुरा ॥ क्रीडां चकार रहसि रम्भया सह कामुकः ॥ १५ ॥
 कृत्वा क्रीडां तया सार्द्धं कामुक्या हतचेतनः ॥ तस्थौ तत्र महारण्ये कामोन्मथितचेतनः ॥ १६ ॥ कैलासशिखरं यान्तं वैकुण्ठादपि पुङ्गवम् ॥
 दुर्वासं ददर्शेन्द्रो ज्वलन्तं ब्रह्म तेजसा ॥ १७ ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्डसहस्रप्रभमीश्वरम् ॥ प्रतप्तकांचनाभासं जटाभारमहोज्ज्वलम् ॥
 ॥ १८ ॥ शुक्रयज्ञोपवीतश्च चीरं दण्डं कमण्डलुम् ॥ महोज्ज्वलंचतिलकं विभ्रतंचन्द्रसन्निभम् ॥ १९ ॥ समन्वितं शिष्यवर्गे वै दवेदाङ्ग-
 पारगैः ॥ दृष्ट्वा ननामशिरसा सम्भ्रमात्तं पुरन्दरः ॥ २० ॥ शिष्यवर्गसमन्वितया वै तुष्टावचमुदान्वितः ॥ मुनिना च स शिष्येण तस्मै दत्तांशु-
 भाशिषः ॥ २१ ॥ विष्णुदत्तं पारिजातपुष्पञ्च सुमनोहरम् ॥ मृत्युरोगजराशोकहरं मोक्षकरं ददौ ॥ २२ ॥ शक्रः पुष्पं गृहीत्वा च प्रमत्तो
 राजसम्पदा ॥ भ्रमेण स्थापयामास तत्र वै हस्तिमस्तके ॥ २३ ॥ हस्ती तत्स्पर्शमात्रेण रूपेण च गुणेन च ॥ तेजसा वयसा कान्त्या विष्णु-
 तुल्यो बभूव सः ॥ २४ ॥ त्यक्त्वा शक्रं गजेन्द्रश्चाप्यगच्छद्द्वोरकाननम् ॥ न शशाकमहेन्द्रस्तरं क्षितुं तेजसामुने ॥ २५ ॥ तत्पुष्पं त्यक्तवन्तश्च
 दृष्ट्वा शक्रं मुनीश्वरः ॥ तं शशाप महातेजाः क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ २६ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ अरे श्रिया प्रमत्तस्त्वं कथं मामवमन्यसे ॥
 मदत्तपुष्पं गर्वेण त्यक्तवान् हस्तिमस्तके ॥ २७ ॥ विष्णोर्निवेदितं पुष्पं नैवेद्यं वा फलं जलम् ॥ प्राप्तिमात्रेण भोक्तव्यं त्यागेन ब्रह्महाजनः ॥
 ॥ २८ ॥ भ्रष्ट्रीर्भ्रष्टबुद्धिश्च भ्रष्टज्ञानो भवेन्नरः ॥ यस्त्यजेद्विष्णुं नैवेद्यं भाग्येनोपस्थितं शुभम् ॥ २९ ॥ प्राप्तिमात्रेण यो भुङ्क्ते भक्त्या विष्णु-
 निवेदितम् ॥ पुंसां शतं समुद्धृत्य जीवन्मुक्तः स्वयं भवेत् ॥ ३० ॥ विष्णुं नैवेद्यभोजी यो नित्यं तु प्रणमेद्भरिम् ॥ पूजयेत्स्तौति वा भक्त्या स

प्र. खं २

अ० ३६

॥ ११० ॥

विष्णुसदृशो भवेत् ॥ ३१ ॥ तत्स्पर्शवायुना सद्यस्तीर्थौघश्च विशुध्यति ॥ तत्पादरजसामूढसद्यःपूतावसुन्धरा ॥ ३२ ॥ पुंश्चल्यन्नमवी
 रात्रंशूद्रश्राद्धात्रमेव च ॥ यद्धरेरनिवेद्यं च वृथामांसमभक्षकम् ॥ ३३ ॥ शिवलिङ्गप्रदत्तान्नं यदन्नं शूद्रयाजिनाम् ॥ चिकित्सकद्वि
 जानां च देवलान्नं तथैव च ॥ ३४ ॥ कन्याविक्रयिणामन्नं यदन्नं योनिजीविनाम् ॥ अनुष्णान्नं पर्युषितं सर्वभक्ष्यावशेषितम् ॥
 ॥ ३५ ॥ शूद्रापतिद्विजान्नं च वृषवाहद्विजान्नकम् ॥ अदीक्षितद्विजान्नश्च यदन्नं शवदाहिनाम् ॥ ३६ ॥ अगम्यगामिनां चैव द्वि
 जानामन्नमेव च ॥ मित्रदुहांकृतानामन्नं विश्वासघातिनाम् ॥ ३७ ॥ मिथ्यासाक्ष्यप्रदानां च ब्राह्मणानां तथैव च ॥ एतत्सर्वं वि
 शुध्येत विष्णुनैवेद्यभक्षणात् ॥ ३८ ॥ श्वपचो विष्णुसेवी च वंशानां कोटिमुद्धरेत् ॥ हरेरभक्तो विप्रश्च स्वश्च रक्षितुमक्षमः ॥ ३९ ॥
 अज्ञानाद्यदि गृह्णाति विष्णोर्निर्माल्यमेव च ॥ सप्तजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ४० ॥ ज्ञात्वा भक्त्या च गृह्णाति विष्णोर्नैवेद्य
 मेव च ॥ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ४१ ॥ यस्मात्संस्थापितं पुष्पं गर्वाद्वैहस्तिमस्तके ॥ तस्माद्युष्मान्परित्यज्य या
 तुलक्ष्मीर्हरेः पदम् ॥ ४२ ॥ नारायणस्य भक्तोऽहं न विभेमी श्वरं विधिम् ॥ कालं मृत्युजरां चैव कानन्यान्गणयामि च ॥ ४३ ॥ किं करि
 ष्यति ते तातः कश्यपश्च प्रजापतिः ॥ बृहस्पतिर्गुरुश्चैव निश्शङ्कस्य च मे हरेः ॥ ४४ ॥ इदं पुष्पं यस्य मूर्ध्नि तस्य वै पूजनं पुरः ॥ मूर्ध्नि
 च्छिन्ने शिवशिरोऽच्छिन्त्वेदं योजयिष्यति ॥ ४५ ॥ इति श्रुत्वा महेन्द्रश्च धृत्वा तच्चरणद्वयम् ॥ उच्चैरुदशोकार्त्तस्तमुवाच भया
 कुलः ॥ ४६ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ दत्तः समुचितः शापो मम ह्यंमत्ताय हे प्रभो ॥ हतात्वया चेत्सम्पत्तिः कियज्ज्ञानं च देहि मे ॥
 ॥ ४७ ॥ ऐश्वर्यं विपदां वीजं प्रच्छन्नज्ञानकारणम् ॥ मुक्तिमार्गं गलं दाढर्याद्धरिभक्तिव्यपायकम् ॥ ४८ ॥ जन्ममृत्युजरारोगशोकदुः
 खांकुरं परम् ॥ सम्पत्तिमिरान्धश्च मुक्तिमार्गं न पश्यति ॥ ४९ ॥ सम्पन्नमत्तः समूढश्च सुरामत्तः सचेतनः ॥ बान्धवैर्वैष्टितः सोऽपि बन्धु
 द्वेषकरो मुने ॥ ५० ॥ सम्पन्नमदेप्रमत्तश्च विषयान्धश्च विह्वलः ॥ महाकामी साहसिकः सत्त्वमार्गं न पश्यति ॥ ५१ ॥ द्विविधो विषयान्धश्च
 राजसस्तामसः स्मृतः ॥ अशास्त्रज्ञस्तामसश्च शास्त्रज्ञो राजसः स्मृतः ॥ ५२ ॥ शास्त्रे च द्विविधं मार्गं निर्दिष्टं मुनिपुङ्गव ॥ प्रवृत्तिबीजमेकं

ब. वै.

॥ १११ ॥

चनिवृत्तेः कारणं परम् ॥ ५३ ॥ चरन्ति जीविनश्चादौ प्रवृत्तौ दुःखवर्त्मनि ॥ स्वच्छन्दे चाप्रसन्ने च निर्निरोधे च सन्ततम् ॥ ५४ ॥ आपात
मधुरेलोभात्केशे च सुखमानिनः ॥ परिणामोत्पत्तिबीजे जन्ममृत्युजराकरे ॥ ५५ ॥ अनेकजन्मपर्यन्तं कृत्वा च भ्रमणं मुदा ॥ स्वकर्म
विहितायां च नाना योन्यां क्रमेण च ॥ ५६ ॥ ततः कृष्णानुग्रहाच्च सत्सङ्गं लभते जनः ॥ सहस्रेषु शतेष्वेको भवाब्धेः पारकारणम् ॥
॥ ५७ ॥ साधुः सत्त्वप्रदीपेन मुक्तिमार्गं प्रदर्शयेत् ॥ तदा करोति यत्नं च जीवी बन्धनखण्डने ॥ ५८ ॥ अनेकजन्मयोगेन तपसान् शनै
न च ॥ तदालभेन्मुक्तिमार्गं निर्विघ्नं सुखदं परम् ॥ ५९ ॥ इदं श्रुतं गुरोर्वक्त्रात्प्रसङ्गावसरेण च ॥ न हि पृष्ठमतोऽन्यच्च भवदुःखौघवेष्टिताः ॥
॥ ६० ॥ अधुना विधिना दत्तो विपत्तौ ज्ञानसागरः ॥ सम्पद्रूपा विपदियं मम निस्तारकारिणी ॥ ६१ ॥ ज्ञानसिन्धो दीनबन्धो मय्यं दीना
यसाम्प्रतम् ॥ देहिकिञ्चिज्ज्ञानसारं भवपारं दयानिधे ॥ ६२ ॥ इन्द्रस्य वचनं श्रुत्वा प्रहस्य ज्ञानिनां गुरुः ॥ ज्ञानं कथितुमारेभे ह्यतितुष्टः
सनातनः ॥ ६३ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ अहो महेन्द्रमाङ्गल्यमात्मानं द्रष्टुमिच्छसि ॥ आपाततो दुःखबीजं परिणामसुखावहम् ॥
॥ ६४ ॥ स्वगर्भयातनानाशपीडाखण्डनकारणम् ॥ दुष्पारासारदुर्वारसंसारार्णवतारकम् ॥ ६५ ॥ कर्मवृक्षांकुरच्छेदकारणं सर्वतार
कम् ॥ सन्तोषसन्ततिकरं प्रवरं सर्ववर्त्मनाम् ॥ ६६ ॥ दानेन तपसा वापि ब्रतेनानशनादिना ॥ कर्मणा स्वर्गभोगादि सुखं भवति जीवि
नाम् ॥ ६७ ॥ काम्यानां कर्मणाश्चैव मूलं संछिद्य ततः ॥ अधुनेदं मोक्षबीजं संकल्पाभाव एव च ॥ ६८ ॥ यत्कर्म सात्त्विकं कुर्व्यादसं
ल्पितमेव च ॥ सर्वकृष्णार्पणं कृत्वा परे ब्रह्मणि लीयते ॥ ६९ ॥ सांसारिकाणामेतत्तु निर्वाणमोचकं विदुः ॥ नेच्छन्ति वैष्णवास्तत्तु सेवा
विरहकातराः ॥ ७० ॥ सेवांकुर्वन्ति ते नित्यं विधायोत्तमदेहकम् ॥ गोलोके वापि वैकुण्ठे तस्यैव परमात्मनः ॥ ७१ ॥ हरिसेवादिरूपाश्च
मुक्तिमिच्छन्ति वैष्णवाः ॥ जीवन्मुक्ताश्च तेश्च स्वकुलोद्धारकारिणः ॥ ७२ ॥ स्मरणं कीर्तनं विष्णोरर्चनं पादसेवनम् ॥ वन्दनं स्तवनं
नित्यं भक्त्या नैवेद्यभक्षणम् ॥ ७३ ॥ चरणोदकपानञ्च तन्मन्त्रजपनं परम् ॥ इदं निस्तारबीजञ्च सर्वेषामीप्सितं भवेत् ॥ ७४ ॥ इदं मृत्युञ्जय
ज्ञानं दत्तं मृत्युञ्जयेन मे ॥ तच्छिष्योऽहञ्च निश्शङ्कस्तत्प्रसादाच्च सर्वतः ॥ ७५ ॥ सजन्मदाता सगुरुः सच बन्धुः सतां परः ॥ यो ददाति हरेर्भ

प्र. खं. २

अ० ३६

॥ १११ ॥

किं त्रैलोक्ये च सुदुर्लभम् ॥ ७६ ॥ दर्शयेदन्यमार्गं अविनाश्रीकृष्णसेवनम् ॥ सचतनाशयत्येवध्रुवं तद्वधभागभवेत् ॥ ७७ ॥ सन्ततं जगतां
 कृष्णनाममङ्गलकारणम् ॥ मङ्गलवर्द्धते नित्यं न भवेदायुषो व्ययः ॥ ७८ ॥ तेभ्योऽप्यपैतिकालश्च मृत्युस्स्याद्रोग एव च ॥ सन्तापश्चैव शो
 कश्चैव न ते यादिवोरगाः ॥ ७९ ॥ कृष्णमन्त्रोपासकश्च ब्राह्मणः श्वपचोऽपि वा ॥ ब्रह्मलोकं समुल्लंघय याति गोलोकमुत्तमम् ॥ ८० ॥ ब्रह्मणा
 पूजितः सोऽपि मधुपर्कादिनाचयः ॥ स्तुतः सुरैश्च सिद्धैश्च परमानन्दभावनः ॥ ८१ ॥ ज्ञानसारं तपः सारं ब्रह्मसारं परं शिवम् ॥ शिवेनोक्तं
 योगसारं श्रीकृष्णपदसेवनम् ॥ ८२ ॥ ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं सर्वमिथ्यैव केवलम् ॥ भजसत्यं परं ब्रह्माराधेशं प्रकृतेः परम् ॥ ८३ ॥ अतीव
 सुखदं सारं भक्तिदं मुक्तिदं परम् ॥ सिद्धियोगप्रदश्चैव दातारं सर्वसम्पदाम् ॥ ८४ ॥ योगिनामपि सिद्धानां यतीनाञ्च तपस्विनाम् ॥ सर्वेषां
 कर्मभोगोऽस्ति न नारायणसेविनाम् ॥ ८५ ॥ भस्मसाञ्च भवेत्पापं यदुपस्पर्शमात्रतः ॥ ज्वलदग्नौ पातितश्च यथा शुष्के न्धनं तथा ॥ ८६ ॥
 ततो रोगाद्विवेपन्ते पापानि च भयानि च ॥ दूरतश्च पलायन्ते यमदूतास्ततो भयात् ॥ ८७ ॥ तावन्निबद्धः संसारे कारागारे विधेर्जनः ॥ न याव
 त्कृष्णतन्त्रं प्राप्नोति गुरुवक्त्रतः ॥ ८८ ॥ कृतकमौघभोगाख्यनिगडच्छेदकारणम् ॥ मायाजालोच्छेदकरं मायापाशानि कृन्तनम् ॥
 ८९ ॥ गोलोकमार्गसोपानं निस्तारे बीजकारणम् ॥ भक्त्यङ्कुरस्वरूपश्च नित्यं वृद्धमनश्चरम् ॥ ९० ॥ सारश्च सर्वतपसां योगानां साधनं
 तथा ॥ सिद्धीनां वेदपाठानां त्रादीनां च निश्चितम् ॥ ९१ ॥ दानानां तीर्थशौचानां ज्ञादीनां पुरन्दर ॥ पूजां नामुपवासानां मित्याहकम
 लोद्भवः ॥ ९२ ॥ पुंसां लक्षं पितृणां च शतं मातामहस्य च ॥ पूर्वपरश्च तत्संख्यं पितरं मातरं गुरुम् ॥ ९३ ॥ सहोदरं कलत्रं च बन्धुं शिष्यं च
 किङ्करम् ॥ समुदरे च श्वशुरं च शूकन्यां च तत्सुतम् ॥ ९४ ॥ स्वात्मानं च सतीर्थं च गुरुपत्नीं गुरोः सुतम् ॥ उद्धरेद्बलवान्भक्तो मन्त्रग्रहण
 मात्रतः ॥ ९५ ॥ मन्त्रग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ तत्स्पर्शपूतस्तीर्थौघः सद्यः पूतावसुन्धरा ॥ ९६ ॥ अनेकजन्मपर्यन्तं
 दीक्षाहीनो भवेन्नरः ॥ तदन्यदेव मन्त्रश्च लभते पुण्यलेशतः ॥ ९७ ॥ सप्तजन्मसु देवानां कृत्वा सेवां स्वकर्मतः ॥ लभते च रवेर्मन्त्रं साक्षिणः

ब्र. वै.

॥११२॥

सर्वकर्मणाम् ॥ ९८ ॥ जन्मत्रयंभास्करश्चसेवित्वामानवःशुचिः ॥ लभेद्गणेशमन्त्रश्चसर्वविघ्नहरं परम् ॥ ९९ ॥ जन्मत्रयंतंनिषेव्य
 निर्विघ्नश्चभवेन्नरः ॥ विघ्नेशस्यप्रसादेनदिव्यज्ञानंलभेन्नरः ॥ १०० ॥ तदाज्ञानप्रदीपेनसमालोच्यमहामतिः ॥ अज्ञानान्धतम
 ष्छित्त्वामहामायांभजेन्नरः ॥ १०१ ॥ प्रकृतिंविष्णुमायांचदुर्गादुर्गतिनाशिनीम् ॥ सिद्धिदांसिद्धिरूपांचपरमांसिद्धियोगिनीम् ॥
 ॥ १०२ ॥ वाणीरूपांचपद्मांचभद्रांकृष्णप्रियात्मिकाम् ॥ नानारूपांतांनिषेव्यजन्मनांशतकंनरः ॥ १०३ ॥ तत्प्रसादाद्भवेज्ज्ञानी
 ज्ञानानन्दंतदाभजेत् ॥ कृष्णंज्ञानाधिदेवंचमहादेवंसनातनम् ॥ १०४ ॥ शिवंशिवस्वरूपंचशिवदंशिवकारणम् ॥ परमानन्दरूपंच
 परमानन्ददायिनम् ॥ १०५ ॥ सुखदंमोक्षदंचैवदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ अमरत्वप्रदञ्चैवदीर्घमायुष्यदं परम् ॥ १०६ ॥ इन्द्रत्वञ्चमनुत्व
 ञ्चदातुंशक्तञ्चलीलया ॥ राजेन्द्रत्वप्रदञ्चैवज्ञानदंहरिभक्तिदम् ॥ १०७ ॥ जन्मत्रयंतमाराध्यचाशुतोषप्रसादतः ॥ सर्वदस्यप्रसादेन
 शङ्करस्यमहात्मनः ॥ १०८ ॥ वरदस्यवरेणैवहरिभक्तिलभेद्भुवम् ॥ तदातद्भक्तसंसर्गात्कृष्णमन्त्रंलभेद्भुवम् ॥ १०९ ॥ निर्मलज्ञान
 दीपेनप्रदीप्तेनचतत्त्ववित् ॥ ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तंसर्वमिथ्यैवपश्यति ॥ ११० ॥ दयानिधेःप्रसादेननिर्मलज्ञानमालभेत् ॥ वरदस्य
 वरेणैवहरिभक्तिलभेद्भुवम् ॥ १११ ॥ तदानिवृत्तिमाप्नोतिसारात्सारांपरात्पराम् ॥ यत्रदेहेलभेन्मन्त्रंतद्देहावधिभारते ॥ ११२ ॥
 तत्पाञ्चभौतिकंत्यक्त्वाविभृयादिव्यरूपकम् ॥ करोतिदास्यंगोलोकेवैकुण्ठेवाहरेःपदे ॥ ११३ ॥ परमानन्दसंयुक्तोमोहादिषुविवर्जितः ॥
 नविद्यतेपुनर्जन्मपुनरागमनंहरे ॥ ११४ ॥ पुनश्चनपिदेक्षीरंधृत्वामातृस्तनंपरम् ॥ विष्णुमन्त्रोपासकानांगङ्गादेःतीर्थसेविनाम् ॥
 ॥ ११५ ॥ स्वधर्मिणाञ्चभिक्षूणांपुनर्जन्मनविद्यते ॥ तीर्थेपरित्यजेत्पापंक्रियांकृत्वाहरिंभजेत् ॥ ११६ ॥ अयंनिरूपितोधात्रास्वधर्म
 स्तीर्थसेविनाम् ॥ तन्नाममन्त्रंप्रजपेत्तत्सेवादिषुतत्परः ॥ ११७ ॥ व्रतोपवासरतइत्युक्तोवैविष्णुसेविनाम् ॥ सद्ब्रवाकद्ब्रवालोष्टेवा
 काञ्चनेतथा ॥ ११८ ॥ समबुद्धिर्यस्यशश्वत्संन्यासीतिकीर्तितः ॥ दण्डंकमण्डलुरक्तवस्त्रमात्रञ्चधारयेत् ॥ ११९ ॥ नित्यंप्रवासीनै
 कत्रस्यात्संन्यासीतिकीर्तितः ॥ शुद्धाचारद्विजान्नञ्चभुङ्क्तेलोभादिवर्जितः ॥ १२० ॥ किन्तुकिंचिन्नयाचेतससंन्यासीतिकीर्तितः ॥

प्र. खं. २

अ० ३६

॥११२॥

नव्यापारीनाश्रमीचसर्वकर्मविवर्जितः ॥ १२१ ॥ ध्यायेन्नारायणंशश्वत्ससंन्यासीतिकीर्तितः ॥ शश्वन्मौनीब्रह्मचारीसंभाषापारे
 वर्जितः ॥ १२२ ॥ सर्वब्रह्ममयंपश्येत्संन्यासीतिकीर्तितः ॥ सर्वत्रसमबुद्धिश्चहिंसामायाविवर्जितः ॥ १२३ ॥ क्रोधाहङ्काररहितः
 संन्यासीतिकीर्तितः ॥ अयाचितोपस्थितंचमिष्टामिष्टंचभुक्तवान् ॥ १२४ ॥ नयाचतेभक्षणार्थीसंन्यासीतिकीर्तितः ॥ नचपश्ये
 न्मुखंस्त्रीणानतिष्ठेत्तत्समीपतः ॥ १२५ ॥ दारवीमपियोषांचनस्पृशेद्यःसभिक्षुकः ॥ अयंसंन्यासिनांधर्मइत्याहकमलोद्भवः ॥
 ॥ १२६ ॥ विपर्ययेविनाशश्चजन्मयाम्यंभयंभवेत् ॥ जन्मदुःखंयाम्यदुःखंजीविनामतिदारुणम् ॥ १२७ ॥ सुरसूकरयोनीवा
 गर्भेदुःखंसमंसुर ॥ योनौवाक्षुद्रजन्तूनांपश्वादीनांतथैवच ॥ १२८ ॥ गर्भेस्मरन्तिसर्वेतेकर्मजन्मशतोद्भवम् ॥ विस्मरेन्निर्गतोजी
 वोगर्भाद्वैविष्णुमायया ॥ स्वदेहंपातियत्नेनसुरोवाकीटएववा ॥ १२९ ॥ योनेरभ्यन्तरेशुक्रेपतितेपुरुषस्यच ॥ शुक्रंशोणितयुक्तं
 चसहसातत्क्षणंभवेत् ॥ १३० ॥ रक्ताधिकेमातृसमश्चेतरेपितुराकृतिः ॥ युग्माहेचभवेत्पुत्रःकन्यकातद्विपर्यये ॥ १३१ ॥ रविभौम
 गुरुणांचवारेचेत्तद्भवेत्सुतः ॥ अयुग्माहेतदितरेवारैकन्यकाभवेत् ॥ १३२ ॥ प्रथमप्रहरेजन्मयस्यसोऽल्पायुरेवच ॥ द्वितीयेमध्यमश्चैव
 तृतीयेतत्परोभवेत् ॥ १३३ ॥ चतुर्थेचिरजीवीस्यात्क्षणानामनुरूपकः ॥ दुःखीवाथसुखीवापिपूर्वकर्मानुरूपतः ॥ १३४ ॥ यादृशेच
 क्षणेजन्मप्रसवस्तादृशेभवेत् ॥ प्रसूतिक्षणचर्चाचकुर्वन्त्येवंविचक्षणाः ॥ १३५ ॥ कललन्त्वेकरात्रेणप्रवृद्धःस्याद्दिनेदिने ॥ सप्तमेबदरा
 कारोमासेगण्डुसमोभवेत् ॥ १३६ ॥ मासत्रयेमांसपिण्डोहस्तपादादिवर्जितः ॥ सर्वावयवसम्पन्नोदेहीमासेचपञ्चमे ॥ १३७ ॥ भवेत्तु
 जीवसंचारःषण्मासेसर्वतत्त्ववित् ॥ दुःखीस्वलपस्थलस्थायीशकुन्तइवपञ्चरे ॥ १३८ ॥ मातृजग्धान्नपानंचभुङ्क्तेऽमेध्यस्थले
 स्थितः ॥ हाहेतिशब्दंकृत्वाचचिन्तयेदीश्वरंपरम् ॥ १३९ ॥ एवंचचतुरोमासान्भुक्त्वापरमयातनाम् ॥ प्रेरितोवायुनाकालेगर्भाद्वै
 निर्गतोभवेत् ॥ १४० ॥ दिग्देशकालाव्युत्पन्नोविस्मृतोविष्णुमायया ॥ शश्वद्विष्णुमूत्रसंयुक्तःशिशुःस्याच्छैशवावधि ॥ १४१ ॥
 परायत्तोऽप्यक्षमश्चमशकादिनिवारणे ॥ कीटादिभुक्तोदुःखीचरौतितत्रपुनःपुनः ॥ १४२ ॥ स्तनान्धोऽप्यसमर्थश्चयाच्चांकर्तुमभी

ब. वै.

॥ ११३ ॥

प्सिताम् ॥ नवाणीनिस्सरेत्तस्यपौगण्डावधिसुस्फुटा ॥ १४३ ॥ पौगण्डेयातनांभुक्ताप्राप्नुतेयौवनंपुनः ॥ नस्मरेन्माययादेहोगर्भा
 देर्यातनांपुनः ॥ १४४ ॥ आहारमैथुनार्तश्चनानामोहादिवेष्टितः ॥ पुत्रंकलत्रमनुगंयत्नेनपरिपालयेत् ॥ १४५ ॥ एवंयावत्सम
 र्थश्चतावदेवहिपूजितः ॥ असमर्थचमन्यन्तेवान्धबागोजरंयथा ॥ १४६ ॥ यदातीवजरायुक्तोजडोऽतिबधिरोभवेत् ॥ कासश्वासा
 दियुक्तश्चपरायत्तोऽतिमूढवत् ॥ १४७ ॥ तदन्तरेऽनुतापंचकुरुतेसन्ततंपुनः ॥ नसेवितंहरेस्तीर्थसत्सङ्गश्चापिकामतः ॥ १४८ ॥
 पुनश्चमानवींयोर्निलभामिभारतेयदि ॥ तदातीर्थगमिष्यामिभजेवैकृष्णमित्यहो ॥ १४९ ॥ इत्येवमादिमनसिकुर्वन्तंतजडंसुर ॥
 गृह्णातिमदूतश्चकालेप्राप्तेऽतिदारुणः ॥ १५० ॥ सपश्येद्यमदूतंचपाशहस्तंचदण्डिनम् ॥ अतीवकोपरक्ताक्षं विकृताकारमुखवणम् ॥ १५१ ॥
 दुर्निवार्यमुपायैश्चबलिष्ठभयङ्करम् ॥ दुर्दृश्यंसर्वसिद्धिज्ञं सर्वादृष्टपुरःस्थितम् ॥ १५२ ॥ दृष्टमात्रांमहाभीतोविष्मूत्रश्चसमुत्सृजेत् ॥
 तदाप्राणांस्त्यजेत्सद्योदेहंवैपांचभौतिकम् ॥ १५३ ॥ अद्भुष्टमात्रंपुरुषं गृहीत्वायमकिङ्करः ॥ विन्यस्यभोगदेहेचस्वस्थानंप्रापयेद्भुतम् ॥
 ॥ १५४ ॥ जीवोगत्वायमंपश्येत्सर्वधर्मज्ञमेवच ॥ रत्नसिंहासनस्थंचसस्मितंसुस्थिरंपरम् ॥ १५५ ॥ धर्माधर्मविचारज्ञंसर्वज्ञंसर्व
 तोमुखम् ॥ विश्वेष्वेकाधिकारंचविधात्रानिमित्तंपुरा ॥ १५६ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानंरत्नभूषणभूषितम् ॥ वेष्टितंपार्षदगणैर्दूतैश्चापि
 त्रिकोटिभिः ॥ १५७ ॥ जपन्तंश्रीकृष्णनामशुद्धस्फाटिकमालया ॥ ध्यायमानंतत्पदाब्जंपुलकाङ्कितविग्रहम् ॥ १५८ ॥ सगद्गदंसा
 शुनेत्रंसर्वत्रसमदर्शिनम् ॥ अतीवकमनीयंचशश्वत्सुस्थिरयौवनम् ॥ १५९ ॥ स्वतेजसाप्रज्वलन्तंसुखदृश्यंचिचक्षणम् ॥ शरत्पार्वण
 चन्द्राभंचित्रगुप्तपुरःस्थितम् ॥ १६० ॥ पुण्यात्मनांशान्तरूपंपापिनांचभयङ्करम् ॥ तंदृष्ट्वाप्रणमेदेहीमहाभीतश्चतिष्ठति ॥ १६१ ॥
 चित्रगुप्तविचारेणयेषांयदुचितंफलम् ॥ शुभाशुभंचकुरुतेतदेवरविनन्दनः ॥ १६२ ॥ एवंतेषांगतायातेनिवृत्तिर्नास्तिजीविनाम् ॥ निवृ
 त्तिहेतुरूपंचश्रीकृष्णपदसेवनम् ॥ १६३ ॥ इत्येवंकथितंसर्वपरंप्रार्थयवाञ्छितम् ॥ सर्वदास्यामितेवत्सनमेऽसाध्यंचकिंचन ॥ १६४ ॥

१ गोजरंवृद्धवृषभमित्यर्थः ।

प्र. खं. २

अ० ३६

॥ ११३ ॥

॥ ॥ महेन्द्र उवाच ॥ ॥ इन्द्रत्वं च गतं भद्रं किमैश्वर्यं प्रयोजनम् ॥ कल्पवृक्षमुनिश्रेष्ठ देहि मे परमं पदम् ॥ १६५ ॥ महेन्द्रस्य वचः श्रुत्वा
 प्रहस्य मुनिपुङ्गवः ॥ तमुवाच वचः सत्यं वेदोक्तं सारमेव च ॥ १६६ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ परं पदं विषयिणां महेन्द्राति सुदुर्ल-
 भम् ॥ मुक्तिर्युष्मद्विधानां च न लये प्राकृतेऽपि च ॥ १६७ ॥ आविर्भावः सृष्टिविधौ तिरोभावो लयेऽपि च ॥ यथा जागरणं सुप्तिर्भवत्येव क्र-
 मेण च ॥ १६८ ॥ यथा भ्रमत कालश्च तथा विषयिणो ध्रुवम् ॥ चक्रनेमि क्रमेणैव नित्यमेवेश्वरेच्छया ॥ १६९ ॥ पलमेकं भवेदेव यथा
 विपल षष्टिभिः ॥ षष्टिभिश्च पलैर्दण्डो मुहूर्तो द्धिगुणात्ततः ॥ १७० ॥ त्रिंशद्भिश्च मुहूर्तैश्च भवेदेव दिवानिशम् ॥ दशपंचदिवारा त्रि-
 पक्षमेकं विदुर्बुधाः ॥ १७१ ॥ पक्षाभ्यां शुक्लकृष्णाभ्यां मास एव विधीयते ॥ ऋतुर्द्वाभ्यां च मासाभ्यां संख्या विद्भिः प्रकीर्तितः ॥ १७२ ॥
 ऋतुत्रयेणायनं च ताभ्यां द्वाभ्यां च वत्सरः ॥ त्रिंशत्सहस्राधिकैश्च त्रिचत्वारिंशलक्षकैः ॥ १७३ ॥ वत्सरैर्नरमानैश्च युगानां च चतुष्टयम् ॥
 षष्ट्याधिके पंचशते सहस्रे पंचविंशतौ ॥ १७४ ॥ युगेन राणां शक्रायुर्मनोरायुः प्रकीर्तितम् ॥ दिग्लक्षेन्द्रनिपातेऽष्टसहस्राधिक एव च
 ॥ १७५ ॥ निपातो ब्रह्मणस्तत्र भवेत्प्राकृतिको लयः ॥ लये प्राकृतिके वत्सकृष्णस्य परमात्मनः ॥ १७६ ॥ चक्षुर्निमेषः सृष्टि-
 श्च पुनरुन्मीलने तथा ॥ ब्रह्मसृष्टिलयानां च संख्या नास्ति श्रुतौ श्रुतम् ॥ १७७ ॥ यथा पृथिव्या रेणूनामित्यूचे चन्द्रशेखरः ॥
 एतेषां मोक्षणं नास्ति कथितानि च यानि तु ॥ १७८ ॥ सृष्टि सूत्रस्वरूपं हि चान्यद्वृणु वरं सुर ॥ मुनीन्द्रस्य वचः श्रुत्वा देवेन्द्रो विस्मितो मुने ॥
 ॥ १७९ ॥ आत्मनः पूर्वमैश्वर्यं वरयामास तत्र वै ॥ तत्प्राप्स्यस्य चिरेणैवेत्युक्त्वा स प्रययौ गृहम् ॥ १८० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापु-
 राणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे दुर्वासो मुनिः सुरेन्द्रसंवादे लक्ष्म्युपाख्याने इन्द्रं प्रति दुर्वासः शापादिकथनं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥
 ॥ ३६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ हरेर्गुणं समाकर्ण्य ज्ञानं प्राप्य पुरन्दरः ॥ किंच कारुण्यं गत्वा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥
 ॥ नारायण उवाच ॥ श्रीकृष्णस्य गुणं श्रुत्वा वीतरागो बभूव सः ॥ वैराग्यं वर्द्धयामास तदा ब्रह्मन्दिने दिने ॥ २ ॥ मुनिस्थानाद्ब्रह्म गत्वा स दद-
 र्शामरावतीम् ॥ दैत्यैरसुरसंचैश्च समाकीर्णं भयाकुलम् ॥ ३ ॥ विषण्ण बान्धवांश्चैव बन्धुहीनां च कुत्रचित् ॥ पितृमातृकलत्रादिविहीना मति

ब्र. वै.

॥११४॥

चंचलाम् ॥४॥ शत्रुग्रस्तांचदृष्टातामगमद्राक्पतिंप्रति ॥ शक्रोमन्दाकिनीतीरेदर्शगुरुमीश्वरम् ॥५॥ ध्यायमानंपरंब्रह्मगङ्गातोयेस्थितं
परम् ॥ सूर्याभिसंमुखंपूर्वमुखंवैविश्वतोमुखम् ॥६॥ साश्रुनेत्रंपुलकितंपरमानन्दसंयुतम् ॥ वरिष्ठंचगरिष्ठंचधर्मिष्ठंचेष्टसेविनम् ॥७॥
श्रेष्ठंचबन्धुवर्गाणामतिश्रेष्ठंचमानिनाम् ॥ ज्येष्ठंचबन्धुवर्गाणानेष्टंचसुरवैरिणाम् ॥८॥ दृष्ट्वागुरुंजपन्तंचतत्रतस्थौसुरेश्वरः ॥ प्रहरा
न्तेगुरुंदृष्ट्वाचोत्थितंप्रणनामसः ॥९॥ प्रणम्यचरणाम्भोजेरुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ वृत्तान्तंकथयामासब्रह्मशापादिकंतथा ॥१०॥ पुन
र्वरोमयालब्धोज्ञानिनामपिदुर्लभाम् ॥ वैरिग्रस्तांस्वीयपुरींक्रमेणैवसुरेश्वरः ॥११॥ शिष्यस्यवचनंश्रुत्वासतांबुद्धिमतांवरः ॥ बृह
स्पतिरुवाचेदंकोपरक्तान्तलोचनः ॥१२॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ श्रुतंसर्वसुरश्रेष्ठमारोदीर्वचनंशृणु ॥ नकातरोहिनीतिज्ञोविपत्तौस्यात्क
दाचन ॥१३॥ सम्पत्तिर्वाविपत्तिर्वानश्वरास्वप्नरूपिणी ॥ पूर्वस्वकर्मायत्ताचस्वयंकर्तातयोरपि ॥१४॥ सर्वेषांचभ्रमत्येवशश्वज्ज
न्मनिजन्मनि ॥ चक्रनेमिक्रमेणैवतत्रकापरिदेवना ॥१५॥ भुङ्क्तेहिस्वकृतंकर्मसर्वत्रापिचभारते ॥ शुभाशुभंचयत्किंचित्स्वकर्मफल
भुक्पुमान् ॥१६॥ नाभुक्तंक्षीयतेकर्मकल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाशुभम् ॥१७॥ इत्येवमुक्तंवेदेचकृष्णेनप
रमात्मना ॥ साम्निकौथुमशाखायांसंबोध्यस्वकुलोद्भवम् ॥१८॥ जन्मभोगावशेषेचसर्वेषांकृतकर्मणाम् ॥ अनुरूपञ्चतेषांवैभारतेऽन्यत्रचै
वहि ॥१९॥ कर्मणाब्रह्मशापंचकर्मणाचशुभाशिषम् ॥ कर्मणाचमहालक्ष्मीलभैर्न्यञ्चकर्मणा ॥२०॥ कोटिजन्मार्जितंकर्मजीविनामनु
गच्छति ॥ नहित्यजेद्विनाभोगात्तच्छायेवपुरन्दर ॥२१॥ कालभेदेदेशभेदेपात्रभेदेचकर्मणाम् ॥ न्यूनताधिकतावापिभवेदेवहिकर्मणाम् ॥
॥२२॥ वस्तुदानेचवस्तूनांसमंपुण्यंसमेदिने ॥ दिनभेदेकोटिगुणमसंख्यंवाधिकंततः ॥२३॥ समदेशेचवस्तूनांदानेपुण्यंसमंवृषन् ॥ देश
भेदेकोटिगुणमसंख्यंवाधिकंततः ॥२४॥ समेपात्रेसमंपुण्यंवस्तूनांकर्तुरेवच ॥ पात्रभेदेशतगुणमसंख्यंवाततोऽधिकम् ॥२५॥ यथा
फलन्तिसस्योनिन्यूनान्यप्यधिकानिच ॥ कर्षकाणांक्षेत्रभेदेपात्रभेदेफलंतथा ॥२६॥ सामान्यदिवसेविप्रेदानंसमफलंभवेत् ॥ अमा
यारविसंक्रान्त्याफलंशतगुणंभवेत् ॥ चातुर्मास्यांपौर्णमास्यामनन्तफलमेवच ॥२७॥ ग्रहणेशशिनःकोटिगुणञ्चफलमेवच ॥ सूर्य

प्र. ख. २

अ० ३७

॥११४॥

स्यग्रहणेचापिततोदशगुणफलम् ॥ २८ ॥ अक्षयायामक्षयश्चाप्यसंख्यफलमुच्यते ॥ एवमन्यत्रपुण्याहेफलाधिक्यंभवेदिह ॥ २९ ॥ यथा
 दानेतथास्नानेजपेवैपुण्यकर्मसु ॥ एवंसर्वत्रबोद्धव्यंनराणांकर्मणांफलम् ॥ ३० ॥ सामान्यदेशेदानञ्चविप्रेसमफलंभवेत् ॥ तीर्थेदेवगृहेचैवफ
 लंशतगुणंस्मृतम् ॥ ३१ ॥ गङ्गायावैकोटिगुणंक्षेत्रेनारयणेऽव्ययम् ॥ कुरुक्षेत्रेबदर्याचकाश्यांकोटिगुणंतथा ॥ ३२ ॥ यथाचवैको
 टिगुणंतथावैविष्णुमन्दिरे ॥ केदारैवैलक्षगुणंहरिद्वारेतथाफलम् ॥ ३३ ॥ पुष्करेभास्करक्षेत्रेदशलक्षगुणंफलम् ॥ एवंसर्वत्रबोद्ध
 व्यंफलाधिक्यंक्रमेणच ॥ ३४ ॥ सामान्यब्राह्मणेदानंसममेवफलंलभेत् ॥ लक्षत्रिसन्ध्यपूतेचपण्डितेचजितेन्द्रिये ॥ ३५ ॥ विष्णु
 मन्त्रोपासकेचबुधेकोटिगुणंफलम् ॥ एवंसर्वत्रबोद्धव्यंफलाधिक्यंगुणाधिके ॥ ३६ ॥ यथादण्डेनसूत्रेणशरावेणजलेनच ॥ कुम्भंनिर्मा
 तिक्रेणकुम्भकारोमृदाभुवि ॥ ३७ ॥ तथैवकर्मसूत्रेणफलंधाताददातिच ॥ यस्याज्ञयासृष्टिविधौतश्चनारायणंभज ॥ ३८ ॥ सविधा
 ताविधातुश्चपातुःपाताजगत्रये ॥ स्रष्टुःस्रष्टाचसंहर्तुःसंहर्ताकालकालकः ॥ ३९ ॥ महाविपत्तौसंसारयःस्मरेन्मधुसूदनम् ॥ विपत्तौत
 स्यसम्पत्तिर्भवेदित्याहशङ्करः ॥ ४० ॥ इत्येवमुक्ताजीवश्चसमालिङ्ग्यसुरेश्वरम् ॥ दत्त्वाशुभाशिषंचेष्टंबोधयामासनारद ॥ ४१ ॥
 इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेबृहस्पतिमहेंद्रसंवादेमहालक्ष्म्युपाख्यानेकर्मफलनिर्हपणंनामसप्तत्रिं
 शत्तमोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ हरिंध्यात्वाहरिर्ब्रह्मजगामब्रह्मणःसभाम् ॥ बृहस्पतिपुरस्कृत्यसर्वैःसुरगणैःसह
 ॥ १ ॥ शीघ्रंगत्वाब्रह्मलोकंदृष्ट्वाचकमलोद्भवम् ॥ प्रणेमुर्देवताःसर्वागुरुणासहनारद ॥ २ ॥ वृत्तान्तंकथयामाससुराचार्योविधिविभुम् ॥
 प्रहस्योवाचतच्छ्रुत्वामहेन्द्रंकमलोद्भवः ॥ ३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ वत्समद्वंशजातोऽसिप्रपौत्रोमेविचक्षणः ॥ बृहस्पतेश्चशिष्यस्त्वंसुरा
 णामधिपःस्वयम् ॥ ४ ॥ मातामहस्तेदक्षश्चविष्णुभक्तःप्रतापवान् ॥ कुलत्रयंच्छुद्धञ्चकथंसोऽहंकृतोभवेत् ॥ ५ ॥ मातापतिव्रतायस्यपि
 ताशुद्धोजितेन्द्रियः ॥ मातामहोमातुलश्चकथंसोऽहंकृतोभवेत् ॥ ६ ॥ जनःपैतृकदोषेणदोषान्मातामहस्यच ॥ गुरोर्दोषांतीतिदोषैर्हरि

१ त्रिभिरितिपाठः ।

ब्र. वै.

॥ ११५ ॥

द्वेषीभवेद्धुवम् ॥ ७ ॥ सर्वान्तरात्माभगवान्सर्वदेहेष्ववस्थितः ॥ यस्यदेहात्सप्रयातिसशवस्तत्क्षणंभवेत् ॥ ८ ॥ मनोऽहमिन्द्रियेशश्चज्ञा
 नरूपोहिशङ्करः ॥ असवःप्रकृतिर्विष्णुर्बुद्धिर्भगवतीसती ॥ ९ ॥ निद्रादयःशक्तयश्चताःसर्वाःप्रकृतेःकलाः ॥ आत्मनःप्रतिबिंबंचजी
 वोभोगीशरीरभृत् ॥ १० ॥ आत्मनीशेगतेदेहात्सर्वेयान्तिससंप्रमात् ॥ यथावर्त्मनिगच्छन्तंनरदेवमिवानुगाः ॥ ११ ॥ अहंशिवश्च
 शेषश्चविष्णुर्धर्मोमहान्विराट् ॥ वयंयदंशाभक्ताश्चतत्पुष्पंन्यकृतंत्वया ॥ १२ ॥ शिवेनपूजितंपादपद्मंपुष्पेणयेनच ॥ तच्चदुर्वाससादत्तं
 दैवेनान्यकृतंसुर ॥ १३ ॥ तत्पुष्पंमस्तकेयस्यकृष्णपादाब्जतश्च्युतम् ॥ सर्वेषांवैसुराणांचतत्पूजापुरतोभवेत् ॥ १४ ॥ दैवेनवञ्चि
 तस्त्वञ्चदैवञ्चबलवत्तरम् ॥ भाग्यहीनंजनंमूढंकोवारक्षितुमीश्वरः ॥ १५ ॥ कृष्णंनमन्यतेयोहिश्रीनाथंसर्ववन्दितम् ॥ प्रयातिरुष्टात
 दासीमहालक्ष्मीर्विहायतम् ॥ १६ ॥ शतयज्ञेनयालब्धादीक्षितेनत्वयापुरा ॥ साश्रीर्गताधुनाकोपात्कृष्णनिर्मात्यवर्जनात् ॥ १७ ॥
 अधुनागच्छवैकुण्ठंमयाचगुरुणासह ॥ निषेव्यतत्रश्रीनाथंश्रियंप्राप्स्यसितद्वरात् ॥ १८ ॥ इत्येवमुक्त्वासब्रह्मासर्वैःसुरगणैःसह ॥
 शीघ्रंजगामवैकुण्ठंयत्रश्रीशस्तयासह ॥ १९ ॥ तत्रगत्वापरंब्रह्मभगवन्तंसनातनम् ॥ दृष्ट्वातेजःस्वरूपञ्चप्रज्वलन्तंस्वतेजसा ॥ २० ॥
 ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्डशतकोटिसमप्रभम् ॥ शांतश्चानादिमध्यान्तंलक्ष्मीकान्तमनन्तकम् ॥ २१ ॥ चतुर्भुजैःपार्षदैश्चसरस्वत्यास्तुतं
 नतम् ॥ भक्त्याचतुर्भिर्वेदैश्चगङ्गायापरिषेवितम् ॥ २२ ॥ तंप्रणमुःसुराःसर्वेभूर्धाब्रह्मपुरोगमाः ॥ भक्तिनम्राःसाश्रुनेत्रास्तुष्टुबुःपुरुषो
 त्तमम् ॥ २३ ॥ वृत्तान्तंकथयामासस्वयंब्रह्माकृताञ्जलिः ॥ रुरुदुर्देवताःसर्वाःस्वाधिकारच्युताश्चताः ॥ २४ ॥ सचापश्यत्सुरगणंवि
 पद्रस्तंभयाकुलम् ॥ वल्लभूषणशून्यञ्चवाहनादिविवर्जितम् ॥ २५ ॥ शोभाशून्यंहतश्रीकंपरिवारैरनावृतम् ॥ उवाचकातरंदृष्ट्वाविपन्न
 भयभञ्जनः ॥ २६ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ माभैर्ब्रह्मन्हेसुराश्चभयंकिंवोमयिस्थिते ॥ दास्यामिलक्ष्मीमचलांपरमैश्वर्यवर्द्धि
 नीम् ॥ २७ ॥ किञ्चमद्रचनंकिञ्चिच्छूयतांसमयोचितम् ॥ हितंसत्यंसारभूतंपरिणामसुखावहम् ॥ २८ ॥ जनाश्चासंख्यविश्वस्था
 मदधीनाश्चसन्ततम् ॥ यथातथाहंमद्रक्तैःपराधीनःस्वतन्त्रकः ॥ २९ ॥ योयोरुष्टोहिमद्रक्तेमत्परेहिनिरुद्धशः ॥ तद्ब्रहेऽहंनतिष्ठामि

प्र. सं. २

अ० ३८

॥ ११५ ॥

पद्मयासहनिश्चितम् ॥ ३० ॥ दुर्वासाःशङ्करांशश्चैष्णवोमत्परायणः ॥ तच्छापादागतोहृष्यश्रीकोवोगृहादपि ॥ ३१ ॥ यत्रशंख
 ध्वनिर्नास्ति तुलसीचशिलार्चनम् ॥ नभोजनश्चविप्राणानपद्मातत्रतिष्ठति ॥ ३२ ॥ मद्रक्तानांचमेनिन्दायत्रयत्रभवेत्सुराः ॥ महारुष्टा
 महालक्ष्मीस्ततोयातिपराभवात् ॥ ३३ ॥ मद्रक्तिहीनोयमूढोयोभुङ्क्तेहरिवासरे ॥ ममजन्मदिनेचापियातिश्रीस्तद्गृहादपि ॥ ३४ ॥
 मन्नामविक्रीयश्चविक्रीणातिस्वकन्यकाम् ॥ यत्रातिथिर्नभुंक्तेचमत्प्रियायातितद्गृहात् ॥ ३५ ॥ पापिनांयोगृहंयातिशूद्रश्चाद्वात्र
 भोजिनाम् ॥ महारुष्टाततोयातिमन्दिरात्कमलालया ॥ ३६ ॥ शूद्राणांशवदाहीचभाग्यहीनश्चवाडवः ॥ यातिरुष्टातद्गृहाच्च
 देवीकमलवासिनी ॥ ३७ ॥ शूद्राणांसूपकारोयोब्राह्मणोवृषवाहकः ॥ ततोयपानभीताचकमलायातितद्गृहात् ॥ ३८ ॥ विप्रोय
 वनसेवीचदेवलःशूद्रयाजकः ॥ ततोयपानभीताचवैष्णवीयातितद्गृहात् ॥ ३९ ॥ विश्वासघातीमित्रघ्नोनरघातीकृतघ्नकः ॥ अगम्यां
 यातियोविप्रोमद्रार्यायातितद्गृहात् ॥ ४० ॥ अशुद्धहृदयःक्रूरोहिंसकोनिन्दकोद्विजः ॥ ब्राह्मण्यांशूद्रजातश्चयातिदेवीचतद्गृहात् ॥
 ॥ ४१ ॥ योविप्रःपुंश्चलीपुत्रोमहापापीचतत्पतिः ॥ अवीरान्नश्चयोभुङ्क्तेतस्माद्यातिजगत्प्रसूः ॥ ४२ ॥ तृणंछिनत्तिनखरैस्तैर्वा
 योहिलिखेन्महीम् ॥ जिह्मोवामलवासाश्चसाप्रयातिचतद्गृहात् ॥ ४३ ॥ सूर्योदयेचद्विभोजीदिवाशायीचवाडवः ॥ दिवामैथुनकारीच
 तस्माद्यातिहरिप्रिया ॥ ४४ ॥ आचारहीनोयोविप्रोयश्चशूद्रप्रतिग्रही ॥ अदीक्षितोहियोमूढस्तस्माद्धोलाप्रयातिच ॥ ४५ ॥ स्निग्ध
 पादश्चनग्नोवायःशेतेज्ञानदुर्बलः ॥ शश्वद्धर्मातिवाचालोयातिवैतद्गृहात्सती ॥ ४६ ॥ शिरस्नातश्चतैलेनयोऽन्यदङ्गमुपस्पृशेत् ॥ स्वा
 द्जेचवादयेद्वाद्यंरमायातिचतद्गृहात् ॥ ४७ ॥ व्रतोपवासहीनोयःसन्ध्याहीनोऽशुचिर्द्विजः ॥ विष्णुभक्तिविहीनोयस्तस्माद्यातिहरि
 प्रिया ॥ ४८ ॥ ब्राह्मणंनिन्दयेद्योहितान्वैद्वेष्टिचसन्ततम् ॥ हिंसाकारीदयाहीनोयातिसर्वप्रसूस्ततः ॥ ४९ ॥ यत्रतत्रहरेरर्चाहरेरुत्की
 र्त्तनंशुभम् ॥ तत्रतिष्ठतिसादेवीकमलासर्वमङ्गला ॥ ५० ॥ यत्रप्रशंसाकृष्णस्यतद्रक्तस्यपितामह ॥ साचकृष्णप्रियादेवीतत्रतिष्ठति

१ ततोपमानभीताचेतिपाठः ।

ब. वै.

॥ ११६ ॥

सन्ततम् ॥ ५१ ॥ यत्र शंखध्वनिः शंखः शिलाचतुलसीदलम् ॥ तत्सेवावन्दनं ध्यानं तत्र सातिष्ठति स्वयम् ॥ ५२ ॥ शिवलिङ्गार्च
नं यत्र तस्य चोत्कीर्तनं शुभम् ॥ दुर्गार्चनं तद्गुणाश्च तत्र पद्मनिवासिनी ॥ ५३ ॥ विप्राणां सेवनं यत्र तेषां वैभोजनं शुभम् ॥ अर्चनं सर्व
देवानां तत्र पद्ममुखीसती ॥ ५४ ॥ इत्युक्त्वा च सुरान्सर्वात्र मामाहरमापतिः ॥ क्षीरोदसागरे जन्मलभस्व कलयारमे ॥ ५५ ॥
इत्युक्त्वा तां जगन्नाथो ब्रह्माणं पुनराह च ॥ मथित्वा सागरं लक्ष्मीं देवेभ्यो देहि पद्मज ॥ ५६ ॥ इत्युक्त्वा कमलाकान्तो देवश्चान्तरधान्मुने ॥
देवाश्चिरेण कालेन ययुः क्षीरोदसागरम् ॥ ५७ ॥ मन्थानं मन्दरं कृत्वा कूर्मं कृत्वा च भाजनम् ॥ रज्जुं कृत्वा वासुकिं च ममन्थुश्चैव सागरम् ॥
॥ ५८ ॥ धन्वन्तरिश्च पीयूषमुच्चैः श्रवसमीप्सितम् ॥ नानारत्नं हस्तिरत्नं प्रापुर्लक्ष्म्याश्च दर्शनम् ॥ ५९ ॥ वनमालाददौ सा च क्षीरोदशा
यिने मुने ॥ सर्वेश्वराय रम्याय विष्णवे वैष्णवीसती ॥ ६० ॥ देवैः स्तुता पूजिता च ब्रह्मणा शङ्करेण च ॥ ददौ दृष्टिं सुरगृहे ब्रह्मशापविमोचि
काम् ॥ ६१ ॥ प्रापुर्देवाः स्वविषयं दत्तैर्यस्तं भयङ्करैः ॥ महालक्ष्मीं प्रसादेन वरदानेन नारद ॥ ६२ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं लक्ष्म्युपाख्या
नमुत्तमम् ॥ सुखदं सारभूतं च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ६३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे ल
क्ष्म्युपाख्याने समुद्रमथनं नामाष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ हरेरुत्कीर्तनं भद्रं श्रुतं तज्ज्ञानमुत्तमम् ॥
ईप्सितं लक्ष्म्युपाख्यानं ध्यानं स्तोत्रादिकं वद ॥ १ ॥ हरिणा पूजिता पूर्वततो ब्रह्मादिभिस्तथा ॥ शक्रेण भ्रष्टराज्येन सार्द्धं सुरगणेन च ॥
॥ २ ॥ ध्यानेन पूजिता केन विधिना केन वा पुरा ॥ केन स्तुता वा स्तोत्रेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ ३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥
स्नात्वा तीर्थे पुरा शक्रो धृत्वा धौ ते च वाससी ॥ क्षीरोदे संस्थाप्य घटं देवषट्कञ्च पूजयेत् ॥ ४ ॥ गणेशश्च दिनेशश्च वह्निर्विष्णुं शिवं शिवाम् ॥ एता
न्भक्त्या समभ्यर्च्य पुष्पगन्धादिभिस्तथा ॥ ५ ॥ तत्रावाह्यं महालक्ष्मीं परमैश्वर्यरूपिणीम् ॥ पूजाञ्च कारदेवेशो ब्रह्मणा च पुरोधसा ॥ ६ ॥
पुरस्थितेषु मुनिषु ब्राह्मणेषु गुरौ तथा ॥ देवादिषु च देवेशो ज्ञानानन्देशिवे मुने ॥ ७ ॥ पारिजातस्य पुष्पञ्च गृहीत्वा चन्दनोक्षितम् ॥ ध्यात्वा
देवीं महालक्ष्मीं पूजयामास नारद ॥ ८ ॥ ध्यानञ्च सामवेदोक्तं यदुक्तं ब्रह्मणे पुरा ॥ ध्यानेन हरिणा तेन तन्निबोधवदामि ते ॥ ९ ॥ सहस्र

प्र. ख. २

अ० ३९

॥ ११६ ॥

ब्र. वै.

॥११७॥

व्यजनं श्वेतचामरम् ॥ ३२ ॥ ताम्बूलञ्चवरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ जिह्वाजाड्यच्छेदकरं ताम्बूलं देवि गृह्यताम् ॥ ३३ ॥ सुवासितं शीतलञ्च पिपासानाशकारणम् ॥ जगज्जीवनरूपञ्च जीवनं देवि गृह्यताम् ॥ ३४ ॥ देहसौन्दर्यबीजं च सदाशोभा विवर्द्धनम् ॥ कार्पासजंचकृमिजं वसनं देवि गृह्यताम् ॥ ३५ ॥ रत्नस्वर्णविकारं च देहसौख्यविवर्द्धनम् ॥ शोभाधानं श्रीकरं च भूषणं प्रति गृह्यताम् ॥ ३६ ॥ नानाकुसुमसन्दर्भबहुशोभाप्रदं परम् ॥ सुरलोकप्रियं शुद्धं माल्यं देवि प्रगृह्यताम् ॥ ३७ ॥ शुद्धिदं शुद्धिरूपं च सर्वमंगलमंगलम् ॥ गन्धवस्तूद्भवं रम्यं गन्धं देवि प्रगृह्यताम् ॥ ३८ ॥ पुण्यतीर्थोदकं चैव विशुद्धं शुद्धिदं सदा ॥ गृह्यतां कृष्णकान्ते त्वं रम्यमाचमनीयकम् ॥ ३९ ॥ रत्नसारैस्संग्रथितं पुष्पचन्दनसंयुतम् ॥ रत्नभूषणभूषाढ्यं सुतल्पं प्रति गृह्यताम् ॥ ४० ॥ यद्यद्रव्यमपूर्वं च पृथिव्यामस्ति दुर्लभम् ॥ देवभूषाढ्यभोग्यं च तद्रव्यं देवि गृह्यताम् ॥ ४१ ॥ द्रव्याण्येतानि दत्त्वा वैमूलेन देवपुङ्गव ॥ मूलं जजाप भक्त्या च दशलक्षं विधानतः ॥ ४२ ॥ जपेन दशलक्षेण मन्त्रसिद्धिर्बभूव ह ॥ मन्त्रश्च ब्रह्मणा दत्तः कल्पवृक्षश्च सर्वदः ॥ ४३ ॥ लक्ष्मीर्मायाकामवाणीततः कमलवासिनी ॥ स्वाहान्तो वैदिको मन्त्रराजोऽयं द्वादशाक्षरः ॥ ४४ ॥ श्रीं ह्रीं क्लीं ऐं कमलवासिन्यै स्वाहा ॥ कुबेरोऽनेन मन्त्रेण सर्वैश्वर्यमवाप्तवान् ॥ राजराजेश्वरो दक्षः सावर्णिर्मनुरेव च ॥ ४५ ॥ मङ्गलोऽनेन मन्त्रेण सप्तद्वीपवतीपतिः ॥ प्रियव्रतोत्तानपादौ केदारो नृप एव च ॥ ४६ ॥ एते च सिद्धराजेन्द्रा मन्त्रेणानेन नारद ॥ सिद्धे मन्त्रे महालक्ष्मीर्ददौ शक्राय दर्शनम् ॥ ४७ ॥ रत्नेन्द्रव्यूहखचितविमानस्था वरप्रदा ॥ सप्तद्वीपवतीं पृथ्वीं छादयन्ती त्विषा च सा ॥ ४८ ॥ श्वेतचम्पकवर्णा भारत्नभूषणभूषिता ॥ ईषद्वास्यप्रसन्ना स्या भक्तानुग्रहकारिका ॥ ४९ ॥ विभ्रती रत्नमालां च कोटिचन्द्रसमप्रभा ॥ दृष्ट्वा जगत्प्रसूशान्तां तां तुष्टावपुरन्दरः ॥ ५० ॥ पुलकाङ्कितसर्वाङ्गः सा श्रुनेत्रः कृताञ्जलिः ॥ ब्रह्मणा च प्रदत्तेन स्तोत्रराजेन संयतः ॥ सर्वाभीष्टप्रदेनैव वैदिकेनैव तत्र च ॥ ५१ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ ॐ नमः कमलवासिन्यै नारायण्यै नमो नमः ॥ कृष्णप्रियायै सारायै पद्मायै च नमो नमः ॥ ५२ ॥ पद्मपत्रेक्षणायै च पद्मास्यायै नमो नमः ॥

१ वैदिको मन्त्रराजोऽयं प्रसिद्धो द्वादशाक्षर इति पाठः ।

प्र. ख. २

अ० ३९

॥११७॥

दलपद्मस्यकर्णिकावासिनीपराम् ॥ शरत्पार्वणकोटीन्दुप्रभाजुष्टकरावराम् ॥ १० ॥ स्वतेजसाप्रज्वलन्तीसुखदृश्यामनोहराम् ॥
 प्रतप्तकाञ्चननिभांशोभांमूर्तिमतीं सतीम् ॥ ११ ॥ रत्नभूषणभूषाढ्यांशोभितां पीतवाससा ॥ ईषद्वास्यप्रसन्नास्यांरम्यां सुस्थिरयौव
 नाम् ॥ १२ ॥ सर्वसम्पत्प्रदात्रीञ्चमहालक्ष्मीं भजेशुभाम् ॥ ध्यानेनानेनतां ध्यात्वाचोपहारैस्सुसंयुतः ॥ १३ ॥ सम्पूज्यब्र
 ह्मवाक्येनचोपहाराणिषोडश ॥ ददौभक्त्याविधानेनप्रत्येकमन्त्रपूर्वकम् ॥ १४ ॥ प्रशंस्यानिप्रदृष्टानिदुर्लभानिवराणिच ॥ अभू
 ल्यरत्नखचितंनिर्मितंविश्वकर्मणा ॥ आसनञ्चविचित्रञ्चमहालक्ष्मिप्रगृह्यताम् ॥ १५ ॥ शुद्धगङ्गोदकमिदं सर्ववन्दितमीप्सितम् ॥
 पापेध्मवह्निरूपञ्चगृह्यतांकमलालये ॥ १६ ॥ पुष्पचन्दनदूर्वादिसंयुतं जाह्नवीजलम् ॥ शंखगर्भस्थितं शुद्धगृह्यतांपद्मवासिनि ॥
 ॥ १७ ॥ सुगन्धियुक्ततैलञ्चसुगन्धामलकीजलम् ॥ देहसौन्दर्य्यबीजञ्चगृह्यतांश्रीहरिप्रिये ॥ १८ ॥ वृक्षनिर्यासरूपञ्चगन्धद्रव्यादिसं
 युतम् ॥ कृष्णकान्तेपवित्रोवैधूपोयंप्रतिगृह्यताम् ॥ १९ ॥ मलयाचलसंभूतंवृक्षसारं मनोहरम् ॥ सुगन्धियुक्तं सुखदंचन्दनं देविगृह्यताम् ॥
 ॥ २० ॥ जगच्चक्षुस्स्वरूपञ्चध्वान्तप्रध्वंसकारणम् ॥ प्रदीपं शुद्धरूपञ्चगृह्यतांपरमेश्वरि ॥ २१ ॥ नानोपहाररूपञ्चनानारससमन्वितम् ॥
 नानास्वादुकरञ्चैव नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥ २२ ॥ अन्नं ब्रह्मस्वरूपञ्चप्राणरक्षणकारणम् ॥ तुष्टिदं पुष्टिदञ्चान्नमधुरंप्रतिगृह्यताम् ॥
 ॥ २३ ॥ शाल्यक्षतसुपक्वञ्चशर्करागव्यसंयुतम् ॥ सुस्वादुरम्यंपद्मेचपरमान्नंप्रगृह्यताम् ॥ २४ ॥ शर्करागव्यपक्वञ्चसुस्वादुसुमनो
 हरम् ॥ मयानिवेदितं लक्ष्मिस्वस्तिकंप्रतिगृह्यताम् ॥ २५ ॥ नानाविधानिरम्याणिपक्वानिचफलानितु ॥ स्वादुरस्यानिकमले
 गृह्यतांफलदानिच ॥ २६ ॥ सुरभिस्तनसम्भूतंसुस्वादुसुमनोहरम् ॥ मर्त्यामृतञ्चगव्यंवैगृह्यतामच्युतप्रिये ॥ २७ ॥ सुस्वादुर
 ससंयुक्तमिक्षुवृक्षरसोद्भवम् ॥ अग्निपक्वमपक्वं वा गुडं वै देविगृह्यताम् ॥ २८ ॥ यवगोधूमसस्यानांचूर्णरेणुसमुद्भवम् ॥ सुपक्वगुडगव्याक्तं मि
 ष्ठान्नं देविगृह्यताम् ॥ २९ ॥ सस्यचूर्णोद्भवं पक्वं स्वस्तिकादिसमन्वितम् ॥ मयानिवेदितं देविपिष्टकंप्रतिगृह्यताम् ॥ ३० ॥ पार्थिवं वृ
 क्षभेदंचविविधैर्द्रव्यकारणम् ॥ सुस्वादुरससंयुक्तमैक्षवं प्रतिगृह्यताम् ॥ ३१ ॥ शीतवायुप्रदञ्चैवदाहेचसुखदंपरम् ॥ कमलगृह्यताञ्चदं

पद्मासनायैपद्मिन्यैवैष्णव्यैचनमोनमः ॥ ५३ ॥ सर्वसम्पत्स्वरूपायैसर्वदाय्यैनमोनमः ॥ सुखदायैमोक्षदायैसिद्धिदायैनमोनमः ॥
 ॥ ५४ ॥ हरिभक्तिप्रदायैचर्षदायैनमोनमः ॥ कृष्णवक्षस्थितायैचकृष्णेशायैनमोनमः ॥ ५५ ॥ कृष्णशोभास्वरूपायैरत्नाढ्यायैनमो
 नमः ॥ सम्पत्त्यधिष्ठातृदेव्यैमहादेव्यैनमोनमः ॥ ५६ ॥ सस्याधिष्ठातृदेव्यैचसस्यलक्ष्म्यैनमोनमः ॥ नमोबुद्धिस्वरूपायैबुद्धिदायै
 नमोनमः ॥ ५७ ॥ वैकुण्ठेचमहालक्ष्मीर्लक्ष्मीःक्षीरोदसागरे ॥ स्वर्गलक्ष्मीरिन्द्रगेहेराजलक्ष्मीर्नृपालये ॥ ५८ ॥ गृहलक्ष्मीश्चगृहिणां
 गेहेचगृहदेवता ॥ सुरभिस्सागवांमातादक्षिणायज्ञकामिनी ॥ ५९ ॥ अदितिर्देवमातात्वंकमलाकमलालये ॥ स्वाहात्वंचहविर्दा
 नेकव्यदानेस्वधास्मृता ॥ ६० ॥ त्वंहिविष्णुस्वरूपाचसर्वाधारावसुन्धरा ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपात्वंनारायणपरायणा ॥ ६१ ॥
 क्रोधहिंसावर्जिताचवरदाचशुभानना ॥ परमार्थप्रदात्वंचहरिदास्यप्रदापरा ॥ ६२ ॥ ययाविनाजगत्सर्वभस्मीभूतमसारकम् ॥
 जीवन्मृतंचविश्वंचशवतुल्यंययाविना ॥ ६३ ॥ सर्वेषांचपरात्वंहिसर्वबान्धवरूपिणी ॥ ययाविनानसंभाष्योबान्धवैर्बान्धवः
 सदा ॥ ६४ ॥ त्वयाहीनोबन्धुहीनस्त्वयायुक्तःसर्वांधवः ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांत्वंचकारणरूपिणी ॥ ६५ ॥ स्तनन्धयानांत्वं
 माताशिशूनांशैशवेयथा ॥ तथात्वंसर्वदामातासर्वेषांसर्वविश्वतः ॥ ६६ ॥ त्यक्तस्तनोमातृहीनःसचेज्जीवतिदैवतः ॥ त्वयाहीनोजनः
 कोऽपिनजीवत्येवनिश्चितम् ॥ ६७ ॥ सुप्रसन्नस्वरूपात्वंमेप्रसन्नाभवाम्बिके ॥ वैरिग्रहस्तद्विषयंदेहिमह्यंसनातनि ॥ ६८ ॥
 वयंयावत्त्वयाहीनाबन्धुहीनाश्चभिक्षुकाः ॥ सर्वसंपद्विहीनाश्चतावदेवहरिप्रिये ॥ ६९ ॥ राज्यंदेहिश्रियंदेहिवलंदेहिसुरेश्वरि ॥
 कीर्तिंदेहिधनंदेहिपुत्रान्मह्यंचदेहिमे ॥ ७० ॥ कामंदेहिमतिंदेहिभोगान्देहिहरिप्रिये ॥ ज्ञानंदेहिचधर्मश्चसर्वसौभाग्यमीप्सितम् ॥
 ॥ ७१ ॥ सर्वाधिकारमेवंवैप्रभावश्चप्रतापकम् ॥ जयंपराक्रमंयुद्धेपरमैश्वर्यमेवच ॥ ७२ ॥ इत्युक्तातुमहेन्द्रश्चसर्वैःसुरगणैःसह ॥
 ननामसाश्रुनेत्रोयंमूर्ध्नाचैवपुनःपुनः ॥ ७३ ॥ ब्रह्माचशङ्करश्चैवशेषोधर्मश्चकेशवः ॥ सर्वेचक्रुःपरीहारंसुरार्थेचपुनःपुनः ॥ ७४ ॥ देवेभ्य

१ चन्द्रइतिपाठः । २ वृद्धिस्वरूपायैवृद्धिदायैइतिपाठः ।

म. वै.

॥११८॥

श्वरंदत्त्वापुष्पमालामनोहराम् ॥ केशवायददौलक्ष्मीः सन्तुष्टासुरसंसदि ॥ ७५ ॥ ययुर्देवाश्च सन्तुष्टाः स्वस्वस्थानञ्च नारद ॥ ७६ ॥
 देवीययौहरः क्रोडं हृष्टाक्षीरोदशायिनः ॥ ययुस्तौ स्वस्वगृहं ब्रह्मेशानौ च नारद ॥ दत्त्वा शुभाशिषंतौ च देवेभ्यः प्रीतिपूर्वकम् ॥ ७७ ॥
 इदं स्तोत्रं महापुण्यं त्रिसन्ध्यं पठेन्नरः ॥ कुबेरतुल्यः स भवेद्वाजराजेश्वरो महान् ॥ ७८ ॥ सिद्धस्तोत्रं यदि पठेत् सोऽपि कल्पतरुर्नरः ॥
 पञ्चलक्ष जपेनैव स्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ ७९ ॥ सिद्धिस्तोत्रं यदि पठेन्मासमेकञ्च संयतः ॥ महासुखी च राजेन्द्रो भविष्यति न संशयः ॥
 ॥ ८० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ पुष्पं दुर्वाससा दत्तमस्ति वै यस्य मस्तके ॥ तस्य सर्वापुरः पूजयेत्पुण्यं पूर्वत्वया प्रभो ॥ ८१ ॥ तदेवस्था
 पितं पुष्पं गजेन्द्रस्यैव मस्तके ॥ यतो जन्म गणेशस्य स च मत्तो वनंगतः ॥ ८२ ॥ मूर्ध्नि च्छिन्ने गणपतेः शनेर्दृष्ट्या पुरामुने ॥ तत्स्कन्धे योज
 यामास हस्तिमस्तं हरिः स्वयम् ॥ ८३ ॥ अधुना क्तं देवपदं संपूज्य च पुरन्दरः ॥ पूजयामास लक्ष्मीं च क्षीरोदे च सुरैः सह ॥ ८४ ॥ अहो पु
 राणवत्कृणां दुर्बोधं वचनं नृणाम् ॥ सुव्यक्तमस्य सिद्धान्तं वद वेदविदां वर ॥ ८५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ यदा शशाप शक्रश्च
 दुर्वासामुनिपुङ्गवः ॥ तदानास्त्येव तज्जन्म पूजाकाले बभूव सः ॥ ८६ ॥ सुचिरं दुःखिता देवा बभ्रुर्ब्रह्मशापतः ॥ पश्चात्प्रापुश्च तालक्ष्मीं वरे
 ण च हरेर्मुने ॥ ८७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे लक्ष्म्युपाख्यानं लक्ष्मीपूजाविधानं नामैकोन
 चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ श्रीलक्ष्म्युपाख्यानं समाप्तम् ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ नारायण महाभाग समश्चैव त्वया प्रभो ॥
 रूपेण च गुणैश्चैव यशसा तेजसा त्विषा ॥ १ ॥ त्वमेव ज्ञानिनां श्रेष्ठः सिद्धानां योगिनां तथा ॥ तपस्विनां मुनीनां च परो वेदविदां तथा ॥
 महालक्ष्म्या उपाख्यानं विज्ञातं महद्भुतम् ॥ २ ॥ अन्यत्किञ्चिदुपाख्यानं निगूढं वद साम्प्रतम् ॥ अतीव गोपनीयं यदुपयुक्तञ्च स
 र्वतः ॥ अप्रकाश्यं पुराणेषु वेदोक्तं धर्मसंयुतम् ॥ ३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ नाना प्रकारमाख्यानमप्रकाश्यं पुराणतः ॥
 श्रुतौ कतिविधं गूढमास्ते ब्रह्मन् सुदुर्लभम् ॥ ४ ॥ तेषु यत्सारभूतञ्च श्रोतुं किं वा त्वमिच्छसि ॥ तन्मे ब्रूहि महाभाग पश्चाद्वक्ष्यामि तत्पुनः ॥
 ॥ ५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ स्वाहा देवहविर्दाने प्रशस्ता सर्वकर्मसु ॥ पितृदाने स्वधाशस्ता दक्षिणा सर्वतो वरा ॥ ६ ॥ एतासां च रि

प्र. ख. २

अ० ४०

॥११८॥

तंजन्मफलंप्राधान्यमेवच ॥ श्रोतुमिच्छामितेवक्राद्वदेदविदांवर ॥ ७ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाप्रहस्यमुनि
 पुङ्गवः ॥ कथांकथितुमारेभेपुराणोक्तांपुरातनीम् ॥ ८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ सृष्टेःप्रथमतोदेवाश्चाहारार्थययुःपुरा ॥ ब्रह्मलो
 केब्रह्मसभामगम्यांसुमनोहराम् ॥ ९ ॥ गत्वानिवेदनंचक्रुर्मुनेत्वाहारहेतुकम् ॥ ब्रह्माश्रुत्वाप्रतिज्ञायसिषेवेश्रीहरेःपदम् ॥ १० ॥ यज्ञरूपो
 हिभगवान्कलयाचबभूवसः ॥ यज्ञेयद्यद्विर्दानंदत्तेभ्यश्चवेधसा ॥ ११ ॥ हविर्ददतिविप्राश्चभक्त्याचक्षत्रियादयः ॥ सुरानैवप्राप्नुवन्ति
 तदानंमुनिपुङ्गव ॥ १२ ॥ देवाविषण्णास्तेसर्वेत्सभांचपुनर्ययुः ॥ गत्वानिवेदनंचक्रुराहाराभावहेतुकम् ॥ १३ ॥ ब्रह्माश्रुत्वातुमन
 साश्रीकृष्णंशरणंययौ ॥ प्रकृतिंपूजयामासध्यायन्नेवतदाज्ञया ॥ १४ ॥ प्रकृतिःकलयाचैवसर्वशक्तिस्वरूपिणी ॥ बभूवदाहिकाशक्तिर
 ग्रेःस्वाहास्वरूपिणी ॥ १५ ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्डप्रभान्यक्कारकारिणी ॥ अतीवसुन्दरीरामारमणीयामनोहरा ॥ १६ ॥ ईषद्धास्यप्र
 प्रसन्नास्याभक्तानुग्रहकारिणी ॥ उवाचेतिविधेरग्रेपद्मयोनेवरंवृणु ॥ १७ ॥ विधिस्तद्वचनंश्रुत्वासम्भ्रमात्समुवाचताम् ॥ १८ ॥
 ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ त्वमग्रेर्दाहिकाशक्तिर्भवपत्नीचसुन्दरी ॥ दग्धुंनशक्तस्स्वहुतंहुताशश्चत्वयाविना ॥ १९ ॥ त्वन्नामोच्चार्यमन्त्रा
 न्तेयदास्यतिहविर्नरः ॥ सुरेभ्यस्तत्प्राप्नुवन्तिसुराःसानन्दपूर्वकम् ॥ २० ॥ अग्रेःसम्पत्स्वरूपाचश्रीरूपाचगृहेश्वरी ॥ देवानांपूजिता
 शश्वन्नरादीनांभवाम्बिके ॥ २१ ॥ ब्रह्मणश्चवचःश्रुत्वासाविषण्णाबभूवह ॥ तमुवाचस्वयंदेवीस्वाभिप्रायंस्वयम्भुवम् ॥ २२ ॥ स्वाहो
 वाच ॥ ॥ अहंकृष्णंभजिष्यामितपसासुचिरेणच ॥ ब्रह्मंस्तदन्यद्यत्किंचित्स्वप्रवद्ममेवच ॥ २३ ॥ विधाताजगतांत्वञ्चशम्भुर्मृ
 त्युञ्जयःप्रभुः ॥ विभर्तिशेपोविश्वञ्चधर्मःसाक्षीचदेहिनाम् ॥ २४ ॥ सर्वाद्यपूज्योदेवानांगणेषुचगणेश्वरः ॥ प्रकृतिःसर्वसूःसर्वेपूजिता
 यत्प्रसादतः ॥ २५ ॥ ऋषयोमुनयश्चैवपूजितायंनिषेव्यच ॥ तत्पादपद्मं ब्रह्मैक्यभावाद्वैचिन्तयाम्यहम् ॥ २६ ॥ पद्मास्यापाद्ममित्यु
 क्तापद्मलाभानुसारतः ॥ जगामतपसेपाद्मेपद्मादीशस्यपद्मजा ॥ २७ ॥ तपस्तेपेलक्षवर्षमेकपादेनपाद्मजा ॥ तदादर्शश्रीकृष्णंनिर्गुणंप्र
 कृतेःपरम् ॥ २८ ॥ अतीवकमनीयंचरूपं दृष्ट्वाचसुन्दरी ॥ मूर्च्छासम्प्रापकामेनकामेशस्यचकामुकी ॥ २९ ॥ विज्ञायतदभिप्रा

ब्र. वै.

॥११९॥

यंसर्वज्ञस्तामुवाचसः ॥ स्वक्रोडेचसमुत्थाप्यक्षीणाङ्गीतपसाचिरम् ॥ ३० ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ वाराहेचत्वमंशेनममप
त्नीभविष्यसि ॥ नाम्नानाग्रजितीकन्याकान्तेनग्रजितस्यच ॥ ३१ ॥ अधुनाग्नेर्दाहिकात्वंभवपत्नीचभाविनि ॥ मन्त्राङ्गरूपापूताच
मत्प्रसादाद्भविष्यसि ॥ ३२ ॥ वह्निस्त्वांभक्तिभावेनसम्पूज्यचगृहेश्वरीम् ॥ रमिष्यतेत्वयासार्द्धैरामयारमणीयया ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वा
न्तर्दधेदेवोदेवीमाश्वस्यनारद ॥ तत्राजगामसन्त्रस्तोवह्निर्ब्रह्मनिदेशतः ॥ ३४ ॥ ध्यानैश्चसामवेदोक्तैर्ध्यात्वातांजगदम्बिकाम् ॥
सम्पूज्यपरितुष्टावपाणिजग्राहमन्त्रतः ॥ ३५ ॥ तदादिव्यं वर्षशतंसरेमेरामयासह ॥ अतीवनिर्जनेरग्न्येसम्भोगसुखदेसदा ॥ ३६ ॥
बभूवगर्भतस्याश्वहुताशस्यैवतेजसा ॥ तद्वधारचसादेवीदिव्यंद्वादशवत्सरम् ॥ ३७ ॥ ततःसुषावपुत्रांश्चरमणीयान्मनोहरान् ॥ दक्षि
णाग्निगार्हपत्याहवनीयान्क्रमेणच ॥ ३८ ॥ ऋषयोमुनयश्चैवब्राह्मणाःक्षत्रियादयः ॥ स्वाहान्तंमन्त्रमुच्चार्य्यहविर्ददतिनित्यशः ॥ ३९ ॥
स्वाहायुक्तञ्चमन्त्रंचयोगृह्णातिप्रशस्तकम् ॥ सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्यब्रह्मन्ग्रहणमात्रतः ॥ ४० ॥ विषहीनोयथासर्पोवेदहीनोयथाद्विजः ॥
पत्तिसेवाविहीनास्त्रीविद्याहीनोयथानरः ॥ ४१ ॥ फलशाखाविहीनश्चयथावृक्षोहिनिन्दितः ॥ स्वाहाहीनस्तथामन्त्रोनद्रुतंफलदायकः
॥ ४२ ॥ परितुष्टाद्विजाःसर्वेदेवाःसंप्रापुराहुतिम् ॥ स्वाहान्तेनैवमन्त्रेणसफलंसर्वकर्मच ॥ ४३ ॥ इत्येवंवर्णितंसर्वस्वाहोपाख्यानमुत्त
मम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ४४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ स्वाहापूजाविधानंचध्यानंस्तोत्रंमुनीश्वर ॥ संपूज्यवह्निस्तु
ष्टावयेनतांवदमेप्रभो ॥ ४५ ॥ नारायणउवाच ॥ ध्यानञ्चसामवेदोक्तंस्तोत्रंपूजाविधानकम् ॥ वदामिश्रूयतांब्रह्मन्सावधानंनिशा
मय ॥ ४६ ॥ सर्वयज्ञारम्भकालेशालग्रामेचटेऽथवा ॥ स्वाहांसंपूज्ययत्नेनयज्ञंकुर्यात्फलाप्तये ॥ ४७ ॥ स्वाहांमन्त्राङ्गर्भतांचमन्त्र
सिद्धिस्वरूपिणीम् ॥ सिद्धांचसिद्धदानृणांकर्मणांफलदांभजे ॥ ४८ ॥ इतिध्यात्वाचमूलेनदत्त्वापाद्यादिकंनरः ॥ सर्वसिद्धिलभेत्स्तुत्वामृ
लंस्तोत्रमुनेशृणु ॥ ४९ ॥ ॐ ह्रीं श्रीं वह्निजायायैदेव्यैस्वाहेत्यनेनच ॥ यःपूजयेच्चतांदेवींसर्वेष्टलभतेध्रुवम् ॥ ५० ॥ वह्निरुवाच ॥ स्वाहा

१ पूतांचेतिपाठः ।

प्र. खं. २

अ० ४०

॥११९॥

व्याप्रकृतेरंशामन्त्रतन्त्राङ्गरूपिणी ॥ मन्त्राणां फलदात्री च धात्री च जगतां सती ॥ ५१ ॥ सिद्धिस्वरूपा सिद्धा च सिद्धिदा सर्वदानृणाम् ॥
 हुताशदाहिकाशक्तिस्तत्प्राणाधिकरूपिणी ॥ ५२ ॥ संसारसाररूपा च घोरसंसारतारिणी ॥ देवजीवनरूपा च देवपोषणकारिणी ॥ ५३ ॥
 षोडशैतानि नामानियः पठेद्भक्तिसंयुतः ॥ सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य चेहलोके परत्र च ॥ ५४ ॥ नाङ्गहीनो भवेत्तस्य सर्वकर्मसु शोभनम् ॥
 अपुत्रोलभते पुत्रमभार्यो लभते प्रियाम् ॥ ५५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे स्वाहोपाख्याने
 स्वाहाजन्मादिकथनं नाम चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ इति स्वाहोपाख्यानं समाप्तम् ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥
 शृणु नारद वक्ष्यामि स्वधोपाख्यानमुत्तमम् ॥ पितृणां वैतृप्तिकरं श्राद्धानां फलवर्द्धनम् ॥ १ ॥ सृष्टेरादौ पितृगणान्ससर्ज जगतां विधिः ॥
 चतुरो वै मूर्तिमतस्त्रींश्च ते जस्वरूपिणः ॥ २ ॥ सप्तदृष्ट्वा पितृगणान्सिद्धिरूपान् मनोहरान् ॥ आहारं ससृजे तेषां श्राद्धतर्पणपूर्वकम् ॥ ३ ॥
 स्नानं तर्पणपर्यन्तं श्राद्धान्तं देवपूजनम् ॥ आह्निकं च त्रिसन्ध्यान्तं विप्राणां च श्रुतौ श्रुतम् ॥ ४ ॥ नित्यं न कुर्व्याद्यो विप्रस्त्रिसन्ध्यं
 श्राद्धतर्पणम् ॥ बलिं वेदध्वनिं सोऽपि विषहीनो यथोरगः ॥ ५ ॥ हरिं सेवाविहीनश्च श्रीहरेरनिवेद्य भुक् ॥ भस्मान्तं सूतकं तस्य न कर्माहः
 स नारद ॥ ६ ॥ ब्रह्माश्राद्धादिकं सृष्ट्वा जगाम पितृहेतवे ॥ न प्राप्नुवंति पितरो ददति ब्राह्मणादयः ॥ ७ ॥ सर्वे प्रजग्मुः क्षुधिता विषण्णा ब्रह्म
 णः सभाम् ॥ सर्वे निवेदनञ्चक्रुस्तमेव जगतां विधिम् ॥ ८ ॥ ब्रह्मा च मानसीं कन्यां ससृजे तामनोहराम् ॥ रूपयौवनसम्पन्नां शरच्चन्द्रसम
 प्रभाम् ॥ ९ ॥ विद्यावतीं गुणवतीं मपि रूपवतीं सतीम् ॥ श्वेतचम्पकवर्णां भारत्नभूषणभूषिताम् ॥ १० ॥ विशुद्धां प्रकृतेरंशां सस्मि
 तां वरदां शुभाम् ॥ स्वधाभिधानां सुदतीं लक्ष्मीं लक्षणसंयुताम् ॥ ११ ॥ शतपद्मपदं न्यस्तपादपद्मञ्च बिभ्रतीम् ॥ पत्नीं पितृणां पद्मास्यां
 पद्मजां पद्मलोचनाम् ॥ १२ ॥ पितृभ्यस्तां ददौ कन्यां तुष्टेभ्यस्तुष्टिरूपिणीम् ॥ ब्राह्मणानां चोपदेशञ्चैवै गोपनीयकम् ॥ १३ ॥
 स्वधान्तं मन्त्रमुच्चार्य पितृभ्यो देहि चेति च ॥ क्रमेण तेन विप्राश्च पित्रे दानं ददुःपुरा ॥ १४ ॥ स्वाहाशस्ता देवदाने पितृदाने स्वधावरा ॥
 सर्वत्र दक्षिणा शस्ता हतो यज्ञस्त्वदक्षिणः ॥ १५ ॥ पितरो देवता विप्रा मुनयो मानवास्तथा ॥ पूजाञ्चक्रुः स्वधां शान्तां तुष्टावपरमा

ब्र. वै.
॥१२०॥

दरम् ॥ १६ ॥ देवादयश्चसन्तुष्टाःपरिपूर्णमनोरथाः ॥ विप्रादयश्चपितरःस्वधादेवीवरेणच ॥ १७ ॥ इत्येवकथितंसर्वस्वधोपाख्यानमुत्त
मम् ॥ सर्वेषांवैतुष्टिकरंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १८ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ स्वधापूजाविधानञ्चध्यानंस्तोत्रंमहामुने ॥ श्रोतुमि
च्छामियत्नेनवदवेदविदांवर ॥ १९ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ तद्ध्यानंस्तवनंब्रह्मन्वेदोक्तंसर्वसम्मतम् ॥ सर्वजानासिवक्ष्येवै
ज्ञातुमिच्छसिवृद्धये ॥ २० ॥ शरत्कृष्णत्रयोदश्यामघायांश्राद्धवासरे ॥ स्वधांसंपूज्ययत्नेनततःश्राद्धंसमाचरेत् ॥ २१ ॥ स्वधाना
भ्यर्च्ययोविप्रःश्राद्धंकुर्यादहंमतिः ॥ नभवेत्फलभाक्सत्यंश्राद्धतर्पणयोस्तथा ॥ २२ ॥ ब्रह्मणोमानसींकन्यांशश्चत्सुस्थिरयौवनम् ॥
पूज्यांपितृणांदेवानांश्राद्धानांफलदांभजे ॥ २३ ॥ इतिध्यात्वाघटेरम्येशालग्रामेथवाशुभे ॥ दद्यात्पाद्यादिकंतस्यैमूलेनेतिश्रुतौश्रुतम् ॥
॥ २४ ॥ ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं स्वधादेव्यैस्वाहेतिचमहामनुम् ॥ समुच्चार्य्यचसंपूज्यस्तुत्वातांप्रणमेद्विजः ॥ २५ ॥ स्तोत्रंशृणुमुनिश्रेष्ठब्रह्मपुत्र
विशारद ॥ सर्ववाञ्छाप्रदंनृणांब्रह्मणायत्कृतंपुरा ॥ २६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ स्वधोच्चारणमात्रेणतीर्थस्नानीभवेन्नरः ॥ मुच्यतेसर्वपापे
भ्योवाजपेयफलंलभेत् ॥ २७ ॥ स्वधास्वधास्वधेत्येवंयदिवारत्रयंस्मरेत् ॥ श्राद्धस्यफलमाप्नोतिकालतर्पणयोस्तथा ॥ २८ ॥ श्राद्ध
कालेस्वधास्तोत्रंयःशृणोतिसमाहितः ॥ लभेच्छ्राद्धशतानाञ्चपुण्यमेवनसंशयः ॥ २९ ॥ स्वधास्वधास्वधेत्येवंत्रिसन्ध्यंयःपठेन्नरः ॥
प्रियांविनीतांसलभेत्साध्वींपुत्रंगुणान्वितम् ॥ ३० ॥ पितृणांप्राणतुल्यात्वंद्विजजीवनरूपिणी ॥ श्राद्धाधिष्ठातृदेवीचश्राद्धादीनांफल
प्रदा ॥ ३१ ॥ बहिर्मन्मनसोगच्छपितृणांतुष्टिहेतवे ॥ संप्रीतयेद्विजातीनांगृहिणांवृद्धिहेतवे ॥ ३२ ॥ नित्यानित्यस्वरूपासिगुणरूपा
सिसुव्रते ॥ आविर्भावस्तिरोभावःसृष्टौचप्रलयेतव ॥ ३३ ॥ ॐ स्वस्तिचनमःस्वाहास्वधात्वंदक्षिणातथा ॥ निरूपिताश्चतुर्वेदेषदप्रशस्ता
श्चकर्मिणाम् ॥ ३४ ॥ पुरासीत्त्वंस्वधागोपीगोलोकेराधिकासखी ॥ धृतास्वोरसिकृष्णेनयतस्तेनस्वधास्मृता ॥ ३५ ॥ ध्वस्तात्वंराधि
काशापाद्गोलोकाद्विश्वमागता ॥ कृष्णाश्लिष्टातयादृष्टापुरावृन्दावनेवने ॥ ३६ ॥ कृष्णालिङ्गनपुण्येनभूतामेमानसीसुता ॥ अतृप्त
सुरतेतेनचतुर्णांस्वामिनांप्रिया ॥ ३७ ॥ स्वाहासासुन्दरीगोपीपुरासीद्राधिकासखी ॥ रतौस्वयंकृष्णमाहतेनस्वाहाप्रकीर्तिता ॥ ३८ ॥

प्र. खं. २
अ० ४१

॥१२०॥

कृष्णेन सार्द्धं सुचिरं वसन्ते रासमण्डले ॥ प्रमत्ता सुरते श्लिष्टा दृष्टा साराधया पुरा ॥ ३९ ॥ तस्याः शापेन सा ध्वस्ता गोलोकादि श्वमागता ॥
 कृष्णालिङ्गनपुण्येन समभूद्वह्निकामिनी ॥ ४० ॥ पवित्ररूपा परमा देवाद्यैर्वन्दितानृभिः ॥ यत्रामोच्चारणे नैव नरो मुच्येत पातकात् ॥ ४१ ॥
 या सुशीलाभिधा गोपीपुरासीद्राधिका सखी ॥ उवासदक्षिणे क्रोडे कृष्णस्य च महात्मनः ॥ ४२ ॥ प्रध्वस्ता सा च तच्छापाद्गोलोकादि
 श्वमागता ॥ कृष्णालिङ्गनपुण्येन सा बभूव च दक्षिणा ॥ ४३ ॥ सा प्रेयसी रतौ दक्षा प्रशस्ता सर्वकर्मसु ॥ उवासदक्षिणे भर्तुर्दक्षिणा तेन की
 र्तिता ॥ ४४ ॥ गोप्यो बभूवुस्ति स्रो वै स्वधा स्वाहा च दक्षिणा ॥ कर्मिणां कर्मपूर्णार्थपुरा चैवैश्वरेच्छया ॥ ४५ ॥ इत्येवमुक्ता स ब्रह्मा ब्रह्म
 लोके च संसदि ॥ तस्थौ च सहसा सद्यः स्वधा सा विर्बभूव ह ॥ ४६ ॥ तदा पितृभ्यः प्रददौ तामेव कमलाननाम् ॥ तां संप्राप्य ययुस्ते च
 पितरश्च प्रहर्षिताः ॥ ४७ ॥ स्वधास्तोत्रमिदं पुण्यं यः शृणोति समाहितः ॥ स स्नातः सर्वतीर्थेषु वेदपाठफलं लभेत् ॥ ४८ ॥ इति
 श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे स्वधोपाख्याने स्वधोत्पत्ति तत्पूजादिकं नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥
 ॥ इति स्वधोपाख्यानं समाप्तम् ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ उक्तं स्वाहा स्वधा ख्यानं प्रशस्तं मधुरं परम् ॥ वक्ष्या
 मिदक्षिणाख्यानं सावधानं निशामय ॥ १ ॥ गोपी सुशीला गोलोके पुरासीत् प्रेयसी हरेः ॥ राधा प्रधाना स श्रीचीधन्या मान्या मनो
 हरा ॥ अतीव सुन्दरी रामा सुभगा सुदती सती ॥ २ ॥ विद्यावती गुणवती सती रूपवती तथा ॥ कलावती कोमलाङ्गी कान्ता कमल
 लोचना ॥ ३ ॥ सुश्रोणी सुस्तनी श्यामान्यग्रोधपरिमण्डला ॥ ईषद्वास्य प्रसन्ना स्यारत्ना लङ्कारभूषिता ॥ ४ ॥ श्वेतचम्पकवर्णा
 भाविम्बोष्ठी वृगलोचना ॥ कामशास्त्रसुनिष्णाता कामिनी कलहंसगा ॥ ५ ॥ भावानुरक्ता भावज्ञा कृष्णस्य प्रियभामिनी ॥
 रसज्ञारसिकारासेरासे शस्यरसोत्सुका ॥ ६ ॥ उवासदक्षिणे क्रोडेर राधायाः पुरतः पुरा ॥ संवभूवानग्रमुखो भयेन मधुसूदनः ॥ ७ ॥
 दृष्ट्वा राधाञ्च पुरतो गोपीनां प्रवरांवराम् ॥ मानिनीं रक्तवदनारक्तपङ्कजलोचनाम् ॥ ८ ॥ कोपेन कम्पिताङ्गी श्वकोपनां कोपदर्श
 नाम् ॥ कोपेन निष्ठुरं वलुमुद्यतां स्फुरिताधराम् ॥ ९ ॥ आगच्छन्ती श्ववेगेन विज्ञायत दनन्तरम् ॥ विरोधभीतो भगवानन्तर्द्धानं

ब्र. वै.

॥१२१॥

जगामसः ॥ १० ॥ पलायन्तश्चतंशान्तं सत्त्वाधारं सुविग्रहम् ॥ विलोक्य कम्पिता गोपी सुशीलान्तर्दधौ भिया ॥ ११ ॥ विलोक्य सङ्कटं
 तत्र गोपीनां लक्षकोटयः ॥ बद्धाञ्जलिपुटाभीता भक्तिनम्रात्मकन्धराः ॥ १२ ॥ रक्षरक्षेत्युक्तवत्यो हे देवी तिपुनः पुनः ॥ ययुर्भयेन शरणं तस्या
 शरणपङ्कजे ॥ १३ ॥ त्रिलक्षकोटयोगोपाः सुदामादय एव च ॥ युयुर्भयेन शरणं तत्पादाब्जे च नारद ॥ १४ ॥ पलायन्तश्च कान्तं वै विज्ञा
 य परमेश्वरी ॥ पलायन्तीं सहचरीं सुशीलां च शशापसा ॥ १५ ॥ अद्य प्रभृतिगोलोकं सा चेदायाति गोपिका ॥ सद्योगमनमात्रेण भस्मसा
 च भविष्यति ॥ १६ ॥ इत्येवमुक्ता तत्रैव देवदेवी श्वरीरुषा ॥ रासेश्वरी रासमध्ये रासे शं चाजुहावह ॥ १७ ॥ नालोक्य पुरतः कृष्णं राधा
 विरहकातरा ॥ युगकोटिसमं मेनेक्षणभेदेन सुव्रता ॥ १८ ॥ हे कृष्ण हे प्राणनाथा गच्छ प्राणाधिकप्रिय ॥ प्राणाधिष्ठातृदेव हे प्राणाया न्ति त्वा
 या विना ॥ १९ ॥ स्त्रीगर्वः पति सौभाग्याद्भर्तृते च दिने दिने ॥ सुस्त्री चेद्भिभवो यस्मात्तं भजेद्धर्मतः सदा ॥ २० ॥ पतिर्वन्धुः कुलस्त्रीणाम
 धिदेवः सदा गतिः ॥ परं सम्पत्स्वरूपश्च सुखरूपश्च मूर्तिमान् ॥ २१ ॥ धर्मदः सुखदः शश्वत्प्रीतिदः शांतिदः सदा ॥ सम्मानदोमानदश्च
 मान्यो वै मानखण्डनः ॥ २२ ॥ सारात्सारतमः स्वामी बन्धूनां बन्धुवर्द्धनः ॥ न च भर्तुः समो बन्धुः सर्वबन्धुषु दृश्यते ॥ २३ ॥ भरणा
 देव भर्ता यं पालनात्पतिरुच्यते ॥ शरीरेशाच्च स्वामी कामदः कान्त एव च ॥ २४ ॥ बन्धुश्च सुखबन्धाच्च प्रीतिदानात्प्रियः परः ॥ ऐश्व
 र्यदानादीशश्च प्राणेशात्प्राणनाथकः ॥ २५ ॥ रतिदानाच्चरमणः प्रियो नास्ति प्रियात्परः ॥ पुत्रस्तु स्वामिनः शुक्राज्जायते तेन सप्रियः ॥ २६ ॥
 शतपुत्रात्परः स्वामी कुलजानां प्रियः सदा ॥ असत्कुलप्रसूताया कान्तं विज्ञातुमक्षमा ॥ २७ ॥ स्नानञ्च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दक्षिणाम् ॥ प्राद
 क्षिण्यं पृथिव्याश्च सर्वाणि च तपांसि वै ॥ २८ ॥ सर्वाण्येव व्रतादीनि महादानानि यानि च ॥ उपोषणानि पुण्यानि यान्यन्यानि च विश्वतः ॥
 ॥ २९ ॥ गुरुसेवा विप्रसेवा देवसेवादिकञ्च यत् ॥ स्वामिनः पादसेवायाः कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ३० ॥ गुरुविप्रेष्टदेवेषु सर्वेभ्यश्च पति
 गुरुः ॥ विद्यादाता यथा पुंसां कुलजानां तथा प्रियः ॥ ३१ ॥ गोपीत्रिलक्षकोटीनां गोपानां च तथैव च ॥ ब्रह्माण्डानामसंख्यानां तत्र स्थानां तथै
 व च ॥ ३२ ॥ रमादिगोपकान्तानामीश्वरीयत्प्रसादतः ॥ अहंनजानेतं कान्तं स्त्रीस्वभावोदुरत्ययः ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वा राधिका कृष्णं तत्र

प्र. खं. २

अ० ४२

॥१२१॥

दध्यौसुभक्तिः ॥ आरात्संप्रापतंतेनविजहारचतत्रवै ॥ ३४ ॥ अथसादक्षिणादेवीध्वस्तागोलोकतोमुने ॥ सुचिरश्चतपस्तप्त्वा
 विवेशकमलातनौ ॥ ३५ ॥ अथदेवादयः सर्वेयज्ञकृत्वासुदुष्करम् ॥ नलभन्तेफलंतेषांविषण्णाःप्रययुर्विधिम् ॥ ३६ ॥ विधि
 निवेदनंश्रुत्वादेवादीनांजगत्पतिः ॥ दध्यौसुचिन्तितोभक्त्यातत्प्रत्यादेशमापसः ॥ ३७ ॥ नारायणश्चभगवान्महालक्ष्मीश्चदेहतः ॥
 मर्त्यलक्ष्मींविनिष्कृष्यब्रह्मणेदक्षिणांददौ ॥ ३८ ॥ ब्रह्माददौतांयज्ञायपूर्णार्थकर्मणांसताम् ॥ यज्ञःसंपूज्यविधिवत्तांतुष्टावरमां
 मुदा ॥ ३९ ॥ तप्तकांचनवर्णाभांचन्द्रकोटिसमप्रभाम् ॥ अतीवकमनीयांचसुन्दरींसुमनोहराम् ॥ ४० ॥ कमलास्यांको
 मलाङ्गीकमलायतलोचनाम् ॥ कमलासनसंपूज्यांकमलाङ्गसमुद्रवाम् ॥ ४१ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानांबिम्बोष्ठींसुदतींसतीम् ॥
 बिभ्रतींकबरीभारंमालतीमाल्यभूषितम् ॥ ४२ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ ॥ सुवेषाढ्यांचसुस्नातांसुनिमानस
 मोहिनीम् ॥ ४३ ॥ कस्तूरीबिन्दुभिःसार्द्धंचन्दनैश्चसुगन्धिभिः ॥ सिन्दूरबिन्दुनात्यन्तंमस्तकाधस्थलोज्ज्वलाम् ॥ ४४ ॥
 सुप्रशस्तनितम्बाढ्यांबृहच्छ्रोणिपयोधराम् ॥ कामदेवाधाररूपांकामबाणप्रपीडिताम् ॥ ४५ ॥ तांद्वद्वारमणीयाश्चयज्ञोमूर्च्छा
 मवापह ॥ पत्नींतामेवजग्राहविधिवोधितमार्गतः ॥ ४६ ॥ दिव्यंवर्षशतञ्चैवतांगृहीत्वाथनिर्जने ॥ यज्ञोरेमेमुदायुक्तोरामयारमया
 सह ॥ ४७ ॥ गर्भेदधारसादेवीदिव्यंद्वादशवत्सरम् ॥ ततःसुषावपुत्रञ्चफलंवैसर्वकर्मणाम् ॥ ४८ ॥ कर्मणांफलदाताचदक्षि
 णाकर्मणांसताम् ॥ परिपूर्णैकर्मणिचतत्पुत्रःफलदायकः ॥ ४९ ॥ यज्ञोदक्षिणयासार्द्धपुत्रेणचफलेनच ॥ कर्मणांफलदाताचेत्येवंवे
 दविदोविदुः ॥ ५० ॥ यज्ञश्चदक्षिणांप्राप्यपुत्रंचफलदायकम् ॥ फलंददौचसर्वेभ्यःकर्मठेभ्योयदासुने ॥ ५१ ॥ तदादेवाद
 यस्तुष्टाःपरिपूर्णमनोरथाः ॥ स्वस्थानंप्रययुःसर्वेधर्मवक्त्रादिदंश्रुतम् ॥ ५२ ॥ कृत्वाकर्मचकर्तातुपूर्णदद्याच्चदक्षिणाम् ॥
 तत्क्षणंफलमाप्नोतिवेदैरुक्तमिदंमुने ॥ ५३ ॥ कर्ताकर्मणिपूर्णपितक्षणाद्यदिदक्षिणाम् ॥ नदद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्चदेवेनाज्ञानतोऽथवा
 ॥ ५४ ॥ मुहूर्त्तंसमतीतेचद्विगुणासाभवेद्भुवम् ॥ ५५ ॥ एकरात्रेव्यतीतेतुभवेद्भुवसगुणाचसा ॥ त्रिरात्रेवैदशगुणंसप्ताहेद्विगुणा

ब. वै.

॥ १२२ ॥

ततः ॥ ५६ ॥ मासेलक्षगुणाप्रोक्ताब्राह्मणानांचवर्द्धते ॥ संवत्सरेव्यतीतेतुसात्रिकोटिगुणाभवेत् ॥ ५७ ॥ कर्मतद्यजमाना
नांसर्ववैनिष्फलंभवेत् ॥ सचब्रह्मस्वापहारीनकर्माहोऽशुचिर्नरः ॥ ५८ ॥ दरिद्रोव्याधियुक्तश्चतेनपापेनपातकी ॥ तद्गृहाद्या
तिलक्ष्मीश्चशापंदत्त्वासुदारुणम् ॥ ५९ ॥ पितरोनैवगृह्णन्तितदत्तंश्राद्धतर्पणम् ॥ एवंसुराश्चतत्पूजांतदत्तांपावकाहुतिम् ॥
॥ ६० ॥ दाताददातिनोदानंगृहीतातन्नयाचते ॥ उभौतौनरकंयातच्छन्नरज्जुर्यथाघटः ॥ ६१ ॥ नार्पयेद्यजमानश्चेद्याचितारंचदक्षि
णाम् ॥ भवेद्ब्रह्मस्वापहारीकुम्भीपाकं व्रजेद्भुवम् ॥ ६२ ॥ वर्षलक्षंवसेत्तत्रयमदूतेनताडितः ॥ ततोभवेत्सचण्डालोव्याधियुक्तोदरि
द्रकः ॥ ६३ ॥ पातयेत्पुरुषान्सप्तपूर्वान्वैपूर्वजन्मनः ॥ इत्येवंकथितंविप्रकिंभूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ६४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
यत्कर्मदक्षिणाहीनंकोभुङ्केतत्फलंमुने ॥ पूजाविधिंदक्षिणायाःपुरायज्ञकृतंवद ॥ ६५ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ कर्मणोऽदक्षिण
स्यैवकुतएवफलंमुने ॥ सदक्षिणेकर्मणिचफलमेवप्रवर्तते ॥ ६६ ॥ यायाकर्मणिसामग्रीबलिर्भुङ्केचतांमुने ॥ बलयेतत्प्रदत्तश्चवामनेनपुरा
मुने ॥ ६७ ॥ अश्रोत्रियंश्राद्धवस्तुचांश्राद्धंदानमेवच ॥ वृषलीपतिविप्राणांपूजाद्रव्यादिकंचयत् ॥ ६८ ॥ ऋत्विजानकृतंयज्ञमशु
चेःपूजनंचयत् ॥ गुरावभक्तस्यकर्मबलिर्भुङ्केनसंशयः ॥ ६९ ॥ दक्षिणायाश्चयद्ध्यानंस्तोत्रंपूजाविधिक्रमम् ॥ तत्सर्वकाण्वशाखोक्तं
प्रवक्ष्यामिनिशामय ॥ ७० ॥ पुरासंप्राप्यतांयज्ञःकर्मदक्षांचदक्षिणाम् ॥ मुमोहतस्यारूपेणतुष्टुवेकामकातरः ॥ ७१ ॥ ॥ यज्ञउ
वाच ॥ ॥ पुरागोलोकगोपीत्वंगोपीनांप्रवरापरा ॥ राधासमातत्सखीचश्रीकृष्णप्रेयसीप्रिये ॥ ७२ ॥ कार्तिकीपूर्णिमायान्तरासे
राधामहोत्सवे ॥ आविर्भूतादक्षिणांशात्कृष्णस्यातोहिदक्षिणा ॥ ७३ ॥ पुरात्वञ्चसुशीलारुयाशीलेनसुशुभेनच ॥ कृष्णदक्षांशवासा
ञ्चराधाशापाच्चदक्षिणा ॥ ७४ ॥ गोलोकात्त्वंपरिध्वस्ताममभाग्यादुपस्थिता ॥ कृपांकुरुत्वमेवाद्यस्वामिनंकुरुमांप्रिये ॥ ७५ ॥ कर्तृ
णांकर्मणांदेवीत्वमेवफलदासदा ॥ त्वयाविनाचसर्वेषांसर्वकर्मचनिष्फलम् ॥ ७६ ॥ फलशाखाविहीनश्चयथावृक्षोमहीतले ॥ त्वया

१ यच्छ्राद्धमितिपाठः ।

प्र. ख. २

अ० ४२

॥ १२२ ॥

विना तथा कर्मकर्तृणां च न शोभते ॥ ७७ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाश्च दिक्पालादय एव च ॥ कर्मणश्च फलं दातुं शक्ताश्च त्वया विना ॥ ७८ ॥
 कर्मरूपी स्वयं ब्रह्मा फलरूपी महेश्वरः ॥ यज्ञरूपी विष्णुरहं त्वमेषां साररूपिणी ॥ ७९ ॥ फलदाता परं ब्रह्म निर्गुणः प्रकृतेः परः ॥ स्वयं कृष्ण
 श्वभगवान्न च शक्तस्त्वया विना ॥ ८० ॥ त्वमेव शक्तिः कान्ते मे शश्वज्जन्मनि जन्मनि ॥ सर्वकर्मणि शक्तोऽहं त्वया सह वरानने ॥ ८१ ॥ इत्यु
 क्त्वा तत्पुरस्तस्थौ यज्ञाधिष्ठातृदेवकः ॥ तुष्टा बभूव सा देवी भजेतं कमलाकला ॥ ८२ ॥ इदं च दक्षिणास्तोत्रं यज्ञकाले च यः पठेत् ॥ फलं च
 सर्वयज्ञानां लभते नात्र संशयः ॥ ८३ ॥ राजसूये वाजपेये गोमेधे नरमेधके ॥ अश्वमेधे लाङ्गले च विष्णुयज्ञे यशस्करे ॥ ८४ ॥ धनदे भूमि
 दे फल्गौ पुत्रेष्टौ गजमेधके ॥ लोहयज्ञे स्वर्णयज्ञे पटलव्याधिखण्डने ॥ ८५ ॥ शिवयज्ञे रुद्रयज्ञे शक्रयज्ञे च बन्धके ॥ इष्टौ वरुणयागे च कन्दु
 के वैरिर्मर्दने ॥ ८६ ॥ शुचियागे धर्मयागे रेचने पापमोचने ॥ बन्धने कर्मयागे च मणियागे सुभद्रके ॥ ८७ ॥ एतेषां च समारम्भे इदं स्तोत्रं च यः
 पठेत् ॥ निर्विघ्नेन च तत्कर्म साङ्गं भवति निश्चितम् ॥ ८८ ॥ इदं स्तोत्रं च कथितं ध्यानं पूजाविधानकम् ॥ शालग्रामे घटे वापि दक्षिणां पूजये
 त्सुधीः ॥ ८९ ॥ लक्ष्मीदक्षांशसम्भूतां दक्षिणां कमलाकलाम् ॥ सर्वकर्मसु दक्षां च फलदां सर्वकर्मणाम् ॥ ९० ॥ विष्णोः शक्तिस्वरूपां च
 सुशीलां शुभदां भजे ॥ ध्यात्वाऽनेनैव वरदां सुधीर्मूलेन पूजयेत् ॥ ९१ ॥ दत्त्वा पाद्यादिकं देव्यै वेदोक्तेन च नारद ॥ ॐ श्रीं क्लीं ह्रीं दक्षिणायै
 स्वाहेति च विचक्षणः ॥ ९२ ॥ पूजयेद्विधिवद्भक्त्या दक्षिणां सर्वपूजिताम् ॥ इत्येवं कथितं सर्वदक्षिणाख्यानमुत्तमम् ॥ ९३ ॥ सुखदं प्री
 तिदं चैव फलदं सर्वकर्मणाम् ॥ ९४ ॥ इदं च दक्षिणाख्यानं यः शृणोति समाहितः ॥ ९५ ॥ अङ्गहीनश्च तत्कर्म न भवेद्भारते भुवि ॥ अपुत्रो लभते
 पुत्रं निश्चितं गुणान्वितम् ॥ ९६ ॥ भार्याहीनो लभेद्भार्यां सुशीलां सुन्दरीं पराम् ॥ वरारोहां पुत्रवतीं विनीतां प्रियवादिनीम् ॥ ९७ ॥
 पतिव्रतां सुव्रतां च शुद्धां च कुलजां वराम् ॥ विद्याहीनो लभेद्बिद्यां धनहीनो धनं लभेत् ॥ ९८ ॥ भूमिहीनो लभेद्भूमिं प्रजाहीनो लभेत् प्रजाः ॥
 सङ्कटे बन्धुविच्छेदे विपत्तौ बन्धने तथा ॥ ९९ ॥ मासमेकमिदं श्रुत्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥ १०० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृ

१ पाठलीति पाठः । २ शत्रुयज्ञे इति पाठः । ३ पूजाविधिश्च श्रुतिपाठः ।

ब्र. वै.

॥ १२३ ॥

तिखण्डेनारदनारायणसंवादेदक्षिणोपाख्यानेदक्षिणोत्पत्तितत्पूजादिविधानं नाम द्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ ६५ ॥ नारद
 उवाच ॥ अनेकासां च देवीनां श्रुतमाख्यानमुत्तमम् ॥ अन्यासांचरितं ब्रह्मन्वदेदविदां वर ॥ १ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ सर्वासांच
 रितं विप्रवेदेष्वस्ति पृथक् पृथक् ॥ पूर्वोक्तानां च देवीनां त्वं कासां श्रोतुमिच्छसि ॥ १२ ॥ नारद उवाच ॥ षष्ठीमङ्गलचण्डीचमनसाप्रकृतेः कला ॥
 उत्पत्तिमासांचरितं श्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ ३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ षष्ठांशाप्रकृतेर्याचसाचषष्ठीप्रकीर्तिता ॥ बालकाधि
 ष्ठातृदेवीविष्णुमायाचबालदा ॥ ४ ॥ मातृकासु च विख्याता देवसेनाभिधाचसा ॥ प्राणाधिकप्रियासाध्वीस्कन्दभाय्याचसुव्रता ॥
 ॥ ५ ॥ आयुःप्रदाचबालानां धात्रीरक्षणकारिणी ॥ सततं शिशुपार्श्वस्था योगाद्वैसिद्धियोगिनी ॥ ६ ॥ तस्याः पूजाविधौ ब्रह्मन्नि
 तिहासविधिं शृणु ॥ यच्छ्रुतं धर्ममुखतो मुखदं पुत्रदं परम् ॥ ७ ॥ राजाप्रियव्रतश्चासीत्स्वायम्भुवमनोः सुतः ॥ योगीन्द्रो नोद्वहेद्भाग्यं तप
 स्यासुरतः सदा ॥ ८ ॥ ब्रह्माज्ञया च यत्नेन कृतदारो बभूव सः ॥ सुचिरं कृतदारश्च न लेभे तनयं मुने ॥ ९ ॥ पुत्रेष्टियज्ञं तत्रापि कार
 यमास कश्यपः ॥ मालिन्यै तस्य कान्तायै मुनिर्यज्ञचरुं ददौ ॥ १० ॥ भुक्त्वा च रुञ्जत स्यात्सद्योगर्भो बभूव ह ॥ दधारतश्च सा देवी देवं द्वाद
 शवत्सरम् ॥ ११ ॥ ततः सुषावसा ब्रह्मन्कुमारं कनकप्रभम् ॥ सर्वावयवसम्पन्नं मृतमुत्तारलोचनम् ॥ १२ ॥ तं दृष्ट्वा रुरुदुः सर्वाना
 य्यो वै बान्धवस्त्रियः ॥ मूर्च्छामवाप तन्माता पुत्रशोकेन सुव्रता ॥ १३ ॥ श्मशानञ्च यथो राजा गृहीत्वा बालकं मुने ॥ रुरोद तत्र कान्तारे
 पुत्रं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ १४ ॥ नोत्सृज्य बालकं राजा प्राणांस्त्यक्तुं समुद्यतः ॥ ज्ञानयोगं विसृज्य पुत्रशोकात्सुदारुणात् ॥ १५ ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र विमानं च ददर्श ह ॥ शुद्धस्फटिकसङ्काशं मणिराजविराजितम् ॥ १६ ॥ तेजसाज्ज्वलितं शश्वच्छोभितं क्षौमवाससा ॥
 नानाचित्रविचित्राढ्यं पुष्पमालाविराजितम् ॥ १७ ॥ ददर्श तत्र देवीञ्च कमनीयां मनोहराम् ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभारम्यसुस्थिर
 यौवनाम् ॥ १८ ॥ ईषद्वास्य प्रसन्नास्यां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ कृपामयीं योगसिद्धां भक्तानुग्रहकारिणीम् ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा तां पुरतो राजा तु
 ष्ठावपरमादरात् ॥ चकार पूजनं तस्या विहाय भुवि बालकम् ॥ २० ॥ पप्रच्छ राजा तां दृष्ट्वा ग्रीष्मसूर्यसमप्रभाम् ॥ तेजसाज्ज्वलितां शा

प्र. खं. २

अ० ४३

॥ १२३ ॥

न्तांकान्तांस्कन्दस्यनारद ॥ २१ ॥ ॥ प्रियव्रतउवाच ॥ ॥ कात्वंसुशोभनेकान्तेकस्यकान्तासिसुव्रते ॥ कंस्यकन्यावरारोहे
 धन्यामान्याचयोषिताम् ॥ २२ ॥ नृपेन्द्रस्यवचःश्रुत्वाजगन्मङ्गलदायिनी ॥ उवाचदेवसेनासादेवरक्षणकारिणी ॥ २३ ॥ देवानां
 दैत्यभीतानांपुरासेनाबभूवसा ॥ जयंददौचतेभ्यश्चदेवसेनाचतेनसा ॥ २४ ॥ देवसेनोवाच ॥ ब्रह्मणोमानसीकन्यादेवसेनाहमीश्व
 री ॥ सृष्ट्वामांमनसोधाताददौस्कन्दायभूमिप ॥ २५ ॥ मातृकासुचविख्यातास्कन्दसेनाचसुव्रता ॥ विश्वेषष्ठीतिविख्यातापृष्ठां
 शाप्रकृतेर्यतः ॥ २६ ॥ पुत्रदाऽहमपुत्रायप्रियदात्रीप्रियायच ॥ धनदाचदरिद्रेभ्यःकर्तृभ्यःशुभकर्मदा ॥ २७ ॥ सुखंदुःखंभ
 यंशोकंहर्षमङ्गलमेवच ॥ सम्पत्तिश्चविपत्तिश्चसर्वभवतिकर्मणा ॥ २८ ॥ कर्मणाबहुपुत्रीचवंशहीनश्चकर्मणा ॥ कर्मणारूपवां
 शैवरोगीशश्वत्स्वकर्मणा ॥ २९ ॥ कर्मणामृतपुत्रश्चकर्मणाचिरजीविनः ॥ कर्मणागुणवन्तश्चकर्मणाचाङ्गहीनकाः ॥ ३० ॥
 तस्मात्कर्मपरंराजन्सर्वेभ्यश्चश्रुतौश्रुतम् ॥ कर्मरूपीचभगवांस्तद्वाराफलदोहरिः ॥ ३१ ॥ इत्येवमुक्त्वासादेवीगृहीत्वाबालकं
 मुने ॥ महाज्ञानेनसहसाजीवयामासलीलया ॥ ३२ ॥ राजाददर्शतंबालंसस्मितंकनकप्रभम् ॥ देवसेनाचपश्यन्तंनृपमम्बरमे
 वच ॥ ३३ ॥ गृहीत्वाबालकंदेवीगगनंगन्तुमुद्यता ॥ पुनस्तुष्टावताराजाशुष्ककण्ठौष्ठतालुकः ॥ ३४ ॥ नृपस्तोत्रेणसादे
 वीपरितुष्टाबभूवह ॥ उवाचतंनृपंब्रह्मन्वेदोक्तंकर्मनिर्मितम् ॥ ३५ ॥ ॥ देवसेनोवाच ॥ ॥ त्रिषुलोकेषुराजात्वंस्वायम्भुवम
 नोःसुतः ॥ ममपूजाञ्चसर्वत्रकारयित्वास्वयंकुरु ॥ ३६ ॥ तदादास्यामिपुत्रन्तेकुलपद्ममनोहरम् ॥ सुव्रतंनामविख्यातंगुणवन्तं
 सुपण्डितम् ॥ ३७ ॥ जातिस्मरञ्चयोगीन्द्रंनारायणपरायणम् ॥ शतक्रतुकरंश्रेष्ठंक्षत्रियाणांचवन्दितम् ॥ ३८ ॥
 मत्तमातङ्गलक्षाणांधृतवन्तंबलंशुभम् ॥ धन्विनंगुणिनंशुद्धंविदुषांप्रियमेवच ॥ ३९ ॥ योगिनंज्ञानिनश्चैवसिद्धरूपंतप
 स्विनम् ॥ यशस्विनश्चलोकेषुदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ ४० ॥ इत्येवमुक्त्वासादेवीतस्मैतद्बालकंददौ ॥ राजाचतंस्वीचकारत

१ कलात्मकमितिपाठः । २ धनिनांगुणिनामितिपाठः ।

ब्र. वै.

॥ १२४ ॥

तपूजार्थञ्चसुव्रतः ॥ ४१ ॥ जगामदेवीस्वर्गञ्चदत्त्वातस्मैशुभंवरम् ॥ आजगाममहाराजास्वगृहं हृष्टमानसः ॥ आगत्यकथयामासवृत्तान्तं पुत्रहेतुकम् ॥ ४२ ॥ तुष्टाबभूवुः सन्तुष्टानरानार्यश्चनारद ॥ मङ्गलंकारयामाससर्वत्रसुतहेतुकम् ॥ देवीं च पूजयामास ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ ॥ ४३ ॥ राजा च प्रतिमासेषु शुक्लपष्ठ्यां महोत्सवम् ॥ पष्ठ्या देव्याश्च यत्नेन कारयामास सर्वतः ॥ ४४ ॥ बालानां सुतिकागारे पष्ठ्या हेयत्नपूर्वकम् ॥ तत्पूजां कारयामास चैकविंशतिवासरे ॥ ४५ ॥ बालानां शुभकार्ये च शुभान्नप्राशने तथा ॥ सर्वत्र वर्द्धयामास स्वयमेव चकार ह ॥ ४६ ॥ ध्यानं पूजाविधानं च स्तोत्रं मत्तो निशामय ॥ यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रेण कौशुमोक्तं च सुव्रत ॥ ४७ ॥ शालग्रामे घटे वाथ वटमूलेऽथ वा मुने ॥ भित्त्यां पुत्तलिकां कृत्वा पूजयेद्वा विचक्षणः ॥ ४८ ॥ पष्ठांशां प्रकृतेः शुद्धां सुप्रतिष्ठां च सुव्रताम् ॥ सुपुत्रदां च शुभदां दयारूपां जगत्प्रसूम् ॥ ४९ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभारत्नभूषणभूषिताम् ॥ पवित्ररूपां परमां देवसेनां परां भजे ॥ ५० ॥ इति ध्यात्वा स्वशिरसि पुष्पं दत्त्वा विचक्षणः ॥ पुनर्ध्यात्वा च मूलेन पूजयेत्सुव्रतां सतीम् ॥ ५१ ॥ पाद्यार्घ्याचमनीयैश्च गन्धधूपप्रदीपकैः ॥ नैवेद्यैर्विविधैश्चापि फलेन च शुभेन च ॥ ५२ ॥ मूलमोह्नीं पष्ठी देव्यै स्वाहेति विधिपूर्वकम् ॥ अष्टाक्षरं महामन्त्रं यथाशक्ति जपेन्नरः ॥ ५३ ॥ तत्र स्तुत्वा च नमते भक्तियुक्तः समाहितः ॥ स्तोत्रं च सामवेदोक्तं धनपुत्रफलप्रदम् ॥ ५४ ॥ अष्टाक्षरं महामन्त्रं लक्षधायोजपेन्मुने ॥ सपुत्रं लभते नूनमित्याह कमलोद्भवः ॥ ५५ ॥ स्तोत्रं शृणु मुनि श्रेष्ठ सर्वेषां च शुभावहम् ॥ वाञ्छाप्रदं च सर्वेषां गूढं वेदे च नारद ॥ ५६ ॥ ॥ प्रियव्रत उवाच ॥ ॥ नमो देव्यै महादेव्यै सिद्धयै शान्त्यै नमोनमः ॥ शुभायै देवसेनायै पष्ठी देव्यै नमोनमः ॥ ५७ ॥ वरदायै पुत्रदायै धनदायै नमोनमः ॥ सुखदायै मोक्षदायै पष्ठी देव्यै नमोनमः ॥ ५८ ॥ शक्त्यै पष्ठांशरूपायै सिद्धायै च नमोनमः ॥ मायायै सिद्धयोगिन्यै पष्ठी देव्यै नमोनमः ॥ ५९ ॥ पारायै पारदायै च पष्ठी देव्यै नमोनमः ॥ सारायै सारदायै च पारायै सर्वकर्मणाम् ॥ ६० ॥ बालाधिष्ठातृदेव्यै च पष्ठी देव्यै नमोनमः ॥ कल्याणदायै कल्याण्यै फलदायै च कर्मणाम् ॥ ६१ ॥ प्रत्यक्षायै च भक्तानां पष्ठी देव्यै नमोनमः ॥ पूज्यायै स्कन्दकान्तायै सर्वेषां सर्वकर्मसु ॥ ६२ ॥ देवरक्षणकारिण्यै पष्ठी देव्यै नमोनमः ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपायै वन्दितायै नृणां सदा ॥ ६३ ॥ हिंसाक्रोधैर्वाजितायै पष्ठी देव्यै

प्र. खं. २

अ० ४३

॥ १२४ ॥

नमोनमः ॥ धनं देहि प्रियां देहि पुत्रं देहि सुरेश्वरि ॥ ६४ ॥ धर्मं देहि यशो देहि षष्ठी देव्यै नमोनमः ॥ भूमिं देहि प्रजां देहि देहि विद्यां सुपूजिते
 ॥ ६५ ॥ कल्याणं च जयं देहि षष्ठी देव्यै नमोनमः ॥ इति देवीं च संस्तूय लेभे पुत्रं प्रियव्रतः ॥ ६६ ॥ यशस्विनं च राजेन्द्रं षष्ठी देवी प्रसादतः ॥
 षष्ठी स्तोत्रमिदं ब्रह्मन्यः शृणोति च वत्सरम् ॥ ६७ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं वरं सुचिरजीविनम् ॥ वर्षमेकं च याभक्त्या संयत्ते दं शृणोति च ॥
 ॥ ६८ ॥ सर्वपापाद्विनिर्मुक्तमहावन्ध्या प्रसूयते ॥ वीरपुत्रं च गुणिनं विद्यावन्तं यशस्विनम् ॥ ६९ ॥ सुचिरायुष्मन्तमेव षष्ठी मातृ प्रसा
 दतः ॥ काकवन्ध्या च यानारी मृतापत्या च या भवेत् ॥ ७० ॥ वर्षं श्रुत्वा लभेत् पुत्रं षष्ठी देवी प्रसादतः ॥ रोगयुक्ते च बाले च पिता माता
 शृणोति च ॥ ७१ ॥ मासं च मुच्यते बालः षष्ठी देवी प्रसादतः ॥ इति श्री ब्रह्म० म० द्वि० प्र० नारदनारायणसं० षष्ठ्युपाख्याने षष्ठी देव्युत्प
 तितत्पूजास्तोत्रादिकथनं नाम त्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ कथितं षष्ठ्युपाख्यानं ब्रह्मपुत्र यथा
 गमम् ॥ देवीमङ्गलचण्डी च तदा ख्यानं निशामय ॥ १ ॥ तस्याः पूजादिकं सर्वधर्मवक्राच्च यच्छ्रुतम् ॥ श्रुतिसम्मतमेवेष्टं सर्वेषां विदुषा
 मपि ॥ २ ॥ चण्डाया वत्तं ते चण्डी जाग्रती शत्रुमण्डले ॥ मङ्गलेषु च या दक्षामङ्गला सैव चण्डिका ॥ ३ ॥ दुर्गायां विद्यते चण्डी मङ्गलोऽपि
 महीसुते ॥ मङ्गलाभीष्टदेवी या सास्यान्मङ्गलचण्डिका ॥ ४ ॥ मङ्गलो मनुवंशश्च सप्तद्वीपावनीपतिः ॥ तस्य पूज्याभीष्टदेवी तेन मङ्गलचण्डि
 का ॥ ५ ॥ मूर्तिभेदेन सा दुर्गामूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ कृपारूपातिप्रत्यक्षा योषिता मिष्टदेवता ॥ ६ ॥ प्रथमे पूजिता सा च शङ्करेण पुरा परा ॥
 त्रिपुरस्य वधे घोरे विष्णुना प्रेरितेन च ॥ ७ ॥ ब्रह्मन् ब्रह्मोपदेशेन दुर्गप्रस्थे च सङ्कटे ॥ आकाशात्पतिते यानेरुषादैत्येन पातिते ॥ ८ ॥ ब्रह्मविष्णु
 पदिष्टश्च दुर्गा तुष्टावशङ्करः ॥ सा च मङ्गलचण्डी यमभवद्रूपभेदतः ॥ ९ ॥ उवाच पुरतः शम्भो र्भयं नास्तीति ते प्रभो ॥ भगवान्वृषरूपश्च
 सर्वेशश्च भूवह ॥ १० ॥ युद्धशक्तिस्वरूपा हं भविष्यामि तदाज्ञया ॥ मयात्मना च हरिणा सहा येन वृषध्वज ॥ ११ ॥ जहि दैत्यश्च देवेश
 सुराणां पदघातकम् ॥ इत्युक्त्वा न्तर्हिता देवी शम्भोः शक्तिर्भवसा ॥ १२ ॥ विष्णुदत्तेन शस्त्रेण जघान तमुमापतिः ॥ सुनीन्द्रपतिते
 दैत्ये सर्वे देवामर्षयः ॥ १३ ॥ तुष्टुबुःशंकरं देवाभक्तिनम्रात्मकन्धराः ॥ सद्यः शिरसि शम्भोश्च पुष्पवृष्टिर्भवह ॥ १४ ॥ ब्रह्मा विष्णु

ब्र. वै.

॥ १२५ ॥

अस्मन्तुष्टोददौतस्मैशुभाशिषम् ॥ ब्रह्मविष्णुपदिष्टश्चसुज्ञातःशङ्करःशुचिः ॥ १५ ॥ पूजयामासतांशक्तिदेवीमङ्गलचंडिकाम् ॥ पाद्या
 ध्याचमनीयैश्चबलिभिर्विविधैरपि ॥ १६ ॥ पुष्पचन्दननैवेद्यैर्भक्त्यानानाविधैर्मुने ॥ छागैर्मेषैश्चमहिषैर्गण्डैर्मायाविभिरैः ॥ १७ ॥
 वस्त्रालङ्कारमाल्यैश्चपायसैःपिष्टकैरपि ॥ मधुभिश्चसुधाभिश्चपक्वैर्नानाविधैःफलैः ॥ १८ ॥ सङ्गीतैर्नर्तनैर्वाद्यैरुत्सवैःकृष्णकीर्तनैः ॥
 ध्यात्वामाध्यन्दिनोक्तेनध्यानेनविधिपूर्वकम् ॥ १९ ॥ ददौद्रव्याणिमूलेनमन्त्रेणैवचनारद ॥ ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं सर्वपूजयेदेविमङ्गलचंडिके ॥
 ऐं कूं फट् स्वाहेत्येवंचाप्येकविंशाक्षरोमनुः ॥ २० ॥ पूज्यःकल्पतरुश्चैवभक्तानांसर्वकामदः ॥ दशलक्षजपेनैवमन्त्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ २१ ॥
 मन्त्रसिद्धिर्भवेद्यस्यसविष्णुःसर्वकामदः ॥ ध्यानञ्चश्रूयतांब्रह्मन्वेदोक्तंसर्वसम्मतम् ॥ २२ ॥ देवींषोडशवर्षीयारम्यांसुस्थिरयौवनाम् ॥
 सर्वरूपगुणाढ्याञ्चकोमलाङ्गीमनोहराम् ॥ २३ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभांचन्द्रकोटिसमप्रभाम् ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानारत्नभूषणभूषिताम् ॥
 ॥ २४ ॥ विभ्रतींकवरीभारंमल्लिकामाल्यभूषिताम् ॥ बिम्बोष्ठींसुदतींशुद्धांशरत्नप्रभाम् ॥ २५ ॥ ईषद्वास्यप्रसन्नास्यांसुनीलो
 त्पललोचनाम् ॥ जगद्धात्रीञ्चदात्रीञ्चसर्वेभ्यःसर्वसम्पदाम् ॥ २६ ॥ संसारसागरेघोरेपीतरूपां वरांभजे ॥ २७ ॥ देव्याश्चध्यानमित्ये
 वंस्तवनंश्रूयतांमुने ॥ प्रयतःसङ्कटप्रस्तोयेनतुष्टावशङ्करः ॥ २८ ॥ ॥ शङ्करउवाच ॥ ॥ रक्षरक्षजगन्मातर्देविमङ्गलचण्डिके ॥ संहर्त्री
 विपदांशोर्हर्षमङ्गलकारिके ॥ २९ ॥ हर्षमङ्गलदक्षेचहर्षमङ्गलचण्डिके ॥ शुभेमङ्गलदक्षेचशुभमङ्गलचण्डिके ॥ ३० ॥ मङ्गलेमङ्गलार्हेच
 सर्वमङ्गलमङ्गले ॥ सतामंगलदेदेविसर्वेषामंगलालये ॥ ३१ ॥ पूज्यामंगलवारेचमंगलाभीष्टदैवते ॥ पूज्येमंगलभूपस्यमनुवंशस्यस
 न्ततम् ॥ ३२ ॥ मंगलाधिष्ठातृदेविमंगलानाञ्चमंगले ॥ संसारमंगलाधारेमोक्षमंगलदायिनि ॥ ३३ ॥ सारेचमंगलाधारेपारेत्वंसर्वक
 र्मणाम् ॥ प्रतिमंगलवारेचपूज्येत्वंमंगलप्रदे ॥ ३४ ॥ स्तोत्रेणानेनशम्भुश्चस्तुत्वामंगलचण्डिकाम् ॥ प्रतिमंगलवारेचपूजांकृत्वागतः
 शिवः ॥ ३५ ॥ देव्याश्चमङ्गलस्तोत्रंशृणोतिसमाहितः ॥ तन्मङ्गलंभवेच्छश्वन्नभवेत्तदमङ्गलम् ॥ ३६ ॥ प्रथमेपूजितादेवीशम्भु
 नासर्वमंगला ॥ द्वितीयेपूजितादेवीमंगलेनग्रहेणच ॥ ३७ ॥ तृतीयेपूजिताभद्रामंगलेननृपेणच ॥ चतुर्थेमंगलेवारेसुन्दरीभिश्चपू

प्र. खं. २

अ० ४४

॥ १२५ ॥

जिता ॥ पञ्चमेमंगलाकांक्षैर्नरैर्मंगलचण्डिका ॥ ३८ ॥ पूजिताप्रतिविश्वेषुविश्वेशैः पूजितासदा ॥ ततः सर्वत्रसंपूज्यासावभूवसुरेश्वरी
 ॥ ३९ ॥ देवादिभिश्चमुनिभिर्मनुभिर्मनवैर्मुने ॥ देव्याश्चमंगलस्तोत्रंयः शृणोतिसमाहितः ॥ ४० ॥ तन्मंगलंभवेच्छश्चभवेत्तदमंगलम् ॥
 वर्द्धन्तेतत्पुत्रपौत्रामंगलश्चदिनेदिने ॥ ४१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेमंगलोपाख्यानेत
 त्तोत्रादिकथनं नामचतुश्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ उक्तं द्वयोरुपाख्यानं ब्रह्मपुत्रयथागमम् ॥ श्रूयतां मनसा
 ख्यानं यच्छ्रुतं धर्मवक्रतः ॥ १ ॥ कन्याभगवती सा च कश्यपस्य च मानसी ॥ तेनेयं मनसा देवी मनसा या च दीव्यति ॥ २ ॥ मनसा ध्याय
 ते या वा परमात्मानमीश्वरम् ॥ तेन सामनसा देवी योगेनैतेन दीव्यति ॥ ३ ॥ आत्मारामा च सा देवी वैष्णवी सिद्धयोगिनी ॥ त्रियुगञ्च तप
 स्तप्त्वा कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ४ ॥ जरत्कारुशरीरं च दृष्ट्वा यां क्षणमीश्वरः ॥ गोपीपतिर्नाम च क्रेजरत्कारुरिति प्रभुः ॥ ५ ॥
 वाञ्छितञ्च ददौ तस्यैकपयाचकृपानिधिः ॥ पूजां च कारयामास च कारचपुनः स्वयम् ॥ ६ ॥ स्वर्गे च नागलोके च पृथिव्यां ब्रह्मलोकतः ॥
 भृशं जगत्सु गौरी सा सुन्दरी च मनोहरा ॥ ७ ॥ जगद्गौरीति विख्याता तेन सा पूजिता सती ॥ शिवशिष्या च सा देवी तेन शैवीति कीर्तिता
 ॥ ८ ॥ विष्णुभक्तातीव रम्या वैष्णवी तेन नारद ॥ नागानां प्राणरक्षित्री जनमेजययज्ञके ॥ ९ ॥ नागेश्वरीति विख्याता सा नागभगिनी
 तथा ॥ विषं संहर्तुमीशासा तेन सा विषहारिणी ॥ १० ॥ सिद्धयोगंहरात्प्रापतेनासौ सिद्धयोगिनी ॥ महाज्ञानञ्च गोप्यं च मृतसञ्जीवि
 नीं पराम् ॥ ११ ॥ महाज्ञानयुतां तां च प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ आस्तीकस्य मुनीन्द्रस्य माता सा वै तपस्विनः ॥ १२ ॥ आस्तीकमाता वि
 ख्याता जरत्कारुरिति स्मसा ॥ प्रियामुनेर्जरत्कारोर्मुनीन्द्रस्य महात्मनः ॥ १३ ॥ योगिनो विश्वपूज्यस्य जरत्कारोः प्रिया ततः ॥ १४ ॥
 ॐ नमो मनसायै ॥ जरत्कारुर्जगद्गौरी मनसा सिद्धयोगिनी ॥ वैष्णवी नागभगिनी शैवी नागेश्वरी तथा ॥ १५ ॥ जरत्कारुप्रियास्ती
 कमाता विषहरीति च ॥ महाज्ञानयुता चैव सा देवी विश्वपूजिता ॥ १६ ॥ द्वादशैतानि नामानि पूजाकाले च यः पठेत् ॥ तस्य नागभयं ना
 स्ति तस्य वंशोद्भवस्य च ॥ १७ ॥ नागभीदे च शयने नागग्रस्ते च मन्दिरे ॥ नागक्षते नागदुर्गे नागवेष्टितविग्रहे ॥ १८ ॥ इदं स्तोत्रं पठित्वा

ब. वै.

॥१२६॥

तुमुच्यतेनात्रसंशयः ॥ नित्यं पठेद्यस्तद्वद्वानागवर्गः पलायते ॥ १९ ॥ दशलक्षजपेनैवस्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ स्तोत्रं सिद्धं भवेद्यस्य
 सविषं भोक्तुमीश्वरः ॥ २० ॥ नागौघं भूषणं कृत्वास भवेन्नागवाहनः ॥ नागासनो नागतल्पो महासिद्धो भवेन्नरः ॥ २१ ॥ इति श्रीब्रह्मवै
 वर्त्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे मनसोपाख्याने मनसास्तोत्रादिकथनं नाम पञ्चचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ७ ॥
 नारायण उवाच ॥ पूजाविधानं स्तोत्रं श्रूयतां मुनिपुंगव ॥ ध्यानञ्च सामवेदोक्तं देवीपूजाविधानकम् ॥ १ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभारत्नभूषणभू
 षिताम् ॥ वह्निशुद्धां शुकाधानां नागयज्ञोपवीतिनीम् ॥ २ ॥ महाज्ञानयुतां चैव प्रवरां ज्ञानिनां सताम् ॥ सिद्धाधिष्ठातृदेवीं च सिद्धां सिद्धिप्रदां
 भजे ॥ ३ ॥ इति ध्यात्वा च तां देवीं मूलेनैव प्रपूजयेत् ॥ नैवेद्यैर्विविधैर्दीपैः पुष्पैर्धूपानुलेपनैः ॥ ४ ॥ मूलमन्त्रश्च वेदोक्तो भक्तानां वाञ्छि
 तप्रदः ॥ मूलकल्पतरुर्नाम सुसिद्धो द्वादशाक्षरः ॥ ५ ॥ ॐ ह्रीं श्रीं क्रीं ऐं मानसादेव्यै स्वाहेति कीर्तितः ॥ पंचलक्षजपेनैव मन्त्रसिद्धिर्भ
 वेन्नृणाम् ॥ ६ ॥ मन्त्रसिद्धिर्भवेद्यस्य स सिद्धो जगतीतले ॥ सुधासमं विषं तस्य धन्वन्तरिसमो भवेत् ॥ ७ ॥ ब्रह्मत्रापादसंक्रान्त्यां गुडा
 शाखा सुयत्नतः ॥ आवाह्यदेवीं मासान्तं पूजयेद्यो हि भक्तिः ॥ ८ ॥ पञ्चम्यां मानसाख्यायां देव्यै दद्याच्च यो बलिम् ॥ धनवान् पुत्रवांश्चैव
 कीर्तिमान् स भवेद्भुवम् ॥ ९ ॥ पूजाविधानं कथितं तदारुणानं निशामय ॥ कथयामि महाभाग यच्छ्रुतं धर्मवक्रतः ॥ १० ॥ पुराणागम
 याक्रान्ता बभूवुर्मानवा भुवि ॥ यान्यान्वादन्ति नागाश्च न ते जीवन्ति नारद ॥ ११ ॥ मन्त्रांश्च सृजे भीतः कश्यपो ब्रह्मणार्थितः ॥ वेद
 बीजानुसारेण चोपदेशेन वेधसः ॥ १२ ॥ मन्त्राधिष्ठातृदेवीं तां मानसां सृजेततः ॥ तपसामनसा तेन मानसा सा बभूव ह ॥ १३ ॥
 कुमारी सा च संभूय चागमच्छङ्करालयम् ॥ भक्त्या सम्पूज्य कैलासे तुष्टुवे चन्द्रशेखरम् ॥ १४ ॥ दिव्यं वर्षसहस्रञ्च तं सिषेवे मुनेः सुता ॥
 आशुतोषो महेश्वरश्च तं त्रुष्टुबभूव ह ॥ १५ ॥ महाज्ञानं ददौ तस्यै पाठयामास साम च ॥ कृष्णमन्त्रं कल्पतरुं ददावष्टाक्षरं मुने ॥ १६ ॥
 लक्ष्मीमाया कामबीजं देवन्तं कृष्णपदं तथा ॥ ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं कृष्णाय ॥ त्रैलोक्यमङ्गलं नाम कवचं पूजनक्रमम् ॥ १७ ॥ स्तवनं सर्वपूज्यञ्च
 ध्यानं भुवनपावनम् ॥ पुरश्चर्याक्रमश्चापि वेदोक्तं सर्वसम्मतम् ॥ १८ ॥ प्राप्य मृत्युञ्जया ज्ञानं परं मृत्युञ्जयं सती ॥ जगाम तपसे सा ध्वी

प्र. खं. २

अ० ४६

॥१२६॥

पुष्करंशङ्कराज्ञया ॥ १९ ॥ त्रियुगञ्चतपस्तप्त्वाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ सिद्धाबभूवसादेवीददर्शपुरतःप्रभुम् ॥ २० ॥ दृष्ट्वाकृशाङ्गींवा
 लाञ्छकृपयाचकृपानिधिः ॥ पूजांचकारयामासचकारचहरिःस्वयम् ॥ २१ ॥ वरंचप्रददौतस्यैपूजितात्वंभवेभव ॥ वरंदत्त्वाचकल्या
 ण्यैसद्यश्चान्तर्दधेविभुः ॥ २२ ॥ प्रथमपूजितासाचकृष्णेनपरमात्मना ॥ द्वितीयेशङ्करेणैवकश्यपेनसुरेणच ॥ २३ ॥ मनुनामुनिना
 चैवह्यहिनामानवादिना ॥ बभूवपूजितासाचत्रिषुलोकेषुसुश्रुता ॥ २४ ॥ जरत्कारुमुनीन्द्रायकश्यपस्तांददौपुरा ॥ अयाचितोमुनि
 श्रेष्ठोजग्राहब्राह्मणाज्ञया ॥ २५ ॥ कृत्वोद्वाहंमहायोगीविश्रान्तस्तपसाचिरम् ॥ सुष्वापदेव्याजघनेवटमूलेचपुष्करे ॥ २६ ॥ निद्रां
 जगामसमुनिःस्मृतवानिद्वेशमीश्वरम् ॥ जगामास्तंदिनकरःसायंकालउपस्थितः ॥ २७ ॥ संचिन्त्यमनसातत्रमनसाचपतिव्रता ॥
 धर्मलोपभयेनैवचकारालोचनंसती ॥ २८ ॥ अकृत्वापश्चिमांसन्ध्यांनित्यांचैवद्विजन्मनाम् ॥ ब्रह्महत्यादिकंपापंलभिष्यतिपति
 र्मम ॥ २९ ॥ नोपतिष्ठतियःपूर्वानोपास्तेयश्चपश्चिमाम् ॥ ससर्वदाशुचिर्नित्यंब्रह्महत्यादिकंलभेत् ॥ ३० ॥ वेदोक्तमितिसंचिन्त्य
 बोधयामासतंमुनिम् ॥ सचबुद्धामुनिश्रेष्ठस्तांचुकोपभृशंमुनिः ॥ ३१ ॥ ॥ जरत्कारुरुवाच ॥ ॥ कथंमेसुव्रतेसाध्विनिद्रा
 भङ्गःकृतस्त्वया ॥ व्यर्थव्रतादिकंतस्यायाभर्तुश्चापकारिणी ॥ ३२ ॥ तपश्चानशनंचैवव्रतंदानादिकंचयत् ॥ भर्तुरप्रियकारिण्याःसर्व
 भवतिनिष्फलम् ॥ ३३ ॥ ययापतिःपूजितश्चश्रीकृष्णःपूजितस्तया ॥ पतिव्रताव्रतार्थंचपतिरूपीहरिःस्वयम् ॥ ३४ ॥ सर्वदानंसर्व
 यज्ञःसर्वतीर्थनिषेवणम् ॥ सर्वतपोव्रतंसर्वमुपवासादिकंचयत् ॥ ३५ ॥ सर्वधर्मश्चसत्यंचसर्वदेवप्रपूजनम् ॥ तत्सर्वस्वामिसेवायाःकलां
 नार्हन्तिषोडशीम् ॥ ३६ ॥ सुपुण्येभारतेवर्षेपतिसेवांकरोतिया ॥ वैकुण्ठंस्वामिनासार्द्धसायातिब्रह्मणःपदम् ॥ ३७ ॥ विप्रियंकुरुते
 भर्तुर्विप्रियंवदतिप्रियम् ॥ असत्कुलप्रजातायातत्फलंश्रूयतांसति ॥ ३८ ॥ कुम्भीपाकंव्रजेत्साचयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ततो
 भवतिचाण्डालीपतिपुत्रविवर्जिता ॥ ३९ ॥ इत्युक्त्वाचमुनिश्रेष्ठोबभूवस्फुरिताधरः ॥ चकम्पेमनसासाध्वीभयेनोवाचतंपतिम् ॥
 ॥ ४० ॥ ॥ मनसोवाच ॥ ॥ सन्ध्यालोपभयेनैवनिद्राभंगःकृतस्तव ॥ कुरुशान्तिमहाभागदुष्टायाममसुव्रत ॥ ४१ ॥

ब्र. वै.

॥१२७॥

शृंगाराहारनिद्राणांयश्चभंगंकरोतिच ॥ सत्रजेत्कालसूत्रंचस्वामिनश्चविशेषतः ॥ ४२ ॥ इत्युक्तामनसादेवीस्वामिनश्चरणा
 म्बुजे ॥ पपातभक्त्याभीताचरुरोदचपुनःपुनः ॥ ४३ ॥ कुपितंचमुनिं दृष्ट्वा श्रीसूर्य्यशप्तमुद्यतम् ॥ तत्राजगामभगवान्सन्ध्य
 यासहनारद ॥ ४४ ॥ तत्रागत्यमुनिश्चेष्टमवोचद्वास्करःस्वयम् ॥ विनयेनविनीतश्चतयासहयथोचितम् ॥ ४५ ॥ श्रीसूर्य्य
 उवाच ॥ ॥ सूर्य्यास्तसमयंदृष्ट्वाधर्मलोपभयेनच ॥ त्वांबोधयामासविप्रनाहमस्तंगतस्तदा ॥ ४६ ॥ क्षमस्वभगवन्ब्रह्मन्मांशप्तुनो
 चितंसुने ॥ ब्राह्मणानांचहृदयंनवनीतसमंसदा ॥ ४७ ॥ तेषांक्षणाद्धक्रोधश्चततोभस्मभवेज्जगत् ॥ पुनःस्रष्टुं द्विजःशक्तोनतेजस्वी
 द्विजात्परः ॥ ४८ ॥ ब्रह्मणोवंशसम्भूतःप्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ श्रीकृष्णंभावयेन्नित्यं ब्रह्मज्योतिःसनातनम् ॥ ४९ ॥ सूर्य्यस्यवचनं
 श्रुत्वाद्विजस्तुष्टोबभूवह ॥ सूर्य्योजगामस्वस्थानंगृहीत्वा ब्राह्मणाशिषम् ॥ ५० ॥ तत्याजमनसांविप्रःप्रतिज्ञापालनायच ॥ रुदन्तीं
 शोकयुक्तांचहृदयेनविदूयता ॥ ५१ ॥ सासस्मारगुरुंशम्भुमिष्टदेवंहरिंविधिम् ॥ कश्यपंजन्मदातारंविपत्तौभयकर्षिता ॥ ५२ ॥ तत्रा
 जगामभगवान्गोपीशःशम्भुरेवच ॥ विधिश्चकश्यपश्चैवमनसांपरिचिन्तयन् ॥ ५३ ॥ सचदृष्ट्वाभीष्टदेवंनिर्गुणंप्रकृतेःपरम् ॥ तुष्टावपरया
 भक्त्याप्रणनाममुहुर्मुहुः ॥ ५४ ॥ नमश्चकारशम्भुश्चब्रह्माणंकश्यपंतथा ॥ कथमागमनंत्वत्रेत्येवंप्रश्नंचकारसः ॥ ५५ ॥ ब्रह्मातद्वचनं
 श्रुत्वासहसासमयोचितम् ॥ तमुवाचनमस्कृत्यहृषीकेशपदाम्बुजम् ॥ ५६ ॥ यदित्यक्ताधर्मपत्नीधर्मिष्ठा मनसासती ॥ कुरुष्वार्या
 सुतोत्पत्तिधर्मसंस्थापनायवै ॥ ५७ ॥ यतिर्वाब्रह्मचारीवाभिक्षुर्वनचरोऽपिवा ॥ जायायांचसुतोत्पत्तिकृत्वापश्चाद्भवेन्मुनिः ॥ ५८ ॥
 अकृत्वातुसुतोत्पत्तिंविरागीयस्त्यजेत्प्रियाम् ॥ स्रवेत्तपस्तत्पुण्यश्चचालिन्याश्चयथाजलम् ॥ ५९ ॥ ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वाजरत्कारुर्मु
 नीश्वरः ॥ चक्रेतन्नाभिसंस्पर्शयोगाद्वैमन्त्रपूर्वकम् ॥ ६० ॥ तस्यैशुभाशिषंदत्त्वाययुर्देवामुदान्विताः ॥ मुदान्विताचमनसाजरत्का
 रुर्मुदान्वितः ॥ ६१ ॥ मुनेःकरस्पर्शमात्रात्सद्योगर्भोबभूवह ॥ मनसायामुनिश्चेष्टमुनिश्चेष्टउवाचताम् ॥ ६२ ॥ ॥ जरत्कारुरु

१ ब्राह्मणोब्रह्मणोवंशे—इतिपाठः ।

प्र. सं. २

अ० ४६

॥१२७॥

वाच ॥ ॥ गर्भेणानेनमनसेतवपुत्रोभविष्यति ॥ जितेन्द्रियाणांप्रवरोधमिष्टोवैष्णवाग्रणीः ॥ ६३ ॥ तेजस्वीचतपस्वीचयशस्वी
 चगुणान्वितः ॥ वरोवेदविदाश्चैवयोगिनांज्ञानिनांतथा ॥ ६४ ॥ सचपुत्रोविष्णुभक्तोधार्मिकःकुलमुद्धरेत् ॥ नृत्यन्तिपितरःसर्वेजन्म
 मात्रेणवैमुदा ॥ ६५ ॥ पतिव्रतासुशीलायासप्रियाप्रियवादिनी ॥ धर्मिष्ठापुत्रमाताचकुलजाकुलपालिका ॥ ६६ ॥ हरिभक्तिप्रदो
 बन्धुस्तदिष्टंयत्सुखप्रदम् ॥ योबन्धच्छित्सचपिताहरेर्वर्त्मप्रदर्शकः ॥ ६७ ॥ सागर्भधारिणीयाचगर्भवासविमोचिनी ॥ विष्णुमन्त्र
 प्रदाताचसगुरुर्विष्णुभक्तिदः ॥ ६८ ॥ गुरुश्चज्ञानदाताचतज्ज्ञानंकृष्णभावनम् ॥ आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तंयतोविश्वंचराचरम् ॥ ६९ ॥
 आविर्भूतंतिरोभूतंकिंवाज्ञानंतदन्यतः ॥ वेदजंयोगजंयद्यत्तत्सारंहरिसेवनम् ॥ ७० ॥ तत्त्वानांसारभूतश्चहरेरन्यद्विडम्बनम् ॥ दत्तंज्ञानं
 मयातुभ्यंसस्वामीज्ञानदोहियः ॥ ७१ ॥ ज्ञानात्प्रमुच्यतेबन्धात्सरिपुयौहिबन्धदः ॥ विष्णुभक्तियुतंज्ञानंयोददातिहिसोगुरुः ॥ ७२ ॥
 सरिपुःशिष्यघातीचयतोबन्धान्नमोचयेत् ॥ जननीगर्भजात्कुशेष्टाद्यमताडनजात्तथा ॥ ७३ ॥ नमोचयेद्यःसकथंगुरुस्तातोहिबान्धवः ॥
 परमानन्दरूपश्चकृष्णमार्गमनश्चरम् ॥ ७४ ॥ नदर्शयेद्यःसकथंकीदृशोबान्धवोनृणाम् ॥ भजसाध्विपरंब्रह्माच्युतंकृष्णश्चनिर्गुणम् ॥
 निर्मूलश्चपुराकर्मभवेद्यत्सेवयाध्रुवम् ॥ ७५ ॥ मयाछलेनत्वंत्यक्तादोषंमेक्ष्म्यतांप्रिये ॥ क्षमायुतानांसाध्वीनांसत्त्वात्क्रोधो न विद्यते ॥
 ॥ ७६ ॥ पुष्करेतपसेयामिगच्छदेवियथासुखम् ॥ श्रीकृष्णचरणाम्भोजेध्यानविच्छेदकातरः ॥ ७७ ॥ धनादिषुस्त्रियांप्रीतिःप्रवृत्ति
 पथगामिनाम् ॥ श्रीकृष्णचरणांभोजेनिस्पृहाणांमनोरथाः ॥ ७८ ॥ जरत्कारुवचःश्रुत्वामनसाशोककातरा ॥ सासाश्रुनेत्राविनयादु
 वाचप्राणवल्लभम् ॥ ७९ ॥ ॥ मनसोवाच ॥ ॥ दोषेणाहंत्वयात्यक्तानिद्राभङ्गेनतेप्रभो ॥ यत्रस्मरामित्वांबन्धोतत्रमामागमि
 ष्यसि ॥ ८० ॥ बन्धुभेदःकुशेतमःपुत्रभेदस्ततःपरः ॥ प्राणेशभेदःप्राणानांविच्छेदात्सर्वतःपरः ॥ ८१ ॥ पतिःपतिव्रतानांशत
 पुत्राधिकःप्रियः ॥ सर्वस्माच्चप्रियःस्त्रीणांप्रियस्तेनोच्यतेबुधैः ॥ ८२ ॥ पुत्रेयथैकपुत्राणांवैष्णवानांयथाहरौ ॥ नेत्रेयथैकनेत्राणांतृषि
 तानांयथाजले ॥ ८३ ॥ क्षुधितानांयथान्नेचकामुकानांयथास्त्रियाम् ॥ यथापरस्वेचौराणांयथाजारेकुयोषिताम् ॥ ८४ ॥ विदुषाञ्च

ब्र. वै.

॥ १२८ ॥

यथाशास्त्रेवणिज्येवाणिजांयथा ॥ तथाशश्वन्मनःकान्तेसाध्वीनांयोषितांप्रभो ॥ ८५ ॥ इत्युक्तामनसादेवीपपातस्वामिनःपदे ॥ क्षणञ्च
 कारक्रोडेतांकृपयाचकृपानिधिः ॥ ८६ ॥ नेत्रोदकेनमनसांस्त्रापयामासतांमुनिः ॥ साश्रुणाचमुनेःक्रोडंसिषेवेभेदकातरा ॥ ८७ ॥ तदा
 ज्ञानेनतौद्रौचविशोकौचबभूवतुः ॥ स्मारंस्मारंपदाम्भोजंकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ८८ ॥ जगामतपसेविप्रःसकान्तांसुप्रबोध्यच ॥ जगा
 ममनसाशम्भोःकैलासंमदिदंगुरोः ॥ ८९ ॥ पार्वतीबोधयामासमनसांशोककर्षिताम् ॥ शिवश्चातीवबोधेनशिवेनचशिवालये ॥ ९० ॥
 सुप्रशस्तेदिनेसाध्वीसुषुवेमङ्गलेक्षणे ॥ नारायणांशंपुत्रंज्ञानिनांयोगिनांगुरुम् ॥ ९१ ॥ गर्भस्थितोमहाज्ञानंश्रुत्वाशङ्करवक्रतः ॥
 सबभूवमहायोगीयोगिनांज्ञानिनांगुरुः ॥ ९२ ॥ जातकंकारयामासवाचयासासमङ्गलम् ॥ वेदांश्चपाठयामासशिवायचशिवःशिशोः ॥
 ॥ ९३ ॥ रत्नत्रिकोटिलक्षञ्चब्राह्मणेभ्योददौशिवः ॥ पार्वतीचगवांलक्षंरत्नानिविविधानिच ॥ ९४ ॥ शम्भुश्चचतुरोवेदान्वेदाङ्गानितरां
 स्तथा ॥ बालकंपाठयामासज्ञानंमृत्युञ्जयंपरम् ॥ ९५ ॥ भक्तिरास्तेस्वकान्तेचाभीष्टेदेवेहरौगुरौ ॥ यस्यास्तेनचतत्पुत्रोबभूवास्तीक
 एवच ॥ ९६ ॥ जगामतपसेविष्णोःपुष्करंशङ्कराज्ञया ॥ संप्राप्यचमहामन्त्रंतपश्चपरमात्मनः ॥ ९७ ॥ दिव्यंवर्षत्रिलक्षञ्चतपस्तत्त्वा
 तपोधनः ॥ आजगाममहायोगीनमस्कृत्तुंशिवंप्रभुम् ॥ ९८ ॥ शङ्करश्चनमस्कृत्यपुरःकृत्वाचबालकम् ॥ साचाजगाममनसाकश्यप
 स्याश्रमंपितुः ॥ ९९ ॥ तांसपुत्रांसुतांदृष्ट्वामुदंप्रापप्रजापतिः ॥ शतलक्षञ्चरत्नानांब्राह्मणेभ्योददौमुने ॥ १०० ॥ ब्राह्मणान्भोजया
 मासत्वसंख्याञ्छेयसेशिशोः ॥ अदितिश्चदितिश्चान्यामुदंप्रापुःपरंतथा ॥ १०१ ॥ सासपुत्राचसुचिरंतस्थौतातालयेतदा ॥ तदीयंपुनरा
 ख्यानंवक्ष्येत्वंतन्निशामय ॥ १०२ ॥ अथाभिमन्युतनयेब्रह्मशापःपरीक्षिते ॥ बभूवसहस्राब्रह्मन्दैवदोषेणकर्मणा ॥ १०३ ॥ सप्ताहेसम
 तीतेतुतक्षकस्त्वाञ्चदंक्षयति ॥ शशापशृङ्गीकौशिक्याजलंसंस्पृश्यचेतिसः ॥ १०४ ॥ राजाश्रुत्वातत्प्रवृत्तिंगङ्गाद्वारंजगामसः ॥ तत्र
 तस्थौचसप्ताहंशुश्रुवेधर्मसंहिताम् ॥ १०५ ॥ सप्ताहेसमतीतेतुगच्छन्तंतक्षकंपथि ॥ धन्वन्तरिमांचयितुमपश्यद्वन्तुकोनृपम् ॥ १०६ ॥

१ शिवश्चतीवज्ञानेनेतिपाठः ।

प्र. ख. २

अ० ४६

॥ १२८ ॥

तयोर्बभूवसंवादः सुप्रीतिश्चपरस्परम् ॥ धन्वन्तरेर्मणिंश्रेष्ठं तक्षकःस्वेच्छयाददौ ॥ १०७ ॥ सययौतंगृहीत्वातुष्टुसंहृष्टमानसः ॥ अप
 श्यत्तक्षकस्तूर्णनृपंमञ्चकसंस्थितम् ॥ १०८ ॥ राजाजगामवैकुण्ठंस्मारंस्मारंहरिं गुरुम् ॥ संस्कारंकारयामासपितुर्वैजनमेजयः ॥
 ॥ १०९ ॥ राजाचकारयज्ञंचसर्पसत्राभिधंमुने ॥ प्राणांस्तत्याजसर्पाणांसमूहोब्रह्मतेजसा ॥ ११० ॥ सतक्षकश्चभीतश्चमहेन्द्रंशरणं
 ययौ ॥ सेन्द्रश्चतक्षकंहन्तुंविप्रवर्गःसमुद्यतः ॥ १११ ॥ अथदेवाश्चमुनयश्चाययुर्मनसान्तिकम् ॥ तांतुष्टावमहेन्द्रश्चसमक्षंभयकातरः ॥
 ॥ ११२ ॥ तत्रआस्तीकआगत्यमातुर्यज्ञमथाज्ञया ॥ महेन्द्रतक्षकप्राणान्ययाचेभूमिपंवरम् ॥ ११३ ॥ ददौवरंनृपश्रेष्ठःकृपयाब्राह्म
 णाज्ञया ॥ यज्ञंसमाप्यविप्रेभ्योदक्षिणांचददौमुदा ॥ ११४ ॥ विप्राश्चमुनयोदेवागत्वाचमनसान्तिकम् ॥ मनसांपूजयामासुस्तुष्टुबुध
 पृथक्पृथक् ॥ ११५ ॥ शक्रःसंभृतसंभारोभक्तियुक्तःसदाशुचिः ॥ मनसांपूजयामासतुष्टावपरमादरात् ॥ ११६ ॥ उपचारैः
 षोडशभिर्बलिंदत्त्वाप्रियंतदा ॥ प्रददौपरितुष्टुश्चब्रह्मविष्णुसुराज्ञया ॥ ११७ ॥ संपूज्यमनसादेवींप्रययुःस्वालयञ्चते ॥ इत्येवं
 कथितंसर्वकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ११८ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ केनस्तोत्रेणतुष्टावमहेन्द्रोमनसांसतीम् ॥ पूजाविधिक्रमं
 तस्याःश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ ११९ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ सुस्नातःशुचिराचान्तोधृत्वाधौतेचवाससी ॥ रत्नसिंहा
 सनेदेवींवासयामासभक्तितः ॥ १२० ॥ स्वर्गगङ्गाजलेनैवरत्नकुम्भस्थितेनच ॥ स्नापयामासमनसांमहेन्द्रोवेदमन्त्रतः ॥ १२१ ॥
 वाससीवासयामासवह्निशुद्धेमनोरमे ॥ सर्वांगेचन्दनंलिप्त्वापाद्यार्घ्यंभक्तिसंयुतः ॥ १२२ ॥ गणेशश्चदिनेशश्चवह्निंविष्णुंशिवं
 शिवाम् ॥ संपूज्यदेवषट्कञ्चपूजयामासतांसतीम् ॥ १२३ ॥ ॐ ह्रींश्रींमनसादेव्यैस्वाहेत्येवञ्चमन्त्रतः ॥ दशाक्षरेणमन्त्रेण
 ददौसर्वान्यथोचितम् ॥ १२४ ॥ उपचारान्षोडशकान्भक्तितोदुर्लभान्हारिः ॥ पूजयामासभक्त्याचब्रह्मणाप्रेरितोमुदा ॥ १२५ ॥
 वाद्यंनानाप्रकारञ्चवादयामासतत्रवै ॥ बभूवपुष्पवृष्टिश्चनभसोमनसोपरि ॥ १२६ ॥ देवोविप्राज्ञयातत्रब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया ॥ तुष्टावसा

१ मस्तकसंस्थितमिति पाठः।

ब्र. वै.

॥ १२९ ॥

श्रुनेत्रश्चपुलकांचितविग्रहः ॥ १२७ ॥ ॥ महेन्द्र उवाच ॥ ॥ देवित्वांस्तोतुमिच्छामि साध्वीनां प्रवरांवराम् ॥ परात्पराश्च परमां
 नहिस्तोतुं क्षमोऽधुना ॥ १२८ ॥ स्तोत्राणां लक्षणं वेदे स्वभावाख्यानतः परम् ॥ नक्षमः प्रकृतिं वक्तुं गुणानां तव सुव्रते ॥ १२९ ॥ शुद्धस
 त्वस्वरूपा त्वं कोपहिंसा विवर्जिता ॥ न च शत्रो मुनिस्तेन त्यक्तया च त्वया यतः ॥ त्वं मया पूजिता सा धिज न नीचयथादितिः ॥ १३० ॥
 दया ह्यपाच भगिनी क्षमा ह्यपायथा प्रसूः ॥ त्वयामेरक्षिताः प्राणा पुत्रदाराः सुरेश्वरि ॥ १३१ ॥ अहं करोमि त्वां पूज्यां मम प्रीतिश्च वर्द्धते ॥
 नित्यं यद्यपि पूज्या त्वं भवेऽत्र जगदंबिके ॥ १३२ ॥ तथापि तव पूजां वै वर्द्धयामि पुनः पुनः ॥ ये त्वामापाठसंक्रान्त्यां पूजयिष्यन्ति भक्तिः
 ॥ १३३ ॥ पञ्चम्यां मनसा ख्यायां मासांति वादिने दिने ॥ पुत्रपौत्रादयस्तेषां वर्द्धन्ते च धनानि च ॥ १३४ ॥ यशस्विनः कीर्तिमन्तो
 विद्यावन्तो गुणान्विताः ॥ ये त्वां न पूजयिष्यन्ति निन्दन्त्यज्ञानतोजनाः ॥ १३५ ॥ लक्ष्मीहीना भविष्यन्ति तेषां नागभयं सदा ॥ त्वं
 स्वर्गलक्ष्मीः स्वर्गे च वैकुण्ठे कमला कला ॥ १३६ ॥ नारायणांशो भगवाञ्जरत्कारुर्मुनीश्वरः ॥ तपसा तेजसा त्वां च मनसा ससृजे पिता ॥
 ॥ १३७ ॥ अस्माकं रक्षणायैव तेन त्वं मनसा भिधा ॥ मनसा देवितुं शक्ता चात्मना सिद्धयोगिनी ॥ १३८ ॥ तेन त्वं मनसा देवी पूजिता व
 न्दिता भवे ॥ यां भक्त्या मानसा देवाः पूजयन्त्यनिशं भृशम् ॥ १३९ ॥ तेन त्वां मनसा देवीं प्रवदन्ति पुराविदः ॥ सत्त्वरूपा च देवी त्वं शश्व
 त्सत्त्वं निषेवया ॥ १४० ॥ यो हियद्वावयेन्नित्यं शतं प्राप्नोति तत्समम् ॥ इन्द्रश्च मनसांस्तु त्वा गृहीत्वा भगिनीञ्चताम् ॥ १४१ ॥ निर्ज
 गामस्वभवनं भूषावासपरिच्छदाम् ॥ पुत्रेण सार्द्धं सा देवी चिरंतस्थोऽपि तुर्गृहे ॥ १४२ ॥ भ्रातृभिः पूजिता शश्वन्मान्या वन्द्या च सर्वतः ॥
 गोलोकात् सुरभी ब्रह्मंस्तत्रागत्य सुपूजिताम् ॥ १४३ ॥ तां स्नापयित्वा क्षीरेण पूजयामास सादरम् ॥ ज्ञानस्य कथयामास स्वरूपं सर्वदुर्ल
 भम् ॥ तदा देवैः पूजिता सा स्वर्गलोकं पुनर्ययौ ॥ १४४ ॥ इदं स्तोत्रं पुण्यबीजं तां संपूज्य च यः पठेत् ॥ तस्य नागभयं नास्ति तस्य वंशो
 भवेच्चयः ॥ १४५ ॥ विषं भवेत्सुधा तुल्यं सिद्धस्तोत्रं यदा पठेत् ॥ पञ्चलक्ष जपेनैव सिद्धस्तोत्रो भवेन्नरः ॥ १४६ ॥ सर्प
 शायी भवेत्सोऽपि निश्चितं सर्पवाहनः ॥ १४७ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे मनसोपा

प्र. खं. २

अ० ४६

॥ १२९ ॥

ख्यानेतदुत्पत्तिपूजास्तोत्रादिकथनं नाम षट्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कावासासुरभीदेवीगोलोका
 दागताचया ॥ तज्जन्मचरितं ब्रह्मज्ज्ञोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ १ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ गवामधिष्ठातृदेवी गवामाद्या गवांप्रसूः ॥
 गवांप्रधानासुरभीगोलोके च समुद्रवा ॥ २ ॥ सर्वादिसृष्टेः कथनं कथयामि निशामय ॥ बभूव तेन तज्जन्मपुरा वृन्दावने वने ॥ ३ ॥
 एकदाराधिकानाथो राधया सह कौतुकात् ॥ गोपाङ्गनापरिवृतः पुण्यं वृन्दावनं ययौ ॥ ४ ॥ सहसा तत्र रहसि विजहार च कौतुकात् ॥
 बभूव क्षीरपानेच्छा तदा स्वेच्छा परस्य च ॥ ५ ॥ समृजे सुरभीं देवो लीलया वामपार्श्वतः ॥ वत्सयुक्तां दुग्धवतीं वत्सानाञ्च मनोरमाम् ॥
 ॥ ६ ॥ दृष्ट्वा स वत्सां सुरभीं रत्नभाण्डे दुदोहसः ॥ क्षीरं सुधातिरिक्तञ्च जन्ममृत्युहरं परम् ॥ ७ ॥ तदुष्णञ्च पयः स्वादु पपौ गोपीपतिः स्व
 यम् ॥ सरो बभूव पयसा भाण्डं विस्त्रंसनेन च ॥ ८ ॥ दीर्घे च विस्तृते चैव परितः शतयोजनम् ॥ गोलोकेषु प्रसिद्धं तद्रम्यं क्षीरसरोव
 रम् ॥ ९ ॥ गोपिकानाञ्च राधायाः क्रीडावापी बभूव सा ॥ रत्नेन रचिता तूर्णभूता वापी श्वरेच्छया ॥ १० ॥ बभूव कामधेनूनां स
 हसालक्षकोटयः ॥ तावत्यो हि स वत्साश्च सुरभीलो मकूपतः ॥ ११ ॥ तासां पुत्राश्च पौत्राश्च संबभूवुरसंख्यकाः ॥ कथिता च गवां
 सृष्टिस्तया संपूरितं जगत् ॥ १२ ॥ पूजां च कारभगवान्सुरभ्याश्च पुरा मुने ॥ ततो बभूव तत्पूजा त्रिषु लोकेषु दुर्लभा ॥ १३ ॥
 दीपान्विता परदिने श्रीकृष्णस्याज्ञया भवे ॥ बभूव सुरभीपूजा धर्मवक्रादिति श्रुतम् ॥ १४ ॥ ध्यानं स्तोत्रं मूलमन्त्रं यद्यत्पूजावि
 धि क्रमम् ॥ वेदोक्तं च महाभागनिबोध कथयामि ते ॥ १५ ॥ ॐ सुरभ्ये नम इति मन्त्रो यं षडक्षरः ॥ सिद्धो लक्ष जपेनैव भक्तानां क
 ल्पपादपः ॥ १६ ॥ स्थितं ध्यानं यजुर्वेदे पूजनं सर्वसम्मतम् ॥ ऋद्धिदां वृद्धिदां चैव मुक्तिदां सर्वकामदाम् ॥ १७ ॥ लक्ष्मीस्व
 रूपां परमाराधा सहचरीं पराम् ॥ गवामधिष्ठातृदेवीं गवामाद्यां गवांप्रसूम् ॥ १८ ॥ पवित्ररूपां पूज्यां च भक्तानां सर्वकामदाम् ॥
 यया पूतं सर्व विश्वं तां देवीं सुरभीं भजे ॥ १९ ॥ घटे वा धेनुशिरसि बद्धस्तम्भे गवां च वा ॥ शालग्रामे जलेऽग्नौ वा सुरभीं पूजयेद्विजः ॥ २० ॥
 दीपान्विता परदिने पूर्वाह्णे भक्ति संयुतः ॥ यः पूजयेच्च सुरभीं स च पूज्यो भवेद्भुवि ॥ २१ ॥ एकदा त्रिषु लोकेषु वाराहे विष्णुमायया ॥

ब. वै.

॥ १३० ॥

क्षीरं जहार सहसा चिन्तिताश्च सुरादयः ॥ २२ ॥ ते गत्वा ब्रह्मणो लोकं ब्रह्माणं तुष्टुवुस्तदा ॥ तदा ज्ञयाच सुरभीं तुष्टुवेपाकशासनः ॥
 ॥ २३ ॥ ॥ महेन्द्र उवाच ॥ ॥ नमो देव्यै महादेव्यै सुरभ्यै च नमोनमः ॥ गवां बीजस्वरूपायै नमस्ते जगदम्बिके ॥ २४ ॥
 नमो राधाप्रियायै च पद्मांशायै नमोनमः ॥ नमः कृष्णप्रियायै च गवांमात्रेण नमोनमः ॥ कल्पवृक्षस्वरूपायै प्रदायै सर्वसंपदाम् ॥
 ॥ २५ ॥ श्रीदायै धनदायै च बुद्धिदायै नमोनमः ॥ शुभदायै प्रसन्नायै गोप्रदायै नमोनमः ॥ २६ ॥ यशोदायै सौख्यदायै धर्मज्ञायै नमो
 नमः ॥ स्तोत्रश्रवणमात्रेण तुष्टाहृष्टा जगत्प्रसूः ॥ २७ ॥ आविर्बभूव तत्रैव ब्रह्मलोके सनातनी ॥ महेन्द्राय वरं दत्त्वा वाञ्छितं सर्वदुर्लभम् ॥
 ॥ २८ ॥ जगाम सा च गोलोकं यदुद्देवादयोगृहम् ॥ बभूव विश्वं सहसा दुग्धपूर्णं च नारद ॥ २९ ॥ दुग्धाद्घृतं ततो यज्ञस्ततः प्रीतिः सुर
 स्य च ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं भक्तियुक्तं श्रव्यः पठेत् ॥ ३० ॥ स गोमान्धनवांश्चैव कीर्त्तिमान् पुण्यवान् भवेत् ॥ सुस्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु
 दीक्षितः ॥ ३१ ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यन्ते कृष्णमन्दिरम् ॥ सुचिरं निवसेत्तत्र कुरुते कृष्णसेवनम् ॥ ३२ ॥ न पुनर्भवनं तस्य ब्र
 ह्मपुत्र भवे भवेत् ॥ ३३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे सुरभ्युपाख्याने तदुत्पत्ति तत्पूजादिकथ
 नं नाम सप्तचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ नारद उवाच ॥ नारायण महाभाग नारायण परायण ॥ नारायणांश भगवन् ब्रह्म नारायणी
 कथाम् ॥ १ ॥ श्रुतं सुरभ्युपाख्यानमतीव सुमनोहरम् ॥ गोप्यं सर्वपुराणेषु पुराविद्धिः प्रशंसितम् ॥ २ ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामिराधि
 काख्यानमुत्तमम् ॥ तदुत्पत्तिश्च तद्दयानं स्तोत्रं कवचमुत्तमम् ॥ ३ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ पुरा कैलासशिखरे भगवन्तं सनातनम् ॥
 सिद्धेशं सिद्धिदं सर्वस्वरूपं शङ्करं परम् ॥ ४ ॥ प्रफुल्लवदनं प्रीतं सस्मितं मुनिभिः स्तुतम् ॥ कुमाराय प्ररोचन्तं कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ५ ॥
 रासोत्सवरसाख्यानं रासमण्डलवर्णनम् ॥ तदाख्यानावसाने च प्रस्तावावसरे सती ॥ ६ ॥ प्रपच्छ पार्वती स्फीता सस्मिता प्राणवल्लभम् ॥
 स्तवनं कुर्वती भीता प्राणेशेन प्रसादिता ॥ ७ ॥ प्रोवाच तं महादेवं महादेवी सुरेश्वरी ॥ अपूर्वराधिकाख्यानं पुराणेषु सुदुर्लभम् ॥ ८ ॥
 ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ आगमं निखिलं नाथ श्रुतं सर्वमनुत्तमम् ॥ पाञ्चरात्रादिकं नीतिशास्त्रं योगञ्च योगिनाम् ॥ ९ ॥ सिद्धानां सिद्धिशास्त्र

प्र. ख. २

अ० ४८

॥ १३० ॥

अनानातन्त्रमनोहरम् ॥ भक्तानां भक्तिशास्त्रञ्च कृष्णस्य परमात्मनः ॥ १० ॥ देवीनामपि सर्वासां चरितं त्वन्मुखाम्बुजात् ॥ अधुना
 श्रोतुमिच्छामिराधिकाख्यानमुत्तमम् ॥ ११ ॥ श्रुतौ श्रुतं प्रशस्तं च राधायाश्च समासतः ॥ त्वन्मुखात्काण्वशाखायां व्यासेनोक्तां वदधुना
 ॥ १२ ॥ आगमाख्यानकाले च भवता स्वीकृतं पुरा ॥ न हीश्वरव्याहृतिश्च मिथ्या भवितुमर्हति ॥ १३ ॥ तदुत्पत्तिश्च तद्व्याख्यानं नामो माहा
 त्म्यमुत्तमम् ॥ पूजाविधानं च रितं स्तोत्रं कवचमुत्तमम् ॥ १४ ॥ आराधनविधानञ्च पूजापद्धतिमीप्सिताम् ॥ साम्प्रतं ब्रूहि भगवन्मां
 भक्तां भक्तवत्सल ॥ १५ ॥ कथं न कथितं पूर्वमागमाख्यानकालतः ॥ पार्वतीवचनं श्रुत्वा न भ्रवक्रोबभूवसः ॥ १६ ॥ पंचवक्त्रश्च भगवा
 ञ्छुष्ककण्ठोष्ठतालुकः ॥ स्वसत्यभङ्गभीतश्च मौनीभूय विचिन्तयन् ॥ १७ ॥ सस्मार कृष्णं ध्यानेनाभीष्टदेवं कृपानिधिम् ॥ तदनुज्ञां च
 संप्राप्य स्वाह्वाङ्गांतामुवाच सः ॥ १८ ॥ निषिद्धोऽहं भगवता कृष्णेन परमात्मना ॥ आगमारम्भसमये राधाख्यानप्रसङ्गतः ॥ १९ ॥
 मदह्वाङ्गस्वरूपात्वनमद्विन्नास्वरूपतः ॥ अतोऽनुज्ञां ददौ कृष्णो मह्यं वक्तुं महेश्वरि ॥ २० ॥ मदिष्टदेवकान्तायाराधायाश्चरितं सति ॥
 अतीव गोपनीयं च सुखदं कृष्णभक्तिदम् ॥ २१ ॥ जानामि तदहं दुर्गे सर्वपूर्वापरं वरम् ॥ यज्जानामि रहस्यं च न तद्ब्रह्माफणी
 श्वरः ॥ २२ ॥ न तत्स न त्कुमारश्च न च धर्मः सनातनः ॥ न देवेन्द्रो मुनीन्द्राश्च सिद्धेन्द्राः सिद्धपुङ्गवाः ॥ २३ ॥ मत्तो बलवती त्वं च प्राणां
 स्त्यक्तुं समुद्यता ॥ अतस्त्वांगोपनीयं च कथयामि सुरेश्वरि ॥ २४ ॥ शृणु दुर्गे प्रवक्ष्यामि रहस्यं परमाद्भुतम् ॥ चरितं राधिकायाश्च दुर्लभं
 च सुपुण्यदम् ॥ २५ ॥ पुरा वृन्दावने रम्ये गोलोके रासमण्डले ॥ शतशृङ्गेकदेशे च मालतीमल्लिकावने ॥ २६ ॥ रत्नसिंहासने रम्ये तस्थौ
 तत्र जगत्पतिः ॥ स्वेच्छामयश्च भगवान्बभूव रमणोत्सुकः ॥ २७ ॥ रिरंसोस्तस्य जगतां पत्युस्तन्मल्लिकावने ॥ इच्छया च भवेत्सर्वं
 तस्य स्वेच्छामयस्य च ॥ २८ ॥ एतस्मिन्नन्तरे दुर्गे द्विधा रूपो बभूव सः ॥ दक्षिणाङ्गश्च श्रीकृष्णो वामाह्वाङ्गश्च राधिका ॥ २९ ॥
 बभूव रमणी रम्यारासे शरमणोत्सुका ॥ अमूल्यरत्नाभरणरत्नसिंहासनस्थिता ॥ ३० ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानाकोटिपूर्णशशिप्रभा ॥
 तप्तकांचनवर्णाभाराजिता च स्वतेजसा ॥ ३१ ॥ सस्मिता सुदती शुद्धाशरत्ननिभानना ॥ बिभ्रती कबरी रम्यां मालतीमाल्य

ब्र. वै.

॥१३१॥

मंडिताम् ॥ ३२ ॥ रत्नमालांचदधतीग्रीष्मसूर्यसमप्रभाम् ॥ मुक्ताहारेणशुभ्रेणगङ्गाधारानिभेनच ॥ ३३ ॥ संयुक्तवर्चुलोत्तुङ्गसु
मेरुगिरिसन्निभम् ॥ कठिनंसुन्दरं दृश्यंकस्तूरीपत्रचिह्नितम् ॥ ३४ ॥ माङ्गल्यमङ्गलार्हचस्तनयुग्मञ्चविभ्रती ॥ नितम्बश्रोणिभारा
त्तानवयौवनसुन्दरी ॥ ३५ ॥ कामातुरांसस्मितांतांददर्शरसिकेश्वरः ॥ दृष्ट्वाकान्तांजगत्कान्तोबभूवरमणोत्सुकः ॥ ३६ ॥
दृष्ट्वाचैनंसुकान्तञ्जसादधारहरेःपुरः ॥ तेनराधासमाख्यातापुराविद्भिर्महेश्वरि ॥ ३७ ॥ राधाभजतितंकृष्णंसचतांचपर
स्परम् ॥ उभयोःसर्वसाम्यंचसदासन्तोवदन्तिच ॥ ३८ ॥ भवन्धावनंरासेस्मरत्यालिङ्गनंजपन् ॥ तेनजल्पतिसङ्केतंतत्र
राधांसईश्वरः ॥ ३९ ॥ राशब्दोच्चारणाद्भक्तोरांतिमुक्तिंसुदुर्लभम् ॥ धाशब्दोच्चारणाद्गुणंधावत्येवहरेःपदम् ॥ ४० ॥
कृष्णवामांशसम्भूताराधारासेश्वरीपुरा ॥ तस्याश्चांशांशकलयाबभूवुर्देवयोषितः ॥ ४१ ॥ राइत्यादानवचनोधाचनि
र्वाणत्राचकः ॥ ततोऽवाप्नोतिमुक्तिंचतेनराधाप्रकीर्तिता ॥ ४२ ॥ बभूवगोपीसंचश्वराधायालोमकूपतः ॥ श्रीकृष्णलोमकूपेभ्योबभूवुः
सर्वबलवाः ॥ ४३ ॥ राधावामांशभागेनमहालक्ष्मीर्बभूवसा ॥ तस्याधिष्ठातृदेवीसागृहलक्ष्मीर्बभूवसा ॥ ४४ ॥ चतुर्भुजस्यसा
पत्नीदेवीत्रैकुण्ठवासिनी ॥ तदंशाराजलक्ष्मीश्चराजसम्पत्प्रदायिनी ॥ ४५ ॥ तदंशामर्त्यलक्ष्मीश्चगृहिणांचगृहेगृहे ॥ दीपाधिष्ठातृदे
वीचसाचैवगृहदेवता ॥ ४६ ॥ स्वयंराधाकृष्णपत्नीकृष्णवक्षःस्थलस्थिता ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवीचतस्यैवपरमात्मनः ॥ ४७ ॥ आब्रह्म
स्तम्बपर्यन्तंसर्वमिथ्यैवपार्वति ॥ भजसत्यंपरंब्रह्मराधेशंत्रिगुणात्परम् ॥ ४८ ॥ परंप्रधानंपरमंपरमात्मानमीश्वरम् ॥ सर्वाद्यंसर्वपूज्य
ञ्चनिरिहंप्रकृतेःपरम् ॥ ४९ ॥ स्वेच्छामयंनित्यरूपंभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ तद्भिन्नानाञ्चदेवानांप्राकृतंरूपमेवच ॥ ५० ॥ तस्यप्रा
णाधिकाराधाबहुसौभाग्यसंयुता ॥ महाविष्णोःप्रसूःसाचमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ५१ ॥ मानिनीराधिकांसन्तःसेवन्तेनित्यशस्सदा ॥
सुलभंयत्पदाम्भोजंब्रह्मादीनांसुदुर्लभम् ॥ ५२ ॥ स्वप्नेराधापदाम्भोजंनहिपश्यन्तिबल्लवाः ॥ स्वयंदेवीहरेःक्रोडेछायारूपेणका

१ भरणंधारणामेतिपाठः । २ यातीतिपाठः ।

प्र. खं. ९

अ० ४८

॥१३१॥

मिनी ॥ ५३ ॥ सचद्वादशगोपानारायाणप्रवरःप्रिये ॥ श्रीकृष्णांशश्चभगवान्विष्णुतुल्यपराक्रमः ॥ ५४ ॥ सुदामशापात्सा
 देवीगोलोकादागतामहीम् ॥ वृषभानुगृहेजातातन्माताचकलावती ॥ ५५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेना
 रदनारायणसंवादान्तर्गतहरगौरीसंवादेराधोपाख्यानेराधोत्पत्तितत्पूजादिकथनं नामाष्टचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥
 ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ कथं सुदामशापञ्चसाचदेवीललाभह ॥ कथं शशापभृत्योहिस्वाभीष्टां देवकामिनीम् ॥ १ ॥
 ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि रहस्यं परमाद्भुतम् ॥ गोप्यं सर्वपुराणेषु शुभदं भक्तिमुक्तिदम् ॥ २ ॥ एकदा
 राधिकेशश्च गोलोके रासमण्डले ॥ शतशृङ्गाख्यगिर्यैकदेशे वृन्दावने वने ॥ ३ ॥ गृहीत्वा विरजां गोपीं सुभाग्यां राधिकासमाम् ॥
 क्रीडाञ्चकार भगवान् ब्रह्मभूषणभूषितः ॥ ४ ॥ रत्नप्रदीपसंयुक्ते रत्ननिर्माणमण्डले ॥ अमूल्यरत्नखचितमञ्जकेषुष्पतल्पके ॥ ५ ॥
 कस्तूरीकुङ्कुमारक्ते सुचन्दनसुधूपिते ॥ सुगन्धिमालतीमालासमूहपरिमण्डिते ॥ ६ ॥ सुरताद्विरतिर्नास्ति दम्पतीरतिप
 ण्डितौ ॥ तौ द्वौ परस्परसक्तौ सुखसम्भोगतन्त्रितौ ॥ ७ ॥ मन्वन्तराणां लक्षश्चकालः परिमितो गतः ॥ गोलोकस्य स्वल्पकाले
 जन्मादिरहितस्य च ॥ ८ ॥ दूत्यश्च तस्यो ज्ञात्वाथ जगदुस्तां तुराधिकाम् ॥ श्रुत्वा परमरुष्टा सा तत्याज हरिमीश्वरी ॥ ९ ॥
 प्रबोधिता च सखिभिः कोपरक्तास्य लोचना ॥ विहाय रत्नालङ्कारं वह्निशुद्धांशुकेशुभे ॥ १० ॥ क्रीडापद्मञ्च सद्गन्तामूल्यदर्पणमुज्ज्व
 लम् ॥ निर्मार्जयामास सती सिन्दूरचित्रपत्रकम् ॥ ११ ॥ प्रक्षाल्य तोयाञ्जलिभिर्मुखरागमलक्तकम् ॥ विस्रस्तकवरीभारा सु
 क्तकेशीप्रकम्पिता ॥ १२ ॥ शुक्लवस्त्रपरीधाना हृक्षावेषादिवर्जिता ॥ ययौ यानान्तिकं तूर्णं प्रियालीभिर्निवारिता ॥ १३ ॥
 आजुहावसखीसंघं रोषविस्फुरिता धरा ॥ शश्वत्कम्पान्विताङ्गी सा गोपीभिः परिवारिता ॥ १४ ॥ ताभिर्भक्त्या युताभिश्च कातराभि
 श्वसंस्तुता ॥ आरुरोहरथं दिव्यममूल्यं रत्ननिर्मितम् ॥ दशयोजनविस्तीर्णदैर्घ्ये तच्छतयोजनम् ॥ १५ ॥ सहस्रचक्रयुक्तं च ना

१ रायणो नामः कश्चन वैश्यः ।

ब. वै.

॥१३२॥

नाचित्रसमन्वितम् ॥ नानाविचित्रवसनैःसूक्ष्मैःशौमैर्विराजितम् ॥ १६ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणदर्पणैःपरिशोभितम् ॥ मणीन्द्र
 जालमालाभैःपुष्पमालासहस्रकैः ॥ १७ ॥ सद्गन्धकलशैर्युक्तरम्यैर्मन्दिरकोटिभिः ॥ त्रिलक्षकोटिभिःसार्द्धगोपीभिश्चप्रियालि
 भिः ॥ १८ ॥ ययौरथेनतेनैवसुमनोमालिनाप्रिये ॥ श्रुत्वाकोलाहलंगोपःसुदामाकृष्णपार्षदः ॥ १९ ॥ कृष्णंकृत्वासावधानंगोपैःसा
 र्द्धपलायितः ॥ भयेनकृष्णःसन्त्रस्तोविहायविरजांसतीम् ॥ २० ॥ स्वप्रेममग्नःकृष्णोऽपितिरोधानंचकारसः ॥ सासतीसमयंज्ञात्वावि
 चार्य्यस्वहृदिक्नुधा ॥ २१ ॥ राधाप्रकोपभीताचप्राणांस्तत्याजतत्क्षणम् ॥ विरजालिगणास्तत्रभयविह्वलकातराः ॥ २२ ॥ प्रययुः
 शरणंसाध्वींविरजांतत्क्षणंभिया ॥ गोलोकेसासरिद्रूपाजातावैशैलकन्यके ॥ २३ ॥ कोटियोजनविस्तीर्णादीर्घेशतगुणातथा ॥ गोलो
 कंवेष्टयामासपरिखेवमनोहरा ॥ २४ ॥ बभूवुःक्षुद्रनद्यश्चतदान्यागोप्यएवच ॥ सर्वानद्यस्तदंशाश्चप्रतिविश्वेषुसुन्दरि ॥ २५ ॥ इमे
 सतसमुद्राश्चविरजानन्दनाभुवि ॥ अथागत्यमहाभागाराधारासेश्वरीपरा ॥ २६ ॥ नदृष्ट्वाविरजांकृष्णंस्वगृहञ्चपुनर्ययौ ॥ जगामकृष्ण
 स्तांराधांगोपालैरष्टभिःसह ॥ २७ ॥ गोपीभिर्द्वारियुक्ताभिर्वारितोपिपुनःपुनः ॥ दृष्ट्वाकृष्णञ्चसादेवीभर्त्सयामासतंतदा ॥ २८ ॥ सुदा
 माभर्त्सयामासतांतथाकृष्णसन्निधौ ॥ क्रुद्धाशशापसादेवीसुदामानंसुरेश्वरी ॥ २९ ॥ गच्छत्वमासुरींयोनिंगच्छदूरमतोद्भुतम् ॥ शशा
 पतांसुदामाचत्वमितोगच्छभारतम् ॥ ३० ॥ भवगोपीगोपकन्यामुख्याभिःस्वाभिरेवच ॥ तत्रतेकृष्णविच्छेदोभविष्यतिशतंसमाः ॥ ३१ ॥
 तत्रभारावतरणंभगवांश्चकरिष्यति ॥ इतिशब्वासुदामासौप्रणम्यजननींहरिम् ॥ साश्रुनेत्रोमोहयुक्तस्ततोगतुंसमुद्यतः ॥ ३२ ॥ राधाज
 गामतत्पश्चात्साश्रुनेत्रातिविह्वला ॥ वत्सक्यासीत्युच्चार्य्यपुत्रविच्छेदकातरा ॥ ३३ ॥ कृष्णस्तांबोधयामासविद्ययाचकृपानिधिः ॥ शीघ्रं
 संप्राप्स्यसिसुतंमारुदस्त्वंवरानने ॥ ३४ ॥ सचासुरःशंखचूडोबभूवतुलसीपतिः ॥ मच्छूलभिन्नकायेनगोलोकंवैजगामसः ॥ ३५ ॥
 राधाजगामवाराहेगोकुलंभारतंसती ॥ वृषभानोश्चवैश्यस्यसाचकन्याबभूवह ॥ ३६ ॥ अयोनिसम्भवादेवीवायुगर्भाकलावती ॥
 सुषुवेमाययावायुंसातत्राविर्बभूवह ॥ ३७ ॥ अतीतेद्वादशाब्देतुहृद्वातांनवयौवनाम् ॥ सार्द्धरायाणवैश्येनतत्सम्बन्धंचकारसः ॥ ३८ ॥

प्र. ख. २

अ० ४९

॥१३२॥

छायांसंस्थाप्यतद्देहेसान्तर्द्धानमवापह ॥ बभूवतस्यवैश्यस्यविवाहश्छायायासह ॥ ३९ ॥ गतेचतुर्दशाब्देतुकंसभीतेच्छलेनच ॥
 जगामगोकुलंकृष्णःशिशुरूपीजगत्पतिः ॥ ४० ॥ कृष्णमातायशोदायारायाणस्तत्सहोदरः ॥ गोलोकेगोपकृष्णांशःसम्बन्धात्कृ
 ष्णमातुलः ॥ ४१ ॥ कृष्णेनसहराधायाःपुण्येवृन्दावनेवने ॥ विवाहंकारयामासविधिनाजगतांविधिः ॥ ४२ ॥ स्वप्रेराधापदाम्भो
 जंनहिपश्यन्तिबल्लवाः ॥ स्वयंराधाहरेःक्रोडेछायारायाणमन्दिरे ॥ ४३ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणितपस्तेपेपुराविधिः ॥ राधिकाचरणांभो
 जदर्शनार्थीचपुष्करे ॥ ४४ ॥ भारावतरणेभूमेर्भारतेनन्दगोकुले ॥ ददर्शतत्पदाम्भोजंतपसस्तत्फलेनच ॥ ४५ ॥ किञ्चित्कालंसवै
 कृष्णःपुण्येवृन्दावनेवने ॥ रेमेगोलोकनाथश्चराधयासहभारते ॥ ४६ ॥ ततःसुदामशापेनविच्छेदश्चबभूवह ॥ तत्रभारावतरणंभूमेःकृष्ण
 श्चकारसः ॥ ४७ ॥ शताब्देसमतीतेतुतीर्थयात्राप्रसङ्गतः ॥ ददर्शकृष्णंसाराधासचतांचपरस्परम् ॥ ४८ ॥ ततो जगामगोलोकंराध
 यासहतत्त्ववित् ॥ कलावतीयशोदाचपर्यगाद्राधयासह ॥ ४९ ॥ वृषभानुश्चनन्दश्चययौगोलोकमुत्तमम् ॥ सर्वेगोपाश्चगोप्यश्चययुस्ता
 याःसमागताः ॥ ५० ॥ छायागोपाश्चगोप्यश्चप्रापुर्मुक्तिश्चसन्निधौ ॥ रेमिरेताश्चतत्रैवसार्द्धकृष्णेनपार्वति ॥ ५१ ॥ षट्त्रिंशल्लक्षको
 त्यश्चगोप्योगोपाश्चतत्समाः ॥ गोलोकंप्रययुर्मुक्ताःसार्धंकृष्णेनराधया ॥ ५२ ॥ द्रोणःप्रजापतिर्नन्दोयशोदातत्प्रियाधरा ॥ संप्रापपूर्व
 तपसापरमात्मानमीश्वरम् ॥ ५३ ॥ वसुदेवःकश्यपश्चद्वकीचादितिःसती ॥ देवमातादेवपिताप्रतिकल्पेस्वभावतः ॥ ५४ ॥ पितृणांमा
 नसीकन्याराधामाताकलावती ॥ वसुदामापिगोलोकद्रुपभानुःसमाययौ ॥ ५५ ॥ इत्येवंकथितंदुर्गेराधिकाख्यानमुत्तमम् ॥ सम्पत्करं
 पापहरंपुत्रपौत्रविवर्धनम् ॥ ५६ ॥ श्रीकृष्णश्चद्विधारूपोद्विभुजश्चतुर्भुजः ॥ चतुर्भुजश्चवैकुण्ठेगोलोकेद्विभुजःस्वयम् ॥ ५७ ॥ चतुर्भुजस्य
 पत्नीचमहालक्ष्मीःसरस्वती ॥ गङ्गाचतुलसीचैवदेव्योनारायणप्रियाः ॥ ५८ ॥ श्रीकृष्णपत्नीसाराधातदर्द्धाङ्गसमुद्भवा ॥ तेजसा
 वयसासाध्वीरूपेणचगुणेनच ॥ ५९ ॥ आदौराधांसमुच्चार्यपश्चात्कृष्णंवदेद्बुधः ॥ व्यतिक्रमेब्रह्महत्यांलभतेनात्रसंशयः ॥ ६० ॥ कार्त्ति
 कीपूर्णमायाश्चगोलोकेरासमण्डले ॥ चकारपूजांराधायास्तत्सम्बन्धिमहोत्सवम् ॥ ६१ ॥ सद्रत्नघुटिकायाश्चकृत्वातत्कवचंहारिः ॥ दधा

ब. वै.

॥ १३३ ॥

रकण्ठे बाहौ च दक्षिणे सहगोपकैः ॥ ६२ ॥ कृत्वा धानञ्च भक्त्या च स्तोत्रमेतच्च कारसः ॥ राधाचर्वितताम्बूलं च खादमधुसूदनः ॥ ६३ ॥ राधापू
ज्याच कृष्णस्य तत्पूज्यो भगवान्प्रभुः ॥ परस्पराभीष्टदेवे भेदकृन्नरकं व्रजेत् ॥ ६४ ॥ द्वितीये पूजिता सा च धर्मेण ब्रह्मणामया ॥ अनन्तवासुकि
भ्यां चरविणा शशिनापुरा ॥ ६५ ॥ महेन्द्रेण च रुद्रैश्च मनुना मानवेन च ॥ सुरेन्द्रैश्च मुनीन्द्रैश्च सर्वविश्वैश्च पूजिता ॥ ६६ ॥ तृतीये पूजिता
सा च सप्तद्वीपेश्वरेण च ॥ भारते च सुयज्ञेन पुत्रैर्मित्रैर्मुदान्वितैः ॥ ६७ ॥ ब्राह्मणेनाभिषत्तेन देवदोषेण भूभृता ॥ व्याधिग्रस्तेन हस्तेन दुःखिना
च विदूयता ॥ ६८ ॥ संप्रापराज्यं भ्रष्टश्रीः स च राधावरेण च ॥ स्तोत्रेण ब्रह्मदत्तेन स्तुत्वा च परमेश्वरीम् ॥ ६९ ॥ अभेद्यं कवचं तस्याः कण्ठे
बाहौ दधारसः ॥ ध्यात्वा च कारपूजाञ्च पुष्करेशतवत्सरान् ॥ ७० ॥ अन्ते जगाम गोलोकं रत्नयानेन भूमिपः ॥ इति ते कथितं सर्वं किम्भूयः
श्रोतुमिच्छसि ॥ ७१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादान्तर्गतहरगौरीसंवादे राधोपाख्याने राधाया
सुदामशापादिकथनं नामैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ को वा सुयज्ञो नृपतिः कुत्र वंशे बभूव सः ॥
कथं विप्राभिषत्तश्च कथं संप्रापराधिकाम् ॥ १ ॥ सर्वात्मनश्च कृष्णस्य पत्नी श्रीकृष्णपूजिताम् ॥ कथं विष्णुमूत्रधारी च सिषेवे परमेश्वरीम् ॥
॥ २ ॥ षष्ठिवर्षसहस्राणितपस्तेपेपुराविधिः ॥ यत्पादाम्भोजरेणूनां लब्धये पुष्करे विभुः ॥ ३ ॥ कथं ददर्श तां देवीं महालक्ष्मीं पुरा
सतीम् ॥ दुर्दर्शामपि युष्माकं दृश्यासाभूत्कथं नृणाम् ॥ ४ ॥ कथं त्रिजगतां धाता तस्मै तत्कवचं ददौ ॥ ध्यानं पूजाविधिं स्तोत्रं तस्या
व्याख्यातुमर्हसि ॥ ५ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ स्वायम्भुवो मनुर्देवि मनुनामादिरेव च ॥ ब्रह्मात्मजस्तपस्वी च शतरूपापतिः प्रभुः ॥ ६ ॥
उत्तानपादस्तत्पुत्रस्तत्पुत्रो ध्रुव एव च ॥ ध्रुवस्य कीर्तिर्विख्यातस्त्रैलोक्ये शैलकन्यके ॥ ७ ॥ उत्कलस्तस्य पुत्रश्च नारायण परायणः ॥
सहस्रं राजसूयानां पुष्करे सचकार ह ॥ ८ ॥ सर्वाणि रत्नपात्राणि ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ अमूल्यरत्नराशीनां सहस्रं तेजसा वृतम् ॥ ९ ॥
ब्राह्मणेभ्यो ददौ राजा यज्ञान्ते समहोत्सवे ॥ दृष्ट्वा तच्छोभनं यज्ञविधाता जगतां प्रिये ॥ १० ॥ सुयज्ञं नाम नृपतिं च कारसुरसंसदि ॥ सचरा
जा सुयज्ञश्च मनुवंशसमुद्भवः ॥ ११ ॥ अन्नदाता रत्नदाता दाता वै सर्वसम्पदाम् ॥ दशलक्षं गवाञ्चैव रत्नशृङ्गपरिच्छदम् ॥ १२ ॥ नित्यं

प्र. सं. २

अ० ५०

॥ १३३ ॥

ददौसविप्रेभ्योमुदायुक्तःसदक्षिणम् ॥ गवांद्वादशलक्षणांददौनित्यमुदान्वितः ॥ १३ ॥ सुपक्वानिचमांसानिब्राह्मणेभ्यश्चपार्वति ॥ षट्को
 टीब्राह्मणानाञ्चभोजयामासनित्यशः ॥ १४ ॥ चोष्यैश्चव्यैर्लेह्यपेयैरतितृप्तंदिनेदिने ॥ विप्रलक्षंसूपकारंभोजयामासतत्परम् ॥ १५ ॥
 पूर्णमन्नञ्चसूपाक्तंसगव्यंमांसवर्जितम् ॥ विप्राभोजनकालेचमनुवंशसमुद्भवम् ॥ १६ ॥ नतुष्टुबुःसुयज्ञश्चतुष्टुबुस्तत्पितृंश्चते ॥ दिनेसुयज्ञ
 यज्ञान्तेषट्त्रिंशल्लक्षकोटयः ॥ १७ ॥ चक्रुःसुभोजनंविप्राश्चातितृप्ताश्चसुन्दरि ॥ गृहीतानिचरत्नानिस्वगृहंवोढुमक्षमाः ॥ १८ ॥ वृष
 लेभ्योददुःकिञ्चित्किञ्चित्पथिचतत्यजुः ॥ विप्राणांभोजनान्तेचविप्रान्येभ्योददौनृपः ॥ १९ ॥ तथाप्युर्वरितंतत्रचात्रराशिसहस्रकम् ॥
 कृत्वायज्ञंमहाबाहुःसमुवासस्वसंसदि ॥ २० ॥ रत्नेन्द्रसारसंकृतच्छत्रकोटिसमन्विते ॥ रत्नसिंहासनेरम्येपट्टवस्त्रैःसुसंस्कृते ॥ २१ ॥
 चन्दनादिसुसंस्पृष्टैरम्येचन्दनपल्लवैः ॥ शाखायुक्तैःपूर्णकुम्भैरम्भावृक्षैश्चशोभिते ॥ २२ ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीचनसिन्दूरसंस्कृते ॥
 वसुवासवचन्द्रेन्द्ररुद्रादित्यसमन्विते ॥ २३ ॥ मुनिनारदमन्वादिब्रह्मविष्णुशिवान्विते ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रविप्रैकःसमाययौ ॥ २४ ॥
 रूक्षोमलिनवासाश्चशुष्ककण्ठौष्ठतालुकः ॥ रत्नसिंहासनस्थश्चमाल्यचन्दनचर्चितम् ॥ २५ ॥ राजानमाशिषश्चक्रेसस्मितःसम्पुटा
 ञ्जलिः ॥ प्रणनामनृपस्तञ्चनोत्तस्थौकिञ्चिदेवहि ॥ २६ ॥ सभासदश्चनोत्तस्थुर्जहसुःस्वलपमेवच ॥ मुनिभ्योपिचदेवेभ्योनमस्कृत्य
 द्विजोत्तमः ॥ २७ ॥ शशापनृपतिक्रोधात्तत्रातिष्ठन्निरङ्कुशः ॥ गच्छदूरमतोराज्याद्गृष्ट्रीर्भवपामर ॥ २८ ॥ भवाचिरंगलत्कुष्ठीबुद्धिही
 नोऽप्युपद्रुतः ॥ इत्युक्त्वाकंपितःक्रोधात्सभास्थाञ्छप्तमुद्यतः ॥ २९ ॥ येयत्रजहसुःसर्वेसमुत्तस्थुःसभासदः ॥ सर्वेचक्रुःप्रणामंतेक्रोधं
 तत्याजवाडवः ॥ ३० ॥ प्रणम्यागत्यराजातंरुरोदभयकातरः ॥ निस्ससारसभामध्याद्धृदयेनविदूयता ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणोगूढरूपीच
 प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ तत्पश्चान्मुनयःसर्वेप्रययुर्भयकातराः ॥ ३२ ॥ हेविप्रतिष्ठतिष्ठेतिमुच्चार्य्यपुनःपुनः ॥ पुलहश्चपुलस्त्यश्चप्रचे
 ताभृगुरंगिराः ॥ ३३ ॥ मरीचिःकश्यपश्चैवसिष्ठःकतुरेवच ॥ शुक्रोबृहस्पतिश्चैवदुर्वासालोमशस्तथा ॥ ३४ ॥ गौतमश्चकणादश्चकण्वः
 कात्यायनःकठः ॥ पाणिनिर्जाजलिश्चैवऋष्यशृङ्गोविभाण्डकः ॥ ३५ ॥ तैत्तिरीश्चाप्यापिशलिर्मार्कण्डेयोमहातपाः ॥ सनकश्च

ब्र. वै.

॥ १३४ ॥

सनन्दश्चोदुःपैलः सनातनः ॥ ३६ ॥ सनत्कुमारो भगवान्नरनारायणावृषी ॥ पराशरोजरत्कारुः संवर्तः करभस्तथा ॥ ३७ ॥ भरद्वाज
 श्वाल्मीकिरौर्वश्च्यवनस्तथा ॥ अगस्त्योऽत्रिरुतथ्यश्च सङ्कर्तास्तीक आसुरिः ॥ ३८ ॥ शिलालिलार्जुनलिश्चैव शाकल्यः शाकटायनः ॥
 गर्गो वत्सः पञ्चशिखोजमदग्निश्च देवलः ॥ ३९ ॥ जैगीषव्यो वामदेवो वालखिल्यादयस्तथा ॥ शक्तिर्दक्षः कर्दमश्च प्रस्कन्नः कपिलस्तथा ॥
 ॥ ४० ॥ विश्वामित्रश्च कौत्सश्चाप्युचीकोऽप्यघमर्षणः ॥ एते चान्ये च मुनयः पितरोऽग्निर्हरिप्रिया ॥ ४१ ॥ दिक्पालादेवताः सर्वा विप्रं पञ्चा
 त्समाययुः ॥ ब्राह्मणं बोधयामासुर्वासयामासुरीश्वरि ॥ ४२ ॥ समूचुस्तं क्रमेणैव नीतिं नीतिविशारदाः ४३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
 द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादान्तर्गतहरगौरीसंवादे राधोपाख्याने सुयज्ञोपाख्यानं नाम पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ४४ ॥
 श्रीपार्वत्युवाच ॥ किमूचुर्ब्राह्मणं ब्रह्मन् ब्राह्मणा ब्रह्मणः सुताः ॥ नीतिज्ञानीतिवचनं तन्मां व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥
 सन्तोष्यतं ब्राह्मणश्च स्तवेन विनयेन च ॥ क्रमेण वल्लुमारं भेमुनि संघो वरानने ॥ २ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ त्वत्पश्चादागता लक्ष्मीः कीर्तिः सत्त्वं
 यशस्तथा ॥ सुशीलश्च महैश्वर्यपितरोऽग्निः सुरास्तथा ॥ ३ ॥ आगतानृपगेहेभ्यः कृत्वा भ्रष्टश्रियं नृपम् ॥ भवतुष्टो द्विजश्रेष्ठ चाशुतोपश्च
 वाडवः ॥ ४ ॥ ब्राह्मणानान्तु हृदयं कोमलं न वनीतवत् ॥ शुद्धं सुनिर्मलं चैव मार्जितं तपसामुने ॥ ५ ॥ क्षमस्वागच्छ विप्रेन्द्र शुद्धं कुरु नृपा
 लयम् ॥ आशिषं कुरु तस्मै त्वं पवित्रपदरेणुना ॥ ६ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात् प्रतिनिवर्तते ॥ पितरस्तस्य
 देवाश्च वह्निश्चैव तथैव च ॥ ७ ॥ निराशाः प्रतिगच्छन्ति चातिथेरप्रतिग्रहात् ॥ क्षमस्वागच्छ विप्रेन्द्र शुद्धं कुरु नृपालयम् ॥ ८ ॥ स्त्रीभिर्गोभिः
 कृतघ्नैश्च ब्रह्मघ्नैर्गुरुतल्पगैः ॥ तुल्यदोषो भवत्येते र्यस्यातिथिरनर्चितः ॥ ९ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ पश्यन्ति ये वक्रदृष्ट्या चाति
 थिं गृहमागतम् ॥ दत्त्वा स्वपापं तस्मै तत्पुण्यमादाय गच्छति ॥ १० ॥ क्षमस्व नृपदोषं च गच्छ वत्स यथा सुखम् ॥ राजा स्वकर्मदोषेण नो
 तस्थौ तत्क्षमां कुरु ॥ ११ ॥ ॥ पुलह उवाच ॥ ॥ राजश्रिया विद्यया वा ब्राह्मणं योऽवमन्यते ॥ विप्रस्त्रिसन्ध्याहीनो यः श्रीहीनः

१ हविः प्रियाः इति पाठः ।

प्र. खं. ३

अ० ५१

॥ १३४ ॥

क्षत्रियो भवेत् ॥ १२ ॥ एकादशीविहीनश्च विष्णुनैवेद्यवञ्चितः ॥ क्षमस्वागच्छ विप्रेन्द्र शुद्धं कुरु नृपालयम् ॥ १३ ॥ ॥ क्रतुरुवाच ॥ ॥
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वापि वैश्यो वा शूद्र एव च ॥ दीक्षाहीनो भवेत् सोऽपि ब्राह्मणं योऽवमन्यते ॥ १४ ॥ धनहीनः पुत्रहीनो भार्याहीनो भवेद्भु-
 वम् ॥ क्षमस्वागच्छ भगवन् शुद्धं कुरु नृपालयम् ॥ १५ ॥ ॥ अङ्गिरा उवाच ॥ ॥ ज्ञानवान् ब्राह्मणो भूत्वा ब्राह्मणं योऽवमन्यते ॥
 वृषवाहो भवेत् सोऽपि भारते सप्तजन्मसु ॥ १६ ॥ ॥ मरीचि उवाच ॥ ॥ पुण्यक्षेत्रे भारते च देवश्च ब्राह्मणं गुरुम् ॥ विष्णुभक्तिविहीन-
 श्च स भवेद्योऽवमन्यते ॥ १७ ॥ ॥ कश्यप उवाच ॥ ॥ वैष्णवं ब्राह्मणं दृष्ट्वा यो सत्यमवमन्यते ॥ विष्णुमन्त्रविहीनश्च तत्पूजाविर-
 तो भवेत् ॥ १८ ॥ ॥ प्रचेता उवाच ॥ ॥ अतिथिं ब्राह्मणं दृष्ट्वा नाभ्युत्थानं करोति यः ॥ पितृभक्तिविहीनस्स्यात्स भवेद्भारते
 भुवि ॥ १९ ॥ प्राप्नोति कौञ्जरीयो निःसमूढः सप्तजन्मसु ॥ शीघ्रं गच्छ द्विजश्रेष्ठ राज्ञे देह्या शिषश्शुभाः ॥ २० ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥
 गुरुं वा ब्राह्मणं वापि देवताप्रतिमामपि ॥ दृष्ट्वा शीघ्रं न प्रणमेत्स भवेत्सूकरो भुवि ॥ २१ ॥ मिथ्यासाक्षी च भवति तथा विश्वासघातकः ॥
 क्षमस्व सर्वमस्माकमातिथ्यग्रहणं कुरु ॥ २२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ छलेन कथितो धर्मोऽयुष्माभिर्मुनिपुङ्गवैः ॥ सर्वकृत्वा च
 विस्पष्टमांमूढं बोधयन्त्वहो ॥ २३ ॥ स्त्रीघ्नोऽथ कृतघ्नानां गुरुस्त्रीगामिनान्तथा ॥ ब्रह्मघ्नानां च को दोषो ब्रूतमां योगिनां वराः ॥
 ॥ २४ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ कामतो गोवधे राजन् वर्षतीर्थभ्रमेन्नरः ॥ यवयावकभोजी च करेण च जलं पिबेत् ॥ २५ ॥ तदा
 धेनुशतं दिव्यं ब्राह्मणेभ्यः सदक्षिणम् ॥ दत्त्वा मुञ्चति पापाच्च भोजयित्वा शतं द्विजान् ॥ २६ ॥ प्रायश्चित्ते तु वैचीर्णे सर्वपापात्रमुच्यते ॥
 पापावशे पाद्भवति दुःखी चाण्डाल एव च ॥ २७ ॥ आतिदेशिकहत्यायां तदर्धफलमश्नुते ॥ प्रायश्चित्तानुकल्पेन सर्वपापात्रमुच्यते ॥
 ॥ २८ ॥ ॥ शुक उवाच ॥ ॥ गोहत्याद्विगुणं पापं स्त्रीहत्यायां भवेद्भुवम् ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिकालसूत्रेव सेद्भुवम् ॥ २९ ॥
 ततो भवेन्महापापी सूकरः सप्तजन्मसु ॥ ततो भवति सर्पश्च सप्तजन्मन्यतः शुचिः ॥ ३० ॥ ॥ बृहस्पति उवाच ॥ ॥ स्त्रीहत्या
 द्विगुणं पापं ब्रह्महत्याकृतो भवेत् ॥ लक्षवर्षमहाघोरे कुम्भीपाके वसेद्भुवम् ॥ ३१ ॥ ततो भवेन्महापापी विष्ठाकीटः शताब्दकम् ॥

ब्र. वै.

॥ १३५ ॥

ततोभवतिसर्पश्चसप्तजन्मन्यतःशुचिः ॥ ३२ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ दोषःकृतघ्नेराजेन्द्रब्रह्महत्याचतुर्गुणः ॥ निष्कृतिर्नास्ति
वेदोक्ताकृतघ्नानाञ्चनिश्चितम् ॥ ३३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ लक्षणञ्चकृतघ्नानां वदवेदविदांवर ॥ कृतघ्नःकतिधाप्रोक्तःकेषुकोदो
पएवच ॥ ३४ ॥ ॥ ऋष्यशृङ्गउवाच ॥ ॥ कृतघ्नाःषोडशविधाःसामवेदेनिरूपिताः ॥ सर्वःप्रत्येकदोषेणप्रत्येकंफलम
श्नुते ॥ ३५ ॥ ॥ कृतेसत्येचपुण्येचस्वधर्मेतपसिस्थिते ॥ प्रतिज्ञायाञ्चदानेचस्वगोष्ठीपरिपालने ॥ ३६ ॥ ॥ गुरुकृत्येदेवकृत्येकाम्य
कृत्येद्विजार्चने ॥ नित्यकृत्येचविश्वासेपरधर्मप्रदानयोः ॥ ३७ ॥ ॥ एतान्योहन्तिपापिष्ठःसकृतघ्नइतिस्मृतः ॥ एतेषांसन्ति
लोकाश्चतज्जन्मभिन्नयोनिषु ॥ ३८ ॥ ॥ यान्यांश्चनरकांस्तेचयान्तिराजेन्द्रपापिनः ॥ तेतेचनरकाःसन्तियमलोकेसुनिश्चितम् ॥ ३९ ॥
॥ ॥ सुयज्ञउवाच ॥ ॥ केकिंकृत्वाकृतघ्नाश्चकान्कान्गच्छन्तिरौरवान् ॥ प्रत्येकंश्रोतुमिच्छामिवलुमर्हसिमेप्रभो ॥ ४० ॥
॥ कात्यायनउवाच ॥ ॥ कृत्वाशपथरूपञ्चसत्यंहन्तिनपालयेत् ॥ सकृतघ्नःकालसूत्रेवसेदेवचतुर्गुणम् ॥ ४१ ॥ ॥ सप्तजन्मसुकाकश्चसप्त
जन्मसुपेचकः ॥ ततःशूद्रोमहाव्याधिःसप्तजन्मस्वतःशुचिः ॥ ४२ ॥ ॥ श्रीसनन्दनउवाच ॥ ॥ पुण्यंकृत्वावदत्येवकीर्तिवर्द्धनहेतुना ॥
सकृतघ्नस्तप्तसूर्यावसत्येवयुगत्रयम् ॥ ४३ ॥ ॥ पञ्चजन्मसुमण्डूकस्त्रिषुजन्मसुकर्कटः ॥ तदामूकोमहाव्याधिर्दरिद्रश्चततःशुचिः ॥ ४४ ॥
॥ ॥ सनातनउवाच ॥ ॥ स्वधर्महन्तियोविप्रःसन्ध्यात्रयविवर्जितः ॥ अतर्पयंश्चयत्स्नातिविष्णुनैवेद्यवर्जितः ॥ ४५ ॥
विष्णुपूजाविहीनश्चविष्णुमन्त्रविहीनकः ॥ एकादशीविहीनश्रीकृष्णजन्मदिनेतदा ॥ ४६ ॥ ॥ शिवरात्रौचयोभुङ्क्तेश्रीरामनवमीदि
ने ॥ पितृकृत्यादिहीनोयःसकृतघ्नइतिस्मृतः ॥ ४७ ॥ ॥ कुम्भीपाकेवसत्येवंयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ततश्चाण्डालतांयातिसप्तजन्मसुनिश्चि
तम् ॥ ४८ ॥ ॥ शतजन्मनिगृध्रश्चशतजन्मनिसूकरः ॥ ततोभवेद्ब्राह्मणश्चशूद्राणांसूपकारकः ॥ ४९ ॥ ॥ ततोभवेज्जन्मसप्तब्राह्मणोवृष
वाहकः ॥ शूद्राणांशवदाहीचभवेत्सप्तसुजन्मसु ॥ ५० ॥ ॥ द्विजोभूत्वासप्तजनौभारतेवृषलीपतिः ॥ भुक्तास्वभोगलेशञ्चभ्रमित्वाया
तिरौरवम् ॥ ५१ ॥ ॥ पुनःपुनः पापयोनिंनरकञ्चपुनःपुनः ॥ ततोभवेद्दुर्धमश्चमार्जारःपञ्चजन्मसु ॥ ५२ ॥ ॥ पञ्चजन्मसुमण्डूकोभवे

प्र. खं. २

अ० ५

॥ १३५ ॥

च्छुद्रस्ततः क्रमात् ॥ ५३ ॥ सुयज्ञ उवाच ॥ शूद्राणां सूपकरणे शूद्राणां शवदाहने ॥ शूद्रान्नभोजने वापि शूद्रस्त्रीगमनेऽपि च ॥ ५४ ॥
 ब्राह्मणानां च कोदोषो वृषाणां वाहने तथा ॥ एतान्सर्वान्समालोच्य ब्रह्मिणो निश्चयं मुने ॥ ५५ ॥ पराशर उवाच ॥ शूद्राणां सूपका
 रश्च यो विप्रो ज्ञानदुर्बलः ॥ असिपत्रे वसत्येव युगानामेक सप्ततिः ॥ ५६ ॥ ततो भवेद्दुर्दभश्च मूषिकः सप्तजन्मसु ॥ तैलकीटस्सप्तजन्मस्व
 तः शुद्धो भवेन्नरः ॥ ५७ ॥ जरत्कारु उवाच ॥ भृत्यद्वारा स्वयं वापि यो विप्रो वृषवाहकः ॥ सकृत्तन्न इति ख्यातः प्रसिद्धो भारते नृप ॥ ५८ ॥
 ब्रह्महत्यासमं पापं तन्नित्यं वृषताडने ॥ वृषपृष्ठे भारदानात्पापं तद्विगुणं भवेत् ॥ ५९ ॥ सूर्यातपे वा ह्येद्यः क्षुधितं तृषितं वृषम् ॥ ब्रह्म
 हत्याशतं पापं लभते नात्र संशयः ॥ ६० ॥ अन्नं विष्टाजलं मूत्रं विप्राणां वृषवाहिनाम् ॥ नाधिकारो भवेत्तेषां पितृदेवार्चने नृप ॥ ६१ ॥ ला
 लाकुण्डे वसत्येव यावच्चन्द्रदिवा करौ ॥ विष्टाभक्ष्यं मूत्रजलं तत्र तस्य भवेद्भुवम् ॥ ६२ ॥ त्रिसन्ध्यं ताडयेत्तच्छूले नयमकिङ्करः ॥ उल्कां
 ददाति सुखतः सूच्या कृन्तति सन्ततम् ॥ ६३ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विष्टायाञ्च कृमिर्भवेत् ॥ ततः काकोपञ्चजन्मस्वथैवं बक एव च ॥
 ॥ ६४ ॥ पञ्चजन्मसु गृध्रश्च शृगालः सप्तजन्मसु ॥ ततो दरिद्रः शूद्रश्च महाव्याधिस्ततः शुचिः ॥ ६५ ॥ भारद्वाज उवाच ॥ शूद्राणां शव
 दाहीयः सकृत्तन्न इति स्मृतः ॥ वयः प्रमाणं राजेन्द्र ब्रह्महत्यां लभेद्भुवम् ॥ ६६ ॥ तत्तुल्ययोनिभ्रमणात्तुल्यनरकाच्छुचिः ॥ यो दो
 षो ब्राह्मणानां च शूद्राणां शवदाहने ॥ ६७ ॥ तावदेव भवेद्दोषः शूद्राश्चाद्वान्नभोजने ॥ ६८ ॥ विभाण्डक उवाच ॥ पितृश्राद्धे च शूद्राणां भु
 ज्जेयो ब्राह्मणोऽधमः ॥ सुरापीती ब्रह्मघाती पितृदेवार्चनाद्वहिः ॥ ६९ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ यो दोषो ब्राह्मणानाञ्च शूद्रस्त्रीगमने नृप ॥
 अहं वक्ष्यामि वेदोक्तं सावधानं निशामय ॥ ७० ॥ कृतघ्नानां प्रधानश्च यो विप्रो वृषलीपतिः ॥ कृमिदंष्ट्रे वसेत्सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ७१ ॥
 कृमिभक्ष्यो भवेद्दिप्रो विह्वलो यमकिङ्करैः ॥ प्रतिमां तां तलौहीमां श्लेषयति नित्यशः ॥ ७२ ॥ ततश्च पुंश्चली यो नौ कृमिर्भवति निश्चि
 तम् ॥ एवं वर्षसहस्रततः शूद्रस्ततः शुचिः ॥ ७३ ॥ सुयज्ञ उवाच ॥ अन्येषां च कृतघ्नानां वदकर्मफलं मुने ॥ श्लाघ्यो मे ब्राह्मशापश्चक

१ विद्वश्चेति पाठः ।

म. वै.

॥ १३६ ॥

स्यसम्पद्भिनापदम् ॥ ७४ ॥ धन्योऽहंकृतकृत्योऽहंसफलजीवनंमम ॥ आगतास्तुयतोमुक्तामद्वेहेमुनयःसुराः ॥ ७५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वि० प्र० नारदनारायणसंवादेनृपमुनिसंवादेराधोपाख्यानेकर्मविपाकोनामैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥
 ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ अन्येषाञ्चकृतघ्नानांयद्यत्कर्मफलंप्रभो ॥ तेषांकिमूचुर्मुनयोवेदवेदाङ्गपारगाः ॥ १ ॥ श्रीमहेश्वर उवाच ॥ प्रश्नं कुर्वतिराजे
 न्द्वेसर्वेषुमुनिषुप्रिये ॥ तत्रप्रवक्तुमारेभेरुषिर्नारायणोमहान् ॥ २ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्मवृत्तिंहरेत्तुयः ॥ सकृतघ्नइति
 ज्ञेयःफलञ्चशृणुभूमिप ॥ ३ ॥ यावन्तोरेणवःसिक्ताविप्राणानेत्रिबिन्दुभिः ॥ तावद्रर्षसहस्रञ्चशूलपोतेसतिष्ठति ॥ ४ ॥ तप्ताङ्गारञ्चतद्ग
 क्ष्यंपानंवैतप्तमूत्रकम् ॥ तप्तांगारेचशयनंताडितोयमकिङ्करैः ॥ ५ ॥ तदन्तेचमहापापीविष्टायांजायतेकृमिः ॥ पष्टिवर्षसहस्राणिदेव
 मानेनभारते ॥ ६ ॥ ततोभवेद्भूमिहीनःप्रजाहीनश्चमानवः ॥ दरिद्रःकृपणोरोगीशूद्रोनिन्द्यस्ततःशुचिः ॥ ७ ॥ नारद उवाच ॥
 हन्तियःपरकीर्त्तिञ्चस्वकीर्त्तिंवानराधमः ॥ सकृतघ्नइतिख्यातस्तत्फलञ्चनिशामय ॥ ८ ॥ अन्धकूपेवसेत्सोऽपियावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
 कीटैर्नकुलगृध्रैश्चभक्षितःसततंनृप ॥ ९ ॥ तप्तक्षारोदकंपापीनित्यंपिबतिवैततः ॥ सप्तजन्मस्वतःसर्पःकाकःपञ्चस्वतःशुचिः ॥ १० ॥
 ॥ देवल उवाच ॥ ब्रह्मस्वंवागुरुस्वंवादेवस्वंवापियोहरेत् ॥ सकृतघ्नइतिज्ञेयोमहापापीचभारते ॥ ११ ॥ अवटोदेवसेत्सोऽपियावदि
 न्द्राश्चतुर्दश ॥ ततोभवेत्सुरापीसततःशूद्रस्ततःशुचिः ॥ १२ ॥ जैगीषव्य उवाच ॥ पितृमातृगुरुंश्चापिभक्तिहीनो नपालयेत् ॥
 वाचापिताडयेत्तांश्चसकृतघ्नइतिस्मृतः ॥ वाचाचताडयेन्नित्यंस्वामिनंकुलटाचया ॥ १३ ॥ साकृतघ्नीतिविख्याताभारतेपापिनीवरा ॥
 वह्निकुण्डंमहाघोरंतौप्रयातस्सुनिश्चितम् ॥ १४ ॥ तत्रवह्नीवसत्येवयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ततोभवेज्जलौकाश्चसप्तजन्मस्वतःशुचिः ॥ १५ ॥
 ॥ वाल्मीकिरुवाच ॥ यथातरुषुवृक्षत्वंसर्वत्रनजहातिच ॥ तथाकृतघ्नताराजन्सर्वपापेषुवर्तते ॥ १६ ॥ मिथ्यासाक्ष्यंयोददातिकामात्क्रो
 धात्तथाभयात् ॥ सभायांपाक्षिकंवक्तिसकृतघ्नइतिस्मृतः ॥ १७ ॥ पुण्यमात्रंचापिराजन्योहन्तिसकृतघ्नकः ॥ सर्वत्रापिचसर्वेषांपुण्य
 हानौकृतघ्नता ॥ १८ ॥ मिथ्यासाक्ष्यंपाक्षिकंवाभारतेवक्तियोनृप ॥ यावदिन्द्रसहस्रञ्चसर्पकुण्डेवसेद्भुवम् ॥ १९ ॥ सन्ततंवेष्टितः

प्र. सं. २

अ० ५२

॥ १३६ ॥

सपैर्भीतोवैभक्षितस्तथा ॥ भुङ्क्तेचसर्वविण्मूत्रंयमदूतेनताडितः ॥ २० ॥ कृकलासोभवेत्तत्रभारतेसप्तजन्मसु ॥ सप्तजन्मसुमण्डूकः
 पितृभिःसप्तभिःसह ॥ २१ ॥ ततोभवेद्वैवृक्षश्चमहारण्येतुशाल्मलिः ॥ ततोभवेन्नरोमूकस्ततःशूद्रस्ततःशुचिः ॥ २२ ॥ आस्तीकउ
 वाच ॥ गुर्वङ्गनानांगमनेमातृगामीभवेन्नरः ॥ नराणांमातृगमनेप्रायश्चित्तंनविद्यते ॥ २३ ॥ भारतेचनृपश्रेष्ठयोदोषोमातृगामिनाम् ॥
 ब्राह्मणीगमनेचैवशूद्राणांतावदेवहि ॥ २४ ॥ ब्राह्मण्यास्तावदेवस्यादोषःशूद्रेणमैथुने ॥ कन्यानांपुत्रपत्नीनांश्वशूणांगमनेतथा ॥ २५ ॥
 सगर्भभ्रातृपत्नीनांभगिनीनांतथैवच ॥ दोषंवक्ष्यामिराजेन्द्रयदाहकमलोद्भवः ॥ २६ ॥ यःकरोतिमहापापीचैताभिःसहमैथुनम् ॥ जीवन्मृ
 तोभवेत्सोऽपिचंडालोऽपृश्यएवच ॥ २७ ॥ नाधिकारोभवेत्तस्यसूर्य्यमण्डलदर्शने ॥ शालग्रामंतजलञ्चतुलस्याश्चदलंजलम् ॥ २८ ॥ सर्वती
 र्थंजलञ्चैवविप्रपादोदकंतथा ॥ स्पृष्टुञ्चनैवशक्रोतिविदुतुल्यःपातकीनरः ॥ २९ ॥ देवंगुरुंब्राह्मणञ्चनमस्कृर्त्तुंनचार्हति ॥ विष्ठाधिकंतदन्न
 ञ्चजलंमूत्राधिकन्तथा ॥ ३० ॥ देवताःपितरोविप्रानैवगृह्णन्तिभारते ॥ भवेत्तदङ्गवातेनतीर्थमङ्गारवाहनम् ॥ ३१ ॥ सप्तरात्रंहुपवसेद्वैव
 स्पर्शात्तथाद्विजः ॥ भाराक्रान्ताचपृथिवीतद्भारंवोदुमक्षमा ॥ ३२ ॥ तत्पापात्पतितोदेशःकन्याविक्रयिणोयथा ॥ तत्स्पर्शाच्चतदालापा
 च्छयनाश्रयभोजनात् ॥ ३३ ॥ नृणांचतत्संपापंभवत्येवनसंशयः ॥ कुम्भीपाकेवसेत्सोऽपियावद्वैब्राह्मणःशतम् ॥ ३४ ॥ दिवानिशंभ्र
 मेत्तत्रचक्रावर्त्तनिरन्तरम् ॥ दग्धोवाग्निशिखाभिश्चयमदूतैश्चताडितः ॥ ३५ ॥ एवंनित्यंमहापापीभुङ्केनिरययातनाम् ॥ विष्ठाहारश्च
 सर्वत्रकुम्भीपाकेथपातितः ॥ ३६ ॥ गतेप्राकृतिकेघोरेमहतिप्रलयेतथा ॥ पुनःसृष्टेःसमारम्भेतद्विधोवाभवेत्पुनः ॥ ३७ ॥ षष्टिवर्ष
 सहस्राणिविष्ठायांचकृमिर्भवेत् ॥ ततोभवतिचण्डालोभार्य्याहीनोनपुंसकः ॥ ३८ ॥ सप्तजन्मसुशूद्रश्चगलत्कुष्ठीनपुंसकः ॥ ततो
 भवेद्ब्राह्मणश्चाप्यन्धःकुष्ठीनपुंसकः ॥ ३९ ॥ लब्ध्वैवंसप्तजन्मानिमहापापीभवेच्छुचिः ॥ ४० ॥ मुनयऊचुः ॥ इत्येवंकथितंसर्वमस्मा
 भिवोयथागमम् ॥ एभिस्तुल्योभवेदोषोऽप्यतिथीनांपराभवे ॥ ४१ ॥ प्रणामंकुरुविप्रेन्द्रंगृहंप्रापयनिश्चितम् ॥ संपूज्यब्राह्मणंयत्ना
 द्ब्रूहीत्वाब्राह्मणाशिषम् ॥ ४२ ॥ वनंगच्छमहाराजतपस्यांकुरुसत्वरम् ॥ ब्रह्मशापैर्विनिर्मुक्तःपुनरेवागमिष्यसि ॥ ४३ ॥ इत्युक्त्वा

ब्र. वै.

॥ १३७ ॥

मुनयः सर्वेययुस्तूर्णस्वमन्दिरम् ॥ सुराश्चापिचराजानोबन्धुवर्गाश्चपार्वति ॥ ४४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारद
 नारायणसंवादे हरगौरीसंवादे राधोपाख्याने सुयज्ञोपाख्याने कर्मविपाको नाम द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ ७३ ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ ॥
 गतेषु मुनिसंघेषु श्रुत्वा कर्मफलं नृणाम् ॥ किञ्चकार नृपश्रेष्ठो ब्रह्मशापेन विह्वलः ॥ १ ॥ अतिथिर्ब्राह्मणो वापि किञ्चकार तदा प्रभो ॥
 जगाम नृपगेहं वानवा तद्वक्तुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ ॥ गतेषु मुनिसंघेषु निन्दाग्रस्तो नराधिपः ॥ प्रेरितश्च
 सिष्टेन धर्मिष्ठेन पुरोधसा ॥ ३ ॥ पपात दण्डवद्भूमौ पादयोर्ब्राह्मणस्य च ॥ त्यक्त्वा मन्युं द्विजश्रेष्ठो ददौ तस्मै शुभाशिषम् ॥ ४ ॥
 सस्मितं ब्राह्मणं दृष्ट्वा त्यक्तमन्युं कृपामयम् ॥ उवाच नृपतिश्रेष्ठः साश्रुनेत्रः कृताञ्जलिः ॥ ५ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ कुत्र वंशे
 भवाज्जातः किं नाम भवतः प्रभो ॥ किं नाम वापि तब्रह्मिकवासः कथमागतः ॥ ६ ॥ विप्ररूपी स्वयं विष्णुर्गुहः कपटमानुषः ॥
 साक्षात्समूर्तिमानग्निः प्रज्वलन् ब्रह्मतेजसा ॥ ७ ॥ को वा गुरुस्ते भगवन्निष्टदेवश्च भारते ॥ तव वेषः कथमयं ज्ञानपूर्णस्य साम्प्रतम् ॥
 ॥ ८ ॥ गृहाण राज्यं निखिलमैश्वर्यं कोशमेव च ॥ स्वभृत्यं कुरु मे पुत्रं माञ्चदासीं स्त्रियं मुने ॥ ९ ॥ सप्तसागरसंयुक्तां सप्तद्वीपां
 वसुन्धराम् ॥ अष्टादशोपद्वीपाढ्यां सशैलवनशोभिताम् ॥ १० ॥ मया भृत्येन साधित्वं राजेन्द्रो भव भारते ॥ रत्नेन्द्रसारखचिते तिष्ठ
 सिंहासने वरे ॥ ११ ॥ नृपस्य वचनं श्रुत्वा जहास मुनिपुङ्गवः ॥ उवाच परमंतत्त्वमज्ञातं सर्वदुर्लभम् ॥ १२ ॥ ॥ अतिथिरुवाच ॥ ॥
 मरीचिर्ब्रह्मणः पुत्रस्तत्पुत्रः कश्यपः स्वयम् ॥ कश्यपस्य सुताः सर्वे प्राप्ता देवत्वमीप्सितम् ॥ १३ ॥ तेषु त्वष्टामहाज्ञानी चकार परमंतपः ॥
 दिव्यं वर्षसहस्रञ्च पुष्करे दुष्करंतपः ॥ १४ ॥ सिषेवे ब्राह्मणार्थं देवदेवं हरिं परम् ॥ नारायणाद्वरं प्राप विप्रं तेजस्विनं सुतम् ॥ १५ ॥ ततो
 बभूव तेजस्वी विश्वरूपस्तपोधनः ॥ पुरोधसं चकारेन्द्रो वाक्पतौ तं कुधा गते ॥ १६ ॥ मातामहेभ्यो दैत्येभ्यो दत्तवन्तं घृताहुतिम् ॥ चिच्छे
 दतं शुनासीरो ब्राह्मणं मातुराज्ञया ॥ १७ ॥ विश्वरूपस्य तनयो विरूपो मर्त्पितानृप ॥ अहञ्च सुतपानाम विरागी काश्यपो द्विजः ॥ १८ ॥

१ मरितामहः-इति पाठः ।

प्र. खं. २

अ० ५३

॥ १३६ ॥

महादेवोममगुरुर्विद्याज्ञानमनुप्रदः ॥ अभीष्टदेवःसर्वात्माश्रीकृष्णःप्रकृतेःपरः ॥ १९ ॥ तच्चिन्तयामिपादाब्जनमेवाञ्छास्ति
 सम्पदि ॥ सालोक्यसार्ष्टिसारूप्यसामीप्यराधिकापतेः ॥ २० ॥ तेनदत्तंनगृह्णामिविनातत्सेवनंशुभम् ॥ ब्रह्मत्वममरत्वंवामन्येऽहंजल
 बिम्बवत् ॥ २१ ॥ भक्तिव्यवहितमिथ्याभ्रममेवतुनश्वरम् ॥ इन्द्रत्वंवामनुत्वंवासौरत्वंवानराधिप ॥ २२ ॥ नमन्येजलरेखेतिनृपत्वंकेनगण्य
 ते ॥ श्रुत्वासुयज्ञयज्ञेतेमुनीनांगमनंनृप ॥ २३ ॥ लालसांविष्णुभक्तितेसंप्रापयितुमागतः ॥ केवलानुगृहीतस्त्वंनहिशतोमयाधुना ॥ २४ ॥
 समुद्रतश्चपतितोवोरेनिम्नेभवार्षवे ॥ नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः ॥ २५ ॥ तेपुनन्त्युरुकालेनकृष्णभक्ताश्चदर्शनात् ॥
 राजन्निर्गम्यतांगेहादेहिराज्यंसुतायच ॥ २६ ॥ पुत्रेन्यस्यप्रियांसाध्वीगच्छवत्सवनंदुतम् ॥ ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तंसर्वमिथ्यैवभूमिप ॥ २७ ॥
 श्रीकृष्णंभजराघेशंपरमात्मानमीश्वरम् ॥ ध्यानसाध्यंदुराराध्यंब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ॥ २८ ॥ आविर्भूतैस्तिरोभूतैःप्राकृतैःप्रकृतेःपरम् ॥
 ब्रह्मास्रष्टाहरिःपाताहरःसंहारकारकः ॥ २९ ॥ दिक्पालाश्चदिगीशाश्चभ्रमन्त्येवास्यमायया ॥ यदाज्ञयावातिवायुःसूर्योदिनपतिःसदा ॥
 ॥ ३० ॥ निशापतिःशशीशश्वत्सस्यसुस्निग्धताकरः ॥ कालेनमृत्युःसर्वेषांसर्वविश्वेषुवैभवेत् ॥ ३१ ॥ कालेवर्षतिशक्रश्चदहत्यग्निश्च
 कालतः ॥ भीतवद्विश्वशास्ताचप्रजासंयमनोयमः ॥ ३२ ॥ कालःसंहरतेकालेकालेसृजतिपातिच ॥ स्वदेशेवैसमुद्रश्चस्वदेशेवैवसुन्धरा
 ॥ ३३ ॥ स्वदेशेपर्वताश्चैवस्वाःपातालाःस्वदेशतः ॥ स्वलोकाःसप्तराजेन्द्रसप्तद्वीपावसुन्धरा ॥ ३४ ॥ शैलसागरसंयुक्ताःपातालाः
 सप्तचैवहि ॥ ब्रह्माण्डमेभिलोकैश्चडिम्बाकारंजलप्लुतम् ॥ ३५ ॥ सन्त्येवप्रतिविध्यण्डेब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ सुरानराश्चनागाश्चगन्धर्वा
 राक्षसादयः ॥ ३६ ॥ आपातालाद्ब्रह्मलोकपर्यन्तंडिम्बरूपकम् ॥ इदमेवतुविध्यण्डमुत्तमंकृत्रिमंनृप ॥ ३७ ॥ नाभिपद्मेविराड्विष्णोः
 क्षुद्रस्यजलशायिनः ॥ स्थितंयथापद्मबीजंकर्णिकायाश्चपङ्कजे ॥ ३८ ॥ एवंसोऽपिशयानस्स्याज्जलतल्पेसुविप्लुते ॥ ध्यायत्येवमहायो
 गीप्राकृतःप्रकृतेःपरम् ॥ ३९ ॥ कालभीतश्चकालेशंकृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ महाविष्णोर्लोमकूपसाधारःसोऽस्तिविस्तृते ॥ कूपेषुलो
 मांप्रत्येकमेवंविश्वानिसन्तिवै ॥ ४० ॥ महाविष्णोर्गात्रलोमांब्रह्माण्डानाश्चभूमिप ॥ संख्यांकर्तुंनशक्नोतिकृष्णोऽप्यन्यस्यका

ब. वै.

॥१३८॥

कथा ॥ ४१ ॥ महाविष्णुः प्राकृतिकः सोऽपि डिम्बोद्भवः सदा ॥ भवेत्कृष्णेच्छया डिम्बः प्रकृतेर्गर्भसम्भवः ॥ ४२ ॥ सर्वाधारो महान्वि
ष्णुः कालभीतः सशङ्कितः ॥ कालेशं ध्यायति स्वैरंकृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ ४३ ॥ एवञ्च सर्वविश्वस्था ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ महान्विराट्
क्षुद्रविराट्सर्वे प्राकृतिकाः सदा ॥ ४४ ॥ सा सर्वबीजरूपा च मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ कालेलीना च कालेशे कृष्णे तं ध्याति स्मसा ॥ ४५ ॥
एवं सर्वे कालभीताः प्रकृतिः प्राकृतास्तथा ॥ आविर्भूतास्तिरोभूताः कालेन परमात्मनि ॥ ४६ ॥ इत्येवं कथितं सर्वमहाज्ञानं सुदुर्ल
भम् ॥ शिवेन गुरुणा दत्तं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ४७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादान्त
र्गतहरगौरीसंवादे राधोपाख्याने सुयज्ञोपाख्याने सुयज्ञप्रत्यतिथ्युपदेशो नाम त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥
कुत्राधारो महाविष्णोः सर्वाधारस्य तस्य च ॥ कालभीतस्य कतिच कालमायामुनीश्वर ॥ १ ॥ क्षुद्रस्य कतिचित् कालं ब्रह्मणः प्रकृते
स्तथा ॥ मनोरिन्द्रस्य चन्द्रस्य सूर्यस्य युस्तथैव च ॥ २ ॥ अन्येषां वै जनानां च प्राकृतानां परं वयः ॥ वेदोक्तं सुविचार्य्यञ्च वदस्व
दविदां वर ॥ ३ ॥ विश्वानामूर्ध्वभागे च कस्याद्रालोक एव सः ॥ कथयस्व महाभाग सन्देहच्छेदनं कुरु ॥ ४ ॥ मुनिरुवाच ॥ गोलोको नृपवि
श्वानां विस्तृतश्च नभस्समः ॥ तथानित्यं डिम्बरूपश्च कृष्णेच्छासमुद्भवः ॥ ५ ॥ जलेन परिपूर्णश्च कृष्णस्य मुखबिन्दुना ॥ सृष्ट्यु
न्मुखस्यादिसर्गे परिश्रान्तस्य खेलतः ॥ ६ ॥ प्रकृत्या सह युक्तस्य कलयानि जनानृप ॥ तत्राधारो महाविष्णोर्विश्वधारस्य विस्तृ
तः ॥ ७ ॥ प्रकृतेर्गर्भसंयुक्त डिम्बोद्भूतस्य भूमिप ॥ सुविस्तृते जलाधारे शयानश्च महाविराट् ॥ ८ ॥ राधेश्वरस्य कृष्णस्य षोडशांशः
प्रकीर्तितः ॥ दूर्वादलश्यामरूपः सस्मितश्च तर्भुजः ॥ ९ ॥ वनमालाधरः श्रीमान्छोभितः पीतवाससा ॥ ऊर्ध्वनभसितं द्विष्णो
र्नित्यवैकुण्ठ एव च ॥ १० ॥ आत्माकाशसमो नित्यो विस्तृतश्चन्द्रबिम्बवत् ॥ ईश्वरेच्छासमुद्भूतो निर्लक्ष्यश्च निराश्रयः ॥ ११ ॥ आकाश
वत्सुविस्तारो रत्नौघैश्च विनिर्मितः ॥ तत्र नारायणः श्रीमान्वनमाली च तर्भुजः ॥ १२ ॥ लक्ष्मीसरस्वती गङ्गा तुलसीपतिरीश्वरः ॥

१ संभूतइति पाठः । २ संविष्टो नित्यो वैकुण्ठ एव चेति पाठः ।

प्र. खं. २

अ० ५४

॥१३८॥

सुनन्दनन्दकुमुदपार्षदादिभिरावृतः ॥ १३ ॥ सर्वेशः सर्वसिद्धेशो भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ श्रीकृष्णश्च द्विधाभूतो द्विभुजश्च चतुर्भुजः ॥ १४ ॥
 चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे गोलोके द्विभुजः स्वयम् ॥ ऊर्ध्ववैकुण्ठलोकाच्च पञ्चाशत्कोटियोजनात् ॥ १५ ॥ गोलोको वर्चुलाकारो वरिष्ठस्सर्वलोक-
 तः ॥ अमूल्यरत्नखचितैर्मन्दिरैश्च विभूषितः ॥ १६ ॥ रत्नेन्द्रसारखचितैः स्तम्भसोपानचित्रितैः ॥ मणीन्द्रदर्पणासक्तैः कपाटैः क-
 लशोज्ज्वलैः १७ ॥ नानाचित्रविचित्रैश्च शिविरैश्च विराजितः ॥ कोटियोजनविस्तीर्णो दैर्घ्ये शतगुणस्तथा ॥ विरजासरिदाकीर्णैश्शत-
 शृङ्गैस्सुवेष्टितः ॥ १८ ॥ सरिदर्धप्रमाणेन दैर्घ्येण च ततेन च ॥ शैलार्द्धपरिमाणेन युक्तो वृन्दावनेन च ॥ १९ ॥ तदर्द्धमानविलसद्वासमण्ड-
 लमण्डितः ॥ सरिच्छैलवनादीनां मध्ये गोलोके एव च ॥ २० ॥ यथा पङ्कजमध्ये च कर्णिकासु मनोहरा ॥ तत्र गोगोपगोपीभिर्गोपीशोरा-
 समण्डले ॥ २१ ॥ रासे श्वर्य्याराधिकाया संयुक्तः सन्ततं नृप ॥ द्विभुजो मुरलीहस्तः शिशुर्गोपालरूपधृक् ॥ २२ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानो-
 रत्नभूषणभूषितः ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गो रत्नमालाविराजितः ॥ २३ ॥ रत्नसिंहासनस्थश्च रत्नच्छत्रेण शोभितः ॥ तथा सप्रियगोपालैः
 सेवितः श्वेतचामरैः ॥ २४ ॥ भूषिताभिश्च गोपीभिर्मालाचन्दनचर्चितः ॥ सस्मितः सकटाक्षाभिः सुवेषाभिश्च वीक्षितः ॥ २५ ॥
 कथितो लोकविस्तारो यथा शक्तियथा गमम् ॥ यथा श्रुतं शम्भुवक्रात्कालमानं निशामय ॥ २६ ॥ पात्रं षट्पलसंभूतं गभीरं चतुरङ्गुलम् ॥
 २७ ॥ स्वर्णमापकृतच्छिद्रं दण्डैश्च चतुरङ्गुलैः ॥ यावज्जलद्भुतं पात्रं तत्कालं दण्डमेव च ॥ २८ ॥ दण्डद्वयं मुहूर्त्तचयामस्तस्य
 चतुष्टयम् ॥ वासरश्चाष्टभिर्यामैः पक्षस्तैर्दशपञ्चभिः ॥ २९ ॥ मासो द्वाभ्यां च पक्षाभ्यां वर्षद्वादशमासकैः ॥ मासेन वै नराणां च पितृणां त-
 दहर्निशम् ॥ ३० ॥ कृष्णपक्षे दिनं प्रोक्तं शुक्ले रात्रिः प्रकीर्तिता ॥ वत्सरेण नराणां च देवानां च दिवानिशम् ॥ ३१ ॥ अयनं ह्युत्तरमहो-
 रात्रिर्वेदक्षिणायनम् ॥ युगकर्मानुरूपं च नरादीनां वयो नृप ॥ ३२ ॥ प्रकृतेः प्राकृतानां च ब्रह्मादीनां निशामय ॥ कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्च
 ति चतुर्युगम् ॥ ३३ ॥ दिव्यैर्द्वादशसाहस्रैः सावधानं निशामय ॥ चत्वारि त्रीणि च द्यौकंसहस्राणि कृतादिकम् ॥ ३४ ॥ तेषां च सन्ध्या
 सन्ध्यां शौद्धे सहस्रे प्रकीर्तिते ॥ त्रिचत्वारिंशकैर्लक्षैस्सविंशतिसहस्रकैः ॥ ३५ ॥ चतुर्युगं परिमितं नरमानक्रमेण च ॥ लक्षैश्च सप्तदशभि-

ब्र. वै.

॥ १३९ ॥

रसाष्टविंशसहस्रकैः ॥ ३६ ॥ कृतं युगं नृमानेन संख्याविद्धिः प्रकीर्तितम् ॥ सहस्रैष्यणवतिभिर्लक्षैर्द्वादशभिस्सह ॥ ३७ ॥ त्रेतायुगं परि
 मितं कालविद्धिः प्रकीर्तितम् ॥ अष्टलक्षैस्सहमितं चतुष्पष्टिसहस्रकम् ॥ ३८ ॥ परिमाणं द्वापरस्य संख्याविद्धिरितीरितम् ॥ सद्वात्रिंशत्सह
 स्रैश्चतुर्लक्षैश्चत्सरैः ॥ नृमाना द्वैकलियुगं विदुः कालविदो बुधाः ॥ ३९ ॥ तत्र सप्तचवारावैतिथयः षोडशस्मृताः ॥ दिवारात्र्यश्च पक्षौ
 द्वौ मासो वर्षच निर्मितम् ॥ ४० ॥ तथा भ्रमति तच्चक्रमेवमेव चतुर्थ्युगम् ॥ तथा युगानिराजेन्द्रतथामन्वन्तराणि च ॥ ४१ ॥ मन्वन्तरन्तु
 दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः ॥ एवं क्रमाद्मन्त्येवमनवश्चतुर्दश ॥ ४२ ॥ पञ्चविंशतिसाहस्रं पृथगन्तशतपञ्चकम् ॥ नरमानयुगं चैव
 परं मन्वन्तरं स्मृतम् ॥ ४३ ॥ आख्यानं च मनूनां च धर्मिष्ठानां नराधिप ॥ यच्छ्रुतं शिववक्त्रेण तत्त्वं मत्तो निशामय ॥ ४४ ॥ आद्यो मनुर्ब्रह्म
 पुत्रः शतरूपापतिव्रता ॥ धर्मिष्ठानां वरिष्ठश्च गरिष्ठो मनुषु प्रभुः ॥ ४५ ॥ स्वायम्भुवः शम्भुशिष्यो विष्णुव्रतपरायणः ॥ जीवन्मुक्तो
 महाज्ञानी भवतः प्रपितामहः ॥ ४६ ॥ राजसूयसहस्रं च चक्रे वै नर्मदातटे ॥ त्रिलक्षमश्वमेधं च त्रिलक्षं नरमेधकम् ॥ ४७ ॥ गोमेधं च
 चतुर्लक्षं विधिवन्महदद्भुतम् ॥ ब्राह्मणानां त्रिकोटीश्च भोजयामास नित्यशः ॥ ४८ ॥ पञ्चलक्षगवांसांसैः सुपकैर्घृतसंस्कृतैः ॥
 चर्व्यैश्चोष्यैर्लेह्यपेयैर्मिष्टद्रव्यैः सुदुर्लभैः ॥ ४९ ॥ अमूल्यरत्नलक्षं च दशकोटिसुवर्णकम् ॥ स्वर्णशृङ्गयुतं दिव्यं गवालक्षं सुपूजितम् ॥ ५० ॥
 वह्निशुद्धानिवस्त्राणि मुनीन्द्राणां चलक्षकम् ॥ भूमिं च सर्वसस्याढ्यांगजेन्द्राणां चलक्षकम् ॥ त्रिलक्षमश्वरत्नं च शातकुम्भविभूषितम् ॥
 ॥ ५१ ॥ सहस्ररथरत्नं च शिविकालक्षमेव च ॥ त्रिकोटिस्वर्णपात्राणिसान्नं सजलमीप्सितम् ॥ त्रिकोटिस्वर्णभूषाश्च कर्पूरादिसुवासि
 तम् ॥ ५२ ॥ ताम्बूलं सुविचित्रं च त्रिकोटिस्वर्णतल्पकम् ॥ रत्नेन्द्रखचितैर्मञ्जरीचितैर्विश्वकर्मणा ॥ ५३ ॥ वह्निशुद्धान्शुकैश्चित्रै
 राजितं माल्यजालकैः ॥ नित्यं ददौ ब्राह्मणेभ्यो विष्णुप्रीत्या शिवाज्ञया ॥ ५४ ॥ संप्राप्य शंकराज्ज्ञानं कृष्णमन्त्रं सुदुर्लभम् ॥ संप्राप्य
 कृष्णदास्यं च गोलोकं वै जगाम सः ॥ ५५ ॥ दृष्ट्वा मुक्तं स्वपुत्रं च प्रहृष्टो भूत्प्रजापतिः ॥ तुष्टावशं करं तुष्टः स सृजेन्यं मनुविधिः ॥ ५६ ॥
 यतः स्वयम्भुपुत्रो यमतः स्वायम्भुवो मनुः ॥ स्वरोचिषो मनुश्चैव द्वितीयो वह्निनन्दनः ॥ ५७ ॥ राजावदान्यो धर्मिष्ठः स्वायम्भुवसमो महा

प्र. सं. २

अ० ५४

॥ १३९ ॥

न् ॥ प्रियव्रतसुतावन्यौद्रौमनूधर्मिणांवरौ ॥ ५८ ॥ तौतृतीयौचतुर्थौचवैष्णवौतापसोत्तमौ ॥ तौचशङ्करशिष्यौचकृष्णभक्तिपराय
 णौ ॥ ५९ ॥ धर्मिष्ठानांवरिष्ठश्चैवतःपंचमोमनुः ॥ षष्ठश्चचाक्षुषोज्ञेयोविष्णुभक्तिपरायणः ॥ ६० ॥ श्राद्धदेवःसूर्यसुतोवैष्णवःसप्त
 मोमनुः ॥ सावर्णिःसूर्यतनयोवैष्णवोमनुरष्टमः ॥ ६१ ॥ नवमोदक्षसावर्णिर्विष्णुव्रतपरायणः ॥ दशमोब्रह्मसावर्णिर्ब्रह्म
 ज्ञानविशारदः ॥ ६२ ॥ ततश्चधर्मसावर्णिर्मनुरेकादशःस्मृतः ॥ धर्मिष्ठश्चवरिष्ठश्चवैष्णवव्रततत्परः ॥ ६३ ॥ ज्ञानीचरुद्रसावर्णि
 र्मनुश्चद्वादशःस्मृतः ॥ धर्मात्मादेवसावर्णिर्मनुरेवंत्रयोदशः ॥ ६४ ॥ चतुर्दशोमहाज्ञानीचन्द्रसावर्णिरेवच ॥ यावदायुर्मनूनांस्या
 दिन्द्राणांतावदेवहि ॥ ६५ ॥ चतुर्दशेन्द्रावच्छिन्नब्रह्मणोदिनमुच्यते ॥ तावतीब्रह्मणोरात्रिःसाचब्राह्मीनिशानृप ॥ ६६ ॥ काल
 रात्रिश्चसाज्ञेयावेदेषुपरिकीर्तिता ॥ ब्रह्मणोवासरेराजन्क्षुद्रकल्पःप्रकीर्तितः ॥ ६७ ॥ सप्तकल्पेचिरंजीवीमार्कण्डेयोमहातपाः ॥ ब्रह्म
 लोकादधःसर्वलोकादग्धाश्चतत्रवै ॥ ६८ ॥ उत्थितेनैवसहसासङ्कर्षणमुखाग्निना ॥ चन्द्रार्कब्रह्मपुत्राश्चब्रह्मलोकंगतार्धुवम् ॥ ६९ ॥
 ब्रह्मरात्रिव्यतीतेतुपुनश्चससृजेविधिः ॥ तस्यांब्रह्मनिशायाश्चक्षुद्रःप्रलयउच्यते ॥ ७० ॥ देवाश्चमनवश्चैवतत्रदग्धानरादयः ॥ एवं
 त्रिंशदिवारात्रैर्ब्रह्मणोमासएवच ॥ ७१ ॥ वर्षद्वादशमासैश्चब्रह्मसम्बन्धिवैवहि ॥ एवंपञ्चदशाब्देतुगतेचब्रह्मणोनृप ॥ दैनंदिनस्तु
 प्रलयोवेदेषुपरिकीर्तितः ॥ ७२ ॥ मोहरात्रिश्चसाप्रोक्तावेदविद्भिःपुरातनैः ॥ तत्रसर्वेप्रणष्टास्स्युश्चन्द्रार्कादिदिगीश्वराः ॥ ७३ ॥
 आदित्यावसवोरुद्रामनवोमानवादयः ॥ ऋषयोमुनयश्चैवगन्धर्वाक्षसादयः ॥ ७४ ॥ मार्कण्डेयोलोमशश्चपेचकश्चिरजीवि
 नः ॥ इन्द्रद्युम्नश्चनृपतिश्चाकूपारश्चकच्छपः ॥ ७५ ॥ नाडीजंघोवकश्चैवसर्वेनष्टाश्चतत्रवै ॥ ब्रह्मलोकादधःसर्वलोकानागाल
 यास्तथा ॥ ७६ ॥ ब्रह्मलोकंययुःसर्वेब्रह्मपुत्रादयस्तथा ॥ गतेदैनंदिनेब्रह्मलोकांश्चससृजेपुनः ॥ ७७ ॥ एवंशताब्दपर्य
 न्तंपरमायुःप्रजापतेः ॥ ब्रह्मणश्चनिपातेस्यान्महाकल्पोभवेन्नृप ॥ ७८ ॥ प्रकीर्तितामहारात्रिःसैवचेहपुरातनैः ॥ ब्रह्मणश्चनिपा

ब्र. वै.

॥ १४० ॥

तेचब्रह्माण्डौघोजलप्लुतः ॥ ७९ ॥ वेदमाताचसावित्रीवेदाधर्मादयस्तथा ॥ सर्वेप्रणष्टासृत्युश्चप्रकृतिश्चशिवंविना ॥ ८० ॥ नाराय
णेप्रलीनाश्चविश्वस्थावैष्णवास्तथा ॥ कालाग्निरुद्रःसंहर्तासर्वरुद्रगणैःसह ॥ ८१ ॥ सृत्युञ्जयेमहादेवेप्रलीनःसतमोगुणः ॥ ब्रह्मणश्च
निपातेननिमेषःप्रकृतेर्भवेत् ॥ ८२ ॥ नारायणस्यशम्भोश्चमहाविष्णोश्चनिश्चितम् ॥ निमेषान्तेपुनःसृष्टिर्भवेत्कृष्णेच्छयानृप ॥
॥ ८३ ॥ कृष्णोनिमेषरहितोनिर्गुणःप्रकृतेःपरः ॥ सगुणानानिमेषश्चकालसंख्यावयोमितः ॥ ८४ ॥ निर्गुणस्यचनित्यस्यचाद्य
न्तरहितस्यच ॥ निमेषाणांसहस्रेणप्रकृतेर्दण्डउच्यते ॥ ८५ ॥ षष्टिदण्डात्मिकातस्यावासरश्चप्रकीर्तितः ॥ त्रिंशद्वात्रिंदिनैर्मासोवर्ष
द्वादशमासकैः ॥ ८६ ॥ एवंगतेशताब्देचश्रीकृष्णेप्रकृतेर्लयः ॥ प्रकृत्यांचप्रलीनायांश्रीकृष्णेप्राकृतोलयः ॥ ८७ ॥ सर्वान्संहृत्यसा
चैकामहाविष्णोःप्रसूश्रया ॥ कृष्णवक्षसिलीनाचमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ८८ ॥ संन्तोवदन्तितांदुर्गाविष्णुमायांसनातनीम् ॥ सर्वशक्ति
स्वरूपांचपरानारायणींसतीम् ॥ ८९ ॥ बुद्धयधिष्ठातृदेवींचश्रीकृष्णस्यैवनिर्गुणाम् ॥ यन्मायामोहिताश्चैवब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥
॥ ९० ॥ वैष्णवास्तांमहालक्ष्मींपराराधांवदन्ति ॥ अर्द्धाङ्गांचमहालक्ष्मीःप्रियानारायणस्यच ॥ ९१ ॥ प्राणाधिष्ठातृदे
वींचप्रेम्णाप्राणाधिकांवरांम् ॥ स्थिरप्रेममयींशक्तिंनिर्गुणांनिर्गुणस्यच ॥ ९२ ॥ नारायणश्चशम्भुश्चसंहृत्यस्वगणान्वहून् ॥ शुद्ध
सत्त्वस्वरूपीश्रीकृष्णेलीनश्चनिर्गुणे ॥ ९३ ॥ गोपागोप्यश्चगावश्चसवत्साश्चनराधिप ॥ सर्वेलीनाःप्रकृत्यांचप्रकृतिःपरमेश्वरे ॥
॥ ९४ ॥ महाविष्णोर्विलीनाश्चतेसर्वेशुद्रविष्णवः ॥ महाविष्णुःप्रकृत्याञ्चसाचैवंपरमात्मनि ॥ ९५ ॥ प्रकृतियोंगनिद्राचश्रीकृष्णनयन
द्वये ॥ अधिष्ठानञ्चकारैवमाययाचेश्वरेच्छया ॥ ९६ ॥ प्रकृतेर्वासरोयावन्मितःकालःप्रकीर्तितः ॥ तावद्दृन्दावनेनिद्राकृष्णस्यपरमा
त्मनः ॥ ९७ ॥ अमूल्यरत्नतल्पेचवह्निशुद्धांशुकार्चिते ॥ गन्धचन्दनमाल्यौघवाय्वादिसुरभीकृते ॥ ९८ ॥ पुनःप्रजागरेतस्यसर्वसृ
ष्टिर्भवेत्पुनः ॥ एवंसर्वेप्राकृताश्चश्रीकृष्णनिर्गुणंविना ॥ ९९ ॥ तद्वन्दनंतस्मरणंतस्यध्यानंतदर्चनम् ॥ कीर्तनंतद्गुणानाञ्चमहापात

१ शाक्ता-इतिपाठः ।

प्र. खं. २

अ० ५४

॥ १४० ॥

कनाशनम् ॥ १०० ॥ एतत्तेकथितं सर्वयद्यन्मृत्युञ्जयाच्छ्रुतम् ॥ यथागमं महाराजर्किभूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १०१ ॥ ॥ सुयज्ञवाच ॥
 कालाग्निरुद्रो विश्वानां संहर्ता च तमोगुणः ॥ ब्रह्मणोऽन्ते विलीनश्च सत्त्वं मृत्युञ्जये शिवे ॥ १०२ ॥ शिवो लीनो निर्गुणे च श्रीकृष्णे प्राकृते लये ॥
 कथं तव गुरोर्नाम मृत्युञ्जय इति श्रुतम् ॥ १०३ ॥ कथं प्रसूर्महाविष्णोर्मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ असंख्यानि च विश्वानि सन्ति वै यस्य लोमसु ॥
 ॥ १०४ ॥ ॥ सुतपा उवाच ॥ ॥ ब्रह्मणोऽन्ते मृत्युकन्या प्रणष्टा जलबिम्बवत् ॥ संहर्त्री सर्वलोकानां ब्रह्मादीनां नराधिप ॥ १०५ ॥
 कति धामृत्युकन्यानां ब्रह्मणां कोटिशोलये ॥ कालेन लीनः शम्भुश्च सत्त्वरूपे च निर्गुणे ॥ १०६ ॥ मृत्युकन्या जिता शश्च च्छिवेन गुरुणा
 मम ॥ न मृत्युना जितः शम्भुः कल्पे कल्पे श्रुतौ श्रुतम् ॥ १०७ ॥ शम्भुर्नारायणस्यैव प्रकृतेः श्वनराधिप ॥ नित्यानां लीनतानित्ये तन्मा
 यानतु वास्तवी ॥ १०८ ॥ स्वयंपुमान्निर्गुणश्च कालेन सगुणः स्वयम् ॥ स्वयं नारायणः शम्भुर्मायया प्रकृतिः स्वयम् ॥ १०९ ॥
 तदंशस्तत्समः शश्च यथावहेः स्फुलिङ्गवत् ॥ ये ये च ब्रह्मणा सृष्टारुद्रादित्यादयस्तथा ॥ ११० ॥ कल्पे कल्पे जितास्ते तेन श्वरा मृत्युक
 न्यया ॥ न शिवो ब्रह्मणा सृष्टः सत्यो नित्यः सनातनः ॥ १११ ॥ कति धा ब्रह्मणां पातो यन्निमेषेण भूमिष ॥ अथादिसर्गे श्रीकृष्णः प्रकृ
 त्याञ्च जगद्गुरुः ॥ ११२ ॥ चकार वीर्यार्धानञ्च पुण्ये वृन्दावने वने ॥ तद्दामांशं समुद्रतारासेरासेः स्वरीपरा ॥ ११३ ॥ गर्भद
 धारसाराधायावद्वै ब्रह्मणो वयः ॥ ततः सुषावसा डिम्भंगोलोके रासमण्डले ॥ ११४ ॥ चुकोप डिम्भं सादृष्ट्वा हृदयेन विदूयता ॥
 तड् डिम्भं प्रेरयामास तदधो विश्वगोलके ॥ ११५ ॥ त्यक्त्वा पत्यं महादेवी रुरोद च मुहुर्मुहुः ॥ कृष्णस्तां बोधयामास महायोगेन योग
 वित् ॥ ११६ ॥ बभूव तस्माद्विम्भाच्च सर्वाधारो महाविराट् ॥ ११७ ॥ ॥ सुयज्ञ उवाच ॥ ॥ अद्य मे सफलं जन्म जीवनं
 सार्थकं मम ॥ शापो मे वररूपश्चाप्यभवद्भक्तिकारणम् ॥ ११८ ॥ सुदुर्लभा हरैर्भक्तिः सर्वमङ्गलमङ्गला ॥ न तस्याश्च समं विप्रवेदोक्तं
 भक्तिपञ्चकम् ॥ ११९ ॥ यथा भक्तिर्मम भवेच्छ्रीकृष्णे परमात्मनि ॥ सुदुर्लभा च सर्वेषां तत्कुरुष्व महामुने ॥ १२० ॥ न ह्य
 मयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः ॥ तेषु नन्तुरु कालेन कृष्णभक्ताश्च दर्शनात् ॥ १२१ ॥ सर्वेषामाश्रमाणाञ्च द्विजातेर्जाति

ब. वै.

॥ १४१ ॥

रुत्तमा ॥ स्वधर्मनिरताश्चैव तेषु श्रेष्ठश्च भारते ॥ १२२ ॥ कृष्णमन्त्रोपासकश्च कृष्णभक्तिपरायणः ॥ नित्यं नैवेद्यभोजी च तत
 श्रेष्ठो महाज्जुचिः ॥ १२३ ॥ त्वावैष्णवं द्विजश्रेष्ठं महाज्ञानार्णवं परम् ॥ संप्राप्य शिवशिष्यश्च कंयामिशरणं मुने ॥ १२४ ॥
 अधुना हंगलत्कुटीतवशापान्महामुने ॥ कथं तपस्यामशुचिर्नाधिकारी करोमि च ॥ १२५ ॥ ॥ सुतपा उवाच ॥ ॥ हरिभ
 क्तिप्रदा त्रीसाविष्णुमायासनातनी ॥ सा च याननुगृह्णाति तेभ्यो भक्तिं ददाति च ॥ १२६ ॥ यांश्च मायामोहयति तेभ्यस्तान् ददा
 ति च ॥ करोति वञ्चनांतेषां नश्वरेण धनेन च ॥ १२७ ॥ कृष्णप्रेममयीं शक्तिं प्राणाधिष्ठातृदेवताम् ॥ भजराधां निर्गुणांतां प्रदा
 त्रीं सर्वसम्पदाम् ॥ १२८ ॥ शीघ्रं यास्यसि गोलोकं तदनुग्रहसेवया ॥ सासेविता श्रीकृष्णेन सर्वाराधयेन पूजिता ॥ १२९ ॥
 ध्यानसाध्यं दुराराध्यं भक्ताः संसेव्य निर्गुणम् ॥ सुचिरेण च गोलोकं प्रयान्ति बहुजन्मतः ॥ १३० ॥ कृपामयी च संसेव्य भक्ताया
 न्त्यचिरेण वै ॥ सा प्रसूश्च महाविष्णोः सर्वसम्पत्स्वरूपिणी ॥ १३१ ॥ सहस्रवर्षपर्यन्तं विप्रपादोदकं पिब ॥ कामदेवस्वरूप
 श्वरोगहीनो भविष्यसि ॥ १३२ ॥ विप्रपादोदकं कृत्वा यावत्तिष्ठति मेदिनी ॥ तावत्पुष्करपत्रेषु पिबन्ति पितरो जलम् ॥ १३३ ॥ पृथि
 व्यां यानि तीर्थानि तानि तीर्थानि सागरे ॥ सागरे यानि तीर्थानि विप्रपादेषु तानि च ॥ १३४ ॥ विप्रपादोदकं चैव पापव्याधिविनाशनम् ॥
 सर्वतीर्थोदकसमं भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभम् ॥ १३५ ॥ विप्रो मानवरूपी च देवदेवो जनार्दनः ॥ विप्रेण दत्तं द्रव्यं भुञ्जते सर्वदेवताः ॥ १३६ ॥
 इत्येवमुक्त्वा विप्रश्च गृहीत्वा तस्य पूजनम् ॥ जगाम गृहमित्युक्त्वा त्वायास्ये वत्सरान्तरे ॥ १३७ ॥ भक्त्या च बुभुजे राजा विप्रपादोदकं शिवे ॥
 विप्रांश्च पूजयामास भोजयामास वत्सरम् ॥ १३८ ॥ संवत्सरे व्यतीते तु निर्मुक्तो व्याधितो नृपः ॥ आजगाम मुनिश्रेष्ठः सुतपाः कश्यपाग्रणीः ॥
 ॥ १३९ ॥ राधापूजाविधानञ्च स्तोत्रञ्च कवचं मनुम् ॥ ध्यानञ्च सामवेदोक्तं ददौ तस्मै नृपाय सः ॥ १४० ॥ राजन्निर्गम्य तां शीघ्रमित्युक्त्वा
 तपसे मुनिः ॥ जगाम स्वालयादुर्गं निर्जगाम त्वरन् नृपः ॥ १४१ ॥ रुरुदुर्बान्धवाः सर्वे त्रिरात्रं शोकमूर्च्छिताः ॥ भार्याश्च तत्पुत्राणां पु
 त्रो राजा बभूव ह ॥ १४२ ॥ सुयज्ञः पुष्करं गत्वा चक्रैवैदुष्करं तपः ॥ दिव्यं वर्षशतं राजा जजाप परमं मनुम् ॥ १४३ ॥ तदा ददर्श गगने रथ

प्र. खं. २

अ० ५४

॥ १४१ ॥

स्थांपरमेश्वरीम् ॥ सतदर्शनमात्रेण निष्पापश्च भूवह ॥ १४४ ॥ तत्याजमानुषं देहं दिव्यां मूर्तिं दधारह ॥ सा देवी तेन यानेन रत्नेन्द्रैर्नि
 र्मितेन च ॥ १४५ ॥ नृपं नीत्वा च गोलोकं तत्र चैषाय यौतदा ॥ राजा ददर्श गोलोकं नद्या विरजयावृतम् ॥ १४६ ॥ वेष्टितं पर्वतेनैव शतशृङ्गे
 न चारुणा ॥ श्रीवृन्दावनसंयुक्तरासमण्डलमण्डितम् ॥ १४७ ॥ गोगोपगोपीनिकरैः शोभितं परिसेवितैः ॥ रत्नेन्द्रसारखचितैर्मन्दिरैः सु
 मनोहरैः ॥ १४८ ॥ नानाचित्रविचित्रैश्च राजितं परिशोभितम् ॥ सप्तत्रिंशद्विराक्रीडैः कल्पवृक्षसमन्वितैः ॥ १४९ ॥ पारिजातदुमाकीर्णै
 र्वेष्टितं कामधेनुभिः ॥ आकाशवत्सुविस्तार्य वर्तुलं चन्द्रविम्बवत् ॥ १५० ॥ अत्यूर्ध्वमपि वैकुण्ठात्पञ्चाशत्कोटियोजनम् ॥ शून्ये स्थि
 तं निराधारं ध्रुवमेवेश्वरेच्छया ॥ १५१ ॥ आत्माकाशसमन्वित्यमस्माकञ्च सुदुर्लभम् ॥ अहं नारायणोऽनन्तो ब्रह्मा विष्णुर्महान्विराट् ॥
 ॥ १५२ ॥ धर्मक्षुद्रविराट्संघोगङ्गालक्ष्मीः सरस्वती ॥ त्वं विष्णुमायासावित्री तुलसीचरणेश्वरः ॥ १५३ ॥ सनत्कुमारः स्कन्दश्च नरनाराय
 णवृषी ॥ कपिलोदक्षिणायज्ञो ब्रह्मपुत्राश्च योगिनः ॥ १५४ ॥ पवनो वरुणश्चन्द्रः सूर्यो रुद्रो हुताशनः ॥ कृष्णमन्त्रोपासकाश्च भारतस्था
 श्ववैष्णवाः ॥ १५५ ॥ एभिर्दृष्टश्च गोलोको नान्यैर्दृष्टः कदाचन ॥ निरामये च तत्रैव रत्नासिंहासने स्थितम् ॥ १५६ ॥ रत्नमालाकिरीटैश्च भू
 षितं रत्नभूषणैः ॥ सुनिर्मलैः पीतवस्त्रैः वह्निशुद्धैर्विराजितम् ॥ १५७ ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं किशोरंगोपहृषिणम् ॥ नवीननीरदश्यामश्च
 तपङ्कजलोचनम् ॥ १५८ ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यमीपद्मास्यं मनोहरम् ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ १५९ ॥ स्वेच्छामयं परं
 ब्रह्मनिर्गुणं प्रकृतेः परम् ॥ ध्यानसाध्यं दुराराध्यमस्माकञ्च सुदुर्लभम् ॥ १६० ॥ प्रियैर्द्वादशगोपालैः सेवितं श्वेतचामरैः ॥ वीक्षितं गोपि
 कावृन्दैः सस्मितैः सुमनोहरैः ॥ १६१ ॥ पीडितैः कामबाणैश्च शश्वत्सु स्थिरयौवनैः ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानैरत्नभूषणभूषितैः ॥ १६२ ॥
 रासमण्डलमध्यस्थं श्रीकृष्णञ्च परात्परम् ॥ ददर्श राजा तत्रैव राधया दर्शितं तदा ॥ १६३ ॥ स्तुतं चतुर्भिर्वेदैश्च मूर्तिमद्भिर्मनोहरैः ॥
 रागिणीनाञ्च रागाणामतीव सुमनोहरम् ॥ १६४ ॥ श्रुतवन्तश्च सङ्गीतं यन्त्रवक्रोत्थितं शिवे ॥ नित्ययाचसनात् न्याप्रकृत्या च सहत्वया
 ॥ १६५ ॥ शश्वत्पूजितपादाब्जमखण्डतुलसीदलैः ॥ कस्तूरीकुङ्कुमाक्तैश्च गन्धचन्दनचर्चितैः ॥ १६६ ॥ दूर्वाभिरक्षताभिश्च पारिजा

ब. वै.

॥१४२॥

तप्रसूनकैः ॥ निर्मलैर्विरजातोयैर्दत्ताध्यैरतिशोभितम् ॥ १६७ ॥ सुप्रसन्नं स्वतन्त्रं सर्वकारणकारणम् ॥ सर्वेषां चान्तरात्मानं
 सर्वेशं सर्वजीवनम् ॥ १६८ ॥ सर्वाधारं परंपूज्यं ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥ सर्वसम्पत्स्वरूपञ्च दत्तारं सर्वसम्पदाम् ॥ १६९ ॥
 सर्वमङ्गलरूपञ्च सर्वमङ्गलकारणम् ॥ सर्वमङ्गलदं सर्वमङ्गलानां चमङ्गलम् ॥ १७० ॥ तं दृष्ट्वा नृपतिस्त्रस्तो ह्यवरुह्य रथात्वरन् ॥
 साश्रुनेत्रः पुलकितो मूर्ध्ना सप्रणनाम च ॥ १७१ ॥ परमात्मा ददौ तस्मै स्वदास्यञ्च शुभाशिषम् ॥ स्वभक्तिनिश्चलां सत्यामस्माकं च
 सुदुर्लभाम् ॥ १७२ ॥ राधावरुह्य स्वरथात्कृष्णवक्षस्युवाससा ॥ गोपीभिः सुप्रियाभिश्च सेविता श्वेतचामरैः ॥ १७३ ॥
 सम्भाषिता श्रीकृष्णेन सस्मितेन च पूजिता ॥ समुत्थितेन सह सा भक्त्या वै सम्भ्रमेण च ॥ १७४ ॥ आदौ राधां समुच्चार्य पश्चात्कृष्णं च मा
 धवम् ॥ प्रवदन्ति च वेदेषु वेदविद्भिः पुरातनैः ॥ १७५ ॥ विपर्ययं ये वदन्ति ते निन्दन्ति जगत्प्रसूम् ॥ कृष्णप्राणादिकां प्रेममयीं शक्तिं च
 राधिकाम् ॥ १७६ ॥ ते पच्यन्ते कालसूत्रे यावच्चन्द्रदिवाकरम् ॥ भवन्ति स्त्रीपुत्रहीनारोगिणः शतजन्मसु ॥ १७७ ॥ इत्येवं कथितं दुर्गे
 राधिकाख्यानमुत्तमम् ॥ सा त्वंसती भगवती वैष्णवी च सनातनी ॥ १७८ ॥ नारायणी विष्णुमायामूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ माययामां
 पृच्छसि त्वंसर्वज्ञा सर्वरूपिणी ॥ १७९ ॥ स्त्रीजातिष्वधिदेवी च पराजातिस्मरावरा ॥ कथितं राधिकाख्यानं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥
 ॥ १८० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीयप्रकरणे नारदनारायणसंवादे हरगौरीसंवादे राधाख्याने सुयज्ञाख्याने सुतपःसुयज्ञसंवादे सुय
 शसोगोलोकप्रातिर्नाम चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ इति सुयज्ञोपाख्यानं समाप्तम् ॥ ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ ॥
 श्रीकृष्णस्य स्थिते मन्त्रे चान्येषामीश्वरस्य वः ॥ कथं जग्राह राधायामन्त्रं वै वैष्णवो नृपः ॥ १ ॥ किं विधानञ्च किं ध्यानं किं स्तोत्रं कवच
 अकिम् ॥ कं मन्त्रञ्च ददौ राज्ञे तां पूजापद्धतिं वद ॥ २ ॥ श्रीमहेश्वर उवाच ॥ हे विप्रकंभजामीति प्रशं कुर्वति राजनि ॥ शीघ्रं प्राप्नोमि
 गोलोकं कस्याराधनतो मुने ॥ ३ ॥ इत्युक्तवन्तराजेन्द्रमुवाच ब्राह्मणोत्तमः ॥ तत्सेवया च तल्लोकं प्राप्स्यसे बहुजन्मतः ॥ ४ ॥ तत्प्राणा
 धिष्ठातृदेवीं भज राधां परात्परां ॥ कृपामयी प्रसादेन शीघ्रं प्राप्नोति तत्पदम् ॥ ५ ॥ इत्युक्त्वा राधिका मन्त्रं ददौ तस्मै षडक्षरम् ॥ ॐ राधेति

प्र. खं. २

अ० ५५

॥१४२॥

चतुर्थ्यन्तं वह्निजायान्तमेव च ॥ ६ ॥ प्राणायामं भूतशुद्धिमन्त्रन्यासं तथैव च ॥ कराङ्गन्यासमेव च ध्यानं सर्वसुदुर्लभम् ॥ ७ ॥ स्तो
 त्रञ्च कवचं तन्त्रशिक्षयामास भक्तिः ॥ राजा तेन क्रमेणैव जजाप परमं मनुम् ॥ ८ ॥ ध्यानञ्च सामवेदोक्तं मङ्गलानाञ्च मङ्गलम् ॥
 कृष्णस्तां पूजयामास पुरा ध्यानेन येन च ॥ ९ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभां कोटिचन्द्रसमप्रभाम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यां शरत्पङ्कजलोचनाम् ॥
 सुश्रोणीं सुनितम्बाञ्च पद्मविम्बाधरां वराम् ॥ १० ॥ मुक्तापङ्क्तिप्रतिनिधिदन्तपङ्क्तिमनोहराम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां भक्तानुग्रहकारि
 काम् ॥ वह्निशुद्धां शुकाधानां रत्नमालाविभूषिताम् ॥ ११ ॥ रत्नकेयूरवलयारत्नमञ्जीररञ्जिताम् ॥ रत्नकुण्डलयुग्मेन विचित्रेण विराजि
 ताम् ॥ सूर्यप्रभाप्रतिकृतिगण्डस्थलविराजिताम् ॥ १२ ॥ अमूल्यरत्नखचितग्रैवेयकविभूषिताम् ॥ सद्गतसारखचितकिरीटमुकुटो
 ज्ज्वलाम् ॥ रत्नाङ्गुलीयसंयुक्तां रत्नपाशकशोभिताम् ॥ १३ ॥ विभ्रतीं कवरीभारं मालतीमालयशोभिताम् ॥ रूपाधिष्ठातृदे
 वीञ्च मत्तवारणगामिनीम् ॥ १४ ॥ गोपीभिः सुप्रियाभिश्च सेवितां श्वेतचामरैः ॥ कस्तूरीबिन्दुभिः सार्द्धमधश्चन्दनबिन्दुना ॥ १५ ॥
 सिन्दूरबिन्दुना चारुसीमन्ताधःस्थलोज्ज्वलाम् ॥ नित्यं सुपूजितां भक्त्या कृष्णेन परमात्मना ॥ १६ ॥ कृष्णसौभाग्यसंयुक्तां कृष्ण
 प्राणाधिकां वराम् ॥ कृष्णप्राणाधिदेवीञ्च निर्गुणाञ्च परात्पराम् ॥ १७ ॥ महाविष्णुविधात्रीञ्च प्रदात्रीं सर्वसम्पदाम् ॥ कृष्णभक्ति
 प्रदां शान्तां मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ १८ ॥ वैष्णवीं विष्णुमायाञ्च कृष्णप्रेममयीं शुभाम् ॥ रासमण्डलमध्यस्थारत्नसिंहासनस्थिता
 म् ॥ रासेरासेश्वर्युतां राधां रासेश्वरीं भजे ॥ १९ ॥ ध्यात्वा पुष्पं मूर्ध्नि दत्त्वा पुनर्ध्यायेज्जगत्प्रभुम् ॥ दद्यात्पुष्पं पुनर्ध्यात्वा चोपचा
 राणि षोडश ॥ २० ॥ आसनं वसनं पाद्यमर्घ्यगन्धानुलेपनम् ॥ धूपदीपं सुपुष्पं च स्नानीयं रत्नभूषणम् ॥ २१ ॥ नानाप्रकारनैवे
 द्यं ताम्बूलं वासितं जलम् ॥ मधुपर्करत्नतल्पमुपचाराणि षोडश ॥ २२ ॥ प्रत्येकं वेदमन्त्रेण दत्तं भक्त्या च भूभृता ॥ मन्त्रांश्च श्रूयतां दु
 र्गे वेदोक्तान् सर्वसम्मतान् ॥ २३ ॥ रत्नसारविकारं च निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ वरं सिंहासनं रम्यं राधेपूजासुगृह्यताम् ॥ २४ ॥ अम्

१ सिद्धचारणैः-इति पाठः ।

त्र. वै.

॥१४३॥

लयरत्नखचितममूल्यसूक्ष्ममेवच ॥ वह्निशुद्धनिर्मलंचवसनंदेविगृह्यताम् ॥ २५ ॥ सद्रत्नसारपात्रस्थंसर्वतीर्थोदकंशुभम् ॥
 पादप्रक्षालनार्थंचराधेपाद्यंचगृह्यताम् ॥ २६ ॥ दक्षिणावर्त्तशंखस्थंसदूर्वापुष्पचन्दनम् ॥ पूतंयुक्तंतीर्थतोयैराधेऽर्घ्यंप्रतिगृह्यताम् ॥
 ॥ २७ ॥ पार्थिवद्रव्यसंभूतमतीवसुरभीकृतम् ॥ मङ्गलार्हपवित्रंचराधेगन्धगृहाणमे ॥ २८ ॥ श्रीखण्डचूर्णसुस्निग्धंकस्तूरीकुङ्कु-
 मान्वितम् ॥ सुगन्धयुक्तंदेवेशिगृह्यतामनुलेपनम् ॥ २९ ॥ वृक्षनिर्याससंयुक्तंपार्थिवद्रव्यसंयुतम् ॥ अग्निखण्डशिखाजातंधूपंदेविगृहा-
 णमे ॥ ३० ॥ अन्धकारेभयहरममूल्यमणिशोभितम् ॥ रत्नप्रदीपंशोभाढ्यंगृहाणपरमेश्वरि ॥ ३१ ॥ पारिजातप्रसूनंचगन्धच-
 न्दनचर्चितम् ॥ अतीवशोभनंरम्यंगृह्यतांपरमेश्वरि ॥ ३२ ॥ सुगन्धामलकीचूर्णसुस्निग्धंसुमनोहरम् ॥ विष्णुतैलसमायुक्तंस्ना-
 नीयंदेविगृह्यताम् ॥ ३३ ॥ अमूल्यरत्नखचितंकेयूरवल्यादिकम् ॥ शंखसुशोभनंराधेगृह्यतांभूषणंमम ॥ ३४ ॥ कालदेशोद्भवं
 पद्मफलंवैलङ्गुकादिकम् ॥ परमात्रंचमिष्टात्रंनैवेद्यंदेविगृह्यताम् ॥ ३५ ॥ ताम्बूलंचवरंरम्यंकर्पूरादिमुवासितम् ॥ सर्वभोगा-
 धिकंस्वादुताम्बूलंदेविगृह्यताम् ॥ ३६ ॥ अशनंरत्नपात्रस्थंसुस्वादुसुमनोहरम् ॥ मयानिवेदितंभक्त्यागृह्यतांपरमेश्वरि ॥ ३७ ॥
 रत्नेन्द्रसारखचितंवह्निशुद्धांशुकान्वितम् ॥ पुष्पचन्दनचर्चाढ्यंपर्यङ्कंदेविगृह्यताम् ॥ ३८ ॥ एवंसंपूज्यदेवींतांदद्यात्पुष्पाञ्जलि-
 त्रयम् ॥ यत्नेनपूजयेद्देवींनायिकाश्चव्रतेव्रती ॥ ३९ ॥ प्रागादिक्रमयोगेनदक्षिणावर्त्ततःप्रिये ॥ भक्त्यापंचोपचारेणसुप्रियाःपरिचा-
 रिकाः ॥ ४० ॥ मालावतींपूर्वकोणेवह्निकोणेचमाधवीम् ॥ दक्षिणे रत्नमालांचसुशीलानैऋतेसतीम् ॥ ४१ ॥ पश्चिमेवैशिक-
 लांपारिजातांचमारुते ॥ पद्मावतीमुत्तरेचाथैशान्यांसुन्दरींतथा ॥ ४२ ॥ ग्रथिकामालतीपद्ममालादद्याद्भ्रतेव्रती ॥ परिहारंचकुरुते
 सामवेदोक्तमेवच ॥ ४३ ॥ त्वंदेवीजगतांमाताविष्णुमायासनातनी ॥ कृष्णप्राणाधिदेवीचकृष्णप्राणाधिकाशुभा ॥ ४४ ॥
 कृष्णप्रेममयीशक्तिःकृष्णेसौभाग्यरूपिणी ॥ कृष्णभक्तिप्रदेराधेनमस्तेमङ्गलप्रदे ॥ ४५ ॥ अद्यमेसफलंजन्मजीवनंसार्थकंमम ॥ पूजि-
 तासिमयासाचयाश्रीकृष्णेनपूजिता ॥ ४६ ॥ कृष्णवक्षसियाराधासर्वसौभाग्यसंयुता ॥ रासेरासेश्वरीरूपावृन्दावृन्दावनेवने ॥ ४७ ॥

प्र. ख. ९

अ० ५५

॥१४३॥

कृष्णप्रियाचगोलोकेतुलसीकाननेतुया ॥ चम्पावतीकृष्णसङ्गेक्रीडाचम्पककानने ॥ ४८ ॥ चन्द्रावलीचन्द्रवनेशतशृंगेसतीतिच ॥
 विरजादर्पहन्त्रीचविरजातटकानने ॥ ४९ ॥ पद्मावतीपद्मवनेकृष्णाकृष्णसरोवरे ॥ भद्राकुञ्जकुटीरेचकाम्यावैकाम्यकेवने ॥ ५० ॥
 वैकुण्ठेचमहालक्ष्मीर्वाणीनारायणोरसि ॥ क्षीरोदेसिन्धुवन्याचमर्त्येलक्ष्मीर्हरिप्रिया ॥ ५१ ॥ सर्वस्वर्गस्वर्गलक्ष्मीर्देवदुःखविना
 शिनी ॥ सनातनीविष्णुमायादुर्गाशङ्करवक्षसि ॥ ५२ ॥ सावित्रीवेदमाताचकलयाब्रह्मवक्षसि ॥ कलयाधर्मपत्नीत्वनरनारायण
 प्रभोः ॥ ५३ ॥ कलयातुलसीत्वञ्जगद्भाभुवनपावनी ॥ लोमकूपोद्भवागोप्यःकलांशारोहिणीरतिः ॥ ५४ ॥ कलाकलांशरूपाचशतरू
 पाशचीदितिः ॥ अदितिर्देवमाताचत्वत्कलांशाहरिप्रिया ॥ ५५ ॥ देव्यश्चमुनिपत्न्यश्चत्वत्कलाकलयाशुभे ॥ कृष्णभक्तिकृष्णदास्यं
 देहिमेकृष्णपूजिते ॥ ५६ ॥ एवंकृत्वापरीहारंस्तुत्वाचकवचं पठेत् ॥ पुराकृतंस्तोत्रमेतद्रक्तिदास्यप्रदं शुभम् ॥ ५७ ॥ एवं नित्यं पूजये
 द्योविष्णुतुल्यः सभारते ॥ जीवन्मुक्तश्चपूतश्चगोलोकं याति निश्चितम् ॥ ५८ ॥ कार्तिकीपूर्णिमायाश्चराधांयः पूजयेच्छिवे ॥ एवं
 क्रमेण प्रत्यब्दं राजसूयफलं लभेत् ॥ ५९ ॥ परमैश्वर्ययुक्तस्यादिह लोके स पुण्यवान् ॥ सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो यात्यन्ते विष्णुमन्दिरम् ॥
 ॥ ६० ॥ आदावेवंक्रमेणैवरासेवृन्दावनेवने ॥ स्तुता सा पूजिता राधा श्रीकृष्णेन पुरा सती ॥ ६१ ॥ संपूजिता द्वितीये च धात्रा त्वेवंक्रमेण च ॥
 त्वद्ग्रेण च संप्राप्य विधाता वेदमातरम् ॥ ६२ ॥ नारायणो महालक्ष्मीं प्राप संपूज्य भारतीम् ॥ गङ्गाञ्चतुलसीञ्चैव परां भुवनपावनीम् ॥ ६३ ॥
 विष्णुः क्षीरोदशायी च प्राप सिन्धुसुतां तथा ॥ मृतायां दक्षकन्यायां मया कृष्णाज्ञया पुरा ॥ ६४ ॥ त्वमेव दुर्गा सम्प्राप्ता पूजिता पुष्करे च सा ॥
 अदितिं कश्यपः प्राप चन्द्रः संप्राप रोहिणीम् ॥ ६५ ॥ कामोरतिश्च संप्राप धर्मो मूर्तिपतिव्रताम् ॥ देवाश्च मुनयश्चैव यां संपूज्य प्रतिव्रताम् ॥
 ॥ ६६ ॥ संप्रापुर्ग्रेणैव धर्मकामार्थमोक्षकम् ॥ एवं पूजाविधानञ्च कथितञ्च स्तवं शृणु ॥ ६७ ॥ श्रीमहेश्वर उवाच ॥ एकदामानिनी
 राधा बभूवा गोचरा प्रभोः ॥ संसक्तस्य तुलस्यां च गोप्याञ्च तुलसीवने ॥ ६८ ॥ सा संहृत्य स्वमूर्तींश्च कलाः सर्वाश्च लीलया ॥ सर्वे बभूवु

१ चन्द्रावती-इति पाठः । २ नारायणवने-इति पाठः ।

ब. वै.

॥१४४॥

देवताश्चब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ६९ ॥ भ्रष्टैश्चर्याश्चनिःश्रीकाभार्याहीनाह्यपदुताः ॥ तेचसर्वेसमालोच्यश्रीकृष्णशरणययुः ॥ ७० ॥
 तेषांस्तोत्रेणसन्तुष्टःस्नात्वासंपूज्यतांशुचिः ॥ तुष्टावपरमात्माससर्वेषांराधिकांसतीम् ॥ ७१ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥
 एवमेवप्रियोऽहंतेप्रमोदश्चैवतेमयि ॥ सुव्यक्तमद्यकापव्यवचनंतेवरानने ॥ ७२ ॥ हेकृष्णत्वंममप्राणाजीवात्मेतिचसन्ततम् ॥ यद्ब्रूहिनि
 त्यंप्रेम्णात्वंसांप्रतंतद्रुतम् ॥ ७३ ॥ तस्मात्सर्वमलीकन्तेवचनंजगदंबिके ॥ क्षुरधारश्चहृदयंस्त्रीजातीनांचसर्वतः ॥ ७४ ॥ अस्मा
 कंवचनंसत्यंयद्ब्रूमीमिचतद्ब्रुवम् ॥ पञ्चप्राणाधिदेवीत्वंराधाप्राणाधिकेतिमे ॥ ७५ ॥ शक्तोनरक्षितुंत्वांचयांतिप्राणास्त्वयाविना ॥
 विनाधिष्ठातृदेवीश्चकोवाकुत्रचजीवति ॥ ७६ ॥ महाविष्णोश्चमातात्वंमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ सगुणात्वश्चकलयानिर्गुणास्वयमेवतु ॥
 ॥ ७७ ॥ ज्योतीरूपानिराकाराभक्तानुग्रहविग्रहा ॥ भक्तानांरुचिवैचित्र्यान्नानामूर्त्तीश्चविभ्रती ॥ ७८ ॥ महालक्ष्मीश्चवैकुण्ठेभारती
 चसतांप्रसूः ॥ पुण्यक्षेत्रेभारतेचसतीत्वंपार्वतीतथा ॥ ७९ ॥ तुलसीपुण्यरूपाचगङ्गाभुवनपावनी ॥ ब्रह्मलोकेचसावित्रीकलयात्वं
 सुन्धरा ॥ ८० ॥ गोलोकेराधिकात्वश्चसर्वगोपालकेश्वरी ॥ त्वयाविनाहंनिर्जीवोह्यशक्तःसर्वकर्मसु ॥ ८१ ॥ शिवःशक्तस्त्वयाश
 त्तयाशवाकारस्त्वयाविना ॥ वेदकर्त्तास्वयंब्रह्मावेदमात्रात्वयासह ॥ ८२ ॥ नारायणस्त्वयालक्ष्म्याजगत्पाताजगत्पतिः ॥ फलंददाति
 यज्ञश्चत्वयादक्षिण्यासह ॥ ८३ ॥ विभर्त्तिसृष्टिंशेषश्चत्वांकृत्वामस्तकेभुवम् ॥ विभर्त्तिंगङ्गारूपांत्वांमूर्ध्निगङ्गाधरःशिवः ॥ ८४ ॥ शक्ति
 मच्चजगत्सर्वेश्वररूपंत्वयाविना ॥ वक्तासर्वस्त्वयावाण्यासूतोमूकस्त्वयाविना ॥ ८५ ॥ यथामृदाचटंकर्तुंकुलालःशक्तिमान्सदा ॥
 सृष्टसंपुंतथाहश्चप्रकृत्याचत्वयासह ॥ ८६ ॥ त्वयाविनाजडश्चाहंसर्वत्रचनशक्तिमान् ॥ सर्वशक्तिस्वरूपात्वंत्वमागच्छममान्तिकम् ॥
 ॥ ८७ ॥ वह्नौत्वंदाहिकाशक्तिर्नाग्निश्शक्तस्त्वयाविना ॥ शोभास्वरूपाचन्द्रेत्वंत्वांविनानससुन्दरः ॥ ८८ ॥ प्रभावरूपाहिमूर्येत्वं
 त्वांविनानसभानुमान् ॥ नकामःकामिनीबन्धुस्त्वयारत्याविनाप्रिये ॥ ८९ ॥ इत्येवंस्तवनंकृत्वातांसंप्रापजगत्प्रभुः ॥ देवाबभूवुः
 सश्रीकाःसभार्याःशक्तिसंयुताः ॥ ९० ॥ सस्त्रीकश्चजगत्सर्वसमभूच्छैलकन्यके ॥ गोपीपूर्णश्चगोलोकोह्यभवत्तत्प्रसादतः ॥ ९१ ॥

प्र. खं. २

अ० ५५

॥१४४॥

राजाजगामगोलोकमितिस्तुत्वाहरिप्रियाम् ॥ श्रीकृष्णेनकृतंस्तोत्रंराधायायःपठेन्नरः ॥ ९२ ॥ कृष्णभक्तिञ्चतदास्यंसंप्राप्नोतिनसंश
 यः ॥ स्त्रीविच्छेदेयःशृणोतिमासमेकमिदंशुचिः ॥ ९३ ॥ अचिराद्भतेभार्यासुशीलांसुन्दरींसतीम् ॥ भार्याहीनोभाग्यहीनोवर्षमेकं
 शृणोति ॥ ९४ ॥ अचिराद्भतेभार्यासुशीलांसुन्दरींसतीम् ॥ पुरामयाचत्वंप्राप्तास्तोत्रेणानेनपार्वति ॥ ९५ ॥ मृतायांदक्षकन्या
 यामाज्ञयापरमात्मनः ॥ स्तोत्रेणानेनसंप्राप्तासावित्रीब्रह्मणापुरा ॥ ९६ ॥ पुरादुर्वाससःशापान्निश्रीकेदेवतागणे ॥ स्तोत्रेणानेनदेवै
 स्तैःसंप्राप्ताश्रीःसुदुर्लभा ॥ ९७ ॥ शृणोतिवर्षमेकञ्चपुत्रार्थीलभतेसुतम् ॥ महाव्याधीरोगमुक्तोभवेत्स्तोत्रप्रसादतः ॥ ९८ ॥ कार्त्तिकी
 पूर्णिमायांतुतांसंपूज्यपठेत्तुयः ॥ अचलांश्रियमाप्नोतिराजसूयफलंलभेत् ॥ ९९ ॥ नारीशृणोतिचेत्स्तोत्रंस्वामिसौभाग्यसंयुता ॥
 भक्त्याशृणोतिस्तोत्रंबन्धनान्मुच्यतेध्रुवम् ॥ १०० ॥ नित्यंपठतियोभक्त्याराधांसंपूज्यभक्तिः ॥ सप्रयातिचगोलोकंनिर्मुक्तोभ
 वबन्धनात् ॥ १०१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेहरगौरीसंवादेश्रीराधिकोपाख्यानेराधा
 पूजास्तोत्रादिकथनं नामपञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ ॥ पूजाविधानंस्तोत्रञ्चश्रुतमत्यद्भु
 तंमया ॥ अधुनाकवचंब्रूहिश्रोष्यामित्वत्प्रसादतः ॥ १ ॥ ॥ श्रीमहेश्वरउवाच ॥ ॥ शृणुवक्ष्यामिहेदुर्गेकवचंपरमाद्भुतम् ॥
 पुरामह्यनिगदितंगोलोकेपरमात्मना ॥ २ ॥ अतिगुह्यंपरंतत्त्वंसर्वमन्त्रौघविग्रहम् ॥ यद्धृत्वापठनाद्ब्रह्मासंप्राप्तोवेदमातरम् ॥
 ॥ ३ ॥ यद्धृत्वाहंतवस्वामीसर्वमातासुरेश्वरी ॥ नारायणश्चयद्धृत्वामहालक्ष्मीमवापसः ॥ ४ ॥ यद्धृत्वापरमात्माचनिर्गुणःप्रकृ
 तेःपरः ॥ बभूवशक्तिमान्कृष्णःसृष्टिकर्तुपुराविभुः ॥ ५ ॥ विष्णुःपाताचयद्धृत्वासंप्राप्तस्सिन्धुकन्यकाम् ॥ शेषोविभर्तिब्रह्माण्डंमूर्ध्नि
 सर्षपवद्यतः ॥ ६ ॥ प्रत्येकंलोमकूपेषुब्रह्माण्डानिमहान्विराट् ॥ विभर्तिधारणाद्यस्यसर्वाधारोबभूवसः ॥ ७ ॥ यद्धारणाच्चपठनाद्भ
 र्मःसाक्षीचसर्वतः ॥ यद्धारणात्कुबेरश्चधनाध्यक्षश्चभारते ॥ ८ ॥ इन्द्रःसुराणामीशश्चपठनाद्धारणाद्भिः ॥ नृपाणामनुरीशश्चपठ
 नाद्धारणात्प्रभुः ॥ ९ ॥ श्रीमांश्चन्द्रश्चयद्धृत्वारजसूयंचकारसः ॥ स्वयंसूर्यस्त्रिलोकेशःपठनाद्धारणाद्भरिः ॥ १० ॥ यद्धृत्वा

म. वै.

॥ १४५ ॥

पठनादग्निर्जगत्पूतं करोति च ॥ यद्धृत्वा वातिवातोऽयं पुनाति भुवनत्रयम् ॥ ११ ॥ यद्धृत्वा च स्वतन्त्रो हि मृत्युश्चरति जन्तुषु ॥ त्रिसप्त
 कृत्वानिःक्षत्रांचकार च वसुन्धराम् ॥ १२ ॥ जामदग्न्यश्चरामश्च पठनाद्धारणात्प्रभू ॥ पपोऽसमुद्रं यद्धृत्वा पठनात्कुम्भसम्भवः ॥ १३ ॥
 सनत्कुमारो भगवान्यद्धृत्वा ज्ञानिनां गुरुः ॥ जीवन्मुक्तौ च सिद्धौ च नरनारायणावृषी ॥ १४ ॥ यद्धृत्वा पठनात्सिद्धो वसिष्ठो ब्रह्मपुत्रकः ॥
 सिद्धेशः कपिलो यस्माद्यस्मादक्षः प्रजापतिः ॥ १५ ॥ यस्माद्भृगुश्च माद्रेष्टिर्कूर्मः शेषं विभर्ति च ॥ सर्वाधारो यतो वायुर्वरुणः पवनो
 यतः ॥ १६ ॥ ईशानो दिक्पतिश्चैव यमः शास्ता यतः शिवे ॥ कालः कालाग्निरुद्रश्च संहर्ता जगतां यतः ॥ १७ ॥ यद्धृत्वा गौतमः सिद्धः
 कश्यपश्च प्रजापतिः ॥ वसुदेवसुतां प्राप चैकांशेन तु तत्कलाम् ॥ १८ ॥ पुरा स्वजाया विच्छेदे दुर्वासा मुनिपुङ्गवः ॥ संप्राप रामः सीताञ्च
 रावणेन हृतां पुरा ॥ १९ ॥ पुरानलश्च संप्राप दमयन्तीं यतः सतीम् ॥ शंखचूडो महावीरो दैत्यानामीश्वरो यतः ॥ २० ॥ वृषो वहति मां
 दुर्गे यतो हि गरुडो हरिम् ॥ एवं संप्राप संसिद्धिं सिद्धाश्च मुनयः पुरा ॥ २१ ॥ यद्धृत्वा च महालक्ष्मीः प्रदात्री सर्वसम्पदाम् ॥ सरस्वती सतां श्रेष्ठा
 यतः क्रीडावती रतिः ॥ २२ ॥ सावित्री वेदमाता च यतः सिद्धिं मवाप्नुयात् ॥ सिन्धुकन्या मर्त्यलक्ष्मीर्यतो विष्णुमवाप सा ॥ २३ ॥ यद्धृ
 त्वा तु लसीपूता गङ्गा भुवनपावनी ॥ यद्धृत्वा सर्वसस्याढ्या सर्वाधारा वसुन्धरा ॥ २४ ॥ यद्धृत्वा मनसा देवी सिद्धा वै विश्वपूजिता ॥ यद्धृत्वा दे
 वमाता च विष्णुं पुत्रमवाप सा ॥ २५ ॥ पतिव्रता च यद्धृत्वा लोपा मुद्राप्यरुन्धती ॥ लेभे च कपिलं पुत्रं देवहूती यतः सती ॥ २६ ॥ प्रियव्र
 तोत्तानपादौ सुतौ प्राप च तत्प्रसूः ॥ त्वन्माता चापि संप्रापत्वा देवीं गिरिजां यतः ॥ २७ ॥ एवं सर्वे सिद्धगणाः सर्वैश्चर्यमवाप्नुयुः ॥ श्रीजगन्म
 ज्जलस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः ॥ २८ ॥ ऋषिश्छन्दोऽस्य गायत्री देवी रासेश्वरी स्वयम् ॥ श्रीकृष्णभक्तिसंप्राप्तौ विनियोगः प्रकीर्तितः ॥
 ॥ २९ ॥ शिष्याय कृष्णभक्ताय ब्राह्मणाय प्रकाशयेत् ॥ शठाय परशिष्याय दत्त्वा मृत्युमवाप्नुयात् ॥ ३० ॥ राज्यं देयं शिरो देयं न देयं कव
 चं प्रिये ॥ कण्ठे धृतमिदं भक्त्या कृष्णेन परमात्मना ॥ ३१ ॥ मया दृष्टं अग्लोके ब्रह्मणा विष्णुना पुरा ॥ ॐ राधेति चतुर्थ्यन्तं वह्निजायान्तं

१ सुरा-इति पाठः । २ देवोरासेश्वर-इति पाठः ।

प्र. सं. २

अ० ५६

॥ १४५ ॥

मेवच ॥ ३२ ॥ कृष्णेनोपासितोमन्त्रःकल्पवृक्षःशिरोऽवतु ॥ ॐ ह्रीं श्रीं राधिकां डेन्तं वह्निजायान्तमेवच ॥ ३३ ॥ कपालं नेत्रयुग्म
 अश्रोत्रयुग्मं सदाऽवतु ॥ ॐ ऐं ह्रीं श्रीं राधिकायै वह्निजायान्तमेवच ॥ ३४ ॥ मस्तकं केशसंघांश्चमन्त्रराजःसदाऽवतु ॥ ओं रां राधा
 चतुर्थ्यन्तं वह्निजायान्तमेवच ॥ ३५ ॥ सर्वसिद्धिप्रदःपातुकपोलं नासिकां मुखम् ॥ ह्रीं श्रीं कृष्णप्रियाडेन्तं कण्ठं पातु नमोऽन्तकम् ॥
 ३६ ॥ ओं रां रासेश्वरीं डेन्तं स्कन्धं पातु नमोऽन्तकम् ॥ ओं रां रासविलासिन्यै स्वाहा पृष्ठं सदावतु ॥ ३७ ॥ वृन्दावनं विलासिन्यै स्वाहा
 वक्षःसदावतु ॥ तुलसीवनवासिन्यै स्वाहा पातु नितम्बकम् ॥ ३८ ॥ कृष्णप्राणाधिकाडेन्तं स्वाहान्तं प्रणवादिकम् ॥ पादयुग्मं च सर्वाङ्गं
 सन्ततं पातु सर्वतः ॥ ३९ ॥ प्राच्यां रक्षतु साराधावह्नौ कृष्णप्रियावतु ॥ दक्षे रासेश्वरी पातु गोपीशानैर्ऋतेऽवतु ॥ ४० ॥ पश्चिमे निर्गुणा
 पातु वायव्ये कृष्णपूजिता ॥ उत्तरे सन्ततं पातु मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ४१ ॥ सर्वेश्वरी सदैशान्यां पातु मांसं सर्वपूजिता ॥ जले स्थले चान्तरिक्षे
 स्वप्ने जागरे तथा ॥ ४२ ॥ महाविष्णोश्च जननी सर्वतः पातु सन्ततम् ॥ कवचं कथितं दुर्गे श्रीजगन्मङ्गलं परम् ॥ ४३ ॥ यस्मै कस्मै न दा
 तव्यं गुह्याद्गुह्यतरं परम् ॥ तव स्नेहान्मयाख्यातं प्रवक्तव्यं न कस्यचित् ॥ ४४ ॥ गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्ब्रह्मालङ्कारचन्दनैः ॥ कण्ठे वा दक्षिणे
 बाहौ धृत्वा विष्णुसमो भवेत् ॥ ४५ ॥ शतलक्षजपेनैव सिद्धिश्च कवचं भवेत् ॥ यदि स्यात्सिद्धकवचो न दग्धो वह्निना भवेत् ॥ ४६ ॥ एतस्मा
 त्कवचाद्दुर्गे राजा दुय्यो धनः पुरा ॥ विशारदो जलस्तम्भं वह्निस्तम्भं च निश्चितम् ॥ ४७ ॥ मया सनत्कुमाराय पुरा दत्तं पुष्करे ॥ सूर्य
 पर्वणि मे रौचससन्दीपनये ददौ ॥ ४८ ॥ बल्लाय ते न दत्तं च ददौ दुय्यो धनाय सः ॥ कवचस्य प्रसादेन जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ ४९ ॥ नित्यं
 पठति भक्तयेदं तन्मन्त्रोपासकश्च यः ॥ विष्णुतुल्यो भवेन्नित्यं राजसूयफलं लभेत् ॥ ५० ॥ स्नानेन सर्वतीर्थानां सर्वदानेन यत्फलम् ॥ सर्व
 व्रतोपवासेन पृथिव्याश्च प्रदक्षिणैः ॥ ५१ ॥ सर्वयज्ञेषु दीक्षायां नित्यं वै सत्यरक्षणे ॥ नित्यं श्रीकृष्णसेवायां कृष्णनैवेद्यभक्षणे ॥ ५२ ॥ पाठे
 चतुर्णां वेदानां यत्फलञ्च लभेन्नरः ॥ तत्फलं लभते नूनं पठनात्कवचस्य च ॥ ५३ ॥ राजद्वारे श्मशाने च सिंहव्याघ्रान्विते वने ॥ दावाग्रौ संक

१ वृन्दावनविलासिन्यै स्वाहा पातु नितम्बकम् । तुलसीवनवासिन्यै स्वाहा पातु नितम्बकम् - इति पाठः ।

ब. वै.

॥ १४६ ॥

टेचैवदस्युचौरान्वितेभये ॥ ५४ ॥ कारागारेविपद्रस्तेघोरेचट्टबन्धने ॥ व्याधियुक्तोभवेन्मुक्तोधारणात्कवचस्यच ॥ ५५ ॥ इत्येत
 त्कथितं दुर्गंतवैवेदं महेश्वरि ॥ त्वमेव सर्वरूपामायापृच्छसि मायया ॥ ५६ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ इत्युक्ताराधिकाख्यां स्मरंस्मार
 च्छमाधवम् ॥ पुलकाङ्कितसर्वाङ्गः साश्रुनेत्रोभूवसः ॥ ५७ ॥ न कृष्णसदृशो देवो न गङ्गासदृशी सरित् ॥ न पुष्करात्परं तीर्थं न वर्णो ब्राह्म
 णात्परः ॥ ५८ ॥ परमाणोः परं सूक्ष्मं महाविष्णोः परो महान् ॥ नभः परश्च विस्तीर्णयथानास्त्येव नारद ॥ ५९ ॥ यथानवैष्णवाज्ज्ञा
 नी योगीन्द्रः शङ्करात्परः ॥ कामक्रोधलोभमोहाजितास्तेनैव नारद ॥ ६० ॥ स्वप्ने जागरणेशश्च कृष्णध्यानरतः शिवः ॥ यथा कृ
 ष्णस्तथा शम्भुर्न भेदो माधवेशयोः ॥ ६१ ॥ यथा शम्भुर्वैष्णवेषु यथा देवेषु माधवः ॥ तथेदं कवचं वत्सकवचेषु प्रशस्तकम् ॥ ६२ ॥
 शिशब्दो मङ्गलार्थश्चकारोदातृवाचकः ॥ मङ्गलानां प्रदातायः स शिवः परिकीर्तितः ॥ ६३ ॥ नराणां सन्ततं विश्वेशं कल्याणं करोति यः ॥
 कल्याणमोक्ष इत्युक्तं स एव शङ्करः स्मृतः ॥ ६४ ॥ ब्रह्मादीनां सुराणां च मुनीनां विदेवादिनाम् ॥ तेषां च महतां देवो महादेवः प्रकीर्तितः ॥
 ॥ ६५ ॥ महती पूजिता विश्वे मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ तस्या देवः पूजितश्च महादेवः स च स्मृतः ॥ ६६ ॥ विश्वस्थानां च सर्वेषां महता
 मीश्वरः स्वयम् ॥ महेश्वरश्च तेनेमं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ६७ ॥ हे ब्रह्मपुत्र धन्योऽसि यद्गुरुश्च महेश्वरः ॥ श्रीकृष्णभक्तिदाता
 यो भवान् पृच्छति माञ्चकिम् ॥ ६८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे राधिकोपाख्याने
 तन्मन्त्रादिकथनं नाम षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ ॥ ६९ ॥ इति राधोपाख्यानम् ॥ नारद उवाच ॥ सर्वाख्यां श्रुतं ब्रह्म
 व्रती वरमाप्नुतम् ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि दुर्गोपाख्यानमुत्तमम् ॥ १ ॥ दुर्गानारायणीशानाविष्णुमायाशिवसती ॥ नित्यासत्या
 भगवती शवाणी सर्वमङ्गला ॥ २ ॥ अम्बिकावैष्णवी गौरी पार्वती च सनातनी ॥ नामानि कौथुमोक्तानि सर्वेषां शुभदानि च ॥ ३ ॥
 अर्थषोडशानाम्नां च सर्वेषां मीप्सितं वरम् ॥ ब्रूहि वेदविदां श्रेष्ठवेदोक्तं सर्वसम्मतम् ॥ ४ ॥ केन वा पूजिता सा दौ द्वितीये केन वा पुरा ॥ तृतीये वा

१ रिपुग्रस्ते इति पाठः ।

प्र. खं. २

अ० ५७

॥ १४६ ॥

चतुर्थेवाकेन सर्वत्र पूजिता ॥ ५ ॥ नारायण उवाच ॥ अर्थषोडशनाम्नाश्च विष्णुर्वेदे चकार सः ॥ ज्ञात्वा पुनः पृच्छ सित्वं कथयामि यथा
 गमम् ॥ ६ ॥ दुर्गोदैत्ये महाविघ्ने भवबन्धे च कर्मणि ॥ शोके दुःखे च नरके यमदण्डे च जन्मनि ॥ ७ ॥ महाभयेऽतिरोगे चाप्याशब्दो
 हन्तृवाचकः ॥ एतान् हन्त्येव या देवी सा दुर्गा परिकीर्तिता ॥ ८ ॥ यशसा तेजसारूपैर्नारायणसमागुणैः ॥ शक्तिर्नारायणस्ये
 यं तेन नारायणी स्मृता ॥ ९ ॥ ईशानः सर्वसिद्धयर्थे चाशब्दो दातृवाचकः ॥ सर्वसिद्धिप्रदा त्रीयासापीशाना प्रकीर्तिता ॥ १० ॥ सृष्टा
 मायापुरा सृष्टौ विष्णुना परमात्मना ॥ मोहितं मायया विश्वं विष्णुमाया प्रकीर्तिता ॥ ११ ॥ शिवे कल्याणरूपा च शिवदा च शिवप्रिया ॥
 प्रिये दातरि चाशब्दो शिवा तेन प्रकीर्तिता ॥ १२ ॥ सद्बुद्धयधिष्ठातृ देवी विद्यमाना युगे युगे ॥ पतिव्रता सुशीला च सा सती परिकीर्तिता ॥
 १३ ॥ यथानित्यो हि भगवान् नित्या भगवती तथा ॥ स्वमायया तिरोभूता तत्रेशे प्राकृते लये ॥ १४ ॥ आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं सर्वमिथ्यैव
 कृत्रिमम् ॥ दुर्गा सत्यस्वरूपा सा प्रकृतिर्भगवान्यथा ॥ १५ ॥ सिद्धैश्चर्यादिकं सर्वयस्यामस्ति युगे युगे ॥ सिद्धादिके भगो ज्ञेयस्तेन सा
 भगवती स्मृता ॥ १६ ॥ सर्वान्मोक्षं प्रापयति जन्ममृत्युजरादिकम् ॥ चराचरांश्च विश्वस्थान् च्छर्वाणी तेन कीर्तिता ॥ १७ ॥ मङ्गलं मोक्ष
 वचनं चाशब्दो दातृवाचकः ॥ सर्वान्मोक्षान्याददाति सैव स्यात्सर्वमङ्गला ॥ १८ ॥ हर्षे सम्पदिकल्याणे मङ्गलं परिकीर्तितम् ॥ तान् ददाति
 च सर्वेभ्यस्तेन सा सर्वमङ्गला ॥ १९ ॥ अम्बेति मातृवचनो वन्दने पूजने सदा ॥ पूजिता वन्दिता माता जगतां तेन सांबिका ॥ २० ॥ विष्णु
 भक्ता विष्णुरूपा विष्णोः शक्तिस्वरूपिणी ॥ सृष्टौ च विष्णुना सृष्टा वैष्णवी तेन कीर्तिता ॥ २१ ॥ गौरः पीते च निर्लिप्ते परे ब्रह्मणि निर्मले ॥
 तस्यात्मनः शक्तिरियं गौरी तेन प्रकीर्तिता ॥ २२ ॥ गुरुः शम्भुश्च सर्वेषां तस्य शक्तिः प्रिया सती ॥ गुरुः कृष्णश्च तन्माया गौरी तेन प्रकी
 र्तिता ॥ २३ ॥ तिथिभेदे पूर्वभेदे कल्पभेदे न्यभेदे के ॥ ख्यातौ तेषु च विख्याता पार्वती तेन कीर्तिता ॥ २४ ॥ महोत्सवविशेषे च पर्वत्रिति
 सुकीर्तिता ॥ तस्याधिदेवीया सा च पार्वती परिकीर्तिता ॥ २५ ॥ पर्वतस्य सुता देवी सा विभूता च पर्वते ॥ पर्वताधिष्ठातृ देवी पार्वती तेन की

१ वेगे चेति पाठः । २ सर्वभेदे-इति पाठः ।

ब्र. वै.

॥१४७॥

त्तिता ॥ २६ ॥ सर्वकालेसनाप्रोक्तोविस्तृतेचतनीतिच ॥ सर्वत्रसर्वकालेचविद्यमानासनातनी ॥ २७ ॥ अर्थः षोडशनाम्नाञ्चकीर्त्तिता
 श्रमहामुने ॥ यथागमंत्वंवेदोक्तोपाख्यानंचनिशामय ॥ २८ ॥ प्रथमेपूजितासाचकृष्णेनपरमात्मना ॥ वृन्दावनेचसृष्ट्यादौगोलोके
 रासमण्डले ॥ २९ ॥ मधुकैटभभीतेनब्रह्मणासाद्वितीयतः ॥ त्रिपुरप्रेरितेनैवतृतीयेत्रिपुरारिणा ॥ ३० ॥ अष्टश्रियामहेन्द्रेणशापाहुर्वा
 ससःपुरा ॥ चतुर्थेपूजितादेवीभक्त्याभगवतीसती ॥ ३१ ॥ तदामुनीन्द्रैःसिद्धेन्द्रैर्देवैश्चमुनिपुङ्गवैः ॥ पूजितासर्वविश्वेषुसमभूत्सर्वतः
 सदा ॥ ३२ ॥ तेजस्सुसर्वदेवानांसाविर्भूतापुरामुने ॥ सर्वदेवाददुस्तस्यैशस्त्राण्याभरणानिच ॥ ३३ ॥ दुर्गादयश्चदैत्याश्चनिहतादुर्गया
 तया ॥ दत्तस्वराज्यंदेवेभ्योवरञ्चयदभीप्सितम् ॥ ३४ ॥ कल्पान्तरेपूजितासासुरथेनमहात्मना ॥ राज्ञाचमेधशिष्येणमृन्मय्याञ्चसरि
 त्ते ॥ ३५ ॥ मेपादिभिश्चमहिषैःकृष्णसारैश्चमण्डकैः ॥ छागैरिक्षुसुकृष्माण्डैःपक्षिभिर्वलिभिर्मुने ॥ ३६ ॥ वेदोक्तांश्चैवदत्तवैमुप
 चारांस्तुषोडश ॥ ध्यात्वाचकवचंधृत्वासंपूज्यचविधानतः ॥ ३७ ॥ राजाकृत्वापरीहारंवरंप्रापयथेप्सितम् ॥ मुक्तिसंप्रापवैश्यश्चसं
 पूज्यचसरित्ते ॥ ३८ ॥ तुष्टावराजावैश्यश्चसाश्रुनेत्रःकृताञ्जलिः ॥ ससर्जमृन्मयींतांवैगभीरेनिर्मलेजले ॥ ३९ ॥ मृन्मयींतामहृद्वाच
 जलधौतांनराधिपः ॥ रुरोदचतदावैश्यस्ततःस्थानान्तरंययौ ॥ ४० ॥ त्यक्त्वादेहञ्चवैश्यस्तुपुष्करेदुष्करंतपः ॥ ४१ ॥ कृत्वाजगाम
 गोलोकंदुर्गादेवीवरेणसः ॥ राजाययौस्वराज्यञ्चपूज्योनिष्कण्टकंबली ॥ ४२ ॥ भोगञ्चभुभुजेभूपःषष्टिवर्षसहस्रकम् ॥ भार्यास्व
 राज्यंसंन्यस्यपुत्रेवैकालयोगतः ॥ ४३ ॥ मनुर्वभूवसावर्णिस्तत्त्वावैपुष्करेतपः ॥ इत्येवंकथितंवत्ससमासेनयथागमम् ॥ ४४ ॥
 दुर्गाख्यानंमुनिश्रेष्ठकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ४५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेदुर्गा
 पाख्यानेदुर्गादिनामव्युत्पत्त्यादिकथनं नाम सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ कस्यवंशोद्भवोराजासुरथो
 धर्मिणांवरः ॥ कथंसंप्रापवैज्ञानंमेधसोज्ञानिनांवरात् ॥ १ ॥ कस्यवंशोद्भवोब्रह्मन्मेधसोमुनिसत्तम ॥ बभूवकुत्रसंवादो नृपस्यमुनि
 नासह ॥ २ ॥ सख्यंबभूवकुत्रास्यवाप्रभो नृपवैश्ययोः ॥ व्यासेनश्रोतुमिच्छामिवद्वेदविदांवर ॥ ३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ अत्रि

प्र. सं. २

अ० ५८

॥१४७॥

श्वन्नृपः पुत्रस्तस्य पुत्रो निशाकरः ॥ सचकृत्पाराजसूयं द्विजराजो बभूवह ॥ ४ ॥ गुरुपत्न्यां च तारायां तस्या भूचबुधः सुतः ॥ बुधपुत्रस्तु
 चैत्रश्वतत्पुत्रः सुरथः स्मृतः ॥ ५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ गुरुपत्न्याश्च तारायां समभूतस्तुतः कथम् ॥ अहो व्यतिक्रमं ब्रूहि वेदस्य च महा
 मुने ॥ ६ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ सम्पन्मत्तो महाकामी व्यचरन्नाह्वीतटे ॥ तारां सुरगुरोः पत्नीं धर्मिष्ठां पतिव्रताम् ॥ ७ ॥ सुस्नातां
 सुन्दरीं रम्यां पीनोन्नतपयोधराम् ॥ सुश्रोणीं सुनितम्बाढ्यां मध्यक्षीणां मनोहराम् ॥ ८ ॥ सुदतीं कोमलांगीं नवयौवनसंयुताम् ॥
 सूक्ष्मवस्त्रपरीधानां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ ९ ॥ कस्तूरीविन्दुना सार्द्धमधश्चन्दनविन्दुना ॥ सिन्दूरविन्दुना चारुफालमध्यस्थलोज्ज्व
 लाम् ॥ १० ॥ वायुना धोवस्त्रहीनां सकामां रक्तलोचनाम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यां पक्वविम्बाधरां वराम् ॥ ११ ॥ सस्मितां न
 भ्रवक्रांचलजयाचन्द्रदर्शनात् ॥ गच्छतीं स्वगृहं हर्षान्मत्तवारणगामिनीम् ॥ १२ ॥ तां दृष्ट्वा मनमथाक्रान्तश्चन्द्रोलज्जां जहौ मुने ॥
 पुलकाङ्कितसर्वाङ्गः सकामस्तामुवाच सः ॥ १३ ॥ ॥ चन्द्र उवाच ॥ ॥ योषिच्छ्रेष्ठेक्षणं तिष्ठ वरिष्ठे रसिकासु च ॥ सुविदग्धे विद
 ग्धानां मनोहरसि सन्ततम् ॥ १४ ॥ निषेव्य प्रकृतिं जन्मसहस्रं कामसागरे ॥ तपःफलेन त्वां प्राप बृहच्छ्रोणीं बृहस्पतिः ॥ १५ ॥ अहो
 तपस्विना सार्द्धमविदग्धेन वेधसा ॥ योजिता त्वं रसवती शश्वत्कामा तुरावरा ॥ १६ ॥ किं वा सुखं विज्ञातमविज्ञेषु समागमे ॥ विद
 ग्वाया विदग्धेन सङ्गमः सुखसागरः ॥ १७ ॥ कामेन कामिनी त्वञ्च दग्धासि व्यर्थमीश्वरि ॥ कर्मणा वा त्मदोषाद्वा को जानाति मनः
 स्त्रियाः ॥ १८ ॥ दिने दिने वृथायाति दुर्लभं नवयौवनम् ॥ नवीनयौवनस्थाया बृद्धेन स्वामिना तव ॥ १९ ॥ शश्वत्तपस्या युक्तश्च कृष्ण
 मात्मानमीप्सितम् ॥ स्वप्ने जागरेण वापि ध्यायन्नास्ते बृहस्पतिः ॥ २० ॥ सर्वकामरसज्ञात्वं निष्कामं काममीप्सितम् ॥ ध्यायन्ती क
 मुक्री शश्वद्यूनां शृङ्गारमात्मनि ॥ २१ ॥ अन्यश्च त्वन्मनः कामो भिन्नं त्वद्भर्तुरीप्सितम् ॥ ययोश्च भिन्नौ विषयौ का प्रीतिः सङ्गमेतयोः ॥
 ॥ २२ ॥ वासन्ती पुष्पतल्पे च गन्धचन्दनचर्चिते ॥ मोदस्व मां गृहीत्वा त्वं वसन्ते माधवीवने ॥ २३ ॥ सुगन्ध्युत्फुल्लकुसुमे निर्जने च
 न्दने वने ॥ भवती युवती भाग्यवती तत्रैव मोदताम् ॥ २४ ॥ चन्दने चम्पकवने शीतचंपकवायुना ॥ रम्ये चम्पकतल्पे च क्रीडां कुरु मया

ब. वै.

॥ १४८ ॥

सह ॥ २५ ॥ इत्युक्तामदनोन्मत्तोमदनाधिकसुन्दरः ॥ पपातचरणेदेव्यामन्दोमन्दाकिनीतटे ॥ २६ ॥ निरुद्धमार्गाच
न्द्रेणशुष्ककण्ठौष्ठतालुका ॥ अभीतोवाचकोपेनरक्तपङ्कजलोचना ॥ २७ ॥ ॥ तारोवाच ॥ ॥ धिक्त्वाचन्द्रतृणमन्येपरस्त्री
लम्पटंशठम् ॥ अत्रेरभाग्यात्त्वंपुत्रोव्यर्थन्तेजन्मजीवनम् ॥ २८ ॥ अरेकृत्वाराजसूयमात्मानंमन्यसेबली ॥ बभूवपुण्यंतेव्यर्थंविप्रस्त्री
पुचयन्मनः ॥ २९ ॥ यस्यचित्तंपरस्त्रीपुसोऽशुचिःसर्वकर्मसु ॥ नकर्मफलभाक्पापीनिन्द्योविश्वेषुसर्वतः ॥ ३० ॥ सतीत्वमेनाश
यसियक्ष्मग्रस्तोभविष्यसि ॥ अत्युच्छितोनिपतनंप्राप्नोतीतिश्रुतौश्रुतम् ॥ ३१ ॥ दुष्टानांदर्पहाकृष्णोदर्पतेनिहनिष्यति ॥ त्यजमां
म तरंवत्ससत्यंतेशंभविष्यति ॥ ३२ ॥ इत्युक्तातारकासाध्वीरुरोदचमुहुर्मुहुः ॥ चकारसाक्षिणंधर्मसूर्यवायुंहुताशनम् ॥ ३३ ॥
ब्रह्माणंपरमात्मानमाकाशंपवनंधराम् ॥ दिनंरात्रिञ्चसन्ध्याञ्चसर्वसुरगणंसुने ॥ ३४ ॥ तारकावचनंश्रुत्वानभीतःसचुकोपह ॥ करेधृ
त्वारथेतूर्णस्थापयामाससुन्दरीम् ॥ ३५ ॥ रथञ्चचालयामासमनोयायीमनोहरम् ॥ मनोहरांगृहीत्वातांसचरेमेमनोहरम् ॥ ३६ ॥
विस्पन्दकेसुरवनेचन्दनेपुष्पभद्रके ॥ पुष्करेचनदीतीरेपुष्पितेपुष्पकानने ॥ ३७ ॥ सुगन्धिपुष्पतल्पेचपुष्पचन्दनवायुना ॥ निर्ज
नेमलयद्रोण्यांस्निग्धचन्दनचर्चिते ॥ ३८ ॥ शैलेशैलेनदेनद्यांशृङ्गारंकुर्वतोस्तयोः ॥ गतंवर्षशतंहर्षान्मुहूर्तमिवनारद ॥ ३९ ॥ बभूव
शरणापन्नोभीतोदैत्येषुचन्द्रमाः ॥ तेजस्विनितथाशुक्रेतेपाञ्चवलिनांगुरौ ॥ ४० ॥ अभयञ्चददौतस्मैकृपयाभृगुनन्दनः ॥ गुरुंजहास
देवानांसुविपक्षंबृहस्पतिम् ॥ ४१ ॥ सभायांजहसुर्हृष्टावलिनोदितिनन्दनाः ॥ अभयञ्चददुस्तस्मैभीतायचकलङ्किने ॥ ४२ ॥
सतीसतीत्वध्वंसेनपापिष्ठचन्द्रमण्डले ॥ बभूवशशरूपञ्चकलङ्कनिर्मलेमलम् ॥ ४३ ॥ उवाचतंमहाभीतंशुक्रोवेदविदांवरः ॥ हितं
तथ्यंवेदयुक्तंपरिणामसुखावहम् ॥ ४४ ॥ ॥ शुक्रउवाच ॥ ॥ त्वमहोब्रह्मणःपौत्रोऽप्यत्रेर्भगवतःसुतः ॥ दुर्नीतंकर्मतेपुत्रनीचवन्नय
शस्करम् ॥ ४५ ॥ राजसूयस्यसुफलेनिर्मलेकीर्तिमण्डले ॥ सुधाराशौसुराविन्दुरूपमङ्गमुपार्जितम् ॥ ४६ ॥ त्यजदेवगुरोःपत्नींप्रसू
मिवमहासतीम् ॥ धर्मिष्ठस्यवरिष्ठस्यब्राह्मणानांबृहस्पतेः ॥ ४७ ॥ शम्भोःसुराणामीशस्यगुरुपुत्रस्यवेधसः ॥ पौत्रस्याङ्गिरसे

प्र. खं. २

अ० ५८

॥ १४८ ॥

नित्यंज्वलतोब्रह्मतेजसा ॥ ४८ ॥ शत्रोरपिगुणावाच्यादोषावाच्यागुरोरपि ॥ इतिसद्वंशजातानांस्वभावश्चसतामपि ॥ ४९ ॥
 सशत्रुर्मसुरगुरुःपरोविश्वेनिशाकर ॥ तथापिसहजान्वर्णितंधर्मसंसदि ॥ यत्रलोकाश्चधर्मिष्ठास्तत्रधर्मःसनातनः ॥ ५० ॥
 यतोधर्मस्ततःकृष्णोयतःकृष्णस्ततोजयः ॥ गौरेकंपञ्चव्याघ्रीसिंहीसप्तप्रसूयते ॥ ५१ ॥ हिंसकाःप्रलयंयान्तिधर्मोरक्षतिधार्मि
 कम् ॥ देवाश्चगुरवोविप्राःशक्तायद्यपिरक्षितुम् ॥ ५२ ॥ तथापिनहिरक्षन्तिधर्मघ्नपापिनंजनम् ॥ कुलटाविप्रपत्नीनांगमनेसुरवि
 प्रयोः ॥ ५३ ॥ ब्रह्महत्याषोडशांशपातकंचभवेद्भुवम् ॥ तासामुपस्थितानांचगमनेतच्चतुर्थकम् ॥ ५४ ॥ विप्रपत्नीसतीनांचगमनंवैव
 लेनचेत् ॥ ब्रह्महत्याशतपापंभवेदेवश्रुतौश्रुतम् ॥ ५५ ॥ धर्मचरमहाभागब्राह्मणींत्यजसाम्प्रतम् ॥ कृत्वानुतापंपापाच्चनिवृत्तिस्तुमहा
 फला ॥ ५६ ॥ उपायेनचतेपापंदूरीभूतंभवेन्ननु ॥ शरणागतभीतस्यमयिदेवस्यधर्मतः ॥ ५७ ॥ शस्त्रहीनंचभीतंचदीनंचशर
 णार्थिनम् ॥ योनरक्षत्यधर्मिष्ठःकुम्भीपाकेवसेद्भुवम् ॥ ५८ ॥ राजसूयशतानांचरक्षितालभतेफलम् ॥ परमैश्वर्ययुक्तश्चधर्मेणसभवे
 दिह ॥ ५९ ॥ इत्युक्त्वावैदैत्यगुरुःस्वर्गेमन्दाकिनीतटे ॥ स्नात्वातंस्नापयामासविष्णुपूजांचकारसः ॥ ६० ॥ विष्णुपादाब्जजाते
 नतत्रैवेद्यंशुभप्रदम् ॥ गङ्गोदकेनपुण्येनभोजयामासचन्द्रकम् ॥ ६१ ॥ क्रोडेकृत्वातुतंभीतंलजितंपापकर्मणा ॥ कुशहस्तस्तमित्यू
 चेस्मारंस्मारंहरिमुने ॥ ६२ ॥ शुक्रउवाच ॥ यद्यस्तिमेतपःसत्यंसत्यंपूजाफलंहरे ॥ सत्यंव्रतफलंचैवसत्यंसत्यवचःफलम् ॥ ६३ ॥
 तीर्थस्नानफलंसत्यंसत्यंदानफलंयदि ॥ उपवासफलंसत्यंपापान्मुक्तोभवान्भवेत् ॥ ६४ ॥ विप्रंत्रिसन्ध्याहीनंयाविष्णुपूजाविही
 नकम् ॥ तन्नाप्रोतुमहाघोरंचन्द्रपापंसुदारुणम् ॥ ६५ ॥ स्वभाय्यावंचनंकृत्वायःप्रयातिपरस्त्रियम् ॥ सयातुनरकंघोरंचन्द्रपापेन
 पातकी ॥ ६६ ॥ वाचावाताडयेत्कान्तंदुश्शीलादुर्मुखाचया ॥ सायुगंचन्द्रपापेनयातुलालामुखंध्रुवम् ॥ ६७ ॥ अनैवेद्यंवृथान्नंचय
 श्चभुङ्क्तेहरेर्द्विजः ॥ सयातुकालसूत्रंचन्द्रपापाच्चतुर्युगम् ॥ ६८ ॥ अम्बुवाच्यंभूखननंयःकरोतिनराधमः ॥ चन्द्रपापाद्युगशतंका

१ यद्येतिपाठः ।

ब्र. वै.

॥१४९॥

लसूत्रंसगच्छतु ॥ ६९ ॥ स्वकान्तं वंचयित्वा च यायाति परपुरुषम् ॥ सायातु वह्निकुण्डं च चन्द्रपापाच्चतुर्युगम् ॥ ७० ॥ कीर्तिकरोति
 रजसापरकीर्तिविलुप्य च ॥ सयुगं चन्द्रपापेन कुम्भीपाकश्च गच्छतु ॥ ७१ ॥ पितरं मातरं भाय्यार्यो न पुष्पातिपातकी ॥ स्वगुरुं चन्द्र
 पापेन यातु चण्डालतां ध्रुवम् ॥ ७२ ॥ कुलटान्नमवीरान्नमृतस्रातान्नमेव च ॥ योऽश्नाति चन्द्रपापश्च यातु तं पापिनं ध्रुवम् ॥ ७३ ॥
 सयातु तेन पापेन कुम्भीपाकं चतुर्युगम् ॥ तस्मादुत्तीर्य चाण्डालीं यो निमाप्नोति पातकी ॥ ७४ ॥ दिवसे यो ग्राम्यधर्ममहापापी करोति च ॥
 योगच्छेत्कामतः कामी गुर्विणीं वारजस्वलाम् ॥ ७५ ॥ तं यातु चन्द्रपापश्च महाघोरश्च पापिनम् ॥ सयातु तेन पापेन कालसूत्रं चतुर्युगम् ॥
 ॥ ७६ ॥ मुखं श्रोणीं स्तनश्चापि यः पश्यति परस्त्रियाः ॥ कामतः कामदग्धश्च यातु तं चन्द्रकल्मषम् ॥ ७७ ॥ सयातु लालाभक्ष्यश्च चन्द्र
 पापाच्चतुर्युगम् ॥ तस्मादुत्तीर्य भवतु चाण्डालो न्योन पुंसकः ॥ ७८ ॥ कुहूपूर्णेन्दुसंक्रान्तिचतुर्दश्यष्टमीषु च ॥ मांसं समसूरं लकुचं य
 श्च भुङ्क्ते रवेर्दिने ॥ ७९ ॥ कुरुते ग्राम्यधर्मश्च यातु तं चन्द्रकिल्बिषम् ॥ चतुर्युगं कालसूत्रं तेन पापेन गच्छतु ॥ ८० ॥ तस्मादुत्तीर्य चा
 ण्डालीं यो निमाप्नोति पातकी ॥ सप्तजन्मसु सद्रोगी दरिद्रः कुब्ज एव च ॥ ८१ ॥ एकादश्यां च यो भुङ्क्ते कृष्णजन्माष्टमीदिने ॥ शिवरात्रौ म
 हापापी यातु तं चन्द्रपातकम् ॥ ८२ ॥ सयातु कुम्भीपाकश्च यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ तेन पापेन चाप्नोतु चाण्डालीं यो निमेव च ॥ ८३ ॥
 ताम्रस्थं दुग्धमाध्वीकमुच्छिष्टेष्वृतमेव च ॥ नारिकेलोदकं कांस्ये दुग्धं सलवणं तथा ॥ ८४ ॥ पीतशेषजलं चैव भुक्तशेषं तथा दानम् ॥
 असकृच्चौदनं भुङ्क्ते सूर्येनास्तंगते द्विजः ॥ ८५ ॥ तं यातु चन्द्रपापश्च दुर्निवारश्च दारुणम् ॥ सयातु तेन पापेन चान्धकूपं चतुर्युगम् ॥
 ॥ ८६ ॥ स्वकन्याविक्रयी विप्रो देवलो वृषवाहकः ॥ शूद्राणां शवदाही च तेषां वैसूपकारकः ॥ ८७ ॥ अश्वत्थतरुवाती च
 विष्णुवैष्णवनिन्दकः ॥ तं यातु चन्द्रपापश्च दारुणं पापिनं भृशम् ॥ ८८ ॥ सयातु तस्मात्पापाच्च तप्तमूर्मीं च पातकी ॥ शश्वदग्धो भव
 तु सयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ८९ ॥ तस्मादुत्तीर्य चाण्डालीं यो निमाप्नोति पातकी ॥ सप्तजन्मसु चाण्डालो वृषभः पञ्चजन्मसु ॥ ९० ॥
 गर्दभो जन्मशतकं सूकरस्सप्तजन्मसु ॥ तीर्थध्वांश्च सप्तसु वै विट्कृमिः पञ्चजन्मसु ॥ जलौका जन्मशतकं शुचिर्भवतु तत्परम् ॥ ९१ ॥

प्र. सं. २

अ० ५८

॥१४९॥

वृथामांसंचयोभुङ्क्तेस्वार्थपाकात्रमेवच ॥ तददत्तमहापापीप्राप्नुयाच्चन्द्रपातकम् ॥ ९२ ॥ सयातुचन्द्रपापेनचासिपत्रंचतुर्थगम् ॥
 ततोभवतुसर्पश्चपशुस्स्यात्सप्तजन्मसु ॥ ९३ ॥ विप्रोवाद्धुषिकोयोहियोनिजीवीचिकित्सकः ॥ हरेर्नाम्नांचविक्रेतायश्चवास्वाङ्ग-
 विक्रयी ॥ ९४ ॥ स्वधर्मकथकश्चैवयश्चस्वात्मप्रशंसकः ॥ मषीजीवीधावकश्चकुलटापोष्यएवच ॥ ९५ ॥ तंयातुचन्द्रपापश्च
 चन्द्रोभवतुविज्वरः ॥ सयातुतेनपापेनशूलप्रोतंसुदारुणम् ॥ ९६ ॥ तत्रविद्धोभवतुसयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ततोदरिद्रोरोगीचदी-
 क्षाहीनोनरःपशुः ॥ ९७ ॥ लाक्षामांसरसानांचतिलानांलवणस्यच ॥ अश्वानांचैवलौहानांचिक्रेतानरघातकः ॥ ९८ ॥ विप्रः
 कुलालःचौरश्चयातुतंचन्द्रपातकम् ॥ सयातुतेनपापेनक्षुरधारंसुदुःसहम् ॥ ९९ ॥ तत्रच्छिन्नोभवतुसयावदिन्द्रसहस्रकम् ॥ तस्मादुर्ती-
 र्यसंभवेत्सृगालःसप्तजन्मसु ॥ १०० ॥ सप्तजन्मसुमार्जारोमहिषोजन्मपञ्चकम् ॥ सप्तजन्मसुभल्लूकःकुकुरस्सप्तजन्मसु ॥ १०१ ॥ मत्स्य
 श्वजन्मशतकंकर्कटीजन्मपञ्चकम् ॥ गोधिकाजन्मशतकंगर्दभःसप्तजन्मसु ॥ १०२ ॥ सप्तजन्मसुमण्डूकस्ततस्यान्मानवोऽधमः ॥ चर्म
 कारश्चरजकस्तैलकारश्चवर्द्धकिः ॥ १०३ ॥ नाविकःशवजीवीचव्याधश्चस्वर्णकारकः ॥ कुम्भकारोलोहकारस्ततःक्षत्रस्ततोद्विजः ॥ १०४ ॥
 इतिचन्द्रंशुचिकृत्वासमुवाचतुतारकाम् ॥ त्यक्त्वाचन्द्रंमहासाधिवगच्छकान्तमितिद्विजः ॥ १०५ ॥ प्रायश्चित्तंविनापूतात्वमेवंशुद्धमा-
 नसा ॥ अकामायावलिष्ठेननस्त्रीजारेणदुष्यति ॥ १०६ ॥ इत्येवमुक्त्वाशुक्रश्चचन्द्रंवातारकांसतीम् ॥ सस्मितांसस्मितंचैवचकारचशुभा-
 शिषः ॥ १०७ ॥ इतिश्री०ब्र०वै०महा०पु०प्रकृतिख०द्विती०नारदनारायणसं० दुर्गोपाख्यानेताराचन्द्रयोर्दोषनिवारणंनामाष्टपञ्चाशत्त-
 मोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ बृहस्पतिःकिञ्चकारतारकाहरणान्तरे ॥ कथंसंप्रापतांसाध्वीतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ श्रीनारा-
 यणउवाच ॥ दृष्ट्वाविलम्बंतारायाः स्नान्त्याश्चापिगुरुःस्वयम् ॥ प्रस्थापयामासशिष्यमन्वेषार्थञ्जहाह्वीम् ॥ २ ॥ शिष्योगत्वाचतद्वत्तं
 ज्ञात्वावैलोकवक्रतः ॥ रुदन्नुवाचस्वगुरुतारकाहरणमुने ॥ ३ ॥ श्रुत्वासुरगुरुर्वार्ताशशिनाचप्रियांहताम् ॥ मुहूर्तंप्रापमूर्च्छांचततःसं-

१ जन्मपञ्चकमितिपाठः । २ आबुश्चजन्मशतकंकुक्कुटीवितिपाठः ।

ब. वै.

॥ १५० ॥

प्राप्यचेतनाम् ॥ ४ ॥ रुरोदोच्चैःसशिष्यश्चहृदयेनविदूयता ॥ शोकेनलज्जयाविष्टोविललापमुहुर्मुहुः ॥ ५ ॥ उवाचशिष्यान्सम्बोध्य
नीतिचश्रुतिसम्मताम् ॥ साश्रुनेत्रःसाश्रुनेत्राञ्छोकार्तःशोककार्शितान् ॥ ६ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ हेवत्साःकेनशतोऽहनजानेकारणं
परम् ॥ दुःखंधर्मविरुद्धोयःसप्राप्नोतिनसंशयः ॥ ७ ॥ यस्यनास्तिसतीभार्यागृहेषुप्रियवादिनी ॥ अरण्यंतेनगंतव्यंयथारण्यंतथागृ
हम् ॥ ८ ॥ भावानुरक्तावनिताहृतायस्यचशत्रुणा ॥ अरण्यंतेनगन्तव्यंयथारण्यंतथागृहम् ॥ ९ ॥ सुशीलासुन्दरीभार्यागतायस्यगृहादहो ॥
अरण्यंतेनगन्तव्यंयथारण्यंतथागृहम् ॥ १० ॥ दैवेनापहृतायस्यपतिसाध्यापतिव्रता ॥ अरण्यंतेनगन्तव्यंयथारण्यंतथागृहम् ॥ ११ ॥
यस्यमातागृहेनास्तिगृहिणीवासुशासिता ॥ अरण्यंतेनगन्तव्यंयथारण्यंतथागृहम् ॥ १२ ॥ प्रियाहीनंगृहंयस्यपूर्णद्रविणबन्धुभिः ॥ अर
ण्यंतेनगन्तव्यंयथारण्यंतथागृहम् ॥ १३ ॥ भार्याशून्यावनसमाःसभार्याश्चगृहागृहाः ॥ गृहिणीचगृहंप्रोक्तंनगृहंगृहमुच्यते ॥ १४ ॥ अशु
चिःस्त्रीविहीनश्चदैवपित्र्येचकर्मणि ॥ यदह्नाकुरुतेकर्मनतस्यफलभागभवेत् ॥ १५ ॥ दाहिकाशक्तिहीनश्चयथामन्दोदुताशनः ॥ प्रभाहीनो
यथामूर्यःशोभाहीनोयथाशशी ॥ १६ ॥ शक्तिहीनोयथाजीवोयथाचात्मातनुंविना ॥ विनाधारंयथाधेयोयथेशःप्रकृतिंविना ॥ १७ ॥
नचशक्तोयथायज्ञःफलदोदक्षिणांविना ॥ कर्मणांचफलंदातुंसामग्रीमूलमेवच ॥ १८ ॥ विनास्वर्णंस्वर्णकारोयथाशक्तःस्वकर्मणि ॥ यथा
शक्तःकुलालश्चमृत्तिकांचविनाद्विजाः ॥ १९ ॥ तथागृहीनशक्तश्चसततंसर्वकर्मणि ॥ गृहाधिष्ठातृदेवींचस्वशक्तिगृहिणींविना ॥ २० ॥
भार्यामूलाःक्रियाःसर्वाभार्यामूलागृहास्तथा ॥ भार्यामूलंसुखंसर्वगृहस्थानांगृहेसदा ॥ २१ ॥ भार्यामूलःसदाहर्षोभार्यामूलंचम
ङ्गलम् ॥ भार्यामूलंचसंसारोभार्यामूलंचसौरभम् ॥ २२ ॥ यथारथश्चरथिनांगृहिणांचतथागृहम् ॥ सारथिस्तुयथातेषांगृहिणांचत
थाप्रिया ॥ २३ ॥ सर्वरत्नप्रधानाचस्त्रीरत्नदुष्कुलादपि ॥ गृहीतासागृहस्थेनैवेत्याहकमलोद्भवः ॥ २४ ॥ यथाजलंविनापद्मंपद्मंशोभांवि
नायथा ॥ तथैवपुंसांस्वगृहंगृहिणांगृहिणींविना ॥ २५ ॥ इत्येवमुक्त्वास गुरुः प्रविवेश गृहमुहुः ॥ गृहाद्रहिर्निस्सारभूयोभूयः शुचा

१ घटं चमृत्तिकां विना इति पाठः । २ चपुत्राश्चेति पाठः । ३ सौरतमिति पाठः ।

प्र. खं. २

अ० ५९

॥ १५० ॥

न्वितः ॥ २६ ॥ मुहुर्मुहुश्चमूर्च्छाचचेतनांसमवापसः ॥ भूयोभूयोरुदोच्चैःस्मारंस्मारंप्रियागुणान् ॥ २७ ॥ अथान्तरेमहाज्ञानीज्ञानि
 भिश्चप्रबोधितः ॥ सच्छिष्यैर्मुनिभिश्चान्यैःपुरन्दरगृहंययौ ॥ २८ ॥ सगुरुःपूजितस्तेनचातिथ्येनमरुत्वता ॥ तमुवाचस्ववृत्तान्तंह
 दिशल्यमिवाप्रियम् ॥ २९ ॥ बृहस्पतिवचःश्रुत्वारक्तपङ्कजलोचनः ॥ तमुवाचमहेन्द्रश्चकोपप्रस्फुरिताधरः ॥ ३० ॥ ॥ महेन्द्र
 उवाच ॥ ॥ दूतानांविंशसहस्रञ्जारकर्मणिगच्छतु ॥ अतीवनिपुणंदक्षंतत्त्वप्राप्तिनिमित्तकम् ॥ ३१ ॥ यत्रास्तिपातकीचन्द्रोमन्मा
 त्रातारयासह ॥ गच्छामितत्रसन्नद्धःसर्वेदेवगणैःसह ॥ ३२ ॥ त्यजचिन्तांमहाभागसर्वभद्रंभविष्यति ॥ भद्रबीजंदुर्गमिदंकस्य
 सम्पद्विपद्भिना ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वाचशुनासीरोदूतानाञ्चसहस्रकम् ॥ तूर्णंप्रस्थापयामासतत्कर्मनिपुणंमुने ॥ ३४ ॥ तेदूतावै
 वर्षशतंययुर्निर्जनमेवच ॥ सुदुर्लभ्यञ्चविश्वेषुभ्रमित्वाशक्रमाययुः ॥ ३५ ॥ चन्द्रश्चशुक्रभवनेतंप्रपन्नंचविज्वरम् ॥ दृष्ट्वासतारकं
 भीतंकथयामासुरीश्वरम् ॥ ३६ ॥ इतिश्रुत्वाशुनासीरोनतवक्रोबृहस्पतिम् ॥ उवाचशोकसन्तप्तोहृदयेनविदूयता ॥ ३७ ॥
 ॥ महेन्द्रउवाच ॥ ॥ शृणुनाथप्रवक्ष्यामिपरिणामसुखावहम् ॥ भयंत्यजमहाभागसर्वभद्रंभविष्यति ॥ ३८ ॥ त्वयानहि
 जितःशुक्रोनमयादितिनन्दनः ॥ एतदालोच्यचन्द्रश्चजगामशरणंकविम् ॥ ३९ ॥ गच्छशीघ्रंब्रह्मलोकमस्माभिःसार्द्धमेवच ॥
 ब्रह्मणःसहयास्यामःकैलासेशैङ्करंवयम् ॥ ४० ॥ इत्युक्त्वातुमहेन्द्रश्चसन्तप्तोगुरुणासह ॥ जगामब्रह्मलोकञ्चसुखदृश्यंनिरामयम् ॥
 ॥ ४१ ॥ तत्रदृष्ट्वाचब्रह्माणंननामगुरुणासह ॥ प्रोवाचसर्ववृत्तान्तंदेवानामीश्वरंपरम् ॥ ४२ ॥ महेन्द्रवचनंश्रुत्वाहसित्वाकमलो
 द्रवः ॥ हितंतथ्यनीतिसारमुवाचविनयान्वितः ॥ ४३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ योददातिपरस्मैचदुःखमेवचसर्वतः ॥ तस्मैददातिदुःखञ्च
 शास्ताकृष्णःसनातनः ॥ ४४ ॥ अहंस्रष्टाचसृष्टेश्चपाताविष्णुः सनातनः ॥ यथारुद्रश्चसंहर्ताददातिचशिवंशिवः ॥ ४५ ॥
 निरन्तरंसर्वसाक्षीधर्मोवैसर्वकारणम् ॥ सर्वदेवाविषयिणःकृष्णाज्ञापरिपालकाः ॥ ४६ ॥ बृहस्पतिरुतथ्यश्चसंवर्तश्चजितेन्द्रियः ॥

१ कैलासंशंकरालयमितिपाठः ।

ब. वै.

॥१५१॥

त्रयश्चांगिरसः पुत्रावेदवेदाङ्गपारगाः ॥ ४७ ॥ संवर्तायकनिष्ठायनचकिञ्चिद्दौगुरुः ॥ सबभूवतपस्वीचकृष्णं ध्यायति चेश्वरम् ॥ ४८ ॥
 मध्यमस्योत्थयकस्यसतीभार्याचगुर्विणीम् ॥ जहारकामतस्तांचभ्रातृजायामकामुकीम् ॥ ४९ ॥ योहरेद्भ्रातृजायांचकामीका
 मादकामुकीम् ॥ ब्रह्महत्यासहसंचलभतेनात्रसंशयः ॥ ५० ॥ सयातिकुम्भीपाकअयावच्चन्द्रदिवाकरम् ॥ भ्रातृजायापहारीचमातृ
 गामीभवेन्नरः ॥ ५१ ॥ तस्मादुत्तीर्यपापीचविष्टायां जायते कृमिः ॥ वर्षकोटिसहस्राणितत्रस्थित्वाचपातकी ॥ ५२ ॥ ततोभ
 वेन्महापापीवर्षकोटिसहस्रकम् ॥ पुंश्चलीयोनिगतेचकृमिश्चैवपुरन्दर ॥ ५३ ॥ गृध्रकोटिसहस्राणिशतजन्मानिकुङ्कुरः ॥ भ्रातृजायापह
 रणाच्छतजन्मानिसुकरः ॥ ५४ ॥ ददातियोनदायञ्चबलिष्ठोदुर्वलायच ॥ सयातिकुम्भीपाकअयावच्चन्द्रदिवाकरम् ॥ ५५ ॥
 माभुङ्क्तक्षीयतेकर्मकल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेवभोक्तव्यकृतकर्मशुभाशुभम् ॥ ५६ ॥ जगद्गुरोःशिवस्यापिगुरुपुत्रोबृहस्पतिः ॥
 ज्ञातंकरोतुवृत्तान्तमीश्वरंबलिनांवरम् ॥ ५७ ॥ सर्वेसमूहादेवानांसब्रह्माश्चसवाहनाः ॥ मध्यस्थामुनयश्चैवसन्तुवैनर्मदातटे ॥ ५८ ॥
 पश्चादहञ्चयास्यामिपुण्यंतब्रह्मदातम् ॥ गुरुस्तद्गुरुपुत्रोपिशीघ्रयातुशिवालयम् ॥ ५९ ॥ महेन्द्रउवाच ॥ कथंवावेदकर्तुश्चसि
 द्धानांयोगिनांगुरोः ॥ मृत्युञ्जयस्यशम्भोश्चगुरुपुत्रोबृहस्पतिः ॥ ६० ॥ अङ्गिरास्तवपुत्रश्चतत्पुत्रश्चबृहस्पतिः ॥ त्वत्तोज्ञानीमहादेवः
 कथंशिष्योगुरोःपितुः ॥ ६१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ कथेयमतिगुप्ताचपुराणेषुपुरन्दर ॥ इमांपुराप्रवृत्तिंचकथयामिनिशामय ॥ ६२ ॥
 मृतवर्त्साकर्मदोषाद्भार्याचाङ्गिरसःपुरा ॥ व्रतंचकारसाचैवंकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ६३ ॥ व्रतंपुंसवनं नामवर्षमेकंचकारसा ॥
 सनत्कुमारोभगवान्कारयामासतांव्रतम् ॥ ६४ ॥ तदागत्यचगोलोकात्परमात्माकृपा मयः ॥ स्वेच्छामयंपरंब्रह्मभक्तानुग्रहविग्रहः ॥
 ॥ ६५ ॥ सुव्रतांचसलक्ष्मीकांतामुवाचकृपानिधिः ॥ प्रणतांसाश्रुनेत्रांचविनीतांचतयास्तुतः ॥ ६६ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ गृहाणे
 दंव्रतफलंममतेजस्समन्वितम् ॥ भुङ्क्ष्वमद्भरतः पुत्रिभविष्यतिमदंशतः ॥ ६७ ॥ पतिर्गुरुश्चदेवानांमहतांज्ञानिनांवरः ॥ पुत्रस्तेभविता
 साध्विमद्वरेणबृहस्पतिः ॥ ६८ ॥ मद्द्वरेणभवेद्योहिसचमद्भरपुत्रकः ॥ त्वद्भेममपुत्रोऽयंचिरजीवीभविष्यति ॥ ६९ ॥ वरजोवीर्यजश्चैव

प्र. सं. २

अ० ५९

॥१५१॥

क्षेत्रजःपालकस्तथा ॥ विद्यामन्त्रसुतौचैवगृहीतःसतमःसुतः ॥ ७० ॥ इत्युक्त्वाधिकानाथःस्वलोकंचजगामसः ॥ ॥ श्रीकृष्ण
 वरपुत्रोऽयंज्ञानीश्वरगुरुःस्वयम् ॥ मृत्युञ्जयमहाज्ञानंशिवायप्रददौपुरा ॥ ७१ ॥ दिव्यंवर्षत्रिलक्षश्चतपश्चक्रेहिमालये ॥ स्वयो
 गंज्ञानमखिलंतेजस्स्वात्मसमंपरम् ॥ स्वशक्तिंविष्णुमायांचस्वांशं वैवाहनं वृषम् ॥ ७२ ॥ स्वशूलश्चस्त्रकवचंस्वमन्त्रं द्वादशाक्षरम् ॥
 कृपामयःस्तुतस्तेनश्रीकृष्णश्चपरात्परः ॥ शिवलोकेशिवासाचविष्णुमायाशिवप्रिया ॥ ७३ ॥ शक्तिर्नारायणस्येयंसाविर्भूतासनात
 नी ॥ तेजस्सुसर्वदेवानांसाविर्भूतासनातनी ॥ ७४ ॥ जवानदैत्यनिकरंदेवेभ्यःप्रददौपदम् ॥ कल्पान्तेदक्षकन्याचसामूलप्रकृतिःसं
 ती ॥ ७५ ॥ पितृयज्ञेतनुं त्यक्त्वायोगाद्वैसिद्धयोगिनी ॥ बभूवशैलकन्यासासाध्वीवैभर्तुनिन्दया ॥ ७६ ॥ कालेनकृष्णतपसाशङ्करंप्राप
 सुन्दरी ॥ श्रीकृष्णोहिगुरुःशम्भोःपरमात्मापरात्परः ॥ ७७ ॥ कृष्णस्यवरपुत्रोऽयंस्वयमेवबृहस्पतिः ॥ अतोहेतोःसुरगुरुर्गुरुपुत्रःशिवस्य
 च ॥ ७८ ॥ इत्येवंकथितं सर्वमतिगुह्यंपुरातनम् ॥ इतिप्रधानसम्बन्धःश्रुतश्चकथितोमया ॥ ७९ ॥ पारंपारिकमन्यञ्चकथयामिनिशाम
 य ॥ दुर्वासागरुडश्चैवशङ्करांशःप्रतापवान् ॥ ८० ॥ शिष्यौचाङ्गिरसस्तौद्रौगुरुपुत्रोऽथवाततः ॥ प्राणाधिकायांसत्यांचमृतायां
 दक्षशापतः ॥ ८१ ॥ स्वज्ञानंस्वंचभगवान्विसस्मारस्वमोहतः ॥ स्मरणंकारयामासकृष्णेनप्रेरितोऽङ्गिराः ॥ ८२ ॥ अतोहे
 तोर्गुरुश्चैवंमत्सुतस्स्याच्छिवस्यसः ॥ शीघ्रंगच्छतुकैलासंस्वयमेवबृहस्पतिः ॥ ८३ ॥ त्वंगच्छतत्रसन्नद्धःसदेवोनर्मदातटम् ॥
 इत्युक्त्वाजगतांघाताविररामचनारद ॥ ८४ ॥ गुरुर्ययौचकैलासंमहेन्द्रोनर्मदातटम् ॥ ८५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणे
 द्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेदुर्गोपाख्यानेबृहस्पतेःकैलासगमनं नामैकोनपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥
 ॥ नारदउवाच ॥ ॥ नारायणमहाभागवेदवेदाङ्गपारग ॥ निपीतश्चमहाख्यानं त्वन्मुखेन्दुविनिस्सृतम् ॥ १ ॥ अधुनाश्रोतु
 मिच्छामिकिमुवाचबृहस्पतिः ॥ शिवश्चगत्वाकैलासंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ २ ॥ जगत्कर्त्ताविधाताचकिंवातंप्रत्युवाचसः ॥ एतत्सर्वं
 समालोच्यवदवेदविदांवर ॥ ३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शीघ्रंगत्वाचकैलासंभ्रष्टश्रीःशङ्करंगुरुः ॥ प्रणम्यतस्थौपुरतोलज्जाव

ब्र. वै.

॥ १५२ ॥

नतकन्धरः ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा गुरुसुतं शम्भुरुदतिष्ठत्कुशासनात् ॥ आलिङ्गनं ददौ तस्मै शीघ्रं माङ्गलिकाशिषः ॥ ५ ॥ स्वासने वासयित्वा
 वैपप्रच्छ कुशलं वचः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं भीतं तं लज्जितं शिवः ॥ ६ ॥ ॥ श्रीशङ्कर उवाच ॥ ॥ कथमेवं विधस्त्वञ्छुः खीमलिन
 विग्रहः ॥ साश्रुनेत्रोलज्जितश्च भ्रातस्तत्कारणं वद ॥ ७ ॥ किं वा तपस्याहीना ते सन्ध्याहीनाऽथ वा मुने ॥ किं वा श्रीकृष्णसेवासाविहीना
 दैवदोषतः ॥ ८ ॥ किं वा गुरौ भक्तिहीनोऽभीष्टदेवोऽथ वा गुरौ ॥ किं वा नरक्षितुं शक्तः प्रपन्नं शरणागतम् ॥ ९ ॥ किं वाऽतिथिस्ते विमुखः किं
 वा पोष्याबुभुक्षिताः ॥ किं वा स्वतन्त्रास्त्रीवाते किं वा पुत्रोऽवचस्करः ॥ १० ॥ सुशासितो न शिष्यो वा किं भृत्याश्चोत्तरप्रदाः ॥ किं वा ते
 विमुखा लक्ष्मीः किं वारुष्टो गुरुस्तव ॥ ११ ॥ गरिष्ठश्च वरिष्ठश्च शश्वत्सन्तुष्टमानसः ॥ गुरुस्तव वसिष्ठश्च प्रेष्टः श्रेष्ठः सतामहो ॥ १२ ॥
 किं वारुष्टोऽभीष्टदेवः किं वारुष्टाश्च वाडवाः ॥ किं वारुष्टा वैष्णवाश्च किं वा ते प्रबलोरिपुः ॥ १३ ॥ किं वा ते बन्धुविच्छेदो विग्रहो बलिना सह ॥
 किं वा पदं परग्रस्तं किं वा बन्धुधनञ्च वा ॥ १४ ॥ केन ते वा कृतानिन्दा खलैर्वा पापिभिर्मुने ॥ केन वा त्वं परित्यक्तो बान्धवेन प्रियेण वा ॥
 ॥ १५ ॥ बन्धुस्त्यक्तस्त्वया किं वा वैराग्येण क्रुधाथ वा ॥ किं वा तीर्थेन हिस्नातं न दत्तं पुण्यवासरे ॥ १६ ॥ गुरुनिन्दा बन्धुनिन्दा खलव
 क्राच्छुताथ वा ॥ गुरुनिन्दा हि साधूनां मरणादतिरिच्यते ॥ १७ ॥ असद्वंशप्रजातानां खलानां निन्दनं तथा ॥ दौर्लभ्यमेव मसतां शश्वन्ना
 रकिणामिह ॥ १८ ॥ परप्रशंसकाः सन्तः पुण्यवन्तो हि भारते ॥ शश्वन्मङ्गलयुक्ताश्च राजन्ते मनसा सदा ॥ १९ ॥ पुत्रेयशसितो ये च समृ
 द्धे च पराक्रमे ॥ ऐश्वर्ये वा प्रतापे च प्रजाभूमिधनेषु च ॥ २० ॥ वचनेषु च बुद्धौ च स्वभावे च चरित्रतः ॥ आचारे व्यवहारे च ज्ञायते हृदयं
 नृणाम् ॥ २१ ॥ यादृग्येषां हृदयं तादृक्तेषां च मङ्गलम् ॥ यादृग्येषां पूर्वं पुण्यं तादृक्तेषां च मानसम् ॥ २२ ॥ इत्युक्त्वा च महादेवो वि
 ररामस्वसंसदि ॥ तमुवाच महावक्ता स्वयमेव बृहस्पतिः ॥ २३ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ अकथ्यमेव वृत्तान्तं कथयामि किमी
 श्वर ॥ लोकाः कर्मवशान्नित्यं नानाजन्मसु यत्कृतम् ॥ २४ ॥ स्वकर्मणां फलं भुङ्क्ते जन्तुर्जन्मनि जन्मनि ॥ न हिनष्ट्यतः कर्मविनाभो

१ मित्र-इति पाठः ।

प्र. खं. २

अ० ६०

॥ १५२ ॥

गात्रभारते ॥ २५ ॥ सुखंदुःखंभयंशोकानराणांभारतेप्रभो ॥ केचिद्वदन्तिहिभवेत्स्वकृतेनचकर्मणा ॥ २६ ॥ केचिद्वदन्तिदैवेनस्व
 भावेनेतिकेचन ॥ त्रिविधागतयोह्यस्यवेदेवेदाङ्गपारग ॥ २७ ॥ स्वयञ्चकर्मजनकःकर्मवैदेवकारणम् ॥ स्वभावोजायतेनृणांस्वात्म
 नःपूर्वकर्मणः ॥ २८ ॥ स्वकर्मणाञ्चसर्वेषांजन्तूनांप्रतिजन्मनि ॥ सुखंदुःखंभयंशोकंस्वात्मनश्चप्रजायते ॥ २९ ॥ स्वकर्मफलभो
 क्ताचजीवोहिसगुणःसदा ॥ आत्मभोजयितासाक्षीनिर्गुणःप्रकृतेःपरः ॥ ३० ॥ स एवात्मासर्वसेव्यःसर्वेषाञ्चफलप्रदः ॥ सर्वैसृज
 तिदैवञ्चस्वभावंकर्मचैवहि ॥ ३१ ॥ कर्मणाचनृणांलज्जाप्रशंसाचप्रफुल्लता ॥ लज्जाबीजञ्चवृत्तान्तंतथापिकथयामिते ॥ ३२ ॥
 इत्युक्त्वा सर्ववृत्तान्तमवोचत्तंबृहस्पतिः ॥ श्रुत्वाबभूवनम्रास्योगौरीशोलज्जयातदा ॥ ३३ ॥ जपमालाकराद्रष्टाकोपाविष्टस्यशूलिनः ॥
 वभूवसद्यःकम्पश्चरक्तपङ्कजलोचने ॥ ३४ ॥ संहर्तुरीशोरुद्रस्यविष्णोःपातुःसखाशिवः ॥ स्रष्टुस्तुत्यश्चमान्यश्चस्वात्मनःपरमात्मनः ॥
 ॥ ३५ ॥ निर्गुणस्यचकृष्णस्यप्रकृतीशस्यनारद ॥ कोपात्प्रवल्तुमारेभेशुष्ककण्ठौष्ठतालुकः ॥ ३६ ॥ ॥ शिवउवाच ॥ ॥ शिवम
 स्तुवसाधूनांवैष्णवानांसतामिह ॥ अवैष्णवानामसतामशिवञ्चपदेपदे ॥ ३७ ॥ ददातिवैष्णवेभ्यश्चयोदुःखंसुस्थितोजनः ॥ श्रीकृष्ण
 स्तस्यसंहर्ताविघ्नस्तस्यपदेपदे ॥ ३८ ॥ अवैष्णवानांहृदयंनहिशुद्धंसदामलम् ॥ श्रीकृष्णमन्त्रस्मरणंमनोनैर्मल्यकारणम् ॥ ३९ ॥
 भिद्यतेहृदयग्रन्थिच्छिद्यंतेसर्वसंशयाः ॥ विष्णुमन्त्रोपासनयाक्षीयतेकर्मतन्मृणाम् ॥ ४० ॥ अहोश्रीकृष्णदासानांकःस्वभावःसुनि
 र्मलः ॥ हतभार्यमूर्च्छितश्चनशशापरिपुंगुरुः ॥ ४१ ॥ गुरुर्यस्यवरिष्ठश्चक्रोधहीनश्चधार्मिकः ॥ शतपुत्रघनमप्येनंनशशापरिपुंगुनिः ॥
 ॥ ४२ ॥ निश्श्वासाद्वैसुरगुरोर्भ्रातुर्ममबृहस्पतेः ॥ भस्मीभूतोनिमेषेणशतचन्द्रोभवेद्भुवम् ॥ ४३ ॥ तथापितंनोशशापधर्मभङ्ग
 भयेनच ॥ तपस्याहीयतेशप्तःकोपाविष्टस्यनित्यशः ॥ ४४ ॥ अहोह्यत्रेसत्पुत्रःपरस्त्रीलुब्धकःशठः ॥ तपस्विनोवैष्णवस्यब्रह्म
 पुत्रस्यधीमतः ॥ ४५ ॥ धर्मिष्ठाब्रह्मणःपुत्रावैष्णवाब्राह्मणास्तथा ॥ केचिद्देवाद्विजादैत्याःपौत्राश्चत्रिविधामताः ॥ ४६ ॥ येसा

१ सप्तःश्रेष्ठश्चेतिपाठः ।

ब्र. वै.

॥१५३॥

त्विकाब्राह्मणास्तेदेवाराजसिकास्तथा ॥ दैत्यास्तामसिकारौद्राबलिष्ठाश्चोद्धताःसदा ॥ ४७ ॥ स्वधर्मनिरस्ताविप्रानारायणपरा
 यणाः ॥ शैवाःशाक्ताश्चतेदेवादैत्याःपूजाविवर्जिताः ॥ ४८ ॥ मुमुक्षवोविष्णुभक्ताब्राह्मणादास्यलिप्सवः ॥ ऐश्वर्य्यलिप्सवोदेवाश्चा
 सुरास्तामसास्तथा ॥ ४९ ॥ ब्राह्मणानांस्वधर्मश्चकृष्णस्यार्चनमीप्सितम् ॥ निष्कामानांनिर्गुणस्यपरस्यप्रकृतेरपि ॥ ५० ॥ येब्राह्म
 णावैष्णवाश्चस्वतन्त्राःपरमंपदम् ॥ यान्त्यन्योपासकाश्चान्यैःसार्द्धंश्चप्राकृतेलये ॥ ५१ ॥ वर्णानांब्राह्मणाःश्रेष्ठाःसाधवोवैष्णवायदि ॥
 विष्णुमन्त्रविहीनेभ्योद्विजेभ्यःश्वपचोवरः ॥ ५२ ॥ परिपक्वाविपक्वावावैष्णवाःसाधवश्चते ॥ सततंपातितांश्चैवविष्णुचक्रंसुदर्शनम् ॥
 ॥ ५३ ॥ यथावह्नौशुष्कतृणंभस्मीभूतंभवेत्सदा ॥ तथापापवैष्णवेषुकाष्ठानीवहुताशने ॥ ५४ ॥ गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रोयस्यकर्णेप्रवे
 क्ष्यति ॥ तंवैष्णवंमहापूतंप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ ५५ ॥ पुंसांशतंपितृणाञ्चशतंमातामहस्यच ॥ स्वसोदरांश्चजननीमुद्धरन्त्येववैष्णवाः ॥
 ॥ ५६ ॥ गयायांपिण्डदानेनपिण्डदाःपिण्डभोजिनम् ॥ समुद्धरन्तिपुंसाञ्चवैष्णवाश्चशतंशतम् ॥ ५७ ॥ यन्त्रग्रहणमात्रेणजीवन्मु
 क्तोभवेन्नरः ॥ यमस्तस्मान्महाभीतोवैनतेयादिवोरगः ॥ ५८ ॥ पुनंत्येवहितीर्थानिगङ्गादीनिचभारते ॥ कृष्णमन्त्रोपासकाश्चस्पर्श
 मात्रेणवाक्पते ॥ ५९ ॥ पापानिपापिनांतीर्थयावन्तिप्रभवन्तिच ॥ नश्यन्तितानिसर्वाणिवैष्णवस्पर्शमात्रतः ॥ ६० ॥ कृष्णमन्त्रो
 पासकानांरजसापादपद्मयोः ॥ सद्योमुक्ताःपातकेभ्यःकृत्स्नापूतावसुन्धरा ॥ ६१ ॥ वायुश्चपवनोवह्निःसूर्य्यःसर्वेषुनातिच ॥ एतेपूता
 वैष्णवानांस्पर्शमात्रेणलीलया ॥ ६२ ॥ अहंब्रह्माचशेषश्चधर्मःसाक्षीचकर्मणाम् ॥ एतेहृष्टाश्चाञ्छन्तिवैष्णवानांसमागमम् ॥
 ॥ ६३ ॥ फलंकर्मानुरूपेणसर्वेषांभारतेभवेत् ॥ नभवेत्तद्वैष्णवेचसिद्धधान्येयथाङ्कुरम् ॥ ६४ ॥ हन्तितेषांकर्मपूर्वभक्तानांभक्त
 वत्सलः ॥ कृपयास्वपदंतेभ्योददात्येवकृपानिधिः ॥ ६५ ॥ तेजस्विनांचप्रवरंवैष्णवंभृगुनन्दनम् ॥ सचन्द्रोदुर्बलोभीतःशुक्रंचशरणं
 ययौ ॥ ६६ ॥ सुदर्शनोबलिष्ठंचशुक्रंजेतुंनशक्तिमान् ॥ तथापिचोद्धरिष्यामितारांमन्त्रेणयद्गुरोः ॥ ६७ ॥ भजसत्यंपरंब्रह्मकृष्ण
 मात्मानमीश्वरम् ॥ सुप्रसन्नेभगवतिपत्नींप्राप्स्यसिलीलया ॥ ६८ ॥ मन्त्रंतस्यप्रदास्यामिभ्रातःकल्पतरुंपरम् ॥ कोटिजन्माव

प्र. खं. २

अ० ६०

॥१५३॥

निघ्नं च सर्वमङ्गलकारणम् ॥ ६९ ॥ ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं नश्वरं जलबिम्बवत् ॥ शरणं याहि गोविन्दं परमात्मानमीश्वरम् ॥ तावद्भवे
 च्छाभोगेच्छास्त्रीसुखेच्छानृणामिह ॥ ७० ॥ यावद्गुरुमुखाभोजान्नप्राप्नोति मनुं हरेः ॥ संप्राप्य दुर्लभं मन्त्रं वितृष्णो हि भवेन्नरः ॥ ७१ ॥
 इन्द्रत्वममरत्वं च न हि वाञ्छन्ति वैष्णवाः ॥ न हि वाञ्छन्ति मोक्षं च दास्यं भक्तिं विना हरेः ॥ ७२ ॥ भक्तिनिर्मथनं भक्तो मोक्षं नो वाञ्छति
 प्रभोः ॥ ज्ञानं मृत्युञ्जयत्वं च सर्वसिद्धितदीप्सितम् ॥ ७३ ॥ वाक्सिद्धिं चैव धातृत्वं भक्तानां न हि वाञ्छितम् ॥ भक्तिविहाय कृष्णस्य विषयं
 यो हि वाञ्छति ॥ ७४ ॥ विषमं सुधां त्यक्त्वा वंचितो विष्णुमायया ॥ अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च धर्मोऽनन्तश्च कश्यपः ॥ ७५ ॥
 कपिलश्च कुमारश्च नरनारायणावृषी ॥ स्वायम्भुवो मनुश्चैव प्रह्लादश्च पराशरः ॥ ७६ ॥ भृगुः शुक्रश्च दुर्वासा वसिष्ठः क्रतुरङ्गिराः ॥
 बलिश्च वालखिल्याश्च वरुणश्च हुताशनः ॥ ७७ ॥ वायुः सूर्यश्च गरुडो दक्षो गणपतिः स्वयम् ॥ एते पराभक्तवराः कृष्णस्य परमा
 त्मनः ॥ ७८ ॥ ये च तस्य कलाः श्रेष्ठास्ते तद्भक्तिपरायणाः ॥ इत्युक्त्वा शङ्करस्तस्मै ददौ कल्पतरुं मनुम् ॥ ७९ ॥ लक्ष्मीमाया
 कामबीजं देवतं कृष्णपदं मुने ॥ परंपूजाविधानञ्च स्तोत्रञ्च कवचं मुने ॥ ८० ॥ तत्पुरश्चरणं ध्यानं शुद्धे मन्दाकिनीतटे ॥ गुरुः संप्रा
 प्य तं मन्त्रं शङ्कराच्च जगद्गुरोः ॥ ८१ ॥ विष्णो हि भवाब्धौ च बभूव तमुवाच ह ॥ ८२ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ आज्ञां कुरु जगन्ना
 थयामितप्तुं हरेस्तपः ॥ तारातिष्ठतु तत्रैव न तयामे प्रयोजनम् ॥ ८३ ॥ पश्यामि विषतुल्यञ्च सर्वं नश्वरमीश्वर ॥ श्रीकृष्णं शरणं या
 मिसत्यं नित्यञ्च निर्गुणम् ॥ ८४ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ परग्रस्तांस्त्रियं त्यक्तान् प्रशंस्यंतपो मुने ॥ सम्भावितस्य दुश्चर्मणाद
 तिरिच्यते ॥ ८५ ॥ पुरोगच्छ महाभाग तमेतं नर्मदा तटम् ॥ यत्र ब्रह्मादयो देवास्तत्राहं यामिसत्वरम् ॥ ८६ ॥ शिवस्य वचनं श्रुत्वा ययौ सु
 रगुरुः स्वयम् ॥ आययौ च महाभागः शङ्करो नर्मदा तटम् ॥ ८७ ॥ स गणं शङ्करं दृष्ट्वा प्रसन्नवदनेक्षणम् ॥ प्रणेमुर्देवताः सर्वामनवो मुनय
 स्तथा ॥ ८८ ॥ न नामशम्भुः शिरसा विष्णुञ्च कमलोद्भवम् ॥ ददौ विष्णुर्महेशाय प्रेम्णालिङ्गनमासनम् ॥ ८९ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र चाऽ

१ ददतुस्तौ महेशायैति पाठः ।

ब. वै.

॥ १५४ ॥

गमच्चबृहस्पतिः ॥ प्रणनाममहादेवंविष्णुश्चकमलोद्भवम् ॥ ९० ॥ सूर्यधर्ममनन्तश्चनरंमांचमुनीश्वरान् ॥ स्वगुरुं पितरं भक्त्या चावसत्तत्र
 संसदि ॥ ९१ ॥ सञ्चिन्त्यमनसायुक्तिमूचेतत्रचसंसदि ॥ स्वयंविष्णुश्चभगवान्ब्रह्माणं चन्द्रशेखरम् ॥ ९२ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ युवां
 चमुनयश्चैवसमुद्रपुलिनंदुतम् ॥ शुक्रं कश्चिच्चमध्यस्थं प्रस्थापयितुमर्हथ ॥ ९३ ॥ विग्रहेणैव विषमं भविष्यति न संशयः ॥ मदाशिषासुर
 गुरुस्तारां प्राप्स्यति निश्चितम् ॥ ९४ ॥ सुरैः स्तुतश्च सन्तुष्टः शुक्राचार्यो भविष्यति ॥ सुरैः शुक्रो हिनजितः कृष्णचक्रेण रक्षितः ॥ ९५ ॥
 युवाभ्यां प्रार्थ्यमानोऽहं युवयोः स्तवनेन च ॥ श्वेतद्वीपादागतोऽस्मि परितुष्टः स्तवनेन च ॥ शुक्राश्रममसीपर्णं सर्वागच्छन्तु देवताः ॥ ९६ ॥
 रिपुर्बलिष्ठः स्तोत्रेण वशीभूत इति श्रुतिः ॥ इत्युक्त्वा जगतां नाथस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ९७ ॥ स्तुतो ब्रह्मादिभिर्देवैः प्रणतैः परिपूजितः ॥
 गते च जगतां नाथे श्वेतद्वीपं च नारद ॥ ९८ ॥ चिन्तितश्च सुराः सर्वे विषण्णमनसस्तथा ॥ मुनीन् देवांश्च संबोध्य ब्रह्मा वै तत्र संसदि ॥ ९९ ॥
 उवाच नीतिसारं तत्सम्मतं शङ्करस्य सः ॥ १०० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मम शम्भोश्च धर्मस्य विष्णोर्वा सर्वसाक्षिणः ॥ अस्माकञ्च स
 मः स्नेहो दैत्ये देवे च पुत्रकाः ॥ १०१ ॥ दैत्यानां च गुरुं शुक्रं प्रपन्नश्च निशाकरः ॥ नजितश्च सुरैः शुक्रः पूजितो दिति नन्दनैः ॥ १०२ ॥ तारा
 हेतोरहं यामि शुक्रस्य भवनं सुराः ॥ सर्वे समुद्रपुलिनं यान्तु विष्णोर्निदेशतः ॥ १०३ ॥ इत्युक्त्वा जगतां धाता चागमच्छुक्रसन्निधिम् ॥
 प्रययुर्देवताविप्राः समुद्रपुलिनं मुने ॥ १०४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते म० द्वि० प्र० नारदनारायणसंवादे श्रीकृष्णोपदिष्टतारोद्धरणोपायज्ञानं नाम
 पष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ततः परं किं रहस्यं बभूवा सुरदेवयोः ॥ श्रोतुमिच्छामि भगवन्परं कौतूहलं मम ॥ १ ॥
 ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ ब्रह्मा जगाम निलयं शुक्रस्य च महात्मनः ॥ नानादैत्यगणाकीर्णरत्नमण्डपभूषितम् ॥ २ ॥ पञ्चा
 शत्कोटिभिः शिष्यैः परीतं ब्रह्मवादिभिः ॥ सप्तभिः परिखाभिश्च वेष्टितं दुर्गमेव च ॥ ३ ॥ रक्षितं रक्षकगणैर्दैत्यैश्च शतकोटिभिः ॥
 पद्मरागैर्विरचितैः प्रावारैः परिशोभितम् ॥ ४ ॥ ददर्श जगतां धाता सभायां भृगुनन्दनम् ॥ स्तुतं मुनिगणैर्दैत्यैरत्नसिंहासनस्थ
 तम् ॥ ५ ॥ जपन्तं परमं ब्रह्म कृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ कोटिसूर्यप्रभं शश्वज्ज्वलन्तं ब्रह्म तेजसा ॥ ६ ॥ दृष्ट्वा पौत्रं प्रभायुक्तं विधाता

प्र. खं. २

अ० ६१

॥ १५४ ॥

हृष्टमानसः ॥ आत्मानंकृतिनंमेनेपुत्रपौत्रश्चनारद ॥ ७ ॥ दृष्टापितामहंशुक्रोधातारंजगतांप्रभुम् ॥ उत्थायसहसाभीतःप्रणनाम
 कृताञ्जलिः ॥ ८ ॥ आदायपूजयामासचोपचारांस्तुषोडश ॥ तुष्टावपरयाभक्त्यासम्भ्रमेणयथागमम् ॥ ९ ॥ विद्यामन्त्रप्रदातारं
 दातारंसर्वसम्पदाम् ॥ स्वकर्मणांचफलदंसर्वेषांविश्वतोवरम् ॥ १० ॥ शुक्रस्यस्तवनेनैवसन्तुष्टोजगतांपतिः ॥ अवरुह्यरथात्तूर्ण
 मवसत्तत्रसंसदि ॥ ११ ॥ शुक्रेणशिरसोदत्तरत्नसिंहासनेवरे ॥ तेजसाज्जलितेरम्येनिर्मितेविश्वकर्मणा ॥ १२ ॥ शुक्रः
 प्रणम्यब्रह्माणकुमारंशकुनंक्रतुम् ॥ वसिष्ठश्चमरीचिश्चसनन्दश्चसनातनम् ॥ १३ ॥ कपिलंवैपंचशिखंवोढुमंगिरसंमुने ॥ धर्म
 माश्चनरंभक्त्याप्रणनामकृताञ्जलिः ॥ १४ ॥ प्रत्येकंपूजयामाससादरश्चयथोचितम् ॥ सिंहासनेषुरत्नेषुवासयामासधार्मिकः ॥
 ॥ १५ ॥ प्रहृष्टवदनाःसर्वेप्रणमुर्दितिनन्दनाः ॥ ऋषिसंचाश्चधातारंतुष्टुश्चयथागमम् ॥ १६ ॥ सर्वान्संस्तूयसकविरवोचत्स
 म्पुटाञ्जलिः ॥ साश्रुनेत्रःसपुलकःप्रणतोविनयान्वितः ॥ १७ ॥ ॥ शुक्रउवाच ॥ ॥ अद्यमेसफलंजन्मजीवितंचसुजीवितम् ॥
 स्वयंविधाताभगवान्साक्षादृष्टःस्वमन्दिरे ॥ १८ ॥ साक्षादृष्टाश्चतत्पुत्राभगवन्तःसनातनाः ॥ तुष्टःकृष्णोऽद्यमामेवंपरमात्मापरात्परः
 ॥ १९ ॥ कृतार्थकर्तुमीशामांगुष्माकंस्वागतंशिशुम् ॥ स्वात्मारामेषुकुशलंप्रश्नमेवंविडम्बनम् ॥ २० ॥ पवित्रंकर्तुमीशामाहेतुरागम
 नेत्रवः ॥ अपरंब्रूयार्किंवापिशस्तनःकरवामिकिम् ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ उद्विग्नश्चिरविच्छेदात्त्वांपौत्रंद्रष्टुमागतः ॥ विच्छे
 दःपुत्रपौत्राणामरणादतिरिच्यते ॥ २२ ॥ कुशलंतेमुनिश्रेष्ठपुत्रयोश्चापियोषितः ॥ कुशलंतेस्वधर्माणांकाम्यानांतपसामपि ॥ २३ ॥
 दिनेदिनेऽपारिच्छन्नंश्रीकृष्णार्चनमीप्सितम् ॥ स्वगुरोःसेवनंनित्यमविच्छिन्नंभवेत्तव ॥ २४ ॥ गुर्विष्टयोःपूजनञ्चसर्वमङ्गलकारणम् ॥
 पापाधिरोगशोकघ्नंपुण्यहर्षप्रदंशुभम् ॥ २५ ॥ अभीष्टदेवःसन्तुष्टोगुरौतुष्टेनृणामिह ॥ इष्टदेवचसन्तुष्टेसन्तुष्टाःसर्वदेवताः ॥ २६ ॥
 गुरुर्विप्रःसुरोरुष्टोयेषांपातकिनामिह ॥ तेषाञ्चकुशलंनास्तिविघ्नस्तस्यपदेपदे ॥ २७ ॥ तुष्टश्चसततंवत्सश्रीकृष्णःप्रकृतेःपरः ॥
 सर्वान्तरात्माभगवांस्तवभक्त्याचनिर्गुणः ॥ २८ ॥ तवतुष्टोगुरुरहंविधाताजगतामपि ॥ मयितुष्टेहरिस्तुष्टोहरौतुष्टेदेवताः ॥ २९ ॥

ब्र. वै.

॥१५५॥

साम्प्रतं शृणु मे धीमन्नत्रागमनकारणम् ॥ प्रेषितस्य सुराणाञ्च विश्वसंहर्तुरेव च ॥ ३० ॥ शिवस्य गुरुपुत्रस्य साध्वीतारां बृहस्पतेः ॥ अपहृत्य निशानाथस्तवैव शरणागतः ॥ ३१ ॥ शम्भुर्धर्मश्च सूर्यश्च शक्रोऽनन्तश्च पुत्रक ॥ आदित्याव सवोरुद्रादिरूपालाश्च दिगीश्वराः ॥ ३२ ॥ युद्धायायान्ति सन्नद्धास्तिस्रः कोट्यश्च देवताः ॥ नागाः किम्पुरुषाश्चैव यक्षराक्षसगुह्यकाः ॥ ३३ ॥ भूताः प्रेताः पिशाचाश्च कृष्माण्डा ब्रह्मराक्षसाः ॥ किराताश्चैव गन्धर्वाः समुद्रपुलिनेऽधुना ॥ ३४ ॥ तारकामयसंग्रामे मध्यस्थोऽहं सुतैः सह ॥ देहितारारणं किं वा त्यज चन्द्रश्च कामिनम् ॥ ३५ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥ आगच्छन्तु सुराः सर्वे सन्नद्धारणदुर्मदाः ॥ योत्स्ये विनामहेशश्च सर्वेषाञ्च गुरुं परम् ॥ ३६ ॥ ॥ दैत्या ऊचुः ॥ उभयेषां गुरुः शम्भुर्मन्यो वन्द्यश्च सर्वदा ॥ धर्मश्च साक्षी सर्वेषां त्वमेव च पितामह ॥ ३७ ॥ अन्यांश्च तृणतुल्यांश्च न हि मन्यामहे वयम् ॥ आगच्छन्तु च योत्स्यामो ब्रजब्रह्मजगद्गुरो ॥ ३८ ॥ कृपया गुरुपुत्रस्य यद्यायाति महेश्वरः ॥ आग्नेयास्त्रं प्रयोक्ष्यामः पश्चाद्योत्स्यामहे प्रभो ॥ ३९ ॥ ॥ ब्रह्मो उवाच ॥ ॥ कालाग्रिरुद्रः संहर्ता विश्वस्य बलिनां वरः ॥ हेवत्सास्तेन सार्द्धश्च को वा युद्धं करिष्यति ॥ ४० ॥ भद्रकाली जगन्माता खड्गखर्परधारिणी ॥ तया दुर्द्धर्षया सार्द्धं को वा युद्धं करिष्यति ॥ ४१ ॥ सा सहस्रभुजा देवी सुण्डमाला विभूषणा ॥ योजनाय तव क्राचदश योजनविस्तृता ॥ ४२ ॥ सप्ततालप्रमाणाश्च यस्यादन्ताभयानकाः ॥ क्रोशप्रमाणजिह्वा च महालो लाभयङ्करी ॥ ४३ ॥ अतीवरौद्राः सन्नद्धा भीमाः शङ्करकिङ्कराः ॥ अतिभीमाभैरवाश्च नन्दी चरणकर्कशः ॥ ४४ ॥ शिवस्य पार्षदाः सर्वे महाबलपराक्रमाः ॥ वीरभद्रादयः शूराः कोटि सूर्यसमप्रभाः ॥ ४५ ॥ सहस्रमूर्धः शेषस्य फणामण्डलभूषणम् ॥ विश्वं सर्षपतुल्यं च को वा योद्धा च तत्समः ॥ ४६ ॥ कालाग्रिरुद्रः संहर्ता यस्य शम्भोश्च किङ्कराः ॥ शूलिनस्त्रिपुरघ्नस्य ज्वलतो ब्रह्मतेजसा ॥ ४७ ॥ यस्य पाशुपतास्त्रेण दुर्निवार्येण पुत्रकाः ॥ भस्मीभूतं भवेद्विश्वं दैत्यानां चैव का कथा ॥ ४८ ॥ यस्य शूलेन भिन्नश्च शंखचूडः प्रतापवान् ॥ सुदामा पार्षदवरः कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ४९ ॥ त्रिकोटि सूर्यसदृशस्तेजस्वी परमाद्भुतः ॥ राधाकवचकण्ठश्च सर्वदैत्यजनेश्वरः ॥ ५० ॥ मधुकैटभयोर्हन्ता हिरण्यकशिपोश्च यः ॥ सच विष्णुः समायाति श्वेतद्वीपात्स्त्रयं प्रभुः ॥ ५१ ॥ इत्युक्त्वा जगतां धाता विरराम

प्र. खं. २

अ० ६१

॥१५५॥

चसंसदि ॥ प्रहस्योवाचदैतेयोदानवानामधीश्वरः ॥ ५२ ॥ ॥ प्रह्लादउवाच ॥ ॥ नमस्तुभ्यंजगद्धातःसर्वेषांप्राक्तनेश्वर ॥
 सर्वपूज्यःसर्वनाथःकिंवक्ष्यामितवाग्रतः ॥ ५३ ॥ हिरण्यकशिपोर्हन्तामधुकैटभयोश्चयः ॥ साकलायस्यकृष्णस्यपरिपूर्णतमस्यच ॥
 ॥ ५४ ॥ सर्वान्तरात्मनस्तस्यचक्रं नामसुदर्शनम् ॥ अस्माकंलोकमस्मांश्चतद्वाग्धक्ष्यतिदुस्सहम् ॥ ५५ ॥ ततो नबलवाञ्छ
 म्भुर्नचपाशुपतंविधे ॥ नचकालीनशेषश्चनचरुद्रादयःसुराः ॥ ५६ ॥ यस्यलोमसुविश्वानिनिखिलानिजगत्पते ॥ सर्वाधा
 रस्यचविभोःस्थूलात्स्थूलतरस्यच ॥ ५७ ॥ षोडशांशो भगवतः स चैव हिमहान्विराट् ॥ अनन्तो नहितस्थूलो नका
 लीबृहतीततः ॥ ५८ ॥ आगच्छन्तुसुराःसर्वेयुद्धंकुर्वन्तुसाम्प्रतम् ॥ न विभेमि शरेभ्यश्च नचपाशुपताद्धरात् ॥ ५९ ॥
 नमस्तस्मैभगवतेशिवायशिवरूपिणे ॥ नमोऽनन्तायसाधुभ्योवैष्णवेभ्यःप्रजापते ॥ ६० ॥ श्रीकृष्णस्यप्रसादेननिर्भयोऽ
 हंनिरामयः ॥ नमस्वात्मबलं ब्रह्मंस्तद्वलंयत्प्रभोर्बलम् ॥ ६१ ॥ स्वपापेनमृतस्तातोपुरावैविष्णुनिन्दया ॥ निर्वन्धाच्छंखचूड
 श्चदर्पाच्चमधुकैटभौ ॥ ६२ ॥ त्रिपुरःकिङ्करोऽस्माकंवीरत्वेननगण्यते ॥ तथापि प्रेरितस्तेन सरथस्थो महेश्वरः ॥ ६३ ॥
 इत्युक्त्वादानवश्रेष्ठोविररामचसंसदि ॥ उवाचजगतांधातापुनरेवचनारद ॥ ६४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ विनाशकारणंयुद्धमुभयोदैत्यदे
 वयोः ॥ सुप्रीत्याचरणंवत्ससर्वमङ्गलकारणम् ॥ ६५ ॥ तारांभिक्षांदिहिमहांभिक्षुकायचवेधसे ॥ विमुखेभिक्षुकेराजन्गृहस्थः
 सर्वपापभाक् ॥ ६६ ॥ ॥ सनत्कुमारउवाच ॥ स्वकीर्तिरक्षराजेन्द्रसिंहस्त्वंसुरदैत्ययोः ॥ यस्यभिक्षुर्जगद्धातातस्यकीर्तिश्चकाकथा
 ॥ ६७ ॥ ॥ सनातनउवाच ॥ ॥ नजितस्त्वंसुरेन्द्रैश्चब्रह्मेशानपुरोगमैः ॥ रक्षितःकृष्णचक्रेणवैष्णवःपुण्यवाञ्छुचिः ॥ ६८ ॥
 ॥ ॥ सनन्दनउवाच ॥ ॥ यस्येष्टदेवःसर्वात्माश्रीकृष्णःप्रकृतेःपरः ॥ गुरुश्चवैष्णवःशुक्रःसचकेनजितोमहान् ॥ ६९ ॥ ॥ सन
 कउवाच ॥ ॥ पुण्यवान्नजितःकेनजितःपापीस्वपातकैः ॥ पुण्यदीपोननिर्वातिपाषण्डेनैववायुना ॥ ७० ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥
 देहितारांमहाभागचन्द्रप्राणाधिकंगुरोः ॥ स्वकीर्तिरक्षसुचिरंप्रार्थयामःपुनःपुनः ॥ ७१ ॥ ॥ प्रह्लादउवाच ॥ ॥ स्थितेमदीश्वरे

ब्र. वै.

१५६॥

साक्षाद्ब्रह्मविराजते ॥ कर्तारं ब्रह्मिन्नाथं गुरुं शुकं सतावरम् ॥ ७२ ॥ शिष्याणामाधिपत्ये च साधूनां गुरुरीश्वरः ॥ गुरोः समर्पितं पूर्वं
 सर्वैश्वर्यं मुनीश्वरे ॥ ७३ ॥ वयं भृत्याश्च पोष्याश्च स्वगुरोः परिचारकाः ॥ ते च शिष्याः कुशलिनो गुर्वाज्ञां पालयन्ति ये ॥ ७४ ॥ प्रह्लादस्य
 वचः श्रुत्वा चकार प्रार्थनां कविम् ॥ ददौ शुकश्च तारांतां चन्द्रश्च मलिनं मुने ॥ ७५ ॥ दत्त्वा तारां विधुं शुकः प्रणामविधेः पदे ॥ नमस्कृत्य
 मुनिभ्यश्च प्रणतः स्वपुरं ययौ ॥ ७६ ॥ प्रह्लादः सगणो भक्त्या नमस्कृत्य विधेः पदे ॥ प्रत्येकं वै मुनिगणान् प्रणतः स्वगृहं ययौ ॥ ७७ ॥
 ब्रह्माददर्शितारां च प्रणतः स्वपदे सतीम् ॥ लज्जयान् प्रवक्रां च रुदतीं गुर्विणीं मुने ॥ ७८ ॥ चन्द्रश्च प्रणतं धाताकोडे संस्थाप्य मायया ॥
 उवाच मलिनां तारां कातरां च कृपामयः ॥ ७९ ॥ तारेत्यजभयं मत्तः भयं किं ते मयि स्थिते ॥ सौभाग्ययुक्ता स्वपतौ भविष्यसि वरेण मे ॥
 ॥ ८० ॥ दुर्बला वलिनाग्रस्तानिष्कामान् च्युता भवेत् ॥ प्रायश्चित्तेन शुद्धासान् स्त्रीजारेण दुष्यति ॥ ८१ ॥ सकामा कामतो जारं भजते
 स्वमुखेन च ॥ प्रायश्चित्ताद्ब्रह्मासास्वामिना परिवर्जिता ॥ ८२ ॥ कुम्भीपाके पच्यते सायाव चन्द्रदिवाकरम् ॥ अन्नं विष्टा जलं मूत्रं स्पृ
 शं न सर्वपापदम् ॥ ८३ ॥ पापीयस्याश्च तस्याश्च साधुभिः परिवर्जितम् ॥ कस्य गर्भं वदशुभे गच्छतः सेगुरोर्गृहम् ॥ ८४ ॥ त्यजलज्जां
 महाभागे सर्वचप्राक्तनाद्भवेत् ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा तमुवाच सती तदा ॥ ८५ ॥ चन्द्रस्य गर्भहेताविति भर्त्यस्य स्वकर्मणा ॥ सर्वमेसाक्षिणः
 सन्ति दुर्बलायाः प्रजापते ॥ ८६ ॥ यदा जग्राह चन्दो मां दयाहीनश्च दुर्मतिः ॥ इत्युक्ता तारका देवी सुपावकनकप्रभम् ॥ ८७ ॥ कुमा
 रं सुन्दरं तत्र ज्वलन्तं ब्रह्म तेजसा ॥ गृहीत्वा तनयं चन्द्रो न त्वा ब्रह्माणमीश्वरम् ॥ ८८ ॥ जगाम स स्वभवनं ब्रह्मा सिन्धुतटं ययौ ॥ साध्वीं
 तारां च गुरवे देवेभ्योऽप्यभयं ददौ ॥ ८९ ॥ आशिषं शम्भुधर्माभ्यां दत्त्वा लोकं ययौ विधिः ॥ देवाय युः स्वभवनं स्वगृहं बृहस्पतिः ॥
 ॥ ९० ॥ भावानुरक्तवनितां प्राप्य सहृष्टमानसः ॥ तारकागर्भं संभूतः स एव च बुधः स्वयम् ॥ ९१ ॥ तेजस्वी स द्रहो ब्रह्मं चन्द्रस्य तनयो
 महान् ॥ स एव नन्दनवने चित्रां संप्राप्य निर्जने ॥ ९२ ॥ घृताच्यागर्भं संभूतां कुबेरस्य चरेत सा ॥ दृष्ट्वा च निर्जने रम्यां कन्यां कमललो
 चनाम् ॥ ९३ ॥ अतीव यौवनस्थां च बालां पौडशवर्षिकीम् ॥ गान्धर्वेण विवाहेन तां जग्राह विधोः सुतः ॥ ९४ ॥ तस्यामथाग्रहसि

प्र. खं. ५

अ० ६१

॥ १५६ ॥

वीर्याधानं चकार सः ॥ बभूव राजा चित्रायां चैत्रो वैमण्डलेश्वरः ॥ ९६ ॥ सप्तद्वीपवतीं पृथ्वीं शास्तिवैधार्मिको बली ॥ शतं नद्यो घृता
 नां च दधान्यः शतानि च ॥ ९६ ॥ शतानि नद्यो दुग्धानां मधुनद्यश्च षोडश ॥ दशनद्यश्च तैलानां शर्करालक्षराशयः ॥ ९७ ॥
 मिष्टान्नानां स्वस्तिकानां लक्षराशिश्च नित्यशः ॥ पञ्चकोटिगवां मांसं सापूपं स्वप्नमेव च ॥ ९८ ॥ एतेषां च नदीराशीर्भुञ्जते ब्राह्मणा मुने ॥
 गवां लक्षश्च रत्नानां मणीनां लक्षमेव च ॥ ९९ ॥ शतलक्षं सुवर्णानां लक्षं वैसूक्ष्मवाससाम् ॥ रत्नानां भूषणं पात्रमतीव सुमनोहरम् ॥ १०० ॥
 ददौ द्विजातये राजानित्यं वैजीवितावधि ॥ तस्य चैत्रस्य पुत्रश्च राजा धिरथ एव च ॥ १०१ ॥ तस्य पुत्रश्च सुरथश्च कवर्ती बृहच्छ्रवाः ॥ महा
 ज्ञानं च संप्राप्य मेघसो मुनिसत्तमात् ॥ १०२ ॥ भेजे पुरा विष्णुमायां पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ शरत्काले महापूजां चकार स सरित्ते ॥ १०३ ॥
 वैश्येन सार्धं समहाज्ज्ञानिनां मुनिसत्तम ॥ राजा कलिङ्गदेशस्य विराधश्च विशांवरः ॥ १०४ ॥ तस्य पुत्रो महायोगी दुर्मिणो ज्ञानिनां वरः ॥
 दुर्मिणो वैष्णवः प्राज्ञः पुष्करे दुष्करं तपः ॥ १०५ ॥ कृत्वा समाधिं संप्राप ज्ञानिनां वैष्णवाग्रणीः ॥ पुत्रैर्दारैर्निरस्तश्च धनलोभादुरात्मभिः ॥
 ॥ १०६ ॥ स च कोटि सुवर्णश्च नित्यं दत्त्वा जलं पपौ ॥ मुक्तिं संप्राप संसेव्य विष्णुमायां सनातनीम् ॥ १०७ ॥ राजालेभे मनुत्वञ्च राज्यं
 निष्कण्टकं मुने ॥ उवाच मधुरं वाक्यं धाता त्रिजगतां पतिः ॥ १०८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायण
 संवादे दुर्गोपाख्याने गुरोस्ताराप्राप्तिबुधोत्पत्त्यादिवर्णनं नामैकषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
 कथं राजा महाज्ञानं संप्राप मुनिसत्तमात् ॥ वैश्यो मुक्तिं मेघसश्च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥
 ध्रुवस्य पौत्रो बलवान्दिशुत्कलनन्दनः ॥ स्वायम्भुवमनोर्वैश्यः सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥ २ ॥ अक्षौहिणीनां शतकं गृहीत्वा सैन्य
 मेव च ॥ कोलाञ्चवेष्टयामास सुरथस्य महामतेः ॥ ३ ॥ युद्धं बभूव नित्यं तं पूर्णमब्दञ्च नारद ॥ चिरं जीवी वैष्णवश्च जिगाय सुरथं नृपः ॥ ४ ॥
 एकाकी सुरथो भीतो नन्दिना च बहिष्कृतः ॥ निशायां हयमारुह्य जगाम गहनं वनम् ॥ ५ ॥ ददर्श तत्र वैश्यश्च पुष्पभद्रानदीतटे ॥ तयो
 र्बभूव संप्रीतिः कृतवान्धवयोर्मुने ॥ ६ ॥ वैश्येन सार्धं नृपतिर गच्छन् मेघसाश्रमम् ॥ पुष्करं दुष्करं पुण्यक्षेत्रं वै भारते सताम् ॥ ७ ॥ ददर्श

ब. वै.

॥१५७॥

तत्र नृपतिर्मुनिं तंतीव्रतेजसम् ॥ शिष्येभ्यश्च प्रवोचन्तं ब्रह्मतत्त्वं सुदुर्लभम् ॥ ८ ॥ राजाननाम वैश्यश्च शिरसा मुनिपुङ्गवम् ॥ मुनिस्तौ
 पूजयामास दौताभ्यां शुभाशिषम् ॥ ९ ॥ प्रश्रंचकार कुशलं जातिनाम पृथक् पृथक् ॥ ददौ प्रत्युत्तरं राजा क्रमेण मुनिपुङ्गवम् ॥ १० ॥
 ॥ ॥ सुरथ उवाच ॥ ॥ राजा हंसुरथो ब्रह्मंश्चैत्रवंशसमुद्भवः ॥ बहिर्भूतः स्वराज्याच्च नन्दिना बलिना धुना ॥ ११ ॥ किमुपायं करिष्यामि
 कथं राज्यं भवेन्मम ॥ तन्मा ब्रूहि महाभाग त्वामेव शरणागतम् ॥ १२ ॥ अयं वैश्यः समाधिश्च स्वगृहाच्च बहिष्कृतः ॥ पुत्रैः कलत्रैर्देवेन धनलो
 भेन धार्मिकः ॥ १३ ॥ ब्राह्मणाय ददौ नित्यं रत्नकोटिं दिने दिने ॥ निषिद्धयमानः पुत्रैश्च कलत्रैर्बान्धवैरयम् ॥ १४ ॥ कोपान्निराकृतस्तैश्च पु
 नरन्वेषितः शुचा ॥ अयं गृहश्च नययौ विरक्तो ज्ञानवान्छुचिः ॥ १५ ॥ पुत्राश्च पितृशोकेन गृहं त्यक्त्वा युर्वनम् ॥ दत्त्वा दानानि विप्रेभ्यो
 विरक्ताः सर्वकर्मसु ॥ १६ ॥ सुदुर्लभं हरे दास्य वैश्यस्यास्य च वाञ्छितम् ॥ कथं प्राप्नोति निष्कामस्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १७ ॥
 ॥ ॥ श्रीमेधा उवाच ॥ ॥ करोति मायया च्छन्नं विष्णुमाया दुरत्यया ॥ निर्गुणस्य च कृष्णस्य त्रिगुणा विश्वमाज्ञया ॥ १८ ॥ कृपां क
 रीतयेषां साधर्मिणां च कृपा मयी ॥ तेभ्यो ददाति कृपया कृष्णभक्तिं सुदुर्लभाम् ॥ १९ ॥ येषां मायाविनां मायान करोति कृपां नृप ॥ माय
 या तावन्निवध्नाति मोहजालेन दुर्गतान् ॥ २० ॥ नश्वरे नित्यसंसारे भ्रामयेद्ब्रह्मसदा ॥ कुर्वन्ती नित्यबुद्धिश्च विहाय परमेश्वरम् ॥ २१ ॥
 देवमन्यं निषेवन्ते तन्मन्त्रञ्च जपन्ति च ॥ मिथ्या किञ्चिन्निमित्तञ्च कृत्वा मनसिलोभतः ॥ २२ ॥ सप्तजन्मसु संसेव्य देवताश्च हरेः कलाः ॥
 तदा प्रकृत्या कृपया सेवन्ते प्रकृतिं तदा ॥ २३ ॥ सप्तजन्मसु संसेव्य विष्णुमायां कृपा मयीम् ॥ शिवे भक्तिं लभन्ते ते ज्ञानानन्दे सनातने
 ॥ २४ ॥ ज्ञानाधिष्ठातृदेवश्च हरेस्संसेव्य शङ्करम् ॥ अचिराद्विष्णुभक्तिं चाप्नुवन्ति महेश्वरात् ॥ २५ ॥ सेवन्ते सगुणं सत्त्वं विष्णुं विषयि
 णं तदा ॥ सत्त्वज्ञानाच्च पश्यन्ति ज्ञानं वैनिर्मलं नराः ॥ २६ ॥ निषेव्य सगुणं विष्णुं सात्त्विका वैष्णवानराः ॥ लभन्ते निर्गुणे भक्तिं
 श्रीकृष्णे प्रकृतेः परे ॥ २७ ॥ गृह्णन्ति सन्तस्तद्भक्त्या मन्त्रं तस्य निरामयम् ॥ निषेव्य निर्गुणं देवं ते भवन्ति च निर्गुणाः ॥ २८ ॥ असंख्य
 ब्रह्मणां पातं ते च पश्यन्ति वैष्णवाः ॥ दास्यं कुर्वन्ति सततं गोलोके च निरामये ॥ २९ ॥ कृष्णभक्तात्कृष्णमन्त्रं यो गृह्णाति नरोत्तमः ॥

प्र. खं. २

अ० ६२

॥१५७॥

पुरुषाणांसहस्रं च स्वपितृणांसमुद्धरेत् ॥ ३० ॥ मातामहानांसाहसमुद्धरेन्मातरंतथा ॥ दासादिकंसमुद्धृत्यगोलोकंसप्रयाति च ॥ ३१ ॥
 भवार्णवेमहाघोरेकर्णधारस्वरूपिणी ॥ दीनान्पारयतेनित्यंकृष्णभक्त्याचनौकया ॥ ३२ ॥ स्वकर्मबन्धनंछेतुंवैष्णवानांचवैष्णवी ॥
 तीक्ष्णशस्त्रस्वरूपासाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ३३ ॥ विवेचिकाचावरणीशक्तेःशक्तिर्द्विधानृप ॥ पूर्वददातिभक्तायचेतरायपरात्परा ॥
 ॥ ३४ ॥ सत्यस्वरूपःश्रीकृष्णस्तस्मात्सर्वचनश्चरम् ॥ बुद्धिर्विवेचिकेत्येवंवैष्णवानांसनातनी ॥ ३५ ॥ नित्यरूपाममेयंश्रीरिति
 चावरणीचधीः ॥ अवैष्णवानामसतांकर्मभोगभुजामहो ॥ ३६ ॥ अहंप्रचेतसःपुत्रःपौत्रश्चब्रह्मणोनृप ॥ भजामिकृष्णमात्मानंज्ञानं
 संप्राप्यशङ्करात् ॥ ३७ ॥ गच्छराजन्नदीतीरंभजदुर्गासनातनीम् ॥ बुद्धिमावरणीतुभ्यंदेवीदास्यतिकामिने ॥ ३८ ॥ निष्कामायच
 वैश्यायवैष्णवायचवैष्णवी ॥ बुद्धिर्विवेचिकांशुद्धांदास्यत्येवकृपामयी ॥ ३९ ॥ इत्युक्त्वाचमुनिश्रेष्ठोददौताभ्यांकृपानिधिः ॥ पूजावि
 धानंदुर्गायाःस्तोत्रंचकवचंमनुम् ॥ ४० ॥ वैश्योमुक्तिंचसंप्रापतांनिषेव्यकृपामयीम् ॥ राजाराज्यंमनुत्वंचपरमैश्वर्यमीप्सितम् ॥ ४१ ॥
 इत्येवंकथितंसर्वदुर्गोपाख्यानमुत्तमम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ४२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिख
 ण्डेनारदनारायणसंवादेदुर्गोपाख्यानेसुरथमेधस्संवादेसुरथवैश्ययोरभिलषितसिद्धिर्नामद्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥
 ॥ नारदउवाच ॥ नारायणमहाभागवद्वेदविदांवर ॥ राजाकेनप्रकारेणसिषेवेप्रकृतिंपराम् ॥ १ ॥ समाधिर्नामवैश्योवानिष्कामंनिर्गुणं
 विभुम् ॥ भेजेकेनप्रकारेणप्रकृतेरुपदेशतः ॥ २ ॥ किंवापूजाविधानञ्चध्यानंवामनुरेवच ॥ किंस्तोत्रंचकवचंकिंवाददौराज्ञेमहामुनिः ॥
 ॥ ३ ॥ वैश्यायप्रकृतिस्तस्मैकिंवाज्ञानंददौपरम् ॥ साक्षाद्भवसहसाकेनवाप्रकृतिस्तयोः ॥ ४ ॥ ज्ञानंसंप्राप्यवैश्यश्चकिंपदंप्रापदुर्ल
 भम् ॥ गतिर्बभूवराज्ञश्चकावाताञ्चशृणोम्यहम् ॥ ५ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ राजावैश्यश्चसंप्राप्यमन्त्रंवैमेधसोमुनेः ॥
 स्तोत्रञ्चकवचंदेव्याध्यानञ्चैवपुरस्कियाम् ॥ जजापपरममन्त्रंराजावैश्यश्चपुष्करे ॥ ६ ॥ स्नात्वात्रिकालंवर्षञ्चततःशुद्धोबभूवसः ॥

१ सतामर्पातिपाठः ।

ब. वै.

॥ १५८ ॥

साक्षाद्भवतत्रैवमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ७ ॥ राज्ञेददौराज्यवरंमनुत्वंवांछितंसुखम् ॥ ज्ञानंनिगूढंवैश्यायददौचातिसुदुर्लभम् ॥ ८ ॥
 यदत्तंशूलिनेपूर्वकृष्णेनपरमात्मना ॥ निराहारमतिक्लिष्टंद्वावैश्यंकृपामयी ॥ ९ ॥ रुरोदकृत्वाकोडेतमचेष्टंश्वासवर्जितम् ॥
 चेतनांकुरुभोवत्सेत्युच्चार्य्यचपुनःपुनः ॥ १० ॥ चेतनांचददौतस्मैस्वयंचैतन्यरूपिणी ॥ संप्राप्यचेतनावैश्योरुरोदप्रकृतेःपुरः ॥
 ॥ ११ ॥ तमुवाचप्रसन्नासौकृपयाऽतिकृपामयी ॥ १२ ॥ ॥ श्रीप्रकृतिरुवाच ॥ ॥ वरंवृणुष्वहेवत्सयत्तेमनसिवर्त्तते ॥ ब्रह्मत्वममरत्वं
 वाततोवातिसुदुर्लभम् ॥ १३ ॥ इन्द्रत्वंवामनुत्वंवासर्वसिद्धत्वमेवच ॥ तुच्छंतुभ्यंनदास्यामिनश्चरंवालवञ्चनम् ॥ १४ ॥ ॥ वैश्य
 उवाच ॥ ॥ ब्रह्मत्वममरत्वंवामातमेनहिवांछितम् ॥ ततोऽतिदुर्लभंकिंवानजानेतदभीप्सितम् ॥ १५ ॥ त्वय्येवशरणापन्नोदेहि
 यद्वाञ्छितंतव ॥ अनश्वरंसर्वसारंवरंमेदातुमर्हसि ॥ १६ ॥ ॥ प्रकृतिरुवाच ॥ ॥ अदेयंनास्तिमेतुभ्यंदास्यामिममवांछितम् ॥
 यतोयास्यसिगोलोकंपदमेवसुदुर्लभम् ॥ १७ ॥ सर्वसारश्चयज्ज्ञानंसुरर्षीणांसुदुर्लभम् ॥ तद्ब्रह्मतामहाभागगच्छवत्सहरेःपदम् ॥ १८ ॥
 स्मरणंवन्दनंध्यानमर्चनंगुणकीर्तनम् ॥ श्रवणंभावनंसेवाकृष्णेसर्वनिवेदनम् ॥ १९ ॥ एतदेवंवैष्णवानांनवधाभक्तिलक्षणम् ॥
 जन्ममृत्युजराव्याधियमताडनखण्डनम् ॥ २० ॥ आयुर्हरतिलोकानांरविरेवहिसन्ततम् ॥ नवधाभक्तिहीनानामसतांपापिना
 मपि ॥ २१ ॥ भक्तास्तद्गतचित्ताश्चवैष्णवाश्चिरजीविनः ॥ जीवन्मुक्ताश्चनिष्पापाजन्मादिपरिवर्जिताः ॥ २२ ॥ शिवःशेषश्च
 धर्मश्चब्रह्माविष्णुर्महान्विराट् ॥ सनत्कुमारःकपिलःसनकश्चसनन्दनः ॥ २३ ॥ वोढुःपञ्चशिखोदक्षोनारदश्चसनातनः ॥
 भृगुर्मरीचिर्दुर्वासाःकश्यपःपुलहोऽङ्गिराः ॥ २४ ॥ मेधावीलोमशःशुक्रोवसिष्ठःक्रतुरेवच ॥ बृहस्पतिःकर्दमश्चशक्तिरत्रिः
 पराशरः ॥ २५ ॥ मार्कण्डेयोबलिश्चैवप्रह्लादश्चगणेश्वरः ॥ यमःसूर्यश्चवरुणोवायुश्चन्द्रोहुताशनः ॥ २६ ॥ अकूपारउ
 लूकश्चनाडीजंघश्चवायुजः ॥ नरनारायणौकूर्मइन्द्रद्युम्नोविभीषणः ॥ २७ ॥ नवधाभक्तियुक्ताश्चकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ एतेमहान्तोद्य
 मिष्ठाभक्तानांप्रवरास्तथा ॥ २८ ॥ येतद्भक्तास्तेतदंशाजीवन्मुक्ताश्चसन्ततम् ॥ पापापहारास्तीर्थानांपृथिव्याश्चविशाम्पते ॥ २९ ॥

प्र. खं. २

अ० ६३

॥ १५८ ॥

५५११०

ऊर्ध्वचसतस्वर्गाश्चसतद्वीपावसुन्धरा ॥ अधस्ततचपातालाएतद्ब्रह्माण्डमेवच ॥ ३० ॥ एवंविधानांविश्वानांसंख्यानास्त्येवपुत्रक ॥
 एवञ्चप्रतिविश्वेषुब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ३१ ॥ देवादेवर्षयश्चैवमनवोमानवादयः ॥ सर्वाश्रमाश्चसर्वत्रसंतिबद्धाश्चमायया ॥ ३२ ॥
 महाविष्णोर्लोमकूपेसन्तिविश्वानियस्यच ॥ सषोडशांशःकृष्णस्यचात्मनश्चमहाविराट् ॥ ३३ ॥ भजसत्यंपरंब्रह्मनित्यंनिर्गुण
 मच्युतम् ॥ प्रकृतेःपरमीशानंकृष्णमात्मानमीप्सितम् ॥ ३४ ॥ निरीहश्चनिराकारंनिर्विकारंनिरञ्जनम् ॥ निष्कामंनिर्विरोधं
 चनित्यानन्दंसनातनम् ॥ ३५ ॥ स्वेच्छामयंसर्वरूपंभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ तेजस्वरूपंपरमंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ ३६ ॥
 ध्यानासाध्यंदुराराध्यंशिवादीनांचयोगिनाम् ॥ सर्वेश्वरंसर्वपूज्यंसर्वेषांसर्वकामदम् ॥ ३७ ॥ सर्वाधारंचसर्वज्ञंसर्वानन्दकरं
 परम् ॥ सर्वधर्मप्रदंसर्वसर्वज्ञंप्राणरूपिणम् ॥ ३८ ॥ सर्वधर्मस्वरूपंचसर्वकारणकारणम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंपररूपंचभक्तिदम् ॥
 ॥ ३९ ॥ दास्यदंधर्मदंचैवसर्वसिद्धिप्रदंसताम् ॥ सर्वतदतिरिक्तंचनश्चरंकृत्रिमंसदा ॥ ४० ॥ परात्परतरंशुद्धंपरिपूर्णतमंशिवम् ॥
 यथासुखंगच्छवत्सभगवन्तमधोक्षजम् ॥ ४१ ॥ कृष्णेतिद्वयक्षरंमन्त्रंगृहीत्वाकृष्णदास्यदम् ॥ पुष्करंदुष्करंगत्वादशलक्षमिमंजप
 ॥ ४२ ॥ दशलक्षजपेनैवमन्त्रसिद्धिर्भवेत्तव ॥ इत्युक्त्वासाभगवतीतत्रैवान्तरधीयत ॥ ४३ ॥ वैश्योनत्वाचतांभक्त्याचागमत्पुष्करंमुने ॥
 पुष्करंदुस्तरंतस्वासलेभेकृष्णमीश्वरम् ॥ भगवत्याःप्रसादेनकृष्णदासोबभूवसः ॥ ४४ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डे
 नारदनारायणसंवादेदुर्गोपाख्यानेसुरथसमाधिमेधस्संवादेप्रकृतिवैश्यसंवादकथनं नामत्रिपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ७ ॥ ॥ नाराय
 णउवाच ॥ ॥ राजायेनक्रमेणैवभजेतांप्रकृतिंपराम् ॥ तच्छ्रूयतांमहाभागवेदोक्तंक्रममेवच ॥ १ ॥ स्नात्वाचम्यमहाराजःकृत्वान्या
 सत्रयंतदा ॥ स्वकराङ्गाङ्गमन्त्राणांभूतशुद्धिंचकारसः ॥ २ ॥ प्राणायामंततःकृत्वाकृत्वाचशंखशोधनम् ॥ ध्यात्वादेवीश्वरमय्यांचका
 रावाहनंतदा ॥ ३ ॥ पुनर्ध्यात्वाचभक्त्याचपूजयामासभक्तितः ॥ देव्याश्चदक्षिणेभागेसंस्थाप्यकमलालयाम् ॥ ४ ॥ संपूज्यभक्तिभावे
 नभक्त्यापरमधार्मिकः ॥ देवपदकंसमावाह्यदेव्याश्चपुरतोघटे ॥ ५ ॥ भक्त्याचपूजयामासविधिपूर्वंचनारद ॥ गणेशश्चदिनेशंचवाह्निवि

ब्र. वै.

॥ १५९ ॥

ष्णुं शिवं शिवाम् ॥ ६ ॥ देवपट्कंचसंपूज्यनमस्कृत्यविचक्षणः ॥ तदाध्यायेन्महादेवीं ध्यानेनानेनभक्तितः ॥ ७ ॥ ध्यानंचसामवेदो
क्तंपरंकल्पतरुमुने ॥ ध्यायेन्नित्यंमहादेवींमूलप्रकृतिरीश्वरीम् ॥ ८ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनांपूज्यांवन्द्यांसनातनीम् ॥ नारायणींविष्णुमा
यांविष्णवींविष्णुभक्तिदाम् ॥ ९ ॥ सर्वस्वरूपांसर्वेषांसर्वाधारांपरात्पराम् ॥ सर्वविद्यासर्वमन्त्रसर्वशक्तिस्वरूपिणीम् ॥ १० ॥ सगुणां
निर्गुणांसत्यांवरांस्वेच्छामयींसतीम् ॥ महाविष्णोश्चजननींकृष्णस्यार्द्धाङ्गसम्भवाम् ॥ ११ ॥ कृष्णप्रियांकृष्णशक्तिंकृष्णबुद्ध्यधिदेव
ताम् ॥ कृष्णस्तुतांकृष्णपूज्यांकृष्णवन्द्यांकृष्णामयीम् ॥ १२ ॥ तप्तकांचनवर्णाभांकोटिसूर्यसमप्रभाम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांभक्ता
नुग्रहकारकाम् ॥ १३ ॥ दुर्गाशतभुजां देवींमहदुर्गतिनाशिनीम् ॥ त्रिलोचनप्रियांसाध्वींत्रिगुणांचत्रिलोचनाम् ॥ १४ ॥ त्रिलोचन
प्राणरूपांशुद्धार्द्धचन्द्रशेखराम् ॥ बिभ्रतींकवरीभारंमालतीमाल्यमण्डितम् ॥ १५ ॥ वर्तुलं वामवक्त्रंशशम्भोर्मानसमोहिनीम् ॥ रत्नकु
ण्डलयुग्मेनगण्डस्थलविराजिताम् ॥ १६ ॥ नासादक्षिणभागेनबिभ्रतींगजमौक्तिकम् ॥ अमूल्यरत्नंबहुलंबिभ्रतींश्रवणोपरि ॥ १७ ॥
मुक्तापंक्तिविनिन्द्यैकदन्तपंक्तिसुशोभिताम् ॥ पद्मविम्बाधरोष्ठींचसुप्रसन्नांसुमङ्गलाम् ॥ १८ ॥ चित्रपत्रावलीरम्यकपोलयुगलोज्ज्व
लाम् ॥ रत्नकेयूरवलयरत्नमञ्जीररञ्जिताम् ॥ १९ ॥ रत्नकङ्कणभूषाढ्यांरत्नपाशैकशोभिताम् ॥ रत्नांगुलीयनिकरैःकराङ्गुलिचयोज्ज्व
लाम् ॥ २० ॥ पदाङ्गुलिनखासक्तालक्तरेखासुशोभनाम् ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानांगन्धचन्दनचर्चिताम् ॥ २१ ॥ बिभ्रतींस्तनयुग्मञ्च
कस्तूरीविन्दुशोभिताम् ॥ सर्वरूपगुणवतींगजेन्द्रमन्दगामिनीम् ॥ २२ ॥ अतीवकान्तांशान्तांचनितान्तांयोगसिद्धिषु ॥ विधातुश्च
विधात्रींचसर्वधात्रीञ्चशङ्करीम् ॥ २३ ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यामतीवसुमनोहराम् ॥ कस्तूरीविन्दुभिःसार्द्धमधश्चन्दनविन्दुना ॥
॥ २४ ॥ सिन्दूरविन्दुनाशश्वद्वालमध्यस्थलोज्ज्वलाम् ॥ शरन्मध्याह्नकमलप्रभामोचनलोचनाम् ॥ २५ ॥ चारुकज्जल
रेखाभ्यांसर्वतश्चसमुज्ज्वलाम् ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यलीलानिन्दितविग्रहाम् ॥ २६ ॥ रत्नासिंहासनस्थांचसद्रत्नमुकुटोज्ज्व

१ यावकद्विपाठः ।

प्र. खं. २

अ० ६४

॥ १५९ ॥

२. ४४४०

लाम् ॥ सृष्टौ सृष्टुः शिल्परूपां दयां पातुश्च पालने ॥ २७ ॥ संहारकाले संहर्तुः परां संहाररूपिणीम् ॥ निशुम्भशुम्भमथिनीं महि
 पासुरमर्दिनीम् ॥ २८ ॥ पुरात्रिपुरयुद्धे च संस्तुतां त्रिपुरारिणा ॥ मधुकैटभयोर्युद्धे विष्णुशक्तिस्वरूपिणीम् ॥ २९ ॥ सर्वदेव्य
 निहन्त्रीं च रक्तबीजविनाशिनीम् ॥ नृसिंहशक्तिरूपां च हिण्यकशिपोर्वधे ॥ ३० ॥ वराहशक्तिं वाराहे हिरण्याक्षवधे तथा ॥ परब्रह्मस्व
 रूपां च सर्वशक्तिसदाभजे ॥ ३१ ॥ इति ध्यात्वा स्वशिरसि पुष्पंदत्त्वा विचक्षणः ॥ पुनर्ध्यात्वा चैव भक्त्या कुर्यादावाहनन्ततः ॥
 ॥ ३२ ॥ प्रकृतेः प्रतिमां धृत्वा मन्त्रमेवं पठेन्नरः ॥ जीवन्त्या संततः कुर्यान्मनुनानेन यत्नतः ॥ ३३ ॥ एहो हि भगवत्यम्ब शिवलो
 कात्सनातनि ॥ गृहाण मम पूजां च शारदीयां सुरेश्वरि ॥ ३४ ॥ इहागच्छ जगत्पूज्येतिष्ठ तिष्ठ महेश्वरि ॥ हे मातरस्यामर्चायां सन्नि
 रुद्धा भवां बिके ॥ ३५ ॥ इहागच्छन्तु त्वत्प्राणाश्चाधिप्राणैः सहाच्युते ॥ इहागच्छन्तु त्वरितं तवैव सर्वशक्तयः ॥ ३६ ॥ ॐ ह्रीं
 श्रीं क्लीं च दुर्गायै वह्निजायान्तमेव च ॥ समुच्चार्यो रसि प्राणाः सन्तिष्ठन्तु सदा शिवे ॥ ३७ ॥ सर्वेन्द्रियाधिदेवास्ते इहागच्छन्तु चण्डिके ॥
 तेशक्तयोऽत्रागच्छन्तु इहागच्छन्तु ईश्वराः ॥ ३८ ॥ स इहागच्छेत्यावाह्यपरिहारं करोति च ॥ मन्त्रेणानेन विप्रेन्द्रतच्छृणुष्व स
 माहितः ॥ ३९ ॥ स्वागतं भगवत्यम्ब शिवलोकाच्छिवप्रिये ॥ प्रसादं कुरु मां भद्रे भद्रकालिनमोऽस्तुते ॥ ४० ॥ धन्योऽहं
 कृतकृत्योऽहं सफलं जीवनं मम ॥ आगतासि यतो दुर्गे माहेश्वरि मदालयम् ॥ ४१ ॥ अद्य मे सफलं जन्म सार्थकं जीवनं मम ॥ पूजया
 मियतो दुर्गापुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ ४२ ॥ भारते भवतीं पूज्यां दुर्गायः पूजयेद्बुधः ॥ सोऽन्तेयाति च गोलोकं परमैश्वर्यवानिह ॥ ४३ ॥ कृत्वा
 च वैष्णवी पूजां विष्णुलोकं व्रजेत्सुधीः ॥ माहेश्वरीञ्च संपूज्य शिवलोकं च गच्छति ॥ ४४ ॥ सात्त्विकी राजसी चैव त्रिधा पूजा च तामसी ॥
 भगवत्याश्च वेदोक्ता चोत्तमा मध्यमा धमा ॥ ४५ ॥ सात्त्विकी वैष्णवानां च शाक्तादीनां च राजसी ॥ अदीक्षितानामसतामन्येषां तामसी
 स्मृता ॥ ४६ ॥ जीवहत्याविहीनाया वरापूजा तु वैष्णवी ॥ वैष्णवायान्तिगोलोकं वैष्णवी बलिदानतः ॥ ४७ ॥ माहेश्वरी राजसी च

१ सृष्टिरूपमिति पाठः । २ भारतीमिति पाठः ।

ब. वै.

॥ १६० ॥

वलिदानसमन्विता ॥ शाक्तादयो राजसाश्चकैलासंयान्ति ते तथा ॥ ४८ ॥ किरातास्त्रिदिव्यान्तितामस्या पूजयातया ॥ त्वमेव जग
 तां मातश्चतुर्वर्गफलप्रदा ॥ ४९ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपा च कृष्णस्य परमात्मनः ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिहरा त्वञ्च परात्परा ॥ ५० ॥ सुखदा
 मोक्षदा भद्रा कृष्णभक्तिप्रदा सदा ॥ नारायणि महामाये दुर्गे दुर्गतिनाशिनि ॥ ५१ ॥ दुर्गेति स्मृतिमात्रेण याति दुर्गं नृणामिह ॥ इतिकृत्वा
 परीहारं देव्या वामे च साधकः ॥ ५२ ॥ त्रिपद्या उपरिष्ठाक्षुशंखं संस्थापयेत्तु सः ॥ तत्र दत्त्वा जलं पूर्णं दूर्वापुष्पञ्च चन्दनम् ॥ ५३ ॥ धृत्वा द
 क्षिणहस्तेन मन्त्रमेवं पठेन्नरः ॥ पुण्यस्त्वं शंखपुण्यानां मङ्गलानां च मङ्गलम् ॥ प्रभूतः शंखचूडात्त्वं पुरा कल्पे पवित्रकः ॥ ५४ ॥ ततोऽर्घ्यं
 पात्रं संस्थाप्य विधिना जनेन पण्डितः ॥ दत्त्वा संपूजयेद्देवीमुपचाराणि षोडश ॥ ५५ ॥ त्रिकोणमण्डलं कृत्वा सजलेन कुशेन च ॥ कूर्मैशेषं
 धरित्रीञ्च पूजयेत्तत्र धार्मिकः ॥ ५६ ॥ त्रिपदीं स्थापयेत्तत्र त्रिपद्यां शङ्खमेव च ॥ शंखे त्रिभागतो यञ्च दत्त्वा संपूजयेत्ततः ॥ ५७ ॥ गङ्गे च यमु
 ने चैव गोदावरिसरस्वति ॥ नर्मदे सिन्धुकावेरि चन्द्रभागे च कौशिकि ॥ ५८ ॥ स्वर्णरेखे कनखले पारिभद्रे च गण्डकि ॥ श्वेतगङ्गे चन्द्ररेखे
 पम्पे चम्पे च गोमति ॥ ५९ ॥ पद्मावति त्रिपर्णा शेविषा शेविरजे प्रभे ॥ शतद्वदे चे लङ्गे जलेऽस्मिन् सन्निधौ कुरु ॥ ६० ॥ वह्निं सूर्यं च च
 न्द्रञ्च विष्णुं च वरुणं शिवम् ॥ पूजयेत्तत्र तोये च तुलस्या चन्दनेन च ॥ नैवेद्यानि च सर्वाणि प्रोक्षयेत्तज्जलेन च ॥ ६१ ॥ प्रत्येकं वै ततो दद्यादु
 पचारांश्च षोडश ॥ आसनं वसनं पाद्यं स्नानीयमनुलेपनम् ॥ ६२ ॥ मधुपर्कं गन्धमर्घ्यं पुष्पं नैवेद्यमीप्सितम् ॥ पुनराचमनीयञ्च ताम्बू
 लं रत्नभूषणम् ॥ ६३ ॥ धूपं प्रदीपं तल्पञ्चेत्युपचारास्तु षोडश ॥ ६४ ॥ अमूल्यरत्नसंकुपतनानां चित्रविराजितम् ॥ वरसिंहासनं श्रेष्ठं
 गृह्यतां शङ्करप्रिये ॥ ६५ ॥ अनन्तमूत्रप्रभवमीश्वरेच्छा विनिर्मितम् ॥ ज्वलदग्निविशुद्धञ्च वसनं गृह्यतां शिवे ॥ ६६ ॥ अमूल्यरत्नपात्र
 स्थं निर्मलं जाह्नवीजलम् ॥ पादप्रक्षालनार्थाय दुर्गे देवि प्रगृह्यताम् ॥ ६७ ॥ सुगन्धामलकीसिग्धद्रवमेतत्सुदुर्लभम् ॥ सुपक्वं विष्णुतै
 लं च गृह्यतां परमेश्वरि ॥ ६८ ॥ कस्तूरीकुङ्कुमाक्तं च सुगन्धिद्रुतचन्दनम् ॥ सुवासितं जगन्मातर्गृह्यतामनुलेपनम् ॥ ६९ ॥ माध्वीकं
 रत्नपात्रस्थं सुपवित्रं सुमङ्गलम् ॥ मधुपर्कं महादेवि गृह्यतां प्रीतिपूर्वकम् ॥ ७० ॥ सुगन्धमूलचूर्णं च सुगन्धद्रव्यसंयुतम् ॥ सुपवित्रं मङ्गला

प्र. खं. २

अ० ६४

॥ १६० ॥

ह्रीं देवि गन्धगृहाण मे ॥ ७१ ॥ पवित्रं शंखपात्रस्थं दूर्वापुष्पाक्षतान्वितम् ॥ स्वर्गमन्दाकिनीतोयमर्घ्यं चण्डिगृहाण मे ॥ ७२ ॥ सुगन्धि
 पुष्पश्रेष्ठं च पारिजाततरुद्रवम् ॥ नानापुष्पादिमाल्यानि गृह्यतां जगदम्बिके ॥ ७३ ॥ दिव्यं सिद्धान्नमामां त्रिपिष्टकं पायसादिकम् ॥
 मिष्टान्नं लड्डुकफलं नैवेद्यं गृह्यतां शिवे ॥ ७४ ॥ सुवासितं शीततोयं कर्पूरादिसुसंस्कृतम् ॥ मयानिवेदितं भक्त्या गृह्यतां शैलकन्यके ॥
 ७५ ॥ गुवाकपर्णचूर्णं च कर्पूरादिसुवासितम् ॥ सर्वभोगकरं रम्यं ताम्बूलं देवि गृह्यताम् ॥ ७६ ॥ अमूल्यरत्नसारैश्च खचितं चेश्वरेच्छया ॥
 सर्वाङ्गशोभनकरं भूषणं देवि गृह्यताम् ॥ ७७ ॥ तरुनिर्यासचूर्णं च गन्धवस्तु समन्वितम् ॥ हुताशनशिखाशुद्धं धूपं च देवि गृह्यताम् ॥
 ७८ ॥ दिव्यरत्नविशेषं च सान्द्रध्वान्तनिवारकम् ॥ सुपवित्रं प्रदीपं च गृह्यतां परमेश्वरि ॥ ७९ ॥ रत्नसारगणाकीर्णं दिव्यं पर्य्य
 ङ्मुत्तमम् ॥ सूक्ष्मवस्त्रैश्च संस्यूतं देवितलपङ्कजगृह्यताम् ॥ ८० ॥ एवं संपूज्यतां दुर्गाद्यात्पुष्पाञ्जलिमुने ॥ ततोऽष्टनायकादेवीर्यत्नतः
 परिपूजयेत् ॥ ८१ ॥ उग्रचण्डां प्रचण्डां च चण्डोष्ठां चण्डनायिकाम् ॥ अतिचण्डां च चण्डां च चण्डां चण्डवतीं तथा ॥ ८२ ॥
 पद्मेचाष्टदले चैताः प्रागादिक्रमतस्तथा ॥ पञ्चोपचारैः संपूज्य भैरवान् मध्यदेशतः ॥ ८३ ॥ आदौ महाभैरवं च तथा संहारभैरवम् ॥
 असितागं भैरवं च रुरुभैरवमेव च ॥ ८४ ॥ कालभैरवमप्येवं क्रोधभैरवमेव च ॥ ताम्रचूडं चन्द्रचूडमन्ते वै भैरवद्वयम् ॥ ८५ ॥
 एतान् संपूज्य मध्ये वै नवशक्तींश्च पूजयेत् ॥ तत्र पद्मेचाष्टदले मध्ये वै भक्तिपूर्वकम् ॥ ८६ ॥ ब्रह्माणीं वैष्णवींश्चैव रौद्रीं माहेश्वरीं तथा ॥
 नारसिंहीं च वाराहीं मिन्द्राणीं कार्तिकीं तथा ॥ ८७ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपाश्च प्रधानां सर्वमङ्गलाम् ॥ नवशक्तींश्च संपूज्य घटे देवांश्च पूजयेत् ॥
 ८८ ॥ शङ्करं कार्तिकेयं च मूर्यसोमं हुताशनम् ॥ वायुश्च वरुणश्चैव देव्याश्चैव टोबटु तथा ॥ ८९ ॥ चतुष्पष्टियोगिनीनां संपूज्य विधि
 पूर्वकम् ॥ यथाशक्ति बलिं दत्त्वा करोति स्तवनं बुधः ॥ ९० ॥ कवचं च गले बध्वा पठित्वा भक्तिपूर्वकम् ॥ ततः कृत्वा परीहारं
 नमस्कुर्याद्विचक्षणः ॥ ९१ ॥ बलिदानविधानं च श्रूयतां मुनिसत्तम ॥ मायातिमहिषं छागं दद्यान्मेषादिकं शुभम् ॥ ९२ ॥ सहस्र

ब्र. वै.

॥ १६१ ॥

वर्षसुप्रीतादुर्गामायातिदानतः ॥ महिषाच्छतवर्षचदशवर्षचछागलात् ॥ ९३ ॥ वर्षमेवेणकूष्माण्डैः पक्षिभिर्हरिणैस्तथा ॥ दशवर्षकृष्ण
 सारैः सहस्राब्दचगण्डकैः ॥ ९४ ॥ कृत्रिमैः पिष्टकलितैः पण्मासंपशुभिस्तथा ॥ मासंसुपकादिफलैरक्षतैरिति नारद ॥ ९५ ॥ युवकंव्या
 धिहीनंचसशृङ्गलक्षणान्वितम् ॥ विशुद्धसविकाराङ्गसुवर्णपुष्टमेवच ॥ ९६ ॥ शिशुनाबलिनादातुर्हन्ति पुत्रंचचण्डिका ॥ वृद्धे
 नवैगुरुजनंकृशेनापीष्टबांधवान् ॥ ९७ ॥ धनंचैवाधिकाङ्गेनहीनाङ्गेनप्रजास्तथा ॥ कामिनींशृङ्गभङ्गेनकाणेनभ्रातरन्तथा ॥
 ॥ ९८ ॥ घुटिकेनभवेन्मृत्युर्विघ्नस्याच्चित्रमस्तकैः ॥ हन्तिमित्रंताम्रपृष्ठैर्भ्रष्टश्रीःपुच्छहीनतः ॥ ९९ ॥ मायातीनांस्वरूपंचश्रूयतांमुनि
 सत्तम ॥ वक्ष्याम्यथर्ववेदोक्तंफलहानिर्व्यतिक्रमे ॥ १०० ॥ पितृमातृविहीनंचयुवकंव्याधिवर्जितम् ॥ विवाहितंदीक्षितंचपरदारवि
 हीनकम् ॥ १०१ ॥ अजारजंविशुद्धंचसच्छूद्रपरिपोषितम् ॥ तद्वन्धुभ्योधनंदत्त्वाक्रीतंमृत्यातिरेकतः ॥ १०२ ॥ स्नापयित्वाचतंक
 र्त्तापूजयेद्ब्रह्मचन्दनैः ॥ माल्यैर्धूपैश्चसिन्दूरैर्दधिगोरोचनादिभिः ॥ १०३ ॥ तंचवर्षभ्रामयित्वाभृत्यद्वारेणयत्नतः ॥ वर्षान्तेचसमुसृ
 ज्यदुर्गायैतंनिवेदयेत् ॥ १०४ ॥ अष्टमीनवमीसन्धौदद्यान्मायातिमेवच ॥ इत्येवंकथितंसर्वबलिदानंप्रसङ्गतः ॥ १०५ ॥ बलिंस्तु
 त्वाचदत्त्वाचधृत्वाचकवचंबुधः ॥ प्रणम्यदण्डवद्भूमौदद्याद्विप्रायदक्षिणाम् ॥ १०६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिख
 ण्डेनारदनारायणसंवादेदुर्गापाख्यानेपूजाविधिवलिपशुलक्षविशेषोनामचतुष्पष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
 श्रुतंसवमहाभागसुधारसपरंवरम् ॥ स्तोत्रंचकवचंपूजाफलंकालंवदप्रभो ॥ १ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ आर्द्रायांबोधयेद्देवींमूले
 नैवप्रवेशयेत् ॥ उत्तरेणार्चयित्वातांश्रवणायांविसर्जयेत् ॥ २ ॥ आर्द्रायुक्तनवम्यान्तुकृत्वादेव्याश्रबोधनम् ॥ पूजायाःशतवर्षिक्याः
 फलमाप्नोतिमानवः ॥ ३ ॥ मूलायान्तुप्रवेशेचनरमेधफललभेत् ॥ उत्तरेपूजनंकृत्वावाजपेयफलंलभेत् ॥ ४ ॥ कृत्वाविसर्जनंदेव्याः
 श्रवणायांचमानवः ॥ लक्ष्मीञ्चपुत्रपौत्रांश्चलभतेनात्रसंशयः ॥ ५ ॥ भुवःप्रदक्षिणंपुण्यंपूजायांलभतेनरः ॥ नक्षत्रयोगाभावेतुपार्वत्या
 श्रैवनारद ॥ ६ ॥ नवम्यांबोधनंकृत्वापक्षंसंपूज्यमानवः ॥ अश्वमेधफलावाप्त्यैदशम्यांचविसर्जयेत् ॥ ७ ॥ सप्तम्यांपूजनंकृत्वाबलिं

प्र. खं. ९

अ० ६५

॥ १६१ ॥

दद्याद्विचक्षणः ॥ अष्टम्यांपूजनं शस्तं बलिदानविवर्जितम् ॥ ८ ॥ अष्टम्यांबलिदानेन विपत्तिर्जायते नृणाम् ॥ दद्याद्विचक्षणो भक्त्या
 नवम्यां विधिवद्बलिम् ॥ ९ ॥ बलिदानेन विप्रेन्द्रदुर्गाप्रीतिर्भवेच्छृणाम् ॥ हिंसाजन्यं न पापञ्चलभते यज्ञकर्मणि ॥ १० ॥ उत्सर्ग
 कर्त्ता दाता चच्छेत्ता पोष्टा च रक्षकः ॥ अग्रेष्वश्वान्निबद्धाच स तैस्तेऽवधकारिणः ॥ ११ ॥ यो यं हन्ति स तं हन्ति नेति वेदोक्तमेव च ॥ कुर्वन्ति
 वैष्णवीं पूजाम् वैष्णवास्तेन हेतुना ॥ १२ ॥ एवं संपूज्य सुरथः पूर्णवर्षञ्च भक्तितः ॥ कवचञ्च गले बद्ध्वा तुष्टावपरमेश्वरीम् ॥ १३ ॥ स्तोत्रेण परितु
 ष्टा सा तस्य साक्षाद्भवह ॥ सददर्शपुरोदेवी श्रीष्मसूर्यसमप्रभाम् ॥ १४ ॥ तेजस्वरूपां परमां सगुणानिर्गुणां वराम् ॥ दृष्ट्वा तां कमनीयां
 च तेजोमण्डलमध्यतः ॥ १५ ॥ स्वेच्छामयीं कृपां भक्तानुग्रहकारिणीम् ॥ पुनस्तुष्टावराजेन्द्रो भक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ १६ ॥ स्तवे
 न परितुष्टा सा सस्मिता भक्तिपूर्वकम् ॥ उवाच सत्यं राजेन्द्रं कृपया जगदम्बिका ॥ १७ ॥ प्रकृतिरुवाच ॥ साक्षात्संप्राप्य माराजं नृणोषि
 विभवं वरम् ॥ ददामि तुभ्यं विभवं साम्प्रतं वाञ्छितं तव ॥ १८ ॥ निर्जित्य सर्वाञ्छत्रं श्वलब्ध्वा राज्यमकण्टकम् ॥ भविष्यसि महाराज सावर्णि
 र्मनुरष्टमः ॥ १९ ॥ दास्यामि तुभ्यं ज्ञानञ्च परिणामेन राधिप ॥ भक्तिं दास्यं च परमेश्रीकृष्णे परमात्मनि ॥ २० ॥ वृणोति विभवं यो हि
 साक्षान्मंप्राप्य मन्दधीः ॥ मायया वञ्चितः सोऽपि विष्णुमयमृतं त्यजेत् ॥ २१ ॥ ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं सर्वं न श्वरमेव च ॥ नित्यं सत्यं परं ब्र
 ह्मकृष्णं निर्गुणमेव च ॥ २२ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनामहमाद्यापरात्परा ॥ सगुणानिर्गुणाचापि वरास्वेच्छामयी सदा ॥ २३ ॥ नित्या नित्या
 सर्वरूपा सर्वकारणकारणम् ॥ बीजरूपा च सर्वेषां मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ २४ ॥ पुण्ये वृन्दावने रम्ये गोलोके रासमण्डले ॥ राधाप्राणाधिका ह
 ञ्च कृष्णस्य परमात्मनः ॥ २५ ॥ अहं दुर्गाविष्णुमाया बुद्धयधिष्ठातृदेवता ॥ अहं लक्ष्मीश्च वैकुण्ठे स्वयं देवी सरस्वती ॥ २६ ॥ सा वित्री वेद
 माताऽहं ब्रह्माणी ब्रह्मलोकतः ॥ अहं गङ्गा च तुलसी सर्वाधारा वसुन्धरा ॥ २७ ॥ नानाविधाहं कलयामाया सर्वयोषितः ॥ साहं कृष्णेन संसृ
 ष्टानृपभूभङ्गलीलया ॥ २८ ॥ भूभङ्गलीलया सृष्टो येन पुंसामहान्विराट् ॥ लोभान्कूपेषु विश्वानियस्य सन्ति हि नित्यशः ॥ २९ ॥ असं

१ मुक्तिदास्यं च परममिति पाठः ।

ब. वै.

॥१६२॥

ख्यानिचतान्येवकृत्रिमाणिचमायया ॥ अनित्येनित्यबुद्धिचसर्वेकुर्वन्तिसन्ततम् ॥ ३० ॥ सप्तसागरसंयुक्तासप्तद्वीपावसुन्धरा ॥ तद
धःसप्तपातालाःस्वलोकाश्चैवसप्तच ॥ ३१ ॥ एवंविश्वंबहुविधंब्रह्माण्डंब्रह्मणाकृतम् ॥ प्रत्येकंसर्वविध्यण्डेब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ३२ ॥
सर्वेषामीश्वरःकृष्णइतिज्ञानंपरात्परम् ॥ वेदानांचब्रतानांचतीर्थानांतपसांतथा ॥ ३३ ॥ देवानाश्चैवसर्वेषांसारःकृष्णइतिस्मृतः ॥
तद्भक्तिहीनोयोमूढःसचजीवन्मृतोभुवम् ॥ ३४ ॥ पवित्राणिचतीथानितद्भक्तस्पर्शवायुना ॥ तन्मन्त्रोपासकश्चैवजीवन्मुक्तइति
स्मृतः ॥ ३५ ॥ मन्त्रग्रहणमात्रेणनरोनारायणोभवेत् ॥ विनाजपेनतपसाविनातीर्थेनपूजया ॥ ३६ ॥ मातामहानांशतकंपितृणांचस
हस्रकम् ॥ पुंसामेवंसमुद्भूत्यगोलोकंचसगच्छति ॥ ३७ ॥ इदंज्ञानंसारभूतंकथितंतेनराधिप ॥ मन्वन्तरान्तेभोगान्तेभक्तिंदास्यामि
तेहरौ ॥ ३८ ॥ माभुक्तंक्षीयतेकर्मकल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाशुभम् ॥ ३९ ॥ अहंयमनुमृत्वामितस्मैदा
स्यामिनिर्मलाम् ॥ निश्चलांसुदृढांभक्तिंश्रीकृष्णेपरमात्मनि ॥ ४० ॥ करोमिवञ्चनायंयंतेभ्योदास्यामिसम्पदम् ॥ प्रातःस्वप्नस्वरू
पाञ्चमित्येतिभ्रमरूपिणीम् ॥ ४१ ॥ इतितेकथितंज्ञानंगच्छवत्सयथासुखम् ॥ इत्युक्त्वाचमहादेवीतत्रैवान्तरधीयत ॥ ४२ ॥ राजासंप्रा
प्यराज्यञ्चनत्वातांप्रययौगृहम् ॥ इतितेकथितंवत्सदुर्गोपाख्यानमुत्तमम् ॥ ४३ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारद
नारायणसंवादेदुर्गोपाख्यानेप्रकृतिसुरथसंवादेज्ञानकथनं नामपञ्चषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
श्रुतंसर्वनावशिष्टंकिञ्चिदेवहिनिश्चितम् ॥ प्रकृतेःकवचंस्तोत्रंब्रह्महिमेषुनिसत्तम ॥ १ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ पुरास्तुतासागोलो
केकृष्णेनपरमात्मना ॥ संपूज्यमधुमासेचसंप्रीतेरासमण्डले ॥ मधुकैटभयोर्युद्धेद्वितीयेविष्णुनापुरा ॥ २ ॥ तत्रैवकालेसादुर्गाब्रह्मणा
प्राणसङ्कटे ॥ चतुर्थेसंस्तुतादेवीभक्त्याचत्रिपुरारिणा ॥ ३ ॥ पुरात्रिपुरयुद्धेचमहाघोरतरेमुने ॥ पञ्चमेसंस्तुतादेवीवृत्रासुरवधेतथा ॥
॥ ४ ॥ शक्रेणसर्वदेवैश्चघोरेचप्राणसङ्कटे ॥ तदामुनीन्द्रैर्मनुभिर्मानवैःसुरथादिभिः ॥ ५ ॥ संस्तुतापूजितासाचकल्पेकल्पेपरात्परा ॥
स्तोत्रञ्चश्रूयतांब्रह्मन्सर्वविघ्नविनाशकम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंभवसन्तारकारणम् ॥ ६ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ त्वमेवसर्वजन

प्र. खं. २

अ० ६६

॥१६२॥

प्रकृतिखंड. २.

नीमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ त्वमेवाद्यासृष्टिविधौस्वेच्छयात्रिगुणात्मिका ॥ ७ ॥ कार्यार्थेसगुणात्वञ्चवस्तुतोनिर्गुणास्वयम् ॥ परब्रह्म
 स्वरूपात्वंसत्यानित्यासनातनी ॥ ८ ॥ तेजस्स्वरूपापरमाभक्तानुग्रहविग्रहा ॥ सर्वस्वरूपासर्वेशासर्वाधारापरात्परा ॥ ९ ॥
 सर्वबीजस्वरूपाचसर्वपूज्यानिराश्रया ॥ सर्वज्ञासर्वतोभद्रासर्वमङ्गलमङ्गला ॥ १० ॥ सर्वबुद्धिस्वरूपाचसर्वशक्तिस्वरूपिणी ॥ सर्व
 ज्ञानप्रदादेवीसर्वज्ञासर्वभाविनी ॥ ११ ॥ त्वंस्वाहादेवदानेचपितृदानेस्वधास्वयम् ॥ दक्षिणासर्वदानेचसर्वशक्तिस्वरूपिणी ॥ १२ ॥
 निद्रात्वञ्चदयात्वञ्चतृष्णात्वञ्चात्मनःप्रिया ॥ क्षुत्क्षान्तिःशान्तिरीशाचकान्तिः सृष्टिश्चशाश्वती ॥ १३ ॥ श्रद्धापुष्टिश्चतन्द्राचलजा
 शोभादयातथा ॥ सतांसम्पत्स्वरूपाश्रीर्विपत्तिरसतामिह ॥ १४ ॥ प्रीतिरूपापुण्यवतांपापिनांकलहाङ्कुरा ॥ शश्वत्कर्ममयीशक्तिः
 सर्वदासर्वजीविनाम् ॥ १५ ॥ देवेभ्यःस्वपदोदात्रीधातुर्धात्रीकृपामयी ॥ हितायसर्वदेवानांसर्वासुरविनाशिनी ॥ १६ ॥ योगनि
 द्रायोगरूपायोगदात्रीचयोगिनाम् ॥ सिद्धिस्वरूपासिद्धानांसिद्धिदासिद्धयोगिनी ॥ १७ ॥ ब्रह्माणीमाहेश्वरीचविष्णुमायाच
 वैष्णवी ॥ भद्रदाभद्रकालीचसर्वलोकभयङ्करी ॥ १८ ॥ ग्रामेग्रामेग्रामदेवीगृहदेवीगृहेगृहे ॥ सतांकीर्तिःप्रतिष्ठाचनिन्दात्वमसतां
 सदा ॥ १९ ॥ महायुद्धेमहामारीदुष्टसंहाररूपिणी ॥ रक्षास्वरूपाशिष्टानांमातेवहितकारिणी ॥ २० ॥ वन्द्यापूज्यास्तुता
 त्वंचब्रह्मादीनाञ्चसर्वदा ॥ ब्रह्मण्यरूपाविप्राणांतपस्याचतपस्विनाम् ॥ २१ ॥ विद्याविद्यावतांत्वञ्चबुद्धिर्बुद्धिमतांसताम् ॥ मेधास्मृतिस्व
 रूपाचप्रतिभाप्रतिभावताम् ॥ २२ ॥ राज्ञांप्रतापरूपाचविशांवाणिज्यरूपिणी ॥ सृष्टौसृष्टिस्वरूपात्वंरक्षारूपाचपालने ॥ २३ ॥ तथा
 न्तेत्वंमहामारीविश्वेविश्वैश्चपूजिते ॥ कालरात्रिर्महारात्रिर्मोहरात्रिश्चमोहिनी ॥ २४ ॥ दुरत्ययामेमायात्वंययासंमोहितंजगत् ॥ यया
 मुग्धोहिविद्रांश्चमोक्षमार्गंनपश्यति ॥ २५ ॥ इत्यात्मनाकृतंस्तोत्रंदुर्गायादुर्गनाशनम् ॥ पूजाकालेपठेद्योहिसिद्धिर्भवतिवाञ्छिता ॥
 ॥ २६ ॥ वन्ध्याचकाकवन्ध्याचमृतवत्साचदुर्भगा ॥ श्रुत्वास्तोत्रंवर्षमेकंसुपुत्रंलभतेध्रुवम् ॥ २७ ॥ कारागारेमहाघोरेयोबद्धोदृढब

१ सिद्धंभवतिवाञ्छितमितिपाठः ।

त्र. वै.

॥ १६३ ॥

न्धने ॥ श्रुत्वास्तोत्रं मासमेकं बन्धनान्मुच्यते ध्रुवम् ॥ २८ ॥ यक्ष्मग्रस्तोगलत्कुष्ठी महाशूली महाज्वरी ॥ श्रुत्वास्तोत्रं वर्षमेकं सद्यो रो
 गात्प्रमुच्यते ॥ २९ ॥ पुत्रभेदे प्रजाभेदे पत्नीभेदे च दुर्गतः ॥ श्रुत्वास्तोत्रं मासमेकं लभते नात्र संशयः ॥ ३० ॥ राजद्वारे श्मशाने च महा
 रण्ये रणस्थले ॥ हिंस्रजन्तुसमीपे च श्रुत्वास्तोत्रं प्रमुच्यते ॥ ३१ ॥ गृहदाहे च दावाग्रौ दस्युसैन्यसमन्विते ॥ स्तोत्रश्रवणमात्रेण लभते नात्र
 संशयः ॥ ३२ ॥ महादरिद्रो मूर्खश्च वर्षस्तोत्रं पठेत्तु यः ॥ विद्यावान्धनवान्श्चैव स भवेन्नात्र संशयः ॥ ३३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुरा
 णे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे दुर्गापाख्याने दुर्गास्तोत्रं नाम षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥
 भगवन् सर्वधर्मज्ञ सर्वज्ञानविशारद ॥ ब्रह्माण्डमोहनं नाम प्रकृतेः कवचं वद ॥ १ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ शृणु वक्ष्यामि हे वत्स क
 वचञ्च सुदुर्लभम् ॥ श्रीकृष्णेनैव कथितं कृपया ब्रह्मणे पुरा ॥ २ ॥ ब्रह्मणा कथितं सर्वधर्मार्थं जाह्नवी तटे ॥ धर्मेण दत्तं मह्यञ्च कृपया पुष्करे
 प्रभुः ॥ ३ ॥ त्रिपुरारिश्च यद्धृत्वा जघान त्रिपुरं पुरा ॥ मुमोच धाता यद्धृत्वा मधुकैटभयोर्मयम् ॥ जघान रक्तबीजं तं यद्धृत्वा भद्रकालिका ॥
 ॥ ४ ॥ यद्धृत्वा तु महेन्द्रश्च संप्राप क मलालयाम् ॥ यद्धृत्वा च महाकालश्चिजीवी च धार्मिकः ॥ ५ ॥ यद्धृत्वा च महाज्ञानी नन्दी सानन्द
 पूर्वकम् ॥ यद्धृत्वा च महायोद्धारामः शत्रुभयङ्करः ॥ ६ ॥ यद्धृत्वा शिव तुल्यश्च दुर्वासा ज्ञानिनां वरः ॥ अँ दुर्गेति चतुर्थ्यन्तं स्वाहान्तो मे
 शिरोऽवतु ॥ ७ ॥ मन्त्रः षडक्षरोऽयं भक्तानां कल्पपादपः ॥ विचारो नास्ति वेदेषु ग्रहणे च मनोर्मुने ॥ ८ ॥ मन्त्रग्रहणमात्रेण विष्णुं तु
 ल्यो भवेन्नरः ॥ समवक्रं सदा पातु चोँ दुर्गायै नमोऽन्ततः ॥ ९ ॥ अँ दुर्गे रक्षयति च कण्ठं पातु स दामम ॥ अँ-ह्रीं श्रीमिति मन्त्रोऽयं स्कन्धं पातु
 निरन्तरम् ॥ १० ॥ अँ ह्रीं श्रीं क्लीं मिति पृष्ठं पातु मे सर्वतः सदा ॥ ह्रीं मे वक्षस्थलं पातु हस्तं श्रीमिति सन्ततम् ॥ ११ ॥ अँ श्रीं ह्रीं क्लीं पातु
 सर्वाङ्गं स्वप्ने जागरणे तथा ॥ प्राच्यां मां प्रकृतिः पातु पातु वह्नौ च चण्डिका ॥ १२ ॥ दक्षिणे भद्रकाली च नैऋत्यां च महेश्वरी ॥ वारुण्यां
 पातु वाराही वायव्यां सर्वमङ्गला ॥ १३ ॥ उत्तरे वैष्णवी पातु तथैशान्यां शिवप्रिया ॥ जले स्थले चान्तरिक्षे पातु मां जगदम्बिका ॥ १४ ॥

१ पूर्वमिति पाठः । २ बाण इति पाठः । ३ शिवतुल्य इति पाठः ।

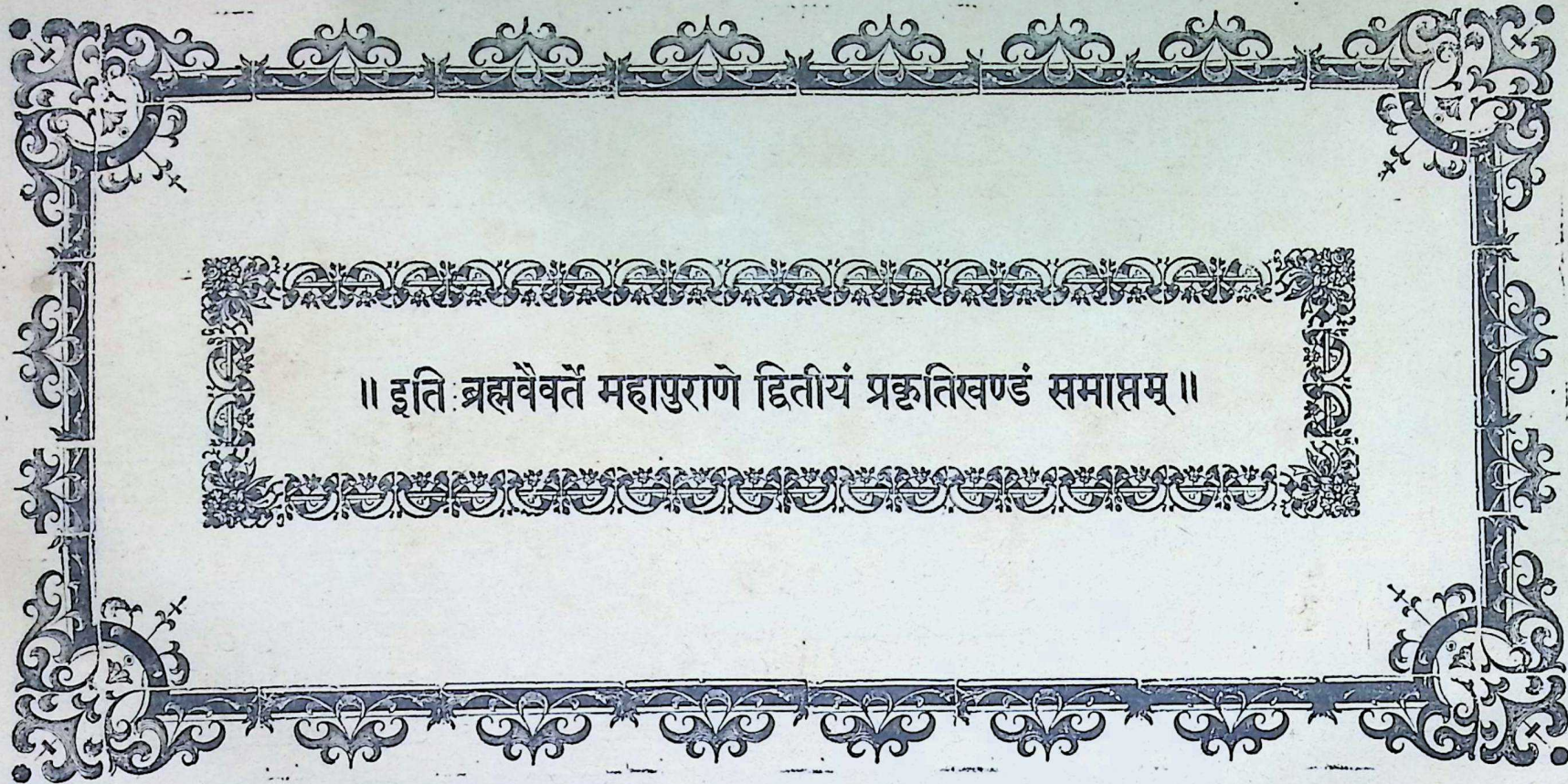
प्र. सं. २

अ० ६७

॥ १६३ ॥

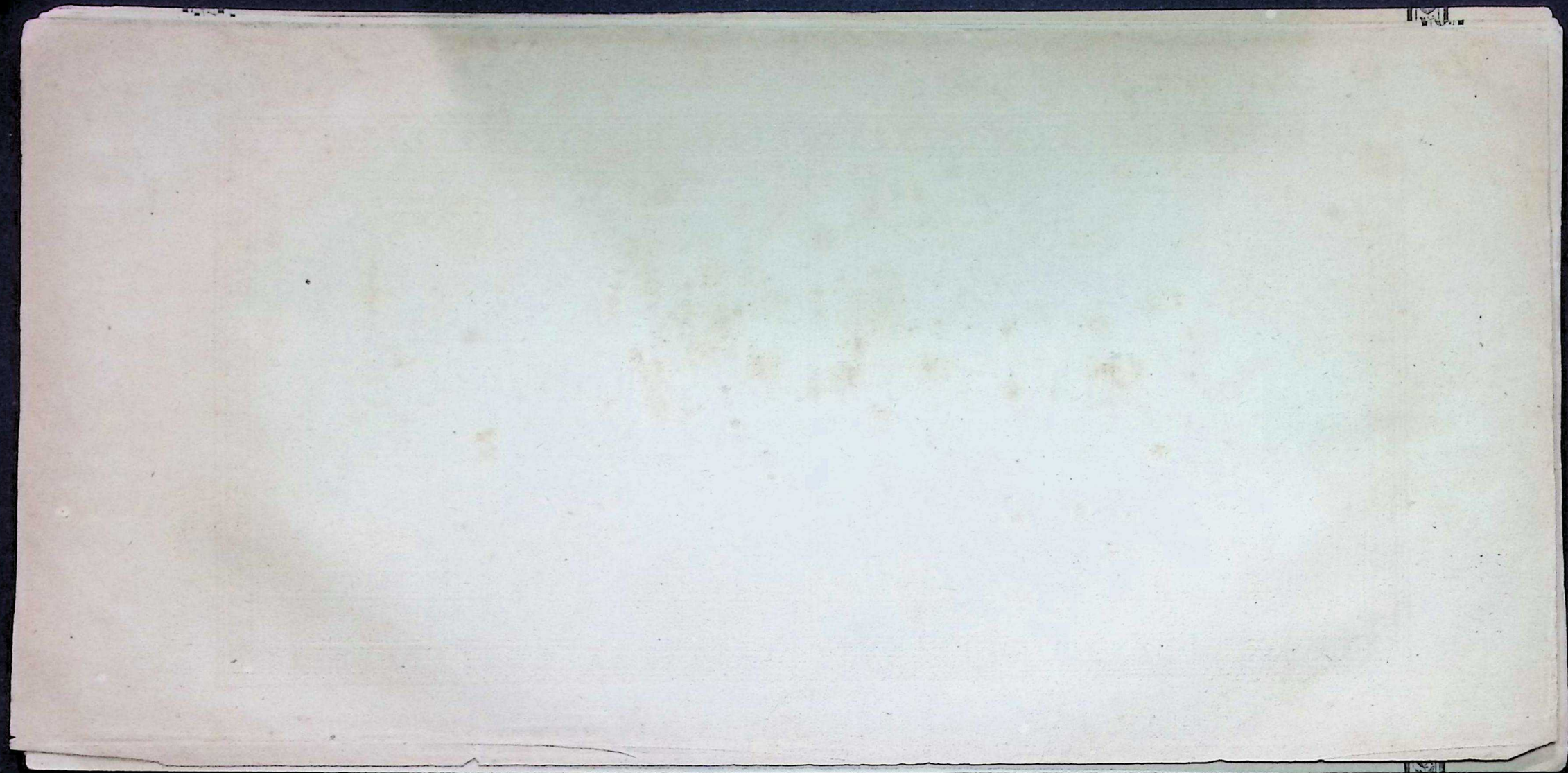
इतितेकथितं वत्सकवचञ्चसुदुर्लभम् ॥ यस्मैकस्मै न दातव्यं प्रवक्तव्यं न कस्यचित् ॥ १५ ॥ गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्ब्रह्मालङ्का
 रचन्दनैः ॥ कवचं धारयेद्यस्तु सोऽपि विष्णुर्न संशयः ॥ १६ ॥ भ्रमणे सर्वतीर्थानां पृथिव्याश्च प्रदक्षिणे ॥ यत्फलं लभते लोकस्तदेतद्वा
 रणान्मुने ॥ १७ ॥ पञ्चलक्ष जपेनैव सिद्धमेतद्भवेद्भुवम् ॥ लोके च सिद्धकवचनां विध्यति सङ्कटे ॥ १८ ॥ न तस्य मृत्युर्भव
 ति जले वह्नौ विशेद्भुवम् ॥ जीवन्मुक्तो भवेत्सोऽपि सर्वसिद्धेश्वरः स्वयम् ॥ १९ ॥ यदि स्यात्सिद्धकवचो विष्णुतुल्यो भवे
 द्भुवम् ॥ कथितं प्रकृतेः खण्डं सुधाखण्डात्परं मुने ॥ २० ॥ याचैव मूलप्रकृतिर्यस्याः पुत्रो गणेश्वरः ॥ कृत्वा कृष्णव्रतं साचले भे
 गणपतिं सुतम् ॥ २१ ॥ स्वांशेन कृष्णो भगवान्बभूव च गणेश्वरः ॥ श्रुत्वा च प्रकृतेः खण्डं सुश्राव्य च सुधोपमम् ॥ २२ ॥
 भोजयित्वा च दध्यन्नं तस्मै दद्याच्च कांचनम् ॥ सवत्सां सुरभिरम्यां दद्याद्भक्तिपूर्वकम् ॥ २३ ॥ वासोऽलङ्काररत्नैश्च तोषयेद्वाचकं
 मुने ॥ पुष्पालङ्कारवसनैरुपहारगणैस्तथा ॥ २४ ॥ पुस्तकं पूजयेद्देवं भक्तिश्रद्धासमन्वितः ॥ एवं कृत्वा यः शृणोति तस्य विष्णुः
 प्रसीदति ॥ २५ ॥ वर्द्धते पुत्रपौत्रादिर्यश्च स्वीतत्प्रसादतः ॥ लक्ष्मीर्वसति तद्देहे ह्यन्ते गोलोकमाप्नुयात् ॥ लभेत्कृष्णस्य दास्यं
 स भक्तिं कृष्णे सुनिश्चलाम् ॥ २६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादे दुर्गापारुयाने ब्रह्माण्डमो
 हनकवचनामसप्तषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ ६९ ॥

॥ समाप्तश्चायं श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखण्डो द्वितीयः ॥

॥ इति ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीयं प्रकृतिखण्डं समाप्तम् ॥

॥ अथ ब्रह्मवैवर्ते महापुराण तृतीयो गणपतिखण्डः प्रारभ्यते ॥

ब्र. वै.

॥ १६६ ॥

कम् ॥ २० ॥ तंनत्वाकथयामासब्रह्मावृत्तान्तमीप्सितम् ॥ संतस्थुर्देवताः सर्वाश्चित्रपुत्तलिकायथा ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 सहस्रवर्षपर्यन्तं देवमानेन शङ्करः ॥ स्तौरतश्च निश्चेष्टो न योगी विररामह ॥ २२ ॥ मैथुनस्य विरामे च दम्पत्योर्जगदीश्वर ॥ किम्भूतं भ
 वितापत्यन्तं थ्यं कथितुमर्हसि ॥ २३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ चिन्तानास्ति जगद्धातः सर्वं भद्रं भविष्यति ॥ मयि येशरणापन्ना
 स्तेषां दुःखं कुतो विधे ॥ २४ ॥ येनोपायेन तद्दीर्यं भूमौ पतति निश्चितम् ॥ तत्कुरुष्व प्रयत्नेन सार्द्धं देवगणेन च ॥ २५ ॥ यदा च शम्भो
 वीर्यं तत्पार्वत्या उदरे पतेत् ॥ ततोऽपत्यं भविता सुरासुरविमर्दकम् ॥ २६ ॥ ततः शक्रादयः सर्वे सुरानारायणाज्ञया ॥ प्रययुर्नर्मदाती
 रं ययौ ब्रह्मानिजालयम् ॥ २७ ॥ तत्रैव पर्वतद्रोणी बहिर्देशे सुराः पराः ॥ विषण्णवदनाः सर्वे बभूवुर्भयकातराः ॥ २८ ॥ शक्रो राजा कुबेरं च
 कुबेरो वरुणन्तथा ॥ समीरणं च वरुणो यमं चैव समीरणः ॥ २९ ॥ हुताशनं यमश्चैव भास्करश्च हुताशनः ॥ चन्द्रन्तथा भास्करश्च त्वीशानं
 चन्द्र एव च ॥ ३० ॥ एवं देवाः प्रेरयन्ति देवांश्चरति भञ्जने ॥ हरश्चङ्गारभङ्गं च कुर्वित्युक्ता परस्परम् ॥ ३१ ॥ द्वारिस्थितो वक्रशिराः शक्रः
 प्राहमहेश्वरम् ॥ ३२ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ किङ्करोषि महादेव योगीश्वर नमोऽस्तुते ॥ जगदीश जगद्बीज भक्तानां भयभञ्जन ॥ ३३ ॥
 हरिर्जगामेत्युक्ता तमाजगाम च भास्करः ॥ उवाच भीतो द्वारस्थो भयात्तो वक्रचक्षुषा ॥ ३४ ॥ ॥ श्रीसूर्य उवाच ॥ ॥ किङ्करोषि म
 हादेव जगतां परिपालक ॥ सुरश्रेष्ठ महाभाग पार्वतीशनमोऽस्तुते ॥ ३५ ॥ इत्येवमुक्ता श्रीसूर्यः स जगाम भयात्ततः ॥ आजगाम तथा चन्द्र
 अवोच द्वक कन्धरः ॥ ३६ ॥ चन्द्र उवाच ॥ किङ्करोषि त्रिलोकेश त्रिलोचन नमोऽस्तुते ॥ आत्माराम स्वयं पूर्णपुण्यश्रवणकीर्तन ॥ ३७ ॥
 इत्येवमुक्ता भीतश्च विरराम निशापतिः ॥ समीरणोऽपि द्वारस्थस्संवीक्ष्योवाच सादरम् ॥ ३८ ॥ पवन उवाच ॥ किङ्करोषि जगन्नाथ जगद्बन्धो
 नमोऽस्तुते ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां बीजरूपसनातन ॥ ३९ ॥ इत्येवंस्तवनं श्रुत्वा योगज्ञानविशारदः ॥ त्यक्तुं कामो न तत्याजश्चङ्गारं पार्व
 तीभयात् ॥ ४० ॥ दृष्ट्वा सुरान्भयार्तांश्च पुनः स्तोतुं समुद्यताम् ॥ विजहौ सुखसम्भोगं कण्ठलग्नां च पार्वतीम् ॥ ४१ ॥ उत्तिष्ठतो

पाठान्तराणि—१ तत्रः । २ शक्रः कुबेरमवदत् । ३ स्वयंप्रोवाचसादरम् । ४ नतकंधरः । ५ स्वात्मारामः । ६ आगत्य ।

ग. खं. ३

अ० १

॥ १६६ ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीमद्वेङ्कटेशाय नमः ॥ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ ॥ अथ ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीयगणपतिखण्डं प्रा-
 रभ्यते ॥ नारायणं नमस्कृत्य नरञ्चैव नरोत्तमम् ॥ देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥ १ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ श्रुतं प्रकृ-
 तिखण्डं तदमृतार्णवमुत्तमम् ॥ सर्वोत्कृष्टमभीष्टमृढानां ज्ञानवर्द्धनम् ॥ २ ॥ अधुना श्रीगणेशस्य खण्डं श्रोतुमिहागतः ॥ तज्जन्मचरि-
 तं नृणां सर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ ३ ॥ कथं जज्ञे सुरश्रेष्ठः पार्वत्या उदरे शुभे ॥ देवीकेन प्रकारेण चालभत्तादृशं सुतम् ॥ ४ ॥ सचांशः कस्य देव-
 स्य कथं जन्मललाभसः ॥ अयोनिः सम्भवः किं वा किं वाऽसौ योनिः सम्भवः ॥ ५ ॥ किं वा तद्ब्रह्म ते जो वा किं तस्य च पराक्रमः ॥ का तप-
 स्या च किं ज्ञानं किं वा तन्निर्मलं यशः ॥ ६ ॥ कथं तस्य पुरः पूजा विश्वेषु निखिलेषु च ॥ स्थिते नारायणे शम्भौ जगदीशे च धातरि ॥ ७ ॥
 पुराणेषु निगूढञ्च तज्जन्म परिकीर्तितम् ॥ कथं वा गजवक्त्रोऽयमेकदन्तो महोदरः ॥ ८ ॥ एतत्सर्वं समाक्ष्वश्रोतुं कौतूहलं मम ॥ सुविस्ती-
 र्णं महाभाग तदतीव मनोहरम् ॥ ९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि रहस्यं परमाद्भुतम् ॥ पापसन्तापहरणं सर्व-
 विघ्नविनाशनम् ॥ १० ॥ सर्वमङ्गलदंसारं सर्वश्रुतिमनोहरम् ॥ सुखदं मोक्षबीजञ्च पापमूलनिकृन्तनम् ॥ ११ ॥ दैत्यादि तानां देवानां
 तेजो राशिसमुद्भवा ॥ देवीसंहत्य दैत्यौघान् दक्षकन्याबभूव ह ॥ १२ ॥ सा च नाम्ना सती देवी स्वामिनो निन्दया पुरा ॥ देहं संत्यज्य योगे
 न जाता शैलप्रियोदरे ॥ १३ ॥ शङ्कराय ददौ ताञ्च पार्वतीं पर्वतो मुदा ॥ तां गृहीत्वा महादेवो जगाम विजयवनम् ॥ १४ ॥ शय्यां रतिकरीं
 कृत्वा पुष्पचन्दनचर्चिताम् ॥ सरमे नर्मदातीरे पुष्पोद्याने तथा सह ॥ १५ ॥ सहस्रवर्षपर्यन्तं दैवमानेन नारद ॥ तयोर्वभूव शृङ्गारो वि-
 परीतादिको महान् ॥ १६ ॥ दुर्गाङ्गस्पर्शमात्रेण मदनान्मूर्च्छितः शिवः ॥ मूर्च्छितासां शिवस्पर्शाद्बुधेन दिवानिशम् ॥ १७ ॥
 हंसकारण्डवाकीर्णं पुंस्को किल रूताकुले ॥ नानापुष्पविकासाद्यभ्रमरध्वनिगुञ्जिते ॥ १८ ॥ सुगन्धिकुसुमाश्लेषि वायुना सुरभीकृते ॥
 अतीव सुखदेतत्र सर्वजन्तुविवर्जिते ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा तयोस्तच्छृङ्गारं चिन्तां प्रापुः सुराः पराम् ॥ ब्रह्माणञ्च पुरस्कृत्य ययुर्नारायणान्ति

१ व्रतेनाथेति च पाठः ।

धनानां रत्नञ्च प्रियाणां च यथापतिः ॥ यथा पुत्रश्च बन्धूनां वृक्षाणां कल्पपादपः ॥ ९ ॥ फलानां वैचूतफलं वर्षाणां भारतं यथा ॥ वृन्दावनं
 वनानां च शतरूपा च योषिताम् ॥ १० ॥ यथा काशीपुरीणां च मूर्त्यस्ते जस्विनां यथा ॥ यथेन्दुः सुखदानां च सुन्दराणां च मन्मथः ॥ ११ ॥
 शास्त्राणां च यथा वेदाः सिद्धानां कपिलो यथा ॥ हनूमान्वानराणां च क्षेत्राणां ब्राह्मणाननम् ॥ १२ ॥ यशोदानां यथा विद्या कविता च मनो
 हरा ॥ आकाशो व्यापकानां च ह्यद्भुतानां लोचनं यथा ॥ १३ ॥ विभवानां हरिकथा सुखानां हरिचिन्तनम् ॥ स्पर्शानां पुत्रसंस्पर्शो हिंसाणां च य
 था खलः ॥ १४ ॥ पापानां च यथा मिथ्यापापिनां पुंश्चली यथा ॥ पुण्यानां च यथा सत्यं तपसां हरिसेवनम् ॥ १५ ॥ यथा घृतञ्च गव्यानां
 यथा ब्रह्मा तपस्विनाम् ॥ अमृतं भक्ष्यवस्तूनां सस्यानां धान्यकं यथा ॥ १६ ॥ पुण्यदानां यथा तोयं शुद्धानां च हुताशनः ॥ सुवर्णं तैजसा
 नां च मिष्टानां प्रियभाषणम् ॥ १७ ॥ गरुडः पक्षिणां चैव हस्तिनां मिन्द्रवाहनम् ॥ योगिनां च कुमारश्च देवर्षीणां च नारदः ॥ १८ ॥
 गन्धर्वाणां चित्ररथो जीवो बुद्धिमतां यथा ॥ सुकवीनां यथा शुक्रः काव्यानां च पुराणकम् ॥ १९ ॥ स्रोतस्वतां समुद्रश्च यथा पृथ्वी क्षमाव
 तां प्रकृतिर्यथा ॥ २० ॥ पवित्राणां वैष्णवाश्च वर्णानां प्रणवो यथा ॥ विष्णुमन्त्रश्च मन्त्राणां बीजा
 नां प्रकृतिर्यथा ॥ २१ ॥ विदुषां च यथा वाणी गायत्री छन्दसां यथा ॥ यथा कुबेरो यक्षाणां सर्पाणां वा सुकिर्यथा ॥ २२ ॥ यथा पिता तेशै
 लानां गवां च सुरभिर्यथा ॥ वेदानां सामवेदश्च तृणानां च यथा कुशः ॥ २३ ॥ सुखदानां यथा लक्ष्मीर्मनो वैशीष्णवगामिनाम् ॥ अक्षराणां
 मकारश्च यथा तातो हितैषिणाम् ॥ २४ ॥ शालग्रामश्च मूर्तीनां पर्शूनां विष्णुपञ्जरः ॥ चतुष्पदानां पञ्चास्यो मानवो जीविनां यथा ॥ २५ ॥
 यथा स्वान्तं चेन्द्रियाणां मन्दाग्निश्च रुजां यथा ॥ बलिनां च यथा शक्तिरहंशक्तिमतां यथा ॥ २६ ॥ महान्विराट् च स्थूलानां सूक्ष्माणाम् परमा
 णुकः ॥ यथेन्द्रादितेयानां दैत्यानां च बलिर्यथा ॥ २७ ॥ यथा दधीचिर्दातृणां प्रह्लादश्चैव साधुषु ॥ ब्रह्मास्त्रञ्च यथा स्त्राणां च क्राणां च
 सुदर्शनम् ॥ २८ ॥ नृणाम् राजारामचन्द्रो धन्विनां लक्ष्मणो यथा ॥ सर्वाधारः सर्वसेव्यः सर्वबीजं च सर्वदः ॥ सर्वसारो यथा कृष्णो

१ वीराणामिति पाठः ।

ब्र. वै.

॥१६८॥

व्रतानांपुण्यकंयथा ॥ २९ ॥ व्रतंकुरुमहाभागेत्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ सर्वश्रेष्ठश्चपुत्रस्तेव्रतादेवभविष्यति ॥ ३० ॥ व्रताराध्य
 श्वैकृष्णःसर्वेषांवाञ्छितप्रदः ॥ जनोयत्सेवनान्मुक्तःपितृभिःकोटिभिःसह ॥ ३१ ॥ हरिमन्त्रं गृहीत्वाचहरिसेवां करोति यः ॥
 भारतेजन्मसफलंस्वात्मनःसकरोति च ॥ ३२ ॥ उद्धृत्यकोटिपुरुषान्वैकृष्णयातिनिश्चितम् ॥ श्रीकृष्णपार्षदोभूत्वासुखंतत्रैवमोदते ॥
 ॥ ३३ ॥ सहोदरान्स्वभृत्यांश्चस्वबन्धून्सहचारिणः ॥ स्वस्त्रियश्चसमुद्धृत्यभक्तोयातिहरेःपदम् ॥ ३४ ॥ तस्माद्ब्रह्माणगिरिजेहरेर्मन्त्रं
 सुदुर्लभम् ॥ जपमन्त्रं व्रतेतत्रपितृणांमुक्तिकारणम् ॥ ३५ ॥ इत्युक्ताशंकरोदेवोगत्वागिरिजयासह ॥ शीघ्रञ्चजाह्नवीतीरंहरेर्मन्त्रं
 मनोहरम् ॥ ३६ ॥ तस्यैददौचसंप्रीत्याकवचंस्तोत्रसंयुतम् ॥ पूजाविधाननियमंकथयामासतांमुने ॥ ३७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहा
 पुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ श्रुत्वाव्रतविधानञ्च
 दुर्गासंहृष्टमानसा ॥ सर्वव्रतविधानञ्चसंप्रष्टुमुपचक्रमे ॥ १ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ सर्वव्रतविधानंमांवदवेदविदांवर ॥ हेनाथकरुणा
 सिन्धोदीनबन्धोपरात्पर ॥ २ ॥ कानि व्रतोपयुक्तानिद्रव्याणिचफलानिच ॥ सनियमंभक्ष्यंविधानंतत्फलंप्रभो ॥ ३ ॥ देहिमह्यं
 विनीतायैनियुक्तंसत्पुरोहितम् ॥ पुष्पोपहारान्विप्रांश्चद्रव्याहरणकिंकराम् ॥ ४ ॥ अन्यानिचोपयुक्तानिमयाज्ञातानियानिच ॥ सन्नियो
 जयतत्सर्वस्त्रीणांस्वामीचसर्वदः ॥ ५ ॥ पिताकौमारकालेचसदापालनकारकः ॥ भर्तामध्येसुतःशेषेत्रिधावस्थासुयोषिताम् ॥ ६ ॥
 तातोऽशोकःप्राणतुल्यादत्त्वासत्स्वामिनेसुताम् ॥ स्वामीनिवृत्तिमाप्नोतिसंन्यस्यस्वसुतेप्रियाम् ॥ ७ ॥ बन्धुत्रययुतायास्त्रीसाच
 भाग्यवतीपरा ॥ किञ्चिद्बिहीनामध्याचसर्वहीनाऽधमाभुवि ॥ ८ ॥ एतेषाञ्चसमीपस्थाप्रशंस्यासाजगत्रये ॥ निन्दितान्येषुसंन्यस्ता
 सर्वमेतच्छ्रुतौश्रुतम् ॥ ९ ॥ सर्वात्माभगवांस्त्वंचसर्वसाक्षीचसर्ववित् ॥ देहिमह्यंपुत्रवरंस्वात्मनिर्वृतिहेतुकम् ॥ १० ॥ स्वात्मबो
 धानुमानेनमहात्मनिनिवेदितम् ॥ सर्वान्तराभिप्रायज्ञंबोधज्ञंबोधयामिकिम् ॥ ११ ॥ इत्युक्तापार्वतीप्रीत्यापपातस्वामिनःपदे ॥
 कृपासिन्धुश्चभगवान्प्रबलुमुपचक्रमे ॥ १२ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ शृणुदेविप्रवक्ष्यामिविधानंनियमंफलम् ॥ फलानिचैव

ग. सं. ३

अ० ४

॥१६८॥

महेशस्यत्रासलज्जायुतस्यच ॥ भूमौपपाततद्वीर्यततःस्कन्दोबभूवह ॥ ४२ ॥ पश्चात्तांकथयिष्यामिकथामतिमनोहराम् ॥ स्कन्द
जन्मप्रसङ्गेचसाम्प्रतंवाञ्छितंशृणु ॥ ४३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥
॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ त्यक्कारतिमहादेवोददर्शपुरतःसुरान् ॥ पलायध्वमितिप्राहकृपयापार्वतीभयात् ॥ १ ॥ देवाःपलायि
ताभीताःपार्वतीशापहेतुना ॥ सर्वब्रह्माण्डसंहर्ताचकम्पेपार्वतीभयात् ॥ २ ॥ तल्पादुत्थायसादुर्गानचदृष्ट्वापुरस्सुरान् ॥ समुत्थि
तंकोपवह्निस्तम्भयामासदेहतः ॥ ३ ॥ अद्यप्रभृतितेदेवाव्यर्थवीर्याभवन्त्विति ॥ शशापदेवीतान्देवानतिरुष्टाबभूवह ॥ ४ ॥
ततःशिवःशिवाहृष्टाक्रोधसंरक्तलोचनाम् ॥ रुदन्तींनम्रवदनांलिखन्तींधरणीतलम् ॥ ५ ॥ शिवस्तांदुःखिताहृष्टाक्रोधसंरक्तलो
चनाम् ॥ हस्तेगृहीत्वादेवेशोवासयामासवक्षसि ॥ ६ ॥ अतीवभीतःसंत्रस्तउवाचमधुरंवचः ॥ ॥ शङ्करउवाच ॥ ॥ कथं
रुष्टागिरिश्रेष्ठकन्येधन्येमनोहरे ॥ ७ ॥ ममसौभाग्यरूपेचप्राणाधिष्ठातृदेवते ॥ किन्तेऽभीष्टंकरिष्यामिवदमांजगदंबिके ॥ ८ ॥
ब्रह्माण्डसंघेनिखिलेकिमसाध्यमिहावयोः ॥ अहोनिरपराधमांप्रसन्नाभवसुन्दरि ॥ ९ ॥ देवादज्ञातदोषस्यशांतिमेकर्तुमर्हसि ॥
त्वयायुक्तःशिवोऽहञ्चसर्वेषांशिवदायकः ॥ १० ॥ त्वयाविनाहीश्वरश्चशवतुल्योऽशिवःसदा ॥ प्रकृतिस्त्वञ्चबुद्धिस्त्वंशक्तिस्त्वञ्च
क्षमादया ॥ ११ ॥ तुष्टिस्त्वञ्चतथापुष्टिःशांतिस्त्वंक्षांतिरेवच ॥ क्षुत्त्वंछायातथानिद्रातन्द्राश्रद्धासुरेश्वरि ॥ १२ ॥ सर्वाधारस्वरूपा
त्वंसर्वबीजस्वरूपिणी ॥ स्मितपूर्ववदवचःसाम्प्रतंसरसंशिवे ॥ १३ ॥ त्वत्कोपविषसंदग्धद्रुतंजीवयमांमृतम् ॥ १४ ॥ शङ्कर
स्यवचःश्रुत्वाक्षमायुक्ताचपार्वती ॥ उवाचमधुरंदेवीहृदयेनविदूयता ॥ १५ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ किंत्वाहंकथयिष्यामिसर्व
ज्ञंसर्वरूपिणम् ॥ आत्मारामंपूर्णकामंसर्वदेहेष्ववस्थितम् ॥ १६ ॥ कामिनीमानसंकाममप्रज्ञंस्वामिनंवदेत् ॥ सर्वेषांहृदयज्ञञ्च
हृदीष्टंकथयामिकिम् ॥ १७ ॥ सुगोप्यंसर्वनारीणांलज्जाजननकारणम् ॥ अकथ्यमपिसर्वासांमहेशकथयामिते ॥ १८ ॥ सुखेषुमध्ये

१ नहीनश्चेतिपाठः ।

ब्र. वै.

॥ १६७ ॥

स्त्रीणांचविभवेषुसुरेश्वर ॥ सत्पुंसासहसम्भोगोनिर्जनेषुपरंसुखम् ॥ १९ ॥ तद्भगेनचयदुःखंतत्समं नास्तिचस्त्रियाः ॥ कान्तानां
कान्तविच्छेदशोकःपरमदारुणः ॥ २० ॥ कृष्णपक्षेयथाचन्द्रःक्षीयमाणोदिनेदिने ॥ तथाकान्तंविनाकान्ताक्षीणाकान्तक्षणे
क्षणे ॥ २१ ॥ चिन्ताज्वरश्चसर्वेषामुपतापश्चवाससाम् ॥ साध्वीनांकान्तविच्छेदस्तुरगानाञ्चमैथुनम् ॥ २२ ॥ रतिभङ्गोदुःखमेकंद्विती
यवीर्यपातनम् ॥ दुःखातिरेकिदुःखञ्चतृतीयमनपत्यता ॥ २३ ॥ त्रैलोक्यकान्तंकान्तंत्वालब्धापिनचमेसुतः ॥ यास्त्रीपुत्रविहीनाच
जीवनंतन्निरर्थकम् ॥ २४ ॥ जन्मान्तरसुखंपुण्यंतपोदानसमुद्भवम् ॥ सद्रंशजातपुत्रश्चपरत्रेहसुखप्रदः ॥ २५ ॥ सुपुत्रःस्वामिनोःशश्च
स्वामितुल्यसुखप्रदः ॥ कुपुत्रश्चकुलाङ्गारोमनस्तापायकेवलम् ॥ २६ ॥ स्वामीस्वांशेनसुस्त्रीणांगभेजन्मलभेद्भवम् ॥ साध्वीस्त्रीमातृतु
ल्याचसततंहितकारिणी ॥ २७ ॥ असाध्वीवैरितुल्याचशश्वत्सन्तापदायिनी ॥ मुखदुष्टायोनिदुष्टाचासाध्वीतित्रिधास्मृता ॥ २८ ॥
किमुपायंकरिष्यामिवदयोगीश्वरेश्वर ॥ उपायसिन्धोतपसांसर्वेषाञ्चफलप्रदः ॥ २९ ॥ इत्युक्त्वापार्वतीदेवीनम्रवक्रावभूवह ॥ प्रहस्यश
ङ्करोदेवोबोधयामासपार्वतीम् ॥ ३० ॥ सत्पुत्रबीजंसुखदंतापनाशनकारणम् ॥ मितंस्निग्धंसुरुचिरंप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ३१ ॥ इति
श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥
शृणुपार्वतिवक्ष्यामितवभद्रंभविष्यति ॥ उपायतःकार्यसिद्धिर्भवत्येवजगत्रये ॥ १ ॥ सर्ववांछितसिद्धेस्तुबीजरूपंसुमङ्गलम् ॥
मनसःप्रीतिजननमुपायंकथयामिते ॥ २ ॥ हरेराराधनंकृत्वाव्रतंकुरुवरानने ॥ व्रतञ्चपुण्यकं नामवर्षमेकंकरिष्यसि ॥ ३ ॥ महाकठो
रबीजञ्चवांछाकल्पतरुपरम् ॥ सुखदंपुण्यदंसारंपुत्रदंसर्वसौख्यदम् ॥ ४ ॥ नदीनांचयथागङ्गादेवानांचहरिर्यथा ॥ वैष्णवानांयथा
हञ्चदेवीनांचयथाप्रिये ॥ ५ ॥ वर्णानांचयथाविप्रस्तीर्थानांपुष्करंयथा ॥ पुष्पाणांपारिजातंचपत्राणांतुलसीयथा ॥ ६ ॥ यथा
पुण्यप्रदानाञ्चतिथिरेकादशीस्मृता ॥ रविवारश्चवाराणांयथापुण्यप्रदःशिवे ॥ मासानांमार्गशीर्षश्चाप्यृतूनामाधवोयथा ॥ ७ ॥ संवत्सरो
वत्सराणांयुगानांचकृतंयथा ॥ विद्याप्रदश्चपूज्यानांगुरूणांजननीयथा ॥ साध्वीपत्नीयथात्तानांविश्वस्तानांमनोयथा ॥ ८ ॥ यथा

म. खं. ३

अ० ३

॥ १६७ ॥

द्रव्याणि व्रतयोग्यानि यानि च ॥ १३ ॥ विप्राणां शतकं शुद्धं फलपुष्पोपहारकम् ॥ किंकराणां च शतकं द्रव्याहरणकारकम् ॥ १४ ॥
 दासीनां शतकं लक्षं नियुक्तं पुरोहितम् ॥ सर्वव्रतविधानज्ञं वेदवेदान्तपारगम् ॥ १५ ॥ प्रवरं हरिभक्तानां सर्वज्ञं ज्ञानिनां वरम् ॥ सनत्कु-
 मारं मनुज्यं गृहाण व्रतहेतवे ॥ १६ ॥ देविशुद्धे च काले च परं नियमपूर्वकम् ॥ माचशुक्लत्रयोदश्यां व्रतारम्भः शुभः प्रिये ॥ १७ ॥ गात्रं सु-
 निर्मलं कृत्वा शिरस्संस्कारपूर्वकम् ॥ उपोष्य पूर्वदिवसे वस्त्रं शोधयन् नतः ॥ १८ ॥ अरुणोदयवेलायां तत्पादुत्थाय सुव्रती ॥ मुखप्र-
 क्षालनं कृत्वा स्नात्वा वै निर्मले जले ॥ १९ ॥ आचम्य यत्नपूर्तो हि हरिस्मरणपूर्वकम् ॥ दत्त्वा ध्वं हरये भक्त्या गृहमागत्य सत्वरम् ॥ २० ॥ धौते-
 च वाससी धृत्वा ह्युपविश्या सने शुचौ ॥ आचम्य तिलकं धृत्वा समाप्य स्वाह्निकं पुनः ॥ २१ ॥ घटं संस्थाप्य विधिवत्स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥
 पुरोहितस्य वरणं पुरः कृत्वा प्रयत्नः ॥ २२ ॥ सङ्कल्पं वेदविहितं व्रतमेतत्समाचरेत् ॥ व्रते द्रव्याणि नित्यानि चोपचारास्तु षोडश ॥ २३ ॥
 देयानि नित्यं देवेशि कृष्णाय परमात्मने ॥ आसनं स्वागतं पाद्यमर्घ्यमाचमनीयकम् ॥ २४ ॥ स्नानीयं मधुपर्कचवस्त्राण्याभरणानि च ॥
 सुगन्धिपुष्पधूपश्च दीपनैवेद्यचन्दनम् ॥ २५ ॥ यज्ञसूत्रञ्च ताम्बूलं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ द्रव्याप्येतानि पूजायाश्चाङ्गरूपाणि सुन्दर-
 ॥ २६ ॥ देविकिञ्चिद्भिहीनेन चाङ्गहानिः प्रजायते ॥ अङ्गहीनञ्च यत्कर्म चाङ्गहीनो यथानरः ॥ अङ्गहीने च कार्ये च फलहानिः प्रजा-
 यते ॥ २७ ॥ अष्टोत्तरशतं पुष्पं पारिजातस्य विष्णवे ॥ देयं प्रतिदिनं दुर्गे स्वात्मनो रूपहेतवे ॥ २८ ॥ श्वेतचम्पकपुष्पाणां ल-
 क्षमक्षतमीप्सितम् ॥ प्रदेयं हरये भक्त्या वर्णसौन्दर्यहेतवे ॥ २९ ॥ सहस्रपत्रपद्मानामक्षतं लक्षकं तथा ॥ भक्त्या देयं च हरये मुखसौ-
 न्दर्यहेतवे ॥ ३० ॥ अमूल्यरत्नरचितं दर्पणानां सहस्रकम् ॥ देयं नारायणायैव नेत्रयोर्दीप्तिहेतवे ॥ ३१ ॥ नीलोत्पलानां लक्ष-
 ञ्च देयं कृष्णाय भक्तितः ॥ व्रताङ्गभूतं देवेशि च क्षुण्डो रूपहेतवे ॥ ३२ ॥ हिमालयोद्भवं लक्षं रुचिरं श्वेतचामरम् ॥ प्रदेयं केशवायैव के-
 शसौन्दर्यहेतवे ॥ ३३ ॥ अमूल्यरत्नरचितं पुटकानां सहस्रकम् ॥ प्रदेयं गोपिकेशाय नासासौन्दर्यहेतवे ॥ ३४ ॥ बन्धूकपु-
 ष्पलक्षञ्च देयं राधेश्वराय च ॥ सौम्यौष्ठाधरयोश्चैव वर्णसौन्दर्यहेतवे ॥ ३५ ॥ मुक्ताफलानां लक्षञ्च दन्तसौन्दर्यहेतवे ॥ देयं गोल-

ज. वै.

॥ १६९ ॥

कनाथायशैलजेभक्तिपूर्वकम् ॥ ३६ ॥ रत्नगण्डूषलक्षञ्चगण्डसौन्दर्यहेतवे ॥ महेश्वरायदातव्यव्रतेशैलेन्द्रकन्यके ॥ ३७ ॥ रत्न
पाशकलक्षञ्चदेयं ब्रह्मेश्वराय च ॥ ओष्ठाधःस्थलरूपायव्रतीप्राणेशिभक्तिः ॥ ३८ ॥ कर्णभूषणलक्षञ्चरत्नसारविनिर्मितम् ॥
देयं सर्वेश्वरायैव कर्णसौन्दर्यहेतवे ॥ ३९ ॥ माध्वीकलशानाञ्चलक्षं रत्नविनिर्मितम् ॥ देयं विश्वेश्वरायैव स्वरसौन्दर्यहेतवे ॥ ४० ॥
सुधापूर्णचकुम्भानां सहस्रं रत्नविनिर्मितम् ॥ देयं कृष्णाय देवेशिवाक्यसौन्दर्यहेतवे ॥ ४१ ॥ रत्नप्रदीपलक्षञ्च गोपवेषविधायिने ॥
देयं किशोरवेषाय दृष्टिसौन्दर्यहेतवे ॥ ४२ ॥ धनूरकुसुमाकारं रत्नपात्रसहस्रकम् ॥ देयं गोरक्षकायैव बलसौन्दर्यहेतवे ॥ ४३ ॥
सद्रत्नसाररचितं पद्मनालसहस्रकम् ॥ देयं चण्डकपालाय बाहुसौन्दर्यहेतवे ॥ ४४ ॥ लक्षं च रत्नपद्मानां करसौन्दर्यहेतवे ॥ देयं गोपां
गनेशाय नारायणिहरिव्रते ॥ ४५ ॥ अङ्गुलीयकलक्षञ्च रत्नसारविनिर्मितम् ॥ अङ्गुलीनां च रूपार्थदेयं देवेश्वराय च ॥ ४६ ॥ मणीन्द्र
सारलक्षञ्च श्वेतवर्णमनोहरम् ॥ देयं मुनीन्द्रनाथाय नखसौन्दर्यहेतवे ॥ ४७ ॥ सद्रत्नसारहाराणां लक्षं चातिमनोहरम् ॥ देयं मदनमोहा
यवक्षः सौन्दर्यहेतवे ॥ ४८ ॥ सुपद्मश्रीफलानां च लक्षञ्च सुमनोहरम् ॥ देयं सिद्धेन्द्रनाथाय स्तनसौन्दर्यहेतवे ॥ ४९ ॥ सद्रत्नवर्तुला
कारपत्रलक्षं मनोहरम् ॥ देयं पद्मालये शायदेहसौन्दर्यहेतवे ॥ ५० ॥ सद्रत्नसाररचितं नाभीनां च सहस्रकम् ॥ प्रदेयं पद्मनाभाय नाभि
सौन्दर्यहेतवे ॥ ५१ ॥ सद्रत्नसाररचितं रथचक्रसहस्रकम् ॥ नितम्बसौन्दर्यार्थं च देयं वै चक्रपाणये ॥ ५२ ॥ सुवर्णरम्भास्तम्भानां
लक्षञ्च सुमनोहरम् ॥ प्रदेयं श्रीनिवासाय श्रोणिसौन्दर्यहेतवे ॥ ५३ ॥ शतपत्रस्थलाब्जानां लक्षमल्लानमक्षतम् ॥ प्रदेयं पद्मनेत्राय पा
दसौन्दर्यहेतवे ॥ ५४ ॥ सुवर्णरचितानां च खञ्जनानां सहस्रकम् ॥ गतिसौन्दर्यहेत्वर्थं देयं लक्ष्मीश्वराय च ॥ ५५ ॥ राजहंससह
स्रचगजैर्द्राणां सहस्रकम् ॥ सुवर्णरचितं देयं हरये गतिहेतवे ॥ ५६ ॥ सुवर्णच्छत्रलक्षञ्च देयं नारायणाय च ॥ विचित्रं रत्नसारेण मूर्द्धसौन्द
र्यहेतवे ॥ ५७ ॥ मालतीनां च कुसुममक्षतं लक्ष्मीश्वरि ॥ देयं वृन्दावने शायहास्यसौन्दर्यहेतवे ॥ ५८ ॥ अमूल्यरत्नलक्षञ्च देयं नारा

१ स्वर्णकपालयेति पाठः ।

ग. सं. ३

अ० ४

॥ १६९ ॥

यणायवै ॥ सुव्रतेव्रतपूर्णार्थशीलसौन्दर्यहेतवे ॥ ५९ ॥ स्वच्छस्फटिकसङ्काशमणीन्द्रश्रेष्ठलक्षकम् ॥ देयंमुनीन्द्रनाथायमनस्सौ
 न्दर्यहेतवे ॥ ६० ॥ प्रवालसारसङ्काशमणिसारसहस्रकम् ॥ देयंकृष्णायभक्त्याचप्रियारागविवृद्धये ॥ ६१ ॥ माणिक्यसारलक्षचदेयं
 कृष्णाययत्नतः ॥ जन्मनःकोटिपर्यन्तंस्वामिसौभाग्यहेतवे ॥ ६२ ॥ कूष्माण्डनारिकेलंचजम्बीरंश्रीफलंतथा ॥ फलान्येतानिदेयानि
 हरयेपुत्रहेतवे ॥ ६३ ॥ रत्नेन्द्रसारलक्षश्चदेयंकृष्णाययत्नतः ॥ असंख्यजन्मपर्यन्तंस्वामिनोधनवृद्धये ॥ ६४ ॥ वाद्यनानाप्रकार
 अकांस्यतालादिकंपरम् ॥ व्रतेसम्पत्तिवृद्धयर्थंश्रीहरिंश्रावयेद्वती ॥ ६५ ॥ पायसंपिष्टकंसर्पिःशर्कराक्तमनोहरम् ॥ प्रदेयंहर
 येभक्त्यास्वामिनोभोगवृद्धये ॥ ६६ ॥ सुगन्धिपुष्पमालानालक्षमक्षतमीप्सितम् ॥ प्रदेयंहरयेभक्त्याहारिभक्तिविवृद्धये ॥ ६७ ॥
 नैवेद्यानिचदेयानिस्वाद्गुनिमधुराणिच ॥ श्रीकृष्णप्रीतिप्राप्त्यर्थंदुर्गेनानाविधानिच ॥ ६८ ॥ नानाविधानिपुष्पाणितुलसीसंयु
 तानिच ॥ श्रीकृष्णप्रीतयेभक्त्याव्रतेदेयानिसुव्रते ॥ ६९ ॥ ब्राह्मणानांसहस्रप्रत्यहंभोजयेद्वती ॥ स्वात्मनःसस्यवृद्धयर्थंव्रते
 जन्मनिजन्मनि ॥ ७० ॥ पुष्पाञ्जलिशतंदेयंनित्यंपूर्णचपूजने ॥ प्रणामशतकंदेविकर्तव्यंभक्तिवृद्धये ॥ ७१ ॥ षण्मासांश्चहविष्या
 त्रमासान्पञ्चफलादिकम् ॥ हविःपक्षजलंपक्षंव्रतेभक्षेच्चसुव्रते ॥ ७२ ॥ रत्नप्रदीपशतकंवह्निदद्यादिवानिशम् ॥ रात्रौकुशासनंकृतवानि
 त्यंजागरणंव्रते ॥ ७३ ॥ स्मरणंकीर्तनंकेलिःप्रेक्षणंगुह्यभाषणम् ॥ संकल्पोऽऽध्यवसायश्चक्रियानिर्वृत्तिरित्यपि ॥ ७४ ॥ स्वप्नमैथुन
 कंत्याज्यंव्रतिनाव्रतशुद्धये ॥ सम्पूर्णंचव्रतेदेविप्रतिष्ठातदनन्तरम् ॥ ७५ ॥ त्रिशतंवैषष्टयधिकंरत्नकंवस्त्रसंयुतम् ॥ सभोज्यंसोपवीत
 असोपहारंददात्वयम् ॥ ७६ ॥ त्रिशतंवैषष्टयधिकसहस्रंविप्रभोजनम् ॥ त्रिशतंवैषष्टयधिकसहस्रंतिलहोमकम् ॥ ७७ ॥ त्रिशतंवै
 षष्टयधिकसहस्रंस्वर्णमेवच ॥ देयाव्रतसमाप्तौचदक्षिणाविधिबोधिता ॥ ७८ ॥ अन्यांसमाप्तिदिवसेकथयिष्यामिदक्षिणाम् ॥ एतद्व्रत
 फलंदेविदृढाभक्तिर्हरौभवेत् ॥ ७९ ॥ हरितुल्योभवेत्पुत्रोविख्यातोभुवनत्रये ॥ सौंदर्यंस्वामिसौभाग्यमैश्वर्यंविपुलंधनम् ॥ ८० ॥
 सर्ववांछितसिद्धीनांबीजंजन्मनिजन्मनि ॥ इत्येवंकथितंदेविव्रतंकुरुमहेश्वरि ॥ ८१ ॥ पुत्रस्तेभवितासाध्वीत्युक्तासविर

ब्र. वै.

॥ १७० ॥

रामह ॥ ८२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादे पुण्यकव्रतविधानं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥
 ॥ नारायण उवाच ॥ श्रुत्वा ब्रतविधानं च दुर्गासंहृष्टमानसा ॥ पुनः प्रच्छ कान्तं सा दिव्या ब्रतकथां शुभाम् ॥ १ ॥ ॥ श्रीपार्व
 त्युवाच ॥ ॥ किमद्भुतं ब्रतं नाथ विधानं फलमस्य च ॥ अधिकां तत्कथां ब्रूहि ब्रतं केन प्रकाशितम् ॥ २ ॥ अथ पुण्यकव्रतकथा ॥
 ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ शतरूपामनोः पत्नी पुत्रदुःखेन दुःखिता ॥ ब्रह्मणः स्थानमागत्य सा ब्रह्माणमुवाच ह ॥ ३ ॥
 ॥ शतरूपोवाच ॥ ॥ ब्रह्मन् केन प्रकारेण बन्ध्यायाश्च सुतो भवेत् ॥ तन्मे ब्रूहि जगद्धातः सृष्टिकारणकारण ॥ ४ ॥ तज्जन्मनिष्फलं
 ब्रह्म त्रैश्वर्यं धनमेव च ॥ किञ्चिन्न शोभते गेहे विना पुत्रेण पुत्रिणाम् ॥ ५ ॥ तपोदानोद्भवं पुण्यजन्मान्तरसुखावहम् ॥ सुखदो मोक्षदः
 प्रीतिदाता पुत्रश्च पुत्रिणाम् ॥ ६ ॥ पुत्री पुत्रमुखं दृष्ट्वा चाश्वमेधशतोद्भवम् ॥ फलं पुत्रा मनरकत्राणहेतुं लभेद्भुवम् ॥ ७ ॥ पुत्रोत्पत्तेरुपा
 यं वैवदमांतापसंयुताम् ॥ तदा भद्रं न चेद्भर्त्रा सह यास्यामि काननम् ॥ ८ ॥ गृहाण राज्यमैश्वर्यं धनं पृथ्वीं प्रजावहाम् ॥ किमेतेनावयो
 स्तात विना पुत्रैरपुत्रिणोः ॥ ९ ॥ अपुत्रिणो मुखं द्रष्टुं विद्वान्नोत्सहतेऽशिवम् ॥ मुखं दर्शयितुं लज्जां समवाप्नोत्यपुत्रकः ॥ १० ॥ अथ वा गर
 लंभुक्ता प्रवेक्ष्यामि दुताशनम् ॥ अपुत्रपौत्रमशिवं गृहं स्यात्स्त्रीविहीनकम् ॥ ११ ॥ इत्येवमुक्त्वा सा साक्षाद्ब्रह्मणो ग्रेरुदह ॥ कृपानिधि
 श्रुतां दृष्ट्वा प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ १२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शृणु वत्से प्रवेक्ष्यामि पुत्रोपायं सुखावहम् ॥ सर्वैश्वर्यादिबीजं च सर्ववांछाप्र
 दं शुभम् ॥ १३ ॥ माघशुक्ल त्रयोदश्यां ब्रतमेतत्सु पुण्यकम् ॥ कर्तव्यं शुक्लकाले च कृष्णमाराध्य सर्वदम् ॥ १४ ॥ संवत्सरञ्च कर्त्तव्यं सर्व
 विघ्नविनाशनम् ॥ द्रव्याणि वेदैरुक्तानि ब्रते देयानि सुव्रते ॥ १५ ॥ ब्रतं च काण्वशाखोक्तं सर्ववाञ्छितसिद्धिदम् ॥ कृत्वा पुत्रं लभशु
 भे विष्णुतुल्यपराक्रमम् ॥ १६ ॥ ब्रह्मणश्च वचः श्रुत्वा सा कृत्वा ब्रतमुत्तमम् ॥ प्रियव्रतोत्तानपादौले भे पुत्रौ मनोहरौ ॥ १७ ॥
 ब्रतं कृत्वा देवहूतिले भे सिद्धेश्वरं सुतम् ॥ नारायणांशं कपिलं पुण्यकं पुण्यदं शुभम् ॥ १८ ॥ अरुन्धतीदं कृत्वा तुले भे शक्तिसुतं शुभा ॥
 शक्तिकान्ता ब्रतं कृत्वा सुतं ले भे पराशरम् ॥ १९ ॥ अदितिश्च ब्रतं कृत्वा ले भे वामनकं सुतम् ॥ शचीजयन्तं पुत्रं च ले भे कृत्वा देवीश्वरी ॥ २० ॥

ग. खं. ३

अ० ५

॥ १७० ॥

उत्तानपादपत्नीदंकृत्वालेभेध्रुवंसुतम् ॥ कुबेरजायाकृत्वेदंलेभेचनलकूबरम् ॥ २१ ॥ सूर्यपत्नीमनुंलेभेकृत्वेदंव्रतमुत्तमम् ॥
 अत्रिपत्नीसुतंचन्द्रंलेभेकृत्वेदमुत्तमम् ॥ २२ ॥ लेभेचाङ्गिरसःपत्नीकृत्वेदंव्रतमुत्तमम् ॥ बृहस्पतिसुरगुरुंपुत्रमस्यप्रभावतः ॥ २३ ॥
 भृगोर्भार्याव्रतंकृत्वालेभेदैत्यगुरुंसुतम् ॥ शुक्रनारायणांशंचसर्वतेजस्विनावरम् ॥ २४ ॥ इत्येवंकथितंदेविब्रतानांव्रतमुत्तमम् ॥
 त्वमेवंकुरुकल्याणिहिमालयसुतेशुभे ॥ २५ ॥ साध्यंराजेन्द्रपत्नीनांदेवीनांचसुखावहम् ॥ व्रतमेतन्महासाध्विसाध्वीनांप्राणतः
 प्रियम् ॥ २६ ॥ व्रतस्यास्यप्रभावेणस्वयंगोपाङ्गनेश्वरः ॥ ईश्वरःसर्वभूतानांतवपुत्रोभविष्यति ॥ २७ ॥ इत्युक्ताशंकरस्तत्रवि
 ररामचनारद ॥ व्रतञ्चकारसादेवीप्रहृष्टाशङ्कराज्ञया ॥ २८ ॥ इत्येवंकथितंसर्वकिम्भूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ सुखदंमोक्षदंसारंग
 णेशजनिकारणम् ॥ २९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेपुण्यकव्रतकथनं नामपंचमोऽध्यायः ॥
 ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ नारायणवचःश्रुत्वानारदोहृष्टमानसः ॥ किंप्रच्छपुनःसाधोतन्मेब्रूहितपोधन ॥ १ ॥
 ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ नारायणवचःश्रुत्वानारदोहृष्टमानसः ॥ व्रतारम्भविधानञ्चसंप्रष्टुमुपचक्रमे ॥ २ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
 कृतंकेनप्रकारेणव्रतमेतच्छुभावहम् ॥ तन्मेब्रूहिमुनिश्रेष्ठपार्वत्याभर्तुराज्ञया ॥ ३ ॥ ललाभजन्मभूतेशःकृतेसुव्रतयाव्रते ॥ ब्रह्मन्केनप्र
 कारेणतन्नःशंसितुमर्हसि ॥ ४ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ कथयित्वाकथांदिव्यांविधानञ्चव्रतस्यच ॥ स्वयंविधातातपसांजगा
 मतपसेशिवः ॥ ५ ॥ हरेराराधनव्यग्रोमूर्तिभेदधरोहरिः ॥ हरिभावनशीलश्चहरिध्यानपरायणः ॥ ६ ॥ परमानन्दपूर्णश्चज्ञानानन्दः
 सनातनः ॥ दिवानिशंनजानातिहरिमंत्रं बहिःस्मरन् ॥ ७ ॥ प्रहृष्टमनसादेवीपार्वतीभर्तुराज्ञया ॥ किङ्करान्प्रेरयामासविप्रांश्च
 व्रतहेतवे ॥ ८ ॥ आनीयसर्वद्रव्याणिब्रतेयोग्यानियानिच ॥ व्रतंकर्तुंसमारेभेशुभदासाशुभेक्षणे ॥ ९ ॥ सनत्कुमारोभगवानाजगाम
 विधेःसुतः ॥ मूर्तिमांस्तेजसाराशिःप्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ १० ॥ ब्रह्माजगामहृष्टश्चब्रह्मलोकात्सभार्यकः ॥ अतिव्रस्तोहिभगवाना
 जगाममहेश्वरः ॥ ११ ॥ विष्णुःक्षीरोदशापीचसलक्ष्मीकश्चतुर्भुजः ॥ भगवाञ्जगतांपाताशास्ताभर्त्तासपार्षदः ॥ १२ ॥ वनमाला

त्र. वै.

॥१७१॥

धरःश्यामोभूषितोरत्नभूषणैः ॥ तथासम्भृतसम्भारोरत्नयानेनारद ॥ १३ ॥ सनकश्चसनन्दश्चकपिलश्चसनातनः ॥ आसुरिश्च
 क्रतुर्हंसोवोदुःपञ्चशिखोऽरुणिः ॥ १४ ॥ यतिश्चसुमतिश्चैवसिष्ठश्चसहानुगः ॥ पुलहश्चपुलस्त्यश्चाप्यत्रिश्चभृगुरंगिराः ॥ १५ ॥
 अगस्त्यश्चप्रचेताश्चदुर्वासाश्चयवनस्तथा ॥ मरीचिःकश्यपःकण्वोजरत्कारुश्चगौतमः ॥ १६ ॥ बृहस्पतिरुतथ्यश्चसंवर्तःसौभरिस्तथा ॥
 जाबालिर्जमदग्निश्चजैगीषव्यश्चदेवलः ॥ १७ ॥ गोकामुखोवक्ररथःपारिभद्रःपराशरः ॥ विश्वामित्रोवामदेवःऋष्यशृङ्गोविभाण्डकः ॥
 ॥ १८ ॥ मार्कण्डेयोमृकण्डुश्चपुष्करलोमशस्तथा ॥ कौत्सोवत्सश्चदक्षश्चबालाग्रिघर्मर्षणः ॥ १९ ॥ कात्यायनःकणादश्चपाणिनिः
 शाकटायनः ॥ शङ्करापिशलिश्चैवशाकल्यःशंखएवच ॥ २० ॥ एतेचान्येचबहवःसशिष्यामुनयोमुने ॥ आवाञ्चधर्मपुत्रौचनर
 नारायणौसमौ ॥ २१ ॥ दिक्पालाश्चतथादेवायक्षगन्धर्वकिन्नराः ॥ आजग्मुःपर्वताःसर्वेसगणाःपार्वतीव्रते ॥ २२ ॥ हिमालयःशैल
 राजःसापत्यश्चसभार्य्यकः ॥ सगणःसानुगश्चैवऋषभभूषणभूषितः ॥ २३ ॥ तथासम्भृतसम्भारोनानाद्रव्यसमन्वितः ॥ मणिमाणिक्यरत्ना
 निव्रतेयोग्यानियानिच ॥ २४ ॥ नानाप्रकारवस्तूनिजगत्यांदुर्लभानिच ॥ लक्षञ्चगजरत्नानामश्चरत्नंत्रिलक्षकम् ॥ २५ ॥
 दशलक्षंगवारत्नंशतलक्षंसुवर्णकम् ॥ रुचकानांहीरकाणांस्पर्शानाञ्चतथैवच ॥ २६ ॥ मुक्तानांचचतुर्लक्षंकौस्तुभानांसहस्रकम् ॥
 सुस्वादुनानाद्रव्याणां लक्षभाराणिकौतुकी ॥ अनन्तरत्नप्रभवआजगामसुताव्रते ॥ २७ ॥ ब्राह्मणामनवःसिद्धानागाविद्याधरा
 स्तथा ॥ संन्यासिनोभिष्कुकाश्चबन्दिनःपार्वतीव्रते ॥ २८ ॥ विद्याधरीनर्तकीचनर्तकाऽप्सरसांगणाः ॥ नानाविधावाद्य
 भाण्डाआजग्मुःशिवमन्दिरम् ॥ २९ ॥ कैलासराजमार्गचचन्दनेनसुसंस्कृतम् ॥ आम्रपल्लवमूत्राढयंकदलीस्तम्भशोभितम् ॥
 ॥ ३० ॥ दूर्वाधान्यफलैःपर्णलाजपुष्पैर्विभूषितम् ॥ निर्मितंपद्मरागेणददृशुस्तेगणामुदा ॥ ३१ ॥ उच्चैःसिंहासनेष्वेते
 पूजिताःशङ्करेणच ॥ कैलासवासिनःसर्वेपरमानन्दसंयुताः ॥ ३२ ॥ दानाध्यक्षः शुनासीरः कुबेरः कोशरक्षकः ॥

१ गोकामुखश्चक्ररत्तिपाठः । २ प्रस्कण्डरत्तिपाठः ।

ग. खं. ३

अ० ६

॥१७१॥

आदेष्टाचस्वयंसूर्यःपरिवेष्टाजलाधिपः ॥ ३३ ॥ दध्नांनद्यःसहस्राणिदुग्धानांचतथैवच ॥ सहस्राणिघृतानांचगुडानांचशता
 निच ॥ ३४ ॥ माध्वीकानांसहस्राणितैलानांचशतानिच ॥ लक्षाणिचैवतक्राणांबभ्रुवुःपार्वतीव्रते ॥ ३५ ॥ पीयूषाणांचकुम्भा
 निशतलक्षाणिनारद ॥ मिष्टान्नानांशर्कराणांबभ्रुवुर्लक्षराशयः ॥ यवगोधूमचूर्णानांघृताक्तानांचनारद ॥ ३६ ॥ स्वस्तिकानांचपूर्णा
 नांबभ्रुवुर्लक्षराशयः ॥ गुडसंस्कृतलाजानांबभ्रुवुःकोटिराशयः ॥ ३७ ॥ शालीनांपृथुकानांचराशीनांदशकोटयः ॥ वरतण्डुलराशी
 नांमुनेसंख्यानविद्यते ॥ ३८ ॥ स्वर्णरौप्यप्रवालानांमणीनांचमहामुने ॥ बभ्रुवुःपर्वतास्तत्रकैलासेपार्वतीव्रते ॥ ३९ ॥ पायसंपिष्टकं
 चैवशाल्यन्नंमुनोहरम् ॥ चकारलक्ष्मीःपाकंचव्यञ्जनंघृतसंस्कृतम् ॥ ४० ॥ बुभुजेदेवर्षिगणैःशिवोनारायणेनच ॥ बभ्रुवुर्ल
 क्षविप्राश्चपरिवेषणकारकाः ॥ ४१ ॥ ताम्बूलञ्चददौतेभ्यःकर्पूरादिसुवासितम् ॥ रत्नसिंहासनस्थेभ्योविप्रलक्षाःसुदक्षकाः ॥ ४२ ॥
 रत्नसिंहासनस्थंचविष्णुंक्षीरोदशायिनम् ॥ सेव्यमानंपार्षदैश्चसस्मितैःश्वेतचामरैः ॥ ४३ ॥ ऋषिभिस्तूयमानंचसिद्धैर्देवगणैस्तथा ॥
 विद्याधरीणांनृत्यानिपश्यन्तंसस्मितमुदा ॥ ४४ ॥ गन्धर्वाणांचसङ्गीतंश्रुतवन्तंमनोहरम् ॥ पप्रच्छशङ्करोब्रह्मन्ब्रह्मेशंप्रीतिपूर्वकम् ॥
 ॥ ४५ ॥ ब्रह्मणाप्रेरितोयुक्तंव्रतंकर्त्तव्यमीप्सितम् ॥ देवर्षिगणपूर्णयांसभायांसंपुटाञ्जलिः ॥ ४६ ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ ॥
 मदीयंवचनंनार्थश्रीनिवासशृणुप्रभो ॥ तपस्स्वरूपतपसांकर्मणाञ्चफलप्रद ॥ ४७ ॥ व्रतानांजपयज्ञानांपूजानांसर्वपूजित ॥ सर्वेषांबीज
 रूपेणवाञ्छाकल्पतरोहरे ॥ ४८ ॥ सुपुण्यंचव्रतंकर्त्तुंब्रह्मन्निच्छतिपार्वती ॥ पुत्रार्थिनीसाशोकात्ताहृदयेनविदूयता ॥ ४९ ॥ रतिभङ्गे
 कृतेदेवैर्व्यर्थवीर्य्यशुचार्दिता ॥ प्रबोधितामयासाध्वीविविधैर्वचनामृतैः ॥ ५० ॥ सत्पुत्रंस्वामिसौभाग्यंसुव्रतायाचतेव्रते ॥ ताभ्यां
 विनानसन्तुष्टास्वप्राणांस्त्यक्तुमिच्छति ॥ ५१ ॥ पुरात्यक्तास्वदेहश्चपितृयज्ञेचमानिनी ॥ मन्निन्दयाहिमवतिपुनर्जन्मललाभसा ॥
 ॥ ५२ ॥ सर्वजानासिवृत्तान्तंसर्वज्ञत्वांवदामिकिम् ॥ दीनांतांवदतत्त्वज्ञपरिणामशुभप्रदाम् ॥ ५३ ॥ दुर्निवार्य्यश्चसर्वेशस्त्रीस्वभाव
 श्चचापलः ॥ दुस्त्याज्ययोगिभिःसिद्धैरस्माभिश्चतपस्विभिः ॥ ५४ ॥ जितेन्द्रियैर्जितक्रोधैःस्त्रीरूपमोहकारणम् ॥ सर्वमायाकरण्डञ्च

ब्र. वै.

॥१७२॥

कामवर्द्धनकारणम् ॥ ५५ ॥ ब्रह्मास्त्रं कामदेवस्य दुर्भेद्यं जयकारणम् ॥ सुनिर्मितञ्च विधिना सर्वाद्यं विधिपूर्वकम् ॥ ५६ ॥ मोक्षद्वारकपा
टञ्च हरिभक्तिनिरोधनम् ॥ संसारबन्धनस्तम्भरज्जु रूपमकृन्तनम् ॥ ५७ ॥ वैराग्यनाशबीजञ्च शश्वद्वागविवर्द्धनम् ॥ पत्तनं साहसा
नाञ्च दोषाणामालयं सदा ॥ ५८ ॥ अप्रत्ययानां क्षेत्रञ्च स्वयं कपटमूर्तिमत् ॥ अहङ्काराश्रयं शश्वद्विषकुम्भं सुधामुखम् ॥ ५९ ॥ सर्वे
रसाध्यमानञ्च दुराराध्यं च सर्वदा ॥ स्वकार्यसाध्याचाराढ्यं कलहाङ्कुरकारणम् ॥ ६० ॥ सर्वनिवेदितं ब्रह्मन्कर्तव्यं वक्तुमर्हसि ॥
कार्यं सर्वपरामर्शे परिणामसुखावहम् ॥ ६१ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ इत्येवमुक्त्वा भगवान्निरीक्ष्य ब्रह्मणो मुखम् ॥ विरराम
सभामध्ये स्तुत्वा च कमलापतिम् ॥ ६२ ॥ शङ्करस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य जगदीश्वरः ॥ हितं च नीतिवचनं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ६३ ॥
॥ श्रीविष्णु उवाच ॥ ॥ सुपुण्यकव्रतं सारं सती सन्तानहेतवे ॥ स्वामिसौभाग्यबीजं च पत्नीते कर्तुमिच्छति ॥ ६४ ॥ सर्वासा
ध्यं दुराराध्यं सर्वकामफलप्रदम् ॥ सुखदं सुखसारं च मोक्षदं पार्वतीश्वर ॥ ६५ ॥ आत्मा साक्षिस्वरूपश्च ज्योतीरूपः सनातनः ॥ निराश्र
यश्च निर्लिप्तो निरुपाधिर्निरामयः ॥ ६६ ॥ भक्तप्राणश्च भक्तेशो भक्तानुग्रहकारकः ॥ दुराराध्यो हियोऽन्येषां भक्तानामतिसाधकः ॥
॥ ६७ ॥ भक्त्यधीनो हि भगवान्सर्वसिद्धो हि निष्फलः ॥ ते यस्य च कलाः पुंसो ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ६८ ॥ महान्विराड्यदंशश्च नि
र्लिप्तः प्रकृतेः परः ॥ अव्ययो निग्रहश्चोग्रो भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ ६९ ॥ उग्रग्रहो ग्रहाणां च ग्रहनिग्रहकारकः ॥ त्रिकोटिजन्ममध्ये च न सा
ध्यो भवता विना ॥ ७० ॥ लब्ध्वा हि भारते जन्म हरिभक्तिलभेत्रः ॥ सेवनं क्षुद्रदेवानां कृत्वा सप्तसुजन्मसु ॥ ७१ ॥ सूर्यमन्त्रमवाप्नोति
केवलं सतदा शिषा ॥ सूर्यमन्त्रं समाराध्य त्रिषु जन्मसु भारते ॥ ७२ ॥ प्राप्नोति शैवं मन्त्रं च सर्वदं मानवो मुदा ॥ संसेव्य परया भक्त्या त्वा
मेवं सप्तजन्मसु ॥ ७३ ॥ प्राप्नोति मायामन्त्रं च त्वत्पदाब्जप्रसादतः ॥ शतं जन्मसु चाराध्यमायां नारायणीं पराम् ॥ ७४ ॥ नाराय
णकलां सेव्यां सवाप्नोति मानवः ॥ कलां निषेव्य वर्षेऽत्र पुण्यक्षेत्रे सुदुर्लभे ॥ ७५ ॥ कृष्णभक्तिमवाप्नोति भक्तसंसर्गहेतुकीम् ॥ संप्राप्य

१ त्रिकोटिजन्मसाध्यश्च न साध्यो भारतं विनेति पाठः ।

ग. खं. ३

अ० ६

॥१७२॥

भक्तिनिष्पक्वांभ्रामंभ्रामंचभारते ॥ ७६ ॥ प्राप्नोतिपरिपक्वांचभक्तिभक्तनिषेवया ॥ तदाभक्तप्रसादेनदेवानामाशिषाशिव ॥ श्रीकृष्ण
 मन्त्रंप्राप्नोतिनिर्वाणफलदंपरम् ॥ ७७ ॥ कृष्णव्रतंकृष्णमन्त्रंसर्वकामफलप्रदम् ॥ कृष्णतुल्योभवेद्भक्तश्चिरंकृष्णनिषेवया ॥ ७८ ॥
 महतिप्रलयेपातःसर्वेषांवैसुनिश्चितम् ॥ नपातःकृष्णभक्तानांसाधूनामविनाशिनाम् ॥ ७९ ॥ अविनाशिनिगोलोकेमोदन्तेकृष्ण
 किङ्कराः ॥ हसन्तितेसुनिश्चिन्तादेवान्ब्रह्मादिकाञ्छिव ॥ ८० ॥ त्वंसंहर्ताचसर्वेषांनभक्तानांमहेश्वर ॥ मायामोहयतेसर्वा
 नभक्तान्नकृपयामम ॥ ८१ ॥ मायानारायणीमातःसर्वेषांकृष्णभक्तिदा ॥ नकृष्णभक्तिंप्राप्नोतिविनामायानिषेवणम् ॥ ८२ ॥ साच
 नारायणीमायामूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ कृष्णप्रियाकृष्णभक्ताकृष्णतुल्याविनाशिनी ॥ ८३ ॥ साचतेजस्स्वरूपाचस्वेच्छाविग्रहधा
 रिणी ॥ आविर्भूताचदेवानांतेजसासुरनिग्रहे ॥ ८४ ॥ निहत्यदैत्यसंवांश्चदक्षपत्न्यांचभारते ॥ ललाभदक्षस्तपसाजन्मचानेकजन्मनः ॥
 ८५ ॥ त्यक्त्वादेहंपितुर्यज्ञेसासतीतवनिन्दया ॥ जगामदेवीगोलोकंकृष्णशक्तिःसनातनी ॥ ८६ ॥ गृहीत्वाविग्रहंतस्यागुणरूपाश्र
 यंपरम् ॥ भ्रामंभ्रामंभारतेत्वंविषण्णोऽभूःपुराहर ॥ ८७ ॥ प्रबोधितोमयात्वंचश्रीशैलेषुसरित्ते ॥ ललाभजन्मसाशैलकान्तायाम
 चिरेणच ॥ ८८ ॥ करोतुपुण्यकंसाध्वीसुव्रतासुव्रतंशिवा ॥ राजसूयसहस्राणांपुण्यंशङ्करपुण्यके ॥ ८९ ॥ राजसूयसहस्राणांव्रतेय
 ब्रधनव्ययः ॥ नसाध्यंसर्वसाध्वीनांव्रतमेतच्चिलोचन ॥ ९० ॥ स्वयंभूतेशनाथस्त्वंपुण्यकस्यप्रभावतः ॥ पार्वतीगर्भजातश्वरः
 पुत्रोभविष्यति ॥ ९१ ॥ स्वयंदेवगणानांसयस्मादीशःकृपानिधिः ॥ गणेशइतिविख्यातोभविष्यतिजगत्रये ॥ ९२ ॥ यस्यस्म
 रणमात्रेणविघ्ननाशोभवेद्भुवम् ॥ जगतांहेतुनानेनविघ्ननिघ्नाभिधोविभुः ॥ ९३ ॥ नानाविधानिद्रव्याणियस्माद्देयानिपुण्यके ॥
 भुक्त्वालम्बोदरत्वञ्चतेनलम्बोदरःस्मृतः ॥ ९४ ॥ शनिदृष्ट्याशिरश्छेदाद्भजवक्त्रेणयोजितः ॥ गजाननःशिशुस्तेनसर्वेषांसर्वसिद्धिदः ॥
 ९५ ॥ दंतभंगःपरशुनापशुरामस्यवैयतः ॥ हेतुनातेनविख्यातश्चैकदन्ताभिधःशिशुः ॥ ९६ ॥ पूज्यश्चसर्वदेवानामस्माकंजगतां
 विभुः ॥ सर्वाग्रपूजनन्तस्यभवितामद्वरेणवै ॥ ९७ ॥ पूजासुसर्वदेवानामग्र्येसंपूज्यतंजनः ॥ पूजाफलमवाप्नोतिनिर्विघ्नेनवृथान्यथा ॥ ९८ ॥

ब्र. वै.

॥ १७३ ॥

गणेशं च दिनेशं च विष्णुं शम्भुं हुताशनम् ॥ दुर्गामे तान्सन्निषेव्य पूजयेद्देवतान्तरम् ॥ ९९ ॥ गणेशपूजने विघ्नं निर्मूलं जगतां
 भवेत् ॥ निर्व्याधिः सूर्यपूजायां शुचिः श्रीविष्णुपूजने ॥ १०० ॥ मोक्षश्च पापनाशश्च यशश्चैश्वर्यमुत्तमम् ॥ तत्त्वज्ञानं सुवृत्तीनां बीजं
 शंकरपूजनात् ॥ १०१ ॥ स्वबुद्धिशुद्धिजननं कीर्तितं वह्निपूजनम् ॥ विधिसंस्कृतवह्नेस्तु पूजातो ज्ञानतौ मृतिः ॥ १०२ ॥ दाता भो
 क्ता च भवति शंकराग्निनिषेवणात् ॥ हरिभक्तिप्रदश्चैव परं दुर्गाच्च न शिवम् ॥ १०३ ॥ विपरीतं त्रिजगतामेतेषां पूजनं विना ॥ एवमो महा
 देवकल्पे कल्पेऽस्ति निश्चितम् ॥ १०४ ॥ एतेश्च द्विर्मानानित्याः सृष्टिपरायणाः ॥ आविर्भावतिरोभावौ चैव तेषामीश्वरेच्छया ॥
 ॥ १०५ ॥ इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तत्र विरराम सभातले ॥ प्रहृष्टा देवता विप्राः पार्वत्या सह शंकरः ॥ १०६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृती
 ये गणेशखण्डे नारदनारायणसंवादे ब्रताज्ञाग्रहणं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ हरेराज्ञां समादाय हरः संहृष्टमानसः ॥
 उवाच पार्वतीं प्रीत्या हरिः संलापमङ्गलम् ॥ १ ॥ शिवाज्ञां समादाय शिवाः संहृष्टमानसाः ॥ वाद्यञ्च वादयामास मङ्गलं मङ्गलव्रते ॥ २ ॥ सुस्ना
 ता सुदती शुद्धा विभ्रती धौतवाससी ॥ संस्थाप्य रत्नकलशं शुक्लधान्योपरि स्थिरम् ॥ ३ ॥ आप्रपल्लवसंयुक्तं फलाक्षतं सुशोभितम् ॥ चन्द
 नागुरुकस्तूरीकुङ्कुमेन विराजितम् ॥ ४ ॥ रत्नासनस्थारत्नाढ्यारत्नोद्भवसुतासती ॥ रत्नसिंहासनस्थां च संपूज्य मुनिपुङ्गवान् ॥ ५ ॥
 रत्नसिंहासनस्थञ्च संपूज्य मुपुरोहितम् ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीरत्नभूषणभूषितम् ॥ ६ ॥ संस्थाप्य पुरतो भक्त्या दिक्पालात्रत्नभूषितान् ॥
 देवान्नागांश्च नागांश्च समर्च्य विधिबोधितम् ॥ ७ ॥ समर्च्य परयाभक्त्या ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमेन विराजितान् ॥
 ॥ ८ ॥ वह्निशुद्धैस्सुवस्त्रैश्च सद्रत्नैर्भूषणैस्तथा ॥ पूजाद्रव्यैश्च विविधैः पूजितान् पुण्यकेसुने ॥ समारेभे व्रतं देवीस्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ ९ ॥
 आवाह्याभीष्टदेवं तं श्रीकृष्णं मङ्गले घटे ॥ भक्त्या ददौ क्रमेणैव चोपचारान्स्तुषोडश ॥ १० ॥ यानि व्रते विधेयानि देयानि विविधानि च ॥
 प्रददौ तानि सर्वाणि प्रत्येकं फलदानि च ॥ ११ ॥ व्रतोक्तमुपहारञ्च दुर्लभं भुवनत्रये ॥ तच्च सर्वददौ भक्त्या सुव्रते सुव्रतासती ॥ १२ ॥
 दत्त्वा द्रव्यानि सर्वाणि वेदमन्त्रेण सासती ॥ होमञ्च कारयामास त्रिलक्षं तिलसर्पिषा ॥ ब्राह्मणान् भोजयामास पूजयित्वा तिथींस्तथा ॥ १३ ॥

ग. ख. ३

अ० ७

॥ १७३ ॥

भोजयामाससादेवीसुव्रतेसुव्रतासती ॥ प्रत्यहंसविधानञ्चक्रेसापूर्णवत्सरम् ॥ १४ ॥ समाप्तिदिवसेविप्रस्तामुवाचपुरोहितः ॥
 सुव्रतेसुव्रतेमह्यंदेहित्वंपतिदक्षिणाम् ॥ १५ ॥ इति तद्वचनंश्रुत्वाविलप्यसुरसंसदि ॥ मूर्च्छांप्रापमहामायामायामोहितचेतसा ॥ १६ ॥
 तांचतेमूर्च्छितांहृष्टाप्रहस्यमुनिपुंगवाः ॥ शङ्करंप्रेषयामासब्रह्माविष्णुश्चनारद ॥ १७ ॥ संप्रार्थितःसभासद्भिःशिवांबोधयितुंतदा ॥
 शिवःसमुद्यमञ्चक्रेप्रवक्तुंवदतांवरः ॥ १८ ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठभद्रेभद्रंतेभविष्यतिनसंशयः ॥ साम्प्रतंचेतनंकृत्वा
 मदीयंवचनंशृणु ॥ १९ ॥ शिवःशिवांतामित्युक्ताशुष्ककण्ठौष्ठतालुकाम् ॥ वक्षसिस्थापयामासकारयामासचेतनाम् ॥ २० ॥ हितं
 सत्यमितंसर्वपरिणामसुखावहम् ॥ यशस्करञ्चफलदंप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २१ ॥ शृणुदेविप्रवक्ष्यामियद्वेदेननिरूपितम् ॥ सर्वसम्मतमिष्टञ्च
 धर्मार्थधर्मसंसदि ॥ २२ ॥ सर्वेषांकर्मणादेविसारभूताचदक्षिणा ॥ यशोदाफलदानित्यंधर्मिष्ठेधर्मकर्मणि ॥ २३ ॥ दैवंपैतृकंपि
 नित्यंनैमित्तिकंप्रिये ॥ यत्कर्मदक्षिणाहीनंतत्सर्वनिष्फलंभवेत् ॥ दाताचकर्मणातेनकालसूत्रंजज्ञेद्वम् ॥ २४ ॥ अथा
 न्तेदैन्यमाप्नोतिशत्रुणापरिपीडितः ॥ दक्षिणाविप्रमुद्दिश्यतत्कालंतुनदीयते ॥ २५ ॥ तन्मुहूर्त्तेव्यतीतेतुदक्षिणाद्विगुणाभवेत् ॥
 चतुर्गुणादिनातीतेपक्षशतगुणाभवेत् ॥ २६ ॥ मासेपञ्चशतग्रास्यात्षण्मासेतच्चतुर्गुणा ॥ संवत्सरेव्यतीतेतुकर्मतन्निष्फलंभवेत् ॥ २७ ॥
 दाताचनरकंयातियावद्वर्षसहस्रकम् ॥ पुत्रपौत्रधनैश्वर्यक्षयमाप्नोतिपातकात् ॥ धर्मो नष्टोभवेत्तस्यधर्महीनेचकर्मणि ॥ २८ ॥
 ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ रक्षस्वधर्मधर्मिष्ठेधर्मज्ञेधर्मकर्मणि ॥ सर्वेषांचभवेद्रक्षास्वधर्मपरिपालने ॥ २९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 यश्चकेननिमित्तेननधर्मपरिरक्षति ॥ धर्मेनष्टेचधर्मज्ञेतस्यकर्ताविनश्यति ॥ ३० ॥ ॥ धर्मउवाच ॥ ॥ मांरक्षयन्ततःसाध्विप्रदाय
 पतिदक्षिणाम् ॥ मयिस्थितेमहासाध्विसर्वभद्रंभविष्यति ॥ ३१ ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ धर्मरक्षमहासाध्विकुरुपूर्णव्रतंसति ॥ वयंतव
 व्रतेपूर्णेकुर्मस्त्वांपूर्णमानसाम् ॥ ३२ ॥ ॥ मुनयऊचुः ॥ ॥ कृत्वासाध्विपूर्णहोमंदेहिविप्रायदक्षिणाम् ॥ स्थितेष्वस्मासुधर्मज्ञेकि

सर्वमितिपाठः ।

ब. वै.

॥१७४॥

मभद्रं भविष्यति ॥ ३३ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ शिवेशिवंदेहि महानं चेद्वत्फलं त्यज ॥ सुचिरं संचितस्यापि स्वात्मनस्तपसः
फलम् ॥ ३४ ॥ कर्मण्यदक्षिणे साध्वियागस्याहंतु तत्फलम् ॥ प्राप्स्यामि यजमानस्य संपूर्णं कर्मणः फलम् ॥ ३५ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥
किं कर्मणामेदेवेशाः किं मेदक्षिणया मुने ॥ किं पुत्रेण च धर्मेण यत्र भर्ता च दक्षिणा ॥ ३६ ॥ वृक्षार्चने फलं किं वै यदि भूमिर्न चाचर्यते ॥ गते
चकारणे कार्यं कुतः सस्यं कुतः फलम् ॥ ३७ ॥ प्राणास्त्यक्ताः स्वेच्छया चेदेहैस्स्यात्किं प्रयोजनम् ॥ दृष्टि शक्तिविहीनेन च क्षुषार्किं प्रयोज
नम् ॥ ३८ ॥ शतपुत्रसमः स्वामी साध्वीनां च सुरेश्वराः ॥ यदि भर्ता व्रते देयः किं व्रतेन सुतेन वा ॥ ३९ ॥ भर्तुर्वशश्च तनयः केवलं भर्तृ
मूलकः ॥ यत्र मूलं भवेद्भ्रष्टं तद्वाणिज्यञ्च निष्फलम् ॥ ४० ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ पुत्रादपि परः स्वामी धर्मश्च स्वामिनः परः ॥ नष्टे
धर्मे च धर्मिष्ठे स्वामिना किं सुतेन वा ॥ ४१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ स्वामिनश्च परो धर्मो धर्मात्सत्यञ्च सुव्रते ॥ सत्यं संकल्पितं कर्म न तु भ्रष्टं कुरु
व्रतम् ॥ ४२ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ निरूपितश्च वेदेषु स्वशब्दो धनवाचकः ॥ तद्यस्यास्तीति स स्वामी वेदज्ञश्च गुणमद्वयः ॥ ४३ ॥
तस्य दाता सदा स्वामी न च स्वस्वामि तां लभेत् ॥ अहोऽव्यवस्था भवतां वेदज्ञानां बोधतः ॥ ४४ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ पत्नी विनान्यं
स्वं साध्वि स्वामिनं दातुमक्षमा ॥ दम्पती ध्रुवमेकांगौ द्वयोर्दाने द्वौ कौसमौ ॥ ४५ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ पिता ददाति जामात्रे स च गृह्णाति तत्सु
ताम् ॥ न श्रुतं विपरीतं श्रुतौ श्रुतिपरायणाः ॥ ४६ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ ॥ बुद्धिस्वरूपा त्वं दुर्गे बुद्धिमन्तो वयं त्वया ॥ वेदज्ञे वेदवा
देषु केवात्वां जेतुमीश्वराः ॥ ४७ ॥ निरूपिता पुण्यकेतुव्रते स्वामी च दक्षिणा ॥ श्रुतौ श्रुतोयः स धर्मो विपरीतो ह्यधर्मकः ॥ ४८ ॥
॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ केवलं वेदमाश्रित्य कः करोति विनिर्णयम् ॥ बलवाँल्लौकिको वेदाल्लोकाचारञ्च कस्त्यजेत् ॥ ४९ ॥ वेदप्रकृतिपुं
सोश्च गरीयान् पुरुषो ध्रुवम् ॥ निबोधत सुराः प्राज्ञा बालाहं कथयामि किम् ॥ ५० ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ न पुमांसं विना सृष्टिर्न सा
ध्वि प्रकृतिं विना ॥ श्रीकृष्णश्च द्वयोः स्रष्टा समौ प्रकृतिपुरुषौ ॥ ५१ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ सर्वस्रष्टा च यः कृष्णः सोऽशेन स गुणः पुमान् ॥
पुमान् गरीयान् प्रकृतेस्तथैव न ततश्च सा ॥ ५२ ॥ एतस्मिन्नन्तरे देवा मुनयस्तत्र संसदि ॥ रत्नेन्द्रसारं चितमाकाशं ददृशू रथम् ॥ ५३ ॥

ग. खं. ३

अ० ७

॥१७४॥

पार्षदैस्संपरिवृतं युतं श्यामैश्चतुर्भुजैः ॥ वनमालापरिवृतैरत्नभूषणभूषितैः ॥ अवरुह्यमुदायानादाजगामसभातलम् ॥ ५४ ॥
 तुष्टुबुस्तंसुरेन्द्रास्तेदेवैकुण्ठवासिनम् ॥ शंखचक्रगदापद्मधरमीशश्चतुर्भुजम् ॥ ५५ ॥ लक्ष्मीसरस्वतीकान्तंशान्तं सुमनोहरम् ॥
 सुखदृश्यमभक्तानामदृश्यकोटिजन्मभिः ॥ ५६ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यंकोटिचन्द्रसमप्रभम् ॥ अमूल्यरत्नरचितचारुभूषणभूषितम् ॥
 ॥ ५७ ॥ सेव्यं ब्रह्मादिदेवैश्चसेवकैः सततंस्तुतम् ॥ तद्भासासंपरिप्रच्छन्नैर्वैष्टितश्चसुरर्षिभिः ॥ ५८ ॥ वासयामासतंतेचरत्नसिंहासने
 वरे ॥ तंप्रणेमुश्चशिरसाब्रह्मशक्तिशिवादयः ॥ ५९ ॥ सम्पुटाञ्जलयःसर्वेषुलकाङ्गाश्रुलोचनाः ॥ ६० ॥ सस्मितस्तांश्चपप्रच्छसर्वमधु
 रयागिरा ॥ प्रबोधितःसुबोधज्ञःप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ६१ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ सहबुद्ध्याबुधिमन्तो न वक्तुमुचितं सुराः ॥
 सर्वेशक्त्याययाविश्वेशक्तिमन्तोहिजीविनः ॥ ६२ ॥ ब्रह्मादितृणपर्यन्तंसर्वप्राकृतिकंजगत् ॥ सत्यंसत्यंविनामांचमयाशक्तिःप्रका
 शिता ॥ ६३ ॥ आविर्भूताचसामत्तःसृष्टौदेवीमदिच्छया ॥ तिरोहिताचसाशेषेसृष्टिसंहरणेमयि ॥ ६४ ॥ प्रकृतिःसृष्टिकर्त्रीचसर्वेषां
 जननीपरा ॥ ममतुल्याचमन्मायातेननारायणीस्मृता ॥ ६५ ॥ सुचिरंतपसातप्तंशंभुनाध्यायताचमाम् ॥ तेनतस्मैमयादत्तातपसांफ
 लरूपिणी ॥ ६६ ॥ व्रतञ्चलोकशिक्षार्थमस्यानस्वार्थमेवच ॥ स्वयंव्रतानांतपसांफलदात्रीजगत्त्रये ॥ ६७ ॥ माययामोहिताः
 सर्वेकिमस्यावास्तवंव्रतम् ॥ साध्यमस्याव्रतफलंकल्पेकल्पेपुनःपुनः ॥ ६८ ॥ सुरेश्वरामदंशाश्चब्रह्मशक्तिमहेश्वराः ॥ कलाःक
 लांशरूपाश्चजीविनश्चसुरादयः ॥ ६९ ॥ मृदाविनाघटंकर्तुंकुलालश्चयथाऽक्षमः ॥ विनास्वर्णस्वर्णकारःकुण्डलंकर्तुमक्षमः ॥ ७० ॥
 विनाशक्त्यातथाहश्चस्वसृष्टिकर्तुमक्षमः ॥ शक्तिप्रधानासृष्टिश्चसर्वदर्शनसम्पत्ता ॥ ७१ ॥ अहमात्माहिनिर्लिप्तोऽदृश्यःसाक्षीचदेहि
 नाम् ॥ देहाःप्राकृतिकाःसर्वेनश्वराःपाञ्चभौतिकाः ॥ ७२ ॥ अहंनित्यःशरीरीचभानुर्विग्रहविग्रहः ॥ सर्वाधारासाप्रकृतिःसर्वात्माहं
 जगत्सुच ॥ ७३ ॥ अहमात्मानोब्रह्माज्ञानरूपोमहेश्वरः ॥ पञ्चप्राणाःस्वयंविष्णुर्बुद्धिःप्रकृतिरीश्वरी ॥ ७४ ॥ मेधानिद्रादयश्चैताः

१ भानुमान्भानुविग्रहइतिपाठः ।

ब्र. वै.

॥ १७५ ॥

सर्वाश्चप्रकृतेः कलाः ॥ साचशैलेन्द्रकन्यैषात्त्वितिवेदेनिरूपितम् ॥ ७५ ॥ अहंगोलोकनाथश्चैकुण्ठेशः सनातनः ॥ गोपीगोपैः परिवृ-
 तस्तत्रैवद्विभुजः स्वयम् ॥ चतुर्भुजोऽत्रदेवेशोलक्ष्मीशः पार्षदैर्वृतः ॥ ७६ ॥ ऊर्ध्वपरश्चैकुण्ठात्पञ्चाशत्कोटियोजने ॥ ममाश्रयश्चगो-
 लोकेयत्राहंगोपिकापतिः ॥ ७७ ॥ व्रताराध्यस्सद्विभुजः सचतत्फलदायकः ॥ यद्रूपंचिन्तयेद्योहितच्चतत्फलदायकः ॥ ७८ ॥
 व्रतं पूर्णकुरुशिवेशिवंदत्त्वाचदक्षिणाम् ॥ पुनः समुचितं मूल्यं दत्त्वा नाथं ग्रहीष्यसि ॥ ७९ ॥ विष्णुदेहायथागावो विष्णुदेहस्तथाशिवः ॥
 द्विजाय दत्त्वा गोमूल्यं गृहाण स्वामिनं शुभे ॥ ८० ॥ यज्ञपत्नीयथा दातुं क्षमः स्वामी सदैव तु ॥ तथा सा स्वामिनं दातुमीश्वरीति श्रुतेर्मतम् ॥
 ॥ ८१ ॥ इत्युक्त्वा ससभामध्ये तत्रैवान्तरधीयत ॥ हृष्टास्ते साचसंहृष्टा दक्षिणां दातुमुद्यता ॥ ८२ ॥ कृत्वा शिवा पूर्णहोमं सा शिवंदक्षि-
 णां ददौ ॥ स्वस्तीत्युक्त्वा च जग्राह कुमारो देवसंसदि ॥ ८३ ॥ उवाच दुर्गा सं त्रस्ता शुष्ककण्ठौष्ठतालुका ॥ कृताञ्जलिपुटा विप्रं हृदयेन
 विदूयता ॥ ८४ ॥ पार्वत्युवाच ॥ गोमूल्यं मत्पतिसममिति वेदेनिरूपितम् ॥ गवां लक्षं प्रयच्छामि देहि मत्स्वामिनं द्विज ॥ ८५ ॥
 तदा दास्यामि विप्रेभ्यो दानानि विविधानि च ॥ आत्महीनो हि देहश्च कर्म किं कर्तुमीश्वरः ॥ ८६ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥
 गवां लक्षेण मे देवि वल्गुना किं प्रयोजनम् ॥ दत्तस्या मूल्यं तस्य गवां प्रत्यर्पणेन च ॥ ८७ ॥ स्वस्य स्वस्य स्वयं दाता लोकः सर्वो जगत्रये ॥
 कर्तुं रेवेप्सितं कर्म भवेत्किं वा परेच्छया ॥ ८८ ॥ दिग्म्बरं पुरः कृत्वा भ्रमिष्यामि जगत्रयम् ॥ बालकानां बालिकानां समूहस्मितकारणम् ॥
 ॥ ८९ ॥ इत्युक्त्वा ब्रह्मणः पुत्रो गृहीत्वा शङ्करं मुने ॥ सन्निधौ वासयामास तेजस्वी देवसंसदि ॥ ९० ॥ दृष्ट्वा शिवं गृह्यमाणं कुमारेण च पार्वती ॥
 समुद्यता तनुं त्यक्तुं शुष्ककण्ठौष्ठतालुका ॥ ९१ ॥ विचिन्त्य मनसा सा धीत्येव मेव दुरत्ययम् ॥ न दृष्टोऽभीष्टदेवश्च न च प्राप्तं फलं व्रते ॥
 ॥ ९२ ॥ एतस्मिन्नन्तरे देवाः पार्वती सहितास्तदा ॥ सद्यो ददृशुराकाशे तेजसां निकरं परम् ॥ ९३ ॥ कोटिसूर्यप्रभोर्ध्वश्च प्रज्वलन्तं
 दिशो दश ॥ कैलासशैलं पुरतः सर्वदेवादिभिर्युतम् ॥ ९४ ॥ सर्वाश्रयं गणाच्छत्रं विस्तीर्णमण्डलाकृतिम् ॥ तच्च दृष्ट्वा भगवतस्तुष्टुवुस्ते
 क्रमेण च ॥ ९५ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ ब्रह्माण्डानि च सर्वाणि यल्लोमविवरेषु च ॥ सोऽयं तेषोऽंशश्च के वयं यो महाविराट् ॥ ९६ ॥

ग. खं. ३

अ० ७

॥ १७५ ॥

॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ वेदोपयुक्तं दृश्यं यत्प्रत्यक्षं द्रष्टुमीश्वर ॥ स्तोतुं तद्गणितुं महं शक्तः किं स्तौमितत्परः ॥ ९७ ॥ ॥ श्रीमहादेव
 उवाच ॥ ॥ ज्ञानाधिष्ठातृदेवोऽहं स्तौमि ज्ञानपरश्च किम् ॥ सर्वानिर्वचनीयं तं त्वांचस्वेच्छामयं विभुम् ॥ ९८ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥
 अदृश्यमवतारेषु यद्दृश्यं सर्वजन्तुभिः ॥ किं स्तौमिते जोरूपन्तद्रक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ९९ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ केवयं त्वत्कलांशाश्च
 किंवा त्वांस्तोतुमीश्वराः ॥ स्तोतुं न शक्ता वेदायं न च शक्ता सरस्वती ॥ १०० ॥ ॥ मुनय ऊचुः ॥ ॥ वेदान् पठित्वा विद्वांसो वयं किं वेदकार
 णम् ॥ स्तोतुमीशानवाणी च त्वां वाङ्मनस्योः परम् ॥ १०१ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ वागधिष्ठातृदेवी मां वदन्ते वेदवादिनः ॥
 किञ्चिन्न शक्ता त्वांस्तोतुमहो वाङ्मनसोः परम् ॥ १०२ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ वेदप्रसूरं नाथ सृष्टा त्वत्कलया पुरा ॥ किं स्तौमि स्त्री
 स्वभावेन सर्वकारणकारणम् ॥ १०३ ॥ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ त्वदंशविष्णुकान्ताहं जगत्पोषणकारिणी ॥ किं स्तौमि त्वत्कला
 सृष्टा जगतां बीजकारणम् ॥ १०४ ॥ ॥ हिमालय उवाच ॥ ॥ हसन्ति सन्तो मां नाथ कर्मणा स्थावरं परम् ॥ स्तोतुं समुद्यतं
 क्षुद्रः किं स्तौमि स्तोतुमक्षमः ॥ १०५ ॥ ॥ क्रमेण सर्वे तं स्तुत्वा देवा विररमुर्मुने ॥ देव्यश्च मुनयः सर्वे पार्वती स्तोतुमुद्यता ॥ १०६ ॥ ॥ धौतव
 स्त्राजटाभारं विभ्रती सुव्रताव्रते ॥ प्रेरिता परमात्मानं व्रताराध्यं शिवेन च ॥ १०७ ॥ ॥ ज्वलदग्निशिखाहूपाते जोमूर्तिमती सती ॥ तपसां
 फलदामाता जगतां सर्वकर्मणाम् ॥ १०८ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ कृष्णजानासि मां भद्रनाहं त्वां ज्ञातुमीश्वरी ॥ केवा जानन्ति वेद
 ज्ञावेदावावेदकारकाः ॥ १०९ ॥ ॥ त्वदंशास्त्वां जानन्ति कथं ज्ञास्यन्ति ते कलाः ॥ त्वञ्चापि तत्त्वं जानासि किमन्ये ज्ञातुमीश्व
 राः ॥ ११० ॥ ॥ सूक्ष्मात्सूक्ष्मतमोऽव्यक्तः स्थूलात्स्थूलतमो महान् ॥ विश्वस्त्वं विश्वरूपश्च विश्वबीजं सनातनः ॥ १११ ॥ ॥ कार्यत्वं
 कारणं त्वञ्च कारणानां च कारणम् ॥ तेजस्स्वरूपो भगवान्निराकारो निराश्रयः ॥ ११२ ॥ ॥ निर्लिप्तो निर्गुणः साक्षी स्वात्मारामः परात्परः ॥
 प्रकृती शो विराड्बीजं विराड् रूपस्त्वमेव च ॥ सगुणस्त्वं प्राकृतिकः कलया सृष्टिहेतवे ॥ ११३ ॥ ॥ प्रकृतिस्त्वं पुमांस्त्वञ्च वेदाऽन्योन्यं कचि
 द्रवेत् ॥ जीवस्त्वं साक्षिणो भोगी स्वात्मनः प्रतिबिम्बकम् ॥ ११४ ॥ ॥ कर्मत्वं कर्मबीजं त्वं कर्मणां फलदायकः ॥ ध्यायन्ति योगिनस्ते ज

ब्र. वै.

॥ १७६ ॥

स्त्वदीयमशरीरियत् ॥ केचिच्चतुर्भुजं शान्तं लक्ष्मीकान्तं मनोहरम् ॥ ११५ ॥ वैष्णवाश्चैव साकारं कमनीयं मनोहरम् ॥ शंखचक्रगदा
 पद्मधरं पीताम्बरं परम् ॥ ११६ ॥ द्विभुजं कमनीयं च किशोरं श्यामसुन्दरम् ॥ शान्तं गोपाङ्गनाकान्तरत्नभूषणभूषितम् ॥ ११७ ॥
 एवं ते जस्विनं भक्ताः सेवन्ते सन्ततं मुदा ॥ ध्यायन्ति योगिनो यत्तत्कुतस्ते जस्विनं विना ॥ ११८ ॥ तत्ते जो बिभ्रतां देवदेवानां ते जसा
 पुरा ॥ आविर्भूता सुराणाञ्च वधाय ब्रह्मणा स्तुता ॥ ११९ ॥ नित्याते जस्वरूपा हं धृत्वा वै विग्रहं विभो ॥ स्त्रीरूपं कमनीयं च विधाय समु
 पस्थिता ॥ १२० ॥ मायया तव माया हं मोहयित्वा सुरान् पुरा ॥ निहत्य सर्वाञ्छैलेन्द्रमगमन्तं हिमालयम् ॥ १२१ ॥ ततोऽहं संस्तुता देवै
 स्तारकाक्षेण पीडितैः ॥ अभवं दक्षजायायां शिवस्त्री भवजन्मनि ॥ १२२ ॥ त्यक्त्वा देहं दक्षयज्ञे शिवाहं शिवनिन्दया ॥ अभवं शैलजाया
 यां शैलाधीशस्य कर्मणा ॥ १२३ ॥ अनेकतपसा प्राप्तः शिवश्चात्रापि जन्मनि ॥ पाणिजग्राहमे योगी प्रार्थितो ब्रह्मणा विभुः ॥ १२४ ॥
 शृङ्गारजश्च तत्ते जो नालभं देवमायया ॥ स्तौमि त्वामेव तेने शपुत्रदुःखेन दुःखिता ॥ १२५ ॥ व्रते भवद्विधं पुत्रं लब्धुमिच्छामि साम्प्रतम् ॥
 देवेन विहिता वेदे साङ्गे स्वस्वामिदक्षिणा ॥ १२६ ॥ श्रुत्वा सर्वकृपासिन्धो कृपां मे कर्तुमर्हसि ॥ इत्युक्त्वा पार्वती तत्र विरराम च नारद ॥
 ॥ १२७ ॥ भारते पार्वती स्तोत्रं यः शृणोति सुसंयतः ॥ सत्पुत्रं लभते नूनं विष्णुतुल्यपराक्रमम् ॥ १२८ ॥ संवत्सरं हविष्या शी हरि मभ्य
 र्च्य भक्तिः ॥ सुपुण्यकव्रतफलं लभते नात्र संशयः ॥ १२९ ॥ विष्णुस्तोत्रमिदं ब्रह्मन् सर्वसम्पत्तिवर्द्धनम् ॥ सुखदं मोक्षदं सारं स्वामि सौ भा
 ग्यवर्द्धनम् ॥ १३० ॥ सर्वसौन्दर्यबीजश्च यशोराशिविवर्द्धनम् ॥ हरिभक्तिप्रदं तत्त्वज्ञानबुद्धिसुखप्रदम् ॥ १३१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैव
 र्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादे पुण्यकव्रते पतिदाने पार्वतीकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रकथनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥
 ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ पार्वत्याः स्तवनं श्रुत्वा श्रीकृष्णः करुणानिधिः ॥ स्वरूपं दर्शयामास सर्वाद्दृश्यं सुदुर्लभम् ॥ १ ॥
 स्तुत्वा देवीव्रतपराकृष्णसंलग्नमानसा ॥ ददर्श तेजसां मध्ये स्वरूपं सर्वमोहनम् ॥ २ ॥ सद्रत्नसाररचिते हीरकेण परिष्कृते ॥ युक्ते
 माणि क्यमालाभीरत्नपूर्णं मनोरमे ॥ ३ ॥ पीतांशुकं वह्निशुद्धं वरवंशकरं परम् ॥ वनमालागलं श्यामं रत्नभूषणभूषितम् ॥ ४ ॥

ग. खं. ३

अ० ८

॥ १७६ ॥

किशोरवयसंचित्रवेषवैचन्दनाङ्कितम् ॥ चारुस्मितास्यमीडयंतच्छारदेन्दुविनिन्दकम् ॥ ५ ॥ मालतीमाल्यसंयुक्तकेकिपिच्छा
 वचूडकम् ॥ गोपाङ्गनापरिवृतराधावक्षस्थलोज्ज्वलम् ॥ ६ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यलीलाधाममनोहरम् ॥ अतीवहृष्टं सर्वेष्टं भक्ता
 नुग्रहकारकम् ॥ ७ ॥ दृष्टारूपं रूपवतीपुत्रतदनु रूपकम् ॥ मनसावरयामासवरं संप्राप्य तत्क्षणम् ॥ ८ ॥ वरंदत्त्वावशस्तु यद्य
 न्मनसिवाञ्छितम् ॥ दत्त्वाभीष्टं सुरेभ्यश्च तत्तेजोऽन्तरधीयत ॥ ९ ॥ कुमारंबोधयित्वा तु देवदेव्यै दिगम्बरम् ॥ ददुर्निरुपमं तत्र प्र
 हृष्टायै कृपान्विताः ॥ १० ॥ ब्राह्मणेभ्यो ददौ दुर्गारत्नानि विविधानि च ॥ सुवर्णानि च भिक्षुभ्यो बन्दिभ्यो विश्वनन्दिता ॥
 ॥ ११ ॥ ब्राह्मणान् भोजयामास देवान् वै पर्वतांस्तथा ॥ शङ्करं पूजयामास चोपहारैरनुत्तमैः ॥ १२ ॥ दुन्दुभिवाद्यामास कारया
 मास मङ्गलम् ॥ सङ्गीतं गापयामास हरिः सन्धि सुन्दरम् ॥ १३ ॥ व्रतं समाप्य सा दुर्गा दत्त्वा दानानि सस्मिता ॥ सर्वाश्च भोज
 यित्वा तु बुभुजे स्वामिना सह ॥ १४ ॥ ताम्बूलञ्च वरं रम्यं कर्पूरादि सुवासितम् ॥ क्रमात्प्रदाय सर्वेभ्यो बुभुजे तेन कौतुकात् ॥ १५ ॥
 पयःफेननिभां शय्यां रम्यां सद्रत्नमञ्चके ॥ पुष्पचंदनसंयुक्तां कस्तूरीकुङ्कुमान्विताम् ॥ रहसि स्वामिना सार्द्धं सुष्वाप परमेश्वरी ॥
 ॥ १६ ॥ कैलासस्यैकदेशे च रम्ये चन्दनकानने ॥ सुगन्धिकुसुमाढयेन वायुना सुरभीकृते ॥ १७ ॥ भ्रमरध्वनिसंयुक्ते पुंस्कोकिल
 रुताश्रये ॥ व्यहार्षीत् सा सुरसिका तत्र तेन सहा म्बिका ॥ १८ ॥ रेतःपतनकाले च सविष्णुर्विष्णुमायया ॥ विधाय विप्रं रूपन्तदा जगाम र
 तेर्गृहम् ॥ १९ ॥ जटावन्तं विना तैलं कुचैलं भिक्षुकं मुने ॥ अतीव शुक्लदशनं तृष्ण्या परिपीडितम् ॥ २० ॥ अतीव कृशगात्रञ्च बिभ्रत्तिल
 कमुज्ज्वलम् ॥ बहुकाकुस्वरं दीनं दैन्यात्कुत्सितमूर्तिमत् ॥ २१ ॥ आजुहाव महादेवमतिवृद्धोऽत्र याचकः ॥ दण्डावलम्बनं कृत्वा रति
 द्वारेऽति दुर्बलः ॥ २२ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ किङ्करोपि महादेव रक्ष मां शरणागतम् ॥ सप्तरात्रि व्रतेऽतीते पारणाकांक्षिणं क्षुधा ॥
 ॥ २३ ॥ किङ्करोपि महादेव हेतात करुणानिधे ॥ पश्य वृद्धं जराग्रस्तं तृष्या परिपीडितम् ॥ २४ ॥ मातरुत्तिष्ठ मेऽन्नं त्वं प्रयच्छाद्य शिवं
 जलम् ॥ अनन्तर त्नोद्भवजे रक्ष मां शरणागतम् ॥ २५ ॥ मातर्मातर्जगन्मातरे हि नाहं स्थितो बहिः ॥ सीदामि तृष्या कस्मात्स्थितायामा

ब्र. वै.
॥ १७७ ॥

तममातरि ॥ २६ ॥ इतिककुस्वरंश्रुत्वाशिवस्योत्तिष्ठतोमुने ॥ पपातवीर्य्यशय्यायांनयोनौप्रकृतेस्तदा ॥ २७ ॥ उत्तस्थौपार्वतीत्र
स्तासूक्ष्मवस्त्रं पिधाय च ॥ आजगामबहिर्द्वारं पार्वत्या सह शङ्करः ॥ २८ ॥ ददर्श ब्राह्मणं दीनं जरया परिपीडितम् ॥ वृद्धं लुलितगात्रं च वि
भ्रतं दण्डमानतम् ॥ २९ ॥ तपस्विनमशान्तं श्लुष्ककण्ठौष्ठतालुकम् ॥ कुर्वन्तं परयाभक्त्या प्रणामंस्तवनंतयोः ॥ ३० ॥ श्रुत्वा तद्व
चनंतं नीलकण्ठः सुधोपमम् ॥ उवाच परयाप्रीत्या प्रसन्नस्तं प्रहस्य च ॥ ३१ ॥ ॥ शङ्कर उवाच ॥ गृहं ते कुत्र विप्रर्षेव देवदेविदांवर ॥
किन्नामभवतः क्षिप्रं ज्ञातुमिच्छामि साम्प्रतम् ॥ ३२ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ आगतोसि कुतो विप्रममभाग्यादुपस्थितः ॥ अद्य मे स
फलं जन्म ब्राह्मणो मद्गृहेऽतिथिः ॥ ३३ ॥ अतिथिः पूजितो येन त्रिजगत्तेन पूजितम् ॥ तत्रैवाधिष्ठिता देवा ब्राह्मणा गुरवो द्विज ॥ ३४ ॥
तीर्थान्यतिथिपादेषु शश्वत्तिष्ठन्ति निश्चितम् ॥ तत्पादधौ ततो येन मिश्रितानि लभेद्गृही ॥ ३५ ॥ सस्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥
अतिथिः पूजितो येन स्वात्मशक्त्या यथोचितम् ॥ ३६ ॥ महादानानि सर्वाणि कृतानि तेन भूतले ॥ अतिथिः पूजितो येन भारते भक्ति
पूर्वकम् ॥ ३७ ॥ नानाप्रकारपुण्यानि वेदोक्तानि च यानि वै ॥ अन्ये चातिथिसेवायाः कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ३८ ॥ अपूजितोऽ
तिथिर्यस्य भवनाद्विनिवर्तते ॥ पितृदेवाग्रयः पश्चाद्गुरवो यान्त्यपूजिताः ॥ ३९ ॥ यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥
तानि सर्वाणि लभते नाभ्यर्च्यतिथिमीप्सितम् ॥ ४० ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ जानासि वेदान्वेदज्ञे वेदोक्तं कुरु पूजनम् ॥ शुचृद्
भ्यां पीडितो मातृवचनं श्रुतौ श्रुतम् ॥ ४१ ॥ व्याधियुक्तो निराहारो यदा वाऽनशनव्रती ॥ मनोरथेनोपहारं भोक्तुमिच्छति मानवः ॥
॥ ४२ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ भोक्तुमिच्छसि किं विप्रत्रैलोक्ये च सुदुर्लभम् ॥ दास्यामि भोक्तुं त्वामद्य मज्जन्मसफलं कुरु ॥
॥ ४३ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ व्रते सुव्रतया सर्वमुपहारं समाहृतम् ॥ नानाविधं मिष्टमिष्टभोक्तुं श्रुत्वा समागतः ॥ ४४ ॥ सुव्रते त
वपुत्रोऽहमग्रे मां पूजयिष्यसि ॥ दत्त्वामिष्टानि वस्तूनि त्रैलोक्ये दुर्लभानि च ॥ ४५ ॥ ताताः पञ्चविधाः प्रोक्ता मातरो विविधाः स्मृताः ॥
पुत्रः पञ्चविधः साध्विकथितो वेदवादिभिः ॥ ४६ ॥ विद्यादाता ब्रह्मादाता च भयत्राता च जन्मदः ॥ कन्यादाता च वेदोक्तानराणां पितरः

ग. खं. ३
अ० ८

॥ १७७ ॥

स्मृताः ॥ ४७ ॥ गुरुपत्नीगर्भधात्रीस्तनदात्रीपितुःस्वसा ॥ स्वसामातुःसपत्नीचपुत्रभार्यान्निदायिका ॥ ४८ ॥ भृत्यःशिष्यश्चपोष्यश्च
 वीर्यजःशरणागतः ॥ धर्मपुत्राश्चचत्वारोवीर्यजोधनभागिति ॥ ४९ ॥ क्षुत्तृड्भ्यांपीडितोमातृवृद्धोऽहंशरणागतः ॥ साम्प्रतंतव
 बन्ध्यायाअनाथःपुत्रएवच ॥ ५० ॥ पिष्टकंपरमान्नश्चसुपक्वानिफलानिच ॥ नानाविधानिपिष्टानिकालदेशोद्भवानिच ॥ ५१ ॥
 पक्वान्नस्वस्तिकंक्षीरमिक्षुमिक्षुविकारजम् ॥ घृतंदधिचशाल्यग्रंघृतपक्कञ्चव्यञ्जनम् ॥ ५२ ॥ लड्डुकानितिलानाश्चमृष्टान्नैः सगु
 डानिच ॥ ममाज्ञातानिवस्तूनिमुधयातुल्यकानिच ॥ ५३ ॥ ताम्बूलञ्चवरंरम्यंकपूरादिसुवासितम् ॥ चलंसुनिर्मलंस्वादुद्रव्या
 ण्येतानिवासितम् ॥ ५४ ॥ द्रव्याणियानिभुक्कामेचारुलम्बोदरंभवेत् ॥ अनन्तरत्नोद्भवजेतानिमङ्गप्रदास्यसि ॥ ५५ ॥
 स्वामीतेत्रिजगत्कर्ताप्रदातासर्वसम्पदाम् ॥ महालक्ष्मीस्वरूपात्वंसर्वेश्वर्यप्रदायिनी ॥ ५६ ॥ रत्नसिंहासनंरम्यममूल्यंरत्न
 भूषणम् ॥ वह्निशुद्धांशुकंचारुप्रदास्यसिसुदुर्लभम् ॥ ५७ ॥ सुदुर्लभंहरेर्मन्त्रंहरोभक्तिंददांसति ॥ हरेप्रियाहरेःशक्तिस्त्वमे
 वसर्वदास्थिता ॥ ५८ ॥ ज्ञानंमृत्युञ्जयंनामदातृशक्तिसुखप्रदाम् ॥ सर्वसिद्धिश्चकिंमातरदेयंस्वसुतायच ॥ ५९ ॥ मनःसुनि
 र्मलंकृत्वाधर्मेतपसिसन्ततम् ॥ ॥ श्रेष्ठेसर्वकरिष्यामिनकामेजन्महेतुके ॥ ६० ॥ स्वकामात्कुरुतेकर्मकर्मणोभोगएवच ॥ भोगौ
 शुभाशुभौज्ञेयौतौहेतुसुखदुःखयोः ॥ ६१ ॥ दुःखंनकस्माद्भवतिसुखंवाजगदम्बिके ॥ सर्वस्वकर्मणोभोगस्तेनतद्विरतोबुधः ॥ ६२ ॥
 कर्मनिर्मूलयन्त्येवसन्तोहिसततमुदा ॥ हरिभावनबुद्ध्यातत्तपसाभक्तसङ्गतः ॥ ६३ ॥ इन्द्रियद्रव्यसंयोगसुखंविध्वंसनावधि ॥
 हरिसंलापरूपश्चसुखंतत्सर्वकालिकम् ॥ ६४ ॥ हरिस्मरणशीलानांनानाधुर्यातिसतांसति ॥ नतेशामीश्वरःकालोनचमृत्युञ्जयोध्रुवम् ॥
 ॥ ६५ ॥ चिरंजीवन्तितेभक्ताभारतेचिरजीविनः ॥ सर्वसिद्धिचविज्ञायस्वच्छन्दंसर्वगामिनः ॥ ६६ ॥ जातिस्मराह
 रेभक्ताजानतेकोटिजन्मनः ॥ कथयन्तिकथांजन्मलभन्तेस्वेच्छयामुदा ॥ ६७ ॥ परंपुनन्तितेपूतास्तीर्थानिस्वीयलीलया ॥
 पुण्यक्षेत्रेऽत्रसेवायैपरार्थंचभ्रमन्तिते ॥ ६८ ॥ वैष्णवानांपदस्पर्शात्सद्यःपूतावसुन्धरा ॥ कालंगोदोहमात्रंतुतीर्थेयत्रवसन्तिते ॥ ६९ ॥

त्र. वै.

॥ १७८ ॥

गुरोरास्याद्विष्णुमन्त्रः श्रुतौ यस्य प्रविश्यति ॥ तं वैष्णवं तीर्थं पूतं प्रवदन्ति पुराविदः ॥ ७० ॥ पुरुषाणां शतं पूर्वमुद्धरन्ति शतं परम् ॥ लीला
 या भारते भक्त्या सोदरान्मातरं तथा ॥ ७१ ॥ मातामहानां पुरुषान्दशपूर्वान्दशपरान् ॥ मातुः प्रसूमुद्धरन्ति दारुणाद्यमताडनात् ॥
 ॥ ७२ ॥ भक्तदर्शनमाश्लेषं मानवाः प्राप्नुवन्ति ये ॥ ते याताः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षिताः ॥ ७३ ॥ नलिताः पातकैर्भक्ता सन्ततं हरिमा
 नसाः ॥ यथाग्रयः सर्वभक्ष्यायथाद्रव्येषु वायवः ॥ ७४ ॥ त्रिकोटिजन्मनामन्ते प्राप्नोति जन्ममानवम् ॥ प्राप्नोति भक्तसंगं समानुषेको
 टिजन्मतः ॥ ७५ ॥ भक्तसंगाद्भवेद्भक्तेरंकुरोजीवितः सति ॥ अभक्तदर्शनादेव स च प्राप्नोति शुष्कताम् ॥ ७६ ॥ पुनः प्रफुल्लतां याति
 वैष्णवालापमात्रतः ॥ अंकुरश्चाविनाशी च वर्द्धते प्रतिजन्मनि ॥ ७७ ॥ तत्तरोर्वर्द्धमानस्य हरिदास्यं फलं सति ॥ परिणामे भक्तिपाके
 पार्षदश्च भवेद्भरेः ॥ ७८ ॥ महति प्रलयेनाशो न भवेत्तस्य निश्चितम् ॥ सर्वसृष्टेश्च संहारे ब्रह्मलोकस्य वेधसः ॥ ७९ ॥ तस्मान्नारायणे
 भक्तिदेहि मामम्बिके सदा ॥ न भवेद्द्विष्णुभक्तिश्च विष्णुमाये त्वया विना ॥ ८० ॥ तद्वन्तं लोकशिक्षार्थं स्वतः पस्तवपूजनम् ॥ सर्वेषां फल
 दात्री त्वं नित्यरूपा सनातनी ॥ ८१ ॥ गणेशरूपः श्रीकृष्णः कल्पे कल्पे तवात्मजः ॥ त्वत्क्रोडमागतः क्षिप्रमित्युक्तान्तरधीयत ॥ ८२ ॥
 कृत्वान्तर्धानमीशश्च बालरूपं विधाय सः ॥ जगाम पार्वती तल्पं मन्दिराभ्यन्तरस्थितम् ॥ ८३ ॥ तल्पस्थे शिववीर्ये च मिश्रितः सब
 भूवह ॥ ददर्श गेहशिखरं प्रसूते बालके यथा ॥ ८४ ॥ शुद्धचम्पकवर्णाभिः कोटिचन्द्रसमप्रभः ॥ सुखदृश्यः सर्वजनैश्चक्षुरश्मिविवर्द्धकः ॥
 ॥ ८५ ॥ अतीव सुन्दरतनुः कामदेवविमोहनः ॥ सुखं निरुपमं बिभ्रच्छारदेन्दुविनिन्दकम् ॥ ८६ ॥ सुन्दरे लोचने बिभ्रच्चारुपद्मवि
 निन्दके ॥ ओष्ठाधरपुटं बिभ्रत्पद्मबिम्बविनिन्दकम् ॥ ८७ ॥ कपालं च कपोलं च परमं सुमनोहरम् ॥ नासाग्रं रुचिरं बिभ्रद्दीन्द्रचंचु
 विनिन्दकम् ॥ ८८ ॥ त्रैलोक्ये वै निरुपमं सर्वाङ्गं बिभ्रदुत्तमम् ॥ शयानः शयने रम्ये प्रेरयन् हस्तपादकम् ॥ ८९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
 महापुराणे तृतीये गणेशखण्डे नारदनारायणसंवादे गणेशोत्पत्तिवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥
 हरौ तिरोहितेश्वाणी दुर्गाशङ्करस्तदा ॥ ब्राह्मणान्वेषणं कृत्वा बभ्रामपरितो मुने ॥ १ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ अये विप्रेन्द्राति

ग. ख. ३

अ० ९

॥ १७८ ॥

वृद्धकगतोऽसिक्षुधातुरः ॥ हेतातदर्शनंदेहिप्राणान्वैरक्षमेविभो ॥ २ ॥ शिवशीघ्रंसमुत्तिष्ठब्राह्मणान्वेषणंकुरु ॥ क्षणमुन्मनसोरे
 पगतः प्रत्यक्षमावयोः ॥ ३ ॥ अगृहीत्वागृहात्पूजांगृहिणोऽतिथिरीश्वर ॥ यदियातिक्षुधार्त्तश्चतस्य किंजीवनंवृथा ॥ ४ ॥
 पितरस्तन्नगृह्णन्तिपिण्डदानञ्चतर्पणम् ॥ तस्याहुतिंनगृह्णातिवह्निःपुष्पंजलंसुराः ॥ ५ ॥ हव्यंपुष्पंजलंद्रव्यमशुचेश्चसुरासमम् ॥
 अमेध्यसदृशःपिण्डःस्पर्शनंपुण्यनाशनम् ॥ ६ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रवाग्बभूवाशरीरिणी ॥ कैवल्ययुक्तासादुर्गतांशुश्रावशुचातुरा ॥
 ॥ ७ ॥ शान्ताभवजगन्मातस्स्वसुतंपश्यमन्दिरे ॥ कृष्णंगोलोकनाथंतंपरिपूर्णतमंपरम् ॥ ८ ॥ सुपुण्यकव्रततरोःफलरूपं
 सनातनम् ॥ यत्तेजोयोगिनःशश्वद्ध्यायन्तिसन्ततमुदा ॥ ९ ॥ ध्यायन्तिवैष्णवादेवाब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ यस्यपूज्यस्य
 सर्वाग्रेकल्पेकल्पेचपूजनम् ॥ १० ॥ यस्यस्मरणमात्रेणसर्वविघ्नोविनश्यति ॥ पुण्यराशिस्वरूपश्चस्वसुतंपश्यमन्दिरे ॥ ११ ॥
 कल्पेकल्पेध्यायसियंज्योतीरूपंसनातनम् ॥ पश्यत्वंमुक्तिदंपुत्रंभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ १२ ॥ तववाञ्छापूर्णबीजंतपःकल्पतरोः
 फलम् ॥ सुन्दरंस्वसुतंपश्यकोटिकन्दर्पनिन्दकम् ॥ १३ ॥ नायंविप्रःक्षुधार्त्तश्चविप्रहृषीजनार्दनः ॥ किंवाविलापंकुरुषेक
 वावृद्धःकचातिथिः ॥ सरस्वतीत्वेवमुक्ताविररामचनारद ॥ १४ ॥ त्रस्ताश्रुत्वाकाशवाणीजगामस्वालयंसती ॥ ददर्शबालंपथ्यं
 केशयानंसस्मितमुदा ॥ १५ ॥ पश्यन्तंगेहशिखरंशतचन्द्रसमप्रभम् ॥ स्वप्रभापटलेनैवद्योतयन्तमहीतलम् ॥ १६ ॥
 कुर्वन्तंभ्रमणंतल्पेपश्यन्तस्वेच्छयामुदा ॥ उमेतिशब्दंकुर्वन्तरुदन्तंतस्तनार्थिनम् ॥ १७ ॥ दृष्ट्वातदद्भुतरूपंत्रस्ताशङ्करसन्निधिम् ॥
 गत्वासोवाचगिरिशंसर्वमङ्गलमङ्गला ॥ १८ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ गृहमागच्छसर्वेशतपसांफलदायकम् ॥ कल्पेकल्पेध्यायसियंतं
 पश्यागत्यमन्दिरम् ॥ १९ ॥ शीघ्रंपुत्रमुखंपश्यपुण्यबीजमहोत्सवम् ॥ पुत्रामनरकत्राणंकारणंभवतारणम् ॥ २० ॥ स्नानञ्चस
 र्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षणम् ॥ पुत्रसंदर्शनस्यास्यकलानार्हतिषोडशीम् ॥ २१ ॥ सर्वदानेनयत्पुण्यंक्षमाप्रदक्षिणतश्चयत् ॥ पुत्रदर्शनं
 पुण्यस्यकलानार्हतिषोडशीम् ॥ २२ ॥ सर्वैस्तपोभिर्यत्पुण्यंयदेवानशनैर्व्रतैः ॥ सत्पुत्रोद्भवपुण्यस्यकलानार्हतिषोडशीम् ॥ २३ ॥

ब्र. वै.

॥ १७९ ॥

यद्विप्रभोजनैः पुण्यं यदेव सुरसेवनैः ॥ सत्पुत्रप्राप्तिपुण्यस्य कलानार्हति षोडशीम् ॥ २४ ॥ पार्वत्यावचनं श्रुत्वा शिवः संहृष्टमानसः ॥
 आजगाम स्वभवनं क्षिप्रं वैकान्तया सह ॥ ददर्श तल्पे स्वसुतं तप्तकाञ्चनसन्निभम् ॥ २५ ॥ हृदयस्थश्च यद्रूपं तदेवाति मनोहरम् ॥ दुर्गा
 तल्पात्समादाय कृत्वा वक्षसितं सुतम् ॥ चुचुम्बानन्दजलधौ निमग्नः सेत्युवाच तम् ॥ २६ ॥ संप्राप्या मूल्यरत्नं त्वां पूर्णमेव सनातनम् ॥
 यथामनोदरिद्रस्य सहस्राप्राप्यसद्भनम् ॥ २७ ॥ कान्ते सुचिरमायाते प्रोषिते योषितो यथा ॥ मानसं परिपूर्णं भव भूवच तथा मम ॥ २८ ॥
 सुचिरं गतमायान्तमेकपुत्रायथा सुतम् ॥ दृष्ट्वा तुष्टायथावत्स तथाहमपि सम्प्रतम् ॥ २९ ॥ सद्भनं सुचिरं भ्रष्टं प्राप्य हृष्टो यथा जनः ॥
 अनावृष्टौ सुवृष्टिश्च संप्राप्या हंतथा सुतम् ॥ ३० ॥ यथा सुचिरमन्धानां स्थितानाञ्च निराश्रये ॥ चक्षुस्सुनिर्मलं प्राप्य मनः पूर्णतथैव मे ॥
 ॥ ३१ ॥ दुस्तरे सागरे घोरे पतितस्य च संकटे ॥ अनौकस्य प्राप्य नौकां मनः पूर्णतथामम ॥ ३२ ॥ तृष्णया शुष्ककण्ठानां सुचिराच्च
 सुशीतलम् ॥ सुवासितं जलं प्राप्य मनः पूर्णतथामम ॥ ३३ ॥ दावाग्निपतितानाञ्च स्थितानां च निराश्रये ॥ निरग्निमाश्रयं प्राप्य मनः पूर्ण
 तथामम ॥ ३४ ॥ चिरं बुभुक्षितानाञ्च व्रतोपोषणकारिणाम् ॥ ३५ ॥ सद्भनं पुरतो दृष्ट्वा मनः पूर्णतथामम ॥ इत्युक्त्वा पार्वती तत्र
 क्रोडे कृत्वा स्वबालकम् ॥ ३६ ॥ प्रीत्यास्तनन्ददौ तस्मै परमानन्दमानसा ॥ क्रोडे च कारभगवान् बालकं हृष्टमानसः ॥ ३७ ॥
 चुचुम्ब गण्डे वेदोक्तं युयुजे चाशिषं मुदा ॥ ३८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादे बालगणेशदर्शनं नाम
 नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ तौ दम्पती बहिर्गत्वा पुत्रमङ्गलहेतवे ॥ विविधानि च रत्नानि द्विजे
 भ्यो ददतु मुदा ॥ १ ॥ वन्दिभ्यो भिक्षुकेभ्यश्च दानानि विविधानि च ॥ नानाविधानि वाद्यानि वा दद्यामास शङ्करः ॥ २ ॥ हिमालयश्च
 रत्नानां ददौ लक्षं द्विजातये ॥ सहस्रं च गजेन्द्राणामश्वानां च त्रिलक्षकम् ॥ ३ ॥ दशलक्षं गवां चैव पञ्चलक्षं सुवर्णकम् ॥ मुक्तामणिक्वयर
 तनानि मणिश्रेष्ठानि यानि च ॥ ४ ॥ अन्यान्यपि च दानानि वस्त्राण्याभरणानि च ॥ सर्वाण्यमूल्यरत्नानि क्षीरोदोत्पत्तिकानि च ॥
 ॥ ५ ॥ ब्राह्मणेभ्यो ददौ विष्णुः कौस्तुभं कौतुकान्वितः ॥ ब्रह्मा विशिष्टदानानि विप्राणां वाञ्छितानि च ॥ सुदुर्लभानि सृष्टौ च ब्राह्मणेभ्यो द

ग. खं. ३

अ० १०

॥ १७९ ॥

दौमुदा ॥ ६ ॥ धर्मःसूर्यश्चशक्रश्चदेवाश्चमुनयस्तथा ॥ गन्धर्वाःपर्वतादेव्योददुर्दानंकमेणच ॥ ७ ॥ माणिक्यानांसहस्राणिरत्नानां
 चशतानिच ॥ शतानिकौस्तुभानांचहीरकाणांशतानिच ॥ ८ ॥ हरिद्वर्णमणीन्द्राणांसहस्राणिमुदान्विताः ॥ ९ ॥ गवांरत्नानिल
 क्षाणिगजरत्नसहस्रकम् ॥ अमूल्यान्यन्यरत्नानिश्चेतवर्णानिकौतुकात् ॥ १० ॥ शतलक्षंसुवर्णानांवह्निशुद्धांशुकानिच ॥ ब्राह्मणे
 भ्योददौब्रह्मातत्रक्षीरोदधिर्मुदा ॥ ११ ॥ हारश्चामूल्यरत्नानांत्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ अतीवनिर्मलंसारंसूर्यभातुविनिन्दकम् ॥
 ॥ १२ ॥ परिष्कृतश्चमाणिक्यैर्हीरकैश्चविराजितम् ॥ रम्यंकौस्तुभमध्यस्थंददौदेवीसरस्वती ॥ १३ ॥ त्रैलोक्यसारंहारश्चसद्गन्तगण
 निर्मितम् ॥ भूषणानिचसर्वाणिसासावित्रीददौमुदा ॥ १४ ॥ लक्षंसुवर्णलोष्ठानांधनानिविविधानिच ॥ शतान्यमूल्यरत्नानांकुबेरश्च
 ददौमुदा ॥ १५ ॥ दानानिदत्त्वाविप्रेभ्यस्तेसर्वेददृशुःशिशुम् ॥ परमानन्दसंयुक्ताःशिवपुत्रोत्सवेमुने ॥ १६ ॥ भारंवोदुमशक्ताश्चब्रा
 ह्मणावन्दिनस्तथा ॥ स्थायंस्थायश्चगच्छन्तोधनानिपथिकातराः ॥ १७ ॥ कथयन्तिकथाःसर्वेविश्रान्ताःपूर्वदायिनाम् ॥ वृद्धाःशृ
 ण्वन्तिमुदितायुवानोभिक्षुकामुने ॥ १८ ॥ विष्णुःप्रमुदितस्तत्रवादयामासदुन्दुभिम् ॥ सङ्गीतंपाययामासकारयामासनर्तनम् ॥
 वेदांश्चपाठयामासपुराणानिचनारद ॥ १९ ॥ मुनीन्द्रानानयामासपूजयामासतान्मुदा ॥ आशिषंदापयामासकारयामासमङ्गलम् ॥
 सार्द्धंदेवैश्चदेवीभिर्ददौतस्मैशुभाशिषः ॥ २० ॥ ॥ विष्णुर्हवाच ॥ ॥ शिवेनतुल्यंज्ञानन्तेपरमायुश्चबालक ॥ पराक्रमेमयातुल्यः
 सर्वसिद्धीश्वरोभव ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यशसातेजगत्पूर्णंसर्वपूज्योभवाचिरम् ॥ सर्वेषांपुरतःपूजाभवत्वतिसुदुर्लभा ॥
 ॥ २२ ॥ ॥ धर्मोवाच ॥ ॥ मयातुल्यःसुधर्मिष्ठोभवान्भवतुदुर्लभः ॥ सर्वज्ञश्चदयायुक्तोहरिभक्तोहरेःसमः ॥ २३ ॥ महादे
 वउवाच ॥ ॥ दाताभवमयातुल्योहरिभक्तश्चबुद्धिमान् ॥ विद्यावान्पुण्यवान्छान्तोदान्तश्चप्राणवल्लभ ॥ २४ ॥ ॥ लक्ष्मीरु
 वाच ॥ ॥ ममस्थितिश्चगेहेतेदेहेभवतुशाश्वती ॥ पतिव्रतामयातुल्याशान्ताकान्तामनोहरा ॥ २५ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥

१ अश्वरत्नानांतिपाठः ।

ब. वै.

॥१८०॥

मयातुल्यासुकविताधारणाशक्तिरेवच ॥ स्मृतिर्विवेचनाशक्तिर्भवत्वतितरांसुत ॥ २६ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ वत्साहंवेदजन
नीवेदज्ञानीभवाचिरम् ॥ मन्मन्त्रजपशीलश्चप्रवरोवेदवादिनाम् ॥ २७ ॥ ॥ हिमालयउवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णेतिमतिःशश्वद्रक्ति
र्भवतुशाश्वती ॥ श्रीकृष्णतुल्योगुणवान्भवकृष्णपरायणः ॥ २८ ॥ ॥ मेनकोवाच ॥ ॥ समुद्रतुल्योगाम्भीर्यैकामतुल्यश्चरूप
वान् ॥ श्रीयुक्तःश्रीपतिसमो धर्मधर्मसमोभव ॥ २९ ॥ ॥ वसुन्धरोवाच ॥ ॥ क्षमाशीलोमयातुल्यःशरण्यःसर्वरत्नवान् ॥
निर्विघ्नोविघ्ननिघ्नश्चभवत्सशुभाश्रयः ॥ ३० ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ ताततुल्यमहायोगीसिद्धसिद्धिप्रदःशुभः ॥ मृत्युञ्जयश्च
भगवान्भवत्वतिविशारदः ॥ ३१ ॥ ॥ ऋषयोमुनयःसिद्धासर्वैर्युयुजुराशिषः ॥ ब्राह्मणावन्दिनश्चैवयुयुजुःसर्वमङ्गलम् ॥ ३२ ॥ सर्व
तेकथितं वत्ससर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ गणेशजन्मकथनं सर्वविघ्नविनाशनम् ॥ ३३ ॥ इमं सुमङ्गलाध्यायं यः शृणोति सुखं यतः ॥ सर्वमङ्गल
संयुक्तः स भवेन्मङ्गलालयः ॥ ३४ ॥ अपुत्रोलभते पुत्रमधनोलभते धनम् ॥ कृपणोलभते सत्त्वं शश्वत्सम्पत्प्रदायि च ॥ ३५ ॥
भार्यार्थीलभते भार्या प्रजार्थीलभते प्रजाम् ॥ आरोग्यं लभते रोगी सौभाग्यं दुर्भागालभेत् ॥ ३६ ॥ ऋष्यपुत्रं नष्टधनं प्रोषितं अप्रियं ल
भेत् ॥ शोकाविष्टः सदानन्दं लभते नात्र संशयः ॥ ३७ ॥ यत्पुण्यं लभते मर्त्या गणेशाख्यानकश्रुतौ ॥ तत्फलं लभते नूनमध्यायश्रवणा
न्मुने ॥ ३८ ॥ अयञ्चमङ्गलाध्यायो यस्य गेहे च तिष्ठति ॥ स दामङ्गलसंयुक्तः स भवेन्नात्र संशयः ॥ ३९ ॥ यात्राकाले च पुण्या
हेयः शृणोति समाहितः ॥ सर्वाभीष्टं स लभते श्रीगणेशप्रसादतः ॥ ४० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीयगणेशखण्डे नारदनाराय
णसंवादे गणेशोद्भवमङ्गलं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ हरिस्तमाशिषं कृत्वा रत्नसिं
हासने वरे ॥ देवैश्च मुनिभिः सार्द्धमवसत्तत्र संसदि ॥ १ ॥ दक्षिणेशं करस्तस्य वामे ब्रह्मा प्रजापतिः ॥ पुरतो जगतां साक्षी धर्मो धर्मवतां
वरः ॥ २ ॥ तथा धर्मसमीपे च सूर्यः शक्रः कलानिधिः ॥ देवाश्च मुनयो ब्रह्मन्नुषः शैलाः सुखासने ॥ ३ ॥ न नर्तनं नर्तकं श्रेणीजगुर्गन्धर्व
किन्नराः ॥ श्रुतिसारं श्रुति सुखं तुष्टुवुः श्रुत यो हरिम् ॥ ४ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र द्रष्टुं शङ्करनन्दनम् ॥ आजगाम महायोगी सूर्यपुत्रः

ग. खं. ३

अ० ११

॥१८०॥

शनैश्चरः ॥ ५ ॥ अत्यन्तनम्रवदनईषन्मुद्रितलोचनः ॥ अन्तर्बहिःस्मरन्कृष्णकृष्णैकगतमानसः ॥ ६ ॥ तपःफलाशीते
 जस्यैज्वलदग्निशिखोपमः ॥ अतीवसुन्दरःश्यामःपीताम्बरधरोवरः ॥ ७ ॥ प्रणम्यविष्णुं ब्रह्माणं शिवं धर्मरविमुरान् ॥ मुनीन्द्रा
 न्बालकं द्रष्टुं जगाम तदनुज्ञया ॥ ८ ॥ प्रधानद्वारमासाद्य शिवतुल्यपराक्रमम् ॥ द्वास्थं वै शूलहस्तञ्च विशालाक्षमुवाच ह ॥ ९ ॥
 ॥ ॥ शनैश्चर उवाच ॥ ॥ शिवाज्ञया शिशुं द्रष्टुं यामिशं करकिंकर ॥ विष्णुप्रमुखदेवानां मुनीनामनुरोधतः ॥ १० ॥ आज्ञां
 देहि च मां गन्तुं पार्वती सन्निधिबुध ॥ पुनर्यामिशिशुं दृष्ट्वा विषयासक्तमानसः ॥ ११ ॥ ॥ विशालाक्ष उवाच ॥ ॥ आज्ञावहो न
 देवानां नानाहं शंकरकिंकरः ॥ मार्गदातुं न शक्नोऽहं विनामन्मातुराज्ञया ॥ १२ ॥ इत्युक्त्वाभ्यन्तरभ्येत्यप्रेरितः स शिवाज्ञया ॥ ददौ
 मार्गग्रहेशाय विशालाक्षो मुदा ततः ॥ १३ ॥ शनिरभ्यन्तरं गत्वा चानमन्नप्रकन्धरः ॥ रत्नसिंहासनस्थाञ्च पार्वतीं सस्मितां मुदा ॥
 ॥ १४ ॥ सखिभिः पञ्चभिः शश्वत्सेवितां श्वेतचामरैः ॥ सखिदत्तञ्च ताम्बूलमुपभुज्य सुवासितम् ॥ १५ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानां
 रत्नभूषणभूषिताम् ॥ पश्यन्तीं नर्तकीनृत्यं पुत्रं धृत्वा च वक्षसि ॥ १६ ॥ न तं सूर्य्यमुत दृष्ट्वा दुर्गासंभाष्य सत्वरम् ॥ शुभाशिपददौ
 तस्मै पृष्ट्वा तन्मगलं शुभम् ॥ १७ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ कथमानम्रवक्रस्त्वं श्रोतुमिच्छामि साम्प्रतम् ॥ किं न पश्यसि मां साधो बा
 लकं वाग्रहेश्वर ॥ १८ ॥ ॥ शनिरुवाच ॥ ॥ सर्वे स्वकर्मणासाध्विभुञ्जते तपसःफलम् ॥ शुभाशुभञ्च यत्कर्म कोटिकल्पैर्न
 लुप्यते ॥ १९ ॥ कर्मणा जायते जन्तुर्ब्रह्मेन्द्रार्य्यममन्दिरे ॥ कर्मणानरगेहेषु पश्चादिषु च कर्मणा ॥ २० ॥ कर्मणानरकं याति वैकुण्ठं या
 तिकर्मणा ॥ स्वकर्मणा चराजेन्द्रोभृत्यश्चापि स्वकर्मणा ॥ २१ ॥ कर्मणा सुन्दरः शश्वद्रथाधियुक्तः स्वकर्मणा ॥ कर्मणा विषयीमा
 तर्निलितश्च स्वकर्मणा ॥ २२ ॥ कर्मणा घनवाँहो कोदैन्ययुक्तः स्वकर्मणा ॥ कर्मणा सत्कुटुम्बी च कर्मणा बन्धुकण्टकः ॥ २३ ॥
 सुभार्य्यश्च सुपुत्रश्च सुखी शश्वत्स्वकर्मणा ॥ अपुत्रकश्च कुलीको निस्त्रीकश्च स्वकर्मणा ॥ २४ ॥ इति हासञ्चातिगोप्यं शृणु शङ्करव
 ह्निभे ॥ अकथ्यं जननीपार्श्वेलजाजनककारणम् ॥ २५ ॥ आबाल्यात्कृष्णभक्तोऽहं कृष्णध्यानैकमानसः ॥ तपस्यासुरतश्शश्वद्विषये

[१२]

६१...

ब. व.

॥१८१॥

पिरतःसदा ॥ २६ ॥ पिताददौविवाहेतुकन्याश्चित्ररथस्यच ॥ अतितेजस्विनीशश्वत्तपस्यासुरतासती ॥ २७ ॥ एकदासात्वृतुस्ना
 तासुवेपंस्वविधायच ॥ रत्नालङ्कारसंयुक्तामुनिमानसमोहिनी ॥ २८ ॥ हरेःपादं ध्यायमानं पश्यन्तीमदमोहिता ॥ मत्समीपं समाग
 त्यसस्मितालोललोचना ॥ २९ ॥ शशापमामपश्यन्तमृतुनाशाच्चकोपतः ॥ बाह्यज्ञानविहीनश्च ध्यानसंलग्नमानसम् ॥ ३० ॥
 नदृष्टाहंत्वयायेननकृतवृत्तुरक्षणम् ॥ त्वयादृष्टं च यद्वस्तु मूढसर्वविनश्यति ॥ ३१ ॥ अहंचविरतो ध्यानात्तोषयंस्तां तदासतीम् ॥
 शापंमोहंनशक्तासापश्चात्तापमवापह ॥ ३२ ॥ तेनमातर्नपश्यामि किञ्चिद्वस्तुस्वचक्षुषा ॥ ततःप्रकृतिनम्रास्यः प्राणिहिंसाभयाद्दहम् ॥
 ॥ ३३ ॥ शनैश्चरवचःश्रुत्वाचाहसत्पार्वतीमुने ॥ ऊच्चैःप्रजहसुःसर्वानर्त्तकीकिन्नरीगणाः ॥ ३४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीये
 गणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेशनिपार्वतीसंवादेशनेरधोदृष्टौकारणकथनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥
 ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ दुर्गातद्वचनं श्रुत्वासस्मारहरिमीश्वरम् ॥ ईश्वरेच्छावशीभूतं जगदेवेत्युवाचह ॥ १ ॥ साचदेवीदैव
 शाशनिं प्रोवाचकौतुकात् ॥ पश्यमामच्छिशुमितिनिषेकःकेनवार्यते ॥ २ ॥ पार्वत्यावचनं श्रुत्वाशनिर्मेनेहदास्वयम् ॥ पश्यामि
 किंनपश्यामिपार्वतीसुतमित्यहो ॥ यदिबालोमयादृष्टस्तस्यविघ्नोभवेद्भुवम् ॥ ३ ॥ अन्यथासुप्रशस्तंचपुरतःस्वात्मरक्षणम् ॥
 इत्येवमुक्त्वाधर्मिष्ठो धर्मकृत्वातुसाक्षिणम् ॥ बालं द्रष्टुं मनश्चक्रेनतुतन्मातरं शनिः ॥ ४ ॥ विषण्णमानसःपूर्वशुष्ककण्ठौष्ठतालुकः ॥
 सव्यलोचनकोणेनददर्शचशिशोर्मुखम् ॥ ५ ॥ शनेश्चदृष्टिमात्रेणचिच्छिदेमस्तकंमुने ॥ चक्षुर्निमीलयामासतस्थौनम्राननःशनिः ॥
 ॥ ६ ॥ तस्थौचपार्वतीक्रोडे तत्सर्वांगसलोहितम् ॥ विवेशमस्तकंकृष्णे गत्वागोलोकमीप्सितम् ॥ ७ ॥ मूर्च्छासंप्रापसादेवीविलप्य
 चभृशंमुहुः ॥ मत्तेवंचपृथिव्यान्तुकृत्वावक्षसिबालकम् ॥ ८ ॥ विस्मितास्तेसुराःसर्वेचित्रपुत्तलिकायथा ॥ देव्यश्चशैलागन्धर्वाः
 सर्वेकेलासवासिनः ॥ ९ ॥ तान्सर्वान्मूर्च्छितान्दृष्ट्वैवारुह्यगरुडंहरिः ॥ जगामपुष्पभद्रांसचोत्तरस्यांदिशिस्थिताम् ॥ १० ॥

१ दृतेवेत्तिपाठः ।

ग. खं. ३

अ० १२

॥१८१॥

पुष्पभद्रानदीतीरे ह्यपश्यत्कानने स्थितम् ॥ गजेन्द्रनिद्रितं तत्र शयानं हस्तिनीयुतम् ॥ ११ ॥ तथोदविच्छरसंरम्यं मूर्च्छितं सुरतश्रमात् ॥
 परितः शावकान्कृत्वा परमानन्दमानसम् ॥ १२ ॥ शीघ्रं मुदर्शनेनैव विच्छिदेत् छिरोमुदा ॥ स्थापयामास गरुडेरुधिराक्तं मनोहरम् ॥
 ॥ १३ ॥ गजच्छिन्नाङ्गविक्षेपात्प्रबोधं प्राप्य हस्तिनी ॥ शावकान्बोधयामास चाशुभं वदतीतदा ॥ रुरोदशावकैः सार्द्धं साविलप्यशुचा
 तुरा ॥ १४ ॥ तुष्टावकमलाकान्तं शान्तं सस्मितमीश्वरम् ॥ शंखध्वजगदापद्मधरं पीताम्बरं परम् ॥ गरुडस्थं जगत्कान्तं भ्रामयन्तं सुद
 र्शनम् ॥ १५ ॥ निषेकं खण्डितुं शक्तं निषेकजनकं विभुम् ॥ निषेकभोगदातारं भोगनिस्तारकारणम् ॥ १६ ॥ प्रभुस्तत्स्तवनात्तुष्टस्त
 स्यैविप्रवरंददौ ॥ मुण्डात्तुण्डं पृथक्कृत्य युयुजेऽन्यगजस्य च ॥ १७ ॥ जीवयामास तं तत्र ब्रह्मज्ञानेन सर्ववित् ॥ सर्वाङ्गे योजयामास गजस्य
 चरणाम्बुजम् ॥ १८ ॥ त्वं जीवाकल्पपर्यन्तं परिवारैः समंगज ॥ इत्युक्त्वा च मनोयार्या कैलासं ह्याजगाम सः ॥ १९ ॥ आहत्य पार्वतीह
 स्ताद्भालं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ रुचिरं तच्छिरसं रम्यं योजयामास बालके ॥ २० ॥ ब्रह्मस्वरूपो भगवान्ब्रह्मज्ञानेन लीलया ॥ जीवयामा
 स तं शीघ्रं दुङ्गारोच्चरणेन च ॥ २१ ॥ पार्वतीं बोधयित्वा तु कृत्वा क्रोडे च तं शिशुम् ॥ बोधयामास तं कृष्णआध्यात्मिकविबोधनैः ॥ २२ ॥
 ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ ब्रह्मादिकीटपर्यन्तं फलं भुङ्क्ते स्वकर्मणः ॥ जगद्बुद्धिस्वरूपा सित्वं न जानासि किं शिवे ॥ २३ ॥ कल्पकोटिश
 तं भोगी जीविनां तत्स्वकर्मणा ॥ उपस्थितो भवेन्नित्यं प्रतियोनौ शुभाशुभैः ॥ २४ ॥ इन्द्रः स्वकर्मणा कीटयो नौ जन्मलभेत्सति ॥ कीटश्चा
 पि भवेदिन्द्रः पूर्वकर्मफलेन वै ॥ २५ ॥ सिंहोऽपि मक्षिकां हन्तुं मक्षमः प्राक्तनं विना ॥ मशको हस्तिनं हन्तुं क्षमः स्वप्राक्तनेन च ॥ २६ ॥ सुखं
 दुःखं भयं शोकमानन्दं कर्मणः फलम् ॥ सुकर्मणः सुखं हर्षमिदं पापकर्मणः ॥ २७ ॥ इहैव कर्मणो भोगः परत्र च शुभाशुभैः ॥ कर्मोपार्जनयोग्यश्च
 पुण्यक्षेत्रञ्च भारतम् ॥ २८ ॥ कर्मणः फलदाता च विधाता च विधेरपि ॥ मृत्योर्मृत्युः कालकालो निषेकस्य निषेककृत् ॥ २९ ॥ संहर्तुरपि संहर्ता
 पातुः पाता परात्परः ॥ गोलोकनाथः श्रीकृष्णः परिपूर्णतमः स्वयम् ॥ ३० ॥ वयं यस्य कलाः पुंसो ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ महाविराड्यदंशश्च
 यल्लोमविवरेजगत् ॥ ३१ ॥ कलांशाः केऽपि तद्धर्मैः कलांशांशाश्च केचन ॥ चराचरं जगत्सर्वं तत्र तस्थौ विनायकः ॥ ३२ ॥ श्रीविष्णोर्वच

ब. वै.

॥ १८२ ॥

नंश्रुत्वापरितुष्टाचपार्वती ॥ स्तनंददौचशिशवेतंप्रणम्यगदाधरम् ॥ ३३ ॥ तुष्टावपार्वतीतुष्टाप्रेरिताशङ्करेणच ॥ कृताञ्जलिपुटाभक्त्या
 विष्णुतंकमलापतिम् ॥ ३४ ॥ आशिषंयुज्येविष्णुःशिशुश्चशिशुमातरम् ॥ ददौगलेबालकस्यकौस्तुभश्चस्वभूषणम् ॥ ३५ ॥ ब्रह्माददौ
 स्वमुकुटंधर्मोवैरत्नभूषणम् ॥ क्रमेणदेव्योरत्नानिददुःसर्वेयथोचितम् ॥ ३६ ॥ तुष्टावतंमहादेवश्चात्यंतंहृष्टमानसः ॥ देवाश्चमुनयः
 शैलागन्धर्वाःसर्वयोषितः ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वाशिवःशिवाचैवबालकंमृतजीवितम् ॥ ब्राह्मणेभ्योददौतत्रकोटिरत्नानिनारद ॥ ३८ ॥
 अश्वानाञ्चगजानाञ्चसहस्राणिशतानिच ॥ बन्दिभ्यःप्रददौतत्रबालकंमृतजीविते ॥ ३९ ॥ हिमालयश्चसंहृष्टोदृष्टादेवाश्चतत्रवै ॥
 ददुर्दानानिविप्रेभ्योबन्दिभ्यःसर्वयोषितः ॥ ४० ॥ ब्राह्मणान्भोजयामासकारयामासमङ्गलम् ॥ वेदांश्चपाठयामासपुराणानिरमा
 पतिः ॥ ४१ ॥ शनिसंलज्जितंदृष्ट्वापार्वतीकोपशालिनी ॥ शशापचसभामध्येऽप्यङ्गहीनोभवेतिच ॥ ४२ ॥ दृष्ट्वाशतंशनिसूर्यः
 कश्यपश्चयमस्तथा ॥ तेऽतिरुष्टाःसमुत्तस्थुर्गामुकाःशङ्करालयात् ॥ ४३ ॥ रक्ताक्षास्तेरक्तमुखाःकोपप्रस्फुरिताधराः ॥ तांधर्मसाक्षिणं
 कृत्वाविष्णुंसंशप्तमुद्यताः ॥ ४४ ॥ ब्रह्मातान्बोधयामासविष्णुनाप्रेरितःसुरैः ॥ रक्तास्यांपार्वतीञ्चैवकोपप्रस्फुरिताधराम् ॥ ४५ ॥
 ब्रह्माणमूचुस्तेतत्रक्रमेणसमयोचितम् ॥ भीरवोदेवताःसर्वेमुनयःपर्वतास्तथा ॥ ४६ ॥ ॥ कश्यपउवाच ॥ ॥ दुर्दृष्टोऽयंप्राक्त
 नेनपत्नीशापेनसर्वदा ॥ बालंददर्शयत्नेनतस्यवैमातुराज्ञया ॥ ४७ ॥ ॥ श्रीसूर्यउवाच ॥ ॥ तंधर्मसाक्षिणंकृत्वासूनोर्वैमातुरा
 ज्ञया ॥ यत्पुत्रोऽतिप्रयत्नेनह्यपश्यत्पार्वतीसुतम् ॥ ४८ ॥ यथानिरपराधेनमत्पुत्रंसाशशापह ॥ तत्पुत्रस्याङ्गभङ्गश्चभविष्यतिनसं
 शयः ॥ ४९ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ प्रदायस्वयमाज्ञाञ्चशशापेयंस्वयंकथम् ॥ वयंशपामःकोऽधर्मोजिघांसोश्चविहिंसने ॥ ५० ॥
 ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शशापपार्वतीरुष्टास्त्रीस्वभावाच्चचापलात् ॥ सर्वेषांवचनेनैवशन्तुमर्हन्तुसाधवः ॥ ५१ ॥ दुर्गेदत्त्वात्वमाज्ञांच
 पुत्रदर्शनहेतवे ॥ कथंशपसिनिदोषमतिथित्वद्ब्रूहागतम् ॥ ५२ ॥ इत्युक्ताशनिमादायबोधयित्वाचपार्वतीम् ॥ तांतंसमर्पणंचक्रेशाप
 मोचनहेतवे ॥ ५३ ॥ बभूवपार्वतीतुष्टाब्रह्मणोवचनान्मुने ॥ शान्ताबभूवुस्तेतत्रदिनेशयमकश्यपाः ॥ ५४ ॥ उवाचपार्वतीतत्रसन्तु

ग. खं. ३

अ० १५

॥ १८२ ॥

शातंशनैश्चरम् ॥ प्रसादिताशिवेनैवब्रह्मणापरिसेविता ॥ ५५ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ ग्रहराजोभवशनेमद्वरेणहरिप्रियः ॥ चिर
 जीवीचयोगीन्द्रोहरिभक्तस्यकाविपत् ॥ ५६ ॥ अद्यप्रभृतिनिर्विघ्नाहरौभक्तिर्दृढास्तुते ॥ शापोऽमोघस्ततोमेद्यकिञ्चित्खञ्जोभविष्य
 सि ॥ ५७ ॥ इत्युक्त्वापार्वतीतुष्टाबालंधृत्वाचवक्षसि ॥ उवासयोपिताम्येतस्मैदत्त्वाशुभाशिषः ॥ ५८ ॥ शनिर्जगामदेवानांसमीपं
 हृष्टमानसः ॥ प्रणम्यभक्त्यातांब्रह्मन्म्विकांजगदम्बिकाम् ॥ ५९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायण
 संवादेशानिकृतगणेशदर्शनतज्जातगणेशशिरःपतनविष्णुकृतगणेशशिरोयोजनशनिशापादिकथनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥
 ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ अथविष्णुःशुभेकालेदेवैश्चमुनिभिःसह ॥ पूजयामासतंबालमुपहारैरनुत्तमैः ॥ १ ॥ सर्वाग्रे
 तवपूजाचमयादतासुरोत्तम ॥ सर्वपूज्यश्चयोगीन्द्रोभववत्सेत्युवाचतम् ॥ २ ॥ वनमालांददौतस्मैब्रह्मज्ञानञ्चमुक्तिदम् ॥ सर्व
 सिद्धिप्रदायैवचकारात्मसमंहरिः ॥ ३ ॥ ददौद्रव्याणिचारुणिचोपचारांश्चषोडश ॥ नामभिःस्तवनंचक्रेमुनिभिश्चसमंसुरैः ॥
 ॥ ४ ॥ विघ्नेशश्चगणेशश्चहेरम्बश्चगजाननः ॥ लम्बोदरश्चैकदन्तःशूर्पकणोविनायकः ॥ ५ ॥ एतान्यष्टौचनामानिसर्वसि
 द्धिप्रदानिच ॥ आशिषंदापयामासचानयामासतान्मुनीन् ॥ ६ ॥ सिद्धासनंददौधर्मस्तस्मैब्रह्माकमण्डलम् ॥ शङ्करोयोग
 पट्टञ्चतत्त्वज्ञानंसुदुर्लभम् ॥ ७ ॥ रत्नसिंहासनंशक्रःसूर्यश्चमणिकुण्डले ॥ माणिक्यमालांचन्द्रश्चकुबेरश्चकिरीटकम् ॥ ८ ॥ वह्निशु
 द्धञ्चवसनंददौतस्मैहुताशनः ॥ रत्नच्छत्रञ्चवरुणोवायूरत्नाङ्गुलीयकम् ॥ ९ ॥ क्षीरोदोद्भवसद्गन्तव्यंरचितंवल्यंवरम् ॥ मञ्जीरञ्चापिकेयूरं
 ददौपद्मालयामुने ॥ १० ॥ कण्ठभूषाञ्चसावित्रीभारतीहारमुज्ज्वलम् ॥ क्रमेणसर्वदेवाश्चदेव्यश्चयौतकंददुः ॥ ११ ॥ मुनयःपर्वताश्चैव
 रत्ननिविधानिच ॥ वसुन्धराददौतस्मैवाहनायचमूषकम् ॥ १२ ॥ क्रमेणदेवादेव्यश्चमुनयःपर्वतादयः ॥ गन्धर्वाःकिन्नरायक्षाम
 नवोमानवास्तथा ॥ १३ ॥ नानाविधानिद्रव्याणिस्वाहूनिमधुराणिच ॥ पूजाञ्चकुश्वतेसर्वैःक्रमाद्वैभक्तिपूर्वकम् ॥ १४ ॥

१ भूषणंददुःइतिपाठः ।

अ. वै.

॥१८३॥

पार्वतीजगतामातास्मेराननसरोरुहा ॥ रत्नसिंहासनेपुत्रंवासयामासनारद ॥ १५ ॥ सर्वतीर्थोदकैरत्नकलशावर्जितैस्तुतैः ॥
 स्नापयामासवेदोक्तमन्त्रेणमुनिभिस्तदा ॥ अग्निशुद्धेचवसनेददौतस्मैसतीमुदा ॥ १६ ॥ गोदावर्युदकैःपाद्यमध्यगङ्गोदके
 नच ॥ दूर्वाभिरक्षतापुष्पैश्चन्दनेनसमन्वितम् ॥ १७ ॥ पुष्करोदकमानीयपुनराचमनीयकम् ॥ मधुपर्करत्नपात्रैरासवंशर्करा
 न्वितम् ॥ १८ ॥ स्नानीयंविष्णुतैलंचस्ववैद्यभ्यांविनिर्मितम् ॥ अमूल्यरत्नरचितचारुभूषाकदम्बकम् ॥ १९ ॥ पारिजातप्रसूना
 नामन्येषांशतकानिच ॥ मालतीचम्पकादीनांपुष्पाणिविविधानिच ॥ पूजार्हाणिचपत्राणितुलसीसहितानिच ॥ २० ॥ चन्दना
 गुरुकस्तूरीकुङ्कुमानिचसादरम् ॥ रत्नप्रदीपनिकरंधूपश्चपरितोददौ ॥ २१ ॥ नैवेद्यंतत्प्रियञ्चैवतिललङ्कपर्वतान् ॥ यवगोधूमचूर्णानां
 लङ्कानांचपर्वतान् ॥ २२ ॥ पक्वान्नानांपर्वतांश्चसुस्वादुसुमनोहरान् ॥ पर्वतान्स्वस्तिकानांचसुस्वादुशर्करान्वितान् ॥ २३ ॥
 गुडाक्तानांचलाजानांपृथुकानांचपर्वतान् ॥ शाल्यन्नानांपिष्टकानांपर्वतान्व्यञ्जनैःसह ॥ पयोभृत्कलशानांचलक्षाणिप्रददौमुदा ॥
 ॥ २४ ॥ लक्षाणिदधिपूर्णानांकलशानांचपूजने ॥ मधुभृत्कलशानांचत्रिलक्षाणिचमुन्दरी ॥ २५ ॥ सर्पिसुवर्णकुम्भानांपंचलक्षा
 णिसादरम् ॥ दाडिमानांश्रीफलानामसंख्यानिफलानिच ॥ २६ ॥ खर्जुराणांकपित्थानांजम्बूनांविविधानिच ॥ आम्राणांपनसानां
 चकडलीनांचनारद ॥ फलानिनारिकेलानामसंख्यानिददौमुदा ॥ २७ ॥ अन्यानिपरिपक्वानिकालदेशोद्भवानिच ॥ ददौतानिमहा
 भागस्वादूनिमधुराणिच ॥ २८ ॥ स्वच्छंसुनिर्मलंचैवकर्पूरादिसुवासितम् ॥ गङ्गाजलंचपानार्थंपुनराचमनीयकम् ॥ २९ ॥ ताम्बूलं
 चवरंरम्यंकर्पूरादिसुवासितम् ॥ सुवर्गपात्रशतकंभक्ष्यपूर्णंचनारद ॥ ३० ॥ शैलेश्वरीशैलराजःशैलजःशैलराजजः ॥ शैलराजप्रिया
 मात्याःपुपुजुःशैलजात्मजम् ॥ ३१ ॥ ॐ-श्रींद्वांङ्गीगणेश्वरायब्रह्मरूपायचारवे ॥ सर्वसिद्धिप्रदेशायविघ्नेशायनमोनमः ॥ ३२ ॥
 इत्यनेनैवमन्त्रेणदत्त्वाद्रव्याणिभक्तितः ॥ सर्वेप्रमुदितास्तत्रब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ३३ ॥ द्वात्रिंशदक्षरोमालामन्त्रोऽयंसर्वकामदः ॥ धर्मा
 र्थकाममोक्षाणांफलदःसर्वसिद्धिदः ॥ ३४ ॥ पंचलक्षजपेनैवमन्त्रसिद्धिस्तुमन्त्रिणः ॥ मन्त्रसिद्धिर्भवेद्यस्यसचविष्णुश्चभारते ॥ ३५ ॥

ग. सं. क.

अ० १४.

॥१८३॥

विघ्नानिचपलायन्तेतन्नामस्मरणेनच ॥ महावाग्मीमहासिद्धिःसर्वसिद्धिसमन्वितः ॥ ३६ ॥ वाक्पतिर्गुरुतांयातितस्य
 साक्षात्सुनिश्चितम् ॥ महाकवीद्रोगुणवान्विदुषांचगुरोर्गुरुः ॥ ३७ ॥ संपूज्यानेनमन्त्रेणदेवाआनन्दसंभुताः ॥ नानाविधानिवाद्यानि
 वादयामासुरुत्सवे ॥ ३८ ॥ ब्राह्मणान्भोजयामासुः कारयामासुरुत्सवम् ॥ ददुर्दानानितेभ्यश्चबन्दिभ्यश्चविशेषतः ॥ ३९ ॥ ॥
 ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ अथविष्णुःसभामध्येतंसंपूज्यगणेश्वरम् ॥ तुष्टावपरयाभक्त्यासर्वविघ्नविनाशकम् ॥ ४० ॥ ईशत्वांस्तो
 तुमिच्छामिब्रह्मज्योतिःसनातनम् ॥ नैववर्णयितुंशक्तोऽस्म्यनुरूपमनीहकम् ॥ ४१ ॥ प्रवरंसर्वदेवानांसिद्धानांयोगिनांगुरुम् ॥ सर्वस्व
 रूपंसर्वेशंज्ञानराशिस्वरूपिणम् ॥ ४२ ॥ अव्यक्तमक्षरंनित्यंसत्यमात्मस्वरूपिणम् ॥ वायुतुल्यंचनिलिप्तंचाक्षतंसर्वसाक्षिणम् ॥
 ॥ ४३ ॥ संसारार्णवपारेचमायापोतेसुदुर्लभे ॥ कर्णधारस्वरूपश्चभक्तानुग्रहकारकम् ॥ ४४ ॥ वरंवरण्यंवरदंवरदानामपीश्वरम् ॥
 सिद्धंसिद्धिस्वरूपश्चसिद्धिदंसिद्धिसाधनम् ॥ ४५ ॥ ध्यानातिरिक्तंध्येयंचध्यानासाध्यश्चधार्मिकम् ॥ धर्मस्वरूपंधर्मज्ञंधर्माधर्म
 फलप्रदम् ॥ ४६ ॥ बीजंसंसारवृक्षाणामङ्कुरश्चतदाश्रयम् ॥ स्त्रीपुंनपुंसकानाञ्चरूपमेतदतीन्द्रियम् ॥ ४७ ॥ सर्वाद्यमग्रपूज्यंचसर्व
 पूज्यंगुणार्णवम् ॥ स्वेच्छयासगुणंब्रह्मनिर्गुणंस्वेच्छयापुनः ॥ ४८ ॥ स्वयंप्रकृतिरूपश्चप्राकृतंप्रकृतेःपरम् ॥ त्वांस्तोतुमक्षमोऽनन्तः
 सहस्रवदनैरपि ॥ ४९ ॥ नक्षमःपंचवक्त्रश्चनक्षमश्चतुराननः ॥ सरस्वतीनशक्ताचनशक्तोऽहंतवस्तुतौ ॥ नशक्ताश्चतुर्वेदाःकेवातेवे
 दवादिनः ॥ ५० ॥ इत्येवंस्तवनंकृत्वासुनीशसुरसंसदि ॥ सुरेशश्चसुरैःसार्द्धंविररामरमापतिः ॥ ५१ ॥ इदंविष्णुकृतंस्तोत्रंगणेशस्य
 चयःपठेत् ॥ सायंप्रातश्चमध्याह्नेभक्तियुक्तःसमाहितः ॥ ५२ ॥ तद्विघ्ननाशंकुरुतेविघ्नेशःसततंमुने ॥ वर्द्धतेसर्वकल्याणंकल्याणजनकः
 सदा ॥ ५३ ॥ यात्राकालेपठित्वायोयातितद्भक्तिपूर्वकम् ॥ तस्यसर्वाभीष्टसिद्धिर्भवत्येवनसंशयः ॥ ५४ ॥ तेनदृष्टञ्चदुस्स्वप्नसुस्वप्नमुप
 जायते ॥ कदापिनभवेत्तस्यग्रहपीडाचदारुणा ॥ ५५ ॥ भवेद्विनाशःशत्रूणांबन्धूनाञ्चापिवर्द्धनम् ॥ शश्वद्विघ्नविनाशश्चशश्वत्सम्यग्वि
 वर्द्धनम् ॥ ५६ ॥ स्थिराभवेद्ब्रह्मलक्ष्मीःपुत्रपौत्रविवर्द्धनम् ॥ सर्वैश्वर्यमिहप्राप्यह्यन्तेविष्णुपदंलभेत् ॥ ५७ ॥ फलञ्चापिचतीर्थानां

अ. वै.

॥ १८४ ॥

यज्ञानायद्भवेद्धुत्रम् ॥ महतांसर्वदानानांतद्गणेशप्रसादतः ॥ ६८ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ श्रुतंस्तोत्रंगणेशस्यपूजनञ्चमनोहरम् ॥
 कवचंश्रोतुमिच्छामिसाम्प्रतंभवतारणम् ॥ ६९ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ पूजायांसुनिवृत्तायांसभामध्येशनैश्वरः ॥ उवाच
 विष्णुसर्वेषांतारकंजगतांगुरुम् ॥ ६० ॥ ॥ शनैश्वरउवाच ॥ ॥ सर्वदुःखविनाशायपापप्रशमनायच ॥ कवचंविघ्ननिघ्नस्यवद
 वेदविदांवर ॥ ६१ ॥ ॥ बभूवनोविवादश्चशक्त्यावैमाययासह ॥ तद्विघ्नप्रशमार्थंचकवचंधारयाम्यहम् ॥ ६२ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥
 विनायकस्यकवचंत्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ सुगोप्यञ्चपुराणेषुदुर्लभंचागमेषुच ॥ ६३ ॥ ॥ उक्तंकौथुमशाखायांसामवेदेमनोहरम् ॥
 कवचंविघ्ननाथस्यसर्वविघ्नहरंपरम् ॥ ६४ ॥ ॥ राज्यं देयं शिरो देयं प्राणा देयाश्चसूर्यज ॥ एवम्भूतञ्चकवचंन देयंप्राणसङ्कटे ॥
 ॥ ६५ ॥ ॥ आविर्भावस्तिरोभावःस्वेच्छयायस्यमायया ॥ नित्योऽयमेकदन्तश्चकवचंचास्यवत्सक ॥ ६६ ॥ ॥ पूजास्यनित्यास्तोत्रंच
 कल्पेकल्पेऽस्तिसन्ततम् ॥ अस्यवैजन्मनःपूर्वमुनयश्चसिषेविरे ॥ ६७ ॥ ॥ यथामदवतारेषुजन्मविग्रहधारणम् ॥ तथागणेश्वरस्या
 पिजन्मशैलसुतोदरे ॥ ६८ ॥ ॥ यद्धृत्वासुनयःसर्वजीवन्मुक्ताश्चभारते ॥ निश्शङ्काश्चसुराःसर्वेशत्रुपक्षविमर्दकाः ॥ ६९ ॥ ॥ कवचंवि
 भ्रतामृत्युर्नभियायातिसन्निधिम् ॥ नायुर्व्ययोनाशुभञ्चब्रह्माण्डेनपराजयः ॥ ७० ॥ ॥ दशलक्षजपेनैवसिद्धंतुकवचंभवेत् ॥ योभवे
 त्सिद्धकवचोमृत्युंजेतुंसचक्षुः ॥ ७१ ॥ ॥ सुसिद्धकवचोवाग्मीचिरंजीवीमहीतले ॥ सर्वत्रविजयीपूज्योभवेद्ब्रह्ममात्रतः ॥ ७२ ॥
 मालामन्त्रमिमंपुण्यंकवचंमङ्गलंशुभम् ॥ विभ्रतांसर्वपापानिप्रणश्यन्तिसुनिश्चितम् ॥ ७३ ॥ ॥ भूतप्रेतपिशाचाश्चकूष्माण्डाब्रह्म
 राक्षसाः ॥ डाकिनीयोगिनीयक्षवेतालाभैरवादयः ॥ ७४ ॥ ॥ बालग्रहाग्रहाश्चैवक्षेत्रपालादयस्तथा ॥ वर्मणःशब्दमात्रेणपलायन्तेचभी
 रवः ॥ ७५ ॥ ॥ आधयोव्याधयश्चैवशोकाश्चैवभयावहाः ॥ नयान्तिसन्निधितेषांगरुडस्ययथोरगाः ॥ ७६ ॥ ॥ ऋजवेगुरुभक्तायस्वशिष्या
 यप्रकाशयेत् ॥ खलायपरशिष्यायदत्त्वामृत्युमवाप्नुयात् ॥ ७७ ॥ ॥ संसारमोहकस्यास्यकवचस्यप्रजापतिः ॥ ऋषिश्छन्दश्चवृह
 तीदेवोलम्बोदरःस्वयम् ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषुविनियोगःप्रकीर्तितः ॥ ७८ ॥ ॥ सर्वेषांकवचानांचसारभूतमिदंमुने ॥ ॐ गंहुं श्री

ग. ख. ३

अ० १३

॥ १८४ ॥

गणेशायस्वाहामेपातुमस्तकम् ॥ द्वात्रिंशदक्षरोमन्त्रोललाटमेसदावतु ॥ ७९ ॥ ॐ ह्रींक्लींश्रीं गमिति वै सततं पातुलोचनम् ॥ तालुकं
 पातुविघ्नेशः सततं धरणीतले ॥ ८० ॥ ॐ ह्रींश्रींक्लीं मिति परं सन्तं पातुनासिकाम् ॥ ओं गौं गं शूर्पकर्णाय स्वाहा पात्वधरं मम ॥ दन्तां
 श्रतालुकां जिह्वां पातु मे षोडशाक्षरः ॥ ८१ ॥ ॐ लंश्रीं लम्बोदरायेति स्वाहा गण्डं सदावतु ॥ ॐ क्लीं ह्रीं विघ्ननाशाय स्वाहा कर्णं सदावतु ॥
 ॥ ८२ ॥ ॐ—श्रीं गंगजाननायेति स्वाहा स्कन्धं सदावतु ॥ ॐ ह्रीं विनायकायेति स्वाहा पृष्ठं सदावतु ॥ ८३ ॥ ॐ क्लीं ह्रीं मिति कङ्कालं
 पातु वक्षःस्थलं परम् ॥ करौ पादौ सदा पातु सर्वाङ्गं विघ्ननाशकृत् ॥ ८४ ॥ प्राच्यां लम्बोदरः पातु चाग्नेय्यां विघ्ननायकः ॥ दक्षिणे पातु विघ्ने
 शो नैऋत्यां तु गजाननः ॥ ८५ ॥ पश्चिमे पार्वती पुत्रो वायव्यां शंकरात्मजः ॥ कृष्णस्यां शश्चोत्तरे च परिपूर्णतमस्य च ॥ ८६ ॥ ऐशान्या
 मेकदन्तश्च हेरम्बः पातु चोर्ध्वतः ॥ अधोगणाधिपः पातु सर्वपूज्यश्च सर्वतः ॥ स्वप्ने जागरणे चैव पातु मां योगिनां गुरुः ॥ ८७ ॥ इति ते
 कथितं वत्स सर्वमन्त्रौ च विग्रहम् ॥ संसारमोहनं नाम कवचं परमाद्भुतम् ॥ ८८ ॥ श्रीकृष्णेन पुरादत्तं गोलोके रासमण्डले ॥ वृन्दावने वि
 नीताय मह्यं दिनकरात्मज ॥ ८९ ॥ मया दत्तं श्रुतं भ्यञ्ज्यस्मै कस्मै न दास्यसि ॥ परं वरं सर्वपूज्यं सर्वसंकटतारणम् ॥ ९० ॥ गुरुमभ्यर्च्य
 विधिवत् कवचं धारयेत्तु यः ॥ कण्ठे वा दक्षिणे वा हौ सोऽपि विष्णुर्न संशयः ॥ ९१ ॥ अश्वमेधसहस्राणि वा जपेय शतानि च ॥ ग्रहेन्द्रकवच
 स्यात्स्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ९२ ॥ इदं कवचमज्ञात्वा यो भजेच्छंकरात्मजम् ॥ शतलक्षप्रजप्तोऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः ॥ ९३ ॥
 इति श्रीब्रह्मवैवर्ते संसारमोहनं नाम कवचम् ॥ दत्त्वेदं सूर्यपुत्राय विररामसुरेश्वरः ॥ परमानन्दसंयुक्ता देवास्तस्थुः समीपतः ॥ ९४ ॥
 इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादे गणेशपूजास्तवकवचकथनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॐ ॥
 ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ देवास्तस्यां सभायां ते सर्वे संहृष्टमानसाः ॥ गन्धर्वा मुनयः शैलाः पश्यन्तः सुमहोत्सवम् ॥ १ ॥ एत
 स्मिन्नतरे दुर्गास्मेराननसरोरुहा ॥ उवाच विष्णुं प्रणता देवेशं तत्र संसदि ॥ २ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ त्वं पाता सर्वजगतां नाथनाहं
 जगद्ब्रह्मिः ॥ कथं मत्स्वामिनो वीर्यममोघं रक्षितं प्रभो ॥ ३ ॥ रतिभङ्गे कृते देवैर्ब्रह्मणा प्रेरितैस्त्वया ॥ भूमौ निपतितं वीर्यं केन देवेन

प्र. वै.

॥ १८५ ॥

वेहृतम् ॥ ४ ॥ सर्वेदेवास्त्वत्पुरतस्तदन्विष्यन्तुसादरम् ॥ अराजकंकथमिदंतिष्ठतित्वयिराजनि ॥ ५ ॥ पार्वतीवचनंश्रुत्वा
 प्रहस्यजगदीश्वरः ॥ उवाचदेवर्गेचमुनिवर्गेचतिष्ठति ॥ ६ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ देवाःशृणुतमद्वाक्यंपार्वतीवचनंश्रुतम् ॥
 शिवस्यामोघवीर्य्यत्तत्पुराकेननिर्हृतम् ॥ ७ ॥ सभामानयतक्षिप्रंनचेदण्डमिहार्हत्य ॥ सकोराजानशास्तायःप्रजावाध्यश्च
 पाक्षिकः ॥ ८ ॥ विष्णोस्तद्वचनंश्रुत्वासमालोच्यपरस्परम् ॥ ऊचुःसर्वेशिवावाक्यैस्त्रासिताःपुरतोहरेः ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 तद्वीर्य्यनिर्हृतंयेनपुण्यभूमौचभारते ॥ सवञ्चितोभवत्वत्रपुण्याहेपुण्यकर्मणि ॥ १० ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ ॥ मद्वीर्य्यनिर्हृतंयेनपुण्य
 भूमौचभारते ॥ सवञ्चितोभवत्वत्रसेवनेपूजनेतव ॥ ११ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ सवञ्चितोभवत्वत्रशरणागतरक्षणे ॥ एकादशीव्रतेचैवतद्वीर्य्य
 येननिर्हृतम् ॥ १२ ॥ ॥ इन्द्रउवाच ॥ ॥ तद्वीर्य्यनिर्हृतंयेनपापिनांपापमोचने ॥ भवत्वत्रयशोलुप्तन्तत्पुण्यकर्मसन्ततम् ॥ १३ ॥
 ॥ वरुणउवाच ॥ ॥ भवत्वत्रकलौजन्मवर्षेस्याद्भारतेहरे ॥ शूद्रयाजकपत्न्याश्चगर्भेतद्येननिर्हृतम् ॥ १४ ॥ ॥ कुबेरउवाच ॥ ॥
 न्यासहारीसभवतुविश्वासघ्नश्चमित्रहा ॥ सत्यघ्नश्चकृतघ्नश्चतद्वीर्य्ययेननिर्हृतम् ॥ १५ ॥ ॥ ईशानउवाच ॥ ॥ परद्रव्यापहारीच
 सभवत्वत्रभारते ॥ नरघातीगुरुद्रोहीतद्वीर्य्ययेननिर्हृतम् ॥ १६ ॥ ॥ रुद्राऊचुः ॥ ॥ तेमिथ्यावादिनःसन्तुभारतेपारदारिकाः ॥
 गुरुनिन्दारताःशत्रुतद्वीर्य्यैश्चनिर्हृतम् ॥ १७ ॥ ॥ कामदेवउवाच ॥ ॥ कृत्वाप्रतिज्ञांयोमूढोनसम्पालयतेभ्रमात् ॥ भाजनंत
 स्यपापस्यसभवेद्येनतद्धृतम् ॥ १८ ॥ स्वर्वेद्यावूचतुः ॥ मातुःपितुर्गुरोश्चैवस्त्रीपुत्राणांचपोषणे ॥ भवेतांवञ्चितौतौचयाभ्यांवीर्य्यचत
 द्धृतम् ॥ १९ ॥ ॥ सर्वेदेवाऊचुः ॥ ॥ मिथ्यासाक्ष्यप्रदातारोभवन्त्वत्रचभारते ॥ अणुत्रिणोदरिद्राश्चयैश्चवीर्य्यहितद्धृतम् ॥
 ॥ २० ॥ ॥ देवपत्न्यऊचुः ॥ ॥ तानिन्दंतुस्वभर्तारंगच्छन्तुपरपुरुषम् ॥ सन्तुबुद्धिविहीनाश्चयाभिर्वीर्य्यहितद्धृतम् ॥ २१ ॥
 देवानांवचनंश्रुत्वादेवीनांचहरिःस्वयम् ॥ कर्मणांसाक्षिणधर्मसूर्य्यचन्द्रंहुताशनम् ॥ २२ ॥ पवनंपृथिवीतोयंसन्ध्येरात्रिं दिवंमुने ॥
 उवाचजगतांकर्त्तापाताशास्ताजगत्रये ॥ २३ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ देवैर्निर्हृतंवीर्य्यतदेतत्केननिर्हृतम् ॥ तदमोघंभ

ग. खं. ३

अ० १४

॥ १८५ ॥

गवतोमहेशस्यजगद्गुरोः ॥ २४ ॥ यूयंचसाक्षिणोविश्वेसततंसर्वकर्मणाम् ॥ युष्माभिर्निर्हतांकिंवाकिम्भृतंवक्तुमर्हथ ॥ २५ ॥
 ईश्वरस्यवचःश्रुत्वासभायांकम्पिताश्चते ॥ परस्परंसमालोच्यक्रमेणोचुःपुरोहरेः ॥ २६ ॥ ॥ श्रीधर्मउवाच ॥ ॥ रतेरुत्तिष्ठतो
 वीर्यपपातवसुधातले ॥ मयाज्ञातममोघंतच्छङ्करस्यप्रकोपतः ॥ २७ ॥ ॥ क्षितिरुवाच ॥ ॥ वीर्यवोदुमशक्ताहंतद्रहोन्यक्षि
 पंपुरा ॥ अतीवदुर्वहं ब्रह्मन्नबलांक्षन्तुमर्हसि ॥ २८ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ वीर्यवोदुमशक्तोऽहंन्यक्षिपंशरकानने ॥ दुर्व
 लस्यजगन्नाथकियशःकिंचपौरुषम् ॥ २९ ॥ ॥ वायुरुवाच ॥ ॥ शरेषुपतितंवीर्यंसद्योबालोबभूवह ॥ अतीवसुन्दरोविष्णो
 स्वर्णरेखानदीतटे ॥ ३० ॥ ॥ श्रीसूर्यउवाच ॥ ॥ रुदन्तंबालकं दृष्ट्वागममस्ताचलंप्रति ॥ प्रेरितःकालचक्रेणनिशिसंस्थातुम
 क्षमः ॥ ३१ ॥ ॥ चन्द्रउवाच ॥ ॥ रुदन्तंबालकंप्राप्यगृहीत्वाकृत्तिकलगणः ॥ जगामस्वालयांविष्णोर्गच्छन्बदरिकाश्रमात् ॥
 ॥ ३२ ॥ ॥ जलमुवाच ॥ ॥ अमुंरुदन्तमानीयस्तनंदत्वास्तनार्थिने ॥ वर्द्धयामासुरीशस्यतंताःसूर्याधिकंप्रभम् ॥ ३३ ॥
 ॥ ॥ सन्ध्येऊचतुः ॥ ॥ अधुनाकृत्तिकानांचषण्णांतत्पोष्यपुत्रकः ॥ तन्नामचक्रुस्ताःप्रेम्णाकार्तिकेयइतिस्वयम् ॥ ३४ ॥
 ॥ ॥ रात्रिरुवाच ॥ ॥ नचकुर्बालकंताश्चलोचनानामगोचरम् ॥ प्राणेभ्योऽपिप्रेमपात्रंयःपोष्टातस्यपुत्रकः ॥ ३५ ॥ ॥ दिन
 मुवाच ॥ यानियानिचवस्तूनित्रैलोक्येदुर्लभानिच ॥ प्रशंसितानिस्वाद्भिर्भोजयामासुरेवतम् ॥ ३६ ॥ ॥ तेषांतद्रचनंश्रुत्वास
 न्तुष्टोमधुसूदनः ॥ तेसर्वेहरिमित्यूचुःसभायांहृष्टमानसाः ॥ ३७ ॥ ॥ पुत्रस्यवार्त्तासम्प्राप्यपार्वतीहृष्टमानसा ॥ कोटिरत्नानिवि
 प्रेभ्योददौबहुधनानिच ॥ ददौसर्वाणिविप्रेभ्योवासांसिविविधानिच ॥ ३८ ॥ ॥ लक्ष्मीःसरस्वतीमेनासावित्रीसर्वयोषितः ॥ विष्णुश्च
 सर्वदेवाश्चब्राह्मणेभ्योददुर्धनम् ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणेशखण्डेनारदनारायणसंवादेकार्तिकेयजन्मकथनं
 नामचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ पुत्रस्यवार्त्तासम्प्राप्यपार्वत्यासहशङ्करः ॥ प्रेरितो

१ सूर्यप्रभंप्रभोइतिपाठः ।

म. वै.

॥१८६॥

विष्णुनादेवैर्मुनिभिः पर्वतैर्मुने ॥ १ ॥ दूतान्प्रस्थापयामास महाबलपराक्रमान् ॥ वीरभद्रं विशालाक्षं शंकुकर्णकबन्धकम् ॥ २ ॥
 नन्दीश्वरं महाकालं वज्रदन्तं भगन्दरम् ॥ गोधामुखं दधिमुखं ज्वलदग्निशिखोपमम् ॥ ३ ॥ लक्षश्चक्षेत्रपालानां भूतानाञ्च त्रिलक्षकम् ॥
 वेतालानां च तुल्यक्षयक्षाणां पञ्चलक्षकम् ॥ ४ ॥ कुष्माण्डानाञ्च तुल्यक्षं त्रिलक्षं ब्रह्मरक्षसाम् ॥ डाकिनीनाञ्च तुल्यक्षं योगिनीनां त्रिलक्ष-
 कम् ॥ ५ ॥ रुद्रांश्च भैरवांश्चैव शिवतुल्यपराक्रमान् ॥ अन्यांश्च विकृताकारान् संख्यान्पिनारद ॥ ६ ॥ ते सर्वे शिवदूताश्च नानाशस्त्रा-
 स्त्रपाणयः ॥ कृत्तिकानाञ्च भवनं वेष्टयामास रुज्ज्वलम् ॥ ७ ॥ दृष्ट्वा तान् कृत्तिकाः सर्वाभयविह्वलमानसाः ॥ कार्तिकेयं च जगद्गुर्वलन्तं
 ब्रह्मतेजसा ॥ ८ ॥ ॥ कृत्तिका उवाच ॥ ॥ वत्स सैन्यान् संख्यान्निवेष्टयामासुरालयम् ॥ नजानीमो वयं कस्य करालानि च वा-
 लक ॥ ९ ॥ ॥ कार्तिकेय उवाच ॥ ॥ भयं त्यजत कल्याण्यो भयं किं वो मयि स्थिते ॥ दुर्निवार्यः कर्मपाको मातरः केन वार्यते ॥
 ॥ १० ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र सेनानीर्नन्दिकेश्वरः ॥ पुरतः कार्तिकेयस्य तिष्ठंस्तस्मात्सुवाच ह ॥ ११ ॥ ॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥ ॥
 भ्रातः प्रवृत्तिं शृणु मे मातुश्चापि शुभावहाम् ॥ प्रेषितस्य सुरेन्द्रस्य संहर्तुः शङ्करस्य च ॥ १२ ॥ कैलासे सर्वदेवाश्च ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥
 सभायां ते वसन्तश्च गणेशोत्सवमङ्गलम् ॥ १३ ॥ शैलेन्द्रकन्या तं विष्णुं जगतां परिपालकम् ॥ संबोध्य कथयामास तवान्वेषणकारणम् ॥
 ॥ १४ ॥ पप्रच्छ देवान् विष्णुस्तान् क्रमेणावाप्तिहेतवे ॥ प्रत्युत्तरं ददुस्ते तु प्रत्येकं अथोचितम् ॥ १५ ॥ त्वमत्र कृत्तिकास्थाने कथयामा-
 सुरीश्वरम् ॥ सर्वधर्मादयो देवा धर्मा धर्मस्य साक्षिणः ॥ यावद्भूवरहः क्रीडापार्वती शिवयोः पुरा ॥ १६ ॥ दृष्टस्य च सुरैः शम्भोर्वीर्यभूमौ
 पपात ह ॥ भूमिस्तदक्षिपद्ब्रह्मैव ह्निश्च शरकानने ॥ ततो लब्धः कृत्तिकाभिरमृभिर्गच्छसाम्प्रतम् ॥ १७ ॥ तवाभिषेकं विष्णुश्च करिष्य-
 तिसुरैः सह ॥ शस्त्रलब्ध्वा खिलं देवतारकं संहनिष्यसि ॥ पुत्रस्त्वं विश्वसंहर्तुस्त्वांगो तु नक्षमा इमाः ॥ १८ ॥ नाग्निगोमुं यथा शक्तः
 शुष्कवृक्षः स्वकोटरे ॥ दीप्तिमांस्त्वञ्च विश्वेषु तासां गेहेषु शोभसे ॥ यथापतन्महाकूपे द्विजराजो नराजते ॥ १९ ॥ करोषि जगदालोकं ना-
 च्छन्नोऽस्याङ्गतेजसा ॥ यथासूर्यः कराच्छन्नो न भजेत्पूरुषस्य च ॥ २० ॥ विष्णुस्त्वञ्जगद्व्यापी नासां व्याप्योऽसि शम्भव ॥ यथान-

ग. खं. ३

अ० १५

॥१८६॥

केषां व्याप्यश्च तत्सर्वव्यापकं नभः ॥ २१ ॥ योगीन्द्रो नानुलितस्त्वं भोगी च पारिपोषणे ॥ नैवलितो यथात्मा च कर्मभोगेषु जीविनाम् ॥
 ॥ २२ ॥ विश्वाधारस्त्वमीशश्च नामृते सम्भवे ति स्थितिः ॥ सागरस्य यथानद्यां सरितामाश्रयस्य च ॥ २३ ॥ नहिसर्वेश्वरावासः सम्भवे
 त्कृतिकालये ॥ गरुडस्य यथावासः क्षुद्रे च चटकोदरे ॥ २४ ॥ त्वाञ्च देवान् जानन्ति भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ गुणानां ते जसां राशियथाज्ञान
 मयोगिनः ॥ २५ ॥ त्वामनिर्वचनीयञ्च कथं जानन्ति कृतिकाः ॥ यथा परां हरेर्भक्तिमभक्तामूढचेतसः ॥ २६ ॥ भ्रातर्येयं न जान
 न्ति ते तं कुर्वन्त्यनादरम् ॥ नाद्रियन्ते यथा भेकास्त्वेकावासं च पंकजम् ॥ २७ ॥ ॥ कार्तिकेय उवाच ॥ ॥ भ्रातः सर्वं जाना
 मि ज्ञानं त्रैकालिकञ्च यत् ॥ ज्ञानी त्वं काप्रशंसा ते यतो मृत्युञ्जयाश्रितः ॥ २८ ॥ कर्मणा जन्मयेषां वायासुयासुचयोनिषु ॥ तासु ते नि
 र्वृतिं भ्रातर्नाप्नुवन्ति च सन्ततम् ॥ २९ ॥ ये यत्र सन्ति सन्तो वा मूढा वा कर्मभोगतः ॥ तेऽपि तं बहु मन्यन्ते मोहिता विष्णुमायया ॥ ३० ॥
 साम्प्रतं जगतां माता विष्णुमाया सनातनी ॥ सर्वाद्या विष्णुमाया च सर्वदा विष्णुमङ्गला ॥ ३१ ॥ शैलेन्द्रपत्नी गर्भे सा चालभजन्मभारते ॥
 दारुणञ्च तपस्तप्त्वासम्प्रापच्छङ्करं पतिम् ॥ ३२ ॥ ब्रह्मादितृणपर्यन्तं सर्वमिथ्यैव कृत्रिमम् ॥ सर्वे कृष्णोद्भवाः काले विलीनास्तत्र केव
 लम् ॥ ३३ ॥ कल्पे कल्पे जगन्माता माता मे प्रतिजन्मनि ॥ यजन्ममायया बद्धो नित्यः सृष्टिविधावहम् ॥ ३४ ॥ प्रकृतेरुद्भवास्सत्यं
 जगत्यां सर्वयोषितः ॥ काश्चिदंशाः कलाः काश्चित्कलांशांशेन काश्चन ॥ ३५ ॥ कृतिकाज्ञानवत्यश्च योगिन्यः प्रकृतेः कलाः ॥ स्तनैश्च
 संवर्द्धितोऽहमुपहारेण सन्ततम् ॥ ३६ ॥ तासामहंपोष्य पुत्रो मद्भवाः पोषणादिमाः ॥ तस्याश्च प्रकृतेः पुत्रो गतस्त्वत्स्वामिवीर्यतः ॥
 ॥ ३७ ॥ नगर्भजोऽहं शैलेन्द्रकन्यायानन्दिकेश्वर ॥ सा च मे धर्मतो माता तथेमाः सर्वसम्भवाः ॥ ३८ ॥ स्तनदात्री गर्भदात्री भक्ष्यदात्री
 गुरुप्रिया ॥ अभीष्टदेवपत्नी च पितुः पत्नी च कन्यकाः ॥ ३९ ॥ सगर्भकन्या भगिनी पुत्रपत्नी प्रिया प्रसूः ॥ मातुर्माता पितुर्माता सोदर
 स्य प्रिया तथा ॥ ४० ॥ मातुः पितुश्च भगिनी मातुलानीतथैव च ॥ जनानां विदविहिता मातरः षोडशस्मृताः ॥ ४१ ॥ इमाश्च सर्वसिद्धि
 ज्ञाः परमैश्वर्यसंयुताः ॥ नक्षुद्रा ब्रह्मणः कन्यास्त्रिषु लोकेषु पूजिताः ॥ ४२ ॥ विष्णुना प्रेरितस्त्वञ्च शम्भोः पुत्रसमो महान् ॥ गच्छयामित्व

ब. वै.

॥१८७॥

यासार्द्धद्रक्ष्यामिसुरसंचयम् ॥ ४३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणेशखण्डेनारदनारायणसंवादेनन्दिकार्तिकेयसंवादोना
मपञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ इत्येवमुक्तातशीघ्रबोधयित्वाचकृत्तिकाः ॥ उवाचकिंचिद्यु
क्तञ्चवचनंशङ्करात्मजः ॥ १ ॥ ॥ कार्तिकेयउवाच ॥ ॥ यास्यामिशंकरस्थानंद्रक्ष्यामिसुरसञ्चयम् ॥ मातरंबन्धुवर्गाश्चा
प्याज्ञामेदत्तमातरः ॥ २ ॥ दैवाधीनंजगत्सर्वजन्मकर्मशुभावहम् ॥ संयोगश्चवियोगश्चनचदैवात्परंबलम् ॥ ३ ॥ कृष्णायत्तञ्च
तदैवंसचदैवात्परस्ततः ॥ भजन्तिसततंसन्तः परमात्मानमीश्वरम् ॥ ४ ॥ दैवंवर्द्धयितुंशक्तःक्षयंकर्तुंस्वलीलया ॥ नदैवबद्ध
स्तद्रक्तश्चाविनाशीतिनिर्णयः ॥ ५ ॥ तस्माद्भजतगोविन्दंमोहं त्यजतदुःखदम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंजन्ममृत्युभयापहम् ॥ ६ ॥
परमानन्दजननंमोहजालनिकृन्तनम् ॥ शश्वद्भजन्तियत्सर्वेब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ७ ॥ कोऽहंभवाब्धौयुष्माकंकावायूयंममा
त्मिकाः ॥ तत्कर्मस्रोतसांसर्वेषुजीभृतञ्चफेनवत् ॥ ८ ॥ संश्लेषंवावियोगंवासर्वमीश्वरचिन्तया ॥ ब्रह्माण्डमीश्वराधीनंस्व
तन्त्रंविदुर्बुधाः ॥ ९ ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वमनित्यञ्चजगत्रयम् ॥ मायामनित्येकुर्वन्तिमाययामूढचेतसः ॥ १० ॥ सन्तस्तत्रनलिप्य
न्तेवायुवत्कृष्णचेतसः ॥ तस्मान्मोहंपरित्यज्यचाज्ञासिंदत्तमातरः ॥ ११ ॥ इत्येवमुक्तातानत्वासार्द्धशङ्करपार्षदैः ॥ यात्राञ्चकारभग
वान्मनसाश्रीहरिंस्मरन् ॥ १२ ॥ एतमिन्नन्तरेतत्रददर्शरथमुत्तमम् ॥ विश्वकर्मकृतंरम्यंहीरकेणविराजितम् ॥ १३ ॥ सद्रत्नसार
रचितंमाणिक्येनविराजितम् ॥ पारिजातप्रसूनानांमालाजालैश्चशोभितम् ॥ १४ ॥ मणीन्द्रदर्पणैःश्वेतचामरैरतिदीपितम् ॥ क्रीडार्हं
मन्दिरैरम्यैश्चित्रितैश्चित्रितंवरम् ॥ १५ ॥ शतचक्रंसुविस्तीर्णमनोयायिमनोहरम् ॥ प्रस्थापितंचपार्वत्यावेष्टितंपार्षदैर्वरैः ॥ १६ ॥
समारुहन्तंयानंताहृदयेनविदूयता ॥ सहसाचेतनांप्राप्यमुक्तकेश्यःशुचातुराः ॥ १७ ॥ दृष्ट्वाचस्वपुरस्स्कन्दंस्तंभिताश्चातिशोकतः ॥
उन्मत्ताइवतत्रैववकुमारेभिरेभिया ॥ १८ ॥ ॥ कृत्तिकाऊचुः ॥ ॥ किंकुर्मःकचयास्यामोवयंवत्सवदाश्रयाः ॥ विहायास्मा
न्कयासिस्वंनायंधर्मस्तवाधुना ॥ १९ ॥ स्नेहेनवर्द्धितोऽस्माभिःपुत्रोऽस्माकंस्वधर्मतः ॥ नायंधर्मोमातृवर्गाननुरक्तःसुतस्त्य

ग. ख. ३

अ० १६

॥१८७॥

जेत् ॥ २० ॥ इत्युक्ताकृत्तिकाः सर्वाः कृत्वावक्षसितं सुतम् ॥ पुनर्मृच्छामवापुस्ताः सुतविच्छेददारुणम् ॥ २१ ॥ कुमारो बोधयित्वा ता
 अध्यात्मवचनेन वै ॥ ताभिश्च पार्षदैः सार्द्धमारुरोहरथं मुने ॥ २२ ॥ पूर्णकुम्भं द्विजं वेश्यां शुक्रधान्यानि दर्पणम् ॥ दध्याज्यं मधुलाजां
 श्वपुष्पं दूर्वाक्षतान्सितान् ॥ २३ ॥ वृषंगजेन्द्रं तुरगं ज्वलदग्निं सुवर्णकम् ॥ पूर्णचपरिपक्वानि फलानि विविधानि च ॥ २४ ॥ पतिपुत्रवतीं
 नारीं प्रदीपं मणिमुत्तमम् ॥ मुक्तां प्रसूनमालां च सद्यो मांसञ्च चन्दनम् ॥ २५ ॥ ददर्शैतानि वस्तूनि मङ्गलानि पुरो मुने ॥ शृगालं नकुलं
 कुम्भं शंखं वामेशु भावहम् ॥ २६ ॥ राजहंसं मयूरं च खञ्जनं च शुकं पिकम् ॥ पारावतं शंखचिह्नं च क्रवाकञ्च मङ्गलम् ॥ २७ ॥ कृष्णसारं च
 सुरभिं च मरीं श्वेतचामरम् ॥ धेनुं च वत्सं संयुक्तां पताकां दक्षिणेशु भा ॥ २८ ॥ नानाप्रकारवाद्यं चाप्यश्रौषीन्मङ्गलध्वनिम् ॥ मनोहरं
 च सङ्गीतं घण्टाशंखध्वनिं तथा ॥ २९ ॥ दृष्ट्वा श्रुत्वा मङ्गलं स ह्यगमत्तातमन्दिरम् ॥ क्षणेनानन्दयुक्तश्च मनोयायिरथेन च ॥ ३० ॥ कुमारः
 प्राप्य कैलासं न्यग्रोधाक्षयमूलके ॥ क्षणतस्थौ कृत्तिकाभिः पार्षदप्रवरैः सह ॥ ३१ ॥ पार्वतीमङ्गलं कृत्वा राजमार्गं मनोहरम् ॥ पद्मरागे
 रिन्द्रनीलैः संस्कृतं परितः पुरम् ॥ ३२ ॥ रम्भास्तम्भसमूहैश्च पट्टसूत्रांशुकैस्तथा ॥ श्रीखण्डपल्लवैर्युक्तं पूर्णकुम्भैः सुशोभितम् ॥ ३३ ॥
 पूर्णकुम्भजलैर्व्याप्तं सितं चन्दनवारिभिः ॥ असंख्यरत्नदीपैश्च मणिराजैर्विराजितम् ॥ ३४ ॥ नटनर्तकवेश्यानामुत्सवैः संकुलं सदा ॥
 बन्दिभिर्विप्रवर्गैश्च दूर्वापुष्पकरैर्युतम् ॥ ३५ ॥ पतिपुत्रवतीभिश्च साध्वीभिश्च समन्वितम् ॥ लक्ष्मीं सरस्वतीं दुर्गां सावित्रीं तुलसीं रतिम् ॥
 ॥ ३६ ॥ अरुन्धतीमहत्यां च दितितारां मनोरमाम् ॥ अदितिं शतरूपां च शचीं सन्ध्यां च रोहिणीम् ॥ ३७ ॥ अनसूयां तथा स्वाहां संज्ञां वरु
 णकामिनीम् ॥ आकृतिं च प्रसूतिं च देवहूतिं च मेनकाम् ॥ ३८ ॥ तामेकपाटलामेकपर्णामैनाककामिनीम् ॥ वसुन्धरां च मनसां पुरस्कृ
 त्य समाययौ ॥ ३९ ॥ रम्भातिलोत्तमामेनाघृताचीमोहिनीशुभा ॥ उर्वशीरत्नमालाचसुशीलाललिताकला ॥ ४० ॥ कदम्बमालासु
 रसावनमालाचसुन्दरी ॥ एताश्चान्याश्च बहवो विप्रेन्द्राप्सरसाङ्गणाः ॥ ४१ ॥ सङ्गीतनर्तनपराः सस्मितावेषसंयुताः ॥ करतालकराः
 सर्वा जगुरानन्दपूर्वकम् ॥ ४२ ॥ देवाश्च मुनयः शैलगन्धर्वाः किन्नरास्तथा ॥ सर्वे ययुः प्रमुदिताः कुमारस्यानुमज्जने ॥ ४३ ॥ नानाप्र

ब्र. वै.

॥ १८८ ॥

कारवायैश्चरुद्रैर्वापार्षदैः सह ॥ भैरवैः क्षेत्रपालैश्च ययौ सार्द्धं महेश्वरः ॥ ४४ ॥ अथ शक्तिधरो हृष्टो हृष्टात्पार्वतीं तदा ॥ अवरुह्य रथात्तूर्ण
शिरसा प्रणनामह ॥ ४५ ॥ तं पद्मा प्रमुखं देवी गणं च मुनिकामिनीम् ॥ शिवश्च परयाभक्त्या सर्वान्संभाष्य यत्नतः ॥ ४६ ॥ कार्तिकेयं शि
वाहं दृष्ट्वा क्रोडे कृत्वा चुचुम्ब च ॥ शङ्करश्च सुराः शैला देव्यो वै शैलयोषितः ॥ ४७ ॥ पार्वती प्रमुखा देव्यस्तथा देवश्च शङ्करः ॥ शैलाश्च मुनयः
सर्वे ददुस्तस्मै शुभाशिषः ॥ ४८ ॥ कुमारः स गणैः सार्द्धं मागत्य च शिवालयम् ॥ ददर्श तं सभामध्ये विष्णुं क्षीरोदशायिनम् ॥ ४९ ॥ रत्नसिं
हासनस्थश्च रत्नभूषणभूषितम् ॥ धर्मब्रह्मेन्द्रचन्द्रार्कवह्निवाय्वादिभिर्युतम् ॥ ५० ॥ ईषद्धास्यं प्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकारकम् ॥ स्तुतं मुनी
न्द्रैर्देवेन्द्रैः सेवितं श्वेतचामरैः ॥ ५१ ॥ तं दृष्ट्वा जगतां नाथं भक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ पुलकान्वितसर्वाङ्गः शिरसा प्रणनामह ॥ ५२ ॥ विधिधर्मश्च
देवाश्च मुनीन्द्राश्च मुदान्वितान् ॥ प्रणनाम पृथक् तत्र प्रापतेभ्यः शुभाशिषः ॥ ५३ ॥ पृथक्संभाष्य सर्वांश्चाप्युवास कनकासने ॥ ददौ धनानि
विप्रेभ्यः पार्वत्या सह शङ्करः ॥ ५४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारायणसंवादे कार्तिकेयागमनं नाम षोडशो
ध्यायः ॥ १६ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ अथ विष्णुर्जगत्कान्तो हृष्टः कृत्वा शुभक्षणम् ॥ रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास पण्मुखम् ॥ १ ॥ नाना
विधानि वाद्यानि कांस्यतालादिकानि च ॥ नानाविधानि यन्त्राणि वादयामास कौतुकात् ॥ २ ॥ वेदमन्त्राभिषिक्तैश्च सर्वतीर्थोदपूर्णकैः ॥
सद्रत्नकुम्भशतकैः स्नापयामास तं मुदा ॥ ३ ॥ सद्रत्नसारखचितं किरीटं मङ्गलाङ्गदे ॥ अमूल्यरत्नखचितभूषणानि बहूनि च ॥ ४ ॥
वह्निशुद्धांशुके दिव्ये क्षीरोदारणवसम्भवम् ॥ कौस्तुभं वनमालां च तस्मै चक्रं ददौ मुदा ॥ ५ ॥ ब्रह्माददौ यज्ञसूत्रं वेदा वै वेदमातरम् ॥
सन्ध्यामन्त्रं कृष्णमन्त्रं स्तोत्रञ्च कवचं हरेः ॥ ६ ॥ कमण्डलुं च ब्रह्मास्त्रं विद्यां वै वैरिर्मर्दिनीम् ॥ धर्मो धर्ममतिं दिव्यां सर्वजीवेदयां ददौ ॥
॥ ७ ॥ परमृत्युञ्जयं ज्ञानं सर्वशास्त्रावबोधनम् ॥ शश्वत्सुखप्रदं तत्त्वज्ञानञ्च मुमनोहरम् ॥ ८ ॥ योगतत्त्वं सिद्धितत्त्वं ब्रह्मज्ञानं सुदुर्ल
भम् ॥ शूलं पिनाकं परशुं शक्तिपाशुपतं धनुः ॥ संहारास्त्रं विनिक्षेपं तत्संहारं ददौ शिवः ॥ ९ ॥ श्वेतच्छत्रं रत्नमालां ददौ तस्मै जलेश्वरः ॥
गजेन्द्रञ्च ह्येन्द्रं च सुधाकुम्भं सुधानिधिः ॥ १० ॥ मनोयायिरथं सूर्यः सन्नाहश्च मनोरमम् ॥ यमदण्डं यमश्चैव महाशक्तिं हुताशनः ॥

ग. सं. इ.

अ० १७

॥ १८८ ॥

नानाशस्त्राण्युपायानिसर्वेदेवाददुर्मुदा ॥ ११ ॥ कामशास्त्रकामदेवोददौतस्मैमुदान्वितः ॥ क्षीरोदोऽमूल्यरत्नानिविशिष्टेरत्नपुरे ॥
 ॥ १२ ॥ पार्वतीसस्मिताहृष्टापरमानन्दमानसा ॥ महाविद्यासुशीलांचविद्यामेधांदयांस्मृतिम् ॥ १३ ॥ बुद्धिसुनिर्मलांशान्तितुष्टिं पुष्टिं
 क्षमांधृतिम् ॥ सदृढांचहरोभक्तिहरिदास्यंददौमुदा ॥ १४ ॥ प्रजापतिर्देवसेनारत्नभूषणभूषिताम् ॥ सुविनीतांसुशीलांचसुन्द
 रींसुमनोहराम् ॥ १५ ॥ ददौतस्मैवेदमन्त्रैर्विवाहविधिनास्वयम् ॥ यांवदन्तिमहापट्वीपण्डिताःशिशुपालिकाम् ॥ १६ ॥
 अभिषिच्यकुमारश्चसर्वेदेवाययुर्गृहम् ॥ मुनयश्चैवगन्धर्वाःप्रणम्यजगदीश्वरान् ॥ १७ ॥ नारायणश्चब्रह्माणं धर्मतुष्टावशङ्करः ॥ प्रणना
 महरितातंधर्ममालिङ्ग्यनारद ॥ १८ ॥ प्रीत्याययौचशैलेन्द्रःसगणःशङ्कराञ्जितः ॥ येयेतत्रागताःसर्वेययुरानन्दपूर्वकम् ॥ १९ ॥
 परमानन्दसंयुक्तोदेव्यासहमहेश्वरः ॥ कालान्तरेचतान्सर्वान्पुनरानीयशङ्करः ॥ पुष्टिददौविवाहेनगणेशायमहात्मने ॥ २० ॥ सुता
 भ्यांसगणैःसार्द्धं पार्वतीहृष्टमानसा ॥ सिषेवेस्वामिनःपादपद्मंसासर्वकामदम् ॥ २१ ॥ इत्येवंकथितंसर्वकुमारस्याभिषेचनम् ॥
 विवाहःपूजनंतस्यगणेशस्यविवाहकम् ॥ २२ ॥ पार्वतीपुत्रलाभश्चदेवानांचसमागमः ॥ कातेमनसिवाञ्छास्तिकिंभूयःश्रोतुमि
 च्छसि ॥ २३ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादे कुमारगणेशविवाहकुमाराभिषेककथनं
 नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ नारायणमहाभागवेदवेदाङ्गपारग ॥ पृच्छामित्त्वामहं
 किंचिदतिसन्देहवान्यतः ॥ १ ॥ सुतस्य त्रिदशेशस्य शंकरस्य महात्मनः ॥ विघ्ननिघ्नस्य यद्विघ्नमीश्वरस्य कथं प्रभो ॥ २ ॥
 परिपूर्णतमः श्रीमान् परमात्मा परात्परः ॥ गोलोकनाथः स्वांशेन पार्वतीतनयः स्वयम् ॥ ३ ॥ अहो भगवतस्तस्य मस्तकच्छेदनं
 विभो ॥ ग्रहदृष्ट्या ग्रहेशस्य कथं मे वल्लुमर्हसि ॥ ४ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ सावधानं शृणु ब्रह्म त्रितिहासं पुरातनम् ॥
 विघ्नेशस्य बभूवेदविघ्नं येन च नारद ॥ ५ ॥ एकदा शंकरः सूर्य्यजघान परमक्रुधा ॥ सुमालिमालिहन्तारं शूलेन बहुवत्सलः ॥ ६ ॥
 श्रीसूर्य्योऽमो वशूलेनाशनितुल्येन तेजसा ॥ जहौ स चेतनां सद्यो रथाच्च निपपातह ॥ ७ ॥ ददर्श कश्यपः पुत्रं मृतमुत्तानलोचनम् ॥

त्र. वै.

॥१८९॥

कृत्वावक्षसितंशोकाद्विललापभृशंमुहुः ॥ ८ ॥ हाहाकारं सुराश्चकुर्विलेपुर्भयकातराः ॥ अन्तीभूतं जगत्सर्वं बभूव तमसावृतम् ॥
 ॥ ९ ॥ निष्प्रभं तनयं दृष्ट्वा चाशपत्कश्यपः शिवम् ॥ तपस्वी ब्रह्मणः पौत्रः प्रज्वलन् ब्रह्म तेजसा ॥ १० ॥ मत्पुत्रस्य यथावक्षश्छिन्नं
 शूलेन तेऽद्य वै ॥ त्वत्पुत्रस्य शिरश्छिन्नं भविष्यति न संशयः ॥ ११ ॥ शिवश्च गलितकोधः क्षणेनेवाशुतोषकः ॥ ब्रह्मज्ञानेन तत्सू-
 र्यजीवयामास तत्क्षणात् ॥ १२ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां मंशश्च त्रिगुणात्मकः ॥ सूर्यश्च चेतनां प्राप्य समुत्तस्थौः पितुः पुरः ॥ १३ ॥
 ननाम पितरं भक्त्या शंकरं भक्तवत्सलः ॥ विज्ञाय शम्भोः शापञ्च कश्यपं सञ्चुकोप ह ॥ १४ ॥ विषया नैव जग्राह कोपेनैव मुवाच ह ॥ विषयां
 श्च परित्यज्य भजे श्रीकृष्णमीश्वरम् ॥ १५ ॥ सर्वतुच्छमनित्यञ्च नश्वरं चेश्वरं विना ॥ विहाय मङ्गलं सत्यं विद्वात्रेच्छेदमङ्गलम् ॥ १६ ॥
 देवैश्च प्रेरितो ब्रह्मा समागत्य स सम्भ्रमः ॥ बोधयित्वा रवितत्रयुजो जविषयेष्वजः ॥ १७ ॥ तस्मै दत्त्वा शिपश्शम्भुर्ब्रह्मा च स्वालयं
 मुदा ॥ जगाम कश्यपश्चैव स्वराशिरविरेव च ॥ १८ ॥ अथ माली सुमाली च व्याधिग्रस्तौ बभूवतुः ॥ श्वित्रौ गलितसर्वाङ्गौ शक्तिहीनौ
 तप्रभौ ॥ १९ ॥ तावुत्राच स्वयं ब्रह्मा युवाञ्च भजतारविम् ॥ सूर्यकोपेन मलिनौ युवामेवं हतप्रभौ ॥ २० ॥ सूर्यस्य कवचं स्तोत्रं सर्वपूजा
 विधिर्विधिः ॥ जगाम कथयित्वा तौ ब्रह्मलोकं सनातनः ॥ २१ ॥ ततस्तौ पुष्करं गत्वा सिषेवातेरविमुने ॥ स्नात्वा त्रिकालं भक्त्या च जप-
 न्तौ मन्त्रमुत्तमम् ॥ २२ ॥ ततः सूर्याद्वरं प्राप्य निजरूपौ बभूवतुः ॥ इत्येवं कथितं सर्वं किम्भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ २३ ॥ इति श्रीब्रह्म-
 वैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादे विघ्नेशविघ्नकथनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ नारद-
 उवाच ॥ ॥ किं स्तोत्रं कवचं नाथ ब्रह्मणालोकसाक्षिणा ॥ दानवाभ्यां पुरादत्तं सूर्यस्य परमात्मनः ॥ १ ॥ किं वा पूजाविधानं वा किं
 मन्त्रं व्याधिनाशनम् ॥ सर्वचास्य महाभाग तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा भगवान्करुणा-
 निधिः ॥ स्तोत्रञ्च कवचं मन्त्रमूचे तत्पूजनक्रमम् ॥ ३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि सूर्यपूजाविधेः क्रमम् ॥
 स्तोत्रञ्च कवचं सर्वपापव्याधिविमोचकम् ॥ ४ ॥ सुमालि मालिनौ दैत्यौ व्याधिग्रस्तौ बभूवतुः ॥ विधिं सस्मरतुः स्तोतुं शिवमन्त्रप्रदाय

ग. ख. ३.

अ० १९.

॥१८९॥

कम् ॥ ५ ॥ ब्रह्मागत्वाचवैकुण्ठं प्रच्छकमलापतिम् ॥ शिवंतत्रैवसंपश्यन्वसन्तं हरिसन्निधौ ॥ ६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ सुमा
 लिमालिनौदैत्यौव्याधिग्रस्तौबभूवतुः ॥ कउपायोवदहरेतयोर्व्याधिविनाशने ॥ ७ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ कृत्वासूर्यस्य
 सेवाञ्चपुष्करेपूर्णवत्सरम् ॥ व्याधिहन्तुर्मदंशस्यतौचमुक्तौभविष्यतः ॥ ८ ॥ ॥ शङ्कर उवाच ॥ ॥ सूर्यस्तोत्रं च कवचं मन्त्रं कल्प
 तरुं परम् ॥ देहिताभ्यां जगत्कान्तव्याधिहन्तुर्महात्मनः ॥ ९ ॥ आरात्सम्पत्प्रदातारौ सर्वदा ता हरिः स्वयम् ॥ व्याधिहन्ता दिनकरो
 यस्य यो विषयो विधे ॥ १० ॥ तयोस्तु मन्त्रं संप्राप्य यौदैत्यगृहं विधिः ॥ तदा प्रणम्य तं दृष्ट्वा तस्मै ददतुरासनम् ॥ ११ ॥ तावुवाच स्वयं
 ब्रह्मारोगग्रस्तौ दयानिधिः ॥ स्तब्धावाहाररहितौ पूयदुर्गन्धसंयुतौ ॥ १२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ गृहीत्वा कवचं स्तोत्रं मन्त्रं पूजा
 विधिक्रमम् ॥ गत्वा हि पुष्करं वत्सौ भजथः प्रणतौ रविम् ॥ १३ ॥ ॥ तावूचतुः ॥ ॥ भजावः केन विधिना केन मन्त्रेण वा विधे ॥
 किं स्तोत्रं कवचं किं वा तदाभ्यां वदधुना ॥ १४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ कृत्वा त्रिकालं स्नानञ्च मन्त्रेणानेन भास्करम् ॥ संसेव्य
 भास्करं भक्त्या नीरुजौ च भविष्यथः ॥ १५ ॥ ॐ ह्रीं नमो भगवते सूर्याय परमात्मने स्वाहा ॥ इत्यनेन च मन्त्रेण सावधानं दिवा करम् ॥
 संपूज्य भक्त्या दत्त्वा वै चोपहारांस्तु षोडश ॥ एवं संवत्सरं यावद्भुवं मुक्तौ भविष्यथः ॥ १६ ॥ अपूर्वकवचं तस्य युवाभ्यां प्रददाम्यहम् ॥
 यदत्तं गुरुणा पूर्वमिन्द्राय प्रीतिपूर्वकम् ॥ १७ ॥ तत्सहस्रभगाङ्गाय शापेन गौतमस्य च ॥ अहल्या हरणे नैव पापयुक्ताय सङ्कटे ॥ १८ ॥
 ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ इन्द्रशृणु प्रवक्ष्यामि कवचं परमाद्भुतम् ॥ यद्धृत्वा मुनयः पूता जीवन्मुक्ताश्च भारते ॥ १९ ॥ कवचं बिभ्रतो
 व्याधिर्न भियायाति सन्निधिम् ॥ यथा दृष्ट्वा वै न ते यं पलायन्ते भुजङ्गमाः ॥ २० ॥ शुद्धाय गुरुभक्ताय स्वशिष्याय प्रकाशयेत् ॥ खलाय
 परशिष्याय दत्त्वा मृत्युमवाप्नुयात् ॥ २१ ॥ जगद्विलक्षणस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः ॥ ऋषिश्छन्दश्च गायत्री देवो दिनकरः स्वयम् ॥
 व्याधिप्रणाशो सौन्दर्ये विनियोगः प्रकीर्तितः ॥ २२ ॥ सद्योरोगहरं सारं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ॐ क्लीं ह्रीं श्रीं श्रीसूर्याय स्वाहामेपातुम्

१ आगामितिपाठः ।

म. वै.

॥ १९० ॥

स्तकम् ॥ २३ ॥ आष्टादशाक्षरोमन्त्रः कपालं मे सदा वतु ॥ ॐ ह्रीं ह्रीं श्रीं श्रीं सूर्याय स्वाहा मे पातु नासिकाम् ॥ २४ ॥ चक्षुर्मे पातु
 सूर्यश्च तारकाश्च विकर्तनः ॥ भास्करो मेऽधरं पातु दन्तान् दिनकरः सदा ॥ २५ ॥ प्रचण्डः पातु गण्डं मे मार्तण्डः कर्णं मे वच ॥
 मिहिरश्च सदा स्कन्धे जघ्नेषूपा सदा वतु ॥ २६ ॥ वक्षः पातु रविः शश्वन्नाभिं सूर्यः स्वयं सदा ॥ कङ्कालं मे सदा पातु सर्वदेवनमस्कृतः ॥
 ॥ २७ ॥ करौ पातु सदा ब्रह्मः पातु पादौ प्रभाकरः ॥ विभाकरो मे सर्वाङ्गं पातु सन्ततमीश्वरः ॥ २८ ॥ इति ते कथितं वत्सकवचं सुभ
 नो हरम् ॥ जगद्विलक्षणं नाम त्रिजगत्सु सुदुर्लभम् ॥ २९ ॥ पुरादत्तश्च मनवेषु लस्त्येन तु पुष्करे ॥ मया दत्तश्च तुभ्यं तव स्मै कस्मै न देहि
 भोः ॥ ३० ॥ व्याधितो मुच्यसे त्वंच कवचस्य प्रसादतः ॥ भवानरोगी श्रीमांश्च भविष्यति न संशयः ॥ ३१ ॥ लक्षवर्षहविष्येण
 यत्फलं लभते नरः ॥ तत्फलं लभते नूनं कवचस्यास्य धारणात् ॥ ३२ ॥ इदं कवचमज्ञात्वा यो मूढो भास्करं यजेत् ॥ दशलक्ष
 प्रजसोऽपि मन्त्रसिद्धिर्न जायते ॥ ३३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ धृत्वेदं कवचं वत्सो कृत्वा च स्तवनं रवेः ॥ युवां व्याधिविनिर्मुक्तौ
 निश्चितं तु भविष्यथः ॥ ३४ ॥ स्तवनं सामवेदोक्तं सूर्यस्य व्याधिमोचनम् ॥ सर्वपापहरं सारं धनारोग्यकरं परम् ॥ ३५ ॥
 ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तं ब्रह्म परमं धाम ज्योतीरूपं सनातनम् ॥ त्वामहं स्तोतुमिच्छामि भक्तानुग्रहकारकम् ॥ ३६ ॥
 त्रैलोक्यलोचनं लोकनाथं पापविमोचनम् ॥ तपसां फलदा तारं दुःखदं पापिनां सदा ॥ ३७ ॥ कर्मानुरूपफलदं कर्म
 बीजं दयानिधिम् ॥ कर्मरूपं क्रियारूपमरूपं कर्मबीजकम् ॥ ३८ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां शश्वन्निगुणात्मकम् ॥ व्या
 धिदं व्याधिहन्तारं शोकमोहभयापहम् ॥ सुखदं मोक्षदं सारं भक्तिदं सर्वकामदम् ॥ ३९ ॥ सर्वेश्वरं सर्वरूपं साक्षिणं सर्वकर्मणाम् ॥
 प्रत्यक्षं सर्वलोकानां प्रत्यक्षं मनोहरम् ॥ ४० ॥ शश्वद्भस्महरं पञ्चाद्रसदं सर्वसिद्धिदम् ॥ सिद्धिस्वरूपं सिद्धेशं सिद्धानां परमं गुरुम् ॥
 ॥ ४१ ॥ स्तवराजमिदं प्रोक्तं गुह्यं दुह्यतरं परम् ॥ त्रिसन्ध्यं पठेन्नित्यं व्याधिभ्यस्संप्रमुच्यते ॥ ४२ ॥ आन्ध्यं कुष्ठं च दारिद्र्यं रोगः शो
 को भयं कलिः ॥ तस्य नश्यति विश्वेश श्रीसूर्यकृपया ध्रुवम् ॥ ४३ ॥ महाकुष्ठी च गलितो च क्षुर्हीनो महाव्रणी ॥ यक्ष्मग्रस्ती महाशूलीना

ग. ख. ३

अ० १९

॥ १९० ॥

नाव्याधियुतोऽपिवा ॥ ४४ ॥ मासंकृत्वाहविष्यान्नंश्रुत्वातोमुच्यतेध्रुवम् ॥ स्नानञ्चसर्वतीर्थानालभतेनात्रसंशयः ॥ ४५ ॥ पुष्करं
 गच्छतंशीघ्रंभास्करंभजतंसुतौ ॥ इत्येवमुक्त्वासविधिर्जगामस्वालयमुदा ॥ ४६ ॥ तौनिषेव्यदिनेशतंनीरुजौसंबभूवतुः ॥ इत्येवंकथि
 तंवत्सकिम्भूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ४७ ॥ सर्वविघ्नहरंसारंविघ्नेशंविघ्ननाशनम् ॥ स्तोत्रेणानेनतंस्तुत्वामुच्यतेनात्रसंशयः ॥ ४८ ॥
 इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेविघ्नकारणकथनंनानामैकोनविंशतितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ७ ॥
 नारदउवाच ॥ हरेरंशसमुत्पन्नोहरितुल्योभवान्धिया ॥ तेजसाविक्रमेणैवमत्प्रशंश्रोतुमर्हसि ॥ १ ॥ विघ्ननिघ्नस्ययद्विघ्नंश्रुतंतत्परमा
 द्रुतम् ॥ तद्विघ्नकारिणश्चैवविश्वकारणवक्त्रतः ॥ २ ॥ अधुनाश्रोतुमिच्छामिपरंसन्देहभञ्जनम् ॥ त्रैलोक्यनाथतनयेगजास्यायोज
 नार्थकम् ॥ ३ ॥ स्थितेष्वन्येषुबहुषुजन्तुष्वब्जभुवःपते ॥ सुप्राणिनांसुरूपेषुनानारूपेषुरूपिणाम् ॥ ४ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥
 गजास्ययोजनायाश्चकारणंशृणुनारद ॥ गोप्यंसर्वपुराणेषुवेदेषुचसुदुर्लभम् ॥ ५ ॥ तारणंसर्वदुःखानांकारणंसर्वसम्पदाम् ॥ हारणं
 विपदांचैवरहस्यंपापमोचनम् ॥ ६ ॥ महालक्ष्म्याश्चचरितंसर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ सुखदंमोक्षदञ्चैवचतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ ७ ॥ शृणुतात
 प्रवक्ष्येऽहमितिहासंपुरातनम् ॥ रहस्यंपाद्मकल्पस्यपुरातातमुखाच्छ्रुतम् ॥ ८ ॥ एकदैवमहेन्द्रश्चपुष्पभद्रानदीययौ ॥ महासम्पन्मदो
 न्मत्तःकामीराजश्रियान्वितः ॥ ९ ॥ तत्तीरेऽतिरहःस्थानेषुष्पोद्यानेमनोहरे ॥ अतीवदुर्गमेऽरण्येसर्वजन्तुविवर्जिते ॥ १० ॥ अमर
 ध्वनिसंयुक्तेषुंस्कोकिलरुतश्रवे ॥ सुगन्धिपुष्पसंश्लिष्टवायुनासुरभीकृते ॥ ११ ॥ ददर्शरम्भांतत्रैवचन्द्रलोकात्समागताम् ॥ सुरतश्च
 मविश्रान्तिकासुकींकामकासुकीम् ॥ १२ ॥ इच्छन्तीमीप्सितांकीडांगच्छन्तीमदनाश्रमम् ॥ एकाकिनीमुन्मस्कांमन्मथोद्धतमान
 साम् ॥ १३ ॥ सुश्रोणींसुदतींश्यामांविम्बाधरसरोरुहाम् ॥ बृहन्नितम्बभारार्तामत्तवारणगामिनीम् ॥ १४ ॥ सस्मितास्यशरच्चन्द्रां
 सुकटाक्षञ्चविभ्रतीम् ॥ विभ्रतींकवरींरम्यांमालतीमालयशोभिताम् ॥ १५ ॥ वह्निशुद्धांशुकधरांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ कस्तूरीबिन्दुना
 सार्द्धमिन्दूरंविभ्रतीमुदा ॥ १६ ॥ नीलोत्पलदलश्यामकजलोज्ज्वललोचनाम् ॥ मणिकुण्डलयुग्माढ्यगण्डस्थलविराजिताम् ॥ १७ ॥

म. वै.

॥ १९१ ॥

अत्युन्नतं सुकठिनं पत्रराजिविराजितम् ॥ सुखदं रसिकानां च स्तनयुग्मं च विभ्रतीम् ॥ १८ ॥ सर्वशोभां सुरेषाढ्यां सुभगां सुर
तोत्सुकाम् ॥ प्राणाधिकां च देवानां स्वच्छां स्वच्छन्दगामिनीम् ॥ १९ ॥ वरामप्सरसारम्यामतीव स्थिरयौवनाम् ॥ गुणरूपवतीं शान्तां
मुनिमानसमोहिनीम् ॥ २० ॥ दृष्ट्वा तामतिवेषाढ्यां तत्कटाक्षेण पीडितः ॥ इन्द्रोऽतीन्द्रियचापल्यात्प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २१ ॥
इन्द्र उवाच ॥ ॥ क्व गच्छसि वरारोहे क्व गतासि मनोहरे ॥ मया दृष्टा हि सुचिरात्कल्याणिसुभगे ध्रुवा ॥ २२ ॥ तवान्वेषणकर्त्ता हं श्रुत्वा
वाचिकमग्रतः ॥ त्वया सक्तमनाश्चास्मि नान्यवैगणयामि च ॥ २३ ॥ सुवासितजलार्थीयः किमिच्छेत्पङ्किलं जलम् ॥ पङ्कनेच्छेच्चन्द
नार्थीपंकजार्थीनचोत्पलम् ॥ २४ ॥ सुधार्थीनसुरामिच्छेद्दुग्धार्थीनाविलंजलम् ॥ सुगन्धिपुष्पशायी यो ह्यस्रतल्पं न चेच्छति ॥
॥ २५ ॥ स्वर्गाच्च नरकं नेच्छेत्सुभोगी दुष्टभोजनम् ॥ पण्डितैः सह संवासी नेच्छेत्स्त्रीसन्निधिनरः ॥ विहाय रत्नाभरणं कोऽपी
च्छेत्लोहभूषणम् ॥ २६ ॥ त्वानाश्लिष्य महाविज्ञां क्रमं गन्तुमिच्छति ॥ विहाय गङ्गां को विज्ञो न दीमन्यां च वाञ्छति ॥ २७ ॥
इन्द्रियैश्चेन्द्रियरतिवर्द्धयन्तीं पदे पदे ॥ वरं प्रार्थयितारश्च प्राणिनश्च सुखार्थिनः ॥ २८ ॥ इत्येवमुक्त्वा भगवानवरुह्य गजेश्वरात् ॥
कामयुक्तश्च पुरतस्तस्थौ तस्याश्च नारद ॥ २९ ॥ श्रुत्वा तद्वचनं रम्भामहाशृंगारलोलुपा ॥ जहासानम्रवदना पुलकाञ्चितविग्रहा ॥
॥ ३० ॥ स्मेराननकटाक्षेण स्तनोर्वोर्दर्शनेन च ॥ नमोक्तिर्भवाक्येन चाहरत्तस्य चेतनाम् ॥ ३१ ॥ मितं सारं सुमधुरं सु
स्निग्धं कोमलं प्रियम् ॥ पुरुषाय तत्तवीजश्च प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ३२ ॥ ॥ रम्भोवाच ॥ ॥ यास्यामि वाञ्छितं यत्र
प्रश्नेन तव किं फलम् ॥ नाहं सन्तोषजननी धूर्तानां दुष्टमित्रता ॥ ३३ ॥ यथामधु करोलोभात्सर्वपुष्पासवंलभेत् ॥ स्वादु
यत्रातिरिक्तं स तत्र तिष्ठति सन्ततम् ॥ ३४ ॥ तथैव कामुकी लोके भ्रमेद्भ्रमरवत्सदा ॥ चाञ्चल्यात्सहिकास्वेव वायुवद्द्रसमाहरेत् ॥ ३५ ॥
सुपुमानङ्गवत्स्त्रीणां यथा शाखाश्च शाखिषु ॥ कामुकी काकवल्लोलः फलं भुक्त्वा प्रयाति च ॥ ३६ ॥ स्वकार्यमुद्धरेद्यावत्तावद्वास
प्रयोजनम् ॥ स्थितिः कार्यानुरोधेन यथाकाष्ठे हुताशनः ॥ ३७ ॥ यावत्तडागे तोयानिता वद्यादांसितेषु च ॥ शोषारम्भे च तो

ग. खं. ३

अ० २०

॥ १९१ ॥

यानियान्तिस्थानान्तरं पुनः ॥ ३८ ॥ त्वं देवानामोश्वरोऽसिकामिनीनां च वाञ्छितः ॥ पुमांसं रसिकं शश्वद्वाञ्छन्ति रसिकाः सुखा
 त् ॥ ३९ ॥ युवानं रसिकं शान्तं सुवेषं सुन्दरं प्रियम् ॥ गुणिनं धनिनं स्वच्छं कान्तं मिच्छति कामिनी ॥ ४० ॥ दुःशीलं रोगि
 णं वृद्धं रतिशक्तिवियोजितम् ॥ अदातारमविज्ञानैव वाञ्छन्ति यः पितः ॥ ४१ ॥ कामूढानचवाञ्छन्ति त्वामेवं गुणसागरम् ॥ तवाज्ञा
 करिणी दासी गृहाणा त्रयथा सुखम् ॥ ४२ ॥ इत्युक्ता सस्मिता सा च तं पपौ वक्रचक्षुषा ॥ कामाग्निदग्धा विगललज्जा तस्थौ समी
 पतः ॥ ४३ ॥ ज्ञात्वा भावं स्मरत्तायाः स्मरशास्त्रविशारदः ॥ गृहीत्वा तां पुष्पतल्पे विजहार तया सह ॥ ४४ ॥ चुचुम्बरहसि
 प्रोढान् श्रांच सुभगां वराम् ॥ पक्वबिम्बाधरोष्ठीं च सुदत्या चुंबितस्तया ॥ ४५ ॥ नाना प्रकारशृङ्गाराद्विपरीतादिकान्मुने ॥ सुखी
 बभूव तस्या वै शृङ्गारो मूर्तिमानिव ॥ ४६ ॥ तौ कामाहितचित्तौ नो बुबुधाते दिवानिशम् ॥ अन्योन्यगतचित्तौ च कामातौ ज्ञानव
 र्जितौ ॥ ४७ ॥ सचकृत्वा स्थले क्रीडां तया सह सुरेश्वरः ॥ ययौ जलविहारार्थं पुष्पभद्रानदीजलम् ॥ ४८ ॥ सचकार जलक्री
 डां तया सह मुदा क्षणम् ॥ जलात्स्थले स्थलात्तोये विजहार पुनः पुनः ॥ ४९ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तेन वर्त्मना मुनिपुङ्गवः ॥ सशिष्यो या
 ति दुर्वासा वैकुण्ठाच्छङ्करालयम् ॥ ५० ॥ तञ्च दृष्ट्वा मुनीन्द्रश्च देवेन्द्रः स्तब्धमानसः ॥ ननामागत्य सहसा ददौ तस्मै सचाशिषः ॥
 ॥ ५१ ॥ पारिजातप्रसूनं यद्वृत्तं नारायणे न वै ॥ तच्च दत्तं महेन्द्राय मुनीन्द्रेण महात्मना ॥ ५२ ॥ दत्त्वा पुष्पं महाभागस्तमुवाच कृ
 पानिधिः ॥ माहात्म्यं तस्य यत्किंचिदपूर्वमुनिसत्तमः ॥ ५३ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ सर्वविघ्नहरं पुष्पं नारायणनिवेदितम् ॥
 मूर्ध्नि दंयस्य देवेन्द्रजयस्तस्यैव सर्वतः ॥ ५४ ॥ पुरः पूजाचसर्वेषां देवानामग्रणीर्भवेत् ॥ तच्छ्रायेव महालक्ष्मीर्न जहातिकदापितम् ॥
 ॥ ५५ ॥ ज्ञानेन तेजसा बुद्ध्या विक्रमेण बलेन च ॥ सर्वदेवाधिकः श्रीमान् हरितुल्यपराक्रमः ॥ ५६ ॥ भक्त्या मूर्ध्नि गृह्णाति योऽहङ्कारेण
 पामरः ॥ नैवेद्यञ्च हरेरेव स भ्रष्टश्रीः स्वजातिभिः ॥ इत्युक्ता शङ्करांशश्च गमच्छङ्कगलयम् ॥ ५७ ॥ तत्सूरभांतिकेतिष्ठश्चिषेपगजम

१ अविचारमिति पाठः ।

ब. वै.

॥१९२॥

स्तके ॥ तेन भ्रष्ट्रियं दृष्ट्वा सा जगाम सुरालयम् ॥ ५८ ॥ पुंश्चली योग्यमिच्छन्तीनापरंचञ्चला धमा ॥ देवराजं परित्यज्य गजराजो महा
बली ॥ ५९ ॥ प्रविवेश महारण्यं तं निक्षिप्य स्वतेजसा ॥ तत्रैव कार्णी प्राप्य मत्तः संबुभुजे बलात् ॥ ६० ॥ सा तो बभूव वशगा यो पिजातिः
सुखार्थिनी ॥ तयोर्बभूवा पत्यानां निवहस्तत्र कानने ॥ ६१ ॥ हरिस्तन्मस्तकं छित्त्वा योजयामास बालके ॥ इत्येवं कथितं तत्सकिं भू
यः श्रोतुमिच्छसि ॥ गजास्य योजनायाश्चकारणं पापनाशनम् ॥ ६२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारदनाराय
णसंवादे गणपतेर्गजास्य योजनाहेतुकथनं नाम विंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ते देवा ब्रह्मशापेन निः
श्रीकाः केन वा प्रभो ॥ बभूवुस्तद्रहस्यं गोपनीयं सुदुर्लभम् ॥ १ ॥ कथं वा प्रापुरेते तां कमलां जगतां प्रभुम् ॥ किञ्चकार महेन्द्रश्च तद्रवा
न्बलुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ गजेन्द्रेण पराभूतो रम्भया च सुमन्दधीः ॥ भ्रष्ट्रश्चैदैन्ययुक्तश्च स जगामामरावतीम् ॥
॥ ३ ॥ तां ददर्शनिरानन्दो निरानन्दां पुरीं मुने ॥ दैन्यग्रस्तां बन्धुहीनां वैरिवर्गैः समाकुलाम् ॥ ४ ॥ इति श्रुत्वा दूतमुखा जगाम गुरुमन्दि
रम् ॥ तेन देवगणैः सार्द्धं जगाम ब्रह्मणः सभाम् ॥ ५ ॥ नत्वा ननामतं शक्रः सुरैः सार्द्धं तथा गुरुः ॥ तुष्टाव वेदवाक्यैश्च स्तोत्रेणापि च संयतः ॥
॥ ६ ॥ प्रवृत्तिकथयामास वाक्पतिस्तं प्रजापतिम् ॥ श्रुत्वा ब्रह्मान् भ्रवक्रः प्रबलुमुपचक्रमे ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मत्प्रपौत्रोऽसि देवे
न्द्रशश्वद्राजं जिह्मया ज्वलन् ॥ लक्ष्मीसमः शचीभर्ता परस्त्रीलोलुपः सदा ॥ ८ ॥ गौतमस्याभिशापेन भगाङ्गः सुरसंसदि ॥ पुनर्लज्जावि
हीनस्त्वं परस्त्रीरतिलोलुपः ॥ ९ ॥ यः परस्त्रीषु निरतस्तस्य श्रीर्वाकुतो यशः ॥ सच निन्द्यः पापयुक्तः शश्वत्सर्वसभासु च ॥ १० ॥ नैवेद्यं श्रीहरेरे
वदत्तं दुर्वाससा च ते ॥ गजमूर्ध्नि त्वयान्यस्तरं रम्भयाऽऽहतचेतसा ॥ ११ ॥ कस्यारम्भा सर्वभोग्या क्काधुना त्वं श्रिया हतः ॥ सर्वसौख्यप्रदां त्रीत्वां
गता त्वत्काक्षणेन सा ॥ १२ ॥ वेश्यासु श्रीकमिच्छन्तीनि श्रीकंनचचञ्चला ॥ न वंनं वं प्रार्थयन्ती परिनिन्द्य पुरातनम् ॥ १३ ॥ यद्गतं
तद्गतं त्वत्सनिष्पन्नं निवर्तते ॥ भजनारायणं भक्त्या पद्मायाः प्राप्तिहेतवे ॥ १४ ॥ इत्युक्ता तं जगत्स्रष्टुः स्तोत्रञ्च कवचं ददौ ॥ नारायण
स्य मन्त्रञ्च नारायणपरायणः ॥ १५ ॥ स तैः सार्द्धं अगुरुणा ह्यजपन्मन्त्रीमीप्सितम् ॥ गृहीत्वा कवचं तेन पर्यष्टौत्पुष्करे हरिम् ॥ १६ ॥

ग. खं. ३

अ० २१

॥१९२॥

वर्षमेकं निराहारो भारते पुण्यदेशे ॥ सिपेवेकमलाकान्तं कमलाप्राप्तिहेतवे ॥ १७ ॥ आगत्य तं हरिस्तस्मै वाञ्छितञ्च वरं ददौ ॥ लक्ष्मी
 स्तोत्रञ्च कवचं मन्त्रमैश्वर्य्यवर्द्धनम् ॥ १८ ॥ दत्त्वा जगाम वैकुण्ठमिन्द्रः क्षीरोदमेव च ॥ गृहीत्वा कवचं स्तुत्वा प्राप पद्मालयां सुने ॥
 ॥ १९ ॥ सुरेश्वरोऽरिं जित्वा वैद्यलभञ्चा मरावतीम् ॥ प्रत्येकञ्च सुराः सर्वे स्वालयं प्रापुरीप्सितम् ॥ २० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
 तृतीये गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादेश कलक्ष्मीप्राप्तिर्नामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥
 आविर्भूय हरिस्तस्मै किं स्तोत्रं कवचं ददौ ॥ महालक्ष्म्याश्च लक्ष्मीशस्तन्मे ब्रूहि तपोधन ॥ १ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ पुष्करे च
 तपस्तप्त्वा विरराम सुरेश्वरः ॥ आविर्भवत त्रैलोक्यं दृष्ट्वा हरिः स्वयम् ॥ २ ॥ तमुवाच हृषीकेशो वरं वृणु यथेप्सितम् ॥ सच वब्रूवत् लक्ष्मी
 मीशस्तस्मै ददौ मुदा ॥ ३ ॥ वरं दत्त्वा हृषीकेशः प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ हितं सत्यञ्च सारं च परिणामसुखावहम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीमधुसूदन
 उवाच ॥ ॥ गृहाण कवचं शक्रसर्वदुःखविनाशनम् ॥ परमैश्वर्य्यजनकं सर्वशत्रुविमर्दनम् ॥ ५ ॥ ब्रह्मणे च पुरादत्तं विष्टपे च जलदुते ॥
 यद्धृत्वा जगतां श्रेष्ठः सर्वैश्वर्य्ययुतो विधिः ॥ ६ ॥ बभूवुर्मनवः सर्वे सर्वैश्वर्य्ययुता यतः ॥ सर्वैश्वर्य्यप्रदस्यास्य कवचस्य ऋषिर्विधिः ॥ ७ ॥
 पङ्क्तिश्छन्दश्च सा देवी स्वयं पद्मालयावरा ॥ सिद्धयैश्वर्य्यसुखेष्वेव विनियोगः प्रकीर्तितः ॥ यद्धृत्वा कवचं लोकः सर्वत्र विजयी भवेत् ॥
 ॥ ८ ॥ मस्तकं पातु मे पद्मा कण्ठं पातु हरिप्रिया ॥ नासिकापातु मे लक्ष्मीः कमलापातु लोचने ॥ ९ ॥ केशान् केशवकान्ता च कपालं कम
 लालया ॥ जगत्प्रसूर्गण्डयुग्मं स्कन्धं सम्पत्प्रदा सदा ॥ १० ॥ ॐ श्रीं कमलवासिन्यै स्वाहा पृष्ठं सदावतु ॥ ॐ ह्रीं श्रीं पद्मालयायै स्वाहा वक्षः
 सदावतु ॥ पातु श्रीर्मम कङ्कालं बाहुयुग्मञ्च तेन मः ॥ ११ ॥ ॐ ह्रीं श्रीं लक्ष्म्यै नमः पादौ पातु मे सततञ्चिरम् ॥ ॐ ह्रीं श्रीं नमः पद्मायै स्वाहा
 पातु नितम्बकम् ॥ १२ ॥ ॐ श्रीं महालक्ष्म्यै स्वाहा सर्वाङ्गं पातु मे सदा ॥ ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं महालक्ष्म्यै स्वाहा मां पातु सर्वतः ॥ १३ ॥ इति ते क
 थितं वत्स सर्वसम्पत्करं परम् ॥ सर्वैश्वर्य्यप्रदं नाम कवचं परमाद्भुतम् ॥ १४ ॥ गुरुमभ्यर्च्य विधिवत् कवचं धारयेत्तु यः ॥ कण्ठे वा दक्षिणे
 बाहौ स सर्वविजयी भवेत् ॥ १५ ॥ महालक्ष्मीर्गृहं तस्य न जहाति कदाचन ॥ तस्य च्छाये वसतं स च जन्मनि जन्मनि ॥ १६ ॥ इदं कवच

ब्र. वै.
॥ १९३ ॥

मज्ञात्वाभजेच्छमींसमन्दधीः ॥ शतलक्षप्रजापेपिनमन्त्रःसिद्धिदायकः ॥ १७ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ दत्त्वातस्मैचकवचं
मन्त्रं वैषोडशाक्षरम् ॥ सन्तुष्टश्च जगन्नाथो जगतांहितकारणम् ॥ १८ ॥ ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं नमो महालक्ष्म्यै स्वाहा ॥ ददौ तस्मै च कृपया चेन्द्रा
यच महामुने ॥ १९ ॥ ध्यानञ्च सामवेदोक्तं गोपनीयं सुदुर्लभम् ॥ सिद्धैर्मुनीन्द्रैर्दुष्प्राप्यं ध्रुवं सिद्धिप्रदं शुभम् ॥ २० ॥ श्वेतचम्पकवर्णा
भां शतचन्द्रसमप्रभाम् ॥ वह्निशुद्धां शुकाधानारत्नभूषणभूषिताम् ॥ २१ ॥ ईषद्वास्यप्रसन्नास्यां भक्तानुग्रहकारिकाम् ॥ सहस्रदलपद्म
स्थां स्वस्थाञ्च सुमनोहराम् ॥ २२ ॥ शान्ताञ्च श्रीहरेः कान्तां तां भजे जगतां प्रसूम् ॥ २३ ॥ ध्यानेनानेन देवेन्द्रो ध्यात्वा लक्ष्मीं मनोहराम् ॥
भक्त्या संपूज्यतस्यै चोपचारांस्तुषोडश ॥ २४ ॥ स्तुत्वानेन स्तवेनैव वक्ष्यमाणेन वा सव ॥ नत्वा वरं गृहीत्वा चलभिष्यसि च निर्वृतिम् ॥
॥ २५ ॥ स्तवनं शृणु देवेन्द्र महालक्ष्म्याः सुखप्रदम् ॥ कथयामि सुगोप्यञ्च त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ २६ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ देवित्वां
स्तोतुमिच्छामि नक्षमाः स्तोतुमीश्वराः ॥ बुद्धेरगोचरां सूक्ष्मां तेजोरूपां सनातनीम् ॥ अनिवार्यगुणाढ्याञ्च कोवा निर्वक्तुमीश्वरः ॥ २७ ॥
स्वेच्छामयीं निराकारां भक्तानुग्रहविग्रहाम् ॥ स्तौमि वाङ्मनसापारां किं वाऽहं जगदम्बिके ॥ २८ ॥ परां चतुर्णां विद्वानां पारवीजं भवार्णवे ॥
सर्वसस्याधिदेवीं च सर्वासामपि सम्पदाम् ॥ २९ ॥ योगिनां चैव योगानां ज्ञानानां ज्ञानिनां तथा ॥ वेदानां वैवेदविदां जननीं वर्णयामि किम् ॥
॥ ३० ॥ यया विना जगत्सर्वमबीजं निष्फलं ध्रुवम् ॥ यथास्तनं धयानां च विना मात्रासुखं भवेत् ॥ ३१ ॥ प्रसीद जगतां मातारक्षस्मान्
तिकातरान् ॥ वयं त्वच्चरणाम्भोजे प्रपन्नाः शरणंगताः ॥ ३२ ॥ नमः शक्तिस्वरूपायै जगन्मात्रे नमो नमः ॥ ज्ञानदायै बुद्धिदायै सर्वदायै नमो
नमः ॥ ३३ ॥ हरिभक्तिप्रदायिन्यै मुक्तिदायै नमो नमः ॥ सर्वज्ञायै सर्वदायै महालक्ष्म्यै नमो नमः ॥ ३४ ॥ कुपुत्राः कुत्रचित्सन्ति न
कुत्रापि कुमातरः ॥ कुत्र माता पुत्रदोषं तं विहाय च गच्छति ॥ ३५ ॥ स्तनन्धयेभ्य इव मे हे मातर्देहि दर्शनम् ॥ कृपां कुरु कृपासिन्धो त्वम
स्मान्भक्तवत्सले ॥ ३६ ॥ इत्येवं कथितं वत्सपत्न्यायाश्च शुभावहम् ॥ सुखदं मोक्षदं सारं शुभदं सम्पदः प्रदम् ॥ ३७ ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं

१ नक्षमः स्तोतुमिति पाठः ।

ग. खं. ३
अ० २२

॥ १९३ ॥

पूजाकालेचयः पठेत् ॥ महालक्ष्मीर्गृहंतस्य नजहातिकदाचन ॥ ३८ ॥ इत्युक्ता श्रीहरिस्तत्तत्रैवान्तरधीयत ॥ देवोजगामक्षीरोदसु
 रैः सार्द्धं तदाज्ञया ॥ ३९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादे लक्ष्मीस्तवकवचपूजाकथनं नाम द्वा
 विंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ इन्द्रश्च गुरुणा सार्द्धं सुरैः सह हृष्टमानसः ॥ जगाम शीघ्रं पद्मायै
 तीरं क्षीरपयोनिधेः ॥ कवचञ्च गले बद्धा सद्वत्नगुटिकान्वितम् ॥ मनसास्तवनं दिव्यं स्मरं स्मरं पुनः पुनः ॥ १ ॥ ते सर्वे भक्तियुक्ता
 श्रुतुषुः कमलालयाम् ॥ सा श्रुत्वा तत्राश्वदीनाश्च भक्तिनम्रात्मकन्धराः ॥ २ ॥ सा तेषां स्तवनं श्रुत्वा सद्यः साक्षाद्भूवह ॥ सहस्रदलपद्म
 स्था शतचन्द्रसमप्रभा ॥ ३ ॥ जगद्धातुं सुप्रभया जगन्मात्रं ययामुने ॥ तातुवाच जगद्धात्री हितं सारं यथोचितम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीमहाल
 क्ष्मीरुवाच ॥ ॥ वत्सानेच्छामि वोगेहान् गन्तुं नैवं क्षमाधुना ॥ भ्रष्टान् दृष्ट्वा ब्रह्मशापाद्विभेमि ब्रह्मशापतः ॥ ५ ॥ प्राणामे ब्राह्मणाः स
 र्वेशश्च तपुत्राधिकं प्रियाः ॥ विप्रदत्तश्च यत्किञ्चिदुपजीव्यं सदैव च ॥ ६ ॥ विप्रास्तु वन्तु मां तुष्टाया स्यामि भवदाज्ञया ॥ न मे पूजां ध्रुवं कर्तुं
 क्षमास्ते च तपस्विनः ॥ ७ ॥ गुरुभिर्ब्राह्मणैर्देवैर्भिक्षुभिर्वैष्णवैस्तथा ॥ यद्यभाग्यं भवेद्देवात्तेशपाः सन्ति तैस्सदा ॥ ८ ॥ नारायणश्च भग
 वान् विभेति ब्रह्मशापतः ॥ सर्वबीजश्च भगवान्सर्वेशश्च सनातनः ॥ ९ ॥ एतस्मिन्नन्तरे ब्रह्मन् ब्राह्मणा हृष्टमानसाः ॥ आजग्मुः सस्मिताः
 सर्वे ज्वलन्तो ब्रह्मतेजसा ॥ १० ॥ अङ्गिराश्च प्रचेताश्च क्रतुश्च भृगुरेव च ॥ पुलहश्च पुलस्त्यश्च मरीचिश्चात्रिरेव च ॥ ११ ॥ सनकश्च सन
 न्दश्च तृतीयश्च सनातनः ॥ सनत्कुमारो भगवान् साक्षान्नारायणात्मकः ॥ १२ ॥ कपिलश्चासुरिश्चैव वोढुः पञ्चशिखस्तथा ॥ दुर्वासाः
 कश्यपोऽगस्त्यो गौतमः कण्व एव च ॥ १३ ॥ और्वः कात्यायनश्चैव कणादः पाणिनिस्तथा ॥ मार्कण्डेयो लोमशश्च वसिष्ठो भगवान् स्वयम्
 ॥ १४ ॥ ब्राह्मणा विविधैर्द्रव्यैः पूजयामासुरीश्वरीम् ॥ देवाश्चारण्य नैवेद्यैरुपहारेण भक्तिः ॥ १५ ॥ स्तुत्वा मुनीन्द्रास्तां भक्त्या च कुरा
 राधनं मुदा ॥ आगच्छ देव भवनं मर्त्यञ्च जगदम्बिके ॥ १६ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा तातुवाच जगत्प्रसूः ॥ परितुष्टा गामुकी च निर्भया ब्राह्म
 णाज्ञया ॥ १७ ॥ ॥ श्रीमहालक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ गृहान्यास्यामि देवानां युष्माकं चाज्ञया द्विजाः ॥ येषां गेहं न गच्छामि शृणु ध्वं भार

ब. वै.

॥ १९४ ॥

तेषु च ॥ १८ ॥ स्थिगपुण्यवतांगेहेसुनीतिपथवेदिनाम् ॥ गृहस्थानां नृपाणां वा पुत्रवत्पालयामितान् ॥ १९ ॥ यं यं रुष्टो गुरुर्देवो माता
 तातश्च बान्धवाः ॥ अतिथिः पितृलोकश्च यामितस्य नमन्दिरम् ॥ २० ॥ मिथ्यावादी च यः शश्वदनध्यायी च यः सदा ॥ सत्त्वहीनश्च दु
 श्शीलोनगेहं तस्य याम्यहम् ॥ २१ ॥ सत्यहीनः स्थाप्यहारी मिथ्यासाक्ष्यप्रदायकः ॥ विश्वासघ्नः कृतघ्नो यो यामितस्य नमन्दिरम् ॥
 ॥ २२ ॥ चिन्ताग्रस्तो भयग्रस्तः शत्रुग्रस्तोऽतिपातकी ॥ ऋणग्रस्तोऽतिकृपणो नगेहं यामिपापिनाम् ॥ २३ ॥ दीक्षाहीनश्च शोकात्तो
 मन्दधीः स्त्रीजितः सदा ॥ नयाम्यपि कदा गेहं पुंश्चल्याः पतिपुत्रयोः ॥ २४ ॥ यो दुर्वाक्कलहाविष्टः कलिः शश्वद्यदालये ॥ स्त्रीप्रधाना गृहे य
 स्य यामितस्य नमन्दिरम् ॥ २५ ॥ यत्र नास्ति हरेः पूजा तदीयगुणकीर्तनम् ॥ नोत्सुकस्तत्प्रशंसायां यामितस्य नमन्दिरम् ॥ २६ ॥
 कन्यान्नेवेदविक्रेतानरघाती च हिंसकः ॥ नरकागारसदृशं यामितस्य नमन्दिरम् ॥ २७ ॥ मातरं पितरं भार्यागुरुपत्नीं गुरुं सुतम् ॥ अना
 थां भगिनीं कन्यामनन्याश्रयबान्धवान् ॥ २८ ॥ कार्पण्याद्यो न पुष्पातिसञ्चयं कुरुते सदा ॥ तद्देहान्नरकागारान्यामिता न्नमुनीश्वराः ॥
 ॥ २९ ॥ दशनं वसनं यस्य समलं हृक्षमस्तकम् ॥ विकृतौ ग्रासहासौ च यामितस्य नमन्दिरम् ॥ ३० ॥ मूत्रं पुरीषमुत्सृज्य यस्तत्पश्यति
 मन्दधीः ॥ यः शेते स्निग्धपादेन यामितस्य नमन्दिरम् ॥ ३१ ॥ अधौ तपादशायी यो न ग्नः शेतेऽतिनिद्रितः ॥ सन्ध्याशायी दिवाशायी
 यामितस्य नमन्दिरम् ॥ ३२ ॥ मूर्ध्नि तैलं पुरोदत्त्वा योऽन्यदङ्गमुपस्पृशेत् ॥ ददाति पश्चाद्वा त्रेवा यामितस्य नमन्दिरम् ॥ ३३ ॥ दत्त्वा
 तैलं मूर्ध्नि गात्रे विण्मूत्रं यः समुत्सृजेत् ॥ प्रणमेदाहरेत्पुष्पं यामितस्य नमन्दिरम् ॥ ३४ ॥ तृणं छिनत्ति न खरैर्न खरैर्विलिखेन्महीम् ॥
 गात्रे पादे मलयस्य यामितस्य नमन्दिरम् ॥ ३५ ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं सुरस्य च ॥ यो हरेज्ज्ञानशीलश्च यामितस्य नमन्दिरम् ॥
 ॥ ३६ ॥ यत्कर्म दक्षिणाहीनं कुरुते मूढधीः शठः ॥ स पापी पुण्यहीनश्च यामितस्य नमन्दिरम् ॥ ३७ ॥ मन्त्रविद्योपजीवी च ग्रामयाजी
 चिकित्सकः ॥ सूपकृद्देवलश्चैव यामितस्य नमन्दिरम् ॥ ३८ ॥ विवाहं धर्मकार्यं वा यो निहन्ति च कोपतः ॥ दिवा भैथुनकारी यो यामि
 तस्य नमन्दिरम् ॥ ३९ ॥ इत्युक्त्वा सामहालक्ष्मीरन्तर्द्धानं जगाम ह ॥ ददौ हृष्टिञ्च देवानां गृहे मर्त्ये च नारद ॥ ४० ॥ तां प्रणम्य सुराः

ग. सं. ३

अ० २३

॥ १९४ ॥

सर्वेमुनयश्चमुदान्विताः ॥ प्रजग्मुःस्वालयंशीघ्रंशत्रुत्यक्तंमुह्युतम् ॥ ४१ ॥ नेदुर्दुन्दुभयःस्वर्गेवभूवुःपुष्पवृष्टयः ॥ प्रापुर्देवाःस्वराज्यं
 चनिश्चलांकमलामुने ॥ ४२ ॥ इत्येवंकथितं वत्सलक्ष्मीचरितमुत्तमम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंकिंपुनःश्रोतुमिच्छसि ॥ ४३ ॥ इति श्रीब्र
 ह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेगणपतेर्गजास्यत्वकारणलक्ष्मीब्राह्मणविरोधादिलक्ष्मीचरितकथनं नाम त्रयो
 विंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ नारायणमहाभागहरेरंशसमुद्भव ॥ सर्वश्रुतं त्वत्प्रसादाद्गणेश
 चरितं शुभम् ॥ १ ॥ दन्तद्वययुतं वक्रं गजराजस्य बालके ॥ विष्णुना योजितं ब्रह्म त्रेकन्दतः कथं शिशुः ॥ २ ॥ कुतो गतोऽस्य दन्तोऽन्य
 स्तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ सर्वेश्वरस्त्वं सर्वज्ञः कृपावान्भक्तवत्सलः ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा स्मेराननसरो
 रुहः ॥ एकदन्तस्य चरितं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ४ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ शृणु नारद वक्ष्येऽहमिति हासं पुरातनम् ॥ एकदन्तस्य
 चरितं सर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ ५ ॥ एकदा कार्त्तवीर्य्यश्च जगाम मृगयां मुने ॥ मृगाग्निहत्य बहुलान्परिश्रान्तो बभूव सः ॥ ६ ॥ निशामुखे
 दिनेऽतीते तत्र तस्थौ वने नृपः ॥ जमदग्न्याश्च माभ्याशे चोपोष्यानीकसंयुतः ॥ ७ ॥ प्रातः सरोवरे राजा स्नातः शुचिरलंकृतः ॥ तदा त्रेयेन
 दत्तञ्च ह्यजपद्भक्तितोमनुम् ॥ ८ ॥ मुनिर्ददर्श राजानं शुष्ककण्ठौष्ठतालुकम् ॥ प्रीत्यादरेण मृदुलं पप्रच्छ कुशलं मुनिः ॥ ९ ॥ न नाम
 सम्भ्रमाद् राजा मुनिं सूर्य्यसमप्रभम् ॥ स च तस्मै ददौ प्रीत्या प्रणताय शुभाशिषः ॥ १० ॥ वृत्तान्तं कथयामास राजा चानशनादिकम् ॥
 संप्रमेणैव मुनिना त्रस्तो राजानि मन्त्रितः ॥ ११ ॥ विज्ञाप्य तं मुनिश्चेष्टः प्रययौ स्वालयं मुदा ॥ एतद्दृत्तं कामधेनुं कथयामास भीतवत् ॥
 ॥ १२ ॥ उवाच सामुनिं भीतं भयं किं ते मयि स्थिते ॥ जगद्भोजयितुं शक्तस्त्वं मया को नृपो मुने ॥ १३ ॥ राजभोजनयोग्यार्हयद्यद्व्यं
 प्रयाचसे ॥ सर्वतुभ्यं प्रदास्यामि त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ १४ ॥ सौवर्णानि च रौप्याणि पात्राणि विविधानि च ॥ भोजनार्हाण्यसंख्यानि
 पाकपात्राणि यानि च ॥ १५ ॥ पात्राणि स्वादुपूर्णानि प्रददौ मुनये च सा ॥ नानाविधानि स्वादूनि परिपक्वफलानि च ॥ १६ ॥ पनसाप्र
 श्रीफलानि नारिकेलानि च ॥ राशीभूतान्यसंख्यानि स्वादुलङ्कृकराशयः ॥ १७ ॥ यवगोधूमचूर्णानां भक्ष्याणि विविधानि च ॥

ब. वै.

॥१९५॥

पद्मान्नानां पर्वतांश्च परमात्रस्य कन्दरान् ॥ १८ ॥ दुग्धानाञ्च घृतानाञ्च नदीर्द्धादौ मुदा ॥ शर्कराणां तथा राशिं मोदकानाञ्च पर्वतान् ॥
 ॥ १९ ॥ पृथुकानां सुशीलानां पर्वतान् प्रददौ मुदा ॥ ताम्बूलं च ददौ पूर्णकर्पूरादि सुवासितम् ॥ २० ॥ नृपयोग्यं कौतुकाच्च सुन्दरं वस्त्रभूष
 णम् ॥ मुनिः सम्भृतसम्भारो दत्त्वा द्रव्यं मनोहरम् ॥ २१ ॥ भोजयामास राजानं ससैन्यमपिलीलया ॥ यद्यत्सु दुर्लभं वस्तु परिपूर्णं नृपे
 श्वरः ॥ २२ ॥ जगाम विस्मयं राजा दृष्ट्वा पात्राण्युवाच ह ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ द्रव्याण्येतानि सचिव दुर्लभान्यश्रुतानि च ॥ २३ ॥
 ममासाध्यानि सहसा कागतान्यवलोकय ॥ नृपाज्ञया च सचिवः सर्वदृष्ट्वा मुनेर्गृहे ॥ २४ ॥ राजानं कथयामास वृत्तान्तं महदद्भुतम् ॥
 ॥ ॥ सचिव उवाच ॥ ॥ दृष्टं सर्वं महाराज निबोध मुनिमन्दिरम् ॥ २५ ॥ वह्निकुण्डं यज्ञकाष्ठकुशपुष्पफलान्वितम् ॥ कृष्ण
 चर्मसुवस्त्रभिः शिष्यसंघैश्च सङ्कुलम् ॥ २६ ॥ तैजसाधारसस्यादिसर्वसम्पद्विजितम् ॥ वृक्षचर्मपरीधानादृष्टाः सर्वे जटाधराः ॥
 ॥ २७ ॥ गृहैकदेशे दृष्टांसाकपिलैकामनोहरा ॥ चार्वङ्गीचन्द्रवर्णाभारत्तपङ्कजलोचना ॥ २८ ॥ ज्वलन्ती तेजसा तत्र पूर्णचन्द्रसम
 प्रभा ॥ सर्वसम्पद्गुणाधारा साक्षादिव हरिप्रिया ॥ २९ ॥ इत्येवं बोधितो राजा दुर्बुद्धिः सचिवाज्ञया ॥ मुनियया चेतां धेनुं निबद्धः कालपा
 शतः ॥ ३० ॥ किंवा पुण्यञ्च का बुद्धिकः कालः सर्वतो बली ॥ पुण्यवान् बुद्धिमान् देवाद्वा जेन्द्रो याचत द्विजम् ॥ ३१ ॥ पुण्यात् प्रजायते
 कर्म पुण्यरूपञ्च भारते ॥ पापात् प्रजायते कर्म पाप रूपं भयावहम् ॥ ३२ ॥ पुण्यात्कृत्वा स्वर्गभोगं जन्म पुण्यस्थले नृणाम् ॥ पापाद्भुक्ता च
 नरकं कुत्सितं जन्म जीविनाम् ॥ ३३ ॥ जीविनां निष्कृतिर्नास्ति स्थिते कर्मणि नारद ॥ तेन कुर्वन्ति सन्तश्च सन्ततं कर्मणः क्षयम् ॥ ३४ ॥
 साविद्यात्तत्तपो ज्ञानं स गुरुः स च बान्धवः ॥ सामाता स पिता पुत्रस्तत्क्षयं कारयेत्तु यः ॥ ३५ ॥ जीविनां दारुणो रोगः कर्मभोगः शुभाशुभः ॥
 भक्तवैद्यस्तं निहन्ति कृष्णभक्तिरसायनात् ॥ ३६ ॥ माया ददाति तां भक्तिं प्रति जन्मनि सेविता ॥ परितुष्टा जगद्धात्री भक्तेभ्यो बुद्धि
 दायिनी ॥ ३७ ॥ परापरमभक्ताय मायाय स्मै ददाति च ॥ मायां तस्मै मोहयितुं न विवेकं कदाचन ॥ ३८ ॥ मायाविमोहितो राजा मुनि
 मानीय यत्नतः ॥ उवाच विनयाद्भक्त्या कृताञ्जलिपुटो मुदा ॥ ३९ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ देहि भिक्षां कल्पतरोकामधेनुञ्च कामदाम् ॥ मह्यं भ

ग. खं. ३

अ० २४

॥१९५॥

त्तायभक्तेशभक्तानुग्रहकारक ॥ ४० ॥ युष्मद्विधानांदातृणामदेयं नास्तिभारते ॥ दधीचिर्देवताभ्यश्चदोस्वास्थिपुराश्रुतम् ॥ ४१ ॥
 भूभङ्गलीलामात्रेणतपोराशेतपोधन ॥ समूहंकामधेनूनांस्तुशक्तोऽसिभारते ॥ ४२ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ अहोव्यतिक्रमंरा
 जन्त्रवीषिशठवञ्चक ॥ दानंदास्यामिविप्रोऽहंक्षत्रियायकथंनृप ॥ ४३ ॥ कृष्णेनदत्तागोलोकेब्रह्मणेपरमात्मना ॥ कामधेनुरियंज्ञेन
 देयाप्राणतःप्रिया ॥ ४४ ॥ ब्रह्मणाभृगवेदत्ताप्रियपुत्रायभूमिप ॥ मह्यं दत्ताचभृगुणाकपिलापैतृकीमम ॥ ४५ ॥ गोलोकजाकाम
 धेनुर्दुर्लभाभुवनत्रये ॥ लीलामात्रात्कथमहंकपिलांस्तुष्टुमीश्वरः ॥ ४६ ॥ नाहंरेहालिकोमूढस्तुत्यानोत्थापितोबुधः ॥ क्षणेनभस्मसा
 त्कर्तुंक्षमोऽहमतिथिविना ॥ ४७ ॥ गृहं गच्छगृहं गच्छमेकोपनैववर्द्धय ॥ पुत्रदारादिकंपश्यदैवबाधितपामर ॥ ४८ ॥ मुनेस्तद्वचनं
 श्रुत्वाचुकोपसनराधिपः ॥ नत्वा मुनिं सैन्यमध्यं प्रययौ विधिबाधितः ॥ ४९ ॥ गत्वा सैन्यसकाशं सकोपप्रस्फुरिताधरः ॥ किङ्करा
 न्प्रेषयामासधेनुमानयितुं बलात् ॥ ५० ॥ कपिलासन्निधिं गत्वारुरोदमुनिपुङ्गवः ॥ कथयामासवृत्तान्तं शोकेनहतचेतनः ॥ ५१ ॥
 रुदन्तं ब्राह्मणं दृष्ट्वा सुरभिस्तमुवाचह ॥ साक्षालक्ष्मीस्वरूपा साभक्तानुग्रहकारिका ॥ ५२ ॥ ॥ सुरभिरुवाच ॥ ॥ इन्द्रोवाहालि
 कोवापिवस्तुस्वं दातुमीश्वरः ॥ शास्तापालयिता दातास्ववस्तूनाञ्च सन्ततम् ॥ ५३ ॥ स्वेच्छया चेच्छेपेन्द्राय मां ददासितपोधन ॥ तेन सा
 र्द्धं गमिष्यामि स्वेच्छया च तवाज्ञया ॥ ५४ ॥ अथवानददासित्वं न गमिष्यामि ते गृहात् ॥ मत्तोदत्तेन सैन्येन दूरीकुरु नृपं द्विषम् ॥ ५५ ॥
 कथं रोदिपि सर्वज्ञमायामोहितचेतनः ॥ संयोगश्च वियोगश्च कालसाध्यो न चात्मनः ॥ ५६ ॥ त्वं वाकोमेतवाहं कासम्बन्धः कालयोजितः ॥
 यावदेव हि सम्बन्धो मम त्वं तावदेव हि ॥ ५७ ॥ मनोजानाति यद्द्रव्यमात्मीयं चेति केवलम् ॥ दुःखञ्च तस्य विच्छेदाद्यावत्स्वत्वञ्च तत्र वै ॥
 ॥ ५८ ॥ इत्युक्त्वा कामधेनुश्च सुपाविविधानि च ॥ शस्त्राण्यस्त्राणि सैन्यानि सूर्यतुल्यप्रभाणि च ॥ ५९ ॥ निर्गताः कपिलावक्रात्रिको
 टयः खड्गधारिणाम् ॥ विनिस्सृतानासिकायाः शूलिनः पञ्चकोटयः ॥ ६० ॥ विनिस्सृतालोचनाभ्यां शतकोटिधनुर्द्धराः ॥ कपाला
 त्रिस्सृतावीरास्त्रिकोटयोदण्डधारिणाम् ॥ ६१ ॥ वक्षस्स्थलान्निस्सृताश्च त्रिकोटिशक्तिधारिणाम् ॥ शतकोट्योगदाहस्ताः पृष्ठदेशाद्रि

म. वै.

॥ १९६ ॥

निर्गताः ॥ ६२ ॥ विनिस्सृताः पादतलाद्वाद्यभाण्डाः सहस्रशः ॥ जंघादेशान्निस्सृताश्च त्रिकोट्यो राजपुत्रकाः ॥ ६३ ॥ विनिर्गता गुह्य
 देशा त्रिकोटि म्लेच्छजातयः ॥ दत्त्वा सैन्यानि कपिलामुनये चाभयं ददौ ॥ युद्धं कुर्वन्तु सैन्यानि त्वं नयाहीत्युवाच ह ॥ ६४ ॥ मुनिः
 सम्भृतसम्भारैर्हर्षयुक्तो बभूव ह ॥ नृपेण प्रेरितो भृत्यो नृपं सर्वमुवाच ह ॥ ६५ ॥ कपिला सैन्यवृत्तान्तमात्मवर्गपराजयम् ॥ तच्छ्रुत्वा नृप
 शार्दूलस्तः कातरमानसः ॥ दूतान् संप्रेष्य सैन्यानि चाजहार स्वदेशतः ॥ ६६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे ना
 रदनारायणसंवादे एकदन्तत्वहेतुप्रश्नसङ्ग्रेजमदशिका तर्तवीर्ययुद्धारं भवर्णनं नाम चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ नाराय
 ण उवाच ॥ ॥ हरिस्मरन्कार्तवीर्यो हृदयेन विदूयता ॥ दूतं प्रस्थापयामास कुपितो मुनिसन्निधिम् ॥ १ ॥ युद्धं देहि मुनि श्रेष्ठ किं वाधे नु
 अवाञ्छिताम् ॥ मह्यं भृत्यायातिथये सुविचार्य यथोचितम् ॥ २ ॥ दूतस्य वचनं श्रुत्वा जहास मुनिपुङ्गवः ॥ हितं सत्यं नीतिसारं सर्वदूत
 मुवाच ह ॥ ३ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ दृष्टो नृपो निराहारः समानीतो मया गृहम् ॥ विविधञ्च यथाशक्त्या भोजितञ्च यथोचितम् ॥ ४ ॥ कपिलाया
 च ते राजाममप्राणाधिकां प्रियाम् ॥ तां दातुमक्षमो दूतयुद्धं दास्यामि निश्चितम् ॥ ५ ॥ मुनेस्तद्वचनं श्रुत्वा दूतः सर्वमुवाच ह ॥ नृपेन्द्रश्च स
 भामध्ये सन्नाहैस्संयुतं भिया ॥ ६ ॥ मुनिश्च कपिलामाह साम्प्रतं किङ्करोम्यहम् ॥ कर्णधारं विनानौका तथा सैन्यं विना मया ॥ ७ ॥ कपिला
 च ददौ तस्मै शस्त्राणि विविधानि च ॥ युद्धशास्त्रोपदेशश्च सन्धानश्चौपयोगिकम् ॥ ८ ॥ जयं भवतु ते विप्रयुद्धे जेप्यसि निश्चितम् ॥ तव भृत्योर्न
 भविता सत्यमस्त्रं विना मुने ॥ ९ ॥ नृपेण सार्द्धं ते युद्धमयुक्तं ब्राह्मणस्य च ॥ दत्तात्रेयस्य शिष्येण व्यर्थं वै शक्तिधारिणा ॥ इत्युक्त्वा कपिला ब्रह्म
 न्विरराममनस्विनी ॥ १० ॥ मुनिर्मनस्वी सैन्यञ्च सजीकृत्य ततो मुने ॥ गृहीत्वा सर्वसैन्यञ्च सजगाम रणाजिरम् ॥ ११ ॥ राजा जगा
 म युद्धाय ननाम मुनिपुङ्गवम् ॥ उभयोः सैन्ययोर्युद्धं बभूव बहुदुष्करम् ॥ १२ ॥ राजसैन्यं जितं सर्वं कपिला सेनया बलात् ॥ विचित्रं चरथं रा
 ज्ञो बभूवे जेलील्यारणे ॥ १३ ॥ धनुश्चिच्छेदसज्यं तत्सासेना कपिलीमुदा ॥ नृपेन्द्रः कपिलेयानि जेतुं सैन्यानि चाक्षमः ॥ १४ ॥ सैन्या
 नितं शस्त्रवृष्ट्या न्यस्तशस्त्रश्चकार ह ॥ शरवृष्ट्या शस्त्रवृष्ट्या राजामूर्च्छामवाप ह ॥ १५ ॥ किञ्चिच्छिष्टं बलं राज्ञः किञ्चिदेव पलायितम् ॥

ग. ख. ३

अ० २५

॥ १९६ ॥

मुनीन्द्रोमूर्च्छितं दृष्ट्वा नृपेन्द्रमतिथिमुने ॥ १६ ॥ कृपानिधिश्च कृपया तत्सैन्यं सज्जहार च ॥ गत्वा सैन्यं विलीनञ्च कपिलायां च कृत्रिमम् ॥
 ॥ १७ ॥ नृपाय मुनिना शीघ्रं दत्ताश्चरणरेणवः ॥ आशीर्वादं प्रदत्तञ्च जयोऽस्त्विति कृपालुना ॥ कमण्डलुजलं प्रोक्ष्य जीवयामास तं
 नृपम् ॥ १८ ॥ सराजाचेतनां प्राप्य समुत्थाय रणजिरात् ॥ मूर्ध्ना ननाम भक्त्या च मुनिश्रेष्ठं कृतांजलिः ॥ १९ ॥ मुनिः शुभाशिपं दत्त्वा
 राजानं त्वालिलिङ्गसः ॥ पुनस्तं स्नापयित्वा च भोजयामास यत्नतः ॥ २० ॥ नवनीतं हि हृदयं ब्राह्मणानां तु सन्ततम् ॥ अन्येषां क्षुरधा
 राभमसाध्यं दारुणं सदा ॥ उवाच तं मुनिश्रेष्ठो गृहं गच्छ धराधिप ॥ २१ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ रणं देहि महाबाहो धेनुं किं वामयेप्सि
 ताम् ॥ २२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादे जमदग्निर्कार्त्तवीर्यार्जुनयुद्धवर्णनं नाम पञ्चविंशतित
 मोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ हरिस्मरन्मुनिश्रेष्ठो वाक्यं श्रुत्वा च भूभृतः ॥ हितं सत्यं नीतिसारं प्रवक्तुमु
 पचक्रमे ॥ १ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ गृहं गच्छ महाभाग रक्षधर्मसनातनम् ॥ सर्वसम्पत्तिश्च राशश्च वत्सिथि ते धर्मे मुनिश्चितम् ॥ २ ॥
 त्वांच दृष्ट्वा निराहारं समानीय गृहं नृप ॥ तव पूजामकरं वयथा शक्तिविधानतः ॥ ३ ॥ साम्प्रतं मूर्च्छितं दृष्ट्वा पादरेणुं शुभाशिपम् ॥ अददां
 चेतयां च क्रेवक्तुमेवोचितं न च ॥ ४ ॥ नृपस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रणम्य मुनिपुङ्गवम् ॥ रथमन्यं त्वा रुरो हयुद्धं देहीत्युवाच ह ॥ ५ ॥ मुनिः कृत्वा
 च सन्नाहं तं योद्धुमुपचक्रमे ॥ राजा तं युयुधेतत्र कोपेनाहतचेतनः ॥ ६ ॥ कपिलादत्तशस्त्रेण न्यस्तशस्त्रं चकार तम् ॥ कपिलादत्तयाशक्त्या
 पुनर्मूर्च्छामवाप च ॥ ७ ॥ पुनश्चेतनां प्राप्य राजाराजीवलोचनः ॥ मुनिना युयुधेतत्र कोपेन पुनरेव च ॥ ८ ॥ आग्नेयं योजयामास सम
 रेणुपुङ्गवः ॥ मुनिर्निर्वापयामास वारुणेन च लीलया ॥ ९ ॥ नृपेन्द्रो वारुणास्त्रञ्चिक्षेप समरे मुनौ ॥ वायव्यास्त्रेण स मुनिः शमयामास
 लीलया ॥ १० ॥ वायव्यास्त्रं नृपश्चेष्टश्चिक्षेप समरे तदा ॥ गान्धर्वेण मुनिश्रेष्ठः शमयामास तत्क्षणम् ॥ ११ ॥ नागास्त्रं नृपश्चेष्टश्चिक्षेप
 रणमूर्द्धनि ॥ गारुडेन मुनिश्रेष्ठो निजघान क्षणान्मुदा ॥ १२ ॥ माहेश्वरं महास्त्रं शतसूर्य्यसमप्रभम् ॥ चिक्षेप नृपतिश्रेष्ठो द्योतयन्तं
 दिशो दश ॥ १३ ॥ वैष्णवास्त्रेण दिव्येन त्रिलोकव्यापकेन च ॥ मुनिर्निर्वापयामास बहुयत्नेन नारद ॥ १४ ॥ मुनिर्नारायणास्त्रञ्चि

व. वै.

॥ १९७ ॥

क्षिपेमन्त्रपूर्वकम् ॥ शस्त्रं द्वाद्वामहाराजो ननामशरणं ययौ ॥ १५ ॥ ऊर्ध्वचभ्रमणं कृत्वा क्षणं दीप्त्वा दिशो दश ॥ प्रलयाग्निसमन्तत्र स्वयं
मन्त्रधीयत ॥ १६ ॥ जृम्भणास्त्रं च समुनिश्चिक्षेपरणमूर्द्धनि ॥ निद्रां प्रापत्तेन राजा सुष्वाप च मृतो यथा ॥ १७ ॥ दृष्ट्वा नृपं निद्रितं तं
चार्द्धचन्द्रेण तत्क्षणम् ॥ चिच्छेद सारथिं यानं धनुर्बाणं मुनिस्तदा ॥ १८ ॥ मुकुटं च क्षुरप्रेण च्छत्रं सन्नाहमेव च ॥ अस्त्रं तूणं वाजिगणं वि
विधेन च भूभृतः १९ ॥ मुनिस्तत्सचिवान्सर्वांन्नागास्त्रेणैव लीलया ॥ निबध्यस्थापयामास प्रहस्य समरस्थले ॥ २० ॥ मुनिस्तं बोधया
मास सुमन्त्रेणैव लीलया ॥ निबद्धसर्वा मात्यानां दर्शयामास भूमिपम् ॥ २१ ॥ दर्शयित्वा नृपतांश्च मोचयामास तत्क्षणम् ॥ नृपेन्द्रमाशिषं
कृत्वा गृहं गच्छेत्पुत्राचह ॥ २२ ॥ राजा कोपात् समुत्थाय शूलमुग्रम्ययत्नतः ॥ चिक्षेप तं मुनिं श्रेष्ठं मुनिः शक्त्या जघान तम् ॥ २३ ॥ एत
स्मिन्नन्तरे ब्रह्मा समागत्य रणस्थलम् ॥ सप्रीतिं जनयामास सुनीत्या च परस्परम् ॥ २४ ॥ मुनिर्ननाम ब्रह्माणं सन्तुष्टश्चरणस्थले ॥ राजान
त्वाविधिं चर्षिस्वपुरं प्रययौ तदा ॥ २५ ॥ मुनिर्ययौ स्वाश्रमं च स्वलोकं कमलोद्भवः ॥ इत्येवं कथितं किंचिदपरं कथयामिते ॥ २६ ॥ इति श्रीब्र
ह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादे जमदग्नि कर्तवीर्ययुद्धोपशमवर्णनं नाम षड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥ नाराय
ण उवाच ॥ ॥ हरिस्मृत्वा गृहं गत्वा राजा विस्मितमानसः ॥ आजगाम महारण्ये जमदग्न्याश्रमं पुनः ॥ १ ॥ रथानां च चतुर्लक्षं रथिनां दश
लक्षकम् ॥ अश्वेन्द्राणां गजेन्द्राणां पदातीनामसंख्यकम् ॥ २ ॥ राजेन्द्राणां सहस्रं च महाबलपराक्रमम् ॥ महासमृद्धियुक्तश्च त्रैलोक्यं जे
तुमीश्वरः ॥ ३ ॥ सर्वतो वेष्टयामास जमदग्न्याश्रमं मुदा ॥ रथस्थो वर्मयुक्तश्च कार्तवीर्यार्जुनः स्वयम् ॥ ४ ॥ सैन्यशब्दैर्वाद्यशब्दैर्म
हाकोलाहलैर्मुने ॥ जमदग्न्याश्रमस्थाश्च मूर्च्छां प्रापुर्भयेन च ॥ ५ ॥ कुटीं प्रविश्य बलवान् गृहीत्वा कपिलां शुभाम् ॥ पुरंगन्तु ममनश्चेकदुर्बु
द्धिरसदाश्रयः ॥ ६ ॥ समुत्तस्थौ मुनिं श्रेष्ठो गृहीत्वा सशरं धनुः ॥ एकाकीमुक्तगात्रश्च धेनुं नत्वा हरिं स्मरन् ॥ ७ ॥ आश्रमस्था ज्ञानान्स
र्वान्समाश्वास्य च यत्नतः ॥ आजगाम रणस्थानं निशंको नृपते पुरः ॥ ८ ॥ निर्ममेशरजालश्च समुनिर्मन्त्रपूर्वकम् ॥ आच्छादयत्स्वा
श्रमं तैर्मानवं वर्मणायथा ॥ ९ ॥ अपरं शरजालञ्च निर्ममे मुनिपुङ्गवः ॥ तैरेव वारयामास सर्वसैन्यं यथाक्रमम् ॥ १० ॥ मुनिना शरजाले

ग. ख. ३

अ० २६

॥ १९७ ॥

न सर्वसैन्यं समावृतम् ॥ तानि सर्वाणि गुतानि यथापत्राणि पञ्चरे ॥ ११ ॥ राजा दृष्ट्वा मुनिश्रेष्ठमवरुह्यथात्पुरः ॥ सार्द्धं नृपेन्द्रैर्भक्त्या च
 प्रणनामकृताञ्जलिः ॥ १२ ॥ नत्वारुरोहयानं समुनेः प्राप्य शुभाशिषः ॥ आरुह्य च नृपश्रेष्ठः स्वयानं हृष्टमानसः ॥ १३ ॥ नृपैः सार्द्धं नृप
 श्रेष्ठश्चिक्षेप मुनिपुङ्गवे ॥ अस्त्रं शस्त्रं गदां शक्तिं जघान क्रीडयामुनिः ॥ मुनिश्चिक्षेप दिव्यास्त्रं चिच्छिदे लीलया नृपः ॥ १४ ॥ शूलश्चिक्षेप
 नृपतिस्तज्जघान तदामुनिः ॥ अपरं शरजालं च निर्ममे मुनिपुङ्गवः ॥ १५ ॥ शस्त्रौघैर्दुर्निवार्यैश्च खण्डं खण्डं चकार सः ॥ निबद्धाश्शर
 जालेन न च शक्ताः पलायितुम् ॥ १६ ॥ जृम्भणास्त्रेण मुनिना ते च सर्वे विजृम्भिताः ॥ हस्त्यश्वरथपादा तसहितं सर्वसैन्यकम् ॥ १७ ॥
 राजानं निद्रितं दृष्ट्वा न जघान मुनीश्वरः ॥ गृहीत्वा कपिलां हृष्टो रुदन्तीं शोकमूर्च्छिताम् ॥ बोधयित्वा पुरः कृत्वा स्वाश्रमं गन्तुमुद्यतः ॥
 ॥ १८ ॥ एतस्मिन् न्तरे राजा चेतनां प्राप्य नारद ॥ निवारयामास मुनिं गृहीत्वा सशरंधनुः ॥ १९ ॥ जगाम कपिला त्रस्ता स्वस्थानञ्च
 रणाजिरात् ॥ मुनिश्च तस्थौ निश्शङ्को गृहीत्वा सशरंधनुः ॥ २० ॥ ब्रह्मास्त्रेण नृपश्रेष्ठः सचिक्षेप मुनौ तदा ॥ ब्रह्मास्त्रेण मुनीन्द्रस्य सद्यो नि
 र्वाणतां गतम् ॥ २१ ॥ दिव्यास्त्रेण मुनिश्रेष्ठो नृपस्य सशरंधनुः ॥ रथञ्च सारथिं चैव चिच्छिदे वर्मदुर्वहम् ॥ २२ ॥ अथ राजा महाक्रुद्धो दद
 र्शस्व समीपतः ॥ दत्तेन दत्तां शक्तिं तामेकपूरुषघातिनीम् ॥ २३ ॥ जग्राह नत्वा दत्तं तं स नत्वा शक्तिमुल्बणाम् ॥ चूर्णयामास तत्रैव शतस
 र्य्यसमप्रभाम् ॥ २४ ॥ यत्तेजः सर्वदेवानां तेजो नारायणस्य च ॥ शम्भोश्च ब्रह्मणश्चैव मायायाश्चैव नारद ॥ २५ ॥ तत्रैवावाहयामास स
 योगी मन्त्रपूर्वकम् ॥ तेजसा द्योतयामास गगनं च दिशो दश ॥ २६ ॥ दृष्ट्वा क्षिपन्तीं तां देवा हाहाकारेण चुक्रुशुः ॥ आकाशस्थाश्च समरं प
 श्यन्तो दुःखिता हृदा ॥ २७ ॥ चिक्षेप तां चूर्णयित्वा कार्त्तवीर्य्यार्जुनः स्वयम् ॥ सद्यः पपात सा शक्तिर्ज्वलन्ती मुनिवक्षसि ॥ २८ ॥
 विदाय्योरो मुनेः शक्तिर्जगाम हरि सन्निधिम् ॥ दत्ताय हरिणा दत्ता शस्त्रास्त्रनिधये तदा ॥ २९ ॥ मूर्च्छां सम्प्राप्य स मुनिः प्राणांस्तत्याजत
 त्क्षणम् ॥ तेजोऽम्बरे भ्रमित्वा च ब्रह्मलोकं जगाम ह ॥ ३० ॥ युद्धे मुनिं मृतं दृष्ट्वा रुरोद कपिलामुहुः ॥ हेता तता तेत्युच्चार्य्य गोलोकं सा ज
 गाम ह ॥ ३१ ॥ सर्वसाकथयामास गोलोके कृष्णमीश्वरम् ॥ रत्नसिंहासनस्थं तं गोपैर्गोपीभिरावृतम् ॥ ३२ ॥ कृष्णेन ब्रह्मणे दत्ता ब्रह्म

प्र. वै.

॥१९८॥

णाभृगवेपुरा ॥ साप्रीत्यापुष्करेब्रह्मभृगुणाजमदग्नये ॥ ३३ ॥ नत्वाचकामधेनुनांसमूहंसाजगामह ॥ तदश्रुविन्दुनामस्यैरत्नसंघो
 बभूवह ॥ ३४ ॥ अथराजातंनिहत्यबोधयित्वास्वसैन्यकम् ॥ प्रायश्चित्तंविनिर्वर्त्यजगामस्वपुरंमुदा ॥ ३५ ॥ प्राणनाथंमृतंश्रुत्वाज
 गामरेणुकासती ॥ मुनिवक्षसिसंस्थाप्यक्षणंमूर्च्छामवापसा ॥ ३६ ॥ ततःसाचेतनांप्राप्यनरुरोदपतिव्रता ॥ एहिवत्सभृगोरामरामरा
 मेत्युवाचह ॥ ३७ ॥ आजगामभृगुस्तूर्णक्षणाद्वैपुष्करादहो ॥ ननाममातरंभक्त्यामनोयायीचयोगवित् ॥ ३८ ॥ दृष्ट्वारामोमृतंता
 तंशोकार्ताजननींसतीम् ॥ आकर्ण्यरणवृत्तान्तंप्रयान्तींकपिलांशुचा ॥ ३९ ॥ विललापभृशंतत्रहेतातजननीतिच ॥ चितांचकारयो
 गीन्द्रश्चन्दनैराज्यसंयुताम् ॥ ४० ॥ रेणुकाराममादायतूर्णकृत्वास्ववक्षसि ॥ चुचुम्बगण्डेशिरसिरुरोदोच्चैर्भृशंमुहुः ॥ ४१ ॥ रामरा
 ममहाबाहोक्रियामित्वांविहायच ॥ वत्सवत्सेतिकृत्वैवंविललापभृशंमुहुः ॥ ४२ ॥ मत्प्राणाधिकहेवत्समदीयंवचनंशृणु ॥ पित्रोःशेष
 क्रियांकृत्वायायायुद्धंनपुत्रक ॥ ४३ ॥ गृहेतिष्ठसुखंवत्सतपस्यांकुरुशाश्वतीम् ॥ समरंनैवसुखदंदारुणैःक्षत्रियैःसह ॥ ४४ ॥ मातुर्वच
 नमश्रुत्वाप्रतिज्ञांतांचकारह ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकरिष्यामिध्रुवंमहीम् ॥ ४५ ॥ कार्तवीर्य्यहनिष्यामिलीलयाक्षत्रियाधमम् ॥
 पितृंश्चतर्पयिष्यामिक्षत्रियक्षतजैस्तथा ॥ ४६ ॥ इत्युदीर्य्यपुरोमातुर्विललापमुहुर्मुहुः ॥ हितंतथ्यंनीतिसारंबोधयामासमा
 तरम् ॥ ४७ ॥ ॥ रामउवाच ॥ ॥ पितुःशासनहन्तारंपितुर्वधविधायकम् ॥ योनहन्तिमहामूढोरौरवंसत्रजेद्भुवम् ॥
 ॥ ४८ ॥ अग्निदोगरदश्चैवशस्त्रपाणिर्धनापहः ॥ क्षेत्रदारापहारीचपितृवन्धुविहिंसकः ॥ ४९ ॥ सततंमन्दकारीचनिन्दकः
 कटुजल्पकः ॥ एकादशैतेपापिष्ठावधार्यावेदसम्मताः ॥ ५० ॥ द्विजानांद्विजिनादानंस्थानान्निर्वासनंसति ॥ वपनंताडनश्चैववधमाहु
 र्मनीषिणः ॥ ५१ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रचाजगामभृगुःस्वयम् ॥ अतित्रस्तोमनस्वीचहृदयेनविद्वयता ॥ ५२ ॥ दृष्ट्वातंरेणुकारा
 मौविनतौसंबभूवतुः ॥ सताबुवाचवेदोक्तंपरलोकहितायच ॥ ५३ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ मद्रंशजातोज्ञानीत्वंकथंविलपसेसुत ॥
 जलबुद्बुदवत्सर्वसंसारंचराचरम् ॥ ५४ ॥ सत्यसारंसत्यबीजंकृष्णंचिन्तयपुत्रक ॥ यद्गतंयद्गतंयत्सगतंनैवागमिष्यति ॥ ५५ ॥

ग. खं. ३

अ० २६

॥१९८॥

यद्भवेत्तद्भवत्येवभवितायद्भविष्यति ॥ पूर्वार्जितंस्वीयकर्मफलंकेननिवार्यते ॥ ५६ ॥ भूतंभव्यंभविष्यंचयत्कृष्णेननिरूपितम् ॥
 निरूपितंयत्तत्कर्म केनवत्सनिवार्यते ॥ ५७ ॥ मायाबीजंमायिनाञ्चशरीरंपाञ्चभौतिकम् ॥ संकेतपूर्वकंनामप्रातःस्वप्नसमंसुत ॥
 ॥ ५८ ॥ क्षुधांनिद्रादयाशान्तिःक्षमाकान्त्यादयस्तथा ॥ यान्तिप्राणामनोज्ञानंप्रयातेपरमात्मनि ॥ ५९ ॥ बुद्धिश्चशक्तयःसर्वा
 जेन्द्रमिवकिङ्कराः ॥ सर्वेतमनुगच्छन्तितंकृष्णंभजयन्तः ॥ ६० ॥ केवाकेषाञ्चपितरःकेवाकेषांसुताःसुत ॥ कर्मोर्मिप्रेरिताःसर्वेभ
 वाव्यौदुस्तरपरम् ॥ ६१ ॥ ज्ञानिनोमारुदन्त्येवमारोदीःपुत्रसाम्प्रतम् ॥ रोदनाश्रुप्रपतनान्मृतानानरकंध्रुवम् ॥ ६२ ॥ संकेता
 ख्योच्चारणेनयद्बुदन्तिचबान्धवाः ॥ शतवर्षरुदित्वातंप्राप्नुवन्तिननिश्चितम् ॥ पार्थिवांशश्चपृथिवीगृह्णात्यस्थित्वचादिकम् ॥ ६३ ॥
 तोयांशश्चतथातोयंशून्यांशंगगनंतथा ॥ वाय्वंशश्चतथावायुस्तेजस्तेजांशकंतथा ॥ ६४ ॥ सर्वेविलीनाःसर्वेषुकोवाऽऽयास्यतिरोदनात् ॥
 नामश्रुतियशःकर्मकथामात्रावशेषितः ॥ ६५ ॥ वेदोक्तञ्चैवयत्कर्मकुरुतत्पारलौकिकम् ॥ सचबन्धुःसुपुत्रश्चपरलोकहिताययः ॥
 ॥ ६६ ॥ भृगोस्तद्वचनंश्रुत्वाशोकंतत्याजतत्क्षणम् ॥ रेणुकाचमहासाध्वीतंवत्सुपचक्रमे ॥ ६७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणे
 तृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेजमदग्निसंहारपरशुरामप्रतिज्ञादिवर्णनंनामसप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ छ ॥ ॥
 ॥ रेणुकोवाच ॥ ब्रह्मन्नुगमिष्यामिप्राणनाथस्यसाम्प्रतम् ॥ ऋतोश्चतुर्थदिवसेमृतोऽयंचाद्यमानदः ॥ १ ॥ कर्तव्याकाव्यवस्थात्रवदवे
 दविदांवर ॥ त्वमागतोमेसहसापुण्येनकतिजन्मनाम् ॥ २ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ अहोपुण्यवतोभर्तुरनुगच्छमहासति ॥ चतुर्थ
 दिवसंशुद्धंस्वामिनःसर्वकर्मसु ॥ ३ ॥ शुद्धाभर्तुश्चतुर्थेऽह्निनशुद्धदैवपित्र्ययोः ॥ दैवकर्मणिपित्र्येचपञ्चमेऽह्निविशुद्धयति ॥ ४ ॥ व्याल
 ग्राहीयथाव्यालंबिलादुद्धरतेवलात् ॥ तद्वत्स्वामिनमादायसाध्वीस्वर्गंप्रयातिच ॥ ५ ॥ मोदतेस्वामिनातत्रयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
 अतर्द्धकर्मभोगंभुङ्क्ष्वसाध्विशुभाशुभम् ॥ ६ ॥ सपुत्रोभक्तिदातायःसाचस्त्रीयानुगच्छति ॥ सवन्धुर्दानदातायःसशिष्योगुरुमर्च

१ क्षुनिद्रावृद्धयाशान्तिरितिपाठः ।

ब. वै.

॥ १९९ ॥

येत् ॥ ७ ॥ सोऽभीष्टदेवोयोरक्षेत्सराजापालयेत्प्रजाः ॥ सचस्वामीप्रियांधममतिंदातुमिहेश्वरः ॥ ८ ॥ सगुरुधर्मदातायोहरिभक्ति
 प्रदायकः ॥ एतेप्रशंस्यावेदेषुपुराणेषुचनिश्चितम् ॥ ९ ॥ ॥ रेणुकोवाच ॥ ॥ गन्तुंस्वस्वामिनासार्द्धकाशक्ताभारतेमुने ॥
 कावाप्यशक्तानारीषुतन्मेब्रूहितपोधन ॥ १० ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ बालापत्याश्चगार्भेण्योह्यदृष्टकृतवस्तथा ॥ रजस्वलाचकुलटाग
 लितव्याधिसंयुता ॥ ११ ॥ पतिसेवाविहीनायाह्यभक्ताकटुभाषिणी ॥ एतागच्छन्तिचेद्देवान्नकान्तंप्राप्नुवन्तिताः ॥ १२ ॥ संस्कृताग्निं
 पुरोदत्त्वाचितासुशयितंपतिम् ॥ कान्तास्तमनुगच्छन्तिकान्ताश्चेत्प्राप्नुवन्तिताः ॥ १३ ॥ अनुगच्छन्तियाःकान्तंतमेवप्राप्नुवन्तिताः ॥
 सार्द्धकृत्वापुण्यभोगंदिविजन्मनिजन्मनि ॥ १४ ॥ इयंतेकथितासाध्विव्यवस्थागृहिणांध्रुवम् ॥ तीर्थेज्ञानमृतानांचवैष्णवानांगतिं
 शृणु ॥ १५ ॥ यासाध्वीवैष्णवंकान्तंयत्रयत्रानुगच्छति ॥ प्रयातिस्वामिनासार्द्धं वैकुण्ठेहरिसन्निधिम् ॥ १६ ॥ विशेषोनास्तिभक्ता
 नांतीर्थेवान्यत्रनारद ॥ मरणेनफलंतुल्यंमुक्तानांकृष्णभाविनाम् ॥ १७ ॥ तयोःपातोनास्तितस्मान्महतिप्रलयेसति ॥ नारायणंतं
 भजेतपुमांस्त्रीकमलालयाम् ॥ १८ ॥ तीर्थेज्ञानमृतश्चापिवैकुण्ठयातिनिश्चितम् ॥ सभार्योमोदतेतत्रयावद्ब्रह्मणःशतम् ॥ १९ ॥
 इत्युक्त्वारेणुकांतत्रजामदग्न्यमुवाचह ॥ वेदोक्तंवचनंसर्वसभृगुःसमयोचितम् ॥ २० ॥ एहिवत्समहाभागत्यजशोकममङ्गलम् ॥
 उत्तानंकुरुतातश्चदक्षिणाशिरसंभृगो ॥ २१ ॥ ब्रह्मयज्ञोपवीतश्चनूतनंपरिधापय ॥ अनश्रुनयनोभूत्वासन्तिष्ठन्दक्षिणामुखः ॥
 ॥ २२ ॥ अरणीसंभवाग्निश्चगृहाणप्रीतिपूर्वकम् ॥ पृथिव्यांयानितीर्थानिसर्वेषांस्मरणंकुरु ॥ २३ ॥ गयादीनिचतीर्थानियेचपुण्याः
 शिलोच्चयाः ॥ कुरुक्षेत्रश्चगङ्गाश्चयमुनाश्चसरिद्वराम् ॥ २४ ॥ कौशिकींचन्द्रभागाश्चसर्वपापप्रणाशिनीम् ॥ गण्डकीमथकाशीश्चप
 नसांसरयंतथा ॥ २५ ॥ पुष्पभद्राश्चभद्राश्चनर्मदाश्चसरस्वतीम् ॥ गोदावरीश्चकावेरींस्वर्णरेखांचपुष्करम् ॥ २६ ॥ रैवतंचवराहंच
 श्रीशैलंगन्धमादनम् ॥ हिमालयंचकैलासंसुमेरुरत्नपर्वतम् ॥ २७ ॥ वाराणसींप्रयागश्चपुण्यंवृन्दावनंवनम् ॥ हरिद्वारंचबदरीं
 स्मारंस्मारंपुनःपुनः ॥ २८ ॥ चन्दनागरुकस्तूरीसुगन्धिकुसुमंतथा ॥ प्रदायवाससाच्छाद्यस्थापयेनंचितोपरि ॥ २९ ॥

ग. खं. ३

अ० २८

॥ १९९ ॥

कर्णाक्षिनासिकास्येत्वंशलाकांचहिरण्यमीम् ॥ कृत्वानिर्मन्थनंतातविप्रेभ्योदेहिसादरम् ॥ ३० ॥ सतिलंताप्रपात्रंचधेनुंचर
 जतंतथा ॥ सदक्षिणंसुवर्णंचदत्त्वाग्निदेह्यकातरः ॥ ३१ ॥ ॐकृत्वाहुंस्कृतंकर्मजानतावाप्यजानता ॥ मृत्युकालवशंप्राप्यन
 रंपंचत्वमागतम् ॥ ३२ ॥ धर्माधर्मसमायुक्तलोभमोहसमावृतम् ॥ दहसर्वाणिगात्राणिदिव्याल्लोकान्सगच्छतु ॥ ३३ ॥ इमंमन्त्रंप
 ठित्वातुतातंकृत्वाप्रदक्षिणम् ॥ मन्त्रेणानेनदेह्यग्निजनकायहरिंस्मरन् ॥ ३४ ॥ ॐअस्मत्कुलेत्वंजातोऽसित्वदीयोजायतांपुनः ॥
 असौस्वर्गायलोकायस्वाहेतिवदसाम्प्रतम् ॥ ३५ ॥ अग्निदेहिशिरःस्थानेहेभृगोभ्रातृभिःसह ॥ तच्चकारभृगुःसर्वसगोत्रैराज्ञयाभृगोः ॥
 ॥ ३६ ॥ अथपुत्रंरेणुकासाकृत्वातत्रस्ववक्षसि ॥ उवाचकिंचिद्वचनंपरिणामसुखावहम् ॥ ३७ ॥ अविरोधोभवाब्धौचसर्वमङ्गलमङ्ग
 लम् ॥ विरोधोनाशबीजंचसर्वोपद्रवकारणम् ॥ ३८ ॥ अकर्तव्योविरोधोवैदारुणैःक्षत्रियैःसह ॥ प्रतिज्ञाचैवकर्तव्यामदीयेवचने
 श्रुते ॥ ३९ ॥ आलोच्यब्रह्मणासार्द्धभृगुणादिव्यमन्त्रिणा ॥ यथोचितंचकर्तव्यंसद्भिरालोचनंशुभम् ॥ ४० ॥ इत्युक्तातंपरित्यज्य
 कान्तंकृत्वास्ववक्षसि ॥ सासुष्वापचितायांचपश्यन्तीतंहरिस्मृतिः ॥ ४१ ॥ वह्निददौचितायांचसरामोभ्रातृभिःसह ॥ भ्रातृभिःपितृ
 शिष्यैश्चसार्द्धसविललापच ॥ ४२ ॥ रामरामेतिरामेतिवाक्यमुच्चार्यसासती ॥ पुरस्ताज्जामदग्न्यस्यभस्मीभूताबभूवसा ॥ ४३ ॥
 भर्तुर्नामसमाकर्ण्यतत्राजग्मुर्हरेश्चराः ॥ रथस्थाःश्यामवर्णाश्चसर्वेचारुचतुर्भुजाः ॥ ४४ ॥ शंखचक्रगदापद्मधारिणोवनमालिनः ॥
 किरीटनःकुण्डलिनःपीतकौशेयवाससः ॥ ४५ ॥ रथेकृत्वारेणुकांतांगत्वातेब्रह्मणःपदम् ॥ जगदग्निसमादायप्रजग्मुर्हरिसन्निधिम् ॥
 ॥ ४६ ॥ तौदम्पतीचवैकुण्ठेतस्थतुर्हरिसन्निधौ ॥ कृत्वादास्यंहरेःशश्वत्सर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ ४७ ॥ अथरामोब्राह्मणैश्चभृगुणा
 सहनारद ॥ पित्रोःशेषक्रियांकृत्वाब्राह्मणेभ्योधनंददौ ॥ ४८ ॥ गोभूहिरण्यवासांसिदिव्यशय्यामनोरमाम् ॥ सुवर्णाधारसहितांजल
 मन्नञ्चचन्दनम् ॥ ४९ ॥ रत्नदीपंरौप्यशैलंसुवर्णासनमुत्तमम् ॥ सुवर्णाधारसहितंताम्रबूलञ्चसुवासितम् ॥ ५० ॥ छत्रञ्चपादुकेचैवफ

१ सुकृतमितिपाठः ।

ब. वै.

॥२००॥

लंमाल्यमनोहरम् ॥ फलमूलादिकञ्चैवमिष्टान्नञ्चमनोहरम् ॥ ब्राह्मणेभ्यो धनं दत्त्वा ब्रह्मलोकं जगाम सः ॥ ५१ ॥ ददर्श ब्रह्मलोकसंशतकुम्भ
विनिर्मितम् ॥ स्वर्णप्राकारसंयुक्तं स्वर्णस्तम्भैर्विभूषितम् ॥ ५२ ॥ ददर्श तत्र ब्रह्माणं ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥ रत्नसिंहासनस्थश्चरत्नभूषणभू
षितम् ॥ ५३ ॥ सिद्धैस्तपश्चान्द्रायणैः ऋषीन्द्रैः परिवेष्टितम् ॥ विद्याधरीणां नृत्यञ्च पश्यन्तं सस्मितं मुदा ॥ ५४ ॥ सङ्गीतमुपशृण्वन्तं
गीयमानञ्च गायकैः ॥ चन्दनागरुकस्तूरीकुङ्कुमेन विराजितम् ॥ ५५ ॥ तपसां फलदा तारं दातारं सर्वसम्पदाम् ॥ दातारं सर्वजगतां क
र्तारं चेश्वरं परम् ॥ ५६ ॥ परिपूर्णतमं ब्रह्म जपन्तं कृष्णमीश्वरम् ॥ गुह्ययोगं प्रवोचन्तं पृच्छन्तं शिष्यमण्डलम् ॥ ५७ ॥ दृष्ट्वा तमव्ययं भ
क्त्या प्रणनाम भृगुः पुरः ॥ उच्चैश्चरो दनं कृत्वा स्ववृत्तान्तमुवाच ह ॥ ५८ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ ब्रह्मं स्त्वद्वंशजातोऽहं जमदग्निमुतो
विधे ॥ पितामहस्त्वमस्माकं सर्वज्ञं कथयामि किम् ॥ ५९ ॥ भृगुया मागतं भूपितामे चोपवासिनम् ॥ पारणां कारयामास कपिलाद
त्तवस्तुना ॥ ६० ॥ सराजा कपिलालोभात्कार्तवीर्यार्जुनः स्वयम् ॥ दातयामास मत्तातमित्युक्तोच्चैरुदसः ॥ ६१ ॥ निरुध्य
वाष्पं सपुनरुवाच करुणानिधिः ॥ मातामेऽनुगता साध्वी मां विहाय जगद्गुरो ॥ ६२ ॥ अधुना हमनाथश्च त्वं मे माता पिता गुरुः ॥
कर्त्ता पालयिता दाता पाहि मां शरणागतम् ॥ ६३ ॥ आगतोऽहं तव सभां प्रमातुं मर्तुराज्ञया ॥ उपायेन जगन्नाथमद्वैरिह ननं कुरु ॥ ६४ ॥
सराजा सच धर्मिष्ठः स दयालुर्यशस्करः ॥ स पूज्यः स स्थिरश्रीश्च यो दीनं परिपालयेत् ॥ ६५ ॥ धनिदीनौ समं दृष्ट्वा यः प्रजानं च पालयेत् ॥
तद्देहाद्यातिरुष्टा श्रीः स भवेद्भूराज्यकः ॥ ६६ ॥ श्रुत्वा विप्रबटोर्वाक्यं करुणासागरो विधिः ॥ दत्त्वा शुभाशिषं तस्मै वासयामास व
क्षसि ॥ ६७ ॥ श्रुत्वा भृगोः प्रतिज्ञाञ्च विस्मितश्च तुराननः ॥ अतीव दुष्करां घोरान् बहुजीवविघातिनीम् ॥ ६८ ॥ कर्मणा तद्भवेत्सर्वमि
तिकृत्वा तु मानसे ॥ उवाच जामदग्न्यन्तं परिणामसुखावहम् ॥ ६९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ प्रतिज्ञा दुष्करावत्स बहुजीवविघाति
नी ॥ सृष्टिरेषा भगवतः सम्भवे दीश्वरेच्छया ॥ ७० ॥ सृष्टिः सृष्टामया पुत्रक्रेतेनैवैश्वराज्ञया ॥ सृष्टिलुप्तौ प्रतिज्ञातेदारुणाऽकरुणा परा ॥
॥ ७१ ॥ त्रिस्सप्तकृत्वो निर्भूपां कर्तुमिच्छसि मेदिनीम् ॥ एकक्षत्रियदोषेण तज्जातिं हन्तुमिच्छसि ॥ ७२ ॥ ब्रह्मक्षत्रियविदूषद्वैर्नित्या

ग. खं. ३

अ० २८

॥२००॥

सृष्टिश्चतुर्विधैः ॥ आविर्भूतातिरोभूताहररेवपुनःपुनः ॥ ७३ ॥ अन्यथात्वप्रतिज्ञाचभविताप्राक्तनेनते ॥ ब्रह्मायासेनतेकार्यसिद्धि
 र्भवितुमर्हति ॥ ७४ ॥ शिवलोकंगच्छवत्सशङ्करंशरणंव्रज ॥ पृथिव्यांबहवोभूपाःसन्तिशङ्करकिङ्कराः ॥ ७५ ॥ विनाज्ञायामहेशस्य
 कोवातान्हतुमीश्वरः ॥ विभ्रतःकवचंदिव्यंशक्तैर्वैशङ्करस्यच ॥ ७६ ॥ उपायंकुरुयत्नेनजयबीजंशुभावहम् ॥ उपायतःसमा
 रब्धाःसर्वेसिद्धयन्त्युपक्रमाः ॥ ७७ ॥ श्रीकृष्णमन्त्रकवचग्रहणंकुरुशङ्करात् ॥ दुर्लभंवैष्णवंतेजःशैवंशाक्तंविजेष्यति ॥ ७८ ॥ गुरु
 स्तेजगतांनाथःशिवोजन्मनिजन्मनि ॥ मन्त्रोमत्तोनयुक्तस्तेयौयुक्तःसभवेद्विधिः ॥ ७९ ॥ कर्मणालभ्यतेमन्त्रःकर्मणालभ्यतेगुरुः ॥ स्वय
 मेवोपतिष्ठन्तेयेषांतेषुतेध्रुवम् ॥ ८० ॥ त्रैलोक्यविजयंनमगृहीत्वाकवचंवरम् ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकरिष्यसिमहीभृगो ॥ ८१ ॥
 दिव्यंपाशुपतंतुभ्यंदातादास्यतिशङ्करः ॥ तेनदत्तेनमन्त्रेणक्षत्रसंधंविजेष्यसि ॥ ८२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणपति
 खण्डेनारदनारायणसंवादेभृगोर्ब्रह्मलोकगमनेब्रह्मोक्तोपायवर्णनंनमाष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ नारायण
 उवाच ॥ ॥ ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वाप्रणम्यचजगद्गुरुम् ॥ स्फीतस्तस्माद्वरंप्राप्यशिवलोकंजगामसः ॥ १ ॥ लक्षयोजनमूर्ध्वं ब्रह्मलोका
 द्विलक्षणम् ॥ अनिर्वाच्यसुशोभाढ्यंवाय्वाधारंमनोहरम् ॥ २ ॥ वैकुण्ठंदक्षिणेयस्यगौरीलोकश्चवामतः ॥ यदधोध्रुवलोकश्चसर्वलो
 कात्परःस्मृतः ॥ ३ ॥ तेषामूर्ध्वं चगोलोकःपञ्चाशत्कोटियोजनः ॥ अत ऊर्ध्वंनलोकश्चसर्वोपरिचसस्मृतः ॥ ४ ॥ मनोयायीसयोगी
 न्द्रःशिवलोकंददर्शह ॥ उपमानोपमेयाभ्यारहितंमहदद्भुतम् ॥ ५ ॥ योगीन्द्राणांवरणैश्चसिद्धविद्याविशारदैः ॥ कोटिकल्पतपःपूतैः
 पुण्यवद्भिर्निषेवितम् ॥ ६ ॥ वेष्टितंकल्पवृक्षाणांसमूहैर्वाञ्छितप्रदैः ॥ समूहैःकामधेनूनामसंख्यानांविराजितम् ॥ ७ ॥ पारिजातत
 रूणांचवनराजिविराजितम् ॥ पुष्पोद्यानायुतैर्युक्तंसदाचातिसुशोभितम् ॥ ८ ॥ मणीन्द्रसाररचितैःशोभितैर्मणिवेदिभिः ॥ राज
 मार्गशतैर्दिव्यैःसर्वतःपरिभूषितम् ॥ ९ ॥ मणीन्द्रसारनिर्माणशतकोटिगृहैर्युतम् ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यैर्मणीन्द्रकलशोज्ज्वलैः ॥
 ॥ १० ॥ तन्मध्यदेशेरम्येचददर्शशङ्करालयम् ॥ मणीन्द्रसाररचितप्राकारंसुमनोहरम् ॥ ११ ॥ अत्यूर्ध्वमम्बरस्पर्शिक्षीरनीरनिभं

ब. वै.

॥२०१॥

परम् ॥ षोडशद्वारसंयुक्तशोभितशतमन्दिरैः ॥ १२ ॥ अमूल्यरत्नरचितैरत्नसोपानभूषितैः ॥ रत्नस्तम्भकपाटैश्चहीरकेणपरिष्कृतैः
 ॥ १३ ॥ माणिक्यजालमालाभिःसद्वत्नकलशोज्ज्वलैः ॥ नानाविचित्रचित्रेणचित्रितैःसुमनोहरैः ॥ १४ ॥ आलयस्यपुरस्तत्रसिंह
 द्वारंददर्शसः ॥ रत्नेन्द्रसारखचितकपाटैश्चविराजितैः ॥ १५ ॥ शोभितवेदिकाभिश्चबाह्याभ्यन्तरतःसदा ॥ रचिताभिःपद्मरागैर्महा
 मरकतैर्गृहम् ॥ १६ ॥ नानाप्रकारचित्रेणचित्रितंसुमनोहरम् ॥ करालरूपावद्राक्षीद्वारपालौभयङ्करौ ॥ १७ ॥ महाकरालदन्तास्यौ
 विरक्तोरक्तलोचनौ ॥ दग्धशैलप्रतीकाशौमहाबलपराक्रमौ ॥ १८ ॥ विभूतिभूषितांगौचव्याघ्रचर्माम्बरौवरौ ॥ पिङ्गलाक्षौविशाला
 क्षौजटिलौचत्रिलोचनौ ॥ १९ ॥ त्रिशूलपट्टिशधरौज्वलन्तौब्रह्मतेजसा ॥ तौदृष्ट्वा मनसाभीतस्त्रस्तःकिञ्चिदुवाचह ॥ २० ॥ विनये
 नविनीतश्चदुर्विनीतोमहाबलौ ॥ आत्मनःसर्ववृत्तान्तंकथयामासतत्पुरः ॥ २१ ॥ विप्रस्यवचनंश्रुत्वाकृपायुक्तौबभूवतुः ॥ गृहीत्वा
 ज्ञाञ्चरद्वाराशंकरस्यमहात्मनः ॥ २२ ॥ प्रवेष्टुमाज्ञाददतुरीश्वरानुचरौवरौ ॥ भृगुस्तदाज्ञामादायप्रविवेशहरिंस्मरन् ॥ २३ ॥ प्रत्येकंषोड
 शद्वारोददर्शसुमनोहराः ॥ द्वारपालैर्नियुक्ताश्चनानाचित्रविचित्रिताः ॥ २४ ॥ दृष्ट्वातामहदाश्चर्यादपश्यच्छूलिनःसभाम् ॥ नानासिद्ध
 गणाकीर्णामहर्षिगणसेविताम् ॥ २५ ॥ पारिजातसुगन्धाढ्यवायुनासुरभीकृताम् ॥ ददर्शतत्रदेवेशंशङ्करंचन्द्रशेखरम् ॥ २६ ॥ त्रिशू
 लपट्टिशधरंव्याघ्रचर्माम्बरंपरम् ॥ विभूतिभूषिताङ्गंतंनगयज्ञोपवीतिनम् ॥ रत्नसिंहासनस्थश्चरत्नभूषणभूषितम् ॥ २७ ॥ महाशिवं
 शिवकरंशिवबीजंशिवाश्रयम् ॥ आत्मारामंपूर्णकामंसूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ २८ ॥ ईषद्वास्यंप्रसन्नास्यंभक्तानुग्रहकातरम् ॥ शश्वज्ज्योति
 स्स्वरूपञ्चलोकानुग्रहविग्रहम् ॥ २९ ॥ धृतवन्तंजटाजालंदक्षकन्यासमन्वितम् ॥ तपसांफलदातारंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ ३० ॥ शुद्ध
 स्फटिकसङ्काशंपञ्चक्रंत्रिलोचनम् ॥ गुह्यं ब्रह्मप्रवोचन्तंशिष्येभ्यस्तत्त्वमुद्रया ॥ ३१ ॥ स्तूयमानश्चयोगीन्द्रैःसिद्धेन्द्रैःपरिसेवितम् ॥
 पार्षदप्रवरैश्शश्वत्सेवितंश्वेतचामरैः ॥ ३२ ॥ ध्यायमानंपरब्रह्मपरिपूर्णतमंपरम् ॥ स्वेच्छामयंगुणातीतंजरामृत्युहरंपरम् ॥ ३३ ॥
 ज्योतीरूपञ्चसर्वाद्यंश्रीकृष्णंप्रकृतेःपरम् ॥ ध्यायन्तंपरमानन्दंपुलकांचितविग्रहम् ॥ सुस्वरंसाश्रुनेत्रंतमुद्रायन्तंगुणार्णवम् ॥ ३४ ॥

ग. खं. ३

अ० २९

॥२०१॥

भूतेन्द्रैर्वैरुद्रगणैः क्षेत्रपालैश्च वेष्टितम् ॥ मूर्धनानामपरशुरामोदृष्टात्मादरात् ॥ ३५ ॥ तद्रामेकार्तिकेयं च दक्षिणे च गणेश्वरम् ॥
 नन्दीश्वरं महाकालं वीरभद्रं च तत्पुरः ॥ अङ्गेददर्शकान्तांतांगौरीशैलेन्द्रकन्यकाम् ॥ ३६ ॥ ननाम सर्वान्मूर्धाचभक्त्या च परया मुदा ॥
 दृष्ट्वा हरं परंतोषात्स्तोतुं स सुपचक्रमे ॥ ३७ ॥ सगद्गदपदं दीनस्साश्रुनेत्रोऽतिकातरः ॥ कृताञ्जलिपुटः शान्तः शोकार्त्तः शोकनाशनम् ॥
 ॥ ३८ ॥ ॥ परशुराम उवाच ॥ ॥ ईशत्वांस्तोतुमिच्छामि सर्वथास्तोतुमक्षमः ॥ अक्षराक्षयबीजं च किं वास्तौमि निरीहकम् ॥ ३९ ॥ न यो
 जनां कर्तुमीशो देवेशंस्तौमि मूढधीः ॥ वेदानशक्तायंस्तोतुकस्त्वांस्तोतुमिहेश्वरः ॥ ४० ॥ वाग्बुद्धिमानसांदूरसारात्सारं परात्परम् ॥
 ज्ञानमात्रेण साध्यं च सिद्धं सिद्धैर्निषेवितम् ॥ ४१ ॥ यमाकाशमिवाद्यन्तमध्यहीनं तथाऽव्ययम् ॥ विश्वतन्त्रमतन्त्रश्च स्वतन्त्रं तन्त्रबीज
 कम् ॥ ४२ ॥ ध्यानासाध्यं दुराराध्यमति साध्यं कृपानिधिम् ॥ त्राहि मां करुणासिन्धो दीनबन्धोऽतिदीनकम् ॥ ४३ ॥ अद्य मे सफलं
 जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥ स्वप्नेऽप्यदृष्टं भक्तैश्चाधुना पश्यामि च क्षुषा ॥ ४४ ॥ शक्रादयः सुरगणाः कलयायस्य सम्भवाः ॥ चराचराः
 कलांशेन तं न मामिमहेश्वरम् ॥ ४५ ॥ स्त्रीरूपं क्लीबं च पौरुषं च विभर्तियः ॥ सर्वाधारं सर्वरूपं तं न मामिमहेश्वरम् ॥ ४६ ॥ यं भास्कर
 स्वरूपं च शशिरूपं दुताशनम् ॥ जलरूपं वायुरूपं तं न मामिमहेश्वरम् ॥ ४७ ॥ अनन्तविश्वसृष्टीनां संहर्तारं भयङ्करम् ॥ क्षणेन लीलामा
 त्रेण तं न मामिमहेश्वरम् ॥ ४८ ॥ यः कालः कालकालश्च कलिबीजं च कालजः ॥ अजः प्रजश्च यः सर्वस्तं न मामिमहेश्वरम् ॥ ४९ ॥
 इत्येवमुक्त्वा स भृगुः पपात चरणाम्बुजे ॥ आशिषं च ददौ तस्मै सुप्रसन्नो बभूव सः ॥ ५० ॥ जामदग्न्यकृतं स्तोत्रं यः पठेद्भक्तिसंयुतः ॥ सर्व
 पापविनिर्मुक्तः शिवलोकं स गच्छति ॥ ५१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादे परशुरामस्य कैलास
 गमनं नामैकोनत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ शङ्कर उवाच ॥ ॥ कस्त्वं बटोकस्य पुत्रः क्वासः स्तवनं कथम् ॥
 किं वा तेऽहं करिष्यामि वाञ्छितं वद साम्प्रतम् ॥ १ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ शोकाकुलं त्वां पश्यामि विमनस्कं सुविस्मितम् ॥
 वयसातिशिशुं शान्तं गुणेन गुणिनां वरम् ॥ २ ॥ ॥ भृगु उवाच ॥ ॥ जमदग्निस्तोऽहं भृगुवंशसमुद्भवः ॥ रेणुकाम्बामे परशुरामो

म. वै.
॥२०२॥

हेनामतःप्रभो ॥ ३ ॥ क्रीणीहिमांदयासिन्धोविद्यापण्येनकिङ्करम् ॥ त्वामीशशरणापन्नंरक्षमांदीनवत्सल ॥ ४ ॥ मृगयामागतंभूपं
पितामेचोपवासिनम् ॥ चकारातिथ्यमानीयकपिलादत्तवस्तुना ॥ ५ ॥ राजांतंकपिलालोभाद्धातयामासमन्दधीः ॥ कपिलांतं
मृतंदृष्ट्वागोलोकश्चजगामसा ॥ ६ ॥ मातानुगमनंचक्रेह्यनाथोऽहंचसाम्प्रतम् ॥ त्वंमेपिताशिवामातारक्षमांपुत्रवत्प्रभो ॥ ७ ॥ मयाकृ
ताप्रतिज्ञाचशोकेनैवातिदुष्करा ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकरिष्यामिमहीमिति ॥ ८ ॥ कार्तवीर्य्यहनिष्यामिसमरेतातघातकम् ॥
इत्येतत्परिपूर्णमेभगवान्कर्तुमर्हति ॥ ९ ॥ ब्राह्मणस्यवचःश्रुत्वादृष्ट्वादुर्गामुखंहरः ॥ बभूवानप्रवक्रश्चसाचशुष्कौष्ठतालुका ॥
॥ १० ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ तपस्विन्विप्रपुत्रस्त्वंनिर्भूपांकर्तुमिच्छसि ॥ त्रिस्सप्तकृत्वःकोपेनसाहसस्तेमहान्वटो ॥ ११ ॥
हन्तुमिच्छसिनिःशस्त्रःसहस्रार्जुनमीश्वरम् ॥ भूमङ्गलीलयायस्यरावणस्यपराजयः ॥ १२ ॥ तस्मैप्रदत्तंदत्तेनश्रीहरेःकवचंवटो ॥
शक्तिरव्यर्थरूपाचययातेहिंसितःपिता ॥ १३ ॥ हरेर्मन्त्रंसंस्तवनंयःपठेच्चदिवानिशम् ॥ कोवाशक्रोतितंहन्तुंनपश्यामीहभूतले ॥
॥ १४ ॥ अयेविप्रगृहंगच्छकिङ्करिष्यतिशङ्करः ॥ अन्येभूपाश्चमद्धृत्याःकाभीस्तेषांमयिस्थिते ॥ १५ ॥ ॥ काल्युवाच ॥ ॥
अयेविप्रवटोजालमनिर्भूपांकर्तुमिच्छसि ॥ यथाहिवामनश्चन्द्रंकरेणाहर्तुमिच्छति ॥ १६ ॥ कृतयज्ञान्महापुण्यान्महाबलपराक्र
मान् ॥ दिगम्बरसहायेनमद्धृत्यान्हन्तुमिच्छसि ॥ १७ ॥ सतयोर्वचनंश्रुत्वारुरोदोच्चैश्चशोकतः ॥ सहसापुरतस्तेपांप्राणांस्त्यक्तुंस
मुद्यतः ॥ १८ ॥ विप्रस्यरोदनंश्रुत्वाशङ्करःकरुणानिधिः ॥ पश्यन्दुर्गाञ्चकालींचज्ञात्वाशयमथोविभुः ॥ १९ ॥ तयोरनुमतिंप्राप्य
सर्वेशोभक्तवत्सलः ॥ जमदग्निसुतंसद्यःप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २० ॥ ॥ शंकरउवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृतिहेवत्सत्वंमेपुत्रसमोमहान् ॥
दास्यामिमन्त्रंगुह्यंतेत्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ २१ ॥ एवंभूतञ्चकवचंदास्यामिपरमाद्भुतम् ॥ लीलयाभत्प्रसादेनकार्तवीर्य्यहनिष्यसि ॥
॥ २२ ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकरिष्यसिमहींद्रिज ॥ जगत्तेयशसापूर्णभविष्यतिनसंशयः ॥ २३ ॥ इत्युक्त्वाशंकरस्तस्मैददौमन्त्रं
सुदुर्लभम् ॥ त्रैलोक्यविजयंनामकवचंपरमाद्भुतम् ॥ २४ ॥ स्तवंपूजाविधानञ्चपुरश्चरणपूर्वकम् ॥ मन्त्रसिद्धेरनुष्ठानं

ग. सं. ३
अ० ३०

॥२०३॥

यथावन्नियमक्रमम् ॥ २६ ॥ सिद्धिस्थानंकालसंख्यंकथयामास नारद ॥ वेदवेदाङ्गादिकंच पाठयामास तत्क्षणम् ॥ २६ ॥
 नागपाशंपाशुपतं ब्रह्मास्त्रमुदुर्लभम् ॥ नारायणास्त्रमाग्नेयं वायव्यं वारुणं तथा ॥ २७ ॥ गाधर्नवगारुडं चैव जृम्भणास्त्रं तथैव च ॥
 गदां शक्तिं च परशुं शूलमव्यर्थमुत्तमम् ॥ २८ ॥ नानाप्रकारशस्त्रास्त्रमन्त्रश्च विधिपूर्वकम् ॥ शस्त्रास्त्राणांच संहारं तूणीचाक्षयसायकौ
 ॥ २९ ॥ आत्मरक्षणसन्धानं संग्रामविजयक्रमम् ॥ मायायुद्धश्च विविधं हुंकारं मन्त्रपूर्वकम् ॥ ३० ॥ रक्षणश्च स्वसैन्यानां
 परसैन्यविमर्दनम् ॥ नानाप्रकारमतुलमुपायं रणसंकटे ॥ संहारे मोहिनीं विद्यां ददौ मृत्युहरां हरः ॥ ३१ ॥ स्थित्वा चिरंगुरो
 र्वासे सर्वविद्यां विबोध्य सः ॥ तीर्थं कृत्वा मन्त्रसिद्धिं तं श्रनत्वा जगाम सः ॥ ३२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारद
 नारायणसंवादे परशुरामस्य शिवदत्तास्त्रशस्त्रादिप्राप्तिवर्णनं नाम त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
 भगवन् श्रोतुमिच्छामि किं मन्त्रं भगवान्हरः ॥ कृपया दातु परशुरामाय स्तोत्रं च वर्मच ॥ १ ॥ को वास्य मन्त्रस्याराध्यः किं फलं कवचस्य च ॥
 स्तवनस्य फलं किं वा तद्भवान्बुद्धमर्हति ॥ २ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ मन्त्राराध्यो हि भगवान्परिपूर्णतमः स्वयम् ॥ गोलोक
 नाथः श्रीकृष्णो गोपगोपीश्वरः प्रभुः ॥ ३ ॥ त्रैलोक्यविजयं नाम कवचं परमाद्भुतम् ॥ स्तवराजं महापुण्यं भूतियोगसमुद्भवम् ॥ ४ ॥
 मन्त्रकल्पतरुं नाम सर्वकामफलप्रदम् ॥ ददौ परशुरामाय रत्नपर्वतसन्निधौ ॥ ५ ॥ स्वयं प्रभानदीतीरे पारिजातवनान्तरे ॥ आश्रमे
 लोकदेवस्य माधवस्य च सन्निधौ ॥ ६ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ ॥ वत्सागच्छ महाभाग भृगुवंशसमुद्भव ॥ पुत्राधिकोऽसि प्रेम्णामे
 कवचग्रहणं कुरु ॥ ७ ॥ शृणु रामप्रक्ष्यामि ब्रह्माण्डे परमाद्भुतम् ॥ त्रैलोक्यविजयं नाम श्रीकृष्णस्य जयावहम् ॥ ८ ॥ श्रीकृष्णेन पु
 रादत्तं गोलोके राधिकाश्रमे ॥ रासमण्डलमध्ये च मह्यं वृन्दावने वने ॥ ९ ॥ अतिगुह्यतरं तत्त्वं सर्वमन्त्रौघविग्रहम् ॥ पुण्यात्पुण्यतरश्चैव
 परं स्नेहाद्वदामि ते ॥ १० ॥ यद्धृत्वा पठनाद्देवीमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ शुभं निशुभं महिपरं कबीजं जघान ह ॥ ११ ॥ यद्धृत्वा हञ्च जगतां
 संहर्त्ता सर्वतत्त्ववित् ॥ अवध्यं त्रिपुरं पूर्वदुरन्तमपि लीलया ॥ १२ ॥ यद्धृत्वा पठनाद्ब्रह्मासृजे सृष्टिमुत्तमाम् ॥ यद्धृत्वा भगवान्छेषो वि

ब. वै.

॥२०३॥

धत्तेविश्वमेवच ॥ १३ ॥ यद्धृत्वाकूर्मराजश्चशेषंधत्तेहिलीलया ॥ यद्धृत्वाभगवान्वायुर्विश्वाधारोविभुःस्वयम् ॥ १४ ॥ यद्धृत्वावरु
 णःसिद्धःकुबेरश्चधनेश्वरः ॥ यद्धृत्वापठनादिन्द्रोदेवानामधिपःस्वयम् ॥ १५ ॥ यद्धृत्वाभातिभुवनेतेजोराशिःस्वयंरविः ॥ यद्धृत्वा
 पठनाच्चन्द्रोमहाबलपराक्रमः ॥ १६ ॥ अगस्त्यःसागरान्सप्तयद्धृत्वापठनात्पपौ ॥ चकारतेजसाजीर्णदैत्यंवातापिसंज्ञकम् ॥ १७ ॥
 यद्धृत्वापठनाद्देवीसर्वाधारावसुन्धरा ॥ यद्धृत्वापठनात्पूतागङ्गाभुवनपावनी ॥ १८ ॥ यद्धृत्वाजगतांसाक्षीधर्मोर्धर्मभृतांवरः ॥ सर्व
 विद्याधिदेवीसायच्चधृत्वासरस्वती ॥ १९ ॥ यद्धृत्वाजगतांलक्ष्मीरत्नदात्रीपरात्परा ॥ यद्धृत्वापठनाद्देवान्सावित्रीसामुषावच ॥ २० ॥
 वेदाश्चधर्मवक्तारोयद्धृत्वापठनाद्भृगो ॥ यद्धृत्वापठनाच्छुद्धस्तेजस्वीहव्यवाहनः ॥ सनत्कुमारोभगवान्यद्धृत्वाज्ञानिनांवरः ॥
 ॥ २१ ॥ दातव्यंकृष्णभक्तायसाधवेचमहात्मने ॥ शठायपरशिष्यायदत्त्वामृत्युमवाप्नुयात् ॥ २२ ॥ त्रैलोक्यविजयस्यास्यकव
 चस्यप्रजापतिः ॥ ऋषिश्छन्दश्चगायत्रीदेवोरासेश्वरःस्वयम् ॥ २३ ॥ त्रैलोक्यविजयप्राप्तौविनियोगःप्रकीर्तितः ॥ परात्परश्चकवचं
 त्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ २४ ॥ प्रणवोमेशिरःपातुश्रीकृष्णायनमःसदा ॥ पायात्कपालंकृष्णायस्वाहापञ्चाक्षरःस्मृतः ॥ २५ ॥
 कृष्णेतिपातुनेत्रेचकृष्णस्वाहेतितारकम् ॥ हरयेनमइत्येवंभूलतांपातुमेसदा ॥ २६ ॥ ॐगोविंदायस्वाहेतिनासिकांपातुसन्ततम् ॥
 गोपालायनमोगण्डौपातुमेसर्वतःसदा ॥ २७ ॥ ॐ-नमोगोपाङ्गनेशायकर्णौपातुसदामम ॥ ॐकृष्णायनमःशश्वत्पातुमेऽधरयु
 ग्मकम् ॥ २८ ॥ ॐगोविंदायस्वाहेतिदन्तौधमेसदावतु ॥ पातुकृष्णायदन्ताधोदन्तोर्ध्वक्लींसदावतु ॥ २९ ॥ ॐश्रीकृष्णाय
 स्वाहेतिजिह्विकांपातुमेसदा ॥ रासेश्वरायस्वाहेतितालुकंपातुमेसदा ॥ ३० ॥ राधिकेशायस्वाहेतिकण्ठंपातुसदामम ॥ नमो
 गोपाङ्गनेशायवक्षःपातुसदामम ॥ ३१ ॥ ॐगोपेशायस्वाहेतिस्कन्धंपातुसदामम ॥ नमःकिशोरवेषायस्वाहापृष्ठंसदावतु ॥
 ॥ ३२ ॥ उदरंपातुमेनित्यंसुकुन्दायनमःसदा ॥ ॐ-ह्रींक्लींकृष्णायस्वाहेतिकरौपादौसदामम ॥ ३३ ॥ ॐविष्णवेनमो
 बाहुयुग्मंपातुसदामम ॥ ॐह्रींभगवतेस्वाहानखरंपातुमेसदा ॥ ३४ ॥ ॐनमोनारायणायेतिनखरन्ध्रंसदावतु ॥ ॐ ह्रींह्रींप

ग. खं. ३

अ० ३१

॥२०३॥

चनाभायनाभिंपातुसदामम ॥ ३५ ॥ ॐसर्वेशायस्वाहेतिकङ्कालंपातुमेसदा ॥ ॐगोपीरमणायस्वाहानितम्बंपातुमेसदा ॥
 ॥ ३६ ॥ ॐ-गोपीरमणनाथायपादौपातुसदामम ॥ ॐह्रींकीरसिकेशायस्वाहासर्वसदावतु ॥ ३७ ॥ ॐकेशवायस्वाहेतिमम
 केशान्सदावतु ॥ नमःकृष्णायस्वाहेतिब्रह्मरन्ध्रंसदावतु ॥ ३८ ॥ ॐमाधवायस्वाहेतिमेलोमानिसदावतु ॥ ॐह्रींश्रीरसिकेशाय
 स्वाहासर्वसदावतु ॥ ३९ ॥ परिपूर्णतमःकृष्णःप्राच्यांमांसर्वदावतु ॥ स्वयंगोलोकनाथोमामाग्नेय्यादिशिरक्षतु ॥ ४० ॥ पूर्णब्रह्मस्वरू
 पश्चदक्षिणेमांसदावतु ॥ नैऋत्यांपातुमांकृष्णःपश्चिमेपातुमांहरिः ॥ ४१ ॥ गोविन्दःपातुमांशश्चद्रायव्यादिशिनित्यशः ॥ उत्तरेमांस
 दापातुरसिकानांशिरोमणिः ॥ ४२ ॥ ऐशान्यांमांसदापातुवृन्दावनविहारकृत् ॥ वृन्दावतीप्राणनाथःपातुमामूर्ध्वदेशतः ॥ ४३ ॥ सदै
 वमाधवः पातुबलिहारीमहाबलः ॥ जलेस्थलेचान्तरिक्षेनृसिंहःपातुमांसदा ॥ ४४ ॥ स्वप्नेजागरणेशश्चत्पातुमांमाधवःसदा ॥ सर्वा
 न्तरात्मानिलिप्तःपातुमांसर्वतोविभुः ॥ ४५ ॥ इतितेकथितंवत्ससर्वमन्त्रौघविग्रहम् ॥ त्रैलोक्यविजयंनामकवचंपरमाद्भुतम् ॥ ४६ ॥
 मयाश्रुतंकृष्णवक्त्रात्प्रवक्तव्यंनकस्यचित् ॥ गुरुमभ्यर्च्यविधिवत्कवचंधारयेत्तुयः ॥ ४७ ॥ कण्ठेवादक्षिणेबाहौसोऽपिविष्णुर्नसंशयः ॥
 सचभक्तोवसेद्यत्रलक्ष्मीर्वाणीवसेत्ततः ॥ ४८ ॥ यदिस्यात्सिद्धकवचोजीवन्मुक्तोभवेत्तुसः ॥ निश्चितंकोटिवर्षाणांपूजायाःफलमाप्नु
 यात् ॥ ४९ ॥ राजसूयसहस्राणिवाजपेयशतानिच ॥ अश्वमेधायुतान्येवनरमेधायुतानिच ॥ ५० ॥ महादानानियान्येवप्रादक्षिण्यंभु
 वस्तथा ॥ त्रैलोक्यविजयस्यास्यकलानार्हन्तिषोडशीम् ॥ ५१ ॥ व्रतोपवासनियमंस्वाध्यायाध्ययनंतपः ॥ स्नानश्चसर्वतीर्थेषुनास्या
 र्हन्तिकलामपि ॥ ५२ ॥ सिद्धित्वममरत्वञ्चदासत्वंश्रीहरेरपि ॥ यदिस्यात्सिद्धकवचःसर्वप्राप्नोतिनिश्चितम् ॥ ५३ ॥ सभवेत्सिद्ध
 कवचोदशलक्षजपेत्तुयः ॥ योभवेत्सिद्धकवचःसर्वज्ञःसभवेद्भुवम् ॥ ५४ ॥ इदंकवचमज्ञात्वाभजेत्कृष्णसुमन्दधीः ॥ कोटिकल्पंप्र
 जप्तोऽपिनमन्त्रःसिद्धिदायकः ॥ ५५ ॥ गृहीत्वाकवचंवत्समहीनिःक्षत्रियांकुरु ॥ त्रिस्सप्तकृत्वानिश्शंकःसदानन्दोहिलीलया ॥
 ॥ ५६ ॥ राज्यंदेयंशिरोदेयंप्राणादेयाश्चपुत्रक ॥ एवंभूतश्चकवचंनदेयंप्राणसंकटे ॥ ५७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीये

म. वै.

॥२०४॥

गणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेपरशुरामायश्रीकृष्णकवचप्रदानं नामैकत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ छ ॥ भृगुवाच ॥ ॥
 सम्प्राप्तं कवचं नाथ शश्वत्सर्वाङ्गरक्षणम् ॥ सुखदं मोक्षदं सारं शत्रुसंहारकारणम् ॥ १ ॥ अधुना भगवन्मन्त्रं स्तोत्रं पूजाविधिं प्रभो ॥
 देहि मद्भक्त्यायाय शरणागतपालक ॥ २ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ ॥ ॐ श्री नमः श्री कृष्णाय परिपूर्णतमाय च ॥ मन्त्रेषु मन्त्रराजो
 ऽयं महान्सप्तदशाक्षरः ॥ ३ ॥ सिद्धोऽयं पंचलक्षेण जपेन मुनिपुङ्गव ॥ तद्दशांशं च हवनं तद्दशांशाभिषेचनम् ॥ तर्पणं तद्दशांशं च तद्दशां
 शं च मार्जनम् ॥ सुवर्णानाञ्च शतकं पुरश्चरणदक्षिणा ॥ ४ ॥ मन्त्रसिद्धस्य पुंसश्च विश्वं करतलं मुने ॥ शक्तः पातुं समुद्रांश्च विश्वं सहर्तुं
 मीश्वरः ॥ ५ ॥ पांचभौतिकदेहेन वैकुण्ठं जन्तुमीश्वरः ॥ तस्य संस्पर्शमात्रेण पदपङ्कजरेणुना ॥ पूतानि सर्वतीर्थानि सद्यः पूतावसुन्धरा ॥
 ॥ ६ ॥ ध्यानं च सामवेदोक्तं शृणु मन्मुखतो मुने ॥ सर्वेश्वरस्य कृष्णस्य भक्तिमुक्तिप्रदायि च ॥ ७ ॥ नवीनजलदश्यामनीलेन्दीवरलो
 चनम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्य मीषद्धास्य मनोहरम् ॥ ८ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यलीलाधाम मनोहरम् ॥ रत्नसिंहासनस्थं तं रत्नभूषणभूषि
 तम् ॥ ९ ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गपीताम्बरधरं वरम् ॥ वीक्ष्यमाणं च गोपीभिः सस्मिताभिश्च सन्ततम् ॥ १० ॥ प्रफुल्लमालतीमालावन
 मालाविभूषितम् ॥ दधतङ्कुन्दपुष्पाढ्यां चूडां चन्द्रकचञ्चिताम् ॥ ११ ॥ प्रभां क्षिपन्तीं न भसश्चन्द्रतारान्वितस्य च ॥ रत्नभूषितसर्वाङ्ग
 राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ १२ ॥ सिद्धेन्द्रैश्च मुनीन्द्रैश्च देवेन्द्रैः परिसेवितम् ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशैश्च श्रुतिभिश्च स्तुतं भजे ॥ १३ ॥ ध्यानेना
 नेन तं ध्यात्वा चोपचारांस्तु षोडश ॥ दत्त्वा भक्त्या च संपूज्य सर्वज्ञत्वं लभेत्पुमान् ॥ १४ ॥ अर्घ्यपाद्यञ्चासनञ्च वसनं भूषणं तथा ॥
 गामर्घ्यमधुपर्कञ्च यज्ञसूत्रमनुत्तमम् ॥ १५ ॥ धूपदीपौ च नैवेद्यं पुनराचमनीयकम् ॥ नानाप्रकारपुष्पाणि ताम्बूलञ्च सुवासितम् ॥
 ॥ १६ ॥ मनोहरं दिव्यतल्पं कस्तूर्यगरुचन्दनैः ॥ भक्त्या भगवते देयं माल्यं पुष्पाञ्जलित्रयम् ॥ १७ ॥ ततः षडङ्गं सम्युज्य पश्चात्सम्पूज
 येद्गणम् ॥ श्रीदामानं सुदामानं वसुदामानमेव च ॥ १८ ॥ हरिभानुं चन्द्रभानुं सूर्यभानुं सुभातुकम् ॥ पार्षदप्रवरान्सप्तपूजयेद्भक्ति
 भावतः ॥ १९ ॥ गोपीश्वरीं राधिकां च मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ कृष्णशक्तिं कृष्णपूज्यां पूजयेद्भक्तिपूर्वकम् ॥ २० ॥ गोपगोपीगणं शान्तं
 मां ब्रह्माणञ्च पार्वतीम् ॥ लक्ष्मीं सरस्वतीं पृथ्वीं सर्वदेवं सपार्षदम् ॥ २१ ॥ देवपदकं समभ्यर्च्य पुनः पञ्चोपचारतः ॥ पश्चादेवं क्रमेणैव

ग. ख. ३

अ० ३२

॥२०४॥

श्रीकृष्णपूजयेत्सुधीः ॥ २२ ॥ गणेशञ्चदिनेशञ्चवह्निंविष्णुंशिवंशिवाम् ॥ देवपट्टंसमभ्यर्च्यचेष्टदेवञ्चपूजयेत् ॥ २३ ॥ गणेशंविघ्न
 नाशायव्याधिनाशायभास्करम् ॥ आत्मनःशुद्धयेवह्निंश्रीविष्णुंमुक्तिहेतवे ॥ २४ ॥ ज्ञानायशङ्करंदुर्गापरमैश्वर्यहेतवे ॥ सम्पूजनेफ
 लमिदंविपरीतमपूजने ॥ २५ ॥ ततःकृत्वापरीहारमिष्टदेवञ्चभक्तितः ॥ स्तोत्रञ्चसामवेदोक्तं पठेद्भक्त्या च तच्छृणु ॥ २६ ॥
 महादेवउवाच ॥ ॥ परंब्रह्मपरंधामपरंज्योतिःसनातनम् ॥ निर्लिप्तं परमात्मानं नमाम्यखिलकारणम् ॥ २७ ॥ स्थूलात्स्थूलतमं देवं
 सूक्ष्मात्सूक्ष्मतमं परम् ॥ सर्वदृश्यमदृश्यञ्चस्वेच्छाचारं नमाम्यहम् ॥ २८ ॥ साकारञ्चनिराकारं सगुणं निर्गुणं प्रभुम् ॥ सर्वाधारञ्च सर्वं च
 स्वेच्छारूपं नमाम्यहम् ॥ २९ ॥ अतीव कमनीयं च रूपं निरुपमं विभुम् ॥ करालरूपमत्यन्तं विभ्रतं प्रणमाम्यहम् ॥ ३० ॥ कर्मणः
 कर्मरूपं तं साक्षिणं सर्वकर्मणः ॥ फलं च फलदातारं सर्वरूपं नमाम्यहम् ॥ ३१ ॥ स्रष्टा पाताचसंहर्ता कलयामूर्तिभेदतः ॥ नानामूर्तिः
 कलांशेनयः पुमांस्तं नमाम्यहम् ॥ ३२ ॥ स्वयंप्रकृतिरूपश्चमायया च स्वयंपुमान् ॥ तयोः परं स्वयं शश्वत्तन्मामिपरात्परम् ॥ ३३ ॥
 स्त्रीपुत्रपुंसकरूपं यो विभर्ति स्वमायया ॥ स्वयं माया स्वयं मायी यो देवस्तं नमाम्यहम् ॥ ३४ ॥ तारकं सर्वदुःखानां सर्वकारणकारणम् ॥ धारकं
 सर्वविधानां सर्वबीजं नमाम्यहम् ॥ ३५ ॥ तेजस्विनारवियो हि सर्वजातिषु बाडवः ॥ नक्षत्राणां च यश्चन्द्रस्तं नमामि जगत्प्रभुम् ॥ ३६ ॥
 रुद्राणां वैष्णवानां च ज्ञानिनां यो हि शंकरः ॥ नागानां यो हि शेषश्च तं नमामि जगत्पतिम् ॥ ३७ ॥ प्रजापतीनां यो ब्रह्मासिद्धानां कपिलः
 स्वयम् ॥ सनत्कुमारोऽमुनिषु तं नमामि जगद्गुरुम् ॥ ३८ ॥ देवानां यो हि विष्णुश्च देवीनां प्रकृतिः स्वयम् ॥ स्वायम्भुवो मनूनां यो मानवेषु च
 वैष्णवः ॥ नारीणां शतरूपा च बहुरूपं नमाम्यहम् ॥ ३९ ॥ ऋतूनां यो वसन्तश्च मासानां मार्गशीर्षिकः ॥ एकादशीतिथीनां च नमाम्यखिल
 रूपिणम् ॥ ४० ॥ सागरः सरितां यश्च पर्वतानां हिमालयः ॥ वसुन्धरा सहिष्णूनां तं सर्वं प्रणमाम्यहम् ॥ ४१ ॥ पत्राणां तुलसीपत्रं दारु
 रूपेषु चन्दनम् ॥ वृक्षाणां कल्पवृक्षो यस्तं नमामि जगत्पतिम् ॥ ४२ ॥ पुष्पाणां पारिजातश्च सस्यानां धान्यमेव च ॥ अमृतं भक्ष्यं वस्तूनां
 नानारूपं नमाम्यहम् ॥ ४३ ॥ ऐरावतोगजेन्द्राणां वै न ते यश्च पक्षिणाम् ॥ कामधेनुश्च धेनूनां सर्वरूपं नमाम्यहम् ॥ ४४ ॥ तैजसानां सु

॥१॥

॥१॥

ब. वै.
॥२०५॥

वर्णचधान्यानांयवणवच ॥ यःकेसरीपशूनांचवररूपंनमाम्यहम् ॥ ४५ ॥ यक्षाणांचकुबेरोयोग्रहाणांचबृहस्पतिः ॥ दिक्पालानांमहेन्द्र
श्चतनमामिपरंवरम् ॥ ४६ ॥ वेदसंघश्चशास्त्राणांपंडितानांसरस्वती ॥ अक्षराणामकारोयस्तंप्रधानंनमाम्यहम् ॥ ४७ ॥ मन्त्राणां
विष्णुमन्त्रश्चतीर्थानांजाह्नवीस्वयम् ॥ इन्द्रियाणांमनोयोहिसर्वश्रेष्ठंनमाम्यहम् ॥ ४८ ॥ सुदर्शनंचशस्त्राणांव्याधीनंवैष्णवोज्जरः ॥
तेजसांब्रह्मतेजश्चवरेण्यंतंनमाम्यहम् ॥ ४९ ॥ बलयोवैबलवतांमनोवैशीग्रगामिनाम् ॥ कालःकलयतांयोहितंनमामिविलक्षणम् ॥
॥ ५० ॥ ज्ञानदातागुरुणांचमातृरूपश्चबन्धुषु ॥ मित्रेषुजन्मदातायस्तंसारंप्रणमाम्यहम् ॥ ५१ ॥ शिल्पिनांविश्वकर्मायःकाम
देवश्चरूपिणाम् ॥ पतिव्रताचपत्नीनांनमस्यंतंनमाम्यहम् ॥ ५२ ॥ प्रियेषुपुत्ररूपोयोनृपरूपोनरेषुच ॥ शालग्रामश्चयन्त्राणांतंवि
शिष्टंनमाम्यहम् ॥ ५३ ॥ धर्मःकल्याणबीजानांवेदानांसामवेदकः ॥ धर्माणांसत्यरूपोयोविशिष्टंनमाम्यहम् ॥ ५४ ॥ जलेशैत्यस्व
रूपोयोगन्धरूपश्चभूमिषु ॥ शब्दरूपश्चगगनेतंप्रणम्यंतंनमाम्यहम् ॥ ५५ ॥ क्रतूनांराजसूयोयोगायत्रीछन्दसांचयः ॥ गन्धर्वाणांचि
त्रस्थस्तंगरिष्ठंनमाम्यहम् ॥ ५६ ॥ क्षीरस्वरूपोगव्यानांपवित्राणांचपावकः ॥ पुण्यदानांचयःस्तोत्रंतंनमामिशुभप्रदम् ॥ ५७ ॥
तृणानांकुशरूपोयोव्याधिरूपश्चवैरिणाम् ॥ गुणानांशान्तरूपोयश्चित्ररूपंतंनमाम्यहम् ॥ ५८ ॥ तेजोरूपोज्ञानरूपःसर्वरूपश्चयो
महान् ॥ सर्वानिर्वचनीयंचतनमामिस्वयंविभुम् ॥ ५९ ॥ सर्वाधारेषुयोवायुर्यथात्मानित्यरूपिणाम् ॥ आकाशोव्यापकानांयोव्या
पकंतं नमाम्यहम् ॥ ६० ॥ वेदानिर्वचनीयं यन्नस्तोतुंपंडितःक्षमः ॥ यदनिर्वचनीयंचकोवातस्तोतुमीश्वरः ॥ ६१ ॥ वेदा
नशक्तायस्तोतुंजडीभूतासरस्वती ॥ तंचवाङ्मनसाऽपारंकोविद्वान्स्तोतुमीश्वरः ॥ ६२ ॥ शुद्धतेजस्स्वरूपंचभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥
अतीवकर्मनीयंचश्यामरूपंनमाम्यहम् ॥ ६३ ॥ द्विभुजंमुरलीवक्रंकिशोरंसस्मितंमुदा ॥ शश्वद्गोपाङ्गनाभिश्चवीक्ष्यमाणंनमा
म्यहम् ॥ ६४ ॥ राघयादत्तताम्बूलंभुक्तवन्तंमनोहरम् ॥ रत्नसिंहासनस्थंचतमीशंप्रणमाम्यहम् ॥ ६५ ॥ रत्नभूषणभूषाढ्यं
सेवितंश्वेतचामरैः ॥ पार्षदप्रवरैर्गोपकुमारैस्तंनमाम्यहम् ॥ ६६ ॥ वृन्दावनान्तरेरम्येरासोल्लाससमुत्सुकम् ॥ रासमण्डलमध्य

ग. सं. ३
अ० ३२

॥२०५॥

स्थनमामिरसिकेश्वरम् ॥ ६७ ॥ शतशृङ्गेमहाशैलेगोलोकेरत्नपर्वते ॥ विरजापुलिनेरम्येप्रणमामिविहारिणम् ॥ ६८ ॥ परिपूर्णं
 तमंशान्तराधाकान्तंमनोहरम् ॥ सत्यंब्रह्मस्वरूपंचनित्यंकृष्णंनमाम्यहम् ॥ ६९ ॥ श्रीकृष्णस्यस्तोत्रमिदंत्रिसन्ध्यःपठेन्नरः ॥
 धर्मार्थकाममोक्षाणांसदाताभारते भवेत् ॥ ७० ॥ हरिदास्यं हरौभक्तिलभेत्स्तोत्रप्रसादतः ॥ इहलोकेजगत्पूज्योविष्णुतुल्योभवे
 द्रुवम् ॥ ७१ ॥ सर्वसिद्धेश्वरः शान्तोऽप्यन्तेयातिहरेःपदम् ॥ तेजसायशसाभातियथामूर्योमहीतले ॥ ७२ ॥ जीवन्मुक्तः
 कृष्णभक्तःसभवेन्नात्रसंशयः ॥ अरोगीगुणवान्विद्वान्पुत्रवान्धनवान्सदा ॥ ७३ ॥ षडभिज्ञोदशबलोमनोयायीभवेद्भुवम् ॥ सर्वज्ञःसर्व
 दश्चैवसदातासर्वसम्पदाम् ॥ कल्पवृक्षसमःशश्वद्भवेत्कृष्णप्रसादतः ॥ ७४ ॥ इत्येवंकथितंस्तोत्रंवत्सत्वंगच्छपुष्करम् ॥ तत्रकृत्वामन्त्र
 सिद्धिंपश्चात्प्राप्स्यसिवाञ्छितम् ॥ ७५ ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकुरुपृथ्वीयथासुखम् ॥ ममाशिषामुनिश्रेष्ठश्रीकृष्णस्यप्रसादतः ॥ ७६ ॥
 इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेस्तवप्रदानंनामद्वात्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥
 ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शिवंप्रणम्यसभृगुर्दुर्गाकालीमुदान्वितः ॥ गत्वापुष्करतीर्थञ्चमन्त्रसिद्धिञ्चकारह ॥ १ ॥ सबभूवनि
 राहारोमासंभक्तिसमन्वितः ॥ ध्यायन्कृष्णपदाम्भोजंवायुरोधञ्चकारसः ॥ २ ॥ ददर्शचक्षुरुन्मील्यगगनंतेजसावृतम् ॥ दिशोदश
 द्योतयन्तंसमाच्छन्नदिवाकरम् ॥ ३ ॥ तेजोमण्डलमध्यस्थंरत्नयानंददर्शह ॥ ददर्शतत्रपुरुषमत्यन्तंसुन्दरंवरम् ॥ ४ ॥ ईषद्धास्यप्र
 सन्नास्यंभक्तानुग्रहकारकम् ॥ प्रणम्यदण्डवन्मूर्ध्नावरंवनेतमीश्वरम् ॥ ५ ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकरिष्यामिमहीमिति ॥ पदारविन्देसु
 दृढांतांभक्तिमनपायिनीम् ॥ ६ ॥ दास्यंसुदुर्लभंशश्वत्त्वत्पादाब्जेचदेहिमे ॥ कृष्णस्तस्मैवरंदत्वातत्रैवान्तरधीयत ॥ ७ ॥ भृगुःप्रण
 म्यभवनंतज्जगामपरात्परम् ॥ पस्पन्ददक्षिणाङ्गञ्चपरंमङ्गलसूचकम् ॥ ८ ॥ वाञ्छाप्रतीतिजननंसुस्वप्नञ्चददर्शह ॥ मनःप्रसन्नंस्फीतञ्च
 तद्बभूवदिवानिशम् ॥ संभाष्यस्वजनंसर्वगृहेतस्थौमुदान्वितः ॥ ९ ॥ स्वशिष्यान्पितृशिष्यांश्चभ्रातृवर्गाश्चबान्धवान् ॥ आनीयानीय
 विविधान्मन्त्रांश्चसचकारह ॥ १० ॥ पौर्वाप्यस्ववृत्तान्तंतानेवोक्ताशुभक्षणे ॥ तैरेवसार्द्धबलवान्बभूवगमनोन्मुखः ॥ ११ ॥

म. वै.
॥ २०६ ॥

ददर्शमङ्गलरामः शुश्रावजयसूचकम् ॥ बुबुधेमनसा सर्वस्वजयवैरिसंक्षयम् ॥ १२ ॥ यात्राकाले च पुरतः शुश्रावसहसामुनिः ॥
हरिशब्दं सिंहशब्दं चण्डादुन्दुभिवादनम् ॥ १३ ॥ आकाशवाणी सङ्गीतं जयस्ते भवितेति च ॥ नवेद्भितश्च कल्याणं मेघशब्दं जयावहम् ॥
॥ १४ ॥ चकार यात्रां भगवाञ्छ्रुत्वैवं विविधं शुभम् ॥ ददर्श पुरतो विप्रवन्दिदैवज्ञभिक्षुकान् ॥ १५ ॥ ज्वलत्प्रदीपं दधतीं पतिपुत्रव
तीं सतीम् ॥ पुरोददर्शस्मेरास्यानानाभूषणभूषिताम् ॥ १६ ॥ शवं शिवां पूर्णकुम्भं चापञ्चनकुलन्तथा ॥ गच्छन्ददर्शरामश्च यात्रामङ्ग
लसूचकम् ॥ १७ ॥ कृष्णसारंगजं सिंहं तुरङ्गं गण्डकं द्विपम् ॥ चमरीं राजहंसञ्च चक्रवाकं शुकं पिकम् ॥ १८ ॥ मयूरं खञ्जनं चैव शंखचि
ह्नं च कोरकम् ॥ पारावतं बलाकञ्च कारण्डं चातकं चटम् ॥ १९ ॥ सौदामनीं शक्रचापं सूर्यसूर्यप्रभां शुभाम् ॥ सद्यो मांसं सजीवञ्च म
त्स्यं शंखं सुवर्णकम् ॥ २० ॥ माणिक्यं रजतं मुक्तां मणीन्द्रश्च प्रवालकम् ॥ दधिलाजाञ्छुक्लुधान्यं शुक्लपुष्पञ्च कुङ्कुमम् ॥ २१ ॥
पर्णपताकां छत्रञ्च दर्पणं श्वेतचामरम् ॥ धेनुं वत्सप्रयुक्ताञ्च रथस्थं भूमिपंतथा ॥ २२ ॥ दुग्धमाज्यं तथा पूगममृतं पायसन्तथा ॥
शालग्रामं पक्कफलं स्वस्तिकं शर्करां मधु ॥ २३ ॥ माज्जारञ्च वृषेन्द्रश्च मेघं पर्वतमृषिकम् ॥ मेघाच्छत्रस्य चरवे रुदयं चन्द्रमण्डलम् ॥
॥ २४ ॥ कस्तूरीं व्यजनंतो यं हरिद्रां तीर्थमृत्तिकाम् ॥ सिद्धार्थं सर्पपदूर्वा विप्रबालञ्च बालिकाम् ॥ २५ ॥ मृगं वेश्यां षट्पदं च कर्पूरं पी
तवाससम् ॥ गोमूत्रं गोपुरीषञ्च गोधूलिं गोपदाङ्कितम् ॥ २६ ॥ गोष्ठं गवां वर्त्मरम्यां गोशालां गोगतिं शुभाम् ॥ भूषणं देवमूर्तिं च
ज्वलदग्निं महोत्सवम् ॥ २७ ॥ ताम्रञ्च स्फटिकं वंशं सिन्दूरं माल्यचन्दनम् ॥ गन्धञ्च हीरकं रत्नं ददर्श दक्षिणेशुभम् ॥ २८ ॥
सुगन्धिवायो रात्राणं प्राप विप्राशिषं शुभाम् ॥ २९ ॥ इत्येवं मङ्गलं ज्ञात्वा प्रययौ समुदान्वितः ॥ अस्तंगते दिनकरे नर्मदातीरसन्नि
धौ ॥ ३० ॥ तत्राक्षयवटं दिव्यं ददर्श सुमनोहरम् ॥ अत्यूर्ध्वं विस्तृतमतिपुण्याश्रमपदं परम् ॥ ३१ ॥ पौलस्त्यतपसःस्थानं सुग
न्धिमरुदन्वितम् ॥ कार्त्तवीर्यार्जुनाभ्याशेतत्र तस्थौ गणैः सह ॥ ३२ ॥ सुष्वापपुष्पशय्यायां किङ्करैः परिसेवितः ॥ निद्राय
यौ परिश्रान्तः परमानन्दसंयुतः ॥ ३३ ॥ निशातीते च सभृगुश्चारुस्वप्नं ददर्श ॥ नचिन्तितं यन्मनसा वायुपित्तकफविना ॥ ३४ ॥

ग. खं. ३
अ० ३३

॥ २०६ ॥

गजाश्वशैलप्रासादगोवृक्षफलितेषु च ॥ आरुह्यमाणमात्मानं रुदन्तं कृमिभक्षितम् ॥ ३५ ॥ आरुह्यमाणमात्मानं नौकायां चन्दनोक्षितम् ॥ धृतवन्तं पुष्पमालां शोभितं पीतवाससा ॥ ३६ ॥ विष्णुत्रोक्षितसर्वाङ्गवसापूयसमन्वितम् ॥ वीणां वरां वा दयन्तमात्मानं ददर्श ह ॥ ३७ ॥ विस्तीर्णपद्मपत्रैश्च स्वं ददर्श सरित्ते ॥ दध्याज्यमधुसंयुक्तं भुक्तवन्तं च पायसम् ॥ ३८ ॥ भुक्तवन्तं च ताम्बूलं लभन्तं ब्राह्मणाशिषम् ॥ फलपुष्पप्रदीपश्च पश्यन्तं स्वं ददर्श ह ॥ ३९ ॥ परिपक्वफलं क्षीरमुष्णान्नशर्करान्वितम् ॥ स्वस्तिकं भुक्तवन्तं स्वं ददर्श च पुनः पुनः ॥ ४० ॥ जलौकसावृश्चिकेन मीनेन भुजगेन च ॥ भक्षितं भीतमात्मानं पलायन्तं ददर्श सः ॥ ४१ ॥ ततो ददर्श चात्मानं मण्डलं चन्द्रसूर्ययोः ॥ पतिपुत्रवतीं नारीं पश्यन्तं सस्मितं द्विजम् ॥ ४२ ॥ सुवेषया कन्यकया सस्मितेन द्विजेन च ॥ ददर्श श्लिष्टमात्मानं तुष्टेन परितुष्टया ॥ ४३ ॥ फलितं पुष्पितं वृक्षं देवताप्रतिमां नृपम् ॥ गजस्थश्च रथस्थश्च पश्यन्तं स्वं ददर्श ह ॥ ४४ ॥ पीतवस्त्रपरीधानं रत्नालङ्कारभूषिताम् ॥ विशन्तीं ब्राह्मणीं गेहं पश्यन्तं स्वं ददर्श ह ॥ ४५ ॥ शंखश्च स्फटिकं श्वेतमालां मुक्तां च चन्दनम् ॥ सुवर्णरजतरङ्गं पश्यन्तं स्वं ददर्श ह ॥ ४६ ॥ गजवृषश्च सर्पश्च श्वेतश्च श्वेतचामरम् ॥ नीलोत्पलं दर्पणञ्च भार्गवो वै ददर्श ह ॥ ४७ ॥ रथस्थं नवरत्नाढ्यं मालतीमालयभूषितम् ॥ रत्नसिंहासनस्थं स्वं भृगुः स्वप्ने ददर्श ह ॥ ४८ ॥ पद्मश्रेणीं पूर्णकुम्भं दधिलाजान् धृतमधु ॥ पर्णच्छत्रं छत्रिणश्च भृगुः स्वप्ने ददर्श ह ॥ ४९ ॥ बकपंक्तिं हंसपंक्तिं कन्यापंक्तिं व्रतान्विताम् ॥ पूजयन्तीं घटं शुभ्रं भृगुः स्वप्ने ददर्श ह ॥ ५० ॥ मण्डपस्थं द्विजगणं पूजयन्तं हरं हरिम् ॥ जयोऽस्ति वत्युक्तवन्तं तं भृगुः स्वप्ने ददर्श ह ॥ ५१ ॥ सुधावृष्टिं पर्णवृष्टिं फलवृष्टिं अशाश्वतीम् ॥ पुष्पचन्दनवृष्टिं च भृगुः स्वप्ने ददर्श ह ॥ ५२ ॥ सद्यो मांसं जीवमत्स्यं मयूरं श्वेतखञ्जनम् ॥ सरोवरञ्च तीर्थानि भृगुः स्वप्ने ददर्श ह ॥ ५३ ॥ पारावतं शुकं चाषं शंखचिल्लञ्च चातकम् ॥ व्याघ्रं सिंहञ्च सुरभीं भृगुः स्वप्ने ददर्श ह ॥ ५४ ॥ गोरोचनां हारिद्राञ्च शुक्लधान्याचलं वरम् ॥ ज्वलद्ग्नितथा दूर्वाभृगुः स्वप्ने ददर्श ह ॥ ५५ ॥ देवालयसमूहञ्च शिवलिङ्गञ्च पूजितम् ॥ अर्चितां मृन्मयीं शैवां भृगुः स्वप्ने ददर्श ह ॥ ५६ ॥ यवगोधूमचूर्णानां भक्ष्याणि विविधानि च ॥ भृगुर्ददर्श स्वप्ने च बुभुजे च पुनः पुनः ॥ ५७ ॥ दिव्यवस्त्रपरीधानारत्नभूषण

अ. वै.

॥२०७॥

भूषिताः ॥ अगम्यागमनंस्वप्रेचकारभृगुनन्दनः ॥ ५८ ॥ ददर्शनर्त्तकीवेश्यारुधिरश्चसुरांपपौ ॥ रुधिरोक्षितसर्वाङ्गःस्वप्रेचभृगुनन्दनः
 ॥ ५९ ॥ पक्षिणांपीतवर्णानामानुषाणाञ्चनारद ॥ मांसानिबुभुजेरामोहृष्टःस्वप्रेऽरुणोदये ॥ ६० ॥ अकस्मान्निगडैर्बद्धंक्षतंशस्त्रेण
 स्वंपुनः ॥ दृष्ट्वाचबुबुधेप्रातःसमुत्तस्थौहरिंस्मरन् ॥ ६१ ॥ अतीवहृष्टःस्वप्रेनप्रातःकृत्यञ्चकारसः ॥ मनसाबुबुधेसर्वविजेप्यामिरिपुं
 ध्रुवम् ॥ ६२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेत्रयस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥
 नारायणउवाच ॥ ॥ सप्रातराह्निकंकृत्वासमालोच्यचतैःसह ॥ दूतंप्रस्थापयामासकार्तवीर्याश्रमंभृगुः ॥ १ ॥ सदूतःशीघ्रमा
 गत्यवसन्तराजसंसदि ॥ वेष्टितंसचिवैःसार्द्धमुवाचनृपतीश्वरम् ॥ २ ॥ ॥ रामदूतउवाच ॥ नर्मदातीरसान्निध्येन्यग्रोधाक्षयमूलके ॥
 सभृगुभ्रातृभिःसार्द्धतत्रत्वंगन्तुमर्हसि ॥ ३ ॥ युद्धंक्रूरमहाराजजातिभिर्ज्ञातिभिःसह ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकरिष्यतिमहीमिति ॥
 ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वारामदूतश्चाप्यगच्छद्रामसन्निधिम ॥ राजाविधायसन्नाहंसमरंगन्तुमुद्यतः ॥ ५ ॥ गच्छन्तंसमरंहृष्टप्राणेशंसामनोरमा ॥
 तमेववारयामासवासयामाससन्निधौ ॥ ६ ॥ राजामनोरमाहृष्टाप्रसन्नवदनेक्षणः ॥ तामुवाचसभामध्येवाक्यंमानसिकमुने ॥ ७ ॥
 कार्तवीर्यार्जुनउवाच ॥ ॥ मामेवाह्वयतेकान्तेजमदग्निसुतोमहान् ॥ सतिष्ठन्नर्मदातीरेरेणायभ्रातृभिःसह ॥ ८ ॥ सम्प्राप्यशङ्कर
 च्छत्रमन्त्रञ्चकवचंहरेः ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकर्तुमिच्छतिमेदिनीम् ॥ ९ ॥ आन्दोलयन्तिमेप्राणामनःसंक्षुभितंमुहुः ॥ शश्वत्स्फुरति
 वामांगंहृष्टंस्वप्नंशृणुप्रिये ॥ १० ॥ तैलाभ्यङ्गितमात्मानमपश्यंगर्दभोपरि ॥ औढपुष्पस्यमालयंचविभ्रतंरक्तचन्दनम् ॥ ११ ॥
 रक्तवस्त्रपरीधानंलोहालङ्कारभूषितम् ॥ क्रीडन्तंचहसन्तञ्चनिर्वाणाङ्गारराशिना ॥ १२ ॥ भस्माच्छन्नांचपृथिवीजपापुष्पान्वितांसति ॥
 रहितंचन्द्रसूर्याभ्यांरक्तसन्ध्यान्वितंनभः ॥ १३ ॥ मुक्तकेशांचनृत्यन्तीविधवांच्छिन्ननासिकाम् ॥ रक्तवस्त्रपरीधानामपश्यंचादृहासि
 नीम् ॥ १४ ॥ सशरामग्निरहितांचितांभस्मसमन्विताम् ॥ भस्मवृष्टिमसृग्वृष्टिमग्निवृष्टिमपीश्वरि ॥ १५ ॥ पक्वतालफला
 कीर्णांपृथिवीमस्थिसंयुताम् ॥ अपश्यंकर्परौघंचछिन्नकेशनखान्विताम् ॥ १६ ॥ पर्वतंलवणानांचराशीभूतंकपर्दकम् ॥ चूर्णानाञ्चै

ग. ख. ३

अ. ३७

॥२०७॥

वतैलानामदृशंकन्दरंनिशि ॥ १७ ॥ अदृशंपुष्पितंवृक्षमशोककरवीरयोः ॥ तालवृक्षश्चफलितंतत्रचैवपतत्फलम् ॥ १८ ॥
 स्वकरात्पूर्णकलशःपपातचबभञ्जच ॥ इत्यपश्यंचगगनात्सम्पतच्चन्द्रमण्डलम् १९ ॥ अपश्यमम्बरात्सूर्यमण्डलंसम्पतद्भुवि ॥
 उल्कापातंधूमकेतुंग्रहणञ्चन्द्रसूर्ययोः ॥ २० ॥ विकृताकारपुरुषविकटास्यंदिगम्बरम् ॥ आगच्छन्तञ्चाग्रतस्तमपश्यञ्चभयान
 कम् ॥ २१ ॥ बालाद्वादशवर्षीयावस्त्रभूषणभूषिता ॥ संरुष्टायातिमद्रेहादित्यपश्यमहंनिशि ॥ २२ ॥ आज्ञां त्वं देहिरा
 जेन्द्रत्वद्रेहाद्यामिकाननम् ॥ वदसित्वंमामितिचनिश्यपश्यमहंशुचा ॥ २३ ॥ रुष्टोविप्रोमांशपतेसंन्यासीचतथागुरुः ॥
 भित्तौपुत्तलिकाश्चित्रानृत्यन्तीश्चददर्शह ॥ २४ ॥ चञ्चलानांचगृध्राणांकाकानानिकरैःसदा ॥ पीडितंमहिषाणांचस्वमपश्य
 महंनिशि ॥ २५ ॥ पीडितंतेलयन्त्रेणभ्रामितंतेलकारिणा ॥ दिगम्बरान्पाशहस्तानपश्यमहमीश्वरि ॥ २६ ॥ नृत्य
 न्तिगायकाःसर्वेगानंगायन्तिमेगृहे ॥ विवाहंपरमानन्दमित्यपश्यमहंनिशि ॥ २७ ॥ रमणंकुर्वतो लोकान्केशाकेशिचकुर्वतः ॥
 अदृशंसमरंरात्रौकाकानांचशुनामपि ॥ २८ ॥ मोटकानिचपिण्डानिश्मशानंशवसंगुतम् ॥ रक्तवस्त्रंशुकुवस्त्रमपश्यंनिशिकामिनि ॥
 ॥ २९ ॥ कृष्णाम्बराकृष्णवर्णानग्रावैमुक्तकेशिनी ॥ विधवाश्लिष्यतिचमामपश्यंनिशि शोभने ॥ ३० ॥ नापितोमुण्डतेमुण्डंश्म
 शुश्रेणींचमेप्रिये ॥ वक्षःस्थलञ्चनखरमित्यपश्यमहंनिशि ॥ ३१ ॥ पादुकाचर्मरज्जूनामपश्यंराशिमुल्बणम् ॥ चक्रंभ्रमन्तंभूमौच
 कुलालस्येति सुन्दरि ॥ ३२ ॥ वात्ययापूर्णमानञ्चशुष्कवृक्षंतमुत्थितम् ॥ घूर्णमानंकवन्धंवैचापश्यंनिशिसुव्रते ॥ ३३ ॥ ग्रथि
 तांमुण्डमालांचचूर्णमानांचवात्यया ॥ अतीवघोरदशनामप्यपश्यमहंवरे ॥ ३४ ॥ भूतप्रेतामुक्तकेशावमन्तश्चदुताशनम् ॥ मांभीष
 यन्तिसेततमित्यपश्यमहंनिशि ॥ ३५ ॥ दग्धजीवंदग्धवृक्षंव्याधिग्रस्तंनरंपरम् ॥ अङ्गहीनञ्चवृषलमप्यपश्यमहंनिशि ॥ ३६ ॥
 गेहपर्वतवृक्षाणांसहसापतनंपरम् ॥ मुहुर्मुहुर्वज्रपातमप्यपश्यमहंनिशि ॥ ३७ ॥ कुक्कुराणांसृगालानांरोदनञ्चमुहुर्मुहुः ॥ गृहेगृहेच
 नियतमपश्यंसर्वतोनिशि ॥ ३८ ॥ अधशिशरस्तूर्द्धपादंमुक्तकेशंदिगम्बरम् ॥ भूमौभ्रमन्तंगच्छन्तंचाप्यपश्यमहंनरम् ॥ ३९ ॥

ब. वै.

॥२०८॥

विकृताकारशब्दचग्रामादौदेवरोदनम् ॥ प्रातःश्रुत्वेवावबुद्धःकउपायोवदाधुना ॥ ४० ॥ नृपतेर्वचनंश्रुत्वाहृदयेनविदूयता ॥ सगद्गदं
 चरुदतीतमुवाचनृपेश्वरम् ॥ ४१ ॥ ॥ मनोरमोवाच ॥ ॥ हेनाथरमणश्रेष्ठश्रेष्ठःसर्वमहीभृताम् ॥ प्राणातिरेकप्राणेशशृणुवाक्यं
 शुभावहम् ॥ ४२ ॥ नारायणांशोभगवाञ्जामदग्न्योमहाबली ॥ सृष्टिसंहर्तुरीशस्यशिष्योऽयंजगतःप्रभोः ॥ ४३ ॥ त्रिःसतकृत्वो
 निर्भूपांकरिष्यामिमहीमिति ॥ प्रतिज्ञायस्यरामस्यतेनसार्द्धरणंत्यज ॥ ४४ ॥ पापिनंरावणंजित्त्वाशूरंत्वमपिमन्यसे ॥ सत्वयानजि
 तोनाथस्वपापेनपराजितः ॥ ४५ ॥ योनरक्षतिधर्मचतस्यकोरक्षिताभुवि ॥ सनश्यतिस्वयंमूढोजीवन्नपिमृतोहिसः ॥ ४६ ॥
 शुभाशुभस्यसततंसाक्षीधर्मस्यकर्मणः ॥ आत्मारामःस्थितःस्वान्तःमूढस्त्वंनहिपश्यसि ॥ ४७ ॥ पुत्रदारादिकंयद्यत्सर्वैश्वर्यं
 सुधर्मिणाम् ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वमनित्यंनश्वरंनृप ॥ ४८ ॥ संसारस्वप्नसहस्रंमत्वासन्तोऽत्रभारते ॥ ध्यायन्तिसततंधर्मतपःकुर्वन्ति
 भक्तिः ॥ ४९ ॥ दत्तेनदत्तंयज्ज्ञानंतत्सर्वविस्मृतंत्वया ॥ अस्तिचेद्विप्रहिंसायांकुबुद्धेत्वनमनःकथम् ॥ ५० ॥ सुखार्थंमृगयांगत्वा
 तत्रोपोष्यद्विजाश्रमे ॥ भुक्कामिष्टमपूर्वञ्चहतोविप्रोनिरर्थकम् ॥ ५१ ॥ गुरुविप्रसुराणांचयःकरोतिपराभवम् ॥ अभीष्टदेवस्तरुष्टोवि
 पत्तिस्तस्यसन्निधौ ॥ ५२ ॥ स्मरणंकुरुराजेन्द्रदत्तात्रेयपदाम्बुजम् ॥ गुरौभक्तिश्चसर्वेषांसर्वविघ्नविनाशिनी ॥ ५३ ॥ गुरुदेवंसमभ्य
 र्च्यतंभृगुंशरणंव्रज ॥ विप्रेदेवेप्रसन्नेचक्षत्रियाणांनहिक्षतिः ॥ ५४ ॥ विप्रस्यकिंकरोभूपोवैश्योभूपस्यभूमिप ॥ सर्वेषांकिङ्कराःशूद्रा
 ब्राह्मणस्यविशेषतः ॥ ५५ ॥ अयशःशरणंशश्वत्क्षत्रियस्यचक्षत्रिये ॥ महद्यशस्तच्छरणंगुरुदेवद्विजेषुच ॥ ५६ ॥ ब्राह्मणंभजराजि
 न्द्रगरीयांसंसुरादपि ॥ ब्राह्मणेपरितुष्टेचसन्तुष्टाःसर्वदेवताः ॥ ५७ ॥ इत्येवमुक्त्वा राजेन्द्रंक्रोडेकृत्वामहासती ॥ मुहुर्मुहुर्मुखंदृष्ट्वाविल
 लापरुरोदच ॥ ५८ ॥ क्षणंतिष्ठमहाराजपुनरेवमुवाचसा ॥ स्नानंकुरुमहाराजभोजयिष्यामिवाञ्छितम् ॥ ५९ ॥ चन्दनागुरुकस्तूरी
 कर्पूरैःकुङ्कुमैर्युतम् ॥ अनुलेपंकरिष्यामिसर्वांगेतवसुन्दर ॥ ६० ॥ क्षणंसिंहासनेतिष्ठक्षणंवक्षसिमेप्रभो ॥ सभायांपुष्परचितेतल्पे
 पश्यामिशोभनम् ॥ ६१ ॥ शतपुत्राधिकःप्रेम्णासतीनावैपतिर्नृप ॥ निरूपितोभगवतावेदेषुहरिणास्वयम् ॥ ६२ ॥ मनोरमावचः

ग. ख. ३

अ० ३४

॥२०८॥

श्रुत्वा राजा परमपंडितः ॥ बोधयामास तां राज्ञीं ददौ प्रत्युत्तरं पुनः ॥ ६३ ॥ कार्त्तवीर्यार्जुन उवाच ॥ शृणु कान्ते प्रवक्ष्यामि श्रुतं सर्वं त्वये रि
 तम् ॥ शोकार्त्तानां च वचनं न प्रशंस्यं सभासु च ॥ ६४ ॥ सुखं दुःखं भयं शोकः कलहः प्रीतिरेव च ॥ कर्म भोगार्हकालेन सर्वं भवति सुन्दरि ॥
 ॥ ६५ ॥ कालो ददाति राजत्वं कालो मृत्युं पुनर्भवम् ॥ कालः सृजति संसारं कालः संहरते पुनः ॥ ६६ ॥ करोति पालनं कालः कालं हृषीजना
 र्दनः ॥ कालस्य कालः श्रीकृष्णो विधातुर्विधिरेव च ॥ ६७ ॥ संहर्तुर्वापि संहर्ता पातुः पाता च कर्म कृत् ॥ सकर्मणां कर्म हृषीददाति तपसां
 फलम् ॥ कः केनहन्यते जन्तुः कर्मणा वै विनासति ॥ ६८ ॥ स्रष्टा सृजति सृष्टिश्च संहर्ता संहरते पुनः ॥ पाता पाति च भूतानि यस्याज्ञां परिपा
 लयेत् ॥ ६९ ॥ यस्याज्ञया वाति वातः सन्ततं भयविह्वलः ॥ शश्वत्सञ्चरते मृत्युः सूर्यस्तपति सन्ततम् ॥ ७० ॥ वर्षतीन्द्रो दहत्यग्निः का
 लो भ्रमति भीतवत् ॥ तिष्ठन्ति स्थावराः सर्वे चरन्ति सततं चराः ॥ ७१ ॥ वृक्षाश्च पुष्पिताः काले फलिताः पल्लवान्विताः ॥ शुष्यन्ति का
 लतः काले वर्द्धन्ते च तदाज्ञया ॥ ७२ ॥ आविर्भूतातिरो भूता सृष्टिरेव तदाज्ञया ॥ तस्याज्ञया भवेत्सर्वं न किञ्चित्स्वेच्छया नृणाम् ॥ ७३ ॥
 नारायणांशो भगवाञ्जामदभ्यो महाबलः ॥ त्रिस्सप्तकृत्वो निर्भूपां करिष्यति महीमिति ॥ ७४ ॥ प्रतिज्ञाविफला तस्य न भवेत्तु कदाचन ॥
 निश्चितं तस्य वध्योऽहमिति जानामि सुव्रते ॥ ७५ ॥ ज्ञात्वा सर्वं भविष्यञ्च शरणं यामि तत्कथम् ॥ प्रतिष्ठितानां चाकीर्त्तिर्मरणादतिरि
 च्यते ॥ ७६ ॥ इत्येवमुक्त्वा राजेन्द्रः समरं गन्तुमुद्यतः ॥ वाद्यञ्च दयामास कारयामास मङ्गलम् ॥ ७७ ॥ शतकोटिर्नृपाणां च राजेन्द्रा
 णां त्रिलक्षकम् ॥ अक्षौहिणीनां शतकं महाबलपराक्रमम् ॥ ७८ ॥ अश्वानां च गजानां च पदातीनां तथैव च ॥ असंख्यकरं थानां च गृहीत्वा
 गन्तुमुद्यतः ॥ ७९ ॥ बभूवस्तिमितासाध्वी दृष्ट्वा तं गमनो न्मुखम् ॥ धृतवन्तश्च सन्नाहमक्षयं सशरं धनुः ॥ ८० ॥ क्रीडागारे क्षणं तस्थौ
 कृत्वा कान्तं स्ववक्षसि ॥ पश्यन्ती तन्मुखाम् भोजं चुचुम्ब च मुहुर्मुहुः ॥ ८१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारदना
 रायणसंवादे चतुस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ मनोरमा प्राणनाथं क्षणं कृत्वा स्ववक्षसि ॥
 भविष्यं मनसा च क्रेयद्यत्स्वामिमुखाच्छ्रुतम् ॥ १ ॥ पुत्रांश्च पुरतः कृत्वा बान्धवांश्च स्वकिङ्करान् ॥ सस्मार सा हरिपदं मेने सत्यं भवेन्मुने ॥ २ ॥

व. वै.

॥२०९॥

योगेन भित्त्वा षट्चक्रं वायुं संस्थाप्य मूर्द्धनि ॥ ब्रह्मरन्ध्रस्थकमले सहस्रदलसंयुते ॥ ३ ॥ स्वान्तमाकृष्य विषयाज्जलबुद्बुदसन्नि
भात् ॥ संस्थाप्य बद्धा ज्ञानेन लोलं ब्रह्मणि निष्कले ॥ ४ ॥ द्विविधं कर्म संन्यस्य निर्मूलमपुनर्भवम् ॥ तत्र प्राणांश्च तत्याज न च प्राणा
धिकं प्रियम् ॥ ५ ॥ सराजातां वृतां दृष्ट्वा विललापरु रोद च ॥ सत्राहं संपरित्यज्य कृत्वा वक्षस्युवाच ताम् ॥ ६ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥
मनोरमे स मुत्तिष्ठ न यास्यामि रणाजिरम् ॥ सचेतना मां पश्येति विलपन्तं मुहुर्मुहुः ॥ ७ ॥ मनोरमे स मुत्तिष्ठ मया सार्द्धं गृहं व्रज ॥
न करिष्यामि समरं भृगुणा सह भामिनि ॥ ८ ॥ मनोरमे स मुत्तिष्ठ श्रीशैलं व्रज सुन्दरि ॥ तत्र क्रीडां करिष्यामि त्वया सार्द्धं यथापुरा ॥
॥ ९ ॥ मनोरमे स मुत्तिष्ठ व्रज गोदावरीं प्रिये ॥ जलक्रीडां करिष्यामि त्वया सार्द्धं यथापुरा ॥ १० ॥ मनोरमे स मुत्तिष्ठ नन्दनं व्रज सुन्दरि
पुष्पभद्रानदीतीरे विहरिष्यामि निर्जने ॥ ११ ॥ मनोरमे स मुत्तिष्ठ मलयं व्रज सुन्दरि ॥ त्वया सार्द्धं मिष्ये हन्त व्रज नन्दन कानने ॥ १२ ॥
शीतेन गन्धयुक्तेन वायुना सुरभीकृते ॥ भ्रमरध्वनि संयुक्ते पुंस्को किल रूतश्रिते ॥ १३ ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमालेपनं कुरु ॥ चन्द
नोक्षित सर्वाङ्गं पश्य मां सस्मिते सति ॥ १४ ॥ सुधातुल्यं सुमधुरं वचनं रचय प्रिये ॥ कुटिलभ्रूविकारश्च कथनं कुरु षेऽधुना ॥ १५ ॥
नृपस्य रोदनं श्रुत्वा वाग्बभूवा शरीरिणी ॥ स्थिरो भव महाराज कुरु परोदनं कथम् ॥ १६ ॥ त्वं महाज्ञानिनां श्रेष्ठो दत्तात्रेय प्रसादतः ॥
जलबुद्बुदवत्सर्वसंसारं पश्य शोभनम् ॥ १७ ॥ कमलांशा च सा साध्वी जगाम कमलालयम् ॥ त्वमेव गच्छ वैकुण्ठं रणं कृत्वा रणाजिरे ॥ १८ ॥
इत्येवं वचनं श्रुत्वा जहौ शोकं नराधिपः ॥ ततश्च नन्दनकाष्ठेन चितां दिव्याश्चकार ह ॥ १९ ॥ संस्काराग्निं कारयित्वा पुत्रद्वारा ददाहताम् ॥
नानाविधानिरत्नानि ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ २० ॥ नानाविधानि दानानि वस्त्राणि विविधानि च ॥ मनोरमायाः पुण्येन ब्राह्मणे
भ्यो ददौ मुदा ॥ २१ ॥ भुज्यतां भुज्यतां शश्वदीयतां दीयतामिति ॥ शब्दो बभूव सर्वत्र कार्त्तवीर्याश्रमे मुने ॥ २२ ॥ कोपे
षु स्वाधिकारेषु स्थितं यद्यद्धनं तदा ॥ मनोरमायाः पुण्येन ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ २३ ॥ राजा जगाम समरं हृदयेन विदूयता ॥ सार्द्धं
सैन्यसमूहैश्च वाद्यभाण्डैरसंख्यकैः ॥ २४ ॥ ददर्शामङ्गलं राजा पुरोवर्त्मनि वर्त्मनि ॥ ययौ तथापि समरं नाजगाम गृहं पुनः ॥ २५ ॥

ग. ख. ३

अ० ३५

॥२०९॥

मुक्तकेशींछिन्ननासारुदतींचदिगम्बराम् ॥ कृष्णवल्लपरीधानामपरांविधवामपि ॥ २६ ॥ मुखदुष्टांयोनिदुष्टांन्याधियुक्ताञ्चकुट्टि
 नीम् ॥ पतिपुत्रविहीनांचडाकिनीपुंश्चलीतथा ॥ २७ ॥ कुम्भकारंतैलकारंव्याधंसर्पोपजीविनम् ॥ कुचैलमतिरूक्षा
 ज्ञनग्रंकापायवासिनम् ॥ २८ ॥ वसाविक्रयिणञ्चैवकन्याविक्रयिणन्तथा ॥ चितादग्धंशवंभस्मनिर्वाणाङ्गारमेवच ॥ २९ ॥
 सर्पक्षतंनरंसर्पगोधांचशशकंविषम् ॥ श्राद्धपाकञ्चपिण्डञ्चमोटकञ्चतिलांस्तथा ॥ ३० ॥ देवलंवृषवाहञ्चशूद्रश्राद्धान्नभोजिन
 म् ॥ शूद्रान्नपाचकंशूद्रयाजकंग्रामयाजकम् ॥ ३१ ॥ कुशपुत्तलिकांचैवशवदाहनकारिणम् ॥ शून्यकुम्भंभग्नकुम्भंतैलंलवणम
 स्थिच ॥ ३२ ॥ कार्पासंकच्छपंचूर्णकुक्कुरंशब्दकारिणम् ॥ दक्षिणेचसृगालञ्चकुर्वन्तंभैरवंरवम् ॥ ३३ ॥ कपर्दकञ्चशौरञ्च
 च्छिन्नकेशंनखंमलम् ॥ कलहञ्चविलापञ्चतथातत्कारिणंजनम् ॥ ३४ ॥ अमङ्गलंरुदन्तञ्चरुदन्तंशोककारिणम् ॥ ३५ ॥ मिथ्या
 साक्ष्यप्रदातारंचौरञ्चनरघातिनम् ॥ पुंश्चलीपतिपुत्रौचपुंश्चल्योदनभोजिनम् ॥ ३६ ॥ देवतागुरुविप्राणांवस्तुवित्तापहारिणम् ॥ दत्ता
 पहारिणंदस्युंहिसकंसूचकंखलम् ॥ ३७ ॥ पितृमातृविरक्तञ्चद्विजाश्चत्यविघातिनम् ॥ सत्यघ्नञ्चकृतघ्नंचस्थाप्यस्याप्यपहारिणम् ॥ ३८ ॥
 विप्रमित्रद्रोहमेवंक्षतंविश्वासघातकम् ॥ गुरुदेवद्विजानांचनिन्दकंस्वाङ्गघातकम् ॥ ३९ ॥ जीवानांघातकंचैवस्वाङ्गहीनंचनिर्दयम् ॥
 व्रतोपवासहीनंचदीक्षाहीनंचपुंसकम् ॥ ४० ॥ गलितव्याधिगात्रञ्चकाणंबधिरमेवच ॥ पुल्कसंछिन्नलिङ्गञ्चसुरामत्तंसुरांतथा ॥ ४१ ॥
 क्षिप्तंमन्तंरुधिरंमहिषंगर्दभंतथा ॥ मूत्रंपुरीषंश्लेष्माणंहृक्षिणंनृकपालकम् ॥ ४२ ॥ चण्डवातंरक्तवृष्टिंवाद्यंवैवृक्षपातनम् ॥ वृकंचसू
 करंगृध्रंश्येनंकंकचभल्लुकम् ॥ ४३ ॥ पाशंचशुष्ककाष्ठंचवायसंगन्धकंतथा ॥ ४४ ॥ प्रतिग्राहिब्राह्मणञ्चतन्त्रमन्त्रोपजीविनम् ॥
 वैद्यंचरक्तपुष्पंचाप्यौषधंतुपमेवच ॥ ४५ ॥ कुवात्तमृतवार्त्तांचविप्रशापंचदारुणम् ॥ दुर्गन्धिवातंदुश्शब्दंराजापश्यत्सवर्त्मनि ॥ ४६ ॥
 मनश्चक्रुत्सितंप्राणाःशुभिताश्चनिरन्तरम् ॥ वामाङ्गस्पन्दनंदेहजाड्यंराज्ञोबभूवह ॥ ४७ ॥ तथापिराजानिशशङ्कोददर्शसमराङ्गणम् ॥
 सर्वसैन्यसमायुक्तःप्रविवेशरणाजिरम् ॥ ४८ ॥ अवरुह्यरथानूर्णदृष्ट्वाचपुरतोभृगुम् ॥ ननामदण्डवद्धूमौराजेन्द्रैःसहभक्तिः ॥ ४९ ॥

ब. वै.

॥२१०॥

आशिषंयुजैरामःस्वर्गयाहीतिवाञ्छितम् ॥ तेषांसद्यंतद्रभुवर्दुर्लभ्याब्राह्मणाशिषः ॥ ५० ॥ भृगुं प्रणम्यराजेन्द्रोराजेन्द्रैःसहस्रं
 णात् ॥ आरुरोहरथंतूर्णनानाधुवसमन्वितम् ॥ ५१ ॥ नानाप्रकारवाद्यञ्जुन्दुभिर्भुरजादिकम् ॥ वादयामाससहस्राब्राह्मणेभ्योददौ
 धनम् ॥ ५२ ॥ उवाचरामोराजेन्द्रंराजेन्द्राणांचसंसदि ॥ हितंसत्यंनीतिसारंवाक्यंवेदविदांवरः ॥ ५३ ॥ ॥ परशुरामउवाच ॥ ॥
 शृणुराजेन्द्रधर्मिष्ठचन्द्रवंशसमुद्भव ॥ विष्णोरंशस्यशिष्यस्त्वंदत्तात्रेयस्यधीमतः ॥ ५४ ॥ स्वयंविद्वांश्चवेदांश्चश्रुत्वावेदविदोमुखात् ॥
 कथं दुर्बुद्धिरधुनासजनानांविहिंसना ॥ ५५ ॥ त्वंपूर्वमहनोलोभात्रिरीहंब्राह्मणंकथम् ॥ ब्राह्मणीशोकसन्तप्ताभर्त्रासाद्धंगतासती ॥
 ॥ ५६ ॥ किंभविष्यतितेभूपपरत्रेवानयोर्वधात् ॥ सर्वमिथ्यैवसंसारंपद्मपत्रेयथाजलम् ॥ ५७ ॥ सत्कीर्तिश्चाथदुष्कीर्तिःकथामात्रा
 वशेषिता ॥ विडम्बनावाकिमतोदुष्कीर्तेश्चसतामहो ॥ ५८ ॥ क्वगताकपिलात्वंक्वक्वविवादोमुनिःकुतः ॥ यत्कृतंविदुषाराज्ञानकृ
 तंहालिकेनतत् ॥ ५९ ॥ त्वामुपोषितमीशंहिदृष्ट्वातातोहिधार्मिकः ॥ पारणांकारयामासदत्तंतस्यफलंत्वया ॥ ६० ॥ अधीतंवि
 धिवदत्तंब्राह्मणेभ्योदिनेदिने ॥ जगत्तेयशसापूर्णमयशोवार्द्धकेकथम् ॥ ६१ ॥ दातावारिष्ठोवर्मिष्ठोयशस्वीपुण्यवान्सुधीः ॥
 कार्त्तवीर्यार्जुनसमोनभूतो न भविष्यति ॥ ६२ ॥ पुरातनावदन्तीतिवन्दिनोधरणीतले ॥ योविख्यातःपुराणेषुतस्यदुष्कीर्तिरीदृशी ॥
 ॥ ६३ ॥ दुर्वाक्यंदुःसहंराजंस्तीक्ष्णास्त्रादपिजीविनाम् ॥ सङ्कटेऽपिसतांक्वकाद्विरुक्तिर्नविनिर्गता ॥ ६४ ॥ नददामिद्विरुक्तिन्तेप्रकृतं
 कथयाम्यहम् ॥ उत्तरंदेहिराजेन्द्रमहाराजेन्द्रसंसदि ॥ ६५ ॥ सूर्यचन्द्रमनूनाञ्चवंशजाःसन्तिसंसदि ॥ सत्यंवदसभायाञ्चशृण्वन्तु
 पितरःसुराः ॥ ६६ ॥ शृण्वन्तुसर्वेराजेन्द्राःसदसद्रत्नमीश्वराः ॥ पश्यन्तोहिसमंसन्तःपाशिकंनवदन्तिच ॥ ६७ ॥ इत्युक्त्वा
 णुकेयश्चविररामरणस्थले ॥ राजाबृहस्पतिसमःप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ६८ ॥ कार्त्तवीर्यार्जुनउवाच ॥ शृणुरामहरेरंशोहरिभक्तोजिते
 न्द्रियः ॥ श्रुतोधर्मोमुखाद्येषांत्वञ्चतेषांगुरोर्गुरुः ॥ ६९ ॥ कर्मणावाप्यसद्बुद्ध्याकरोतिब्रह्मभावनाम् ॥ स्वधर्मनिरतःशुद्ध
 स्तस्माद्ब्राह्मणउच्यते ॥ ७० ॥ अन्तर्बहिश्चमननात्कुरुतेकर्मनित्यशः ॥ मौनीशश्चद्रदेकालेयोवैसमुनिरुच्यते ॥ ७१ ॥

ग. सं. ३

अ० ३५

॥२१०॥

स्वर्णलोष्टेगृहेऽरण्येपङ्केसुस्निग्धचन्दने ॥ समताभावनायस्यसयोगीपरिकीर्तितः ॥ ७२ ॥ सर्वजीवेषुयोविष्णुंभावयेत्समता
 धिया ॥ हरौकरोतिभक्तिश्चहरिभक्तःसचस्मृतः ॥ ७३ ॥ तपोधनं ब्राह्मणानांतपःकल्पतरुर्यथा ॥ तपस्याकामधेनुश्चसन्त
 तंतपसिस्पृहा ॥ ७४ ॥ ऐश्वर्य्यैक्षत्रियाणाञ्चवाणिज्येचतथाविशाम् ॥ क्षत्रियाणाञ्चतपसिस्पृहातीवाऽप्रशंसिता ॥ ७५ ॥
 ब्राह्मणानांविवादेचस्पृहातीवविनिन्दिता ॥ ७६ ॥ रागीराजसिकंकार्य्यकुरुतेकर्मरागतः ॥ रागान्धोयोराजसिकस्तेनराजा
 प्रकीर्तितः ॥ ७७ ॥ रागतःकामधेनुश्चमयावैयाचितामुने ॥ कोदोषएवमेजातःक्षत्रियस्यानुरागिणः ॥ ७८ ॥ कुतःकस्यमुनेर
 स्तिकामधेनुस्त्वयाविना ॥ स्पृहारणेवाभोगेवायुष्माकश्चव्यतिक्रमः ॥ ७९ ॥ त्रिंशदक्षौहिणींसेनाराजेन्द्राणांत्रिकोटिकाम्
 निहत्यायान्तमेकमांनहन्तुंसहनंमुने ॥ ८० ॥ आत्मानंहन्तुमायान्तमपिवेदाङ्गपारगम् ॥ नदोषोहननेतस्यनतेनब्रह्महाभवम् ॥
 ॥ ८१ ॥ प्रायश्चित्तं हिंसकानांनवेदेषुनिरूपितम् ॥ वधःसमुचितस्तेषामित्याहकमलोद्भवः ॥ ८२ ॥ पित्रातेनिहताभूपामहाबल
 पराक्रमाः ॥ इदानींराजपुत्राश्चशिशवोऽत्रसमागताः ॥ ८३ ॥ त्रिःसप्तकृत्वोनिर्भूपांकृत्स्नांकर्तुमहीमिति ॥ त्वयाकृताप्रतिज्ञायात
 स्यास्त्वंपालनंकुरु ॥ ८४ ॥ क्षत्रियाणांरणोधर्मोरणेमृत्युर्नगर्हितः ॥ रणेस्पृहाब्राह्मणानांलोकेवेदेविडम्बना ॥ ८५ ॥ तपोधनानां
 विप्राणांवाग्बलानांयुगेयुगे ॥ शान्तिःस्वस्त्ययनंकर्मविप्रधर्मो नसद्गरः ॥ ८६ ॥ क्षत्रियाणांबलयुद्धं व्यापारश्चबलंविशाम् ॥ भिक्षा
 बलंभिक्षुकाणांशूद्राणांविप्रसेवनम् ॥ ८७ ॥ हरौभक्तिर्हरेर्दास्यैवैष्णवानांबलंहरिः ॥ हिंसाबलंखलानाञ्चतपस्याचतपस्विनाम् ॥
 ॥ ८८ ॥ बलंवेपश्चवैश्यानांयोषितांयौवनंबलम् ॥ बलंप्रतापोभूपानांबालानांरोदनंबलम् ॥ ८९ ॥ सतांसत्यंबलंमिथ्याबलमेवा
 सतांसदा ॥ अनुगानामनुगमःस्वल्पस्वानाञ्चसञ्चयः ॥ ९० ॥ विद्याबलंपंडितानांधैर्य्यसाहसिनांबलम् ॥ ९१ ॥ धनंबलञ्चधनिनां
 शुचीनाञ्चविशेषतः ॥ बलंविवेकःशान्तानांगुणिनांबलमेकता ॥ ९२ ॥ गुणोबलञ्चगुणिनांचौराणांचौर्य्यमेवच ॥ प्रियवाक्यञ्चकाप
 द्यमधर्मःपुंश्चलीबलम् ॥ ९३ ॥ हिंसाचर्हिंसजन्तूनांसतीतांपतिसेवनम् ॥ वरशापौसुराणाञ्चशिष्याणांगुरुसेवनम् ॥ ९४ ॥ बलं

ब. वै.

॥२११॥

धर्मो गृहस्थानां भृत्यानां राजसेवनम् ॥ बलं स्तवः स्तावकानां ब्रह्मचर्याचारिणाम् ॥ ९५ ॥ यतीनां सदाचारो न्यासः संन्यासिनां बलम् ॥
पापं बलं पातकिनामशक्तानां हरिर्बलम् ॥ ९६ ॥ पुण्यं बलं पुण्यवतां प्रजानां नृपतिर्बलम् ॥ फलं बलं भवक्षाणां जलजानां जलं बलम् ॥ ९७ ॥
जलं बलं असस्यानां मत्स्यानां जलं बलम् ॥ शान्तिर्बलं च भूपानां विप्राणां च विशेषतः ॥ ९८ ॥ विप्रः शान्तो रणोद्योगी नैव दृष्टो न च श्रुतः ॥
स्थिते नारायणे देवे बभूव न्यविपर्ययः ॥ ९९ ॥ इत्येवमुक्त्वा राजेन्द्रो विरराम रणाजिरे ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सद्यस्तूष्णीं बभूव ह ॥ १०० ॥
रामस्य भ्रातरः सर्वे तीक्ष्णशस्त्रासिपाणयः ॥ आरेभिरेरणं कर्तुं महावीरास्तदाज्ञया ॥ १०१ ॥ रणोन्मुखांश्च तान् दृष्ट्वा मत्स्यराजो महाबलः ॥
समारेभेरणं कर्तुं मङ्गलो मङ्गलालयः ॥ १०२ ॥ शरजालेन राजेन्द्रो वारयामास तानपि ॥ चिच्छिदुः शरजालं जमदग्निमुतास्तदा ॥ १०३ ॥
राजा चिक्षेप दिव्यास्त्रं शतसूर्यप्रभं मुने ॥ माहेश्वरेण मुनयश्चिच्छिदुश्चैव लीलया ॥ १०४ ॥ दिव्यास्त्रेणैव मुनयश्चिच्छिदुः सशरं धनुः ॥
रथञ्च सारथिं चैव राज्ञः सन्नाहमेव च ॥ १०५ ॥ न्यस्तशस्त्रं नृपं दृष्ट्वा मुनयो हर्षविह्वलाः ॥ दधारं शूलिनः शूलं मत्स्यराजजिघांसया ॥ १०६ ॥
शूलनिक्षेपसमये वाग्बभूवा शरीरिणी ॥ शूलं त्यजत विप्रेन्द्राः शिवस्याव्यर्थमेव च ॥ १०७ ॥ शिवस्य कवचं दिव्यं दत्तं दुर्वाससापुरा ॥
मत्स्यराजं गलेऽस्त्येतत्सर्वावयवरक्षणम् ॥ १०८ ॥ प्राणानां च प्रदातारं कवचं याचतं नृपम् ॥ तदानिक्षिप्तं शूलं जघान नृपतिश्चिरम् ॥
॥ १०९ ॥ तच्छूलं तं नृपं प्राप्य शतखण्डं गतं मुने ॥ श्रुत्वैवाकाशवाणीं शृङ्गी संन्यासवेषकृत् ॥ ११० ॥ यया चेकवचं भूपं जमदग्निमुतो
महात्मा ॥ राजा ददौ च कवचं ब्रह्माण्डविजयं परम् ॥ १११ ॥ गृहीत्वा कवचं तच्च शूलं नैव जघान ह ॥ पपात मत्स्यराजश्च शतचन्द्रसमाननः ॥
महाबलिष्ठो गुणवांश्चन्द्रवंशसमुद्भवः ॥ ११२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ शिवस्य कवचं ब्रह्मि मत्स्यराजेन यद्वृतम् ॥ नारायणमहा
भागश्रोतुं कौतूहलं मम ॥ ११३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ कवचं शृणु विप्रेन्द्र शङ्करस्य महात्मनः ॥ ब्रह्माण्डविजयं नाम सर्वावय
वरक्षणम् ॥ ११४ ॥ पुरा दुर्वाससा दत्तं मत्स्यराजाय धीमते ॥ दत्त्वा षडक्षरं मन्त्रं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ११५ ॥ स्थिते च कवचे देहेना
स्ति मृत्युश्च जीविनाम् ॥ अस्त्रे शस्त्रे जले वह्नौ सिद्धिश्चेन्नास्ति संशयः ॥ ११६ ॥ यद्वत्पापठनाद्वाणः शिवत्वं प्राप लीलया ॥ बभूव शिव

ग. खं. ३

अ० ३५

॥२११॥

तुल्यश्चयद्धृत्वानन्दिकेश्वरः ॥ ११७ ॥ वीरश्रेष्ठो वीरभद्रो साम्बोऽभूद्धारणाद्यतः ॥ त्रैलोक्यविजयी राजा हिरण्यकशिपुः स्वयम् ॥ ११८ ॥
 हिरण्याक्षश्च विजयी चाभवद्धारणाद्धिसः ॥ यद्धृत्वा पठनात्सिद्धो दुर्वासा विश्वपूजितः ॥ ११९ ॥ जेगीषव्यो महायोगी पठनाद्धारणाद्यतः ॥
 यद्धृत्वा वामदेवश्च देवलः पवनः स्वयम् ॥ अगस्त्यश्च पुलस्त्यश्चाप्यभवद्विश्वपूजितः ॥ १२० ॥ ॐ नमः शिवायेति च मस्तकं मे सदावतु ॥
 ॐ नमः शिवायेति च स्वाहा भालं सदावतु ॥ १२१ ॥ ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं शिवायेति स्वाहानेत्रे सदावतु ॥ ॐ ह्रीं क्लीं हूं शिवायेति नमो मे पातु ना
 सिकाम् ॥ १२२ ॥ ॐ नमः शिवाय शान्ताय स्वाहा कण्ठं सदावतु ॥ ॐ ह्रीं श्रीं हूं संहारकर्त्रे स्वाहा कण्ठं सदावतु ॥ १२३ ॥ ॐ ह्रीं श्रीं
 पञ्चक्राय स्वाहा दन्तं सदावतु ॥ ॐ ह्रीं महेशाय स्वाहा चार्धं पातु मे सदा ॥ १२४ ॥ ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं त्रिनेत्राय स्वाहा केशान् सदावतु ॥
 ॐ ह्रीं ऐं महदेवाय स्वाहा वक्षः सदावतु ॥ १२५ ॥ ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं मैरुद्राय स्वाहानाभिं सदावतु ॥ ॐ ह्रीं मै श्रीं मीश्वराय स्वाहा पृष्ठं सदावतु ॥
 ॥ १२६ ॥ ॐ ह्रीं क्लीं मृत्युञ्जयाय स्वाहा भ्रुवौ सदावतु ॥ ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं मीशानाय स्वाहा पार्श्वं सदावतु ॥ १२७ ॥ ॐ ह्रीं मीश्वराय स्वाहा
 चोदरं पातु मे सदा ॥ ॐ श्रीं ह्रीं मृत्युञ्जयाय स्वाहा बाहू सदावतु ॥ १२८ ॥ ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं मीश्वराय स्वाहा पातु करौ मम ॥ ॐ महेश्वराय रुद्राय
 नितम्बं पातु मे सदा ॥ १२९ ॥ ॐ ह्रीं श्रीं भूतनाथाय स्वाहा पादौ सदावतु ॥ ॐ सर्वेश्वराय सर्वाय स्वाहा पादौ सदावतु ॥ १३० ॥
 प्राच्यां मां पातु भूतेश आग्नेय्यां पातु शङ्करः ॥ दक्षिणे पातु मां रुद्रो नैऋत्यां स्थाणुरेव च ॥ १३१ ॥ पश्चिमे खण्डपरशुर्वाय व्याचन्द्रशे
 खरः ॥ उत्तरे गिरिशः पातु चैशान्यामीश्वरः स्वयम् ॥ १३२ ॥ ऊर्ध्वे मृदः सदा पातु चाधो मृत्युञ्जयः स्वयम् ॥ जले स्थले चान्तरिक्षे स्वप्ने
 जागरणे सदा ॥ १३३ ॥ पिनाकी पातु मां प्रीत्या भक्तं वै भक्तवत्सलः ॥ इति ते कथितं वत्सकवचं परमाद्भुतम् ॥ १३४ ॥ दशलक्षज
 पेनैव सिद्धिर्भवति निश्चितम् ॥ यद्विद्यात्सिद्धकवचो रुद्रतुल्यो भवेद्भुवम् ॥ १३५ ॥ तव स्नेहान्मया ख्यातं प्रवक्तव्यं न कस्यचित् ॥
 कवचं काण्वशाखोक्तमतिगोप्यं सुदुर्लभम् ॥ १३६ ॥ अश्वमेधसहस्रागिराजसूयशतानि च ॥ सर्वाणि कवचस्यास्य कलानां हन्ति
 षोडशीम् ॥ १३७ ॥ कवचस्य प्रसादेन जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ सर्वज्ञः सर्वसिद्धीशो मनोयायी भवेद्भुवम् ॥ १३८ ॥ इदं कवच

त्र. वै.

॥२१२॥

मज्ञात्वाभजेद्यःशङ्करप्रभुम् ॥ शतलक्षप्रजप्तोऽपिनमन्त्रःसिद्धिदायकः ॥ १३९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणपति
खण्डेनारदनारायणसंवादेशङ्करकवचप्रकथननामपञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ मत्स्यराजे
निपतितेराजायुद्धविशारदः ॥ राजेन्द्रान्प्रेषयामासयुद्धेशस्त्रविशारदान् ॥ १ ॥ बृहद्वलंसोमदत्तंविदर्भमिथिलेश्वरम् ॥ निषधाधिप
तिश्चैवमगधाधिपतिन्तथा ॥ २ ॥ आययुःसमरेयोद्धुंजामदश्यंमहारथाः ॥ त्रितयाक्षौहिणीभिश्चसेनाभिःसहनारद ॥ ३ ॥
रामस्यभ्रातरःसर्वेवीरास्तीक्ष्णास्त्रपाणयः ॥ वारयामासुरस्त्रैश्चतानेवरणमूर्धनि ॥ ४ ॥ तेवीराःशरजालेनदिव्यास्त्रेणप्रयत्नतः ॥ वारया
मासुरैकैकंभ्रातृवर्गान्भृगोस्तथा ॥ ५ ॥ आययौसमरेशीघ्रंदृष्ट्वातांश्चपराजितान् ॥ पिनाकहस्तःसभृगुर्ज्वलदग्निशिखोपमः ॥ ६ ॥
चिक्षेपनागपाशञ्चजामदश्योमहाबलः ॥ चिच्छेदतंगारुडेनसोमदत्तोमहाबलः ॥ ७ ॥ भृगुःशङ्करशूलेनसोमदत्तंजघानह ॥ बृहद्वल
ञ्चगदयाविदर्भमुष्टिभिस्तथा ॥ ८ ॥ मैथिलंमुद्गरैरेवशक्त्यावैनैषधंतथा ॥ मागधंचरणोद्धातैरस्त्रजालेनसैनिकान् ॥ ९ ॥ निहत्य
निखिलान्भूपान्संहाराग्निसमोरणे ॥ दुद्रावकार्तवीर्य्यञ्चजामदश्योमहाबलः ॥ १० ॥ दृष्ट्वातंयोद्धुमायान्तराजानश्चमहारथाः ॥ आययुः
समरंकर्तुंकार्तवीर्य्यनिवार्य्यच ॥ ११ ॥ कान्यकुब्जाश्चशतशःसौराष्ट्राःशतशस्तथा ॥ राप्तीयाःशतशश्चैववीरेन्द्राःशतशस्तथा ॥ १२ ॥
सौम्यावाङ्गाश्चशतशोमहाराष्ट्रास्तथादश ॥ तथागुर्जरजातीयाःकलिङ्गाःशतशस्तथा ॥ १३ ॥ कृत्वातुशरजालञ्चभृगुश्चिच्छेदतत्क्षणम् ॥
तच्छित्त्वाभ्युत्थितोरामोनीहारमिवभास्करः ॥ १४ ॥ त्रिरात्रंयुयुधेरामस्तैःसार्द्धंसमराजिरे ॥ द्वादशाक्षौहिणींसेनांतथाचिच्छेदपर्शुना ॥
॥ १५ ॥ रम्भास्तम्भसमूहञ्चयथाखड्गेनलीलया ॥ छित्त्वासेनांभूपवर्गजघानशिवशूलतः ॥ १६ ॥ सर्वास्तात्रिहतान्दृष्ट्वासुर्य्यवंशस
मुद्रवः ॥ आजगामसुचन्द्रश्चलक्षराजेन्द्रसंयुतः ॥ १७ ॥ द्वादशाक्षौहिणीभिश्चसेनाभिःसहसंयुगे ॥ कोपेनयुयुधेरामंसिंहंसिंहोय
थारणे ॥ १८ ॥ भृगुःशङ्करशूलेननृपलक्षंनिहत्यच ॥ द्वादशाक्षौहिणींसेनामहन्वैपर्शुनाबली ॥ १९ ॥ निहत्यसर्वाःसेनाश्चसुचन्द्रंयु
युधेबली ॥ नागास्त्रप्रेरयामासनिहतंतंभृगुःस्वयम् ॥ २० ॥ नागपाशश्चचिच्छेदगारुडेननृपेश्वरः ॥ जहासचभृगुराजासमरेचपुनः

ग. सं. इ.

अ० ३६

॥२१२॥

पुनः ॥ २१ ॥ भृगुर्नारायणास्त्रचिक्षेपरणमूर्द्धनि ॥ अस्तंययौतंनिहन्तुंशतसूर्य्यसमप्रभम् ॥ २२ ॥ दृष्ट्वास्त्रंनृपशार्दूलश्चावरुह्यर
 थात्क्षणात् ॥ न्यस्तशस्त्रःप्राणमच्चस्तुत्वानारायणंशिवम् ॥ २३ ॥ तमेवप्रणतंत्यक्ताययौनारायणान्तिकम् ॥ अस्त्रराजोभगवतोरामः
 संप्रापविस्मयम् ॥ २४ ॥ भृगुःशक्तिश्चमुसलंतोमरंपट्टिशंतथा ॥ गदांपशुश्चकोपेनचिक्षिपेतजिघांसया ॥ २५ ॥ जग्राहकालीतान्सर्वा
 न्सुचन्द्रस्यन्दनस्थिता ॥ चिक्षेपशिवशूलंसनृपमाल्यंबभूवतत् ॥ २६ ॥ ददर्शपुरतोरामोभद्रकालींजगत्प्रसूम् ॥ वहन्तींमुण्डमाला
 श्रविकटास्यांभयङ्करीम् ॥ २७ ॥ विहायशस्त्रमस्त्रापिनाकश्चभृगुस्तदा ॥ तुष्टावतांमहामायांभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ २८ ॥
 ॥ परशुरामउवाच ॥ ॥ नमःशङ्करकान्तायैसारायैतेनमोनमः ॥ नमोदुर्गतिनाशिन्यैमायायैतेनमोनमः ॥ २९ ॥ नमोनमोजग
 द्वायैजगत्कर्त्र्यैनमोनमः ॥ नमोऽस्तुतेजगन्मात्रेकारणायैनमोनमः ॥ ३० ॥ प्रसीदजगतांमातःसृष्टिसंहारकारिणि ॥ त्वत्पादौश
 रण्यामिप्रतिज्ञांसार्थिकांकुरु ॥ ३१ ॥ त्वयिमेविमुखायाश्चाकोमांरक्षितुमीश्वरः ॥ त्वंप्रसन्नाभवशुभेमांभक्तंभक्तवत्सले ॥ ३२ ॥
 युष्माभिःशिवलोकेचमह्यंदत्तोवरःपुरा ॥ तंवरंसफलंकर्तुंत्वमर्हसिवरानने ॥ ३३ ॥ रेणुकेयस्तवंश्रुत्वाप्रसन्नाभवदम्बिका ॥
 माभैरित्येवमुक्तातुतत्रैवान्तरधीयत् ॥ ३४ ॥ एतद्भृगुकृतंस्तोत्रंभक्तियुक्तश्चयःपठेत् ॥ महाभयात्समुत्तीर्णःसभवेदेवलीलया ॥ ३५ ॥
 सपूजितश्चत्रैलोक्येतत्रैवविजयीभवेत् ॥ ज्ञानिश्रेष्ठोभवेच्चैववैरिपक्षविमर्दकः ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्नन्तरेब्रह्माभृगुधर्मभृतांवरम् ॥ आगत्य
 कथयामासरहस्यंराममेवच ॥ ३७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शृणुराममहाभागरहस्यंपूर्वमेवच ॥ सुचन्द्रजयहेतुश्चप्रतिज्ञाफलमेवच ॥
 ॥ ३८ ॥ दशाक्षरीमहाविद्यादत्तादुर्वाससापुरा ॥ सुचन्द्रायैवकवचंभद्रकाल्याःसुदुर्लभम् ॥ ३९ ॥ कवचंभद्रकाल्याश्चदेवानाञ्चसु
 दुर्लभम् ॥ कवचंतद्रलेयस्यसर्वशत्रुविमर्दकम् ॥ ४० ॥ अतीवपूज्यंशस्तश्चत्रैलोक्यजयकारणम् ॥ तस्मिन्स्थितेचकवचेकस्त्वं
 जेतुमलंभुवि ॥ ४१ ॥ भृगोर्गच्छतुभिक्षार्थंकरोतुप्रार्थनानृपम् ॥ सूर्य्यवंशोद्भवोराजादातापरमधार्मिकः ॥ ४२ ॥ प्राणांश्चकवचं

त्र. वै.

॥ २१३ ॥

मन्त्रं सर्वदास्यतिनिश्चितम् ॥ ४३ ॥ भृगुः संन्यासिवेवेणगत्वारान्तिकं मुने ॥ भिक्षाञ्चकार मन्त्रञ्च कवचं परमाद्भुतम् ॥ ४४ ॥
 राजाददौ च तन्मन्त्रं कवचं परमादरात् ॥ ततः शङ्करशूलेन तं जघान नृपं भृगुः ॥ ४५ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपति
 खण्डे नारदनारायणसंवादे भृगुकार्तवीर्ययुद्धवर्णनं नाम षट्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कवचं श्रोतुमिच्छामि तां
 च विद्यां दशाक्षरीम् ॥ नाथ त्वत्तोहि सर्वज्ञ भद्रकाल्याश्च साम्प्रतम् ॥ १ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि महाविद्यां
 दशाक्षरीम् ॥ गोपनीयं च कवचं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ २ ॥ ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं कालिकायै स्वाहेति च दशाक्षरीम् ॥ दुर्वासा हि ददौ राज्ञे पुष्करे
 सूर्य्यपर्वणि ३ ॥ दशलक्ष जपेनैव मन्त्रसिद्धिः कृतापुरा ॥ पंचलक्ष जपेनैव पठन् कवचमुत्तमम् ॥ ४ ॥ बभूव सिद्ध कवचोऽप्ययो ध्यामा
 जगाम सः ॥ कृत्स्नां हि पृथिवीं जिग्ये कवचस्य प्रसादतः ॥ ५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ श्रुता दशाक्षरी विद्या त्रिषु लोकेषु दुर्लभा ॥
 अधुना श्रोतुमिच्छामि कवचं ब्रूहि मे प्रभो ॥ ६ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ शृणु वक्ष्यामि विप्रेन्द्र कवचं परमाद्भुतम् ॥ नारायणेन य
 दत्तं कृपया शूलिनेपुरा ॥ ७ ॥ त्रिपुरस्य वधे घोरे शिवस्य विजयाय च ॥ तदेव शूलिना दत्तं पुरा दुर्वाससे मुने ॥ ८ ॥ दुर्वाससा च यद्
 तं सुचन्द्राय महात्मने ॥ अतिगुह्यतरं तत्त्वं सर्वमन्त्रौ च विग्रहम् ॥ ९ ॥ ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं कालिकायै स्वाहा मे पातु मस्तकम् ॥ क्लीं कपालं
 सदा पातु ह्रीं ह्रीं ह्रीं मिति लोचने ॥ १० ॥ ॐ ह्रीं त्रिलोचने स्वाहानासिकां मे सदावतु ॥ क्लीं कालिके रक्ष रक्ष स्वाहा दन्तान् सदावतु ॥ ११ ॥
 क्लीं भद्रकालिके स्वाहा पातु मेऽधरयुग्मकम् ॥ ॐ ह्रीं ह्रीं क्लीं कालिकायै स्वाहा कण्ठं सदावतु ॥ १२ ॥ ॐ ह्रीं कालिकायै स्वाहा कर्ण
 युग्मं सदावतु ॥ ॐ क्रीं क्रीं क्लीं कालिकायै स्वाहा स्कन्धं पातु सदा मम ॥ १३ ॥ ॐ क्रीं भद्रकाल्यायै स्वाहा मम वक्षः सदावतु ॥ ॐ क्लीं कालिकायै
 स्वाहा मम नाभिं सदावतु ॥ १४ ॥ ॐ ह्रीं कालिकायै स्वाहा मम पृष्ठं सदावतु ॥ रक्तबीजविनाशिन्यै स्वाहा हस्तौ सदावतु ॥ १५ ॥
 ॐ ह्रीं क्लीं मुण्डमालिन्यै स्वाहा पादौ सदावतु ॥ ॐ ह्रीं चामुण्डायै स्वाहा सर्वाङ्गं मे सदावतु ॥ १६ ॥ प्राच्यां पातु महाकाली चाग्नेय्यारक्त

१ क्रीं क्रीं क्लीं मिति पाठः ।

ग. ख. इ.

अ० ३७

॥ २१३ ॥

दन्तिका ॥ दक्षिणेपातुचामुण्डानैऋत्यां पातुकालिका ॥ १७ ॥ श्यामाचवारुणेपातुवायव्यां पातुचण्डिका ॥ उत्तरेविकटास्याचाप्यै
 शान्यां साहसासिनी ॥ १८ ॥ पातुर्ध्वलोलजिह्वासामायाद्यापात्वधः सदा ॥ जलेस्थलेचान्तरिक्षेपातुविश्वप्रसूः सदा ॥ १९ ॥
 इतितेकथितं वत्ससर्वमन्त्रौघविग्रहम् ॥ सर्वेषां कवचानां च सारभूतं परात्परम् ॥ २० ॥ सप्तद्वीपेश्वरो राजा सुचन्द्रोऽस्य प्रसादतः ॥ कवच
 स्य प्रसादेन मान्धाता पृथिवीपतिः ॥ २१ ॥ प्रचेतालोमशश्चैव यतः सिद्धो बभूव ह ॥ यतो हियोगिनां श्रेष्ठः सौभरिः पिप्पलायनः ॥
 ॥ २२ ॥ यदि स्यात्सिद्धकवचः सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् ॥ महादानानि सर्वाणि तपांस्येवं व्रतानि च ॥ निश्चितं कवचस्यास्य कलानां हन्ति
 पौडशीम् ॥ २३ ॥ इदं कवचमज्ञात्वा भजेत् कालीं जगत्प्रसूम् ॥ शतलक्षं प्रजप्तोऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः ॥ २४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
 महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादे भद्रकालीकवचनिरूपणं नाम सप्तत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ नारायण उवाच ॥
 सुचन्द्रे पतिते ब्रह्मराजेन्द्राणां शिरोमणौ ॥ अगमत्पुष्कराक्षस्तु सेनायक्षौ हिणीयुतः ॥ १ ॥ सूर्यवंशोद्भवो राजा सुचन्द्र तनयो महान् ॥
 महालक्ष्मीसेवकश्च लक्ष्मीवान् सूर्यसन्निभः ॥ २ ॥ महालक्ष्म्याश्च कवचं गले यस्य मनोहरम् ॥ परमैश्वर्यसंयुक्तं लोकाय विजयीततः ॥
 ॥ ३ ॥ तं दृष्ट्वा भ्रातरः सर्वैरेणुके यस्य धीमतः ॥ आययुः समरं कर्तुं नानाशस्त्रास्त्रपाणयः ॥ ४ ॥ राजेन्द्रः शरजालेन च्छेदयामास तांस्तया ॥
 चिच्छिदुः शरजालञ्च ते वीराश्चैव लीलया ॥ ५ ॥ चिच्छिदुः स्यन्दनं राज्ञस्ते वीराः पञ्चबाणतः ॥ सारथिपञ्चबाणेन रथाञ्च दश
 बाणतः ॥ ६ ॥ तद्धनुः सप्तबाणेन तूर्णवैपञ्चबाणतः ॥ चिच्छिदुस्तद्भातृवर्गान्विप्राः शङ्करशूलतः ॥ ७ ॥ ते च त्र्यक्षौ हिणीं सेनां
 निजघ्नुश्चापिलीलया ॥ हन्तुं नृपेन्द्रं ते वीराः शिवशूलं निचिक्षिपुः ॥ गले बभूव तच्छूलं राज्ञः पुष्करमालिका ॥ ८ ॥ शक्तिश्च परिघश्चैव
 भुशुण्डी मुद्गरन्तथा ॥ गदाश्च चिक्षिपुर्विप्राः कोपेन ज्वलदग्नयः ॥ ९ ॥ तानि शस्त्राणि चूर्णानि क्षमाभृतो देहयोगतः ॥ विस्मिता भ्रातरः
 सर्वे भृगोरेव महामुने ॥ १० ॥ रथं धनुश्च शस्त्राणि चास्त्राणि विविधानि च ॥ सेनां प्रस्थापयामास कार्तवीर्यार्जुनः स्वयम् ॥ ११ ॥ राजास्य
 नन्दनमारुह्य पुष्कराक्षो महाबलः ॥ चकार शरजालञ्च महाघोरतरमुने ॥ १२ ॥ चिच्छिदुः शरजालञ्च ते वीराः शस्त्रपाणयः ॥ राजा प्रस्थाप

म. वै.

॥ २१४ ॥

नेनैवनिद्रितास्तांश्चकारह ॥ १३ ॥ भ्रातृश्चनिद्रितान्दृष्ट्वाजामदग्न्योमहाबलः ॥ क्षतविक्षतसर्वाङ्गान्बोधयामासतत्त्वतः ॥ १४ ॥
 बोधयित्वातान्निवार्यजगामरणमूर्धनि ॥ चिक्षेपपर्शुकोपेनशीघ्रंराजजिघांसया ॥ १५ ॥ छित्त्वारान्नःकिरीटञ्चपर्शुर्भूमौपपातह ॥
 जग्राहपरशुंशीघ्रंजामदग्न्योमहाबलः ॥ १६ ॥ तदाशङ्करशूलञ्चचिक्षेपेमन्त्रपूर्वकम् ॥ नृपस्यकुण्डलंछित्त्वाजगामशिवसन्निधिम् ॥
 ॥ १७ ॥ राजानिहन्तुंरामंशरजालञ्चकारह ॥ चिच्छेदशरजालञ्चरैणुकेयश्चलीलया ॥ १८ ॥ क्रमेणराजानानास्त्रचिक्षेपेमन्त्रपूर्व
 कम् ॥ तच्चिच्छेदक्रमेणैवभृगुःशस्त्रभृतांवरः ॥ १९ ॥ भृगुश्चिक्षेपनानास्त्रमहासन्धानपूर्वकम् ॥ तच्चिच्छेदमहाराजःसन्धानेनैव
 लीलया ॥ २० ॥ रामश्चिक्षेपसन्धायब्रह्मास्त्रमन्त्रपूर्वकम् ॥ राजानिर्वापणञ्चक्रेसन्धानेनैवलीलया ॥ २१ ॥ सर्वाण्यस्त्राणिशस्त्राणि
 रामःपाशुपतंविना ॥ चिक्षेपकोपविभ्रान्तोभूषश्चिच्छेदतानिच ॥ २२ ॥ रामःस्तुत्वाशिवंनत्वाददेपाशुपतंमुने ॥ नारायणश्चभगवा
 नवोचद्विप्ररूपधृक् ॥ २३ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ किङ्करोपिभृगोवत्सत्वमेवज्ञानिनांवरः ॥ नरंहन्तुंपाशुपतंकोपात्किक्षिपसि
 भ्रमात् ॥ २४ ॥ विश्वंपाशुपतेनैवभवेद्भस्मचसत्वरम् ॥ सर्वघ्नस्याच्छस्त्रमिदंविनाश्रीकृष्णमीश्वरम् ॥ २५ ॥ अहोपाशुपतंजेतुंना
 लमेवसुदर्शनम् ॥ हरेःसुदर्शनञ्चैवसर्वास्त्रपरिमर्दकम् ॥ २६ ॥ खट्वांगिनःपाशुपतंहरेरेवसुदर्शनम् ॥ एतेप्रधानेसर्वेषामस्त्राणाञ्चजगत्रये ॥
 ॥ २७ ॥ त्यजपाशुपतंब्रह्मन्मदीयंवचनंशृणु ॥ यथाजेप्यसिराजानंपुष्कराक्षंमहाबलम् ॥ २८ ॥ कार्त्तवीर्यमजेतारंयथाजेप्यसि
 साम्प्रतम् ॥ श्रूयतांसावधानेनतत्सर्वकथयामिते ॥ २९ ॥ महालक्ष्म्याश्चकवचंत्रिबुलोकेषुदुर्लभम् ॥ भक्त्याचपुष्कराक्षेणधृतंकण्ठे
 विधानतः ॥ ३० ॥ परंदुर्गतिनाशिन्याःकवचंपरमाद्भुतम् ॥ धृतंचदक्षिणेबाहौपुष्कराक्षसुतेनच ॥ ३१ ॥ कवचस्यप्रसादेनविश्वं
 जेतुंक्षमौचतौ ॥ कोजेताचत्रिभुवनेदेहेचकवचेस्थिते ॥ ३२ ॥ अहंयास्यामिभिक्षार्थंसन्निधानेतयोर्मुने ॥ करिष्यामिचतद्विशांप्र
 तिज्ञासफलायते ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणस्यवचःश्रुत्वारामःसंत्रस्तमानसः ॥ उवाचब्राह्मणंवृद्धंहृदयेनविदूयता ॥ ३४ ॥ ॥ परशुराम
 उवाच ॥ ॥ नजानामिमहाप्राज्ञकस्त्वंब्राह्मणरूपधृक् ॥ शीघ्रंचब्रूहिमामूढंतदागच्छनृपान्तिकम् ॥ ३५ ॥ जामदग्न्यवचःश्रुत्वाप्र

ग. खं. ३

अ० ३८

॥ २१४ ॥

हस्यब्राह्मणः स्वयम् ॥ उक्ताचाहं विष्णुरितियौ भिक्षितुमीश्वरः ॥ ३६ ॥ गत्वा तयोः सन्निधानं ययाचे कवचे च तौ ॥ ददतुस्तौ च कवचे
 विष्णवे विष्णुमायया ॥ गृहीत्वा कवचे विष्णुर्वैकुण्ठं निर्जगाम सः ॥ ३७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ महालक्ष्म्याश्च कवचं केन दत्तं म
 हासुने ॥ पुष्कराक्षाय भूपाय श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ ३८ ॥ कवचं चापि दुर्गायाः पुष्कराक्षसुताय च ॥ दुर्लभं केन वा दत्तं तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥
 ॥ ३९ ॥ कवचं चापि किम्भूतं तथोवा तस्य किं फलम् ॥ मन्त्रौ तु किं प्रकारौ च तन्मे ब्रूहि जगद्गुरो ॥ ४० ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥
 दत्तं सनत्कुमारेण पुष्कराक्षाय धीमते ॥ महालक्ष्म्याश्च कवचं मन्त्रश्चापि दशाक्षरः ॥ ४१ ॥ स्तवनञ्चापि गोप्यं वै प्रोक्तं चरितञ्च यत् ॥
 ध्यानं च सामवेदोक्तं पूजां चैव मनोहराम् ॥ ४२ ॥ दुर्गायाश्चापि कवचं दत्तं दुर्वाससापुरा ॥ स्तवनञ्चापि गोप्यं च मन्त्रश्चापि दशाक्षरः ॥
 ॥ ४३ ॥ पश्चाच्छ्रोष्य सितत्सर्वदेव्याश्च परमाद्भुतम् ॥ महायुद्धसमारम्भे दत्तं प्रार्थनया च यत् ॥ ४४ ॥ महालक्ष्म्याश्च मन्त्रं च
 शृणुतं कथयामि ते ॥ ॐ श्रीकमलवासिन्यै स्वाहेति परमाद्भुतम् ॥ ४५ ॥ ध्यानं च सामवेदोक्तं शृणु पूजाविधिं मुने ॥ दत्तं तस्मै कुमारैः पुष्क
 राक्षाय धीमते ॥ ४६ ॥ सहस्रदलपद्मस्थां पद्मनाभप्रियां सतीम् ॥ पद्मालयां पद्मवक्रां पद्मपत्राभलोचनाम् ॥ ४७ ॥ पद्मपुष्पप्रियां
 पद्मपुष्पतल्पाधिशायिनीम् ॥ पद्मिनीं पद्महस्तां च पद्ममालाविभूषिताम् ॥ ४८ ॥ पद्मभूषणभूषाढ्यां पद्मशोभाविर्वर्द्धनीम् ॥ पद्मादवीं
 प्रपश्यन्तीं सस्मितां तां भजे मुदा ॥ ४९ ॥ चन्दनाष्टदले पद्मे पद्मपुष्पेण पूजयेत् ॥ गणं सम्पूज्य दत्त्वा चैवोपचारांश्च षोडश ॥ ५० ॥
 ततः स्तुत्वा च प्रणमेत्साधको भक्तिपूर्वकम् ॥ कवचं श्रूयतां ब्रह्मन् सर्वसारं वदामि ते ॥ ५१ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ शृणु विप्रे
 न्द्रपद्मायाः कवचं परमं शुभम् ॥ पद्मनाभेन यद् दत्तं ब्रह्मणेनाभिपद्मके ॥ ५२ ॥ सम्प्राप्य कवचं ब्रह्मा तत्पद्मे ससृजे जगत् ॥ पद्मालया प्रसादे
 न सलक्ष्मीको बभूव सः ॥ ५३ ॥ पद्मालया वरं प्राप्य पाद्मश्च जगतां प्रभुः ॥ पाद्मेन पद्मकल्पे च कवचं परमाद्भुतम् ॥ ५४ ॥ दत्तं सनत्कुमारा
 यप्रियपुत्राय धीमते ॥ कुमारैः च यद् दत्तं पुष्कराय च नारद ॥ ५५ ॥ यद्धृत्वा पाठनाद्ब्रह्मा सर्वसिद्धेश्वरो महान् ॥ परमैश्वर्यसंयुक्तः सर्व
 सम्पत्समन्वितः ॥ ५६ ॥ यद्धृत्वा च धनाध्यक्षः कुबेरश्च धनाधिपः ॥ स्वायम्भुवो मनुः श्रीमान् पठनाद्धारणाद्यतः ॥ ५७ ॥ प्रियव्रतोत्ता

ब. व.

॥२१५॥

नपादौलक्ष्मीवन्तौयतोमुने ॥ पृथुःपृथ्वीपतिःसद्योह्यभवद्वारणाद्यतः ॥ ५८ ॥ कवचस्यप्रसादेनस्वयंदक्षःप्रजापतिः ॥ धर्मश्च
 कर्मणांसाक्षीपातायस्यप्रसादतः ॥ ५९ ॥ यद्धृत्वादक्षिणेबाहौविष्णुःक्षीरोदशायितः ॥ भक्त्याविधत्तेकण्ठेचशेषोनारायणांशकः ॥ ६० ॥
 यद्धृत्वावामनलेभेकश्यपश्चप्रजापतिः ॥ सर्वदेवाधिपःश्रीमान्महेन्द्रोधारणाद्यतः ॥ ६१ ॥ राजामरुतोभगवानभवद्वारणाद्यतः ॥
 त्रैलोक्याधिपतिःश्रीमान्ब्रह्मणोयस्यधारणात् ॥ ६२ ॥ विश्वंविजिग्येखद्वाङ्गःपठनाद्वारणाद्यतः ॥ मुचुकुन्दोयतःश्रीमान्मान्धातृतन
 योमहान् ॥ ६३ ॥ सर्वसम्पत्प्रदस्यास्यकवचस्यप्रजापतिः ॥ ऋषिच्छन्दश्चबृहतीदेवीपद्मालयास्वयम् ॥ ६४ ॥ धर्मार्थकाममोक्षे
 पुविनियोगःप्राकीर्तितः ॥ पुण्यबीजंचमहतांकवचंपरमाद्भुतम् ॥ ६५ ॥ ॐ ह्रीं कमलवासिन्यैस्वाहामेपातुमस्तकम् ॥ श्रीमेपातुकपा
 लंचलोचनेश्रींश्रियैनमः ॥ ६६ ॥ ॐ श्रींश्रियैस्वाहेतिचकर्णयुग्मंसदावतु ॥ ॐ श्रीं ह्रीं महालक्ष्म्यैस्वाहामेपातुनासिकाम् ॥ ६७ ॥
 ॐ श्रीं पद्मालयायैचस्वाहादन्तान्सदावतु ॥ ॐ श्रीं कृष्णप्रियायैचदन्तरन्ध्रंसदावतु ॥ ६८ ॥ ॐ श्रीं नारायणेशायैममकण्ठंसदावतु ॥
 ॐ श्रीं केशवकान्तायैममस्कन्धंसदावतु ॥ ६९ ॥ ॐ श्रीं पद्मनिवासिन्यैस्वाहानामिसदावतु ॥ ॐ ह्रीं श्रीं संसारमात्रेममवक्षःसदावतु ॥ ७० ॥
 ओं श्रीं मां कृष्णकान्तायैस्वाहापृष्ठंसदावतु ॥ ओं ह्रीं श्रींश्रियैस्वाहाचममहस्तौसदावतु ॥ ७१ ॥ ॐ श्रीं निवासकान्तायैममपदौसदावतु ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं ह्रींश्रियैस्वाहासर्वाङ्गमेसदावतु ॥ ७२ ॥ प्राच्यां पातुमहाक्ष्मीरात्रेय्यांकमलालया ॥ पद्मामादक्षिणेपातुनैर्ऋत्यांश्रीर्हरिप्रिया
 ॥ ७३ ॥ पद्मालयापश्चिमेमांवायव्यांपातुसास्वयम् ॥ उत्तरेकमलापातुचैशान्यांसिन्धुकन्यका ॥ ७४ ॥ नारायणीचपातूर्ध्वमधो
 विष्णुप्रियाऽवतु ॥ सन्ततंसर्वतःपातुविष्णुप्राणाधिकामम ॥ ७५ ॥ इतितेकथितंवत्ससर्वमन्त्रौचविग्रहम् ॥ सर्वैश्वर्यप्रदं नामकवचंप
 रमाद्भुतम् ॥ ७६ ॥ सुवर्णपर्वतंदत्त्वामेरुतुल्यं द्विजायते ॥ यत्फलं लभते धर्मीकवचेनततोऽधिकम् ॥ ७७ ॥ गुरुमभ्यर्च्यविधि
 वत्कवचंधारयेत्तुयः ॥ कण्ठेवादक्षिणेबाहौसश्रीमान्प्रतिजन्मनि ॥ ७८ ॥ अस्तिलक्ष्मीर्गृहेतस्यनिश्चलाशतपूरुषम् ॥ देवेन्द्रै

१ श्रीमितिपाठः ।

ग. सं. ३

अ० ३८

॥२१५॥

आसुरेन्द्रैश्चसोऽवध्योनिश्चितं भवेत् ॥ ७९ ॥ ससर्वपुण्यवान्धीमान्सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥ सस्नातः सर्वतीर्थेषु यस्येदं कवचं गले ॥
 ॥ ८० ॥ यस्मै कस्मै न दातव्यं लोभमोहभयैरपि ॥ गुरुभक्ताय शिष्याय शरण्याय प्रकाशयेत् ॥ ८१ ॥ इदं कवचमज्ञात्वा जपे
 लक्ष्मीं जप्त्वा ॥ कोटि संख्यं प्रजप्तोऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः ॥ ८२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपतिखण्डे
 नारदनारायणसंवादे श्रीलक्ष्मीकवचवर्णनं नामाष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कवचं कथि
 तं ब्रह्मन्पद्मायाश्च मनोहरम् ॥ परं दुर्गतिनाशिन्याः कवचं कथय प्रभो ॥ १ ॥ पद्माक्षप्राणतुल्यं च जीवनं बलकारणम् ॥ कवचानां च यत्सारं
 दुर्गासेवनकारणम् ॥ २ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि दुर्गायाः कवचं शुभम् ॥ श्रीकृष्णेनैव यद्दत्तं गोलोके ब्रह्मणे पुरा ॥ ३ ॥
 ब्रह्मात्रिपुरसंग्रामेशङ्कराय ददौ पुरा ॥ जघान त्रिपुरं रुद्रो यद्भृत्वा भक्तिपूर्वकम् ॥ ४ ॥ हरो ददौ गौतमाय पद्माक्षाय च गौतमः ॥ यतो बभूव पद्माक्षः
 सप्तद्वीपेश्वरो जयी ॥ ५ ॥ यद्भृत्वा पठनाद्ब्रह्माज्ञानवान्छक्तिमान्भुवि ॥ शिवो बभूव सर्वज्ञो योगिनां च गुरुर्यतः ॥ शिवतुल्यो गौतमश्च बभू
 व मुनिसत्तमः ॥ ६ ॥ ब्रह्माण्डविजयस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः ॥ ऋषिश्छन्दश्च गायत्री देवी दुर्गतिनाशिनी ॥ ७ ॥ ब्रह्माण्डविजये चैव
 विनियोगः प्रकीर्तितः ॥ पुण्यतीर्थं च महतां कवचं परमाद्भुतम् ॥ ८ ॥ ॐ ह्रीं दुर्गतिनाशिन्यै स्वाहा मे पातु मस्तकम् ॥ ॐ ह्रीं मे पातु कपालं चा
 प्यां ह्रीं श्रीं पातु लोचने ॥ ९ ॥ पातु मे कर्णयुग्मं आप्यां दुर्गायै नमः सदा ॥ ॐ ह्रीं श्रीमिति नासां मे सदा पातु च सर्वतः ॥ १० ॥ ह्रीं श्रीं ह्रीमिति
 दन्तांश्च पातु क्लीं मोष्ठयुग्मकम् ॥ क्लीं क्लीं क्लीं पातु कण्ठं च दुर्गे रक्षतु गण्डके ॥ ११ ॥ स्कन्धं महाकालि दुर्गे स्वाहा पातु निरन्तरम् ॥ वक्षो
 विपद्भिर्नाशिन्यै स्वाहा मे पातु सर्वतः ॥ १२ ॥ दुर्गे दुर्गे रक्ष पाश्र्वौ स्वाहानाभिसदावतु ॥ दुर्गे दुर्गे देहिरक्षां पृष्ठं मे पातु सर्वतः ॥ १३ ॥ ॐ ह्रीं
 दुर्गायै स्वाहा च हस्तौ पादौ सदावतु ॥ ॐ ह्रीं दुर्गायै स्वाहा च सर्वाङ्गं मे सदावतु ॥ १४ ॥ प्राच्यां पातु महामाया चाग्नेय्यां पातु कालिका ॥
 दक्षिणे दक्षकन्या च नैऋत्यां शिवसुन्दरी ॥ १५ ॥ पश्चिमे पार्वती पातु वाराही वारुणे सदा ॥ कुबेरमाता कौबेर्या मेशान्यामीश्वरी
 सदा ॥ १६ ॥ ऊर्ध्वं नारायणी पातु त्वम्बिकायः सदावतु ॥ ज्ञानं ज्ञानप्रदा पातु स्वप्ने निद्रा सदावतु ॥ १७ ॥ इति ते कथितं वत्स सर्वमन्त्रो

त्र. वै.

॥२१६॥

घविग्रहम् ॥ ब्रह्माण्डविजयनामकवचं परमाद्भुतम् ॥ १८ ॥ सुस्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु यत्फलम् ॥ सर्वव्रतोपवासे च तत्फलं लभते
 नरः ॥ १९ ॥ गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्ब्रह्मालङ्कारचन्दनैः ॥ कण्ठे वा दक्षिणे वा हौ कवचं धारयेत्तु यः ॥ २० ॥ स च त्रैलोक्यविज-
 यी सर्वशत्रुप्रमर्दकः ॥ इदं कवचमज्ञात्वा भजे दुर्गतिनाशिनीम् ॥ २१ ॥ शतलक्षं प्रजप्तोऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः ॥ २२ ॥ कवचं
 काण्वशाखोक्तमुक्तं नारदसिद्धिदम् ॥ यस्मै कस्मै न दातव्यं गोपनीयं सुदुर्लभम् ॥ २३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणपति-
 खण्डे नारदनारायणसंवादे दुर्गतिनाशिनीकवचं नामैकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥
 तं गृहीत्वा तदा विष्णो वैकुण्ठञ्च गते सति ॥ स पुत्रश्च सहस्राक्षं जघान भृगुनन्दनः ॥ १ ॥ कृत्वा युद्धन्तु सताहं ब्रह्मास्त्रेण प्रयत्नतः ॥ राजा
 कवचहीनोऽपि स पुत्रश्च पपात ह ॥ २ ॥ पतिते तु सहस्राक्षे कार्त्तवीर्यार्जुनः स्वयम् ॥ आजगाम महावीरो द्रिलक्षाक्षौहिणीयुतः ॥
 ॥ ३ ॥ सुवर्णरथमारुह्य रत्नसारपरिच्छदम् ॥ नानास्त्रं परितः कृत्वा तस्थौ समरमूर्धनि ॥ ४ ॥ समरे तं परशुरामो राजेन्द्रं च ददर्श ह ॥
 रत्नालङ्कारभूषाढ्यैराजेन्द्राणां च कोटिभिः ॥ ५ ॥ रत्नातपत्रभूषाढ्यै रत्नालङ्कारभूषितम् ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं सस्मितं सुमनोहरम् ॥
 ॥ ६ ॥ राजा दृष्ट्वा मुनीन्द्रं तमवरुह्य तथा दहो ॥ प्रणम्य रथमारुह्य तस्थौ नृपगणैः सह ॥ ७ ॥ ददौ शुभाशिपं तस्मै रामश्च समयोचितम् ॥
 प्रोवाच च गतार्थं तं स्वर्गं गच्छेति सानुगः ॥ ८ ॥ उभयोः सेनयोर्युद्धमभवत्तत्र नारद ॥ पलायितारामशिष्याभ्रातरश्च महाबलाः ॥ क्षतवि-
 क्षतसर्वाङ्गाः कार्त्तवीर्यप्रपीडिताः ॥ ९ ॥ नृपस्य शरजालेन रामः शस्त्रभृतांवरः ॥ न ददर्श स्वसैन्यं च राजसैन्यं तथैव च ॥ १० ॥ चिक्षेप
 रामश्चाग्रेयं बभूवाग्निमयरणे ॥ निर्वापयामास राजा वारुणे नैव लीलया ॥ ११ ॥ चिक्षेप रामो गान्धर्वशैलसर्पसमन्वितम् ॥ वायव्येन महा-
 राजः प्रेरयामास लीलया ॥ १२ ॥ चिक्षेप रामो नागास्त्रं दुर्निवार्यं भयंकरम् ॥ गारुडेन महाराजः प्रेरयामास लीलया ॥ १३ ॥ माहेश्वरं
 च भगवांश्चिक्षेप भृगुनन्दनः ॥ निर्वापयामास राजा वैष्णवास्त्रेण लीलया ॥ १४ ॥ ब्रह्मास्त्रं चिक्षेप रामो नृपनाशाय नारद ॥ ब्रह्मास्त्रेण च शान्तं
 तत्प्राणनिर्वापणं रणे ॥ १५ ॥ दत्तदत्तश्च यच्छूलमव्यर्थं मन्त्रपूर्वकम् ॥ जग्राह राजा परशुरामनाशाय संयुगे ॥ १६ ॥ शूलं ददर्श रामश्च शत

ग. खं. ३

अ० ४०

॥२१६॥

सूर्यसमप्रभम् ॥ प्रलयाग्निशिखोद्विक्तदुर्निवार्यसुरैरपि ॥ १७ ॥ पपातशूलंसमरेरामस्योपरिनारद ॥ मूर्च्छामवापसभृगुःपपातचह
 हरिंस्मरन् ॥ १८ ॥ पतितेतुतदारामेसर्वदेवाभयाकुलाः ॥ आजग्मुःसमरंतत्रब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ १९ ॥ शङ्करश्चमहाज्ञानीमहा
 ज्ञानेनलीलया ॥ ब्राह्मणंजीवयामासतूर्णनारायणाज्ञया ॥ २० ॥ भृगुश्चचेतनांप्राप्यदर्शपुरतःसुरान् ॥ प्रणनामपरंभक्यालज्जान
 प्रात्मकन्धरः ॥ २१ ॥ राजाहृद्वासुरेशांश्चभक्तिनप्रात्मकन्धरः ॥ प्रणम्यशिरसामूर्ध्नातुष्टावचसुरेश्वरान् ॥ २२ ॥ तत्राजगा
 मभगवान्दत्तात्रेयोरणस्थलम् ॥ शिष्यरक्षानिमित्तेनकृपालुर्भक्तवत्सलः ॥ २३ ॥ भृगुःपाशुपतास्त्रंचसोयहीत्कोपसंयुतः ॥ दत्तदत्ते
 नदृष्टेनबभूवस्तम्भितोभृगुः ॥ २४ ॥ ददर्शस्तम्भितोरामोरानरणमूर्द्धनि ॥ नानापार्षदयुक्तेनकृष्णेनाऽऽरक्षितरणे ॥ २५ ॥
 सुदर्शनंप्रज्ज्वलन्तंभ्रमणंकुर्वतासदा ॥ सस्मितेनस्तुतेनैवब्रह्मविष्णुमहेश्वरैः ॥ २६ ॥ गोपालशतयुक्तेनगोपवेषविधारिणा ॥
 नवीनजलदाभेनवंशीहस्तेनगायता ॥ २७ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रवाग्बभूवाशरीरिणी ॥ दत्तेनदत्तंकवचंकृष्णस्यपरमात्मनः ॥
 ॥ २८ ॥ राज्ञोऽस्तिदक्षिणेबाहौसद्रत्नगुटिकान्वितम् ॥ गृहीतकवचेशम्भौभिक्षयायोगिनांगुरौ ॥ २९ ॥ तदाहन्तुंनृपंशक्तो
 भृगुश्चेतिचनारद ॥ श्रुत्वाऽशरीरिणींवाणीं शङ्करोद्विजरूपधृक् ॥ ३० ॥ भिक्षांकृत्वातुकवचमानीयचनृपस्यच ॥ शम्भुना
 भृगवेदत्तंकृष्णस्यकवचंचयत् ॥ ३१ ॥ एतस्मिन्नन्तरेदेवाजग्मुःस्वस्थानमुत्तमम् ॥ प्रत्युवाचापिपरशुरामोवैसमरेनृपम् ॥
 ॥ ३२ ॥ ॥ परशुरामउवाच ॥ ॥ राजेन्द्रोत्तिष्ठसमरंकुरुसाहसपूर्वकम् ॥ कालभेदेजयोनृणांकालभेदेपराजयः ॥ ३३ ॥
 अधीतंविधिवदत्तंकृत्स्नापृथ्वीसुशासिता ॥ सम्यक्कृतश्चसंग्रामोत्वयाहंमूर्च्छितोऽधुना ॥ ३४ ॥ जिताःसर्वेचराजेन्द्रालील्याराव
 णोजितः ॥ जितोऽहं दत्तशूलेनशम्भुनाजीवितःपुनः ॥ ३५ ॥ रामस्यवचनंश्रुत्वाराराजापरमाधार्मिकः ॥ मूर्ध्नाप्रणम्यतंभक्त्या
 यथार्थोक्तिमुवाचह ॥ ३६ ॥ ॥ राजोवाच ॥ किमधीतं तथा दत्तंकावापृथ्वीसुशासिता ॥ गताःकतिविधाभूपामादृशा
 धरणीतले ॥ ३७ ॥ बुद्धिस्तेजोविक्रमश्चविविधारणमन्त्रणा ॥ श्रीरैश्वर्यतथाज्ञानंदानशक्तिश्चलौकिकम् ॥ ३८ ॥

ब. व.

॥२१७॥

आचारोविनयोविद्याप्रतिष्ठापरमंतपः ॥ सर्वमनोरमासङ्गेतमेवममप्रभो ॥ ३९ ॥ साचक्षीप्राणतुल्यामेसाध्वीपद्मांशसम्भवा ॥ यज्ञे
 पुपत्नीमातेवस्नेहेकीडतिसङ्गिनी ॥ ४० ॥ आबाल्यात्सङ्गिनीशश्वच्छयनेभोजनेरणे ॥ तांविनाप्राणहीनोऽहंविषहीनोयथोरगः ॥ ४१ ॥
 त्वयानन्ददृष्ट्युद्धमेपुरेयंशोचनास्थिता ॥ द्वितीयाशोचनाविप्रहतोऽहंब्राह्मणेनच ॥ ४२ ॥ कालेसिंहःसृगालंचसृगालःसिंहमेवच ॥ कालेव्या
 ग्रहन्तिमृगोगजेन्द्रंहरिणस्तथा ॥ ४३ ॥ महिषंमक्षिकाकालेगरुडश्चतथोरगः ॥ किङ्करःस्तौतिराजेन्द्रंकालेराजाचकिङ्करम् ॥ ४४ ॥
 इन्द्रश्चमानवःकालेकालेब्रह्मामरिष्यति ॥ तिरोभूत्वासाप्रकृतिःकाले श्रीकृष्णविग्रहे ॥ ४५ ॥ मरिष्यन्तिसुराःसर्वेत्रिलोकस्थाश्चरा
 चराः ॥ सर्वेकालेलयंयान्तिकालोहिदुरतिक्रमः ॥ ४६ ॥ कालस्यकालःश्रीकृष्णःस्रष्टुःस्रष्टायथेच्छया ॥ संहताचैवसंहर्तुःपातुःपाता
 परात्परः ॥ ४७ ॥ महास्थूलात्स्थूलतमःसूक्ष्मात्सूक्ष्मतमःकृशः ॥ परमाणुपरःकालःकालस्स्यात्कालभेदकः ॥ ४८ ॥ यस्यलोमा
 निविश्वानिसपुमांश्चमहाविराट् ॥ तेजसाषोडशांशश्चकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ४९ ॥ ततःक्षुद्रविराड्जातःसर्वेषांकारणंपरम् ॥ यःस
 ष्टाचस्वयंब्रह्मायन्नाभिकमलोद्भवः ॥ ५० ॥ नाभेःकमलदण्डस्ययोन्यन्तंप्रापयन्नतः ॥ भ्रमणाल्लक्षवर्षश्चततःस्वस्थानसंस्थितः ॥ ५१ ॥
 तपश्चक्रेततस्तत्रलक्षवर्षश्चवायुभुक् ॥ ततोददर्शगोलोकंश्रीकृष्णश्चसपार्षदम् ॥ ५२ ॥ गोपगोपीपरिवृतंद्भिभुजंमुरलीधरम् ॥ रत्नसिं
 हासनस्थश्चराधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ ५३ ॥ दृष्ट्वानुज्ञां गृहीत्वाचप्रणम्यचपुनःपुनः ॥ ईश्वरेच्छाश्चविज्ञायस्रष्टुं सृष्टिमनोदधे ॥ ५४ ॥
 यःशिवःसृष्टिसंहर्तासचस्रष्टुर्ललाटजः ॥ विष्णुःपाताक्षुद्रविराट्श्वेतद्वीपनिवासकृत् ॥ ५५ ॥ सृष्टिकारणभूताश्चब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥
 सन्तिविश्वेषुसर्वेषुश्रीकृष्णस्यकलोद्भवाः ॥ ५६ ॥ तेऽपिदेवाःप्राकृतिकाः प्राकृतश्चमहाविराट् ॥ सर्वप्रसूतिप्रकृतिःश्रीकृष्णःप्रकृतेः
 परः ॥ ५७ ॥ नशक्तःपरमेशोऽपितांशक्तिप्रकृतिंविना ॥ सृष्टिंविधातुंमायेशोनसृष्टिर्माययाविना ॥ ५८ ॥ साचकृष्णेतिरोभूत्वासृष्टि
 संहारकारके ॥ साविर्भूतासृष्टिकालेसाचनित्यामहेश्वरी ॥ ५९ ॥ कुलालश्चवटंकर्तुंयथाऽशक्तोमृदंविना ॥ स्वर्णंविनास्वर्णकारः

१ पुराणःपरमइतिपाठः ।

ग. खं. ३

अ० ४०

॥२१७॥

कुण्डलङ्कृतमक्षमः ॥ ६० ॥ साचशक्तिः सृष्टिकाले पञ्चधा चेश्वरेच्छया ॥ राधापद्माचसावित्रीदुर्गादेवीसरस्वती ॥ ६१ ॥ प्राणाधि
 ष्ठातृदेवीयाकृष्णस्य परमात्मनः ॥ प्राणाधिकप्रियतमासाराधापरिकीर्तिता ॥ ६२ ॥ ऐश्वर्याधिष्ठातृदेवी सर्वमङ्गलकारिणी ॥ पर
 मानन्दरूपाचसालक्ष्मीः परिकीर्तिता ॥ ६३ ॥ विद्याधिष्ठातृदेवीयापरमेशस्य दुर्लभा ॥ यामातावेदशास्त्राणां सासावित्री प्रकीर्तिता ॥
 ॥ ६४ ॥ बुद्ध्याधिष्ठातृदेवीया सर्वशक्तिस्वरूपिणी ॥ सर्वज्ञानात्मिका सर्वासादुर्गादुर्गनाशिनी ॥ ६५ ॥ वागधिष्ठातृदेवीया शास्त्रज्ञान
 प्रदासदा ॥ कृष्णकण्ठोद्भवा सास्याद्याचदेवी सरस्वती ॥ ६६ ॥ पञ्चधादौ स्वयं देवी मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ततः सृष्टिक्रमेणैव बहुधा कल
 याचसा ॥ ६७ ॥ योषितः प्रकृतेरंशाः पुमांसः पुरुषस्य च ॥ मायया सृष्टिकाले च तद्विनान भवेद्भवः ॥ ६८ ॥ सृष्टिश्च प्रतिविशेषु ब्रह्मन् ब्र
 ह्मोद्भवा सदा ॥ पाताविष्णुश्च संहर्ता शिवः शश्वच्छिवप्रदः ॥ ६९ ॥ दत्तदत्तज्ञानमिदं राममह्यञ्च पुष्करे ॥ दीक्षाकाले च माध्याह्नमुनिप्रव
 रसन्निधौ ॥ ७० ॥ इत्युक्त्वा कार्तवीर्यश्च रामं नत्वा च सस्मितः ॥ आरुरोहरथं शीघ्रं गृहीत्वा सशरं धनुः ॥ ७१ ॥ रामस्ततो राजसैन्यं
 ब्रह्मास्त्रेण जघान ह ॥ नृपं पाशुपतेनैव लीलया श्रीहरिं स्मरन् ॥ ७२ ॥ एवं त्रिस्सप्तकृत्वश्चक्रमेण च वसुन्धराम् ॥ रामश्चकार निर्भूपां लीलया
 च शिवं स्मरन् ॥ ७३ ॥ गर्भस्थं मातुरङ्गस्थं शिशुं वृद्धञ्च मध्यमम् ॥ जघान क्षत्रियं रामः प्रतिज्ञापालनाय वै ॥ ७४ ॥ कार्तवीर्यश्च गो
 लोकं त्वगमत् कृष्णसन्निधिम् ॥ जगाम तोषात् परशुरामश्च श्रीहरिं स्मरन् ॥ ७५ ॥ त्रिस्सप्तकृत्वो निर्भूपां महीं दृष्ट्वा महेश्वरः ॥ रमणं ते
 न परशुरामं दृष्ट्वा च कातरम् ॥ ७६ ॥ देवाश्च मुनयो देव्यः सिद्धगन्धर्वकिन्नराः ॥ सर्वे च क्रुः पुष्पवृष्टिराममूर्ध्नि च नारद ॥ ७७ ॥
 स्वर्गे दुन्दुभयो नेदुर्हर्षशब्दो बभूव ह ॥ यशसा चैव परशुरामस्या पूरितं जगत् ॥ ७८ ॥ ब्रह्माभृगुश्च शुक्रश्च वाल्मीकिश्च यवनस्तथा ॥
 जमदग्निर्ब्रह्मलोकादाजगाम प्रहर्षितः ॥ ७९ ॥ पुलकाञ्चित सर्वाङ्गाः सानन्दाश्च समन्विताः ॥ दूर्वापुष्पकराः सर्वे कुर्वन्तो मङ्गला
 शिषः ॥ ८० ॥ प्रणनाम च ताम्रामोदण्डवत्पतितो भुवि ॥ क्रोडे च कार ब्रह्मादौ क्रमात्तातेति संवदन् ॥ ८१ ॥ तमुवाचाथ परशुरामं
 ब्रह्माजगद्गुरुः ॥ वेदसारं नीतियुतं परिणामसुखावहम् ॥ ८२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शृणुराम प्रवक्ष्यामि सर्वसम्पत्करं परम् ॥ काण्व

ब. वै.

॥२१८॥

शाखोक्तवचनंसत्यं वै सर्वसम्मतम् ॥ ८३ ॥ पूज्यानामेव सर्वेषां मिष्टः पूज्यतमः परः ॥ जनको जन्मदानाच्च पालनाच्च पिता स्मृतः ॥ ८४ ॥
 गरीया जन्मदा तु श्वसोऽब्रुदाता पिता मुने ॥ विनान्नं श्वरो देहो नित्यं अपितुरुद्भवः ॥ ८५ ॥ तयोः शतगुणं माता पूज्या मान्या च वन्दिता ॥
 गर्भधारणपोषाभ्यां सैव प्रोक्ता गरीयसी ॥ ८६ ॥ तेभ्यः शतगुणं पूज्योऽभीष्टदेवः श्रुतौ श्रुतः ॥ ज्ञानविद्यामन्त्रदाताऽभीष्टदेवात्परो गुरुः ॥
 ॥ ८७ ॥ गुरुवद्गुरुपुत्रश्च गुरुपत्नी ततोऽधिका ॥ देवेरुष्टे गुरुरक्षेद्गुरोरुष्टेन कश्चन ॥ ८८ ॥ गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः ॥
 गुरुरेव परं ब्रह्म ब्राह्मणेभ्यः प्रियः परः ॥ ८९ ॥ गुरुर्ज्ञानं ददात्येव ज्ञानञ्च हरिभक्तिदम् ॥ हरिभक्तिप्रदातायः को वा बन्धुस्ततः परम् ॥ ९० ॥
 अज्ञानतिमिराच्छन्नो ज्ञानदीपं यतो लभेत् ॥ लब्ध्वा च निर्मलं पश्येत्को वा बन्धुस्ततः परः ॥ ९१ ॥ गुरुदत्तं सुमन्त्रञ्च जप्त्वा ज्ञानं ततो
 लभेत् ॥ सर्वज्ञत्वाच्च सिद्धिश्च को वा बन्धुस्ततोऽधिकः ॥ ९२ ॥ सुखं जयति सर्वत्र विद्या गुरुदत्तया ॥ यया पूज्योऽपि जगतिको वा
 बन्धुस्ततोऽधिकः ॥ ९३ ॥ विद्यान्धो वा धनान्धो वा यो मूढो न यजेद्गुरुम् ॥ ब्रह्महत्यादिकं पापं लभते नात्र संशयः ॥ ९४ ॥ दरिद्रं पति
 तं क्षुद्रं न रं बुद्ध्या भजेद्गुरुम् ॥ तीर्थस्नातोऽपि न शुचिर्नाधिकारी च कर्मसु ॥ ९५ ॥ अभीष्टदेवः श्रीकृष्णो गुरुस्तेशङ्करः स्वयम् ॥ शरणं
 गच्छेत्पुत्रदेव पूज्यतमं गुरुम् ॥ ९६ ॥ त्रिस्सप्तकृत्वो निर्धूपात्पयापृथ्वीकृता यतः ॥ प्राप्तात्पयाहरेर्भक्तिस्तं शिवं शरणं व्रज ॥ ९७ ॥
 शिवाश्च शिवरूपश्च शिवदं शिवकारणम् ॥ शिवाराध्यं शिवं शान्तं गुरुत्वं शरणं व्रज ॥ ९८ ॥ गोलोकनाथो भगवानंशेन शिवरूपधृक् ॥
 यद्गुदेवः स गुरुस्तमेव शरणं व्रज ॥ ९९ ॥ आत्मा कृष्णः शिवो ज्ञानं मनोऽहं सर्वजीविषु ॥ प्राणा विष्णोस्सा प्रकृतिस्सर्वशक्तियुता सुत ॥ १०० ॥
 ज्ञानदं ज्ञानरूपश्च ज्ञानबीजं सनातनम् ॥ मृत्युञ्जयं कालकालं तं गुरुं शरणं व्रज ॥ १०१ ॥ ब्रह्मज्योतिस्स्वरूपन्तं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ शरणं
 व्रज सर्वज्ञं भगवन्तं सनातनम् ॥ १०२ ॥ प्रकृतिर्लक्ष्मणश्च तपस्तप्त्वायमीश्वरम् ॥ कान्तं प्रियपतिलेभेतं गुरुं शरणं व्रज ॥ १०३ ॥ इत्युक्त्वा मु
 निभिः सार्द्धं जगाम कमलोद्भवः ॥ रामश्च गन्तुं कैलासं मनश्चक्रे च नारद ॥ १०४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीये गणेशखण्डे नारदनारा

१ नित्यं पितुरुद्भवः । २ सैव बन्धुस्ततोऽधिकः । ३ वंशइति पाठः । ४ जप्यन्तानन्दमिति पाठः । ५ प्राप्ताऽचलेति पाठः ।

ग. खं. ३

अ० ४०

॥२१८॥

यणसंवादेभृगोःकैलासगमनोपदेशोनामचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ हरेश्चकवचं धृत्वा
 कृत्वानिःक्षत्रियांमहीम् ॥ रामोजगामकैलासंनमस्कृत्तुं शिवंगुरुम् ॥ १ ॥ गुरुपत्नीशिवामम्बांद्रष्टुंगुरुसुतौ चतौ ॥ गुणैर्नारायणसमौ
 कार्तिकेयगणेश्वरौ ॥ २ ॥ मनोयायीमहात्मासभृगुस्संप्राप्यतत्क्षणम् ॥ ददर्शपर्वतरम्यमतीवसुमनोहरम् ॥ ३ ॥ शुद्धस्फटिकस
 द्धाशैर्मणिभिःसुमनोहरैः ॥ सुवर्णभूमिसदृशैःराजमार्गैर्विराजितम् ॥ ४ ॥ सिन्दूरारुणवर्णैश्चवेष्टितंमणिवेदिभिः ॥ संयुक्तमुक्तानिकरैः
 पूरितंमणिमण्डपैः ॥ ५ ॥ यक्षाणामालयैर्दिव्यैःसंयुक्तंशतकोटिभिः ॥ कपाटस्तम्भसोपानैःशोभितैर्मणिनिर्मितैः ॥ ६ ॥
 सुवर्णकलशैर्दिव्यैराजतैःश्वेतचामरैः ॥ रत्नकाञ्चनपूणैश्चयक्षेन्द्रगणवेष्टितैः ॥ ७ ॥ रत्नभूषणभूषाढ्यैर्दीपितैःसुन्दरीगणैः ॥ बालिका
 भिर्बालकैश्चचित्रपुत्तलिकाकरैः ॥ ८ ॥ क्रीडद्भिःसस्मितैःशश्वत्स्वच्छन्दश्चविराजितैः ॥ पारिजातद्रुमगणैःस्वर्णदीतीरनीरजैः ॥ ९ ॥
 आकीर्णपुष्पजालैश्चपुष्पितैश्चसुगन्धिभिः ॥ कल्पवृक्षाश्रितैःसिद्धैःकामधेनुपुरस्कृतैः ॥ १० ॥ सिद्धविद्यासुनिपुणैःपुण्य
 वद्भिर्निषेवितम् ॥ त्रिलक्षयोजनोच्छ्रायैर्वटवृक्षैरथाक्षयैः ॥ ११ ॥ शतयोजनविस्तीर्णैःशतस्कन्धसमन्वितैः ॥ असंख्यशाखानि
 करैरसंख्यफलसंयुतैः ॥ १२ ॥ नानापक्षिगणाकीर्णैःसुमनोहरशब्दितैः ॥ कम्पितैःशीतवातेनमण्डितश्चसुगन्धिना ॥ १३ ॥ पुष्पो
 द्यानसहस्रेणसरसाञ्चशतेनच ॥ सिद्धेन्द्रालयलक्षैश्चमणिरत्नविकारजैः ॥ १४ ॥ रामश्चदृष्ट्वानगरमतिसहृष्टमानसः ॥ ददर्शपुरतोरम्यं
 श्रीयुक्तंशङ्करालयम् ॥ १५ ॥ सुवर्णमूल्यशतकैर्मणिभिःस्वर्णवर्णकैः ॥ खचितंरत्नसारैश्चखचितंविश्वकर्मणा ॥ १६ ॥ त्रिपञ्चयोज
 नोच्छ्रायंचतुर्योजनविस्तृतम् ॥ चतुरस्रंचतुष्कोणंप्राकारंसुमनोहरम् ॥ १७ ॥ द्वारंरत्नकपाटेननानाचित्रान्वितेनच ॥ मणीन्द्र
 वेदिभिर्युक्तंमणिस्तम्भविराजितैः ॥ १८ ॥ तदक्षिणवृषेन्द्रश्चवामेसिंहश्चनारद ॥ नन्दीश्वरंमहाकालंपिङ्गलाक्षंभयङ्करम् ॥ १९ ॥
 विशालाक्षश्चबाणश्चविरूपाक्षंमहाबलम् ॥ विकटाक्षंभास्कराक्षंरत्नाक्षंविकटोदरम् ॥ २० ॥ संहारभैरवं कालभैरवश्च भय
 ङ्करम् ॥ रुरुभैरवमीशाभंमहाभैरवमेवच ॥ २१ ॥ कृष्णाङ्गभैरवश्चैवक्रोधभैरवमुल्बणम् ॥ कपालभैरवश्चैवरुद्रभैरवमेवच ॥ २२ ॥

ब्र. वै.

॥२१९॥

सिद्धेन्द्रादीवृद्धगणान्विद्याधरसुगुह्यकान् ॥ भूतान्प्रेतान्पिशाचांश्चकूष्माण्डान्ब्रह्मराक्षसान् ॥ २३ ॥ वेतालान्दानवांश्चैवयोगीन्द्रांश्चज
टाधरान् ॥ यक्षान्किम्पुरुषांश्चैवकिन्नरांश्चददर्शह ॥ २४ ॥ तान्दृष्ट्वानन्दिकेशाज्ञागृहीत्वाभृगुनन्दनः ॥ तान्सम्भाष्याभ्यन्तरञ्चज
गामानन्दसंभुतः ॥ २५ ॥ रत्नेन्द्रसारखचितंददर्शशतमन्दिरम् ॥ अमूल्यरत्नकलशैर्ज्वलद्भिश्चविराजितम् ॥ २६ ॥ अमूल्य
रत्नरचितैर्मुक्तानिर्मलदर्पणैः ॥ हीरसारविकारैश्चकपाटैश्चविराजितम् ॥ २७ ॥ गोरोचनाभिर्मणिभिर्युतंस्तम्भसहस्रकैः ॥ मणि
सारविकारैश्चसोपानैःपरिशोभितम् ॥ २८ ॥ ददर्शाभ्यन्तरंद्वारंनानाचित्रैश्चचित्रितम् ॥ माणिक्यमुक्ताग्रथितैर्मालाजालैर्विराजितम् ॥
॥ २९ ॥ ददर्शकार्तिकेयंचवामेदक्षेगणेश्वरम् ॥ वीरभद्रंमहाकायंशिवतुल्यपराक्रमम् ॥ ३० ॥ प्रधानपार्षदगणानक्षेत्रपालांश्च
नारद ॥ रत्नसिंहासनस्थाञ्चरत्नभूषणभूषितान् ॥ ३१ ॥ तान्सम्भाष्यभृगुःशीघ्रंमहाबलपराक्रमः ॥ पर्शुहस्तस्सपरशुरामोहन्तुंस
मुद्यतः ॥ ३२ ॥ गच्छन्तंतंगणेशश्चक्षुषंतिष्ठेत्युवाचह ॥ निद्रितोनिद्रयायुक्तोमहादेवोऽधुनेतिच ॥ ३३ ॥ ईश्वराज्ञागृहीत्वाहमत्रा
गत्यक्षणान्तरे ॥ त्वयासार्द्धगमिष्यामिभ्रातस्तिष्ठात्रसाम्प्रतम् ॥ ३४ ॥ गणेशवाक्यंपरशुरामश्चुत्वामहाबलः ॥ बृहस्पतिसमोवक्ता
प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ३५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेकैलासवर्णनंनामैकचत्वारिंशत्तमो
ऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ परशुरामउवाच ॥ ॥ यास्याम्यन्तःपुरंभ्रातःप्रणामंकर्तुमीश्वरम् ॥ प्रणम्यमातरंभक्त्यायास्या
मित्वरितंगृहम् ॥ १ ॥ त्रिस्तप्तकृत्वोनिर्भूपांकृत्वापृथ्वींचलीलया ॥ कार्तवीर्य्यःसुचन्द्रश्चहतोयस्यप्रसादतः ॥ २ ॥ नानाविधाय
तोलवधानानाशास्त्रसुदुर्लभम् ॥ तंगुरुजगतांनानाद्रष्टुमिच्छामिसाम्प्रतम् ॥ ३ ॥ सगुणंनिर्गुणंचैवभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ सत्यंसत्यस्वरूप
ञ्चब्रह्मज्योतिःसनातनम् ॥ ४ ॥ स्वेच्छामयंदयासिन्धुंदीनबन्धुंमुनीश्वरम् ॥ आत्मारामंपूर्णकामंव्यक्ताव्यक्तंपरात्परम् ॥ ५ ॥ परापराणां
स्रष्टारंपुरुहूतंपुरस्कृतम् ॥ पुराणंपरमात्मानमीशानंत्वादिमव्ययम् ॥ ६ ॥ सर्वमङ्गलमाङ्गल्यंसर्वमङ्गलकारणम् ॥ सर्वमङ्गलदंशान्तंसर्व
श्वर्य्यप्रदंवरम् ॥ ७ ॥ आशुतोषंप्रसन्नास्यंशरणागतवत्सलम् ॥ भक्ताभयप्रदंभक्तवत्सलंसमदर्शनम् ॥ ८ ॥ इत्थंपरशुरामोऽस्था

ग. खं. ३

अ० ४२

॥२१९॥

दुक्तागणपतेःपुरः ॥ वाचामधुरयातत्रसमुवाचगणेश्वरः ॥ ९ ॥ क्षणंतिष्ठक्षणंतिष्ठशृणुभ्रातरिदं वचः ॥ रहःस्थलस्थितो नैव द्रष्टव्यः
 स्त्रीयुतः पुमान् ॥ १० ॥ स्त्रीसंयुक्तं च पुरुषं पश्यति न राधमः ॥ करोति रसभंगं वा कालसूत्रं व्रजेद्भुवम् ॥ ११ ॥ तत्र तिष्ठति पापीयान्या
 वच्चन्द्रदिवाकरम् ॥ विशेषतश्च पितरं गुरुभूतपतिं द्विज ॥ १२ ॥ रहः सुरतसंसक्तं न हि पश्येद्विचक्षणः ॥ कामतः कोपतो वापि पश्येत्सुर
 तोन्मुखम् ॥ १३ ॥ स्त्रीविच्छेदो भवेत्तस्य ध्रुवं सप्तसु जन्मसु ॥ श्रोणीवक्षस्थलं वक्रं पश्यति परस्त्रियः ॥ कामतोऽपि विमूढश्च सोऽन्धो
 भवति निश्चितम् ॥ १४ ॥ गणेशस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य भृगुनन्दनः ॥ तामुवाच महाकोपा त्रिपुरं वचनं मुने ॥ १५ ॥ ॥ परशुराम
 उवाच ॥ ॥ अहो श्रुतं किं वचनमपूर्वनीतिसंयुतम् ॥ इदमेवमहो नैवं श्रुतमीश्वरवक्रतः ॥ १६ ॥ श्रुतं श्रुतौ वाक्यमिदं कामिनां च
 विकारिणाम् ॥ निर्विकारस्य च शिशोर्न दोषः कश्चिदेव हि ॥ यास्याम्यन्तःपुरं भ्रातस्तव किं तिष्ठ बालक ॥ १७ ॥ यथा दृष्टिकरिष्यामि
 मत्कार्यं समयोचितम् ॥ तवैव तातो माता चेत्त्येवं नैव निरूपितम् ॥ १८ ॥ जगतां पितरौ तौ च पार्वती परमेश्वरौ ॥ पार्वती स्त्री पुमाञ्छम्भुरि
 तिकैर्न निरूपितः ॥ १९ ॥ सर्वरूपः शङ्करश्च सर्वरूपा च पार्वती ॥ गुणातीतस्य काक्रीडा तद्गङ्गो वा कुतो विभो ॥ २० ॥ क्रीडालज्जाभीति
 भङ्गो ग्राम्यस्यैव न चेशितुः ॥ स्तनन्धयं च मां दृष्ट्वा पित्रोर्लज्जा कुतो भवेत् ॥ २१ ॥ लज्जायाश्च कुतोलज्जालज्जेशस्य च सा कुतः ॥
 लज्जालज्जा किमाप्नोति तापं किं वाहुताशनः ॥ २२ ॥ शीतं शैत्यमहो भ्रातर्निदाघो दाहमेव च ॥ भीतिर्भीतिमवाप्नोति मृत्योर्मृत्युर्विभेति
 किम् ॥ २३ ॥ कुतो ज्वरो ज्वरं हन्ति व्याधिव्याधिंश्च जीर्यति ॥ संहर्तानापि संहर्तुः कालः कालाद्विभति किम् ॥ २४ ॥ स्रष्टारं सृजते स्रष्टा
 पाता किं पातिते मते ॥ क्षुत्क्षुधं समवाप्नोति तृष्णा तृष्णां प्रयाति किम् ॥ २५ ॥ निद्रानिद्रां च शोभां श्रीः शान्तिः शान्तिश्च ते मते ॥ पुष्टिः पुष्टिं
 किमाप्नोति तुष्टिस्तुष्टिं क्षमा क्षमाम् ॥ आत्मनः परमात्मास्ति शक्तिः शक्त्या विभेति किम् ॥ २६ ॥ कामक्रोधौ लोभमोहौ स्वात्मनैतेन
 बाधिताः ॥ दयानबद्धादययानेच्छा बद्धेच्छया प्रभो ॥ २७ ॥ ज्ञानबुद्धयोः को विकारो जरां नो बाधते जरा ॥ चिन्तानचितयाग्रस्ता च
 क्षुश्चक्षुर्न पश्यति ॥ २८ ॥ हर्षो मुदं किं प्राप्नोति शोकं शोको न बाधते ॥ का विपत्तिर्विपत्तेश्च सम्पत्तिः सम्पदः कुतः ॥ २९ ॥ मेधाया

म. ३.

॥२२०॥

धारणाशक्तिःस्मृतेर्वास्मरणंकुतः ॥ नदग्धःस्वप्रतापेनविवस्वानितिसम्मतः ॥ ३० ॥ विपरीतमतोभ्रातस्त्वयैवाचरितोऽधुना ॥
 नश्रुतोऽयंगुरुमुखात्रदृष्टोनश्रुतौश्रुतः ॥ ३१ ॥ इत्युक्त्वाचापिपरशुरामश्शश्वत्प्रहस्यसः ॥ शीघ्रंगन्तुंमनश्चक्रेतद्गुहाभ्यन्तरंमुदा ॥
 ॥ ३२ ॥ तच्चरामवचःश्रुत्वाजितक्रोधोगणेश्वरः ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपश्चप्रहस्यतमुवाचह ॥ ३३ ॥ ॥ गणपतिरुवाच ॥ ॥
 अज्ञानतिमिराच्छन्नोज्ञानंप्राप्नोतितद्विदः ॥ पितुर्भ्रातुर्मुखाज्ज्ञानंदुर्लभंभाग्यवाँल्लभेत् ॥ ३४ ॥ श्रुतंज्ञानंविशिष्टञ्ज्ञानिनामपिदु
 र्लभम् ॥ किञ्चिन्मेत्वंमन्दबुद्धेःशृणुभ्रातानिर्वेदनम् ॥ ३५ ॥ योनिर्गुणःसर्निलितःशक्तिभिर्नहिसंयुतः ॥ सिसृक्षुराश्रितश्शक्त्यानि
 गुणःसगुणोभवेत् ॥ ३६ ॥ यावन्तिचशरीराणिभोगार्हाणिमहामुने ॥ प्राकृतानिचसर्वाणिविनाश्रीकृष्णविग्रहम् ॥ ३७ ॥
 ध्यायन्तियोगिनस्तश्चशुद्धज्योतिस्स्वरूपिणम् ॥ हस्तपादादिरहितंनिर्गुणंप्रकृतेःपरम् ॥ ३८ ॥ वैष्णवास्तंनमस्यन्तिभक्ता
 नुग्रहकारकम् ॥ कुतोबभूवतज्ज्योतिरहोतेजस्विनोविना ॥ ३९ ॥ ज्योतिरभ्यन्तरेनित्यंशरीरंश्यामसुन्दरम् ॥ द्विभुजंमुरली
 हस्तंसस्मितंपीतवाससम् ॥ ४० ॥ अतीवामूल्यसद्गुणैश्चविभूषितम् ॥ ज्योतिरभ्यन्तरेमूर्त्तिपश्यन्तिकृपयाविभोः ॥ ४१ ॥
 तदादास्येनियुक्तास्तेभवन्त्येवेश्वरेच्छया ॥ योगस्तपोवादास्यस्यकलानार्हन्तिषोडशीम् ॥ ४२ ॥ यदासृष्ट्युन्मुखःकृष्णःससृजेप्रकृ
 तिमुदा ॥ तद्योनौह्यर्पितंवीर्यवीर्याङ्घ्रिंभोवभूवह ॥ ४३ ॥ दिव्येनलक्षवर्षेणगर्भाङ्घ्रिंभोविनिर्गतः ॥ तदाबभूवनिश्श्वासस्ततोवायुर्व
 भूवह ॥ ४४ ॥ निश्श्वासेनसमंभ्रातमुखविन्दुर्विनिर्गतः ॥ ततोबभूवसहसाजलराशिर्हरेःपुरः ॥ ४५ ॥ तज्जलेचस्थितोडि
 भोदिव्यवर्षाणिलक्षकम् ॥ ततोबभूवसहसाविश्वाधारोमहाविराट् ॥ ४६ ॥ यावन्तिगात्रलोमानितस्यसन्तिमहात्मनः ॥
 ब्रह्माण्डानिचतावन्तिविद्यमानानिनिश्चितम् ॥ ४७ ॥ तत्रैवप्रतिविध्यण्डेब्रह्माविष्णुमहेश्वराः ॥ देवाश्चमुनयश्चैवविद्यमानाश्च
 राचराः ॥ ४८ ॥ महाविराडाश्रयश्चसर्वस्यचजनस्यच ॥ निश्श्वासवायुर्भगवन्बभूवश्रीहरेर्मुने ॥ ४९ ॥ महाविष्णुश्चकलया
 ततःशुद्धविराडभूत् ॥ तन्नाभिकमलेब्रह्माशङ्करस्तल्ललाटजः ॥ ५० ॥ विष्णुस्तदंशःपातायःश्वेतद्वीपनिवासकृत् ॥ एवन्तेप्रतिविध्य

ग. खं. ३

अ० ४२

॥२२०॥

ण्डेब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ५१ ॥ स्वयञ्चस्वांशकलयानानामूर्तिधरोहरिः ॥ तदाभवच्चसगुणःसर्वशक्तियुतस्तदा ॥ ५२ ॥ कथंलजा
 दिरहितःसचस्वेच्छामयोमहान् ॥ सर्वदासर्वभोगार्हःसर्वशक्तिसमन्वितः ॥ ५३ ॥ लज्जानास्त्येवलज्जायामतोऽयंसर्वसम्मतः ॥ याच
 लज्जावतीदेवीतस्यलज्जाकुतोगता ॥ ५४ ॥ सर्वशक्तिमतीदुर्गाप्रकृत्यासाचशैलजा ॥ तस्यालज्जादयःसन्तिसर्वदासर्वसम्मताः ॥
 ॥ ५५ ॥ पञ्चधाप्रकृतिर्याचश्रीकृष्णस्यबभूवह ॥ राधापद्माचसावित्रीदुर्गादेवीसरस्वती ॥ ५६ ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवीयाकृष्णस्यपरमा
 त्मनः ॥ प्राणाधिकाप्रियासाचराधाऽऽस्तेतस्यवक्षसि ॥ ५७ ॥ विद्याधिष्ठातृदेवीयासावित्रीब्रह्मणःप्रिया ॥ लक्ष्मीनारायणस्यैवसर्व
 सम्पत्स्वरूपिणी ॥ ५८ ॥ सरस्वतीद्विधाभूत्वाकृष्णस्यमुखनिर्गता ॥ सावित्रीब्रह्मणःकान्तास्वयंनारायणस्यच ॥ ५९ ॥ बुद्ध्यधिष्ठातृदे
 वीयाज्ञानसूःशक्तिसंयुता ॥ सादुर्गाशूलिनःकान्तातस्यालज्जाकुतोगता ॥ ६० ॥ प्रकृतिःपञ्चधाभ्रातर्गोलोकेचबभूवह ॥ इमाःप्रधानाः
 कलयाबभूवुर्नैकधायतः ॥ ६१ ॥ विप्रेन्द्रनित्यं वैकुण्ठं ब्रह्माण्डात्परमुच्यते ॥ अविनाशिस्थलंशश्वल्लयेप्राकृतिकेध्रुवम् ॥ ६२ ॥ तत्रनारा
 यणोदेवःकृष्णार्द्धांशश्चतुर्भुजः ॥ वनमालीपीतवासाःशक्त्यावैपद्मयासह ॥ ६३ ॥ स्वयंकृष्णश्चगोलोकेद्विभुजःश्यामसुन्दरः ॥ सस्मि
 तोमुरलीहस्तोराधावक्षःस्थलस्थितः ॥ ६४ ॥ शश्वद्गोपगोपीभिःसंयुक्तो गोपहृत्पथक् ॥ परिपूर्णतमःश्रीमान्निर्गुणःप्रकृतेःपरः ॥
 ॥ ६५ ॥ स्वेच्छामयःस्वतन्त्रस्तुपरमानन्दरूपधृक् ॥ सुराःकलोद्भवायस्यषोडशांशोमहाविराट् ॥ ६६ ॥ यतोभवन्तिविश्वानिस्थूलसू
 क्ष्मादिकानिच ॥ पुनस्तत्रप्रलीयन्तएवमेवमुहुर्मुहुः ॥ ६७ ॥ गोलोकऊर्ध्ववैकुण्ठात्पञ्चाशत्कोटियोजनः ॥ नास्तिलोकस्तदूर्ध्वं च
 नास्तिकृष्णात्परःप्रभुः ॥ ६८ ॥ इदंश्रुतंशम्भुवक्रान्मयातेकथितंद्विज ॥ क्षणंतिष्ठाधुनाभ्रातरीश्वरःसुरतोन्मुखः ॥ ६९ ॥ इति श्रीब्र
 ह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेगणेशपरशुरामसंवादोनामद्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ ७ ॥
 नारायणउवाच ॥ गणेशवचनंश्रुत्वासतदारागतःसुधीः ॥ पर्शुहस्तस्सवैरामोनिर्भयोनन्तमुद्यतः ॥ १ ॥ गणेश्वरस्तदादृष्ट्वाशीघ्रमु
 त्थाययन्नतः ॥ वारयामाससप्रीत्याचकारविनयंपुनः ॥ २ ॥ रामस्तंप्रेरयामासहं कृत्वातुपुनःपुनः ॥ बभूवचततस्तत्रवाग्युद्धं हस्तकर्ष

त्र. ३.

॥२०१॥

णैः ॥ ३ ॥ पशुनिक्षेपणं कर्तुं मनश्चक्रे भृगुस्तदा ॥ हाहा कृत्वा कार्तिकेयो बोधयामास संसदि ॥ ४ ॥ अव्यर्थं मत्तं हे भ्रातर्गुरुपुत्रे कथं क्षिपेः ॥
 गुरुवद्गुरुपुत्रश्च माभवान्हन्तुमर्हति ॥ ५ ॥ पशुं क्षिपन्तं कुपितं रक्तपद्मदलेक्षणम् ॥ गणेशो रोधयामास निवर्त्तस्वेत्युवाच तम् ॥ ६ ॥ पुन
 र्गणेशं रामश्च प्रेरयामास कोपतः ॥ पपात पुरतो वेगान्मानहीनो गजाननः ॥ ७ ॥ गजाननः समुत्थाय धर्मकृत्वा तु साक्षिणम् ॥ पुनस्तंबो
 धयामास जितक्रोधः शिवात्मजः ॥ ८ ॥ निवर्त्तस्व निवर्त्तस्वेत्युच्चार्य्य च पुनः पुनः ॥ प्रवेशने ते काशक्तिरीश्वराज्ञां विना प्रभो ॥ ९ ॥ मम
 भ्राता त्वमतिथिर्विद्यासम्बन्धतो ध्रुवम् ॥ ईश्वरप्रिय शिष्यश्च सोढं वै तेन हेतुना ॥ १० ॥ न ह्यहं कार्त्तवीर्य्यश्च भूपास्ते क्षुद्रजन्तवः ॥
 अतो विप्रनजानासि माश्च विश्वेश्वरात्मजम् ॥ ११ ॥ क्षणं तिष्ठ निवर्त्तस्व समरे ब्राह्मणातिथे ॥ क्षणान्तरे त्वया सार्द्धं यास्यामीश्वरसन्निधि
 म् ॥ १२ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ हे रम्भव च नं श्रुत्वा प्रजहास पुनः पुनः ॥ पशुं क्षेपन्तं मनश्चक्रे प्रणम्य हरि शङ्करौ ॥ १३ ॥ पशुं क्षि
 पन्तं कोपेन तं च रामं गजाननः ॥ दृष्ट्वा मुमूर्षु देवेशो धर्मकृत्वा तु साक्षिणम् ॥ १४ ॥ योगेन वर्द्धयामास शुण्डां तां कोटियोजनाम् ॥ योगीन्द्र
 स्तत्र सन्तिष्ठन् भ्रामयित्वा पुनः पुनः ॥ १५ ॥ शतधा वेष्टयित्वा तु भ्रामयित्वा तु तत्र वै ॥ ऊर्द्धमुत्तोल्य वेगेन क्षुद्राहिं गरुडो यथा ॥ १६ ॥ सप्तद्वी
 पांश्च शैलांश्च मेरुं चाखिलसागरान् ॥ क्षणेन दर्शयामास रामं योगपराहतम् ॥ १७ ॥ हस्तपादाद्यनाथं तं जडं सर्वाङ्गकम्पितम् ॥ पुनस्तं
 भ्रामयामास दर्पितं दर्पनाशनः ॥ १८ ॥ भूलोकश्च भुवर्लोकश्च स्वर्लोकश्च सुरेश्वरः ॥ जनोलोकं तपोलोकं ध्रुवलोकश्च तत्परम् ॥ १९ ॥
 गौरीलोकं शम्भुलोकं दर्शयामास नारद ॥ दर्शयित्वा तु विध्यण्डं सप्तपौस सागरान् ॥ २० ॥ पुनरुद्विग्नं चक्रे सनक्रमकरोदकम् ॥
 तत्र तं पातयामास गंभीरे सागररोदके ॥ २१ ॥ मुमूर्षु तं सन्तरन्तं पुनर्जग्राह लीलया ॥ पुनस्तत्र भ्रामयित्वा ब्रह्माण्डादूर्द्धमप्यमुम् ॥
 ॥ २२ ॥ वैकुण्ठं दर्शयामास सलक्ष्मीकंचतुर्भुजम् ॥ क्षणं तत्र भ्रामयित्वा योगीन्द्रो योगमायया ॥ २३ ॥ पुनः करश्च योगेन वर्द्धयामास
 लीलया ॥ गोलोकं दर्शयामास विरजाश्च नदीश्वरीम् ॥ २४ ॥ वृन्दावनं शृङ्गशतं शैलेन्द्रासमण्डलम् ॥ गोपीगोपादिभिः
 सार्द्धं श्रीकृष्णं श्यामसुन्दरम् ॥ २५ ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं सस्मितं सुमनोहरम् ॥ रत्नसिंहासनस्थश्च रत्नभूषणभूषितम् ॥ २६ ॥

ग. स्व. ३

अ० ४३

॥२०१॥

तेजसाकोटिसूर्याभराधावक्षस्थलस्थितम् ॥ एवंकृष्णदर्शयित्वाप्रणमय्यपुनःपुनः ॥ २७ ॥ क्षणेनलम्बमानञ्चभ्रामयित्वापुनः
 पुनः ॥ दृष्ट्वाकृष्णचेष्टदेवंसर्वपापप्रणाशनम् ॥ भ्रूणहत्यादिकंपापभृगोर्दूरंचकारह ॥ २८ ॥ नभवेद्यातनानष्टाविनाभोगेनपापजा ॥
 स्वरूपांचबुभुजेरामोगताऽन्याकृष्णदर्शनात् ॥ २९ ॥ क्षणेनचेतनांप्राप्यभुविवेगात्पपातह ॥ बभूवदूरीभूतञ्चगणेशस्तम्भनंभृगोः
 ॥ ३० ॥ सस्मारकवचंस्तोत्रंगुरुदत्तंसुदुर्लभम् ॥ अभीष्टदेवंश्रीकृष्णंगुरुंशम्भुंजगद्गुरुम् ॥ ३१ ॥ चिक्षेपपर्शुमव्यर्थंशिवतु
 ल्यञ्चतेजसा ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डप्रभाशतगुणंमुने ॥ ३२ ॥ पितुरव्यर्थमस्त्रञ्चदृष्ट्वागणपतिःस्वयम् ॥ जग्राहवामदन्तेननास्त्रं
 व्यर्थञ्चकारह ॥ ३३ ॥ निपात्यपर्शुर्वेगेनच्छित्त्वादन्तंसमूलकम् ॥ जगामरामहस्तञ्चमहादेवबलेनच ॥ ३४ ॥ हाहेतिशब्दमाका
 शेदेवाश्चकुर्महाभिया ॥ वीरभद्रःकार्तिकेयःक्षेत्रपालाश्चपार्षदाः ॥ ३५ ॥ पपातभूमौदन्तश्चसरक्तःशब्दयंस्तदा ॥ पपातगैरि
 कायुक्तोयथास्फटिकपर्वतः ॥ ३६ ॥ शब्देनमहताविप्रचकम्पेपृथिवीभिया ॥ कैलासस्थाजनाःसर्वेमूर्च्छामाप्नुःक्षणंभिया ॥ ३७ ॥
 निद्राबभञ्जतत्कालेनिद्रेशस्यजगत्प्रभोः ॥ आजगामबहिःशम्भुःपार्वत्यासहसम्भ्रमात् ॥ ३८ ॥ पुरोददर्शहेरम्बंलोहितास्यंक्षतेनतम् ॥
 भग्नदन्तंजितक्रोधंसस्मितंलज्जितंमुने ॥ ३९ ॥ पप्रच्छपार्वतीशीघ्रंस्कन्दंकिमितिपुत्रक ॥ सचतांकथयामासवार्तापौर्वापरिभिया ॥
 ॥ ४० ॥ चुकोपदुर्गाकृपयारुरोदचमुहुर्मुहुः ॥ उवाचशम्भोःपुरतःपुत्रंकृत्वास्ववक्षसि ॥ ४१ ॥ सम्बोध्यशम्भुंशोकेन
 भियाविनयपूर्वकम् ॥ उवाचप्रणतासाध्वीप्रणतार्त्तिहरंपतिम् ॥ ४२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारद
 नारायणसंवादेगणेशदन्तभङ्गकारणवर्णनंनामत्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ सर्वे
 जानन्तिजगतिदुर्गाशङ्करकिङ्करीम् ॥ अपेक्षारहितादासीतस्यावैजीवनंवृथा ॥ १ ॥ ईश्वरस्यसमाःसर्वास्तृणपर्वतजातयः ॥
 दासीपुत्रस्यशिष्यस्यदोषःकस्येतिचप्रभो ॥ २ ॥ विचारंकर्तुमुचितंत्वञ्चधर्मविदांवरः ॥ वीरभद्रःकार्तिकेयःपार्षदाःसन्तिसाक्षिणः ॥
 ॥ ३ ॥ साक्ष्येमिथ्यांकोवदेद्राद्रावेषांभ्रातरौसमौ ॥ साक्ष्येसमेशुभिन्नेसतांधर्मनिरूपणे ॥ ४ ॥ साक्षीसभायांयत्साक्ष्यंजानन्नप्यन्य

ब. व.

॥२२२॥

थावदेत् ॥ कामतःक्रोधतोवापिलोभेनचभयेनच ॥ ५ ॥ सयातिकुम्भीपाकश्चनिपात्यशतपूरुषम् ॥ तैश्चसार्द्धवसेत्तत्रयावच्चन्द्र
 दिवाकरम् ॥ ६ ॥ अहंविबोधितुंशक्तानिर्णेत्रीद्वयोरपि ॥ तथापितवसाक्षात्तुममाज्ञानिन्दिताश्रुतौ ॥ ७ ॥ किंकराणांप्रभातत्रनुपेवस
 तिसंसदि ॥ उदितेभास्करेपृथ्व्यांखद्योतोहियथाप्रभो ॥ ८ ॥ सुचिरंतपसाप्राप्तंत्वदीयंचरणाम्बुजम् ॥ परित्यागभयेनैवसन्ततंभीत
 यामया ॥ ९ ॥ यत्किंचित्कोपशोकाभ्यामुक्तंमोहेनतत्परम् ॥ तत्क्षमस्वजगन्नाथपुत्रस्नेहाच्चदारुणात् ॥ १० ॥ त्वयायदिपरित्यक्ता
 तदापुत्रेणतेनकिम् ॥ साध्व्याःसद्वंशजायाश्चशतपुत्राधिकःपतिः ॥ ११ ॥ असद्वंशप्रसूतायादुःशीलाज्ञानवर्जिता ॥ स्वामिनंमन्यते
 नासौपित्रोर्दोषेणकुत्सिता ॥ १२ ॥ कुत्सितंपतितंमूढंरिद्रोगिणंजडम् ॥ कुलजाविष्णुतुल्यश्चकान्तंपश्यतिसन्ततम् ॥ १३ ॥
 हुताशनोवासूय्योवासर्वतेजस्विनांवरः ॥ पतिव्रतातेजसश्चकलानंहन्तिषोडशीम् ॥ १४ ॥ महादानानिपुण्यानिव्रतान्यनशनानिच ॥
 तपांसिपतिसेवायाःकलानंहन्तिषोडशीम् ॥ १५ ॥ पुत्रोवापिपितावापिवान्धवोऽथसहोदरः ॥ योषितांकुलजातानानकश्चित्स्वा
 मिनःसमः ॥ १६ ॥ इत्युक्त्वास्वामिनंदुर्गाददर्शपुरतोभृगुम् ॥ शम्भोःपदाब्जंसेवन्तंनिर्भयंतमुवाचह ॥ १७ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥
 अहोराममहाभागब्रह्मवंशोऽसिपण्डितः ॥ पुत्रोऽसिजमदग्रेश्चशिष्योवैयोगिनांगुरोः ॥ १८ ॥ मातातेरेणुकासाध्वीपद्मांशासत्कु
 लोद्भवा ॥ मातामहोवैष्णवश्चमातुलश्चततोऽधिकः ॥ १९ ॥ त्वञ्चरेणुकभूपस्यमनुवंशोद्भवस्यच ॥ दौहित्रोमातुलःसाधुःशूरोविष्णुप
 दाश्रयः ॥ २० ॥ कस्यदोषेणदुर्द्धर्षस्त्वंनजानेऽप्यशुद्धधीः ॥ येषांदोषैर्जनोदुष्टस्तमृतेशुद्धमानसः ॥ २१ ॥ अमोघंप्राप्यपर्शुञ्चगुरु
 श्वक्रहणानिधिम् ॥ परीक्षांक्षत्रियेकृत्वाबभूवास्यसुतेपुनः ॥ २२ ॥ गुरवेदक्षिणादानमुचितश्चश्रुतौश्रुतम् ॥ भग्नोदन्तस्तत्सुतस्यच्छि
 न्धिमस्तकमप्यहो ॥ २३ ॥ गणेश्वरंरणेजित्वास्थितश्चेदावयोःपुरः ॥ सत्वंलब्ध्वाशिषोलोकेपूजितोऽभूर्जगत्रये ॥ २४ ॥ पर्शुना
 ऽमोघवीर्येणशङ्करस्यवरेणच ॥ हन्तुंशक्तःसृगालश्चसिंहशार्दूलमासुभुक् ॥ २५ ॥ त्वद्विधंलक्षकोटिश्चहन्तुंशक्तोगणेश्वरः ॥ जिते
 न्द्रियाणांप्रवरोनहिहन्तिचमक्षिकाम् ॥ २६ ॥ तेजसाकृष्णतुल्योऽयंकृष्णांशश्चगणेश्वरः ॥ देवाश्चान्येकृष्णकलाःपूजास्यपुरत

ग. ख. ३

अ० ४४

॥२२२॥

स्ततः ॥ २७ ॥ व्रतप्रभावतः प्रातः शङ्करस्य वरेण च ॥ शोकेनातिकठोरेण न हि सम्पद्भिनापदम् ॥ २८ ॥ इत्युक्त्वा पार्वती रोषात्तरामं हन्तु
 मुद्यता ॥ रामः सस्मारतं कृष्णं प्रणम्य मनसा गुरुम् ॥ २९ ॥ एतस्मिन्नंतरे दुर्गाददर्शपुरतो द्विजम् ॥ अतीव वामनं बालं सूर्यकोटिसम
 प्रभम् ॥ ३० ॥ शुक्लदन्तं शुक्लवस्त्रं शुक्लयज्ञोपवीतिनम् ॥ दंडिनं छत्रिणं श्वैव सुप्रभंतिलकोज्ज्वलम् ॥ ३१ ॥ दधतं तुलसीमालां सस्मितं
 सुमनोहरम् ॥ रत्नकेयूरवलयं रत्नमालाविभूषितम् ॥ ३२ ॥ रत्ननूपुरपादञ्च सद्रत्नमुकुटोज्ज्वलम् ॥ रत्नकुण्डलयुग्माढ्यगण्डस्थल
 विराजितम् ॥ ३३ ॥ स्थिरमुद्रां दर्शयन्तं भक्तवामकरेण च ॥ दक्षिणेऽभयमुद्रां च भक्तेशं भक्तवत्सलम् ॥ ३४ ॥ बालिका बालक
 गणैर्नागरैः सस्मितैर्युतम् ॥ कैलासवासिभिः सर्वैरावृद्धैरीक्षितं मुदा ॥ ३५ ॥ तं दृष्ट्वा सम्भ्रमाच्छम्भुः सभृत्यः सह पुत्रकः ॥ मूर्धाभक्त्या
 प्राणमच्च दुर्गायै दण्डवद्भुवि ॥ ३६ ॥ आशिषं प्रददौ बालः सर्वेभ्यो वाञ्छितप्रदाम् ॥ तं दृष्ट्वा बालकाः सर्वे महाश्चर्यययुर्भिया ॥ ३७ ॥
 दत्त्वा तस्मै शिवो भक्त्या तूपचारांस्तु षोडश ॥ पूजाञ्चकार श्रुत्युक्तां परिपूर्णतमस्य च ॥ ३८ ॥ तुष्टावकाण्वशाखोक्तस्तोत्रेण नतकन्धरः ॥
 पुलकांकितसर्वाङ्गो भगवन्तं सनातनम् ॥ ३९ ॥ रत्नसिंहासनस्थञ्च प्रावोचच्छङ्करः स्वयम् ॥ अतीव तेजसात्यन्तं प्रच्छन्ना कृतिमेव च
 ॥ ४० ॥ ॥ शङ्कर उवाच ॥ ॥ आत्मारामेषु कुशलप्रश्नोतीव विडम्बनम् ॥ तेश्च त्रिकुशलाधाराः कुशलाः कुशलप्रदाः ॥ ४१ ॥ अद्य मे
 सफलं जन्म जीवितञ्च सुजीवितम् ॥ प्राप्तस्त्वमतिथिर्ब्रह्मन्कृष्णसेवाफलोदयात् ॥ ४२ ॥ परिपूर्णतमः कृष्णोलोकनिस्तारहेतवे ॥ पुण्य
 क्षेत्रे हि कलया भारते च कृपानिधिः ॥ ४३ ॥ अतिथिः पूजितो येन पूजिताः सर्वदेवताः ॥ अतिथिर्यस्य सन्तुष्टस्तस्य तुष्टो हरिः स्वयम् ॥ ४४ ॥
 स्नानेन सर्वतीर्थेषु सर्वदानेन यत्फलम् ॥ सर्वव्रतोपवासेन सर्वयज्ञेषु दीक्षया ॥ ४५ ॥ सर्वैस्तपोभिर्विविधैर्नित्यैर्नैमित्तिकादिभिः ॥ तदेवा
 तिथिसेवायाः कलानार्हन्ति षोडशीम् ॥ ४६ ॥ अतिथिर्यस्य भग्नाशोयातिरुष्टश्चमन्दिरात् ॥ कोटिजन्मार्जितं पुण्यं तस्य नश्यति
 निश्चितम् ॥ ४७ ॥ स्त्रीगोघ्नश्च कृतघ्नश्च ब्रह्मघ्नो गुरुतल्पगः ॥ पितृमातृगुरुणाञ्च निन्दको नरघातकः ॥ ४८ ॥ सन्ध्याहीनो स्वघाती च
 सत्यघ्नो हरिनिन्दकः ॥ ब्रह्मस्वस्याप्यहारी च मिथ्यासाक्ष्यप्रदायकः ॥ ४९ ॥ मित्रद्रोही कृतघ्नश्च वृषवाहश्च सुपकृत् ॥ शवदाही ग्रामया

1/1

ब. वै.

॥२२३॥

जीब्राह्मणोवृषलीपतिः ॥ ५० ॥ शूद्रश्चाद्धान्नभोजीचशूद्रश्चाद्धेषुभोजकः ॥ कन्याविक्रयकारीचश्रीहरेर्नामविक्रयी ॥ ५१ ॥ लाक्षा
मांसतिलानांचलवणस्यतिलस्यच ॥ विक्रेताब्राह्मणश्चैवतुरगाणांगवांतथा ॥ ५२ ॥ एकादशीकृष्णसेवाहीनोविप्रश्चभारते ॥ एतेमहा
पातकिनस्त्रिषुलोकेषुनिन्दिताः ॥ ५३ ॥ कालसूत्रेचनरकेपतन्तिब्रह्मणांशतम् ॥ एतेभ्योऽप्यधिकःसोपियश्चातिथिपराङ्मुखः ॥
॥ ५४ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शङ्करस्यवचःश्रुत्वासन्तुष्टःश्रीहरिःस्वयम् ॥ मेघगम्भीरयावाचातमुवाचजगत्पतिः ॥ ५५ ॥
विष्णुरुवाच ॥ श्वेतद्वीपादागतोऽहंज्ञात्वाकोलाहलञ्चवः ॥ अस्यरामस्यरक्षार्थकृष्णभक्तस्यसाम्प्रतम् ॥ ५६ ॥ नैतेषांकृष्णभक्ता
नामशुभंविद्यतेकचित् ॥ रक्षामितांश्चक्रहस्तोगुरुमन्यंविनाशिव ॥ ५७ ॥ नाहंपातागुरोरुष्टेबलवद्गुरुहेलनम् ॥ तत्परःपातकीना
स्तिसेवाहीनोगुरोश्चयः ॥ ५८ ॥ मान्यःपूज्यश्चसर्वेभ्यःसर्वेषांजनकोभवेत् ॥ अहोयस्यप्रसादेनसर्वान्पश्यतिमानवः ॥ ५९ ॥
जनकोजन्मदानाच्चरक्षणाच्चपितानृणाम् ॥ ततोविस्तारकरणात्कलयासप्रजापतिः ॥ ६० ॥ पितुःशतगुणंमातापोषणाद्भधारणात् ॥
वन्द्यापूज्याचमान्याचप्रसूस्याद्वैवसुन्धरा ॥ ६१ ॥ मातुःशतगुणंवन्द्यःपूज्योमान्योऽन्नदायकः ॥ यद्विनानश्वरोदेहोविष्णुश्चकलयाव्रदः
॥ ६२ ॥ ॥ अन्नदातुःशतगुणोऽभीष्टदेवःपरःस्मृतः ॥ गुरुस्तस्माच्छतगुणोविद्यामन्त्रप्रदायकः ॥ ६३ ॥ अज्ञानतिमिराच्छन्नंज्ञा
नदीपेनचक्षुषा ॥ यःसर्वार्थदर्शयति तत्परोनैवबान्धवः ॥ ६४ ॥ गुरुदत्तेनमन्त्रेणतपसेष्टसुखंलभेत् ॥ सर्वज्ञत्वंसर्वसिद्धितत्परोनै
वबान्धवः ॥ ६५ ॥ सर्वजयतिसर्वत्रविद्ययागुरुदत्तया ॥ तस्मात्पूज्योहिजगतिकोवाबन्धुस्ततोऽधिकः ॥ ६६ ॥ विद्यान्धोवाध
नान्धोवायोमूढोभजेद्गुरुम् ॥ ब्रह्महत्यादिभिःपापैःसलिप्तोनात्रसंशयः ॥ ६७ ॥ दरिद्रं पतितंक्षुद्रंनरं बुद्ध्याचरेद्गुरुम् ॥ तीर्थस्नातो
ऽपिनशुचिर्नाधिकारीचकर्मसु ॥ ६८ ॥ पितरंमातरंभार्य्यागुरुपत्नींगुरुपरम् ॥ योनपुष्पातिकापत्न्यात्समहापातकीशिव ॥ ६९ ॥
गुरुर्ब्रह्मागुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवोमहेश्वरः ॥ गुरुरेवपरंब्रह्मगुरुर्भास्कररूपकः ॥ ७० ॥ गुरुश्चन्द्रस्तथेन्द्रश्चवायुश्चवरुणोऽनलः ॥ सर्वरूपोहि
भगवान्परमात्मास्वयंगुरुः ॥ ७१ ॥ नास्तिवेदात्परंशास्त्रंनहिकृष्णात्परःसुरः ॥ नास्तिगङ्गासमंतीर्थंनपुष्पंतुलसीदलात् ॥ ७२ ॥

ग. खं. ३

अ० ४४

॥२२३॥

नास्तिक्षमावतीभूमेः पुत्रान्नास्त्यपरः प्रियः ॥ नचदैवात्पराशक्तिर्नैकादश्याः परंव्रतम् ॥ ७३ ॥ शालग्रामात्परोयन्त्रो नक्षेत्रं भारतात्परम् ॥
 परंपुण्यस्थलानाञ्च पुण्यं बृन्दावनं यथा ॥ ७४ ॥ मोक्षदानायथा काशी वैष्णवानायथा शिवः ॥ नपार्वत्याः परासाध्वी न गणेशात्परो
 वशी ॥ ७५ ॥ नचविद्यासमो बन्धुर्नास्तिकश्चिद्गुरोः परः ॥ विद्यादातुः पुत्रदारौ तत्समौ नात्र संशयः ॥ ७६ ॥ गुरुस्त्रियाञ्च पुत्रे चाप्य
 भवद्रामहेलनम् ॥ परं सम्मार्जनं कर्तुमागतोऽहं तवालयम् ॥ ७७ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ इत्येमुक्त्वा शम्भुश्च दुर्गासम्बोध्य
 नारद ॥ उवाच भगवांस्तत्र सत्यसारं परं वचः ॥ ७८ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि मदीयं वचनं शुभम् ॥ नीति
 युक्तं वेदसारं परिणामसुखावहम् ॥ ७९ ॥ यथा ते गजवक्रश्च कार्तिकेयश्च पार्वति ॥ तथा परशुरामश्च भार्गवो नात्र संशयः ॥ ८० ॥ नास्त्येषु
 स्नेहभेदश्च तव वाशङ्करस्य च ॥ विचार्य सर्वसर्वज्ञे कुरु मातर्यथोचितम् ॥ ८१ ॥ पुत्रेण सार्द्धं पुत्रस्य विवादो दैवदोषतः ॥ दैवं हन्तुं को
 हि शक्तो दैवश्च बलवत्तरम् ॥ ८२ ॥ पुत्राभिधानं वेदेषु पश्य वत्सेवरानने ॥ एकदन्त इति ख्यातं सर्वदेवनमस्कृतम् ॥ ८३ ॥ पुत्र
 नामाष्टकं स्तोत्रं सामवेदोक्तमीश्वरि ॥ शृणुष्वावहितं मातः सर्वविघ्नहरं परम् ॥ ८४ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ गणेशमेकदन्तश्च
 हेरम्बं विघ्ननायकम् ॥ लम्बोदरं शूर्पकर्णं गजवक्रं गुहाग्रजम् ॥ ८५ ॥ अष्टारुणार्थं च पुत्रस्य शृणु मातरं हरप्रिये ॥ स्तोत्राणां सारभूतञ्च सर्व
 विघ्नहरं परम् ॥ ८६ ॥ ज्ञानार्थं वाचको गश्च निर्वानवाचकः ॥ तयोरीशं परं ब्रह्म गणेशं प्रणमाम्यहम् ॥ ८७ ॥ एकशब्दः
 प्रधानार्थो दन्तश्च बलवाचकः ॥ बलं प्रधानं सर्वस्मादेकदन्तं नमाम्यहम् ॥ ८८ ॥ दीनार्थं वाचको हेरम्बः पालकवाचकः ॥ पालकं
 दीनलोकानां हेरम्बं प्रणमाम्यहम् ॥ ८९ ॥ विपत्तिवाचको विघ्नो नायकः खण्डनार्थकः ॥ विपत्खण्डनकारं तं प्रणमे विघ्ननायकम् ॥
 ९० ॥ विष्णुदत्तैश्च नैवेद्यैर्यस्य लम्बोदरोदरम् ॥ पित्रादत्तैश्च विविधैर्वन्दे लम्बोदरञ्च तम् ॥ ९१ ॥ शूर्पाकारौ च यत्कर्णौ विघ्नवारण
 कारकौ ॥ सम्पदौ ज्ञानरूपौ च शूर्पकर्णं नमाम्यहम् ॥ ९२ ॥ विष्णुप्रसादं मुनिना दत्तं यन्मूर्ध्नि पुष्पकम् ॥ तद्गजेन्द्रमुखं कान्तं गज
 वक्रं नमाम्यहम् ॥ ९३ ॥ गुहस्यग्रे च जातोऽयमाविर्भूतो हरालये ॥ वन्दे गुहाग्रजं देवं सर्वदेवाग्रपूजितम् ॥ ९४ ॥ एतन्नामाष्टकं

त्र. वै.

॥२२४॥

दुर्गेनानाशक्तियुतं परम् ॥ एतन्नामाष्टकंस्तोत्रं नानार्थसहितं शुभम् ॥ ९५ ॥ त्रिसन्ध्यं पठेन्नित्यं स सुखी सर्वतो जयी ॥
 ततो विघ्नाः पलायन्ते वै न ते याद्यथोरगाः ॥ ९६ ॥ गणेश्वरप्रसादेन महाज्ञानी भवेद्भुवम् ॥ पुत्रार्थी लभते पुत्रं भार्यार्थी कुशस्त्रियम् ॥
 ॥ ९७ ॥ महाजडः कवीन्द्रश्च विद्यावांश्च भवेद्भुवम् ॥ पुत्रस्त्वं पश्य वेदे च तथा कोपंच नो कुरु ॥ ९८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
 तृतीये गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादे गणेशस्तोत्रकथनं नाम चतुश्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥
 ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ पार्वती बोधयित्वा तु विष्णुराममुवाच ह ॥ हितं सारं नीतिसारं परिणामसुखावहम् ॥ १ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥
 रामत्वमधुना सत्यमपराधी श्रुतेर्मते ॥ कोपात्कृत्वा दन्तभङ्गं गणेशस्य स्थितोऽशिवे ॥ २ ॥ स्तोत्रेणैव मयोक्तेन स्तुत्वा गणपतिं परम् ॥
 काण्वशाखोक्तविधिनास्तौ हि दुर्गा अगतप्रसूम् ॥ ३ ॥ श्रीकृष्णस्य पराशक्तिर्बुद्धिरूपा जगत्प्रभोः ॥ अस्याश्च तवरुष्टायां हता बुद्धिर्भ
 विष्यति ॥ ४ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपेयमनया शक्तिमज्जगत् ॥ अनया शक्तिमान्कृष्णो निर्गुणः प्रकृतेः परः ॥ ५ ॥ सृष्टिकर्तुं न शक्तश्च ब्रह्म श
 क्त्याऽनया विना ॥ वयमस्यां प्रसूताश्च ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ६ ॥ सुरसंघेऽसुरग्रस्ते काले घोरतरे द्विज ॥ तेजस्सु सर्वदेवानामाविर्भूता
 पुरासती ॥ ७ ॥ कृष्णाज्ञयाऽमुरान् हत्वा दत्त्वा तेभ्यः पदन्ततः ॥ दक्षपत्न्यां जनिं लेभे दक्षस्य तपसा पुरा ॥ ८ ॥ भार्याभूत्वा शङ्करस्य
 पुनः पत्युश्च निन्दया ॥ देहं त्यक्त्वा शैलपत्न्यां जनिं लेभे पुरासती ॥ ९ ॥ शङ्करस्तपसालब्धो योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ लब्धो गणपतिः
 पुत्रः कृष्णांशः कृष्णसेवया ॥ १० ॥ यं ध्यायस्येव नित्यं किं तं न जानासि बालक ॥ स एव भगवान्कृष्णश्चांशेन गिरिजासुतः ॥ ११ ॥
 कृताञ्जलिर्न तोभूत्वास्तौ हि दुर्गा शिवप्रियाम् ॥ शिवां शिवप्रदां शैवां शिवबीजां शिवेश्वरीम् ॥ १२ ॥ शिवायाः स्तोत्रराजेन पुरा शूलिकृ
 तेन वै ॥ त्रिपुरस्य वधे घोरे ब्रह्मणा प्रेरितेन च ॥ १३ ॥ इत्युक्त्वा श्रीपदं शीघ्रं जगाम श्रीनिकेतनम् ॥ गते हरौ हरिं स्मृत्वा रामस्तां स्तोतु
 मुद्यतः ॥ १४ ॥ स्तोत्रेण विष्णुदत्तेन सर्वविघ्नहरेण च ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां कारणेन च नारद ॥ १५ ॥ कृताञ्जलिपुटोभूत्वा स्नात्वा ग
 ङ्गे देके शुभे ॥ गुरुं प्रणम्य भक्तेशं धृत्वा धौ ते च वाससी ॥ १६ ॥ आचम्य नत्वा मूर्धा तां भक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ पुलकाश्रितसर्वाङ्गश्चानन्दा

ग. खं. ३

अ० ४५

॥२२४॥

शुसमन्वितः ॥ १७ ॥ ॥ ॥ परशुराम उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णस्य च गोलोके परिपूर्णतमस्य च ॥ आविर्भूता विग्रहतः पुरा सृष्ट्युन्मु
 खस्य च ॥ १८ ॥ सूर्यकोटिप्रभायुक्ता वस्त्रालङ्कारभूषिता ॥ वह्निशुद्धांशुकाधाना सस्मिता सुमनोहरा ॥ १९ ॥ नवयौवनसम्पन्ना
 सिन्दूरारुण्यशोभिता ॥ ललितकवरीभारं मालतीमाल्यमण्डितम् ॥ २० ॥ अहोऽनिर्वचनीयात्वं चारुमूर्तिं श्रविभ्रती ॥ मोक्षप्र
 दा मुमुक्षूणां महाविष्णोर्विधिः स्वयम् ॥ २१ ॥ मुमोहक्षणमात्रेण दृष्ट्वा त्वां सर्वमोहिनीम् ॥ बालैस्संभूय सहसा सस्मिता धाविता पुरा ॥ २२ ॥
 सद्भिः ख्याता तेन राधामूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ कृष्णस्तां सहसा भीतो वीर्याधानश्चकार ह ॥ २३ ॥ ततोऽदिभं महज्ज्ञेतो जातो म
 हाविराट् ॥ यस्यैव लोमकूपेषु ब्रह्माण्डान्यखिलानि च ॥ २४ ॥ राधारतिक्रमेणैव तन्निश्वा सो बभूव ह ॥ सनिश्वा सो महाबाहुः सविराड् वि
 श्वधारकः ॥ २५ ॥ भयघर्मजलेनैव पुष्टुवे विश्वगोलकम् ॥ सविराड् विश्वनिलयोजलराशिर्बभूव ह ॥ २६ ॥ ततस्त्वं पञ्चधाभूय पञ्च
 मूर्तींश्च विभ्रती ॥ प्राणाधिष्ठातृमूर्तिर्या कृष्णस्य परमात्मनः ॥ कृष्णप्राणाधिकां राधां तां वदन्ति पुराविदः ॥ २७ ॥ वेदाधिष्ठातृमूर्तिर्या
 वेदशास्त्रप्रसूरपि ॥ तां सावित्रीं शुद्धरूपां प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ २८ ॥ ऐश्वर्याधिष्ठातृमूर्तिः शांतिस्त्वं शान्तरूपिणी ॥ लक्ष्मीं वदन्ति
 सन्तस्तां शुद्धां सत्त्वस्वरूपिणीम् ॥ २९ ॥ रागाधिष्ठातृदेवी या शुक्लमूर्तिस्सतां प्रसूः ॥ सरस्वतीं तां शास्त्रज्ञां शास्त्रज्ञाः प्रवदन्त्यहो ॥
 ॥ ३० ॥ बुद्धिर्विद्यासर्वशक्तेर्यामूर्तिरधिदेवता ॥ सर्वमङ्गलमङ्गल्या सर्वमङ्गलरूपिणी ॥ ३१ ॥ सर्वमङ्गलबीजस्य शिवस्य निल
 येऽधुना ॥ ३२ ॥ शिवेशिवास्वरूपा त्वं लक्ष्मीर्नारायणान्तिके ॥ सरस्वती च सावित्री वेदसुब्रह्मणः प्रिया ॥ ३३ ॥ राधारसे
 श्वरस्यैव परिपूर्णतमस्य च ॥ परमानन्दरूपस्य परमानन्दरूपिणी ॥ ३४ ॥ त्वत्कलां शांशकलया देवानामपियोषितः ॥ ३५ ॥
 त्वं विद्यायोषितः सर्वास्सर्वेषां बीजरूपिणी ॥ छाया सूर्यस्य चन्द्रस्य रोहिणी सर्वमोहिनी ॥ ३६ ॥ शची शक्रस्य कामस्य कामिनी
 रतिरीश्वरी ॥ वरुणानीजलेशस्य वायोः स्त्री प्राणवल्लभा ॥ ३७ ॥ वह्नेः प्रिया हि स्वाहा च कुबेरस्य च सुन्दरी ॥ यमस्य तु सुशीला
 च नैर्ऋतस्य च कैटभी ॥ ३८ ॥ ऐशानीस्याच्छशिकला शतरूपामनोः प्रिया ॥ देवहूतिः कर्दमस्य वसिष्ठस्याप्यरुन्धती ॥ ३९ ॥

त्र. वै.

॥२२५॥

लोपामुद्राप्यगस्त्यस्यदेवमाताऽदितिस्तथा ॥ अहल्यागौतमस्यापिसर्वाधारावसुन्धरा ॥ ४० ॥ ॥ गङ्गाचतुलसीचापि
 पृथिव्यायासरिद्धरा ॥ एताः सर्वाश्चयाह्न्याः सर्वास्त्वत्कलयाम्बिके ॥ ४१ ॥ गृहलक्ष्मीर्गृहेनृणां राजलक्ष्मीश्चराजसु ॥
 तपस्विनां तपस्यात्वं गायत्री ब्राह्मणस्य च ॥ ४२ ॥ सतां सत्त्वस्वरूपा त्वमसतां कलहाङ्कुरा ॥ ज्योतीरूपानिर्गुणस्य शक्ति
 स्त्वं सगुणस्य च ॥ ४३ ॥ सूर्ये प्रभास्वरूपा त्वं दाहिका च हुताशने ॥ जलेशैत्यस्वरूपा च शोभा रूपानिशाकरे ॥ ४४ ॥ त्वं भू
 मौ गन्धरूपा चाप्याकाशेशब्दरूपिणी ॥ क्षुत्पिपासादयस्त्वञ्जीविनां सर्वशक्तयः ॥ ४५ ॥ सर्वबीजस्वरूपा त्वं संसारे साररूपिणी ॥
 स्मृतिर्मेधा च बुद्धिर्वाज्ञानशक्तिर्विपश्चिताम् ॥ ४६ ॥ कृष्णेन विद्याया दत्ता सर्वज्ञानप्रसूः शुभा ॥ शूलिने कृपया सा त्वं ययौ मृत्युञ्जयः
 शिवः ॥ ४७ ॥ सृष्टिपालनसंहारशक्तयस्त्रिविधाश्चयाः ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां सा त्वमेव नमोऽस्तुते ॥ ४८ ॥ मधुकैटभभीत्या च त्रस्तो
 धाता प्रकम्पितः ॥ स्तुत्वामुक्तश्च यां देवीं तामूर्ध्ना प्रणमाम्यहम् ॥ ४९ ॥ मधुकैटभयोर्युद्धेत्राता सौ विष्णुरीश्वरीम् ॥ बभूव शक्तिमांस्तुत्वा
 त्वां दुर्गा प्रणमाम्यहम् ॥ ५० ॥ त्रिपुरस्य महायुद्धे सरथे पतितेशिवे ॥ यांतुष्टुः सुराः सर्वे तां दुर्गा प्रणमाम्यहम् ॥ ५१ ॥ विष्णुनावृषरू
 पेण स्वयं शम्भुः समुत्थितः ॥ जघान त्रिपुरं स्तुत्वा तां दुर्गा प्रणमाम्यहम् ॥ ५२ ॥ यदा ज्ञया वातिवातः सूर्यस्तपतिसन्ततम् ॥ वर्षती
 न्द्रोदहत्यग्निस्तां दुर्गा प्रणमाम्यहम् ॥ ५३ ॥ यदा ज्ञया हिकालश्च शश्वद्भ्रमति वेगतः ॥ मृत्युश्चरति जन्तूनां तां दुर्गा प्रणमाम्यहम् ॥ ५४ ॥
 स्रष्टा सृजति सृष्टिं च पातापातियदा ज्ञया ॥ संहर्ता संहरेत्काले तां दुर्गा प्रणमाम्यहम् ॥ ५५ ॥ ज्योतिस्स्वरूपो भगवान्छ्रीकृष्णो निर्गुणः
 स्वयम् ॥ यया विनानशक्तश्च सृष्टिं कर्तुं नामिताम् ॥ ५६ ॥ रक्षरक्षजगन्मातरपराधं क्षमस्व मे ॥ शिशूनामपराधेन कुतो माता हि कुप्य
 ति ॥ ५७ ॥ उक्ता परशुरामश्चेति न त्वा तां रुरोदह ॥ तुष्टा दुर्गा स भ्रमेण चाभयञ्च वरं ददौ ॥ ५८ ॥ अमरो भवहेषु त्रवत्सु स्थिरतां व्रज ॥
 सर्वप्रसादात् सर्वत्र जयोऽस्तु तव सन्ततम् ॥ ५९ ॥ सर्वान्तरात्मा भगवांस्तुष्टस्यात्सन्ततं हरिः ॥ भक्तिर्भवतु ते कृष्णे शिवदेव शिवे गुरौ ॥
 ॥ ६० ॥ इष्टदेवे गुरौ यस्य भक्तिर्भवति सा श्वती ॥ तं हन्तुं न हि शक्ता वारुणा वा सर्वदेवताः ॥ ६१ ॥ श्रीकृष्णस्य च भक्तस्त्वं शिष्यो वै

ग. सं. ३

अ० ४५

॥२२५॥

शङ्करस्य च ॥ गुरुपत्नीस्तौषियस्मात्कस्त्वाहन्तुमिहेश्वरः ॥ ६२ ॥ अहोनकृष्णभक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् ॥ अन्यदेवेषु ये भक्तान्
 भक्तावानिरङ्कुशाः ॥ ६३ ॥ चन्द्रमाबलवांस्तुष्टोयेषां भाग्यवतां भृगो ॥ तेषां तारागणारुष्टाः किं कुर्वति च दुर्बलाः ॥ ६४ ॥ यस्मै तुष्टः
 पालयति नरदेवो महान् सुखी ॥ तस्य किं वा करिष्यन्ति रुष्टा भृत्याश्च दुर्बलाः ॥ ६५ ॥ इत्युक्त्वा पार्वती तुष्टादत्त्वारामाय चाशिषम् ॥ जगा
 मान्तः पुरंतूर्णहर्षशब्दो बभूव ह ॥ ६६ ॥ स्तोत्रं वै कण्वशाखोक्तं पूजाकाले च यः पठेत् ॥ यात्राकाले तथा प्रातर्वाञ्छितार्थलभेद्भुवम् ॥
 ॥ ६७ ॥ पुत्रार्थं लभते पुत्रं कन्यार्थं कन्यकालभेत् ॥ विद्यार्थं लभते विद्यां प्रजार्थं चाप्नुयात्प्रजाः ॥ भ्रष्टराज्यो लभेद्वाज्यं नष्टवि
 तोधनं लभेत् ॥ ६८ ॥ यस्य रुष्टो गुरुर्देवो राजा वा बान्धवोऽथ वा ॥ तस्मै तुष्टश्च वरदः स्तोत्रराजप्रसादतः ॥ ६९ ॥ दस्युग्रस्तः फणिय
 स्तश्शत्रुग्रस्तो भयानकः ॥ व्याधिग्रस्तो भवेन्मुक्तः स्तोत्रस्मरणमात्रतः ॥ ७० ॥ राजद्वारे श्मशाने च कारागारे च बन्धने ॥ जलराशौ नि
 मग्नश्च मुक्तस्तत्स्मृतिमात्रतः ॥ ७१ ॥ स्वामिभेदे पुत्रभेदे मित्रभेदे च दारुणे ॥ स्तोत्रस्मरणमात्रेण वाञ्छितार्थलभेद्भुवम् ॥ ७२ ॥ कृत्वा
 हविष्यं वर्षश्च स्तोत्रराजं शृणोति या ॥ भक्त्या दुर्गां च सम्पूज्य महाबन्ध्या प्रसूयते ॥ ७३ ॥ लभते सा दिव्यपुत्रं ज्ञानिनं चिरजीविनम् ॥
 असौ भाग्या च सौभाग्यं षण्मासश्रवणाच्छेत् ॥ ७४ ॥ नवमासं काकबन्ध्या मृतवत्सा च भक्तिः ॥ स्तोत्रराजं या शृणोति सा पुत्रं लभते ध्रु
 वम् ॥ ७५ ॥ कन्यामाता पुत्रहीना पञ्चमासं शृणोति या ॥ घटे सम्पूज्य दुर्गां च सा पुत्रं लभते ध्रुवम् ॥ ७६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
 तृतीये गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादे परशुरामकृतदुर्गास्तोत्रं नाम पञ्चचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ नाराय
 ण उवाच ॥ स्तुत्वा तां परशुरामो सौहर्षसंफुल्लमानसः ॥ स्तोत्रेण हरिणोक्तेन स तुष्टावगणाधिपम् ॥ १ ॥ पूजाञ्चकार भक्त्या च नैवेद्यैर्विवि
 धैरपि ॥ धूपैर्दीपैश्च गन्धैश्च पुष्पैश्च तुलसीविना ॥ २ ॥ सम्पूज्य भ्रातरं भक्त्या सरामः शङ्कराज्ञया ॥ गुरुपत्नीं गुरुनत्वा गमनं कर्तुमुद्यतः ॥
 ॥ ३ ॥ नारद उवाच ॥ पूजां भगवतश्चक्रे रामो गणपतेर्यदा ॥ नैवेद्यैर्विविधैः पुष्पैस्तुलसीं च विना कथम् ॥ ४ ॥ तुलसीसर्वपुष्पाणां मा
 न्याधन्यामनोहरा ॥ कथं पूजां सारभूतान् गृह्णाति गणेश्वरः ॥ ५ ॥ नारायण उवाच ॥ शृणु नारद वक्ष्ये हामितिहासं पुरातनम् ॥ ब्रह्मकल्प

ब. वै.

॥२२६॥

स्यवृत्तान्तंनिगूढश्चमनोहरम् ॥ ६ ॥ एकदातुलसीदेवीप्रोद्भिन्ननवयौवना ॥ तीर्थभ्रमन्तीतपसानारायणपरायणा ॥ ७ ॥ ददर्शगङ्गा
 तीरेसागणेशंयौवनान्वितम् ॥ अतीवसुन्दरंशुद्धंस्मितंपीतवाससम् ॥ ८ ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गरत्नभूषणभूषितम् ॥ ध्यायन्तंकृष्ण
 पादाब्जेजन्ममृत्युजरापहम् ॥ ९ ॥ जितेन्द्रियाणांप्रवरंयोगीन्द्राणांगुरोर्गुरुम् ॥ सुरूपहार्यनिष्कामंसकामातमुवाचह ॥ १० ॥
 तुलस्युवाच ॥ अहोध्यायसि किं देवशान्तरूपगजानन ॥ कथंलम्बोदरोद्देहोगजवक्रं कथंतव ॥ ११ ॥ एकदन्तः कथं वक्रेवदामुत्रचकार
 णम् ॥ त्यजध्यानंमहाभागसायङ्कालउपस्थितः ॥ १२ ॥ इत्युक्त्वातुलसीदेवीप्रजहासपुनःपुनः ॥ परंचेतसिदग्धासाकामबाणैःसुदा
 रुणैः ॥ १३ ॥ गणेशस्यप्रधानाङ्गेदत्त्वाकिञ्चिजलंमुने ॥ जघानतर्जन्यग्रेणनिष्पन्दंकृष्णमानसम् ॥ १४ ॥ बभूवध्यानभग्नञ्चतस्य
 नारदचेतनम् ॥ दुःखञ्चध्यानभेदेनतद्विच्छेदोहिशोकदः ॥ १५ ॥ ध्यानंत्यक्त्वाहरिस्मृत्वाचापश्रुत्कामिनीपुरः ॥ नवयौवनसम्पन्नां
 सस्मितांकामपीडिताम् ॥ १६ ॥ लम्बोदरश्चतांदृष्ट्वापरंविनयपूर्वकम् ॥ उवाचसस्मितःशांतःशान्तांकामातुरांवशी ॥ १७ ॥ ॥
 गणेश्वरउवाच ॥ ॥ कात्वंवत्सेकस्यकन्येमातर्माहिकिंशुभे ॥ पापदोऽशुभदःशश्वद्ध्यानभङ्गस्तपस्विनाम् ॥ १८ ॥ कृष्णःकरो
 तुकल्याणंहन्तुविघ्नंकृपानिधिः ॥ तद्ध्यानभङ्गजादोषान्नाशुभंस्यात्तुतेशुभे ॥ १९ ॥ गणेशवचनंश्रुत्वातमुवाचस्मरातुरा ॥ सस्मितंसकटा
 क्षञ्जदेवंमधुरयागिरा ॥ २० ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ धर्मात्मजस्यकन्याहमप्रौढाचतपस्विनी ॥ तपस्यामेस्वामिनोऽर्थेत्वंस्वामी
 भवमेप्रभो ॥ २१ ॥ तुलसीवचनंश्रुत्वागणेशःश्रीहरिस्मरन् ॥ तामुवाचमहाप्राज्ञःप्राज्ञीमधुरयागिरा ॥ २२ ॥ ॥ गणेशउवाच ॥ ॥
 हेमातर्नास्तिमेवाञ्छाघोरेदारपरिग्रहे ॥ दारग्रहोहिदुःखायनसुखायकदाचन ॥ २३ ॥ हरिभक्तेर्व्यायश्चतपस्यानाशकारकः ॥ मोक्षद्वारक
 पाटश्चभवबन्धनपाशकः ॥ २४ ॥ गर्भवासकरःशश्वत्तत्त्वज्ञाननिकृन्तकः ॥ संशयानांसमारम्भोयस्त्याज्योवृषलैरपि ॥ २५ ॥ गेहोऽ
 यंकरणानांचसर्वमायाकरण्डकम् ॥ साहसानांसमूहश्चदोषाणांचविशेषतः ॥ २६ ॥ निवर्त्तस्वमहाभागेपश्यान्यंकामुकंपतिम् ॥ कामु
 केनैवकामुक्यास्सङ्गमोणुणवान्भवेत् ॥ २७ ॥ इत्येवंवचनंश्रुत्वाकोपात्सातंशशापह ॥ दारास्तेभविताऽसाध्वीगणेश्वरनसंशयः ॥ २८ ॥

ग. खं. ३

अ० ४४

॥२२६॥

इत्याकर्ण्यसुरश्रेष्ठस्तांशशापशिवात्मजः ॥ देवित्वमसुरग्रस्ताभविष्यसिनसंशयः ॥ २९ ॥ तत्पश्चान्महतांशापादृक्षस्त्वंभविते
 तिच ॥ महातपस्वीत्युक्तातां विररामचनारद ॥ ३० ॥ शापंश्रुत्वातुलसीसारुरोदपुनःपुनः ॥ तुष्टावचसुरश्रेष्ठं सप्रसन्न उवाच
 ताम् ॥ ३१ ॥ ॥ गणेश्वर उवाच ॥ ॥ पुष्पाणांसारभूतात्वं भविष्यसिमनोरमे ॥ कलांशेनमहाभागेस्वयंनारायणप्रिया ॥ ३२ ॥
 प्रियात्वं सर्वदेवानां श्रीकृष्णस्यविशेषतः ॥ पूजाविमुक्तिदानृणांमयाभोग्याननित्यशः ॥ ३३ ॥ इत्युक्तातांसुरश्रेष्ठोजगामतपसेपुनः
 हरेराराधनव्यग्रोबद्रीसन्निधिययौ ॥ ३४ ॥ जगामतुलसीदेवीहृदयेनविदूयता ॥ निराहारातपश्चक्रेपुष्करेलक्षवर्षकम् ॥ ३५ ॥
 पश्चान्मुनीन्द्रशापेनगणेशस्यचनारद ॥ साप्रियाशंखचूडस्यबभूवसुचिरंमुने ॥ ३६ ॥ ततःशङ्करशूलेनसममारासुरेश्वरः ॥ साक
 लांशेनवृक्षत्वंययौनारायणप्रिया ॥ ३७ ॥ कथितश्चेतिहासस्तेश्रुतोधर्ममुखात्पुरा ॥ मोक्षप्रदश्चसारश्चपुराणेनप्रकीर्तितः ॥ ३८ ॥
 ततःपरशुरामोसौजगामतपसेवनम् ॥ प्रणम्यशङ्करंदुर्गासंपूज्यचगणेश्वरम् ॥ ३९ ॥ पूजितोवन्दितःसर्वैःसुरेन्द्रमुनिपुङ्गवैः ॥
 पार्वतीशिवसान्निध्येसुखंतस्थौगणेश्वरः ॥ ४० ॥ इदं गणपतेःखण्डंयःशृणोतिसमाहितः ॥ सराजसूययज्ञस्यफलमाप्नोतिनिश्चि
 तम् ॥ ४१ ॥ अपुत्रोलभतेपुत्रंश्रीगणेशप्रसादतः ॥ धीरंवीरञ्चधनिनंगुणिनंचिरजीविनम् ॥ ४२ ॥ यशस्विनंपुत्रिणञ्चवि
 द्वांसंसुकवीश्वरम् ॥ जितेन्द्रियाणांप्रवरंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ ४३ ॥ सुशीलंचसदाचारंप्रशंस्यं वैष्णवंलभेत् ॥ अहिंसकंदयालुञ्चत
 त्वज्ञानविशारदम् ॥ ४४ ॥ भक्त्यागणेशंसंपूज्यवस्त्रालङ्कारचन्दनैः ॥ श्रुत्वागणपतेःखण्डंमहाबन्ध्याप्रसूयते ॥ ४५ ॥ मृतवत्साका
 कवन्ध्याब्रह्मपुत्रंलभेद्भुवम् ॥ अदूष्यदूषणपराशुद्धाचैवलभेत्सुतम् ॥ ४६ ॥ संपूर्णब्रह्मवैवर्त्तश्रुत्वायल्लभतेफलम् ॥ तत्फलंलभते
 मर्त्यःश्रुत्वेदंखण्डमुत्तमम् ॥ ४७ ॥ वाञ्छांकृत्वातुमनसिशृणोतिपरमास्थितः ॥ तस्मैददातिसर्वेष्टंसुरश्रेष्ठोगणेश्वरः ॥ ४८ ॥ श्रुत्वा

१ पूतेतिपाठः ।

अ. ३.

॥२२७॥

गणपतेःखण्डंविघ्ननाशाययत्नतः ॥ स्वर्णयज्ञोपवीतञ्चश्वेतच्छत्रञ्चमाल्यकम् ॥ ४९ ॥ प्रदीयतेवाचकायस्वस्तिकंतिललडुकान् ॥ परि
पक्वफलान्येवदेशकालोद्भवानिच ॥ ५० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेमहागणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेपरशुरामागमनैत
त्खण्डश्रवणफलवर्णनं नामषट्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ * इति श्रीब्रह्मवैवर्ते तृतीयं महागणपतिखण्डं समाप्तम् *

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां क्षेमराज-श्रीकृष्णदासश्रेष्ठिना स्वकीये “श्रीवेङ्कटेश्वर”

(स्टीम्) मुद्रणयन्त्रालये मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

संवत् १९६७, शके १८३२.

ग. खं. ३

अ० ४६

॥२२७॥

अथ ब्रह्मवैवर्तीयकृष्णजन्मखण्डानुक्रमणिकाप्रारंभः ।

अ. वै. क.

॥ १ ॥

अथ ब्रह्मवैवर्तमहापुराणन्तर्गतश्रीकृष्णजन्मखंडविषयाऽनुक्रमणिका ।

अनु०

पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः	पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः
१ २	१	नारदस्य नारायणं प्रति श्रीकृष्णजन्मखंडकथाविषयकप्रश्नः, श्रीनारायणकृता विष्णुवैष्णवयोर्गुणप्रशंसा च	६५			वैश्व सह शिवलोकं गतेन ब्रह्मणा शिवाय धरावृत्तकथनम्, ससुरधराणां ब्रह्मेशधर्माणां वैकुण्ठे गमनम्, ब्रह्मेशधर्मकृतं श्रीहरिस्तोत्रम्, श्रीहयैश्या सर्वदेवानां गोलोकगमनं गोलोकवर्णनं च	१८०
	२	यतो हरेर्गोपवेपेण गोकुलगमनं तथा येन राधा गोपालिका जाता तत्कारणकथनं, नारदस्य श्रीदाम्नोराधायाश्च कलह विषयप्रश्नः, रत्नमंडपे विरजासक्तं श्रीहरिं सखीमुखच्छित्वा कुपिताया राधिकाया रत्नमंडपगमनं, राधाशब्दश्रवणतो हरेरदर्शनं दृष्ट्वा भीत्या विरजया कृतं प्राणत्यागपूर्वकं नदीरूपधारणं च	६८	१२	५	राधामंदिरपोडशद्वाराणां वर्णनम्, पोडशद्वारातिक्रमोत्तरं राधाभ्यंतरगृहे देवानां गमनं, राधामंदिरवर्णनम्, देवैराधा मंदिरे श्रीकृष्णतेजःस्वरूपस्य दर्शनं, ब्रह्मेशधर्मकृतः श्रीकृष्णस्तवराजः, तत्पठनफलकथनं च	१२६
४	३	सप्तसमुद्रोत्पत्तिः, कोपमंदिरद्वारे श्रीदाम्ना सहागतं हरिंप्रति पुनःपुनराधोक्तिः, हरिं निर्गमयितुमाज्ञप्तानां सखीनां प्रति वचनानि, राधां प्रति श्रीहरिमहत्त्ववर्णनात्मकं श्रीदाम्नो वचनं, राधाश्रीदाम्नोः परस्परं शापः, शापदुःखाकुलौ राधा श्रीदामानौ प्रति समाधानकारकं श्रीहरिवचनं च	११७	१५	६	पूर्वदृष्टतेजःस्वरूपमध्ये देवैरालोकितायाः कृष्णमूर्तेर्वर्णनम्, सुरकृतस्तवतुष्टेन श्रीकृष्णेन देवेभ्योऽभयदानम्, पृथिव्या- मवतरणार्थं राधादिगोलोकस्थजनान् प्रति कृष्णस्याज्ञावच- नम्, गोलोकसमागतानां नारायणविष्णुसंकर्षणानां श्रीकृ- ष्णदेहे लीनता पृथिव्यां स्वस्वांशेनावतरणार्थं सकलदेवता- भ्यः श्रीकृष्णस्याज्ञा, केन कुत्र किंनान्नावतरणं कर्तव्य- मिति ब्रह्मप्रश्नः कृष्णेन तत्कथनम्, भाविविरहकातरया	
७	४	सुरैः सह शरणागतं धरां प्रति ब्रह्मणो वचनम्, ब्रह्मप्रश्न- स्तस्मै केषां भारो मेऽसह्यस्तद्वरया कथनम्, धरया सुरसं-					

॥ १ ॥

पत्रम्	अध्यायः	विषयः	श्लोकाः	पत्रम्	अध्यायः	विषयः	श्लोकाः
		रुदतीं राधांप्रति श्रीकृष्णस्य बोधवचनम्, कृष्णाज्ञया सकलदेवतानां स्वस्वस्थाने गमनम्, कृष्णाज्ञया गोलोकाद्गोपगोपीगणैः सह राधाया गोकुले गमनम्, श्रीहरेर्मथुरागमनं च	२७८	४९	१७	वृंदावनवर्णनं तन्मध्येप्रसंगात्कलावत्या इतिहासः, वृंदावननाम्नोव्युत्पत्त्यादि, राधायाः षोडशनामात्मकं स्तोत्रम्, तन्नाम्नां व्युत्पत्तिश्च	२६३
२२	७	श्रीकृष्णजन्माख्यानम्	१३२	५५	१८	विप्रपत्नीमोक्षप्रस्तावः तन्मध्येविप्रपत्नीकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम्	१३१
२५	८	श्रीकृष्णजन्माष्टमीव्रतोपवासविधानकथनम्	८६	५८	१९	कालियदर्पदमनं, दावाग्निभक्षणं च	१८७
२७	९	नारदप्रभृतौ नारायणेन नंदयशोदारोहिणीनां जन्मांतरवृत्तकथनम्, बलदेवजन्माख्यानम्, नंदपुत्रोत्सवकथनं च	८०	६३	२०	ब्रह्मणागोवत्सवालहरणप्रसंगतः कृतंश्रीकृष्णस्तोत्रम्	५९
२९	१०	कंसप्रेरणया कृष्णं हंतुं नंदगृहमागतायाः पूतनायाः कृष्णकृतस्तनपानेन मोक्षः पूतनाया जन्मान्तरकथनं च	४६	६४	२१	इंद्रयागभंजनम्, गोवर्धनोद्धरणं च	२३३
३१	११	वृणावर्तदैत्यवधः, तज्जन्मांतरवृत्तकथनं च	३५	७०	२२	धेनुकासुरवधः	१०२
"	१२	शकटासुरभंजनम्, योगनिद्रोक्तकवचन्यासश्च	४२	७२	२३	तिलोत्तमावलिपुत्रयोर्ब्रह्मशापप्रस्तावः धेनुकासुरस्यपूर्वजन्मवृत्तांतश्च	१५०
३३	१३	वसुदेवकृतप्रार्थनयाश्रीकृष्णस्यनामकरणादिसंस्कारकरणार्थगर्गस्यनंदगृहेगमनम् गर्गेणस्वागमनप्रयोजनस्यश्रीकृष्णनामार्थस्य तथापुराशिवमुखाच्छ्रुतस्य गोलोकवृत्तस्य च नंदयशोदाभ्यां कथनम्, गर्गाज्ञया नंदेन कृष्णस्य नामकरणादिसंस्करणम्, गर्गकृतश्रीकृष्णस्तोत्रम्, गर्गस्य स्वगृहगमनम्	२४७	७६	२४	प्रसंगतोदुर्वासस आख्यानं, वलिपुत्रमोक्षश्च	९०
३९	१४	यमलाजुनभंजनं, नलकूबरमोक्षः, वृक्षाख्यानं च	५४	७८	२५	दुर्वाससंप्रत्यौर्वक्रपेः शापस्तत्प्रसंगेनावरीषाख्यानकथनं च	१५८
४०	१५	भांडीरवने राधाकृष्णयोर्विवाहः, नवसंगमप्रस्तावश्च	१७८	८२	२६	अंवरीषाख्यानप्रसंगत एकादशीव्रतनिरूपणं च	९३
४४	१६	वकासुरवधः, प्रलंवासुरवधः केशिदैत्यवधः, एतेषां जन्मान्तरवृत्तांतः, पार्वत्याकृतस्यत्रैमासिकनामव्रतस्याविधिः, नंदाज्ञया सर्वव्रजजनानां वृंदावने गमनं च	१७८	८४	२७	गोपीवस्त्रापहरणाख्यानं, तन्मध्ये गोपीकृतं सर्वसंगलस्तोत्रम्, गौरीव्रतविधानादिकथनं, राधाकृतं पार्वतीस्तोत्रम्, श्रीकृष्णेन गोपिकाभ्योऽभीष्टवरदानं च	२४३
				९०	२८	रासक्रीडाख्यानम्	१७०
				९४	२९	अष्टावक्रमुनिमोक्षणाख्यानम्	५३
				९६	३०	राधाप्रभृतोऽष्टावक्रस्येतिहासकथनम्	११२
				९८	३१	राधाप्रभृतःकृष्णेनब्रह्मणःशापकारणकथनम्, तत्रप्रसंगात्सुचंद्रराजवृत्तकथनम्, मोहिन्याविरहातुरावस्थामोहिनीव्रतंकाम-	

ब्र. वै. रु.

॥ २ ॥

पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः	पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः
		देवस्तोत्रं च	७९	१२४	४३	सत्यर्थशिवस्यशोकः नारायणोपदेशतः शिवेन कृतं प्रकृत्याः स्तो-	
१००	३२	ब्रह्ममोहिनीसंवादः	८३			त्रम्, शिवशोकापनोदनं च	१०८
१०२	३३	मोहिन्या ब्रह्मणे शापदानम्, ब्रह्मदर्पहरणं च	७६	१२७	४४	अरुंधतीवसिष्ठाद्विष्णुतवोधतः प्रसन्नचित्तेन हिमाचलेन शि-	
१०४	३४	जाह्नवीजन्माख्यानम्	४५			वायुस्तोत्रपूर्वकं यथाविधि पार्वतीप्रदानम्	७१
१०५	३५	राधाकृष्णसंवादरूपेण ब्रह्मभारत्योरुपाख्यानम्	१०२	१२९	४५	भवानीशंकरविवाहोत्सवः, भस्मतांनोतस्यकामस्यसंजीवनं	८५
१०८	३६	शंकरदर्पविमोचनकथनम्, शंकरप्रशंसा च	११७	१३१	४६	रतिमन्मथयोर्विलासवर्णनम्, उमाशंकरयोर्विलासवर्णनमसु-	
११०	३७	हरनिर्माल्यशापप्रसंगः	५५			रनारायणसंवादप्रसंगतः स्त्रीपुंसोरतिभंगदोषस्य कथनञ्च	६९
११२	३८	सतीगर्वापहरणम्, पार्वत्याहिमालयाजन्म, पार्वत्याः स्वसौंदर्या-		१३२	४७	इन्द्रगर्वापहरणकथनम्	१६०
		भिमानः, शिवदर्शनार्थं हिमाचलस्य अक्षयवटान्तिके गमन-		१३६	४८	सूर्यदर्पापहरणकथनम्	१८
		म् हिमालयकृतं शिवस्तोत्रञ्च	७९	१३७	४९	अग्निदर्पापहरणकथनम्	१७
११४	३९	शिवसौंदर्यवर्णनम्, शिवसंनिधौ पार्वत्या गमनं, शिवकोपा-	६५	१३७	५०	दुर्वीससोगर्वापहारकथनम्	२३
		ग्निना कामदाहः, पार्वतीगर्वापहारश्च	१५३	१३८	५१	धन्वंतरिगर्वापहारकथनप्रसंगतो मनसाया विजयः	७२
११५	४०	पार्वत्यास्तपस्याप्रकारः, शंकरस्य नर्तकवेपेण हिमाचलगृहगमनञ्च	१४०	५२		राधामाधवरासवर्णनप्रसंगतो राधाकृष्णदिनाम्नि कृष्णनाम्नः	
११९	४१	देवप्रार्थनात्मनिंदाकरणार्थं शिवस्य हिमाचलप्रतिगमनम्, तत्कृ-				पूर्वं राधानाम्न उच्चारणे निमित्तकथनम्	४१
		तशिवनिंदाश्रवणेन हिमगिरौ शिवाय कन्यां दातुं कलुषितचित्ते-	१४५	१४१	५३	गोपीभिः सह राधाकृष्णयोर्भांडीरादिवने पुगमनम् तत्र तत्र	५४
		जाते तस्मा अरुंधतीवसिष्ठप्रभृतिभिः कृतः शिवस्तुतिपू-		१४२	५४	कृतानां विहाराणां वर्णनं च	
१२२	४२	र्वक उपदेशः, तत्प्रसंगादनरण्यराज्ञो वृत्तकथनं च	९५			श्रीकृष्णस्य मथुरागमनादारभ्य गोलोकगमनांतं चरितानां संक्षे-	३०
		पद्मायाः पातिव्रतादिवृत्तकथनोत्तरं पार्व-				पतः कथनम्	
		त्याः पूर्वजन्मांतरियसतीदेहत्यागस्य कथनम्					

अनु०

॥ २ ॥

पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः	पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः
		अथोत्तरार्द्धम् ।					
१४५	५५	श्रीकृष्णप्रभाववर्णनम् ३०		१५४	६१	पुनश्चबलिद्वाराशकदर्पभंजनं तथा हल्योपहासादिकनपूर्वक-	
१४५	५६	भगवद्गुणवर्णनात्मकविष्णुब्रह्मशेषेशधर्मयमसांवचंद्रसूर्यगरुड-		१५६	६२	शकदर्पहरणवृत्तं च ५७	
		चन्द्रगुरुदुर्वासोजयविजयसुरासुरनारदकामलक्ष्मणकार्त-		१५८	६३	अहल्योद्धारकथाप्रसंगतो रामावतारचरितकथनम् ९९	
		वीर्यपार्थिवाणभृगुपरशुरामसुमेरुसमुद्रवरुणसरस्वतीदुर्गा		१५९	६४	कंसेन रात्रौ दृष्टानां दुःस्वप्नानां सभासदेभ्यः कथनम् ... ३०	
		महालक्ष्मीक्रमेण संक्षेपतो गर्वापहरणकथनम् देवकृतं ल-				पुरोहितवचनात्कंसस्य धनुर्यागकरणार्थं प्रवृत्तिः श्रीकृष्णनयना-	
		क्ष्मीस्तोत्रं च ९०				र्थमक्ररस्य नियोजनम्, कंसेन धनुर्यागमहोत्सवार्थमाहूतानां	
१४७	५७	महालक्ष्म्या ब्रह्मणे स्वापमानकथनम्, पतिव्रतावर्णनम्, ब्रह्मप्रा-		१६०	६५	मुनिनृपजनानां मथुराया मागमनं च ५८	
		र्थनया भगवता कृतं महालक्ष्म्याः समाधानम्, जयदौवारिका-		१६१	६६	कृष्णाह्वानार्थं प्रेरितस्याक्रूरस्य हर्षोत्कर्षः ३८	
		याभयदानं च ३८				रासेदुःस्वप्नदर्शनभीतयाराधया दृष्टदुःस्वप्नस्य कृष्णाय कथनम्,	
१४८	५८	धरासावित्रीगंगामनसाराधानां क्रमेण संक्षेपतो दर्पापहरण		१६२	६७	कृष्णेन कृतं राधायाः समाधानं च २५	
		वृत्तकथनम् १५				श्रीकृष्णसंगान्तृप्तमनस्कया राधया कृतं कृष्णस्तवनं, श्रीकृष्णे-	
१४९	५९	इंद्रगर्वापहारकथनप्रसंगतो गुरुकोपादिद्रस्य राज्यभ्रष्टतादिवृत्त-		१६४	६८	न राधायै आध्यात्मिकोपदेशश्च ८२	
		म्, इंद्रपदाधिरूढस्य नहुषस्य शचीं प्रति तदंगसंगेच्छया संभा-				गृहगमनार्थमुद्यतं कृष्णं प्रति तद्विरहशोकानुराया राधाया वचनम्,	
		पणम्, शच्यानहुषाय सद्रोधरूपं चातुर्वर्ण्यादिधर्मकथनम्,		१६५	६९	कृष्णेन तच्छोकापनोदनं च ३१	
		नहुषनिर्वधभीत्या गुरुं शरणागतया शच्या कृतं गुरुस्तोत्रं च	१७६			राधाकृष्णयोः क्रीडावर्णनम्, राधाविरहकातरतया तां वक्षसि	
१५३	६०	गुरुणा शच्यै अभयदानम्, गुरुपदिष्टशचीसंदेशतः सप्तर्षिवा-				कृत्वा सुप्तं कृष्णं प्रबोधयितुं ब्रह्मादिदेवानां मागमनम्, ब्रह्म	
		हयानेन शचीगृहं गच्छतो नहुषस्य मार्गे दुर्वासः शापा-				देवकृतास्तुतिपूर्वका ब्रजगमनार्थं प्रार्थना, राधाया विरहा-	
		त्सर्पयोनौ गमनम्, इंद्रस्य पुनः स्वपदारोहणम्, सोमयोग-				वस्था, पुनश्च श्रीकृष्णक्रीडा, रत्नमालाकृष्णयोः संभाषणम्,	
		विधानफलकथनं च ५९				श्रीकृष्णस्य गृहप्रतिगमनं च ९०	

ब. वै. रु.

॥ ३ ॥

पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः	पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः
१६७	७०	अक्रूरदृष्टस्वप्नस्य वर्णनम्, अक्रूरस्य व्रजगमनम्, नन्दकृतमक्रूरातिथ्यम्, अक्रूरदृष्टायाः श्रीकृष्णमूर्तेर्वर्णनम्, अक्रूरकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम्, सहाक्रूरयो रामकृष्णयोर्मथुरागमनोद्योगं दृष्ट्वा कुपितराधाप्रेषितगोपीभिः कृता अक्रूरस्यरथभंगांग-भंगादिदुर्व्यवस्था, पुनः सर्वजनसमाधानपूर्वकतद्दिने श्रीकृष्णस्य व्रजावस्थानं च ९०		१७८	७६	दर्शनाह्वस्तुानरूपणम्, कस्मिन्दिने कस्य दर्शनेकृते मुक्तिर्भवति तत्कथनम्, कस्य दानस्य किंफलं तन्निरूपणं च.... ८२	
१६९	७१	श्रीकृष्णस्य मथुरायात्राभंगलवर्णनम् २३		१८०	७७	सुस्वप्रकथनम् ७६	
१६९	७२	मथुरापुरीवर्णनम्, कृष्णस्य मथुराप्रवेशः, कृष्णकृपयाकुञ्जायाः सुरूपता, कृष्णस्य कुञ्जागृहे गमनादि, कृष्णेन मालाकाराय वरदानम्, रजकमोक्षः, कुञ्जाकृष्णयोर्विलासः, कंसदृष्टदृष्टस्वप्नस्य कथनम्, कृष्णकृतो धनुर्मगजमहमारणपूर्वकः कंसवधः, उग्रसेनायराजपददानम्, कंसमात्रादीनां शोकः सर्वजनकृता कृष्णस्तुतिः, रामकृष्णयोर्वसुदेवांतिकगमनं च ११५		१८२	७८	भगवता नन्दायाध्यात्मिकज्ञानकथनम्, सर्वसिद्धिदमंत्रनिरूपणम्, येषां दर्शनं पापजनकं तेषां कथनं च ... ६२	
१७२	७३	पुत्रविच्छेदकातरं नन्दंप्रति कृष्णेन कृत आध्यात्मिकबोधः नन्दस्य व्रजगमनम्, नन्दकथितकृष्णसंदेशेन यशोदाराधयोः शोकनिवृत्तिः, यशोदाप्रेरणया नन्दस्यकृष्णंप्रति पुनरागमनम् १०३		१८५	८०	भगवता नन्दाय भाद्रशुक्लचतुर्थीचंद्रदर्शननिषेधस्य हेतुं वक्तुं चंद्रकृततारापहरणस्य वृत्तांतकथनम् ३८	
१७५	७४	श्रीकृष्णनन्दयोः संवादः तत्र कृष्णोक्तज्ञानश्रवणोत्तरं नन्दस्य सांसारिकज्ञानकथनम् २६		१८५	८१	ताराहरणप्रसंगेनैव देवासुरयोर्युद्धोद्योगात्तारामोचनांतं वृत्तकथनम्... .. ६७	
१७५	७५	भगवता नन्दाय सांसारिकज्ञानकथनम् १०५		१८७	८२	दुःस्वप्नकथनम्, तच्छांतिनिरूपणं च ५७	
				१८८	८३	नन्दप्रभृतो विप्रवैष्णवक्षत्रियविद्वद्भिरसंन्यासिविधवाधर्माणां कथनम्, पतिव्रताधर्मकथनं च १४८	
				१९२	८४	गृहस्थगृहिणीशिष्यपुत्रकन्याधर्माणां कथनम्, स्त्रीणां त्रिविधत्वकथनम्, भक्तत्रैविध्यकथनम्, ब्रह्मांडरचनाख्यानं च १३६	
				१९५	८५	चतुर्वर्णानां भक्ष्याभक्ष्यकथनम्, कर्मविपाकनिरूपणं च ... २१२	
				२००	८६	केदारराजकन्यापाख्यानम् (वृंदोपाख्यानम्) ... १५१	
				२०४	८७	भगवन्नन्दसंवादे सति तत्र सनत्कुमारादीनामागमनम्, कृष्णसनत्कुमारसंवादश्रवणतो विस्मितांतरस्य नन्दस्य मोहावस्था च ... ८२	

अनु०

॥ ३ ॥

पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः	पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः
२०७	८८	श्रीकृष्णेन नंदाय दुर्गास्तोत्रराजस्यदानम्	७५	२१८	९५	उद्धवं प्रति राधायाः स्वदुःखनिवेदनात्मकं वचनम् मथुरागमनो- न्मुखमुद्धवं प्रति माधव्युक्तिः राधिकांप्रति उद्धवस्य भवा- न्विस्तरणोपाययाज्ञा, राधयोद्धवाय भवतरणोपायकथन पूर्वकं कालगतिनिवेदनम्	१०६
२०८	८९	श्रीकृष्णकृता नंदप्रार्थना तथा ब्रजजनैः सह गोलोकंगामिष्य- सीति नंदाय वरप्रदानम्....	१९				
२०८	९०	चतुर्युगानां क्रमतो धर्मकथनम्, कलेर्गुणदोषकथनम्, कृष्णेन ब्रजगमनार्थं प्रार्थितस्य नंदस्य पुनः कृष्णंप्रतिवचनञ्च ...	८१	२२१	९७	मथुरागमनोत्क्रायोद्धवाय राधाकृतो ज्ञानोपदेशः, उद्धवकृतं राधाभक्तवर्णनम्, उद्धवनिर्गमनोत्तरं राधायाः शोकावस्था च	६५
२१०		देवकीवसुदेवयोर्नंदंप्रतिसंभाषणम्, अध्यात्मज्ञानकथनेन ब्रजजनान् बोधयितुं ब्रजगमने उद्धवं प्रतिकृष्णस्याज्ञा ...	१४	२२३	९८	उद्धवस्य मथुरायां गमनम्, श्रीकृष्णस्योद्धवं प्रति ब्रजजनकुश- लादिप्रश्नाः, श्रीकृष्णंप्रति राधाप्रेमवर्णनात्मकमुद्धवस्य वचनम्, श्रीकृष्णो यशोदाराधादिब्रजजनानां स्वप्ने गत्वा तान्समाश्वासनज्ञानदानादियथोचितकर्माभिः संतोष्य पुन- र्मथुरां ययाविति सविस्तरं कथनं च	४४
२१०	९२	श्रीकृष्णाज्ञयोद्धवस्य ब्रजगमनम्, उद्धवोत्तरामकृष्णशुभवृत्तश्रव- णादानंदिताभ्यां यशोदारोहिणीभ्यां कृतो महोत्सवः, सर्व- जनान्समाश्वास्य तैः सहोद्धवस्य राधामंदिरगमनं, उद्धव- कृतं राधास्तोत्रं च	९३				
२१३	९३	राधोद्धवसंवादः-तत्र उद्धवंप्रति राधाया कृष्णकुशलप्रश्नः, उद्धवोत्तरकृष्णकुशलश्रवणाद्राधाया विरहमूर्च्छावस्था पुनः पुनः उद्धवस्य राधांप्रति समाधानकारकं वचनम्, तद्धचन- तुष्ट्या राधयोद्धवाय नानालंकारदानम् स्वविरहावस्थाकथनं च; विरहदुःखेन राधाया अचेतनपतनं च	१००	२२४	९९	रामकृष्णोपनयनोत्सवः तत्रादौ वसुदेवगृहे गर्गागमनम् गर्ग- वचनान्मंगलपत्रिकाप्रेषणेनामंत्रितानां वांधवादीनां राज्ञां तथा कृष्णस्मृतानां देवमुनिसिद्धर्ष्यादीनां च सदाराणा- मागमनम् वसुदेवकृतं यथोचितं सर्वातिथ्यम् शुभकर्मारंभे गणेशपूजनं च	५८
२१५	९४	मृताभिवमूर्च्छितां राधां प्रति उद्धवस्य माधव्यादिराधासखीनां च भाषणानि, उद्धवं प्रति कृष्णसत्स्वरूपवर्णनात्मकं माध- व्या वचनम्, उद्धवकृता गोपीनां प्रशंसा, कलावत्योद्धवा- यवपूर्वजन्मवृत्तान्तस्य कथनम्, उद्धवकृताराधार्थना च ...	११८	२२५	१००	देवक्यादिस्त्रीभिः कृतं गौर्यादीनां पूजनम् ब्रह्मादिदेवगणैः कृतं भगवत्स्तोत्रं च	३४
				२२६	१०१	रामकृष्णयोरुपनयनसंस्कारविधानानंतरं सर्वेषां स्वस्वगृह गमनम्	४२

अ. वै. रु.

॥ ४ ॥

पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः	पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः
२२७	१०२	रामकृष्णयोर्विद्याभ्यासार्थसांदिपनिगुरुगृहगमनम् तत्रगुरुणा तत्पत्न्या च कृता कृष्णस्तुतिः, ततोऽधीतसकलविद्याभ्यां रामकृष्णाभ्यां कृतं गुरुदक्षिणादानं, सदारस्यसांदिपनेर्गौ लोकगमनं च ३३	३३			दिदानतः शतानंदस्यासन्मानः तद्वचनरुष्टस्य रुक्मिणः पितरं प्रति शिशुपालाय कन्या देयेति विप्रकृष्णभर्त्सनपूर्वकं वचनम् सर्वत्रामंत्रणपत्रिकाप्रेषणम् कृष्णाह्वानार्थं भीष्मकेण विप्रद्वारागूढप्रेषितपत्रिकायादर्शनेनरामकृष्णोप्रसेनादीनां कुंडिनयात्रार्थं सज्जतां च ८६	८६
२२८	१०३	गुरुगृहान्मथुरागमनोत्तरं गोपवेषत्यागपूर्वकं गृहीतनृपवेषस्य कृष्णस्य सन्निधौ स्मृतिमात्रतः सुदर्शनं, गरुडः, विश्व-कर्म, समुद्राणामागमनम्, समुद्रं प्रति द्वारकानगरार्थस्थ लयाचना, द्वारकानिर्माणं विश्वकर्माणं प्रत्याज्ञा, द्वारकापुरं कीदृग्गुणविशिष्टं कर्तव्यं तद्विश्वकर्माणे कथनम् विश्वकर्म प्रभृतः कृष्णेन गृहादिनिर्माणशस्त्रनिरूपणं च ८१	८१	२३४	१०६	तत्समय एव रेवतीवलरामयोर्विवाहः ततः सपरिवारस्य कृष्णस्य कुंडिनपुरांतिके गमनम्, तदागमनकुपितानां रुक्मिशाल्वशिशुपालानां कृष्णोपहासरूपं वचनं च २७	२७
२३०	१०४	द्वारकादर्शनार्थं ब्रह्मादिदेवानामागमनम् द्वारकावर्णनम् श्रीकृष्णेच्छावलेनोप्रसेनादियादवानां तथा देवमुनिसिद्धार्षिनृपनराणां द्वारकानिकटवटमूलेऽकस्मात्प्राप्तिः, द्वारकाप्रवेशार्थं कृष्णोप्रसेनयोः संभाषणम् कृष्णाज्ञया द्वारकाप्रवेशोत्तरमुप्रसेनाभिषेकोत्सवश्च ९९	९९	२३५	१०७	तदुपहासवचनरुष्टेन बलभद्रेण रुक्मिशाल्वादिदुष्टानां मर्दनम् शतानंदेन पुरप्रवेशितानां सकृष्णवरयात्रिकाणां भीष्मकेण कृतो वासोन्नदानादिना सत्कारः, वसुदेवभीष्मकयोर्देवकप्रतिष्ठादिकृत्यम् विवाहमंडपे श्रीकृष्णागमनम् मंडपवर्णनम् कृष्णोद्वाहदर्शनार्थमागतान् ब्राह्मणादीन् प्रति तत्त-वनात्मकं भीष्मवचनम् भीष्मकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रं च १०१	१०१
२३२	१०५	रुक्मिण्युद्वाहाख्यानम्-तत्र-रुक्मिणीसौंदर्यप्रशंसा, भीष्मकस्य सुतमंत्रिपुरोहितादिजनान्प्रति रुक्मिण्यर्थं वरव-रणप्रश्नः रुक्मिणीश्रीकृष्णाय देयेति तन्महत्त्ववर्णनपूर्वकं शतानंदस्य वचनम् तद्वचनतुष्टेन भीष्मकेण कृतो भूरत्ना-		२३७	१०८	श्रीकृष्णाय कन्यादानविधिना रुक्मिणीसमर्पणम् १४	१४
				२३८	१०९	कन्यादानोत्तरं रुक्मिणीमात्रादिभिः कृतो वधूवरयोः सुवेष-करणादिमंगलोत्सवः, श्रीकृष्णं प्रति पार्वतीसरस्वतीलोपा-मुद्रादिदेवर्षिस्त्रीणामुपहासवचनानि, सर्वेभ्यो भोजन-	

अनु०

॥ ४ ॥

पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः	पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः
२३९	११०	दानम् सदारे श्रीकृष्णे द्वारकागमनोद्युक्ते सति रुक्मिणीप्र- ति मातुर्वचनम् भीष्मकृतयौतुकदानस्य कथनम् द्वारकाग- मनोत्तरं वधूगृहप्रवेशादिमंगलोत्सवश्च ... ४९				दियोपितः प्रति कृष्णवचनम्, उपायै कृष्णदशितस्वप्र- स्यप्रकारः, उपांप्रति चित्रलेखाया वचनम्, गणेशशिवयोः संभाषणम्, चित्रलेखायानिरुद्धस्योपांप्रतिनयनम् श्रीकृष्ण- स्य शोणितपुरप्रयाणम्, उपानिरुद्धयोरतिक्रीडा च ... ९४	
२४०	१११	यशोदायाः श्रीकृष्णप्रति ज्ञानयाज्ञोक्तिः, कृष्णाज्ञया यशो- दानंदयोः राधांतिके गमनम्, राधायाः तत्कालीनस्थितेर्वर्ण- नम्, यशोदानंदाभ्यां राधायाः संवादश्च ३९	२४७	११५	उपासंरक्षकदूतानां वाणं प्रति वचनम्, उपाचेष्टितश्रवणतो वाणे कुपिते सति तंप्रति शिवगौरीस्कंदगणेशानां वो- धवचनानि, वाणस्य प्रतिज्ञावचनम् वाणंप्रति कोटरमातु- बोधवचनम्, वाणस्ययुद्धोद्योगः, पार्वतीदूतवचनेनानिरुद्ध सन्नद्धता, अनिरुद्धं प्रतिरामकृष्णनिदात्मकं वाणस्यवच- नम्, तन्निदाखंडनरूपमनिरुद्धस्यवचनं च ... ११६		
२४१	११२	राधया यशोदायै भक्तिज्ञानोपदेशः तथा वरदानपूर्वकं स्वनाम- व्युत्पत्तिकथनं च ... ६३		२५०	११६	रणांगणे वाणप्रभृतोऽनिरुद्धेन द्रौपदीरत्योः पूर्वतिहासस्यकथ- नम्. अनिरुद्धेन सुभद्रहननपूर्वको वाणकुंभांडकार्तिकेया- दिवीराणां पराभवश्च ... ५४	
२४२	११३	प्रद्युम्नोत्पत्तिः, शंकरासुरवधः, मायावतीमोक्षणम्, सत्यमा- मादिसप्ताधिकशतोत्तरपोडशसहस्रस्त्रीणां पाणिग्रहणम् द्वार- कां गतस्य दुर्वासस एकानंशया विवाहः, दुर्वासःकृतं श्री- कृष्णस्तोत्रम्, श्रीकृष्णेनकृतो दुर्वाससं प्रति बोधश्च ... ६०		२५१	११७	वाणयुद्धप्रसंगतो हरलंबोद्धरसंवादः ... २०	
		दुर्वाससः कैलासे गमनम्, दुर्वाससं प्रति पार्वत्या वचनम्, दुर्वाससः पुनर्द्वारकागमनम्, श्रीकृष्णस्य हस्तिनापुरेगमनम्, धर्मयज्ञे शिशुपालदंतवक्रयोर्विधः, शिशुपालस्य जीवात्म- नाकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम्, श्रीकृष्णस्य लोकातीतचरित्राणां संक्षेपतः कथनं च ... ६१		२५१	११८	वाणस्कंदादिगणवेष्टिताय शिवाय मणिभद्रदत्तेनकृष्णागमन- वार्तायाः कथनम्, वाणासुरसंरक्षणार्थं पार्वतीस्कंदगणे- शादीन् प्रति शिवोक्तिः वाणेन सोपोनिरुद्धः श्रीकृष्णाय देय इतिबुद्ध्याकृष्णमहत्त्ववर्णनरूपं पार्वत्या वचनं च ... ४०	
२४४	११४	उपाहरणाख्यानम्-तत्र-अनिरुद्धस्य स्वप्रदृष्टोपया संवादः अनिरुद्धस्योपाविरहजावस्थां दृष्ट्वा भीता देवकीरुक्मिण्या					

अ. वै. क.

॥ ५ ॥

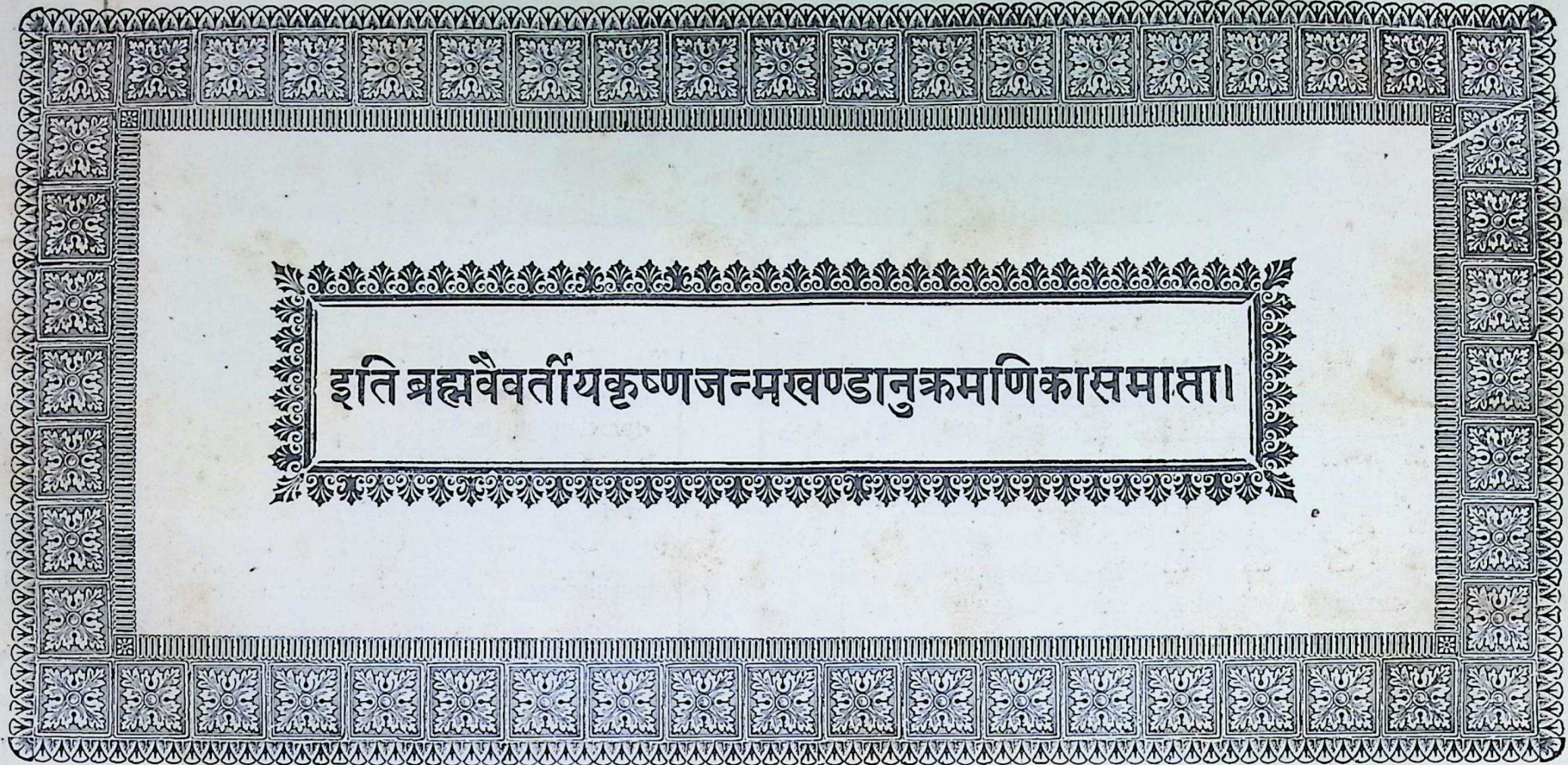
पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः	पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः
२५२	११९	गौर्युक्त्यनुमोदनात्मकं शिववचनम्, तत्समये तत्सभायां प्राप्तस्यबलेः शिवकृता स्तुतिः शिवंप्रति बलिबचनम्, बलिदैत्यकृतं शिवस्तोत्रम्, स्तोत्रतुष्टेन भगवता बलयेऽभयदानम् स्तोत्रपठनफलकथनं च ७५	७५			वरप्रदानम् श्रीदामाशापमुक्तराधायाः पार्वत्याज्ञयासखीभिः सुवेषकरणम्, सर्वजनप्रभतः कृष्णेन राधायाः पूर्ववृत्तस्य कथनम्, तदाखिलजनदृष्ट्या राधारूपस्थितेर्वर्ण १११	१११
२५४	१२०	कृष्णेन शिवं प्रतिदूतप्रेषणम्, शिवंप्रति कृष्णदूतस्य वचनम्, बाणं प्रति पार्वत्युक्तिः बाणकृष्णयोर्युद्धप्रकारः, शिवेन शरणंप्रापिताय बाणाय कृष्णेनाजरामरत्ववरदानम् शिवाज्ञया बाणकृत ऊषानिरुद्धीववाहोत्सवश्च ७९	७९	२६२	१२५	शिवब्रह्मासिद्धसुनींद्रान् प्रतिदेवकीवसुदेवयोः प्रभः वसुदेवं प्रतिशिवोक्तिः, शिवाज्ञया वसुदेवकृतो राजसूययज्ञः, सत्कुमाराज्ञया यज्ञपूर्त्यर्थं वसुदेवेन सर्वस्वदानं च ५४	५४
२५६	१२१	सुधमसभास्थतायकृष्णाय विप्रेण शृगालवासुदेवस्य संदेशकथनम्, शृगालनगरे कृष्णस्य गमनम्, शृगालकृष्णयोः संभाषणपूर्वकः समरः, शृगालमोक्षणं च ५२	५२	२६४	१२६	सिद्धाश्रमाद्रुक्मिण्यादिस्त्रीभिः सह कृष्णस्यांशतो द्वारकायां गमनम्, ततः पूर्णस्य कृष्णस्य नंदादिब्रजजनानयथोचितं वचनम्, पित्रोरनुमतेन कृष्णस्य राधास्थानगमनम्, कृष्णदर्शनतुष्ट्या राधयाकृतः प्रणामपूर्वकः कृष्णस्तवः, रत्नसिंहासनोपीविष्टस्य राधाकृष्णस्य सखीकृतसेवायाः प्रकारः, राधायाः कृष्णंप्रति कुशलप्रश्नादिवचनम्, श्रीकृष्णेन राधायै आध्यामिककथनं च १०३	१०३
२५७	१२२	नारदप्रभृतो नारायणेन स्यमंतकोपाख्यानकथनम् ३२	३२				
२५८	१२३	नारदस्य नारायणं प्रतिगणेशपूजाव्याख्यानप्रभः, सिद्धाश्रमे सदारानां देवसिद्धयोगिमुनिनरैर्द्रगोपयादवादीनां गणेशपूजनार्थं सिद्धाश्रमे आगमनम्, तत्रराधाकृतं यथाविधिगणेशपूजनं च ६०	६०	२६६	१२७	राधाकृष्णयोः शृंगारकथनम्, श्रीकृष्णेन राधयासहनानावनोपवनारामशैलद्रोणीसमुद्रनदनीसरोद्धीपपुरग्रामादिषुविहारकरणम्, पुनः कृष्णस्य राधयासह गोकुलागमनम् ब्रजजनकृष्णसंमेलनस्याद्भुतप्रकारः ४५	४५
२६०	१२४	पूजनतुष्टगणेशस्य राधांप्रति तत्स्तुतिपूर्वकं वचनम् ६०	६०				
		सिद्धाश्रमरक्षकशिवदूतेन ब्रह्मशिवकृष्णादीन्प्रति राधाकृतपूजनस्य कथनम्, सर्वजनैर्गणेशस्यपूजनम्, पार्वत्याराधायै					

अनु०

॥ ५ ॥

पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः	पत्रम्	अध्यायः	विषयाः	श्लोकाः
२६७	१२८	भांडीरवने ब्रजजनसमक्षं नंदं बोधयता कृष्णेन कलिद्रोषाणां निरूपणम्, अकस्मात्प्राप्तेनाद्भुतरथेन राधादिसर्वगोपीनां गोलोके गमनं च ५३				त्कुमारेण स्त्रीप्रेममग्राय नारदाय कृतः सद्बोधपूर्वकः कृष्ण मंत्रोपदेशः, तपसेगत नारदं प्रति कृष्णध्याननिरूपणा- त्मकं शिवस्य वचनम् ६०	
२६८	१२९	पुनः कृष्णेन गोकुलजनानां समाश्वसनम्, भांडीरवने ब्रह्मे- शादिभिः कृता कृष्णस्य प्रार्थना, ब्रह्मशापेन यादवनिधनं, द्वार- कालयादिवृत्तम्, पांडवमोक्षणम्, कलिप्राप्तिभीत्यारुदती- र्जाह्व्यादिपुण्यनदीः प्रति समाधानात्मकं कृष्णवचनम् श्रीकृष्णस्य निजधामगमनम् १११		२७२	१३१	शौनकाद्यृषिप्रश्नतः सूतेन बह्निषुवर्णयोरुत्पत्तिकथनम् ३८	
				२७३	१३२	शौनकादिकृतप्रश्नानां सूतेन पुनरेतदखिलब्रह्मवैवर्तपुराण- स्य कथानां क्रमेण संक्षेपतः कथनम् ९०	
				२७५	१३३	शौनकादिकानां प्रश्नतः सूतेन पुराणलक्षणसंख्यादिकथनम्, एतत्पुराणप्रशंसा एतत्पुराणश्रवणवृत्तफलवर्णनम्, एतत्पु- राण श्रवणविधिकथनं च ७४	
२७१	१३०	नारायणाज्ञया नारदेन सृजयकन्यायाः पाणिग्रहणम्, सन-				कृष्णजन्मखंविषयानुक्रमणिका समाप्ता.	

इति ब्रह्मवैवर्तमहापुराणान्तर्गतश्रीकृष्णजन्मखण्डविषयानुक्रमणिका.

इति ब्रह्मवैवर्तीयकृष्णजन्मखण्डानुक्रमणिकासमाप्ता।

॥ अथ ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डप्रारंभः ॥

अस्य ग्रन्थस्य सर्वेधिकाराः “श्रीवेङ्कटेश्वर” मुद्रणालयाध्यक्षाधोनाः सन्ति ।

श्रीकृष्णजन्मखंड.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ ॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥ ॥ अथ ब्रह्मवैवर्तीयश्रीकृष्णजन्मखण्डप्रारंभः ॥ ॥
 नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ॥ देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥ १ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ श्रुतं प्रथमतो
 ब्रह्मन्ब्रह्मखण्डं मनोहरम् ॥ ब्रह्मणो वदनांभोजात्परमाद्भुतमेव च ॥ १ ॥ ततस्तद्वचनात्तूर्णं समागत्य तवांतिकम् ॥ श्रुतं प्रकृतिखंडं
 च सुधाखंडात्परं वरम् ॥ २ ॥ ततो गणपतेः खंडमखंडभवखंडनम् ॥ न मे तृप्तं मनो लोलं विशिष्टं श्रोतुमिच्छति ॥ ३ ॥
 श्रीकृष्णजन्मखंडं च जन्मादेः खंडनं नृणाम् ॥ प्रदीपं सर्वतत्त्वानां कर्मघ्नं हरिभक्तिदम् ॥ ४ ॥ सद्यो वैराग्यजननं भवरोगनिकृंत
 नम् ॥ कारणं मुक्तिबीजानां भवाब्धेस्तारणं परम् ॥ ५ ॥ कर्मोपभोगरोगाणां खंडने च रसायनम् ॥ श्रीकृष्णचरणांभोजप्राप्तिसोपा
 नकारणम् ॥ ६ ॥ जीवनं वैष्णवानां च जगतां पावनं परम् ॥ वद विस्तार्य मां भक्तं शिष्यं च शरणागतम् ॥ ७ ॥ केन वा प्रार्थितः
 कृष्ण आजगाम महीतलम् ॥ सर्वाशैरेक एवेशः परिपूर्णतमः स्वयम् ॥ ८ ॥ युगे कुत्र कुतो हेतोः कुत्र वाविर्भव ह ॥ वसुदेवोऽस्य
 जनकः को वा का वा च देवकी ॥ ९ ॥ वद कस्य कुले जन्म मायया सुविडंबनम् ॥ किं चकार समागत्य केन रूपेण वा हरिः ॥
 ॥ १० ॥ जगाम गोकुलं कंसभयेन सूतिकागृहात् ॥ कथं कंसात्कीटतुल्याद्भ्येशस्य भयं मुने ॥ ११ ॥ हरिर्वा गोपवेषेण गोकुले
 किं चकार ह ॥ कुतो गोपांगनासार्धं विजहार जगत्पतिः ॥ १२ ॥ का वा गोपांगना के वा गोपाला बालरूपिणः ॥ का वा यशोदा
 को नंदः किं वा पुण्यं चकार ह ॥ १३ ॥ कथं राधा पुण्यवती देवी गोकुलवासिनी ॥ ब्रजे वा ब्रजकन्या सा बभूव प्रेयसी हरेः ॥ १४ ॥
 कथं गोप्यो दुराराध्यं संप्रापुरीश्वरं परम् ॥ कथं ताश्च परित्यज्य जगाम मथुरां पुनः ॥ १५ ॥ भारावतरणं कृत्वा किं विधाय
 जगाम सः ॥ कथयस्व महाभाग पुण्यश्रवणकीर्तनम् ॥ १६ ॥ सुदुर्लभां हरिकथां तरणिं भवसागरे ॥ निषेकभोगनिगडकुशच्छेदन
 कर्तनीम् ॥ १७ ॥ पापेधनानां दहने ज्वलदग्निशिखामिव ॥ पुंसां श्रुतवतां कोटिजन्मकिल्बिषनाशिनीम् ॥ १८ ॥

१ गोलोकवासिनी इति पाठान्तरम् ।

त्र. वै. ल.

॥ १ ॥

मुक्तिं कर्णसुधारम्यां शोकसागरनाशिनीम् ॥ मह्यं भक्ताय शिष्याय ज्ञानं देहि कृपानिधे ॥ १९ ॥ तपोजपमहादानात्पृथिव्यां
तीर्थदर्शनात् ॥ श्रुतिपाठादनशनाद्व्रताद्देवार्चनादपि ॥ २० ॥ दीक्षायाः सर्वयज्ञेषु यत्फलं लभते नरः ॥ षोडशीं ज्ञानदानस्य कलां
नार्हति तत्फलम् ॥ २१ ॥ पित्राहं प्रेषितो ज्ञानादानाय तव सन्निधिम् ॥ सुधासमुद्रं संप्राप्य को वान्यत्पातुमिच्छति ॥ २२ ॥
श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ मया ज्ञातोऽसि धन्यस्त्वं पुण्यराशिः समूर्तिमान् ॥ करोषि भ्रमणं लोकान्पावितुं कुलपावन ॥ २३ ॥
जनानां हृदयं सद्यः सुव्यक्तं वचनेन वै ॥ शिष्ये कलत्रे कन्यायां दौहित्रे बांधवेऽपि च ॥ २४ ॥ पुत्रे पौत्रे च वचसि प्रतापे
चापदि स्त्रियाम् ॥ बुद्धौ वैरिणि विद्यायां ज्ञायते हृदयं नृणाम् ॥ २५ ॥ जीवन्मुक्तोऽसि पूतस्त्वं शुद्धभक्तो गदाभृतः ॥ पुनासि
पादरजसा सर्वाधारां वसुन्धराम् ॥ २६ ॥ पुनासि लोकान्तसर्वांश्च स्वीयविग्रहदर्शनात् ॥ सुमंगलां हरिकथां तेन त्वं श्रोतुमि
च्छसि ॥ २७ ॥ यत्र कृष्णकथाः संति तत्रैव सर्वदेवताः ॥ ऋषयो मुनयश्चैव तीर्थानि निखिलानि च ॥ २८ ॥ कथाः श्रुत्वा कथांते
ते यांति सन्तो निरापदम् ॥ भवंति तानि तीर्थानि येषु कृष्णकथाः शुभाः ॥ २९ ॥ सद्यः कृष्णकथावक्ता स्वस्य पुंसां शतंशतम् ॥
समुद्धृत्य श्रुतवतां पुनाति निखिलं कुलम् ॥ ३० ॥ प्रष्टा तु प्रश्नमात्रेण पुनाति कुलमात्मनः ॥ श्रोता श्रवणमात्रेण स्वकुलं स्व
स्वबांधवान् ॥ ३१ ॥ शतजन्मतपस्तप्तो जन्मेदं भारते लभेत् ॥ करोति सफलं जन्म श्रुत्वा हरिकथामृतम् ॥ ३२ ॥ अर्चनं वंदनं
मन्त्रजपः सेवनमेव च ॥ स्मरणं कीर्तनं शश्वद्गुणश्रवणमीप्सितम् ॥ ३३ ॥ निवेदनं तस्य दास्यं नवधा भक्तिलक्षणम् ॥ करोति
जन्म सुफलं कृत्वैतानि च नारद ॥ ३४ ॥ न च विघ्नो भवेत्तस्य परमायुर्न नश्यति ॥ न याति तत्पुरः कालो वैनतेयमिवो
रगः ॥ ३५ ॥ न जहाति समीपं च क्षणं तस्य हरिः स्वयम् ॥ उपतिष्ठति तूर्णं तमणिमादिकसिद्धयः ॥ ३६ ॥ सुदर्शनं भ्रमत्येव
तस्य पार्श्वे दिवानिशम् ॥ कृष्णाज्ञया च रक्षार्थं को वा किं कर्तुमीश्वरः ॥ ३७ ॥ न यांति तत्समीपं च स्वप्नेऽपि यमकिंकराः ॥

१ यशसि श्रियाम्-इति पाठान्तरम् । २ बुद्धौ-इति पाठान्तरम् । ३ तपःपूत-इति पाठान्तरम् ।

खं ४ पु.

अ० १

॥ १ ॥

ज्वलदग्निं यथा दृष्ट्वा शलभा न व्रजन्ति तम् ॥ ३८ ॥ व्याधयो विपदः शोका विघ्नाश्च न प्रयांति तम् ॥ न याति तत्समीपं च
 मृत्युर्मृत्युभयान्मुने ॥ ३९ ॥ ऋषयो मुनयः सिद्धाः सन्तुष्टाः सर्वदेवताः ॥ स च सर्वत्र निःशंकः सुखी कृष्णप्रसादतः ॥ ४० ॥
 तव कृष्णकथायां च रतिरात्यंतिकी सदा ॥ जनकस्य स्वभावो हि जन्ये तिष्ठति निश्चितम् ॥ ४१ ॥ विप्रेन्द्र का प्रशंसेयं
 जन्म ते ब्रह्ममानसे ॥ यत्र यत्र कुले जन्म तन्मतिस्तादृशी भवेत् ॥ ४२ ॥ पिता विधाता जगतां कृष्णपादाब्जसेवया ॥
 नित्यं करोति यः शश्वन्नवधा भक्तिलक्षणम् ॥ ४३ ॥ रतिः कृष्णकथायां च यस्याश्रुपुलकोद्गमः ॥ मनो निमग्नं तत्रैव
 स भक्तः कथितो बुधैः ॥ ४४ ॥ पुत्रदारादिकं सर्वं जानाति श्रीहरेरिति ॥ आत्मना मनसा वाचा स भक्तः कथितो बुधैः ॥ ४५ ॥
 निर्जने तीर्थसंपर्के निःसंगा ये मुदान्विताः ॥ ध्यायन्ते चरणांभोजं श्रीहरेस्ते च वैष्णवाः ॥ ४६ ॥ दयास्ति सर्वजीवेषु सर्वं कृष्णम
 यं जगत् ॥ यो जानाति महाज्ञानी स भक्तो वैष्णवो मतः ॥ ४७ ॥ शश्वद्ये नाम गायन्ति गुणं मंत्रं जपन्ति च ॥ कुर्वन्ति श्रवणं गाथा
 वदन्ति तेऽतिवैष्णवाः ॥ ४८ ॥ लब्धानीष्टानि वस्तूनि प्रदातुं हरये मुदा ॥ तूर्णं यस्य मनो हृष्टं स भक्तो ज्ञानिनां वरः ॥ ४९ ॥
 यन्मनो हरिपादाब्जे स्वप्ने ज्ञाने दिवानिशम् ॥ पूर्वकर्मोपभोगं च बहिर्भुङ्क्ते स वैष्णवः ॥ ५० ॥ गुरुवक्त्राद्विष्णुमंत्रो यस्य कर्णे
 विशत्ययम् ॥ तं वैष्णवं महापूतं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ५१ ॥ पूर्वान्तस्त परान्तस्त सप्त मातामहादिकान् ॥ सोदरानुद्धरेद्धक्तः
 स्वप्रसू च प्रसूप्रसूम् ॥ ५२ ॥ कलत्रं कन्यकां बंधुं शिष्यं दौहित्रमात्मनः ॥ किंकरान्किंकरीश्चैवमुद्धरेद्वैष्णवः सदा ॥ ५३ ॥ सदा
 वाञ्छन्ति तीर्थानि वैष्णवस्पर्शदर्शने ॥ पापिदत्तानि पापानि तेषां नश्यन्ति संगतः ॥ ५४ ॥ गोदोहनक्षणं यावद्यत्र तिष्ठन्ति वैष्णवाः ॥
 तत्र सर्वाणि तीर्थानि सन्ति तावन्महीतले ॥ ५५ ॥ ध्रुवं तत्र मृतः पापी मुक्तो याति हरेः पदम् ॥ तथैव ज्ञानगंगायामन्ते कृष्णस्मृतौ
 यथा ॥ ५६ ॥ तुलसीकानने गोष्ठे श्रीकृष्णमंदिरे परे ॥ वृन्दारण्ये हरिद्वारे तीर्थेष्वन्येषु वा यथा ॥ ५७ ॥ पापानि पापिनां यांति तीर्थस्नाना

१ यो हरोरिव-इति पाठान्तरम् । २ पदे इति वा पाठः ।

ब्र. वै. क.

॥ २ ॥

वगाहनात् ॥ तेषां पापानि नश्यन्ति वैष्णवस्पर्शवायुना ॥ ५८ ॥ न हि स्थातुं शक्नुवन्ति पापान्येव कृतानि च ॥ ज्वलदग्नौ यथा
 क्षिप्रं शुष्काणि हि तृणानि च ॥ ५९ ॥ भक्तं वर्त्मनि गच्छन्तं येये पश्यन्ति मानवाः ॥ सप्तजन्मार्जिताघानि तेषां नश्यन्ति निश्चित
 म् ॥ ६० ॥ ये निर्दन्ति हृषीकेशं तद्भक्तं पुण्यरूपिणम् ॥ शतजन्मार्जितं पुण्यं तेषां नश्यति निश्चितम् ॥ ६१ ॥ ते पच्यन्ते महाचोरे
 कुम्भीपाके भयानके ॥ भक्षिताः कीटसंघेन यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ६२ ॥ तस्य दर्शनमात्रेण पुण्यं नश्यति निश्चितम् ॥ गंगां स्नात्वा
 रविं नत्वा तदा विद्वान्विशुध्यति ॥ ६३ ॥ वैष्णवस्पर्शमात्रेण मुक्तो भवति पातकी ॥ तस्य पापानि हन्त्येव स्वातःस्थो मधुसूदनः ॥
 ॥ ६४ ॥ इत्येवं कथितो विप्र विष्णुवैष्णवयोर्गुणः ॥ अधुना श्रीहरेर्जन्म निबोध कथयामि ते ॥ ६५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
 श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे विष्णुवैष्णवयोर्गुणप्रशंसाप्रस्ताववर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥
 श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ येन वा प्रार्थितः कृष्ण आजगाम महीतलम् ॥ ययं विधाय भूमौ स जगाम स्वालयं विभुः ॥ १ ॥ भारवतर
 णोपायं दुष्टानां च वधोद्यमम् ॥ सर्वं ते कथयिष्यामि सुविचार्य विधानतः ॥ २ ॥ अधुना गोपवेषं च गोकुलागमनं हरेः ॥ राधागो
 पालिका येन निबोध कथयामि ते ॥ ३ ॥ शंखचूडवधं पूर्वं संक्षेपात्कथितं श्रुतम् ॥ अधुना तत्सुविस्तार्य निबोध कथयामि ते
 ॥ ४ ॥ श्रीदाम्नः कलहश्चैव बभूव राधया सह ॥ श्रीदामा शंखचूडश्च शापात्तस्या बभूव ह ॥ ५ ॥ राधां शशाप श्रीदामा याहि
 योनिं च मानवीम् ॥ व्रजे व्रजांगना भूत्वा विचरस्व महीतले ॥ ६ ॥ भीता श्रीदामशापात्सा श्रीकृष्णं समुवाच ह ॥ गोपीरूपा
 भविष्यामि श्रीदामा मां शशाप ह ॥ ७ ॥ कमुपायं करिष्यामि वद मां भयभंजन ॥ त्वया विना कथमहं धरिष्यामि स्वजीवनम्
 ॥ ८ ॥ क्षणमेकं युगशतं कालनाथ त्वया विना ॥ चक्षुर्निमेषविरहाद्भवेदं मनो मम ॥ ९ ॥ शरत्पार्वणचंद्राभं क्षुधापूर्णाननं तव ॥
 नाथ चक्षुश्चकोराभ्यां पिबाम्यहमहर्निशम् ॥ १० ॥ त्वमात्मा मे मनः प्राणा देहमात्रं वहाम्यहम् ॥ दृष्टिशक्तिश्च चक्षुस्त्वं जीवनं
 परमं धनम् ॥ ११ ॥ स्वप्ने ज्ञाने त्वयि मनः स्मरामि त्वत्पदांबुजम् ॥ तव दास्यं विना नाथ न जीवामि क्षणं विभो ॥ १२ ॥

खं० ४ पू.

अ० २

॥ २ ॥

कृष्णस्तद्वचनं श्रुत्वा बोधयामास सुंदरीम् ॥ वक्षसि प्रेयसीं कृत्वा चकार निर्भयां च ताम् ॥ १३ ॥ महीतलं गमिष्यामि वाराहे च
 वरानने ॥ मया सार्धं भूगमनं जन्म तेपि निरूपितम् ॥ १४ ॥ व्रजं गत्वा व्रजे देवि विहरिष्यामि कानने ॥ मम प्राणाधिका त्वं
 च भयं किं ते मयि स्थिते ॥ १५ ॥ तामित्युक्त्वा हरिस्तत्र विरराम जगत्पतिः ॥ अतो हेतोर्जगन्नाथो जगाम नंदगोकुलम् ॥ १६ ॥
 किं वा तस्य भयं कंसाद्रयांतकारकस्य च ॥ माया भयच्छलेनैव जगाम राधिकांतिकम् ॥ १७ ॥ विजहार तया सार्धं गोपवेषं
 विधाय सः ॥ सहगोपांगनाभिश्च प्रतिज्ञापालनाय च ॥ १८ ॥ ब्रह्मणा प्रार्थितः कृष्णः समागत्य महीतलम् ॥ भारवतरणं कृत्वा
 जगाम स्वालयं विभुः ॥ १९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ श्रीदाम्नः कलहश्चैव कथं वा राधया सह ॥ संक्षेपात्कथितं पूर्वं संव्यस्य कथया
 धुना ॥ २० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ एकदा राधया सार्धं गोलोके श्रीहरिः स्वयम् ॥ विजहार महारण्ये निर्जने रासमंडले ॥
 ॥ २१ ॥ राधिकासुखसंभोगाद्बुधे न स्वकं परम् ॥ कृत्वा विहारं श्रीकृष्णस्तामपृष्ट्वा विहाय च ॥ २२ ॥ गोपिकां विरजामन्यां शृङ्गारार्थं
 जगाम ह ॥ वृंदारण्ये च विरजा सुभगा राधिकासमा ॥ २३ ॥ तस्या वयस्याः सुंदर्यो गोपीनां शतकोटयः ॥ कृष्णप्राणाधिका गोपी
 धन्या मान्या च योषिताम् ॥ २४ ॥ रत्नसिंहासनस्था सा ददर्श हरिमंतिके ॥ ददर्श श्रीहरिस्तां च शरच्चंद्रनिभाननाम् ॥ २५ ॥ मनोहरां
 सस्मितां च पश्यंतीं वक्रचक्षुषा ॥ सदा षोडशवर्षीयां प्रोद्भिन्नवयौवनाम् ॥ २६ ॥ रत्नालंकारशोभाढ्यां भूषितां शुक्लवाससा ॥ पुल
 कांकितसर्वांगीं कामबाणप्रपीडिताम् ॥ २७ ॥ दृष्ट्वा तां श्रीहरिस्तूर्णं विजहार तया सह ॥ पुष्पतल्पे महारण्ये निर्जने रत्नमंडपे ॥ २८ ॥
 मूर्च्छामवाप विरजा कृष्णशृंगारकौतुकात् ॥ कृत्वा वक्षसि प्राणेशं कोटिकंदर्पसन्निभम् ॥ २९ ॥ तया सक्तं श्रीहरिं च रत्नमंडपसं
 स्थितम् ॥ दृष्ट्वा च राधिकालयश्च चक्रुस्तां च निवेदनम् ॥ ३० ॥ तासां च वचनं श्रुत्वा सुष्वाप च चुकोप ह ॥ भृशं रुरोद सा
 देवी रक्तपंकजलोचना ॥ ३१ ॥ ता उवाच महादेवी मां तं दर्शयितुं क्षमाः ॥ यदि सत्यं ब्रूत यूयं मया सार्धं प्रगच्छत ॥ ३२ ॥
 करिष्यामि फलं गोप्याः कृष्णस्य च यथोचितम् ॥ को रक्षिताऽद्य तस्याश्च मयि शास्ति प्रकुर्वति ॥ ३३ ॥ शीघ्रमानयतालयश्च

ब्र. वै. क.

॥ ३ ॥

तया सार्द्धं हरिं प्रियम् ॥ अंतर्वक्रं सस्मितं च विषकुंभं सुधामुखम् ॥ ३४ ॥ मदाश्रयं समागतं यूयं दासं न दास्यथ ॥ तमेव
मंडपं रम्यं यात संरक्षतेश्वरम् ॥ ३५ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा काश्चिद्गोप्यो भयान्विताः ॥ ताः सर्वाः संपुटांजल्यो भक्तिनम्रात्म
कंधराः ॥ तामूचुः पुरतः स्थित्वा सर्वा एव प्रियां सतीम् ॥ ३६ ॥ ॥ आल्य ऊचुः ॥ ॥ वयं तं दर्शयिष्यामो विरजासहितं
विभुम् ॥ ३७ ॥ तासां च वचनं श्रुत्वा रथमारुह्य सुंदरी ॥ जगाम सार्धं गोपीभिस्त्रिषष्टिशतकोटिभिः ॥ ३८ ॥ रत्नेन्द्रसाररचितं
कोटिसूर्यसमप्रभम् ॥ मणीन्द्रसाररचितं कलशानां त्रिकोटिभिः ॥ ३९ ॥ राजितं चित्रराजीभिर्वैजयंतीविराजितम् ॥ लक्षचक्रस
मायुक्तं मनोयायि मनोहरम् ॥ ४० ॥ मणिसारविकारैश्च कोटिस्तम्भैः सुशोभितम् ॥ नानाचित्रविचित्रैश्च सहितैः सुमनोहरैः
॥ ४१ ॥ सिंदूराकारमणिभिर्मध्यदेशे विभूषितैः ॥ रत्नकृत्रिमसिंहैश्च रथचक्रोर्ध्वसंस्थितैः ॥ ४२ ॥ चतुर्लक्षपरिमितैश्चित्रचं
टासमन्वितैः ॥ चित्रपुत्तलिशोभाढ्यैर्विचित्रैश्च विराजितम् ॥ ४३ ॥ रतिमंदिरलक्षैश्च रत्नसारविनिर्मितैः ॥ मणिसारकपाटैश्च
शोभितैश्चित्रवाजिभिः ॥ ४४ ॥ मणीन्द्रसारकलशैः शेखरोज्ज्वलितैर्युतम् ॥ भोगद्रव्यसमायुक्तं वेषद्रव्यसमन्वितम् ॥ ४५ ॥
शोभितं रत्नशय्याभी रत्नपात्रघटान्वितम् ॥ हरिन्मणीनां वेदीनां समूहेन समन्वितम् ॥ ४६ ॥ कुंकुमाभमणीनां च सोपानकोटि
भिर्युतम् ॥ स्यमंतकैः कौस्तुभैश्च रुचकैः प्रवरैस्तथा ॥ ४७ ॥ पद्मकृत्रिमकोटीनां शतकैश्च सुशोभितम् ॥ चित्रकाननवापीभि
र्विशिष्टाभिर्विराजितम् ॥ ४८ ॥ रत्नेन्द्रसाररचितकलशोज्ज्वलशेखरम् ॥ शतयोजनमूर्ध्वं च दशयोजनविस्तृतम् ॥ ४९ ॥ पारि
जातप्रसूनानां मालाकोटिविराजितम् ॥ कुंदानां करवीराणां यूथिकानां तथैव च ॥ ५० ॥ सुचारुचंपकानां च नागेशानां मनो
हरैः ॥ मल्लिकानां मालतीनां माधवीनां सुगंधिनाम् ॥ ५१ ॥ कदंबानां च मालानां कदंबैश्च विराजितम् ॥ सहस्रदलपद्मानां
मालाभिश्च विराजितम् ॥ ५२ ॥ चित्रपुष्पोद्यानसरःकाननैश्च विभूषितम् ॥ सर्वेषां स्यंदनानां च श्रेष्ठं वायुवहं परम् ॥ ५३ ॥
तत्सूक्ष्मवस्त्रसाराणां वरैराच्छादितं परम् ॥ रत्नदर्पणलक्षाणां शतकैश्च समन्वितम् ॥ ५४ ॥ श्वेतचामरकोटीभिर्वज्रकोटिभिरन्वितम् ॥

खं० ४ पू०

अ० २

॥ ३ ॥

चंदनागरुकस्तूरीकुंकुमद्रवचर्चितैः ॥ ५५ ॥ पारिजातप्रसूनानां कोटितल्पविराजितम् ॥ कोटिचंटासमायुक्तं पताकाकोटिभिर्गु-
तम् ॥ ५६ ॥ रत्नशय्याकोटिभिश्च चित्रवज्रपरिच्छदैः ॥ चंदनाक्तैश्चंपकानां कुंकुमैश्च विचित्रितैः ॥ ५७ ॥ पुष्पोपधानसंयुक्तैः
शृंगारार्हाभिरन्वितम् ॥ अदृश्यैरश्रुतैर्द्रव्यैः सुंदरैश्च विभूषितम् ॥ ५८ ॥ एवंभूताद्रथात्तूर्णमवरुह्य हरिप्रिया ॥ जगाम सहसा देवी तं
रत्नमंडपं मुने ॥ ५९ ॥ द्वारे नियुक्तं ददर्श द्वारपालं मनोहरम् ॥ लक्षगोपैः परिवृतं स्मेराननसरोरुहम् ॥ ६० ॥ गोपं श्रीदाम-
नामानं श्रीकृष्णप्रियकिंकरम् ॥ तमुवाच रुषा देवी रक्तपंकजलोचना ॥ ६१ ॥ गच्छ दूरं गच्छ दूरं रतिलंपटकिंकर ॥ कीदृशीं
सत्परां कांतां द्रक्ष्यामि त्वत्प्रभोरहम् ॥ ६२ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा निःशंकः पुरतः स्थितः ॥ तामेव न ददौः गंतुं वेत्रपाणि-
र्महाबलः ॥ ६३ ॥ तूर्णं च राधिकाल्यश्च श्रीदामानं सकिंकरम् ॥ बलेन प्रेरयामासुः कोपेन स्फुरिताधराः ॥ ६४ ॥ श्रुत्वा
कोलाहलं शब्दं गोपिकानां हरिः स्वयम् ॥ ज्ञात्वा च कोपितां राधामंतर्धानं चकार ह ॥ ६५ ॥ विरजा राधिकाशब्दादंतर्धानं
हरेरपि ॥ दृष्ट्वा राधां भयार्ता सा जहौ प्राणांश्च योगतः ॥ ६६ ॥ सद्यस्तत्र सरिद्रूपं तच्छरीरं बभूव ह ॥ व्याप्तं च वर्तुलाकारं तथा
गोलोकमेव च ॥ ६७ ॥ कोटियोजनविस्तीर्णं प्रस्थेतिनिम्नमेव च ॥ दैर्घ्ये दशगुणं चारु नानारत्नाकरं परम् ॥ ६८ ॥ ॥ इति
श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे विरजानंदप्रस्ताववर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ श्रीनारायण
उवाच ॥ ॥ राधा रतिगृहं गत्वा न ददर्श हरिं मुने ॥ विरजां च सरिद्रूपां दृष्ट्वा गेहं जगाम सा ॥ १ ॥ श्रीकृष्णो विरजां दृष्ट्वा सरिद्रूपां
प्रियां सतीम् ॥ उच्चैरुरोद विरजातीरे नीरमनोहरे ॥ २ ॥ ममांतिकं समागच्छ प्रेयसीनां परे वरे ॥ त्वया विनाहं सुभगे कथं जीवामि
सुंदरि ॥ ३ ॥ नद्यधिष्ठात्रि देवि त्वं भव मूर्तिमती सती ॥ ममाशिषा रूपवती सुंदरी योषितां वरा ॥ ४ ॥ पूर्वरूपाच्च सौभाग्यादिदानीं
सुभगा भव ॥ पुरातनं शरीरं ते सरिद्रूपमभूत्सति ॥ ५ ॥ जलाद्दुत्थाय चागच्छ विधाय तनुमुत्तमाम् ॥ अष्टौ सिद्धीर्मया दत्ताः सुरसुं

१ नूतनां तनुम्-इति वा पाठः ।

त्र. वै. क.

॥ ४ ॥

दारि सत्वरम् ॥ ६ ॥ कृष्णाज्ञया च विरजा विधाय तनुमुत्तमाम् ॥ आजगाम हरेरग्रे साक्षाद्राधेव सुंदरी ॥ ७ ॥ पीतवस्त्रपरीधाना
 स्मेराननसरोरुहा ॥ पश्यंतं प्राणनाथं च पश्यंती वक्रचक्षुषा ॥ ८ ॥ नितंबश्रोणिभारता पीनोन्नतपयोधरा ॥ मानिनी मानिनीनां
 च गजेन्द्रमंदगामिनी ॥ ९ ॥ सुंदरी सुंदरीणां च धन्या मान्या च योषिताम् ॥ चारुचंपकवर्णाभा पक्वबिंबाधरा वरा ॥ १० ॥ पक्व
 दाडिमबीजाभदंतपंक्तिमनोहरा ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्या फुल्लेदीवरलोचना ॥ ११ ॥ कस्तूरीबिंदुना सार्धं सिंदूरबिंदुभूषिता ॥ चारुपत्रक
 शोभाढ्या सुचारुकबरीयुता ॥ १२ ॥ रत्नकुंडलगंडस्था भूषिता रत्नमालया ॥ गजमौक्तिकनासाग्रा मुक्ताहारविराजिता ॥ १३ ॥
 रत्नकंकणकेयूरचारुशंखकरोज्ज्वला ॥ किंकिणीजालशब्दाढ्या रत्नमंजीरंजिता ॥ १४ ॥ तां च रूपवतीं दृष्ट्वा प्रेमोद्रेका
 जगत्पतिः ॥ चकारालिंगनं तूर्णं चुचुंब च मुहुर्मुहुः ॥ १५ ॥ नानाप्रकारशृंगारं विपरीतादिकं विभुः ॥ रहसि प्रेयसीं प्राप्य चकार
 च पुनःपुनः ॥ १६ ॥ विरजा सा रजोयुक्ता धृत्वा वीर्यममोघकम् ॥ सद्यो बभूव तत्रैव धन्या गर्भवती सती ॥ १७ ॥ दधार गर्भमी
 शस्य दिव्यं वर्षशतं च सा ॥ ततः सुषाव तत्रैव पुत्रान्सप्त मनोहरान् ॥ १८ ॥ माता सा सप्तपुत्राणां श्रीकृष्णस्य प्रिया सती ॥
 तस्थौ तत्र सुखासीना सार्द्धं पुत्रैश्च सप्तभिः ॥ १९ ॥ एकदा हरिणा सार्द्धं वृंदारण्ये च निर्जने ॥ विजहार पुनः साध्वी शृंगारा
 सक्तमानसा ॥ २० ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र मातुः क्रोडं जगाम ह ॥ कनिष्ठपुत्रस्तस्याश्च भ्रातृभिः पीडितो भिया ॥ २१ ॥
 भीतं स्वतनयं दृष्ट्वा तत्याज तां कृपानिधिः ॥ क्रोडे चकार बालं सा कृष्णो राधागृहं ययौ ॥ २२ ॥ प्रबोध्य बालं सा साध्वी न
 ददर्शांतिके प्रियम् ॥ विललाप भृशं तत्र शृंगारातृप्तमानसा ॥ २३ ॥ शशाप स्वसुतं कोपालवणोदो भविष्यसि ॥ कदापि ते जलं
 केचिन्न खादिष्यंति जीविनः ॥ २४ ॥ शशाप बालान्सर्वाश्च यांतु मूढा महीतलम् ॥ गच्छध्वं च महीं मूढा जंबुद्वीपं मनोह
 रम् ॥ २५ ॥ स्थितिर्नैकत्र युष्माकं भविष्यति पृथक्पृथक् ॥ द्वीपेद्वीपे स्थितिं कृत्वा तिष्ठंतु सुखिनः सदा ॥ २६ ॥ द्वीपस्थाभि
 र्नदीभिश्च सह क्रीडंतु निर्जने ॥ कनिष्ठो मातृशापाच्च लवणोदो बभूव ह ॥ २७ ॥ कनिष्ठः कथयामास मातृशापं च

खं० ४ पू-

अ० ३

॥ ४ ॥

बालकान् ॥ आजग्मुर्दुःखिताः सर्वे मातृस्थानं च बालकाः ॥ २८ ॥ श्रुत्वा विवरणं सर्वे प्रजग्मुर्धरणीतलम् ॥ प्रणम्य चरणं मातुर्भक्ति
 नम्रात्ममूर्तयः ॥ २९ ॥ सप्तद्वीपसमुद्राश्च सप्त तस्थुर्विभागशः ॥ कनिष्ठाद्द्विपर्यंतं द्विगुणं द्विगुणं मुने ॥ ३० ॥ लवणेशुसुरा
 सर्पिर्दधिदुग्धजलार्णवाः ॥ एतेषां च जलं पृथ्व्यां सस्यार्थं च भविष्यति ॥ ३१ ॥ व्याप्ताः समुद्राः सप्तैव सप्तद्वीपां वसुंधराम् ॥
 रुरुदुर्बालकाः सर्वे मातृभ्रातृशुचान्विताः ॥ ३२ ॥ रुरोद च भृशं साध्वी पुत्रविच्छेदकातरा ॥ मूर्च्छामवाप शोकेन पुत्राणां भर्तुरेव
 च ॥ ३३ ॥ तां शोकसागरे मग्नां विज्ञाय राधिकापतिः ॥ आजगाम पुनस्तस्याः स्मेराननसरोरुहः ॥ ३४ ॥ दृष्ट्वा हरिं सा त
 त्याज शोकं रोदनमेव च ॥ आनन्दसागरे मग्ना दृष्ट्वा कांतं बभूव ह ॥ ३५ ॥ चकार श्रीहरिं क्रोडे विजहार स्मरातुरा ॥ तां च पुत्र
 परित्यक्तां हरिस्तुष्टो बभूव ह ॥ ३६ ॥ वरं तस्यै ददौ प्रीत्या प्रपन्नवदनेक्षणः ॥ कांते नित्यं तव स्थानमागमिष्यामि निश्चि
 तम् ॥ ३७ ॥ यथा राधा तत्समा त्वं भविष्यसि प्रिया मम ॥ पुत्रान्द्रक्ष्यसि नित्यं त्वं मद्वरस्य प्रसादतः ॥ ३८ ॥ इत्युक्तवन्तं
 श्रीकृष्णं वसन्तं विरजांतिके ॥ दृष्ट्वा राधावयस्याश्च कथयामासुरीश्वरम् ॥ ३९ ॥ श्रुत्वा रुरोष सा देवी सुष्वाप क्रोधमंदिरे ॥ एत
 स्मिन्नंतरे कृष्णो जगाम राधिकांतिकम् ॥ ४० ॥ स तस्थौ राधिकाद्वारे श्रीदाम्ना सह नारद ॥ रासेश्वरी हरिं दृष्ट्वा रुष्टोवाच प्रियं
 पुरः ॥ ४१ ॥ मत्तो बहुतराः कांता गोलोके संति ते हरे ॥ याहि तासां सन्निधानं मया ते किं प्रयोजनम् ॥ ४२ ॥ विरजा प्रेयसी
 कांता सरिद्रूपा बभूव ह ॥ देहं त्यक्त्वा मम भयात्तथाऽपि याहि तां प्रति ॥ ४३ ॥ तत्तीरे मंदिरं कृत्वा तिष्ठतिष्ठ च याहि ताम् ॥
 नदी बभूव सा त्वं च नदो भवितुमर्हसि ॥ ४४ ॥ नदस्य नद्या सार्द्धं च संगमो गुणवान्भवेत् ॥ स्वजातौ परमा प्रीतिः शयने भोजने
 सुखात् ॥ ४५ ॥ देवचूडामणेः क्रीडा नद्या सार्द्धमहो बत ॥ महाजनः स्मेरमुखः श्रुत्वा सद्यो भविष्यति ॥ ४६ ॥ ये त्वां वदन्ति
 सर्वेशं ते किं जानन्ति तत्त्वतः ॥ भगवान्सर्वभूतात्मा नदीं संभोक्तुमिच्छति ॥ ४७ ॥ इत्युक्त्वा राधिका देवी विरगाम

१ रुष्टोवाचाप्रियं तदा-इति पाठान्तरम् । २ सार्धं मयेरितम्-इति वा पाठः ।

अ. वै. क.

॥ ५ ॥

रुषान्विता ॥ नोत्तस्थौ भूमिशयनाद्गोपीलक्षसमन्विता ॥ ४८ ॥ काश्चिच्चामहरहस्ताश्च काश्चित्सूक्ष्मांशुकांबराः ॥ काश्चितांबूलहस्ताश्च
 काश्चिन्मालाकरा वराः ॥ ४९ ॥ वासितोदकराः काश्चित्काश्चित्पद्मकरा वराः ॥ काश्चित्सिंदूरहस्ताश्च पानहस्ताश्च काश्चन ॥ ५० ॥
 रत्नालंकारहस्ताश्च काश्चित्कज्जलवाहिकाः ॥ वेणुवीणाकराः काश्चित्काश्चित्कंकतिकाकराः ॥ ५१ ॥ काश्चिदावीरहस्ताश्च
 यंत्रहस्ताश्च काश्चन ॥ सुगंधितैलहस्ताश्च काश्चन प्रमदोत्तमाः ॥ ५२ ॥ करतालकराः काश्चिद्वेदुहस्ताश्च काश्चन ॥ काश्चि
 न्मृदंगमुरजमुरलीतानकारिकाः ॥ ५३ ॥ ॥ संगीतनिपुणाः काश्चित्काश्चित्ब्रतनतत्पराः ॥ क्रीडावस्तुकराः काश्चिन्मधुहस्ताश्च
 काश्चन ॥ ५४ ॥ सुधापात्रकराः काश्चिदंघ्रिपीठकराः पराः ॥ वेषवस्तुकराः काश्चित्काश्चिच्चरणसेविकाः ॥ ५५ ॥ पुटांजलिकराः
 काश्चित्काश्चित्स्तुतिपरा वराः ॥ एवं कतिविधाः संति राधिकापुरतो मुने ॥ ५६ ॥ बहिर्देशस्थिताः काश्चित्कोटिशः कोटिशः
 सदा ॥ काश्चिद्धारनियुक्ताश्च वयस्या वेत्रधारिकाः ॥ ५७ ॥ कृष्णमभ्यंतरं गंतुं न ददुर्द्धारसंस्थिताः ॥ पुरःस्थितं तं प्राणेशं
 राधा पुनरुवाच सा ॥ नानुरूपमत्यक्त्यमयोग्यमतिकर्कशम् ॥ ५८ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ हे कृष्ण विरजाकांत गच्छ
 मत्पुरतो हरे ॥ कथं दुनोपि मां लोलरतिचौरातिलंपट ॥ ५९ ॥ शीघ्रं पद्मावतीं गच्छ रत्नमालां मनोरमाम् ॥ अथवा वन
 मालां वा रूपेणाप्रतिमां ब्रज ॥ ६० ॥ हे नदीकांत देवेश देवानां च गुरोर्गुरो ॥ मया ज्ञातोसि भद्रं ते गच्छगच्छ ममाश्रमात्
 ॥ ६१ ॥ शश्वत्ते मानुषाणां च व्यवहारस्य लंपट ॥ लभतां मानुषीं योनिं गोलोकाद्रज भारतम् ॥ ६२ ॥ हे सुशीले शशिकले
 हे पद्मावति माधवि ॥ निवार्यतां च धूर्तोऽयं किमस्यात्र प्रयोजनम् ॥ ६३ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा तमूचुर्गोपिका हरिम् ॥
 हितं तथ्यं च विनयं सारं यत्समयोचितम् ॥ ६४ ॥ काश्चिदूचुरिति हरे गच्छ स्थानांतरं क्षणम् ॥ राधाकोपापनयने ह्याग
 मिष्यामहे वयम् ॥ ६५ ॥ काश्चिदूचुरिति प्रीत्या क्षणं गच्छ गृहांतरम् ॥ त्वयैव वर्धिता राधा त्वां विना कं च वक्ष्यति ॥ ६६ ॥

१ माल्यालंकारहस्ता-इति पा० । २ मधुरेति पा० । ३ संस्थितम्-इति पा० । ४ ममाश्रयात्-इति पा० । ५ कश्च रक्षतीति पा० ।

ख० ४ पु०

अ० ३

॥ ५ ॥

काश्चिद्वचुरिति प्रेम्णा राधिकायां हरिं मुने ॥ क्षणं वृंदावनं गच्छ मानापनयनावधि ॥ ६७ ॥ काश्चिदित्यूचुरीशं च परिहास
 परं वचः ॥ मानापनयनं भक्त्या मानिन्याः कुरु कामुक ॥ ६८ ॥ काश्चनोचुरितीशं तं याहि जायांतरं तव ॥ लोलुपस्य
 कथं नाथ करिष्यामो यथोचितम् ॥ ६९ ॥ काश्चनोचुरिति हरिं सस्मितं पुरतः स्थितम् ॥ गत्वा समीपमुत्थाय मानापनयनं
 कुरु ॥ ७० ॥ काश्चनोचुरिति प्राणनाथं गोप्यो दुरक्षरम् ॥ कः क्षमः सांप्रतं द्रष्टुं राधिकामुखपंकजम् ॥ ७१ ॥ काश्चनो
 चुरिति विभुं व्रज स्थानांतरं हरे ॥ कोपापनयने काले पुनरागमनं तव ॥ ७२ ॥ काश्चनोचुरितीदं तं प्रगल्भाः प्रमदोत्तमाः ॥
 वयं त्वां दारयिष्यामो न चेद्याहि गृहांतरम् ॥ ७३ ॥ काश्चिन्निवारयामासुर्माधवं प्रमदोत्तमाः ॥ स्मितवक्त्रं च सर्वेशं स्वस्थम्
 क्रोधमीश्वरम् ॥ ७४ ॥ गोपीभिर्वार्यमाणे च जगत्कारणकारणे ॥ सद्यश्चुकोप श्रीदामा हरौ गेहांतरं गते ॥ ७५ ॥ कोपादु
 वाच श्रीदामा राधिकां परमेश्वरीम् ॥ रक्तपद्मेक्षणां रुष्टां रक्तपंकजलोचनाम् ॥ ७६ ॥ ॥ श्रीदामोवाच ॥ ॥ कथं वदसि
 मातस्त्वं कटुवाक्यं मदीश्वरम् ॥ विचारणां विना देवि करोषि भर्त्सनं वृथा ॥ ७७ ॥ ब्रह्मानंतेशदेवेशं जगत्कारणकारणम् ॥
 वाणीपद्मालयामायाप्रकृतीशं च निर्गुणम् ॥ ७८ ॥ स्वात्मारामं पूर्णकामं करोषि त्वं विडम्बनम् ॥ देवीनां प्रवरा त्वं च निबोध
 यस्य सेवया ॥ ७९ ॥ यस्य पादार्चनेनैव सर्वेषामीश्वरी परा ॥ तन्न जानासि कल्याणि किमहं वक्तुमीश्वरः ॥ ८० ॥
 भ्रूंगलीलया कृष्णः स्रष्टुं शक्तश्च त्वद्विधाः ॥ कोटिशः कोटिशो देव्यस्तं न जानासि निर्गुणम् ॥ ८१ ॥ वैकुण्ठेश्रीहरेरस्य
 चरणांबुजमार्जनम् ॥ करोति केशैः शश्वच्छ्रीः सेवनं भक्तिपूर्वकम् ॥ ८२ ॥ सरस्वती च स्तवनैः कर्णपीयूषसुंदरैः ॥ सततं
 स्तौति यं भक्त्या न जानासि तमीश्वरम् ॥ ८३ ॥ भीता च प्रकृतिर्माया सर्वेषां बीजरूपिणी ॥ सततं स्तौति यं भक्त्या तं न
 जानासि मानिनि ॥ ८४ ॥ स्तुवंति सततं वेदा महिम्नः षोडशीं कलाम् ॥ कदापि न विजानंति तं न जानासि भामिनि ॥ ८५ ॥

१ कामिन्याः-३० पा० । २ रक्तपंकजलोचनः-३०पा० । ३ धर्मेश-इति पा० । ४ जीवेति पा० ।

ब्र. वै. क.

॥ ६ ॥

वक्त्रैश्चतुर्भिर्यं ब्रह्मा वेदानां जनको विभुः ॥ स्तौति सेवां च कुरुते चरणांबुजमीश्वरि ॥ ८६ ॥ शंकरः पंचभिर्वक्त्रैः स्तौति
यं योगिनां गुरुः ॥ साश्रुपूर्णः सपुलकः सेवते चरणांबुजम् ॥ ८७ ॥ शेषः सहस्रवदनैः परमात्मानमीश्वरम् ॥ सततं स्तौति यं
भक्त्या सेवते चरणांबुजम् ॥ ८८ ॥ धर्मः पाता च सर्वेषां साक्षी च जगतां पतिः ॥ भक्त्या च चरणांभोजं सेवते सततं मुदा ॥ ८९ ॥
श्वेतद्वीपनिवासी यः पाता विष्णुः स्वयं विभुः ॥ तस्यांशश्च तथा यं यं धार्यतेऽप्यक्षरं परम् ॥ ९० ॥ सुरासुरमुनीन्द्राश्च मनवो मानवा
बुधाः ॥ सेवते न हि पश्यन्ति स्वप्नेऽपि चरणांबुजम् ॥ ९१ ॥ क्षिप्रं रोषं परित्यज्य भज पादांबुजं हरेः ॥ भ्रूभंगलीलामात्रेण सृष्टिसंहर्तुरेव
च ॥ ९२ ॥ निमेषमात्रादस्यैव ब्रह्मणः पतनं भवेत् ॥ यस्यैकदिवसेऽप्यष्टाविंशतीन्द्राः पतन्त्यपि ॥ ९३ ॥ एवमष्टोत्तरशतमायुर्य
स्य जगद्विधेः ॥ त्वं वा कान्याश्च वा राधे मदीश्वरवशेऽखिलम् ॥ ९४ ॥ श्रीदाम्नो वचनं श्रुत्वा केवलं कटुमुज्ज्वलम् ॥ सद्यश्चुकोप
सा ब्रह्मन्सद्यः प्राणेश्वरी हरेः ॥ ९५ ॥ रासेश्वरी बहिर्गत्वा तमुवाच ह निष्ठुरम् ॥ स्फुरदोष्ठी मुक्तकेशी रक्तांभोरुहलोचना ॥ ९६ ॥
॥ राधिकोवाच ॥ ॥ रेरे जालम् महामूढ शृणु लंपटकिंकर ॥ त्वं च जानासि सर्वार्थं न जानामि त्वदीश्वरम् ॥ ९७ ॥ त्वदीश्वरश्च
श्रीकृष्णो न ह्यस्माकं ब्रजाधम ॥ जानामि जनकं स्तौषि सदा निंदसि मातरम् ॥ ९८ ॥ यथाऽसुराश्च त्रिदशा नित्यं निंदन्ति संतत
म् ॥ तथा निंदसि मां मूढ तस्मात्त्वमसुरो भव ॥ ९९ ॥ गोप ब्रजासुरीं योनिं गोलोकाच्च बहिर्भव ॥ मयाद्य शप्तो मूढस्त्वं कस्त्वां
रक्षितुमीश्वरः ॥ १०० ॥ रासेश्वरी तमित्युक्त्वा सुष्वाप विरराम च ॥ वयस्याः सेवयामासुश्चामरै रत्नमुष्टिभिः ॥ श्रुत्वा च वचनं
तस्याः कोपेन स्फुरिताधरः ॥ शशाप तां च श्रीदामा ब्रज योनिं च मानुषीम् ॥ १०१ ॥ ॥ श्रीदामोवाच ॥ ॥ मानुष्या इव कोप
स्ते तस्मात्त्वं मानुषी भुवि ॥ १०२ ॥ भविष्यसि न संदेहो मया शप्ता त्वमंबिके ॥ छायया कलया वापि परशक्त्या कलंकि
ना ॥ १०३ ॥ मूढा रापाणपत्नीं त्वां वक्ष्यन्ति जगतीतले ॥ रापाणः श्रीहरेरंशो वैश्यो वृंदावने वने ॥ १०४ ॥ भविष्यति महायोगी

१ स्तौति नित्यं सेवते च-इति पा० । २ अस्यांशश्च तथा चार्यं ध्यायतेऽनुक्षणं परम्-इति पा० । ३ पतनं हरेः-इ० पा० । ४ कटुमुल्लवणम् पा० । ५ रापाणपत्नीं-इ० पा०

खं० ४ प-

अ० ३

॥ ६ ॥

राधाशापेन गर्भजः ॥ गोकुले प्राप्य तं कृष्णं विहरिष्यसि कानने ॥ १०५ ॥ भविता ते वर्षशतं विच्छेदो हरिणा सह ॥ पुनः
 प्राप्य तमीशं च गोलोकमागमिष्यसि ॥ १०६ ॥ तामित्युक्त्वा च नत्वा च स जगाम हरेः पुरः ॥ गत्वा प्रणम्य श्रीकृष्णं शापा
 ख्यानमुवाच ह ॥ १०७ ॥ आनुपूर्व्यात्तु तत्सर्वं रुरोद च भृशं पुनः ॥ उवाच तं रुदंतं च गच्छध्वं धरणीतलम् ॥ १०८ ॥ न जेता
 ते त्रिभुवने ह्यसुरेन्द्रो भविष्यसि ॥ काले शंकरशूलेन देहं त्यक्त्वा ममांतिकम् ॥ १०९ ॥ आगमिष्यसि पंचाशद्युगांते तु ममाशि
 षा ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा तमुवाच शुचान्वितः ॥ ११० ॥ त्वद्भक्तिरहितं मां च कदाचिन्न करिष्यसि ॥ इत्युक्त्वा श्रीहरिं नत्वा
 जगाम स्वाश्रमाद्बहिः ॥ १११ ॥ पश्चाज्जगाम सा देवी रुरोद च पुनःपुनः ॥ कयासि वत्सेत्युच्चार्य विललाप भृशं सती ॥ ११२ ॥
 श्रीदामाऽपि च तां नत्वा रुरोद प्रेमविह्वलः ॥ स एव शंखचूडश्च बभूव तुलसीपतिः ॥ ११३ ॥ गते श्रीदाम्नि सा देवी जगामेश्वरसन्नि
 धिम् ॥ सर्वं निवेदयामास हरिः प्रत्युत्तरं ददौ ॥ ११४ ॥ शोकातुरां च तां कृष्णो बोधयामास प्रेयसीम् ॥ शंखचूडश्च काले
 न संप्राप पुनरीश्वरम् ॥ ११५ ॥ राधा जगाम धरणीं वाराहे हरिणा सह ॥ वृषभानुगृहे जन्म ललाभ गोकुले मुने ॥ ११६ ॥
 इत्येवं कथितं सर्वं श्रीकृष्णाख्यानमंगलम् ॥ सर्वेषां वाञ्छितं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ११७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
 श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे सप्तसमुद्रजन्मराधाश्रीदामशापोद्भवो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
 केन वा प्रार्थितः कृष्णो महीं च केन हेतुना ॥ आजगाम जगन्नाथो वद वेदविदां वर ॥ १ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥
 पुरा वाराहकल्पे सा भाराक्रांता वसुंधरा ॥ भृशं बभूव शोकार्ता ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥ २ ॥ सुरैश्चासुरसंतप्तैर्भृशमुद्रिग्रमानसैः ॥
 सार्द्धं तैस्तां दुर्गमां च जगाम वेधसः सभाम् ॥ ३ ॥ ददर्श तस्यां देवेशं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ ऋषीन्द्रैश्च मुनीन्द्रैश्च सिद्धैः
 सेवितं मुदा ॥ ४ ॥ अप्सरोगणनृत्यं च पश्यंतं सस्मितं मुदा ॥ गंधर्वाणां च संगीतं श्रुतवंतं मनोहरम् ॥ ५ ॥ जपंतं परमं ब्रह्म

१ विरहो-इति पा० । २ युगेतीति-इति पाठः ।

ब्र. वै. ल.

॥ ७ ॥

कृष्ण इत्यक्षरद्वयम् ॥ भक्त्यानंदाश्रुपूर्णं तं पुलकांकितविग्रहम् ॥ ॥ ६ ॥ भक्त्या सा त्रिदशैः सार्द्धं प्रणम्य चतुराननम् ॥ सर्वं निवे
दनं चक्रे दैत्यभारादिकं मुने ॥ साश्रुपूर्णा सपुलका तुष्टाव च रुरोद च ॥ ७ ॥ तामुवाच जगद्धाता कथं स्तौषि च रोदिषि ॥ कथमा
गमनं भद्रे वद भद्रं भविष्यति ॥ ८ ॥ सुस्थिरा भव कल्याणि भयं किं ते मयि स्थिते ॥ आश्वास्य पृथिवीं ब्रह्मा देवान्पप्रच्छ सादर
म् ॥ ९ ॥ कथमागमनं देवा युष्माकं मम सन्निधिम् ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा देवा ऊचुः प्रजापतिम् ॥ १० ॥ भाराक्रांता च वसुधा
दस्युग्रस्ता वयं प्रभो ॥ त्वमेव जगतां स्रष्टा शीघ्रं नो निष्कृतिं कुरु ॥ ११ ॥ गतिस्त्वमस्या भो ब्रह्मन्निर्वृतिं कर्तुमर्हसि ॥ पीडिता
येन भारेण पृथिवीयं पितामह ॥ १२ ॥ वयं तेनैव दुःखार्तास्तद्भारहरणं कुरु ॥ देवानां वचनं श्रुत्वा पप्रच्छ तां जगद्विधिः ॥ १३ ॥
दूरीकृत्य भयं वत्से सुखं तिष्ठ ममांतिकम् ॥ केषां भारमशक्ता त्वं सोढुं पंकजलोचने ॥ १४ ॥ अपनेष्यामि तं भद्रे भद्रं ते भवि
ता ध्रुवम् ॥ तस्य सा वचनं श्रुत्वा तमुवाच स्वपीडनम् ॥ पीडिता येन येनैवं प्रसन्नवदनेक्षणा ॥ १५ ॥ ॥ क्षितिरुवाच ॥ ॥
शृणु तात प्रवक्ष्यामि स्वकीयां मानसीं व्यथाम् ॥ विना बंधुं सविश्वासं नान्यं कथितुमर्हति ॥ १६ ॥ स्त्रीजातिरबला शश्व
द्रक्षणीया स्वबंधुभिः ॥ जनकस्वामिपुत्रैश्च गर्हितान्यैश्च निश्चितम् ॥ १७ ॥ त्वया पृष्टा जगत्तात न लज्जा कथितुं मम ॥
येषां भारैः पीडिताहं श्रूयतां कथयामि ते ॥ १८ ॥ कृष्णभक्तिविहीना ये ये च तद्भक्तनिंदकाः ॥ तेषां महापातकि
नामशक्ता भारवाहने ॥ १९ ॥ स्वधर्माचारहीना ये नित्यकृत्यविवर्जिताः ॥ श्रद्धाहीनाश्च वेदेषु तेषां भारेण पीडिता ॥ २० ॥
पितृमातृगुरुस्त्रीणां पोषणं पुत्रपोष्ययोः ॥ ये न कुर्वन्ति तेषां च न शक्ता भारवाहने ॥ २१ ॥ ये मिथ्यावादिनस्तात दयासत्य
विवर्जिताः ॥ निंदका गुरुदेवानां तेषां भारेण पीडिता ॥ २२ ॥ मित्रद्रोही कृतघ्नश्च मिथ्यासाक्ष्यप्रयादकः ॥ विश्वासघ्नो न्यास
हर्ता तेषां भारेण पीडिता ॥ २३ ॥ कल्याणसूक्तसा मानि हरेर्नामैकमंगलम् ॥ कुर्वन्ति विक्रयं ये वै तेषां भारेण पीडिता ॥ २४ ॥

१ स्याप्यहारी-इ०पा० । २ युक्तनामानि-इ०पा० ।

खं० ४ पू.

अ० ४

॥ ७ ॥

जीवघाती गुरुद्रोही ग्रामयाजी च लुब्धकः ॥ शवदाही शूद्रभोजी तेषां भारेण पीडिता ॥ २५ ॥ पूजायज्ञोपवासादिव्रतानि विविधा
नि च ॥ येये मूढा निहतारस्तेषां भारेण पीडिता ॥ २६ ॥ सदा द्विषन्ति ये पापा गोविप्रसुरवैष्णवान् ॥ हरिं हरिकथां भक्तिं तेषां
भारेण पीडिता ॥ २७ ॥ शंखादीनां च भारेण पीडिताहं यथा विधे ॥ ततोधिकानां दैत्यानां भारेण परिपीडिता ॥ २८ ॥ इत्येवं
कथितं सर्वं मद्रथथाया निवेदनम् ॥ त्वया यदि सुपाल्याहं प्रतीकारं कुरु प्रभो ॥ २९ ॥ इत्येवमुक्त्वा वसुधा रुरोद च मुहुर्मुहुः ॥
ब्रह्मा तद्रोदनं दृष्ट्वा तामुवाच कृपानिधिः ॥ ३० ॥ भारं तवापनेष्यामि दस्यूनामप्युपायतः ॥ उपायतोऽपि कार्याणि सिद्ध्यन्त्ये
व वसुन्धरे ॥ ३१ ॥ कालेन भारहरणं करिष्यति मदीश्वरः ॥ मन्त्रं मंगलकुम्भं च शिवलिंगं च कुंकुमम् ॥ ३२ ॥ मधुकाष्ठं चंदनं
च कस्तूरीं तीर्थमृत्तिकाम् ॥ खड्गगंडकखंडं च स्फाटिकं पद्मरागकम् ॥ ३३ ॥ इन्द्रनीलं सूर्यमणिं रुद्राक्षं कुशमूलकम् ॥ शालग्राम
शिलां शंखं तुलसीं प्रतिमां जलम् ॥ ३४ ॥ शंखं प्रदीपमालां च शिलामर्च्यां च घंटिकाम् ॥ निर्माल्यं चैव नैवेद्यं हरिद्वर्णमणिं तथा ॥
ग्रंथियुक्तं यज्ञसूत्रं दर्पणं श्वेतचामरम् ॥ ३५ ॥ गोरोचनं च मुक्तां च शुक्तिं माणिक्यमेव च ॥ पुराणसंहितां वह्निं कर्पूरं परशुं तथा
॥ ३६ ॥ रजतं कांचनं चैव प्रवालं रत्नमेव च ॥ कुशबीजं तीर्थतोयं गव्यं गोमूत्रगोमयम् ॥ ३७ ॥ त्वयि ये स्थापयिष्यन्ति
मूढाश्चेतानि सुन्दरि ॥ पच्यन्ते कालसूत्रेण वर्षाणामयुतं ध्रुवम् ॥ ३८ ॥ ब्रह्मा पृथ्वीं समाश्वास्य देवताभिस्तया सह ॥ जगाम
जगतां धाता कैलासं शंकरालयम् ॥ ३९ ॥ गत्वा तमाश्रमं रम्यं ददर्श शंकरं विधिः ॥ वसन्तमक्षयवटमूले स्वःसरितस्तटे ॥ ४० ॥
व्याघ्रचर्मपरीधानं दक्षकन्यास्थिभूषणम् ॥ त्रिशूलपट्टिशधरं पंचवक्त्रं त्रिलोचनम् ॥ ४१ ॥ नानासिद्धैः परिवृतं योगीन्द्रगणसेवितम् ॥
परितोऽप्सरसां नृत्यं पश्यन्तं सस्मितं मुदा ॥ ४२ ॥ गंधर्वाणां च संगीतं श्रुतवन्तं कुतूहलात् ॥ पश्यन्तीं पार्वतीं प्रीत्या पश्यन्तं
वक्रचक्षुषा ॥ ४३ ॥ जपन्तं पञ्चवक्त्रेण हरेर्नामैकमङ्गलम् ॥ मंदाकिनीपद्मबीजमालया पुलकांकितम् ॥ ४४ ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा

१ पूजायज्ञोपवासानां व्रतानां नियमस्य च-इ०पा० । २ शंखचूडस्य-इ०पा० । ३ सनायाहम्-इ०पा० । ४ यंत्रम्-इ०पा० । ५ तिष्ठन्ति कालसूत्रे ते-इ०पा० ।

ब्र. वै. ल.

॥ ८ ॥

तस्थावग्रे स धूर्जटेः ॥ पृथिव्या सुरसंघैश्च सार्द्धं प्रणतकंधरैः ॥ ४५ ॥ उत्तस्थौ शंकरः शीघ्रं भक्त्या दृष्ट्वा जगद्गुरुम् ॥ ननाम
मूर्ध्ना संप्रीत्या लब्धवानाशिषं ततः ॥ ४६ ॥ प्रणेमुर्देवताः सर्वे शंकरं चन्द्रशेखरम् ॥ प्रणनाम धरा भक्त्या चाशिषं युयुजे
हरः ॥ ४७ ॥ वृत्तांतं कथयामास पार्वतीशं प्रजापतिः ॥ श्रुत्वानतमुखस्तूर्णं शंकरो भक्तवत्सलः ॥ ४८ ॥ भक्तापायं समाकर्ण्य
पार्वतीपरमेश्वरौ ॥ बभूवतुस्तौ दुःखातौ बोधयामास तौ विधिः ॥ ४९ ॥ ततो ब्रह्मा महेशश्च सुरसंघान्वसुन्धराम् ॥ गृहं प्रस्थापया
मास समाश्वास्य प्रयत्नतः ॥ ५० ॥ ततो देवेश्वरैस्तूर्णमागत्य धर्ममंदिरम् ॥ सह तेन समालोच्य प्रजग्मुर्भवनं हरेः ॥ ५१ ॥ वैकुण्ठं
परमं धाम जरामृत्युहरं परम् ॥ वायुना धार्यमाणं च ब्रह्मांडादूर्ध्वमुत्तमम् ॥ कोटियोजनमूर्ध्वं च ब्रह्मलोकात्सनातनम् ॥ ५२ ॥ वर्ण
नीयं न कविभिर्विचित्रं रत्ननिर्मितम् ॥ पद्मरागैरिन्द्रनीलै राजमार्गैर्विभूषितम् ॥ ५३ ॥ ते मनोयायिनः सर्वे संप्रापुस्तं मनोहरम् ॥
हरेरंतःपुरं गत्वा ददृशुः श्रीहरिं सुराः ॥ ५४ ॥ रत्नसिंहासनस्थं च रत्नालंकारभूषितम् ॥ रत्नकेयूरवलयरत्ननूपुरशोभितम् ॥ ५५ ॥
रत्नकुण्डलयुग्मेन गंडस्थलविराजितम् ॥ पीतवस्त्रपरीधानं वनमालाविभूषितम् ॥ ५६ ॥ शांतं सरस्वतीकांतं लक्ष्मीधृतपदांबुजम् ॥
कोटिकन्दर्पलीलाभं स्मितवक्त्रं चतुर्भुजम् ॥ ५७ ॥ सुनन्दनंदकुमुदैः पार्षदैरुपसेवितम् ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं सुरत्नमुकुटोज्ज्वलम् ॥
परमानन्दरूपं च भक्तानुग्रहकारकम् ॥ ५८ ॥ तं प्रणेमुः सुरेन्द्राश्च भक्त्या ब्रह्मादयो मुने ॥ तष्टुवुः परया भक्त्या भक्तिनम्रात्मकन्धराः ॥
परमानन्दभारार्ताः पुलकांचितविग्रहाः ॥ ५९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ नमामि कमलाकांतं शांतं सर्वेशमच्युतम् ॥ वयं यस्य कलाभेदाः ॥
कलांशकलया सुराः ॥ ६० ॥ मनवश्च मुनीन्द्राश्च मानुषाश्च चराचराः ॥ कलाकलांशकलया भूतास्त्वत्तो निरंजन ॥ ६१ ॥ च शंकर उवाच ॥
त्वामक्षयमक्षरं वा व्यक्तमव्यक्तमीश्वरम् ॥ अनादिमादिमानन्दरूपिणं सर्वरूपिणम् ॥ ६२ ॥ अणिमादिकसिद्धीनां कारणं सर्वकारणम् ॥
सिद्धिज्ञंसिद्धिदं सिद्धिरूपं कः स्तोतुमीश्वरः ॥ ६३ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ वेदे निरूपितं वस्तु वर्णनीयं विचक्षणैः ॥ वेदे निर्वचनीयं यत्त

१ राममव्यक्तमीश्वरम्-इ०पा० ।

खं० ४ पृ.

अ० ४

॥ ८ ॥

त्रिवर्तुं च कः क्षमः ॥ यस्य संभावनीयं यद्गुणरूपं निरंजनम् ॥ ६४ ॥ तदतिरिक्तं स्तवनं किमहं स्तौमि निर्गुणम् ॥ ब्रह्मादीनामिदं
 स्तोत्रं षट्श्लोकोक्तं महामुने ॥ ६५ ॥ पठित्वा मुच्यते दुर्गाद्वांछितं च लभेन्नरः ॥ देवानां स्तवनं श्रुत्वा तानुवाच हरिः
 स्वयम् ॥ ६६ ॥ गोलोकं यात यूयं च यामि पश्चाच्छ्रिया सह ॥ नरनारायणौ तौ द्वौ श्वेतद्वीपनिवासिनौ ॥ ६७ ॥ एते
 यास्यंति गोलोकं तथा देवी सरस्वती ॥ अनन्ता मम माया च कार्तिकेयो गणाधिपः ॥ सावित्री वेदमाता च पश्चाद्यास्यंति
 निश्चितम् ॥ ६८ ॥ तत्राहं द्विभुजः कृष्णो गोपीभी राधया सह ॥ अत्राहं कमलायुक्तः सुनन्दादिभिरावृतः ॥ ६९ ॥ नारायणश्च
 कृष्णोऽहं श्वेतद्वीपनिवासकृत् ॥ ममैवैताः कलाः सर्वे देवा ब्रह्मादयः स्मृताः ॥ ७० ॥ कलाकलांशकलया सुरासुरनरादयः ॥
 गोलोकं यात यूयं च कार्यसिद्धिर्भविष्यति ॥ ७१ ॥ वयं पश्चाद्गमिष्यामः सर्वेषामिष्टसिद्धये ॥ इत्युक्त्वा वै सभामध्ये विरराम
 हरिः स्वयम् ॥ ७२ ॥ प्रणम्य देवताः सर्वा जग्मुर्गोलोकमद्भुतम् ॥ विचित्रं परमं धाम जरामृत्युहरं परम् ॥ ७३ ॥ ऊर्ध्वं वैकुण्ठतो
 गम्यं पंचाशत्कोटियोजनम् ॥ वायुना धार्यमाणं च निर्मितं स्वेच्छया विभोः ॥ ७४ ॥ तमनिर्वचनीयं च देवास्ते गमनोत्सुकाः ॥
 ते मनोयायिनः सर्वे संप्राणुर्विरजातटम् ॥ ७५ ॥ दृष्ट्वा देवाः सरित्तीरं विस्मयं परमं ययुः ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं सुविस्तीर्णं
 मनोहरम् ॥ ७६ ॥ मुक्तामाणिक्यपरममणिरत्नाकरान्वितम् ॥ कृष्णशुभ्रहरिद्रक्तमणिराजिविराजितम् ॥ ७७ ॥ प्रवालाङ्कुरमुद्भूतं
 कुत्रचित्सुमनोहरम् ॥ परमामूल्यसद्गत्नाकरराजिविभूषितम् ॥ ७८ ॥ विधेरदृश्यमाश्चर्यं निधिश्चेष्टाकरान्वितम् ॥ पद्मरागेंद्रनीलाना
 माकरं कुत्रचिन्मुने ॥ ७९ ॥ कुत्रचिच्च मरकताकरश्रेणीसमन्वितम् ॥ स्यमन्तकाकरं कुत्र कुत्रचिद्बुचकाकरम् ॥ ८० ॥ अमूल्यपीत
 वर्णाभं मणिश्रेण्याकरान्वितम् ॥ रत्नाकरं कुत्रचिच्च कुत्रचित्कौस्तुभाकरम् ॥ ८१ ॥ कुत्र निर्वचनीयानां मणीनामाकरं परम् ॥
 कुत्रचित्कुत्रचिद्रम्यविहारस्थलमुत्तमम् ॥ ८२ ॥ दृष्ट्वा तु परमाश्चर्यं जग्मुस्तत्पारमीश्वराः ॥ ददृशुः पर्वतश्रेष्ठं शतशृङ्गं मनोर

१ अनन्तः-३० पा० । २ ममैवामी-३० पा० ।

ब्र. वै. क.
॥ ९ ॥

मम् ॥ ८३ ॥ पारिजाततरूणां च वनराजिविराजितम् ॥ कल्पवृक्षैः परिवृतं वेष्टितं कामधेनुभिः ॥ ८४ ॥ कोटियोजनमूर्ध्वं च
दैर्घ्यं दशगुणोत्तरम् ॥ शैलप्रस्थपरिमितं पंचाशत्कोटियोजनम् ॥ ८५ ॥ प्राकाराकारमस्यैव शिखरे रासमंडलम् ॥ दशयोजनविस्ती
र्णं वर्तुलाकारमुत्तमम् ॥ ८६ ॥ पुष्पोद्यानसहस्रेण पुष्पितेन सुगंधिना ॥ संकुलेन मधुघ्राणां समूहेन समन्वितम् ॥ ८७ ॥ सुरत
द्रव्यसंयुक्तै राजितं रतिमंदिरैः ॥ रत्नमंडपकोटीनां सहस्रेण समन्वितम् ॥ ८८ ॥ रत्नसोपानयुक्तेन सद्गन्धकलशेन च ॥ हरिन्मणी
नां स्तम्भेन शोभितेन च शोभितम् ॥ ८९ ॥ सिंदूरवर्णमणिभिः परितः खचितेन च ॥ इन्द्रनीलैर्मध्यगतैर्मण्डितेन मनोहरैः ॥ ९० ॥
रत्नप्राकारसंयुक्तमणिभेदैर्विराजितम् ॥ द्वारैः कपाटसंयुक्तैश्चतुर्भिश्च विराजितम् ॥ ९१ ॥ रज्जुग्रंथिसमायुक्तं रसालपल्लवान्वितैः ॥
परितः कदलीस्तम्भसमूहैश्च समन्वितम् ॥ ९२ ॥ शुक्लधान्यपर्णजालफलदूर्वाकुरान्वितम् ॥ चंदनागरुकस्तूरीकुंकुमद्रवचर्चित
म् ॥ ९३ ॥ वेष्टितं गोपकन्यानां समूहैः कोटिशो मुने ॥ रत्नालंकारसंयुक्तै रत्नमालाविराजितैः ॥ ९४ ॥ रत्नकंकणकेयूर
रत्ननूपुरभूषितैः ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजितैः ॥ ९५ ॥ रत्नांगुलीयललितैर्हस्तांगुलिविराजितैः ॥ रत्नपाशकवृन्दैश्च
विराजितपदांगुलैः ॥ ९६ ॥ भूषितै रत्नभूषाभिः सद्गन्धमुकुटोज्ज्वलैः ॥ गजेंद्रमुक्तालंकारैर्नासिकामध्यराजितैः ॥ ९७ ॥
सिंदूरबिंदुना सार्द्धमलकाधःस्थलोज्ज्वलैः ॥ चारुचंपकवर्णाभैश्चंदनद्रवचर्चितैः ॥ ९८ ॥ पीतवस्त्रपरीधानैर्बिंबाधरमनोहरैः ॥
शरत्पार्वणचद्राणां प्रभां मुष्णन्मुखोज्ज्वलैः ॥ ९९ ॥ शरत्प्रफुल्लपद्मानां शोभामोषणलोचनैः ॥ कस्तूरीपत्रिकायुक्तै रेखाक्तकज
लोज्ज्वलैः ॥ १०० ॥ प्रफुल्लमालतीमालाजालैः कबरशोभितैः ॥ मधुलुब्धमधुघ्राणां समूहैश्चापि संकुलैः ॥ चारुणा गमनेनैव
गजखंजनगंजनैः ॥ १०१ ॥ वक्रभ्रूभंगसंयोगलक्ष्णस्मितसमन्वितैः ॥ पद्मदाडिमबीजाभदंतपंक्तिविराजितैः ॥ १०२ ॥
खगेंद्रचंचुशोभाढ्यनासिकोन्नतभूषितैः ॥ गजेंद्रगंडयुग्माभस्तनभारनतैरिव ॥ १०३ ॥ नितंबकठिनश्रोणीपीनभारभरानतैः ॥

१ षट्कैश्च पदांगुलिविराजितैः—इ०पा० । २ प्रभाजुष्टमुखोज्ज्वलैः—इ०पा० । ३ मोचनैः—इ०पा० ।

खं० ४ पु.
अ० ४

॥ ९ ॥

कंदर्पशरचेष्टाभिर्जर्जरीभूतमानसैः ॥ १०४ ॥ दर्पणैः पूर्णचंद्रास्यसौंदर्यदर्शनोत्सुकैः ॥ राधिकाचरणां भोजसेवासक्तम
 नोरथैः ॥ १०५ ॥ सुंदरीणां समूहैश्च रक्षितं राधिकाज्ञया ॥ क्रीडासरोवराणां च लक्षैश्च परिवेष्टितम् ॥ १०६ ॥ श्वेतरक्तैर्लोहि
 तैश्च वेष्टितैः पद्मराजितैः ॥ सुकूजद्रिर्मधुघ्राणां समूहैः संकुलैः सदा ॥ १०७ ॥ पुष्पोद्यानसहस्रेण पुष्पितेन सम
 न्वितम् ॥ कोटिकुंजकुटीरैश्च पुष्पशय्यासमन्वितैः ॥ १०८ ॥ भोगद्रव्यसकंपूरतांबूलवस्त्रसंयुतैः ॥ रत्नप्रदीपैः परितः श्वेतचामरदर्प
 णैः ॥ १०९ ॥ विचित्रपुष्पमालाभिः शोभितैः शोभितं मुने ॥ तं रासमंडपं दृष्ट्वा जग्मुस्ते पर्वताद्बहिः ॥ ११० ॥ ततो विचक्षणं
 रम्यं ददृशुः सुंदरं वनम् ॥ वनं वृंदावनं नाम राधामाधवयोः प्रियम् ॥ १११ ॥ क्रीडास्थानं तयोरेव कल्पवृक्षचयान्वितम् ॥ विर
 जातीरनीराक्तैः कंपितं मंदवायुभिः ॥ ११२ ॥ कस्तूरीयुक्तपत्राब्जैः पुष्पौघैः सुरभीकृतम् ॥ नवपल्लवसंसक्तपरपुष्करैर्युतम् ॥ ११३ ॥
 कुत्र हेलिकदंबानां कदंबैः कमनीयकम् ॥ मंदाराणां चंपकानां चन्दनानां तथैव च ॥ ११४ ॥ सुगंधिकुसुमानां च गंधेन सुरभीकृतम् ॥
 आम्राणां नागरंगाणां पनसानां तथैव च ॥ ११५ ॥ तालानां नारिकेलानां वृंदैर्वृंदारकं वनम् ॥ जंबूनां बदरीणां च खर्जूराणां विशे
 षतः ॥ ११६ ॥ गुर्वाकाम्रातकानां च जंबीराणां च नारद ॥ कदलीनां श्रीफलानां दाडिमानां मनोहरैः ॥ ११७ ॥ सुपक्वफलसंयुक्तैः
 समूहैश्च विराजितम् ॥ पिप्पलीनां च शालानामश्वत्थानां तथैव च ॥ ११८ ॥ निंबानां शालमलीनां च तित्तिडीनां च शोभनैः ॥
 अन्येषां तरुभेदानां संकुलैः संकुलं सदा ॥ ११९ ॥ परितः कल्पवृक्षाणां वृन्दैर्वृन्दैर्विराजितम् ॥ मल्लिकामालतीकुंदकेतकीमाधवी
 लताः ॥ १२० ॥ एतासां च समूहैश्च यूथिकाभिः समन्वितम् ॥ चारुकुंजकुटीरैस्तैः पंचाशत्कोटिभिर्मुने ॥ १२१ ॥ रत्नप्रदीपदी
 पैश्च धूपेन सुरभीकृतैः ॥ शृंगारद्रव्ययुक्तैश्च वासितैर्गंधवायुभिः ॥ १२२ ॥ चंदनाक्तैः पुष्पतल्पैर्मालाजालसमन्वितैः ॥ मधुलुब्धम
 धुघ्राणां कलशब्दैश्च शब्दितम् ॥ १२३ ॥ रत्नालंकारशोभाढ्यैर्गोपीवृंदैश्च वेष्टितम् ॥ पंचाशत्कोटिगोपीभी रक्षितं राधिका

१ वृंदावनम् ० पा० । २ पिप्पलीनाम् इ० पा० ।

ब्र. वै. क.

॥ १० ॥

ज्ञया ॥१२४॥ द्वात्रिंशत्काननं तत्र रम्यं रम्यं मनोहरम् ॥ वृदावनाभ्यन्तरितं निर्जनस्थानमुत्तमम् ॥ १२५ ॥ सुपक्वमधुरस्वादुफलैर्वृ
 दारकं मुने ॥ गोष्ठानां च गवां चैव समूहैश्च समन्वितम् ॥ १२६ ॥ पुष्पोद्यानसहस्रेण पुष्पितेन सुगंधिना ॥ मधुलुब्धमधुघ्राणां
 समूहेन समन्वितम् ॥ १२७ ॥ पंचाशत्कोटिगोपीनां विलासैश्च विराजितम् ॥ श्रीकृष्णतुल्यरूपाणां सद्गुणगुणितैर्वैरेः ॥ १२८ ॥
 दृष्ट्वा वृदावनं रम्यं ययुर्गोलोकमीश्वराः ॥ परितो वर्तुलाकारं कोटियोजनविस्तृतम् ॥ १२९ ॥ रत्नप्राकारसंयुक्तं चतुर्द्वारान्वितं
 मुने ॥ गोपानां च समूहैश्च द्वारपालैः समन्वितम् ॥ १३० ॥ आश्रमै रत्नखचितैर्नानाभोगसमन्वितैः ॥ गोपीनां कृष्णभृत्यानां पंचा
 शत्कोटिभिर्युतम् ॥ १३१ ॥ भक्तानां गोपवृन्दानामाश्रमैः शतकोटिभिः ॥ ततोऽधिकसुविस्तीर्णैः सद्गुणग्रथितैर्युतम् ॥ १३२ ॥ आश्रमैः
 पार्षदानां च ततोऽधिकविलक्षणैः ॥ अमूल्यरत्नरचितैः संयुक्तं दशकोटिभिः ॥ १३३ ॥ पार्षदप्रवराणां च श्रीकृष्णरूपधारिणाम् ॥
 आश्रमैः कोटिभिर्युक्तं सद्गुणेन विनिर्मितैः ॥ १३४ ॥ राधिकाशुद्धभक्तानां गोपीनामाश्रमैर्वैरेः ॥ सद्गुणरचितैर्द्रव्यैर्द्वात्रिंशत्कोटिभिर्यु
 तम् ॥ १३५ ॥ तासां च किंकरीणां च भवनैः सुमनोहरैः ॥ मणिरत्नादिरचितैः शोभितं दशकोटिभिः ॥ १३६ ॥ शतजन्मतपःपूता भक्ता
 ये भारते भुवि ॥ हरिभक्तिपरा ये च कर्मनिर्वाणकारकाः ॥ १३७ ॥ स्वप्ने ज्ञाने हरेर्ध्याने विविष्टमानसा मुने ॥ राधाकृष्णेति कृष्णेति
 प्रजपतो दिवानिशम् ॥ १३८ ॥ तेषां श्रीकृष्णभक्तानां निवासैः सुमनोहरैः ॥ सद्गुणमणिनिर्माणैर्नानाभोगसमन्वितैः ॥ १३९ ॥
 पुष्पशय्यापुष्पमालाश्वेतचामरशोभितैः ॥ रत्नदर्पणशोभाढ्यैर्हरिन्मणिसमर्पितैः ॥ १४० ॥ अमूल्यरत्नकलशसमूहान्वितशेखरैः ॥
 सूक्ष्मवस्त्राभ्यन्तरितैः संयुक्तं शतकोटिभिः ॥ १४१ ॥ देवास्तमद्भुतं दृष्ट्वा कियद्दूरं ययुर्मुदा ॥ तत्राक्षयवटं रम्यं ददृशुर्जगदीश्वराः ॥
 ॥ १४२ ॥ पंचयोजनविस्तीर्णमूर्ध्वं तद्विगुणं मुने ॥ सहस्रस्कंधसंयुक्तशाखासंस्थासमन्वितम् ॥ १४३ ॥ रक्तपक्वफलाकीर्णं शोभितं
 रत्नवेदिभिः ॥ कृष्णस्वरूपास्तन्मूले ददृशुर्वल्लभाञ्छिन्नम् ॥ १४४ ॥ पीतवस्त्रपरीधानान्क्रीडासक्तमनोहरान् ॥ चन्दनोक्षितसर्वा

१ वृन्दावनम्-इ० पा० । २ ग्रथितैः-इ० पा० । ३ प्रवलान्-इ० पा० ।

ख० ४ पृ०

अ० ४

॥ १० ॥

गात्रत्नभूषणभूषितान् ॥ १४५ ॥ ददृशुस्तत्र देवेशाः पार्षदप्रवरान्हरेः ॥ ततोऽविदूरे ददृशु राजमार्गं मनोहरम् ॥ १४६ ॥ सिंदूराका
 रमणिभिः परितो रचितं मुने ॥ इन्द्रनीलैः पद्मरागैर्हीरकै रुचकैस्तथा ॥ १४७ ॥ निर्मितैर्वेदिभिर्युक्तं परितो रत्नमंडपम् ॥ चंदनागुरु
 कस्तूरीकुंकुमद्रवचर्चितम् ॥ १४८ ॥ दधिपूर्णलाजफलपुष्पदूर्वाकुरान्वितम् ॥ सूक्ष्मसूत्रग्रंथियुक्तश्रीखंडपल्लवान्वितम् ॥ १४९ ॥
 रंभास्तंभसमूहैश्च कुङ्कुमाक्तैर्विराजितम् ॥ सद्रत्नमंडलवटैः फलशाखासमन्वितैः ॥ १५० ॥ सिंदूरकुङ्कुमाक्तैश्च गंधचंदनचर्चितैः ॥
 भूषितैः पुष्पमालाभिः पादपैः परिभूषितम् ॥ १५१ ॥ गोपिकानां समूहैश्च क्रीडासक्तैश्च वेष्टितम् ॥ बहुमूल्यान रत्नेन
 रत्नसोपाननिर्मितान् ॥ १५२ ॥ वह्निशौचांशुकै रम्यैः श्वेतचामरदर्पणैः ॥ रत्नतल्पविचित्रैश्च पुष्पमाल्यैर्विराजितान् ॥ १५३ ॥
 षोडशद्वारसंयुक्तान्द्वारपालैश्च रक्षितान् ॥ परितः परिखायुक्तात्रत्नप्राकारवेष्टितान् ॥ १५४ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवचर्चि
 तान् ॥ गृहान्मनोरमान्दृष्ट्वा ते देवा गमनोत्सुकाः ॥ १५५ ॥ जग्मुः शीघ्रं कियदूरं ददृशुः सुंदरं ततः ॥ आश्रमं राधिका
 याश्च रासेश्वर्याश्च नारद ॥ १५६ ॥ देवाधिदेव्या गोपीनां वरायाश्चारुनिर्मितम् ॥ प्राणाधिकायाः कृष्णस्य रम्यद्रव्यमनोहरम्
 ॥ १५७ ॥ सर्वानिर्वचनीयं च पंडितैर्न निरूपितम् ॥ सुचारुवर्तुलाकारं षट्गव्यूतिप्रमाणकम् ॥ १५८ ॥ शतमंदिरसंयुक्तं
 ज्वलितं रत्नतेजसा ॥ अमूल्यरत्नसाराणां चयैर्विरचितं वरम् ॥ १५९ ॥ दुर्लभ्याभिर्गभीराभिः परिखाभिः सुशोभितम् ॥
 कल्पवृक्षैः परिवृतं पुष्पोद्यानशतांतरम् ॥ १६० ॥ समूल्यरत्नखचितप्राकारैः परिवेष्टितम् ॥ सद्रत्नवेदिकायुक्तैर्युक्तं द्वारैश्च
 सप्तभिः ॥ १६१ ॥ संयुक्तं रत्नश्चित्रैश्च विचित्रैर्वर्तुलं मुने ॥ प्रधानसप्तद्वारेभ्यः क्रमशः क्रमशो मुने ॥ १६२ ॥ सर्वतोऽपि
 ततस्तत्र षोडशद्वारसंयुतम् ॥ देवा दृष्ट्वा च प्राकारं सहस्रधनुरुच्छ्रितम् ॥ १६३ ॥ सद्रत्नक्षुद्रकलशसमूहैः सुमनोहरैः ॥
 प्रदीप्तं तेजसा रम्यं परमं विस्मयं ययुः ॥ १६४ ॥ ततः प्रदक्षिणीकृत्य कियदूरं ययुर्मुदा ॥ पुरतो गच्छतां तेषां पश्चाद्भूत
 स्तदाश्रमः ॥ १६५ ॥ गोपानां गोपिकानां च ददृशुश्चाश्रमान्परान् ॥ अमूल्यरत्नरचिताञ्छतकोटिमितान्मुने ॥ १६६ ॥

अ. वै. क.

॥ ११ ॥

दर्शदर्शं च परितो गोपानां सर्वमाश्रमम् ॥ गोपिकानां चापरं वा रम्यं रम्यं नवं नवम् ॥ १६७ ॥ गोलोकं निखिलं दृष्ट्वा
 पुलकांगं ययुः सुराः ॥ तदेव वर्तुलाकारं रम्यं वृन्दावनं वनम् ॥ १६८ ॥ ददृशुः शतशृंगं च तद्वह्निर्विरजानदीम् ॥ विरजां
 तां ययुर्देवा ददृशुः शून्यमेव च ॥ १६९ ॥ वाय्वाधारं च गोलोकं सद्रत्नमयमद्भुतम् ॥ ईश्वरेच्छाविनिर्माणं राधिकाज्ञा
 नुबन्धनात् ॥ १७० ॥ युक्तं सहस्रैः सरसां केवलं मंगलालयम् ॥ नृत्यं च ददृशुस्तत्र देवाश्च सुमनोहरम् ॥ १७१ ॥ सुतानं
 चारुसंगीतं राधाकृष्णगुणान्वितम् ॥ श्रुत्वैव गीतपीयूषं मूर्च्छामापुः सुरा मुने ॥ १७२ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य ते देवाः कृष्ण
 मानसाः ॥ ददृशुः परमाश्चर्यं स्थानेस्थाने मनोहरम् ॥ १७३ ॥ ददृशुर्गोपिकाः सर्वा नानावेषविधायिकाः ॥ काश्चिन्मृदंग
 हस्ताश्च काश्चिद्गीणाकरा वराः ॥ १७४ ॥ काश्चिच्चांमरहस्ताश्च करतालकराः पराः ॥ काश्चिद्यंत्रवाद्यहस्ता रत्ननूपुरशोभिताः
 ॥ १७५ ॥ सद्रत्नकिंकिणीजालशब्देन शब्दिता वराः ॥ काश्चिन्मस्तककुंभाश्च नृत्यभेदमनोरथाः ॥ १७६ ॥ पुंवेपनायिकाः
 काश्चित्काश्चित्तासां च नायिकाः ॥ कृष्णवेषधराः काश्चिद्राधावेषधराः पराः ॥ १७७ ॥ काश्चित्संयोगविरताः काश्चिदालि
 गने रताः ॥ क्रीडासक्ताश्च ता दृष्ट्वा सस्मिता जगदीश्वराः ॥ १७८ ॥ प्रगच्छन्तः कियद्दूरं ददृशुश्चाश्रमान्बहून् ॥ राधासखी
 नां गेहांश्च प्रधानानां च नारद ॥ १७९ ॥ रूपेणैव गुणेनैव वेषेण यौवनेन च ॥ सौभाग्येनैव वयसा सदृशीनां च तत्र वै
 ॥ १८० ॥ त्रयस्त्रिंशद्वयस्याश्च राधिकायाश्च गोपिकाः ॥ वेषानिर्वचनीयाश्च तासां नामानि च शृणु ॥ १८१ ॥ सुशीला
 च शशिकला यमुना माधवी रती ॥ कदंबमाला कुंती च जाह्नवी च स्वयंप्रभा ॥ १८२ ॥ चंद्रमुखी च सावित्री गायत्री
 सुमुखी सुखा ॥ पद्मालया पारिजाता गौरी च सर्वमंगला ॥ १८३ ॥ कालिका कमला दुर्गा भारती च सरस्वती ॥ गंगां
 बिका मधुमती चंपा पर्णा च सुंदरी ॥ १८४ ॥ कृष्णप्रिया सती चैव नन्दिनी नन्दनेति च ॥ एताः समानाः सद्रत्नरचिता

१ पद्ममुखी सावित्री च सुधामुखी ॥ शुभा पद्मा-३० पा० ।

खं० ४ पू०

अ० ४

॥ ११ ॥

राधिकाप्रियाः ॥ १८५ ॥ एतासां समरूपाणां रत्नधातुविचित्रितान् ॥ नानाप्रकारचित्रेण चित्रितान्सुमनोहरान् ॥ १८६ ॥
 अमूल्यरत्नकलशसमूहैः शिखरोज्ज्वलान् ॥ सद्गन्तरचितान्छुभ्रानाश्रमान्द्रहशुस्तथा ॥ १८७ ॥ ब्रह्मांडाद्वहिरूर्ध्वं च नास्ति
 लोकस्तदूर्ध्वकः ॥ ऊर्ध्वं शून्यमयं सर्वं तदंता सृष्टिरेव च ॥ १८८ ॥ रसातलेभ्यः सप्तभ्यो नास्त्यधः सृष्टिरेव च ॥ तदधश्च जलं
 ध्वांतमगंतव्यमदृश्यकम् ॥ ब्रह्मांडांतं तद्वहिश्च सर्वं मतो निशामय ॥ १८९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे
 नारायणनारदसंवादे गोलोकवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ गोलोकं निखिलं दृष्ट्वा देवास्ते
 दृष्टमानसाः ॥ पुनराजग्मू राधायाः प्रधानद्वारमेव च ॥ १ ॥ सद्गन्तमणिनिर्माणं वेदिकायुग्मसंयुतम् ॥ हरिद्राकारमणिना
 वज्रसंमिश्रितेन च ॥ २ ॥ अमूल्यरत्नरचितकपाटेन विभूषितम् ॥ द्वारे नियुक्तं ददृशुर्वीरभानुमनुत्तमम् ॥ ३ ॥ रत्नसिंहासन
 स्थं च रत्नाभरणभूषितम् ॥ पीतवस्त्रपरीधानं सद्गन्तमुकुटोज्ज्वलम् ॥ ४ ॥ द्वारं चित्रविचित्रेण विचित्रं परमाद्भुतम् ॥ सर्वं निवेदनं
 चक्रुर्देवा दौवारिकं मुदा ॥ ५ ॥ तानुवाच द्वारपालो निःशंकं त्रिदशेश्वरान् ॥ नाहं विनाज्ञया गंतुं दातुं सांप्रतमीश्वरः ॥ ६ ॥
 किंकरान्प्रेषयामास श्रीकृष्णस्थानमेव च ॥ हरेरनुज्ञां संप्राप्य ददौ गंतुं सुरान्मुने ॥ ७ ॥ तं संभाष्य ययुर्देवा द्वितीयं द्वारमु
 त्तमम् ॥ ततोऽधिकं विचित्रं च सुंदरं सुमनोहरम् ॥ ८ ॥ द्वारे नियुक्तं ददृशुश्चंद्रभानुं च नारद ॥ किशोरं श्यामलं चारु
 स्वर्णवेत्रधरं वरम् ॥ ९ ॥ रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् ॥ गोपानां च समूहेन पंचलक्षेण शोभितम् ॥ १० ॥ तं
 संभाष्य ययुर्देवास्तृतीयं द्वारमुत्तमम् ॥ ततोऽतिसुन्दरं चित्रं ज्वलन्तं मणितेजसा ॥ ११ ॥ द्वारे नियुक्तं ददृशुः सूर्यभानुं च नारद ॥
 द्विभुजं मुरलीहस्तं किशोरं श्यामसुन्दरम् ॥ १२ ॥ मणिकुण्डलयुग्मेन कपोलस्थलराजितम् ॥ रत्नदंडकरं श्रेष्ठं प्रेष्य राधे
 शयोः परम् ॥ १३ ॥ नवलक्षेण गोपानां वेष्टितं च नृपेन्द्रवत् ॥ तं संभाष्य ययुर्देवाश्चतुर्थं द्वारमेव च ॥ १४ ॥ तेभ्यो विलक्षणं रम्यं
 सुदीप्तं मणितेजसा ॥ अत्यद्भुतविचित्रेण भूषितं सुमनोहरम् ॥ १५ ॥ द्वारे नियुक्तं ददृशुर्वसुभानुं ब्रजेश्वरम् ॥ किशोरं सुन्दरवरं

अ. वै. क.

॥ १२ ॥

मणिदण्डकरं परम् ॥ १६ ॥ रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् ॥ पद्मविंशधरोष्ठं च सस्मितं सुमनोहरम् ॥ १७ ॥ तं संभाष्य
ययुर्देवाः पञ्चमं द्वारमेव च ॥ वज्रभित्तिस्थितैश्चित्रविचित्रैर्ज्वलितं परम् ॥ १८ ॥ द्वारपालं च ददृशुर्देवभानुं च तत्र वै ॥ चारु
सिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् ॥ १९ ॥ मयूरपिच्छचूडं च रत्नमालाविभूषितम् ॥ कदंबपुष्पसंसक्तसद्गन्धकुण्डलोज्ज्वलम्
॥ २० ॥ चंदनागरुकस्तूरीकुङ्कुमद्रवचर्चितम् ॥ नृपेन्द्रवरतुल्यं च दशलक्षप्रजान्वितम् ॥ २१ ॥ तं वेत्रपाणिं संभाष्य ययुर्देवा
मुदान्विताः ॥ विलक्षणं द्वारषट्कं चित्रराजिविराजितम् ॥ २२ ॥ वज्रभित्तिगुग्मयुक्ते पुष्पमाल्यविभूषिते ॥ द्वारे नियुक्तं ददृशुः
शुकभानुं व्रजेश्वरम् ॥ २३ ॥ नानालंकारशोभाढ्यं दशलक्षप्रजान्वितम् ॥ श्रीखंडपल्लवासक्तकपोलं कुण्डलोज्ज्वलम् ॥ २४ ॥ तूर्ण
सुरास्तं संभाष्य ययुर्द्वारं च सप्तमम् ॥ नानाप्रकारचित्रं च षड्भ्यश्चातिविलक्षणम् ॥ २५ ॥ द्वारे नियुक्तं ददृशु रत्नभानुं
हरेः प्रियम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं पुष्पमालाविभूषितम् ॥ भूषितं भूषणै रम्यैर्मणिरत्नमनोहरैः ॥ २६ ॥ गोपैर्द्वादशलक्षैश्च
राजेंद्रमिव राजितम् ॥ रत्नसिंहासनस्थं च स्मेराननसरोरुहम् ॥ २७ ॥ तं वेत्रहस्तं संभाष्य जग्मुर्देवेश्वरा मुदा ॥ विचि
त्रमष्टमं द्वारं सप्तभ्योपि विलक्षणम् ॥ २८ ॥ दौवारिकं ते ददृशुः सुपार्श्वं सुमनोहरम् ॥ सस्मितं सुन्दरवरं श्रीखण्डतिलकोज्ज्व
लम् ॥ २९ ॥ बन्धुजीवाधरोष्ठं च रत्नकुण्डलमंडितम् ॥ सर्वालंकारशोभाढ्यं रत्नदण्डधरं वरम् ॥ ३० ॥ गोपैर्द्वादशलक्षैश्च किशो
रैश्च समन्वितम् ॥ ततः शीघ्रं ययुर्देवा नवमं द्वारमीप्सितम् ॥ ३१ ॥ वज्रसद्गन्धरचितं चतुर्वेदसमन्वितम् ॥ अपूर्वचित्ररचितमाला
जालैर्विराजितम् ॥ ३२ ॥ द्वारपालं च ददृशुः सुबलं ललिताकृतिम् ॥ नानाभूषणशोभाढ्यं भूषणार्हं मनोहरम् ॥ ३३ ॥ वज्रैर्द्वाद
शलक्षैश्च संयुक्तं सुमनोहरम् ॥ तं दण्डहस्तं सम्भाष्य सुरा द्वारांतरं ययुः ॥ ३४ ॥ विशिष्टं दशमद्वारं दृष्ट्वा ते विस्मयं ययुः ॥
सर्वानिर्वचनीयं चाप्यदृष्टमश्रुतं मुने ॥ ३५ ॥ ददृशुर्द्वारपालं च सुदामानं च सुन्दरम् ॥ अनिर्वचनीयरूपं कृष्णतुल्यं मनोह

१ युक्तं च-३० पा० । २ भूषाढ्यम्-३० पा० । ३ विस्मिताः सुरा-३० पा० ।

खं० ४ पृ०

अ० ५

॥ १२ ॥

रम् ॥ ३६ ॥ गोपविंशतिलक्षाणां समूहैः परिवारितम् ॥ तं दण्डहस्तं दृष्ट्वैव जग्मुर्द्वारांतरं सुराः ॥ ३७ ॥ द्वारमेकादशाख्यं च
 सुचित्रं महदद्भुतम् ॥ द्वारपालं च तत्रस्थं श्रीदामानं ब्रजेश्वरम् ॥ ३८ ॥ राधिकापुत्रतुल्यं च पीतवस्त्रेण भूषितम् ॥ अमूल्यरत्नरचि
 तरत्नासिंहासनस्थितम् ॥ ३९ ॥ अमूल्यरत्नभूषाभिर्भूषितं सुमनोहरम् ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीकुंकुमेन विराजितम् ॥ ४० ॥ गण्ड
 स्थलकपोलार्हसद्रत्नकुण्डलोज्ज्वलम् ॥ सद्रत्नश्रेष्ठरचितविचित्रमुकुटोज्ज्वलम् ॥ ४१ ॥ प्रफुल्लमालतीमालाजालैः सर्वाङ्गभूषितम् ॥
 कोटिगोपैः परिवृतं राजेन्द्राधिकमुज्ज्वलम् ॥ ४२ ॥ तं संभाष्य ययुर्द्वारं द्वादशाख्यं सुरा मुदा ॥ अमूल्यरत्नरचितवेदिकाभिः
 समन्वितम् ॥ ४३ ॥ सर्वेषां दुर्लभं चित्रमदृश्यमश्रुतं मुने ॥ वज्रभित्तिस्थितं चित्रं सुन्दरं सुमनोहरम् ॥ ४४ ॥ द्वारे नियुक्ता ददृशु
 र्देवा गोपाङ्गना वराः ॥ नवयौवनसंपन्ना रत्नाभरणभूषिताः ॥ ४५ ॥ पीतवस्त्रपरीधानाः कवरीभारभूषिताः ॥ सुगन्धिमालतीमाला
 जालैः सर्वाङ्गभूषिताः ॥ ४६ ॥ रत्नकंकणकेयूररत्ननूपुरभूषिताः ॥ रत्नकुण्डलयुग्मेन गण्डस्थलविराजिताः ॥ ४७ ॥ चन्दनागुरु
 कस्तूरीकुंकुमद्रवचार्चिताः ॥ पीनश्रोणीभरानम्रा नितम्बाभारपीडिताः ॥ ४८ ॥ गोपीनां शतकोटीनां श्रेष्ठाः प्रेष्ठा हरेरपि ॥ गोपीश्च
 कोटिशो दृष्ट्वा सुरास्ते विस्मयं ययुः ॥ ४९ ॥ संभाष्य ता मुदा युक्ता ययुर्द्वारांतरं मुने ॥ ततश्च क्रमशो विप्रं त्रिषु द्वारेषु
 तत्र वै ॥ ५० ॥ गोपाङ्गनानां श्रेष्ठाश्च ददृशुः सुमनोहराः ॥ वराणां च वरा रम्या धन्या मान्याश्च शोभनाः ॥ ५१ ॥ सर्वाः
 सौभाग्ययुक्ताश्च राधिकायाः प्रियाश्च ताः ॥ भूषिता भूषणै रम्यैः प्रोद्भिन्ननवयौवनाः ॥ ५२ ॥ एवं द्वारत्रयं दृष्ट्वा स्वप्ना
 ज्ञानाद्भुताश्रुतम् ॥ अदृश्यमतिरम्यं चाप्यनिरूप्यं विचक्षणैः ॥ ५३ ॥ तास्ताः संभाष्य देवास्ते विस्मिता ययुरीश्वराः ॥
 राधिकाभ्यन्तरं द्वारं षोडशाख्यं मनोहरम् ॥ ५४ ॥ सर्वासां च प्रधानं च गोप्यं गोपाङ्गनागणैः ॥ त्रयस्त्रिंशद्वयस्यानां
 निकरैर्वेष्टितं मुने ॥ ५५ ॥ तेषामनिर्वचनीयैर्नानागुणसमन्वितैः ॥ रूपयौवनसंपन्नै रत्नालंकारभूषितैः ॥ ५६ ॥ रत्नकंकणके

१ रम्य-इ० पा० । २ रूपयौवनसंपन्नाः-इ० पा० । ३ सुज्ञानाद्भुताश्रयम्-इ० पा० ।

त्र. वै. क.
॥ १३ ॥

यूररत्ननूपुरभूषितैः ॥ सद्रत्नाककिणीजालैर्मध्यदेशविभूषितैः ॥ ५७ ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजितैः ॥ प्रफुल्लमाल
तीमालाजालैर्वक्षस्थलोज्ज्वलैः ॥ ५८ ॥ शरत्पार्वणपद्मानां प्रभां मुष्णन्मुखेंदुभिः ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालेन वेष्टितैः ॥
॥ ५९ ॥ पक्वविंबाधरोष्ठैश्च स्मेराननसरोरुहैः ॥ पक्वदाडिमबीजाभिः शोभितैर्दंतपंक्तिभिः ॥ ६० ॥ चारुचंपकवर्णाभिर्मध्यस्थल
कृशैर्मुने ॥ गजमौक्तिकयुक्ताभिर्नासिकाभावरारजितैः ॥ ६१ ॥ खर्गेंद्रचारुचंचूनां शोभामुष्णाभिरेव च ॥ गर्जेंद्रगंडकठिन
स्तनभारभरानतैः ॥ ६२ ॥ पीनश्रोणिभरातैश्च मुकुंदपदमानसैः ॥ निमेषरहिता देवा द्वारं च ददृशुश्च ताः ॥ ६३ ॥ सद्रत्नमणिरत्नैश्च
वेदिकायुग्मशोभितम् ॥ हरिन्मणीनां स्तंभानां समूहैः संयुतं सदा ॥ ६४ ॥ सिंदूराकारमणिभिर्मध्यस्थलविराजितैः ॥ पारिजात
प्रसूनानां मालाजालैर्विभूषितम् ॥ ६५ ॥ तत्संस्पर्शैर्गंधवाहैः सर्वत्र सुरभीकृतम् ॥ दृष्ट्वा तत्परमाश्चर्यं राधिकाभ्यंतरं सुराः ॥ ६६ ॥
श्रीकृष्णचरणांभोजदर्शनैकमनोरथाः ॥ ताः संभाष्य ययुः शीघ्रं पुलकांचितविग्रहाः ॥ ६७ ॥ भक्त्युद्रेकादश्रुपूर्णाः किंचिन्नम्रात्म
कंधराः ॥ आरात्ते ददृशुर्देवा राधिकाभ्यंतरं वरम् ॥ ६८ ॥ मंदिराणां च मध्यस्थं चतुःशालं मनोहरम् ॥ अमूल्यरत्नसाराणां
सारेण रचितं परम् ॥ ६९ ॥ नानारत्नमणिस्तंभैर्वज्रयुक्तैश्च भूषितम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालैर्विराजितम् ॥ ७० ॥
मुक्तासमूहैर्माणिक्यैः श्वेतचामरदर्पणैः ॥ अमूल्यरत्नसाराणां कलशैर्भूषितं मुने ॥ ७१ ॥ पट्टसूत्रग्रंथियुक्तश्रीखंडपल्लवान्वितैः ॥
मणिस्तंभसमूहैश्च रम्यप्रांगणभूषितम् ॥ ७२ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवसंयुतम् ॥ शुक्लधान्यशुक्लपुष्पप्रवालफलतंडुलैः ॥ ७३ ॥
पर्णदूर्वाक्षतैर्लाजैर्निर्मलनविभूषितैः ॥ फलयुक्तै रत्नकुम्भैः सिंदूरकुंकुमान्वितैः ॥ ७४ ॥ पारिजातप्रसूनानां मालायुक्तैर्विराजितम् ॥
प्रसूनानां तैर्गंधवाहैः सर्वत्र सुरभीकृतम् ॥ ७५ ॥ सर्वानिर्वचनीयं च यद्व्यमनिरूपितम् ॥ ब्रह्मांडे दुर्लभं यद्वद्वस्तुभिस्तैर्विरा
जितम् ॥ ७६ ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालैः सुशोभितम् ॥ रत्नशय्यासु ललिताः सूक्ष्मवस्त्रपरिच्छदाः ॥ ७७ ॥ कोटिशो

खं० ४ पू.
अ० ५

॥ १३ ॥

१ नम्रास्य-३० पा० ।

रत्नकुंभाश्च रत्नपात्राणि नारद ॥ अमूल्यानि च चारुणि तैस्तैरेव विभूषितम् ॥ ७८ ॥ नानाप्रकारवाद्यानां कलनादैर्निनादितम् ॥ स्वर
 यंत्रैश्च वीणाभिर्गोपीसंगीतसुश्रुतम् ॥ ७९ ॥ मोहितं वाद्यशब्दैश्च मृदंगानां च नारद ॥ गोपानां कृष्णतुल्यानां समूहैः परिवारितम् ॥
 ॥ ८० ॥ राधासखीनां गोपीनां वृंदैर्वृंदैर्विराजितम् ॥ राधाकृष्णगुणोद्रेकपदसंगीतसुश्रुतम् ॥ ८१ ॥ एवमभ्यंतरं दृष्ट्वा बभूवुर्विस्मिताः सुराः ॥
 शुश्रुवुर्मधुरं गीतं ददृशुर्नृत्यमुत्तमम् ॥ ८२ ॥ तत्र तस्थुः सुराः सर्वे ध्यानैकतानमानसाः ॥ रत्नसिंहासनं रम्यं ददृशुस्त्रिदशेश्वराः ॥ ८३ ॥
 धनुःशतप्रमाणं च परितो वर्तुलाकृतिम् ॥ सद्गन्धर्वकलशसमूहैश्च समन्वितम् ॥ ८४ ॥ चित्रपुत्तलिकापुष्पचित्रकाननभूषितम् ॥ तत्र
 तेजःसमूहं च सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ८५ ॥ प्रभया ज्वलितं ब्रह्मन्नाश्वर्यमहदद्भुतम् ॥ सप्ततालप्रमाणं तद्व्याप्तमूर्ध्वं समन्ततः ॥ ८६ ॥
 तेजोमुषं च सर्वेषां महाश्रमविवर्जितम् ॥ सर्वव्यापि सर्वबीजं चक्षुरोधकरं परम् ॥ ८७ ॥ दृष्ट्वा तेजःस्वरूपं च ते देवा ध्यानतत्पराः ॥
 प्रणेमुः परया भक्त्या भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ ८८ ॥ परमानन्दसंयोगादश्रुपूर्णविलोचनाः ॥ पुलकांकितसर्वांगा वांछापूर्णमनोर
 थाः ॥ ८९ ॥ नत्वा तेजःस्वरूपं च तमीशं त्रिदशेश्वराः ॥ तत्रोत्थाय ध्यानयुक्ताः प्रतस्थुस्तेजसः पुरः ॥ ९० ॥ ध्यात्वैवं जगतां
 घाता बभूव संपुटांजलिः ॥ दक्षिणे शंकरं कृत्वा वामे धर्मं च नारद ॥ ९१ ॥ भक्त्युद्रेकात्प्रतुष्टाव ध्यानैकतानमानसः ॥ परात्परं
 गुणातीतं परमात्मानमीश्वरम् ॥ ९२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ वरं वरेण्यं वरदं वरदानां च कारणम् ॥ कारणं सर्वभूतानां तेजो
 रूपं नमाम्यहम् ॥ ९३ ॥ मंगलं मंगलानां च मंगलं मंगलप्रदम् ॥ समस्तमंगलाधारं तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ ९४ ॥ स्थितं सर्वत्र
 निर्लिप्तमात्मरूपं परात्परम् ॥ निरीहमवितर्क्य च तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ ९५ ॥ सगुणं निर्गुणं ब्रह्म ज्योतीरूपं सनातनम् ॥
 साकारं च निराकारं तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ ९६ ॥ तमनिर्वचनीयं च व्यक्तमव्यक्तमेककम् ॥ स्वेच्छामयं सर्वरूपं तेजोरूपं नमा
 म्यहम् ॥ ९७ ॥ गुणत्रयविभागाय रूपत्रयधरं परम् ॥ कलया ते कृताः सर्वे किं जानन्ति श्रुतेः परम् ॥ ९८ ॥ सर्वाधारं सर्व

१ सुराः-इ० पा० ।

ब्र. वै. क.

॥ १४ ॥

रूपं सर्वबीजमबीजकम् ॥ सर्वात्मकमनन्तं च तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ ९९ ॥ लक्ष्यं षड्गुणरूपं च वर्णनीयं विचक्षणैः ॥ किं वर्ण
यामि लक्ष्यं च तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ १०० ॥ अशरीरं विग्रहवादिन्द्रियं यदतीन्द्रियम् ॥ यदसाक्षि सर्वसाक्षि तेजोरूपं नमाम्य
हम् ॥ १०१ ॥ गमनार्हमपादं यदचक्षुः सर्वदर्शनम् ॥ हस्तास्यहीनं यद्भोक्तृ तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ १०२ ॥ वेदे निरूपितं
वस्तु सन्तः शक्ताश्च वर्णितुम् ॥ वेदेऽनिरूपितं यत्तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ १०३ ॥ सर्वेशं यदनीशं यत्सर्वादि यदनादि
यत् ॥ सर्वात्मकमनात्मं यत्तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ १०४ ॥ अहं विधाता जगतो वेदानां जनकः स्वयम् ॥ पाता धर्मो हरो हर्ता
स्तोतुं शक्ता न केपि यत् ॥ १०५ ॥ सेवया तव धर्मोयं पालने च निरूपितः ॥ तवाज्ञया च संहर्ता त्वया काले निरूपिते ॥ १०६ ॥
निःशेषोत्पत्तिकर्त्ताऽहं त्वत्पादांभोजसेवया ॥ कर्मिणां फलदाता च त्वं भक्तानां च नः प्रभुः ॥ १०७ ॥ ब्रह्मांडे बिंबसदृशे भूत्वा विष
यिणो वयम् ॥ एवं कतिविधाः संति तेष्वनन्तेषु सेवकाः ॥ १०८ ॥ यथा न संख्या रेणूनां तथा तेषामणीयसाम् ॥ सर्वेषां जनक
श्चेशो यस्तं स्तोतुं च के क्षमाः ॥ १०९ ॥ एकैकलोमविवरे ब्रह्मांडमेकमेककम् ॥ यस्यैव महतो विष्णोः षोडशांशस्तवैव सः ॥ ११० ॥
ध्यायन्ते योगिनः सर्वे तवैतद्रूपमीप्सितम् ॥ त्वद्भक्तदास्यनिरताः सेवन्ते चरणांबुजम् ॥ १११ ॥ किशोरं सुंदरतरं यद्रूपं कमनीयक
म् ॥ मंत्रध्यानानुरूपं च दर्शयास्माकमीश्वर ॥ ११२ ॥ नवीनजलदश्यामं पीतांबरधरं वरम् ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं सस्मितं सुमनो
हरम् ॥ ११३ ॥ मयूरपिच्छचूडं च मालतीजालमंडितम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमद्रवचर्चितम् ॥ ११४ ॥ अमूल्यरत्नसाराणां
सारभूषणभूषितम् ॥ अमूल्यरत्नरचितकिरीटमुकुटोज्ज्वलम् ॥ ११५ ॥ शरत्प्रफुल्लपद्मानां प्रभामोष्यास्यचंद्रकम् ॥ पक्वबिंबसमाने
न ह्यधरोष्ठेन राजितम् ॥ ११६ ॥ पक्वदाडिमबीजाभदंतपंक्तिमनोहरम् ॥ केलीकदंबमूले च स्थितं रासरसोन्मुखम् ॥ ११७ ॥
गोपीवक्रस्मिततनुं राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ एवं वाञ्छितरूपं ते द्रष्टुं को वा न चोत्सुकः ॥ ११८ ॥ इत्येवमुक्त्वा विश्वसृष्ट प्रणनाम

१ सर्वात्मकं तच्च-इ० पा० । २ रक्षितारं च रक्षावि-इ० पा० । ३ निषेकलिपिकर्त्ताहम्-इ० पा० । ४ भूत्वा-इ० पा० ।

खं० ४ पृ.

अ० ५

॥ १४ ॥

पुनःपुनः ॥ एवं स्तोत्रेण तुष्टाव धर्मोऽपि शंकरः स्वयम् ॥ ११९ ॥ ननाम भूयोभूयश्च साश्रुपूर्णविलोचनः ॥ तिष्ठतोऽपि पुनः स्तोत्रं
 प्रचक्रुस्त्रिदशेश्वराः ॥ १२० ॥ व्याप्तास्तत्राश्रमे सर्वे श्रीकृष्णतेजसा मुने ॥ स्तवराजमिमं नित्यं ब्रह्मेशधर्मभिः कृतम् ॥ १२१ ॥
 पूजाकाले हरेरेवं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् ॥ सुदुर्लभां दृढां भक्तिं निश्चलां लभते हरेः ॥ १२२ ॥ सुरासुरमुनीन्द्राणां दुर्लभं दास्यमेव
 च ॥ अणिमादिकसिद्धिं च सालोक्यादितुष्टयम् ॥ १२३ ॥ इहैव विष्णुतुल्यश्च विख्यातः पूजितो ध्रुवम् ॥ वाक्सिद्धिर्मत्रसिद्धिश्च
 भवेत्तस्य सुनिश्चितम् ॥ १२४ ॥ सर्वसौभाग्यसंयुक्तं यशसा पूरितं जगत् ॥ पुत्रश्च विद्या कविता निश्चला कमला तथा ॥ १२५ ॥
 पत्नी पतिव्रता साध्वी सुशीला सुस्थिराः प्रजाः ॥ कीर्तिश्च चिरकालीना त्वंते कृष्णांतिके गतिः ॥ १२६ ॥ इति श्रीब्रह्म
 वैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे गोलोकवर्णने श्रीकृष्णस्तोत्रराजपठनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥
 श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ ध्यात्वा स्तुत्वा च तिष्ठतो देवास्ते तेजसः पुरः ॥ ददृशुस्तेजसो मध्ये शरीरं कमनीयकम् ॥ १ ॥ सज
 लांभोदवर्णाभं सस्मितं सुमनोहरम् ॥ परमाहादकं रूपं त्रैलोक्यचित्तमोहनम् ॥ २ ॥ गंडस्थलकपोलाभ्यां ज्वलन्मकर
 कुण्डलम् ॥ सद्रत्ननूपुराभ्यां च चरणांभोजराजितम् ॥ ३ ॥ वह्निशुद्धहरिद्राभामूल्यवस्त्रविराजितम् ॥ मणिरत्नैद्रसाराणां स्वेच्छा
 कौतुकनिर्मितैः ॥ ४ ॥ भूषितं भूषणै रम्यैस्तद्रूपेणैव भूषितैः ॥ विनोदमुरलीयुक्तबिंबाधरमनोहरम् ॥ ५ ॥ प्रसन्नेक्षणपश्यंतं
 भक्तानुग्रहकातरम् ॥ सद्रत्नगुटिकायुक्तकवचोरःस्थलोज्ज्वलम् ॥ ६ ॥ कौस्तुभासक्तसद्रत्नप्रदीततेजसोज्ज्वलम् ॥ तत्र तेजसि
 चार्वर्गीं ददृशू राधिकाभिधाम् ॥ ७ ॥ पश्यंतं सस्मितं कांतं पश्यंतीं वक्रचक्षुषा ॥ मुक्तापंक्तिविनिर्घैकदंतपंक्तिविराजिताम् ॥
 ॥ ८ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां शरत्पंकजलोचनाम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्राभाविनिर्दास्यमनोहराम् ॥ ९ ॥ बंधुजीवप्रभामुष्ठाधरौष्ठरु
 चिराननाम् ॥ रणन्मंजीरयुग्मेन पादांबुजविराजिताम् ॥ १० ॥ मणीन्द्राणां प्रभामोषनखराजिविराजिताम् ॥ कुङ्कुमाभासमाच्छा

ब्र. वै. क.

॥ १५ ॥

व्यपदाधोरागभूषिताम् ॥ ११ ॥ अमूल्यरत्नसाराणां रशनाश्रोणिभूषिताम् ॥ हुताशनविशुद्धांशुकामूल्यज्वलितोज्ज्वलाम् ॥ १२ ॥
 महामणीन्द्रसाराणां किङ्किणीमध्यसंयुताम् ॥ सद्गन्धहारकेयूरकरकंकणभूषिताम् ॥ १३ ॥ रत्नेन्द्रसाररचितकपोलोज्ज्वलकुण्डलाम् ॥
 कर्णोपरि मणीन्द्राणां कर्णभूषणभूषिताम् ॥ १४ ॥ खगेंद्रचंचुनासाग्रगजेंद्रमौक्तिकान्विताम् ॥ मालतीमालया वक्रकबरीभारशोभि
 ताम् ॥ १५ ॥ मालया कौस्तुभेंद्राणां वक्षःस्थलसुशोभिताम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालोज्ज्वलांबराम् ॥ १६ ॥ रत्नांगुलीय
 निकरेः करांगुलिविभूषिताम् ॥ दिव्यशंखविकारैश्च चित्ररागविभूषितैः ॥ १७ ॥ सूक्ष्मसूत्राकृतै रम्यैर्भूषितां शंखभूषणैः ॥ सद्गन्धसा
 रगुटिकाराजिसूत्रसुशोभिताम् ॥ १८ ॥ प्रतप्तस्वर्णवर्णाभामाच्छाद्य चारुविग्रहाम् ॥ नितम्बश्रोणिललितां पीनस्तननतांबराम् ॥ १९ ॥
 भूषितां भूषणैः सर्वैः सौंदर्येण विभूषितैः ॥ विस्मितास्त्रिदशाः सर्वे दृष्ट्वा तामीश्वरीं वराम् ॥ तुष्टुवुस्ते सुराः सर्वे पूर्णसर्वमनोरथाः ॥ २० ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तव चरणसरोजे मन्मनश्चंचरीको भ्रमतु सततमीश प्रेमभक्त्या सरोजे ॥ भुवनविभवभोगात्तापशांत्यौषधाय सुदृढसु
 परिपक्वां देहि भक्तिं च दास्यम् ॥ २१ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ भवजलनिधिमग्नश्चित्तमीनो मदीयो भ्रमति सततमस्मिन्वोरसंसार
 कूपे ॥ विषयमतिविनिर्घ्नं सृष्टिसंहाररूपमपनय तव भक्तिं देहि पादारविंदे ॥ २२ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ तव निजजन सार्द्धं
 संगमो मे मदीश भवतु विषयबंधच्छेदने तीक्ष्णखट्वः ॥ तव चरणसरोजे स्थानदानैकहेतुर्जनुषि जनुषि भक्तिं देहि पादारविंदे ॥ २३ ॥
 इत्येवं स्तवनं कृत्वा परिपूर्णैकमानसाः ॥ कामपूरस्य पुरतस्तिष्ठंतो राधिकापतेः ॥ २४ ॥ सुराणां स्तवनं श्रुत्वा तानु
 वाच कृपानिधिः ॥ हितं तथ्यं च वचनं स्मेराननसरोरुहः ॥ २५ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ तिष्ठतागच्छत सुरा
 मदीया नात्र संशयः ॥ शिवाश्रयाणां कुशलं प्रष्टुं युक्तं न सांप्रतम् ॥ २६ ॥ निश्चिंता भवतात्रैव का चिंता वो मयि
 स्थिते ॥ स्थितोऽहं सर्वजीवेषु प्रत्यक्षोऽहं स्तवेन वै ॥ २७ ॥ युष्माकं यमभिप्रायं सर्वं जानामि निश्चितम् ॥ शुभाशुभं

१ पाशकश्रेणिशोभिताम्-इ०पा० । २ रक्तसूत्राक्तशोभिताम्-इ०पा० । ३ सदैव-इ०पा० । ४ यदभिप्रायम्-इ०पा० ।

खं० ४ पू.

अ० ६

॥ १५ ॥

च यत्कर्म काले खलु भविष्यति ॥ २८ ॥ महत्क्षुद्रं च यत्कर्म सर्वं कालकृतं सुराः ॥ स्वेस्वे काले च तरवः फलिताः
 पुष्पिणः सदा ॥ २९ ॥ परिपक्वफलाः काले काले पक्वफलान्विताः ॥ सुखं दुःखं विपत्संपच्छोकचिंताशुभाशुभम् ॥ ३० ॥
 स्वकर्मफलनिष्ठं च सर्वकालेऽप्युपस्थितम् ॥ न हि कस्य प्रियः को वा विप्रियो वा जगत्त्रये ॥ ३१ ॥ काले कार्यवशात्सर्वे
 भवंत्येवाप्रियाः प्रियाः ॥ राजानो मनवः पृथ्व्यां दृष्ट्वा युष्माभिरत्र वै ॥ ३२ ॥ स्वकर्मफलपाकेन सर्वे कालवशंगताः ॥
 युष्माकमधुना चैव गोलोके यत्क्षणं गतम् ॥ ३३ ॥ पृथिव्यां तत्क्षणेनैव सप्त मन्वंतरं गतम् ॥ इंद्राः सप्त गतास्तत्र देवेंद्र
 श्राष्टमोऽधुना ॥ ३४ ॥ कालचक्रं भ्रमत्येव मदीयं च दिवानिशम् ॥ इंद्राश्च मानवा भूपाः सर्वे कालवशंगताः ॥ ३५ ॥ कीर्तिः
 पृथ्व्यां पुण्यमद्य कथामात्रावशेषितम् ॥ अधुनाऽपि च राजानो दुष्टाश्च हरिर्निन्दकाः ॥ ३६ ॥ बभूवुर्बहवो भूमौ महाबल
 पराक्रमाः ॥ सर्वे यास्यन्ति राजानः कालांतरवशं ध्रुवम् ॥ ३७ ॥ उपस्थितोऽपि कालोऽयं वातो वाति निरंतरम् ॥ वह्निर्दहति
 सूर्यश्च तपत्येव ममाज्ञया ॥ ३८ ॥ व्याधयः संति देहेषु मृत्युश्चरति जंतुषु ॥ वर्षत्येते जलधराः सर्वे देवा ममाज्ञया ॥ ३९ ॥
 ब्राह्मण्यनिष्ठा विप्राश्च तपोनिष्ठास्तपोधनाः ॥ ब्रह्मर्षयो ब्रह्मनिष्ठा योगनिष्ठाश्च योगिनः ॥ ४० ॥ ते सर्वे मद्भयाद्रीताः
 स्वकर्मधर्मतत्पराः ॥ मद्भक्ताश्चैव निःशंकाः कर्मनिर्मूलकारकाः ॥ ४१ ॥ देवाः कालस्य कालोऽहं विधाता धातुरेव च ॥
 संहारकर्तुः संहर्ता पातुः पाता परात्परः ॥ ४२ ॥ ममाज्ञयाऽयं संहर्ता नाम्ना तेन हरः स्मृतः ॥ त्वं विश्वसृष्ट् सृष्टिहेतोः
 पाता धर्मस्य रक्षणात् ॥ ४३ ॥ ब्रह्मादितृणपर्यंतसर्वेषामहमीश्वरः ॥ स्वकर्मफलदाताऽहं कर्मनिर्मूलकारकः ॥ ४४ ॥ अहं
 यान्संहरिष्यामि कस्तेषामपि रक्षिता ॥ यानहं पालयिष्यामि तेषां हंता न कोऽपि वा ॥ ४५ ॥ सर्वेषामपि संहर्ता स्रष्टा पाताऽहमेव
 च ॥ नाहं शक्तश्च भक्तानां संहारे नित्यदेहिनाम् ॥ ४६ ॥ भक्ता ममानुगा नित्यं मत्पादार्चनतत्पराः ॥ अहं भक्तांतिके शश्वत्तेषां

१ कालेन ग्रासं कालांतकस्य च-इ०पा० ।

ब्र. वै. ल.

॥ १६ ॥

रक्षणहेतवे ॥ ४७ ॥ सर्वे नश्यन्ति ब्रह्मांडे प्रभवन्ति पुनःपुनः ॥ न मे भक्ताः प्रणश्यन्ति निःशंकाश्च निरापदः ॥ ४८ ॥ अतो
 विपश्चितः सर्वे दास्यं वाञ्छन्ति नो वरम् ॥ ये मां दास्यं प्रयाचन्ते धन्यास्तेऽन्ये च वंचिताः ॥ ४९ ॥ जन्ममृत्युजराव्याधि
 भयं च यमयातना ॥ अन्येषां कर्मिणामस्ति न भक्तानां च कर्हिचित् ॥ ५० ॥ भक्ता न लिप्ताः पापेषु पुण्येषु सर्वक
 र्मिणः ॥ अहं धुनोमि तेषां च कर्मभोगान्सुनिश्चितम् ॥ ५१ ॥ अहं प्राणश्च भक्तानां भक्ताः प्राणा ममापि च ॥ ध्यायन्ते
 ते च मां नित्यं तान्स्मरामि दिवानिशम् ॥ ५२ ॥ चक्रं सुदर्शनं नाम षोडशारं सुतीक्ष्णकम् ॥ यत्तेजः षोडशांशोऽपि नास्ति
 सर्वेषु जीविषु ॥ ५३ ॥ भक्तांतिके तु तच्चक्रं दत्त्वा रक्षार्थमीप्सितम् ॥ न स्वास्थ्यं न च प्रीतिर्मे यामि तेषां च सन्निधिम्
 ॥ ५४ ॥ न मे स्वास्थ्यं च वैकुण्ठे गोलोके राधिकांतिके ॥ यत्र तिष्ठन्ति भक्तास्ते तत्र तिष्ठाम्यहर्निशम् ॥ ५५ ॥ प्राणेभ्यः
 प्रेयसी राधा स्थितोरसि दिवानिशम् ॥ यूयं प्राणाधिका लक्ष्मीर्न मे भक्तात्परा प्रिया ॥ ५६ ॥ भक्तदत्तं च यद्रव्यं भक्त्या
 श्रामि सुरेश्वराः ॥ अभक्तदत्तं नाश्रामि ध्रुवं भुङ्क्ते बलिं स्वयम् ॥ ५७ ॥ स्त्रीपुत्रस्वजनास्त्यक्त्वा ध्यायन्ते मामहर्निशम् ॥ युष्मा
 न्विहाय तान्नित्यं स्मराम्यहमहर्निशम् ॥ ५८ ॥ दुष्टा यदा मे भक्तानां ब्राह्मणानां गवामपि ॥ क्रतूनां देवतानां च हिंसां कुर्वन्ति
 निश्चितम् ॥ ५९ ॥ तथाचिरं ते नश्यन्ति यथा वह्नौ तृणानि च ॥ न कोपि रक्षिता तेषां मयि हन्तयुपस्थिते ॥ ६० ॥ यास्यामि
 पृथिवीं देवा यात यूयं स्वमालयम् ॥ यूयं चैवांशरूपेण शीघ्रं गच्छत भूतलम् ॥ ६१ ॥ इत्युक्त्वा जगतां नाथो गोपाना
 हूय गोपिकाः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं सत्यं यत्समयोचितम् ॥ ६२ ॥ गोपा गोप्यश्च शृणुत यात नंदव्रजं परम् ॥ वृष
 भानुगृहे क्षिप्रं गच्छ त्वमपि राधिके ॥ ६३ ॥ वृषभानुप्रिया साध्वी नंदगोपकलावती ॥ सुबलस्य सुता सा च कमलांशसमुद्रवा ॥
 ॥ ६४ ॥ पितृणां मानसी कन्या धन्या मान्या च योषिताम् ॥ पुरा दुर्वाससः शापाज्जन्म तस्या व्रजे गृहे ॥ ६५ ॥ तस्या गृहे

१ तथापि न प्रतीतिर्मे-इ० पा० । २ द्वेष्टारो ये च-इ० पा० । ३ तस्यां लभस्व त्वं जन्म-इ० पा० ।

खं० ४ पू-

अ० ६

॥ १६ ॥

जन्म लभ शीघ्रं नन्दव्रजं व्रज ॥ त्वामहं बालरूपेण गृह्णामि कमलानने ॥ ६६ ॥ त्वं मे प्राणाधिका राधे तव प्राणाधिकोप्यहाम् ॥
 न किञ्चिदावयोर्भिन्नमेकांगं सर्वदैव हि ॥ ६७ ॥ श्रुत्वैवं राधिका तत्र रुरोद प्रेमविह्वला ॥ पपौ चक्षुश्चकोराभ्यां मुखचंद्रं हरर्मुने ॥ ६८ ॥
 जनुर्लभत गोपाश्च गोप्यश्च पृथिवीतले ॥ गोपानामुत्तमानां च मंदिरे मंदिरे शुभे ॥ ६९ ॥ एतस्मिन्नंतरे सर्वे ददृशू रथमुत्तमम् ॥
 मणिरत्नेन्द्रसारेण हीरकेण विभूषितम् ॥ ७० ॥ श्वेतचामरलक्षेण शोभितं दर्पणायुतैः ॥ सूक्ष्मकाषायवस्त्रेण वह्निशुद्धेन भूषितम् ॥
 ॥ ७१ ॥ सद्गन्धकलशानां च सहस्रेण सुशोभितम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालैर्विराजितम् ॥ ७२ ॥ पार्षदप्रवरैर्युक्तं शात
 कुंभमयं शुभम् ॥ तेजःस्वरूपमतुलं शतसूर्यसमप्रभम् ॥ ७३ ॥ तत्रस्थं पुरुषं श्यामं सुन्दरं कमनीयकम् ॥ शंखचक्रगदापद्मधरं
 पीतांबरं वरम् ॥ ७४ ॥ किरीटिनं कुण्डलिनं वनमालाविभूषितम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमद्रवचर्चितम् ॥ ७५ ॥ चतुर्भु
 जं स्मेरवक्रं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ मणिरत्नेन्द्रसाराणां सारभूषणभूषितम् ॥ ७६ ॥ देवीं तद्रामतो रम्यां शुक्लवर्णां मनोहराम् ॥
 रत्नालंकारशोभाढ्यां शोभितां पीतवाससा ॥ ७७ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यां शरत्पंकजलोचनाम् ॥ पद्मविंबाधरोष्ठीं च स्मेरयु
 क्तां मनोहराम् ॥ ७८ ॥ वेणुवीणाग्रंथहस्तां भक्तानुग्रहकातराम् ॥ विद्याधिष्ठातृदेवीं च ज्ञानरूपां सरस्वतीम् ॥ ७९ ॥ अपरां
 दक्षिणे रम्यां शतचंद्रसमप्रभाम् ॥ प्रतप्तस्वर्णवर्णां सस्मितां सुमनोहराम् ॥ ८० ॥ सद्गन्धकुण्डलाभ्यां च सुकपोलविराजि
 ताम् ॥ अमूल्यरत्नखचितामूल्यवस्त्रेण भूषिताम् ॥ ८१ ॥ अमूल्यरत्नकेयूरकरकंकणशोभिताम् ॥ सद्गन्धसारमंजीरकलशब्दस
 मन्विताम् ॥ ८२ ॥ मणींद्रकिंकिणीयुक्तमध्यदेशसमन्विताम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालावक्षःस्थलोज्ज्वलाम् ॥ ८३ ॥ प्रफुल्ल
 मालतीमालासंयुक्तकबरीयुताम् ॥ शरच्चंद्रप्रभामुष्णन्मुखचारुविभूषिताम् ॥ ८४ ॥ कस्तूरीबिंदुसंयुक्तसिन्दूरतिलकान्विताम् ॥
 सुचारुकजलासक्तशरत्पंकजलोचनाम् ॥ ८५ ॥ सहस्रदलसंसक्तलीलाकमलसंयुताम् ॥ नारायणं च पश्यंतं पश्यंतीं वक्रच
 क्षुषा ॥ ८६ ॥ अवरुह्य रथान्तर्गं सखीकः सहपार्षदः ॥ जगाम च सभां रम्यां गोपगोपीसमन्विताम् ॥ ८७ ॥ देवा गोप्यश्च गोपा

त्र. वै. क.

॥ १७ ॥

अथ तस्थुः प्राञ्जलयो मुदा ॥ सामवेदोक्तस्तोत्रेण कृतेन च सुरर्षिभिः ॥ ८८ ॥ गत्वा नारायणो देवो विलीनः कृष्णविग्रहे ॥
 दृष्ट्वा च परमाश्चर्यं ते सर्वे विस्मयं ययुः ॥ ८९ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र शातकुंभमयाद्रथात् ॥ अवरुह्य स्वयं विष्णुः पाता च जग
 तां पतिः ॥ ९० ॥ आजगाम चतुर्बाहुर्वनमालाविभूषितः ॥ पीतांबरधरः श्रीमान्सस्मितः सुमनोहरः ॥ ९१ ॥ सर्वालंकारशोभा
 ढयः सूर्यकोटिसमप्रभः ॥ उत्तस्थुस्ते च तं दृष्ट्वा तुष्टुवुः प्रणता मुने ॥ ९२ ॥ स चापि लीनस्तत्रैव राधिकेशस्य विग्रहे ॥ ते दृष्ट्वा
 महदाश्चर्यं विस्मयं परमं ययुः ॥ ९३ ॥ संविलीने हरेरंगे श्वेतद्वीपनिवासिनि ॥ एतस्मिन्नंतरे तूर्णमाजगाम त्वरान्वितः ॥ ९४ ॥
 शुद्धस्फटिकसंकाशो नाम्ना संकर्षणः स्मृतः ॥ सहस्रशीर्षा पुरुषः शतसूर्यसमप्रभः ॥ ९५ ॥ आगतं तुष्टुवुः सर्वे दृष्ट्वा तं विष्णुवि
 ग्रहम् ॥ स चागत्य नतस्कंधस्तुष्टाव राधिकेश्वरम् ॥ ९६ ॥ सहस्रमूर्धा भक्त्या च प्रणनाम च नारद ॥ आवां च धर्मपुत्रौ द्वौ नर
 नारायणाभिधौ ॥ ९७ ॥ लीनोऽहं कृष्णपादाब्जे बभूव फाल्गुनोवरः ॥ ब्रह्मेशशेषधर्माश्च तस्थुरेकत्र तत्र वै ॥ ९८ ॥ एतस्मिन्नंतरे
 देवा ददृशु रथमुत्तमम् ॥ स्वर्णसारविकारं च नानारत्नपरिच्छदम् ॥ ९९ ॥ मणींद्रसारसंयुक्तं वह्निशुद्धांशुकान्वितम् ॥ श्वेतचामर
 संयुक्तं भूषितं दर्पणान्वितैः ॥ १०० ॥ सद्रत्नसारकलशसमूहेन विराजितम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालैः सुशोभितम् ॥ १०१ ॥
 सहस्रचक्रसंयुक्तं मनोयायि मनोहरम् ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्तंडप्रभामोषकरं वरम् ॥ १०२ ॥ मुक्तामाणिक्यवज्राणां समूहेन
 समुज्ज्वलम् ॥ चित्रपुत्तलिकापुष्पसरःकाननचित्रितम् ॥ १०३ ॥ देवानां दानवानां च रथानां प्रवरं मुने ॥ यत्नेन
 शंकरप्रीत्या निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ १०४ ॥ पंचाशद्योजनोर्ध्वं च चतुर्योजनविस्तृतम् ॥ रवितुल्यवधूयुक्तैः शोभितं रतिमं
 दिरैः ॥ १०५ ॥ तत्रस्थां ददृशुर्देवीं रत्नालंकारभूषिताम् ॥ प्रदग्धस्वर्णसाराणां प्रभामोषकरद्युतिम् ॥ १०६ ॥ तेजःस्वरूपा
 मतुलां मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ सहस्रभुजसंयुक्तां नानायुधसमन्विताम् ॥ १०७ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां भक्तानुग्रहकातराम् ॥

१ रतितल्पसमायुक्तम्-इ० पा० ।

खं० ४ पू-

अ० ६

॥ १७ ॥

गंडस्थलकपोलस्थसद्वत्नकुंडलोज्ज्वलाम् ॥ १०८ ॥ रत्नेन्द्रसाररचितकणनमंजीरंजिताम् ॥ मणींद्रमेखलायुक्तमध्य
 देशसुशोभिताम् ॥ १०९ ॥ सद्वत्नसारकेयूरकरकंकणभूषिताम् ॥ मंदारपुष्पमालाभिरुरःस्थलसमुज्ज्वलाम् ॥ ११० ॥ नितंबक
 ठिनश्रोणीं पीनोन्नतकुचानताम् ॥ शरत्सुधाकराभासविनिंदास्यमनोहराम् ॥ १११ ॥ कज्जलोज्ज्वलरेखात्तशरत्पंकजलोच
 नाम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीचित्रपात्रविभूषिताम् ॥ ११२ ॥ मुक्तापंक्तिप्रभामुष्टदंतराजिविराजिताम् ॥ प्रफुल्लमालतीमालासं
 सक्तकवरीं वराम् ॥ ११३ ॥ पक्षींद्रचंचुनासाग्रजेंद्रमौक्तिकान्विताम् ॥ वह्निशुद्धांशुकेनातिज्वलितेन समुज्ज्वलाम् ॥ ११४ ॥
 सिंहपृष्ठसमारूढां सुताभ्यां सहितां मुदा ॥ अवरुह्य रथान्तूर्णं श्रीकृष्णं प्रणनाम च ॥ ११५ ॥ सुताभ्यां सहिता देवी समुवा
 स वरानना ॥ गणेशः कार्तिकेयश्च नत्वा कृष्णं परात्परम् ॥ ११६ ॥ ननाम शंकरं धर्ममनंतं कमलोद्भवम् ॥ उत्तस्थुरारात्ते
 देवा दृष्ट्वा तौ त्रिदशेश्वरौ ॥ ११७ ॥ आशिषं च ददुर्देवा वासयामासुरंतिके ॥ ताभ्यां सह सदालापं चक्रुर्देवा मुदान्विताः
 ॥ ११८ ॥ तस्थुर्देवाः सभामध्ये देवस्य पुरतो हरेः ॥ गोपा गोप्यश्च बहुशो बभूवुर्विस्मयाकुलाः ॥ ११९ ॥ उवाच कम
 लां कृष्णः स्मेराननसरोरुहः ॥ त्वं गच्छ भीष्मकगृहं नानारत्नसमन्वितम् ॥ १२० ॥ वैदर्भ्या उदरे जन्म लभ देवि सना
 तनि ॥ तव पाणिं ग्रहीष्यामि गत्वाऽहं कुंडिनं सति ॥ १२१ ॥ ता देव्यः पार्वतीं दृष्ट्वा समुत्थाय त्वरान्विताः ॥ रत्नसिं
 हासनेरम्ये वासयामासुरीश्वरीम् ॥ १२२ ॥ विप्रेन्द्र पार्वतीलक्ष्मीवागधिष्ठातृदेवताः ॥ तस्थुरेकासने तत्र संभाष्य च यथोचि
 तम् ॥ १२३ ॥ ताश्च संभाषयामासुः संप्रीत्या गोपकन्यकाः ॥ ऊचुर्गोपालिकाः काश्चिन्मुदा तासां च संनिधौ ॥ १२४ ॥
 श्रीकृष्णः पार्वतीं तत्र समुवाच जगत्पतिः ॥ देवि त्वमंशरूपेण जन नंदव्रजे शुभे ॥ १२५ ॥ उदरे च यशोदायाः कल्याणी
 नंदरेतसा ॥ लभ जन्म महामाये सृष्टिसंहारकारिणि ॥ १२६ ॥ ग्रामेग्रामे च पूजां ते कारयिष्यामि भूतले ॥ कृत्स्ने महीतले

१ कपोलाभ्याम्-इ० पा० । २ सहसा-इ० पा० ।

ब. वै. रु.

॥ १८ ॥

भक्त्या नगरेषु वनेषु च ॥ १२७ ॥ तत्राधिष्ठातृदेवीं त्वां पूजयिष्यन्ति मानवाः ॥ द्रव्यैर्नानाविधैर्दिव्यैर्बलिभिश्च मुदान्विताः
 ॥ १२८ ॥ त्वद्भूमिस्पर्शमात्रेण सूक्तिकामंदिरे शिवे ॥ पिता मां तत्र संस्थाप्य त्वामादाय गमिष्यति ॥ १२९ ॥ कंसदर्शन
 मात्रेण गमिष्यसि शिवांतिकम् ॥ भारवतरणं कृत्वा गमिष्यामि स्वमाश्रमम् ॥ १३० ॥ इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तूर्णमुवाच च षडा
 ननम् ॥ अंशरूपेण वत्स त्वं गमिष्यसि महीतलम् ॥ १३१ ॥ जांबवत्याश्च गर्भे च लभ जन्म सुरेश्वर ॥ अंशेन देवताः
 सर्वा गच्छंतु धरणीतलम् ॥ १३२ ॥ भारहारं करिष्यामि वसुधायाश्च निश्चितम् ॥ इत्युक्त्वा राधिकानाथस्तस्थौ सिंहासने वरे
 ॥ १३३ ॥ तस्थुर्देवाश्च देव्यश्च गोपा गोप्यश्च नारद ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा समुत्तस्थौ हरेः पुरः ॥ पुटांजलिर्जगत्कांतमुवाच विन
 यान्वितः ॥ १३४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अवधानं कुरु विभो किंकरस्य निवेदनम् ॥ १३५ ॥ आज्ञां कुरु महाभाग
 कस्य कुत्र स्थलं भुवि ॥ भर्ता पातोद्धारकर्ता सेवकानां प्रभुः सदा ॥ १३६ ॥ स भृत्यः सर्वदा भक्त ईश्वराज्ञां करोति यः ॥
 के देवाः केन रूपेण देव्यश्च कलया कया ॥ १३७ ॥ कुत्र कस्याभिधेयं च विषयं च महीतले ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा
 प्रत्युवाच जगत्पतिः ॥ १३८ ॥ यत्र यस्यावकाशं च कथयामि विधानतः ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ कामदेवो रौक्मिणेयो
 रतिर्मायावती सती ॥ १३९ ॥ शंबरस्य गृहे यां च छाया रूपेण संस्थिता ॥ त्वं तस्य पुत्रो भविता नाम्नानिरुद्ध एव च
 ॥ १४० ॥ भारती शोणितपुरे बाणपुत्री भविष्यति ॥ अनंतो देवकीगर्भाद्रौहिणेयो जगत्पतिः ॥ १४१ ॥ मायया
 गर्भसंकर्षात्रात्रा संकर्षणः प्रभुः ॥ कालिंदी सूर्यतनया गंगांशेन महीतले ॥ १४२ ॥ अर्द्धांशेनैव तुलसी लक्ष्मणा राज
 कन्यका ॥ सावित्री वेदमाता च नाम्ना नाग्रजिती सती ॥ १४३ ॥ वसुंधरा सत्यभामा शैव्या देवी सरस्वती ॥ रोहिणी मित्र
 विंदा च भविता राजकन्यका ॥ १४४ ॥ सूर्यपत्नी रत्नमाला कलया च जगत्प्रभोः ॥ स्वाहांशेन सुशीला च रुक्मिण्याद्याः

१ जगन्नाथम्-३० पा० ।

खं० ४ पृ०

अ० ६

॥ १८ ॥

स्त्रियो नव ॥ १४५ ॥ दुर्गाशार्द्धाब्जांबवती महिषीणां दश स्मृताः ॥ अर्द्धांशेन शैलपुत्री यातु जांबवतो गृहम् ॥ १४६ ॥
 कैलासे शंकराज्ञा च बभूव पार्वतीं पुरा ॥ कैलासगामिनं विष्णुं श्वेतद्वीपनिवासिनम् ॥ आर्लिगनं देहि कान्ते नास्ति दोषो ममा
 ज्ञया ॥ १४७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ कथं शिवाज्ञा तां देवीं बभूव राधिकापते ॥ विष्णोः संभाषणे पूर्वं श्वेतद्वीपनिवासिनः ॥ १४८ ॥
 ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ पुरा गणेशं द्रष्टुं च प्रजग्मुः सर्वदेवताः ॥ श्वेतद्वीपात्स्वयं विष्णुर्जगाम शंकरालये ॥ १४९ ॥ दृष्ट्वा गणेशं
 मुदितः समुवास सुखासने ॥ सुखेन ददृशुः सर्वे त्रैलोक्यमोहनं वपुः ॥ १५० ॥ किरीटिनं कुंडलिनं पीतांबरधरं वरम् ॥ सुंदरं श्याम
 रूपं च नवयौवनसंयुतम् ॥ १५१ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवसंयुतम् ॥ रत्नालंकारशोभाढ्यं स्मेराननसरोरुहम् ॥ १५२ ॥ रत्न
 सिंहासनस्थं च पार्षदैः परिवेष्टितम् ॥ वंदितं च सुरैः सर्वैः शिवेन पूजितं स्तुतम् ॥ १५३ ॥ तं दृष्ट्वा पार्वती विष्णुं प्रसन्नवदनेक्षणा ॥
 मुखमाच्छादितं चक्रे वाससा व्रीडया सती ॥ १५४ ॥ अतीव सुन्दरं रूपं दर्शदर्श पुनःपुनः ॥ ददर्श मुखमाच्छाद्य निमेषरहिता
 सती ॥ १५५ ॥ परमाद्भुतवेषं च सस्मिता वक्रचक्षुषा ॥ सुखसागरसम्मग्ना बभूव पुलकांचिता ॥ १५६ ॥ क्षणं ददर्श पञ्चास्यं शुभ्र
 वर्णं त्रिलोचनम् ॥ त्रिशूलपरिधधरं कन्दर्पकोटिसुन्दरम् ॥ १५७ ॥ क्षणं ददर्श श्यामं तमेकास्यं च द्विलोचनम् ॥ चतुर्भुजं
 पीतवस्त्रं वनमालाविभूषितम् ॥ १५८ ॥ एकं ब्रह्म मूर्तिभेदमभेदं वा निरूपितम् ॥ दृष्ट्वा बभूव सा माया सकामा विष्णु
 मायया ॥ १५९ ॥ मदंशाश्च त्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ताभ्यामौत्कर्षपाताच्च श्रेष्ठः सत्त्वगुणात्मकः ॥ १६० ॥
 दृष्ट्वा तं पार्वती भक्त्या पुलकांचितविग्रहा ॥ मनसा पूजयामास परमात्मानमीश्वरम् ॥ १६१ ॥ दुर्गांतराभिप्रायं च बुबुधे शंकरः
 स्वयम् ॥ सर्वांतरात्मा भगवानंतर्यामी जगत्पतिः ॥ १६२ ॥ दुर्गा निर्जनमाहूय तामुवाच हरः स्वयम् ॥ बोधयामास विविधं हितं
 तथ्यमखंडितम् ॥ १६३ ॥ ॥ श्रीशंकर उवाच ॥ ॥ निवेदनं मदीयं च निबोध शैलकन्यके ॥ शृंगारं देहि भद्रं ते हरये परमा
 त्मने ॥ १६४ ॥ अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च ब्रह्मैकं च सनातनम् ॥ वेदैको वेदरहितो विषयान्मूर्तिभेदकः ॥ १६५ ॥ एका प्रकृतिः सर्वेषां

ब. वै. रु.

॥ १९ ॥

माता त्वं सर्वरूपिणी ॥ स्वयंभूरसि वाणी त्वं लक्ष्मीनारायणोरसि ॥ १६६ ॥ मम वक्षसि दुर्गा त्वं निबोधाध्यात्मकं
 सति ॥ शिवस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच सुरेश्वरी ॥ १६७ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ दीनबंधो कृपासिंधो तव मामकृपा कथम् ॥
 सुचिरं तपसा लब्धो नाथस्त्वं जगतां मया ॥ १६८ ॥ मादृशीं किं करीं नाथ न परित्यक्तुमर्हसि ॥ अयोग्यमीदृशं वाक्यं मामा
 वद महेश्वर ॥ १६९ ॥ तव वाक्यं महादेव कर्तव्याम्येव पालनम् ॥ देहांतरे जन्म लब्ध्वा भजिष्यामि हरिं हर ॥ १७० ॥ इत्येवं
 वचनं श्रुत्वा विरराम महेश्वरः ॥ उच्चैर्जहासाभयदः पार्वत्यै चाभयं ददौ ॥ १७१ ॥ तत्प्रतिज्ञापालनाय पार्वती जांबवद्गृहे ॥
 लभिष्यति जनुर्धातर्नाम्ना जांबवती सती ॥ १७२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भूमौ कतिविधे भूपे संस्थिते पार्वती कथम् ॥ ललाभ
 भारते जन्म निंदिते भालुके गृहे ॥ १७३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ रामावतारे त्रेतायां देवांशाश्च ययुर्महीम् ॥ हिमालयांशो भद्रको
 जांबवान्नाम किंकरः ॥ १७४ ॥ रामस्य वरदानेन चिरंजीवी श्रिया युतः ॥ कोटिसिंहबलाधानं विधत्ते च महाब
 लः ॥ १७५ ॥ पितुरंशगृहे दुर्गा जगामांशेन भूतलम् ॥ पूर्वं पूर्वस्य वृत्तांतं कथितं शृणु मन्मुखात् ॥ १७६ ॥ सर्वेषां च सुराणां
 वै वंशा गच्छंतु भूतलम् ॥ नृपपुत्रा मत्सहाया भविष्यन्ति रणे विधे ॥ १७७ ॥ कमलाकलया सर्वा भवंतु नृपकन्यकाः ॥ मन्म
 हिष्यो भविष्यन्ति सहस्राणां च षोडश ॥ १७८ ॥ धर्मोऽयमंशरूपेण पांडुपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ वायोरंशाद्रीमसेनः स वज्री ह्यर्जुनः
 स्वयम् ॥ १७९ ॥ नकुलः सहदेवश्च स्ववैद्यांशसमुद्भवौ ॥ सूर्यांशः कर्णवीरश्च विदुरः स यमः स्वयम् ॥ १८० ॥ दुर्योधनः कलेरंशः
 समुद्रांशश्च शंतनुः ॥ अश्वत्थामा शंकरांशो द्रोणो वल्लभश्च संभवः ॥ १८१ ॥ हुताशनांशो भगवान्धृष्टद्युम्नो महाबलः ॥ चंद्रांशोऽप्य
 भिमन्युश्च भीष्मश्चैव वसुधवः ॥ १८२ ॥ वसुदेवः कश्यपांशोऽप्यदित्यंशा च देवकी ॥ वस्वंशो नंदगोपश्च यशोदा वसुका
 मिनी ॥ १८३ ॥ द्रौपदी कमलांशा च यज्ञकुंडसमुद्भवा ॥ सुभद्रा शतरूपांशा देवकीगर्भसंभवा ॥ १८४ ॥ देवा गच्छंतु पृथिवीमंशेन

खं० ४ पू.

अ० ६

॥ १९ ॥

१ पालयिष्यामि सर्वथा-इ० पा० । २ बलाधारः क्रियते च-इ० पा० ।

भारहारकाः ॥ कलया देवपत्न्यश्च गच्छंतु पृथिवीतलम् ॥ १८५ ॥ इत्येवमुक्त्वा भगवान्विरराम च नारद ॥ सर्वं विवरणं श्रुत्वा
 तत्रोवास प्रजापतिः ॥ १८६ ॥ कृष्णस्य वामे वाग्देवी दक्षिणे कमलालया ॥ पुरतो देवताः सर्वाः पार्वती चापि नारद ॥ १८७ ॥
 गोप्यो गोपाश्च परितो राधा वक्षःस्थलस्थिता ॥ एतस्मिन्नंतरे सा च तमुवाच ब्रजेश्वरी ॥ १८८ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ शृणु नाथ
 प्रवक्ष्यामि किंकरी वचनं प्रभो ॥ प्राणा दहन्ति सततमांदोलयति मे मनः ॥ १८९ ॥ चक्षुर्निमीलनं कर्तुमशक्ता तव दर्शने ॥ त्वया
 विना कथं नाथ यास्यामि धरणीतलम् ॥ १९० ॥ कियत्कालांतरेणैव मेलनं मे त्वया सह ॥ प्राणेश्वर ब्रूहि सत्यं भविष्यत्येव
 गोकुले ॥ १९१ ॥ निमेषं च युगशतं भविता मे त्वया विना ॥ कं द्रक्ष्यामि क्व यास्यामि को वा मां पालयिष्यति ॥ १९२ ॥
 मातरं पितरं बंधुं भ्रातरं भगिनीं सुतम् ॥ त्वया विनाऽहं प्राणेश चिंतयामि न कंचन ॥ १९३ ॥ करोषि मायया छत्रां मां
 चेन्मायेश भूतले ॥ विस्मृतां विभवं दत्त्वा सत्यं मे शपथं कुरु ॥ १९४ ॥ अनुक्षणं मम मनोमधुपो मधुसूदन ॥ करोतु भ्रमणं
 नित्यं समाध्वीके पदांबुजे ॥ १९५ ॥ यत्रयत्र च यस्यां वा योनौ जन्म भवत्विदम् ॥ त्वं स्वस्य स्मरणं दास्यं मह्यं
 दास्यसि वाञ्छितम् ॥ १९६ ॥ कृष्णस्त्वं राधिकाहं च प्रेमसौभाग्यमावयोः ॥ न विस्मरामि भूमौ च देहि मह्यं
 वरं परम् ॥ १९७ ॥ यथा तन्वा सह प्राणाः शरीरं छायाया सह ॥ तथावयोर्जन्म यातु देहि मह्यं वरं विभो ॥ १९८ ॥
 चक्षुर्निमेषविच्छेदो भविता नावयोर्भुवि ॥ तत्रागत्यापि कुत्रापि देहि मह्यं वरं प्रभो ॥ १९९ ॥ मम प्राणैस्तव
 तनुः केन वा करुणा हरे ॥ आत्मना मुरलीपादौ मनसा वा विनिर्मितौ ॥ २०० ॥ स्त्रियः कतिविधाः संति पुरुषा वा पुरुषुतः ॥
 नास्ति कुत्रापि कांता वा कांत्या शक्त्या च मादृशी ॥ २०१ ॥ तव देहार्धभागेन केन वाऽहं विनिर्मिता ॥ अयमेवावयोर्भेदो
 नास्त्यतस्त्वयि मे मनः ॥ २०२ ॥ ममात्मा मानसं प्राणास्त्वयि संस्थापिता यथा ॥ तवात्ममानसप्राणा मयि वा संस्थिता

१ वार्यते हरे-इ० पा० ।

ब. वै. रु.

॥ २० ॥

स्तथा ॥ २०३ ॥ अतो निमेषविरहादात्मनोर्विकृवं मनः ॥ प्रदग्धंसन्ततं प्राणा दहन्ति विरहश्रुतौ ॥ २०४ ॥ इत्येवमुक्त्वा सा देवी
तत्रैव सुरसंसदि ॥ भूयोभूयो रुरोदोच्चैर्धृत्वा तच्चरणांबुजम् ॥ २०५ ॥ क्रोडे कृत्वा तु तां कृष्णो मुखं संमृज्य वाससा ॥ बोधयामास
विविधं सत्यं तथ्यं हितं वचः ॥ २०६ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ आध्यात्मिकं परं योगं शोकच्छेदनकारकम् ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्या
मि योगीन्द्राणां च दुर्लभम् ॥ २०७ ॥ आधाराधेययोः सर्वं ब्रह्मांडं पश्य सुन्दरि ॥ आधारव्यतिरेकेण नास्त्याधेयस्य संभवः ॥
॥ २०८ ॥ फलाधारं च पुष्पं च पुष्पाधारं च पल्लवम् ॥ स्कन्धश्च पल्लवाधारः स्कन्धाधारस्तरुः स्वयम् ॥ २०९ ॥ वृक्षाधारो
प्यंकुरश्च जीवशक्तिसमन्वितः ॥ अष्टिरेकांकुराधारश्चाष्ट्याधारो वसुन्धरा ॥ २१० ॥ शेषो वसुन्धराधारः शेषाधारो हि कच्छपः ॥
वायुश्च कच्छपाधारो वाय्वाधारोहमेव च ॥ २११ ॥ ममाधारस्वरूपा त्वं त्वयि तिष्ठामि सांप्रतम् ॥ त्वं च शक्तिसमूहा च मूलप्रकृ
तिरीश्वरी ॥ २१२ ॥ त्वं शरीरस्वरूपाऽसि त्रिगुणाधाररूपिणी ॥ तवात्माहं निरीहश्च चेष्टावांश्च त्वया सह ॥ २१३ ॥ पुरुषाद्वीर्यं
मुत्पन्नं वीर्यात्सन्ततिरेव च ॥ तयोराधाररूपा च कामिनी प्रकृतेः कला ॥ २१४ ॥ विना देहेन कात्मा च क शरीरं विनात्मना ॥
प्राधान्यं च तयोर्देवि विना त्वाद्य कुतो भवः ॥ २१५ ॥ न कुत्राप्यावयोर्भेदो राधे संसारबीजयोः ॥ यत्रात्मा तत्र देहं च
न भेदो विनयेन किम् ॥ २१६ ॥ यथा क्षीरे च धावल्यं दाहिका च हुताशने ॥ भूमौ गन्धो जले शैत्यं तथा त्वयि मयि
स्थिते ॥ २१७ ॥ धावल्यदुग्धयोरैक्यं दाहिकानलयोर्यथा ॥ भूगन्धजलशैत्यानां नास्ति भेदस्तथाऽऽवयोः ॥ २१८ ॥ मया
विना त्वं निर्जीवा चादृश्योऽहं त्वया विना ॥ त्वया विना भवं कर्तुं नालं सुन्दरि निश्चितम् ॥ २१९ ॥ विना मृदा घटं
कर्तुं यथा नालं कुलालकः ॥ विना स्वर्णं स्वर्णकारोऽलंकारं कर्तुमक्षमः ॥ २२० ॥ स्वयमात्मा यथा नित्यस्तथा त्वं प्रकृतिः
स्वयम् ॥ सर्वशक्तिसमायुक्ता सर्वाधारा सनातनी ॥ २२१ ॥ मम प्राणसमा लक्ष्मीर्वाणी च सर्वमंगला ॥ ब्रह्मेशानन्तध
र्माश्च त्वं मे प्राणाधिका प्रिया ॥ २२२ ॥ समीपस्था इमे सर्वे सुरा देव्यश्च राधिके ॥ एभ्योऽप्यभ्यधिका नो चेत्कथं वक्षः

खं० ४५

अ० ६

॥ २० ॥

स्थलस्थिता ॥ २२३ ॥ त्यजाश्रुमोक्षणं राधे भ्रांतिं च निष्फलां सति ॥ विहाय शंकां निःशंकं वृषभानुगृहं व्रज ॥ २२४ ॥
 कलावत्याश्च जठरे मासानां नव सुन्दरि ॥ वायुना पूरयित्वा च गर्भं रोधय मायया ॥ २२५ ॥ दशमे समनुप्राप्ते त्वमाविर्भव
 भूतले ॥ स्वात्मरूपं परित्यज्य शिशुरूपं विधाय च ॥ २२६ ॥ वायुनिःसारणे काले कलावत्याः समीपतः ॥ भूमौ विवसनीभूय
 पतित्वा रोदिषि ध्रुवम् ॥ २२७ ॥ अयोनिसंभवा त्वं च भविता गोकुले सति ॥ अयोनिसंभवोऽहं च नावयोर्गर्भसंस्थितिः ॥ २२८ ॥
 भूमिसंस्पृष्टमात्रं मां गोकुले प्रापयिष्यति ॥ तव हेतोर्गमिष्यामि कृत्वा कंसभयं छलम् ॥ २२९ ॥ यशोदामंदिरे मां च सानन्दं
 नन्दनं दनम् ॥ नित्यं द्रक्ष्यसि कल्याणि ममाश्लेषणपूर्वकम् ॥ २३० ॥ स्मृतिस्ते भविता काले वरेण मम राधिके ॥ स्वच्छन्दं
 विहरिष्यामि नित्यं वृन्दावने वने ॥ २३१ ॥ त्रिःसप्तशतकोटीभिर्गोपीभिर्गोकुलं व्रज ॥ त्रयस्त्रिंशद्वयस्यांभिः सुशीलादिभिरेव
 च ॥ २३२ ॥ संस्थाप्य संख्यारहिता गोपीगोकुल एव च ॥ ता आश्वास्य प्रबोधैश्च मितया च सुधागिरा ॥ २३३ ॥ अहं गोपाल
 सुहृदः संस्थाप्यात्रैव राधिके ॥ वसुदेवाश्रमं पश्चाद्यास्यामि मथुरां पुरीम् ॥ २३४ ॥ व्रजं व्रजन्तु क्रीडार्थं मम संगे प्रियात्प्रियाः ॥
 बलवानां गृहे जन्म लभन्तां गोपकोटयः ॥ २३५ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णो विरराम च नारद ॥ ऊषुर्देवाश्च देव्यश्च गोपा गोप्यश्च
 तत्र वै ॥ २३६ ॥ ब्रह्मेशशेषधर्माश्च श्रीकृष्णं तं परात्परम् ॥ शिवापद्मासरस्वत्यस्तुष्टुबुः परया मुदा ॥ २३७ ॥ भक्त्या गोपाश्च
 गोप्यश्च विरहज्वरकातराः ॥ तत्र संस्तूय श्रीकृष्णं प्रणमुः प्रेमविह्वलाः ॥ २३८ ॥ प्राणाधिकं प्रियं कांतं राधापूर्णमनोरथम् ॥
 परितुष्टोऽभवद्भक्त्या विरहज्वरकातराम् ॥ २३९ ॥ साश्रुपूर्णातिदीनां च दृष्ट्वा राधां भयाकुलाम् ॥ प्रबोधवचनं श्रुत्यमुवाच तां हरिः
 स्वयम् ॥ २४० ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ प्राणाधिके महादेवि स्थिरा भव भयं त्यज ॥ यथा त्वं च तथाऽहं च का चिंता ते मयि
 स्थिते ॥ २४१ ॥ किं तु ते कथयिष्यामि किंचिदेवास्त्यमंगलम् ॥ वर्षाणां शतकं पूर्णं त्वद्विच्छेदो मया सह ॥ २४२ ॥
 श्रीदामशापजन्येन कर्मभोगेन सुन्दरि ॥ भविष्यत्येव मम च मथुरागमनं ततः ॥ २४३ ॥ तत्र भारवतरणं पित्रोर्बधनमो

ब्र. वै. क.

॥ २१ ॥

चनम् ॥ मालाकारतंतुवायकुब्जिकानां च मोक्षणम् ॥ २४४ ॥ घातयित्वा च यवनं मुचुकुन्दस्य मोक्षणम् ॥ द्वारकायाश्च
निर्माणं राजसूयस्य दर्शनम् ॥ २४५ ॥ उद्वाहं राजकन्यानां सहस्राणां च षोडश ॥ दशाधिकशतस्यापि शत्रूणां दमनं
तथा ॥ २४६ ॥ मित्रोपकरणं चैव वाराणस्याश्च दाहनम् ॥ हरस्य जुंभणं तत्र बाणस्य भुजकृतनम् ॥ २४७ ॥ पारि
जातस्य हरणं यद्यत्कर्माणि तानि च ॥ गमनं तीर्थयात्रायां मुनिसंघप्रदर्शनम् ॥ २४८ ॥ संभाषणं च बंधूनां यज्ञसंपादनं
पितुः ॥ शुभक्षणे पुनस्तत्र त्वया सार्द्धं प्रदर्शनम् ॥ करिष्यामि च तत्रैव गोपिकानां च दर्शनम् ॥ २४९ ॥ तुभ्यमाध्या
त्मिकं दत्त्वा पुनः सत्यं त्वया सह ॥ दिवानिशमविच्छेदो मया सार्द्धमतः परम् ॥ २५० ॥ भविष्यति त्वया सार्द्धं पुनरागमनं
ब्रजे ॥ कांतिं विच्छेदसमये वर्षाणां शतके सति ॥ २५१ ॥ नित्यं संमीलनं स्वप्ने भविष्यति त्वया सह ॥ मम नारायणां
शो यस्तस्य यानं च द्वारकाम् ॥ २५२ ॥ शतवर्षांतरे साध्यमेतदेव मुनिश्चितम् ॥ भविष्यति पुनस्तत्र वने रासस्त्वया सह
॥ २५३ ॥ पुनः पित्रोश्च गोपीनां शोकसंमार्जनं परम् ॥ कृत्वा भारावतरणं पुनरागमनं मम ॥ २५४ ॥ त्वया सहापि
गोलोकं गोपैर्गोपीभिरेव च ॥ मम नारायणांशस्य वाण्या च पद्मया सह ॥ २५५ ॥ वैकुण्ठगमनं राधे नित्यस्य परमात्मनः ॥
श्वेतद्वीपं धर्मगेहमंशानां च भविष्यति ॥ २५६ ॥ देवानां चैव देवीनामंशा यास्यंति स्वक्षयम् ॥ पुनः संस्थितिरत्रैव गोलोके मे
त्वया सह ॥ २५७ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं भविष्यं च शुभाशुभम् ॥ मया निरूपितं यत्तत्कांतिं केन निवार्यते ॥ २५८ ॥
इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णः कृत्वा राधां स्ववक्षसि ॥ तस्थौ तस्थुः सुराः सर्वे सुरपत्न्यश्च विस्मिताः ॥ २५९ ॥ उवाच श्रीहरि
देवान्देवीं च समयोचितम् ॥ देवा गच्छत कार्यार्थं स्वालयं विषयोचितम् ॥ २६० ॥ गच्छ पार्वति कैलासं सुताभ्यां स्वामि
ना सह ॥ मया नियोजितं कर्म सर्वं काले भविष्यति ॥ २६१ ॥ भविता कलया जन्म सर्वेषां च ब्रजेश्वरि ॥ क्षुद्राणां चैव

१ गतस्य द्वारकां त्वत्तो मम नारायणांशस्य-इ० पा० । २ वासः-इ० पा० ।

खं० ४ पृ.

अ० ६

॥ २१ ॥

महतां देवं लंबोदरं विना ॥ २६२ ॥ प्रणम्य श्रीहरिं देवाः स्वालयं प्रययुर्मुदा ॥ लक्ष्मीं सरस्वतीं भक्त्यां प्रणम्य पुरुषोत्तमम् ॥ २६३ ॥ हरिणा योजितं कर्म कर्तुं व्यग्रा महीं ययुः ॥ भर्त्रा निरूपितं स्थानं देवानामपि दुर्लभम् ॥ २६४ ॥ उवाच राधिकां कृष्णो वृषभानुगृहं ब्रज ॥ गोपगोपीसमूहैश्च सह पूर्वनिरूपितैः ॥ २६५ ॥ अहं यास्यामि मथुरां वसुदेवालयं प्रिये ॥ पश्चात्कंसभय व्याजाद्गोकुलं तव सन्निधिम् ॥ २६६ ॥ राधा प्रणम्य श्रीकृष्णं रक्तपंकजलोचना ॥ भृशं रुरोद पुरतः प्रेमविच्छेदकातरा ॥ २६७ ॥ स्थायंस्थायं क्वचिद्यांती गत्वागत्वा पुनःपुनः ॥ पुनःपुनः समागत्य दर्शदर्शं हरेर्मुखम् ॥ २६८ ॥ पपौ चक्षुश्चकोराभ्यां निमेषरहिता सती ॥ शरत्पार्वणचंद्राभसुधापूर्णं प्रभोर्मुखम् ॥ २६९ ॥ ततः प्रदक्षिणीकृत्य सप्तधा परमेश्वरी ॥ प्रणम्य सप्तधा चैव पुनस्तस्थौ हरेः पुरः ॥ २७० ॥ आजग्मुर्गोपिकानां च त्रिःसप्तशतकोटयः ॥ आजगाम च गोपानां समूहः कोटिसंख्यकः ॥ २७१ ॥ गोपानां गोपिकानां च समूहैः सह राधिका ॥ पुनः प्रणम्य तं राधा तत्र तस्थौ च नारद ॥ २७२ ॥ त्रयस्त्रिंशद्वयस्याभिर्गोपीभिः सह सुंदरी ॥ गोपानां च समूहैश्च प्रणम्य प्रययौ महीम् ॥ २७३ ॥ हरिणा योजितं स्थानं प्रजग्मुर्नंदगोकुलम् ॥ वृषभानुगृहं राधा गोपीगोपगृहं ययौ ॥ २७४ ॥ महीं गतायां राधायां गोपीभिः सह गोपकैः ॥ बभूव श्रीहरिः सद्यः पृथिवीं गमनोत्सुकः ॥ २७५ ॥ संभाष्य गोपान्गोपीश्च नियोज्य स्वीयकर्मणि ॥ मनोयायी जगन्नाथो जगाम मथुरां हरिः ॥ २७६ ॥ पूर्वं यद्यदपत्यं च देवकीवसुदेवयोः ॥ बभूव सद्यस्तत्कंसः पुत्रषट्कं जघान ह ॥ २७७ ॥ शेषांशं सप्तमं गर्भं माययाकृष्य गोकुले ॥ निधाय रोहिणीगर्भे जगाम चाज्ञया हरेः ॥ २७८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ तस्यातिरेकं कृष्णस्य महत्पुण्यकरं परम् ॥ वद जन्म महाभाग जन्ममृत्युजरापहम् ॥ १ ॥ वसुदेवः कस्य पुत्रः कस्य कन्या च देवकी ॥ को वसुदेवकी का वा विवाहं चोभयोर्वद ॥ २ ॥ कथं जघान कंसस्तत्पुत्रषट्कं च दारुणः ॥ कस्मिन्दिने हरेर्जन्म श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ कश्यपो वसुदेवश्च देवमाता च देवकी ॥ पूर्वपुण्यफलेनैव

त्र. वै. ल.

॥ २२ ॥

प्रापतुः श्रीहरिं सुतम् ॥ ४ ॥ देवमीढान्मारिषायां वसुदेवो महानभूत् ॥ यस्योद्भवे देवसंघो वादयामास दुन्दुभिम् ॥ ५ ॥ आनकं च महाहृष्टाः श्रीहरेर्जनकं च तम् ॥ संतः पुरातनास्तेन वदन्त्यानकदुन्दुभिम् ॥ ६ ॥ आहुकस्य सुतः श्रीमान्यदुवंशसमुद्भवः ॥ देवको ज्ञानसिंधुश्च तस्य कन्या च देवकी ॥ ७ ॥ गर्गो यदुकुलाचार्यः संबंधं वसुना सह ॥ देवक्याः कारयामास विधिवच्च यथो दितम् ॥ ८ ॥ महासंभृतसंभारो वसुदेवः शुभे क्षणे ॥ उद्वाहे देवकीं तस्मै देवकः प्रददौ किल ॥ ९ ॥ अश्वानां च सहस्राणि गजानां च शतानि च ॥ सालंकृतानां दासीनां शतानि सुंदराणि च ॥ १० ॥ नानाविधानि द्रव्याणि रत्नानि विविधानि च ॥ मणिश्रेष्ठानि वज्राणि स्वर्णपात्राणि नारद ॥ ११ ॥ सद्गन्तव्यभूषितां कन्यां शतचंद्रसमप्रभाम् ॥ त्रैलोक्यमोहिनीं धन्यां मान्यां श्रेष्ठां च योषिताम् ॥ १२ ॥ रूपाधारां गुणाधारां सुस्मितां वक्रलोचनाम् ॥ नवसंगमयोग्यां च प्रोद्भिन्नवयौवनाम् ॥ १३ ॥ तां गृहीत्वा रथे कृत्वा प्रस्थान समये तदा ॥ कंसो हृष्टः सहचरो भगिन्युद्वाहकर्मणि ॥ १४ ॥ तस्या रथसमीपस्थे कंसे गच्छति तत्क्षणे ॥ कंसं संबोध्य गगने वाग्बभू वाशरीरिणी ॥ १५ ॥ कथं हृष्टोऽसि राजेंद्र शृणु सत्यं वचो हितम् ॥ देवक्या ह्यष्टमो गर्भो मृत्युहेतुस्तवैव हि ॥ १६ ॥ श्रुत्वैवं देव कीं कंसः खड्गहस्तो महाबलः ॥ देववाक्याद्भयात्क्रोधात्पापिष्ठो हंतुमुद्यतः ॥ १७ ॥ तां हंतुमुद्यतं दृष्ट्वा वसुदेवः सुपंडितः ॥ बोधया मास नीतिज्ञो नीतिशास्त्रविशारदः ॥ १८ ॥ ॥ वसुदेव उवाच ॥ ॥ राजनीतिं न जानासि शृणु मे वचनं हितम् ॥ यशस्करं च दोषघ्नं शास्त्रोक्तं समयोचितम् ॥ १९ ॥ अस्या एवाष्टमो गर्भो मृत्युश्चेत्तव भूमिप ॥ इमां च हत्वा दुष्कीर्तिं करोषि त्वं नरः कथम् ॥ २० ॥ वधे च क्षुद्रजंतूनां हिंसकानां च पंडितः ॥ कार्षापणं समुत्सृज्य मृत्युकाले प्रमुच्यते ॥ २१ ॥ अहिंसकानां क्षुद्राणां वधः शतगुणं ध्रुवम् ॥ प्रायश्चित्तं मृत्युकाले कथितं पद्मयोनिना ॥ २२ ॥ वधे विशिष्टजंतूनां पश्वादीनां च कामतः ॥ ततः शतगुणं पापं निश्चितं मनुरब्रवीत् ॥ २३ ॥ नराणां म्लेच्छजातीनां वधे शतगुणं ततः ॥ म्लेच्छानां च शतानां च यत्पापं लभते वधे ॥ २४ ॥

१ मकरोत्तदा-इ० पा० । २ हि तत्-इ० पा० ।

खं० ४ पू-

अ० ७

॥ २२ ॥

सच्छूद्रैकस्य च वधे तत्पापं लभते पुमान् ॥ सच्छूद्राणां शतानां च यत्पापं लभते वधे ॥ २५ ॥ तत्पापं लभते नूनं
 गोवधैकेन निश्चितम् ॥ गवां दशगुणं पापं ब्राह्मणस्य वधे भवेत् ॥ २६ ॥ विप्रहत्यासमं पापं स्त्रीवधे लभते नरः ॥ विशेषतो हि
 भगिनी पोष्या च शरणागता ॥ २७ ॥ स्त्रीहत्याशतपापं च भवेदस्या वधे नृप ॥ तपो जपं च दानं च पूजनं तीर्थदर्शनम् ॥ २८ ॥
 विप्राणां भोजनं होमं स्वर्गार्थं कुरुते बुधः ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वं स्वप्नतुल्यसमं भवम् ॥ २९ ॥ पश्यन्ति सततं संतो धर्मं कुर्वन्ति यत्न
 तः ॥ भगिनीं त्यज धर्मिष्ठ स्ववंशापरंभास्कर ॥ ३० ॥ बुधाः कतिविधाः संति सभायां पृच्छयतां नृप ॥ अस्याश्चैवाष्टमो गर्भो
 यदपत्यं भविष्यति ॥ ३१ ॥ बंधो तुभ्यं प्रदास्यामि तेन मे किं प्रयोजनम् ॥ अथवा यान्यपत्यानि भवन्ति ज्ञानिनां वर ॥ ३२ ॥
 तानि सर्वाणि दास्यामि त्वत्तः को मे वरः प्रियः ॥ भगिनीं त्यज राजेंद्र कन्यातुल्यां प्रियां तव ॥ ३३ ॥ मिष्टान्नपानदानेन वर्धिता
 मनुजां सदा ॥ वसुदेवचः श्रुत्वा तत्याज भगिनीं नृपः ॥ ३४ ॥ वसुदेवः प्रियां नीत्वा जगाम निजमंदिरे ॥ क्रमादपत्यषट्कं च
 यद्यद्भूतं च नारद ॥ ३५ ॥ ददौ तस्मै वसुः सत्यात्स जवान क्रमेण तान् ॥ देवक्याः सप्तमे गर्भे कंसो रक्षां ददौ भिया ॥
 ॥ ३६ ॥ रोहिणीजठरे माया तमाकृष्य ररक्ष च ॥ रक्षकाः कथयामासुर्गर्भस्त्रावो बभूव ह ॥ ३७ ॥ तस्माद्बभूव भगवानात्मा संक
 र्पणः प्रभुः ॥ तस्या एवाष्टमो गर्भो वायुपूर्णो बभूव ह ॥ ३८ ॥ गते च नवमे मासि दशमे समुपस्थिते ॥ दृष्टिं ददौ च गर्भे च भग
 वान्सर्वदर्शनः ॥ ३९ ॥ स्वयं रूपवती देवी सर्वासां योषितां वरा ॥ बभूव दर्शनात्सद्यः सुंदरी सा चतुर्गुणा ॥ ४० ॥ ददर्श देवकीं
 कंसः प्रफुल्लवदनेक्षणाम् ॥ तेजसा प्रज्वलन्तीं च मायामिव दिशो दश ॥ ४१ ॥ ज्योतिषां संहतिं चैव यथा मूर्तिमतीमिव ॥ दृष्ट्वा
 तामसुरेंद्रश्च विस्मयं परमं ययौ ॥ ४२ ॥ अस्माद्गर्भादपत्यं च मृत्युबीजं ममैव च ॥ इत्येवमुक्त्वा कंसश्च ददौ रक्षां प्रयत्नतः ॥
 देवकीं वसुदेवं च सप्तद्वारं ररक्ष च ॥ ४३ ॥ पूर्णे च दशमे मासे गर्भः पूर्णो बभूव ह ॥ बभूव सा चलस्पंदा जडरूपा च

अ. वै. रु.

॥ २३ ॥

नारद ॥ ४४ ॥ गर्भे च वायुना पूर्णे निर्लिप्तो भगवान्जित् ॥ हृत्पद्मकोशे देवक्या अधिष्ठानं चकार ह ॥ ४५ ॥ सा विश्वं
 भरगर्भा च मंदिराभ्यंतरे सती ॥ उवास जडरूपा च क्लेशयुक्ता बभूव ह ॥ ४६ ॥ उवास च क्षणं देवी क्षणमुत्थाय तिष्ठ
 ति ॥ क्षणं व्रजति पादैकं क्षणं स्वपिति तत्र वै ॥ ४७ ॥ दृष्ट्वा च देवकीं शीघ्रं वसुदेवो महामनाः ॥ प्रसूतिसमयं ज्ञात्वा सस्मार
 हरिमीश्वरम् ॥ ४८ ॥ रत्नप्रदीपसंयुक्ते मंदिरे सुमनोहरे ॥ स्थापयामास खड्गं च लोहं तोयं हुताशनम् ॥ ४९ ॥ मंत्रज्ञं च नरं
 चैव बंधुपत्नीर्भयाकुलः ॥ विद्वांसं ब्राह्मणं चैव त्रस्तो बंधूंश्च सादरम् ॥ ५० ॥ एतस्मिन्नंतरे तस्या रात्रेर्द्रौ प्रहरौ गतौ ॥ व्याप्तं च
 गगनं मेघैः क्षणद्युतिसमन्वितैः ॥ ५१ ॥ ववुश्च वायवश्चेष्टा ययुर्निद्रां च रक्षकाः ॥ अचेष्टिताश्च शयने मृता इव विचेतनाः ॥ ५२ ॥
 एतस्मिन्नंतरे तत्र चाजग्मुस्त्रिदशेश्वराः ॥ तुष्टुबुधर्मब्रह्मेशा गर्भस्थं परमेश्वरम् ॥ ५३ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ जगद्योनिरयोनिस्त्वमनंतो
 ऽव्यय एव च ॥ ज्योतिःस्वरूपो ह्यनघः सगुणो निर्गुणो महान् ॥ ५४ ॥ भक्तानुरोधात्साकारो निराकारो निरंकुशः ॥ निर्व्यूहो
 निखिलाधारो निःशंको निरुपद्रवः ॥ ५५ ॥ निरुपाधिश्च निर्लिप्तो निरीहो निधनांतकः ॥ स्वात्मारामः पूर्णकामो निमिषो
 नित्य एव च ॥ ५६ ॥ स्वेच्छामयः सर्वहेतुः सर्वः सर्वगुणाश्रयः ॥ सुखदो दुःखदो दुर्गो दुर्जनांतक एव च ॥ ५७ ॥ सुभगो
 दुर्भगो वाग्मी दुराराध्यो दुरत्ययः ॥ वेदहेतुश्च वेदाश्च वेदांगो वेदविद्विभुः ॥ ५८ ॥ इत्येवमुक्त्वा देवाश्च प्रणेमुश्च मुहुर्मुहुः ॥ हर्षा
 श्रुलोचनाः सर्वे ववृषुः कुसुमानि च ॥ ५९ ॥ द्विचत्वारिंशन्नानि प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ दृढां भक्तिं हरेर्दास्यं लभते वाञ्छितं
 फलम् ॥ ६० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते ब्रह्मादिकृतश्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ इत्येवं स्तवनं कृत्वा देवास्ते स्वालयं
 ययुः ॥ ६१ ॥ बभूव जलवृष्टिश्च निश्चेष्टा मथुरापुरी ॥ चोरांधकारनिविडा बभूव यामिनी मुने ॥ ६२ ॥ गते सप्तमुहूर्ते तु चाष्टमे
 सप्तपस्थिते ॥ वेदातिरिक्तदुर्ज्ञेये सर्वोत्कृष्टे शुभे क्षणे ॥ ६३ ॥ शुभग्रहे दृष्टियुक्तेऽप्यदृष्टे चाशुभग्रहे ॥ अर्धरात्रे समुत्पन्ने रोहिण्या

१-स्वयम्-इ० पा० । २ निर्दोषो-इ० पा० ।

खं० ४ पृ.

अ० ७

॥ २३ ॥

मष्टमीतिथौ ॥ ६४ ॥ जयंतीयोगसंयुक्ते चार्धचंद्रोदये मुने ॥ दृष्ट्वादृष्टा क्षणं लग्नं भीताः सूर्यादयस्तदा ॥ ६५ ॥ गगने क्रममुल्लंघ्य
 जग्मुर्मीनं शुभावहाः ॥ सुप्रसन्ना ग्रहाः सर्वे बभूवुस्तत्र संस्थिताः ॥ ६६ ॥ एकादशास्ते प्रीत्या च मुहूर्तं धातुराज्ञया ॥ ववर्षुश्च जलधरा
 ववर्षाताः सुशीतलाः ॥ ६७ ॥ सुप्रसन्ना च पृथिवी प्रसन्नाश्च दिशो दश ॥ ऋषयो मनवश्चैव यक्षगंधर्वकिन्नराः ॥ ६८ ॥ देवा देव्यश्च
 मुदिता ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ जगुर्गंधर्वपतयो विद्याधर्यश्च नारद ॥ ६९ ॥ सुखेन सुसुबुनद्यो जज्वलुश्चाग्रयो मुदा ॥ नेदुर्दुभयो नाके
 चानकाश्च मनोहराः ॥ ७० ॥ पारिजातप्रसूनानां महावृष्टिर्बभूव ह ॥ जगाम सूतिकागेहं नारीरूपं विधाय भूः ॥ ७१ ॥ जयशब्दः
 शंखशब्दो हरिशब्दो बभूव ह ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र पपात देवकी सती ॥ ७२ ॥ निःससार च वायुश्च देवकीजठरात्ततः ॥ तत्रैव
 भगवान्कृष्णो दिव्यरूपं विधाय च ॥ ७३ ॥ हृत्पद्मकोशादेवक्या हरिराविर्बभूव ह ॥ अतीव कमनीयं च शरीरं सुमनोहरम् ॥ ७४ ॥
 द्विभुजं मुरलीहस्तं स्फुरन्मुकुटकुंडलम् ॥ ईषद्धास्यं प्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ ७५ ॥ मणिरत्नेन्द्रसाराणां भूषणैश्च विभूषितम् ॥
 नवीननीरदश्यामं शोभितं पीतवाससा ॥ ७६ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंडमद्रवचर्चितम् ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं बिंबाधरमनो
 हरम् ॥ ७७ ॥ मयूरपिच्छवूडं च सद्रत्नमुकुटोज्ज्वलम् ॥ त्रिभंगवक्रमध्यं च वनमालाविभूषितम् ॥ ७८ ॥ श्रीवत्सवक्षसं चारु
 कौस्तुभेन विराजितम् ॥ किशोरवयसं शांतं कांतं ब्रह्मेशयोः परम् ॥ ७९ ॥ ददर्श वसुदेवश्च देवकीपुरतो मुने ॥ तुष्टाव परया भक्त्या
 विस्मयं परमं ययौ ॥ ८० ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ साश्रुपूर्णः सपुलको देवक्या च स्त्रिया सह ॥ ८१ ॥
 ॥ वसुदेव उवाच ॥ ॥ त्वामतींद्रियमव्यक्तमक्षरं निर्गुणं विभुम् ॥ ध्यानासाध्यं च सर्वेषां परमात्मानमीश्वरम् ॥ ८२ ॥ स्वेच्छामयं
 सर्वरूपं स्वेच्छारूपधरं परम् ॥ निर्लिप्तं परमं ब्रह्म बीजरूपं सनातनम् ॥ ८३ ॥ स्थूलात्स्थूलतरं व्याप्तमतिसूक्ष्मदर्शनम् ॥ स्थितं
 सर्वशरीरेषु साक्षिरूपमदृश्यकम् ॥ ८४ ॥ शरीरवंतं सगुणमशीरं गुणोत्करम् ॥ प्रकृतिं प्रकृतीशं च प्राकृतं प्रकृतेः परम् ॥ ८५ ॥

१ मुनयः-३० पा० । २ श्रीमंतमिंद्रियातीतम्-३० पा० ।

ब्र. वै. ल.

॥ २४ ॥

सर्वेशं सर्वरूपं च सर्वातकरमव्ययम् ॥ सर्वाधारं निराधारं निर्व्यूहं स्तौमि किं विभुम् ॥ ८६ ॥ अनंतः स्तवनेऽशक्तोऽशक्ता देवी
 सरस्वती ॥ यं वा स्तोतुमशक्तश्च पंचवक्त्रः षडाननः ॥ ८७ ॥ चतुर्मुखो वेदकर्ता यं स्तोतुमक्षमः सदा ॥ गणेशो न समर्थश्च योगी
 द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ८८ ॥ ऋषयो देवताश्चैव मुनीन्द्रमनुमानवाः ॥ स्वप्ने तेषामदृश्यं च त्वामेवं किं स्तुवंति ते ॥ ८९ ॥ श्रुतयः
 स्तवनेऽशक्ताः किं स्तुवंति विपश्चितः ॥ विहायैवं शरीरं च बालो भवितुमर्हसि ॥ ९० ॥ वसुदेवकृतं स्तोत्रं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः ॥
 भक्तिं दास्यमवाप्नोति श्रीकृष्णचरणांबुजे ॥ ९१ ॥ विशिष्टपुत्रं लभते हरिदासं गुणान्वितम् ॥ संकटं निस्तरेत्तूर्णं शत्रुभीत्या
 प्रमुच्यते ॥ ९२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते वसुदेवकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥ नारायण उवाच ॥ वसुदेववचः श्रुत्वा तमुवाच हरिः स्वयम् ॥
 प्रसन्नवदनः श्रीमान्भक्तानुग्रहकातरः ॥ ९३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ तपसां च फलेनैव पुत्रोऽहं तव सांप्रतम् ॥ वरं वृणीष्व भद्रं
 ते भविष्यति न संशयः ॥ ९४ ॥ पुरा तपस्विनां श्रेष्ठः सुतपास्त्वं प्रजापतिः ॥ पत्नी ते पृश्निनाम्नी च तपसाराधितस्त्वया
 ॥ ९५ ॥ पुत्रो मत्सदृशस्तत्र दृष्ट्वा मां च वृत्तो बुधैः ॥ मया दत्तो वरस्तुभ्यं मत्समो भविता सुतः ॥ ९६ ॥ दत्त्वा तुभ्यं वरं
 तात मनसालोच्य चिंतितः ॥ मत्समो नास्ति भुवने पुत्रोऽहं तेन हेतुना ॥ ९७ ॥ तपसां च प्रभावेण त्वमेव कश्यपः स्वयम् ॥
 सुतपा देवमातेयमदितिश्च पतिव्रता ॥ ९८ ॥ अधुना कश्यपांशस्त्वं वसुदेवः पिता मम ॥ देवकी देवमातेयमदितेरंशसंभवा
 ॥ ९९ ॥ त्वत्तोदित्यां वामनोऽहं पुत्रस्तंशेन संभवः ॥ अधुना परिपूर्णाऽहं पुत्रस्ते तपसां फलात् ॥ १०० ॥ मां वा त्वं पुत्रभावेन
 ब्रह्मभावेन वा पुनः ॥ मां प्राप्नोसि महाप्राज्ञ जीवन्मुक्तो भविष्यसि ॥ १०१ ॥ यशोदाभवनं शीघ्रं मां गृहीत्वा व्रजं व्रज ॥ संस्थाप्य
 तत्र मां तात मायामादाय स्थापय ॥ १०२ ॥ इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तत्र बालरूपो बभूव ह ॥ नम्रं भूमौ शयानं च ददर्श श्यामलं
 सुतम् ॥ १०३ ॥ दृष्ट्वा स बालकं तत्र मोहितो विष्णुमायया ॥ किं वा कूटं च तंद्रायामपूर्वं सूतिकागृहम् ॥ १०४ ॥ इत्युक्त्वा वसुदे

१ विभो-इति पा० । २ वरः-इति पा० । ३ तपसः-इति पा० ।

खं० ४ पू.

अ० ७

॥ २४ ॥

वश्च समालोच्य स्त्रिया सह ॥ गृहीत्वा बालकं क्रोडे जगाम नन्दगोकुलम् ॥ १०५ ॥ गत्वा नन्दव्रजं शीघ्रं विवेश सूतिकागृहम् ॥
 ददर्श शयनाविष्टां यशोदां निद्रयान्विताम् ॥ १०६ ॥ निद्रान्वितं च नन्दं च सर्वं तत्र गृहे स्थितम् ॥ ददर्श बालिकां नग्नां ततकां
 चनसन्निभाम् ॥ १०७ ॥ ईषद्धास्यां प्रसन्नास्यां पश्यन्तीं गृहशेखरम् ॥ तां दृष्ट्वा वसुदेवश्च विस्मयं परमं ययौ ॥ १०८ ॥ संस्थाप्य
 तत्र पुत्रं च कन्यामादाय सत्वरम् ॥ जगाम मथुरां हृष्टः स्वकांतासूतिकागृहम् ॥ १०९ ॥ स्थापयामास तत्रैव महामायां च बालि
 काम् ॥ रोह्यमाणां तामेव दृष्ट्वा दृष्ट्वा च देवकी ॥ ११० ॥ रोदनेनैव सा बाला बोधयामास रक्षकान् ॥ उत्थाय रक्षकाः शीघ्रं बालिकां
 जगृहुस्तदा ॥ १११ ॥ गृहीत्वा बालिकां ते च प्रजग्मुः कंससन्निधिम् ॥ जगाम देवकी पश्चाद्रसुदेवश्च शोकतः ॥ ११२ ॥ दृष्ट्वा
 च बालिकां कंसो नातिहृष्टो महामुने ॥ रोह्यमाणां कल्याणीं तदया न बभूव ह ॥ ११३ ॥ तां गृहीत्वा च पाषाणे हन्तुं यातं
 सुदारुणम् ॥ उवाच वसुदेवश्च देवकी परमादरम् ॥ ११४ ॥ भोभोः कंसनृपश्रेष्ठ नीतिशास्त्रविशारद ॥ निबोध वाक्यं सत्यं च नीति
 युक्तं मनोरमम् ॥ ११५ ॥ हत्वाऽऽवयोः पुत्रषट्कं दया ते नास्ति बांधव ॥ अधुना चाष्टमे गर्भे बालिकामबलां मम ॥ ११६ ॥ हत्वा
 तव किमैश्वर्यं भविष्यति महीतले ॥ स्त्रीमेव हंतुमबल किं क्षमा रणमूर्धनि ॥ ११७ ॥ इत्येवमुक्त्वा तं वसुदेवकी च सभा
 तले ॥ रुरोद पुरतस्तत्र कंसस्य च दुरात्मनः ॥ कंसस्तयोर्वचः श्रुत्वा तामुवाच दुरात्मना ॥ ११८ ॥ ॥ कंस उवाच ॥ ॥ शृणु वाक्यं
 मदीयं च निबोध बोधयामि ते ॥ ११९ ॥ तृणेन पर्वतं हन्तुं शक्तो धाता च दैवतः ॥ कीटेन सिंहशार्दूलं मशकेन गजं
 तथा ॥ १२० ॥ शिशुना च महावीरं महान्तं क्षुद्रजन्तुभिः ॥ मूषकेन च मार्जारं मंडूकेन भुजंगमम् ॥ १२१ ॥ एवं जन्येन जनकं
 भक्ष्येणैव च भक्षकम् ॥ वह्निना च जलं नष्टुं वह्निं शुष्कतृणेन च ॥ १२२ ॥ पीताः सप्तसमुद्राश्च द्विजेनैकेन जन्तुना ॥
 धातुर्गतिर्विचित्रा तु दुर्ज्ञेया भुवनत्रये ॥ १२३ ॥ दैवेन बालिका नष्टुं मां समर्था भविष्यति ॥ बालिकां च वधिष्यामि नात्र
 कार्या विचारणा ॥ १२४ ॥ इत्येवमुक्त्वा कंसश्च गृहीत्वा बालिकां तदा ॥ हंतुमारब्धवान्कंसस्तमुवाच वसुस्तदा ॥ १२५ ॥

ब्र. वै. क.
॥ २५ ॥

वृथा हिंसितवान्राजन्देहि बालां कृपानिधे ॥ स तच्छ्रुत्वा विचारज्ञः कंसस्तुष्टो महामुने ॥ १२६ ॥ संबोधयन्तं तत्रैव वाग्बभूवा
शरीरिणी ॥ हे कंस हंसि कां मूढ न विज्ञाय हरेर्गतिम् ॥ १२७ ॥ कुत्रचित्त्वन्निहन्तास्ति काले व्यक्तो भविष्यति ॥ श्रुत्वैव
देववाणीं च तत्याज बालिकां नृपः ॥ १२८ ॥ वसुदेवो देवकी च तामादाय मुदान्वितौ ॥ जग्मतुः स्वगृहं तौ च कन्यां कृत्वा
स्ववक्षसि ॥ १२९ ॥ मृतामिव पुनः प्राप्य ब्राह्मणेभ्यो ददौ धनम् ॥ सा परा भगिनी विप्र कृष्णस्य परमात्मनः ॥ १३० ॥
एकानंशेति विख्याता पार्वत्यंशसमुद्रवा ॥ वसुस्तां द्वारकायां तु रुक्मिण्युद्राहकर्मणि ॥ १३१ ॥ ददौ दुर्वाससे
भक्त्या शंकरांशाय भक्तिः ॥ एवं निगदितं सर्वं कृष्णजन्मानुकीर्तनम् ॥ जन्ममृत्युजरातिघ्नं सुखदं पुण्यदं मुने ॥ १३२ ॥
॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे कृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ जन्मा
ष्टमीव्रतं ब्रूहि व्रतानां व्रतमुत्तमम् ॥ फलं जयंतीयोगस्य सामान्येनैव सांप्रतम् ॥ १ ॥ को वा दोषोप्यकरणे भोजने
वा महामुने ॥ उपवासफलं किं वा जयंत्यां च सुसंमतम् ॥ २ ॥ व्रतं पूजाविधानं च संयमस्य च सांप्रतम् ॥ उपवासपारणयोः
सुविचार्य वद प्रभो ॥ ३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ कृत्वा हविष्यं सप्तम्यां संयतः पारणे तथा ॥ अरुणोदयवेलायां समुत्थाय
परेहनि ॥ ४ ॥ प्रातःकृत्यं संविधाय स्नात्वा संकल्पमाचरेत् ॥ व्रतोपवासयोर्ब्रह्मञ्छ्रीकृष्णप्रीतिहेतुकम् ॥ ५ ॥ मन्वादिदिवसे
प्राप्ते यत्फलं स्नानपूजनैः ॥ फलं भाद्रपदेऽष्टम्यां भवेत्कोटिगुणं द्विज ॥ ६ ॥ तस्यां तिथौ वारिमात्रं पितृणां यः प्रयच्छति ॥ गया
श्राद्धं कृतं तेन शताब्दं नात्र संशयः ॥ ७ ॥ स्नात्वा नित्यक्रियां कृत्वा निर्माय सूतिकागृहम् ॥ लोहखंडवह्निजालैर्युक्तं रक्षकसंघकैः ॥
॥ ८ ॥ तत्र द्रव्यं बहुविधं नाभिच्छेदनकर्तनम् ॥ धात्रीस्वरूपां नारीं च यत्नतः स्थापयेद्बुधः ॥ ९ ॥ पूजाद्रव्याणि चारूणि
सोपचाराणि षोडश ॥ फलान्यष्टौ च मिष्टानि द्रव्याण्येव हि नारद ॥ १० ॥ जातीफलं च कंकोलं दाडिमं श्रीफलं तथा ॥ नारि

१ लोहखड्ग-इ० पा० । २ नाडी-इ० पा० ।

खं० ४ पू०
अ०८

॥ २५ ॥

केरं च जंबीरं कूष्मांडं च सुवासंसम् ॥ ११ ॥ आसनं वसनं पाद्यं मधुपर्कं तथैव च ॥ अर्घ्यमाचमनीयं च स्नानीयं शयनं तथा ॥ १२ ॥ गंधं पुष्पं च नैवेद्यं तांबूलमनुलेपनम् ॥ धूपदीपौ भूषणं वै चोपचारांश्च षोडश ॥ १३ ॥ पादप्रक्षालनं कृत्वा धृत्वा धौतेच वाससी ॥ आचम्य चासने स्थित्वा स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ १४ ॥ घटस्यारोपणं कृत्वा संपूज्य पंचदेवताः ॥ घटे ह्यावाहनं कृत्वा श्रीकृष्णं परमेश्वरम् ॥ १५ ॥ वसुदेवं देवकीं च यशोदां नंदमेव च ॥ रोहिणीं बलदेवं च षष्ठीदेवीं वसुंधराम् ॥ १६ ॥ रोहिणीं ब्राह्मणीं चैव अष्टमीं स्थानदेवताम् ॥ अश्वत्थाम्ना सह बलिं हनुमंतं विभीषणम् ॥ १७ ॥ कृपं परशुरामं च वेदव्यासं मृकंडकम् ॥ सर्वस्यावाहनं कृत्वा ध्यानं कुर्याद्धरेस्तदा ॥ १८ ॥ पुष्पकं मस्तके न्यस्य पुनर्ध्यायेद्वि चक्षणः ॥ ध्यानं च सामवेदोक्तं शृणु वक्ष्यामि नारद ॥ १९ ॥ ब्रह्मणा कथितं पूर्वं कुमाराय महात्मने ॥ २० ॥ बालं नीलांबु जाभमतिशयरुचिरं स्मेरवक्रांबुजं तं ब्रह्मेशानंतधर्मैः कतिकतिदिवसैः स्तूयमानं परं यत् ॥ ध्यानासाध्यमृषीन्द्रैर्मुनिगणमनुजैः सिद्धसंघैरसाध्यं योगीन्द्राणामर्चित्यमतिशयमतुलं साक्षिरूपं भजेऽहम् ॥ २१ ॥ ध्यात्वा पुष्पं च दत्त्वा च तत्सर्वं च निवेदयेत् ॥ एवं व्रती व्रतं कुर्याच्छृणु मंत्रक्रमं मुने ॥ २२ ॥ आसनं सर्वशोभाढ्यं सद्रत्नमणिनिर्मितम् ॥ विचित्रं च विचित्रेण गृह्यतां शोभनं हरे ॥ २३ ॥ वसनं वह्निशौचं च निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ प्रतप्तस्वर्णखचितं चित्रितं गृह्यतां हरे ॥ २४ ॥ पादप्रक्षालनार्थं च स्वर्ण पात्रस्थितं जलम् ॥ पवित्रं निर्मलं चारु पाद्यं च गृह्यतां हरे ॥ २५ ॥ मधुसर्पिर्दधिक्षीरं शर्करासंयुतं परम् ॥ स्वर्णपात्रस्थितं देयं स्नानार्थं गृह्यतां हरे ॥ २६ ॥ दूर्वाक्षतं शुक्लपुष्पं स्वच्छतोयसमन्वितम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीसहितं गृह्यतां हरे ॥ २७ ॥ सुस्वादु स्वच्छतोयं च वासितं गंधवस्तुना ॥ शुद्धमाचमनीयं च गृह्यतां परमेश्वर ॥ २८ ॥ गंधद्रव्यसमायुक्तं विष्णो तैलं सुवासितम् ॥ आमलक्या द्रवं चैव स्नानीयं गृह्यतां हरे ॥ २९ ॥ सद्रत्नमणिसारेण रचितां सुमनोहराम् ॥ छादितां सूक्ष्मवस्त्रेण शय्यां च गृह्यतां

अ. वै. क.

॥ २६ ॥

हरे ॥ ३० ॥ चूर्णं च वृक्षभेदानां मूलानां द्रवसंयुतम् ॥ कस्तूरीद्रवसंयुक्तं गन्धं च गृह्यतां हरे ॥ ३१ ॥ पुष्पं सुगंधियुक्तं च संयुक्तं
कुंकुमेन च ॥ सुप्रियं सर्वदेवानां सांप्रितं गृह्यतां हरे ॥ ३२ ॥ गृह्यतां स्वस्तिकोक्तं च मिष्टद्रव्यसमन्वितम् ॥ सुपक्वफलसंयुक्तं नैवेद्यं
गृह्यतां हरे ॥ ३३ ॥ लड्डुकं मोदकं चैव सर्पिः क्षीरं गुडं मधु ॥ नवोद्धृतं दधि तक्रं नैवेद्यं गृह्यतां हरे ॥ ३४ ॥ शीतलं शर्करायुक्तं
क्षीरस्वादुसुपक्वकम् ॥ तांबूलं भोगसारं च कर्पूरादिसमन्वितम् ॥ ३५ ॥ भक्त्या निवेदितमिदं गृह्यतां परमेश्वर ॥ चन्दनागुरु
कस्तूरीकुंकुमद्रवसंयुतम् ॥ ३६ ॥ अबीरचूर्णं रुचिरं गृह्यतां परमेश्वर ॥ तरुभेदरसोत्कर्षो गंधयुक्तोष्णिना सह ॥ ३७ ॥ सुप्रियः
सर्वदेवानां धूपोऽयं गृह्यतां हरे ॥ घोरांधकारनाशैकहेतुरेव शुभावहः ॥ ३८ ॥ सुप्रदीपो दीप्तिकरो दीपोऽयं गृह्यतां हरे ॥ पवित्रं निर्मलं
तोयं कर्पूरादिसमायुतम् ॥ ३९ ॥ जीवनं सर्वबीजानां पानार्थं गृह्यतां हरे ॥ नानापुष्पसमायुक्तं ग्रथितं सूक्ष्मतंतुना ॥ ४० ॥
शरीरभूषणवरं माल्यं च प्रतिगृह्यताम् ॥ दत्त्वा देयानि द्रव्याणि पूजोपयोगितानि च ॥ ४१ ॥ व्रतस्थानस्थितं द्रव्यं हरये देयमेव
च ॥ फलानि तरुबीजानि स्वादूनि सुंदराणि च ॥ ४२ ॥ वंशवृद्धिकरण्येव गृह्यतां परमेश्वर ॥ आवाहितांश्च देवांश्च प्रत्येकं
पूजयेद्भृती ॥ ४३ ॥ तान्पूज्य भक्तिभावेन दद्यात्पुष्पांजलित्रयम् ॥ सुनंदनंदकुमुदान्गोपान्गोपीश्च राधिकाम् ॥ ४४ ॥ गणेशं
कार्तिकेयं च ब्रह्माणं च शिवं शिवाम् ॥ लक्ष्मीं सरस्वतीं चैव दिक्पालांश्च ग्रहांस्तथा ॥ ४५ ॥ शेषं सुदर्शनं चैव पार्षदप्रवरांस्तथा ॥
सम्पूज्य सर्वदेवांश्च प्रणम्य दंडवद्भुवि ॥ ब्राह्मणेभ्यश्च नैवेद्यं दत्त्वा दद्याच्च दक्षिणाम् ॥ ४६ ॥ कथां च जन्माध्यायोक्तां शृणुयाद्भक्ति
भावतः ॥ तदा कुशासने स्थित्वा कुर्याज्जागरणं व्रती ॥ ४७ ॥ प्रभाते चाह्निकं कृत्वा संपूज्य श्रीहरिं मुदा ॥ ब्राह्मणान्भोजयित्वा
च कारयेद्भरिर्कीर्तनम् ॥ ४८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ व्रतकालव्यवस्थां च वेदोक्तां सर्वसंमताम् ॥ वेदार्थं च समालोच्य संहितां

१ सचूर्णो-इ० पा० । २ संयुतः-इ० पा० । ३ संयुक्तो-इ० पा० । ४ गन्धश्च-इ० पा० । ५ वनस्पतिसमुद्भवम्-इ० पा० । ६ गृह्यतां परमेश्वर-इ० पा० ।
७ सुवासितम्-इ० पा० । ८ कुर्याच्छ्रीहरिर्कीर्तनम्-इ० पा० ।

सं० ४९

अ० ८

॥ २६ ॥

च पुरातनीम् ॥ ४९ ॥ उपवासे जागरणे व्रते किं वा फलं मुने ॥ किं वा पापं तत्र भुक्त्वा वद वेदविदां वर ॥ ५० ॥ ॥ श्रीनारायण
 उवाच ॥ ॥ अष्टमी कर्क्षसंयुक्ता रात्र्यर्धे यदि दृश्यते ॥ स एव मुख्यकालश्च तत्र जातः स्वयं हरिः ॥ ५१ ॥ जयं पुण्यं च कुरुते
 जयंती तेन संस्मृता ॥ तत्रोपोष्य व्रतं कृत्वा कुर्याज्जागरणं बुधः ॥ ५२ ॥ सर्वापवादः कालोऽयं प्रधानः सर्वसंमतः ॥ इति वेदविदां
 वाणी चेत्युक्ता वेधसा पुरा ॥ ५३ ॥ तत्र जागरणं कृत्वा यश्चोपोष्य व्रतं चरेत् ॥ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते नात्र
 संशयः ॥ ५४ ॥ वर्जनीया प्रयत्नेन सप्तमीसहिताष्टमी ॥ सा सर्क्षापि न कर्तव्या सप्तमीसहिताष्टमी ॥ अविद्यायां कर्कशायां जातो
 देवकिनंदनः ॥ ५५ ॥ वेदवेदांगगुप्तेतिविशिष्ट मंगलक्षणे ॥ व्यतीते रोहिणीऋक्षे व्रती कुर्याच्च पारणाम् ॥ ५६ ॥ तिथ्यंते च हरिं
 स्मृत्वा कृत्वा देवार्चनं व्रती ॥ पारणं पावनं पुंसां सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ५७ ॥ उपवासांगभूतं च फलदं सिद्धिकारणम् ॥ सर्वेष्वेवोप
 वासेषु दिवा पारणमिष्यते ॥ ५८ ॥ अन्यथा फलहानिः स्यात्कृते धारणपारणे ॥ न रात्रौ पारणं कुर्याद्व्रते वै रोहिणीव्रतात् ॥ ५९ ॥
 निशायां पारणं कुर्याद्विर्जयित्वा महानिशाम् ॥ पूर्वाह्णे पारणं शस्तं कृत्वा विप्रसुरार्चनम् ॥ ६० ॥ सर्वेषां संमतं कुर्याद्व्रते वै रोहिणी
 व्रतम् ॥ बुधसोमसमायुक्ता जयंती यदि लभ्यते ॥ ६१ ॥ न कुर्याद्भिर्वासं च तत्र कृत्वा व्रतं व्रती ॥ उदये चाष्टमी किञ्चित्त्रवमी सकला
 यदि ॥ ६२ ॥ भवेद्दुर्घेदुसंयुक्ता प्राजापत्यर्क्षसंयुता ॥ अपि वर्षशतेनापि लभ्यते वा न लभ्यते ॥ ६३ ॥ व्रतं तत्र व्रती कुर्यात्पुंसां
 कोटिं समुद्धरेत् ॥ नृणां विना व्रतेनापि भक्तानां हीनसंपदाम् ॥ ६४ ॥ कृतेनैवोपवासेन प्रीतो भवति माधवः ॥ भक्त्या नानो
 पचारेण रात्रौ जागरणेन च ॥ ६५ ॥ फलं ददाति दैत्यार्जयंतीव्रतसंभवम् ॥ वित्तशाठ्यमकुर्वाणः सम्यक्फलमवाप्नुयात् ॥ ६६ ॥
 कुर्वाणो वित्तशाठ्यं च लभते सदृशं फलम् ॥ अष्टम्यामथ रोहिण्यां न कुर्यात्पारणं बुधः ॥ ६७ ॥ हन्यात्पुराकृतं पुण्यं चोपवासा
 र्जितं फलम् ॥ तिथिरष्टगुणं हन्ति नक्षत्रं च चतुर्गुणम् ॥ ६८ ॥ तस्मात्प्रयत्नतः कुर्यात्तिथिभांते च पारणम् ॥ महानिशायां प्राप्तायां

१ कर्क्षेण ब्रह्मनक्षत्रेण रोहिणीनक्षत्रेण संयुक्तेत्यर्थः । पादमेकं तु-इ० पा० ।

ब्र. वै. क.

॥ २७ ॥

तिथिभांतं यदा भवेत् ॥ ६९ ॥ तृतीयेहि मुनिश्रेष्ठ पारणं कुरुते बुधः ॥ षण्मुहूर्ते व्यतीते तु रात्रावेव महानिशा ॥ ७० ॥ लभते
 ब्रह्महत्यां च तत्र भुक्त्वा च नारद ॥ गोमांसविष्मूत्रसमं तांबूलं च फलं जलम् ॥ ७१ ॥ पुंसामभक्ष्यं शुद्धानामोदनस्य च का
 कथा ॥ त्रियामां रजनीं प्राहुस्त्यक्त्वाद्यं च चतुष्टयम् ॥ ७२ ॥ नाडीनां तदुभे सन्ध्ये दिवसाद्यंतसंज्ञिते ॥ जन्माष्टम्यां च शुद्धायां
 कृत्वा जागरणं व्रतम् ॥ ७३ ॥ शतजन्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ जन्माष्टम्यां च शुद्धायामुपोष्य केवलं नरः ॥ ७४ ॥
 अश्वमेधफलं तस्य व्रतं जागरणं विना ॥ यद्बाल्ये यच्च कौमारे यौवने यच्च वार्धके ॥ ७५ ॥ सप्तजन्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्र
 संशयः ॥ श्रीकृष्णजन्मदिवसे यश्च भुंक्ते नराधमः ॥ ७६ ॥ स भवेन्मातृगामी च ब्रह्महत्याशतं लभेत् ॥ कोटिजन्मार्जितं पुण्यं
 तस्य नश्यति निश्चितम् ॥ ७७ ॥ अनर्हश्चाशुचिः शश्वदैवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ अन्ते वसेत्कालसूत्रे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ७८ ॥
 कृमिभिः शूलतुल्यैश्च तीक्ष्णदंष्ट्रैश्च भक्षितः ॥ पापी ततः समुत्थाय भारते जन्म चेह्यभेत् ॥ ७९ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विष्टायां च
 कृमिर्भवेत् ॥ गृध्रकोटिसहस्राणि शतजन्मानि सूकरः ॥ ८० ॥ श्वापदः शतजन्मानि सृगालः सप्त जन्म च ॥ सप्तजन्मसु सर्पश्च
 काकश्च सप्तजन्मसु ॥ ८१ ॥ ततो भवेन्नरो मूको गलत्कुष्ठी सदातुरः ॥ ततो भवेत्पशुश्च व्यालग्राही ततो भवेत् ॥ ८२ ॥ तदंते
 च भवेद्दस्युर्धर्महीनश्च गृध्रकः ॥ ततो भवेत्स रजकस्तैलकारस्ततो भवेत् ॥ ८३ ॥ ततो भवेद्देवलको ब्राह्मणश्च सदाशुचिः ॥ उपवा
 सासमर्थश्चेदेकं विप्रं च भोजयेत् ॥ ८४ ॥ तावद्जनानि वा दद्याद्यद्भुक्तं द्विगुणं भवेत् ॥ सहस्रसंमितां देवीं जपेद्वा प्राणसंयमान् ॥
 ॥ ८५ ॥ कुर्याद्वादशसंख्याकान्यथार्थं तद्व्रते नरः ॥ इत्येवं कथितं वत्स श्रुतं यद्धर्मवक्रतः ॥ व्रतोपवासपूजानां विधानमकृते च
 यत् ॥ ८६ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णजन्मखण्डे कृष्णजन्माष्टमीव्रतपूजोपवासनिरूपणं नामा
 ष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ संस्थाप्य गोकुले कृष्णं यशोदामंदिरे वसुः ॥ जगाम स्वगृहं नन्दः किञ्चकार महा

१ दण्डानाम्-इ० पा० । २ शतजन्मसु-इ० पा० । ३ हीनो नरघ्नकः-इ० पा० । ४ सुतोत्सवम्-इ० पा० ।

खं० ४ पू-

अ० ९

॥ २७ ॥

प्रभुः ॥ १ ॥ किञ्चकार हरिस्तत्र कतिवर्षस्थितिः प्रभोः ॥ बालक्रीडनकं तस्य वर्णय क्रमशो मुने ॥ २ ॥ पुरा कृता या प्रतिज्ञा
 गोलोके राधया सह ॥ तत्कृतं केन विधिना प्रतिज्ञापालनं हरेः ॥ ३ ॥ कीदृग्बृन्दावनं नाम मण्डलं किंविधं वद ॥ रासक्रीडां
 जलक्रीडां संव्यस्य वर्णय प्रभो ॥ ४ ॥ नन्दस्तपः किञ्चकार यशोदा चाथ रोहिणी ॥ हरेः पूर्वं च हलिनः कुत्र जन्म बभूव ह ॥
 ॥ ५ ॥ पीयूषखंडमाख्यानमपूर्वं श्रीहरेः स्मृतम् ॥ विशेषतः कविमुखात्प्रव्यं नूनं पदे पदे ॥ ६ ॥ स्वरासमण्डलक्रीडां वर्णय स्वयमेव
 च ॥ परोक्षवर्णनात्काव्यं प्रशस्तं नव्यवर्णनम् ॥ ७ ॥ श्रीकृष्णांशो भवान्साक्षाद्योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ यो यस्यांशः सच जनस्तस्यैव
 सुखतः सुखी ॥ ८ ॥ त्वयैव वर्णितौ पादौ विलीनौ तु युवां हरेः ॥ साक्षाद्गोलोकनाथांशस्त्वमेव तत्समो महान् ॥ ९ ॥ ॥ नारायण
 उवाच ॥ ॥ ब्रह्मेशशेषविघ्नेशाः कूर्मो धर्मोहमेव च ॥ नरश्च कार्तिकेशश्च श्रीकृष्णांशा वयं नव ॥ १० ॥ अहो गोलोकनाथस्य महिमा
 केन वर्ण्यते ॥ यं स्वयं नो विजानीमो न वेदाः किं विपश्चितः ॥ ११ ॥ सूकरो वामनः कल्किर्बौद्धः कपिलमीनकौ ॥ एते चांशाः
 कलाश्चान्ये संत्येव कतिधा मुने ॥ १२ ॥ कूर्मो नृसिंहो रामश्च श्वेतद्वीपविराड्भिः ॥ परिपूर्णतमः कृष्णो वैकुण्ठे गोकुले स्वयम् ॥
 ॥ १३ ॥ वैकुण्ठे कमलाकांतो रूपभेदाच्चतुर्भुजः ॥ गोलोके गोकुले राधाकांतोयं द्विभुजः स्वयम् ॥ १४ ॥ अस्यैव तेजो नित्यं
 च चित्ते कुर्वति योगिनः ॥ भक्ताः पादाम्बुजं तेजः कुतस्तेजस्विनं विना ॥ १५ ॥ शृणु विप्र वर्णयामि यशोदानन्दयोस्तपः ॥
 रोहिण्याश्च यतो हेतोर्ददृशुस्ते हरेर्मुखम् ॥ १६ ॥ वसूनां प्रवरो नन्दो नाम्ना द्रोणस्तपोधनः ॥ तस्य पत्नी धरा साध्वी यशोदा सा
 तपस्विनी ॥ १७ ॥ रोहिणी सर्पमाता च कद्रूश्च सर्पकारिणी ॥ एतेषां जन्मचरितं निबोध कथयामि ते ॥ १८ ॥ एकदा च धराद्रोणौ
 पर्वते गन्धमादने ॥ पुण्यदे भारते वर्षे गौतमाश्रमसन्निधौ ॥ १९ ॥ चक्रतुश्च तपस्तत्र वर्षाणामयुतं मुने ॥ श्रीकृष्णदर्शनार्थं च
 निर्जने सुप्रभातटे ॥ २० ॥ न ददर्श हरिं द्रोणो धरा चैव तपस्विनी ॥ कृत्वाग्रिकुंडं वैराग्यात्प्रवेष्टुं समुपस्थितौ ॥ २१ ॥ तौ मर्तुकामौ

१ कविमुखे काव्यं नूतनं पदपदे-इ० पा० । २ दृश्य-इ० पा० ।

ब्र. वै. क.

॥ २८ ॥

दृष्ट्वा च वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ द्रक्ष्यथः श्रीहरिं पृथ्व्यां गोकुले पुत्ररूपिणम् ॥ २२ ॥ जन्मांतरे वसुश्रेष्ठ दुर्दर्शं योगिनां विभुम् ॥
 ध्यानासाध्यं च विदुषां ब्रह्मादीनां च वंदितम् ॥ २३ ॥ श्रुत्वैवं तद्धराद्रोणौ जग्मतुः स्वालयं सुखात् ॥ लब्ध्वा तु भारते जन्म
 दृष्टं ताभ्यां हरेर्मुखम् ॥ २४ ॥ यशोदानंदयोरेवं कथितं चरितं तव ॥ सुगोप्यं त्रिदशानां च रोहिणीचरितं शृणु ॥ २५ ॥
 एकदा देवमाता च पुष्पोत्सवदिने सती ॥ विज्ञापनं चरद्वारा चकार कश्यपं मुने ॥ २६ ॥ सुस्नाता सुंदरी देवी रत्नालंकार
 भूषिता ॥ चकार वेषं विविधं ददर्श दर्पणे मुखम् ॥ २७ ॥ कस्तूरीबिंदुना सार्द्धं सिंदूरबिंदुसंयुतम् ॥ रत्नकुंडलशोभाढ्यं
 पत्राभरणभूषितम् ॥ २८ ॥ गजमौक्तिकसंयुक्तं नासाग्रं सुमनोहरम् ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं शरत्पंकजलोचनम् ॥ २९ ॥ वक्रभ्रूमं
 गिना युक्तं विचित्रकजलोज्ज्वलम् ॥ पद्मदाडिमबीजाभदंतपंक्तिविराजितम् ॥ ३० ॥ पद्मबिंबाधरोष्ठं च सस्मितं सुंदरं सदा ॥
 अतीव कमनीयं च मुनींद्रचित्तमोहनम् ॥ ३१ ॥ एवंभूतं मुखं दृष्ट्वा सुंदरी स्वगृहे स्थिता ॥ पश्यंती पतिमार्गं च कामबाणप्र
 पीडिता ॥ ३२ ॥ शुश्राव वार्तामदितिः कश्यपं कटुसंयुतम् ॥ रत्नसारसमारंभे तस्या वक्षस्थले स्थितम् ॥ ३३ ॥ श्रुत्वा
 चुकोप साध्वी सा हताशा रतिकातरा ॥ न शशाप पतिं प्रेम्णा शशाप सर्पमातरम् ॥ ३४ ॥ न देवालययोग्या सा धर्मिष्ठा
 धर्मनाशिनी ॥ दूरं गच्छतु स्वलोकादात्मयोनिं च मानवीम् ॥ ३५ ॥ श्रुत्वैवं सा चरद्वारा शशाप देवमातरम् ॥ सा चैवं
 मानवीं योनिं यातु मर्त्ये जरायुताम् ॥ ३६ ॥ कश्यपो बोधयामास कटुं च सर्पमातरम् ॥ काले यास्यसि मर्त्यं च मया सह
 शुचिस्मिते ॥ ३७ ॥ त्यज भीतिं लभ सुखं द्रक्ष्यसि श्रीहरेर्मुखम् ॥ एवमुक्त्वा कश्यपश्च जगाम चादितेर्गृहम् ॥ ३८ ॥ वांछां पूर्णां
 च तस्याश्च चकार भगवान्विभुः ॥ ऋतौ तत्र महेंद्रश्च बभूव च सुरर्षभः ॥ ३९ ॥ अदितिर्देवकी चैव सर्पमाता च रोहिणी ॥ कश्यपो
 वसुदेवश्च श्रीकृष्णजनको महान् ॥ ४० ॥ रहस्यं गोपनीयं च सर्वं निगदितं मुने ॥ अधुना बलदेवस्य जन्माख्यानं मुने
 शृणु ॥ ४१ ॥ अनंतस्याप्रमेयस्य सहस्रशिरसः प्रभोः ॥ रोहिणी वसुदेवस्य भार्यारत्नं च प्रेयसी ॥ ४२ ॥ जगाम गोकुलं

खं० ४ पू.

अ० ९

॥ २८ ॥

साध्वी वसुदेवाज्ञया मुने ॥ संकर्षणस्य रक्षार्थं कंसभीता पलायिता ॥ ४३ ॥ देवक्याः सप्तमं गर्भं माया कृष्णाज्ञया तदा ॥ रोहि
 ण्या जठरे तत्र स्थापयामास गोकुले ॥ ४४ ॥ संस्थाप्य च तदा गर्भं कैलासं सा जगाम ह ॥ दिनांतरे कतिपये रोहिणी
 नंदमंदिरे ॥ ४५ ॥ सुषाव पुत्रं कृष्णांशं तप्तारौप्याभमीश्वरम् ॥ ईषद्धास्यं प्रसन्नास्यं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ ४६ ॥ तस्यैव जन्म
 मात्रेण देवा मुमुदिरे तदा ॥ स्वर्गे दुंदुभयो नेदुरानका मुरजादयः ॥ ४७ ॥ जयशब्दं शंखशब्दं चक्रुर्देवा मुदान्विताः ॥ नंदो
 हृष्टो ब्राह्मणेभ्यो धनं बहुविधं ददौ ॥ ४८ ॥ चिच्छेद नाडीं धात्री च स्नापयामास बालकम् ॥ जयशब्दं जगुर्गोप्यः सर्वाभ
 रणभूषिताः ॥ ४९ ॥ परपुत्रोत्सवं नंदश्चकार परमादरात् ॥ तदा यशोदा गोपीभ्यो ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ ५० ॥ धनानि
 नानावस्तूनि तैलं सिंदूरमेव च ॥ इत्येवं कथितं वत्स यशोदानंदयोस्तपः ॥ ५१ ॥ जन्माख्यानं च हलिनो रोहिणीचरितं
 तथा ॥ अधुना ते वाञ्छनीयं नंदपुत्रोत्सवं शृणु ॥ ५२ ॥ सुखदं मोक्षदं सारं जन्ममृत्युजरापहम् ॥ मंगलं कृष्णचरितं वैष्ण
 वानां च जीवनम् ॥ ५३ ॥ सर्वाशुभविनाशं च भक्तिदास्यप्रदं हरेः ॥ श्रीकृष्णं वसुदेवश्च संस्थाप्य नंदमंदिरे ॥ ५४ ॥ गृहीत्वा
 बालिकां हृष्टो जगाम निजमंदिरम् ॥ कथितं चरितं तस्याः श्रुतं संमुखतो मुने ॥ ५५ ॥ अधुना गोकुले कृष्णचरितं शृणु
 मंगलम् ॥ वसुदेवे गृहं याते यशोदा नंद एव च ॥ ५६ ॥ मंगले सूतिकागारे जयगारे जयान्विते ॥ ददर्श पुत्रं भूमिस्थं
 नवीननीरदप्रभम् ॥ ५७ ॥ अतीव सुंदरं नम्रं पश्यंतं गृहशेखरम् ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं नीलेंदीवरलोचनम् ॥ ५८ ॥ रुदंतं च हसंतं च
 वेणुसंसक्तविग्रहम् ॥ हस्तद्वयं सुविन्यस्तं प्रेमवंतं पदांबुजम् ॥ ५९ ॥ दृष्ट्वा नंदः स्त्रिया सार्द्धं हरिं हृष्टो बभूव ह ॥ धात्री तं
 स्नापयामास शीततोयेन बालकम् ॥ ६० ॥ चिच्छेद नाडीं बालस्य हर्षाद्गोप्यो जयं ददुः ॥ आजगमुर्गोपिकाः सर्वा
 बृहच्छ्रोण्यश्चलत्कुचाः ॥ ६१ ॥ बालिकाश्च वयस्याश्च विप्रपत्न्यश्च सूतिकाम् ॥ आशिषं युयुजुः सर्वा ददृशुर्बालकं मुदा ॥ ६२ ॥
 कोडे चक्रुः प्रशंसन्त्य ऊषुस्तत्र च काश्चन ॥ नंदः सचैलः स्नातश्च धृत्वा धौते च वाससी ॥ ६३ ॥ पारंपर्यविधिं तत्र चकार हृष्ट

ब. वै. क.

॥ २९ ॥

मानसः ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास कारयामास मंगलम् ॥ ६४ ॥ वाद्यानि वादयामास बन्दिभ्यश्च ददौ धनम् ॥ ततो नन्दश्च
 सानन्दं ब्राह्मणेभ्यो ददौ धनम् ॥ ६५ ॥ सद्रत्नानि प्रवालानि हीरकाणि च सादरम् ॥ तिलानां पर्वतान्सप्त सुवर्णशतकं
 मुने ॥ ६६ ॥ रौप्यं धान्याचलं वस्त्रं गोसहस्रं मनोहरम् ॥ दधि दुग्धं शर्करां च नवनीतं घृतं मधु ॥ ६७ ॥
 मिष्टान्नं सल्लङ्घकौघं स्वादूनि मोदकानि च ॥ भूमिं च सर्वसस्याढ्यां वायुवेगास्तुरंगमान् ॥ ६८ ॥ तांबूलानि च
 तैलानि दत्त्वा हृष्टो बभूव ह ॥ रक्षितुं सूतिकागारं योजयामास ब्राह्मणान् ॥ ६९ ॥ तत्र मंत्रज्ञमनुजान्स्थ
 विरान्गोपिकागणान् ॥ वेदांश्च पाठयामास हरेर्नामैकमंगलम् ॥ ७० ॥ भक्त्या च ब्राह्मणद्वारा पूजयामास देवताः ॥ गोपा
 लिकाश्च वृद्धाश्च रत्नालंकारभूषिताः ॥ ७१ ॥ सस्मिताः शीघ्रगामिन्य आजग्मुर्नन्दमन्दिरम् ॥ नानाविधाश्च गणका ज्योतिः
 शालाविशारदाः ॥ ७२ ॥ वाक्सिद्धाः पुस्तककरा आजग्मुर्नन्दमन्दिरम् ॥ सस्मिता विप्रपत्न्यश्च वयस्याः स्थविरा वराः ॥ ७३ ॥
 बालिका बालकयुता आजग्मुर्नन्दमन्दिरम् ॥ तेभ्योपि प्रददौ रत्नं धनानि विविधानि च ॥ ७४ ॥ वरवस्त्राणि रौप्याणि गोसहस्राणि
 सादरम् ॥ नन्दस्तेभ्यो नमस्कृत्य चकार विनयं मुदा ॥ ७५ ॥ आशिषं युयुजुः सर्वे ददृशुर्बालकं परम् ॥ एवं संभृतसंभारो बभूव
 व्रजपुंगवः ॥ ७६ ॥ गणकैः कारयामास यद्रविष्यं शुभाशुभम् ॥ एवं ववर्ध बालश्च शुक्लपक्षे यथा शशी ॥ ७७ ॥ नन्दालये हली चैव
 भुंक्ते मातुः पयोधरम् ॥ तदा च रोहिणी हृष्टा तत्र पुत्रोत्सवे मुदा ॥ ७८ ॥ तैलसिद्धरतांबूलं धनं ताभ्यो ददौ मुने ॥ दत्त्वाशिषश्च
 शिरसि ताश्च ते स्वालयं ययुः ॥ ७९ ॥ यशोदारोहिणीनन्दास्तस्थुर्गेहे मुदान्विताः ॥ ८० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृ
 ष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे नन्दपुत्रोत्सवोनाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ कंसः सभामध्ये
 स्वर्णसिंहासनस्थितः ॥ शुश्राव वाचं गगने सूनृतामशरीरिणीम् ॥ १ ॥ किं करोषि महामूढ चिंतां स्वश्रेयसः कुरु ॥ जातः कालो
 धरण्यां ते तिष्ठोपाये नराधिप ॥ २ ॥ नन्दाय तनयं दत्त्वा वसुदेवस्तवांतकम् ॥ कन्यामादाय तुभ्यं च दत्त्वा संमायया स्थितः ॥ ३ ॥

खं० ४ पू.

अ० १०

॥ २९ ॥

मायांशा कन्यकेयं च वासुदेवः स्वयं हरिः ॥ तव हंता गोकुले च वर्द्धते नंदमंदिरे ॥ ४ ॥ देवक्याः सप्तमो गर्भो वर्द्धते नंदमं
 दिरे ॥ देवक्याः सप्तमो गर्भो न सुप्तावामृतं सुतम् ॥ ५ ॥ स्थापयामास माया तं रोहिणीजठरे किल ॥ तत्र जातश्च शेषांशो बलदेवो
 महाबलः ॥ ६ ॥ गोकुले तौ च वर्द्धते कालौ ते नंदमंदिरे ॥ श्रुत्वेति वचनं राजा बभूवानग्रकंधरः ॥ ७ ॥ चिंतामवाप सहसा
 तत्याजाहारमुन्मनाः ॥ पूतनां च समानीय प्राणेभ्यः प्रेयसीं सतीम् ॥ ८ ॥ उवाच भगिनीं राजा सभामध्ये च नीतिवित् ॥ ॥ कंस
 उवाच ॥ ॥ पूतने गोकुलं गच्छ कार्यार्थं नंदमंदिरम् ॥ ९ ॥ विषाक्तं च स्तनं कृत्वा शिशवे देहि सत्वरम् ॥ त्वं मनोयायिनी वत्से
 मायाशास्त्रविशारदा ॥ १० ॥ मायामानुषरूपं च विधाय ब्रज योगिनि ॥ दुर्वाससो महामंत्रं प्राप्य सर्वत्रगामिनी ॥ ११ ॥ सर्वरूपं
 विधातुं त्वं शक्तासि सुप्रतिष्ठिते ॥ इत्युक्त्वा तां महाराजस्तस्थौ संसदि नारद ॥ १२ ॥ जगाम पूतना कंसं प्रणम्य कामचारिणी ॥
 तप्तकांचनवर्णाभा नानालंकारभूषिता ॥ १३ ॥ बिभ्रती कबरीभारं मालतीमाल्यसंयुतम् ॥ कस्तूरीबिंदुना युक्तं सिंदूरं दधती मुदा ॥
 ॥ १४ ॥ मंजीरशनाभ्यां च कलशब्दं प्रकुर्वती ॥ संप्राप्य गोष्ठं दुर्दर्शं नंदालयमनोहरम् ॥ १५ ॥ परिखाभिर्गभीराभिर्दुर्लभ्याभि
 श्च वेष्टितम् ॥ रचितं प्रस्तरैर्दिव्यैर्निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ १६ ॥ इंद्रनीलैर्मरकतैः पद्मरागैश्च भूषितम् ॥ सुवर्णकलशैर्दिव्यैश्चित्रितैः
 शेखरोज्ज्वलैः ॥ १७ ॥ प्राकारैर्गगनस्पर्शैश्चतुर्द्वारसमन्वितैः ॥ युक्तं लोहकपाटैश्च द्वारपालसमन्वितैः ॥ १८ ॥ वेष्टितं सुन्दरं रम्यं
 सुन्दरीगणवेष्टितम् ॥ मुक्तामाणिक्यपरशैः पूर्णरत्नादिभिर्वनैः ॥ १९ ॥ स्वर्णपात्रवटाकीर्णं गवां कोटिभिरन्वितम् ॥ भरणीयैः किं
 करैश्च गोपलक्षैः समन्वितम् ॥ २० ॥ दासीनां च सहस्रैश्च कर्मव्यग्रैः समन्वितम् ॥ प्रविवेशाश्रमं साध्वी सस्मिता सुमनोहरा ॥
 ॥ २१ ॥ दृष्ट्वा तां प्रविशंतीं च गोप्यो दृष्ट्वानुमेनिरे ॥ किं वा पद्मालया दुर्गा कृष्णं द्रष्टुं समागता ॥ २२ ॥ प्रणेमुर्गोपिका गोपाः
 पप्रच्छुः कुशलं च ताम् ॥ ददौ सिंहासनं पाद्यं वासयामास तत्र वै ॥ २३ ॥ पप्रच्छ कुशलं सा च गोपानां बालकस्यैव ॥ उवाच

१ परमैः-३० पा० । २ गोप्यस्ता बहुमेनिरे-३० पा० ।

अ. वै. क.

॥ ३० ॥

सस्मिता साध्वी पाद्यं जग्राह सादरम् ॥ २४ ॥ तामृचुर्गोपिकाः सर्वाः का त्वमीश्वरि सांप्रतम् ॥ वासस्ते कुत्र किं नाम किं वात्र
 कर्म नो वद ॥ २५ ॥ तासां च वचनं श्रुत्वा साप्युवाच मनोहरम् ॥ मथुरावासिनी गोपी सांप्रतं विप्रकामिनी ॥ २६ ॥ श्रुतं
 वाचिकवक्त्रेण तत्त्वं मंगलसूचकम् ॥ बभूव स्थविरे काले नन्दपुत्रो महानिति ॥ २७ ॥ श्रुत्वागताहं तं द्रष्टुमाशिषं कर्तुमीप्सिताम् ॥
 पुत्रमानय तं दृष्ट्वा यामि कृत्वा तमाशिषम् ॥ २८ ॥ ब्राह्मणीवचनं श्रुत्वा यशोदा दृष्टमानसा ॥ प्रणमय्य सुतं क्रोडे ददौ
 ब्राह्मणयोषितः ॥ २९ ॥ कृत्वा क्रोडे तु तं साध्वी चुचुब च पुनःपुनः ॥ स्तनं ददौ सुखासीना हरिं पुण्यवती सती ॥
 ॥ ३० ॥ अहोद्भुतोऽयं बालस्ते सुन्दरो गोपसुन्दरि ॥ गुणैर्नारायणसमो बालो यमित्युवाच ह ॥ ३१ ॥ कृष्णो विषस्तनं
 पीत्वा जहास वक्षसि स्थितः ॥ तस्याः प्राणैः सह पपौ विषक्षीरं सुधामिव ॥ ३२ ॥ तत्याज बालकं साध्वी प्राणांस्त्यक्त्वा
 पपात ह ॥ विकृताकारवदना चोत्तानवदना मुने ॥ ३३ ॥ स्थूलदेहं परित्यज्य सूक्ष्मदेहं विवेश सा ॥ आरुरोह रथं शीघ्रं रत्न
 सारविनिर्मितम् ॥ ३४ ॥ पार्षदप्रवरैर्दिव्यैर्वेष्टितं सुमनोहरैः ॥ श्वेतचामरलक्षणेन शोभितं लक्षदर्पणैः ॥ ३५ ॥ वह्निशौचेन व
 स्त्रेण सूक्ष्मेण भूषितं वरम् ॥ नानाचित्रविचित्रैश्च सद्गन्तकलशैर्युतम् ॥ ३६ ॥ सुन्दरं शतचक्रं च ज्वलितं रत्नतेजसा ॥ पार्षदास्तां
 रथे कृत्वा जग्मुर्गोलोकमुत्तमम् ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वा तमद्भुतं लोका गोपिकाश्चातिविस्मिताः ॥ कंसः श्रुत्वा च तत्सर्वं विस्मितश्च
 बभूव ह ॥ ३८ ॥ यशोदा बालकं नीत्वा क्रोडे कृत्वा स्तनं ददौ ॥ मंगलं कारयामास विप्रद्वारा शिशोर्मुने ॥ ३९ ॥ ददाहं देहं
 तस्याश्च नन्दः सानन्दपूर्वकम् ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीसमं संप्राप्य सौरभम् ॥ ४० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ सा वा काराक्षसीरूपा कैथं
 पुण्यवती सती ॥ केन पुण्येन तं दृष्ट्वा जगाम कृष्णमन्दिरम् ॥ ४१ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ बलियज्ञे वामनस्य दृष्ट्वा रूपं
 मनोहरम् ॥ बलिकन्या रत्नमाला पुत्रस्नेहं चकार तम् ॥ ४२ ॥ मनसा मानसं चक्रे पुत्रस्य सदृशो मम ॥ पिबेद्यदि स्तनं कृष्णः

१ वेष्टितम्-३० पा० । २ मुने-३०पा० ।

खं० ४ पू-

अ० १०

॥ ३० ॥

करोमि तं च वक्षसि ॥ ४३ ॥ हरिस्तन्मानसं ज्ञात्वा पपौ जन्मांतरे स्तनम् ॥ ददौ मातृगतिं तस्यै कामपूरः कृपानिधिः ॥ ४४ ॥
 दत्त्वा विषस्तनं कृष्णं पूतना राक्षसी मुने ॥ भक्त्या मातृगतिं प्राप कं भजाम विना हरिम् ॥ ४५ ॥ इत्येवं कथितं विप्र श्रीकृष्ण
 गुणकीर्तनम् ॥ पदेपदे सुमधुरं प्रवरं कथयामि ते ॥ ४६ ॥ इति श्रीब्र० म० श्रीकृ० ना० पूतनामोक्षोनाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥
 ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदा गोकुले साध्वी यशोदा नंदगेहिनी ॥ गृहकर्माणि संसक्ता कृत्वा बालं स्ववक्षसि ॥ १ ॥
 वात्यारूपं तृणावर्तमागच्छंतं च गोकुलम् ॥ श्रीहरिर्मनसा ज्ञात्वा भारयुक्तो बभूव ह ॥ २ ॥ भाराक्रांता यशोदा च तत्याज बालकं
 तदा ॥ शयनं कारयित्वा च जगाम यमुनां मुने ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र वात्यारूपधरोऽसुरः ॥ आदाय तं भ्रामयित्वा गत्वा
 च शतयोजनम् ॥ ४ ॥ बभञ्ज वृक्षशाखाश्च ह्यंधीभूतं च गोकुलम् ॥ चकार सद्यो मायावी पुनस्तत्र पपात ह ॥ ५ ॥ असुरोपि
 हरिस्पर्शाज्जगाम हरिमंदिरम् ॥ सुंदरं रथमारुह्य कृत्वा कर्मक्षयं स्वकम् ॥ ६ ॥ पांड्यदेशोद्भवो राजा शापादुर्वाससोऽसुरः ॥
 श्रीकृष्णचरणस्पर्शाद्गोलोकं स जगाम ह ॥ ७ ॥ वात्यारूपे गते गोपा गोप्यश्च भयविह्वलाः ॥ न दृष्ट्वा बालकं तत्र शयानं शयने
 मुने ॥ ८ ॥ सर्वे निजघ्नुः स्वं वक्षःस्थलं शोकाकुला भयात् ॥ केचिन्मूर्च्छामवापुश्च रुरुदुश्चापि केचन ॥ ९ ॥ अन्वेषणं
 प्रकुर्वतो ददृशुर्बालकं व्रजे ॥ धूलिधूसरसर्वाङ्गं पुष्पोद्यानांतरस्थितम् ॥ १० ॥ बाह्यैकदेशे सरसस्तीरे नीरसमन्विते ॥
 पश्यतं गगनं शश्वद्वदंतं भयकातरम् ॥ ११ ॥ गृहीत्वा बालकं नंदः कृत्वा वक्षसि सत्वरम् ॥ दर्शदर्शं मुखं तस्य रुरोद च शुचा
 न्वितः ॥ १२ ॥ यशोदा रोहिणी शीघ्रं दृष्ट्वा बालं रुरोद च ॥ कृत्वा वक्षसि तद्वक्त्रं चुचुंब च मुहुर्मुहुः ॥ १३ ॥ मंगलं कारयामास
 स्नापयामास बालकम् ॥ स्तनं ददौ यशोदा च प्रसन्नवदनेक्षणा ॥ १४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कथं शशाप दुर्वासाः पांड्यदेशोद्भवं
 नृपम् ॥ सुविचार्य वद ब्रह्मन्नितिहासं पुरातनम् ॥ १५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ पांड्यदेशाधिपो राजा सहस्राक्षः प्रतापवान् ॥
 स्त्रीसहस्रं समादाय कामबाणप्रपीडितः ॥ १६ ॥ मनोहरे निर्जने च पर्वते गंधमादने ॥ विजहार नदीतीरे पुष्पोद्याने

ब. वै. क.

॥ ३१ ॥

मनोरमे ॥ १७ ॥ नानाप्रकारशृंगारं विपरीतादिकं नृपः ॥ नखदंतक्षतांगं च कामिनीनां चकार सः ॥ १८ ॥ कृत्वा मूर्तिसहस्रं च
योगीन्द्रो नृपतीश्वरः ॥ कृत्वा स्थलविहारं च जलक्रीडां चकार ह ॥ १९ ॥ नार्यो विवसनाः सर्वा नग्नाश्च नृपयोषितः ॥ विजुश्च
पुष्पभद्रानदीतीरे मनोहरे ॥ २० ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र समायातो महामुनिः ॥ शिष्यलक्षैः परिवृतो गच्छन्वै शंकरं प्रति ॥ २१ ॥
दृष्ट्वा मुनिं महामत्तो नोत्तस्थौ न ननाम ह ॥ वाचा हस्तेन राजा च संभाषां न चकार ह ॥ २२ ॥ दृष्ट्वा चुकोप नृपतिं शशाप
स्फुरिताधरः ॥ असुरो भव पापिष्ठ योगाद्भृष्टो भुवं व्रज ॥ २३ ॥ भारते लक्षवर्षं च स्थातव्यं ते नराधम ॥ ततो हरिपदस्पर्शाद्गोलोकं
यास्यसि ध्रुवम् ॥ २४ ॥ स्थानेस्थाने हे महिष्यो जनिं लभत भारते ॥ राजेंद्रगेहे राजेंद्राद्भविष्यथ मनोहराः ॥ २५ ॥
इत्युक्त्वा तु मुनीन्द्रस्तु जगाम शंकरालयम् ॥ हाहाशब्दं विचक्रुश्च शिष्यसंघाः कृपालवः ॥ २६ ॥ गते मुनीन्द्रे राजेंद्रो रुरोद च
सरित्तटे ॥ रुरुदू रमणीयाश्च रमण्यो विरहातुराः ॥ २७ ॥ हे नाथ रमणश्रेष्ठेत्युच्चार्य च पुनःपुनः ॥ त्वां विना वा क
यास्यामो वयं त्वं वा क यास्यसि ॥ २८ ॥ वयं नो विहारिष्यामस्त्वया सार्द्धं सुनिर्जने ॥ न करिष्यसि राज्यं त्वं न यास्यामो
गृहं वयम् ॥ २९ ॥ शरच्चंद्रप्रभामुष्टं न द्रक्ष्यामो सुखं तव ॥ प्रसारिताभ्यां बाहुभ्यां नानयिष्याम इत्यतः ॥ ३० ॥ इत्युक्त्वा रुरुदुः
सर्वाः पुरुस्कृत्य नराधिपम् ॥ मूर्च्छामवापुश्चरणं धृत्वा राज्ञः सरित्तटे ॥ ३१ ॥ राजाऽग्निकुण्डमाधाय नारीभिः सह नारद ॥
स्मृत्वा हरिपदांभोजं ज्वलदग्निं विवेश ह ॥ ३२ ॥ हाहाकारं सुराः सर्वे विचक्रुर्गगने स्थिताः ॥ इत्युच्युर्मुनयश्चैवं दैवं च बलवत्तरम् ॥ ३३ ॥
स च राजा तृणावर्तो जगाम हरिमंदिरम् ॥ महिष्यो भारते वर्षे लेभिरे जन्म वाञ्छितम् ॥ ३४ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं हरेर्माहात्म्य
मुत्तमम् ॥ मोक्षणं नृपतेऽथैव मुनीन्द्रशापहेतुकम् ॥ ३५ ॥ इति श्रीब्र० म० श्रीकृष्णज० नारायणनारदसम्वादे तृणावर्तवधोनामै
कादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदा मंदिरे नन्दपत्नी सानंदपूर्वकम् ॥ कृत्वा वक्षसि गोविंदं क्षुधितं

१ कृपालयाः-इ०पा० ।

ख० ४ पू०

अ० १२

॥ ३१ ॥

च स्तनं ददौ ॥ १ ॥ एतस्मिन्नंतरे गोप्य आजग्मुर्नंदमंदिरम् ॥ स्थविराश्च वयस्याश्च बालिका बालकान्विताः ॥ २ ॥ अतृप्तं
 बालकं शीघ्रं संन्यस्य शयने सती ॥ प्रणनाम समुत्थाय कर्मण्यौत्थानिके मुदा ॥ ३ ॥ तैलसिंदूरतांबूलं ददौ ताभ्यो मुदान्विता ॥
 मिष्टवस्तूनि वस्त्राणि भूषणानि च गोपिका ॥ ४ ॥ एतस्मिन्नंतरे कृष्णो रुरोद क्षुधितस्तदा ॥ प्रेरयित्वा स चरणं मायेशो मायया
 विभुः ॥ ५ ॥ पपात चरणं तस्य प्रवीणे शकटे मुने ॥ विश्वंभरपदाघातात्तच्च चूर्णं बभूव ह ॥ ६ ॥ बभञ्ज शकटं पेतुर्भग्नकाष्ठानि तत्र वै ॥
 पपात दधिदुग्धं च नवनीतं घृतं मधु ॥ ७ ॥ दृष्ट्वाश्चर्यं गोपिकाश्च दुद्रुवुर्बालकं भयात् ॥ ददृशुर्भग्नशकटमिधनाभ्यंतरे शिशुम् ॥ ८ ॥
 भग्नभांडसमूहं च पतितं बहुगोरसम् ॥ प्रेरयित्वा तु काष्ठानि जग्राह बालकं भिया ॥ ९ ॥ मायारक्षितसर्वाङ्गं रुदितं क्षुधितं क्षुधा ॥
 स्तनं ददौ यशोदा तं रुरोद च भृशं शुचा ॥ १० ॥ पप्रच्छुर्बालकान्गोपा बभञ्ज शकटं कथम् ॥ किञ्चिद्धेतुं न पश्यामः सहसेति
 किमद्भुतम् ॥ ११ ॥ इत्युचुर्बालकाः सर्वे गोपाः शृणुत मद्वचः ॥ श्रीकृष्णस्य पदाघाताद्बभञ्ज शकटं ध्रुवम् ॥ १२ ॥ श्रुत्वा तद्वचनं
 गोपा गोप्यश्च जहसुर्मुदा ॥ न हि जग्मुः प्रतीतिं च मिथ्येत्युचुर्व्रजे प्रजाः ॥ १३ ॥ शिशोः स्वस्त्ययनं कार्यं चक्रुर्ब्राह्मणपुंगवाः ॥
 हस्तं दत्त्वा शिशोर्गात्रेप पाठ कवचं द्विजः ॥ १४ ॥ वदामि तत्ते विप्रेन्द्र कवचं सर्वरक्षणम् ॥ यद्वत्तं मायया पूर्वं ब्राह्मणे नाभिपं
 कजे ॥ १५ ॥ निद्रिते जगतीनाथे जले च जलशायिनि ॥ भीताय स्तुतिकर्त्रे च मधुकैटभयोर्भयात् ॥ १६ ॥ ॥ योगनिद्रोवाच ॥
 दूरीभूतं कुरु भयं भयं किं ते हरौ स्थिते ॥ स्थितायां मयि च ब्रह्मन्सुखी तिष्ठ जगत्पते ॥ १७ ॥ श्रीहरिः पातु ते वक्रं मस्तकं मधु
 सूदनः ॥ श्रीकृष्णश्चक्षुषी पातु नासिकां राधिकापतिः ॥ १८ ॥ कर्णयुग्मं च कण्ठं च कपालं पातु माधवः ॥ कपोलं पातु
 गोविन्दः केशांश्च केशवः स्वयम् ॥ १९ ॥ अधरोष्ठं हृषीकेशो दंतपंक्तिं गदाग्रजः ॥ रासेश्वरश्च रसनां तालुकं वामनो विभुः ॥ २० ॥

१ भोजनानि-इ० पा० । २ तु-इ० पा० । ३ रस-इ० पा० । ४ पप्रच्छ बालकान् गोपी-इ० पा० । ५ पश्यामि-इ० पा० । ६ तूर्णम्-इ० पा० । ७ सुखम्-इ० पा० ।

ब्र. वै. क.

॥ ३२ ॥

वक्षः पातु मुकुन्दश्च जठरं पातु दैत्यहा ॥ जनार्दनः पातु नाभिं पातु विष्णुश्च मेहनम् ॥ २१ ॥ नितंबयुग्मं गुह्यं च पातु ते पुरुषो
 त्तमः ॥ जानुयुग्मं जानकीशः पातु ते सर्वदा विभुः ॥ २२ ॥ हस्तयुग्मं नृसिंहश्च पातु सर्वत्र संकटे ॥ पादयुग्मं वराहश्च पातु ते
 कमलोद्भवः ॥ २३ ॥ ऊर्ध्वं नारायणः पातु ह्यधस्तात्कमलापतिः ॥ पूर्वस्यां पातु गोपालः पातु वह्नौ दशास्यहा ॥ २४ ॥ वन
 माली पातु याम्यां वैकुण्ठः पातु नैऋतौ ॥ वारुण्यां वासुदेवश्च सतो रक्षाकरः स्वयम् ॥ २५ ॥ पातु ते संततमजो वायव्यां विष्टर
 श्रवाः ॥ उत्तरे च सदा पातु तेजसा जलजासनः ॥ २६ ॥ ऐशान्यामीश्वरः पातु पातु सर्वत्र शत्रुजित् ॥ जले स्थले चांतरिक्षे
 निद्रायां पातु राघवः ॥ २७ ॥ इत्येवं कथितं ब्रह्मन्कवचं परमाद्भुतम् ॥ कृष्णेन कृपया दत्तं स्मृतेनैव पुरा मया ॥ २८ ॥ शुभेन
 सह संग्रामे निर्लक्ष्ये घोरदारुणे ॥ गगने स्थितया सद्यः प्राप्तिमात्रेण सो जितः ॥ २९ ॥ कवचस्य प्रभावेण धरण्यां पतितो मृतः ॥
 पूर्वं वर्षशतं खे च कृत्वा युद्धं भयावहम् ॥ ३० ॥ मृते शुभे च गोविन्दः कृपालुर्गगनस्थितः ॥ मांलां च कवचं दत्त्वा गोलोकं स
 जगाम ह ॥ ३१ ॥ कल्पांतरस्य वृत्तांतं कृपया कथितं मुने ॥ अभ्यंतरभयं नास्ति कवचस्य प्रभावतः ॥ ३२ ॥ कोटिशः कोटिशो
 नष्टा मया दृष्टाश्च वेधसः ॥ अहं च हरिणा सार्द्धं कल्पेकल्पे स्थिरा सदा ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वा कवचं दत्त्वा सांतर्धानं चकार ह ॥
 निःशंको नाभिकमले तस्थौ स कमलोद्भवः ॥ ३४ ॥ सुवर्णगुटिकायां च कृत्वेदं कवचं परम् ॥ कण्ठे वा दक्षिणे बाहौ बध्नीयाद्यः
 सुधीः सदा ॥ ३५ ॥ विषाग्निजलशत्रुभ्यो भयं तस्य न जायते ॥ जले स्थले चांतरिक्षे निद्रायां रक्षतीश्वरः ॥ ३६ ॥ संग्रामे
 वज्रपाते च विपत्तौ प्राणसंकटे ॥ कवचस्मरणादेव सद्यो निःशंकतां ब्रजेत् ॥ ३७ ॥ बद्धेदं कवचं कण्ठे शंकरस्त्रिपुरं पुरा ॥
 जघान लीलामात्रेण दुरंतमसुरेश्वरम् ॥ ३८ ॥ बद्धेदं कवचं काली रक्तबीजं चखाद सा ॥ सहस्रशीर्षा धृत्वेदं विश्वं धत्ते
 तिलं यथा ॥ ३९ ॥ आवां सनत्कुमारश्च धर्मसाक्षी च कर्मणाम् ॥ कवचस्य प्रभावेण सर्वत्र जयिनो वयम् ॥ ४० ॥

१ ते हनुम्-इ० पा० । २ माल्यम्-इ० पा० । ३ सर्प-इ० पा० । ४ प्रसादेन-इ० पा० ।

खं० ४ पू०

अ० १२

॥ ३२ ॥

तस्य नन्दशिरोः कण्ठे चकार कवचं द्विजः ॥ आत्मनः कवचं कण्ठे दधार च स्वयं हरिः ॥ ४१ ॥ प्रभावः कथितः सर्वः
 कवचस्य हरेस्तथा ॥ अनन्तस्याच्युतस्यैव प्रभावमतुलं मुने ॥ ४२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे
 नारायणनारदसम्वादे शकटभंजनयोगनिद्रोक्तकवचन्यासोनाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥
 अपरं कृष्णमाहात्म्यं शृणु किञ्चिन्महामुने ॥ विघ्ननिघ्नं पापहरं महापुण्यकरं परम् ॥ १ ॥ एकदा नन्दपत्नी च कृत्वा
 कृष्णं स्ववक्षसि ॥ स्वर्णसिंहासनस्था च क्षुधितं तं स्तनं ददौ ॥ २ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र विप्रेद्वैकः समागतः ॥ वृतः
 शिष्यसमूहैश्च प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ ३ ॥ प्रजपन्परमं ब्रह्म शुद्धस्फटिकमालया ॥ दंडी छत्री शुक्लवासा दंतपंक्तिविराजितः
 ॥ ४ ॥ ज्योतिर्ग्रथो मूर्तिमांश्च वेदवेदांगपारगः ॥ परिविभ्रज्जटाजालं तप्तकांचनसन्निभम् ॥ ५ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यो गौरांगः
 पद्मलोचनः ॥ योगीन्द्रो धूर्जटेः शिष्यः शुद्धभक्तो गदाभृतः ॥ ६ ॥ व्याख्यामुद्राकरः श्रीमाञ्जिष्ठयानध्यापयन्मुदा ॥ वेद
 व्याख्यां कतिविधां प्रकुर्वन्निव लीलया ॥ ७ ॥ एकीभूय चतुर्वेदस्तेजसा मूर्तिमानिव ॥ साक्षात्सरस्वतीकंठः सिद्धांतैकविशारदः
 ॥ ८ ॥ ध्यानैकनिष्ठः श्रीकृष्णपादांभोजे दिवानिशम् ॥ जीवन्मुक्तो हि सिद्धेशः सर्वज्ञः सर्वदर्शनः ॥ ९ ॥ तं दृष्ट्वा सा समुत्तस्थौ
 यशोदा प्रणनाम च ॥ पाद्यं गां मधुपर्कं च स्वर्णसिंहासनं ददौ ॥ १० ॥ बालकं वंदयामास मुनींद्रं सस्मितं मुदा ॥ मुनिश्च
 मनसा चक्रे प्रणामशतकं हरिम् ॥ ११ ॥ आशिषं प्रददौ प्रीत्या वेदमंत्रोपयोगिकम् ॥ प्रणनाम च शिष्यांश्च ते तां युयुजुराशिषम्
 ॥ १२ ॥ शिष्यान्पाद्यादिकं भक्त्या प्रददौ च पृथक्पृथक् ॥ सशिष्यांश्चैव प्रक्षाल्य समुवास सुखासने ॥ १३ ॥ समुद्यता सा प्रष्टुं च पुटां
 जलियुता सती ॥ स्वक्रोडे बालकं कृत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥ १४ ॥ स्वात्मारामं मंगलं च प्रष्टुं यद्यपि न क्षमा ॥ तथापि भवतो
 नाम शिवं पृच्छामि सांप्रतम् ॥ १५ ॥ अबलाबुद्धिहीनाया दोषं क्षंतुं सदाहंसि ॥ मूढस्य सततं दोषं क्षमां कुर्वति साधवः
 ॥ १६ ॥ अंगिरा वाऽथ वाऽत्रिर्वा मरीचिर्गौतमोऽथ वा ॥ क्रतुः किं वा प्रचेता वा पुलस्त्यः पुलहोथ वा ॥ १७ ॥ दुर्वासाः कर्दमस्त्वं

अ. वै. क.
॥ ३३ ॥

वा वशिष्ठो गर्ग एव वा ॥ जैगीषव्यो देवलो वा कपिलो वा स्वयं विभुः ॥ १८ ॥ सनत्कुमारः सनकः सनंदो वा सनातनः ॥ वोढुः
पंचशिखो वा त्वमासुरिः सौभरिः किमु ॥ १९ ॥ विश्वामित्रोऽथ वाल्मीको वामदेवोऽथ कश्यपः ॥ संवर्तः किमुतथ्यो वा किं कचो वा
बृहस्पतिः ॥ २० ॥ भृगुः शुक्रश्च च्यवनो नरनारायणोऽथवा ॥ सक्थिनः पराशरो व्यासः शुक्रदेवोऽथ जैमिनिः ॥ २१ ॥ मार्कण्डेयो
लोमशश्च कण्वः कात्यायनस्तथा ॥ आस्तीको वा जरत्कारुर्ऋष्यशृंगो विभांडकः ॥ २२ ॥ पौलस्त्यस्त्वमगस्त्यो वा शरद्धान्गिरि
रेव च ॥ शमीकोरिष्टनेमिश्च मांडव्यः पैल एव च ॥ २३ ॥ पाणिनिर्वा कणादो वा शाकल्यः शाकटायनः ॥ अष्टावक्रो भागु
रिर्वा सुमंतुर्वत्स एव वा ॥ २४ ॥ जाबालो याज्ञवल्क्यश्च वैशंपायन एव च ॥ यतिर्हंसी पिप्पलादो मैत्रेयः करुषस्तथा
॥ २५ ॥ उपमन्युर्गौरमुखोऽरुणिरौर्वोऽथ कक्षिवान् ॥ भरद्वाजो वेदशिराः शंकुकर्णोऽथ शौनकः ॥ २६ ॥ एतेषां पुण्यश्लो
कानां को भवान्वद मे प्रभो ॥ प्रत्युत्तरार्हा नाहं चेत्तथापि वक्तुमर्हसि ॥ २७ ॥ किंकरः किंकरी वापि समर्था प्रष्टुमीश्वरम् ॥
यो यस्य सेवानियतः स कं पृच्छति तं विना ॥ २८ ॥ धन्याहं कृतकृत्याहं सफलं जीवितं मम ॥ त्वत्पादाब्जरजःस्पर्शा
जन्मकोट्यंहसां क्षयः ॥ २९ ॥ त्वत्पादोदकसंस्पर्शात्सद्यः पूता वसुंधरा ॥ तवागमनमात्रेण तीर्थीभूतो ममाश्रमः ॥ ३० ॥
येये श्रुताः श्रुतौ ब्रह्मञ्छ्रुतिसारा महाजनाः ॥ तेषामेको मया दृष्टः पूर्वपुण्यफलोदयात् ॥ ३१ ॥ शिष्या वेदा मूर्तिमंतो ग्रीष्म
मध्याह्नभास्कराः ॥ गोकुलं मत्कुलं सद्यः पुनंति पादरेणुना ॥ ३२ ॥ आशिषं कर्तुमर्हति प्रसन्नमनसा शिशुम् ॥ पूर्णस्वस्त्य
यनं सद्यो विप्राशीर्वचनं ध्रुवम् ॥ ३३ ॥ इत्येवमुक्त्वा नंदस्त्री भक्त्या तस्थौ मुनेः पुरः ॥ नरं प्रस्थापयामास नंदमानयितुं सती
॥ ३४ ॥ यशोदावचनं श्रुत्वा जहास मुनिपुंगवः ॥ जहसुः शिष्यसंघाश्च भासयंतो दिशो दश ॥ ३५ ॥ हितं तथ्यं नीति
युक्तं महर्तुपुण्यकरं परम् ॥ तामुवाच मुदा युक्तः शुद्धिबुद्धिर्महामुनिः ॥ ३६ ॥ ॥ श्रीगर्ग उवाच ॥ ॥ सुधामयं ते वचनं लौकिकं च

१ जीवनम्-इ०पा० । २ सर्वम्-इ०पा० । ३ चरम्-इ०पा० । ४ प्रीतिकाम्-इ०पा० । ५ समयोचितम्-इ०पा० ।

खं० ४ पृ.
अ० १३

॥ ३३ ॥

कुलोचितम् ॥ यस्य यत्र कुले जन्म स एव तादृशो भवेत् ॥ ३७ ॥ सर्वेषां गोपपद्मानां गिरिभानुश्च भास्करः ॥ पत्नीपद्मासमा
तस्य नाम्ना पद्मावती सती ॥ ३८ ॥ तस्याः कन्या यशोदा त्वं यशोवर्द्धनकारिणी ॥ बल्लवानां च प्रवरो लब्धो नन्दश्च बल्लभः ॥ ३९ ॥
नन्दो यस्त्वं च या भद्रे बालो यो येन वा गतः ॥ जानामि निर्जने सर्वं वक्ष्यामि नन्दसन्निधिम् ॥ ४० ॥ गर्गोहं यदुवंशानां चिरकालं
पुरोहितः ॥ प्रस्थापितोऽहं वसुना नान्यसाध्ये च कर्मणि ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नंतरे नन्दः श्रुतमात्रं जगाम ह ॥ ननाम दंडवद्भूमौ मूर्ध्ना
तं मुनिपुंगवम् ॥ ४२ ॥ शिष्यान्ननाम मूर्ध्ना च ते तं युयुजुराशिषम् ॥ समुत्थायासनात्तूर्णं यशोदानन्द एव च ॥ ४३ ॥ गृहीत्वाभ्यंतरं
रम्यं जगाम विदुषां वरः ॥ गर्गो नन्दो यशोदा च सपुत्रा सा मुदान्विता ॥ वाक्यं गर्गस्तदोवाच निगूढं निर्जने मुने ॥ ४४ ॥ श्रीगर्ग
उवाच ॥ अयि नन्द प्रवक्ष्यामि वचनं ते सुखावहम् ॥ प्रस्थापितोऽहं वसुना येन तच्छ्रूयतामिति ॥ ४५ ॥ वसुना सूतिकागारे शिशुः प्रत्य
र्पणं कृतः ॥ पुत्रोऽयं वसुदेवस्य ज्येष्ठश्च तस्य च ध्रुवम् ॥ ४६ ॥ कन्या ते तेन या नीता मथुरां कंसभीरुणा ॥ अस्यान्नप्राशनायाहं
नामानुकरणाय च ॥ गूढेन प्रेषितस्तेन तस्योद्योगं कुरु द्विज ॥ ४७ ॥ पूर्णब्रह्मस्वरूपोऽयं शिशुस्ते मायया महीम् ॥ आगत्य भारहरणं
कर्ता धात्रा च सेवितः ॥ गोलोकनाथो भगवाञ्छ्रीकृष्णो राधिकापतिः ॥ ४८ ॥ नारायणो यो वैकुण्ठे कमलाकांत एव च ॥ श्वेत
द्वीपनिवासी यः पिता विष्णुश्च सोप्यजः ॥ ४९ ॥ कपिलोन्ये तदंशाश्च नरनारायणावृषी ॥ सर्वेषां तेजसां राशिर्मूर्तिमानागतः
किमु ॥ ५० ॥ तं वसुं दर्शयित्वा च शिशुरूपो बभूव ह ॥ सांप्रतं सूतिकागारादाजगाम तवालयम् ॥ ५१ ॥ अयोनिसंभवश्चायमा
विर्भूतो महीतले ॥ वायुपूर्णं मातृगर्भं कृत्वा च मायया हरिः ॥ ५२ ॥ आविर्भूय वसुं मूर्तिं दर्शयित्वा जगाम ह ॥ युगेयुगे वर्णभेदो
नामभेदोऽस्य बल्लव ॥ ५३ ॥ शुक्रः पीतस्तथा रक्त इदानीं कृष्णतां गतः ॥ शुक्रवर्णः सत्ययुगे सुतीव्रतेजसावृतः ॥ ५४ ॥ त्रेतायां
रक्तवर्णोऽयं पीतोऽयं द्वापरे विभुः ॥ कृष्णवर्णः कलौ श्रीमांस्तेजसां राशिरेव च ॥ ५५ ॥ परिपूर्णतमं ब्रह्म तेन कृष्ण इति स्मृतः ॥

ब्र. वै. रु.

॥ ३४ ॥

ब्रह्मणो वाचकः कोयमृकारोऽनंतवाचकः ॥ ५६ ॥ शिवस्य वाचकः षश्च नकारो धर्मवाचकः ॥ अकारो विष्णुवचनः श्वेतद्वीपनि
वासिनः ॥ ५७ ॥ नरनारायणार्थस्य विसर्गो वाचकः स्मृतः ॥ सर्वेषां तेजसां राशिः सर्वमूर्तिस्वरूपकः ॥ ५८ ॥ सर्वाधारः सर्वबी
जस्तेन कृष्ण इति स्मृतः ॥ कर्मनिर्मूलवचनः कृषिर्नो दास्यवाचकः ॥ ५९ ॥ अकारो दातृवचनस्तेन कृष्ण इति स्मृतः ॥ कृषिर्नि
श्रेष्ठवचनो नकारो भक्तिवाचकः ॥ ६० ॥ अकारः प्राप्तिवचनस्तेन कृष्ण इति स्मृतः ॥ कृषिर्निर्वाणवचनो नकारो मोक्षवाचकः ॥
॥ ६१ ॥ अकारो दातृवचनस्तेन कृष्ण इति स्मृतः ॥ नाम्नां भगवतो नंद कोटीनां स्मरणेन यत् ॥ ६२ ॥ तत्फलं लभते नूनं
कृष्णेति स्मरणे नरः ॥ यद्विधं स्मरणात्पुण्यं वचनाच्छ्रवणात्तथा ॥ ६३ ॥ कोटिजन्मां हसो नाशो भवेद्यत्स्मरणादिकात् ॥ विष्णो
र्नाम्नां च सर्वेषां सारात्सारं परात्परम् ॥ ६४ ॥ कृष्णेति सुंदरं नाम मंगलं भक्तिदायकम् ॥ ककारोच्चारणाद्भक्तः कैवल्यं मृत्युजन्महम्
॥ ६५ ॥ ऋकारादास्यमतुलं षकाराद्भक्तिमीप्सिताम् ॥ नकारात्सहवासं च तत्समं कालमेव च ॥ ६६ ॥ तत्सारूप्यं विसर्गाच्च लभते
नात्र संशयः ॥ ककारोच्चारणादेव वेपंते यमकिंकराः ॥ ६७ ॥ ऋकारोक्तेर्न तिष्ठन्ति षकारात्पातकानि च ॥ नकारोच्चारणाद्भोगा अका
रान्मृत्युरेव च ॥ ६८ ॥ ध्रुवं सर्वे पलायन्ते नामोच्चारणभीरवः ॥ स्मृत्युक्तिश्रवणोद्योगात्कृष्णनाम्नो ब्रजेश्वर ॥ ६९ ॥ रथं गृहीत्वा
धावंति गोलोकात्कृष्णकिंकराः ॥ पृथिव्या रजसः संख्यां कर्तुं शक्ता विपश्चितः ॥ ७० ॥ नाम्नः प्रभावसंख्यानं संतो वक्तुं न च
क्षमाः ॥ पुरा शंकरवक्त्रेण नाम्नोऽस्य महिमा श्रुतः ॥ ७१ ॥ गुणान्नामप्रभावं च किञ्चिज्जानाति मद्गुरुः ॥ ब्रह्मानंतश्च धर्मश्च सुरर्षिम
नुमानवाः ॥ ७२ ॥ वेदाः संतो न जानन्ति महिम्नः षोडशीं कलाम् ॥ इत्येवं कथितो नंद महिमा च सुतस्य च ॥ ७३ ॥ यथामति
यथाज्ञानं गुरुवक्त्राद्यथा श्रुतम् ॥ कृष्णः पीतांबरः कंसध्वंसी च विष्टरश्रवाः ॥ ७४ ॥ देवकीनंदनः श्रीशो यशोदानंदनो हरिः ॥
सनातनोऽच्युतोऽनंतः सर्वेशः सर्वरूपधृक् ॥ ७५ ॥ सर्वाधारः सर्वगतिः सर्वकारणकारणम् ॥ राधाबंधू राधिकात्मा राधिकाजीवन

१ अकारः प्राप्तिवचनः-इ० पा० । २ मयाश्रुतम्-इ० पा० । ३ विष्णुः-इ० पा० ।

खं० ४ पू०

अ० १३

॥ ३४ ॥

स्वयम् ॥ ७६ ॥ राधाप्राणो राधिकेशो राधिकारमणः स्वयम् ॥ राधिकासहचारी च राधामानसपूरणः ॥ ७७ ॥ राधाधनो राधि
 कांगो राधिकासक्तमानसः ॥ राधिकाचित्तचोरश्च राधाप्राणाधिकः प्रभुः ॥ ७८ ॥ परिपूर्णतमं ब्रह्म गोविंदो गरुडध्वजः ॥ नामा
 न्येतानि कृष्णस्य श्रुतानि मन्मुखाद्बुद्धि ॥ ७९ ॥ जन्ममृत्युहराण्येव रक्ष नंद शुभेक्षण ॥ कृतं निरूपणं नाम्नां कनिष्ठस्य यथा
 श्रुतम् ॥ ८० ॥ ज्येष्ठस्य हलिनो नाम्नः संकेतं शृणु मन्मुखात् ॥ गर्भसंकर्षणादेव नाम्ना संकर्षणः स्मृतः ॥ ८१ ॥ नास्त्यंतोस्यैव
 वेदेषु तेनानंत इति स्मृतः ॥ बलदेवो बलोद्रेकाद्धली च हलधारणात् ॥ ८२ ॥ शितिवासा नीलवासान्मुसली मुसलायुधात् ॥ रेवत्या
 सह संभोगाद्रेवतीरमणः स्वयम् ॥ ८३ ॥ रोहिणीगर्भवासात्तु रौहिणेयो महामतिः ॥ इत्येवं ज्येष्ठपुत्रस्य श्रुतं नाम निवेदितम् ॥ ८४ ॥
 यास्याम्यहं गृहं नंद सुखं तिष्ठ स्वमंदिरे ॥ ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा नंदःस्तब्धो बभूव ह ॥ ८५ ॥ निश्चेष्टा नंदपत्नी च जहास बालकः
 स्वयम् ॥ प्रणम्योवाच नंदस्तं वाक्यं विनयपूर्वकम् ॥ ८६ ॥ पुटांजलियुतो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ गतश्चेत्त्वं
 तदा कर्म करिष्यत्येव को महान् ॥ ८७ ॥ स्वयं शुभेक्षणं कृत्वा कुरु नाम्नान्नप्राशनम् ॥ यन्नामौघश्च कथितो राधाप्राणादिको दश ॥
 ॥ ८८ ॥ तस्यापि का वा राधेति कन्यका कस्य च ध्रुवम् ॥ नंदस्य वचनं श्रुत्वा जहास मुनिपुंगवः ॥ निगूढं परमं तत्त्वं रहस्यं कथ
 यामि ते ॥ ८९ ॥ ॥ श्रीगर्ग उवाच ॥ ॥ शृणु नंद प्रवक्ष्यामि इतिहासं पुरातनम् ॥ ९० ॥ पुरा गोलोकवृत्तांतं श्रुतं शंकरवक्त्रतः ॥
 श्रीदाम्नो राधया सार्द्धं बभूव कलहो महान् ॥ ९१ ॥ श्रीदामशापादैवेन गोपी राधा च गोकुले ॥ वृषभानुसुता सा च माता
 तस्याः कलावती ॥ ९२ ॥ कृष्णस्यार्द्धांगसंभूता नाथस्य सदृशी सती ॥ गोलोकवासिनी सेयमत्र कृष्णाज्ञयाधुना ॥ ९३ ॥
 अयोनिसंभवा देवी मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ मातुर्गर्भं वायुपूर्णं कृत्वा च मायया सती ॥ ९४ ॥ वायुनिःसरणे काले धृत्वा च शिशु
 विग्रहम् ॥ आविर्बभूव मायेयं पृथ्व्यां कृष्णोपदेशतः ॥ ९५ ॥ वर्धते सा ब्रजे राधा शुक्ले चंद्रकला यथा ॥ श्रीकृष्णतेज

ब्र. वै. ल.
॥ ३५ ॥

सोऽद्धेन सा च मूर्तिमती सती ॥ ९६ ॥ एका मूर्तिर्द्विधाभूता भेदो वेदे निरूपितः ॥ इयं स्त्री सा पुमान् किंवा सा वा कांता पुमान् यम् ॥ ९७ ॥ द्वे रूपे तेजसा तुल्ये रूपेण च गुणेन च ॥ पराक्रमेण बुद्ध्या वा ज्ञानेन संपदापि च ॥ ९८ ॥ पुरतो गमनेनैव किं तु सा वयसाधिका ॥ ध्यायते तामयं शश्वदिमं सा स्मरति प्रियम् ॥ ९९ ॥ रचिता सास्य प्राणैश्च तत्प्राणैर्मूर्तिमानयम् ॥ अस्य राधा नुसारेण गोकुलागमनं परम् ॥ १०० ॥ स्वीकारं सार्थकं कर्तुं गोकुले यत्कृतं पुरा ॥ कंसभीतिच्छलेनैव गोकुलागमनं हरेः ॥ १०१ ॥ प्रतिज्ञापालनार्थाय भयेशस्य भयं कुतः ॥ राधाशब्दस्य व्युत्पत्तिः सामवेदे निरूपिता ॥ १०२ ॥ नारायणस्तामुवाच ब्रह्माणं नाभिपंकजे ॥ ब्रह्मा तां कथयामास ब्रह्मलोके च शंकरम् ॥ १०३ ॥ पुरा कैलासशिखरे मामुवाच महेश्वरः ॥ देवानां दुर्लभां नन्द निशामय वदामि ते ॥ १०४ ॥ सुरासुरमुनीन्द्राणां वाञ्छितां मुक्तिदां पराम् ॥ रेफो हि कोटिजन्माघं कर्मभोगं शुभाशुभम् ॥ १०५ ॥ आकारो गर्भवासं च मृत्युं च रोगमुत्सृजेत् ॥ धकार आयुषो हानिमाकारो भवबंधनम् ॥ १०६ ॥ श्रवणस्मरणोक्तिभ्यः प्रणश्यति न संशयः ॥ रेफो हि निश्चलां भक्तिं दास्यं कृष्णपदांबुजे ॥ १०७ ॥ सर्वेप्सितं सदानंदं सर्वसिद्धौघमीश्वरम् ॥ धकारः सहवासं च तत्तुल्यकालमेव च ॥ १०८ ॥ ददाति सार्ष्टिसारूप्यं तत्त्वज्ञानं हरेः समम् ॥ आकारस्तेजसां राशिं दानशक्तिं हरौ यथा ॥ १०९ ॥ योगशक्तिं योगमतिं सर्वकालं हरिस्मृतिम् ॥ श्रुत्युक्तिस्मरणाद्योगान्मोहजालं च किल्बिषम् ॥ ११० ॥ रोगशोकमृत्युयमा वेपंते नात्र संशयः ॥ राधामाधवयोः किंचिद्द्वयारूपानं च यतः श्रुतम् ॥ १११ ॥ तदुक्तं च यथाज्ञानं साकल्यं वक्तुमक्षमः ॥ आराद्धावने नन्द विवाहो भविताऽनयोः ॥ ११२ ॥ पुरोहितो जगद्धाता कृत्वाऽग्निं साक्षिणं मुदा ॥ कुबेरपुत्रमोक्षं च गव्यस्याहत्य भक्षणम् ॥ ११३ ॥ हिंसनं धेनुकस्यैव कानने तालभोजनम् ॥ बककेशिप्रलंबानां हिंसनं चाऽथ लीलया ॥ ११४ ॥ मोक्षणं द्विजपत्नीनां मिष्टान्नपानभोजनम् ॥ भंजनं शक्रयागस्य शक्राद्गोकुलरक्षणम् ॥ ११५ ॥ गोपीनां वस्त्रहरणं व्रतसंपादनं तथा ॥ ताभ्यः पुनर्वस्त्र दानं वरदानं यथेप्सितम् ॥ ११६ ॥ चेतसां हरणं तासामयं वक्ष्याः करिष्यति ॥ रासोत्सवं महारम्यं सर्वेषां हर्षवर्द्धनम् ॥ ११७ ॥

खं० ४ पू.
अ० १३

॥ ३५ ॥

पूर्णचन्द्रोदये नक्तं वसन्ते रासमंडले ॥ गोपीनां नवसभोगात्कृत्वा पूर्णं मनोरथम् ॥ ११८ ॥ ताभिः सह जलक्रीडां करिष्यति
 कुतूहलात् ॥ विच्छेदोस्य वर्षशतं श्रीदामशापहेतुकम् ॥ ११९ ॥ गोपालैर्गोपिकाभिश्च भविता राधया सह ॥ मथुरागमनं तत्र
 गोपीनां शोकवर्द्धनम् ॥ १२० ॥ पुनः प्रबोधनं तासां दानमाध्यात्मिकस्य च ॥ स्यंदनाक्रूरयो रक्षांस्यस्ताभ्यां करिष्यति ॥ १२१ ॥
 रथमारोहणं कृत्वा मथुरागमनं पुनः ॥ पितृभ्रातृव्रजैः सार्द्धं विलंघ्य यमुनां व्रजे ॥ १२२ ॥ अक्रूराय ज्ञानदानं दर्शयित्वा स्वकं
 जले ॥ कौतुकेन च सायाह्ने नगरात्सर्वदर्शनम् ॥ १२३ ॥ मालाकारतंतुवायकुब्जानां बंधमोक्षणम् ॥ धनुर्भगं शंकरस्य यागस्थान
 प्रदर्शनम् ॥ १२४ ॥ हिंसनं गजमल्लानां दर्शनं नृपतेः पुरः ॥ कंसस्य हिंसनं सद्यः पित्रोर्निगडमोक्षणम् ॥ १२५ ॥ प्रबोधनं च युष्मा
 कमुग्रसेनाभिषेचनम् ॥ तस्यतस्य वधूनां च ज्ञानाच्छोकापनोदनम् ॥ १२६ ॥ भ्रातुः स्वस्योपनयनं विद्यादानं गुरोर्मुखात् ॥
 गुरुपुत्रप्रदानं च पुनरागमनं गृहे ॥ १२७ ॥ छलनं नृपसैन्यानां यवनस्य दुरात्मनः ॥ निर्माणं द्वारकायाश्च मुचुकुंदस्य मोक्षणम् ॥
 ॥ १२८ ॥ द्वारकागमनं चैव यादवैः सह कौतुकात् ॥ स्त्रीसंवानां विहरणं ताभिः सार्द्धं च क्रीडनम् ॥ १२९ ॥ सौभाग्यवर्धनं
 तासां पुत्रपौत्रादिकस्य च ॥ मणिसंबंधिनो मिथ्याकलंकस्य च मोक्षणम् ॥ १३० ॥ साहाय्यं पांडवानां च भारावतरणादिकम् ॥
 निष्पन्नं राजसूयस्य धर्मपुत्रस्य लीलया ॥ १३१ ॥ पारिजातस्य हरणं शक्राहंकारमर्दनम् ॥ व्रतपूर्णं च सत्याया बाणस्य भुजकुं
 तनम् ॥ १३२ ॥ मर्दनं शिवसैन्यानां हरस्य जृम्भणं परम् ॥ हरणं बाणपुत्र्याश्चैवानिरुद्धस्य मोक्षणम् ॥ १३३ ॥ वाराणस्याश्च
 दहनं विप्रदारिद्र्यभंजनम् ॥ विप्रपुत्रप्रदानं च दुष्टानां दमनादिकम् ॥ १३४ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन युष्माभिः सह दर्शनम् ॥
 कृत्वा च राधया सार्धं व्रजमागमिता पुनः ॥ १३५ ॥ प्रस्थापयित्वा द्वारां च परं नारायणांशकम् ॥ सर्वं निष्पादनं कृत्वा गोलोकं
 राधया सह ॥ १३६ ॥ गमिष्यत्येव गोलोकं नाथोयं जगतां पतिः ॥ नारायणश्च वैकुण्ठं गमिता स्म त्वया सह ॥ १३७ ॥ धर्मगेह
 मृषी द्वौ च विष्णुः क्षीरोदमेव च ॥ इत्येवं कथितं नंद भविष्यं वेदनिर्णयम् ॥ १३८ ॥ श्रूयतां सांप्रतं कर्म यदर्थं गमनं मम ॥

अ. वै. क.

॥ ३६ ॥

माघशुक्लचतुर्दश्यां कुरु कर्म शुभे क्षणे ॥ १३९ ॥ गुरुवारे च रेवत्यां विशुद्धे चंद्रतारके ॥ चंद्रस्थे मीनलग्ने च लग्नेशपूर्णदर्शने
 ॥ १४० ॥ वणिजे करणोत्कृष्टे शुभयोगे मनोहरे ॥ सुदुर्लभे दिने तत्र सर्वोत्कृष्टोपयोगिके ॥ १४१ ॥ आलोच्य पंडितैः सार्द्धं
 कुरु कर्म मुदान्वितः ॥ इत्युक्त्वा बहिरागत्य स उवास मुनीश्वरः ॥ १४२ ॥ हृष्टो नंदो यशोदा च कर्मयोगं चकार
 ह ॥ एतस्मिन्नंतरे द्रष्टुं गर्गं गोपाश्च गोपिकाः ॥ १४३ ॥ बालका बालिकाश्चैव आजगमुर्नंदमंदिरम् ॥ ददृशुस्ते मुनिश्रेष्ठ
 ग्रीष्ममध्याह्नभास्करम् ॥ १४४ ॥ शिष्यसंघैः परिवृतं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ गूढयोगं प्रवोचंतं सिद्धाय पृच्छते मुदा ॥
 ॥ १४५ ॥ पश्यंतं सस्मितं नंदभवनानां परिच्छदम् ॥ स्वर्णसिंहासनस्थं च योगमुद्राधरं वरम् ॥ १४६ ॥ भूतं भव्यं भवि
 ष्यं च पश्यंतं ज्ञानचक्षुषा ॥ हृदीश्वरं प्रपश्यंतं सिद्धं मंत्रप्रभावतः ॥ १४७ ॥ बहिर्यशोदाक्रोडस्थं तादृशं सस्मितं शिशुम् ॥
 महेशदत्तध्यानेन यद्रूपं च निरूपितम् ॥ १४८ ॥ तं दृष्ट्वा परमप्रीत्या पूर्णभूतमनोरथम् ॥ साश्रुनेत्रं पुलकितं निमग्नं भक्ति
 सागरे ॥ १४९ ॥ हृदि पूजां प्रणामं च कुर्वंतं योगचर्यया ॥ मूर्ध्ना प्रणेमुस्ते तं च स च तानाशिषं ददौ ॥ १५० ॥ आसन
 स्थो मुनिस्तस्थौ ते जग्मुः स्वालयं मुदा ॥ नंदः स्वानंदयुक्तश्च बंधून्मंगलपत्रिकाः ॥ १५१ ॥ प्रस्थापयामास शीघ्रमा
 रादूरस्थितान्मुदा ॥ दधिकुल्यां दुग्धकुल्यां घृतकुल्यां प्रपूरिताम् ॥ १५२ ॥ गुडकुल्यां तैलकुल्यां मधुकुल्यां च विस्तृताम् ॥
 नवनीतकुल्यां पूर्णां च तक्रकुल्यां यदृच्छया ॥ १५३ ॥ शर्करोदककुल्यां च परिपूर्णां च लीलया ॥ तंडुलानां च शाली
 नामुच्चैश्च शतपर्वतान् ॥ १५४ ॥ पृथुकानां शैलशतं लवणानां च सप्त च ॥ सप्त शैलाञ्छर्कराणां लडुकानां च सप्त च
 ॥ १५५ ॥ परिपक्वफलानां च तत्र षोडश पर्वतान् ॥ यवगोधूमचूर्णानां पक्कलडुकपिंडकान् ॥ १५६ ॥ मोदकानां च शैलं
 च स्वस्तिकानां च पर्वतान् ॥ कपर्दकानामत्युच्चैः शैलान्सप्त च नारद ॥ १५७ ॥ कर्पूरादिकयुक्तानां तांबूलानां च मंदिरम् ॥
 विस्तृतं द्वारहीनं च वासितोदकसंयुतम् ॥ १५८ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमेन समन्वितम् ॥ नानाविधानि रत्नानि स्वर्णानि

खं ४ पू-

अ० १३

॥ ३६ ॥

विविधानि च ॥ १५९ ॥ मुक्ताफलानि रम्याणि प्रवालानि मुदान्वितः ॥ नानाविधानि चारुणि वासांसि भूषणानि च
 ॥ १६० ॥ पुत्रात्रप्राशने नंदः कारयामास कौतुकात् ॥ संस्कारयुक्तं रुचिरं चंदनद्रवचर्चितम् ॥ १६१ ॥ प्रांगणं कदलीस्तंभै
 रसालनवपल्लवैः ॥ ग्रथितैः सूक्ष्मवस्त्रेण वेष्टयामास कौतुकात् ॥ १६२ ॥ युक्तं मंगलकुंभैश्च फलपल्लवसंयुतैः ॥ चंदनागुरुक
 स्तूरीपुष्पमालाविराजितैः ॥ १६३ ॥ माल्यानां वरवस्त्राणां राशिभिश्च विराजितम् ॥ गवां च मधुपर्कानामासनानां च नारद
 ॥ १६४ ॥ फलानां जलकुंभानां समूहैश्च समन्वितम् ॥ नानाप्रकारैर्वाद्यैश्च दुर्लभैः सुमनोहरैः ॥ १६५ ॥ ढक्कानां दुंदुभीनां
 च पटहानां तथैव च ॥ मृदंगमुरजादीनामानकानां समूहकैः ॥ १६६ ॥ वंशीसन्नहनीकांस्यशरयंत्रैश्च शब्दितम् ॥ विद्याध
 रीणां नृत्येन भृंगिमाभ्रमणेन च ॥ १६७ ॥ गंधर्वनायकानां च संगीतैर्मूर्च्छनायुतैः ॥ स्वर्णासिंहासनानां च स्थानां निःस्वनै
 र्युतम् ॥ १६८ ॥ एतस्मिन्नंतरे नंदमुवाच वाचको मुदा ॥ आजग्मुर्बल्लवेंद्राश्च बांधवा बल्लवास्तथा ॥ १६९ ॥ अश्वस्थाश्च
 गजस्थाश्च रथस्थाश्चेति सत्वरम् ॥ आजग्मू राजपुत्राश्च रत्नालंकारभूषिताः ॥ १७० ॥ आगतो गिरिभानुश्च सस्त्रीकश्च सकिं
 करः ॥ स्थानां च चतुर्लक्षं गजानां च तथैव च ॥ १७१ ॥ तुरंगमाणां कोटिश्च शिबिकानां तथैव च ॥ ऋषींद्राणां मुनीं
 द्राणां विप्राणां च विपश्चिताम् ॥ १७२ ॥ बंदिनां भिक्षुकाणां च समूहैश्च समीपतः ॥ गोपानां गोपिकानां च संख्यां कर्तुं
 च कः क्षमः ॥ १७३ ॥ पश्यागत्य बहिर्भूयेत्युवाच प्रांगणे स्थितः ॥ श्रुत्वैवं तानुपव्रज्य समानीय व्रजेश्वरः ॥ १७४ ॥ प्रांगणे
 वासयामास पूजयामास सत्वरम् ॥ ऋष्यादिकसमूहं च प्रणम्य शिरसा भुवि ॥ पाद्यादिकं च तेभ्यश्च प्रददौ सुसमाहितः
 ॥ १७५ ॥ वस्तुभिर्बन्धुभिः पूर्णं बभूव नंदगोकुलम् ॥ न कोपि कस्य शब्दं च श्रोतुं शक्तश्च तत्र वै ॥ १७६ ॥ त्रिमुहूर्तं कुबेरश्च
 श्रीकृष्णप्रीतये मुदा ॥ चकार स्वर्णवृष्ट्या च परिपूर्णं च गोकुलम् ॥ १७७ ॥ कौतुकापह्नवं च कुर्बधुवर्गाश्च क्रीडया ॥ आनम्र
 कंधराः सर्वे दृष्ट्वा नंदस्य संपदम् ॥ १७८ ॥ नंदः कृताह्निकः पूतो धृत्वा धौते च वाससी ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमेनैव भूषितः ॥ १७९ ॥

ब. वै. क.
॥ ३७ ॥

उवास पादौ प्रक्षाल्य स्वर्णपीठे मनोहरे ॥ गर्गस्य च मुनीन्द्राणां गृहीत्वाज्ञां व्रजेश्वरः ॥ १८० ॥ संस्मृत्य विष्णुमाचांतः स्वस्ति
वाचनपूर्वकम् ॥ कृत्वा कर्म च वेदोक्तं भोजयामास बालकम् ॥ १८१ ॥ गर्गवाक्यानुसारेण बालकस्य मुदान्वितः ॥
कृष्णेति मंगलं नाम ररक्ष च शुभे क्षणे ॥ १८२ ॥ सघृतं भोजयित्वा च कृत्वा नाम जगत्पतेः ॥ वाद्यानि
वादयामास कारयामास मंगलम् ॥ १८३ ॥ नानाविधानि स्वर्णानि धनानि विविधानि च ॥ भक्ष्यद्रव्याणि वासांसि
ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ १८४ ॥ बन्दिभ्यो भिक्षुकेभ्यश्च सुवर्णं विपुलं ददौ ॥ भाराक्रांताश्च ते सर्वे न शक्ता गन्तुमेव च
॥ १८५ ॥ ब्राह्मणान्बन्धुवर्गाश्च भिक्षुकांश्च विशेषतः ॥ मिष्टान्नं भोजयामास परिपूर्णं मनोहरम् ॥ १८६ ॥ दीयतां दीयतां
चैव खाद्यतां खाद्यतामिति ॥ बभूव शब्दोऽत्युच्चैश्च सततं नन्दगोकुले ॥ १८७ ॥ रत्नानि परिपूर्णानि वासांसि भूषणानि
च ॥ प्रवालानि सुवर्णानि मणिसाराणि यानि च ॥ १८८ ॥ चारूणि स्वर्णपात्राणि कृतानि विश्वकर्मणा ॥ गत्वा गर्गाय विनयं
चकार व्रजपुंगवः ॥ १८९ ॥ शिष्येभ्यः स्वर्णभाराणि प्रददौ विनयान्वितः ॥ द्विजेभ्योऽप्यवशिष्टेभ्यः परिपूर्णानि नारद ॥ १९० ॥
॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ गृहीत्वा श्रीहरिं गर्गो जगाम निभृतं मुदा ॥ तृष्ठाव परया भक्त्या प्रणम्य च तमीश्वरम् ॥ १९१ ॥
साश्रुनेत्रः सपुलको भक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ पुटांजलियुतो भूत्वोवाच कृष्णपदांबुजे ॥ १९२ ॥ ॥ गर्ग उवाच ॥ ॥ हे कृष्ण जगतां
नाथ भक्तानां भयभंजन ॥ प्रसन्नो भव मामीश देहि दास्यं पदांबुजे ॥ १९३ ॥ त्वत्पित्रा मे धनं दत्तं तेन मे किं प्रयोजनम् ॥ देहि मे
निश्चलां भक्तिं भक्तानामभयप्रद ॥ १९४ ॥ अणिमादिकसिद्धिषु योगेषु मुक्तिषु प्रभो ॥ ज्ञानतत्त्वेऽमरत्वे वा किञ्चिन्नास्ति स्पृहा
मम ॥ १९५ ॥ इन्द्रत्वे वा मनुत्वे वा स्वर्गलोकफले चिरम् ॥ नास्ति मे मनसो वाञ्छा त्वत्पादसेवनं विना ॥ १९६ ॥ सालोक्यं
सार्धिसारूप्ये सामीप्यैकत्वमीप्सितम् ॥ नाहं गृह्णामि ते ब्रह्मंस्त्वत्पादसेवनं विना ॥ १९७ ॥ गोलोके वापि पाताले वासे नास्ति
मनोरथः ॥ किन्तु ते चरणांभोजे सन्ततं स्मृतिरस्तु मे ॥ १९८ ॥ त्वन्मंत्रं शंकरात्प्राप्य कतिजन्मफलोदयात् ॥ सर्वज्ञोऽहं सर्व

० ४ पू.

अ० १३

॥ ३७ ॥

दर्शी सर्वत्र गतिरस्तु मे ॥ १९९ ॥ कृपां कुरु कृपासिन्धो दीनबन्धो पदांबुजे ॥ रक्ष मामभयं दत्त्वा मृत्युमे किं करिष्यति ॥
 ॥ २०० ॥ सर्वेषामीश्वरः सर्वस्त्वत्पादांभोजसेवया ॥ मृत्युजं योऽतकालश्च बभूव योगिनां गुरुः ॥ २०१ ॥ ब्रह्मा विधाता जगतां
 त्वत्पादांभोजसेवया ॥ यस्यैकदिवसे ब्रह्मन्पतंतीं द्वाश्चतुर्दश ॥ २०२ ॥ त्वत्पादसेवया धर्मः साक्षी च सर्वकर्मणाम् ॥ पाता च फल
 दाता च जित्वा कालं सुदुर्जयम् ॥ २०३ ॥ सहस्रवदनः शेषो यत्पादांबुजसेवया ॥ धत्ते सिद्धार्थवद्विश्वं शिवः कण्ठे विषं यथा ॥
 ॥ २०४ ॥ सर्वसंपद्विधात्री या देवीनां च परात्परा ॥ करोति सततं लक्ष्मीः केशैस्त्वत्पादमार्जनम् ॥ २०५ ॥ प्रकृतिबीजरूपा सा सर्वेषां
 शक्तिरूपिणी ॥ स्मारंस्मारं त्वत्पदाब्जं बभूव तत्परा वरा ॥ २०६ ॥ पार्वती सर्वरूपा सा सर्वेषां बुद्धिरूपिणी ॥ त्वत्पादसेवया कांतं
 ललाभ शिवमीश्वरम् ॥ २०७ ॥ विद्याधिष्ठात्री देवी या ज्ञानमाता सरस्वती ॥ पूज्या बभूव सर्वेषां संपूज्य त्वत्पदांबुजम् ॥ २०८ ॥
 सावित्री वेदजननी पुनाति भुवनत्रयम् ॥ ब्रह्मणो ब्राह्मणानां च गतिस्त्वत्पादसेवया ॥ २०९ ॥ क्षमा जगद्विभर्तु च रत्नगर्भा
 वसुंधरा ॥ प्रसूतिः सर्वसस्यानां त्वत्पादपद्मसेवया ॥ २१० ॥ राधा ममांशसंभूता तव तुल्या च तेजसा ॥ स्थित्वा वक्षसि ते पादं
 सेवतेऽन्यस्य का कथा ॥ २११ ॥ यथा शर्वादयो देवा देव्यः पद्मादयो यथा ॥ सनाथं कुरु मामीश ईश्वरस्य समा कृपा ॥ २१२ ॥
 न यास्यामि गृहं नाथ न गृह्णामि धनं तव ॥ कृत्वा मां रक्ष पादाब्जसेवायां सेवकं रतम् ॥ २१३ ॥ इति स्तुत्वा साश्रुनेत्रः पपात
 चरणो हरेः ॥ रुरोद च भृशं भक्त्या पुलकांचितविग्रहः ॥ २१४ ॥ गर्गस्य वचनं श्रुत्वा जहास भक्तवत्सलः ॥ उवाच तं स्वयं
 कृष्णो मयि ते भक्तिरस्त्विति ॥ २१५ ॥ इदं गर्गकृतं स्तोत्रं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः ॥ दृढां भक्तिं हरेर्दास्यं स्मृतिं च लभते ध्रुवम् ॥
 ॥ २१६ ॥ जन्ममृत्युजरारोगशोकमोहादिसंकटात् ॥ तीर्णो भवति श्रीकृष्णदाससेवनतत्परः ॥ २१७ ॥ कृष्णस्य सहकालं च
 कृष्णसार्द्धं च मोदते ॥ कदाचिन्न भवेत्तस्य विच्छेदो हरिणा सह ॥ २१८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ हरिं मुनिः स्तवं कृत्वा
 ददौ नन्दाय तं मुदा ॥ उवाच तं गृहं यामि कुर्वाज्ञामिति बल्लव ॥ २१९ ॥ अहो विचित्रं संसारो मोहजालेन वेष्टितः ॥ संमीलनं च

ब्र. वै. रु.

॥ ३८ ॥

विरहो नराणां सिन्धुफेनवत् ॥ २२० ॥ गर्गस्य वचनं श्रुत्वा रुरोद नन्द एव च ॥ सद्विच्छेदो हि साधूनां मरणादतिरिच्यते ॥ २२१ ॥
 सर्वशिष्यैः परिवृतं मुनींद्रं गन्तुमुद्यतम् ॥ सर्वे नन्दादयो गोपा रुदन्तो गोपिकास्तदा ॥ २२२ ॥ प्रणेषुः परमप्रीत्या चक्रुस्तं
 विनयं मुने ॥ दत्त्वाऽऽशिषं मुनिश्रेष्ठो जगाम मथुरां मुदा ॥ २२३ ॥ ऋषयो मुनयश्चैव बंधुवर्गाश्च बल्लवाः ॥ सर्वे जग्मुर्धनैः पूर्णाः
 स्वालयं हृष्टमानसाः ॥ २२४ ॥ प्रजग्मुर्बर्दिनः सर्वे परिपूर्णमनोरथाः ॥ मिष्टद्रव्यांशुकोत्कृष्टरगस्वर्णभूषणैः ॥ २२५ ॥ आकंठ
 पूर्णा भुक्त्या च भिक्षुका गंतुमक्षमाः ॥ स्वर्णवस्त्रभरोद्रेकपरिश्रान्ता मुदान्विताः ॥ २२६ ॥ सुमंदगामिनः केचित्केचिद्धूमौ च शेरते ॥
 केचिद्धर्मनि तिष्ठन्तश्चोत्तिष्ठन्तश्च केचन ॥ २२७ ॥ केचिदूषुः प्रमुदिता हसंतस्तत्र केचन ॥ कपर्दकानां वस्तूनां शेषांश्चोर्वरितान्ब
 हून् ॥ २२८ ॥ केचित्तानाददुः स्थित्वा दर्शयंतश्च केचन ॥ केचिन्नृत्यं प्रकुर्वतो गायंतस्तत्र केचन ॥ २२९ ॥ केचिद्बहुविधा गाथाः
 कथयंतः पुरातनाः ॥ मरुत्तश्चेतसगरमांघातृणां च भूभृताम् ॥ २३० ॥ उत्तानपादनहुषनलादीनां च याः कथाः ॥ श्रीरामस्याश्व
 मेधस्य रंतिदेवस्य कर्मणाम् ॥ २३१ ॥ येषां येषां नृपाणां च श्रुता वृद्धमुखात्कथाः ॥ कथयंतश्च ताः केचिच्छ्रुतवंतश्च केचन ॥ २३२ ॥
 स्थायं स्थायं गताः केचित्स्वापंस्वापं च केचन ॥ एवं सर्वे प्रमुदिताः प्रजग्मुः स्वालयं मुदा ॥ २३३ ॥ हृष्टो नन्दो यशोदा च बालं
 कृत्वा च वक्षसि ॥ तस्थौ स्वमंदिरे रम्ये कुबेरभवनोपमे ॥ २३४ ॥ एवं प्रवर्द्धितौ बालौ शुक्लचंद्रकलोपमौ ॥ गवां पुच्छं च भित्तिं च
 धृत्वा चोत्तस्थतुर्मुदा ॥ २३५ ॥ शब्दार्द्धं वा तदार्द्धं वा क्षमौ वक्तुं दिनेदिने ॥ पित्रोर्हर्षं च वर्द्धितौ गच्छंतौ प्रांगणे मुने ॥ २३६ ॥ बालौ
 द्विपादं पादं वा गंतुं शक्तौ बभूव ह ॥ गंतुं शक्तौ हि जानुभ्यां प्रांगणे वा गृहे हरिः ॥ २३७ ॥ वर्षाधिको हि वयसा कृष्णात्संकर्षणः
 स्वयम् ॥ ततो मुदं वर्द्धयंतौ वर्द्धितौ च दिनेदिने ॥ २३८ ॥ व्रजंतौ गोकुले बालौ प्रहृष्टगमने क्षमौ ॥ उक्तवंतौ स्फुटं वाक्यं माया
 बालकविग्रहौ ॥ २३९ ॥ गर्गो जगाम मथुरां वसुदेवाश्रमं मुने ॥ स तं ननाम पप्रच्छ पुत्रयोः कुशलं तयोः ॥ २४० ॥ मुनिस्तं
 कथयामास कुशलं सुमहोत्सवम् ॥ आनन्दाश्रुनिमग्नश्च श्रुतमात्राद्बभूव ह ॥ २४१ ॥ देवकी परमप्रीत्या पप्रच्छ च पुनः पुनः ॥

सं० ४५

अ० १३

॥ ३८ ॥

आनंदाश्रुनिमग्ना सा रुरोद च मुहुर्मुहुः ॥ २४२ ॥ गर्गस्तावाशिषं दत्त्वा जगाम स्वालयं मुदा ॥ स्वगृहे तस्थतुस्तौ च कुबेरभव
 नोपमे ॥ २४३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ यत्र कल्पे कथा चेयं तत्र त्वमुपबर्हणः ॥ पंचाशत्कामिनीनां च पतिर्गर्ध्वपुंगवः
 ॥ २४४ ॥ तासां प्राणाधिकस्त्वं च शृंगारनिपुणो युवा ॥ ततोऽभूद्ब्रह्मणः शापादासीपुत्रो द्विजस्य च ॥ २४५ ॥ ततोऽधुना ब्रह्म
 पुत्रो वैष्णवोच्छिष्टभोजनात् ॥ सर्वदर्शी च सर्वज्ञः स्मारको हरिसेवया ॥ २४६ ॥ कथितं कृष्णचरितं नामात्रप्राशनादिकम् ॥
 जन्ममृत्युजरातिघ्नमपरं कथयामि ते ॥ २४७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे कृष्णात्रप्राशन
 वर्णननामकरणप्रस्तावोनाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ छ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ एकदानंदपत्नी च स्नानार्थं यमुनां
 ययौ ॥ गव्यपूर्णं गृहं दृष्ट्वा जहास मधुसूदनः ॥ १ ॥ दधिदुग्धाज्यतक्रं च नवनीतं मनोरमम् ॥ गृहस्थितं च यत्किंचिच्चखाद
 मधुसूदनः ॥ २ ॥ मधु हैयंगवीनं यत्स्वस्तिकं शकटस्थितम् ॥ भुक्त्वा पीत्वांशुकैर्वक्रसंस्कारं कर्तुमुद्यतम् ॥ ३ ॥ ददर्श बालकं
 गोपी स्नात्वाऽऽगत्य स्वमंदिरम् ॥ गव्यशून्यं भग्नभांडं मध्वादिरिक्तभाजनम् ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा पप्रच्छ बालांश्च अहो कर्मेदमद्भुतम् ॥
 यूयं वदत सत्यं च कृतं केन सुदारुणम् ॥ ५ ॥ यशोदावचनं श्रुत्वा सर्वमूचुश्च बालकाः ॥ चखाद सत्यं बालस्ते नास्मभ्यं दत्तमेव
 च ॥ ६ ॥ बालानां वचनं श्रुत्वा चुकोप नन्दगेहिनी ॥ वेत्रं गृहीत्वा दुद्राव रक्तपंकजलोचना ॥ ७ ॥ पलायमानं गोविंदं ग्रहीतुं
 न शशाक ह ॥ ध्यानासाध्यं शिवादीनां दुरापमपि योगिनाम् ॥ ८ ॥ यशोदा भ्रमणं कृत्वा विश्रांता घर्मसंयुता ॥ तस्थौ कोपपरी
 तात्मा शुष्ककण्ठौष्ठतालुका ॥ ९ ॥ विश्रांतां मातरं दृष्ट्वा कृपालुः पुरुषोत्तमः ॥ संतस्थौ पुरतो मातुः सस्मितो जगदीश्वरः ॥
 ॥ १० ॥ करे धृत्वा च तं देवी समानीय स्वमालयम् ॥ बद्ध्वा वस्त्रेण वृक्षे च तताड मधुसूदनम् ॥ ११ ॥ बद्ध्वा कृष्णं यशोदा सा जगाम
 स्वालयं प्रति ॥ हरिस्तस्थौ वृक्षमूले जगतां पतिरीश्वरः ॥ १२ ॥ श्रीकृष्णस्पर्शमात्रेण सहसा तत्र नारद ॥ पपात वृक्षः शैलाभः
 शब्दं कृत्वा भयानकम् ॥ १३ ॥ सुवेषः पुरुषो दिव्यो वृक्षादाविर्बभूव ह ॥ दिव्यस्यंदनमारुह्य जगाम स्वालयं पुरः ॥ १४ ॥ प्रणम्य

ब्र. वै. ल.
॥ ३९ ॥

जगतीनाथं शातकौंभपरिच्छदम् ॥ किशोरः सस्मितो गौरो रत्नालंकारभूषितः ॥ १५ ॥ सा वृक्षपतनं दृष्ट्वा भिया त्रस्ता ब्रजे
श्वरी ॥ क्रोडे चकार बालं तं रुदंतं श्यामसुन्दरम् ॥ १६ ॥ आजग्मुर्गोकुलस्थाश्च गोपा गोप्यश्च तद्ब्रह्म ॥ यशोदां भर्त्सयामासुः
शांतिं चक्रुः शिशोर्मुदा ॥ १७ ॥ अत्यंतस्थविरे काले तनयोऽयं बभूव ह ॥ धनं धान्यं च रत्नं वा तत्सर्वं पुत्रहेतुकम् ॥ १८ ॥
सुमतिर्नास्ति ते सत्यं ज्ञातं नंदं ब्रजेश्वरि ॥ न भक्षितं यत्पुत्रेण तत्सर्वं निष्फलं भुवि ॥ १९ ॥ पुत्रं बद्ध्वा गव्यहेतोर्वृक्षमूले च निष्ठुरो ॥
गृहकर्मणि व्यग्रायां देवादृक्षः पपात ह ॥ २० ॥ वृक्षस्य पतनाद्गोपी भाग्याद्बालोपि जीवितः ॥ प्रनष्टे बालके मूढे वस्तूनां किं
प्रयोजनम् ॥ २१ ॥ आशिषं युयुजुर्विप्रा बन्दिनश्च शुभावहम् ॥ द्विजेन कारयामासुर्नामसंकीर्तनं हरेः ॥ २२ ॥ एवं कृत्वा जनाः
सर्वे प्रययुर्निजमंदिरम् ॥ उवाच पत्नीं नंदश्च रक्तपंकजलोचनः ॥ २३ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ यास्यामि तीर्थमद्यैव कंठे कृत्वा तु
बालकम् ॥ अथवा त्वं गृहाद्गच्छ त्वया मे किं प्रयोजनम् ॥ २४ ॥ शतकूपाधिका वापी शतवापीसमं सरः ॥ सरःशताधिको
यज्ञः पुत्रो यज्ञशताधिकः ॥ २५ ॥ तपोदानोद्भवं पुण्यं जन्मांतरसुखप्रदम् ॥ सुखप्रदोऽपि सत्पुत्र इहैव च परत्र च ॥ २६ ॥ पुत्रादपि
परो बंधुर्न भूतो न भविष्यति ॥ एवमुक्त्वा स्वभार्या च तस्थौ नंदः स्वमंदिरे ॥ यशोदा रोहिणी चैव नियुक्ता गृहकर्मणि ॥ २७ ॥
॥ नारद उवाच ॥ ॥ सुवेषः पुरुषः को वा वृक्षरूपी च गोकुले ॥ भगवन्हेतुना केन वृक्षत्वं समवाप ह ॥ २८ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥
॥ कुबेरतनयः श्रीमान्नाम्ना यो नलकूबरः ॥ जगाम नंदनवनं क्रीडार्थं सह रंभया ॥ २९ ॥ निर्जने सरसस्तीरे पुष्पोद्याने मनोहरे ॥
वटवृक्षसमीपे च सौरभे पुष्पवायुना ॥ ३० ॥ विधाय पुष्पशयनं रत्नदीपैश्च दीपितम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवसंयुतम् ॥ ३१ ॥
परितः पुष्पमाल्यैश्च क्षौमवस्त्रैश्च वेष्टितम् ॥ तत्र रंभां समानीय विजहार यथेच्छया ॥ ३२ ॥ शृंगाराष्टप्रकारं च विपरीतादिकं सुखम् ॥
चुंबनं षट्प्रकारं च यथास्थानं निरूपितम् ॥ ३३ ॥ अंगप्रत्यंगसंयोगत्रिविधाश्लेषणं मुदा ॥ नखदंतकरक्रीडां चकार रसिकेश्वरः ॥ ३४ ॥
जलात्स्थले स्थलात्तोये कामशास्त्रविशारदः ॥ रतिभोगं प्रकुर्वंतं ददर्श देवलो मुनिः ॥ ३५ ॥ नग्नां रंभां मुक्तकेशीं पीनश्रोणिपयोधराम् ॥

खं० ४ पू.
अ० १४

॥ ३९ ॥

नखदंतक्षतांगीं च पुलकांचितविग्रहाम् ॥ ३६ ॥ पश्यंतीं प्राणनाथं च पश्यंतं सस्मितं मुदा ॥ वक्रभ्रूभंगसंयुक्तां कामुकीं च ददर्श ताम् ॥ ३७ ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजिताम् ॥ विचित्ररत्नमाल्यैश्च पुष्पमाल्यैश्च भूषिताम् ॥ ३८ ॥ किंकिणीजालसंयुक्तां सिंदूर बिंदुसंयुताम् ॥ तथा युक्तं पुलकितं नोत्तिष्ठंतं स्मरान्वितम् ॥ ३९ ॥ वृक्षत्वं याहि पापिष्ठेत्युवाच मुनिपुंगवः ॥ शशाप रंभां कामार्ता मानुषी त्वं भवेति च ॥ ४० ॥ जन्मेजयस्य सुभगा भविता कामिनीति च ॥ त्वमेव गोकुलं गच्छ वृक्षरूपी भवेति च ॥ ४१ ॥ श्रीकृष्ण स्पर्शमात्रेण पुनरायास्यसि गृहम् ॥ रंभे त्वमिंद्रसंयोगात्पुनरायास्यसि ध्रुवम् ॥ ४२ ॥ इत्येवमुक्त्वा स मुनिर्जगाम निजमंदिरम् ॥ कुबेरतनयः श्रीमान्स जगाम निजालयम् ॥ ४३ ॥ इत्येवं कथितं विप्र रंभाख्यानं वदामि ते ॥ सुचंद्रस्य गृहे रंभा ललाभ जन्म भारते ॥ ४४ ॥ कन्या लक्ष्मीस्वरूपा च बभूव सुंदरी वरा ॥ तां च सालंकृतां कृत्वा सुचंद्रो नृपतीश्वरः ॥ ४५ ॥ नानाकौतुकसं युक्तां ददौ जन्मेजयाय च ॥ जन्मेजयस्य सुभगा बभूव महिषी वरा ॥ ४६ ॥ स्थानेस्थाने निर्जने च राजा रेमे तथा सह ॥ एकदा नृपतिश्रेष्ठश्चाश्वमेधेन दीक्षितः ॥ ४७ ॥ अश्वसंगोपनं कृत्वा तस्थौ शक्रश्च मंदिरे ॥ यज्ञाश्वं रुचिरं मत्वा कौतुकेन च सुंदरी ॥ ४८ ॥ द्रष्टुं जगाम सा साध्वी चाश्वमेकाकिनी मुदा ॥ शक्रोऽश्वनिकटे भूत्वा धर्षयामास तां सतीम् ॥ ४९ ॥ तथा निवार्यमाणश्च रेमे तत्र तथा सह ॥ मूर्च्छामवाप शक्रश्च बुबुधे न दिवानिशम् ॥ ५० ॥ सा च संभोगमात्रेण देहं तत्याज योगतः ॥ नृपस्य लज्जया भीत्या शक्रः स्वर्गं जगाम ह ॥ ५१ ॥ राजा श्रुत्वा मृतां दृष्ट्वा विललाप भृशं मुहुः ॥ यज्ञं समाप्य विप्रेभ्यो ददौ पूर्णां च दक्षिणाम् ॥ ५२ ॥ रंभा च मानवं देहं त्यक्त्वा स्वर्गं जगाम ह ॥ इत्येवं कथितं सर्वं वृक्षार्जुनविभंजनम् ॥ ५३ ॥ नलकूबरमोक्षश्च रंभायाश्च महामुने ॥ पुण्यदं कृष्णचरितं जन्ममृत्युजरापहम् ॥ इत्येवं कथितं सर्वमपरं कथयामि ते ॥ ५४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे वृक्षार्जुनभंजनोनाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदा कृष्णसहि तो नंदो वृंदावनं ययौ ॥ तत्रोपवनभांडीरे चारयामास गोधनम् ॥ १ ॥ सरः सुस्वादुतोयं च पाययामास तत्पपौ ॥ उवास वृक्षमूले

ब्र. वै. ल.

॥ ४० ॥

च बालं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ २ ॥ एतस्मिन्नंतरे कृष्णो मायामानुषविग्रहः ॥ चकार माययाऽकस्मान्मेवाच्छन्नं नभो मुने ॥ ३ ॥
मेघावृतं नभो दृष्ट्वा श्यामलं काननान्तरम् ॥ झंझावातं महाशब्दं वज्रशब्दं च दारुणम् ॥ ४ ॥ वृष्टिधारामतिस्थूलां कंपमानांश्च पादपान् ॥
दृष्ट्वैवं पतितस्कंधान्नदो भयमवाप ह ॥ ५ ॥ कथं यास्यामि गोवत्सान्विहाय स्वाश्रमं बत ॥ गृहं यदि न यास्यामि भविता बालकस्य
किम् ॥ ६ ॥ एवं नंदे प्रवदति रुरोद श्रीहरिस्तदा ॥ पयोभिया हरिश्चैव पितुः कंठं दधार सः ॥ ७ ॥ एतस्मिन्नंतरे राधाजगाम कृष्ण
सन्निधिम् ॥ गमनं कुर्वती राजहंसखंजनगंजनम् ॥ ८ ॥ शरत्पार्वणचंद्राभामुष्टवक्रमनोहरा ॥ शरन्मध्याह्नपद्मानां शोभामोचनलो
चना ॥ ९ ॥ परितस्तारकापक्षमविचित्रकजलोज्ज्वला ॥ खगेंद्रचंचुचारुश्रीशंसानाशकनासिका ॥ १० ॥ तन्मध्यस्थलशोभाहं
स्थूलमुक्ताफलोज्ज्वला ॥ कबरीवेषसंयुक्ता मालतीमाल्यवेष्टिता ॥ ११ ॥ श्रीष्ममध्याह्नमार्तंडप्रभामुष्टककुंडला ॥ पक्वबिंबफलानां च
श्रीमुष्टाधरयुग्मका ॥ १२ ॥ मुक्तापंक्तिप्रभातैकदंतपंकिसमुज्ज्वला ॥ ईषत्प्रफुल्लकुन्दानां सुप्रभानाशकस्मिता ॥ १३ ॥ कस्तूरीबिंदु
संयुक्तसिंदूरबिन्दुभूषिता ॥ कपालं मल्लिकायुक्तं बिभ्रती श्रीयुतं सती ॥ १४ ॥ सुचारुवर्तुलाकारकपोलपुलकान्विता ॥ मणिरत्नैद्रसा
राणां हारोरःस्थलभूषिता ॥ १५ ॥ सुचारुश्रीफलयुगकठिनस्तनसंगता ॥ पत्रावलीश्रियायुक्ता दीप्ता सद्रत्नतेजसा ॥ १६ ॥ सुचा
रुवर्तुलाकारमुदरं सुमनोहरम् ॥ विचित्रत्रिवलीयुक्तं निम्ननाभिं च बिभ्रती ॥ १७ ॥ सद्रत्नसाररचितमेखलाजालभूषिता ॥
कामास्त्रसारभ्रभंगयोगींद्रचित्तमोहिनी ॥ १८ ॥ कठिनश्रोणियुगलं धरणीधरनिंदितम् ॥ स्थलपद्मप्रभामुष्टचरणं दधती मुदा ॥
॥ १९ ॥ रत्नभूषणसंयुक्तं यावकद्रवसंयुतम् ॥ मणींद्रशोभासंमुष्टसालककपुनर्भवम् ॥ २० ॥ सद्रत्नसाररचितकणन्मंजीर
रंजितम् ॥ रत्नकंकणकेयूरचारुशंखविभूषिता ॥ २१ ॥ रत्नांगुलीयनिकरवह्निशुद्धांशुकोज्ज्वला ॥ चारुचंपकपुष्पाणां प्रभा
मुष्टकलेवरा ॥ २२ ॥ सहस्रदलसंयुक्तक्रीडाकमलमुज्ज्वलम् ॥ श्रीमुखश्रीदर्शनार्थं बिभ्रती रत्नदर्पणम् ॥ २३ ॥ दृष्ट्वा
तां निर्जने नंदो विस्मयं परमं ययौ ॥ चंद्रकोटिप्रभामुष्टां भासयंतीं दिशो दश ॥ २४ ॥ ननाम तां साश्रुनेत्रो भक्तिनम्रात्म

खं० ४ पू.

अ० १५

॥ ४० ॥

कंधरः ॥ जानामि त्वां गर्गमुखात्पद्माधिकप्रियां हरेः ॥ २५ ॥ जानामीमं महाविष्णोः परं निर्गुणमच्युतम् ॥ तथापि मोहि
 तोहं च मानवो विष्णुमायया ॥ २६ ॥ गृहाण प्राणनाथं च गच्छ भद्रे यथासुखम् ॥ पश्चादास्यसि मत्पुत्रं कृत्वा पूर्णम्
 नोरथम् ॥ २७ ॥ इत्युक्त्वा प्रददौ तस्यै रुदंतं बालकं भिया ॥ जग्राह बालकं राधा जहास मधुरं सुखात् ॥ २८ ॥
 उवाच नंदं सा यत्नान्न प्रकाश्यं रहस्यकम् ॥ अहं दृष्ट्वा त्वया नंद कतिजन्मफलोदयात् ॥ २९ ॥ प्राज्ञस्त्वं गर्गवचनात्सर्वं
 जानासि कारणम् ॥ अकथ्यमावयोगोप्यं चरितं गोकुले ब्रज ॥ ३० ॥ वरं वृणु ब्रजेश त्वं यत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥ ददामि
 लीलया तुभ्यं देवानामपि दुर्लभम् ॥ ३१ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा तामुवाच ब्रजेश्वरः ॥ युवयोश्चरणे भक्तिं देहि नान्यत्र मे स्पृहा
 ॥ ३२ ॥ युवयोः सन्निधौ वासं दास्यसि त्वं सुदुर्लभम् ॥ आवाभ्यां देहि जगतामंबिके परमेश्वरि ॥ ३३ ॥ श्रुत्वा नंदस्य
 वचनमुवाच परमेश्वरी ॥ दास्यामि दास्यमतुलमिदानीं भक्तिरस्तु ते ॥ ३४ ॥ आवयोश्चरणांभोजे युवयोश्च दिवानिशम् ॥
 प्रफुल्लहृदये शश्वत्स्मृतिरस्तु सुदुर्लभा ॥ ३५ ॥ माया युवां च प्रच्छन्नौ न करिष्यति मद्वरात् ॥ गोलोके यास्यथाति च
 विहाय मानवीं तनुम् ॥ ३६ ॥ एवमुक्त्वा तु सानंदं कृत्वा कृष्णं स्ववक्षसि ॥ दूरं निनाय श्रीकृष्णं बाहुभ्यां च यथे
 प्सितम् ॥ ३७ ॥ कृत्वा वक्षसि तं कामाच्छलेषंश्लेषं चुचुंब च ॥ पुलकांकितसर्वांगी सस्मार रासमंडलम् ॥ ३८ ॥ एत
 स्मिन्नंतरे राधा मायासद्गन्तमंडपम् ॥ ददर्श रत्नकलशशतेन च समन्वितम् ॥ ३९ ॥ नानाविचित्रचित्राढ्यं चित्रकाननशोभि
 तम् ॥ सिंदूराकारमणिभिः स्तंभसंघैर्विराजितम् ॥ ४० ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमद्रवयुक्तया ॥ संयुक्तं मालतीमालासमूहपुष्प
 शय्यया ॥ ४१ ॥ नानाभोगसमायुक्तं दिव्यदर्पणसंयुतम् ॥ मणींद्रमुक्तामाणिक्यमालाजालैर्विभूषितम् ॥ ४२ ॥ मणींद्रसाररचि
 तकपाटेन समन्वितम् ॥ भूषितं भूषितैर्वस्त्रैः पताकानिकरैर्वरैः ॥ कुङ्कुमाकारमणिभिः सप्तसोपानसंयुतम् ॥ ४३ ॥ युक्तं षट्प
 दसंयुक्तैः पुष्पोद्यानं च पुष्पितैः ॥ सा देवी मंडपं दृष्ट्वा जगामाभ्यंतरं मुदा ॥ ४४ ॥ ददर्श तत्र तांबूलं कर्पूरादिसमन्वितम् ॥

ब्र. वै. क.

॥ ४१ ॥

जलं च रत्नकुंभस्थं स्वच्छं शीतं मनोहरम् ॥ ४५ ॥ सुधामधुभ्यां पूर्णानि रत्नकुंभानि नारद ॥ पुरुषं कमनीयं च किशोर
 श्यामसुंदरम् ॥ ४६ ॥ कोटिकंदर्पलीलाभं चंदनेन विभूषितम् ॥ शयानं पुष्पशय्यायां सस्मितं सुमनोहरम् ॥ ४७ ॥ पीतवस्त्रपरी
 धानं प्रसन्नवदनेक्षणम् ॥ मणींद्रसारनिर्माणं कणन्मंजीरंजितम् ॥ ४८ ॥ सद्गन्तसारनिर्माणकेयूरवलयान्वितम् ॥ मणींद्रकुंडला
 भ्यां च गंडस्थलविराजितम् ॥ ४९ ॥ कौस्तुभेन मणींद्रेण वक्षःस्थलसमुज्ज्वलम् ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यप्रभामुष्टमुखोज्ज्वलम्
 ॥ ५० ॥ शरत्प्रफुल्लकमलप्रभामोचनलोचनम् ॥ मालतीमाल्यसंश्लिष्टशिखिपिच्छसुशोभितम् ॥ ५१ ॥ त्रिवंकचूडं विभ्रंतं
 पश्यंतं रत्नमंदिरम् ॥ क्रोडं बालकशून्यं च दृष्ट्वा तं नवयौवनम् ॥ ५२ ॥ सर्वस्मृतिस्वरूपा सा तथापि विस्मयं ययौ ॥
 रूपं रासेश्वरी दृष्ट्वा मुमोह सुमनोहरम् ॥ ५३ ॥ कामाच्चक्षुश्चकोराभ्यां मुखचंद्रं पपौ मुदा ॥ निमेषरहिता राधा नवसंगमला
 लसा ॥ ५४ ॥ पुलकांकितसर्वांगी सस्मिता मदनातुरा ॥ तामुवाच हरिस्तत्र स्मेराननसरोरुहाम् ॥ नवसंगमयोग्यां
 च पश्यंतीं वक्रचक्षुषा ॥ ५५ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ राधे स्मरसि गोलोकवृत्तांतं सुरसंसदि ॥ ५६ ॥ अद्य पूर्णं करिष्यामि स्वी
 कृतं यत्पुरा प्रिये ॥ त्वं मे प्राणाधिका राधे प्रेयसी च वरानने ॥ ५७ ॥ यथा त्वं च तथाहं च भेदो हि नावयोर्भुवम् ॥ यथा
 क्षीरे च धावत्यं यथाग्नौ दाहिका सति ॥ ५८ ॥ यथा पृथिव्यां गंधश्च तथाहं त्वयि संततम् ॥ विना मृदा घटं कर्तुं विना
 स्वर्णेन कुंडलम् ॥ ५९ ॥ कुलालः स्वर्णकारश्च न हि शक्तः कदाचन ॥ तथा त्वया विना सृष्टिमहं कर्तुं न च क्षमः
 ॥ ६० ॥ सृष्टेराधारभूता त्वं बीजरूपोहमच्युतः ॥ आगच्छ शयने साध्वि कुरु वक्षःस्थले हि माम् ॥ ६१ ॥ त्वं मे शोभा
 स्वरूपासि देहस्य भूषणं यथा ॥ कृष्णं वदंति मां लोकास्त्वयैव रहितं यदा ॥ ६२ ॥ श्रीकृष्णं च तदा तेपि त्वयैव सहितं
 परम् ॥ त्वं च श्रीस्त्वं च संपत्तिस्त्वमाधारस्वरूपिणी ॥ ६३ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपासि सर्वरूपोहमक्षरः ॥ यदा तेजःस्वरूपोहं

१ प्राणप्रिया-३० पा० ।

खं० ४ पू.

अ० १५

॥ ४१ ॥

तेजोरूपासि त्वं तदा ॥ ६४ ॥ न शरीरी यदाहं च तदा त्वमशरीरिणी ॥ सर्वबीजस्वरूपोहं सदा योगेन सुन्दरि ॥ ६५ ॥
 त्वं च शक्तिस्वरूपा च सर्वस्त्रीरूपधारिणी ॥ ममांगांशस्वरूपा त्वं मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ६६ ॥ शक्त्या बुद्ध्या च ज्ञानेन मया
 तुल्या वरानने ॥ आवयोर्भेदबुद्धिं च यः करोति नराधमः ॥ ६७ ॥ तस्य वासः कालमूत्रे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ पूर्वान्सप्त
 परान्सप्त पुरुषान्पातयत्यधः ॥ ६८ ॥ कोटिजन्मार्जितं पुण्यं तस्य नश्यति निश्चितम् ॥ अज्ञानादावयोर्निदां ये
 कुर्वन्ति नराधमाः ॥ ६९ ॥ पच्यन्ते नरके घोरे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ राशब्दं कुर्वन्तस्त्रस्तो ददामि भक्तिमुत्तमाम् ॥ ७० ॥
 धाशब्दं कुर्वन्तः पश्चाद्यामि श्रवणलोभतः ॥ ये सेवन्ते च दत्त्वा मामुपचारांश्च षोडश ॥ यावज्जीवनपर्यन्तं या प्रीतिर्जायते
 मम ॥ ७१ ॥ सा प्रीतिर्मम जायेत राधाशब्दात्ततोधिका ॥ प्रिया न मे तथा राधे राधावक्ता ततोधिकः ॥ ७२ ॥ ब्रह्मानंतः
 शिवो धर्मो नरनारायणावृषी ॥ कपिलश्च गणेशश्च कार्तिकेयश्च मत्प्रियः ॥ ७३ ॥ लक्ष्मीः सरस्वती दुर्गा सावित्री प्रकृतिस्तथा ॥
 मम प्रियाश्च देवाश्च तास्तथापि न तत्समाः ॥ ७४ ॥ ते सर्वे प्राणतुल्या मे त्वं मे प्राणाधिका सती ॥ भिन्नस्थानस्थितास्ते च त्वं च
 वक्षःस्थले स्थिता ॥ ७५ ॥ या मे चतुर्भुजा मूर्तिर्विभर्ति वक्षसि प्रियाम् ॥ सोऽहं कृष्णस्वरूपस्त्वां विवहामि स्वयं सदा ॥ ७६ ॥
 इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णस्तस्थौ तल्पे मनोरमे ॥ उवाच राधिका नाथं भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥ ७७ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ स्मरामि सर्वं
 जानामि विस्मरामि कथं विभो ॥ यत्त्वं वदसि सर्वाहं त्वत्पादाब्जप्रसादतः ॥ ७८ ॥ ईश्वरस्याप्रियाः केचित्प्रियाश्च कुत्र केचन ॥
 ये यथा मां न स्मरन्ति तथा तेषु तवाकृपा ॥ ७९ ॥ तृणं च पर्वतं कर्तुं समर्थः पर्वतं तृणम् ॥ तथापि योग्यायोग्ये च संपत्तौ
 च समा कृपा ॥ ८० ॥ तिष्ठत्यहं शयानस्त्वं कथाभिर्यत्क्षणं गतम् ॥ तत्क्षणं च युगसमं नाहं प्रापयितुं क्षमा ॥ ८१ ॥ वक्षःस्थले
 च शिरसि देहि तै चरणांबुजम् ॥ दुनोति मन्मनः सद्यस्त्वदीयविरहानलात् ॥ ८२ ॥ पुरः पपात मे दृष्टिस्त्वदीयचरणांबुजे ॥
 नीता मया न हि क्लेशाद्द्रष्टुमन्यत्कलेवरम् ॥ ८३ ॥ प्रत्येकमंगं दृष्ट्वैव दत्ता शांते मुखांबुजे ॥ दृष्ट्वा मुखपरिविंदं च नान्यं गन्तुं च सा

ब्र. वै. क.

॥ ४२ ॥

क्षमा ॥ ८४ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा जहास पुरुषोत्तमः ॥ तामुवाच हितं तथ्यं श्रुतिस्मृतिनिरूपितम् ॥ ८५ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥
 न खंडनीयं तत्तत्र मया पूर्वं निरूपितम् ॥ तिष्ठ भद्रे क्षणं भद्रं करिष्यामि तव प्रिये ॥ ८६ ॥ त्वन्मनोरथपूर्णस्य स्वयं कालः समा
 गतः ॥ यस्य यल्लिखितं पूर्वं यत्र काले निरूपितम् ॥ ८७ ॥ तदेव खंडितुं राधे क्षमो नाहं च को विधिः ॥ विधातुश्च विधाताहं
 येषां यल्लेखनं कृतम् ॥ ८८ ॥ ब्रह्मादीनां च क्षुद्राणां न तत्खंडयं कदाचन ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्माऽऽजगाम पुरतो हरेः ॥ ८९ ॥
 मालाकमंडलुकर ईषत्स्मेरचतुर्मुखः ॥ गत्वा ननाम तं कृष्णं प्रतुष्टाव यथागमम् ॥ ९० ॥ साश्रुनेत्रः पुलकितो भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥
 स्तुत्वा नत्वा जगद्धाता जगाम हरिसन्निधिम् ॥ ९१ ॥ पुनर्नत्वा प्रभुं भक्त्या जगाम राधिकांतिकम् ॥ मूर्ध्ना ननाम भक्त्या च
 मातुस्तच्चरणंबुजे ॥ ९२ ॥ चकार संभ्रमेणैव जटाजालेन वेष्टितम् ॥ कमंडलुजलेनैव शीघ्रं प्रक्षालितं मुदा ॥ ९३ ॥ यथागमं प्रतुष्टा
 व पुटांजलियुतः पुनः ॥ ९४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ हे मातस्त्वत्पदांभोजं दृष्टं कृष्णप्रसादतः ॥ ९४ ॥ सुदुर्लभं च सर्वेषां भारते च विशेषतः ॥
 षष्टिवर्षसहस्राणि तपस्तप्तं पुरा मया ॥ ९५ ॥ भास्करे पुष्करे तीर्थे कृष्णस्य परमात्मनः ॥ आजगाम वरं दातुं वरदाता हरिः
 स्वयम् ॥ ९६ ॥ वरं वृणीष्वेत्युक्ते च स्वाभीष्टं च वृतं मुदा ॥ राधिकाचरणांभोजं सर्वेषामपि दुर्लभम् ॥ ९७ ॥ हे गुणातीत मे
 शीघ्रमधुनैव प्रदर्शय ॥ मयेत्युक्तो हरिरयमुवाच मां तपस्विनम् ॥ ९८ ॥ दर्शयिष्यामि काले च वत्सेदानीं क्षमेति च ॥ नहीश्व
 राज्ञा विफला तेन दृष्टं पदांबुजम् ॥ ९९ ॥ सर्वेषां वांछितं मातर्गोलोके भारतेषुना ॥ सर्वा देव्यः प्रकृत्यंशा ज्ञान्याः प्राकृतिका
 ध्रुवम् ॥ १०० ॥ त्वं कृष्णांगार्धसंभूता तुल्या कृष्णेन सर्वतः ॥ श्रीकृष्णस्त्वमयं राधा त्वं राधा वा हरिः स्वयम् ॥ १०१ ॥ न हि
 वेदेषु मे दृष्ट इति केन निरूपितम् ॥ ब्रह्मांडाद्बहिर्ध्वं च गोलोकोस्ति यथांबिके ॥ १०२ ॥ वैकुण्ठश्चाप्यजन्यश्च त्वमजन्या
 तथांबिके ॥ यथा समस्तब्रह्मांडे श्रीकृष्णांशांशजीविनः ॥ १०३ ॥ तथा शक्तिस्वरूपा त्वं तेषु सर्वेषु संस्थिता ॥ पुरुषाश्च हरेरंशास्त्व
 दंशा निखिलाः स्त्रियः ॥ १०४ ॥ आत्मना देहरूपा त्वमस्याधारस्त्वमेव हि ॥ अस्यानुप्राणैस्त्वं मातस्त्वत्प्राणैरयमीश्वरः ॥ १०५ ॥

खं० ४ पू.

अ० १५

॥ ४२ ॥

किमहो निर्मितः केन हेतुना शिल्पकारिणा ॥ नित्योऽयं च तथा कृष्णस्त्वं च नित्या तथांबिके ॥ १०६ ॥ अस्यांशा त्वं त्वदंशो
 वाप्ययं केन निरूपितः ॥ अहं विधाता जगतां देवानां जनकः स्वयम् ॥ १०७ ॥ तं पठित्वा गुरुमुखाद्भवन्त्येव बुधा जनाः ॥ गुणा
 नां वास्तवानां ते शतांशं वक्तुमक्षमः ॥ १०८ ॥ वेदो वा पंडितो वान्यः को वा त्वां स्तोतुमीश्वरः ॥ स्तवानां जनकं ज्ञानं बुद्धि
 र्ज्ञानांबिका सदा ॥ १०९ ॥ त्वं बुद्धेर्जननी मातः को वा त्वां स्तोतुमीश्वरः ॥ यद्वस्तु दृष्टं सर्वेषां तद्धि वक्तुं बुधः क्षमः ॥ ११० ॥
 यददृष्टाश्रुतं वस्तु तन्निर्वक्तुं च कः क्षमः ॥ अहं महेशोनंतश्च स्तोतुं त्वां कोपि न क्षमः ॥ १११ ॥ सरस्वती च वेदाश्च क्षमः कः स्तो
 तुमीश्वरः ॥ यथागमं यथोक्तं च न मां निंदितुमर्हसि ॥ ११२ ॥ ईश्वराणामीश्वरस्य योग्यायोग्ये समा कृपा ॥ जनस्य प्रतिपाल्यस्य
 क्षणे दोषः क्षणे गुणः ॥ ११३ ॥ जननी जनको यो वा सर्वे क्षमति स्नेहतः ॥ इत्युक्त्वा जगतां धाता तस्थौ च पुरतस्तयोः ॥ ११४ ॥
 प्रणम्य चरणांभोजं सर्वेषां वंद्यमीप्सितम् ॥ ब्रह्मणा च कृतं स्तोत्रं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः ॥ ११५ ॥ राधामाधवयोः पादे भक्तिर्दास्यं लभे
 द्भुवम् ॥ कर्मनिर्मूलनं कृत्वा मृत्युं जित्वा सुदुर्जयम् ॥ विलंघ्य सर्वलोकांश्च याति गोलोकमुत्तमम् ॥ ११६ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥
 ॥ ब्रह्मणः स्तवनं श्रुत्वा तमुवाच ह राधिका ॥ ११७ ॥ वरं वृणु विधातस्त्वं यत्ते मनसि वर्तते ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा तामुवाच
 जगद्विधिः ॥ ११८ ॥ वरं च युवयोः पादपद्मभक्तिं च देहि मे ॥ इत्युक्ते विधिना राधा तूर्णमोमित्युवाच ह ॥ ११९ ॥ पुनर्ननाम तां
 भक्त्या विधाता जगतां पतिः ॥ तदा ब्रह्मा तयोर्मध्ये प्रज्वाल्य च हुताशनम् ॥ १२० ॥ हरिं संस्मृत्य हवनं चकार विधिना विधिः ॥
 उत्थाय शयनात्कृष्ण उवास वह्निसन्निधौ ॥ १२१ ॥ ब्रह्मणोक्तेन विधिना चकार हवनं स्वयम् ॥ प्रणम्य पुनः कृष्णं राधां
 तां जनकः स्वयम् ॥ १२२ ॥ कौतुकं कारयामास सप्तधा च प्रदक्षिणाम् ॥ पुनः प्रदक्षिणां राधां कारयित्वा हुताशनम् ॥ १२३ ॥
 प्रणम्य ततः कृष्णं वासयामास तं विधिः ॥ तस्या हस्तं च श्रीकृष्णं ग्राहयामास तं विधिः ॥ १२४ ॥ वेदोक्तसप्तमंत्रांश्च पाठ्या
 मास माधवम् ॥ संस्थाप्य राधिकाहस्तं हरेर्वक्षसि वेदवित् ॥ १२५ ॥ श्रीकृष्णहस्तं राधायाः पृष्ठदेशे प्रजापतिः ॥ स्थापया

त्र. वै. क.

॥ ४३ ॥

मास मंत्रास्त्रीन्पाठयामास राधिकाम् ॥ १२६ ॥ पारिजातप्रसूनानां मालां जानुविलंबिताम् ॥ श्रीकृष्णस्य गले ब्रह्मा राधाद्वारा
 ददौ मुदा ॥ १२७ ॥ प्रणम्य पुनः कृष्णं राधां च कमलोद्भवः ॥ राधागले हरिद्वारा ददौ मालां मनोहराम् ॥ पुनश्च वासयामास
 श्रीकृष्णं कमलोद्भवः ॥ १२८ ॥ तद्रामपाश्वे राधां च सस्मितां कृष्णचेतसम् ॥ पुटांजलिं कारयित्वा माधवं राधिकां विधिः ॥
 ॥ १२९ ॥ पाठयामास वेदोक्तान्पंच मंत्रांश्च नारद ॥ प्रणम्य पुनः कृष्णं समर्प्य राधिकां विधिः ॥ १३० ॥ कन्यकां च यथा ता
 तो भक्त्या तस्थौ हरेः पुरः ॥ एतस्मिन्नंतरे देवाः सानंदपुलकोद्भवाः ॥ १३१ ॥ दुंदुभिं वादयामासुश्चानकं मुरजादिकम् ॥ पारिजा
 तप्रसूनानां पुष्पवृष्टिर्बभूव ह ॥ १३२ ॥ जगुर्गर्धर्वप्रवरा ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ तुष्टाव श्रीहरिं ब्रह्मा तमुवाच ह सस्मितः ॥ १३३ ॥
 युवयोश्चरणांभोजे भक्तिं मे देहि दक्षिणाम् ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा तमुवाच हरिः स्वयम् ॥ १३४ ॥ मदीयचरणांभोजे सुदृढा भक्तिर
 स्तु ते ॥ स्वस्थानं गच्छ भद्रं ते भविता नात्र संशयः ॥ १३५ ॥ मया नियोजितं कर्म कुरु वत्स ममाज्ञया ॥ श्रीकृष्णस्य वचः
 श्रुत्वा विधाता जगतां मुने ॥ १३६ ॥ प्रणम्य राधां कृष्णं च जगाम स्वालयं मुदा ॥ गते ब्रह्मणि सा देवी सस्मिता वक्रचक्षुषा ॥
 ॥ १३७ ॥ सा ददर्श हरेर्वक्त्रं चच्छाद व्रीडया मुखम् ॥ पुलकांकितसर्वांगी कामबाणप्रपीडिता ॥ १३८ ॥ प्रणम्य श्रीहरिं भक्त्या
 जगाम शयनं हरेः ॥ चंदनागुरुपंकं च कस्तूरीकुंकुमान्वितम् ॥ १३९ ॥ ललाटे तिलकं कृत्वा ददौ कृष्णस्य वक्षसि ॥ सुधापूर्णं रत्न
 पात्रं मधुपूर्णं मनोहरम् ॥ १४० ॥ प्रददौ हरये भक्त्या बुभुजे जगतीपतिः ॥ तांबूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ १४१ ॥
 ददौ कृष्णाय सा राधा सादरं बुभुजे हरिः ॥ चखाद सस्मिता राधा हरिदत्तं सुधारसम् ॥ १४२ ॥ तांबूलं तेन दत्तं च बुभुजे पुरतो
 हरेः ॥ कृष्णश्चर्विततांबूलं राधिकायै मुदा ददौ ॥ १४३ ॥ चखाद परया भक्त्या पपौ तन्मुखपंकजम् ॥ राधाचर्विततांबूलं यया
 चे मधुसूदनः ॥ १४४ ॥ जहास न ददौ राधा क्षमेत्युक्तं तया मुदा ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवमुत्तमम् ॥ राधिकायाश्च सर्वांगे प्रददौ
 माधवः स्वयम् ॥ १४५ ॥ यः कामो ध्यायते नित्यं यस्यैकचरणांबुजम् ॥ बभूव तस्य स वशो राधासंतोषकारणात् ॥ १४६ ॥

खं० ४ पू०

अ० १५

॥ ४३ ॥

यद्भृत्यभृत्यैर्मदनो जितः सर्वक्षणं मुने ॥ स्वेच्छामयो हि भगवाञ्जितस्तेन कुतूहलात् ॥ १४७ ॥ करे धृत्वा च तां कृष्णः स्थापया
 सास वक्षसि ॥ चकार शिथिलं वस्त्रं चुंबनं च चतुर्विधम् ॥ १४८ ॥ बभूव रतियुद्धेन विच्छिन्ना क्षुद्रवटिका ॥ चुंबनेनौष्ठरागश्च
 ह्याश्लेषेण च पत्रकम् ॥ १४९ ॥ शृंगारेणैव कबरी सिंदूरतिलकं मुने ॥ जगामालक्तकां कश्च विपरीतादिकेन च ॥ १५० ॥ पुलकां
 कितसर्वांगी बभूव नवसंगमात् ॥ मूर्च्छामवाप सा राधा बुबुधे न दिवानिशम् ॥ १५१ ॥ प्रत्यंगेनैव प्रत्यंगमंगेनांगं समाश्लिषत् ॥
 शृङ्गाराष्टविधं कृष्णश्चकार कामशास्त्रवित् ॥ १५२ ॥ पुनस्तां च समाश्लिष्य सस्मितां वक्रलोचनाम् ॥ क्षतविक्षतसर्वांगीं नखदंतैश्च
 कार ह ॥ १५३ ॥ कंकणानां किंकिणीनां मंजीराणां मनोहरः ॥ बभूव शब्दस्तत्रैव शृंगारसमरोद्भवः ॥ १५४ ॥ पुनस्तां च समाकृ
 ष्य शय्यायां च निवेश्य च ॥ चकार रहितां राधां कबरीबंधवाससा ॥ १५५ ॥ निर्जने कौतुकात्कृष्णः कामशास्त्रविशारदः ॥
 चूडावेषांशुकैर्हीनं चकार तं च राधिका ॥ १५६ ॥ न कस्य कस्माद्भानिश्च तौ द्वौ कार्यविशारदौ ॥ जग्राह राधाहस्तात्तु माधवो रत्न
 दर्पणम् ॥ १५७ ॥ मुरलीं माधवकराज्जग्राह राधिका बलात् ॥ चित्तापहारं राधायाश्चकार माधवो बलात् ॥ १५८ ॥ जहार राधि
 का रासान्माधवस्यापि मानसम् ॥ निवृत्ते कामयुद्धे च सस्मिता वक्रलोचना ॥ १५९ ॥ प्रददौ मुरलीं प्रीत्या श्रीकृष्णाय महात्मने ॥
 प्रददौ दर्पणं कृष्णः क्रीडाकमलमुज्ज्वलम् ॥ १६० ॥ चकार कबरीं रम्यां सिंदूरतिलकं ददौ ॥ विचित्रपत्रकं वेषं चकारैवंविधं हरिः
 ॥ १६१ ॥ विश्वकर्मा न जानाति सखीनामपि का कथा ॥ वेषं विधातुं कृष्णस्य यदा राधा समुद्यता ॥ १६२ ॥ बभूव शिशुरूपं
 च कैशोरं च विहाय च ॥ ददर्श बालरूपं तं रुदंतं पीडितं क्षुधा ॥ १६३ ॥ यादृशं प्रददौ नंदो भीतं तादृशमच्युतम् ॥ विनि
 श्वस्य च सा राधा हृदयेन विदूयता ॥ १६४ ॥ इतस्ततस्तं पश्यंती शोकार्ता विरहातुरा ॥ उवाच कृष्णमुद्दिश्य काकू
 क्तिमिति कातरा ॥ १६५ ॥ मायां करोषि मायेश किंकिरीं कथमीदृशीम् ॥ इत्येवमुक्त्वा सा राधा पपात च रुरोद च ॥
 ॥ १६६ ॥ रुरोद कृष्णस्तत्रैव वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ कथं रोदिषि राधे त्वं स्मर कृष्णपदांबुजम् ॥ १६७ ॥ आरासमंडलं यावन्नक्तम्

ब्र. वै. क.
॥ ४४ ॥

त्रागमिष्यति ॥ करिष्यसि रतिं नित्यं हरिणा सार्द्धमीप्सिताम् ॥ १६८ ॥ छायां विधाय स्वगृहे स्वयमागत्य मा रुद ॥ कृत्वा क्रोडे
च प्राणेशं मायेशं बालरूपिणम् ॥ १६९ ॥ त्यज शोकं गृहं गच्छ सुंदरीत्थं प्रबोधिता ॥ श्रुत्वैवं वचनं राधा कृत्वा क्रोडे च बाल
कम् ॥ १७० ॥ ददर्श पुष्पोद्यानं च वनं सद्गन्तमंडपम् ॥ तूर्णं वृंदावनाद्वाधा जगाम नंदमंदिरम् ॥ १७१ ॥ सा मनोयायिनी
देवी निमिषार्धेन नारद ॥ संसिक्तस्निग्धमधुररसना रक्तलोचना ॥ १७२ ॥ यशोदायै शिशुं दातुमुद्यता सेत्युवाच ह ॥ गृहीत्वैवं
शिशुं स्थूलं रुदंतं च क्षुधातुरम् ॥ १७३ ॥ गोष्ठे त्वत्स्वामिना दत्तं प्राप्नोमि यातनां पथि ॥ संसिक्तं वसनं वत्से मेघाच्छन्नेतिदु
र्दिने ॥ १७४ ॥ पिच्छिले कर्दमोद्रेके यशोदा वोढुमक्षमा ॥ गृहाण बालकं भद्रे स्तनं दत्त्वा प्रबोधय ॥ १७५ ॥ गृहं चिरं परि
त्यक्तं यामि तिष्ठ सुखं सति ॥ इत्युक्त्वा बालकं दत्त्वा जगाम स्वगृहं प्रति ॥ १७६ ॥ यशोदा बालकं नीत्वा चुचुब च स्तनं
ददौ ॥ बहिर्निविष्टा सा राधा स्वगृहे गृहकर्मणि ॥ १७७ ॥ नित्यं नक्तं रतिं तत्र चकार हरिणा सह ॥ इत्येवं कथितं वत्स श्रीकृष्ण
चरितं शुभम् ॥ सुखदं मोक्षदं पुण्यमपरं कथयामि ते ॥ १७८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारद
संवादे राधाकृष्णविवाहनवसंगमप्रस्तावोनाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ माधवो बालकैः सार्द्धमेकदा
हलिना सह ॥ भुक्त्वा पीत्वा च क्रीडार्थं जगाम श्रीवनं मुने ॥ १ ॥ तत्र नानाविधां क्रीडां चकार मधुसूदनः ॥ कृत्वा तां शिशुभिः
सार्द्धं चालयामास गोधनम् ॥ २ ॥ ययौ मधुवनं तस्माच्छ्रीकृष्णो गोधनैः सह ॥ तत्र स्वादु जलं पीत्वा वने च स महाबलः ॥
॥ ३ ॥ तत्रैकदैत्यो बलवाज्ज्ञेयवर्णो भयंकरः ॥ विकृताकारवदनो बकाकारश्च शैलवत् ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा च गोकुलं गोष्ठे शिशुभिर्बल
केशवौ ॥ यथा ह्यगस्त्यो वातापि सर्वं जग्रास लीलया ॥ ५ ॥ बकग्रस्तं हरिं दृष्ट्वा सर्वे देवा भयान्विताः ॥ चक्रुर्हाहेति संव्रस्ता
धावंतः शस्त्रपाणयः ॥ ६ ॥ शक्रश्चिक्षेप वज्रं च मुनेरस्थिविनिर्मितम् ॥ न ममार बकस्तस्मात्पक्षमेकं ददाह च ॥ ७ ॥ नीहारास्त्रं
शशधरः शीतार्तस्तेन दानवः ॥ यमदंडं सूर्यपुत्रस्तेन कुंठो बभूव ह ॥ ८ ॥ वायव्यास्त्रं च वायुश्च तेन स्थानांतरं ययौ ॥ वरुणश्च

खं० ४ पू.
अ० १६

॥ ४४ ॥

शिलावृष्टिं चकार तेन पीडितः ॥ ९ ॥ हुताशनश्च वाहेन पक्षांश्चैव ददाह सः ॥ कुबेरस्यार्धचंद्रेण छिन्नपादो बभूव ह ॥ १० ॥
 ईशानस्य च शूलेन बभूव मूर्च्छितोऽसुरः ॥ ऋषयो मुनयश्चैव कृष्णं चक्रुर्भियाशिषम् ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नंतरे कृष्णः प्रज्वलन्ब्र
 ह्मतेजसा ॥ ददाह दैत्यसर्वांगं बाह्याभ्यंतरमीश्वरः ॥ १२ ॥ तत्सर्वं वमनं कृत्वा प्राणांस्तत्याज दानवः ॥ बकं निहत्य बलवाञ्छि
 भिर्गोधनैः सह ॥ १३ ॥ ययौ केलिकदंबानां काननं सुमनोहरम् ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र वृषरूपधरोसुरः ॥ १४ ॥ नाम्ना प्रलंबो
 बलवान्महाधूर्तश्च शैलवत् ॥ शृंगाभ्यां च हरिं धृत्वा भ्रामयामास तत्र वै ॥ १५ ॥ दुद्रुवुर्बालकाः सर्वे रुरुदुश्च भयातुराः ॥ बलो
 जहास बलवाञ्छात्वा भ्रातरमीश्वरम् ॥ १६ ॥ बालकान्बोधयामास भयं किमित्युवाच ह ॥ तद्विषाणं गृहीत्वा च स्वयं श्रीमधु
 सूदनः ॥ १७ ॥ भ्रामयित्वा च गगने पातयामास भूतले ॥ प्राणांस्तत्याज दैत्येन्द्रो निपत्य च महीतलम् ॥ १८ ॥ जहसुर्बालकाः
 सर्वे ननृतुश्च जगुर्मुदा ॥ हत्वा प्रलंबं श्रीकृष्णो बलेन सह सत्वरम् ॥ १९ ॥ गोधनं चारयामास ययौ भांडीरमीश्वरः ॥ गच्छंतं
 माधवं दृष्ट्वा केशी दैत्येश्वरो बली ॥ २० ॥ वेष्टयामास तं शीघ्रं खुरेण विलिखन्महीम् ॥ मूर्ध्नि कृत्वा हरिं तुष्टो गगनं शतयो
 जनम् ॥ २१ ॥ उत्पात्य भ्रामयामास पपात च महीतले ॥ जग्राह स हरिं पापी चर्वयामास कोपतः ॥ २२ ॥ स भग्नदंतो दैत्य
 श्च वज्रांगचर्वणादहो ॥ श्रीकृष्णतेजसा दग्धः प्राणांस्तत्याज भूतले ॥ २३ ॥ स्वर्गे दुंदुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिर्बभूव ह ॥ एतस्मिन्नंतरे
 तत्र पार्षदा दिव्यरूपिणः ॥ २४ ॥ तत्राजग्मुः स्यंदनस्था द्विभुजाः पीतवाससः ॥ किरीटिनः कुंडलिनो वनमालाविभूषिताः ॥
 २५ ॥ विनोदमुरलीहस्ताः कणन्मंजीरंजिताः ॥ चंदनोक्षितसर्वांगा गोपवेषधरा वराः ॥ २६ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्या भक्तानुग्रह
 कातराः ॥ प्रदीप्तं रथमास्थाय रत्नसारविनिर्मितम् ॥ २७ ॥ भांडीरवनमाजगमुर्यत्र सन्निहितो हरिः ॥ दिव्यवस्त्रपरीधाना रत्नालंका
 रभूषिताः ॥ २८ ॥ प्रणमय्य हरिं स्तुत्वा जग्मुर्गोलोकमुत्तमम् ॥ मुक्त्वा देहं परित्यज्य वैष्णवाः पुरुषास्त्रयः ॥ संप्राप्य दानवीं
 योनिं बभूवुः कृष्णपार्षदाः ॥ २९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ के ते च दिव्यपुरुषा वैष्णवा दैत्यरूपिणः ॥ कथयस्व महाभाग श्रुतं किं

अ. वै. क.
॥ ४५ ॥

परमाद्भुतम् ॥ ३० ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ शृणु ब्रह्मन्प्रवक्ष्येहमितिहासं पुरातनम् ॥ ३१ ॥ श्रुतं महेशवदनात्सूर्यपर्वणि पुष्करे ॥ हरेर्गुणप्रसंगेन कथयामास शंकरः ॥ ३२ ॥ संपृष्टो मुनिसंघश्च मया धर्मेण ब्रह्मणा ॥ ब्रह्मपुत्र महाभाग कथां भुवनपावनीम् ॥ ३३ ॥ कथयामास विस्तार्य सावधानं निशामय ॥ गन्धर्वेशो गन्धवाहः पर्वते गन्धमादने ॥ ३४ ॥ महास्तपस्विप्रवरो हरिसेवनतत्परः ॥ पुत्रा बभूवुश्चत्वारो गन्धर्वप्रवरा मुने ॥ ३५ ॥ सस्मरुः कृष्णपादाब्जं स्वप्ने ज्ञाने दिवानिशम् ॥ ते च दुर्वाससः शिष्याः श्रीकृष्णा चर्नतत्पराः ॥ ३६ ॥ नित्यं दत्त्वा च कमलं संपूज्य तं पपुर्जलम् ॥ वसुदेवः सुहोत्रश्च सुदर्शनसुपार्श्वकौ ॥ ३७ ॥ चत्वारो वैष्णवश्चेष्टास्तेपुस्ते पुष्करे तपः ॥ चिरकालं तपस्तप्त्वा बभूवुः सिद्धमंत्रिणः ॥ ३८ ॥ ज्येष्ठो दुर्वाससो योगं संप्राप्य योगिनां वरः ॥ सिद्धश्चाकृतदारश्च प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ ३९ ॥ सद्यो देहं परित्यज्य बभूव कृष्णपार्षदः ॥ एकदा भ्रातरस्ते च जग्मुश्चित्रसरोवरम् ॥ ४० ॥ पद्मानि कृष्णपूजार्थमार्तुमुदये रवेः ॥ पद्मानां चयनं कृत्वा गच्छतो वैष्णवान्मुने ॥ ४१ ॥ दृष्ट्वा निबध्य संजग्मुः सर्वे शंकरकिंकराः ॥ बलिष्ठा दुर्बलान्धृत्वा जग्मुः शंकरसन्निधिम् ॥ ४२ ॥ ते सर्वे शंकरं दृष्ट्वा प्रणेमुः शिरसा भुवि ॥ तानुवाच शिवः शीघ्रं प्रयुज्याशिषमुत्तमाम् ॥ ईषद्वास्यप्रसन्नास्यो भक्तानुग्रहकातरः ॥ ४३ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ के यूयं पद्महर्तारः पार्वत्याश्च सरोवरे ॥ ४४ ॥ लक्ष्यक्षै रक्षणीयं पार्वतीव्रतहेतवे ॥ नित्यं सहस्रकमलं ददाति हरये सती ॥ ४५ ॥ व्रते त्रैमासिके भक्त्या पतिसौभाग्यवर्द्धने ॥ शिवस्य वचनं श्रुत्वा तमूचुर्वैष्णवा भिया ॥ पुटांजलियुताः सर्वे भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ ४६ ॥ ॥ गंधर्वा ऊचुः ॥ ॥ वयं गंधर्वप्रवरा गंधवाहसुता विभो ॥ ४७ ॥ हरये कमलं दत्त्वा पिबामो जलमीश्वर ॥ वयं न विद्मो हे नाथ पार्वत्या रक्षितं सरः ॥ ४८ ॥ गृहाण कमलं सर्वं युष्माकं च फलं कुरु ॥ न दास्यामोऽद्य कमलं पास्यामोऽद्य जलं हर ॥ ४९ ॥ किं वा कथं न पास्यामस्तुभ्यं दत्तानि तानि च ॥ नित्यं ध्यात्वा यत्पदाब्जं पद्मेन पूजयामहे ॥ ५० ॥ साक्षात्तस्मै प्रदत्त्वा च पद्मं पूता वयं प्रभो ॥ एकं ब्रह्म ह्यद्वितीयं क्व देहः क्व च रूपवान् ॥ ५१ ॥ भक्तानुग्रहतो देहो रूपभेदश्च मायया ॥ किं तु गृहाण

खं० ४ पू.
अ० १६

॥ ४५ ॥

पद्मानि त्वमेव मत्प्रभुः प्रभो ॥ ५२ ॥ यतो नो मानसं पूर्णं तद्रूपं दर्शयाच्युत ॥ द्विभुजं कमनीयं च किशोरं श्यामसुन्दरम् ॥
 ॥ ५३ ॥ विनोदमुरलीहस्तं पीतांबरधरं परम् ॥ एकवक्त्रं द्विनयनं चंदनागुरुचर्चितम् ॥ ५४ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं रत्नालंकारभूषितम् ॥ कौस्तुभेन मणीद्वेण वक्षःस्थलसमुज्ज्वलम् ॥ ५५ ॥ मयूरपिच्छचूडं च मालतीमाल्यभूषितम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालां राजिविभूषितम् ॥ ५६ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यलीलाधाममनोहरम् ॥ गोपीसंचैर्दृश्यमानं सस्मितैर्वक्रलोचनैः ॥ ५७ ॥ नवयौवन संपन्नं राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ ब्रह्मादिभिः स्तूयमानं वंद्यं ध्येयमभीप्सितम् ॥ ५८ ॥ स्वात्मारामं पूर्णकामं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ इत्युक्त्वा पुरतः शम्भोस्तस्थुर्गन्धर्वपुंगवाः ॥ ५९ ॥ श्रीकृष्णरूपश्रवणात्पुलकांकितविग्रहः ॥ गन्धर्वाणां वचः श्रुत्वा शिवस्तानि त्युवाच ह ॥ ६० ॥ श्रीकृष्णरूपश्रवणात्साश्रुपूर्णविलोचनः ॥ मयैव यूयं विज्ञाता वैष्णवप्रवरा महीम् ॥ ६१ ॥ पूतां कर्तुं च भ्रमथ चरणांभोजरेणुना ॥ अहं वांछां करोम्येव श्रीकृष्णभक्तदर्शने ॥ ६२ ॥ समागमो हि साधूनां त्रिषु लोकेषु दुर्लभः ॥ पार्वत्याश्च सुराणां च सदा यूयं मम प्रियाः ॥ ६३ ॥ आत्मनश्चात्मभक्तेभ्यो वैष्णवाश्च प्रियाश्च नः ॥ किन्तु मोघं च न भवेन्मया यत्स्वीकृतं पुरा ॥ ६४ ॥ तच्छ्रूयतां महाभागाः पार्वतीव्रतकर्मणि ॥ सरसश्चैव पद्मानि यैर्हृतानि व्रतांतरे ॥ ६५ ॥ ते तूर्णमासुरीं योनिं गमिष्यन्ति न संशयः ॥ न हि श्रीकृष्णभक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् ॥ ६६ ॥ संप्राप्य मानवीं योनिं गोलोकं यास्यथ ध्रुवम् ॥ यूयं श्रीकृष्णरूपं च प्रत्यक्षं द्रष्टुमुत्सुकाः ॥ ६७ ॥ ध्रुवं द्रक्ष्यथ भो वत्सा वृन्दारण्ये च भारते ॥ दृष्ट्वा कृष्णं ततो मृत्युं संप्राप्य वैष्णवोत्तमाः ॥ ६८ ॥ दिव्यं स्यंदनमारुह्य गमिष्यथ हरेर्गृहम् ॥ अधुना वांछनीयं च रूपं द्रष्टुमिहोत्सुकाः ॥ ६९ ॥ तत्सर्वं पश्य तेत्युक्त्वा दर्शयामास तच्छिवः ॥ रूपं दृष्ट्वा साश्रुनेत्राः प्रणम्य सर्वरूपिणम् ॥ ७० ॥ आजगमुर्दानवीं योनिमिति ते दानवै श्वराः ॥ वसुदेवः पुरा मुक्तः सहोत्रश्च बकासुरः ॥ ७१ ॥ सुदर्शनः प्रलंबोयं स्वयं केशी सुपार्श्वकः ॥ हरस्य वरदानेन दृष्ट्वा रूपं मनुत्तमम् ॥ ७२ ॥ मृत्युं संप्राप्य श्रीकृष्णाजगमुस्ते कृष्णमंदिरम् ॥ इत्येवं कथितं विप्र हरेश्चरितमद्भुतम् ॥ बककेशिप्रलंबाना

ब्र. वै. क.

॥ ४६ ॥

मोक्षणं मोक्षकारकम् ॥७३॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ श्रुतं सर्वं महाभाग त्वत्प्रसादाद्यदद्भुतम् ॥७४॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि पार्वत्या
 किं कृतं व्रतम् ॥ को वाराध्यो व्रतस्यास्य किं फलं नियमश्च कः ॥ ७५ ॥ कानि द्रव्याणि भगवन्व्रतोपयोगिकानि च ॥ कतिकालं
 व्रतं किं वा प्रतिष्ठायां निरूपणम् ॥ ७६ ॥ सुविचार्य वद विभो श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ व्रतं त्रैमासिकं
 नाम पतिसौभाग्यवर्द्धनम् ॥ ७७ ॥ आराध्यो भगवान्कृष्णो राधिकासहितो मुने ॥ विषुवे च समारंभः समाप्तिर्दक्षिणायने ॥ ७८ ॥
 संयम्य पूर्वदिवसे कृत्वावश्यं हविष्यकम् ॥ स्नात्वा वैशाखसंक्रांत्यां संकल्प्य जाह्नवीतटे ॥७९॥ घटे मणौ शालग्रामे जले वा पूजयेद्ब्रती ॥
 ध्यायेद्ब्रतया च राधेशं संपूज्य पंच देवताः ॥ ८० ॥ ध्यानं च सामवेदोक्तं निबोध कथयामि ते ॥ नवीननीरदश्यामं पीतकौशेय
 वाससम् ॥ ८१ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यमीषद्धास्यसमन्वितम् ॥ शरत्प्रकुलपद्माक्षं मंजुलांछनरंजितम् ॥ ८२ ॥ मानसं गोपिकानां च
 मोहयंतं मुहुर्मुहुः ॥ राधया दृश्यमानं च राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ ८३ ॥ ब्रह्मानंतेशधर्माद्यैः स्तूयमानमहं भजे ॥ ध्यात्वा कृष्णं च
 ध्यानेन तमावाह्य व्रती मुदा ॥ ८४ ॥ ध्यायेत्तदा राधिकां च ध्यानं मध्यंदिने रतम् ॥ राधां रासेश्वरीं रम्यां रासोल्लासरसोत्सुकाम् ॥
 ॥ ८५ ॥ रासमंडलमध्यस्थां रासाधिष्ठातृदेवताम् ॥ रासेश्वरोरःस्थलस्थां रसिकां रसिकप्रियाम् ॥ ८६ ॥ रसिकप्रवरां रम्यां रमां च
 रमणोत्सुकाम् ॥ शरद्वाजीवराजीनां प्रभामोचनलोचनाम् ॥ ८७ ॥ वक्रभ्रुभंगसंमुक्तां मंजीरेणैव रंजिताम् ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यामी
 षद्धास्यमनोहराम् ॥ ८८ ॥ चारुचंपकवर्णाभां चंदनेन विभूषिताम् ॥ कस्तूरीबिंदुना सार्धं सिंदूरबिंदुना युताम् ॥ ८९ ॥ चारुपत्रा
 वलीयुक्तां वह्निशुद्धांशुकोज्ज्वलाम् ॥ सद्गन्तकुंडलाभ्यां च सुकपोलस्थलोज्ज्वलाम् ॥ ९० ॥ रत्नैर्द्रसारहारेण वक्षःस्थलविराजिता
 म् ॥ रत्नकंकणकेयूरकिंकिणीरत्नरंजिताम् ॥ ९१ ॥ सद्गन्तसाररचितकण्ठमंजीररंजिताम् ॥ ब्रह्मादिभिश्च सेव्येन श्रीकृष्णेनैव सेवि
 ताम् ॥ ९२ ॥ सर्वेशेन स्तूयमानां सर्वबीजां भजाम्यहम् ॥ इति ध्यात्वा च कृष्णेन सहितां तां च पूजयेत् ॥ ९३ ॥ भक्त्या
 दत्त्वा प्रतिदिनमुपचारांश्च षोडश ॥ प्रत्येकं च पृथक्त्वा सर्वं दद्याद्ब्रती मुदा ॥ ९४ ॥ सहस्रकमलं दिव्यं शतमष्टोत्तरं मुने ॥ होमं

खं० ४ पु०

अ० १६

॥ ४६ ॥

कुर्याद्भृती नित्यमष्टोत्तरशताहुतीः ॥ ९५ ॥ दद्याद्भक्त्या च कृष्णाय स्वाहेत्युच्चार्य यत्नतः ॥ रसालस्य कदल्याश्च ह्यामं वा पक्क
 मेव च ॥ ९६ ॥ नित्यमष्टोत्तरशतं दद्याद्भक्त्याक्षतैः फलम् ॥ नित्यं च भोजयेद्भक्त्या ब्राह्मणानां शतं मुने ॥ ९७ ॥ होमं कुर्याद्भृ
 ती नित्यमष्टोत्तरशताहुतीः ॥ दद्याद्भक्त्या च कृष्णाय राधिकासहिताय च ॥ ९८ ॥ तिलेन हवनं कुर्यादाज्यमिश्रेण नारद ॥
 वाद्यं च वादयेन्नित्यं कारयेद्भरिकीर्तनम् ॥ ९९ ॥ एवं मासत्रयं कृत्वा प्रतिष्ठां तदनंतरम् ॥ प्रतिष्ठादिवसे तत्र विधानं शृणु नारद ॥
 ॥ १०० ॥ कमलानां च नवतिसहस्राण्यक्षतानि च ॥ ब्राह्मणानां सहस्राणि नव विप्रेन्द्र यत्नतः ॥ १०१ ॥ भोजयेत्परमान्नानि
 स्वादूनि मिष्टकानि च ॥ फलं विंशाधिकं सप्तशतं नवसहस्रकम् ॥ १०२ ॥ दद्यान्नानाविधं द्रव्यं नैवेद्यं सुमनोहरम् ॥ संस्कृता
 ग्रिं च संस्थाप्य होमं कुर्याद्विचक्षणः ॥ १०३ ॥ नवतिं च सहस्राणि हुत्वाज्येन तिलेन च ॥ सवस्त्रं च सभोज्यं च यज्ञसूत्रफला
 न्वितम् ॥ १०४ ॥ गंधपुष्पार्चितान्भक्त्या दद्यान्नवतिलडुकान् ॥ दद्यान्नवतिकुंभांश्च शीततोयप्रपूरितान् ॥ १०५ ॥ एवंविधं
 व्रतं कृत्वा दद्याद्विप्राय दक्षिणाम् ॥ दक्षिणायाः परिमितं वेदेषु यन्निरूपितम् ॥ १०६ ॥ वृषेन्द्राणां सहस्रं च स्वर्णशृंगसमन्वितम् ॥
 इत्येवं कथितं विप्र कृतं त्रैमासिकव्रतम् ॥ १०७ ॥ विशिष्टसंततिकरं पतिसौभाग्यवर्द्धनम् ॥ व्रतस्यास्य प्रभावेण सौभाग्यं शतज
 न्मनि ॥ १०८ ॥ सत्पुत्रजननी सा च भवेज्जन्मशतं ध्रुवम् ॥ कदापि न भवेत्तस्या भेदश्च पतिपुत्रयोः ॥ १०९ ॥ दासतुल्यो
 भवेत्पुत्रो भर्ता च स्ववचस्करः ॥ अनुक्षणं भवेद्वाधाकृष्णभक्तियुता सती ॥ ११० ॥ भवेद्भूतप्रभावेण प्राप्तज्ञानहरिस्मृतिः ॥
 व्रतं च सामवेदोक्तं कृतं पूर्वमथावयोः ॥ १११ ॥ सर्वेषां च व्रतानां च श्रेष्ठं शृणु वदामि ते ॥ स्वायंभुवस्य च मनोः शतरू
 पाभिधा सती ॥ ११२ ॥ तथा कृतं प्रथमतः कृत्वागस्त्यं पुरोहितम् ॥ तदा कृतं देवहूत्या चाकूत्या च कृतं तदा ॥ ११३ ॥
 पुरोहितं पुलस्त्यं च कृत्वा श्रुत्युक्त्या मुने ॥ चकार रोहिणी तत्तु कृतं कृत्वा पुरोहितम् ॥ ११४ ॥ रतिश्चकार तद्भक्त्या गौतमस्त
 तपुरोहितः ॥ अकारि तद्भूतं भक्त्या तारया गुरुकांतया ॥ ११५ ॥ महासंभृतसंभारो वसिष्ठस्तत्पुरोहितः ॥ तदृष्ट्वा गुरुपत्न्याश्च

ब्र. वै. क.
॥ ४७ ॥

शक्रशच्या कृतं व्रतम् ॥ ११६ ॥ महासंभृतसंभारस्तत्पुरोधा बृहस्पतिः ॥ व्रतं चकार स्वाहा च सर्वतोपि विलक्षणम् ॥ ११७ ॥
अतिसंभृतसंभारो मरीचिस्तत्पुरोहितः ॥ तद्वद्वा पार्वती ब्रह्मन्वाच शंकरं मुदा ॥ पुटांजलियुता देवी भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥ ११८ ॥
॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ आज्ञां कुरु जगन्नाथ करोमि व्रतमुत्तमम् ॥ ११९ ॥ आवयोरिष्टदेवस्य व्रतानां च परं व्रत
म् ॥ हरैराराधनं नाथ सर्वमंगलकारणम् ॥ १२० ॥ इष्टं दत्तं श्रुतेः पाठं तीर्थं पृथ्व्याः प्रदक्षिणम् ॥ हरैराराधनस्यापि
कलां नार्हति षोडशीम् ॥ १२१ ॥ बहिरभ्यंतरे यस्य हरिस्मृतिरनुक्षणम् ॥ जीवन्मुक्तस्य तस्यैव मुक्तिर्भवति दर्शनात् ॥
॥ १२२ ॥ तस्य पादाब्जरजसा सद्यः पूता वसुंधरा ॥ तस्य दर्शनमात्रेण पुनाति भुवनत्रयम् ॥ १२३ ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च धर्मश्च
शेषस्त्वं च गणेश्वरः ॥ ध्यायं ध्यायं यत्पदाब्जं तेजसा तत्समो महान् ॥ १२४ ॥ यश्च यं संततं ध्यायेत्स तमाप्नोति निश्चितम् ॥
गुणेन तेजसा बुद्ध्या ज्ञानेन तत्समो भवेत् ॥ १२५ ॥ कृष्णस्य स्मरणाद्व्यानात्तपसा तस्य सेवया ॥ मया प्राप्तो हि भग
वान्स्वामी वा पुत्र एव च ॥ १२६ ॥ प्रलब्धं लीलया सव पूर्णं मन्मानसं तदा ॥ स्वामी मे त्वादृशः पुत्रौ कार्तिकेयगणेश्वरौ ॥ १२७ ॥
पिता हिमाद्रिः कृष्णांशो मम किं दुर्लभं प्रभो ॥ पार्वतीवचनं श्रुत्वा सुप्रीतः शंकरः स्वयम् ॥ प्रहस्योवाच मधुरं पुलकांकि
तविग्रहः ॥ १२८ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ महालक्ष्मीस्वरूपासि किमसाध्यं तवेश्वरि ॥ १२९ ॥ सर्वसंपत्स्वरूपा त्वमनंतशक्ति
रूपिणी ॥ त्वं च यस्य गृहे देवि स चश्चर्यस्य भाजनम् ॥ १३० ॥ न लक्ष्मीर्यद्गृहे तस्य जीवनान्मरणं वरम् ॥ अहं ब्रह्मा च विष्णु
श्च त्वयि भक्त्या शुभप्रदे ॥ १३१ ॥ संहारसृष्टिकाले च त्वत्प्रसादाद्वयं क्षमाः ॥ को वा हिमालयः कोहं कौ कार्तिकगणेश्वरौ ॥
॥ १३२ ॥ त्वद्विहीना अशक्ताश्च त्वया च वयमीश्वराः ॥ युक्ताः पतिव्रता याश्च याः पुराज्ञाः श्रुतौ श्रुताः ॥ १३३ ॥ गृहीत्वाज्ञामीश्वर
स्य व्रतं कुरु पतिव्रते ॥ व्रतमेतत्कृतं याभिस्ताभ्यः कुरु विलक्षणम् ॥ १३४ ॥ सनत्कुमारो भगवान्ब्रते तेऽस्तु पुरोहितः ॥ कम
लानां ब्राह्मणानां द्रव्याणां दायकोऽप्यहम् ॥ १३५ ॥ कुबेरं द्रव्यकोशे च रक्षकं कुरु सुंदरि ॥ व्रते च दानाध्यक्षोहं धनदात्री च श्रीः

खं० ४ पू.
अ० १६

॥ ४७ ॥

स्वयम् ॥ १३६ ॥ पाठको वह्निदेवश्च वरुणो जलदायकः ॥ वस्तूनां वाहका यक्षास्तदध्यक्षः षडाननः ॥ १३७ ॥ स्थानसंस्कार
 कर्ता च व्रतेऽत्र पवनः स्वयम् ॥ परिवेष्टा स्वयं शक्रश्चंद्रोऽधिष्ठापको व्रते ॥ १३८ ॥ सूर्यश्च दाननिर्वक्ता योग्यायोग्यं यथोचि
 तम् ॥ व्रतोपयुक्तं यद्रव्यं दत्त्वा नियमितं प्रिये ॥ १३९ ॥ ततोधिकं फलं पुष्पं हरये देहि सुंदरि ॥ व्रते नियमितान्विप्रान्भोज
 यित्वा ततोधिकान् ॥ १४० ॥ असंख्यान्ब्राह्मणान्देवि भक्त्या कुरु निमंत्रणम् ॥ समाप्तिदिवसे स्वर्णं रत्नं मुक्तां प्रवालकम् ॥ १४१ ॥
 व्रतोक्तां दक्षिणां दत्त्वा सर्वं देहि द्विजातये ॥ इत्युक्त्वा शंकरस्तां च कारयामास तद्व्रतम् ॥ १४२ ॥ व्रतं चकार सा दुर्गा सर्वा
 भ्यश्च विलक्षणम् ॥ इत्येवं कथितं विप्र पार्वत्या यद्व्रतं कृतम् ॥ १४३ ॥ रत्नं वोढुमशक्ताश्च ब्राह्मणाः पार्वतीव्रते ॥ इतिहासः श्रुतः
 सर्वः प्रकृतं शृणु नारद ॥ १४४ ॥ श्रीकृष्णबालचरितं नूतनं नूतनं पदेपदे ॥ हत्वा तान्दानवेंद्रांश्च शिशुभिः सह गोकुले ॥ १४५ ॥
 जगाम स्वगृहं कृष्णः कुबेरभवनोपमम् ॥ सर्वेभ्यो वनवार्ता च प्रोक्ता च शिशुभिर्मुदा ॥ १४६ ॥ श्रुत्वैवं विस्मिताः सर्वे नंदो भय
 मवाप ह ॥ आनीय वृद्धान्गोपांश्च गोपिकाः स्थविरास्तथा ॥ १४७ ॥ युक्तिं चकार तैः सार्द्धं मालोच्य समयोचिताम् ॥ कृत्वा युक्तिं
 च गोपेशस्तत्स्थानं त्यक्तुमुद्यतः ॥ १४८ ॥ गंतुं वृन्दावनं सर्वानुवाच तत्क्षणं मुने ॥ नंदाज्ञां च समाकर्ण्य ते सर्वे गंतुमुद्यताः ॥ १४९ ॥
 गोपाश्च गोपिकाश्चैव बालका बालिकास्तथा ॥ कृष्णेन हलिना सार्धं प्रययुर्बालका मुदा ॥ १५० ॥ संगीतं च प्रगायंतो नानावेष
 समन्विताः ॥ वेणुप्रवादकाः केचित्केचिच्छृंगप्रवादकाः ॥ १५१ ॥ करतालकराः केचिद्वीणाहस्ताश्च केचन ॥ शरयंत्रकराः केचिच्छृं
 गहस्ताश्च केचन ॥ १५२ ॥ नवपल्लवकर्णाश्च केचिद्गोपालबालकाः ॥ केचिन्मुकुलकर्णाश्च पुष्पकर्णाश्च केचन ॥ १५३ ॥ नवमा
 ल्यकराः केचित्केचिदाजानुमालिनः ॥ केचित्पल्लवचूडाश्च पुष्पचूडाश्च केचन ॥ १५४ ॥ गोपालबालकाः सर्वे विप्रेन्द्र नवकोटयः ॥
 जग्मुर्गोप्यो वयस्याश्च कोटिशः कोटिशो मुदा ॥ १५५ ॥ वृद्धाश्च कोटिशस्तत्र बृहच्छ्रोण्यश्चलत्कुचाः ॥ राधिकासहचारिण्यो
 बाला गोपालिका मुने ॥ १५६ ॥ ताः सुशीलादयो भव्या नानालंकारभूषिताः ॥ दिव्यवस्त्रपरीधानाः सस्मितास्ता ययुर्मुदा ॥ १५७ ॥

अ. वै. क.
॥ ४८ ॥

काश्चिदारुह्य शिबिकां रथमारुह्य काश्चन ॥ राधा स्यंदनमारुह्य शातकौभपरिच्छदम् ॥ १५८ ॥ ताभिर्युक्ता ययौ देवी रत्नालंकार
भूषिता ॥ यशोदा रोहिणी चैव रत्नालंकारभूषिता ॥ १५९ ॥ ययौ स्यंदनमारुह्य शातकौभपरिच्छदम् ॥ नंदः सुनंदः श्रीदामा
गिरिभानुर्विभाकरः ॥ १६० ॥ वीरभानुश्चंद्रभानुर्गजस्थाः प्रययुर्मुदा ॥ श्रीकृष्णबलदेवौ तौ रत्नालंकारभूषितौ ॥ १६१ ॥ स्वर्ण
स्यंदनमास्थाय जग्मतुः परया मुदा ॥ कोटिशः कोटिशो गोपा वृद्धाश्च यौवनान्विताः ॥ १६२ ॥ अश्वस्थाश्च गजस्थाश्च रथ
स्थाश्चैव केचन ॥ गोपा ययुर्मुदायुक्ताश्चोद्धता नंदकिंकराः ॥ १६३ ॥ वृषस्था गर्दभस्थाश्च संगीततानतत्पराः ॥ अपरा राधिकादा
स्यस्त्रिसप्तशतकोटयः ॥ १६४ ॥ मुदान्विताः सस्मिताश्च स्वर्णालंकारभूषिताः ॥ काश्चित्सिद्धहस्ताश्च काश्चित्कज्जलवाहिकाः ॥
॥ १६५ ॥ काश्चित्कंदुकहस्ताश्च काश्चित्पुत्तलिकाकराः ॥ भोगद्रव्यकराः काश्चित्कीडाद्रव्यकरा वराः ॥ १६६ ॥ वेषद्रव्यकराः काश्चि
त्काश्चिन्मालाकरा वराः ॥ काश्चिद्राद्यकहस्ताश्च प्रययुर्गोपिका मुदा ॥ १६७ ॥ वह्निशुद्धांशुकानां च वाहिकाश्चैव काश्चन ॥ चंदनागु
रुकस्तूरीकुंकुमद्रववाहिकाः ॥ १६८ ॥ काश्चित्संगीतनिरताः काश्चिच्चित्रकथारताः ॥ कोटिशः कोटिशो रम्याः प्रययुः शिबिकान्विताः ॥
॥ १६९ ॥ कोटिशः कोटिशश्चाश्वाः कोटिशः कोटिशो रथाः ॥ कोटिशः कोटिशश्चैव शकटा द्रव्यपूरिताः ॥ १७० ॥ कोटिशः कोटि
शश्चैव वृषेन्द्रा द्रव्यवाहकाः ॥ कोटिशः कोटिशश्चैव दशलक्षाणि हस्तिनाम् ॥ १७१ ॥ हस्तिपांकुशयुक्तानि ययुर्वृंदावनं वनम् ॥ सर्वे
वृंदावनं गत्वा दृष्ट्वा शून्यगृहं मुने ॥ १७२ ॥ वृक्षमूले यथास्थानं तस्थुः सर्वे यथोचितम् ॥ उवाच गोपाञ्छ्रीकृष्णो गृहांश्चिष्टमान्त्र
जाः ॥ १७३ ॥ अद्य संतिष्ठतेत्येवं श्रुत्वा श्रीकृष्णभाषितम् ॥ कुत्र संति गृहाः कृष्णेत्येवमबुचुस्तु गोपकाः ॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा
श्रीकृष्णो वाक्यमब्रवीत् ॥ १७४ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ अत्र स्थाने गृहाः संति प्रसन्ना देवनिर्मिताः ॥ १७५ ॥ देवप्रीतिं विना
शक्ता न हि द्रष्टुं च केचन ॥ अद्य तिष्ठत गोपालाः संपूज्य वनदेवताः ॥ १७६ ॥ प्रातर्युयं गृहात्रम्यान्द्रक्ष्यथाद्य ध्रुवं मुदा ॥
धूपदीपादिनैवेद्यैर्बलिभिः पुष्पचंदनैः ॥ १७७ ॥ देवीं च वटमूलस्थां पूजां कुरुत चंडिकाम् ॥ कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा गोपाः संपूज्य

खं० ४ पू.
अ० १६

॥ ४८ ॥

देवताम् ॥ भुक्त्वा भोगान्दिने रात्रौ तत्रैव सुषुप्तुर्मुदा ॥ १७८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे
 बकप्रलंबकेशिवधपूर्वकवृन्दावनगमनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ सुप्तेषु व्रजनंदेषु नक्तं वृन्दावने वने ॥
 सुनिद्रिते च निद्रेशे मातृवक्षःस्थलस्थिते ॥ १ ॥ निद्रितासु च गोपीषु रम्यतल्पस्थितासु च ॥ यूनां च सुखसंयोगानुषक्तमा
 नसासु च ॥ २ ॥ कासुचिच्छिद्युक्तासु सखीयुक्तासु कासुचित् ॥ कासुचिच्छकटस्थासु स्यंदनस्थासु कासुचित् ॥ ३ ॥
 पूर्णेंदुकौमुदीयुक्ते स्वर्गादपि मनोहरे ॥ नानाप्रकारकुसुमवायुना सुरभीकृते ॥ ४ ॥ सर्वप्राणिनि निश्चेषे मुहूर्ते पंचमे गते ॥ तत्रा
 जगाम भगवान्छिल्पिनां च गुरोर्गुरुः ॥ ५ ॥ बिभ्रद्विव्यांशुकं सूक्ष्मं रत्नमाल्यं मनोहरम् ॥ रत्नालंकारमतुलं श्रीमन्मकरकुं
 डलम् ॥ ६ ॥ ज्ञानेन वयसा वृद्धो दर्शनीयः किशोरवत् ॥ अतीव सुंदरः श्रीमान्कामदेवसमप्रभः ॥ ७ ॥ विशिष्टशिल्पनि
 पुणैः सार्द्धं शिल्पित्रिकोटिभिः ॥ मणिरत्नैर्हमरत्नैर्लोहास्त्रयुतहस्तकैः ॥ ८ ॥ आजगमुर्यक्षनिकराः कुबेरवनकिंकराः ॥ स्फाटि
 कारत्नवेषाश्च दीर्घस्कंधाश्च केचन ॥ ९ ॥ पद्मरागकराः केचिर्दिंद्रनीलकरा वराः ॥ केचित्स्यमंतकराश्चंद्रकांतकरास्तथा
 ॥ १० ॥ सूर्यकांतकराश्चान्ये प्रभाकरकरा वराः ॥ केचित्परशुहस्ताश्च लोहसारकरा वराः ॥ ११ ॥ केचिच्च गंधसाराणां मणीं
 द्राणां च वाहकाः ॥ केचिच्चाग्रहस्ताश्च केचिदर्पणवाहकाः ॥ १२ ॥ स्वर्णपात्रघटादीनां वाहकाश्चैव केचन ॥ विश्वकर्मा च
 सामग्रीं दृष्ट्वा तु सुमनोहराम् ॥ १३ ॥ नगरं कर्तुमारंभे ध्यात्वा कृष्णं शुभेक्षणम् ॥ पंचयोजनविस्तीर्णं भारते श्रेष्ठमुत्तमम्
 ॥ १४ ॥ पुण्यक्षेत्रं तीर्थसारमतिप्रियतमं हरेः ॥ तत्रस्थानां मुमुक्षूणां परं निर्वाणकारणम् ॥ १५ ॥ गोलोकस्य च सोपानं
 सर्वेषां वाञ्छितप्रदम् ॥ चतुष्कोटिचतुःशालं तत्रैवातिमनोहरम् ॥ १६ ॥ कपाटस्तंभसोपानसहितैः प्रस्तरैर्वरैः ॥ चित्रपुत्तलि
 कापुष्पकलशोज्ज्वलशेखरम् ॥ १७ ॥ शैलजाश्मविनिर्माणवेदिप्रांगणसंयुतम् ॥ शिलाप्राकारसंयुक्तं प्रचकाराथ लीलया ॥ १८ ॥
 यथोचितवृहत्क्षुद्रद्वारद्वयसमन्वितम् ॥ स्फाटिकाकारमणिभिर्मुदा युक्तो विनिर्ममे ॥ १९ ॥ सोपानैर्गंधसाराणां स्तंभैः शंकुवि

ब. वै. क.

॥ ४९ ॥

निर्मितैः ॥ कपाटैर्लोहसाराणां राजतैः कलशोज्ज्वलैः ॥ २० ॥ वज्रसारविनिर्माणप्राकारैः परिशोभितम् ॥ कृत्वाऽऽश्रमं बह्व-
 वानां यथास्थानं यथोचितम् ॥ वृषभान्वालयं रम्यं कर्तुमारब्धवान्पुनः ॥ २१ ॥ प्राकारपरिखायुक्तं चतुर्द्वारान्वितं परम् ॥
 चारुविंशच्चतुःशालं महामणिविनिर्मितम् ॥ २२ ॥ रत्नसारविकारैश्च तूलिकानिकरैर्वरैः ॥ सुवर्णाकारमणिभिरारोहैरतिसुन्दरैः
 ॥ २३ ॥ लोहसारकपाटैश्च शोभितं चित्रकूत्रिमैः ॥ मंदिरेमंदिरे रम्ये सुवर्णकलशोज्ज्वलम् ॥ २४ ॥ तदाश्रमैकदेशे च निर्ज-
 नेतिमनोहरे ॥ चारुचंपकवृक्षाणामुद्यानाभ्यंतरे मुने ॥ २५ ॥ संभोगार्थं कलावत्याः स्वामिना सह कौतुकात् ॥ विशिष्टेन
 मणींद्रेण चकाराट्टालिकालयम् ॥ २६ ॥ युक्तं नवभिरारोहैरिंद्रनीलविनिर्मितैः ॥ स्थूणाकपाटनिकरैर्गंधसारविकारजैः ॥ अत्यु-
 च्छिप्तं मनोरम्यं सर्वतोपि विलक्षणम् ॥ २७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कलावती का भगवन्कस्य पत्नी मनोहरा ॥ यत्नतो
 यद्गृहं रम्यं निर्ममे सुरकारुणा ॥ २८ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ पितृणां मानसी कन्या कमलांशा कलावती ॥ सुंदरी
 वृषभानस्य पतिव्रतपरायणा ॥ यस्याश्च तनया राधा कृष्णप्राणाधिका प्रिया ॥ २९ ॥ श्रीकृष्णाद्द्वारिषसंभूता तेन तुल्या च
 तेजसा ॥ यस्याश्च चरणांभोजरजःपूता वसुंधरा ॥ यस्यां च सुदृढां भक्तिं संतो वाञ्छन्ति संततम् ॥ ३० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
 पितृणां मानसीं कन्यां व्रजे तिष्ठन्कथं मुने ॥ ३१ ॥ मानवः केन पुण्येन कथमाप सुदुर्लभम् ॥ वृषभानुर्व्रजपतिः पुरासीत्को
 महानहो ॥ कस्य वा केन तपसा राधा कन्या बभूव ह ॥ ३२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा महर्षिर्ज्ञानिनां
 वरः ॥ प्रहस्योवाच प्रीत्या तमितिहासं पुरातनम् ॥ ३३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ बभूवुः कन्यकास्तिस्रः पितृणां
 मानसात्पुरा ॥ ३४ ॥ कलावतीरत्नमालामेनकाश्चातिदुर्लभाः ॥ रत्नमाला च जनकं वरयामास कामुकी ॥ ३५ ॥ शैलाधिपं हरेशं
 मेनका सा हिमालयम् ॥ दुहिता रत्नमालाया अयोनिसंभवा सती ॥ ३६ ॥ श्रीरामपत्नी श्रीः साक्षात्सीता सत्यपरायणा ॥ कन्य

१ वृषभानोर्गृहम्-इ०पा० ।

खं० ४ पू.

अ० १

॥ ४९ ॥

का मेनकायाश्च पार्वती सा पुरा सती ॥ ३७ ॥ अयोनिसंभवा सा च हरेर्माया सनातनी ॥ सा लेभे तपसा देवं हरं नारायणात्म
 कम् ॥ ३८ ॥ कलावती सुचंद्रं च मनुवंशसमुद्भवम् ॥ स च राजा हरेरंशस्तां संप्राप्य कलावतीम् ॥ ३९ ॥ मन्ये गुणवतां श्रेष्ठमात्मा
 नमतिसुंदरम् ॥ अहो रूपमहो वेषमहो अस्या नवं वयः ॥ ४० ॥ सुकोमलांगं ललितं शरच्चंद्राधिकाननम् ॥ गमनं दुर्लभमहो
 गजखंजनगंजनम् ॥ ४१ ॥ कंटाक्षैर्मोहितुं शक्ता मुनींद्राणां च मानसम् ॥ श्रोणीयुग्मं सुललितं रंभास्तंभविनिर्मितम् ॥ ४२ ॥
 स्तनद्वयं सुकठिनमतिपीनोन्नतं मुने ॥ नितंबयुगलं चारु रथचक्रविनिर्मितम् ॥ ४३ ॥ हस्तौ पादौ च रक्तौ च पक्वबिंबफलाधरम् ॥
 पक्वदाडिमबीजाभं दंतपंक्तिमनोहरम् ॥ ४४ ॥ शरन्मध्याह्नपद्मानां प्रभामोचनलोचनम् ॥ भूषणैर्भूषितं रूपं कृतं सद्भूषणम् ॥
 ॥ ४५ ॥ इतीव मत्वा दृष्ट्वा च कामबाणप्रपीडितः ॥ दिव्यं स्यंदनमारुह्य कामुकया सह कामुकः ॥ ४६ ॥ क्रीडां चकार रहसि स्था
 नेस्थाने मनोहरे ॥ रम्यायां मलयद्रोण्यां चंदनागुरुवायुना ॥ ४७ ॥ चारुचंपकपुष्पाणां तल्पे रतिसुखावहे ॥ मालतीमल्लिकानां च
 पुष्पोद्यानेतिपुष्पिते ॥ ४८ ॥ पुष्पभद्रानदीतीरे निर्जने केतकीवने ॥ पश्चिमाब्धितटांतस्थकानने जंतुवर्जिते ॥ ४९ ॥ नंदने मंदर
 द्रोण्यां कावेरीतीरजे वने ॥ शैलेशैले सुरम्ये च नद्यां नद्यां नदेनदे ॥ ५० ॥ द्वीपेद्वीपे तु रहसि स रेमे वामया सह ॥ नवसंगमसं
 योगाद्बुधे न दिवानिशम् ॥ ५१ ॥ एवं वर्षसहस्रं तद्गतमेव मुहूर्तवत् ॥ कृत्वा विहारं सुचिरं स विरक्तो बभूव ह ॥ ५२ ॥ जगाम
 तपसे विंध्यशैलं तीर्थं तया सह ॥ भारतेतिप्रशस्यं च पुलहाश्रममुत्तमम् ॥ ५३ ॥ तपस्तेपे नृपस्तत्र दिव्यवर्षसहस्रकम् ॥ मोक्षा
 कांक्षी निःस्पृहश्च निराहारः कुशोदरः ॥ ५४ ॥ मूर्च्छामाप मुनिश्रेष्ठ ध्यात्वा कृष्णपदांबुजम् ॥ तद्वात्रव्याप्तवल्मीकं साध्वी दूरं चकार
 सा ॥ ५५ ॥ निश्चेष्टितं पतिं दृष्ट्वा त्यक्तं प्राणैश्च पंचभिः ॥ मांसशोणितरिक्तं तमस्थिसंसक्तविग्रहम् ॥ ५६ ॥ उच्चै रुरोद शोकार्ता
 निर्जने तु कलावती ॥ हे नाथनाथेत्युच्चार्य कृत्वा वक्षसि मूर्च्छितम् ॥ ५७ ॥ विललाप महादीना पतिव्रतपरायणा ॥ दृष्ट्वा नृपं
 निराहारं कृशं धमनिसंयुतम् ॥ ५८ ॥ श्रुत्वा च रोदनं तस्याः कृपया च कृपानिधिः ॥ आविर्बभूव ज गतां विधाता कमलोद्भवः ॥ ५९ ॥

ब्र.वै. रु.

॥ ५० ॥

क्रोडे कृत्वा च तं तूर्णं रुरोद भगवान्विभुः ॥ ब्रह्मा कमंडलुजलेनासिच्य नृपविग्रहम् ॥ ६० ॥ जीवं संचारयामास ब्रह्मज्ञाने
 न ब्रह्मवित् ॥ नृपेन्द्रश्चेतनां प्राप्य पुरो दृष्ट्वा प्रजापतिम् ॥ ६१ ॥ प्रणनाम च तं दृष्ट्वा तं च कामसमप्रभम् ॥ तमुवाचेति संतुष्टो
 वरं वृणु यथेप्सितम् ॥ ६२ ॥ स विधेर्वचनं श्रुत्वा वव्रे निर्वाणमीप्सितम् ॥ दयानिधे त्वं दयया वरं दातुं समुद्यतः ॥ ६३ ॥
 प्रसन्नवदनः श्रीमान्स्मेराननसरोरुहः ॥ कृत्वानुमानं मनसि शुष्ककंठोष्ठतालुका ॥ ६४ ॥ तमुवाच सती त्रस्ता वरं दातुं समुद्यतम्
 ॥ ॥ कमलावत्युवाच ॥ ॥ यदि मुक्तिं नृपेन्द्राय ददासि कमलोद्भव ॥ ६५ ॥ अतोबलाया हे ब्रह्मन्का गतिर्भविता वद ॥ विना कांतं च
 कांतानां का शोभा चतुरानन ॥ ६६ ॥ व्रतं पतिव्रतायाश्च पतिरेव श्रुतौ श्रुतम् ॥ गुरुश्चाभीष्टदेवश्च तपोधर्ममयः पतिः ॥ ६७ ॥
 सर्वेषां च प्रियतरो न बंधुः स्वामिनः परः ॥ सर्वधर्मात्परा ब्रह्मन्पतिसेवा सुदुर्लभा ॥ ६८ ॥ स्वामिसेवाविहीनायाः सर्वं तन्निष्फलं
 भवेत् ॥ व्रतं दानं तपः पूजा जपहोमादिकं च यत् ॥ ६९ ॥ स्नानं च सर्वतीर्थेषु पृथिव्याश्च प्रदक्षिणम् ॥ दीक्षा च सर्वयज्ञेषु महादानानि
 यानि च ॥ ७० ॥ पठनं सर्ववेदानां सर्वाणि च तपांसि च ॥ वेदज्ञानां ब्राह्मणानां भोजनं देवसेवनम् ॥ ७१ ॥ एतानि स्वामिसेवायाः
 कलां नार्हति षोडशीम् ॥ स्वामिसेवाविहीना या वदन्ति स्वामिने कटुम् ॥ ७२ ॥ पतन्ति कालसूत्रे च यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ सर्पप्रमाणाः
 कृमयो दंशन्ति च दिवानिशम् ॥ ७३ ॥ संततं विपरीतं च कुर्वन्ति शब्दमुल्लङ्घनम् ॥ मूत्रश्लेष्मपुरीषाणां कुर्वन्ति भक्षणं मुदा ॥ ७४ ॥
 मुखे तासां ददत्येवमुल्कां च यमकिंकराः ॥ भुक्त्वा भोगं च नरके कृमियोनिं प्रयांति ताः ॥ ७५ ॥ भक्षन्ति जन्मशतकं
 रक्तमांसपुरीषकम् ॥ श्रुत्वाहं विदुषां वक्राद्वेदवाक्येषु निश्चितम् ॥ ७६ ॥ जानामि किंचिदबला त्वं वेदजनको विभुः ॥ गुरोर्गुरु
 श्च विदुषां योगिनां ज्ञानिनां तथा ॥ ७७ ॥ सर्वज्ञमेवंभूतं त्वां बोधयाभि किमच्युत ॥ प्राणाधिकोयं कांतोयं यदि मुक्तो बभूव ह ॥
 ॥ ७८ ॥ मम को रक्षिता ब्रह्मन्धर्मस्य यौवनस्य च ॥ कौमारे रक्षिता तातो दत्त्वा पात्राय सत्कृती ॥ ७९ ॥ सर्वदा रक्षिता कांतस्तद
 भावे च तत्सुतः ॥ त्रिष्ववस्थासु नारीणां त्रातारश्च त्रयः स्मृताः ॥ ८० ॥ याः स्वतंत्राश्च ता नष्टाः सर्वधर्मबहिष्कृताः ॥ असत्कु

खं० ४ पु०

अ० १७

॥ ५० ॥

लप्रसूतास्ताः कुलटा दुष्टमानसाः ॥ ८१ ॥ शतजन्मकृतं पुण्यं तासां नश्यति पद्मज ॥ पुत्रस्नेहो यथा बाल्ये तथा यूनि च वार्द्ध
 के ॥ ८२ ॥ पतिव्रतानां कांते च सर्वकाले समा स्पृहा ॥ सुते स्तनंधये स्नेहो मातृणां चातिशोभिते ॥ ८३ ॥ पतिस्नेहस्य साध्वी
 नां कलां नार्हति षोडशीम् ॥ स्तनांधे स्तनदानांतमिष्टान्ने भोजनावधि ॥ ८४ ॥ कांते चित्तं सतीनां च स्वप्ने ज्ञाने च संततम् ॥
 दुःखांतो बंधुविच्छेदः पुत्राणां च ततोधिकः ॥ ८५ ॥ सुदारुणः स्वामिनश्च दुःखं नातः परं स्त्रियाः ॥ अविदग्धा यथा दग्धा ज्वलदग्नौ
 विषादने ॥ ८६ ॥ तथा विदग्धा दग्धा स्याद्विदग्धविरहानले ॥ नान्ने तृष्णा जले तृष्णा साध्वीनां स्वामिनं विना ॥ ८७ ॥
 विरहाग्नौ मनो दग्धं वह्नौ शुष्कतृणं यथा ॥ न हि कांतात्परो बन्धुर्न हि कांतात्परो प्रियः ॥ ८८ ॥ न हि कांतात्परो देवो न हि कान्ता
 त्परो गुरुः ॥ न हि कांतात्परो धर्मो न हि कांतात्परं धनम् ॥ ८९ ॥ न हि कांतात्पराः प्राणा न हि कांतात्पराः स्त्रियाः ॥ निमग्नं
 कृष्णपादाब्जे वैष्णवानां यथा मनः ॥ ९० ॥ यथैकपुत्रे मातुश्च यथा स्त्रीषु च कामिनाम् ॥ धनेषु कृपणानां च चिरकालार्जि
 तेषु च ॥ ९१ ॥ यथा भयेषु भीतानां शास्त्रेषु विदुषां यथा ॥ स्तनादाने शिशूनां च शिल्पेषु शिल्पिनां यथा ॥ ९२ ॥ यथा
 जारे पुंश्चलीनां साध्वीनां च तथा प्रिये ॥ तं विना जीवितुं ब्रह्मन्क्षणमेकं न च क्षमम् ॥ ९३ ॥ मरणं जीवनं तासां जीवनं मरणा
 धिकम् ॥ सद्भर्तृरहितानां च शोकेन हतचेतसाम् ॥ अन्यशोकनिमग्नानां कालेन पानभोजनात् ॥ ९४ ॥ विपरीतः कांतशोको
 वर्द्धते भक्षणादहो ॥ कर्म च्छाया सतीनां च संगिनीनां सती वरा (?) ॥ ९५ ॥ इतरे भोगदेहांते साध्वी जन्मनिजन्मनि ॥ करोषि
 चेज्जगद्धातरिमं मुक्तं मया विना ॥ ९६ ॥ त्वां शत्वाहं त्वयि विभो पश्य दास्यामि स्त्रीवधम् ॥ श्रुत्वा कलावतीवाक्यमुवाच विस्मि
 तो विधिः ॥ हितं पीयूषसदृशं भयसंविग्रमानसः ॥ ९७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ वत्से मुक्तिं न दास्यामि स्वामिनं च त्वया विना ॥
 ॥ ९८ ॥ मुक्तं कर्तुं त्वया सार्द्धं सांप्रतं नाहमीश्वरः ॥ मातृमुक्तिर्विना भोगादुर्लभा सर्वसंमता ॥ ९९ ॥ निर्वाणतां समाप्नोति भोगी
 भोगविकृतने ॥ कतिवर्षं स्वर्गभोगं कुरुष्व स्वामिना सह ॥ १०० ॥ ततस्तु युवयोर्जन्म भविता भारते सति ॥ यदा भविष्यति

ब्र. वै. क.

॥ ५१ ॥

सती कन्या ते राधिका स्वयम् ॥ १०१ ॥ जीवन्मुक्तौ तया सार्द्धं गोलोकं च गमिष्यथः ॥ कतिकालं नृपश्रेष्ठ भुंक्ष्व भोगं स्त्रिया
 सह ॥ १०२ ॥ साध्वी वै सत्त्वयुक्ता च मा मां शतं त्वमर्हसि ॥ जीवन्मुक्ताः समाः सन्तः कृष्णपादाब्जमानसाः ॥ १०३ ॥
 वाञ्छन्ति हरिदास्यं च दुर्लभं न च निर्वृतिम् ॥ इत्युक्त्वा तौ वरौ दत्त्वा सन्तस्थौ पुरतस्तयोः ॥ १०४ ॥ ययतुस्तौ तं प्रणम्य जगा
 म स्वालयं विधिः ॥ आजग्मतुस्तौ कालेन भुक्त्वा भोगं च भारतम् ॥ १०५ ॥ परं पुण्यप्रदं दिव्यं ब्रह्मादीनां च वाञ्छितम् ॥
 सुचंद्रो वृषभानुश्च ललाभ जन्म गोकुले ॥ १०६ ॥ पद्मावत्याश्च जठरे सुरभानस्य रेतसा ॥ जातिस्मरो हरेरंशः शुक्लपक्षे यथा
 शशी ॥ १०७ ॥ ववर्द्धानुदिनं तत्र व्रजगेहे व्रजाधिपः ॥ सर्वज्ञश्च महायोगी हरिपादाब्जमानसः ॥ १०८ ॥ नन्दबन्धुर्वदान्यश्च
 रूपवान्गुणवान्मुधीः ॥ कलावती कान्यकुब्जे बभूवायोनिसंभवा ॥ १०९ ॥ जतिस्मरा महासाध्वी सुन्दरी कमलाकला ॥ कान्य
 कुब्जे नृपश्रेष्ठो भनंदन उरुक्रमः ॥ ११० ॥ स तां संप्राप्य यागंति यज्ञकुंडसमुत्थिताम् ॥ नग्नां हसन्तीं रूपाढ्यां स्तनांधामिव
 बालिकाम् ॥ १११ ॥ तेजसा प्रज्वलन्तीं च प्रतप्तकनकप्रभाम् ॥ कृत्वा वक्षसि राजेंद्रः स्वकांतायै ददौ मुदा ॥ ११२ ॥ माला
 वती स्तनं दत्त्वा तां पुपोष प्रहर्षिता ॥ तदन्नप्राशनदिने सतां मध्ये शुभे क्षणे ॥ ११३ ॥ नामरक्षणकाले च वाग्बभूवाशरीरिणी ॥
 कलावतीति कन्याया नाम रक्ष नृपति च ॥ ११४ ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा तच्चकार महीपतिः ॥ विप्रेभ्यो भिक्षुकेभ्यश्च बन्दिभ्यश्च
 धनं ददौ ॥ ११५ ॥ सर्वेभ्यो भोजयामास चकार सुमहोत्सवम् ॥ कालेन सा रूपवती यौवनस्था बभूव ह ॥ ११६ ॥ अतीव सुन्दर
 श्यामा मुनिमानसमोहिनी ॥ चारुचंपकवर्णाभा शरच्चंद्रनिभानना ॥ ११७ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्या प्रफुल्लपद्मलोचना ॥ नितंब
 श्रोणिभारार्ता स्तनभारनता सती ॥ ११८ ॥ गच्छन्ती राजमार्गेण गजेंद्रमंदगामिनी ॥ ददर्श नन्दः पथि तां गच्छन्तीं च मुदा
 न्वितः ॥ ११९ ॥ जितेंद्रियश्च ज्ञानी च मूर्च्छामाप तथापि च ॥ त्रस्तो लोकान्पथि गतांस्तूर्णं पप्रच्छ सादरम् ॥ १२० ॥ गच्छन्ती
 कस्य कन्येयमिति होवाच तं जनः ॥ भनंदनस्य नृपतेः कन्या नाम्ना कलावती ॥ १२१ ॥ कमलाकलया धन्या संभूता नृपमं

खं० ४ पू.

अ० १७

॥ ५१ ॥

दिरे ॥ कौतुकेन च गच्छंती क्रीडार्थं सखिमदिरम् ॥ १२२ ॥ ब्रजं ब्रज ब्रजश्रेष्ठेत्युक्त्वा लोको जगाम ह ॥ प्रहृष्टमानसो नन्दो
 जगाम राजमंदिरम् ॥ १२३ ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं विवेश नृपतेः सभाम् ॥ उत्थाय राजा संभाष्य स्वर्णसिंहासनं ददौ ॥ १२४ ॥
 इष्टालापं बहुतरं चकार च परस्परम् ॥ विनयावनतो नन्दः सम्बन्धोक्तिं चकार ह ॥ १२५ ॥ नन्द उवाच ॥ ॥ शृणु राजेंद्र वक्ष्या
 मि विशेषवचनं शुभम् ॥ संबन्धं कुरु कन्याया विशिष्टेन च सांप्रतम् ॥ १२६ ॥ सुरभानुसुतः श्रीमान्वृषभानुर्ब्रजाधिपः ॥
 नारायणांशो गुणवान्सुन्दरश्च सुपंडितः ॥ १२७ ॥ स्थिरयौवनयुक्तश्च योगी जातिस्मरो युवा ॥ कन्या तेऽयोनिःसंभूता यज्ञकुण्ड
 समुद्भवा ॥ १२८ ॥ त्रैलोक्यमोहिनी शांता कमलांशा कलावती ॥ स च योग्यस्त्वद्दहितुस्तद्योग्या ते च कन्यका ॥ १२९ ॥ विद
 ग्धाया विदग्धेन संबन्धो गुणवानृष ॥ इत्येवमुक्त्वा नन्दस्तु विरराम च संसदि ॥ उवाच तं नृपश्रेष्ठो विनयावनतो मुने ॥
 ॥ १३० ॥ ॥ भनंदन उवाच ॥ ॥ संबन्धो हि विधिवशो न मे साध्यो ब्रजाधिप ॥ १३१ ॥ प्रजापतियोगकर्ता जन्मदाताहमेव
 च ॥ का कस्य पत्नी कन्या वा वरः को वा ससाधनः ॥ १३२ ॥ कर्मानुरूपफलदः सर्वेषां कारणं विधिः ॥ भवितव्यं कृतं
 कर्म तदमोघं श्रुतौ श्रुतम् ॥ १३३ ॥ अन्यथा निष्फलं सर्वमनीशस्योद्यमो यथा ॥ वृषभानप्रिया धात्रा लिखिता चेत्सुता मम ॥
 ॥ १३४ ॥ पुरा भूतैव को वाहं केनान्येन निवार्यते ॥ इत्येवमुक्त्वा राजेंद्रो विनयानतकंधरः ॥ १३५ ॥ मिष्टान्नं भोजयामास
 सादरेण च नारद ॥ नृपानुज्ञामुपादाय ब्रजराजो ब्रजं गतः ॥ १३६ ॥ गत्वा स कथयामास सुरभानस्य संसदि ॥ सुरभानश्च
 यत्नेन नन्दनेन च सादरम् ॥ १३७ ॥ संबन्धं योजयामास गर्गद्वारा च सत्वरम् ॥ विवाहकाले राजेंद्रो विपुलं यौतकं ददौ ॥
 ॥ १३८ ॥ गजरत्नमश्वरत्नं रत्नानि मणिभूषणम् ॥ वृषभानुर्मुदा युक्तः प्राप्य तां च कलावतीम् ॥ १३९ ॥ रेमे सुनिर्जने रम्ये
 बुबुधे न दिवानिशम् ॥ चक्षुर्निमेषविरहाद्र्याकुलां स्वामिना विना ॥ १४० ॥ व्याकुलो वृषभानश्च क्षणेन च तया विना ॥ जाति
 स्मरा च सा कन्या मायामानुषरूपिणी ॥ १४१ ॥ जातिस्मरो हरेरंशो वृषभानो मुदान्वितः ॥ ववर्द्ध च तयोः प्रेम नित्यं नित्यं

अ. वै. क.

॥ ५२ ॥

नवंनवम् ॥ १४२ ॥ सदा सकामा सा प्रौढा स च कामसमो युवा ॥ तयोः कन्या च कालेन राधिका सा बभूव ह ॥ दैवात्सुदाम
 शापेन श्रीकृष्णस्याज्ञया पुरा ॥ १४३ ॥ अयोनिसंभवा सा च कृष्णप्राणाधिका सती ॥ यस्या दर्शनमात्रेण तौ विमुक्तौ बभूवतुः ॥
 ॥ १४४ ॥ इतिहासश्च कथितः प्रकृतं शृणु सांप्रतम् ॥ पापेधनानां दाहे च ज्वलदग्निशिखोपमः ॥ १४५ ॥ वृषभानाश्रमं गत्वा शि
 ल्पिनां प्रवरो मुदा ॥ स्थानान्तरं विश्वकर्मा जगाम स्वगणैः सह ॥ १४६ ॥ क्रोशमात्रं स्थलं चारु मनसालोच्य तत्त्ववित् ॥
 आश्रमं कर्तुमारेभे नन्दस्य सुमहात्मनः ॥ १४७ ॥ कृत्वानुमानं बुद्ध्या च सर्वतोपि विलक्षणम् ॥ परिखाभिर्गभीराभिश्चतुर्भिः
 संयुतं वरम् ॥ १४८ ॥ दुर्लभ्याभिर्वैरिभिश्च खनिताभिश्च प्रस्तरैः ॥ पुष्पोद्यानैः पुष्पिताभिः पारावारेषु पुष्पितैः ॥ १४९ ॥ चारु
 चंपकवृक्षैश्च पुष्पितैः सुमनोहरैः ॥ परितो वासिताभिश्च सुगंधिवायुना मुने ॥ १५० ॥ आग्नेर्गुडालैः पनसैः खर्जूरैर्नारिकेलकैः ॥
 दाडिमैः श्रीफलैर्भृगैर्जर्जरैर्नारंगकैः ॥ १५१ ॥ तुंगैराभ्रातकैर्जबुसमूहैश्च फलान्वितैः ॥ कदलीनां केतकीनां कदंबानां कदंबकैः ॥
 ॥ १५२ ॥ सर्वतः शोभिताभिश्च फलैस्तैः पुष्पितैरहो ॥ क्रीडार्हाभिर्निगूढाभिर्वाञ्छिताभिश्च सर्वदा ॥ १५३ ॥ परिखानां रहः
 स्थाने चकार मार्गमुत्तमम् ॥ दुर्गमं परवर्गाणां स्वानां च सुगमं सदा ॥ १५४ ॥ संकेतेन मणिस्तम्भैश्छादितैः स्वरूपपाथसा ॥
 स्तम्भसीमाकृतमहो न संकीर्णं न विस्तृतम् ॥ १५५ ॥ परिखोपरिभागे च प्राकारं सुमनोहरम् ॥ धनुःशतप्रमाणं च चकारातिस
 मुच्छ्रितम् ॥ १५६ ॥ प्रस्तरस्य प्रमाणं च पंचविंशतिहस्तकम् ॥ सिंदूराकारमणिभिर्निर्मितं चातिसुंदरम् ॥ १५७ ॥ बाह्ये
 द्वार्यां च संयुक्तमंतरे सप्तभिस्तथा ॥ द्वारिभिश्च सन्निरुद्धाभिर्मणिसारकपाटकैः ॥ १५८ ॥ हरिन्मणीनां कलशैश्चित्रयुक्तैर्विराजितम् ॥
 मणिसारविकारैश्च कपाटैश्च सुशोभितम् ॥ १५९ ॥ स्वर्णसारविनिर्माणकलशोज्ज्वलशेखरम् ॥ नंदालयं विनिर्माय बभ्राम नगरं
 पुनः ॥ १६० ॥ राजमार्गाश्च विविधान्स च चारुश्चकार ह ॥ रक्तभानुविकारैश्च वेदीभिश्च सुपत्तनैः ॥ १६१ ॥ पारावारे च परितो
 निबद्धांश्च मनोहरान् ॥ वाणिज्याहैश्च वणिजां परितो मणिमंडपैः ॥ १६२ ॥ सर्वतो दक्षिणे वामे ज्वलद्भिश्च विराजितान् ॥

खं० ४ पृ०

अ० १७

॥ ५२ ॥

ततो वृंदावनं गत्वा निर्ममे रासमंडलम् ॥ १६३ ॥ सुंदरं मंडलाकारं मणिप्राकारसंयुतम् ॥ परितो योजनायामं मणिवेदिभिरन्वि-
 तम् ॥ १६४ ॥ मणिसारविकारैश्च मंडपैर्नवकोटिभिः ॥ शृंगाराहैश्च चित्राढ्यै रतितल्पसमन्वितैः ॥ १६५ ॥ नानाजातिप्रसू-
 नानां वायुना सुरभीकृतैः ॥ रत्नप्रदीपसंयुक्तैः सुवर्णकलशोज्ज्वलैः ॥ १६६ ॥ पुष्पोद्यानैः पुष्पितैश्च सरोभिश्च सुशोभितम् ॥
 रासस्थलं विनिर्माय जगामान्यत्स्थलं पुरः ॥ १६७ ॥ दृष्ट्वा वृंदावनं रम्यं परितुष्टो बभूव ह ॥ वृंदावनाभ्यंतरे च स्थानेस्थाने
 सुनिर्जने ॥ १६८ ॥ कृत्वा परिमितं बुद्ध्या मनसालोच्य यत्नतः ॥ विलक्षणानि रम्यानि तत्र त्रिंशद्भूतानि च ॥ १६९ ॥
 राधामाधवयोरेव क्रीडार्थं च विनिर्ममे ॥ ततो मधुवनाभ्यां निर्जनेतिमनोहरे ॥ १७० ॥ वटमूलसमीपे च सरसः पश्चिमे तटे ॥
 चंपकोद्यानपूर्वायां केतकीवनमध्यतः ॥ १७१ ॥ पुनस्तयोश्च क्रीडार्थं चकार रत्नमंडपम् ॥ चतुर्भिर्वेदिकाभिश्च परीतमसिंदरम् ॥
 ॥ १७२ ॥ सद्रत्नसाररचितै राजितं तूलिकाशतैः ॥ अमूल्यरत्नरचितैर्नानाचित्रेण चित्रितैः ॥ १७३ ॥ कपाटैर्नवभिर्युक्तं नवद्वारैर्मनोहरैः ॥
 रत्नैर्द्रुचित्रकलशैः कृत्रिमैश्च त्रिकोटिभिः ॥ १७४ ॥ परितः परितो भित्त्यामूर्ध्वं च परिशोभितम् ॥ महामणींश्च विकृतैरारोहैर्नवभिवृ-
 तम् ॥ १७५ ॥ सद्रत्नसाररचितकलशोज्ज्वलशेखरम् ॥ पताकातोरणैर्युक्तं शोभितं श्वेतचामरैः ॥ १७६ ॥ सर्वतः पुरतो दीप्तममूल्यरत्न-
 दर्पणैः ॥ धनुःप्रमाणशतकमूर्ध्वमग्निशिखोपमम् ॥ १७७ ॥ शतहस्तप्रमाणं च प्रस्तारं वर्तुलाकृतिम् ॥ शोभितं रत्नतल्पैश्च तदभ्यंतर-
 मुत्तमम् ॥ १७८ ॥ वह्निशुद्धांशुकैर्वस्त्रैर्मालाजालविचित्रितैः ॥ पारिजातप्रसूनानां माल्योपधानसंयुतैः ॥ १७९ ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीकुंकुमैः
 सुरभीकृतम् ॥ नवशृङ्गारयोग्यैश्च कामवर्द्धनकारिभिः ॥ १८० ॥ मालतीचंपकानां च पुष्पराजिभिरन्वितम् ॥ सकर्पूरैश्च तांबूलैः
 सद्रत्नपात्रसंस्थितैः ॥ १८१ ॥ वज्रसारेण खचितैर्मुक्ताजालविलंबिभिः ॥ रत्नसारघटाकीर्णं रत्नपीठैः सुसंयुतम् ॥ १८२ ॥
 रत्नसिंहासनैर्युक्तं रत्नचित्रेण चित्रितैः ॥ क्षरितैश्चंद्रकांतैश्च सुसिक्तं जलबिन्दुभिः ॥ १८३ ॥ शीतवासिततोयेन संयुक्तं भोगवस्तुभिः ॥
 कृत्वा रतिगृहं रम्यं नगरं च पुनर्ययौ ॥ १८४ ॥ यानि येषां मंदिराणि तन्नामानि लिलेख सः ॥ मुदा युक्तो विश्वकर्मा शिष्यैर्यक्ष-

अ. वै. क.

॥ ५३ ॥

गणैः सह ॥ १८५ ॥ निद्रेशं निद्रितं नत्वा प्रययौ स्वालयं मुने ॥ सर्वत्रैवं सुकृतिनां समस्तं भगवत्कृपा ॥ १८६ ॥ नेहाश्चर्यं
 च नगरं बभूवेशेच्छया भुवि ॥ इत्येवं कथितं सर्वं हरेश्चरितमंगलम् ॥ सुखदं पातकहरं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १८७ ॥
 ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कथं वृन्दावनं नाम काननस्यास्य भारते ॥ व्युत्पत्तिरस्य संज्ञा वा तत्त्वं वद सुतत्त्ववित् ॥ १८८ ॥
 ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा ऋषिर्नारायणो मुदा ॥ प्रहस्योवाच निखिलं तत्त्वमेव पुरातनम् ॥ १८९ ॥
 ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ पुरा केदारनृपतिः सप्तद्वीपपतिः स्वयम् ॥ १९० ॥ आसीत्सत्ययुगे ब्रह्मन्सत्यधर्मरतः सदा ॥ स रेमे
 सह नारीभिः पुत्रपौत्रगणैः सह ॥ १९१ ॥ पुत्रानिव प्रजाः सर्वाः पालयामास धार्मिकः ॥ कृत्वा क्रतुशतं राजा लेभे नैद्रत्व
 मीप्सितम् ॥ १९२ ॥ कृत्वा नानाविधं पुण्यं फलकांक्षी न च स्वयम् ॥ नित्यं नैमित्तिकं सर्वं श्रीकृष्णप्रीतिपूर्वकम् ॥ १९३ ॥
 केदारतुल्यो राजेंद्रो न भूतो भविता पुनः ॥ पुत्रेषु राज्यं संन्यस्य प्रियां त्रैलोक्यमोहिनीम् ॥ १९४ ॥ जैगीषव्योपदेशेन
 जगाम तपसे वनम् ॥ हरैरैकांतिको भक्तो ध्यायते संततं हरिम् ॥ १९५ ॥ शश्वत्सुदर्शनं चक्रमस्ति यत्सन्निधौ मुने ॥ चिरं तत्त्वा
 मुनिश्रेष्ठो गोलोकं च जगाम सः ॥ १९६ ॥ केदारं नाम तीर्थं च तन्नाम्ना च बभूव ह ॥ तत्राद्यापि मृतः प्राणी सद्यो मुक्तो
 भवेद्भुवम् ॥ १९७ ॥ कमलांशा तस्य कन्या नाम्ना वृन्दा तपस्विनी ॥ न वत्रे सा वरं कंचिद्योगशास्त्रविशारदा ॥ १९८ ॥
 दत्तो दुर्वाससा तस्यै हरैर्मत्रः सुदुर्लभः ॥ सा विरक्ता गृहं त्यक्त्वा जगाम तपसे वनम् ॥ १९९ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि तपस्तेपे
 सुनिर्जने ॥ आविर्बभूव श्रीकृष्णस्तत्पुरो भक्तवत्सलः ॥ २०० ॥ प्रसन्नवदनः श्रीमान्वरं वृण्वित्युवाच सः ॥ दृष्ट्वा सा राधि
 काकांतं शांतं सुंदरविग्रहम् ॥ २०१ ॥ मूर्च्छां संप्राप सा सद्यः कामबाणप्रपीडिता ॥ सा च शीघ्रं वरं वत्रे पतिस्त्वं मे भवेति
 च ॥ २०२ ॥ ओमित्युक्त्वा च रहसि चिरं रेमे तया सह ॥ सा जगाम च गोलोकं कृष्णेन सहकौतुकात् ॥ २०३ ॥ राधा
 समा सा सौभाग्याद्गोपीश्रेष्ठा बभूव ह ॥ वृन्दा यत्र तपस्तेपे तत्तु वृन्दावनं स्मृतम् ॥ २०४ ॥ वृन्दयात्र कृता क्रीडा तेन वा मुनि

खं० ४ पू०

अ० १७

॥ ५३ ॥

पुंगव ॥ अथान्यं चेतिहासं च शृणुष्व वत्स पुण्यदम् ॥ २०५ ॥ येन वृंदावनं नाम निबोध कथयामि ते ॥ कुशध्वजस्य
 कन्ये द्वे धर्मशास्त्रविशारदे ॥ २०६ ॥ तुलसीवेदवत्यौ च विरक्ते भवकर्मणि ॥ तपस्तप्त्वा वेदवती प्राप नारायणं परम्
 ॥ २०७ ॥ सीता जनककन्या सा सर्वत्र परिकीर्तिता ॥ तुलसी च तपस्तप्त्वा वांछां कृत्वा हरिं प्रति ॥ २०८ ॥ दैवाद्दुर्वा
 ससः शापात्प्राप्य शंखासुरं प्रति ॥ पश्चात्संप्राप्य कमलाकांतं कांतं मनोहरम् ॥ २०९ ॥ सा चैव हरिशापेन वृक्षरूपा सुरे
 श्वरी ॥ तस्याः शापेन च हरिः शालग्रामो बभूव ह ॥ २१० ॥ तथा तस्थौ च सततं शिलावक्षसि सुंदरी ॥ विस्तीर्णं कथितं
 सर्वं तुलसीचरितं च ते ॥ तथापि च प्रसंगेन किंचिदुक्तं मुने पुनः ॥ २११ ॥ तस्याश्च तपसः स्थानं तदिदं च तपोधन ॥
 तेन वृंदावनं नाम प्रवदंति मनीषिणः ॥ २१२ ॥ अथ वा ते प्रवक्ष्यामि परं हेत्वंतरं शृणु ॥ येन वृंदावनं नाम पुण्यक्षेत्रस्य
 भारते ॥ २१३ ॥ राधाषोडशनाम्नां च वृंदानाम् श्रुतौ श्रुतम् ॥ तस्याः क्रीडावनं रम्यं तेन वृंदावनं स्मृतम् ॥ २१४ ॥
 गोलोके प्रीतये तस्याः कृष्णेन निर्मितं पुरा ॥ क्रीडार्थं भुवि तन्नाम्ना वनं वृंदावनं स्मृतम् ॥ २१५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
 कानि षोडश नामानि राधिकाया जगद्गुरो ॥ तानि मे वद शिष्याय श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ २१६ ॥ श्रुतं नाम्नां सहस्रं च
 सामवेदे निरूपितम् ॥ तथापि श्रोतुमिच्छामि त्वत्तो नामानि षोडश ॥ २१७ ॥ अभ्यंतराणि तेषां वा तदन्यान्येव मे विभो ॥
 अहो पुण्यस्वरूपाणि भक्तानां वांछितानि च ॥ २१८ ॥ नामानि तेषां व्युत्पत्तिं सर्वेषां दुर्लभानि च ॥ पावनानि जगन्मातुर्ज
 गतामपि कारणम् ॥ २१९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ राधा रासेश्वरी रासवासिनी रसिकेश्वरी ॥ कृष्णप्राणाधिका कृष्ण
 प्रिया कृष्णस्वरूपिणी ॥ २२० ॥ कृष्णवामांगसंभूता परमानंदरूपिणी ॥ कृष्णा वृंदावनी वृंदा वृंदावनविनोदिनी ॥ २२१ ॥
 चंद्रावती चंद्रकांता शतचंद्रनिभानना ॥ नामान्येतानि साराणि तेषामभ्यंतराणि च ॥ २२२ ॥ राधेत्येवं च संसिद्धा राकारो
 दानवाचकः ॥ स्वयं निर्वाणदात्री या सा राधा परिकीर्तिता ॥ २२३ ॥ रासेश्वरस्य पत्नीयं तेन रासेश्वरी स्मृता ॥

अ. वै. क.

॥ ५४ ॥

रासे च वासो यस्याश्च तेन सा रासवासिनी ॥ २२४ ॥ सर्वासां रसिकानां च देवीनामीश्वरी परा ॥ प्रवदन्ति पुरा संत
 स्तेन तां रसिकेश्वरीम् ॥ २२५ ॥ प्राणाधिका प्रेयसी सा कृष्णस्य परमात्मनः ॥ कृष्णप्राणाधिका सा च कृष्णेन
 परिकीर्तिता ॥ २२६ ॥ कृष्णस्यातिप्रिया कांता कृष्णो वास्याः प्रियः सदा ॥ सर्वैर्देवगणैरुक्ता तेन कृष्णप्रिया स्मृता ॥ २२७ ॥
 कृष्णरूपं सन्निधातुं या शक्ता चावलीलया ॥ सर्वाशैः कृष्णसदृशी तेन कृष्णस्वरूपिणी ॥ २२८ ॥ वामांगाद्धेन
 कृष्णस्य या संभृता परा सती ॥ कृष्णवामांगसंभृता तेन कृष्णेन कीर्तिता ॥ २२९ ॥ परमानंदराशिश्च स्वयं मूर्तिमती सती ॥
 श्रुतिभिः कीर्तिता तेन परमानंदरूपिणी ॥ २३० ॥ कृषिर्मोक्षार्थवचनो न एवोत्कृष्टवाचकः ॥ आकारो दातृवचनस्तेन कृष्णा
 प्रकीर्तिता ॥ २३१ ॥ अस्ति वृंदावनं यस्यास्तेन वृंदावनी स्मृता ॥ वृंदावनस्याधिदेवी तेन वाथ प्रकीर्तिता ॥ २३२ ॥ संघः सखी
 नां वृंदः स्यादकारोप्यस्तिवाचकः ॥ सखिवृंदोस्ति यस्याश्च सा वृंदा परिकीर्तिता ॥ २३३ ॥ वृंदावने विनोदश्च सोस्या ह्यस्ति च
 तत्र वै ॥ वेदा वदन्ति तां तेन वृंदावनविनोदिनीम् ॥ २३४ ॥ नखचंद्रावलीवक्रचंद्रोस्ति यत्र संततम् ॥ तेन चंद्रावली सा च कृष्णेन
 परिकीर्तिता ॥ २३५ ॥ कांतिरस्ति चंद्रतुल्या सदा यस्या दिवानिशम् ॥ सा चंद्रकांता हर्षेण हरिणा परिकीर्तिता ॥ २३६ ॥
 शरच्चंद्रप्रभा यस्याश्चाननेस्ति दिवानिशम् ॥ मुनिना कीर्तिता तेन शरच्चंद्रप्रभानना ॥ २३७ ॥ इदं षोडशनामोक्तमर्थव्याख्यानसं
 युतम् ॥ नारायणेन यदत्तं ब्रह्मणे नाभिपंक्जे ॥ २३८ ॥ ब्रह्मणा च पुरा दत्तं धर्माय जनकाय मे ॥ धर्मेण कृपया दत्तं महा
 मादित्यपर्वणि ॥ २३९ ॥ पुष्करे च महातीर्थे पुण्याहे देवसंसदि ॥ राधाप्रभावप्रस्तावे सुप्रसन्नेन चेतसा ॥ २४० ॥ इदं स्तोत्रं
 महापुण्यं तुभ्यं दत्तं मया मुने ॥ निंदकायावैष्णवाय न दातव्यं महामुने ॥ २४१ ॥ यावज्जीवमिदं स्तोत्रं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः ॥
 राधामाधवयोः पादपद्मे भक्तिर्भवेदिह ॥ २४२ ॥ अंते लभेत्तयोर्दास्यं शश्वत्सहचरो भवेत् ॥ अणिमादिकसिद्धिं च संप्राप्य
 नित्यविग्रहम् ॥ २४३ ॥ व्रतदानोपवासैश्च सर्वैर्नियमपूर्वकैः ॥ चतुर्णां चैव वेदानां पाठैः सर्वार्थसंयुतैः ॥ २४४ ॥ सर्वेषां यज्ञ

खं० ४ पू०

अ० १७

॥ ५४ ॥

तीर्थानां करणैर्विधिबोधितैः ॥ प्रदक्षिणेन भूमेश्च कृत्स्नाया एव सप्तधा ॥ २४५ ॥ शरणागतरक्षायामज्ञानां ज्ञानदानतः ॥ देवानां
 वैष्णवानां च दर्शनेनापि यत्फलम् ॥ २४६ ॥ तदेव स्तोत्रपाठस्य कलां नार्हति षोडशीम् ॥ स्तोत्रस्यास्य प्रभावेण जीवन्मुक्तो
 भवेन्नरः ॥ २४७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ संप्राप्तं परमाश्चर्यं स्तोत्रं सर्वसुदुर्लभम् ॥ कवचं चापि देव्याश्च संसारविजयं प्रभो ॥
 ॥ २४८ ॥ कृतं स्तोत्रं सुयज्ञेन प्राप्तं तदपि दुर्लभम् ॥ श्रुत्वा कृष्णकथां चित्रां त्वत्पादाब्जप्रसादतः ॥ २४९ ॥ अधुना श्रोतुमि
 च्छामि यद्ग्रहस्यं च तद्ब्रह्म ॥ प्रातश्च नगरं दृष्ट्वा किमूचुर्बल्लवा मुने ॥ २५० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ गतायां तत्र यामि
 न्यां गते च विश्वकर्मणि ॥ अरुणोदयवेलायां जनाः सर्वे जजागरुः ॥ २५१ ॥ उत्थाय दृष्ट्वा नगरं सर्वेभ्योपि विलक्षणम् ॥
 किमाश्चर्यं किमाश्चर्यमित्यूचुर्ब्रजवासिनः ॥ २५२ ॥ कांश्चिद्गोपान्केचिदूचुः कुत एतद्भूदिदम् ॥ न जाने केन रूपेण को भूमौ
 प्रभवेदिति ॥ २५३ ॥ बुबुधे मनसा नंदो गर्गवाक्यमनुस्मरन् ॥ श्रीहरेरिच्छया सर्वं जगदेतच्चराचरम् ॥ २५४ ॥ ब्रह्मादितृणपर्यं
 तं यस्य भ्रूभंगलीलया ॥ आविर्भूतं तिरोभूतं तस्यासाध्यं च किं कुतः ॥ २५५ ॥ विवरेष्वेव यल्लोम्नां ब्रह्मांडान्यखिलानि च ॥
 ईशस्य तन्महाविष्णोः किमसाध्यं हरेरहो ॥ २५६ ॥ ब्रह्मानंते शधर्माश्च ध्यायंते यत्पदांबुजम् ॥ किमसाध्यं तदीशस्य
 मायामानुषरूपिणः ॥ २५७ ॥ भ्रामंभ्रामं तन्नगरं दर्शदर्शं गृहंगृहम् ॥ पाठंपाठं च नामानि सर्वेभ्यो निलयं ददौ ॥ २५८ ॥ कृत्वा
 शुभक्षणं नंदो वृषभानश्च कौतुकी ॥ चकार सगणैः सार्द्धं मुदाश्रमनिवेशनम् ॥ २५९ ॥ सर्वे वृन्दावनस्थाश्च प्रसन्नवदनेक्षणाः ॥
 मुदा प्रवेशनं चक्रुः स्वस्वमाश्रममुत्तमम् ॥ २६० ॥ सर्वे मुसुदिरे गोपाः स्वेस्वे स्थाने मनोहरे ॥ बालका बालिकाश्चैव चिक्रीडुश्च
 प्रहर्षिताः ॥ २६१ ॥ श्रीकृष्णो बलदेवश्च शिशुभिः सह कौतुकात् ॥ क्रीडां चकार तत्रैव स्थानेस्थाने मनोहरे ॥ २६२ ॥ इत्येवं
 कथितं सर्वं निर्माणं नगरस्य च ॥ अबलानां वने रासमंडलस्य च नारद ॥ २६३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनार
 दसंवादे श्रीवृन्दावननगरवर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ अहो किमद्भुतं सूत रहस्यं सुमनोहरम् ॥

अ. वै. क.
॥ ५५ ॥

श्रुतं कृष्णस्य चरितं सुखदं मोक्षदं परम् ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा नगरनिर्माणं नारदो मुनिसत्तमः ॥ पप्रच्छ कृष्ण
चरितमपरं सुमनोहरम् ॥ २ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णाख्यानचरितं पीयूषमृषिसत्तम ॥ ज्ञानसिंधो निगद मां शिष्यं
च शरणागतम् ॥ ३ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा मुदा नारायणः स्वयम् ॥ उवाच परमीशस्य चरितं परमाद्भुतम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीना
रायण उवाच ॥ ॥ एकदा बालकैः सार्धं बलेन सह माधवः ॥ जगाम श्रीमधुवनं यमुनातीरनीरजम् ॥ ५ ॥ विचेरुर्गोसहस्रैश्च
चिक्रीडुर्बालकास्तदा ॥ विश्रांतास्तृट्परीताश्च क्षुधा च परिपीडिताः ॥ ६ ॥ तमूचुर्गोपशिशवः श्रीकृष्णं परया मुदा ॥ क्षुदस्मान्बा
धते कृष्ण किं कुर्मो ब्रूहि किंकराद् ॥ ७ ॥ शिशूनां वचनं श्रुत्वा तानुवाच दयानिधिः ॥ हितं तथ्यं च वचनं प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ ८ ॥ श्रीकृ
ष्ण उवाच ॥ ॥ बाला गच्छत विप्राणां यज्ञस्थानं सुखावहम् ॥ अन्नं याचत ताञ्छीघ्रं ब्राह्मणांश्च क्रतून्मुखान् ॥ ९ ॥ विप्राः आंगि
रसाः सर्वे स्वाश्रमे श्रीवनांतिके ॥ यज्ञं कुर्वन्ति विप्राश्च श्रुतिस्मृतिविशारदाः ॥ १० ॥ निःस्पृहा वैष्णवाः सर्वे मां यजन्ति मुमुक्षवः ॥
मायया मां न जानन्ति मायामानुषरूपिणम् ॥ ११ ॥ न चेद्ददति युष्मभ्यमन्नं विप्राः क्रतून्मुखाः ॥ तत्कांता याचत क्षिप्रं दया
युक्ताः शिशून्प्रति ॥ १२ ॥ श्रीकृष्णवचनं श्रुत्वा ययुर्बालकपुंगवाः ॥ पुरतो ब्राह्मणानां च तस्थुरान्नम्रकंधराः ॥ १३ ॥ इत्यूचुर्बा
लकाः शीघ्रमन्नं दत्त द्विजोत्तमाः ॥ न शुश्रुवुर्द्विजाः केचित्केचिच्छ्रुत्वा स्थिताः स्थिताः ॥ १४ ॥ ते ययू रंधनागारं ब्राह्मण्यो यत्र पाचि
काः ॥ गत्वा बाला विप्रभार्याः प्रणेमुर्नतकंधराः ॥ १५ ॥ नत्वोचुर्बालकाः सर्वे विप्रभार्याः पतिव्रताः ॥ अन्नं दत्त मातरोऽस्मा
न्क्षुधार्तान्बालकानपि ॥ १६ ॥ बालानां वचनं श्रुत्वा दृष्ट्वा तांश्च मनोहरान् ॥ पप्रच्छुः सादरं साध्व्यः स्मेराननसरोरुहाः ॥ १७ ॥
॥ विप्रपत्न्य ऊचुः ॥ ॥ के यूयं प्रेषिताः केन कानि नामानि कोविदाः ॥ दास्यामोन्नं बहुविधं व्यंजनैः सहितं वरम् ॥ १८ ॥
ब्राह्मणीनां वचः श्रुत्वा ता ऊचुस्ते मुदान्विताः ॥ स्निग्धा हसन्तः स्फीताश्च सर्वे गोपालबालकाः ॥ १९ ॥ ॥ बाला ऊचुः ॥ ॥ प्रेषिता
रामकृष्णाभ्यां वयं क्षुत्पीडिता भृशम् ॥ दत्तान्नं मातरोऽस्मभ्यं क्षिप्रं यामस्तदंतिकम् ॥ २० ॥ इतो विदूरे भाण्डीरे वनाभ्यन्तरमेव

खं ० ४ पू.
अ० १८

॥ ५५ ॥

च ॥ वटमूले मधुवने वसन्तौ रामकेशवौ ॥ २१ ॥ विश्रान्तौ क्षुधितौ तौ च याचेतेऽन्नं च मातरः ॥ किमु देयमदेयं वा शीघ्रं वदत
 नोऽधुना ॥ २२ ॥ गोपानां वचनं श्रुत्वा हृष्टानंदाश्रुलोचनाः ॥ पुलकांकितसर्वांगास्तत्पादाब्जमनोरथाः ॥ २३ ॥ नानाव्यजन
 संयुक्तं शाल्यन्नं सुमनोहरम् ॥ पायसं पिष्टकं स्वादु दधि क्षीरं घृतं मधु ॥ २४ ॥ रौप्ये कांस्ये राजते च पात्रे कृत्वा मुदान्विताः ॥
 ताः सर्वा विप्रपत्न्यश्च प्रययुः कृष्णसन्निधिम् ॥ २५ ॥ नानामनोरथं कृत्वा मनसा गमनोत्सुकाः ॥ पतिव्रतास्ता धन्याश्च श्रीकृ
 णदर्शनोत्सुकाः ॥ २६ ॥ श्रीकृष्णं ददृशुर्गत्वा रामं च सहबालकम् ॥ वटमूले वसन्तं तमुडुमध्ये यथोडुपम् ॥ २७ ॥ श्यामं
 किशोरवयसं पीतकौशेयवाससम् ॥ सुन्दरं सस्मितं शांतं राधाकांतं मनोहरम् ॥ २८ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं रत्नालंकारभूषितम् ॥
 रत्नकुण्डलयुग्माभ्यां गंडस्थलविराजितम् ॥ २९ ॥ रत्नकेयूरवलयरत्ननूपुरभूषितम् ॥ आजानुलंबितां शुभ्रां बिभ्रतं रत्नमालि
 काम् ॥ ३० ॥ मालतीमालया कंठवक्षःस्थलविराजितम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमांचितविग्रहम् ॥ ३१ ॥ सुनखं सुकपोलं च पक्व
 बिंबाधरं वरम् ॥ पक्वदाडिमबीजाभं बिभ्रतं दंतमुत्तमम् ॥ ३२ ॥ शिखिपिच्छसमायुक्तं बद्धचूडं परात्परम् ॥ कदंबपुष्पयुग्माभ्यां
 कर्णमूले विराजितम् ॥ ३३ ॥ ध्यानासाध्यं योगिनां च भक्तानुग्रहकातरम् ॥ ब्रह्मेशधर्मशेषैः स्तूयमानं मुनीश्वरैः ॥ ३४ ॥ दृष्ट्वैव
 मीश्वरं भक्त्या प्रणेमुर्द्विजयोपितः ॥ स्वानां ज्ञानानुरूपं च तुष्टुबुर्धुसूदनम् ॥ ३५ ॥ ॥ विप्रपत्न्य ऊचुः ॥ ॥ त्वं ब्रह्म परमं धाम निरी
 हो निरहंकृतिः ॥ निर्गुणश्च निराकारः साकारः सगुणः स्वयम् ॥ ३६ ॥ साक्षिरूपश्च निर्लिप्तः परमात्मा निराकृतिः ॥ प्रकृतिः पुरुष
 स्त्वं च कारणं च तयोः परम् ॥ ३७ ॥ सृष्टिस्थित्यंतविषये ये च देवास्त्रयः स्मृताः ॥ ते त्वदंशाः सर्वबीजा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥
 ॥ ३८ ॥ यस्य लोभां च विवरे चाखिलं विश्वमीश्वर ॥ महाविराण्महाविष्णुस्त्वं तस्य जनको विभो ॥ ३९ ॥ तेजस्त्वं चापि तेज
 स्वी ज्ञानं ज्ञानी च तत्परः ॥ वेदेऽनिर्वचनीयस्त्वं कस्त्वां स्तोतुमिहेश्वरः ॥ ४० ॥ महदादिसृष्टिसूत्रं पंचतन्मात्रमेव च ॥ बीजं
 त्वं सर्वशक्तीनां सर्वशक्तिस्वरूपकः ॥ ४१ ॥ सर्वशक्तीश्वरः सर्वः सर्वशक्त्याश्रयः सदा ॥ त्वमनीहः स्वयंज्योतिः सर्वानन्दः सना

ब्र. वै. क.

॥ ५६ ॥

तनः ॥ ४२ ॥ अहोप्याकारहीनस्त्वं सर्वविग्रहवानपि ॥ सर्वेन्द्रियाणां विषयं जानासि नैन्द्रियी भवान् ॥ ४३ ॥ सरस्वती जडीभूता
 यस्तोत्रे यन्निरूपणे ॥ जडीभूतो महेशश्च शेषो धर्मो विधिः स्वयम् ॥ ४४ ॥ पार्वती कमला राधा सावित्री वेदसूरपि ॥ वेदश्च जड
 तां याति के वा शक्ता विपश्चितः ॥ ४५ ॥ वयं किं स्तवनं कुर्मः स्त्रियः प्राणेश्वरेश्वर ॥ प्रसन्नो भव नो देव दीनबन्धो कृपां कुरु ॥
 ॥ ४६ ॥ इति पेतुश्च ता विप्रपत्न्यस्तच्चरणांबुजे ॥ अभयं प्रददौ ताभ्यः प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ ४७ ॥ विप्रपत्नीकृतं स्तोत्रं पूजाकाले
 च यः पठेत् ॥ स गतिं विप्रपत्नीनां लभते नात्र संशयः ॥ ४८ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ ताः पदांभोजपतिता दृष्ट्वा श्रीमधुसूदनः ॥
 वरं वृणुत कल्याणं भविता चेत्युवाच ह ॥ ४९ ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा विप्रपत्न्यो मुहान्विताः ॥ तमृचुर्वचनं भक्त्या भक्तिनम्रा
 त्मकंधराः ॥ ५० ॥ ॥ द्विजपत्न्य ऊचुः ॥ वरं कृष्ण न गृह्णीमो नः स्पृहा त्वत्पदांबुजे ॥ देहि स्वं दास्यमस्मभ्यं दृढां भक्तिं सुदुर्ल
 भाम् ॥ ५१ ॥ पश्यामोऽनुक्षणं वक्रसरोजं तव केशव ॥ अनुग्रहं कुरु विभो न यास्यामो गृहं पुनः ॥ ५२ ॥ द्विजपत्नीवचः श्रुत्वा
 श्रीकृष्णः करुणानिधिः ॥ ओमित्युक्त्वा त्रिलोकेशस्तस्थौ बालकसंसदि ॥ ५३ ॥ प्रदत्तं विप्रपत्नीभिर्मिष्टमन्नं सुधोपमम् ॥ बालका
 न्भोजयित्वा तु स्वयं च बुभुजे विभुः ॥ ५४ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र शातकुंभं रथं परम् ॥ ददृशुर्विप्रपत्न्यश्च पतंतं गगनादहो ॥ ५५ ॥
 रत्नदर्पणसंयुक्तं रत्नसारपरिच्छदम् ॥ रत्नस्तंभैर्निबद्धं च सद्भूतकलशोज्ज्वलम् ॥ ५६ ॥ श्वेतचामरसंयुक्तं वह्निशुद्धांशुकान्वितम् ॥
 पारिजातप्रसूनानां मालाजालैर्विराजितम् ॥ ५७ ॥ शतचक्रसमायुक्तं मनोयायि मनोहरम् ॥ वेष्टितं पार्षदैर्दिव्यैर्वनमालाविभूषितैः ॥ ५८ ॥
 पीतवस्त्रपरीधानै रत्नालंकारभूषितैः ॥ नवयौवनसंपन्नैः श्यामलैः सुमनोहरैः ॥ ५९ ॥ द्विभुजैर्मुर्लीहस्तैर्गोपवेषधरैर्वरैः ॥ शिखिपि
 च्छगुंजमालाबद्धवक्रिमचूडकैः ॥ ६० ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं ते प्रणम्य हरेः पदम् ॥ रथमारोहणं कर्तुमृचुर्ब्राह्मणकामिनीः ॥ ६१ ॥
 विप्रभार्या हरिं नत्वा जग्मुर्गोलोकमीप्सितम् ॥ बभूवुर्गोपिकाः सद्यस्त्यक्त्वा मानुषविग्रहान् ॥ ६२ ॥ हरिश्छायां विनिर्माय तासां

१ रथस्यारोहणम् - इ० पा० ।

खं० ४ पू०

अ० १८

॥ ५६ ॥

च विष्णुमायया ॥ प्रस्थापयामास गृहान्ब्राह्मणानां स्वयं विभुः ॥ ६३ ॥ विप्राश्च भार्या उद्दिश्य परमोद्विग्नमानसाः ॥ अन्वेषणं
 प्रकुर्वतो ददृशुः पथि कामिनीः ॥ ६४ ॥ दृष्ट्वाचुर्ब्राह्मणाः सर्वे तास्ते च विनयान्विताः ॥ पुलकांकितसर्वाङ्गाः प्रसन्नवदनेक्षणाः ॥
 ॥ ६५ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ अहोतिथिन्या यूयं च दृष्टो युष्माभिरीश्वरः ॥ अस्माकं जीवनं व्यर्थं वेदपाठोऽप्यन
 र्थकः ॥ ६६ ॥ वेदे पुराणे सर्वत्र विद्वद्भिः परिकीर्तिताः ॥ हरेर्विभूतयः सर्वाः सर्वेषां जनको हरिः ॥ ६७ ॥ तपो जपो व्रतं ज्ञानं वेदा
 ध्ययनमर्चनम् ॥ तीर्थस्नानमनशनं सर्वेषां फलदो हरिः ॥ ६८ ॥ श्रीकृष्णः सेवितो येन किं तस्य तपसां फलैः ॥ प्राप्तः कल्पतरु
 र्येन किं तस्यान्येन शाखिना ॥ ६९ ॥ श्रीकृष्णो हृदये यस्य तस्य किं कर्मभिः कृतैः ॥ किं वा न सागरस्यैव पौरुषं कूपलंघने ॥
 ॥ ७० ॥ इत्येवमुक्त्वा विप्राश्च गृहीत्वा कामिनीवराः ॥ आजग्मुः स्वगृहं दृष्ट्वास्ताभिः सार्धं च रेमिरे ॥ ७१ ॥ तासां ततोधिकं प्रेम
 क्रीडासु सर्वकर्मसु ॥ दाक्षिण्यं मायया शक्त्या ब्राह्मणानामतर्कितम् ॥ ७२ ॥ अथ नारायणः सोयं बलेन शिशुभिः सह ॥ जगाम
 स्वालयं तूर्णं पूर्णब्रह्म सनातनः ॥ ७३ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं हरेर्माहात्म्यमुत्तमम् ॥ पुरा श्रुतं धर्मवक्त्रात्किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥
 ॥ ७४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ऋषीन्द्र केन पुण्येन बभूव विप्रयोषिताम् ॥ मुनीन्द्रयोगसिद्धानां दुर्लभा गतिरीश्वरी ॥
 ॥ ७५ ॥ इमाः का वा पुण्यवत्यः पुरा तस्थुर्महीतलम् ॥ आजग्मुः केन दोषेण वद संदेहभञ्जनम् ॥ ७६ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥
 सप्तर्षीणां रमण्यश्च रूपेणाप्रतिमाः पराः ॥ गुणवत्यः सुशीलाश्च धर्मिष्ठाश्च पतिव्रताः ॥ ७७ ॥ नवीनयौवनाः सर्वाः पीनश्रोणि
 पयोधराः ॥ दिव्यवस्त्रपरीधाना रत्नालंकारभूषिताः ॥ ७८ ॥ तप्तकांचनवर्णाभाः स्मेराननसरोरुहाः ॥ मुनीनां मोहितुं शक्ता
 मानसं वक्रचक्षुषा ॥ ७९ ॥ दृष्ट्वा तासां स्तनश्रोणिमुखानि सुंदराणि च ॥ अनलश्चकमे ताश्च मदनानलपीडितः ॥ ८० ॥
 अग्निस्थानस्थितानां च शिखया सुरतोन्मुखः ॥ स्पृष्ट्वा चाङ्गानि तासां च बभूव हतचेतनः ॥ ८१ ॥ पतिव्रता न जानन्ति पति
 पादाब्जमानसाः ॥ अग्निरङ्गानि तासां च दर्शदर्शं मुमोह च ॥ ८२ ॥ वहेश्च मानसं ज्ञात्वा भगवानङ्गिरा मुनिः ॥ शशाप तं चेत्यु

ब्र. वै. रु.
॥ ५७ ॥

वाच सर्वभक्षो भवेति ह ॥ ८३ ॥ वह्निः सचेतनो भूत्वा तुष्टाव मुनिपुंगवम् ॥ व्रीडया नम्रवदनश्चक्रे ब्रह्मतेजसा ॥ ८४ ॥
कुद्धो मुनिवरः स्पृष्टाः कामिन्यश्च शशाप ह ॥ यात यूयं पापयुक्ता मानुषीं योनिमेव च ॥ ८५ ॥ भारते ब्राह्मणानां च गृहे लभत
जन्म वै ॥ करिष्यन्ति विवाहं च युष्माकं कुलजा द्विजाः ॥ ८६ ॥ श्रुत्वा वाक्यं मुनेस्ताश्च रुरुदुः प्रेमविह्वलाः ॥ पुटांजलियुताः
सर्वा ऊचुस्तं विदुषां वरम् ॥ ८७ ॥ ॥ मुनिपत्न्य ऊचुः ॥ ॥ न त्यजास्मान्मुनिश्रेष्ठ निष्पापाश्च पतिव्रताः ॥ अजानंत्यः
परस्पृष्टा न च नस्त्यक्तुमर्हसि ॥ ८८ ॥ भक्तानां किंकरीणां च न दंडं कर्तुमर्हसि ॥ युष्माकं चरणांभोजं कदा द्रक्ष्यामहे वयम् ॥
॥ ८९ ॥ खड्गच्छेदाद्व्रपातात्सर्वप्रहरणान्मुने ॥ दारुणः कांतविच्छेदः साध्वीनां दुःसहः सदा ॥ ९० ॥ ब्रह्मिष्ठानां गुणवतां परा
न्कांतान्महामुनीन् ॥ एवंभूतान्कथं त्यक्त्वा यास्यामः पृथिवीतलम् ॥ ९१ ॥ यास्यामो यदि विप्रेष कदात्रागमनं वद ॥ अज्ञानस्प
र्शदोषश्च न स्यान्नो विधिवोधितः ॥ ९२ ॥ अहल्यया पुनः प्राप्तः स्वामीन्द्रस्य प्रधर्षणात् ॥ सा संभोगात्पुनः शुद्धा स्पर्शनाद्वर्जिता
वयम् ॥ ९३ ॥ विचारं कुरु धर्मिष्ठ वेदवेदांगपारग ॥ विश्वकर्तुश्च पुत्रस्त्वं सर्ववेदविदांवर ॥ ९४ ॥ अन्येषां च भयात्कांता व्रजन्ति शरणं
पतिम् ॥ स्वकांतभयसंविन्नाः शरणं कं व्रजन्ति ताः ॥ ९५ ॥ अभयं देहि धर्मिष्ठ भययुक्ताभ्य एव च ॥ पुत्रे शिष्ये कलत्रे च को दंडं
कर्तुमक्षमः ॥ ९६ ॥ दुर्बलः सबलो वापि स्ववस्तूनामपीश्वरः ॥ स्वद्रव्यविक्रयं कर्तुं न चान्यो रक्षितुं क्षमः ॥ ९७ ॥ कामिनीनां वचः
श्रुत्वा दयालुर्मुनिपुंगवः ॥ प्रेम्णा रुरोद तासां च निरीक्ष्य सुखपंकजम् ॥ ९८ ॥ वेदवेदांगपारज्ञो ज्ञानिनां योगिनां वरः ॥ पत्नीविच्छे
दविषये मूर्च्छां प्राप तथापि सः ॥ ९९ ॥ सर्वे बभूवुः शोकार्ता विरहोद्विग्नमानसाः ॥ निरीक्ष्य तासां वक्राणि तस्थुः पुत्तलिका यथा ॥
॥ १०० ॥ कृत्वा विलापं सुचिरं सर्ववेदविदां वरः ॥ भ्रातृभिश्च सहालोच्य ता उवाच शुचातुरः ॥ १०१ ॥ ॥ अंगिरा उवाच ॥ ॥ यूयं
शृणुत वक्ष्यामि वचनं सत्यमेव च ॥ स्वकर्मभोगिनां भोगमाकर्माच्च श्रुतौ श्रुतम् ॥ १०२ ॥ गतो भोगश्च युष्माकमस्माभिः सह
निश्चितम् ॥ गते भोगे पुनर्भोगो न हि वेदे निरूपितः ॥ १०३ ॥ शुभाशुभं च यत्कर्म भारते कृतिभिः सह ॥ नाशुक्तं क्षीयते कर्म

खं० ४ पू.
अ० १८

॥ ५७ ॥

जन्मकोटिशतैरपि ॥ १०४ ॥ परभुक्तां च कांतां च यो भुंक्ते स नराधमः ॥ स पच्यते कालसूत्रे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ १०५ ॥
 न सा देवे न सा पैत्र्ये पाकार्हा पापसंयुता ॥ तस्या आलिंगने भर्ता भ्रष्टश्रीस्तेजसा हतः ॥ १०६ ॥ देवताः पितरस्तस्य हव्य
 दाने च तर्पणे ॥ सुखिनो न भवंत्येवमित्याह कमलोद्भवः ॥ १०७ ॥ तस्माद्यत्नेन भार्याया रक्षणं कुरुते सुधीः ॥ अन्यथा
 पापभागभर्ता निश्चितं नरकं व्रजेत् ॥ १०८ ॥ पदेपदे सावधानः कांतां रक्षति पंडितः ॥ न व्रती न स्थली योषा दोषाणां च
 करंडिका ॥ १०९ ॥ कलत्रं पाकपात्रं च सदा रक्षितुमर्हति ॥ परस्पर्शादशुद्धां च शुद्धां स्वस्पर्शने सदा ॥ ११० ॥ स्वकांतं च
 परित्यजेय परं गच्छति याधमा ॥ कुंभीपाकं सा प्रयाति यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ १११ ॥ तामेव यमदूताश्च संस्थाप्य नरकांतरे ॥
 उत्तिष्ठति विदूराच्चेत्कुर्वति दंडताडनाम् ॥ ११२ ॥ सर्पप्रमाणाः कीटाश्च तीक्ष्णदंष्ट्राः सुदारुणाः ॥ दंशति पुंश्चलीं तत्र सततं च
 दिवानिशम् ॥ ११३ ॥ विकृताकारशब्दं च करोति शाश्वतं भिया ॥ न ममार प्रहारेण सूक्ष्मदेहविधारिणी ॥ ११४ ॥ मुहू
 तार्थं सुखं भुक्त्वा लोकेऽत्र यशसा हता ॥ पतिता परलोके च गतिमेतादृशीं लभेत् ॥ ११५ ॥ परस्पृष्टा च वै नारी या स्पृहां
 कुरुते परम् ॥ सापि दुष्टा परित्याज्या चेत्याह कमलोद्भवः ॥ ११६ ॥ तस्मान्नारीं परैर्यत्नाददृष्टा कृतिभिः कृता ॥ असूर्यपश्या
 या दाराः शुद्धास्ताश्च पतिव्रताः ॥ ११७ ॥ स्वच्छंदगामिनी या च स्वव्रता सूकरीसमा ॥ अंतर्दुष्टा सदा सैव निश्चितं परगामिनी
 ॥ ११८ ॥ स्वामिसाध्या च या नारी कुलधर्मभिया स्थिता ॥ कांतेन सार्द्धं सा कांता वैकुण्ठं याति निश्चितम् ॥ ११९ ॥ यात
 यूयं च पृथिवीं मानुषीं योनिमीप्सिताम् ॥ कृष्णदर्शनमात्रेण गोलोकं यास्यथ ध्रुवम् ॥ १२० ॥ हरिणा निर्मिताच्छाया युष्माकं
 योगमायया ॥ ता विप्रमंदिरे स्थित्वा चागमिष्यन्ति नो ध्रुवम् ॥ १२१ ॥ पुनरंशेन नः पत्न्यो भविष्यथ न संशयः ॥ युष्माकं
 मम शापश्च बभूव च वराधिकः ॥ १२२ ॥ इत्येवमुक्त्वा स मुनिर्विरराम शुचान्वितः ॥ ता आगत्य महीं शापाद्बभूवुर्विप्रयो
 पितः ॥ १२३ ॥ दत्त्वान्नं हरये भक्त्या प्रजग्मुर्हरिमंदिरम् ॥ बभूव निश्चितं तासां शापश्च संपदोधिकः ॥ १२४ ॥ निंदा नीचा

ब्र. वै. ल.

॥ ५८ ॥

च संपत्तिर्विपत्तिर्महतो वरा ॥ अहो सद्यः सतां कोपश्चोपकाराय कल्पते ॥ १२५ ॥ विना विपत्तेर्महिमा कुतः कस्य भवेद्भुवि ॥
 भूताः कांतपरित्यागान्मुक्ता ब्राह्मणयोषितः ॥ १२६ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं हरेश्चरितमुत्तमम् ॥ अहो पुण्यवतीनां च मोक्षाख्यानं
 मनोहरम् ॥ १२७ ॥ श्रीकृष्णाख्यानं विप्रेन्द्र नृत्नं नृत्नं पदेपदे ॥ न हि तृप्तिः श्रुतवतां केन श्रेयसि तृप्यते ॥ १२८ ॥ यावद्रम्यं
 तत्कथितं यच्छ्रुतं गुरुवक्त्रतः ॥ वद मां वाञ्छितं यत्ते किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १२९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ यद्यच्छ्रुतं
 त्वया पूर्वं गुरुवक्त्रात्कृपानिधे ॥ मंगलं कृष्णचरितं तन्मे ब्रूहि जगद्गुरो ॥ १३० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा देवर्षिवचनमृषिर्ना
 रायणः स्वयम् ॥ अपरं कृष्णमाहात्म्यं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ १३१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे विप्रपत्नीमोक्ष
 णप्रस्तावोनामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदा बालकैः सार्धं बलदेवं विना हरिः ॥ जगाम
 यमुनातीरं यत्र कालियमंदिरम् ॥ १ ॥ परिपक्वफलं भुक्त्वा यमुनातीरजे वने ॥ स्वेच्छामयस्तृप्परीतः पपौ च निर्मलं जलम्
 ॥ २ ॥ गोकुलं चारयामास शिशुभिः सह कानने ॥ विजहार च तैः सार्द्धं स्थापयामास गोकुलम् ॥ ३ ॥ क्रीडानिमग्नचित्तोयं
 बालकाश्च मुदान्विताः ॥ भुक्त्वा नवतृणं गावो विषतोयं पपुर्मुने ॥ ४ ॥ विषाक्तं च जलं पीत्वा दारुणांतकचेष्टया ॥ ज्वालाभिः
 कालकूटानां सद्यः प्राणांश्च तत्यजुः ॥ ५ ॥ दृष्ट्वा मृतं गोसमूहं गोपाश्चिन्ताकुलाभिया ॥ विषण्णवदनाः सर्वे तमूचुर्मधुसूदनम् ॥ ६ ॥
 ज्ञात्वा सर्वं जगन्नाथो जीवयामास गोकुलम् ॥ उत्तस्थुस्तत्क्षणं गावो ददृशुः श्रीहरेर्मुखम् ॥ ७ ॥ कृष्णः कदंबमारुह्य यमुनानीरतीर
 जम् ॥ पपात सर्पभवने नागमध्ये नराकृतिः ॥ ८ ॥ शतहस्तप्रमाणं च जलोत्थानं बभूव ह ॥ बाला हर्षं विषादं च मेनिरे तत्र
 नारद ॥ ९ ॥ सर्पो नराकृतिं दृष्ट्वा कालियः क्रोधविह्वलः ॥ जग्राह श्रीहरिं तूर्णं तप्तलोहं यथा नरः ॥ १० ॥ दग्धकंठोदरो नागश्चो
 द्विगो ब्रह्मतेजसा ॥ प्राणा यांत्येवमुक्त्वा च चकारोद्वमनं पुनः ॥ ११ ॥ भग्नदंतो रक्तमुखः कृष्णवज्रांगचर्वणात् ॥ रक्तवक्त्रस्य
 भगवानुत्तस्थौ मस्तकोपरि ॥ १२ ॥ नागो विश्वंभराक्रांतः स प्राणांस्त्यक्तुमुद्यतः ॥ चकार रक्तोद्वमनं पपात मूर्च्छितो मुने ॥ १३ ॥

खं० ४ पृ०

अ० १९

॥ ५८ ॥

दृष्ट्वा तं मूर्छितं नागा रुरुदुः प्रेमविह्वलाः ॥ १४ ॥ केचित्पलायिता भीताः केचित्प्रविविशुर्विलम् ॥ मरणाभिमुखं कांतं दृष्ट्वा
 सा सुरसा सती ॥ १५ ॥ नागिनीभिः सह प्रेम्णा रुरोद पुरतो हरेः ॥ पुटोजलियुता तूर्णं प्रणम्य श्रीहरिं भिया ॥ धृत्वा पादारविंदे
 च तमुवाच भियाकुला ॥ १६ ॥ ॥ सुरसोवाच ॥ ॥ हे जगत्कांत कांतं मे देहि मानं च मानद ॥ पतिः प्राणाधिकः स्त्री
 णां नास्ति बंधुश्च तत्परः ॥ १७ ॥ सकलभुवननाथ प्राणनाथं मदीयं न कुरु वधमनंतप्रेमसिंधो सुबंधो ॥ अखिलभुवनबंधो
 राधिकाप्रेमसिंधो पतिमिह कुरु दानं मे विधातुर्विधातः ॥ १८ ॥ त्रिनयनविधिशेषाः षण्मुखश्चास्यसंवैः स्तवनविषयजाड्यात्स्तो
 तुमीशा न वाणी ॥ न खलु निखिलवेदाः स्तोतुमन्येपि देवाः स्तवनविषयशक्ताः संति संतस्तवैव ॥ १९ ॥ कुमतिरहमधिज्ञा यो
 षितां क्वाधमा वा क्व भुवनगतिरीशश्चक्षुषो गोचरापि ॥ विधिहरिहरशेषैः स्तूयमानश्च यस्त्वमतनुमनुजमीशं स्तोतुमिच्छामि तं त्वा
 म् ॥ २० ॥ स्तवनविषयभीता पार्वती यस्य पद्मा श्रुतिगणजनयित्री स्तोतुमीशा न यं त्वाम् ॥ कलिकलुषनिमग्ना वेदवेदांगशास्त्र
 श्रवणविषयमूढा स्तोतुमिच्छामि किं त्वाम् ॥ २१ ॥ शयानो रत्नपर्यंके रत्नभूषणभूषितः ॥ रत्नभूषणभूषांगी राधावक्षसि संस्थितः
 ॥ २२ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगः स्मेराननसरोरुहः ॥ प्रोद्यत्प्रेमरसांभोधौ निमग्नः सततं सुखात् ॥ २३ ॥ मल्लिकामालतीमालाजालैः
 शोभितशेखरः ॥ पारिजातप्रसूनानां गंधामोदितमानसः ॥ २४ ॥ पुंस्कोकिलकलध्वानैर्भ्रमरध्वनिसंयुतैः ॥ कुसुमेषुविकारेण पुल
 कांकितविग्रहः ॥ २५ ॥ प्रियाप्रदत्ततांबूलं भुक्तवान्यः सदा मुदा ॥ वेदा अशक्ता यं स्तोतुं जडीभूता विचक्षणाः ॥ २६ ॥ तमनिर्वच
 नीयं च किं स्तौमि नागवल्लभा ॥ वंदेहं त्वत्पदांभोजं ब्रह्मेशशेषसेवितम् ॥ २७ ॥ लक्ष्मीसरस्वतीदुर्गाजाह्नवीवेदमातृभिः ॥ सेवितं
 सिद्धसंघैश्च मुनीर्द्रिर्मनुभिः सदा ॥ २८ ॥ निष्कारणायाखिलकारणाय सर्वेश्वरायापि परात्पराय ॥ स्वयंप्रकाशाय परावराय परावरा
 णामधिपाय ते नमः ॥ २९ ॥ हे कृष्ण हे कृष्ण सुरासुरेश ब्रह्मेश शेषेश प्रजापतीश ॥ मुनीश मन्वीश चराचरेश सिद्धीश सिद्धेश
 गणेश पाहि ॥ ३० ॥ धर्मेण धर्मीश शुभाशुभेश वेदेश वेदेष्वनिरूपितश्च ॥ सर्वेश सर्वात्मक सर्वबंधो जीवीश जीवेश्वर पाहि

ब. वै. क.

॥ ५९ ॥

मत्प्रभुम् ॥ ३१ ॥ इत्येवं स्तवनं कृत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥ विधृत्य चरणांभोजं तस्थौ नागेशवल्लभा ॥ ३२ ॥ नागपत्नीकृतं
 स्तोत्रं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः ॥ सर्वपापात्प्रमुक्तस्तु यात्यंते श्रीहरेः पदम् ॥ ३३ ॥ इह लोके हरेर्भक्तिमंते दास्यं लभेद्भुवम् ॥ लभते
 पार्षदो भूत्वा सालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ ३४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ नागपत्नीवचः श्रुत्वा भगवान्सर्वनंदनः ॥ प्रहृष्टोत्फुल्लनयनः
 किमुवाच हरिः स्वयम् ॥ ३५ ॥ कथयस्व महाभाग रहस्यं परमाद्भुतम् ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा भगवान्सर्व
 दर्शनः ॥ ३६ ॥ उवाच परमात्मानं मधुवृंदं पदेपदे ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ नागपत्नीवचः श्रुत्वा श्रीकृष्णस्तामुवाच ह ॥ ३७ ॥
 पुटांजलियुतां पादे पतितां भयविह्वलाम् ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ नागेशे वरं वृणु भयं त्यज ॥ ३८ ॥ गृहाण कांतं हे
 मातर्मद्रादजरामरम् ॥ कालिदीहदमुत्सृज्य स्वकीयं भवनं व्रज ॥ ३९ ॥ भर्त्रा सगोष्ठ्या सार्द्धं च गच्छ वत्से सुखी भव ॥ अद्य
 प्रभृति नागेशि भूता कन्या च त्वं मम ॥ ४० ॥ त्वत्प्राणाधिक एवायं जामाता च न संशयः ॥ मत्पादपद्मचिह्नेन गरुडस्त्वत्पतिं
 शुभे ॥ ४१ ॥ कृत्वा च स्तवनं भक्त्या प्रणमिष्यति मत्पदम् ॥ त्यज त्वं गरुडाद्भीतिं शीघ्रं रमणकं व्रज ॥ ४२ ॥ हृदान्निर्गच्छ वत्से
 त्वं वरं वृणु यथेप्सितम् ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा प्रसन्नवदनेक्षणा ॥ ४३ ॥ उवाच साश्रुनेत्रा सा भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥ ॥ सुरसो
 वाच ॥ ॥ वरं दास्यसि चेदानीं वरदेश्वर मेपि च ॥ ४४ ॥ त्वत्पादाब्जे दृढां भक्तिं निश्चलां दातुमर्हसि ॥ मन्मनस्त्वत्पदांभोजे
 भ्रमतु भ्रमरो यथा ॥ ४५ ॥ तव स्मृतेर्विस्मृतिर्मे कदापि न भविष्यति ॥ स्वकांते मम सौभाग्यं कांतोयं ज्ञानिनां वरः ॥ ४६ ॥
 इत्येवं प्रार्थनीयं च परिपूर्णं कुरु प्रभो ॥ इत्येवमुक्त्वा सर्पस्त्री प्रतस्थौ पुरतो हरेः ॥ ४७ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं ददर्श श्रीहरेर्मुखम् ॥
 लोचनाभ्यां पपौ वक्रं निमेषरहितं सती ॥ ४८ ॥ सर्वांगपुलकोद्भिन्ना सानंदाश्रुपरिप्लुता ॥ सुंदरं बालकं दृष्ट्वा पुत्रस्नेहं प्रकुर्वती ॥
 ॥ ४९ ॥ उवाच पुनरेवेदं भक्त्युद्रेकपरिप्लुता ॥ न यास्यामि रमणकं तत्र नास्ति प्रयोजनम् ॥ ५० ॥ सर्पः करोतु संसारं कुरु मां
 निजकिंकरीम् ॥ न वांछा मम हे कृष्ण सालोक्यादिचतुष्टये ॥ ५१ ॥ त्वत्पदांभोजसेवायाः कलां नार्हति षोडशीम् ॥ विना त्वत्पा

खं ० ४ पू.

अ० १९

॥ ५९ ॥

दसेवां च यो वाञ्छति वरांतरम् ॥५२॥ भारते दुर्लभं जन्म लब्ध्वासौ वञ्चितः स्वयम् ॥ नागपत्न्या वचः श्रुत्वा स्मेराननसरोरुहः ॥५३॥
 प्रसन्नमानसः श्रीमानोमित्येवमुवाच ह ॥ एतस्मिन्नंतरे दिव्यः सद्गन्तसारनिर्मितः ॥ ५४ ॥ आजगाम रथस्तूर्णमुदीतस्तेजसा
 मुने ॥ पार्षदप्रवरैर्युक्तो वस्त्रमालापरिच्छदः ॥ ५५ ॥ शतचक्रो वायुवेगो मनोयायी मनोहरः ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं श्यामलाः श्याम
 किंकराः ॥ ५६ ॥ प्रणम्य कृष्णं तां नीत्वा जग्मुर्गोलोकमुत्तमम् ॥ हरिश्छायां विनिर्माय ददौ सर्पाय तेजसा ॥५७॥ स च किञ्चिन्न
 बुबुधे मोहितो विष्णुमायया ॥ अवरुह्य सर्पमूर्ध्नः श्रीकृष्णः करुणानिधिः ॥५८॥ ददौ हस्तं च कृपया शीघ्रं कालियमस्तके ॥ संप्राप्य
 चेतनां सद्यो ददर्श पुरतो हरिम् ॥५९॥ पुटाञ्जलियुतां साश्रुपूर्णां च सुरसां सतीम् ॥ प्रणनाम हरिं सद्यो रुरोद प्रेमविह्वलः ॥६०॥
 भक्त्युद्रेकात्साश्रुनेत्रां पुलकांकितविग्रहाम् ॥ तूष्णींभूतां च तां दृष्ट्वा समुवाच कृपानिधिः ॥ यदीश्वरस्य सततं योग्यायोग्ये
 समा कृपा ॥६१॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ वरं वृणु त्वं कालिय यस्ते मनसि वर्तते ॥६२॥ त्वं मे प्राणाधिको वत्स सुखं तिष्ठ भयं
 त्यज ॥ तस्याहमनुगृह्णामि योतिभक्तो ममांशजः ॥ ६३ ॥ किञ्चित्तदमनं कृत्वा त्वत्प्रसादं करोम्यहम् ॥ त्वद्वंशजातान्सर्पाश्च हन्ति
 यो मानवाधमः ॥ ६४ ॥ ब्रह्महत्यासमं पापं भविता तस्य निश्चितम् ॥ मत्पादपद्मचिह्ने यः करोति दंडताडनम् ॥६५॥ द्विगुणं ब्रह्म
 हत्याया भविता तस्य किल्बिषम् ॥ लक्ष्मीर्यास्यति तद्देहाच्छापं दत्त्वा सुदारुणम् ॥६६॥ वंशायुर्यशसां हानिर्भविता तस्य निश्चितम् ॥
 ध्रुवं वर्षशतं कालसूत्रे यास्यति मदिरा ॥ ६७ ॥ त्वत्प्रमाणाः कीटसंघा दंशिष्यन्ति च संततम् ॥ भोगांते जन्म लब्ध्वा च तन्मृत्यु
 स्तस्य दंशनात् ॥ ६८ ॥ तस्य वंशोद्भवानां च त्वद्वंशाद्भविता भयम् ॥ ये च त्वद्वंशजान्दृष्ट्वा सुपदांकं मदीयकम् ॥ ६९ ॥ प्रण
 मिष्यन्ति भक्त्या ते मुच्यन्ते सर्वपातकात् ॥ गच्छ शीघ्रं रमणकं त्यज भीतिं खगाधिपात् ॥ ७० ॥ मत्पदांकं मूर्ध्नि दृष्ट्वा त्वां भक्त्या
 प्रणमिष्यति ॥ तव त्वद्वंशजानां च गरुडान्न भयं क्वचित् ॥ ७१ ॥ सर्वेषां ज्ञातिसर्पाणां वरोऽद्य भव मद्वरात् ॥ वरं किं परमं वत्स
 वाञ्छितं वरयाधुना ॥ ७२ ॥ भयं त्यक्त्वा कथय मां त्वदीयं दुःखभंजनम् ॥ श्रीकृष्णवचनं श्रुत्वा कालियः कंपितो भिया ॥

अ. वै. ल.

॥ ६० ॥

पुटांजलियुतो भूत्वा तमुवाच भुजंगमः ॥ ७३ ॥ ॥ कालिय उवाच ॥ ॥ वरेन्यस्मिन्मम विभो वांछा नास्ति वरप्रद ॥
 ॥ ७४ ॥ भक्तिं स्मृतिं त्वत्पदाब्जे देहि जन्मनि जन्मनि ॥ जन्म ब्रह्मकुले वापि तिर्यग्योनिषु वा समम् ॥ ७५ ॥ तद्भवेत्सफलं
 यत्र स्मृतिस्त्वचरणान्बुजे ॥ तन्निष्फलः स्वर्गवासो नास्ति चेत्त्वत्पदस्मृतिः ॥ ७६ ॥ त्वत्पादध्यानयुक्तस्य यत्तत्स्थानं च तत्परम् ॥
 क्षणं वा कोटिकल्पं वा पुरुषायुः क्षयोस्तु वा ॥ ७७ ॥ यदि त्वत्सेवया याति सफलो निष्फलोऽथवा ॥ तेषां चायुर्व्ययो नास्ति ये
 त्वत्पादाब्जसेवकाः ॥ ७८ ॥ न संति जन्ममरणरोगशोकार्तिभीतयः ॥ इन्द्रत्वे वामरत्वे वा ब्रह्मत्वे चातिदुर्लभे ॥ ७९ ॥ वांछा नास्त्येव
 भक्तानां त्वत्पादसेवनं विना ॥ सुजीर्णपटखंडस्य समं नूतनमेव च ॥ ८० ॥ पश्यन्ति भक्ताः किं चान्यत्सालोक्यादिचतुष्टयम् ॥
 संप्राप्तस्त्वन्मनुर्ब्रह्मन्ननंताद्यावदेव हि ॥ ८१ ॥ तावत्त्वद्भावेनैव त्वद्गर्णोहमनुग्रहात् ॥ मां च भक्तमपक्वं वा विज्ञाय गरुडः स्वयम् ॥
 ॥ ८२ ॥ देशादूरं च न्यक्कारं चकार दृढभक्तिमान् ॥ भवता च दृढां भक्तिं दत्त्वा मे वरदेश्वर ॥ ८३ ॥ स च उक्तश्च भक्तोऽहं न मां
 त्यक्तुं क्षमोऽधुना ॥ त्वत्पादपद्मचिह्नात्कं दृष्ट्वा श्रीमस्तकं मम ॥ ८४ ॥ सदोषं गुणयुक्तं मां सोऽधुना त्यक्तुमक्षमः ॥ ममाराध्याश्च
 नागेन्द्रा न तद्वाध्योऽहमीश्वर ॥ ८५ ॥ भयं न केभ्यः सर्वत्र तमनंतं गुरुं विना ॥ यं देवेन्द्राश्च देवाश्च मुनयो मनवो नराः ॥ ८६ ॥
 स्वप्ने ध्याने न पश्यन्ति चक्षुषोर्गोचरः स मे ॥ भक्तानुरोधात्साकारः कुतस्ते विग्रहो विभो ॥ ८७ ॥ सगुणस्त्वं च साकारो निराका
 रश्च निर्गुणः ॥ स्वेच्छामयः सर्वधाम सर्वबीजं सनातनम् ॥ ८८ ॥ सर्वेषामीश्वरः साक्षी सर्वात्मा सर्वरूपधृक् ॥ ब्रह्मेशशेषधर्मैर्द्र
 वेदवेदांगपारगाः ॥ ८९ ॥ स्तोतुं यमीशं ते जाड्याः सर्पः स्तोष्यति त विभुम् ॥ हे नाथ करुणासिंधो दीनबंधो क्षमाधमम् ॥ ९० ॥
 खलस्वभावादज्ञानात्कृष्ण त्वं चर्वितो मया ॥ नास्त्रलक्ष्यो यथाकाशो न दृश्यातो न लब्धयकः ॥ ९१ ॥ न स्पृश्यो हि न चावर्थ
 स्तथा तेजस्त्वमेव च ॥ इत्येवमुक्त्वा नागेन्द्रः पपात चरणान्बुजे ॥ ९२ ॥ ओमित्युक्त्वा हरिस्तुष्टः सर्वं तस्मै वरं ददौ ॥ नागराज
 कृतं स्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ ९३ ॥ तद्वंश्यानां च तस्यैव नागेभ्यो न भयं भवेत् ॥ स नागशय्यां कृत्वैव स्वप्नुं शक्तः सदा

खं० ४ पू०

अ० १९

॥ ६० ॥

भुवि ॥ ९४ ॥ विषपीयूषयोर्भेदो नास्त्येव तस्य भक्षणे ॥ नागग्रस्ते नागघाते प्राणांते विषभोजनात् ॥ ९५ ॥ स्तोत्रस्मरणमात्रेण
 सुस्थो भवति मानवः ॥ भूर्जे कृत्वा स्तोत्रमिदं कंठे वा दक्षिणे करे ॥ ९६ ॥ बिभर्ति यो भक्तियुक्तो नागेभ्योपि न तद्भयम् ॥ यत्र
 गेहे स्तोत्रमिदं नागस्तत्र न तिष्ठति ॥ ९७ ॥ विषाग्निवज्रभीतिश्च न भवेत्तत्र निश्चितम् ॥ इह लोके हरेर्भक्तिं स्मृतिं च सततं
 लभेत् ॥ अंते च स्वकुलं पूत्वा दास्यं च लभते ध्रुवम् ॥ ९८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ नागेंद्राय वरं दत्त्वा पुनस्तं जग
 दीश्वरः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं परिणामसुखावहम् ॥ ९९ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ गच्छ त्वं च रमणकं यथेन्द्रनगरं परम् ॥
 ॥ १०० ॥ सार्द्धं स्वगोष्ठ्या नागेंद्र यमुनाजलवर्त्मना ॥ श्रुत्वा नागो हरेराज्ञां रुरोद प्रेमविह्वलः ॥ १०१ ॥ कदा द्रक्ष्यामि त्वत्पा
 दपद्मं नाथेत्युवाच ह ॥ प्रणम्य शतकृत्वश्च स्त्रिया गोष्ठ्या सहेश्वरम् ॥ १०२ ॥ जगाम जलमार्गेण नागेंद्रो विरहातुरः ॥ यमुना
 हृदतोयं च बभूवामृतकल्पकम् ॥ १०३ ॥ प्रसन्ना जंतवः सर्वे बभूवुस्तेन नारद ॥ गत्वा ददर्श भवनं यथेन्द्रनगरं परम् ॥ १०४ ॥
 आज्ञया च कृपासिंधोर्निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ तत्र तस्थौ च नागेंद्रः स्त्रिया पुत्रगणैः सह ॥ १०५ ॥ निःशंको हर्षयुक्तश्च हरिभावन
 तत्परः ॥ इत्येवं कथितं सर्वं हरेश्वरितमद्भुतम् ॥ सुखदं मोक्षदं सारं परं किं श्रोतुमिच्छसि ॥ १०६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ मह
 र्षेर्वचनं श्रुत्वा नारदो हर्षविह्वलः ॥ ऋषिं पप्रच्छ संदेहं सर्वसंदेहभंजनम् ॥ १०७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कथं विहाय
 कालियः स्वपूर्वभवनं परम् ॥ जगाम यमुनातीरं तन्मे ब्रूहि जगद्गुरो ॥ १०८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥
 शृणु नारद वक्ष्येहमितिहासं पुरातनम् ॥ १०९ ॥ यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रान्मे मलये सूर्यपर्वणि ॥ कृष्णाख्यानप्रसंगेन सुप्रभा
 पश्चिमे तटे ॥ ११० ॥ पप्रच्छ धर्मं पुलहः कथितं मुनिसंसदि ॥ इदमाख्यानमाश्चर्यमुवाच तं कृपानिधिः ॥ १११ ॥ तत्र
 श्रुतं मया विप्र निबोध कथयामि ते ॥ शेषाज्ञया नागगणाः प्रतिसंवत्सरं भिया ॥ ११२ ॥ कार्तिकीपूर्णिमायां तु कुर्वन्ति
 गरुडार्चनम् ॥ पुष्पैर्घृषैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्बलिभिर्मुदा ॥ ११३ ॥ पुष्करे च महातीर्थे सुस्नातो भक्तिसंयुतः ॥ तस्य पूजां च काली

ब. वै. क.

॥ ६१ ॥

यो न चकारात्यहंकृतः ॥ ११४ ॥ नागपूजोपकरणं बलाद्रक्षितुमुद्यतः ॥ चक्रुर्निवारणं नागा नीतिमृचुर्मदोद्धतम् ॥ ११५ ॥ न
 शक्ता वारणे ते चेत्याविर्भूतः खगेश्वरः ॥ दृष्ट्वा खगेश्वरं नागाः कालीयप्राणरक्षया ॥ ११६ ॥ प्राणशक्त्या च युयुधुर्यावत्सूर्योदयं
 मुने ॥ पक्षीन्द्रतेजसा सर्वे समुद्रिग्नाः पलायिताः ॥ ११७ ॥ अनन्तं शरणं जग्मुः सर्वेषामभयप्रदम् ॥ पलायनपरान्दृष्ट्वा नागांश्च
 करुणानिधिः ॥ ११८ ॥ तत्र तस्थौ च निःशंकः कालीयस्तं ददर्श ह ॥ स्मृत्वा हरिपदांभोजं कालीयो युयुधे मुने ॥ ११९ ॥
 मुहूर्तं च तयोर्युद्धं बभूवातीव दारुणम् ॥ पराजितश्च नागेंद्रस्तेजसा गरुडस्य च ॥ १२० ॥ भिया पलायनं कृत्वा जगाम यमुना
 द्वदम् ॥ न तं सौभरिशापेन खगेंद्रो गन्तुमीश्वरः ॥ तत्र तस्थौ भिया नागो जग्मुः पश्चाच्च तद्गणाः ॥ १२१ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
 कथं तु सौभरेः शापो बभूव गरुडाय वै ॥ कथं न शक्तो गन्तुन्तं हृदमीश्वरवाहनः ॥ १२२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ दिव्यं
 वर्षसहस्रं च वर्षाणां तत्र सौभरिः ॥ १२३ ॥ तपस्तप्त्वा महासिद्धो दध्यौ कृष्णपदांबुजम् ॥ समीपे ध्यायमानस्य कूले च यमुना
 जले ॥ १२४ ॥ गणेन सार्धं निःशंकः करोति भ्रमणं मुदा ॥ पुच्छमुत्फाल्य बहुधा परितः परमेच्छया ॥ १२५ ॥ मुनिं प्रदक्षिणी
 कृत्य यात्यायाति मुदान्वितः ॥ सकुलं सुमहात्मानं दर्शदर्शं खगाधिपः ॥ १२६ ॥ जग्राह चंचुना मीनं मुनीन्द्रस्य समीपतः ॥
 गच्छन्तं तं मीनमुखं ददर्श कोपचक्षुषा ॥ १२७ ॥ प्रकंपितो मुनेर्दृष्ट्या मीनस्तोये पपात ह ॥ तमुवाच मुनीन्द्रश्च पुनरादातुमुद्य
 तम् ॥ मीनश्च गरुडत्रासात्तस्थौ मुनिसमीपतः ॥ १२८ ॥ ॥ सौभरिरुवाच ॥ ॥ गच्छ दूरं गच्छ दूरं खगेंद्र मत्समीपतः ॥ १२९ ॥
 का योग्यता मत्पुरस्ते ग्रहीतुं जीवमुल्बणम् ॥ श्रीकृष्णवाहनं ज्ञात्वा चात्मानं बहु मन्यसे ॥ १३० ॥ त्वद्विधान्कोटिशः कृष्णः स्रष्टुं
 शक्तश्च वाहकान् ॥ करोमि भस्मसात्तूर्णं त्वां च भ्रूभंगलीलया ॥ १३१ ॥ वाहनं च त्वमीशस्य न वयं तव किंकराः ॥ अद्य प्र
 भृति पक्षींश्च यद्यागच्छसि मे हृदम् ॥ १३२ ॥ मदीयशापात्तूण च भस्मसाद्भविता ध्रुवम् ॥ मुनीन्द्रस्य वचः श्रुत्वा प्रचचाल खगे
 श्वरः ॥ १३३ ॥ स्मारंस्मारं कृष्णपादं तं प्रणम्य जगाम ह ॥ अद्यप्रभृति विप्रेन्द्र पतंगेंद्रस्य संततम् ॥ १३४ ॥ हृदस्य श्रुतिमा

खं० ४ पू०

अ० १९

॥ ६१ ॥

त्रेण कपो भवति निश्चितम् ॥ इतिहासश्च कथितो यः श्रुतो धर्मवक्रतः ॥ १३५ ॥ सरहस्यं श्रुतिसुखं प्रकृतं शृणु मंगलम् ॥ विज्ञा
 य सुचिरं बाला नोत्तस्थौ तज्जलाद्धरिः ॥ १३६ ॥ चक्रुर्विषादं मोहाच्च रुरुदुर्यमुनातटे ॥ स्ववक्षोघातनं चक्रुः केचिद्बालाः शुचा
 कुलाः ॥ १३७ ॥ केचिन्निपत्य भूमौ च मूर्च्छां प्राप्नुर्हरिं विना ॥ हृदं प्रवेष्टुं केचिच्च विरहेण समन्विताः ॥ १३८ ॥ केचिद्गोपालबालाश्च
 चक्रुश्च तन्निवारणम् ॥ कृत्वा विलापं केचिच्च प्राणास्त्यक्तुं समुद्यताः ॥ १३९ ॥ तेषां केचिज्ज्ञानवंतो रक्षां चक्रुः प्रयत्नतः ॥
 केचिदूचुश्च हाहेति कृष्णकृष्णेति केचन ॥ १४० ॥ केचिद्वक्तुं प्रवृत्तिं च प्रययुर्नन्दसन्निधिम् ॥ केचित्समीलितास्तत्र शोकमोहभया
 तुराः ॥ १४१ ॥ इत्यूचुः किं करिष्यामः कुतोऽस्माकं गतो हरिः ॥ हे नन्दसूनो हे कृष्ण प्राणेभ्योऽप्यधिकप्रिय ॥ १४२ ॥ हे बंधो
 दर्शनं देहीत्यूचुः प्राणाः प्रयांति हि ॥ एतस्मिन्नंतरे केचिद्बालका नन्दसन्निधिम् ॥ १४३ ॥ संप्रापुरतिलोलाश्च रुदंतः शोकविह्वलाः ॥
 प्रवृत्तिमूचुस्तं शीघ्रं यशोदां मूलतो बलम् ॥ १४४ ॥ गोपान्गोपालिकाश्चैव रक्तपंकजलोचनाः ॥ श्रुत्वा वार्तां च ते सर्वे शीघ्रं
 जग्मुः शुचान्विताः ॥ १४५ ॥ कलिंदनंदिनीतीरं रुरुदुर्बालकैर्युताः ॥ गत्वा समीलिताः सर्वे रुरुदुः शोकमूर्च्छिताः ॥ १४६ ॥
 हृदं विशन्तीमंबां तां केचिच्चक्रुर्निवारणम् ॥ गोपा गोपालिकाश्चैव जम्बुरंगानि शोकतः ॥ १४७ ॥ केचिद्विललपुस्तत्र मूर्च्छां प्रापुश्च
 केचन ॥ हृदं विशन्तीं तां राधां वारयामास काचन ॥ १४८ ॥ मूर्च्छां च प्राप सा शोकान्मृतेव च सरित्तटे ॥ विलप्या
 तिभृशं नंदो मूर्च्छां प्राप पुनः पुनः ॥ १४९ ॥ भूयोपि रोदनं कृत्वा भूयो मूर्च्छामवाप ह ॥ विलपंतं भृशं नंदं यशोदां
 शोककर्षिताम् ॥ १५० ॥ गोपाश्च गोपिकाश्चैव राधिकामतिमूर्च्छिताम् ॥ रुदतो बालकान्सर्वान्बालिकाश्च शुचान्विताः ॥
 सर्वाश्च बोधयामास बलश्च ज्ञानिनां वरः ॥ १५१ ॥ ॥ श्रीबलदेव उवाच ॥ ॥ गोपा गोपालिका बालाः सर्वे शृणुत
 मद्रचः ॥ १५२ ॥ हे नंद ज्ञानिनां श्रेष्ठ गर्गवाक्यस्मृतिं कुरु ॥ जगद्विभर्तुः शेषस्य संहर्तुः शंकरस्य च ॥ १५३ ॥ विधातुः संवि
 धातुश्च भुवि कस्मात्पराजयः ॥ परमाणुः परो व्यूहः स्थूलात्स्थूलः परात्परः ॥ १५४ ॥ विद्यमानोप्यविदृश्यः संयोगो

ब्र. वै. क.

॥ ६२ ॥

योगिनामपि ॥ दिशां नास्ति समाहारः स्पृश्यो नाकाश एव च ॥ १५५ ॥ अपि सर्वेश्वरो बाध्य इत्युचुः श्रुतयः स्फुटम् ॥
 नात्मा दृश्यो नास्त्रलक्ष्यो न वध्यो न हि दृश्यकः ॥ १५६ ॥ नाग्निग्रस्तो न हिंस्यश्चापीदमाध्यात्मिका विदुः ॥ विग्रहोस्यैव
 कृष्णस्य भक्तध्यानार्थमेव च ॥ १५७ ॥ ज्योतिःस्वरूपस्य विभोर्नाद्यंतमध्यमात्मनः ॥ जलधुते च ब्रह्मांडे जलशायी
 जनार्दनः ॥ १५८ ॥ यन्नाभिपद्मजो ब्रह्मा तस्येशस्य हृदे विपत् ॥ मशकश्चेत्क्षमो ग्रस्तुं ब्रह्मांडमखिलं पितः ॥ १५९ ॥
 न तथापि तदीशं तं ग्रस्तुं सर्पः क्षमो भवेत् ॥ इत्येवं कथितं सर्वमाध्यात्मिकमनुत्तमम् ॥ १६० ॥ निगूढं योगिनां सारं
 संशयच्छेदकारणम् ॥ बलदेववचः श्रुत्वा गर्गवाक्यमनुस्मरन् ॥ १६१ ॥ तत्याज शोकं नंदश्च ब्रजश्च ब्रजयोषितः ॥
 प्रबोधं मेनिरे सर्वे न यशोदा न राधिका ॥ १६२ ॥ बंधुविच्छेदविषये प्रबोधे न स्थितं मनः ॥ एतस्मिन्नंतरे कृष्णमुत्पतंतं
 जलान्मुने ॥ १६३ ॥ ददृशुस्तं सुप्रसन्ना ब्रजाश्च ब्रजयोषितः ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं सस्मितं सुमनोहरम् ॥ १६४ ॥ अस्निग्धवस्त्रम्
 स्निग्धमलुप्तचंदनांजनम् ॥ सर्वाभरणसंयुक्तं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ १६५ ॥ मयूरपिच्छचूडं च वंशीवदनमच्युतम् ॥ यशोदा बालकं
 दृष्ट्वा कृत्वा वक्षसि सस्मिता ॥ १६६ ॥ चुचुंब वदनांभोजं प्रसन्नवदनेक्षणा ॥ क्रोडे चकार नंदश्च बलश्च रोहिणी मुदा
 ॥ १६७ ॥ निमेषरहिताः सर्वे ददृशुः श्रीमुखं हरेः ॥ प्रेमांघ्रा बालकाः सर्वे चक्रुरालिंगनं हरेः ॥ १६८ ॥ पपुश्चक्षुश्चकोरैश्च
 मुखचंद्रं च गोपिकाः ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र सहसा काननांतरम् ॥ १६९ ॥ दावाग्निर्वेष्टयामास तैः सर्वैः सह गोकुलम् ॥
 दृष्ट्वा शैलप्रमाणाग्निं परितः काननांतरे ॥ १७० ॥ प्रणाशं मेनिरे सर्वे भयमापुश्च संकटे ॥ श्रीकृष्णं तुष्टुवुः सर्वे संपुटांजलयो
 ब्रजाः ॥ बाला गोप्यश्च संव्रस्ता भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ १७१ ॥ ॥ बाला ऊचुः ॥ ॥ यथा संरक्षितं ब्रह्मन्सर्वापत्स्वेव नः कुलम् ॥
 ॥ १७२ ॥ तथा रक्षां कुरु पुनर्दावाग्नेर्मधुसूदन ॥ त्वमिष्टदेवतास्माकं त्वमेव कुलदेवता ॥ १७३ ॥ सद्यः पाता च संहर्ता जगतां च
 जगत्पते ॥ वह्निर्वा वरुणो वापि चंद्रो वा सूर्य एव च ॥ १७४ ॥ यमः कुबेरः पवन ईशानाद्याश्च देवताः ॥ ब्रह्मेशशेषधर्मैर्द्रा

खं० ४९

अ० १९

॥ ६२ ॥

मुनीन्द्रा मनवः स्मृताः ॥ १७५ ॥ मानवाश्च तथा दैत्या यक्षराक्षसकिंनराः ॥ येये चराचराश्चैव सर्वे तव विभूतयः ॥ १७६ ॥
 आविर्भावस्तिरोभावः सर्वेषां च तवेच्छया ॥ अभयं देहि गोविंद वह्निसंहरणं कुरु ॥ १७७ ॥ वयं त्वां शरणं यामो रक्ष नः शरणा
 गतान् ॥ इत्येवमुक्त्वा ते सर्वे तस्थुर्ध्यात्वा पदांबुजम् ॥ १७८ ॥ दूरीभूतस्तु दावाग्निः श्रीकृष्णामृतदधितः ॥ दूरीभूते च दावाग्नौ
 ननृतस्ते मुदान्विताः ॥ १७९ ॥ सर्वापदः प्रणश्यति हरिस्मरणमात्रतः ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ १८० ॥
 वह्नितो न भवेत्तस्य भयं जन्मनि जन्मनि ॥ शत्रुग्रस्ते च दावाग्नौ विपत्तौ प्राणसंकटे ॥ १८१ ॥ स्तोत्रमेतत्पठित्वा तु मुच्यते
 नात्र संशयः ॥ शत्रुसैन्यं क्षयं याति सर्वत्र विजयी भवेत् ॥ इह लोके हरेर्भक्तिमंते दास्यं लभेद्भुवम् ॥ १८२ ॥ ॥ श्रीनारायण
 उवाच ॥ ॥ दावाग्निमोक्षणं कृत्वा तैः सार्द्धं शृणु नारद ॥ जगाम श्रीहरिर्गेहं कुबेरभवनोपमम् ॥ १८३ ॥ ब्राह्मणेभ्यो धनं नंदः
 परिपूर्णं ददौ मुदा ॥ भोजनं कारयामास ज्ञातिवर्गंश्च बांधवान् ॥ १८४ ॥ नानाविधं मंगलं च हरेर्नामानुकीर्तनम् ॥ वेदांश्च पाठ
 यामास विप्रद्वारा मुदान्वितः ॥ १८५ ॥ एवं मुमुदिरे सर्वे वृंदारण्ये गृहेगृहे ॥ श्रीकृष्णचरणांभोजध्यानैकतानमानसाः ॥ १८६ ॥
 इत्येवं कथितं सर्वं हरेश्चरितमंगलम् ॥ कलिकिल्बिषकाष्ठानां दहने दहनोपमम् ॥ १८७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्म
 खंडे नारायणनारदसंवादे कालीयदमनदावाग्निमोक्षणं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदा बालकैः
 सार्द्धं बलेन सह माधवः ॥ भुक्त्वा पीत्वानुलिप्तश्च वृंदारण्यं जगाम ह ॥ १ ॥ क्रीडां चकार भगवान्कौतुकेन च तैः सह ॥ क्रीडानि
 मग्नचित्तानां दूरं तद्गोकुलं ययौ ॥ २ ॥ तस्य प्रभावं विज्ञातुं विधाता जगतां पतिः ॥ चकार निहुतिं गाश्च वत्सांश्च बालकानपि
 ॥ ३ ॥ विज्ञाय तदभिप्रायं सर्वज्ञः सर्वकारकः ॥ पुनश्चकार तत्सर्वं योगीन्द्रो योगमायया ॥ ४ ॥ जगाम श्रीहरिर्गेहं कालयित्वा च
 गोकुलम् ॥ बलेन बालकैः सार्धं क्रीडाकौतुकमानसः ॥ ५ ॥ एवं चकार भगवान्वर्षमेकं च प्रत्यहम् ॥ यमुनागमनं गोभिर्बलेन
 सह बालकैः ॥ ६ ॥ ब्रह्मा प्रभावं विज्ञाय लज्जानम्रात्मकंधरः ॥ आजगाम हरेः स्थानं भांडीरवटमूलके ॥ ७ ॥ ददर्श कृष्णं तत्रैव

अ. वै. ल.

॥ ६३ ॥

गोपालगणवेष्टितम् ॥ यथा पार्वणचंद्रं च विभातं स्वगणैः सह ॥ ८ ॥ रत्नसिंहासनस्थं च हसंतं सस्मितं मुदा ॥ पीतवस्त्रपरीधानं
ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ ९ ॥ रत्नकेयूरवलयरत्नमंजीरंजितम् ॥ रत्नकुंडलयुग्माभ्यां स्वकपोलस्थलोज्ज्वलम् ॥ १० ॥ कोटिकंदर्पलावण्यं
लीलाधाममनोहरम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमार्चितविग्रहम् ॥ ११ ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालैर्विभूषितम् ॥ नवीननीरदश्यामं
प्रोद्भिन्ननवयौवनम् ॥ १२ ॥ मालतीमाल्यसंयुक्तं मयूरपिच्छचूडकम् ॥ स्वांगसौंदर्यदीप्त्या च कृतभूषणभूषितम् ॥ १३ ॥ शरत्पार्वणचं
द्रस्य प्रभामुष्टास्यसुंदरम् ॥ पक्वविंवाधरौष्टं च खगेंद्रचंचुनासिकम् ॥ १४ ॥ शरन्मध्याह्नपद्मानां प्रभामोचनलोचनम् ॥ मुक्ता
पंक्तिविनिर्घैकदंतपंक्तिमनोहरम् ॥ १५ ॥ कौस्तुभेन मणींद्रेण वक्षःस्थलसमुज्ज्वलम् ॥ शांतं च राधिकाकांतं परिपूर्णतमं परम् ॥ १६ ॥
एवंभूतं प्रभुं दृष्ट्वा प्रणनामातिविस्मितः ॥ दर्शदर्शमीश्वरं तं प्रणनाम पुनःपुनः ॥ १७ ॥ यदृष्टं हृदयांभोजे तद्रूपं बहिरेव च ॥ या
मूर्तिः पुरतो दृष्टा सा पश्चात्परितस्ततः ॥ १८ ॥ तत्र वृंदावने सर्वं दृष्ट्वा कृष्णसमं मुने ॥ ध्यायं ध्यायं च तद्रूपं तत्र तस्थौ जगद्गुरुः ॥
॥ १९ ॥ गावो वत्साश्च बालाश्च लतागुल्माश्च वीरुधः ॥ सर्वं वृंदावनं ब्रह्मा श्यामरूपं ददर्श ह ॥ २० ॥ दृष्ट्वैव परमाश्चर्यं पुनर्ध्या
नं चकार ह ॥ ददर्श त्रिजगद्ब्रह्मा नान्यत्कृष्णं विना मुने ॥ २१ ॥ क्व च वृक्षः क्व वा शैलः क्व मही क्व च सागराः ॥ क्व देवाः क्व च
गंधर्वा मुनीन्द्राः क्व च मानवाः ॥ २२ ॥ क्व चात्मा क्व जगद्बीजं क्व स्वर्गः कायमेव च ॥ सर्वं च स्वदृशा ब्रह्मा ददर्श मायया
हरेः ॥ २३ ॥ क्व कृष्णो जगतां नाथः क्व वा मायाविभूतयः ॥ सर्वं कृष्णमयं दृष्ट्वा किंचिन्निर्वक्तुमक्षमः ॥ २४ ॥ किं स्तौमि किं
करोमीति मनसैवं प्रगृह्य च ॥ तत्र स्थित्वा जगद्धाता जपं कर्तुं समुद्यतः ॥ २५ ॥ सुखं योगासनं कृत्वा बभूव संपुटांजलिः ॥
पुलकांकितसर्वांगः साश्रुनेत्रोतिदीनवत् ॥ २६ ॥ इडां सुषुम्नां मध्यां च पिंगलां नलिनीं धुराम् ॥ नाडीषट्कं च योगेन निब
द्धय च प्रयत्नतः ॥ २७ ॥ मूलाधारं स्वाधिष्ठानं मणिपूरं मनोहरम् ॥ विशुद्धं परमाज्ञाख्यं षट्चक्रं च निबद्धय च ॥ २८ ॥
लंघनं कारयित्वा च तत्षट्चक्रं क्रमाद्विधिः ॥ ब्रह्मरंशं समानीय वायुबंधं चकार ह ॥ २९ ॥ निबध्य वायुं मध्यां तामानीय हृदयांबुज

खं० ४ पु०

अ० २७

॥ ६३ ॥

म् ॥ तं वायुं भ्रामयित्वा च योजयामास मध्यया ॥ ३० ॥ एवं कृत्वा तु निष्पंदो यो दत्तो हरिणा पुरा ॥ जजाप परमं मंत्रं तस्यै
 व च दशाक्षरम् ॥ ३१ ॥ सुहूर्तं च जपं कृत्वा ध्यायंध्यायं पदांबुजम् ॥ ददर्श हृदयांभोजे सर्वतेजोमयं मुने ॥ ३२ ॥ तत्तेजसोतरे
 रूपमतीव सुमनोहरम् ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं भूषितं पीतवाससा ॥ ३३ ॥ श्रुतिमूलस्थलन्यस्तज्वलन्मकरकुंडलम् ॥ ईषद्भास्यप्रस
 न्नास्यं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ ३४ ॥ यदृष्टं ब्रह्मरंध्रे च हृदि तद्वहिरेव च ॥ दृष्ट्वा च परमाश्चर्यं तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ ३५ ॥ यत्स्तोत्रं
 च पुरा दत्तं हरिणैर्कार्णवे मुने ॥ तमीशं तेन विधिना भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ ३६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ सर्वस्वरूपं सर्वेशं सर्वकारण
 कारणम् ॥ सर्वानिर्वचनीयं तं नमामि शिवरूपिणम् ॥ ३७ ॥ नवीनजलदाकारं श्यामसुंदरविग्रहम् ॥ स्थितं जंतुषु सर्वेषु
 निर्लिप्तं साक्षिरूपिणम् ॥ ३८ ॥ स्वात्मारामं पूर्णकामं जगद्व्यापिजगत्परम् ॥ सर्वस्वरूपं सर्वेषां बीजरूपं सना
 तनम् ॥ ३९ ॥ सर्वाधारं सर्ववरं सर्वशक्तिसमन्वितम् ॥ सर्वाराध्यं सर्वगुरुं सर्वमंगलकारणम् ॥ ४० ॥ सर्वमंत्रस्वरूपं
 च सर्वसंपत्करं वरम् ॥ शक्तियुक्तमयुक्तं च स्तौमि स्वेच्छामयं विभुम् ॥ ४१ ॥ शक्तीशं शक्तिबीजं च शक्तिरूपधरं वरम् ॥
 संसारसागरे घोरे शक्तिनौकासमन्वितम् ॥ ४२ ॥ कृपालुं कर्णधारं च नमामि भक्तवत्सलम् ॥ आत्मस्वरूपमेकांतं लिप्तं
 निर्लिप्तमेव च ॥ ४३ ॥ सगुणं निर्गुणं ब्रह्म स्तौमि स्वेच्छास्वरूपिणम् ॥ सर्वेन्द्रियादिदेवं तमिन्द्रियालयमेव च ॥ ४४ ॥ सर्वेन्द्रियस्व
 रूपं च विराड्रूपं नमाम्यहम् ॥ वेदं च वेदजनकं सर्ववेदांगरूपिणम् ॥ ४५ ॥ सर्वमंत्रस्वरूपं च नमामि परमेश्वरम् ॥ सारात्सारतरं
 द्रव्यमपूर्वमनिरूपिणम् ॥ ४६ ॥ स्वतंत्रमस्वतंत्रं च यशोदानंदनं भजे ॥ संतं सर्वशरीरेषु तमदृष्टमनूहकम् ॥ ४७ ॥ ध्यानासाध्यं
 विद्यमानं योगीन्द्राणां गुरुं भजे ॥ रासमंडलमध्यस्थं रासोल्लाससमुत्सुकम् ॥ ४८ ॥ गोपीभिः सेव्यमानं च तं धरेशं नमाम्यहम् ॥
 सतां सदैव संतं तमसंतमसतामपि ॥ ४९ ॥ योगीशं योगसाध्यं च नमामि शिवसेवितम् ॥ मंत्रबीजं मंत्रराजं मंत्रदं फलदं फलम् ॥
 ॥ ५० ॥ मंत्रसिद्धिस्वरूपं तं नमामि च परात्परम् ॥ सुखं दुःखं च सुखदं दुःखदं पुण्यमेव च ॥ ५१ ॥ पुण्यप्रदं च शुभदं शुभबीजं

ब. वै. क.
॥ ६४ ॥

नमाम्यहम् ॥ इत्येवं स्तवनं कृत्वा दत्त्वा गाश्च स बालकान् ॥ ५२ ॥ निपत्य दंडवद्रूपौ रुरोद प्रणनाम च ॥ ददर्श चक्षुरुन्मी
ल्य विधाता जगतां मुने ॥ ५३ ॥ ब्रह्मणा च कृतं स्तोत्रं नित्यं भक्त्या च यः पठेत् ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यंते श्रीहरेः
पदम् ॥ ५४ ॥ लभते दास्यमतुलं स्थानमीश्वरसन्निधौ ॥ लब्ध्वा च कृष्णसान्निध्यं पार्षदप्रवरो भवेत् ॥ ५५ ॥ ॥ श्रीनारायण
उवाच ॥ ॥ गते जगत्कारणे च ब्रह्मलोके च ब्रह्मणि ॥ श्रीकृष्णो बालकैः सार्धं जगाम स्वालयं विभुः ॥ ५६ ॥ गावो वत्साश्च
बालाश्च जग्मुर्वर्षांतरे गृहम् ॥ श्रीकृष्णमायया सर्वे मेनिरे ते दिनांतरम् ॥ ५७ ॥ गोपा गोपालिकाः किञ्चित्तत्कर्तुं न क्षमा
स्तदा ॥ योगिनः कृत्रिमं सर्वं किं नूतनं वा पुरातनम् ॥ ५८ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं श्रीकृष्णचरितं शुभम् ॥ सुखदं मोक्षदं
पुण्यं सर्वकालसुखावहम् ॥ ५९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे गोवत्सबालकहरणप्रस्तावो
नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदानंदयुक्तश्च नंदो गोपव्रजे मुने ॥ दुंदुभिं वादयामास शक्रयागकृ
तोद्यमः ॥ १ ॥ दधि क्षीरं घृतं तक्रं नवनीतं गुडं मधु ॥ एतान्यादाय शक्रस्य पूजां कुर्वत्विति ब्रुवन् ॥ २ ॥ येये संत्यज
नगरे गोपा गोप्यश्च बालकाः ॥ बालिकाश्च द्विजा भूयो वैश्याः शूद्राश्च भक्तितः ॥ ३ ॥ इत्येवं श्रावयामास स्वयमेव
मुदान्वितः ॥ यष्टिमारोपयामास रम्यस्थाने सुविस्तृते ॥ ४ ॥ ददौ तत्र क्षौमवस्त्रं मालाजालं मनोहरम् ॥
चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवमेव च ॥ ५ ॥ स्नातः कृताह्निको भक्त्या धृत्वा धौते च वाससी ॥ उवास स्वर्णपीठे च प्रक्षालितपदां
बुजः ॥ ६ ॥ नानाप्रकारपात्रैश्च ब्राह्मणैश्च पुरोहितैः ॥ गोपालैर्गोपिकाभिश्च बालाभिः सह बालकैः ॥ ७ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्राजग्मु
र्नगरवासिनः ॥ महासंभृतसंभारा नानोपायनसंयुताः ॥ ८ ॥ आजग्मुर्मुनयः सर्वे ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ शांताः शिष्यगणैः सार्धं
वेदवेदांगपारगाः ॥ ९ ॥ गर्गश्च गालवश्चैव शाकल्यः शाकटायनः ॥ गौतमः करुषः कण्वो वात्स्यः कात्यायनस्तथा ॥ १० ॥
सौभरिर्वामदेवश्च याज्ञवल्क्यश्च पाणिनिः ॥ ऋष्यशृंगो गौरमुखो भरद्वाजश्च वामनः ॥ ११ ॥ कृष्णद्वैपायनः शृंगी सुमंतुर्जैमिनिः

खं० ४ पृ०
अ० २१

॥ ६४ ॥

कचः ॥ पराशरश्च मैत्रेयो वैशंपायन एव च ॥ १२ ॥ ब्राह्मणाश्च कतिविधा भिक्षुका बंदिनस्तथा ॥ भूपा वैश्याश्च शूद्राश्च समाज
 ग्मुर्महोत्सवे ॥ १३ ॥ दृष्ट्वा सुनींद्राब्रह्मदंश्च ब्राह्मणान्भूमिपांस्तथा ॥ स्वर्णपीठात्समुत्तस्थौ ब्रजाश्चोत्तस्थुरेव च ॥ १४ ॥ प्रणम्य वास
 यामास सुनींद्रान्विप्रभूमिपान् ॥ तेषामनुमतिं प्राप्य तत्रोवास पुनर्मुदा ॥ १५ ॥ पाकं च यष्टिनिकटे कर्तुमाज्ञां चकार ह ॥
 पाकप्राज्ञं ब्राह्मणानां शतमानीय सादरम् ॥ १६ ॥ तत्र रत्नप्रदीपाश्च जज्वलुः परितस्तथा ॥ अंधीभूतं च धूपेन स्थानं तत्सुरभी
 कृतम् ॥ १७ ॥ नानाविधानि पुष्पाणि माल्यानि विविधानि च ॥ नैवेद्यं च बहुविधमपूर्वं सुमनोहरम् ॥ १८ ॥ तिललडुकपूर्णं
 च मंडकानां सहस्रकम् ॥ स्वस्तिकैः परिपूर्णं च यष्टिस्थानं च नारद ॥ १९ ॥ कलशानां सहस्रं च पूर्णं शर्करया मुने ॥ यवगो
 धूमचूर्णानां लडुकैर्मधुरैर्वरैः ॥ २० ॥ घृतपक्कैर्विप्रकृतैः पूर्णानि कलशानि च ॥ वृक्षपक्वानि रम्याणि चारुरंभाफलानि च
 ॥ २१ ॥ फलानि परिपक्वानि कालदेशोद्भवानि च ॥ क्षीराणां कुंभलक्षाणि दध्नां तावन्ति नारद ॥ २२ ॥ मधूनां कुंभशतकं सर्पिःकुंभ
 सहस्रकम् ॥ कलशानां त्रिलक्षाणि तक्रपूर्णानि निश्चितम् ॥ २३ ॥ घटानां पंचलक्षाणि गुणपूर्णानि निश्चितम् ॥ तिलतैलेन पूर्णं
 च कलशानां सहस्रकम् ॥ २४ ॥ वृषेन्द्राश्च बहुविधा भोगार्हद्रव्यवाहकाः ॥ नानाविधानि पात्राणि सौवर्णराजतानि च ॥ २५ ॥
 स्वर्णपीठानि च ब्रह्मब्राजगुर्यष्टिसन्निधिम् ॥ वस्त्राणि वरणार्हाणि चारूणि भूषणानि च ॥ २६ ॥ नानाविधानि वाद्यानि चारूणि
 मधुराणि च ॥ वादकाः स्वरयंत्राणि वादयामासुरुत्सवे ॥ २७ ॥ छागलानां सहस्राणि महिषाणां शतानि च ॥ मेषकाणां च
 लक्षाणि ह्यानयामास तत्र वै ॥ २८ ॥ शतान्येव गण्डकानामाजगमुर्यष्टिसंनिधिम् ॥ प्रेक्षितानि च सर्वाणि रक्षितानि च रक्षकैः ॥ २९ ॥
 बालकानां बालिकानां वृक्षाणां वृक्षयोषिताम् ॥ यूनां च युवतीनां च संख्यां कर्तुं च कः क्षमः ॥ ३० ॥ गायकानां च संगीतं नर्तकानां
 च नर्तनम् ॥ श्रुत्वा दृष्ट्वा जनाः सर्वे मुमुहुः सुमहोत्सवे ॥ ३१ ॥ रंभोर्वशी मेनका च घृताची मोहिनी रतिः ॥ प्रभावती भानुमती
 विप्रचित्तिस्तिलोत्तमा ॥ ३२ ॥ चंद्रप्रभा सुप्रभा च रत्नमाला मदालसा ॥ रेणुका रमणी ब्रह्मव्रता आजगमुरुत्सवे ॥ ३३ ॥ तासां

अ. वै. क.

॥ ६५ ॥

नृत्येन गीतेन स्तनास्यश्रोणिदर्शनात् ॥ रूपेण वक्रदृष्ट्या च मूर्च्छां प्राप्नुश्च मानवाः ॥ ३४ ॥ एतस्मिन्नंतरे शीघ्रमाजगाम हरिः
 स्वयम् ॥ गोपालबालकैः सार्धं बलेन बलशालिना ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वा तं च जनाः सर्वे संभ्रान्ता हर्षविह्वलाः ॥ उत्तस्थुराराद्रीताश्च पुलकां
 कितविग्रहाः ॥ ३६ ॥ क्रीडास्थानात्समायातं शांतं सुंदरविग्रहम् ॥ विनोदमुरलीवेणुशृंगशब्दसमन्वितम् ॥ ३७ ॥ सद्रत्नसारभूषा
 भिर्भूषितं कौस्तुभेन च ॥ चंदनागुरुपङ्केन चर्चितं श्यामविग्रहम् ॥ ३८ ॥ शरन्मध्याह्नपद्मास्यं पश्यंतं रत्नदर्पणे ॥ चारुचंदनचं
 द्रेण कस्तूरीबिंदुना सह ॥ ३९ ॥ शशाङ्केन यथाकाशं भालमध्यविराजितम् ॥ मालतीमालया श्यामकण्ठवक्षःस्थलोज्ज्वलम्
 ॥ ४० ॥ बकपत्तया यथाकाशं शारदीयं सुनिर्मलम् ॥ चारुणा पीतवस्त्रेण शोभितं श्यामविग्रहम् ॥ ४१ ॥ विभातं विद्युता शश्वत्र
 वीनं नीरदं यथा ॥ कुंदप्रसूनैर्गुजाभिर्बद्धवक्रिमचूडकम् ॥ ४२ ॥ यथेन्द्रधनुषा भाति विभातं भगणैर्नभः ॥ रत्नकुण्डलदीप्त्या च
 स्मितवक्रसुशोभितम् ॥ ४३ ॥ शरत्प्रफुल्लपद्मं च द्युमणेः किरणैर्यथा ॥ विप्रक्षत्रियवैश्याश्च सुनयो बल्लवा मुने ॥ ४४ ॥ प्रणम्य
 वासयामासु रत्नसिंहासने शुभे ॥ उवास रत्नपीठे स तेषां मध्ये जगत्पतिः ॥ ४५ ॥ यथा बभौ शरच्चन्द्रो ज्योतिषामंतरे च खे ॥
 श्रुत्वा तमूचुस्ते सर्वे जगतामीश्वरं परम् ॥ ४६ ॥ स्वेच्छामयं गुणातीतं ज्योतीरूपं सनातनम् ॥ दृष्ट्वा महोत्सवं शीघ्रमुवाच पितरं
 हरिः ॥ सर्वेषां दुर्लभां नीतिं नीतिशास्त्रविशारदः ॥ ४७ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ भोभो बल्लवराजेंद्र किं करोषीह सुव्रत
 ॥ ४८ ॥ आराध्यः कश्च का पूजा किं फलं पूजने भवेत् ॥ फलेन साधनं किं वा कः साध्यः साधनेन च ॥ ४९ ॥ देवे रुष्टे भवे
 त्किं वा पूजायाः प्रतिबंधके ॥ तुष्टो देवः किं ददाति फलमत्र परत्रकम् ॥ ५० ॥ काचिद्दात्यत्र फलं परत्रेह न काचन ॥
 काचिच्च नोभयत्रापि चोभयत्रापि काचन ॥ ५१ ॥ अवेदविहिता पूजा सर्वहानिकरंडिका ॥ पूजेयमधुना वा ते किमु वा
 पुरुषक्रमात् ॥ ५२ ॥ दृष्टो देवस्त्वया कस्मिन्पूजेयं चानुसारिणी ॥ साक्षात्खादति देवस्ते साक्षात्किं वा न खादति
 ॥ ५३ ॥ साक्षाद्भुङ्क्ते च यो देवः सुप्रशस्तं तदर्चनम् ॥ साक्षात्खादति नैवेद्यं विप्ररूपी जनार्दनः ॥ ५४ ॥ ब्राह्मणे परितुष्टे

खं० ४ पू०

अ० २१

॥ ६५ ॥

च संतुष्टाः सर्वदेवताः ॥ किं तस्य देवपूजायां यो नियुक्तो द्विजार्चने ॥ ५५ ॥ पूजिता ब्राह्मणा येन पूजिताः सर्वदेवताः ॥ देवाय
 दत्त्वा नैवेद्यं द्विजाय न प्रयच्छति ॥ ५६ ॥ भस्मीभूतं च नैवेद्यं पूजनं निष्फलं भवेत् ॥ विप्राय देवनैवेद्यदानाद्भुवनंतकम् ॥ ५७ ॥
 तुष्टो देवो वरं दत्त्वा प्रयाति च स्वमंदिरम् ॥ दत्त्वा देवाय नैवेद्यं मूढो भुंक्ते स्वयं यदि ॥ ५८ ॥ दत्तापहारी देवस्वं भुक्त्वा च नर
 कं व्रजेत् ॥ देवदत्तं न भोक्तव्यं नैवेद्यं च विना हरेः ॥ ५९ ॥ प्रशस्तं सर्वदेवेषु विष्णुनैवेद्यभोजनम् ॥ अन्नं विष्टा जलं मूत्रं यद्विष्णो
 रनिवेदितम् ॥ ६० ॥ सर्वेषां च क्रममिदं ब्राह्मणानां विशेषतः ॥ न दत्त्वा वस्तु देवाय दत्तं विप्राय चेत्सुधीः ॥ ६१ ॥ भुक्त्वा विप्र
 मुखे देवास्तुष्टाः स्वर्गं प्रयाति च ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन विप्राणामर्चनं कुरु ॥ ६२ ॥ प्रशस्तफलदातृणामिह लोके परत्र च ॥ जपस्त
 पश्च पूजा वा यज्ञदानं महोत्सवम् ॥ ६३ ॥ सर्वेषां कर्मणां सारं विप्रतुष्टिश्च दक्षिणा ॥ ब्राह्मणानां शरीरेषु तिष्ठन्ति सर्वदेवताः ॥
 ॥ ६४ ॥ पादेषु सर्वतीर्थानि पुण्यानि पादधूलिषु ॥ पादोदके च विप्राणां तीर्थतोयानि संति च ॥ ६५ ॥ तत्स्पर्शात्सर्वतीर्थेषु
 स्नानजन्यफलं लभेत् ॥ नश्यन्ति भक्षणाद्दोग्धा भक्तिभावेन बलव ॥ ६६ ॥ सप्तजन्मकृतात्पापान्मुच्यन्ते नात्र संशयः ॥ पापं पंच
 विधं कृत्वा यो विप्रं प्रणमेद्भजे ॥ ६७ ॥ स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥ ब्राह्मणस्पर्शमात्रेण मुक्तो भवति पातकी ॥ ६८ ॥
 दर्शनान्मुच्यते पापादिति वेदे निरूपितम् ॥ अप्राज्ञो वाथ प्राज्ञो वा ब्राह्मणो विष्णुविग्रहः ॥ ६९ ॥ प्रियाः प्राणाधिका विष्णोर्ये
 विप्रा हरिसेविनः ॥ द्विजानां हरिभक्तानां प्रभावो दुर्लभः श्रुतौ ॥ ७० ॥ येषां पादाब्जरजसा सद्यः पूता वसुंधरा ॥ तेषां च पादचि
 ह्नं यतीर्थं तत्परिकीर्तितम् ॥ ७१ ॥ तेषां च स्पर्शमात्रेण तीर्थपापं प्रणश्यति ॥ आलिंगनात्सदालापात्तेषामुच्छिष्टभोजनात् ॥
 ॥ ७२ ॥ दर्शनात्स्पर्शनाच्चैव सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥ भ्रमणे सर्वतीर्थानां यत्पुण्यं स्नानतो भवेत् ॥ ७३ ॥ हरिदासस्य विप्रस्य तत्पुण्यं
 दर्शनाल्लभेत् ॥ ये विप्रा हरये दत्त्वा नित्यमन्नं च भुंजते ॥ ७४ ॥ उच्छिष्टभोजनात्तेषां हरेर्दास्यं लभेन्नरः ॥ न दत्त्वा हरये भक्त्या
 भुंजते चेद्भ्रमादपि ॥ ७५ ॥ पुरीषसदृशं वस्तु जलं मूत्रसमं भवेत् ॥ शूद्रश्चेद्भरिभक्तश्च नैवेद्यभोजनोत्सुकः ॥ ७६ ॥ आमात्रं

ब. वै. क.

॥ ६६ ॥

हरये दत्त्वा पाकं कृत्वा च खादति ॥ विप्रक्षत्रियवैश्यानां शालग्रामशिलार्चने ॥ ७७ ॥ अधिकारो न शूद्राणां हरेरप्यर्चने तथा ॥
 द्रव्याण्येतानि गोपेन्द्र विप्रेभ्यश्चेन्न दास्यति ॥ ७८ ॥ भस्मीभूतानि सर्वाणि भविष्यन्ति न संशयः ॥ अन्नं च सर्वजीवेभ्यः पुण्यार्थं
 दातुमर्हति ॥ ७९ ॥ दत्त्वा विशिष्टजीवेभ्यो विशिष्टं फलमाप्नुयात् ॥ अतो दत्त्वा मानुषेभ्यो लभतेऽष्टगुणं फलम् ॥ ८० ॥ शूद्रा
 णां द्विगुणं पुण्यं वैश्येभ्योन्नं प्रदाय च ॥ दत्त्वात्रं क्षत्रियेभ्योपि वैश्यानां द्विगुणं भवेत् ॥ क्षत्रियाणां शतगुणं विप्रेभ्योन्नं प्रदाय च
 ॥ ८१ ॥ विप्राणां च शतगुणं शास्त्रज्ञे ब्राह्मणे फलम् ॥ शास्त्रज्ञानां शतगुणं भक्ते विप्रे लभेद्भुवम् ॥ ८२ ॥ स चात्रं हरये दत्त्वा
 भुंक्ते भक्त्या च सादरम् ॥ विष्णवे विप्रभक्ताय दत्त्वा दातुश्च यत्फलम् ॥ ८३ ॥ तत्फलं लभते नूनं भक्तब्राह्मणभोजने ॥ भक्ते
 तुष्टे हरिस्तुष्टो हरौ तुष्टे च देवताः ॥ ८४ ॥ भवन्ति सिद्धाः शाखाश्च यथा मूलनिषेचनात् ॥ द्रव्याण्येतानि देवाय यद्येकस्मै
 प्रयच्छति ॥ ८५ ॥ सर्वे देवाश्च रुष्टाश्चेद्देवैः किं करिष्यति ॥ अथवाह्निं च वस्तूनां देहि गोवर्धनाय च ॥ ८६ ॥ गा वर्धयति
 नित्यं यस्तेन गोवर्धनः स्मृतः ॥ गोवर्धनसमस्तात पुण्यवान्न महीतले ॥ ८७ ॥ नित्यं ददाति गोभ्यो यो नवीनानि तृणानि च ॥
 तीर्थस्थानेषु यत्पुण्यं यत्पुण्यं विप्रभोजने ॥ ८८ ॥ सर्वत्रतोपवासेषु सर्वेष्वेव तपःसु च ॥ यत्पुण्यं च महादासे यत्पुण्यं हरिसेवने
 ॥ ८९ ॥ भुवः पर्यटने यत्तु सर्ववाक्येषु यद्भवेत् ॥ यत्पुण्यं सर्वयज्ञेषु दीक्षायां च लभेन्नरः ॥ ९० ॥ तत्पुण्यं लभते प्राज्ञो गोभ्यो
 दत्त्वा तृणानि च ॥ भुक्तवन्तीं तृणं यश्च गां वारयति कामतः ॥ ९१ ॥ ब्रह्महत्या भवेत्तस्य प्रायश्चित्ताद्विशुध्यति ॥ सर्वे देवा गवा
 मंगे तीर्थानि तत्पदेषु च ॥ ९२ ॥ तद्ब्रह्मेण स्वयं लक्ष्मीस्तिष्ठत्येव सदा पितः ॥ गोष्पदाक्तमृदा यो हि तिलकं कुरुते नरः ॥ ९३ ॥
 तीर्थस्नातो भवेत्सद्यो जयस्तस्य पदेपदे ॥ गावस्तिष्ठन्ति यत्रैव तत्तीर्थं परिकीर्तितम् ॥ ९४ ॥ प्राणांस्त्यक्त्वा नरस्तत्र सद्यो मुक्तो
 भवेद्भुवम् ॥ ब्राह्मणानां गवामंगं यो हन्ति मानवाधमः ॥ ९५ ॥ ब्रह्महत्यासमं पापं भवेत्तस्य न संशयः ॥ नारायणांशान्विप्रांश्च
 गाश्च ये घ्नन्ति मानवाः ॥ ९६ ॥ कालसूत्रं च ते यांति यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णो विरराम च नारद ॥ ९७ ॥

खं ० ४ पू

अ० २१

॥ ६६ ॥

आनंदयुक्तो नंदश्च तमुवाच स्मिताननः ॥ १०८ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ पौर्वापरीयं पूजेति महेंद्रस्य महात्मनः ॥ १०८ ॥ सुवृष्टिसाधनी साध्यं
 सर्वसस्यमनोहरम् ॥ सस्यानि प्राणिनां प्राणाः सस्याज्जीवंति जीविनः ॥ १०९ ॥ पूजयंति व्रजस्थाश्च महेंद्रं पुरुषक्रमात् ॥ महोत्सवं
 वत्सरांते निर्विघ्नाय शिवाय च ॥ ११० ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा बलेन सह माधवः ॥ उच्चैर्जहास स पुनरुवाच पितरं मुदा ॥ १ ॥
 ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ अहो श्रुतं विचित्रं ते वचनं परमाद्भुतम् ॥ उपहास्यं लोकशास्त्रं वेदेष्वेव विगर्हितम् ॥ २ ॥ निरूपणं नास्ति कुत्र
 शकाद्दृष्टिः प्रजायते ॥ अपूर्वं नीतिवचनं श्रुतमद्य मुखात्तव ॥ ३ ॥ शृणु नीतिं श्रुतिमतां हे तात नानयं वदेः ॥ वचनं सामवेदोक्तं
 संतो जानंति सर्वतः ॥ ४ ॥ प्रश्नं कुरुष्व मंत्रांश्च विविधानपि संसदि ॥ ब्रुवंतु परमार्थं च किमिन्द्राद्दृष्टिरेव च ॥ ५ ॥ सूर्याद्धि जायते
 तोयं तोयात्सस्यानि शाखिनः ॥ तेभ्योन्नानि फलान्येव तेभ्यो जीवंति जीविनः ॥ ६ ॥ सूर्यग्रस्तं च नीरं च काले तस्मात्समुद्भवः ॥
 सूर्यो मेघादयः सर्वे विधात्रा ते निरूपिताः ॥ ७ ॥ यत्राब्दे यो जलधरो गजश्च सागरो मतः ॥ सस्याधिपो नृपो मंत्री विधात्रा ते
 निरूपिताः ॥ ८ ॥ जलादिकानां सस्यानां तृणानां च निरूपितम् ॥ अब्देऽब्देस्त्येव तत्सर्वं कल्पेकल्पे युगेयुगे ॥ ९ ॥ हस्ती समुद्रा
 दादाय करेण जलमीप्सितम् ॥ दद्याद्दनाय तद्दद्याद्वातेन प्रेरितो घनः ॥ १० ॥ स्थानेस्थाने पृथिव्यां च कालेकाले यथोचितम् ॥
 ईशेच्छयाविर्भूतं च न भवेत्प्रतिबंधकम् ॥ ११ ॥ भूतं भव्यं भविष्यच्च महत्क्षुद्रं च मध्यमम् ॥ धात्रा निरूपितं कर्म केन तात
 निवार्यते ॥ १२ ॥ जगच्चराचरं सर्वं कृतं तेनेश्वराज्ञया ॥ आदौ विनिर्मितं भक्ष्यं पश्चाज्जीव इति स्मृतः ॥ १३ ॥ अभ्यासा
 त्स स्वभावो हि स्वभावात्कर्म एव च ॥ जायते कर्मणां भोगो जीविनां सुखदुःखयोः ॥ १४ ॥ यातनाजन्ममरणरोगशोकभ
 यानि च ॥ समुत्पत्तिर्विपद्भिद्या कविता वा यशोऽयशः ॥ १५ ॥ पुण्यं च स्वर्गवासश्च पापं नरकसंस्थितिः ॥ भुक्तिर्भुक्तिर्हरेर्दास्यं
 कर्मणा घटते नृणाम् ॥ १६ ॥ सर्वेषां जनको हीशश्चाभ्यासः शीलकर्मणाम् ॥ धातुश्च फलदाता च सर्वं तस्येच्छया भवेत् ॥ १७ ॥
 विनिर्मितो विराड्येन तत्त्वानि प्रकृतिर्जगत् ॥ कूर्मश्च शेषधरणी चाब्रह्मस्तंब एव च ॥ १८ ॥ यस्याज्ञया मरुत्कूर्मं धत्ते शेषं विभ

ब्र. वै. क.
॥ ६७ ॥

ति सः ॥ शेषो वसुंधरां मूर्धा सा च सर्वं चराचरम् ॥ १९ ॥ यस्याज्ञया सदा पाति जगत्प्राणो जगत्रये ॥ तपति भ्रमणं कृत्वा
भूगोलं सुप्रभाकरः ॥ १२० ॥ दहत्यग्निः संचरते मृत्युश्च सर्वजंतुषु ॥ उत्पत्तिः शाखिनां काले पुष्पाणि च फलानि च ॥ २१ ॥
स्वेस्वे स्थाने समुद्राश्च तूर्णं मज्जन्त्यधोऽधुना ॥ तमीशं भज भक्त्या च शक्रः किं कर्तुमीश्वरः ॥ २२ ॥ ब्रह्मांडं च कतिविधमावि-
र्भूतं तिरोहितम् ॥ विधेयश्च कतिविधा यस्य भ्रमंगलीलया ॥ २३ ॥ मृत्योर्मृत्युः कालकालो विधातुर्विधिरेव सः ॥ भज तं शरणं
तात स ते रक्षां करिष्यति ॥ २४ ॥ अहोष्टाविंशदिद्राणां पतने यदहर्निशम् ॥ विधातुरेव जगतामष्टोत्तरशताधिकः ॥ २५ ॥ निमे-
षाद्यस्य पतनं निर्गुणस्यात्मनः प्रभोः ॥ एवंभूते तिष्ठतीशे शक्रपूजाविडम्बनम् ॥ २६ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णो विरराम च नारद ॥
प्रशशंसुश्च मुनयो भगवंतं सभासदः ॥ २७ ॥ नन्दः सपुलको हृष्टः सभायां साश्रुलोचनः ॥ आनन्दयुक्ता मनुजा यदि पुत्रैः परा-
जिताः ॥ २८ ॥ श्रीकृष्णाज्ञां समाज्ञाय चकार स्वस्तिवाचनम् ॥ क्रमेण वरणं तत्र सर्वेषां च चकार ह ॥ २९ ॥ पर्वतस्य मुनीं-
द्राणां चकार पूजनं मुदा ॥ बुधानां ब्राह्मणानां च गवां वह्नेश्च सादरम् ॥ १३० ॥ तत्र पूजासमाप्तौ च क्रतौ च सुमहोत्सवे ॥
नानाप्रकारवाद्यानां बभूव शब्द उल्लवणः ॥ ३१ ॥ जयशब्दः शंखशब्दो हरिशब्दो बभूव ह ॥ वेदमंगलकांडं च पपाठ मुनिपुंग-
वः ॥ ३२ ॥ बंदिनां प्रवरो डिंडी कंसस्य सचिवः प्रियः ॥ उच्चैः पपाठ पुरतो मंगलं मंगलाष्टकम् ॥ ३३ ॥ कृष्णः शैलांतिकं गत्वा
भिन्नां मूर्तिं विधाय च ॥ वस्तु खादामि शैलोस्मि वरं वृण्वित्युवाच ह ॥ ३४ ॥ उवाच नन्दं श्रीकृष्णः पश्य शैलं पितः पुरः ॥ वरं
प्रार्थय भद्रं ते भविता चेत्युवाच ह ॥ ३५ ॥ हरेर्दास्यं हरेर्भक्तिं वरं वव्रे स बल्लवः ॥ द्रव्यं भुक्त्वा वरं दत्त्वा सौतर्धानं चकार ह ॥
॥ ३६ ॥ मुनीन्द्रान्ब्राह्मणांश्चैव भोजयित्वा च गोपपाः ॥ बंदिभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च मुनिभ्यश्च धनं ददौ ॥ ३७ ॥ मुनिभ्यो ब्राह्मणेभ्यो
पि दत्त्वा नन्दो मुदान्वितः ॥ रामकृष्णौ पुरस्कृत्य सगणः स्वालयं ययौ ॥ ३८ ॥ रौप्यं वस्त्रं सुवर्णं च वरमश्वं मणिं तथा ॥ भक्ष्यं

१ विभर्ति-इ० पा० । २ विधेयाश्च-इ० पा० ।

खं० ४१५-
अ० २१

॥ ६७ ॥

द्रव्यं बहुविधं बंदिने डिंडिने ददौ ॥ ३९ ॥ स्तुत्वा नत्वा रामकृष्णौ मुनयो ब्राह्मणा ययुः ॥ ययुरप्सरसः सर्वा गंधर्वाः किंनरा
 स्तथा ॥ १४० ॥ राजानो बल्लवाः सर्वे चागता ये महोत्सवे ॥ सर्वे प्रणम्य श्रीकृष्णं ययुः सादरपूर्वकम् ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नंतरे
 शक्रः कोपप्रस्फुरिताधरः ॥ मखभंगे बहुविधां निंदां श्रुत्वा सुरेश्वरः ॥ ४२ ॥ मरुद्भिर्वारिदैः सार्धं रथमारुह्य सत्वरम् ॥ जगाम नंद
 नगरं वृंदारण्यं मनोहरम् ॥ ४३ ॥ सर्वे देवा ययुः पश्चाद्युद्धशास्त्रविशारदाः ॥ शस्त्रास्त्रपाणयः कोपाद्रथमारुह्य नारद ॥ ४४ ॥ वायु
 शब्दैर्मघशब्दैः सैन्यशब्दैर्भयानकैः ॥ चकंपे नगरं सर्वं नंदो भयमवाप ह ॥ ४५ ॥ भार्या संबोध्य स्वगणमुवाच शोककातरः ॥ रहः
 स्थलं समानीय नीतिशास्त्रविशारदः ॥ ४६ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ हे यशोदे समागच्छ वचनं शृणु रोहिणि ॥ रामकृष्णौ
 समादाय व्रज दूरं व्रजात्प्रिये ॥ बालका बालिका नार्यो यांतु दूरं भयाकुलाः ॥ ४७ ॥ बलवंतश्च गोपालास्तिष्ठंतु मत्समीपतः ॥
 पश्चाच्च निर्गमिष्यामो वयं च प्राणसंकटात् ॥ ४८ ॥ इत्युक्त्वा बलवश्रेष्ठः सस्मार श्रीहरिं भिया ॥ पुटांजलियुतो भूत्वा भक्तिनम्रा
 त्मकंधरः ॥ काण्वशाखोक्तस्तोत्रेण तुष्टाव ह शचीपतिम् ॥ ४९ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ इंद्रः सुरपतिः शक्रो दितिजः पवना
 ग्रजः ॥ १५० ॥ सहस्राक्षो भगांगश्च कश्यपांगज एव च ॥ विडौजाश्च सुनासीरो मरुत्वान्पाकशासनः ॥ ५१ ॥ जयंतजनकः श्रीमा
 ज्ज्वालीशो दैत्यसूदनः ॥ वज्रहस्तः कामसखो गौतमीव्रतनाशनः ॥ ५२ ॥ वृत्रहा वासवश्चैव दधीचिदेहभिक्षुकः ॥ विष्णुश्च वामन
 भ्राता पुरुहूतः पुरंदरः ॥ ५३ ॥ दिवस्पतिः शतमखः सुत्रामा गोत्रभिद्विभुः ॥ लेखर्षभो बलारातिर्जम्भेदी सुराश्रयः ॥ ५४ ॥ संक्रं
 दनो दुश्च्यवनस्तुराषाणमेघवाहनः ॥ आखंडलो हरिहयो नमुचिप्राणनाशनः ॥ ५५ ॥ वृद्धश्रवा वृषश्चैव दैत्यदर्पनिषूदनः ॥ षट्च
 त्वारिंशन्नानि पायनानि विनिश्चितम् ॥ ५६ ॥ स्तोत्रमेतत्कौथुमोक्तं नित्यं यदि पठेन्नरः ॥ महाविपत्तौ शक्रस्तं वज्रहस्तश्च
 रक्षति ॥ ५७ ॥ अतिवृष्टिशिलावृष्टिवज्रपाताच्च दारुणात् ॥ कदाचिन्न भयं तस्य रक्षिता वासवः स्वयम् ॥ ५८ ॥ यत्र गेहे स्तोत्र
 मिदं यश्च जानाति पुण्यवान् ॥ न तत्र वज्रपतनं शिलावृष्टिश्च नारद ॥ ५९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ स्तोत्रं नंदमुवाच्छ्रुत्वा

ब्र.वै. क.
॥ ६८ ॥

चुकोप मधुसूदनः ॥ १६० ॥ उवाच पितरं नीतिं प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ कं स्तौषि भीरो को वेन्द्रस्त्यज भीतिं ममांतिके ॥ ६१ ॥
क्षणार्द्धे भस्मसात्कर्तुं क्षमोहमवलीलया ॥ गाश्च वत्सांश्च बालांश्च योषितो हि भयातुराः ॥ ६२ ॥ गोवर्धनस्य कुहरे संस्थाप्य तिष्ठ
निर्भयम् ॥ बालस्य वचनं श्रुत्वा तच्चकार मुदान्वितः ॥ ६३ ॥ हरिर्दधार शैलं तं वामहस्तेन दंडवत् ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र दीतो
पि रत्नतेजसा ॥ ६४ ॥ अंधीभूतश्च सहसा बभूव रजसावृतः ॥ सवातो मेघनिकरश्चछाद गगनं मुने ॥ ६५ ॥ वृंदावने बभूवा
तिवृष्टिरेव निरंतरम् ॥ शिलावृष्टिर्वज्रवृष्टिरुल्कापातः सुदारुणः ॥ ६६ ॥ समस्तं पर्वतस्पर्शात्पतितं दूरतस्ततः ॥ विफलस्तत्समा
रंभो यथानीशोद्यमो मुने ॥ ६७ ॥ दृष्ट्वा मोघं च तत्सर्वं सद्यः शक्रश्चुकोप ह ॥ जग्राहामोघकुलिशं दधीच्यस्थिविनिर्मितम्
॥ ६८ ॥ दृष्ट्वा तं वज्रहस्तं च जहास मधुसूदनः ॥ सहस्तं स्तंभयामास वज्रमेवातिदारुणम् ॥ ६९ ॥ सहामरणं मोघं चकार स्तं
भनं विभुः ॥ सर्वे तस्थुर्निश्चलास्ते भित्तौ पुत्तलिका यथा ॥ १७० ॥ हरिणा जृम्भितः शक्रः सद्यस्तंद्रामवाप ह ॥ ददर्श सर्वं
तंद्रायां तत्र कृष्णमयं जगत् ॥ ७१ ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं रत्नालंकारभूषितम् ॥ पीतवस्त्रपरीधानं रत्नसिंहासनस्थितम् ॥ ७२ ॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगमेतत्सर्वं चराचरम् ॥ ७३ ॥ दृष्ट्वाद्भुततमं तत्र सद्यो मूर्च्छामवाप ह ॥
जजाप मंत्रं तत्रैव प्रदत्तं गुरुणा पुरा ॥ ७४ ॥ सहस्रदलपद्मस्थं ददर्श ज्योतिरुल्लवणम् ॥ तत्रांतरे दिव्यरूपमतीव सुमनोहरम् ॥
॥ ७५ ॥ नवीनजलदोत्कर्षं श्यामसुंदरविग्रहम् ॥ सद्भक्तसारनिर्माणज्वलन्मकरकुंडलम् ॥ ७६ ॥ ज्वलन्मणींद्रमकरकिरीटोज्ज्वल
शेखरम् ॥ ज्वलता कौस्तुभेन्द्रेण कंठवक्षःस्थलोज्ज्वलम् ॥ ७७ ॥ मणिकेयूरवलयमणिमंजीरंजितम् ॥ अंतर्बहिः समं दृष्ट्वा तुष्टाव
परमेश्वरम् ॥ ७८ ॥ ॥ इंद्र उवाच ॥ ॥ अक्षरं परमं ब्रह्म ज्योतीरूपं सनातनम् ॥ गुणातीतं निराकारं स्वेच्छामयमनंतकम्
॥ ७९ ॥ भक्तध्यानाय सेवायै नानारूपधरं वरम् ॥ शुक्लरक्तपीतश्यामं युगानुक्रमणेन च ॥ १८० ॥ शुक्लतेजःस्वरूपं च सत्ये
सत्यस्वरूपिणम् ॥ त्रेतायां कुंकुमाकारं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ ८१ ॥ द्वापरे पीतवर्णं च शोभितं पीतवाससा ॥ कृष्णवर्णं कलौ

खं० ४ पू.
अ० २१

॥ ६८ ॥

कृष्णं परिपूर्णतमं प्रभुम् ॥ ८२ ॥ नवधाराधरोत्कृष्टश्यामसुंदरविग्रहम् ॥ नंदैकनंदनं वंदे यशोदानंदनं प्रभुम् ॥ ८३ ॥ गोपिका
 चेतनहरं राधाप्राणाधिकं परम् ॥ विनोदमुरलीशब्दं कुर्वतं कौतुकेन च ॥ ८४ ॥ रूपेणाप्रतिमेनैव रत्नभूषणभूषितम् ॥ कंदर्पकोटि
 सौंदर्यं बिभ्रतं शांतमीश्वरम् ॥ ८५ ॥ क्रीडतं राधया सार्धं वृन्दारण्ये च कुत्रचित् ॥ कुत्रचिन्निर्जनेरण्ये राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ ८६ ॥
 जलक्रीडां प्रकुर्वतं राधया सह कुत्रचित् ॥ राधिकाकबरीभारं कुर्वतं कुत्रचिदने ॥ ८७ ॥ कुत्रचिद्राधिकापादे दत्तवंतमलक्तकम् ॥
 सदा चर्विततांबूलं गृह्णतं कुत्रचिन्मुदा ॥ ८८ ॥ पश्यतं कुत्रचिद्राधां पश्यंतीं वक्रचक्षुषा ॥ दत्तवंतं च राधायै कृत्वा मालां च कुत्र
 चित् ॥ ८९ ॥ कुत्रचिद्राधया सार्धं गच्छतं रासमंडलम् ॥ राधादत्तां गले मालां धृतवंतं च कुत्रचित् ॥ ९० ॥ सार्धं गोपालि
 काभिश्च विहरतं च कुत्रचित् ॥ राधां गृहीत्वा गच्छतं विहाय तां च कुत्रचित् ॥ ९१ ॥ विप्रपत्नीदत्तमंत्रं भुक्तवंतं च कुत्रचित् ॥
 भुक्तवंतं तालफलं बालकैः सह कुत्रचित् ॥ ९२ ॥ वस्त्रं गोपालिकानां च हरतं कुत्रचिन्मुदा ॥ गवां गणं व्याहरतं कुत्रचिद्बालकैः
 सह ॥ ९३ ॥ कालियमूर्ध्नि पादाब्जं दत्तवंतं च कुत्रचित् ॥ विनोदमुरलीशब्दं कुर्वतं कुत्रचिन्मुदा ॥ ९४ ॥ गायतं रम्यसंगीतं कुत्र
 चिद्बालकैः सह ॥ स्तुत्वा शक्रःस्तवेद्रेण प्रणनाम हरिं भिया ॥ ९५ ॥ पुरा दत्तेन गुरुणा रणे वृत्रासुरेण च ॥ कृष्णेन दत्तं कृपया
 ब्रह्मणे च तपस्यते ॥ ९६ ॥ एकादशाक्षरो मंत्रः कवचं सर्वलक्षणम् ॥ दत्तमेतत्कुमाराय पुष्करे ब्रह्मणा पुरा ॥ ९७ ॥ कुमारोंगिरसे
 दत्तं गुरवोंगिरसा मुने ॥ इदमिंद्रकृतं स्तोत्रं नित्यं भक्त्या च यः पठेत् ॥ ९८ ॥ स हि प्राप्य दृढां भक्तिमते दास्यं लभेद्भुवम् ॥
 जन्ममृत्युजराव्याधिशोकेभ्यो मुच्यते नरः ॥ न हि पश्यति स्वप्नेपि यमदूतं यमालयम् ॥ ९९ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ इंद्रस्य वचनं
 श्रुत्वा प्रसन्नः श्रीनिकेतनः ॥ २०० ॥ प्रीत्या तस्मै वरं दत्त्वा स्थापयामास पर्वतम् ॥ प्रणम्य च हरिं शक्रः प्रययौ स्वगणैः सह ॥ १ ॥
 गह्वरस्था जनाः सर्वे प्रजग्मुर्गह्वराद्ब्रह्मम् ॥ ते सर्वे मेनिरे कृष्णं परिपूर्णतमं विभुम् ॥ २ ॥ पुरस्कृत्य ब्रजस्थांश्च प्रययौ स्वालयं
 हरिः ॥ तुष्टाव नंदः पुत्रं तं पूर्णब्रह्म सनातनम् ॥ पुलकांचितसर्वाङ्गो भक्तिपूर्णाश्रुलोचनः ॥ ३ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवा

ब्र. वै. ल.

॥ ६९ ॥

य गोब्राह्मणहिताय च ॥ ४ ॥ जगद्धिताय कृष्णाय गोर्विदाय नमोनमः ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवाय ब्रह्मणे परमात्मने ॥ ५ ॥ अनंत
कोटिब्रह्मांडधामधाम्ने नमोस्तु ते ॥ नमो मत्स्यादिरूपाणां जीवरूपाय साक्षिणे ॥ ६ ॥ निर्लिप्ताय निर्गुणाय निराकाराय ते नमः ॥
अतिसूक्ष्मस्वरूपाय स्थूलात्स्थूलतमाय च ॥ ७ ॥ सर्वेश्वराय सर्वाय तेजोरूप नमोस्तु ते ॥ अतिप्रत्यक्षरूपाय ध्यानासाध्याय योगि
नाम् ॥ ८ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां वंद्याय नित्यरूपिणे ॥ धाम्ने चतुर्णां वर्णानां गुणेष्वेव चतुर्षु च ॥ ९ ॥ शुक्लरक्तपीतश्यामाभिधानगु
णशालिने ॥ योगिने योगरूपाय गुरवे योगिनामपि ॥ १० ॥ सिद्धेश्वराय सिद्धाय सिद्धानां गुरवे नमः ॥ यं स्तोतुमक्षमो ब्रह्मा
विष्णुर्यं स्तोतुमक्षमः ॥ ११ ॥ यं स्तोतुमक्षमो रुद्रः शेषो यं स्तोतुमक्षमः ॥ यं स्तोतुमक्षमो धर्मो यं स्तोतुमक्षमो रविः ॥ १२ ॥ यं स्तो
तुमक्षमो लंबोदरश्चापि षडाननः ॥ यं स्तोतुमक्षमाः सर्वे मुनयः सनकादयः ॥ १३ ॥ कपिलो न क्षमः स्तोतुं सिद्धेन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥
न शक्तौ स्तवनं कर्तुं नरनारायणावृषी ॥ १४ ॥ अन्ये जडधियः के वा स्तोतुं शक्ताः परात्परम् ॥ वेदा न शक्ता नो वाणी न च लक्ष्मीः
सरस्वती ॥ १५ ॥ न राधा स्तवने शक्ता किं स्तुवंति विपश्चितः ॥ क्षमस्व निखिलं ब्रह्मन्नपराधं क्षणक्षणे ॥ १६ ॥ रक्ष मां करुणा
सिंधो दीनबंधो भवार्णवे ॥ पुरा तीर्थे तपस्तप्त्वा पुत्रः प्राप्तः सनातनः ॥ १७ ॥ स्वकीयचरणांभोजे भक्तिं दास्यं च देहि मे ॥
ब्रह्मत्वममरत्वं वा सालोक्यादिकमेव वा ॥ १८ ॥ त्वत्पदांभोजदास्यस्य कलां नार्हति षोडशीम् ॥ इन्द्रत्वं वा सुरत्वं वा संप्राप्तिं सि
द्धिस्वर्गयोः ॥ १९ ॥ राजत्वं चिरजीवित्वं सुधियो गणयन्ति किम् ॥ एतद्यत्कथितं सर्वं ब्रह्मत्वादिकमीश्वर ॥ २० ॥ भक्तसंगक्ष
णार्द्धस्य नोपमा ते किमर्हति ॥ त्वद्भक्तो यस्त्वत्सदृशः कस्त्वां तर्कितुमीश्वरः ॥ २१ ॥ क्षणार्द्धालापमात्रेण पारं कर्तुं स चेश्वरः ॥
भक्तसंगाद्भवत्येव भक्तिं कर्तुमनेकधा ॥ २२ ॥ त्वद्भक्तजलदालापजलसेकेन वर्द्धते ॥ अभक्तालपतापात्तु शुष्कतां याति तत्क्षणम् ॥
॥ २३ ॥ त्वद्गुणस्मृतितसेकाच्च वर्द्धते तत्क्षणे स्फुटम् ॥ त्वद्भक्त्यंकुरमुद्भूतं स्फीतं मानसजं परम् ॥ २४ ॥ न नश्यं वर्द्धनीयं च

१ ध्यानसाध्याय-३०. पा० ।

खं० ४ पू०

अ० २१

॥ ६९ ॥

नित्यं नित्यं क्षणेक्षणे ॥ ततः संप्राप्य ब्रह्मत्वं भक्तस्य जीवनाय च ॥ २५ ॥ ददात्येव फलं तस्मै हरिदास्यमनुत्तमम् ॥ संप्राप्य
 दुर्लभं दास्यं यदि दासो बभूव ह ॥ २६ ॥ सुनिश्चयेन तेनैव जितं सर्वं भयादिकम् ॥ इत्येवमुक्त्वा भक्त्या च नन्दस्तस्थौ हरेः
 पुरः ॥ २७ ॥ प्रसन्नवदनः कृष्णो ददौ तस्मै तदीप्सितम् ॥ एवं नन्दकृतं स्तोत्रं नित्यं भक्त्या च यः पठेत् ॥ २८ ॥ सुदृढां भक्तिं
 माप्नोति सद्यो दास्यं लभेद्धरेः ॥ तपस्तप्त्वा यदा द्रोणस्तीर्थे च धरया सह ॥ २९ ॥ स्तोत्रं तस्मै पुरा दत्तं ब्रह्मणा तत्सुदुर्लभम् ॥
 हरेः षडक्षरो मंत्रः कवचं सर्वरक्षणम् ॥ ३० ॥ इह सौभरिणा दत्तं तस्मै तुष्टेन पुष्करे ॥ तदेव कवचं स्तोत्रं स च मंत्रः सुदुर्लभः ॥
 ॥ ३१ ॥ ब्रह्मणोऽंशेन मुनिना नंदाय च तपस्यते ॥ मंत्रः स्तोत्रं च कवचमिष्टदेवो गुरुस्तथा ॥ ३२ ॥ या यस्य विद्या प्राचीना
 न तां त्यजति निश्चितम् ॥ इत्येवं कथितं स्तोत्रं श्रीकृष्णारुणानन्दमुत्तमम् ॥ सुखदं मोक्षदं सारं भवबन्धविमोचनम् ॥ ३३ ॥ इति
 श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवाद इन्द्रयागभञ्जनोनामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ श्रीनारायण
 उवाच ॥ ॥ एकदा राधिकानाथो बलेन सह बालकैः ॥ जगाम तत्तालवनं परिपक्वफलान्वितम् ॥ १ ॥ वृक्षाणां रक्षिता दैत्यः खर
 रूपी च धेनुकः ॥ कोटिसिंहसमबलो देवानां दर्पनाशनः ॥ २ ॥ शरीरं पर्वतसमं कूपतुल्ये च लोचने ॥ ईषापंकिसमा दंतास्तुण्डं पर्व
 तगह्वरम् ॥ ३ ॥ शतहस्तपरिमिता जिह्वा लोला भयानका ॥ कासारसदृशी नाभिः शब्दस्तस्य भयानकः ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा तालवनं
 बाला हर्षमापुरान्दिताः ॥ कौतुकात्कृष्णमूचुस्ते स्मेराननसरोरुहाः ॥ ५ ॥ ॥ बाला ऊचुः ॥ ॥ हे कृष्ण करुणासिन्धो दीन
 बन्धो जगत्पते ॥ महाबल बलभ्रातः समस्तबलिनां वर ॥ ६ ॥ अवधानं कुरु विभो क्षणार्द्धं नो निवेदने ॥ क्षुधितानां शिशूनां
 च भक्तानां भक्तवत्सल ॥ ७ ॥ स्वादूनि सुंदराण्येव पश्य तालफलानि च ॥ भक्तुं चालयितुं वृक्षान्पातितुं च फलानि च ॥ ८ ॥
 नानावर्णानि पुष्पाणि पक्वानि दुर्लभानि च ॥ आज्ञां करोषि चेत्कृष्ण चेष्टां कर्तुं वयं क्षमाः ॥ ९ ॥ किं त्वत्र दैत्यो बलवान्खररूपी
 च धेनुकः ॥ अजितद्विदशैः सर्वैर्महाबलपराक्रमः ॥ १० ॥ दुर्निवार्यश्च सर्वेषां कंसस्य सचिवो महान् ॥ हिंसकः सर्वजंतूनां

ब्र. वै. क.

॥ ७० ॥

वनानामस्ति रक्षिता ॥ ११ ॥ सुविचार्य जगत्कांत वद नो वदतां वर ॥ युक्तं कार्यमयुक्तं वा कर्तव्यमथ वा न वा
 ॥ १२ ॥ बालकानां वचः श्रुत्वा भगवान्मधुसूदनः ॥ उवाच मधुरं बालान्वचनं तत्सुखावहम् ॥ १३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥
 किं वो दैत्याद्रयं बाला यूयं मत्सहचारिणः ॥ वृक्षान्भङ्क्त्वा चालयित्वा फलानि खादताभयम् ॥ १४ ॥ श्रीकृष्णा
 ज्ञां समादाय बालका बलशालिनः ॥ उत्पेतुर्वृक्षशिखरं क्षुधिताश्च फलार्थिनः ॥ १५ ॥ नानाप्रकारवर्णानि स्वादूनि
 सुंदराणि च ॥ फलानि पातयामासुः परिपक्वानि नारद ॥ १६ ॥ केचिद्वभञ्जुर्वृक्षांश्च चालयामासुरेव च ॥ केचित्कोलाहलं
 चकुर्ननृतुस्तत्र केचन ॥ १७ ॥ अवरुह्य तरुभ्यश्च बालका बलशालिनः ॥ फलान्यादाय गच्छन्तो ददृशुर्दैत्यपुंगवम् ॥ १८ ॥
 महाबलं महाकायं घोरं गर्दभरूपिणम् ॥ आगच्छन्तं महावेगात्कुर्वन्तं शब्दमुल्बणम् ॥ १९ ॥ तं दृष्ट्वा रुरुदुः सर्वे फलानि
 तत्पुत्रिभ्या ॥ कृष्णकृष्णेति शब्दं च प्रचकुर्वद्बुधा भृशम् ॥ २० ॥ अस्मात्रक्ष समागच्छ हे कृष्ण करुणानिधे ॥ हे संक
 र्पण नो रक्ष प्राणा नो यांति दानवात् ॥ २१ ॥ हे कृष्ण हे कृष्ण हरे मुरारे गोविंद दामोदर दीनबंधो ॥ गोपीश गोपेश भवार्णवेऽस्मा
 ननन्त नारायण रक्षरक्ष ॥ २२ ॥ भयेऽभये वाथ शुभेऽशुभे वा सुखेषु दुःखेषु च दीननाथ ॥ त्वया विनान्यं शरणं भवार्णवे न नोस्ति
 हे माधव रक्षरक्ष ॥ २३ ॥ जयजय गुणसिंधो कृष्ण भक्तैकबंधो बहुतरभययुक्तान्बालकात्रक्षरक्ष ॥ जहि दनुजकुलानामीशमस्माक
 मन्तं सुरकुलबलदर्पं वर्धयेमं निहत्य ॥ २४ ॥ बालानां विह्वलं दृष्ट्वा बलेन सह माधवः ॥ आजगाम शिशुस्थानं भयहा भक्त
 वत्सलः ॥ २५ ॥ भयं नास्ति भयं नास्तीत्युक्त्वा दुद्राव सत्वरम् ॥ ईषद्वास्यप्रसन्नास्यो निर्भयं दत्तवाञ्छिशून् ॥ २६ ॥ दृष्ट्वा
 कृष्णं बलं बाला ननृतुर्विजहुर्भयम् ॥ हरिस्मृतिश्चाभयदा सर्वमंगलदायिका ॥ २७ ॥ श्रीकृष्णो दानवं दृष्ट्वा ग्रसन्तं पुरतः शिशून् ॥
 बलं संबोध्य बलिनमुवाच मधुसूदनः ॥ २८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ दानवो बलिपुत्रोऽयं नाम्ना साहसिको बली ॥ गर्दभो
 ब्रह्मशापेन शतो दुर्वाससा पुरा ॥ २९ ॥ पापिष्ठो मम वध्योऽयं महाबलपराक्रमः ॥ अहमेनं वधिष्यामि त्वं रक्ष बालकान्बल ॥ ३० ॥

खं० ४ पू०

अ० २२

॥ ७० ॥

आदाय बालकान्सर्वान्दूरं गच्छेत्युवाच ह ॥ तान्गृहीत्वा बलः शीघ्रं जगाम त्वरयाज्ञया ॥ ३१ ॥ दृष्ट्वा कृष्णं दानवेंद्रो
 महाबलपराक्रमः ॥ जग्रास लीलया कोपाज्ज्वलदग्निशिखोपमम् ॥ ३२ ॥ बभूवातिदाहयुक्तो मर्तुकामोतितेजसा ॥ उज्जग्रास पुन
 दैत्यो विभुं तेजस्विनं भिया ॥ ३३ ॥ उज्जितं संतमीशं च दृष्ट्वा दैत्यो मुमोच ह ॥ अतीवसुंदरं शांतं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ ३४ ॥
 कृष्णदर्शनमात्रेण बभूवास्य पुरा स्मृतिः ॥ आत्मानं बुबुधे कृष्णं जगतां कारणं परम् ॥ ३५ ॥ तेजःस्वरूपमीशं तं दृष्ट्वा तुष्टाव
 दानवः ॥ यथागमं यथाजन्म गुणातीतं श्रुतेः परम् ॥ ३६ ॥ ॥ दानव उवाच ॥ ॥ वामनोऽसि त्वमंशेन मत्पितुर्यज्ञभिक्षुकः ॥
 राज्यहर्ता च श्रीहर्ता सुतलस्थलदायकः ॥ ३७ ॥ बलिभक्तिवशो वीरः सर्वेशो भक्तवत्सलः ॥ शीघ्रं त्वं हिन्धि मां पापं शापाद्गद
 भरूपिणम् ॥ ३८ ॥ मुनेर्दुर्वाससः शापादीदृशं जन्म कुत्सितम् ॥ मृत्युरुक्तश्च मुनिना त्वत्तो मम जगत्पते ॥ ३९ ॥ षोडशारेण
 चक्रेण सुतीक्ष्णेनातितेजसा ॥ जहि मां जगतां नाथ सद्भक्तिं कुरु मोक्षद ॥ ४० ॥ त्वमंशेन वराहश्च समुद्धर्तुं वसुंधराम् ॥ वेदानां
 रक्षिता नाथ हिरण्याक्षनिषूदनः ॥ ४१ ॥ त्वं नृसिंहः स्वयं पूर्णो हिरण्यकशिपोर्वधे ॥ प्रह्लादानुग्रहार्थाय देवानां रक्षणाय च ॥
 ॥ ४२ ॥ त्वं च वेदोद्धारकर्ता मीनंशेन दयानिधे ॥ नृपस्य ज्ञानदानाय रक्षायै सुरविप्रयोः ॥ ४३ ॥ शेषाधारश्च कूर्मस्त्वमंशेन
 सृष्टिहेतवे ॥ विश्वाधारश्च विश्वस्त्वमंशेनापि सहस्रधृक् ॥ ४४ ॥ रामो दाशरथिस्त्वं च जानक्युद्धारहेतवे ॥ दशकंधरहंता च सिंधौ
 सेतुविधायकः ॥ ४५ ॥ कलया परशुरामश्च जमदग्निमुतो महान् ॥ त्रिःसप्तकृत्वो भूपानां निहंता जगतीपते ॥ ४६ ॥ अंशेन कपि
 लस्त्वं च सिद्धानां च गुरोर्गुरुः ॥ मातृज्ञानप्रदाता च योगशास्त्रविधायकः ॥ ४७ ॥ अंशेन ज्ञानिनां श्रेष्ठो नरनारायणावृषी ॥
 त्वं च धर्ममुतो भूत्वा लोकविस्तारकारकः ॥ ४८ ॥ अधुना कृष्णरूपस्त्वं परिपूर्णतमः स्वयम् ॥ सर्वेषामवताराणां बीजरूपः सना
 तनः ॥ ४९ ॥ यशोदाजीवनो नित्यो नंदैकानंदवर्धनः ॥ प्राणाधिदेवो गोपीनां राधाप्राणाधिकप्रियः ॥ ५० ॥ वसुदेवसुतः शांतो
 देवकीदुःखभंजनः ॥ अयोनिर्भवः श्रीमान्पृथिवीभारहारकः ॥ ५१ ॥ पृतनायै मातृगतिं प्रदाता च कृपानिधिः ॥ बककेशि

व. वै. क.

॥ ७१ ॥

प्रलंबानां ममापि मोक्षकारकः ॥ ५२ ॥ स्वेच्छामयगुणातीत भक्तानां भयभंजन ॥ प्रसीद राधिकानाथ प्रसीद कुरु मोक्षणम् ॥
 ॥ ५३ ॥ हे नाथ गार्दभीयोनेः समुद्धर भवार्णवात् ॥ मूर्खस्त्वद्भक्तपुत्रोहं मामुद्धर्तुं त्वमर्हसि ॥ ५४ ॥ वेदा ब्रह्मादयो यं च मुनीन्द्राः
 स्तोतुमक्षमाः ॥ किं स्तौमि तं गुणातीतं पुरा दैत्योऽधुना खरः ॥ ५५ ॥ एवं कुरु कृपासिंधो येन मे न भवेज्जनुः ॥ दृष्ट्वा पादारविंदं
 ते कः पुनर्भवनं व्रजेत् ॥ ५६ ॥ ब्रह्मा स्तोता खरः स्तोता नोपहासितुमर्हसि ॥ सदीश्वरस्य विज्ञस्य योग्यायोग्ये समा कृपा ॥ ५७ ॥
 इत्येवमुक्त्वा दैत्येन्द्रस्तस्थौ च पुरतो हरेः ॥ प्रसन्नवदनः श्रीमानतितुष्टो बभूव ह ॥ ५८ ॥ इदं दैत्यकृतं स्तोत्रं नित्यं भक्त्या च यः
 पठेत् ॥ सालोक्यसार्ष्टिसामीप्यं लीलया लभते हरेः ॥ ५९ ॥ इह लोके हरेर्भक्तिमंते दास्यं सुदुर्लभम् ॥ विद्यां श्रियं सुकवितां पुत्रपौत्रा
 न्यशो लभेत् ॥ ६० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ श्रुत्वानुमेने दैत्येन्द्रस्तवनं करुणानिधिः ॥ कथं करोमि संहारमीदृशं भक्तमित्यहो ॥
 ॥ ६१ ॥ अनुमन्य स्मृतिं तस्य संजहार हरिः स्वयम् ॥ न हि युक्तो वधः स्तोतुर्दुर्वक्तुर्विधिरीश्वरात् ॥ ६२ ॥ दानवो मायया विष्णोर्विस
 स्मार पुनः स्वकम् ॥ दुरुक्तिस्तत्कण्ठदेशे हृदधिष्ठानं चकार ह ॥ ६३ ॥ उवाच श्रीहरिं दैत्यः कोपात्प्रस्फुरिताधरः ॥ मुने सद्यो मर्तुकामो
 दैवग्रस्तो विचेतनः ॥ ६४ ॥ ॥ दैत्य उवाच ॥ ॥ ध्रुवं त्वं मर्तुकामोसि दुर्बुद्धे मानवार्भक ॥ अद्य प्रस्थापयिष्यामि त्वामहं यममंदिरम् ॥
 ॥ ६५ ॥ आयासि जीवनाकांक्षी मम तालवनं शिशो ॥ न यास्यसि पुनर्गंहं बांधवं न हि द्रक्ष्यसि ॥ ६६ ॥ न कंसो न जरासंधो नरको
 न समो मम ॥ देवाः कपंति मे नित्यं के चान्ये मत्समा भुवि ॥ ६७ ॥ न हि संहारकर्ता च मां संहर्तुं क्षमः शिवः ॥ न च ब्रह्मा न
 विष्णुश्च न मृत्युः काल एव च ॥ ६८ ॥ मम तालतरुभंक्ता पातयित्वा फलानि च ॥ अहंकरोषि सहसा किमहो कस्य तेजसा
 ॥ ६९ ॥ कस्त्वं वद बटो सत्यं कमनीयोतिसुंदरः ॥ दुर्लभं जीवनं दातुं मह्यं कथमिहागतः ॥ ७० ॥ इत्युक्त्वा मस्तके कृत्वा
 प्रेरयित्वा तु तं बली ॥ दूरतः पातयामास श्रीकृष्णं मरणोन्मुखः ॥ ७१ ॥ पातयित्वा च तं भूमौ विषाणाभ्यां जघान सः ॥

१ गार्दभीयोनेरित्यर्थः । २ खुराभ्यां च-३० पा० ।

खं० ४ पू०

अ० २२

॥ ७१ ॥

कृष्णांगस्पर्शमात्रेण तद्विषाणे बभञ्जतुः ॥ ७२ ॥ दैत्यो भग्नविषाणश्च तमीशं कोपयन्मुने ॥ जग्रास चर्वणं कर्तुं भग्नदंतो बभूव ह ॥ ७३ ॥ तेजसा दग्धवक्रश्च तमुज्जग्राह तत्क्षणे ॥ जज्वाल व्यथितः कोपाद्ददार खुरतो महीम् ॥ ७४ ॥ घूर्णयित्वा तु लांगूलं शब्दं कृत्वा भयानकम् ॥ स जगाम शिशुस्थानं दुद्रुबुर्बालका भिया ॥ ७५ ॥ बलं च प्रेरयामास मस्तकेन महाबली ॥ बलो मुष्टिं ददौ तस्मै मूर्छामाप ततोऽसुरः ॥ ७६ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य जगाम हरिसन्निधिम् ॥ बलमुष्ट्या च व्यथितः पुनर्मूर्छामवा प सः ॥ ७७ ॥ पुनश्च चेतनां प्राप्य समुत्तस्थौ व्यथाकुलः ॥ उत्ससर्ज बृहल्लेडं मूत्रं च भयमाप ह ॥ ७८ ॥ क्षणात्संधिक्षणं प्राप्य महाबलपराक्रमः ॥ कृत्वा शिरसि गोविंदं घूर्णयामास दानवः ॥ ७९ ॥ पातयामास भूमौ तं घूर्णयित्वा पुनःपुनः ॥ उत्पाट्य तालवृक्षं तं ताडयामास माधवः ॥ ८० ॥ यथा खड्गप्रहारेण दानवस्य भवेद्व्यथा ॥ तथा बभूव दैत्यस्य तालवृक्षस्य ताडनात् ॥ ८१ ॥ गोवर्धनं समुत्पाट्य घातयामास तं विभुः ॥ पपात वेगाच्छैलैर्द्रस्तस्योपरि महामुने ॥ ८२ ॥ पर्वतस्य प्रहारेण मूर्छामाप महाबलः ॥ बभूव जर्जरांगश्च रुधिरं च समुद्रमन् ॥ ८३ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य समुत्तस्थौ रुषाऽसुरः ॥ गृहीत्वा पर्वतश्रेष्ठं प्रेरयामास माधवम् ॥ ८४ ॥ दृष्ट्वा शैलमुत्पतंतं वेगेन मधुसूदनः ॥ जग्राह दक्षिणकरे यथेक्षुदंडवत्प्रभुः ॥ ८५ ॥ पूर्वस्थाने पर्वतं तं स्थापयामास कौतुकात् ॥ गृहीत्वा दैत्यकर्णाग्रं पातयामास दूरतः ॥ ८६ ॥ उत्पत्य च महावेगाच्चकार वेष्टनं हरेः ॥ पृथिवीं चर्षयामास तीक्ष्णाग्रेण सुरेण च ॥ ८७ ॥ प्रगृह्य श्रीहरिं वेगात्कृत्वा मूर्ध्नि महासुरः ॥ उत्पपात मनोयायी लीलया लक्ष्योजनम् ॥ ८८ ॥ प्रहरं च तयोर्युद्धं निर्लक्षे च बभूव ह ॥ ततो गृहीत्वा श्रीकृष्णं पपात धरणीतले ॥ ८९ ॥ पुनर्मुहूर्तं युद्धं च बभूव भूतले तयोः ॥ मुदा हरिः प्रशशंस प्रहस्य दानवेश्वरम् ॥ ९० ॥ मद्भक्तस्य बलेः पुत्रं धन्यं तज्जीवनं परम् ॥ स्वस्त्यस्तु ते दानवेन्द्र वत्स निर्वाणतां व्रज ॥ ९१ ॥ मददर्शनं स्वस्तिबीजं परं निर्वाणकारणम् ॥ सर्वाधिकं सर्वपरं लभ स्थानं मनोहरम् ॥ ९२ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णः सस्मार चक्रमुत्तमम् ॥ सूर्यकोटिसमं दीप्त्या जग्राह तत्सुदर्शनम् ॥ ९३ ॥ चिक्षेप भ्रामयित्वा च षोडशारमनुत्तमम् ॥ चिच्छे

अ. वै. क.

॥ ७२ ॥

द लीलयाऽवध्यं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरैः ॥ ९४ ॥ पपात मस्तकं भूमौ दानवस्य महात्मनः ॥ तेजःसमूह उत्तस्थौ शतसूर्यसमप्रभः
 ॥ ९५ ॥ विलोक्य हरिलोकं संश्लिष्टं कृष्णपदांबुजे ॥ संप्राप्य परमं मोक्षमहो दानवपुंगवः ॥ ९६ ॥ गगनस्थाः सुराः सर्वे
 मुनयश्च भृशं मुदा ॥ पारिजातप्रसूनानां चक्रुस्ते तत्र वर्षणम् ॥ ९७ ॥ नेदुर्दुदुभयः स्वर्गे ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ जगुर्गर्ध्वनिकरा
 स्तुष्टुवुर्मुनयो मुदा ॥ ९८ ॥ स्तुत्वा जग्मुः सुराः सर्वे मुनयो हर्षविह्वलाः ॥ धेनुकस्य वधं दृष्ट्वा तत्राजग्मुश्च बालकाः ॥ ९९ ॥
 बलश्च बलिनां श्रेष्ठस्तुष्टाव पुरुषोत्तमम् ॥ तुष्टुवुर्बालकाः सर्वे ननृतुश्च मुदान्विताः ॥ १०० ॥ दत्त्वा कृष्णबलाभ्यां च प्रपकानि
 फलानि च ॥ सर्वाणि भक्षयामासुर्बालाः प्रदृष्टमानसाः ॥ १०१ ॥ भुक्त्वा पीत्वा हरिः शीघ्रं बलेन बालकैः सह ॥ जगाम स्वालयं
 ब्रह्मन्निहत्य दानवेश्वरम् ॥ १०२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे धेनुकवधोनाम द्वाविंशोऽध्यायः
 ॥ २२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ केन पापेन बलिजो गर्दभत्वमवाप ह ॥ दुर्वासाः केन दोषेण शशाप दानवेश्वरम् ॥ १ ॥ केन
 पुण्येन वा नाथ बलिनः श्रीहरेः पदम् ॥ सहसैकत्वमुक्तिं च संप्राप दानवाधिपः ॥ २ ॥ मुने सर्वं सुविस्तार्य वद संदेहभंजन ॥
 अहो कविमुखे काव्यं नूतनं नूतनं पदेपदे ॥ ३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ शृणु वत्स प्रवक्ष्येहमितिहासं पुरातनम् ॥ पुरा श्रुतं
 धर्मवक्रात्पर्वते गंधमादने ॥ ४ ॥ पाद्मकल्पे च वृत्तांतं विचित्रं सुमनोहरम् ॥ नारायणकथोपेतं कर्णपीयूषमुत्तमम् ॥ ५ ॥ यत्र
 कल्पे कथा चेयं तत्र त्वमुपबर्हणः ॥ आकल्पजीवी सश्रीकः सुंदरः स्थिरयौवनः ॥ ६ ॥ पंचाशत्कामिनीनां च पतिः शृंगारत
 त्परः ॥ वरेण ब्रह्मणस्त्वं च सुकण्ठो गायनेश्वरः ॥ ७ ॥ अनुक्षणं पपुस्तास्ते सुंदरं मुखपंकजम् ॥ निमेषरहिताः सर्वाः
 कामबाणप्रपीडिताः ॥ ८ ॥ तासां प्राणैश्च घटितो विधिना त्वमिव श्रुतम् ॥ दिवानिशं सहचरा न जीवंति त्वया विना ॥
 ॥ ९ ॥ पुष्पोद्याने च रहसि स्थानेस्थाने मनोरमे ॥ गह्वरेषु च शैलानां कंदरेषु नदीषु च ॥ १० ॥ काननेषु च रम्येषु
 श्मशाने जंतुवर्जिते ॥ यथामनोरथं ताश्च क्रीडां चक्रुस्त्वया सह ॥ ११ ॥ तदा देवाद्विधेः शापाद्भूत्वा दासीसुतो भवान् ॥

खं० ४ पृ०

अ० २३

॥ ७२ ॥

अधुना ब्रह्मणः पुत्रो वैष्णवोच्छिष्टभोजनात् ॥ १२ ॥ असंख्यकल्पजीवी च वैष्णवप्रवरो महान् ॥ ज्ञानदृष्ट्या सर्वदर्शी प्रिय
 शिष्यश्च धूर्जटेः ॥ १३ ॥ तस्य कल्पस्य वृत्तांतं मुने मत्तो निशामय ॥ विस्तार्य दैत्यवृत्तांतं कथयामि सुधोपमम् ॥ १४ ॥ एक
 दैव बलेः पुत्रो नाम्ना साहसिको बली ॥ स्वतेजसा सुराज्जित्वा प्रतस्थे गंधमादनम् ॥ १५ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगो रत्नभूषण
 भूषितः ॥ रत्नासिंहासनस्थश्च बहुसैन्यसमन्वितः ॥ १६ ॥ एतस्मिन्नंतरे तेन पथा याति तिलोत्तमा ॥ रूपेणाप्सरसां श्रेष्ठा
 नानावेषविधायिनी ॥ १७ ॥ चारुचंपकवर्णाभारत्नाभरणभूषिता ॥ नवयौवनसंपन्ना कामबाणप्रपीडिता ॥ १८ ॥ ईषद्धास्य
 प्रसन्नास्या दिव्यवस्त्रं सुविभ्रती ॥ वक्रभ्रूभंगयुक्ता सा गजेन्द्रमंदगामिनी ॥ १९ ॥ स्तनमूरुं मुखेदुं च दृष्ट्वा साहसिको युवा ॥
 वायुना मुक्तवस्त्रायास्तस्या मूर्च्छामवाप ह ॥ २० ॥ सा ददर्श बलेः पुत्रमतीव सुमनोहरम् ॥ प्रफुल्लमालतीमालां विभ्रतं नवयौव
 नम् ॥ २१ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं सुस्मितं सुमनोहरम् ॥ दृष्ट्वा तं विस्मिता कामात्कटाक्षं च चकार सा ॥ २२ ॥ क्रीडायै चंद्र
 लोकं च गच्छंती चंद्रकामुकी ॥ तस्थौ केन च्छलेनैव मत्ता शृंगारलालसा ॥ २३ ॥ दर्शदर्शं च तस्यास्यं प्रहस्य वक्रचक्षुषा ॥
 मुखस्याच्छादनं चक्रे वाससा सा पुनःपुनः ॥ २४ ॥ पुलकांकितसर्वांगं धर्मकर्मसमन्वितम् ॥ बभूव काममत्ताया योनौ कंदू
 यनं जलम् ॥ २५ ॥ विसस्मार शशधरं बलिपुत्रमनोरथा ॥ अहो को वेद भुवने दुर्ज्ञेयं पुंश्चलीमनः ॥ २६ ॥ पुंश्चल्यां यो हि वि
 श्वस्तो विधिना स विडंबितः ॥ बहिष्कृतश्च यशसा धर्मेण स्वकुलेन च ॥ २७ ॥ वाञ्छितं नूतनं प्राप्य विनश्यति पुरातनम् ॥ तदा
 स्वकर्मसाध्या सा को वा तस्याः प्रियोऽप्रियः ॥ २८ ॥ दैवे कर्मणि पैत्र्ये च पुत्रे बंधौ न भर्तारि ॥ दारुणं पुंश्चलीचित्तं सदा शृङ्गा
 रकर्मणि ॥ २९ ॥ प्राणाधिकं रतिज्ञं साऽमृतदृष्ट्या च पुंश्चली ॥ रत्नप्रदं रत्नविज्ञं विषदृष्ट्या हि पश्यति ॥ ३० ॥ सर्वेषां स्थल
 मस्त्येव पुंश्चलीनां न कुत्रचित् ॥ दारुणा पुंश्चली जातिर्नरघातिभ्य एव च ॥ ३१ ॥ निष्कृतिः सर्वभोगांते सर्वेषामस्ति निश्चितम् ॥
 न पुंश्चलीनां विप्रेन्द्र यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ३२ ॥ अन्यासां कामिनीनां च कीदृं हंतुं च या दया ॥ सा नास्ति पुंश्चलीनां तु कांतं

व. वे. क.

॥ ७३ ॥

हन्ति पुरातनम् ॥ ३३ ॥ कांतं दृष्ट्वा हिनस्त्येव सोपायेनावलीलया ॥ रतिज्ञं नृतनं प्राप्य विषतुल्यं पुरातनम् ॥ ३४ ॥ पृथिव्यां
 यानि पापानि पुंश्चलीष्वेव भारते ॥ तिष्ठन्ति ताभ्यो न पराः पापिष्ठाः संति केचन ॥ ३५ ॥ पुंश्चलीपरिपक्वान्नं सर्वपातकनि
 श्चितम् ॥ देवे कर्मणि पैत्र्ये च न देयं च तथा जलम् ॥ ३६ ॥ अन्नं विष्टा जलं मूत्रं पुंश्चलीनां च निश्चितम् ॥ दत्त्वा पि
 तृभ्यो देवेभ्यो भुक्त्वा च नरकं व्रजेत् ॥ ३७ ॥ शतवर्षं कालसूत्रे पचत्येव सुदारुणे ॥ घोरांधकारे कृमयस्तं दशन्ति दिवानिशम् ॥
 ॥ ३८ ॥ पुंश्चल्यन्नं च यो भुंक्ते देवाद्यदि नराधमः ॥ सप्तजन्मकृतं पुण्यं तस्य नश्यति निश्चितम् ॥ ३९ ॥ आयुःश्रीयशसां
 हानिरिह लोके परत्र च ॥ तस्माद्यत्नाद्रक्षणीयं पाकपात्रं कलत्रकम् ॥ ४० ॥ पुंश्चलीदर्शने पुण्यं यात्रासिद्धिर्भवेद्भुवम् ॥ स्पर्शने
 च महापापं तीर्थस्नानाद्विशुध्यति ॥ ४१ ॥ स्नानं दानं व्रतं चैव जपश्च देवपूजनम् ॥ निष्फलं पुंश्चलीनां च भारते जीवनं वृथा ॥
 ॥ ४२ ॥ कथितं कुलटाख्यानं दुर्ज्ञेयं च यथागमम् ॥ संवादं च तयोस्तत्र प्रकृतं शृणु नारद ॥ ४३ ॥ स पुनश्चेतनां प्राप्य तां दृष्ट्वैव
 बलेः सुतः ॥ कामातुरः प्रमत्तश्च जगाम कुलटांतिकम् ॥ ४४ ॥ उवाच कुटिलापांगीं पीनश्रोणिपयोधराम् ॥ ब्रीडया वाससा वक्र
 माच्छन्नं कुर्वतीं मुदा ॥ ४५ ॥ ॥ साहसिक उवाच ॥ ॥ कासि त्वं कस्य कन्यासि कस्य कांतासि कामिनि ॥ स्वयं क यासि
 कं सुभ्रूःपुण्यवंतं मनोहरम् ॥ ४६ ॥ कल्पांते तपसा पूतं भोक्तुं त्वामेव सुंदरि ॥ यं तं यासियाहि सा त्वं भृत्यं मां कर्तुमर्हसि ॥ ४७ ॥
 क्रीणीहि रतिपुण्येन मां भृत्यं रतिलोलुपम् ॥ शृंगारलोलुपा त्वं च शृंगारं देहि कामुकि ॥ ४८ ॥ त्वया सह ममाश्लेषो विधिना
 च विनिर्मितः ॥ निरूपितं यत्तेनैव वार्यते केन तत्प्रिये ॥ ४९ ॥ वाक्यं पीयूषसदृशं सस्मितं वद सुंदरि ॥ शीघ्रं भुजलतापाशौ
 बंधनं कुरु निर्जने ॥ ५० ॥ आसनं देहि कल्याणि स्वरुं कनकसन्निभम् ॥ स्तनमंडलकुंभं च पात्रयोग्यं प्रदर्शय ॥ ५१ ॥ तीक्ष्णास्त्रेण
 कटाक्षेण जर्जरं कुरु भामिनि ॥ कामसर्पक्षतं पादस्पर्शनेनारुजं कुरु ॥ ५२ ॥ अधरोष्ठाभृतं स्वादु देहि मे क्षुधिताय च ॥ पक्कदाडि
 मबीजाभं दंतं दर्शय सुंदरम् ॥ ५३ ॥ गभीरनाभिं त्रिवलीं द्रष्टुमिच्छामि सुंदरि ॥ नीवीप्रमोक्षणं कर्तुमिच्छा मे वर्तते सदा ॥ ५४ ॥

खं० ४ पु.

अ० २३

॥ ७३ ॥

श्रोणीं पश्यामि ललितां मुनिमानसमोहिनीम् ॥ शरन्मध्यह्नपद्मानां प्रभामोचनलोचनाम् ॥ ५५ ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यं प्रसन्नं च
 प्रदर्शय ॥ सा च तद्वचनं श्रुत्वा तमुवाच स्मरातुरा ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वा तं कामबाणेन मानसंक्षयकामिनी ॥ तिलोत्तमोवाच ॥ पतिस्त्व
 त्सदृशो नाथ कामिनीनां मनीषितः ॥ ५७ ॥ बलिपुत्रोसि धर्मिष्ठो रूपवान्गुणवान्युवा ॥ शृंगारनिपुणः कांतः कामशास्त्रविशा
 रदः ॥ ५८ ॥ सदा मनोज्ञः स्त्रीणां त्वं सुवेषश्च स्वभावतः ॥ सुवेषं सुंदरं शांतं कांतं दांतमरोगिणम् ॥ ५९ ॥ शृंगारज्ञं गुणज्ञं त्वां युवानं
 रसिकं शुचिम् ॥ स्त्रीमनोज्ञं दयालुं च बलिष्ठं सन्तमीश्वरम् ॥ दातारमनुरक्तं च कांतमिच्छति कामिनी ॥ ६० ॥ एते सर्वे गुणाः
 कांतं संति कांते त्वयि भ्रुवम् ॥ त्वां न वाञ्छन्ति याः कांतास्ता अविज्ञाश्च वंचिताः ॥ ६१ ॥ संतोषं ते करिष्यामि समागम्य विधोर्गृहा
 त् ॥ वेषं कृत्वा तु चंद्रार्थं यात्राद्य तस्य कामिनी ॥ अन्याश्लेषणमात्रेण भविता धर्मलंघना ॥ ६२ ॥ याश्च धर्मात्र रक्षन्ति तासां
 च जीवनं वृथा ॥ चंद्राश्लेषं न जानन्ति यास्ता मूढाः प्रकीर्तिताः ॥ ता एव मातृगर्भस्था न प्राज्ञाः पौरुषै रसैः ॥ ६३ ॥ स्ववैद्यौ
 मदनश्चंद्रो मरुत्वात्रलकूबरः ॥ एभिर्नालिंगिता यास्ता वंचिता रतिकर्मभिः ॥ ६४ ॥ दिवानिशं मानसं मे तेषां क्रीडां च
 चिंतयेत् ॥ विशेषतः कामदेवो निपुणो रतिकर्मणि ॥ ६५ ॥ चंद्रशृंगारमाश्लेषमालापममृताधिकम् ॥ अद्य तस्य रतिदिनं तेन
 तच्चिंतयेन्मनः ॥ ६६ ॥ तिलोत्तमावचः श्रुत्वा जहास बलिनंदनः ॥ सकामश्च सपुलकस्तामुवाच रहःस्थले ॥ ६७ ॥ साहसिक
 उवाच ॥ ब्रह्मणा निर्मिता त्वं च कौतुकेन तिलोत्तमे ॥ अतो वरा चाप्सरसां विदग्धरसिकेश्वरी ॥ ६८ ॥ सुंदोपसुंदयोर्नाश
 निमित्तेन प्रयत्नतः ॥ सर्वरूपगुणाधारा विधिना च कृता पुरा ॥ ६९ ॥ सर्वं जानासि सर्वज्ञे विज्ञा सुरतकर्मणि ॥ हर्षेण श्रोतुमि
 च्छामि वद वो मानसं वचः ॥ ७० ॥ अतिप्रियश्च को वा च कः स्वभावो वरानने ॥ अवश्यं गोपनीयं च श्रोतुमिच्छामि सुंदरि
 ॥ ७१ ॥ गंधर्वाणां सुराणां च राज्ञां पुण्यवतामपि ॥ सर्वेषां प्राणतुल्या त्वमेषु ते कः परः प्रियः ॥ ७२ ॥ असुरस्य वचः श्रुत्वा प्रह
 स्य सा तिलोत्तमा ॥ मुखमाच्छादनं चक्रे विलोक्य वक्रचक्षुषा ॥ ७३ ॥ सत्यं सारमंतरस्थमव्यक्तमतिगोपनम् ॥ उवाच मान

ब्र. वै. क.

॥ ७४ ॥

सं वाक्यमज्ञातं विदुषामपि ॥ ७४ ॥ ॥ तिलोत्तमोवाच ॥ ॥ कथनीयं साहसिक पुंश्चलीनां मनोवचः ॥ स्त्रीजातीनां च सर्वा
 सामुपहासकरं परम् ॥ ७५ ॥ सर्वेषामपि दुर्ज्ञेयं चरितं योषितामपि ॥ विशेषतोपि दुर्ज्ञेयं पुंश्चलीनां मनोवचः ॥ ७६ ॥
 वेदवेदांगशास्त्रांतं सर्वं जानाति पंडितः ॥ कांतं नांतं विजानाति दिशामाकाशयोषिताम् ॥ ७७ ॥ विषादप्यप्रियो वृद्धो रत्नादपि
 च योषिताम् ॥ युवा सर्वस्वहर्ता चेत्प्राणेभ्योपि परः प्रियः ॥ ७८ ॥ युवानं सुंदरं दृष्ट्वा ह्यार्ता भवति पुंश्चली ॥ विशेषतः सुवेषं च
 दृष्ट्वैव हतचेतना ॥ ७९ ॥ निमेषरहिता तस्या लोचनाभ्यां पिबेन्मुखम् ॥ योनौ जलं क्षरेत्तस्याः सद्यः कंडूयनं भवेत् ॥ ८० ॥
 मनोऽतिलोलमस्थैर्यं सर्वाङ्गानि चकंपिरे ॥ जडीभूतं शरीरं च प्रदग्धं मदनानलात् ॥ ८१ ॥ संप्राप्य तं चेद्रहसि सालापं कुरुते
 स्फुटम् ॥ सकटाक्षं स्मेरवक्त्रं दर्शयित्वा पुनःपुनः ॥ ८२ ॥ तथा यदि वशं कर्तुं न शशाक जितेन्द्रियम् ॥ स्वमंगं दर्शयित्वा तमं
 तर्वाक्यं स्फुटं वदेत् ॥ ८३ ॥ दुःसाध्ये नायके दुःखं भवेदाजन्मजन्मनि ॥ तत्तुल्यं तत्परं प्राप्य तं विस्मरति पुंश्चली ॥ ८४ ॥
 पुंश्चलीनामप्रियः कः कः प्रियो वा महीतले ॥ योतिशृङ्गारनिपुणः स च प्राणाधिकः प्रियः ॥ ८५ ॥ पूर्वजारं पतिं पुत्रं भ्रातरं
 पितरं प्रसूम् ॥ विशिष्टं नूतनं प्राप्य सर्वं त्यजति लीलया ॥ ८६ ॥ न दानेन न मानेन सत्येन स्तवनेन वा ॥ नोपकारेण प्रीत्या
 वा सा साध्या सुरतिं विना ॥ ८७ ॥ शयने भोजने चापि स्वप्ने ज्ञाने दिवानिशम् ॥ नित्यं सत्पुरुषाश्लेषं स्मरन्ति कुलटाः स्त्रियः
 ॥ ८८ ॥ सृङ्गारनिपुणानां च ध्यानसाध्या चिरं परम् ॥ दारुणा पुंश्चलीजातिः प्रार्थयन्ति नवंनवम् ॥ ८९ ॥ सर्वासां कुलटानां च चरित्रं
 कथितं मया ॥ अकथ्यं गोपनीयं च मम हृदयचनं शृणु ॥ ९० ॥ मम संति प्रियतरा गंधर्वेषु सुरेषु च ॥ युवानो रतिशूराश्च कामशास्त्र
 विशारदाः ॥ ९१ ॥ विशेषतः शशधरे स्नेहो मे विद्यते परः ॥ ततोतिरिक्तः सर्वस्मादपि कामः प्रियो मम ॥ ९२ ॥ प्रियो मे कामस
 दृशो न भूतो न भविष्यति ॥ स्मरस्य स्मरणात्पूर्णं सुस्निग्धं मानसं मम ॥ ९३ ॥ इत्येवं कथितं सर्वमात्मनो योषितामपि ॥

१ गंधर्वेष्टरगेष्टू च-३० पा० ।

खं० ४९

अ० २३

॥ ७४ ॥

आज्ञां कुरु महाराज यास्यामि चंद्रसन्निधिम् ॥ ९४ ॥ चंद्रस्थानात्तव स्थानं समागत्य सुनिश्चितम् ॥ संतोषं तव दैत्येन्द्र करिष्यामि
 न संशयः ॥ ९५ ॥ श्रुत्वैवं बलिपुत्रश्च जहासोच्चैः पुनःपुनः ॥ सा वक्रचक्षुषालोक्य तं जहास स्मरातुरा ॥ ९६ ॥ छलेन दर्शया
 मास कठिनं स्तनयोर्युगम् ॥ चारुचंपकवर्णाभं वर्तुलं पीनमुच्छ्रितम् ॥ ९७ ॥ श्रोणीं सुकठिनां रम्यां रंभास्तंभविनिदिनीम् ॥
 सकटाक्षं स्मेरमुखं कपोलं पुलकांचितम् ॥ ९८ ॥ रहःस्थानं समासाद्य कामेन हतचेतना ॥ पुलकांचितसर्वांगी लोचनाभ्यां पपौ
 मुखम् ॥ ९९ ॥ तस्य रूपं च वेषं च दर्शदर्श पुनःपुनः ॥ मुखस्याच्छादनं भावात्कुर्वती सूक्ष्मवाससा ॥ १०० ॥ अतिकामातुरां
 दृष्ट्वा सुप्राज्ञो बलिनंदनः ॥ पप्रच्छ कामिनां कामी भावं विज्ञातुमुत्सुकः ॥ १०१ ॥ ॥ साहसिक उवाच ॥ ॥ किं करिष्यसि मां सत्यं
 वद पंकजलोचने ॥ कार्यातरं करिष्यामि सुचिरं स्थातुमक्षमः ॥ १०२ ॥ कामिनीषु बलात्कारो न धर्मो धर्मिणां प्रिये ॥ विशेषतोतिवि
 दुषां नास्माकं स्वकुलोचितः ॥ १०३ ॥ शृंगारं देहि वा गच्छ रतिं कर्तुं सुरांतिके ॥ कः क्षमो वावशीकर्तुं पुंश्चलीं बहुगामि
 नीम् ॥ १०४ ॥ दानवस्य वचः श्रुत्वा शुष्ककंठोष्ठतालुका ॥ आत्मानमधममन्या भिद्यमाना स्मरास्त्रतः ॥ १०५ ॥ ॥ तिलोत्त
 मोवाच ॥ ॥ कथमेवं ब्रूहि त्वं मे कांतः प्राणाधिकः प्रियः ॥ कथं वा कोपयुक्तोसि कुरु कार्यं मनीषितम् ॥ १०६ ॥ त्वामेवं
 विमुखं कृत्वा यामि चंद्रांतिकं यदि ॥ तवाभिशापात्तत्रैव सद्यो विघ्नो भविष्यति ॥ १०७ ॥ विहारं कुरु भद्रं ते करिष्यति हरिः
 स्वयम् ॥ पदेपदे शुभं तस्य यः स्त्रीमानं च रक्षति ॥ १०८ ॥ अवमन्य स्त्रियं मूढो यो याति पुरुषाधमः ॥ पदेपदे तदशुभं करोति
 पार्वती सती ॥ १०९ ॥ तिलोत्तमावचः श्रुत्वा जहास बलिनंदनः ॥ कमशास्त्रेषु निष्णातः तद्भावं बुबुधे सुधीः ॥ ११० ॥ भावं
 विज्ञाय भावज्ञः कामशास्त्रविशारदः ॥ करे धृत्वा समालिष्य चुचुंब मुखपंकजम् ॥ १११ ॥ जगाम च तया सार्धं गंधमादनग
 ह्वरम् ॥ ददर्श तत्र गत्वा च स्थानं जंतुविवर्जितम् ॥ ११२ ॥ संस्थाप्य रत्नदीपांश्च धूपं च सुमनोहरम् ॥ शय्यां रतिकरीं कृत्वा
 सुप्वाप च तया सह ॥ ११३ ॥ नानाप्रकारशृंगारं चकार काममोहितः ॥ तिलोत्तमा तं बुबुधे सुरादपि विचक्षणम् ॥ ११४ ॥

त्र. वै. ल.

॥ ७५ ॥

विपरीतरतौ तुष्टा बभूव रसिकेश्वरी ॥ दिवानिशं न बुबुधे नवसंगममूर्छिता ॥ ११५ ॥ तिलोत्तमा कामभावाद्दलिपुत्रमुवाच ह ॥
 कृत्वा वक्षसि प्राणेशं स्तनयोरंतरे मुदा ॥ ११६ ॥ ॥ तिलोत्तमोवाच ॥ ॥ कदा द्रक्ष्याम्यहं कांतं मुखचंद्रं मनोहरम् ॥ एवंभूतं शुभ
 दिनं कदा मे भविता पुनः ॥ ११७ ॥ अयि किं रूपमाश्चर्यं गुणो वा तव दानव ॥ ध्रुवं शृंगारनिपुणस्त्वत्परो नास्ति कश्चन ॥ ११८ ॥
 मां विस्मरसि कालेन पुरुषः षट्पदो यथा ॥ स्त्रीणां सत्पुरुषाश्लेष आजीवं मनसि स्थितः ॥ ११९ ॥ सत्संगमः शुभदिने पुण्या
 त्पुण्यवतां भवेत् ॥ सद्विच्छेदो दुःखहेतुर्मरणादतिरिच्यते ॥ १२० ॥ पीयूषभोजनात्स्वर्गवासादपि च दुर्लभः ॥ सत्संगमः सुखमयो
 ऽप्यसत्संगो विषाधिकः ॥ १२१ ॥ क्षणं तिष्ठ महाराज पुनरालिंगनं कुरु ॥ त्वया सार्धं मम प्राणा यास्यंति चेतसा सह ॥ १२२ ॥
 इत्येवमुक्त्वा कुलटा कृत्वा वक्षसि सादरम् ॥ पुमंगसंगोत्पुलका मूर्च्छामाप सुखेन च ॥ १२३ ॥ कुलटालिंगनालापात्सोतिकामी
 बभूव ह ॥ यथा दीप्तः कृष्णवर्त्मा वर्धते हविषाधिकम् ॥ १२४ ॥ पुनश्चकार शृंगारमसुरोऽष्टविधं मुने ॥ चुंबनं च नवविधं यथा
 स्थाने यथोचितम् ॥ १२५ ॥ नखदंतकरैः क्रीडां चकार विविधां पुनः ॥ किंकिणीनां कंकणानां बभूव शब्द उल्बणः ॥ मुनेर्दुर्वा
 ससस्तेन ध्यानभंगो बभूव ह ॥ १२६ ॥ अदृष्टस्य तयोस्तत्र वल्मीकाच्छादितस्य च ॥ योगासनं कुर्वतश्च गंधमादन
 गह्वरे ॥ १२७ ॥ ध्यायतश्चरणांभोजं कृष्णस्य परमात्मनः ॥ न पपात तयोर्दृष्टिः समीपस्थे महामुनौ ॥ कामात्मनोर्न हि ज्ञानं
 कामेन हतचेतसोः ॥ १२८ ॥ सहसा चेतनां प्राप्य प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ ददर्श पुरतस्तौ तु मुनिरुन्मील्य लोचने ॥ १२९ ॥
 दिवानिशं न जानन्तौ संयुक्तौ काममोहितौ ॥ दृष्ट्वा चुकोप तेजस्वी रुद्रांशो भगवान्विभुः ॥ १३० ॥ उवाच तौ विहारंते रक्तपंक
 जलोचनः ॥ ध्यानप्राप्तपदांभोजविच्छेदोद्विग्नमानसः ॥ १३१ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठ गर्दभाकार निर्लज्ज पुरुषाधम ॥
 भक्तप्रधानस्य बलेः पुत्रः पशुसमप्रभः ॥ १३२ ॥ देवो वा मानवो वापि दैत्यगंधर्वराक्षसाः ॥ लज्जां कुर्वति सततं स्वजातौ च
 पशून्विना ॥ १३३ ॥ ज्ञानलज्जाविहीना च खरजातिर्विशेषतः ॥ तस्मात्त्वं दानवश्रेष्ठ खरयोनिं ब्रजाधुना ॥ १३४ ॥ तिलोत्तमे

खं० ४ पू०

अ० २३

॥ ७५ ॥

त्वमुत्तिष्ठ लज्जाहीना च पुंश्चली ॥ एतादृशी स्पृहा दैत्ये ब्रज योनिं च दानवीम् ॥ १३५ ॥ इत्येवमुक्त्वा स मुनिस्तस्थौ तत्र रुषा
 ज्वलन् ॥ तौ च तुष्टुवतुर्भीताबुत्थाय व्रीडितौ मुनिम् ॥ १३६ ॥ ॥ साहसिक उवाच ॥ ॥ त्वं ब्रह्मा त्वं च विष्णुश्च त्वं च साक्षान्म
 हेश्वरः ॥ हुताशनस्त्वं सूर्यश्च सृष्टिस्थित्यन्तकारकः ॥ १३७ ॥ क्षमापराधं भगवन्कृपां कुरु कृपानिधे ॥ मूढापराधं सततं यः क्षमेत्स
 सदीश्वरः ॥ १३८ ॥ इत्येवमुक्त्वा दैत्येन्द्रो रुरोदोच्चैः पुरो मुनेः ॥ कृत्वा तृणानि दशने पपात चरणांबुजे ॥ १३९ ॥ ॥ तिलोत्तमो
 वाच ॥ ॥ हे नाथ करुणासिंधो दीनबंधो कृपां कुरु ॥ विधिसृष्टौ च सर्वेषां मूढा स्त्रीजातिरेव च ॥ १४० ॥ ततोतिमत्ता कुलटा
 सदा कामातुरा परा ॥ ॥ लज्जा भीतिश्चेतना च न संति कामुके विभो ॥ १४१ ॥ इत्युक्त्वा रोदनं कृत्वा जगाम शरणं मुनेः ॥
 विना विपत्तौ केषांचिज्ज्ञानं भवति भूतले ॥ तयोर्दृष्ट्वा च वैकल्यं बभूव करुणा मुनेः ॥ १४२ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥
 अतिशापः प्रसादो वा भवेद्दैवेन दानव ॥ सत्कीर्तिरपकीर्तिर्वा प्राक्तनप्रभवा ध्रुवम् ॥ १४३ ॥ विष्णुभक्तबलेः पुत्रः सद्दंशप्रभवो
 जनः ॥ जनकाद्विष्णुभक्तोसि जानामि त्वां मुनिश्चितम् ॥ १४४ ॥ जनकस्य स्वभावो हि जन्ये तिष्ठति निश्चितम् ॥
 यथा श्रीकृष्णपादांकः कालीयवंशमस्तके ॥ १४५ ॥ संप्राप्य गार्दभीं योनिं वत्स निर्वाणतां ब्रज ॥ पूर्वं कृष्णार्चनफलं न
 हि लुप्तं सतां चिरात् ॥ १४६ ॥ वृन्दारण्यं तालवनं ब्रज शीघ्रं ब्रजांतिकम् ॥ प्राणांस्त्यक्त्वा हरेश्चक्रान्मुक्तिं प्राप्स्यसि
 निश्चितम् ॥ १४७ ॥ तिलोत्तमे भारते त्वं बाणपुत्री भविष्यसि ॥ श्रीकृष्णपौत्रश्लेषेण पुनः पूता भविष्यसि ॥ १४८ ॥
 इत्येवमुक्त्वा स मुनिर्विरराम महामुने ॥ तौ जग्मतुर्यथास्थानं प्रणम्य मुनिपुंगवम् ॥ १४९ ॥ इत्युक्तं सर्ववृत्तांतं दैत्यस्य स्वर
 जन्मनः ॥ तिलोत्तमा बाणपुत्री ह्युषानिरुद्धकामिनी ॥ १५० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणना
 रदसंवादे तिलोत्तमावलिपुत्रयोर्ब्रह्मशापप्रस्तावो नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ निगूढं शृणु
 वृत्तांतं मुनेर्दुर्वाससो मुने ॥ अहोस्य दारसंयोगः कथं तदूर्ध्वरेतसः ॥ १ ॥ दृष्ट्वा तयोश्च शृंगारं मुनिः कामी बभूव ह ॥ जितं

ब. वै. क.
॥ ७६ ॥

द्रियोऽसत्संसारोदोषः सांसर्गिको भवेत् ॥ २ ॥ सहसा तस्य हृदये बभूव सुरते स्पृहा ॥ तपस्तप्त्वा तत्र दध्यौ कामिनीं मद
नातुरः ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नंतरे तेन पथा याति मुनीश्वरः ॥ प्रार्थयंत्या पतिं संतमोर्वश्च सुतया सह ॥ ४ ॥ ऊरुद्रवो ब्रह्मणश्च
पुरा कल्पे तपस्यतः ॥ ऊर्ध्वरेताश्च योगीन्द्र और्वस्तेन इति स्मृतः ॥ ५ ॥ तस्य जानूद्रवा कन्या कंदली नाम विश्रुता ॥ दुर्वा
ससं प्रार्थयंती नान्यं मनसि रोचते ॥ ६ ॥ ससुतो हि मुनिश्रेष्ठो मुनेर्दुवाससः पुरः ॥ तस्थौ महाप्रसन्नश्च ज्वलदग्निशिखोपमः ॥
॥ ७ ॥ मुनीन्द्रोपि मुनींद्रं तं पुरो दृष्ट्वा ससंभ्रमः ॥ प्रजवेन समुत्तस्थौ ननाम च मुदान्वितः ॥ ८ ॥ और्वो दुर्वाससं तत्र समाश्लि
ष्य मुदान्वितः ॥ उवाच मुनये सर्वं कन्यकाया मनोरथम् ॥ ९ ॥ ॥ और्व उवाच ॥ ॥ विख्याता कंदली नाम मम कन्या
मनोहरा ॥ प्रौढा त्वामेव ध्यायंती श्रुत्वा वाचिकवक्रतः ॥ १० ॥ अयोनिसंभवा कन्या त्रैलोक्यं मोहितुं क्षमा ॥ सर्वरूपगुणाधारा
दोषेणैकेन संयुता ॥ ११ ॥ अतीवकलहाविष्टा कोपेन कटुभाषिणी ॥ नानागुणयुतं द्रव्यं न त्यजेदेकदोषतः ॥ १२ ॥ और्वस्य
वचनं श्रुत्वा हर्षशोकान्वितो मुनिः ॥ ददर्श कन्यां पुरतो गुणरूपसमन्विताम् ॥ १३ ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यां शरत्पंकजलोच
नाम् ॥ ईषद्वासप्रसन्नास्यां पीनश्रोणिपयोधराम् ॥ १४ ॥ नवयौवनसंयुक्तां पश्यंतीं वक्रचक्षुषा ॥ रत्नालंकारशोभाढ्यां वह्निशु
द्धांशुकान्विताम् ॥ १५ ॥ मुनिर्मुमोह तां दृष्ट्वा कामबाणप्रपीडितः ॥ उवाच तं मुनिश्रेष्ठं हृदयेन विदूयता ॥ १६ ॥ ॥ दुर्वासा
उवाच ॥ ॥ नारीरूपं त्रिभुवने मुक्तिमार्गनिरोधकम् ॥ व्यवधानं तपस्यायाः सततं मोहकारणम् ॥ १७ ॥ कारागारे च संसारे
दुर्वहं निगडं परम् ॥ अच्छेद्यं ज्ञानखड्गैश्च महद्भिः शंकरादिभिः ॥ १८ ॥ संगिच्छायातिरिक्तं च कर्मभोगात्परात्परम् ॥ इन्द्रिया
दिन्द्रियाधारादिन्द्रियायाश्च मतेरपि ॥ १९ ॥ आदेहं संगिनी छाया भोगांतं भोग एव च ॥ देहैन्द्रियाणि जीवांतं विद्या चैवावशीलि
नम् ॥ २० ॥ मतिश्चैवावशीलांता सुखी जन्मनिजन्मनि ॥ यावज्जीवी च सुखीको न तावज्जन्मखंडनम् ॥ २१ ॥ यावच्च जीविनो
जन्म तावद्भोगः सुखावहः ॥ परं मुनींद्रं सर्वस्माद्धरिपादाब्जसेवनम् ॥ २२ ॥ ध्यायतः कृष्णपादाब्जं मम विघ्नो बभूव ह ॥

खं० ४ पु.
अ० २४

॥ ७६ ॥

न जाने कर्मदोषेण केन वा पूर्वजन्मनः ॥ २३ ॥ पुंश्चल्या सह शृंगारं दृष्ट्वा दैत्यस्य मन्मनः ॥ बभूव कामसंयुक्तं दत्तं धात्रा च
 तत्फलम् ॥ २४ ॥ किं त्वहं तव कन्यायाः कटूक्तिशतकं मुने ॥ ध्रुवं क्षमां करिष्यामि दास्यामि च ततः फलम् ॥ २५ ॥ सर्वतोपि
 परा निंदा स्त्रीकटूक्तिसहिष्णुता ॥ अतीव निन्दितः सत्सु स्त्रीजितो भुवनत्रये ॥ २६ ॥ तवाज्ञां मस्तके कृत्वा ग्रहीष्यामि सुतां
 तव ॥ उपेतां कामिनीं त्यक्त्वा कालसूत्रं ब्रजेन्नरः ॥ २७ ॥ रहस्युपस्थितां कामात्पुंश्चलीं चेज्जितेन्द्रियः ॥ परित्यजेद्धर्मभयादधर्मा
 न्नरकं ब्रजेत् ॥ २८ ॥ इत्येवमुक्त्वा दुर्वासा विरराम मुनेः पुरः ॥ मुनिर्वेदोक्तविधिना ददौ तस्मै सुतां मुने ॥ २९ ॥ स्वस्तीत्यु
 वाच दुर्वासा मुनिश्च यौतुकं ददौ ॥ कन्यासमर्पणं कृत्वा मोहाच्चैव रुरोद ह ॥ ३० ॥ मूर्च्छामवाप स मुनिः स्वकन्याविरहातुरः ॥
 अपत्यभेदशोकौघः स्वात्मारामं न मुंचति ॥ ३१ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य बोधयामास कन्यकाम् ॥ मूर्छितां तातविच्छेदादुदन्तीं
 शोकसंयुताम् ॥ ३२ ॥ ॥ और्व उवाच ॥ ॥ शृणु वत्से प्रवक्ष्यामि नीतिसारं सुदुर्लभम् ॥ हितं सत्यं च वेदोक्तं परिणामसुखाव
 हम् ॥ ३३ ॥ स्वकांतश्च परो बंधुरिह लोके परत्र च ॥ न हि कांतात्परः प्रेयान् कुलस्त्रीणां परो गुरुः ॥ ३४ ॥ देवपूजाव्रतं दानं
 तपश्चानशनं जपः ॥ स्नानं च सर्वतीर्थेषु दीक्षा सर्वमखेषु च ॥ ३५ ॥ प्रादक्षिण्यं पृथिव्याश्च ब्राह्मणातिथिसेवनम् ॥ सर्वाणि पतिसे
 वायाः कलां नार्हति षोडशीम् ॥ ३६ ॥ किमेतैः पतिभक्ताया अभक्तायाश्च भारते ॥ यदा दुःखी सुखारंभे साकांक्षः प्रथमो भवेत् ॥
 पतिसेवापरो धर्मः सर्वशास्त्रेषु पठ्यते ॥ ३७ ॥ स्वप्रज्ञानेन सततं कांतं नारायणाधिकम् ॥ दृष्ट्वा तच्चरणांभोजसेवां नित्यं
 करिष्यति ॥ ३८ ॥ परिहासेन कोपेन भ्रमेणावज्ञया मुने ॥ कटूक्तिं स्वामिनः साक्षात्परोक्षान्न करिष्यति ॥ ३९ ॥ स्त्रिया वाग्योनि
 दुष्टायाः कामतो भारते भुवि ॥ प्रायश्चित्तं श्रुतौ नास्ति नरकं ब्रह्मणः शतम् ॥ ४० ॥ सर्वधर्मपरीता या कटूक्तिं कुरुते पतिम् ॥ शतज
 न्मकृतं पुण्यं तस्या नश्यति निश्चितम् ॥ ४१ ॥ दत्त्वा कन्यां बोधयित्वा जगाम मुनिपुंगवः ॥ स्वात्मारामः स्वाश्रमे च तस्थौ
 स्त्रीसहितो मुदा ॥ ४२ ॥ संभोगेच्छावृते चित्ते कामी संप्राप कामिनीम् ॥ अहो सुकृतिनां कामो वांछामात्रेण सिध्यति ॥ ४३ ॥ शय्यां

ब्र. वै. रु.

॥ ७७ ॥

रतिकरीं कृत्वा मुनिश्रेष्ठो महासुने ॥ शुभे क्षणे गृहीत्वा तां सुष्वाप निर्जने प्रियाम् ॥ ४४ ॥ नारीरसानभिज्ञस्यादाजन्ममुनिपुंगवः ॥
 तथापि सुरतौ विज्ञः कामशास्त्रविशारदः ॥ ४५ ॥ नानाप्रकारं शृंगारं चकार विधिपूर्वकम् ॥ नवसंगममात्रेण मूर्छां संप्राप कंदली ॥
 ॥ ४६ ॥ मूर्छां प्राप मुनिश्रेष्ठो बुबुधे न दिवानिशम् ॥ एवं प्रतिदिनं तत्र चकार सुरतिं मुने ॥ ४७ ॥ विदग्धाया विदग्धेन बभूव
 संगमः समः ॥ संबभूव गृहासक्तस्तपस्त्यक्त्वा मुनीश्वरः ॥ ४८ ॥ करोति कलहं नित्यं कंदली स्वामिना सह ॥ मुनींद्रो बोधया
 मास नीतिवाक्येन कामिनीम् ॥ सा तत्र बुबुधे किंचित्करोति कलहे स्पृहाम् ॥ ४९ ॥ तातप्रदत्तज्ञानेन सा न शांता बभूव ह ॥ न
 हीयते प्रबोधेन स्वभावो दुरतिक्रमः ॥ ५० ॥ नित्यं कटूक्तिं कांतं सा करोति हेतुना विना ॥ जगत्प्रकंपितं येन तया कोपात्स कं पि
 तः ५१ ॥ तया कृतां कटूक्तिं च क्षमासंस्थां चकार ह ॥ बोधयामास तां नित्यं सद्यो मोहादयानिधिः ॥ ५२ ॥ कटूक्तिशतकं
 पूर्णं तत्कालेन बभूव ह ॥ क्षमां चकार कृपया कटूक्तिं च शताधिकाम् ॥ ५३ ॥ पत्नीकटूक्त्या नियतं प्रदग्धं मानसं मुनेः ॥
 तस्याः कटूक्तिकारिण्याः कर्म पूर्णं बभूव ह ॥ ५४ ॥ स्वात्मारामो दयालुश्च कोपं त्यक्तुं न स क्षमः ॥ शशाप कामिनीं मोहाद्भस्म
 राशिर्भवेति च ॥ ५५ ॥ मुनेरिगितमात्रेण भस्मसात्सा बभूव ह ॥ एवमत्युच्छ्रितानां च न कल्याणं जगत्रये ॥ ५६ ॥ शरीरे भस्म
 साद्भूते प्रतिबिम्बः स चात्मनः ॥ जीवस्तत्रांतरिक्षस्थो ह्युवाच विनयात्प्रभुम् ॥ ५७ ॥ ॥ जीव उवाच ॥ ॥ हे नाथ सर्वदर्शी त्वं सत
 तं ज्ञानचक्षुषा ॥ सर्वं जानासि सर्वज्ञः किमहं बोधयामि ते ॥ ५८ ॥ स दुक्तिर्वा कटूक्तिर्वा कोपः संताप एव च ॥ लोभो मोहश्च
 कामश्च क्षुत्पिपासादिकं च यत् ॥ ५९ ॥ स्थौल्यं काश्यं च नाशश्च दृश्यादृश्यं समुद्रवम् ॥ सर्वं शरीरधर्मं च न जीवस्य न चात्म
 नः ॥ ६० ॥ सत्त्वं रजस्तम इति शरीरं त्रिगुणात्मकम् ॥ तच्च नानाप्रकारं च निबोध कथयामि ते ॥ ६१ ॥ किञ्चित्सत्त्वातिरिक्तं च
 किञ्चिदेव रजोधिकम् ॥ तमोतिरिक्तं किञ्चिच्च न समं कुत्रचिन्मुने ॥ ६२ ॥ सत्त्वोदयाच्च मुक्तीच्छा कर्मेच्छा च रजोगुणात् ॥ तमोगु
 णाजीवहिंसा कोपोहंकार एव च ॥ ६३ ॥ कोपात्कटूक्तिर्नियतं कटूक्त्या शाश्वता भवेत् ॥ तया चाप्रियता सद्यः शत्रुः कः कस्य

खं० ४ पू०

अ० २४

॥ ७७ ॥

भूतले ॥ ६४ ॥ को वा प्रियोप्रियः कः किं किं मित्रं को रिपुर्भवेत् ॥ इन्द्रियाणि च बीजानि सर्वत्र शत्रुमित्रयोः ॥ ६५ ॥ प्राणाधिकः
 प्रियः स्त्रीणां भर्तुः प्राणाधिका प्रिया ॥ बभूव शत्रुता सद्यो दुरुक्त्या च क्षणाद्वयोः ॥ ६६ ॥ यद्गतं द्रुततं सर्वं कामदोषेण वै प्रभो ॥
 क्षमापराधं निखिलं किं कर्तव्यं वदाधुना ॥ ६७ ॥ किं करोमि क्व यामीति भविता कुत्र जन्म मे ॥ तव नान्यस्य जायाहं भवि
 ष्यामि जगत्रये ॥ ६८ ॥ इत्येवमुक्त्वा जीवश्च मौनीभूतो बभूव ह ॥ मूर्छामवाप स मुनिः शोकेन हतचेतनः ॥ ६९ ॥ स्वात्मारा
 मो महाज्ञानी जहार चेतनामहो ॥ स्त्रीविच्छेदो विदग्धानां सर्वशोकात्परात्परः ॥ ७० ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य प्राणांस्त्यक्तुं समु
 द्यतः ॥ तत्र योगासनं कृत्वा चकार वायुधारणम् ॥ ७१ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र जगाम ब्राह्मणोऽर्भकः ॥ दंडी छत्री रक्तवासा विभ्रत्ति
 लकमुत्तमम् ॥ ७२ ॥ सस्मितः श्यामवर्णश्च प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ वयसातिशिशुः शांतो ज्ञानी वेदविदां वरः ॥ ७३ ॥ दृष्ट्वा तं
 संभ्रमेणैव दुर्वासाः प्रणनाम ह ॥ वासयामास तत्रैव पूजयामास भक्तिः ॥ ७४ ॥ उवाच ब्राह्मणवदुर्दत्त्वा तस्मै सदाशिषम् ॥
 तदर्शनादाशिषा च सर्वं दुःखं गतं मुनेः ॥ ७५ ॥ शिशुरूपं क्षणं स्थित्वा तमुवाच विचक्षणः ॥ पीयूषतुल्यं नित्यौघं नीतिशास्त्र
 विशारदः ॥ ७६ ॥ ॥ शिशुरुवाच ॥ ॥ सर्वं जानासि सर्वज्ञ गुरोर्मंत्रप्रसादतः ॥ किं तत्त्वं त्वामहं विप्र पृच्छामि शोक
 कातरम् ॥ ७७ ॥ ब्राह्मणानां तपो धर्मस्तपः साध्यं जगत्रयम् ॥ स्वधर्मं वै परित्यज्य किमिदानीं करोषि भोः ॥ ७८ ॥ का कस्य
 पत्नी कः कांतः कस्या वा भुवनत्रये ॥ मूर्खाणां वंचनां कर्तुं करोति मायया हरिः ॥ ७९ ॥ मिथ्या पत्नी तवेयं च क्षणात्तेन गता
 धुना ॥ न हि सत्यमदृश्यं च मिथ्या यत्राचिरस्थितिः ॥ ८० ॥ एकानंशा च भगिनी वसुदेवमुता हरेः ॥ पार्वत्यंशसमुद्भूता सुशीला
 चिरजीविनी ॥ ८१ ॥ कल्पे कल्पे सुंदरी सा तव पत्नी भविष्यति ॥ मनो देहि तपस्यायां मुदा कतिपयं दिनम् ॥ ८२ ॥ कंदली
 कदलीजातिर्भविष्यति महीतले ॥ शुभदा फलदा कांता सकृत्सुता सुदुर्लभा ॥ ८३ ॥ कल्पांतरे शांतरूपा तव पत्नी भविष्य
 ति ॥ अत्युच्छ्रितस्य दमनमुचितं च श्रुतौ श्रुतम् ॥ ८४ ॥ इत्येवमुक्त्वा शीघ्रं च विप्ररूपी जनार्दनः ॥ दत्त्वा ज्ञानं च विप्राय सौत

ब. वै. ल.

॥ ७८ ॥

धानं चकार ह ॥ ८५ ॥ मुनिः सर्वं भ्रमं त्यक्त्वा तपस्यायां मनो दधे ॥ कंदली कदलीजातिर्बभूव धरणीतले ॥ ८६ ॥ दैत्य
 स्तालवनं गत्वा बभूव गर्दभाकृतिः ॥ तिलोत्तमा बाणपुत्री बभूव समये मुने ॥ ८७ ॥ दैत्येन्द्रो विष्णुचक्रेण प्राणांस्त्य
 क्त्वा सुवांछितम् ॥ संप्राप्य चरणांभोजं मुनेरपि सुदुर्लभम् ॥ ८८ ॥ काले तिलोत्तमा भूत्वा जगाम स्वालयं पुनः ॥ कृष्णपौ
 त्रालिंगनेन परिपूर्णमनोरथा ॥ ८९ ॥ इत्येवं कथितं श्रुत्वा श्रीकृष्णाख्यानमुत्तमम् ॥ पदेपदे सुंदरं च किं भूयः श्रोतु
 मिच्छसि ॥ ९० ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे तालफलभक्षणप्रसंगे बलिपुत्रमोक्षो
 नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ श्रुतं किमद्भुतं ब्रह्मन् हरेश्चरितमंगलम् ॥ विशेषतस्तव मुखे ह्य
 तीव सुमनोहरम् ॥ १ ॥ मृतायां मुनिकन्यायां शापादुर्वाससो मुनेः ॥ किं चकार समागत्य तन्मे ब्रूहि तपोधन ॥ २ ॥
 ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ सरस्वतीनदीतीरे तपस्यां कुर्वतो मुनेः ॥ पपात धौतमूर्ध्वाच्च धार्यमाणं च वायुना ॥ ३ ॥ पृथिव्यां
 पतिते वस्त्रे तपस्त्यक्त्वा मुनीश्वरः ॥ ध्यानेन बुबुधे सर्वं कन्यासंबन्धिसंकटम् ॥ ४ ॥ जगाम शोकाविष्टोऽपि तूर्णं जामातुराश्रमम् ॥
 सिषेच पृथिवीरेणूञ्छश्वन्नयनविंदुना ॥ ५ ॥ गत्वालयसमीपं च विप्रः कातरमानसः ॥ हे वत्से कंदलीत्येवमुवाच च पुनःपुनः ॥
 ॥ ६ ॥ श्वशुरस्य स्वरं ज्ञात्वा दुर्वासा भयविह्वलः ॥ बहिर्बभूव शीघ्रं च पपात चरणांबुजे ॥ ७ ॥ प्रणम्य श्वशुरं शोकाद्विललाप
 भृशं पुनः ॥ प्रवृत्तिं कथयामास मूलतो मुनिसत्तमम् ॥ ८ ॥ श्रुत्वा वार्ता शुचाविष्टः पपात धरणीतले ॥ मूर्च्छामाप महाज्ञानी
 निश्चेष्टो हि यथा मृतः ॥ ९ ॥ मृतं दृष्ट्वा स दुर्वासा मुने मनसि संकटम् ॥ चेतनां कारयामास प्रयत्नेन महामुनेः ॥ १० ॥
 संप्राप्य चेतनां शीघ्रमुवाच तं पुरः स्थितम् ॥ जामातरं शोकयुतं भीतं प्रणतकंधरम् ॥ ११ ॥ महाशोकादश्रुपूर्णं रक्तपंकजलो
 चनम् ॥ कोपात्कंपितवाञ्छश्वत्संत्रस्तः स्फुरिताधरः ॥ १२ ॥ ॥ और्व उवाच ॥ ॥ अये ब्रह्मन्त्रिवंश पौत्रस्त्वं जगतीपतेः ॥
 स्वल्पदोषे बहुतरः कृतो दंडस्त्वया कथम् ॥ १३ ॥ त्वज्जन्म शंकरांशेन शिष्यस्तस्य जगद्गुरोः ॥ वेदवेदांगविज्ञश्च सर्वज्ञो गुणवा

खं ४ पुं

अ० २५

॥ ७८ ॥

न्स्वयम् ॥ १४ ॥ अनसूया महासाध्वी कमलांशा तव प्रसूः ॥ न जाने केन दोषेण तव चैतादृशी मतिः ॥ १५ ॥ गुणवाञ्छनको
 यस्य माता गुणवती सती ॥ तयोः पुत्रो दयाहीनो गतिः सूक्ष्मा श्रुतेरहो ॥ १६ ॥ मम प्राणाधिका कन्या मुदा त्वयि समर्पिता ॥
 महागुणान्विता स्वल्पदोषेण परिमिश्रिता ॥ १७ ॥ वाग्दुष्टायाश्च दंडो हि परित्यागः श्रुतौ श्रुतः ॥ त्वया क्रोधाद्यदि त्यक्ता पित्रा
 यत्नेन पालिता ॥ १८ ॥ मदपत्यं स्वल्पदोषे यतो भस्मीकृतं त्वया ॥ पराभवस्तव महान्भविष्यति न संशयः ॥ १९ ॥ महतां
 क्षुद्रजंतूनां सर्वेषां जीविनां सदा ॥ स्रष्टा पाता च शास्ता च भगवान्करुणानिधिः ॥ २० ॥ इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठो विलप्य
 च पुनःपुनः ॥ हेम्ब वत्से ह्ययीत्युक्त्वा जगाम स्वालयं रूपा ॥ २१ ॥ गते मुनीन्द्रे दुर्वासा विललाप भृशं पुनः ॥ ज्ञानेन विस्मृतः
 शोको बभूव द्विगुणः पुनः ॥ २२ ॥ शोकानलो हि कालेन विच्छिन्नो ज्ञानभस्मना ॥ बंधुदर्शनशुष्केधदानेन वर्धते पुनः ॥
 ॥ २३ ॥ स्मारंस्मारं प्रियां तत्र विलप्य च पुनःपुनः ॥ बोधयित्वा स्वमात्मानं तपस्यायां मनो दधौ ॥ २४ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं
 मुनेः शापस्य कारणम् ॥ बभूव तस्य कालेन दुःसहश्च पराभवः ॥ २५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ दुर्वासाः शंकरस्यांशः शिवतुल्यश्च
 तेजसा ॥ तेजस्वी को महानेव चकार तत्पराभवम् ॥ २६ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अंबरीषो हि राजेंद्रः सूर्य
 वंशसमुद्भवः ॥ श्रीकृष्णचरणांभोजे तन्मनाः संततं मुने ॥ २७ ॥ न राज्येषु न भार्यासु न पुत्रेषु प्रजासु च ॥ न संपत्सु क्षणं
 चित्तं पुण्यकर्माजितासु च ॥ २८ ॥ ध्यायतेहर्निशं धर्मी स्वप्ने ज्ञाने हरिं मुदा ॥ महाजितेंद्रियः शांतो विष्णुव्रतपरायणः ॥
 ॥ २९ ॥ एकादशीव्रतरतः कृष्णपूजासु तत्परः ॥ सर्वकर्मस्वलित्तश्च कर्ता कृष्णार्पितेषु च ॥ ३० ॥ सुतीक्ष्णं षोडशारं च हरे
 श्चक्रं सुदर्शनम् ॥ तेजसा हरितुल्यं च सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ३१ ॥ ब्रह्मादिभिः स्तूयमानं पूजितं च सुरासुरैः ॥ प्रभुणा रक्षितं
 शश्वद्रक्षायै नृपसन्निधौ ॥ ३२ ॥ एकादशीव्रतं कृत्वा द्वादशीदिवसे सति ॥ स्नात्वा विधाय पूजां च कालेन विधिपूर्वकम् ॥ ३३ ॥

१ एकदा स व्रतम्-इ०पा० ।

ब्र. वै. क.
॥ ७९ ॥

दत्त्वा दानं ब्राह्मणेभ्यः सुवर्णरजतादिकम् ॥ ब्राह्मणान्भोजयित्वा च भोजनार्थमुवास ह ॥ ३४ ॥ एतस्मिन्नंतरे विप्रस्तपस्वी
क्षुधितो मुने ॥ दंडी छत्री शुक्लवासा विभ्रत्तिलकमुत्ततम् ॥ ३५ ॥ जटिलोतिकृशस्त्रस्तः शुष्ककंठोष्ठतालुकः ॥ तत्राजगाम भग
वान्दुर्वासा नृपतेः पुरः ॥ ३६ ॥ स च दृष्ट्वा मुनींद्रं तमुत्थाय च प्रणम्य च ॥ दत्त्वा पाद्यं च संप्रीत्या स्वर्णसिंहासनं ददौ ॥ ३७ ॥
तस्मै दत्त्वाशिषं विप्रः समुवास सुवासने ॥ पप्रच्छ राजा तं प्रीतः काज्ञा ते वद कामितम् ॥ ३८ ॥ नृपेद्रवचनं श्रुत्वा तमुवाच महामु
निः ॥ बुभुक्षितस्य मे राजन्देह्यन्नं विधिपूर्वकम् ॥ ३९ ॥ किं त्वधर्मर्षणमंत्रं तु जप्त्वायाम्यचिरेण वै ॥ क्षणं प्रतीक्षतां राजन्नित्युक्त्वा
च गतो मुनिः ॥ ४० ॥ गते विप्रे तु राजर्षिश्चिंतां प्राप दुरत्ययाम् ॥ विलोक्य विगतप्रायां द्वादशीं भयसंयुतः ॥ ४१ ॥
एतस्मिन्नंतरे तत्र समायांतं गुरुं मुदा ॥ नत्वा निवेद्य सर्वं तु नृपतिः समुवाच ह ॥ ४२ ॥ नायाति मुनिशार्दूलः प्रयाति द्वादशी
तिथिः ॥ संकटेऽस्मिन्निधेयं च विविच्य विधिपूर्वकम् ॥ शीघ्रं वद मुनिश्रेष्ठ भद्राभद्रं च मामिति ॥ ४३ ॥ श्रुत्वा नृपोक्तिं त्वरि
तमुवाच मुनिपुंगवः ॥ हितं तथ्यं च वेदोक्तं परिणामसुखावहम् ॥ ४४ ॥ ॥ वशिष्ठ उवाच ॥ ॥ द्वादश्यां समतीतायां त्रयोदश्यां
तु पारणम् ॥ उपवासफलं हत्वा व्रतिनं हंति निश्चितम् ॥ ४५ ॥ ब्रह्महत्यासमं पापं भवेत्तस्य श्रुतौ श्रुतम् ॥ भक्ष्यद्रव्यं सुरातुल्य
मित्याह कमलोद्भवः ॥ ४६ ॥ न भोजयित्वा मूढश्चेदतिथिं समुपस्थितम् ॥ स त्रस्तः क्षुधितो भुंक्ते कुंभीपाके व्रजेद्भुवम् ॥ ४७ ॥
शतवर्षं तत्र तिष्ठन्नश्चांडालतां व्रजेत् ॥ व्याधियुक्तो दरिद्रश्च भवेज्जन्मनि जन्मनि ॥ ४८ ॥ अतोतिसूक्ष्मं किं ब्रूमोऽधुना परम
संकटे ॥ रक्षां कुरु द्वयोर्धर्मं समालोक्य वदामि ते ॥ ४९ ॥ उपवासफलं रक्ष कृष्णस्य चरणोदकम् ॥ भुक्त्वा शीघ्रमपो राजंस्तद्र
क्षणमभक्षणम् ॥ ५० ॥ इत्युक्त्वा ब्रह्मणः पुत्रो विरराम महामुने ॥ बुभुजे तज्जलं किंचित्कृष्णपादांबुजं स्मरन् ॥ ५१ ॥ एतस्मिन्नंतरे
ब्रह्मन्नाजगाम मुनीश्वरः ॥ चिच्छेद कोपात्सर्वज्ञः स्वजटां नृपतेः पुरः ॥ ५२ ॥ ततः समुत्थितः शीघ्रं पुरुषोऽग्निशिखोपमः ॥ खड्ग
हस्तो महाभीमो राजेंद्रं हंतुमुद्यतः ॥ ५३ ॥ हरेश्चक्रं च तं दृष्ट्वा सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ चिच्छेद कृत्यापुरुषं ब्राह्मणं छेतुमुद्यतम् ॥ ५४ ॥

खं० ४ पृ.
अ० २५

॥ ७९ ॥

दृष्ट्वा सुदर्शनं विप्रो दुद्राव भयविह्वलः ॥ द्विजः पश्चात्तं ददर्श ज्वलदग्निशिखोपमम् ॥ ५५ ॥ ब्रह्मांडक्रमणं कृत्वा निर्विण्णोऽति
 भयाकुलः ॥ तं च मत्वा जगन्नाथं ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥ ५६ ॥ त्राहित्राहीत्येवमुक्त्वा विवेश ब्रह्मणः सभाम् ॥ उत्थाय ब्रह्मा
 विप्रेन्द्रं पप्रच्छ कुशलं मुने ॥ ५७ ॥ सर्वं स कथयामास वृत्तांतं मूलतो विधिम् ॥ श्रुत्वा ब्रह्मा निशश्वास तमुवाच भया
 कुलः ॥ ५८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ हरिदासंवत्स शशुं गतोसि कस्य तेजसा ॥ रक्षिता यस्य भगवांस्तं को हंता जग
 त्रये ॥ ५९ ॥ क्षुद्राणां महतां चैव भक्तानां रक्षणाय च ॥ ररक्ष संततं चक्रं श्रीहरिर्भक्तवत्सलः ॥ ६० ॥ यो मूढो वैष्णवं
 द्रेष्टि विष्णुप्राणसमं द्विज ॥ तस्य संहारकर्तारं संहर्तुमीश्वरो हरिः ॥ ६१ ॥ शीघ्रं स्थानांतरं गच्छ वत्स त्राणं न बाधुना ॥ अन्यथा
 त्वां मया सार्धं हनिष्यति सुदर्शनम् ॥ ६२ ॥ किं ब्रह्मलोकं ब्रह्मांडं दग्धुं शक्तं क्षणेन यत् ॥ तेजसा विष्णुतुल्यं यत्केनान्येन
 निवार्यते ॥ ६३ ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा ततो दुद्राव ब्राह्मणः ॥ त्रस्तो जगाम कैलासं शंकरं शरणं भिया ॥ ६४ ॥ कृपानिधान
 मां रक्षेत्युवाच शंकरं भिया ॥ न हि पप्रच्छ कुशलं सर्वज्ञो ब्राह्मणं शिवः ॥ ६५ ॥ उवाच दीनदीनेशः संहर्ता जगतां क्षणात् ॥
 स्थिरो भव द्विजश्रेष्ठ मदीयं वचनं शृणु ॥ ६६ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ पौत्रस्त्वं जगतां धातुरत्रेश्वर तनयो मुने ॥ वेदज्ञातासि
 सर्वज्ञ मूर्खतुल्यं तु कर्म ते ॥ ६७ ॥ वेदेषु च पुराणेषु सेतिहासेषु सर्वतः ॥ निरूपितो यः सर्वेशस्तं न जानासि मूढवत् ॥ ६८ ॥
 अहं ब्रह्मा च इन्द्रश्च आदित्या वसवस्तथा ॥ धर्मेन्द्रो च सुराः सर्वे मुनीन्द्रा मनवस्तथा ॥ ६९ ॥ आविर्भूतास्तिरोभूता यस्य भ्रूभंग
 लीलया ॥ तस्य प्राणाधिकं भक्तं हंसि त्वं कस्य तेजसा ॥ ७० ॥ अहं ब्रह्मा च कमला दुर्गा वाणी च राधिका ॥ न हि भक्ता
 त्पराः प्रेम्णा भक्ताश्च सर्वतः प्रियाः ॥ ७१ ॥ क्षुद्रांश्च महतो भक्ताञ्छ्वद्रक्षति यत्नतः ॥ सर्वांतरात्मा भगवांश्चक्रेण दुःसहेन च
 ॥ ७२ ॥ नियुज्य चक्रं दुर्वार्य स्वात्मतुल्यं च तेजसा ॥ तथापि न प्रतीतिश्च स्वयं गच्छति रक्षितुम् ॥ ७३ ॥ स्वकीयगुण
 नाम्नां च श्रवणादतिसंभ्रमः ॥ भक्तसंगे भ्रमत्येव छायेव संततं हरिः ॥ ७४ ॥ कांता प्राणाधिका शश्वन्न हि कोपि ततोधिकः ॥

ब. वै. क.
॥ ८० ॥

भक्तान्द्वेष्टि स्वयं सा चेन्नृणं त्यजति तां प्रभुः ॥ ७५ ॥ सर्वेषां च प्रिया विप्राः स्वशरीरादपि द्विज ॥ ब्राह्मणेभ्यः प्रिया भक्ताः प्राणेभ्यश्च हरेरपि ॥ ७६ ॥ ईश्वरस्य प्रियः को वाऽप्रियः को वा जगत्रये ॥ यः शिष्टस्तं भजेच्छश्वद्धचायते सततं सदा ॥ ७७ ॥ महति प्रलये ब्रह्मन्ब्रह्मांडौघे जलप्लुते ॥ न तत्र नाशो भक्तानां सर्वेषां च भविष्यति ॥ ७८ ॥ भज ब्राह्मण गोविंदं स्मर तस्य पदांबुजम् ॥ सर्वापदो विनश्यन्ति श्रीहरेः स्मरणादपि ॥ ७९ ॥ ब्रज शीघ्रं च वैकुण्ठ वैकुण्ठः शरणं तव ॥ दास्यत्येवामयं तुभ्यं करुणासागरो विभुः ॥ ८० ॥ एतस्मिन्नंतरे व्याप्तं कैलासं चक्रतेजसा ॥ यथा च सूर्यकिरणैः सुप्रदीप्तं महीतलम् ॥ ८१ ॥ दग्धा ज्वालाकरालैश्च सर्वे कैलासवासिनः ॥ त्राहि त्राहीत्येवमुक्त्वा शंकरं शरणं ययुः ॥ ८२ ॥ दृष्ट्वा चक्रं दुर्विषहं शंकरः करुणानिधिः ॥ पार्वत्या सह संप्रीत्या ब्राह्मणायाशिषं ददौ ॥ ८३ ॥ तेजः सत्यं तपः सत्यं यदि चेच्चिरसंचितम् ॥ कृतापराधो भीतश्च द्विजो भवतु विज्वरः ॥ ८४ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ यत्प्रभोर्मम पुण्येषु ब्राह्मणः शरणागतः ॥ ममाशिषा महाभीत्या शीघ्रं भवतु विज्वरः ॥ ८५ ॥ इत्येवमुक्त्वा कृपया विरराम शिवा शिवः ॥ मुनिः प्रणम्य देवेशं वैकुण्ठं शरणं ययौ ॥ ८६ ॥ गत्वा वैकुण्ठभवनं मनोयायी मुनीश्वरः ॥ दृष्ट्वा सुदर्शनं पश्चाद्विवेशांतःपुरं हरेः ॥ ८७ ॥ ददर्श श्रीहरिं विप्रो रत्नसिंहासनस्थितम् ॥ शंखचक्रगदापद्मधरं पीतांबरं परम् ॥ ८८ ॥ श्यामं चतुर्भुजं शांतं लक्ष्मीकांतं मनोहरम् ॥ रत्नालंकारशोभाढ्यं रत्नमाला विभूषितम् ॥ ८९ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ सद्रत्नसाररचितं किरीटोज्ज्वलशेखरम् ॥ ९० ॥ पार्षदप्रवरद्वैश्च सेवितं श्वेतचामरैः ॥ पद्मासेवितपादाब्जं सरस्वत्या स्तुतं पुरः ॥ ९१ ॥ सुनंदनंदकुमुदप्रचंडादिभिरावृतम् ॥ गुणानुवादं गायन्तं तंत्रैः पश्यन्तमीप्सितम् ॥ ९२ ॥ एवंभूतं प्रभुं दृष्ट्वा दंडवत्प्रणनाम च ॥ तुष्टाव सामवेदोक्तस्तोत्रेण परमेश्वरम् ॥ ९३ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ त्राहि मां कमलाकांत त्राहि मां करुणानिधे ॥ दीनबंधोऽतिदीनेश करुणासागर प्रभो ॥ ९४ ॥ वेदव्रेदांगसंस्पृष्टविधातुश्च स्वयं विधे ॥ मृत्योर्मृत्युः कालकाल त्राहि मां संकटार्णवे ॥ ९५ ॥ संहारकर्तुः संहारः सर्वेशः

खं० ४९
अ० २५

॥ ८० ॥

सर्वकारणः ॥ महाविष्णुतरोर्बीज रक्ष मां भवसागरे ॥ ९६ ॥ शरणागतशोकार्तभयत्राणपरायण ॥ भगवन्नव मां भीतं
 नारायण नमोस्तु ते ॥ ९७ ॥ वेदेष्वद्यं च यद्वस्तु वेदाः स्तोतुं न च क्षमाः ॥ सरस्वती जडीभूता किं स्तुवंति विपश्चितः ॥
 ॥ ९८ ॥ शेषः सहस्रवक्त्रेण यं स्तोतुं जडतां व्रजेत् ॥ पंचवक्त्रो जडीभूतो जडीभूतश्चतुर्मुखः ॥ ९९ ॥ श्रुतयः स्मृतिकर्तारो
 वाणी चेत्स्तोतुमक्षमा ॥ कोहं विप्रश्च वेदज्ञः शिष्यः किं स्तौमि मानद ॥ १०० ॥ मनूनां च महेंद्राणामष्टाविंशतिमे गते ॥
 दिवानिशं यस्य विधेरष्टोत्तरशतायुषः ॥ १०१ ॥ तस्य पातो भवेद्यस्य चक्षुरुन्मीलनेन च ॥ तमनिर्वचनीयं च किं स्तौमि
 पाहि मां प्रभो ॥ १०२ ॥ इत्येवं स्तवनं कृत्वा पपात चरणांबुजे ॥ नयनांबुजनीरेण सिषेच भयविह्वलः ॥ १०३ ॥ दुर्वाससा कृतं
 स्तोत्रं हरेश्च परमात्मनः ॥ पुण्यदं सामवेदोक्तं जगन्मंगलनामकम् ॥ १०४ ॥ यः पठेत्संकटग्रस्तो भक्तियुक्तश्च संयतः ॥ नारायण
 स्तं कृपया शीघ्रमागत्य रक्षति ॥ १०५ ॥ राजद्वारे श्मशाने च कारागारे भयाकुले ॥ शत्रुग्रस्ते दस्युभीतौ हिंस्रजंतुसमन्विते ॥
 ॥ १०६ ॥ वेष्टिते राजसैन्येन मग्ने पोते महार्णवे ॥ स्तोत्रस्मरणमात्रेण मुच्यते नात्र संशयः ॥ १०७ ॥ इति ब्रह्मवैवर्ते दुर्वाससा कृतं
 श्रीकृष्णस्तोत्रं समाप्तम् ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ मुनेश्च स्तवनं श्रुत्वा भगवान्भक्तवत्सलः ॥ प्रहस्योवाच मधुरं पीयूषवृष्टि
 वन्मुदा ॥ १०८ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते भविष्यति वरेण मे ॥ किं तु मे चवनं नित्यं शृणु सत्यं सुखा
 वहम् ॥ १०९ ॥ अन्येषां च भवेज्ज्ञानं श्रुत्वा शास्त्रं सतां मुखात् ॥ ॥ स्वमूर्तिमंति शास्त्राणि भवेत्संतश्चरंति हि ॥ ११० ॥
 कर्मवेदविरुद्धं च सर्वेषामतिगर्हितम् ॥ करोति विद्वांश्चेज्ज्ञात्वा स च जीवन्मृताधिकः ॥ १११ ॥ पुराणेषु च वेदेषु चेतिहासेषु
 ब्राह्मण ॥ वैष्णवानां च महिमा श्रुतः सर्वैश्च सर्वतः ॥ ११२ ॥ अहं प्राणा वैष्णवानां मम प्राणाश्च वैष्णवाः ॥ तानेव द्वेष्टि यो मूढो
 ममासूनां च हिंसकः ॥ ११३ ॥ पुत्रान्पौत्रान्कलत्रांश्च राज्यं लक्ष्मीं विहाय च ॥ ध्यायंते सततं ये मां को मे तेभ्यः परः प्रियः ॥
 ॥ ११४ ॥ परा भक्तान्न मे प्राणा न च लक्ष्मीर्न शंकरः ॥ न भारती न च ब्रह्मा न दुर्गा न गणेश्वरः ॥ ११५ ॥ न ब्राह्मणा न

ब्र. वै. क.

॥ ८१ ॥

वेदाश्च न वेदजननी परा ॥ न गोपी न च गोपाला न राधा प्राणतः प्रियाः ॥ ११६ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं सत्यं सारं च वास्तवम् ॥
 न प्रशंसापरं तेषां ते च प्राणाधिकाः प्रियाः ॥ ११७ ॥ मां द्विषन्ति च ये मूढा ज्ञानहीनाश्च वंचिताः ॥ आत्मानं ये न जानन्ति ते
 यांति निरयं चिरम् ॥ ११८ ॥ ये द्विषन्ति च मद्भक्तान्प्राणानामधिकं प्रियान् ॥ तेषां शास्ता त्वहं तूर्णं परत्र निरयं चिरम् ॥ ११९ ॥
 प्रभावोहं च सर्वेषामीश्वरः परिपालकः ॥ न च व्यापीस्वतंत्रोहं भक्ताधीनो दिवानिशम् ॥ १२० ॥ गोलोके वाथ वैकुण्ठे द्विभुजं च चतु
 र्भुजम् ॥ रूपमात्रमिदं शश्वत्प्राणा मे भक्तसन्निधौ ॥ १२१ ॥ यदुक्तं भक्तदत्तं च भक्षणीयं च तन्मम ॥ अभक्ष्यं द्रव्यमन्येन दत्तं
 चेदमृतोपमम् ॥ १२२ ॥ अंबरीषं नृपश्रेष्ठं निरीहं तमहिंसकम् ॥ कथं हंसि दयाशीलं सर्वप्राणिहिते रतम् ॥ १२३ ॥ दयां कुर्वन्ति
 ये संतः सततं सर्वजंतुषु ॥ तान्द्विषन्ति च ये मूढास्तेषां हंताहमेव च ॥ १२४ ॥ भक्तानां हिंसकं शत्रुमहं रक्षितुमक्षमः ॥ अंबरीषा
 लयं गच्छ स त्वां रक्षितुमीश्वरः ॥ १२५ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ इदं वाक्यं च तच्छ्रुत्वा ब्राह्मणो भयविह्वलः ॥ विषण्ण
 मानसस्तस्थौ स्मरन्कृष्णपदांबुजम् ॥ १२६ ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा भवान्या सह शंकरः ॥ धर्मश्चंद्रादयो देवा आजगमुर्मुनिपुङ्गवाः ॥
 ॥ १२७ ॥ प्रणम्य तुष्टुः सर्वे परमात्मानमीश्वरम् ॥ पुलकांचितसर्वांगा भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ १२८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 स्वात्मस्वरूप निर्लिप्त भक्तानुग्रहकातर ॥ भक्तापराधजनकं रक्ष ब्राह्मणपुङ्गवम् ॥ १२९ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ दीनबंधो जगन्ना
 थ नायं विप्रो जगद्बहिः ॥ कृतापराधं दीनं च पाहीमं शरणागतम् ॥ १३० ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ भक्त एवांबरीषस्ते न द्वि
 जा न सुरा वयम् ॥ सर्वेषामीश्वरस्त्वं च रक्ष विप्रं कृतागसम् ॥ १३१ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ सर्वेषां जनकस्त्वं च पाता दंड
 कृदीश्वरः ॥ शिशुहेतोः शिशुं हन्ति पितेत्येवं कुतः प्रभो ॥ १३२ ॥ ॥ इंद्र उवाच ॥ ॥ कृपया समता शश्वत्सर्वेषु जीविषु प्रभो ॥
 अपराधफलं भूतमधुना पातुमर्हसि ॥ १३३ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ शांतिं कर्तुं समुचितमुचितं सांप्रतं कुरु ॥ कृतकुंठस्य मूल
 स्य पालनं कर्तुमर्हसि ॥ १३४ ॥ ॥ दिक्पाल उवाच ॥ ॥ कृतापराधं विप्रं च छेतुमर्हसि न श्रुतौ ॥ अपराधशमं

खं० ४ पू०

अ० २५

॥ ८१ ॥

कृत्वा सदा पाति सदीश्वरः ॥ १३५ ॥ ॥ ग्रहा ऊचुः ॥ ॥ यो द्वेष्टि वैष्णवं मूढस्तं रुष्टाः सर्वदेवताः ॥ पीडां कुर्मो वयं शश्व
 त्पश्चात्त्वं पातुमर्हसि ॥ १३६ ॥ ॥ मुनय ऊचुः ॥ ॥ नाथ विप्रे पराभूते सर्वे जीवन्मृता वयम् ॥ दंडं विधातुमेकस्य
 भवेल्लज्जा स्वजातिषु ॥ १३७ ॥ ॥ अत्रिरुवाच ॥ ॥ त्वयैव दत्तः पुत्रो मे क्रोधी त्वत्सेवकः सदा ॥ न कं बिभेति
 त्रैलोक्ये तेजस्वी तेजसा तव ॥ १३८ ॥ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ क्षमापराधं भगवन् ब्राह्मणं शरणागतम् ॥ स्तुवंति देवं
 विप्राश्च न विप्रं हंतुमर्हसि ॥ १३९ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ बोधयिष्यामि देवानां जनकं कामदं श्रुतिम् ॥ भगवन्स्वा
 मी सर्वेषां सर्वाश्च पातुमर्हसि ॥ १४० ॥ ॥ पार्षदा ऊचुः ॥ ॥ भवतः स्मृतिमात्रेण सर्वेषां सर्वमंगलम् ॥ भवेत्सर्वापदो यांति पाहीमं
 शरणागतम् ॥ १४१ ॥ ॥ नर्तका ऊचुः ॥ ॥ दारिद्र्यभंजन वयं भिक्षुकास्तव संततम् ॥ भिक्षां नः सांप्रतं देहि परित्राणं द्विजस्य
 च ॥ १४२ ॥ ॥ एतेषां स्तवनं श्रुत्वा प्रभुः शरणवत्सलः ॥ प्रहस्योवाच वचनं सर्वसंतोषकारणम् ॥ १४३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
 सर्वे शृणुत मद्राक्ष्यं नीतियुक्तं सुखावहम् ॥ विप्ररक्षां करिष्यामि युष्माकमाज्ञया ध्रुवम् ॥ १४४ ॥ ॥ किं त्वयं यातु वैकुण्ठादंबरीपालयं
 पुनः ॥ करोतु पारणं तत्र राज्ञः सुप्रीतये मुनिः ॥ ॥ १४५ ॥ ॥ विप्रस्तस्यातिथिर्भूत्वा निर्दोषं शशुमुद्यतः ॥ सुदर्शनं तु तं रक्ष्यं
 ब्राह्मणं हंतुमुद्यतम् ॥ १४६ ॥ ॥ पूर्णं वर्षमयं भीतो भ्रमत्येव भुवं मुदा ॥ उपवासी स राजेंद्रः सस्त्रीकश्च शुचान्वितः ॥ १४७ ॥ ॥ ततोह
 मुपवासी च भक्तोपवासकारणात् ॥ स्तनांधं बालकं दृष्ट्वा न भुंक्ते जननी यथा ॥ १४८ ॥ ॥ ममाशिषा मुनिश्रेष्ठः सद्यो भवतु
 विज्वरः ॥ पथि तत्रास्य हिंसां च मच्चक्रं न करिष्यति ॥ १४९ ॥ ॥ अहमेवाद्य निश्चितः सुखं भोक्ष्यामि निश्चितम् ॥ भक्तदत्तं च
 यद्रस्तु प्रीत्या कृत्वा सुधोपमम् ॥ १५० ॥ ॥ लक्ष्मीदत्तं च यद्रव्यं न चाहं भोक्तुमीश्वरः ॥ विना भक्तप्रदानेन न तृप्तिं दातुमीश्वरः ॥
 ॥ १५१ ॥ ॥ हे मुनींद्र महाप्राज्ञ गच्छ वत्स नृपालयम् ॥ सर्वे देवाश्च देव्यश्च गच्छंतु मुनयो गृहम् ॥ १५२ ॥ ॥ इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तूर्ण
 ययौ स्वांतःपुरं मुदा ॥ ययुः सर्वे मुदा युक्ताः प्रणम्य जगदीश्वरम् ॥ १५३ ॥ ॥ ब्राह्मणश्च मनोयायी जगाम नृपमंदिरम् ॥ सुदर्शनं

ब. वै. ल.

॥ ८२ ॥

च तच्चक्रं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ १५४ ॥ उपोष्य वत्सरं राजा शुष्ककंठोष्ठतालुकः ॥ सिंहासनस्थो ददर्श पुरतो मुनिपुंग-
वम् ॥ १५५ ॥ उत्थाय संप्रमात्सद्यः प्रणम्य सादरं मुदा ॥ भोजयित्वा तु मिष्टान्नं ब्राह्मणं बुभुजे स्वयम् ॥ १५६ ॥ भुक्त्वा तुष्टो
द्विजश्रेष्ठो युयुजे परमाशिषम् ॥ जगाम स्वालयं तूर्णं प्रशशंस पुनः पुनः ॥ १५७ ॥ उवाच पथि विप्रेदो मनसा विस्मयाकुलः ॥
माहात्म्यं दुर्लभमहो वैष्णवानामिति द्विजः ॥ १५८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे मुनिमो-
क्षणप्रस्तावो नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ द्वादशीलंघने दोषः श्रुतस्त्वन्मुखतो मुने ॥
परभावो मुनेश्चैव नृपत्राणं हरेरहो ॥ १ ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि सर्वेषामीप्सितं च मे ॥ एकादशीव्रतस्यास्य विधानं वद निश्चि-
तम् ॥ २ ॥ अहो श्रुतौ श्रुतं किंचिन्मतभेदात्त निश्चितम् ॥ श्रुतीनां कारणमुखाच्छ्रोतुं कौतूहलं मम ॥ ३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥
एकादशीव्रतमिदं देवानामपि दुर्लभम् ॥ श्रीकृष्णप्रीतिजनकं तपःश्रेष्ठं तपस्विनाम् ॥ ४ ॥ देवानां च यथा कृष्णो देवीनां प्रकृति-
र्यथा ॥ आश्रमाणां यथा विप्रो वैष्णवानां यथा शिवः ॥ ५ ॥ यथा गणेशः पूज्यानां यथा वाणी विपश्चिताम् ॥ शास्त्राणां च यथा
वेदास्तीर्थानां जाह्नवी यथा ॥ ६ ॥ तैजसानां यथा स्वर्गं प्राणिनां वैष्णवो यथा ॥ धनानां च यथा विद्या संगिनां च यथा प्रिया ॥ ७ ॥
प्रमथानां यथा रुद्रः श्रेयसां च यथा मतिः ॥ आत्मा यथेन्द्रियाणां च चंचलानां यथा मनः ॥ ८ ॥ गुरुस्त्रीणां यथा माता बंधूनां च
यथा पतिः ॥ बलिष्ठानां यथा दैवं कालः कलयतां यथा ॥ ९ ॥ सुशीलं चैव मित्राणां शत्रूणां रुग्ण्यथा मुने ॥ यथा कीर्तिः कीर्तिमतां
गृहिणां च यथा गृहम् ॥ १० ॥ यथा खलो हिंसकानां दुष्टानां चैव पुंश्चली ॥ तेजस्विनां ग्रहेशश्च सहिष्णूनां यथा क्षितिः ॥ ११ ॥
यथाऽमृतं भक्षणानां दाहकानां यथानलः ॥ यथा श्रीर्धनदातृणां सतीनां च यथा सती ॥ १२ ॥ प्रजेशानां यथा ब्रह्मा सरितां
सागरो यथा ॥ यथा साम श्रुतीनां च गायत्री छंदसां यथा ॥ १३ ॥ वृक्षाणां च यथाश्वत्थः पुष्पाणां तुलसी यथा ॥ यथा मार्गो
हि मासानामृतूनां च यथा मधुः ॥ १४ ॥ आदित्यानां यथा सूर्यो रुद्राणां शंकरो यथा ॥ यथा भीष्मो वसूनां च वर्षाणां भारतं

खं० ४ पृ०

अ० २६

॥ ८२ ॥

यथा ॥ १५ ॥ देवर्षीणां यथा त्वं च ब्रह्मर्षीणां यथा भृगुः ॥ नृपाणां च यथा रामः सिद्धानां कपिलो यथा ॥ १६ ॥ यथा सनत्कु
 मारश्च योगिनां ज्ञानिनां वरः ॥ ऐरावतो गजेंद्राणां पशूनां शरभो यथा ॥ १७ ॥ यथा हिमाद्रिः शैलानां मणीनां कौस्तुभो
 यथा ॥ सरस्वती नदीनां च यथा पुण्यस्वरूपिणी ॥ १८ ॥ गंधर्वाणां चित्ररथो यथा श्रेष्ठश्च नारद ॥ यथा कुबेरो यक्षाणां
 सुमाली रक्षसां यथा ॥ १९ ॥ यथा श्रेष्ठा च नारीणां शतरूपा वरा परा ॥ मनुनां च यथा श्रेष्ठः स्वयं स्वायंभुवो मनुः ॥ २० ॥
 सुंदरीणां यथा रम्भा यथा माया च मायिनाम् ॥ एकादशीव्रतमिदं व्रतानां च वरं तथा ॥ २१ ॥ कर्तव्यं च चतुर्णां च वर्णानां नित्य
 मेव च ॥ यतीनां वैष्णवानां च ब्राह्मणानां विशेषतः ॥ २२ ॥ सत्यं सर्वाणि पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥ संत्येवौदनमाश्रित्य
 श्रीकृष्णव्रतवासरे ॥ २३ ॥ भुक्त्वैतानि च पापानि यो भुङ्क्ते तत्र मंदधीः ॥ इहातिपातकी सोऽपि यात्यंते नरकं ध्रुवम् ॥ २४ ॥
 एकादशीप्रमाणानि युगसंख्याकृतानि च ॥ कुंभीपाके महाघोरे स्थित्वा चांडालतां व्रजेत् ॥ २५ ॥ गलितव्याधियुक्तश्च ततः सप्तसु
 जन्मसु ॥ पश्चान्मुक्तो भवेत्पापादित्याह कमलोद्भवः ॥ २६ ॥ इत्येवं कथितं ब्रह्मन्यो दोषस्तत्र भोजने ॥ द्वादशीलंघने दोषो मयोक्तश्च
 श्रुतः पुरा ॥ २७ ॥ दशमीलंघने दोषं निबोध कथयामि ते ॥ पुरा श्रुतो धर्मवक्त्राद्वेदसारोद्धृतोऽपि च ॥ २८ ॥ दशमीं यः कलामात्रां
 मूढोऽज्ञानेन लंघयेत् ॥ याति श्रीस्तद्ब्रह्मचूर्णं शापं दत्त्वा तु दारुणम् ॥ २९ ॥ इह तद्वंशहानिश्च यशोहानिर्भवेद्भुवम् ॥ अंते मन्वं
 तरशतमंधकूपे वसेद्विज ॥ ३० ॥ दशम्येकादशी वापि द्वादशी यत्र वासरे ॥ तत्र भुक्त्वा परदिने उपोष्य व्रतमाचरेत् ॥ ३१ ॥ द्वाद
 श्यां च व्रतं कृत्वा त्रयोदश्यां च पारणम् ॥ द्वादशीलंघने दोषो व्रतिनां तत्र विद्यते ॥ ३२ ॥ संपूर्णेकादशी यत्र प्रभाते किञ्चिदेव सा ॥
 तत्रोपोष्या द्वितीया च परा चेद्यदि वर्धते ॥ ३३ ॥ षष्टिदंडात्मिका यत्र प्रभाते च तिथित्रयम् ॥ कुर्वति गृहिणः पूर्वं चैव यत्यादय
 स्तथा ॥ ३४ ॥ परत्रानशनं कृत्वा नित्यकृत्यं समाचरेत् ॥ व्रते जागरणं सर्वं पूर्वत्रैवाचरेद्बुधः ॥ ३५ ॥ तत्पूर्वदिवसे नित्यं व्रतं कृत्वा
 परेहनि ॥ एकादश्यां व्यतीतायां पारणं तु समाचरेत् ॥ ३६ ॥ वैष्णवानां यतीनां च विधवानां तथैव च ॥ सर्वाः समा उपोष्या

ज. वै. क.

॥ ८३ ॥

स्ता भिक्षूणां ब्रह्मचारिणाम् ॥ ३७ ॥ शुक्रमेव तु कुर्वति गृहिणो वैष्णवेतराः ॥ न कृष्णालंघने दोषस्तेषां वेदेषु नारद ॥ ३८ ॥
 शयनीबोधिनीमध्ये या कृष्णैकादशी भवेत् ॥ सैवोपोष्या गृहस्थेन नान्या कृष्णा कदाचन ॥ ३९ ॥ इत्येवं कथितो ब्रह्मन्निर्णयोऽयं
 श्रुतौ श्रुतः ॥ व्रतस्यास्य विधानं च निबोध कथयामि ते ॥ ४० ॥ कृत्वा हविष्यं पूर्वाह्णे न च भुंक्ते पुनर्जलम् ॥ एकाकी कुशश
 य्यायां नक्तं शयनमाचरेत् ॥ ४१ ॥ ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय प्रातः कृत्यं विधाय च ॥ नित्यकृत्यं विधायाथ ततः स्नानं समाचरेत् ॥
 ॥ ४२ ॥ व्रतोपवासं संकल्प्य श्रीकृष्णप्रीतिपूर्वकम् ॥ कृत्वा संध्यां तर्पणं च विधायाह्निकमाचरेत् ॥ ४३ ॥ नित्यपूजां दिने कृत्वा
 व्रतद्रव्यं समाहरेत् ॥ कृत्वा षोडशोपचारं प्रदृष्टं विधिबोधितम् ॥ ४४ ॥ आसनं वसनं पाद्यमर्घ्यं पुष्पानुलेपनम् ॥ धूपं दीपं च
 नैवेद्यं यज्ञसूत्रं च भूषणम् ॥ ४५ ॥ गंधं स्नानीयतांबूले मधुपर्कं पुनर्जलम् ॥ एतान्याहृत्य दिवसे व्रतं नक्तं समाचरेत् ॥ ४६ ॥ उप
 विश्यासने पृतो धृत्वा धौतेयवाससी ॥ आचम्य श्रीहरिं नत्वा स्वस्तिवाचनमाचरेत् ॥ ४७ ॥ आरोप्य मंगलघटं धान्याधारे शुभे
 क्षणे ॥ फलशाखाचंदनाक्तं वेदोक्तं मुनिभिर्मुदा ॥ ४८ ॥ देवषट्कं समावाह्य पृथग्धान्यैः समाचरेत् ॥ पूजां पंचोपचारैश्च प्रकृष्टैश्च
 विचक्षणः ॥ ४९ ॥ गणेश्वरं दिनकरं वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् ॥ संपूज्यैतान्प्रणम्याथ व्रतं कुर्याद्धरिं स्मरन् ॥ ५० ॥ नाराध्य दे
 वषट्कं च यदि कर्म समाचरेत् ॥ नित्यं नैमित्तिकं चापि तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ ५१ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं व्रतांगभूतमेव च ॥
 कण्वशाखोक्तमिष्टं च व्रतं शृणु महामुने ॥ ५२ ॥ सामवेदोक्तध्यानेन ध्यात्वा कृष्णं परात्परम् ॥ पुष्पं च शिरसि न्यस्य पुनर्ध्यानं
 समाचरेत् ॥ ५३ ॥ ध्यानं शृणु निगूढं च सर्वेषामपि वाञ्छितम् ॥ न प्रकाश्यमभक्ताय भक्तप्राणाधिकं परम् ॥ ५४ ॥ नवीननीरदो
 यद्रच्छयामसुन्दरविग्रहम् ॥ शरत्पार्वणचंद्राभाविनिर्दिष्टास्यमनुत्तमम् ॥ ५५ ॥ शरत्सूर्योदयाब्जानां प्रभामोचनलोचनम् ॥ स्वांगसौ
 दर्यशोभाभी रत्नभूषणभूषितम् ॥ ५६ ॥ गोपीलोचनकोणैश्च प्रसन्नैरतिसूचकैः ॥ शश्वन्निरीक्ष्यमाणं तत्प्राणैरिव विनिर्मितम् ॥ ५७ ॥
 रासमंडलमध्यस्थं रासोल्लाससमुत्सुकम् ॥ राधावक्रशरच्चंद्रसुधापानचकोरकम् ॥ ५८ ॥ कौस्तुभेन मणींद्रेण वक्षःस्थलसमुज्ज्वलम् ॥

खं० ४ पू०

अ० २६

॥ ८३ ॥

पारिजातप्रसूनानां मालाजालैर्विराजितम् ॥ ५९ ॥ सद्रत्नसारनिर्माणं किरीटोज्ज्वलशेखरम् ॥ विनोदमुरलीन्यस्तहस्तं पूज्यं सुरा
 सुरैः ॥ ६० ॥ ध्यानासाध्यं दुराराध्यं ब्रह्मादीनां च वंदितम् ॥ कारणं कारणानां यस्तमीश्वरमहं भजे ॥ ६१ ॥ ध्यात्वानेन तमावा
 ह्य चोपहाराणि षोडश ॥ दत्त्वा संपूजयेद्भक्त्या मंत्रैरेभिश्च नारद ॥ ६२ ॥ आसनं स्वर्णनिर्माणं रत्नसारपरिच्छदम् ॥ नानाचित्र
 विचित्राढ्यं गृह्यतां परमेश्वर ॥ ६३ ॥ वह्निप्रक्षालितं वस्त्रं निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ मूल्यानिर्वचनीयं च गृह्यतां राधिकापते ॥
 ॥ ६४ ॥ पादप्रक्षालनार्हं च सुवर्णपात्रसंस्थितम् ॥ सुवासितं शीतलं च गृह्यतां करुणानिधे ॥ ६५ ॥ इदमर्घ्यं पवित्रं च शंख
 तोयसमन्वितम् ॥ पुष्पदूर्वाचंदनाक्तं गृह्यतां भक्तवत्सल ॥ ६६ ॥ सुवासितं शुक्लपुष्पं चंदनागुरुसंयुतम् ॥ सद्यस्ते प्रीतिजनकं
 गृह्यतां सर्वकारण ॥ ६७ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमोशीरमुत्तमम् ॥ सर्वेप्सितमिदं कृष्ण गृह्यतामनुलेपनम् ॥ ६८ ॥ रसो वृक्षविशे
 षस्य नानाद्रव्यसमन्वितः ॥ सुगंधियुक्तः सुखदो धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ ६९ ॥ दिवानिशं सुप्रदीप्तो रत्नसारविनिर्मितः ॥ पुनर्ध्वा
 तनाशबीजं दीपोयं प्रतिगृह्यताम् ॥ ७० ॥ नानाविधानि द्रव्याणि स्वादूनि सुरभीणि च ॥ चोष्यादीनि पवित्राणि स्वात्माराम
 प्रगृह्यताम् ॥ ७१ ॥ सावित्रीग्रंथिसंयुक्तं स्वर्णतंतुविनिर्मितम् ॥ गृह्यतां देवदेवेश रचितं चारुकारुणा ॥ ७२ ॥ अमूल्यरत्नरचितं सर्वा
 वयवभूषणम् ॥ त्विषा जाज्वल्यमानं च गृह्यतां नंदनंदन ॥ ७३ ॥ प्रधानो वर्णनीयश्च सर्वमंगलकर्मणि ॥ प्रगृह्यतां दीनबंधो गंधोयं
 मंगलप्रदः ॥ ७४ ॥ धात्रीश्रीफलपत्रोत्थं विष्णुतैलं मनोहरम् ॥ वाञ्छितं सर्वलोकानां भगवन्प्रतिगृह्यताम् ॥ ७५ ॥ वाञ्छनीयं च सर्वेषां
 कर्पूरादिसुवासितम् ॥ मया निवेदितं नाथ तांबूलं प्रतिगृह्यताम् ॥ ७६ ॥ सर्वेषां प्रीतिजनकं सुमिष्टं मधुरं मधु ॥ सद्रत्नसारपात्रस्थं गोपी
 कान्तं प्रगृह्यताम् ॥ ७७ ॥ निर्मलं जाह्नवीतोयं सुपवित्रं सुवासितम् ॥ पुनराचमनीयं च गृह्यतां मधुसूदन ॥ ७८ ॥ इति षोडशो
 पचारान्दत्त्वा भक्तो मुदान्वितः ॥ मंत्रेणानेन पुष्पाणि माल्यं दत्त्वा प्रयत्नतः ॥ ७९ ॥ नानाप्रकारपुष्पैश्च ग्रथितं शुक्लतंतुना ॥
 प्रवरं भूषणानां च माल्यं च गृह्यतां प्रभो ॥ ८० ॥ इति पुष्पांजलिं दद्यान्मूलमंत्रेण च व्रती ॥ कुर्यात्तत्स्तवनं भक्त्या पुटांज

ब. वै. क.

॥ ८४ ॥

लियुतः सुधीः ॥ ८१ ॥ ॥ भक्त उवाच ॥ ॥ हे कृष्ण राधिकानाथ करुणासागर प्रभो ॥ संसारसागरे घोरे मामुद्धर भया
नके ॥ ८२ ॥ शतजन्मकृतायासादुद्विग्नस्य मम प्रभो ॥ स्वकर्मपाशनिगडैर्बद्धस्य मोक्षं कुरु ॥ ८३ ॥ प्रणतं पादपद्मे ते
पश्य मां शरणागतम् ॥ भवपाशभयाद्धीतं पाहि त्वं शरणागतम् ॥ ८४ ॥ भक्तिहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च वेदतः ॥ वस्तुमं
त्रविहीनं यत्तत्संपूर्णं कुरु प्रभो ॥ ८५ ॥ वेदोक्तविहिताऽज्ञानात्स्वांगहीने च कर्मणि ॥ त्वन्नामोच्चारणेनैव सर्वं पूर्णं भवेद्धरे ॥ ८६ ॥
इति स्तुत्वा तं प्रणम्य दत्त्वा विप्राय दक्षिणाम् ॥ महोत्सवं विधायाथ कुर्याज्जागरणं व्रती ॥ ८७ ॥ कृत्वा व्रतोपवासं च यदि निद्रां
निषेवते ॥ पुनरेव जलं भुंक्ते व्रतार्थफलभागभवेत् ॥ ८८ ॥ यत्नेन च हविष्यान्नं सकृदेव समाचरेत् ॥ मंत्रेणानेन विप्रेन्द्र श्रीकृष्ण
चरणं स्मरन् ॥ ८९ ॥ अन्नं हि प्राणिनां प्राणा ब्रह्मणा निर्मितं पुरा ॥ देहि मे विष्णुरूपं त्वं व्रतोपवासयोः फलम् ॥ ९० ॥ एवं
यः कुरुते भक्त्या भारते व्रतमुत्तमम् ॥ पूर्वान्सप्त परान्सप्त स्वात्मानमुद्धरेद्भुवम् ॥ ९१ ॥ मातरं भ्रातरं चैव श्वश्रून् च श्वशुरं सुताम् ॥
जामातरं तथा भृत्यमुद्धरेन्निश्चितं नरः ॥ ९२ ॥ इत्येवं कथितं विप्र श्रीकृष्णचरितव्रतम् ॥ सुखदं मोक्षदं सारमपरं कथयामि ते
॥ ९३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे एकादशीव्रतनिरूपणं नाम षड्विंशोऽध्यायः
॥ २६ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि श्रीकृष्णचरितं पुनः ॥ गोपीनां वस्त्रहरणं वरदानं मनीषितम्
॥ १ ॥ हेमन्ते प्रथमे मासि गोपिकाः काममोहिताः ॥ कृत्वा हविष्यं भक्त्या च यावन्मासं सुसंयुताः ॥ २ ॥ स्नात्वा सूर्यसुतातीरे
पार्वतीं वालुकामयीम् ॥ कृत्वाऽऽवाह्य च मंत्रेण पूजां कुर्वति नित्यशः ॥ ३ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमैश्च मनोहरैः ॥ नानाप्रकार
पुष्पैश्च माल्यैर्बहुविधैरपि ॥ ४ ॥ धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैर्वस्त्रैर्नानाफलैर्मुने ॥ मणिमुक्ताप्रवालैश्च वाद्यैर्नानाविधैरपि ॥ ५ ॥ हे देवि
जगतां मातः सृष्टिस्थित्यंतकारिणि ॥ नंदगोपसुतं कांतमस्मभ्यं देहि सुव्रते ॥ ६ ॥ मंत्रेणानेन देवेशीं परिहारं विधाय च ॥
ततः कृत्वा तु संकल्पं पूजयन् मूलमंत्रतः ॥ ७ ॥ मंत्रस्तु सामवेदोक्तोऽयातयामः सबीजकः ॥ ॐ श्रीदुर्गायै सर्वविघ्नविनाशिन्धे

खं० ४ पू०

अ० २७

॥ ८४ ॥

नम इति ॥ ८ ॥ पुष्पं माल्यं च नैवेद्यं धूपं दीपं तथा शुभम् ॥ मंत्रेणानेन तद्भक्त्या ददुः सर्वा मुदान्विताः ॥ ९ ॥ प्रवाल
 मालया भक्त्या चेमं मंत्रं सहस्रधा ॥ जपं कृत्वा च स्तुत्वा च प्रणेमुः शिरसा भुवि ॥ १० ॥ सर्वमंगलमांगल्ये सर्वकामप्रदे
 शिवे ॥ देहि मे वाञ्छितं देवि नमस्ते शंकरप्रिये ॥ ११ ॥ इत्युक्त्वा च नमस्कारं कृत्वा दत्त्वा च दक्षिणाम् ॥ नैवेद्यानि च
 सर्वाणि ब्राह्मणेभ्यो ययुर्गृहम् ॥ १२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ स्तवराजं शृणु मुने तुष्टुबुधैर्न पार्वतीम् ॥ भक्त्या
 गोपांगनाः सर्वाः सर्वाभीष्टफलप्रदाम् ॥ १३ ॥ जगत्येकार्णवे घोरे चंद्रसूर्यविवर्जिते ॥ अंजनाकारतोयेन संप्लुते च चराचरे
 ॥ १४ ॥ दत्तं पुरा ब्रह्मणे च हरिणा जलशायिना ॥ तस्मै दत्त्वा सर्वमिदं निद्रां भेजे जगत्पतिः ॥ १५ ॥ नाभिपद्मे जगत्स्रष्टा
 मधुना कैटभेन च ॥ पीडितः परितुष्टाव मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ १६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ दुर्गे शिवेऽभये माये नारायणि
 सनातनि ॥ जये मे मंगलं देहि नमस्ते सर्वमंगले ॥ १७ ॥ दैत्यनाशार्थवचनो दकारः परिकीर्तितः ॥ उकारो विघ्ननाशार्थ
 वाचको वेदसंमतः ॥ १८ ॥ रेफो रोगघ्नवचनो गश्च पापघ्नवाचकः ॥ भयशत्रुघ्नवचनश्चाकारः परिकीर्तितः ॥ १९ ॥ स्मृत्युक्ति
 स्मरणाद्यस्या एते नश्यन्ति निश्चितम् ॥ अतो दुर्गा हरेः शक्तिर्हरिणा परिकीर्तिता ॥ २० ॥ विपत्तिवाचको दुर्गश्चाकारो नाश
 वाचकः ॥ दुर्गं नश्यति या नित्यं सा दुर्गा परिकीर्तिता ॥ २१ ॥ दुर्गो दैत्यैर्द्रवचनोप्याकारो नाशवाचकः ॥ तं ननाश पुरा तेन
 बुधैर्दुर्गा प्रकीर्तिता ॥ २२ ॥ शश्च कल्याणवचन इकारोत्कृष्टवाचकः ॥ समूहवाचकश्चैव वाकारो दातृवाचकः ॥ २३ ॥ श्रेयःसंधो
 त्कृष्टदात्री शिवा तेन प्रकीर्तिता ॥ शिवराशिर्मूर्तिमती शिवा तेन प्रकीर्तिता ॥ २४ ॥ शिवो हि मोक्षवचनश्चाकारो दातृवाचकः ॥
 स्वयं निर्वाणदात्री या सा शिवा परिकीर्तिता ॥ २५ ॥ अभयो भयनाशोक्तश्चाकारो दातृवाचकः ॥ प्रददात्यभयं सद्यः साभया
 परिकीर्तिता ॥ २६ ॥ राज्यश्रीवचनो माश्च याश्च प्रापणवाचकः ॥ तां प्रापयति या सद्यः सा माया परिकीर्तिता ॥ २७ ॥ माश्च
 मोक्षार्थवचनो याश्च प्रापणवाचकः ॥ तं प्रापयति या नित्यं सा माया परिकीर्तिता ॥ २८ ॥ नारायणार्धांगभूता तेन तुल्या च तेजसा ॥

ब. वै. क.
॥ ८५ ॥

सदा तस्य शरीरस्था तेन नारायणी स्मृता ॥ २९ ॥ निर्गुणस्य च नित्यस्य वाचकश्च सनातनः ॥ सदा नित्या निर्गुणा या कीर्ति
ता सा सनातनी ॥ ३० ॥ जयः कल्याणवचनो याकारो दातृवाचकः ॥ जयं ददाति या नित्यं सा जया परिकीर्तिता ॥ ३१ ॥ सर्व
मंगलशब्दश्च संपूर्णैश्वर्यवाचकः ॥ आकारो दातृवचनस्तदात्री सर्वमंगला ॥ ३२ ॥ नामाष्टकमिदं सारं नामार्थसहसंयुतम् ॥ नाराय
णेन यदत्तं ब्रह्मणे नाभिपंकजे ॥ ३३ ॥ तस्मै दत्त्वा निद्रितश्च बभूव जगतां पतिः ॥ मधुकैटभौ दुर्गा तौ ब्रह्माणं हंतुमु
द्यतौ ॥ ३४ ॥ स्तोत्रेणानेन स ब्रह्मा स्तुतिं नत्वा चकार ह ॥ साक्षात्स्तुता तदा दुर्गा ब्रह्मणे कवचं ददौ ॥ ३५ ॥ श्रीकृष्णकवचं
दिव्यं सर्वरक्षणनामकम् ॥ दत्त्वा तस्मै महामाया सांतर्धानं चकार ह ॥ ३६ ॥ स्तोत्रं कुर्वति निद्रां च संरक्ष्य कवचेन वै ॥
निद्रानुग्रहतः सद्यः स्तोत्रस्यैव प्रभावतः ॥ ३७ ॥ तत्राजगाम भगवान्वृषरूपी जनार्दनः ॥ शक्त्या च दुर्गया सार्धं शंकरस्य
जयाय च ॥ ३८ ॥ सरथं शंकरं मूर्ध्नि कृत्वा च निर्भयं ददौ ॥ अत्यूर्ध्वं प्रापयामास जया तस्मै जयं ददौ ॥ ३९ ॥ स्तोत्रस्यैव
प्रभावेण संप्राप्य कवचं विधिः ॥ वरं च कवचं प्राप्य निर्भयं प्राप निश्चितम् ॥ ४० ॥ ब्रह्मा ददौ महेशाय स्तोत्रं च कवचं वरम् ॥
त्रिपुरस्य च संग्रामे सरथे पतिते हरौ ॥ ४१ ॥ ब्रह्मास्त्रं च गृहीत्वा स सनिद्रं श्रीहरिं स्मरन् ॥ स्तोत्रं च कवचं प्राप्य जवान् त्रिपुरं
हरः ॥ ४२ ॥ स्तोत्रेणानेन तां दुर्गां कृत्वा गोपालिकाः स्तुतिम् ॥ लेभिरे श्रीहरिं कांतं स्तोत्रस्यास्य प्रभावतः ॥ ४३ ॥ गोपकन्या
कृतं स्तोत्रं सर्वमंगलनामकम् ॥ वाञ्छितार्थप्रदं सद्यः सर्वविघ्नविनाशनम् ॥ ४४ ॥ त्रिसंध्यं यः पठेन्नित्यं भक्तियुक्तश्च मानवः ॥
शैवो वा वैष्णवो वापि शक्तो दुर्गात्प्रमुच्यते ॥ ४५ ॥ राजद्वारे श्मशाने च दावाग्रौ प्राणसंकटे ॥ हिंस्रजंतुभयग्रस्तो मग्नः पोते
महार्णवे ॥ ४६ ॥ शत्रुग्रस्ते च संग्रामे कारागारे विपद्गते ॥ गुरुशापे ब्रह्मशापे बंधुभेदे च दुस्तरे ॥ ४७ ॥ स्थानभ्रष्टे धनभ्रष्टे जातिभ्रष्टे
शुचान्विते ॥ पतिभेदे पुत्रभेदे खलसर्पविषान्विते ॥ ४८ ॥ स्तोत्रस्मरणमात्रेण सद्यो मुच्येत निर्भयः ॥ वाञ्छितं लभते सद्यः सर्वैश्वर्यं
मनुत्तमम् ॥ ४९ ॥ इह लोके हरेर्भक्तिं दृढां च सततं स्मृतिम् ॥ अंते दास्यं च लभते पार्वत्याश्च प्रसादतः ॥ ५० ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते

खं० ४ पू.
अ० २७

॥ ८५ ॥

गोपकन्याकृतं सर्वमंगलास्तोत्रम् ॥ ॥ अनेन स्तवराजेन तुष्टुर्नित्यमीश्वरीम् ॥ प्रणेमुः परया भक्त्या यावन्मासं व्रजांगनाः ॥ ५१ ॥
 एवं पूर्णं च मासे च समान्निदिवसे तथा ॥ स्नातुं प्रजग्मुर्गोप्यश्च वस्त्राण्याधाय तत्ते ॥ ५२ ॥ नानाविधानि द्रव्याणि रत्नमूल्यानि
 नारद ॥ पीतलोहितशुक्लानि चारुणि मिश्रितानि च ॥ ५३ ॥ तीरावृतान्यसंख्यानि तैश्च तीरं सुशोभनम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीवा
 युना सुरभीकृतम् ॥ ५४ ॥ नैवेद्यैश्च बहुविधैः कालदेशोद्भवैः फलैः ॥ धूपैः प्रदीपैः सिंदूरैः कुंकुमैश्च विराजितम् ॥ ५५ ॥ जले
 क्रीडोन्मुखा गोप्यो बभूवुः कौतुकेन च ॥ नग्नाः क्रीडाभिरासक्ताः श्रीकृष्णार्पितमानसाः ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वा कृष्णश्च वस्त्राणि द्रव्याणि
 विविधानि च ॥ वासांस्यादाय वस्तूनि चखाद शिशुभिः सह ॥ ५७ ॥ गत्वा दूरं च गोपालास्तस्थुः सर्वे मुदान्विताः ॥ वस्त्राणि
 पुंजीकृत्यादावूचुः स्कंधेऽतिलोलुपाः ॥ ५८ ॥ श्रीदामा च सुदामा च वसुदामा तथैव च ॥ सुबलश्च सुपार्श्वश्च शुभांगः सुदं
 रस्तथा ॥ ५९ ॥ चंद्रभानो वीरभानः सूर्यभानस्तथैव च ॥ वसुभानो रत्नभानो गोपाला द्वादश स्मृताः ॥ ६० ॥ श्रीकृष्णो बल
 देवश्च प्रधानाश्च चतुर्दश ॥ गोपा हरेर्वयस्याश्च कोटिशः कोटिशो मुने ॥ ६१ ॥ वस्त्राण्यादाय ते सर्वे तस्थुरेकत्र दूरतः ॥ शतशः
 पुंजिकास्तत्र स्थापयामासुरुन्मुखाः ॥ ६२ ॥ किंचिद्वस्त्रं समादाय कृत्वा च पुंजिकां मुदा ॥ समारुह्य कदंबाग्रमुवाच गोपिका
 हरिः ॥ ६३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ भोभो गोपालिकाः सर्वा विनष्टा व्रतकर्मणि ॥ कृत्वा विधानं मद्राक्ष्यं श्रुत्वा क्रीडत
 मन्मथात् ॥ ६४ ॥ संकल्पिते व्रताहं च मासे मंगलकर्मणि ॥ यूयं नग्नाः कथं तोये व्रतांगहानिकारिकाः ॥ ६५ ॥ परिधेयानि
 वासांसि पुष्पमाल्यानि यानि च ॥ व्रतार्हाणि च वस्तूनि केन नीतानि वोऽधुना ॥ ६६ ॥ व्रते तु नग्ना या स्नाति तां रुष्टो वरुणः
 स्वयम् ॥ वरुणानुचराश्च कुर्वांसो वस्तूपनिर्हतिम् ॥ ६७ ॥ कथं यास्यथ नग्नाश्च व्रतस्य किं भविष्यति ॥ व्रताराध्या कथं सा च
 वस्तूनि किं न रक्षति ॥ ६८ ॥ चिंतां कुरुत तां पूज्यां तुष्टाव बलिरीश्वरीम् ॥ युष्माकमीदृशी देवी न शक्ता वस्तुरक्षणे ॥ ६९ ॥ कथं
 व्रतफलं सा वा दातुं शक्ता सुरेश्वरी ॥ फलं प्रदातुं या शक्ता सा शक्ता सर्वकर्मणि ॥ ७० ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा चिंतामापुर्वज

ब्र. वै. रु.
॥ ८६ ॥

स्त्रियः ॥ ददृशुर्यमुनातीरं वस्त्रवस्तुविहीनकम् ॥ ७१ ॥ चकुर्विषादं तोये च नग्नास्ता रुरुर्भृशम् ॥ क गतानि च वस्त्राणि वस्तूनीत्युचु
रत्र नः ॥ ७२ ॥ कृत्वा विषादं तत्रैव तमूचुर्गोपकन्यकाः ॥ पुटांजलियुताः सर्वा भक्त्या विनयपूर्वकम् ॥ ७३ ॥ गोपालिका उचुः ॥
परिधेयानि वस्त्राणि किंकरीणां सदीश्वर ॥ निबोधयात्मानमेव स्पर्शं कर्तुं त्वमर्हसि ॥ ७४ ॥ व्रतार्हाणि च वस्तूनि देवस्वानि च
सांप्रतम् ॥ अदत्तानि नोचितानि ग्रहीतुं वेदविद्वद् ॥ ७५ ॥ देहि धौतानि धृत्वा च करिष्यामो व्रतं वयम् ॥ वस्तुनान्येन गोविंद
वस्तूनां भक्षणं कुरु ॥ ७६ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र श्रीदामा वस्त्रपुंजिकाम् ॥ दर्शयित्वा च ताः सर्वा दूरं दुद्राव तत्पुरः ॥ ७७ ॥ दृष्ट्वा
सर्वं गोपालं सर्वासामीश्वरी परा ॥ सर्वा वयस्याश्चोवाच कोपयुक्ता जलकुता ॥ ७८ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ हे सुशीले शशिकले
हे चन्द्रमुखि माधवि ॥ कदंबमाले हे कुन्ति यमुने सर्वमंगले ॥ ७९ ॥ हे पद्ममुखि सावित्रि पारिजाते च जाह्नवि ॥ सुधामुखि शुभे
पद्मे हे गौरि हे स्वयंप्रभे ॥ ८० ॥ कालिके कमले दुर्गे हे सरस्वति भारति ॥ अपूर्णे रति हे गंगे चांबिके सति सुंदरि ॥ ८१ ॥
कृष्णप्रिये मधुमति चंपे चंदननंदिनि ॥ यूयं सर्वाः समुत्थाय बद्धानयत बल्लवम् ॥ ८२ ॥ सर्वा राधाज्ञया तूर्णं समुत्थाय जला
त्कुधा ॥ प्रजग्मुर्गोपिका नग्ना योनिमाच्छाद्य पाणिना ॥ ८३ ॥ एतासां सहचारिण्यो गोप्यस्तूर्णं सहस्रशः ॥ प्रजग्मुस्तेन रूपेण
कोपादारक्तलोचनाः ॥ ८४ ॥ वेगेन दुद्रुवुः सर्वाः श्रीदामानं च बालिकाः ॥ वेगेन च प्रधावंतं बिभ्रतं वस्त्रपुंजिकाम् ॥ ८५ ॥
जगाम शीघ्रं श्रीदामा यत्र गोपाः सहांशुकाः ॥ जवेन दुद्रुवुर्गोप्यस्तत्पश्चाद्वलसंयुताः ॥ ८६ ॥ वस्त्रचोरांश्च गोपांश्च वेष्टयामासुरा
शु ताः ॥ भिया प्रदुद्रुवुर्वाला यत्र कृष्णः सहांशुकः ॥ ८७ ॥ श्रीकृष्णसहितान्बालान्वरयामासुराशु च ॥ गोपिकानां भिया गोपा
ददुर्वस्त्राणि माधवम् ॥ ८८ ॥ माधवः स्थापयामास स्कंधेस्कंधे तरोस्तथा ॥ कदंबवृक्षः शुशुभे वस्त्रैर्नानाविधैरपि ॥ ८९ ॥ वस्त्राणां
पुंजिकाः सर्वाः स्कंधेषु विनिधाय च ॥ उवाच गोपिकाः कृष्णः परिहासपरं वचः ॥ ९० ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ भो
भो गोपालिका नग्ना इदानीं किं करिष्यथ ॥ वस्त्रयात्रां प्रकर्तुं च कुरुताशु पुटांजलिम् ॥ ९१ ॥ गत्वा वदत युष्माकमीश्वरीमथ

खं० ४ पू०
अ० २७

॥ ८६ ॥

राधिकाम् ॥ करोतु शीघ्रं वस्त्राणां यात्रां कृत्वा पुटांजलिम् ॥ ९२ ॥ अन्यथाहं न दास्यामि युष्मभ्यमंशुकानि च ॥ युष्माकमी
 श्वरी राधा किं करिष्यति मेऽधुना ॥ ९३ ॥ व्रताराध्या च या देवी सा वा मे किं करिष्यति ॥ इत्येवं कथितं सर्वं ब्रूत यूयं च राधि
 काम् ॥ ९४ ॥ श्रीकृष्णवचनं श्रुत्वा ताः सर्वा गोपकन्यकाः ॥ वीक्ष्य लोचनकोणेन प्रजग्मू राधिकांतिकम् ॥ ९५ ॥ चक्रुर्निवे
 दनं गत्वा यदुवाच हरिः स्वयम् ॥ श्रुत्वा जहास सा राधा बभूव कामपीडिता ॥ ९६ ॥ श्रुत्वा तासां च वचनं पुलकांचित
 विग्रहा ॥ न जगाम हरेः स्थानं व्रीडया सस्मिता सती ॥ ९७ ॥ जले योगासनं कृत्वा दध्यौ कृष्णपदांबुजम् ॥ ब्रह्मेशानंतधर्माणां
 वंद्यमीप्सितदं परम् ॥ ९८ ॥ स्मारंस्मारं पदांभोजं साश्रुसंपूर्णलोचना ॥ भावातिरेकात्प्राणेशं तुष्टाव निर्गुणं परम् ॥ ९९ ॥
 ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ गोलोकनाथ गोपीश मदीश प्राणवल्लभ ॥ हे दीनबंधो दीनेश सर्वेश्वर नमोस्तु ते ॥ १०० ॥ गोपे
 श गोसमूहेश यशोदानंदवर्धन ॥ नंदात्मज सदानंद नित्यानंद नमोस्तु ते ॥ १०१ ॥ शतमन्योर्मन्युभग्न ब्रह्मदर्पविनाशक ॥
 कालीयदमन प्राणनाथ कृष्ण नमोस्तु ते ॥ १०२ ॥ शिवानंतेश ब्रह्मेश ब्राह्मणेश परात्पर ॥ ब्रह्मस्वरूप ब्रह्मज्ञ ब्रह्मबीज नमोस्तु ते
 ॥ १०३ ॥ चराचरतरोर्बीज गुणातीत गुणात्मक ॥ गुणबीज गुणाधार गुणेश्वर नमोस्तु ते ॥ १०४ ॥ अणिमादिकसिद्धीश सिद्धेः
 सिद्धिस्वरूपक ॥ तपस्तपस्विस्तपसां बीजरूप नमोस्तु ते ॥ १०५ ॥ यदनिर्वचनीयं च वस्तु निर्वचनीयकम् ॥ तत्स्वरूप तयो
 र्बीज सर्वबीज नमोस्तु ते ॥ १०६ ॥ अहं सरस्वती लक्ष्मीर्दुर्गा गंगा श्रुतिप्रसूः ॥ यस्य पादार्चनात्रित्यं पूज्या तस्मै नमोनमः ॥
 ॥ १०७ ॥ स्पर्शने यस्य भृत्यानां ध्यानेन च दिवानिशम् ॥ पवित्राणि च तीर्थानि तस्मै भगवते नमः ॥ १०८ ॥ इत्येवमुक्त्वा
 सा देवी जले संन्यस्य विग्रहम् ॥ मनः प्राणांश्च श्रीकृष्णे तस्थौ स्थाणुसमा सती ॥ १०९ ॥ राधाकृतं हरेः स्तोत्रं त्रिसंध्यं यः
 पठेन्नरः ॥ हरिभक्तिं च दास्यं च लभेद्राधागतिं ध्रुवम् ॥ ११० ॥ विपत्तौ यः पठेद्भक्त्या सद्यः संपत्तिमाप्नुयात् ॥ चिरकालगतं
 द्रव्यं हृतं नष्टं च लभ्यते ॥ १११ ॥ बंधुवृद्धिर्भवेत्तस्य प्रसन्नं मानसं परम् ॥ चिंताग्रस्तः पठेद्भक्त्या परां निर्वृतिमाप्नुयात् ॥ ११२ ॥

ब. वै. क.

॥ ८७ ॥

पतिभेदे पुत्रभेदे मित्रभेदे च संकटे ॥ मासं भक्त्या यदि पठेत्सद्यः संदर्शनं लभेत् ॥ ११३ ॥ भक्त्या कुमारीस्तोत्रं च
 शृणुयाद्रत्सरं यदि ॥ श्रीकृष्णसदृशं कांतं गुणवंतं लभेद्भुवम् ॥ ११४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे राधाकृतं श्रीकृष्ण
 स्तोत्रम् ॥ ॥ जलस्था राधिका ध्यात्वा श्रीकृष्णचरणांबुजम् ॥ स्तुत्वैवं चक्षुरुन्मील्य दृष्ट्वा कृष्णमयं जगत् ॥ ११५ ॥ ददर्श
 यमुनातीरं वल्लद्रव्यमयं मुने ॥ दृष्ट्वा तंद्राथवा स्वप्नमिति मेने च राधिका ॥ ११६ ॥ यत्र स्थाने यदाधारे यद्रव्यं संस्थितं पुरा ॥
 वस्त्रैश्च सहितं सर्वं तत्प्रापुर्गोपकन्यकाः ॥ ११७ ॥ जलादुत्थाय ताः सर्वा व्रतं कृत्वा मनीषितम् ॥ संप्राप्य च वरं देव्यस्ताः
 सर्वाः स्वालयं ययुः ॥ ११८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ व्रतस्य किं विधानं च किं नाम किं फलं प्रभो ॥ कानि द्रव्याणि
 देयानि का देया तत्र दक्षिणा ॥ ११९ ॥ व्रतांते किं रहस्यं च बभूव सुमनोहरम् ॥ व्यासं कृत्वा महाभाग वद नारायणीं कथाम् ॥
 ॥ १२० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः ॥ कथां कथितुमारभे कवीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ १२१ ॥
 ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ सर्वं व्रतविधानं च मत्तो वत्स निशामय ॥ ख्यातं गौरीव्रतं नाम मार्गं मासि कृतं स्त्रिया
 ॥ १२२ ॥ पुंसां च धर्मकामार्थमोक्षदं कृष्णभक्तिदम् ॥ देशभेदे प्रसिद्धं च व्रतं पौर्वापरं स्मृतम् ॥ १२३ ॥ कामदं कामुकानां च
 फलं कांतनिमित्तकम् ॥ उपोष्य पूर्वदिक्से वल्लं प्रक्षाल्य संयता ॥ १२४ ॥ प्रातश्च मार्गसंक्रांत्यां भक्त्या गत्वा सरित्तटम् ॥
 धृत्वा धौते च स्नात्वा च नानाद्रव्येण कन्यका ॥ १२५ ॥ देवषट्कं च संपूज्य कृत्वा चावाहनं घटे ॥ गणेशं च दिनेशं च वह्निं ना
 रायणं शिवम् ॥ १२६ ॥ दुर्गा पंचोपचारैश्च संपूज्य व्रतमारभेत् ॥ घटाधः पिंडिकां कृत्वा चतुरसां सुविस्तृताम् ॥ चंद
 नागुरुकस्तूरीकुंकुमैश्च सुसंस्कृताम् ॥ १२७ ॥ निर्माय वालुकानां च दुर्गा दशभुजां पराम् ॥ धृत्वा कपाले सिद्धं तदधश्चंदनैर्दुकम् ॥
 ॥ १२८ ॥ तां ध्यात्वाऽऽवाहयेद्देवीं ततो भूत्वा पुटांजलिः ॥ इमं मंत्रं पठित्वादौ ततः पूजां समारभेत् ॥ १२९ ॥ हे गौरि शंकरार्धा
 गि यथा त्वं शंकरप्रिया ॥ तथा मां कुरु कल्याणि कांतकांतां सुदुर्लभाम् ॥ १३० ॥ इमं मंत्रं पठित्वा तु ध्यायेद्देवीं जगत्प्रसूम् ॥

खं० ४ पू०

अ० २७

॥ ८७ ॥

ध्यानं तत्सामवेदोक्तं निगूढं सर्वकामदम् ॥ १३१ ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि सुनीन्द्राणां च दुर्लभम् ॥ ध्यायंत्यनेन सिद्धाश्च दुर्गा
 दुर्गतिनाशिनीम् ॥ १३२ ॥ शिवां शिवप्रियां शैवां शिववक्षःस्थलस्थिताम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां सुप्रतिष्ठां सुलोचनाम् ॥ १३३ ॥
 नवयौवनसंपन्नां रत्नाभरणभूषिताम् ॥ रत्नकंकणकेयूररत्ननूपुरभूषिताम् ॥ १३४ ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजिताम् ॥ मालती
 माल्यसंसक्तकबरभ्रमरान्विताम् ॥ १३५ ॥ सिंदूरतिलकं चारुकस्तूरीबिंदुना सह ॥ वह्निशुद्धांशुकां रत्नकिरीटां सुमनोहराम् ॥
 ॥ १३६ ॥ मणींद्रसारसंसक्तरत्नमालासमुज्ज्वलाम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालानुलंबिताम् ॥ १३७ ॥ सुपीनकठिनश्रोणीं
 विश्रुतीं च स्तनानताम् ॥ नवयौवनभारौघादीषन्नप्रां मनोहराम् ॥ १३८ ॥ ब्रह्मादिभिः स्तूयमानां सूर्यकोटिसमप्रभाम् ॥ पक्ववि
 बाधरौष्ट्रीं च चारुचंपकसन्निभाम् ॥ १३९ ॥ मुक्तापंक्तिविनिर्घेकदंतराजिविराजिताम् ॥ मुक्तिकामप्रदां देवीं शरच्चंद्रमुखीं भजे ॥
 ॥ १४० ॥ ध्यात्वैवं मस्तके पुष्पं विन्यस्य च व्रती मुदा ॥ पुष्पं गृहीत्वा भक्त्या च पुनर्ध्यात्वा च पूजयेत् ॥ १४१ ॥ दत्त्वा
 षोडशोपचारान्प्रहृष्टं तत्र नित्यशः ॥ पूर्वोक्तेनैव मंत्रेण मुदा भक्त्या व्रते व्रती ॥ १४२ ॥ पूर्वोक्तेनैव स्तोत्रेण स्तुत्वा च प्रणमेत्तदा ॥
 कृत्वा प्रणामं भक्त्या च संयतः शृणुयात्कथाम् ॥ १४३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ व्रतं व्रतविधानं च फलं च स्तोत्रमद्भुत
 म् ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि गौरीव्रतकथां शुभाम् ॥ १४४ ॥ व्रतं केन कृतं पूर्वं भूमौ केन प्रकाशितम् ॥ एतत्सर्वं सुविस्तार्य
 वद संदेहभंजन ॥ १४५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ कुशध्वजस्य हि सुता नाम्ना वेदवती सती ॥ तया कृतं व्रतमि
 दं महातीर्थं च पुष्करे ॥ १४६ ॥ समाप्तिदिवसे साक्षाद्भूव जगदंबिका ॥ योगिनीलक्षसंयुक्ता सूर्यकोटिसमप्रभा ॥ १४७ ॥ शात
 कुंभविनिर्माणरथस्था परमेश्वरी ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्या तामुवाच सुसंयताम् ॥ १४८ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ हे वेदवति
 भद्रं ते वरं वृणु यथेप्सितम् ॥ तव व्रतेन तुष्टाहं तुभ्यं दास्यामि वाञ्छितम् ॥ १४९ ॥ पार्वतीवचनं श्रुत्वा दृष्ट्वा तां हृष्टमानसाम् ॥
 पुटांजलियुता साध्वी प्रणम्योवाच नारद ॥ १५० ॥ ॥ वेदवत्युवाच ॥ ॥ देवि नारायणं कांतं मह्यं देहि मनीषितम् ॥

ब. वै. ल.

॥ ८८ ॥

वरेन्यस्मिन्स्पृहा नास्ति दृढां भक्तिं च तत्पदे ॥ १५१ ॥ श्रुत्वा वेदवतीवाक्यं प्रहस्य जगदंबिका ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं तामुवाच
 हरिप्रियाम् ॥ १५२ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ ज्ञातं सर्वं जगन्मातस्त्वं च लक्ष्मीः स्वयं सती ॥ भारतं पादरजसा पूतं कर्तुं
 समागता ॥ त्वत्पादरजसा साध्वि सद्यः पूता वसुंधरा ॥ १५३ ॥ निखिलानि च तीर्थानि पूतानि परमेश्वरि ॥ व्रतं ते लोकशि-
 क्षार्थं तपश्चर तपस्विनि ॥ १५४ ॥ नारायणस्य कांता त्वं प्रिया जन्मनिजन्मनि ॥ भारवतरणे विष्णुर्वसुधामागमिष्यति ॥
 ॥ १५५ ॥ रामो दाशरथिः पूर्णः कर्तुं दस्युविनिग्रहम् ॥ ब्रह्मशापाच्च च्युतयोर्मोक्षणाय च भक्तयोः ॥ १५६ ॥ अयोध्यायां च त्रेता
 यामाविर्भावो हरेरपि ॥ त्वमेव मिथिलां गच्छ विधाय शिशुविग्रहम् ॥ १५७ ॥ त्वामिमां प्राप्य जनकोऽप्यजोनिसंभवां सुताम् ॥ पाल-
 यिष्यति यत्नेन सीता त्वं च भविष्यसि ॥ १५८ ॥ गत्वा रामोपि मिथिलां त्वद्विवाहं करिष्यति ॥ नारायणस्य कांता त्वं कल्पेकल्पे
 भविष्यसि ॥ १५९ ॥ इत्युक्त्वा तां समालिङ्ग्य पार्वती स्वालयं ययौ ॥ गत्वा सा मिथिलां साध्वी शिशुरूपं विधाय च ॥ १६० ॥
 लांगलस्य च रेखायां सुखात्तस्थौ च मायया ॥ विलोक्य जनकस्तां च नग्नां मुद्रितलोचनाम् ॥ १६१ ॥ तप्तकांचनवर्णां च रुदंतीं
 तेजसान्विताम् ॥ दृष्ट्वा तां च गृहीत्वा च कृत्वा वक्षसि नारद ॥ १६२ ॥ गच्छंतं प्रति तत्रैव वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ अयोनिसंभ-
 वां कन्यां कमलां ग्रहणं कुरु ॥ १६३ ॥ नारायणस्ते जामाता भवितेत्येव मे वचः ॥ श्रुत्वा तदा देववाणीं गृहीत्वा कन्यकामृषिः
 ॥ १६४ ॥ गत्वा ददौ स्वकांतायै पालनाय मुदान्वितः ॥ सा लब्धयौवना प्राप रामं दाशरथिं सती ॥ १६५ ॥ व्रतस्यास्य
 प्रभावेण कांतं त्रिजगतां पतिम् ॥ प्रकाशितं वशिष्ठेन पृथिव्यां भक्तिभावतः ॥ १६६ ॥ राधा कृत्वा व्रतमिदं श्रीकृष्णं प्राणवल्लभम् ॥
 गोपांगनाश्च तं प्रापुर्व्रतस्यास्य प्रभावतः ॥ १६७ ॥ इत्येवं कथिता विप्र कथा गौरीव्रतस्य च ॥ भारते च व्रतमिदं या करोति
 कुमारिका ॥ स्वामिनं कृष्णतुल्यं च सा प्राप्नोति न संशयः ॥ १६८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एवं व्रतं च चकु-
 स्ता यावन्मासं च गोपिकाः ॥ पूर्वस्तोत्रेण तां देवीं तुष्टुवुश्च दिनेदिने ॥ १६९ ॥ समाप्तिदिवसे गोप्यो व्रतं कृत्वा मुदान्विताः ॥

खं० ४ पू-

अ० २७

॥ ८८ ॥

कण्वशाखोक्तस्तोत्रेण तुष्टुबुः परमेश्वरीम् ॥ १७० ॥ येन स्तोत्रेण तां स्तुत्वा सीता सत्यपरायणा ॥ सद्यः संप्राप कांतं च रामं
 राजीवलोचनम् ॥ १७१ ॥ ॥ जानक्युवाच ॥ ॥ शक्तिस्वरूपे सर्वेषां सर्वाधारे गुणाश्रये ॥ सदाशंकरयुक्ते च पतिं देहि न
 मोऽस्तु ते ॥ १७२ ॥ सृष्टिस्थित्यंतरूपेण सृष्टिस्थित्यंतरूपिणी ॥ सृष्टिस्थित्यंतबीजानां बीजरूपे नमोऽस्तु ते ॥ १७३ ॥ हे गौरि
 पतिमर्मज्ञे पतिव्रतपरायणे ॥ पतिव्रते पतिरते पतिं देहि नमोऽस्तु ते ॥ १७४ ॥ सर्वमंगलमांगल्ये सर्वमंगलसंयुते ॥ सर्वमंगल
 बीजे च नमस्ते सर्वमंगले ॥ १७५ ॥ सर्वप्रिये सर्वबीजे सर्वाशुभविनाशिनि ॥ सर्वेशे सर्वजनके नमस्ते शंकरप्रिये ॥ १७६ ॥
 परमात्मस्वरूपे च नित्यरूपे सनातनि ॥ साकारे च निराकारे सर्वरूपे नमोऽस्तु ते ॥ १७७ ॥ क्षुत्तुष्णेच्छा दया श्रद्धा निद्रा तंद्रा
 स्मृतिः क्षमा ॥ एतास्तव कलाः सर्वा नारायणि नमोस्तु ते ॥ १७८ ॥ लज्जा मेधा तुष्टिपुष्टी शांतिसंपत्तिवृद्धयः ॥ एतास्तव
 कलाः सर्वाः सर्वरूपे नमोऽस्तु ते ॥ १७९ ॥ दृष्टादृष्टस्वरूपे च तयोर्वीजफलप्रदे ॥ सर्वानिर्वचनीये च महामाये नमोऽस्तु ते
 ॥ १८० ॥ शिवे शंकरसौभाग्ययुक्ते सौभाग्यदायिनि ॥ हरिं कांतं च सौभाग्यं देहि देवि नमोऽस्तु ते ॥ १८१ ॥ स्तोत्रेणानेन याः
 स्तुत्वा समाप्तिदिवसे शिवाम् ॥ नमंति परया भक्त्या ता लभंते हरिं पतिम् ॥ १८२ ॥ इह कांतसुखं भुक्त्वा पतिं प्राप्य परात्परम् ॥
 दिव्यं स्यंदनमारुह्य यांत्यंते कृष्णसन्निधिम् ॥ १८३ ॥ इति ब्रह्मवैवर्ते सीताकृतं पार्वतीस्तोत्रम् ॥ ॥ समाप्तिदिवसे राधा
 गोपीभिः सह संयुता ॥ देवीं प्रणम्य स्तुत्वा च व्रतं पूर्णं चकार ह ॥ १८४ ॥ गोसहस्रं ब्राह्मणेभ्यः सुवर्णशतकं मुदा ॥ विप्राय
 दक्षिणां दत्त्वा स्वगृहं गंतुमुद्यता ॥ १८५ ॥ ब्राह्मणानां सहस्रं च भोजयामास सादरम् ॥ वाद्यानि वादयामास भिक्षुकाय
 धनं ददौ ॥ १८६ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र दुर्गा दुर्गार्तिनाशिनी ॥ आविर्भव गगनाज्ज्वलंती ब्रह्मतेजसा ॥ १८७ ॥ ईषद्वास्यप्रस
 त्रास्या योगिनीशतसंयुता ॥ सिंहस्था च दशभुजा रत्नालंकारभूषिता ॥ १८८ ॥ शातकुंभमयादिव्याद्वत्नसारपरिच्छदात् ॥ अव
 रुह्य रथात्तूर्णमालिं ग्योरसि राधिकाम् ॥ १८९ ॥ दृष्ट्वा गोपांगना देवीं प्रणेमुश्च मुदान्विताः ॥ आशिषं युयुजे दुर्गा वांछासिद्धिर्भ

ब. वै. क.

॥ ८९ ॥

विष्यति ॥ १९० ॥ गोपिकाभ्यो वरं दत्त्वा ताः संभाष्य च सादरम् ॥ उवाच राधिकां दुर्गां स्मेराननसरोरुहा ॥ १९१ ॥
 ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ राधे सर्वेश्वरप्राणादधिके जगदंबिके ॥ व्रतं ते लोकशिक्षार्थं मायामानुषरूपिणि ॥ १९२ ॥ गोलोकनाथं
 गोलोकं श्रीशैलं गिरिजातटम् ॥ श्रीरासमंडलं दिव्यं वृन्दावनमनोहरम् ॥ १९३ ॥ चरितं रतिचोरस्य स्त्रीणां मानसहारकम् ॥
 विदुषः कामशास्त्राणां किंस्वित्स्मरसि सुंदरि ॥ १९४ ॥ श्रीकृष्णार्धांगसंभूता कृष्णतुल्या च तेजसा ॥ तवांशकलया देव्यः कथं
 त्वं मानुषी सती ॥ १९५ ॥ भवती च हरेः प्राणा भवत्याश्च हरिः स्वयम् ॥ वेदे नास्ति द्वयोर्भेदः कथं त्वं मानुषी सती ॥ १९६ ॥
 षष्टिवर्षसहस्राणि ब्रह्मा तत्त्वा तपः पुरा ॥ न ते ददर्श पादाब्जं कथं त्वं मानुषी सती ॥ १९७ ॥ कृष्णाज्ञया च त्वं देवि गोपी
 रूपं विधाय च ॥ आगतासि महीं शांते कथं त्वं मानुषी सती ॥ १९८ ॥ सुयज्ञो हि नृपश्रेष्ठो मनुवंशसमुद्भवः ॥ त्वत्तो जगाम
 गोलोकं कथं त्वं मानुषी सती ॥ १९९ ॥ त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूपां चकार पृथिवीं भृगुः ॥ तव मंत्रेण कवचात्कथं त्वं मानुषी सती
 ॥ २०० ॥ शंकरात्प्राप्य त्वन्मंत्रं सिद्धं कृत्वा च पुष्करे ॥ जघान कार्तवीर्यं च कथं त्वं मानुषी सती ॥ २०१ ॥ बभञ्ज दर्पादंतं
 च गणेशस्य महात्मनः ॥ त्वत्तो नाम भयं चक्रे कथं त्वं मानुषी सती ॥ २०२ ॥ मय्युद्धतायां कोपेन भस्मसात्कर्तुमीश्वरः ॥
 ररक्षागत्य मत्प्रीत्या कथं त्वं मानुषी सती ॥ २०३ ॥ कल्पेकल्पे तव पतिः कृष्णो जन्मनिजन्मनि ॥ व्रतं लोकहितार्थाय जगन्मा
 तस्त्वया कृतम् ॥ २०४ ॥ अहो श्रीदामशापेन भारवतरणेन च ॥ भूमौ तवाधिष्ठानं च कथं त्वं मानुषी सती ॥ २०५ ॥
 अयोनिसंभवा त्वं च जन्ममृत्युजरापहा ॥ कलावतीसुता पुण्या कथं त्वं मानुषी सती ॥ २०६ ॥ त्रिषु मासेष्वतीतेषु मधुमासे
 मनोहरे ॥ निर्जने निर्मले रात्रौ सुयोग्ये रासमंडले ॥ २०७ ॥ सर्वाभिर्गोपिकाभिश्च सार्धं वृन्दावने वने ॥ हर्षेण हरिणा सार्धं
 क्रीडा ते भविता सति ॥ २०८ ॥ विधात्रा लिखिता क्रीडा कल्पेकल्पे महीतले ॥ तव श्रीहरिणा सार्धं केन राधे निवार्यते
 ॥ २०९ ॥ यथा सौभाग्ययुक्ताहं हरस्य श्रीहरिप्रिये ॥ तथा सौभाग्ययुक्ता त्वं भव कृष्णस्य सुंदरि ॥ २१० ॥ यथा क्षीरेषु धाव

खं ४ पू

अ० २७

॥ ८९ ॥

लयं यथा वह्नौ च दाहिका ॥ भुवि गंधो जले शैत्यं तथा कृष्णे स्थितिस्तव ॥ २११ ॥ दैवी वा मानुषी वापि गांधर्वी राक्षसी
 तथा ॥ त्वत्तः परा च सौभाग्या न भूता न भविष्यति ॥ २१२ ॥ परात्परो गुणातीतो ब्रह्मादीनां च वंदितः ॥ स्वयं कृष्णस्तव
 धीनो मद्वरेण भविष्यति ॥ २१३ ॥ ब्रह्मानंतशिवाराध्यो भविता त्वद्दशः सति ॥ ध्यानासाध्यो दुराराध्यः सर्वेषामपि योगिनाम्
 ॥ २१४ ॥ त्वं च भाग्यवती राधे स्त्रीजातिषु न ते परा ॥ कृष्णेन सार्धं पश्चात्त्वं गोलोकं च गमिष्यसि ॥ २१५ ॥ इत्युक्त्वा पार्वती
 सद्यस्तत्रैवांतर्दधे मुने ॥ सार्धं गोपालिकाभिश्च राधिका गंतुमुद्यता ॥ २१६ ॥ एतस्मिन्नंतरे कृष्णो जगाम राधिकापुरः ॥ राधा ददर्श
 श्रीकृष्णं किशोरं श्यामसुंदरम् ॥ २१७ ॥ पीतवस्त्रपरीधानं नानालंकारभूषितम् ॥ आजानुमालतीमालावनमालाविभूषितम् ॥ २१८ ॥
 ईषद्भास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं शरत्पंकजलोचनम् ॥ २१९ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं सद्रत्नमुकुटोज्ज्वलम् ॥
 पद्मदाडिमबीजाभदशनं सुमनोहरम् ॥ २२० ॥ विनोदमुरलीहस्तन्यस्तलीलासरोरुहम् ॥ कोटिकंदर्पलावण्यं लीलाधाममनोहरम्
 ॥ २२१ ॥ गुणातीतं स्तूयमानं ब्रह्मानंतशिवादिभिः ॥ ब्रह्मस्वरूपं ब्रह्मण्यं श्रुतिभिश्चानिर्हूयितम् ॥ २२२ ॥ अव्यक्तमक्षराव्यक्तं ज्योतीरूपं
 सनातनम् ॥ मांगल्यं मंगलाधारं मंगलं मंगलप्रदम् ॥ २२३ ॥ दृष्ट्वा तदद्भुतं रूपं संप्रमात्प्रणनाम तम् ॥ तं दृष्ट्वा मूर्च्छिता राधा
 कामबाणप्रपीडिता ॥ २२४ ॥ दर्शदर्शं मुखांभोजं सस्मिता वक्रलोचना ॥ मुखस्याच्छादनं चक्रे व्रीडया च पुनःपुनः ॥ २२५ ॥
 दृष्ट्वा हरिस्तामुवाच प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ गोपालिकासमूहानां सर्वेषां पुरतः स्थितः ॥ २२६ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥
 प्राणाधिके राधिके त्वं वरं वृणु मनीषितम् ॥ भोभो गोपालिकाः सर्वा वरं वृणुत वाञ्छितम् ॥ २२७ ॥ कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा वरं ववे
 च राधिका ॥ गोपालिकाः प्रहृष्टाश्च सर्वसंकल्पपादपात् ॥ २२८ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ त्वत्पादाब्जे मन्मनोलिः सततं भ्रमतु
 प्रभो ॥ पातुं भक्तिरसं पद्मे मधुपश्च यथा मधु ॥ २२९ ॥ मदीयप्राणनाथस्त्वं भव जन्मनिजन्मनि ॥ त्वदीयचरणांभोजे देहि भाक्तिं
 सुदुर्लभाम् ॥ २३० ॥ तव स्मृतौ गुणे चित्तं स्वप्ने ज्ञाने दिवानिशम् ॥ भवेन्निमग्नं सततमेतन्मम मनीषितम् ॥ २३१ ॥ ॥ गोपालिका

ब. वै. क.

॥ १० ॥

ऊचुः ॥ ॥ यथा राधां तथा नश्च प्राणबंधो दिवानिशम् ॥ भविष्यसि प्राणनाथः पास्यसि प्रतिजन्मनि ॥ २३२ ॥ आसां च वचनं
 श्रुत्वा तथास्त्वेवमुवाच ह ॥ प्रसन्नवदनः श्रीमान्यशोदानंदवर्धनः ॥ २३३ ॥ क्रीडापन्नं राधिकायै सहस्रदलसंयुतम् ॥ ललितां
 मालतीमालां ददौ प्रीत्या जगत्पतिः ॥ २३४ ॥ मालासमूहं पुष्पाणि गोपीभ्यो गोपिकापतिः ॥ प्रहस्य परमप्रीत्या प्रददावित्यु
 वाच ह ॥ २३५ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ त्रिषु मासेष्वतीतेषु यूयं क्रीडां मया सह ॥ रासमंडलरम्ये च वृंदारण्ये
 करिष्यथ ॥ २३६ ॥ यथाहं च तथा यूयं नाहं भेदः श्रुतौ श्रुतः ॥ प्राणोऽहं चैव युष्माकं यूयं प्राणा मम प्रभोः ॥ २३७ ॥
 व्रतं वो लोकरक्षार्थं न हि स्वार्थमिदं प्रियाः ॥ सहागताश्च गोलोकाद्गमनं च मया सह ॥ २३८ ॥ गच्छत स्वालयं शीघ्रं
 वोऽहं जन्मनिजन्मनि ॥ प्राणेभ्योऽपि गरीयस्यो यूयं मे नात्र संशयः ॥ २३९ ॥ इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तत्र तस्थौ सूर्यसुतातटे ॥
 तस्थुर्गोपालिकाः सर्वा वीक्ष्य कृष्णं पुनःपुनः ॥ २४० ॥ सर्वाः प्रहृष्टवदनाः सस्मिता वक्रलोचनाः ॥ प्रीत्या चक्षुश्चकोराभ्यां मुखचं
 द्रं पपुर्हरेः ॥ २४१ ॥ ताः शीघ्रं प्रययुर्गेहं जयं दत्त्वा पुनःपुनः ॥ हरिश्च शिशुभिः सार्द्धं प्रसन्नः स्वालयं ययौ ॥ २४२ ॥ इत्येवं
 कथितं सर्वं हरेश्वरितमंगलम् ॥ गोपीनां वस्त्रहरणं सर्वलोकसुखावहम् ॥ २४३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे
 नारायणनारदसंवादे गोपिकावस्त्रहरणप्रस्तावोनाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ त्रिषु मासेष्वतीतेषु
 तासां च हरिणा सह ॥ वद केन प्रकारेण बभूव तनुसंगमः ॥ १ ॥ वृंदावनं किंप्रकारं किंविधं रासमंडलम् ॥ हरिरिकस्ताश्च बह्वयः
 केन क्रीडा बभूव ह ॥ २ ॥ कुतूहलं भवति मे इदं श्रोतुं नवनवम् ॥ कथयस्व महाभाग पुण्यश्रवणकीर्तन ॥ ३ ॥ कथापुराणसारा
 णां रासयात्रा हरेरहो ॥ हरिलीलाः पृथिव्यां तु सर्वाः श्रुतिमनोहराः ॥ ४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा
 ऋषिनारायणः स्वयम् ॥ प्रहस्य सुप्रसन्नास्यः प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदा श्रीहरिर्नक्तं वनं

१ श्रुतमस्यास्तीति श्रुतः—अर्श आदित्वाद्च् ।

खं० ४ पु०

अ० २८

॥ १० ॥

वृंदावनं ययौ ॥ शुभे शुक्लत्रयोदश्यां पूर्णे चंद्रोदये मुने ॥ ६ ॥ यूथिकामालतीकुंदमाधवीपुष्पवायुना ॥ वासितं कलनादेन मधु
 भ्राणां मनोहरम् ॥ ७ ॥ नवपल्लवसंयुक्तं पुंस्कोकिलरुतश्रुतम् ॥ नवलक्षरासवासंयुक्तं सुमनोहरम् ॥ ८ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकु
 मेन सुवासितम् ॥ कर्पूरान्विततांबूलभोगद्रव्यसमन्वितम् ॥ ९ ॥ प्रसूनैश्चंपकानां च कस्तूरीचंदनान्वितैः ॥ रतियोग्यैर्विरचितैर्ना
 नातल्पैः सुशोभितम् ॥ १० ॥ दीप्तं रत्नप्रदीपैश्च धूपेन सुरभीकृतम् ॥ नानापुष्पैश्च रचितं मालाजालैर्विराजितम् ॥ ११ ॥ परितो
 वर्तुलाकारं तत्रैव रासमंडलम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमेन सुसंस्कृतम् ॥ १२ ॥ पुष्पोद्यानैः पुष्पितैश्च युक्तं क्रीडासरोवरैः ॥ हंसकारं
 डवाकीर्णैर्जलकुक्कुटकूजितैः ॥ १३ ॥ क्रीडनीयैः सुंदरैश्च सुरतश्रमहारिभिः ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशतोयपूर्णैः सुनिर्मलैः ॥ १४ ॥
 दधिपूर्णशुक्लधान्यजलैर्निर्मज्जनीकृतम् ॥ रंभास्तंभसमूहेन सुंदरेण सुशोभितम् ॥ १५ ॥ आम्रपल्लवयुक्तेन सूत्रबंधेन चारुणा ॥ भूषि
 तं मंगलघटैः सिंदूरचंदनान्वितैः ॥ १६ ॥ मालतीमाल्यसंयुक्तैर्नारिकेलफलान्वितैः ॥ स रासमंडलं दृष्ट्वा जहास मधुसूदनः ॥ १७ ॥
 चकार तत्र कुतुकाद्विनोदमुरलीरवम् ॥ गोपीनां कामुकीनां च कामवर्धनकारणम् ॥ १८ ॥ तच्छ्रुत्वा राधिका सद्यो सुमोह मद
 नातुरा ॥ बभूव स्थाणुवदेहा ध्यानैकतानमानसा ॥ १९ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य पुनः शुश्राव सा ध्वनिम् ॥ उवास सा समुत्तस्थौ
 समुद्रिग्रा पुनःपुनः ॥ २० ॥ त्यक्त्वा चावश्यकं कर्म निःससार द्रुतं गृहात् ॥ ययौ तदनुसारेण प्रसमीक्ष्य चतुर्दिशम् ॥ २१ ॥
 ध्यायंती चरणांभोजं श्रीकृष्णस्य महात्मनः ॥ तेजसा च द्योतयंती सद्गत्नसारभूषणैः ॥ २२ ॥ बहिर्बभूवुस्तास्रस्ता वरेण हतचे
 तनाः ॥ कुलधर्मं परित्यज्य निःशंकाः काममोहिताः ॥ २३ ॥ त्रयस्त्रिंशद्रयस्याश्च ताः सुशीलादयः स्मृताः ॥ राधिकायाः
 प्रियतमा गोपीनां प्रवरा ययुः ॥ २४ ॥ तासां पश्चाद्ययुर्गोप्यस्तासां संख्यां निबोध मे ॥ समा वेषेण वयसा रूपेण च गुणेन च ॥ २५ ॥
 ययुः सुशीलासंगेन सहस्राणि च षोडश ॥ ययुश्चंद्रमुखी पश्चात्सहस्राणि च षोडश ॥ २६ ॥ एकादशसहस्राणि माधव्याल्यश्च
 निर्ययुः ॥ जग्मुः कदंबमालाल्यः सहस्राणि त्रयोदश ॥ २७ ॥ ययुः कुन्तीवयस्याश्च सहस्राणि दश स्मृताः ॥ चतुर्दश सहस्राणि

त्र. वै. क.

॥ ९१ ॥

ययुस्ता यमुनानुगाः ॥ २८ ॥ जाह्नवीसहचारिण्यः सहस्राणि ययुर्वव ॥ ययुर्ववसहस्राणि पद्ममुख्याल्य एव च ॥ २९ ॥ सावित्र्याल्यः
 पंचदश सहस्राणि ययुर्वजात् ॥ पारिजातावयस्याश्च सहस्राणि ययुर्दश ॥ ३० ॥ स्वयंप्रभानुगाः सप्त सहस्राणि ययुर्वजात् ॥ ययुः
 सुधामुखीगोप्यः सहस्राणि चतुर्दश ॥ ३१ ॥ शुभानुगा ययुर्गोप्यः सहस्राणि चतुर्दश ॥ पद्मानुगा ययुर्गोप्यः सहस्राणि चतुर्दश ॥ ३२ ॥
 गौरीपद्मा ययुर्गोप्यः सहस्राणि चतुर्दश ॥ ययुः सर्वमंगलाल्यः सहस्राणि च षोडश ॥ ३३ ॥ कालिकाल्यो ययुर्गोप्यः सहस्राणि च
 षोडश ॥ निर्ययुः कमलाल्यश्च सहस्राणि त्रयोदश ॥ ३४ ॥ दुर्गानुगा ययुर्गोप्यः सहस्राणि च षोडश ॥ ययुः सरस्वतीपश्चात्स
 हस्राणि त्रयोदश ॥ ३५ ॥ प्रजग्मुर्भारतीपश्चात्सहस्राणि दश व्रजात् ॥ अपर्णासहचारिण्यः सहस्राणि चतुर्दश ॥ ३६ ॥ रतिप
 श्चाद्वयस्याश्च सहस्राणि ययुर्दश ॥ गंगावयस्याः प्रययुः सहस्राणि चतुर्दश ॥ ३७ ॥ प्रजग्मुर्विकापश्चात्सहस्राणि च षोडश ॥
 सतीपश्चाद्ययुर्गोप्यः सहस्राणि त्रयोदश ॥ ३८ ॥ नन्दिनीसहचारिण्यः सहस्राणि ययुर्दश ॥ प्रययुः सुन्दरीपश्चात्सहस्राणि त्रयोदश ॥
 ॥ ३९ ॥ ययुः कृष्णप्रियापश्चात्सहस्राणि च षोडश ॥ ययुर्मधुमतीपश्चात्सहस्राणि च षोडश ॥ ४० ॥ ययुश्चम्पानुगा गोप्यः सहस्राणि
 त्रयोदश ॥ चन्दनाल्यो ययुः पश्चात्सहस्राणि च षोडश ॥ ४१ ॥ सर्वा बभूवुरेकत्र तत्र तस्थुः पलं मुदा ॥ तत्राययुर्गोपिकाश्च मालाह
 स्ताश्च काश्चन ॥ ४२ ॥ चारुचन्दनहस्ताश्च काश्चित्तत्राययुर्वजात् ॥ श्वेतचामरहस्ताश्च काश्चित्तत्राययुर्मुदा ॥ ४३ ॥
 तत्राययुर्गोपकन्याः काश्चित्कस्तूरिकाकराः ॥ तत्राययुर्गोपकन्याः काश्चित्कुङ्कुमवाहिकाः ॥ ४४ ॥ काश्चित्तत्राययुर्गोप्यस्तांबूलपा
 त्रवाहिकाः ॥ यावत्कांचनवस्त्राणां वाहिका गोपकन्यकाः ॥ काश्चित्तत्राययुः शीघ्रं यत्र चंद्रावली मुदा ॥ ४५ ॥ सर्वाश्चैकत्र संभूय सस्मि
 ताश्च मुदान्विताः ॥ विधाय राधिकावेपं स्थानाच्च प्रययुर्मुदा ॥ ४६ ॥ चक्रुः पुनः पुनस्ताश्च हरिशब्दजपं पथि ॥ प्रापुर्वृदावनं रम्यं
 ददृशु रासमंडलम् ॥ ४७ ॥ स्वर्गेभ्यः सुंदरं दृश्यं राकापतिकरान्वितम् ॥ सुनिर्जनं कुसुमितं वासितं पुष्पवायुना ॥ ४८ ॥ नारीणां काम

१ गौर्याः स्वस्वामिन्याः पदोऽङ्घ्रेर्मा यासु ताः ।

खं० ४ पू०

अ० २८

॥ ९१ ॥

जननं मुनिमोहनकारणम् ॥ शुश्रुवुस्तत्र ताः सर्वाः पुंस्कोकिलकलध्वनिम् ॥ ४९ ॥ अतिसूक्ष्मकलं चातिभ्रमराणां मनोहरम् ॥
 प्रसूनमधुमत्तानां भ्रमरीसंगसंगिनाम् ॥ ५० ॥ शुभे क्षणे प्रविवेश राधिका रासमंडलम् ॥ सर्वाभिरालिभिः सार्धं ध्यात्वा कृष्णपदां
 बुजम् ॥ ५१ ॥ राधामारात्तु संवीक्ष्य कृष्णस्तत्र मुदान्वितः ॥ जगामातुव्रजन्प्रीत्या सस्मितो मदनातुरः ॥ ५२ ॥ मध्यस्थां स
 खिसंधानां रत्नालंकारभूषिताम् ॥ दिव्यवस्त्रपरीधानां सस्मितां वक्रलोचनाम् ॥ ५३ ॥ गजेन्द्रगामिनीं रम्यां मुनिमानसमोहिनीम् ॥
 नवीनवेषवयसा रूपेणातिमनोहराम् ॥ ५४ ॥ तलश्रोणिनितंबानां भारशेषान्वितां पराम् ॥ चारुचंपकवर्णाभां शरच्चंद्रनिभानना
 म् ॥ बिभ्रतीं कबरीभारं मालतीमाल्यसंयुतम् ॥ ५५ ॥ राधा ददर्श श्रीकृष्णं किशोरं श्यामसुंदरम् ॥ नवयौवनसंपन्नं रत्नाभरणभूषि
 तम् ॥ ५६ ॥ कंदर्पकोटिलावण्यलीलाधाम मनोहरम् ॥ प्राणाधिकां तां पश्यंतं पश्यंतो वक्रचक्षुषा ॥ ५७ ॥ परमाद्भुतरूपं च सर्वत्रा
 नुपमं परम् ॥ विचित्रवेषं चूडां च बिभ्रतं सस्मितं मुदा ॥ ५८ ॥ वक्रलोचनकोणेन दर्शदर्शं पुनःपुनः ॥ मुखमाच्छादयांचक्रे व्रीडया
 सस्मिता सती ॥ ५९ ॥ मूर्च्छामवाप सा सद्यः कामबाणप्रपीडिता ॥ पुलकांचितसर्वांगी बभूव हतचेतना ॥ ६० ॥ कटाक्षकामबा
 णैश्च विद्धः क्रीडारसोन्मुखः ॥ मूर्च्छां प्राप्य न पपात तस्थौ स्थाणुसमो हरिः ॥ ६१ ॥ पपात मुरली तस्य क्रीडाकमलमुज्ज्वलम् ॥
 द्वितीयं पीतवस्त्रं च शिखिपिच्छं शरीरतः ॥ ६२ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य ययौ राधांतिकं मुदा ॥ कृत्वा वक्षसि तां प्रीत्या समाश्लि
 ष्य चुचुंब सः ॥ ६३ ॥ श्रीकृष्णस्पर्शमात्रेण संप्राप्य चेतनां सती ॥ प्राणाधिकं प्राणनाथं समाश्लिष्य चुचुंब ह ॥ ६४ ॥ मनो
 जहार राधायाः कृष्णस्तस्य च सा मुने ॥ जगाम राधया सार्धं रसिको रतिमंदिरम् ॥ ६५ ॥ रत्नप्रदीपसंयुक्तं रत्नदर्पणसंयुतम् ॥
 चारुचंपकशय्याभिश्चंदनाक्ताभी राजितम् ॥ ६६ ॥ कर्पूरान्विततांबूलैर्भोगद्रव्यैः समन्वितम् ॥ उवास राधया सार्धं कृष्णस्तत्र
 मुदान्वितः ॥ ६७ ॥ राधया दत्ततांबूलं चखाद मधुसूदनः ॥ रासेश्वरी कृष्णदत्तं तांबूलं बुभुजे मुदा ॥ ६८ ॥ दत्तं चर्विततांबूलं
 राधायै प्रभुणा मुदा ॥ चखाद भक्त्या सा तूर्णं प्रहस्य मदनातुरा ॥ ६९ ॥ राधाचर्विततांबूलं ययाचे माधवो मुदा ॥

ब्र. वै. क.
॥ ९२ ॥

न ददौ राधिका भीता पपात चरणांबुजे ॥ ७० ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र सकामः सुरतोन्मुखः ॥ सुष्वाप राधया सार्धं रतितल्पे
मनोहरे ॥ ७१ ॥ शृंगाराष्टप्रकारं च विपरीतादिकं विभुः ॥ नखदंतकराणां च प्रहारं च यथोचितम् ॥ ७२ ॥ कामशास्त्रेषु यद्गो
प्यं चुंबनाष्टविधं परम् ॥ कामिनीनां मनोहारि चकार रसिकेश्वरः ॥ ७३ ॥ अंगैरंगानि प्रत्यंगैः प्रत्यंगानि स्मरातुरः ॥ चकाराश्लेषणं
तत्र कामुकीनां सुखावहम् ॥ ७४ ॥ शृंगारकुशलौ तौ तु कामशास्त्रसुपंडितौ ॥ रतियुद्धविरामश्च न बभूव द्वयोरपि ॥ ७५ ॥ एवं गृहेगृहे
रम्ये नानामूर्तिं विधाय च ॥ रेमे गोपांगनाभिश्च सुरम्ये रासमंडले ॥ ७६ ॥ गोपीनां नव लक्षाणि गोपानां च तथैव च ॥ लक्षा
ण्यष्टादश मुने युक्तानि रासमंडले ॥ ७७ ॥ मुक्तकेशानि नग्नानि विच्छिन्नभूषणानि च ॥ वेषोच्छिन्नानि मत्तानि मूर्च्छितानि
स्मरेण च ॥ ७८ ॥ कंकणानां किंकिणीनां वलयानां च नारद ॥ सद्रत्ननूपुराणां च शब्दयुक्तानि संततम् ॥ ७९ ॥ एवं कृत्वा स्थलक्रीडां
ययुस्तानि जलं मुदा ॥ कृत्वा तत्र जलक्रीडां परिश्रान्तानि सांप्रतम् ॥ ८० ॥ तूर्णं जलात्समुत्थाय वासांसि परिधाय च ॥ ददृशु
र्मुखपद्मानि सद्रत्नदर्पणेषु च ॥ ८१ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीद्रव्याणि पुष्पमालिकाः ॥ मुदा परिदधुस्तानि संप्रापुश्चेतनानि च
॥ ८२ ॥ सकर्पूरं च तांबूलं भुक्त्वा सर्वाणि कौतुकात् ॥ ददृशुर्मुखपद्मानि सद्रत्ने दर्पणेमले ॥ ८३ ॥ काचित्कामातुरा कृष्णं
बलादाकृष्य कौतुकात् ॥ हस्ताद्रंशीं निजग्राह वसनं च चकर्ष ह ॥ ८४ ॥ काचित्कामप्रमत्ता च नग्नं कृत्वा तु माधवम् ॥
निजग्राह पीतवस्त्रं परिहस्य पुनर्ददौ ॥ ८५ ॥ युक्तिं शृण्वत्येवमुक्त्वा काचित्संगृह्य स्वामिनम् ॥ चुचुंब गंडे बिंबोष्ठे समाश्लिष्य
पुनःपुनः ॥ ८६ ॥ सस्मितं सकटाक्षं च मुखचंद्रं स्तनोन्नतम् ॥ काचिच्छ्रोणीं सुललितां दर्शयामास कामतः ॥ ८७ ॥ काचि
त्कांतं करे कृत्वा संस्थाप्य श्रोणिदेशतः ॥ चकार चूडानिर्माणं मालतीमाल्यसंयुतम् ॥ ८८ ॥ काचिच्चूडां समाकृष्य मयूरपिच्छकं
ददौ ॥ गुंजामाल्यं च चूडायां वेष्टयामास काचन ॥ ८९ ॥ प्रददौ स्वामिने कामात्प्रेमवर्धनहेतवे ॥ काचित्कांचित्समाकृष्य
नग्नं कृत्वा तु कामतः ॥ ९० ॥ प्रेषयामास कृष्णस्य क्रोडे चंदनचर्चिते ॥ ननृतुश्च जगुः काश्चित्कांतं कृत्वा तु कामतः ॥ ९१ ॥

खं० ४९
अ० २८

॥ ९२ ॥

नर्तनं कारयामास तं च काचिद्वलेन च ॥ कृष्णश्च वस्त्रं कस्याश्च विचकर्ष कुतूहलात् ॥ ९२ ॥ कांचित्कृत्वा तु नग्नां
 च कस्यैचिदंशुकं ददौ ॥ कृष्णो राधां समाकृष्य वासयामास वक्षसि ॥ ९३ ॥ तस्याश्च कबरीं रम्यां सुनिर्माणं चकार ह ॥ सिंदूरं च
 ददौ भाले कस्तूरीं बिंदुभिः सह ॥ ९४ ॥ अतिसूक्ष्मं चंदनेदुं कौतुकात्तदधो ददौ ॥ पत्रावलीं सुललितां सुकपोले चकार ह
 ॥ ९५ ॥ वह्निशुद्धांशुकं चारु परिधार्य प्रयत्नतः ॥ पदोः सद्गन्धमंजीरे गृहीत्वा चरणांबुजे ॥ नखनिर्मार्जनं कृत्वा सुंदरं यावकं
 ददौ ॥ ९६ ॥ भूषणैर्भूषितां कृत्वा संप्रलिप्यानुलेपनैः ॥ दत्त्वा च मालतीमालां चुचुंब च पुनःपुनः ॥ ९७ ॥ चारुलोच
 नपद्मे च चकारांजनसंगुते ॥ प्रददौ नासिकामध्ये दुर्लभं गजमौक्तिकम् ॥ ९८ ॥ श्रोणिदेशे च स्तनयोर्नखच्छिद्रं चकार ह ॥ ९९ ॥
 चकार दंतदलनं पक्वबिंबाधरे वरे ॥ सरसश्च तटे रम्ये पुष्पोद्याने सुनिर्जने ॥ १०० ॥ बहिश्चंद्रोदये रम्ये पुष्पचंदनचर्चिते ॥
 अगुरुचंदनाक्तेन वायुना सुरभीकृते ॥ १०१ ॥ भ्रमरध्वनिसंगुक्ते पुंस्कोकिलरुतश्रुते ॥ बहुमूर्तीः संविधाय योगिनां परमो गुरुः
 ॥ १०२ ॥ पुनश्चकार शृंगारं गोपीनां चित्तहारकः ॥ किंकिणीनां कंकणानां नूपुराणां च नारद ॥ १०३ ॥ शृंगारोद्रेकतस्तत्र
 बभूव सुंदरो वरः ॥ मूर्च्छामवापुस्ताः सर्वा नवसंगममात्रतः ॥ १०४ ॥ बभूवुरचलास्पंदाः पुलकांचितविग्रहाः ॥ शृंगारविरते
 भूते संप्रापुश्चेतनां पुनः ॥ १०५ ॥ नखदंतप्रहारं च प्रचकार परस्परम् ॥ कृष्णः कररुहाघातं ददौ तासां कुचोपरि ॥ १०६ ॥
 श्रोणीदेशे सुकठिने नखचिह्नं चकार ह ॥ नीवी विसंसिता तासां कबरी शुद्धघंटिकाः ॥ १०७ ॥ दूरीभूतं सुवसनं सुवेषं सुमनो
 हरम् ॥ आलिंगनं नवविधं चुंबनाष्टविधं मुदा ॥ १०८ ॥ शृंगारं षोडशविधं चकार रसिकेश्वरः ॥ अंगैरंगानि प्रत्यंगैः प्रत्यं
 गानि च योषिताम् ॥ १०९ ॥ चकारालिंगनं प्रीत्या कामुकीनां च कामुकः ॥ नारीणां षोडश कलाः शृंगारस्तत्प्रमाणकः ॥
 ॥ ११० ॥ कलाभेदेन तद्रेदं कामशास्त्रविदो विदुः ॥ प्राकृतं द्वादशविधं चकार रसिकेश्वरः ॥ १११ ॥ निरूपितं कामशास्त्रे चकारे
 शस्ततोधिकम् ॥ क्रीडारंभे च मध्ये च विरतौ कर्म योषिताम् ॥ ११२ ॥ प्रीत्यर्थमपि कर्तव्यं चकारेशस्ततोधिकम् ॥

त्र. वै. क.

॥ ९३ ॥

गोपीकंकणरेखाभिः पादालक्तकचिह्नितः ॥ शुशुभे कृष्णदेहश्च यथाद्रिगौरिकेण च ॥ ११३ ॥ एवंभूते पूर्णराससंभूते रास
मंडले ॥ समाजग्मुः सुराः सर्वे सकलत्राश्च सानुगाः ॥ ११४ ॥ सुवर्णस्यंदनस्थाश्च कौतुकात्स्वगणावृताः ॥ पुलकांचितस
र्वांगाः कामबाणप्रपीडिताः ॥ ११५ ॥ ऋषयो मुनयश्चैव सिद्धाश्च पितरस्तथा ॥ विद्याधराश्च गंधर्वा यक्षराक्षसकिन्नराः ॥
सस्त्रीकाश्च समाजगुर्ददृशुश्च मुदान्विताः ॥ ११६ ॥ दिव्यस्यंदनमारुह्य शतकौंभविनिर्मितम् ॥ सुशोभितं च मणिना
रत्नसारपरिच्छदम् ॥ ११७ ॥ वह्निशुद्धांशुकेनैव वेष्टितं सुमनोहरम् ॥ श्वेतचामरयुक्तं च सद्भक्तदर्पणांबुजम् ॥ ११८ ॥
शतचक्रं चित्रयुक्तं मनोयायि मनोहरम् ॥ सद्भक्तसारनिर्माणकलशोज्ज्वलशेखरम् ॥ ११९ ॥ समाजगाम भगवान्पार्वत्या सह
शंकरः ॥ वामपार्श्वे महाकालो दक्षिणे नंदिकेश्वरः ॥ १२० ॥ पुरतः कार्तिकेयश्च स्वयं देवो गणेश्वरः ॥ पिंगलाक्षा
दयः सर्वे पार्षदाः पारतस्तयोः ॥ १२१ ॥ क्षेत्रपालादयः सर्वे तथाष्टौ भैरवेश्वराः ॥ वक्षःस्थलस्थिता दुर्गा सस्मिता वक्रलोचना
॥ १२२ ॥ भारत्या सह ब्रह्मा च शतकौंभस्थितः ॥ वामे सप्तर्षयस्तस्य दक्षिणे सनकादयः ॥ १२३ ॥ सुवर्णस्यंदनस्थश्च धर्मः
साक्षी च कर्मणाम् ॥ वक्षःस्थलस्थिता तस्य मूर्तिः स्मेरानना सती ॥ १२४ ॥ पश्यन्ती पूर्णरासं च सकामा वक्रलोचना ॥ परितः
पार्षदाः सर्वे ज्वलंतो ब्रह्मतेजसा ॥ १२५ ॥ शच्या सह महेंद्रश्च रोहिण्या च कलानिधिः ॥ स्वाहासार्द्धं स्वयं वह्निः सूर्यश्च
संज्ञया सह ॥ १२६ ॥ समाजगाम कामश्च रतिं कृत्वा च वक्षसि ॥ सर्वे ग्रहाश्च दिक्पाला आजग्मुः सकलत्रकाः ॥ १२७ ॥
आकाशस्थाश्च ददृशुः सरासं रासमंडलम् ॥ केचिच्च मुमुहुस्तत्र मूर्च्छामाप्नुश्च केचन ॥ १२८ ॥ मुहूर्तं च सुराः सर्वे सस्मिताश्च
मुदान्विताः ॥ चंदनद्रववृष्टिं च पुष्पवृष्टिं च चिक्षिपुः ॥ १२९ ॥ कस्तूरीयुक्तमाल्यानां वृष्टिं चकुर्मुनीश्वराः ॥ रासं दृष्ट्वा देवपत्न्यः काम
बाणप्रपीडिताः ॥ १३० ॥ स्थले रतिरसं कृत्वा जगाम यमुनाजलम् ॥ राधया सह कृष्णश्च पूर्णब्रह्म सनातनः ॥ १३१ ॥ गोपीभिः
सह जग्मुश्च मायाः श्रीकृष्णरूपिकाः ॥ प्रपीडिताः कामबाणैः क्रीडां चकुर्जले मुदा ॥ १३२ ॥ जलं ददौ राधिकायै सकामो

खं० ४ पू०

अ० २८

॥ ९३ ॥

माधवः स्वयम् ॥ ददौ सा च माधवाय कामार्तायां जलित्रयम् ॥ १३३ ॥ वस्त्रं जग्राह तस्याश्च सा च नग्रा बभूव ह ॥ मालां चिच्छे
 द कवरीं चकार शिथिलां हरिः ॥ १३४ ॥ सिंदूरपत्रकं लुप्तं वेषं च जलताडनैः ॥ भ्रूविचित्रमोष्ठरागं लुप्तं कज्जललोचनम्
 ॥ १३५ ॥ तां च नग्रां समाश्लिष्य निममज्ज जले हरिः ॥ प्रकृत्याभ्यंतरे क्रीडां सुतस्थौ च तया सह ॥ १३६ ॥ तां च नग्रां
 दर्शयित्वा गोपिकां क्रीडया नताम् ॥ सस्मितां प्रेरयामास दूरतो यमुनाजले ॥ १३७ ॥ सा वेगेन समुत्थाय बलाजग्राह माधवम् ॥
 गृहीत्वा मुरलीं कोपात्प्रेरयामास दूरतः ॥ १३८ ॥ गृहीत्वा पीतवसनं चकार तं दिगंबरम् ॥ वनमालां च चिच्छेद ददौ तोयं पुनः
 पुनः ॥ १३९ ॥ हरिं पुनः समाकृष्य प्रेषयामास पाथसि ॥ गभीरे स्रोतसि मुने निममज्ज जगत्पतिः ॥ १४० ॥ उत्थाय माधवः
 शीघ्रं तां गृहीत्वा प्रहस्य च ॥ कृत्वा वक्षसि नग्रां च चुचुंब च पुनः पुनः ॥ १४१ ॥ एवं ता मूर्तयः सर्वा गोपीभिः सह कौतुकात् ॥
 क्रीडां विचक्रुर्यमुनातीरनीरे मनोहरे ॥ १४२ ॥ तीरं गत्वा तया सार्धं हरिर्नग्नश्च मग्नया ॥ सा तं ययाचे वसनं स च तां सस्मितां
 सतीम् ॥ १४३ ॥ राधिकायै ददौ वस्त्रं रम्यां मालां च माधवः ॥ प्रददौ हरये वस्त्रं वंशीं रासेश्वरी तथा ॥ १४४ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीं
 सर्वांगे कुंकुमान्विताम् ॥ कृष्णस्य परया भक्त्या ददौ श्रोणिस्थितस्य च ॥ १४५ ॥ निर्माय चूडां ललितां कामिनीं चित्तमोहि
 नीम् ॥ शोभनैर्मालतीमाल्यैश्चकार वेषनं पुनः ॥ १४६ ॥ श्रीकृष्णो राधिकायाश्च कवरीं सुमनोहराम् ॥ कृत्वा कुंडलसंस्कारं
 निर्ममे पत्रकावलीम् ॥ १४७ ॥ ददौ ललाटे सिंदूरं कस्तूरीबिंदुभिः सह ॥ तदधश्चंदनेदुं च सुसूक्ष्मं सुमनोहरम् ॥ १४८ ॥
 नखांकं स्तनयोर्वोरुरस्येव घनं मुदा ॥ दत्त्वा तां वासयामास वह्निशुद्धांशुकेन वै ॥ १४९ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमानां द्रवे
 ण सः ॥ कृत्वा वक्षसि संलिप्य चुचुंब च मुहुर्मुहुः ॥ १५० ॥ पुनराश्लेषणं कृत्वा ददौ मालां गले पुनः ॥ भूषणैर्भूषितां कृत्वा
 मंजीरं चरणे ददौ ॥ १५१ ॥ अलक्तकं चरणयोर्नखेषु च ददौ पुनः ॥ एवं गोपश्च गोपीनां विदधौ च पृथक्पृथक् ॥ १५२ ॥
 पुनः प्रजग्मुस्ता मत्ताः सुंदरं रासमंडलम् ॥ पूर्णेन्दुचंद्रिकायुक्तं रतियोग्यं सुनिर्जनम् ॥ १५३ ॥ माधवीकेतकीकुंदमालतीनां मनो

ब्र. वै. रु.

॥ ९४ ॥

हरैः ॥ चंपयूथीमल्लिकानां पुष्पैश्च सुरभीकृतम् ॥ १५४ ॥ दृष्ट्वा च स्फुटितं पुष्पं चयनं कर्तुमीश्वरी ॥ गोपीर्नियोजयामास कौतु
केन च राधिका ॥ १५५ ॥ काश्चिन्नियोजयामास मालानिर्माणकर्मणि ॥ काश्चित्तांबूलसज्जेषु काश्चिच्चंदनघर्षणे ॥ १५६ ॥ माला
चंदनतांबूलं गोपीदत्तं च सुंदरी ॥ ददौ कृष्णाय संप्रीत्या सस्मिता वक्रलोचना ॥ १५७ ॥ काश्चिन्नियोजनं चक्रुः कृष्णसंगीतक
र्मणि ॥ मृदंगमुरजादीनां वादनेषु च काश्चन ॥ १५८ ॥ एवं रासे रतिं कृत्वा लीलया हरिणा सह ॥ विजहार च सर्वत्र निर्जने
षु मनोहरम् ॥ १५९ ॥ पुष्पोद्यानेषु रम्येषु सरसां च तटेषु च ॥ कंदरे कंदरे रम्ये नदेषु च नदीषु च ॥ १६० ॥ अतीव
निर्जनस्थाने स्मशाने गिरिगह्वरे ॥ वांछितेषु च नारीणां त्रयस्त्रिंशद्दनेषु च ॥ १६१ ॥ भांडीरे श्रीवने रम्ये कंदबकानने
तथा ॥ तुलसीकानने कुंदवने चंपककानने ॥ १६२ ॥ निंबारण्ये मधुवने जंबीरकानने तथा ॥ नालिकेरवने पूगवने च कदलीवने
॥ १६३ ॥ बदरीकानने बिल्ववने नारिंककानने ॥ अश्वत्थकानने वंशवने दाडिमकानने ॥ १६४ ॥ मंदारकानने तालवने
चूतवने तथा ॥ केतकीकानने शोकवने खर्जूरकानने ॥ १६५ ॥ आम्रातकवने जंबूगहने शालकानने ॥ कटके कानने पद्मवने
जातिवने मुने ॥ १६६ ॥ न्यग्रोधगहने घोरे श्रीखंडकानने तथा ॥ प्रहृष्टकेसरवने सर्वतोऽपि विलक्षणे ॥ १६७ ॥ एवं रेमे
कौतुकेन कामाग्निं शिवादिनिशम् ॥ तथापि मानसं पूर्णं न च किंचिद्बभूव ह ॥ १६८ ॥ न कामिनीनां कामश्च शृंगारेण निवर्तते ॥
अधिकं वर्धते शश्वद्यथाग्निर्वृतधारया ॥ १६९ ॥ जग्मुर्देवाः स्वर्गं च देव्यश्च मुनयस्तथा ॥ ते सर्वे प्रशंसन्त्युश्च विस्मयं च
ययुर्मुदा ॥ १७० ॥ गेहे गेहे नृपेन्द्राणां लेभिरे जन्म भारते ॥ दग्धाः कामाग्निनां शेन देव्यः शृंगारलालसाः ॥ १७१ ॥
॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे रासक्रीडाप्रस्तावोनाम अष्टाविंशोऽध्यायः
॥ २८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ गोपांगनाः सर्वाः काममत्ततया मुने ॥ अतिप्रौढाश्च मानिन्यो
नेश्वरं मेनिरे पतिम् ॥ १ ॥ काश्चिद्बभूव ह कृष्णं सस्मिता वक्रलोचनाः ॥ मालतीपुष्पमुत्तोल्य देहि मे मालिकामिति ॥ २ ॥

खं० ४ पृ०

अ० २९

॥ ९४ ॥

काश्चिद्वचुरये कृष्ण स्वक्रोडेऽस्मांश्च कुर्विति ॥ गृहीत्वा श्रीहरेः स्कंधमारुह च काचन ॥ ३ ॥ उवाच काचिद्वर्षेण प्रमत्ता प्राणव
 ल्लभम् ॥ स्वकीयपीतवसनं परिधारय मामिति ॥ ४ ॥ उवाच काचिदीशं तं सिंदूरं देहि मामिति ॥ उवाच काचित्प्राणेशं शीघ्रमाग
 त्य सांप्रतम् ॥ ५ ॥ कृत्वा कुंतलसंस्कारं कुरु मे कबरीमिति ॥ काश्चित्संप्रेरयामासुः श्रीखंडं बल्लवाय च ॥ ६ ॥ स्वांगवेषविधायि
 न्यो भूषार्थं श्रुतिमूलयोः ॥ उवाच काचित्कामेन परं संकेतपूर्वकम् ॥ ७ ॥ पश्यंती तन्मुखांभोजं सस्मिता मैथुनाय च ॥ काचि
 जग्राह मुरलीं बलादाकृष्य माधवम् ॥ ८ ॥ जहार पीतवसनं कृत्वा नग्नं च कामिनी ॥ कामिन्यः काश्चिदित्यूचुर्मानिन्यो मधु
 सुदनम् ॥ ९ ॥ अलक्तकद्रवं देहि पादयोर्नखरेषु च ॥ उवाच काचित्प्रेम्णा तं गंडयोःस्तनयोर्मम ॥ १० ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यां
 कुरु पत्रावलीमिति ॥ कृत्वानुमानं मनसा दृष्ट्वा तासां प्रमत्तताम् ॥ ११ ॥ माधवो राधया सार्द्धमंतर्धानं चकार ह ॥ अतीव
 निर्जने स्थाने मुदा स्वेच्छामयो विभुः ॥ १२ ॥ कलामानप्रकारं च शृंगारं च चकार ह ॥ पर्वते पर्वते रम्ये द्वीपेद्वीपे सुनिर्जने ॥
 ॥ १३ ॥ तटे तटे नदीनां च सर्वजंतुविवर्जिते ॥ श्रीगोष्ठे रत्नशैले च वेलागंगातटेऽपि च ॥ १४ ॥ कालिंदे च पुलिंदे च
 मंदिरे गंधमादने ॥ मनोहरे कुन्दवने कावेरीतीरनीरजे ॥ १५ ॥ पुष्पभद्रापुलिनजे पुष्पोद्याने सुपुष्पिते ॥ सर्वत्र रमणं कृत्वा
 राधावेषं विधाय च ॥ १६ ॥ जगाम मलयद्रोणीं रम्यां चंदनवायुना ॥ शय्यां पुष्पमयीं कृत्वा तत्र रेमे तया सह ॥ १७ ॥
 अतीव सुखसंभोगान्मूच्छां संप्राप्य राधिका ॥ कृत्वा वक्षसि गोविंदं पुलकांचितविग्रहा ॥ १८ ॥ दृष्ट्वा तां मूर्च्छितां कृष्णो घनश्रो
 णिपयोधराम् ॥ विलुप्तवेषां कामार्तां नग्नां शिथिलकुन्तलाम् ॥ १९ ॥ चेतनां कारयामास कृत्वा वक्षसि तंद्रिताम् ॥ वासया
 मास वसनं राधाया मेखलांबरम् ॥ २० ॥ कबरीं रचयामास किंचिद्दामेन वक्रताम् ॥ मालतीमाल्यसंयुक्तां कुंदपुष्पैश्च वेष्टिताम् ॥
 ॥ २१ ॥ तस्याः कपाले सिंदूरतिलकं सुंदरं ददौ ॥ गंडयोः स्तनयोश्चित्रां चकार पत्रिकां मुदा ॥ २२ ॥ सालक्तकांश्च नखरांश्चित्रि
 तान्पदपद्मयोः ॥ नखैः कृत्रिमपद्मानि निर्ममे श्रोणिवक्षसोः ॥ २३ ॥ उत्थायाथ तया सार्द्धं जगाम ह सरोवरम् ॥ नानाप्रकारप

ब. वै. क.

॥ ९५ ॥

ज्ञानां राजिभिश्च विराजितम् ॥ २४ ॥ निर्मलस्फटिकाकारजलपूर्णं मनोहरम् ॥ हंसकारंडवाकीर्णं जलकुण्डकूजितम् ॥ २५ ॥
 मधुलब्धमधुभ्राणां पद्मस्थानं सुपद्मजम् ॥ चारुणा कलशब्देन शब्दितं शश्वदेव हि ॥ २६ ॥ तत्र स्नात्वा जलक्रीडां चकार ह
 तया सह ॥ जलं ददौ राधिकायै मुदा सा माधवाय च ॥ २७ ॥ सहस्रदलपद्मे च गृहीत्वा माधवः स्वयम् ॥ एकं ददौ राधिका
 यै ररक्ष स्वार्थमेककम् ॥ २८ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवमीप्सितम् ॥ स्वांगं दत्त्वा राधिकायै लिलेप राधिकेश्वरः ॥ २९ ॥ ततो
 गच्छंस्तया सार्द्धं ददर्श पुरतो वटम् ॥ अतीवोत्तुंगशाखाग्रमतिविस्तृतमेव च ॥ ३० ॥ मूले योजनपर्यंतं छायाया परिवेष्टितम् ॥
 उवास तत्र गोविंदः केतकीवनसंनिधौ ॥ ३१ ॥ पुष्पाक्तेन सुशीतेन वायुना सुरभीकृते ॥ चित्रं रहस्यं सुचिरं पुराणं च पुरातनम् ॥
 ॥ ३२ ॥ प्रहर्षितश्च श्रीकृष्णः कथयामास राधिकाम् ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र ददर्श मुनिपुंगवम् ॥ ३३ ॥ आगच्छंतं च तं दृष्ट्वा प्रसन्न
 वदनेक्षणम् ॥ न दृष्ट्वा हृदये रूपमीशस्य परमात्मनः ॥ ३४ ॥ ध्यानाद्विस्तमग्रे च पश्यंतं बहिरेव तत् ॥ सर्वावयववक्त्रं च कृष्णं
 खर्वं दिगंबरम् ॥ ३५ ॥ नाम्नाष्टवक्त्रं जटिलं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ मुखतोऽग्निमुद्गिरंतं तपोराशिमिवोत्थितम् ॥ ३६ ॥ अहो किं वा
 ब्रह्मतेजो मूर्तिमंतमिह स्वयम् ॥ नखश्मश्रुमुदीर्घं च शांतं तेजस्विनं परम् ॥ ३७ ॥ पुटांजलियुतं भक्त्या भीतं प्रणतकंधरम् ॥ दृष्ट्वा
 हसंतीं राधां तां वारयामास माधवः ॥ ३८ ॥ प्रभावं कथयामास मुनींद्रस्य महात्मनः ॥ अथ प्रणम्य गोविंदं तुष्टाव मुनिपुंगवः ॥
 यत्स्तोत्रं च पुरा दत्तं शंकरेण महात्मना ॥ ३९ ॥ ॥ अष्टावक्त्र उवाच ॥ ॥ गुणातीत गुणाधार गुणबीज गुणात्मक ॥
 गुणीश गुणिनां बीज गुणायन नमोस्तु ते ॥ ४० ॥ सिद्धिस्वरूप सिद्धयंश सिद्धिबीज परात्पर ॥ सिद्धिसिद्धगुणाधीश सिद्धानां
 गुरवे नमः ॥ ४१ ॥ हे वेदबीज वेदज्ञ वेदिन्वेदविदां वर ॥ वेदाज्ञाताद्यरूपेश वेदज्ञेश नमोस्तु ते ॥ ४२ ॥ ब्रह्मानंतेश शेषेन्द्रध
 र्मादीनामधीश्वर ॥ सर्व सर्वेश शर्वेश बीजरूप नमोस्तु ते ॥ ४३ ॥ प्रकृते प्राकृत प्रज्ञ प्रकृतीश परात्पर ॥ संसारवृक्ष तद्बीज
 फलरूप नमोऽस्तु ते ॥ ४४ ॥ सृष्टिस्थित्यंतबीजेश सृष्टिस्थित्यंतकारण ॥ महाविराट्तरुबीज राधिकेश नमोऽस्तु ते ॥ ४५ ॥

खं० ४ पू-

अ० २९

॥ ९५ ॥

अहो यस्य त्रयः स्कंधा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ शाखाप्रशाखा वेदाद्यास्तपांसि कुसुमानि च ॥ ४६ ॥ संसारविफला एव
 प्रकृत्यंकुरमेव च ॥ तदाधार निराधार सर्वाधार नमोऽस्तु ते ॥ ४७ ॥ तेजोरूप निराकार प्रत्यक्षानूहमेव च ॥
 सर्वाकारातिप्रत्यक्ष स्वेच्छामय नमोऽस्तु ते ॥ ४८ ॥ इत्युक्त्वा स मुनिश्रेष्ठो निपत्य चरणांबुजे ॥ प्राणांस्तत्याज योगेन तयोः
 प्रत्यक्ष एव च ॥ ४९ ॥ पपात तत्र तदेहः पादपद्मसमीपतः ॥ तत्तेजश्च समुत्तस्थौ ज्वलदग्निशिखोपमम् ॥ ५० ॥ सप्ततालप्रमाणं
 तु चोत्थाय च पपात ह ॥ भ्रामं भ्रामं च परितो लीनं चाभूत्पदांबुजे ॥ ५१ ॥ अष्टावक्रकृतं स्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ परं निर्वाण
 मोक्षं च समाप्नोति न संशयः ॥ ५२ ॥ प्राणाधिको मुमुक्षूणां स्तोत्रराजश्च नारद ॥ हरिणाहो पुरा दत्तो वैकुण्ठे शंकराय च
 ॥ ५३ ॥ इति श्रीब्रह्मवै० म० श्रीकृ० ज० नाराय० मुनिमोक्षणप्रस्ताव एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
 महामुने रहस्यं च श्रुतं ब्रह्मन्किमद्भुतम् ॥ मृते मुनौ किं चकार श्रीकृष्णो भक्तवत्सलः ॥ १ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ दृष्ट्वा
 मृतं मुनिं कृष्णः संस्कारं कर्तुमुद्यतः ॥ कृत्वा वक्षसि तदेहं रुरोदोच्चैर्यथा नरः ॥ २ ॥ बाहुभ्यां च समाश्लिष्य पिपेषोद्विक्तमोहतः ॥
 निर्गतं भस्मनिकरं शवाद्ब्रज्रांगवर्षणात् ॥ ३ ॥ रक्तमांसास्थिहीनं तच्छरीरं च महात्मनः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि निराहारः कृतो मुने
 ॥ ४ ॥ दग्धं लोहितमांसास्थि ज्वलता जठराग्निना ॥ बाह्यज्ञानविहीनस्य हरिपादाब्जचेतसः ॥ ५ ॥ चितां चंदनकाष्ठेन निर्माय
 मधुसूदनः ॥ कृत्वाग्निकार्यं तत्रैव स्थापयामास शोकतः ॥ ६ ॥ ददौ चितायामग्निं च काष्ठं दत्त्वा शवोपरि ॥ ज्वलितायां चिता
 यां च मूर्च्छामाप क्षणं विभुः ॥ ७ ॥ तदेहे भस्मसाद्भूते नेदुर्दुद्भयो दिवि ॥ बभूव पुष्पवृष्टिश्च तत्क्षणाद्गगनादहो ॥ ८ ॥ एतस्मि
 न्नंतरे तत्र रत्नसारविनिर्मितम् ॥ स्यंदनं च मनोयायि वस्त्रमाल्यपरिच्छदम् ॥ ९ ॥ पार्षदप्रवरैर्युक्तं श्रीकृष्णसदृशैर्वैः ॥ आविर्ब
 भूव गोलोकात्सुंदरं पुरतो हरेः ॥ १० ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं पार्षदप्रवरा हरेः ॥ सर्वे समानरूपास्ते प्रणम्य राधिकेश्वरौ ॥ ११ ॥
 धृतवंतं सूक्ष्मदेहं प्रणमय्य मुनीश्वरम् ॥ रथे कृत्वा तु तं देहं जग्मुर्गोलोकमुत्तमम् ॥ १२ ॥ गते मुनींद्रे गोलोकं वृन्दावनविनो

अ. वै. ल.
॥ ९६ ॥

दिनी ॥ बभूव विस्मिता साध्वी पप्रच्छ जगदीश्वरम् ॥ १३ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ कोऽयं नाथ मुनिश्रेष्ठः सर्वावयव
क्रिमः ॥ अतिखर्वजनाकारस्तेजीयानतिकुत्सितः ॥ १४ ॥ कथं वा निर्गतं भस्म देहादस्य किमद्भुतम् ॥ साक्षाद्विलीनं यत्तेज
स्त्वत्पादाब्जेऽनलोपमम् ॥ १५ ॥ रथस्थः पुण्यवान्सद्यो गोलोकं च जगाम ह ॥ स्वात्मारामस्य यद्वेतो रोदनं ते बभूव ह ॥ १६ ॥
त्वया कृतं च सत्कारमुश्रुपूर्णेन चक्षुषा ॥ सर्वं विवरणं तूर्णं संव्यस्य कथय प्रभो ॥ १७ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः
कथां कथितुमारेभे युगांतरगतामपि ॥ १८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ रहस्यमष्टावक्रीयं विख्यातं सर्वतः प्रिये ॥ पश्चाच्छ्रोष्यसि
कालेन प्रसंगे विदुषां मुखात् ॥ १९ ॥ अष्टावक्रो मुनीन्द्रोपि विख्यातो भुवनत्रये ॥ परिपूर्णं यद्यशसा जन्मना तज्जगत्रयम् ॥ २० ॥
कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा विमनस्का हरिप्रिया ॥ उवाच मधुरं यत्नाच्छुष्ककंठोष्ठतालुका ॥ २१ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ यत्
पालोर्मनः पूर्णं न बभूव सुधांबुधौ ॥ स वितृप्तो भवति किं गोष्पदोदकपानतः ॥ २२ ॥ वेदानां वेदवक्तृणां विधातुर्जनकस्य च ॥
महाविष्णोरीश्वरस्त्वं कोऽन्यो वक्तास्ति त्वत्परः ॥ २३ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा तुष्टः कृष्णो बभूव ह ॥ उवाच गोपनीयं च रहस्यं
परमाद्भुतम् ॥ २४ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ शृणु कान्ते प्रवक्ष्येऽहमितिहासं पुरातनम् ॥ श्रवणात्कथनाद्यस्य सर्वं पापं
प्रणश्यति ॥ २५ ॥ महाविष्णोर्नाभिपद्माद्बभूव जगतां विधिः ॥ ममांशस्य मत्कलया जलाकीर्णे जगत्रये ॥ २६ ॥ पुत्रा बभूवुश्च
त्वारो ब्रह्मणो मानसात्पुरा ॥ नारायणपराः सर्वे ज्वलन्तो ब्रह्मतेजसा ॥ २७ ॥ शिशवः पंचवर्षीया नग्रा अज्ञानिनो यथा ॥
बाह्यज्ञानविहीनाश्च ब्रह्मतत्त्वविशारदाः ॥ २८ ॥ सनकश्च सनंदश्च तृतीयश्च सनातनः ॥ सुनत्कमारो भगवानेते च
त्वार एव च ॥ २९ ॥ तानुवाच जगद्धाता सृष्टिं कुरुत पुत्रकाः ॥ ते न तस्थुः पितुर्वाक्ये प्रययुस्तपसे मम ॥ ३० ॥ विधाता विमन
स्कश्च तनयेषु गतेषु च ॥ पितुर्दुःखाय प्रभवेत्पुत्रश्चेदवचस्करः ॥ ३१ ॥ ज्ञानेन निर्ममे पुत्रान्स्वांगेषु च तपोधनान् ॥ वेदवेदांगवि
ज्ञांश्च ज्वलतो ब्रह्मतेजसा ॥ ३२ ॥ अत्रिः पुलस्त्यः पुलहो मरीचिर्भृगुरंगिराः ॥ क्रतुर्वसिष्ठो वोढुश्च कपिलश्चासुरिः कविः ॥ ३३ ॥

खं० ४ पू०
अ० ३०

॥ ९६ ॥

शंकुः शंखः पंचशिखः प्रचेतास्ते तपोधनाः ॥ बहुकालं तपस्तप्त्वा चक्रुः सृष्टिं तदाज्ञया ॥ ३४ ॥ कलत्रवंतस्ते सर्वे संसारं कर्तुमु-
 न्मुखाः ॥ बभूवुः पुत्रपौत्राश्च सर्वेषां च तपस्विनाम् ॥ ३५ ॥ तदस्तु च कथा बह्वी मुनिवंशानुकीर्तनी ॥ चार्वी पुण्यस्वरूपा च प्रकृतं
 शृणु सुन्दरि ॥ ३६ ॥ प्रचेतसः सुतः श्रीमानसितो मुनिपुंगवः ॥ सकलत्रस्तपस्तेपे दिव्यं वर्षसहस्रकम् ॥ ३७ ॥ न बभूव सुत
 स्तस्य प्राणांस्त्यक्तुं समुद्यतः ॥ तं सम्बोद्धुं बभूवाथ सत्या वागशरीरिणी ॥ ३८ ॥ कथं त्यजसि प्राणांस्त्वं गच्छ शंकरसन्निधिम् ॥
 सिद्धं कुरु गृहीत्वा च मन्त्रं शंकरवक्रतः ॥ ३९ ॥ मंत्राधिष्ठातृदेवी ते सद्यः साक्षाद्भविष्यति ॥ वरेणाभीष्टदेव्याश्च पुत्रस्ते भविता
 ध्रुवम् ॥ ४० ॥ श्रुत्वैतच्चरितं विप्रो जगाम शिवसन्निधिम् ॥ योगिनामप्यगम्यं च शिवलोकं निरामयम् ॥ ४१ ॥ सकलत्रो य
 था योगी तुष्टाव योगिनां गुरुम् ॥ पुटांजलियुतो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ ४२ ॥ असित उवाच ॥ ॥ जगद्गुरो नमस्तुभ्यं शिवाय
 शिवदाय च ॥ योगीन्द्राणां च योगीन्द्र गुरुणां गुरवे नमः ॥ ४३ ॥ मृत्योर्मृत्युस्वरूपेण मृत्युसंसारखंडन ॥ मृत्योरीश मृत्युबीज
 मृत्युंजय नमोऽस्तु ते ॥ ४४ ॥ कालरूपं कलयतां कालकालेश कारण ॥ कालादतीत कालस्थ कालकाल नमोऽस्तु ते ॥ ४५ ॥
 गुणातीत गुणाधार गुणबीज गुणात्मक ॥ गुणीश गुणिनां बीज गुणिनां गुरवे नमः ॥ ४६ ॥ ब्रह्मस्वरूप ब्रह्मज्ञ ब्रह्मभावे च तत्पर ॥
 ब्रह्मबीजस्वरूपेण ब्रह्मबीज नमोऽस्तु ते ॥ ४७ ॥ इति स्तुत्वा शिवं नत्वा पुरस्तस्थौ मुनीश्वरः ॥ दीनवत्साश्रुनेत्रश्च पुलकां
 चितविग्रहः ॥ ४८ ॥ असितेन कृतं स्तोत्रं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् ॥ वर्षमेकं हविष्याशी शंकरस्य महात्मनः ॥ ४९ ॥ स लभेद्वै
 ण्णवं पुत्रं ज्ञानिनं चिरजीविनम् ॥ भवेद्धनाढ्यो दुःखी च सूको भवति पंडितः ॥ ५० ॥ अभायो लभते भार्या सुशीलां च पतिव्र-
 ताम् ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यन्ते शिवसन्निधिम् ॥ ५१ ॥ इदं स्तोत्रं पुरा दत्तं ब्रह्मणा च प्रचेतसे ॥ प्रचेतसा स्वपुत्रायासिताय
 दत्तमुत्तमम् ॥ ५२ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ समाकर्ण्य मुनेः स्तोत्रं भगवाञ्छंकरः स्वयम् ॥ उवाच ब्रह्मणः पुत्रं स्वभक्तं भक्तव-
 त्सलः ॥ ५३ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ स्थिरो भव मुनिश्रेष्ठ जानामि तव वाञ्छितम् ॥ पुत्रस्ते भविता सत्यं मदंशेन च मत्समः ॥ ५४ ॥

ब. वै. क.

॥ ९७ ॥

दास्यामि मंत्रमतुलं सर्वेषां च सुदुर्लभम् ॥ इत्युक्त्वा च ददौ मंत्रं तवैव षोडशाक्षरम् ॥ ५५ ॥ स्तोत्रं पूजाविधानं च
 कवचं परमाद्भुतम् ॥ संसारविजयं नाम पुरश्चरणपूर्वकम् ॥ ५६ ॥ वरं दातुमिष्टदेवी प्रत्यक्षा भवितेति च ॥ इत्युक्त्वा विरतो रुद्रः स तं
 नत्वा जगाम ह ॥ ५७ ॥ जजाप परमं मंत्रं सोऽसितः शतवत्सरम् ॥ साक्षाद्भूत्वा वरस्तस्मै त्वया दत्तः पुरा सति ॥ ५८ ॥ पुत्रस्ते
 भविता सत्यं महाज्ञानी सुतेति च ॥ वरं दत्त्वा त्वमगमो गोलोकं मम सन्निधिम् ॥ ५९ ॥ कालेन च सुतस्तस्य शिवांशेन बभूव
 ह ॥ ब्रह्मिष्ठो देवलो नाम्ना कंदर्पसमसुंदरः ॥ ६० ॥ सुयज्ञनृपतेः कन्यां रत्नमालावतीं मुदा ॥ तां सुंदरीं विवाहेन जगृहे सर्वमो
 हिनीम् ॥ ६१ ॥ स्थानेस्थाने च रहसि शतवर्षं तया सह ॥ स रेमे निपुणः श्रेष्ठः स्त्रीणां रमणकर्मणि ॥ ६२ ॥ कालांतरे स विरतो
 बभूव मुनिपुंगवः ॥ सुखं सर्वं परित्यज्य धर्मिष्ठः श्रीहरिं स्मरन् ॥ ६३ ॥ उत्थाय रात्रौ शयनाद्विरक्तश्च तपोधनः ॥ स ययौ तपसे
 कांति गंधमादनपर्वते ॥ ६४ ॥ निद्रां त्यक्त्वा च तत्कांता न दृष्ट्वा स्वामिनं सती ॥ विललाप भृशं शोकात्प्रदग्धा विरहाग्निना ॥ ६५ ॥
 उत्तिष्ठती निर्विशंती रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ तप्तपात्रे यथा धान्यं बभूव तन्मनस्तदा ॥ ६६ ॥ आहारं च परित्यज्य प्राणांस्तत्याज
 सुंदरी ॥ चकार तत्सुतस्तस्याः कर्म निर्हरणादिकम् ॥ ६७ ॥ तपश्चकार स मुनिर्गंधमादनगह्वरे ॥ दिव्यं वर्षसहस्रं च मम भक्तो जिते
 द्वियः ॥ ६८ ॥ तं ददर्श ह दैवेन रंभा शृंगारलोलुपा ॥ अतीव सुंदरं शांतं कंदर्पमिव सुंदरम् ॥ ६९ ॥ सा च तं कथयामास निर्जने
 समुपस्थिता ॥ विधाय वेषं यत्नेन त्रैलोक्यचित्तमोहिनी ॥ ७० ॥ ॥ रंभोवाच ॥ ॥ निबोध साधो मद्राक्यं कामिनीनां मनोहरम् ॥
 त्यक्त्वा कठोरं रहसि भज मां सुखदायिकाम् ॥ ७१ ॥ त्वं वरेषु वरः पृथ्व्यां वरारोहा स्वयंवरा ॥ विदग्धाया विदग्धस्य दुर्लभो नव
 संगमः ॥ ७२ ॥ यज्ञं कुर्वति भूपाला भारते स्वर्गहेतुकम् ॥ स्वर्गभोगनिमित्तं च भोगसारा वयं मुने ॥ ७३ ॥ स्तनयोर्युग्ममूर्वोर्मिं
 सुंदरं मुखपंकजम् ॥ हास्यभ्रूभंगसहितं दृष्ट्वा को न लभेत्सुखम् ॥ ७४ ॥ स्त्रीरसः सुखसारश्च मुनीनामभिवाञ्छितः ॥ रसिकासुखसंभो
 गो निर्जने चातिदुर्लभः ॥ ७५ ॥ देवो वा मानवो वापि गंधर्वो वाथ राक्षसः ॥ स्त्रीसुखेष्वप्यविज्ञेयो रंभाया रतिवंचितः ॥ ७६ ॥

सं० ४ पू०

अ० ३०

॥ ९७ ॥

रहस्युपस्थितां कांतां न भजेद्यो जितेंद्रियः ॥ गात्रलोमप्रमाणाब्दं कुंभीपाके वसेद्भुवम् ॥ ७७ ॥ सत्यं तस्याश्च वधभाक्तच्छापेन प्रण
 श्यति ॥ विधाता मोहिनीशापादपूज्यो भुवनत्रये ॥ ७८ ॥ येन त्यक्तोपस्थिता तं यथा पश्यति पुंश्चली ॥ स्वामिपुत्रस्वबंधूनां न
 तथा घातकं रुषा ॥ ७९ ॥ परं प्रियं च सर्वेषां जारं जानाति पुंश्चली ॥ यदि तेन परित्यक्ता तं हंतुं सा तु दक्षिणा ॥ ८० ॥ पुंश्चली
 हिंस्रजंतुभ्यो नवघातिभ्य एव च ॥ दुष्टा शश्वदयाहीना दुरंता प्रतिजन्मनि ॥ ८१ ॥ त्यज ध्यानं मुनिश्रेष्ठ भुंक्ष्वेदं तपसः फलम् ॥
 रहस्युपस्थितां मां च गृहीत्वा सुचिरं सुखम् ॥ ८२ ॥ स रंभावचनं श्रुत्वा तामुवाच भयाकुलः ॥ हितं तथ्यं नीतिसारं
 परिणामसुखावहम् ॥ ८३ ॥ ॥ देवल उवाच ॥ ॥ शृणु रंभे प्रवक्ष्यामि वेदसारं परं वचः ॥ कुलधर्मोचितं सत्यं ब्राह्मणानां
 तपस्विनाम् ॥ ८४ ॥ धर्मोयं युक्तकाले च स्वयोषिति रतो द्विजः ॥ सर्वत्र पूजितः शश्वदिह लोके परत्र च ॥ ८५ ॥ ब्राह्मणः
 क्षत्रियो वैश्यो यो रतः परयोषिति ॥ याति तस्यापूजितस्य रुष्टा लक्ष्मीर्गृहादपि ॥ ८६ ॥ इहातिनिन्द्यः सर्वत्र नाधिकारी
 स्वकर्मसु ॥ परत्रैवांधकूपे च यावद्वर्षशतं वसेत् ॥ ८७ ॥ ग्राह्या चोपस्थिता स्त्री च गृहिणा न तपस्विना ॥ त्यागे दोषः
 कामिनीनां शापभाक्पापभागृही ॥ ८८ ॥ ब्रह्मा जगद्विधातापि न विरक्तः कलत्रवान् ॥ त्यागे दोषस्तत्कदाचित्रास्माकं
 त्यक्तयोषिताम् ॥ ८९ ॥ स्वभार्या च परित्यज्य यो गृह्णाति परस्त्रियम् ॥ यशोधनायुषां हानिर्भवेज्जीवन्मृतस्य च ॥ ९० ॥
 भुवि नास्ति यशो यस्य जीवनं तस्य निष्फलम् ॥ सुसंपदा किं राज्येन सुखेन च तपस्विनः ॥ ९१ ॥ निष्कामेन
 च वृद्धेन मया किं ते प्रयोजनम् ॥ सुवेषं सुंदरं मातर्युवानं पश्य सुंदरि ॥ ९२ ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा चुकोपाप्सरसां वरा ॥ उवाच
 भूयो वाक्यं तं त्रस्ता प्रस्फुरिताधरा ॥ ९३ ॥ ॥ रंभोवाच ॥ ॥ चारुचंपकवर्णाभः कंदर्पसमसुंदरः ॥ तपःप्रभावात्स
 श्रीकः सुवेषः संमतः स्त्रियाः ॥ ९४ ॥ त्वया विनान्यं कं यामि को वास्ति त्वत्परः पुमान् ॥ पुंश्चली त्वां परित्यज्य का जीवति स्मरा
 तुरा ॥ ९५ ॥ शीघ्रं मां भज विप्रेन्द्र दग्धां कामाग्निना सदा ॥ कामो नश्यति मां त्वत्तो यथा रंभां मतंगजः ॥ ९६ ॥ न चेच्छापं

ब. वै. रु.
॥ ९८ ॥

प्रदास्यामि वद वेदविदां वर ॥ मां वा दारुणशापं वा सत्वरं ग्रहणं कुरु ॥ ९७ ॥ दग्धाः प्राणा मनो दग्धं स्वात्मा वा इति संततम् ॥
नवशृंगारपीयूषपाननिर्वाणतां व्रजेत् ॥ ९८ ॥ स्वातर्दुःखेन दुःखार्तो यो यं शपति निश्चितम् ॥ तं शापं खंडितुं शक्तो न विधाता
जगत्पतिः ॥ ९९ ॥ द्विजो रंभावचः श्रुत्वा बभूव ध्यानतत्परः ॥ नोवाच किञ्चिन्मौनस्थः सा तं कोपाच्छाप ह ॥ १०० ॥ हे
वक्रचित्त ते विप्र सर्वावयववक्रिमम् ॥ शरीरमंजनाकारं रूपयौवनवर्जितम् ॥ १ ॥ अतीव विकृताकारं त्रिषु लोकेषु गर्हितम् ॥
पुरातनं तपो नष्टं सद्यो भवतु निश्चितम् ॥ २ ॥ इत्युक्त्वा पुंश्चली कामात्कामलोकं जगाम ह ॥ अचिरेण मुनीन्द्रश्च न ददर्श हरेः
पदम् ॥ ३ ॥ पदारविंदविरहात्समुद्रिग्नो बभूव ह ॥ स्वांगं च दृष्ट्वा विकृतं पूर्वपुण्यविवर्जितम् ॥ ४ ॥ कृत्वाग्रिकुण्डं शोकेन प्राणास्त्य
क्तुं समुद्यतः ॥ मया दृष्टो वरो दत्तो दिव्यज्ञानेन बोधितः ॥ ५ ॥ आश्वासश्च कृतः प्रीत्या ततः शांतो बभूव ह ॥ अंगान्यष्टौ च वक्रा
णि दृष्ट्वा तूर्णं महामुनेः ॥ ६ ॥ अष्टावक्रेति तन्नाम कौतुकेन मया कृतम् ॥ मद्राक्यान्मलयद्रोणीमयमागम्य सत्वरः ॥ ७ ॥ षष्टि
वर्षसहस्राणि चकार परमं तपः ॥ तपोऽवसाने मद्रक्तो मया युक्तः कृतः प्रिये ॥ ८ ॥ सर्वस्मिन्प्रलये नष्टे न मद्रक्तः प्रणश्यति ॥
सुचिरेणैव तपसा ज्वलता जठराग्निना ॥ ९ ॥ त्यक्ता हारस्यांतरं च भस्मपूर्णं ततो मुनेः ॥ आगतं मलयद्रोणीं मुनिहेतोर्मया
प्रिये ॥ ११० ॥ अष्टावक्राच्च मद्रक्तो न भूतो न भविष्यति ॥ एवंभूतस्तपोनिष्ठः प्रपौत्रो ब्रह्मणो मुनिः ॥ ११ ॥ निष्कलः पुंश्चली
शापाद्ब्रह्मापूज्यो यथा पुरा ॥ इत्येवं कथितं सर्वं रहस्यं च महात्मनः ॥ सुखदं पुण्यदं गूढं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ११२ ॥ ॥
इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे राधाप्रश्ने त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥
किमाश्चर्यं श्रुतं नाथ चरितं सुमनोहरम् ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि ब्रह्मणः शापकारणम् ॥ १ ॥ यो विधाता त्रिजगतां तपसां
फलदायकः ॥ स कथं कुलटाशापादपूज्यश्च बभूव ह ॥ २ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ मन्वन्तरे रैवतस्य सुचंद्रो नृपपुंगवः ॥
तपस्वी वैष्णवः श्रेष्ठो ज्ञानी परमधार्मिकः ॥ ३ ॥ स च पूर्वं तपः कुर्वन्नाजगाम मम प्रिये ॥ इमां च मलयद्रोणीं भारतेषु मनोह

खं० ४९
अ० ३१

॥ ९८ ॥

राम् ॥ ४ ॥ तपश्चकार राजेंद्रो वर्षाणां च सहस्रकम् ॥ जीर्णं तस्य शरीरं च कठोरेण तपस्विनः ॥ ५ ॥ वल्मीकाच्छादितं देहं दृष्ट्वा
 धाता कृपानिधिः ॥ आजगाम वरं दातुं तपःस्थानं सुनिर्जनम् ॥ ६ ॥ कमंडलुजलेनैव मम देहोद्भवेन च ॥ सिषेच तं च मंत्रेण मया दत्ते
 न योगवित् ॥ ७ ॥ कमंडलुजलस्पर्शादुत्थाय नृपतिः स्वयम् ॥ ननाम भक्त्या जगतां स्रष्टारं च पुरःस्थितम् ॥ ८ ॥ स तं नमंतं
 राजानमुवाच कमलोद्भवः ॥ वरं वृण्विति राजेंद्र यत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥ ९ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वरं वव्रे परात्परम् ॥ ममैव
 चरणे भक्तिं मदीयं दास्यमेव च ॥ १० ॥ कृपया च वरं ब्रह्मा दत्तवानभिवाञ्छितम् ॥ स च तत्पुरतस्तस्थौ कामदेवसमप्रभः ॥
 ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नंतरे राजा ददर्श रथमुत्तमम् ॥ आकाशात्रिपतंतं वै शतसूर्यसमप्रभम् ॥ १२ ॥ तेजसाच्छादितं सर्वं सुप्रदीप्तं
 दिशो दश ॥ रत्नेन्द्रसारनिर्माणं शतचक्रसमन्वितम् ॥ १३ ॥ अमूल्यरत्नरचितं विचित्रकलशोज्ज्वलम् ॥ मुक्तामाणिक्यहीराणां माला
 जालैश्च राजितम् ॥ १४ ॥ सद्रत्नदर्पणैर्दीप्तैरतीव सुमनोहरम् ॥ भूषितं दिव्यवस्त्रैश्च श्वेतचामरकोटिभिः ॥ १५ ॥ पारिजातप्रसूनानां
 मालाजालैः सुशोभितम् ॥ मनोयायि महाश्चर्यं नानाचित्रेण चित्रितम् ॥ १६ ॥ वेष्टितं पार्षदैर्दिव्यै रत्नभूषणभूषितैः ॥ चतुर्भुजैः श्याम
 लैश्च ज्वलद्भिः स्थिरयौवनैः ॥ १७ ॥ पीतवस्त्रपरीधानैश्चंदनागुरुचर्चितैः ॥ दृष्ट्वा रथस्थान्देवांश्च ननाम नृपतिर्मुदा ॥ १८ ॥ सह
 सा तस्य शिरसि पुष्पवृष्टिर्बभूव ह ॥ नेदुर्दुभयः स्वर्गे चानकाश्च मनोहराः ॥ १९ ॥ ऋषयो मुनयः सिद्धाः प्रकुर्वतो मुदाशिष
 म् ॥ प्रशशंसुः सुराः सर्वे राजानं हर्षनिर्भराः ॥ २० ॥ राजा च पार्षदान्ध्यात्वा तद्रूपश्च बभूव ह ॥ पार्षदास्तं रथे कृत्वा नीत्वा
 जग्मुर्ममालयम् ॥ २१ ॥ मदीयः पार्षदो भूत्वा स च तस्थौ ममांतिके ॥ ततः स्वमंदिरं यातं ददर्श मोहिनी विधिम् ॥ २२ ॥
 पुष्पोद्याने च रम्ये च पुष्पचंदनवायुना ॥ सद्यो सुमोह तं दृष्ट्वा प्रदग्धा मदनानलैः ॥ २३ ॥ विलोक्य वक्रनयना जुगोप सस्मितं मुखम् ॥
 सिंदूरविंदुं दधती कस्तूरीविंदुना सह ॥ २४ ॥ चारुचंपकवर्णाभा सततं स्थिरयौवना ॥ बृहन्नितंबयुगला पीनश्रोणिपयोधरा ॥ २५ ॥
 शरत्पार्वणशुभ्रांशुप्रभासुष्टकरानना ॥ सूक्ष्मवस्त्रपरीधाना रत्नालंकारभूषिता ॥ २६ ॥ त्रैलोक्यं मोहितुं शक्ता कटाक्षैरेव लीलया ॥

अ. वै. ल.

॥ ९९ ॥

अतीव कामिनी शश्वद्भजेन्द्रमन्दगामिनी ॥ २७ ॥ पुलकांचितसर्वांगी मूर्छां संप्राप वर्त्मनि ॥ सन्निरीक्ष्य च तां ब्रह्मा जगाम श्रीहरिं
स्मरन् ॥ २८ ॥ स विकारं न हि प्राप ह्यात्मारामो जितेन्द्रियः ॥ ब्रह्मलोकं च संप्राप ब्रह्मा च जगतां पतिः ॥ २९ ॥ सकामा सा
च कुलटा बभूव हतचेतना ॥ दिवानिशं चिन्तयन्ती स्वप्ने ज्ञाने चतुर्मुखम् ॥ ३० ॥ सर्वं जारं विसस्मार तत्याज हरिमीश्वरी ॥ उत्ति
ष्ठंती निवसती शयनं कुर्वती क्षणम् ॥ ३१ ॥ तप्तपात्रे यथा सस्यं भ्रमत्येव तथा पथि ॥ एतस्मिन्नंतरे रंभा विदग्धाप्सरसां वरा ॥
॥ ३२ ॥ गच्छन्ती कामलोकं सा सकामा तेन वर्त्मना ॥ दृष्ट्वा सहचरीं तत्र शुष्ककण्ठोष्ठतालुकाम् ॥ अभिप्रायेण बुबुधे पप्रच्छ
सस्मिता तदा ॥ ३३ ॥ ॥ रंभोवाच ॥ ॥ कथमेवंविधा त्वं हि त्रैलोक्यचित्तमोहिनि ॥ ३४ ॥ वद शीघ्रं महाभागे रंभाहं चेतनं
कुरु ॥ समुद्दिश्य सकामा त्वं गच्छ त्वं कांतमीप्सितम् ॥ ३५ ॥ कुलटा सर्वसौभाग्या न वयं कुलपालिकाः ॥ सर्वे व्यग्रा इन्द्रियाणां
सुखाय भुवनत्रये ॥ ३६ ॥ यांति प्राणा यतः काले का लज्जा तत्र जीविनाम् ॥ न चात्मनः परः कश्चित्प्रियोऽस्ति भुवनत्रये ॥ ३७ ॥
कांतेऽपत्ये स्वबन्धौ च स्नेहो यः स्वात्महेतुकः ॥ सम्बंधः स्वात्मनो यावत्तावत्स्नेहोऽस्ति तत्र वै ॥ ३८ ॥ येषु यन्मानसं शश्वत्तेषां
प्राणास्त एव हि ॥ गच्छन्तीं कामलोकं च सकामां पश्य मां प्रिये ॥ ३९ ॥ सह सख्या समालोच्य मनसा गच्छ तं प्रियम् ॥ निब
द्धय नीवीं केशांश्च कृत्वा वेषमभीप्सितम् ॥ ४० ॥ मुनिमोहनबीजं च तं मोहं कुरु मोहिनि ॥ कथयस्व महाभागे वचनं हृदयंग
मम् ॥ ४१ ॥ रक्षात्मानं प्रभावं च स्त्रीजातीनां जगत्रये ॥ स्वाभिप्रायश्च सुरतौ न प्रकाश्यः कदाचन ॥ ४२ ॥ स्वांतं कांतं स्वानु
रक्तमृज्वीं सहचरीं विना ॥ तस्माद्यत्नेन हृद्राक्यं प्रकाश्यं च प्रिये प्रिये ॥ ४३ ॥ अन्यथा चोपहासाय मरणायैव कल्पते ॥ तस्याश्च
वचनं श्रुत्वा सस्मिता सा सुलज्जिता ॥ हृद्यं च कथयामास यद्धेतोस्तादृशी गतिः ॥ ४४ ॥ ॥ मोहिन्युवाच ॥ ॥ यावद्दृष्टो
मया रंभे निर्जने चतुराननः ॥ ४५ ॥ तावन्मनो मेतिदग्धं शश्वन्मनसिजानलैः ॥ न दत्तमात्मने भक्ष्यमंतरे न हि रोचते ॥
॥ ४६ ॥ जानामि नाहमुदयं यामिनीशदिनेशयोः ॥ अधुना न हि भेदो मे सततं स्वप्रज्ञानयोः ॥ ४७ ॥ मम प्राणाः प्रतीक्षन्ते

खं० ४ पू०

अ० ३१

॥ ९९ ॥

तस्यालिङ्गनमेव च ॥ क्षणं विज्ञाय न चिरं यास्यन्ति नान्यथा प्रिये ॥ ४८ ॥ कामज्वालाकलापैश्च स्वर्णाकारं कलेवरम् ॥ अनाहा
 रेण चेदानीं बभूव दग्धशैलवत् ॥ ४९ ॥ गंतुं स्थातुं न शक्ताहं शयनं कर्तुमुद्यता ॥ धिगस्तु पुंश्चलीजातिं मामेव च विशेषतः ॥ ५० ॥
 कमुपायं करिष्यामि वद रंभेति सांप्रतम् ॥ लज्जां वापि शरीरं वा विसृजामि च किं द्वयोः ॥ ५१ ॥ मोहिनीवचनं श्रुत्वा प्रहस्याप्स
 रसां वरा ॥ तामुवाच हितं नीतमुपायं शुभकारणम् ॥ ५२ ॥ ॥ रंभोवाच ॥ ॥ एवमेतदहो भद्रे भद्रस्य कारणं तव ॥ सर्वं त्व
 पनयिष्यामि शृणुपायं भयं त्यज ॥ ५३ ॥ कृत्वा वेषमपूर्वं च पूर्वमाराध्य मन्मथम् ॥ तेन सार्द्धं स्वयं गत्वा मोहं कुरु च भामिनि ॥
 ॥ ५४ ॥ जितेंद्रियाणां प्रवरं साक्षान्नारायणात्मकम् ॥ विना कामसहायेन का शक्ता जेतुमीश्वरम् ॥ ५५ ॥ भज कामं तपः कृत्वा
 पुष्करे व्रज मोहिनि ॥ सद्यः साक्षात्स भविता दयालुर्योषितां प्रभुः ॥ ५६ ॥ इत्युक्त्वा तामप्सरसां प्रवरा काममंतिकम् ॥ जगामें
 द्रियशांत्यर्थं सा जगाम च पुष्करम् ॥ ५७ ॥ पुष्करे च तपः कृत्वा कामं संप्राप्य मोहिनी ॥ जगाम तेन सार्द्धं च ब्रह्मलोकमना
 मयम् ॥ ५८ ॥ ददर्श निर्जनस्थं च मोहिनी कमलोद्भवम् ॥ तमेव मोहनं कर्तुं समारंभे पुरः स्थिता ॥ ५९ ॥ क्षणं ननर्त सुचिरं
 सुगानेन क्षणं जगौ ॥ संगीतं मम संबन्धि भक्तानां चित्तमोहनम् ॥ ६० ॥ विधाता जगतां तस्याः श्रुत्वा संगीतमीप्सितम् ॥ पुल
 कांचितसर्वाङ्गो मुमोह साश्रुलोचनः ॥ ६१ ॥ दृष्ट्वा मुग्धं चतुर्वक्त्रं मोहिनी दृष्टमानसा ॥ कलाप्रमाणं भावं च चकार तत्र लील
 या ॥ ६२ ॥ स्वाङ्गं संदर्शयामास स्मेरभ्रभङ्गपूर्वकम् ॥ का लज्जा तस्य संसारे यः कामहतचेतनः ॥ ६३ ॥ विज्ञाय ब्रह्मा तद्भावं
 नतवक्रो बभूव ह ॥ प्रदाय तस्या दानं च विरतः श्रीहरिं स्मरन् ॥ ६४ ॥ विज्ञाय ब्रह्मणो भावं शुष्ककण्ठोष्ठतालुका ॥ हतोद्यमा
 सा तुष्टाव कामं कामप्रदं वरम् ॥ ६५ ॥ ॥ मोहिन्युवाच ॥ ॥ सर्वेंद्रियाणां प्रवरं विष्णोरंशं च मानसम् ॥ तदेव कर्मणां
 बीजं तदुद्भव नमोऽस्तु ते ॥ ६६ ॥ स्वयमात्मा हि भगवाञ्ज्ञानरूपो महेश्वरः ॥ नमो ब्रह्मजगत्स्रष्टस्तदुद्भव नमोऽस्तु ते ॥ ६७ ॥
 सृष्टिः सर्वशरीरेषु दृष्टिश्च योगिनामपि ॥ जगत्साध्य दुराराध्य दुर्निवार नमोऽस्तु ते ॥ ६८ ॥ सर्वाजित जगज्जेतर्जीव जीवमनोहर ॥

ब. वै. ल.

॥१००॥

रतिबीज रतिस्वामित्रतिप्रिय नमोऽस्तु ते ॥ ६९ ॥ शश्वद्योषिदधिष्ठान योषित्प्राणाधिकप्रिय ॥ योषिद्वाहन योषास्त्र योषिद्वंधो
 नमोऽस्तु ते ॥ ७० ॥ पतिसाध्यकराशेषरूपाधारगुणाश्रय ॥ सुगंधिवातसचिव मधुमित्र नमोऽस्तु ते ॥ ७१ ॥ शश्वद्योनिक्ता
 धार स्त्रीसंदर्शनवर्धन ॥ विदग्धानां विरहिणां प्राणांतक नमोऽस्तु ते ॥ ७२ ॥ अकृपा येषु तेनर्थस्तेषां ज्ञानविनाशनम् ॥
 अनूहरूपभक्तेषु कृपासिन्धो नमोऽस्तु ते ॥ ७३ ॥ तपस्विनां च तपसां विघ्नबीजावलीलया ॥ मनः सकामं मुक्तानां कर्तुं
 शक्त नमोऽस्तु ते ॥ ७४ ॥ तपःसाध्याश्चाराध्याश्च सदैवं पांचभौतिकाः ॥ पंचेंद्रियकृताधार पंचबाण नमोऽस्तु ते ॥ ७५ ॥
 मोहिनीत्येवमुक्त्वा तु मनसा सा विधेः पुरः ॥ विररामानप्रवक्रा बभूव ध्यानतत्परा ॥ ७६ ॥ उक्तं माध्यंदिने कांते स्तोत्रमेतन्म
 नोहरम् ॥ परा दुर्वाससा दत्तं मोहिन्यै गंधमादने ॥ ७७ ॥ स्तोत्रमेतन्महापुण्यं कामी भक्त्या यदा पठेत् ॥ अभीष्टं लभते नूनं
 निष्कलंको भवेद्भुवम् ॥ ७८ ॥ चेष्टां न कुरुते कामः कदाचिदपि तं प्रियम् ॥ भवेदरोगी श्रीयुक्तः कामदेवसमप्रभः ॥ वनितां लभते
 साध्वीं पत्नीं त्रैलोक्यमोहिनीम् ॥ ७९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे मोहिनी
 स्तोत्रवर्णनं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ मोहिनीस्तवनेनैव कामस्तुष्टो बभूव ह ॥ चकार शरसं
 धानमंतरिक्षे स्थितः स्वयम् ॥ १ ॥ मंत्रपूतं महास्रं च चिक्षेप पितरं मुदा ॥ बभूव चंचलो ब्रह्मा कामास्त्रेण च कामुकः ॥ २ ॥
 क्षणं निरीक्षणं चक्रे मोहिन्यास्ये पुनःपुनः ॥ ज्ञानं प्राप्य तदा धाता विरराम हरिं स्मरन् ॥ ३ ॥ बुबुधे मनसा सर्वं चरितं मन्मथस्य
 च ॥ शशाप तं सुतमपि विधाता क्रोधविह्वलः ॥ ४ ॥ हे काम यौवनोन्मत्त मूढैश्वर्येण गर्वितः ॥ भविता दर्पभंगस्ते गुरोर्मे हेलना
 दिति ॥ ५ ॥ हतोद्यमो जगामाशु मन्मथो मधुना सह ॥ ब्रह्मणः शापभीतश्च शुष्ककंठोष्ठतालुकः ॥ ६ ॥ इत्युवाच जगद्धाता
 मोहिनीं मदनातुराम् ॥ चतुर्वक्त्रं च पश्यंतीं सस्मितं वक्रचक्षुषा ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मातर्मोहिनि गच्छ त्वं निष्फलं
 कर्म चात्र ते ॥ ज्ञातस्तवाभिप्रायश्च नाहं योग्योऽस्य कर्मणः ॥ ८ ॥ वेदे जुगुप्सितं कर्म तदेव कर्तुमक्षमः ॥ वेदकर्ता स्वयमहं व्यव

खं० ४५-

अ० ३२

॥१००॥

स्थाकारको भवे ॥ ९ ॥ अकीर्तिं वेदवक्तुश्च निंद्यं च किमतः परम् ॥ उपस्थिता च या योषिदत्याज्या रागिणामपि ॥ १० ॥ श्रुतौ
 श्रुतमिति त्याज्या सर्वदैव तपस्विनाम् ॥ अहो सर्वैः परित्याज्या पुंश्चली च विशेषतः ॥ ११ ॥ धनायुःप्राणयशसां नाशिनी
 दुःखदायिनी ॥ स्वकार्यतत्परा शश्वत्परकार्यविनाशिनी ॥ १२ ॥ निष्ठुरा नवघातिभ्यः सर्वापद्वीजरूपिणी ॥ विद्युद्दीप्तिर्जले रेखा
 लोभान्मैत्री यथा भवेत् ॥ १३ ॥ परद्रोहाद्यथा संपत्कुलटाप्रेम तत्समम् ॥ सर्वेभ्यो हिंस्रजंतुभ्यो विपद्वीजा सदैव हि ॥ १४ ॥ यो
 विश्वसेतां संमूढो विपत्तस्य पदेपदे ॥ त्वं च रूपवती धन्या वंचिता कामुकैः सदा ॥ १५ ॥ यूनां संपत्स्वरूपा च विषतुल्या तपस्विनाम् ॥
 त्वमेवाप्सरसां श्रेष्ठा सर्वदा स्थिरयौवना ॥ १६ ॥ तवैव कर्म योग्यं च युवानं पश्य सुन्दरि ॥ त्वं विदग्धा च योषित्सु विदग्धान्वेषणं
 कुरु ॥ १७ ॥ विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् ॥ जरातुरोहं वृद्धश्च तपस्वी वैष्णवो द्विजः ॥ १८ ॥ अस्वतंत्रः पराधीनः
 का रतिः पुंश्चलीषु मे ॥ अये वत्से गच्छ शीघ्रं विहाय पितरं च माम् ॥ १९ ॥ नात्राहं च जगत्स्रष्टा तस्मात्तव पिता सदा ॥ मन्मथं
 चंद्रमित्रं च जयंतं नलकूबरम् ॥ २० ॥ स्वर्वैद्यौ चंद्रतनयं दितिपुत्रांश्च सुंदरान् ॥ कामशास्त्रेषु निष्णातात्रतिकर्मविशारदान् ॥
 ॥ २१ ॥ या मां यासि हि तांस्त्यक्त्वा सा विदग्धा च कामुकी ॥ सदा संभोगविषये स्त्रियं प्रार्थयते पुमान् ॥ २२ ॥ स्त्री चेत्प्र
 याति पुरुषं विपरीतं विडम्बनम् ॥ सर्वेषां चैव रत्नानां स्त्रीरत्नं दुर्लभं परम् ॥ २३ ॥ स्वयं प्रार्थयते स्वामी न तु स्वामिनमेव च ॥
 योषिजातिषु धिक् ताश्च स्वयं याः समुपस्थिताः ॥ २४ ॥ भवेदूरं स्वल्पमूल्यं रत्नं स्वयमुपस्थितम् ॥ नित्यं पुमान्स्त्रियं याति स्त्री वा
 याति च न प्रियम् ॥ २५ ॥ लोकाचारेषु वेदेषु न स्त्री याति परप्रियम् ॥ स्ववस्तु भुंक्ते यः काले शास्त्रोक्तविधिपूर्वकम् ॥ २६ ॥
 स पूज्यो न भवेत्पूज्यो यद्रतिः परवस्तुषु ॥ कः कस्य शत्रुरबले निशामय जगत्रये ॥ २७ ॥ स्वेंद्रियाः शत्रवः सर्वे शत्रुता यन्निमि
 त्ततः ॥ वेदोक्ताचरणे सर्वे मित्रं च जगतां जगत् ॥ २८ ॥ कृते वेदविरुद्धे च मित्रं शत्रुर्भवेद्भुवम् ॥ वेदोक्तं कृतवतं च हरिस्तुष्टो
 दिवानिशम् ॥ २९ ॥ हरौ तुष्टे जगत्तुष्टं तस्मिन्नुष्टे भवो रिपुः ॥ कुत्रास्ति कुलटाजातिः साध्वीजातिश्च कुत्र वा ॥ ३० ॥ स्वकी

ब. वै. ऊ.

॥ १०१ ॥

याचरणात्सर्वं भवे भवति कर्मणः ॥ स्त्रीजातिः प्रकृतेरंशा नारायणविनिर्मिता ॥ ३१ ॥ दुःशीला पुंश्चली निंद्या सुशीला च पति
 व्रता ॥ पतिव्रतास्तु त्रिविधाः पुंश्चलीषु च योषितः ॥ ३२ ॥ तासामेवंविधा नास्ति स्वयं याति परप्रियम् ॥ स्त्रीजातीनां च मध्ये
 च कास्त्येवं कुलकज्जला ॥ ३३ ॥ भवे रत्यै स्वयं दृष्ट्वा वेषं कृत्वा प्रयाति तम् ॥ क्षोभिता यदि पश्यन्ती भक्ष्यद्रव्यमसाध्यकम् ॥
 ॥ ३४ ॥ वैकुल्यान्नहि तत्साध्यं सामान्यमेव केवलम् ॥ इत्येवमुक्त्वा जगतां विधाता विरराम च ॥ वक्तुं समुद्यता सा च कोपप्रस्फु
 रिताधरा ॥ ३५ ॥ ॥ मोहिन्युवाच ॥ ॥ ज्ञातं सर्वं जगद्धातश्चरितं तव सांप्रतम् ॥ ३६ ॥ त्वया निबोधिता नीतिर्मनो मे
 न स्थिरं भवेत् ॥ भूतं त्वयि विशिष्टं च यावद्वृष्टः क्षणे भवान् ॥ ३७ ॥ त्वद्वक्त्रदृष्टिमात्रेण सर्वे जाराश्च विस्मृताः ॥ देहं कामाग्निना
 दग्धं यदा त्यक्तुं समुद्यता ॥ ३८ ॥ निषिषेध च मां रंभा प्रददौ मंत्रमीदृशम् ॥ तदा कामसहायेन त्वत्समीपं समागता ॥ ३९ ॥
 समधुस्तव शापेन स जगाम हतोद्यमः ॥ अहो गंतुमशक्ताहं त्वया यद्यपि भर्तिसता ॥ ४० ॥ सर्वांगेष्वेव मे जाड्यं बभूव सांप्रतं
 विभो ॥ कृपां कुरु कृपासिंधो न मां हंतुं त्वमर्हसि ॥ ४१ ॥ तवाश्लेषणमात्रेण विज्वराहं सुनिश्चितम् ॥ त्वमेव जगतां धाता
 कुलटाऽहं च कर्मणा ॥ ४२ ॥ संतो गर्वं न कुर्वन्ति कर्मसाध्याश्च जीविनः ॥ कश्चित्प्रयाति यानेन वहन्ति तं च केचन ॥ ४३ ॥
 करं गृह्णाति नृपतिः कर्मणा ददति प्रजाः ॥ कश्चित्सिंहासनस्थश्च नृपमात्रश्च कश्चन ॥ ४४ ॥ कर्मणा वाहकाः केचि
 त्केचिद्वाहनपालकाः ॥ सूकरीजठरं कश्चित्संप्रयाति स्वकर्मणा ॥ ४५ ॥ कश्चिच्छच्याश्च जठरं तव पुत्राश्च केचन ॥
 केचित्कृत्वा हरेर्भक्तिं कर्मणा तस्य पार्षदाः ॥ ४६ ॥ केचिद्भवंति कृमयो विष्टायां देवदोषतः ॥ स्वर्गं प्रयाति राजेंद्राः
 केचिच्च स्वस्वकर्मणा ॥ ४७ ॥ केचित्प्रयाति नरकं विष्णुत्रे तत्र पच्यते ॥ कर्मणा कश्चिर्दिद्रेन्द्रः सुराणां प्रवरः स्वयम् ॥ ४८ ॥
 केचित्सुरा नराः केचित्केचिच्च क्षुद्रजंतवः ॥ केचिच्च कर्मणा विप्रा वर्णश्रेष्ठा महीतले ॥ ४९ ॥ केचिद्द्रूपा वैश्यशूद्राः केचि
 च म्लेच्छजातयः ॥ केचित्स्वकर्मणा प्राज्ञा ज्ञानेन सर्वदर्शिनः ॥ ५० ॥ केचिन्मूर्खाः केचिदंधाः स्वांगहीनाश्च केचन ॥ केचिच्छास्त्रं

खं० ४ पू०

अ० ३२

॥ १०१ ॥

बोधयन्ति शिष्यवर्गान्स्वकर्मणा ॥ ५१ ॥ केचित्पठन्ति सर्वार्थं जानन्ति गुरुवक्त्रतः ॥ भवन्ति कर्मणा केचिद्देहे स्थावरजंगमे ॥ ५२ ॥
 तपस्वी नवघाती च त्वं च ब्रह्मा च कर्मणा ॥ काचित्स्वकर्मणा साध्वी पूज्येह च परत्र च ॥ ५३ ॥ काचिद्वेश्या तदाहारं भुङ्क्ते कृत्वांग
 विक्रयम् ॥ स्वर्वेश्याहं सुरपुरे सुरभोग्या सुपूजिता ॥ ५४ ॥ येषामालिंगनेनैव कर्मणां खंडनं भवेत् ॥ मनःस्वभावबीजं च स्वभावः
 कर्मबीजकः ॥ ५५ ॥ तत्कर्म फलबीजं च सर्वेषां जनको हरिः ॥ फलं ददाति नियतं कर्मद्वारा विभुः स्वयम् ॥ ५६ ॥ सर्वेभ्यो बल
 वान्नित्यं कर्मरूपी जनार्दनः ॥ कुतो हेतोर्निदिताहं त्वयैव भर्त्सिता कथम् ॥ ५७ ॥ जगत्स्रष्टुरीश्वरस्य पादाब्जं द्रष्टुमागता ॥
 स्वप्ने यस्य पदद्वंद्वं न हि पश्यन्ति योगिनः ॥ ५८ ॥ तमीश्वरं पतिं कर्तुमिच्छया स्वयमागता ॥ गत्वा हि कस्यचित्स्थानमस्पृ
 श्येह परत्र च ॥ ५९ ॥ कस्यचित्पादरजसा यशसा भाति योषितः ॥ इत्युक्त्वा मोहिनी शीघ्रं गत्वोवास हरेः पुरः ॥ ६० ॥
 स्वयं विधाता जगतां चकंपे कुलटाभयात् ॥ सस्मिता वक्रनयना कामभावं चकार ह ॥ ६१ ॥ स्वांगं च दर्शयामास कामबाणप्र
 पीडिता ॥ एतस्मिन्नंतरे कामः सर्वज्ञः सर्वयोगवित् ॥ ६२ ॥ आविर्भूय पंचबाणान्निचिक्षेप च ब्रह्मणि ॥ सम्मोहनं समुद्रेण बीजस्तं
 भितकारणम् ॥ ६३ ॥ उन्मत्तबीजं ज्वलदं शश्वच्चेतनहारकम् ॥ एतान्प्रक्षिप्य मदनोऽप्यंतरिक्षस्थितः स्वयम् ॥ ६४ ॥ किंकरान्प्रे
 षयामास संमोहाय पितुर्मुदा ॥ वसंतं कोकिलालीश्वरं गंधवातं मनोहरम् ॥ ६५ ॥ नियुज्याभ्यन्तरं गत्वा तद्विकारं चकार ह ॥
 पुंस्कोकिलः कलं रावमुवाच तत्समीपतः ॥ ६६ ॥ षट्पदः सुंदरं सूक्ष्मं जुगुंजे पुरतः स्थितः ॥ शश्वद्ववौ गंधवहो मंदोतिशीतलः
 प्रिये ॥ ६७ ॥ सततं मुदितस्तत्र बभ्राम च मधुः स्वयम् ॥ पुलकांचितसर्वांगो बभूव जगतां विधिः ॥ ६८ ॥ ददर्श मोहिनी
 भावं प्रहस्य च पुनःपुनः ॥ अतीव वक्रनयना कामास्रहतचेतना ॥ ६९ ॥ विधाता बुबुधे सर्वं सर्वबंधनिबंधनम् ॥ नियंतुं न मनः
 शक्तः सस्मार श्रीहरिं भिया ॥ ७० ॥ तुष्टाव मनसा कृष्णं शांतं हृत्पंकजस्थितम् ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं हरिं पीतांबरं परम्
 ॥ ७१ ॥ अतीव कमनीयं च किशोरं स्थिरयौवनम् ॥ रत्नालंकारभूषाढ्यं सस्मितं श्यामसुंदरम् ॥ ७२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥

अ. वै. ल.

॥१०२॥

रक्ष रक्ष हरे मां च निमग्नं कामसागरे ॥ दुष्कीर्तिजलपूर्णं च दुष्पारे बहुसंकटे ॥ ७३ ॥ भक्तिविस्मृतिबीजे च विपत्सोपानदुस्तरे ॥
 अतीव निर्मलज्ञानचक्षुःप्रच्छन्नकारणे ॥ ७४ ॥ जन्मोर्मिसंघसहिते योषिन्नकौघसंकुले ॥ रतिस्रोतःसमायुक्ते गंभीरे घोर एव च
 ॥ ७५ ॥ प्रथमामृतरूपे च परिणामविषालये ॥ यमालयप्रदेशाय मुक्तिद्वारातिविस्मृते ॥ ७६ ॥ बुद्ध्या तरण्या विज्ञानैरुद्धरास्मानतः
 स्वयम् ॥ स्वयं च त्वं कर्णधारः प्रसीद मधुसूदन ॥ ७७ ॥ मद्विधाः कतिचिन्नाथ नियोज्या भवकर्मणि ॥ संति विश्वेश विधयो हे विश्वे
 श्वर माधव ॥ ७८ ॥ न कर्मक्षेत्रमेवेदं ब्रह्मलोकोऽयमीप्सितः ॥ तथापि नः स्पृहा कामे त्वद्भक्तिव्यवधायके ॥ ७९ ॥ हे नाथ करुणा
 सिन्धो दीनबन्धो कृपां कुरु ॥ त्वं महेश महाज्ञाता दुःस्वप्नं मां न दर्शय ॥ ८० ॥ इत्युक्त्वा जगतां धाता विरराम सनातनः ॥
 ध्यायं ध्यायं मत्पदाब्जं शश्वत्सस्मार मामिति ॥ ८१ ॥ ब्रह्मणा च कृतं स्तोत्रं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् ॥ स चैवाकर्ण्य विषये न
 निमग्नो भवेद्भुवम् ॥ ८२ ॥ मम मायां विनिर्जित्य संज्ञानं लभते ध्रुवम् ॥ इह लोके भक्तियुक्तो मद्भक्तप्रवरो भवेत् ॥ ८३ ॥
 इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे ब्रह्ममोहिनीसंवादे द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ श्रीकृष्ण
 उवाच ॥ ॥ कृत्वा ब्रह्मा हरेः स्तोत्रं तस्थौ तस्याः समीपतः ॥ मनोमत्तगजेंद्रं च कामासक्तं निवारयन् ॥ १ ॥ दिव्यज्ञानाङ्कुशे
 नैव मया दत्तेन राधिके ॥ उवाच मोहिनी तं च परिहासपरं वचः ॥ २ ॥ ॥ मोहिन्युवाच ॥ ॥ इंगितेनैव नारीणां सद्यो मत्तं
 भवेन्मनः ॥ करोत्याकृष्य संभोगं यः स एवोत्तमो विभो ॥ ३ ॥ ज्ञात्वा स्फुटमभिप्रायं नार्यां संप्रेषितो हि यः ॥ पश्चात्करोति
 शृंगारं पुरुषः स च मध्यमः ॥ ४ ॥ पुनः पुनःप्रेषितश्च स्त्रिया कामार्तया च यः ॥ तया न लितो रहसि स क्लीबो न पुमानहो ॥ ५ ॥
 गृही तपस्वी कामी वा त्यजेत्स्त्रियमुपस्थिताम् ॥ ब्रजेत्परत्र नरकमपूज्यश्च भवेदिह ॥ ६ ॥ नष्टश्रीर्भ्रष्टरूपश्च भ्रष्टबुद्धिर्भवेद्भुवम् ॥ स
 सद्यः क्लीबतां याति ब्रह्मञ्छापेन योषितः ॥ ७ ॥ उत्तिष्ठ जगतीनाथ पारं कुरु स्मरणं वे ॥ निमग्नं दुस्तरे घोरे कर्णधार भयानके ॥ ८ ॥
 अतीव निर्जनस्थाने सर्वजंतुविवर्जिते ॥ सुगंधिवायुना रम्ये पुंस्कोकिलरुतश्रुते ॥ ९ ॥ सततं त्वन्मनस्कां मां दासीं जन्मनि

खं० ४ पु०

अ० ३३

॥१०२॥

जन्मनि ॥ क्रीणीहि रतिपण्येनामूल्यरत्नेन सत्वरम् ॥ १० ॥ इत्युक्त्वा मोहिनी सद्यो जगत्स्रष्टुश्च ब्रह्मणः ॥ विचकर्ष वरं वस्त्रं सस्मि
 ना कामविह्वला ॥ ११ ॥ विज्ञाय समयं धाता तामुवाच भयातुरः ॥ पीयूषतुल्यं वचनं वरं विनयपूर्वकम् ॥ १२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 शृणु मोहिनि मद्राक्यं सत्यसारं हितं स्फुटम् ॥ न कुरु त्वं च त्रैलोक्ये स्त्रीजातीनामपत्रपाम् ॥ १३ ॥ त्यज मामंबिके पुत्रं
 वृद्धं निष्काममेव च ॥ त्वत्कर्मयोग्यरसिकं युवानं पश्य सुस्मिते ॥ १४ ॥ निषेकालभते पत्नी गुरु भर्तुः शुभाशुभम् ॥ मंत्रशिल्प
 मपत्यं च सर्वमेतन्न यत्नतः ॥ १५ ॥ त्वया सह मम रते निबंधो नास्ति सुव्रते ॥ क्षुद्रं महद्वा यत्कर्म सर्वं दैवनिबंधकम् ॥ १६ ॥
 इत्युक्तवन्तं ब्रह्माणं स्मरन्तं मत्पदांबुजम् ॥ विचकर्ष पुनर्वेश्या कामेन हतचेतना ॥ १७ ॥ एतस्मिन्नंतरे शीघ्रं स्थानं तत्सुमनोहरम् ॥
 आजग्मुर्मुनयः सर्वे ज्वलन्तो ब्रह्मतेजसा ॥ १८ ॥ अत्रिः पुलस्त्यः पुलहो वसिष्ठः क्रतुरंगिराः ॥ भृगुर्मरीचिः कपिलो वोढुः पंचशि
 खो रुचिः ॥ १९ ॥ आसुरिश्च प्रचेताश्च स्वयं शुक्रो बृहस्पतिः ॥ उत्थयः करकः कण्वः कश्यपो गौतमस्तथा ॥ २० ॥ सनकश्च
 सनंदश्च कर्दमश्च सनातनः ॥ सनत्कुमारो भगवान्योगिनां परमो गुरुः ॥ २१ ॥ शातातपः पिप्पलश्च शंकुः शुक्रः पराशरः ॥
 मार्कण्डेयो लोमशश्च मृकंदुश्च्यवनस्तथा ॥ २२ ॥ दुर्वासाश्च जरत्कारुरास्तीकश्च विभांडकः ॥ ऋष्यशृंगो भरद्वाजो वामदेवश्च
 कौशिकः ॥ २३ ॥ दृष्ट्वैतांश्च तपोनिष्ठानागतांश्च मुनीश्वरान् ॥ तत्याज मोहिनी शीघ्रं व्रीडया कमलोद्भवम् ॥ २४ ॥ तत्रोवास
 जगद्धाता तद्धामपार्श्वतश्च सा ॥ प्रणेमुर्मुनयस्तं च भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ २५ ॥ आशिषं युयुजे ब्रह्मा वासयामास तान्विभुः ॥
 तेषु मध्ये प्रजज्वाल यथा तारासु चंद्रमाः ॥ २६ ॥ पप्रच्छुर्मुनयो देवं कथमेषा तवांतिके ॥ स्वर्वेश्यानां च प्रवरा मोहिनीत्येवमेव
 च ॥ २७ ॥ श्रुत्वा मुनीनां वचनमुवाच तान्प्रजापतिः ॥ स्त्रीजातीनां च वचनं लज्जाच्छादनमेव च ॥ २८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 अपूर्वं नृत्यगीतं च चिरं कृत्वा शुभावहा ॥ उवासेयं परिश्रान्ता यथा कन्या पितुः पुरः ॥ इत्युक्त्वा जगतां धाता जहास मुनि
 संसदि ॥ २९ ॥ जहमुर्मुनयः सर्वे सर्वज्ञास्तत्र राधिके ॥ सर्वं रहस्यं विज्ञाय जगत्स्रष्टुश्च मानसम् ॥ ३० ॥ सद्यश्चुकोप कुलटा

ब. वै. क.

॥ १०३ ॥

हास्यव्याजेन संसदि ॥ सर्वाङ्गकंपमाना सा कुलटा कुटिलानना ॥ ३१ ॥ रक्तपङ्कजनेत्रा च कोपप्रस्फुरिताधरा ॥ उत्थाय च
 सभामध्ये तेषां च पुरतः स्थिता ॥ संबोध्योवाच ब्रह्माणं मृत्युकन्या यथा रुषा ॥ ३२ ॥ ॥ मोहिन्युवाच ॥ ॥ अये ब्रह्मज्ज
 गन्नाथ वेदकर्ता त्वमेव च ॥ ३३ ॥ किं वा वेदप्रणिहितं कर्म किं तद्विपर्ययम् ॥ विचारं मनसा स्वेन कुरु वेदविदां गुरो ॥ ३४ ॥
 स्वकन्यायां यत्स्पृहा स कथं हससि नर्तकीम् ॥ निर्मिताहमीश्वरेण स्वर्वेश्या सर्वगामिनी ॥ ३५ ॥ सतां कर्म विरुद्धं यत्तदत्यंतवि
 डंबनम् ॥ दासीतुल्यां विनीतां च दैवेन शरणागताम् ॥ ३६ ॥ यतो हससि गर्वेण ततोऽपूज्यो भवाचिरम् ॥ अचिरादर्पभङ्गं ते
 करिष्यति हरिः स्वयम् ॥ ३७ ॥ निबोध वचनं ब्रह्मन्वेश्यायाश्च तु सांप्रतम् ॥ तवैव वचनं स्तोत्रं गृह्णाति यो नरः सदा ॥ ३८ ॥
 भविता तस्य विघ्नश्च स यास्यत्युपहास्यताम् ॥ भविता वार्षिकी पूजा देवतानां युगेयुगे ॥ ३९ ॥ तव माध्यां च संक्रांत्यां न
 भविष्यति सा पुनः ॥ कल्पांतरेत्र कल्पे वा देहे देहांतरेऽत्र वा ॥ ४० ॥ पुनः पूजा न भविता या गता सा गतैव च ॥ इत्युक्त्वा
 मोहिनी शीघ्रं जगाम मदनालयम् ॥ ४१ ॥ तेन सार्द्धं रतिं कृत्वा बभूव विज्वरा पुनः ॥ पश्चात्सा चेतनां प्राप्य विललाप भृशं
 पुनः ॥ ४२ ॥ अयं कथं मया शप्तो जगद्विधिरतिप्रियः ॥ स्वर्वेश्यायां गतायां च मुनयो दुःखिता भृशम् ॥ ४३ ॥ स्वयं विधाता
 जगतां चक्रे नतकंधरः ॥ उपायं मुनयस्तस्मै ददुः कल्याणकारिणः ॥ ४४ ॥ शरणं ब्रज वैकुण्ठमित्युक्त्वा ते गृहान्ययुः ॥ ब्रह्मा
 जगाम शरणं मम मूर्त्यंतरं परम् ॥ ४५ ॥ शांतं तं कमलाकांतं श्यामं नारायणाभिधम् ॥ गत्वा विषण्णवदनः प्रणम्य च चतुर्भुज
 म् ॥ ४६ ॥ तत्रोवास जगत्कर्ता नातिदूरे समीपतः ॥ रहस्यं कथयामास शुष्ककण्ठोष्ठतालुकः ॥ ४७ ॥ दीनबंधुं दयासिंधुं विप
 त्तारणकारणम् ॥ श्रुत्वा रहस्यं तत्सर्वं प्रहस्योवाच तं विभुः ॥ सत्यं सारं हितं वाक्यं जगतां च सुखावहम् ॥ ४८ ॥ ॥ श्रीना
 रायण उवाच ॥ ॥ स्वयं त्वं वेदविदसि विदुषां च गुरोर्गुरुः ॥ ४९ ॥ त्वया कृतं च यत्कर्म इह केन न तत्कृतम् ॥ स्त्रीजातिः
 प्रकृतेरंशा जगतां बीजरूपिणी ॥ ५० ॥ स्त्रीणां विडम्बनेनैव प्रकृतेश्च विडम्बनम् ॥ न तद्भारतवर्षं च पुण्यक्षेत्रमनुत्तमम् ॥ ५१ ॥

खं० ४ पू०

अ० ३३

॥ १०३ ॥

क्रीडाक्षेत्रे ब्रह्मलोके कस्तवेन्द्रियनिग्रहः ॥ यदि तद्भारते दैवात्कामिनी समुपस्थिता ॥ ५२ ॥ स्वयं रहसि कामार्ता न सा
 त्याज्या जितेन्द्रियैः ॥ त्यक्त्वा परत्र नरकं ब्रजेदतिविडम्बितः ॥ ५३ ॥ भवेदेव हि दुःखार्ता शापं दद्याच्च तं ध्रुवम् ॥ विहाय
 स्वकलत्रं च यो गृह्णाति परस्त्रियम् ॥ ५४ ॥ लोभात्कामसुखाद्वापि सोऽधमो नात्र संशयः ॥ पातयित्वा स च पतेद्दश
 पूर्वान्दशापरान् ॥ ५५ ॥ त्यक्त्वा स्वस्वामिनं या च परं गच्छति कामतः ॥ न पुमान्न च वेश्या च कुलस्त्री तत्र दुष्यति ॥
 ॥ ५६ ॥ उपायेन च या साध्यं करोति परपूरुषम् ॥ तिष्ठत्येवांधकूपे सा यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ५७ ॥ स्वर्वेश्या च दिवं
 याति सततं कुलधर्मतः ॥ ध्रुवं भवेत्सोपराधी तस्या अप्यवमानतः ॥ ५८ ॥ तमुपायं करिष्यामि शप्तो यत्र विशुद्ध्यति ॥
 क्षणं तिष्ठ जगन्नाथ पापिनश्च भवार्णवे ॥ ५९ ॥ एतस्मिन्नंतरे कश्चिदाजगाम हरेः पुरः ॥ द्वारपालः शीघ्रगामीत्युवाच नत
 कंधरः ॥ ६० ॥ ॥ द्वारपाल उवाच ॥ ॥ अन्यब्रह्मांडाधिपतिर्ब्रह्मा दशमुखः स्वयम् ॥ द्वारे तिष्ठन्महाभक्तस्त्वां द्रष्टुं स्वयमा
 गतः ॥ ६१ ॥ द्वारपालवचः श्रुत्वा स चैवानुमतिं ददौ ॥ द्वारपालाज्ञया ब्रह्मा तुष्टावागत्य भक्तितः ॥ ६२ ॥ स्तोत्रैरतिविचित्रैश्च
 चतुर्वक्त्राऽश्रुतैरहो ॥ स्तुत्वोवासाज्ञया विष्णोः कृत्वा पश्चाच्चतुर्मुखम् ॥ ६३ ॥ नारायणो द्वारपालानित्युवाच चतुर्भुजान् ॥ आगं
 तुकं जनमपि प्रवेशयत सादरम् ॥ ६४ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र वृन्दावनविनोदिनि ॥ आजगामातिप्रणतो ब्रह्मा शतमुखः स्वयम् ॥
 ॥ ६५ ॥ दिव्यैः स्तोत्रैश्च तुष्टाव निगूढमसि सुन्दरैः ॥ स्तुत्वोवास वरैः स्तोत्रैः सर्वेषामश्रुतैरहो ॥ ६६ ॥ तदनन्तरयोरग्रे भक्त्या
 शतमुखः स्वयम् ॥ जगद्विधौ सभायां च तत्र तिष्ठति तत्क्षणे ॥ ६७ ॥ आजगामान्यब्रह्मांडाधिपो ब्रह्मा हरेः पुरः ॥ सहस्रवदनः
 श्रीमान्भक्त्या नम्रात्मकंधरः ॥ ६८ ॥ स्तुत्वोवास वरैः स्तोत्रैः सर्वेषामश्रुतैरहो ॥ तं च पप्रच्छ सर्वेषां ब्रह्मांडानां च ब्रह्मणाम् ॥
 ॥ ६९ ॥ वार्ता विषयिणां चैव सुराणां च क्रमेण च ॥ चतुर्मुखस्य तान्दृष्ट्वा दर्पभंगो बभूव ह ॥ ७० ॥ आत्मानं विष्णुसदृशं मन्य
 मानस्य दर्पतः ॥ अन्यान्न दर्शयामास ब्रह्मांडस्थान्विधीन्हरिः ॥ ७१ ॥ दृष्ट्वा च कृपया तत्र मृततुल्यं चतुर्मुखम् ॥ यावन्ति गात्रलो

ब. वै. क.
॥ १०४ ॥

मानि संति नारायणस्य मे ॥ ७२ ॥ तत्प्रमाणाश्च ब्रह्मांडा ब्रह्माणः संति सन्ततम् ॥ नारायणं प्रणम्याशु जग्मुस्ते स्वालयं प्रति ॥ ७३ ॥
स मेने विधिरात्मानमत्यल्पविषयाधिपम् ॥ पप्रच्छ प्रणतं विष्णुर्लज्जानम्रचतुर्मुखम् ॥ ७४ ॥ वद तत्किमिदं दृष्टं स्वप्रवद्
वताधुना ॥ नारायणवचः श्रुत्वा विधिरित्युक्त्वास्तदा ॥ ७५ ॥ भूतं भव्यं भविष्यं च तव मायासमुद्भवम् ॥ इत्येवमुक्त्वा स विधिस्त
स्थौ संसदि लज्जया ॥ सर्वातर्यामी भगवांस्तस्योपायं विनिर्ममे ॥ ७६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे
नारायणनारदसंवादे मोहिनीशापब्रह्मदर्पभंगोनाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र
शंकरः समुपास्थितः ॥ सस्मितो वृषभेन्द्रस्थो विभूतिभूषणः स्वयम् ॥ १ ॥ व्याघ्रचर्मांबरधरो नागयज्ञोपवीतकः ॥ स्वर्णाकारज
टाधारमर्धचन्द्रं च सन्दधत् ॥ २ ॥ त्रिशूलपट्टिशकरो विभ्रत्खट्वाङ्गमुत्तमम् ॥ सद्रत्नसाररचितस्वरयंत्रकरो मुदा ॥ ३ ॥ वाहनादव
रुद्धाशु भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ प्रणम्य कमलाकांतं वामे चोवास भक्तिः ॥ ४ ॥ आजग्मुर्मुनयः सर्वे सुराः शक्रादयस्तथा ॥ आदित्या
वसवो रुद्रा मनवः सिद्धचारणाः ॥ ५ ॥ पुलकांचितसर्वांगास्तुष्टुबुः पुरुषोत्तमम् ॥ प्रणम्य तं शिवं सर्वे सुराश्च नम्रकंधराः ॥ ६ ॥
एतस्मिन्नंतरे तत्र संगीतं शंकरो जगौ ॥ कृत्वातीव सुतालं च स्वरयंत्रसमन्वितः ॥ ७ ॥ आवयोश्च गुणाख्यानं राससंबन्धि सुन्द
रम् ॥ समयोचितरागेण मनोमोहनकारिणा ॥ ८ ॥ यत्र कण्ठैकतानेन चैकमानेन चारुणा ॥ पदभेदविरामेण गुरुणा लघुना क्रमात् ॥
॥ ९ ॥ गमकेनातिदीर्घेण मदेन मधुरेण च ॥ भवेतिदुर्लभं सृष्टं प्रीत्या स्वेन विनिर्मितम् ॥ १० ॥ पुलकांचितसर्वांगः साश्रुनेत्रः
पुनःपुनः ॥ तदेव श्रुतिमात्रेण मूर्च्छां प्राप्नुर्विचेतनाः ॥ ११ ॥ बभूवु रुद्ररूपाश्च मुनयः पुरतः प्रिये ॥ रुद्ररूपाः सुराः सर्वे विधातृह
रिपार्षदाः ॥ १२ ॥ नारायणश्च लक्ष्मीश्च गायकश्च शिवः स्वयम् ॥ जलपूर्णं च वैकुण्ठं दृष्ट्वा त्रस्तोहमीश्वरि ॥ १३ ॥ गत्वा मूर्तीर्वि
निर्माय सर्वाश्च तादृशीरिति ॥ तत्स्वरूपास्तदस्त्राश्च तत्स्ववाहनभूषणाः ॥ १४ ॥ तत्स्वभावास्तन्मनस्कास्तत्तद्विषयमानसाः ॥
स्थानं निर्माय पारितो वैकुण्ठस्य चतुर्दिशि ॥ १५ ॥ तदधिष्ठातृदेवी च आजगाम स्वमालयम् ॥ शरीरजा सुराणां सा बभूव सुर

खं ० ४ २
अ० ३४

॥ १०४ ॥

निम्नगा ॥ १६ ॥ मुक्तिदा च मुमुक्षूणां भक्तानां हरिभक्तिदा ॥ कोटिजन्मार्जितं पापं विविधं पापिनामहो ॥ १७ ॥ यस्याश्च स्पर्शं
 वायोश्च संपर्केण विनश्यति ॥ किं वा न जाने प्राणेशि स्पर्शदर्शनयोः फलम् ॥ १८ ॥ किमुत स्नानजन्यं च कथयामि निरूपणम् ॥
 सर्वतीर्थात्परं पृथ्व्यां पुष्करं परिकीर्तितम् ॥ १९ ॥ वेदोक्तं च तदेवास्याः कलां नार्हति षोडशीम् ॥ भगीरथेन चानीता तेन भागी
 रथी स्मृता ॥ २० ॥ गामागता स्रोतसोशाङ्गता तेन प्रकीर्तिता ॥ जानुद्वारा पुरा दत्ता जह्नुनाऽऽपीय कोपतः ॥ २१ ॥
 तस्य कन्यास्वरूपा सा जाह्नवी तेन कीर्तिता ॥ भीष्मः स्वयं वसुर्जातस्तस्यांशात्तेन भीष्मसूः ॥ २२ ॥ धाराभिस्तिसृभिः
 स्वर्गं पृथिवीमतलं तथा ॥ ममाज्ञया च गच्छन्ती तेन त्रिपथगामिनी ॥ २३ ॥ प्रधानधारया स्वर्गे सा च मन्दाकिनी
 स्मृता ॥ योजनायुतविस्तीर्णा प्रस्थे च योजना स्मृता ॥ २४ ॥ क्षीरतुल्यजला शश्वदत्युत्तुंगतरंगिणी ॥ वैकुण्ठाद्र
 ह्यलोकं च ततः स्वर्गं समागता ॥ २५ ॥ स्वर्गाद्विमाद्विमागणं पृथिवीमागता मुदा ॥ सा धारालकनंदाख्या लवणोदेन मिश्रिता ॥
 ॥ २६ ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशा बहुवेगवती सती ॥ पापिनां पापशुष्केयं दग्धुं पावकरूपिणी ॥ २७ ॥ अहो सागरवंशेभ्यो निर्वाण
 मुक्तिदायिनी ॥ वैकुण्ठगामिनी सा च सोपानरूपिणी वरा ॥ २८ ॥ अतोपि मृत्युसमये सतां पुण्यस्वरूपिणाम् ॥ आदौ पादौ च
 संन्यस्य मुखे तोयं प्रदीयते ॥ २९ ॥ गंगासोपानमारुह्य संतो यांति निरामयम् ॥ आब्रह्मलोकं संलंघ्य रथस्थाश्च निरापदः ॥
 ॥ ३० ॥ देवात्पुरा प्राक्तनेन मयं चेत्कृतपातकैः ॥ लोमप्रमाणवर्षं च मोदन्ते हरिमन्दिरे ॥ ३१ ॥ ततो भोगो भवेत्तेषां निश्चितं पाप
 पुण्ययोः ॥ अतिस्वल्पेन कालेन कालव्यूहं च विभ्रताम् ॥ ३२ ॥ ततः पुण्यवतां गेहे लब्ध्वा जन्म च भारते ॥ संप्राप्य निश्चलां
 भक्तिं भवंति हरिरूपिणः ॥ ३३ ॥ मृतद्विजानां देहांश्च देवाच्छूद्रा वहन्ति चेत् ॥ पदप्रमाणवर्षं च तेषां च नरके स्थितिः ॥ ३४ ॥ तत
 स्तेषां च साहाय्यं करोति हरिरूपिणी ॥ ददाति मुक्तिं तेभ्योपि क्रमेण च कृपामयी ॥ ३५ ॥ जन्म पुण्यवतां गेहे कारयित्वा च भारते ॥
 स्थलं ददाति वैकुण्ठे निश्चितं जन्मभिस्त्रिभिः ॥ ३६ ॥ यात्रां कृत्वा तु यः शुद्धौ स्नातुं याति सुरेश्वरीम् ॥ पदप्रमाणवर्षं च वैकुण्ठे

अ. वै. क.

॥ १०५ ॥

मोदते ध्रुवम् ॥ ३७ ॥ गंगां प्राप्यानुषंगेण स्नाति चेत्समलो नरः ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यः पुनर्यदि न लिप्यते ॥ ३८ ॥ कलौ पंच
 सहस्राब्दं स्थितिस्तस्याश्च भारते ॥ तस्यां च विद्यमानायां कः प्रभावः कलेरहो ॥ ३९ ॥ कलौ दशसहस्राणि वर्षाणि प्रतिमा मम ॥
 तिष्ठन्ति च पुराणानि प्रभावस्तत्र कः कलेः ॥ ४० ॥ अतलं याति या धारा सा च भोगवती स्मृता ॥ पयःफेननिभा शश्वदतिवेग
 वती सदा ॥ ४१ ॥ आकरामूल्यरत्नानां मणीन्द्राणां च संततम् ॥ नागकन्याश्च यत्तीरे क्रीडन्ति स्थिरयौवनाः ॥ ४२ ॥ स्वयं देवी च
 वैकुण्ठं वेष्टयित्वा च संततम् ॥ सहस्रयोजना प्रस्थे दैर्घ्ये च लक्षयोजना ॥ ४३ ॥ अस्या विनाशः प्रलये नास्त्येव दुहितुर्मम ॥
 नानारत्नाकरं दिव्यं तत्तीरं सुमनोहरम् ॥ ४४ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं जाह्नवीजन्म पुण्यदम् ॥ ब्रह्मणश्च प्रतीकारो मोहिनीशापतः
 शृणु ॥ ४५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे जाह्नवीजन्मप्रस्तावोनाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥
 ॥ ३४ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ नारायणश्च ब्रह्माणमुवाच कृपया पुनः ॥ दृष्ट्वा गंगां च सर्वे तां मम मायां च मेनिरे ॥ १ ॥
 ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठ गच्छ भद्रं ते भविष्यति चतुर्मुख ॥ अत्र स्नात्वाभिशातस्त्वं पूतो भव ममाज्ञया ॥ २ ॥ त्वं चेत्स
 त्यं स्वयं पूतः स्पर्शं वाञ्छन्ति तानि ते ॥ वैष्णवेशस्य तीर्थानि सर्वाणि सततं मुने ॥ ३ ॥ तथापि शापमुक्तस्त्वमत्र प्रकृतिहेलनात् ॥
 अहंकारश्च सर्वेषां पापबीजममंगलम् ॥ ४ ॥ शीघ्रं त्वं गच्छ गोलोकं ममालयं परात्परम् ॥ प्रकृत्यंशां मंगलदां तत्र प्राप्स्यसि भार
 तीम् ॥ ५ ॥ प्रकृतिं भज कल्याण सृष्टिबीजस्वरूपिणीम् ॥ अहो कल्पांतपर्यंतं तपस्तप्तं त्वयाधुना ॥ ६ ॥ तव मंत्रं न गृह्णन्ति केपि
 वेश्याभिशापतः ॥ यदन्यदेवपूजायां तव पूजा भविष्यति ॥ ७ ॥ त्वमेव जगतां धाता स्वात्मारामश्च योषितः ॥ सर्वरूपी च पूजा
 च सर्वदेहेषु सर्वतः ॥ ८ ॥ तदा ममाज्ञया ब्रह्मास्नात्वा च जाह्नवीजले ॥ शीघ्रं जगाम गोलोकं मां प्रणम्य जगद्गुरुः ॥ ९ ॥ ते
 देवा मुनयः सर्वे प्रजग्मुः स्वालयं मुदा ॥ सुनिर्मलं मम यशो गायन्तश्च पुनःपुनः ॥ १० ॥ विधिरागत्य गोलोकं संप्राप्य भारतीं
 सतीम् ॥ सर्वविद्याधिदेवीं तां मद्रकाब्जविनिर्मिताम् ॥ ११ ॥ वागीश्वरीं च संप्राप्य ब्रह्मा प्रमुदितः स्वयम् ॥ कामास्त्राणां च व्या

खं० ४ पू०

अ० ३५

॥ १०५ ॥

पारमनुमेने स्वयं विभुः ॥ १२ ॥ तत आगत्य मां नत्वा प्राप्य त्रैलोक्यमोहिनीम् ॥ क्रीडां चकार भगवान्स्थानेस्थानेऽतिनिर्जने
 ॥ १३ ॥ रतिं चिरतरं कृत्वा विरराम स्वयं विधिः ॥ वागीश्वरीमुवाचेदं त्वं वै ब्रह्मा च कर्मणा ॥ १४ ॥ काचित्स्वकर्मणा साध्वी पूजा च
 स्थिरयौवना ॥ तवैव कर्मयोगं च युवानं पश्य सुन्दरि ॥ १५ ॥ विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् ॥ जरातुरोऽहं वृद्धश्च
 तपस्वी वैष्णवो द्विजः ॥ १६ ॥ अस्वतंत्रः पराधीनः का रतिः पुंश्चलीषु मे ॥ आजगाम ब्रह्मलोकं पुनरेव निजालयम् ॥ १७ ॥
 ददृशुर्ब्रह्मलोकस्थास्तां देवीं कौतुकान्विताः ॥ अतीव सुंदरीं रम्यां शुभ्रवर्णां च सस्मिताम् ॥ १८ ॥ शरच्छीतांशुवदनां शरत्पंकज
 लोचनाम् ॥ पद्मविंबप्रभासुष्टदीप्तौष्ठाधरपल्लवाम् ॥ १९ ॥ मुक्तापंक्तिविनिर्घेकदंतपंक्तिमनोहराम् ॥ रत्नकेयूरवलयरत्ननूपुरशोभि
 ताम् ॥ २० ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन कर्णमूलविराजिताम् ॥ रत्नेन्द्रसारहारेण वक्षःस्थलसमुज्ज्वलाम् ॥ २१ ॥ वह्निशुद्धांशुकं सूक्ष्मं
 बिभ्रतीं नवयौवनाम् ॥ अतीव कमनीयां च पीनश्रोणिपयोधराम् ॥ २२ ॥ वीणापुस्तकहस्तां च व्याख्यासुद्राकरां वराम् ॥
 ते च निर्मञ्छनं कृत्वा चक्रुः परममंगलम् ॥ २३ ॥ पुरीं प्रवेशयामासुर्ब्रह्माणं भारतीं मुदा ॥ ब्रह्मा तया सह क्रीडां चकार
 स दिवानिशम् ॥ २४ ॥ अतीव सुखसंभोगे निमग्नः सततं मुदा ॥ गूढं सर्वपुराणेषु किं पुनः श्रोतुमिच्छसि ॥ २५ ॥
 ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ प्राणेशवचनं श्रुत्वा प्रहस्य परमेश्वरी ॥ भूयोपि परिप्रच्छ कौतुकान्मानसं पुरा ॥ २६ ॥
 ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ ब्रह्मा कथं न जग्राह वेश्यां स्वयमुपस्थिताम् ॥ न कर्मक्षेत्रे रहसि फलदाता च कर्मणाम् ॥ २७ ॥
 उपस्थितायास्त्यागे च महान्दोषो हि योषितः ॥ ज्ञात्वा देवो विधाता स कथं तत्याज मोहिनीम् ॥ २८ ॥ ॥ श्रीनारायण
 उवाच ॥ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः ॥ पाद्मकल्पस्य वृत्तांतमुवाच परमेश्वरीम् ॥ २९ ॥ ॥ श्रीकृष्ण
 उवाच ॥ ॥ शृणु कान्ते प्रवक्ष्यामि पुरावृत्तांतमीप्सितम् ॥ अकथं गोपनीयं च महतामभिनिर्दिष्टम् ॥ ३० ॥ एकदा च प्रजाः
 स्रष्टुं विधाता प्रेरितो मया ॥ ससर्ज मनसा पुत्राञ्ज्ज्वलतो ब्रह्मतेजसा ॥ ३१ ॥ सनकं च सनंदं च सनातनमनुत्तमम् ॥ सनत्कु

ब. वै. क.

॥१०६॥

मारं वोढुं च कविं पंचशिखं विभुम् ॥ ३२ ॥ असितं कपिलं सिद्धं सिद्धान्मम कलोद्भवान् ॥ तान्नग्नान्पंचवर्षीयान्पिता स्रष्टु जगा
द ह ॥ ३३ ॥ प्रजाः स्रष्टुं प्रेरकं च जनकं तेऽवमन्य च ॥ प्रजग्मुस्तपसे तूर्णं ममार्चनपरायणाः ॥ ३४ ॥ तदा रुष्टो जगद्धाता पुनः
पुत्रान्विनिर्ममे ॥ रुद्रानेकादश वरानुदतो भीमविग्रहान् ॥ ३५ ॥ तस्मिन्प्रयुज्य तरसा पुनः पुत्रान्विनिर्ममे ॥ योगी योगेन
मां ध्यात्वा स्वात्मारामः स्वविग्रहे ॥ ३६ ॥ वसिष्ठं पुलहं चैव क्रतुमंगिरसं तथा ॥ भृगुमत्रिं पुलस्त्यं च दक्षं कर्दममेव च ॥ ३७ ॥
मरीचिं च विनिर्माय प्रजाः स्रष्टुं नियुज्य च ॥ प्रहृष्टमानसः पुत्रं कन्यैकां च ससर्ज ह ॥ ३८ ॥ कृष्णस्य कामिनः पुत्रः काम
देवो बभूव ह ॥ कन्या षोडशवर्षीया रत्नभूषणभूषिता ॥ ३९ ॥ उवाच पुत्रं स विधिः सुदीप्तं पुरतः स्थितम् ॥ दुर्निवार्यं मत्क
लांशं स्वात्मारामं मनोहरम् ॥ ४० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ स्त्रीपुंसोः क्रीडनार्थाय मुदा त्वं च विनिर्मितः ॥ हृष्टियोगेन सर्वे
षामधिष्ठानं करिष्यसि ॥ ४१ ॥ संमोहनं समुद्रेण बीजस्तंभितकारणम् ॥ उन्मत्तबीजं ज्वलदं शश्वच्चेतनहारकम् ॥ ४२ ॥ प्रगृ
ह्यैतान्मया दत्तान्सर्वान्संमोहनं कुरु ॥ दुर्निवार्यो मम वराद्भव वत्स भवेषु च ॥ ४३ ॥ बाणान्दत्त्वैवमुक्त्वा च प्रहृष्टश्च जग
द्विधिः ॥ ब्रह्मोवाच दुहितरं वरं दातुं समुद्यतः ॥ ४४ ॥ एतस्मिन्नंतरे कामो मनसालोच्य मंत्रणाम् ॥ कर्तुं शस्त्रपरीक्षां च बाणां
श्विक्षेप ब्रह्मणि ॥ ४५ ॥ मंत्रपूतैश्च बाणैश्च दुर्वार्यैः स्मरणेन च ॥ अतिविद्धो महायोगी मूर्च्छितो हतचेतनः ॥ ४६ ॥ क्षणेन चेतनां
प्राप्य ददर्शाग्ने च कन्यकाम् ॥ तां संभोक्तुं मनश्चक्रे सा दुद्राव भिया सती ॥ ४७ ॥ दृष्ट्वा पश्चाच्च पितरं धावन्तं हतचेतनम् ॥
जगाम शरणं शीघ्रं भ्रातृणां च तपस्विनाम् ॥ ४८ ॥ ते तां समीपे संस्थाप्य तमूचुः पितरं कुधा ॥ हितं तथ्यं च वेदोक्तं नीतिसारं
परं वचः ॥ ४९ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अहो किमेतज्जनक कर्म तेऽतिविगर्हितम् ॥ नीचानां चरितं यत्तत्करोषि त्वं
जगद्विधे ॥ ५० ॥ पश्यन्ति सततं संतः प्रसूमिव परस्त्रियम् ॥ ये ते सर्वत्र पूज्याश्च परत्रेह जितेंद्रियाः ॥ ५१ ॥ त्वं स्वयं वेदकर्ता
च कन्यां संभोक्तुमिच्छसि ॥ कन्या च मातृवर्गेषु प्रविष्टा च श्रुतौ श्रुता ॥ ५२ ॥ गुरोः पत्नी राजपत्नी विप्रपत्नी च या

खं० ४ पू०

अ० ३५

॥१०६॥

सती ॥ पत्नी च भ्रातृसुतयोर्मित्रपत्नी च तत्प्रसूः ॥ ५३ ॥ प्रसूः पित्रोस्तथा भ्रातुः पत्नी श्वश्रूः स्वकन्यकाः ॥ जननी तत्सपत्नी
 च भगिनी सुरभी तथा ॥ ५४ ॥ स्वाभीष्टसुरपत्नी च धात्रिकान्नप्रदायिका ॥ गर्भधात्री स्वनाम्ना च भयात्रातुश्च कामिनी
 ॥ ५५ ॥ एता वेदप्रणीताश्च सर्वेषां मातरः स्मृताः ॥ एतास्वपि च सर्वासु न्यूनता नास्ति कामु च ॥ ५६ ॥ कन्यादातान्नदाता च
 ज्ञानदाताभयप्रदः ॥ जन्मदो मंत्रदो ज्येष्ठभ्राता च पितरः स्मृताः ॥ ५७ ॥ एता वहन्ति ये मूढा य एताञ्जनकानपि ॥ पच्यं
 ते नरके ते च यावद्वै ब्रह्मणो वयः ॥ ५८ ॥ तानंधकूपे संस्थाप्य दूरतो यमकिंकराः ॥ कुर्वन्ति ताडनं शश्वत्पुरीषं पाययन्ति च
 ॥ ५९ ॥ त्वमेव विश्वकर्ता च शास्ता वै शमनस्य च ॥ स्वयं विधाता जगतां तेन गृह्णासि कन्यकाम् ॥ ६० ॥ अस्माकं पुरतो
 दूरं गच्छ कामार्तमानस ॥ न कुर्मो भस्मसात्कर्तुं शक्ताश्च जनकं वयम् ॥ ६१ ॥ गुरोर्दोषसहस्राणि क्षंतुमर्हति पंडिताः ॥ सर्वघ्नं तं
 विनिघ्नन्ति नीतिज्ञाः स्वगुरुं विना ॥ ६२ ॥ गृह्णन्ति यदि सर्वस्वं शपन्ति निष्ठुरं गुरुम् ॥ साधवस्तं न निन्दन्ति प्रणमन्ति स्वभक्तितः
 ॥ ६३ ॥ ये द्विषन्ति च निन्दन्ति गुरुमिष्टं सुरात्परम् ॥ पच्यन्ते तैऽधकूपे च यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ६४ ॥ पुरीषं भुञ्जते नित्यं शुभिता
 यमताडनैः ॥ सर्पप्रमाणकीटैश्च दंशिताश्च दिवानिशम् ॥ ६५ ॥ इत्येवमुक्त्वा मुनयः प्रणमुस्तत्पदांबुजम् ॥ सर्वं भवति दैवेन प्रशां
 तमनसा ध्रुवम् ॥ ६६ ॥ उन्मुखा मुनयः सर्वे बभूवुश्च स्वकर्मणि ॥ ब्रह्मा शरीरं संत्यक्तुं व्रीडया च समुद्यतः ॥ ६७ ॥ योगेन भित्त्वा
 षट्चक्रं सर्वान्प्राणान्निरुद्धय च ॥ ब्रह्मरंध्रं समानीय तत्याज स्वेन वर्त्मना ॥ ६८ ॥ मनसा श्रीहरिं स्मृत्वा नमस्कारं चकार ह ॥ न मे
 मनः परद्रव्ये भविता स्तोकमीश्वर ॥ ६९ ॥ प्राणत्यागात्परं दुःखमयशश्च यशस्विनाम् ॥ बभूव हृदि कृत्वैकं ब्रह्मा लीनश्च ब्रह्मणि ॥
 ॥ ७० ॥ कन्या तातं मृतं दृष्ट्वा विलप्य च भृशं मुहुः ॥ योगेन देहं तत्याज सा प्रलीना च ब्रह्मणि ॥ ७१ ॥ मृतं तातं च भगिनीं दृष्ट्वा च
 मुनिपुंगवाः ॥ सस्मरुः श्रीहरिं कोपात्स्वात्मारामं विलप्य च ॥ ७२ ॥ नारायणो मदंशश्च कृपयागत्य सत्वरम् ॥ ब्रह्माणं जीवयामास
 ब्रह्मज्ञानात्सुतां च ताम् ॥ ७३ ॥ ब्रह्मा पुरो हरिं दृष्ट्वा वरं वव्रे स्म वाञ्छितम् ॥ भक्तिं त्वच्चरणे शश्वन्निश्चलामनपायिनीम् ॥ ७४ ॥ ब्रह्माणं

ब. वै. क.

॥ १०७ ॥

विरसं दृष्ट्वा तमुवाच कृपानिधिः ॥ प्रबोधवचनं सत्यं नीतिसारं मनोहरम् ॥ ७५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ शृणु ब्रह्म
 न्प्रवक्ष्येऽहं सुखमुत्तोल्य सांप्रतम् ॥ त्यज लज्जां जगन्नाथ हृदयज्वररूपिणीम् ॥ ७६ ॥ सत्कीर्तिरपकीर्तिर्वा सुप्रतिष्ठाप्युपद्रवः ॥
 क्षुद्राणां चैव महतां भवत्येव स्वकर्मणा ॥ ७७ ॥ सर्वेषामपि सर्वेभ्यः स्वकर्म बलवत्तरम् ॥ तस्मात्संतः प्रकुर्वति नित्यं सत्कर्म संततम्
 ॥ ७८ ॥ केचित्कुर्वति निर्मूलं सर्वेषामपि कर्मणाम् ॥ कृतं कर्म परं भुक्त्वा हरिपादाब्जचेतसः ॥ ७९ ॥ कुकर्मणश्चापकीर्तिस्ततो
 लज्जा भवेद्भुवम् ॥ सुकर्मणः सुप्रतिष्ठा सर्वत्र निर्मूलं यशः ॥ ८० ॥ कालेन रजसा देहो बलं रूपं शुभाशुभम् ॥ कीर्तिर्या त्रिगुणा
 चैव मोहश्चापयशो विधे ॥ ८१ ॥ ऋणव्रणापवादाश्च जंतूनां यांति कालतः ॥ महतां तौ च पूर्वोक्तौ नेतरश्च कदाचन ॥ ८२ ॥
 सदापकीर्तिर्वसति परस्त्रीषु च वस्तुषु ॥ तस्मात्ते नैव गृह्णन्ति संतः स्वक्लेशकारणे ॥ ८३ ॥ स्मर मामंतरे ब्राह्मे मदीयं विषयं कुरु ॥
 अतस्ते न मनो लोलं भविता परवस्तुषु ॥ ८४ ॥ योषिद्वृषा च मे माया सर्वेषां मोहकारिणी ॥ लीलया कुरुते मोहं स्वात्मारामस्य
 संततम् ॥ ८५ ॥ नानामुद्राश्रये देशे रागिणां संततं रतिः ॥ स्तनाभिधे मांसपिण्डेऽधरे लालालयेऽशुचौ ॥ ८६ ॥ श्रोणिवक्रस्तनं तासां
 कामदेवालयं सदा ॥ तस्मात्ते न हि पश्यन्ति संतो हि धर्मभीरवः ॥ ८७ ॥ को धर्मः किं यशस्तेषां का प्रतिष्ठा च किं तपः ॥ किं बुद्धि
 र्विद्या दानं च परस्त्रीषु च यन्मनः ॥ ८८ ॥ इहाप्यपयशो दुःखं नरकेषु परत्र च ॥ वासः प्रहारस्तेषां च ताडनैः कृमिभक्षणैः
 ॥ ८९ ॥ दुःखबीजं सुखं मत्वा मूढाश्च दैवदोषतः ॥ परस्त्रीसेवनं प्रीत्या कुर्वति संततं मुदा ॥ ९० ॥ उत्तमा मत्पदांभोजं सत्कर्म
 मध्यमाः सदा ॥ स्मरन्ति शश्वदधमाः परस्त्रीसेवनं मुदा ॥ ९१ ॥ विपत्तिः संततं तस्य परवस्तुषु यन्मनः ॥ विशेषतः परस्त्रीषु
 सुवर्णेषु च भूमिषु ॥ ९२ ॥ दैवात्परस्त्रियं दृष्ट्वा विरमेद्यो हरिं स्मरन् ॥ दृष्ट्वा परसुवर्णं च हस्तप्रक्षालनाच्छुचिः ॥ ९३ ॥ संततं नैव
 संसक्ताः संतः स्वस्त्रीषु कामतः ॥ यक्ष्मव्याधिज्ञानहानिलोकनिंदाभयेन च ॥ ९४ ॥ तपस्विनस्तपस्यायां शास्त्रार्चितासु पंडिताः ॥
 योगिनो योगार्चितासु वेदार्थेषु च वैदिकाः ॥ ९५ ॥ साध्यश्च पतिसेवासु गृहस्था गृहकर्मसु ॥ विषयेषु विषयिणो मद्रक्ता मम सेव

खं० ४ पू०

अ० ३५

॥ १०७ ॥

ने ॥ ९६ ॥ एते नियुक्ता एतेषु सभासु च प्रशंसिताः ॥ वेदोक्ताचरणेनैव तद्विरुद्धेन निंदिताः ॥ ९७ ॥ सर्वे नित्यं प्रशंसन्ति शश्वत्स
 न्मार्गगामिनम् ॥ हालिका अपि निंदन्ति कुवर्त्मगामिनं विधे ॥ ९८ ॥ भविता न परस्त्रीषु परवस्तुषु ते मनः ॥ अद्यप्रभृति जीवं
 तं निविष्टं मद्ग्रेण च ॥ ९९ ॥ मदीयविषये बाह्ये मया दत्तं कुरु प्रियम् ॥ अंतरा मत्पदांभोजचिन्तां विघ्नविनाशिनीम् ॥ १०० ॥
 कन्या भवतु मे ब्रह्मन्कामदेवस्य कामिनी ॥ रतिर्नाम परित्याज्या रत्यधिष्ठातृदेवता ॥ १ ॥ इत्येवमुक्त्वा ब्रह्माणमाश्वास्य कमला
 पतिः ॥ जगाम नित्यं वैकुण्ठं वृंदावनविनोदनः ॥ १०२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे
 राधाकृष्णसंवादोनाम पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ एतेन नियमेनैव ब्रह्मा तत्याज मोहिनीम् ॥ कथं
 स कुलटाशापादपूज्यः संबभूव ह ॥ १ ॥ कथं तस्य दर्पभंगं चकार कमलापतिः ॥ कथयस्व सर्वबीजं सर्वेषामीश्वरः स्वयम् ॥ २ ॥
 ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ रासेश्वरीवचः श्रुत्वा प्रहस्य रसिकेश्वरः ॥ निगूढमितिहासं च तां वक्तुमुपचक्रमे ॥ ३ ॥
 ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ ब्रह्मा चिरं तपस्तप्त्वा मत्तो लब्ध्वा वरं वरम् ॥ सृष्टिं नानाविधां कृत्वा विधाता स बभूव ह ॥ ४ ॥
 तपसां फलदाता च सर्वेषां शास्तिकृत्प्रभुः ॥ आत्मानमीश्वरं ज्ञात्वा महागर्वो बभूव ह ॥ ५ ॥ ब्रह्मांडेषु च सर्वेषु गर्वपर्यंतमुन्नतिः ॥
 इति मत्वा ब्रह्मणश्च दर्पभंगः कृतो मया ॥ ६ ॥ येषां येषां भवेदर्पो ब्रह्मांडेषु परात्परः ॥ विज्ञाय सर्वं सर्वात्मा तेषां शास्ताहमेव च
 ॥ ७ ॥ प्रथमे ब्रह्मणो गर्वो मया चूर्णीकृतः श्रुतः ॥ शंकरस्य च पार्वत्याश्चंद्रस्य च रवेस्तथा ॥ ८ ॥ वह्नेर्दुर्वाससश्चैव तथा धन्वंतरेः
 प्रिये ॥ क्रमेण दर्पभंगं च कथयामि निशामय ॥ ९ ॥ क्षुद्राणां महतां चैव येषां गर्वो भवेत्प्रिये ॥ एवंविधमहं तेषां चूर्णीभूतं करोमि
 च ॥ १० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा शुष्ककंठोष्ठतालुका ॥ पप्रच्छ राधा यत्नेन संव्रस्ता भय
 विह्वला ॥ ११ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ कस्य केन प्रभावेण महादर्पो बभूव ह ॥ त्वया केन प्रभावेण तस्य भंगः कृतः
 पुरा ॥ १२ ॥ कथयस्व प्राणनाथ सर्वेषां दर्पभंजन ॥ दर्पदो भयदः प्राणदानैककारणेश्वर ॥ १३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥

ब्र. वै. क.

॥१०८॥

येन भूतं गर्वचूर्णं श्रुतं त्रिजगतां विधेः ॥ अन्येषां श्रूयतां राधे व्यासेन कथयामि ते ॥ १४ ॥ स्वयं शिवो मदंशश्च संहर्ता जगतां च
यः ॥ तेजसा मत्समः पूर्णो ज्ञानेन च गुणेन च ॥ १५ ॥ ध्यायंति योगिनो यं स योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ज्ञानानन्दस्वरूपोऽयं तस्या
ख्यानं शृणु प्रिये ॥ १६ ॥ युगषष्टिसहस्राणि तपस्तप्त्वा दिवानिशम् ॥ भूत्वा च मत्कलापूर्णो बभूव मत्समो विभुः ॥ १७ ॥ तपसा तेजसा
शश्वत्तेजोराशिर्बभूव ह ॥ सूर्यकोटिप्रभावश्च भक्तानां कल्पपादपः ॥ १८ ॥ ध्यायं ध्यायं च योगीन्द्रास्तत्तेजो बहुकालतः ॥ तदंतरे च
पश्यंति स्वरूपमतिमुन्दरम् ॥ १९ ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं पंचवक्त्रं त्रिलोचनम् ॥ त्रिशूलपट्टिशकरं व्याघ्रचर्मांबरं वरम् ॥ २० ॥ जपंतं
स्वात्मनात्मानं श्वेताब्जबीजमालया ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं चंद्रचूडं परात्परम् ॥ २१ ॥ स्वर्णाकारं जटाभारं दधंतं शिरसा मुदा ॥
शांतं कांतं त्रिजगतां भक्तानुग्रहकातरम् ॥ २२ ॥ अथ स्वमीश्वरं मत्वा प्रदाता सर्वसंपदाम् ॥ ददाति सर्वं सर्वेभ्यो वाञ्छितं कल्पपा
दपः ॥ २३ ॥ यो यं वाञ्छति तं तस्मै वरं दत्त्वा वरेश्वरः ॥ बभूव गर्वसंयुक्तः स्वात्मारामः स्वलीलया ॥ २४ ॥ एकदा च वृको दैत्यस्त
पस्तेपे शिवस्य च ॥ केदारे च कठोरेण वर्षमेकं दिवानिशम् ॥ २५ ॥ नित्यं याति तत्समीपं कृपया च कृपानिधिः ॥ वरं दातुं
यथाभीष्टं न जग्राहासुरो वरम् ॥ २६ ॥ वर्षाति शंकरः शश्वत्स्थौ तत्पुरतः स्वयम् ॥ वरदो भक्तिपाशेन क्षणं गंतुं न स क्षमः
॥ २७ ॥ सर्वेश्वर्यं सर्वसिद्धिं भुक्तिं मुक्तिं हरेः पदम् ॥ दैत्यः किञ्चिन्न गृह्णाति परितः शूलपाणिनः ॥ २८ ॥ ध्यायमानं तत्पदाब्जं
दृष्ट्वा त्रस्तो महेश्वरः ॥ अयाचितारं निश्चेष्टं रुरोद प्रेमविह्वलः ॥ २९ ॥ अतीव रोदनात्तस्य ध्यानभंगो बभूव ह ॥ ददर्श पुरतः
साक्षादातारं सर्वसंपदाम् ॥ ३० ॥ यन्मायया वरं वरे दैत्येन्द्रो भक्तिपूर्वकम् ॥ हस्तं दधे च यन्मूर्ध्नि स भस्म भवितेति च ॥ ३१ ॥
ओमित्युक्त्वा प्रयातं तं दुद्राव दैत्यपुंगवः ॥ मृत्युंजयो मृत्युभयादुद्राव त्रासविह्वलः ॥ ३२ ॥ पपात डमरुस्तस्य व्याघ्रचर्म मनो
हरम् ॥ दिगंबरो दशदिशो भजे दानवभीतये ॥ ३३ ॥ न हंति तं च कृपया भक्तं च भक्तवत्सलः ॥ दुष्टानुसारं साधुश्च न करोति
कदाचन ॥ ३४ ॥ साधवो घ्रंति घ्रंतं च भृत्यं पुत्रं प्रियां विना ॥ प्रबोधितुं न शक्तश्च स्वात्मानं कृपया समम् ॥ ३५ ॥ शिवः स्वमृ

खं० ४ पू०

अ० ३६

॥१०८॥

त्थुं मत्वा च भीतश्च निरहंकृतः ॥ स्मारंस्मारं च मां भद्रे मामेव शरणं ययौ ॥ ३६ ॥ दृष्ट्वा स्वाश्रममायांतं शुष्ककंठोष्ठतालु
 कम् ॥ हे हरे रक्ष रक्षेति जपंतं भयविह्वलम् ॥ ३७ ॥ संस्थाप्य तत्समीपे च स दैत्यो बोधितो मया ॥ पृष्ठश्च सर्ववृत्तांतमुवाच मां
 क्रमेण च ॥ ३८ ॥ तदा ममाज्ञया तूर्णं वंचितो माययासुरः ॥ दत्त्वा स्वमूर्ध्नि हस्तं च सद्यो भस्म बभूव ह ॥ ३९ ॥ तदा सिद्धाः
 सुरेन्द्राश्च सुनीन्द्रा मनवो मुदा ॥ तुष्टुवुर्मा सुभक्त्या च लज्जया लज्जितः शिवः ॥ ४० ॥ बभूव चूर्णस्तद्गर्वो जगाम बोधितो मया ॥
 वरं ददाति वरदस्ततो बोध्यो ह्यहं शिवः ॥ ४१ ॥ अथ गर्वान्वितो रुद्रो हंतुं त्रिपुरमुल्बणम् ॥ मत्वा मनसि संहर्ता सर्वेषां जगता
 मिति ॥ ४२ ॥ कोऽयं पतंगवदैत्य इति मत्वा ययौ रणम् ॥ विहाय शूलं मदत्तं मदीयकवचं परम् ॥ ४३ ॥ चिरं बभूव समरं वर्ष
 मेकं दिवानिशम् ॥ न कोपि जेतुं कं शक्तो द्रौ समौ समरे तदा ॥ ४४ ॥ पृथिव्यां चरणं कृत्वा दैत्येन्द्रो मायया प्रिये ॥ अत्यूर्ध्वं
 च समुत्तस्थौ पंचाशत्कोटियोजनम् ॥ ४५ ॥ उत्तस्थौ शंकरस्तूर्णं हंतुं दैत्यं जगत्प्रभुः ॥ बभूव तत्र युद्धं च मासमेकं निराश्रये
 ॥ ४६ ॥ अस्त्राणि चापं चिच्छेद शंकरस्यासुरो बली ॥ रथं बभञ्ज दैत्येन्द्रश्चापमस्त्राणि शंकरात् ॥ ४७ ॥ जघान मुष्टिना रुद्रो
 दानवेन्द्रं प्रकोपतः ॥ वज्रमुष्टिप्रहारेण सद्यो मूर्च्छामवाप सः ॥ ४८ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य कोपाद्दानवपुंगवः ॥ शिवं शयानमु
 त्तोल्य पातयामास भूतले ॥ ४९ ॥ सरथे पातिते रुद्रे देवा देवर्षयो भिया ॥ तुष्टुवुर्मा परित्राहि कृष्णेत्युक्त्वा पुनःपुनः ॥ ५० ॥
 हरः सस्मार मामेव निर्भयो भयकारणम् ॥ तुष्टाव भक्त्या स्तोत्रेण मया दत्तेन संकटे ॥ ५१ ॥ तदाहं कलया शीघ्रं वृषरूपं विधा
 य च ॥ शयानं शंकरं धृत्वा विषाणाभ्यामुरुक्रमम् ॥ ५२ ॥ ददौ तस्मै स्वकवचं स्वशूलमारिमर्दनम् ॥ प्राप्य तद्दानवस्थानमत्यूर्ध्वं
 च निराश्रयम् ॥ ५३ ॥ मया दत्तेन शूलेन जघान त्रिपुरं हरः ॥ मामेव दर्पहंतारं तुष्टाव व्रीडितः पुनः ॥ ५४ ॥ सद्यः पपात
 दैत्येन्द्रश्चूर्णीभूतश्च भूतले ॥ देवता मुनयः सर्वे तुष्टुवुः शंकरं मुदा ॥ ५५ ॥ तत्याज शंकरो दर्पं विघ्नबीजं ततो विभुः ॥ ज्ञानानं
 दस्वरूपश्च निर्लिप्तः सर्वकर्मसु ॥ ५६ ॥ ततोहं वृषरूपेण वहामि तेन तं प्रियम् ॥ मम प्रियतमो नास्ति त्रैलोक्येषु शिवात्परः ॥ ५७ ॥

ब. वै. क.

॥१०९॥

मनःस्वरूपो ब्रह्मा मे ज्ञानरूपो महेश्वरः ॥ बुद्धिर्भगवती दुर्गा मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ५८ ॥ निद्रादयः शक्तयो यास्ताः सर्वाः प्रकृतेः
 कलाः ॥ वागधिष्ठातृदेवी या सा स्वयं च सरस्वती ॥ ५९ ॥ मम कल्याणाधिदेवो हर्षरूपो गणेश्वरः ॥ परमार्थः स्वयं धर्मो मम भक्तो
 हुताशनः ॥ ६० ॥ सर्वेश्वर्याधिदेवी मे सर्वगोलोकवासिनः ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवी त्वं सदा प्राणाधिका मम ॥ ६१ ॥ गोपांगनास्तव
 कला अत एव मम प्रियाः ॥ मल्लोमकूपजा गोपाः सर्वे गोलोकवासिनः ॥ ६२ ॥ तेजःस्वरूपः सूर्यश्च प्राणा मे वायवः स्मृताः ॥
 जलाधिदेवो वरुणः पृथिवी मे मलोद्भवा ॥ ६३ ॥ मम शून्यो महाकाशो मदनो मानसोद्भवः ॥ इंद्रादयः सुराः सर्वे मत्कलांशांशसं
 भवाः ॥ ६४ ॥ एतानि सृष्टिबीजानि महदादीनि चैव हि ॥ सर्वेषां बीजरूपोऽहं स्वयमात्मा निराश्रयः ॥ ६५ ॥ जीवो मे प्रतिबिम्बश्च
 कर्मभोगाधिकारकः ॥ अहं साक्षी निरीहश्च न भोगी सर्वकर्मसु ॥ ६६ ॥ भक्तध्यानार्थदेहोयं मम स्वेच्छामयस्य च ॥ प्रकृतिः
 पुरुषोऽहं च एक एव परात्परः ॥ ६७ ॥ इत्येवं कथितं राधे शिवदर्पविमोचनम् ॥ सृष्टिबीजं च शृणु मे पार्वतीदर्पमोचनम् ॥ ६८ ॥
 ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ इत्युक्तवन्तं श्रीकृष्णं परमात्मानमीश्वरम् ॥ पप्रच्छ राधिका देवी निगूढमभिवाञ्छितम् ॥ ६९ ॥ ॥ श्रीराधि
 कोवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वतत्त्वज्ञ सर्वबीज सनातन ॥ वद मे वाञ्छितं प्रश्रं सर्वसंदेहभंजनम् ॥ ७० ॥ सर्वज्ञानाधिदेवश्च शंकरः सर्वतत्त्व
 वित् ॥ मृत्युञ्जयः कालकालो भगवांस्त्वत्समो महान् ॥ ७१ ॥ कथं विभूतिगात्रश्च पञ्चवक्त्रस्त्रिलोचनः ॥ दिगंबरो जटाधारी नागसं
 घातभूषणः ॥ ७२ ॥ वृषेणाटति देवेन्द्रो विहाय वरवाहनम् ॥ न विभर्ति कथं रत्नं सारनिर्माणभूषणम् ॥ ७३ ॥ वह्निशुद्धांशुं त्यक्त्वा
 धत्ते शार्दूलचर्मकम् ॥ धत्ते धत्तूरकुसुमं पारिजातं विहाय च ॥ ७४ ॥ नास्ति रत्नकिरीटेच्छा जटायां प्रीतिरुत्तमा ॥ दिव्यलोकं परि
 त्यज्य श्मशानेषु स्पृहा विभोः ॥ ७५ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीसुगंधिकुसुमानि च ॥ त्यक्त्वा स्पृहा बिल्वपत्रे बिल्वकाष्ठानुलेपने ॥ ७६ ॥
 एतद्वेदितुमिच्छामि व्यासेन कथय प्रभो ॥ श्रोतुं कौतूहलं नाथ वर्द्धते मे मनःस्पृहा ॥ ७७ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा प्रहस्य मधुसू
 दनः ॥ कथां कथितुमारेभे कृत्वा राधां स्ववक्षसि ॥ ७८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ युगषष्टिसहस्राणि तपः कृत्वा महेश्वरः ॥ विरराम

खं० ४ पू.

अ० ३६

॥१०९॥

पूर्णतमो ध्यात्वा मां मनसा मुदा ॥ ७९ ॥ एतस्मिन्नंतरे मां च ददर्श पुरतः स्थितम् ॥ अतीव कमनीयांगं किशोरं श्यामसुंदरम्
 ॥ ८० ॥ अहोनिर्वचनीयं च दृष्ट्वा रूपमनुत्तमम् ॥ न बभूव वितृष्णश्चलोचनाभ्यां त्रिलोचनः ॥ ८१ ॥ पश्यन्निमेषरहित इति मत्वा
 स्वमानसे ॥ भक्तयुद्धेकान्महाभक्तो रुरोद प्रेमविह्वलः ॥ ८२ ॥ सहस्रवदनोऽनंतो भाग्यवांश्च चतुर्मुखः ॥ बहुभिलोचनैर्दृष्ट्वा तुष्टाव
 बहुभिर्मुखैः ॥ ८३ ॥ पश्यामि किं वा किं स्तौमि संप्राप्य नाथमीदृशम् ॥ आस्यैकेन लोचनाभ्यां चतुर्धा स पुनः पुनः ॥ ८४ ॥ स्व
 मानसे कुर्वतीदं शंकरे च तपस्विनि ॥ तद्बभूव चतुर्वक्त्रं पूर्वेण सह पंचमम् ॥ ८५ ॥ एकैकवक्त्रं शुशुभे लोचनैश्च त्रिभिस्त्रिभिः ॥
 बभूव तेन तन्नाम पंचवक्त्रस्त्रिलोचनः ॥ ८६ ॥ स्तवनादधिकप्रीतिः शिवस्य दर्शने मम ॥ तेनाधिकानि तस्यैवं बभूवुर्लोचनानि च ॥
 ॥ ८७ ॥ चक्षुषि गुणरूपाणि तस्य ब्रह्मस्वरूपिणः ॥ सत्त्वं रजस्तम इति तस्य हेतुं निशामय ॥ ८८ ॥ सत्त्वांशेन दृशा शंभुः
 पश्यन्पाति च सात्त्विकान् ॥ राजसेन राजसिकांस्तामसेन च तामसान् ॥ ८९ ॥ चक्षुषस्तामसात्पश्चादल्लाटस्थाद्धरस्य च ॥ संहार
 काले संहर्तुरग्निराविर्भवेत्कुधा ॥ ९० ॥ कोटितालप्रमाणश्च सूर्यकोटिसमप्रभः ॥ लेलिहानो दीर्घशिखस्त्रैलोक्यं दग्धुमीश्वरः ॥ ९१ ॥
 विभूतिगात्रः स विभुः सतीसंस्कारभस्मना ॥ धत्ते तस्या अस्थिमालां प्रेमभावेन भस्म च ॥ ९२ ॥ स्वात्मारामो यद्यपीशस्तथापि
 पूर्णमब्दकम् ॥ सतीशवं गृहीत्वा च भ्रामंभ्रामं रुरोद ह ॥ ९३ ॥ प्रत्यंगं चापि तस्याश्च पपात यत्र यत्र ह ॥ सिद्धपीठस्तत्र तत्र
 बभूव मंत्रसिद्धिकृत् ॥ ९४ ॥ तदा शवावशेषं च कृत्वा वक्षसि शंकरः ॥ पपात मूर्च्छितो भूत्वा सिद्धिक्षेत्रे च राधिके ॥ ९५ ॥ तदा
 गत्वा महेशं तं कृत्वा क्रोडे प्रबोध्य च ॥ अददां दिव्यतत्त्वं च तस्मै शोकहरं परम् ॥ ९६ ॥ तदा शिवश्च संतुष्टः स्वं लोकं च जगाम
 ह ॥ मूर्त्यतरेण कालेन तां संप्राप प्रियां सतीम् ॥ ९७ ॥ दिव्यस्रग्धारियोगेन नेच्छा नित्ये परे विभोः ॥ जटां तपस्याकालीनां
 धत्तेद्यापि विवेकतः ॥ ९८ ॥ न चेच्छा केशसंस्कारे स्वांगवेषेण योगिनः ॥ समता चंदने पंके लोष्टे रत्ने मणीश्वरे ॥ ९९ ॥ गरुडद्वे
 षिणो नागाः शंकरं शरणं ययुः ॥ विभर्ति कृपया स्वांगे तानेव शरणागतान् ॥ १०० ॥ वाहनं वृषरूपोऽहमन्यस्तं वोढुमक्षमः ॥ त्रिपु

ब. वै. क.
॥११०॥

रस्य वधे पूर्व मत्कलांशसमुद्भवः ॥१॥ पारिजातादिकं पुष्पं सुगंधिचंदनादिकम् ॥ मयि संन्यस्य तेष्वेवं प्रीतिर्नास्ति कदाचन ॥२॥
धत्तरे तत्सदा प्रीतिर्विल्वपत्रानुलेपने ॥ गंधहीने सुगंधे च योगीष्टे व्याघ्रचर्मणि ॥३॥ दिव्यलोके दिव्यतल्पे जनतायां न तन्मनः ॥
श्मशानेऽतीव रहसि ध्यायते मामहर्निशम् ॥४॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं समं च मन्यते शिवः ॥ ममानिर्वचनीयेऽत्र रूपे तन्मग्नमानसम् ॥५॥
ब्रह्मणः पतनेनापि शूलपाणेः क्षणो भवेत् ॥ तस्यायुषः प्रमाणं च नाहं जानामि का श्रुतिः ॥६॥ ज्ञानं मृत्युं जयः शूलं धत्ते मत्तेजसा
समम् ॥ विना मया न कश्चित् शंकरं जेतुमीश्वरः ॥७॥ शंकरः परमात्मा मे प्राणेभ्योऽपि परः शिवः ॥ त्र्यंबके मन्मनः शश्वन्न
प्रियो मे भवात्परः ॥८॥ ब्रह्मांडनिकरं छत्रं मया मन्मायया सदा ॥ स कंपति हरं शश्वन्न च तं मोहितुं क्षमः ॥९॥ न संवसामि
गोलोके वैकुण्ठे तव वक्षसि ॥ सदा शिवस्य हृदये निबद्धः प्रेमपाशतः ॥१०॥ स्वरसिद्धं सुतानेन पंचवक्त्रेण शंकरः ॥ शश्वद्वायति
मद्वाथां तेनाहं तत्समीपतः ॥११॥ स्रष्टुं शक्तो हि नष्टुं च भ्रूभंगलीलयापि यः ॥ ब्रह्मांडनिकरं योगान्न योगी शंकरात्परः ॥१२॥
दिव्यज्ञानेन यः स्रष्टुं नष्टुं भ्रूभंगलीलया ॥ मृत्युं कालादिकं शक्तो न ज्ञानी शंकरात्परः ॥१३॥ मम भक्तिं च दास्यं च मुक्तिं च
सर्वसंपदः ॥ सर्वसिद्धिं दातुमीशो न दाता शंकरात्परः ॥१४॥ पंचवक्त्रेण मन्नाम योहि गायत्यहर्निशम् ॥ मद्रूपं ध्यायते शश्वन्न भक्तः
शंकरात्परः ॥१५॥ अहं सुदर्शनं शंभुस्तेजसा च वयं समाः ॥ ब्रह्मा स्रष्टा च योगेन नास्माभिस्तेजसा समः ॥१६॥ इत्येवं कथितं
सर्वं शंकरस्य यशोऽमलम् ॥ तथाप्यस्य दर्पभंगं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥१७॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे
नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णकृतशंकरप्रशंसानाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ एवंभूतस्य च विभोः सर्वेशस्य
महात्मनः ॥ न शस्तं कथमुच्छिष्टं ब्रूहि संदेहभंजन ॥१॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्येऽहमितिहासं पुरातनम् ॥
पापेधनानां दहने ज्वलदग्निशिखोपमम् ॥२॥ सनत्कुमारो वैकुण्ठमेकदा च जगाम ह ॥ ददर्श भुक्तवंतं च नाथं नारायणं द्विजः ॥३॥
तुष्टाव गूढैः स्तोत्रैश्च प्रणम्य भक्तितो मुदा ॥ अवशेषं ददौ तस्मै संतुष्टो भक्तवत्सलः ॥४॥ प्राप्तमात्रेण तत्रैव भुक्तं तेनैव किंचन ॥

सं० ४९.
अ० ३७

॥११०॥

किञ्चिद्रक्ष बंधूनां भक्षणाय च दुर्लभम् ॥५॥ सिद्धाश्रमे च यद्वत्तं गुरवे शूलपाणिने ॥ भक्त्युद्रेकाच्च तत्सर्वं भुक्तं च प्राप्तिमात्रतः ॥६॥
 भुक्त्वा सुदुर्लभं वस्तु ननर्त प्रेमविह्वलः ॥ पुलकांकितसर्वाङ्गः साश्रुनेत्रो मुदान्वितः ॥ ७ ॥ गायन्मम गुणान्भक्त्या सुकंठः पञ्चव-
 क्रतः ॥ रागभेदैकतानेन तालमानेन सुन्दरम् ॥ ८ ॥ पपात डमरुर्हस्ताच्छृङ्गं च व्याघ्रचर्म च ॥ स्वयं निपत्य पश्चाच्च रुदन्मूर्च्छाम-
 वाप ह ॥ ९ ॥ अतीव कमनीयं तद्रूपं ध्यात्वैकमानसः ॥ सहस्रदलमध्यस्थं मां पश्यन्हृत्सरोरुहे ॥ १० ॥ एतस्मिन्नंतरे देवी दुर्गा
 दुर्गार्तिनाशिनी ॥ मुदाजगाम शीघ्रं तत्प्रसन्नवदनेक्षणा ॥ ११ ॥ रुदंतं मूर्च्छितं दृष्ट्वा निपतंतं च भक्तितः ॥ प्रहस्य वार्तां
 पप्रच्छ कुमारं शूलपाणिनः ॥ १२ ॥ सर्वं तां कथयामास कुमारः संपुटांजलिः ॥ श्रुत्वा चुकोप सा देवी शिवं प्रस्फुरिताधरा ॥
 ॥ १३ ॥ तां शप्तमुद्यतां देवीमुत्थाय च त्रिलोचनः ॥ बोधयामास विविधं तुष्टाव संपुटांजलिः ॥ १४ ॥ श्रुत्वा मनोहरं स्तोत्रं न
 शशाप शिवं शिवा ॥ दुष्टं चक्रे तदुच्छिष्टमभक्ष्यं विदुषामपि ॥ १५ ॥ न लोकानां प्रभावश्च तपःसौभाग्यतेजसाम् ॥ ब्रह्मांडे
 सर्वसंहर्ता चकंपे पार्वतीभये ॥ १६ ॥ उवाच तं जगन्माता नीतिसारं परं वचः ॥ गणप्रसूः सकोपा च रक्तपंकजलोचना ॥ १७ ॥
 अहो तपःप्रभावश्च तेजसश्च न जीविनाम् ॥ स ब्रह्मांडस्य संहर्ता चकंपे शैलकन्यका ॥ १८ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ त्वं पोष्टा
 जगतां पाता ममैव च विशेषतः ॥ वक्ता चतुर्णां वेदानां जनकश्च स्वयं विभुः ॥ १९ ॥ मुक्तिप्रदाता भक्तानां दाता च सर्वसंपदाम् ॥
 त्वं चेत्करोषि दुर्नीतिं को वा धर्मं च पाति वै ॥ २० ॥ सदा ते परिपाल्याहं पोष्या भक्त्या च किकरी ॥ वंचिता कर्मदोषेण हरनि-
 र्माल्यभक्षणे ॥ २१ ॥ किञ्चिच्छुद्धं हिरण्येन किञ्चिद्वस्तु च वायुना ॥ किञ्चित्प्रक्षालनेनैव सर्वं विष्णोर्निवेदनात् ॥ २२ ॥ विष्णो-
 र्निवेदिताग्नेन यष्टव्याः सर्वदेवताः ॥ पितरोऽतिथयश्चैवमिति वेदेषु निश्चितम् ॥ २३ ॥ अनिवेद्यमभक्ष्यं च नैवेद्यमुदरे हरेः ॥
 त्यक्त्वा करोति यो भक्त्या पार्षदप्रवरो भवेत् ॥ २४ ॥ अमृतं सर्ववस्तूनामिष्टसारं सुदुर्लभम् ॥ विष्णोर्निवेदिताग्नस्य कलां नार्हति
 षोडशीम् ॥ २५ ॥ हंत्यकालिकमृत्युं तदमृतं मूढरंजनम् ॥ नैवेद्यं च हरेरेव हरितुल्यं करोत्यहो ॥ २६ ॥ यदृच्छया तं नैवेद्यं यो

ब. वै. क.

॥१११॥

भुंक्ते साधुसंगतः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणां प्राप्नोति तपसः फलम् ॥ २७ ॥ यो निवेद्य हरिं भुंक्ते भक्त्या भक्तश्च नित्यशः ॥ किं वा
तपस्यां कर्ता च स हरेस्तेजसा समः ॥ २८ ॥ श्रुतं पुरा त्वन्मुखतः पुष्करे मुनिसंसदि ॥ अहं वेदविधाता न किमहं वक्तुमीश्वरी ॥
॥ २९ ॥ सुचिरं च तपस्तप्त्वा मया लब्धस्त्वमीश्वरः ॥ त्वया विष्णोः प्रसादेन वंचिताहं कथं प्रभो ॥ ३० ॥ यतो न दत्तं नैवेद्यं
विष्णोर्मह्यं त्वयाधुना ॥ अतो मत्तो गृहाणैतत्फलमेव महेश्वर ॥ ३१ ॥ अद्य प्रभृति ये लोका नैवेद्यं भुञ्जते तव ॥ ते जन्मैकं सार
मेया भविष्यन्त्येव भारते ॥ ३२ ॥ इत्युक्त्वा पार्वती माता रुरोद पुरतो विभोः ॥ दृष्टिः पपात तत्कंठे नीलकंठो बभूव ह ॥ ३३ ॥
तदा शिवः शिवां भक्त्या कृत्वा वक्षसि सादरम् ॥ तन्मानभंगं स्तोत्रेण विनयेन चकार ह ॥ ३४ ॥ करेण चक्षुषोर्नीरं संमृज्य च
पुनःपुनः ॥ बोधयामास विविधैर्नीतिवाक्यैर्मनोहरैः ॥ ३५ ॥ परितुष्टा च सा देवी भर्तारं समुवाच ह ॥ कलेवरं च त्यक्ष्यामि
नैवेद्येन विना हरेः ॥ ३६ ॥ विभर्ति देहं सततं तव सौभाग्यवर्द्धनम् ॥ कथं वहामि सौभाग्यरहितं च कलेवरम् ॥ ३७ ॥ अपूर्वं
तव नैवेद्यं जन्ममृत्युजराहरम् ॥ कृतं दुष्टं च यत्तस्मात्पश्य देहं त्यजामि च ॥ ३८ ॥ लिंगोपरि च यदत्तं तदेवाग्राह्यमीश्वर ॥ सुप
वित्रं भवेत्तस्य विष्णोर्नैवेद्यमिश्रितम् ॥ ३९ ॥ इत्येवमुक्त्वा सा देवी देहं त्यक्तुं समुद्यता ॥ त्रस्तो हरस्तत्पुरतः स्तुत्वा च स्वीच
कार ह ॥ ४० ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ स्थिरा भव महादेवि चंडिके जगदंबिके ॥ ममापराधमखिलं क्षंतुमर्हसि सुंदरि ॥
॥ ४१ ॥ मां भृत्यं तपसा क्रीतं कृपां कुरु ममोपरि ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां बीजभूते सनातनि ॥ ४२ ॥ अहो गोलोकनाथस्य
गुणातीतस्य निर्गुणे ॥ सर्वशक्तिस्वरूपे च सदैव सहचारिणि ॥ ४३ ॥ साकारे च निराकारे नित्ये स्वेच्छामये प्रिये ॥ कृपया
तद्विभोरेव मम वक्षसि सांप्रतम् ॥ ४४ ॥ सर्वबीजस्वरूपे च महामाये मनोहरे ॥ सर्वसिद्धिप्रदे देवि मुक्तिदे कृष्णभक्तिदे ॥ ४५ ॥
इच्छेवं श्रीहरेः साक्षान्नाहं दातुमपि क्षमः ॥ तदा देहं परित्यज्य निर्गुणं ब्रज निर्गुणे ॥ ४६ ॥ इत्येवमुक्त्वा पुरतस्तस्थौ च चंद्र
शेखरः ॥ बभूव सुप्रसन्ना सा प्रणनाम हरं परम् ॥ ४७ ॥ इत्येवं पार्वतीस्तोत्रं शंकरेण कृतं पुरा ॥ यः पठेद्विपदा ग्रस्तः स

खं० ४ पू.

अ० ३७

॥१११॥

भयादेव मुच्यते ॥ ४८ ॥ मित्रभेदो भवेदूरं तत्संप्रीतिर्भवेत्पुरा ॥ पार्वती परितुष्टा च न त्यजेत्तस्य मंदिरम् ॥ ४९ ॥
 ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा प्रतिज्ञां नाथस्य परितुष्टा बभूव सा ॥ जगाम स्वर्णदीं तूर्णं स्नानार्थं शंकराज्ञया ॥ ५० ॥
 स्नात्वा संपूज्य भक्त्या च सुरभिष्टं च निर्गुणम् ॥ चकार प्रस्तुतं शीघ्रं मिष्टान्नं व्यंजनानि च ॥ ५१ ॥ शिवः स्नात्वा च संपूज्य
 ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥ तुष्टाव परया भक्त्या मामेव हृदयस्थितम् ॥ ५२ ॥ गत्वा सर्वमहं भुक्त्वा तस्मै दत्त्वाभिवाञ्छितम् ॥
 नैवेद्यं पार्वती लेभे तव मूलं समागता ॥ ५३ ॥ भुक्त्वावशेषं सा देवी सह भर्त्रा मुदान्विता ॥ तुष्टाव शंकरं भक्त्या प्रणनाम मुहु
 मुहुः ॥ ५४ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं त्वया पृष्टं सुरेश्वरि ॥ अभिशप्तं शंकरस्य निर्माल्यं येन हेतुना ॥ ५५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
 महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे हरनिर्माल्यशापप्रसंगोनाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥
 दर्पभंगः श्रुतो देवि शंकरस्य जगद्गुरोः ॥ अधुना श्रूयतां मत्तो दुर्गादर्पविमोचनम् ॥ १ ॥ तेजसा सर्वदेवानामाविर्भूय जगत्प्रसूः ॥
 दधार कामिनीरूपं कमनीयं मनोहरम् ॥ २ ॥ निहत्य दानवेंद्रांश्च ररक्ष देवताकुलम् ॥ लेभे जन्म ततो देवी जठरे दक्षयोषितः
 ॥ ३ ॥ पिनाकपाणिं जग्राह सा देवी सुरसाधनम् ॥ शश्वत्परमभक्त्या च सिषेवे स्वामिनं सती ॥ ४ ॥ दक्षेण सार्द्धं देवेन बभूव
 शिवशत्रुता ॥ निरर्थकं दैवयोगात्पुरा वै सुरसंसदि ॥ ५ ॥ दक्षश्चकार यज्ञं च तत आगत्य कोपतः ॥ सर्वान्विज्ञापयामास तत्रैव
 शंकरं विना ॥ ६ ॥ सखीका देवताः सर्वा आजग्मुर्दक्षमंदिरम् ॥ सगणः शंकरः कोपान्नाजगामाभिमानतः ॥ ७ ॥ सती पतिं च
 मोहेन बोधयामास यत्नतः ॥ न तं चालयितुं शक्ता बभूव चंचला स्वयम् ॥ ८ ॥ आजगाम पितुर्गेहं दर्पात्तस्य विनाज्ञया ॥
 तस्य शापेन तस्याश्च दर्पभंगो बभूव ह ॥ ९ ॥ न हि संभाषणं चक्रे वाङ्मात्रेण पिता च ताम् ॥ श्रुत्वा च निंदां भर्तुश्च देहं तत्याज
 मानतः ॥ १० ॥ एवं प्रिये निगदितं सतीदर्पविमोचनम् ॥ तस्या जन्मांतरं नित्यं दर्पभंगश्च श्रूयताम् ॥ ११ ॥ लेभे जन्म सती
 शीघ्रं जठरे शैलयोषितः ॥ शिवस्तस्याश्चिताभस्म चास्थि जग्राह भक्तितः ॥ १२ ॥ चकार मालामस्थां च भस्मना तनुलेप

ब. वै. क.

॥११२॥

नम् ॥ स्मारंस्मारं सतीं प्रेम्णा भ्रामंभ्रामं पुनःपुनः ॥ १३ ॥ सुषाव मेना तां देवीमतीव सुमनोहराम् ॥ सृष्टौ विधातुस्तस्याश्च
 ह्युपमा नास्ति कुत्र च ॥ १४ ॥ गुणप्रसूगुणान्सर्वान्सर्वरूपान्विभर्ति सा ॥ सर्वाश्च देवपत्न्यस्तत्कलां नार्हति षोडशीम् ॥ १५ ॥
 बभूव वर्द्धमाना सा शुक्ले चंद्रकला यथा ॥ अतीव यौवनस्था च शैलगेहे दिनेदिने ॥ १६ ॥ बभूवाकाशवाणी च तां संबोध्य
 जगत्प्रभूम् ॥ शिवे शिवं च तपसा कठोरेण लभेति च ॥ १७ ॥ विनेश्वरं न तपसा प्राप्ता हि गर्भसंभवम् ॥ प्रहस्य तस्थौ श्रुत्वेति सा
 च यौवनगर्विता ॥ १८ ॥ मम जन्मांतरीयं च भस्मास्थि च विभर्ति यः ॥ स मां प्रौढां कथं दृष्ट्वा न गृह्णात्यत्र जन्मनि
 ॥ १९ ॥ यो विदग्धश्च ब्रह्मांडं बभ्राम मम शोकतः ॥ स कथं मां न गृह्णाति दृष्ट्वा परमसुंदरीम् ॥ २० ॥ दक्षयज्ञं यो बभंज मम
 हेतोः कृपानिधिः ॥ स कथं मां न गृह्णाति पत्नीं जन्मनिजन्मनि ॥ २१ ॥ या यस्य पत्नी यो यस्या भर्ता प्राक्तनतः पुरा ॥ कुतो
 विश्वे तयोर्भेदो निषेको नान्यथा भवेत् ॥ २२ ॥ सर्वरूपगुणाधारं मत्वा स्वमतिमानतः ॥ न चकार तपः साध्वी न विज्ञाय तमी
 श्वरम् ॥ २३ ॥ सुंदरीषु च सर्वासु मत्तो नास्त्येव सुंदरी ॥ हृदीति मत्वा गर्वेण न चकार तपः शिवा ॥ २४ ॥ रूपयौवनवेषाणां
 पुमान्ग्राही स्वयोषिताम् ॥ शिवो मच्छ्रुतिमात्रेण मां गृह्णाति विना तपः ॥ २५ ॥ हृदीति मत्वा गिरिजा तस्थौ हिमगिरेर्गृहे ॥
 शश्वत्सहचरीमध्ये क्रीडोन्मत्ता दिवानिशम् ॥ २६ ॥ एतस्मिन्नंतरे तूर्णं दूतः शैलेन्द्रसंसदि ॥ उवाचागत्य मधुरं तत्पुरः संपुटां
 जलिः ॥ २७ ॥ ॥ दूत उवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ शैलेन्द्र गच्छाक्षयवटांतिकम् ॥ आजगाम महादेवः सगणो वृषवाहनः ॥
 ॥ २८ ॥ मधुपर्कादिकं दत्त्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ पूजनं कुरु शैलेन्द्र देवेन्द्रं तमतींद्रियम् ॥ २९ ॥ सिद्धिस्वरूपं सिद्धेशं योगीन्द्रा
 णां गुरोर्गुरुम् ॥ मृत्युंजयं कालकालं ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥ ३० ॥ परमात्मस्वरूपं च सगुणं निर्गुणं विभुम् ॥ भक्तध्यानार्थम
 मलं दधानं देहमीश्वरम् ॥ ३१ ॥ शैलो दूतवचः श्रुत्वा समुत्तस्थौ मुदान्वितः ॥ मधुपर्कादिकं नीत्वा जगाम शंकरांतिकम्
 ॥ ३२ ॥ देवी दूतवचः श्रुत्वा प्रसन्नवदनेक्षणा ॥ हृदीति मेने मद्धेतोराजगाम महेश्वरः ॥ ३३ ॥ चकार वेषमतुलं दधार वस्त्रमुत्त

खं० ४ पू०

अ० ३८

॥११२॥

मम् ॥ रत्नेन्द्रसारालंकाराव्रतनमालां मनोहराम् ॥ ३४ ॥ पारिजातप्रसूनानां मालां चंदनसंयुताम् ॥ चकार शंकरार्थं च मत्वा
 मालां मनोहराम् ॥ ३५ ॥ रत्नसिंहासनस्था सा ददर्श दर्पणे मुखम् ॥ कस्तूरीबिंदुना सार्द्धं सिंदूरबिंदुभूषितम् ॥ ३६ ॥ आरक्त
 नेत्रयुगलं निर्मलं जनसंयुतम् ॥ शरन्मध्याह्नममलं यथालिपंक्तिवेष्टितम् ॥ ३७ ॥ सुकोमलौष्ठयुगलं तांबूलरागसंयुतम् ॥ अतीव सुंदरं
 रम्यपक्वबिंबफलं यथा ॥ ३८ ॥ रत्नकुंडलदीप्त्या च गंडस्थलविराजितम् ॥ सूर्योदयेन ज्वलितं सुमेरुशिखरं यथा ॥ ३९ ॥ अत्यनिर्वच
 नीयं च दंतपंक्तिमनोहरम् ॥ यथा मुक्तासमूहं च सजलं जलदागमे ॥ ४० ॥ गजमुक्तासमायुक्तं सुचारुनासिकोत्तमम् ॥ सुशोभितं यथा
 मेरुं स्वर्णदीजलधारया ॥ ४१ ॥ मालतीमाल्यसंयुक्तकबरीभारसंयुतम् ॥ बकपंक्तिमुशोभाढ्यं नवीनं जलदं यथा ॥ ४२ ॥ तप्तकांचन
 वर्णाभं चारुवक्षःस्थलोज्ज्वलम् ॥ रत्नेन्द्रसारहाराक्तं कस्तूरीकुंकुमान्वितम् ॥ ४३ ॥ चारुचंपकवर्णाभं स्तनयुग्मं मनोहरम् ॥ बदरीफ
 लतुल्यं च चारुपत्रकशोभितम् ॥ ४४ ॥ मध्यं मनोहरं क्षीणं निम्ननाभिस्थलोज्ज्वलम् ॥ अतीव सुंदरं रम्यमुदरं वर्तुलाकृतिः ॥ ४५ ॥
 रंभास्तंभविनिर्घैकमूरुयुग्मं मनोहरम् ॥ कामालयं सुकठिनं निगूढमंशुकेन च ॥ ४६ ॥ स्थलपद्मप्रभासुषपदयुग्मं मनोहरम् ॥ रत्नपाश
 कसंयुक्तं सिद्धालक्तकभूषितम् ॥ ४७ ॥ दधतं रत्नमंजीरं राजहंसानुकारि च ॥ रत्नेन्द्रसारभरणं निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ ४८ ॥ करं
 सुकोमलतरं सुंदरं कनकप्रभम् ॥ रत्नकंकणकेयूरशंखभूषणभूषितम् ॥ ४९ ॥ विभ्रत्सद्गन्तमुकुरं लीलाकमलमुज्ज्वलम् ॥ रत्नांगुलीय
 मतुलं दधतं सुमनोहरम् ॥ ५० ॥ दृष्ट्वा स्वरूपमतुलं दध्यौ शंकरमीश्वरम् ॥ विशिष्य मनसा शश्वद्भर्तृश्वरणपंकजम् ॥ ५१ ॥
 पितरं मातरं बंधुं साध्वीवर्गं सहोदरम् ॥ अंतरे सा न सस्मार किंचिदेव शिवं विना ॥ ५२ ॥ अथ शैलेश्वरस्तत्र ददर्श चंद्रशेख
 रम् ॥ स्वर्णदीपुलिनाद्रम्यादुत्पतंतं च सस्मितम् ॥ ५३ ॥ दधतं संस्कृतां मालां जपंतं मम नामकम् ॥ तप्तस्वर्णप्रभाजुष्टजटाराशि
 विराजितम् ॥ ५४ ॥ वृषभस्थं शूलपाणिं सर्वभूषणराजितम् ॥ नागयज्ञोपवीतं च सर्पभूषणभूषितम् ॥ ५५ ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं

ब. वै. क.

॥११३॥

व्याघ्रचर्मधरं परम् ॥ विभूतिभूषितांगं तमस्थिमालं दिग्म्बरम् ॥ ५६ ॥ पंचवक्त्रं त्रिनयनं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ददर्श रुद्रान्परितो
ज्वलतो ब्रह्मतेजसा ॥ ५७ ॥ शिववामे महाकालं दक्षिणे नन्दिकेश्वरम् ॥ भूतप्रेतपिशाचांश्च कूष्माण्डान्ब्रह्मराक्षसान् ॥ ५८ ॥ वेता
लान्क्षेत्रपालांश्च भैरवान्भीमविक्रमान् ॥ सनकं च सनंदं च कुमारं च सनातनम् ॥ ५९ ॥ जैगीषव्यं देवलं च काणादं गौतमं
तथा ॥ पिप्पलादं कणखनं वोढुं पंचशिखं कंठम् ॥ ६० ॥ ॥ जाजलिं करं कर्णं लोमशं सूर्यवर्चसम् ॥ कात्यायनं पाणि
निं च शंखं दुर्वाससं ततः ॥ ६१ ॥ शातातपं पारिभद्रमष्टावक्रं मरुद्भवम् ॥ एतान्पुरोगमाव्रत्वा प्रणनाम शिवं गिरिः ॥ ६२ ॥
मूर्ध्ना निपत्य भूमौ स दंडवत्संपुटांजलिः ॥ अथो अनल्पया भक्त्या धृत्वा तच्चरणांबुजम् ॥ ननाम चाश्रुनेत्रः स पुलकांचितवि
ग्रहः ॥ ६३ ॥ धर्मदत्तेन स्तोत्रेण तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ तुष्टे ब्राह्मे दिनेऽतीते पुष्करे सूर्यपर्वणि ॥ ६४ ॥ ॥ हिमालय उवा
च ॥ ॥ त्वं ब्रह्मा सृष्टिकर्ता च त्वं विष्णुः परिपालकः ॥ ६५ ॥ त्वं शिवः शिषदोऽनंतः सर्वसंहारकारकः ॥ त्वमीश्वरो गुणातीतो
ज्योतीरूपः सनातनः ॥ ६६ ॥ प्रकृतः प्रकृतीशश्च प्राकृतः प्रकृतेः परः ॥ नानारूपविधाता त्वं भक्तानां ध्यानहेतवे ॥ येषु रूपेषु
यत्प्रीतिस्तत्तद्रूपं विभर्षि च ॥ ६७ ॥ सूर्यस्त्वं सृष्टिजनक आधारः सर्वतेजसाम् ॥ सोमस्त्वं सस्यपाता च सततं शीतरश्मिना ॥ ६८ ॥
वायुस्त्वं वरुणस्त्वं च त्वमग्निः सर्वदाहकः ॥ इंद्रस्त्वं देवराजश्च कालो मृत्युर्यमस्तथा ॥ ६९ ॥ मृत्युंजयो मृत्युमृत्युः कालकालो
यमांतकः ॥ ७० ॥ वेदस्त्वं वेदकर्ता च वेदवेदांगपारगः ॥ विदुषां जनकस्त्वं च विद्वांश्च विदुषां गुरुः ॥ ७१ ॥ मंत्रस्त्वं हि जप
स्त्वं हि तपस्त्वं तत्फलप्रदः ॥ वाक् त्वं वागधिदेवी त्वं तत्कर्ता तद्गुरुः स्वयम् ॥ ७२ ॥ अहो सरस्वतीबीजं कस्त्वां स्तोतुमिहेश्वरः ॥
इत्येवमुक्त्वा शैलेंद्रस्तस्थौ धृत्वा पदांबुजम् ॥ ७३ ॥ तत्रोवास तमाबोध्य चावरुह्य वृषाच्छिवः ॥ स्तोत्रमेतन्महापुण्यं त्रिसंध्यं यः
पठेन्नरः ॥ ७४ ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो भयेभ्यश्च भवार्णवे ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं मासमेकं पठेद्यदि ॥ ७५ ॥ भार्याहीनो लभेद्रायां

१ कचम्-३० पा० । २ जावालिम्-३० पा० । ३ करं कण्वम्-३० पा० ।

खं० ४ पू०

अ० ३८

॥११३॥

सुशीलां सुमनोहराम् ॥ चिरकालगतं वस्तु लभते सहसा ध्रुवम् ॥ ७६ ॥ राज्यभ्रष्टो लभेद्वाज्यं शंकरस्य प्रसादतः ॥ कारागारे
 श्मशाने च शत्रुग्रस्तेऽतिसंकटे ॥ ७७ ॥ गभीरेऽतिजलाकीर्णे भग्नपोते विषादने ॥ रणमध्ये महाभीते हिंस्रजंतुसमन्विते ॥ ७८ ॥
 सर्वतो मुच्यते स्तुत्वा शंकरस्य प्रसादतः ॥ ७९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे
 ऽष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ इति स्तुत्वा हिमगिरिर्वसतः शंकरस्य च ॥ उवास पुरतो दूरे लब्धा
 ज्ञः सर्वसंमतः ॥ १ ॥ मधुपर्कादिकं तस्मै प्रददौ भक्तिपूर्वकम् ॥ मुनीन्संपूजयामास ततः शंकरपार्षदान् ॥ २ ॥ तदा तत्र
 समागत्य मेनका स्त्रीगणैः सह ॥ ददर्श वटमूलस्थं शंकरं चंद्रशेखरम् ॥ ३ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं वसंतं व्याघ्रचर्मणि ॥ मध्ये
 मुनिगणानां च ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ ४ ॥ यथाकाशे तारकाणां द्विजराजं विराजितम् ॥ परमाह्लादकं रूपं कंदर्पकोटिसन्निभम् ॥ ५ ॥
 विहाय वार्द्धकावस्थां दधतं नवयौवनम् ॥ अतीव सुंदरं रम्यं चित्तचोरं च योषिताम् ॥ ६ ॥ कामं कामातुराणां च सतीनां च सुतं
 यथा ॥ वैष्णवानां महाविष्णुं शैवानां च सदाशिवम् ॥ ७ ॥ शक्तिस्वरूपं शाक्तानां सौराणां सूर्यरूपिणम् ॥ कालस्वरूपं दुष्टानां
 शिष्टानां परिपालकम् ॥ ८ ॥ कालकालसमं मृत्योर्मृत्युमृत्युं भयानकम् ॥ व्याघ्रचर्मचारुवस्त्रं बभूव भस्मचंदनम् ॥ ९ ॥ सर्पाः सुंदरमाल्या
 नि कस्तूरी या विषप्रभा ॥ जटा सुललिता चूडा चंद्रस्त्वलिकचंदनम् ॥ १० ॥ सुचावीं मालतीमाला गंगाधारा मनोहरा ॥ अस्थिमा
 ला रत्नमाला धत्तूरं चारुचंपकम् ॥ ११ ॥ एकीभूतं पंचवक्त्रं नेत्रयुग्माब्जशोभितम् ॥ शरत्पार्वणचंद्राभं प्रच्छाद्य दीप्तमुत्तमम् ॥ १२ ॥
 बंधुजीवविनिर्धैकमोष्ठाधरमनोहरम् ॥ श्वेतश्चंद्रो वृषेन्द्रश्च भूताद्या नर्तका इव ॥ १३ ॥ सद्यो व्यतिक्रमं सर्वं महेशस्य महेश्वरि ॥ दृष्ट्वैवं शिव
 रूपं च मेना तुष्टा बभूव ह ॥ १४ ॥ काश्चिन्निमेषरहिताः कामेन पुलकांचिताः ॥ अतिकामातुराः सत्यः प्राप्नुर्मूर्च्छां च काश्चन ॥
 ॥ १५ ॥ काश्चिद्विनिर्धय कांतांश्च प्रशशंसुर्महेश्वरम् ॥ मनोरथेन मनसा समाश्लिष्यन्ति काश्चन ॥ १६ ॥ काचिन्मानसिकं कामा

ब. वै. क.

॥११४॥

त्कुर्वती चुंबनं मुदा ॥ ध्रुवं कामं करिष्यामो वयं च कामसागरे ॥ १७ ॥ अस्माकमेवं भर्ता चेत्परत्रैव यशो भवेत् ॥ इहैवं किं
 करिष्यामो वयं कान्ते रतैरलम् ॥ १८ ॥ दृष्ट्वा तमेवं सुचिरमिति जल्पन्ति काश्चन ॥ काश्चिद्दृष्ट्वा शिवं किञ्चिन्मुखमाच्छाद्य वाससा
 ॥ १९ ॥ सस्मिता वक्रनयनाः पश्यन्त्येवं पुनःपुनः ॥ वयं गृहं न यास्यामो यास्यामः शिवसन्निधिम् ॥ २० ॥ शरत्सुधांशुवदनं
 द्रक्ष्यामोऽहर्निशं मुदा ॥ संसारं न करिष्यामः प्रविशामो हुताशनम् ॥ २१ ॥ भविता नः शिवः स्वामीत्येवं जल्पन्ति काश्चन ॥
 अहो पुण्यवती दुर्गा श्लाघ्यते जन्म भारते ॥ २२ ॥ यस्या अयं शिवः स्वामीत्येवं जल्पन्ति काश्चन ॥ मुदा मेना शिवं दृष्ट्वा गृहं
 ताभिर्जगाम ह ॥ २३ ॥ शिवं संपूज्य शैलेंद्रः प्रणम्य स्वगृहं ययौ ॥ कृत्वानुमानं रहसि गिरीशो मेनया सह ॥ २४ ॥ दुर्गा
 प्रस्थापयामास शिवाय शिवसन्निधिम् ॥ पार्वती सखिभिः सार्द्धं वेषं कृत्वा मनोहरम् ॥ २५ ॥ भावानुरक्ता हर्षेण जगाम शिवसं
 निधिम् ॥ दृष्ट्वा शिवा शिवं शांतं प्रसन्नवदनेक्षणम् ॥ २६ ॥ सप्तप्रदक्षिणं कृत्वा सस्मिता प्रणनाम सा ॥ अनन्यभावं गुणिनम्
 परं ज्ञानिनां वरम् ॥ २७ ॥ सुंदरं लभ भर्तारं सुन्दरीत्याशिषं ददौ ॥ भविता तव सौभाग्यं शुभे स्वामिनि संततम् ॥ २८ ॥ पुत्रस्ते
 भविता साध्वि नारायणसमो गुणैः ॥ भविता ते परा पूजा त्रैलोक्ये जगदंबिके ॥ २९ ॥ ब्रह्मांडेषु च सर्वेषु सर्वेषां च परा भव ॥
 सप्तप्रदक्षिणाः कृत्वा यतो भक्त्या त्वया नतम् ॥ ३० ॥ सप्तजन्मनि तुष्टोऽहं तत्फलं लभ सुन्दरि ॥ तीर्थे कान्तेऽभीष्टदेवे गुरौ मंत्रे
 तथौषधे ॥ ३१ ॥ आस्था च यादृशी यासां सिद्धिस्तासां च तादृशी ॥ इत्युक्त्वा शंकरस्तूर्णं ब्रह्मज्योतिः परं च माम् ॥ ३२ ॥
 दध्यौ योगासनं कृत्वा योगीशो व्याघ्रचर्मणि ॥ प्रक्षाल्य चरणौ देवी पपौ तच्चरणोदकम् ॥ ३३ ॥ चकार मार्जनं भक्त्या वह्निशौ
 चेन वाससा ॥ रत्नसिंहासनं रम्यं विश्वकर्मादिनिर्मितम् ॥ ३४ ॥ अपूर्वं कांस्यपात्रस्थं नैवेद्यं प्रददौ किल ॥ अर्घ्यं मंदाकिनीतोय
 संयुक्तं चरणे ददौ ॥ ३५ ॥ सुगंधिचंदनं चारु कस्तूरीकुंकुमान्वितम् ॥ प्रददौ मालतीमालां गले गरलसुंदरे ॥ ३६ ॥ भक्त्या पूजां

१ च परत्र चयतो भवेत् ॥ इहैवैकं करिष्यामो वयं कान्तं रतौ रतम्-इ० पा० ।

खं० ४ पृ०

अ० ३९

॥११४॥

चकाराथ पुष्पवृष्टिं च तुष्टये ॥ पीयूषं स्वर्णपात्रस्थं प्रददौ मधुरं मधु ॥ ३७ ॥ रत्नप्रदीपशतकं समंताद्भूपमुत्तमम् ॥ त्रैलोक्य
 दुर्लभं वस्त्रं स्वर्णयज्ञोपवीतकम् ॥ ३८ ॥ सुगंधिशीततोयं च पानार्थं पार्वती ददौ ॥ अतीव सुन्दरं रम्यं रत्नसारेन्द्रभूषणम् ॥ ३९ ॥
 दुर्लभां कामधेनुं च स्वर्णशृंगसमन्विताम् ॥ स्नानीयं तीर्थतोयं च तांबूलं च मनोहरम् ॥ ४० ॥ दत्त्वा षोडशोपचारं प्रणनाम
 पुनःपुनः ॥ संपूज्य शूलिनं भक्त्या ययौ नित्यं पितुर्गृहम् ॥ ४१ ॥ शुश्रावाप्सरसां वक्त्रादेवीर्मिंद्रो महेश्वरः ॥ श्रुत्वा वार्तां शुना
 सीरो ननर्त हर्षसंयुतः ॥ ४२ ॥ दूतद्वारा कामदेवमानिनाय त्वरान्वितः ॥ इंद्राज्ञया कामदेवः प्रजगामामरावतीम् ॥ ४३ ॥ तूर्णं
 प्रस्थापयामास तं च यत्र शिवः शिवा ॥ पंचसायकसंयुक्तो जगाम पंचसायकः ॥ ४४ ॥ प्रसन्नवदनः श्रीमान्यत्र शक्तियुतः शिवः ॥
 गत्वा ददर्श मदनः शिवायुक्तं शिवं विभुम् ॥ ४५ ॥ शांतं त्रैलोक्यकांतं च प्रसन्नवदनेक्षणम् ॥ कामः स्थितोतरिक्षे च धृत्वा च सशरं
 धनुः ॥ ४६ ॥ चिक्षेपास्त्रं दुर्निवार्यममोघं शंकरे मुदा ॥ बभूवामोघमस्त्रं च मोघं तत्परमात्मनि ॥ ४७ ॥ आकाश इव निर्लिप्ते निर्लिप्ते
 परमात्मनि ॥ मोघीभूते च शस्त्रे च भयमाप च मन्मथः ॥ ४८ ॥ चक्रं पुरतः स्थित्वा दृष्ट्वा मृत्युंजयं विभुम् ॥ सस्मार त्रिदशा
 न्कामः शक्रादीन्भयविह्वलः ॥ ४९ ॥ आययुर्देवताः सर्वाः शंभुकोपेन वेपिताः ॥ चक्रुः स्तुतिं च स्तोत्रेण शंकरं त्रिदशेश्वरम् ॥ ५० ॥
 कोपाग्निमुद्गिरंतं तं कपाललोचनादहो ॥ स्तुतिं कुर्वत्सु देवेषु स वह्निः शंभुसंभवः ॥ ५१ ॥ जज्वालोर्ध्वशिखो दीप्तः प्रलयाग्निशिखो
 पमः ॥ उत्पत्य गगने घूर्णन्निपत्य धरणीतले ॥ भ्रामं भ्रामं च परितः पपात मदनोपरि ॥ ५२ ॥ बभूव भस्मसात्कामः क्षणेन हर
 कोपतः ॥ विषण्णा देवताः सर्वा नतवक्त्रा च पार्वती ॥ ५३ ॥ विललाप बहुतरं हरस्य पुरतो रतिः ॥ तुष्टुवुर्देवताः सर्वाः कंपिताश्चंद्रशे
 खरम् ॥ ५४ ॥ रतिमूच्छुः सुराः सर्वे रुरुदुश्च मुहुर्मुहुः ॥ किंचिद्भस्म गृहीत्वा च रक्ष मातर्भयं त्यज ॥ ५५ ॥ वयं तं जीवयिष्यामो
 लभिष्यसि प्रियं पुनः ॥ हरकोपापनयने सुप्रसन्ने दिने तथा ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वा रतेर्विलापं च मूच्छां संप्राप पार्वती ॥ अतीन्द्रियं गुणातीतं
 तुष्टाव चंद्रशेखरम् ॥ ५७ ॥ रुदंतीं पार्वतीं त्यक्त्वा स्वस्थानं प्रययौ शिवः ॥ सद्यो बभूव तत्रैव पार्वतीदर्पमोक्षणम् ॥ ५८ ॥ रूपयौवनयो

त्र. वै. क.

४११५॥

गर्वं तत्याज शैलकन्यका ॥ मुखं दर्शयितुं लज्जा तद्वभूव सखीगणे ॥ ५९ ॥ सुराश्च रत्निमाश्वास्य सर्वे जग्मुः स्वमंदिरम् ॥ प्रण
 म्य दंडवद्भुं शोकादुद्विग्नमानसाः ॥ ६० ॥ स्तुत्वा रुदित्वा शोकेन भयेन कामकामिनी ॥ कोपरक्तेक्षणं रुद्रं राधिके स्वालयं ययौ
 ॥ ६१ ॥ न जगाम पितुर्गेहं पार्वती सा तु लज्जया ॥ स्वालिभिर्वार्यमाणापि जगाम तपसे वनम् ॥ ६२ ॥ प्रजग्मुः सहचारिण्य
 स्तत्पश्चाच्छोकविह्वलाः ॥ मातृभिर्वार्यमाणा सा स्वर्णदीतीरजं वनम् ॥ ६३ ॥ सुचिरं च तपस्तप्त्वा सा संप्राप त्रिलोचनम् ॥ रतिः
 संप्राप मदनं शंकरस्य वरेण च ॥ ६४ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं पार्वतीदर्पमोक्षणम् ॥ निगूढचरितं राधे किं भूयः श्रोतुमिच्छसि
 ॥ ६५ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ श्रीरा
 धिकोवाच ॥ ॥ अहो विचित्रं चरितमपूर्वं किं श्रुतं विभो ॥ सुन्दरं श्रुतिपीयूषं निगूढं ज्ञानकारणम् ॥ १ ॥ न विशेषं समासं
 च श्रुतं न व्यासमीप्सितम् ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि विस्तीर्णं कथय प्रभो ॥ २ ॥ किं किं तपः कठोरं च चकार पार्वती स्व
 यम् ॥ कं कं वरं वा संप्राप्य कथमाप महेश्वरम् ॥ ३ ॥ रतिः केन प्रकारेण जीवयामास मन्मथम् ॥ पार्वतीशिवयोः कृष्ण विवाहं
 वर्णय प्रभो ॥ ४ ॥ तयो रहसि संभोगं पापिनां पापमोचनम् ॥ कथ्यतां करुणासिंधो दुःखिनां दुःखमोचनम् ॥ ५ ॥ दंपतीविरहो
 क्तिश्च कर्णज्वाला च योषितः ॥ श्रोतुं कौतूहलं कृष्ण पुनः संमेलनं तयोः ॥ ६ ॥ अग्निज्वाला विषज्वाला क्षमा सोढुं च योषि
 तः ॥ दंपतीविरहज्वाला न श्रोतुं च क्षणं क्षमा ॥ ७ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा विस्मितश्चकिताननः ॥ विस्तीर्णं वक्तुमारेभे हृदयेन
 विदूयता ॥ ८ ॥ दंपतीविरहोक्तिं च यां राधा श्रोतुमक्षमा ॥ विच्छेदे शतवर्षीये किमस्या भविता मम ॥ ९ ॥ इत्येवं मानसे
 कृत्वा मायेशो माययान्वितः ॥ कृपासिंधुश्च कृपया कथां कथितुमुद्यतः ॥ १० ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ प्राणाधिके
 राधिके त्वं श्रूयतां प्राणवल्लभे ॥ प्राणाधिदेवि प्राणेशि प्राणाधारे मनोहरे ॥ ११ ॥ वटमूलाद्गते रुद्रे पार्वती तपसे ययौ ॥ पुनःपुनः
 स्वमात्रा च पित्रा च विनिवारिता ॥ १२ ॥ गत्वा सा स्वर्णदीतीरं स्नात्वा त्रिषवणं मुदा ॥ संदेशे च मया दत्तं जजाप तं मनुं मुदा ॥ १३ ॥

खं० ४ पृ.

अ० ४०

॥११५॥

वर्षमेकं च संपूर्णमनाहारा स्वभक्तिः ॥ तद्वा तपः कठोरं च चकार जगदंबिका ॥ १४ ॥ ग्रीष्मे च परितो वह्निं प्रज्व-
 लंतं दिवानिशम् ॥ कृत्वा प्रतस्थौ तन्मध्ये संततं जपती मनुम् ॥ १५ ॥ शश्वत्समशाने वर्षासु कृत्वा योगासनं शिवा ॥ शिलां दृष्ट्वा
 च संसिक्तां बभूव जलधारया ॥ १६ ॥ शीते जलांतरे शश्वत्प्रतस्थौ भक्तिपूर्वकम् ॥ अनाहारा शरद्रौद्रनीहारासु दिशासु च ॥ १७ ॥
 एवं कृत्वा परं वर्षमप्राप्य शंकरं सती ॥ शुचा कृत्वाग्रिकुंडं च प्रवेष्टुं सा समुद्यता ॥ १८ ॥ तामग्रिकुंडं विशतीं तपसातिकृशां सतीम् ॥
 दृष्ट्वा शिवः कृपासिंधुः कृपया तां जगाम ह ॥ १९ ॥ अतीव वामनो बालो विप्ररूपी स्वतेजसा ॥ प्रज्वलन्मनसा दृष्टो दंडी छत्री
 जटाधरः ॥ २० ॥ शुक्रयज्ञोपवीती च शुक्रवासाश्च सस्मितः ॥ श्वेताब्जबीजमालां च विभ्रत्तिलकमुज्ज्वलम् ॥ २१ ॥ निर्जने
 बालकं दृष्ट्वा स्निग्धा सापि जगाद ह ॥ तत्तेजसाति प्रच्छन्ना तत्याज च तपः स्वयम् ॥ २२ ॥ को भवानिति पप्रच्छ तं शिशुं पुरतः
 स्थितम् ॥ मनसालिंगनं कर्तुमिच्छन्ती परमादरम् ॥ २३ ॥ श्रुत्वा शैलसुताप्रश्रं प्रहस्य परमेश्वरः ॥ उवाचातीव मधुरं कर्णपीयूषमी-
 श्वरीम् ॥ २४ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ इच्छागामी बटुरहं तपस्वी विप्रबालकः ॥ का त्वं कांतातिकांतारे तपश्चरसि सुन्दरि
 ॥ २५ ॥ वद कस्य कुले जाता कस्य कन्या च काभिधा ॥ तपसः फलदात्री त्वं कस्माद्धेतोस्तपस्तव ॥ २६ ॥ अहो वा तपसां
 राशिः स्वयं मूर्तिमती सती ॥ तपो वा लोकशिक्षार्थं करोषि कमलेक्षणे ॥ २७ ॥ स्वयं तेजःस्वरूपा वा मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ वि-
 धाय भक्तध्यानार्थं विग्रहं भारते जनुः ॥ २८ ॥ किं वा त्रिलोके लक्ष्मीस्त्वं संपद्रूपा सनातनी ॥ रक्षां विधातुं जगतामागता धातु-
 रंतिके ॥ २९ ॥ किं वांबिका त्वं देवानां स्वयं मूर्तिमती सती ॥ सावित्री भारते जन्म स्वेच्छया लब्धुमागता ॥ ३० ॥ रागाधिष्ठा-
 तृदेवी वा स्वयं साक्षात्सरस्वती ॥ सर्वविद्याः प्रकटितुं स्वेच्छया जन्म भारते ॥ ३१ ॥ एतासु मध्ये का वा त्वं नाहं तर्कितुमीश्वरः ॥
 या सा भवति कल्याणि परितुष्टा च मां भव ॥ ३२ ॥ सति त्वयि प्रसन्नायां प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ पतिव्रतायां तुष्टायां तुष्टो नारा-
 यणः स्वयम् ॥ ३३ ॥ तुष्टे नारायणे देवे शश्वत्तुष्टं जगत्रयम् ॥ तरुमूलेषु सिक्तेषु शाखाः सिक्ता यथा प्रिये ॥ ३४ ॥ शिशोस्तद्व-

ब्र. वै. क.
॥११६॥

चनं श्रुत्वा प्रहस्य परमेश्वरी ॥ उवाच वचनं चारु कर्णपीयूषमीश्वरी ॥ ३५ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ नाहं वेदप्रसूल्क्ष्मीर्वांग
धिष्ठातृदेवता ॥ जन्म मे भारते वर्षे सांप्रतं शैलकन्यका ॥ ३६ ॥ पूर्व जन्म दक्षगेहे सती शंकरकामिनी ॥ योगेन त्यक्तदेहाहं
तातभर्तृविनिंदया ॥ ३७ ॥ ॥ अत्र जन्मनि पुण्येन संप्राप्ते शंकरे द्विज ॥ मां त्यक्त्वा भस्मसात्कृत्वा मन्मथं स जगा
मह ॥ ३८ ॥ प्रयाते शंकरे तापाद्रीडयाहं पितुर्गृहात् ॥ आगमत्तपसे चित्तं ममेदं स्वर्णदीपते ॥ ३९ ॥ तपः कृत्वा
कठोरं च सुचिरं प्राणवल्लभम् ॥ अप्राप्याग्निं प्रवेष्टुं च त्वां च दृष्ट्वा क्षणं स्थिता ॥ ४० ॥ गच्छ त्वं प्रविशाम्यग्नौ प्रलयाग्निशि
खोपमे ॥ कृत्वा स्वकामनां विप्र हरप्राप्तिमनीषितम् ॥ ४१ ॥ यत्र यत्र जनुर्लब्ध्वा लभिष्यामि शिवं परम् ॥ प्राणाधिकं प्रियं
कांतं विभुं जन्मनि जन्मनि ॥ ४२ ॥ सर्वा हि स्वप्रियं लब्धुं लभन्ति जन्म वाञ्छितम् ॥ तज्जन्म पतिलाभार्थं सर्वासां च श्रुतौ
श्रुतम् ॥ ४३ ॥ प्राक्तनीयो हि यो भर्ता स तासां प्रतिजन्मनि ॥ या स्त्री येषां सुनियता सा तेषां जन्मजन्मनि ॥ ४४ ॥ तदेहमिह
न प्राप्य कृत्वा घोरतरं तपः ॥ कृत्वाग्निकुण्डे काम्यं च लभिष्यामि परत्र तम् ॥ ४५ ॥ इत्युक्त्वा पार्वती तत्र तत्पुरः प्रविवेश ह ॥
निषिध्यमाना पुरतो ब्राह्मणेन पुनःपुनः ॥ ४६ ॥ वह्निप्रवेशं कुर्वत्याः पार्वत्याः परमेश्वरि ॥ बभूव तपसा सद्यो वह्निश्चंदनवद्धुवम् ॥
॥ ४७ ॥ क्षणं तदंतरे स्थित्वा चोत्पतन्तीं शिवां शिवः ॥ पुनः प्रपच्छ सहसा वृंदावनविनोदिनि ॥ ४८ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥
अहो तपस्ते किं भद्रे न बुद्धं किंचिदेव हि ॥ न दग्धो वह्निना देहो न च प्राप्तो मनीषितः ॥ ४९ ॥ शिवं कल्याणरूपं च भर्ता
रं कर्तुमिच्छसि ॥ अविग्रहं पतिं कृत्वा किं वा ते वाञ्छितं भवेत् ॥ ५० ॥ संहर्तारं च भर्तारं यदीच्छसि शुचिस्मिते ॥ कांतमिच्छति
का वा स्त्री सर्वसंहारकारणम् ॥ ५१ ॥ मोक्षं वाञ्छसि चेदेवि कृत्वा कांतं स्वरूपिणम् ॥ सर्वमुक्तिप्रदात्वं च तपस्या विफला तव ॥
॥ ५२ ॥ शिवश्च मंगले मोक्षे संहर्ता न च दृश्यते ॥ शिवशब्दस्य चान्योऽर्थो न हि वेदे निरूपितः ॥ ५३ ॥ तं च संहारकर्तारं
यदि वाञ्छसि सुंदरि ॥ लभिष्यसे रतं रुद्रं सर्वलोकभयंकरम् ॥ ५४ ॥ न भविष्यति मोक्षस्ते स्वाभीष्टं देवसेवनम् ॥ हरिस्मृतिर

खं० ४ पू.
अ० ४०

॥११६॥

मोघा च सर्वमंगलदा सदा ॥ ५५ ॥ शीघ्रं पितुर्गृहं गच्छ तत्र द्रक्ष्यसि शंकरम् ॥ ममाशिषा स्वतपसां फलेन च सुदुर्लभम् ॥ ५६ ॥
 इत्युक्त्वा पार्वतीं विप्रस्तत्रैवांतरधीयत ॥ दुर्गा ययौ पितुर्गृहं महादेवेति वादिनी ॥ ५७ ॥ पार्वत्यागमनं श्रुत्वा मेनका च हिमालयः ॥
 दिव्यं यानं पुरस्कृत्य प्रययौ हर्षविह्वलः ॥ ५८ ॥ संस्थाप्य मंगलघटात्राजवर्त्मनि राधिके ॥ चंदनागुरुकस्तूरीफलशाखासम
 न्वितान् ॥ ५९ ॥ पट्टसूत्रसन्निबद्धरसालपल्लवान्वितैः ॥ परितः परितो रंभास्तंभवृंदसमन्विते ॥ ६० ॥ पतिपुत्रवतीयोषित्समूहै
 दीपहस्तकैः ॥ पूणैर्लाजाधान्यदूर्वाफलपुष्पसमन्वितैः ॥ ६१ ॥ सुपुण्यैर्ब्राह्मणैश्चापि मुनिभिर्ब्रह्मचारिभिः ॥ नदीभिर्नर्तकीभिश्च गजेन्द्रैः
 परिशोभिते ॥ ६२ ॥ पुरोहितैश्च संयुक्तैः कुर्वद्भिर्मंगलध्वनिम् ॥ सुचारुमालतीमालाहस्तैः शस्तैः प्रशंसितैः ॥ ६३ ॥ नानाप्रकार
 वाद्यैश्च शंखध्वनिसुनादितैः ॥ सिंदूररेणुभिश्चारुचंदनद्रवपंकिलम् ॥ ६४ ॥ प्रविश्य नगरं दुर्गा ददर्श पितरौ पुरः ॥ सुप्रसन्नौ प्रधा
 वंतौ हर्षाश्रुपुलकान्वितौ ॥ ६५ ॥ प्रसन्नवदना देवी चालिभिः प्रणनाम तौ ॥ संयुज्याथाशिपं तौ च चक्रतुस्तां च वक्षसि ॥
 ॥ ६६ ॥ हे वत्से वत्सेत्युच्चार्य रुदंतौ प्रेमविह्वलौ ॥ तदा तां च रथे कृत्वा जग्मतुर्निजमंदिरम् ॥ ६७ ॥ स्त्रियो निर्मच्छनं चक्रुर्वि
 प्रा युयुजुराशिषम् ॥ ब्राह्मणेभ्यश्च बंदिभ्यः पर्वतेंद्रो धनं ददौ ॥ ६८ ॥ मंगलं कारयामास पाठयामास छांदसम् ॥ एवं स्वकन्यया
 सार्द्धं तस्थतुस्तौ स्वमंदिरे ॥ ६९ ॥ सुखेन वसतौ तौ हि हर्षनिर्भरमानसौ ॥ एकदा च तपः कर्तुं जगाम स्वर्णदीं गिरिः ॥ ७० ॥
 मेनका कन्यया सार्द्धमुवास प्रांगणे मुदा ॥ एतस्मिन्नंतरे भिक्षुर्नर्तकश्च सुगायनः ॥ ७१ ॥ सहस्रैक आजगाम मेनकासन्निधिं मुदा ॥
 शृंगवाद्यं वामहस्ते डमरुं दक्षिणे तथा ॥ ७२ ॥ कृत्वा विभूतिगात्रोऽतिवृद्धोतीव जरातुरः ॥ पृष्ठकंथो रक्तवासाः सुकंठोऽतिमनो
 हरः ॥ ७३ ॥ जगौ मम गुणाख्यानं कृत्वा नृत्यं मनोहरम् ॥ वादयामास शृंगं च क्षणं डमरुकं तथा ॥ ७४ ॥ आजग्मुर्नागरा
 बाला बालिका हर्षविह्वलाः ॥ वृद्धा युवानो युवतीसमूहो वृद्धयोषितः ॥ ७५ ॥ श्रुत्वा तु सुन्दरं गीतं सुतानस्वरसंयुतम् ॥ सहसा
 मुमुहुः सर्वे तेन मूर्च्छामवाप्नुवन् ॥ ७६ ॥ मूर्च्छां संप्राप सा दुर्गा ददर्श हृदि शङ्करम् ॥ त्रिशूलपट्टिशकरं व्याघ्रचर्मधरं परम् ॥ ७७ ॥

त्र. वै. ल.

॥११७॥

विभूतिभूषणं रम्यमस्थिमालां सुनिर्मलाम् ॥ ईषद्वास्यप्रसन्नास्यं सुप्रसन्नं त्रिलोचनम् ॥ ७८ ॥ मालाहस्तं पंचवक्त्रं नाग
यज्ञोपवीतकम् ॥ वरं वृण्वित्युक्तवंतं सुन्दरं चंद्रशेखरम् ॥ ७९ ॥ हृदयस्थं हरं दृष्ट्वा मनसा तं ननाम सा ॥ वरं वरे मानसे सा त्वं प
तिर्मे भवेति च ॥ ८० ॥ एवं दत्त्वा शिवस्तस्यै चांतर्धानं चकार सः ॥ न दृष्ट्वा हृदि तं दुर्गा संप्राप्य चेतनां पुनः ॥ ८१ ॥ ददर्श
चक्षुरुन्मील्य भिक्षुकं गायकं पुरः ॥ नृत्यसंगीततः सा तु भिक्षुकस्य च मेनका ॥ ८२ ॥ दातुं ययौ सा रत्नानि स्वर्णपात्रस्थितानि
च ॥ भिक्षां ययाचे भिक्षुस्तां दुर्गा नान्यां गृहीतवान् ॥ ८३ ॥ पुनश्च नर्तनं कर्तुमुद्यतः कौतुकेन च ॥ मेना तद्वचनं श्रुत्वा चुको
प विस्मयं ययौ ॥ ८४ ॥ भिक्षुकं भर्त्सयामास बहिः कर्तुमुवाच तम् ॥ पत्नी त्रिलोकनाथस्य शिवस्य परमात्मनः ॥ ८५ ॥
याश्चामिमां प्रकुर्वतं दूरं कुरु सुभाषिणम् ॥ एतस्मिन्नंतरे तद्वा गिरिः स्वालयमाययौ ॥ ८६ ॥ ददर्श पुरतो भिक्षुं प्रांगणस्थं मनोहरम् ॥
कृत्वा नारायणार्चां च गंगातीरे मनोहरे ॥ ८७ ॥ तन्मूर्तिध्यानविश्लेषशोकादुद्विग्नमानसः ॥ श्रुत्वा मेनामुखाद्वातां जहास च चुकोप
सः ॥ ८८ ॥ आज्ञां चकार स्वचरं बहिः कर्तुं च भिक्षुकम् ॥ आकाशमिव दुःस्पर्शं प्रज्वलंतं स्वतेजसा ॥ ८९ ॥ न शशाक बहिः कर्तुं
समीपं गंतुमक्षमः ॥ ददर्श भिक्षुकं शैलः क्षणं चारुचतुर्भुजम् ॥ ९० ॥ किरीटिनं कुंडलिनं पीतांबरधरं परम् ॥ सुवेषं सुंदरश्याममीष
द्वास्यं मनोहरम् ॥ ९१ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ यद्यत्पुष्पं प्रदत्तं च पूजाकाले गदाभृते ॥ ९२ ॥ गात्रे शिरसि
तत्सर्वं भिक्षुकस्य ददर्श ह ॥ धूपः प्रदीपो यो दत्तो नैवेद्यं वा मनोहरम् ॥ ९३ ॥ ददर्श शैलस्तत्सर्वं भिक्षुकस्य पुरः स्थितम् ॥ क्षणं
ददर्श द्विभुजं विनोदमुरलीकरम् ॥ ९४ ॥ गोपवेषं किशोरं च सस्मितं श्यामसुंदरम् ॥ मयूरपिच्छचूडं च रत्नालंकारभूषितम् ॥
॥ ९५ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं वनमालाविभूषितम् ॥ क्षणं ददर्श स्वच्छं च शंकरं चंद्रशेखरम् ॥ ९६ ॥ त्रिशूलपट्टिशकरं व्याघ्रचर्मा
वरं परम् ॥ विभूतिगात्रममलमस्थिमालाविभूषितम् ॥ ९७ ॥ नागयज्ञोपवीतं च तत्तत्स्वर्णजटाधरम् ॥ डमरुशृंगहस्तं च सुप्रशस्तं
मनोहरम् ॥ ९८ ॥ प्रजपंतं हरेर्नाम श्वेताब्जबीजमालया ॥ ईषद्वास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ ९९ ॥ स्वतेजसा प्रज्वलंतं

खं० ४ पू.

अ० ४०

॥११७॥

पंचवक्त्रं त्रिलोचनम् ॥ क्षणं ददर्श जगतां स्रष्टारं च चतुर्मुखम् ॥ १०० ॥ जपंतं श्रीहरेर्नाम स्वच्छस्फटिकमालया ॥ क्षणं सूर्य
 स्वरूपं च ददर्श त्रिगुणात्मकम् ॥ १ ॥ ददर्श तमतीव्रं तु ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ क्षणमग्निस्वरूपं च ज्वलंतमतितेजसा ॥ २ ॥
 क्षणमाहादजनकं चंद्ररूपं ददर्श ह ॥ क्षणं तेजःस्वरूपं च निराकारं निरंजनम् ॥ ३ ॥ निर्लिप्तं च निरीहं च परमात्मस्वरूपिणम् ॥
 एवं स्वेच्छामयं दृष्ट्वा नानारूपधरं परम् ॥ ४ ॥ हर्षाश्रुपुलकः शैलो दंडवत्प्रणनाम तम् ॥ भक्त्या प्रदक्षिणीकृत्य प्रणम्य च पुनः
 पुनः ॥ ५ ॥ समुत्पत्य हर्षयुक्तो ददर्श पुनरेव तम् ॥ वास्तवं भिक्षुकं दृष्ट्वा शैलेंद्रो विष्णुमायया ॥ ६ ॥ विसस्मार च तत्सर्वं नाना
 रूपधरं परम् ॥ भिक्षां ययाचे भिक्षुस्तं भिक्षास्थालीस्वपार्श्वकम् ॥ ७ ॥ रक्तांबरः शृंगवाद्यविचित्रडमरुः करे ॥ आदातुमुत्सुको
 दुर्गा नान्यां भिक्षुः कदाचन ॥ ८ ॥ न स्वीचकार शैलेंद्रो मोहितो विष्णुमायया ॥ भिक्षुः किंचिन्न जग्राह तत्रैवांतरधीयत ॥ ९ ॥
 तदा बभूव ज्ञानं च मेनकाशैलयोः प्रिये ॥ अहो दृष्टो जगन्नाथ आवाभ्यां स्वप्नवद्दिने ॥ ११० ॥ आवां शिवो वंचयित्वा स्वस्थानं
 गतवान्विभुः ॥ तयोर्भक्तिं शिवे दृष्ट्वा सर्वे देवाश्च चिंतिताः ॥ ११ ॥ चक्रुः शक्रादयो युक्तिं सुमेरो रक्षणे भरात् ॥ एकांतभक्त्या
 शैलश्चेत्कन्यां तस्मै प्रदास्यति ॥ १२ ॥ ध्रुवं निर्वाणतां सद्यः संप्राप्नोत्येव भारते ॥ अनंतरत्नाधारश्चेत्पृथ्वीं त्यक्त्वा प्रयास्यति
 ॥ १३ ॥ रत्नगर्भाभिधा भूमेर्मिथ्यैव भविता ध्रुवम् ॥ स्थावरत्वं परित्यज्य दिव्यरूपं विधाय सः ॥ १४ ॥ कन्यां शूलभृते दत्त्वा
 विष्णुलोकं गमिष्यति ॥ नारायणस्य सारूप्यं भविष्यत्येव लीलया ॥ १५ ॥ संप्राप्य पार्षदत्वं च हरिदासो भविष्यति ॥ दशवा
 पीसमा कन्या दीयते ब्राह्मणाय ताम् ॥ १६ ॥ वेदज्ञाय पवित्राय चाप्रतिग्रहशालिने ॥ संध्यायज्ञवेदपाठकारिणे सत्यवादिने ॥ १७ ॥
 अस्मै प्रदत्ता कन्या च दशवापीफलप्रदा ॥ त्रिसंध्याकारिणे सत्यवादिने गृहशालिने ॥ १८ ॥ वेदज्ञाय सुविप्राय दत्त्वा सुफलदा
 यिनी ॥ परदारगृहीताय याजकाय द्विजातये ॥ १९ ॥ शठाय संध्याहीनाय वाप्येकफलदा सुता ॥ सर्वसंध्यास्वगायत्रीविहीनाय
 शठाय च ॥ १२० ॥ वैश्योद्भवाय दत्ता या वाप्यर्द्धफलदा स्मृता ॥ पापिने शूद्रजाताय विप्रक्षत्रोद्भवाय च ॥ २१ ॥ दत्त्वा चांडाल

ब. वै. क.

॥११८॥

तुल्याय कन्या सा नरकप्रदा ॥ विष्णुभक्ताय विदुषे विप्राय सत्यवादिने ॥ २२ ॥ जितेंद्रियाय दत्ता या विंशद्वापीफलप्रदा ॥ षष्टि
वर्षसहस्राणि दिव्यरूपं विधाय च ॥ २३ ॥ एवंभूताय दत्ता चेन्मोदते विष्णुमंदिरे ॥ दत्त्वा कन्यां सुशीलां च हराय हरयेऽथ वा
॥ २४ ॥ नारायणस्वरूपं च भवेदेव श्रुतौ श्रुतम् ॥ विष्णुभक्तो यदा कन्यां ददाति विष्णुप्रीतये ॥ २५ ॥ स लभेद्भरिदास्यं च
ध्रुवं विप्रोद्भवाय च ॥ इत्यालोच्य सुराः सर्वे कृत्वा च मंत्रणां प्रिये ॥ २६ ॥ गुरुं प्रस्थापितुं जग्मुर्हिमालयगृहं प्रति ॥ गत्वा
प्रणम्य च गुरुं सर्वे चक्रुर्निवेदनम् ॥ २७ ॥ हिमालयगृहं गत्वा कुरु निदां च शूलिनः ॥ पिनाकिनं विना दुर्गा वरं नान्यं वरि
ष्यति ॥ २८ ॥ अनिच्छया सुतां दत्त्वा फलं तूर्णं लभिष्यति ॥ कालेन या तु शैलेन्द्रश्चेदानीं भुवि तिष्ठतु ॥ २९ ॥ अनंतरत्ना
धारं च त्वमेव रक्ष भारते ॥ देवानां वचनं श्रुत्वा प्रददौ कर्णयोः करौ ॥ १३० ॥ न स्वीचकार स्वगुरुः स्मरन्नारायणेति च ॥ उवाच
देववर्गाश्च संभर्त्स्य च पुनः पुनः ॥ ३१ ॥ वेदवेदांतविज्ञाता महाभक्तो हरौ हरे ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ श्रूयतां मद्रचः सत्यं हे देवाः
स्वार्थसाधकाः ॥ ३२ ॥ नीतिसारं च वेदोक्तं परिणामसुखावहम् ॥ हरकेशवयोर्भक्तं ये च निंदन्ति पापिनः ॥ ३३ ॥ भूदेवान्ब्राह्मणां
श्चैव स्वगुरुं च पतिव्रताः ॥ पतिभिक्षुब्रह्मचारिसृष्टिबीजान्सुरांस्तथा ॥ ३४ ॥ पच्यन्ते कालमूत्रे ते यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ श्लेष्ममूत्रपुरीषेषु
शेरते ते दिवानिशम् ॥ ३५ ॥ भक्षिताः कीटनिकरैः शब्दं कुर्वन्ति कातराः ॥ ये निंदन्ति च ब्रह्माणं स्रष्टारं जगतां गुरुम् ॥ ३६ ॥ शिवं
सुराणां प्रवरं दुर्गा लक्ष्मीं सरस्वतीम् ॥ गीतां च तुलसीं गंगां वेदांश्च वेदमातरम् ॥ ३७ ॥ व्रतं तपस्यां पूजां च मंत्रं मंत्रप्रदं गुरुम् ॥
ते पच्यन्तेऽधकूपे वै चायुषोऽर्धं विधेरहो ॥ ३८ ॥ भक्षिताः सर्पसंघैश्च शब्दं कुर्वन्ति संततम् ॥ ये निंदन्ति हृषीकेशं देवसाम्यं विधा
य च ॥ ३९ ॥ विष्णुभक्तिप्रदं चैव पुराणं च श्रुतेः परम् ॥ राधा तदंगजा गोपी ब्राह्मणांश्च सदार्चितान् ॥ १४० ॥ ते पच्यन्तेऽवटे
देवा विधातुरायुषा समम् ॥ अधोमुखा ऊर्ध्वजंघाः सर्पसंघैश्च वेष्टिताः ॥ ४१ ॥ भक्षिता विकृताकारैः कीटैः सर्पसमाकृतैः ॥
अतीव कातरा भीताः शब्दं कुर्वन्ति संततम् ॥ ४२ ॥ श्लेष्ममूत्रपुरीषाणि ध्रुवं भक्षन्ति क्षोभिताः ॥ उल्कां ददति रुष्टाश्च तन्मुखे यम

खं० ४ पृ-

अ० ४०

॥११८॥

किंकराः ॥ ४३ ॥ त्रिसंध्यं तर्जनं कृत्वा कुर्वति दंडताडनम् ॥ कुर्वति सूत्रपानं च प्रहारैस्तृषितान्भिया ॥ ४४ ॥ तदा कल्पांतरे
 स्रष्टुं सृष्टिं च प्रथमे पुनः ॥ तेषां भवेत्प्रतीकार इत्याह कमलोद्भवः ॥ ४५ ॥ कृत्वा हि शिवनिंदां च यास्यंति नरकं सुराः ॥
 इममेवोपकारं च कर्तुमिच्छथ पुत्रकाः ॥ ४६ ॥ ब्रह्मणा प्रेरितो दक्षो दत्त्वा शूलभृते सुताम् ॥ न पापं परमैश्वर्यं संप्राप हरनिंदकः
 ॥ ४७ ॥ अनिच्छया सुतां दत्त्वा तुर्यपुण्यं ललाभ सः ॥ अहो विहाय सारूप्यं तुच्छं स्वर्गं ललाभ सः ॥ ४८ ॥ कश्चिन्मध्ये च
 युष्माकं गत्वा शैलगृहं सुराः ॥ संपादयतु स्वमतं शैलेन्द्रस्य प्रयत्नतः ॥ ४९ ॥ अनिच्छया सुतां दत्त्वा सुखं तिष्ठतु भारते ॥
 तस्मै भक्त्या सुतां दत्त्वा मोक्षं प्राप्स्यति निश्चितम् ॥ १५० ॥ पश्चात्सप्तर्षयः सर्वे गृहीत्वा तामरुंधतीम् ॥ ध्रुवं तस्य गृहं गत्वा
 बोधयिष्यंति पर्वतम् ॥ ५१ ॥ विना पिनाकिनं दुर्गा वरं नान्यं वरिष्यति ॥ अनिच्छया सुतां तस्मै प्रदास्यति सुताज्ञया
 ॥ ५२ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं देवा गच्छंतु मंदिरम् ॥ इत्युक्त्वा वाक्पतिः शीघ्रं तपसे स्वर्गदीं गतः ॥ १५३ ॥ इति श्री
 ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ तदा
 देवाः समालोच्य जग्मुस्ते ब्रह्मणोऽतिकम् ॥ सर्वे निवेदनं चक्रुर्ब्रह्माणं जगतां पतिम् ॥ १ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ तव सृष्टौ जग
 त्स्रष्टा रत्नाधारो हिमालयः ॥ स चेत्प्राप्स्यति मोक्षं च रत्नगर्भा कुतो मही ॥ २ ॥ सुतां शूलभृते दत्त्वा भक्त्या शैलेश्वरः स्व
 यम् ॥ नारायणस्य सारूप्यं संप्राप्स्यति न संशयः ॥ ३ ॥ त्वं तस्य निंदनं कृत्वा विमर्ति प्रतिपादय ॥ त्वया विना क्षमो नान्यो
 गच्छ शैलगृहे प्रभो ॥ ४ ॥ देवानां वचनं श्रुत्वा तानुवाच विधिः स्वयम् ॥ वचनं नीतिसारं च कर्णपीयूषमुत्तमम् ॥ ५ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ नाहं कर्तुं क्षमो वत्साः शिवनिंदां सुदुष्कराम् ॥ संपद्भिनाशरूपां च विपदो बीजरूपिणीम् ॥ ६ ॥ भूतेशं
 प्रस्थापयत स्वात्मनिंदां करोति सः ॥ परनिंदा विनाशाय स्वनिंदा यशसे परम् ॥ ७ ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा तं प्रणम्य सुराः प्रिये ॥
 शीघ्रं ययुस्ते कैलासं गत्वा च तुष्टुः शिवम् ॥ ८ ॥ सर्वे निवेदनं चक्रुः शंकरं करुणालयम् ॥ स ययौ शैलमूलं च तानाश्वास्य प्रह

अ. वै. क.

॥११९॥

स्य च ॥ ९ ॥ देवा मुमुदिरे सर्वे शीघ्रं गत्वा स्वमंदिरम् ॥ इष्टसिद्धिर्मुदे शश्वदसिद्धिर्दुःखवर्धिनी ॥ १० ॥ अथ शैलः सभामध्ये
 समुवास मुदान्वितः ॥ बंधुवर्गैः परिवृतः पार्वतीसहितः स्वयम् ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र विप्ररूपी शिवः स्वयम् ॥ समाजगाम
 सहसा प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ १२ ॥ दंडी छत्री दीर्घवासा विभ्रत्तिलकमुत्तमम् ॥ करे स्फटिकमालां च शालग्रामं गले दधत् ॥ १३ ॥
 तं च दृष्ट्वा समुत्तस्थौ सगणश्च हिमालयः ॥ ननाम दंडवद्भूमौ भक्त्यातिथिमपूर्वकम् ॥ १४ ॥ ननाम पार्वती भक्त्या प्राणेशं विप्र
 रूपिणम् ॥ आशिषं युयुजे विप्रः सर्वेषां प्रीतिपूर्वकम् ॥ १५ ॥ शैलदत्तासने शीघ्रमुवास ब्राह्मणः स्वयम् ॥ मधुपर्कादिकं सर्वं ज
 ग्राह प्रीतिपूर्वकम् ॥ १६ ॥ पप्रच्छ कुशलं शैलो ब्राह्मणं को भवानिति ॥ उवाच सर्वं विप्रेन्द्रो गिरीन्द्र सादरेण च ॥ १७ ॥
 ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ घाटिकां वृत्तिमाश्रित्य भ्रमामि धरणीतले ॥ मनोयायी सर्वगामी सर्वज्ञोहं गुरोर्वरात् ॥ १८ ॥ मया
 ज्ञातं शंकराय सुतां दातुं त्वमिच्छसि ॥ इमां पद्मासमां दिव्यामज्ञातकुलशीलिने ॥ १९ ॥ निराश्रयायासंगाया रूपाय निर्गुणाय च ॥
 श्मशानगामिने सर्वभूतनाथाय योगिने ॥ २० ॥ दिग्वाससेऽहिगात्राय विभूतिभूषणाय च ॥ व्यालग्राहिस्वरूपाय कालव्यापादनाय
 च ॥ २१ ॥ अज्ञातमृत्यवेऽज्ञायानाथायाबंधवे भवे ॥ तप्तस्वर्णजटाभारधारिणे निर्धनाय च ॥ २२ ॥ अज्ञातवयसेऽतीव वृद्धाय चाविका
 रिणे ॥ सर्वाश्रयाय भ्रमिणे नागहाराय भिक्षवे ॥ २३ ॥ निबोध ज्ञानिनां श्रेष्ठं नारायणं कुलोद्भवम् ॥ स ते पात्रानुरूपश्च पार्वतीदा
 तृकर्मणि ॥ २४ ॥ महाजनः स्मेरमुखः श्रुतिमात्राद्भविष्यति ॥ लक्षशैलाधिपस्त्वं च न तस्यैकोऽस्ति बांधवः ॥ २५ ॥ बांधवा
 न्मेनकां प्रश्रं कुरु शीघ्रं प्रयत्नतः ॥ सर्वान्पृच्छ च यत्नेन हे बंधो पार्वतीं विना ॥ २६ ॥ रोगिणे नौषधं शश्वत्कुपथ्यं रोचते सदा ॥
 इत्युक्त्वा ब्राह्मणः शीघ्रं स्नात्वा भुक्त्वा मुदान्वितः ॥ २७ ॥ जगाम स्वालयं शांतो वृन्दावनविनोदिनि ॥ ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा
 मेनोवाच हिमालयम् ॥ शोकेन साश्रुनयना हृदयेन विदूयता ॥ २८ ॥ मेनकोवाच ॥ ॥ शृणु शैलेन्द्र मद्राक्यं परिणामसुखावहम्
 ॥ २९ ॥ पृच्छ शैलवरानस्मै न दास्यामि सुतामहम् ॥ त्यक्ष्यामि सर्वान्विषयान्भक्ष्यामि विषमेव च ॥ ३० ॥ गले बद्धांबिकां

खं० ४ पू-

अ० ४१

॥११९॥

पश्य यास्यामि चोरकाननम् ॥ गृहीत्वा पार्वतीं मेना गत्वा कोपालयं रुषा ॥ ३१ ॥ त्यक्त्वाहारं रुदंती च चकार शयनं भुवि ॥
 एतस्मिन्नंतरे तत्र वसिष्ठो भ्रातृभिः सह ॥ ३२ ॥ आजगाम पुनस्तैश्च युक्ता पश्चादरुंधती ॥ प्रणम्य शैलस्तान्सर्वान्स्वर्णं
 सिंहासनं ददौ ॥ ३३ ॥ दत्त्वा षोडशोपचारान्पूजयामास भक्तिः ॥ ऋषयश्च सभामध्ये सुखमूषुः सुखासने ॥ ३४ ॥ जगामारुं
 धती तूर्णं यत्र मेना च पार्वती ॥ गत्वा ददर्श मेनां च शयानां शोकमूर्च्छिताम् ॥ ३५ ॥ उवाच मधुरं साध्वी सावधानां हितं वचः ॥
 ॥ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठ मेनके साध्वि त्वद्गृहेहमरुंधती ॥ ३६ ॥ पितृणां मानसी कन्या मां जानीहि विधेर्वधूम् ॥ अरुं
 धत्याः स्वरं श्रुत्वा शीघ्रमुत्थाय मेनका ॥ उवाच शिरसा नत्वा तां पद्मामिव तेजसा ॥ ३७ ॥ ॥ मेनकोवाच ॥ ॥ अहोऽद्य किं
 मिदं पुण्यमस्माकं पुण्यं जन्मनाम् ॥ ३८ ॥ वधूर्जगद्विधेः पत्नी वसिष्ठस्य ममालये ॥ संभ्रमेणेदमेवोक्ते गृहं तेहं च किंकरी ॥
 ॥ ३९ ॥ ईश्वरी जगतां स्रष्टुरागता बहुपुण्यतः ॥ पाद्यं दत्त्वा स्वर्णपीठे वासयामास तां सतीम् ॥ ४० ॥ भोजयामास मिष्टान्नं
 बुभुजे कन्यया सह ॥ शिवस्य हेतोर्नीतिं च बोधयामास मेनकाम् ॥ ४१ ॥ अरुंधतीप्रसंगेन संबन्धयोजनानि च ॥ अथ शैल
 मृषींश्चाश्व नीतिसारं परं वचः ॥ बोधयामासुः संबन्धयोजनानि प्रसंगतः ॥ ४२ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ शैलेन्द्र श्रूयतां
 वाक्यमस्माकं शुभकारकम् ॥ ४३ ॥ शिवाय पार्वतीं देहि संहर्तुः श्वशुरो भव ॥ अयाचितारं देवेशं बोधयाशु प्रयत्नतः ॥ ४४ ॥
 तव शंकाविनाशाय ब्रह्मसंबन्धकर्मणि ॥ नेच्छको दारसंयोगे शंकरो योगिनां वरः ॥ ४५ ॥ विधेः प्रार्थनया देव तव कन्यां ग्रही
 ष्यति ॥ दुहितुस्ते तपस्यांते प्रतिज्ञानं चकार सः ॥ ४६ ॥ हेतुद्वयेन योगीन्द्रो विवाहं च करिष्यति ॥ ऋषीणां वचनं श्रुत्वा प्रहस्य
 च हिमालयः ॥ उवाच किंचिद्भीतश्च परं विनयपूर्वकम् ॥ ४७ ॥ ॥ हिमालय उवाच ॥ ॥ शिवस्य राजसामग्रीं न हि
 पश्यामि कांचन ॥ किंचिदाश्रममैश्वर्यं किं वा स्वजनबांधवम् ॥ ४८ ॥ न कन्यामतिनिर्लिप्तयोगिने दातुमर्हति ॥ यूयं विधातुः
 पुत्राश्च सत्यं वदत निश्चितम् ॥ ४९ ॥ नानुरूपाय पुत्राय पिता कन्या ददाति चेत् ॥ कालालोभाद्भयान्मोहाच्छताब्दं नर

त्र. वै. क.

॥१२०॥

कं ब्रजेत् ॥ ५० ॥ न हि दास्याम्यहं कन्यामिच्छया शूलपाणिने ॥ यद्विधानं भवेद्योग्यमृषयस्तद्विधीयताम् ॥ ५१ ॥ हिमाल
यवचः श्रुत्वा वसिष्ठो विधिनन्दनः ॥ वेदवेदांगविज्ञाता वेदोक्तं वक्तुमुद्यतः ॥ ५२ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ वचनं विविधं
शैल लौकिके वैदिके तथा ॥ सर्वं जानाति शास्त्रज्ञो निर्मलज्ञानचक्षुषा ॥ ५३ ॥ असत्यमहितं पश्चात्सांप्रतं श्रुतिसुन्दरम् ॥
सुबुद्धं शत्रुर्वदति न हितं च कदाचन ॥ ५४ ॥ आपातप्रीतिजनकं परिणामसुखावहम् ॥ दयालुधर्मशीलश्च बोधयत्येव बांधवम् ॥
॥ ५५ ॥ श्रुतिमात्रात्सुधातुल्यं सर्वकाले सुखावहम् ॥ सत्यसारं हितकरं वचसां श्रेष्ठमीप्सितम् ॥ ५६ ॥ एवं च त्रिविधं शैल नीति
शास्त्रनिरूपितम् ॥ कथ्यतां त्रिषु मध्ये किं वदामि वाक्यमीप्सितम् ॥ ५७ ॥ बाह्यसंपद्विहीनश्च शंकरस्त्रिदशेश्वरः ॥ तत्त्वज्ञानसमुद्रेषु
सन्निमग्नैकमानसः ॥ ५८ ॥ आपातभ्रमसंपत्तिर्विद्युच्छीरिव नाशिनी ॥ सदानन्दस्येश्वरस्य स्वात्मारामस्य का स्पृहा ॥ ५९ ॥ गृही
ददाति स्वसुतां राज्यसंपत्तिशालिने ॥ कन्यां विद्वेषिणे दत्त्वा कन्याघाती भवेत्पिता ॥ ६० ॥ को वदेच्छंकरो दुःखी कुबेरो यस्य
किंकरः ॥ भ्रूभंगलीलया सृष्टिं स्रष्टुं नष्टुं क्षमो हि यः ॥ ६१ ॥ निर्गुणः परमात्मा च य ईशः प्रकृतेः परः ॥ सर्वेशः स च निर्लिप्तो लितश्च
सर्वजंतुषु ॥ ६२ ॥ स एकः सृष्टिसंहारे स सर्वः सृष्टिकर्मणि ॥ निराकारश्च साकारो विभुः स्वेच्छामयः स्वयम् ॥ ६३ ॥ य ईशस्त्रिविधां
मूर्तिं विधत्ते सृष्टिकर्मणि ॥ सृष्टिस्थित्यंतजननीं ब्रह्मविष्णुशिवाभिधाम् ॥ ६४ ॥ ब्रह्मा च ब्रह्मलोकस्थो विष्णुः क्षीरोदवासकृत् ॥
शिवः कैलासवासी च सर्वाः कृष्णविभूतयः ॥ ६५ ॥ श्रीकृष्णश्च द्विधा भूतो द्विभुजश्च चतुर्भुजः ॥ चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे गोलोके द्विभुजः
स्वयम् ॥ ६६ ॥ तस्य देवस्य तेशाश्च ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ केचिद्देवाः कलास्तस्य कलांशाश्चैव केचन ॥ ६७ ॥ कृष्णः सृष्ट्युन्मुखश्च
पि प्रकृतिं तत्र निर्ममे ॥ निर्माय तां च तद्योनौ वीर्याधानं चकार ह ॥ ६८ ॥ ततो डिम्भः समुद्भूतस्तन्मध्ये च महाविराट् ॥ महा
विष्णुः स विज्ञेयो श्रीकृष्णषोडशांशकः ॥ ६९ ॥ नाभिपद्मोद्भवो ब्रह्मा तस्यैव जलशायिनः ॥ भालोद्भवस्तस्य स्रष्टुः शंकरश्चंद्रशे
खरः ॥ ७० ॥ महाविष्णुर्वामपार्श्वार्त्संभूतो विष्णुरेव च ॥ सर्वे प्राकृतिकाः शैल ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ७१ ॥ धत्ते चतुर्विधां मूर्तिं

खं ४ पू-

अ० ४१

॥१२०॥

प्रकृतिः कृष्णसंभवा ॥ अंशेन लीलया सृष्ट्यै कलया बहुधा तया ॥ ७२ ॥ कृष्णवामांगसंभूता राधा रासेश्वरी स्वयम् ॥ सुखोद्भवा स्वयं वाणी रागाधिष्ठातृदेवता ॥ ७३ ॥ वक्षःस्थलोद्भवा लक्ष्मीः सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥ शिवा तेजःसु देवानामाविर्भावं चकार सा ॥ ७४ ॥ निहत्य दानवान्सर्वान्देवेभ्यश्च त्रियं ददौ ॥ प्राप्य कल्पांतरे जन्म जठरे दक्षयोषितः ॥ ७५ ॥ नाम्ना सती शिवं प्राप दक्षस्तस्मै ददौ च ताम् ॥ योगेन देहं तत्याज श्रुत्वा सा भर्तृनिंदनम् ॥ ७६ ॥ पितृणां मानसी कन्या मेनका तव गेहिनी ॥ ललाभ तस्य जठरे जन्म सा जगदंबिका ॥ ७७ ॥ शिवा शिवस्य पत्नीयं शैल जन्मनिजन्मनि ॥ कल्पेकल्पे बुद्धिरूपा ज्ञानिनां जननी परा ॥ ७८ ॥ जातिस्मरा च सर्वज्ञा सिद्धिदा सिद्धिरूपिणी ॥ अस्या अस्थि चिताभस्म भक्त्या धत्ते शिवः स्वयम् ॥ ७९ ॥ देहि त्वं स्वेच्छया कन्यां देहि भद्र शिवाय च ॥ अथवा सा स्वयं कांतस्थानं यास्यति द्रक्ष्यति ॥ ८० ॥ प्राक्तनाद्यस्य या कांता सा तं प्राप्नोति वल्लभम् ॥ प्रजापतेर्निबन्धं च न कोऽपि खंडितुं क्षमः ॥ ८१ ॥ विवाहेनोत्सुकः शंभुः स्वात्मारामश्च तत्त्ववित् ॥ तुष्टुवुस्तं सुराः सर्वे तारका ख्येन पीडिताः ॥ ८२ ॥ देवानां पीडनं दृष्ट्वा ब्रह्मणा प्रार्थितो विभुः ॥ कृपया स्वीचकाराशु कृपालुर्देवसंसदि ॥ ८३ ॥ कृत्वा प्रतिज्ञां योगीन्द्रो दृष्ट्वा क्लेशमसंख्यकम् ॥ दुहितुस्ते तपःस्थानमाजगाम द्विजात्मकः ॥ ८४ ॥ तामाश्वास्य वरं दत्त्वा जगाम निज मंदिरम् ॥ तच्छ्रुत्वैवाययुः सर्वे सुराः शक्रादयो मुदा ॥ ८५ ॥ नारायणश्च भगवान्ब्रह्मा धर्मश्च सांप्रतम् ॥ ऋषयो मुनयः सर्वे गंधर्वा यक्षराक्षसाः ॥ ८६ ॥ तत्र सर्वे मुदा युक्तैः समालोचनकर्तृभिः ॥ प्रस्थापिता वयं शीघ्रमनृणा सा अरुंधती ॥ ८७ ॥ तव प्रबोधने प्रीतिर्वर्द्धते महती सदा ॥ संप्राप्तं शुभकार्यं च सर्वकालसुखावहम् ॥ ८८ ॥ शिवां शिवाय शैलेंद्र स्वेच्छया चेन्न दास्यसि ॥ भविता वा विवाहश्च भवितव्यबलेन च ॥ ८९ ॥ आगमिष्यति देवो यो नारायणसहायवान् ॥ रत्नसाररथे कृत्वा देवानां प्रवरं वरम् ॥ ९० ॥ योगीन्द्राणां वरेण्यं तं ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुम् ॥ आदिमध्यांतरहितमविकारमजं परम् ॥ ९१ ॥ वरं ददौ शिवायै स शिवश्च तपसः स्थले ॥ न हीश्वरप्रतिज्ञातं दुर्लभं विफलं भवेत् ॥ ९२ ॥ ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतं सर्वं नश्वरमस्थिरम् ॥ अहो प्रतिज्ञा

ब्र. वै. ल.

॥१२१॥

दुर्लभ्या साधूनामविनाशिनी ॥ ९३ ॥ एको महेंद्रः शैलानां पक्षांश्चिच्छेद लीलया ॥ पवनो लीलया मेरोः शृंगभंगं चकार ह ॥
 ॥ ९४ ॥ के वा शैलेषु योद्धारः सुरैः सह हिमालय ॥ पतिष्यन्ति समुद्रेषु पवनैः प्रेरिताः क्षणात् ॥ ९५ ॥ एकार्थे यदि शैलेंद्र
 सर्वसंपद्दिनश्यति ॥ सर्वोन्नक्षति तदत्त्वा विना च शरणागतम् ॥ ९६ ॥ शरणागतरक्षार्थं प्राणांश्च दातुमर्हति ॥ पुत्रदारधनं सर्वा
 निति नीतिविदो विदुः ॥ ९७ ॥ दत्त्वा विप्राय स्वसुतामनरण्यो नृपेश्वरः ॥ ब्रह्मशापाद्विमुक्तश्च ररक्ष सर्वसंपदम् ॥ ९८ ॥ तमाशु
 बोधयामासुर्नीतिशास्त्रविदो जनाः ॥ ब्रह्मशापनिमग्नं च ब्रह्मण्यमतिकातरम् ॥ ९९ ॥ त्वमेव शैलराजेंद्र सुतां दत्त्वा शिवाय च ॥
 रक्ष सर्वान्बन्धुवर्गान्वशे कुरु सुरानपि ॥ १०० ॥ वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य पर्वतेश्वरः ॥ पप्रच्छ नृपवृत्तांतं हृदयेन विदूयता
 ॥ १०१ ॥ हिमालय उवाच ॥ ॥ कस्य वंशोद्भवो ब्रह्मन्ननरण्यो नृपेश्वरः ॥ सुतां दत्त्वा स च कथमरक्षत्सर्वसंपदम् ॥ १०२ ॥
 ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ मनुवंशोद्भवो राजा सोनरण्यो नृपेश्वरः ॥ चिरंजीवी धर्मशीलो वैष्णवो विजितेंद्रियः ॥ १०३ ॥ स्वायंभुवो मनुः
 पूर्वं ब्रह्मपुत्रोऽतिधार्मिकः ॥ राज्यं चकार धर्मेण युगानामेकसप्ततिम् ॥ १०४ ॥ ततो जगाम वैकुण्ठं सहितः शतरूपया ॥ संप्राप्य
 दास्यं सान्निध्यं हरेर्दासो बभूव ह ॥ १०५ ॥ मनुर्बभूव तत्पश्चात्स्वयं स्वरोचिषो महान् ॥ स्वरोचिषे गते शैल बभूव मनुरुत्तमः
 ॥ १०६ ॥ उत्तमे निर्गते धर्मी तामसो मनुरेव च ॥ ततो मनुर्बभूवात्र रैवतो ज्ञानिनां वरः ॥ ७ ॥ चाक्षुषश्च ततो ज्ञेयः श्राद्धदेवश्च
 सप्तमः ॥ सावर्णिरष्टमो ज्ञेयः श्रीसूर्यतनयो महान् ॥ ८ ॥ चैत्रवंशोद्भवो राजा पुरासीत्सुरथो भुवि ॥ नवमो दक्षसावर्णिर्ब्रह्मसाव
 णिको दश ॥ ९ ॥ एकादशो मनुश्रेष्ठो धर्मसावर्णिरुच्यते ॥ ततश्च रुद्रसावर्णिर्विष्णुभक्तो जितेंद्रियः ॥ ११० ॥ तत्परो देवसावर्णि
 रिंद्रसावर्णिकस्ततः ॥ इत्येवं कथिता बन्धो मनवश्च चतुर्दश ॥ ११ ॥ एतेषु समतीतेषु बभूव ब्रह्मणो दिनम् ॥ इंद्रसावर्णिवृत्तांतं सर्व
 मत्तो निशामय ॥ १२ ॥ मनूनां प्रवरो धर्मी शुद्धभक्तो गदाभृतः ॥ चकार राज्यं धर्मेण युगानामेकसप्ततिम् ॥ १३ ॥ राज्यं दत्त्वा
 सुरेंद्राय जगाम तपसे वनम् ॥ सुरेंद्रस्य सुतः श्रीमाञ्छ्रीनिकेतुर्महाबलः ॥ १४ ॥ तस्य पुत्रो महायोगी पुरीषतरुरेव च ॥ तस्य पुत्रोऽति

खं० ४ पू.

अ० ४१

॥१२१॥

तेजस्वी गोकामुख इति स्मृतः ॥ १५ ॥ वृद्धश्रवाः सुतस्तस्य तत्पुत्रो भानुरेव च ॥ पुंडरीकः सुतस्तस्य तत्पुत्रो जिह्वलस्तथा ॥
 ॥ १६ ॥ जिह्वलस्य सुतः शृंगी तत्पुत्रो भीम एव च ॥ तत्पुत्रोऽपि यशश्चन्द्रो यशसा च शशीजितः ॥ १७ ॥ तत्कीर्तिं निर्मलां
 संतो गायन्ति संततं सुराः ॥ तस्य पुत्रो वरेण्यश्च पुरारण्यश्च तत्सुतः ॥ १८ ॥ तत्पुत्रो धार्मिकः श्रीमान्धरारण्यश्च एव च ॥ तत्पुत्रो
 मंगलारण्यस्तपस्वी ज्ञानिनां वरः ॥ १९ ॥ अपुत्रको नृपश्रेष्ठस्तपसे पुष्करं गतः ॥ सुचिरं च तपस्तप्त्वा वरं लब्ध्वा महेश्वरात् ॥
 ॥ १२० ॥ संप्राप्य वैष्णवं पुत्रमनरण्यं जितेंद्रियम् ॥ दत्त्वा तस्मै च राज्यं च जगाम तपसे वनम् ॥ २१ ॥ अनरण्यो नृपश्रेष्ठः
 सप्तद्वीपमहीपतिः ॥ चकार यज्ञशतकं भृगुणा च पुरोधसा ॥ २२ ॥ तुच्छं मत्वाशु शक्रत्वं न लेभे नश्वरं सुधीः ॥ लीलया च जितः
 शक्रो लीलया च जितो बलिः ॥ २३ ॥ जिताश्च दानवेंद्रा वै ज्वलता स्वेन तेजसा ॥ बभूवुः शतपुत्राश्च राज्ञस्तस्य हिमालय ॥ २४ ॥
 कन्यैका सुंदरी रम्या पद्मा पद्मालयासमा ॥ सा कन्या यौवनस्था च बभूव पितृमंदिरे ॥ २५ ॥ चारं प्रस्थापयामास वराय नृपतीश्वरः ॥
 एकदा पिप्पलादश्च गंतुं स्वाश्रममुत्सुकः ॥ २६ ॥ तपःस्थाने निर्जने च गंधर्वं स ददर्श ह ॥ स्त्रीषु निमग्नचित्तं च शृंगाररससागरे
 ॥ २७ ॥ कामादतीव मत्तं च न जानंतं दिवानिशम् ॥ दृष्ट्वा तं मुनिशार्दूलः सकामश्च बभूव ह ॥ २८ ॥ ततः सुभगचित्तः सञ्चिन्तयन्दारसं
 ग्रहम् ॥ एकदा पुष्पभद्रायां स्नातुं गच्छन्मुनीश्वरः ॥ २९ ॥ ददर्श पद्मां युवतीं पद्मामिव मनोरमाम् ॥ केयं कस्येति पप्रच्छ
 समीपस्थाञ्जनान्मुनिः ॥ ॥ १३० ॥ जना निवेदनं चक्रुः पद्माऽनरण्यकन्यका ॥ मुनिः स्नात्वाभीष्टदेवं संपूज्य राधिकेश्वरम्
 ॥ ३१ ॥ जगाम कामी भिक्षार्थमनरण्यसभाजिरे ॥ राजा शीघ्रं मुनिं दृष्ट्वा प्रणनाम भयाकुलः ॥ ३२ ॥ मधुपर्कादिकं दत्त्वा
 पूजयामास भक्तितः ॥ कामात्सर्वं गृहीत्वा च ययाचे कन्यकां मुनिः ॥ ३३ ॥ मौनी बभूव नृपतिः किञ्चिन्निर्वक्तुमक्षमः ॥ मुनिः
 पुनर्ययाचे तं कन्यां देहीति मे नृप ॥ ३४ ॥ अथवा भस्मसात्सर्वं करिष्यामि क्षणेन च ॥ सर्वे बभूवुराच्छन्ना गणाश्च तेजसा मुनेः
 ॥ ३५ ॥ रुरोद राजा सगणो दृष्ट्वा वृद्धं जरातुरम् ॥ महिष्यो रुरुदुः सर्वा इति कर्तव्यमक्षमाः ॥ ३६ ॥ मूर्च्छां प्राप महाराज्ञी कन्या

ब्र. वै. क.
॥१२२॥

माता शुचाकुला ॥ पंडितो नीतिशास्त्रज्ञो बोधयामास भूमिपम् ॥ ३७ ॥ महिषीं च नृपसुतान्कन्यकानीतिमुत्तमाम् ॥ अद्य वापि
दिनांते वा दातव्या कन्यका नृप ॥ ३८ ॥ पराय विप्रादन्यस्मै कस्मै वा दातुमर्हसि ॥ सत्प्रात्रं ब्राह्मणादन्यं न पश्यामि जगत्रये
॥ ३९ ॥ सुतां दत्वा च मुनये रक्षस्व सर्वसंपदम् ॥ राजकन्यानिमित्तेन सर्वसंपत्प्रणश्यति ॥ १४० ॥ सर्वं रक्षति तत्त्यक्त्वा
विना तं शरणागतम् ॥ राजा प्राज्ञवचः श्रुत्वा विलप्य च मुहुर्मुहुः ॥ ४१ ॥ कन्यां सालंकृतां कृत्वा मुनीन्द्राय ददौ किल ॥ कांतां
गृहीत्वा स मुनिर्मुदितः स्वालयं ययौ ॥ ४२ ॥ राजा सर्वान्परित्यज्य जगाम तपसे शुचा ॥ भर्तुश्च दुहितुः शोकात्प्राणांस्तत्याज
सुंदरी ॥ ४३ ॥ पुत्राः पौत्राश्च भृत्याश्च मूर्च्छां प्रापुर्नृपं विना ॥ अनरण्यस्तपस्तप्त्वा चितयन्राधिकेश्वरम् ॥ ४४ ॥ गोलोकनाथं संसेव्य
गोलोकं च जगामह ॥ बभूव कीर्तिमान् राजा ज्येष्ठपुत्रो नृपस्य च ॥ पुत्रवत्पालयामास प्रजाः सर्वा महीतले ॥ १४५ ॥ इति श्रीब्रह्मवै
वर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसम्वादे राधाकृष्णसंवादे एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥
अथानरण्यस्य कन्या सिषेवे भक्तितो मुनिम् ॥ कर्मणा मनसा वाचा लक्ष्मीर्नारायणं यथा ॥ १ ॥ एकादा स्वर्णदीं स्नातुं गच्छंतीं
सस्मितां सतीम् ॥ ददर्श पथि धर्मश्च मायया नृपलिंगकः ॥ २ ॥ चारुर्त्नरथस्थश्च रत्नालंकारभूषितः ॥ नवीनयौवनश्रीमा
न्कामदेवसमप्रभः ॥ ३ ॥ दृष्ट्वा तां सुंदरीं रम्यामुवाच मायया विभुः ॥ विज्ञातुमंतस्तत्त्वं च तस्याश्च मुनियोषितः ॥ ४ ॥ ॥ धर्म
उवाच ॥ अयि सुंदरि लक्ष्मीव राजयोग्ये मनोहरे ॥ अतीव यौवनस्थे च कामिनि स्थिरयौवने ॥ ५ ॥ जरातुरस्य वृद्धस्य समीपे त्वं
न राजसे ॥ चंदनागुरुसंलिप्ता राजसे राजवक्षसि ॥ ६ ॥ विप्रं तपःसु निरतं सत्यज्ञं मरणोन्मुखम् ॥ विहाय पश्य राजेंद्रं रतिशूरं स्मरा
तुरम् ॥ ७ ॥ प्राप्नोति सुंदरं पुण्यात्सौंदर्यं पूर्वजन्मतः ॥ सफलं तद्भवेत्सर्वं रसिकालिंगनेन च ॥ ८ ॥ सहस्रसुंदरीकांतं कामशास्त्र
विशारदम् ॥ किंकरं कुरु मां कांते परित्यक्ष्यामि ता अपि ॥ ९ ॥ निर्जले निर्जने रम्ये शैलेशैले नदेनदे ॥ पुष्पोद्याने पुष्पिते च
सुगंधिपुष्पवायुना ॥ १० ॥ मलये चन्दनारण्ये चारुचंदनवायुना ॥ विहरिष्यामि कामेन कामिन्या च त्वया सह ॥ ११ ॥ कामज्वरेण

खं० ४ पू.
अ० ४२

॥१२२॥

दग्धायाः शांतिं कर्तुमहं क्षमः ॥ विहरस्व मया सार्द्धं जन्मेदं सफलं कुरु ॥ १२ ॥ इत्येवमुक्तवन्तं तं स्वरथादवरुह्य च ॥ गृहीतुमुत्सुकं
 हस्ते तमुवाच पतिव्रता ॥ १३ ॥ ॥ पद्मोवाच ॥ ॥ दूरं गच्छगच्छ दूरं पापिष्ठ भूमिपाधम ॥ मां चेत्पश्यसि कामेन सद्यो भस्म भवि
 ष्यसि ॥ १४ ॥ पिप्पलादं मुनिश्रेष्ठं तपसा पूतविग्रहम् ॥ विहाय त्वां भजिष्यामि स्त्रीजितं रतिलपटम् ॥ १५ ॥ स्त्रीजितस्पर्शमात्रेण
 सर्वं पुण्यं प्रणश्यति ॥ न भूमौ पातकी पापात्पापिनां स्त्रीजितात्परः ॥ १६ ॥ मां मातरं च स्त्रीभावं कृत्वा येन ब्रवीषि च ॥ भवि
 ष्यति क्षयस्तेन कालेन मम शापतः ॥ १७ ॥ श्रुत्वा धर्मः सतीशापं नृपमूर्तिं विहाय च ॥ धृत्वा स्वमूर्तिं देवेशः कंपमान उवाच
 ताम् ॥ १८ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ मातर्जानीहि मां धर्म धर्मज्ञानां गुरोर्गुरुम् ॥ परस्त्रीमातृबुद्धिं च कुर्वन्तं संततं सति ॥ १९ ॥
 अहं तवांतर्विज्ञातुमागतस्तव सन्निधिम् ॥ गुष्माकं च मनो जाने तथापि दैवबोधितः ॥ २० ॥ कृतं मे दमनं साध्वि न विरुद्धं
 यथोचितम् ॥ शास्तिः समुत्पथस्थानामीश्वरेण विनिर्मिता ॥ २१ ॥ धर्म स्वधर्मं विज्ञातुं कालं कलयितुं क्षमः ॥ विधातारं संविधातुं
 तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २२ ॥ संहर्तुं यः क्षमः काले संहर्तारं भवं विभुः ॥ स्रष्टारं लीलया स्रष्टुं तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २३ ॥
 शत्रुं विधातुं मित्रं च सुप्रीतिं कलहं क्षमः ॥ स्रष्टुं नष्टुं तदेवं च तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २४ ॥ शापं प्रदातुं सर्वाश्च सुखदुःख
 वरान्क्षमः ॥ संपदं विपदं यो हि तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २५ ॥ प्रकृतिर्निर्मिता येन महाविष्णुश्च निर्मितः ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या
 स्तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २६ ॥ येन शुक्लीकृतं क्षीरं जलं शीतं कृतं पुरा ॥ दाहीकृतो हुताशश्च तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २७ ॥
 अतितेजः समुत्थाय तेजोरूपाय मूर्तये ॥ गुणश्रेष्ठनिर्गुणाय तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २८ ॥ सर्वस्मै सर्वबीजाय सर्वेषामंतरात्मने ॥
 सर्वबंधुस्वरूपाय तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २९ ॥ इत्युक्त्वा पुरतस्तस्यास्तस्थौ धर्मो जगद्गुरुः ॥ सा साध्वी तं च विज्ञाय सहसो
 वाच पर्वत ॥ ३० ॥ ॥ पद्मोवाच ॥ ॥ त्वमेव धर्मः सर्वेषां साक्षी च सर्वकर्मणाम् ॥ सर्वांतरेषु सर्वात्मा सर्वज्ञः सर्वतत्त्ववित् ॥ ३१ ॥
 कथं मनो मे विज्ञातुं विडम्बयसि किंकरीम् ॥ यत्कृतं त्वत्कृते ब्रह्मन्नपराधो बभूव मे ॥ ३२ ॥ त्वं च शतो मयाऽज्ञानात्स्त्रीस्वभावा

त्र. वै. क.
॥१२३॥

त्कुधा विभो ॥ का व्यवस्था भवेत्तस्य चिन्तयामीति सांप्रतम् ॥ ३३ ॥ आकाशोसौ दिशः सर्वा यदि नश्यन्ति वायवः ॥ तथापि
साध्वीशापस्तु न नश्यति कदाचन ॥ ३४ ॥ त्वं च नष्टो भवसि चेत्सृष्टिनाशो भवेत्तदा ॥ इतिकर्तव्यतामूढा तथापि त्वां वदा
म्यहम् ॥ ३५ ॥ सत्ये पूर्णश्चतुष्पादैः पौर्णमास्यां यथा शशी ॥ विराजसे देवराज सर्वकालं दिवानिशम् ॥ ३६ ॥ पादक्षयश्च त्रेता
यां भगवन्भविता तव ॥ पादौ परौ द्वापरे च तृतीयश्च कलौ विभो ॥ ३७ ॥ कलिशेषे शेषपादस्तवाच्छत्रो भविष्यति ॥ पुनः
सत्ये समायाते परिपूर्णो भविष्यसि ॥ ३८ ॥ सत्ये सर्वव्यापकस्त्वं तदन्येषु च कुत्रचित् ॥ यत्र स्थानं तवाधारो वदामि श्रूयतां
विभो ॥ ३९ ॥ वैष्णवेषु च सर्वेषु यतिषु ब्रह्मचारिषु ॥ पतिव्रतासु प्राज्ञेषु वानप्रस्थेषु भिक्षुषु ॥ ४० ॥ नृपेषु धर्मशीलेषु सत्सु सद्दे
श्यजातिषु ॥ द्विजसेविषु शूद्रेषु सत्संसर्गस्थितेषु च ॥ ४१ ॥ एषु त्वं सततं पूर्णो धर्मराज विराजसे ॥ युगेयुगे तदाधारा यत्र पुण्य
तमा जनाः ॥ ४२ ॥ अश्वत्थवटबिल्वेषु तुलसीचंदनेषु च ॥ दीक्षापरीक्षाशपथगोष्ठगोष्पदभूमिषु ॥ ४३ ॥ विवाहेषु च पुष्पेषु
विद्यमानोऽसि शाखिषु ॥ देवालयेषु तीर्थेषु सतां शश्वद्गृहेषु च ॥ ४४ ॥ वेदवेदांगश्रवणे जलेषु च सभासु च ॥ श्रीकृष्णगुणनामोक्त
श्रुतिगीतस्थलेषु च ॥ ४५ ॥ व्रतपूजातपोन्याययज्ञसाक्षिस्थलेषु च ॥ गवां गृहेषु गोष्वेव विद्यमानो हि पश्यसि ॥ ४६ ॥ कृशता
तेन भविता धर्म तेषु स्थलेषु च ॥ एतदन्येषु कृशता यदगम्यं च तच्छृणु ॥ ४७ ॥ पुंश्चलीषु च सर्वासु गृहेषु नरघातिनाम् ॥
नरघातिषु नीचेषु मूर्खेषु च खलेषु च ॥ ४८ ॥ देवतागुरुविप्रेष्टपाल्यानां धनहारिषु ॥ असन्नरेषु धूर्तेषु चौरैषु रतिभूमिषु ॥ ४९ ॥
दुरोदरसुरापानकलहानां स्थलेषु च ॥ शालग्रामसाधुतीर्थपुराणरहितेषु च ॥ ५० ॥ दस्युस्नेहेषु वादेषु तालच्छायासु गर्विषु ॥ असि
जीविमपीजीविदेवलग्रामयाजिषु ॥ ५१ ॥ वृषवाहस्वर्णकारजीवहिंसोपजीविषु ॥ भर्तृनिन्दितनारीषु स्त्रीजितेषु च पुंसु च ॥ ५२ ॥
दीक्षासंध्याविष्णुभक्तिविहीनेषु द्विजेषु च ॥ स्वांगकन्याविक्रयिषु स्वयोषिद्विक्रयेष्वथ ॥ ५३ ॥ शालग्रामसुरग्रथभूमिविक्रयिषु
प्रभो ॥ मित्रद्रोहिकृतघ्नेषु सत्यविश्वासघातिषु ॥ ५४ ॥ शरणागतदीनेषु चाश्रितघ्नेषु नृष्वपि ॥ शश्वन्मिथ्योक्तिशीलेषु तथा सीमाप

खं० ४ पू.
अ० ४२

॥१२३॥

हारिषु ॥ ५५ ॥ कामात्क्रोधात्तथा लोभान्मिथ्यासाक्षिप्रवादिषु ॥ पुण्यकर्मविहीनेषु पुण्यकर्मविरोधिषु ॥ ५६ ॥ स्थातुमेतेषु
 निधेषु नाधिकारस्तव प्रभो ॥ ममापि वचनं सत्यं बभूव तत्क्षणं तव ॥ ५७ ॥ यास्यामि पतिसेवायै गच्छ तात स्वमंदिरम् ॥
 इत्येवंवादिनीं साध्वीमुवाच विधिनंदनः ॥ प्रसन्नवदनः श्रीमानतीव विनयं वचः ॥ ५८ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ धन्यासि पति
 भक्तासि स्वस्ति तेऽस्तु च संततम् ॥ ५९ ॥ वरं गृहाण दास्यामि मत्पत्रिणाकारिणि ॥ युवा भवतु भर्ता ते रतिशूरश्च कन्यके ॥
 ॥ ६० ॥ रूपवान्गुणवान्साध्वि संततं स्थिरयौवनः ॥ परमैश्वर्यसंयुक्ता त्वं भव स्थिरयौवना ॥ ६१ ॥ चिरजीवी भवतु स मार्क
 डेयात्परः सुते ॥ कुबेराद्धनवांश्चैव शक्रादैश्वर्यवानपि ॥ ६२ ॥ विष्णुभक्तः शिवसमः सिद्धस्तु कपिलात्परः ॥ स्वाप्तिभोग्यसंयु
 क्ता भव त्वं जीवनावधि ॥ ६३ ॥ गृहा भवतु ते साध्वि कुबेरभवनाधिकाः ॥ माता त्वं दशपुत्राणां गुणिनां चिरजीविनाम् ॥
 ॥ ६४ ॥ स्वभर्तुरधिकानां च भविष्यसि न संशयः ॥ इत्येवमुक्त्वा संतस्थौ धर्मराजश्च पर्वत ॥ ६५ ॥ सा तं प्रदक्षिणीकृत्य प्रणम्य
 स्वगृहं ययौ ॥ धर्मस्तामाशिषं युक्त्वा जगाम निजमंदिरम् ॥ ६६ ॥ पतिव्रतां प्रशंसं प्रति संसदि संसदि ॥ सा रेमे स्वामिना
 सार्द्धं यूना रहसि संततम् ॥ ६७ ॥ पश्चाद्भूव सत्पुत्रा तद्भर्तुरधिका गुणैः ॥ शैलेंद्र कथितं सर्वमितिहासं पुरातनम् ॥ ६८ ॥
 दत्त्वाऽनरण्यः स्वसुतां ररक्ष सर्वसंपदम् ॥ त्वमेव कन्यकां दत्त्वा सर्वेषामीश्वराय च ॥ ६९ ॥ रक्ष सर्वबंधुवर्गानात्मनः सर्वसंपदम् ॥
 सप्ताहे समतीते च दुर्लभेऽतिशुभे क्षणे ॥ ७० ॥ लग्नाधिपे च लग्नस्थे चंद्रे स्वतनयान्विते ॥ मोदते रोहिणीयुक्ते विशुद्धे चंद्रतारके
 ॥ ७१ ॥ मार्गशीर्षे चंद्रवारे सर्वदोषविवर्जिते ॥ सर्वसद्ग्रहसंहृष्टे ह्यसद्ग्रहविवर्जिते ॥ ७२ ॥ सदपत्यप्रदेतीव पतिसौभाग्यदायिनि ॥
 अवैधव्यप्रदे सौख्यप्रदे जन्मनि जन्मनि ॥ ७३ ॥ अत्यंतप्रेमाविच्छेदप्रदायिनि परात्परे ॥ कन्यां प्रदाय देवाय त्वं कृती भव
 पर्वत ॥ ७४ ॥ जगदंबां जगत्पित्रे मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ तेजःस्वरूपां सर्वेषां देवानां देवपूजिताम् ॥ ७५ ॥ आविर्भूता पुरा कल्पे
 देवानां रक्षणाय च ॥ तेजोराशिः सुरौघाणां प्रज्वलन्ती दिशो दश ॥ ७६ ॥ अस्याः स्वतेजसा दैत्याः केचिद्गधाः पला

ब्र. वै. रु.

॥१२४॥

यिताः ॥ केचिद्बभूवुः शैलेंद्र भस्मीभूताश्च भूतले ॥ ७७ ॥ बिलं प्रविविशुः केचिन्मूच्छां प्रापुश्च केचन ॥ केचिदंते तृणं
 कृत्वा जग्मुः शरणमीश्वरीम् ॥ ७८ ॥ केचिच्चिक्षिपुरस्त्राणि स्तंभिता अपि केचन ॥ केचिच्चिरं रणं कृत्वा ययुः स्वर्ग
 मनामयम् ॥ ७९ ॥ निःशत्रवो बभूवुस्ते सुरा अस्याः प्रसादतः ॥ कृष्णाज्ञया सा कल्पांते दक्षकन्या बभूव ह ॥ ८० ॥
 दक्षश्च विधिवद्देवीं प्रददौ शूलपाणये ॥ देवेन मत्पितुर्यज्ञे सहसा सुरसंसदि ॥ ८१ ॥ बभूव कलहः शैल तेन शूलभृता महान् ॥
 ब्रह्माणं च नमस्कृत्य ययौ रुष्टस्त्रिलोचनः ॥ ८२ ॥ दक्षश्च सगणो रुष्टः प्रययौ स्वालयं तदा ॥ कोपात्संभृतसंभारो दक्षो यज्ञं च
 कार ह ॥ ८३ ॥ न ददौ यज्ञभागं च मात्सर्याच्छूलपाणये ॥ दृष्ट्वा सती प्रकुपिता जनकं रक्तलोचना ॥ ८४ ॥ निर्भर्त्स्य च
 बहुतरं हृदयेन विदूयता ॥ यज्ञस्थानात्समुत्थाय जगाम मातुरंतिकम् ॥ ८५ ॥ भविष्यं कथयामास त्रिकालज्ञा परात्परा ॥ यज्ञ
 भंगादिकं वापि स्वपितुश्च पराभवम् ॥ ८६ ॥ पलायनं च देवानां यज्ञस्थानाद्गिरीश्वरम् ॥ मुनीनामृत्विजां चैव पर्वतानां तथैव
 च ॥ ८७ ॥ जयं शंकरसैन्यानां स्वात्मनो मृत्युमेव च ॥ शोकात्पर्यटनं भर्तुर्विरहातुरचेतसा ॥ ८८ ॥ निर्माणं नेत्रसरसः प्रबोधं
 च जनार्दनात् ॥ मूर्तिभेदात्पुनः प्राप्तिं विहारं तस्य तत्समम् ॥ ८९ ॥ अपरं भवितव्यं च सर्वमुक्त्वा जगाम सा ॥ स्वमात्रा भगि
 नीभिश्च प्रतिषिद्धा च दुःखिता ॥ ९० ॥ बभूवादर्शनायोगात्सर्वासां सिद्धियोगिनी ॥ गत्वा सा जाह्नवीतीरं स्मृत्वा संपूज्य शंकरम्
 ॥ ९१ ॥ स्मृत्वा तच्चरणांभोजं देहं तत्याज सुंदरी ॥ गंधमादनद्रोणीस्थं शरीरं प्रविवेश ह ॥ ९२ ॥ संजहार पुरा येन दैत्यानाम
 खिलं कुलम् ॥ हाहाकारं प्रचकुश्च सुराः सर्वेतिविस्मिताः ॥ ९३ ॥ जग्मुः शंकरसेनाश्च दक्षयज्ञं विनश्य च ॥ पराभवं च सर्वेषां
 कृत्वा शोकातुराः पराः ॥ ९४ ॥ सत्वरं सर्ववृत्तांतं कथयामासुरीश्वरम् ॥ श्रुत्वा प्रवृत्तिं संहर्ता सर्वरुद्रगणैर्वृतः ॥ जगाम स्वर्णदी
 तीरं यत्र देवीकलेवरम् ॥ ९५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे सतीदेहत्यागो नाम द्विच
 त्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ दुर्गा महादेवस्सतीमूर्तिं मनोहराम् ॥ अम्लानपद्मवक्त्रां तां शया

खं० ४ पु०

अ० ४३

॥१२४॥

नां जाह्नवीतटे ॥ १ ॥ दधतीमक्षमालां च प्रतप्तकांचनप्रभाम् ॥ तेजसा प्रज्वलन्तीं च दधानां शुक्लवाससम् ॥ २ ॥ दृष्ट्वा सतीश
 रीरं च प्रदग्धो विरहाग्निना ॥ तत्त्वराशिर्मूर्तिमांश्च मूर्च्छां प्राप तथापि च ॥ ३ ॥ कलत्रशोको बलवान्स्वात्मारामं परात्परम् ॥
 बाधते वेदबीजं तं योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुम् ॥ ४ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य तामुवाच त्रिलोचनः ॥ निरीक्ष्य वदनांभोजं स्थाणुः स्थाणुरि
 वापरः ॥ ५ ॥ साश्रुनेत्रोऽतिदीनश्च दीनानां शरणप्रदः ॥ दीनदैन्यापहारी च विललाप परं वचः ॥ ६ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ सुभगे सति प्राणेश्वरि प्रिये ॥ शंकरोऽहं तव स्वामी पश्य मां निकटागतम् ॥ ७ ॥ शिवं शिवप्रदं सर्वसंपद्रूपं च सिद्धि
 दम् ॥ सर्वात्मानं च सर्वेशं शवतुल्यं त्वया विना ॥ ८ ॥ शक्तोऽहं च त्वया सार्द्धं सर्वशक्तिस्वरूपया ॥ शक्तिहीनः शवसमो निश्चे
 ष्टः सर्वकर्मसु ॥ ९ ॥ यश्च शक्तिं न जानाति ज्ञानहीनश्च निन्दति ॥ तं त्यक्तुमुचितं विज्ञे कथं मां त्यजसि प्रिये ॥ १० ॥ स्वयं ब्रह्मा
 स्वयं विष्णुः साध्यभूता वयं तव ॥ सस्मितं सकटाक्षं च वद किञ्चित्सुधोपमम् ॥ ११ ॥ मधुराभासदृष्ट्या च मां दग्धं सेचनं
 कुरु ॥ मां दृष्ट्वा दूरतः शीघ्रं स्निग्धं वदसि सस्मितम् ॥ १२ ॥ कथमद्यापि रुष्टेव विलपन्तं न भाषसे ॥ प्राणाधिके समुत्तिष्ठ रुदन्तं
 मां न पश्यसि ॥ १३ ॥ परित्यज्य च नः प्राणान्गतुं नार्हसि सुन्दरि ॥ जगदंवे समुत्तिष्ठ प्राणाधारे परात्परे ॥ १४ ॥ पति
 व्रते समुत्तिष्ठ कथं मां नाद्य सेवसे ॥ कथं करोषि विज्ञाय व्रतभंगं श्रुतिप्रसूः ॥ १५ ॥ इत्युक्त्वा मृतदेहं च प्रियाया विरहातुरः ॥
 निधायोरसि संश्लिष्य चुचुब च पुनःपुनः ॥ १६ ॥ अधरे चाधरं दत्त्वा वक्षो वक्षसि शंकरः ॥ पुनःपुनः समाश्लिष्य पुनर्मूर्च्छाम्
 वाप सः ॥ १७ ॥ पुनः स चेतनां प्राप्य वेगादुत्थाय शोकतः ॥ दुद्राव च यथोन्मत्तो ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः ॥ १८ ॥ सप्तद्वीपं सप्तसिं
 धुं लोकालोकं च कांचनम् ॥ बभ्राम भ्रातवज्ज्ञानी सतीं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ १९ ॥ शतशृंगगिरेः पार्श्वे जंबुद्वीपे च भारते ॥ सु
 निर्जनेऽक्षयवटे गंगातीरे सरित्तटे ॥ २० ॥ रुरोदोच्चैः स्वयं कृत्वा सति साध्वीत्युदीर्य च ॥ त्रिनेत्रनेत्रनीरेण संबभूव सरोवरम्
 ॥ २१ ॥ तत्रैवं च सरो नाम मुनीनां तपसः स्थलम् ॥ योजनद्वयविस्तीर्णं पुण्यतीर्थं मनोहरम् ॥ २२ ॥ यत्र स्नात्वा पुनर्जन्म

त्र. वै. क.

॥१२५॥

नराणां न भवेद्द्विरे ॥ शतजन्मकृतं पापं स्नानमात्रेण नश्यति ॥ २३ ॥ त्यक्त्वा तां मानवीं मूर्तिं नरा यांति हरेः पदम् ॥ तत्र स
 रोदनं त्यक्त्वा पुनर्बभ्राम मेदिनीम् ॥ २४ ॥ पूर्णमब्दं महायोगी विरहातुरमानसः ॥ सतीगलितप्रत्यंगैरंगैश्च पर्वतेश्वर ॥ २५ ॥
 बभूव सिद्धपीठानां समूहो वाञ्छितप्रदः ॥ शेषांगानां महादेवः संस्कारं वै विधाय च ॥ २६ ॥ अस्थिमालां विनिर्माय चकार कंठभू
 षणम् ॥ नित्यं तद्भस्म भक्त्या च चकार गात्रलेपनम् ॥ २७ ॥ सति प्राणेश्वरीत्युक्त्वा पुनर्मूर्च्छामवाप सः ॥ विसस्मार ब्रह्म परमात्मा
 नमात्मसंभवः ॥ २८ ॥ स्वात्मारामः पूर्णकामो निश्चेष्टो विरहज्वरात् ॥ तं शयानं गिरिवरस्याभ्याशे वटमूलके ॥ २९ ॥ दृष्ट्वा देवाः समा
 जग्मुर्विस्मिताः शिवसन्निधिम् ॥ नारायणश्च भगवानीश्वरः सह पार्षदैः ॥ ३० ॥ रत्नयानेनाजगाम पद्मार्चितपदांबुजः ॥ रत्नालंकार
 शोभाढ्यः पीतवासाश्चतुर्भुजः ॥ ३१ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यो वनमालाविभूषितः ॥ ब्रह्मा शेषश्च धर्मश्च सुराः सर्वे महर्षयः ॥ ३२ ॥
 समुपुरीशसदसि लक्ष्मीकांतं प्रणम्य ते ॥ श्रीहरिः शंकरमहो कृत्वा वक्षसि मूर्च्छितम् ॥ रुदंतं बोधयामास ज्ञानीशो ज्ञानिनां
 गुरुम् ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ स्वात्माराम निबोधेदं मदीयं वचनं शृणु ॥ ३४ ॥ हितमध्यात्मसारं च दुःखशोकनि
 कृंतनम् ॥ सर्वाध्यात्मविद्यमानबीजं ज्ञाननिधिं विधिम् ॥ ३५ ॥ तथापि बोधयामि त्वां सर्वज्ञं वेधसां विधिम् ॥ बुधं बोधयितुं
 शक्तोऽबुधोऽपि प्राणसंकटे ॥ ३६ ॥ व्यवहारोऽस्ति लोकेषु सर्वः सर्वपरस्परम् ॥ मायाश्रिता गुणाः सर्वे हेतवः सुखदुःखयोः ॥
 ॥ ३७ ॥ विष्णुमाया बलवती गुणयुक्तं प्रबाधते ॥ दुःखं शोकं भयं शंभो दुर्दिने भवतीश्वर ॥ ३८ ॥ तत्रातीते कुतस्तानि सुदिने
 च समागते ॥ हर्ष ऐश्वर्यदर्पश्च संततं तत्र वर्द्धते ॥ ३९ ॥ सर्वाण्येतानि गण्यन्ते स्वप्नानीव विपश्चितः ॥ ज्ञानं लभ महादेव ज्ञान
 बीज सनातन ॥ ४० ॥ चेतनां कुरु भद्रं ते सतीं प्राप्स्यसि निश्चितम् ॥ तत्तोयं शीतता नित्यं नाग्निं मुंचति दाहिका ॥ ४१ ॥
 तेजः सूर्य महीं गंधो तथा त्वां च सती शिव ॥ शैलेत्येवं समाकर्ण्य हरिं किंचिदुवाच ह ॥ ४२ ॥ नेत्राण्युन्मीलनं कृत्वा त्रिनेत्रः
 श्रूयतामिति ॥ ॥ त्रिनेत्र उवाच ॥ ॥ कस्त्वं तेजःस्वरूपोसि क इमे तव सन्निधौ ॥ ४३ ॥ किन्नाम भवतश्चैषां कानि नामानि

खं० ४ पू.

अ० ४३

॥१२५॥

का सती ॥ कोहं को मे भवान्ब्रूते किंकराः कुत आगताः ॥ ४४ ॥ क यास्यसि क यास्यामि क गच्छंत इमे वद ॥ हरिरित्येवमा
 कर्ण्य रुरोद सगणो गिरे ॥ ४५ ॥ नेत्रनीरैस्त्रिनेत्रं तं रुदंतं प्रसिषेच सः ॥ हरित्रिनेत्रयोर्नेत्रनीरपातेन तत्र वै ॥ ४६ ॥ बभूव सरसां
 श्रेष्ठं तीर्थं भुवनपावनम् ॥ भारतेऽस्तगिरेः पश्चात्तत्राक्षयवटांतिके ॥ ४७ ॥ स्थलं बभूव तपसां मुक्तिबीजं तपस्विनाम् ॥ अथो
 वाच पुनः शीघ्रमाध्यात्मं च हरं हरिः ॥ ४८ ॥ शृण्वतां सर्वदेवानां मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शृणु शंकर
 वक्ष्यामि ज्ञानानंद सनातन ॥ ४९ ॥ ज्ञानं ज्ञाननिधे शोकाद्विस्मृतोसि परात्पर ॥ सुदिनं दुर्दिनं शश्वद्भवत्येव भवे भवे ॥ ५० ॥
 सर्वेषां प्राकृतानां च ते बीजे सुखदुःखयोः ॥ सुखाद्भवति हर्षश्च दर्पः शौर्यं प्रमत्तता ॥ ५१ ॥ राग ऐश्वर्यकामश्च विद्वेषश्च निरंतर
 रम् ॥ दुःखाच्छोकात्समुद्भेगाद्भयं नित्यं प्रवर्तते ॥ ५२ ॥ हतान्येतानि सर्वाणि हते बीजे महेश्वर ॥ सुदिनं दुर्दिनं चैव सर्वकर्मोद्भवं
 भव ॥ ५३ ॥ तत्कर्म तपसां साध्यं कर्मणां च शुभाशुभम् ॥ तपः स्वभावसाध्यं च स्वभावोऽभ्यासतो भवेत् ॥ ५४ ॥ संसर्गसाध्यो
 ऽध्यासश्च संसर्गः पुण्यतो भवेत् ॥ पुण्यबीजं मनश्चैव पापबीजं च चंचलम् ॥ ५५ ॥ मनः शंभो ममांशश्च सर्वेन्द्रियपुरःसरम् ॥ सर्वेषां
 जनकोऽहं च चित्तं ब्रह्मा पतिस्त्वयम् ॥ ५६ ॥ ब्रह्मैकं मूर्तिभेदस्तु गुणभेदेन संततम् ॥ तद्ब्रह्म विविधं वस्तु सगुणं निर्गुणं शिव
 ॥ ५७ ॥ मायाश्रितो यः सगुणो मायातीतश्च निर्गुणः ॥ स्वेच्छामयश्च भगवानिच्छया विकरोति च ॥ ५८ ॥ इच्छाशक्तिश्च प्रकृ
 तिर्नित्या सर्वप्रसूः सदा ॥ केचिदेकं वदंत्येव ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥ ५९ ॥ केचिद्वदन्ति द्विविधं ब्रह्म प्रकृतिपूर्वकम् ॥ शृणु ये च
 वदंत्येकं मायापुरुषयोः परम् ॥ ६० ॥ तस्माद्भवति तौ द्वौ च तद्ब्रह्म सर्वकारणम् ॥ अथ चैकं परं ब्रह्म द्विविधं भवतीच्छया ॥
 ॥ ६१ ॥ इच्छाशक्तिश्च प्रकृतिः सर्वशक्तिप्रसूः सदा ॥ तत्राशक्तश्च सगुणः सर्वाधारः सनातनः ॥ ६२ ॥ सर्वेश्वरः सर्वसाक्षी सर्व
 त्रास्ति फलप्रदः ॥ शरीरं द्विविधं शंभो नित्यं प्राकृतमेव च ॥ ६३ ॥ नित्यं विनाशरहितं नश्वरं प्राकृतं सदा ॥ अहं त्वं चापि
 भगवान्नावयोर्नित्यविग्रहः ॥ ६४ ॥ आवयोरंशभूता ये प्राकृता नष्टविग्रहाः ॥ रुद्रादयस्त्वदंशाश्च मदंशा विष्णुरूपिणः ॥ ६५ ॥

त्र. वै. क.
॥१२६॥

ममाप्येवं द्विधा रूपं द्विभुजं च चतुर्भुजम् ॥ चतुर्भुजोऽहं वैकुण्ठे पद्मया पार्षदैः सह ॥ ६६ ॥ गोलोके द्विभुजोऽहं च गोपीभिः सह
राधया ॥ द्विविधं ये वदन्त्येवं द्वौ प्रधानौ तु तन्मते ॥ ६७ ॥ पुरुषश्च सदा नित्यो नित्या प्रकृतिरीश्वरी ॥ सदा तौ द्वौ च संश्लिष्टौ
सर्वेषां पितरौ शिव ॥ ६८ ॥ सशरीरौ निःशरीरौ स्वेच्छया सर्वरूपिणौ ॥ प्राधान्यं च यथा पुंसः प्रकृतेश्च सदा तथा ॥ ६९ ॥
सतीमिच्छसि चेच्छंभो प्रकृतेः स्तवनं कुरु ॥ यत्स्तोत्रं च त्वया दत्तं पुरा दुर्वाससे मुदा ॥ ७० ॥ तद्विष्यं कण्वशाखोक्तं भज तेन
जगत्प्रसूम् ॥ शोकनाशो भवतु ते शिवं शिव ममाशिषा ॥ ७१ ॥ दूरं विप्रवहेतुश्च यातु स्त्रीविरहज्वरः ॥ इत्येवमुक्त्वा लक्ष्मीशो
विरराम गिरीश्वरम् ॥ ७२ ॥ स्तवनं कर्तुमारेभे प्रकृतेश्च महेश्वरः ॥ स्नात्वा नत्वा च श्रीकृष्णं ब्रह्माणं भक्तिसंयुतः ॥ पुटांजलियुतो
भूत्वा पुलकांचितविग्रहः ॥ ७३ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ ॥ ओं नमः प्रकृत्यै मंत्रः ॥ ब्राह्मि ब्रह्मस्वरूपे त्वं मां प्रसीद सनातनि ॥
परमात्मस्वरूपे च परमानंदरूपिणि ॥ ७४ ॥ भद्रे भद्रप्रदे दुर्गे दुर्गघ्ने दुर्गनाशिनि ॥ पोतस्वरूपे जीर्णे त्वं मां प्रसीद भवार्णवे ॥
॥ ७५ ॥ सर्वस्वरूपे सर्वेशि सर्वबीजस्वरूपिणि ॥ सर्वाधारे सर्वविद्ये मां प्रसीद जयप्रदे ॥ ७६ ॥ सर्वमंगलरूपे च सर्वमंगलदा
यिनि ॥ समस्तमंगलाधारे प्रसीद सर्वमंगले ॥ ७७ ॥ निद्रे तंद्रे क्षमे श्रद्धे तुष्टिपुष्टिस्वरूपिणि ॥ लज्जे मेधे बुद्धिरूपे प्रसीद
भक्तवत्सले ॥ ७८ ॥ वेदस्वरूपे वेदानां कारणे वेददायिनि ॥ सर्ववेदांगरूपे च वेदमातः प्रसीद मे ॥ ७९ ॥ दये जये
महामाये प्रसीद जगदंबिके ॥ क्षांते शांते च सर्वांते क्षुत्पिपासास्वरूपिणि ॥ ८० ॥ लक्ष्मीनारायणक्रोडे सष्टुर्वक्षसि
भारति ॥ मम क्रोडे महामाये विष्णुमाये प्रसीद मे ॥ ८१ ॥ कलाकाष्ठास्वरूपे च दिवारात्रिस्वरूपिणि ॥ परिणामप्रदे देवि
प्रसीद दीनवत्सले ॥ ८२ ॥ कारणे सर्वशक्तीनां कृष्णस्योरसि राधिके ॥ कृष्णप्राणाधिके भद्रे प्रसीद कृष्णपूजिते ॥ ८३ ॥ यशः
स्वरूपे यशसां कारणे च यशःप्रदे ॥ सर्वदेवीस्वरूपे च नारीरूपविधायिनि ॥ ८४ ॥ समस्तकामिनीरूपे कलांशेन प्रसीद मे ॥
सर्वसंपत्स्वरूपे च सर्वसंपत्प्रदे शुभे ॥ ८५ ॥ प्रसीद परमानंदे कारणे सर्वसंपदाम् ॥ यशस्विनां पूजिते च प्रसीद यशसां

खं० ४ पू.
अ० ४३

॥१२६॥

निधे ॥ ८६ ॥ आधारे सर्वजगतां रत्नाधारे वसुंधरे ॥ चराचरस्वरूपे च प्रसीद मम मा चिरम् ॥ ८७ ॥ योगस्वरूपे योगीशे
 योगदे योगकारणे ॥ योगाधिष्ठात्रि देवीशे प्रसीद सिद्धयोगिनि ॥ ८८ ॥ सर्वसिद्धिस्वरूपे च सर्वसिद्धिप्रदायिनि ॥ कारणे सर्व
 सिद्धीनां सिद्धेश्वरि प्रसीद मे ॥ ८९ ॥ व्याख्यानं सर्वशास्त्राणां मतभेदे महेश्वरि ॥ ज्ञाने यदुक्तं तत्सर्वं क्षमस्व परमेश्वरि ॥ ९० ॥
 केचिद्वदन्ति प्रकृतेः प्राधान्यं पुरुषस्य च ॥ केचित्तत्र मतद्वये व्याख्याभेदं विदुर्बुधाः ॥ ९१ ॥ महाविष्णोर्नाभिदेशे स्थितं तं
 कमलोद्भवम् ॥ मधुकैटभौ महादैत्यौ लीलया हंतुमुद्यतौ ॥ ९२ ॥ दृष्ट्वा स्तुतिं प्रकुर्वन्तं ब्रह्माणं रक्षितुं पुरा ॥ बोधयामास गोविंदं
 विनाशहेतवे तयोः ॥ ९३ ॥ नारायणस्त्वद्भक्त्या च जघान तौ महासुरौ ॥ सर्वेश्वरस्त्वया सार्द्धमनीशोऽयं त्वया विना ॥ ९४ ॥
 पुरा त्रिपुरसंग्रामे गगनात्पतिते मयि ॥ त्वया च विष्णुना सार्द्धं रक्षितोऽहं सुरेश्वरि ॥ ९५ ॥ अधुना रक्ष मामीशे प्रदग्धं विरहाग्नि
 ना ॥ स्वात्मदर्शनपुण्येन क्रीणीहि परमेश्वरि ॥ ९६ ॥ इत्युक्त्वा विरतः शंभुर्दर्श गगनस्थिताम् ॥ रत्नसाररथस्थां तां देवीं शतभुजां
 मुदा ॥ ९७ ॥ तप्तकांचनवर्णां रत्नाभरणभूषिताम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां जगतां मातरं सतीम् ॥ ९८ ॥ दृष्ट्वा तां विरहासक्तः
 पुनस्तुष्टाव सत्वरम् ॥ दुःखं निवेदयामास प्ररुदन्विरहोद्भवम् ॥ ९९ ॥ दर्शयामासास्थिमालां स्वांगस्थं भस्मभूषणम् ॥ कृत्वा बहु
 परीहारं तोषयामास सुंदरीम् ॥ १०० ॥ नारायणश्च ब्रह्मा च धर्मः शेषः सुरर्षयः ॥ शिवं रक्षेश्वरीत्युक्त्वा तुष्टुवुस्ते सनातनीम् ॥ १०१ ॥
 बभूव परितुष्टा सा तेषां स्तोत्रेण तत्क्षणम् ॥ उवाच कृपया शंभुं प्राणेशं प्राणवल्लभा ॥ २ ॥ ॥ प्रकृतिरुवाच ॥ ॥ स्थिरो भव
 महादेव प्राणाधिक मम प्रभो ॥ भवानात्मा च योगीशः स्वामी जन्मनि जन्मनि ॥ ३ ॥ अहं शैलेंद्रकामिन्यां लब्ध्वा जन्म महेश्वर ॥
 तव पत्नी भविष्यामि मुंच त्वं विरहज्वरम् ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वा शिवमाश्वास्य चांतर्धानं चकार सा ॥ सुरा जग्मुस्तमाश्वास्य लज्जान
 म्रात्मकंधरम् ॥ ५ ॥ हर्षांतरात्मा गिरिशः कैलासं तु जगाम ह ॥ ननर्त सगणस्तूर्णं संत्यज्य विरहज्वरम् ॥ ६ ॥ इदं शिवकृतं स्तोत्रं
 प्रकृत्या यः पठेन्नरः ॥ न भवेत्कामिनीभेदस्तस्य जन्मनि जन्मनि ॥ ७ ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा स याति शिवमंदिरम् ॥ धर्मा

त्र. वै. क.

॥१२७॥

र्थकाममोक्षांश्च लभते नात्र संशयः ॥ १०८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे शंकरशोकापनो
दनं नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा सगणोऽपि हिमालयः ॥ विस्मितो
भार्यया सार्द्धं जहास पार्वती स्वयम् ॥ १ ॥ अरुंधती च तां मेनां बोधयामास कातराम् ॥ निस्सहासं रुदंतीं तां जहौ शोकं मुदा
च सा ॥ २ ॥ अरुंधतीं भोजयित्वा बुभुजे भोगमुत्तमम् ॥ सर्वं प्रहृष्टमनसा मंगलं च चकार ह ॥ ३ ॥ ततः संभृतसंभारो वसिष्ठ
स्याज्ञया प्रिये ॥ पत्रं प्रस्थापयामास नानास्थानं त्वरान्वितः ॥ ४ ॥ ततः प्रस्थापयामास शिवं मंगलपत्रिकाम् ॥ नानाप्रकारद्रव्या
णि बाह्यानि च चकार ह ॥ ५ ॥ तंदुलानां च शैलान्वै पृथुकानां च सुंदरि ॥ तैलानां च घृतानां च दध्नां वापीश्वकार ह ॥ ६ ॥ गुडा
नामासवानां च क्षीराणां च तथैव च ॥ अथो ह्यंगवीनानां लवणानां परं मुने ॥ ७ ॥ लड्डुकानां शर्कराणां स्वस्तिकानां तथैव च ॥
यवचूर्णादिपिष्टानां घृतपक्वानि तानि च ॥ ८ ॥ नानाप्रकारवस्त्राणि वह्निशौचानि यानि च ॥ महारत्नप्रवालानि सुवर्णरजतानि
च ॥ ९ ॥ द्रव्याण्येतानि शैलैर्द्रुक्त्वा तु विधिपूर्वकम् ॥ मंगलं कर्तुमारेभे तत्रैव मंगले दिने ॥ १० ॥ संस्कारं कारयामासुः पार्वतीं
पर्वतस्त्रियः ॥ स्नापयित्वा वस्त्रयुग्मं धारयामासुराशु ताः ॥ ११ ॥ कारयित्वा सुवेषां च रत्नभूषणभूषिताम् ॥ दर्पणं धारयामासुर्दूर्वा
क्षतसमन्वितम् ॥ १२ ॥ ददुश्चालत्तकं चारु पादांगुलिषु पादयोः ॥ गण्डे पत्रावलीं रम्यां नेत्रे कज्जलमुज्ज्वलम् ॥ १३ ॥ कबरीं कार
यामासुर्मालतीमाल्यवेष्टिताम् ॥ पट्टसूत्रपिनद्धां तां वामवक्त्रां मनोहराम् ॥ १४ ॥ एतस्मिन्नंतरे राधे समाजग्मुः सुरेश्वराः ॥ नीत्वा
त्रिनेत्रं तत्रैव रत्नयानस्थमीश्वरम् ॥ १५ ॥ शैलः संभृतसंभारान्संभाषयितुमीश्वरान् ॥ शैलान्प्रस्थापयामास ब्राह्मणानपि पूजितान् ॥
॥ १६ ॥ प्रांगणं कारयामास रंभास्तंभैः समन्वितम् ॥ पट्टसूत्रसन्निबद्धरसालपल्लवान्वितैः ॥ १७ ॥ फलपल्लवसंयुक्तैः कलशैर्जलसं
युतैः ॥ चंदनागुरुकस्तूरीसुचारुकुसुमान्वितैः ॥ १८ ॥ मालतीमाल्यसंयुक्तैः संयुक्तं सुमनोहरम् ॥ देवेश्वरान्पुरो दृष्ट्वा प्रणनाम हिमा
लयः ॥ १९ ॥ रत्नसिंहासनं दातुं प्रेरयामास किंकरान् ॥ नारायणो हि भगवानुवास पार्षदैः सह ॥ २० ॥ विनतानंदनात्तूर्णमव

खं० ४ पू.

अ० ४४

॥१२७॥

रुद्र चतुर्भुजः ॥ चतुर्भुजैः पार्षदैश्च रत्नभूषणभूषितैः ॥ २१ ॥ रत्नमुष्टिनिबद्धैश्च सेवितः श्वेतचामरैः ॥ ऋषिश्रेष्ठैः सुरश्रेष्ठैः स्तूय
 मानश्च संसदि ॥ २२ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यो भक्तानुग्रहकातरः ॥ उवास च तदभ्याशे ब्रह्मा देवगणैः सह ॥ २३ ॥ ऋषयो मुनयश्चैव
 समूषुर्मगले स्थले ॥ एतस्मिन्नंतरे शंभुरवरुह्य रथादहो ॥ २४ ॥ रत्नासने समुत्तिष्ठन्ददर्श पर्वतालयम् ॥ समाजग्मुः शिवं द्रष्टुं शैलें
 द्रनगरस्त्रियः ॥ २५ ॥ वृद्धा बाला युवत्यश्च वस्त्राभरणभूषिताः ॥ काश्चित्कज्जलहस्ताश्च वस्त्रहस्ताश्च काश्चन ॥ २६ ॥ काश्चित्सिद्धर
 हस्ताश्च काश्चित्कंकटिकाकराः ॥ वेषार्धभूषिताः काश्चित्काश्चिन्नैवार्धभूषिताः ॥ २७ ॥ काश्चिन्निर्भूषिताः काश्चित्सर्वाभरणभूषिताः ॥
 सर्वा आगत्य संतस्थुः सस्मिताः पर्वतालये ॥ २८ ॥ ऋषिकन्या देवकन्या नागकन्या मनोहराः ॥ गंधर्वशैलकन्याश्च राजकन्याः
 समागताः ॥ २९ ॥ सर्वा अप्सरसो दिव्या रंभाद्याः समुपस्थिताः ॥ मेना कन्यागणैः सार्द्धं ददर्श शंकरं वरम् ॥ ३० ॥ चारुचंप
 कवर्णाभिमेकवक्त्रं त्रिलोचनम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं रत्नाभरणभूषितम् ॥ ३१ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीचारुकुंकुमभूषितम् ॥ मालतीमा
 ल्यसंयुक्तं सद्गन्धमुकुटोज्ज्वलम् ॥ ३२ ॥ वह्निशौचेनातुलेन चातिसूक्ष्मेण चारुणा ॥ अमूल्यवस्त्रयुग्मेन विचित्रेणातिभूषितम्
 ॥ ३३ ॥ रत्नदर्पणहस्तं च कज्जलोज्ज्वललोचनम् ॥ सर्वया प्रभयाच्छन्नमतीव सुमनोहरम् ॥ ३४ ॥ अतीव तरुणं रम्यैर्भूषितांगैश्च
 भूषितम् ॥ बिभ्रंतं रूपमतुलं परं नारायणाज्ञया ॥ ३५ ॥ योगस्वरूपं योगेशं योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुम् ॥ स्वेच्छामयं गुणातीतं ब्रह्म
 ज्योतिः सनातनम् ॥ ३६ ॥ गुणभेदाद्रूपभेदं धत्तेऽनंतमरूपकम् ॥ तारणं तं भवस्थानां सृष्टिस्थित्यंतकारणम् ॥ ३७ ॥ सर्वाधारं
 सबोजं सर्वेशं सर्वजीवनम् ॥ साक्षिरूपं निरीहं च परमानंदमक्षरम् ॥ ३८ ॥ आद्यंतमध्यरहितं सर्वाद्यं सर्वरूपकम् ॥ दृष्ट्वा जा
 मातरं मेना जहौ शोकं मुदान्विता ॥ ३९ ॥ प्रशशंसुर्गुवत्यश्च धन्या धन्या सतीति ताः ॥ दुर्गा भाग्यवतीत्येवमूचुः काश्चन
 कन्यकाः ॥ ४० ॥ कामेन काश्चित्कामिन्यो मौनीभूताश्च स्तंभिताः ॥ न दृष्टो वर इत्येवमस्माभिर्ज्ञानगोचरे ॥ ४१ ॥ काश्चिन्नि
 मेषरहिता मूर्च्छामाप्नुश्च काश्चन ॥ निनिंदुः स्वपतिं काश्चित्स्वेच्छां चकुश्च काश्चन ॥ ४२ ॥ काश्चिद्भावेन रुरुदुः पुलकांचितवि

त्र. वै. ल.
॥१२८॥

प्रहाः ॥ जगुर्धर्वपतयो ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ ४३ ॥ दृष्ट्वा शंकररूपं च प्रहृष्टाः सर्वदेवताः ॥ नानाप्रकारवाद्यानि चारुणि मधु
राणि च ॥ ४४ ॥ वादका वादयामासुर्नानाशिल्पेन तत्र वै ॥ एतस्मिन्नंतरे दुर्गा शैलांतःपुरचारिका ॥ ४५ ॥ बहिश्चकार सद्रत्नास
नस्थां रत्नवेदिकाम् ॥ कस्तूरीबिंदुभिः सांद्रसिंदूरबिंदुभूषिताम् ॥ ४६ ॥ चारुचंदनचंद्राभां नम्रभालस्थलोज्ज्वलाम् ॥ रत्नेंद्रसारहा
रेण वक्षःस्थलविभूषिताम् ॥ ४७ ॥ त्रिनेत्रदत्तनेत्रां तामन्यवारितलोचनाम् ॥ अतीषद्धास्ययुक्तास्यां सकटाक्षां मनोहराम्
॥ ४८ ॥ रत्नकेयूरवलयरत्नकंकणमंडिताम् ॥ रत्नपाशकसंसक्तां कणन्मंजीरंजिताम् ॥ ४९ ॥ अमूल्यातुल्यचित्राव्यवस्रयुग्म
सुशोभिताम् ॥ सद्रत्नकुंडलाभ्यां च चारुगंडस्थलोज्ज्वलाम् ॥ ५० ॥ मणिसारप्रभामुष्टदंतराजिविराजिताम् ॥ रत्नदर्पणहस्तां च
क्रीडापद्मं विघूर्णतीम् ॥ ५१ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमेनांगचर्चिताम् ॥ मुदिता ददृशुः सर्वे जगदाद्यां जगत्प्रसूम् ॥ ५२ ॥ त्रिनेत्रो
नेत्रकोणेन तां ददर्श मुदान्वितः ॥ सर्वा सत्याकृतिं दृष्ट्वा विजहौ विरहज्वरम् ॥ ५३ ॥ शिवः सर्वं विसस्मार दुर्गासंन्यस्तमानसः ॥
पुलकांचितसर्वांगो हर्षाश्रुयुक्तलोचनः ॥ ५४ ॥ एतस्मिन्नंतरे शैलः प्रहृष्टः सपुरोहितः ॥ तं वरं वरयामास वस्त्रचंदनभूषणैः ॥ ५५ ॥ भक्त्या
पाद्यादिभिर्माल्यैर्दिव्यगंधमनोहरैः ॥ ततः शीघ्रं वेदमंत्रैः संप्रदानं चकार ताम् ॥ ५६ ॥ यौतुकानि ददौ तस्मै रत्नानि विविधानि
च ॥ चारुरत्नविकाराणि पात्राणि सुंदराणि च ॥ ५७ ॥ गवां लक्षं गजेंद्राणां सहस्राणि च राधिके ॥ रत्नकंबलयुक्तानि सांकुशानि
मुदान्वितः ॥ ५८ ॥ त्रिंशल्लक्षं हयानां च सज्जितानामकातरः ॥ दासीनामनुरक्तानां लक्षं सद्रत्नभूषितम् ॥ ५९ ॥ शतं द्विजवटूनां
च पार्वतीभ्रातृकल्पकम् ॥ रथानां च शतं रम्यं रत्नेंद्रसारनिर्मितम् ॥ ६० ॥ पार्वतीं वस्तुसहितां स्वस्तीत्युच्चार्य शंकरः ॥ जग्रा
हानंदमनसा यत्नाच्छैलसमर्पिताम् ॥ ६१ ॥ हिमालयः सुतां दत्त्वा परिहारं चकार तम् ॥ माध्यंदिनोक्तस्तोत्रेण तुष्टाव संपुटांज
लिः ॥ ६२ ॥ ॥ हिमालय उवाच ॥ ॥ प्रसीद दक्षयज्ञं नरकार्णवतारक ॥ सर्वात्मरूप सर्वेश परमानंदविग्रह ॥ ६३ ॥
गुणार्णव गुणातीत गुणयुक्तगणेश्वर ॥ गुणबीज महाभाग प्रसीद गुणिनां वर ॥ ६४ ॥ योगाधार योगरूप योगज्ञ योगकारण ॥

खं० ४ पू.
अ० ४४

॥१२८॥

योगीश योगिनां बीज प्रसीद योगिनां गुरो ॥ ६५ ॥ प्रलयप्रलयाद्यैकभवप्रलयकारण ॥ प्रलयांते सृष्टिबीज प्रसीद परिपालक
 ॥ ६६ ॥ संहारकाले घोरे च सृष्टिसंहारकारण ॥ दुर्निवार्य दुराराध्य चाशुतोष प्रसीद मे ॥ ६७ ॥ कालस्वरूप कालेश काले
 च फलदायक ॥ कालबीजैककालघ्न प्रसीद कालपालक ॥ ६८ ॥ शिवस्वरूप शिवद शिवबीज शिवाश्रय ॥ शिवभूत
 शिवप्राण प्रसीद परमाश्रय ॥ ६९ ॥ इत्येवं स्तवनं कृत्वा विरराम हिमालयः ॥ प्रशशंसुः सुराः सर्वे मुनयश्च गिरीश्वरम् ॥ ७० ॥
 हिमालयकृतं स्तोत्रं संयतो यः पठेन्नरः ॥ प्रददाति शिवस्तस्मै वाञ्छितं राधिके ध्रुवम् ॥ ७१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
 श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे पार्वतीसंप्रदाने चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ अथ वेदवि
 धानेन संस्थाप्य वह्निमीश्वरः ॥ यज्ञं चकार तत्रैव वामे संस्थाप्य पार्वतीम् ॥ १ ॥ निवृत्ते विधिवद्यज्ञे विप्राय दक्षिणां ददौ ॥ शिवः
 शतसुवर्णानि वृंदावनविनोदिनि ॥ २ ॥ अथ प्रदीपमानीय शैलेन्द्रनगरस्त्रियः ॥ निर्वर्त्य मंगलं कर्म गृहं संप्राप्य दंपती ॥ ३ ॥
 कृत्वा जयध्वनिं प्रीत्या शुभनिर्मळनादिकम् ॥ सस्मिताः सकटाक्षाश्च पुलकांचितविग्रहाः ॥ ४ ॥ वासगेहं संप्रविश्य ददृशुः कामि
 नीगणाः ॥ शंकरं रूपवेषाढ्यं रत्नभूषणभूषितम् ॥ ५ ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीकुंकुमांचितविग्रहम् ॥ ईषद्वास्यप्रसन्नास्यं सकटाक्षं मनो
 हरम् ॥ ६ ॥ अपूर्वसूक्ष्मवेषाढ्यं सिंदूरबिंदुभूषितम् ॥ चारुचंपकवर्णाभं सर्वावयवसुंदरम् ॥ ७ ॥ नवीनयौवनस्थं च मुनीन्द्रचित्तमो
 हनम् ॥ सरस्वतीं च लक्ष्मीं च सावित्रीं जाह्नवीं रतिम् ॥ ८ ॥ अदितिं च शचीं चैव लोपामुद्रामरुंधतीम् ॥ अहल्यां तुलसीं स्वाहां
 रोहिणीं च वसुंधराम् ॥ ९ ॥ शतरूपां च संज्ञां च सतीस्त्रीणां च षोडश ॥ देवकन्या नागकन्या मुनिकन्या मनोहराः ॥ १० ॥ या याः
 स्थितास्तत्र तासां संख्यां कर्तुं च कः क्षमः ॥ ताभी रत्नासने दत्ते तत्रोवास शिवो मुदा ॥ तमूचुः क्रमशो देव्यो मधुरोक्तिं सुधामिव
 ॥ ११ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ प्राप्ता सती महादेवाधुना प्राणाधिका मुदा ॥ दृष्ट्वा प्रियास्यं चंद्राभं संतापं त्यज कामुक ॥
 ॥ १२ ॥ कालं गमय कालेश सदा संश्लेषपूर्वकम् ॥ विश्लेषस्ते न भविता सर्वकालं ममाशिषा ॥ १३ ॥ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ ॥

ब्र. वै. क.

॥१२९॥

लज्जां विहाय देवेश सतीं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ तिष्ठ संप्रति का लज्जा प्राणा यांति यया विना ॥ १४ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥
 भोजयित्वा सतीं शंभो शीघ्रं भोजय मा खिदः ॥ तदाचम्य सकर्पूरं तांबूलं देहि भक्तितः ॥ १५ ॥ ॥ जाह्नव्युवाच ॥ ॥ स्वर्णकं
 कतिकां धृत्वा केशान्मार्जय योषितः ॥ कामिन्याः स्वामिसौभाग्यं सुखं नातः परं भवेत् ॥ १६ ॥ ॥ रतिरुवाच ॥ ॥ गृहीत्वा
 पार्वतीं देव सुगभामतिदुर्लभाम् ॥ कथं मम प्राणनाथो निःस्वार्थ भस्मसात्कृतः ॥ १७ ॥ जीवयसि विभो कामं कामव्यापारमा
 त्मनि ॥ कुरु दूरं च संतापं मम विश्लेषहेतुकम् ॥ १८ ॥ दंपतीविरहक्लेशं सर्वं ज्ञात्वा दयानिधे ॥ तथापि मम कांतश्च कोपेन भस्म
 सात्कृतः ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वा कामभस्माथ ददौ सा ग्रंथिवंधितम् ॥ रुरोद पुरतः शंभोर्नाथ नाथेत्युदीर्य च ॥ २० ॥ हरिस्तद्रोदनं
 श्रुत्वा करुणामयसागरः ॥ ब्रह्मा धर्मादिदेवाश्च ययुर्वासगृहं शिवम् ॥ २१ ॥ दृष्ट्वा नारायणं धर्मं ब्रह्माणं च सुरानपि ॥ जवेन पीठा
 दुत्थाय स्वाज्ञां कुर्वित्युवाच ह ॥ २२ ॥ शंकरस्य वचः श्रुत्वा तमुवाच हरिः स्वयम् ॥ कामं जीवय हे रुद्रेत्युक्त्वा शीघ्रं जगाम सः
 ॥ २३ ॥ ऊचुर्देव्यो बहुतरं वाक्यं विनयपूर्वकम् ॥ क्रुधा दृष्ट्वा शूलभृतो भस्मतो निर्गतः स्मरः ॥ २४ ॥ दृष्ट्वा कामं रतिस्तं च प्रण
 नाम महेश्वरम् ॥ तद्रूपं च तदाकारं सस्मितं सधनुःशरम् ॥ २५ ॥ प्रणम्य शंकरं कामः स्तुतिं कृत्वा यथागमम् ॥ बहिर्गत्वा हरिं
 देवान्प्रणम्य समुवाच ह ॥ २६ ॥ कामं संभाष्य देवाश्च युयुजुश्च तमाशिषम् ॥ काले रक्षा विनाशश्च निषेधः केन वार्यते ॥ २७ ॥
 अथ शैलः सुरान्सर्वान्नारायणपुरोगमान् ॥ भोजयामास भक्त्या च शाययामास यत्नतः ॥ २८ ॥ अथ शंभुर्वासगृहे वामे संस्थाप्य
 पार्वतीम् ॥ मिष्टान्नं भोजयामास तथा सह मुदान्वितः ॥ २९ ॥ भुक्तवन्तं शिवं तत्र देवमाताऽदितिः स्वयम् ॥ उवाच सस्मितं राधे
 संप्रीत्या सरसं वचः ॥ ३० ॥ ॥ अदितिरुवाच ॥ ॥ भोजनांते शचि शंभोः शौचार्थं जलमर्पय ॥ देहि शीघ्रं मम प्रीत्या
 दंपत्योः प्रीतिपूर्वकम् ॥ ३१ ॥ ॥ शच्युवाच ॥ ॥ कृत्वा विलापं यद्वेतोः शवं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ यो बभ्राम भुवं मोहात्का
 लेन प्राप तां सतीम् ॥ ३२ ॥ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ ॥ मया दत्ता सती तुभ्यं मेना दातुमनीप्सिता ॥ विविधं बोधयित्वेमां रतिं

खं० ४ पृ.

अ० ४५

॥१२९॥

च कर्तुमर्हसि ॥ ३३ ॥ ॥ अहल्योवाच ॥ ॥ वृद्धावस्थां परित्यज्य ह्यतीव तरुणोऽधुना ॥ तेन मेना तु मेने त्वां सुतामपि
 तुमीश्वर ॥ ३४ ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ सती त्वया परित्यक्ता कामो दग्धः पुराकृतः ॥ कथं तदा वसिष्ठश्च प्रभो प्रस्थापितोऽधुना
 ॥ ३५ ॥ ॥ स्वाहोवाच ॥ ॥ स्थिरो भव महादेव स्त्रीणां वचसि सांप्रतम् ॥ विवाहे व्यवहारोऽस्ति पुरःस्त्रीणां प्रगल्भता
 ॥ ३६ ॥ ॥ रोहिण्युवाच ॥ ॥ कामं पूरय पार्वत्याः कामशास्त्रविशारद ॥ कुरु पारं स्वयं कामी कामिनां कामसागरम् ॥
 ॥ ३७ ॥ ॥ वसुंधरोवाच ॥ ॥ भोगद्रव्यं विना भोगी न हि तुष्टः क्षुधातुरः ॥ येन तुष्टिर्भवेच्छंभो तत्कर्तुमुचितं स्त्रिया ॥ ३८ ॥
 ॥ संज्ञोवाच ॥ ॥ जानासि भावं सर्वज्ञ कामार्तानां च योषिताम् ॥ न च स्वस्वामिनं शंभो सती जानाति संगतम् ॥ ३९ ॥
 ॥ शतरूपोवाच ॥ ॥ तूर्णं प्रस्थापय प्रीत्या पार्वत्या सह शंकरम् ॥ रत्नप्रदीपं तांबूलं तल्पं निर्माय निर्जने ॥ ४० ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥
 ॥ स्त्रीणां तद्वचनं श्रुत्वा ता उवाच शिवः स्वयम् ॥ निर्विकारी च भगवान्योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ४१ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ देव्यो मा
 वदतोक्तिं च ह्येवंभूतां ममांतिके ॥ जगतां मातरः साध्व्यः पुत्रे च पलता कथम् ॥ ४२ ॥ ॥ शंकरस्य वचः श्रुत्वा लज्जिताः सुरयोषितः ॥
 बभूवुः संप्रमात्तूष्णीं चित्रपुत्तलिका यथा ॥ ४३ ॥ ॥ भुक्त्वा मिष्टानि भगवानाचम्य च मुदान्वितः ॥ सकर्पूरं च तांबूलं बुभुजे भार्य
 या सह ॥ ४४ ॥ ॥ रत्नसिंहासने शंभुर्मेनादत्ते मनोहरे ॥ सन्निधाय मुदा युक्तो ददर्श वासमंदिरम् ॥ ४५ ॥ ॥ रत्नप्रदीपशतकैर्ज्वलद्भि
 र्ज्वलितं श्रिया ॥ रत्नपात्रघटाकीर्णं मुक्तामाणिक्यभूषितम् ॥ ४६ ॥ ॥ रत्नदर्पणशोभाढ्यं मंडितं श्वेतचामरैः ॥ चंदनागुरुसंयुक्तं
 पुष्पशय्यासमन्वितम् ॥ ४७ ॥ ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यं निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ रत्नसारेण खचितं रचितं हीरकैर्वरैः ॥ ४८ ॥ ॥ कुत्र
 चित्सुरनिर्माणवैकुण्ठसुमनोहरम् ॥ वृंदावनं कुंजवनं कुत्रचिद्रासमंडलम् ॥ ४९ ॥ ॥ कैलासं च कुत्रचन कुत्रचिदिंद्रमंदिरम् ॥ दृष्ट्वाश्च
 र्यं महादेवः परितुष्टो बभूव ह ॥ ५० ॥ ॥ अथ प्रभातकालश्च बभूव प्राणवल्लभे ॥ नानाप्रकारवाद्यानि वादयांचक्रिरे जनाः ॥ ५१ ॥
 सर्वे सुराः समुत्तस्थुः सज्जीभूताः ससंप्रमाः ॥ स्ववाहनान्समारुह्य कैलासं गंतुमुद्यताः ॥ ५२ ॥ ॥ वासगेहं समागत्य धर्मो नारायणा

त्र. वै. क.

॥१३०॥

ज्ञया ॥ उवाच शंकरं योगी योगीशं समयोचितम् ॥ ५३ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते भवतु प्रमथाधिप ॥ पार्व
 त्या सह माहेन्द्रे यात्रां कुरु हरिं स्मरन् ॥ ५४ ॥ इत्थं धर्मवचः श्रुत्वा पार्वत्या सह शंकरः ॥ यात्रां चकार माहेन्द्रे वृंदावनविनोदिनि
 ॥ ५५ ॥ यात्रां कुर्वति देवेशे पार्वत्या सह शंकरे ॥ उच्चै रुदित्वा सा मेना तमुवाच कृपानिधिम् ॥ ५६ ॥ ॥ मेनोवाच ॥ ॥
 कृपानिधे कृपां कृत्वा मद्रत्सां पालयिष्यसि ॥ सहस्रदोषान्भगवानाशुतोषः क्षमिष्यसि ॥ ५७ ॥ त्वत्पदांबुजभक्तैषां मद्रत्सा जन्म
 जन्मनि ॥ स्वप्ने ज्ञाने स्मृतिर्नास्ति महादेवप्रभुं विना ॥ ५८ ॥ त्वद्भक्तिश्रुतिमात्रेण हर्षाश्रुपुलकान्विता ॥ त्वन्निंदया भवेन्मौना
 मृत्युंजय मृता इव ॥ ५९ ॥ इत्युक्ता मेनका शीघ्रं तत्रागत्य हिमालयः ॥ उच्चै रुरोद च तदा वत्सां कृत्वा स्ववक्षसि ॥ ६० ॥ क
 यासि वत्सेत्युच्चार्य शून्यं कृत्वा हिमालयम् ॥ स्मारं स्मारं तद्गुणौघं विदार्य मन्मनः स्फुटम् ॥ ६१ ॥ इत्येवमुक्त्वा शैलेंद्रः समर्प्य
 च शिवां शिवे ॥ स शैलः सहपुत्रश्च रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ ६२ ॥ नारायणश्च भगवानध्यात्मविद्यया स्वयम् ॥ सर्वान्प्रबोधयामास
 कृपया स कृपानिधिः ॥ ६३ ॥ ननाम पार्वती भक्त्या मातरं पितरं गुरुम् ॥ मायया च महामाया रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ ६४ ॥
 पार्वतीरोदनेनैव रुरुदुः सर्वयोपितः ॥ मुनयश्च सुराः सर्वे सस्त्रीकाः सगणा ध्रुवम् ॥ ६५ ॥ शीघ्रं ययुस्ते कैलासं देवा मानसशायि
 नः ॥ मुहूर्ताद्धैन मुदिताः संप्रापुः शंकरालयम् ॥ ६६ ॥ दृष्ट्वा गतं देवपत्न्यो मुनिपत्न्यश्च सत्वरम् ॥ आययुर्दीपमानीय मुदा
 मंगलकर्मणि ॥ ६७ ॥ वायुपत्नी कुबेरस्य कामिनी शुक्रकामिनी ॥ तारा सुरगुरोः पत्नी पत्नी दुर्वाससस्तथा ॥ ६८ ॥ अत्रिभा
 र्यानुसूया च चंद्रपत्न्यस्तथैव च ॥ देवकन्या नागकन्या मुनिकन्याः सहस्रशः ॥ ६९ ॥ असंख्यकामिनीसंघः संख्यां कर्तुं च कः
 क्षमः ॥ ताश्च प्रवेशयामासुर्दपती वासमंदिरम् ॥ ७० ॥ रत्नसिंहासने रम्ये वासयामासुरीश्वरीम् ॥ सतीं तां दर्शयामास शिवः पूर्वा
 लयं मुदा ॥ ७१ ॥ सति स्मरस्यतो गेहाद्यद्गता तातमंदिरम् ॥ अधुना शैलकन्या त्वं तत्र दक्षसुता पुरा ॥ ७२ ॥
 जातिस्मरां स्मारयामि नित्यं स्मरसि चेद्भद्र ॥ शंकरस्य वचः श्रुत्वा सस्मितोवाच सा सती ॥ ७३ ॥ सर्वं स्मरामि प्राणे

खं० ४ पृ०

अ० ४५

॥१३०॥

श मौनीभूतो भवेति तम् ॥ शिवः संभृतसंभारो नानावस्तुमनोहरम् ॥ ७४ ॥ भोजयामास देवांश्च नारायणपुरोगमान् ॥ भुक्त्वा
 देवाः प्रजग्मुस्ते नानारत्नविभूषिताः ॥ ७५ ॥ सस्त्रीकाः सगणाः सर्वे प्रणम्य चंद्रशेखरम् ॥ नारायणं च ब्रह्माणं ननाम शंकरः स्वय
 म् ॥ ७६ ॥ तौ च तं च समाश्लिष्याशिषं कृत्वा प्रजग्मतुः ॥ अथ शैलश्च मेना च मैनाकमाजुहाव ह ॥ ७७ ॥ शीघ्रमानय भद्रं ते
 पार्वतीं शंकरं सुत ॥ तयोः स वचनं श्रुत्वा शीघ्रं गत्वा शिवालयम् ॥ ७८ ॥ आजगाम समानीय पार्वतीपरमेश्वरौ ॥ पार्वत्यागमनं
 श्रुत्वा बालाश्च बालिकास्तथा ॥ ७९ ॥ वृद्धा युवत्यो या याश्च शैलाश्च दुद्रुवुर्मुदा ॥ मेना सुताभ्यां वध्वा च सह दुद्राव सस्मिता
 ॥ ८० ॥ हिमालयश्च मुदितो दुद्रवानुव्रजन्सुताम् ॥ अवरुह्य रथाद्देवी मातरं पितरं गुरुम् ॥ ८१ ॥ प्रणनाम प्रमुदिता निमग्नाऽऽनं
 दसागरे ॥ पार्वतीं च समाश्लिष्य मेनका हर्षविह्वला ॥ ८२ ॥ हिमालयश्च मुदितो गताः प्राणा इवागताः ॥ सुतां निधाय गेहे
 स्वे रत्नसिंहासनं ददौ ॥ ८३ ॥ शूलभृते गणेभ्यश्च मधुपर्कादिक मुदा ॥ तस्थौ श्वशुरगेहे च सगणश्चंद्रशेखरः ॥ ८४ ॥ नित्यं षोड
 शोपचारैः पूजितः सह भार्यया ॥ इत्येवं कथितं राधे शंकरोद्गाहमंगलम् ॥ शोकघ्नं हर्षजनकं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ८५ ॥
 ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे शंकरविवाहो नाम पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥
 ॥ ४५ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ सुचिरं च मृतं कामं शंकरेण च जीवितम् ॥ रतिः पुनः प्रियं प्राप्य किं च
 कार मुदान्विता ॥ १ ॥ स्त्रीणां स्वस्वामिविच्छेदो मरणादतिदुष्करः ॥ पुनः संमेलनं भर्तुः सुखं परमदुर्लभम् ॥ २ ॥ शिवः
 सतीं तां संप्राप्य संगे मंगलकर्मणि ॥ चिरं प्रनष्टविरहः किं चकार मुदान्वितः ॥ ३ ॥ कलत्रविरहः पुंसां सर्वशोकात्सुदुष्करः ॥
 पुनः संमीलनं तस्याः प्राणदानाधिकं सुखम् ॥ ४ ॥ रतिः पुंसो विरहिणी शिवः स्त्रीविरही चिरम् ॥ द्वयोर्द्वयोश्च संप्राप्तौ किं बभूव
 द्वयोः सुखम् ॥ ५ ॥ तदेवं श्रोतुमिच्छामि परं कौतूहलं मम ॥ कृपया विदुषां श्रेष्ठ सव्यासं कथय प्रभो ॥ ६ ॥ मेलनं शक्तिशि
 वयो रतिमन्मथयोस्ततः ॥ शोकापहं श्रुतवतां सर्वमंगलकारणम् ॥ ७ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ इत्युक्त्वा राधिका देवी स

त्र. वै. क.

॥१३१॥

स्मिता विरराम ह ॥ कृष्णस्तद्वचनं श्रुत्वा सस्मितस्तामुवाच ह ॥ ८ ॥ ॥ कृष्ण उवाच ॥ ॥ मृतं कामं पुनः प्रा-
प्य कामार्ता कामकामिनी ॥ स्वालयं तं समानीय हरोद्गाहगृहादहो ॥ ९ ॥ भर्तुः सुवेषं विविधं स्वात्मनः स्वालिभिर्मुदा ॥ कार-
यामास यत्नेन सा रती रमणोत्सुका ॥ १० ॥ ज्ञात्वा कामस्तु तद्भावं कामशास्त्रविधायकः ॥ रत्नयानं समारुह्य जगाम स्वालया-
दनम् ॥ ११ ॥ शैलेशैलेऽतिरम्ये च नद्यां नद्यां नदेनदे ॥ द्वीपे द्वीपे सिंधुतटे पुष्पोद्याने मनोहरे ॥ १२ ॥ कांचने भूमिनिकरे वट-
मूलेऽतिनिर्जने ॥ नदीपुलिनभूम्यां च पुष्पिते पुष्पकानने ॥ १३ ॥ भ्रमरध्वनिसंयुक्ते पुंस्कोकिलरुतश्रुते ॥ सुगंधिवायुनाकीर्णे
दधती जलसीकरम् ॥ १४ ॥ चित्तेषु चेतनानां च हरणं योषितामहो ॥ कलामानप्रकारेण शृंगारं च चकार सा ॥ १५ ॥ पूर्णम-
ब्दशतं दिव्यं स रेमे वामया सह ॥ दिवानिशं न बुबुधे संसक्तः सततं मुदा ॥ १६ ॥ तस्थतुस्तौ च तत्रैव संसक्तौ सततं मुदा ॥
सुरतौ च न विरतौ रतिशास्त्रविशारदौ ॥ १७ ॥ पतिविच्छेदसंतापं विजहौ सा रतिर्मुदा ॥ प्राप्य रत्नमपहृतं कः क्षणं त्यक्तु-
मुत्सहेत् ॥ १८ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं रतिसंतापकारणम् ॥ शृंगारं शक्तिशिवयोरतुलं शृणु राधिके ॥ १९ ॥ शृण्वतां कर्णपीयूषं
परमाश्चर्यमीप्सितम् ॥ सर्वसंतापहरणं सुखदं पुण्यदं शुभम् ॥ २० ॥ वसञ्छगुरगेहे स पार्वत्या सह शंकरः ॥ तदनुज्ञां समादाय
क्रीडार्थं प्रययौ वनम् ॥ २१ ॥ रत्नस्यंदनमारुह्य रत्नसारपरिच्छदम् ॥ रत्नसारेण खचितं रचितं विश्वकर्मणा ॥ २२ ॥ शतशृंगे
सुवसने मलये गंधमादने ॥ नंदने पुष्पभद्रे च पारिभद्रे च भद्रके ॥ २३ ॥ पुलिंदे च कलिंदे च पुंड्रे पिंडारकेंद्रके ॥ वनेवनेऽति-
रम्ये च सागराणां तटेतटे ॥ २४ ॥ निकटेस्तगिरेः पार्श्ववटमूले मनोहरे ॥ चकार करुणां यत्र परित्यज्य सती शिवम् ॥ २५ ॥
नानास्थानेषु रहसि पशुपक्षिविवर्जिते ॥ यथामनोरथंगामी स रेमे वामया सह ॥ २६ ॥ यत्रयत्र शिवं नीत्वा बभ्राम धरणीत-
लम् ॥ तत्सर्वं दर्शयामास सतीं शंभुर्मुदान्वितः ॥ २७ ॥ कृत्वा विहारं सुचिरं न पूर्णं मानसं तयोः ॥ महाशृंगारमारंभे सहस्राब्दं
जगत्पिता ॥ २८ ॥ मायातीतोऽतिमायेशो मायासक्तः स्वमायया ॥ न कालं बुबुधे योगी सुखेन कालकारकः ॥ २९ ॥ शक्ति

खं० ४ पू.

अ० ४६

॥१३१॥

शक्तिमतोस्तत्र न बभूव परिश्रमः ॥ जहतोः सर्वसंतापमन्योन्यविरहोद्भवम् ॥ ३० ॥ सुखसंसक्तमनसोः पुलकांचितगात्रयोः ॥
 कामबाणमूर्च्छितयोः पुष्पशय्याशयानयोः ॥ ३१ ॥ नग्नयोः सुखसंभोगाद्रतिशास्त्रविधिज्ञयोः ॥ नखदंतप्रहारैश्च क्षतविक्षतदे
 हयोः ॥ ३२ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीसिंदूरबिंदुलिप्तयोः ॥ निबद्धकेशकवरीश्लथयोच्छिन्नमाल्ययोः ॥ ३३ ॥ वसनानां नृपुराणां कंकणा
 नां च सुंदरि ॥ वलयानां कुंडलानां शब्दैः क्रीडां प्रकुवतोः ॥ ३४ ॥ पुष्पतल्पं दलितयोर्बाष्पोत्कर्षं च बिभ्रतोः ॥ तेजसा सम
 योः शश्वत्क्रीडया कौतुकेन च ॥ ३५ ॥ भारेण विश्वंभरयोर्भाराक्रांता वसुंधरा ॥ सा विदीर्णा चकंपे च सशैलवनसागरा ॥ ३६ ॥
 तयोर्भरभराक्रांतधरायाश्च भरेण च ॥ भाराक्रांतो हि शेषश्च तद्भारतोपि कच्छपः ॥ ३७ ॥ कच्छपस्य भरेणैव सर्वाधाराः समी
 रणाः ॥ महाविक्रवयुक्ताश्च सर्वप्राणाश्च स्तंभिताः ॥ ३८ ॥ स्तंभितेषु समीरेषु त्रिलोका भयविह्वलाः ॥ ब्रह्मादयः सुराः सर्वे वै
 कुण्डं शरणं ययुः ॥ ३९ ॥ सर्वं निवेदनं चक्रुर्नारायणपदांबुजे ॥ नारायणश्च भगवानुवाच कमलोद्भवम् ॥ ४० ॥ ॥ श्रीनारायण
 उवाच ॥ ॥ शृगारभंगसमयो भविता नाधुना विधे ॥ कालप्रयुक्तं कार्यं च सिद्धं तत्समयोचितम् ॥ ४१ ॥ पूर्णे वर्षसहस्रे च
 स्वेच्छया विरमिष्यति ॥ शंभोः संभोगमिष्टं च को भेदं कर्तुमीश्वरः ॥ ४२ ॥ स्त्रीपुंसो रतिविच्छेदमुपायेन करोति यः ॥ तस्य स्त्री
 पुंसयोर्भेदो भवेज्जन्मनिजन्मनि ॥ ४३ ॥ यात्यन्ते कालसूत्रे च वर्षलक्षं स पातकी ॥ अष्टज्ञानो नष्टकीर्तिरलक्ष्मीको भवेदिह ॥ ४४ ॥
 रंभायुक्तं शक्रमिमं चकार विरतं रतौ ॥ महामुनीन्द्रो दुर्वासास्तत्स्त्रीभेदो बभूव ह ॥ ४५ ॥ पुनरन्यां स संप्राप्य निषेव्य शूलपाणि
 नम् ॥ दिव्यवर्षसहस्रं च विजहौ विरहज्वरम् ॥ ४६ ॥ रोहिणीसहितं चन्द्रं चकार विरतं रतौ ॥ महर्षिगौतमस्तस्य स्त्रीविच्छेदो
 बभूव ह ॥ ४७ ॥ पुनः शिवं समाराध्य प्राप्याहल्यां च पुष्करे ॥ दिव्यवर्षसहस्रं च विजहौ विरहज्वरम् ॥ ४८ ॥ मुनिः स्व
 भार्यासंसक्ते दिवसे निर्जने वने ॥ ब्रह्मांडकसुतं नीत्वा चकार विरतं रुषा ॥ ४९ ॥ बभूव पुत्रविच्छेदस्तस्य कल्पांतरे पुनः ॥
 शिवं निषेव्य संप्राप्य पुत्रं तत्याज विक्रवम् ॥ ५० ॥ हरिश्चंद्रो हालिकं च वृषल्या सह संयुतम् ॥ वारयामास निश्चेष्टं

त्र. वै. क.
॥१३२॥

निर्जने तत्फलं शृणु ॥ ५१ ॥ भ्रष्टः श्रीराज्यवित्तेभ्यस्तं चकारावलीलया ॥ विश्वामित्रो महर्षिश्च ताडयामास तं पुरा ॥
॥ ५२ ॥ ततः शिवं समाराध्य दातारं सर्वसंपदाम् ॥ सद्यो जगाम वैकुण्ठं सगणो मम मंदिरम् ॥ ५३ ॥ अजामिलं द्विजश्रेष्ठं
वृषल्या सह संयुतम् ॥ न भियावारयामासुः सुरास्तं चापि केचन ॥ ५४ ॥ निष्पन्ने कर्मभोगे च स मद्भक्तो मुमोच ह ॥
मन्नामस्मृतिमात्रेण चाजगाम ममालयम् ॥ ५५ ॥ सर्वं निषेकसाध्यं च निषेको बलवान्विधे ॥ निषेकफलदाताहं निषेकः
केन वार्यते ॥ ५६ ॥ दिव्यं वर्षसहस्रं च शंभोः संभोगकर्मकृत् ॥ निषेकफलदातुस्तु निषेकफलसंचयम् ॥ ५७ ॥ पूर्णं वर्षसहस्रे च
गत्वा तत्र महेश्वरः ॥ येन वीर्यं पतेद्भूमौ तत्करिष्यति निश्चितम् ॥ ५८ ॥ तत्र वीर्यं च भविता स्कंदको भक्ततारकः ॥ सदा भद्र
स्वरूपोऽहं भयं किं वो मयि स्थिते ॥ ५९ ॥ अधुना त्वं गृहं गच्छ भगवान्स्वगणैः सह ॥ करोतु शंभुः संभोगं पार्वत्या सह निर्जने
॥ ६० ॥ इत्युक्त्वा कमलाकांतः शीघ्रं स्वांतःपुरं ययौ ॥ स्वालयं प्रययुर्देवाः शिवः स्वस्थो रतौ रतः ॥ ६१ ॥ ॥ नारायण
उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा राधिकां कृष्णः सकटाक्षां च सस्मिताम् ॥ जगाम चंदनवनं निर्जने च तया सह ॥ ६२ ॥ अतीव निर्जनं
रम्यं वायुना सुरभीकृतम् ॥ पुष्पोद्यानैः समाकीर्णं तत्र क्रीडां चकार ह ॥ ६३ ॥ पुष्पतल्पसमाकीर्णं परपुष्टरुतश्रुते ॥ भ्रमरध्वनि
संयुक्ते कामिनीनां मनोहरे ॥ ६४ ॥ कृष्णसंभोगमात्रेण सुखसंमूर्च्छिता च सा ॥ अतीव मूर्च्छितः कृष्णो राधांगस्पर्शमात्रतः ॥
॥ ६५ ॥ तस्थतुस्तत्र संयुक्तौ राधारासेश्वरौ मुने ॥ अतीव रतिनिश्चेष्टो किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ६६ ॥ इत्येवं मंगलं कर्म यः
शृणोति समाहितः ॥ कदाचिद्वंधुविच्छेदो न भवेत्तस्य नारद ॥ ६७ ॥ महाशोकार्णवे मग्नो भेदे पुत्रकलत्रयोः ॥ मद्भृत्यानां च बंधू
नां मासं श्रुत्वा लभेद्भुवम् ॥ ६८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा धर्मपुत्रश्च विरराम महामुनिः ॥ पुनः संप्रष्टुमारंभे देवर्षिः
कौतुकान्वितः ॥ ६९ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे मंगलवर्णनं नाम षट्चत्वारिं
शोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अथ क्रीडांतरे राधा किं पप्रच्छ हरिं विभुम् ॥ कां कथां कथयामास कथ्यतां

खं ४ पु.
अं ४७

॥१३२॥

करुणानिधे ॥ १ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ उत्थाय सुखसंभोगाद्राधां कृत्वा पुरो हरिः ॥ उवास मलयद्रोणीं वटमूले मनो
 हरे ॥ २ ॥ राधा तं परिपप्रच्छ सस्मितं सुमनोहरम् ॥ दर्पभंगं वज्रभृतो निगूढं श्रुतिसुन्दरम् ॥ ३ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥
 श्रुतं यशः शूलभृतो दर्पभंगश्च दैवतः ॥ पार्वत्या दर्पभंगश्च विवाहश्च तयोरहो ॥ ४ ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि दर्पभंगं हरेर्हरे ॥ शेषा
 णां च क्रमेणैव वद व्यस्य जगद्गुरो ॥ ५ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ दर्पभंगं सुरपतेस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥ कर्णपी
 यूषमतुलं सुंदरं शृणु सुंदरि ॥ ६ ॥ पुरा शतमखो दर्पात्कृत्वा शतमखान्मुदा ॥ बभूव सर्वदेवानामध्यक्षः संपदा युतः ॥ ७ ॥ दिने
 दिने तदैश्वर्यं वर्द्धते तपसां फलात् ॥ दीक्षां तं कारयामास सिद्धमंत्रं बृहस्पतिः ॥ ८ ॥ स जजाप महामंत्रं पुष्करे शतवत्सरम् ॥
 बभूव मंत्रसिद्धश्च परिपूर्णमनोरथः ॥ ९ ॥ ब्रह्मस्वरूपां प्रकृतिं संपन्नमूढो न मन्यते ॥ सा तं शशाप स्वगुरोः शापं लेभेतिकोपतः ॥
 ॥ १० ॥ एकदा प्रकृतेः शापाद्धतबुद्धिः स्वसंसदि ॥ गुरुं दृष्ट्वा समुत्थाय न ननाम मुदान्वितः ॥ ११ ॥ बृहस्पतिस्ततः कोपात्रो
 वास गृहमाययौ ॥ न तस्थौ तारकाभ्याशे तपसे काननं ययौ ॥ १२ ॥ उवाच मनसा दीनो यातु संपद्धरेरिति ॥ अथ शक्रो
 मतिं प्राप्य क्व गतोऽतो मदीश्वरः ॥ १३ ॥ इत्युक्त्वा वेगतः पीठाज्जगाम तारकांतिकम् ॥ प्रणम्य मातरं भक्त्या नतस्कंधः पुटांजलिः ॥
 ॥ १४ ॥ सर्वं निवेदनं कृत्वा रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ पुत्रस्य रोदनं दृष्ट्वा रुरोद तारका भृशम् ॥ १५ ॥ वत्स गच्छ गृहं नैव गुरुं द्रक्ष्य
 सि सांप्रतम् ॥ दुर्दिनांते गुरुं प्राप्य पुनर्लक्ष्मीमवाप्स्यसि ॥ १६ ॥ अधुना कर्मणां भोगं भुंक्ष्व मूढ दुराशय ॥ दुर्दिने स्वगुरौ दोषः
 सुदिने परितोषणम् ॥ १७ ॥ सुदिनं दुर्दिनं शक्र कारणं सुखदुःखयोः ॥ इत्युक्त्वा तारकादेवी विरराम पतिव्रता ॥ १८ ॥ जगाम
 शक्रः स्नानार्थं स्वर्णदीं सुमनोहराम् ॥ ददर्श तत्र रुचिरां मार्जतीं च नितंबिनीम् ॥ १९ ॥ सस्मितां सकटाक्षां तामहल्यां गौतमप्रि
 याम् ॥ दृष्ट्वा च विपुलश्रोणीं स्तनयुग्मं मनोहरम् ॥ २० ॥ स तस्याः शक्रः संपश्यन्मुमोह काममोहितः ॥ पुनः स चेतनां प्राप्य
 विहाय स्नानमीश्वरि ॥ २१ ॥ मूर्तिं विधाय तद्भर्तुस्तत्समीपं जगाम ह ॥ गत्वा तु स्निग्धवस्त्रां तां समाकृष्य स्मरातुरः ॥ २२ ॥

ब्र. वै. रु.
॥१३३॥

चकार विविधं तत्र शृंगारं सुमनोहरम् ॥ मूच्छां संप्राप कामेन तंदां च मुनिकामिनी ॥ २३ ॥ निश्चेष्टासुखसंभोगान्निश्चेष्टस्त्रिदशा
धिपः ॥ एतस्मिन्नंतरे तद्वा समागत्य मुनीश्वरः ॥ २४ ॥ ददर्श गेहे मिथुनं मैथुने च रतिप्रिये ॥ दृष्ट्वा चुकोप स मुनिर्ज्वलन्निव
हुताशनः ॥ २५ ॥ विज्ञानेनातिरोषेण बभञ्ज सुरतिक्षणम् ॥ शक्रः स चेतनां प्राप्य दृष्ट्वा च मुनिपुंगवम् ॥ २६ ॥ कालस्वरूपं
त्रासेन दधार चरणांबुजम् ॥ कोपरक्तास्थनयनो देवं पादानतं भिया ॥ उवाच नीतिवचनं गौतमः शरणागतम् ॥ २७ ॥
॥ गौतम उवाच ॥ ॥ धिक् त्वामिन्द्र सुरश्रेष्ठ कश्यपात्मज पंडित ॥ २८ ॥ प्रपौत्र जगतां स्रष्टुर्बुद्धिस्ते कथमीदृशी ॥
मातामहः स्वयं दक्षोऽदितिर्माता पतिव्रता ॥ २९ ॥ कर्मसाध्यः स्वभावश्च कुलधर्म प्रबाधते ॥ वेदं विज्ञाय ज्ञानी त्वं योनि
लुब्धोऽसि कर्मणा ॥ ३० ॥ योनीनां च सहस्रं च तव गात्रे भवत्विह ॥ पूर्णवर्षं च सततं योनिगंधं त्वमाप्नुहि ॥ ३१ ॥ ततः
सूर्यं समाराध्य योनिश्चक्षुर्भविष्यति ॥ मम प्राणेश्वरी दुष्टा येन मूढ त्वया कृता ॥ ३२ ॥ मच्छापेन गुरोः कोपाद्भृष्ट
श्रीर्भव सांप्रतम् ॥ गुरोरपेक्षया मूढ प्राणा नापहतास्तव ॥ ३३ ॥ तेजस्विनोतिबंधोर्मे बंधुभेदभिया सुर ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ देवं
द्र गच्छ वत्स स्वमंदिरम् ॥ ३४ ॥ शुभाशुभं च यत्किंचित्सर्वं कर्मोद्भवं भवेत् ॥ महामुनीन्द्रवचनाद्गतः शक्रश्च पुष्करम् ॥ ३५ ॥
चकाराराधनं भक्त्या नैष्कृत्यं च चकार ह ॥ पादानतामहल्यां तामुवाच मुनिपुंगवः ॥ ३६ ॥ वनं गत्वा चिरं तिष्ठ विधाय मूर्ति
मश्मनः ॥ अकामां चकमे शक्रः सर्वं जानाम्यहं प्रिये ॥ ३७ ॥ तथा च परभोग्या मे न च भोग्या ब्रजाधमे ॥ परवीर्यं यदुदरे
कामतोऽकामतोऽपि वा ॥ ३८ ॥ अहल्ये याति दैवेन तदुपायं निशामय ॥ अकामतो न दुष्टा सा प्रायश्चित्तेन शुद्ध्यति ॥ ३९ ॥
कामभोगेन त्याज्या सा कर्मभोगेन शुद्ध्यति ॥ पितृपाके दैवपाके पूजायां नाधिकारिणी ॥ ४० ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणि कालसूत्रं
प्रयाति सा ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणि क्षयं कृत्वा स्वकर्मणः ॥ ४१ ॥ स्वामिनो वचनात्सा तु प्रणम्य स्वामिनं भिया ॥ नाथनाथेति
कुर्वती रुदंती वनमाप सा ॥ ४२ ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणि भुक्त्वा भोगं मुनिप्रिया ॥ श्रीरामचरणस्पर्शात्सद्यः शुद्धा बभूव ह ॥ ४३ ॥

खं० ४ पू.
अ० ४७

॥१३३॥

त्रैलोक्यमोहनं रूपं विधाय मुनिकामिनी ॥ जगाम गौतमाभ्याशं मुनिः संप्राप्य सुन्दरीम् ॥ ४४ ॥ अथ शक्रस्य वृत्ता
 तं परमं शृणु सुन्दरि ॥ पापघ्नं पुण्यबीजं तत्संव्यस्य कथयामि ते ॥ ४५ ॥ एकदा च गुरोः कोपात्प्रकृतेरवहेलनात् ॥ ब्रह्म
 हत्या वज्रभृतो बभूव हतचेतसः ॥ ४६ ॥ शक्रस्त्यक्तगुरुदैवग्रस्तो दैत्यनिपीडितः ॥ जगाम शरणं भीतो ब्रह्माणं जगतां गुरुम् ॥
 ॥ ४७ ॥ तदाज्ञया विश्वरूपं चकार च पुरोहितम् ॥ बभूव तत्र विश्वस्तो दैवाद्बुद्धिहतो हरिः ॥ ४८ ॥ दैत्यदौहित्रस्य भावं
 विज्ञाय च विचक्षणः ॥ प्रचिच्छेद शिरस्तस्य तीक्ष्णबाणेन लीलया ॥ ४९ ॥ विश्वरूपपिता त्वष्टा श्रुत्वा सद्यश्चक्रोप ह ॥ इंद्र
 शत्रो विवर्द्धस्वेत्युक्त्वा यज्ञं चकार ह ॥ ५० ॥ यज्ञकुंडात्समुत्तस्थौ वृत्रो नाम महासुरः ॥ चकार निग्रहं कोपाद्देवानामवलीलया
 ॥ ५१ ॥ शक्रो महामुनेरस्थनां वज्रं कृत्वा सुदारुणम् ॥ जघान वृत्रं देवानां कंटकं दैत्यमर्दनः ॥ ५२ ॥ ब्रह्महत्या शुनासीरं दुद्राव
 हतचेतनम् ॥ रक्तवस्त्रपरीधाना वृत्रस्त्रीवेषधारिणी ॥ ५३ ॥ सप्ततालप्रमाणा सा शुष्ककण्ठोष्ठतालुका ॥ ईषाप्रमाणदशना महाभीतं
 चकार तम् ॥ ५४ ॥ धावंतं परिधावन्ती बलिष्ठा हतचेतनम् ॥ खड्गहस्ता दयाहीना वेगेन परिधावति ॥ ५५ ॥ इंद्रो दृष्ट्वा च
 तां घोरां स्मारंस्मारं गुरोः पदम् ॥ विवेश मानससरो मृणालसूक्ष्मसूत्रतः ॥ ५६ ॥ तत्र गंतुं न शक्ता सा ब्रह्मणः शापकारणात् ॥ सा
 तस्थौ वटशाखायां सरसस्तटसन्निधौ ॥ ५७ ॥ अथात्र नहुषो भूपस्त्रिलोकेशो बभूव ह ॥ स ययाचे शचीं देवान्बलिष्ठो दुर्बलान
 पि ॥ ५८ ॥ शची श्रुत्वा महाभीता तारकां शरणं ययौ ॥ तारा निर्भर्त्स्य स्वपतिं भृत्यपत्नीं ररक्ष च ॥ ५९ ॥ शचीमाश्वस्य
 स्वगुरुर्जगाम तत्सरो मुदा ॥ आजुहाव शुनासीरं कातरं हतचेतनम् ॥ ६० ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ हे
 वत्स भयं किं ते मयि स्थिते ॥ त्वदीश्वरं स्वरेणैव निशामय भयं त्यज ॥ स्वरं बृहस्पतेर्ज्ञात्वा सर्वसिद्धीश्वरो हरिः ॥ ६१ ॥
 सूक्ष्मरूपं परित्यज्य स्वरूपं च दधार सः ॥ उत्थाय सद्यः संभ्रांतो गुरुं तं सूर्यवर्चसम् ॥ ६२ ॥ दृष्ट्वा ननाम संप्रीत्या संप्रीतं त्यक्त
 कोपकम् ॥ पादांबुजे निपतितं रुदंतं भयविह्वलम् ॥ ६३ ॥ निधाय वक्षसि प्रेम्णा रुरोद प्रेमविह्वलः ॥ रुदंतं वाक्पतिं तुष्टं तुष्टाव

ब्र. वै. क.
॥१३४॥

त्रिदशेश्वरः ॥ ६४ ॥ पुटांजलिः पुलकितो भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ ॥ इंद्र उवाच ॥ ॥ क्षमस्व भगवन्दोषं कृपां कु
रु कृपानिधे ॥ ६५ ॥ भृत्यापराधं सततं न गृह्णाति सदीश्वरः ॥ स्वभार्यासु स्वशिष्येषु स्वभृत्येषु सुतेषु च ॥ ६६ ॥ दुर्बलः
सबलो वापि को दंडं कर्तुमक्षमः ॥ त्रिषु कोटिषु देवेषु देवकोऽहमपंडितः ६७ ॥ त्वत्प्रसादात्सुरश्रेष्ठ कृपया वर्द्धितस्त्वया ॥ सं
हर्तुमीशस्त्वं सर्वमहं को वापि कीटवत् ॥ ६८ ॥ स्वयं विधातुः पौत्रश्च पुनः स्रष्टुं स्वयं क्षमः ॥ इति तस्य स्तवं श्रुत्वा परितुष्टो
गुरुः स्वयम् ॥ उवाच वचनं प्रीत्या प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ ६९ ॥ ॥ गुरुवाच ॥ ॥ स्थिरो भव महाभाग निश्चलां कम
लां लभ ॥ ७० ॥ संप्राप्य परमैश्वर्यं पूर्वस्माच्च चतुर्गुणम् ॥ गच्छामरावतीं वत्स राज्यं कुरु पुरंदर ॥ ७१ ॥ हतशत्रुर्मत्प्रसादा
द्गत्वा पश्य शचीं सतीम् ॥ इत्येवमुक्त्वा स गुरुः सशिष्यो गंतुमुद्यतः ॥ ७२ ॥ ददर्श पुरतो घोरां ब्रह्महत्यां सुदुःसहाम् ॥
दृष्ट्वा शक्रो महाभीतस्तं गुरुं शरणं ययौ ॥ ७३ ॥ बृहस्पतिर्महाभीतः सस्मार मधुसूदनम् ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र वाग्वभूवाशरीरि
णी ॥ ७४ ॥ स्वल्पाक्षरा च बह्वर्था तां शुश्राव बृहस्पतिः ॥ संसारविजयं नाम सर्वाशुभविनाशनम् ॥ ७५ ॥ राधिके वचनं श्रुत्वा
शिष्यं रक्षाधुनेति च ॥ तदा त्वत्कवचं दत्त्वा शिष्याय शिष्यवत्सलः ॥ ७६ ॥ चकार भस्मसात्तां च हुंकारेणैव लीलया ॥ तदा शिष्यं
गृहीत्वा च गत्वा ताममरावतीम् ॥ ७७ ॥ ददर्श च्छिन्नभग्नां च शत्रुणा वचनाद्गुरोः ॥ भर्तुरागमनं श्रुत्वा शची संहृष्टमानसा ॥ ७८ ॥
प्रणम्य च गुरुं भक्त्या स्वकांतं प्रणनाम सा ॥ श्रुत्वाऽऽगमनमिंद्रस्य समाजग्मुः सुराः प्रिये ॥ ऋषयो मुनयश्चैव हर्षगद्गदमा
नसाः ॥ ७९ ॥ योजयामास सत्कारं निर्मातुममरावतीम् ॥ पूर्णमब्दशतं शिल्पी निर्ममे त्वमरावतीम् ॥ ८० ॥ नानारत्नविचित्राढ्यां
मणिरत्नेन्द्रनिर्मिताम् ॥ मनोहरां निरुपमां न हि तुष्टो यया हरिः ॥ ८१ ॥ विश्वकर्मा गृहं गंतुं न शशाक विनाज्ञया ॥ परमोद्विग्नचित्तश्च
ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥ ८२ ॥ विज्ञाय तदभिप्रायं तमुवाच विधिः स्वयम् ॥ तव कर्मक्षयादेव तावच्छो भवितेति च ॥ ८३ ॥ श्रुत्वा तद्व
चनं कारुः शीघ्रं प्रापामरावतीम् ॥ ब्रह्मा जगाम वैकुण्ठं प्रणम्योवाच मातरम् ॥ ८४ ॥ हरिर्ब्रह्माणमाश्वास्य प्रस्थाप्य स्वगृहं च तम् ॥

खं० ४ पृ.
अ० ४७

॥१३४॥

विप्ररूपं समास्थाय चाजगामामरावतीम् ॥ ८५ ॥ दंडी छत्री शुक्लवासा विभ्रत्तिलकमुज्ज्वलम् ॥ अतिखर्वः शुक्लदंतः सस्मितः
 सुमनोहरः ॥ ८६ ॥ वयसातिशिशुर्बुद्ध्या ज्ञानवृद्ध्या विचक्षणः ॥ स्वयं विधातुर्धाता च दाता च सर्वसंपदाम् ॥ ८७ ॥ इंद्रद्वारे
 समुत्तिष्ठन्द्धारपालमुवाच ह ॥ ब्रूहीदं ब्राह्मणो द्वारे शीघ्रं त्वां द्रष्टुमागतः ॥ ८८ ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा द्वारि ज्ञानं चकार तम् ॥ स
 च शीघ्रं समागम्य ददर्श ब्राह्मणार्भकम् ॥ ८९ ॥ बालकानां बालिकानां समूहैः परिवेष्टितम् ॥ हसद्भिश्च महोत्साहात्सस्मितं तेज
 सान्वितम् ॥ ९० ॥ प्रणनाम हरिर्भक्त्या तं हरिं शिशुरूपिणम् ॥ आशिषं युयुजे प्रीत्या तं हरिर्भक्तवत्सलः ॥ ९१ ॥ मधुपर्कादिकं
 दत्त्वा शक्रः पूजां चकार तम् ॥ पप्रच्छागमनं कस्माद्वदेति विप्रबालकम् ॥ ९२ ॥ इंद्रस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच द्विजार्भकः ॥ मेघ
 गंभीरया वाचा बृहस्पतिगुरोर्गुरुः ॥ ९३ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ समागतोऽहं त्वां द्रष्टुं प्रष्टुं वचनमीप्सितम् ॥ चित्रं नगरनि
 र्माणं समाकर्ण्योद्भुतं हरे ॥ ९४ ॥ कतिवर्षं च निर्माणे भवान्संकल्पितो यथा ॥ कतिचित्तां विश्वकर्मा निर्माणं वा करिष्यति ॥
 ॥ ९५ ॥ एवंभूतं च निर्माणं न केनेद्रेण निर्मितम् ॥ नैवंविधं सुनिर्माणे विश्वकर्मा परः क्षमः ॥ ९६ ॥ बालकस्य वचः श्रुत्वा जहास
 स सुरेश्वरः ॥ संपन्मदातिमत्तश्च पुनः पप्रच्छ बालकम् ॥ ९७ ॥ कतींद्राणां समूहश्च त्वया दृष्टः श्रुतोऽथवा ॥ विश्वकर्मा कतिवि
 धस्तं मे ब्रूहि शिशोऽधुना ॥ ९८ ॥ शक्रस्य वचनं श्रुत्वा प्रहस्य विप्रबालकः ॥ तमुवाच श्रुतिसुखं पीयूषसदृशं वचः ॥ ९९ ॥
 ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ जानामि कथ्यपं तात तव तातं प्रजापतिम् ॥ मुनिं मरीचिनामानं तत्रालं च तपोनिधिम् ॥ १०० ॥
 नाभिपद्मोद्भवं विष्णोः स्तुत्वा तं विधिमीश्वरम् ॥ रक्षितारं च तं विष्णुं परं सत्त्वगुणान्वितम् ॥ १ ॥ एकार्णवं च प्रलयं सत्त्वशून्यं
 भयानकम् ॥ सृष्टिं कतिविधां शक्र कल्पं कतिविधं ध्रुवम् ॥ २ ॥ ब्रह्मांडं च कतिविधं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ ब्रह्मांडेषु कतिविधा
 निंद्रान्को गंतुमीश्वरः ॥ ३ ॥ यदि संख्यास्ति रेणूनां धरायां च सुराधिप ॥ तथापि संख्या शक्राणां नास्त्येवेति विदुर्बुधाः ॥ ४ ॥
 शक्रस्यायुश्चाधिकारो युगानामेकसप्ततिः ॥ अष्टाविंशतिशक्राणां पतनेऽहर्निशं विधेः ॥ ५ ॥ विधेरष्टोत्तरशतमायुरेव प्रमाणतः ॥ सुरै

ब्र. वै. क.

॥१३५॥

द्राणां च का संख्या नास्ति संख्या विधेरपि ॥ ६ ॥ ब्रह्मांडसंख्या यत्र क ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ महाविष्णोर्लोमकूपोद्भवे तोये सुनिर्मले ॥ ७ ॥ ब्रह्मांडेऽस्ति यथा नौका भवतोये च कृत्रिमा ॥ एवं लोम्नः प्रमाणेन ब्रह्मांडाः संत्यसंख्यकाः ॥ ८ ॥ ब्रह्मांडे च कति विधाः सुराः संत्येव त्वत्समाः ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र ददर्श पुरुषोत्तमः ॥ ९ ॥ पिपीलिकासमूहं च व्यायतं धनुषां शतम् ॥ क्रमशस्तान्संनिरीक्ष्य जहासोच्चैर्द्विजार्भकः ॥ १० ॥ नोवाच किंचिन्मौनी च गंभीरः सगणो यथा ॥ दृष्ट्वा हास्यं विप्रबटोर्गाथां श्रुत्वातिविस्मितः ॥ पप्रच्छ च पुनर्विप्रं शुष्ककंठोष्ठतालुकः ॥ ११ ॥ ॥ इंद्र उवाच ॥ ॥ कथं हससि विप्रेन्द्र मां शीघ्रं कारणं वद ॥ त्वं वा को मायया च्छन्नः शिशुरूपी गुणार्णवः ॥ १२ ॥ इंद्रस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच द्विजार्भकः ॥ आध्यात्मिकं नीतिसारं ज्ञानबीजं परं वरम् ॥ १३ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ दृष्टः पिपीलिकासंघो हेतुरस्य निगूढकः ॥ १४ ॥ मा मां पृच्छ शोकबीजं तवान्यज्ञानकारणम् ॥ सांसारिकाणां संसारवृक्षमूलनिकृंतनम् ॥ १५ ॥ अज्ञानतमसि च्छन्नं ज्ञानदीपमनुत्तमम् ॥ निगूढं सर्ववेदेषु सिद्धा नामपि दुर्लभम् ॥ १६ ॥ योगिनां प्राणतुल्यं च मूढाहंकारभंजनम् ॥ इत्युक्त्वा तत्र संतस्थौ सस्मितो द्विजपुंगवः ॥ पुनः पप्रच्छ शक्रस्तं शुष्ककंठोष्ठतालुकः ॥ १७ ॥ ॥ शक्र उवाच ॥ ॥ ब्रूहि विप्रबटो शीघ्रं ज्ञानदीपं पुरातनम् ॥ न जानामि शिशुः कस्त्वं ज्ञानराशिः स्वमूर्तिमान् ॥ १८ ॥ इंद्रस्य वचनं श्रुत्वा विप्ररूपी जनार्दनः ॥ ज्ञानं भाषितुमारेभे योगीन्द्राणां सुदुर्लभम् ॥ १९ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ सृष्टः पिपीलिकासंघ एकैकः क्रमशो मया ॥ १२० ॥ सर्वे स्वकर्मणा शक्र शक्रीभूताः सुरालये ॥ अधुना कर्मणा सर्वे क्रमशो भूतजन्मनाम् ॥ २१ ॥ अतीतकाले संप्राप्ता भूतजातिं पिपीलिकाम् ॥ कर्मणा जीविनो यांति वैकुण्ठं च निरामयम् ॥ २२ ॥ कर्मणा ब्रह्मलोकं च शिवलोकं च कर्मणा ॥ स्वर्गं स्वर्गसमास्थानं पातालं च स्वकर्मणा ॥ २३ ॥ कर्मणा नरकं घोरं स्वात्मदुःखैककारणम् ॥ कर्मणा सूकरीगर्भं कर्मणा क्षुद्रजीवनम् ॥ २४ ॥ कर्मणा पशुपत्नीनां कर्मणा पक्षियोषिताम् ॥ कर्मणा कीटयोनिं च वृक्षत्वं च स्वकर्मणा ॥ २५ ॥ स्वकर्मणा सुखी दुःखी सेव्यः सेवक एव च ॥ कर्मणा ब्राह्मणत्वं च दैवं चापि स्व

खं० ४ पु०

अ० ४७

॥१३५॥

कर्मणा ॥ २६ ॥ स्वकर्मणा च प्रेतत्वं ब्रह्मत्वं च स्वकर्मणा ॥ कर्मणा व्याधियुक्तश्च कर्मणैवातिसुन्दरः ॥ २७ ॥ कर्मणा स्वांगहीनश्च
 स्वांगवृद्धश्च कर्मणा ॥ विधाता कर्मसूत्रेण फलदाता च जीविनाम् ॥ २८ ॥ कर्मस्वभावसाध्यं च स्वभावोऽभ्यासजीवकः ॥ इत्येवं
 कथितं सर्वमाध्यात्मिकपरं वचः ॥ २९ ॥ सुखदं पुण्यदं सारं नरकार्णवतारकम् ॥ संसारः स्वप्रवत्सर्वं देवैर्द्र सचराचरम् ॥ १३० ॥
 मृत्युश्च मस्तकस्थायी सर्वेषां कालयोगतः ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वं जीविनां च शुभाशुभम् ॥ ३१ ॥ शक्र शश्वद्भ्रमत्येव नाविष्टस्तत्र
 पंडितः ॥ इत्येवमुक्त्वा विप्रश्च तत्र तस्थौ च सस्मितः ॥ ३२ ॥ विस्मितस्त्रिदशाध्यक्षो नात्मानं बहुमन्यते ॥ एतस्मिन्नंतरे
 शीघ्रमाजगाम मुनीश्वरः ॥ ३३ ॥ अतिवृद्धो महायोगी ज्ञानेन वयसा महान् ॥ कृष्णाजिनी जटाधारी बिभ्रत्तिलकमुज्ज्वलम् ॥
 ॥ ३४ ॥ वक्षःस्थले रोमचक्रं बिभर्ति मस्तके कटम् ॥ स्थितं सर्वं मध्यदेशे किंचिदुत्पाटितं स्फुटम् ॥ ३५ ॥ समागत्य द्वयोर्मध्ये
 तस्थौ स्थाणुवदेव सः ॥ महेंद्रो ब्राह्मणं दृष्ट्वा प्रणनाम मुदान्वितः ॥ ३६ ॥ मधुपर्कादिकं दत्त्वा पूजयामास भक्तितः ॥ पप्रच्छ
 कुशलं विप्रं चकार विनयं पुनः ॥ ३७ ॥ तुष्टावातिथिभावेन मुदा सादरपूर्वकम् ॥ विप्रार्भकस्तेन सार्द्धं संभाषां च चकार सः ॥
 स्ववाञ्छितं परं प्राह सर्वं विनयपूर्वकम् ॥ ३८ ॥ ॥ बालक उवाच ॥ ॥ कुतस्त्वमागतो विप्र किन्नाम तव वा वद ॥ को वात्रा
 गमने हेतुर्निवासः केन हेतुना ॥ ३९ ॥ कटं कथं मस्तके ते लोमचक्रं च वक्षसि ॥ अत्युन्नतं मध्यदेशे किंचिदुत्पाटितं मुने ॥
 ॥ १४० ॥ मां चेत्कृपास्ति ते विप्र सर्वं संव्यस्य कथ्यताम् ॥ अत्यद्भुतमिदं सर्वं श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ ४१ ॥ स शिशोर्वचनं
 श्रुत्वा तमुवाच महामुनिः ॥ सर्वं स्वकीयवृत्तांतं शक्रस्य पुरतो मुदा ॥ ४२ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ अल्पायुषा मया विप्र कुत्रापि
 न कृता गृहाः ॥ न विवाहश्चोपजीव्यं भिक्षोपजीविनाधुना ॥ ४३ ॥ लोमशेति च मन्नाम हेतुर्विप्रस्य दर्शनम् ॥ वर्षणातपशांत्यर्थं
 मस्तकस्थं कटं मम ॥ ४४ ॥ वक्षःस्थलस्थितं रोमचक्रं तत्कारणं शृणु ॥ सांसारिकाणां भयदं विवेकजननं परम् ॥ ४५ ॥ आयुः
 संख्याप्रमाणं मे लोमचक्रं च वक्षसि ॥ शक्यैकपतनं विप्र लोमैकोत्पाटनं मम ॥ ४६ ॥ उत्पाटितानि लोमानि तेन मध्ये स्थितानि

ब. वै. ल.

॥१३६॥

च ॥ ब्रह्मणो द्विपराधे च मम मृत्युर्निरूपितः ॥४७॥ असंख्यविधयो ब्रह्मन्मरिष्यन्ति मृता अपि ॥ कलत्रेण च पुत्रेण गृहेण किं प्रयो
जनम् ॥ ४८ ॥ ब्रह्मणः पतने चक्षुर्निमेषश्च हरेर्भवेत् ॥ तत्पादपद्ममनुलं चिंतयामि निरंतरम् ॥ ४९ ॥ दुर्लभं श्रीहरेर्दास्यं भक्तिर्मु
क्तेर्गरीयसी ॥ स्वप्नवत्सर्वमैश्वर्यं तद्भक्तिव्यवधायकम् ॥ १५० ॥ इदं मद्गुरुणा दत्तं शंभुना ज्ञानमुत्तमम् ॥ विना भक्तिं न गृह्णामि
सालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ ५१ ॥ इत्येवमुक्त्वा स मुनिर्जगाम शिवसन्निधिम् ॥ शिशुरूपी हरिस्तत्रैवांतर्धानं चकार ह ॥ ५२ ॥
इंद्रस्तु स्वप्नवद्दृष्ट्वा बभूव तत्र विस्मितः ॥ तृष्णामात्रं च संपत्तौ नास्त्येव परमेश्वरे ॥ ५३ ॥ विश्वकर्माणमानीय प्रियमुक्त्वा शत
क्रतुः ॥ दत्त्वा रत्नानि संपूज्य तं प्रस्थापितवान्गृहम् ॥ ५४ ॥ सर्वं विन्यस्य पुत्रे च शरणं गंतुमुद्यतः ॥ शचीं राज्यश्रियं त्यक्त्वा
विवेकी क्षयकामुकः ॥ ५५ ॥ दृष्ट्वा विवेकिनं कांतं हृदयेन विदूयता ॥ शची जगाम शोकार्ता संत्रस्ता शरणं गुरोः ॥ ५६ ॥ सर्वं
निवेदनं कृत्वा समानीय बृहस्पतिम् ॥ बोधयामास शक्रं तं नीतिसारेण कामिनी ॥ ५७ ॥ गुरोः शास्त्रविशेषं च दंपतीरससंयुतम् ॥
विधाय च स्वयं प्रीत्या पाठयामास तं मुदा ॥ ५८ ॥ मुनिः शास्त्रविशेषं च बोधयामास वाक्पतिः ॥ स चकार तदा राज्यं वृंदावन
विनोदिनि ॥ ५९ ॥ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं शक्रदर्पविमोचनम् ॥ साक्षाद्दृष्टो दर्पभंगो नंदयज्ञे सुरेश्वरि ॥ १६० ॥ ॥ इति
श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णराधासंवादे सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ श्रीराधि
कोवाच ॥ ॥ कथितो भवता मह्यं दर्पभंगः श्रुतो हरेः ॥ दर्पभंगं रवेश्चापि श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ १ ॥ ॥ श्रीकृष्ण
उवाच ॥ ॥ एकदैवोदयं कृत्वा रविरस्तं जगाम ह ॥ माली सुमाली दैत्येद्रौ दीप्तिं कर्तुं समुद्यतौ ॥ २ ॥ महासंपन्नमदोन्मत्तौ
शंकरस्य वरेण च ॥ तयोश्च प्रभया रात्रिर्नभवेदिति सुंदरि ॥ ३ ॥ रुष्टः सूर्यः स्वशूलेन तौ जघानावलीलया ॥ पतितौ सूर्यशूलेन
मूर्च्छितौ धरणीतले ॥ ४ ॥ भक्तापायं च विज्ञाय शंकरो भक्तवत्सलः ॥ आगत्य जीवयामास महाज्ञानेन तौ विभुः ॥ ५ ॥ तौ
च नत्वा शिवं भक्त्या जग्मतुर्निजमंदिरम् ॥ दुद्राव च महादेवः सूर्यं हंतुं रुषा ज्वलन् ॥ ६ ॥ दृष्ट्वा संहारकर्तारं जिघांसंतं हरं

खं० ४ पु०

अ० ४८

॥१३६॥

रविः ॥ भिया पलायमानश्च ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥ ७ ॥ दुद्राव च महादेवो ब्रह्मणो निलयं रुषा ॥ शूलमत्यर्थमुद्यम्य कालका
 लो विधेर्विधिः ॥ ८ ॥ दृष्ट्वा ब्रह्मा हरं रुष्टं तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ चतुर्वक्त्रेण वेदोक्तस्तोत्रेण जगतां पतिः ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 प्रसीद दक्षयज्ञस्य सूर्यं मच्छरणागतम् ॥ त्वयैव सृष्टः सृष्टेश्च समारंभे जगद्गुरो ॥ १० ॥ आशुतोष महाभाग प्रसीद भक्तवत्सल ॥
 कृपया च कृपासिंधो रक्ष रक्ष दिवानिशम् ॥ ११ ॥ ब्रह्मस्वरूप भगवन्सृष्टिस्थित्यंतकारण ॥ स्वयं रविं च निर्माय
 स्वयं संहर्तुमिच्छसि ॥ १२ ॥ स्वयं ब्रह्मा स्वयं शेषो धर्मः सूर्यो हुताशनः ॥ इंद्रचंद्रादयो देवास्त्वत्तो भीताः परात्पर ॥ १३ ॥
 ऋषयो मुनयश्चैव त्वां निषेव्य तपोधनाः ॥ तपसां फलदाता त्वं तपस्त्वं तपसां फलम् ॥ १४ ॥ इत्येवमुक्त्वा ब्रह्मा तं सूर्यमानीय
 भक्तितः ॥ प्रीत्या समर्पयामास शंकरे दीनवत्सले ॥ १५ ॥ शंभुस्तमाशिषं कृत्वा विधिं नत्वा जगद्विधिः ॥ प्रसन्नवदनः श्रीमाना
 लयं प्रययौ मुदा ॥ १६ ॥ इति धातृकृतं स्तोत्रं संकटे यः पठेन्नरः ॥ भयात्प्रमुच्यते भीतो बद्धो मुच्येत बंधनात् ॥ १७ ॥ राज
 द्वारे श्मशाने च मग्नपोते महार्णवे ॥ स्तोत्रस्मरणमात्रेण मुच्यते नात्र संशयः ॥ १८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्म
 खंडे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णराधासंवादे अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ सूर्यः प्रणम्य ब्रह्माणं
 मुदा युक्तस्तदाज्ञया ॥ चकार विनयं प्रीत्या तेजस्वी त्रिगुणात्मकः ॥ १ ॥ अथ वह्नेरुपाख्यानं सावधानं निशामय ॥ गोपनीयं पुरा
 णेषु कर्णपीयूषमुत्तमम् ॥ २ ॥ त्रैलोक्यं भस्मसात्कर्तुमेकदाग्निः समुद्यतः ॥ शततालप्रमाणां तां शिखां कृत्वा भयानकीम् ॥ ३ ॥ क्षुभितः
 कुपितश्चैव भृगोः शापस्य कारणात् ॥ स्वं च तेजस्विनं मत्वा तुच्छं मत्वान्यमात्मनः ॥ ४ ॥ एतस्मिन्नंतरे विष्णुराजगामावलीलया ॥
 वह्नेस्तां दाहिकीं शक्तिं तां जहार पुरः स्थितः ॥ ५ ॥ मायया शिशुरूपी च तमुवाच जनार्दनः ॥ सस्मितो विनयं कृत्वा भक्तिनम्रा
 त्मकंधरः ॥ ६ ॥ ॥ शिशुरुवाच ॥ ॥ कथं रुष्टोसि भगवन्भवान्मां कारणं वद ॥ त्रैलोक्यं भस्मसात्कर्तुमुद्यतोसि निरर्थकम् ॥ ७ ॥
 त्वमेव भृगुणा शप्तो भृगोश्च दमनं कुरु ॥ एकापराधात्त्रैलोक्यं भस्मीकर्तुं न चार्हसि ॥ ८ ॥ विश्वं च ब्रह्मणा सृष्टं तस्य पाता स्वयं

त्र. वै. क.

॥१३७॥

हरिः ॥ संहर्ता भगवान् रुद्र एवमेव क्रमो भवेत् ॥ ९ ॥ तत्कथं भस्मसात्कर्तुमीश्वरे शंकरे स्थिते ॥ रक्षितारं हरिं जित्वा संहारं कुरु
 सत्वरम् ॥ १० ॥ इत्युक्त्वा ब्राह्मणवटुः शरपत्रं पुरः स्थितम् ॥ अतिशुष्कं करे धृत्वा दग्धं कर्तुं ददौ मुदा ॥ ११ ॥ दृष्ट्वा शुष्केंधनो
 वह्निर्लेलिहानो भयानकः ॥ स वव्रे शिखया विप्रं मेघेन शशिनं यथा ॥ १२ ॥ न च दग्धं शुष्कपत्रं लोमैकं च शिशोस्तथा ॥
 दृष्ट्वा व्रीडायुतो वह्निर्निस्तब्धो हि शिशोः पुरः ॥ १३ ॥ कृत्वा वह्नेर्दर्पभंगमन्तर्धानं चकार सः ॥ वह्निः स्वमूर्तिं संहृत्य स्वस्थानं भीत
 वद्ययौ ॥ १४ ॥ उक्तो वह्नेर्दर्पभंगः परं वै श्रोतुमिच्छसि ॥ नित्यनूतनमाख्यानं देवानां दर्पमोचनम् ॥ १५ ॥ ॥ श्रीराधिकोवा
 च ॥ ॥ शेषाणां दर्पभंगं च क्रमेण कथय प्रभो ॥ कथापीयूषधारां ते श्रुत्वा तृप्येत को भुवि ॥ १६ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥
 राधिकावचनं श्रुत्वा सस्मितो भगवान् प्रभुः ॥ कथां कथितुमारेभे श्रुत्वा रम्यां पुरातनीम् ॥ १७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्री
 कृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे अग्निदर्पमोचनं नामैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ ४९ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ दुर्वाससो
 दर्पभंगं कथयामि शृणु प्रिये ॥ महामुनेर्योगतश्च रुद्रांशस्यातितेजसः ॥ १ ॥ एकदा चांबरीषश्च कृत्वा च द्वादशीव्रतम् ॥ पारणं कर्तुं
 मारेभे भोजयित्वा द्विजान्बहून् ॥ २ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र चाजगाम मुनिः स्वयम् ॥ क्षुधार्तश्च तृषार्तश्च विष्णुव्रतपरायणः ॥ ३ ॥
 मां भोजय महाभागेत्येवं स नृपमुक्तवान् ॥ राजा भक्त्या ददौ तस्मै परमान्नं सुधोपमम् ॥ ४ ॥ सकेशं पायसं दृष्ट्वा राजानं शप्तुमु
 द्यतः ॥ जटां निकृत्य शिरसः स्थापयामास भूतले ॥ ५ ॥ जटामध्यात्समुद्भूतो ज्वलदग्निशिखोपमः ॥ सप्ततालप्रमाणश्च पुरुषः
 प्रलयांतकः ॥ ६ ॥ नृपश्रेष्ठं स राजानं कोपेन हंतुमुद्यतः ॥ भयेन कंपिताः सर्वे शुष्ककण्ठोष्ठतालुकाः ॥ ७ ॥ सस्मार च महाभीतो
 राजा मम पदांबुजम् ॥ सर्वविघ्नस्योपशमः स्मृतिमात्राद्भव ह ॥ ८ ॥ एतस्मिन्नंतरे चक्रं दुर्निवार्यं सुदर्शनम् ॥ तेजसा मम तुल्यं
 च कोटिसूर्यप्रभोपमम् ॥ ९ ॥ आविर्बभूव सहसा सभामध्ये च घूर्णितम् ॥ निकृत्य कृत्यापुरुषं दुद्राव मुनिपुंगवम् ॥ १० ॥ सशैल
 सागरां पृथ्वीं कांचनीं भूमिमुत्तमाम् ॥ भ्रामयित्वा महीं सर्वां पुनर्दुद्राव तं मुनिम् ॥ ११ ॥ धावंतं मुक्तकेशं तं भीतं कातरमातु

खं० ४ पू-

अ० ५०

॥१३७॥

रम् ॥ तेजसाच्छाद्य सूर्यं तं दीप्तिं कुर्वतमुत्तमाम् ॥ १२ ॥ कैलासं सप्तवर्गं च ब्रह्मलोकमनामयम् ॥ विप्रेन्द्रो भ्रमणं कृत्वा वैकुण्ठं
 शरणं ययौ ॥ १३ ॥ पादपद्मे पतंतं च ददर्श विप्रपुंगवम् ॥ कृपया च कृपासिंधुर्ददौ विप्राय निर्भयम् ॥ १४ ॥ नारायणवरेणैव
 बभूव विज्वरो द्विजः ॥ पुनर्ययौ हरिं स्तुत्वा नृपगेहं तदाज्ञया ॥ १५ ॥ राजा मुनीन्द्रं संप्राप्य भोजयामास पायसम् ॥ स्वयं च पारणं
 चक्रे सस्त्रीकः सह बांधवः ॥ १६ ॥ राजानमाशिषं कृत्वा भुक्त्वा विप्रो गृहं ययौ ॥ मया नियोजितं चक्रं भक्तानां रक्षणाय च ॥ १७ ॥
 नश्यन्ति सर्वे प्रलयेन मे भक्तः प्रणश्यति ॥ सर्वे देवा मम प्राणा भक्ताः प्राणाधिका मम ॥ १८ ॥ त्वं च लक्ष्मीर्महामाया सावित्री वा सर
 स्वती ॥ ब्रह्मा शंभुरनंतश्च धर्मश्च ब्राह्मणास्तथा ॥ १९ ॥ गोपांगनाश्च गोपाश्च सर्वे प्रियतमा मम ॥ तेभ्यः प्रियाः परा भक्ताः प्रियो भक्तात्र
 कश्चन ॥ २० ॥ दत्त्वा सुदर्शनं चक्रं भक्तानां रक्षणाय च ॥ तथापि न प्रतीतिर्मे स्वयं द्रष्टुं प्रयामि तान् ॥ २१ ॥ दुर्वाससो दर्पभंगः श्रुतो
 मत्तः सुरेश्वरि ॥ आज्ञापय महाभागे किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ २२ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ धन्वंतरेर्दर्पभंगं कथयस्व जगद्गुरो ॥
 पुराणे गोपनीयं च श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ २३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा जहास मधुसूद
 नः ॥ कथां कथितुमारेभे श्रुतिरम्यां पुरातनीम् ॥ २४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे
 दुर्वाससो दर्पभंगोनाम पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ नारायणांशो भगवान्स्वयं धन्वंतरिर्महान् ॥
 पुरा समुद्रमथने समुत्तस्थौ महोदधेः ॥ १ ॥ सर्ववेदेषु निष्णातो मंत्रतंत्रविशारदः ॥ शिष्यो हि वैनतेयस्य शंकरस्योपशिष्यकः ॥
 ॥ २ ॥ शिष्याणां च सहस्रेण गतः कैलासमीश्वरि ॥ ददर्श तक्षकं मार्गे लेलिहानं भयानकम् ॥ ३ ॥ लक्ष्मणैः परिवृतं शैलतु
 ल्यं विषोल्बणम् ॥ भोक्तुं कोपात्समायातमेवं दृष्ट्वा जहास च ॥ ४ ॥ दंभी धन्वंतरेः शिष्यो धृत्वा तक्षकमुल्बणम् ॥ मंत्रेण जं
 भितं कृत्वा निर्विषं तं चकार ह ॥ ५ ॥ अमूल्यं मणिरत्नं च जहार मस्तके स्थितम् ॥ करेण भ्रामयित्वा च प्रेरयामास दूरतः ॥
 ॥ ६ ॥ निश्चेष्टस्तक्षकस्तस्थौ तत्र मार्गे यथा मृतः ॥ गणा निवेदनं चक्रुर्गत्वा वासुकिसन्निधिम् ॥ ७ ॥ वासुकिस्तत्समाकण्य

त्र. वै. ल.

॥१३८॥

प्रज्वलन्नतिकोपतः ॥ सर्पान्प्रस्थापयामासासंख्यांश्चैव विषोल्बणान् ॥ ८ ॥ सर्पसेनाग्रणीनां च मुख्यान्पंच विशारदान् ॥ द्रोणका
लीयकर्कोटपुंडरीकधनंजयान् ॥ ९ ॥ सर्वे नागाः समाजगुर्यत्र धन्वंतरिः स्वयम् ॥ भयमापुः शिष्यगणा दृष्ट्वा नागानसंख्यकान्
॥ १० ॥ नागनिश्वासवातेन सर्वे शिष्या मृता इव ॥ निश्चेष्टा ज्ञानरहिताः शेरते धरणीतले ॥ ११ ॥ धन्वंतरिश्च भगवान्पीयू
षवर्षणेन च ॥ जीवयामास शिष्यांश्च मंत्रेण च गुरुं स्मरन् ॥ १२ ॥ ॥ चेतनां कारयित्वा च शिष्याणां च जगद्गुरुः ॥ चकार
जुंभितं मंत्रैः सर्पसंघं विषोल्बणम् ॥ १३ ॥ सर्वे बभूवुर्निश्चेष्टा जुंभितास्ते मृता इव ॥ कोपि नालं ततो देवि वार्ता दातुं गणेषु च
॥ १४ ॥ वासुकिर्बुधे सर्वं सर्वज्ञः सर्वसंकटम् ॥ आजुहाव जगद्गौरीं भगिनीं ज्ञानरूपिणीम् ॥ १५ ॥ ॥ वासुकिरुवाच ॥ ॥
मनसे त्वं समागच्छ नागात्रक्षातिसंकटात् ॥ जगत्रये महाभागे पूजा तव भविष्यति ॥ १६ ॥ वासुकेर्वचनं श्रुत्वा प्रहस्योवाच
कन्यका ॥ वाक्यं पीयूषतुल्यं च विनयावनतस्थिता ॥ १७ ॥ ॥ मनसोवाच ॥ ॥ नागेंद्र शृणु मद्राक्यं यास्यामि समरं प्रति ॥
भद्राभद्रं दैवसाध्यं करिष्यामि यथोचितम् ॥ १८ ॥ तं शत्रुं संहरिष्यामि लीलया समरस्थले ॥ अहं यं निहनिष्यामि तं को
रक्षितुमीश्वरः ॥ १९ ॥ यदि ब्रह्मादयो देवाः समायांति रणस्थले ॥ तथापि तव शत्रुं च प्रजेष्यामि न संशयः ॥ २० ॥ गुरुर्मे भग
वाञ्छेषः सिद्धमंत्रं च दत्तवान् ॥ नारायणस्य जगतामीशस्य परमाद्भुतम् ॥ २१ ॥ बिभर्मि कवचं कंठे परं त्रैलोक्यमंगलम् ॥
संसारं भस्मसात्कृत्वा पुनः स्रष्टुमहं क्षमा ॥ २२ ॥ शिष्याहं मंत्रशास्त्रेषु शंभोर्भगवतः पुरा ॥ महाज्ञानं दत्तवान्स मह्यं च कृपया
विभुः ॥ २३ ॥ शंभोश्च शिष्यो गरुडो गणयामि न तं ध्रुवम् ॥ धन्वंतरिस्तच्छिष्याणामेकः किं गणयामि तम् ॥ २४ ॥ इत्यु
क्त्वा सा जगामैका त्यक्त्वा नागगणाव्रुषा ॥ प्रणम्य श्रीहरिं शंभुं शेषं च हृष्टमानसा ॥ २५ ॥ यत्र धन्वंतरिर्देवः प्रसन्नवदने
क्षणः ॥ तत्राजगाम सा देवी कोपरक्तेशणा रुषा ॥ २६ ॥ दृष्टिमात्रेण सर्वांश्च जीवयामास सुन्दरी ॥ विषदृष्ट्या शत्रुशिष्यान्निश्चे
ष्टांश्च चकार ह ॥ २७ ॥ धन्वंतरिस्तु भगवान्मंत्रशास्त्रविशारदः ॥ मंत्रेण यत्नं कृतवान्नोत्थापयितुमीश्वरः ॥ २८ ॥ दृष्ट्वा धन्वं

खं ४ पू.

अ० ५१

॥१३८॥

तारिं देवी प्रहस्योवाच सत्वरम् ॥ बहूक्तिमर्थयुक्तां च साहंकारां सुरेश्वरि ॥ २९ ॥ ॥ मनसोवाच ॥ ॥ मंत्रार्थं मंत्रशिल्पं
 च मंत्रभेदं महौषधम् ॥ वद जानासि किं सिद्ध शिष्योऽसि गरुडस्य च ॥ ३० ॥ अहं च वैनतेयश्च शिष्यौ शंभोश्च विश्रुतौ ॥ सुक
 ल्पकालं सुचिरमहं धन्वंतरे शृणु ॥ ३१ ॥ इत्युक्त्वा सरसः पद्मं समानीय जगत्प्रभूः ॥ मंत्रसंवलितं कृत्वा प्रेरयामास कोपतः
 ॥ ३२ ॥ दृष्ट्वागतं पद्मपुष्पं ज्वलदग्निशिखोपमम् ॥ (धन्वंतरिश्च निःश्वासैर्भस्मसात्तच्चकार ह) ॥ ३३ ॥ तच्च धन्वंतरिदृष्ट्वा समं
 त्रेणमुष्टिना ॥ चकार निष्फलं भस्म तां प्रहस्यावलीलया ॥ ३४ ॥ देवी जग्राह शक्तिं च ग्रीष्मसूर्यसमप्रभाम् ॥ मंत्रसंवलितान्
 कृत्वा प्रेरयामास तं रिपुम् ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वा जाज्वल्यमानान् तां शक्तिं धन्वंतरिः स्वयम् ॥ विष्णुदत्तेन शूलेन स तु चिच्छेद लीलया
 ॥ ३६ ॥ तां च शक्तिं वृथा दृष्ट्वा प्रज्ज्वालेश्वरी रुषा ॥ जग्राह नागपाशं च घोरमव्यर्थमुल्बणम् ॥ ३७ ॥ नागलक्षसमायुक्तं
 सिद्धमंत्रेण मंत्रितम् ॥ प्रेरयामास कोपेन कालांतकसमप्रभम् ॥ ३८ ॥ धन्वंतरिर्नागपाशं दृष्ट्वा च सस्मितो मुदा ॥ सस्मार गरुडं
 तूर्णमाजगाम खगेश्वरः ॥ ३९ ॥ सर्पास्त्रमागतं दृष्ट्वा गरुडो हरिवाहनः ॥ विधाय चंचुना शीघ्रं बुभुजे क्षुधितश्चिरम् ॥ ४० ॥ ना
 गास्त्रं निष्फलं दृष्ट्वा कोपरत्तेक्षणा भृशम् ॥ जग्राह भस्ममुष्टिं च शिवदत्तां पुरा प्रिये ॥ ४१ ॥ भस्ममुष्टिं मंत्रपूतां दृष्ट्वा च
 प्रेरितां यथा ॥ पक्षवातेन चिक्षेप शिष्यं पश्चाद्विधाय च ॥ ४२ ॥ निरस्तां भस्ममुष्टिं च दृष्ट्वा देवी चुकोप ह ॥ जग्राह शू
 लमव्यर्थं हंतुं धन्वंतरिं स्वयम् ॥ ४३ ॥ शिवदत्तं च शूलं च शतसूर्यसमप्रभम् ॥ अव्यर्थशूलं लोकेषु प्रलयाग्निसमप्रभम्
 ॥ ४४ ॥ अथ ब्रह्मा तथा शंभुराजगाम रणाजिरम् ॥ धन्वंतरेश्च रक्षार्थं शमनार्थं खगस्य च ॥ ४५ ॥ दृष्ट्वा शंभुं जगद्गौरी विधिं च
 जगतां पतिम् ॥ भक्त्या ननाम तावेव निःशंका शूलधारिणी ॥ ४६ ॥ धन्वंतरिश्च गरुडः प्रणनाम सुरेश्वरौ ॥ तुष्टाव परया
 भक्त्या तौ च चक्रतुराशिषम् ॥ ४७ ॥ उवाच ब्रह्मा मधुरं हितं धन्वंतरिं मुदा ॥ पूजार्थं मनसायाश्च लोकानां हितकाम्यया ॥
 ॥ ४८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ धन्वंतरे महाभाग सर्वशास्त्रविशारद ॥ रणं ते मनसासार्द्धं न हि साम्यं च मे मतम् ॥ ४९ ॥

ब्र. वै. ल.

॥१३९॥

शिवदत्तेन शूलेन दुर्निवार्येण सर्वतः ॥ त्रैलोक्यं भस्मसात्कर्तुं क्षमेयं त्रिदशेश्वरी ॥ ५० ॥ ध्यानं कौथुमशाखोक्तं कृत्वा भक्त्या
समाहितः ॥ दत्त्वा षोडशोपचारं देव्याश्च कुरु पूजनम् ॥ ५१ ॥ आस्तिकोक्तेन स्तोत्रेण स्तवनं कर्तुमर्हसि ॥ परितुष्टा च मनसा
वरं तुभ्यं प्रदास्यति ॥ ५२ ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा चकारानुमतिं शिवः ॥ वैनतेयश्च संप्रीत्या बोधयामास यत्नतः ॥ ५३ ॥ एषां
च वचनं श्रुत्वा स्नात्वा शुचिरलंकृतः ॥ विधिं पुरोहितं कृत्वा पूजां कर्तुं समुद्यतः ॥ ५४ ॥ ॥ धन्वंतरिरुवाच ॥ ॥ इहागच्छ
जगद्गौरि गृहाण मम पूजनम् ॥ पूज्या त्वं त्रिषु लोकेषु पुरा कश्यपकन्यके ॥ ५५ ॥ त्वया जितं जगत्सर्वं देवि विष्णुस्वरूपया ॥
तेन तेस्त्रप्रयोगश्च न कृतो रणभूमिषु ॥ ५६ ॥ इत्युक्त्वा संयतो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ गृहीत्वा शुक्लकुसुमं ध्यानं कर्तुं समुद्य
तः ॥ ५७ ॥ चारुचंपकवर्णाभां सर्वांगसुमनोहराम् ॥ ईषद्वास्यप्रसन्नास्यां शोभितां सूक्ष्मवाससा ॥ ५८ ॥ सुचारुकवरीं शोभां रत्ना
भरणभूषिताम् ॥ सर्वाभयप्रदां देवीं भक्तानुग्रहकातराम् ॥ ५९ ॥ सर्वविद्याप्रदां शांतां सर्वविद्याविशारदाम् ॥ नागेंद्रवाहिनीं देवीं भजे
नागेश्वरीं पराम् ॥ ६० ॥ ध्यात्वैवं कुसुमं दत्त्वा नानाद्रव्यसमन्वितम् ॥ दत्त्वा षोडशोपचारं पूजयामास तां प्रिये ॥ ६१ ॥ स्तोत्रं
चकार यत्नाच्च पुलकांचितविग्रहः ॥ पुटांजलियुतो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ ६२ ॥ ॥ धन्वंतरिरुवाच ॥ ॥ नमः सिद्धिस्वरूपायै
सिद्धिदायै नमोनमः ॥ नमः कश्यपकन्यायै वरदायै नमोनमः ॥ ६३ ॥ नमः शंकरकन्यायै शंकरायै नमोनमः ॥ नमस्ते नागवा
हिन्यै नागेश्वर्यै नमोनमः ॥ ६४ ॥ नम आस्तीकजननि जनन्यै जगतां मम ॥ नमो जगत्कारणायै जरत्कारुस्त्रियै नमः ॥ ६५ ॥
नमो नागभगिन्यै च योगिन्यै च नमोनमः ॥ नमश्चिरं तपस्विन्यै सुखदायै नमोनमः ॥ ६६ ॥ नमस्तपस्यारूपायै फलदायै
नमोनमः ॥ सुशीलायै च साध्व्यै च शांतायै च नमोनमः ॥ ६७ ॥ इत्येवमुक्त्वा भक्त्या च प्रणनाम प्रयत्नतः ॥ तुष्टा देवी
वरं दत्त्वा सत्वरं स्वालयं ययौ ॥ ६८ ॥ ब्रह्मरुद्रवैनतेयाः समाजग्मुर्निजालयम् ॥ धन्वंतरिश्च भगवाञ्जगाम निजमंदिरम् ॥ ६९ ॥
जग्मुर्नागाः प्रहृष्टाश्च फणाराजिविराजिताः ॥ इत्येवं कथितं सर्वं स्तवराजं मया तव ॥ ७० ॥ विधिना मातरं भक्तिमास्तीकश्च चकार

खं० ४ पू.

अ० ५१

॥१३९॥

ह ॥ तदा तुष्टा जगद्गौरी पुत्रं तं मुनिपुंगवम् ॥ ७१ ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् ॥ ॥ वंशजानां नागभयं नास्ति
 तस्य न संशयः ॥ ७२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे धन्वंतरिदर्पभंगमनसाविजयो
 नामैकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ सर्वेषां दर्पभंगश्च कथितश्च श्रुतस्त्वया ॥ क्षुद्राणां महतां चैव
 कृत एव न संशयः ॥ १ ॥ अधुना च समुत्तिष्ठ गच्छ वृंदावनं वनम् ॥ गोपिका विरहार्ताश्च शीघ्रं पश्यामि सुन्दरि ॥ २ ॥
 ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा मानिनी रसिकेश्वरी ॥ उवाच कृष्णं नय मां न शक्ता गंतुमीश्वर ॥ ३ ॥ राधिका
 वचनं श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः ॥ मामारुहेत्येवमुक्त्वा सौतर्धानं चकार ह ॥ ४ ॥ सा मनोयायिनी राधा कृत्वा च रोदनं क्षणम् ॥
 इतस्ततस्तमन्वेष्य वृंदारण्यं जगाम सा ॥ ५ ॥ विवेश चंदनवनं रुदंती शोककातरा ॥ ददर्श गोपिकास्तत्र शोकार्ता भयविह्वलाः ॥
 ॥ ६ ॥ ताम्रास्या घूर्णनयना भ्रमंतीः सर्वकाननम् ॥ नाथ नाथेति कुर्वतीर्निराहारा रुषान्विताः ॥ ७ ॥ ता दृष्ट्वा राधिका सा च
 प्रेमविच्छेदकातरा ॥ कथयामास वृत्तांतं मलयभ्रमणादिकम् ॥ ८ ॥ ताभिः सार्धं च सा राधा रुरोद विरहातुरा ॥ हा नाथ नाथे
 त्युच्चार्य विलप्य च मुहुर्मुहुः ॥ ९ ॥ विनिन्द्य कृष्णं कोपेन तर्जयामास च क्षणम् ॥ क्षणं शरीरमुत्सृष्टुं कोपात्सर्वाः समुद्यताः ॥
 ॥ १० ॥ एतस्मिन्नंतरे कृष्णस्तत्र चंदनकानने ॥ स्वात्मानं दर्शयामास राधिकां गोपिकागणम् ॥ ११ ॥ राधा गोपांगनाभिश्च
 दृष्ट्वा प्राणेश्वरं मुदा ॥ सस्मिता च प्रदुद्राव पुलकांचितविग्रहा ॥ १२ ॥ तूर्णं कृष्णं समाश्लिष्य जहार मुरलीं रुषा ॥ मालां च पीत
 वसनं भग्नं कृत्वा च मानिनी ॥ १३ ॥ पुनः संधारयामास वस्त्रं मालां मनोहराम् ॥ विनोदमुरलीं तुष्टा वृंदावनविनोदिनी ॥ १४ ॥
 चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमाक्तं च कातरम् ॥ मुहुर्मुहुर्मुखं वीक्ष्य चुचुंब परमादरम् ॥ १५ ॥ क्षणं संतर्जयामास क्षणं स्तोत्रं चकार ह ॥
 सकर्पूरं च तांबूलं क्षणं तस्मै ददौ मुदा ॥ १६ ॥ अथ गोपांगनाः सर्वा रुरुदुः प्रेमविह्वलाः ॥ सर्वं निवेदनं चक्रुः स्वदुःखं विरहो
 द्रवम् ॥ १७ ॥ देहत्यागं च स्नानं च स्वाहारस्य विसर्जनम् ॥ वनेवनेहर्निशं च शश्वद्भ्रमणमेव च ॥ १८ ॥ क्षणं तं भर्त्सयामासुः स्तोत्रं

ब्र. वै. रु.
॥१४०॥

चक्रुः क्षणं मुदा ॥ क्षणं ददुर्भूषणं च क्षणं तस्मै च चंदनम् ॥ १९ ॥ काश्चिदूचुः प्राणचोरं पश्य रक्षेति संततम् ॥ एवं पुनर्न कर्तव्य
मनेनेति च काश्चन ॥ २० ॥ काश्चिदूचुरिमं मध्ये यूयं कुरुत सत्वरम् ॥ निबद्धप्रेमपाशेन हृदये चेति काश्चन ॥ २१ ॥
काश्चिदूचुरयं नास्ति प्रतीतिर्न कदाचन ॥ यत्नाच्चेतनचोरं च पश्य पश्येति काश्चन ॥ २२ ॥ काश्चिदूचुर्निष्ठुरोऽयं नरघातीतिकोपतः ॥
न पुनर्वदते मां च काश्चनेति च नारद ॥ २३ ॥ निर्जनानि च रम्याणि यानि यानि वनानि च ॥ भ्रमेयुर्गोपिकास्तानि कृष्णेन
सह कौतुकात् ॥ २४ ॥ एवं तं गोपिकाः सर्वा मध्ये कृत्वा सदीश्वरम् ॥ ययुर्वनांतरे यत्र सुरम्यं रासमंडलम् ॥ २५ ॥ रासं गत्वा
स्वर्णपीठे तस्थौ स रसिकेश्वरः ॥ निशि भाति यथाकाशे चंद्रस्तारागणैः सह ॥ २६ ॥ नानामूर्तीर्विधायात्र सह ताभिर्जनार्दनः ॥
चकार च पुनः क्रीडां कामुकीनां मनोहराम् ॥ २७ ॥ स्वयं राधां करे धृत्वा पूर्वोक्तं रतिमंदिरम् ॥ विश्वकर्मविनिर्माणमारुरोह स्मरा
तुरः ॥ २८ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमाक्तं सुवासितम् ॥ तत्र चंपकतल्पे स सुष्वाप च तथा सह ॥ २९ ॥ नानाप्रकारशृंगारं काम
शास्त्रविशारदः ॥ चकार कामी क्रीडां च कामिन्या सह कौतुकी ॥ ३० ॥ बभूव सुरतिस्तत्र सुचिरं च तयोर्मुने ॥ रतिनिष्ठा तयो
रम्या विरतिर्नास्ति तत्क्षणम् ॥ ३१ ॥ एवं तौ तस्थुस्तत्र राधाकृष्णौ रसोत्सुकौ ॥ तस्थुस्ता गोपिकाभिश्च सुरतौ कृष्णमूर्तयः
॥ ३२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ आदौ राधां समुच्चार्य पश्चात्कृष्णं विदुर्बुधाः ॥ निमित्तमस्य मां भक्तं वद भक्तजनप्रिय ॥ ३३ ॥
॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ निमित्तमस्य त्रिविधं कथयामि निशामय ॥ जगन्माता च प्रकृतिः पुरुषश्च जगत्पिता ॥ ३४ ॥ गरी
यसी त्रिजगतां माता शतगुणैः पितुः ॥ राधाकृष्णेति गौरीशेत्येवं शब्दः श्रुतौ श्रुतः ॥ ३५ ॥ कृष्णराधेशगौरीति लोके न च कदा
श्रुतः ॥ प्रसीद रोहिणीचंद्र गृहाणार्घ्यमिदं मम ॥ ३६ ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं संज्ञया सह भास्कर ॥ प्रसीद कमलाकांत गृहाण
मम पूजनम् ॥ ३७ ॥ इति दृष्टं सामवेदे कौथुमे मुनिसत्तम ॥ राशब्दोच्चारणादेव स्फीतो भवति माधवः ॥ ३८ ॥ धाशब्दोच्चारतः
पश्चाद्भावत्येव ससंभ्रमः ॥ आदौ पुरुषमुच्चार्य पश्चात्प्रकृतिमुच्चरेत् ॥ ३९ ॥ स भवेन्मातृवाती च वेदातिक्रमणे मुने ॥ त्रैलोक्ये

खं० ४ पू.
अ० ५२

॥१४०॥

भारतं धन्यं कर्मक्षेत्रं च पुण्यदम् ॥ ४० ॥ ततो वृंदावनं पुण्यं राधापादाब्जरेणुना ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि तपस्तप्तं च वेधसा ॥ राधिका
 चरणांभोजपादरेणूपलब्धये ॥ ४१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे राधामाधवयो
 रासवर्णनं नाम द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ समतीते पूर्णमासे किं चकार जगत्पतिः ॥ रहस्यं किं
 बभूवाथ तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ १ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ रासं निवर्त्य रासे च रासेश्वर्या समन्वितः ॥ स्वयं रासेश्वरस्तस्माद्यमुना
 पुलिनं ययौ ॥ २ ॥ तत्र स्नात्वा जलं पीत्वा निर्मलं निर्मले जले ॥ सार्द्धं गोपांगनाभिश्च जलक्रीडां चकार सः ॥ ३ ॥ ततो
 जगाम भगवान्भांडीरं राधया सह ॥ गोपांगनाश्च स्वगृहान्प्रययुर्विरहातुराः ॥ ४ ॥ क्रीडां चकार रहसि भांडीरे मालतीवने ॥
 मालतीपुष्पशय्यायां रम्यायां रमणोत्सुकः ॥ ५ ॥ कृत्वा क्रीडां च तत्रैव वासंतीकाननं ययौ ॥ रेमे तत्रैव रासेशो वसंते सुमनोहरे
 ॥ ६ ॥ तत्रैव रमणं कृत्वा ययौ चंदनकाननम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगो गृहीत्वा चंदनोक्षितम् ॥ ७ ॥ रम्ये चंदनतले च स्निग्धे चंदन
 पल्लवे ॥ पूर्णचंद्रे समुदिते विजहार तया सह ॥ ८ ॥ कृत्वा विहारं तत्रैव ययौ चंपककाननम् ॥ रम्ये चंपकतले च चकार रतिमी
 श्वरीम् ॥ ९ ॥ रतिं निर्वृत्य तत्रैव ययौ पद्मवनं प्रभुः ॥ पद्मपत्रसमाकीर्णं तलेपिसुमनोहरे ॥ १० ॥ सार्द्धं तत्र पद्ममुख्या शीतेन पद्म
 वायुना ॥ चकार सुखसंभोगं ययौ निद्रां तया सह ॥ ११ ॥ विहाय निद्रां निद्रां ददर्श निद्रितां प्रियाम् ॥ शयानां पद्मतले च
 सुखसंभोगमात्रतः ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा मुखं च चर्माक्तं शरच्चंद्रविनिर्दिष्टम् ॥ अतिसंलुप्तसिंदूरं लुप्तं कज्जलमुल्बणम् ॥ १३ ॥ संलुप्ता
 धररागं च संलुप्तगंडपत्रकम् ॥ विस्रस्तकवरीभारं नेत्रोत्पलविमुद्रितम् ॥ १४ ॥ रत्नकुंडलयुग्मेनामूल्येन परिशोभितम् ॥ राजितं
 मौक्तिकेनैव गजराजोद्भवेन च ॥ १५ ॥ प्रेम्णा स्वसूक्ष्मवस्त्रेण वह्निशुद्धेन माधवः ॥ चकार मार्जनं भक्त्या तद्वक्त्रं भक्तवत्सलः
 ॥ १६ ॥ केशसंमार्जनं कृत्वा निर्माय कवरीं हरिः ॥ माधवीमालतीमालाजालेन परिशोभिताम् ॥ १७ ॥ रत्नपट्टसूत्रबद्धां वाम
 वक्त्रां मनोहराम् ॥ अतीव वर्तुलाकारां कंदपुष्पसुशोभिताम् ॥ १८ ॥ ददौ सिंदूरतिलकमधश्चंदनमुज्ज्वलम् ॥ कस्तूरीबिंदुना

ब्र. वै. ल.

॥१४१॥

सार्द्धं परितः परिशोभिताम् ॥ १९ ॥ चकार पत्रकं गंडयुग्मे चित्रविचित्रितम् ॥ प्रददौ कज्जलं भक्त्या नेत्रोत्पलसमुज्ज्वलम् ॥
 ॥ २० ॥ चकाराधररागं च राधायाश्चानुरागतः ॥ कर्णभूषणयुग्मं च चकारातीव निर्मलम् ॥ २१ ॥ अमूल्यरत्नहारं च स्तनभार
 युगोज्ज्वलम् ॥ ददौ कंठे च वैकुण्ठो मणिराजिविराजितम् ॥ २२ ॥ वह्निशुद्धांशुकं दिव्यममूल्यं विश्वरत्नतः ॥ वासयामास
 वसनं कस्तूरीकुंकुमाक्तकम् ॥ २३ ॥ प्रददौ पादयुगले रत्नमंजीरंजितम् ॥ चकारालक्तकं भक्त्या पादांगुलिनखेषु च ॥ २४ ॥
 चकार सेवां सेव्यायाः सेव्यस्त्रिजगतां सताम् ॥ अहो सेवकसंभक्त्या श्वेतेन चामरेण च ॥ २५ ॥ सर्वभावविदां श्रेष्ठो बोधज्ञः
 कामशास्त्रवित् ॥ कामिनीं बोधयामास वासयामास वक्षसि ॥ २६ ॥ प्रेम्णा च प्रददौ तस्यै सद्रत्नदर्पणं शुभम् ॥ सुवे
 षदर्शनार्थं च मुखचन्द्रं च मार्जितम् ॥ २७ ॥ नानापुष्पैर्विरचितामम्लानां चंदनोक्षिताम् ॥ गंडे सौभाग्ययुक्तायाः सौभाग्येन ददौ
 हरिः ॥ २८ ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तं च सुगंधि चंदनं ततः ॥ ददौ प्रियायाः सर्वांगे प्रियः प्रेमभरेण च ॥ २९ ॥ पारिजातस्य कुसुमं
 दत्तं रहसि ब्रह्मणा ॥ प्रददौ तत्कवर्यां च ललितायाश्च नारद ॥ ३० ॥ कमलं निर्मलं दिव्यं सहस्रदलमुज्ज्वलम् ॥ शिवेन दत्तं
 रहसि ददौ तदक्षिणे करे ॥ ३१ ॥ अतिसारं मणींद्राणां मणिरत्नं च कौस्तुभम् ॥ दत्तं रहसि धर्मेण तस्यै सुप्रीतये ददौ ॥ ३२ ॥
 आसवं रत्नपात्रस्थं दत्तं च निर्जने ॥ पानार्थं प्रददौ तस्यै कामोन्मादकरं परम् ॥ ३३ ॥ मालतीमाधवीकुंदमंदारचंपकादिकम् ॥
 पुष्पं सद्रत्नपात्रस्थं तस्यै सुप्रीतये ददौ ॥ ३४ ॥ सुदुर्लभं च तांबूलं कर्पूरादिसुसंस्कृतम् ॥ भक्षणं कारयामास समयज्ञश्च तां
 प्रियाम् ॥ ३५ ॥ सुदुर्लभं च विश्वेषु वाक्पतेः परिनिर्मितम् ॥ अनुत्तमममूल्यं च वरुणेन रहःस्थले ॥ ३६ ॥ अतिसूक्ष्ममनुपमं
 दत्तं भक्त्या विराजितम् ॥ वासयामास वसनं कृत्वा नग्रां च कौतुकात् ॥ ३७ ॥ देवराजेन दत्तं च गजराजेंद्रमौक्तिकम् ॥
 नासिकाभूषणं चारु तस्यै सुप्रीतये ददौ ॥ ३८ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र सुशीलाद्याश्च गोपिकाः ॥ षष्टिः सत्सहचर्यश्च राधायाः
 सुप्रतिष्ठिताः ॥ ३९ ॥ षष्टिसत्कोटिगोपीभिः सार्धं संहृष्टमानसाः ॥ आययुः पादचिह्नेन प्रियस्य वहतः प्रियाम् ॥ ४० ॥

खं० ४ पू.

अ० ५३

॥१४१॥

काश्चिच्चंदनहस्ताश्च काश्चिच्चामरवाहिकाः ॥ काश्चित्कस्तूरिहस्ताश्च मालाहस्ताश्च काश्चन ॥ ४१ ॥ काश्चित्सिंदूरहस्ताश्च
 काश्चित्कंकतिकाकराः ॥ काश्चिदलक्तककरा वस्त्रहस्ताश्च काश्चन ॥ ४२ ॥ काश्चिदर्पणहस्ताश्च पुष्पपात्रधरा वराः ॥ काश्चि
 त्क्रीडापद्महस्ता मालाहस्ताश्च काश्चन ॥ ४३ ॥ काश्चिदासवहस्ताश्च काश्चिद्भूषणवाहिकाः ॥ करतालकराः काश्चिन्मृगंवा
 हिकाः पराः ॥ ४४ ॥ स्वरयंत्रकराः काश्चिद्वीणाहस्ताश्च काश्चन ॥ षट्त्रिंशद्वागरागिण्यो गोपिकारूपधारिकाः ॥ ४५ ॥ गोलोका
 दागता याश्च भारतं राधया सह ॥ काश्चिज्जगुश्च ननृतुस्तत्रागत्य च काश्चन ॥ ४६ ॥ काश्चिच्चक्रश्च सेवां च राधायाः श्वेतचामरैः ॥
 काश्चिच्चक्रश्च देव्याश्च पादसंवाहनं मुदा ॥ ४७ ॥ काचिद्ददौ च तांबूलं भक्षणार्थं महामुने ॥ एवं कौतुकयुक्तश्च पुण्ये वृंदावने वने ॥
 ॥ ४८ ॥ प्रतस्थौ गोपिकासार्द्धं राधावक्षःस्थलस्थितः ॥ क्षणं पपौ च माध्वीकं प्रियया सह माधवः ॥ ४९ ॥ क्षणं चखाद तां
 बूलं क्षणं निद्रां ययौ मुदा ॥ क्षणं चकार शृंगारं रत्ननिर्मितमंदिरे ॥ ५० ॥ क्षणं जलविहारं च चकार यमुनाजले ॥ इत्येवं कथि
 ता वत्स रासक्रीडा हरेरहो ॥ ५१ ॥ स्वेच्छामयस्यात्मनश्च परिपूर्णतमस्य च ॥ निर्गुणस्य स्वतंत्रस्य परस्य प्रकृतेः प्रभोः ॥ ५२ ॥
 ब्रह्मविष्णुशिवादीनामीश्वरस्य परस्य च ॥ कृष्णजन्मरहस्यं च बालक्रीडनमीप्सितम् ॥ ५३ ॥ उक्तं किशोरचरितं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥
 ॥ ५४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णरासक्रीडावर्णनं नाम त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः
 ॥ ५३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अतः परं किं रहस्यं बभूव मुनिसत्तम ॥ कथं जगाम भगवान्मथुरां नंदमंदिरात् ॥ १ ॥ नंदो
 दधार प्राणांश्च विच्छेदेन हरेः कथम् ॥ गोपांगना यशोदा वा कृष्णेकतानमानसाः ॥ २ ॥ चक्षुर्निमेषविच्छेदाद्या राधा न हि जीवति ॥
 कथं दधार सा देवी प्राणान्प्राणश्वरं विना ॥ ३ ॥ येये तत्संगिनो गोपाः शयनासनभोगतः ॥ कथं विसस्मरुस्ते च तादृशं बांधवं
 व्रजे ॥ ४ ॥ श्रीकृष्णो मथुरां गत्वा किं किं कर्म चकार सः ॥ स्वर्गारोहणपर्यंतं तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥
 कंसश्चकार यज्ञं च समाहूतो धनुर्मखम् ॥ जगाम तत्र भगवान् तेन राज्ञा निमंत्रितः ॥ ६ ॥ राजा प्रस्थापयामास चाक्रूरं भग

अ. वै. क.

॥१४२॥

वत्प्रियम् ॥ अक्रूरः प्रेरितो राज्ञा गत्वा च नंदमंदिरम् ॥ ७ ॥ श्रीकृष्णं च गृहीत्वा स सगणं मथुरां गतः ॥ कृष्णः श्रीमथुरां गत्वा
जघान नृपतिं मुने ॥ ८ ॥ जघान रजकं चैव चाणूरं मुष्टिकं गजम् ॥ चकार पित्रोरुद्धारं बांधवानां च बांधवः ॥ ९ ॥ कुब्जया सह
शृगारं कृत्वा च कौतुकेन च ॥ तां च प्रस्थापयामास गोलोकं गोपिकापतिः ॥ १० ॥ चकार कृपया विष्णुमालाकारस्य मोक्षण
म् ॥ कृपया चोद्धवद्वारा बोधयामास गोपिकाः ॥ ११ ॥ तदोपनीतो भगवानवन्तीनगरं ययौ ॥ चकार विद्याग्रहणं मुनेः सांदीप
नेर्गुरोः ॥ १२ ॥ ततो जित्वा जरासंधं निहत्य यवनेश्वरम् ॥ उग्रसेनं च नृपतिं चकार विधिपूर्वकम् ॥ १३ ॥ गत्वा समुद्रनिकटं
निर्माय द्वारकां पुरीम् ॥ जहार रुक्मिणीं देवीं जित्वा नृपतिसंघकम् ॥ १४ ॥ कालिंदीं लक्ष्मणां शैब्यां सत्यां जांबवतीं सतीम् ॥
मित्रविदां नागजितीं समुद्राहं चकार सः ॥ १५ ॥ निहत्य नरकं भूपं रणेन दारुणेन च ॥ पत्नीपोडशसाहसं विहारं च चकार सः ॥
॥ १६ ॥ जहार पारिजातं च जित्वा शक्रं च लीलया ॥ चिच्छेद बाणहस्तांश्च जित्वा च चंद्रशेखरम् ॥ १७ ॥ पौत्रस्य मोक्षणं
कृत्वा पुनरागत्य द्वारकाम् ॥ आत्मानं दर्शयामास लोकांश्च प्रतिमंदिरम् ॥ १८ ॥ योगे च वसुदेवस्य तीर्थयात्राप्रसंगतः ॥ प्राणा
धिष्ठातृदेवीं च ददर्श तत्र राधिकाम् ॥ १९ ॥ पूर्णे च शतवर्षे च सुदाम्नः शापमोक्षणे ॥ पुनर्ययौ तया सार्द्धं पुण्यं वृन्दावनं
वनम् ॥ २० ॥ पुनश्चतुर्दशाब्दं च तया सार्द्धं जगत्पतिः ॥ चकार रासं रासे च पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ २१ ॥ पूर्णमेकादशाब्दं
च निवृत्य नंदमंदिरे ॥ मथुरायां द्वारकायां पूर्णमब्दशतं विभुः ॥ २२ ॥ चकार भारहरणं पृथिव्यां पृथुविक्रमः ॥ पंचविंशतिवर्षे
च शतवर्षाधिकं मुने ॥ २३ ॥ तिष्ठञ्जगाम गोलोकं पृथिव्यां च पुरातनः ॥ यशोदायै च नंदाय वृषभानाय धीमते ॥ २४ ॥
राधामात्रे कलावत्यै ददौ सामीप्यमोक्षणम् ॥ कृष्णेन सार्द्धं गोपी च राधिका च कुतूहलात् ॥ २५ ॥ निबध्य धर्मसेतुं च वेदोक्तं
च युगे युगे ॥ इत्येवं कथितं सर्वं समासेन महामुने ॥ २६ ॥ श्रीकृष्णचरितं रम्यं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतं सर्वं नश्वरमेव
च ॥ २७ ॥ भजंतं परमानंदं सानंदं नंदनंदनम् ॥ स्वेच्छामयं परं ब्रह्म परमात्मानमीश्वरम् ॥ २८ ॥ परमव्ययमव्यक्तं भक्तानुग्रहवि

खं० ४ पृ०

अ० ५४

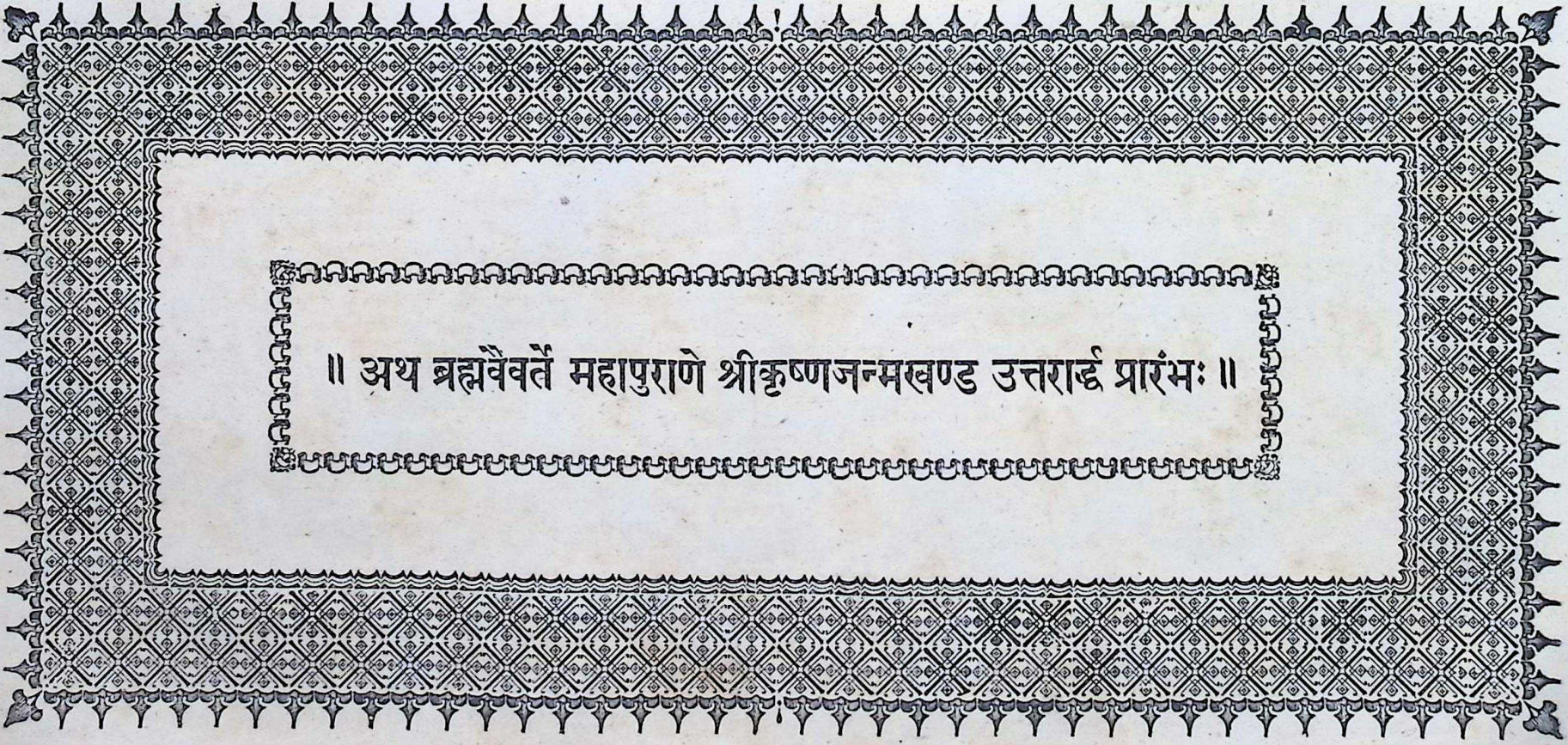
॥१४२॥

ग्रहम् ॥ सत्यं नित्यं स्वतंत्रं च सर्वेशं प्रकृतेः परम् ॥ २९ ॥ निर्गुणं च निरीहं च निराकारं निरंजनम् ॥ ३० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णराधिकासंवादो नाम चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥ श्रीकृष्णा
र्पणमस्तु ॥ ॥ पूर्वाह्णं समाप्तम् ॥ ॥ शुभं भवतु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्या श्रीकृष्णदासात्मजेन खेमराजेन स्वकीये श्रीवेङ्कटेश्वरयन्त्रा
लयेऽङ्कित्वा प्रकाशितम् । संवत् १९६६ शके १८३१.

॥ इति ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे पूर्वाह्णे समाप्तम् ॥

॥ अथ ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्ध प्रारंभः ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ स एव भगवान्कृष्णः सर्वात्मा पुरुषः परः ॥ दुराराध्योतिसाध्यश्च सर्वाराध्यः सुख
 प्रदः ॥ १ ॥ निजभक्तातिसाध्यश्च भक्तस्याराध्य एव च ॥ शश्वदृश्यः स्वभक्तस्याभक्तस्यादृश्य एव च ॥ २ ॥ दुर्ज्ञेयं तस्य चरितं कार्यं
 हृदय एव च ॥ बद्धास्तन्मायया सर्वे मोहिताश्च दुरंतया ॥ ३ ॥ यद्भयाद्भाति वातोयं कूर्मं धत्ते निराश्रयः ॥ कूर्मो नंतं विधत्ते च
 यद्भयेन निरंतरम् ॥ ४ ॥ बिभर्ति शेषो विश्वं च यद्भयेन च नारद ॥ सहस्रशीर्षा पुरुषः शिरसश्चैकदेशतः ॥ ५ ॥ सप्तसागरसंयुक्ता
 सप्तद्वीपा वसुंधरा ॥ शैलकाननसंयुक्ता पातालाः सप्त एव च ॥ ६ ॥ सप्तस्वर्गाश्च विविधा ब्रह्मलोकसमन्विताः ॥ एवं विश्वं त्रिभुवनं
 कृत्रिमं परिकीर्तितम् ॥ ७ ॥ यद्भयेन विधात्रा च प्रतिसृष्टौ च निर्मितम् ॥ एवं विश्वान्यसंख्यानि लोमकूपैर्महान्विराट् ॥ ८ ॥ यद्भयेन
 विधत्ते च यदंशो ध्यायते हि यम् ॥ विष्णुः पाति च संसारं यद्भयेन कृपानिधिः ॥ ९ ॥ कालाग्निरुद्रो यद्भीतः कालः संहरते
 प्रजाः ॥ मृत्युंजयो महादेवो यद्भयाद्भयायते च यम् ॥ १० ॥ षड्गुणैरनुरागैश्च विरागी विरतः सदा ॥ यद्भयेन दहत्यग्निः सूर्यस्त
 पति यद्भयात् ॥ ११ ॥ यद्भयाद्दर्पतींद्रश्च मृत्युश्चरति जंतुषु ॥ यद्भयेन यमः शास्ता पापिनां धर्म एव च ॥ १२ ॥ धत्ते च ध
 रणी लोकान्यद्भयेन चराचरान् ॥ सूयते प्रकृतिः सृष्टौ यद्भयान्महदादिकम् ॥ १३ ॥ दुर्ज्ञेयं तदभिप्रायं को वा जानाति पुत्रक ॥
 यत्प्रभावं न जानन्ति ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ १४ ॥ कथं जानामि तच्चेष्टामहं वत्स सुमंदधीः ॥ कथं जगाम मथुरां त्यक्त्वा वृन्दा
 वनं वनम् ॥ १५ ॥ कथं तत्त्याज गोपीश्च राधां प्राणाधिकां प्रियाम् ॥ यशोदां बांधवादींश्च नंदं वा नंदनंदनः ॥ १६ ॥ दर्पहा
 दर्पदः सोऽपि सर्वेषां सर्वदः सदा ॥ बभंज राधा दर्पं च सुदाम्नः शापकारणात् ॥ १७ ॥ अन्येषां भावनाहेतोर्ब्रह्मप्राप्तिस्तथा भवे
 त् ॥ एवं किंचिद्वितर्कं च कुरुते कमलोद्भवः ॥ १८ ॥ चकार दर्पभंगं च महाविष्णुः पुरा विभुः ॥ ब्रह्मणश्च तथा विष्णोः शेषस्य
 च शिवस्य च ॥ १९ ॥ धर्मस्य च यमस्यापि सांबस्य चंद्रसूर्ययोः ॥ गरुडस्य च वह्नेश्च गुरोर्दुर्वाससस्तथा ॥ २० ॥ दौवारिकस्य
 भक्तस्य जयस्य विजयस्य च ॥ सुराणामसुराणां च भवतः कामशक्रयोः ॥ २१ ॥ लक्ष्मणस्यार्जुनस्यापि बाणस्य च भृगोस्तथा ॥

ब्र. वै. क.

॥१४५॥

सुमेरोश्च समुद्राणां वायोश्च वरुणस्य च ॥ २२ ॥ सरस्वत्याश्च दुर्गायाः पद्मायाश्च भुवस्तथा ॥ सावित्र्याश्चैव गंगाया मनसायास्तथैव
 च ॥ २३ ॥ प्राणाधिष्ठातृदेव्याश्च प्रियायाः प्राणतोपि च ॥ प्राणाधिकाया राधाया अन्येषामपि का कथा ॥ २४ ॥ हृत्वा दर्पं च सर्वेषां
 प्रसादं च चकार सः ॥ कर्ता हर्ता पालयिता स्रष्टा स्रष्टुश्च सर्वतः ॥ २५ ॥ यं स्तोतुमीशो नालं च पंचवक्त्रैस्तु शंकरः ॥ स्तोतुं नालं
 चतुर्वक्त्रो विधाता जगतामपि ॥ २६ ॥ स्तोतुं नालमनंतश्च सहस्रवदनैरहो ॥ स्वयं विष्णुर्विश्वव्यापी नालं स्तोतुं जनार्दनः ॥ २७ ॥
 महाविराण्ण शक्तोपि यं स्तोतुं परमेश्वरम् ॥ कंपिता यस्य पुरतः प्रकृतिः परमात्मनः ॥ २८ ॥ सरस्वती जडीभूता यं स्तोतुं परमेश्वरम् ॥
 महिमानं न जानन्ति वेदा यस्य च नारद ॥ २९ ॥ इत्येवं कथितो ब्रह्मप्रभावः परमात्मनः ॥ निर्गुणस्य च कृष्णस्य किं भूयः श्रोतुमि
 च्छसि ॥ ३० ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णप्रभाववर्णनं नाम पंचपंचा
 शत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ किमपूर्वं श्रुतं ब्रह्मत्रहस्यं परमाद्भुतम् ॥ अनंतचरितं धन्यमनंतस्याच्यु
 तस्य च ॥ १ ॥ कथं कृष्णो महाविष्णोर्दर्पभंगं चकार सः ॥ अन्येषां वा कथमहो तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ २ ॥ स्वतः श्रीकृष्णचरि
 तमतीव मधुरं श्रुतौ ॥ अतीव मधुरं रम्यं काव्यं कविमुखात्ततः ॥ ३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ महाविष्णोरहंकारो बभूव
 सहसेति च ॥ सर्वं मल्लोमकूपेषु विश्वान्येवाहमीश्वरः ॥ ४ ॥ संहारभैरवो भूत्वा तं सजग्रास लीलया ॥ स्थिते मूर्धावशेषे च प्रसादं तं
 चकार सः ॥ ५ ॥ सर्वात्मना ध्यायमानस्तुतौ भीतं कृपानिधिः ॥ तच्छरीरं सुसंपन्नं पुनरेव चकार सः ॥ ६ ॥ ब्रह्मणः सहसा
 ब्रह्मन्निति दर्पो बभूव ह ॥ अहं त्रिजगतां धाता कर्ताहमीश्वरः स्वयम् ॥ ७ ॥ मत्परः पूजितो नास्ति मत्परः पूजितेन्द्रियः ॥ इत्ये
 वं मनसा कृत्वा बहुदर्पो बभूव ह ॥ ८ ॥ तं ब्रह्मणां समूहं च दर्शयामास तत्क्षणम् ॥ गोलोके स्वसमीपे च वसंतं पुरतो विभोः ॥
 पंचवक्त्रं चतुर्वक्त्रं षड्वक्त्रं च ततोधिकम् ॥ ९ ॥ शतवक्त्रं च प्रत्येकं ब्रह्मांडौघं च लीलया ॥ त्यक्तुकामं स्वदेहं च व्रीडया नतकंधरम् ॥
 ॥ १० ॥ पुनः प्रसादं कृपया तं चकार कृपानिधिः ॥ कालेन मोहिनीद्वारा तमपूज्यं चकार सः ॥ ११ ॥ स्वकन्यां

खं० ४ उ.

अ० ५६

॥१४५॥

दर्शयित्वा तं सकामं च चकार ह ॥ पुनस्तदर्पभंगं च शिवद्वारा चकार सः ॥ १२ ॥ तत्याज लज्जया देहं पुनर्देहं दधार
 सः ॥ पुनश्चकार तं पूज्यं ब्रह्माणं ब्राह्मणः प्रभुः ॥ १३ ॥ ज्ञानं ददौ महाज्ञानी ज्ञानानन्दः सनातनः ॥ विष्णोर्बभूव गर्वश्च
 जगत्पाताहमीश्वरः ॥ १४ ॥ तमात्मविस्मृतं कृष्णश्चकार रामजन्मनि ॥ अहं विश्वं बिभर्मीति शेषो दर्पी बभूव ह ॥ १५ ॥
 तदर्पं गरुडद्वारा चूर्णीभूतं चकार सः ॥ एकदा पूजितो नागैर्गरुडः कृष्णवाहनः ॥ १६ ॥ न पूजितश्च शेषेण स्वदर्पेण
 पुरा मुने ॥ गरुडेन जितं क्रोधात्तमनंतं मनस्विनम् ॥ १७ ॥ चकार मोक्षणं तस्य श्रीकृष्णश्च कृपानिधिः ॥ स्वयं
 शिवः स्वदर्पाच्च विवाहं न चकार सः ॥ १८ ॥ तं कृत्वा मायया मोहं कारयामास स्त्रीयुतम् ॥ पुनर्जहार पत्नीं च दक्षकन्यां
 महासतीम् ॥ १९ ॥ वर्षं शुशोच तदेहं क्रोडे कृत्वा च शंकरः ॥ नानास्थानं च बभ्राम रुदञ्छोकान्मुहुर्मुहुः ॥ २० ॥
 जन्मांतरे पुनः प्राप्य तां सतीं पार्वतीं मुदा ॥ विसस्मार च स्वज्ञानं दक्षशप्तः पुनः शिवः ॥ २१ ॥ पुनश्चांगिरसद्वारा
 स्मारयामास सत्वरम् ॥ एकदा सरथः शंभुः प्रेरितस्त्रिपुरे पुरा ॥ २२ ॥ हत्वा दैत्यं शिवद्वारा त्रिपुरारिं चकार तम् ॥ सर्वं
 वरं च सर्वस्मै दातुं शंभुः कृपानिधिः ॥ २३ ॥ स्वयं कल्पतरुर्भूत्वा प्रतिज्ञां च चकार सः ॥ वृकासुरोऽनुष्ठानं च कृत्वा वव्रे वरं
 विभुम् ॥ २४ ॥ दास्यामि हस्तं यन्मूर्ध्नि भस्मासाद्भवतु क्षणात् ॥ जगाद जगतां नाथ ईप्सितं ते भविष्यति ॥ २५ ॥ इति लब्ध्वा
 वरं रुद्राद्गच्छंतं शंकरं विभुम् ॥ हस्तं दातुं च तन्मूर्ध्नि प्राधावत्सत्वरं पुरा ॥ २६ ॥ अतीव भीतः शंभुश्च जगाम शरणं हरिम् ॥
 भगवांश्च शिवस्यार्थे दैत्यं भस्मीचकार सः ॥ २७ ॥ शिवं युद्धं च कुर्वंतं बाणयुद्धे पुरा विभुः ॥ लीलया जृम्भणास्त्रेण जडीभूतं चकार
 सः ॥ २८ ॥ समागतं दक्षयज्ञे शंभुं दंभेन लीलया ॥ वारयामास भगवान्हस्तं दत्त्वा च तद्गले ॥ २९ ॥ केदारकन्यकाद्वारा शप्तो
 धर्मोतिदैवतः ॥ बभूवातिकृशो भीतः कुहामेव यथा शशी ॥ ३० ॥ तदा तस्य च शापांते सत्ये पूर्णो बभूव ह ॥ त्रिपाद्बभूव त्रेतायां
 द्रापरे च द्विपादिति ॥ ३१ ॥ एकपाच्च कलौ सोऽपि कलेरंते पुनः क्षयः ॥ षोडशांशोति क्लिष्टश्च सस्मार चरणं विभोः ॥ ३२ ॥

ब्र. वै. रु.

॥१४६॥

तदा सत्ययुगारंभे परिपूर्णो भवत्पुनः ॥ पुनर्युगानुरोधेन क्रमेण च पुनः क्षयः ॥ ३३ ॥ यमो मांडव्यशापेन शुद्रयोनिमवाप ह ॥ तदा पुनः शताब्दांते पुनः शुद्धो बभूव ह ॥ ३४ ॥ सांबो विमातृशापेन गलत्कुष्ठी बभूव सः ॥ चंद्रो दर्पमदेनैव जहार च गुरोः प्रियाम् ॥ ३५ ॥ बभूव दर्पभंगोस्य यक्षमग्रस्तो बभूव सः ॥ सूर्यो दर्पात्तेजसश्च हंतुं शंकरकिंकरम् ॥ ३६ ॥ सुमालीत्यभिधं दैत्यं जगामाशु गिरिं प्रति ॥ अहर्निशं दीप्तिकरं कुर्वतं विषयं रवेः ॥ ३७ ॥ सूर्येण भीतो दैत्यश्च शंकरं शरणं ययौ ॥ सूर्यं दृष्ट्वा शंकरश्च जग्राह शूलमेव च ॥ भीतो दुद्राव सूर्यश्च दृष्ट्वा तं शूलिनं मुने ॥ ३८ ॥ जघान काश्यां शूलेन शूली काशीश्वरो रविम् ॥ मूर्च्छां संप्राप्य शूलेन दर्पभंगो बभूव ह ॥ ३९ ॥ सांद्रांधकारः सहसा जग्राह पृथिवीतलम् ॥ आशुतोषो महादेवो जीवयामास तत्क्षणम् ॥ ४० ॥ तुष्टाव शंकरं सूर्यो लज्जितोपि भयेन च ॥ कृत्वा तमाशिषं तुष्टो ययौ गेहं कृपानिधिः ॥ ४१ ॥ विभुर्गरुत्मतो दर्पं बभंज लीलया पुरा ॥ निःश्वासैः प्रेरितस्यापि शिवस्य वृषभस्य च ॥ ४२ ॥ आगच्छतश्च वैकुण्ठं पृष्ठे कृत्वा शिवं पुरा ॥ द्रष्टुं समागतं भक्त्या देवं नारायणं परम् ॥ ४३ ॥ ॥ वह्निर्दर्पी भृगोः शापात्सर्वभक्षो बभूव ह ॥ गुरोः स्वभार्याहरणादर्पश्चूर्णो बभूव ह ॥ ४४ ॥ दुर्वाससो दर्पभंगो बभूव ह्यंबरीषतः ॥ सुदर्शनेन चक्रेण विष्णोर्दुर्विषहेण च ॥ ४५ ॥ जयस्य विजयस्यापि दर्पभंगं चकार सः ॥ वैकुण्ठात्पतितस्यापि ब्रह्मशापच्छलेन च ॥ ४६ ॥ नृसिंहेण हतः सोपि हिरण्यकशिपुर्ग्रथा ॥ सूकरेण हिरण्याक्षो लीलया च रसातले ॥ ४७ ॥ रावणः कुंभकर्णश्च निहतौ रामबाणतः ॥ जन्मान्तरे च लंकायां ब्रह्मणा प्रार्थितस्य च ॥ ४८ ॥ शिशुपालो हि निहतः कृष्णबाणेन लीलया ॥ दंतवक्रश्च सहसा परिपूर्णैत्र जन्मनि ॥ ४९ ॥ सुराणां दर्पभंगं च दैत्यद्वारा चकार ह ॥ असुराणां सुरद्वारा विरोधेन परस्परम् ॥ ५० ॥ विधिद्वारा दर्पभंगं भवतश्च चकार सः ॥ भवानासीन्नारदश्च पुरा पुत्रः प्रजापतेः ॥ ५१ ॥ गंधर्वश्च पितुः शापाच्छूद्रीपुत्रस्ततः क्रमात् ॥ ततः पुनर्नारदश्च प्रसादाद्धुना विभोः ॥ ५२ ॥ मम साध्यं विश्वमिति कामदर्पो बभूव ह ॥ तं प्रमत्तं हरद्वारा भस्मसाच्च चकार सः ॥ ५३ ॥ पुनः कृत्वा प्रसादं तं जीवयामास लीलया ॥ एकांतिकं

खं० ४ उ.

अ० ५६

॥१४६॥

च तद्भक्तं स च नास्त्रं करोति हि ॥ ५४ ॥ चकार दर्पभंगं च दर्पिणो लक्ष्मणस्य च ॥ रणे शंकरशूलेन रावणप्रेरितेन च ॥ ५५ ॥
 पुनस्तं जीवयामास रामस्य स्तवनेन च ॥ स्वयं विस्मृतविष्णोश्च ब्रह्मशापेन नारद ॥ ५६ ॥ चकार दर्पभंगं च कार्तवीर्यार्जुनस्य
 च ॥ जामदग्न्यस्य शस्त्रेणामोघेन पर्शुना पुरा ॥ ५७ ॥ विप्रपुत्रस्य मरणे हरणे कृष्णयोषिताम् ॥ कर्णेन सार्द्धं समरे पार्थदर्प
 बभञ्ज सः ॥ ५८ ॥ बाणस्य चोषाहरणे चिच्छेद च भुजान्विभुः ॥ भृगोश्च दक्षयज्ञे च दर्पभंगं चकार सः ॥ ५९ ॥ पर्शुरामस्य
 रामस्य विवाहे पथि गच्छतः ॥ बभञ्ज दर्पं समरे रामद्वारा पुरा विभुः ॥ ६० ॥ सुमेरोः शृंगभंगं च वायुद्वारा चकार सः ॥ समु
 द्राणां दर्पभंगं चकारागस्त्यभक्षणात् ॥ ६१ ॥ अकाले सृष्टिहरणे तत्पुत्रमरणे पुरा ॥ कोपयुक्तस्य वायोश्च दर्पभंगं चकार सः
 ॥ ६२ ॥ उषाहरणयात्रायां द्वारकागमने हरेः ॥ बाणस्य च गवां हेतोर्वरुणं च शशाप सः ॥ ६३ ॥ कलहे गंगया सार्द्धं वाण्या
 नारायणाग्रतः ॥ सरस्वतीं च तत्याज तस्या दर्पं बभञ्ज सः ॥ ६४ ॥ दर्पयुक्तां च दुर्गां च त्यक्त्वा शंभुर्हिमालये ॥
 कामं च भस्मसात्कृत्वा तपसे च ययौ विभुः ॥ ६५ ॥ लज्जामवाप सा देवी तस्या दर्पं बभञ्ज सः ॥ सा ययौ तपसे विष्णोः
 प्राप्तिहेतोः शिवस्य च ॥ ६६ ॥ भारते सुचिरं तस्मादेवी विष्णोर्वरेण च ॥ चकार स्वामिनं शंभुं भगवतं सनातनम् ॥ ६७ ॥ महासौ
 भाग्ययुक्ता सा बभूव शंकरप्रिया ॥ विश्वेषु सर्वदेवीषु पूज्या बंध्या स्तुता सुरैः ॥ ६८ ॥ दर्पयुक्ता महालक्ष्मीर्बभूव सा महामुने ॥ परा
 भूता पुरा देवी जयेन विजयेन च ॥ ६९ ॥ प्रविशंती विभोद्वारं दत्त्वा भक्ताय वाञ्छितम् ॥ निवारिता सा द्वाराच्च तेन दौवारिके
 ण वै ॥ ७० ॥ यदात्मनस्तिरस्कारं साभिमाना महासती ॥ स्मृत्वा हरेः पादपद्मं देहं त्यक्तुं समुद्यता ॥ ७१ ॥ तदा ब्रह्मा महेश
 च विष्णुर्धर्मश्च भास्करः ॥ चंद्रश्च कामदेवश्च वैश्वानरो धनेश्वरः ॥ ७२ ॥ ऋषयो मुनयश्चैव मनवो विघ्ननाशकाः ॥ महेंद्रो
 वरुणश्चैव जगत्प्राणो हुताशनः ॥ ७३ ॥ समाययू रुदंतस्ते पद्मायाः पुरतः पुरः ॥ तुष्टुबुधश्च महालक्ष्मीं मूलप्रकृतिमीश्वरीम्
 ॥ ७४ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ क्षमस्व भगवत्यंब क्षमाशीले परात्परे ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपे च कोपादिपरिवर्जिते ॥ ७५ ॥ उपमे

ब्र. वै. ल.

॥१४७॥

सर्वसाध्वीनां देवीनां देवपूजिते ॥ त्वया विना जगत्सर्व मृततुल्यं च निष्फलम् ॥ ७६ ॥ सर्वसंपत्स्वरूपा त्वं सर्वेषां सर्वरूपिणी ॥
 रासेश्वर्यधिदेवी त्वं त्वत्कलाः सवयोषितः ॥ ७७ ॥ कैलासे पार्वती त्वं च क्षीरोदे सिंधुकन्यका ॥ स्वर्गे च स्वर्गलक्ष्मीस्त्वं मर्त्य
 लक्ष्मीश्च भूतले ॥ ७८ ॥ वैकुण्ठे च महालक्ष्मीर्देवदेवी सरस्वती ॥ गंगा च तुलसी त्वं च सावित्री ब्रह्मलोकतः ॥ ७९ ॥ कृष्ण
 प्राणाधिदेवी त्वं गोलोके राधिका स्वयम् ॥ रासे रासेश्वरी त्वं च वृन्दा वृन्दावने वने ॥ ८० ॥ कृष्णप्रिया त्वं भांडीरे चंद्रा चंद
 नकानने ॥ विरजा चंपकवने शतशृंगे च सुन्दरी ॥ ८१ ॥ पद्मावती पद्मवने मालती मालतीवने ॥ कुंददंती कुंदवने सुशीला केत
 कीवने ॥ ८२ ॥ कदंबमाला त्वं देवी कदंबकाननेपि च ॥ राजलक्ष्मी राजगेहे गृहलक्ष्मीर्गृहे गृहे ॥ ८३ ॥ इत्युक्त्वा देवताः सर्वे
 मुनयो मनवस्तथा ॥ रुरुदुर्नम्रवदनाः शुष्ककंठोष्ठतालुकाः ॥ ८४ ॥ इतिलक्ष्मीस्त्वं पुण्यं सर्वदेवैः कृतं शुभम् ॥ यः पठेत्प्रा
 तरुत्थाय स वै सर्वं लभेद्भुवम् ॥ ८५ ॥ अभार्यो लभते भार्या विनीतां च सुतां सतीम् ॥ सुशीलां सुन्दरीं रम्यामतिसुप्रियवादिनीम्
 ॥ ८६ ॥ पुत्रपौत्रवतीं शुद्धां कुलजां कोमलां वराम् ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं वैष्णवं चिरजीविनम् ॥ ८७ ॥ परमैश्वर्ययुक्तं च विद्या
 वंतं यशस्विनम् ॥ भ्रष्टराज्यो लभेद्भ्राज्यं भ्रष्टश्रीर्लभते श्रियम् ॥ ८८ ॥ हतबंधुर्लभेद्बंधुं धनभ्रष्टो धनं लभेत् ॥ कीर्तिहीनो लभेत्कीर्तिं
 प्रतिष्ठां च लभेद्भुवम् ॥ ८९ ॥ सर्वमंगलदं स्तोत्रं शोकसंतापनाशनम् ॥ हर्षानंदकरं शश्वद्धर्ममोक्षसुहृत्प्रदम् ॥ ९० ॥ इति श्रीब्रह्म
 वैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे भगवद्गुणवर्णने लक्ष्मीस्तोत्रकथनं नाम षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥
 ॥ ५६ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ देवानां स्तवनं श्रुत्वा त्यक्त्वा च रोदनं सती ॥ उवाच सुप्रसन्ना तांस्तेषां स्तोत्रेण नारद
 ॥ १ ॥ ॥ महालक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ त्यजामि देहं न क्रोधान्न वैराग्येण सांप्रतम् ॥ इदं हृदि समालोच्य देवास्तच्छ्रूयता
 मिति ॥ २ ॥ यस्मिन्सदीशे महति सर्वसाम्ये च निर्गुणे ॥ सर्वात्मनि सदानंदे समता तृणशैल्योः ॥ ३ ॥ भ्रूभंगलीलया लक्ष्मी
 लक्षं सष्टमलं च यः ॥ भृत्ये स्त्रियां यत्समता किं काय तस्य सेवया ॥ ४ ॥ तत्पत्नीनां प्रधानाहं निरस्ता द्वारिणाधुना ॥

खं ४ उ.

अ० ५७

॥१४७॥

तद्भृत्यभृत्यभृत्येन परिपूर्णं नेप्सिता ॥ ५ ॥ त्यक्ष्यामि जीवनमहमसौभाग्या च स्वामिनि ॥ वह्नौ च कामनां कृत्वा यथा
 भद्रं भवेत्पुरा ॥ ६ ॥ या स्त्री भर्तुरसौभाग्या सासौभाग्या च सर्वतः ॥ शयने भोजने तस्या न सुखं जीवनं वृथा ॥ ७ ॥ यस्या
 नास्ति प्रियप्रेम तस्या जन्म निरर्थकम् ॥ तत्किं पुत्रे धने रूपे संपत्तौ यौवनेथवा ॥ ८ ॥ यद्भक्तिर्नास्ति कान्ते च सर्वप्रियतमे
 परे ॥ साऽशुचिर्धर्महीना च सर्वकर्मविवर्जिता ॥ ९ ॥ पतिर्वधुर्गतिर्भर्ता दैवतं गुरुरेव च ॥ सर्वस्माच्च परः स्वामी न गुरुः स्वामि
 नः परः ॥ १० ॥ पिता माता सुतो भ्राता कृष्टा दातुमिदं धनम् ॥ सर्वस्वदाता स्वामी च मूढानां योषितां सुराः ॥ ११ ॥ काचि
 देव हि जानाति महासाध्वी च स्वामिनम् ॥ अतिसद्वंशजाता च सुशीला कुलपालिका ॥ १२ ॥ असद्वंशप्रसूता या दुःशीला धर्म
 वर्जिता ॥ सुखदुष्टा योनिदुष्टा पतिं निन्दति कोपतः ॥ १३ ॥ या स्त्री सर्वपरं द्वेष्टि पतिं विष्णुसमं गुरुम् ॥ कुंभीपाके पचति सा
 यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ १४ ॥ व्रतं चानशनं दानं सत्यं पुण्यं तपश्चिरम् ॥ पतिभक्तिविहीनाया भस्मीभूतं निरर्थकम् ॥ १५ ॥ अतः
 किंचिन्न वक्ष्यामि निष्ठुरं पतिमीश्वरम् ॥ भृत्यापराधैर्देवस्य प्राणांस्त्यक्ष्यामि निश्चितम् ॥ १६ ॥ पतिदोषे महासाध्वी पतिं चानि
 धुरं वदेत् ॥ यदि सोढुमशक्ता च प्राणांस्त्यजति धर्मतः ॥ १७ ॥ पतिसेवा व्रतं स्त्रीणां पतिसेवा परं तपः ॥ पतिसेवा परो धर्मः
 पतिसेवा सुरार्चनम् ॥ १८ ॥ पतिसेवा परं सत्यं दानतीर्थानुकीर्तनम् ॥ सर्वदेवमयः स्वामी सर्वदेवमयः शुचिः ॥ १९ ॥ सर्व
 पुण्यस्वरूपश्च पतिरूपी जनार्दनः ॥ या सती भर्तुरुच्छिष्टं भुंक्ते पादोदकं सदा ॥ २० ॥ तस्या दर्शमुपस्पर्शं नित्यं वाञ्छन्ति देवताः ॥
 ततः सर्वाणि तीर्थानि पुनन्ति पापिनो ह्यवात् ॥ २१ ॥ इत्युक्त्वा च महासाध्वी रुरोद च मुहुर्मुहुः ॥ उवाच ब्रह्मा भीतश्च भक्ति
 नम्रात्मकंधरः ॥ २२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भविष्यति न भद्रं च जयस्य विजयस्य च ॥ त्वया न शत्रौ तौ मूढौ प्रियापराध
 भीतया ॥ २३ ॥ सापराधं च धर्मिष्ठः क्षमया न शपेद्यदि ॥ सर्वनाशो भवेत्तस्य निश्चितं मा चिरं सति ॥ २४ ॥ यदि शत्रुं न शक्तश्च
 न दंडं कर्तुमीश्वरः ॥ सापराधे च पुरुषे धर्मो दंडं करोति च ॥ २५ ॥ सर्व क्षमस्वहे मातर्गच्छ गच्छ प्रियांतिकम् ॥ मां च त्वत्स्वा

ब्र. वै. ल.

॥१४८॥

मिनो भक्तं नियोज्य सृष्टिकर्मणि ॥ २६ ॥ इत्युक्त्वा तां पुरस्कृत्वा सार्द्धं देवैर्मुनीन्द्रैः ॥ शीघ्रं जगाम वैकुण्ठं वैकुण्ठं स्तोतुमीश्वरः ॥ २७ ॥ तत्र गत्वा जगन्नाथं तुष्टाव कमलासनः ॥ चतुर्वक्त्रैश्चतुर्वक्त्रैश्चतुर्वेदविदां गुरुम् ॥ २८ ॥ ब्रह्मणः स्तवनं श्रुत्वा दृष्ट्वा लक्ष्मीं पुरः सराम् ॥ रुदतीं नम्रवदनामुवाच कमलापतिः ॥ २९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ सर्वं जानामि सर्वज्ञः सर्वात्मा सर्वपालकः ॥ सर्वशास्ता च सर्वादिकारणं कमलोद्भव ॥ ३० ॥ भक्ते कलत्रे बंधौ च सर्वत्र समतामम ॥ विशेषतोतिमद्भक्तः कलत्रात्पर एव च ॥ ३१ ॥ मद्भक्तौ तव पुत्रौ च द्वारपालौ दुरंतकौ ॥ क्षम मामपराधं च तयोश्च भक्तिपूर्णयोः ॥ ३२ ॥ मद्भक्तिपूर्णो बलवान्दैत्येभ्यो न बिभेति च ॥ रक्षितो मम चक्रेण भक्तिमाध्वीकदुर्मदः ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वा जगतां नाथो लक्ष्मीं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ समानीय द्वारपालं तमुवाचेदमेव च ॥ ३४ ॥ माभैर्वत्स सुखं तिष्ठ भयं किं ते मयि स्थिते ॥ मद्भक्तानां च कः शास्ता गच्छ वत्सात्मनः पदम् ॥ ३५ ॥ इत्युक्त्वा भगवांस्तत्र विरराम महामुने ॥ ययुर्देवाश्च स्वस्थानं प्रणम्य जगदीश्वरम् ॥ ३६ ॥ नारायणवचः श्रुत्वा द्वारपाल उवाच तम् ॥ पुलकांचित सर्वांगो भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ ३७ ॥ ॥ जय उवाच ॥ ॥ नाहं बिभेमि देवांश्च लक्ष्मीं मुनिगणांस्तथा ॥ त्वदीयचरणांभोजध्या नैकतानमानसः ॥ ३८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे उत्तरार्द्धे वैराग्यमोचनं नाम सप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ बभूव दर्पः पृथ्व्याश्च सर्वाधाराहमेव च ॥ पृथुद्वारा च तदर्पं जवान चैव तत्प्रभुः ॥ १ ॥ बभूव दर्पः सावित्र्या वेदमाताहमेव च ॥ काले चकार तस्याश्च सपुत्राया अदर्शनम् ॥ २ ॥ बभूव दर्पो गंगाया अहं निर्वाणदेति च ॥ जहद्वारा च तदर्पं जहार जगतां पतिः ॥ ३ ॥ जहार मनसादर्पं दुर्गाद्वारा पुरा मुने ॥ विरजोपगतं कृष्णं भर्त्सयामास कोपतः ॥ ४ ॥ प्रविशंतं रासगृहं गोपीभिर्विनिवारितम् ॥ दौवारिकाभिर्वेत्रैश्च ताडितं तं च दर्पतः ॥ ५ ॥ सुदाम्ना निजभक्तेन राधा शप्ता बभूव ह ॥ देवेन सहसा ध्वस्ता गोलोकादागता धराम् ॥ ६ ॥ वृषभानुस्त्रियां जाता कलावत्यां च नारद ॥ कृष्णस्तदनुरोधेन कंसभीति च्छलेन च ॥ ७ ॥ समागतो नन्दगेहं तेनाहं नन्दनंदनः ॥ सुदाम्नः शापविच्छेदपालनार्थं जगत्पतिः ॥ ८ ॥ पुनर्जगाम मथुरामित्याह कम

खं० ४ उ०

अ० ५८

॥१४८॥

लोद्भवः ॥ अस्याः परमभिप्रायं को वा जानाति नारद ॥ ९ ॥ कथं जातः समायातो मथुरायाश्च गोकुलम् ॥ इत्येवं कथितं सर्वम्
 परं श्रूयतामिति ॥ १० ॥ यथा जगाम मथुरां नन्दात्स नन्दनन्दनः ॥ शोकं नन्दो यशोदा च यथा संप्राप दैवतः ॥ ११ ॥ यथा गोपा
 श्च गोप्यश्च गावो वृन्दावने वने ॥ वने वने वा वन्यास्ते वन्या जानन्ति किञ्चन ॥ १२ ॥ वनं रम्यं वन्यपदमपि त्यक्त्वा वनेवने ॥
 श्मशाने वाश्मशाने वा बभ्राम भामिनी मुने ॥ १३ ॥ ग्रामं त्यक्त्वा च बभ्राम चेतनाचेतना क्षणम् ॥ क्षणेन वर्जिता सा च प्रार्थ
 यन्ती प्रतिक्षणम् ॥ १४ ॥ क्षणं क्षणं सा श्वसन्ती चिन्तनं कुर्वती क्षणम् ॥ क्षणं विशन्ती तल्पे च क्षणमुत्थाय तिष्ठति ॥ १५ ॥ इति
 श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवा
 च ॥ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं सर्वेषां दर्पभंजनम् ॥ इन्द्रस्य दर्पभंगं च विस्तरेण निशामय ॥ १ ॥ इन्द्रो दर्पात्सभायां च रत्नसिं
 हासनाद्वरात् ॥ नोत्तस्थौ स्वगुरुं दृष्ट्वा ब्रह्मिष्ठं च बृहस्पतिम् ॥ २ ॥ गुरुर्जगामातिरुष्टः स्वापमाने समत्सरः ॥ तथापि कृपया धर्मी
 स्नेहाच्च न शशाप तम् ॥ ३ ॥ विना शापेन तदर्पश्रुणीभूतो बभूव ह ॥ अन्यश्चेन्न शपेद्धर्मात्प्रेम्णा वाचातिकिल्बिषम् ॥ ४ ॥ तथा
 ऽपि तं च फलति धर्मस्तं हन्ति नारद ॥ यो यं हिंस्रं सापराधं शपेत्कोपेन धार्मिकः ॥ ५ ॥ विनाशः सापराधस्य धर्मो नष्टश्च धर्मि
 णः ॥ तेनाधर्मेण शक्रस्य ब्रह्महत्या बभूव ह ॥ ६ ॥ भीतस्त्यक्त्वा स्वराज्यं च प्रययौ स सरोवरम् ॥ सरसः पद्मसूत्रे च निवासं
 च चकार सः ॥ ७ ॥ गंतुं न शक्ता हत्या च पुण्यं विष्णुसरोवरम् ॥ श्रेष्ठं भरतवर्षे च तपस्थानं तपस्विनाम् ॥ ८ ॥ तदेव पुष्क
 रं तीर्थं प्रवदन्ति पुराविदः ॥ राज्यभ्रष्टं हरिं दृष्ट्वा हरिभक्तो नराधिपः ॥ ९ ॥ बलाज्जहार तद्राज्यं नहुषो नाम धार्मिकः ॥ दृष्ट्वा शचीं
 वरारोहामनपत्यां च सुन्दरीम् ॥ १० ॥ स्वर्गगंगां च गच्छन्तीं हृदयेन विदूयता ॥ नवयौवनसंपन्नं रत्नालंकारभूषिताम्
 ॥ ११ ॥ सुकोमलां तां सुदतीं वदन्तीं च महासतीम् ॥ मूर्च्छां संप्राप राजेंद्रः कामेन यौवनेन च ॥ उवाच तत्पुरः स्थित्वा
 सुविनीतश्च दासवत् ॥ १२ ॥ ॥ नहुष उवाच ॥ ॥ धातुर्गतिर्विचित्राहो न बोध्या च सतामपि ॥ १३ ॥ ईदृशी स्त्री भगांगस्य

ब्र. वै. क.
॥१४९॥

लुब्धस्य परयोषिति ॥ ईदृशी सुन्दरी यस्य परभार्यासु तन्मनः ॥ १४ ॥ अस्या अग्रे च का रंभा कोर्वशी का तिलोत्तमा ॥ का वा मेना घृताची वा रत्नमाला कलावती ॥ १५ ॥ कालिका सुन्दरी भद्रावती चंपावती तथा ॥ एताश्चाप्सरसश्चान्याः कलां नार्हति षोडशीम् ॥ १६ ॥ इमां विहाय मूढोन्यां कथं गच्छति मंदधीः ॥ अस्माकं योषितो याश्च चेटीतुल्याश्च निश्चितम् ॥ १७ ॥ मां भजस्व वरारो हे सुप्रीता भव किंकरम् ॥ यथा राधा च गोलोके कृष्णवक्षसि राजते ॥ १८ ॥ वैकुण्ठोरसि वैकुण्ठे यथा लक्ष्मीः सरस्वती ॥ ब्रह्मलोके च ब्रह्माणी यथैव ब्रह्मवक्षसि ॥ १९ ॥ यथा मूर्तिर्महासाध्वी धर्मवक्षःस्थलस्थिता ॥ पातालतललक्ष्मीर्वा यथैवानंतवक्षसि ॥ २० ॥ यथा पुष्टिर्गणेशे च देवसेना च कार्तिके ॥ वरुणे वरुणानी च यथा स्वाहा हुताशने ॥ २१ ॥ यथा रतिः कामदेवे यथा संज्ञा दिनेश्वरे ॥ वायोः पत्नी यथा वायौ यथा चंद्रे च रोहिणी ॥ २२ ॥ यथादितिर्देवमाता तव श्वश्रूश्च कश्यपे ॥ यथा हिमालये मेना पितृकन्या च मानसी ॥ २३ ॥ लोपामुद्रा यथागस्त्ये यथा तारा बृहस्पतौ ॥ कर्दमे देवहूती च वसिष्ठेरुंधती यथा ॥ २४ ॥ मनौ च शतरूपेव दमयंती नले यथा ॥ तथा भव त्वं सौभाग्या मम वक्षसि सुन्दरि ॥ २५ ॥ लीलया च सहस्रैर्द्राज्छेतुं शक्तोहमीश्वरः ॥ नारी वांछति जारं च स्वामिनो बलवत्तरम् ॥ २६ ॥ सुमेरुगिरिकूटे च दुर्गमेति रहःस्थले ॥ अथवा मलये रम्ये रम्ये चंदनवायुना ॥ २७ ॥ विश्रं भके सुरसने किं वा नंदनकानने ॥ निकटे शतशृंगस्य पुष्पभद्रानदीतटे ॥ २८ ॥ गोदावरीतीरनीरे समीपे शीतवायुना ॥ चंपावती नदीतीरे रम्ये चंपककानने ॥ २९ ॥ श्मशानेतिश्मशाने च रम्येतिनिर्जने वने ॥ शैले शैलेतिरहसि कंदरे कंदरे वने ॥ ३० ॥ द्वीपे द्वीपे दुर्गदुर्गे नद्यां नद्यां नदे नदे ॥ समुद्रपुलिने रम्ये सर्वजंतुविवर्जिते ॥ ३१ ॥ विदग्धाया विदग्धेन संगमो निर्जने सुखः ॥ पुष्पचंदनशय्यायां पुष्पचंदनचर्चिते ॥ ३२ ॥ मां गृहीत्वा कुरु रतिं पुष्पचंदनचर्चितम् ॥ ब्रह्मणश्च वरैर्देवि जरामृत्युविवर्जितम् ॥ ३३ ॥ मां कुरुष्व पतिं भद्रे नित्यं सुस्थिरयौवनम् ॥ सुवेषं सुंदरं धीरं कामशास्त्रविशारदम् ॥ ३४ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं चंद्रवंशसमुद्भवम् ॥ आगता मुर्वशीं मह्यां त्यक्तवंतं च याचतीम् ॥ ३५ ॥ न मे स्पृहा परस्त्रीषु त्वां दृष्ट्वा लोलुपं मनः ॥ त्यक्ता मया स्वभार्याश्च रत्नभूषणभूषिताः ॥ ३६ ॥

खं० ४ उ.
अ० ५९

॥१४९॥

अथवा रक्षिताः सर्वा दासीः कृत्वा वरानने ॥ रत्नेद्रसारां मालां ते दास्यामि वरुणस्य च ॥ ३७ ॥ निर्जित्य वरुणं युद्धे
 ब्रह्मास्त्रेणातितेजसा ॥ वह्निशुद्धं वस्त्रयुगं जित्वा वह्निं सुदुर्बलम् ॥ ३८ ॥ दास्याम्यद्यैव ते देवि नियोज्यं मां नियोजय ॥ मणींद्रसार
 निर्माणमकराकारकुण्डले ॥ ३९ ॥ दास्यामि देवान्निर्जित्य देवमातुश्च सुंदरि ॥ करभूषणयुगं चात्यमूल्यरत्ननिर्मितम् ॥ ४० ॥ दास्या
 म्यद्यैव रोहिण्याश्चंद्रं जित्वातिदुर्लभम् ॥ यक्षमग्रस्तमतिकृशं ममैव पूर्वपूरुषम् ॥ ४१ ॥ विना युद्धेन भीतो मां कृपया वा प्रदास्यति ॥
 अल्परत्नविनिर्माणं कणन्मंजीरयुग्मकम् ॥ ४२ ॥ दास्याम्यद्यैव पार्वत्या भिक्षां कृत्वा महेश्वरम् ॥ आशुतोषं स्तुतिवशं भक्तेशं च
 कृपामयम् ॥ ४३ ॥ सर्वसंपत्तिदातारं परं कल्पतरुं शुभे ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणकेयूरयुगलं प्रिये ॥ ४४ ॥ दास्यामि तेद्य गंगाया युद्धं
 कृत्वा सुदुर्लभम् ॥ बहुलीयुगलं चारु सूर्यपत्न्या मनोहरम् ॥ ४५ ॥ सद्रत्नसारनिर्माणं दास्याम्यद्य सुशोभने ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं
 दर्पणं चातिनिर्मलम् ॥ ४६ ॥ दास्यामि ते कामपत्न्याः कामं जित्वा च लीलया ॥ क्रीडाकमलमल्लानं कमलायाश्च सुन्दरि ॥ ४७ ॥
 भिक्षां कृत्वा च दास्यामि स्तुत्वा च कमलापतिम् ॥ अंगुलीयकरत्नानि विश्वेषु दुर्लभानि च ॥ ४८ ॥ सावित्र्याश्च प्रदास्यामि
 कृत्वा च ब्रह्मणस्तथा ॥ स्वयं गीतं प्रगायंतीं मूर्च्छनाश्रुतिसंयुताम् ॥ ४९ ॥ वाणीवीणां प्रदास्यामि कृत्वा नारायणव्रतम् ॥ रत्नपाशक
 संघं च विश्वकर्मविनिर्मितम् ॥ ५० ॥ कुबेरपत्न्या दास्यामि पादांगुलिविभूषणम् ॥ इत्येवमुक्त्वा नहुषः पपात तत्पदांबुजे ॥ ५१ ॥
 उवाच तं शची त्रस्ता राजमार्गगतं नृपम् ॥ उत्थाप्य तं करे धृत्वा शुष्ककंठोष्ठतालुका ॥ स्मारं स्मारं पदांभोजं महासाध्वी हरेर्गुरोः ॥
 ॥ ५२ ॥ ॥ शच्युवाच ॥ ॥ शृणु वत्स महाराज हे तात भयभंजन ॥ ५३ ॥ भयत्राता च राजा च सर्वेषां पालकः पिता ॥ भ्रष्टश्रीश्च
 महेंद्रोद्य त्वं च स्वर्गे नृपोधुना ॥ ५४ ॥ यो राजा स पिता पाता प्रजानामेव निश्चितम् ॥ गुरुपत्नी राजपत्नी देवपत्नी तथा वधूः ॥
 ॥ ५५ ॥ पित्रोः स्वसा शिष्यपत्नी भृत्यपत्नी च मातुली ॥ पितृपत्नी भ्रातृपत्नी श्वश्रूश्च भगिनी सुता ॥ ५६ ॥ गर्भधात्रीष्टदेवी च
 पुंसः षोडश मातरः ॥ त्वं नरो देवभार्याहं माता ते देवसंमता ॥ ५७ ॥ गच्छ वत्सादिति रंतुं यदि चेच्छसि मातरम् ॥ सर्वेषां निष्कृति

त्र. क. वै.

॥१५०॥

आस्ति न वत्स मातृगामिनाम् ॥ ५८ ॥ कुंभीपाके ते पचन्ति यावद्वै ब्रह्मणो वयः ॥ ततो भवन्ति कृमयः कल्पाः सप्त भवन्ति
 ये ॥ ५९ ॥ ततश्च कुष्ठिनो म्लेच्छा भवन्ति सप्तजन्मसु ॥ नास्त्येव निष्कृतिस्तेषामित्याह कमलोद्भवः ॥ ६० ॥ एवं विद्वक्षत्र
 शूद्राणां ब्राह्मणीगमने नृप ॥ वेदेषु निष्कृतिर्नास्ति चेत्यागिरसभाषितम् ॥ ६१ ॥ स्वर्गसंपत्तिभोगश्च सुखं संसारिणां ध्रुवम् ॥
 मुमुक्षूणां च मोक्षश्च तपश्चैव तपस्विनाम् ॥ ६२ ॥ ब्राह्मणानां च ब्राह्मण्यं मुनीनां मौनमेव च ॥ वेदाभ्यासो वैदिकानां कवीनां
 काव्यवर्णनम् ॥ ६३ ॥ विष्णुदास्यं वैष्णवानां विष्णुभक्तिरसं परम् ॥ विष्णुभक्तिं विना नैव मुक्तिं वाञ्छन्ति वैष्णवाः ॥ ६४ ॥
 मलाढ्येषु च क्लेशेषु दुर्गन्धिनिलयेषु च ॥ साधूनां किं सुखं साधो स्त्रीणां योनिषु मां वद ॥ ६५ ॥ कुलप्रदीपे राजेंद्र राज्ञां मण्ड
 लवर्तिनाम् ॥ लब्धं च भारते जन्म पुण्येन बहुजन्मनाम् ॥ ६६ ॥ पद्मानां चन्द्रवंश्यानां नृपाणां दीप्तिहेतवे ॥ त्वमाविरासीस्ते
 जस्वी ग्रीष्ममध्याह्नभास्करः ॥ ६७ ॥ सर्वेषामाश्रमाणां च स्वधर्मश्च यशः परम् ॥ स्वधर्महीना नरके पतन्ति मूढचेतसः ॥ ६८ ॥
 ब्राह्मणस्य स्वधर्मश्च त्रिसंध्यमर्चनं हरेः ॥ तत्पादोदकनैवेद्यभक्षणं च सुधाधिकम् ॥ ६९ ॥ अन्नं विष्टा जलं मूत्रमनिवेद्यं हरेर्नृप ॥
 भवन्ति सूकराः सर्वे ब्राह्मणा यदि भुञ्जते ॥ ७० ॥ आजीवं भुञ्जते विप्रा एकादश्यां न भुञ्जते ॥ कृष्णजन्मदिने चैव शिवरात्रौ सुनि
 श्चितम् ॥ ७१ ॥ तथा रामनवम्यां च यत्नतः पुण्यवासरे ॥ ब्राह्मणानां स्वधर्मश्च कथितो ब्रह्मणा नृप ॥ ७२ ॥ व्रतं पतिव्रतानां च
 पतिसेवापरं तपः ॥ यथा पुत्रः परपतिरेषधर्मश्च योषिताम् ॥ ७३ ॥ पालयन्ति यथा भूपाः प्रजाः पुत्रानिवौरसान् ॥ प्रजास्त्रियं च
 पश्यन्ति राजानो मातरं यथा ॥ ७४ ॥ यज्ञं कुर्वन्ति विष्णोश्च सेवनं देवविप्रयोः ॥ निवारणं च दुष्टानां शिष्टानां प्रतिपालनम् ॥
 ॥ ७५ ॥ इति धर्मः क्षत्रियाणां कथितो ब्रह्मणा पुरा ॥ वाणिज्यं चैव वैश्यानां स्वधर्मो धर्मसंचयः ॥ ७६ ॥ शूद्राणां विप्रसेवा च परो
 धर्मो विधीयते ॥ सर्वन्यासो हरौ भूपधर्मः संन्यासिनां ध्रुवम् ॥ ७७ ॥ रक्तैकवासा दंडी च विभर्ति मृत्कमंडलुम् ॥ सर्वत्र समदर्शी

१ वैश्यायोनिषु कल्पकान्-इति पुस्तकान्तरे ।

खं ४ उ

अ० ५९

॥१५०॥

च स्मरेन्नारायणं सदा ॥ ७८ ॥ करोति भ्रमणं नित्यं गेहेगेहे न तिष्ठति ॥ विद्यामंत्रं च कस्मैचिन्न ददाति च लोभतः ॥ ७९ ॥
 करोति नाश्रमं भिक्षुः करोति नान्यवासनाम् ॥ करोति नान्यसंगं च निर्मोहः संगवर्जितः ॥ ८० ॥ न स्वादु भुङ्क्ते लोभाच्च स्त्रीमुखं
 न हि पश्यति ॥ न वाञ्छितं भक्ष्यवस्तु याचते गृहिणं व्रती ॥ ८१ ॥ इति संन्यासिनां धर्ममित्याह कमलोद्भवः ॥ इति ते
 कथितं पुत्रगच्छ वत्स यथासुखम् ॥ ८२ ॥ इत्युक्त्वा च महेंद्राणी विरराम च वर्त्मनि ॥ उवाच नहुषो राजा शचीं वक्रप्रकंधरः
 ॥ ८३ ॥ ॥ नहुष उवाच ॥ ॥ त्वया यत्कथितं देवि सर्वं तत्तु विपर्ययम् ॥ यथार्थधर्म वेदोक्तं निबोध कथयामि ते ॥ ८४ ॥
 कर्मणां फलभोगश्च सर्वेषां सुरसुंदरि ॥ नैव स्वर्गे न पाताले नान्यद्वीपे श्रुतौ श्रुतम् ॥ ८५ ॥ कृत्वा शुभाशुभं कर्म पुण्यक्षेत्रे च
 भारते ॥ अन्यत्र तत्फलं भुङ्क्ते कर्मी कर्मनिबंधनात् ॥ ८६ ॥ हिमालयादासमुद्रं पुण्यक्षेत्रं च भारतम् ॥ श्रेष्ठं सर्वस्थलानां च मुनी
 नां च तपःस्थलम् ॥ ८७ ॥ तत्र लब्ध्वा जन्म जीवी वंचितो विष्णुमायया ॥ शश्वत्करोति विषयं विहाय सेवनं हरेः ॥ ८८ ॥
 कृत्वा तत्र महत्पुण्यं स्वर्गं गच्छति पुण्यवान् ॥ गृहीत्वा सर्वकन्याश्च चिरं स्वर्गे प्रमोदते ॥ ८९ ॥ स्वर्गमागच्छति नरो विहाय
 मानवीं तनुम् ॥ स्वशरीरेणागतोऽहं मत्पुण्यं पश्य सुंदरि ॥ ९० ॥ अनेकजन्मपुण्येन चागतः स्वर्गमीप्सितम् ॥ ततः किं केन पुण्ये
 न दर्शनं मे त्वया सह ॥ ९१ ॥ न हि कर्मस्थलमिदं स्वभोगस्थलमेव च ॥ भोगस्थले भोगवस्तु न हि त्यक्तुं प्रशस्यते ॥ ९२ ॥
 भावानुरक्ता रसिका भोग्या त्वं भोगिनामिह ॥ द्रव्यमस्वामिकं भोग्यं सुखं त्यजति मंदधीः ॥ ९३ ॥ अविरोधसुखत्यागी पशुरेव न
 संशयः ॥ गच्छ कांते गृहं गत्वा कुरु तल्पं मनोहरम् ॥ ९४ ॥ रमणीयं च रहसि वरं रतिकरं परम् ॥ त्यज द्वैधं च मनसो निश्चितं
 वरवर्णिनि ॥ ९५ ॥ वरानने मया सार्द्धं मोदस्व वरमंदिरे ॥ अमूल्यरत्नमालां च मणिराजविराजिताम् ॥ ९६ ॥ भिक्षां कृत्वा च
 दास्यापि लक्ष्मीवक्षसि शोभिताम् ॥ मणिं चानंतशिरसः सर्वेषामतिदुर्लभम् ॥ ९७ ॥ दुष्प्राप्यं त्रिषु लोकेषु तुभ्यं दास्यामि सुन्द
 रि ॥ मणिरत्नं कौस्तुभं च यो नारायणवक्षसि ॥ ९८ ॥ भिक्षां कृत्वा तु दास्यामि कृत्वा नारायणव्रतम् ॥ चंद्रशेखरमौलेश्च यदद्व

श्र. वै. ल.

॥१५१॥

चंद्रभूषणम् ॥ ९९ ॥ जरामृत्युव्याधिहरं शक्तं क्रीडाकरं वरम् ॥ अतीव विश्वदुष्प्राप्यं विश्ववन्द्यं च सुन्दरम् ॥ १०० ॥ विश्वनाथं
 तं कृत्वा तुभ्यं दास्यामि निश्चितम् ॥ दास्यामि ते श्रीसूर्यस्य मणिश्रेष्ठं स्यमंतकम् ॥ १ ॥ भक्त्या सूर्यव्रतं कृत्वा त्रिषु लोकेषु
 दुर्लभम् ॥ अष्टौ भारान्सुवर्णं च यश्च नित्यं प्रसूयते ॥ २ ॥ जरामृत्युहरं चैव परं क्रीडाकरं प्रिये ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं पात्ररत्नं
 मनोहरम् ॥ ३ ॥ संततं मधुपूर्णं च दास्यामि मदनस्य च ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं सूर्यतुल्यं च तेजसा ॥ ४ ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यं
 निर्माणमीश्वरेच्छया ॥ निर्मलं मंडलाकारं मणिराजविराजितम् ॥ ५ ॥ हस्तलक्षपरिमितं चतुरस्रं च सुन्दरं ॥ पद्मापद्मासनं श्रेष्ठं
 प्रेष्ठं तस्याः सुदुर्लभम् ॥ ६ ॥ ध्रुवं तुभ्यं प्रदास्यामि कृत्वा पद्मालयाव्रतम् ॥ इत्येवमुक्त्वा नहुषः कृत्वा वर्त्मनिरोधनम् ॥ ७ ॥
 पुनः पपात चरणे महेंद्राण्या मुहुर्मुहुः ॥ नृपस्य वचनं श्रुत्वा शुष्ककंठोष्ठतालुका ॥ तमुवाच महेंद्राणी स्मारं स्मारं गुरुं हरिम् ॥ ८ ॥
 ॥ शच्युवाच ॥ ॥ अचेतनस्य मूढस्य कार्याकार्यमजानतः ॥ ९ ॥ श्रोण्याभ्यद्य कतिविधां कथां कामातुरस्य च ॥
 मधुमत्तः सुरामत्तः काममत्तो विचेतनः ॥ १० ॥ मृत्युं न गणयेत्कामी कामेन हतमानसः ॥ त्यज मामद्य हे मत्त मातृतुल्यां
 रजस्वलाम् ॥ ११ ॥ ऋतोः प्रथमो दिवसो ह्यद्य हे नृप मे ध्रुवम् ॥ प्रथमे दिवसे स्त्री च चांडाली सा रजस्वला ॥ १२ ॥ द्वितीये
 दिवसे म्लेच्छा तृतीये रजकी तथा ॥ शुद्धा भर्तुश्चतुर्थेहि न शुद्धा देवपैत्र्ययोः ॥ १३ ॥ असच्छूद्रासमा सा च तद्दिने
 च परं प्रति ॥ प्रथमे दिवसे कांतां यो हि गच्छेद्रजस्वलाम् ॥ १४ ॥ ब्रह्महत्याचतुर्थांशं लभते नात्र संशयः ॥ स पुमात्र हि
 कर्माहो देवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ १५ ॥ अधमः स च सर्वेषां निन्दितश्चायशस्करः ॥ द्वितीये दिवसे नारीं यो ब्रजेच्च रजस्व
 लाम् ॥ १६ ॥ कामतः परिपूर्णश्च गोहत्यां लभते ध्रुवम् ॥ आजीवनं नाधिकारी पितृविप्रसुरार्चने ॥ १७ ॥ अमनुष्योऽयश
 स्यः स्यादित्यांगिरसभाषितम् ॥ तृतीये दिवसे जायां यो हि गच्छेद्रजस्वलाम् ॥ १८ ॥ स मूढो भ्रूणहत्यां च लभते नात्र
 संशयः ॥ पूर्ववत्पतितः सोपि न चार्हः सर्वकर्मसु ॥ १९ ॥ असच्छूद्रा चतुर्थेहि न गच्छेत्तां विचक्षणः ॥ यदि मां मातरं

खं ४ उ

अ० ५९

॥१५१॥

मूढ ग्रहीष्यसि बलेन च ॥ १२० ॥ ऋतावतीते दिवसे गमनं च करिष्यसि ॥ शच्याश्च वचनं श्रुत्वा प्रहस्य नहुषस्तथा ॥ २१ ॥
 उवाच मधुरं शांतः शक्रकांतां च सुव्रताम् ॥ देवपत्नी सदा शुद्धा तन्न्यूनं मानवं प्रति ॥ २२ ॥ शयने भोजने देवी
 नाशुद्धा मानवं प्रति ॥ रजस्वलायाः संभोगे कर्मक्षेत्रे च भारते ॥ २३ ॥ त्वयोक्तं च भवेत्पापं नात्र दुर्गे च सुंदरि ॥ कर्मक्षेत्रेऽपि
 तत्कर्म यद्रेदोक्तं शुभाशुभम् ॥ २४ ॥ न भवेद्वैष्णवानां च ज्वलतां ब्रह्मतेजसा ॥ यथा प्रदीप्ते वह्नौ च शुष्काणि च तृणानि च ॥
 ॥ २५ ॥ भवंति भस्मीभूतानि तथा पापानि वैष्णवे ॥ वह्निसूर्यब्राह्मणेभ्यस्तेजीयान्वैष्णवः सदा ॥ २६ ॥ रक्षितो विष्णुचक्रेण
 स्वतंत्रो मत्तकुंजरः ॥ न विचारो न भोगश्च वैष्णवानां स्वकर्मणाम् ॥ २७ ॥ लिखितं साम्नि कौथुम्यां कुरु प्रश्नं बृहस्पतिम् ॥
 अस्मांश्च सर्वे जानन्ति चंद्रवंश्यांश्च वैष्णवान् ॥ २८ ॥ देवमन्यं न सेवते चंद्रवंश्या हरिं विना ॥ सद्रंशप्रभवो यो हि ब्राह्मणः क्षत्रि
 योथवा ॥ २९ ॥ विष्णुमंत्रं न गृह्णाति वंचितो देवमायया ॥ को वा मंत्रश्च के देवा न हि शास्ता यमो मम ॥ १३० ॥ सर्वा
 ज्छास्तुं समर्थोऽहं ब्रह्मविष्णुशिवान्विना ॥ शय्यां कुरु गृहं गत्वा शीघ्रं यास्यामि ते गृहम् ॥ ३१ ॥ ऋतुपापं मयि भवेत्तव किं गच्छ
 शोभने ॥ इत्युक्त्वा नहुषो राजा प्रफुल्लवदनेक्षणः ॥ ३२ ॥ रत्नयानं समारुह्य ययौ नंदनकाननम् ॥ न ययौ सा शची गेहं प्रजगाम
 गुरोर्गृहम् ॥ ३३ ॥ गत्वा कुशासनस्थं च ददर्श च बृहस्पतिम् ॥ तारासेवितपादाब्जं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ ३४ ॥ जपमालाकरं शश्व
 जपंतं कृष्णमीप्सितम् ॥ परमं परमानंदं परमात्मानमीश्वरम् ॥ ३५ ॥ निर्गुणं च निरीहं च स्वतंत्रं प्रकृतेः परम् ॥ स्वेच्छामयं परं
 ब्रह्म भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ३६ ॥ तमानंदाश्रुनेत्रं च ननाम शिरसा भुवि ॥ रुदती साश्रुनेत्रा सा मज्जती भक्तिसागरे ॥ ३७ ॥ शोका
 र्णवे निमज्जती हृदयेन विदूयता ॥ तुष्टाव भीता स्वगुरुं ब्रह्मिष्ठं च कृपानिधिम् ॥ ३८ ॥ ॥ शच्युवाच ॥ ॥ रक्षरक्ष महाभाग
 मां भीतां शरणागताम् ॥ त्वमीश्वरः स्वदासीं च निमग्नां शोकसागरे ॥ ३९ ॥ अनीश्वरश्चेश्वरो वा बलवान्वा सुदुर्बलः ॥ स्वशिष्य
 भार्या पुत्रांश्च शासितुं च सदा क्षमः ॥ १४० ॥ दूरीभूतः स्वराज्याच्च स्वशिष्यश्च कृतस्त्वया ॥ शांतिर्बभूव दोषस्य चाधुना निग्रहं

ब्र. वै. क.

॥१५२॥

कुरु ॥ ४१ ॥ अनाथां सर्वशून्यां मां शून्यां ताममरावतीम् ॥ संपच्छून्यमाश्रमं मे पश्य रक्ष कृपानिधे ॥ ४२ ॥ दस्युग्रस्तां च मां
 रक्ष देशं किंकरमानय ॥ दत्त्वा चरणरेणूस्तं शुभाशीर्वचनं कुरु ॥ ४३ ॥ सर्वेषां च गुरुणां च जन्मदाता परो गुरुः ॥ पितुः शत
 गुणा माता पूज्या वंद्या गरीयसी ॥ ४४ ॥ विद्यादाता मंत्रदाता ज्ञानदो हारिभक्तिदः ॥ पूज्यो वंद्यश्च सेव्यश्च मातुः शतगुणो गुरुः
 ॥ ४५ ॥ मंत्राद्युद्दिरणैव गुरुरित्युच्यते बुधैः ॥ अन्यो वंद्यो गुरुरयमन्यश्चारोपितो गुरुः ॥ ४६ ॥ अज्ञानतिमिरांधस्य ज्ञानांजन
 शलाकया ॥ चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरुवे नमः ॥ ४७ ॥ अदीक्षितस्य मूर्खस्य निष्कृतिर्नास्ति निश्चितम् ॥ सर्वकर्मस्वन
 र्हस्य नरके तत्पशोः स्थितिः ॥ ४८ ॥ जन्मदाताऽन्नदाता च माताऽन्ये गुरवस्तथा ॥ पारं कर्तुं न शक्तास्ते घोरसंसारसागरे ॥
 ॥ ४९ ॥ विद्यामंत्रज्ञानदाता निपुणः पारकर्मणि ॥ स शक्तः शिष्यमुद्धर्तुमीश्वरश्चेश्वरात्परः ॥ १५० ॥ गुरुर्विष्णुर्गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्देवो
 महेश्वरः ॥ गुरुर्धर्मो गुरुः शेषः सर्वात्मा निर्गुणो गुरुः ॥ ५१ ॥ सर्वतीर्थाश्रयश्चैव सर्वदेवाश्रयो गुरुः ॥ सर्वदेवस्वरूपश्च गुरुरूपी
 हरिः स्वयम् ॥ ५२ ॥ अभीष्टदेवे रुष्टे च गुरुः शक्तो हि रक्षितुम् ॥ गुरौ रुष्टेऽभीष्टदेवो न हि शक्तश्च रक्षितुम् ॥ ५३ ॥ सर्वे ग्रहाश्च
 यं रुष्टा रुष्टाश्च देवब्राह्मणाः ॥ त्वमेव रुष्टो भवसि गुरुरेव हि देवताः ॥ ५४ ॥ न गुरोश्च प्रियश्चात्मा न गुरोश्च प्रियः सुतः ॥ धनं
 प्रियं च न गुरोर्न च भार्या प्रिया तथा ॥ ५५ ॥ न गुरोश्च प्रियो धर्मो न गुरोश्च प्रियं तपः ॥ न गुरोश्च प्रियं सत्यं न पुण्यं च गुरोः
 परम् ॥ ५६ ॥ गुरोः परो न शास्ता च न हि बंधुर्गुरोः परः ॥ देवो राजा च शास्ता च शिष्याणां च सदा गुरुः ॥ ५७ ॥ याव
 च्छक्तो दातुमन्नं तावच्छास्ता तमन्नदः ॥ गुरुः शास्ता च शिष्याणां प्रतिजन्मनि जन्मनि ॥ ५८ ॥ मंत्रो विद्यागुरुर्देवः पूर्वलब्धो
 यथा पतिः ॥ प्रतिजन्मनि बंधेन सर्वेषामुपरि स्थितः ॥ ५९ ॥ पिता गुरुश्च वंद्यश्च यत्र जन्मनि जन्मदः ॥ गुरोर्न्ये तथा माता गुरुश्च
 प्रतिजन्मनि ॥ १६० ॥ विप्राणां त्वं वरिष्ठश्च गरिष्ठश्च तपस्विनाम् ॥ ब्रह्मिष्ठो ब्रह्मविद्ब्रह्मन् धर्मिष्ठः सर्वधर्मिणाम् ॥ ६१ ॥ तुष्टो भवसुनि
 श्रेष्ठ मां च शक्रं च सांप्रतम् ॥ त्वयि तुष्टे सदा तुष्टा भवन्ति ग्रहदेवताः ॥ ६२ ॥ इत्युक्त्वा सा शची ब्रह्मन्पुनरुच्चैरुद ह ॥ दृष्ट्वा तद्रो

ख० ४ उ.

अ० ५९

॥१५२॥

दनं तारा रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ ६३ ॥ पपात चरणे तारा रुरोद च पुनः पुनः ॥ अपराधं क्षमेत्युक्त्वा गुरुस्तुष्टोष्युवाच ताम् ॥ ६४ ॥ गुरु
 रुवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठ तारे शच्याश्च सर्वं भद्रं भविष्यति ॥ सद्यः प्राप्स्यति भर्तारं महेंद्रं च मदाशिषा ॥ ६५ ॥ इत्युक्त्वा स गुरु
 स्तत्र विरराम च नारद ॥ पपात चरणे तारा पुनरेव रुरोद च ॥ ६६ ॥ गृहीत्वा च शचीं तारा संस्थाप्य च स्ववक्षसि ॥ बोधयामा
 स विविधमध्यात्मकमनुत्तमम् ॥ ६७ ॥ शचीकृतं गुरुस्तोत्रं पूजाकाले च यः पठेत् ॥ गुरुश्चाभीष्टदेवश्च संतुष्टः प्रतिजन्मनि
 ॥ ६८ ॥ ग्रहदेवद्विजास्तं च परितुष्टाश्च संततम् ॥ राजानो बांधवाश्चैव संतुष्टाः सर्वतः सदा ॥ ६९ ॥ गुरुभक्तिं विष्णुभक्तिं
 वाञ्छितं लभते ध्रुवम् ॥ सदा हर्षो भवेत्तस्य न च शोकः कदाचन ॥ ७० ॥ पुत्रार्थी लभते पुत्रं भार्यार्थी लभते प्रियाम् ॥ सुस्वरू
 पां गुणवतीं सतीं पुत्रवतीं ध्रुवम् ॥ ७१ ॥ रोगार्तो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बंधनात् ॥ अस्पृष्टकीर्तिः सुयशा मूर्खो भवति प्रंडितः
 ॥ ७२ ॥ कदाचिद्वंधुविच्छेदो न भवेत्तस्य निश्चितम् ॥ नित्यं तद्दर्शने धर्मो विपुलं निर्मलं यशः ॥ ७३ ॥ लभते परमैश्वर्यं पुत्र
 पौत्रधनान्वितम् ॥ इह सर्वसुखं भुक्त्वा प्राप्यते श्रीहरेः पदम् ॥ ७४ ॥ न भवेत्तत्पुनर्जन्म हरिदास्यं लभेद्भुवम् ॥ विष्णुभक्ति
 रसाब्धौ च निमग्नश्च भवेद्भुवम् ॥ ७५ ॥ शश्वत्पिबति शांतश्च विष्णुभक्तिरसामृतम् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिशोकसंतापनाशनम्
 ॥ ७६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे महेंद्रदर्पभंगप्रकरणे शचीशोकापनो
 दने शचीकृतगुरुस्तोत्रकथनं नामैकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ शचीस्तोत्रं समाकर्ण्य परि
 तुष्टो बृहस्पतिः ॥ उवाच मधुरं शांतः कांतामिंद्रस्य नारद ॥ १ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ त्यज वत्से भयं सर्वं भयं किं
 ते मयि स्थिते ॥ यथा कचस्य पत्नी मे तथा त्वमपि शोभने ॥ २ ॥ यथा पुत्रस्तथा शिष्यो न भेदः पुत्रशिष्ययोः ॥ तर्पणे पिं
 डदाने च पालने परितोषणे ॥ ३ ॥ यथाग्निदाता पुत्रश्च तथा शिष्यश्च निश्चितम् ॥ इतीदं कण्वशाखायामुवाच कमलोद्भवः ॥ ४ ॥
 पिता माता गुरुभार्या शिशुश्चानाथबांधवाः ॥ एते पुंसां नित्यपोष्या इत्याह कमलोद्भवः ॥ ५ ॥ यश्चैतांश्च न पुष्पाति भस्मांतं

ब्र. वै. क.

॥ १५३ ॥

तस्य सूतकम् ॥ दैवे पित्र्ये न कर्मार्हः सोपीत्याह महेश्वरः ॥ ६ ॥ कुरुते नरबुद्धिं च मातरं पितरं गुरुम् ॥ अयशस्तस्य सर्वत्र
विघ्न एव पदेपदे ॥ ७ ॥ संपन्नमत्तो यः करोति स्वगुरोश्च पराभवम् ॥ अचिरात्सर्वनाशश्च भवेत्तस्य सुनिश्चितम् ॥ ८ ॥
मां च दृष्ट्वा सभामध्ये नोत्तस्थौ पाकशासनः ॥ तत्फलं भुज्यते साक्षात्सद्यः पश्य च सांप्रतम् ॥ ९ ॥ अहं कारोमि मोक्षं च तव
रक्षां सुनिश्चितम् ॥ शासितुं रक्षितुं शक्तः स एव गुरुच्यते ॥ १० ॥ न पश्यति सती त्वं च हृच्छुद्धायाश्च योषितः ॥ यन्मानसे
विकल्पश्च तस्य धर्मश्च नश्यति ॥ ११ ॥ भविष्यति प्रभावस्ते दुर्गायाश्च समः सति ॥ लक्ष्मीसमा प्रतिष्ठा च यशस्तद्यशसा स
मम् ॥ १२ ॥ सौभाग्यं राधिकातुल्यं तत्समं प्रेम भर्तारि ॥ तत्तुल्यं गौरवं मान्यं प्रीतिः प्राधान्यमीश्वरे ॥ १३ ॥ रोहिण्याश्च समा
पेक्षा पूज्या च भारतीसमा ॥ शुद्धा निरुपमा शश्वत्सावित्रीसदृशी सदा ॥ १४ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र आगतो नहुषाच्चरः ॥ उवाच
वचनं भीतो वाक्पतेर्गोचरे ततः ॥ १५ ॥ ॥ दूत उवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठ देवि शीघ्रं त्वं गच्छस्व नहुषं प्रति ॥ क्रीडां कर्तुं च
रहसि रम्ये नंदनकानने ॥ १६ ॥ दूतस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच बृहस्पतिः ॥ कंपितावयवः कोपाद्रक्तपंकजलोचनः ॥ १७ ॥
॥ गुरु उवाच ॥ ॥ नहुषं वद गत्वा त्वं शचीं चेद्रोक्तुमिच्छसि ॥ अपूर्वं यानमारुह्य निशायामागमिष्यसि ॥ १८ ॥ सप्त
र्षीणां च स्कन्धे च दत्त्वा स्वशिविकां शुभाम् ॥ तामारुह्य सुवेषश्च गमनं कर्तुमर्हसि ॥ १९ ॥ वाक्पतेर्वचनं श्रुत्वा गत्वोवाच
नृपं तदा ॥ दूतस्य वचनं श्रुत्वा प्रहस्योवाच किंकरम् ॥ २० ॥ गच्छगच्छ त्वरन् गच्छ सप्तर्षीञ्छीघ्रमानय ॥ उपायं च करिष्या
मि तैः सार्द्धं सांप्रतं चर ॥ २१ ॥ नृपस्य वचनं श्रुत्वा गत्वा दूतस्तदंतिकम् ॥ उवाच सर्वास्तत्रैव यथोक्तं नहुषेण च ॥ २२ ॥ दूत
स्य वचनं श्रुत्वा ययुः सप्तर्षयो मुदा ॥ राजा दृष्ट्वा च तान्सर्वान्ननामोवाच सादरम् ॥ २३ ॥ ॥ नहुष उवाच ॥ ॥ यूयं च
ब्रह्मणः पुत्रा ज्वलंतो ब्रह्मतेजसा ॥ ब्रह्मणः सदृशाः सर्वे सततं भक्तवत्सलाः ॥ २४ ॥ नारायणपराः शश्वच्छुद्धसत्त्वस्वरूपिणः ॥
मोदमात्सर्यहीनाश्च दर्पाहंकारवर्जिताः ॥ २५ ॥ नारायणसमाः सर्वे तेजसा यशसा सदा ॥ गुणेन कृपया प्रेम्णा वरदानेन निश्चि

खं० ४ उ.

अ० ६०

॥ १५३ ॥

तम् ॥ २६ ॥ इत्युक्त्वा प्रणतो राजा तुष्टाव च रुरोद च ॥ दृष्ट्वा ते कातरं भूपमृचुः परहितैषिणः ॥ २७ ॥ ॥ ऋषय
 ऊचुः ॥ ॥ वरं वृणीष्व हे वत्स यत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥ सर्वं दातुं वयं शक्ता नासाध्यं नश्च किञ्चन ॥ २८ ॥ इंद्रत्वं वा मनुत्वं
 वा चिरायुर्वा ततः परम् ॥ सप्तद्वीपेश्वरत्वं चाप्यतीव सुचिरं सुखम् ॥ २९ ॥ अथापि सर्वसिद्धित्वं सर्वैश्वर्यं सुदुर्लभम् ॥ मुक्तिं वा
 हरिभक्तिं वा तपसा या सुदुर्लभा ॥ ३० ॥ किमीप्सितं ते हे वत्स ब्रूहि नः सांप्रतं मुदा ॥ सर्वं तुभ्यं प्रदायैव यास्यामस्तपसे
 मुदा ॥ ३१ ॥ युगलक्षसमं यच्च क्षणं कृष्णार्चनं विना ॥ दुर्दिनं दुर्दिनं यत्तद्बुद्ध्यनसेवनवर्जितम् ॥ ३२ ॥ विना तत्सेवनं यो हि
 विषयान्यं च वाञ्छति ॥ विषममिह प्रणाशाय विहायामृतमीप्सितम् ॥ ३३ ॥ ब्रह्मा शिवश्च धर्मश्च विष्णुश्चापि महान्विराट् ॥ गणेशश्च
 दिनेशश्च शेषश्च सनकादयः ॥ ३४ ॥ एते यच्चरणांभोजं ध्यायंतोहर्निशं मुदा ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिहरं तन्निरता वयम् ॥ ३५ ॥
 तेषां च वचनं श्रुत्वा तानुवाच नृपेश्वरः ॥ सलज्जितो नम्रवक्त्रो मायामोहितमानसः ॥ ३६ ॥ ॥ नहुष उवाच ॥ ॥ सर्वं
 दातुं समर्थाश्च यूयं च भक्तवत्सलाः ॥ अधुना देहि मे तूर्णं शचीदानमभीप्सितम् ॥ ३७ ॥ सप्तर्षिवाहनं कांतं शचीच्छति महा
 सती ॥ एतदेव मम वरं निष्पन्नं कुरुताचिरम् ॥ ३८ ॥ नहुषस्य वचः श्रुत्वा मुनयश्च परस्परम् ॥ अत्युच्चैर्जहसुः सर्वे कौतुकेन च
 नारद ॥ ३९ ॥ राजानं मोहितं मत्वा वेष्टितं विष्णुमायया ॥ चक्रुः प्रतिज्ञां वोढुं च कृपया दीनवत्सलाः ॥ ४० ॥ चक्रुः स्फंधे
 तच्छिविकां मुक्तामाणिक्यभूषिताम् ॥ राजा ययौ सुवेषश्च रत्नभूषणभूषितः ॥ ४१ ॥ दृष्ट्वा चातिविलंबं च भर्त्सयामास तानृपः ॥
 कुधा शशाप दुर्वासाश्चाग्रगामी च वर्त्मनि ॥ ४२ ॥ महानजगरो भूत्वा पत वै मूढमानस ॥ दर्शनाद्धर्मपुत्रस्य तव मोक्षो भवि
 ष्यति ॥ ४३ ॥ रत्नयानेन वैकुण्ठं गत्वा वैकुण्ठसेवनम् ॥ करिष्यसि महाराज न कर्म निष्फलं भवेत् ॥ ४४ ॥ इत्युक्त्वा प्रययुः सर्वे
 प्रहस्य मुनिसत्तमाः ॥ राजा पपात तच्छापात्सर्पो भूत्वा महामुने ॥ ४५ ॥ शची जगाम तच्छ्रुत्वा गुरुं नत्वामरावतीम् ॥ ययौ
 बृहस्पतिः शीघ्रं यत्रेद्रः पद्मतंतुषु ॥ ४६ ॥ गत्वा सरोवराभ्याशमाजुहाव सुरेश्वरम् ॥ अतिप्रसन्नवदनः कृपया च कृपानिधिः ॥ ४७ ॥

ब. वै. क.

॥१५४॥

॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ अयि वत्स त्वमागच्छ भयं किं ते मयि स्थिते ॥ त्यज भीतिमिहागच्छ गुरुस्तेहं बृहस्पतिः ॥ ४८ ॥
 स्वगुरोश्च स्वरं श्रुत्वा महेंद्रो हृष्टमानसः ॥ रूपं विहाय सूक्ष्मं च स्वरूपेण समाययौ ॥ ४९ ॥ पपात दंडवन्मूर्ध्ना भक्त्या चरणयो
 गुरोः ॥ तं रुदंतं महाभीतं मुदोरसि चकार सः ॥ ५० ॥ कारयित्वा सोमयागं प्रायश्चित्तार्थमेव च ॥ रत्नसिंहासने रम्ये वासया
 मास तं गुरुः ॥ ५१ ॥ प्रददौ परमैश्वर्यं पूर्वस्माच्च चतुर्गुणम् ॥ आगत्य सर्वदेवाश्च चक्रुः सेवां मुदान्विताः ॥ ५२ ॥ शची संप्राप
 भर्तारं महेंद्रं त्रिदशेश्वरम् ॥ मंदिरे पुष्पतल्पे च मुमुदे सा मुदान्विता ॥ ५३ ॥ इत्येवं कथितं वत्स महेंद्रदर्पभंजनम् ॥ शचीसतीत्व
 रक्षा च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ५४ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ सोमयागविधानं च ब्रूहि मां मुनिसत्तम ॥ कथं तं कारयामास गुरुश्च
 किं फलं परम् ॥ ५५ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ ब्रह्महत्याप्रशमनं सोमयागफलं मुने ॥ वर्षं सोमलतापानं यजमानः करोति
 च ॥ ५६ ॥ वर्षमेकं फलं भुंक्ते वर्षमेकं जलं मुदा ॥ त्रैवार्षिकं व्रतमिदं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ५७ ॥ यत्र त्रैवार्षिकं धान्यं निहितं
 भूतवृद्धये ॥ अधिकं वापि विद्येत स सोमं पातुमर्हति ॥ ५८ ॥ महाराजश्च देवो वा यागं कर्तुमलं मुने ॥ न सर्वसाध्यो यज्ञोयं
 बह्व्रो बहुदक्षिणः ॥ ५९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे शक्रदर्पभंगप्रकरणे शक्रमो
 क्षकथनं नाम षष्ठिमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ इति ते कथितं किंचिदिंद्रस्य दर्पभंजनम् ॥ अपरं श्रूयतां
 ब्रह्मन्सावधानं निगूढकम् ॥ १ ॥ समुद्रमथनं कृत्वा पीत्वामृतरसं पुरा ॥ निर्जित्य दैत्यसंघांश्च बहुदर्पो बभूव ह ॥ २ ॥ तदा कृष्णो
 बलिद्वारा शक्रदर्पं बभंज ह ॥ अष्टश्रियो बभूवुस्ते देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ ३ ॥ तदा बृहस्पतेः स्तोत्राददितेश्च व्रतेन ते ॥ जातश्च स्वांश
 कलयाप्यदित्यां वामनो विभुः ॥ ४ ॥ याच्ञां कृत्वा बलिं राज्यं कृपया च कृपानिधिः ॥ तस्मै ददौ महेंद्राय देवेभ्यश्चापि संपदम्
 ॥ ५ ॥ बभूव शक्रदर्पश्च पुनः कल्पांतरे पुरा ॥ विभुर्दुर्वाससो द्वारा जहार तच्छ्रूयं मुने ॥ ६ ॥ पुनर्ददौ च कृपया कृपालुर्भक्तव
 त्सलः ॥ पुनः श्रीदुर्मदः सोपि जहार गौतमप्रियाम् ॥ ७ ॥ तदा गौतमशापेन भगांश्च बभूव सः ॥ संप्राप यातनामिन्द्रः स्वांग

खं० ४ उ.

अ० ६१

॥१५४॥

वेदनया पुरा ॥ ८ ॥ उच्चैस्तं जहसुर्दृष्ट्वा ऋषयो मनवस्तथा ॥ देवाश्च लज्जिताः सर्वे मृततुल्यो बृहस्पतिः ॥ ९ ॥ तदा सहस्रवर्षं च
 तपस्तप्त्वा रवेः पुरा ॥ रवेर्वरेण शक्रः स सहस्राक्षो बभूव ह ॥ १० ॥ कलंकं रूपमिन्द्रस्य तच्चक्षुर्निकरं परम् ॥ यथा चंद्रे कलंकश्च
 तारकाहरणादभूत् ॥ ११ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ब्रह्मन् केन प्रकारेण जहार गौतमप्रियाम् ॥ महासतीमहल्यां च पूज्यां भुवन
 पावनीम् ॥ १२ ॥ शुद्धाशयां महाभागां निर्मलां कमलाकलाम् ॥ एतद्वेदितुमिच्छामि वद वेदविदां वर ॥ १३ ॥ ॥ श्रीनारायण
 उवाच ॥ ॥ पुष्करे तीर्थयात्रायां सूर्यपर्वणि नारद ॥ तत्रागतामहल्यां च ददर्श पाकशासनः ॥ १४ ॥ सुस्मितां सुदतीं शांतां पीनश्रो
 णिपयोधराम् ॥ मूर्च्छामवाप चेद्रश्च दृष्टिमात्रेण तत्क्षणात् ॥ १५ ॥ अथापरदिने तां च दृष्ट्वा मंदाकिनीतटे ॥ एकाकिनीं
 सुस्मितां च स्नातीं नग्नां सलज्जिताम् ॥ १६ ॥ दृष्ट्वा श्रोणिं स्तनयुगमतीव विपुलं हरिः ॥ मूर्च्छामवाप कामार्तो जहार चेतनां
 पुनः ॥ १७ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य गत्वा कामी तदंतिकम् ॥ उवाच श्लक्ष्णया वाचा विनयेन पतिव्रताम् ॥ १८ ॥ ॥ महेंद्र
 उवाच ॥ ॥ अहो गुणमहो रूपमहो किं वा नवं वयः ॥ अहो किं वा मुखश्रीस्ते शरच्चंद्रं विनिंदती ॥ १९ ॥ अहो कटाक्षं कुटिलं
 पुंसां चित्तविकर्षणम् ॥ किमहो लोचनं पद्मप्रभामोचनमीप्सितम् ॥ २० ॥ गमनं रमणीयं च गजखंजनभञ्जनम् ॥ अहो वाक्यं
 तु मधुरं पीयूषादपि दुर्लभम् ॥ २१ ॥ किमहो विपुलश्रोणी कामाधारा मनोहरा ॥ कामदा कामुकायैव मुनिमानसमोहिनी
 ॥ २२ ॥ अतीव कठिना पीना रंभास्तंभविडंबिता ॥ अहो नितंबयुगलं वर्तुलं चंद्रबिबवत् ॥ २३ ॥ श्रीयुक्तं श्रीफलयुगतुल्यं ते
 स्तनयुगमकम् ॥ अत्युन्नतं सुकठिनं त्रैलोक्यचित्तमोहनम् ॥ २४ ॥ अहो किं वा तपस्तेपे गौतमश्च तपोधनः ॥ संप्राप यत्फलेनैव
 सुदतीं सुन्दरीं वराम् ॥ २५ ॥ निषेव्य प्रकृतिं दुर्गां विष्णुमायां सनातनीम् ॥ लक्ष्मीं च लक्ष्मीसदृशीं तपसा प्राप्य पद्मिनीम् ॥ २६ ॥
 सुकोमलां सुवदनां ललनां नलिनाननाम् ॥ शुद्धां च सुदतीं श्यामां न्यग्रोधदलमध्यमाम् ॥ २७ ॥ त्वत्पालनं च जानामि कामशा
 स्त्रविचक्षणः ॥ कामो वा कामुकश्चंद्रः किं त्वां जानाति गौतमः ॥ २८ ॥ मां प्रशंसंति नित्यं ते कामशास्त्रविचक्षणाः ॥ उर्वश्या

ब्र. वै. क.

॥१५५॥

व्याश्वाप्सरसो मां प्रशंसन्ति संततम् ॥ २९ ॥ दासीं कृत्वा च दास्यामि शचीं तुभ्यं वरानने ॥ त्रैलोक्यलक्ष्मीं विपुलां गृहाण त्यज
 गौतमम् ॥ ३० ॥ अनभिज्ञं कामशास्त्रे दुर्बलं च तपस्विनम् ॥ अव्यवहार्यं निष्कामं नारायणपरायणम् ॥ ३१ ॥ अविदग्धो विधाता
 च योजयामास योक्षमम् ॥ ईदृशीं कामुकीं रम्यां ददाति च तपस्विने ॥ ३२ ॥ इत्युक्त्वा कामुकः शक्रः पपात चरणे मुदा ॥ तमुवाच
 महासाध्वी वेदोक्तं च यथोचितम् ॥ ३३ ॥ ॥ अहल्योवाच ॥ ॥ अभाग्याद्ब्रह्मणश्चापि मरीचेश्च तपस्विनः ॥ अभाग्यात्कश्य
 पस्यापि त्वं पुत्रः पापमानसः ॥ ३४ ॥ किं तज्जपेन तपसा मौनेन च व्रतेन च ॥ सुरार्चनेन तीर्थेन स्त्रीभिर्यस्य मनो हृतम् ॥
 ॥ ३५ ॥ स्त्रीरूपं निर्मितं सृष्टौ मोहाय कामिनां मनः ॥ अन्यथा न भवेत्सृष्टिः स्रष्टा तेन पुराज्ञया ॥ ३६ ॥ सर्वं मायाकरंडश्च धर्म
 मार्गर्गलं नृणाम् ॥ व्यवधानं च तपसां दोषाणामाश्रयं परम् ॥ ३७ ॥ कर्मबंधनिबंधानां निगडं कठिनं स्मृतम् ॥ प्रदीपरूपं कीटानां
 मीनानां बडिशं यथा ॥ ३८ ॥ विषकुंभं दुग्धमुखमारंभे मधुरोपमम् ॥ परिणामे दुःखबीजं सोपानं नरकस्य च ॥ ३९ ॥ ऋषयः
 सनकाद्याश्च नोद्वाहं चकुरीप्सितम् ॥ परस्त्रीषु मनो येषां तेषां सर्वं च निष्फलम् ॥ ४० ॥ परस्त्रीसेवनं शक्र इहैवात्ययशस्करम् ॥
 परत्र नरकं घोरं ददाति कामुकाय च ॥ ४१ ॥ इत्युक्त्वा च महासाध्वी विहाय तं च कामुकम् ॥ प्रययौ स्वगृहं तूर्णं गृहिणी गौत
 मस्य च ॥ ४२ ॥ तत्सर्वं कथयामास गौतमाय तपस्विने ॥ तस्थौ प्रहस्य स मुनिर्महेंद्रं च विनिश्चय च ॥ ४३ ॥ एकदा गौतमः शीघ्रं
 जगाम शंकरालयम् ॥ शक्रो गौतमरूपेण तां संभोगं चकार सः ॥ ४४ ॥ सर्वं ज्ञात्वा च सर्वज्ञः स्वयं मंदिरमाययौ ॥ निर्गच्छंतं महेंद्रं
 च ददर्श मुनिपुंगवः ॥ ४५ ॥ नग्नमहल्यां रहसि पीनश्रोणिपयोधराम् ॥ मुनिः शशाप शक्रं च भगांगश्च भवेति च ॥ ४६ ॥ कोपा
 च्छशाप पत्नीं च रुदंतीं भयविह्वलाम् ॥ त्वं च पाषाणरूपा च महारण्ये भवेति च ॥ ४७ ॥ ययौ च स्वगृहं शक्रो लज्जैकतानमा
 नसः ॥ उवाच मधुरं भीता स्वामिनं शोककर्षितम् ॥ ४८ ॥ ॥ अहल्योवाच ॥ ॥ मां च दासीं च निर्दोषां कथं त्यजसि धा
 र्मिक ॥ त्वं च वेदविदां श्रेष्ठो विचारं कुरु धर्मतः ॥ ४९ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ त्वां जानामि मनःशुद्धां सुव्रतां च पतिव्रताम् ॥

खं ० ४ उ.

अ० ६१

॥१५५॥

त्यक्ष्यामि च तथापि त्वां परवीर्यं च विभ्रतीम् ॥५०॥ परभोग्या च या कान्ता साऽशुद्धा सर्वकर्मसु ॥ तां यो गच्छेन्महामूढो नरकं
 तस्य कल्पकम् ॥ ५१ ॥ अन्नं विष्टा जलं मूत्रं परभोग्याश्च निश्चितम् ॥ उपस्पृशेन्न तस्याश्च हन्ति पुण्यं पुराकृतम् ॥ ५२ ॥ अनिच्छ
 या च शृंगारे स्त्री जारेण न दुष्यति ॥ दुष्टा स्त्री निश्चितं साध्वी स्वेच्छाशृङ्गारकर्मणि ॥ ५३ ॥ त्वं शक्रं स्वामिनं मत्वा सुखं भुक्त्वा
 रतिं गृहे ॥ पश्चाद्भूव ते ज्ञानं मां दृष्ट्वा च निशामय ॥ ५४ ॥ गच्छगच्छ महारण्यं भव पाषाणरूपिणी ॥ रामपादांगुलिस्पर्शात्सद्यः
 पूता भविष्यसि ॥ ५५ ॥ मां संप्राप्यसि तत्पुण्यात्पुनरेवागमिष्यसि ॥ गच्छ कान्ते महारण्यमित्युक्त्वा तपसे ययौ ॥ ५६ ॥
 इत्येवं कथितं सर्वं महेंद्रदर्पभंजनम् ॥ पुनः संप्राप्य लक्ष्मीं च विभोश्च कृपया मुने ॥ ५७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्ण
 जन्मखण्डे उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे एकषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ब्रह्मन् केन प्रकारेण रामो दाशर
 थिः स्वयम् ॥ चकार मोक्षणं कुत्र युगे गौतमयोषितः ॥ १ ॥ रामावतारं सुखदं समासेन मनोहरम् ॥ कथयस्व महाभाग श्रोतुं कौतू
 हलं मम ॥ २ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ ब्रह्मणा प्रार्थितो विष्णुर्जातो दशरथात्स्वयम् ॥ कौशल्यायां च भगवांस्त्रेतायां च
 मुदान्वितः ॥ ३ ॥ कैकेय्यां भरतश्चैव रामतुल्यो गुणेन च ॥ लक्ष्मणश्चापि शत्रुघ्नः सुमित्रायां गुणार्णवः ॥ ४ ॥ विश्वामित्रप्रेषितश्च
 श्रीरामश्च सलक्ष्मणः ॥ प्रययौ मिथिलां रम्यां सीताग्रहणहेतवे ॥ ५ ॥ दृष्ट्वा पाषाणरूपां च रामो वर्त्मनि कामिनीम् ॥ विश्वामित्रं
 च पप्रच्छ कारणं जगदीश्वरः ॥ ६ ॥ रामस्य वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो महातपाः ॥ उवाच तत्र धर्मिष्ठो रहस्यं सर्वमेव च ॥ ७ ॥
 कारणं तन्मुखाच्छ्रुत्वा रामो भुवनपावनः ॥ पस्पृश पादांगुलिना सा बभूव च पद्मिनी ॥ ८ ॥ सा राममाशिषं कृत्वा प्रययौ भर्तृमंदि
 रम् ॥ शुभाशिषं ददौ तस्मै भार्या संप्राप्य गौतमः ॥ ९ ॥ रामस्स मिथिलां गत्वा धनुर्भगं शिवस्य च ॥ चकार पाणिग्रहणं सीताया
 श्चैव नारद ॥ १० ॥ कृत्वा विवाहं राजेंद्रो भृगुदर्पं निहत्य च ॥ अयोध्यां प्रययौ रम्यां क्रीडाकौतुकमंगलैः ॥ ११ ॥ राजा पुत्रं नृपं
 कर्तुमियेष कृतसादरम् ॥ सप्ततीर्थोदकं तूर्णमानीय मुनिपुंगवान् ॥ १२ ॥ कृताधिवासं श्रीरामं सर्वं मंगलसंयुतम् ॥ दृष्ट्वा भरतमाता

त्र. ल. वै.

॥१५६॥

च कैकेयी शोकविह्वला ॥ १३ ॥ वरयामास राजनं पूर्वमंगीकृतं वरम् ॥ रामस्य वनवासं च राजत्वं भरतस्य च ॥ १४ ॥ वरं दातुं
 महाराजो नेयेष प्रेममोहितः ॥ धर्मसत्यभयेनैवोवाच रामो नृपं सुधीः ॥ १५ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ तडागशतदानेन यत्पु
 ण्यं लभते नरः ॥ ततोधिकं च लभते वापीदानेन निश्चितम् ॥ १६ ॥ दशवापीप्रदानेन यत्पुण्यं लभते नरः ॥ ततोधिकं च ल
 भते पुण्यं कन्याप्रदानतः ॥ १७ ॥ दशकन्याप्रदानेन यत्पुण्यं लभते नरः ॥ ततोधिकं च लभते यज्ञैकेन नराधिप ॥ १८ ॥ शत
 यज्ञेन यत्पुण्यं लभते पुण्यकृज्जनः ॥ ततोधिकं च लभते पुत्रास्यदर्शनेन च ॥ १९ ॥ दर्शने शतपुत्राणां यत्पुण्यं लभते नरः ॥
 तत्पुण्यं लभते नूनं पुण्यवान्सत्यपालनात् ॥ २० ॥ न हि सत्यात्परो धर्मो नानृतात्पातकं परम् ॥ न हि गंगासमं तीर्थं न देवः
 केशवात्परः ॥ २१ ॥ नास्ति धर्मात्परो बंधुर्नास्ति धर्मात्परं धनम् ॥ धर्मात्प्रियः परः को वा स्वधर्मं रक्ष यत्नतः ॥ २२ ॥
 स्वधर्मे रक्षिते तात शश्वत्सर्वत्र मंगलम् ॥ यशस्यं सुप्रतिष्ठा च प्रतापः पूजनं परम् ॥ २३ ॥ चतुर्दशाब्दं धर्मेण त्यक्त्वा गृहसु
 खं भ्रमन् ॥ वनवासं करिष्यामि सत्यस्य पालनाय ते ॥ २४ ॥ कृत्वा सत्यं च शपथमिच्छयानिच्छयाथ वा ॥ न कुर्यात्पाल
 नं यो हि भस्मांतं तस्य सूतकम् ॥ २५ ॥ कुंभीपाके स पचति यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ततो मूको भवेत्कुष्ठी मानवः सप्तजन्मसु
 ॥ २६ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीरामो विधाय वल्कलं जटाम् ॥ प्रययौ च महारण्ये सीतया लक्ष्मणेन च ॥ २७ ॥ पुत्रशोकान्महाराज
 स्तत्याज स्वतनुं मुने ॥ पालनाय पितुः सत्यं रामो बभ्राम कानने ॥ २८ ॥ कालांतरे महारण्ये भगिनी रावणस्य च ॥ भ्रमं
 ती कानने घोरे भर्त्रा सार्द्धं सुकौतुकात् ॥ २९ ॥ ददर्श रामं कुलटा कामार्ता राक्षसी तदा ॥ पुलकांचितसर्वांगी मूर्च्छामाप स्मरेण
 च ॥ ३० ॥ श्रीरामनिकटं गत्वा सस्मितोवाच कामुकी ॥ शश्वद्यौवनसंयुक्तातिप्रौढा कामदुर्मदा ॥ ३१ ॥ ॥ शूर्पणखो
 वाच ॥ ॥ हे राम हे घनश्याम रूपधाम गुणान्वित ॥ भावानुरक्तां वनितां मां गृहाण सुनिर्जने ॥ ३२ ॥ श्रुत्वा शूर्पणखावाक्यं
 धर्मं संस्मृत्य धार्मिकः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं शापभीतश्च नारद ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ अंब मातः सभायोहमभार्य

खं ४ उ.

अ० ६२

॥१५६॥

गच्छ मेनुजम् ॥ दुःखं प्रियोन्यां प्रभजेदितरं च सुखालयम् ॥ ३४ ॥ रामस्य वचनं श्रुत्वा प्रययौ लक्ष्मणं मुदा ॥ ददर्श लक्ष्मणं
 शांतं कांतं च लक्षणान्वितम् ॥ ३५ ॥ मां भजस्व महाभागेत्युवाच च पुनःपुनः ॥ लक्ष्मणस्तद्वचः श्रुत्वा तामुवाच कुतूहलात् ॥
 ॥ ३६ ॥ ॥ लक्ष्मण उवाच ॥ ॥ विहाय रामं सर्वेशं हे मूढे दासमिच्छसि ॥ सीतादासी च मत्पत्नी सीतादासोहमेव च
 ॥ ३७ ॥ भव सीतासपत्नी त्वं गच्छ रामं मदीश्वरम् ॥ तव पुत्रो भविष्यामि सीतायाश्च यथा सति ॥ ३८ ॥ लक्ष्मणस्य वचः
 श्रुत्वा कामेन हतमानसा ॥ उवाच लक्ष्मणं मूढा शुष्ककंठोष्ठतालुकी ॥ ३९ ॥ ॥ शूर्पणखोवाच ॥ ॥ यदि त्यजसि मां मूढ
 कामात्स्वयमुपस्थिताम् ॥ युवयोश्च विपत्तिश्च भविष्यति न संशयः ॥ ४० ॥ ब्रह्मा च मोहिनीं त्यक्त्वा विश्वेऽपूज्यो बभूव
 सः ॥ रंभाशापेन दक्षश्च छागमस्तो बभूव सः ॥ ४१ ॥ स्वर्वैद्यश्चोर्वशीशापाद्यज्ञभागविवर्जितः ॥ रूपहीनः कुबेरश्च मेनाशापेन
 लक्ष्मण ॥ ४२ ॥ कामो घृताचीशापेन बभूव भस्मसाच्छिवात् ॥ बलिर्मदालसाशापाद्ब्रह्मराज्यो बभूव ह ॥ ४३ ॥ शापेन मिश्रके
 श्याश्च हतभार्यो बृहस्पतिः ॥ मम शापात्तथा रामो हतभार्यो भविष्यति ॥ ४४ ॥ कामातुरां यौवनस्थां भार्यां स्वयमुपस्थिताम् ॥
 न त्यजेद्धर्मभीतश्च श्रुतं माध्यंदिने पुरा ॥ ४५ ॥ इह त्यक्त्वा विपद्भस्तः परत्र नरकं व्रजेत् ॥ श्रुत्वा शूर्पणखावाक्यमर्द्धचंद्रेण
 लक्ष्मणः ॥ ४६ ॥ चिच्छेद नासिकां तस्याः क्षुरधारेण लीलया ॥ तस्या भ्राता च युयुधे बलवान्खरदूषणः ॥ ४७ ॥ ससैन्यो
 लक्ष्मणास्त्रेण स जगाम यमालयम् ॥ चतुर्दशसहस्रं च राक्षसान्खरदूषणम् ॥ ४८ ॥ मृतान्दृष्ट्वा शूर्पणखा भर्त्सयामास रावणम् ॥
 सर्वं निवेदनं कृत्वा जगाम पुष्करं तदा ॥ ४९ ॥ ब्रह्मणश्च वरं प्राप कृत्वा च दुष्करं तपः ॥ उवाच तादृशीं दृष्ट्वा निराहारां तपस्वि
 नीम् ॥ ५० ॥ सर्वज्ञस्तन्मनो मत्वा कृपासिंधुश्च नारद ॥ ५१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अप्राप्य रामं दुष्प्रापं करोषि दुष्करं तपः ॥
 जितेंद्रियाणां प्रवरं लक्ष्मणं धर्मलक्षणम् ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनामीश्वरं प्रकृतेः परम् ॥ ५२ ॥ जन्मांतरे च भर्तारं प्राप्स्यसि त्वं वरानने ॥

१ भजेत्प्रियजनं दुःखम्-३० पा० ।

त्र. वै. क.

॥१५७॥

इत्येवमुक्त्वा ब्रह्मा च जगाम स्वालयं मुदा ॥ ५३ ॥ देहं तत्याज सा वह्नौ सा च कुब्जा बभूव ह ॥ अथ शूर्पणखावाक्यात्कोपात्क
 पितविग्रहः ॥ ५४ ॥ जहार मायया सीतां मायावी राक्षसेश्वरः ॥ सीतां न दृष्ट्वा रामश्च मूर्च्छां प्राप चिरं मुने ॥ ५५ ॥ चेतनां कारया
 मास भ्राता चाध्यात्मिकेन च ॥ ततो बभ्राम गहनं शैलं च कंदरं नदम् ॥ ५६ ॥ अहर्निशं च शोकातो मुनीनामाश्रमं मुने ॥ चिर
 मन्वेषणं कृत्वा न दृष्ट्वा जानकीं विभुः ॥ ५७ ॥ चकार मित्रतां रामः सुग्रीवेण स्वयं प्रभुः ॥ निहत्य वालिनं बाणैर्ददौ राज्यं
 च लीलया ॥ ५८ ॥ सुग्रीवाय च मित्राय स्वीकारपालनाय वै ॥ दूतान्प्रस्थापयामास सर्वत्र वानरेश्वरः ॥ ५९ ॥ तस्थौ सुग्रीवभवने
 श्रीरामश्च सलक्ष्मणः ॥ हनूमते वरं दत्त्वा रम्यं रत्नांगुलीयकम् ॥ ६० ॥ सीतायै शुभसंदेशं प्राणधारणकारणम् ॥ तं च प्रस्थापया
 मास दक्षिणां दिशमुत्तमाम् ॥ ६१ ॥ सुप्रीत्यालिंगनं दत्त्वा पादरेणुन्सुदुर्लभान् ॥ हनूमान्प्रययौ लंकां सीतान्वेषणहेतवे ॥ ६२ ॥
 रामादधीतसंदेशो ययौ रुद्रकलोद्भवः ॥ अशोककानने सीतां ददर्श शोककर्षिताम् ॥ ६३ ॥ निराहारामतिकृशां कुह्वां चंद्रकला
 मिव ॥ सततं रामरामेति जपन्तीं भक्तिपूर्वकम् ॥ ६४ ॥ विभ्रतीं च जटाभारं तप्तकांचनसन्निभाम् ॥ ध्यायमानां पदाब्जं च श्रीरा
 मस्य दिवानिशम् ॥ ६५ ॥ शुद्धशय्यां सुशीलां च सुव्रतां च पतिव्रताम् ॥ महालक्ष्मीलक्ष्मयुक्तां प्रज्वलन्तीं स्वतेजसा ॥ ६६ ॥
 पुण्यदां सर्वतीर्थानां दृष्ट्वा भुवनपावनीम् ॥ प्रणम्य मातरं दृष्ट्वा रुदन्तीं वायुनंदनः ॥ ६७ ॥ रत्नांगुलीयं रामस्य ददौ तस्यै मुदा
 न्वितः ॥ रुरोद धर्मी तां दृष्ट्वा धृत्वा तच्चरणान्बुजम् ॥ उवाच रामसंदेशं सीताजीवनरक्षणम् ॥ ६८ ॥ ॥ हनुमानुवाच ॥ ॥
 पारं समुद्रे श्रीरामः सन्नद्धश्च सलक्ष्मणः ॥ ६९ ॥ बभूव राममित्रं च सुग्रीवो बलवान्कपिः ॥ रामश्च वालिनं हत्वा राज्यं निष्कंटकं
 ददौ ॥ ७० ॥ सुग्रीवाय च मित्राय तद्भार्या वालिना हताम् ॥ सुग्रीवश्च तवोद्धारं स्वीचकार च धर्मतः ॥ ७१ ॥ वानराश्च ययुः
 सर्वे तवान्वेषणकारणात् ॥ प्राप्य मंगलवार्तां च मत्तो राजीवलोचनः ॥ ७२ ॥ गंभीरं सागरं बद्ध्वा सोऽचिरेणागमिष्यति ॥ नि
 हत्य रावणं पापं सपुत्रं च सर्वाधवम् ॥ ७३ ॥ करिष्यत्यचिरेणैव हे मातस्तव मोक्षणम् ॥ अद्य रत्नमयीं लंकां निःशंकस्त्वत्प्रसा

खं० ४ उ.

अ० ६२

॥१५७॥

दतः ॥ ७४ ॥ भस्मीभूतां करिष्यामि मातः पश्य च सस्मितम् ॥ मर्कटीडिंभतुल्यां च लंकां पश्यामि सुव्रते ॥ ७५ ॥ मूत्रतुल्यं
 समुद्रं च शरावमिव भूतलम् ॥ पिपीलिकासंघमिव ससैन्यं रावणं तथा ॥ ७६ ॥ संहर्तुं च समर्थोऽहं मुहूर्तार्धेन लीलया ॥ रामप्रति
 ज्ञारक्षार्थं न हनिष्यामि सांप्रतम् ॥ ७७ ॥ स्वस्था भव महाभागे त्यज भीतिं मदीश्वरि ॥ वानरस्य वचः श्रुत्वा रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥
 उवाच वचनं भीता सीता रामपतिव्रता ॥ ७८ ॥ ॥ सीतोवाच ॥ ॥ अये जीवति मे रामो मच्छोकार्णवदारुणात् ॥ ७९ ॥
 अपि मे कुशली नाथः कौसल्यानंदनः प्रभुः ॥ कीदृशश्च कृशांगश्च जानकीजीवनोधुना ॥ ८० ॥ किमाहारश्च किं भुंक्ते मम
 प्राणाधिकः प्रियः ॥ अपि पारे समुद्रस्य सत्यं सीतापतिः स्वयम् ॥ ८१ ॥ अपि सत्यं स सन्नद्धो न शोकेन हतः प्रभुः ॥ अपि
 स्मरति मां पापां स्वामिनो दुःखरूपिणीम् ॥ ८२ ॥ मदर्थे कति दुःखं वा संप्राप स मदीश्वरः ॥ हारो नारोपितः कंठे पुरा व्यव
 हितो रतौ ॥ ८३ ॥ अधुनैवावयोर्मध्ये समुद्रः शतयोजनः ॥ अपि द्रक्ष्यामि तं रामं करुणासागरं प्रभुम् ॥ ८४ ॥ कांतं शांतं
 नितांतं च धर्मिष्ठं धर्मकर्मणि ॥ अयि सेवां करिष्यामि पादपद्मे पुनः प्रभोः ॥ ८५ ॥ पतिसेवाविहीनाया मूढाया जीवनं वृथा ॥
 अयि मे धर्मपुत्रश्च सत्यं जीवति लक्ष्मणः ॥ ८६ ॥ मच्छोकसागरे मग्नो भग्नदर्पो मया विना ॥ वीराणां प्रवरो धर्मी देवकल्पश्च
 देवरः ॥ ८७ ॥ अपि सत्यं स सन्नद्धो मत्प्रभोरनुजः सदा ॥ अपि द्रक्ष्यामि सत्यं तं लक्ष्मणं धर्मलक्षणम् ॥ प्राणानामधिकं प्रेम्णा
 धन्यं पुण्यस्वरूपिणम् ॥ ८८ ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा दत्त्वा प्रत्युत्तरं शुभम् ॥ भस्मीभूतां च लंकां च चकार लीलया मुने ॥ ८९ ॥
 पुनः प्रबोधं तस्यै च दत्त्वा वायुसुतः कपिः ॥ प्रययौ लीलया वेगाद्यत्र राजीवलोचनः ॥ ९० ॥ सर्वं तत्कथयामास वृत्तांतं मातु
 रेव च ॥ सीतामंगलवृत्तांतं श्रुत्वा रामो रुरोद च ॥ ९१ ॥ रुरोदोच्चैर्लक्ष्मणश्च सुग्रीवश्चापि नारद ॥ वानरा रुरुदुः सर्वे महाबलपरा
 क्रमाः ॥ ९२ ॥ निबध्य सेतुं लंकां च प्रययौ रघुनंदनः ॥ ससैन्यः सानुजः शीघ्रं सन्नद्धश्चापि नारद ॥ ९३ ॥ निहत्य रावणं रामो
 रणं कृत्वा सर्वांधवम् ॥ चकार मोक्षणं ब्रह्मन् सीतायाश्च शुभेक्षणे ॥ ९४ ॥ कृत्वा पुष्पकयानेन सीतां सत्यपरायणाम् ॥ अयोध्यां

ब्र. वै. क.

॥१५८॥

प्रययौ शीघ्रं क्रीडाकौतुकमंगलैः ॥९५॥ क्रीडां चकार भगवान् सीतां कृत्वा च वक्षसि ॥ विजहौ विरहज्वालां सीतारामश्च तत्क्षणम्
 ॥ ९६ ॥ सप्तद्वीपेश्वरो रामो बभूव पृथिवीतले ॥ बभूव निखिला पृथ्वी आधिव्याधिविवर्जिता ॥ ९७ ॥ बभूवतू रामपुत्रौ धार्मिकौ च
 कुशीलवौ ॥ तयोश्च पुत्रैः पौत्रैश्च सूर्यवंशोद्भवा नृपाः ॥ ९८ ॥ इति ते कथितं वत्स श्रीरामचरितं शुभम् ॥ सुखदं मोक्षदं सारं पारपोतं
 भवार्णवे ॥ ९९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे श्रीरामचरितं नाम द्विषष्टितमोऽध्यायः
 ॥ ६२ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ अथ कंसो विचिंत्यैवं दृष्ट्वा दुःस्वप्नमेव च ॥ समुद्रिग्रो महाभीतो निराहारो निरुत्सुकः ॥ १ ॥
 पुत्रं मित्रं बंधुगणं बांधवं च पुरोहितम् ॥ समानीय सभामध्ये तानुवाच सुदुःखितः ॥ २ ॥ ॥ कंस उवाच ॥ ॥ मया दृष्टो निशीथे यो
 दुःस्वप्नो हि भयप्रदः ॥ निबोधत बुधाः सर्वे बांधवाश्च पुरोहिताः ॥ ३ ॥ बिभ्रती रक्तपुष्पाणां मालां सा रक्तचंदनम् ॥ रक्तांबरं खड्ग
 तीक्ष्णं खर्परं च भयंकरम् ॥ ४ ॥ प्रकृत्वाट्टाट्टहासं च लोलजिह्वा भयंकरी ॥ अतीव वृद्धा कृष्णांगी नगरे मम नृत्यति ॥ ५ ॥ मुक्तकेशी छि
 त्रनासा कृष्णा कृष्णांबरप्रिया ॥ विधवा सा महाशूद्री मामालिंगितुमिच्छति ॥ ६ ॥ मलिनं चैलखंडं च बिभ्रती रूक्षमूर्द्धजान् ॥ दधतीं च
 र्णतिलकं कपोले मम वक्षसि ॥ ७ ॥ कृष्णवर्णानि पक्वानि छिन्नभिन्नानि सत्यक ॥ पतन्ति कृत्वा शब्दांश्च शश्वत्तालफलानि च ॥
 ॥ ८ ॥ कुचैलो विकृताकारो म्लेच्छो हि रूक्षमूर्द्धजः ॥ ददाति मह्यं भूषायां छिन्नभिन्नकर्पदकान् ॥ ९ ॥ महारुष्टा च दिव्या स्त्री
 पतिपुत्रवती सती ॥ बभञ्ज पूर्णकुंभं च साभिषय्य पुनःपुनः ॥ १० ॥ अम्लानामूढमालां च रक्तचंदनचर्चिताम् ॥ ददाति मह्यं विप्र
 श्व महारुष्टोतिशय्य च ॥ ११ ॥ क्षणमंगारवृष्टिश्च भस्मवृष्टिः क्षणं क्षणम् ॥ क्षणंक्षणं रक्तवृष्टिर्भवेच्च नगरे मम ॥ १२ ॥ वानरं वाय
 सं श्वानं भल्लूकं सुकरं खरम् ॥ पश्यामि विकटाकारं शब्दं कुर्वतमुल्बणम् ॥ १३ ॥ पश्यामि शुष्ककाष्ठानां राशिमम्लानकज्जलम् ॥
 अरुणोदयवेलायां कपींश्छिन्नखानि च ॥ १४ ॥ पीतवस्त्रपरीधाना शुक्रचंदनचर्चिता ॥ बिभ्रती मालतीमालां रत्नभूषणभूषिता ॥
 ॥ १५ ॥ क्रीडाकमलहस्ता सा सिंदूरबिंदुशोभिता ॥ कृत्वाभिशापं मां रुष्टा याति मन्मंदिरात्सती ॥ १६ ॥ पाशहस्तांश्च पुरुषा

खं० ४ उ.

अ० ६३

॥१५८॥

नमुक्तकेशान्भयंकरान् ॥ अतिरूक्षांश्च पश्यामि विशतो नगरं मम ॥ १७ ॥ नग्ननारीं मुक्तकेशीं नृत्यन्तीं च गृहेगृहे ॥ अतीव विकृ-
 ताकारां पश्यामि सस्मितां सदा ॥ १८ ॥ छिन्ननासा च विधवा महाशूद्री दिगंबरा ॥ सा तैलाभ्यंगितं मां च करोत्यतिभयंकरी ॥ १९ ॥
 निर्वाणांगारयुक्ताश्च भस्मपूर्णा दिगंबराः ॥ अतिप्रभातसमये चित्राः पश्यामि सस्मिताः ॥ २० ॥ पश्यामि च विवाहं च नृत्यगी-
 तमनोहरम् ॥ रक्तवस्त्रपरीधानान्पुरुषात्रक्तमूर्द्धजान् ॥ २१ ॥ रक्तं वमंतं पुरुषं नृत्यन्तं नग्नमुल्बणम् ॥ धावंतं च शयानं च पश्यामि
 सस्मितं सदा ॥ २२ ॥ राहुग्रस्तं च गगने मंडलं चद्रसूर्ययोः ॥ एककाले च पश्यामि सर्वग्रासं च बांधवाः ॥ २३ ॥ उल्कापातं
 धूमकेतुं भूकंपं राष्ट्रविप्लवम् ॥ झंझावातं महोत्पातं पश्यामि च पुरोहित ॥ २४ ॥ वायुना घूर्णमानांश्च च्छिन्नस्कंधान्महीरुहान् ॥ पति-
 तान्पर्वतांश्चैव पश्यामि पृथिवीतले ॥ २५ ॥ पुरुषं छिन्नशिरसं नृत्यन्तं नग्नमुच्छ्रितम् ॥ मुंडमालाकरं घोरं पश्यामि च गृहेगृहे ॥ २६ ॥
 दग्धं सर्वाश्रमं भस्म पूर्णमंगारसंकुलम् ॥ हाहाकारं च कुर्वंतं सर्वं पश्यामि सर्वतः ॥ २७ ॥ ईत्येवमुक्त्वा राजा स विरराम सभात-
 ले ॥ दृष्ट्वा स्वप्नं बांधवाश्च न तमुक्त्वा निशश्चसुः ॥ २८ ॥ जहार चेतनां सद्यः सत्यकश्च पुरोहितः ॥ मत्वा विनाशं कंसस्य यजमानस्य
 नारद ॥ २९ ॥ रुरोद नारीवर्गश्च पिता माता च शोकतः ॥ मेने विनाशकालं च सद्यः स्वयमुपस्थितम् ॥ ३० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महा-
 पुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे कंसदुःस्वप्नकथनं नाम त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ श्रीनारायण
 उवाच ॥ ॥ सर्वं कृत्वा परामर्शं सत्यकश्च पुरोहितः ॥ बुद्धिमाञ्छुकशिष्यश्च तमुवाच हितं मुने ॥ १ ॥ ॥ सत्यक उवाच ॥ ॥
 भयं त्यज महाभाग भयं किं ते मयि स्थिते ॥ कुरु यागं महेशस्य सर्वारिष्टविनाशनम् ॥ २ ॥ यागो धनुर्मखो नाम बह्व्रो बहुद-
 क्षिणः ॥ दुःस्वप्नानां नाशकरः शत्रुभीतिविनाशकः ॥ ३ ॥ आध्यात्मिकमाधिदैवमाधिभौतिकमुत्कुटम् ॥ एषां त्रिविधोत्पातानां
 खंडनो भूतिवर्धनः ॥ ४ ॥ यागे समाप्ते शंभुश्च जरामृत्युहरं वरम् ॥ ददाति साक्षाद्भवति दाता च सर्वसंपदाम् ॥ ५ ॥ चकारेमं च
 यागं च पुरा बाणो महाबलः ॥ नंदी परशुरामश्च भृशश्च बलिनां वरः ॥ ६ ॥ पुरा ददौ धनुरिदं शिवो नंदीश्वराय च ॥ यागेन भूत्वा

ब्र. वै. क.
॥ १५९ ॥

सिद्धः स ददौ बाणय धार्मिकः ॥ ७ ॥ कृत्वा यागं महासिद्धो ददौ रामाय पुष्करे ॥ तुभ्यं ददौ परशुरामः कृपया च कृपानिधिः ॥
॥ ८ ॥ सहस्रहस्तपरिमितं दैर्घ्येति कठिनं नृप ॥ दशहस्तप्रशस्तं च शंकरेच्छाविनिर्मितम् ॥ ९ ॥ पशुपतेः पाशुपतं युक्तयानेन दुर्व
हम् ॥ सर्वे भक्तुं न शक्ताश्च देवं नारायणं विना ॥ १० ॥ यागे च धनुषः पूजां शंकरस्य तु शंकरे ॥ कुरु शीघ्रं शुभार्थं च सर्वान्कुरु
निमंत्रणम् ॥ ११ ॥ अस्मिन्यागे धनुर्भगो भवेद्यदि नराधिप ॥ विनाशो यजमानस्य भविष्यति न संशयः ॥ १२ ॥ भग्रे धनुषि
यागश्च भग्नो भवति निश्चितम् ॥ फलं ददाति को वात्र चानिष्पन्ने च कर्मणि ॥ १३ ॥ ब्रह्मा च धनुषो मूले मध्ये नारायणः स्वयम् ॥
अग्रे चोग्रप्रतापश्च महादेवो महामते ॥ १४ ॥ धनुर्हि त्रिविकारं च सद्रत्नखचितं वरम् ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्तदप्रभाप्रच्छन्नकारणम् ॥
॥ १५ ॥ अशक्तश्च नमयितुमनंतश्च महाबलः ॥ सूर्यश्च कार्तिकेयश्च का कथान्यस्य भूमिप ॥ १६ ॥ त्रिपुरारिः पुरानेन जघान
त्रिपुरं मुदा ॥ निर्भयं कुरु स्वच्छंदं मंगलार्हं महोत्सवे ॥ १७ ॥ सत्यकस्य वचः श्रुत्वा चंद्रवंशविवर्धनः ॥ उवाच कंसः सर्वार्थे सत
तं च हितैषिणम् ॥ १८ ॥ ॥ कंस उवाच ॥ ॥ वसुदेवगृहे जज्ञे मद्रधी कुलनाशनः ॥ स्वच्छंदं नंदगेहे च वर्धते नंदनंदनः ॥
॥ १९ ॥ मद्रंधुवर्गाञ्छूराश्च मंत्रिणः सुविशारदान् ॥ भगिनीं पूतनां पूतां जघान बालको बली ॥ २० ॥ गोवर्धनं दधारैककरेण
बलवर्धनः ॥ महेंद्रस्य च शूरस्य चकार च पराभवम् ॥ २१ ॥ ब्रह्माणं दर्शयामास ब्रह्मरूपं चराचरम् ॥ निवहं बालवत्सानां चकार
कृत्रिमं मुदा ॥ २२ ॥ तमेव बलिनं हंतुं मंत्रणं कुरु सत्यक ॥ मम शत्रुर्विना तेन नास्तीह धरणीतले ॥ २३ ॥
न हि स्वर्गे न पाताले त्रिषु लोकेषु निश्चितम् ॥ संति संतश्च राजानः सर्वत्र मम बांधवाः ॥ २४ ॥ महातपस्वी ब्रह्मा
च तपस्वी शंकरः स्वयम् ॥ विष्णुः सर्वत्र सर्वात्मा समदर्शी सनातनः ॥ २५ ॥ नंदपुत्रं निहत्याहं त्रिषु लोकेषु पूजितः ॥
सार्वभौमो भविष्यामि सप्तद्वीपेश्वरो महान् ॥ २६ ॥ स्वर्गे निहत्य शक्रं च दुर्बलं दैत्यनिर्जितम् ॥ भविष्यामि महेंद्रश्च तत्र
निर्जित्य भास्करम् ॥ २७ ॥ यक्षमग्रस्तं च चंद्रं च ममैव पूर्वपुरुषम् ॥ वायुं कुबेरं वरुणं यमं जेष्यामि निश्चितम् ॥ २८ ॥ गच्छ

खं० ४ उ.
अ० ६४

॥ १५९ ॥

नंदव्रजं शीघ्रं नंदं च नंदनंदनम् ॥ तद्भातरं च बलिनं बलमानय सांप्रतम् ॥ २९ ॥ कंसस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच स सत्यकः ॥
 हितं सत्यं नीतिसारं परं सामयिकं तथा ॥ ३० ॥ ॥ सत्यक उवाच ॥ ॥ अक्रूरमुद्धवं वापि वसुदेवमथापि वा ॥ प्रस्थापय महा
 भाग नंदव्रजमभीप्सितम् ॥ ३१ ॥ सत्यकस्य वचः श्रुत्वा वसंतं तत्र संसदि ॥ स्वर्णसिंहासनस्थं च वसुदेवमुवाच सः ॥ ३२ ॥
 ॥ ॥ राजेंद्र उवाच ॥ ॥ तत्त्वज्ञो नीतिशास्त्राणां त्वमुपायविशारदः ॥ व्रज नंदव्रजं बंधो वसुदेवसुतालयम् ॥ ३३ ॥ वृषभानं
 च नंदं च बलं च नंदनंदनम् ॥ शीघ्रमानय यज्ञेन सर्वं गोकुलवासिनम् ॥ ३४ ॥ गृहीत्वा पत्रिकां दूता गच्छंतु च चतुर्दिशम् ॥
 नृपान्मुनिगणान्सर्वान्कर्तुं विज्ञापनं मुदा ॥ ३५ ॥ नृपस्य वचनं श्रुत्वा शुष्ककंठोष्ठतालुकः ॥ उवाच वचनं ब्रह्मन् हृदयेन विदूयता
 ॥ ३६ ॥ ॥ वसुदेव उवाच ॥ नियुक्तमत्र राजेंद्र गमनं मम सांप्रतम् ॥ विज्ञापितुं नंदव्रजं वसुदेवस्य नंदनम् ॥ ३७ ॥ यद्या
 यातो नंदपुत्रो यागे ते च महोत्सवे ॥ अवश्यं तद्विरोधश्च भविष्यति त्वया सह ॥ ३८ ॥ तमहं च समानीय कारयिष्यामि संयुतम् ॥
 इति मे न हि भद्रं च विघ्नस्तस्य तवापि च ॥ ३९ ॥ पित्रानीतो मृतः कृष्ण इति सर्वो वदिष्यति ॥ वसुदेवः सुतद्वारा जवान नृप
 मेव च ॥ ४० ॥ द्वयोरेकतरस्यापि सद्यो मृत्युर्भविष्यति ॥ पतिष्यंति च शूराश्च नास्ति युद्धं निरामिषम् ॥ ४१ ॥ वसुदेववचः
 श्रुत्वा रक्तपंकजलोचनः ॥ खड्गं गृहीत्वा तं हंतुं प्रययौ नृपतीश्वरः ॥ ४२ ॥ हाहेति कृत्वा पुत्रं च वारयामास तत्क्षणम् ॥ उग्रसेनो
 महाराजमतीव बलवान्मुने ॥ ४३ ॥ स्वपीठाद्वसुदेवश्च कोपाविष्टो गृहं ययौ ॥ अक्रूरं प्रेरयामास गंतुं नंदव्रजं नृपः ॥ ४४ ॥
 दूतान्प्रस्थापयामास शीघ्रं प्रतिदिशं तथा ॥ आययुर्मुनयः सर्वे नृपाश्च सपरिच्छदाः ॥ ४५ ॥ दिक्पालाश्च सुराः सर्वे ब्राह्मणाश्च त
 पस्विनः ॥ सनकश्च सनंदश्च वोढुः पंचशिखस्तथा ॥ ४६ ॥ सनत्कुमारो भगवान्प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ कपिलश्चासुरिः पैलः
 सुमंतुश्च सनातनः ॥ ४७ ॥ पुलहश्च पुलस्त्यश्च भृगुश्च क्रतुरंगिराः ॥ मरीचिः कश्यपश्चैव दक्षोत्रिश्यवनस्तथा ॥ ४८ ॥ भरद्वा
 जश्च व्यासश्च गौतमश्च पराशरः ॥ प्रचेताश्च वसिष्ठश्च संवर्तश्च बृहस्पतिः ॥ ४९ ॥ कात्यायनो याज्ञवल्क्योप्युत्तंकः क्षौभरिस्तथा ॥

अ. वै. क.
॥१६०॥

पर्वतो देवलश्चैव जैगीषव्यश्च जैमिनिः ॥ ५० ॥ विश्वामित्रश्च सुतपाः पिप्पलः शाकटायनः ॥ जाबालिर्जांगलिश्चैव पिशलि
श्च शिलालिकः ॥ ५१ ॥ आस्तिकश्च जरत्कारुस्तथा कल्याणमित्रकः ॥ दुर्वासा वामदेवश्च ऋष्यशृंगो विभांडकः ॥ ५२ ॥ पथिः
कविः कणादश्च कौशिकः पाणिनिस्तथा ॥ कौत्सो घर्मर्षणश्चैव वाल्मीकिलोमहर्षणः ॥ ५३ ॥ मार्कण्डेयो मृकंडुश्च पशुरामश्च सांकृ
तिः ॥ अगस्त्यश्च तथा वांस्तथाऽन्ये मुनयो मुने ॥ ५४ ॥ सशिष्याश्च सपुत्राश्च ब्राह्मणाश्च तपस्विनः ॥ जरासंधो दंतवक्रो दां
भिको द्रविडाधिपः ॥ ५५ ॥ शिशुपालो भीष्मकश्च भगदत्तश्च मुद्गलः ॥ धार्तराष्ट्रो धूमकेशो धृष्टकेतुश्च शंबरः ॥ ५६ ॥ शल्यः स
त्राजितः शंकुर्नृपाश्चान्ये महाबलाः ॥ भीष्मो द्रोणः कृपाचार्यो ह्यश्वत्थामा महाबलः ॥ ५७ ॥ भूरिश्रवाश्च शाल्वश्च कैकेयः कौशल
स्तथा ॥ सर्वान्संभाषयामास महाराजो यथोचितम् ॥ सत्यको यज्ञदिवसं चकार च शुभक्षणम् ॥ ५८ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे कंसयज्ञकथनं नाम चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ श्रीनारा
यण उवाच ॥ ॥ कंसस्य वचनं श्रुत्वा सोऽक्रूरो धर्मिणां वरः ॥ उवाच चोद्धवं शांतं शांतः प्रहृष्टमानसः ॥ १ ॥ ॥ अक्रूर उवाच ॥
सुप्रभाताद्य रजनी बभूव मे शुभं दिनम् ॥ तुष्टाश्च गुरवो विप्रा देवा मामिति निश्चितम् ॥ २ ॥ कोटिजन्मार्जितं पुण्यं मम स्वयमुप
स्थितम् ॥ बभूव मे समुत्पन्नं यद्यत्कर्म शुभाशुभम् ॥ ३ ॥ चिच्छेद बंधनिगडं मम बद्धस्य कर्मणा ॥ कारागाराच्च संसारान्मुक्तो
यामि हरेः पदम् ॥ ४ ॥ सुहृदर्थी कृतोऽहं च कंसेन विदुषा रुषा ॥ वरेण तुल्यो देवस्य क्रोधो मम बभूव ह ॥ ५ ॥ व्रजराजं समा
हर्तुं व्रजं यास्यामि सांप्रतम् ॥ द्रक्ष्यामि परमं पूज्यं भुक्तिमुक्तिप्रदायिनम् ॥ ६ ॥ नवीनजलदश्यामं नीलेंदीवरलोचनम् ॥ पीतवस्त्र
समायुक्तकटिदेशविराजितम् ॥ ७ ॥ धूलिधूसरितांगं च किं वा चंदनचर्चितम् ॥ अथवा नवनीताक्तमंगं द्रक्ष्यामि सस्मितम्
॥ ८ ॥ किं वा विनोदमुरलीं वादयंतं मनोहरम् ॥ किं वा गवां समूहं च चारयंतमितस्ततः ॥ ९ ॥ किं वा वसंतं गच्छंतं

१ करिष्यः-३० पा० ।

खं० ४ उ०
अ० ६५

॥१६०॥

शयानं वा सुनिश्चितम् ॥ निदेशं कीदृशं चाद्य सुदृष्ट्वा च शुभेक्षणे ॥ १० ॥ यत्पादपद्मं ध्यायन्ते ब्रह्मविष्णुशिवा
 दयः ॥ न हि जानन्ति यस्यान्तमनंतो नंतविग्रहः ॥ ११ ॥ यत्प्रभावं न जानन्ति देवाः संतश्च संततम् ॥ तस्य स्तोत्रे
 जडीभूता भीता देवी सरस्वती ॥ १२ ॥ दासीनियुक्ता यदास्ये महालक्ष्मीश्च लक्षिता ॥ गंगा यस्य पदांभोजान्निः
 सृता सत्त्वरूपिणी ॥ १३ ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिहरा त्रिभुवनात्परा ॥ दर्शनस्पर्शनाभ्यां च नृणां पातकनाशिनी ॥ १४ ॥
 ध्यायते यत्पदांभोजं दुर्गा दुर्गातिनाशिनी ॥ त्रैलोक्यजननी देवी मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ १५ ॥ लोभ्रां कूपेषु विश्वानि महावि
 ष्णोश्च यस्य च ॥ असंख्यानि विचित्राणि स्थूलात्स्थूलतरस्य च ॥ १६ ॥ स च यत्षोडशांशश्च यस्य सर्वेश्वरस्य च ॥ तं द्रष्टुं
 यामि हे बंधो मायामानुषरूपिणम् ॥ १७ ॥ सर्वं सर्वांतरात्मानं सर्वज्ञं प्रकृतेः परम् ॥ ब्रह्मज्योतिःस्वरूपं च भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥
 ॥ १८ ॥ निर्गुणं च निरीहं च निरानंदं निराश्रयम् ॥ परमं परमानंदं सानंदं नंदनंदनम् ॥ १९ ॥ स्वेच्छामयं सर्वपरं सर्वबीजं सना
 तनम् ॥ वदन्ति योगिनः शश्वद्ध्यायन्तेहर्निशं शिशुम् ॥ २० ॥ मन्वंतरसहस्रं च निराहारः कृशोदरः ॥ पद्मे पादस्तपस्तेपे पुरा
 पाद्रे तु यत्कृते ॥ २१ ॥ पुनः कुरु तपस्यां च तदा द्रक्ष्यसि मामिति ॥ सकृच्छब्दं च शुश्राव न ददर्श तथापि तम् ॥ २२ ॥
 तावत्कालं पुनस्तत्त्वा वरं प्राप ददर्श तम् ॥ ईदृशं परमेशं च द्रक्ष्याम्यद्य तमुद्धव ॥ २३ ॥ पुरा शंभुस्तपस्तेपे यावद्वै ब्रह्मणो वयः ॥
 ज्योतिर्मंडलमध्ये च गोलोके तं ददर्श सः ॥ २४ ॥ सर्वतत्त्वं सर्वसिद्धं मम तत्त्वं परं वरम् ॥ संप्राप तत्पदांभोजे भक्तिं च निर्मलां
 पराम् ॥ २५ ॥ चकारात्मसमं तं च यो भक्तो भक्तवत्सलः ॥ ईदृशं परमेशं च द्रक्ष्याम्यद्य तमुद्धव ॥ २६ ॥ सहस्रशक्रपातांतं निरा
 हारः कृशोदरः ॥ यस्यानंतस्तपस्तेपे भक्त्या च परमात्मनः ॥ २७ ॥ तदा चात्मसमं ज्ञानं ददौ तस्मै य ईश्वरः ॥ ईदृशं परमेशं च
 द्रक्ष्याम्यद्य तमुद्धव ॥ २८ ॥ सहस्रशक्रपातांतं धर्मस्तेपे च यत्तपः ॥ तदा बभूव साक्षी स धर्मिणां सर्वकर्मिणाम् ॥ २९ ॥ शास्ता
 च फलदाता च यत्प्रसादानृणामिह ॥ सर्वेशमीदृशमहो द्रक्ष्याम्यद्य तमुद्धव ॥ ३० ॥ अष्टाविंशतिरिन्द्राणां पतने यदिवानिशम् ॥

ब. वै. ऊ.

॥१६१॥

एवं क्रमेण मासाब्दैः शताब्दं ब्रह्मणो वयः ॥ ३१ ॥ अहो यस्य निमेषेण ब्रह्मणः पतनं भवेत् ॥ ईदृशं परमात्मानं द्रक्ष्याम्यद्य
तमुद्धव ॥ ३२ ॥ नास्ति भूरजसां संख्या यथैव ब्रह्मणां तथा ॥ तथैव बंधो विश्वानां तदाधारो महाविराट् ॥ ३३ ॥ विश्वे विश्वे च
प्रत्येकं ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ मुनयो मनवः सिद्धा मानवाद्याश्चराचराः ॥ ३४ ॥ यत्षोडशांशः स विराट् सृष्टो नष्टश्च लीलया ॥
ईदृशं सर्वशास्तारं द्रक्ष्याम्यद्य तमुद्धव ॥ ३५ ॥ इत्येवमुक्त्वाऋरश्च पुलकांचितविग्रहः ॥ मूर्च्छां प्राप साश्रुनेत्रो दध्यौ तच्चरणं
बुजम् ॥ ३६ ॥ बभूव भक्तिपूर्णश्च स्मारं स्मारं पदांबुजम् ॥ कृत्वा प्रदक्षिणं वापि कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ३७ ॥ उद्धवश्च तमा
श्लिष्य प्रशशंस पुनःपुनः ॥ स च शीघ्रं ययौ गेहमऋरोपि स्वमंदिरे ॥ ३८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड
उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवाद अऋरहर्षोत्कर्षकथनं नाम पंचषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ रासेश्वरीयुक्तो
रासे रासेश्वरः स्वयम् ॥ स च रेमे तथा सार्द्धमतीव रमणोत्सुकः ॥ १ ॥ सुखसंभोगमात्रेण ययौ निद्रां च राधिका ॥ दृष्ट्वा स्वप्नं
समुत्थाय दीनोवाच प्रियं दिने ॥ २ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ अहो स्वामिन्निहागच्छ त्वां करोमि स्ववक्षसि ॥ परिणामे वि
धाता मे न जाने किं करिष्यति ॥ ३ ॥ इत्युक्त्वा सा महाभागा प्रियं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ दुःस्वप्नं कथयामास हृदयेन विदूयता
॥ ४ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ रत्नसिंहासनेऽहं च रत्नछत्रं च बिभ्रती ॥ तदातपत्रं जग्राह रुष्टो विप्रश्च मे प्रभो ॥ ५ ॥ सागरे
कज्जलाकारे महाघोरे च दुस्तरे ॥ गभीरे प्रेरयामास मामेव दुर्बलां स च ॥ ६ ॥ तत्र स्रोतसि शोकार्ता भ्रमामि च मुहुर्मुहुः ॥ महो
र्मीणां च वेगेन व्याकुला नक्रसंकुलैः ॥ ७ ॥ त्राहि त्राहीति हे नाथ त्वां वदामि पुनःपुनः ॥ त्वां न दृष्ट्वा महाभीता करोमि प्रार्थनां
सुरम् ॥ ८ ॥ कृष्ण तत्र निमज्जन्ती पश्यामि चंद्रमंडलम् ॥ निपतंतं च गगनाच्छतखंडं च भूतले ॥ ९ ॥ क्षणांतरे च पश्यामि गग
नात्सूर्यमंडलम् ॥ बभूव च चतुःखंडं निपत्य धरणीतले ॥ १० ॥ एककाले च गगने मंडलं चंद्रसूर्ययोः ॥ अतीव कज्जलाकारं सर्व
ग्रस्तं च राहुणा ॥ ११ ॥ क्षणांतरे च पश्यामि ब्राह्मणो दीप्तिमानिति ॥ मत्क्रोडस्थसुधाकुंभं बभञ्ज च रुषेति च ॥ १२ ॥ क्षणांतरे

खं० ४ उ.

अ० ६६

॥१६१॥

च पश्यामि महारुष्टं च ब्राह्मणम् ॥ गृहीत्वा च व्रजंतं च चक्षुषोः पुरुषं मम ॥ १३ ॥ क्रीडाकपालदंडं च हस्ताद्धस्तं मम प्रभो ॥ सहसा
 खंडखंडं च बभूव सह हेतुना ॥ १४ ॥ हस्ताद्धस्तं च सहसा सद्रत्नसारदर्पणः ॥ निर्मलः कज्जलाकारः खंडखंडो बभूव ह ॥ १५ ॥ हारो मे
 रत्नसाराणां छिन्नो भूत्वा च वक्षसः ॥ अतीव मलिनं पद्मं पपात धरणीतले ॥ १६ ॥ सौधपुत्तलिकाः सर्वा नृत्यंति च हसन्ति च ॥
 आस्फोटयंति गायन्ति रुदंति च क्षणक्षणम् ॥ १७ ॥ कृष्णवर्णं बृहच्चक्रं खे भ्रमंतं मुहुर्मुहुः ॥ निपतंतं चोत्पतंतं पश्यामि च भयंकरम् ॥
 ॥ १८ ॥ प्राणाधिदेवः पुरुषो निःसृत्याभ्यंतरान्मम ॥ राधे विदार्य देहीति ततो यामीत्युवाच ह ॥ १९ ॥ कृष्णवर्णा च प्रतिमा मामा
 श्लिष्यति चुंबति ॥ कृष्णवस्त्रपरीधाना चेति पश्यामि सांप्रतम् ॥ २० ॥ इतीदं विपरीतं च दृष्ट्वा च प्राणवल्लभ ॥ नृत्यंति दक्षिणांगानि
 प्राणा आंदोलयंति मे ॥ २१ ॥ रुदंति शोकात्कर्षति समुद्रिग्रं च मानसम् ॥ किमिदं किमिदं नाथ वद वेदविदांवर ॥ २२ ॥ इत्युक्त्वा
 राधिका देवी शुष्ककण्ठोष्ठतालुका ॥ पपात तत्पदांभोजे भीता सा शोकविह्वला ॥ २३ ॥ श्रुत्वा स्वप्नं जगन्नाथो देवीं कृत्वा स्ववक्षसि ॥
 आध्यात्मिकेन योगेन बोधयामास तत्क्षणम् ॥ २४ ॥ तत्प्राप्तं शोकं सा देवी ज्ञानं संप्राप्य निर्मलम् ॥ शांतं च भगवंतं च कृत्वा
 कांतं स्ववक्षसि ॥ २५ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे श्रीराधाशोकापनोदने षट्षष्टि
 तमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ विरहव्याकुलां दृष्ट्वा कामिनीं काममोहनः ॥ कृत्वा वक्षसि तां कृष्णो
 ययौ क्रीडासरोवरम् ॥ १ ॥ राजराजेश्वरी राधा कृष्णवक्षसि राजते ॥ सौदामिनीव जलदे नवीने गगने मुने ॥ २ ॥ रेमे स रमया
 सार्द्धं कृपया च कृपानिधिः ॥ द्वयोर्द्वयोर्यथा स्वर्णमण्योर्मारकतो मणिः ॥ ३ ॥ रत्ननिर्माणपर्यंके रत्नेन्द्रसारनिर्मिते ॥ रत्नप्रदीपे
 ज्वलति रत्नभूषणभूषितः ॥ ४ ॥ रत्नभूषाभूषितया रासरत्नश्च कौतुकात् ॥ रसरत्नाकरे रम्ये निमग्नो रसिकेश्वरः ॥ ५ ॥ रासे रासे
 श्वरी राधा रासेश्वरमुवाच सा ॥ सुरतौ विरतौ सत्यां विरतेन मनोरथे ॥ ६ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ प्रफुल्लाहं त्वया नाथ भृता म्लाना च
 त्वां विना ॥ यथा महौषधिगणः प्रभाते भाति भास्करे ॥ ७ ॥ नक्तं दीपशिखेवाहं त्वया सार्द्धं त्वया विना ॥ दिने दिने यथा क्षीणा

अ. वै. ल.
॥ १६२ ॥

कृष्णपक्षे विधोः कला ॥ ८ ॥ तव वक्षसि मे दीप्तिः पूर्णचंद्रप्रभा समा ॥ सद्यो मृता त्वया त्यक्ता कुहां चंद्रकला यथा ॥ ९ ॥ ज्वल
दग्निशिखेवाहं घृताहुत्या त्वया सह ॥ त्वया विनाहं निर्वाणा शिशिरे पद्मिनी यथा ॥ १० ॥ चिंताज्वरजराग्रस्ता मत्तस्त्वयि गतेष्य
हम् ॥ अस्तंगते रवौ चंद्रे ध्वांतग्रस्ता धरा यथा ॥ ११ ॥ भ्रष्टो वेषस्त्वां विना मे रूपं यौवनचेतनम् ॥ तारावली परिभ्रष्टा सूर्यमृतो
दये यथा ॥ १२ ॥ त्वमेवात्मा च सर्वेषां मम नाथो विशेषतः ॥ तनुर्यथात्मना त्यक्ता तथाहं च त्वया विना ॥ १३ ॥ पंचभ्राणात्म
कस्त्वं मे मृताहं च त्वया विना ॥ दृष्टेश्च गोलकौ यद्दृष्टिः पुत्तलिकां विना ॥ १४ ॥ स्थलं यथा चित्रयुक्तं त्वया सार्द्धमहं तथा ॥
असंस्कृता त्वया हीना तृणछन्ना यथा मही ॥ १५ ॥ त्वया सार्द्धमहं कृष्ण चित्रयुक्तेव मृन्मयी ॥ त्वां विना जलधौताहं विरूपा मृ
न्मयीव च ॥ १६ ॥ गोपांगनानां शोभा च त्वया रासेश्वरेण च ॥ हारे स्वर्णविकारे च श्वेतेन मणिना सह ॥ १७ ॥ ब्रजराज त्वया
सार्द्धं राजते राजराजयः ॥ यथा चंद्रेण नभसि ताराराजिर्विराजते ॥ १८ ॥ त्वया शोभा यशोदाया नन्दस्य नन्दनंदन ॥ यथा
शाखाफलस्कंधैस्तरुजाजिर्विराजते ॥ १९ ॥ त्वया सार्द्धं गोकुलेश शोभा गोकुलवासिनाम् ॥ यथा सर्वा लोकराजी राजेंद्रेण विरा
जते ॥ २० ॥ रासस्यापि च रासेश त्वया शोभा मनोहरा ॥ राजते देवराजेन यथा स्वर्गमरावती ॥ २१ ॥ वृंदावनस्य वृक्षाणां त्वं च
शोभा पतिर्गतिः ॥ अन्येषां च वनानां च बलवान्केसरी यथा ॥ २२ ॥ त्वया विना यशोदा च निमग्रा शोकसागरे ॥ अप्राप्य वत्सं
सुरभिः क्रोशंती व्याकुला यथा ॥ २३ ॥ आंदोलयंति नन्दस्य प्राणा दग्धं च मानसम् ॥ त्वया विना तप्तपात्रे यथा धान्यसमूहकः ॥
॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा परमप्रेम्णा सा पतंती हरेः पदे ॥ पुनराध्यात्मिकेनैव बोधयामास तां विभुः ॥ २५ ॥ आध्यात्मिको महायोगो
मोहसंछेदकारणम् ॥ यथा पर्शुश्च वृक्षाणां तीक्ष्णधारश्च नारद ॥ २६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ आध्यात्मिकं महायोगं वद वेदविदां
वर ॥ शोकच्छेदं च लोकानां श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ २७ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ आध्यात्मिको महायोगो न
ज्ञातो योगिनामपि ॥ स च नानाप्रकारश्च सर्वं वेत्ति हरिः स्वयम् ॥ २८ ॥ किंचिदाध्यात्मिकं चैव गोलोके राधिकेश्वरः ॥ सुप्रीतः

खं० ४ उ.
अ० ६७

॥ १६२ ॥

कथयामास त्रिपुरारिं यथा मुने ॥ २९ ॥ सहस्रेन्द्रनिपातांतं तपः कुर्वतमीश्वरम् ॥ श्रेष्ठं ज्येष्ठं वैष्णवानां वरिष्ठं च तपस्विनाम् ॥ ३० ॥
 पुष्करे दुष्करं तत्त्वा पात्रे पात्रं च पद्मजः ॥ दृष्ट्वा तं सादरं कृत्वा उवाच किञ्चिदेव तम् ॥ ३१ ॥ शतैन्द्रपातपर्यंतं कठोरेण कृशोदरम् ॥
 निश्चेष्टमस्थिसारं च कृपया च कृपानिधिः ॥ ३२ ॥ सिंहक्षेत्रे पुरा धर्मं मत्तातं चर्मिणां वरम् ॥ चतुर्दशैन्द्रावच्छिन्नं तपस्तप्त्वा
 कृशोदरम् ॥ ३३ ॥ पपाठाध्यात्मिकं किञ्चित्कृपया च कृपानिधिः ॥ किञ्चिच्छतैन्द्रावच्छिन्नमातपं तमुवाच सः ॥ ३४ ॥ किञ्चित्सनत्कुमा
 रं च तपंतं सुचिरं चिरम् ॥ सुतपंतमनंतं च किञ्चिच्चोवाच नारद ॥ ३५ ॥ चिरं तपंतं कपिलं हिमशैले तपस्विनम् ॥ पुष्करे भास्करे
 किञ्चित्तपंतं दुष्करं तपः ॥ ३६ ॥ उवाच किञ्चित्प्रह्लादं किञ्चिदुर्वाससं भृगुम् ॥ एवं निगूढं भक्तं च कृपया भक्तवत्सलः ॥ ३७ ॥ क्रीडा
 सरोवरे रम्ये यदुवाच कृपानिधिः ॥ शोकातां राधिकां तच्च कथयामि निशामय ॥ ३८ ॥ विरसां रसिकां दृष्ट्वा वासयित्वा च
 वक्षसि ॥ उवाचाध्यात्मिकं किञ्चिद्योगिनीं योगिनां गुरुः ॥ ३९ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ जातिस्मरे स्मरात्मानं
 कथं विस्मरसि प्रिये ॥ सर्वं गोलोकवृत्तांतं सुदाम्नः शापमेव च ॥ ४० ॥ शापात्किञ्चिद्दिनं दीने त्वद्विच्छेदो मया सह ॥ भविष्यति
 महाभागे मेलनं पुनरावयोः ॥ ४१ ॥ पुनरेव गमिष्यामि गोलोकं तन्निजालयम् ॥ गत्वा गोपांगनाभिश्च गोपैर्गोलोकवासिभिः ॥
 ॥ ४२ ॥ अधुनाध्यात्मिकं किञ्चित्त्वां वदामि निशामय ॥ शोकघ्नं हर्षदं सारं सुखदं मानसस्य च ॥ ४३ ॥ अहं सर्वांतरात्मा च निर्लि
 तः सर्वकर्मसु ॥ विद्यमानश्च सर्वेषु सर्वत्रादृष्ट एव च ॥ ४४ ॥ वायुश्चरति सर्वत्र यथैव सर्ववस्तुषु ॥ न च लितस्तथैवाहं साक्षी च सर्वकर्मणा
 म् ॥ ४५ ॥ जीवो मत्प्रतिबिम्बश्च सर्वः सर्वत्रः जीविषु ॥ भोक्ता शुभाशुभानां च कर्ता च कर्मणां सदा ॥ ४६ ॥ यथा जलघटेष्वेव मंडलं
 चंद्रसूर्ययोः ॥ भग्नेषु तेषु संश्लिष्टस्तयोरेव तथा मयि ॥ ४७ ॥ जीवः श्लिष्टस्तथा काले मृतेषु जीविषु प्रिये ॥ आवां च विद्यमानौ
 च सततं सर्वजंतुषु ॥ ४८ ॥ आधारश्चाहमाधेयं कार्यं च कारणं विना ॥ अये सर्वाणि द्रव्याणि नश्वराणि च सुन्दरि ॥ ४९ ॥
 आविर्भावाधिकाः कुत्र कुत्रचिन्न्यूनमेव च ॥ ममांशाः केपि देवाश्च केचिद्देवाः कलास्तथा ॥ ५० ॥ केचित्कलाः कलांशांशास्तदं

ब्र. वै. क.

॥१६३॥

शांशाश्च केचन ॥ मदंशा प्रकृतिः सूक्ष्मा सा च मूर्त्या च पंचधा ॥ ५१ ॥ सरस्वती च कमला दुर्गा त्व चापि वेदसूः ॥ सर्वे
 देवाः प्राकृतिका यावन्तो मूर्तिधारिणः ॥ ५२ ॥ अहमात्मा नित्यदेही भक्तध्यानानुरोधतः ॥ येये प्राकृतिका राधे ते नष्टाः प्राकृ
 ते लये ॥ ५३ ॥ अहमेवासमेवाग्रे पश्चादप्यहमेव च ॥ यथाहं च तथा त्वं च यथा धावत्यदुग्धयोः ॥ ५४ ॥ भेदः कदापि न भवेन्न
 श्रितं च तथावयोः ॥ अहं महान्विराट् सृष्टौ विश्वानि यस्य लोमसु ॥ ५५ ॥ अंशस्त्वं तत्र महती स्वांशेन तस्य कामिनी ॥ अहं क्षुद्र
 विराट् सृष्टौ विश्वं यन्नाभिपन्नतः ॥ ५६ ॥ अयं विष्णोर्लोमकूपे वासो मे चांशतः सति ॥ तस्य स्त्री त्वं च बृहती स्वांशेन सुभगा
 तथा ॥ ५७ ॥ तस्य विश्वे च प्रत्येकं ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ब्रह्मविष्णुशिवा अंशाश्चान्याश्चापि च मत्कलाः ॥ ५८ ॥ मत्कलांशांशक
 लया सर्वे देवि चराचराः ॥ वैकुण्ठे त्वं महालक्ष्मीरहं तत्र चतुर्भुजः ॥ ५९ ॥ स च विश्वाद्बहिश्चोर्द्ध्वं यथा गोलोक एव च ॥ सरस्वती
 त्वं सत्ये च सावित्री ब्रह्मणः प्रिया ॥ ६० ॥ शिवलोके शिवा त्वं च मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ विनाश्य दुर्गं दुर्गा च सर्वदुर्गतिनाशिनी
 ॥ ६१ ॥ सा एव दक्षकन्या च सा एव शैलकन्यका ॥ कैलासे पार्वती तेन सौभाग्या शिववक्षसि ॥ ६२ ॥ स्वांशेन त्वं सिंधुकन्या
 क्षीरोदे विष्णुवक्षसि ॥ अहं स्वांशेन सृष्टौ च ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ६३ ॥ त्वं च लक्ष्मीः शिवा धात्री सावित्री च पृथक्पृथक् ॥ गो
 लोके च स्वयं राधा रासे रासेश्वरी सदा ॥ ६४ ॥ वृन्दा वृन्दावने रम्ये विरजा विरजातटे ॥ सा त्वं सुदामशापेन भारतं पुण्यमागता
 ॥ ६५ ॥ पूतं कर्तुं भारतं च वृन्दारण्यं च सुन्दरि ॥ त्वत्कलांशांशकलया विश्वेषु सर्वयोषितः ॥ ६६ ॥ या योषित्सा च भवती यः पुमान्सो
 हमेव च ॥ अहं च कलया वह्निस्त्वं स्वाहा दाहिका प्रिया ॥ ६७ ॥ त्वया सह समर्थोहं नालं दग्धुं च त्वां विना ॥ अहं दीप्तिमतां
 सूर्यः कलया त्वं प्रभाकरी ॥ ६८ ॥ संज्ञा त्वं च त्वया भामि त्वां विनाहं न दीप्तिमान् ॥ अहं च कलया चंद्रस्त्वं च शोभा च रोहि
 णी ॥ ६९ ॥ मनोहरस्त्वया सार्द्धं त्वां विना न च सुन्दरः ॥ अहमिंद्रश्च कलया सर्वलक्ष्मीश्च त्वं शची ॥ ७० ॥ त्वया सार्द्धं देव
 राजो हतश्रीश्च त्वया विना ॥ अहं धर्मश्च कलया त्वं च मूर्तिश्च धर्मिणी ॥ ७१ ॥ नाहं शक्तो धर्मकृत्ये त्वां च धर्मक्रियां विना ॥

खं० ४ उ.

१ ६७

॥१६३॥

अहं यज्ञश्च कलया त्वं स्वाहांशेन दक्षिणा ॥ ७२ ॥ त्वया सार्द्धं च फलदोप्यसमर्थस्त्वया विना ॥ कलया पितृलोकोहं स्वांशेन त्वं
 स्वधा सती ॥ ७३ ॥ त्वयालं कव्यदाने च सदा नालं त्वया विना ॥ अहं पुमांस्त्वं प्रकृतिर्न स्रष्टाऽहं त्वया विना ॥ ७४ ॥ त्वं च
 संपत्स्वरूपाहमीश्वरश्च त्वया सह ॥ लक्ष्मीयुक्तस्त्वया लक्ष्म्या निःश्रीकश्च त्वया विना ॥ ७५ ॥ यथा नालं कुलालश्च घटं कर्तुं मृदा
 विना ॥ अहं शेषश्च कलया स्वांशेन त्वं वसुंधरा ॥ ७६ ॥ त्वां सस्यरत्नाधारां च बिभर्मि मूर्ध्नि सुन्दरि ॥ त्वं च कांतिश्च शांति
 श्च भूतिमूर्तिमती सती ॥ ७७ ॥ तुष्टिः पुष्टिः क्षमा लज्जा क्षुधा तृष्णा परा दया ॥ निद्रा श्रद्धा च तंद्रा च मूर्च्छा च सन्नतिः क्रि
 या ॥ ७८ ॥ मूर्तिरूपा भक्तिरूपा देहिनां देहरूपिणी ॥ ममाधारा सदा त्वं च तवात्माहं परस्परम् ॥ ७९ ॥ यथा त्वं च तथाहं च
 समौ प्रकृतिपूरुषौ ॥ न हि सृष्टिर्भवेद्देवि द्वयोरेकतरं विना ॥ ८० ॥ इत्युक्त्वा परमात्मा च राधां प्रणयाधिकां प्रियाम् ॥ कृत्वा वक्षसि
 सुप्रीतो बोधयामास नारद ॥ ८१ ॥ स च क्रीडानियुक्तश्च बभूव रत्नमंदिरे ॥ तथा च राधया सार्द्धं कामुक्या सह कामुकः
 ॥ ८२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे आध्यात्मिकयोगकथनं नाम सप्तषष्टि
 तमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ कृत्वा क्रीडां समुत्थाय पुष्पतल्पात्पुरातनः ॥ निद्रितां प्राणसदृशीं बोधया
 मास तत्क्षणम् ॥ १ ॥ वस्त्रांचलेन संस्कृत्य कृत्वा तन्निर्मलं मुखम् ॥ उवाच मधुरं शांतं शांतां च मधुसूदनः ॥ २ ॥ ॥ श्रीकृष्ण
 उवाच ॥ ॥ अयि तिष्ठ क्षणं रासे रासेश्वरि शुचिस्मिते ॥ ब्रज वृंदावनं वापि ब्रजं ब्रज ब्रजेश्वरि ॥ ३ ॥ रासाधिष्ठातृदेवि त्वं रासं रासे
 कुरु क्षणम् ॥ ग्रामेग्रामे यथा संति सर्वत्र ग्रामदेवताः ॥ ४ ॥ प्रियालिनिवहैः सार्द्धं क्षणं चंदनकाननम् ॥ क्षणं वा चंपकवनं गच्छ
 वा तिष्ठ सुंदरि ॥ ५ ॥ क्षणं गृहं च यास्यामि विशिष्टं कार्यमस्ति मे ॥ विरामं देहि मे प्रीत्या क्षणं मां प्राणवल्लभे ॥ ६ ॥ प्राणाधि
 ष्ठातृदेवि त्वं प्राणाश्च त्वयि संति मे ॥ प्राणी विहाय प्राणांश्च कुत्र स्थातुं क्षमः प्रिये ॥ ७ ॥ त्वयि मे मानसं शश्वत्त्वं मे संसारवा
 सना ॥ त्वत्तो मम प्रिया नास्ति त्वमेव शंकरात्प्रिया ॥ ८ ॥ प्राणा मे शंकरः सत्यं त्वं च प्राणाधिका सति ॥ इत्युक्त्वा तां समा

ब्र. वै. क.

॥ १६४ ॥

श्लिष्य भगवान् गंतुमुद्यतः ॥ ९ ॥ अक्रूरागमनं ज्ञात्वा सर्वज्ञः सर्वसाधनः ॥ आत्मा पाता च सर्वेषां सर्वोपकारकारकः ॥ १० ॥ दृष्ट्वा
 तमेव गच्छंतमुत्सुकं भिन्नमानसम् ॥ उवाच राधिका देवी हृदयेन विदूयता ॥ ११ ॥ राधिकोवाच ॥ हे नाथ रमणश्रेष्ठ श्रेष्ठश्च प्रेयसां
 मम ॥ हे कृष्ण हे रमानाथ ब्रजेश मा ब्रज ब्रजम् ॥ १२ ॥ अधुना त्वां प्राणनाथ पश्यामि भिन्नमानसम् ॥ गते त्वयि मम प्रेम
 गतं सौभाग्यमेव च ॥ १३ ॥ क यासि मां विनिक्षिप्य गंभीरे शोकसागरे ॥ विरहव्याकुलां दीनां त्वय्येव शरणागताम् ॥ १४ ॥
 न यास्यामि पुनर्गेहं यास्यामि काननांतरम् ॥ कृष्ण कृष्णेति कृष्णेति गायं गायं दिवानिशम् ॥ १५ ॥ न यास्याम्यथवारण्यं
 यास्यामि कामसागरे ॥ तत्र त्वत्कामनां कृत्वा त्यक्ष्यामि च कलेवरम् ॥ १६ ॥ यथाकाशो यथात्मा च यथा चंद्रो यथा रविः ॥
 तथा त्वं यासि मत्पार्श्वे निबद्धो वसनांचले ॥ १७ ॥ अधुना यासि नैराशं कृत्वा मे दीनवत्सल ॥ न युक्तं हि परित्यक्तुं दीनां मां
 शरणागताम् ॥ १८ ॥ यत्पादपद्मं ध्यायंते ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ त्वां मायया गोपवेषं कथं जानामि मत्सरी ॥ १९ ॥ कृतं यदेव
 दुर्नीतमपराधसहस्रकम् ॥ यदुक्तं पतिभावेन चाभिमानेन तत्क्षम ॥ २० ॥ चूर्णीभूतश्च मद्भूतो दूरीभूतो मनोरथः ॥ विज्ञातुमात्मसौभाग्यं
 किमन्यत्कथयामि ते ॥ २१ ॥ ज्ञात्वा गर्गमुखाच्छ्रुत्वा मोहिता तव मायया ॥ त्वां च वक्तुं न शक्नोमि प्रेम्णा वा भक्तिपाशतः ॥ २२ ॥
 यासि चेन्मां परित्यज्य सकलं को भविष्यसि ॥ त्वत्पुत्रपौत्रा नश्यन्ति ब्रह्मकोपानलेन च ॥ २३ ॥ क्षणं युगशतं मन्ये त्वां विना
 प्राणवल्लभम् ॥ कथं शताब्दं त्वां त्यक्त्वा बिभर्मि जीवनं प्रभो ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा राधिका कोपात्पपात धरणीतले ॥ मूर्च्छां संप्राप
 सहसा जहार चेतनां मुने ॥ २५ ॥ कृष्णस्तां मूर्च्छितां दृष्ट्वा कृपया च कृपानिधिः ॥ चेतनां कारयित्वा च वासयामास वक्षसि ॥ २६ ॥
 बोधयामास विविधं योगैः शोकविखण्डनैः ॥ तथापि शोकं त्यक्तुं च न शशाक शुचिस्मिता ॥ २७ ॥ सामान्यवस्तुविश्लेषो नृणां
 शोकाय केवलम् ॥ देहात्मनोश्च विच्छेदः क सुखाय प्रकल्पते ॥ २८ ॥ न ययौ तत्र दिवसे ब्रजराजो ब्रजं प्रति ॥ क्रीडासरोवराभ्याशं
 प्रययौ राधया सह ॥ २९ ॥ तत्र गत्वा पुनः क्रीडां चकार च तया सह ॥ विजहौ विरहज्वालां रासे रासेश्वरी मुदा ॥ ३० ॥ राधा सा

खं० ४ उ.

अ० ६८

॥ १६४ ॥

स्वामिना सार्द्धं पुष्पचंदनचर्चिता ॥ पुष्पचंदनतले च तस्थौ रहसि नारद ॥ ३१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्म
 खण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे राधाशोकविमोचनं नाम अष्टषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अतः परं
 किं रहस्यं राधाकेशवयोर्वद ॥ निगूढतत्त्वमस्पृष्टं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ शृणु नारद वक्ष्या
 मि रहस्यं परमाद्भुतम् ॥ गोपनीयं च वेदेषु पुराणेषु पुराविदाम् ॥ २ ॥ पुनः सकामो भगवान्कृष्णः स्वेच्छामयो विभुः ॥ रेमे स
 रमया सार्द्धं विदग्धश्च विदग्धया ॥ ३ ॥ चतुःषष्टिकलाशक्त्या यथा कान्ता कलावती ॥ कामशास्त्रेषु निपुणा विदग्धारसिकेश्वरी ॥
 ४ ॥ शृंगारलीलानिपुणा शश्वत्कामा च कामुकी ॥ सुंदरी सुंदरीष्वेव शश्वत्सुस्थिरयौवना ॥ ५ ॥ पितृणां मानसी कन्या धन्या
 मान्या च मानिनी ॥ शंभोः शिष्या ज्ञानयुता शतकल्पांतजीविनी ॥ ६ ॥ वेदवेदांगनिपुणा योगनीतिविशारदा ॥ नानारूपधरा
 साध्वी प्रसिद्धा सिद्धयोगिनी ॥ ७ ॥ तत्कन्या राधिका देवी मातृतुल्या च कामुकी ॥ चकार नानाभावं सा सुशीला स्वामिनं प्रति
 ८ ॥ चतुःषष्टिकलामानं शृंगारं च चकार सः ॥ तथा विशिष्टया साकं रासे रासरसोत्सुकः ॥ ९ ॥ तां नखाग्रक्षतश्रोणीं नखक्ष
 तपयोधराम् ॥ लुप्तचंदनसिंदूरां कबरीशिथिलां सतीम् ॥ १० ॥ सुखसंभोगमग्नां च नग्नां च शोकमूर्च्छिताम् ॥ पुलकांचितसर्वांगीं
 निद्रादेवीं समाययौ ॥ ११ ॥ दृष्ट्वा तां निद्रितां कृष्णः कृपया च कृपानिधिः ॥ रुरोद मायया मायी मायेशो लोकशिक्षया ॥ १२ ॥
 कृत्वा वक्षसि राधां च चुचुंश्च च पुनः पुनः ॥ स्नातां च नेत्रसलिलैः प्राणाधिष्ठातृदेवताम् ॥ १३ ॥ प्राणाधिकां प्रियतमां धारयामास
 वाससी ॥ वह्निशुद्धेतिमूक्ष्मे चामूल्ये विश्वसुदुर्लभे ॥ १४ ॥ कबरीं रचयामास ददौ कुंकुमचंदनम् ॥ तद्वात्रे च गले हारममूल्यं रत्न
 निर्मितम् ॥ १५ ॥ सिंदूरं च ददौ तस्याः सीमंताधःस्थलेऽमले ॥ दाडिमीकुसुमाकारं युक्तं चंदनबिंदुभिः ॥ १६ ॥ चकार पद्मकं
 गंडं नानाचित्रविचित्रकम् ॥ ददौ तत्पादपद्मे च रत्नमंजीरं रंजितम् ॥ १७ ॥ पादांगुलिनखाग्रे च सुन्दरालक्तकं ददौ ॥ नानासुवेषो
 ज्वलितां तां निद्राकुलितां विभुः ॥ १८ ॥ पुनश्चकार मोहेन गाढालिंगनमीप्सितम् ॥ पुनश्च चुंबनं कृत्वा निवेश्य च स्ववक्षसि ॥ १९ ॥

ब्र. वै. क.

॥ १६५ ॥

सुष्वाप जगतां स्वामी कामी विरहकातरः ॥ एतस्मिन्नंतरे काले ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ २० ॥ शिवशेषादिभिर्देवैर्मुनीन्द्रैस्सा
 र्द्धमाययौ ॥ आगत्य नत्वा शिरसा तुष्टाव संपुटांजलिः ॥ २१ ॥ सामवेदोक्तस्तोत्रेण परिपूर्णतमं विभुम् ॥ २२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ जय
 जय जगदीश वंदितचरण निर्गुण निराकार स्वेच्छामय भक्तानुग्रह नित्यविग्रह गोपवेष मायया मायेश सुवेष सुशील शांत सर्वकांत दांत
 नितांतज्ञानानंद परात्परतर प्रकृतेः पर सर्वांतरात्मरूप निर्लिप्त साक्षिस्वरूप व्यक्ताव्यक्त निरंजन भारावतारण करुणार्णव शोकसंता
 पग्रसन जरामृत्युभयादिहरण शरणपंजर भक्तानुग्रहकातर भक्तवत्सल भक्तसंचितधन ओं नमोस्तु ते ॥ २३ ॥ सर्वाधिष्ठातृदेवायेत्यु
 क्त्वा वै प्रीणनाय च ॥ पुनःपुनरुवाचेदं मूर्च्छितश्च बभूव ह ॥ २४ ॥ इति ब्रह्मकृतं स्तोत्रं यः शृणोति समाहितः ॥ तत्सर्वा
 भीष्टसिद्धिश्च भवत्येव न संशयः ॥ २५ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं प्रियाहीनो लभेत्प्रियाम् ॥ निर्धनो लभते सत्यं परिपूर्णतमं धनम्
 ॥ २६ ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा चांते दास्यं लभेद्धरेः ॥ अचलां भक्तिमाप्नोति मुक्तेरपि सुदुर्लभाम् ॥ २७ ॥ स्तुत्वा च जगतां धाता
 प्रणम्य च पुनःपुनः ॥ शनैः शनैः समुत्थाय भक्त्या पुनरुवाच ह ॥ २८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठ देवदेवेश परमानंदकारण ॥ नंदनं
 दन सानंदं नित्यानंदं नमोस्तु ते ॥ २९ ॥ ब्रज नंदालयं नाथ त्यज वृंदावनं वनम् ॥ स्मर सुदामशापं च शतवर्षनिबंधनम् ॥
 ॥ ३० ॥ भक्तशापानुरोधेन शतवर्षं प्रियां त्यज ॥ पुनरेतां च संप्राप्य गोलोकं च गमिष्यसि ॥ ३१ ॥ गत्वा पितृगृहं देव पश्या
 ऋरं समागतम् ॥ पितृव्यमतिथिं मान्यं धन्यं वैष्णवमीश्वरम् ॥ ३२ ॥ तेन सार्द्धं मधुपुरीं भगवन् गच्छ सांप्रतम् ॥ कुरु शंभोर्ध
 नुर्भगं भग्नं वैरिगणं हरे ॥ ३३ ॥ हन कंसं दुरात्मानं तातं बोधय मातरम् ॥ निर्माणं द्वारकायाश्च भारावतरणं भुवः ॥ ३४ ॥ दह
 वाराणसीं शंभोः शक्रस्य सदनं विभो ॥ शिवस्य जृम्भणं युद्धे बाणस्य भुजकृतनम् ॥ ३५ ॥ रुक्मिणीहरणं नाथ घातनं नरकस्य
 च ॥ षोडशानां सहस्रं च स्त्रीणां पाणिग्रहं कुरु ॥ ३६ ॥ त्यज प्रियां प्राणसमां ब्रजेश्वर ब्रजं ब्रज ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते यावद्वाधा
 न जाग्रति ॥ ३७ ॥ इत्येवमुक्त्वा ब्रह्मा च सैर्देवैर्गणैः सह ॥ जगाम ब्रह्मलोकं च शेषश्च शंकरस्तथा ॥ ३८ ॥ पुष्पचंदनवृष्टिं च

खं० ४ उ.

अ० ६९

॥ १६५ ॥

कृष्णस्योपरि देवताः ॥ चक्रुः प्रीत्या च भक्त्या च वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ ३९ ॥ वध कंसं वधार्हं च स्वपित्रोर्मोक्षणं कुरु ॥ क्षयं
 कुरु भुवो भारं नारदेत्येवमेव च ॥ ४० ॥ इत्येवं तद्वचः श्रुत्वा भगवान् भूतभावनः ॥ राधां भगवतीं त्यक्त्वा समुत्तस्थौ शनैः शनैः
 ॥ ४१ ॥ ययौ हरिः कियद्दूरं निरीक्ष्य च पुनःपुनः ॥ क्षणं तस्थौ चंदनानां वने वाससमीपतः ॥ ४२ ॥ विहाय राधा निद्रां सा
 समुत्तस्थौ स्वतल्पतः ॥ न निरीक्ष्य हरिं शांतं कांतं च प्राणवल्लभम् ॥ ४३ ॥ हा नाथ रमण प्रेष्ठ प्राणेश प्राणवल्लभ ॥ प्राणचोर
 प्रियतम क्व गतोसीत्युवाच ह ॥ ४४ ॥ क्षणमन्वेषणं कृत्वा बभ्राम मालतीवनम् ॥ उवास क्षणमुत्तस्थौ क्षणं सुष्वाप भूतले ॥ ४५ ॥
 रुरोद क्षणमत्युच्चैर्विललाप मुहुर्मुहुः ॥ आगच्छागच्छ हे नाथेत्येवमुक्त्वा पुनःपुनः ॥ ४६ ॥ मूर्च्छां संप्राप संतापात्संतप्ता विरहा
 नलैः ॥ भूतले च तृणाच्छन्ने पपात च यथा मृता ॥ ४७ ॥ आययुस्तत्र गोप्यश्च ब्रह्मञ्छतसहस्रशः ॥ काश्चिच्चांमरहस्ताश्च गृहीत्वा
 चंदनद्रवम् ॥ ४८ ॥ तासां मध्ये प्रियाली तां कृत्वा राधां स्ववक्षसि ॥ मृतामिव प्रियां दृष्ट्वा रुरोद प्रेमविह्वला ॥ ४९ ॥ सजलं
 पंकजदलं पंकोपरि निधाय च ॥ स्थापयामास तां राधां निश्चेष्टां च मृतामिव ॥ ५० ॥ गोपीभिः सेवितां तत्र रुचिरैः श्वेतचामरैः ॥
 चंदनद्रवयुक्तां च स्निग्धदस्त्रान्वितां सतीम् ॥ ५१ ॥ ददर्श कृष्णस्तत्रैत्य तामेव प्राणवल्लभाम् ॥ निवारितश्च गोपीभिर्बलिष्ठाभिश्च
 नारद ॥ ५२ ॥ यथा नीतः सापराधो दंड्यो राजभयादिभिः ॥ चकार राधां क्रोडे च समागत्य कृपानिधिः ॥ ५३ ॥ चेतनां
 कारयामास बोधयामास बोधनैः ॥ संप्राप्य चेतनां देवी ददर्श प्राणवल्लभम् ॥ ५४ ॥ बभूव सुस्थिरा देवी तत्याज विरहज्वरम् ॥
 चकार कांतं सा कांता गात्रालिंगनमीप्सितम् ॥ ५५ ॥ नानाप्रकारशृंगारं चकार मधुसूदनः ॥ उवास रत्नतल्पे च राधां कृत्वा
 स्ववक्षसि ॥ ५६ ॥ राधासखी रत्नमाला विदग्धा सर्वपूजिता ॥ उवाच कृष्णं मधुरं नीतिसारमनुत्तमम् ॥ ५७ ॥ ॥ रत्नमालो
 वाच ॥ ॥ शृणु कृष्ण प्रवक्ष्यामि परिणामसुखावहम् ॥ हितं तथ्यं नीतिसारं दंपत्योः प्रीतिकारणम् ॥ ५८ ॥ संमतं कामशास्त्रेषु
 नीतौ वेदपुराणयोः ॥ लौकिकव्यवहारेषु प्रशस्यं सुयशस्करम् ॥ ५९ ॥ नारीणां च यथा माता प्रियो भ्राता च बंधुषु ॥ ततः

ब्र. वै. क.
॥१६६॥

प्रियश्च पुत्रश्च पुत्रादेव प्रियः पतिः ॥ ६० ॥ शतपुत्रात्प्रियः स्वामी साध्वीनां साधुसंमतः ॥ रसिकानां विदग्धानां न हि भर्तुः परः
प्रियः ॥ ६१ ॥ यदि भर्ता विदग्धश्च विदग्धानां सुखावहः ॥ अन्यथा विषतुल्यश्च विषमश्चेत्खलः खलु ॥ ६२ ॥ संसारे चानृते
वत्स दंपत्योः प्रीतिरेव च ॥ परस्परं च समता प्रियसौभाग्यमीप्सितम् ॥ ६३ ॥ ॥ दंपत्योः समता नास्ति यत्रयत्र हि
मंदिरे ॥ अलक्ष्मीस्तत्र तत्रैव विफलं जीवनं तयोः ॥ ६४ ॥ सुस्वामिनां विभेदश्च परं दुःखं च योषिताम् ॥ शोकसंतापबीजं च
जीवितं मरणाधिकम् ॥ ६५ ॥ स्वप्ने जागरणे चापि पतिः प्राणाश्च योषितः ॥ पतिरेव गुरुः स्त्रीणामिह लोके परत्र च ॥ ६६ ॥
अस्मात्त्वयि गते नाथे मूच्छां संप्राप राधिका ॥ पपात सहसा भूमौ तृणाच्छन्ने च भूतले ॥ ६७ ॥ मया दत्तं मुखेस्याश्च
शीतलं जलमुत्तमम् ॥ तदाश्वासो बभूवास्याश्चेतनं बाल्यमेव च ॥ ६८ ॥ क्षणं वदति हे नाथ हे कृष्णेति क्षणं
सखी ॥ क्षणं रोदिति संतप्ता मूच्छां प्राप्नोति तत्क्षणम् ॥ ६९ ॥ राधिकायाः शरीरं च संतप्तं विरहानलैः ॥ दग्धलोह
यष्टिसममस्पृश्यमनलोपमम् ॥ ७० ॥ स्वप्ने जागरणे रात्रौ दिवासु च गृहे वने ॥ जले स्थले चांतरिक्षेभ्युदये चंद्र
सूर्ययोः ॥ ७१ ॥ नास्ति भेदश्च राधाया मृततुल्या जडाकृतिः ॥ शश्वत्पश्यति स्थानस्था सर्वं विष्णुमयं जगत् ॥ ७२ ॥
स्निग्धपंके पंकजानां सजलानि दलानि च ॥ निपत्य तत्कृते तल्पे सुष्वाप विरहातुरा ॥ ७३ ॥ सेविता सा प्रियालीभिः संतप्तं श्वेत
चामरैः ॥ चंदनद्रवसंसिक्ता स्निग्धवस्त्रसमन्विता ॥ ७४ ॥ राधांगस्पर्शमात्रेण पंकः संप्राप शुष्कताम् ॥ स्निग्धानि पद्मपत्राणि बभूवु
र्भस्मसात्क्षणम् ॥ ७५ ॥ चंदनं शुष्कतां प्राप वर्णश्चंपकसन्निभः ॥ बभूव कज्जलाकारः केशस्य वर्णतो हरे ॥ ७६ ॥ सिंदूरबिंदू रुचिरः
श्यामतां प्राप तत्क्षणम् ॥ वेपो विलासो लीला च क्रीडा त्यक्ता बभूव ह ॥ ७७ ॥ रत्नमाला तु तां दृष्ट्वा गत्वा कृष्णांतिकं तदा ॥
उवाच मधुरं वाक्यं राधाहितकरं परम् ॥ ७८ ॥ ॥ रत्नमालोवाच ॥ ॥ हे कृष्ण कमलाकांत त्वद्वियोगेन मत्सखी ॥ प्राणांस्त्य
क्ष्यति शीघ्रं सा यदि नायास्यसि ध्रुवम् ॥ ७९ ॥ विचार्य मनसा कृष्ण यत्तत्समुचितं कुरु ॥ न भवेत्कामिनीहत्या येन नीति

खं० ४ उ.

अ० ६९

॥१६६॥

विशारद ॥ ८० ॥ रत्नमालावचः श्रुत्वा प्रहस्योवाच माधवः ॥ हितं सत्यं नीतिसारं परिणामसुखावहम् ॥ ८१ ॥ ॥ श्रीभ
 गवानुवाच ॥ ॥ ईशो यद्यपि शक्तोऽहं निषेधं खंडितुं प्रिये ॥ तथापि न क्षमो रत्ने नियतेन करोम्यहम् ॥ ८२ ॥ ब्रह्मांडेषु च सर्वे
 बु मर्यादा स्थापिता मया ॥ तथा कर्म प्रकुर्वति मुनयश्च सुरा नराः ॥ ८३ ॥ सुदामशापाद्विच्छेदः शतवर्षमनीप्सितः ॥ भवि
 ष्यत्येव दंपत्योरावयोरेव सुन्दरि ॥ ८४ ॥ भेदो जागरणेस्याश्च मया सह सुमध्यमे ॥ संश्लेषः संततं स्वप्ने मद्वरेण भविष्यति
 ॥ ८५ ॥ आध्यात्मिकी मया दत्ता शोकच्छेदो भविष्यति ॥ राधां बोधय भद्रं ते यास्यामि नन्दमंदिरम् ॥ ८६ ॥ इत्युक्त्वा जगता
 न्नाथो ययौ नंदालयं प्रति ॥ राधिकां बोधयामासुरालिसंघाश्च नारद ॥ ८७ ॥ गत्वा गृहं च पितरं ननाम मातरं तथा ॥ चकार मा
 ता क्रोडे च नवनीतं च नूतनम् ॥ ८८ ॥ मातृदत्तं च तांबूलं च खाद शीतलं जलम् ॥ उवास तत्र जगतां नाथो मातृसमीपतः
 ॥ ८९ ॥ सर्वैर्गोपसमूहैश्च सेवितः श्वेतचामरैः ॥ माल्यचंदनतांबूलं ते च तस्मै ददुर्मुदा ॥ ९० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
 श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णागमनं नामैकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥
 यथाक्रूरः स्वशरणं गत्वा कंसेन प्रेषितः ॥ चकार शयनं तल्पे भुक्त्वा मिष्टान्नमुत्तमम् ॥ १ ॥ सकर्पूरं च तांबूलं च खाद वासितं जल
 म् ॥ जगाम निद्रां सुखतः सुखसंभोगमात्रतः ॥ २ ॥ ततो ददर्श सुस्वप्नं पुराणश्रुतिसंमितम् ॥ निशावशेषसमये वाद्यादिपरिवर्जिते
 ॥ ३ ॥ अरोगी बद्धकेशश्च वस्त्रयुग्मसमन्वितः ॥ सुतल्पशायी सुस्निग्धश्चिताशोकविवर्जितः ॥ ४ ॥ किशोरवयसं श्यामं द्विभुजं सु
 रलीधरम् ॥ पीतवस्त्रपरीधानं वनमालाविभूषितम् ॥ ५ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं मालतीमाल्यशोभितम् ॥ भूषितं भूषणार्हं च सद्रत्न
 मणिभूषणैः ॥ ६ ॥ मयूरपिच्छचूडं च सस्मितं पद्मलोचनम् ॥ एवंभूतं द्विजशिशुं ददर्श प्रथमं मुने ॥ ७ ॥ ततो ददर्श रुचिरां पति
 पुत्रवतीं सतीम् ॥ पीतवस्त्रपरीधानां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ ८ ॥ ज्वलत्प्रदीपहस्तां च शुक्रधान्यकरां वराम् ॥ शरच्चंद्रनिभास्यां च
 सस्मितां वरदां शुभाम् ॥ ९ ॥ ततो ददर्श विप्रं च प्रकुर्वतं शुभाशिषम् ॥ श्वेतपद्मं राजहंसं तुरगं च सरोवरम् ॥ १० ॥ ददर्श चि

त्र. वै. क.

॥१६७॥

त्रितं चारु फलितं पुष्पितं शुभम् ॥ आप्रनिंबनारिकेलगुर्वर्ककदलीतरुम् ॥ ११ ॥ दशंतं श्वेतसर्पं च स्वात्मानं पर्वतस्थितम् ॥ वृक्ष
स्थं च गजस्थं च तरिस्थं तुरगस्थितम् ॥ १२ ॥ वीणां वादितवंतं च भुक्तवंतं च पायसम् ॥ दधिक्षीरयुताग्रं च पद्मपत्रस्थमीप्सि
तम् ॥ १३ ॥ कृमिविट्सहितांगं च रुदंतं मोहितं तदा ॥ शुक्रधान्यपुष्पकरं क्षणं चंदनचर्चितम् ॥ १४ ॥ प्रासादस्थं समुद्रस्थमा
त्मानं च सलोहितम् ॥ छिन्नभिन्नं क्षतांगं च मेदपूयसमन्वितम् ॥ १५ ॥ ततो ददर्श रजतं मणिं शुभ्रं च कांचनम् ॥ मुक्तामाणिक्य
रत्नं च पूर्णकुंभजलं शुभम् ॥ १६ ॥ सुरभिं च सवत्सां च वृषभेन्द्रं मयूरकम् ॥ शुकं च सारसं हंसं चिल्लं खंजनमेव च ॥ १७ ॥
तांबूलं पुष्पमाल्यं च ज्वलदग्निं सुरार्चनम् ॥ पार्वतीप्रतिमां कृष्णप्रतिमां शिवलिंगकम् ॥ १८ ॥ विप्रबालां च बालां च सुपक्वफ
लितां कृषिम् ॥ देवस्थलीं च राजेंद्रं सिंहं व्याघ्रं गुरुं सुरम् ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा स्वप्नं समुत्तस्थौ चकारात्तिकमीप्सितम् ॥ उद्धवं कथया
मास सर्वं वृत्तांतमेव च ॥ २० ॥ उद्धवाज्ञां समादाय कृत्वा गुरुसुरार्चनम् ॥ यात्रां चकार श्रीकृष्णं ध्यत्वा मनसि नारद ॥ २१ ॥
ददर्श वर्त्मन्येवं च मंगलार्हं शुभप्रदम् ॥ वांछाफलप्रदं रम्यं पुरो मंगलसूचकम् ॥ २२ ॥ वामे शिवं शिवां पूर्णं कुंभं नकुलचाप
कम् ॥ पतिपुत्रवतीं साध्वीं दिव्याभरणभूषिताम् ॥ २३ ॥ शुक्रपुष्पं च माल्यं च धान्यं च खंजनं शुभम् ॥ दक्षिणे ज्वलदग्निं च
विप्रं च वृषभं गजम् ॥ २४ ॥ वत्सप्रयुक्तां धेनुं च श्वेताश्वं राजहंसकम् ॥ वेश्यां च पुष्पमालां च पताकां दधि पायसम् ॥ २५ ॥
मणिं सुवर्णं रजतं मुक्तामाणिक्यमीप्सितम् ॥ मद्यं मांसं चंदनं च माध्वीकं घृतमुत्तमम् ॥ २६ ॥ कृष्णसारं फलं लाजसिद्धाग्रं
दर्पणं तथा ॥ विचित्रितं विमानं च सुदीप्तां प्रतिमां तथा ॥ २७ ॥ शुक्रोत्पलं पद्मवनं शंखचिल्लं च कोरकम् ॥ मार्जारं पर्वतं मेघं
मयूरं शुकसारसम् ॥ २८ ॥ शंखकोकिलवाद्यानां ध्वनिं शुश्राव मंगलम् ॥ विचित्रकृष्णसंगीतं हरिशब्दं जयध्वनिम् ॥ २९ ॥
एवंभूतं शुभं दृष्ट्वा श्रुत्वा प्रहृष्टमानसः ॥ प्रविवेश हरिं स्मृत्वा पुण्यं वृन्दावनं वनम् ॥ ३० ॥ ददर्श पुरतो रम्यं रासमंडल
मीप्सितम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीपुष्पचंदनवायुना ॥ ३१ ॥ वासितं मंगलवटै रंभास्तंभैर्विराजितम् ॥ आप्रपल्लवसंघैश्च

खं० ४ उ.

अ० ७०

॥१६७॥

पट्टसूत्रविचित्रितैः ॥ ३२ ॥ शोभितैः परितः शश्वत्पद्मरागविनिर्मितम् ॥ शोभितं शोभनार्हं च त्रिकोटिरत्नमंदिरैः ॥ ३३ ॥ रम्यैः
 कुंजकुटीरैश्च राजितं शतकोटिभिः ॥ रासं वृंदावनं दृष्ट्वा कियदूरं ययौ च सः ॥ ३४ ॥ ददर्श पुरतो रम्यं नंदव्रजमनुत्तमम् ॥ परं
 वैकुण्ठसंकाशं वैकुण्ठनिलयं शुभम् ॥ ३५ ॥ रत्नसोपानसंयुक्तं रत्नस्तंभैर्विराजितम् ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यं सद्रत्नवलयान्वितम् ॥
 ॥ ३६ ॥ खचितं मणिसारेण रचितं विश्वकर्मणा ॥ द्वारि दृष्टेन मार्गेण राजद्वारं विवेश सः ॥ ३७ ॥ पताकारत्नजालाढ्यं मुक्ता
 माणिक्यभूषितम् ॥ रत्नदर्पणशोभाढ्यं रत्नचित्रविचित्रितम् ॥ ३८ ॥ रत्नवीथीविरचितं मंगलं मंगलैर्घटैः ॥ अक्रूरागमनं श्रुत्वा सा
 ह्यादो नंद एव च ॥ सहितो रामकृष्णाभ्यां जगामानुवजाय वै ॥ ३९ ॥ वृषभान्वादिभिर्युक्तः कृत्वा वेश्यां पुरःसराम् ॥ पूर्णकुंभं
 गजेन्द्रं च कृत्वाग्रे शुक्रधान्यकम् ॥ ४० ॥ कृष्णां गां मधुपर्कं च पाद्यं रत्नासनादिकम् ॥ गृहीत्वा सादरः शांतः सस्मितो विनतस्त
 था ॥ ४१ ॥ आनंदयुक्तो नंदश्च सगणः सह बालकः ॥ दृष्ट्वाक्रूरं महाभागं तूर्णमालिंगनं ददौ ॥ ४२ ॥ प्रणेषुः शिरसा सर्वे गोपा
 जग्रहुराशिषम् ॥ परस्परं च संयोगो बभूव गुणवान्मुने ॥ ४३ ॥ क्रोडे चकाराक्रूरश्च कृष्णं रामं क्रमेण च ॥ चुचुंब गंडयुगले पुलकां
 चितविग्रहः ॥ ४४ ॥ साश्रुनेत्रोतिसाहादः कृतार्थः सिद्धवांछितः ॥ ददर्श कृष्णं द्विभुजं क्षणं श्यामलसुंदरम् ॥ ४५ ॥ पीतवस्त्रपरीधा
 नं मालतीमाल्यभूषितम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं परं वंशीधरं वरम् ॥ ४६ ॥ स्तुतं ब्रह्मेशशेषाद्यैर्मुनीन्द्रैः सनकादिभिः ॥ वीक्षितं गोपक
 न्याभिः परिपूर्णतमं विभुम् ॥ ४७ ॥ क्षणं ददर्श क्रोडस्थं सस्मितं च चतुर्भुजम् ॥ लक्ष्मीसरस्वतीयुक्तं वनमालाविभूषितम् ॥ ४८ ॥
 सुनंदनंदकुमुदैः पार्षदैः परिसेवितम् ॥ सेवितं सिद्धसंघैश्च भक्तिनम्रैः परात्परम् ॥ ४९ ॥ क्षणं ददर्श देवं तं पंचवक्त्रं त्रिलोचनम् ॥
 शुद्धस्फटिकसंकाशं नागराजविराजितम् ॥ ५० ॥ दिगंबरं परब्रह्म भस्मांगं च जटायुतम् ॥ जपमालाकरं ध्याननिष्ठं श्रेष्ठं च
 योगिनाम् ॥ ५१ ॥ क्षणं चतुर्मुखं ध्याननिष्ठं श्रेष्ठं मनीषिणाम् ॥ क्षणं धर्मस्वरूपं च शेषरूपं क्षणं क्षणम् ॥ ५२ ॥ क्षणं
 भास्कररूपं च ज्योतीरूपं सनातनम् ॥ क्षणं परमशोभाढ्यं कोटिकंदर्पनिर्दितम् ॥ ५३ ॥ कामिनीकमनीयं च कामुकं कामसंयु

त्र. वै. ल.
॥ १६८ ॥

तम् ॥ एवंभूतं शिशुं दृष्ट्वा स्थापयामास वक्षसि ॥ ५४ ॥ रत्नसिंहासने रम्ये नन्ददत्ते च नारद ॥ कृत्वा प्रदक्षिणं भक्त्या पुलकांचित
विग्रहः ॥ प्रणम्य शिरसा भूमौ तुष्टाव पुरुषोत्तमम् ॥ ५५ ॥ ॥ अक्रूर उवाच ॥ ॥ नमः कारणरूपाय परमात्मस्वरूपिणे ॥
॥ ५६ ॥ सर्वेषामपि विश्वानामीश्वराय नमोनमः ॥ पराय प्रकृतेरीशपरात्परतराय च ॥ ५७ ॥ निर्गुणाय निरीहाय नीरूपाय
स्वरूपिणे ॥ सर्वदेवस्वरूपाय सर्वदेवेश्वराय च ॥ ५८ ॥ सर्वदेवाधिदेवाय विश्वादिभूतरूपिणे ॥ असंख्येषु च विश्वेषु ब्रह्मविष्णुशि
वात्मक ॥ ५९ ॥ स्वरूपायादिबीजाय तदीशविश्वरूपिणे ॥ नमो गोपांगनेशाय गणेशेश्वररूपिणे ॥ ६० ॥ नमः सुरगणेशाय
राधेशाय नमोनमः ॥ राधारमणरूपाय राधारूपधराय च ॥ ६१ ॥ राधाराध्याय राधायाः प्राणाधिकतराय च ॥ राधासाध्याय
राधाधिदेवप्रियतमाय च ॥ ६२ ॥ राधाप्राणाधिदेवाय विश्वरूपाय ते नमः ॥ वेदस्तुतात्मवेदज्ञरूपिणे वेदिने नमः ॥ ६३ ॥ वेदा
धिष्ठातृदेवाय वेदबीजाय ते नमः ॥ यस्य लोमसु विश्वानि चासंख्यानि च नित्यशः ॥ ६४ ॥ महद्विष्णोरीश्वराय विश्वेशाय नमो
नमः ॥ स्वयं प्रकृतिरूपाय प्राकृताय नमोनमः ॥ ६५ ॥ प्रकृतीश्वररूपाय प्रधानपुरुषाय च ॥ इत्येवं स्तवनं कृत्वा मूर्च्छामाप
सभातले ॥ ६६ ॥ पपात सहसा भूमौ पुनरीशं ददर्श सः ॥ बहिःस्थं हृदयस्थं च परमात्मानमीश्वरम् ॥ ६७ ॥ परितः श्यामरू
पं च विश्वस्थं विश्वमेव च ॥ अक्रूरं मूर्च्छितं दृष्ट्वा नन्दः सादरपूर्वकम् ॥ ६८ ॥ रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास नारद ॥ पप्रच्छ सर्व
वृत्तांतं किंस्विद्वृष्टमिति त्वया ॥ ६९ ॥ मिष्टान्नं भोजयामास कुशलं च पुनःपुनः ॥ अक्रूरः कथयामास कंसवृत्तांतमीप्सितम् ॥
॥ ७० ॥ स्वपित्रोर्मोक्षणार्थं च गमनं रामकृष्णयोः ॥ इत्यक्रूरकृतं स्तोत्रं यः पठेत्सुसमाहितः ॥ ७१ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रमभार्यो
लभते प्रियाम् ॥ अधनो धनमाप्नोति निर्भूमिर्धनं महीम् ॥ ७२ ॥ हतप्रजः प्रजालाभं प्रतिष्ठां चाप्रतिष्ठितः ॥ यशः प्राप्नोति विपु
लमयशस्वी च लीलया ॥ ७३ ॥ अथ सुष्वाप समये परं संहृष्टमानसः ॥ रम्ये चंपकतरुपे च कृष्णं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ ७४ ॥
प्रातरुत्थाय सहसा कृत्वाह्निकमनुत्तमम् ॥ स्वरथे स्थापयामास रामं कृष्णं जगत्पतिम् ॥ ७५ ॥ गव्यं पंचप्रकारं च नानाद्रव्यं

खं० ४ उ.
अ० ७०

॥ १६८ ॥

सुदुर्लभम् ॥ वृषभानं च नंदं च सुनंदं चंद्रभानकम् ॥ ७६ ॥ नानाप्रकारं वाद्यं च मृदंगमुरजादिकम् ॥ पटहं पणवं चैव ढक्कां दुंदु
 भिमानकम् ॥ ७७ ॥ सजां संनहनीं कांस्यपट्टमर्दलमंडवीम् ॥ वादयामास सानंदं नंदगोपो ब्रजेश्वरः ॥ ७८ ॥ श्रुत्वा
 वाद्यं च गोप्यश्च गमनं रामकृष्णयोः ॥ दृष्ट्वा कृष्णं रथस्थं तमाययुः कोपपीडिताः ॥ ७९ ॥ कृष्णेन वारिताः
 सर्वाः प्रेरिता राधया द्विज ॥ बभञ्जुरीश्वररथं पादाघातेन लीलया ॥ ८० ॥ तत्र सर्वेषु गोपेषु हाहाकारं कृतेषु च ॥
 प्रययुर्बलवत्यश्च कृष्णं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ ८१ ॥ काचित्क्रूरं तमक्रूरं भर्त्सयामास कोपतः ॥ काश्चिद्बद्धा च व
 स्त्रेण चाक्रूरं प्रययुस्ततः ॥ ८२ ॥ काचित् तं ताडयामास कंकणेन करेण च ॥ तद्वस्त्रं हारयामास कृत्वा विवसनं मुने ॥ ८३ ॥ क्षत
 विक्षतसर्वाङ्गं दृष्ट्वाक्रूरं च माधवः ॥ जगाम राधानिकटं बोधयामास तां पुनः ॥ ८४ ॥ अध्यात्मिकेन योगेन विनयेन च साद
 रम् ॥ अक्रूरं बोधयामास बोधयामास तां विभुः ॥ ८५ ॥ आकाशात्पतितं दिव्यं मंत्रप्रस्थापितं रथम् ॥ विचित्रवस्त्रसंयुक्तं ददर्श
 पुरतो हरिः ॥ ८६ ॥ खचितं मणिराजेन रचितं विश्वकर्मणा ॥ तं दृष्ट्वा मातृभवनमाजगाम जगत्पतिः ॥ ८७ ॥ भुक्त्वा पीत्वा
 सुखं सुप्त्वा भगवान्सह बांधवः ॥ तस्थौ मुनीन्द्रदेवेंद्रब्रह्मेशशेषवंदितः ॥ ८८ ॥ सुषुप्तुर्गोपिकाः सर्वाः परं संहृष्टमानसाः ॥ पुष्प
 तल्पे च रम्ये च राधया सह नारद ॥ ८९ ॥ सर्वे चानंदयुक्ताश्च जना गोकुलवासिनः ॥ केचिद्गोपाश्च ननृतुः केचित्संगीततत्पराः
 ॥ ९० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे गोपीविषयो नाम सप्ततितमोऽध्यायः ॥
 ॥ ७० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ राधिकायां च सुप्तायां सुप्तासु गोपिकासु च ॥ पुष्पचंदनतल्पे च वायुना सुरभीकृते
 ॥ १ ॥ तृतीयप्रहरेतीते निशायां च शुभेक्षणे ॥ शुभचंद्रक्षयोगे चाऽमृतयोगसमन्विते ॥ २ ॥ सौम्यस्वामियुते लग्ने सौम्यग्रहवि
 लोकिते ॥ पापग्रहसमासक्तदुष्टदोषादिवर्जिते ॥ ३ ॥ यशोदां बोधयामास कारयामास मंगलम् ॥ बंधूनाश्वासयामास समुत्थाय
 हरिः स्वयम् ॥ ४ ॥ वाद्यं निषेधयामास राधिकाभयभीतवत् ॥ स्वतंत्रो विश्वकर्ता च पाताभर्ता स्वतंत्रवत् ॥ ५ ॥ प्रक्षाल्य पादयु

ब्र. वै. क.

॥१६९॥

गुलं धृत्वा धौते च वाससी ॥ उवास संस्कृते स्थाने विलिप्ते चंदनादिना ॥ ६ ॥ फलपल्लवसंयुक्तं संस्कृतं चंदनादिभिः ॥ वामे
 कृत्वा पूर्णकुंभं वह्निं विप्रं स्वदक्षिणे ॥ ७ ॥ पतिपुत्रवतीं दीपं दर्पणं पुरतस्तथा ॥ दूर्वाकांडं च सुस्निग्धं पुष्पं धान्यं सितं शुभम् ॥
 ॥ ८ ॥ गुरुदत्तं गृहीत्वा च प्रदधौ मस्तकोपरि ॥ घृतं ददर्श माध्वीकं रजतं कांचनं दधि ॥ ९ ॥ चंदनं लेपनं कृत्वा पुष्पमाला
 गले दधौ ॥ गुरुवर्गं ब्राह्मणं च वंदयामास भक्तिः ॥ १० ॥ शंखध्वनिं वेदपाठं संगीतं मंगलाष्टकम् ॥ विप्राशीर्वचनं रम्यं शुश्राव
 परमादरम् ॥ ११ ॥ ध्यात्वा मंगलरूपं च सर्वत्र मंगलप्रदम् ॥ चिक्षेप दक्षिणं पादं सुंदरं स्वात्मविग्रहम् ॥ १२ ॥ विधृत्य नासिकां
 वामभागं मध्यमया विभुः ॥ विसृज्य वायुसंपूर्णं नासादक्षिणरं धृतः ॥ १३ ॥ ततो ययौ नंदनंदो नंदस्य प्रांगणं वरम् ॥ सानंदः
 परमानंदो नित्यानंदः सनातनः ॥ १४ ॥ नित्योऽनित्यो नित्यबीजस्वरूपो नित्यविग्रहः ॥ नित्यांगभूतो नित्येशो नित्यकृत्यवि
 शारदः ॥ १५ ॥ नित्यनूतनरूपश्च नित्यनूतनयौवनः ॥ नित्यो नूतवेषश्च वयसा नित्यनूतनः ॥ १६ ॥ नित्यनूतनसंभाषो यत्प्रेम
 नित्यनूतनम् ॥ नित्यनूतनसंप्राप्तिः सौभाग्यं नित्यनूतनम् ॥ १७ ॥ सुधारसपरं मिष्टं यद्वाक्यं नित्यनूतनम् ॥ नित्यनूतनभक्तं
 च यत्पदं नित्यनूतनम् ॥ १८ ॥ स्थायं स्थायं प्रांगणेस्मिन्मायेशो मायया युतः ॥ अतीव रम्ये सुस्निग्धो बभूव गमनोन्मुखः
 ॥ १९ ॥ रंभास्तंभसमूहैश्च रसालपल्लवान्वितैः ॥ पटसूत्रनिबद्धैश्च सुंदरैश्च सुसंस्कृते ॥ २० ॥ पद्मरागेण खचिते रचिते विश्वक
 र्मणा ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तैश्च चंदनैश्च सुसंस्कृते ॥ २१ ॥ तत्र तस्थौ स्वयं कृष्णः सहाक्रूरः सर्वांशवः ॥ यशोदया समाश्लिष्टो वाम
 पार्श्वेन मायया ॥ २२ ॥ नंदेनानंदयुक्तेनाऽश्लिष्टो दक्षिणपार्श्वतः ॥ संभाषितो बांधवैश्च पित्रा मात्रा च चुंबितः ॥ २३ ॥ ॥ इति
 श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे यात्रामंगलं नामैकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ श्रीना
 रायण उवाच ॥ ॥ अथ कृष्णो गुरुं नत्वा निर्गम्य शिविरान्मुने ॥ आरुह्य स्वर्गयानं च शुभां मधुपुरीं ययौ ॥ १ ॥ विवेश मथुरां
 रम्यां सहाक्रूरगणैः समम् ॥ निर्जित्य शक्रनगरीं शोभायुक्तां मनोहराम् ॥ २ ॥ रत्नश्रेष्ठेन खचितां रचितां विश्वकर्मणा ॥ अमूल्य

खं० ४ उ.

अ० ७२

॥१६९॥

रत्नकलशै राजितैश्च विराजिताम् ॥ ३ ॥ राजमार्गशतैरिवैवेष्टितां रुचिरैर्वरैः ॥ चंद्राकारैश्चंद्रसारैर्मणिभिः परिसंस्कृतैः ॥ ४ ॥
 विचित्रैर्मणिसारैश्च वीथीशतविनिर्मितैः ॥ शोभितैर्वणिजैः श्रेष्ठैः पुण्यवस्तुसमन्वितैः ॥ ५ ॥ सरोवरसहस्रैश्च परितः परिशोभि
 ताम् ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशैः पद्मरागविराजितैः ॥ ६ ॥ रत्नालंकारभूषाढ्यैः शोभितां पद्मिनीगणैः ॥ स्थिरयौवनसंयुक्तैर्निमेषर
 हितैः परैः ॥ ७ ॥ साक्षतैर्हृद्वधनैः कृष्णदर्शनलालसैः ॥ भ्रूभंगलीलालैश्च शश्वच्चंचललोचनैः ॥ ८ ॥ शश्वत्कामसमायुक्तैः
 पीनश्रोणिपयोधरैः ॥ कोमलांगैर्मध्यकूपै रतिरासविशारदैः ॥ ९ ॥ रत्ननिर्माणयानानां कोटिभिः परिशोभिताम् ॥ भूषणैर्भूषिता
 भिश्च चित्रिताभिश्च चित्रकैः ॥ १० ॥ नानाप्रकारश्रीयुक्तां पुष्पोद्यानत्रिकोटिभिः ॥ नानापुष्पैः पुष्पिताभिर्युक्ताभिर्मधु
 सूदनैः ॥ ११ ॥ माधुर्यमधुसंयुक्तैर्मधुलुब्धैर्मुदान्वितैः ॥ माध्वीकमधुमत्तैश्च युक्तैर्मधुकरीचयैः ॥ १२ ॥ नानाप्रकारदुर्गैश्च
 दुर्गम्यां वैरिणां गणैः ॥ रक्षितां रक्षकैः शश्वद्रक्षाशास्त्रविशारदैः ॥ १३ ॥ त्रिकोट्याट्टालिकाभिश्च संयुक्तां सुमनोहराम् ॥
 रचितां किल सद्रत्नैर्विचित्रैर्विश्वकर्मणा ॥ १४ ॥ एवंभूतां च मथुरां दृष्ट्वा कमललोचनः ॥ ददर्श पथि कुब्जां तां वृद्धाम
 तिजरातुराम् ॥ १५ ॥ यांतीं दंडसहायेन चातिनम्रां नमद्वलीम् ॥ रुषितां विकृताकारां बिभ्रतीं चंदनद्रवम् ॥ १६ ॥ कस्तूरीकुंकुमा
 क्तं च स्पृष्टमात्रेण नारद ॥ सुगंधिमकरंदेन गंधाढ्यं सुमनोहरम् ॥ १७ ॥ सा दृष्ट्वा सस्मिता वृद्धा श्रीकांतं शांतमीश्वरम् ॥ श्रीयुक्तं
 श्रीनिवासं तं श्रीबीजं श्रीनिकेतनम् ॥ १८ ॥ प्रणम्य सहसा मूर्ध्ना भक्तिनम्रा पुटांजलिः ॥ प्रददौ चंदनं तस्य गात्रे श्यामलसुन्दरे
 ॥ १९ ॥ गात्रेषु तद्गणानां च स्वर्णपात्रकरा वरा ॥ कृत्वा प्रदक्षिणं कृष्णं प्रणनाम पुनःपुनः ॥ २० ॥ श्रीकृष्णदृष्टिमात्रेण श्रीयु
 क्ता सा बभूव ह ॥ सहसा श्रीसमा रम्या रूपेण यौवनेन च ॥ २१ ॥ वह्निशुद्धा सुवसना रत्नभूषणभूषिता ॥ यथा द्वादशवर्षीया कन्या
 धन्या मनोहरा ॥ २२ ॥ बिंबोष्ठी सस्मिता श्यामा तप्तकांचनसन्निभा ॥ सुश्रोणी सुदती बिल्वफलतुल्यपयोधरा ॥ २३ ॥ अमूल्य
 रत्ननिर्माणहारसारविराजिता ॥ गजेंद्रराजगमना रत्नमंजीरंजिता ॥ २४ ॥ बिभ्रती कबरीभारं मालतीमाल्यवेष्टितम् ॥ रक्षितं वाम

ब्र. वै. क.
॥ १७० ॥

भागेन रुचिरं वर्तुलाकृतिम् ॥ २५ ॥ सिंदूरबिंदुं दधती दाडिमीकुसुमाकृतिम् ॥ कस्तूरीबिंदुमुपरि सार्द्धं चंदनबिंदुभिः ॥ २६ ॥ रत्न
दर्पणहस्ता च प्रशस्ता रतिकर्मसु ॥ श्रीकृष्णं वरयामास लोललोचनकोणतः ॥ २७ ॥ श्रीवासस्तां समाश्वास्य ययौ स्थानांतरं पर
म् ॥ कृतार्थरूपा सा प्रीत्या ययौ पद्मा यथालयम् ॥ २८ ॥ सा ददर्श स्वभवनं यथा पद्मालयालयम् ॥ रत्नशय्याविरचितं सद्गन्तसा
रनिर्मितम् ॥ २९ ॥ रत्नप्रदीपराजीभी राजिताभिश्च राजितम् ॥ रत्नदर्पणराजैश्च राजितं परितस्ततः ॥ ३० ॥ सिंदूरवस्त्रतांबूलं श्वे
तचामरमाल्यकम् ॥ बिभ्रतीभिश्च दासीभिर्वेष्टितं दाससंघकैः ॥ ३१ ॥ तत्र गत्वा च भुक्त्वा च मिष्टान्नं परमं मुदा ॥ सुष्वाप रत्नप
र्यंके सा दासीभिश्च सेविता ॥ ३२ ॥ सकर्पूरं च तांबूलं कस्तूरीकुंकुमान्वितम् ॥ चंदनं स्थापयामास स्वतल्पे हरये सती ॥ ३३ ॥
मालतीमाल्ययुगुलं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ शीतलं सलिलं स्वादु मिष्टान्नं स्वसमीपतः ॥ ३४ ॥ कर्मणा मनसा वाचा चिंतयंती हरेः
पदम् ॥ हरेरागमनं चापि मुखचंद्रं मनोहरम् ॥ ३५ ॥ जगत्कृष्णमयं शश्वत्पश्यंती कामुकी मुने ॥ कोटिकंदर्पलीलाभं कामसक्तं च
कामुकम् ॥ ३६ ॥ ततो ददर्श श्रीकृष्णो मालाकारं मनोहरम् ॥ मालासमूहं बिभ्रंतं गच्छंतं राजमंदिरम् ॥ ३७ ॥ सोपि दृष्ट्वा च
श्रीकांतं प्रणम्य शिरसा भुवि ॥ ददौ माल्यसमूहं च कृष्णाय परमात्मने ॥ ३८ ॥ कृष्णस्तस्मै वरं दत्त्वा स्वदास्यमतिदुर्लभम् ॥
माल्यं गृहीत्वा प्रययौ राजमार्गं वरं वरः ॥ ३९ ॥ ततो ददर्श रजकं बिभ्रंतं वस्त्रपुंजकम् ॥ अहंकृतिबलिष्ठं च सततं यौवनोद्धतम् ॥
॥ ४० ॥ वस्त्रं ययाचे तं कृष्णो विनयेन महामुने ॥ स तस्मै न ददौ वस्त्रं तमुवाच च निष्ठुरम् ॥ ४१ ॥ ॥ रजक उवाच ॥ ॥ गोर
क्षकानां त्वयोग्यं वस्त्रमेतत्सुदुर्लभम् ॥ राजयोग्यं च हे मूढ हे गोपजनवल्लभ ॥ ४२ ॥ गृहीत्वा गोपकन्याश्च कन्यालोलुप लंपट ॥ यद्वि
हारः कृतस्तत्र वृन्दारण्येऽप्यराजके ॥ ४३ ॥ न चात्र तादृशं कर्म राज्ञः कंसस्य वर्त्मनि ॥ विद्यमानोऽत्र राजेंद्रः शास्ता दुष्टस्य तत्क्ष
णम् ॥ ४४ ॥ रजकस्य वचः श्रुत्वा जहास मधुसूदनः ॥ जहास बलदेवश्च साक्रूरो गोपवर्गकः ॥ ४५ ॥ तं निहत्य चपेटेन ज
ग्राह वस्त्रपुंजकम् ॥ वस्त्रं संधारयामास श्रीकृष्णः सगणस्तथा ॥ ४६ ॥ रत्नयानेन गोलोकं पार्षदैर्वेष्टितेन च ॥ ययौ रजकराजश्च

खं० ४ उ.
अ० ७२

॥ १७० ॥

धृत्वा दिव्यकलेवरम् ॥ ४७ ॥ शश्वद्यौवनयुक्तं च जरामृत्युहरं वरम् ॥ पीतवस्त्रसमासक्तं सस्मितं श्यामसुन्दरम् ॥ ४८ ॥ बभूव
 सोपि गोलोके पार्षदेष्टु च पार्षदः ॥ कृष्णस्यागमनं तत्र सस्मार सततं वशी ॥ ४९ ॥ अस्तं गतो दिनकरोप्यकूरः स्वगृहं ययौ ॥
 कृष्णस्यानुमतिं प्राप्य कृष्णोपि कस्यचिद्ब्रह्म ॥ ५० ॥ वैष्णवस्य कुर्विंदस्य तस्मिन्नस्तधनस्य च ॥ सानंदो नंदसहितो बलदेवादि
 भिर्युतः ॥ ५१ ॥ स भक्तः पूजयामास प्रणम्य श्रीनिकेतनम् ॥ तस्मै ददौ स्वदास्यं च वरं ब्रह्मादिदुर्लभम् ॥ ५२ ॥ पर्यंके सुषुप्तुः
 सर्वे भुक्त्वा मिष्टान्नमुत्तमम् ॥ निद्रां च लेभे सा कुब्जा निद्रेशोपि ययौ मुदा ॥ ५३ ॥ गत्वा ददर्श कुब्जां तां रत्नतरुपे च निद्रि
 ताम् ॥ दासीगणैः परिवृतां सुन्दरीं कमलामिव ॥ ५४ ॥ बोधयामास तां कृष्णो न दासीश्चापि निद्रिताः ॥ तामुवाच जगन्नाथो ज
 गन्नाथप्रियां सतीम् ॥ ५५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ त्यज निद्रां महाभागे शृंगारं देहि सुन्दरि ॥ पुरा शूर्पणखा त्वं च भ
 गिनी रावणस्य च ॥ ५६ ॥ रामजन्मनि मद्भेतोस्त्वया कांते तपः कृतम् ॥ तपःप्रभावान्मां कांतं भज श्रीकृष्णजन्मनि ॥ ५७ ॥
 अधुना सुखसंभोगं कृत्वा गच्छ ममालयम् ॥ सुदुर्लभं च गोलोकं जरामृत्युहरं परम् ॥ ५८ ॥ इत्युक्त्वा श्रीनिवासश्च कृत्वा ता
 मेव वक्षसि ॥ नद्यां चकार शृंगारं चुंबनं चापि कामुकीम् ॥ ५९ ॥ सा सस्मिता च श्रीकृष्णं नवसंगमलजिता ॥ चुचुबे
 गंडे क्रोडे तां चकार कमलां यथा ॥ ६० ॥ सुरतेर्विरतिर्नास्ति दंपती रतिपंडितौ ॥ नानाप्रकारसुरतं बभूव तत्र नारद
 ॥ ६१ ॥ स्तनश्रोणियुगं तस्या वीक्षितं च चकार ह ॥ भगवान्नखरैस्तीक्ष्णैर्दशनैरधरं वरम् ॥ ६२ ॥ निशावसानसमये
 वीर्याधानं चकार सः ॥ सुखसंभोगभोगेन मूर्च्छामाप च सुंदरी ॥ ६३ ॥ तत्राजगाम तां तंदा कृष्णवक्षःस्थलस्थिताम् ॥ बुबुधे
 न दिवारात्रं स्वर्गं मर्त्यं जलं स्थलम् ॥ ६४ ॥ सुप्रभाता च रजनी बभूव रजनीपतिः ॥ पत्युर्व्यतिक्रमेणैव लज्जयेव मलीमसः ॥
 ॥ ६५ ॥ अथाजगाम गोलोकाद्रथो रत्नविनिर्मितः ॥ जगाम तेन तं लोकं धृत्वा दिव्यकलेवरम् ॥ ६६ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानं

१ ब्रह्मादिदेवदुर्लभम्-३० पा० ।

ब्र. वै. ल.

॥१७१॥

रत्नभूषणभूषितम् ॥ प्रतप्तकांचनाभासं नित्यं जन्मादिवर्जितम् ॥ ६७ ॥ सा बभूव च तत्रैव गोपी चंद्रमुखी मुने ॥ गोप्यः कतिवि
 धास्तस्या बभूवुः परिचारिकाः ॥ ६८ ॥ भगवानपि तत्रैव क्षणं स्थित्वा स्वमंदिरम् ॥ जगाम यत्र नंदश्च सानंदो नंदनंदनः ॥
 ॥ ६९ ॥ अथ कंसो निशायां च निद्रायां भयविह्वलः ॥ ददश दुःखदुःस्वप्नमात्मनो मृत्युसूचकम् ॥ ७० ॥ ददर्श सूर्यं भूमिस्थं
 चतुःखंडं नभश्च्युतम् ॥ दशखंडं चंद्रबिंबं भूमिस्थं स्वाच्युतं मुने ॥ ७१ ॥ पुरुषान्विकृताकारात्रज्जुहस्तान्दिगंबरान् ॥ विधवां
 शूद्रपत्नीं च नग्रां च च्छिन्ननासिकाम् ॥ ७२ ॥ हसंतीं चूर्णतिलकां श्वेतकृष्णोच्चमूर्द्धजाम् ॥ खड्गखर्परहस्तां च लोलजिह्वां च
 बिभ्रतीम् ॥ ७३ ॥ रुंडमालासमायुक्तां गर्दभं महिषं वृषम् ॥ सूकरं भल्लुकं काकं गृध्रं कंकं च वानरम् ॥ ७४ ॥ विरजं कुक्कुरं नक्रं
 शृगालं भस्मपुंजकम् ॥ अस्थिराशिं तालफलं केशं कार्पासमुल्बणम् ॥ ७५ ॥ निर्वाणांगारमुल्कां च शवं मर्त्यं चिताश्रितम् ॥ कुलाल
 तैलकाराणां चक्रं वक्रं कपर्दकम् ॥ ७६ ॥ श्मशानं दग्धकाष्ठं च शुष्ककाष्ठं कुशं तृणम् ॥ गच्छंतं च कबंधं च नदंतं मृतमस्तकम् ॥ ७७ ॥
 दग्धस्थानं भस्मयुतं तडागं जलवर्जितम् ॥ दग्धमत्स्यं च लोहं च निर्वाणदग्धकाननम् ॥ ७८ ॥ गलत्कुष्ठं च वृषलं नग्नं च मुक्त
 मूर्द्धजम् ॥ अतीव रुष्टं विप्रं च शपंतं गुरुमीदृशम् ॥ ७९ ॥ अतीव रुष्टं भिक्षुं च योगिनं वैष्णवं नरम् ॥ एवं दृष्ट्वा समुत्थाय कथया
 मास मातरम् ॥ ८० ॥ पितरं भ्रातरं पत्नीं रुदंतीं प्रेमविह्वलाम् ॥ मंचकान्कारयामास स्थापयामास हस्तिनम् ॥ ८१ ॥ मल्लं सैन्यं
 च योद्धारं कारयामास मंगलम् ॥ सभां च कारयामास पुण्यं स्वस्त्ययनं शिवम् ॥ यत्नेन योजयामास योगे युक्तं पुरोहितम् ॥
 ॥ ८२ ॥ उवास मंचके रम्ये धृत्वा खड्गं विलक्षणम् ॥ रणे नियोजयामास योद्धारं युद्धकोविदम् ॥ ८३ ॥ वासयामास राजेंद्रा
 न्ब्राह्मणांश्च मुनीश्वरान् ॥ ब्राह्मणांश्च सुहृद्गान्धर्मिष्ठात्रणकोविदान् ॥ ८४ ॥ अथाजगाम गोविंदो रामेण सह नारद ॥ महेशस्य
 धनुर्मध्यं बभंज तत्र लीलया ॥ ८५ ॥ शब्देन तस्य मथुरा बधिरा च बभूव ह ॥ विषादं प्राप कंसश्च मुदं च देवकीसुतः ॥ ८६ ॥ उपस्थि
 तः सभामध्ये गजमल्लं निहत्य च ॥ योगी ददर्श तं देवं परमात्मानमीश्वरम् ॥ ८७ ॥ यथाहृत्पद्ममध्यस्थं तादृशं बहिरेव च ॥ राजेंद्र

खं० ४ उ.

अ० ७२

॥१७१॥

रूपं राजानः शास्तारं दंडधारिणाम् ॥ ८८ ॥ पिता माता दुग्धमुखं स्तनांधं बालकं यथा ॥ कामिन्यः कोटिकंदर्पलीलालावण्यधा
 रिणम् ॥ ८९ ॥ कंसश्च कालपुरुषं वैरिणं तस्य बांधवाः ॥ मल्ला मृत्युप्रदं चैव प्राणतुल्यं च यादवाः ॥ ९० ॥ नमस्कृत्य मुनीन्वि
 प्राप्तितरं मातरं गुरुम् ॥ जगाम मंचकाभ्याशं हस्ते कृत्वा सुदर्शनम् ॥ ९१ ॥ दृष्ट्वा भक्तं भक्तबंधुः कृपया च कृपानिधिः ॥
 आकृष्य मंचकात्कंसं जघान लीलया मुने ॥ ९२ ॥ राजा ददर्श विश्वं च सर्वं कृष्णमयं परम् ॥ पुरतो रत्नयानं च हीरकाहार
 भूषितम् ॥ ९३ ॥ ययौ विष्णुपदं स्फीतो दिव्यरूपं विधाय च ॥ तेजो विवेश परमं कृष्णपादांबुजे मुने ॥ ९४ ॥ निवृत्य तस्य
 सत्कारं ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ ॥ ददौ राज्यं राजछत्रमुग्रसेनाय धीमते ॥ ९५ ॥ स बभूव नृपेन्द्रश्च चंद्रवंशसमुद्भवः ॥ विललाप कंस
 माता पत्नीवर्गश्च तत्पिता ॥ ९६ ॥ बांधवा मातृवर्गश्च भगिनी भ्रातृकामिनी ॥ दर्शनं देहि राजेन्द्र समुत्तिष्ठ नृपासने ॥ ९७ ॥ राज्यं रक्ष
 धनं रक्ष बांधवं बलमेव च ॥ क्व यासि बांधवान्हित्वा त्वमनाथान्महाबल ॥ ९८ ॥ ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतमसंख्यं विश्वमेव च ॥ सर्वं चरा
 चराधारं यः सृजत्येव लीलया ॥ ९९ ॥ ब्रह्मेशशेषधर्माश्च दिनेशश्च गणेश्वरः ॥ मुनीन्द्रवर्गो देवेन्द्रो ध्यायते यमहर्निशम् ॥ १०० ॥
 वेदाः स्तुवंति यं कृष्णं स्तौति भीता सरस्वती ॥ स्तौति यं प्रकृतिर्दृष्टा प्राकृतं प्रकृतेः परम् ॥ १ ॥ स्वेच्छामयं निरीहं च निर्गुणं च
 निरंजनम् ॥ परात्परतरं ब्रह्म परमात्मानमीश्वरम् ॥ २ ॥ नित्यं ज्योतिःस्वरूपं च भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ नित्यानंदं च नित्यं च
 नित्यमक्षरविग्रहम् ॥ ३ ॥ सोवतीर्णो हि भगवान्भारावतरणाय च ॥ गोपालबालवेषश्च मायेशो मायया प्रभुः ॥ ४ ॥ स यं हंति
 च सर्वेशो रक्षिता तस्य कः पुमान् ॥ स यं रक्षति सर्वात्मा तस्य हंता न कोपि च ॥ ५ ॥ इत्येवमुक्त्वा सर्वश्च विरराम महामुने ॥
 ब्राह्मणान्भोजयामास तेभ्यः सर्वं धनं ददौ ॥ ६ ॥ भगवानपि सर्वात्मा जगाम पितुरंतिकम् ॥ छित्वा च लोहनिगडं तयोर्मोक्षं चकार सः
 ॥ ७ ॥ ननाम दंडवद्भूमौ मातरं पितरं तथा ॥ तुष्टाव भक्त्या देवेशो भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ ८ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
 पितरं मातरं विद्यामंत्रदं गुरुमेव च ॥ यो न पुष्पाति पुरुषो यावज्जीवं च सोऽशुचिः ॥ ९ ॥ सर्वेषामपि पूज्यानां पिता वंद्यो महान्

ब. वै. क.
॥१७२॥

गुरुः ॥ पितुः शतगुणैर्माता गर्भधारणपोषणात् ॥ ११० ॥ माता च पृथिवीरूपा सर्वेभ्यश्च हितैषिणी ॥ नास्ति मातुः परो बन्धुः
सर्वेषां जगतीतले ॥ १११ ॥ विद्यामंत्रप्रदः सत्यं मातुः परतरो गुरुः ॥ न हि तस्मात्परः कोपि बन्धुः पूज्यश्च वेदतः ॥ ११२ ॥ इत्येव
मुक्त्वा श्रीकृष्णो बलभद्रो ननाम च ॥ माता चकार तौ क्रोडे पिता च सादरं मुने ॥ ११३ ॥ मिष्टान्नं परमं तौ च भोजयामास सा
दरम् ॥ नन्दं च भोजयामास गोपालान्परमादरम् ॥ ११४ ॥ मंगलं कारयामास भोजयामास ब्राह्मणान् ॥ वसुर्वसुसमूहं च ब्राह्मणेभ्यो
ददौ मुदा ॥ ११५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे कंसवधवसुदेवदेवकीमोक्षणं नाम
द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ कृष्णश्च सानन्दं नन्दं तं पितरं बलः ॥ बोधयामास शोकार्तं
दिव्यैराध्यात्मिकादिभिः ॥ १ ॥ उच्चैरुदंतं निश्चेष्टं पुत्रविच्छेदकातरम् ॥ दत्त्वा तस्मै मणिश्रेष्ठमित्युवाच जगत्पतिः ॥ २ ॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ निबोध नन्द सानन्दं त्यज शोकं मुदं लभ ॥ ज्ञानं गृहाण मदत्तं यदत्तं ब्रह्मणे पुरा ॥ ३ ॥ यद्यदत्तं
च शेषाय गणेशायेश्वराय च ॥ दिनेशाय मुनीशाय योगीशाय च पुष्करे ॥ ४ ॥ कः कस्य पुत्रः कस्तातः का माता कस्यचि
त्कुतः ॥ आयाति याति संसारं परं स्वकृतकर्मणा ॥ ५ ॥ कर्मानुसाराजंतुश्च जायते स्थानभेदतः ॥ कर्मणा कोपि जंतुश्च योगी
द्राणां नृपस्त्रियाम् ॥ ६ ॥ द्विजपत्न्यां क्षत्रियाणां वैश्यायां शूद्रयोनिषु ॥ तिर्यग्योनिषु कश्चिच्च कश्चित्पशूनादयोनिषु ॥ ७ ॥ ममै
व मायया सर्वे सानन्दा विषयेषु च ॥ देहत्यागे विषण्णाश्च विच्छेदे बांधवस्य च ॥ ८ ॥ प्रजाभूमिधनादीनां विच्छेदो मरणाधिकः ॥
नित्यं भवति मूढश्च न च विद्वान्छुचा युतः ॥ ९ ॥ मद्भक्तो भक्तियुक्तश्च मद्याजी विजितेंद्रियः ॥ मन्मन्त्रोपासकश्चैव मत्सेवानिरतः
शुचिः ॥ १० ॥ मद्भयाद्वाति वातोयं रविर्भाति च नित्यशः ॥ भाति चंद्रो महेंद्रश्च कालभेदे च वर्षति ॥ ११ ॥ वह्निर्दहति मृत्युश्च चर
त्येव हि जंतुषु ॥ बिभर्ति वृक्षः कालेन पुष्पाणि च फलानि च ॥ १२ ॥ निराधारश्च वायुश्च वायवाधारश्च कच्छपः ॥ शेषश्च कच्छपा
धारः शेषाधाराश्च पर्वताः ॥ १३ ॥ तदाधाराश्च पातालाः सप्त एव हि पंक्तिः ॥ निश्चलं च जलं तस्माज्जलस्था च वसुन्धरा ॥ १४ ॥

खं० ४ उ०
अ० ७३

॥१७२॥

सप्तस्वर्गं धराधारं ज्योतिश्चक्रं ग्रहाश्रयम् ॥ निराधारश्च वैकुण्ठो ब्रह्माडेभ्यः परो वरः ॥ १५ ॥ तत्परश्चापि गोलोकः पंचा
 शत्कोटियोजनात् ॥ ऊर्ध्वं निराश्रयश्चापि रत्नसारविनिर्मितः ॥ १६ ॥ सप्तद्वारः सप्तसारः परिखासप्तसंयुतः ॥ लक्षप्राकारयुक्त
 श्च नद्या विरजया युतः ॥ १७ ॥ वेष्टितो रत्नशैलेन शतशृंगेण चारुणा ॥ योजनायुतमानं च यस्यैकं शृंगमुज्ज्वलम् ॥ १८ ॥ शत
 कोटियोजनश्च शैल उच्छ्रित एव च ॥ दैर्घ्यं तस्य शतगुणं प्रस्थं च लक्षयोजनम् ॥ १९ ॥ योजनायुतविस्तीर्णस्तत्रैव रासमंडलः ॥
 अमूल्यरत्ननिर्माणो वर्तुलश्चंद्रबिंबवत् ॥ २० ॥ पारिजातवनेनैव पुष्पितेन च वेष्टितः ॥ कल्पवृक्षसहस्रेण पुष्पोद्यानशतेन च ॥ २१ ॥
 नानाविधैः पुष्पवृक्षैः पुष्पितेन च चारुणा ॥ त्रिकोटिरत्नभवानो गोपीलक्षैश्च रक्षितः ॥ २२ ॥ रत्नप्रदीपयुक्तश्च रत्नतल्पसमन्वितः ॥
 नानाभोगसमायुक्तो मधुवापीशतैर्वृतः ॥ २३ ॥ पीयूषवापीयुक्तश्च कामभोगसमन्वितः ॥ गोलोकगृहसंख्यानवर्णने वा विशारदः ॥ २४ ॥
 न कोपि वेद विद्वान्वा वेद विद्वान्ब्रजेश्वरः ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणभवानां त्रिकोटिभिः ॥ २५ ॥ शोभितं सुन्दरं रम्यं राधाशिविरमुत्त
 मम् ॥ अमूल्यरत्नकलशैरुज्ज्वलं रत्नदर्पणैः ॥ २६ ॥ अमूल्यरत्नस्तंभानां राजिभिश्च विराजितम् ॥ नानाचित्रविचित्रैश्च चित्रितं
 श्वेतचामरैः ॥ २७ ॥ माणिक्यमुक्तासंसक्तं हरिवारसमन्वितम् ॥ रत्नप्रदीपसंसक्तं रत्नसोपानसुंदरम् ॥ २८ ॥ अमूल्यरत्नपात्रैश्च
 तल्पराजिविराजितम् ॥ अमूल्यरत्नचित्रैश्च त्रिभिश्चित्रविचित्रितैः ॥ २९ ॥ तिसृभिः परिखाभिश्च त्रिभिर्द्वारैश्च दुर्गमैः ॥ युक्तं षोडश
 कक्षाभिः प्रतिद्वारेषु वांतरम् ॥ ३० ॥ गोपीषोडशलक्षैश्च सन्निधुक्तैरितस्ततः ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानै रत्नभूषणभूषितैः ॥ ३१ ॥ तप्त
 कांचनवर्णभैः शतचंद्रसमन्वितैः ॥ राधिकार्किंकरीवर्गैर्युक्तमभ्यंतरं वरम् ॥ ३२ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणप्रांगणं सुमनोहरम् ॥ अमूल्य
 रत्नस्तंभानां समूहैश्च सुशोभितम् ॥ ३३ ॥ रत्नमंगलकुंभैश्च फलपल्लवसंयुतैः ॥ संयुतं रत्नवेदीभिर्युक्तायुक्ताभिरीप्सितम् ॥ ३४ ॥
 अमूल्यरत्नमुकुरैः शोभितं सुन्दरैरहो ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं भवनानां वरं गृहम् ॥ ३५ ॥ रत्नसिंहासनस्था च गोपीलक्षैश्च सेविता ॥
 कोटिपूर्णं सुशोभाढ्या श्वेतचंपकसन्निभा ॥ ३६ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणभूषणैश्च विभूषिता ॥ अमूल्यरत्नवसना विभ्रती रत्नदर्प

ब. वै. क.
॥ १७३ ॥

णम् ॥ ३७ ॥ रत्नपद्मं च रुचिरं सव्यदक्षिणहस्ततः ॥ दाडिंबकुसुमाकारं सिंदूरं सुमनोहरम् ॥ ३८ ॥ सुशोभितं मृगमदैरिष्टैश्चंदन
बिंदुभिः ॥ दधती कषरीभारं मालतीमाल्यमंडिम् ॥ ३९ ॥ रचितं वामभागेन मुनीन्द्राणां मनोहरम् ॥ एवंभूतं तत्र राधा
गोपीभिः परिसेविता ॥ ४० ॥ श्वेतचामरहस्ताभिस्तत्तुल्याभिश्च सर्वतः ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणैर्भूषिताभिश्च भूषणैः ॥ ४१ ॥
मत्प्राणाधिष्ठातृदेवी देवीनां प्रवरा वरा ॥ सुदाम्नः सा च शापेन वृषभानसुताधुना ॥ ४२ ॥ शताब्दिको हि विच्छेदो
भविष्यति मया सह ॥ तेन भारावतरणं करिष्यामि भुवः पितः ॥ ४३ ॥ तदा यास्यामि गोलोकं तया सार्द्धं सुनिश्चितम् ॥
त्वया यशोदया चापि गोपैर्गोपीभिरेव च ॥ ४४ ॥ वृषभानेन तत्पत्न्या कलावत्या च बांधवैः ॥ एवं च नंदं सानंदं यशोदां
कथयिष्यसि ॥ ४५ ॥ त्यज शोकं महाभाग ब्रजैः सार्द्धं ब्रजं ब्रज ॥ अहमात्मा च साक्षी च निर्लिप्तः सर्वजीविषु ॥ ४६ ॥
जीवो मत्प्रतिबिम्बश्च इत्येवं सर्वसंमतम् ॥ प्रकृतिर्मद्विकारा च साप्यहं प्रकृतिः स्वयम् ॥ ४७ ॥ यथा दुग्धे च धावत्यं न तयोर्भेद
एव च ॥ यथा जले तथा शैत्यं यथा वह्नौ च दाहिका ॥ ४८ ॥ यथाकाशे तथा शब्दो भूमौ गंधो यथा नृप ॥ यथा शोभा च चंद्रे
च यथा दिनकरे प्रभा ॥ ४९ ॥ यथा जीवस्तथात्मानं तथैव राधया सह ॥ त्यज त्वं गोपिकाबुद्धिं राधायां मयि पुत्रताम् ॥ ५० ॥
अहं सर्वस्य प्रभवः सा च प्रकृतिरीश्वरी ॥ श्रूयतां नंद सानंदं मद्विभूतिं सुखावहाम् ॥ ५१ ॥ पुरा या कथिता तात ब्रह्मणे व्यक्त
जन्मने ॥ कृष्णोहं देवतानां च गोलोके द्विभुजः स्वयम् ॥ ५२ ॥ चतुर्भुजोहं वैकुण्ठे शिवलोके शिवः स्वयम् ॥ ब्रह्मलोके च ब्रह्माहं
सूर्यस्तेजस्विनामहम् ॥ ५३ ॥ पवित्राणामहं वह्निर्जलमेव द्रवेषु च ॥ इंद्रियाणां मनश्चास्मि समीरः शीघ्रगामिनाम् ॥ ५४ ॥
यमोहं दंडकर्तृणां कालः कलयतामहम् ॥ अक्षराणामकारोस्मि साम्नां च साम एव च ॥ ५५ ॥ इंद्रश्चतुर्दशेंद्रेषु कुबेरो धनिनाम
हम् ॥ ईशानोहं दिगीशानां व्यापकानां नभस्तथा ॥ ५६ ॥ सर्वांतरात्मा जीवेषु ब्राह्मणश्चाश्रमेषु च ॥ घनानां च रत्नमहममूल्यं
सर्वदुर्लभम् ॥ ५७ ॥ तैजसानां सुवर्णोहं मणीनां कौस्तुभः स्वयम् ॥ शालग्रामस्तथार्चानां पत्राणां तुलसीति च ॥ ५८ ॥ पुष्पा

खं० ४ उ.
अ० ७३

॥ १७३ ॥

णां पारिजातोहं तीर्थानां पुष्करः स्वयम् ॥ वैष्णवानां कुमारोहं योगीन्द्राणां गणेश्वरः ॥ ६९ ॥ सेनापतीनां स्कंदोहं लक्ष्मणो हं धनु
 ष्मताम् ॥ राजेंद्राणां च रामोहं नक्षत्राणामहं शशी ॥ ६० ॥ मासानां मार्गशीर्षोहमृतूनामस्मि माघवः ॥ वारेष्वादित्यवारोहं तिथिष्वे
 कादशीति च ॥ ६१ ॥ सहिष्णूनां च पृथिवी माताहं बांधवेषु च ॥ अमृतं भक्ष्यवस्तूनां गव्येष्वज्यमहं तथा ॥ ६२ ॥ कल्पवृक्षश्च
 वृक्षाणां सुरभिः कामधेनुषु ॥ गंगाहं सरितां मध्ये कृतपापविनाशिनी ॥ ६३ ॥ वाणीति पंडितानां च मंत्राणां प्रणवस्तथा ॥ विद्यासु
 बीजरूपोहं सस्यानां धान्यमेव च ॥ ६४ ॥ अश्वत्थः फलिनामेव गुरुणां मंत्रदः स्वयम् ॥ कश्यपश्च प्रजेशानां गरुडः पक्षिणां तथा
 ॥ ६५ ॥ अनंतोहं च नागानां नराणां च नराधिपः ॥ ब्रह्मर्षीणां भृगुरहं देवर्षीणां च नारदः ॥ ६६ ॥ राजर्षीणां च जनको महर्षीणां शुक्र
 स्तथा ॥ गंधर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥ ६७ ॥ बृहस्पतिर्बुद्धिमतां कवीनां शुक्र एव च ॥ ग्रहाणां च शनिरहं विश्व
 कर्मा च शिल्पिनाम् ॥ ६८ ॥ मृगाणां च मृगेंद्रोहं वृषाणां शिववाहनम् ॥ ऐरावतो गजेंद्राणां गायत्री छंदसामहम् ॥ ६९ ॥ वेदाश्च
 सर्वशास्त्राणां वरुणो यादसामहम् ॥ उर्वश्यप्सरसामेव समुद्राणां जलार्णवः ॥ ७० ॥ सुमेरुः पर्वतानां च रत्नवत्सु हिमालयः ॥
 दुर्गा च प्रकृतीनां च देवीनां कमलालया ॥ ७१ ॥ शतरूपा च नारीणां मत्प्रियाणां च राधिका ॥ साध्वीनामपि सावित्री वेद
 माता च निश्चितम् ॥ ७२ ॥ प्रह्लादश्चापि दैत्यानां बलिष्ठानां बलिः स्वयम् ॥ नारायणर्षिर्भगवाञ्ज्ञानिनां मध्य एव च ॥ ७३ ॥
 हनूमान्वानराणां च पांडवानां धनंजयः ॥ मनसा नागकन्यां वसूनां द्रोण एव च ॥ ७४ ॥ द्रोणो जलधराणां च वर्षाणां भारतं तथा ॥
 कामिनां कामदेवोहं रंभा च कामुकीषु च ॥ ७५ ॥ गोलोकश्चास्मि लोकानामुत्तमः सर्वतः परः ॥ मातृकासु शांतिरहं रतिश्च सुंद
 रीषु च ॥ ७६ ॥ धर्मोहं साक्षिणां मध्ये संध्या च वासरेषु च ॥ देवेष्वहं च माहेंद्रो राक्षसेषु विभीषणः ॥ ७७ ॥ कालाग्रिरुद्रो रुद्राणां
 संहारो भैरवेषु च ॥ शंखेषु पांचजन्योहमंगेष्वपि च मस्तकः ॥ ७८ ॥ परं पुराणसूत्रेषु चाहं भागवतं वरम् ॥ भारतं चेति हासेषु
 पंचरात्रेषु कापिलम् ॥ ७९ ॥ स्वायंभुवो मनुनां च मुनीनां व्यासदेवकः ॥ स्वधाहं पितृपत्नीषु स्वाहा वह्निप्रियासु च ॥ ८० ॥

ब. वै. क.

॥ १७४ ॥

यज्ञानां राजसूयोहं यज्ञपत्नीषु दक्षिणा ॥ शस्त्रास्त्रज्ञेषु रामोहं जमदग्निस्तुतो महान् ॥ ८१ ॥ पौराणिकेषु सूतोहं नीतिवत्स्वंगिरा
 मुनिः ॥ विष्णुव्रतं व्रतानां च बलानां दैवमेव च ॥ ८२ ॥ ओषधीनामहं दूर्वा तृणानां कुशमेव च ॥ धर्मकर्मसु सत्यं च स्नेहपात्रेषु
 पुत्रकः ॥ ८३ ॥ अहं व्याधिश्च शत्रूणां ज्वरो व्याधिष्वहं तथा ॥ मद्भक्तिष्वपि महास्यं वरेषु च वरः स्मृतः ॥ ८४ ॥ आश्रमाणां गृह
 स्थोहं संन्यासी च विवेकिनाम् ॥ सुदर्शनं च शस्त्राणां कुशलं च शुभाशिषाम् ॥ ८५ ॥ ऐश्वर्याणां महाज्ञानं वैराग्यं च सुखेष्वहम् ॥ मिष्ट
 वाक्यं प्रीतिदेषु दानेषु चात्मदानकम् ॥ ८६ ॥ संचयेषु धर्मकर्मकर्मणां च मदर्चनम् ॥ कठोरेषु तपश्चाहं फलेषु मोक्ष एव च ॥ ८७ ॥
 अष्टसिद्धिषु प्राकाम्यमहं काशी पुरीषु च ॥ नगरेषु तथा कांची सदृशो यत्र वैष्णवः ॥ ८८ ॥ सर्वाधारेषु स्थूलेषु अहमेव महान्विराट् ॥
 परमाणुरहं विश्वे महासूक्ष्मेषु नित्यशः ॥ ८९ ॥ वैद्यानामश्विनीपुत्रौ चौषधीषु रसायनम् ॥ धन्वंतरिर्मन्त्रविदां विषादः क्षयकारि
 णाम् ॥ ९० ॥ रागाणां मेघमल्लारः कामोदस्तत्प्रियासु च ॥ मत्पार्षदेषु श्रीदामा मद्बन्धुष्वहमुद्धवः ॥ ९१ ॥ पशुजंतुषु गौश्चाहं चंदनं
 काननेषु च ॥ तीर्थपूतश्च पूतेषु निःशंकेषु च वैष्णवः ॥ ९२ ॥ न वैष्णवात्परः प्राणी मन्मन्त्रोपासकश्च यः ॥ वृक्षेष्वंकुररूपोहमाकारः
 सर्ववस्तुषु ॥ ९३ ॥ अहं च सर्वभूतेषु मयि सर्वे च संततम् ॥ यथा वृक्षे फलान्येव फलेषु चांकुरस्तरोः ॥ ९४ ॥ सर्वकारणरूपोहं न
 च मत्कारणं परम् ॥ सर्वेशोहं न मेऽपीशो ह्यहं कारणकारणम् ॥ ९५ ॥ सर्वेषां सर्वबीजानां प्रवदंति मनीषिणः ॥ मन्मायामोहितजना
 मां न जानंति पापिनः ॥ ९६ ॥ पापग्रस्तेन दुर्बुद्ध्या विधिना वंचितेन च ॥ स्वात्माहं सर्वजंतूनां स्वाभ्यहं नादृतः स्वयम् ॥ ९७ ॥
 यत्राहं शक्तयस्तत्र क्षुत्पिपासादयस्तथा ॥ गते मयि तथा यांति नरदेहे यथानुगाः ॥ ९८ ॥ हे ब्रजेश नंद तात ज्ञानं ज्ञात्वा ब्रजं
 ब्रज ॥ कथयस्व च तां राधां यशोदां ज्ञानमेव च ॥ ९९ ॥ ज्ञात्वा ज्ञानं ब्रजेशश्च जगाम स्वानुगैः सह ॥ गत्वा च कथयामास ते द्वे च
 योषितां वरे ॥ १०० ॥ ते च सर्वे जहुः शोकं महाज्ञानेन नारद ॥ कृष्णो यद्यपि निर्लिप्तो मायेशो मायया रतः ॥ १०१ ॥ यशोदया
 प्रेरितश्च पुनरागत्य माधवम् ॥ तुष्टाव परमानंदं नंदश्च नंदनंदनम् ॥ १०२ ॥ सामवेदोक्तस्तोत्रेण कृतेन ब्रह्मणा पुरा ॥ पुत्रस्य पुरतः

खं ४ उ.

अ० ७३

॥ १७४ ॥

स्थित्वा रुरोद च पुनःपुनः ॥ १०३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे नन्दादिशोकप्र
 मोचनं नाम त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णः परमानन्दः परिपूर्णतमः प्रभुः ॥ परमात्मा
 च परमो भक्तानुग्रहकारकः ॥ १ ॥ भुवो भारावतरणे निर्गुणः प्रकृतेः परः ॥ परात्परस्तु भगवान्ब्रह्मेशशेषवन्दितः ॥ २ ॥ तुष्टो
 नन्दस्तवं श्रुत्वा तमुवाच जगत्पतिः ॥ आगच्छन्तं गोकुलाच्च विरहज्वरकातरम् ॥ ३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ गच्छ नन्द
 ब्रजं नन्द त्यज शोकं भ्रमं भुवि ॥ शृणु सत्यं परं ज्ञानं शोकग्रंथिनिहन्तनम् ॥ ४ ॥ वायुश्च भूमिराकाशो जलं तेजश्च पंकजम् ॥ उक्तः
 श्रुतिगणैरेतैः पंचभूतैश्च नित्यशः ॥ ५ ॥ सर्वेषां देहिनां तात देहश्च पांचभौतिकः ॥ मिथ्याभ्रमः कृत्रिमश्च स्वप्नवन्माययान्वितः ॥
 ॥ ६ ॥ देहं गृह्णन्ति सर्वेषां पंचभूतानि नित्यशः ॥ मायासंकेतरूपं तदभिज्ञानं भ्रमात्मकम् ॥ ७ ॥ को वा कस्य सुतस्तात का स्त्री
 कस्य पतिस्तु वा ॥ कर्मणा भ्रमणं शश्वत्सर्वेषां भूरि जन्मनि ॥ ८ ॥ कर्मणा जायते जंतुः कर्मणैव प्रलीयते ॥ सुखं दुःखं भयं शोकं
 कर्मणा च प्रपद्यते ॥ ९ ॥ केषां वा जन्मसर्गेषु केषां वा ब्राह्मणो गृहे ॥ केषां विप्रेषु क्षेत्रेषु केषां वा वैश्यशूद्रयोः ॥ १० ॥ अतिनीचेषु
 केषां वा केषां कृमिषु विट्सु च ॥ पशुपक्षिषु केषां वा केषां वा क्षुद्रजंतुषु ॥ ११ ॥ पुनःपुनर्भ्रमन्त्येव सर्वे तात स्वकर्मणा ॥ करोति
 कर्म निर्मूलं मद्भक्तो मत्प्रियः सदा ॥ १२ ॥ सत्यं त्रेता द्वापरश्च कलिश्चेति चतुर्युगम् ॥ पचविंशत्सहस्राणां युगांते निधनं मनोः ॥
 ॥ १३ ॥ मनोः समं महेंद्रस्य परमायुर्विनिर्मितम् ॥ चतुर्दशेंद्रविच्छित्तौ ब्रह्मणो दिनमुच्यते ॥ १४ ॥ एवं परिमिता रात्रिः काल वि
 द्विर्विनिर्मिता ॥ एवं परिमिता मासा वर्षं च परिनिश्चितम् ॥ १५ ॥ ब्रह्मणश्च वर्षशतं परमायुर्विनिर्मितम् ॥ निमेषमात्रं कालोयं
 ब्रह्मणो निधने मम ॥ १६ ॥ ब्रह्मादितृणपर्यन्तं सर्वं विश्वे विनिश्चितम् ॥ सत्योहं परमात्मा च भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ १७ ॥ मन्मत्रो
 पासकः सत्यो देहं त्यक्त्वा धरासु च ॥ यास्यत्येव हि गोलोकं छित्वा कर्म पुरातनम् ॥ १८ ॥ असंख्यब्रह्मणां पाते न भवेत्तस्य पात
 नम् ॥ गृह्णाति नित्यं स्वं देहं जन्ममृत्युजरापहम् ॥ १९ ॥ न नन्द मम भक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् ॥ नित्यं सुदर्शनं तं च परिरक्षति

ब्र. वै. क.
॥१७५॥

सर्वतः ॥२०॥ मत्तो हि बलवान्भक्तश्चित्तितोहं न चिंतितः ॥ अहं स्वामी च तस्यैव न मे स्वामी पिता प्रसूः ॥२१॥ पुत्रबुद्धिं परित्यज्य
भज मां ब्रह्मरूपिणम् ॥ छित्त्वा च ब्रह्मनिगडं गोलोकं तद्वज्र स्वयम् ॥२२॥ कथयस्व यशोदां च गोपीं गोपगणं व्रज ॥ तैश्च सर्वैर्ज
नैः शोकं त्यजस्व मंदिरं व्रज ॥२३॥ इत्येवमुक्त्वा भगवान्विरराम च संसदि ॥ पप्रच्छ पुनरेवं तं नन्दश्चानन्दसंस्तुतः ॥२४॥
॥ नन्द उवाच ॥ ॥ वद सांसारिकं ज्ञानं येन यास्यामि त्वत्पदम् ॥ मूढोहं परमानन्द श्रुतीनां जनको भवान् ॥२५॥ नन्द
स्य वचनं श्रुत्वा सर्वज्ञो भगवान्स्वयम् ॥ आह्निकं कथयामास श्रुतिभिर्न श्रुतं हि यत् ॥२६॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्री
कृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नन्दसंवादे चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥७४॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शृणु
नन्द प्रवक्ष्यामि ज्ञानं च परमाद्भुतम् ॥ सुगोपनीयं वेदेषु पुराणेषु च दुर्लभम् ॥१॥ न विश्वासो हि नारीषु संततं कुलटासु च ॥
मोक्षमार्गार्गलास्वेव भ्रममायासु भूमिषु ॥२॥ हरिभक्तेरसाध्वीनां विरुद्धासु युतासु च ॥ बीजरूपासु नाशानां प्रमदासु ब्रजेश्वर
॥३॥ नित्यं च प्रातरुत्थाय रात्रिवासो विहाय च ॥ अभीष्टदेवं हृत्पद्मे ब्रह्मरन्ध्रे गुरुं परम् ॥४॥ विचिंत्य मनसा प्रातःकृत्य कृत्वा
सुनिश्चितम् ॥ स्नानं करोति सुप्राज्ञो निर्मलेषु जलेषु च ॥५॥ न संकल्पं च कुरुते भक्तः कर्मनिकृंतनः ॥ स्नात्वा हरिं स्मरेत्संध्यां
कृत्वा याति गृहं प्रति ॥६॥ प्रक्षाल्य पादौ प्रविशेन्निधाय धौतवाससी ॥ पूजयेत्परमात्मानं मामेव मुक्तिकारणम् ॥७॥ शाल
ग्रामे मणौ यंत्रे प्रतिमायां जलेपि च ॥ तथा च विप्रे गवि च गुरुष्वेव विशेषतः ॥८॥ घटेष्टदलपद्मे च पात्रे चंदननिर्मिते ॥ आवा
हनं च सर्वत्र शालग्रामे जलेन च ॥९॥ मंत्रानुरूपध्यानेन ध्यात्वा मां पूजयेद्ब्रती ॥ षोडशोपचारद्रव्याणि दद्यान्मूलेन भक्तितः ॥
॥१०॥ श्रीदामानं सुदामानं वसुदामानमेव च ॥ वीरभानुं शूरभानुं गोपान्पंच प्रपूजयेत् ॥११॥ सुनन्दनंदकुमुदं पार्षदं मे सुदर्श
नम् ॥ लक्ष्मीं सरस्वतीं दुर्गा राधां गंगां वसुंधराम् ॥१२॥ गुरुं च तुलसीं शंभुं कार्तिकेयं विनायकम् ॥ नवग्रहांश्च दिक्पाला
न्परितः पूजयेत्सुधीः ॥१३॥ देवषट्कं च संपूज्य सर्वादौ विघ्नविघ्नतः ॥ गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् ॥१४॥

खं० ४ उ.
अ० ७५

॥१७५॥

श्रुतौ विनिर्मितान्देवान्मोक्षदान्कर्मकृतनान् ॥ गणेशं विघ्ननाशाय सूर्यं व्याधिविनाशिने ॥ १५ ॥ वह्निं प्राप्तिनिमित्तेन शांतौ शुद्धौ
 भवेद्भुवम् ॥ विष्णुं मोक्षनिमित्तेन ज्ञानदानाय शंकरम् ॥ १६ ॥ बुद्धिमुक्तिनिमित्तेन पार्वतीं पूजयेत्सुधीः ॥ पुष्पांजलि
 त्रयं दत्त्वा स्वस्तोत्रं कवचं पठेत् ॥ १७ ॥ गुरुं प्रणम्य संपूज्य तत्पश्चात्प्रणमेत्सुरम् ॥ कृत्वाह्निकं च संपूज्य यथा सुखमुदीरितम्
 ॥ १८ ॥ समाचरेत्स्वकर्मैतद्वेदोक्तं स्वात्मशुद्धये ॥ विष्ठां न पश्येत्प्राज्ञश्च व्याधिबीजस्वरूपिणीम् ॥ १९ ॥ मूत्रं च व्याधिबी
 जं च परं नरककारणम् ॥ लिंगयोनिं पापदुःखव्याधिदारिद्र्यदायिनीम् ॥ २० ॥ उरोमुखं स्तनं स्त्रीणां कटाक्षं हास्यमेव च ॥ विना
 शबीजं रूपं च विपदां कारणं सदा ॥ २१ ॥ दिवाभोगं च स्वस्त्रीणां स्वलोपं परिवर्जयेत् ॥ रोगाणां कारणं चैव चक्षुषोः कर्णयोस्त
 था ॥ २२ ॥ एकतारं च गगनं न पश्येत्तु रुजां भयात् ॥ देवान्दृष्ट्वा हरिं स्मृत्वा सप्तधा नारदं जपेत् ॥ २३ ॥ अस्तकाले रविं च
 द्रं न पश्येद्व्याधिकारणम् ॥ खंडं समुदितं चंद्रं न पश्येद्व्याधिकारणम् ॥ २४ ॥ जलस्थं च रविं चंद्रं दृष्ट्वा शोकं लभेन्नरः ॥ बंधुवि
 विच्छेदहेतुं च न पश्येत्परमैथुनम् ॥ २५ ॥ एकत्र शयनस्थानं भोजनं च गतिं तथा ॥ न कुर्यात्पापिना सार्द्धं सर्वं नाशस्य लक्ष
 णम् ॥ २६ ॥ आलापाद्वात्रसंस्पर्शाच्छयनाश्रयभोजनात् ॥ संचरन्ति ध्रुवं पापास्तैलबिंदुरिवांभसा ॥ २७ ॥ हिंस्रजंतुसमीपं च न
 गच्छेद्दुःखकारणम् ॥ खलेन सार्द्धं मिलनं न कुर्याच्छोककारणम् ॥ २८ ॥ ब्राह्मणानां गवां चैव वैष्णवानां विशेषतः ॥ न कुर्याद्विसनं
 हानिं सर्वनाशस्य कारणम् ॥ २९ ॥ देवदेवलविप्राणां वैष्णवानां तथैव च ॥ वित्तं धनं च न हरेत्सर्वनाशस्य कारणम् ॥ ३० ॥ स्वदत्तं
 परदत्तं वा ब्रह्मवित्तं हरेत्तु यः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विष्टायां जायते कृमिः ॥ ३१ ॥ गृध्रः कोटिसहस्राणि शतजन्मानि सुकरः ॥ श्वापदः
 शतजन्मानि गंडकः सप्तजन्मनि ॥ ३२ ॥ घोटकः सप्तजन्मानि कुंभीरः पंचजन्मसु ॥ पुंश्चलीनां योनिकीटं शतजन्मसु निश्चित
 म् ॥ ३३ ॥ ब्रह्मकीटं च तेषां च शतजन्मसु नारद ॥ गोपिका सप्तजन्मानि गर्दभः सप्तजन्मसु ॥ ३४ ॥ सप्तजन्मानि मार्जारो
 नकुलसिंघु जन्मसु ॥ उच्चैश्च वा जन्मशतं खरश्चापि तथैव च ॥ ३५ ॥ क्रूरसर्पश्च शार्दूलो महिषः सप्तजन्मसु ॥ भेकश्च श

ब्र. वै. ल.
॥ १७६ ॥

तजन्मानि च्छागलः सप्तजन्मसु ॥ ३६ ॥ भल्लूकः शतजन्मानि सृगालो लक्षजन्मसु ॥ ततो जलौका भवति ब्रह्मस्वहरणाद्भुवम् ॥
॥ ३७ ॥ कुम्भीपाके च पच्यन्ते पापिनो ब्रह्मणः शतम् ॥ दक्षिणां विप्रमुद्दिश्य तत्कालं चेन्न दीयते ॥ ३८ ॥ एकरात्रे व्यतीते तु तद्दानं
द्विगुणं भवेत् ॥ मासे शतगुणं प्रोक्तं द्विमासे तु सहस्रकम् ॥ ३९ ॥ संवत्सरे व्यतीते तु स दाता नरकं व्रजेत् ॥ दात्रा न दीयते
मूर्खो गृहीता च न याचते ॥ ४० ॥ उभौ तौ नरकं यातो दाता व्याधियुतो भवेत् ॥ विप्राणां हिंसनं कृत्वा वंशहानिं लभेद्भुवम्
॥ ४१ ॥ धनं लक्ष्मीं परित्यज्य भिक्षुकश्च भवेद्भजन् ॥ देवं च ब्राह्मणं दृष्ट्वा न नमो लभेच्छुचम् ॥ ४२ ॥ न कुर्याद्भूरुभक्तिं यो
लभते रौरवं शुचम् ॥ या स्त्री मूढा दुराचारा स्वपतिं हरिरूपिणम् ॥ ४३ ॥ न पश्येत्तर्जनं कृत्वा कुम्भीपाके व्रजेद्भुवम् ॥ वायुत
र्जनाद्भवेत्काको हिंसनात्सूकरो भवेत् ॥ ४४ ॥ सर्पो भवति कोपेन दर्पेण गर्दभो भवेत् ॥ कुकुरी च कुवाक्येनाप्यधश्च विषदर्शनात्
॥ ४५ ॥ पतिव्रता च वैकुण्ठं पत्या सह व्रजेद्भुवम् ॥ शिवं दुर्गा गणपतिं सूर्यं विप्रं च वैष्णवम् ॥ ४६ ॥ विष्णुं निन्दति यो
मूढः स महारौरवं व्रजेत् ॥ पितरं मातरं पुत्रं सतीं भार्यां गुरुं तथा ॥ ४७ ॥ अनाथां भगिनीं कन्यां विनिन्द्य नरकं व्रजेत् ॥ विप्र
भक्तिविहीनाश्च क्षत्रविदश्चूद्रयोनिजाः ॥ ४८ ॥ हरिभक्तिविहीनाश्च पच्यन्ते नरके ध्रुवम् ॥ पतिभक्तिविहीनाश्च युवत्यश्च नराधमाः
॥ ४९ ॥ शालग्रामजलं विष्णुप्रसादं ये च भुञ्जते ॥ तीर्थं पुनन्ति ते विप्राः शतं पुंसां वसुन्धराम् ॥ ५० ॥ पितृन्देवान्समभ्यर्च्य स्वादन्मां
सं द्विजः शुचिः ॥ यो भक्षति वृथा मांसं स महारौरवं व्रजेत् ॥ ५१ ॥ मत्स्यांश्च कामतो दग्ध्वा चोपवासं वसेद्विजः ॥ प्रायश्चित्तं ततः
कुर्याद्भूतं चांद्रायणं चरेत् ॥ ५२ ॥ सोऽशुचिः सततं नन्दं हन्ति पुण्यं पुराकृतम् ॥ कामतो ब्राह्मणो मत्स्यं भुङ्क्ते यो ज्ञानदुर्बलः ॥ ५३ ॥
विष्णोरुच्छिष्टभोजी यो मत्स्यं मांसं न खादति ॥ पदेपदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलम् ॥ ५४ ॥ एकादशीं ये कुर्वन्ति कृष्णजन्माष्टमी
व्रतम् ॥ शतजन्मकृतात्पापान्मुच्यन्ते नात्र संशयः ॥ ५५ ॥ यद्बाल्ये यच्च कौमारे वार्द्धके यच्च यौवने ॥ भस्मीभूतानि कुर्वन्ति पातकानि कृ
तानि च ॥ ५६ ॥ एकादशीदिने भुङ्क्ते कृष्णजन्माष्टमीव्रते ॥ त्रैलोक्यजनितं पापं सोऽपि भुङ्क्ते न संशयः ॥ ५७ ॥ आतुरे नियमो न

खं ० ४ उ.
अ० ७५

॥ १७६ ॥

स्यादपि वृद्धे च बालके ॥ भक्तस्य द्विगुणं दत्त्वा ब्राह्मणाय शुचिर्भवेत् ॥ ५८ ॥ यो भुंक्ते शिवरात्रौ च श्रीरामनवमीदिने ॥ उपावसे
 समर्थश्च स महारौरवं व्रजेत् ॥ ५९ ॥ कुहूपूर्णेंदुसंक्रांतिचतुर्दश्यष्टमीषु च ॥ नरश्चांडालयोनिः स्यात्स्त्रीतैलमांससेवनात् ॥ ६० ॥
 मत्स्यं मांसं मसूरं च कांस्यपात्रे च भोजनम् ॥ आर्द्रकं रक्तशाकं च रवौ च परिवर्जयेत् ॥ ६१ ॥ अन्यथा नरकं याति कुंभीपा
 कं न संशयः ॥ रजस्वलान्नं वेश्यान्नं मदिरान्नं व्रजेश्वर ॥ ६२ ॥ यो भुंक्ते ब्राह्मणो दैवाद्विभोजी स भवेद्भुवम् ॥ यदह्ना
 कुरुते कर्म न तस्य फलभागभवेत् ॥ ६३ ॥ स भवेदशुचिर्नित्यं भस्मांतं तस्य सूतकम् ॥ नारी वेश्या प्रतिज्ञेया चतुष्पुरुषगामि
 नी ॥ ६४ ॥ पाके च पितृदेवानामधिकारो न तद्भवेत् ॥ यद्रामयाजिनामन्नं शूद्रश्राद्धान्नभोजनम् ॥ ६५ ॥ भुक्त्वा च नरकं याति
 यावच्चंद्रदिवाकारौ ॥ शूद्राणां श्राद्धदिवसे तदन्नं भुंजते द्विजाः ॥ ६६ ॥ कुंभीपाके च पच्यंते यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥ यः शूद्रेणा
 भ्यनुज्ञातो भुंक्ते श्राद्धदिनेन्यतः ॥ ६७ ॥ सुरापीति स विज्ञेयः सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ असिजीवी मषीजीवी देवलो वृषवाहकः ॥
 ॥ ६८ ॥ शूद्राणां शवदाही च यो हि शूद्रापतिर्द्विजः ॥ स शूद्रवद्रहिष्कार्यस्तदन्नं विद्रुस्य सताम् ॥ ६९ ॥ नोपतिष्ठति यः पूर्वा
 न्नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम् ॥ स शूद्रवद्रहिष्कार्यः सर्वस्माद्विजकर्मणः ॥ ७० ॥ संध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु ॥ यदह्ना
 कुरुते कर्म न तस्य फलभागभवेत् ॥ ७१ ॥ वाममंत्रोपासकश्च ब्राह्मणो नरकं व्रजेत् ॥ नदीगर्भे च गर्ते च वृक्षमूले जलांतिके ॥
 ॥ ७२ ॥ देवांतिके सस्यभूमौ पुरीषं नोत्सृजेद्बुधः ॥ वल्मीकमूषकोत्खातां मृदमंतर्जलां तथा ॥ ७३ ॥ शौचावशिष्टां गेहाच्च
 नादद्यात्पसंभवाम् ॥ अंतःप्राणिपिपील्यां च हलोत्खातां व्रजेश्वर ॥ ७४ ॥ आलवालोत्थितां चैव सस्यक्षेत्रोत्थितां तथा ॥
 वृक्षमूलोत्थितां नंद नदीगर्भोत्थितां तथा ॥ ७५ ॥ परित्यजेन्मृदस्त्वेताः सकलाः शौचसाधने ॥ कूष्मांडघातिका या स्त्री
 दीपनिर्वाणकः पुमान् ॥ ७६ ॥ सप्तजन्म भवेद्भोगी दारिद्र्यो जन्मजन्मनि ॥ प्रदीपं शिवालिंगं च शालग्रामं मणिं तथा ॥ ७७ ॥

ब. वै. क.
॥ १७७ ॥

प्रतिमां यज्ञसूत्रं च सुवर्णं शंखमेव च ॥ हीरकं च तथा मुक्तां गोमूत्रं गोमयं घृतम् ॥ ७८ ॥ शालग्रामशिलातोयं भूमौ त्यक्त्वा ब्रजेदयः ॥ दरिद्रः कृपणः कुप्टी वंशहीनोप्यभार्यकः ॥ ७९ ॥ भूमिहीनः प्रजाहीनो बंधुहीनश्च कुत्सितः ॥ अंधः पुंगुर्वा खर्वश्च खंजश्चैवांगहीनकः ॥ ८० ॥ भवेत्क्रमेण पापी स ह्येतान्भूमौ त्यजेत्तु यः ॥ दिवसे संध्ययोर्निद्रां स्त्रीसंभोगं करोति यः ॥ ८१ ॥ सप्तजन्म भवेद्रोगी दरिद्रः सप्तजन्मसु ॥ उदिते जगतीनाथे यः कुर्यादंतधावनम् ॥ ८२ ॥ स पापिष्ठः कथं ब्रूते पूजयामि जनार्दनम् ॥ मृद्भस्मगोशकृत्पिण्डैस्तथा वालुकयापि वा ॥ ८३ ॥ कृत्वा लिंगं सकृत्पूज्य वसेत्कल्पशतं दिवि ॥ सहस्रपूजनात्सोपि लभते वाञ्छितं फलम् ॥ ८४ ॥ लक्षं च पूजयेद्यस्तु शिवत्वं लभते ध्रुवम् ॥ जीवन्मुक्तो भवेद्विप्रो लिंगमभ्यर्चयेत्तु यः ॥ ८५ ॥ शिवपूजाविहीनश्च ब्राह्मणो नरकं ब्रजेत् ॥ मत्पूजितं प्रियतमं शिवं निंदन्ति ये नराः ॥ ८६ ॥ पच्यंते निरये तावद्यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥ पूजिते शिवलिंगे च यदि स्यात्केशवालुका ॥ ८७ ॥ स महांधो वालुकया केशेन यवनो भवेत् ॥ क्षुद्रो दरिद्रः कृपणो व्याधिः स्यात्कुत्सिते यथा ॥ ८८ ॥ सर्वेभ्यो मानहानिः स्याज्जायते नीचयोनिषु ॥ सर्वेषु प्रियमात्रेषु ब्राह्मणश्च मम प्रियः ॥ ८९ ॥ ब्राह्मणाच्च प्रिया लक्ष्मीः सततं वक्षसि स्थिता ॥ ततोऽधिका प्रिया राधा प्रिया भक्तास्ततो धिकाः ॥ ९० ॥ ततोधिकः शंकरो मे नास्ति मे शंकरात्प्रियः ॥ महादेवमहादेवमहादेवेति वादिनः ॥ ९१ ॥ पश्चाद्यामि च संतृप्तो नामश्रवणलोभतः ॥ मनो मे भक्तमूले च प्राणा राधात्मिका ध्रुवम् ॥ ९२ ॥ आत्मा मे शंकरस्थानं शिवः प्राणाधिकश्च यः ॥ आद्या नारायणी शक्तिः सृष्टिस्थित्यंतकारिणी ॥ ९३ ॥ करोमि च यथा सृष्टिं यया ब्रह्मादिदेवताः ॥ यया जयति विश्वं च यया सृष्टिः प्रजायते ॥ ९४ ॥ यया विना जगन्नास्ति मया दत्ता शिवाय सा ॥ दया निद्रा च क्षुत्तृप्तिस्तृष्णा श्रद्धा क्षमा धृतिः ॥ ९५ ॥ तुष्टिः पुष्टिस्तथा शांतिर्लज्जाधिदेवता हि सा ॥ वैकुण्ठे सा महालक्ष्मीर्गोलोके राधिका सती ॥ ९६ ॥ मर्त्ये लक्ष्मीश्च क्षीरोदे दक्षकन्या सती च सा ॥ सा दुर्गा मेनकाकन्या दैन्यदुर्गतिनाशिनी ॥ ९७ ॥ स्वर्गलक्ष्मीश्च दुर्गा सा शक्रादीनां गृहेगृहे ॥ सा वाणी सा च सावित्री विद्या

खं० ४ उ.
अ० ७५

॥ १७७ ॥

धिष्ठातृदेवता ॥ ९८ ॥ वह्नौ सादाहिकाशक्तिः प्रभाशक्तिश्च भास्करे ॥ शोभाशक्तिः पूर्णचंद्रे जले शक्तिश्च शीतता ॥ ९९ ॥
 सस्यप्रसूता शक्तिश्च धारणा च धरासु सा ॥ ब्रह्मण्यशक्तिर्विप्रेषु देवशक्तिः सुरेषु सा ॥ १०० ॥ तपस्विनां तपस्या सा गृहिणां गृह
 देवता ॥ मुक्तिशक्तिश्च मुक्तानामाशा सांसारिकस्य सा ॥ १ ॥ मद्भक्तानां भक्तिशक्तिर्मयि भक्तिप्रदा सदा ॥ नृपाणां राज्यलक्ष्मीश्च व
 णिजां लभ्यरूपिणी ॥ २ ॥ पारे संसारसिंधूनां त्रयीतत्त्वा तु तारिणी ॥ सत्सु सद्बुद्धिरूपा सा मेधाशक्तिस्वरूपिणी ॥ ३ ॥
 व्याख्याशक्तिः श्रुतौ शास्त्रे दातृशक्तिश्च दातृषु ॥ क्षत्रादीनां विप्रभक्तिः पतिभक्तिः सतीषु च ॥ एवरूपा च या शक्तिर्मया दत्ता शि
 वाय सा ॥ ४ ॥ एवं ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ प्रश्नं करोषि यद्यन्मां तत्सर्वं कथयामि ते ॥ १०५ ॥ ॥ इति
 श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नंदसंवादे पंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ श्री
 नंद उवाच ॥ ॥ येषां च दर्शने पुण्यं पापं यस्य च दर्शने ॥ तत्सर्वं वद सर्वेश श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ १ ॥ ॥ श्रीभगवानु
 वाच ॥ ॥ सुब्राह्मणानां तीर्थानां वैष्णवानां च दर्शने ॥ देवताप्रतिमादर्शी तीर्थस्नायी भवेन्नरः ॥ २ ॥ सूर्यस्य दर्शने भक्त्या
 सतीनां दर्शने तथा ॥ संन्यासिनां यतीनां च तथैव ब्रह्मचारिणाम् ॥ ३ ॥ भक्त्या गवां च वह्नीनां गुरूणां च विशेषतः ॥ गजै
 द्राणां च सिंहानां श्वेताश्वानां तथैव च ॥ ४ ॥ शुकानां च पिकानां च खंजनानां तथैव च ॥ हंसानां च मयूराणां चाषाणां शंखप
 क्षिणाम् ॥ ५ ॥ वत्सप्रयुक्तधेनूनामश्वत्थानां तथैव च ॥ पतिपुत्रवतीनां च नराणां तीर्थयायिनाम् ॥ ६ ॥ प्रदीपानां सुवर्णानां
 मणीनां च विशेषतः ॥ मुक्तानां हीरकाणां च माणिक्यानां महाशय ॥ ७ ॥ तुलसीशुक्लपुष्पाणां दर्शनं पापनाशनम् ॥ फलानि
 शुक्लधान्यानि घृतं दधि मधूनि च ॥ ८ ॥ पूर्णकुंभं च लाजांश्च राजेंद्र दर्पणं जलम् ॥ मालां च शुक्लपुष्पाणां दृष्ट्वा पुण्यं लभेन्नरः ॥
 १० ॥ गौरोचनं च कर्पूरं रजतं च सरोवरम् ॥ पुष्पोद्यानं पुष्पितं च दृष्ट्वा पुण्यं लभेन्नरः ॥ १० ॥ शुक्लपक्षस्य चंद्रं च पीयूषं
 चंदनं तथा ॥ कस्तूरीं कुंकुमं दृष्ट्वा नंद पुण्यं लभेन्नरः ॥ ११ ॥ पताकामक्षयवटतरुं देवोत्थितं शुभम् ॥ देवालयं देवखातं दृष्ट्वा पुण्यं

प्र. वै. क.

॥१७८॥

लभेन्नरः ॥ १२ ॥ देवाश्रितं देवघटं सुगंधिपवनं तथा ॥ शंखं च दुंदुभिं दृष्ट्वा सद्यः पुण्यं लभेन्नरः ॥ १३ ॥ शुक्तिं प्रवालं रजतं
स्फटिकं कुशमूलकम् ॥ गंगामृदं कुशं ताम्रं दृष्ट्वा पुण्यं ॥ १४ ॥ पुराणपुस्तकं शुद्धं सबीजं विष्णुयंत्रकम् ॥ स्निग्धदूर्वाक्षतं रत्नं
दृष्ट्वा पु० ॥ १५ ॥ तपस्विनां सिद्धमंत्रं समुद्रं कृष्णसारकम् ॥ यज्ञं महोत्सवं दृष्ट्वा स पुण्यं लभते नरः ॥ १६ ॥ गोमूत्रं गोमयं दुग्धं
गोधूलिं गोष्ठगोष्पदम् ॥ पक्वसस्यान्वितं क्षेत्रं दृष्ट्वा पुण्यं लभेद्भुवम् ॥ १७ ॥ रुचिरां पद्मिनीं श्यामां न्यग्रोधपरिमंडलाम् ॥
सुवेषकां सुवसनां दिव्यभूषणभूषिताम् ॥ १८ ॥ वेश्यां क्षेमकरीं गंधं सुदूर्वाक्षततंडुलम् ॥ सिद्धान्नं परमान्नं च दृष्ट्वा पुण्यं लभेन्नरः ॥
॥ १९ ॥ कार्तिकीपूर्णिमायां च राधिकाप्रतिमां शुभाम् ॥ संपूज्य दृष्ट्वा नत्वा च करोति जन्मखंडनम् ॥ २० ॥ हिंगुलायां तथा
ष्टम्यामिषे मासि सिते शुभे ॥ श्रीदुर्गाप्रतिमां दृष्ट्वा करोति जन्मखंडनम् ॥ २१ ॥ शिवरात्रौ च काश्यां च विश्वनाथस्य दर्शनम् ॥
कृत्वोपवासं पूजां च करोति जन्मखंडनम् ॥ २२ ॥ जन्माष्टमीदिने भक्तो दृष्ट्वा मां बिंदुमाधवम् ॥ प्रणम्य पूजां कृत्वा च करोति
जन्मखंडनम् ॥ २३ ॥ पौषे मासि शुक्ररात्रौ यत्र यत्र स्थले नरः ॥ पद्मायाः प्रतिमां दृष्ट्वा करोति जन्म ॥ २४ ॥ सप्तजन्म भवे
त्तस्य पुत्रः पौत्रो धनेश्वरः ॥ उपोष्यैकादशीं स्नात्वा प्रभाते द्वादशीदिने ॥ दृष्ट्वा काश्यामन्नपूर्णां करोति ज० ॥ २५ ॥ चैत्रे मासि चतु
र्दश्यां कामरूपेषु पुण्यदे ॥ दृष्ट्वा नत्वा भद्रकालीं करोति ज० ॥ २६ ॥ अयोध्यायां च रामं च श्रीरामनवमीदिने ॥ संपूज्य नत्वा
दृष्ट्वा च करोति ॥ २७ ॥ उपोष्य पुष्करे स्नात्वा किं वा बदरिकाश्रमे ॥ संपूज्य दृष्ट्वा मामेकं करोति ॥ २८ ॥ दत्त्वा विष्णुपदे
पिंडं विष्णुं यश्च प्रपूजयेत् ॥ पितॄणां स्वात्मनश्चैव करो ॥ २९ ॥ प्रयागे मुंडनं कृत्वा दानं च कुरुते यदि ॥ उपोष्य नैमिषारण्ये
करोति ॥ ३० ॥ सिद्धिं कृत्वा च बदरीं भुंक्ते बदरिकाश्रमे ॥ दृष्ट्वा मत्प्रतिमां नंदं करोति ॥ ३१ ॥ दोलायमानं गोविंदं पुण्ये
वृंदावने च माम् ॥ दृष्ट्वा संपूज्य नत्वा च करोति जन्म ॥ ३२ ॥ भद्रे दृष्ट्वा च मंचस्थं मामेव मधुसूदनम् ॥ संपूज्य नत्वा भक्तश्च
करोति ॥ ३३ ॥ रथस्थं च जगन्नाथं यो द्रक्ष्यति कलौ नरः ॥ संपूज्य नत्वा भक्त्या च करोति ॥ ३४ ॥ उत्तरायणसंक्रांत्यां

खं ४ उ.

अ० ७६

॥१७८॥

प्रयागे स्नानमाचरेत् ॥ संपूज्य नत्वा मामेव करोति० ॥ ३५ ॥ कार्तिकीपौर्णिमायां च दृष्ट्वा मत्प्रतिमां शुभाम् ॥ उपोष्य कृत्वा
 पूजां च करोति० ॥ ३६ ॥ चंद्रभागासमीपे च माध्यां च मां नमेत्सुधीः ॥ राधया सह मां दृष्ट्वा करोति० ॥ ३७ ॥ रामेश्वरं सेतुबंधे
 आषाढीपूर्णिमादिने ॥ उपोष्य दृष्ट्वा संपूज्य करोति० ॥ ३८ ॥ स्वर्गे विद्याधरा रात्रौ नृत्यन्ति च मुहुर्मुहुः ॥ प्रणामं कर्तुमीशं तं
 समायाति विभीषणः ॥ ३९ ॥ गायन्ति किन्नरा रात्रौ गंधर्वाश्च मनोहरम् ॥ प्रणामं कर्तुमीशं तं समायाति च माधवः
 ॥ ४० ॥ दृष्ट्वा साक्षाद्भक्तं च सर्वेशं चंद्रशेखरम् ॥ जीवन्मुक्तो भवेदंते प्रयाति हरिमंदिरम् ॥ ४१ ॥ दीननाथं दिन
 करं कोणार्कं चोत्तरायणे ॥ उपोष्य दृष्ट्वा संपूज्य करोति जन्मनः क्षयम् ॥ ४२ ॥ कृषिकोष्ठे सुवसने कलविके वसुंधरे ॥
 विस्पंदके राजकोष्ठे नंदके पुष्पभद्रके ॥ ४३ ॥ पार्वतीप्रतिमां दृष्ट्वा कार्तिकेयं गणेश्वरम् ॥ नंदिनं शंकरं दृष्ट्वा करोति जन्मनः
 फलम् ॥ ४४ ॥ उपोष्य प्रतिसंपूज्य दृष्ट्वा स्तुत्वा च तौ नतः ॥ पारणं च दधि प्राश्य करोति जन्मनः फलम् ॥ ४५ ॥ त्रिकूटे मणि
 भद्रे च पश्चिमोदधिसंनिधौ ॥ समुपोष्य दधि प्राश्य मां दृष्ट्वा मुक्तिमाप्नुयात् ॥ ४६ ॥ प्रतिमासु मदीयासु पार्वतीप्रतिमासु च ॥ जीव
 संन्यस्य संपूज्य करोति जन्मनः क्षयम् ॥ ४७ ॥ शिवदुर्गालयं कृत्वा मदीयं च विशेषतः ॥ शिवसंस्थापनं कृत्वा करोति जन्मनः
 क्षयम् ॥ ४८ ॥ पुष्पोद्यानं च शंकुं च सेतुं खातं सरोवरम् ॥ विप्रसंस्थापनं कृत्वा करोति जन्मनः फलम् ॥ ४९ ॥ न च वेदाः
 पुराणानि ब्रह्मसंस्थापनं फलम् ॥ जानन्ति संतो मुनयः सुरा विप्रादयः पितः ॥ ५० ॥ गण्यन्ते पांसवो भूमेर्गण्यन्ते वृष्टिबिंदवः ॥
 न गण्यन्ते विधात्रापि विप्रसंस्थापने फलम् ॥ ५१ ॥ कृत्वोपजीव्यं विप्रस्य जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ अचलां श्रियमाप्नोति परे मुक्ति
 चतुष्टयम् ॥ ५२ ॥ महास्यभक्तिं स लभेद्वैकुण्ठे मोदते चिरम् ॥ न हि पातो भवेत्तस्य यथा मे परमात्मनः ॥ ५३ ॥ कुमारीमष्टवर्षी
 यां सुविप्राय ददाति यः ॥ संपूज्य सर्वाभरणां दुर्गादानफलं लभेत् ॥ ५४ ॥ सर्वं स्वर्ग्यं समालोक्य ब्रह्मलोकेषु पूजितः ॥ लभते मम दास्यं
 च वैकुण्ठे मोदते चिरम् ॥ ५५ ॥ विवाहदर्शने कोटिस्वर्णदानफलं लभेत् ॥ अंते स्वर्गे प्रयात्येवमिहैव निश्चलां श्रियम् ॥ ५६ ॥ यः सुविप्र

ब. व. क.

॥१७९॥

मनाथं च दरिद्रं च सुपंडितम् ॥ दृष्ट्वा कुर्यात्तद्विवाहं स मोक्षं लभते ध्रुवम् ॥ ५७ ॥ यच्छत्रपादुकादानं शालग्रामस्य योषितः ॥ करोति भक्त्या पुण्याहे पृथ्वीदानफलं लभेत् ॥ ५८ ॥ गजदाने च तल्लोममानवर्षं श्रुतौ श्रुतम् ॥ चतुर्गुणं गजेन्द्रे च मोदते मम मंदिरे ॥ ५९ ॥ गजाद्धं श्वेततुरगे तदद्धं चेतरे पितः ॥ गजतुल्यं कृष्णगवां दाने च तत्फलं लभेत् ॥ ६० ॥ तत्तुल्यं धेनुदाने च अर्धं सामान्यगोस्तथा ॥ लभेद्भस्मप्रसूतानां दानेदाने फलं विभो ॥ ६१ ॥ भूमिदाने रेणुमानवर्षस्थानं च मत्पदे ॥ ज्ञानदाने महत्पुण्यं वैकुण्ठे मोदते चिरम् ॥ ६२ ॥ श्रियं लभेत्स्वर्णदाने राजत्वं रजतेन च ॥ अन्नदाने फलं नाहं कथं जानामि वै श्रुतम् ॥ ६३ ॥ लभते सर्वदानस्य फलं ब्राह्मणभोजने ॥ अन्नदानात्परं दानं न भूतं न भविष्यति ॥ ६४ ॥ नात्र पात्र परीक्षा सा न कालनियमः क्वचित् ॥ अन्नदाने शुभं पुण्यं दातुः पात्रं त्वपातकी ॥ ६५ ॥ अन्नदानं च धन्यं स्याद्भूमौ वैकुण्ठ हेतुकम् ॥ वस्त्रं ददाति विप्राय दरिद्राय कुटुंबिने ॥ ६६ ॥ वस्त्रसूत्रमानवर्षं वैकुण्ठे मोदते चिरम् ॥ सुरम्ये चंद्रलोके च वारुणे च तथैव च ॥ ६७ ॥ कृत्वा लोहप्रदीपं च स्वर्णवर्तिसमन्वितम् ॥ दत्त्वा घृतप्रदीपं च हरये परमात्मने ॥ ६८ ॥ अंधकारं च न गृहं यमदूतं यमं तथा ॥ न हि पश्यति दाता च प्रयाति मम मंदिरम् ॥ ६९ ॥ ब्राह्मणाय च दत्त्वैव न याति यमयातनाम् ॥ दिव्यवर्षसहस्रं च मोदते शक्रमंदिरे ॥ ७० ॥ आसनं लभते स्वर्गे वस्तुमानानुरूपतः ॥ उत्तमं लक्षवर्षं च तदर्थं चेतरे व्रजेत् ॥ ७१ ॥ तांबूलेन लभेद्भोगं स्वर्गे वर्षशतं व्रजेत् ॥ माल्यदाने प्रियं स्वर्गं वस्तुपात्रानुरूपतः ॥ ७२ ॥ फलदानफलं स्वर्गं लभते नात्र संशयः ॥ समान्यशय्यादानेन स्वर्गं वर्षशतं व्रजेत् ॥ ७३ ॥ चतुर्गुणं प्रकृष्टानां गुणलक्षं विलक्षणे ॥ अनाथाय सुविप्राय यदि गेहं प्रदीयते ॥ ७४ ॥ अत्रैव मानवर्षं च शक्रलोके महीयते ॥ दृष्ट्वा बुभुक्षितं विप्रमन्नं तस्मै प्रदीयते ॥ अचलां श्रियमाप्नोति पुत्रपौत्र विवर्द्धिनीम् ॥ ७५ ॥ व्रजनाथ व्रजं गत्वा व्रजभूमौ व्रजाधुना ॥ व्रज भोजय विप्रांश्च व्रज सर्वं व्रजेव्रजे ॥ ७६ ॥ गोकुले गोकुले वत्स वस वत्स निराकुले ॥ व्याकुलानां गोकुलानां संकुले च व्रजेव्रजे ॥ ७७ ॥ एतत्ते कथितं नंद सानंदं पुण्यवर्द्धनम् ॥

खं० ४ उ.

अ० ७६

॥१७९॥

सुस्वप्नदर्शनं पुण्यं यदि नीचं न वक्ति च ॥ ७८ ॥ काश्यपं दुर्भगं नीचं शत्रुमज्ञानिनं स्त्रियम् ॥ त्यक्त्वा रात्रिं च दिवसे वक्ति
 विप्रं सुपंडितम् ॥ ७९ ॥ देवालये च देवं वाप्यश्वत्थतुलसीवटम् ॥ उक्त्वा तद्विगुणं पुण्यमप्रकाश्यं चतुर्गुणम् ॥ ८० ॥ सुस्वप्न
 दर्शने प्राज्ञो गंगास्नानफलं लभेत् ॥ अर्थं वित्तं च भार्यां च भूमिं पुत्रं लभेच्च सः ॥ ८१ ॥ मोक्षं च परमैश्वर्यं लभते
 सर्ववांछितम् ॥ इत्येवं कथितं तात किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ८२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे
 नारायणनारदसंवादे षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ केन स्वप्नेन किं पुण्यं केन मो
 क्षो भवेत्सुखम् ॥ कोपि कोपि च सुस्वप्नस्तत्सर्वं कथय प्रभो ॥ १ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ वेदेषु
 सामवेदश्च प्रशस्तः सर्वकर्मसु ॥ तथैव कण्वशाखायां पुण्यकांडे मनोहरे ॥ २ ॥ स व्यक्तो यश्च दुःस्वप्नः शश्वत्पुण्यफलप्रदः ॥
 तत्सर्वं निखिलं तात कथयामि निशामय ॥ ३ ॥ स्वप्राध्यायं प्रवक्ष्यामि बहुपुण्यफलप्रदम् ॥ स्वप्राध्यायं नरः श्रुत्वा गंगास्नान
 फलं लभेत् ॥ ४ ॥ स्वप्नस्तु प्रथमे यामे संवत्सरफलप्रदः ॥ द्वितीये चाष्टभिर्मासैस्त्रिभिर्मासैस्तृतीयके ॥ ५ ॥ चतुर्थे चार्द्धमासेन स्वप्नः
 स्वात्मफलप्रदः ॥ दशाहे फलदः स्वप्नोऽप्यरुणोदयदर्शने ॥ ६ ॥ प्रातःस्वप्नश्च फलदस्तत्क्षणं यदि बोधितः ॥ दिने मनसि यदृष्टं
 तत्सर्वं च लभेद्भुवम् ॥ ७ ॥ चिंताव्याधिसमायुक्तो नरः स्वप्नं च पश्यति ॥ तत्सर्वं निष्फलं तात प्रयात्येव न संशयः ॥
 ॥ ८ ॥ जडो मूत्रपुरीषेण पीडितश्च भयाकुलः ॥ दिगंबरो मुक्तकेशो न लभेत्स्वप्नजं फलम् ॥ ९ ॥ दृष्ट्वा स्वप्नं च निद्रा
 लुर्यदि निद्रां प्रयाति च ॥ विमूढो वक्ति चेद्रात्रौ न लभेत्स्वप्नजं फलम् ॥ १० ॥ उक्त्वा काश्यपगोत्रं च विपत्तिं लभते ध्रुवम् ॥
 दुर्गते दुर्गतिं याति नीचे व्याधिं प्रयाति च ॥ ११ ॥ शत्रौ भयं च लभते मूर्खे च कलहं लभेत् ॥ कामिन्यां धनहानिः
 स्याद्रात्रौ चोरभयं भवेत् ॥ १२ ॥ निद्रायां लभते शोकं पंडिते वांछितं फलम् ॥ न प्रकाश्यश्च स स्वप्नः पंडितैः काश्यपे ब्रज
 ॥ १३ ॥ गवां च कुंजराणां च हयानां च व्रजेश्वर ॥ प्रासादानां च शैलानां वृक्षाणां च तथैव च ॥ १४ ॥ आरोहणं च धनदं

ब. वै. ल.

॥ १८० ॥

भोजन रोदनं तथा ॥ प्रतिगृह्य तथा वीणां सस्याढ्यां भूमिमालभेत् ॥ १५ ॥ शस्त्रास्त्रेण यदा विद्धो व्रणेन कृमिणा तथा ॥ विष्टया
 रुधिरैरेव स युक्तोऽप्यर्थवान्भवेत् ॥ १६ ॥ स्वप्नेऽप्यगम्यागमनो भार्यालाभं करोति यः ॥ मूत्रसिक्तः पिबेच्छुक्रं नरकं च विशत्यपि
 ॥ १७ ॥ नगरं प्रविशेद्रक्तं समुद्रं वा सुधां पिबेत् ॥ शुभवार्तामवाप्नोति विपुलं चार्थमालभेत् ॥ १८ ॥ गजं नृपं सुवर्णं च वृषभं
 धेनुमेव च ॥ दीपमन्त्रं फलं पुष्पं कन्यां छत्रं रथं ध्वजम् ॥ १९ ॥ कुटुंबं लभते दृष्ट्वा कीर्तिं च विपुलां श्रियम् ॥ पूर्णकुंभं द्विजं
 वह्निं पुष्पतांबूलमंदिरम् ॥ २० ॥ शुक्रधान्यं नटं वेश्यां दृष्ट्वा श्रियमवाप्नुयात् ॥ गोक्षीरं च घृतं दृष्ट्वा चार्थं पुण्यधनं लभेत् ॥ २१ ॥
 पायसं पद्मपत्रे च दधि दुग्धं घृतं मधु ॥ मिष्टान्नं स्वस्तिकं भुक्त्वा ध्रुवं राजा भविष्यति ॥ २२ ॥ पक्षिणां मानुषाणां च भुंक्ते
 मांसं नरो यदि ॥ बह्वर्थं शुभवार्तां च लभते वाञ्छितं फलम् ॥ २३ ॥ छत्रं वा पादुकां वापि लब्ध्वा धान्यं च गच्छति ॥ असिं च
 निर्मलं तीक्ष्णं तत्तथैव भविष्यति ॥ २४ ॥ हेलया संतरेद्योहि स प्रधानो भविष्यति ॥ दृष्ट्वा च फलितं वृक्षं धनमाप्नोति निश्चितम्
 ॥ २५ ॥ सर्पेण भक्षितो यो हि अर्थलाभश्च तद्रवेत् ॥ स्वप्ने सूर्यं विधुं दृष्ट्वा मुच्यते व्याधिबंधनात् ॥ २६ ॥ वडवां कुक्कुटीं
 दृष्ट्वा क्रौंचीं भार्या लभेद्ध्रुवम् ॥ स्वप्ने यो निगडैर्बद्धः प्रतिष्ठां पुत्रमालभेत् ॥ २७ ॥ दध्यन्नं पायसं भुंक्ते पद्मपत्रे नदीतटे ॥
 विशीर्णपद्मपत्रे च सोऽपि राजा भविष्यति ॥ २८ ॥ जलौकसं वृश्चिकं च सर्पं च यदि पश्यति ॥ धनं पुत्रं च विजयं प्रतिष्ठां वा
 लभेदिति ॥ २९ ॥ शृंगिभिर्दंष्ट्रिभिः कोलैर्वानरैः पीडितो यदि ॥ निश्चितं च भवेद्राजा धनं च विपुलं लभेत् ॥ ३० ॥ मत्स्यं
 मांसं मौक्तिकं च शंखं चंदनहीरकम् ॥ यस्तु पश्यति स्वप्नांति विपुलं धनमालभेत् ॥ ३१ ॥ सुतं च रुधिरं स्वर्णं भुक्त्वा विष्ठां धनं
 लभेत् ॥ प्रतिमां शिवलिंगं च लभेद्दृष्ट्वा जयं धनम् ॥ ३२ ॥ फलितं पुष्पितं विल्वमात्रं दृष्ट्वा लभेद्धनम् ॥ दृष्ट्वा च ज्वलदग्निं च
 धनं बुद्धिं श्रियं लभेत् ॥ ३३ ॥ आमलकं धात्रीफलमुत्पलं च धनागमम् ॥ देवताश्च द्विजा गावः पितरो लिंगिनस्तथा ॥ ३४ ॥
 यहदाति मिथः स्वप्ने तत्तथैव भविष्यति ॥ शुक्रांबरधरा नार्यः शुक्रमाल्यानुलेपनाः ॥ ३५ ॥ समाश्लिष्यंति यं स्वप्ने तस्य श्रीः

खं ४ उ.

अ० ७७

॥ १८० ॥

सर्वतः सुखम् ॥ पीतांबरधरां नारीं पीतमाल्यानुलेपनाम् ॥ अवगृहति यः स्वप्ने कल्याणं तस्य जायते ॥ ३६ ॥ सर्वाणि शुक्लानि
 प्रशंसितानि भस्मास्थिकार्पासविवर्जितानि ॥ सर्वाणि कृष्णान्यतिनिन्दितानि गोहस्तिवाजिद्विजदेववर्ज्यम् ॥ ३७ ॥ दिव्या स्त्री
 सस्मिता विप्रा रत्नभूषणभूषिता ॥ यस्य मंदिरमायाति स प्रियं लभते ध्रुवम् ॥ ३८ ॥ स्वप्ने च ब्राह्मणो देवो ब्राह्मणी देवकन्यका ॥
 ब्राह्मणो ब्राह्मणी वापि संतुष्टा सस्मिता सती ॥ फलं ददाति यस्मै च तस्य पुत्रो भविष्यति ॥ ३९ ॥ यं स्वप्ने ब्राह्मणा नंदं कुर्वति
 च शुभाशिषम् ॥ यद्वदंति भवेत्तस्य तस्यैश्वर्यं भवेद्भुवम् ॥ ४० ॥ परितुष्टो द्विजश्रेष्ठश्चायाति यस्य मंदिरम् ॥ नारायणः शिवो ब्रह्मा
 प्रविशेत्तु तदाश्रमम् ॥ ४१ ॥ संपत्तिस्तस्य भवति यशश्च विपुलं शुभम् ॥ पदेपदे सुखं तस्य समानं गौरवं लभेत् ॥ ४२ ॥
 अकस्मादपि स्वप्ने तु लभते सुरभिं यदि ॥ भूमिलाभो भवेत्तस्य भार्या चापि पतिव्रता ॥ ४३ ॥ करेण कृत्वा हस्ती यं मस्तके
 स्थापयेद्यदि ॥ राज्यलाभो भवेत्तस्य निश्चितं च श्रुतौ मतम् ॥ ४४ ॥ स्वप्ने तु ब्राह्मणस्तुष्टः समाश्लिष्यति यं व्रज ॥ तीर्थस्नायी
 भवेत्सोपि निश्चितं च श्रियान्वितः ॥ ४५ ॥ स्वप्ने ददाति पुष्पं च यस्मै पुण्यवते द्विजः ॥ जययुक्तो भवेत्सोपि यशस्वी च धनी
 सुखी ॥ ४६ ॥ स्वप्ने दृष्ट्वा च तीर्थानि सौधरत्नगृहाणि च ॥ जययुक्तश्च धनवांस्तीर्थस्नायी भवेन्नरः ॥ ४७ ॥ स्वप्ने तु पूर्णकलशं
 कश्चित्कस्मै ददाति च ॥ पुत्रलाभो भवेत्तस्य संपत्तिं वा समालभेत् ॥ ४८ ॥ हस्ते कृत्वा तु कुडवमाढकं वारसुंदरी ॥ यस्य मंदिर
 मायाति स लक्ष्मीं लभते ध्रुवम् ॥ ४९ ॥ दिव्या स्त्री यद्गृहं गत्वा पुरीषं विसृजेद्विज ॥ अर्थलाभो भवेत्तस्य दारिद्र्यं च प्रयाति च
 ॥ ५० ॥ यस्य गेहं समायाति ब्राह्मणो भार्यया सह ॥ पार्वत्या सह शंभुर्वा लक्ष्म्या नारायणोऽथवा ॥ ५१ ॥ ब्राह्मणो ब्राह्मणी वापि स्वप्ने
 तस्मै प्रदीयते ॥ धान्यं पुष्पांजलिं वापि तस्य श्रीः सर्वतोमुखी ॥ ५२ ॥ मुक्ताहारं पुष्पमाल्यं चंदनं च लभेद्भुज ॥ स्वप्ने ददाति विप्रश्च
 तस्य श्रीः सर्वतोमुखी ॥ ५३ ॥ गौरोचनं पताकां वा हरिद्रामिक्षुदंडकम् ॥ सिद्धान्नं च लभेत्स्वप्ने तस्य श्रीः सर्वतोमुखी ॥ ५४ ॥ ब्राह्मणो
 ब्राह्मणी वापि ददाति यस्य मस्तके ॥ छत्रं वा शुक्लधान्यं वा स च राजा भविष्यति ॥ ५५ ॥ स्वप्ने रथस्थः पुरुषः शुक्लमाल्यानुलेपनः ॥

त्र. वै. क.
॥१८१॥

तत्रस्थो दधि भुक्ते च पायसं वा नृपो भवेत् ॥ ६६ ॥ स्वप्ने ददाति विप्रश्च ब्राह्मणी च सुधां दधि ॥ प्रशस्तपात्रं यस्मै वा सोपि
राजा भवेद्भुवम् ॥ ६७ ॥ कुमारी चाष्टवर्षीया रत्नभूषणभूषिता ॥ यस्य तुष्टा भवेत्स्वप्ने स भवेत्कविपंडितः ॥ ६८ ॥ ददा
ति पुस्तकं स्वप्ने यस्मै पुण्यवते च सा ॥ स भवेद्विश्वविख्यातः कवीन्द्रः पंडितेश्वरः ॥ ६९ ॥ यं पाठयति स्वप्ने वा मातेव च सुतं
यथा ॥ सरस्वतीसुतः सोपि तत्परो नास्ति पंडितः ॥ ६० ॥ ब्राह्मणः पाठयेद्यं च पितेव यत्नपूर्वकम् ॥ ददाति पुस्तकं प्रीत्या स च
तत्सदृशो भवेत् ॥ ६१ ॥ प्राप्नोति पुस्तकं स्वप्ने पथि वा यत्र तत्र वा ॥ स पंडितो यशस्वी च विख्यातश्च महीतले ॥ ६२ ॥ स्वप्ने
यतो महामंत्रं विप्रो विप्रे ददाति चेत् ॥ स भवेत्पुरुषः प्राज्ञो धनवान्गुणवान्सुधीः ॥ ६३ ॥ स्वप्ने ददाति विप्रं वा प्रतिमां वा
शिलामयीम् ॥ यस्मै ददाति विप्रश्च मंत्रसिद्धिश्च तद्भवेत् ॥ ६४ ॥ विप्रौ विप्रसमूहं च दृष्ट्वा नत्वाशिषं लभेत् ॥ राजेन्द्रः स
भवेद्वापि किं वा च कविपंडितः ॥ ६५ ॥ शुक्लधान्ययुतां भूमिं यस्मै विप्रः समुत्सृजेत् ॥ स्वप्नेपि परितुष्टश्च स भवेत्पृथिवीपतिः
॥ ६६ ॥ स्वप्ने विप्रो रथे कृत्वा नानास्वर्गं प्रदर्शयेत् ॥ चिरंजीवी भवेदायुर्धनवृद्धिर्भवेद्भुवम् ॥ ६७ ॥ विप्राय विप्रः संतुष्टो
यस्मै कन्यां ददाति च ॥ स्वप्ने च स भवेन्नित्यं धनाढ्यो भूपतिः स्वयम् ॥ ६८ ॥ स्वप्ने सरोवरं दृष्ट्वा समुद्रं वा नदीं नदम् ॥
शुक्लाहिं शुक्लशैलं च दृष्ट्वा श्रियमवाप्नुयात् ॥ ६९ ॥ यं पश्यन्ति मृतं स्वप्ने स भवेच्चिरजीवनः ॥ अरोगी रोगिणं दुःखी सुखिनं च
ध्रुवं भवेत् ॥ ७० ॥ दिव्या स्त्रीयं प्रवदति मम स्वामी भवानिति ॥ स्वप्ने दृष्ट्वा च जागर्ति स च राजा भवेद्दृढम् ॥ ७१ ॥ स्वप्ने वा
कालिकां दृष्ट्वा लब्ध्वा स्फटिकमालिकाम् ॥ इन्द्रचापं शक्रवज्रं स प्रतिष्ठां लभेद्भुवम् ॥ ७२ ॥ स्वप्ने वदति यं विप्रो मम दासो भवेति
च ॥ हरिदास्यं च मद्भक्तिं स लब्ध्वा वैष्णवो भवेत् ॥ ७३ ॥ स्वप्ने विप्रो हरिः शंभुर्ब्रह्मणी कमला शिवा ॥ शुक्ला स्त्री देवमाता वा
जाह्नवी वा सरस्वती ॥ ७४ ॥ गोपालिकावेषधरी बालिका राधिका मम ॥ बालश्च बालगोपालः स्वप्नविद्धिः प्रकाशितः ॥ ७५ ॥ एष ते
कथितो नंद सुस्वप्नः पुण्यहेतुकः ॥ श्रोतुमिच्छसि किं वा त्वं किं भूयः कथयामि ते ॥ ७६ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्ण

खं० ४ उ.
अ० ७७

॥१८१॥

जन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे सुखप्रदर्शनं नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥७७॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्ण जगतां नाथ
 सुखप्रश्नश्च श्रुतो मया ॥ वेदसारो नीतिसारो लौकिको वैदिकस्तथा ॥ १ ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि पापं येषां च दर्शने ॥ यस्मिन्कर्मणि
 वा वत्स तन्मां कथितुमर्हसि ॥ २ ॥ वचनं वेदशास्त्रोक्तं तथा वेदानुयायिनः ॥ श्रोतुमिच्छन्ति संतप्ता लोकास्त्वन्मुखतस्तथा
 ॥ ३ ॥ वेदानां जनकस्त्वं च वैदिकानां सतामपि ॥ ब्रह्मादीनां सुराणां च मुनीनां जगतामपि ॥ ४ ॥ श्रुतं यत्त्वन्मुखांभोजात्प्र
 माणं वचनामृतम् ॥ तेन देहोभिषिक्तो मे वत्स विच्छेददाहनः ॥ ५ ॥ स्वप्ने यच्चरणांभोजं सर्वकामफलप्रदम् ॥ ब्रह्मादयो न पश्यन्ति
 तदद्य दृष्टिगोचरम् ॥ ६ ॥ अतः परं त्वत्पदाब्जं क्व पश्यामि च पातकी ॥ विण्मूत्रधारी देहो मे निबद्धश्च स्वकर्मणा ॥ ७ ॥ ईदृशं
 च दिनं वत्स कदा मम भविष्यति ॥ त्वया ब्रह्मादिनाथेन संवादो मम पापिनः ॥ ८ ॥ कृपां कुरु कृपानाथ मम दोषं क्षमस्व च ॥
 वत्सबुद्ध्या च दुर्नीतिं यत्कृतं च महेश्वर ॥ ९ ॥ ब्रह्मेशशेषमुनयो ध्यायन्ते त्वत्पदांबुजम् ॥ सरस्वती श्रुतिर्यस्य स्तवने जडतां
 व्रजेत् ॥ १० ॥ इत्येवमुक्त्वा नंदश्च निरानंदः शुचाकुलः ॥ मूर्च्छामाप रुदित्वा च पुत्रविच्छेदविह्वलः ॥ ११ ॥ संव्रस्तो भगवा
 न्कृष्णो बोधयामास यत्नतः ॥ परमाध्यात्मिकं ज्ञानं ददौ तस्मै जगत्पतिः ॥ १२ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ हे नंद जनकश्रेष्ठ
 सर्वश्रेष्ठ व्रजेश्वर ॥ चेतनं कुरु कल्याण ज्ञानं च परमं शृणु ॥ १३ ॥ परमाध्यात्मिकं ज्ञानं ज्ञानिनां च सुदुर्लभम् ॥ वेदशास्त्रे गोप
 नीयं तुभ्यमेव ददाम्यहम् ॥ १४ ॥ निबोध श्रूयतां नंद सानंदः सुसमाहितः ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिर्यदभ्यासान्न जायते ॥ १५ ॥
 स्थिरो भव महाराज व्रजनाथ व्रजं व्रज ॥ ज्ञानं लब्ध्वा सदानंदः शोकमोहविवर्जितः ॥ १६ ॥ जलबुद्बुवत्सर्वं संसारं सचराचरम् ॥
 प्रभाते स्वप्नवन्मिथ्या मोहकारणमेव च ॥ १७ ॥ मिथ्याकृत्रिमनिर्माणहेतुश्च पांचभौतिकः ॥ मायया सत्यबुद्ध्या च प्रतीतिं जाय
 ते नरः ॥ १८ ॥ कामक्रोधलोभमोहैर्वेष्टितः सर्वकर्मसु ॥ मायया मोहितः शश्वज्ज्ञानहीनश्च दुर्बलः ॥ १९ ॥ निद्रातंद्राक्षुत्पिपासा
 क्षमाश्रद्धादयादिभिः ॥ लज्जा शान्तिर्धृतिः पुष्टिस्तुष्टिश्चाभिश्च वेष्टितः ॥ २० ॥ मनोबुद्धिचेतनाभिः प्राणज्ञानात्माभिः सह ॥ संसक्तः

ब्र. वै. ल.
॥१८२॥

सर्वदेवैश्च यथा वृक्षश्च वायसैः ॥२१॥ अहमात्मा च सर्वेशः सर्वज्ञानात्मकः स्मृतः ॥ मनो ब्रह्मा च प्रकृतिर्बुद्धिरूपा सनातनी ॥२२॥ प्राणा विष्णुश्चेतना सा पद्मा तु चाधिदेवता ॥ मयि स्थिते स्थिताः सर्वे गतास्तेपि गते मयि ॥ २३ ॥ अस्माभिश्च विना देहः सद्यः पतति निश्चितम् ॥ पांचभूतो विलीनश्च पांचभूतेषु तत्क्षणम् ॥ २४ ॥ नामसंकेतरूपं च निष्फलं मोहकारणम् ॥ शोकश्चाज्ञानिनां तात ज्ञानिनां नास्ति किंचन ॥ २५ ॥ निद्रादयः शक्तयश्च ताः सर्वाः प्रकृतेः कलाः ॥ लोभादयो ह्यधर्माशास्तथाहंकारपंचमः ॥ २६ ॥ ते ब्रह्मविष्णुरुद्रांशा गुणाः सत्त्वादयस्त्रयः ॥ ज्ञानात्मकः शिवो ज्योतिरहमात्मा च निर्गुणः ॥ २७ ॥ यदा विशामि प्रकृतौ तदाहं सगुणः स्मृतः ॥ सगुणा विषया विष्णुब्रह्मरुद्रादयस्तथा ॥२८॥ धर्मो मदंशो विषयी शेषः सूर्यः कलानिधिः ॥ एवं सर्वे मत्कलांशा मुनि मन्वादयः सुराः ॥ २९ ॥ सर्वदेहे प्रविष्टोहं न लितः सर्वकर्मसु ॥ जीवन्मुक्तश्च मद्भक्तो जन्ममृत्युजराहरः ॥ ३० ॥ सर्वसिद्धेश्वरः श्रीमान्कीर्तिमान्पंडितः कविः ॥ चतुस्त्रिंशद्विधः सिद्धः सर्वकर्मोपहारकः ॥ ३१ ॥ तमुपैमि स्वयं सिद्धं भक्तस्त्वन्यत्र वाञ्छति ॥ द्वाविंशतिविधं सिद्धं सिद्धिसाधनकारणम् ॥ ३२ ॥ मन्मुखाच्छ्रूयतां नंद सिद्धमंत्रं गृहाण च ॥ अणिमा लघिमा प्राप्तिः प्राकाश्यं महिमा तथा ॥ ३३ ॥ ईशित्वं च वशित्वं च तथा कामावसायिता ॥ दूरश्रवणमेवेति परकायप्रवेशनम् ॥ ३४ ॥ मनोयायित्वमेवेति सर्वज्ञत्वमभीप्सितम् ॥ वह्निस्तंभं जलस्तंभं चिरंजीवित्वमेव च ॥ ३५ ॥ कायव्यूहं च वाक्सिद्धिं मृतानयनमीप्सितम् ॥ सृष्टीनां करणं चैव प्राणाकर्षणमेव च ॥ ३६ ॥ ॐ सर्वेश्वरेश्वराय सर्वविघ्नविनाशिने मधुसूदनाय स्वाहेति ॥ अयं मंत्रो महागूढः सर्वेषां कल्पपादपः ॥ सामवेदे च कथितः सिद्धानां सर्वसिद्धिदः ॥ ३७ ॥ अनेन योगिनः सिद्धा मुनीन्द्राश्च सुरास्तथा ॥ शतलक्षजपेनैव मंत्रसिद्धिर्भवेत्सताम् ॥ ३८ ॥ यदि नारायणे क्षेत्रे हविष्यान्नरतो जपेत् ॥ गत्वा कुरु जपं तात काशिकां मणिकर्णिकाम् ॥ ३९ ॥ शृणु नारायणक्षेत्रं जलाधस्तच्चतुष्टयम् ॥ अत्र नारायणः स्वामी नान्यः स्वामी कदाचन ॥ ४० ॥ ज्ञानं चात्र मृते लोके मूर्तिर्भवति तस्य वै ॥ व्रतं विनापि मंत्रेण जीवन्मुक्तो न संशयः ॥ ४१ ॥ ब्रजं कुरु पवित्रं च ब्रजनाथ ब्रजं ब्रज ॥ पापं यद्दर्शने तात कथया

खं० ४ उ.
अ०

॥१८२॥

मि निशामय ॥ ४२ ॥ दुःस्वप्नं पापबीजं च केवलं विघ्नकारणम् ॥ गोघ्नं च ब्राह्मणघ्नं वा कृतघ्नं कुटिलं तथा ॥ ४३ ॥ देवघ्नं पितृमातृ
 घ्नं पापं विश्वासघातिनम् ॥ मिथ्यासाक्षिप्रदातारं यं चातिथ्यविवंचनम् ॥ ४४ ॥ ग्रामयाजिनमेवेति देवविप्रस्वहारिणम् ॥ अश्व
 त्थघातिनं दुष्टं शिवविष्णुविनिन्दकम् ॥ ४५ ॥ अदीक्षितमनाचारं संध्याहीनं द्विजं तथा ॥ देवलं वृषवाहं च शूद्राणां सूपकारकम् ॥
 ॥ ४६ ॥ शवदाहं च शूद्राणां शूद्रश्राद्धान्नभोजिनम् ॥ अवीरां छिन्ननासां च देवब्राह्मणनिन्दकाम् ॥ ४७ ॥ पतिभक्तिविहीनां च
 विष्णुभक्तिविहीनकाम् ॥ शूद्राणां विधवां चैव चांडालीं व्यभिचारिणीम् ॥ ४८ ॥ शश्वत्कोपयुतं दुष्टमृणग्रस्तं च जारजम् ॥ चौरं
 मिथ्यावादिनं च शरणागतयायिनम् ॥ ४९ ॥ मांसापहारिणं चैव ब्राह्मणं वृषलीपतिम् ॥ ब्राह्मणीगामिनं शूद्रं द्विजं वार्धुषिकं तथा ॥
 ॥ ५० ॥ अगम्यागामिनं दुष्टं चतुर्वर्णं नराधमम् ॥ माता सपत्नीमाता च श्वश्रूश्च भगिनी तथा ॥ ५१ ॥ गुरुपत्नी पुत्रपत्नी सोदरस्य
 प्रिया सती ॥ मातृष्वसा पितृष्वसा भागिनेयप्रिया तथा ॥ ५२ ॥ मातुलानी नवोढा च पितृव्यस्त्री रजस्वला ॥ पितृमातृप्रसूश्चैव
 चागम्याष्टादशस्मृताः ॥ ५३ ॥ कीर्तिताः सामवेदे च परिपाल्याः सतां व्रज ॥ एता दृष्ट्वा च स्पृष्ट्वा च ब्रह्महत्यां लभेन्नरः ॥ ५४ ॥
 तस्माद्देवेन ता दृष्ट्वा सूर्यं दृष्ट्वा हरिं स्मरेत् ॥ कामतो यदि पश्यन्ति विनिंद्यास्ते भवन्ति वै ॥ ५५ ॥ तस्मात्संतो न पश्यन्ति शाप
 भीता व्रजेश्वर ॥ राहुग्रस्तं रविं सोमं न पश्यन्ति विपश्चितः ॥ ५६ ॥ जन्माष्टसत्तारिः फांकदशमस्थे दिवाकरे ॥ जन्मर्क्षे निधनं चा
 पि चतुर्थेऽपि कलानिधौ ॥ ५७ ॥ नष्टचंद्रो न दृश्यश्च भाद्रे मासि सितासिते ॥ चतुर्थ्यामुदितश्चंद्रः परित्यक्तो मनीषिभिः ॥ ५८ ॥
 चंद्रस्तारापहरणं कलंकमतिदुष्करम् ॥ तस्मै ददाति हे नंद कामतो यदि पश्यति ॥ ५९ ॥ अकामतो नरो दृष्ट्वा मंत्रपूतं जलं
 पिबेत् ॥ तदा शुद्धो भवेत्सद्यो निष्कलंकी महीतले ॥ ६० ॥ सिंहः प्रसेनमवधीत्सिंहो जांबवता हतः ॥ सुकुमारक मारोदीस्तव ह्येष
 स्यमंतकः ॥ ६१ ॥ इति मंत्रेण पूतं च जलं साधु पिबेद्धुवम् ॥ इति ते कथितं सर्वमपरं कथयामि ते ॥ ६२ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
 महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नंदसंवादेऽष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

ब्र. वै. ऊ.

॥१८३॥

॥ श्रीनंद उवाच ॥ ॥ राहुग्रस्तः कथं सूर्यश्चंद्रो वापि जगत्प्रभो ॥ नेष्टश्चंद्रः कथं भाद्रे चतुर्थ्या चासिते सिते ॥ १ ॥ वेदानां जनकस्त्वं
 च कं पृच्छामि त्वया विना ॥ वेदे पुराणे गोप्यं यन्न जानंति विपश्चितः ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा चेदं वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥ ॥ श्री
 भगवानुवाच ॥ ॥ अतथ्यं वचनं चेदं निषिद्धं वैदिकरपि ॥ क्षमस्व नंद भद्रं ते प्रशमन्यं कुरुष्व माम् ॥ ३ ॥ विश्वस्तं वचनं तात
 न प्राकाश्यं मनीषिभिः ॥ विघ्नः प्रकाशे भवति सतां छिद्रं च देवतः ॥ ४ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ कथयस्व जगन्नाथ न भक्ते
 वचनं कुरु ॥ अदृश्यौ चापि देवेशौ राहुग्रस्तौ च पुण्यदौ ॥ ५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शृणु नंद प्रवक्ष्यामि कथामेतां पुरा
 तनीम् ॥ यां श्रुत्वा निष्कलंकश्च तीर्थस्नायी भवेन्नरः ॥ ६ ॥ सर्वपातकिनं दृष्ट्वा यत्पापं लभते नरः ॥ आख्यानश्रवणेनैव भस्मी
 भूतं भविष्यति ॥ ७ ॥ एकदा जमदग्निश्च महाकौतूहलान्वितः ॥ रेणुकासहितस्तुष्टो जगाम नर्मदातटम् ॥ ८ ॥ निर्जने नर्मदाती
 रे विजहार तया सह ॥ नवोढया च सुंदर्या नवयौवनयुक्तया ॥ ९ ॥ सुवेषया सुस्मितया रत्नभूषणयुक्तया ॥
 नतया स्तनभारेण श्रोणीभारेण मंदया ॥ १० ॥ सुंदरीणामतुलया श्वेतचंपकवर्णया ॥ सुपूर्णचंद्राननया
 कटाक्षयुतया तथा ॥ ११ ॥ अतीव सूक्ष्मांबरया कामबाणार्तया व्रज ॥ पुलकांचितसर्वांगसंभोगेनापि मूर्च्छया ॥ १२ ॥
 पुंस्कोकिलयुते रम्ये शब्दिते सुमधुव्रते ॥ सुगंधिवायुसंयुक्ते पुष्पतरुपान्विते शुभे ॥ १३ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं वस्त्रमा
 ल्यधरं मुनिम् ॥ महारासरसाढ्यं तमुवाच भास्करः स्वयम् ॥ १४ ॥ वेदकर्तुः प्रपौत्रस्त्वं ब्रह्मणश्च जगत्पतेः ॥ चतुर्वेदविधेयेषु
 सुनिष्णातः सदा शुचिः ॥ १५ ॥ वेदांगकर्ता धर्मज्ञः श्रेष्ठो वेदविदां वरः ॥ महातपस्वी तेजस्वी ब्रह्मचारी च सुव्रती ॥ १६ ॥
 युष्मद्विधोक्तं शास्त्रं च पठित्वान्यश्च पंडितः ॥ वेदप्रणिहितो धर्मो ह्यधर्मस्तद्विपर्ययः ॥ १७ ॥ धर्मं त्यजति धर्मज्ञो ह्य
 धर्मेण रतः कथम् ॥ दिवामैथुनदोषं च वक्ति वेदो विशेषतः ॥ १८ ॥ अहं च धर्मिणां साक्षी तेन त्वां कथयामि ते ॥ सूर्यस्य वच
 नं श्रुत्वा तत्पाज मैथुनं द्विजः ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा पुरो विप्ररूपं सूर्यं तेजस्विनं सुरम् ॥ उवाच सूर्य रक्तास्यः कोपलजासमन्वितः

खं० ४ उ

अ० ७९

॥१८३॥

रेणुका लज्जिता तत्र विधाय वाससी सती ॥ २० ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ को भवान्पंडितं मन्यो न त्वदन्योस्ति पंडितः
 ॥ २१ ॥ अहं भृगोर्भगवतः शिष्यस्त्वं कश्यपस्य च ॥ चतुर्वेदांश्च जानामि धर्माधर्मनिरूपणे ॥ २२ ॥ वेदप्रणिहितो धर्मो ह्यधर्म
 स्तद्विपर्ययः ॥ अज्ञानी पुरुषः शश्वज्जडितश्च स्वकर्मणा ॥ २३ ॥ तेजीयसां न दोषाय बह्वेः सर्वभुजो यथा ॥ अन्ये भवांश्च धर्म
 श्च साक्षी सर्वे च कर्मणाम् ॥ २४ ॥ फलदाता च शास्त्रज्ञो यतस्त्वत्तनयः सदा ॥ न वैष्णवानां शास्तारो यूयमस्माकमेव च
 ॥ २५ ॥ न वासुदेवभक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् ॥ हरेः सुदर्शनं चक्रं शश्वद्रक्षति वैष्णवान् ॥ २६ ॥ नारायणश्च भगवान्स्वयं
 ब्रह्मा च शंकरः ॥ शास्ता यमश्च नास्माकं त्वं वै नापि दिवाकर ॥ २७ ॥ राजपुत्रो यथा स्थाने वयं स्वच्छंदगामिनः ॥ शक्तोहं
 भस्मसात्कर्तुं यमं सर्वसुरांस्तथा ॥ २८ ॥ महेंद्रप्रभृतीन्सूर्य क्षणेनैवावलीलया ॥ कस्त्वं धर्मप्रवक्ता मे याहि स्वस्थानमेव च
 ॥ २९ ॥ मम शास्ता तु भगवाञ्छ्रीकृष्णः प्रकृतेः परः ॥ अद्य मे निर्जने स्थाने रसभंगस्त्वयाकृतः ॥ ३० ॥ मम शापात्पापदृश्यो
 राहुग्रस्तो भविष्यसि ॥ द्रष्टुं त्वां ये घनाः सर्वे दूरीभूता भवन्ति ते ॥ ३१ ॥ त्वामाच्छन्नं करिष्यन्ति वायुना प्रेरितास्तथा ॥ स्वतेजसा
 भवान्गर्वाद्धततेजा भविष्यसि ॥ ३२ ॥ मेघाच्छन्नः स्वल्पतेजा राहुग्रस्तो भवान्भव ॥ ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा भगवान्भास्करः स्वयम् ॥
 ततः पुटांजलिर्भूत्वा तुष्टाव मुनिपुंगवम् ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीभास्कर उवाच ॥ ॥ अवध्याः सर्वधर्मज्ञ धन्या मान्याः पुरस्कृताः ॥ ३४ ॥
 नारायणश्च भगवाञ्छुब्रह्मा स्वयं प्रभुः ॥ गणेशश्चापि शेषश्च धर्मश्चापि सनातनः ॥ ३५ ॥ स्तुवंति ब्राह्मणं सर्वे विप्ररूपी जनार्द
 नम् ॥ क्षमस्व वैष्णवः शुद्धः स्वधर्मं च समाचर ॥ ३६ ॥ वैष्णवानां कुतः कोपो हृदि येषां जनार्दनः ॥ अस्माभिः पूजिता विप्रा
 युष्माभिः पूजिताः सुराः ॥ ३७ ॥ परपस्परं स्नेहपात्रं चेदमाचरणं द्विज ॥ अहमेव त्वया शप्तो मया शप्तो भवान्भव ॥ ३८ ॥ अन्य
 था मां वदंत्येवं सूर्य निस्तेजसं जनाः ॥ पराभूतः क्षत्रियेण भविष्यसि द्विजेश्वर ॥ ३९ ॥ मरणं क्षत्रियास्त्रेण भवतश्च भविष्यति ॥
 सूर्यस्य वचनं श्रुत्वा चुकोप ब्राह्मणः पुनः ॥ तं शशापातिरक्तास्यः शंभुना निर्जितो भवान् ॥ ४० ॥ उभयोः कलहं ज्ञात्वा कश्य

ब. वै. ऊ.

॥१८४॥

पेन सह ब्रज ॥ आजगाम स्वयं ब्रह्मा विधाता जगतामपि ॥ ४१ ॥ आगत्य ब्रह्मा संत्रस्तं बोधयामास भास्करम् ॥ मुनिश्रेष्ठं च
 धर्मज्ञं धर्मज्ञानां गुरोर्गुरुः ॥ ४२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ क्षमस्व भास्कर त्वं च साक्षान्नारायणो भवान् ॥ युष्माकं परिपाल्यश्वा
 प्यवध्यो ब्राह्मणः सदा ॥ ४३ ॥ अहं करोमि भवतो विप्रशापांतमुल्बणम् ॥ अत्राहमागतस्त्वस्तो भृगुणा प्रेरितस्ततः ॥ ४४ ॥ स्फु
 टोहं प्रेरितश्चापि कश्यपेन मरीचिना ॥ शांतो भव सुरश्रेष्ठ साक्षी त्वं सर्वकर्मणाम् ॥ ४५ ॥ कुत्रचिद्विसे ब्रह्मंस्त्वां तत्र कुत्रचित्क्ष
 णम् ॥ भविष्यसि घनाच्छन्नः सद्यो मुक्तो भविष्यसि ॥ ४६ ॥ न्यूनातिरक्ते वर्षे च राहुग्रस्तो भविष्यसि ॥ तत्रादृश्यश्च केषांचि
 त्पुण्यदृश्यो हि कस्यचित् ॥ ४७ ॥ अन्यथा सर्वकालेन पुण्यदृश्यो भवान्भुवि ॥ त्वां दृष्ट्वा च नमस्कृत्य सर्वे निष्पापिनो
 जनाः ॥ ४८ ॥ जन्मसप्ताष्टरिः फांकचतुर्थे दशमे तथा ॥ जन्मर्क्षे निधनं नृणामदृश्यस्त्वं भविष्यसि ॥ ४९ ॥ अस्तकाले
 घनाच्छन्ने मध्याह्नस्ये जलेपि वा ॥ अद्धोदिते च काले च पापदृश्यो भविष्यसि ॥ ५० ॥ भार्यादुःखनिमित्तेन भार्यया हेतुभूतया ॥
 श्वशुरेण शालकेन हततेजा भविष्यसि ॥ ५१ ॥ अन्यथा तव तेजश्च संज्ञा सहितुमक्षमा ॥ मालीसुमालियुद्धे च शंभुना त्वं पराजि
 तः ॥ ५२ ॥ इत्येवमुक्त्वा सूर्यं च बोधयामास ब्राह्मणम् ॥ नम्रं शापपराभूतं लज्जितं कोपितं ब्रज ॥ ५३ ॥ हे विप्र स्वगृहं गच्छ
 गच्छ वत्स यथासुखम् ॥ त्वत्तेजसा क्षणेनैव भस्मीभूतं भवेज्जगत् ॥ ५४ ॥ सूर्यस्त्वत्परिपाल्यश्च भवान्सूर्यस्य नित्यशः ॥ परस्परं
 च पूज्यश्च संबंधः पोष्यपोषकः ॥ ५५ ॥ हर्यशेन क्षत्रियेण कार्तवीर्यार्जुनेन च ॥ भविष्यसि न संदेहः पराभूतो द्विजो मृतः ॥ ५६ ॥
 पुरा ते प्राक्तनं सर्वं कदाचिन्न हि खंडितम् ॥ नारायणश्च स्वांशेन तव पुत्रो भविष्यति ॥ ५७ ॥ त्रिःसप्तकृत्वो जगतीं
 निःक्षत्रां च करिष्यति ॥ मृत्युस्ते यशसो बीजं भविष्यति महीतले ॥ ५८ ॥ इत्येवमुक्त्वा ब्रह्मा च ययौ गेहं ब्रजेश्वर ॥
 प्रययौ जमदग्निश्च भास्करश्च स्वमंदिरम् ॥ ५९ ॥ इत्येवं कथितं तात आख्यानं पुण्यकारकम् ॥ राहुग्रस्तो भास्करश्चाप्यदृ
 श्यो येन हेतुना ॥ ६० ॥ चतुर्थ्यामुदितश्चंद्रो भाद्रे मासि सितासिते ॥ अदृश्यो नष्टरूपश्च श्रूयतां येन हेतुना ॥ ६१ ॥ राहुग्रस्तः

खं० ४३.

अ० ७९

॥१८४॥

कलंकी वा पुरा शप्तो मया पितः ॥ सर्वं त्वां कथयिष्यामि कथामेतां पुरातनीम् ॥ ६२ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नंदसंवादे एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ पुरा तारा गुरोः पत्नी नवयौवनसंयुता ॥ रत्नभूषणभूषाढ्या वरसूक्ष्मांबरा सती ॥ १ ॥ सुश्रोणी सस्मिता रम्या सुंदरी सुमनोहरा ॥ अतीव कबरीरम्या मालतीमाल्यभूषिता ॥ २ ॥ सिंदूरविंदुना साकं चारुचंदनविंदुभिः ॥ कस्तूरीविंदुनाधश्च भालमध्यस्थलोज्ज्वला ॥ ३ ॥ रत्नेंद्रसारनिर्माणकणनमंजीरंजिता ॥ सुवक्रलोचना श्यामा सुचारुकजलोज्ज्वला ॥ ४ ॥ सुचारुसारमुक्ताभदंतपंक्तिमनोहरा ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन चारुगंडस्थलोज्ज्वला ॥ ५ ॥ कामिनीष्वतुला बाला गजेन्द्रमंदगामिनी ॥ सुकोमला चंद्रमुखी कामाधारा च कामुकी ॥ ६ ॥ स्वर्गमंदाकिनीतीरे स्नाता स्निग्धांबरा वरा ॥ ध्यायंती गुरुपादं सा स्वगृहं गमनोन्मुखी ॥ ७ ॥ दृष्ट्वा तस्याश्च सर्वांगमनंगबाणपीडितः ॥ भाद्रे चतुर्थ्या चंद्रश्च जहार चेतनां व्रज ॥ ८ ॥ ज्ञानं क्षणेन संप्राप्य रथस्थो रसिको बली ॥ रथमारोहयामास करे धृत्वा च तारकाम् ॥ ९ ॥ कामोन्मत्तः कामिनीं तां समाश्लिष्य चुचुंब च ॥ शृंगारं कर्तुमुद्यंतं तमुवाच गुरुप्रिया ॥ १० ॥ ॥ तारकोवाच ॥ ॥ त्यज मां त्यज मां चंद्र सुरेषु कुलपांसन ॥ गुरुपत्नीं ब्राह्मणीं च पातिव्रत्यपरायणाम् ॥ गुरुपत्नीसंगमने ब्रह्महत्याशतं भवेत् ॥ ११ ॥ गुरुपत्नी विप्रपत्नी यदि सा च पतिव्रता ॥ ब्रह्महत्यासहस्रं च तस्याः संगमने लभेत् ॥ १२ ॥ पुत्रस्त्वं तव माताहं धैर्यं कुरु सुरेश्वर ॥ धिक्त्वां श्रुत्वा सुरगुरुर्भस्मीभूतं करिष्यति ॥ १३ ॥ पुत्राधिकश्च शिष्यश्च प्रियो मत्स्वामिनो भवान् ॥ स्वधर्मं रक्ष पापिष्ठ मामेवं मातरं त्यज ॥ १४ ॥ दास्यामि स्त्रीवधं तुभ्यं यदि मां संग्रहीष्यसि ॥ विलंघ्य तारावचनं तां च संभोक्तुमुद्यतम् ॥ १५ ॥ शशाप तारा कोपेन निष्कामा सा पतिव्रता ॥ राहुग्रस्तो घनग्रस्तः पापदृश्यो भवान्भव ॥ १६ ॥ कलंकी यक्ष्मणा ग्रस्तो भविष्यसि न संशयः ॥ चंद्रं शप्त्वा तदा तूर्णं कामदेवं शशाप सा ॥ १७ ॥ तेजस्विना केनचित्त्वं भस्मीभूतो भविष्यसि ॥ चन्द्रस्तारां गृहीत्वा च कृत्वापि रमणं व्रज ॥ १८ ॥ क्रोडे निधाय प्रययौ रुदंतीं तां शुचान्नि

ब. व. क.

॥१८५॥

ताम् ॥ निर्जने निर्जने रम्ये शैले शैले मनोहरे ॥ १९ ॥ सरोनदनदीनां च तीरेतीरे मनोहरे ॥ मधुव्रतपिकोक्ते च पुष्पोद्याने सुपु
 ष्पिते ॥ २० ॥ रम्यायां पुष्पशय्यायां स रेमे रामया सह ॥ चंदनोक्षितसर्वांगो मधुपानरतः सुरः ॥ २१ ॥ सुखसंभोगसंसक्तो
 बुबुधे न दिवानिशम् ॥ मलये मलयारण्ये मलयानिलसंयुते ॥ २२ ॥ स्यंदने चंदनवने पश्चिमोदधिसन्निधौ ॥ त्रिकूटे वटमूले च
 तत्र चंद्रसरोवरे ॥ २३ ॥ सुचारुशतपत्राणां पत्रे चंदनचर्चिते ॥ सुचारुचंपकोद्याने चंपकानिलपूजिते ॥ २४ ॥ क्षीरोदकांचनी
 भूमौ क्रौंचकांचनपर्वते ॥ रत्नशैले मणिमये मणिमंदिरसुंदरे ॥ २५ ॥ माणिक्यमुक्तासारेण हीरहारेण शोभिते ॥ सुचारुवस्त्रचि
 त्राढ्ये श्वेतचामरदर्पणेः ॥ २६ ॥ भूषिते रत्नदीपैश्च देवक्रोडे प्रियस्थले ॥ वारुणीं मदिरां पीत्वा वरुणानीसमन्वितः ॥ २७ ॥
 वरुणो रमते यत्र तत्र रेमे तथा सह ॥ पावने पवनोद्याने पारिजातानिलेन च ॥ २८ ॥ सुगंधिमोहिते रत्नमालातीरे च निर्मले ॥
 ऋक्षशैले कल्पवृक्षवने वह्निप्रियाश्रमे ॥ २९ ॥ पपौ च कामधेनूनां क्षीरं क्षीरोदधेस्तटे ॥ वह्निशुद्धांशुकयुगं वह्निस्तस्मै ददौ मुदा
 ॥ ३० ॥ वरुणो रत्नमालां च रत्नच्छत्रं समीरणः ॥ तत्र दृष्ट्वा सुरगुरुं बलिगेहात्समागतम् ॥ ३१ ॥ प्रणम्य सर्वमुक्त्वा च
 चंद्रस्तं शरणं ययौ ॥ शुक्रस्तं बोधयामास वचनं नीतियुक्तितः ॥ निरपेक्षो मुनिश्रेष्ठो वेदवेदांगपारगः ॥ ३२ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥
 ॥ शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि गुरवे देहि तारकाम् ॥ शंभोश्च गुरुपुत्राय पौत्राय ब्रह्मणश्च वै ॥ ३३ ॥ पूजिताय सुराणां च देया तस्मै
 निशापते ॥ प्रियाय तत्प्रियां दत्त्वा शीघ्रं त्वं शरणं व्रज ॥ ३४ ॥ गुरुपत्नीं मातृतुल्यां त्यज मद्रचनाद्विधौ ॥ कुरु पापक्षयं पाप
 निवृत्तिस्तु महाफला ॥ ३५ ॥ सतीनां गुरुपत्नीनां ग्रहणे च बलेन च ॥ ब्रह्महत्यासहस्राणां पातकं लभते जनः ॥ ३६ ॥ कुंभी
 पाके च पच्यते यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥ साम्यं नारायणस्थाने तृणपर्वतयोः सुर ॥ ३७ ॥ कस्त्वं वत्स हरेः स्थाने कर्मभोगोस्ति
 ब्रह्मणः ॥ नारायणाश्रिताः सर्वे जीविनस्त्रिविधा भवे ॥ ३८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायण
 नारदसंवादे भगवन्नंदसंवादे ताराहरणेऽशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे शुक्रः सुरश्रेणीं

खं० ४ उ.

अ० ८०

॥१८५॥

ददर्श सः ॥ आकाशमार्गादायांतीं रणशस्त्रास्त्रधारणीम् ॥ १ ॥ पताकानां त्रिकोटिश्च शतकोटिर्महारथाः ॥ शतकोटि
 र्गजेंद्राणां रथानां तच्चतुर्गुणम् ॥ २ ॥ अश्वानां तच्छतगुणं समूहं च सुदारुणम् ॥ पदातीनां समूहं च तुरंगेभ्यश्च षड्
 गुणम् ॥ ३ ॥ दुन्दुभीवाद्यभांडानां पंचलक्षं तथैव च ॥ पट्टहानां त्रिलक्षं च डिंडिमानां त्रिलक्षकम् ॥ ४ ॥ ऐरावते
 महेंद्रं च श्वेताश्वे धर्ममेव च ॥ कुबेरं वरुणं वह्निं रथस्थं पवनं तथा ॥ ५ ॥ महिषस्थं यमं चैव स्यंदनस्थं दिवाकरम् ॥ ईशानं च
 वृषेन्द्रस्थमनंतं नागवाहनम् ॥ ६ ॥ आदित्यांश्च वसून् रुद्रान्सिद्धगंधर्वकिन्नरान् ॥ जीवन्मुक्तमुनीनां च समूहं सूर्यवर्चसम् ॥ ७ ॥
 तान्दृष्ट्वा निर्भयः शुक्रः समाश्वास्य निशाकरम् ॥ सुराणां द्विगुणं सैन्यमाजुहाव ब्रजेश्वर ॥ ८ ॥ रत्नमालानदीतीरे हुताशनप्रिया
 श्रमे ॥ तत्र तस्थौ दैत्यसैन्यं पुण्यक्षीरोदधेस्तटे ॥ ९ ॥ एतस्मिन्नंतरे शुक्रः समीपे सरसस्तटे ॥ पुण्याश्रमेऽक्षयवटे सुरसैन्यात्समाग
 तम् ॥ १० ॥ ददर्श वृषभस्थं च शंकरं सर्वशंकरम् ॥ त्रिशूलपट्टिशधरं व्याघ्रचर्मांबरं वरम् ॥ ११ ॥ तेजःस्वरूपं परमं भक्तानुग्र
 हविग्रहम् ॥ सर्वसंपत्प्रदातारं सर्वज्ञं सर्वकारणम् ॥ १२ ॥ सर्वेश्वरं सर्वपूज्यं सर्वरूपं सनातनम् ॥ शरणागतदीनार्तपरित्राणपराय
 णम् ॥ १३ ॥ सस्मितं परमात्मानं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ संत्रस्तः सहस्रोत्थाय प्रणनाम पदांबुजे ॥ १४ ॥ ददौ शुभाशिषं तस्मै सुप्र
 सन्नः परात्परः ॥ रत्नसिंहासने तं च वासयामास सादरम् ॥ १५ ॥ अथ तत्रांतरे विप्र पुरतस्तं ददर्श सः ॥ शांतं स्वयं विधातारं रत्न
 स्यंदनसुन्दरम् ॥ १६ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानं रत्नमालाविभूषितम् ॥ प्रसन्नं सुस्मितं शुद्धं जगतामीश्वरं परम् ॥ १७ ॥ कर्मणां फलदा
 तारं तपोरूपं तपस्विनाम् ॥ वेदानां जनकं वेदप्रसूतं कांतं मनोहरम् ॥ १८ ॥ पुटांजलिस्तदा त्रस्तः प्रणनाम सुरेश्वरम् ॥ रत्नसिंहा
 सने रम्ये वासयमास भक्तितः ॥ १९ ॥ पूजां चकार भक्त्या च तयोश्चरणपंकजे ॥ नोचितं कुशलप्रश्नं तयोः कल्याणमेव च
 ॥ २० ॥ विधाता जगतां शुक्रमाचार्यं पुरतः स्थितम् ॥ सुनीतिं कथयामास यत्नतः शंभुसंमतः ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 शृणु शुक्र प्रवक्ष्यामि दुर्नीतिं शशिनः सुत ॥ लज्जाकरं त्रिजगतां कर्म वेदबहिष्कृतम् ॥ २२ ॥ स्नात्वा गृहोन्मुखीं तारां गुरुपत्नीं

ब. वे. क.

॥ १८६ ॥

पतिव्रताम् ॥ गृहीत्वा शरणापन्नस्त्वयि पापश्च सांप्रतम् ॥ २३ ॥ प्रस्तुतं देवसैन्यं च पश्य वत्स रणोद्यतम् ॥ अहं शंभुस्त्वत्समीपं
तदर्थं च समागतौ ॥ २४ ॥ ॥ शंभुरुवाच ॥ ॥ चंद्रमानय हे विप्र यद्यात्मशिवमिच्छसि ॥ संहरिष्ये शिरस्तस्य त्रिशूलेन
च पापिनः ॥ २५ ॥ अन्यथा संहरिष्यामि सर्वदैत्यान्क्षणेन च ॥ मयि रुष्टे रक्षिता को दैत्यानां च भवेद्विज ॥ २६ ॥ सद्यः पाशु
पतेनैव वायवस्रेण च सांप्रतम् ॥ सुराणां रिपुवर्गं च हरिष्यामि च लीलया ॥ २७ ॥ दुर्वाससो मदंशस्य गुरुस्तस्यांगिरा मुनिः ॥
परस्पराच्च संबंधाद्गुरुपुत्रो गुरुर्मम ॥ २८ ॥ बृहस्पतिश्च तेजस्वी तं भस्मीकर्तुमीश्वरः ॥ न चकार कृपालुश्चेत्प्रियशिष्येण हेतुना
॥ २९ ॥ उत्थयपत्नीं दृष्ट्वा स पुरा रेमे स्वकामतः ॥ तत्पतेः शापतोस्यैव परग्रस्ता प्रिया सती ॥ ३० ॥ पत्नीं मद्गुरुपुत्रस्य देहि
तारां मनोहराम् ॥ मद्द्वैरिणं च चंद्रं च भ्रातृभार्यापहारिणम् ॥ ३१ ॥ शरणागतदीनार्तं न हि रक्षेद्यदीश्वरः ॥ पच्यते निरये तावद्यावदि
द्राश्चतुदर्श ॥ ३२ ॥ अत्र नास्ति विचारो मे पापिष्ठे शरणागते ॥ पापी यं शरणं याति स पापी च न संशयः ॥ ३३ ॥ देहि तं विप्र
शार्दूल पापिनं मातृगामिनम् ॥ बहिष्कृत्य स्वाश्रमाच्च तारासाध्वीसमन्वितम् ॥ ३४ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥ ॥ सुराणामसुराणां च
सर्वेषां जगतामपि ॥ त्वमेव शास्ता भगवान्को वा शास्ति सुरेऽसुरे ॥ ३५ ॥ कृत्वा सुराणां साहाय्यं कथं दैत्यान्हनिष्यसि ॥
संहर्तुः सर्वजगतां दैत्यौघे किंच पौरुषम् ॥ ३६ ॥ त्वं ज्योतिः परमं ब्रह्म सगुणो निर्गुणः स्वयम् ॥ गुणभेदान्मूर्तिभेदो ब्रह्मविष्णु
शिवात्मकः ॥ ३७ ॥ बलिद्वारे गदापाणिः स्वयमेव भवान्प्रभो ॥ स्वयं प्रदत्ता शक्राय तस्मै श्रीरपि लीलया ॥ ३८ ॥ क्षमस्व
भगज्जंभो हर क्रोधं च सहर ॥ किं पौरुषं च भवतो ब्राह्मणस्यापि हिंसया ॥ ३९ ॥ अहं जीवच्छरीरेण न दास्यामि निशाकरम् ॥
शरणागतदीनार्तं लज्जितं पापसंयुतम् ॥ ४० ॥ अहं च त्वत्पदांभोजे शरणं यामि शंकर ॥ यथोचितं कुरु विभो जगत्सर्वं तथैव च
॥ ४१ ॥ शुक्रस्य वचनं श्रुत्वा प्रसन्नो भगवाञ्छिवः ॥ इत्युवाच निशानाथं समानय शुभं भवेत् ॥ ४२ ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा बोध
यित्वा कविं विभुः ॥ समानीय निशानाथं तारकासहितं व्रज ॥ ४३ ॥ शंभोश्च चरणांभोजे चकार च समर्पणम् ॥ शंभुस्तं प्रीति

खं ४ उ.

अ० ८१

॥ १८६ ॥

युक्तश्च वासयामास वक्षसि ॥ ४४ ॥ दत्त्वा तस्मै पादरेणुं निष्पापं च चकार सः ॥ दत्त्वा तन्मस्तके हस्तं कृपालुरभयं ददौ ॥ ४५ ॥
 क्षीरोदे स्नापयित्वा च प्रायश्चित्तेन शंकरः ॥ चकार चंद्रं निष्पापं ब्रह्मणा सहितः शुचिम् ॥ ४६ ॥ योगेन चंद्रं योगीन्द्रो द्विखंडं
 तं चकार सः ॥ ररक्षार्धं ललाटे च सोप्यर्द्धं ब्रह्मणः पुरः ॥ ४७ ॥ एवमेव महादेवो बभूव चंद्रशेखरः ॥ मृगांको लज्जितस्तत्र कलंकी
 देवसंसदि ॥ ४८ ॥ लज्जया च स्वयोगेन देहत्यागं चकार सः ॥ तच्छरीरं च क्षीरोदे ब्रह्मणा च समर्पितम् ॥ रुरोदात्रिश्च कृपया
 शुचा क्षीरोदधेस्तटे ॥ ४९ ॥ अत्रेश्वक्षुर्जलं तस्य पपात च जले ब्रज ॥ तस्माद्बभूव चंद्रश्च निष्पापो देवसंसदि ॥ ५० ॥ ब्रह्मा च भग
 वाञ्छंभुरभिषेकं चकार तम् ॥ उवाच तं महादेवो निर्भयं देवसंसदि ॥ ५१ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ ॥ स्वस्थानं गच्छ पुत्र त्वंकुरु
 ष्व विषयं मुदा ॥ पश्चात्तस्याश्च शापेन यक्षमग्रस्तो भविष्यसि ॥ ५२ ॥ व्यर्थं पतिव्रताशापं कर्तुमीशश्च को भुवि ॥ मदाशिषा यक्षम
 गश्च प्रतीकारो भविष्यति ॥ ५३ ॥ यस्माद्वाद्रचतुर्थ्यां तु गुरुपत्नीक्षतिः कृता ॥ तस्मात्तस्मिन्दिने वत्स पापदृश्यो युगे
 युगे ॥ ५४ ॥ नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ ५५ ॥ देहत्यागेन हे वत्स कर्म
 भोगो न नश्यति ॥ प्रायश्चित्तान्न संदेहो ह्यस्तमेव भविष्यति ॥ ५६ ॥ तारापहरणाद्रत्स कलंकश्चंद्रमंडले ॥ मृगाकृतिर्विलग्नश्च
 भविष्यति युगेयुगे ॥ ५७ ॥ शृणु वाक्यमिहागच्छ तारके च पतिव्रते ॥ सत्यं ब्रूहि कस्य गर्भं त्यक्त्वा शुद्धा भव प्रिये ॥ ५८ ॥
 अकामतो बलात्साध्वी न स्त्री जारेण दुष्यति ॥ कामतो नरकं याति यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ५९ ॥ उवाच तारा ब्रह्माणं गर्भं चंद्रस्य
 सस्मितम् ॥ जहसुर्देवताः सर्वाः शंभुश्च मुनिसंघकाः ॥ ६० ॥ ददौ तारां च गुरवे लज्जिताय ब्रजेश्वर ॥ बृहस्पतिर्ययौ गेहं गृहीत्वा
 च पतिव्रताम् ॥ ६१ ॥ तया प्रसूतं पुत्रं च सुन्दरं कनकप्रभम् ॥ गृहीत्वा प्रययौ चंद्रो नमस्कृत्य विधिं शिवम् ॥ ६२ ॥ ययुर्देवाश्च
 मुनयः शंभुश्च कमलोद्भवः ॥ प्रययौ स्वगृहं शुक्रो दैत्ययुक्तो मुदान्वितः ॥ ६३ ॥ ॥ एतत्ते कथितं नंद ह्याख्यानं पुण्यदं शुभम् ॥
 एतच्छ्रुत्वा तु निष्पापो निष्कलंकी नरो भवेत् ॥ ६४ ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं सर्वसंपत्करं परम् ॥ शोकापनोदनं हर्षकरं सर्वत्र

ब्र. वै. ल.

॥१८७॥

मंगलम् ॥ ६५ ॥ त्यज शोकं सदा नन्दं गृहं व्रज व्रजेश्वर ॥ ब्रूहि सर्वं यशोदां च मत्प्रसूम् गोपिकागणम् ॥ ६६ ॥ बोधयिष्यसि
 सर्वां तां स्त्रीजातिं शोकसंयुताम् ॥ मदीयज्ञानदत्तेन हर्षयुक्तः सदा भव ॥ ६७ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड
 उत्तरार्द्धे ताराहरणनामैकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥ नन्द उवाच ॥ ॥ श्रुतं सर्वं महाभाग दुःस्वप्नं कथय प्रभो ॥ उवाच तं
 वै भगवान्छ्रूयतामिति तद्वचः ॥ १ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ स्वप्ने हसति यो हर्षाद्विवाहं यदि पश्यति ॥ नर्तनं गीतमिष्टं च
 विपत्तिस्तस्य निश्चितम् ॥ २ ॥ दंता यस्याविपीडयन्ते विचरन्तं च पश्यति ॥ धनहानिर्भवेत्तस्य पीडा चापि शरीरजा ॥ ३ ॥
 अभ्यंगितस्तु तैलेन यो गच्छेदक्षिणां दिशम् ॥ खरोष्ट्रमहिषारूढो मृत्युस्तस्य न संशयः ॥ ४ ॥ स्वप्ने कर्णे जपापुष्पमशोकं कर
 वीरकम् ॥ विपत्तिस्तस्य तैलं च लवणं यदि पश्यति ॥ ५ ॥ नग्रां कृष्णां छिन्ननासां शूद्रस्य विधवां तथा ॥ कपर्दकं तालफलं दृष्ट्वा
 शोकमवाप्नुयात् ॥ ६ ॥ स्वप्ने रुष्टं ब्राह्मणं च ब्राह्मणीं कोपसंयुताम् ॥ विपत्तिश्च भवेत्तस्य लक्ष्मीर्याति गृहाद्भवम् ॥ ७ ॥ वनपुष्पं
 रक्तपुष्पं पलाशं च सुपुष्पितम् ॥ कार्पासं शुक्लवस्त्रं च दृष्ट्वा दुःखमवाप्नुयात् ॥ ८ ॥ गायन्तीं च हसन्तीं च कृष्णांबरधरां स्त्रियम् ॥
 दृष्ट्वा कृष्णां च विधवां नरो मृत्युमवाप्नुयात् ॥ ९ ॥ देवता यत्र नृत्यन्ति गायन्ति च हसन्ति च ॥ आस्फोटयन्ति धावन्ति तस्य देहो मरिष्यति
 ॥ १० ॥ वातं मूत्रं पुरीषं च वैद्यं रौप्यं सुवर्णकम् ॥ प्रत्यक्षमथवा स्वप्ने जीवितं दशमावधि ॥ ११ ॥ कृष्णांबरधरां नारीं कृष्ण
 माल्यानुलेपनाम् ॥ उपगृह्णाति यः स्वप्ने तस्य मृत्युर्भविष्यति ॥ १२ ॥ मृतवत्सं च मुंडं च मृगस्य च नरस्य च ॥ यः प्राप्नोत्यस्थि
 मालां च विपत्तिस्तस्य निश्चितम् ॥ १३ ॥ रथं खरोष्ट्रसंयुक्तमेकाकी योधिरोहयेत् ॥ तत्रस्थोपि च जागर्ति मृत्युरेव न संशयः ॥ १४ ॥
 अभ्यंगितस्तु हविषा क्षीरेण मधुनापि च ॥ तत्रेणापि गुडेनैव पीडा तस्य विनिश्चितम् ॥ १५ ॥ रक्तांबरधरां नारीं रक्तमाल्यानुले
 पनाम् ॥ उपगृह्णाति यः स्वप्ने तस्य व्याधिर्विनिश्चितम् ॥ १६ ॥ पतितान्नखकेशांश्च निर्वाणांगारमेव च ॥ भस्मपूर्णां चितां दृष्ट्वा
 लभते मृत्युमेव च ॥ १७ ॥ श्मशानं शुष्ककाष्ठं च तृणानि लोहमेव च ॥ शमीं च किञ्चित्कृष्णाश्वं दृष्ट्वा दुःखं लभेद्भवम् ॥ १८ ॥

खं० ४ उ.

अ० ८२

॥१८७॥

पादुकां फलकं रक्तं पुष्पमाल्यं भयानकम् ॥ माषं मसूरं मुद्गं वा दृष्ट्वा सद्यो व्रणं लभेत् ॥ १९ ॥ कटकं सरठं काकं भल्लकं वानरं
 गवम् ॥ पूयं गात्रमलं स्वप्ने केवलं व्याधिकारणम् ॥ २० ॥ भग्नभांडं क्षतं शूद्रं गलत्कुष्ठं च रोगिणम् ॥ रक्तांबरं च जटिलं सूकरं
 महिषं खरम् ॥ २१ ॥ अंधकारं महाघोरं मृतं जीवं भयंकरम् ॥ दृष्ट्वा स्वप्ने योनिर्लिंगं विपत्तिं लभते ध्रुवम् ॥ २२ ॥ कुवेषरूपं
 म्लेच्छं च यमदूतं भयंकरम् ॥ पाशहस्तं पाशशस्त्रं दृष्ट्वा मृत्युं लभेन्नरः ॥ २३ ॥ ब्राह्मणो ब्राह्मणी बाला बालको वा सुतः सुता ॥
 विलापं कुरुते कोपादृष्ट्वा दुःखमवाप्नुयात् ॥ २४ ॥ कृष्णं पुष्पं च तन्माल्यं सस्यं शस्त्रास्त्रधारिणम् ॥ म्लेच्छां च विकृताकारां दृष्ट्वा
 मृत्युं लभेद्भुवम् ॥ २५ ॥ त्यक्तप्राणं मृतं दृष्ट्वा मृत्युं च लभते ध्रुवम् ॥ मत्स्यादिधारयेद्यो हि तद्भ्रातुर्मरणं ध्रुवम् ॥ २६ ॥ वाद्यं च नर्तनं
 गीतं गायनं रक्तवाससम् ॥ मृदंगं वाद्यमानं तं दृष्ट्वा दुःखं लभेद्भुवम् ॥ २७ ॥ छिन्नं वापि कबंधं वा विकृतं मुक्तकेशिनम् ॥ क्षिप्रं नृत्यं
 च कुर्वतं दृष्ट्वा मृत्युं लभेन्नरः ॥ २८ ॥ मृतो वापि मृता वापि कृष्णम्लेच्छा भयानका ॥ उपगृह्णति यं स्वप्ने तस्य
 मृत्युर्विनिश्चितम् ॥ २९ ॥ येषां दंताश्च भग्नाश्च केशाश्चापि पतन्ति हि ॥ धनहानिर्भवेत्तस्य पीडा वा तच्छरीरजा ॥ ३० ॥
 उपद्रवंति यं स्वप्ने शृंगिणो दंष्ट्रिणोपि वा ॥ बालका मानवाश्चैव तस्य राजकुलाद्भयम् ॥ ३१ ॥ छिन्नवृक्षं पतंतं च
 शिलावृष्टिं तुषं क्षुरम् ॥ रक्तांगारं भस्मवृष्टिं दृष्ट्वा दुःखमवाप्नुयात् ॥ ३२ ॥ गृहं पतंतं शैलं वा धूमकेतुं भयानकम् ॥ भग्नस्कंधं
 नरं वापि दृष्ट्वा दुःखमवाप्नुयात् ॥ ३३ ॥ रथगेहशैलवृक्षगोहस्तितुरगांबरात् ॥ भूमौ पतति यः स्वप्ने विपत्तिस्तस्य निश्चितम् ॥
 ॥ ३४ ॥ उच्चैः पतन्ति गर्तेषु भस्मांगारयुतेषु च ॥ क्षारकुंडेषु चूर्णेषु मृत्युस्तेषां न संशयः ॥ ३५ ॥ बलाद्ब्रह्माति दुष्टश्च छत्रं च
 यस्य मस्तकात् ॥ पितुर्नाशो भवेत्तस्य गुरोर्वापि नृपस्य वा ॥ ३६ ॥ सुरभिर्यस्य गेहाच्च याति त्रस्ता सवत्सिका ॥ प्रयाति पापि
 नस्तस्य लक्ष्मीरपि वसुधरा ॥ ३७ ॥ पाशेन कृत्वा बद्धं च यं गृहीत्वा प्रयाति च ॥ यमदूताश्च ये म्लेच्छास्तस्य मृत्युर्विनिश्चि
 तम् ॥ ३८ ॥ गणको ब्राह्मणो वापि ब्राह्मणी वा गुरुस्तथा ॥ परिरुष्टः शपति यं विपत्तिस्तस्य निश्चितम् ॥ ३९ ॥ विरोधिनश्च

ब. वै. क.

॥१८८॥

काकाश्च कुकुटा भल्लुकास्तथा ॥ पतंत्यागत्य यद्वात्रे तस्य मृत्युर्न संशयः ॥ ४० ॥ महिषा भल्लुका उष्ट्राः सूकरा गर्दभास्तथा ॥
 रुष्टा धावन्ति यं स्वप्ने स रोगी निश्चितं भवेत् ॥ ४१ ॥ रक्तचंदनकाष्ठानि घृताक्तानि जुहोति यः ॥ गायत्र्याश्च सहस्रेण तेन शांति
 विधीयते ॥ ४२ ॥ सहस्रधा जपेद्यो हि भक्त्यै न मधुसूदनम् ॥ निष्पापो हि भवेत्सोपि दुःस्वप्नः सुखवान्भवेत् ॥ ४३ ॥ अच्युतं
 केशवं विष्णुं हरिं सत्यं जनार्दनम् ॥ हंसं नारायणं चैव होतृन्नामाष्टकं शुभम् ॥ ४४ ॥ शुचिः पूर्वमुखः प्राज्ञो दशकृत्वश्च यो
 जपेत् ॥ निष्पापोपि भवेत्सोपि दुःस्वप्नः शुभवान्भवेत् ॥ ४५ ॥ विष्णुं नारायणं कृष्णं माधवं मधुसूदनम् ॥ हरिं नरहरिं रामं
 गोविंदं दधिवामनम् ॥ ४६ ॥ भक्त्या चेमानि नामानि दश भद्राणि यो जपेत् ॥ शतकृत्वो भक्तियुक्तो जप्त्वा नारायणं व्रजेत् ॥
 ॥ ४७ ॥ लक्षधा हि जपेद्यो हि बंधनान्मुच्यते ध्रुवम् ॥ जप्त्वा च दशलक्षं च महाबंध्या प्रसूयते ॥ ४८ ॥ हविष्याशी यतः शुद्धो
 दरिद्रो धनवान्भवेत् ॥ शतलक्षं च जप्त्वा च जीवनन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ ४९ ॥ ओं नमः शिवं दुर्गा गणपतिं कार्तिकेयं दिनेश्वरम् ॥
 धर्मं गंगां च तुलसीं राधां लक्ष्मीं सरस्वतीम् ॥ ५० ॥ नामान्येतानि भद्राणि जले स्नत्वा च यो जपेत् ॥ वाञ्छितं च लभेत्सोपि दुःस्वप्नः
 शुभवान्भवेत् ॥ ५१ ॥ ओं ह्रीं श्रीं क्लीं पूर्वदुर्गतिनाशिन्यै महामायायै स्वाहा ॥ ५२ ॥ कल्पवृक्षो हि लोकानां मंत्रः सप्तदशा
 क्षरः ॥ शुचिश्च दशधा जप्त्वा दुःस्वप्नः सुखवान्भवेत् ॥ ५३ ॥ शतलक्षजपेनैव मंत्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ सिद्धमंत्रस्तु लभते सर्व
 सिद्धिं च वाञ्छिताम् ॥ ५४ ॥ ओं नमो मृत्युंजयायेति स्वाहांतं लक्षधा जपेत् ॥ दृष्ट्वा च मरणं स्वप्ने शतायुश्च भवेन्नरः ॥ ५५ ॥
 पूर्वोत्तरमुखो भूत्वा स्वप्नं प्राज्ञे प्रकाशयेत् ॥ काश्यपे दुर्गते नीचे देवब्राह्मणनिंदके ॥ सूर्वे चैवानभिज्ञे च न च स्वप्नं प्रकाश
 येत् ॥ ५६ ॥ अश्वत्थे गणके विप्रे पितृदेवासनेषु च ॥ आर्ये च वैष्णवे मित्रे दिवास्वप्नं प्रकाशयेत् ॥ ५७ ॥ इति ते पुण्यमा
 ख्यातं कथितं पापनाशनम् ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ५८ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्ण
 जन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे श्रीभगवन्नंदसंवादे द्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ वेदानां कारणं

खं० ४ उ.

अ० ८३

॥१८८॥

त्वं च ब्रह्मादीनां च पुत्रक ॥ सर्वं कथय भद्रं ते कं पृच्छामि त्वया विना ॥ १ ॥ विप्राणां यो हि धर्मश्च क्षत्रविद्वद्वैश्वकर्माणां ॥
 संन्यासिनां च यो धर्मो यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥ २ ॥ विप्राणां विधवास्त्रीणां वैष्णवानां सतामपि ॥ पतिव्रतानां स्त्रीणां च तत्सर्वं
 वक्तुमर्हसि ॥ ३ ॥ गृहिणां गृहिणीनां च शिष्याणां च विशेषतः ॥ पुत्राणां चापि कन्यानां पितरं मातरं प्रति ॥ ४ ॥ स्त्रीजातिश्च
 कतिविधा भक्तः कतिविधः प्रभो ॥ ब्रह्मांडं च कतिविधं वदनं च किमात्मकम् ॥ ५ ॥ किं नित्यं कृत्रिमं किं च ब्रूहि सर्वं क्रमेण
 च ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ संध्यापूतः सदा विप्रः कुरुते मम सेवनम् ॥ ६ ॥ नित्यं भुंक्ते मत्प्रसादमनिवेद्य कदाचन ॥
 अन्नं विष्टा जलं मूत्रं यद्विष्णोरनिवेदितम् ॥ ७ ॥ विष्णुप्रसादभोजी च जीवनन्मुक्तश्च ब्राह्मणः ॥ नित्यं तपस्यानिरतः शुचिः
 शांतश्च शास्त्रवित् ॥ ८ ॥ व्रततीर्थाश्रितो धर्मी नानाध्यापनसंयुतः ॥ विष्णुमंत्रं गृहीत्वा च कृत्वा च गुरुसेवनम् ॥ ९ ॥ गृहीत्वा
 तदनुज्ञां च पश्चाद्भवति संगृही ॥ दक्षिणां नित्यपूजानां गुरवे च निवेदयेत् ॥ १० ॥ गुरुणां पोषणं नित्यं कर्तव्यं नात्र संशयः ॥ सर्वेषां
 मपि वंद्यानां पिता चैव महान् गुरुः ॥ ११ ॥ पितुः शतगुणैर्माता मातुः शतगुणैः सुरः ॥ मंत्रदस्तंत्रदश्चैव सुराणां च चतुर्गुणः ॥
 ॥ १२ ॥ नारायणश्च भगवान्गुरुः प्रत्यक्ष ईश्वरः ॥ उद्देशे दीयते तस्मै सुरायेति श्रुतौ श्रुतम् ॥ १३ ॥ प्रत्यक्षभोक्ता स्वगुरुः स्वयं
 देही जनार्दनः ॥ गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुरेव स्वयं शिवः ॥ १४ ॥ गुरौ च सर्वदेवाश्च तिष्ठन्ति सततं मुदा ॥ गुरौ तुष्टे हरिस्तुष्टो
 यस्मिंस्तुष्टे च देवताः ॥ १५ ॥ गुरुः पुत्रसमं स्नेहं शिष्येषु न करिष्यति ॥ लभते ब्रह्महत्यां च भुंक्ते कृत्वा च नाशिषम् ॥ १६ ॥
 स्वधर्मनिरतो विप्रो ब्राह्मणश्च सदा शुचिः ॥ विष्णुसेवी सदा विप्रस्तदन्योप्यशुचिः सदा ॥ १७ ॥ ब्राह्मणो वृषवाहश्च
 शूद्राणां सुपकारकः ॥ ब्राह्मणो देवलश्चैव संध्याहीनश्च दुर्बलः ॥ १८ ॥ ब्राह्मणश्च दिवाशायी शूद्रश्राद्धान्नभोजनः ॥
 शूद्राणां शवदाही च ते च शूद्रसमा द्विजाः ॥ १९ ॥ शालग्राममहामंत्रं कृत्वा पूजां विधानतः ॥ भुंक्ते नैवेद्यशेषं च तत्पादो
 दकमेव च ॥ २० ॥ हरेः पादोदकं पीत्वा तीर्थस्नायी भवेन्नरः ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ २१ ॥

ब्र. वै. रु.

॥१८९॥

स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥ शालग्रामशिलातोयैर्योभिषेकं समाचरेत् ॥ २२ ॥ गंगाजलादशगुणं शालग्रामजलं
 ब्रज ॥ नित्यं भुंक्ते च यो विप्रो जीवन्मुक्तः सुरैः समः ॥ २३ ॥ विप्राणां नित्यकृत्यं च विष्णोर्नैवेद्यभोजनम् ॥ यत्नेन पूजनं
 तस्य तत्पादोदकसेवनम् ॥ २४ ॥ नित्यं त्रिसंध्यं कुरुते भक्त्या च मम पूजनम् ॥ एकादश्यां न भुंक्ते च मम वै जन्म
 वासरे ॥ २५ ॥ शिवरात्रौ च हे तात श्रीरामनवमीदिने ॥ न च भुंक्ते व्रती यो हि जीवन्मुक्तो हि स द्विजः ॥ २६ ॥ पृथि
 व्यां यानि तीर्थानि तस्य पादेन तानि च ॥ विप्रपादोदकं पीत्वा तीर्थस्नायी भवेन्नरः ॥ २७ ॥ विप्रपादोदकच्छिन्ना यावत्तिष्ठति
 मेदिनी ॥ तावत्पुष्करपात्रेषु पिबन्ति पितरो जलम् ॥ २८ ॥ विष्णुप्रसादभोजी च पवित्रां कुरुते महीम् ॥ तीर्थानि च नरांश्चैव जीव
 न्मुक्तो हि स द्विजः ॥ २९ ॥ सर्वतीर्थेषु स स्नातो व्रतानां च फलं लभेत् ॥ पदेपदेश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलम् ॥ ३० ॥ वह्नि
 वायुसमः पूतस्तेजसा भास्करोपमः ॥ यमदूतं यमं चैव स च स्वप्ने न पश्यति ॥ ३१ ॥ वैकुण्ठे मोदते सोऽपि पार्षदो हरिणा सह ॥
 न भवेत्तस्य पातो हि विप्रस्य हरिसेविनः ॥ ३२ ॥ विष्णुमंत्रोपासकश्च स एव वैष्णवो द्विजः ॥ ब्राह्मणो वैष्णवः प्राज्ञो न हि तस्मात्परः
 पुमान् ॥ ३३ ॥ वेदोक्तो वा पुरोणोक्तस्तंत्रोक्तो वा मुनिः शुचिः ॥ विचारतो गृहीत्वा तं शैवः शाक्तश्च वैष्णवः ॥ ३४ ॥ गुरुवक्त्राद्विष्णुमं
 त्रं यस्य कर्णे विशत्ययम् ॥ तं वैष्णवं महापूतं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ३५ ॥ मंत्रग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ भित्त्वा ब्रह्मांड
 मखिलं यास्यत्येव हरेः पदम् ॥ ३६ ॥ पूर्वान्सप्त परान्सप्त सप्तमातामहादिकान् ॥ सोदरानुद्धरेद्भक्तस्तत्प्रसूतं तत्प्रसूतं तथा ॥ ३७ ॥ जपे
 नारायणं क्षेत्रे पुरश्चरणपूर्वकम् ॥ पुरुषाणां सहस्रं च लीलयात्मानमुद्धरेत् ॥ ३८ ॥ मंत्रग्रहणमात्रेण फलमेतद्रजेश्वर ॥ पुरश्चरणसं
 पर्कात्पुरुषाणां शतंशतम् ॥ ३९ ॥ एकांतिको वैष्णवश्च पुंसां लक्षं समुद्धरेत् ॥ क्रिया विष्णुपदे यस्य संकल्पाश्च बहिष्कृताः
 ॥ ४० ॥ द्विजाः सुरा मम प्राणा भक्तः प्राणात्परः प्रियः ॥ विश्वेषु प्रियपात्रेषु न मे भक्तात्परः प्रियः ॥ ४१ ॥ तेजीयांसं गुरुं दृष्ट्वा
 सर्वत्र रक्षितुं क्षमम् ॥ करोति मंत्रग्रहणं तस्माद्भूयाद्विचक्षणः ॥ ४२ ॥ वयोहीनाज्ज्ञानहीनाद्विद्याहीनात्तथैव च ॥ जातिहीनाद्गुरो

खं० ४ उ.

अ० ८३

॥१८९॥

मंत्रं गृहीयान्न कदाचन ॥ ४३ ॥ शास्त्रार्थं चाक्षतं मंत्रं न गृहीयात्कदाचन ॥ मूर्खादाश्रमहीनाच्च पितुः संन्यासिनस्तथा ॥ ४४ ॥ रोगिणो वंशहीनाच्च भार्याहीनात्तथैव च ॥ मंत्रक्षिप्तात्तथा मंत्रं न गृहीयात्कदाचन ॥ ४५ ॥ विष्णुमंत्रं न गृहीयाद्विष्णु भक्तिविहीनतः ॥ न च शैवान्न शाक्ताच्च गृहीयाद्वैष्णवाद्दिजात् ॥ ४६ ॥ वयोहीनात्तथाल्पायुर्ज्ञानहीनादपंडितात् ॥ विद्याहीनाद्भवेन्मूढो जातिहीनात्क्षयो भवेत् ॥ ४७ ॥ मूर्खान्मूर्खो भवेत्सद्यो दुःखी स्वाश्रमहीनतः ॥ यशोहानिः पितुश्चैव मृत्युः संन्यासिनस्तथा ॥ ४८ ॥ रोगिणो व्याधियुक्तश्च निवशो वंशहीनतः ॥ भार्याहीनोपि स्त्रीहीनान्मंत्रक्षिप्तात् तत्समः ॥ ४९ ॥ विष्णुभक्तिविहीनाच्च भक्तिहीनो भवेन्नरः ॥ शैवाच्छाक्ताद्गृहीत्वा च हरौ भक्तिर्न वर्द्धते ॥ ५० ॥ ब्राह्मणो वैष्णवः शुद्धः पक्वान्नं दातुमीश्वरः ॥ पक्वान्नं हरयेदातुमक्षमश्चेतरो जनः ॥ ५१ ॥ ओंकारोच्चारणाद्दोषाच्छालग्रामशिलार्चनात् ॥ मह्यं पक्वान्नादानाच्च विप्रादन्यो ब्रजेदधः ॥ ५२ ॥ उदासीनादुराचारात्त गृहीयान्मृतुं सुधीः ॥ देवाद्यदि च गृहीयाद्धनहीनो भवेद्भुवम् ॥ ५३ ॥ ब्राह्मणानां सदा भक्ष्यं हविष्यं च निरामिषम् ॥ आमिषस्य परित्यागात्सूर्यवत्तेजसा भवेत् ॥ ५४ ॥ नित्यं नूतनभांडेन कर्तव्यः पाक एव च ॥ अथवा पक्षपर्यंतं ततस्त्याज्यं मनीषिभिः ॥ ५५ ॥ स्थानं सुसंस्कृतं कृत्वा पाकं निर्वृत्य पूजकः ॥ स्थाने परिष्कृते विप्रो दत्त्वा मह्यं च भक्तिः ॥ ५६ ॥ तदा निवेद्य भुंक्ते च दत्त्वा विप्राय सादरम् ॥ अनिवेद्य च भुक्त्वा च सुरापीतिर्भवेद्दिजः ॥ ५७ ॥ चंद्रसूर्योपरागे वै वाशौचे मृतजातयोः ॥ स्पृष्टेनाशुचिना सद्यः पाकभांडं परित्यजेत् ॥ ५८ ॥ भ्रष्टद्रव्यं तथान्नं च धृत्वा धौते च वाससी ॥ पादप्रक्षालनं कृत्वा भुंक्ते स्थाने परिष्कृते ॥ ५९ ॥ द्विर्भोजनं न कर्तव्यं स्थिते सूर्ये द्विजातिभिः ॥ निष्फलं तद्भवेत्कर्म भुक्त्वा च नरकं व्रजेत् ॥ ६० ॥ यात्रां युद्धं नदीतीरं पुनर्भोजनमैथुने ॥ वर्जयेच्छ्राद्धदिवसे हविष्याशी च संयमी ॥ ६१ ॥ द्विजाय विष्णुभक्ताय पात्रं दद्याद्भुधाय च ॥ वृषलीपतये चैव न दद्याच्छूद्रयाजिने ॥ ६२ ॥ संध्याहीनाय दुष्टाय वृषवाहाय यत्नतः ॥ शुकविक्रयिणे चैव देवलाय कदाचन ॥ ६३ ॥ प्रदत्तं पात्रमेतेभ्यो ब्राह्मणं नरकं नयेत् ॥ पात्रं भुक्त्वा तद्विवसे मैथुनान्नरकं व्रजेत् ॥ ६४ ॥ सर्वेभ्यः

श्रु. वै. क.

॥१९०॥

पातकी तात कन्याविक्रयकारकः ॥ मूल्यं गृहीत्वा यो दद्यात्स महारौखं व्रजेत् ॥ ६५ ॥ कन्यालोमप्रमाणांतं वर्षं च पितृभिः स
ह ॥ कुंभीपाके पच्यते च पुत्रश्चापि पुरोहितः ॥ ६६ ॥ तस्मात्कन्यां सुपुत्राय दानं कुर्याद्विचक्षणः ॥ शूद्रवद्ब्राह्मणेभ्यश्च नैव तद्वं
शजाय च ॥ ६७ ॥ विप्रवैष्णवयोर्धर्मः कथितश्च व्रजेश्वर ॥ यदुक्तं च पुराणैश्च चतुर्भिः श्रुतिभिस्तथा ॥ ६८ ॥ द्विजार्चनं क्षत्रियाणां
तथा नारायणार्चनम् ॥ राज्यानां पालनं चैव रणे निर्भयता तथा ॥ ६९ ॥ नित्यं दानं ब्राह्मणेभ्यः शरणागतरक्षणम् ॥ पुत्रतुल्यं प्रजा
नां च दुःखिनां परिपालनम् ॥ ७० ॥ शस्त्रास्त्राणां च नैपुण्यं रणे शौण्डीर्यमेव च ॥ तपश्च धर्मकृत्यं च यत्नतः कुरुतेः सदा ॥ ७१ ॥
पंडितं नीतिशास्त्रज्ञं नित्यं च परिपालयेत् ॥ नियोजयेत्सभामध्ये नित्यं सद्विश्च संयुते ॥ ७२ ॥ हस्त्यश्वरथपादातं सेनांगं च चतु
ष्टयम् ॥ पालयेद्यत्नतो नित्यं यशस्वी च प्रतापवान् ॥ ७३ ॥ रणे निमंत्रितश्चैव दाने न विमुखो भवेत् ॥ रणे वा यस्त्यजेत्प्राणांस्त
स्य स्वर्गो यशस्करः ॥ ७४ ॥ वैश्यानामपि वाणिज्यमीश्वरः कृषिपालने ॥ विप्रदेवार्चनं दानं तपस्या व्रतसेवनम् ॥ ७५ ॥ विप्रा
णामर्चनं नित्यं शूद्रधर्मो विधीयते ॥ तत्कृषी तद्धनग्राही शूद्रश्चांडालतां व्रजेत् ॥ ७६ ॥ गृध्रः कोटिसहस्राणि शतजन्मानि सूकरः ॥
श्वापदः शतजन्मानि शूद्रो विप्रवनापहः ॥ ७७ ॥ यः शूद्रो ब्राह्मणीगामी मातृगामी स पातकी ॥ कुंभीपाके पच्यते स यावद्वै ब्रह्मणः
शतम् ॥ ७८ ॥ कुंभीपाके तप्ततैले भुक्तः सपैरहर्निशम् ॥ शब्दं च विकृताकारं कुरुते यमताडनात् ॥ ७९ ॥ ततश्चांडालयोनिः
स्यात्सप्तजन्मसु पातकी ॥ सप्तजन्मसु सर्पश्च जलौकाः सप्तजन्मसु ॥ ८० ॥ जन्मकोटिसहस्रं च विष्टायां जायते कृमिः ॥ पुंश्चली
नां योनिकृमिः स भवेत्सप्तजन्मसु ॥ ८१ ॥ गवां व्रणकृमिः स्याच्च पातकी सप्तजन्मसु ॥ योनौयोनौ भ्रमत्येवं न पुनर्जायते नरः ॥
॥ ८२ ॥ संन्यासिनां च यो धर्मो मन्मुखाच्च निशामय ॥ दंडग्रहणमात्रेण नरो नारायणो भवेत् ॥ ८३ ॥ पूर्वकर्माणि दग्ध्वा च
परकर्मनिकृंतनम् ॥ कुरुते चिंतयेन्मां च ह्यायाति मम मंदिरम् ॥ ८४ ॥ संन्यासिनः पदस्पर्शात्सद्यः पूता वसुंधरा ॥ सद्यः पुनं
तितीर्थानि वैष्णवस्य यथा व्रज ॥ ८५ ॥ संन्यासिनश्च स्पर्शेन निष्पापो जायते नरः ॥ संन्यासिनां भोजयित्वा चाश्वमेधफलं लभेत् ॥ ८६ ॥

खं ४ उ.

अं ८३

॥१९०॥

नत्वा च कामतो दृष्ट्वा राजसूयफलं लभेत् ॥ फलं संन्यासिनां तुल्यं यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥ ८७ ॥ संन्यासी याति
 सायाह्ने क्षुधितो गृहिणां गृहम् ॥ सदन्नं वा कदन्नं वा तदन्नं नैव वर्जयेत् ॥ ८८ ॥ न याचते च मिष्टान्नं न कुर्यात्कोपमेव च ॥ न धनग्रहणं
 कुर्यादेकवासा निरीहितः ॥ ८९ ॥ शीतग्रीष्मसमानश्च लोभमोहविवर्जितः ॥ तत्र स्थित्वैकरात्रं च प्रातरन्यत्स्थलं व्रजेत् ॥
 ॥ ९० ॥ यानमारोहणं कृत्वा गृहीत्वा गृहिणो धनम् ॥ गृहं कृत्वा गृही रम्यात्स्वधर्मात्पतितो भवेत् ॥ ९१ ॥ कृत्वा च कृषिवाणिज्यं
 कुवृत्तिं कुरुते च यः ॥ स संन्यासी हताचारः स्वधर्मात्पतितो भवेत् ॥ ९२ ॥ अशुभं च शुभं वापि स्वकर्म कुरुते यदि ॥ बहि
 ष्कृतः स्वधर्मी वाप्युपहास्यश्च वै भवेत् ॥ ९३ ॥ ब्राह्मणी पतिहीना या भवेन्निष्कामिनी सदा ॥ एकभुक्ता दिनांते सा हविष्यान्नर
 ता सदा ॥ ९४ ॥ न धत्ते दिव्यवस्त्रं च गंधद्रव्यं सुतैलकम् ॥ स्रजं च चंदनं चैव शंखसिंदूरभूषणम् ॥ ९५ ॥ त्यक्त्वा मलिनवस्त्रा
 स्यान्नित्यं नारायणं स्मरेत् ॥ नारायणस्य सेवां च कुरुते नित्यमेव च ॥ ९६ ॥ तन्नामोच्चारणं शश्वत्कुरुते नान्यभक्तितः ॥ पुत्रतु
 ल्यं च पुरुषं सदा पश्यति धर्मतः ॥ ९७ ॥ मिष्टान्नं न च भुंक्ते सा न कुर्याद्विभवं व्रज ॥ एकादश्यां न भोक्तव्यं कृष्णजन्माष्ट
 मीदिने ॥ ९८ ॥ श्रीरामस्य नवम्यां तु शिवरात्रौ पवित्रया ॥ अघोरायां च प्रेतायां चंद्रसूर्योपरागयोः ॥ ९९ ॥ अष्टं द्रव्यं परित्य
 ज्य भुज्यते परमेव च ॥ तांबूलं विधवास्त्रीणां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥ १०० ॥ संन्यासिनां च गोमांससुरातुल्यं श्रुतौ श्रुतम् ॥
 रक्तशाकं मसूरं च जंबीरं पर्णमेव च ॥ १ ॥ अलाबुर्वर्तुलाकारा वर्जनीया च तैरपि ॥ पर्यंकशायिनी नारी विधवा पातयेत्पतिम् ॥
 ॥ २ ॥ यानमारोहणं कृत्वा विधवा नरकं व्रजेत् ॥ न कुर्यात्केशसंस्कारं गात्रसंस्कारमेव च ॥ ३ ॥ केशवेणी जटारूपं तत्क्षौ
 तीर्थकं विना ॥ तैलाभ्यंगं न कुर्वीत नहि पश्यति दर्पणम् ॥ ४ ॥ मुखं च परपुंसां च यात्रां नृत्यं महोत्सवम् ॥ नर्तनं गायनं चैव
 सुवेपं पुरुषं शुभम् ॥ ५ ॥ शृणुयाच्च सतां धर्मं सामवेदनिरूपितम् ॥ परमार्थं परं चैव निबोध कथयामि ते ॥ ६ ॥ अध्यापनमध्ययनं
 शिष्याणां परिपालनम् ॥ गुरुणां सेवनं नित्यं द्विजदेवार्चनं तथा ॥ ७ ॥ सिद्धांतशास्त्रनैपुण्यं भावनं स्वात्मतोषणम् ॥ व्याख्यानं

ब. व. क.

॥१९१॥

परिशुद्धं च ग्रथाभ्यस्तं च संततम् ॥ ८ ॥ व्यवस्थापरिशुद्धयर्थं विचारो वेदसंमतः ॥ शास्त्रार्थाचरणं चैव कर्तव्यं स्वयमेव च ॥ ९ ॥
 देवाह्निकेषु नैपुण्यं वेदाचरणमीप्सितम् ॥ वेदोक्तभक्षणं चैव पवित्राचरणं सदा ॥ १० ॥ पतिव्रतानां यं धर्मं तन्निबोध ब्रजेश्वर ॥
 नित्यं तु भर्तय्योत्सुक्यात्तत्पादोदकमीप्सितम् ॥ ११ ॥ भक्तिभावेन सततं भोक्तव्यं तदनुज्ञया ॥ व्रतं तपस्यां देवार्चा परित्यज्य
 प्रयत्नतः ॥ १२ ॥ कुर्याच्चरणसेवां च स्तवनं परितोषणम् ॥ तदाज्ञारहितं कर्म न कुर्याद्वैरतः सती ॥ १३ ॥ नारायणात्परं
 कांतं ध्यायते सततं सती ॥ परपुंसां मुखं चैव सुवेषपुरुषं परम् ॥ १४ ॥ यात्रामहोत्सवं नृत्यं नर्तनं गायनं ब्रज ॥ परक्रीडां
 च सततं न हि पश्यति सुव्रता ॥ १५ ॥ यद्भक्ष्यं स्वामिनो नित्यं तदेवमपि योषिताम् ॥ न हित्यजेत्तु तत्संगं क्षणमेव च
 सुव्रता ॥ १६ ॥ उत्तरे नोत्तरं दद्यात्स्वामिनश्च पतिव्रता ॥ न कोपं कुरुते शुद्धा ताडिता चापि कोपतः ॥ १७ ॥ क्षुधितं
 भोजयेत्कांतं दद्यात्पानं च भोजनम् ॥ न बोधयेत्तं निद्रालुं प्रेरयेन्नैव कर्मसु ॥ १८ ॥ पुत्राणां च शतगुणं स्नेहं
 कुर्यात्पतिं सती ॥ पतिबधुर्गतिर्भर्ता दैवतं कुलयोषितः ॥ १९ ॥ शुभं दृष्ट्वा सुधातुल्यं कांतं पश्यति सुंदरी ॥ सस्मितं
 वदनं कृत्वा भक्तिभावेन यत्नतः ॥ २० ॥ पुरुषाणां सहस्रं च सती स्त्री च समुद्धरेत् ॥ पतिः पतिव्रतानां च मुच्यते सर्व
 पातकात् ॥ २१ ॥ नास्ति तेषां कर्मभोगः सतीनां व्रततेजसाम् ॥ तथा सार्धं च निष्कर्मो मोदते हरिमंदिरे ॥ २२ ॥ पृथिव्यां यानि
 तीर्थानि सतीपादेषु तान्यापि ॥ तेजश्च सर्वदेवानां मुनीनां च सतीषु च ॥ २३ ॥ तपस्विनां तपः सर्वं व्रतिनां यत्फलं ब्रज ॥
 दाने फलं यद्दातॄणां तत्सर्वं तासु संततम् ॥ २४ ॥ स्वयं नारायणः शंभुर्विधाता जगतामापि ॥ सुराः सर्वे च मुनयो भीतास्ताभ्यां
 च संततम् ॥ २५ ॥ सतीनां पादरजसा सद्यः पूता वसुंधरा ॥ पतिव्रतां नमस्कृत्वा मुच्यते पातकावरः ॥ २६ ॥ त्रैलोक्यं भस्म
 सात्कर्तुं क्षणेनैव पतिव्रता ॥ स्वतेजसा समर्था सा महापुण्यवती सदा ॥ २७ ॥ सतीनां च पतिः साधुः पुत्रो निःशंक एव च ॥
 न हि तस्य भयं किंचिद्देवेभ्यश्च यमादपि ॥ २८ ॥ शतजन्मपुण्यवतां गेहे जाता पतिव्रता ॥ पतिव्रताप्रसूः पूता जीवन्मुक्तः पिता

खं ० ४ उ.

अ० ८३

॥१९१॥

तथा ॥ २९ ॥ सती स्त्री प्रातरुत्थाय त्यक्त्वा च रात्रिवाससम् ॥ भर्तारं च नमस्कृत्य करोति स्तवनं मुदा ॥ ३० ॥ गृहकार्यं ततः
 कृत्वा स्नात्वा धौते च वाससी ॥ गृहीत्वा शुक्लपुष्पं च भक्तिः पूजयेत्पतिम् ॥ ३१ ॥ स्नापयित्वा सुपूतेन जलेन निर्मलेन च ॥
 तस्मै दत्त्वा धौतवस्त्रं तत्पादौ क्षालयेन्मुदा ॥ ३२ ॥ आसने वासयित्वा च दत्त्वा भाले च चंदनम् ॥ सर्वांगलेपनं कृत्वा
 दत्त्वा माल्यं गलेऽपि च ॥ ३३ ॥ सामवेदोक्तमंत्रेण भोगद्रव्यैः सुधोपमैः ॥ संपूज्य भक्तिः कांतं स्तुत्वा च प्रणमेन्मुदा ॥ ३४ ॥
 ओं नमः कांताय शांताय सर्वदेवाश्रयाय स्वाहा ॥ इत्यनेनैव मंत्रेण दत्त्वा पुष्पं च चंदनम् ॥ ३५ ॥ पाद्यार्घ्यं धूपदीपौ च वस्त्रं
 नैवेद्यमुत्तमम् ॥ जलं सुवासितं शुद्धं तांबूलं च सुवासितम् ॥ ३६ ॥ दत्त्वा स्तोत्रं पठेद्यत्कृतं वै पाठ्यमेव च ॥ ओं नमः कांताय
 भर्त्रे च शिरश्चंद्रस्वरूपिणे ॥ ३७ ॥ नमः शांताय दांताय सर्वदेवाश्रयाय च ॥ नमो ब्रह्मस्वरूपाय सतीप्राणपराय च ॥ ३८ ॥
 नमस्याय च पूज्याय हृदाधाराय ते नमः ॥ पंचप्राणाधिदेवाय चक्षुषस्तारकाय च ॥ ज्ञानाधाराय पत्नीनां परमानंदरूपिणे ॥
 ॥ ३९ ॥ पतिर्ब्रह्मा पतिर्विष्णुः पतिरेव महेश्वरः ॥ पतिश्च निर्गुणाधारो ब्रह्मरूप नमोस्तु ते ॥ ४० ॥ क्षमस्व भगवन् दोषं ज्ञाना
 ज्ञानकृतं च यत् ॥ पत्नीबंधो दयासिंधो दासीदोषं क्षमस्व मे ॥ ४१ ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं सृष्ट्यादौ पद्मया कृतम् ॥ सरस्वत्या
 च धरया गंगया च पुरा ब्रज ॥ ४२ ॥ सावित्र्या च कृतं पूर्वं ब्रह्मणे चापि नित्यशः ॥ पार्वत्या च कृतं भक्त्या कैलासे शंकराय च
 ॥ ४३ ॥ मुनीनां च सुराणां च पत्नीभिश्च कृतं पुरा ॥ पतिव्रतानां सर्वासां स्तोत्रमेतच्छुभावहम् ॥ ४४ ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं या
 शृणोति पतिव्रता ॥ नरोन्यो वापि नारी वा लभते सर्ववांछितम् ॥ ४५ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं निर्धनो लभते धनम् ॥ रोगी च
 मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बंधनात् ॥ ४६ ॥ पतिव्रता च स्तुत्वा च तीर्थस्नानफलं लभेत् ॥ फलं च सर्वं तपसां व्रतानां च ब्रजेश्वर
 ॥ ४७ ॥ इदं स्तुत्वा नमस्कृत्वा भुंक्ते सा तदनुज्ञया ॥ उक्तः पतिव्रताधर्मो गृहिणां श्रूयतां ब्रज ॥ ४८ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
 महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नंदसंवादे त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥

ब. वै. क.

॥१९२॥

॥ द्विजदेवार्चनं चैव करोति सततं गृही ॥ स्वधर्माचरणं च चातुर्वर्ण्यं च नित्यशः ॥ १ ॥ कुवति गृहिणामाशां सर्वे देवादयः
 स्तथा ॥ अकृत्वातिथिपूजां च गृहस्थश्च सदाऽशुचिः ॥ २ ॥ पितरः कर्मकाले चातिथिकाले च देवताः ॥ सर्वे गृहस्थमायांति निपा
 नमिव धेनवः ॥ ३ ॥ समायाति प्रयत्नेन सायाह्ने क्षुधितोऽतिथिः ॥ पूजां कृत्वाशिषं लब्ध्वा प्रयाति गृहिणो गृहात् ॥ ४ ॥ अकृ
 त्वातिथिपूजां च गृही भवति पातकी ॥ त्रैलोक्यजनितं पापं लभते नात्र संशयः ॥ ५ ॥ अतिथिर्यस्य भग्नशो गृहात्प्रतिनिवर्तते ॥
 पितरस्तस्य देवाश्च वह्नयश्च तथैव च ॥ ६ ॥ निराशाः प्रतिगच्छन्ति गृहिणोतिथयो गृहात् ॥ स्त्रीष्वेगोत्रैः कृतैश्च ब्राह्मणैर्गुरुतल्पगैः
 ॥ ७ ॥ तुल्यदोषो भवत्येव येनातिथिरनर्चितः ॥ स्वात्मनः पातकं दत्त्वा पुण्यमादाय गच्छति ॥ ८ ॥ तस्मात्कृत्वा सर्वसेवां
 देवादींश्च शुभाशयः ॥ पोष्याणां भरणं कृत्वा पश्चादुक्ते स धर्मवित् ॥ ९ ॥ यस्य माता गृहे नास्ति भार्या च पुंश्चली तथा ॥
 अरण्यं तेन गन्तव्यमरण्यीदुःखदं गृहम् ॥ १० ॥ पतिं द्वेष्टि सदा दुष्टा विषतुल्यं च पश्यति ॥ ददाति तस्मै नाहारं भर्त्सनं कुरुते
 सदा ॥ ११ ॥ पूजितं मुनितुल्यं च सा च पापीयसी परम् ॥ संततं तृणवन्मत्वा न्यक्कारं कुरुते सदा ॥ १२ ॥ दुर्वाक्य
 वह्निना दग्धो मृततुल्यश्च जीवति ॥ यावज्जीवनपर्यन्तं संप्राप्य दुष्टवंशजाम् ॥ १३ ॥ गृहिणीनां सदाचारं श्रूयतां तच्छ्रुतौ
 श्रुतम् ॥ गृहिणी पतिभक्ता च देवब्राह्मणपूजिता ॥ १४ ॥ सा शुद्धा प्रातरुत्थाय नमस्कृत्य पतिं सुरम् ॥ प्रांगणे मंगलं
 दद्याद्गोमयेन जलेन च ॥ १५ ॥ गृहकृत्यं च कृत्वा च स्नात्वागत्य गृहं सती ॥ सुरं विप्रं पतिं नत्वा पूजयेद्गृहदेवताम् ॥ १६ ॥
 गृहकृत्यं सुनिर्वृत्य भोजयित्वा पतिं सती ॥ अतिथिं पूजयित्वा च स्वयं भुङ्क्ते सुखं सती ॥ १७ ॥ पुत्रैश्च पूजितस्तातः
 शिष्यैश्च पूजितो गुरुः ॥ आज्ञया कुरुते कर्म पुत्रः शिष्यश्च भृत्यवत् ॥ १८ ॥ न प्रेरयेत् गुरुं तातं पुत्रं शिष्यश्च कर्मसु ॥ पित्रे च गुरवे
 नित्यं सर्वस्वं च समर्पयेत् ॥ १९ ॥ न कुर्यान्नखुद्धि च गुरौ पितरि संततम् ॥ कृत्वा च नखुद्धिं च ब्रह्महत्यां लभेद्भुवम् ॥ २० ॥
 मातरं पूजयेद्भक्त्या पितुश्चाप्यधिकां तथा ॥ मातुः परं गुरुं चैव पूजयेद्भक्तियोगतः ॥ २१ ॥ पिता माता गुरुर्भार्या शिष्यः पुत्रः स

खं ४ उ.

अ० ८४

॥१९२॥

दाक्षमः ॥ अनाथा भगिनी कन्या नित्यं पोष्या गुरुप्रिया ॥२२॥ एवं च कथितं तात सर्वेषां धर्ममुत्तमम् ॥ स्त्रीजातिर्वास्तवी शुद्धा
 ताश्च सर्वाः पतिव्रताः ॥ २३ ॥ सर्वा जातिरेकविधा चादौ सृष्टा च ब्रह्मणा ॥ ताः सर्वाः प्रकृतेरंशाः पवित्राः पंडिताधिकाः ॥२४॥
 केदारकन्याशापेन स हि धर्मः क्षयं गतः ॥ तदा कोपेन धात्रा च कृत्या स्त्री च विनिर्मिता ॥२५॥ कृत्या स्त्री त्रिविधा जातिर्ब्रह्मणा
 निर्मिता पुरा ॥ उत्तमा प्रथमा सा च मध्यमा चाधमा व्रज ॥२६॥ उत्तमा पतिभक्ता सा किञ्चिद्धर्मसमन्विता ॥ प्राणांतेपि न कुरुते
 तं जारमयशस्करम् ॥ २७ ॥ पूजयेत्सा यथा कांतं तथा देवद्विजातिथीन् ॥ व्रतानि चोपवासांश्च कुरुते सर्वपूजनम् ॥ २८ ॥ गुरुणा
 रक्षिता यत्नाज्जारं च न भजेद्भयात् ॥ सा कृत्रिमा मध्यमा च यथा किञ्चित्पतिं भजेत् ॥२९॥ स्थानं नास्ति क्षणं नास्ति नास्ति
 प्रार्थयिता नरः ॥ तेन हे नन्द तासां च सतीत्वमुपजायते ॥ ३० ॥ अधमा परमा दुष्टात्यन्ताऽसद्वंशजा तथा ॥ अधर्मशीला दुःशीला
 दुर्मुखा कलहान्विता ॥ ३१ ॥ पतिं भर्त्सयते नित्यं जारं च सेवते सदा ॥ दुःखं ददाति कांताय विषतुल्यं च पश्यति ॥ ३२ ॥ जार
 द्वारमुपायेन हन्ति कांतं मनोहरम् ॥ धर्मिष्ठं च वरिष्ठं च गरिष्ठं च महीतले ॥ ३३ ॥ कामदेवसमं चापि जारं पश्यति कामतः ॥
 शुभदृष्ट्या कटाक्षेण शश्वत्पापीयसी मुदा ॥ ३४ ॥ सुवेषं पुरुषं दृष्ट्वा युवानं रतिशूकरम् ॥ योनिः क्लियति नारीणां कामिनीनां नि
 रंतरम् ॥ ३५ ॥ ददाति भर्त्रे नाहारं विषोक्तिं वक्ति संततम् ॥ अधर्मं चिंतयेच्छश्वज्जारं च परमं मुदा ॥ ३६ ॥ गुरुभिर्भर्त्सिता सा
 च रक्षिता च शतेन च ॥ तथापि जारं कुरुते नापि साध्या नृपैरपि ॥ ३७ ॥ नास्ति तस्याः प्रियं किञ्चित्सर्वं कार्यवशेन च ॥ गा
 वस्तृणमिवारण्ये प्रार्थयन्ति नवंनवम् ॥ ३८ ॥ विद्युदाभा जले रेखा तस्याः प्रीतिस्तथैव च ॥ अधर्मयुक्ता सततं कपटं वक्ति निश्चि
 तम् ॥ ३९ ॥ व्रते तपसि धर्मे च न मनो गृहकर्मणि ॥ न गुरौ न च देवेषु जारे स्निग्धं च चंचलम् ॥ ४० ॥ स्त्रीजातित्रिविधानां
 च कथा च कथिता मया ॥ भक्तानां त्रिविधानां च लक्षणं श्रूयतामिति ॥४१॥ तृणशय्यारतो भक्तो मन्नामगुणकीर्तिषु ॥ मनो निवे
 शयेत्यक्त्वा संसारसुखकारणम् ॥४२॥ ध्यायते मत्पदाब्जं च पूजयेद्भक्तिभावतः ॥ अहैतुकीं तस्य देवाः संकल्पपरहितस्य च ॥४३॥

ब. वै. क.
॥१९३॥

सर्वसिद्धिं न वाञ्छन्ति तेऽणिमादिकमीप्सितम् ॥ ब्रह्मत्वममरत्वं वा सुरत्वं सुखकारणम् ॥ ४४ ॥ दास्यं विना नहीच्छन्ति सालोक्या
दिचतुष्टयम् ॥ नैव निर्वाणमुक्तिं च सुधापानमभीप्सितम् ॥ ४५ ॥ वाञ्छन्ति निश्चलां भक्तिं मदीयामतुलामपि ॥ स्त्रीपुंविभेदो ना
स्त्येव सर्वजीवेषु भिन्नता ॥ ४६ ॥ तेषां सिद्धेश्वराणां च प्रवराणां ब्रजेश्वर ॥ क्षुत्पिपासादिकं निद्रालोभमोहादिकं रिपुम् ॥ ४७ ॥ त्य
क्त्वा दिवानिशं मां च ध्यायन्ते च दिगंबरः ॥ स मद्भक्ततमो नन्द श्रूयतां मध्यमादिकम् ॥ ४८ ॥ नासक्तः कर्मसु गृही पूर्वप्राक्तन
तः शुचिः ॥ करोति सततं कर्म पूर्वकर्मनिकृंतनम् ॥ ४९ ॥ न करोत्यपरं यत्नात्संकल्परहितः स च ॥ सर्वं कृष्णस्य यत्किंचिन्नाहं
कर्ता च कर्मणः ॥ ५० ॥ कर्मणा मनसा वाचा सततं चिंतयेदिति ॥ न्यूनभक्तश्च तन्न्यूनः स च प्राकृतिकः श्रुतौ ॥ ५१ ॥ यमं
वा यमदूतं वा स्वप्नेपि न च पश्यति ॥ पुरुषाणां सहस्रं च पूर्वभक्तः समुद्धरेत् ॥ ५२ ॥ पुंसां शतं मध्यमश्च तच्चतुर्थं च प्राकृतः ॥
भक्तश्च त्रिविधस्तात कथितश्च तवाज्ञया ॥ ५३ ॥ ब्रह्मांडरचनाख्यानं श्रूयतां सावधानतः ॥ ब्रह्मांडरचनार्थं च भक्ता जानन्ति यत्न
तः ॥ ५४ ॥ मुनयश्च सुराः संतः किंचिज्जानन्ति दुःखतः ॥ जानामि विश्वं सर्वार्थं ब्रह्मानंतो महेश्वरः ॥ ५५ ॥ धर्मः सनत्कुमा
रश्च नरनारायणावृषी ॥ कपिलश्च गणेशश्च दुर्गा लक्ष्मीः सरस्वती ॥ ५६ ॥ वेदाश्च वेदमाता च सर्वज्ञा राधिका स्वयम् ॥ एते जा
नन्ति विश्वार्थं नान्यो जानाति कश्चन ॥ ५७ ॥ वैषम्यार्थं च सुधियः सर्वे विज्ञातुमक्षमाः ॥ नित्याकाशो यथात्मा च तथा नित्या
दिशो दश ॥ ५८ ॥ यथा नित्या च प्रकृतिस्तथैव विश्वगोलकः ॥ गोलोकश्च यथा नित्यस्तथा वैकुण्ठ एव च ॥ ५९ ॥ एकदा म
यि गोलोके रासे नित्यं प्रकुर्वति ॥ आविर्भूता च वामांगाद्वाला षोडशवार्षिकी ॥ ६० ॥ श्वेतचंपकवर्णाभा शरच्चंद्रसमप्रभा ॥ अतीव
सुंदरी रामा रमणीनां परावरा ॥ ६१ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्या कोमलांगी मनोहरा ॥ वह्निशुद्धांशुकाधाना रत्नाभरणभूषिता ॥ ६२ ॥ यथा ज
लदंपक्तिश्च बलाकाभिर्विभूषिता ॥ सिंदूरविंदुना चारुचंद्रचंदनविंदुभिः ॥ ६३ ॥ कस्तूरीविंदुभिः सार्धं सीमंतायः स्थलोज्ज्वला ॥ अमृ
त्यरत्ननिर्माणसुस्निग्धकिरणोज्ज्वला ॥ ६४ ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलसमुज्ज्वला ॥ कुंकुमालक्तकस्तूरीचारुचंदनपत्रकैः ॥ ६५ ॥ वि

खं० ४ उ.
अ० ८४

॥१९३॥

चित्रैश्च सुचित्रैश्च सुकपोलस्थलोज्ज्वला ॥ खगेंद्रचंचुविजितनासामौक्तिकशोभिता ॥ ६६ ॥ गजेंद्रगंडनिर्मुक्तमुक्ताभूषणभूषिता ॥
 शुक्तया विमुक्तमुक्ताभदंतपंक्तिमनोहरा ॥ ६७ ॥ वलिताकलितातीव पक्वविंबाधरा वरा ॥ शश्वत्पूर्णैन्दुनिंदास्या पद्मनिंदितलोचना ॥ ६८ ॥
 कृष्णसारनिभोद्भिन्नसुचारुकज्जलोज्ज्वला ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणकेयूरकंकणोज्ज्वला ॥ ६९ ॥ मणींद्रराजिराजीभिः शंखयुग्मकरोज्ज्वला ॥
 रत्नांगुलीयकैरेभिरमृतांगुलिभूषिता ॥ ७० ॥ रत्नेंद्रराजराजेन कणन्मंजीरंजिता ॥ रत्नपाशकराजीभिः पादांगुलिविराजिता ॥
 ॥ ७१ ॥ सुंदरालक्तरागेण चरणाधः स्थलोज्ज्वला ॥ गजेंद्रगामिनी रामा कामिनी वामलोचना ॥ ७२ ॥ मां ददर्श कटाक्षेण रमणी
 रमणोत्सुका ॥ रासे संभूय रामा सा दधार पुरतो मम ॥ ७३ ॥ तेन राधा समाख्याता पुराविद्धिः प्रपूजिता ॥ प्रहृष्टा प्रकृतिश्चास्या
 स्तेन प्रकृतिरीश्वरी ॥ ७४ ॥ शक्ता स्यात्सर्वकार्येषु तेन शक्तिः प्रकीर्तिता ॥ सर्वाधारा सर्वरूपा मंगलार्हा च सर्वतः ॥ ७५ ॥ सर्व
 मंगलदक्षा सा तेन स्यात्सर्वमंगला ॥ वैकुण्ठे सा महालक्ष्मीर्मूर्तिभेदे सरस्वती ॥ ७६ ॥ प्रमूय वेदान्विदिता वेदमाता च सा सदा ॥
 सावित्री सा च गायत्री धात्री त्रिजगतामपि ॥ ७७ ॥ पुरा संहृत्य दुर्गं च सा दुर्गा च प्रकीर्तिता ॥ तेजसः सर्वदेवानामाविर्भूता पुरा
 सती ॥ ७८ ॥ तेनाद्या प्रकृतिर्ज्ञेया सर्वासुरविमर्दिनी ॥ सर्वानंदा च सानंदा दुःखदारिद्र्यनाशिनी ॥ ७९ ॥ शत्रूणां भयदात्री च
 भक्तानां भयहारिणी ॥ दक्षकन्या सती सा च शैलजातेति पार्वती ॥ ८० ॥ सर्वाधारस्वरूपा सा कलया सा वसुंधरा ॥ कलया
 तुलसी गंगा कलया सर्वयोषितः ॥ ८१ ॥ सृष्टिं करोमि च यया तात शक्त्या पुनःपुनः ॥ दृष्ट्वा तां रासमध्यस्थां मम क्रीडा तया
 सह ॥ ८२ ॥ बभूव सुचिरं तात यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥ अत्यद्भुतं कौतुकं च महाशृंगारमीक्षितम् ॥ ८३ ॥ तयोर्द्वयोर्धर्मराशिः
 सुस्नाव रासमंडले ॥ तस्मान्मनोहरं जज्ञे नाम्नाकारसरोवरम् ॥ ८४ ॥ पपात घमधाराधो वेगेन विश्वगोलके ॥ बभूव जलपूर्णं
 च ब्रह्मांडानां च गोलकम् ॥ ८५ ॥ जलपूर्णं पुरा सर्वं सृष्टिशून्यं ब्रजेश्वर ॥ शृंगारांते च तस्यां च वीर्याधानं मया कृतम् ॥ ८६ ॥
 दधार गर्भं सा राधा यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥ सुस्नाव सा तदंते च डिभं च परमाद्भुतम् ॥ ८७ ॥ चुकोप देवी तं दृष्ट्वा रुरोद विषसाद

ब्र. वै. ल.

॥१९४॥

सा ॥ पादेन प्रेरयामास तमद्यो विश्वगोलके ॥ ८८ ॥ स पपात जले तात सर्वाधारो महान्विराट् ॥ दृष्ट्वापत्यं जलस्थं च मया शप्ता
 च सा पुरा ॥ ८९ ॥ अनपत्या च सा राधा मच्छापेन पुरा विभो ॥ तेन प्रभूताः क्रमतो दुर्गा लक्ष्मीः सरस्वती ॥ ९० ॥ चतस्रः परिपूर्णा
 स्ताः प्रसूताश्च सुनिश्चितम् ॥ देव्योऽन्याश्चापि कामिन्यस्ताः प्रसूता ब्रजेश्वर ॥ ९१ ॥ कलया प्रभवो यासां कलांशांशेन वा ब्रज ॥
 जज्ञे महान्विराडचेन डिंभेन कलयाश्रयः ॥ ९२ ॥ अमृतांगुष्ठीयूषं मया दत्तं पपौ च सः ॥ जले स्थावररूपश्च शेते च निजकर्म
 णः ॥ ९३ ॥ उपाधानं जलं तल्पं तस्य योगबलेन च ॥ तस्य लोभ्रां च कूपानि जलपूर्णानि संततम् ॥ ९४ ॥ प्रत्येकं क्रमतस्तेषु शेते
 क्षुद्रविराट् पुनः ॥ सहस्रपत्रं कमलं जज्ञे क्षुद्रस्य नाभितः ॥ ९५ ॥ तत्र जज्ञे वरो ब्रह्मा तेनायं कमलोद्भवः ॥ तत्राविर्भूय सविधिश्चि
 ताग्रस्तो बभूव सः ॥ ९६ ॥ कस्माद्देहः क्व माता मे पिता वा क्व च बांधवः ॥ दिव्यं त्रिलक्षवर्षं च बभ्राम कमलांतरे ॥ ९७ ॥ ततो
 दिव्यं पंचलक्षं सस्मार तपसा च माम् ॥ तदा मया दत्तमंत्रं जजाप कमलांतरे ॥ ९८ ॥ दिव्यसप्तवर्षलक्षं नियतं संयतः शुचिः ॥
 तदा मत्तो वरं लब्ध्वा स्रष्टा सृष्टिं चकार सः ॥ ९९ ॥ मायया प्रतिब्रह्मांडे ब्रह्मविष्णुशिवात्मकाः ॥ दिक्पाला द्वादशादित्या रुद्राश्चै
 कादशापि च ॥ १०० ॥ नवग्रहाष्टौ वसवो देवाः कोटित्रयं तथा ॥ ब्राह्मणक्षत्रविद्वैश्या यक्षगंधर्वकिन्नराः ॥ १ ॥ भूतादयो राक्षसाश्चा
 प्येवं सर्वं चराचरम् ॥ विश्वेविश्वे विनिर्माणाः स्वर्गाः सप्त क्रमेण च ॥ २ ॥ सप्तसागरसंयुक्ता सप्तद्वीपा वसुन्धरा ॥ कांचनीभूमिसंयु
 क्ता तमोयुक्तं स्थलं तथा ॥ ३ ॥ पातालाश्च तथा सप्त ब्रह्मांडमेभिरेव च ॥ विश्वेविश्वे चंद्रसूर्यौ पुण्यक्षेत्रं च भारतम् ॥ ४ ॥
 तीर्थान्येतानि सर्वत्र गंगादीनि ब्रजेश्वर ॥ यावन्ति लोमकूपानि महाविष्णोः क्रमेण च ॥ ५ ॥ विश्वान्येव हि तावन्ति ह्यसंख्याता
 नि च ध्रुवम् ॥ विश्वेषामूर्ध्वभागे च वैकुण्ठश्च निराश्रयः ॥ ६ ॥ मदिच्छया विनिर्माणा वेदाः कथितुमक्षमाः ॥ कुयोगिनामदृष्ट्वा
 भक्तानां च विनिश्चितम् ॥ ७ ॥ तस्मादुपरि गोलोकः पंचाशत्कोटियोजनः ॥ वायुना धार्यमाणश्च विचित्रः परमाश्रयः ॥ ८ ॥
 अतीव रम्यनिर्माणो नित्यरूपो मदिच्छया ॥ शतशृंगेण शैलेन पुण्यवृंदावनेन च ॥ ९ ॥ सुरासमंडलेनापि नद्या विरजया युतः ॥

खं० ४ उ.

अ० ८४

॥१९४॥

कोटियोजनविस्तीर्णा प्रस्थेन विरजा व्रज ॥ ११० ॥ दैर्घ्यं तस्याः शतगुणं परितः परमा शुभा ॥ अमूल्यरत्ननिकरैर्हरिमाणिक्ययोस्त
 था ॥ ११ ॥ मणीनां कौस्तुभादीनामसंख्यानां मनोहरा ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं तत्रापि प्रतिभंदिरम् ॥ १२ ॥ मनोहरं च प्राका
 रमदृष्टं विश्वकर्मणा ॥ गोपीभिर्गोपनिकरैर्वेष्टितं कामधेनुभिः ॥ १३ ॥ कल्पवृक्षैः पारिजातैरसंख्यैश्च सरोवरैः ॥ पुष्पो
 द्यानां कोटिभिश्च संवृतं रासमंडलम् ॥ १४ ॥ वेष्टितं वेष्टितैर्गोपैर्मंदिरैः शतकोटिभिः ॥ रत्नप्रदीपयुक्तैश्च पुष्पतल्पसमन्वितैः
 ॥ १५ ॥ सुगंधिचंदनामोदैः कस्तूरीकुंकुमान्वितैः ॥ क्रीडोपयुक्तैर्भोगैश्च तांबूलैर्वासितैर्जलैः ॥ १६ ॥ धूपैः सुरभिरम्यैश्च
 माल्यैश्च रत्नदर्पणैः ॥ रक्षकै रक्षितं शश्वद्राधादासीत्रिकोटिभिः ॥ १७ ॥ अमूल्यरत्नाभरणैर्वह्निशुद्धांशुकैरपि ॥ लक्षमत्तगजेंद्राणां
 वेष्टितं च बलैः क्रमात् ॥ १८ ॥ नवयौवनसंपन्नै रूपैर्निरुपमैरपि ॥ रम्यं च वर्तुलाकारं चंद्रविंबं यथा व्रज ॥ १९ ॥ अमूल्यरत्नरचितं
 दशयोजनविस्तृतम् ॥ कस्तूरीकुंकुमै रम्यैः सुगंधिचंदनार्चितम् ॥ २० ॥ आवृतं मंगलघटं फलपल्लवसंयुतैः ॥ दधिलाजैश्च पर्णैश्च
 स्निग्धदूर्वाकुरैः फलैः ॥ २१ ॥ श्रीरामकदलीस्तंभैरसंख्यैश्च मनोहरैः ॥ पट्टमूत्रनिबद्धैश्च स्निग्धश्चंदनपल्लवैः ॥ २२ ॥ चंदनास
 क्तमाल्यैश्च भूषणैश्च विभूषितम् ॥ अमूल्यरत्नरचितं शतशृंगमनोहरम् ॥ २३ ॥ कोटियोजनमूर्ध्वं च दैर्घ्यं दशगुणोत्तरम् ॥ शैलप्र
 स्थपरिमितं पंचाशत्कोटियोजनम् ॥ २४ ॥ अतीव कमनीयं च वेदानिर्वचनीयकम् ॥ प्राकारमिव तस्यापि गोलोकस्य मनोह
 रम् ॥ २५ ॥ परितो वेष्टितं रम्यं हीरहारसमन्वितम् ॥ तत्र वृन्दावनं रम्यं युक्तं चंदनपादपैः ॥ २६ ॥ कल्पवृक्षैश्च रम्यैश्च मंदारैः का
 मधेनुभिः ॥ शोभितं शोभनाढ्यैश्च पुष्पोद्यानैर्मनोहरैः ॥ २७ ॥ क्रीडासरोवरै रम्यैः सुरम्यैरतिमंदिरैः ॥ अतीव रम्यं रहसि रासयो
 ग्यस्थलान्वितम् ॥ २८ ॥ रक्षितं रक्षकै रम्यैरसंख्यैर्गोपिकागणैः ॥ परितो वर्तुलाकारं त्रिलक्षयोजनं वरम् ॥ २९ ॥ षट्पदध्वनिसं
 युक्तं पुंस्कोकिलरुतान्वितम् ॥ तत्राक्षयो वटो रम्यो रहस्ये बहुविस्तृतः ॥ ३० ॥ सहस्रयोजनोर्ध्वं च परितश्च चतुर्गुणः ॥ गोपी
 नां कल्पवृक्षश्च सर्ववाञ्छाफलप्रदः ॥ ३१ ॥ क्रीडान्वितैरावृतश्च राधादासीत्रिलक्षकैः ॥ विरजातीरनीराणां वायुना शीतलेन च ॥ ३२ ॥

ब्र. वै. ल.

॥ १९५ ॥

पुष्पान्वितेन मंदेन पवित्रश्च सुगंधिना ॥ दासीगणैरसंख्यैश्च वृन्दावनविनोदिनी ॥ ३३ ॥ तत्र क्रीडति राधा सा मम प्राणा
धिदेवता ॥ सेयं श्रीदामशापेन वृषभानसुताधुना ॥ ३४ ॥ ब्रह्मादिदेवैः सिद्धैर्द्रुमुनीन्द्रैः पूजिता ब्रज ॥ सिद्धैर्गुणैर्बलैर्बुद्ध्या ज्ञान
योगैश्च विद्यया ॥ ३५ ॥ तात सर्वप्रकारेण वंद्या मत्सदृशी प्रिया ॥ इत्येवं कथितं नंद ब्रह्मांडानां च वर्णनम् ॥ यथोचित परिमि
तं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १३६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे भगवद्भद्र
संवादे चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ वर्णानां च चतुर्णां च भक्ष्याभक्ष्यं च सांप्रतम् ॥ विपाकं कर्मणां
चैव सर्वेषां प्राणिनामपि ॥ १ ॥ कथयस्व महाभाग कारणानां च कारणम् ॥ त्वत्तोऽन्यं कं च पृच्छामि नितांतं संतमीश्वरम् ॥ २ ॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ भक्ष्याभक्ष्यं चतुर्णां च वर्णानां च यथोचितम् ॥ वेदोक्तं श्रूयतां तात सावधानं निशामय ॥ ३ ॥ अयः
पात्रे पयःपानं गव्यं सिद्धात्रमेव च ॥ भ्रष्टादिकं मधु गुडं नालिकेरोदकं तथा ॥ ४ ॥ फलं मूलं च यत्किंचिदभक्ष्यं मनुरब्रवीत् ॥
दग्धात्रं तप्तसौवीरमभक्ष्यं ब्रह्मनिर्मितम् ॥ ५ ॥ नालिकेरोदकं कांस्ये ताम्रपात्रे स्थितं मधु ॥ गव्यं च ताम्रपात्रस्थं सर्वं मद्यं घृतं
विना ॥ ६ ॥ ताम्रपात्रे पयःपानमुच्छिष्टं घृतभोजनम् ॥ दुग्धं सलवणं चैव सद्यो गोमांसभक्षणम् ॥ ७ ॥ अभक्ष्यं मधुमिश्रं
च घृतं तैलं गुडं तथा ॥ आर्द्रकं गुणसंयुक्तमभक्ष्यं श्रुतिसंमतम् ॥ ८ ॥ पीतशेषजलं चैव माघे च मूलकं तथा ॥ जपादिकं च
शयने सदा प्राज्ञः परित्यजेत् ॥ ९ ॥ द्विर्भोजनं च दिवसे संध्ययोर्भोजनं तथा ॥ भक्ष्यं च रात्रिशेषे च ध्रुवं प्राज्ञः परित्यजेत् ॥ १० ॥
पानीयं पायसं चूर्णं घृतं लवणमेव च ॥ स्वस्तिकं गुडकं चैव क्षीरं तक्रं तथा मधु ॥ ११ ॥ हस्ताद्धस्तगृहीतं च सद्यो गोमांसमेव
च ॥ कर्पूरं रौप्यपात्रस्थमभक्ष्यं श्रुतिसंमतम् ॥ १२ ॥ परिवेषणकारी चेद्भोक्तारं स्पृशते यदि ॥ अभक्ष्यं च तदन्नं च सर्वेषामेव
संमतम् ॥ १३ ॥ नकुलानां गंडकानां महिषाणां च पक्षिणाम् ॥ सर्पाणां सूकराणां च गर्दभानां विशेषतः ॥ १४ ॥ मार्जा
राणां सृगालानां कुक्कुटानां ब्रशेश्वर ॥ व्याघ्राणामपि सिंहानां त्याज्यं मांसं नृणां सदा ॥ १५ ॥ जलौकसां च नक्राणां गो

खं० ४ उ.

अ० ८५

॥ १९५ ॥

धिकानां तथैव च ॥ मंडूकानां कर्कटीनां चुंचुकानां च निश्चितम् ॥ १६ ॥ गवां च चमरीणां च न कलौ मांसभक्षणम् ॥ ह
 स्तिनां घोटकानां च नृणामेव च रक्षसाम् ॥ १७ ॥ दंशश्च मशकश्चैव मक्षिका च पिपीलिका ॥ अन्येषां च निषिद्धानां लोके वेदे
 ब्रजेश्वर ॥ १८ ॥ वानराणां भल्लुकानां शरभाणां तथैव च ॥ निषिद्धं मृगनाभीनां गर्दभानां च मांसकम् ॥ १९ ॥ अभक्ष्यं महिषी
 णां च दुग्धं दधि घृतं तथा ॥ स्वस्तिकं च तथा तत्र विप्राणां नवनीतकम् ॥ २० ॥ मांसमुच्चैश्च वसकं तस्य दुग्धादिकं तथा ॥
 वर्णानां च चतुर्णां चाप्यभक्ष्यं च श्रुतौ श्रुतम् ॥ २१ ॥ अभक्ष्यमार्द्रकं चैव सर्वेषां च रवेर्दिने ॥ पर्युषितं जलं चान्नं विप्राणां
 दुग्धमेव च ॥ २२ ॥ वर्णानां च चतुर्णां चाप्यवीरान्नस्य भक्षणम् ॥ तदन्नं च सुरातुल्यं गोमांसाधिकमेव च ॥ २३ ॥ अवीरान्नं
 च यो भुंक्ते ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ॥ पितृदेवार्चनं तस्य निष्फलं मनुरब्रवीत् ॥ २४ ॥ ब्राह्मणानां वैष्णवानामभक्ष्यं मात्स्यमेव
 च ॥ इतरेषामभक्ष्यं च पंचपर्वसु निश्चितम् ॥ २५ ॥ पितृदेवावशेषे च भक्ष्यं मांसं न दूषितम् ॥ पंचपर्वसु त्याज्यं च
 सर्वेषां मनुरब्रवीत् ॥ २६ ॥ असंस्कृतं च लवणं तैलं चाभक्ष्यमेव च ॥ भक्ष्यं पवित्रं सर्वेषां व्यंजनं वह्निसंस्कृतम् ॥ २७ ॥ एक
 हस्ते घृतं तोयमभक्ष्यं सर्वसंमतम् ॥ आविलं कृमियुक्तं चापरिशुद्धं च निर्मलम् ॥ २८ ॥ अभक्ष्यं ब्राह्मणानां च वैष्णवानां विशे
 षतः ॥ अनिवेद्यं हरेरेव यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥ २९ ॥ पिपीलिकामिश्रितं च मधु गव्यं गुडं तथा ॥ यत्किंचिद्वस्तु वा तात न
 भक्ष्यं च श्रुतौ श्रुतम् ॥ ३० ॥ पक्षिभक्ष्यं कीटभक्ष्यं शुद्धं पक्वफलं तथा ॥ काकभक्ष्यमभक्ष्यं च सर्वेषां द्रव्यमेव च ॥ ३१ ॥ घृत
 पक्वं तैलपक्वं मिष्टान्नं शुद्धसंस्कृतम् ॥ अभक्ष्यं ब्राह्मणानां च शुद्धभक्ष्यं च पीठकम् ॥ ३२ ॥ सर्वेषामशुचीनां च जलमन्नं परित्यजेत् ॥
 अशौचां तात्परदिने शुद्धमेव न संशयः ॥ ३३ ॥ विपाकं कर्मणामेव दुष्करं श्रुतिसंमतम् ॥ भक्ष्याभक्ष्यं च कथितं यथाज्ञानं
 ब्रजेश्वर ॥ ३४ ॥ क्रमाच्चतुर्षु वेदेषु चोक्तं मतचतुष्टयम् ॥ सर्वेषां सारभूतं च कथयामि पितः शृणु ॥ ३५ ॥ नाभुक्तं क्षीयते कर्म
 कल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ ३६ ॥ तीर्थानां च सुराणां च सहाय्यो न नृणामपि ॥ किंचि

प्र. वै. रु.

॥१९६॥

द्रवति साहाय्यं कायव्यूहेन सर्वतः ॥ ३७ ॥ प्रायश्चित्तानि चीर्णानि निश्चितं मत्पराङ्मुखम् ॥ न निष्पुनन्ति हे तात सुराकुंभमि
 वापगाः ॥ ३८ ॥ प्रायश्चित्तेन पुण्येन न हि शुद्ध्यन्ति मानवाः ॥ सर्वारंभेण वैश्येन्द्र दानेन योगतोपि वा ॥ ३९ ॥ शुभाशुभं च
 यत्कर्म विना भोगान्न च क्षयः ॥ भोगेन शुद्धिमाप्नोति ततो मुक्तिर्भवेन्नृणाम् ॥ ४० ॥ न नष्टं दुष्कृतं कर्म सुकृतेन च कर्मणा ॥
 न नष्टं सुकृतं कर्म कृतेन दुष्कृतेन च ॥ ४१ ॥ यज्ञेन तपसा वापि व्रतेनानशनेन च ॥ तीर्थस्नानेन दानेन जपेन नियमेन च ॥
 ॥ ४२ ॥ भुवः प्रदक्षिणेनैव पुराणश्रवणेन च ॥ उपदेशेन पुण्येन पूजया गुरुदेवयोः ॥ ४३ ॥ स्वधर्माचरणेनैवातिथीनां पूजनेन
 च ॥ ब्रह्मणां पूजनेनैव भोजनेन विशेषतः ॥ ४४ ॥ यदत्तमपि विप्राय तत्प्राप्तं पूर्णरूपतः ॥ बीजरूपं च तद्दानं क्षेत्ररूपं च ब्राह्मणः
 ॥ ४५ ॥ एकेन कर्मणा तात स्वर्गं प्राप्नोति मानवः ॥ कर्मणा न हि मोक्षं च तदेव मम सेवया ॥ ४६ ॥ स्वर्गं च सुकृतेनैव नरकं
 दुष्कृतेन च ॥ व्याधिर्जन्म च योनौ च कुत्सितेन ततः शुचिः ॥ ४७ ॥ गोघ्नो यो ब्राह्मणानां च कामतश्चोपपातकी ॥ दंष्ट्रकृत्
 माप्नोति गोलोमसमवर्षकम् ॥ ४८ ॥ सर्पेण भक्षितस्तेन ज्वालया गरलस्य च ॥ तृषितो व्यथितश्चैव निराहारः कृशोदरः ॥
 ॥ ४९ ॥ ततः कुंडात्समुत्थाय गौर्भवेल्लोमवर्षकम् ॥ ततः कुष्ठी च चांडालो वर्षलक्षं ततो नरः ॥ ५० ॥ तदा भवेद्ब्राह्मणश्च कुष्ठ
 युक्तो हि कर्मणा ॥ भोजयित्वा विप्रलक्षं निर्व्याधिश्च भवेच्छुचिः ॥ ५१ ॥ अकामतस्तदर्धं च क्षत्रियस्यापि कामतः ॥ अकामत
 स्तदर्धं च तदर्धं च विशस्तथा ॥ ५२ ॥ तदर्धं शूद्रगोघ्नश्च भुंक्ते पापं न संशयः ॥ प्रायश्चित्तेन शुद्धश्च भुंक्ते शेषं च कर्मणः ॥ ५३ ॥
 अनुकल्पे चतुर्थं च पापं भुंक्ते न संशयः ॥ चतुर्गुणं च गोघ्नानां ब्राह्मणानां च पातकम् ॥ ५४ ॥ भुंक्ते पापं च ब्रह्मघ्नो ब्राह्मणश्च
 तरोपि वा ॥ क्रमेणानेन बोध्यं च कामतोऽकामतोपि वा ॥ ५५ ॥ प्रायश्चित्तं जन्म कर्म व्याधिरेव न संशयः ॥ गोघ्नो भवति
 गौश्चापि यावद्वर्षं च निश्चितम् ॥ ५६ ॥ चतुर्गुणं च तेषां च ब्रह्मघ्नो विट्कृमिर्भवेत् ॥ ततो भवति भ्लेच्छश्च तावद्वर्षं चतुर्गुणम्
 ॥ ५७ ॥ इतश्चांधो भवेद्विप्रः पूर्वेषां च चतुर्गुणम् ॥ ब्राह्मणानां चतुर्लक्षं भोजयित्वा शुचिर्भवेत् ॥ ५८ ॥ चक्षुष्मांश्च यशस्वी च

खं ० ४ उ.

अ० ८५

॥१९६॥

भवेत्सोप्यतिपातकात् ॥ स्त्रीघ्नश्चतुर्णां वर्णानां वेदे सोप्यतिपातकी ॥ ५९ ॥ कालसूत्रं च प्राप्नोति स्त्रीलोमसमवर्षकम् ॥ भक्षितः
 कृमिणा तत्र निराहारो व्यथायुतः ॥ ६० ॥ ततो भवति लोके च तावद्वर्षं च पातकी ॥ ततः पापी भवेत्सोपि यक्ष्मग्रस्तश्च कर्मणा
 ॥ ६१ ॥ वर्षाणां शतकं चैव विप्रलक्षं च भोजयेत् ॥ ततः शुद्धो ब्राह्मणश्च विद्वांस्तपसि संयतः ॥ ६२ ॥ किञ्चिद्भुक्ते पापशेषं स्वर्ण
 दानाच्छुचिर्भवेत् ॥ गर्भघ्नश्च महापापी संप्राप्नोति शुनीमुखम् ॥ ६३ ॥ वर्षाणां शतकं चैव घोटकश्च भवेद्भुवम् ॥ वर्षाणां शतकं
 चैव सूक्ष्मशस्त्रेण पीडितः ॥ ६४ ॥ ततः पापी भवेद्द्वैश्यो द्रव्ययुक्तो हि कर्मणा ॥ पंचाशद्वर्षपर्यंतं स्वर्णदानाद्भवेच्छुचिः ॥ ६५ ॥
 ततः स्वकुलजातोपि निर्व्याधिर्ब्राह्मणः शुचिः ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियघ्नश्च क्षत्रियो वा विना रणात् ॥ ६६ ॥ तप्तशूलं च प्राप्नोति वर्षाणां
 च सहस्रकम् ॥ कथितं तप्तलोहेन चार्तनादं करोति च ॥ ६७ ॥ ततो भवेन्मत्तगजो वर्षाणां शतकं तथा ॥ ततो रक्तविकारी च शूद्रो
 वर्षशतं तथा ॥ ६८ ॥ गजदानेन मुक्तश्च व्याधितश्च ततो द्विजः ॥ वैश्यघ्नश्चापि वैश्यश्च शूद्रघ्नो वैश्य एव च ॥ ६९ ॥ वैश्यघ्नश्चापि
 शूद्रश्च समं पापं लभेद्भुवम् ॥ कृमिकुंडं च प्राप्नोति वर्षाणां शतकं तथा ॥ ७० ॥ कृमिभिर्भक्षितो दुःखी किरातश्च भवेत्ततः ॥ वर्षाणां
 शतकं चैव कृमिव्याधिसमन्वितः ॥ ७१ ॥ ततो मंदाग्रियुक्तश्च ब्राह्मणो दैन्यवान्ब्रज ॥ पंचाशद्वर्षपर्यंतं दुर्बलश्च कृशोदरः ॥ ७२ ॥ मुक्तिर्भ
 वति युक्तेन तीर्थे चाश्वप्रदानतः ॥ शूद्रघ्नो ब्राह्मणश्चैव कामतो कामतोपि वा ॥ ७३ ॥ सावित्री लक्षजाप्येन तदर्धेन शुचिर्भवेत् ॥ चतुर्वर्णः
 कुक्कुटघ्नो ह्यविशप्तश्च शंभुना ॥ ७४ ॥ वर्षाणां शतकं चैव प्राप्नोति रौरवं नरः ॥ ततो भुंक्ते कुक्कुटश्च वर्षाणामपि षोडश ॥ ७५ ॥ ततः शुद्धो
 भवेद्दिप्रो भक्षितः कुक्कुटेन च ॥ गंगास्नानेन दानेन स्वर्णस्यापि भवेच्छुचिः ॥ ७६ ॥ मार्जारघ्नश्चतुर्वर्णो गंगास्नानाद्भवेच्छुचिः ॥
 विप्राय लवणं दत्त्वा षट्पलं च प्रमुच्यते ॥ ७७ ॥ हत्वा सर्पाश्चतुर्वर्णो मम पादेन चिह्नितान् ॥ ब्रह्महत्याचतुर्थं च पातकं च लभेद्
 ध्रुवम् ॥ ७८ ॥ असिपत्रं च नरकं वर्षाणां शतकं तथा ॥ प्राप्नोति यातनायुक्तो विच्छिन्नस्तीक्ष्णधारया ॥ ७९ ॥ ततो भवति सर्पश्च
 दुंदुभो वर्षपंचकम् ॥ नरेण ताडितो दुःखी मृत्योर्भवति पीडितः ॥ ८० ॥ ततो भवेन्नरः पापी ज्वरयुक्तो हि दुर्बलः ॥ वर्षाणां पंचकेनैव

ब्र. वै. कं.

॥१९७॥

मृतो भवति कर्मणा ॥ ८१ ॥ ततो भवति हस्ती च घोटको वा ब्रजेश्वर ॥ यावद्विंशतिवर्षं च ततः शुद्धो भवेद्भुवम् ॥ ८२ ॥ अहं
 कृती व्याधियुक्तो रौप्यदानेन मुच्यते ॥ ब्राह्मणानां च शतकं भोजयित्वा शुचिर्भवेत् ॥ ८३ ॥ शुद्धजंतुवधेनैव शुद्धजंतुर्भवेन्नरः ॥ वर्षाणां
 शतकं चैव शुद्धव्याधिं तरेत्ततः ॥ ८४ ॥ कृपा कार्या सता शश्वदहिसिषु च जंतुषु ॥ हिंसायां न हि दोषश्च हिंसाणां च ब्रजेश्वर ॥
 ॥ ८५ ॥ अश्वत्थघ्नश्चतुर्वर्णो ब्रह्महत्याचतुर्थकम् ॥ पापं च लभते तात चासिपत्रं ब्रजेद्भुवम् ॥ ८६ ॥ स तीक्ष्णेनापि शस्त्रेण विच्छि
 न्नश्च दिवानिशम् ॥ वर्षाणां शतकं चैव भुंक्ते परमयातनाम् ॥ ८७ ॥ ततो भवति वृक्षश्च शाल्मलिर्वर्षलक्षकम् ॥ ततो भवति शुद्धश्च
 छिन्नांगो व्याधिसंयुतः ॥ ८८ ॥ यावज्जीवनपर्यंतं ततो विप्रो भवेद्भुवम् ॥ व्रणव्याधिसमायुक्तो मुच्यते स्वर्णदानतः ॥ ८९ ॥ मिथ्या
 साक्ष्यप्रदाता च कृतघ्नोतिकृतघ्नकः ॥ विश्वासघाती मित्रघ्नो विप्राणां धनहारकः ॥ ९० ॥ शुद्धश्राद्धान्नभोजी च शुद्धाणां शवदाहकः ॥
 शुद्धाणां सूपकश्चैव वृषवाहकपातकी ॥ ९१ ॥ धावको देवलश्चापि चैतेतिपापिनस्तथा ॥ कुंभीपाकं प्रयांत्येव वर्षाणां च सहस्र
 कम् ॥ ९२ ॥ तत्रैव तप्ततैलेन संतप्तश्च दिवानिशम् ॥ भक्षितो व्याधितश्चैव सर्पाकारेण जंतुना ॥ ९३ ॥ गृध्रः कोटिसहस्राणि शत
 जन्मानि शूकरः ॥ श्वापदः शतजन्मानि शुद्धो रोगी भवेत्ततः ॥ ९४ ॥ मंदाग्निज्वरसंयुक्तः पंचाशद्वर्षकं तथा ॥ सुवर्णानां शतपलं
 दत्त्वा शुद्धो भवेद्भुवम् ॥ ९५ ॥ चतुर्वर्णो वस्त्रहारी गव्यहारी च मानवः ॥ रौप्यमुक्तापहारी च शुद्धद्रव्यापहारकः ॥ ९६ ॥ वर्षाणां
 च सहस्रं च बकजातिर्भवेद्भुवम् ॥ मूत्रकुंडं च वै भुक्त्वा वर्षाणां शतकं तथा ॥ ९७ ॥ ततो भवेच्छुद्धजातिर्वर्षाणां शतकं ब्रज ॥
 कुष्ठव्याधिसमायुक्तो गलितश्चैव पातकी ॥ ९८ ॥ ततो भवेद्ब्राह्मणश्च कुष्ठावशेषसंयुतः ॥ स्वर्णषट्पलदानेन व्याधितो मुच्यते शुचिः
 ॥ ९९ ॥ कोशापहारकश्चैव फलापहारकस्तथा ॥ यक्षः पृथिव्यां संभूतो लीलाद्रव्यापहारकः ॥ १०० ॥ वर्षाणां शतकं चैव चाप
 पक्षी भवेद्भुवम् ॥ ततो भवेत्कृष्णवर्णः शुद्धश्च भारते भुवि ॥ १ ॥ ततो भवेद्ब्राह्मणश्चाप्यधिकांगोपि जन्मभिः ॥ पुनर्जन्मद्विजो भूत्वा
 मुच्यते विप्रभोजनात् ॥ २ ॥ पक्कद्रव्यापहारी च पशुयोनिर्भवेद्भुवम् ॥ यस्यांडकोशो गंधाक्तः कस्तूरी यस्य नाम च ॥ ३ ॥ सप्त

खं० ४ उ.

अ० ८५

॥१९७॥

जन्ममृगो भूत्वा ततो भवति गंधकः ॥ जन्मैकं च ततः शूद्रो गलत्कुष्ठी च जन्मनि ॥४॥ ततो रोगावशेषेण संयुतो ब्राह्मणः कृशः ॥
 स्वर्णषट्पलदानेन मुच्यते नात्र संशयः ॥ ५ ॥ धान्यापहारी दुःखी च कृपणः सप्तजन्मसु ॥ विष्टाकुंडं वर्षशतं संग्राप्य
 मुच्यते भिया ॥ ६ ॥ स्वर्णापहारी कुष्ठी च मानवः पतितो भवेत् ॥ स्वर्णदानप्रतिग्राही विट्कुंडं च प्रयाति च ॥७॥ ततो वर्षशतं
 भुक्त्वा पुरीषं च दिवानिशम् ॥ ततो व्याधो भवेच्छूद्रो रक्तदोषेण संयुतः ॥ ८ ॥ तज्जन्मपातकं भुक्त्वा ब्राह्मणश्च पुनर्भवेत् ॥ व्याधि
 शेषोपयुक्तश्च मुच्यते स्वर्णदानतः ॥ ९ ॥ अगम्यानां च गामी च पूर्वोक्तं रौखं व्रजेत् ॥ कुंभीपाकं महाघोरं वर्षाणां चाप्यसंख्यकम्
 ॥ ११० ॥ ततो भवेत्पुंश्चलीनां योनीनां च कृमिस्तथा ॥ वर्षाणां च सहस्रं च विट्कृमिर्वर्षलक्षकम् ॥ ११ ॥ पशुयोनिर्भवेत्तस्मात्
 स्माच्च क्षुद्रजंतवः ॥ ततो भवेन्म्लेच्छजातिस्ततः शूद्राधमस्तदा ॥ १२ ॥ ततो भवति विप्रश्च व्याधियुक्तो नपुंसकः ॥ पुनश्च ब्राह्मणो
 भूत्वा तीर्थपर्यटनेन च ॥ १३ ॥ क्रमेण शूद्रो भवति वंशहीनश्च पातकात् ॥ भोजयित्वा विप्रलक्षं पुत्रं च लभते शुचिः ॥ १४ ॥
 मानवः क्रोधयुक्तश्च गर्दभः सप्तजन्मसु ॥ मानवः कलहाविष्टः सप्तजन्मसु वायसः ॥ १५ ॥ शालग्रामप्रतिग्राही कालसूत्रं व्रजेद्भुवम् ॥
 वर्षाणां शतकं चैव खंजरीटो भवेत्ततः ॥ १६ ॥ लोहचोरश्च निर्वंशो मषीचोरश्च कोकिलः ॥ शुकोप्यंजनचोरश्च मिष्टचोरः कृमिर्भ
 वेत् ॥ १७ ॥ विप्रद्वेषी गुरुद्वेषी शिरसां च कृमिर्भवेत् ॥ पुंश्चलीं कामिनीं तात भुक्त्वा च रौखं व्रजेत् ॥ १८ ॥ ततो वृथा कृमिश्चैव
 वर्षाणां शतकं तथा ॥ ततोपि विधवा चैव वंध्या च सप्तजन्मसु ॥ १९ ॥ अस्पृश्या जातिहीना च छिन्ननासा भवेत्क्रमात् ॥ रक्त
 द्रव्यापहारी च रक्तदोषान्वितो भवेत् ॥ १२० ॥ आचारहीनो यवनः खंजो भवति हिंसकः ॥ अदीक्षितो वंखरश्च दुष्टदर्शी च कानकः ॥
 ॥ २१ ॥ अहंकारी कर्णहीनो बधिरो वेदनिंदकः ॥ वाक्यहर्ता च मूकश्च हिंसकः क्लेशहीनकः ॥ २२ ॥ मिथ्यावादी श्मश्रुहीनो
 दुर्वाक्यो दंतहीनकः ॥ जिह्वाहीनः सत्यहारी दुष्टोप्यंगुलिहीनकः ॥ २३ ॥ ग्रंथापहारी मूर्खश्च व्याधियुक्तो भवेद्भुवम् ॥ अश्वग्राही च
 तच्चोरो लालामूत्रं व्रजेदिति ॥ २४ ॥ वर्षाणां च शतं स्थित्वा घोटकश्च भवेद्भुवम् ॥ गजचोरो गजग्राही विट्कुंडे च सहस्रकम् ॥ २५ ॥

त्र. वै. क.

॥१९८॥

स्थित्वा वर्ष भवेद्वस्ती तत्पश्चाद्वृषलो भवेत् ॥ अयज्ञे छागहंता च छागचोरप्रतिग्रही ॥ २६ ॥ पूयकुंडे वर्षशतं
 स्थित्वा चांडालतां व्रजेत् ॥ छागश्च वर्षपर्यंतं तदा भवति मानवः ॥ २७ ॥ शत्रुशस्त्रेण छिन्नश्च तदा मुक्तो भवेद्विजः ॥ दत्तापहारी
 वाग्दानं कृत्वा पहरते पुनः ॥ २८ ॥ स भवेन्म्लेच्छयोनी च भुक्त्वा च नरकं व्रजेत् ॥ एकाकी मिष्टमश्नाति कालसूत्रं व्रजेद्भुवम्
 ॥ २९ ॥ तत्र वर्षशतं स्थित्वा प्रेतो वर्षसहस्रकम् ॥ तदा भवति जन्मैकं मक्षिका च पिपीलिका ॥ १३० ॥ जन्मैकं भ्रमरश्चैव जन्मैकं
 मधुमक्षिका ॥ जन्मैकं वरलश्चैव जन्मैकं दंश एव च ॥ ३१ ॥ जन्मैकं मशकश्चैव जन्मैकं पूतिकं स्मृतम् ॥ जन्मैकं तल्पकीटश्च
 तदा शूद्रो भवेद्भुवम् ॥ ३२ ॥ असद्बुद्धिर्याधियुक्तस्तदा मुक्तो भवेद्विजः ॥ तैलचोरस्तैलकारो मूर्ध्नि कीटस्त्रिजन्मकम् ॥ ३३ ॥
 तदा भवेत्स्वर्णकारो जन्मैकं दुष्टमानसः ॥ विश्वैकलिपिकर्ता च भक्ष्यदातुर्धनं हरेत् ॥ ३४ ॥ तमःकुंडे वर्षशतं स्थित्वा स्वर्णवणि
 ग्भवेत् ॥ जन्मैकं च दुराचारो जन्मैकं करणो भवेत् ॥ ३५ ॥ कायस्थेनोदरस्थेन मातुर्मांसं न खादितम् ॥ तत्र नास्ति कृपा तस्य
 दंताभावेन केवलम् ॥ ३६ ॥ स्वर्णकारः स्वर्णवणिक् कायस्थश्च व्रजेश्वर ॥ नरेषु मध्ये ते धूर्ताः कृपाहीना महीतले ॥ ३७ ॥ हृदयं
 क्षुरधाराभं तेषां नास्ति च सादरम् ॥ शतेषु सज्जनः कोपि कायस्थो नेतरौ च तौ ॥ ३८ ॥ सुबुद्धिः शिवयुक्तश्च शास्त्रज्ञो धर्ममा
 नसः ॥ न विश्वसेत्तेषु तात स्वात्मकल्याणहेतवे ॥ ३९ ॥ सीमापहारी दुष्टश्च भूमिचोरश्च हिंसकः ॥ भूमिदानापहारी च काल
 सूत्रं व्रजेद्भुवम् ॥ १४० ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि क्षुत्पिपासार्दितः स्थितः ॥ ततोपि तानि नामानि विष्टायां जायते कृमिः ॥ ४१ ॥
 ततो भवेदसच्छूद्रो जन्मैकं च ततः शुचिः ॥ तस्माज्ज्ञानैः सावधानं भवेत्प्राज्ञश्च यत्नतः ॥ ४२ ॥ रक्तवस्त्रापहारी च जन्मैकं रक्त
 कीटकः ॥ ततः शूद्रश्च जन्मैकं ततो विप्रो भवेच्छुचिः ॥ ४३ ॥ त्रिसंध्यहीनो विप्रश्च प्रातःशायी च यो नरः ॥ संध्याशायी दिवा
 शायी यज्ञसूत्रापहारकः ॥ ४४ ॥ अशुद्धः संध्याकारी च वैदेवेदांगनिन्दकः ॥ तद्विरुद्धः स्वर्गमार्गस्त्रिजन्मपतितो द्विजः ॥ ४५ ॥ यः
 शूद्रो ब्राह्मणीगामी कुंभीपाके व्रजेद्भुवम् ॥ वर्षाणां च त्रिलक्षं च पच्यते तत्र पीडितः ॥ ४६ ॥ दिवानिशं प्रदग्धश्च तप्ततैले च

खं० ४ उ.

अ० ८५

॥१९८॥

दारुणे ॥ ततो भवेद्योनि कीटः पुंश्चलीनां च पातकी ॥ ४७ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि चाहारं तस्य तन्मलम् ॥ ततो भवति चांडालो
 जन्मलक्षं क्रमेण च ॥ ४८ ॥ ततः शूद्रो गलत्कुष्ठी जन्मैकं च ततः शुचिः ॥ सोपि विप्रो व्याधिशेषस्तीर्थपर्यटनाच्छुचिः ॥ ४९ ॥
 असच्छूद्रश्च भवति सोऽस्थानेऽसुरपूजिते ॥ दत्त्वा देवाय नैवेद्यमपवित्रं च मानवः ॥ १५० ॥ सकेशं पार्थिवं लिंगं संपूज्य यवनो
 भवेत् ॥ दुर्बलेन भवेदंधः कुत्सितेन च कुत्सितः ॥ ५१ ॥ अंगहीनो दरिद्रश्च व्याधियुक्तश्च मानवः ॥ अश्रद्धया च निर्माणे निर्माण
 सदृशं फलम् ॥ ५२ ॥ मृद्भस्मगोशकृत्पिंडैस्तथा वालुकयापि वा ॥ कृत्वा लिंगं सकृत्पूज्य वसेत्कल्पायुषं दिवि ॥ ५३ ॥ ततो भवति
 विप्रश्च महाप्राज्ञश्च भूमिमान् ॥ राजा भवेद्भारते च लिंगानां शतपूजनात् ॥ ५४ ॥ सहस्रपूजनात्सोपि लभते निश्चितं फलम् ॥ स्थित्वा
 च सुचिरं स्वर्गे राजेंद्रो भारते भवेत् ॥ ५५ ॥ अयुते च तदीशश्च लक्षे च पृथिवीश्वरः ॥ पूजने चातिभक्त्या चाप्यतिरिक्तं फलं
 लभेत् ॥ ५६ ॥ तीर्थस्नानेन दानेन विप्राणां भोजनेन च ॥ नारायणार्चया चैव विप्रजातिश्च कर्मणा ॥ ५७ ॥ अतिरिक्तेन तपसा
 पंडितो ब्राह्मणो भवेत् ॥ पंडितो ब्राह्मणश्चैव वैष्णवश्च जितेंद्रियः ॥ ५८ ॥ अनेकजन्मपुण्येन जायते भारते भुवि ॥ तस्यांघ्रिस्पर्श
 नेनैव सद्यः पूता वसुंधरा ॥ ५९ ॥ तीर्थाः कुर्वति तीर्थानि जीवन्मुक्ताश्च वैष्णवाः ॥ स्वपुंसां च सहस्रं च पुनंतीति श्रुतौ श्रुतम्
 ॥ १६० ॥ पापेन वैद्यजन्मैव दुश्चिकित्सोपि ब्राह्मणः ॥ दुश्चिकित्सस्तथा वैद्यो व्यालग्राही त्रिजन्मसु ॥ ६१ ॥ अतिकूरो दुराचारो
 द्वेषा च सुरविप्रयोः ॥ स भवेत्कुटिलव्यालो वर्षाणां च सहस्रकम् ॥ ६२ ॥ पुंश्चलीलंपटानां च दूती या कामिनी व्रज ॥ कालसूत्रे
 वर्षशतं स्थित्वा च गोधिका भवेत् ॥ ६३ ॥ जन्मैकं गोधिका भूत्वा हरिणश्च त्रिजन्मसु ॥ जन्मैकं महिषश्चैव जन्मैकं भल्लुको
 भवेत् ॥ ६४ ॥ जन्मैकं गंडकश्चैव सृगालश्च त्रिजन्मसु ॥ परकीयतडागं च सुप्तसस्यं ददाति च ॥ ६५ ॥ स भवेन्नक्रजातिश्च
 कच्छपश्च त्रिजन्मसु ॥ वृथा मांसं च यो भुंक्ते मत्स्यलुब्धश्च ब्राह्मणः ॥ ६६ ॥ भुंक्ते मांसमदत्तं च स मीनश्च मृगो भवेत् ॥
 वर्षाणां च सहस्रं च तात भुक्त्वा च किलिबषम् ॥ ६७ ॥ कर्मभोगाच्छुचिर्भूत्वा स पुनर्ब्राह्मणो भवेत् ॥ एकादशीविहीनश्च

ब्र. वै. ल.

॥१९९॥

ब्राह्मणः पतितो भवेत् ॥ ६८ ॥ भक्ष्यस्य द्विगुणं दत्त्वा तेन पापेन मुच्यते ॥ मम जन्मदिने चैव यो भुंक्ते मानवोऽधमः ॥ ६९ ॥ त्रैलोक्यजनितं पापं सोऽपि भुंक्ते न संशयः ॥ भुक्त्वा च नरकं सर्वं पश्चाच्चांडालतां व्रजेत् ॥ १७० ॥ एवं च शिवरात्रौ च श्रीरामनवमीदिने ॥ उपवासासमर्थश्च हविष्यान्नं समाचरेत् ॥ ७१ ॥ ततोऽशक्तो दुर्बलश्च भोजयेद्ब्राह्मणानपि ॥ कृत्वा महोत्सवं पुण्यं मदीयं पातकाच्छुचिः ॥ ७२ ॥ तस्माद्यत्नेन कर्तव्यं नामसंकीर्तनं मम ॥ गृध्रः कोटिसहस्राणि शतजन्मानि सूकरः ॥ ७३ ॥ श्वापदः शतजन्मानि भवेच्च निशि भोजनात् ॥ अदीक्षितो द्विजश्चैव शंखश्चिह्नः शुको भवेत् ॥ ७४ ॥ अनुद्राही द्विजश्चैव राजहंसो भवेद्भुवम् ॥ चित्रवस्त्रापहारी च मयूरश्च त्रिजन्मसु ॥ ७५ ॥ तेजःपात्रापहारी च भवेत्कारंडवश्चिरम् ॥ सुराणां प्रतिमाचोरोप्यंधश्च सप्तजन्मसु ॥ ७६ ॥ दरिद्रो व्याधियुक्तश्च बधिरश्चापि कुब्जकः ॥ स्त्रीतैलमधुमांसानि खौ वा पंचपर्वसु ॥ ७७ ॥ सेवते यो महामूढो वज्रदंष्ट्रं व्रजेद्भुवम् ॥ पातकी दुःखितस्तत्र वर्षाणां च सहस्रकम् ॥ ७८ ॥ ततो भवति म्लेच्छश्च चांडालः सप्तजन्मसु ॥ व्याधियुक्तस्ततः शूद्रो ब्राह्मणश्च ततः शुचिः ॥ ७९ ॥ तस्माद्यत्नात् भोक्तव्यं भारते धर्मभीरुणा ॥ ब्राह्मणं च सुरं दृष्ट्वा न नमेद्यो नराधमः ॥ १८० ॥ यावज्जीवनपर्यंतमशुचिर्यवनो भवेत् ॥ अभ्युत्थानं न कुरुते दृष्ट्वा चागतब्राह्मणम् ॥ ८१ ॥ स भवेद्ब्रह्मघाती च सप्तजन्मसु निश्चितम् ॥ शिवद्वेषी कुक्कुटश्च देवलः सप्तजन्मसु ॥ ८२ ॥ पितृदेवार्चनं हन्ति वेदोक्तं ज्ञानदुर्बलः ॥ स याति नरकं पापी वर्षाणां च सहस्रकम् ॥ ८३ ॥ ततश्च रौरवं भुक्त्वा तीर्थकाकस्त्रिजन्मसु ॥ त्रिजन्मसु शृगालश्च तीर्थे भुङ्क्ते शवं व्रज ॥ ८४ ॥ त्रिजन्मसु भवेत्सोऽपि तीर्थेषु शवरक्षकः ॥ शवानां करमादत्ते कर्मणा कृतपातकी ॥ ८५ ॥ नित्यं सुरार्चनं कृत्वा दांभिको ज्ञानदुर्बलः ॥ गुरुं च नार्चयेद्भक्त्या तस्मै नान्नं ददाति यः ॥ ८६ ॥ स भवेद्देवलो दुःखी देवशापेन पातकी ॥ नित्यं सुरार्चनं कृत्वा दांभिको ज्ञानदुर्बलः ॥ ८७ ॥ पूजाफलं न लभते देवद्रोही स दारुणः ॥ दीपनिर्वाणकर्ता च खद्योतः सप्तजन्मसु ॥ ८८ ॥ अतीव मत्स्यलुब्धश्चाप्यनैवेद्यं च खादति ॥ स भवेन्मत्स्यरंगश्च मार्जारः सप्तजन्मसु ॥ ८९ ॥ गोणीहर्ता कपोतश्च

खं० ४ उ.

अ० ८५

॥१९९॥

मालाहर्ता विहंगमः ॥ चटको धान्यचोरश्च मांसचोरश्च कुंजरः ॥ १९० ॥ कविः प्रहर्ता विदुषां मंडूकः सप्तजन्मसु ॥ असत्कवि
 ग्रामविप्रो नकुलः सप्तजन्मसु ॥ १९१ ॥ कुष्टी भवेच्च जन्मैकं कृकलासस्त्रिजन्मसु ॥ जन्मैकं वरलश्चैव ततो वृक्षपिपीलिका
 ॥ १९२ ॥ ततः शूद्रश्च वैश्यश्च क्षत्रियो ब्राह्मणस्तथा ॥ कन्याविक्रयकारी च चतुर्वर्णो हि मानवः ॥ १९३ ॥ सद्यः प्रयाति तामि
 स्त्रं यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ततो भवति व्याधश्च मांसविक्रयकारकः ॥ १९४ ॥ ततो व्याधिर्भवेत्पश्चाद्यो यथापूर्वजन्मनि ॥ मन्नामवि
 क्रयी विप्रो न हि मुक्तो भवेद्भुवम् ॥ १९५ ॥ मृत्युलोके च मन्नामस्मृतिमात्रं न विद्यते ॥ पश्चाद्भवेत्स गोयोनौ जन्मैकं ज्ञानदु
 र्बलः ॥ १९६ ॥ ततश्छागस्ततो मेषो महिषः सप्तजन्मसु ॥ महाचक्री च कुटिलो धर्महीनस्तु मानवः ॥ १९७ ॥ जन्मैकं तैलकारश्च
 कुंभकारस्तथैव च ॥ मिथ्याकलंकवक्ता च देवब्राह्मणनिन्दकः ॥ १९८ ॥ स भवेत्स्वर्णकारश्च रजकः सप्तजन्मसु ॥ ब्राह्मणक्षत्रवि
 द्शूद्राः कुत्सिताः शौचवर्जिताः ॥ १९९ ॥ जन्म तेषां म्लेच्छयोनौ वर्षाणामयुतं तथा ॥ कामतो योषितां श्रोणीस्तनास्ये यश्च पश्य
 ति ॥ २०० ॥ स भवेद्दृष्टिहीनश्च परत्रापि नपुंसकः ॥ विप्रोभिचारकर्ता च हिंसको ज्ञानदुर्बलः ॥ १ ॥ यात्येवमंधतामिस्रं वर्षा
 णामयुतं तथा ॥ तदा भवति दैवज्ञोप्यग्रदानी च दुर्मतिः ॥ २ ॥ ततः शूद्रो भवेद्विप्रो भोगेन कर्मणस्तथा ॥ शास्त्रज्ञाता च दैवज्ञो
 मिथ्या वदति लोभतः ॥ ३ ॥ स भवेच्च ध्रुवं ज्येष्ठी वानरः सप्तजन्मसु ॥ अनेकजन्मतपसा भारते ब्राह्मणो भवेत् ॥ ४ ॥ सुबुद्धि
 रतिधर्मिष्ठो धर्महीनश्च पातकी ॥ स्वधर्मनिरतो विप्रः परमाच्च हुताशनात् ॥ ५ ॥ पवित्रश्चातितेजस्वी तस्माद्भीताः सुराः सदा ॥
 नदीषु च यथा गंगा तीर्थेषु पुष्करं यथा ॥ ६ ॥ पुरीषु च यथा काशी यथा ज्ञानिषु शंकरः ॥ शास्त्रेषु च यथा वेदा यथाश्वत्थ
 श्च पादपे ॥ ७ ॥ मम पूजातपस्यासु व्रतेष्वनशनं यथा ॥ तथा जातिषु सर्वासु ब्राह्मणः श्रेष्ठ एव च ॥ ८ ॥ विप्रपादेषु तीर्थानि
 पुण्यानि च व्रतानि च ॥ विप्रपादरजः शुद्धं पापव्याधिविमर्दनम् ॥ ९ ॥ शुभाशीर्वचनं तेषां सर्वकल्याणकारणम् ॥ एतत्ते
 कथितं तात विपाकः कर्मणामहो ॥ २१० ॥ यथाश्रुतं यथाज्ञातं तदशेषं निशामय ॥ श्रुत्वा धर्मविपाकं च वाचकाय सुवर्णकम् ॥ ११॥

ब्र. वै. क.

॥२००॥

दद्यात्तस्मै च रौप्यं च वस्त्रं तांबूलमेव च ॥ सुवर्णशतकं दद्यात्सद्यो देही च गोकुलम् ॥ रौप्यं वस्त्रं च तांबूलं मत्प्रीत्या ब्राह्मणाय च ॥ २१२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नंदसंवादे पंचाशीतित मोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ केदारकन्याप्रस्तावात्कथितं कर्मकीर्तनम् ॥ कृत्यास्त्रीणां प्रसंगेन तद्व्या सेन वद प्रभो ॥ १ ॥ केदारकन्या सा का वा को वा केदारभूपतिः ॥ कस्य वंशे च तज्जन्म तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ श्री भगवानुवाच ॥ ॥ पुरा तु ब्रह्मणः पुत्रो मनुः स्वायंभुवस्तथा ॥ तस्य स्त्री शतरूपा च धन्या मान्या च योषिताम् ॥ ३ ॥ प्रियव्रतोत्तानपादौ तयोः पुत्रौ बभूवतुः ॥ उत्तानपादपुत्रश्च ध्रुव एव महायशः ॥ ४ ॥ तत्पुत्रो नंदसावर्णिः केदारश्च तदा त्मजः ॥ सप्तद्वीपपतिः श्रीमान्केदारो वैष्णवः स्वयम् ॥ ५ ॥ तस्य रक्षानिमित्तेन तत्सभायां सुदर्शनम् ॥ गवां लक्षं नवं शुद्धं स्वर्णशृंगं च भूषितम् ॥ ६ ॥ वह्निशुद्धानि वस्त्राणि दत्तानि वरुणेन च ॥ सुवर्णानां तथा लक्षं सर्वसस्या वसुंधरा ॥ ७ ॥ मणिरत्नं च मुक्ताश्च हीरकं परमं तथा ॥ माणिक्यमश्वरत्नानां लक्षं लक्षं च हस्तिनाम् ॥ ८ ॥ रौप्यं प्रवालं मिष्टान्नं शत धान्याचलं वरम् ॥ नित्यं नित्यं ब्राह्मणेभ्यो ददौ च रत्नभूषणम् ॥ ९ ॥ शतलक्षं ब्राह्मणानां भोजयामास नित्यशः ॥ जलभोजनपात्राणि सुवर्णानां ददौ नृपः ॥ १० ॥ सुवर्णानां यज्ञसूत्रमंगुलीयकमुत्तमम् ॥ आसनं स्वर्णरत्नानां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ ११ ॥ ब्राह्मणानां च लक्षं च सूपकारं नृपस्य च ॥ ब्राह्मणानां द्विलक्षं च परिवेषणकारकम् ॥ १२ ॥ घृतकुल्या मधुकुल्या दधिकुल्या मनोहराः ॥ गुडकुल्या दुग्धकुल्या नित्यं प्रार्थनमीप्सितम् ॥ १३ ॥ प्रातरारभ्य संध्यांतं विप्राणां भोजनं तथा ॥ दुःखिनां भिक्षुकाणां च धनदानं यथोचितम् ॥ १४ ॥ फलमूलाशनो राजा वैष्णवश्च जितेंद्रियः ॥ सर्वं मदर्पणं कृत्वाऽजन्पमां च दिवानिशम् ॥ १५ ॥ एकदा सूपकारश्च तमुवाच नृपेश्वरम् ॥ विप्राणां भोजनायैव दशलक्षमुपस्थितम् ॥ १६ ॥ भुंजते ब्राह्मणाश्चाद्य रूक्षमन्नं वद प्रभो ॥ कुर्वतु भक्षणं ते वै विप्राः सूपदिना नृप ॥ १७ ॥ चतुर्योजनपर्यंतमधिकारो

खं० ४ उ.

अ० ८६

॥२००॥

नृपस्य च ॥ यो राजा तच्छतगुणः स एव मंडलेश्वरः ॥ १८ ॥ तत्तदशगुणो राजा राजेंद्रः परिकीर्तितः ॥ राजेंद्राणां पंचलक्षं नित्यं
 केदारसंसदि ॥ १९ ॥ अमूल्यरत्नमाणिक्यं मुक्ताहारं मणीश्वरम् ॥ गजरत्नमश्वरत्नं केदाराय करं ददौ ॥ २० ॥ कमला कलया
 जाता यज्ञकुंडसमुद्भवा ॥ वह्निशुद्धांशुकाधाना रत्नभूषणभूषिता ॥ २१ ॥ कामुकी कामिनीश्रेष्ठा कन्या कमललोचना ॥ कन्या
 स्मि ते महाराजेत्युवाच नृपतिं च सा ॥ २२ ॥ राजा संपूज्य तां भक्त्या तस्थौ पत्नीं समर्प्य च ॥ सा विज्ञाय प्रसू तातं कृत्वा च
 विनयं मुदा ॥ २३ ॥ ययौ पुण्यवनं रम्यं तपसे यमुनांतिकम् ॥ तत्तपस्यावनं यस्मात्तस्माद्भूदावनं स्मृतम् ॥ २४ ॥ तपसा वरयामास मां
 वरं च वरंवरम् ॥ ब्रह्मा ददौ वरं तस्यै पश्चात्कृष्णं लभिष्यसि ॥ २५ ॥ सा चैकदा नदीतीरे वसन्ते सस्मिता सती ॥ शयाना पुष्पश
 य्यायां रत्नाभरणभूषिता ॥ २६ ॥ ब्रह्मा परीक्षितुं यातः साध्वीं च सुमनोहराम् ॥ ददर्श कन्या रहसि युवानं पुरुषं परम् ॥ २७ ॥ चंद
 नोक्षितसर्वांगं रत्नभूषणभूषितम् ॥ सस्मितं कामुकं रम्यं रमणीनां च वाञ्छितम् ॥ २८ ॥ यथा षोडशवर्षीयं कुमारं कनकप्रभम् ॥
 कोटिकंदर्पलीलाभं पीतांबरधरं वरम् ॥ २९ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं शरत्पद्मसुलोचनम् ॥ दृष्ट्वा तं च समुत्थाय वासयामास सन्निधौ ॥
 ॥ ३० ॥ पूजां चकार भक्त्या च फलं मूलं ददौ मुदा ॥ सुवासितं जलं दत्त्वा प्रणनाम मुदान्विता ॥ ३१ ॥ पूजां गृहीत्वा मुदितः
 सादरां तामुवाच ह ॥ विप्ररूपी च भगवान्प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ कामुकीनां च काम्यं च सतीनां दुष्करं व्रज ॥ ३२ ॥ ॥ धर्म
 उवाच ॥ ॥ भवती कस्य कन्या वा किं ते नाम मनोहरे ॥ किं करोषि रहस्येव तन्मे कथितुमर्हसि ॥ ३३ ॥ कस्य हेतोस्तपस्या
 ते किं वा वाञ्छसि सुन्दरि ॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते यत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥ ३४ ॥ ॥ वृंदोवाच ॥ ॥ विप्र केदारकन्याहं वृंदा वृंदावने
 स्थिता ॥ तपः करोमि रहसि चिंतयामि हरिं पतिम् ॥ ३५ ॥ यदि दातुं समर्थोसि देहि मे वाञ्छितं वरम् ॥ असमर्थोसि चेद्ब्रूच्छ किं
 ते प्रश्नेन ब्राह्मण ॥ ३६ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ निरीहमवितर्क्यं च परमात्मानमीश्वरम् ॥ निर्गुणं च निराकारं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥
 ॥ ३७ ॥ का क्षमा तं पतिं कर्तं विना लक्ष्मीं सरस्वतीम् ॥ चतुर्भुजस्य द्वे भार्ये हरे वैकुण्ठशायिनः ॥ ३८ ॥ गोलोके द्विभुजस्यापि

ब्र. वै. कं.
॥२०१॥

श्रीवंशीवदनस्य च ॥ किशोरगोपवेषस्य परिपूर्णतमस्य च ॥ ३९ ॥ तस्य भार्या स्वयं राधा महालक्ष्मीः परात्परा ॥ ब्रह्मस्वरूपा
परमा परमात्मानमीश्वरम् ॥ ४० ॥ भजते सततं शांतं सुरम्यं श्यामसुन्दरम् ॥ कोटिकंदर्पसौंदर्यनिर्दितं सुकलेवरम् ॥ ४१ ॥ अमू
ल्यरत्नाभरणं सत्यं च नित्यविग्रहम् ॥ पीतांबरधरं रम्यं दातारं सर्वसंपदाम् ॥ ४२ ॥ श्रीकृष्णश्च द्विधारूपो द्विभुजश्च चतुर्भुजः ॥
चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे गोलोके द्विभुजः स्वयम् ॥ ४३ ॥ यन्निमेषो भवेद्वंदे ब्रह्मणः पतनेन च ॥ पंचविंशत्सहस्रेण युगेनेंद्रस्य पातनम् ॥
॥ ४४ ॥ चतुर्दशेंद्रावच्छिन्नकालेन ब्रह्मणो दिनम् ॥ तावतीति निशा तस्य विधातुर्जगतामपि ॥ ४५ ॥ एवं त्रिंशद्दिनैमांसं द्विषट्के
मासि वर्षकम् ॥ एवं शतायुस्तस्यैव निबोध बोधतत्परम् ॥ ४६ ॥ यावज्जीवनपर्यंतं सेवते सनकादयः ॥ कल्पानां कोटिकोटिं च
तत्र साध्यश्च यो विभुः ॥ ४७ ॥ सहस्रवक्रः शेषश्च सेवते च जपेत्सदा ॥ दिवानिशं च यं भक्त्या कल्पकोटिशतं शतम् ॥ ४८ ॥ तत्र
साध्यो हितकरो दुराराध्यः परात्परः ॥ ब्रह्मा ब्रह्मस्वरूपं तं भजेज्जन्मनि जन्मनि ॥ ४९ ॥ वक्त्रैश्चतुर्भिः सततं स्तौति नित्यं सनातनम् ॥
वेदे निर्वचनीयश्च वेदानां जनको विधिः ॥ ५० ॥ विधाता फलदाता च दाता च सर्वसंपदाम् ॥ तत्र साध्यो हि भगवान्कालकालांत
कांतकः ॥ ५१ ॥ संहारकर्ता जगतां कलया रुद्ररूपतः ॥ स स्तौति पंचवक्त्रैस्तु कोन्योन्यस्यापि का कथा ॥ ५२ ॥ तत्परश्च प्रियो
नास्ति वृंदे भगवतः शृणु ॥ सर्वशक्तिस्वरूपा सा दुर्गा दुर्गतिनाशिनी ॥ ५३ ॥ ब्रह्मस्वरूपा परमा मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ नारायणी
विष्णुमाया वैष्णवी सा सनातनी ॥ ५४ ॥ यन्मायया जगद्भ्रान्तमनित्ये भ्रमते सदा ॥ सा स्तौति भक्त्या यं देवं वृंदेप्यंगे दिवानि
शम् ॥ ५५ ॥ स्तौति भक्त्या स्वशक्त्या च गजवक्रः षडाननः ॥ ध्यायते यं गणेशश्च सर्वादौ यस्य पूजनम् ॥ ५६ ॥ भगवान्सर्वदेवेशो
ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः ॥ सिद्धेद्रेषु च देवेद्रे योगीद्रे ज्ञानिनां गुरौ ॥ ५७ ॥ न गणेशात्परो विद्वान्गणेशश्च सुराधिपः ॥ सरस्वती च
यं स्तोतुमशक्ता परमेश्वरी ॥ ५८ ॥ दिवानिशं पादपद्मं भक्त्या पद्मां न सेवते ॥ यत्कटाक्षाज्जगत्सर्वं परिपूर्णतमं शिवम् ॥ ५९ ॥
यद्भयाद्वातिवातोयं सूर्यस्तपति यद्भयात् ॥ वर्षतींद्रो दहत्यग्निर्मृत्युश्चरति जंतुषु ॥ ६० ॥ पृथिवीसेवया यस्य सर्वाधारा वसुंधरा ॥

खं० ४ उ.
अ० ८६

॥२०१॥

समुद्रा निश्चलाः शैला यस्य भीताश्च सुन्दरि ॥ ६१ ॥ तीर्थसारा च सा गंगा पवित्रा मुक्तिदायिनी ॥ जगतां पावनी देवी यस्य
 पादाब्जसेवया ॥ ६२ ॥ पवित्रा तुलसी देवी स्मरणाद्यस्य सेवनात् ॥ नवग्रहाश्च दिक्पाला भीता यस्य प्रतापतः ॥ ६३ ॥ ब्रह्मां
 डेषु च सर्वेषु ब्रह्मविष्णुशिवात्मकाः ॥ अन्ये ये ये सुरेशाश्च शेषाद्या मुनयस्तथा ॥ ६४ ॥ केचित्कलास्वरूपाश्चाप्यंशरूपाश्च
 केचन ॥ केचित्कलांशाः कृष्णस्य केचिच्च परमात्मनः ॥ ६५ ॥ पतिमिच्छसि कल्याणि प्रकृतेः परमीश्वरम् ॥ गोलोके राधिका
 साध्यो नान्येषां च कदाचन ॥ ६६ ॥ मां भजस्व महाभागे नृपाणामीश्वरं पतिम् ॥ बलवंतं च देवेभ्यो दैत्येभ्यश्च वरानने ॥ ६७ ॥
 सुखानि यानि कल्याणि त्रिषु लोकेषु संति वै ॥ भुंक्ष्व तान्येव सर्वाणि मत्प्रसादान्न संशयः ॥ ६८ ॥ सप्तसागरपारे च कांचनी
 रुचिरा वरे ॥ देवानां क्रीडनार्थाय विधात्रा निर्मिता पुरी ॥ ६९ ॥ तत्रैव गच्छ भद्रं ते रम रामे मया सह ॥ महेंद्रस्य प्रियवनं
 पुष्पोद्यानसमन्वितम् ॥ ७० ॥ गच्छ स्वर्णमयीं लंकां नानारत्नविभूषिताम् ॥ तत्रैव गच्छ भद्रं ते रम रामे मया सह ॥ ७१ ॥
 विस्पंदकं सुवसनं नंदकं पुष्पभद्रकम् ॥ तत्रैव गच्छ भद्रं ते रम रामे मया सह ॥ ७२ ॥ सुमेरुगह्वरं वापि क्षीरोदं वा मनोहरम् ॥
 तत्रैव गच्छ भद्रं ते रम रामे मया सह ॥ ७३ ॥ सत्यलोकं ब्रह्मलोकं रम्यं सद्य रहःस्थलम् ॥ तत्रैव गच्छ भद्रं ते रम रामे ॥
 ७४ ॥ मलयं निलयं रम्यं महेंद्रसारनिर्मितम् ॥ सुगंधियुक्तं सततं शुद्धं चंदनवायुना ॥ ७५ ॥ मालती यूथिका रम्या केतकी
 माधवी तथा ॥ चारुचंपकपुष्पाणां गंधेन सुमनोहरम् ॥ तत्रैव ॥ ७६ ॥ पिकानां भ्रमराणां च मधुरध्वनिसंयुतम् ॥ तत्रैव ॥
 ७७ ॥ इंद्रस्य वरुणस्यैव वायोरपि यमस्य च ॥ धनेश्वरस्य वह्नेश्च धर्मस्य शशिनस्तथा ॥ ७८ ॥ सुरम्यं लोकमेतेषां मध्ये
 देवि यथेच्छसि ॥ तत्रैव ॥ ७९ ॥ रत्नद्वीपं मणिद्वीपं रम्यं चंद्रसरोवरम् ॥ तत्रैव गच्छ भद्रं ते ॥ ८० ॥ इत्येवमुक्त्वा संभोक्तुं
 गच्छंतं तं छलेन च ॥ न वास्तवपरीक्षार्थं सतीत्वं बोधितुं ब्रज ॥ ८१ ॥ उवाच सा नृपसुता कोपवक्रास्यलोचना ॥ हितं सत्यं योग
 युक्तं धर्मार्थं च यशस्करम् ॥ ८२ ॥ ॥ श्रीवृंदोवाच ॥ ॥ धैर्यं कुरु महाभाग श्रेष्ठो जातिषु ब्रह्माणः ॥ ब्राह्मणानां तपो मूलं सत्यं वेदव्रतं

अ. वै. क.

॥२०२॥

धृतिः ॥ ८३ ॥ परस्त्रीसहसंभोगः स्वभावश्चाप्यधर्मिणाम् ॥ अधर्मेणैव हे विप्र दुष्टोऽभद्राणि पश्यति ॥ ततः सपत्ने जयति समूलस्थो
 विनश्यति ॥ ८४ ॥ पतिव्रतानां गमने बलात्कारेण निश्चितम् ॥ मातृगामी भवेत्सद्यो ब्रह्महत्याशतं भवेत् ॥ ८५ ॥ कुंभीपाके
 पच्यते च यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ प्रदग्धस्तैलतपेषु न मृतः सूक्ष्मदेहतः ॥ ८६ ॥ ताडितो यमदूतैश्च लोहदंडेन मूर्धनि ॥ क्षणं सुखं चिरं
 दुःखं सर्वनाशस्य कारणम् ॥ ८७ ॥ अगम्यागमनं दुःखं धर्मिष्ठो नैव वाञ्छति ॥ क्षमस्व गच्छ भद्रं ते ब्राह्मण ज्ञानदुर्बल ॥ ८८ ॥
 यथा दीपशिखां दृष्ट्वा कीटः पतति निश्चितम् ॥ मिष्टं दृष्ट्वा बडीशाग्रे लुब्धमीनो मृगो यथा ॥ ८९ ॥ यथाविषाक्तं भक्ष्यं च भुंक्ते
 भोक्ता बुभुक्षितः ॥ गृह्णाति दुष्टो दुष्टं च विषकुंभं पयोमुखम् ॥ ९० ॥ तथा दृष्ट्वा परस्त्रीणां मुखपद्मं मनोहरम् ॥ विनाशबीजं मोहे
 न भ्रांतो भवति लंपटः ॥ ९१ ॥ सुखं च रुचिरं स्त्रीणां श्रोणियुग्मं स्तनौ तथा ॥ कामाधारं नाशबीजमधर्मस्थलमेव च ॥ ९२ ॥
 भगं नरककुंडं च लालामूत्रसमन्वितम् ॥ दुर्गंधियुक्तं पापं च यमदंडस्य कारणम् ॥ ९३ ॥ यथा लिंगं विशत्येव पापयोनौ च यो
 षिताम् ॥ तथा पुमान्विशत्येव रौरवे च युगेयुगे ॥ ९४ ॥ रहस्यं चापदं दृष्ट्वा मां त्वं धर्षितुमिच्छसि ॥ अत्रैव सर्वदेवाश्च लोकपाला
 श्च ब्राह्मण ॥ ९५ ॥ जाज्वल्यमानो धर्मश्च साक्षी शास्ता च कर्मणाम् ॥ यमश्च दंडकर्ता च स्थापितो हरिणा स्वयम् ॥ ९६ ॥ स्व
 यं कृष्णश्च धर्मात्मा ज्ञानरूपो महेश्वरः ॥ दुर्गा बुद्धिर्मनो ब्रह्मा चेंद्रियाणि सुरास्तथा ॥ ९७ ॥ सर्वप्राणिषु तिष्ठन्ति साक्षिणः कर्मणां
 द्विज ॥ क गुप्तं क रहस्यं वा ब्राह्मण ज्ञानदुर्बल ॥ ९८ ॥ क्षमस्व गच्छ भद्रं ते अवध्याश्च द्विजातयः ॥ शक्ताहं भस्मसात्कर्तुं
 गच्छ वत्स यथासुखम् ॥ ९९ ॥ तपस्यासु मम गतमष्टोत्तरशतं युगम् ॥ नास्ति गोत्रं मत्पितुश्च न माता न पिता मम ॥ १०० ॥
 सर्वांतरात्मा भगवान्कृष्णो रक्षति मां द्विज ॥ कृष्णेन स्थापितो धर्मो मां च रक्षति नित्यशः ॥ १ ॥ आदित्यश्च तथा चंद्रः पवनश्च
 हुताशनः ॥ ब्रह्मा शंभुर्भगवती दुर्गा रक्षति मां सदा ॥ २ ॥ येन शुक्लीकृता हंसाः शुकाश्च हरिताः कृताः ॥ मयूराश्चित्रिता येन स मे
 रक्षां करिष्यति ॥ ३ ॥ अनाथबालवृद्धानां रक्षकाः सर्वदेवताः ॥ नारीबुद्ध्या न मां धर्मस्त्यक्त्वा गच्छेद्धि सर्वदा ॥ ४ ॥ मां मातरं

खं० ४ उ०

अ० ८६

॥२०२॥

परित्यज्य गच्छ वत्स यथासुखम् ॥ इत्येवमुक्त्वा देवी सा तस्थौ तत्र धरा यथा ॥ ६ ॥ आगच्छंतं च संभोक्तुं मायातं बोध
 नेन च ॥ शशापेति च सा कोपाद्ब्रह्मबंधो क्षयो भव ॥ ६ ॥ क्षयो भव दुराचार हे पापिष्ठ क्षयो भव ॥ पुनः शतं स्वयं सूर्यो
 वारयामास यत्नतः ॥ ७ ॥ एतस्मिन्नंतरे तात तत्रैव जगदीश्वराः ॥ आजगमुरतिसंन्रस्ता ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ८ ॥ धर्मं
 दृष्ट्वा कलारूपं रुरुदुस्त्रिदशेश्वराः ॥ कृत्वा क्रोडेतीव कृशं कुह्ना भीतं यथा विधुम् ॥ निश्चेष्टं मलिनं दग्धं सतीकोपाग्निना
 ब्रज ॥ ९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ क्षमस्व वृन्दे मद्भक्ते जन्ममृत्युजराहरे ॥ धर्मं जीवय मद्भक्तं रक्ष धर्मं पतिव्रते ॥
 ॥ ११० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ ध्वांतपूर्णं जगत्सर्वं विना धर्मं बभूव ह ॥ कंपितौ चंद्रसूर्यौ च शेषश्चापि वसुंधरा ॥ ११ ॥
 ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ ॥ प्रनष्टं च जगत्सर्वं विना धर्मेण सुन्दरि ॥ धर्मं जीवय भद्रं ते स्वस्ति तेस्तु वरानने
 ॥ १२ ॥ ॥ सूर्य उवाच ॥ ॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते यत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥ धर्मं जीवय भद्रं ते रक्ष सृष्टिं पतिव्रते ॥ १३ ॥
 ॥ ॥ अनंत उवाच ॥ ॥ धर्मं करोषि तपसा कथं धर्मं विहंसि च ॥ धर्मं जीवय भद्रं ते सर्वधर्मो भवेत्तव ॥ १४ ॥ ॥ चंद्र
 उवाच ॥ ॥ द्विजरूपधरो धर्मस्त्वां परीक्षितुमागतः ॥ ब्रह्मणा प्रेरितश्चैव निर्दोषश्च विहंसितः ॥ १५ ॥ ॥ महेंद्र उवाच ॥ ॥
 तपसोपार्जितो धर्मो धर्मेण च फलं नृणाम् ॥ कथं फलं च तपसां यदि धर्मः क्षयं गतः ॥ १६ ॥ ॥ वरुण उवाच ॥ ॥ धर्मं
 जीवय धर्मिष्ठे धर्मं रक्ष सनातनम् ॥ निष्फलं कर्मिणां कर्म विना धर्मेण धार्मिके ॥ १७ ॥ ॥ पवन उवाच ॥ ॥ जगत्पूतं
 कुरु शुभे धर्मं जीवय सांप्रतम् ॥ धर्मे प्रनष्टे तपसां तवापूर्वं विनश्यति ॥ १८ ॥ ॥ वह्निरुवाच ॥ ॥ स्वधर्मोपार्जनं कर्तुमाग
 तासि च भारतम् ॥ विहंसि धर्ममज्ञात्वा पुनर्जीवय सुंदरि ॥ १९ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ वेदोक्तकर्मकर्तृणामहं विश्वेश्वरा
 नने ॥ धर्मानुसारात्फलदो धर्मं जीवय सत्वरम् ॥ १२० ॥ देवानां वचनं श्रुत्वा समुत्थाय पतिव्रता ॥ नमस्कृत्य सुरेशांश्च तानुवा
 च तपस्विनी ॥ २१ ॥ ॥ वृन्दोवाच ॥ ॥ अहं देव न जानामि धर्मं ब्राह्मणरूपिणम् ॥ कृतः क्षयो मया कोपान्मां परीक्षि

ब. वै. कं.
॥२०३॥

तुमागतः ॥ २२ ॥ जीवयामि ध्रुवं धर्मं युष्माकं च प्रसादतः ॥ इत्येवमुक्त्वा सा वृन्दा चेत्युवाच ब्रजेश्वर ॥ २३ ॥ तपः सत्यं
यदि मम सत्यं च विष्णुपूजनम् ॥ तेन पुण्येन सद्योत्र द्विजो भवतु विज्वरः ॥ २४ ॥ यदि मे च भवेत्सत्यं व्रतं सत्यं तपः शुचि ॥
तेन पुण्येन सत्येन द्विजो भवतु विज्वरः ॥ २५ ॥ यदि नारायणः सत्यः सर्वात्मा नित्यविग्रहः ॥ ज्ञानात्मकः शिवः सत्यो द्विजो
भवतु विज्वरः ॥ २६ ॥ ब्रह्म सत्यं च ते देवाः प्रकृतिः परमा यदि ॥ यज्ञः सत्यस्तपः सत्यं द्विजो भवतु विज्वरः ॥ २७ ॥ इत्येव
मुक्त्वा सा वृन्दा धर्मं क्रोडे चकार च ॥ तं दृष्ट्वा च कलारूपं रुरोद कृपया सती ॥ २८ ॥ एतस्मिन्नंतरे मूर्तिधर्मभार्या शुचा
कुला ॥ निपत्य विष्णुपादे च शिरसा चेत्युवाच सा ॥ २९ ॥ ॥ मूर्तिरुवाच ॥ ॥ हे नाथ करुणासिंधो दीनबंधो कृपां कुरु ॥
तूर्णं जीवय कांतं मे जगन्नाथ कृपामय ॥ १३० ॥ पतिहीना च या नारी पापिनो सा भवार्णवे ॥ यथास्यं चक्षुर्विरतं प्राणहीना
यथा तनूः ॥ ३१ ॥ मितं ददाति हि पिता मितं भ्राता मितं सुतः ॥ मितं बंधुर्मितं माता सर्वदाता पतिः प्रभुः ॥ ३२ ॥ इत्येवमु
क्त्वा सा देवी तत्र तस्थौ रुरोद च ॥ उवाच वृन्दां भगवान्सर्वात्मा प्रकृतेः परः ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ त्वयाऽऽयु
स्तपसा लब्धं यावदायुश्च ब्रह्मणः ॥ तदेव देहि धर्माय गोलोकं गच्छ सुंदरि ॥ ३४ ॥ तन्वानया च तपसा पश्चान्मां च लभिष्यसि ॥
पश्चाद्गोलोकमागत्य वाराहे च वरानने ॥ वृषभानसुता त्वं च राधाच्छाया भविष्यसि ॥ ३५ ॥ मत्कलांशश्च रापाणस्त्वां विवाहे ग्रही
ष्यति ॥ मां लभिष्यसि रासे च गोपीभी राधया सह ॥ ३६ ॥ राधा श्रीदामशापेन वृषभानसुता यदा ॥ सा चैव वास्तवी राधा त्वं
च छायास्वरूपिणी ॥ ३७ ॥ विवाहकाले रापाणस्त्वां च छायां ग्रहीष्यति ॥ त्वां दत्त्वा वास्तवी राधा सांतर्धाना भविष्यति ॥
॥ ३८ ॥ राधैवेति विमूढाश्च विज्ञास्यन्ति च गोकुले ॥ स्वप्ने राधापदांभोजं न हि पश्यन्ति बल्लवाः ॥ ३९ ॥ स्वयं राधा मम क्रोडे
छाया रापाणकामिनी ॥ विष्णोश्च वचनं श्रुत्वा ददावायुश्च सुंदरी ॥ १४० ॥ उत्तस्थौ पूर्णधर्मश्च तत्तत्कांचनसन्निभः ॥ पूर्वस्मात्सुन्दरः
श्रीमान्प्रणनाम परात्परम् ॥ ४१ ॥ ॥ वृन्दोवाच ॥ ॥ देवाः शृणुत मद्राक्यं दुर्लभ्यं सावधानतः ॥ न हि मिथ्या भवेद्राक्यं

खं० ४ उ.
अ० ८६

॥२०३॥

मदीयं च निशामय ॥ ४२ ॥ क्षयो भवेति वाक्यं च मयोक्तं कोपभीतया ॥ वारत्रयं पुनर्वक्तुं वारयामास भास्करः ॥ ४३ ॥ सत्ये च
 परिपूर्णोयं यथा पूर्वो यथाधुना ॥ त्रिपादश्चापि त्रेतायां द्विपादो द्वापरे तथा ॥ ४४ ॥ एकपादश्च धर्मोयं कलेश्च प्रथमे हरे ॥ शेषः
 कलाषोडशांशः पुनः सत्ये यथा पुरा ॥ ४५ ॥ त्रिर्निर्गतं मम सुखात्क्षयस्तेन ततः क्रमात् ॥ पुनरुक्ते च मनसि वारयामास
 भास्करः ॥ ४६ ॥ तेनैव हेतुनायं च कलिशेषे कलामयः ॥ तथा शतः स्थितो दुर्गे कलिशेषे तथा ध्रुवम् ॥ ४७ ॥ एतस्मिन्नंतरे
 नंद ददृशुर्देवता रथम् ॥ गोलोकादागतं वेगादतीव सुन्दरं शुभम् ॥ ४८ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणहीरहारपरिष्कृतम् ॥ मणिमाणिक्य
 मुक्ताभिर्वस्त्रैश्च श्वेतचामरैः ॥ ४९ ॥ विभूषितं भूषणैश्च रुचिरै रत्नदर्पणैः ॥ नत्वा हरिं हरं वृन्दा ब्रह्माणं सर्वदेवताः ॥ १५० ॥ समारुह्य रथं
 दृष्ट्वा गोलोकं च जगाम सा ॥ देवा जग्मुश्च स्वस्थानं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १५१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसं
 वादे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे भगवद्भद्रसंवादे षडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ त्वां ज्ञातुं नहि शक्ताश्च वेदा वेदप्रभुं स्व
 यम् ॥ सुरा ब्रह्मेशशेषाद्या मुनिसिद्धादयस्तथा ॥ १ ॥ को भवानिति विज्ञातुं परं कौतूहलं मम ॥ तत्सर्वं स्वात्मयाथाथ्यं निर्जने कथय
 प्रभो ॥ २ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र कृष्णं द्रष्टुं मुनीश्वराः ॥ आजग्मुः सहसा वत्स ज्वलंतो ब्रह्मतेजसा ॥ ३ ॥
 पुलहश्च पुलस्त्यश्च क्रतुश्च भृगुरंगिराः ॥ प्रचेताश्च वसिष्ठश्च दुर्वासाः कण्व एव च ॥ ४ ॥ कात्यायनः पाणिनिश्च कणादो गौतम
 स्तथा ॥ सनकश्च सनंदश्च तृतीयश्च सनातनः ॥ ५ ॥ कपिलश्चासुरिश्चैव वायुः पंचशिखस्तथा ॥ विश्वामित्रो वाल्मीकिश्च कश्यपश्च
 पराशरः ॥ ६ ॥ विभांडको मरीचिश्च शुक्रोत्रिश्च बृहस्पतिः ॥ गार्ग्यश्चापि तथा वात्स्यो व्यासश्च जैमिनिस्तथा ॥ ७ ॥ मितवागृष्य
 शृंगश्च याज्ञवल्क्यः शुक्रस्तथा ॥ सौभरिः शुद्धजटिलो भरद्वाजः सुभद्रकः ॥ ८ ॥ मार्कण्डेयो लोमशश्च आसुरिश्च विटंकणः ॥ अष्टावक्रः
 शतानंदो वामदेवश्च भागुरिः ॥ ९ ॥ संवर्तश्चाप्युतथ्यश्च नरोहं चापि नारदः ॥ जाबालिः पर्शुरामश्चाप्यगस्त्यः पैल एव च ॥ १० ॥
 युधामन्युर्गौरमुखोप्युपमन्युः श्रुतश्रवाः ॥ मैत्रेयश्च यवनश्चैव वरुच्यर्षिरेव च ॥ ११ ॥ तान्दृष्ट्वा सहसोत्थाय नमस्कृत्य पुटांजलिः ॥

ब्र. वै. क.
॥२०४॥

सिंहासनेषु रम्येषु वासयामास सादरम् ॥ १२ ॥ पूजयामास विधिवत्कुशलप्रश्नपूर्वकम् ॥ परस्परं च संभाष्य मध्ये कृष्ण उवास
सः ॥ १३ ॥ एतस्मिन्नंतरे कृष्णस्तेजोराशिं ददर्श सः ॥ ददृशुस्ते च मुनयोऽप्याकाशे च समुज्ज्वलम् ॥ १४ ॥ तेजसोभ्यंतरे वत्स
कुमारं कनकप्रभम् ॥ यथैवं पंचवर्षीयं नग्नं बालकमीप्सितम् ॥ १५ ॥ आविर्बभूव सहसा सभामध्ये च नारद ॥ उत्तिष्ठमानं सहसा
तदृष्ट्वा मुनिपुंगवाः ॥ १६ ॥ प्रणेमुर्मुनयः सर्वे शौरिश्च प्रणनाम तम् ॥ सस्मितं स्निग्धनेत्रं च कृत्वा युक्तिं च सादरम् ॥ १७ ॥
स सर्वानाशिषं कृत्वा समुवास च संसदि ॥ उवाच तांश्च शौरिं च भगवंतं सनातनम् ॥ १८ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥
भद्रं वो मुनयः शश्वत्तपसां फलमीप्सितम् ॥ कृष्णस्य कुशलप्रश्नं शिवबीजस्य निष्फलम् ॥ १९ ॥ सांप्रतं कुशलं वक्ष्ये दर्शनं पर
मात्मनः ॥ भक्तानुरोधाद्देहस्य परस्य प्रकृतेरपि ॥ २० ॥ निर्गुणस्य निरीहस्य सर्वबीजस्य तेजसा ॥ भारवतरणायैव चाविर्भूतः
स्य सांप्रतम् ॥ २१ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ शरीरधारिणश्चापि कुशलप्रश्नमीप्सितम् ॥ तत्कथं कुशलप्रश्नं मयि विप्र न
विद्यते ॥ २२ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ शरीरे प्राकृते नाथ संततं च शुभावहम् ॥ नित्यदेहे क्षेमबीजे शिवप्रश्नमनर्थकम्
॥ २३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ यो यो विग्रहकारी च स च प्राकृतिकः स्मृतः ॥ देहो न विद्यते विप्र तां नित्यां प्रकृतिं
विना ॥ २४ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ रक्तविद्रुद्रवा देहास्ते च प्राकृतिकाः स्मृताः ॥ कथं प्रकृतिनाथस्य बीजस्य प्राकृतं
वपुः ॥ २५ ॥ सर्वबीजस्य सर्वादिर्भवांश्च भगवान्स्वयम् ॥ सर्वेषामवताराणां प्रधानं बीजमव्ययम् ॥ २६ ॥ कृत्वा वदन्ति वेदाश्च
नित्यं नित्यं सनातनम् ॥ ज्योतिःस्वरूपं परमं परमात्मानमीश्वरम् ॥ २७ ॥ मायया सगुणं चैव मायेशं निर्गुणं परम् ॥ प्रवदन्ति
च वेदांगास्तथा वेदविदः प्रभो ॥ २८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ सांप्रतं वासुदेवोऽहं रक्तवीर्याश्रितं वपुः ॥ कथं न प्राकृतो विप्र
शिवप्रश्नमभीप्सितम् ॥ २९ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ वासुः सर्वनिवासश्च विश्वानि यस्य लोमसु ॥ तस्य देहः परं ब्रह्म
वासुदेव इतीरितः ॥ ३० ॥ वासुदेवेति तन्नाम वेदेषु च चतुर्षु च ॥ पुराणेष्वितिहासेषु यात्रादिषु च दृश्यते ॥ ३१ ॥ रक्तवीर्याश्रितो

खं० ४ उ.
अ० ८७

॥२०४॥

देहः क ते वेदे निरूपितः ॥ साक्षिणो मुनयश्चैत्र धर्मः सर्वत्र एव च ॥ साक्षिणो मम वेदाश्च रविचंद्रौ च सांप्रतम् ॥ ३२ ॥ ॥ भृगु
 रुवाच ॥ ॥ सत्यं वदसि विप्रेन्द्र त्वमेव वैष्णवाग्रणीः ॥ स्वागतं कुशलं शश्वत्किन्निमित्तमिहागतः ॥ ३३ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥
 श्रूयतां मुनयः सर्वे श्रूयतां कृष्ण सांप्रतम् ॥ अहो येन निमित्तेन चातिशीघ्रमिहागतः ॥ ३४ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥
 भगवन्सर्वधर्मज्ञ किंनिमित्तमिहागतः ॥ सर्वं जानासि सर्वज्ञ त्वमेव विदुषां वर ॥ ३५ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ धन्योसि
 भगवञ्छ्वन्मान्योसि जगतामपि ॥ सर्वेश्वरेश्वरोसि त्वं त्वत्परो नास्ति विश्वतः ॥ ३६ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥
 यज्ञानां च व्रतानां च तपस्यानां द्विजेश्वर ॥ सततं फलदाताहं दक्षिणाभिः सहेति च ॥ ३७ ॥ इति श्रुत्वा कुमारश्च जवेन प्रययौ च ते ॥
 मत्वाश्चर्यं च वचनं वारयामास तेपि तम् ॥ ३८ ॥ ॥ ऋषय ऊवचुः ॥ ॥ हे सिद्धेन्द्र महाभाग कुमार करुणामय ॥ का शंकि
 तकथा प्रोक्ता भगवत्कृष्णसंनिधौ ॥ ३९ ॥ किं पुत्र दृष्टमाश्चर्यं श्रुतं किमपि कुत्रचित् ॥ अतीव कृत्वा विस्तीर्णमस्माकं वक्तुमर्हसि ॥
 ॥ ४० ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा पार्वत्या सह शंकरः ॥ अनंतश्चापि धर्मश्च श्रीसूर्यश्च निशाकरः ॥ ४१ ॥ आदित्या वसवो रुद्रा दिक्पा
 लाद्याश्च देवताः ॥ श्रीकृष्णं सहस्रोत्थाय संभाव्य च पृथक्पृथक् ॥ ४२ ॥ मधुपर्कादिकं दत्त्वा पूजयामास भक्तिः ॥ प्रणेमुर्ऋषयः
 सर्वे शेषं शंभुं विधिं शिवाम् ॥ ४३ ॥ परस्परं च संभाषा बभूव द्विजदेवयोः ॥ समुवासासने मध्ये कुमारः कनकप्रभः ॥ कथां कथितु
 मारेभे संसदि द्विजदेवयोः ॥ ४४ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ मया गतश्च गोलोको न दृष्टो राधिकापतिः ॥ ततो गतं च वैकुण्ठं
 तत्र नास्ति चतुर्भुजः ॥ ४५ ॥ ततो गतश्च क्षीरोदस्तत्र नास्ति हरिः स्वयम् ॥ परिश्रान्तो विषण्णश्च स्नातं क्षीरोदधेस्तटे ॥ ४६ ॥
 विस्तीर्णवालुकामध्ये कच्छपः शतयोजनः ॥ भीतश्च कंपितस्तत्र दृष्टो दुःखी च शुष्कितः ॥ ४७ ॥ निःसा
 रितो राघवेण मीनेन च महात्मना ॥ धन्योसीति मयोक्तश्च नाहं धन्य उवाच सः ॥ ४८ ॥ क्षीरोदः सागरो धन्यो जंतवो यत्र
 मद्विधाः ॥ मत्तो महत्तराश्चापि ह्यसंख्याश्च महामुने ॥ ४९ ॥ भवान्धन्योसि क्षीरोद तेनोक्तो नाहमेव च ॥ धन्या वसुंधरा देवी यत्रैव

ब. वै. क.

॥२०५॥

सप्तसागराः ॥ ५० ॥ धन्यासि वसुधेत्युक्ता नाहमेवेत्युवाच सा ॥ धन्योनंतो ममाधारः कृष्णांशो नागराभिः ॥ ५१ ॥ सहस्रमूर्धा
 मध्येहं मूर्ध्नि शूर्पे च सर्पपः ॥ धन्योसि शेषेत्युक्तोऽयं धन्यो नाहमुवाच वै ॥ ५२ ॥ धन्यः कूर्मो ममाधारो गच्छ तत्रैव वै मुने ॥ धन्योसि
 कूर्मेत्युक्तोऽयं नाहं धन्योस्मि वै मुने ॥ ५३ ॥ वायुना धार्यमाणोऽहं मत्तो धन्यतमश्च सः ॥ धन्योसीत्युक्तः पवनो धन्यो नाहमुवाच
 सः ॥ धन्यश्च भगवान्ब्रह्मा विधाता जगतामपि ॥ ५४ ॥ धन्योसि तत्र धाता च धन्यो नाहमुवाच सः ॥ धन्यो महेश्वरो देवो
 योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ५५ ॥ सर्वाराध्यः सर्वपूज्यो धर्मरूपः सनातनः ॥ कालकालश्च संहर्ता स्वयं मृत्युञ्जयः प्रभुः ॥ धन्योसि तत्र
 शंभुश्च धन्यो नाहमुवाच सः ॥ ५६ ॥ सर्वादौ पूजनं यस्य ज्ञानिनां च गुरुः ॥ धन्यो गणेश्वरो देवो देवानां प्रवरः परः ॥ ५७ ॥
 सिद्धेन्द्रेषु मुनीन्द्रेषु देवेन्द्रेषु श्रुतौ श्रुतम् ॥ योगीन्द्रेषु च प्राज्ञेषु न गणेशात्परः पुमान् ॥ ५८ ॥ निम्नगासु यथा गंगा तीर्थेषु पुष्करं यथा ॥
 वेदप्रणिहितो धर्मो ह्यधर्मस्तद्विपर्ययः ॥ ५९ ॥ वेदो नारायणः साक्षाद्वयं पूज्या व्यवस्थया ॥ तस्माच्छास्त्राणि सर्वाणि पुराणानि च
 संति वै ॥ ६० ॥ तस्मान्निरूपितो धर्मश्चेतिहासश्च संहिताः ॥ तस्माद्धन्याश्च ते वेदा वदंत्यत्र मनीषिणः ॥ ६१ ॥ यूयं धन्याश्च
 मान्याश्चेत्युक्ता वेदा मया ततः ॥ ऊचुस्ते न वयं न्या यज्ञसंघश्च सांप्रतम् ॥ ६२ ॥ वयं व्यवस्थाकर्तारो यज्ञौघः फलदः स्वयम् ॥
 तस्माद्धन्यः स एवापि गच्छगच्छ महामुने ॥ ६३ ॥ धन्योसि यज्ञसंघोसीत्युक्तस्तत्र मया विभो ॥ ऊचुस्ते न वयं धन्या
 धन्यं कर्म शुभं मुने ॥ ६४ ॥ शुभकर्मासि धन्यं त्वं नाहं धन्यमुवाच तत् ॥ कर्मणां फलदाता यः कर्महेतुश्च सांप्रतम् ॥ ६५ ॥
 धातुर्विधाता भगवान्सर्वादिः सर्वकारकः ॥ श्रीकृष्णः परमात्मा च धन्यो मान्यश्च निश्चितम् ॥ ६६ ॥ धर्मालयं ततो गत्वा न
 दृष्ट्वा जगदीश्वरम् ॥ मथुरामागतं द्रष्टुं परिपूर्णतमं प्रभुम् ॥ ६७ ॥ यज्ञानां तपसां चैव व्रतानां शुभकर्मणाम् ॥ ईश्वरं फलदा
 तारं परमात्मानमेव च ॥ ६८ ॥ कारणं कारणानां च ब्रह्मादीनां पुरःसरम् ॥ धन्योसीति मयोक्तश्च दक्षिणाभिः सहेति च
 ॥ ६९ ॥ इत्युक्तेन भगवता कथितं सर्वकारणम् ॥ दक्षिणाभिश्च फलदो हतयज्ञो ह्यदक्षिणः ॥ ७० ॥ दक्षिणा विप्रमुद्दिश्य तत्काले

खं० ४ उ.

अ० ८७

॥२०५॥

तु न दीयते ॥ एकरात्रे व्यतीते तु तद्दानं द्विगुणं भवेत् ॥ ७१ ॥ मासे शतगुणं प्रोक्तं द्विमासे तु सहस्रकम् ॥ संवत्सरे
 व्यतीते तु स दाता नरकं व्रजेत् ॥ ७२ ॥ वर्षाणां च सहस्रं च मूत्रकुंडे निषत्य च ॥ ततश्चांडालतां याति व्याधियुक्तश्च
 पातकी ॥ ७३ ॥ दात्रा न दीयते दानं गृहीत्रा चेन्न गृह्यते ॥ उभौ तौ नरकं प्राप्तौ वर्षाणां च सहस्रकम् ॥ ७४ ॥
 यजमानश्च चांडालो ब्राह्मणस्तत्पुरोहितः ॥ व्याधियुक्ताबुभौ तौ च पापिनौ कर्मणः फलात् ॥ ७५ ॥ सर्वे देवाश्च
 मुनयो जहसुर्विस्मयं ययुः ॥ विस्मयं च ययौ नंदस्तत्याज पुत्रभावकम् ॥ ७६ ॥ रुरोद च सभामध्ये लज्जाहीनः
 शुचाकुलः ॥ त्यज मोहमितीत्युक्त्वा बोधयामास पार्वती ॥ ७७ ॥ ॥ श्रीनंद उवाच ॥ ॥ अमूल्यरत्नं माणिक्यं यथा
 कुजन्मनो गृहे ॥ स्थितं तेन च देवेश तथाहं वंचितः प्रभो ॥ ७८ ॥ ममापराधं भगवन् क्षमस्व प्रकृतेः पर ॥ यास्यामि न
 पुनर्गोहं गोकुलं यमुनातटम् ॥ ७९ ॥ वृंदावनं तथावासं क्रीडावासं गदाग्रज ॥ तत्सर्वं च यशोदाया गोपिकांतिकमेव च
 ॥ ८० ॥ किं ब्रवीमि यशोदां च प्रेयसीं राधिकामपि ॥ प्रेमपात्रं च बालौघं वद भो कथयामि किम् ॥ ८१ ॥ इत्युक्त्वा
 च सभामध्ये मूर्च्छां संप्राप नारद ॥ क्रोडे कृत्वा जगन्नाथो बोधयामास तत्क्षणम् ॥ ८२ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्ण
 जन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नंदसंवादे सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ चेतनं कुरु हे तात
 हे तात चेतनं कुरु ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वं संसारं सचराचरम् ॥ १ ॥ त्यज मोहं महाभाग मायां स्तोहि परात्पराम् ॥ ब्रह्मस्वरूपां परमां
 सर्वमोहनिकृंतनीम् ॥ मुक्तिप्रदां महाभागां विष्णुमायां सनातनीम् ॥ २ ॥ त्रिपुरस्य वधे घोरे महायुद्धे भयाकुले ॥ येन स्तोत्रेण
 शंभुश्च तया दैत्यं जघान सः ॥ ३ ॥ स्तोत्रराजं प्रदास्यामि सर्वमोहनिकृंतनम् ॥ सर्ववांछाप्रदं नंद श्रूयतामत्र संसदि ॥ ४ ॥
 ॥ श्रीनंद उवाच ॥ ॥ सर्वविघ्नविनाशाय दुःखप्रशमनाय च ॥ विभूतये च यशसे नृणां वांछितसिद्धये ॥ ५ ॥ स्तोत्रमेकं महादेव्या जगन्मा
 तुर्जगत्प्रभो ॥ परं दुर्गतिनाशिन्या गोपनीयं सुदुर्लभम् ॥ ६ ॥ देहि मयां विनीताय भक्ताय भक्तवत्सल ॥ वेदानां जनकस्त्वं च

ब. वै. क.
॥२०६॥

निर्गुणश्च परात्परः ॥ ७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शृणु वक्ष्यामि वैश्येन्द्र स्तोत्रं यत्परमाद्भुतम् ॥ सर्वविघ्नविनाशार्थं मोहपाशानि
कृतं नमः ॥ ८ ॥ रणत्रस्तेन विभुना शंकरेण पुरा कृतम् ॥ नारायणोपदेशेन प्रेरितेन च ब्रह्मणा ॥ ९ ॥ शत्रुग्रस्तं शिवं दृष्ट्वा स ब्रह्माणमुवाच
ह ॥ उवाच शंकरं ब्रह्मा रथस्थं पतितं रणे ॥ १० ॥ शूरसंकटशान्त्यर्थं दुर्गां दुर्गतिनाशिनीम् ॥ मूलप्रकृतिमाद्यां तां स्तौहि ब्रह्मस्व
रूपिणीम् ॥ ११ ॥ हरिणा प्रेरितोहं च त्वां वदामि सुरेश्वर ॥ विना शक्तिसहायेन को वा कं जेतुमीश्वरः ॥ १२ ॥ ब्रह्मणश्च वचः
श्रुत्वा दुर्गां सस्मार शंकरः ॥ पुटांजलिपरो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ १३ ॥ स्नातः पादौ च प्रक्षाल्य धृत्वा धौते च वाससी ॥
आचांतः कुशहस्तश्च शुचिर्विष्णुं च संस्मरन् ॥ १४ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ रक्षरक्ष महादेवि दुर्गे दुर्गतिनाशिनि ॥ मां
भक्तमनुरक्तं च शत्रुग्रस्ते कृपा मयि ॥ १५ ॥ विष्णुमाये महाभागे नारायणि सनातनि ॥ ब्रह्मस्वरूपे परमे नित्यानंदस्वरूपिणि
॥ १६ ॥ त्वं च ब्रह्मादिदेवानामंबिके जगदंबिके ॥ त्वं साकारे च गुणतो निराकारे च निर्गुणात् ॥ १७ ॥ मायया पुरुषस्त्वं
च मायया प्रकृतिः स्वयम् ॥ तयोः परं ब्रह्म परं त्वं विभर्षि सनातनि ॥ ८ ॥ वेदानां जननी त्वं च सावित्री च परात्परा ॥ वैकुण्ठे
च महालक्ष्मीः सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥ १९ ॥ मर्त्यलक्ष्मीश्च क्षीरोदे कामिनी शेषशायिनः ॥ स्वर्गेषु स्वर्गलक्ष्मीस्त्वं राजलक्ष्मीश्च
भूतले ॥ २० ॥ नागादिलक्ष्मीः पाताले गृहेषु गृहदेवता ॥ सर्वसस्यस्वरूपा त्वं सर्वैश्वर्यविधायिनी ॥ २१ ॥ रागाधिष्ठातृदेवी
त्वं ब्रह्मणश्च सरस्वती ॥ प्राणानामधिदेवी त्वं कृष्णस्य परमात्मनः ॥ २२ ॥ गोलोके च स्वयं राधा श्रीकृष्णस्यैव वक्षसि ॥
गोलोकाधिष्ठिता देवी वृन्दावनवने वने ॥ २३ ॥ श्रीरासमंडले रम्या वृन्दावनविनोदिनी ॥ शतशृंगाधिदेवी त्वं नाम्ना चित्राव
लीति च ॥ २४ ॥ दक्षकन्या कुत्रकल्पे कुत्रकल्पे च शैलजा ॥ देवमाता दितिस्त्वं च सर्वाधारा वसुन्धरा ॥ २५ ॥ त्वमेव गंगा
तुलसी त्वं च स्वाहा स्वधा सती ॥ त्वदंशांशांशकलया सर्वदेवादियोषितः ॥ २६ ॥ स्त्रीरूपं चातिपुरुषं देवि त्वं च नपुंसकम् ॥
वृक्षाणां वृक्षरूपा त्वं सृष्टा चांकुररूपिणी ॥ २७ ॥ वह्नौ च दाहिका शक्तिर्जले शैत्यस्वरूपिणी ॥ सूर्ये तेजःस्वरूपा च प्रभारूपा

खं० ४ उ.
अ० ८८

॥२०६॥

च संततम् ॥ २८ ॥ गंधरूपा च भूमौ च आकाशे शब्दरूपिणी ॥ शोभास्वरूपा चंद्रे च पद्मसंघे च निश्चितम् ॥ २९ ॥ सृष्टौ
 सृष्टिस्वरूपा च पालने परिपालका ॥ महामारी च संहारे जले च जलरूपिणी ॥ ३० ॥ क्षुत्वं दया त्वं निद्रा त्वं तृष्णा त्वं बु
 द्धिरूपिणी ॥ तुष्टिस्त्वं चापि पुष्टिस्त्वं श्रद्धा त्वं च क्षमा स्वयम् ॥ ३१ ॥ शांतिस्त्वं च स्वयं भ्रांतिः कांतिस्त्वं कीर्तिरेव च ॥
 लज्जा त्वं च तथा माया भुक्तिमुक्तिस्वरूपिणी ॥ ३२ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपा त्वं सर्वसंपत्प्रदायिनी ॥ वेदे निर्वचनीया त्वं त्वां न
 जानाति कश्चन ॥ ३३ ॥ सहस्रवक्त्रस्तां स्तोतुं न च शक्तः सुरेश्वरि ॥ वेदान शक्ताः को विद्वान्न च शक्तः सरस्वती ॥ ३४ ॥
 स्वयं विधाता शक्तो न न च विष्णुः सनातनः ॥ किं स्तौमि पंचवक्त्रेस्तु रणत्रस्तो महेश्वरि ॥ ३५ ॥ कृपां कुरु महामाये मम शत्रु
 क्षयं कुरु ॥ इत्युक्त्वा च सकरुणं रथस्थे पतिते रणे ॥ ३६ ॥ आविर्बभूव सा दुर्गा सूर्यकोटिसमप्रभा ॥ नारायणेन कृपया प्रेरिता
 परमात्मना ॥ ३७ ॥ शिवस्य पुरतः शीघ्रं शिवाय च जयाय च ॥ इत्युवाच महादेवी मायाशक्त्यासुरं जहि ॥ ३८ ॥
 ॥ श्रीदुर्गोवाच ॥ ॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते यत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥ भवान्वरः सुराणां च जयं तुभ्यं ददाम्यहम् ॥ ३९ ॥
 ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ क्षयो भवतु दैत्यस्य इति मे वरमीश्वरि ॥ देहीति वाञ्छितं दुर्गे परमाद्ये सनातनि ॥ ४० ॥
 ॥ भगवत्युवाच ॥ ॥ हरिं स्मर महाभाग जय दैत्यं जगद्गुरो ॥ स्वयं विधाता भगवांस्त्वमेव ज्योतिरीश्वरः ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नंतरे
 विष्णुर्वृषरूपो बभूव ह ॥ दधार कलया मूर्ध्ना शूलपाणे रथं विभुः ॥ ४२ ॥ उर्ध्वचक्रमथोग्रं च प्रकृतिं च चकार सः ॥ अस्त्रं ददौ
 मंत्रपूतमुद्धार ततो रथम् ॥ ४३ ॥ शिवः शस्त्रं गृहीत्वा च ध्यात्वा विष्णुं महेश्वरीम् ॥ जघान त्रिपुरं शीघ्रं स पपात महीत
 ले ॥ ४४ ॥ तुष्टुवुः शंकरं देवाश्चक्रुश्च पुष्पवर्षणम् ॥ दुर्गा तस्मै ददौ शूलं पिनाकं विष्णुरेव च ॥ ४५ ॥ ब्रह्मा शुभाशिषं
 चैव मुनयश्चापि हर्षिताः ॥ ननृतुर्देवताः सर्वा जगुर्गर्धर्वकिन्नराः ॥ ४६ ॥ एतस्मिन्नंतरे तात स्तवराजमनुत्तमम् ॥ विघ्नं विघ्नकरं शी
 घ्रं शत्रुसंहारकारणम् ॥ ४७ ॥ परमैश्वर्यजनकं सुखदं परमं शुभम् ॥ निर्वाणमोक्षदं चैव हरिभक्तिप्रदं ध्रुवम् ॥ ४८ ॥ गोलो

ब. वै. ल.

॥२०७॥

कवासदं चैव सर्वसिद्धिप्रदं वरम् ॥ स्तोत्रराजप्रपठनात्प्रसन्ना पार्वती सदा ॥ ४९ ॥ लोभमोहकामक्रोधकर्ममूलनिकृंतनम् ॥ बल
बुद्धिकरं चैव जन्ममृत्युविनाशनम् ॥ ५० ॥ धनपुत्रप्रियाभूमिसर्वसंपत्प्रदं नृणाम् ॥ शोकदुःखहरं चैव सर्वसिद्धिप्रदं वरम् ॥
॥ ५१ ॥ स्तोत्रराजप्रपठनान्महाबंध्या प्रसूयते ॥ बंधनान्मुच्यते दुःखी भयान्मुच्येत निश्चितम् ॥ ५२ ॥ रोगाद्विमुच्यते रोगी
दरिद्रश्च धनी भवेत् ॥ दावाग्रिमध्ये न मृतो मग्नः पोतो महार्णवे ॥ ५३ ॥ दस्युग्रस्तो रिपुग्रस्तो हिंस्रजंतुसमन्वितः ॥ स्तोत्रेणानेन
वैश्वेन्द्र कल्याणं लभते नरः ॥ ५४ ॥ तैजसानां यथा रत्नमाश्रमाणां द्विजो यथा ॥ नदीनां च यथा गंगा मंत्राणां प्रणवो यथा ॥
॥ ५५ ॥ तुलसी सर्वपत्राणां धराणां च वसुंधरा ॥ पुष्पाणां पारिजातं च काष्ठानां चंदनं यथा ॥ ५६ ॥ विष्णुपूजा च तपसां व्रतेष्वेकादशी
यथा ॥ ज्ञानिनां च यथा शंभुः सिद्धानां च गणेश्वरः ॥ ५७ ॥ देवानां च यथा विष्णुर्वेदाः शास्त्रेषु तंत्रतः ॥ देवीनां च यथा दुर्गा शांता
नां कमला यथा ॥ ५८ ॥ सरस्वती च विदुषां राधिका सुन्दरीषु च ॥ तथा स्तोत्रेष्विदं स्तोत्रं नातः परतरं ब्रज ॥ ५९ ॥ पुरा
दत्तं ब्रह्मणे च पुष्करे सूर्यपर्वणि ॥ दैत्यग्रस्ताय भीताय सर्वदुर्गहरं परम् ॥ ६० ॥ शिवाय शत्रुग्रस्ताय ददौ ब्रह्मा मदाज्ञया ॥
शिवश्च सनकादिभ्यः पुरा दुर्वाससे ददौ ॥ ६१ ॥ सनत्कुमारो भगवान्कृपया गौतमाय च ॥ पुलहाय पुलस्त्याय ददौ चांगिरसे
मुदा ॥ ६२ ॥ तथा चंद्राय सूर्याय सूर्यश्चापि यमाय च ॥ यमश्च चित्रगुप्ताय कृपया च पुरा ददौ ॥ ६३ ॥ नित्यं पठिष्यसि स्तोत्रं
गोलोकगमनाय वै ॥ साक्षात्पश्यसि भो तात तामेव पार्वतीमिह ॥ ६४ ॥ यस्मै कस्मै न दातव्यं पापिने गोपनं कुरु ॥ नारायण
स्य भक्ताय शांताय विदुषे तथा ॥ ६५ ॥ सर्वज्ञाय च विप्राय प्रदातव्यं प्रयत्नतः ॥ विप्राय वृषवाहाय वृषलीपतये तथा ॥ ६६ ॥
शूद्राणां सूपकाराय शूद्राश्चाद्वान्नभोजिने ॥ कन्याविक्रयिणे चैव ब्राह्मणाय विशेषतः ॥ ६७ ॥ सर्वसिद्धिं च लभते सिद्धस्तोत्रो
भवेद्यदि ॥ दशायुतजपेनैव सिद्धस्तोत्रो भवेन्नरः ॥ ६८ ॥ अग्निस्तंभं जलस्तंभं मृत्स्तंभं मनसस्तथा ॥ अश्वमेधसहस्राच्च पृथिव्याश्च
प्रदक्षिणात् ॥ ६९ ॥ स्नानाच्च सर्वतीर्थानां स्तोत्रमेतच्च पुण्यदम् ॥ दत्तं तुभ्यं मया तात मम प्राणसमं ब्रज ॥ ७० ॥ स्तवनं कुरु पार्व

खं० ४ उ.

अ० ८८

॥२०७॥

त्याश्चेदानीं मम संसदि ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा नंदस्तुष्टाव पार्वतीम् ॥ ७१ ॥ स्तोत्रेणानेन विप्रेन्द्र सर्वसंपत्प्रदायिनीम् ॥ वरं तस्मै
 ददौ दुर्गा गोलोकवासमीप्सितम् ॥ ७२ ॥ दुर्लभं परमं ज्ञानं वेदे यन्न श्रुतं मुने ॥ राजेंद्रत्वं गोकुले च कृष्णभक्तिं सुदुर्लभाम् ॥ ७३ ॥
 तदास्यं चाप परतो महत्त्वं सिद्धमेव च ॥ वरं दत्त्वा ययौ दुर्गा संभाष्य शंभुना सह ॥ जग्मुर्देवाश्च मुनयः स्तुत्वा च नंदनंदनम् ॥
 ॥ ७४ ॥ उवाच नंदं श्रीकृष्णो ब्रज नंदं ब्रजान्वितः ॥ प्रहृष्टस्त्यक्तमोहश्च बोधेन दुर्लभेन च ॥ ७५ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महा
 पुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे श्रीभगवन्नंदसंवादे अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण
 उवाच ॥ ॥ गच्छगच्छ गृहं गच्छ ब्रजराज ब्रजं ब्रज ॥ सर्वतत्त्वं त्वया ज्ञातं दृष्टाश्च मुनयः सुराः ॥ १ ॥ श्रुतं मे धन्यमाख्यानं
 नानाख्यानं सुदुर्लभम् ॥ दुर्गायाः स्तोत्रराजं च जन्मपापनिर्कृतनम् ॥ २ ॥ स्थितं तत्ते निगदितं हर्षेण च सुखेन च ॥
 मत्कृतं बालभावेन चापराद्धं च तत्क्षम ॥ ३ ॥ यत्सुखं न कृतं तात पित्रोश्च नृपमंदिरे ॥ कृतं सुखं तत्परं च
 स्वर्गादपि सुदुर्लभम् ॥ ४ ॥ मदीयं प्रियवाक्यं च प्रहृष्टं विनयं नयम् ॥ परिहासं बहुतरं यशोदां गोपिकागणम् ॥ ५ ॥ बाल
 कानां समूहं च राधां चापि विशेषतः ॥ एकत्र च स्थितं तेषु बंधुवर्गेषु कर्मणा ॥ ६ ॥ इहैवापि सुखं भुक्त्वा गच्छ गोलोकमुत्त
 मम् ॥ सार्द्धं यशोदया तात रोहिण्या गोपिकागणैः ॥ ७ ॥ गोपानां बालकैः सार्द्धं वृषभानेन गोपकैः ॥ राधामात्रा कलावत्या
 राधया सह यास्यसि ॥ ८ ॥ रथानां शतलक्षं च गोलोकादागतं पितः ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं हीरहारपरिष्कृतम् ॥ ९ ॥ मणिमाणि
 क्यमुक्तानां मालाजालविभूषितम् ॥ वह्निशुद्धांशुकै रम्यैराच्छन्नं पीतवर्णकैः ॥ १० ॥ पार्षदप्रवरै रम्यैर्वेष्टितं श्वेतचामरैः ॥ सद्गन्त
 दर्पणै रम्यैर्गोपिकाभिश्च गोपकैः ॥ वेष्टितं च तदारुह्य कौतुकाद्यास्यसि ध्रुवम् ॥ ११ ॥ त्यक्त्वा च पार्थिवं देहं दिव्यदेहं विधाय
 च ॥ अयोनिसंभवा राधा राधामाता कलावती ॥ १२ ॥ यास्यत्येव हि तेनैव नित्यदेहेन निश्चितम् ॥ पितृणां मानसी कन्या
 धन्या मान्या कलावती ॥ १३ ॥ धन्या च सीतामाता च दुर्गामाता च मेनका ॥ अयोनिसंभवा दुर्गा तारा सीता च सुन्दरी ॥ १४ ॥

अ. वै. क.

॥२०८॥

अयोनिसंभवास्ताश्च धन्या मेना कलावती ॥ इत्येवं कथितं तात गोपनीयं सुदुर्लभम् ॥ वरोयं दत्तस्तुभ्यं च मया च दुर्गया
 तथा ॥ १५ ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा प्रत्युवाच ब्रजेश्वरः ॥ पुनरेव जगन्नाथं तद्भक्तो भक्तवत्सलम् ॥ १६ ॥ ॥ नन्द उवाच ॥
 ॥ युगानां च चतुर्णां च ययं धर्मं सनातनम् ॥ क्रमेण कृष्ण विस्तीर्णं कृत्वा मां कथय प्रभो ॥ १७ ॥ कलिशेषे भवेद्यद्गुणदोषं
 कलेस्तथा ॥ का गतिर्वा पृथिव्याश्च धर्मस्य प्राणिनां तथा ॥ १८ ॥ नन्दस्य वचनं श्रुत्वा हृष्टः कमललोचनः ॥ कथां कथितुमारेभे
 विचित्रां मधुरान्विताम् ॥ १९ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरभागे नारायणनारदसंवादे भगवद्भद्रसं
 वादे एकोनवतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ शृणु नन्द प्रवक्ष्यामि सानन्दं मानसं यथा ॥ कथां रम्यां सुमधुरां
 पुराणेषु परिष्कृताम् ॥ १ ॥ परिपूर्णतमो धर्मो धार्मिकाश्च कृते युगे ॥ परिपूर्णतमं सत्यं परिपूर्णतमा दया ॥ २ ॥ अतीव प्रज्व
 लद्द्रूपा वेदाश्चत्वार एव च ॥ वेदांगाश्चापि विविधाश्चेतिहासाश्च संहिताः ॥ ३ ॥ पुराणानि सुरम्याणि पंचरात्राणि पंच च ॥ रुचि
 राणि सुभद्राणि धर्मशास्त्राणि यानि च ॥ ४ ॥ विप्रा वेदविदः सर्वे पुण्यवंतस्तपस्विनः ॥ नारायणं ते ध्यायन्ति तन्मनस्का जपन्ति
 च ॥ ५ ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याश्चतुर्वर्णाश्च वैष्णवाः ॥ शूद्रा ब्राह्मणभृत्याश्च सत्यधर्मपरायणाः ॥ ६ ॥ राजानो धार्मिकाश्चैव प्रजा
 पालनतत्पराः ॥ गृह्णन्त्येव प्रजानां च षोडशांशकरावृषाः ॥ ७ ॥ करशून्याश्च विप्राश्च पूज्याः स्वच्छंदगामिनः ॥ संततं सर्वसस्याढ्या
 रत्नाधारा वसुंधरा ॥ ८ ॥ गुरुभक्ताश्च शिष्याश्च पितृभक्ताः सुतास्तथा ॥ योषितः पतिभक्ताश्च पतिव्रतपरायणाः ॥ ९ ॥ ऋतौ संभोगिनः
 सर्वे न स्त्रीलुब्धा न लंपटाः ॥ न भयं दस्युचौर्याणां न तत्र पारदारिकाः ॥ १० ॥ तरवः पूर्णफलिनः पूर्णक्षीराश्च धेनवः ॥ बल
 वन्तो जनाः सर्वे दीर्घाः सौंदर्यसंयुताः ॥ ११ ॥ लक्षवर्षायुषः केचित्पुण्यवंतो ह्यरोगिनः ॥ यथा विप्रा विष्णुभक्तास्त्रिवर्णा विष्णुसे
 विनः ॥ १२ ॥ जलपूर्णा नदा नद्यः संततं कंदरास्तथा ॥ तीर्थपूताश्चतुर्वर्णास्तपःपूता द्विजातयः ॥ १३ ॥ मनःपूताश्च निखिलाः
 खलहीनं जगत्त्रयम् ॥ सत्कीर्तिपरिपूर्णं च यशस्यं मंगलान्वितम् ॥ १४ ॥ पितरः सर्वकालेषु तिथिकालेषु देवताः ॥ सर्वकालेष्वतिथि

खं० ४ उ०

अ० ९०

॥२०८॥

यः पूजिताश्च गृहेगृहे ॥ १५ ॥ त्रिवर्णा विप्रभक्ताश्च विप्रभोजनतत्पराः ॥ ब्राह्मणस्य मुखं क्षेत्रमनूपरमकंटकम् ॥ १६ ॥ नारायणोत्की
 र्त्तनेन हर्षयुक्तास्तदुत्सवे ॥ न देवानां द्विजानां च विदुषां तत्र निन्दकाः ॥ १७ ॥ नात्मप्रशंसकाः केचित्सर्वे परगुणोत्सुकाः ॥ न
 शत्रवो जनानां च सर्वे सर्वहितैषिणः ॥ १८ ॥ पुरुषा योषितश्चापि न हि मूर्खाश्च पंडिताः ॥ न दुःखिनो जनाः सर्वे सर्वेषां रत्न
 मंदिरम् ॥ १९ ॥ मणिमाणिक्यरत्नौघरत्नस्वर्णसमन्वितम् ॥ न भिक्षुका न रोगार्ताः शोकहीनाश्च हर्षिताः ॥ २० ॥ न हि भूष
 णहीनाश्च नरा नार्यश्च केचन ॥ न पापिनो न धूर्ताश्च न क्षुधार्ता न कुत्सिताः ॥ २१ ॥ जराहीनाः प्राणिनश्च शश्वद्यौवनसंस्थि
 ताः ॥ आधिव्याधिविहीनाश्च निर्विकाराश्च देहिनः ॥ २२ ॥ यदुक्तो वै सत्ययुगे धर्मः सत्यं दयादिकम् ॥ पादहीनश्च त्रेतायां स
 त्यार्द्धं द्वापरेपि च ॥ २३ ॥ धर्मैकपाच्च प्रथमे कलेश्चापि कृशोऽबलः ॥ दुष्टानां दस्युचौर्याणामंकुरः प्रभवेद्भज ॥ २४ ॥ अधर्मनिरताः
 केचिद्भीताः संगोपिनस्तथा ॥ भीता गुप्ताश्च पुंश्चल्यो भीताश्च पारदारिकाः ॥ २५ ॥ धर्मिष्ठानां भयं शश्वदधर्मिष्ठाश्च कंपिताः ॥
 स्वल्पधर्मरता भूपाः स्वल्पवेदरता द्विजाः ॥ २६ ॥ व्रतधर्मरताः केचित्सर्वे स्वच्छंदगामिनः ॥ यावत्तिष्ठन्ति तीर्थानि यावत्तिष्ठन्ति
 साधवः ॥ २७ ॥ यावत्तिष्ठन्ति ग्रामाणां देवाः शास्त्राणि पूजनम् ॥ तावत्किञ्चित्तपः सत्यं स्वर्गधर्मांश एव च ॥ २८ ॥ कलेर्दोषनि
 धेस्तात गुण एको महानपि ॥ मानसं च भवेत्पुण्यं सुकृतं न हि दुष्कृतम् ॥ २९ ॥ तीथादिके गते तात नष्टो धर्मांश एव च ॥
 कलारूपश्च धर्मश्च यथा कुह्वां निशाकरः ॥ ३० ॥ ॥ नन्द उवाच ॥ ॥ तीर्थान्येतानि सर्वाणि तिष्ठन्त्येव कियद्दिनम् ॥ साध
 वो ग्राम्यदेवाश्च शास्त्राण्येतानि वत्सक ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ कलौ दशसहस्राणि हरिस्तिष्ठन्ति मेदिनीम् ॥ देवा
 नां प्रतिमा पूज्या शास्त्राणि च पुराणकम् ॥ ३२ ॥ तदर्धमपि तीर्थानि गंगादीनि सुनिश्चितम् ॥ तदर्धं ग्रामदेवाश्च वेदाश्च विदु
 षामपि ॥ ३३ ॥ अधर्मः परिपूर्णश्च तदंते च कलौ पितः ॥ एकवर्णा भविष्यन्ति वर्णाश्चत्वार एव च ॥ ३४ ॥ न मंत्रपूतोद्वाहश्च न
 हि सत्यं न च क्षमा ॥ स्त्रीस्वीकाररतो नित्यं ग्राम्यधर्मप्रधानतः ॥ ३५ ॥ न यज्ञसूत्रं तिलकं ब्राह्मणानां च नित्यशः ॥ संध्याशास्त्रवि

ब. वै. कं.

॥२०९॥

हीनाश्च विप्रवंशाः श्रुता अपि ॥३६॥ सर्वैः सार्द्धं च सर्वेषां भक्षणं नियमच्युतम् ॥ अभक्ष्यभक्षा लोकाश्च चतुर्वर्णाश्च लंपटाः ॥३७॥
 नारीषु न सती काचित्पुंश्चली च गृहेगृहे ॥ करोति तर्जनं कांतं भृत्यतुल्यं च कंपितम् ॥ ३८ ॥ जाराय दत्त्वा मिष्टान्नं तावूलं वस्त्रचंदन
 म् ॥ न ददात्येव चाहारं स्वामिने दुःखिने पितः ॥३९॥ पुत्रेण भर्तिसतस्तातः शिष्येण भर्तिसतो गुरुः ॥ प्रजाभिस्ताडितो भूपो भू
 पेन ताडिताः प्रजाः ॥४०॥ दस्युचोरैश्च दुष्टैश्च शिष्टाश्च परिपीडिताः ॥ सस्यहीना च वसुधा क्षीरहीनाश्च धेनवः ॥४१॥ स्वल्पक्षीरे
 घृतं नास्ति नवनीतं च नित्यशः ॥ सत्यहीना जनाः सर्वे नित्यं मिथ्या वदन्ति च ॥४२॥ शौचसंध्याशास्त्रहीना ब्राह्मणा वृषवाहकाः ॥
 सूपकाराश्च शूद्राणां शूद्राणां शवदाहकाः ॥४३॥ शूद्रस्त्रीनिरताः शश्वच्छूद्रा विप्रवधूरताः ॥ खादन्ति यस्य विप्रस्य भक्ष्यं च परिपाचकाः ॥
 ॥४४॥ मातुः परां तस्य पत्नीं शूद्रा गृह्णन्ति लंपटाः ॥ भृत्यश्च हत्वा राजानं स्वयं राजा भविष्यति ॥४५॥ नारी हत्वा पतिं कामाद्भजे
 जारं च कौतुकात् ॥ पुत्रश्च पितरं हत्वा स्वयं भूपो भविष्यति ॥ ४६ ॥ सर्वे स्वच्छंदनिरताः शिशनोदरपरायणाः ॥ वंखरा व्याधि
 युक्ताश्च कुत्सिताश्च कुचैलकाः ॥ ४७ ॥ विक्षुण्णमंत्रलिप्ताश्च मिथ्यायंत्रप्रचारकाः ॥ जातिहीनाश्च गुरवो वयोहीनाश्च निंदकाः ॥
 ॥ ४८ ॥ राजानश्चापि म्लेच्छाश्च यवना धर्मनिंदकाः ॥ सत्कीर्तिमपि साधूनां कुर्वन्त्युन्मूलनं मुदा ॥ ४९ ॥ पितृदेवद्विजातीनाम
 तिथीनां च नित्यशः ॥ पूजा नास्ति गृह्णन्तां च पित्रोश्च पूजनं स्त्रियाः ॥ ५० ॥ स्त्रीबंधूनां गौरवं च स्त्रीणां च सततं पितः ॥ चोरः
 सत्कुलजातिश्च ब्राह्मणो देवहारकः ॥ ५१ ॥ मानं वहन्ति लोभेन युगे धर्मेण कौतुकात् ॥ देवायतनहीनं च जगत्सर्वं भयाकुलम् ॥
 ॥ ५२ ॥ अराजकं च दुर्नीतं संततं कलिदोषतः ॥ बुभुक्षिताः कुचैलाश्च दरिद्रा व्याधिनी नराः ॥ ५३ ॥ कपर्दकट्टाध्यक्षो राजे
 द्रो हि घटेश्वरः ॥ वृद्धांगुष्ठसमा लोका वृक्षाः शाकसमास्तथा ॥ ५४ ॥ तालानां नारिकेराणां पनसानां तथैव च ॥ फलानि सर्षपा
 ण्येव तत्क्षुद्रं च ततः परम् ॥ ५५ ॥ जलभाजनपात्रेण सस्येन वाससा तथा ॥ विहीनं मंदिरं सर्वं गृहाणामपरिष्कृतम् ॥ ५६ ॥
 गंधकेन परिवृतं दीपहीनं तमोयुतम् ॥ हिंस्रजंतुभयाद्भीता जनाः सर्वे च पापिनः ॥ ५७ ॥ सर्वे च फललोभिष्टाः पुंश्चल्यः कलह

खं० ४ उ.

अ० ९०

॥२०९॥

प्रियाः ॥ रूपवत्यो न कामिन्यो नराश्चापि न रूपिणः ॥ ६८ ॥ नद्यो नदाः कंदराश्च तडागाश्च सरोवराः ॥ जलपद्मविहीनाश्च जलहीना
 चनास्तथा ॥ ६९ ॥ अपत्यहीना नार्यश्च कामुक्यो जारसंयुताः ॥ अश्वत्थच्छेदिनः सर्वे वृक्षहीना वसुंधरा ॥ ७० ॥ फलहीनाश्च तरवः शाखा
 स्कंधविहीनकाः ॥ फलानि स्वादुहीनानि चान्नानि च जलानि च ॥ ७१ ॥ मानवाः कूटवक्तारो निर्दया धर्मवर्जिताः ॥ तदंते द्वादशा
 दित्याः संहरेष्यन्ति मानवान् ॥ ७२ ॥ सर्वाञ्जंतूश्च तापेन बहुवृष्ट्या ब्रजेश्वर ॥ अवशिष्टा च पृथिवी कथामात्रावशेषिता ॥ ७३ ॥
 कलौ गते च पृथिवी क्षेत्रं वर्षागते तथा ॥ पुनः सत्यप्रवृत्तिश्च भविष्यति क्रमेण वै ॥ ७४ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं गच्छतात ब्रजं सुखम् ॥
 अहं दुग्धमुखो बालः पुत्रस्ते कथयामि किम् ॥ ७५ ॥ नवनीतं घृतं दुग्धं दधि तक्रं परिष्कृतम् ॥ स्वस्तिकं शुभकर्माहं मिष्टान्नं
 च सुधोपमम् ॥ ७६ ॥ मिष्टद्रव्यं च यत्किंचित्पितृदेवनिमित्तकम् ॥ भुक्तं बलाच्च तत्सर्वं बालानां रोदनं बलम् ॥ ७७ ॥ तत्क्षम
 स्वापराधं मे बालदोषः पदेपदे ॥ त्वं पिता तव पुत्रोहं यशोदा जननी मम ॥ ७८ ॥ मदीयं परिहासं च यशोदां रोहिणीं वद ॥
 कुमारस्याच्छ्रुतं सर्वं सोहमित्येवमीप्सितम् ॥ ७९ ॥ कीर्तयिष्यसि तत्सर्वं सर्वं गोकुलवासिनम् ॥ कालः करोति संसर्गं बंधूनां बंधु
 भिः सह ॥ ८० ॥ कालः करोति विच्छेदं विरोधं प्रीतिमेव च ॥ कालः सृष्टिं च कुरुते कालश्च परिपालनम् ॥ ८१ ॥ कालः करोति
 सानंदं कालः संहरते प्रजाः ॥ सुखं दुःखं भयं शोकं जरां मृत्युं च जन्म च ॥ ८२ ॥ सर्वं कर्मानुरोधेन काल एव करोति च ॥ सर्वं
 कालकृतं तात विस्मयं न ब्रजं ब्रज ॥ ८३ ॥ कुतस्त्वं गोकुले वैश्यो नंदो वैश्याधिपो नृपः ॥ वसुदेवसुतोहं च मथुरायामहो कुतः ॥
 ॥ ८४ ॥ पित्रा मे कंसभीतेन त्वद्गृहे च समर्पितः ॥ पितुः परः पिता त्वं च माता मातुः परापि वा ॥ ८५ ॥ मया दत्तेन ज्ञानेन पार्व
 त्या च ब्रजेश्वर ॥ त्यज मोहं महाभाग गच्छ तात सुखं गृहम् ॥ ८६ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ स्मर वृन्दावनं तात रम्यं पुण्यं
 महोत्सवम् ॥ गोकुलं गोकुलं रम्यं सुन्दरं यमुनातटम् ॥ ८७ ॥ रमणीनां सुरम्यं च त्वत्प्रियं रासमंडलम् ॥ गोपालिका गोपबालान्य
 शोदां रोहिणीं प्रियाम् ॥ ८८ ॥ प्राणाधिकां राधिकां न कथं स्मरसि पुत्रक ॥ वारमेकं स्वल्पदिनं गोकुलं गच्छ वत्सक ॥ ८९ ॥

ब्र. वै. रु.
॥२१०॥

इत्येवमुक्त्वा नन्दश्च क्रोडे कृष्णं चकार सः ॥ नेत्राश्रुणा च पूर्णेन तं सिषेच शुचान्वितः ॥ ८४ ॥ चुचुंब तद्वड्युगं कृत्वा वक्षसि
मोहतः ॥ सानन्दः परमानन्दो भगवांस्तमुवाच सः ॥ ८५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरभागे नारायण
नारदसंवादे नवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ निषेकेन परिष्वंगो विभेदस्तेन वा भवेत् ॥ क्षणेन दर्शनं तेन
निषेकः केन वार्यते ॥ १ ॥ गमनागमनार्थं चाप्युद्धवः कथयिष्यति ॥ प्रस्थापयामि तं शीघ्रं विज्ञास्यसि ततः पितः ॥ २ ॥ यशोदां
रोहिणीं चैव गोपिकां गोपबालकान् ॥ प्राणाधिकां राधिकां तां गत्वा संबोधयिष्यति ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र वसुदेवश्च देवकी ॥
बलदेवश्चोद्धवश्च तथाऋरश्च सत्वरम् ॥ ४ ॥ ॥ वसुदेव उवाच ॥ ॥ नन्द त्वं बलवान्ज्ञानी सद्बुधश्च सखा मम ॥ त्यज मोहं गृहं
गच्छ वत्सस्तेयं यथा मम ॥ ५ ॥ द्वारभूता गोकुलाच्च मथुरा नास्ति बांधवः ॥ महोत्सवे सदानन्दे नन्दं द्रक्ष्यसि पुत्रकम् ॥ ६ ॥ ॥
श्रीदेवक्युवाच ॥ ॥ यथायमावयोः पुत्रस्तथैव भवतो ध्रुवम् ॥ सालसः केन हे नन्द शुचा देहो हि लक्ष्यते ॥ ७ ॥ एकाद
शाब्दं सबलः स्थित्वा ते मंदिरे सुखम् ॥ कथं स्वल्पदिनेनैव शोकग्रस्तो भविष्यसि ॥ ८ ॥ तिष्ठ पुत्रेण सार्द्धं च मथुरायां किय
द्दिनम् ॥ पूर्णचंद्राननं पश्य जन्म त्वं सफलं कुरु ॥ ९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ गच्छोद्धव सुखं भद्रं भविष्यति तव प्रियम् ॥
प्रहर्षं गोकुलं गत्वा यशोदां रोहिणीं प्रसूम् ॥ १० ॥ गोपबालसमूहं च राधिकां गोपिकागणम् ॥ प्रबोधयाध्यात्मिकेन
मदत्तेन च शुक्छिदा ॥ ११ ॥ नन्दस्तिष्ठतु सानन्दं मन्मातुराज्ञया शुचा ॥ नन्दस्थितिं मद्दिनयं यशोदां कथयिष्यसि ॥ १२ ॥
इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णः पित्रा मात्रा बलेन च ॥ अऋरेण समं तूर्णं ययावभ्यन्तरं गृहम् ॥ १३ ॥ उद्धवो रजनीं स्थित्वा
मथुरायां च नारद ॥ प्रभाते प्रययौ शीघ्रं रम्यं वृन्दावनं वनम् ॥ १४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड
उत्तरभागे नारायणनारदसंवादे एकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णप्रेरितो हृष्टः प्रणम्य
च गणेश्वरम् ॥ स्मरन्नारायणं शंभुं दुर्गां लक्ष्मीं सरस्वतीम् ॥ १ ॥ गंगां च मनसि ध्यत्वा दिगीशं तं महेश्वरम् ॥ प्रजगामो

खं० ४ उ.
अ० ९१

॥२१०॥

द्रवश्चैव दृष्ट्वा मंगलसूचकम् ॥ २ ॥ शुश्राव दुन्दुभिं घंटानादं शंखध्वनिं तथा ॥ हरिशब्दं च संगीतं शुश्राव मंगलध्वनिम् ॥ ३ ॥
 पतिपुत्रवतीं साध्वीं प्रदीपं माल्यदर्पणम् ॥ परिपूर्णतमं कुंभं दधिलाजफलानि च ॥ ४ ॥ दूर्वाङ्कुरं शुक्लधान्यं रजतं काञ्चनं मधु ॥
 ब्राह्मणानां समूहं च कृष्णसारं वृषं घृतम् ॥ ५ ॥ सद्योमांसं गजेन्द्रं च नृपेन्द्रं श्वेतघोटकम् ॥ पताकां नकुलं चाषं शुक्लं पुष्पं च चन्दनम् ॥
 ॥ ६ ॥ दृष्ट्वैवं पथि कल्याणं प्राप वृंदावनं वनम् ॥ ददर्श पुरतो वृक्षं भांडीरवटमक्षयम् ॥ ७ ॥ स्निग्धपूर्णं रक्तवर्णं पुण्यदं तीर्थमी-
 प्सितम् ॥ सुवेषान्बालकांश्चैव रक्तभूषणभूषितान् ॥ ८ ॥ वदतो बलकृष्णेति रुदतश्च शुचान्वितान् ॥ तानाश्वास्य
 ययौ दूरं प्रविश्य नगरं मुदा ॥ ९ ॥ ददर्श नन्दशिविरं रचितं विश्वकर्मणा ॥ मणिरत्नविनिर्माणं मुक्तामाणिक्यहीरकैः ॥
 ॥ १० ॥ परिच्छन्नं मनोरम्यं सद्गन्तकलशान्वितम् ॥ द्वारं चित्रं विचित्राढ्यं दृष्ट्वा च प्रविवेश सः ॥ ११ ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं त-
 स्थौ तत्प्रांगणे मुदा ॥ यशोदा रोहिणी शीघ्रं पप्रच्छ कुशलं परम् ॥ १२ ॥ आसनं च जलं गां च मधुपर्कं ददौ मुदा ॥ क नन्दः
 क बलः कृष्णः सत्यं तत्कथयोद्धव ॥ १३ ॥ उद्धवः कथयामास सर्वं भद्रं क्रमेण च ॥ सार्द्धं च बलकृष्णाभ्यां नन्दः सानन्दपूर्वकम्
 ॥ १४ ॥ आयास्यति विलम्बेन कृष्णोपनयनावधि ॥ युष्माकं कुशलं तत्त्वं विज्ञाय विधिपूर्वकम् ॥ १५ ॥ अहं यास्यामि मथुरां य-
 शोदे शृणु सांप्रतम् ॥ श्रुत्वा मंगलवार्तां च यशोदा रोहिणी मुदा ॥ १६ ॥ ब्राह्मणाय ददौ रत्नं सुवर्णं वस्त्रमीप्सितम् ॥ उद्धवं भोज-
 यामास मिष्टान्नं च सुधोपमम् ॥ १७ ॥ मणिश्रेष्ठं च रत्नं च ददौ तस्मै च हीरकम् ॥ वाद्यं च वादयामास भद्रं नानाविधं तथा
 ॥ १८ ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास कारयामास मंगलम् ॥ वेदांश्च पाठयामास परमानपूर्वकम् ॥ १९ ॥ शंकरं पूजयामास विप्रद्व-
 रा परं विभुम् ॥ नानोपहारैर्नैवेद्यैः पुष्पधूपप्रदीपकैः ॥ २० ॥ चन्दनैर्वस्त्रतांबूलैर्मधुगन्धघृतादिभिः ॥ भवानीं पूजयामास श्रीवृन्दा-
 रण्यदेवताम् ॥ २१ ॥ षोडशोपचारैर्द्रव्यैश्च बलिभिर्विविधैर्मुने ॥ महिषाणां शतं शुद्धं छागलानां सहस्रकम् ॥ २२ ॥ मेषाणामधुतं
 शुद्धं युक्तमादाय पंचकम् ॥ ब्राह्मणेभ्यः स्वर्णशतं धेनूनां च शतं तथा ॥ २३ ॥ प्रददौ दक्षिणां तूर्णं कृष्णकल्याणहेतवे ॥ उद्धवं पूज-

ब. वै. ल.

॥२११॥

यामास सादरं चोः पुनः पुनः ॥ २४ ॥ समाश्वास्य यशोदां च रोहिणीं गोपबालकान् ॥ वृद्धान्गोपालिकाः सर्वाः प्रययू रासमंडल
म् ॥ २५ ॥ ददर्श रासं रुचिरं चंद्रमंडलवर्तुलम् ॥ श्रीरामकदलीस्तंभशतकैरुपशोभितम् ॥ २६ ॥ युक्तैश्च स्निग्धवसनैश्चंदना
नां च पल्लवैः ॥ पट्टसूत्रनिबद्धैश्च श्रीयुक्तमाल्यजालकैः ॥ २७ ॥ दधिलाजफलैः पट्टैः पुष्पैर्दूर्वाकुरैरपि ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमैः
परिसंस्कृतम् ॥ २८ ॥ वेष्टितं रक्षितं यत्नाद्गोपिकानां त्रिकोटिभिः ॥ त्रिलक्षैः सुंदरै रम्यैः संसिक्तं रतिमंदिरैः ॥ २९ ॥ लक्षगोपैः
परिवृतं कृष्णागमनशंकितैः ॥ यमुनां दक्षिणां कृत्वा प्रययौ मालतीवनम् ॥ ३० ॥ चंदनानां चंपकानां यूथिकानां तथैव च ॥
केतकीमाधवीनां च वनं कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥ ३१ ॥ बकुलानां वंजुलानामशोकानां च काननम् ॥ मल्लिकानां पलाशानां शिरी
षाणां तथैव च ॥ ३२ ॥ धात्रीणां कांचनानां च कर्णिकानां वनं तथा ॥ नागेश्वराणां विपिनं लवंगानां तथैव च ॥ ३३ ॥ वनं च
शालतालानां हिंगालानां वनं तथा ॥ पनसानां रसालानां लांगलीनां मनोहरम् ॥ ३४ ॥ मंदारकाननं रम्यं वामं कृत्वा च सत्व
रम् ॥ दृष्ट्वा कुंदवनं रम्यं संप्राप्य मधुकाननम् ॥ ३५ ॥ पुंस्कोकिलानां शब्देन मधुरेण समन्वितम् ॥ मधुव्रतसमूहानां मधुरध्वनि
पूरितम् ॥ ३६ ॥ वन्यवृक्षैः परिवृतं माध्वीकाधारमीप्सितम् ॥ वातेन वन्यपुष्पाणां परितः सुरभीकृतम् ॥ ३७ ॥ तद्दृष्ट्वा राजमार्गेण
यशोदोक्तेन सांप्रतम् ॥ ययौ शीघ्रं निरुद्धिग्रं रहस्यं बदरीवनम् ॥ ३८ ॥ श्रीफलानां च निंबानां नारिंगाणां वनं तथा ॥ पद्मानां क
रवीराणां तुलसीनां च काननम् ॥ ३९ ॥ दृष्ट्वा रक्तिमवर्णं च सुपक्वफलमीप्सितम् ॥ तदेव वामतः कृत्वा विवेश कदलीवनम्
॥ ४० ॥ अतीव निर्जने रम्ये ददर्श राधिकाश्रमम् ॥ मणींद्राणां च प्राकारं परिखादुर्गवेष्टितम् ॥ ४१ ॥ अत्यगम्यं रिपूणां च मि
त्राणां सुगमं सुखम् ॥ ॥ गोप्यं संकेतमार्गं च रक्षकैः परिरक्षितम् ॥ ४२ ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यं निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ मणींद्रमु
क्तामाणिक्यहीरहारोज्ज्वलं परम् ॥ ४३ ॥ रत्नैर्द्रसाररचितं रत्नस्तंभैः सुशोभितम् ॥ रत्नसोपानसंसक्तमंदिरेण मनोहरम् ॥ ४४ ॥
अमूल्यरत्नरचितं कलशैः परिशोभितम् ॥ वह्निशुद्धांशुकाभिश्च पताकाभिः परिष्कृतम् ॥ ४५ ॥ सद्रत्नदर्पणोत्कृष्टं चर्चितं श्वेतचा

खं० ४ उ.

अ० ९२

॥२११॥

मरैः ॥ ददर्श सिंहद्वारं च युक्तं रत्नकपाटकैः ॥ ४६ ॥ द्वारोपरि विचित्रं च रम्यं वृन्दावनं वनम् ॥ कदंबकाननं रम्यं तद्वस्त्रहरणा
 दिकम् ॥ ४७ ॥ विश्वकर्मविरचितं सुरम्यं रासमंडलम् ॥ नानारत्नकुटीरं च गोपगोपीसमन्वितम् ॥ ४८ ॥ रक्षितं गोपिकालक्षै
 वेत्रहस्तैर्मनोहरैः ॥ स्वच्छन्दाचरणैः शश्वदमितैर्वलिभिर्मुदा ॥ ४९ ॥ तद्वारं पुरतो दृष्ट्वा विलङ्घ्य च जगाम सः ॥ द्वितीयं द्वारमुल्लङ्घ्य
 तस्मादुत्तममीप्सितम् ॥ ५० ॥ द्वारं चतुर्थं संप्राप्य सर्वस्माच्च विलक्षणम् ॥ तत्पश्चात्पंचमं द्वारं ददर्श चित्रमुत्तमम् ॥ ५१ ॥ द्वार
 षट्कं च प्रययौ सर्वत्र रुचिरं परम् ॥ रामरावणयोर्युद्धं भित्तिचित्रं मनोहरम् ॥ ५२ ॥ दशावतारं विष्णोश्च कृत्रिमं रासमंडलम् ॥
 यमुनां जलकेलिं च रचितां विश्वकर्मणा ॥ ५३ ॥ गोपिकानां सहस्रेण षष्ठं द्वारं च रक्षितम् ॥ रत्नैर्द्रसारनिर्माणभूषणैर्भूषितेन
 च ॥ ५४ ॥ सद्गन्तदंडहस्तेन हीरकैर्भूषितेन च ॥ मणीर्द्रमुक्तामाणिक्यहीरहारान्वितेन च ॥ ५५ ॥ माधवी तत्प्रधाना सा पप्रच्छ सांप्रतं
 शिवम् ॥ ददौ प्रत्युत्तरं सर्वं क्रमेण च स उद्धवः ॥ ५६ ॥ गत्वा विज्ञापयामास राधाप्रियसखीगणम् ॥ सा माधवी महाहृष्टा तत्र सं
 स्थाप्य तं मुदा ॥ ५७ ॥ श्रुत्वा मंगलवार्तां च राधाप्रियसखीगणैः ॥ कृत्वा शंखध्वनिं घंटामृदंगपटहस्वनम् ॥ ५८ ॥ कृत्वा निर्मळ
 नं शीघ्रमुद्धवं प्रियमागतम् ॥ हृष्टा प्रवेशयामास राधाभ्यन्तरमुत्तमम् ॥ ५९ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं गत्वा मंदिरमुत्तमम् ॥ ददर्श पुरतो
 राधां कुत्वा चंद्रकलोपमाम् ॥ ६० ॥ सुपकपद्मनेत्रां च शयानां शोकमूर्छिताम् ॥ रुदंतीं रक्तवदनां क्रिष्टां च त्यक्तभूषणाम् ॥
 ॥ ६१ ॥ निश्चेष्टां च निराहारां सुवर्णवर्णकुंडलाम् ॥ शुष्किताधरकंठां च किंचिन्निश्वाससंयुताम् ॥ ६२ ॥ प्रणनाम च तां दृष्ट्वा
 भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ पुलकांचितसर्वांगो भक्त्या भक्तः स उद्धवः ॥ ६३ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ वंदे राधापदांभोजं ब्रह्मादिसुर
 वंदितम् ॥ यत्कीर्तिकीर्तनेनैव पुनाति भुवनत्रयम् ॥ ६४ ॥ नमो गोकुलवासिन्यै राधिकायै नमोनमः ॥ शतशृङ्गनिवासिन्यै चंद्रव
 त्त्यै नमोनमः ॥ ६५ ॥ तुलसीवनवासिन्यै वृन्दारण्यै नमोनमः ॥ रासमंडलवासिन्यै रासेश्वर्यै नमोनमः ॥ ६६ ॥ विरजातीरवा
 सिन्यै वृन्दायै च नमोनमः ॥ वृन्दावनविलासिन्यै कृष्णायै च नमोनमः ॥ ६७ ॥ नमः कृष्णप्रियायै च शांतायै च नमोनमः ॥

ब. वै. क.

॥२१२॥

कृष्णवक्षःस्थितायै च तत्प्रियायै नमोनमः ॥ ६८ ॥ नमो वैकुण्ठवासिन्यै महालक्ष्म्यै नमोनमः ॥ विद्याधिष्ठातृदेव्यै च सरस्वत्यै
 नमोनमः ॥ ६९ ॥ सर्वेश्वर्याधिदेव्यै च कमलायै नमोनमः ॥ पद्मनाभप्रियायै च पद्मायै च नमोनमः ॥ ७० ॥ महाविष्णोश्च
 मात्रे च पराद्यायै नमोनमः ॥ नमः सिंधुसुतायै च मर्त्यलक्ष्म्यै नमोनमः ॥ ७१ ॥ नारायणप्रियायै च नारायण्यै नमोनमः ॥
 नमोस्तु विष्णुमायायै वैष्णव्यै च नमोनमः ॥ ७२ ॥ महामायास्वरूपायै संपदायै नमोनमः ॥ नमः कल्याणरूपिण्यै शुभायै च
 नमोनमः ॥ ७३ ॥ मात्रे चतुर्णां वेदानां सावित्र्यै च नमोनमः ॥ नमो दुर्गविनाशिन्यै दुर्गादेव्यै नमोनमः ॥ ७४ ॥ तेजःसुसर्व
 देवानां पुरा कृतयुगे मुदा ॥ अधिष्ठानकृतायै च प्रकृत्यै च नमोनमः ॥ ७५ ॥ नमस्त्रिपुरहारिण्यै त्रिपुरायै नमोनमः ॥ सुन्दरीषु
 च रम्यायै निर्गुणायै नमोनमः ॥ ७६ ॥ नमो निद्रास्वरूपायै निर्गुणायै नमोनमः ॥ नमो दक्षसुतायै च नमः सत्यै नमोनमः ॥
 ॥ ७७ ॥ नमः शैलसुतायै च पार्वत्यै च नमोनमः ॥ नमोनमस्तपस्विन्यै ह्युमायै च नमोनमः ॥ ७८ ॥ निराहारस्वरूपायै ह्यप
 र्णायै नमोनमः ॥ गौरीलोकविलासिन्यै नमो गौर्यै नमोनमः ॥ ७९ ॥ नमः कैलासवासिन्यै माहेश्वर्यै नमोनमः ॥ निद्रायै च
 दयायै च श्रद्धायै च नमोनमः ॥ ८० ॥ नमो धृत्यै क्षमायै च लज्जायै च नमोनमः ॥ तृष्णायै क्षुत्स्वरूपायै स्थितिकत्र्यै नमोनमः ॥
 ॥ ८१ ॥ नमः संहाररूपिण्यै महामार्यै नमोनमः ॥ भयायै चाभयायै च मुक्तिदायै नमोनमः ॥ ८२ ॥ नमः स्वधायै स्वाहायै शांत्यै
 कांत्यै नमोनमः ॥ नमस्तुष्ट्यै च पुष्ट्यै च दयायै च नमो नमः ॥ ८३ ॥ नमो निद्रास्वरूपायै श्रद्धायै च नमोनमः ॥ क्षुत्पिपासास्व
 रूपायै लज्जायै च नमोनमः ॥ ८४ ॥ नमो धृत्यै क्षमायै च चेतनायै नमोनमः ॥ सर्वशक्तिस्वरूपिण्यै सर्वमात्रे नमोनमः ॥ ८५ ॥
 अग्नौ दाहस्वरूपायै भद्रायै च नमोनमः ॥ शोभायै पूर्णचंद्रे च शरत्पद्मे नमोनमः ॥ ८६ ॥ नास्ति भेदो यथा देवि दुग्धधावलयोः
 सदा ॥ यथैव गंधभूम्योश्च यथैव जलशैत्ययोः ॥ ८७ ॥ यथैव शब्दनभसोज्योतिःसूर्यकयोर्यथा ॥ लोके वेदे पुराणे च राधामा
 धवयोस्तथा ॥ ८८ ॥ चेतनं कुरु कल्याणि देहि मामुत्तरं सति ॥ इत्युक्त्वा चोद्धवस्तत्र प्रणनाम पुनः पुनः ॥ ८९ ॥ इत्युद्धवकृतं

खं० ४ उ.

अ० ९२

॥२१२॥

स्तोत्रं यः पठेद्भक्तिपूर्वकम् ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यन्ते हरिमंदिरम् ॥ ९० ॥ न भवेद्वंधुविच्छेदो रोगः शोकः सुदारुणः ॥
 प्रोषिता स्त्री लभेत्कांतं भार्याभेदी लभेत्प्रियाम् ॥ ९१ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रान्निर्वहो लभते धनम् ॥ निर्भूमिर्लभते भूमिं प्रजाहीनो
 लभेत्प्रजाम् ॥ ९२ ॥ रोगाद्विमुच्यते रोगी बद्धो मुच्येत बंधनात् ॥ भयान्मुच्येत भीतस्तु मुच्येतापन्न आपदः ॥ अस्पृष्टकीर्तिः
 सुयशा मूर्खो भवति पंडितः ॥ ९३ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे राधास्तोत्रे
 द्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ उद्धवस्तवनं श्रुत्वा चेतनां प्राप्य राधिका ॥ विलोक्य कृष्णाकारं
 च तमुवाच शुचान्विता ॥ १ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ किन्नाम भवतो वत्स केन वा प्रेरितो भवान् ॥ आगतो वा कुत इति ब्रूहि
 मां केन हेतुना ॥ २ ॥ कृष्णाकृतिस्त्वं सर्वगैर्मन्ये त्वां कृष्णपार्षदम् ॥ कृष्णस्य कुशलं ब्रूहि बलदेवस्य सांप्रतम् ॥ ३ ॥ नंदस्तिष्ठति
 तत्रैव हेतुना केन तद्वद ॥ समायास्यति गोविंदो रम्य वृन्दावन वनम् ॥ ४ ॥ पुनर्द्रक्ष्यामि तस्यैव पूर्णचंद्रमुखं शुभम् ॥ पुनः क्रीडां
 करिष्यामि तेनाहं रासमंडले ॥ ५ ॥ जले च विहरिष्यामि पुनर्वा सखिभिः सह ॥ श्रीनंदनंदनांगे च पुनर्दास्यामि चंदनम् ॥ ६ ॥
 ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ उद्धवेत्यभिधानं मे क्षत्रियोहं वरानने ॥ प्रेषितः शुभवार्तार्थं कृष्णेन परमात्मना ॥ ७ ॥ तवांतिकं समायातः पार्ष
 दोहं हरेरपि ॥ कृष्णस्य बलदेवस्य शिवं नंदस्य सांप्रतम् ॥ ८ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ अस्ति तद्यमुनाकूलं सुगंधि पवनोस्ति सः ॥
 तस्य केलिकदंबानां मूलमस्त्येव सांप्रतम् ॥ ९ ॥ पुण्यं वृन्दावनं रम्यं तद्विद्यमानभीप्सितम् ॥ पुंस्कोकिलानां विरुतं तल्पं चंदनच
 र्चितम् ॥ १० ॥ चतुर्विधं च भोज्यं च मधुपानं च सुन्दरम् ॥ दुरंतो दुःखदोप्यस्ति पापिष्ठो मन्मथस्तथा ॥ ११ ॥ ते च रत्नप्रदीपाश्च
 ज्वलन्ति रासमंडले ॥ मणींद्रसारनिर्माणमस्त्येवं रतिमंदिरम् ॥ १२ ॥ गोपांगनागणोस्त्येव पूर्णचंद्रोस्ति शोभितः ॥ सुगंधिपुष्परचितं
 तल्पं चंदनचर्चितम् ॥ १३ ॥ तांबूलं रतिभोगार्हं कर्पूरादिसुसंस्कृतम् ॥ सुगंधिमालतीमालयं श्वेतचामरदर्पणम् ॥ १४ ॥ मुक्तामाणिक्यसं
 सक्तहरिहारमनोहरम् ॥ नानोपकाननं रम्यं रम्यक्रीडासरोवरम् ॥ १५ ॥ सुगंधिपुष्पोद्यानं च पद्मश्रेणीमनोहरम् ॥ अस्त्येवं सर्वविभवः

ब. वै. रु.

॥२१३॥

प्राणनाथः कुतो मम ॥ १६ ॥ हा कृष्ण हा रमानाथ कासि मे प्राणवल्लभ ॥ क वापराधो दास्याश्च दासीदोषः पदेपदे ॥ १७ ॥
 इत्येवमुक्त्वा सा देवी पुनर्मूर्च्छामवाप सा ॥ चेतनां कारयामास पुनरेव स उद्धवः ॥ तां दृष्ट्वा परमाश्चर्यं मेने क्षत्रियपुंगवः ॥ १८ ॥
 सखीभिः सप्तभिः शश्वत्सेवितां श्वेतचामरैः ॥ गोपीनां च त्रिलक्षैश्च सुप्रियः प्रियसेविताम् ॥ १९ ॥ दिवानिशं वेष्टितां च गोपी
 नां शतकोटिभिः ॥ काचित्कजलहस्ता च काचिन्माल्यधरापरा ॥ २० ॥ काचित्सिंदूरहस्ता च काचिद्गोरोचनाकरा ॥ काचि
 चंदनपात्रं च हस्ते कृत्वा च तिष्ठति ॥ २१ ॥ काचिदर्पणहस्ता च काचित्कुंकुमवाहिका ॥ कस्तूरीपात्रमिष्टं च काचिद्ब्रह्मति तत्र
 वै ॥ २२ ॥ काचिच्चंपकपात्रं च करे धृत्वा च तिष्ठति ॥ मधुभिर्मधुरैः पूर्णपात्रं धृत्वा शुचान्विता ॥ २३ ॥ काचित्सुगंधि तैलं च
 गृहीत्वा परितिष्ठति ॥ काचिद्ब्रह्मति तांबूलं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ २४ ॥ काचिद्वासितमिष्टं च जलं धृत्वा च तिष्ठति ॥ क्रीडापुत्तलिकां
 काचिच्चित्राढ्यां परिरक्षति ॥ २५ ॥ काचिद्ब्रह्मति कंदूकं काचिच्च रत्नभूषणम् ॥ वह्निशुद्धांशुकं काचिदमूल्यं परिरक्षति ॥ २६ ॥
 काचिद्भक्ष्योपहारं च गृहीत्वा परिवर्तते ॥ काचिच्च केशवेशार्थं करोति माल्यमीप्सितम् ॥ २७ ॥ काचित्कंकटिकां धृत्वा पुरतः
 परितिष्ठति ॥ काचिद्यावकहस्ता च काचिद्धात्रीरसं मुदा ॥ २८ ॥ दूरतोपि वहत्येवं भीता च परितिष्ठति ॥ काचिद्धीता भिया
 स्तौति काचिद्गोदिति शोकतः ॥ २९ ॥ काचित्तां बोधयत्येव विदग्धा विरहातुराम् ॥ काचिदुत्तापतप्ता च स्निग्धतल्पे मनोहरे ॥
 ॥ ३० ॥ स्थापयेदाहदूरार्थं स्निग्धपद्मदले शुभे ॥ एवंभूतां च तां दृष्ट्वा चोवाच पुनरुद्धवः ॥ सुप्रियं कर्णपीयूषं विनयेन च भीतवत् ॥
 ॥ ३१ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ जाने त्वां देवदेवीशां सुस्निग्धां सिद्धयोगिनीम् ॥ ३२ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपां च मूलप्रकृति
 मीश्वरीम् ॥ श्रीदामशापाद्धरणीं प्राप्तां गोलोककामिनीम् ॥ ३३ ॥ कृष्णप्राणाधिकां देवीं तद्वक्षः स्थलवासिनीम् ॥ सर्वशक्तिस्वरूपां
 च मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ ३४ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि शुभवार्तामभीप्सिताम् ॥ सुस्थिरं सखिभिः सार्द्धं हृदयस्निग्धकारिणीम् ॥
 ॥ ३५ ॥ दुःखदावाग्निदग्धायाः सुधावर्षणरूपिणीम् ॥ विरहव्याधियुक्ताया रसायनसमां शुभाम् ॥ ३६ ॥ तत्र तिष्ठति नंदोयं

खं० ४ उ०

अ० ९३

॥२१३॥

सानंदो मुदितः सदा ॥ निमंत्रितश्च वसुना कृष्णोपनयनावधि ॥ ३७ ॥ गृहीत्वा सबलं कृष्णं सांगे मंगलकर्मणि ॥ सनंदः परमा
 नंदो मुदा यास्यति गोकुलम् ॥ ३८ ॥ आगत्य कृष्णो मुदितः प्रणम्य मातरं पुनः ॥ नक्तमायास्यति मुदा पुण्यं वृंदावनं वनम् ॥
 ॥ ३९ ॥ अचिराद्भक्ष्यसि सति श्रीकृष्णमुखपंकजम् ॥ सव विरहदुःखं च संत्यक्ष्यसि च सांप्रतम् ॥ ४० ॥ सुस्थिरा भव मातस्त्वं
 त्यज शोकं सुदारुणम् ॥ वह्निशुद्धांशुकं रम्यं परिधाय प्रहर्षिता ॥ ४१ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणभूषणग्रहणं कुरु ॥ गृहाण चंदनं स्निग्धं
 कस्तूरीकुंकुमान्वितम् ॥ ४२ ॥ कुरुष्व केशसंस्कारं मालतीमाल्यभूषितम् ॥ सुवेषं कुरु कल्याणि गंडे च चित्रपत्रकम् ॥ ४३ ॥
 सिंदूरविंदुं सीमंते कस्तूरीचंदनान्वितम् ॥ अलक्तकाक्तं चरणं युक्तं यावकभूषणैः ॥ ४४ ॥ कुरुष्व तिष्ठ चोत्तिष्ठ रत्नसिंहासने वरे ॥
 संपंकपंकजं तल्पं त्यज सार्द्धं शुचा सति ॥ ४५ ॥ भुंक्ष्व कृष्णेन मनसा विशुद्धं मधुरं मधु ॥ संस्कृतं भासितं तोयं तांबूलं च
 सुवासितम् ॥ ४६ ॥ रत्नेन्द्रसारनिर्माणपर्यंके सुमनोहरे ॥ वह्निशुद्धांशुकांते च मालतीमाल्यभूषिते ॥ ४७ ॥ सुगंधियुक्ते कस्तूरी
 जातीचंपकचंदनैः ॥ परितो मालतीमाल्यहीरहारविभूषिते ॥ ४८ ॥ मणींद्रमुक्तामाणिक्यसुंदरैश्च परिष्कृते ॥ पुष्पमाल्योपधाने
 च मंगलार्हे मुदान्विता ॥ ४९ ॥ शयनं कुरु देवेशि गोपीभिः सेविता सदा ॥ करोति सेवनं शश्वत्प्रियालिः श्वेतचामरैः ॥ ५० ॥
 पदारविंदसेवां च गोपीभक्ता मनोहरे ॥ सद्रत्नसारनिर्माणपर्यंके सुमनोहरे ॥ ५१ ॥ इत्येवमुक्त्वा स मुने पुनस्तूष्णीं बभूव ह ॥ प्रणम्य
 पादपद्मं च ब्रह्मादिसुरवंदितम् ॥ ५२ ॥ उद्धवस्य वचः श्रुत्वा सस्मिता राधिका सती ॥ कौतुकं च ददौ तस्मै रत्नसारांगुलीयकम् ॥
 ॥ ५३ ॥ अमूल्यं सुंदरं रम्यं विश्वकर्मविनिर्मितम् ॥ मुखशोभं पीतवर्णं सुदीप्तं सुप्रदीपवत् ॥ ५४ ॥ कृष्णाय वह्निना दत्तमपूर्वं
 रासमंडले ॥ मणिकुंडलयुग्मं चामूल्यरत्नविनिर्मितम् ॥ ५५ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं सर्वभूषणमीप्सितम् ॥ वह्निशुद्धांशुकयुगं रत्ननिर्माण
 नायकम् ॥ ५६ ॥ हीरहारविनिर्माणं हारं च सुमनोहरम् ॥ पुरा दत्तं च सुप्रीत्या कृष्णाय वरुणेन च ॥ ५७ ॥
 श्रीसूर्येण च यदत्तं श्रीकृष्णाय स्यमंतकम् ॥ प्रदत्तं कौतुकं तस्मै यदत्तं हरिणा पुरा ॥ ५८ ॥ यदत्तं च महेंद्रेण रत्नसिंहासनं

ब्र. वै. क.

॥२१४॥

परम् ॥ तत्प्रदत्तं मुदा देव्या तस्मै प्रीत्या च राधया ॥ ५९ ॥ मणींद्रसारनिर्माणं छत्ररत्नं मनोहरम् ॥ मुक्तामाणिक्यसारेण
 हीरहारसमन्वितम् ॥ ६० ॥ विचित्ररत्नपद्मेन चित्रितं वारुणं सदा ॥ शोभितं परितश्चान्यै रत्ननिर्माणदर्पणैः ॥ ६१ ॥
 यदत्तं ब्रह्मणा प्रीत्या हरते रासमंडले ॥ सुप्रीत्या राधया तत्र प्रदत्तमुद्धवाय च ॥ ६२ ॥ मणिसारविनिर्माणं मणिराजवि
 राजितम् ॥ जपामाल्यं संस्कृतं च यदत्तं शंभुना पुरा ॥ ६३ ॥ तदेव दत्तं तस्मै चाप्यमूल्यं पुण्यदं शुभम् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधि
 हरं चातिमनोहरम् ॥ ६४ ॥ चंद्रकांतमणिं रम्यं चंद्रदत्तं परिष्कृतम् ॥ चंद्रावली ददौ तस्मै सुदीप्तं पूर्णचंद्रवत् ॥ ६५ ॥ विशुद्धं मधु
 पर्कं च मधुपात्रं यदक्षयम् ॥ धर्मेण यत्प्रदत्तं च तदत्तं प्रियया हरेः ॥ ६६ ॥ जलभोजनपात्रं च शुद्धं स्वर्णविनिर्मितम् ॥ मिष्टान्नं
 परमान्नं च ददौ सुस्वादुमिष्टकम् ॥ ६७ ॥ भोजनं कारयित्वा च कर्पूरादिसुवासितम् ॥ तांबूलं च ददौ शीघ्रं माल्यं सुस्निग्धचंदन
 नम् ॥ ६८ ॥ शुभाशिषं च प्रददौ वाञ्छितं प्रवरं वरम् ॥ ज्ञानं कृष्णेन यदत्तं गोलोके रासमंडले ॥ ६९ ॥ पुरुषाणां शतं यावन्नि
 श्वलां कमलां ददौ ॥ विद्यां यशस्करां शुद्धां यशः कीर्तिं सुनिर्मलाम् ॥ ७० ॥ सर्वसिद्धिं हरेर्दास्यं हरिभक्तिं च निश्चलाम् ॥ पार्ष
 दप्रवरत्नं च पार्षदं च हरेरिति ॥ ७१ ॥ वरं प्रसादं दत्त्वा च समुत्थाय मुदान्वितम् ॥ वह्निशुद्धांशुके धृत्वा चामूल्यं रत्नभूषणम् ॥
 ॥ ७२ ॥ हीरहारं रत्नमालां परिधाय मनोहराम् ॥ सिंदूरं कज्जलं पुष्पमाल्यं सुस्निग्धचंदनम् ॥ ७३ ॥ रत्नसिंहासनस्थं तं पूजिता
 पूजितं मुदा ॥ वेष्टिता हर्षनिरतं गोपीनां शतकोटिभिः ॥ तप्तकांचनवर्णाभा शतचंद्रसमप्रभा ॥ ७४ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥
 सत्यमायास्यति हरिः सत्यं निष्कपटं वद ॥ ७५ ॥ वद तथ्यं भयं त्यक्त्वा सत्यं ब्रूहि सुसंसदि ॥ वरं कृपशताद्वापी वरं वापी
 शतात्क्रतुः ॥ ७६ ॥ वरं क्रतुशतात्पुत्रः सत्यं पुत्रशतात्किल ॥ न हि सत्यात्परो धर्मो नानृतात्पातकं परम् ॥ ७७ ॥ ॥ उद्धव
 उवाच ॥ ॥ सत्यमायास्यति हरिः सत्यं द्रक्ष्यसि सुंदरि ॥ ध्रुवं त्यक्ष्यसि संतापं दृष्ट्वा चंद्रमुखं हरेः ॥ ७८ ॥ अहं प्रस्थापया
 स्यामि गत्वा मधुपुरीं हरिम् ॥ विधाय तत्प्रबोधं च कार्यमन्यत्करिष्यति ॥ ७९ ॥ विदायं कुरु मे मातर्यास्यामि हरिसंनिधिम् ॥

खं० ४ उ०

अ० ९३

॥२१४॥

सर्वं तं कथयिष्यामि त्वद्वृत्तांतं यथोचितम् ॥ ८० ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ गमिष्यसि यदा वत्स मथुरां सुमनोहराम् ॥ शृणु
 दुःखकथां कांचित्तिष्ठ वत्स स्थिरो भव ॥ ८१ ॥ मां विस्मृतो न भवसि विरहज्वरकातराम् ॥ कथयिष्यामि मत्कांतं ध्रुवं प्रस्थापयि
 ष्यसि ॥ ८२ ॥ नारीणां मनसो वार्ता को वा जानाति पंडितः ॥ किंचिच्छास्त्रानुसारेण प्रकरोति निरूपणम् ॥ ८३ ॥ वेदा
 वक्तुं न शक्ताश्च शास्त्राणि किं वदन्ति च ॥ कथयिष्यामि त्वां सर्वं पुत्र कृष्णं च वक्ष्यसि ॥ ८४ ॥ गेहे वने न भेदो मे पश्वादिषु
 यथा नृषु ॥ किं वा जलं किमु स्वप्नमज्ञानं च दिवानिशम् ॥ ८५ ॥ आत्मानं च न जानामि चोदयं चंद्रसूर्ययोः ॥ क्षणं प्राप्य हरे
 वार्तां चेतनं मे बभूव ह ॥ ८६ ॥ कृष्णाकृतिं च पश्यामि शृणोमि मुरलीध्वनिम् ॥ कुलं लज्जां भयं त्यक्त्वा चिंतयामि हरेः प
 दम् ॥ ८७ ॥ संप्राप्य सर्वजगतामीश्वरं प्रकृतेः परम् ॥ न ज्ञानं मायया तस्य ज्ञात्वा गोपपतेर्मम ॥ ८८ ॥ ध्यायन्ते यत्पदांभोजं
 वेदा ब्रह्मादयः सुराः ॥ स भर्त्सितो मया कोपाद्धृदि शल्यमिदं मम ॥ ८९ ॥ तत्पदांभोजसेवाभिर्गुणप्रस्तावतोपि वा ॥ तद्रक्तया
 यत्क्षणो नीतो ध्यानेन पूजयाथ वा ॥ ९० ॥ तत्रापि मंगलं सर्वं हर्षमायुर्व्यवस्थितम् ॥ विघ्नं च हृदि संतापस्तद्विच्छेदे सदोद्धव
 ॥ ९१ ॥ क्रीडाप्रीतिर्न भविता तादृशीष्टा पुनर्मम ॥ तादृशं प्रेमसौभाग्यं निर्जने न च संगमः ॥ ९२ ॥ वृन्दावनं न यास्यामि तत्संगे
 पुनरुद्धव ॥ चंदनं वा न दास्यामि नंदनंदनवक्षसि ॥ ९३ ॥ मालां तस्मै न दास्यामि न द्रक्ष्यामि सुखांबुजम् ॥ मालतीनां केत
 कीनां चंपकानां च काननम् ॥ ९४ ॥ पुनरेव न यास्यामि सुन्दरं रासमंडलम् ॥ हरिसंगे न यास्यामि रम्यं चंदनकाननम् ॥ ९५ ॥
 पुनरेव न यास्यामि मलयं रत्नमंदिरे ॥ माधवीनां वनं रम्यं रहस्यं मधुकाननम् ॥ ९६ ॥ श्रीखंडकाननं रम्यं स्वच्छं चंद्रसरोवरम् ॥
 विस्पंदकं सुरवनं नंदनं पुष्पभद्रकम् ॥ ९७ ॥ भद्रकं हरिणा सार्द्धं न यास्यामि पुनः पुनः ॥ क्व सा रम्या विकसिता माधवे माध
 वीलता ॥ ९८ ॥ क्व गता माधवीरात्रिः क्व मधुः क्वापि माधवः ॥ इत्येवमुक्त्वा सा राधा ध्यात्वा कृष्णपदांबुजम् ॥ ९९ ॥ पुन
 र्मूर्च्छां च संप्राप्य रुदती पुलकान्विता ॥ १०० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे राधो

ब. वै. क.

॥२१५॥

द्ववसंवादे त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ उद्धवो विस्मयं प्राप्य भयं च विपुलं मुने ॥ चेतनं
 कारयामास तामुवाच मृतामिव ॥ १ ॥ तद्भक्तिं समभिज्ञाय स्वात्मानं भक्तसंख्यकम् ॥ तुच्छं मेने जगत्सर्वं दृष्ट्वा भाग्यवतीं
 सतीम् ॥ २ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ चेतनं कुरु कल्याणि जगन्मातर्नमोस्तु ते ॥ त्वमेव प्राक्तनं सर्वं कृष्णं द्रक्ष्यसि सांप्र
 तम् ॥ ३ ॥ त्वत्तो विश्वं पवित्रं च त्वत्पादरजसा मही ॥ सुपवित्रं त्वद्भदनं पुण्यवत्यश्च गोपिकाः ॥ ४ ॥ लोकास्त्वामेव
 गायन्ति संगीतैर्मगलस्तवैः ॥ त्वत्सुकीर्तिं च देवाश्च सनकाद्याश्च संततम् ॥ ५ ॥ कृतपापहरां पुण्यां तीर्थपूजां च निर्मलाम् ॥
 हरिभक्तिप्रदां भद्रां सर्वविघ्नविनाशिनीम् ॥ ६ ॥ त्वमेव राधा त्वं कृष्णस्त्वं पुमान्प्रकृतिः परा ॥ राधामाधवयोर्भेदो न
 पुराणे श्रुतौ तथा ॥ ७ ॥ राधिकां मूर्च्छितां दृष्ट्वा पश्चात्कृत्वा तमुद्धवम् ॥ उवाच माधवी गोपी राधायाः पुरतः स्थिता ॥ ८ ॥
 ॥ माधव्युवाच ॥ ॥ किं वा चोरस्य कृष्णस्य रूपं वा वेषमुत्तमम् ॥ किं सुखं विभवं किं वा गौरवं चाप्यनुत्तमम् ॥ ९ ॥ किं वा
 तद्दीर्यमैश्वर्यं शौर्यं वा दुरतिक्रमम् ॥ किं वा सिद्धं प्रसिद्धं वा किं वा तुल्यं गुणोत्तमम् ॥ १० ॥ इतो वा कुत आयातः पुनरेव कुतो
 गतः ॥ बालको गोपवेषश्च न हि राजात्मजः पुमान् ॥ ११ ॥ त्वं किं स्मरसि कल्याणि गोपालं नन्दनन्दनम् ॥ आत्मानं रक्ष यत्नेन
 कः प्रियः स्वात्मनः परः ॥ १२ ॥ ॥ मालत्युवाच ॥ ॥ धिक्त्वां राधेतिऽनिर्लज्जां तवैव जीवनं वृथा ॥ जगतो युवतीनां च
 करोषि सुयशःक्षयम् ॥ १३ ॥ नारीणां गोपनं कार्यं सुव्यक्ते स्वयशःक्षयम् ॥ यत्नेन चक्षुषो वार्ह सखि संचरणं कुरु ॥ अंतरे पति
 भावं च संगोप्य भावनं कुरु ॥ १४ ॥ न वै जातिश्च शत्रूणां मित्राणां च सुरेश्वरि ॥ शत्रुः कार्यवशेनैव मित्रं च कर्मणा भवेत् ॥ १५ ॥
 स्वकार्यमुद्धरेत्प्राज्ञः कार्यध्वंसेन मूर्खता ॥ कः कस्य वल्लभो राधे कः कस्याप्रिय एव च ॥ १६ ॥ कार्यं च समयं ज्ञात्वा संतः
 कुर्वति संततम् ॥ शत्रुर्धनापहारी च प्राणहर्ता ततः परः ॥ १७ ॥ कटुवक्ता दुःखदाता शत्रूणां लक्षणं शृणु ॥ स्वकुलात्त्वां बहिष्कृत्य
 विसृज्य शोकसागरे ॥ १८ ॥ गृहीत्वा चेतनं प्राणान्निष्ठुरो दारुणो गतः ॥ किं किं स्मरसि मूढे हि त्यज शोकं सुदारुणम् ॥ १९ ॥

खं ४ उ.

अ० ९४

॥२१५॥

आत्मानं रक्ष यत्नेन कः प्रियः स्वात्मनः परः ॥ २० ॥ ॥ पद्मावत्युवाच ॥ ॥ भवता कथितं पूर्णं यमुनाजलसन्निधौ ॥
 अरसस्य रतिर्दूरं नारीणां न सुखं प्रिये ॥ विद्युज्ज्वाला जले रेखा खलानां प्रीतिरेव च ॥ २१ ॥ न नीतिर्नातिशास्त्रेषु सुविश्वासः
 खलेषु च ॥ यदा त्वं यमुनाकूले सुखं वीक्ष्य हरेरहो ॥ २२ ॥ सस्मितं सुकटाक्षं च पुनः कृत्वास्य गोपनम् ॥ पुनः पुनस्त्वं संवीक्ष्य
 त्वया त्यक्तं च चेतनम् ॥ २३ ॥ गृहं त्यक्त्वा गुरुभयं सखीनां वचनं शुभम् ॥ संततं ध्यायते कृष्णो नाहारं जीवनं तथा ॥ २४ ॥
 क कृष्णो मथुरायां च कापि त्वं कदलीवने ॥ त्वं यदि त्यजसि प्राणान्नाविर्भवति सोधुना ॥ काले द्रक्ष्यसि स्वात्मानं यदि रक्षसि
 सुंदरि ॥ २५ ॥ ॥ चंद्रमुख्युवाच ॥ ॥ प्राक्तनेन शुभं सर्वं सुखं च विभवश्चिरम् ॥ २६ ॥ दुःखं शोको प्राक्तनेन विपत्सं
 पच्च सांप्रतम् ॥ भारते पुण्यभूमौ च सर्वेषामीप्सिते वदे ॥ २७ ॥ लभेत्पतिं हरिं कांतं तपसा प्रकृतेः परम् ॥ तथा विप्रदहेद्रात्रं काम
 बाणेन सांप्रतम् ॥ २८ ॥ अस्याः शत्रुः कथं चंद्रो मधुर्वा मधुमाधवौ ॥ शंकरेण प्रदग्धोभूत्पुनरेव स मन्मथः ॥ २९ ॥ चंद्र
 भक्षतु राहुश्च पुनश्चोद्गमनं तथा ॥ मधुश्च मित्रशोकेन प्राणांस्त्यक्त्वा ययौ वनम् ॥ ३० ॥ सुधासिंधुश्च चेंदुर्यो विषसिंधुश्च मां प्रति ॥
 सुवेषः स्याज्ज्वलद्द्विध्वं दनं तद् घृताहुतिः ॥ ३१ ॥ संततं प्रदहेद्रात्रं सुगंधिश्च समीरणः ॥ त्यक्ताहारा मम सखी पश्य श्वसित
 जीवतीम् ॥ ३२ ॥ प्रशंसां कुरु कृष्णस्य मुखेन कुरुनंदन ॥ तन्नामस्मृतिमात्रेण तद्गुणश्रवणेन च ॥ तद्गार्तया च शुभया सहसा चेतनं
 भवेत् ॥ ३३ ॥ ॥ शशिकलोवाच ॥ ॥ त्वं किं माधवि जानासि कृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ ३४ ॥ यं तं ब्रह्मादयो देवा वेदाश्च
 त्वार एव च ॥ ध्यायंति संततं संतः पादपद्मं सुरेप्सितम् ॥ ३५ ॥ पद्मा सरस्वती दुर्गा सोनंतोपि महेश्वरः ॥ यं न जानंति सिद्धेन्द्रा
 मुनीन्द्रा मनवस्तथा ॥ ३६ ॥ सर्वात्मनः कुतो रूपं निर्गुणस्य कुतो गुणाः ॥ सत्यमुक्तं च सत्यस्य यत्तदेव यथोचितम् ॥ ३७ ॥
 धत्ते भारावतरणे पृथिव्याश्च मनोहरम् ॥ सुखमाह्लादकं रम्यं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ३८ ॥ किमनिर्वचनीयं च रूपं जनमनोहरम् ॥
 कोटिकंदर्पलावण्यं लीलाधाम शुभाश्रयम् ॥ ३९ ॥ यत्पादपद्ममधुरं मधु मंदाकिनीजलम् ॥ दध्रे शिरसि भक्त्या च सर्वेशः शंकरः

ब्र. वै. क.
॥२१६॥

परः ॥ ४० ॥ शश्वत्करोति वैरागी तीर्थकीर्तेश्च कीर्तनम् ॥ क्षणं नृत्यति भक्त्या च पंचवक्त्रेण गायति ॥ ४१ ॥ आहारं भूषणं वस्त्रं परित्यज्य दिगंबरः ॥ ब्रह्म ज्योतिःस्वरूपं च ध्यात्वा शुभ्रं सुनिर्मलम् ॥ ४२ ॥ ब्रह्मा च तपसा जन्म नयत्येव हि सेवया ॥ शेषः सनत्कुमारश्च सिद्धसंघश्च योगवित् ॥ ४३ ॥ ॥ सुशीलोवाच ॥ ॥ निर्मथनाहं न भवेत्तस्य कामशतं शतम् ॥ चंद्रोश्विनीकुमारो वा रूपेषु केन गुण्यते ॥ ४४ ॥ असंख्येषु च विश्वेषु ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ मुनयो मनवः सिद्धा भक्ताः संतश्च संततम् ॥ ४५ ॥ ध्यायंते यत्पदांभोजं निर्गुणस्यात्मनश्च वै ॥ वेदाः स्तोतुं न शक्ताश्च यमीशं च सरस्वती ॥ ४६ ॥ जडीभूता च भीता च स्तवनेन क्षमापयेत् ॥ सहस्रवक्त्रः स्तवने कंपितश्च निरंतरम् ॥ ४७ ॥ वेदानां जनको ब्रह्मा स्तोत्रेण तस्य हीश्वरः ॥ तं सत्यं नित्यमीशं च माधवी परिनिंदति ॥ ४८ ॥ अपवित्रा सभा भूता गोपीनां जीवनं वृथा ॥ तासु पुण्यवती राधा ध्यायते यं दिवानिशम् ॥ ४९ ॥ यन्नामस्मृतिमात्रेण कोटिजन्मार्जितं सखि ॥ कृतपापभयं शोकः प्रणश्यति न संशयः ॥ ५० ॥ ॥ रत्नमालोवाच ॥ ॥ दधार वामहस्तेन शैलं गोवर्धनं हरिः ॥ ततः किं तद्यशः शौर्यं जगतां जनकस्य च ॥ ५१ ॥ शैलानां च सहस्रं यो भेतुं शक्तश्च दैत्यराट् ॥ लीलामात्रेण तेषां चलक्षं हंतुं क्षमो हरिः ॥ ५२ ॥ यदंशकलया जातः सूकरो विष्णुरीश्वरः ॥ वसुधां दशनाग्रेण चोद्धार च लीलया ॥ ५३ ॥ शैलानां च सहस्राणि यत्र संति महीतले ॥ दैत्याश्च वाप्यसंख्याश्च वीराः शूरास्तथैव च ॥ ५४ ॥ तेनैव कर्मणा तस्य न शौर्यं न च पौरुषम् ॥ न यशश्च प्रशंसा वा सखि सर्वात्मनात्मना ॥ ५५ ॥ ॥ पारिजातोवाच ॥ ॥ सप्तद्वीपा च वसुधा सशैलवनसागरा ॥ कांचनीभूमिसहिता सर्वाधारा मनोहरा ॥ ५६ ॥ सप्तस्वर्गाश्च विविधा ब्रह्मलोकावधिप्रिये ॥ विचित्राः सुन्दराश्चैव पातालानां च सप्त च ॥ ५७ ॥ एतैः परिमितं विश्वं ब्रह्मांडं ब्रह्मणा कृतम् ॥ महद्विष्णोर्लोमकूपे तदेवं चाणुवत्स्थितम् ॥ ५८ ॥ तस्य यावन्ति लोमानि तानि विश्वानि संति च ॥ स एव षोडशांशश्च कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ५९ ॥ तस्यैव किं यशः शौर्यं महिमानमनूपमम् ॥ यत्स्मरी गोपकन्या च किं वा जानाति माधवी ॥ ६० ॥ ॥ माधव्युवाच ॥ ॥ मया यदुक्तं न ज्ञात्वा मूढा जल्पन्ति गोपिकाः ॥

खं ० ४ उ

अ० ९४

॥२१६॥

उद्धव शृणु मे वाक्यं यन्मया कथितं शुभम् ॥ ६१ ॥ स्वेच्छया सगुणो विष्णुः स्वेच्छया निर्गुणो भवेत् ॥ भुवो भारावतर
 णे गोपवेषः शिशुर्विभुः ॥ ६२ ॥ यदि वेदाः पुराणानि सिद्धाः संतश्च संततम् ॥ ब्रह्मेशशेषभक्ताश्च न जानन्ति यमीश्वरम् ॥ ६३ ॥
 तं किं जानामि मूढाहं यत्स्मरी गोपकन्यका ॥ तथापि मद्रवः सत्यं श्रूयतां वत्स तत्क्षणम् ॥ ६४ ॥ किमनिर्वचनीयं च रूपं शौ
 र्यं यशो बलम् ॥ वीर्यं वेषं च सिद्धिं चाप्यन्यो वा यो गुणो हरेः ॥ ६५ ॥ स्वेच्छामयस्य तस्यैव सगुणस्य च सांप्रतम् ॥ किम
 निर्वचनीयं च वर्तते तद्विशेषणम् ॥ ६६ ॥ निर्गुणस्य च विष्णोश्च देहहीनश्च स्वात्मवान् ॥ वर्तते च किमाख्येयं तस्य रूपादिकं च
 किम् ॥ ६७ ॥ मां निंदति महामूढा न बुद्धा वचनं मम ॥ एषा जानाति किं मूढा तं सत्यं प्रकृतेः परम् ॥ ६८ ॥ ज्योतिःस्व
 रूपं परमं परमात्मानमीश्वरम् ॥ तमनिर्वचनीयं च भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ६९ ॥ यत्पादपद्मं पद्मा सा त्रैलोक्यजननी परा ॥ सेवते
 कल्पिता भीता दासीवत्सततं भिया ॥ ७० ॥ विष्णुमाया च प्रकृतिर्मूलरूपा सनातनी ॥ ब्रह्मस्वरूपा परमा भीता दक्षिणपार्श्व
 तः ॥ ७१ ॥ सरस्वती जडीभूता भीता च परमेश्वरी ॥ स्तोतुं न शक्ता वेदाः किं स्तुवंति परमेश्वरम् ॥ ७२ ॥ तासां तद्वचनं श्रुत्वा
 चोद्धवो भक्तिविह्वलः ॥ पुलकांचितसर्वांगो रुरोद च पपात च ॥ ७३ ॥ मूर्च्छां संग्राप्य भक्त्या च ध्यात्वा तं परमेश्वरम् ॥ तुच्छं
 मेने स चात्मानं गोपीं भक्त्याप्युवाच सः ॥ ७४ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ धन्यं यशस्यं द्वीपानां जंबूद्वीपं मनोहरम् ॥ यत्र
 भारतवर्षं च पुण्यदं शुभदं तथा ॥ ७५ ॥ वणिजां च पुण्यकृतं वाणिज्यस्थलमीप्सितम् ॥ अत्र कृत्वा सुपुण्यं च भुंक्तेन्यत्र शुभं फ
 लम् ॥ ७६ ॥ धन्यं भारतवर्षं च पुण्यदं शुभदं वरम् ॥ गोपीपादाब्जरजसा पूतं परमनिर्मलम् ॥ ७७ ॥ ततोपि गोपिका धन्या मा
 न्या योषित्सु भारते ॥ नित्यं पश्यन्ति राधायाः पादपद्मं सुपुण्यदम् ॥ ७८ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि तपस्तप्तं च ब्रह्मणा ॥ राधिकापाद
 पद्मस्य रेणूनामुपलब्धये ॥ ७९ ॥ गोलोकवासिनी राधा कृष्णप्राणाधिका परा ॥ तत्र श्रीदामशापेन वृषभानसुताधुना ॥ ८० ॥
 ये ये भक्ताश्च कृष्णस्य देवा ब्रह्मादयस्तथा ॥ राधायाश्चापि गोपीनां कलां नार्हति षोडशीम् ॥ ८१ ॥ कृष्णभक्तिं विजानाति योगी

ब. वै. ऊ.

॥२१७॥

द्रश्च महेश्वरः ॥ राधा गोप्यश्च गोपाश्च गोलोकवासिनश्च ये ॥ ८२ ॥ किञ्चित्सनत्कुमारश्च ब्रह्मा चेद्विषयी तथा ॥ किञ्चिदेव विजा
 नन्ति सिद्धा भक्ताश्च निश्चितम् ॥ ८३ ॥ धन्योऽहं कृतकृत्योऽहमागतो गोकुलं यतः ॥ गोपिकाभ्यो गुरुभ्यश्च हरिभक्तिं लभेचलाम्
 ॥ ८४ ॥ मथुरां च न यास्यामि तीर्थकीर्तेश्च कीर्तनम् ॥ श्रोष्यामि किंकरो भूत्वा गोपीनां जन्मजन्मनि ॥ ८५ ॥ न गोपीभ्यः
 परो भक्तो हरेश्च परमात्मनः ॥ यादृशीं लेभिरे गोप्यो भक्तिं नान्ये च तादृशीम् ॥ ८६ ॥ ॥ कलावत्युवाच ॥ ॥ पितृणां मान
 सी कन्या धन्या मेना कलावती ॥ वयं तिस्रो भगिन्यश्च भ्रमामः पृथिवीतले ॥ ८७ ॥ धन्या जनकपत्नी च सीतामाता पतिव्रता ॥
 अयोनिसंभवा राधा अहं चायोनिसंभवा ॥ ८८ ॥ राधा श्रीदामशापेन वृषभानसुता भुवि ॥ सनत्कुमारशापेन वयमेव महीतले
 ॥ ८९ ॥ क्षीरोदसागरं रम्यं श्वेतद्वीपं मनोहरम् ॥ तिस्रो भगिन्यो भक्त्या च विष्णुं द्रष्टुं गता वयम् ॥ ९० ॥ अभ्युत्थानादि न कृ
 तं कोपादस्मान्छशाप ह ॥ सनत्कुमारो भगवान्योगीन्द्राणां गुरुर्गुरुः ॥ ९१ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ मूढास्तिष्ठत भूमौ च
 पुनः स्वर्गं न यास्यथ ॥ मर्त्यप्राणिप्रिया भूत्वा चाहंकारेण हेतुना ॥ ९२ ॥ पुनर्वरं च प्रत्येकं ददौ तुष्टो द्विजेश्वरः ॥ विष्णोर्वंशस्य
 शैलस्य हिमाधारस्य कामिनी ॥ ९३ ॥ ज्येष्ठा भवतु त्वत्कन्या भविष्यत्येव पार्वती ॥ धन्या प्रिया तु भवतु योगिनो जनकस्य
 च ॥ ९४ ॥ तस्य कन्या महालक्ष्मीः सीतादेवी भविष्यति ॥ वृषभानस्य वैश्यस्य योगिनां प्रवरस्य च ॥ ९५ ॥ दुर्वाससश्च शि
 ष्यस्य कनिष्ठा च कलावती ॥ भविष्यति प्रिया साध्वी द्वापरांते च गोकुले ॥ ९६ ॥ कलावतीसुता राधा देवी गोलोक
 वासिनी ॥ श्रीदामगोपशापेन भविष्यति न संशयः ॥ ९७ ॥ ईशो ब्रह्मेशशेषाणां भारवतरणेन च ॥ आगमिष्यति पृथ्वीं च
 पुण्यक्षेत्रं च भारतम् ॥ ९८ ॥ कलावती वृषभानः कौतुकात् कन्यया सह ॥ जीवन्मुक्तश्च गोलोकं गमिष्यति न
 संशयः ॥ ९९ ॥ धन्या च सीतया सार्द्धं वैकुण्ठं च गमिष्यति ॥ मेनका योगिनी सिद्धा पार्वत्याश्च वरेण च ॥ १०० ॥
 कल्पांते विष्णुलोके च लक्ष्मीवन्मोदते चिरम् ॥ विना विपत्त्या महिमा केषां कुत्र भविष्यति ॥ १ ॥ कर्मणा च गते

खं० ४ उ.

अ० ९४

॥२१७॥

दुःखे प्रभवेदुर्लभं सुखम् ॥ पुरा पितॄणां कन्याश्च स्वर्गभोगविलासिकाः ॥ २ ॥ लक्ष्मीसमा वरेणापि विप्रस्य विष्णुदर्शनात् ॥
 कर्मक्षयं चाप्यस्माकं बभूव विष्णुदर्शनात् ॥ ३ ॥ पुण्येन तेन तीव्रेण कुमारस्यापि दर्शनम् ॥ श्रुतं तत्र कुमारास्याज्ज्ञानं परम
 दुर्लभम् ॥ ४ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां सिद्धानां जगतामपि ॥ ईश्वरः परमात्मा च श्रीकृष्णः प्रकृतेः परः ॥ निर्गुणश्च निरीहश्च
 परः स्वेच्छामयो वरः ॥ ५ ॥ ॥ तुलस्यु वाच ॥ ॥ सर्वप्राणिषु देवाश्च तिष्ठन्त्येव पृथक्पृथक् ॥ ६ ॥ प्राणो विष्णुश्च विषयी मनो ब्रह्मा
 च चेतना ॥ प्रकृतिर्बुद्धिरूपा च सर्वशक्त्यधिदेवता ॥ ७ ॥ ज्ञानस्वरूपः शंभुश्च स्वयं धर्मश्च पूरुषः ॥ निर्गुणः परमात्मा च तद्ब्र
 ह्म प्रकृतेः परम् ॥ ८ ॥ स एव कृष्णः साक्षी च कर्मणां जीविनामपि ॥ भोक्ता च सुखदुःखानां जीवस्तत्प्रतिबिम्बकः ॥ ९ ॥
 चक्षुषोश्चंद्रसूर्यौ च जिह्वायां च सरस्वती ॥ वसुंधरा त्वचि सदा बाह्वोस्ते लोकपालकाः ॥ १० ॥ आत्मनश्चापि ते सर्वे परिचारक
 रूपिणः ॥ आत्मन्येव प्रियास्ते च सर्वे गच्छन्ति जीविनः ॥ ११ ॥ यथा संसदि संसारे नरदेहमिवानुगाः ॥ तस्मात्सर्वात्मना
 त्मानं भजन्ति संततं सदा ॥ १२ ॥ संतश्च परया भक्त्या ध्यायन्ते योगिनो मुदा ॥ कर्मिणां कर्मणां साक्षी कुतः कर्म च गोपनम् ॥
 अन्तर्यामी च कृष्णश्च प्रचारं कुरुते मुदा ॥ १३ ॥ ॥ कालिकोवाच ॥ ॥ नरा बालाश्च वृद्धाश्च युवानस्त्रिविधास्तथा ॥ १४ ॥ देवादयश्च
 ये सिद्धाः सर्वे जानन्ति तं परम् ॥ सांप्रतं मूर्च्छितां राधां युक्तो बोधयितुं बुधः ॥ १५ ॥ अत्र युक्तिः प्रधाना च तां प्रबोधय चोद्धव ॥
 ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ चेतनं कुरु कल्याणि जगन्मातर्निबोध माम् ॥ १६ ॥ उद्धवं कृष्णभक्तस्य किंकरस्यापि किंकरम् ॥
 प्रसादं कुरु मातर्मा यास्यामि मथुरां पुनः ॥ १७ ॥ न स्वतंत्रः पराधीनो योषा दारुमयी यथा ॥ यथा वृषो वशीभूतो वृषवाहस्य
 संततम् ॥ १८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तराद्धे नारायणनारदसंवादे राधोद्धवसंवादे चतुर्नवति
 तमोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ उद्धवस्य वचः श्रुत्वा चेतनं प्राप्य राधिका ॥ सा चोवाच समुत्थाय रत्नसिंहा
 सने वरे ॥ १ ॥ उवाच मधुरं देवी हृदयेन विदूयता ॥ गोपीभिः सप्तभिर्भक्त्या सेविता श्वेतचामरैः ॥ २ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥

ब. वै. क.
॥२१८॥

मथुरां गच्छ वत्स त्वं मां च विस्मर संपदा ॥ अतोप्यधर्मो नास्त्येव भवतो भवसागरे ॥ ३ ॥ मदीयं वचनं सर्वं गत्वा कथय
सांप्रतम् ॥ श्रीकृष्णं परमानन्दं शीघ्रमानय मत्प्रभुम् ॥ ४ ॥ योषिजन्मनि योषित्सु संप्राप्य तादृशं पतिम् ॥ भेदो बभूव कस्या
वा मदन्या कापि दुःखिनी ॥ ५ ॥ किं ददासि प्रबोधं मे नास्ति मे बोधमौचितम् ॥ निष्फलो देहिनां देहो विनात्मानं सदोद्धव ॥
॥ ६ ॥ संप्रीत्या सह सौभाग्यं गौरवं नित्यनूतनम् ॥ अतीव दुर्लभं प्रेम रहस्यं नवसंगमम् ॥ ७ ॥ स्मरास्मि मनसा शश्वन्नान्यो
मनसि वर्तते ॥ रात्रौ निद्रां परित्यज्य स्मरणं शोकवर्धनम् ॥ ८ ॥ मासुद्धर ध्रुवं वत्स निमग्रां शोकसागरे ॥ जीवाभयप्रदानेन
तीर्थे स्नानफलं नृणाम् ॥ ९ ॥ प्रबोधितुं न शक्नोमि दुर्निवारं च मानसम् ॥ चिंतये चरणांभोजं कृष्णस्य परमात्मनः ॥ १० ॥
तद्गुणं महिमानं च प्रीतिं च प्रेमसागरम् ॥ स्मारंस्मारं च सौभाग्यं मनो मे न स्थिरं चरम् ॥ ११ ॥ जगतां युवतीनां च कासां
वा दुःखमीदृशम् ॥ श्रीकृष्णभेददुःखं च का वा जानाति मां विना ॥ १२ ॥ किंचिज्जानाति सीता साप्यहं च विधिबोधितम् ॥
मत्परा दुःखिनी नास्ति कामिनीषु जगत्रये ॥ १३ ॥ का वा याति प्रतीतिं मे श्रुत्वा च मानसीं व्यथाम् ॥ कासां वा मत्समं दुःखं
युवतीनां सुतोद्धव ॥ १४ ॥ राधिकासदृशी स्त्रीषु न भूता न भविष्यति ॥ दुःखिनी विरहातता सुखसौभाग्यवर्जिता ॥ १५ ॥ संप्रा
प्य कल्पवृक्षं च पतिं च जगतां पतिम् ॥ वंचिताहं विधात्रा च निर्दयेन च पापिना ॥ १६ ॥ जीवनं सफलं जन्म सुस्निग्धं च
क्षुषी मनः ॥ तत्पादपद्मवक्त्रेदुरूपवेषप्रदर्शनात् ॥ १७ ॥ यन्नामश्रुतिमात्रेण पंच प्राणाः प्रहर्षिताः ॥ स्मृतिमात्रात्प्रफुल्लयन्ते आत्मा
सुस्निग्ध एव च ॥ १८ ॥ यश्च पस्पर्श सुरतौ यशस्त्रिभुवनेष्वपि ॥ कया वा संपदा वत्स विस्मरामि तमीश्वरम् ॥ १९ ॥ त्रैलोक्य
विजयं रूपं गुणमेव बिभर्ति यत् ॥ न निर्मितो यो विधिना तेनैव निर्मितो विधिः ॥ २० ॥ तं विधेश्च विधातारं दातारं सर्वसंप
पदाम् ॥ कल्पवृक्षात्परं शांतं लक्ष्मीकांतं मनोहरम् ॥ २१ ॥ सर्वेशं सर्वबीजं च परमात्मानमीश्वरम् ॥ कया वा संपदा तात
विस्मरामि च तं पतिम् ॥ २२ ॥ यस्य निर्मथनाहं च न चंद्रो न च मन्मथः ॥ नैवाश्विनीकुमारश्च गुणसाम्यं न विश्वतः ॥ २३ ॥

खं० ४ ड.
अ० १५

॥२१८॥

ध्यायंते यत्पदांभोजं ब्रह्मेशोषसंज्ञकाः ॥ कया वा संपदा तात विस्मरामि च तं प्रभुम् ॥ २४ ॥ स्वप्ने पश्यंति ये रूपमतुलं च मनो
 हरम् ॥ तेपि सर्वं परित्यज्य ध्यायंते तमहर्निशम् ॥ २५ ॥ गुणेन शैलः सलिलं शुष्ककाष्ठं द्रवेदिति ॥ मृतवृक्षो मुकुलितः स्तम्भितश्च
 समीरणः ॥ २६ ॥ सूर्यश्च जलधिश्चैव स्थगितो भक्तिभावतः ॥ कया वा संपदा पुत्र विस्मरामि च तं प्रियम् ॥ २७ ॥ यद्भयाद्वाति
 वातोयं सूर्यस्तपति यद्भयात् ॥ वर्षतींद्रो दहत्यग्निर्मृत्युश्चरति जंतुषु ॥ २८ ॥ यद्भयात्फलिता वृक्षाः पुष्पिताः समयेपि च ॥ समुद्राः
 स्वात्मविषये ग्रहाश्च मुनयः सुराः ॥ २९ ॥ कालस्य कालः संवर्तः संहर्ता स्रष्टुरीश्वरः ॥ स्वाधीनश्च स्वतंत्रश्च स्वयमेवात्मसंज्ञकः ॥
 ॥ ३० ॥ कया वा संपदा भक्त विस्मरामि च तं प्रभुम् ॥ प्रबोधो नास्ति तद्भेदे येन मां बोधयेद्बुधः ॥ ३१ ॥ मां च बोधयितुं शक्ता
 न सावित्री सरस्वती ॥ न वेदा न च वेदांगाः के वा संतश्च के सुराः ॥ ३२ ॥ सहस्रवक्रोनंतश्च वेदानां जनको विधिः ॥ न शंभुर्न
 गणेशश्च योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ३३ ॥ स्थितेर्गतिश्चितनीया मार्गश्च न्ये कुतो गतिः ॥ कालसाध्यं च सर्वं च सुखं दुःखं शुभाशुभम् ॥
 ॥ ३४ ॥ दुर्निवारः स कालश्च कालसाध्यं जगत्सु च ॥ उत्तिष्ठ मथुरां गच्छ सुखं वत्स मनोहरम् ॥ ३५ ॥ ब्रजवासं परित्यज्य भवां
 श्च गमनोत्सुकः ॥ सुचिरं कृष्णविच्छेदो दुःखाय न सुखाय च ॥ ३६ ॥ पश्य चंद्रमुखं तस्य जन्ममृत्युजरापहम् ॥ राधिकावचनं
 श्रुत्वा रुरोद भृशमुद्धवः ॥ रुदंतीं राधिकां दृष्ट्वा बंधुविच्छेदकातराम् ॥ ३७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्त
 रार्धे नारायणनारदसंवादे राधोद्धवसंवादे पंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णस्मरणं कृत्वा गम
 नोन्मुखमुद्धवम् ॥ नतं राधापदांभोजे शिरसा पुलकांचितम् ॥ १ ॥ उवाच माधवी गोपी रुदंती प्रेयविह्वला ॥ भक्तं रुदंतमुच्चैश्च
 राधाविच्छेदकातरम् ॥ २ ॥ ॥ माधव्युवाच ॥ ॥ उद्धव शृणु वक्ष्यामि क्षणं तिष्ठ यथोचितम् ॥ निगूढं परमं ज्ञानं यत्ते मन
 सि वाञ्छितम् ॥ ३ ॥ सुदुर्लभं पुराणेषु वेदेषु गोपनीयकम् ॥ प्रश्नं कुरु महाभाग राधिकां त्रिजगत्प्रसूम् ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वा सा च
 गोपीशा समुवास सुसंसदि ॥ उवाच मधुरं शांतामुद्धवश्चापि राधिकाम् ॥ ५ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ एकाकी भवमायाति

ब. वै. क.
॥२१९॥

यात्येकाकी पुनःपुनः ॥ प्राणी कर्मानुरोधेन स्वकर्मफलभुक्पुमान् ॥ ६ ॥ कर्मणा जायते जंतुः कर्मणैव प्रलीयते ॥ सुखं दुःखं
भयं शोकं कर्मणैवाभिपद्यते ॥ ७ ॥ जंतुभोगावशेषेण भोगं भुङ्क्ते भवेषु च ॥ पुनश्च कर्मणो भोगात्समायाति च याति च ॥ ८ ॥ रत्ना
दिकं च यत्किञ्चिन्मह्यं दत्तं त्वया सति ॥ मया सार्द्धं न यात्येव तेन मे किं प्रयोजनम् ॥ ९ ॥ भवाब्धितारणे देवी भवती तरणि
वरा ॥ कर्णधारः स्वयं कृष्णः सर्वेषां पारकारकः ॥ १० ॥ किञ्चिद्दानं देहि मह्यं भवाब्धिपारकारणम् ॥ प्राप्य प्रसादं यास्यामि
मथुरां कृष्णमूलकम् ॥ ११ ॥ यायां कालगतिं मातः सुराणां च नृणामपि ॥ पितॄणां ब्रह्मलोकस्य तदूर्ध्वस्य च तां वद ॥ १२ ॥ तामे
व दुस्तरां घोरां तीर्त्वा यामि हरेः पदम् ॥ एवंभूतमुपायं च देहि मे कमलालये ॥ १३ ॥ दूरतो यत्पदांभोजं ध्यायंते च दिवानि
शम् ॥ देवा ब्रह्मेशशेषाद्यास्त्वं तद्वक्षःस्थलस्थिता ॥ १४ ॥ उद्धवस्य वचः श्रुत्वा जहास कमलालया ॥ वाससा नेत्रनीरं च संमा
र्ज्यतमुवाच सा ॥ १५ ॥ ॥ श्रीराधोवाच ॥ ॥ माधवीवचनेनैव करोषि प्रश्नमुद्धव ॥ स्त्रीजातिरबला लोके किं वा ज्ञानं ददामि ते
॥ १६ ॥ शुद्धां कालगतिं वत्स जानाति भगवान्हरिः ॥ ब्रह्मा महेशः शेषश्च वेदाश्चत्वार एव च ॥ १७ ॥ किञ्चिद्देवानुसारेण संतो
जानंति पुत्रक ॥ श्रूयतां कृष्णवक्त्रेण गोलोके रासमंडले ॥ १८ ॥ गोलोके चापि वैकुण्ठे ब्रह्मलोके च सांप्रतम् ॥ या च
दृष्टा कालगतिस्तामेव कथयामि ते ॥ १९ ॥ नृणां पितॄणां देवानां ब्रह्मलोकादिकस्य च ॥ बहिलोकस्य ब्रह्मांडात्पा
तालानां च निश्चितम् ॥ २० ॥ दुरत्ययां कालगतिं येनोपायेन पंडिताः ॥ निस्तरंति बुधश्रेष्ठ कथयामि निशामय ॥ २१ ॥
भजंति जगतां नाथं कालकालं जगद्गुरुम् ॥ निर्गुणं च निरीहं च परमात्मानमीश्वरम् ॥ २२ ॥ सद्यः पतति देहोयं विना येन सदा
त्मना ॥ तं निषेव्य कालगतिं तरत्येव हि केवलम् ॥ २३ ॥ आयुर्हरति सर्वेषां प्राणिनां रविरेव च ॥ श्रीहरेः शुद्धभक्तानां सतां पुण्य
वतां विना ॥ २४ ॥ विधेर्मानसिकान्पुत्रांश्चतुरः पश्य पुत्रक ॥ सनकादीन्भागवतान्येषां च सुस्थिरं वयः ॥ २५ ॥ रुद्राद्यान्वयसा
दित्याञ्ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुन् ॥ बालाननुपनीतांश्च पंचवर्षशिश्नून्थथा ॥ २६ ॥ अभ्यंतरे महास्फीतान्सस्मितांश्च दिगंबरान् ॥

खं० ४ उ.
अ० ९६

॥२१९॥

श्रीकृष्णध्यानपूतांश्च तीर्थपूतांश्च वैष्णवान् ॥ २७ ॥ वेदवेदांगशास्त्राणां चिंताहीनान्प्रफुल्लितान् ॥ भक्त्या दिवानिशं शश्वद्धरिभा
 वेन तत्परान् ॥ २८ ॥ बाह्यपूजाविहीनांश्च घृतान्मानसिकांस्तथा ॥ मृत्युंजयान्महाभागान्कालव्यालजितस्तथा ॥ २९ ॥ सनकं च
 सनंदं च तृतीयं च सनातनम् ॥ परं सनत्कुमारं च ये स्मरन्ति च सर्वशः ॥ ३० ॥ तीर्थस्नानफलं लब्ध्वा मुच्यन्ते कृतपातकात् ॥
 हरिभक्तिर्भवत्येषां हरिदास्यं लभन्ति च ॥ ३१ ॥ मृकंडुबालकं पश्य कर्मणा च द्विजोत्तमम् ॥ दशवर्षायुतं तीव्रं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥
 ॥ ३२ ॥ हरिमेवमतः पश्चात्सप्तकल्पांतजीविनम् ॥ वोढुं पंचशिखं पश्य लोमकं चासुरिं तथा ॥ ३३ ॥ सर्वकर्मविहीनं च हरिसेवनतत्परम् ॥
 शतकल्पायुषं चैव ध्यायमानं हरेः पदम् ॥ ३४ ॥ जमदग्नेः सुतं पश्य रामंतं चिरजीविनम् ॥ हनुमंतं बलिं व्यासमश्वत्थामानमेव च ॥
 ॥ ३५ ॥ विभीषणं कृपं विप्रं जांबवंतं च भल्लुकम् ॥ हरिभावनया चैते शुद्धाः सुचिरजीविनः ॥ ३६ ॥ सिद्धेन्द्रेषु मुनीन्द्रेषु नरेष्वन्येषु चो
 द्वव ॥ हरिभावेन शुद्धाश्च सर्वे ते चिरजीविनः ॥ ३७ ॥ प्रह्लादं पश्य दैत्येषु हिरण्यकशिपोः सुतम् ॥ हरिद्विषो दुरंतस्य हरिभावनत
 त्परम् ॥ ३८ ॥ चिरायुषं कालजितं पश्यान्यं चाप्यसंज्ञकम् ॥ अनेकजन्मतपसा लब्ध्वा जन्म च भारते ॥ ३९ ॥ ये हरिं तं न सेवन्ते ते
 मूढाः कृतपापिनः ॥ वासुदेवं परित्यज्य विषये निरतो जनः ॥ ४० ॥ त्यक्त्वामृतं महामूढो विषं भुंक्ते निजेच्छया ॥ कस्य स्त्री कस्य
 वा पुत्रः कस्य वा बांधवास्तथा ॥ ४१ ॥ कः कस्य बन्धुर्विपदि श्रीकृष्णेन विना भुवि ॥ तस्मात्संतः सदा कृष्णं भजन्त्येव दिवानि
 शम् ॥ ४२ ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिहरं सर्वहरं परम् ॥ कालस्य तरणोपायं भजनं परमात्मनः ॥ ४३ ॥ आनन्दनन्दनस्यैव परिपूर्ण
 तमस्य च ॥ शृणु कालगतिं वत्स मदीयज्ञानगोचराम् ॥ ४४ ॥ नराणां च पितॄणां च सुराणां चापि ब्रह्मणः ॥ नागानां राक्षसादीनां
 तत्परेषां च पुत्रक ॥ ४५ ॥ कथयामि निगूढार्थं सावधानं निशामय ॥ सर्वस्माच्च परस्थानं सर्वाधारो महान्विराट् ॥ ४६ ॥ यस्य
 लोमसु विश्वानि चासंख्यानि च तानि च ॥ सर्वस्माच्च परं सूक्ष्मं परमाणुं निशामय ॥ कालारंभात्मकं सर्वमनूहं परमीप्सितम् ॥
 ॥ ४७ ॥ परमः सद्विशेषाणामनेकोऽसंयुतः सदा ॥ परमाणुः स विज्ञेयो नृणामैक्यभ्रमो यतः ॥ ४८ ॥ परमाणुद्वयेनाणुस्रसरेणुस्तु ते

त्र. वै. क.

॥२२०॥

त्रयः ॥ त्रसरेणुत्रिकेणापि त्रुटिरुक्ता मनीषिभिः ॥ ४९ ॥ वेधस्युटिशतेनैव त्रिवेधेन लवस्तथा ॥ त्रिलवेन निमेषश्च त्रिनिमेषेण च
 क्षणः ॥ ५० ॥ काष्ठा पंचक्षणेनैव लघुश्च दशकाष्ठया ॥ लघुपंचदशं दंडस्तत्प्रमाणं निशामय ॥ ५१ ॥ द्वादशार्द्धपलोन्मानं चतुर्भि
 श्चतुरंगुलैः ॥ स्वर्णमापैः कृतच्छिद्रं यावत्प्रस्थजलप्लुतम् ॥ ५२ ॥ दंडद्वये मुहूर्तः स्यात्षष्टिदंडात्मिका तिथिः ॥ तदष्टभागः प्रहरः
 प्रमाणं च निरूपणम् ॥ ५३ ॥ चतुर्भिः प्रहरै रात्रिश्चतुर्भिर्दिनमुच्यते ॥ तिथिपंचदशेनैव पक्षमानं प्रकीर्तितम् ॥ ५४ ॥ पक्षद्वयेन
 मासः स्याच्छुक्लकृष्णाभिधेन च ॥ ऋतुर्मासद्वयेनैव तत्पट्केनैव वत्सरः ॥ ५५ ॥ वसंतग्रीष्मवर्षाश्च शरद्धेमंतशीतकाः ॥ वर्षाः
 पंचविधा ज्ञेयाः कालविद्धिर्निरूपिताः ॥ ५६ ॥ संवत्सरः प्रवत्सर इलावत्सर एव च ॥ अनुवत्सरो वत्सरोयमिति कालविदो विदुः ॥
 ॥ ५७ ॥ अब्दो द्विषट्कमासैश्च तन्नाम शृणु चोद्धव ॥ वैशाखो ज्येष्ठ आषाढः श्रावणो भाद्र एव च ॥ ५८ ॥ आश्विनः कार्तिको
 मार्गः पौषो माघस्तु फाल्गुनः ॥ चैत्रस्तु चरमो ज्ञेयो वर्षशेषो निरूपितः ॥ ५९ ॥ वसंतश्चैत्रवैशाखमासयुग्मेन कीर्तितः ॥ ज्येष्ठा
 षाढद्वयेनैव ग्रीष्मस्तु परिकीर्तितः ॥ ६० ॥ वर्षा श्रावणभाद्रे च ह्याश्विने कार्तिके शरत् ॥ मार्गे पौषे च हेमंतः शिशिरो माघफा
 ल्गुने ॥ ६१ ॥ अब्दस्तु चायने द्वे वै चोत्तरे दक्षिणायने ॥ माघादिषड्विनिर्मितमुत्तरायणमीप्सितम् ॥ ६२ ॥ श्रावणादिमासषट्कं
 दक्षिणायनमेव च ॥ ६३ ॥ नक्तवृद्धिः श्रावणाच्च पौषपर्यंतमेव च ॥ प्रतिपत्पूर्णिमांतस्य शुक्लपक्षः प्रकीर्तितः ॥ ६४ ॥ पूर्णिमायाः
 प्रतिपदश्चामावास्यांत एव च ॥ कृष्णपक्षस्तु विज्ञेयो वेदविद्धिर्निरूपितः ॥ ६५ ॥ द्वितीया च तृतीया च चतुर्थी पंचमी तथा ॥
 षष्ठी च सप्तमी चैव ह्यष्टमी नवमी तथा ॥ ६६ ॥ दशम्येकादशी चापि द्वादशी च त्रयोदशी ॥ चतुर्दशी कुहूर्यावदिनं तु गणनं
 स्मृतम् ॥ ६७ ॥ अश्विनी भरणी चापि कृत्तिका रोहिणी तथा ॥ मृगशिरस्तथार्द्रा च नक्षत्रे द्वे पुनर्वसू ॥ ६८ ॥ पुष्याश्लेषे मघा
 चैव पूर्वा चोत्तरफाल्गुनी ॥ हस्तचित्रे तथा स्वाती विशाखा चानुराधिका ॥ ६९ ॥ ज्येष्ठा मूलं तथा ज्ञेया पूर्वाषाढोत्तरा तथा ॥
 श्रवणाभिजिती चैव धनिष्ठा च प्रकीर्तिता ॥ ७० ॥ ततः शतभिषा ज्ञेया पूर्वाभाद्रपदा तथा ॥ तथोत्तरा तु विज्ञेया रेवती चरमा

खं० ४ उ०

अ० ९६

॥२२०॥

स्मृता ॥ ७१ ॥ अष्टाविंशति नक्षत्रं कलत्रं शशिनस्तथा ॥ क्रमेण ताभिः सार्द्धं च चंद्रस्तिष्ठति नित्यशः ॥ ७२ ॥ सप्तविंशति
 नक्षत्रं कलत्रं च श्रुतौ श्रुतम् ॥ अभिजिच्छ्रवणच्छाया तेनाष्टाविंशतिः स्मृता ॥ ७३ ॥ एकदा च मधौ चंद्रो रोहिण्या वामया
 सह ॥ रेमे दिवानिशं नित्यं श्रवणा च चुकोप सा ॥ ७४ ॥ छायां च दत्त्वा चंद्राय ययौ तातांतिकं भिया ॥ ततः पितरमादाय सा
 चक्रे च विभागकम् ॥ ७५ ॥ बभूव तेन नक्षत्रमभिजिन्नामकं पुरा ॥ एतच्छ्रुत्वा कृष्णमुखाच्छतशृंगे च पर्वते ॥ ७६ ॥ नक्षत्रं
 कथितं वत्स तिथ्या भ्रमति नित्यशः ॥ योगं च करणं चैव मद्रक्त्रेण निशामय ॥ ७७ ॥ विष्कंभः प्रीतिरायुष्मान्सौभाग्यः शोभन
 स्तथा ॥ अतिगंडः सुकर्मा च धृतिः शूलस्तथैव च ॥ ७८ ॥ गंडो वृद्धिर्ध्रुवश्चैव व्याघातो हर्षणस्तथा ॥ वज्रं सिद्धिर्व्यतीपातो
 वरीयान्परिघः शिवः ॥ ७९ ॥ सिद्धिः साध्यः शुभः शुक्रो ब्रह्मद्रौ वैधृतिस्तथा ॥ कीर्तितस्ते योगगणो करणं श्रूयतामिति ॥
 ॥ ८० ॥ बवश्च बालवश्चैव कौलवस्तैतिलस्तथा ॥ गरश्च वणिजश्चापि विष्टिश्च शकुनिस्तथा ॥ ८१ ॥ चतुष्पाञ्चापि नागश्च किं
 स्तुघ्न इति कीर्तितम् ॥ नराणां चापि मासेन पितृणां च दिवानिशम् ॥ ८२ ॥ शुक्ले चापि दिनं तेषां कृष्णे नक्तं प्रकीर्तितम् ॥
 वत्सरेण नराणां च सुराणां च दिवानिशम् ॥ ८३ ॥ दिनं तेषामुत्तरे च नक्तं च दक्षिणायने ॥ मन्वंतरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः
 ॥ ८४ ॥ मनोरायुःपरिमितं शक्रस्यायुः प्रकीर्तितम् ॥ पंचविंशत्सहस्रं च तथा पंचशतं परम् ॥ ८५ ॥ तत्र सूर्यगतिर्नास्ति
 शक्रपातानुसारतः ॥ दिवानिशं च जानन्ति ब्रह्मलोकनिवासिनः ॥ ८६ ॥ दंडद्वयं नरपलं शक्रपातेन तत्पलम् ॥ एवं त्रिंशद्दिनेनैव
 धातुर्मासः प्रकीर्तितः ॥ ८७ ॥ अब्दो द्वादशभिर्मासैरेवं तस्य शतायुषः ॥ ब्रह्मणः पतनेनैव निमेषाच्छ्रीहरेरेपि ॥ ८८ ॥ धातुः पा
 तानुसारेण वैकुण्ठे न दिवानिशम् ॥ तत्र सूर्यगतिर्नास्ति चैवं गोलोकतः स्मृतम् ॥ ८९ ॥ वैकुण्ठवासिनः सर्वे न वै जानन्त्यहर्नि
 शम् ॥ चंद्रस्यापि ग्रहाणां च गतिर्नास्ति च तत्र वै ॥ ९० ॥ चक्रं नैव भ्रमत्येव राशीनामिच्छया हरेः ॥ दिनं च तेजसा दीप्तं कृष्ण
 स्य परमात्मनः ॥ ९१ ॥ नक्तं तेजोविहीनं च हरौ च मंदिरं गते ॥ एवं कालगतिस्तत्र विष्णुलोकेस्ति संततम् ॥ ९२ ॥ कालस्व

ब. वै. ल.

॥२२१॥

रूपो भगवान्परमात्मा निराकृतिः ॥ चन्द्रसूर्यगतिर्नास्ति पातालेषु च सप्तषु ॥ ९३ ॥ तद्वासिनश्च जानन्ति शंकते न दिवानिश
म् ॥ दिने च मूर्ध्नि नागानां मणिर्ज्वलति नित्यशः ॥ ९४ ॥ संध्यायां दीप्तमग्निश्च रात्रिश्च तमसावृता ॥ कालं ताप्रीप्रमाणेन जानं
ति तन्निवासिनः ॥ ९५ ॥ यथा भुवि तथा तत्र परिमाणं प्रकीर्तितम् ॥ कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगम् ॥ ९६ ॥ दिव्यै
र्द्वादशसाहस्रैर्वत्सरैश्चापि तन्मितम् ॥ अष्टौ शतान्यप्यधिकं सहस्राणां चतुष्टयम् ॥ ९७ ॥ दिव्यैर्वर्षैः कृतयुगं कालविद्भिर्निरूपितम् ॥
अष्टाविंशत्सहस्राण्यप्यधिकं परिमाणकम् ॥ ९८ ॥ लक्षाणां च सप्तदशं नृमानं पारिकीर्तितम् ॥ अधिकं षट्शतान्येव सहस्राणां
शतं तथा ॥ ९९ ॥ दिव्यैर्वर्षैश्च त्रेतेति वत्स कालविदो विदुः ॥ षण्णवतिसहस्राणि लक्षैर्द्वादशभिः सह ॥ १०० ॥ नृणां वर्षैश्च त्रेतेति
कालविद्भिः प्रकीर्तितः ॥ चतुष्टयं शतानां चाप्यधिकं द्विज सहस्रकम् ॥ १ ॥ वर्षं दिव्यं द्वापरं च कालज्ञैः परिकीर्तितम् ॥ चतुःषष्टि
सहस्राणि लक्षैरष्टभिरेव च ॥ २ ॥ नृणां वर्षैर्द्वापरं च कालज्ञैः परिकीर्तितम् ॥ अधिकं द्विशतं चैव दिव्यं वर्षसहस्रकम् ॥ ३ ॥ ए
वंमितं कलियुगं वत्स प्राज्ञैर्निरूपितम् ॥ द्वात्रिंशच्च सहस्रं च चतुर्लक्षं नृमानकम् ॥ ४ ॥ वर्षं चेति कलियुगे चकार कालकोविदः ॥
लक्षैर्द्विचत्वारिंशद्भिः सह विंशत्सहस्रकैः ॥ नृमानवर्षैः कालज्ञैर्व्यक्तमेव चतुर्युगम् ॥ ५ ॥ इति ते कथितं वत्स कालसंख्यानिरू
पणम् ॥ यथाश्रुतं यथाज्ञानं गच्छ वत्स हरेः पुरम् ॥ ६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायण
नारदसंवादे राधोद्धवसंवादे कालनिरूपणं नाम षण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ गच्छन्तमुद्धवं
दृष्ट्वा संतस्ता श्रीहरेः प्रियाः ॥ समुत्थायासनाच्छीघ्रं हृदयेन विदूयता ॥ १ ॥ गोपीभिः सहिता शीघ्रं समुद्विग्ना महासती ॥ ददौ
शुभाशिषं तस्मै तस्य मूर्ध्नि करं तथा ॥ २ ॥ स्निग्धदूर्वाक्षतं शुक्लधान्यं पुष्पं च मंगलम् ॥ प्रेरयामास लाजांश्च फलं पर्णं तथा दधि
॥ ३ ॥ दर्पणं दर्शयामास पूर्णकुंभं सपल्लवम् ॥ सफलं गंधसिंदूरकस्तूरीचंदनान्वितम् ॥ ४ ॥ पुष्पमाल्यं प्रदीपं च रक्तगंधं द्विजोत्तम ॥
पतिपुत्रवती साध्वी कांचनं रजतं तथा ॥ ५ ॥ तमुवाच महासाध्वी हितं सत्यं च मंगलम् ॥ संगोप्य साश्रुनेत्रं च पतितं दुःखि

खं० ४ उ.

अ० ९७

॥२२१॥

ता हृदि ॥ ६ ॥ शुभं भवतु मार्गस्ते कल्याणमस्तु संततम् ॥ ज्ञानं लभ हरेः स्थानात्कृष्णस्य सुप्रियो भव ॥ ७ ॥ कृष्णभक्तिः
 कृष्णदास्यं वरेषु च वरं वरम् ॥ श्रेष्ठा पंचविधा मुक्तेर्हरिभक्तिर्गरीयसी ॥ ८ ॥ ब्रह्मत्वादपि देवत्वादिद्रव्यादमरादपि ॥ अमृतात्सि
 द्दिलाभाच्च हरिदास्यं सुदुर्लभम् ॥ ९ ॥ अनेकजन्मतपसा संभूय भारते द्विजः ॥ हरिभक्तिर्यदि लभेत्तस्य जन्म सुदुर्लभम् ॥ १० ॥
 सफलं जीवनं तस्य कुर्वतः कर्मणः क्षयम् ॥ पितॄणां च सहस्राणि स्वस्य मातुश्च निश्चितम् ॥ ११ ॥ मातामहानां पुसां च शतानां
 सोदरस्य च ॥ बांधवस्यापि पत्न्याश्च गुरुणां शिष्यभृत्ययोः ॥ १२ ॥ तत्कर्म शोभनं वत्स यच्च कृष्णे समर्पणम् ॥ तत्कर्म शोभनं
 शुद्धं कृष्णसंतोषणं यतः ॥ १३ ॥ संकल्पसाधनं कर्म संप्रीतिविधिपूर्वकम् ॥ तदेव मंगलं धन्यं परिणामसुखावहम् ॥ १४ ॥ त
 द्रुतं तत्तपः सत्यं तद्भक्तिः पूजनं तथा ॥ तदुद्देश्यमनशनं केवलं दास्यकारणम् ॥ १५ ॥ समस्तपृथिवीदानं प्रादक्षिण्यं भुवस्तथा ॥
 समस्ततीर्थस्नानं च समस्तं च व्रतं तपः ॥ १६ ॥ समस्तयज्ञकरणं सर्वदानफलं तथा ॥ समस्तवेदवेदांगपठनं पाठनं तथा ॥ १७ ॥
 भीतस्य रक्षणं चैव ज्ञानदानं सुदुर्लभम् ॥ अतिथीनां पूजनं च शरणागतारक्षणम् ॥ १८ ॥ सर्वदेवार्चनं चैव वन्दनं जपनं मनोः ॥
 भोजनं विप्रदेवानां पुरश्चरणपूर्वकम् ॥ १९ ॥ गुरुशुश्रूषणं चैव पित्रोर्भक्तिश्च पोषणम् ॥ सर्वं श्रीकृष्णदास्यस्य कलां नार्हति षोड
 शीम् ॥ २० ॥ तस्मादुद्धव यत्नेन भज कृष्णं परात्परम् ॥ निर्गुणं च निरीहं च परमात्मानमीश्वरम् ॥ २१ ॥ नित्यं सत्यं परं ब्रह्म
 प्रकृतेः परमीश्वरम् ॥ परिपूर्णतमं शुद्धं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ २२ ॥ कर्मिणां कर्मणां साक्ष्यप्रदं निर्लिप्तमेव च ॥ ज्योतिःस्वरूपं
 परमं कारणानां च कारणम् ॥ २३ ॥ सर्वस्वरूपं सर्वेशं सर्वसंपत्प्रदं शुभम् ॥ भक्तिदं दास्यदं स्वस्य निजसंपत्पदप्रदम्
 ॥ २४ ॥ विसृज्य ज्ञातिबुद्धिं च मात्सर्यमशुभप्रदम् ॥ भज तं परमानंदं सानंदं नंदनंदनम् ॥ २५ ॥ वेदे कौथुमिशा
 खायां तस्य नाम्नां सहस्रकम् ॥ नंदनंदननामोक्तं कृतविग्रसुदुर्लभम् ॥ २६ ॥ उद्धवः सर्वमाकर्ण्य परमं विस्मयं ययौ ॥ ज्ञानं
 संप्राप्य संपूर्णं परिपूर्णं बभूव ह ॥ २७ ॥ स्ववस्त्रं च गले बद्ध्वा दंडवत्प्रणनाम ताम् ॥ मूर्ध्नः केशैश्च तत्पादं निबध्य च पुनः

ब. वै. ल.
॥२२२॥

पुनः ॥ २८ ॥ पुलकांचितसर्वाङ्गः साश्रुनेत्रश्च भक्तितः ॥ तद्विच्छेदशुचा प्रेम्णा रुरोदोच्चैश्च नारद ॥ २९ ॥ रुरोद् राधा तत्प्रेम्णा
रुरोद् बल्लवीगणः ॥ उद्धवस्य गलं धृत्वा स्थापयामास लोभतः ॥ ३० ॥ उद्धवं मूर्च्छितं दृष्ट्वा जृम्भितं त्यक्तचेतनम् ॥ शीघ्रमु
त्थापयामास राधिका कृष्णमानसम् ॥ ३१ ॥ चेतनं कारयामास जलं दत्त्वा सुखांबुजे ॥ शुभाशिषं च प्रददौ वत्स जीवेति नारद ॥
॥ ३२ ॥ उद्धवश्चेतनां प्राप्य तामुवाच सुसंसदि ॥ रुदतीनां च गोपीनां पुरतः परमार्थदम् ॥ ३३ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ धन्यो यश
स्यो द्वीपानां जंबूद्वीपः सुदुर्लभः ॥ यत्र भारतवर्षं तु सर्वेषामीप्सितं वरम् ॥ ३४ ॥ अहो भारतवर्षं तु पुण्यो वृन्दावनं वनम् ॥
राधापादाब्जसंस्पर्शरजःपूतं सुरेप्सितम् ॥ ३५ ॥ धन्या मान्या च पृथिवी त्रिषु लोकेषु पूजिता ॥ राधायास्तीर्थपूताया पादाब्जर
जसा वरा ॥ ३६ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि दिव्यानि पुष्करे पुरा ॥ ब्रह्मणा च तपस्तप्तं वेदोक्तं भक्तिपूर्वकम् ॥ ३७ ॥ गोलोके राधिकाकृष्ण
दर्शनार्थं मनोरथात् ॥ गोलोके राधिकाकृष्णो न दृष्टः स्वप्नतस्तदा ॥ ३८ ॥ श्रुता तेनाकाशवाणी सत्यरूपा च लीलया ॥ वाराहे
भारते वर्षे पुण्ये वृन्दावने वने ॥ ३९ ॥ रासोत्सवे महारम्ये तत्रैव रासमंडले ॥ द्रक्ष्यसीति च देवानां मध्ये सुस्थो न संशयः ॥ ४० ॥
श्रुत्वा च विरतो ब्रह्मा तपसः स्वगृहं गतः ॥ कृष्णो दृष्टश्च हृष्टश्च परिपूर्णमनोरथः ॥ ४१ ॥ गोपानां गोपिकानां च सफलं जन्म
जीवनम् ॥ नित्यं पश्यन्ति ते पादपद्मं ब्रह्मादिदुर्लभम् ॥ ४२ ॥ मानिनीं राधिकां संतः सदा सेवन्ति नित्यशः ॥ योगीन्द्राश्च मुनीन्द्रा
श्च सिद्धेन्द्रा वैष्णवास्तथा ॥ ४३ ॥ सतीं पुण्यां तीर्थपूतां स्वतःशुद्धां सुदुर्लभाम् ॥ सुलभं यत्पदांभोजं ब्रह्मादीनां सुदुर्लभम् ॥
॥ ४४ ॥ यत्पादपद्मनखरं कृतं यावकचिहितम् ॥ सर्वेश्वरेश्वरेणैव कृष्णेन परमात्मना ॥ ४५ ॥ चकार यस्याः पूजां च स्तोत्रराजं सु
दुर्लभम् ॥ शतशृङ्गे स्वयं कृष्णो गोलोके रासमंडले ॥ ४६ ॥ पारिजातप्रसूनानामंजलिं गंधचंदनम् ॥ ददौ दूर्वाक्षतं स्निग्धं यस्याः
पादारविंदयोः ॥ ४७ ॥ त्रिंशत्सहस्रकोटीनां गोपीनामीश्वरी च या ॥ तत्पद्मत्रिंशत्सखीनां च ईश्वरी राधिकाभिधा ॥ ४८ ॥
ये वा द्विषन्ति निंदन्ति पापिनश्च हसन्ति च ॥ कृष्णप्राणाधिकां देवदेवीं च राधिकां वराम् ॥ ४९ ॥ ब्रह्महत्याशतं ते च लभन्ते नात्र

ख० ४ उ०
अ० ९७

॥२२२॥

संशयः ॥ तत्पापेन च पच्यंते कुंभीपाके च रौरवे ॥ ५० ॥ तत्तैले महाघोरे ध्वांते कीटे च यंत्रके ॥ चतुर्दशेंद्रावच्छिन्नं पितृभिः
 सप्तभिः सह ॥ ५१ ॥ ततः परं च जायेत जन्मैकं लोकजन्मतः ॥ दिव्यं वर्षसहस्रं च विष्ठाकीटाश्च पापतः ॥ ५२ ॥ पुंश्चलीनां
 योनिकीटास्तद्रक्तमलभक्षकाः ॥ मलकीटाश्च तन्मानवर्षं च पूयभक्षकाः ॥ ५३ ॥ वेदे च काण्वशाखायामित्याह कमलोद्भवः ॥
 इत्युक्तवतं तं यांतमुवाच राधिका पुनः ॥ रुदंतं च रुदंती सा कृष्णविच्छेदकातरा ॥ ५४ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ गच्छ
 वत्स मधुपुरीं सर्वं बोधय माधवम् ॥ ५५ ॥ यथा पश्यामि गोविंदं प्रयत्नेन तथा कुरु ॥ निष्फलं च गतं जन्म गच्छ मिथ्यादुरा
 शया ॥ ५६ ॥ आशा हि परमं दुःखं नैराश्यं परमं सुखम् ॥ पश्चाद्विचिंत्य गोविंदं जीवन्मुक्ता बभूव सा ॥ ५७ ॥ इत्युक्त्वा राधिका
 तत्र रुरोद च भृशं पुनः ॥ प्रणम्य तां रुदंतीं च यशोदाभवनं ययौ ॥ ५८ ॥ अथोद्भवे गते राधा मूर्च्छां संप्राप नारद ॥ तत्याज चेत
 नां शश्वद्भूव ध्यानतत्परा ॥ ५९ ॥ पंकस्थे पंकजदले सजले शयने मुने ॥ गोप्यस्तां स्थापयामासुः साश्रुनेत्रोत्पला वराः ॥ ६० ॥
 तत्स्पर्शमात्राच्छयनं भस्मीभूतं बभूव ह ॥ पुनः स्निग्धस्थले स्निग्धनिचोले चंदनांतिके ॥ ६१ ॥ पुनस्तां स्थापयामासुर्विरहज्वरका
 तराम् ॥ सहसा शुष्कतां प्राप सुगंधि चंदनोदकम् ॥ ६२ ॥ निमेषेण शतयुगं तद्भूवोद्भवं विना ॥ हाहोद्भवोद्भव हरिं शीघ्रं गत्वा
 वदेति च ॥ ६३ ॥ समानय हरिं शीघ्रं मत्प्राणेश्वरमित्यपि ॥ इत्युक्तवचनां दीनां संतापहतचेतनाम् ॥ ६४ ॥ रुरुदुर्गोपिकाः सर्वा
 राधां कृत्वा स्ववक्षसि ॥ चेतनां कारयामासुर्बोधयामासुरीप्सितम् ॥ ६५ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे
 नारायणनारदसंवादे राधोद्भवसंवादे सप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥ ॥ श्रीनारयण उवाच ॥ ॥ अथोद्भवो यशोदां च प्रणम्य
 त्वरया मुदा ॥ खर्जूरकाननं वामे कृत्वा च यमुनां ययौ ॥ १ ॥ स्नात्वा भुक्त्वा च तत्रैव जगाम मथुरां पुनः ॥ ददर्श वटमूले च गोविंदं
 रहसि स्थितम् ॥ २ ॥ प्रफुल्लोप्युद्भवं दृष्ट्वा सस्मितं तमुवाच सः ॥ रुदंतं शोकदग्धं च साश्रुनेत्रं च कातरम् ॥ ३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
 आगच्छोद्भव कल्याण राधा जीवति जीवति ॥ कल्याणयुक्ता गोप्यश्च जीवति विरहज्वरात् ॥ ४ ॥ शुभं गोपशिशूनां च वत्सानां

ब. वै. क.

॥२२३॥

च गवामपि ॥ माता मे पुत्रविरहाद्यशोदा कीदृशी च सा ॥ ५ ॥ वद बंधो यथार्थं तत्त्वां दृष्ट्वा किमुवाच सा ॥ त्वयोक्ता जननी किं वा पुनः सा किमुवाच माम् ॥ ६ ॥ दृष्टं तद्यमुनाकूलं पुण्यं वृंदावनं वनम् ॥ निर्जनोपवनौ वैश्च सुरम्यं रासमंडलम् ॥ ७ ॥ रम्यं कुंजकुटीरांघ्रि रम्यं क्रीडासरोवरम् ॥ पुष्पोद्यानं विकसितं संकुलं च मधुव्रतैः ॥ ८ ॥ भांडीराख्यो वटो दृष्टः सुस्निग्धो बालकान्वितः ॥ दृष्टो गोष्ठो गवां दृष्टं गोकुलं गोकुलव्रजम् ॥ ९ ॥ यदि जीवति राधा सा दृष्ट्वा त्वां किमुवाच माम् ॥ तत्सर्वं वद हे बंधो चांदोलयति मे मनः ॥ १० ॥ किमृचुर्गोपिकाः सर्वाः किमृचुर्गोपबालकाः ॥ गोपाश्च वृद्धाः किंवोचुर्वयस्या जनकस्य मे ॥ ११ ॥ बलदेवस्य जननी किमृचे रोहिणी सती ॥ किमृचुरपरास्तात बंधुवल्लभबल्लवाः ॥ १२ ॥ किं भुक्तं किमपूर्वं वा दत्तं मात्रा च राधया ॥ कीदृग्वाक्यं सुमधुरं संभाषा कीदृशीति च ॥ १३ ॥ गोपानां गोपिकानां च शिशूनां मातुरेव च ॥ राधायाश्चापि कीदृग्वा मयि प्रेमोद्धवाधिकम् ॥ १४ ॥ मां च स्मरति माता मे मां च स्मरति रोहिणी ॥ मां च स्मरति सा राधा मत्प्रेमविरहाकुला ॥ १५ ॥ मां च स्मरति गोप्यश्च गोपाश्च गोपबालकाः ॥ भांडीरे वटमूले च बालाः क्रीडन्ति मां विना ॥ १६ ॥ दत्तमन्नं ब्राह्मणीभिर्यत्र भुक्तं सुधोपमम् ॥ प्रमदा बालकैः सार्द्धं यत्तदृष्टं परीक्षितम् ॥ १७ ॥ इंद्रयागस्थलं दृष्टं दृष्टो गोवर्धनो वरः ॥ ब्रह्मणा च हृता गावो यत्र तदृष्टमुत्तमम् ॥ १८ ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा शोकोक्तं मधुरान्वितम् ॥ उद्धवः समुवाचेदं भगवंतं सनातनम् ॥ १९ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ यद्यदुक्तं त्वया नाथ सर्वं दृष्टं यथोप्सितम् ॥ सफलं जीवनं जन्म कृतमत्रैव भारते ॥ २० ॥ दृष्टं भारतसारं च पुण्यं वृंदावनं वनम् ॥ तत्सारं व्रजभूमौ च सुरम्यं रासमंडलम् ॥ २१ ॥ तत्सारभूता गोलोकवासिन्यो गोपिका वराः ॥ दृष्टा तत्सारभूता च राधा रासेश्वरी परा ॥ २२ ॥ कदलीवनमध्ये च निर्जने सुहृदस्थले ॥ पंकस्थे पंकजदले सजले चंदनार्चिते ॥ २३ ॥ शयनेतिविषण्णा सा रत्नभूषण वर्जिता ॥ अतीव मलिना क्षीणाच्छादिता शुक्लवाससा ॥ २४ ॥ सेविता सखिभिस्तत्र सततं श्वेतचामरैः ॥ कुशोदरी निराहारा क्षणं श्वसिति च क्षणम् ॥ २५ ॥ क्षणं जीवति किं सा वा विरहज्वरपीडिता ॥ किं वा जलं स्थलं किं वा नक्तं किं वा दिनं हरे ॥ २६ ॥

खं० ४ उ.

अ० ९८

॥२२३॥

परं पशुं न जानाति किं परं कः सुबांधवः ॥ बाह्यज्ञानविरहिता ध्यायमाना पदं तव ॥ २७ ॥ त्रैलोक्ये यशसा भाति तन्मृ
 त्युर्यशसंभवः ॥ स्त्रीहत्यां नैव वाञ्छन्ति ज्ञानहीनाश्च दस्यवः ॥ २८ ॥ गच्छ शीघ्रं जगन्नाथ कदलीवनमीप्सितम् ॥ बहिर्भूता न
 जगतां सा राधा त्वत्परायणा ॥ २९ ॥ अतीव भक्ता न त्याज्या प्रभुणा रक्षिता सदा ॥ न हि राधापरा भक्ता न भूता न भविष्यति
 ॥ ३० ॥ मन्मथः शंकराद्भीतो भवांश्च तत्पुरःसरः ॥ भवद्विधं पतिं प्राप्य कामदग्धा च राधिका ॥ ३१ ॥ तस्मात्सर्वपरं कर्म तच्च के
 नापि वार्यते ॥ मधुर्दहति चंद्रश्च सततं किरणेन च ॥ ३२ ॥ शश्वत्सुगंधिवायुश्चाप्यनाथा सर्वपीडिता ॥ तप्तकांचनवर्णाभा साऽधुना
 कज्जलोपमा ॥ ३३ ॥ सुवर्णवर्णकेशी च वासोवेषविवर्जिता ॥ स्वयं विधाता त्वद्भक्तः सुराणां प्रवरो विभुः ॥ त्वद्भक्तः शंकरो देवो यो
 गीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ३४ ॥ सनत्कुमारस्त्वद्भक्तो गणेशो ज्ञानिनां वरः ॥ मुनीन्द्राश्च कतिविधास्त्वद्भक्ता धरणीतले ॥ ३५ ॥ त्वद्भक्ता
 यादृशी राधा न भक्तस्तादृशोऽपरः ॥ ध्यायते यादृशी राधा स्वयं लक्ष्मीर्न तादृशी ॥ ३६ ॥ हरिरायाति चेत्येवं राधाग्रे स्वीकृत
 मया ॥ शीघ्रं गच्छ महाभाग तदेव सार्थकं कुरु ॥ ३७ ॥ उद्धवस्य वचः श्रुत्वा जहासोवाच माधवः ॥ वेदोक्तं कथयामास सहितं
 सत्यसुव्रतम् ॥ ३८ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ स्त्रीषु नर्मविवाहेषु वृत्त्यर्थे प्राणसंकटे ॥ गत्रामर्थे ब्राह्मणार्थे नानृतं स्याज्जुगुप्सि
 तम् ॥ ३९ ॥ तत्स्वीकारविहीनेन कुतस्त्वं नरकः कुतः ॥ गोलोकं याति मद्भक्तो नरकं न हि पश्यति ॥ ४० ॥ त्वदंगीकारसाफ
 ल्यं करिष्यामि तथापि च ॥ यास्यामि स्वप्ने तन्मूलं गोपीनां मातुरेव च ॥ ४१ ॥ इत्याकर्ण्य ययौ गेहमुद्धवश्च महायशः ॥ हरि
 र्जंगाम स्वप्ने च गोकुलं विरहाकुलम् ॥ ४२ ॥ स्वप्ने राधां समाश्वास्य दत्त्वा ज्ञानं सुदुर्लभम् ॥ संतोष्य क्रीडया तां च गोपिकाश्च
 यथोचितम् ॥ ४३ ॥ बोधयित्वा यशोदां च स्तनं पीत्वा च निद्रिताम् ॥ गोपान्गोपशिशून्श्चैव बोधयित्वा ययौ पुनः ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे अष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥ ॥ श्रीनारायण
 उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे गर्गो वसुदेवाश्रमं ययौ ॥ दंडी छत्री च जटिलो दीप्तश्च ब्रह्मतेजसा ॥ १ ॥ शुक्रयज्ञोपवीती च तप

त्र. वै. रु.
॥२२४॥

स्वी संयतः सदा ॥ शुक्रदंतः शुक्रवासा यदोः कुलपुरोहितः ॥ २ ॥ तं दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय देवकी प्रणनाम च ॥ वसुदेवश्च भक्त्या
च रत्नसिंहासनं ददौ ॥ ३ ॥ मधुपर्कं कामधेनुं वह्निशुद्धांशुकं तथा ॥ दत्त्वा गंधं पुष्पमाल्यं पूजयामास भक्तितः ॥ ४ ॥ मिष्टान्नं
परमान्नं च पिष्टकं मधुरं मधु ॥ भोजयामास यत्नेन तांबूलं वासितं ददौ ॥ ५ ॥ प्रणम्य कृष्णं मनसा सबलं तं विलोक्य च ॥
उवाच वसुदेवं च देवकीं च पतिव्रताम् ॥ ६ ॥ ॥ गर्ग उवाच ॥ ॥ वसुदेव निबोधेदं सबलं पश्य पुत्रकम् ॥ उपनीतोचितं शुद्धं
वयसा सांप्रतं वरम् ॥ ७ ॥ ॥ वसुदेव उवाच ॥ ॥ शुभक्षणं कुरु गुरो यदूनां पूज्यदैवत ॥ उपनीतोचितं शुद्धं प्रशस्यं च
सतामपि ॥ ८ ॥ ॥ गर्ग उवाच ॥ ॥ सर्वेभ्यो बांधवैभ्योपि देह्यामंत्रणपत्रिकाम् ॥ संभारं कुरु यत्नेन वसुदेव वसूपम ॥ ९ ॥
परश्वः शुभमेवास्ति चोपनेतुमिहार्हसि ॥ दिनं सतामपि मतं विशुद्धं चन्द्रतारयोः ॥ १० ॥ गर्गस्य वचनं श्रुत्वा वसुदेवो वसूपमः ॥
प्रस्थापयामास सर्वान्बंधून्मंगलपत्रिकाम् ॥ ११ ॥ घृतकुल्यां दुग्धकुल्यां दधिकुल्यां मनोहराम् ॥ मधुकुल्यां गुडकुल्यां प्रचकार
समन्वितः ॥ १२ ॥ राशिं नानोपहाराणां मणिरत्नं सुवर्णकम् ॥ नानालंकारवस्त्रं च मुक्तामाणिक्यहीरकम् ॥ १३ ॥ श्रीकृष्णो देव
वर्गाश्च मुनीन्द्रसिद्धपुंगवान् ॥ सस्मार मनसा भक्त्या भक्तश्च भक्तवत्सलः ॥ १४ ॥ शुभे दिने च संप्राप्ते ते च सर्वे समाययुः ॥
मुनीन्द्रा बांधवा देवा राजानो बहुशस्तथा ॥ १५ ॥ देवकन्या नागकन्या राजकन्याश्च सर्वशः ॥ विद्याधर्यश्च गंधर्वाश्चाययुर्वाद्य
भांडकाः ॥ १६ ॥ ब्राह्मणा भिक्षुका भट्टा यतयो ब्रह्मचारिणः ॥ संन्यासिनश्चावधूता योगिनश्च समाययुः ॥ १७ ॥ स्त्रीबांधवाः स्व
बंधूनां वर्गा मातामहस्य च ॥ बंधूनां बांधवाः सर्वे स्वाययुः शुभकर्मणि ॥ १८ ॥ भीष्मो द्रोणश्च कर्णश्चाप्यश्वत्थामा कृपो द्विजः ॥
सपुत्रो धृतराष्ट्रश्च सभार्यश्च समाययौ ॥ १९ ॥ कुंती सपुत्रा विधवा हर्षशोकसमाप्लुता ॥ नानादेशोद्भवा योग्या राजानो राजपु
त्रकाः ॥ २० ॥ अत्रिर्वसिष्ठश्च्यवनो भरद्वाजो महातपाः ॥ याज्ञवल्क्यश्च भीमश्च गाग्यो गर्गो महातपाः ॥ २१ ॥ वत्सः सपुत्रश्च धर्मो
जैगीषव्यः पराशरः ॥ पुलहश्च पुलस्त्यश्चाप्यगस्त्यश्चापि सौभरिः ॥ २२ ॥ सनकश्च सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः ॥ सनत्कुमारो

खं० ४ उ.

अ० ९९

॥२२४॥

भगवान्वोढुः पंचशिखस्तथा ॥ २३ ॥ दुर्वासाश्चांगिरा व्यासो व्यासपुत्रः शुक्रस्तथा ॥ कुशिकः कौशिको राम ऋष्यशृंगो विभांडकः ॥
 ॥ २४ ॥ शृंगी च वामदेवश्च गौतमश्च गुणार्णवः ॥ क्रतुर्यतिश्चारुणिश्च शुक्राचार्यो बृहस्पतिः ॥ २५ ॥ अष्टावक्रो वामनश्च वाल्मीकिः
 पारिभद्रकः ॥ पैलो वैशंपायनश्च प्रचेताः पुरुजित्ता ॥ २६ ॥ भृगुर्मरीचिर्मधुजित्कश्यपश्च प्रजापतिः ॥ अदितिर्देवमाता च दिति
 दैत्यप्रसूस्तथा ॥ २७ ॥ सुमंतुश्च सुभानुश्च एकः कात्यायनस्तथा ॥ मार्कण्डेयो लोमशश्च कपिलश्च पराशरः ॥ २८ ॥ पाणिनिः
 पारियात्रश्च पारिभद्रश्च पुंगवः ॥ संवर्तश्चाप्युतथ्यश्च नरोऽहं चापि नारद ॥ २९ ॥ विश्वामित्रः शतानन्दो जाबालिस्तैतिलस्तथा ॥
 सांदीपिनिश्च ब्रह्मांशो योगिनां ज्ञानिनां गुरुः ॥ ३० ॥ उपमन्युर्गौरमुखो मैत्रेयश्च श्रुतश्रवाः ॥ कठः कचश्च करखो भरद्वाजश्च
 धर्मवित् ॥ ३१ ॥ सशिष्या मुनयः सर्वे वसुदेवाश्रमं ययुः ॥ वसुदेवश्च तान्दृष्ट्वा ववंदे दंडवद्भुवि ॥ ३२ ॥ अथास्मिन्नंतरे ब्रह्मा
 सस्मितो हंसवाहनः ॥ रत्ननिर्माणयानेन पार्वत्या सह शंकरः ॥ ३३ ॥ नंदी स्वयं महाकालो वीरभद्रः सुभद्रकः ॥ मणिभद्रः
 पारिभद्रः कार्तिकेयो गणेश्वरः ॥ ३४ ॥ गजेंद्रेण महेन्द्रश्च धर्मश्चंद्रो रविस्तथा ॥ कुबेरो वरुणश्चैव पवनो वह्निरेव च ॥ ३५ ॥ यमः
 संयमिनीनाथो जयंतो नलकूबरः ॥ सर्वे ग्रहाश्च वसवो रुद्राश्च सगणास्तथा ॥ ३६ ॥ आदित्याश्च तथा शेषो नानादेवाः समाययुः ॥
 वसुदेवश्च भक्त्या च ववंदे शिरसा भुवि ॥ ३७ ॥ तुष्टाव परया भक्त्या देवैर्द्रांश्च तथा सुरान् ॥ भक्तिनम्रात्ममूर्ध्ना च पुलकांचितविग्रहः
 ॥ ३८ ॥ ॥ वसुदेव उवाच ॥ ॥ परं ब्रह्म परं धाम परमेशः परात्परः ॥ स्वयं विधाता मद्देहे जगतां परिपालकः ॥ ३९ ॥
 वेदानां जनकः स्रष्टा सृष्टिहेतुः सनातनः ॥ सुराणां च मुनीन्द्राणां सिद्धेन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ४० ॥ स्वप्ने यत्पादपद्मं च क्षणं द्रष्टुं सुदु
 र्लभम् ॥ शिवस्मरणमात्रेण सर्वानिष्टाः पलायिताः ॥ ४१ ॥ सर्वसंकटमुत्तीर्य कल्याणं लभते नरः ॥ सर्वाग्रे पूजनं यस्य देवानामग्रणीः
 परः ॥ ४२ ॥ घटेषु मंगलं मंत्रैर्भक्त्या चावाहनेन च ॥ स्वयं गणेशो भगवान् साक्षाद्विघ्नविनाशकः ॥ ४३ ॥ कार्तिकेयश्च भगवा
 न्देवादीनां च पूजितः ॥ देवानां प्रवरा पूज्या महालक्ष्मीः परात्परा ॥ ४४ ॥ मद्देहे पार्वती माता जगतामादिरूपिणी ॥ सर्वशक्ति

ब्र. वै. क.

॥२२५॥

स्वरूपा च मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ४६ ॥ परापराणां परमा परब्रह्मस्वरूपिणी ॥ यस्याः पादौ समाराध्य वाञ्छितं लभते नरः ॥ ४६ ॥
 शरत्काले च भक्त्या च सा साक्षान्मम मंदिरे ॥ सर्वदेवैश्च सहिता सगणा भक्तवत्सला ॥ ४७ ॥ कृपामयी च कृपया चाविर्भूता च
 भारते ॥ धन्योहं कृतकृत्योहं सफलं जीवनं मम ॥ ४८ ॥ आगतासि यतो दुर्गे परमाद्या च मद्वहम् ॥ एवं सर्वाश्च तुष्टाव क्रमेण
 च परस्परम् ॥ ४९ ॥ सर्वान्मुनीन्द्रान्विप्रांश्च गले बद्धांशुकं मुदा ॥ प्रत्येकं वासयामास रत्नसिंहासने वरे ॥ ५० ॥ पूजयामास विधि
 वत्क्रमेण च पृथक्पृथक् ॥ प्रत्येकं वरयामास ब्रह्मादींश्च सुरानपि ॥ ५१ ॥ मुनिवर्गान्ब्राह्मणांश्च भक्त्या गर्गं पुरोहितम् ॥ रत्नैः
 प्रवालैर्मणिभिर्मुक्तामाणिक्यहीरकैः ॥ ५२ ॥ भूषणैर्वसनैश्चैव माल्यैश्च गंधचंदनैः ॥ रत्नसिंहासने रम्ये सर्वेषां मध्यदेशतः ॥ ५३ ॥
 गणेशं वरयामास पूजार्थं शुभकर्मणि ॥ सप्ततीर्थोदकेनैव सुवर्णकलशेन च ॥ ५४ ॥ पुष्पचंदनयुक्तेन शीतेन वासितेन च ॥
 स्वर्गगंगाजलेनैव पुष्करोदकपुण्यतः ॥ ५५ ॥ पंचामृतेन शुद्धेन पंचगव्येन भक्तितः ॥ हेरंबं स्नापयामास समुद्रोदेन
 मंत्रतः ॥ ५६ ॥ वारयामास माल्येन पारिजातस्य नारद ॥ रत्नैर्द्रुमभूषणेनैव वह्निशुद्धेन वाससा ॥ ५७ ॥ गंधचंदनपुष्पैश्च
 रत्नमाल्यांगुलीयकम् ॥ तुष्टाव पार्वतीपुत्रं सर्वदेवाधिपं शुभम् ॥ विघ्ननिघ्नकरं शांतं भगवंतं सनातनम् ॥ ५८ ॥
 ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे भगवदुपनयने गणेशाभिषेके नवनवति
 तमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथादितिर्दितिश्चैव देवकी रोहिणी रतिः ॥ सरस्वती च सावित्री यशोदा
 च पतिव्रता ॥ १ ॥ लोपा मुद्रारुंधती च अहल्या तारका तथा ॥ ययुस्ताः पार्वतीं दृष्ट्वा वेगेन मंदिरादपि ॥ २ ॥ परस्परं च
 संभाष्य समाश्लिष्य पुनःपुनः ॥ प्रणम्य वेशयामासुर्मंदिरं रत्ननिर्मितम् ॥ ३ ॥ रत्नसिंहासने रम्ये वासयामासुरीश्वरीम् ॥
 वरयामास माल्येन वाससा रत्नभूषणैः ॥ ४ ॥ पारिजातस्य पुष्पं च शक्रानीतं मनोहरम् ॥ ददौ तत्पादपद्मे च देवकी भक्ति
 पूर्वकम् ॥ ५ ॥ सिंदूरबिंदुं सीमंते भाले चंदनबिंदुकम् ॥ कस्तूरीकुंकुमादींश्च प्रददौ परितस्तयोः ॥ ६ ॥ मिष्टान्नं भोजयामास

खं० ४ उ०

अ० १००

॥२२५॥

शीततोयं सुवासितम् ॥ तांबूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ ७ ॥ अलक्तकं च प्रददौ नखेषु पादपद्मयोः ॥ कुंकुमस्यापि रागं
 च सिषेवे श्वेतचामरैः ॥ ८ ॥ संपूज्य पार्वतीं देवीं मुनिपत्नीः क्रमेण च ॥ पूजयामास विधिवत्पतिपुत्रवतीः सतीः ॥ ९ ॥ राज
 कन्या देवकन्या नागकन्या मनोहराः ॥ मुनिकन्या बंधुकन्याः पूजयामास सुव्रत ॥ १० ॥ वाद्यं नानाविधं रम्यं वादयामास कौतु
 कात् ॥ मंगलं कारयामास भोजयामास ब्राह्मणान् ॥ ११ ॥ भैरवीं पूजयामास मथुराग्रामदेवताम् ॥ उपचारैः षोडशभिः षष्ठीं मं
 गलचंडिकाम् ॥ १२ ॥ पुण्यं स्वस्त्ययनं शुद्धं कारयामास मंगलम् ॥ वेदांश्च पाठयामास वसुदेवस्य वल्लभा ॥ १३ ॥ स्वर्गगासुज
 लेनैव सुवर्णकलशेन च ॥ स्नापयामास सबलं श्रीकृष्णं पुत्रवत्सला ॥ १४ ॥ वल्लभचंदनमाल्यैश्च तयोर्वेष चकार सा ॥ रत्नेन्द्रसार
 निर्माणभूषणैश्च मनोहरैः ॥ १५ ॥ मातृभूषणभूषाढ्यः सबलः कृष्ण एव च ॥ आययौ च सभां देवमुनीन्द्राणां च नारद ॥ १६ ॥
 दृष्ट्वा तं जगतां नाथमुत्तस्थौ प्रजवेन च ॥ स्वयं विधाता शंभुश्च शेषो धर्मश्च भास्करः ॥ १७ ॥ देवाश्च मुनयश्चैव कार्तिकेयो गणे
 श्वरः ॥ पृथक्पृथक् क्रमेणैव तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ १८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ नाथानिर्वचनीयोसि भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ वेदानिर्वच
 नीयं च कस्त्वां स्तोतुमिहेश्वरः ॥ १९ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ देहेषु देहिनं शश्वत्स्थितं निर्लिप्तमेव च ॥ कर्मिणां कर्मणां
 शुद्धं साक्षिणं साक्षतं विभुम् ॥ किं स्तौमि रूपशून्यं च गुणशून्यं च निर्गुणम् ॥ २० ॥ ॥ अनंत उवाच ॥ ॥ किं वाजानाम्यहं नाथ
 त्वामज्ञोनंतमीश्वरम् ॥ २१ ॥ अनंतकोटिब्रह्मांडकारणं दुःखतारणम् ॥ महाविष्णोश्च लोभां च विवरेषु जलेषु च ॥ २२ ॥ संति वि
 श्वान्यसंख्यानि चित्राणि कृत्रिमाणि च ॥ संति संतश्च देवाश्च ब्रह्मविष्णुशिवात्मकाः ॥ २३ ॥ त्वदंशाः प्रतिबिम्बेषु तीर्थानि भारतं
 तथा ॥ ब्रह्मांडैकस्थितोहं च सूक्ष्मनागस्वरूपकः ॥ २४ ॥ स्थापितश्च त्वया कूर्मे गजेन्द्रे मशको यथा ॥ परमाणुपरं सूक्ष्मं विश्वेषु
 नास्ति कुत्रचित् ॥ २५ ॥ महाविष्णोः परं स्थूलं समो नास्ति च कुत्रचित् ॥ महाविष्णोः परस्त्वं च त्वत्परो नास्ति कश्चन
 ॥ २६ ॥ स्थूलात्स्थूलतरो देवः सूक्ष्मात्सूक्ष्मतमो महान् ॥ आधारश्च महाविष्णो जलरूपो भवान्स्वयम् ॥ २७ ॥ जलाधारो हि

ब्र. वै. ल.
॥२२६॥

गोलोकस्त्वं च स्थावररूपधृक् ॥ सर्वाधारो महान्वायुः श्वासनिःश्वासरूपकः ॥ २८ ॥ भक्तानुग्रहदेहस्य नित्यस्य भवतो विभो ॥
वक्त्रैर्बहुतरैर्वाथ त्वया दत्तैः पुरैव च ॥ स्तोतुमिच्छामि त्वद्योगं न दत्तं ज्ञानमैश्वरम् ॥ २९ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ त्वामनंतं
यदि स्तोतुं देवोनंतो न हीश्वरः ॥ ३० ॥ न हि स्वयं विधाता च न हि ज्ञानात्मकः शिवः ॥ सरस्वती जडीभूता किं कुर्मः स्त
वनं वयम् ॥ ३१ ॥ ॥ मुनीन्द्रा ऊचुः ॥ ॥ वेदा न शक्ताः स्तोतुं चेत्त्वां चैव ज्ञातुमीश्वरम् ॥ वयं वेदविदः संतः किं कुर्मः स्तवनं तव
॥ ३२ ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं देवैश्च मुनिभिः कृतम् ॥ यः पठेत्संयतः शुद्धः पूजाकाले च भक्तितः ॥ ३३ ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा
लब्ध्वा ज्ञानं निरंजनम् ॥ रत्नयानं समारुह्य गोलोकं स च गच्छति ॥ ३४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्म
खण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे भगवदुपनयने शततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ संस्तूय
देवा मुनयो विरेमुश्चैव मानसे ॥ ददृशुः प्रांगणे कृष्णं शोभितं पीतवाससा ॥ १ ॥ यथा सौदामिनीयुक्तं नवीनजलदं मुने ॥ बक
पंक्तियुतं चैव मालतीमालया तथा ॥ २ ॥ कपाले मंडलाकारकस्तूरीयुक्तचंदनम् ॥ सकलंकं मृगांकं च शोभितं जलदे तथा ॥ ३ ॥
द्विभुजं श्यामलं कांतं राधाकांतं मनोहरम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ४ ॥ रत्नकेयूरवलयरत्नमंजीरंजितम् ॥ रुदंतं
पितुरुत्संगे बलेन सहितं परम् ॥ ५ ॥ अथ मंगलकाले च शुभलग्नौ मनोरमे ॥ संवीक्षिते ग्रहैः सौम्यैर्जाग्रहग्राधिपे स्थिते ॥ ६ ॥
असद्ग्रहैरदृष्टे च सद्ग्रहेक्षित एव च ॥ शुभकर्मसमारंभं स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ ७ ॥ चकार वसुदेवश्चाप्याज्ञया सुरविप्रयोः ॥ दत्त्वा
सुवर्णशतकं ब्राह्मणाय च सादरम् ॥ ८ ॥ देवेंद्रांश्च मुनीन्द्रांश्च नमस्कृत्य पुरोहितम् ॥ गणेशं च दिनेशं च वह्निं च शंकरं शिवम् ॥ ९ ॥
संपूज्य देवषट्कं च साक्षतैर्देवसंसदि ॥ उपचारैः षोडशभिः संयतो भक्तिपूर्वकम् ॥ १० ॥ पुत्राधिवासनं चक्रे वेदमंत्रेण संसदि ॥ संपू
ज्य नानादेवांश्च दिक्पालांश्च नवग्रहान् ॥ ११ ॥ दत्त्वा पंचोपचारांश्च भक्त्या षोडश मातृकाः ॥ दत्त्वा च वसुधारां च सप्तवा
रान्धृतेन च ॥ १२ ॥ चेदिराजं वसुं नत्वा संपूज्य प्रययौ पुनः ॥ वृद्धिश्चाद्धं सुनिर्वाप्य यत्किंचिद्देविकं तथा ॥ १३ ॥ यज्ञं कृत्वा

खं० ४ उ०
अ० १०१

॥२२६॥

तु वेदोक्तं यज्ञसूत्रं ददौ मुदा ॥ बलदेवाग्रजायैव कृष्णाय परमात्मने ॥ १४ ॥ गायत्रीं च ददौ ताभ्यां मुनिः सांदीपिनिस्त
 था ॥ भिक्षां ददौ च प्रथमं पार्वती परमादरात् ॥ १५ ॥ अमूल्यरत्नपात्रस्थं मुक्तामाणिक्यहीरकम् ॥ हीरसारविनिर्माणं पित्रा
 दत्तं च हारकम् ॥ १६ ॥ शुभाशिषं च प्रददौ शुक्लपुष्पेण दूर्वया ॥ ततोऽदितिर्दितिश्चैव मुनिपत्न्यश्च देवकी ॥ १७ ॥ यशोदा
 रोहिणी हृष्टा सावित्री च सरस्वती ॥ प्रत्येकं प्रददौ भिक्षां मणिकांचनभूषिताम् ॥ १८ ॥ देवकन्या नागकन्या राजकन्याः पति
 व्रताः ॥ कामिन्यो बांधवानां च सस्मिताः स्निग्धलोचनाः ॥ १९ ॥ इंद्राणी वरुणानी च पवनानी च रोहिणी ॥ कुबेरपत्नी
 स्वाहा च रतिः कामस्य कामिनी ॥ २० ॥ प्रत्येकं प्रददौ भिक्षां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ भिक्षां गृहीत्वा भगवान्सबलो भक्तिपूर्व
 कम् ॥ २१ ॥ किंचिद्ददौ च गर्गाय किंचित्स्वगुरवे तथा ॥ वैदिकं कर्म निर्वाप्य गर्गाय दक्षिणां ददौ ॥ २२ ॥ देवांश्च भोजया
 मास ब्राह्मणांश्चापि सादरम् ॥ येये समाययुर्यज्ञे ते च दत्त्वा शुभाशिषम् ॥ २३ ॥ कृष्णाय बलदेवाय प्रहृष्टाः प्रययुर्गृहम् ॥ नंदः
 सभार्यो निर्वाप्य शुभकर्म सुतस्य वै ॥ २४ ॥ क्रोडे कृत्वा बलं कृष्णं चुचुंब वदनं तयोः ॥ उच्चै रुरोद नंदश्च यशोदा च पतिव्रता ॥
 श्रीकृष्णस्तं समाश्वास्य बोधयामास यत्नतः ॥ २५ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ सानंदं गच्छ हे मातर्यशोदे तात सत्वरम् ॥
 त्वमेव माता पोथी त्वं पिता च परमार्थतः ॥ २६ ॥ अवंतिनगरं तात यास्यामि सबलोधुना ॥ मुनेः सांदीपिनेः स्थानं वेद
 पाठार्थमीप्सितम् ॥ २७ ॥ तत आगत्य सुचिरं काले भवति दर्शनम् ॥ कालः करोति कलनं स च भेदं करोति च ॥
 ॥ २८ ॥ सर्वं कालकृतं मातर्भेदं संमीलनं नृणाम् ॥ सुखं दुःखं च हर्षं च शोकं च मंगलालयम् ॥ २९ ॥ मया दत्तं च तत्त्वं
 च योगिनामपि दुर्लभम् ॥ सर्वं नंदश्च सानंदं त्वामेव कथयिष्यति ॥ ३० ॥ इत्युक्त्वा जगतां नाथो वसुदेवसभां ययौ ॥ तदा
 ज्ञया क्षणं प्राप्य ययौ सांदीपिनेर्गृहम् ॥ ३१ ॥ वसुदेवं देवकीं च संभाष्य विनयेन च ॥ नंदः सभार्यः प्रययौ हृदयेन विदूयता ॥
 ॥ ३२ ॥ मुक्तामणिं सुवर्णं च माणिक्यहीरकं तथा ॥ वह्निशुद्धांशुकं रत्नं नंदाय देवकी ददौ ॥ ३३ ॥ श्वेताश्वं च गजेंद्रं च

ब. वै. क.

॥२२७॥

सुवर्णरथमुत्तमम् ॥ नंदाय कृष्णः प्रददौ वसुदेवश्च सादरम् ॥ ३४ ॥ तयोरनुव्रजन्विप्रा देवकीप्रमुखाः स्त्रियः ॥ वसुदेवस्तथाक्रूरो
 प्युद्धवश्च ययौ मुदा ॥ ३५ ॥ कालिंदीनिकटं गत्वा ते सर्वे रुरुदुः शुचा ॥ परस्परं च संभाष्य ते सर्वे स्वालयं ययुः ॥ ३६ ॥
 कुंती सपुत्रा विधवा वसुदेवाज्ञया मुने ॥ नानारत्नमणिं प्राप्य प्रययौ स्वालयं मुदा ॥ ३७ ॥ वसुदेवो देवकी च पुत्रकल्याणहे
 तवे ॥ नानारत्नमणिं वस्त्रं सुवर्णं रजतं तथा ॥ ३८ ॥ मुक्तामाणिक्यहारं च मिष्टान्नं च सुधोपमम् ॥ भट्टेभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च प्रददौ
 सादरं मुदा ॥ ३९ ॥ महोत्सवं वेदपाठं हरेर्नामैकमंगलम् ॥ विप्राणां भोजनं चैव कारयामास यत्नतः ॥ ४० ॥ ज्ञातीनां बांध
 वानां च पुरस्कारं यथोचितम् ॥ चकार मणिमाणिक्यमुक्तावस्त्रैर्मनोहरैः ॥ ४१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्म
 खण्ड उत्तरभागे नारायणनारदसंवादे भगवदुपनयनं नामैकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ कृष्णः
 सांदीपिनेर्गेहं गत्वा च सबलो मुदा ॥ नमश्चकार स्वगुरुं गुरुपत्नीं पतिव्रताम् ॥ १ ॥ शुभाशिषं गृहीत्वा च दत्त्वा रत्नमणिं हरिः ॥
 गुरवे तस्य भार्यायै तमुवाच यथोचितम् ॥ २ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ त्वत्तो विद्यां लभिष्यामि वांछितां वांछितं
 मम ॥ कृत्वा शुभक्षणं विप्र मां पाठय यथोचितम् ॥ ३ ॥ ओमित्युक्त्वा मुनिश्रेष्ठः पूजयामास तं मुदा ॥ मधुपर्कप्राशनेन
 गवा वस्त्रेण चंदनैः ॥ ४ ॥ मिष्टान्नं भोजयामास तांबूलं च सुवासितम् ॥ सुप्रियं कथयामास तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ ५ ॥ ॥ सांदीपि
 निरुवाच ॥ ॥ परं ब्रह्म परं धाम परमीश परात्पर ॥ स्वेच्छामयं स्वयंज्योतिर्निर्लिप्तैको निरंकुशः ॥ ६ ॥ भक्तैकनाथ भक्तेष्ट
 भक्तानुग्रहविग्रह ॥ भक्तवांछाकल्पतरो भक्तानां प्राणवल्लभ ॥ ७ ॥ मायया बालरूपोसि ब्रह्मेशशेषवन्दितः ॥ मायया भुवि
 भूपाल भुवो भारक्षयाय च ॥ ८ ॥ योगिनो यं विदंत्येवं ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥ ध्यायंते भक्तनिवहा ज्योतिरभ्यंतरे मुदा ॥ ९ ॥
 द्विभुजं मुरलीहस्तं सुंदरं श्यामरूपकम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं सस्मितं भक्तवत्सलम् ॥ १० ॥ पीतांबरधरं देवं वनमालाविभूषि
 तम् ॥ लीलापांगतरंगैश्च निंदितानंगमूर्च्छितम् ॥ ११ ॥ अलक्तभवनं तद्रूपादपद्मं सुशोभनम् ॥ कौस्तुभोद्भासितांगं च दिव्यमूर्तिं

खं ४ उ

अ० १०२

॥२२७॥

मनोहरम् ॥ १२ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नं च सुवेपं प्रस्तुतं सुरैः ॥ देवदेवं जगन्नाथं त्रैलोक्यमोहनं परम् ॥ १३ ॥ कोटिकंदर्पलीलाभं
 कमनीयमनीश्वरम् ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणभूषणौघेन भूषितम् ॥ १४ ॥ वरं वरेण्यं वरदं वरदानामभीप्सितम् ॥ चतुर्णामपि वेदा
 नां कारणानां च कारणम् ॥ १५ ॥ पाठार्थं मत्प्रियस्थानमागतोसि च मायया ॥ पाठं ते लोकशिक्षार्थं रमणं गमनं रणम् ॥
 स्वात्मारामस्य च विभोः परिपूर्णतमस्य च ॥ १६ ॥ ॥ गुरुपत्न्युवाच ॥ ॥ अद्य मे सफलं जन्म सफलं जीवनं मम ॥
 पातिव्रत्यं च सफलं सफलं च तपोवनम् ॥ १७ ॥ मदक्षहस्तः सफलो दत्तं येनात्रमीप्सितम् ॥ तदाश्रमं तीर्थपरं तीर्थपादपदांकितम्
 ॥ १८ ॥ तत्पादरजसा पूता गृहाः प्रांगणमुत्तमम् ॥ यस्य त्वत्पादपद्मं चैवावयोर्जन्मखंडनम् ॥ १९ ॥ तावद्दुःखं च शोकश्च तावद्भो
 गश्च रोगकः ॥ तावज्जन्मानि कर्माणि क्षुत्पिपासादिकानि च ॥ यावत्त्वत्पादपद्मस्य भजनं नास्ति दर्शनम् ॥ २० ॥ हे कालकाल
 भगवन्स्रष्टुः संहर्तुरीश्वर ॥ कृपां कुरु कृपानाथ मायामोहनिंकृतन ॥ २१ ॥ इत्युक्त्वा साश्रुनेत्रा सा क्रोडे कृत्वा हरिं पुनः ॥ स्वस्त
 नं पाययामास प्रेम्णा च देवकी यथा ॥ २२ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ मातस्त्वं मां कथं स्तौषि बालं दुग्धमुखं सुतम् ॥
 गच्छ गोलोकमिष्टं च स्वामिना सह सांप्रतम् ॥ २३ ॥ त्यक्त्वा प्राकृतिकं मिथ्या नश्वरं च कलेवरम् ॥ विधाय निर्मलं देहं
 जन्ममृत्युजराहरम् ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा चतुरो वेदान्पठित्वा मुनिपुंगवात् ॥ मासेन परया भक्त्या दत्त्वा पुत्रं मृतं पुरा ॥ २५ ॥
 रत्नानां च त्रिलक्षं च मणीनां पंचलक्षकम् ॥ हीरकणां चतुर्लक्षं मुक्तानां पंचलक्षकम् ॥ २६ ॥ माणिक्यानां द्विलक्षं च वज्रं त्रैलो
 क्यदुर्लभम् ॥ हारं च दुर्गया दत्तं हस्तरत्नांगुलीयकम् ॥ २७ ॥ दशकोटिं सुवर्णानां गुरवे दक्षिणां ददौ ॥ अभूल्यरत्ननिर्माणं नारीस
 र्वांगभूषणम् ॥ २८ ॥ गुरुप्रियायै प्रददौ वह्निशुद्धांशुकं वरम् ॥ मुनिर्दत्त्वा च पुत्राय तत्सर्वं प्रियया सह ॥ २९ ॥ सद्गुरुत्वरथमारुह्य
 ययौ गोलोकमुत्तमम् ॥ तमद्भुतं हरिं दृष्ट्वा प्रययौ स्वालयं मुदा ॥ ३० ॥ एवं ब्रह्मण्यदेवस्य चरित्रं शृणु नारद ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं यः
 पठेद्भक्तिपूर्वकम् ॥ ३१ ॥ श्रीकृष्णे निश्चलां भक्तिं लभते नात्र संशयः ॥ अस्पृष्टकीर्तिः सुयशा मूर्खो भवति पंडितः ॥ ३२ ॥ इह लो

ब्र. वै. क.

॥२२८॥

के सुखं प्राप्य यात्यैते श्रीहरेः पदम् ॥ तत्र नित्यं हरेर्दास्यं लभते नात्र संशयः ॥ ३३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्म
खंड उत्तराद्धे नारायणनारदसंवादे मुनिपत्नीस्तोत्रं नाम द्व्यधिकशतमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथा
गत्य मधुपुरीं प्रणम्य पितरं विभुः ॥ सबलो वटमूले च सस्मार गरुडं हरिः ॥ १ ॥ सादरं लक्षणोदं च विश्वकर्माणमीप्सितम् ॥
तत्याज गोपवेषं च नृपवेषं दधार सः ॥ २ ॥ एतस्मिन्नंतरे चक्रमाजगाम हरिं स्वयम् ॥ परं सुदर्शनं नाम सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ३ ॥
तेजसा हरिणा तुल्यं परं वैरिविमर्दनम् ॥ अव्यर्थमस्त्रमस्त्राणां प्रवरं परमं परम् ॥ ४ ॥ रत्नयानं पुरः कृत्वा गरुडो हरिसंनिधिम् ॥
विश्वकर्मा सशिष्यश्च जलधिः कंपितस्तथा ॥ ५ ॥ हरिं प्रणेमुस्ते सर्वे सूर्धा च भक्तिपूर्वकम् ॥ सस्मितं सादरं यत्नात्तानुवाच
क्रमाद्रिभुः ॥ ६ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ हे समुद्र महाभाग स्थलं च शतयोजनम् ॥ देहि मे नगरार्थं च पश्चादास्यामि
निश्चितम् ॥ ७ ॥ नगरं कुरु हे कारो त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ रमणीयं च सर्वेषां कमनीयं च योषिताम् ॥ ८ ॥ वाञ्छितं चापि भक्ता
नां वैकुण्ठसदृशं परम् ॥ सर्वेषामपि स्वर्गाणां परं पारमभीप्सितम् ॥ ९ ॥ दिवानिशं खगश्रेष्ठ सन्निधौ विश्वकर्मणः ॥ स्थितिं कुरु
महाभाग यावन्निर्माति द्वारकाम् ॥ १० ॥ दिवानिशं च मत्पार्श्वे चक्रश्रेष्ठ स्थितिं कुरु ॥ ओमित्युक्त्वा तु प्रययुः सर्वे चक्रं विना
मुने ॥ ११ ॥ कंसस्य पितरं भद्रमुग्रसेनं महाबलम् ॥ नृपं चकार नगरे क्षत्रियाणां सतामपि ॥ १२ ॥ विजित्य च जरासंधं निहत्य
यवनं तथा ॥ उपायेन महाभाग निर्माणक्रममीश्वरः ॥ १३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शतयोजनपर्यंतं नगरं सुमनोहरम् ॥
पद्मरागैर्मरकतैरिंद्रनीलैरनुत्तमैः ॥ १४ ॥ रुचकैः पारिमर्द्वैश्च पलंकैश्च स्यमंतकैः ॥ गंधकैर्गालिमैश्चैव चंद्रकांतादिभिस्तथा ॥ १५ ॥
सूर्यकांतादिभिश्चैव पुत्रैश्च स्फटिकाकृतैः ॥ हरिद्रुणैश्च मणिभिः श्यामैर्गौरमुखैश्चैव ॥ १६ ॥ गोरोचनाभिः पीतैश्च दाडिमीबीजरू
पकैः ॥ पद्मबीजनिभैश्चैव नीलैः कमलवर्णकैः ॥ १७ ॥ मणिभिः कज्जलाकारैरुज्ज्वलैश्च परिष्कृतैः ॥ श्वेतचंपकवर्णाभैस्तप्तकांचन
सन्निभैः ॥ १८ ॥ स्वर्णमूल्यशतगुणैरीषद्रक्तैः सुशोभनैः ॥ गरिष्ठैश्च वरिष्ठैश्च मणिश्रेष्ठैश्च पूजितैः ॥ १९ ॥ यथाविधानं यद्योगं यत्र

खं० ४ उ.

अ० १०३

॥२२८॥

यन्मुक्तमीप्सितम् ॥ मणीनां हरणं चैव यक्षसंघा हिमालयात् ॥२०॥ दिवानिशं करिष्यन्ति यावन्निर्माणपूर्वकम् ॥ यक्षैश्च सप्तभिर्लक्षैः
 कुबेरप्रेरितैरपि ॥ २१ ॥ वेताललक्षैः कूष्माण्डलक्षैः शंकरयोजितैः ॥ दानवैर्ब्रह्मरक्षोभिः शैलकन्यानियोजितैः ॥ २२ ॥ कुरु दिव्यं च
 पत्नीनां सहस्राणां च षोडश ॥ अन्यपत्नीजनस्यापि चाष्टाधिकशतस्य च ॥ २३ ॥ शिविरं परिखायुक्तमुच्चैः प्राकारवेष्टितम् ॥ युक्त
 द्वादशशालं च सिंहद्वारपरिष्कृतम् ॥२४॥ युक्तं चित्रैर्विचित्रैश्च कृत्रिमैश्च कपाटकैः ॥ निषिद्धवृक्षरहितं प्रसिद्धैश्च परिष्कृतम् ॥ २५ ॥
 सुलक्षणं चंद्रवेधं प्रांगणं च तथैव च ॥ यदूनामाश्रमं दिव्यं किंकराणां तथैव च ॥२६॥ सर्वत्र सिद्धं निलयमुग्रसेनस्य भूभृतः ॥ आश्रमं
 सर्वतोभद्रं वसुदेवस्य मत्पितुः ॥ २७ ॥ ॥ विश्वकर्मावाच ॥ ॥ के ते वृक्षाः प्रशस्ताश्च निषिद्धाश्चापि केचन ॥ भद्राभद्र
 प्रदाश्चापि तान्वदस्व जगद्गुरो ॥२८॥ केषामस्थिनियुक्तं च शिविरं च शुभाशुभम् ॥ दिशि कुत्र जलं भद्रमभद्रं च वद प्रभो ॥२९॥
 भद्रप्रदश्च को वृक्षो दिशि कुत्र प्रवर्तते ॥ किं प्रमाणं गृहाणां च प्रांगणानां सुरेश्वर ॥३०॥ मंगलं कुसुमोद्यानं दिशि कुत्र तरोस्तथा ॥
 प्राकाराणां किं प्रमाणं परिखाणां सुरेश्वर ॥ ३१ ॥ द्वाराणां च गृहाणां च प्राकाराणां प्रमाणकम् ॥ कस्यकस्य तरोः काष्ठं प्रशस्तं
 शिविरे प्रभो ॥ ३२ ॥ अमंगलं वा केषां च सर्वं मां वक्तुमर्हसि ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ आश्रमे नारिकेलश्च गृहिणां च
 धनप्रदः ॥ शिविरस्य यदीशाने पूर्वं पुत्रप्रदस्तरुः ॥ ३४ ॥ सर्वत्र मंगलार्हश्च तरुराजो मनोहरः ॥ रसालवृक्षः पूर्वस्मिन्नृणां संपत्प्रद
 स्तथा ॥ ३५ ॥ शुभप्रदश्च सर्वत्र सुरकारो निशामय ॥ बिल्वश्च पनसश्चैव जंबीरो बदरी तथा ॥३६॥ प्रजाप्रदश्च पूर्वस्मिन्दक्षिणे धन
 दस्तथा ॥ संपत्प्रदश्च सर्वत्र यतो हि वर्धते गृही ॥ ३७ ॥ जंबूवृक्षश्च दाडिंबः कदल्याघ्रातकस्तथा ॥ बंधुप्रदश्च पूर्वस्मिन्दक्षिणे मित्रद
 स्तथा ॥ ३८ ॥ सर्वत्र शुभदश्चैव धनपुत्रशुभप्रदः ॥ हर्षप्रदो सुवाकश्च दक्षिणे पश्चिमे तथा ॥ ३९ ॥ ईशाने सुखदश्चैव सर्वत्रैव निशा
 मय ॥ सर्वत्र चंपकः शुद्धो भुवि भद्रप्रदस्तथा ॥ ४० ॥ अलाबुश्चातिकूष्माण्डमायांबुश्च सकिंशुकः ॥ खर्जूरी कर्कटी चापि शिविरे मंग
 लप्रदा ॥ ४१ ॥ वास्तूककारबिल्वश्च वार्ताकश्च शुभप्रदः ॥ लताफलं च शुभदं सर्वं सर्वत्र निश्चितम् ॥ ४२ ॥ प्रशस्तं कथितं कारो

ब्र. वै. क.

॥२२९॥

निषिद्धं च निशामय ॥ वन्यवृक्षो निषिद्धश्च शिबिरे नगरेपि च ॥ ४३ ॥ वटो निषिद्धः शिबिरे नित्यं चोरभयं यतः ॥ नगरेषु प्र
सिद्धश्च दर्शनात्पुण्यदस्तथा ॥ ४४ ॥ निषिद्धः शाल्मलिश्चैव शिबिरे नगरे पुरे ॥ दुःखप्रदश्च सततं भूमिपानां सदापि च ॥ ४५ ॥
न निषिद्धः प्रसिद्धश्च ग्रामेषु नगरेषु च ॥ विद्यामतिनिषिद्धस्तु सततं दुःखदस्तदा ॥ ४६ ॥ हे कारो तित्तिडीवृक्षो यत्नात्तं परिव
र्जयेत् ॥ शतेन धनहानिः स्यात्प्रजाहानिर्भवेद्भुवम् ॥ ४७ ॥ शिबिरेतिनिषिद्धश्च नगरे किञ्चिदेव च ॥ न निषिद्धः प्रसिद्धश्च ग्रामेषु
नगरेषु च ॥ ४८ ॥ विद्यामतिनिषिद्धश्च प्राज्ञस्तं परिवर्जयेत् ॥ खर्जूरश्च गहुश्चैव निषिद्धः शिबिरे तथा ॥ ४९ ॥ न निषिद्धः प्रसिद्धश्च
ग्रामेषु नगरेषु च ॥ वृक्षश्च चणकादीनां धान्यं च मंगलप्रदम् ॥ ५० ॥ ग्रामेषु नगरे चापि शिबिरे च तथैव च ॥ इक्षुवृक्षश्च शुभ
दः सततं शुभदस्तथा ॥ ५१ ॥ अशोकश्च शिरीषश्च कदंबश्च शुभप्रदः ॥ कच्चिद्धरिद्रा शुभदा शुभदश्चार्द्रकस्तथा ॥ ५२ ॥ हरीत
की च शुभदा ग्रामेषु नगरेषु च ॥ नवाद्या भद्रदा नित्यं तथा चामलकी ध्रुवम् ॥ ५३ ॥ गजानामस्थि शुभदमश्वानां च तथैव च ॥
कल्याणमुच्चैःश्रवसां वास्तौ स्थापनकारिणाम् ॥ ५४ ॥ न शुभप्रदमन्येषामुच्छिन्नकारणं परम् ॥ वानराणां नराणां च गर्दभानां ग
वामपि ॥ ५५ ॥ कुक्कुटानां शृगालानां मार्जारानामभद्रकम् ॥ भेटकानां सूकराणां सर्वेषां च शुभप्रदम् ॥ ५६ ॥ ईशाने चापि
पूर्वस्मिन्पश्चिमे च तथोत्तमे ॥ शिबिरस्य जलं भद्रमन्यत्राशुभमेव च ॥ ५७ ॥ दीर्घे प्रस्थे समानं च न कुर्यान्मंदिरं बुधः ॥ च
तुरस्त्रे गृहे कारो गृहिणां धननाशनम् ॥ ५८ ॥ दीर्घप्रस्थः परिमितो नेत्रांकेनापि संहृतम् ॥ शून्येन रहितं भद्रं शून्यं शून्यप्रदं नृणा
म् ॥ ५९ ॥ प्रस्थे हस्तद्वयात्पूर्वं दीर्घं हस्तत्रयं तथा ॥ गृहाणां शुभदं द्वारं प्राकारस्य गृहस्य च ॥ ६० ॥ न मध्यदेशे कर्तव्यं किं
चिन्न्यूनाधिके शुभम् ॥ चतुरस्रं चंद्रवेधं शिबिरं मंगलप्रदम् ॥ ६१ ॥ अभद्रदं सूर्यवेधं शिबिरं मंगलप्रदम् ॥ अभद्रदं सूर्य
वेधं प्रांगणं च तथैव च ॥ ६२ ॥ शिबिराभ्यंतरे भद्रा स्थापिता तुलसी नृणाम् ॥ धनपुत्रप्रदात्री च पुण्यदा हरिभक्तिदा ॥ ६३ ॥
प्रभाते तुलसीं दृष्ट्वा स्वर्णदानफलं लभेत् ॥ मालती यूथिका कुंदं माधवी केतकी तथा ॥ ६४ ॥ नागेश्वरं मल्लिकां च कां चनं बकु

खं० ४ उ.

अ० १०३

॥२२९॥

लं शुभम् ॥ अपराजिता च शुभदा तेषामुद्यानमीप्सितम् ॥ ६५ ॥ पूर्वे च दक्षिणे चैव शुभदं नात्र संशयः ॥ ऊर्ध्वं षोडशहस्तेभ्यो
नैव कुर्याद्गृहं गृही ॥ ६६ ॥ ऊर्ध्वं विंशतिहस्तेभ्यः प्राकारं न शुभप्रदम् ॥ सूत्रधारं तैलकारं स्वर्णकारं च हीरकम् ॥ ६७ ॥ वाटी
मूले ग्राममध्ये न कुर्यात्स्थापनं बुधः ॥ ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं सच्छूद्रं गणकं शुभम् ॥ ६८ ॥ भट्टं वैद्यं पुष्पकारं स्थापयेच्छिबिरां
तिके ॥ प्रस्थे च परिखामानं शतहस्तं प्रशस्तकम् ॥ ६९ ॥ परितः शिबिराणां च गंभीरं दशहस्तकम् ॥ संकेतपूर्वकं चैव परि
खाद्वारमीप्सितम् ॥ ७० ॥ शत्रोरगम्यं मित्रस्य गम्यमेव सुखेन च ॥ शाल्मलीनां तित्तिडीनां हिंतालानां तथैव च ॥ ७१ ॥
निंबानां सिंधुवाराणामुंबराणामभद्रकम् ॥ धत्तूराणां वटानां चाप्येरंडानामवांछितम् ॥ ७२ ॥ एतेषामतिरिक्तानां शिबिरे काष्ठमीप्सि
तम् ॥ वृक्षं च वज्रहस्तं च भूधरो वर्जयेदधः ॥ ७३ ॥ पुत्रदारधनं हन्यादित्याह कमलोद्भवः ॥ कथितं लोकशिक्षार्थं कुरु काष्ठं विना पुरी
म् ॥ ७४ ॥ शुभक्षणं चाप्यधुना गच्छ वत्स यथासुखम् ॥ विश्वकर्मा हरिं नत्वा जगाम पक्षिणा सह ॥ ७५ ॥ समुद्रस्य समीपं च
वटमूलं मनोहरम् ॥ सुष्वाप तत्र नक्तं च कारुश्च पक्षिणा सह ॥ ७६ ॥ स्वप्ने द्वारवतीं रम्यां ददर्श गरुडस्तथा ॥ यत्किंचित्कथितं का
रुं कृष्णेन परमात्मना ॥ ७७ ॥ तदेव लक्षणं सर्वं ददर्श नगरे मुने ॥ कारुं हसन्ति स्वप्ने च सर्वे ते शिल्पकारिणः ॥ ७८ ॥ गरुडं गरुडा
श्चान्ये बलवंतश्च पक्षिणः ॥ बुद्धो ददर्श गरुडो विश्वकर्मा च लज्जितः ॥ ७९ ॥ अतीव द्वारकां रम्यां शतयोजनविस्तृताम् ॥
ब्रह्मादीनां च नगरं विजित्य च विराजिताम् ॥ ८० ॥ तेजसाच्छादितं सूर्यं रत्नानां च परिष्कृताम् ॥ ८१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्म
वैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे द्वारकानिर्माणारंभे त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥
॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा भवान्या च भवः स्वयम् ॥ अनंतश्चापि धर्मश्च भास्करश्च हुताशनः ॥ १ ॥ कुबेरो
वरुणश्चैव पवनश्च यमस्तथा ॥ महेंद्रश्चापि चंद्रश्च रुद्राश्चैकादशैव ते ॥ २ ॥ अन्ये देवाश्च मुनयो वसवः सप्त एव च ॥ आदित्या
श्चापि दैत्याश्च गंधर्वाः किन्नरास्तथा ॥ ३ ॥ आययुर्द्वारकां द्रष्टुं श्रीकृष्णं च बलं तथा ॥ आगच्छंतं च सहसा वटमूलं मनोह

ब्र. वै. रु.
॥ २३० ॥

रम् ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा च देवताः सर्वास्तुष्टुवुः पुरुषोत्तमम् ॥ आकाशाच्च विमानैश्च संप्राप्य वटमूलकम् ॥ ५ ॥ ददृशुर्द्वारकां रम्या
मतीव सुमनोहराम् ॥ मुक्तामाणिक्यहीरेण रत्नराजिविराजिताम् ॥ ६ ॥ परितश्चसुरस्त्रां च शतयोजनसंमिताम् ॥ सप्तभिः परि
खाभिश्च गंभीराभिश्च वेष्टिताम् ॥ ७ ॥ प्राकारैर्नवभिर्युक्तां लक्षैः क्रीडासरोवरैः ॥ मनोहरैः सपद्मैश्च सहितैश्च मधुव्रतैः ॥ ८ ॥ शोभि
तां सर्वतोभद्रैः पुष्पोद्यानत्रिलक्षैः ॥ प्रफुल्लपुष्पैः पवनैः सर्वत्र सुरभीकृताम् ॥ ९ ॥ आमोदितां च शीतेन मंदचंदनवायुना ॥ तरु
भिर्नारिकेराणां शोभितां शतकोटिभिः ॥ १० ॥ गुवाकानां च वृक्षैश्च भूषितां तच्चतुर्गुणैः ॥ चतुर्गुणैर्गुवाकानां युक्तामाग्रमहीरुहैः ॥
॥ ११ ॥ परीतां पनसानां च वृक्षैराग्रसमैर्मुने ॥ सुशोभितां च तालानां द्रुमैराग्रसमैर्मुने ॥ १२ ॥ अश्वत्थैर्बदरीभिश्च बिल्वैराग्रा
तकैर्वटैः ॥ शालमलीभिश्च जंबूभिः कदंबैश्चापि शोभिताम् ॥ १३ ॥ वंशैश्च तित्तिडीभिश्च चंपकैर्बकुलैस्तथा ॥ नागेश्वरैर्नागरंगैर्ज
बरैर्दाडिमैर्युताम् ॥ १४ ॥ खर्जूरैर्जुनैः पिष्टैरिक्षुभिः कांचनैरपि ॥ हरीतकीभिर्धात्रीभिरिंदुभिः परितः प्लुताम् ॥ १५ ॥ शालैः
प्रियालैर्हितालैः शिशिरैः सप्तपर्णकैः ॥ अन्यैर्नानाद्रुमैरिष्टैरिष्टां युक्तां परिप्लुताम् ॥ १६ ॥ असंख्यैर्मंदिरै रम्यैरत्युच्चैरपि संस्कृताम् ॥
रत्नैर्द्रसारनिर्माणैर्मुक्तामाणिक्यभूषितैः ॥ १७ ॥ माणिक्यहीरकैश्चित्रैः सद्गन्धकलशान्वितैः ॥ मणिभिर्निर्मितैरिष्टैः सोपाननिकरैर्वरैः
॥ १८ ॥ कपाटैः कठिनैर्दिव्यैर्गलाकीलकैर्युताम् ॥ हरिन्मणीनां स्तंभानां कदंबैरपि संयुतैः ॥ १९ ॥ नानाचित्रैर्विचित्रैश्च सुचित्रैश्च
परिष्कृतैः ॥ दर्पणैः सूक्ष्मवस्त्रैश्च शोभितैः श्वेतचामरैः ॥ २० ॥ प्रांगणैः पद्मरागाद्यैरिंदुनीलपरिष्कृताम् ॥ वीथीभी रत्नखचितै राज
मार्गैः समन्विताम् ॥ २१ ॥ ग्रीष्ममध्याह्नसूर्याभां ज्वलितां रत्नतेजसा ॥ गवाक्षलक्षैः संयुक्तां वाजिशालापरिष्कृताम् ॥ २२ ॥
दृष्ट्वा च द्वारकां रम्यां ते देवा विस्मयं ययुः ॥ प्रसन्नवदनो देवो लांगली भगवानजः ॥ २३ ॥ सस्मार यदुवंशानां समूहमुग्रसे
नकम् ॥ वसुदेवं देवकीं च पांडवांश्च समातृकान् ॥ २४ ॥ नंदं यशोदां गोपालात्राजेंद्रमुनिपुंगवान् ॥ गंधर्वान्किन्नरांश्चैव सहि
तो यदुपुंगवैः ॥ २५ ॥ नंदो यशोदा गोपाश्च जनन्या सह पांडवाः ॥ गंधर्वाः किन्नराश्चैव विद्याधर्यश्च नारद ॥ २६ ॥ किन्नर्य

खं० ४ उ.
अ० १०४

॥ २३० ॥

अपि नर्तक्यो गायका वाद्यभांडकाः ॥ भिक्षुका भांडकाश्चैव भट्टाश्च गणकास्तथा ॥ २७ ॥ नानादेशोद्भवा भूपा वैद्या
 अन्ये च मानवाः ॥ संन्यासिनश्च यतयोऽवधूता ब्रह्मचारिणः ॥ २८ ॥ आयुर्मुनयः सर्वे सशिष्याः सिद्धपुंगवाः ॥ सनकश्च
 सनंदश्च तृतीयश्च सनातनः ॥ २९ ॥ सनत्कुमारो भगवान्ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः ॥ शिष्यैस्त्रिकोटिभिः सार्द्धं पंचवर्षो दिगंबरः ॥
 ३० ॥ शिष्यैस्त्रिलक्षैः सहितो दुर्वासा भगवानजः ॥ लक्षशिष्यैः कश्यपश्च वाल्मीकिश्च त्रिलक्षकैः ॥ ३१ ॥ लक्षशिष्यैर्गौत
 मश्च कोटिभिश्च बृहस्पतिः ॥ शुक्रस्त्रिकोटिभिः सार्द्धं भरद्वाजश्च लक्षकैः ॥ ३२ ॥ शिष्यैस्त्रिकोटिभिः सार्द्धमंगिरा भगवानजः ॥
 वसिष्ठः कोटिभिः शिष्यैः प्रचेताः कोटिभिस्तथा ॥ ३३ ॥ त्रिलक्षैश्च पुलस्त्यश्चाप्यगस्त्यः कोटिभिः सह ॥ पुलहो लक्षशिष्यैश्च
 क्रतुर्लक्षैस्तथैव च ॥ ३४ ॥ अत्रिस्त्रिकोटिभिः सार्द्धं भृगुश्च पंचकोटिभिः ॥ त्रिकोटिभिर्मरीचिश्च शतानंदः सहस्रकैः ॥ ३५ ॥ सार्द्धं
 त्रिकोटिभिः शिष्यैर्ऋष्यशृंगो विभांडकः ॥ पाणिनिः कोटिभिः शिष्यैर्लक्षैः कात्यायनस्तथा ॥ ३६ ॥ याज्ञवल्क्यः सहस्रैश्च व्यासः
 शिष्यत्रिकोटिभिः ॥ शिष्यैर्लक्षैश्च सहितो गर्गः कुलपुरोहितः ॥ ३७ ॥ गालवश्च सहस्रैश्च सहस्रैः सौभरिस्तथा ॥ त्रिकोटिभिर्लोमश
 मार्कण्डेयस्त्रिकोटिभिः ॥ ३८ ॥ सांदीपिनिर्देवलश्च सच्छिष्यैश्च त्रिकोटिभिः ॥ ३९ ॥ वोढुः शिष्यैः कोटिभिश्च लक्षैः पंचशिखस्तथा ॥
 अहं नारायणश्चैव नरो मम सहोदरः ॥ ४० ॥ शिष्यैस्त्रिकोटिभिः सार्द्धं विश्वामित्रश्च कोटिभिः ॥ त्रिकोटिभिर्जरत्कारुरास्तीकश्च
 त्रिकोटिभिः ॥ ४१ ॥ त्रिकोटिभिः पर्शुरामो वत्सो लक्षैश्च शिष्यकैः ॥ दक्षस्त्रिलक्षैः शिष्यैश्च कपिलः पंचकोटिभिः ॥ ४२ ॥
 संवर्तश्च त्रिलक्षैश्चाप्युतथ्यश्च तथैव ॥ सहस्रैर्जैमिनिश्चैव पैलो लक्षैस्तथैव च ॥ ४३ ॥ सुवर्णश्च सहस्रैश्च वैशंपायन एव च ॥ शिष्यैर्लक्षैः
 समेतश्च व्यासशिष्यः पुरोगमः ॥ ४४ ॥ लक्षैः शिष्यैस्तथा शृंगी चोपमन्युस्तथैव च ॥ सहस्रैश्च गौरमुखः कचो लक्षैर्गुरोः सुतः ॥ ४५ ॥
 अश्वत्थामा तथा द्रोणः कृपाचार्यः सशिष्यकः ॥ भीष्मः कर्णश्च शकुनी राजा दुर्योधनस्तथा ॥ नृपस्य भ्रातरः सर्वे चान्ये भूपा
 जगद्गुरुम् ॥ ४६ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शुभकर्मणि निष्पन्ने यास्यंति ये समागताः ॥ शिवब्रह्मादयो देवा मुनयश्च तथापरे ॥ ४७ ॥

अ. वै. क.

॥२३१॥

भवांश्च यादवैः सार्द्धं प्रविश द्वारकां पुरीम् ॥ मत्पित्रा मातृभिः सार्धं महेंद्रे च क्षणे नृपः ॥ ४८ ॥ अपरे यदवोन्त्ये च
यास्यंति मथुरां पुरीम् ॥ श्रुत्वेति विरसो राजा तमुवाच भयाकुलः ॥ ४९ ॥ ॥ उग्रसेन उवाच ॥ ॥ वासुदेव न यास्यामि
भूमिं तां पैतृकीं पुनः ॥ सर्वतीर्थपरां शुद्धां दैवे कर्मणि पैतृके ॥ ५० ॥ पावके भूमिदेशे च पितृणां निर्वपेत्तु यः ॥ मद्भूमिः स्वामिपि
तृभिः श्राद्धकर्मणि हन्यते ॥ ५१ ॥ पितृणां निष्फलं श्राद्धं देवानामपि पूजनम् ॥ किञ्चित्फलप्रदं चैव संपूर्णं पैतृके स्थले ॥ ५२ ॥
पुत्रपौत्रकलत्रेभ्यः प्राणेभ्यः प्रेयसी सदा ॥ दुर्लभा पैतृकी भूमिः पितुर्मातुर्गरीयसी ॥ ५३ ॥ तत्सत्यं च पवित्रं च दैवे कर्मणि पैतृके ॥
क्रीडां च दत्ते दानं च परदत्तमशुद्धकम् ॥ ५४ ॥ अयते पैतृकीभूम्यां तीर्थतुल्यफलं लभेत् ॥ गंगाजलसमं पूतं पितृखातोदकं
हरे ॥ ५५ ॥ तत्र स्नात्वा जले पूते गंगास्नानफलं लभेत् ॥ पितृणां तर्पणं तत्र पवित्रं देवपूजनम् ॥ ५६ ॥ पैतृकी जन्मभूमिश्चेद्दिगुणं
तत्फलं लभेत् ॥ पैतृकीभूमितुल्या च दानभूमिः सतामपि ॥ ५७ ॥ ॥ वासुदेव उवाच ॥ ॥ भोगास्ते वचनं किं वा निषेकः
केन वार्यते ॥ पैतृकीतीर्थतुल्या सा किं तीर्थं द्वारकापरम् ॥ ५८ ॥ सर्वतीर्थपरा श्रेष्ठा द्वारका बहुपुण्यदा ॥ यस्याः प्रवेशमात्रेण नराणां
जन्मखंडनम् ॥ ५९ ॥ दानं च द्वारकायां च श्राद्धं च देवपूजनम् ॥ चतुर्गुणं च तीर्थानां गंगादीनां च भूमिप ॥ ६० ॥ गच्छ ब्रह्मा
दिभिः सार्द्धं मुनिभिर्यादवैः सह ॥ राजेंद्रभवनं तत्र गृहाणां सादरं पुनः ॥ ६१ ॥ करोति शश्वन्न्यङ्कारं महेंद्रस्यामरावतीम् ॥ निवस
त्वं सुधर्मायां महेंद्रे च क्षणे नृप ॥ ६२ ॥ जंबुद्वीपस्थिता भूपा राजेंद्रमंडलेश्वराः ॥ करं दास्यंति तुभ्यं च महेंद्राय सुरा यथा ॥
॥ ६३ ॥ भूयाज्जितः कुबेरश्च धनेन धनसंपदा ॥ तेजसा भास्करश्चापि महेंद्रः संपदा तथा ॥ ६४ ॥ देवा जिता रणेनैव पुण्येन
मुनयो जिताः ॥ तपस्विनश्च तपसा व्रतिनश्च व्रतेन च ॥ ६५ ॥ उग्रसेनसमो राजा न भूतो न भविष्यति ॥ सभायां यस्य भगवा
न्बलदेवो महाबलः ॥ ६६ ॥ विश्वं च यस्य शिरसां सहस्राणां नरेश्वर ॥ एकस्मिंश्शिरसि न्यस्तं शूर्पे च सर्षपो यथा ॥ ६७ ॥ न
ह्यनंतसमो देवो बलेन बलवत्तरः ॥ यद्गुणानां च नास्त्यंतस्तेनानंतं जगुर्बुधाः ॥ ६८ ॥ वसवोऽष्टौ महाभागा रुद्राश्च शंकरं विना ॥

खं० ४ उ०

अ० १०४

॥२३१॥

बलिनो द्वादशादित्या महेन्द्रश्च सुरैः समः ॥ ६९ ॥ न समर्था ध्रुवं जेतुमुग्रसेनं नृपेश्वरम् ॥ कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा प्रसन्नवदनो नृपः ॥
 ॥ ७० ॥ प्रययौ यादवैः सार्द्धं महेन्द्रभवनात्परम् ॥ स्वालयं द्वारकामध्ये ज्वलंतं मणितेजसा ॥ ७१ ॥ सहस्रैर्द्वारपालैश्च शूलिभिर्दण्डह
 स्तकैः ॥ नियुक्तै रक्षितं द्वारं ददर्श मानवेश्वरः ॥ ७२ ॥ अभ्यंतरे च शिविरं द्वारेभ्यः षड्भ्य एव च ॥ मंदिराणां च शतकै रत्नानां
 परिभूषणम् ॥ ७३ ॥ कोटिं मत्तगजेंद्राणां ददर्श गजमंदिरे ॥ चतुर्थ्यं गजौघं च गजानां षड्गुणं तथा ॥ ७४ ॥ महाबलांश्च तुरगा
 न्सूर्याश्वं च हसन्ति च ॥ गजेंद्रौघं च सर्वेषां वाहनानामपीश्वरम् ॥ ७५ ॥ हस्त्यैरावतं शश्वन्महेन्द्रस्य च नारद ॥ अत्युच्चैरुच्चैः श्रवसां
 ददर्श कोटिमीप्सितम् ॥ ७६ ॥ खराणां दशकोटिं च पादातं षड्गुणं तथा ॥ निर्माणं रत्नसाराणां रथानां पंचलक्षकम् ॥ ७७ ॥ पंच
 लक्षं सारथीनां तत्राश्वं षड्गुणं तथा ॥ अश्ववाटं तत्समं च सुधर्मा च सभामपि ॥ ७८ ॥ ददर्शाभ्यंतरे रम्ये देवौघमुनिसंयुताम् ॥ वह्नि
 शुद्धांशुकै रम्यैर्भूषितां रक्तकंबलैः ॥ ७९ ॥ रत्नसिंहासनै रम्यैर्भूषितां रक्तपिंगलैः ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणवीथीनां तेजसोज्ज्वलाम् ॥ ८० ॥
 वेष्टितां च महाभीतैः किंकरैः शतकोटिभिः ॥ प्रविवेश सभां रम्यां श्रुत्वा शंखध्वनिं शुभम् ॥ ८१ ॥ वाद्यं च दुंदुभीनां च मुनीनां
 वेदमंत्रकम् ॥ दृष्ट्वा नृपं समुत्तस्थौ वेगेन सबलो हरिः ॥ ८२ ॥ ब्रह्मा महेश्वरश्चैव शेषश्च देवपुंगवाः ॥ समुत्तस्थुः सुराः सर्वे मुनयश्च
 महाव्रताः ॥ ८३ ॥ राजेंद्राश्चापि सिद्धेंद्रा वसुदेवपुरोगमाः ॥ रत्नसिंहासने रम्ये चोग्रसेनो महाबलः ॥ ८४ ॥ समुवास महेन्द्रस्य
 मुनीनामाज्ञया हरेः ॥ देवानां च गुरुणां च गर्गस्यापि तथैव च ॥ ८५ ॥ सप्ततीर्थोदकेनैव पूर्णकुंभेन नारद ॥ चकार वेदमंत्रैश्च
 नृपस्याप्यभिषेचनम् ॥ ८६ ॥ तस्मै वस्त्रयुगं दत्तं वह्निशुद्धं मनोहरम् ॥ वरुणेन पुरा दत्तं कृष्णाय परमात्मने ॥ ८७ ॥ माल्यं च
 पारिजातानां चंदनं रत्नभूषणम् ॥ रत्नच्छत्रं ददौ तस्मै बलदेवो महाबलः ॥ ८८ ॥ ब्रह्मा कमंडलुं चैव शूलं चापि महेश्वरः ॥ पार्वती
 रत्नमाल्यं च हारं च मालती सती ॥ ८९ ॥ अन्ये देवाश्च मुनयो राजेंद्राः सिद्धपुंगवाः ॥ यौतकं च ददौ तस्मै क्रमेण च पृथक्पृथक् ॥
 ॥ ९० ॥ वसुदेवो ददौ तस्मै शुभदं श्वेतचामरम् ॥ पवनेन पुरा दत्तं कृष्णाय परमात्मने ॥ ९१ ॥ नंदो ददौ च सुरभिं कामधेनुं च

ब्र. वै. क.
॥२३२॥

पूजिताम् ॥ यशोदा देवकी तस्मै रत्नश्रेष्ठं ददौ मुदा ॥ ९२ ॥ सप्तभिः किंकरैश्चापि संवीतः श्वेतचामरैः ॥ दधार छत्रमक्रूरो
भक्त्या चैवाज्ञया हरेः ॥ ९३ ॥ रत्नसिंहासने रम्ये ददर्श रत्नदर्पणम् ॥ अतीव पुण्यावाप्यं च हरिणा च पुरस्कृतः ॥ ९४ ॥
चक्रुः स्तुतिं च भट्टाश्च भिक्षुका ब्राह्मणास्तथा ॥ ददुः शुभाशिषं तस्मै देवाश्च मुनयस्तथा ॥ ९५ ॥ ब्राह्मणेभ्यो ददौ राजा रत्नको
टिं च भक्तितः ॥ भट्टेभ्यो रत्नशतकं भिक्षुकेभ्यस्तथैव च ॥ ९६ ॥ अभिषिच्य नृपेन्द्रं च देवांश्च मुनिपुंगवान् ॥ संपूज्य ब्राह्मणांश्चा
पि भट्टान्भिक्षुं द्विजं गुरुम् ॥ ९७ ॥ स्वालयं च ययुः सर्वे यादवाश्च मुदान्विताः ॥ येये हरेः पार्षदाश्च ते सर्वे स्वालयं ययुः
॥ ९८ ॥ प्रभाते चाययुः सर्वे सुधर्मा च सभां हरेः ॥ नमस्कृत्य महेंद्रं च चोषुः सर्वे च संसदि ॥ ९९ ॥ ॥ ॥ इति श्री
ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे द्वारकाप्रवेश उग्रसेनाभिषेके चतुरधिकशततमोऽध्यायः
॥ १०४ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ वैदर्भराजेंद्रो महाबलपराक्रमः ॥ विदर्भदेशे पुण्यात्मा सत्यशीलश्च भीष्मकः
॥ १ ॥ राजा नारायणांशश्च दाता च सर्वसंपदाम् ॥ धर्मिष्ठश्च गरीयांश्च वरिष्ठश्चापि पूजितः ॥ २ ॥ तस्य कन्या महालक्ष्मी रुक्मि
णी योषितां वरा ॥ अतीव सुन्दरी रम्या रमा रामासु पूजिता ॥ ३ ॥ नवयौवनसंपन्ना रत्नाभरणभूषिता ॥ तप्तकांचनवर्णाभा तेजसो
ज्ज्वलिता सती ॥ ४ ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपा सा सत्यशीला पतिव्रता ॥ शांता दांता नितांता चाप्यनंतगुणशालिनी ॥ ५ ॥ इंद्राणी व
रुणानी च चंद्रनारी च रोहिणी ॥ कुबेरपत्नी सूर्यस्त्री स्वाहा शांता कलावती ॥ ६ ॥ अन्यासु रमणीयासु श्रेष्ठा च सुमनोहरा ॥
रुक्मिण्या भीष्मकन्यायाः कलां नार्हति षोडशीम् ॥ ७ ॥ तां दृष्ट्वा राजराजेंद्रो बालक्रीडारतां पराम् ॥ बालां सुशोभां कुर्वतीं
यथाश्रेष्ठे विधोः कलाम् ॥ ८ ॥ शरत्पूर्णे दुशोभायां शरत्कमललोचनाम् ॥ विवाहयोग्यां युवतीं लज्जानप्राननां शुभाम् ॥ ९ ॥
सहसा चिंतितो धर्मो धर्मशीलश्च सुव्रतः ॥ सुतां पप्रच्छ पुत्रांश्च ब्राह्मणांश्च पुरोहितान् ॥ १० ॥ ॥ भीष्मक उवाच ॥ ॥ कं वृणो
मि सुतार्थं च वराहं प्रवरं वरम् ॥ मुनिपुत्रं देवपुत्रं राजेंद्रसुतमीप्सितम् ॥ ११ ॥ विवाहयोग्या कन्या मे वर्धमाना मनोहरा ॥ शीघ्रं

खं० ४ उ.
अ० १०५

॥२३२॥

पश्य वरं योग्यं नवयौवनसंस्थितम् ॥ १२ ॥ धर्मशीलं सत्यसंधं नारायणपरायणम् ॥ वेदवेदांगविज्ञं च पंडितं सुंदरं शुभम् ॥ १३ ॥
 शांतं दांतं क्षमाशीलं गुणिनं चिरजीविनम् ॥ महाकुलप्रसूतं च सर्वत्रैव प्रतिष्ठितम् ॥ १४ ॥ करोषि राजपुत्रं चेद्रणशास्त्रविशारदम् ॥
 महारथं प्रतापार्हं रणमूर्ध्नि च सुस्थिरम् ॥ १५ ॥ करोषि देवपुत्रं चेद्देवं गुणयुतं तथा ॥ करोषि मुनिपुत्रं चेच्चतुर्वेदविशारदम् ॥
 ॥ १६ ॥ सुवाचकं विचारज्ञं सिद्धांतेषु नितांतकम् ॥ नृपेन्द्रवचनं श्रुत्वा तमुवाच मुनेः सुतः ॥ १७ ॥ गौतमस्य शतानंदो वेदवेदांग
 पारगः ॥ आतः प्रवक्ता विज्ञश्च धर्मी कुलपुरोहितः ॥ पृथिव्यां सर्वतत्त्वज्ञो निष्णातः सर्वकर्मसु ॥ १८ ॥ ॥ शतानंद उवाच ॥ ॥
 राजेंद्र त्वं च धर्मज्ञो धर्मशास्त्रविशारदः ॥ १९ ॥ पूर्वाख्यानं च वेदोक्तं कथयामि निशामय ॥ भुवो भारावतरणे स्वयं नारायणो भुवि
 ॥ २० ॥ वसुदेवसुतः श्रीमान्परिपूर्णतमः प्रभुः ॥ विधातुश्च विधाता च ब्रह्मेशशेषवदितः ॥ २१ ॥ ज्योतिःस्वरूपः परमो भक्तानु
 ग्रहविग्रहः ॥ परमात्मा च सर्वेषां प्राणिनां प्रकृतेः परः ॥ २२ ॥ निर्लिप्तश्च निरीहश्च साक्षी च सर्वकर्मणाम् ॥ राजेंद्र तस्मै कन्यां
 च परिपूर्णतमाय च ॥ २३ ॥ दत्त्वा यास्यसि गोलोकं पितृणां शतकैः सह ॥ लभ साख्यमुक्तिं च कन्यां दत्त्वा परत्र च ॥ २४ ॥
 इहैव सर्वपूज्यश्च भव विश्वगुरोर्गुरुः ॥ सर्वस्वं दक्षिणां दत्त्वा महालक्ष्मीं च रुक्मिणीम् ॥ २५ ॥ समर्पणं कुरु विभो कुरुष्व जन्मखं
 डनम् ॥ विधात्रा लिखितो राजन्संबन्धः सर्वसंमतः ॥ २६ ॥ द्वारकानगरे कृष्णं शीघ्रं प्रस्थापय द्विजम् ॥ कृत्वा शुभक्षणं तूर्णं सर्वे
 षामपि संमतम् ॥ २७ ॥ आनीय परमात्मानं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ध्यानानुरोधेन च नित्यदेहमनुत्तमम् ॥ २८ ॥ दृष्टिमात्रात्कुरु
 नृप स्वजन्मकर्मखंडनम् ॥ यं न जानन्ति चत्वारो वेदाः संतश्च देवताः ॥ २९ ॥ सिद्धेन्द्राश्च मुनीन्द्राश्च देवा ब्रह्मादयस्तथा ॥ ध्यायन्ते
 ध्यानपूताश्च योगिनो न विदन्ति यम् ॥ ३० ॥ सरस्वती जडीभूता वेदाः शास्त्राणि यानि च ॥ सहस्रवक्त्रः शेषश्च पंचवक्त्रः सदाशि
 वः ॥ ३१ ॥ चतुर्मुखो जगद्धाता कुमारः कार्तिकस्तथा ॥ ऋषयो मुनयश्चैव भक्ताः परमवैष्णवाः ॥ ३२ ॥ अक्षमाः स्तवने यस्य
 ध्यानासाध्यश्च योगिनाम् ॥ बालकोहं महाराज तद्गुणं कथयामि किम् ॥ ३३ ॥ शतानंदवचः श्रुत्वा प्रफुल्लवदनो नृपः ॥ आलिंग

ब्र. वै. ल.

॥२३३॥

नं ददौ तस्मै समुत्थाय जवेन च ॥ ३४ ॥ नानारत्नं सुवर्णं च वस्त्रं च रत्नभूषणम् ॥ ददौ तस्मै प्रदानं च प्रसादसुमुखो नृपः ॥ ३५ ॥ गजेन्द्रं तुरगं श्रेष्ठं रथं च मणिनिर्मितम् ॥ रत्नसिंहासनं रम्यं धनं च विपुलं तथा ॥ ३६ ॥ भूमिं च सर्वसस्याढ्यां शश्वदृष्टिकरीं शुभाम् ॥ अकृष्टसाध्यां पूज्यां च ग्रामं सर्वप्रशंसितम् ॥ ३७ ॥ एतस्मिन्नंतरे रुक्मिश्रुकोप नृपनंदनः ॥ कंपितोऽधर्मयुक्तश्च रक्तास्यो रक्तलोचनः ॥ ३८ ॥ उवाच पितरं विप्रं सभायामस्थिरस्तदा ॥ उत्थाय तिष्ठन्पुरतः सर्वेषां च सभासदाम् ॥ ३९ ॥ ॥ रुक्मिरुवाच ॥ ॥ शृणु राजेन्द्र वचनं हितं तथ्यं प्रशंसितम् ॥ त्यज वाक्यं भिक्षुकाणां लोभिनां क्रोधिनामहो ॥ ४० ॥ नर्तकानां च वैश्यानां भट्टानामर्थिनामपि ॥ कायस्थानां च भिक्षूणामसत्यं वचनं सदा ॥ ४१ ॥ घटकानां नाटकानां स्त्रीलुब्धानां च कामिनाम् ॥ दरिद्राणां च मूर्खाणां स्तुतिपूर्वं वचः सदा ॥ ४२ ॥ निहत्य कालयवनं राजेन्द्रं दूरतो भिया ॥ उपायेन महाबाहो लब्धं कृष्णेन तद्धनम् ॥ ४३ ॥ द्वारकायां धनी कृष्णो यवनस्य धनेन च ॥ जरासंधभयेनैव समुद्राभ्यंतरे गृही ॥ ४४ ॥ जरासंधशतं चैव क्षणेनैव च लीलया ॥ क्षमोहं हंतुमेकाकी राज्ञश्चान्यस्य का कथा ॥ ४५ ॥ दुर्वाससश्च शिष्योहं रणशास्त्रविशारदः ॥ ध्रुवं भीष्मक तेनैव विश्वं संहर्तुमीश्वरः ॥ ४६ ॥ मत्समः पशुरामश्च शिशुपालश्च मत्समः ॥ सखा च बलनाज्जूरः स्वर्गं जेतुं स च क्षमः ॥ ४७ ॥ महेंद्रं सगणं जेतुमहमीशः क्षणेन च ॥ जित्वा युद्धे जरासंधं दुर्बलं योगिनं नृप ॥ ४८ ॥ अहंकारयुतः कृष्णो वीरं स्वं मन्यते धिया ॥ यद्यायास्यति मद्रामं विवाहं कर्तुमीप्सितम् ॥ ४९ ॥ ध्रुवं प्रस्थापयिष्यामि क्षणेन यममंदिरम् ॥ अहो नंदस्य वैश्यस्य तस्मै गोरक्षकाय च ॥ ५० ॥ साक्षाज्जाराय गोपीनां गोपालोच्छिष्टभोजिने ॥ करोषि कन्यास्वीकारं देवयोग्यां च रुक्मिणीम् ॥ ५१ ॥ दातुमिच्छसि वाक्येन भिक्षुकस्य द्विजस्य च ॥ राजेन्द्र बुद्धिहीनोसि वचनाद्बलस्य च ॥ ५२ ॥ मा राजपुत्रो मा शूरो मा कुलीनश्च माशुचिः ॥ मा दाता मा धनाढ्यश्च मा योग्यो मा जितेंद्रियः ॥ ५३ ॥ कन्यां देहि सुपुत्राय शिशुपालाय भूमिप ॥ बलेन रुद्रतुष्टाय राजेन्द्रतनयाय च ॥ ५४ ॥ निमंत्रणं कुरु नृप नानादेशभवानृपान् ॥ बांधवांश्च मुनींद्रांश्च पुत्रद्वारा

खं० ४ उ.

अ० १०५

॥२३३॥

त्वरान्वितः ॥ ५५ ॥ अंगं कर्लिंगं मगधं सौराष्ट्रं वल्कलं वरम् ॥ राटं वरेन्द्रं वंगं च गुर्जराटिं च पेठरम् ॥ ५६ ॥ महाराष्ट्रं विराटं च
 मुद्रलं च मुरंगकम् ॥ भल्लकं गल्लकं खर्वं दुर्गं प्रस्थापय द्विजम् ॥ ५७ ॥ घृतकुल्यासहस्रं च मधुकुल्यासहस्रकम् ॥ दधिकुल्यासहस्रं
 च दुग्धकुल्यासहस्रकम् ॥ ५८ ॥ तैलकुल्यापंचशतं गुडकुल्याद्विलक्षकम् ॥ शर्कराणां राशिशतं मिष्टान्नानां चतुर्गुणम् ॥ ५९ ॥
 यवगोधूमचूर्णानां पिष्टराशिशतं शतम् ॥ पृथुकानां राशिलक्षमन्त्रानां च चतुर्गुणम् ॥ ६० ॥ गवां लक्षं छेदनं च हरिणानां द्विलक्ष
 कम् ॥ चतुर्लक्षं शशानां च कूर्माणां च तथा कुरु ॥ ६१ ॥ दशलक्षं छागलानां भेटानां तच्चतुर्गुणम् ॥ पर्वणि ग्रामदेव्यै च बलिं
 देहि च भक्तिः ॥ ६२ ॥ एतेषां पक्वमांसं च भोजनार्थं च कारय ॥ परिपूर्णं व्यंजनानां सामग्रीं कुरु भूमिप ॥ ६३ ॥ अथ
 श्रुत्वा च तद्वाक्यं राजेन्द्रः सपुरोहितः ॥ चकोरामन्त्रणं तूर्णं निजेन मन्त्रिणा सह ॥ ६४ ॥ द्विजं प्रस्थापयामास द्वारकां योग्यमी
 प्सितम् ॥ कृत्वा च शुभलग्नं च सर्वेषामभिवाञ्छितम् ॥ ६५ ॥ राजा संभृतसंभारो बभूव सत्वरं मुदा ॥ निमन्त्रणं च सर्वत्र चकार
 च सुताज्ञया ॥ ६६ ॥ विप्रः सुधर्मा संप्राप्य नृपैर्देवैश्च वेष्टिताम् ॥ प्रददौ पत्रिकां भद्रामुग्रसेनाय भूभृते ॥ ६७ ॥ प्रफुल्लवदनो राजा
 श्रुत्वा पत्रं सुमंगलम् ॥ सुवर्णानां सहस्रं च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ ६८ ॥ दुन्दुभिं वादयामास द्वारकायां च सर्वतः ॥ देवान्मुनी
 न्नृपांश्चैव ज्ञातिवर्गाश्च बांधवान् ॥ ६९ ॥ भट्टांश्च भिक्षुकांश्चैव भोजयामास सादरम् ॥ श्रीकृष्णस्य सुवेषं च कारयामास भूपतिः ॥
 ॥ ७० ॥ अतीव रम्यमतुलं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ यात्रां च कारयामास जगतां प्रवरं वरम् ॥ ७१ ॥ वेदमन्त्रेण रम्येण माहेंद्रे
 सुमनोहरे ॥ आदौ ब्रह्मा रथस्थश्च सावित्र्या सहितो ययौ ॥ ७२ ॥ रथस्थश्च महाहृष्टो भवान्या च भवः स्वयम् ॥ शेषश्चापि
 दिनेशश्च गणेशश्चापि कीर्तितः ॥ ७३ ॥ महेंद्रश्च तथा चंद्रो वरुणः पवनस्तथा ॥ कुबेरश्च यमो वह्निरीशानोपि ययौ मुदा ॥ ७४ ॥
 देवानां च त्रिकोट्यश्च मुनीनां षष्टिकोट्यः ॥ गजेंद्राणां त्रिलक्षं च श्वेतच्छत्रं त्रिलक्षकम् ॥ ७५ ॥ उग्रसेनो बभौ राजा नक्षत्रेषु
 यथा शशी ॥ ययौ प्रसन्नवदनः कुण्डिनाभिमुखो बली ॥ ७६ ॥ रत्ननिर्माणयानेन बलदेवो महाबलः ॥ वसुदेवश्चोद्धवश्च नंदोऽक्रूरश्च

ब्र वै. क.
॥२३४॥

सात्यकिः ॥ ७७ ॥ गोपाला यादवेन्द्राश्च चंद्रवंश्याश्च ते ययुः ॥ धृतराष्ट्रसुताः सर्वे दुर्योधनपुरोगमाः ॥ ७८ ॥ युधिष्ठिरस्तथा
भीमः फाल्गुनो नकुलस्तथा ॥ सहदेवश्च यानैश्च प्रययुः पंच पांडवाः ॥ ७९ ॥ भीष्मो द्रोणश्च कर्णश्चाप्यश्वत्थामा महाबलः ॥
कृपाचार्यश्च शकुनिः शल्यश्च प्रययौ मुदा ॥ ८० ॥ भटानां च त्रिकोट्यश्च विप्राणां शतकोटयः ॥ संन्यासिनां सहस्रं च यतीनां
ब्रह्मचारिणाम् ॥ ८१ ॥ द्विसहस्रं जितक्रोधाश्चावधूतास्तथैव च ॥ उत्पलानां सहस्रं च सहस्रं पुष्पकारिणाम् ॥ ८२ ॥ नानाशिल्प
कराश्चैव विचित्रं चित्रमेव च ॥ लक्षं च वाद्यभांडानां नर्तकानां च लक्षकम् ॥ ८३ ॥ गंधर्वाणां गायकानां लक्षमेकं तु नारद ॥
तत्र कल्पे भवत्येव गंधर्वश्चोपबर्हणः ॥ ८४ ॥ पंचाशत्कामिनीभिश्च त्वमेव तेषु मध्यगः ॥ विद्याधारीणां लक्षं च लक्षमप्स
रसां तथा ॥ ८५ ॥ किन्नराणां त्रिलक्षं च गंधर्वाणां त्रिलक्षकम् ॥ ८६ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड
उत्तरार्द्धे रुक्मिण्युद्वाहे पंचाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे राजा ककुद्भी च महा
बलः ॥ वरार्थं कन्यकायाश्च ब्रह्मलोकात्समागतः ॥ १ ॥ प्रददौ रेवतीं कन्यां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥ अमूल्यरत्नभूषाढ्यां
त्रिषु लोकेषु दुर्लभाम् ॥ २ ॥ बलाय बलदेवाय संप्रदानेन कौतुकात् ॥ वयो यस्या गतं सत्ये युगानां सप्तविंशतिः ॥ ३ ॥
दत्त्वा कन्यां विधानेन मुनिदेवेन्द्रसंसदि ॥ गजेन्द्राणां त्रिलक्षं च जामात्रे यौतुकं ददौ ॥ ४ ॥ दशलक्षं तुरंगाणां रथानां लक्षमेव च ॥
रत्नालंकारयुक्तानां दासीनां चापि लक्षकम् ॥ ५ ॥ मणिलक्षं रत्नलक्षं स्वर्णकोटिं च सादरम् ॥ वह्निशुद्धांशुकं रम्यं मुक्तामाणिक्य
हीरकम् ॥ ६ ॥ दत्त्वा कन्यां च राजेन्द्रो बलाय बलशालिने ॥ रत्नेन्द्रसारयानेन तैः सार्द्धं कुंडिनं ययौ ॥ ७ ॥ अथांतरे च निर्वधे
सांगे मंगलकर्मणि ॥ रेवतीं वेशयामास योषितां कमलां कलाम् ॥ ८ ॥ देवकी रोहिणी चैव यशोदा नंदगेहिनी ॥ अदितिश्च दितिः
शांतिर्जयं कृत्वा च मंदिरम् ॥ ९ ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास ददौ तेभ्यो धनं मुदा ॥ मंगलं कारयामास वसुदेवस्य वल्लभः ॥ १० ॥
अथ देवाश्च मुनयो राजेन्द्राः कटकैः सह ॥ संप्रापुर्लीलामात्रेण कुंडिनं नगरं मुदा ॥ ११ ॥ ददृशुर्नगरं सर्वे ह्यतीव सुमनोहरम् ॥

खं ० ४ उ.
अ० १०६

॥२३४॥

सप्तभिः परिखाभिश्च गभीराभिश्च वेष्टितम् ॥ १२ ॥ प्राकारैः सप्तभिर्युक्तं द्वाराणां शतकैस्तथा ॥ नानारत्नैश्च मणिभिर्निर्मितं विश्व
 कर्मणा ॥ १३ ॥ नगरस्य बहिर्द्वारं ददृशुर्वरयात्रिणः ॥ रक्षितं रक्षकैः सार्द्धं चतुर्भिश्च महारथैः ॥ १४ ॥ रुक्मिश्च शिशुपालश्च दंत
 वक्रो महाबली ॥ शाल्वो मायाविनां श्रेष्ठो युद्धशास्त्रविशारदः ॥ १५ ॥ नानाशस्त्रैस्तथास्त्रैश्च रथस्थश्च रणोन्मुखः ॥ विलोक्य
 कृष्णसैन्यं च चुकोप नृपनंदनः ॥ १६ ॥ उवाच निष्ठुरं वाक्यं श्रुतितीक्ष्णं सुदुष्करम् ॥ उपहास्यं मुनींद्रांश्च देवांश्च मुनिपुंगवान् ॥
 ॥ १७ ॥ ॥ रुक्मिरुवाच ॥ ॥ अहो कालकृतं कर्म दैवं च केन वार्यते ॥ किं वाहं कथयिष्यामि देवेन्द्राणां च संसदि ॥ १८ ॥
 ग्रहीतुं रुक्मिणीं कन्यां देवयोग्यां मनोहराम् ॥ आयाति देवैर्मुनिभिर्नंदस्य पशुरक्षकः ॥ १९ ॥ साक्षाज्जारश्च गोपीनां गोपोच्छिष्टान्न
 भोजनः ॥ जातेश्च निर्णयो नास्ति भक्ष्यमैथुनयोस्तथा ॥ २० ॥ किन्नु राजेंद्रपुत्रश्च किन्नु वा मुनिपुत्रकः ॥ वसुदेवः क्षत्रियश्च
 भक्षणं वैश्यमंदिरे ॥ २१ ॥ शिशुकाले च स्त्रीहत्या कृतानेन दुरात्मना ॥ कुब्जा मृता च संभोगाद्वाससा रजको मृतः ॥ २२ ॥ राजें
 द्रस्य वधो दुष्टो ब्रह्महत्यां लभेद्भुवम् ॥ मथुरायां च धर्मिष्ठः सद्यः कंसो निपातितः ॥ २३ ॥ ॥ शाल्व उवाच ॥ ॥ यदुक्तं रुक्मिणा
 देव किमसत्यं च तत्र वै ॥ को वायं रुक्मिणीभर्ता नंदस्य पशुरक्षकः ॥ २४ ॥ ॥ शिशुपाल उवाच ॥ ॥ अहो भुवि किमाश्चर्यं देवा
 ब्रह्मादयस्तथा ॥ मुनींद्रा ब्रह्मणः पुत्राश्चाययुर्मानवाज्ञया ॥ २५ ॥ ॥ दंतवक्र उवाच ॥ ॥ संततं ब्राह्मणा लुब्धा देवाश्च भक्तवत्सलाः ॥
 आययुर्ब्रह्मपुत्राश्च नंदपुत्राज्ञया कथम् ॥ २६ ॥ तेषां च वचनं श्रुत्वा चुकोप देवसंघकः ॥ मुनिराजेंद्रसंघश्च लांगलीत्यादिकं तथा ॥
 ॥ २७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे रुक्मिण्युद्धाहे षडधिकशततमोऽध्यायः ॥
 ॥ १०६ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ अथ कोपपरीतश्च बलदेवो महाबलः ॥ हलेन रुक्मियानं च बभञ्ज मुनिपुंगव ॥ १ ॥ घोटका
 न्सारथिं चैव निहत्य जगतीपतिः ॥ भूमिष्ठं चापि पापिष्ठं रुक्मिं हंतुं जगाम सः ॥ २ ॥ रुक्मी च शरजालेन वारयामास लीलया ॥
 नागास्त्रं योजयामास बद्धं हलिनमीश्वरम् ॥ ३ ॥ नागास्त्रं गारुडेनैव संजहार हली स्वयम् ॥ जग्राह कोपाद्रुक्मी च परं पाशुपतं मुने ॥ ४ ॥

ब. वै. ल.

॥२३५॥

अव्यर्थ वैरिमर्दं च शतसूर्यसमप्रभम् ॥ अभितो हलिना रुक्मी जृम्भणास्त्रेण जृम्भितः ॥ ५ ॥ भूमिष्ठः स्थाणुवद्भुक्मी निद्रास्त्रेणैव
 निद्रितः ॥ शाल्वस्तं निद्रितं दृष्ट्वा शतबाणान्मुमोच तम् ॥ ६ ॥ शैलवृष्टिं शिलावृष्टिं जलवृष्टिं चकार सः ॥ ज्वलदंगारवृष्टिं च शर
 वृष्टिं चकार ह ॥ ७ ॥ बलाच्चास्त्रेण सर्वाणि वारयामास लांगली ॥ हलेन तद्रथं चूर्णं चकार रणमध्यतः ॥ ८ ॥ घोटकान्सारथिं
 चैव जघान चैव लीलया ॥ कोपाद्वलेन तं हंतुं वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ ९ ॥ त्यज शाल्वं कृष्णवध्यं तव किं पौरुषं रणे ॥ यस्य मूर्ध्नि
 च ब्रह्मांडं शूर्पे च सर्पपं यथा ॥ १० ॥ तच्छ्रुत्वा बलदेवश्च हलेन तस्य मस्तकम् ॥ चकार चूर्णं व्यथितः पपात रणमूर्धनि ॥ ११ ॥
 शाल्वस्य पतनं दृष्ट्वा शिशुपालो महाबली ॥ चकार शरवृष्टिं च जलवृष्टिं यथा भुवि ॥ १२ ॥ हली तस्य रथं चूर्णं चकार लांगलेन
 च ॥ अर्द्धचंद्रेण तद्बाणान्वारयामास लीलया ॥ १३ ॥ तं हंतुं शंकरः साक्षान्निषेधं च चकार तम् ॥ कृष्णवध्यं त्यज बल पार्षदप्रवरं
 हरेः ॥ १४ ॥ दंतवक्रस्य दंतं च बभञ्ज स हलेन च ॥ सुप्रवृत्तस्य युद्धेन ते सर्वे जहसुश्च तम् ॥ १५ ॥ बलस्य विक्रमं दृष्ट्वा सर्वे वीराः
 पलायिताः ॥ चक्रुः प्रवेशनं सर्वे कुंडिनं वरयात्रिकाः ॥ १६ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र शतानंदो महाभुनिः ॥ कोटिभिर्भुनिभिः सार्द्धमाज
 गाम हरेः पुरः ॥ १७ ॥ पुरं प्रवेशयामास शतद्वारं च दुर्गमम् ॥ अगम्यं चापि शत्रूणां मित्राणां च सुखप्रदम् ॥ १८ ॥ देवकन्या
 नागकन्या राजकन्यास्तथैव च ॥ मुनिकन्या वरं द्रष्टुं सस्मिताश्च समाययुः ॥ १९ ॥ ददृशुर्योषितः सर्वा निमेषरहितेन च ॥ प्रसन्नं
 कारयमास सस्मितश्चंद्रशेखरः ॥ २० ॥ रत्नेन्द्रसारनिर्माणरथस्थं परमेश्वरम् ॥ सर्वेषां परमात्मानं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ २१ ॥ नवीन
 जलदश्यामं शोभितं पीतवाससा ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं वनमालाविभूषितम् ॥ २२ ॥ रत्नकेयूरवलयरत्नमालाकुलोज्ज्वलम् ॥
 रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजितम् ॥ २३ ॥ रत्नेन्द्रसारनिर्माणकणन्मंजीरंजितम् ॥ सस्मितं मुरलीहस्तं पश्यंतं रत्नदर्पणम् ॥ २४ ॥
 सप्तभिः पार्षदैर्गोपैः सेवितं श्वेतचामरैः ॥ नवयौवनसंपन्नं शरत्कमललोचनम् ॥ २५ ॥ शरत्पूर्णैन्दुतुल्या स्यं भक्तानुग्रहकारकम् ॥ कोटि
 कंदर्पसौंदर्यं सत्यं नित्यं सनातनम् ॥ २६ ॥ तीर्थपूतं कीर्तिपूतं ब्रह्मेशशेषवन्दितम् ॥ परमाह्लादकं रूपं कोटिचंद्रसमप्रभम् ॥ २७ ॥

खं० ४ उ.

अ० १०७

॥२३५॥

ध्यानासाध्यं दुराराध्यं परमं प्रकृतेः परम् ॥ दूर्वया पट्टसूत्रं च रत्नेन्द्रसारदर्पणम् ॥ २८ ॥ दधानं कर्तृकासाध्यं कदल्याः स्फुटमंज
 रीम् ॥ चूडां त्रिविक्रमाकारां मालतीमलयभूषिताम् ॥ २९ ॥ पुष्पं नारीप्रदत्तं च मुकुटं मस्तकोज्ज्वलम् ॥ दृष्ट्वा वरं युवत्यश्च मूर्च्छां संप्रा
 पुरीश्वरम् ॥ ३० ॥ रुक्मिणीजीवनं धन्यं श्लाघ्यमित्यूचुरीप्सितम् ॥ जामातरं सा ददर्श राज्ञी भीष्मककामिनी ॥ ३१ ॥ निमेष
 रहिता तुष्टा प्रसन्नवदनेक्षणा ॥ राजा प्रसन्नवदनः सामात्यः सपुरोहितः ॥ ३२ ॥ समागत्य सुरान्विप्रान्भूतांश्च प्रणनाम सः ॥
 ददौ योग्याश्रमं तेभ्यो भक्ष्यपूर्णं सुधोपमम् ॥ ३३ ॥ दिवानिशं चाप्युवाच दीयतां दीयतामिति ॥ सुखं निनाय रजनीं देवैश्च
 बांधवैः सह ॥ ३४ ॥ वसुदेवः प्रभाते च प्रातःकृत्यं चकार सः ॥ स्नात्वा संध्यादिकं कृत्वा धृत्वा धौते च वाससी ॥ ३५ ॥ चकार
 वेदमंत्रेण शुभाधिवासनं हरेः ॥ संपूज्य मातृकाः सर्वाः साक्षाच्च सर्वदेवताः ॥ ३६ ॥ प्रदाय वसुधारां च वृद्धिश्राद्धादिकं तथा ॥
 ब्रह्माणान्भोजयामास देवांश्च बांधवांस्तथा ॥ ३७ ॥ वाद्यं च वादयामास कारयामास मंगलम् ॥ सुवेपं कारयामास वरस्याप्रति
 मस्य च ॥ ३८ ॥ सज्जं च कारयामास नरयानं सुशोभनम् ॥ एवं राजा भीष्मकश्च विवाहार्हं च मंगलम् ॥ ३९ ॥ पुरोहितैर्वेदमंत्रैः
 सर्वकर्म चकार सः ॥ मणिरत्नं धनं वापि मुक्तामाणिक्यहीरकम् ॥ ४० ॥ भक्ष्यद्रव्यं च वस्त्रं चाप्युपहारमनुत्तमम् ॥ भट्टेभ्यो
 ब्राह्मणेभ्योपि भिक्षुकेभ्यो ददौ मुदा ॥ ४१ ॥ वाद्यं च वादयामास कारयामास मंगलम् ॥ सुवेपं कारयामास रुक्मिण्याश्च मनोह
 रम् ॥ ४२ ॥ राज्ञीभिर्मुनिपत्नीभिर्विधानं च यथोचितम् ॥ ततः शुभे क्षणे प्राप्ते माहेन्द्रे परमोदये ॥ ४३ ॥ विवाहोचितलग्ने च लग्ना
 धिपतिसंयुते ॥ सद्रहेक्षणशुद्धे चाप्यसतां दृष्टिवर्जिते ॥ ४४ ॥ शुभक्षणे शुभर्क्षे च विशुद्धे चंद्रतारयोः ॥ वेधदोषादिरहिते शलाका
 दिविवर्जिते ॥ ४५ ॥ दंपत्योः शर्मयोग्ये च परिणामसुखप्रदे ॥ एवंभूते च समये भीष्मकप्रांगणं हरिः ॥ ४६ ॥ आजगाम सुरैः सार्द्धं
 मुनिविप्रपुरोहितैः ॥ ज्ञातिभिर्बांधवैः सार्द्धं पित्रा मात्रा नृपैस्तथा ॥ ४७ ॥ गोपालकैः पार्षदैश्च वयस्यैश्च मनोहरैः ॥ भट्टैश्च गण
 कैश्चैव ज्योतिःशास्त्रविशारदैः ॥ ४८ ॥ वाद्यैर्नानाविधैश्चैव नर्तकैर्गायनैस्तथा ॥ नानाशिल्पकरैश्चैव मालाकारैस्तथापरैः ॥ ४९ ॥

ब्र. वै. क.

॥२३६॥

विद्याधर्यप्सरोभिश्च किन्नरीभिश्च सत्वरम् ॥ स्थलं च ददृशुर्देवा मुनयश्च नृपेश्वराः ॥ ५० ॥ सर्वे समागता ये च विवाहदर्शनोत्सु
काः ॥ रंभास्तंभसहस्रैश्च पट्टसूत्रपरिष्कृतैः ॥ ५१ ॥ चंपकानां चंदनानां रसालानां च पल्लवैः ॥ माल्यैर्नानाविधैश्चैव पीतरक्तसिता
न्वितैः ॥ ५२ ॥ परितो मंगलघटैः फलपल्लवसंयुतैः ॥ कस्तूरीचंदनाक्तैश्च कुंकुमेन विराजितैः ॥ ५३ ॥ पर्णैर्लाजैः फलैः पुष्पैर्दूर्वाभि
रुपशोभितैः ॥ मुनिभिर्ब्राह्मणैश्चैव राजेन्द्रैरपि वेष्टितम् ॥ ५४ ॥ रत्नेन्द्रसारनिर्माणवेदीयुक्तं मनोहरम् ॥ चर्चितं चंदनस्निग्धैः कस्तूरी
कुंकुमान्वितैः ॥ ५५ ॥ सुगंधिशीतमंदैश्च पवनैः सुरभीकृतम् ॥ रत्नानां च सहस्रैश्च ज्वलितं ज्वलदीप्तकैः ॥ ५६ ॥ नानाप्रकारधू
पैश्च गंधद्रव्यैः सुवासितम् ॥ चित्रावचित्रैर्विविधैः शिल्पिनां पुण्यकारिणाम् ॥ ५७ ॥ परितः परितश्चैव शोभनाहैः सुशोभनैः ॥
गंधर्वाणां च संगीतैर्मधुरैर्मधुरीकृतम् ॥ ५८ ॥ विद्याधरीणां नृत्यैश्च नर्तकीनां च शिल्पिणाम् ॥ तत्र निश्चेष्टचित्रैश्च जनराजिविराजितम्
॥ ५९ ॥ गुप्तद्वारैर्गवाक्षैश्च युवतीभिश्च वीक्षितम् ॥ मंगलेन घटेनैव विदुषा च पुरोधसा ॥ ६० ॥ कुशहस्तेन भूपेन दानेन दानव
स्तुना ॥ दृष्ट्वा च प्रांगणे राज्ञो देवा ब्रह्मादयस्तथा ॥ ६१ ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं तिष्ठति प्रांगणे मुदा ॥ राजेन्द्रा दानवेन्द्राश्च मुनयः सनका
दयः ॥ ६२ ॥ श्रीकृष्णश्चापि भगवान्पार्षदप्रवरैः सह ॥ तान्दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय जवेन भीष्मकस्तथा ॥ ६३ ॥ मूर्ध्ना ववन्दे देवांश्च
मुनीन्द्रांश्च नृपांस्तथा ॥ रत्नसिंहासने चैव सुरभ्येषु पृथक्पृथक् ॥ ६४ ॥ क्रमतो वासयामास संपूज्य सादरेण च ॥ राजा तुष्टाव
भक्त्या च तान्सर्वान्भक्तिपूर्वकम् ॥ वसुदेवं वासुदेवं साश्रुनेत्रः पुटांजलिः ॥ ६५ ॥ ॥ भीष्मक उवाच ॥ ॥ अद्य मे सफलं
जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥ ६६ ॥ बभूव जन्मकोटीनां कर्ममूलनिकृंतनम् ॥ स्वयं विधाता जगतां प्रदाता सर्वसंप
दाम् ॥ ६७ ॥ स्वप्ने यत्पादपद्मं च द्रष्टुं नैव क्षमः प्रभो ॥ तपसां फलदाता च संसृष्टा प्रांगणे मम ॥ ६८ ॥ स्वात्मारामेषु पूर्णेषु
शुभप्रश्नमभीप्सितम् ॥ योगीन्द्रैरपि सिद्धेन्द्रैः सुरैश्च मुनीन्द्रकैः ॥ ६९ ॥ ध्यानादृष्टश्च यो देवः स शिवः प्रांगणे मम ॥ कालस्य
कालो भगवान्मृत्योर्मृत्युश्च यः प्रभुः ॥ ७० ॥ मृत्युंजयश्च सर्वेशो नराणां दृष्टिगोचरः ॥ यस्य मूर्ध्ना सहस्रेषु मूर्ध्नि विश्वं चराच

खं० ४ उ.

अ० १०७

॥२३६॥

रम् ॥ ७१ ॥ नास्त्यंतः सर्ववेदेषु सोयं च मम प्रांगणे ॥ सर्वकामप्रणयो हि सर्वाग्रे यस्य पूजनम् ॥ श्रेष्ठो देवगणानां च
 स गणेशो ममांगणे ॥ ७२ ॥ मुनीनां वैष्णवानां च प्रवरो ज्ञानिनां गुरुः ॥ सनत्कुमारो भगवान्प्रत्यक्षः प्रांगणे मम ॥ ७३ ॥
 ब्रह्मपुत्राश्च पौत्राश्च प्रपौत्राश्चापि वंशजाः ॥ ते सर्वे मद्गृहेष्वैव ज्वलंतो ब्रह्मतेजसा ॥ ७४ ॥ अहो कल्पांतपर्यंतं तीर्थीभूतो
 ममाश्रयः ॥ येषां पादोदकैस्तीर्थं विशुद्धं तद्गृहं मम ॥ ७५ ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि तानि तीर्थानि सागरे ॥ सागरे या
 नि तीर्थानि विप्रपादेषु तानि च ॥ ७६ ॥ विप्रपादोदकक्लिप्ता यावत्तिष्ठति मेदिनी ॥ तावत्पुष्करपत्रेषु पिबंति पितरो जलम् ॥
 ॥ ७७ ॥ विप्रपादोदकं भुक्त्वा दत्त्वा विप्राय दक्षिणाम् ॥ स्नातानां सर्वतीर्थानां फलमाप्नोति निश्चितम् ॥ ७८ ॥ निकृंतनं च वि
 पदां व्याधिनिर्मूलकारणम् ॥ सुखदं शुभदं सारं विप्रपादोदकं नृणाम् ॥ ७९ ॥ न गंगासदृशं तीर्थं न देवो माधवात्परः ॥ सन
 त्कुमाराद्भक्तो न न हि कल्पतरोस्तरुः ॥ ८० ॥ न पुष्पं पारिजाताच्च न व्रतं हरिवासरात् ॥ पूजने न हि पूज्यं च न पत्रं तुलसीप
 रम् ॥ ८१ ॥ न देवी प्रकृतेश्चापि नाधारः पवनात्परः ॥ न हि स्थूलो महाविष्णोर्न सूक्ष्मं परमाणुतः ॥ ८२ ॥ न ब्राह्मणात्परः पूतो
 नाश्रमश्च परः प्रभुः ॥ न देवो न परः कोपि इत्याह कमलोद्भवः ॥ ८३ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां प्रकृतेश्च परः प्रभुः ॥ ध्यानासाध्यो
 दुराराध्यो योगिनामपि निश्चितम् ॥ ८४ ॥ निर्गुणश्च निराकारो भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ स एव चक्षुषो नृणां साक्षाद्देवश्च मद्गृहे
 ॥ ८५ ॥ देवैर्ब्रह्मेशशेषैश्च ध्यातं यत्पादपंकजम् ॥ धनेशेन गणेशेन दिनेशेनापि दुर्लभम् ॥ ८६ ॥ इत्युक्त्वा भीष्मकः कृष्णं समा
 नीय स्वयं पुरः ॥ तुष्टाव सामवेदोक्तस्तोत्रेण परमेश्वरम् ॥ ८७ ॥ ॥ भीष्मक उवाच ॥ ॥ सर्वांतरात्मा सर्वेषां साक्षी निर्लिप्त एव
 च ॥ कर्मिणां कर्मणामेव कारणानां च कारणम् ॥ ८८ ॥ केचिद्वदंति त्वामेकं ज्योतीरूपं सनातनम् ॥ केचिच्च परमात्मानं जी
 वो यत्प्रतिबिंबकः ॥ ८९ ॥ केचित्प्राकृतिकं जीवं सगुणं भ्रांतबुद्ध्यः ॥ केचिन्नित्यशरीरं च बुद्धाश्च सूक्ष्मबुद्ध्यः ॥ ९० ॥ ज्योतिर
 भ्यंतरे नित्यं देहरूपं सनातनम् ॥ कस्मात्तेजः प्रभवति साकारमीश्वरं विना ॥ ९१ ॥ एवं स्तुत्वा स वाचांतः स्मरन्विष्णुं च नारद ॥

ब. वै. ल.
॥२३७॥

पाद्यं पद्मार्चिते पादपद्मे चायं ददौ मुदा ॥ ९२ ॥ अर्घ्यं च प्रददौ तत्र दूर्वापुष्पजलान्वितम् ॥ मधुपर्कं च सुरभिं सर्वांगे गंध
चंदनम् ॥ ९३ ॥ यत्प्रदत्तं महेंद्रेण शुभकर्मणि यौतुकम् ॥ पारिजातस्य माल्यं च जामातुश्च गले ददौ ॥ ९४ ॥ कुबेरेण च यद्
तममूल्यरत्नभूषणम् ॥ चकार वरणं तस्य स राजा भक्तिपूर्वकम् ॥ ९५ ॥ वह्निशुद्धांशुकयुगं यदत्तं वह्निना पुरा ॥ ददौ तदेव कृष्णा
य परिपूर्णतमाय च ॥ ९६ ॥ ज्वलितं रत्नमुकुटं यदत्तं विश्वकर्मणा ॥ ददौ तन्मस्तके राजा कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ९७ ॥ धूपं
रत्नप्रदीपं च नैवेद्यं सुमनोहरम् ॥ नानाप्रकारपुष्पं च रत्नसिंहासनं ददौ ॥ ९८ ॥ सप्ततीर्थोदकं चैव पुनराचमनीयकम् ॥ तांबूलं
च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ ९९ ॥ शय्यां रतिकरीं रम्यां पानार्थं वासितं जलम् ॥ कृत्वा च वरणं राजा परिहारं चकार तम्
॥ १०० ॥ कृतांजलिपुटो राजा तस्मै पुष्पांजलिं ददौ ॥ १०१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे
नारायणनारदसंवादे रुक्मिण्युद्धाहे सप्ताधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवी महाल
क्ष्मीश्च रुक्मिणी ॥ आजगाम सभामध्ये मुनिदेवादिभिर्युता ॥ १ ॥ रत्नसिंहासनस्था च रत्नालंकारभूषिता ॥ वह्निशुद्धांशुका
धाना कबरीभारभूषिता ॥ २ ॥ पश्यन्ती सस्मिता साध्वी ह्यमूल्यरत्नदर्पणम् ॥ कस्तूरीबिंदुभिर्युक्ता स्निग्धचंदनचर्चिता ॥ ३ ॥ सिं
दूरबिंदुना शश्वद्भालमध्यस्थलोज्ज्वला ॥ तप्तकांचनवर्णाभा शतचंद्रसमप्रभा ॥ ४ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगा मालतीमाल्यशोभिता ॥ सप्त
भिर्नृपपुत्रैश्च समानीता च बालकैः ॥ ५ ॥ देवेंद्राश्च मुनीन्द्राश्च सिद्धेंद्रा नृपपुंगवाः ॥ ददृशु रुक्मिणीदेवीं महालक्ष्मीं पतिव्रताम् ॥
॥ ६ ॥ सप्तप्रदक्षिणाः कृत्वा प्रणम्य स्वपतिं सती ॥ सिषेच शीततोयेन स्निग्धचंदनपल्लवैः ॥ ७ ॥ तां सिषेच जगत्कांतः कां
तां शांतां च सस्मिताम् ॥ ददर्श कांतः कांतां च कांतं कांता शुभे क्षणे ॥ ८ ॥ अथ देवी पितुः क्रोडे समुवास शुभानना ॥ लज्ज
या नम्रवदना ज्वलन्ती च स्वतेजसा ॥ ९ ॥ राजा देवेश्वरीं तस्मै परिपूर्णतमाय च ॥ प्रददौ संप्रदानेन वेदमंत्रेण नारद ॥ १० ॥ वसुदे
वाज्ञया कृष्णः स्वस्तीत्युक्त्वा स्थितो मुदा ॥ जग्राह देवीं देवश्च भवानीं च भवो यथा ॥ ११ ॥ सुवर्णानां पंचलक्षं कृष्णाय परमा

खं० ४ उ.
अ० १०८

॥२३७॥

त्मने ॥ दक्षिणां तां ददौ राजा परिपूर्णतमाय च ॥ १२ ॥ शुभकर्मणि निष्पन्ने कृत्वा कन्यां च वक्षसि ॥ रुरोद राजा मोहेन मुनि
 देवेंद्रसंसदि ॥ १३ ॥ परिहारेण वचसा कृत्वा तस्मै समर्पणम् ॥ सिषेच कन्यां धन्यां च नेत्रयुग्मजलेन च ॥ १४ ॥ इति श्रीब्र
 ह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे रुक्मिण्युद्वाहेऽष्टाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥ ॥ श्रीनारा
 यण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे राज्ञी रुक्मिणीजननी शुभा ॥ पतिपुत्रवतीभिश्च साध्वीभिः सहिता मुदा ॥ १ ॥ आगत्य
 मंगलं कृत्वा तत्र निर्मळनादिकम् ॥ दंपती वेशयामास रत्ननिर्माणमंदिरम् ॥ २ ॥ नानाविचित्रचित्राढ्यं हीरहारेण भूषि
 तम् ॥ मुक्तामाणिक्यरत्नेन सुदीप्तं दर्पणेन च ॥ ३ ॥ ददर्श कृष्णस्तत्रैव दुर्गा दुर्गतिनाशिनीम् ॥ सरस्वतीं च सावित्रीं रतिं च
 रोहिणीं सतीम् ॥ ४ ॥ देवपत्नीं राजपत्नीं मुनिपत्नीं पतिव्रताम् ॥ रत्नसिंहासनस्थां च रत्नभूषणभूषिताम् ॥ ५ ॥ उत्तस्थुराराहृष्टा
 च श्रीकृष्णं जगतीपतिम् ॥ रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास तां मुदा ॥ ६ ॥ स्तुतिं चक्रुश्च देवाश्च मुनिपत्न्यश्च माधवम् ॥ पुटांज
 लियुतास्तत्र क्रमेण च पृथक्पृथक् ॥ ७ ॥ भोजयामास राज्ञी च वरेण सह कन्यकाम् ॥ सकर्पूरं सताबूलं प्रददौ वासितं जलम् ॥
 ॥ ८ ॥ दुर्गा कृष्णाय प्रददौ तत्र मंगलपत्रिकाम् ॥ सर्वासामाज्ञया देवी पठेति तमुवाच सा ॥ ९ ॥ पपाठ पत्रिकां कृष्णो देवीसं
 सदि सस्मितः ॥ लक्ष्मी सरस्वती दुर्गा सावित्री राधिका सती ॥ १० ॥ तुलसी पृथिवी गंगाऽरुंधती यमुनादितिः ॥ शतरूपा च
 सीता च देवहूतिश्च मेनिका ॥ ११ ॥ देव्यश्चैताश्च दंपत्योः कुर्वतु मंगलं परम् ॥ पपाठ चेति कृष्णश्च शुश्रुबुर्जहसुश्च ताः ॥ १२ ॥
 ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ रुक्मिणीं रुक्मिणीकांत त्वां पश्यंतीं च सस्मिताम् ॥ पश्य प्रौढां रूपवतीं सुंदरीं नवयौवनाम् ॥ १३ ॥
 ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ तव योग्या च युवती रत्नभूषणभूषिता ॥ त्वां प्रार्थयंती सुचिरमवमन्यान्यमीश्वरम् ॥ १४ ॥
 ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ यथा वरस्तथा कन्या विधिना योजिता पुरा ॥ विदग्धाया विदग्धेन सर्वत्र संगमः शुभः ॥ १५ ॥
 ॥ ॥ रत्युवाच ॥ ॥ ईश्वरेण परीहासं का वा कर्तुं क्षमा भुवि ॥ ध्यानासाध्यो दुराराध्यश्चावमन्यान्यमीश्वरम् ॥ १६ ॥

ब. वै. क.

॥२३८॥

॥ गायत्र्युवाच ॥ ॥ यथा वरस्तथा कन्या चाक्षुब्धे भैष्मके गृहे ॥ ॥ रोहिण्युवाच ॥ ॥ सत्यं ब्रूहि जगन्नाथ का
मिनीनां च संसदि ॥ कीदृशी राधिका रम्या रुक्मिणी चापि कीदृशी ॥ १७ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ राधायां यादृशी प्रीती
रुक्मिण्यां नैव तादृशी ॥ सा संगिनी पूर्वकाले सर्वक्रीडासु वर्धिनी ॥ १८ ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवी सा पंचप्राणाधिका सती ॥ रुक्मिणी
कमला साक्षात्संपदामधिदेवता ॥ १९ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपा च कृष्णस्य परमात्मनः ॥ बुद्धेरप्यधिदेवी च दुर्गा नारायणी परा ॥
॥ २० ॥ देवाधिष्ठातृदेवी त्वं सावित्री वेदमातृका ॥ विद्याधिदेवताहं च ततोऽन्याश्च कलाकलाः ॥ २१ ॥ न ब्रह्मणि शिवे शेषे
गणेशे च दिनेश्वरे ॥ न भक्तेषु च पद्मायां न शिवायां च मय्यपि ॥ २२ ॥ प्रसादो यादृशस्तस्यामन्येषु च न तादृशः ॥ त्रैलोक्ये
पृथिवी धन्या सुपुण्यं भारतं यतः ॥ २३ ॥ तत्र वृंदावनं धन्यं राधापादाब्जचिह्नितम् ॥ सर्वासामपि देवीनां राधा पुण्यवती सती ॥
॥ २४ ॥ राधापादाब्जनखरे ददौ सिन्धुमलत्तकम् ॥ अयमेवमिति श्रुत्वा जहसुः सर्वयोषितः ॥ २५ ॥ ध्यायन्ते दूरतः सर्वा
राधा वक्षःस्थलस्थिता ॥ तस्माद्राधां नमस्कृत्य तुलनां मन्यते किल ॥ २६ ॥ सरस्वतीवचः श्रुत्वा सावित्री पार्वती सती ॥ अन्या
श्च योषितः सर्वाः साधिवत्युचुश्च संसदि ॥ २७ ॥ लोपासुद्रानसूया चाप्यहल्यारुंधती तथा ॥ सर्वास्ता मुनिपत्न्यश्च रभसं चक्रुरी
श्वरम् ॥ २८ ॥ अथ देवांश्च भूपांश्च मुनीन्द्रांश्चापि भीष्मकः ॥ पूजयामास विधिना भोजयामास सादरम् ॥ २९ ॥ खाद्यतां खाद्य
तां लोका दीयतां दीयतामिति ॥ शब्दो बभूव नगरे वाद्यसंगीतमंगलैः ॥ ३० ॥ अथ प्रभाते ब्रह्मेशशेषाद्यास्त्रिदशास्तथा ॥ यानमारो
हणं भूपाश्चक्रिरे च त्वरान्विताः ॥ ३१ ॥ राजा महोदधेनश्च वसुदेवस्त्वरान्वितः ॥ कारयामास यात्रां च श्रीकृष्णं रुक्मिणीं सतीम् ॥
॥ ३२ ॥ सुभद्रा रुक्मिणीमाता कन्यां कृत्वा स्ववक्षसि ॥ रुरोदोच्चैस्तत्सखीभिर्बाधवैरित्युवाच सा ॥ ३३ ॥ ॥ सुभद्रोवाच ॥ ॥
क यासि मां परित्यज्य वत्से मातरमीश्वरीम् ॥ कथं जीवामि त्वां त्यक्त्वा कथं त्वं वापि जीवसि ॥ ३४ ॥ महालक्ष्मीर्मम
गृहात्कन्यारूपा च मायया ॥ वसुदेवालयं यासि वासुदेवप्रिया सती ॥ ३५ ॥ इत्युक्त्वा कन्यकां शोकात्सिषेच नेत्रजैर्जलैः ॥

खं० ४ उ.

अ० १०९

॥२३८॥

भीष्मकः साश्रुनेत्रश्च कन्यां कृष्णे समर्प्य च ॥ ३६ ॥ तं च कृत्वा परीहारं रुरोदोच्चैरतीव सः ॥ रुरोद रुक्मिणी देवी श्रीकृष्ण
 श्वापि मायया ॥ ३७ ॥ रथमारोपयामास वसुदेवः सुतं वधूम् ॥ एतस्मिन्नंतरे राजा जामात्रे यौतुकं ददौ ॥ ३८ ॥ गजेंद्राणां सहस्रं
 च षड्गुणं च तुरंगमम् ॥ दासीनां च सहस्रं च किंकराणां शतंशतम् ॥ ३९ ॥ रत्नानां च सहस्रं चैवामूल्यरत्नभूषणम् ॥ स्वर्णा
 नां परिशुद्धानां पंचलक्षं च सादरम् ॥ ४० ॥ तोयभोजनपात्राणि कृतानि विश्वकर्मणा ॥ सौवर्णानि च रम्याणि सुरभीः प्रददौ
 मुदा ॥ ४१ ॥ दुग्धवतीनां धेनूनां सप्तसप्तानां सहस्रकम् ॥ अमूल्यानि च रम्याणि वह्निशुद्धांशुकानि च ॥ ४२ ॥ वसुदेवश्चोग्र
 सेनो देवैश्च मुनिभिः सह ॥ प्रहृष्टवदनः शीघ्रं द्वारकाभिमुखं ययौ ॥ ४३ ॥ प्रविश्य स्वपुरीं रम्यां कारयामास मंगलम् ॥
 वाद्यं च वादयामास सुंदरं सुमनोहरम् ॥ ४४ ॥ देवकी रोहिणी रम्या यशोदा नंदगेहिनी ॥ अदितिश्च दितिश्चैव तथा च
 वरकामिनी ॥ ४५ ॥ श्रीकृष्णं रुक्मिणीं रम्यां विलोक्य च पुनःपुनः ॥ गृहं प्रवेशयामास कारयामास मंगलम् ॥ ४६ ॥
 चतुर्विधं भोजयित्वा देवांश्च मुनिपुंगवान् ॥ नृपांश्च बांधवांश्चैव परिहारं चकार च ॥ ४७ ॥ भट्टेभ्यो ब्राह्मणेभ्योपि ददौ
 रत्नादिकं मुदा ॥ तांश्चापि भोजयामास परितुष्टांश्च सस्मितान् ॥ ४८ ॥ एवं भुक्त्वा धनं लब्ध्वा ययुः सर्वे गृहं मुदा ॥
 मंगलं कारयामास वसुदेवस्य वल्लभा ॥ ४९ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे
 रुक्मिण्युद्धाहे नवाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ आगतेषु गतेष्वेवं सांगे मंगलकर्मणि ॥
 नंदो यशोदया सार्द्धं पुत्राभ्याशं समाययौ ॥ १ ॥ ॥ यशोदोवाच ॥ ॥ ज्ञानं च भवता दत्तं पित्रे नंदाय माधव ॥ मां
 चापि मातरं वत्स कृपां कुरु कृपानिधे ॥ २ ॥ मामुद्धर महाभाग धरोद्धारणकारण ॥ भवाब्धितरणे भीमे भीतां च पतितामपि ॥
 ॥ ३ ॥ मायामयी सा प्रकृतिर्भवाब्धितरणे तरिः ॥ त्वमेव कर्णधारश्च भक्तोत्तीर्ण कृपामय ॥ ४ ॥ यशोदावचनं श्रुत्वा जहास पुरुषो
 त्तमः ॥ उवाच मातरं भक्त्या ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः ॥ ५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ सिद्धियोगात्मकं मातर्ज्ञानं च विषयात्म

ब. वै. क.

॥२३९॥

कम् ॥ ज्ञानं भक्त्यात्मकं श्रेष्ठं मदास्यकारणं शुभम् ॥ ६ ॥ ज्ञानं पंचविधं प्रोक्तं सर्ववेदेषु संमतम् ॥ भक्त्यात्मकं सर्वपरं तेषां च
 लक्षणं शृणु ॥ ७ ॥ क्षुत्पिपासादिकानां च खंडनं स्वांतशोधनम् ॥ नाडीनां शोधनं चैव चक्राणामपि भेदनम् ॥ ८ ॥ शक्ति
 कुंडलिनीयुक्तमीश्वरं चिंतयेत्ततः ॥ इंद्रियाणां च दमनं लोभादीनां च वर्धनम् ॥ ९ ॥ मूलाधारं स्वधिष्ठानं मणिपूरमनाहतम् ॥ वि
 शुद्धं च तथाज्ञाख्यं चक्रषट्कं प्रकीर्तितम् ॥ १० ॥ नारीणामपि दुर्बोधं मूर्खाणां च विशेषतः ॥ ज्ञानं योगात्मकं साध्वि सिद्धानां
 साध्यमीप्सितम् ॥ ११ ॥ जंतूनामपि सर्वेषां ज्ञानं स्वविषये तथा ॥ संतः सर्वे विजानन्ति स्वेच्छया च मदीयया ॥ १२ ॥ सिद्ध्या
 त्मकं च सिद्धानां नियुक्तं सर्वकर्मसु ॥ चतुस्त्रिंशत्सु सिद्धानां साधनं बोधनं तथा ॥ ज्ञानं मोक्षात्मकं सिद्धं परं निर्वाणकारणम् ॥
 ॥ १३ ॥ निवृत्तिमार्गमारूढं भक्तस्तत्रैव वाञ्छति ॥ भक्त्यात्मकं च यज्ज्ञानं तुभ्यं राधा प्रदास्यति ॥ १४ ॥ तस्यां च मानवं भावं
 त्यक्त्वाज्ञां च करिष्यति ॥ नंदाय दत्तं यज्ज्ञानं तच्च तुभ्यं प्रदास्यति ॥ १५ ॥ गच्छ नंदव्रजं मातर्नंदेन सह सादरम् ॥ इत्युक्त्वा
 विनयं कृत्वा जगामाभ्यंतरं हरिः ॥ १६ ॥ नंदो यशोदया सार्द्धं प्रययौ कदलीवनम् ॥ ददर्श राधां तत्रैव निद्रितां त्यक्तभूषणाम् ॥ १७ ॥
 दधानां शुक्लवस्त्रं च निराहारां कृशोदरीम् ॥ पंकस्थे पंकजदले सजले चंदनार्चिते ॥ १८ ॥ शयानां शुष्कितौष्ठीं च साश्रुनेत्रां च मू
 र्च्छिताम् ॥ ध्यायमानां पदांभोजं कृष्णस्य परमात्मनः ॥ १९ ॥ बाह्यज्ञानपरित्यक्तां तन्निविष्टैकमानसाम् ॥ पश्यन्तीं सस्मितं
 कांतं पश्यन्तीमुन्मुखांबुजम् ॥ २० ॥ हसन्तीं च रुदन्तीं च स्वप्ने कांतसमीपतः ॥ सखीभिः परितः शश्वत्सेवितां श्वेतचामरैः ॥ २१ ॥
 दिवानिशं रक्षितां च गोपीभिः शतकोटिभिः ॥ सावधानपराभिश्च वेत्रहस्ताभिरीश्वरीम् ॥ २२ ॥ सप्तद्वारेषु युक्ताभिः परितः प्रांग
 णेषु च ॥ तां दृष्ट्वा विस्मयं प्राप्य सभार्यो नंद एव च ॥ २३ ॥ ननाम परया भक्त्या दंडवत्प्रणिपत्य च ॥ निद्रां त्यक्त्वा च सहसा
 बुबुधे सेश्वरेच्छया ॥ २४ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप विषयज्ञानवर्जिताम् ॥ पुरतो दंपती दृष्ट्वा पप्रच्छ सादरं सती ॥ उवाच मधुरं चैवं
 तत्रैव सखिसंसदि ॥ २५ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ कस्त्वं चात्र समायातो ब्रूहि वा किं प्रयोजनम् ॥ न च मे विषयज्ञानं न

खं० ४ उ.

अ० ११०

॥२३९॥

जानामि नरं पशुम् ॥ २६ ॥ किं जलं वा स्थलं किं वा किं वा नक्तं दिनं शृणु ॥ स्त्रियं पुमांसं क्लीबं वा नाहं जानामि भेदकम् ॥ २७ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा नन्दश्च विस्मयं ययौ ॥ भीता यशोदा निकटं गोपी संभाषिता ययौ ॥ २८ ॥ उवास निकटे तस्याः समुवाच प्रियं वचः ॥ उवास तत्र नन्दश्च गोपीदत्तासनेन च ॥ २९ ॥ ॥ यशोदोवाच ॥ ॥ चेतनं कुरु राधे त्वमात्मानं रक्ष यत्नतः ॥ द्रक्ष्यसि प्राणनाथं च संप्राप्ते मंगले दिने ॥ ३० ॥ त्वत्तो विश्वं पवित्रं च स्वकुलं च सुरेश्वरि ॥ गोप्यश्च पुण्यवत्यश्च त्वत्पादांबुजसेवया ॥ ३१ ॥ लोका गास्यन्ति त्वत्कीर्तिं तीर्थपूतां सुमंगलाम् ॥ सतो वेदाश्च चत्वारः पुराणानि पुरातनम् ॥ ३२ ॥ अहं यशोदा नन्दोयं बुद्धिरूपे निबोध माम् ॥ वृषभानुसुता त्वं च मां निशामय सुव्रते ॥ ३३ ॥ द्वारकानगराद्भेदे श्रीकृष्णसन्निधानतः ॥ तवांतिकमागताहं प्रेरिता हरिणा सति ॥ ३४ ॥ शृणु मंगलवार्ता च मंगलं च गदाभृतः ॥ आराद्रक्ष्यसि कृष्णं तं हे देवि चेतनं कुरु ॥ ३५ ॥ भक्त्यात्मकं परिज्ञानं देहि मह्यं च सांप्रतम् ॥ त्वद्भर्तुरुपदेशेन त्वत्समीपं समागतौ ॥ ३६ ॥ पश्चादायास्यति हरिस्त्वां मुहूर्तं वरानने ॥ भविष्यत्यचिरेणैव श्रीदान्नः शापमोचनम् ॥ ३७ ॥ यशोदावचनं श्रुत्वा वार्ता प्राप्य गदाभृतः ॥ श्रीकृष्णनामस्मरणादूरीभूतममंगलम् ॥ ३८ ॥ संप्राप चेतनं राधा संभाव्य कृष्णमंतरम् ॥ उवाच मधुरं शांता लौकिकीं भक्तिमुत्तमाम् ॥ ३९ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे राधायशोदासंवादे दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ ज्ञानात्मकश्च परमो ब्रह्मेशशेषपूजितः ॥ ज्ञानं च न ददौ तुभ्यं मन्मूलं प्रेषिता सति ॥ १ ॥ तेनैव छद्मना नेतुं भावार्थं बोधयामि किम् ॥ वेदाः संतश्च भावार्थं नैव जानन्ति तस्य च ॥ २ ॥ स्त्रीजातिरबलामूढा वस्तुतो ज्ञानतत्परा ॥ ततस्तद्विरहेणैव संततं हतचेतना ॥ ३ ॥ किं वाहं कथयिष्यामि ज्ञानं पंचविधेषु च ॥ भक्त्यात्मकं सर्वपरं निबोध कथयामि ते ॥ ४ ॥ श्रीकृष्णस्य वरेणापि त्वं साधो निर्भयो भव ॥ गोलोके चापि पतनं संभवेच्च कुयोगिनः ॥ ५ ॥ तस्मात्सर्वं परित्यज्य भजस्व परमेश्वरम् ॥ पुत्रबुद्धिं परित्यज्य ब्रह्मरूपं निशामय ॥ ६ ॥ सर्वं यशोदे भवती परित्यज्य च नश्वरम् ॥ गत्वा वृन्दा

त्र वै. ल.
॥२४०॥

वनं रम्यं पुण्यक्षेत्रं च भारतम् ॥ ७ ॥ कृत्वा त्रिकालस्नानं च निर्मले यमुनाजले ॥ कृत्वाष्टदलपद्मं च स्निग्धेन चंदनेन च ॥ ८ ॥
ध्यानेन गर्गदत्तेन शुद्धेन मनसा सति ॥ संपूज्य परमानंदं सानंदं व्रज तत्पदम् ॥ ९ ॥ कृत्वा निकृंतनं कर्म पितृभिः शतकैः सह ॥
वैष्णवेन सहालापं कुरुष्व सततं सति ॥ १० ॥ वरं हुतवहज्वालां भक्तो वाञ्छति पंजरम् ॥ वरं च कंटके वासं वरं च विषभक्षणम् ॥
॥ ११ ॥ हरिभक्तिविहीनानां न संगं नाशकारणम् ॥ स्वयं नष्टो भक्तिहीनो बुद्धिभेदं करोति च ॥ १२ ॥ अंकुरो भक्तिवृक्षस्य
भक्तिसंगेन वर्द्धते ॥ परं हरिकथालापपीयूषासेचनेन च ॥ १३ ॥ अभक्तालापदीपाग्निज्वालायाः कलयापि च ॥ अंकुरः शुष्कतां
याति पुनः सेकेन वर्द्धते ॥ १४ ॥ तस्मादभक्तसंगं च सावधानः परित्यज ॥ यथा दृष्ट्वा कालसर्पं नरो भीत्वा पलायते ॥ १५ ॥
यशोदे च प्रयत्नेन स्वात्मनः पुत्रमीश्वरम् ॥ राम नारायणानंत मुकुंद मधुसूदन ॥ १६ ॥ कृष्ण केशव कंसारे हरे वैकुण्ठ वामन ॥
इत्येकादश नमामि पठेद्वा पाठयेदिति ॥ जन्मकोटिसहस्राणां पातकादेव मुच्यते ॥ १७ ॥ राशब्दो विश्ववचनो मन्त्रापीश्वरवाचकः ॥
विश्वानामीश्वरो यो हि तेन रामः प्रकीर्तितः ॥ १८ ॥ रमते रमया सार्धं तेन रामं विदुर्बुधाः ॥ रमाया रमणस्थानं रामं रामविदो
विदुः ॥ १९ ॥ रा चेति लक्ष्मीवचनो मन्त्रापीश्वरवाचकः ॥ लक्ष्मीपतिं गतिं रामं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ २० ॥ नाम्नां सहस्रं दिव्या
नां स्मरणे यत्फलं लभेत् ॥ तत्फलं लभते नूनं रामोच्चारणमात्रतः ॥ २१ ॥ साहस्यमुक्तिवचनो नारेति च विदुर्बुधाः ॥ यो देवोप्य
यनं तस्य स च नारायणः स्मृतः ॥ २२ ॥ नाराश्च कृतपापाश्चाप्ययनं गमनं स्मृतम् ॥ यतो हि गमनं तेषां सोयं नारायणः स्मृतः ॥
॥ २३ ॥ सकृन्नारायणेत्युक्त्वा पुमान्कल्पशतत्रयम् ॥ गंगादिसर्वतीर्थेषु स्नातो भवति निश्चितम् ॥ २४ ॥ नारं च मोक्षणं पुण्यमयनं
ज्ञानमीप्सितम् ॥ तयोर्ज्ञानं भवेद्यस्मात्सोयं नारायणः प्रभुः ॥ २५ ॥ नास्त्यंतो यस्य वेदेषु पुराणेषु चतुर्षु च ॥ शास्त्रेष्वन्येषु
योगेषु तेनानंतं विदुर्बुधाः ॥ २६ ॥ मुकुमध्ययमानं च निर्माणं मोक्षवाचकम् ॥ तद्ददाति च यो देवो मुकुन्दस्तेन कीर्तितः ॥
॥ २७ ॥ मुकुं भक्तिरसप्रेमवचनं वेदसंमतम् ॥ यस्तं ददाति भक्तेभ्यो मुकुन्दस्तेन कीर्तितः ॥ २८ ॥ सूदनं मधुदैत्यस्य यस्मात्स

खं० ४ उ.
अ० १११

॥२४०॥

मधुसूदनः ॥ इति संतो वदंतीशं वेदे भिन्नार्थमीप्सितम् ॥ २९ ॥ मधु क्लीवं च माध्वीके कृतकर्मशुभाशुभे ॥ भक्तानां कर्मणां चैव
 सदनं मधुसूदनः ॥ ३० ॥ परिणामाशुभं कर्म भ्रातानां मधुरं मधु ॥ करोति सूदनं यो हि स एव मधुसूदनः ॥ ३१ ॥ कृषिरुत्कृ
 ष्टवचनो णश्च सद्भक्तिवाचकः ॥ अश्वापि दातृवचनः कृष्णं तेन विदुर्बुधाः ॥ ३२ ॥ कृषिश्च परमानंदे णश्च तद्वास्यकर्मणि ॥
 तयोर्दाता च यो देवस्तेन कृष्णः प्रकीर्तितः ॥ ३३ ॥ कोटिजन्मार्जिते पापे कृषिः क्लेशे च वर्तते ॥ भक्तानां णश्च निर्वाणे तेन
 कृष्णः प्रकीर्तितः ॥ ३४ ॥ नाम्नां सहस्रं दिव्यानां त्रिरावृत्त्य च यत्फलम् ॥ एकावृत्त्या तु कृष्णस्य तत्फलं लभते नरः ॥ ३५ ॥
 कृष्णनाम्नः परं नाम न भूतं न भविष्यति ॥ सर्वेभ्यश्च परं नाम कृष्णेति वैदिका विदुः ॥ ३६ ॥ कृष्णकृष्णेति हे गोपि यस्तं स्म
 रति नित्यशः ॥ जलं भित्त्वा यथा पद्मं नरकादुद्धरेच्च सः ॥ ३७ ॥ कृष्णेति मंगलं नाम यस्य वाचि प्रवर्तते ॥ भस्मीभवन्ति सद्य
 स्तु महापातककोटयः ॥ ३८ ॥ अश्वमेधसहस्रेभ्यः फलं कृष्णजपस्य च ॥ वरं तेभ्यः पुनर्जन्म नातो भक्तपुनर्भवः ॥ ३९ ॥
 सर्वेषामपि यज्ञानां लक्षाणि व्रतानि च ॥ तीर्थस्नानानि सर्वाणि तपांस्यनशनानि च ॥ ४० ॥ वेदपाठसहस्राणि प्रादक्षिण्यं
 भुवः शतम् ॥ कृष्णनामजपस्यास्य कलां नार्हति षोडशीम् ॥ ४१ ॥ तेषां लोभाद्भवेत्स्वर्गफलं च सुचिरं नृणाम् ॥ स्वर्गादवश्यं
 पुंसश्च जपकर्तुर्हरेः पदम् ॥ ४२ ॥ के जले सर्वदेहेपि शयनं यस्य चात्मनः ॥ वदन्ति वैदिकाः सर्वे तं देवं केशवं परम् ॥ ४३ ॥ कंसश्च
 पातके विघ्ने रोगे शोके च दानवे ॥ तेषामरिर्निहन्ता च स कंसारिः प्रकीर्तितः ॥ ४४ ॥ रुद्ररूपेण संहर्ता विश्वानामपि नित्यशः ॥
 भक्तानां पातकानां च हरिस्तेन प्रकीर्तितः ॥ ४५ ॥ मा च ब्रह्मस्वरूपा या मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ नारायणीति विख्याता विष्णु
 माया सनातनी ॥ ४६ ॥ महालक्ष्मीस्वरूपा च वेदमाता सरस्वती ॥ राधा वसुंधरा गंगा तासां स्वामी च माधवः ॥ ४७ ॥
 ब्रह्मेशशेषादिभवैश्च वंद्यं ध्यानैर्न किञ्चित्सनकादिभिश्च ॥ वेदैः पुराणैर्न निरूपितं च भजस्व भक्त्या नवनीतचोरम् ॥ ४८ ॥ क्व चापि
 दुग्धं क्व दधि घृतं वा नवोद्धृतं वा क्व च तक्रमीप्सितम् ॥ तेषां क्व चोरो भवति क्व चापि क्व बंधनं ते भवमूलमध्ये ॥ ४९ ॥ न योगि

ब. वै. ल.

॥२४१॥

भिः सिद्धगणैर्मुनीन्द्रैर्न भक्तसंघैर्भवपद्मशेषैः ॥ योगैर्न बद्धो न हि रक्षितुं क्षमैः कथं स बद्धस्तव मूलमध्यतः ॥ ५० ॥ प्रेम्णा तु
 भक्त्या स्तवनेन पूजया भजस्व पुत्रं तरसा च भारते ॥ हृत्पद्ममध्ये स्थितमीश्वरं परं ध्यानेन यत्नेन च संततं सति ॥
 ॥ ५१ ॥ वरं वृणुष्व भद्रं ते यत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥ सर्वं दास्यामि जगति देवानामपि दुर्लभम् ॥ ५२ ॥ ॥ यशोदो
 वाच ॥ ॥ हरौ च निश्चला भक्तिस्तदास्यं वाञ्छितं मम ॥ तव नाम्नश्च व्युत्पत्तिः का वा तद्वक्तुमर्हसि ॥ ५३ ॥
 ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ भवेद्भक्तिर्निश्चला ते हरेर्दास्यं च दुर्लभम् ॥ लभस्व मद्वरेणापि कथयामि सुनिर्णयम् ॥
 ॥ ५४ ॥ पुरा नंदेन दृष्टाहं भांडीरे वटमूलके ॥ मया च कथितो नंदो निषिद्धश्च प्रजेश्वरः ॥ ५५ ॥ अहमेव स्वयं राधा छाया
 रापाणकामिनी ॥ रापाणः श्रीहरेरंशः पार्षदप्रवरो महान् ॥ ५६ ॥ राशब्दश्च महाविष्णुर्विश्वानि यस्य लोमसु ॥ विश्वप्राणिषु विश्वेषु
 धा धात्री मातृवाचकः ॥ ५७ ॥ धात्री माताहमेतेषां मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ तेन राधा समाख्याता हरिणा च पुरा बुधैः ॥ ५८ ॥
 अहं सुदामशापेन वृषभानसुताधुना ॥ शतवर्षं च विच्छेदो हरिणा सह सांप्रतम् ॥ ५९ ॥ वृषभानश्च कृष्णस्य पार्षदप्रवरो महान् ॥
 पितृणां मानसी कन्या मम माता कलावती ॥ ६० ॥ अयोनिसंभवाहं च मम माता च भारते ॥ पुनः सार्धं च युष्माभिर्यास्यामि
 श्रीहरेः पदम् ॥ ६१ ॥ इति ते कथितं सर्वं ब्रजं ब्रज ब्रजेश्वरि ॥ ब्रजेश्वरेण सहिता स्वामिना ज्ञानिना सति ॥ ६२ ॥ ममाधुना
 च भवती ध्यानस्य व्यवधानिका ॥ ध्यानभंगे महादोषो नराणामपि सुंदरि ॥ ६३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्म
 खण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे राधायशोदासंवादे एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥
 वासुदेवो द्वारकायां वसुदेवाज्ञया मुने ॥ प्रययौ रत्नरुचिरं रुक्मिणीमंदिरं वरम् ॥ १ ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशममूल्यरत्ननिर्मितम् ॥ पुरतः
 परितो रम्यं नानाचित्रेण चित्रितम् ॥ २ ॥ अमूल्यरत्नकलशं श्वेतचामरदर्पणैः ॥ वह्निशुद्धांशुकैः शुद्धैः परितः परिशोभितम् ॥
 ॥ ३ ॥ ददर्श रुक्मिणीं देवीमतीव नवयौवनाम् ॥ रत्नपर्यंकमारुह्य शयानां सस्मितां मुदा ॥ ४ ॥ अप्रौढां च नवोढां च नवसंगम

खं०४ उ.

अ० ११२

॥२४१॥

लजिताम् ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणभूषणेन विभूषिताम् ॥ ५ ॥ सुचारुकबरीभारां मालतीं माल्यभूषिताम् ॥ दृष्ट्वा कृष्णं भीष्मकन्या
 सहसा प्रणनाम सा ॥ ६ ॥ तां संप्राप्य जगन्नाथो रत्नतल्पे उवास सः ॥ शुभक्षणे च शुभया स रेमे रमया सह ॥ ७ ॥ सुखसंभोग
 मात्रेण मूर्च्छामाप मुदा सती ॥ तस्यां जज्ञे कामदेवो भस्मीभूतश्च शंभुना ॥ ८ ॥ स शंबरं निहत्यैव तत्र प्राप रतिं सतीम् ॥ रती
 मायावती नाम्ना संकेतेन सुरस्य च ॥ छायां दत्त्वा च शयने गृहिणी शंबरालये ॥ ९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ जहार शंबरं
 कामो दैत्यं केन प्रकारतः ॥ कथयस्व महाभाग विस्तरेण शुभां कथाम् ॥ १० ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ समतीते च सप्ताहे
 रुक्मिणी सूतिकागृहात् ॥ गृहीत्वा बालकं दैत्यो जगाम स्वालयं जवात् ॥ ११ ॥ अपुत्रकश्च दैत्येशः पुत्रं प्राप्य प्रहर्षितः ॥ माया
 वत्यै ददौ हृष्टो हृष्टा मायावती सती ॥ १२ ॥ अतीव पालनेनैव वर्धयामास बालकम् ॥ सरस्वती तां रहसि कथयामास निर्जने ॥
 ॥ १३ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ शिवकोपानले पूर्वं भस्मीभूतः पतिस्तव ॥ स चायं रुक्मिणीपुत्रो दैत्येनैव समाहृतः ॥ १४ ॥
 माययापि च मायेशो रुक्मिणीसूतिकागृहात् ॥ समानीय ददौ तुभ्यं पतिस्तेऽयं न चात्मजः ॥ १५ ॥ कामं च कथयामास जगन्माता
 च सा सती ॥ तव पत्नी रतिश्चैयं रमस्व रामया सह ॥ १६ ॥ त्वमेव रुक्मिणीपुत्रो नान्यदैत्यस्य मन्मथः ॥ कुररीव सती नित्यं
 रोदिति स्म त्वया विना ॥ १७ ॥ इत्युक्त्वा च ययौ वाणी ब्रह्माणी ब्रह्मणः पदम् ॥ स रेमे निर्जने नित्यं रामया सह सुंदरः ॥
 ॥ १८ ॥ एकदा मन्मथं दैत्यो ददर्श रहसि स्थितम् ॥ शृंगारं रामया सार्धं कुर्वतं कौतुकेन च ॥ १९ ॥ सस्मितं सस्मितायाश्च
 मध्यवक्षःस्थलस्थितम् ॥ रतिं ददर्श कामेन मूर्च्छितां सुरतोत्सुकाम् ॥ २० ॥ दृष्ट्वा चुकोप दैत्यश्च जग्राह खड्गमुत्तमम् ॥ उवाच खड्ग
 हस्तश्च कामदेवं रतिं सतीम् ॥ २१ ॥ ॥ शंबर उवाच ॥ ॥ धिक् त्वां महाकामुकं च मूर्खं पंडितमानिनम् ॥ महापातकिनां
 श्रेष्ठं प्रमत्तं मातृगामिनम् ॥ २२ ॥ धिक् त्वां च पुंश्चलीं मत्तां कामुकीं हतचेतनाम् ॥ पुत्रं गृहीत्वा रहसि करोषि सुरतिं सति ॥
 ॥ २३ ॥ इत्येवमुक्त्वा खड्गं च तामेव हंतुमुद्यतः ॥ जिघांसतं रतिं दैत्यं प्रेरयामास मन्मथः ॥ २४ ॥ पपात दूरतो ब्रह्मन्मूर्च्छितः

ब्र. वै. क.
॥२४२॥

स्वांगपीडितः ॥ पुनश्च चेतनां प्राप्य कोपेन प्रज्वलन्निव ॥ २५ ॥ शिवदत्तं च शूलं च जग्राह निर्भरेण च ॥ शतसूर्यप्रभं शूलं
प्रलयाग्निसमं मुने ॥ २६ ॥ दृष्ट्वा जग्मुश्च देवाश्च ब्रह्मेशशेषसंज्ञकाः ॥ पवनः कथयामास कर्णे कामस्य यत्नतः ॥ २७ ॥ स्मरस्मर
महामायां दुर्गां दुर्गतिनाशिनीम् ॥ पवनस्य वचः श्रुत्वा दुर्गां सस्मार मन्मथः ॥ २८ ॥ शूलं बभूव तस्यांगे रम्यं माल्यं मनो
हरम् ॥ ब्रह्मास्त्रेण च तं दैत्यं जघान मन्मथो मुदा ॥ २९ ॥ रतिं गृहीत्वा यानेन जगाम द्वारकां पुरीम् ॥ प्रययुर्देवताः सर्वाः स्तु
त्वा च पार्वतीं स्वयम् ॥ ३० ॥ रुक्मिणी मंगलं कृत्वा प्रजग्राह रतिं सुतम् ॥ उत्सवं कारयामास परं स्वस्त्ययनं हरिः ॥ ३१ ॥
ब्राह्मणान्भोजयामास पूजयामास पार्वतीम् ॥ अथ कृष्णः क्रमेणैव वेदोक्ते मंगले दिने ॥ ३२ ॥ सप्तानां रमणीनां च पाणि
ग्राहं चकार ह ॥ कालिंदीं सत्यभामां च सत्यां नाग्नितिं सतीम् ॥ ३३ ॥ जांबवतीं लक्ष्मणां च समुद्राहं चकार सः ॥ ताभिः
सार्द्धं क्रमेणैव पुत्रोत्पत्तिं चकार ह ॥ ३४ ॥ एकस्यां दशपुत्राश्च कन्यकैका क्रमेण च ॥ निहत्य नरकं दैत्यं सपुत्रं च नृपेश्वरम् ॥ ३५ ॥ बल
वंतं मुरं दैत्यं जघान रणमूर्धनि ॥ ददर्श कन्यास्तत्रस्थाः सहस्राणां च षोडश ॥ ३६ ॥ शताधिका वयस्याश्च शश्वत्सुस्थिरयौव
नाः ॥ प्रफुल्लवदनाः सर्वा रत्नभूषणभूषिताः ॥ ३७ ॥ शुभक्षणे च तासां च पाणिं जग्राह माधवः ॥ ताभिः सार्धं स रेमे च क्रमेण च
शुभक्षणे ॥ ३८ ॥ एकस्यां दशपुत्राश्च कन्यकैका क्रमेण च ॥ हरेरेतान्यपत्यानि बभूवुश्च पृथक्पृथक् ॥ ३९ ॥ एकदा द्वारकां रम्यां
दुर्वासा मुनिपुंगवः ॥ शिष्यैस्त्रिकोटिभिः सार्धमाजगामावलीलया ॥ ४० ॥ राजा महोग्रसेनश्च सपुत्रः सपुरोहितः ॥ वसुदेवो वासु
देवोप्यक्रूरश्चोद्धवस्तथा ॥ ४१ ॥ नीत्वा षोडशोपचारं प्रणमुर्मुनिपुंगवम् ॥ शुभाशिषं च प्रददौ तेभ्यो ब्रह्मन्पृथक्पृथक् ॥ ४२ ॥
एकानंशां च कन्यां तां ददौ तस्मै शुभक्षणे ॥ मुक्तामाणिक्यहीरांश्च रत्नं च यौतकं ददौ ॥ ४३ ॥ स रेमे रामया सार्धं माहेंद्रे रत्न
मंदिरे ॥ रत्नैर्द्वसारनिर्माणं ददौ तस्मै शुभाश्रमम् ॥ ४४ ॥ एकदा स मुनिश्रेष्ठः समालोच्य स्वचेतसा ॥ शयानं कुत्रचिद्रम्यपर्यंके
रत्ननिर्मिते ॥ ४५ ॥ श्रुतवतं पुराणं च श्रद्धया कुत्रचिद्विभुम् ॥ महोत्सवे नियुक्तं च कुत्रचित्प्रांगणे शुभे ॥ ४६ ॥ तांबूलं भुक्तवतं

खं० ४३.
अ० ११२

॥२४२॥

च भक्त्या दत्तं च सत्यया ॥ कुत्रचित्सेवितं तल्पे रुक्मिण्या श्वेतचामरैः ॥ ४७ ॥ कालिंदीसेवितपदं शयानं कुत्रचिन्मुदा ॥ सर्वत्र
 समसंभाषां चकार भगवान्मुनिः ॥ ४८ ॥ विस्मयं प्रययौ विप्रो दृष्ट्वा तत्परमद्भुतम् ॥ तुष्टाव जगतीनाथं रुक्मिणीमंदिरे पुनः ॥
 वसंतं च सुधर्मायां सतां संसदि सुन्दरम् ॥ ४९ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ जयजय जगतां नाथ जितसर्व जनार्दन सर्वात्मक
 सर्वेश सर्वबीज पुरातन निर्गुण निरीह निर्लिप्त निरंजन निराकार भक्तानुग्रहविग्रह सत्यस्वरूप सनातन निःस्वरूप नित्यवृत्तन
 ब्रह्मेशशेषधनेशवंदित पद्मया सेवितपादपद्म ब्रह्मज्योतिरनिर्वचनीय वेदाविदितगुणरूप महाकाशसम्माननीय परमात्मब्रह्मोस्तु ते
 ॥ ५० ॥ इत्येवमुक्त्वा मनसा हरेरनुमतेन च ॥ प्रणम्य तस्थौ विप्रेन्द्रस्तत्रैव पुरतो हरेः ॥ ५१ ॥ तमुवाच जगन्नाथो हितं सत्यं पुरा
 तनम् ॥ ज्ञानं च वेदविहितं सर्वेषां च सतां मतम् ॥ ५२ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ मा भैर्विप्र शिवांशस्त्वं किं न जानासि
 ज्ञानतः ॥ अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ॥ ५३ ॥ अहमात्मा च सर्वेषां शवाः सर्वे मया विना ॥ प्राणिदेहान्मयि गते यां
 त्येव सर्वशक्तयः ॥ ५४ ॥ जातावप्येक एवाहं व्यक्त एव पृथक्पृथक् ॥ यो भुंक्ते तस्य तृप्तिः स्यान्नान्येषां च कदाचन ॥ ५५ ॥
 पृथग्जीवादिसर्वेषां प्रतिमानं च प्राणिनाम् ॥ परिपूर्णतमोहं च गोलोके रासमंडले ॥ ५६ ॥ श्रीदामशापाद्राधा सा मां द्रष्टुमक्षमा
 धुना ॥ सर्वे चैवांशरूपेण कलया च तदंशतः ॥ ५७ ॥ रुक्मिणीमंदिरे चांशोप्यन्यासां मंदिरे कलाः ॥ ममापि कुत्रचिच्चांशं कुत्र
 चिच्च कलाकलाः ॥ ५८ ॥ कलाकलांशाः कुत्रापि प्रतिमासु च देहिषु ॥ इत्युक्त्वा जगतां नाथो गृहस्याभ्यन्तरं ययौ ॥ ५९ ॥
 दुर्वासाश्च प्रियां त्यक्त्वा श्रीहरेस्तपसे गतः ॥ ६० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणना
 रदसंवादे मुनिकृष्णसंवादे द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ सशिष्यश्चापि दुर्वासा
 स्त्यक्त्वा च द्वारकां पुरीम् ॥ कैलासं प्रययौ भक्त्या शंकरं द्रष्टुमीश्वरम् ॥ ११ ॥ गत्वा मुनिश्च कैलासं प्रणनाम शिवं शिवाम् ॥ तुष्टाव
 परया भक्त्या सशिष्यः प्रणतः शुचिः ॥ २ ॥ तत्सर्वं कथयामास वृत्तांतं श्रीहरेरपि ॥ आत्मनस्तपसस्तत्त्वं स्ववैराग्यं च चेतसः ॥ ३ ॥

ब. वै. क.

॥२४३॥

मुनेश्च वचनं श्रुत्वा प्रहस्य पार्वती सती ॥ तमुवाच हितं सत्यं साक्षाच्छंकरसन्निधौ ॥ ४ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ धर्मत
 त्वं न जानासि धर्मिष्ठं मन्यसे स्वकम् ॥ अनपत्यां परित्यज्य क यासि तपसे मुने ॥ ५ ॥ अनपत्यां च युवतीं कुलजां च पति
 व्रताम् ॥ त्यक्त्वा भवेयुः संन्यासी ब्रह्मचारी यतीति वा ॥ ६ ॥ वाणिज्ये वा प्रवासे वा चिरं दूरं प्रयाति यः ॥ तीर्थे वा तपसे वापि
 मोक्षार्थं जन्म खंडितुम् ॥ ७ ॥ न मोक्षस्तस्य भवति धर्मस्य स्खलनं ध्रुवम् ॥ अभिशापेन भार्याया नरकं च परत्र च ॥ इहैव च
 यशोनाश इत्याह कमलोद्भवः ॥ ८ ॥ द्वारकां गच्छ हे विप्र स्वधर्मं रक्ष सांप्रतम् ॥ एकानंशां मदंशां च धर्मतः परिपालय ॥ ९ ॥
 पादपद्मार्जितं पादपद्मं सर्वसुदुर्लभम् ॥ संततं शंभुना गीतं मुनीन्द्रैः सनकादिभिः ॥ १० ॥ परित्यज्य सुरतरोः कृष्णस्य परमात्म
 नः ॥ क यासि तपसे वत्स सुधां त्यक्त्वा मनोहराम् ॥ ११ ॥ श्रीकृष्णपादपद्मं च स्वप्ने जपति यो मुने ॥ शतजन्मकृतात्पापान्मु
 च्यते नात्र संशयः ॥ १२ ॥ यद्वाहये यच्च कौमारे वार्धके यच्च यौवने ॥ कामतो कामतो वापि भस्मीभूतं च पातकम् ॥ १३ ॥ साक्षा
 द्यो भारते वर्षे श्रीकृष्णचरणांबुजम् ॥ दृष्ट्वा सद्यो भवेत्पूज्यो जीवन्मुक्तो भवेद्भुवम् ॥ १४ ॥ कोटिजन्मार्जितात्सद्यः कृतपापाद्विमुच्यते ॥
 सर्वाण्येव हि तीर्थानि यतः पूतानि नित्यशः ॥ १५ ॥ तद्भूतं तत्तपः सत्यं तत्पुण्यं तच्च पूजनम् ॥ सफलं कृष्णसंबन्धि स्वजन्मखंडनं यतः
 ॥ १६ ॥ कृष्णभक्तिविहीनश्च ब्राह्मणो वेदपारगः ॥ तत्संगाच्च तदालापाद्भक्तभक्तिः प्रणश्यति ॥ १७ ॥ कृष्णस्योच्छिष्टभोजी यः कृष्णश्च ब्रा
 ह्मणः स्वयम् ॥ आवह्निपवनात्पूतः पूतं कर्तुं जगत्क्षमः ॥ १८ ॥ श्रीकृष्णं च परित्यज्य क यासि तपसे द्विज ॥ तपसां फलमाप्नोति
 श्रीकृष्णस्मरणेन च ॥ १९ ॥ यतो भक्तिर्न च भवेच्छ्रीकृष्णे परमात्मनि ॥ स गुरुः परमो वैरी करोति जन्म निष्फलम् ॥ २० ॥
 पार्वतीवचनं श्रुत्वा शंकरः प्रेमविह्वलः ॥ पुलकांचितसर्वांगस्तुष्टाव परमेश्वरीम् ॥ २१ ॥ दुर्वासाः प्रणतिं कृत्वा शिवदुर्गापदांबुजे ॥
 स्मारंस्मारं कृष्णपदं पुनश्च द्वारकां ययौ ॥ २२ ॥ तत्र गत्वा हरिं दृष्ट्वा तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ एकानंशालयं गत्वा स च रेमे तया सह ॥
 ॥ २३ ॥ कृष्णो युधिष्ठिरध्यानात्प्रययौ हस्तिनापुरम् ॥ कुंतीं संभाष्य भूपं च भ्रातृंश्च प्रमुदान्वितः ॥ २४ ॥ उपायेन जरासंधं निहत्य

खं० ४ उ.

अ० ११३

॥२४३॥

शाल्व मेव च ॥ कारयामास यज्ञं च विधिबोधितदक्षिणम् ॥ २५ ॥ मुनीन्द्रैश्च नृपेन्द्रैश्च राजसूयमभीप्सितम् ॥ शिशुपालं दंतवक्रं तत्र यज्ञे
 जघान सः ॥ २६ ॥ अतीव निंदां कुर्वतं सभायां सुरभूपयोः ॥ पपात तच्छरीरं च जीवो गत्वा हरेः पदम् ॥ न दृष्ट्वा तत्र सर्वे
 शं तुष्टावागत्य माधवम् ॥ २७ ॥ ॥ शिशुपाल उवाच ॥ ॥ वेदानां जनकोसि त्वं वेदांगानां च माधव ॥ २८ ॥ सुराणामसुराणां च
 प्राकृतानां च देहिनाम् ॥ सूक्ष्मां विधाय सृष्टिं च कल्पभेदं करोषि च ॥ २९ ॥ मायया च स्वयं ब्रह्मा शंकरः शेष एव च ॥ मनवो
 मुनयश्चैव वेदाश्च सृष्टिपालकाः ॥ ३० ॥ कलांशेनापि कलया दिक्पालाश्च ग्रहादयः ॥ स्वयं पुमान्स्वयं स्त्री च स्वयमेव नपुंसकः ॥
 ॥ ३१ ॥ कारणं च स्वयं कार्यं जन्यश्च जनकः स्वयम् ॥ यंत्रस्य च गुणो दोषो यंत्रिणश्च श्रुतौ श्रुतम् ॥ ३२ ॥ सर्वे यंत्रा भवा
 न्यंत्री त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ मम क्षमस्वापराधं मूढस्य द्वारिणस्तव ॥ ३३ ॥ ब्रह्मशापात्कुबुद्धेश्च रक्ष रक्ष जगद्गुरो ॥ इत्येवमुक्त्वा
 क्रमतो जयो विजय एव च ॥ ३४ ॥ मुदा तौ ययतुः शीघ्रं वैकुण्ठद्वारमीप्सितम् ॥ शिशुपालस्य स्तोत्रेण सर्वे ते विस्मयं ययुः ॥
 ॥ ३५ ॥ परिपूर्णतमं कृत्वा मेनिरे कृष्णमीश्वरम् ॥ कारयित्वा राजसूयं भोजयामास ब्राह्मणान् ॥ ३६ ॥ कुरुपांडवयुद्धं च कारया
 मास भेदतः ॥ भुवो भारावतरणं चकार स कृपानिधिः ॥ ३७ ॥ पुनर्ययौ द्वारकां च चिरं स्थित्वा नृपाज्ञया ॥ विप्रायां मृतवत्साया
 जीवयामास पुत्रकान् ॥ ३८ ॥ मृतस्थानात्समानीय तन्मात्रे प्रददौ सुतान् ॥ तदृष्ट्वा देवकी तुष्टा ययाचे मृतपुत्रकान् ॥ ३९ ॥
 मृतस्थानात्समानीय ददौ मात्रे सहोदरान् ॥ सद्यो जहार दारिद्र्यं सुदाक्षो ब्राह्मणस्य च ॥ ४० ॥ समागतस्य स्वगृहाद्वारकां शर
 णार्थिनः ॥ तस्मै ददौ राजलक्ष्मीं निश्चलां सातपौरुषीम् ॥ ४१ ॥ पृथुकानां कणं भुक्त्वा भक्तस्य भक्तवत्सलः ॥ बभूव तस्य राज्यं
 च यथेन्द्रस्यामरावती ॥ ४२ ॥ यथा धनेश्वरो देवो धनाढ्यः स बभूव ह ॥ निश्चलां हरिभक्तिं च ददौ दास्यं सुदुर्लभम् ॥ ४३ ॥
 अविनाशिनि गोलोके यथेष्टं पदमुत्तमम् ॥ जहार पारिजातं च शक्राहंकारमेव च ॥ ४४ ॥ सत्यां च कारयामास पुण्यकं व्रतमी
 प्सितम् ॥ वर्धयामास सर्वत्र नित्यं नैमित्तिकं मुने ॥ ४५ ॥ तत्र व्रते कुमाराय स्वात्मानं दक्षिणां ददौ ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास तेभ्यो

ब्र. वै. रु.
॥२४४॥

रत्नं ददौ मुदा ॥ ४६ ॥ सत्यभामातिमानं च वर्धयामास सर्वतः ॥ रुक्मिण्या अतिसौभाग्यमन्यासां च नवनवम् ॥ ४७ ॥ वैष्ण
वानां सुराणां च विप्राणामपि पूजनम् ॥ वर्धयामास सर्वत्र नित्यं नैमित्तिकं मुने ॥ ४८ ॥ परमाध्यात्मिकं ज्ञानमुद्धवाय ददौ
प्रभुः ॥ अर्जुनं कथयामास गीतां च रणमूर्धनि ॥ ४९ ॥ कृत्वा निष्कण्टकं चैव कृपया च कृपानिधिः ॥ युधिष्ठिराय पृथिवीराज्य
लक्ष्मीं ददौ प्रभुः ॥ ५० ॥ दुर्गां च कारयामास वैष्णवीं ग्रामदेवताम् ॥ यज्ञं च कारयामास कोटिहोमान्वितं शुभम् ॥ ५१ ॥
नानाप्रकारनैवेद्यैर्धूपदीपैर्मनोहरैः ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास पार्वतीप्रीतये तथा ॥ ५२ ॥ रैवते पर्वते रम्ये चामूल्यरत्नमंदिरे ॥ गणेशं
पूजयामास देवानामीश्वरं परम् ॥ ५३ ॥ लङ्गुकानां तिलानां च सुस्वादु सुमनोहराम् ॥ परितुष्टिं पंचलक्षं नैवेद्यं च ददौ मुदा ॥ लङ्
गुकं स्वस्तिकानां च सप्तलक्षं सुधोपमम् ॥ ५४ ॥ गणेश्वराय प्रददौ शर्कराशतराशिकम् ॥ पक्करंभाफलानां च दशलक्षमपूपकम् ॥
॥ ५५ ॥ मिष्टान्नं पायसं रम्यं स्वादु स्वतिकपिष्टकम् ॥ घृतं च नवनीतं च दधि दुग्धं सुधोपमम् ॥ ५६ ॥ धूपं दीपं पारिजातपुष्प
माल्यमभीप्सितम् ॥ सुगंधि चंदनं गंधं वह्निशुद्धांशुकं ददौ ॥ ५७ ॥ यज्ञं च कारयामास कोटिहोमान्वितं शुभम् ॥ ब्राह्मणान्भोज
यामास तुष्टाव सगणेश्वरम् ॥ ५८ ॥ वाद्यं दशविधं चैव वादयामास तत्र वै ॥ सूर्यं च पूजयामास सांबः कुष्ठक्षयाय च ॥ ५९ ॥
हविष्यं कारयामास तं च सांबं समातरम् ॥ परिपूर्णं वत्सरं चाप्युपहारैरनुत्तमैः ॥ ६० ॥ वरं ददौ च सांबाय स्तोत्रं च भास्करः स्वयम् ॥ ६१ ॥
इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे गणेशपूजानाम त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥
॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ कृष्णपुत्रश्च प्रद्युम्नो महाबलपराक्रमः ॥ तत्पुत्रोऽप्यनिरुद्धश्च विधातुरंश एव च ॥ १ ॥
एकदासावनिरुद्धो नवयौवनसंयुतः ॥ सुप्तो रहसि पर्यंके पुष्पचंदनचर्चिते ॥ २ ॥ स्वप्ने ददर्श युवतीं पुष्पोद्याने सुपु
ष्पिते ॥ सुगंधिपुष्पे तत्प्रेमस्निग्धचंदनचर्चिते ॥ ३ ॥ शयानां सुस्मितां रम्यां नवयौवनसंयुताम् ॥ अमूल्यरत्ननिर्माण
भूषणेन विभूषिताम् ॥ ४ ॥ चारुकेयूरवलयशंखकंकणशोभिताम् ॥ मणिकुंडलयुग्मेन गण्डस्थलविराजिताम् ॥ ५ ॥

खं० ४ उ.
अ० ११४

॥२४४॥

अतीव सूक्ष्मवसनां कणन्मंजीररंजिताम् ॥ पक्वविंवाधरोष्ठीं च शरत्कमललोचनाम् ॥ ६ ॥ शरत्पद्मप्रभासुष्टकोटींदुनि
 दिताननाम् ॥ मुक्तापंकिसमासाद्यदंतपंक्तिमनोहराम् ॥ ७ ॥ त्रिवक्रकबरीभारां मालतीमाल्यभूषिताम् ॥ कस्तूरीकुंकुमालक्तस्नि
 ग्धचंदनकज्जलैः ॥ ८ ॥ पत्रावलीविरचितसुकपोलस्थलोज्ज्वलाम् ॥ दाडिमीकुसुमाकारसिंदूरविंदुभूषिताम् ॥ ९ ॥ श्रीरामकदली
 स्तंभनिंदितोरुस्थलोज्ज्वलाम् ॥ अत्युच्चैर्वर्तुलाकारस्तनयुग्मविभूषिताम् ॥ १० ॥ नितंबभारनम्रां च कामबाणप्रपीडिताम् ॥ कामु
 कीं कमनीयां च पश्यंतीं वक्रचक्षुषा ॥ ११ ॥ कुंकुमालत्तरक्ताक्तपादपद्मविराजिताम् ॥ वायुप्रेरणवस्त्रेण व्यक्तगुप्तस्थलोज्ज्वलाम्
 ॥ १२ ॥ तां दृष्ट्वा कामपुत्रश्च कामोन्मथितमानसः ॥ उवाच मधुरं मत्तः काममत्तां सुकोमलाम् ॥ १३ ॥ चारुचंपकवर्णाभां कामे
 न पुलकान्विताम् ॥ अतिप्रौढां नवोढां च शृंगारेच्छासुचंचलाम् ॥ १४ ॥ ॥ अनिरुद्ध उवाच ॥ ॥ किं देवी किं च गांध
 वी का त्वं कामिनि कानने ॥ कस्य स्त्री कस्य कन्या वा कं वा वांछसि सुन्दरि ॥ १५ ॥ त्रैलोक्यातुलसौंदर्या मुनिमानसमोहिनी ॥
 न बिभेषि कथं ब्रूहि स्वयमेकाकिनी च माम् ॥ १६ ॥ अहं त्रैलोक्यनाथस्य पौत्रः कामात्मजोऽधुना ॥ कांतेऽहमनिरुद्धश्च नवीन
 यौवनाहतः ॥ १७ ॥ कमनीयश्च कामी च कामशास्त्रविशारदः ॥ कामुकीकामनां पूर्णां कर्तुमेवेश्वरः स्वयम् ॥ १८ ॥ मां भजस्व
 सुशीले त्वं सुवेषं च सुशीलकम् ॥ रतिशूरं रतिरसप्राज्ञं रतिरसप्रियम् ॥ १९ ॥ रतिपुत्रं रतिरसं प्रमत्तं रसिकं प्रिये ॥ युवानं व्याधि
 हीनं च कामुकं कामुकीच्छति ॥ २० ॥ विदग्धासु विदग्धं च कांतमायाति कामतः ॥ विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत्
 ॥ २१ ॥ प्रच्छाद्य लोचनास्यं च नवसंगमलज्जिता ॥ विलोकयंती वक्राक्षिकोणेन तमुवाच सा ॥ २२ ॥ ॥ कामिन्युवाच ॥ ॥
 कामुकः कामपुत्रोऽसि कामेन व्याकुलोऽधुना ॥ भवांश्चेत्कामुकीयोग्यो न कामश्चितितः कथम् ॥ २३ ॥ पौत्रस्त्रैलोक्यनाथस्य स्वतः संभा
 वितस्य च ॥ स्वयं योग्यो योग्यपुत्रो विवाहं न कथं कुरु ॥ २४ ॥ विवाहिता यज्ञपत्नी सा च पुण्यव्रता सती ॥ निश्चला सततं सा
 ध्या वर्धिनी संगिनी सदा ॥ २५ ॥ भयप्रीतिदानसाध्या गुप्तपत्नी त्वनिश्चला ॥ नैमित्तिका न नित्या सा सा च वेदविवर्जिता ॥ २६ ॥

प्र. वै. ल.

॥२४५॥

परं नरकसोपाना परत्रेहायशस्करा ॥ साधुस्तत्र न हि रतो वंशजो वैष्णवो यदि ॥ २७ ॥ यदि पूर्वं भवेद्भ्रांतो निवृत्तः
 साधुसंगतः ॥ प्रवृत्तिरेषा भूतानां निवृत्तिस्तु महाफला ॥ २८ ॥ प्रायश्चित्ती पुनर्लिप्तो निवृत्तः पातकी यदि ॥ उपहास्यो भुवि भवे
 त्सर्वं कुंजरशौचवत् ॥ २९ ॥ सुशीला सुन्दरी शांता धर्मपत्नी प्रशंसिता ॥ पतिव्रता सुसाध्या सा शश्वत्सुप्रियवादिनी ॥ ३० ॥
 कोमलांगी विदग्धा च श्यामा रतिसुखप्रदा ॥ एवंभूतां परित्यज्य वैष्णवस्तपसे व्रजेत् ॥ ३१ ॥ सा चेत्परिणता साध्वी शांता पुत्र
 वती यदा ॥ अन्यथा च वृथा सर्वं तपसस्खलनं भवेत् ॥ ३२ ॥ असाधुश्च कुवंशश्चेत्परनारीं प्रयाति चेत् ॥ स याति नरकं चोरं
 पितृभिः सप्तभिः सह ॥ ३३ ॥ अहमूषा बाणकन्या बाणः शंकरकिंकरः ॥ रणे त्रैलोक्यविजयी शंकरो जगतां पतिः ॥ ३४ ॥ न
 स्वतंत्रा पराधीना त्रिषु कालेषु कामिनी ॥ पुंश्चली या स्वतंत्रा साप्यसदृशप्रसूतिका ॥ ३५ ॥ पिता ददाति कन्यां तां सुयोग्याय
 वराय च ॥ कन्या वरं न याचेत धर्म एष सनातनः ॥ ३६ ॥ त्वं च योग्योसि योग्याहं मामिच्छसि यदि प्रभो ॥ बाणं प्रार्थय शं
 भुं वाप्यथ वा पार्वतीं सतीम् ॥ ३७ ॥ इत्युक्त्वा सुन्दरी साध्वी सांतर्धाना बभूव ह ॥ निद्रां तत्याज सहसा कामी कामात्मजो
 मुने ॥ ३८ ॥ बुद्धा स्वप्नं स विज्ञाय कामेन व्यथितान्तरः ॥ बभूव व्याकुलोऽशांतो न दृष्ट्वा प्राणवल्लभाम् ॥ ३९ ॥ त्यक्त्वाहारमनिद्रश्च
 प्रमत्तश्च कृशोदरः ॥ क्षणं तिष्ठति शेतेच क्षणं रहसि रोदिति ॥ ४० ॥ पुत्रं दृष्ट्वा तु क्रंदंतं देवकी रुक्मिणी रतिः ॥ अन्याश्च योषि
 तः सर्वाः कथयामासुरीश्वरम् ॥ ४१ ॥ तासां च वचनं श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः ॥ उवाच सर्वतत्त्वज्ञः कृष्णश्च पूर्णमानसः ॥ ४२ ॥
 ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ कामातुरा बाणकन्या रतिं दृष्ट्वा शिवेशयोः ॥ वरं संप्राप दुर्गाया व्याकुला मदनास्रतः ॥ ४३ ॥
 स्वप्नं च दर्शयामास सानिरुद्धं च पार्वती ॥ मम पौत्रं प्रमत्तं च चकार कौतुकेन च ॥ ४४ ॥ तत्पुत्रीं च प्रमत्तां तां करोमि स्वप्नतो
 धुना ॥ स्वच्छंदं तिष्ठ न चिरं नास्ति चिंता मनोव्यथा ॥ ४५ ॥ इति कृष्णः समाश्वास्य सर्वात्मा सर्वसिद्धिवित् ॥ स्वप्नं च दर्श
 यामास बाणपुत्रीं च कामुकीम् ॥ ४६ ॥ सुप्ता सुतरूपे बाला सा पुष्पचंदनचर्चिते ॥ नवयौवनसंयुक्ता रत्नभूषणभूषिता ॥ ४७ ॥

खं० ४ उ.

अ० ११४

॥२४५॥

शयाना रत्नपर्यंके ददर्श स्वप्नमीप्सितम् ॥ अतीव निर्जने देशे रत्ननिर्माणमंदिरे ॥ ४८ ॥ नवीननीरदश्याममतीव नवयौवनम् ॥
 कोटिकंदर्पलीलाभं सस्मितं सुमनोहरम् ॥ ४९ ॥ रत्नकेयूरवलयरत्नमंजीरंजितम् ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजि
 तम् ॥ ५० ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं भूषितं पीतवाससा ॥ सुचारुमालतीमाल्यवक्षःस्थलसमुज्ज्वलम् ॥ ५१ ॥ शयानं रत्नपर्यंके
 पुष्पचंदनचर्चिते ॥ तं दृष्ट्वा सहसा साध्वी तन्मूलं प्रययौ मुदा ॥ ५२ ॥ उवाच मधुरं साध्वी हृदयेन विद्वयता ॥
 कामात्मजप्रिया कांता कामबाणप्रपीडिता ॥ ५३ ॥ ॥ ऊषोवाच ॥ ॥ कस्त्वं कामुक भद्रं ते मां भजस्व स्मरातुराम् ॥
 अतिप्रौढां नवोढां च नवसंगमलालसाम् ॥ ५४ ॥ तवानुरक्तां भक्तां च गांधर्वेण समुद्रह ॥ विवाहाष्टप्रकारेषु गांधर्वः
 सुलभो नृणाम् ॥ ५५ ॥ अनुरक्तां प्रियां प्राप्य त्यजेद्यः कपटी पुमान् ॥ तस्माद्याति महालक्ष्मीः शापं दत्त्वा सुदारुणम् ॥
 ॥ ५६ ॥ ॥ पुमानुवाच ॥ ॥ अहं कृष्णस्य प्रौत्रश्च कामदेवात्मजः स्वयम् ॥ कथं गृह्णामि त्वां कांति तयोरनुमतिं विना ॥
 ॥ ५७ ॥ इत्येवमुक्त्वा स पुमानंतर्धानं चकार सः ॥ कामेन व्याकुला कांता न दृष्ट्वा कांतमीप्सितम् ॥ ५८ ॥ निद्रां
 त्यक्त्वा समुत्थाय तल्पादेव मनोहरात् ॥ विषसाद सखीमध्ये प्रमत्ता रुदती भृशम् ॥ ५९ ॥ पप्रच्छ तां वरालीनां किंकिमि
 त्येव निश्चितम् ॥ उवाच बोधयामास चित्रलेखा सुयोगिनी ॥ ६० ॥ ॥ चित्रलेखोवाच ॥ ॥ चेतनं कुरु कल्याणि कस्मात्ते
 भीतिरुत्बणा ॥ स्वयं शंभुः शिवा साक्षादुल्लङ्घ्ये नगरे सति ॥ ६१ ॥ शिवस्मरणमात्रेण सर्वारिष्टं पलायते ॥ शिवं भवति सर्वत्र
 शिव एव शिवालयः ॥ ६२ ॥ ध्यानाद्गुर्गतिनाशिन्याः सर्वदुर्गं विनश्यति ॥ ददाति मंगलं तस्मै सर्वमंगलमंगला ॥ ६३ ॥ चित्र
 लेखावचः श्रुत्वा किंचित्तोवाच सुंदरी ॥ त्यक्त्वाहारं च निद्रां च पुरुषं चिन्तयेत्सदा ॥ ६४ ॥ चित्रलेखा सखी गत्वा बाणमाह च
 तत्प्रियाम् ॥ दुर्गा च शंकरं स्कंदं गणेशं योगिनां गुरुम् ॥ ६५ ॥ चित्रलेखावचः श्रुत्वा रुरोदोच्चैर्भृशं सती ॥ बाणश्च शंकराभ्याशे
 विषसाद प्रमृच्छितः ॥ जहास शंकरो दुर्गा कार्तिकेयो गणेश्वरः ॥ ६६ ॥ ॥ गणेश्वर उवाच ॥ ॥ यो ददाति ध्रुवं दुःखमन्य

ब वै. ल.
॥२४६॥

स्मै दंभमोहितः ॥ सूक्ष्मधर्मविचारेण स विंदति चतुर्गुणम् ॥ ६७ ॥ शिवेशयोश्च क्रीडां च दृष्ट्वा या काममोहिता ॥ वरं तस्मै ददौ
दुर्गा वरमेव सुदुर्लभम् ॥ ६८ ॥ स्वप्ने गत्वा स्वयं देवी मत्तं कृत्वा स्मरात्मजम् ॥ अधुना वामपार्श्वं च शंभोस्तिष्ठति मूकवत् ॥ ६९ ॥
सर्वं ज्ञात्वा च सर्वज्ञो भगवान्हरिरीश्वरः ॥ स्वप्ने सुवेषं पुरुषं दर्शयामास कन्यकाम् ॥ ७० ॥ सुवेषं पुरुषं दृष्ट्वा युवानं युवती सती ॥
परमेच्छा भवेत्तस्या धर्मभीत्या निवर्तते ॥ ७१ ॥ सुवेषं पुरुषं दृष्ट्वा पुंश्चली पापवंशजा ॥ त्यजेन्निद्रां च स्वाहारं पतिं पुत्रं धनं
गृहम् ॥ ७२ ॥ चेतनं गृहकार्यं च कुललज्जां कुलद्वयम् ॥ युवानं रतिशूरं चाप्यतिनीचं न हि त्यजेत् ॥ ७३ ॥ त्यजेज्जातिं च धर्मं च
प्राणांश्च परिणामतः ॥ तस्मात्प्राज्ञः प्रयत्नेन प्राणेभ्यो युवतीं सदा ॥ ७४ ॥ परिरक्षेच्च सततं मायायुक्तां न विश्वसेत् ॥ हृदयं क्षुर
धारामं नारीणां मधुरं वचः ॥ ७५ ॥ तासां मनो न जानन्ति संतो वेदाश्च वैदिकाः ॥ प्रयातु द्वारकां सद्यश्चित्रलेखा सुयोगिनी ॥
॥ ७६ ॥ अनिरुद्धं समाहर्तुं प्रमत्तमवलीलया ॥ इति श्रुत्वा महादेवो गणेशं तमुवाच ह ॥ ७७ ॥ न शृणोति यथा बाणः शुभकार्यं तथा
कुरु ॥ चित्रलेखा ययौ तूर्णं द्वारकाभवनं हरेः ॥ ७८ ॥ सर्वेषामपि दुर्लभ्यं लीलया प्रविवेश सा ॥ निद्रितं चानिरुद्धं च समाहृत्य
च योगतः ॥ ७९ ॥ रथमारोहयामास निद्रितं बालकं मुदा ॥ सा मनोयायिनी भद्रा गृहीत्वा बालकं मुने ॥ ८० ॥ मुहूर्ताच्छो
णितपुरं कृत्वा शंखध्वनिं ययौ ॥ अर्थाश्रमाभ्यंतरे च रुरुदुः सर्वयोषितः ॥ ८१ ॥ अहो बाणहरो वत्सः क्व गतः प्राणवल्लभः ॥
कृष्णस्ताश्च समाश्वास्य सर्वज्ञः सर्वतत्त्ववित् ॥ ८२ ॥ सांबकामबलैः सार्धं कृष्णः सात्यकिना तथा ॥ गृहीत्वा गरुडं वीरं रथमारुह्य
सत्वरः ॥ ८३ ॥ सुदर्शनं पांचजन्यं पद्मं कौमोदकीं गदाम् ॥ पश्चाद्यास्यति देवेशो नगरं शोणितं तथा ॥ ८४ ॥ सगणैः शंकरे
णैव पार्वत्या परिरक्षितुम् ॥ अथ सा योगिनी धन्या पुण्या मान्या च योषिताम् ॥ ८५ ॥ शिष्या दुर्वाससः शांता सिद्धयोगेन
सिद्धिदा ॥ बालकं बोधयामास रुदंतं मातरं स्मरन् ॥ ८६ ॥ स्नापयित्वा ददौ तस्मै माल्यचंदनभूषणम् ॥ कृत्वा सुवेषं बालस्य

१ अथ श्रुत्वा च गमनम्-इ०पा० ।

खं० ४ उ.
अ० ११४

॥२४६॥

कन्यांतःपुरमीप्सितम् ॥ ८७ ॥ चक्रे प्रवेशं योगेन रक्षकैश्चापि रक्षितम् ॥ तामूषां रक्षितां दृष्ट्वा निराहारां कृशोदरीम् ॥ ८८ ॥
 शीघ्रं च बोधयामास सखीभिः परिवारिताम् ॥ ऊषां कृत्वा च सुस्नातां वस्त्रभूषणभूषिताम् ॥ ८९ ॥ वस्त्रमाल्यैश्चंदनैश्च सिंदूरपत्रकैः
 शुभैः ॥ द्वयोः संभाषणं तत्र महेद्रे च शुभक्षणे ॥ ९० ॥ कारयामास गोष्ठ्या च सखीनां संगमेन च ॥ पतिव्रता पतिं दृष्ट्वा सा
 रेमे विगतज्वरा ॥ ९१ ॥ गांधर्वेण विवाहेन तामुवाह स्मरात्मजः ॥ रतिर्बभूव सुचिरमुभयोः सुखकारणम् ॥ ९२ ॥ दिवानिशं न
 बुबुधे स्मरपुत्रः स्मरातुरः ॥ ऊषा कामातुरा प्रौढा नवोढा नवसंगमात् ॥ ९३ ॥ मूर्च्छां संप्राप पुंसश्च स्पर्शमात्रेण कामुकी ॥
 एवं नित्यं च रहसि संगमः सुमनोहरः ॥ बभूव सुचिरं विप्र राजा शुश्राव रक्षकात् ॥ ९४ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
 श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे बाणयुद्धे ऊषानिरुद्धयोः संवादे चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥
 ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ अथ भीता रक्षकास्ते समूचुर्बाणमीश्वरम् ॥ स्कंदं गणेशं दुर्गां च दंडवत्प्रणिपत्य च ॥
 ॥ १ ॥ ॥ रक्षका ऊचुः ॥ ॥ अहो दुष्टश्च कालोयमतीव दुरतिक्रमः ॥ स्वतंत्रा बालिका प्रौढा पतिमिच्छति सांप्रतम् ॥
 ॥ २ ॥ असंगसंगमं नाथ साधूनां दुःखकारणम् ॥ संसर्गजा गुणा दोषा भवंति सततं नृणाम् ॥ ३ ॥ चित्रलेखा स्वयं दूती
 समानीय परं वरम् ॥ रणशूरं महावीरं नृपेन्द्रं च महारथम् ॥ ४ ॥ युवानं व्याधिहीनं च कंदर्पादपि सुंदरम् ॥ संभोगं कारयामास
 बुबुधे न दिवानिशम् ॥ ५ ॥ सांप्रतं तव कन्या साप्यूषा गर्भवती सती ॥ कुलजा कुलयोश्चैव तप्तांगारस्वरूपिणी ॥ ६ ॥ दौहित्री
 वापि दौहित्री बभूव सांप्रतं तव ॥ कन्यां पश्य महाप्रौढां नगरीं नागरान्विताम् ॥ ७ ॥ नखविक्षतसर्वाङ्गीं वराधीनां च चंचलाम् ॥
 पुंसश्च संगिनीं शश्वद्रहस्ये रतिसंगिनीम् ॥ ८ ॥ सस्मितां संकटाक्षं च चंचलेक्षणवीक्षिताम् ॥ एवं श्रुत्वा लज्जितश्च बाणस्तत्र चुको
 प ह ॥ ९ ॥ युद्धाय च मतिं चक्रे वारितः शंभुना भृशम् ॥ वारितश्च गणेशेन स्कंदेन शिवया तथा ॥ १० ॥ भैरव्या भद्रकाल्या
 च योगिनीभिश्च संततम् ॥ अष्टभिर्भैरवैश्चैव रुद्रैरेकादशात्मकैः ॥ ११ ॥ भूतैः प्रेतैश्च कूष्माण्डैर्वैतालैर्ब्रह्मराक्षसैः ॥ योगीन्द्रैरपि सिद्धैः

ब. वै. क.

॥२४७॥

द्वै रुद्रैश्चंडादिभिस्तथा ॥ १२ ॥ कोट्यां ग्रामदेव्या च यथा मात्रा हिताय च ॥ उवाच शंकरो बाणं मूढं पंडितमानिनम् ॥
 हितं सत्यं नीतिशास्त्रं परिणामसुखावहम् ॥ १३ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ शृणु बाण प्रवक्ष्यामि कथामेतां पुरातनीम् ॥ १४ ॥
 भुवो भारवतरणे भारते स्वयमीश्वरः ॥ निहत्य सर्वात्राजेंद्रान्द्वारकायां विराजते ॥ १५ ॥ यस्य लोमसु विश्वानि तस्य वासः सदी
 श्वरः ॥ वासुदेव इति ख्यातः कथ्यते तेन कोविदैः ॥ १६ ॥ धातुर्विधाता भगवांश्चक्रपाणिः स्वयं भुवि ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनामीश्वरः
 प्रकृतेः परः ॥ १७ ॥ निर्गुणश्च निरीहश्च भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ परं ब्रह्म परं धाम परमात्मा च देहिनः ॥ १८ ॥ यस्मिन्गते शवो
 जीवो संग्रामस्तेन संभवेत् ॥ शस्त्रविद्धो महाकाशो यथा मूढ दिशस्तथा ॥ १९ ॥ तथात्मा च निराकारो देही च ध्यानहेतुना ॥ तस्य
 पुत्रोऽनिरुद्धश्च महाबलपराक्रमः ॥ २० ॥ त्रैलोक्यमपि सहर्तुं क्षणेन च क्षमः स्वयम् ॥ सर्वे देवाश्च दैत्याश्च बलवंतो महारथाः ॥ २१ ॥
 ते सर्वे चानिरुद्धस्य कलां नार्हति षोडशीम् ॥ ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं बलम् ॥ २२ ॥ तयोर्विवाहो मैत्री च न तु पुष्टवि
 दुष्टयोः ॥ बलिः पिता ते दैत्यानां सारभूतो महारथः ॥ २३ ॥ क्षणेन येन नीतश्च सुतलं स हरेः कला ॥ सर्वे चांशकलाः पुंसः
 परिपूर्णतमस्य च ॥ वृंदावनेश्वरस्यापि कृष्णस्य परमात्मनः ॥ २४ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ ध्यायते ध्याननिष्ठश्च हृत्पद्मे च
 दिवानिशम् ॥ २५ ॥ ब्रह्मा महेशः शेषश्च भगवंतं सनातनम् ॥ दिनेशश्च गणेशश्च योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ध्यायते परमात्मानं भग
 वंतं सनातनम् ॥ २६ ॥ सनत्कुमारः कपिलो नरो नारायणस्तथा ॥ ध्यायंते हृदयांभोजे भगवंतं सनातनम् ॥ २७ ॥ मनवश्च
 मुनीन्द्राश्च सिद्धेन्द्रा योगिनां वराः ॥ ध्यानासाध्यं च ध्यायंते भगवंतं सनातनम् ॥ २८ ॥ सर्वादिं सर्वबीजं च सर्वेशं च परात्परम् ॥
 ध्यायंते ज्ञानिनः सर्वे भगवंतं सनातनम् ॥ २९ ॥ ॥ गणेश उवाच ॥ ॥ अभाग्यं च बलेश्चापि वैष्णवस्य महात्मनः ॥
 मूढोयमीदृशः पुत्रः प्रह्लादस्य च धीमतः ॥ ३० ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ अये भ्रातर्न श्रुता च हिरण्यकशिपोः कथा ॥ हिरण्या
 क्षस्य च मधोः कैटभस्य महात्मनः ॥ पूर्वजास्तेपि ते दैत्या महाबलपराक्रमाः ॥ ३१ ॥ क्रमेण विष्णुना नीता लीलया यमसादनम् ॥

खं०४ उ.

अ० ११५

॥२४७॥

भगवान्यस्य संहर्तास्वयं नारायणः प्रभुः ॥ ३२ ॥ तस्य को रक्षिता भ्रातर्निर्वर्तस्व शुभाय च ॥ तेषां च वचनं श्रुत्वा तानुवाचासुरे
 श्वरः ॥ ३३ ॥ कोपरक्तास्यनयनो धनुष्पाणिर्यथातकः ॥ शृणु मातः प्रवक्ष्यामि शृणु तात महेश्वर ॥ ३४ ॥ शृणु भ्रातर्गणपते शृणु
 भ्रातश्च कार्तिक ॥ शुभाशुभं प्राक्तनेन प्राणिनां कर्मिणां तथा ॥ ३५ ॥ कृतकर्मातिरिक्तं च कार्यं केषां च वर्तते ॥ नानातकाले
 म्रियते विद्धः शरशतैरपि ॥ ३६ ॥ तृणाग्नेणापि संस्पृष्टः प्राप्तकालो न जीवति ॥ यस्माच्च यस्य निर्वाणं विधात्रा लिखितं पुरा ॥
 ॥ ३७ ॥ तदेव नित्यं सत्यं च निषेकः केन वार्यते ॥ संग्रामे कातरो यो हि निष्फलं तस्य जीवनम् ॥ ३८ ॥ जयी यशश्च लभते
 मृतः स्वर्गं च गच्छति ॥ प्रविश्य कन्यां गृह्णाति नगरं शिवरक्षितम् ॥ ३९ ॥ पार्वत्या च गणेशेन युद्धेन बलिना तथा ॥ को वा
 गृह्णाति कन्यां च कस्य वा जीवितस्य च ॥ ४० ॥ सगर्भा तव कन्येति सभायां रक्षको वदेत् ॥ इति मे वज्रतुल्यं च श्रुतिकौटं परं
 वचः ॥ ४१ ॥ अतो निरुद्धं हत्वा च घातयिष्यामि कन्यकाम् ॥ अन्यथा ज्वलद्ग्नौ च त्यक्ष्यामि च कलेवरम् ॥ ४२ ॥ ॥ कोट
 युवाच ॥ ॥ शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि माताहं तेपि धर्मतः ॥ दुरंतेनापि पुत्रेण पित्रोर्दुःखं पदेपदे ॥ ४३ ॥ कन्या परगृहीता साप्यन्यस्मै
 दातुमक्षमा ॥ श्रीकृष्णस्यापि पौत्राय प्रद्युम्नस्य सुताय च ॥ ४४ ॥ अनिरुद्धाय महते स्वेच्छया देहि कन्यकाम् ॥ पूतोसि भारते वर्षे सप्तभिः
 पितृभिः सह ॥ ४५ ॥ यौतकं देहि सर्वस्वं यशसे महते भुवि ॥ अन्यथा रणमध्ये च त्वां हनिष्यति माधवः ॥ ४६ ॥ सुदर्शनेन चक्रेण को
 वा त्वां रक्षितुं क्षमः ॥ कोटरीवचनं श्रुत्वा चुकोप दैत्यपुंगवः ॥ ४७ ॥ प्रययौ रथमारुह्य यत्र पौत्रो हरेर्मुने ॥ स्कंदः सेनापतिर्भू
 त्वा प्रययौ शंकराज्ञया ॥ ४८ ॥ बाणः स्वस्त्ययनं चक्रे गणेशश्च शिवः स्वयम् ॥ बाणं शुभाशिषं चक्रे पार्वती कोटरी तथा ॥ ४९ ॥
 अष्टौ च भैरवाश्चैव रुद्राश्चैकादशैव ते ॥ सर्वे युद्धाय हंतारो बभूवुः शस्त्रपाणयः ॥ ५० ॥ एतस्मिन्नंतरे दूतोप्यनिरुद्धमुवाच ह ॥
 पार्वत्या प्रेरितश्चैव बाणपत्न्या च सत्वरम् ॥ ५१ ॥ ॥ दूत उवाच ॥ ॥ अनिरुद्धोत्तिष्ठ भद्रं पार्वतीवचनं शृणु ॥ भव सान्नाहि
 को वत्स कुरु युद्धं बहिर्भव ॥ ५२ ॥ भीतोषा रुदती त्रस्ता सस्मार पार्वतीं सतीम् ॥ रक्षरक्ष महामाये मत्प्राणेश्वरमीप्सितम् ॥ ५३ ॥

ब्र. वै. क.

॥२४८॥

अभयेप्यभयं देहि संग्रामे घोरदारुणे ॥ त्वमेव जगतां माता स्नेहस्ते सर्वतः समः ॥ ५४ ॥ तथानिरुद्धः सन्नाही शस्त्रपाणिर्बभूव ह ॥
 उषादत्तं रथं प्राप्य चकारारोहणं मुदा ॥ ५५ ॥ बहिःसंभूय शिबिराद्दर्शं बाणमीश्वरः ॥ सान्नाहिकं शस्त्रपाणिं रक्तास्यलोचनं
 परम् ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वानिरुद्धं बाणश्च तमुवाच रुषान्वितः ॥ घोरसंग्राममध्ये च विषोक्तिं प्रज्वलन्निव ॥ ५७ ॥ ॥ बाण उवाच ॥ ॥
 अये वीर महादुष्ट नीतिशास्त्रविवर्जित ॥ चंद्रवंशकुलांगार पुण्यक्षेत्रेऽयशस्कर ॥ ५८ ॥ पिता ते शंबरं हत्वा जग्राह तस्य कामि
 नीम् ॥ ततो जातो भवानेव निरोधं स्वकुलक्षमम् ॥ ५९ ॥ पितामहो वासुदेवो मथुरायां च क्षत्रियः ॥ गोकुले वैश्यपुत्रश्च नाम्ना च
 नंदनंदनः ॥ ६० ॥ वृंदावने च गोपस्य नंदस्य पशुरक्षकः ॥ साक्षाज्जारश्च गोपीनां दुष्टः परमलंपटः ॥ ६१ ॥ जघान पूतनां सद्यो
 नारीघाती ह्यधार्मिकः ॥ आगत्य मथुरां कुब्जां जघान मैथुनेन च ॥ ६२ ॥ दुर्बलं नरकं हत्वा स्त्रीसमूहं मनोहरम् ॥ जग्राह योनि
 लुब्धश्च स्वपुत्रमतिनि रः ॥ ६३ ॥ भीष्मकं मानवं जित्वा तत्पुत्रं चापि दुर्बलम् ॥ जग्राह कन्यकां तस्य देवयोग्यां च रुक्मिणीम्
 ॥ ६४ ॥ सत्राजितः सूर्यभृत्यो देवात्प्राप्य मणीश्वरम् ॥ घातयित्वा ह्युपायेन जग्राह मणिकन्यकाम् ॥ ६५ ॥ कुरुपांडवयुद्धं च
 कारयित्वा च दारुणम् ॥ युधिष्ठिरस्य यज्ञे च शिशुपालं जघान सः ॥ ६६ ॥ दंतवक्रं च शाल्वं च जरासंधं च दारुणः ॥ संजहार
 भुवो भूपसमूहमतिदारुणम् ॥ ६७ ॥ उपायान्नरकं हत्वा सर्वस्वं तज्जहार सः ॥ दुर्बलो राजभीतश्च समुद्रं शरणं गतः ॥ ६८ ॥
 जित्वा च भ्रातरं शक्रं भार्याया वचनेन च ॥ जग्राह पारिजातं च पुष्पं च स्वर्गदुर्लभम् ॥ ६९ ॥ कंसं निहत्याधर्मिष्ठो भ्रातरं मातु
 रेव च ॥ जग्राह तस्य सर्वस्वं परं किं कथयामि ते ॥ ७० ॥ जित्वा च भल्लुक युद्धं जग्राह तस्य कन्यकाम् ॥ तत्पितुर्भगिनी कुंती
 चतुर्णां कामिनी भुवि ॥ ७१ ॥ द्रौपदी भ्रातृपत्नी च पंचानां कामिनी तथा ॥ गोष्ठीनो योनिलुब्धश्च शश्वत्परमलंपटः ॥ ७२ ॥
 तज्ज्येष्ठो बलदेवश्च शश्वत्पिबति वारुणीम् ॥ यमुनां भ्रातृपत्नीं च करोत्याह्वानमीप्सितम् ॥ ७३ ॥ जहार भगिनीं तस्य कौतेयः
 शक्रनंदनः ॥ सुभद्रां मातुलसुतां सन्निबोध कुलक्रमम् ॥ ७४ ॥ बाणस्य वचनं श्रुत्वा चुकोप कामनंदनः ॥ उवाच परमार्थं च

खं ० ४ उ.

अ० ११

॥२४८॥

योग्यं प्रत्युत्तरं मुने ॥ ७५ ॥ ॥ अनिरुद्ध उवाच ॥ ॥ पिता मे कामदेवश्च ब्रह्मपुत्रः पुरा शुचिः ॥ यस्यास्त्रेण वशीभूतं त्रैलो
 क्यं सततं शृणु ॥ ७६ ॥ शिवकोपानलेनैव भस्मीभूतः स्वकर्मतः ॥ कृष्णस्य पुत्रोऽप्यधुना सर्वेषां परमात्मनः ॥ ७७ ॥ पतिव्रता
 रतिर्माता पतिशोकेन सांप्रतम् ॥ शंबरस्य गृहे तस्थौ हता तेन बलेन च ॥ ७८ ॥ छायां मायावतीं दत्त्वा मायया शयनेन च ॥
 रतिं स्वधर्मं संरक्ष्य धर्मसाक्षी च तद्गृहे ॥ ७९ ॥ निहत्य शंबरं शत्रुं गृहीत्वा स्वप्रियां सतीम् ॥ आजगाम द्वारकां च चंद्रसूर्यौ च
 साक्षिणौ ॥ ८० ॥ पितामहं वासुदेवं त्वं किं जानासि मूढवत् ॥ यं च संतो न जानन्ति वेदाश्चत्वार एव च ॥ ८१ ॥ वासुः सर्व
 निवासस्य विश्वानि यस्य लोमसु ॥ तस्य देवः परं ब्रह्म वासुदेव इति स्मृतः ॥ ८२ ॥ शंकरं पृच्छ साक्षाच्च यस्य भृत्योऽधुना भवान् ॥
 कृष्णभृत्यस्य च बलेः पुत्रोऽसि किंकरात्मजः ॥ ८३ ॥ गोकुले वैश्यपुत्रत्वं ब्रूहि त्वं ज्ञानदुर्बल ॥ भोजनं वेदविहितं शश्वत्क्षत्रियवै
 श्ययोः ॥ ८४ ॥ द्रोणः प्रजापतिः श्रेष्ठो धरा तस्य प्रिया सती ॥ पुत्रं च तपसा लेभे परमात्मानमीश्वरम् ॥ ८५ ॥ द्रोणो नंदो
 वैश्यराजो यशोदा सा धरा सती ॥ वृषभानसुता राधा सुदाम्नः शापकारणात् ॥ ८६ ॥ त्रिंशत्कोटिं च गोपीनां गृहीत्वा भर्तुरा
 ज्ञया ॥ पुण्यं च भारतं क्षेत्रं गोलोकादाजगाम सा ॥ ८७ ॥ ताभिः सार्धं स रेमे च स्वपत्नीभिर्मुदान्वितः ॥ पाणिं जग्राह राधा
 याः स्वयं ब्रह्मा पुरोहितः ॥ ८८ ॥ गोपकोटिश्च गोलोकादाजगाम मुदान्विता ॥ तेजसा हरितुल्यास्ते पार्षदप्रवरा हरेः ॥
 ॥ ८९ ॥ गोरक्षणं हरेरेव गोपवेषस्य चात्मनः ॥ गोपानां शिशुरक्षाथ मायेशस्यापि मायया ॥ ९० ॥ पूतना बलिकन्या च
 भगिनी च तवासुर ॥ दृष्ट्वा च वामनं विंध्या चकार पुत्रमानसम् ॥ ९१ ॥ एवं भूतो यदि मम पुत्रो भवति सांप्रतम् ॥ स्तनं
 ददामि तनयं कृत्वा वक्षसि सुंदरम् ॥ ९२ ॥ तस्याः पूर्णं मानसं च चकार भगवान्प्रभुः ॥ स्तनं दत्त्वा च गोलोकं ययौ सा
 रत्नयानतः ॥ ९३ ॥ कुब्जा सा भगिनी पूर्वं रावणस्य दुरात्मनः ॥ श्रीरामं चकमे कामान्नाभ्ना शूर्पणखा सती ॥ ९४ ॥ नासां
 चिच्छेद तस्याश्च लक्ष्मणो धार्मिकेश्वरः ॥ तपसा च वरं लेभे ब्रह्मणः प्रियमीश्वरम् ॥ ९५ ॥ तेन पुण्येन तं लब्ध्वा गोलोकं सा

ब. वै. क.
॥२४९॥

जगाम ह ॥ गोपी बभूव गोलोके कृष्णस्यालिंगनेन च ॥ ९६ ॥ नरको हरिवध्यश्च स्वपूर्वप्राक्तनेन च ॥ पाणिं जग्राह
कन्यानां साक्षिणौ शशिभास्करो ॥ ९७ ॥ भीष्मकन्या महालक्ष्मीः श्रीकृष्णस्य प्रिया सती ॥ वैकुण्ठादागता साध्वी ब्रह्मणो
नुमतेन च ॥ ९८ ॥ सत्राजितस्य कन्या सा सत्यभामा वसुन्धरा ॥ ददौ कृष्णाय राजा स तं मणिं यौतुकेन च ॥ ९९ ॥
भुवो भारावतरणहेतुना गमनं हरेः ॥ संजहार भुवो भारं कुरुपांडवयुद्धतः ॥ १०० ॥ शिशुपालो दंतवक्रो जयो विजय एव
च ॥ द्वारिणो द्वारषट्के च वैकुण्ठे श्रीहरेरपि ॥ १ ॥ कुमारशापात्पतितौ प्राप्य जन्मत्रयं ध्रुवम् ॥ हिरण्यकशिपुश्चैव तवैव पूर्व
पूरुषः ॥ २ ॥ तस्य भ्राता हिरण्याक्षस्तेनैव वरुणो जितः ॥ हरिर्नृसिंहरूपेण तं जघानावलीलया ॥ ३ ॥ सूकरेण हतोन्यश्च
पूर्वजन्मकथां शृणु ॥ द्वितीये जन्मनि पुरा रावणः कुंभकर्णकः ॥ ४ ॥ श्रीरामेण हतौ तौ द्वौ शेषजन्म कलौ तयोः ॥ श्रीकृष्णे
न हतौ तौ द्वौ धर्मपुत्राबुधौ तथा ॥ ५ ॥ जरासंधश्च शाल्वश्च दुरात्मा कंस एव च ॥ प्राक्तनात्तस्य वध्यास्ते भुवो भारजिहीर्षया
॥ ६ ॥ मांधातुः सुतमध्ये च यवनश्चापि प्राक्तनात् ॥ लक्ष्मीश्वरस्य कृष्णस्य धनेन किं प्रयोजनम् ॥ ७ ॥ प्रतिज्ञया च सत्यायाः
पुण्यकव्रतकारणात् ॥ पारिजातं समानीय चकार स्वात्मनो व्रतम् ॥ ८ ॥ स्वयं जांबवती देवी दुर्गाशा भल्लुकात्मजा ॥ पाणिं ज
ग्राह तस्याश्च तपसा भारते हरिः ॥ ९ ॥ कुंत्याश्च क्षेत्रजाः पुत्राः केवलं भर्तुराज्ञया ॥ कलौ निषिद्धं त्रिभुगे प्रसिद्धं पलपैतृकम्
॥ ११० ॥ युधिष्ठिरो धर्मपुत्रो भीष्मश्च पवनात्मजः ॥ महेंद्रपुत्रो धर्मिष्ठः फाल्गुनो विजयी भुवि ॥ ११ ॥ यस्मै पाशुपतं शंभुः प्र
ददौ च स्वयं पुरा ॥ अश्वमेधं गवालंभं संन्यासं पलपैतृकम् ॥ १२ ॥ देवरेण सुतोत्पतिं कलौ पंच विवर्जयेत् ॥ द्रौपद्याः पंच भ
र्तारः शांकरेण वरेण च ॥ १३ ॥ बलदेवः पुष्पमधु पूतं पिबति नित्यशः ॥ चकार यमुनास्नानं स्नानार्थं धार्मिकः शुचिः ॥ १४ ॥
सुभद्रां च ददौ कृष्णः फाल्गुनाय महात्मने ॥ कन्यकां मातुलानां च दाक्षिणात्यः परिग्रहः ॥ १५ ॥ देशेष्वन्येषु दोषोयमित्याह क
मलोद्भवः ॥ ११६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे बाणानिरुद्धसंवादे पं

खं० ४ उ.
अ० ११५

॥२४९॥

चदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥ ॥ बाण उवाच ॥ ॥ अनिरुद्ध बुधोसि त्वं त्वयोक्तं सत्यमेव च ॥ शंभुना चैवमुक्तं च
 सर्वं बुद्धं स्वचेतसा ॥ १ ॥ त्वयोक्तं शंकरवरात्पंचानां स्वामिनां प्रिया ॥ द्रौपदी च महाभागा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ २ ॥ शंबरे
 ण हता पूर्वं तव माता कथं रतिः ॥ देवैरपि कथं दत्ता देवास्तेन जिता कथम् ॥ ३ ॥ ॥ अनिरुद्ध उवाच ॥ ॥ एकदा रघुनाथ
 श्व सीतया लक्ष्मणेन च ॥ स्नातः सरसि तत्रस्थो रम्ये पंचवटीतटे ॥ ४ ॥ उवास सीता हेमंते जलं सुस्वादु निर्मलम् ॥ तथात्रं व्यं
 जनं रम्यं सर्वं वस्तु सुशीतलम् ॥ ५ ॥ फलावचयनं चक्रे सीतायै प्रददौ मुदा ॥ ततो ददौ लक्ष्मणाय पश्चाद्भुंक्ते स्वयं प्रभुः ॥ ६ ॥
 लक्ष्मणस्तद्वहीत्वा च नैव भुंक्ते फलं जलम् ॥ मेघनादवधार्थं च सीतोद्धारणकारणात् ॥ ७ ॥ निद्रां न याति नो भुंक्ते वर्षाणां च च
 तुर्दश ॥ य एवं पुरुषो योगी तद्वध्यो रावणात्मजः ॥ ८ ॥ एतस्मिन्नंतरे रामं द्रष्टुं कमललोचनम् ॥ वह्निस्तत्र समायातो द्विजरू
 पी कृपानिधिः ॥ भविष्यत्कथयामास श्रुतिकौटपरं वचः ॥ ९ ॥ ॥ वह्निरुवाच ॥ ॥ शृणु राम महाभाग सीतासंगोपनं कु
 रु ॥ १० ॥ सप्ताहाभ्यंतरे चैव रावणो दुष्टराक्षसः ॥ दुर्निवार्यः प्राक्तनेन जानकीं च हरिष्यति ॥ ११ ॥ विधात्रा लिखितं कर्म
 प्राक्तनं केन वार्यते ॥ देवैश्चतुर्भिः कथितं न च दैवात्परं वरम् ॥ १२ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ सीतां गृहीत्वा त्वं गच्छ छाया
 त्रैव तु तिष्ठतु ॥ कलत्रवर्जनं कर्म सर्वेषां च जुगुप्सितम् ॥ १३ ॥ सीतां गृहीत्वा प्रययौ रुदंतीं च हुताशनः ॥ सीतया सदृशी
 छाया या तस्थौ रामसन्निधौ ॥ १४ ॥ सा च छाया हता पूर्वं रावणेनावलीलया ॥ समुद्धार तां रामो निहत्य तं सर्बांधवम्
 ॥ १५ ॥ बह्वौ परीक्षाकाले च छाया बह्वौ विवेश या ॥ अग्निश्छायां च संरक्ष्य ददौ रामाय जानकीम् ॥ १६ ॥ रामस्तां च गृहीत्वा
 च प्रययौ स्वाश्रमं मुदा ॥ छाया तस्थौ वह्निपार्श्वे हृदयेन विदूयता ॥ १७ ॥ सा च छाया तपश्चक्रे नारायणसरोवरे ॥ तपश्चकार
 दिव्यं च शतवर्षं च शूलिनः ॥ १८ ॥ वरं वृणुष्व भद्रे त्वमुवाच शंकरश्च ताम् ॥ उवाच सा शिवं व्यग्रा भर्तुर्दुःखेन दुःखिता
 ॥ १९ ॥ पतिं देहि पंचधा सा वरं वरे त्रिलोचनम् ॥ सर्वसंपत्प्रदस्तुष्टस्तस्यै शर्वो वरं ददौ ॥ २० ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥

ब्र. वै. ल.
॥२५०॥

साध्वि त्वं पंचधा ब्रूहि पतिं देहीति व्याकुला ॥ पंचेन्द्राश्च हरेरंशा भविष्यन्ति प्रियास्तव ॥ २१ ॥ ते च सर्वे च पंचेन्द्राश्चाधुना पंच
पांडवाः ॥ सा च छाया द्रौपदी च यज्ञकुंडसमुद्भवा ॥ २२ ॥ कृते युगे वेदवती त्रेतायां जनकात्मजा ॥ द्वापरे द्रौ
पदी छाया तेन कृष्णा त्रिहायणी ॥ २३ ॥ वैष्णवी कृष्णभक्ता च तेन कृष्णा प्रकीर्तिता ॥ स्वर्गलक्ष्मीर्महेंद्राणां सा च पश्चा
द्भविष्यति ॥ २४ ॥ राजा ददौ फाल्गुनाय कन्यायाश्च स्वयं वरे ॥ पप्रच्छ मातरं वीरो वस्तु प्राप्तं मयाधुना ॥ २५ ॥
तमुवाच स्वयं माता गृहाण भ्रातृभिः सह ॥ शंभोर्वरेण पूर्वं च परत्र मातुराज्ञया ॥ २६ ॥ द्रौपद्याः स्वामिनस्तेन हेतुना पंच पां
डवाः ॥ चतुर्दशानामिंद्राणां पंचेन्द्राः पंच पांडवाः ॥ २७ ॥ शंकरेणाभिसंशप्ता सा मात्रा भर्तिसतेन च ॥ भर्ता ते भस्मसाद्भूतो हर
कोपानलेन च ॥ २८ ॥ हरेति त्वं मया शप्ता दैत्यग्रस्ता भवाधुना ॥ विजित्य देवान्सेंद्रांश्च शंबरस्त्वां हरिष्यति ॥ २९ ॥ पुनरुक्तं
वरं प्रादात्सतीत्वं तेन यास्यति ॥ छायां दत्वा तिष्ठ गेहे यावज्जीवति ते पतिः ॥ ३० ॥ इति ते कथितं सर्वमितिहासं पुरातनम् ॥
देवानां गुप्तचरितं शृणु दैत्येन्द्र सांप्रतम् ॥ ३१ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र सुभद्रश्च महाबलः ॥ कुभांडभ्राता बलवान्बाणसेनापतीश्वरः ॥ ३२ ॥
निर्भर्त्स्य बाणं समरे शस्त्रपाणिर्महारथः ॥ श्रीकृष्णपौत्रं शूलं च चिक्षेप प्रलयाग्रिवत् ॥ ३३ ॥ अर्धचंद्रेण तच्छूलं चिच्छेद काम
पुत्रकः ॥ शक्तिं चिक्षेप भद्रश्च शतसूर्यसमप्रभाम् ॥ ३४ ॥ वैष्णवास्त्रेण चिच्छेद तां शक्तिं कामपुत्रकः ॥ नारायणास्त्रं चिक्षेप सुभ
द्रो रणमूर्धनि ॥ ३५ ॥ प्रणम्य शेते निर्भीतो मदनस्य सुतो बली ॥ ऊर्ध्वमस्त्रं च बभ्राम शतसूर्यसमप्रभम् ॥ ३६ ॥ प्रलीनमस्त्र
माकाशे विश्वसंहारकारणम् ॥ अस्त्रे गते सोनिरुद्धो गृहीत्वा च महानसिम् ॥ ३७ ॥ प्रबभञ्ज भद्ररथं जघानाश्वांश्च सारथिम् ॥
जघान तं सुभद्रं च लीलया रणमूर्धनि ॥ ३८ ॥ हते सुभद्रे बाणश्च महाबलपराक्रमः ॥ बाणानां शतकं चापि चिक्षेप रणमूर्धनि ॥
॥ ३९ ॥ कामात्मजोऽग्निबाणेन बाणौघं प्रददाह सः ॥ बाणश्चिक्षेप ब्रह्मास्त्रं सृष्टिसंहारकारणम् ॥ ४० ॥ दृष्ट्वा कामात्मजः शीघ्रं
स्वीजं मंत्रपूर्वकम् ॥ ब्रह्मास्त्रेणैव सहसा संजहारावलीलया ॥ ४१ ॥ बाणः पाशुपतं क्षेपुं समारेभे च कोपतः ॥ निषिद्धश्च गणेशेन

खं० ४ उ.
अ० ११६

॥२५०॥

स्कंदेन शंभुना तथा ॥ ४२ ॥ तद्वद्वा सोनिरुद्धस्तं धनुर्बाणौघसंयुतम् ॥ सुमोच जृम्भणं युद्धे शीघ्रं तं च महारथम् ॥ ४३ ॥ जडो
 बभूव बाणश्च निश्चेष्टो रणमूर्धनि ॥ पुनश्चिक्षेप निद्रास्रं निद्रितं तं चकार सः ॥ ४४ ॥ बाणं तं निद्रितं दृष्ट्वा गृहीत्वा खड्गमुत्तमम् ॥
 बाणं हंतुं समुद्यंतं वारयामास कार्तिकः ॥ ४५ ॥ स्कंदश्च शतबाणैश्च वारयामास लीलया ॥ अनिरुद्धं महाभागं बलवंतं धनुर्धरम् ॥
 ॥ ४६ ॥ अनिरुद्धश्च सहसा तया शक्त्या दुरत्यया ॥ बभञ्ज कार्तिकरथं रत्नेन्द्रसारनिर्मितम् ॥ ४७ ॥ गदया कार्तिकः क्रुद्धोऽप्यनि
 रुद्धरथं मुदा ॥ बभञ्ज लीलया तत्र क्षणेन रणमूर्धनि ॥ ४८ ॥ अनिरुद्धोर्ध्वचंद्रेण क्षुरधारेण लीलया ॥ चिच्छेद कार्तिकधनुर्भल्लास्त्रे
 ण नियोजितम् ॥ ४९ ॥ जघान कार्तिकस्तं च गदया च दुरंतया ॥ गदां जग्राह तद्वस्ताज्जवेन मदनात्मजः ॥ ५० ॥ शूलं गृहीत्वा
 स्कंदं च तमेव हंतुमुद्यतम् ॥ अनिरुद्धश्च कोपेन प्रेरयामास दूरतः ॥ ५१ ॥ कार्तिकः पुनरागत्य गृहीत्वा कामपुत्रकम् ॥ गृहीत्वा
 च करेणैव पातयामास भूतले ॥ ५२ ॥ अनिरुद्धो गृहीत्वाऽसिं समुत्तस्थौ महाबलः ॥ तयोर्विरोधं दूरं च प्रचकार गणेश्वरः ॥ ५३ ॥
 कार्तिकः प्रययौ गेहमुमागेहं स्मरात्मजः ॥ सर्वं निवेदितुं शंभुं प्रययौ स गणेश्वरः ॥ ५४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्ण
 जन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे बाणयुद्धे षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११६ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ गणे
 शस्तु शिवस्थानं गत्वा नत्वा महेश्वरम् ॥ सर्वं विज्ञापयामास क्रमेण च पृथक्पृथक् ॥ १ ॥ बाणानिरुद्धयोर्युद्धं सुभद्रनिधनं तथा ॥
 स्कंदानिरुद्धयोर्युद्धमनिरुद्धस्य विक्रमम् ॥ २ ॥ गणेशवचनं श्रुत्वा प्रहस्य भगवान्भवः ॥ उवाच श्लक्ष्णया वाचा सुगुप्तं वेदसंमतम् ॥
 ॥ ३ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ गणेश्वर महाभाग श्रूयतां वचनं मम ॥ हितं तथ्यं नीतिसारं परिणामसुखावहम् ॥ ४ ॥
 असंख्यविश्वसंधं च सव कृष्णात्मजं सुतम् ॥ कृष्णं जानीहि यत्कार्यं कारणानां च कारणम् ॥ ५ ॥ ब्रह्मादितृणपर्यंतं जगत्सर्वं
 गणेश्वर ॥ निबोध सत्यं कृष्णं च भगवंतं सनातनम् ॥ ६ ॥ गोलोके द्विभुजं शांतं राधाकांतं मनोहरम् ॥ शिशुरूपं गोपवेषं परि
 पूर्णतमं प्रभुम् ॥ ७ ॥ गोपीभिर्गोपनिकरैः सहितं कामधेनुभिः ॥ पुण्ये वृन्दावने रम्ये सुंदरे रासमंडले ॥ ८ ॥ चरंतं मुरलीहस्तं ब्रह्मे

प्र. वै. क.

॥२५१॥

शशेषवन्दितम् ॥ शतशृंगे च शैलेशे वटमूले निराकुले ॥ ९ ॥ गोष्ठे भांडीरनिकटे निर्मले विरजातटे ॥ नवीननीरदश्यामं शोभितं
पीतवाससा ॥ १० ॥ यथा नवं घनौघं च सौदामिन्या विराजितम् ॥ आविर्भावश्च तेषां वै गोलोके रासमंडले ॥ ११ ॥ तावंतो
गोकुले रम्ये पुण्ये वृंदावने वने ॥ सर्वे चांशकलाः पुंसः कृष्णस्तु भगवान्स्वयम् ॥ १२ ॥ परिपूर्णतमः कामो ब्रह्मशापात्स्वविस्मृतः ॥
तस्य पुत्रोऽनिरुद्धश्च महाबलपराक्रमः ॥ १३ ॥ मया प्रस्थापितः स्कंदो महायुद्धे सुदारुणे ॥ मृतो बाणश्च संग्रामे तेन स्कंदेन रक्षितः
॥ १४ ॥ स्कंदानिरुद्धयोर्युद्धे समत्वं तु गणेश्वर ॥ अष्टौ च भैरवाः सर्वे रुद्राश्चैकादशैव ते ॥ १५ ॥ अष्टौ च वसवश्चैते देवाः शक्रा
दयस्तथा ॥ तथैव द्वादशादित्याः सर्वे दैत्येश्वरास्तथा ॥ १६ ॥ देवानामग्रणीः स्कंदो बाणश्च सगणस्तथा ॥ सर्वे ते चानिरुद्धं च
संग्रामे जेतुमक्षमाः ॥ १७ ॥ अनिरुद्धः स्वयं ब्रह्मा प्रद्युम्नः काम एव च ॥ बलदेवः स्वयं शेषः कृष्णश्च प्रकृतेः परः ॥ १८ ॥ एतत्ते
कथितं सर्वं बाणं रक्ष गणेश्वर ॥ भवाञ्छुभस्वरूपश्च विघ्नखंडनकारकः ॥ १९ ॥ आरादायास्यति हरिर्गृहीत्वा च सुदर्शनम् ॥ अव्य
र्थमस्त्रप्रवरं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ २० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे बाण
युद्धं शिवलंबोदरसंवादे सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ गणेशं बोधयित्वा तु
शंभुरभ्यंतरं ययौ ॥ तत्र सिंहासने रम्ये दुगा दुर्गतिनाशिनी ॥ १ ॥ भैरवी भद्रकाली च उग्रचंडा च कोटरी ॥ ताः समुत्थाय
सहसा प्रणेमुर्जगदीश्वरम् ॥ २ ॥ तत्राययौ गणेशश्च कार्तिकेयश्च वीर्यवान् ॥ बाणश्च वीरभद्रश्च स्वयं नंदी सुनंदकः ॥ ३ ॥ महा
कालो महामंत्री ह्यथाष्टौ भैरवास्तथा ॥ सिद्धेन्द्राश्चापि योगीन्द्रा रुद्राश्चैकादशैव ते ॥ ४ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र मणिभद्रः समाययौ ॥
सिंहद्वारे स्वयं द्वारी तमीश्वरमुवाच सः ॥ ५ ॥ ॥ मणिभद्र उवाच ॥ ॥ असंख्यानि च सैन्यानि यादवानां महेश्वर ॥
बलदेवश्च प्रद्युम्नः सांबश्च सात्यकिस्तथा ॥ ६ ॥ राजा महोदरसेनश्च भीमश्च स्वयमर्जुनः ॥ अक्रूरश्चोद्धवश्चैव जयंतः शक्रनंदनः ॥
॥ ७ ॥ रत्नेन्द्रसारनिर्माणरथेन्द्रे सुमनोहरे ॥ विधेर्विधाता भगवाञ्छ्रीकृष्णः परमेश्वरः ॥ ८ ॥ सप्तभिः पार्षदैर्गोपैः सेवितः श्वेत

खं० ४ उ.

अ० ११८

॥२५१॥

चामरैः ॥ कंदर्पकोटिलीलाभो वनमालाविभूषितः ॥ ९ ॥ दधार चक्रमतुलं कोटिसूर्यसमप्रभम् ॥ गदां कौमोदकीं झूलमव्यर्थं
 सन्निधाय च ॥ १० ॥ रथमध्ये महाशंखं विश्वसंहारकारणम् ॥ महारथानां लक्षैश्च रथानां च त्रिकोटिभिः ॥ ११ ॥ त्रिकोटिभिर्गजे
 द्राणां मल्लानां च त्रिकोटिभिः ॥ शतकोटिभिरश्वानां चर्मिणां तच्चतुर्गुणैः ॥ १२ ॥ खड्गिनां तत्सप्तगुणैर्द्विगुणैस्तद्वनुष्मताम् ॥
 एभिः सार्धं च त्वरितभाययौ शोणितं पुरम् ॥ १३ ॥ परितो वेष्टयामास लंकां दाशरथिर्यथा ॥ सहस्रतालमानां च ज्वलदग्नि
 शिखोज्ज्वलाम् ॥ १४ ॥ ऊर्ध्वे च परिखायुक्तां दुर्लभ्यामसुरैः सुरैः ॥ स्वर्गगंगांबुराशीनां समूहैर्वृष्टिभिस्तथा ॥ १५ ॥ पक्षीन्द्रो गरुडः
 साक्षान्निर्वाणं च चकार सः ॥ मर्णाद्रिसारनिर्माणं प्रकाराभ्रलिहं पुरम् ॥ १६ ॥ बभञ्ज लक्षं मल्लानां बलदेवश्च लांगलैः ॥ उद्या
 नानां त्रिलक्षं च प्राकारोत्पाटनं प्रभोः ॥ १७ ॥ प्रविवेश महाद्वारं द्वारपालान्निहत्य च ॥ एवं श्रुत्वा महादेवश्चोवाच सुरसंसदि ॥
 ॥ १८ ॥ पार्वतीं भद्रकालीं च स्कंदं गणपतिं तथा ॥ अष्टौ च भैरवांश्चैव रुद्रांश्च वीरभद्रकम् ॥ महाकालं नंदिनं च सर्वान्सेनाप
 तीन्व ॥ १९ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ गोलोकनाथो भगवांश्चक्रपाणिः समागतः ॥ २० ॥ विश्वौघं भक्तुमीशो यः क्षणेन
 नगरं च किम् ॥ सर्वोपायैश्च सर्वे ते बाणं रक्षंतु यत्नतः ॥ २१ ॥ बाणो गच्छतु संग्रामं स्मृत्वा लंबोदरं परम् ॥ बाणस्य दक्षिणे
 स्कंदः पुरतश्च गणेश्वरः ॥ २२ ॥ वामे च भैरवा रुद्राः स्वयं नंदी महारथः ॥ महाकालो वीरभद्रो ये चान्ये सैनिकास्तथा ॥ २३ ॥
 ऊर्ध्वे दुर्गा भद्रकाली ह्यग्रचंडा च कोटरी ॥ बाणं रक्ष महाभागे दुर्गे दुर्गतिनाशिनि ॥ २४ ॥ कृष्णस्य भवती शक्तिस्तेन नारायणी
 स्मृता ॥ विष्णुमाये जगन्मातः सर्वमंगलमंगले ॥ २५ ॥ अव्यर्थाच्चक्रसाराच्च रक्ष बाणं सुदर्शनात् ॥ बाणः प्रियो मे सर्वेभ्यो
 गणेशात्कार्तिकादपि ॥ २६ ॥ बाणमूर्ध्नि करं धेहि पादाब्जरजसा सह ॥ शिवस्य वचनं श्रुत्वा दुर्गा दुर्गतिनाशिनी ॥ प्रहस्योवाच
 मधुरं याथार्थ्यं समयोचितम् ॥ २७ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ मणिरत्नादिकं यद्यन्मुक्तामाणिक्यहीरकम् ॥ २८ ॥ सर्वस्वं
 कन्यकामूर्षां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ रत्नभूषणभूषाञ्चमनिरुद्धं परं वरम् ॥ २९ ॥ पुरस्कृत्य देहि बाणं कृष्णाय परमात्मने ॥ राज्यं

ब्र वै. क.
॥२५२॥

कुरुष्व निर्विघ्नं किं युद्धमात्मना सह ॥३०॥ यस्मिन्गते गताः प्राणाः स जीवश्चन्द्रियैः सह ॥ शक्तिश्चाहं मनो ब्रह्मा स्वयं ज्ञानात्मकं
शिवः ॥ ३१ ॥ सद्यः पतति देहश्च शिवं त्यक्त्वा शिवो भवेत् ॥ को वा तिष्ठति संग्रामे चक्रस्य तेजसा शिव ॥ ३२ ॥ नात्माका
शो बाणयुद्धे युद्धं किं स्वात्मना सह ॥ परमात्मा च सर्वेषां भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ ३३ ॥ नित्यः सत्यो हिः कृष्णश्च परिपूर्णतमः प्रभुः ॥
गणेशः कार्तिकेयश्च भवानपि तयोः परः ॥ ३४ ॥ किंकरेषु प्रियो बाणो न हि कृष्णात्परः प्रियः ॥ वैकुण्ठेहं महालक्ष्मीर्गोलोके
राधिका स्वयम् ॥ ३५ ॥ शिवाहं शिवलोकेपि ब्रह्मलोके सरस्वती ॥ अहं निहत्य दैत्यांश्च दक्षकन्या सती पुरा ॥ ३६ ॥ त्वन्नि
दया त्यक्तदेहा सा चाहं शैलकन्यका ॥ रक्तबीजस्य युद्धे च काली च मूर्तिभेदतः ॥ ३७ ॥ सावित्री वेदमाताहं सीता जनक
कन्यका ॥ रुक्मिणी द्वारवत्यां च भारते भीष्मकन्यका ॥ ३८ ॥ सुदाम्नः शापतो देवादृषभानुसुताऽधुना ॥ धर्मपत्नी च कृष्णस्य
पुण्ये वृन्दावने वने ॥ ३९ ॥ भगवंतं च सर्वज्ञं त्वां शिवं च सनातम् ॥ किं वाहं कथयामीति कर्तव्यं समयोचितम् ॥ ४० ॥ इति
श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे बाणयुद्धेऽष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११८ ॥
॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ पार्वतीवचनं श्रुत्वा गणेशश्च शिवः स्वयम् ॥ कार्तिकेयश्च काली च तां प्रशंसां चकार ह ॥ १ ॥
उवाच भगवान्शंभुर्जगतां मातरं पराम् ॥ ज्योतिःस्वरूपां परमां मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ २ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ त्वया
यदुक्तं देवेशि सर्वं वेदोक्तमीप्सितम् ॥ अयुक्तपुपहास्यं च समरं परमात्मना ॥ ३ ॥ बाणो ददातु कन्यां तां स्वर्णभूषणभूषिताम् ॥
सामंजस्यं यशस्यं च शुभदं सर्वकर्मसु ॥ ४ ॥ न ददाति यदा बाणो हिरण्यकशिपोः प्रजा ॥ युद्धे पराङ्मुखो भीतो भगवत्य
यशस्करः ॥ ५ ॥ बाणो गच्छतु सन्नाही रणशास्त्रविशारदः ॥ पश्चाच्चागमनं कुर्मो वयं सान्नाहिकाः शिवे ॥ ६ ॥ उवाच
बाणं तां दातुं स च न स्वीचकार ह ॥ दुर्गा तं बोधयामास न बुबोध च सद्रवः ॥ ७ ॥ एतस्मिन्तरे तां च सभामेव
मनोरमाम् ॥ आजगाम महाधर्मो बलिश्च वैष्णवाग्रणीः ॥ ८ ॥ रथं रत्नेन्द्रनिर्माणं समारुह्य महाबलः ॥ प्रततैः सप्तभिर्दैत्यैः सेवितः

खं० ४ उ.

अ० ११९

॥२५२॥

श्वेतचामरैः ॥ ९ ॥ दैत्येन्द्राणां सतलक्षैरावृतः परमास्त्रवित् ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं गणेशं च शिवां शिवम् ॥ १० ॥ प्रणम्य का
 र्तिकेयं च स उवास च संसदि ॥ उत्तस्थुरारात्तं दृष्ट्वा ते सर्वे शंकरं विना ॥ तमुवाच महादेवः संभाष्य प्रियभाषणम् ॥ ११ ॥
 ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ भगवंश्चतुरस्त्वं च प्रदाता सर्वसंपदाम् ॥ १२ ॥ अयं हि परमो लाभो वैष्णवानां समागमः ॥
 तीर्थान्यपि च पूतानि वैष्णवस्पर्शमात्रतः ॥ १३ ॥ सर्वेषामाश्रमाणां च पूजितो ब्राह्मणः शुचिः ॥ ततोधिकः पूजितोपि ब्रा
 ह्मणो यदि वैष्णवः ॥ १४ ॥ न हि पूतं च पश्यामि वैष्णवब्राह्मणात्परम् ॥ स पूतः पवनादेव स पूतश्च हुताशनात् ॥ १५ ॥ तीर्थे
 भ्योपि च सर्वेभ्यो बिभेति च ततोऽसुर ॥ न हि पापानि तद्देहे वह्नौ शुष्कतृणादिवत् ॥ १६ ॥ ॥ बलिरुवाच ॥ ॥ कथं स्तौ
 षि जगन्नाथ भृत्यस्तव महेश्वर ॥ प्रदत्तं परमैश्वर्यं त्वया नाथ सुदुर्लभम् ॥ १७ ॥ अधुना स्थापितो दैवात्सर्वाधः सुतलेपि च ॥ इन्द्राय
 दत्तमैश्वर्यं मत्तो भक्तात्सुरेश्वर ॥ १८ ॥ त्वया वामनरूपेण सर्वरूपोसि सर्वतः ॥ बाणं बोधय भद्रं च मम प्राणात्मजं परम्
 ॥ १९ ॥ आत्मना सह युद्धं च देवेष्वपि विगर्हितम् ॥ इत्युक्त्वा च शिवं नत्वा शिरसा प्रणनाम तम् ॥ २० ॥ सामवेदोक्तस्तो
 त्रेण तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ पुलकांचितसर्वाङ्गः साश्रुनेत्रोतिविह्वलः ॥ २१ ॥ ध्यायमानश्च नित्यं यो हृत्पद्मे सुमनोहरः ॥ शुक्रेण
 दत्तं मंत्रं च जप्त्वा चैकादशाक्षरम् ॥ २२ ॥ ॥ बलिरुवाच ॥ ॥ अदित्याः प्रार्थनेनैव मातुर्देव्या व्रतेन च ॥ पुरा वामनरूपे
 ण त्वयाहं वंचितः प्रभो ॥ २३ ॥ संपदूपा महालक्ष्मीर्दत्ता भक्ताय भक्तितः ॥ शक्राय मत्तो भक्ताय भ्रात्रे पुण्यवते ध्रुवम् ॥ २४ ॥
 अधुना मम पुत्रोयं बाणः शंकरकिंकरः ॥ आराच्च रक्षितः सोपि तेनैव भक्तबंधुना ॥ २५ ॥ परिपुष्टश्च पार्वत्या यथा मात्रा सुत
 स्तथा ॥ गृहीतवांश्च तत्कन्यां बलेन युवतीं सतीम् ॥ २६ ॥ समुद्यतश्च तं हंतुं कार्तिकेनापि वारितः ॥ आगतोसि पुनर्हंतुं पौत्रस्य
 दमने क्षमः ॥ २७ ॥ सर्वात्मनश्च सर्वत्र समभावः श्रुतौ श्रुतः ॥ करोषि जगतां नाथ कथमेवं व्यतिक्रमः ॥ २८ ॥ त्वया च निह
 तो यो हि तस्य को रक्षिता भुवि ॥ सुदर्शनस्य तेजो हि सूर्यकोटिनिभं परम् ॥ २९ ॥ केषां सुराणामिह तदेवमनिवारितम् ॥

त्र. वै. क.

॥२५३॥

यथा सुदर्शनं चैवमस्त्राणां प्रवरं वरम् ॥ ३० ॥ तथा भवांश्च देवानां सर्वेषामीश्वरः परः ॥ यथा भवांस्तथा कृष्णो विधाता वेधसा
मपि ॥ ३१ ॥ विष्णुः सत्त्वगुणाधारः शिवः सत्त्वाश्रयस्तथा ॥ स्वयं विधाता रजसः सृष्टिकर्ता पितामहः ॥ ३२ ॥ कलाग्निरुद्रो
भगवान्विश्वसंहारकारकः ॥ तमसश्चाश्रयः सोपि रुद्राणां प्रवरो महान् ॥ ३३ ॥ स एव शंकरांशश्चाप्यन्ये रुद्राश्च तत्कलाः ॥ भवां
श्च निर्गुणस्तेषां प्रकृतेश्च परस्तथा ॥ ३४ ॥ सर्वेषां परमात्मा वै प्राणा विष्णुस्वरूपिणः ॥ मानसं च स्वयं ब्रह्म स्वयं ज्ञानात्मकः
शिवः ॥ ३५ ॥ प्रवरा सर्वशक्तीनां बुद्धिः प्रकृतिरीश्वरी ॥ स्वात्मनः प्रतिबिम्बस्ते जीवः सर्वेषु देहिषु ॥ ३६ ॥ जीवः स्वकर्मणां
भोगी स्वयं साक्षी भवांस्तथा ॥ सर्वे यांति त्वयि गते नरदेवे यथानुगः ॥ ३७ ॥ सद्यः पतति देहश्च शवोऽस्पृश्यस्त्वया विना ॥ बुद्धाः
संतो न जानन्ति वंचितास्तव मायया ॥ ३८ ॥ त्वां भजंत्येव ये संतो मायामेतां तरन्ति ते ॥ त्रिगुणा प्रकृतिर्दुर्गा वैष्णवी च सनातनी
॥ ३९ ॥ परा नारायणीशानी तव माया दुरत्यया ॥ त्वदंशाः प्रतिविश्वेषु ब्रह्मविष्णुशिवात्मकाः ॥ ४० ॥ सर्वेषामपि विश्वेषामा
श्रयो यो महान्विराट् ॥ स शेते च जले योगाद्विश्वेशो गोकुले यथा ॥ ४१ ॥ स एव वासुर्भगवांस्तस्य देवो भवान्परः ॥ वासुदेव
इति ख्यातः पुराविद्धिः प्रकीर्तितः ॥ ४२ ॥ त्वमेव कलया सूर्यस्त्वमेव कलया शशी ॥ कलया च हुताशश्च कलया पवनः स्वयम्
॥ ४३ ॥ कलया वरुणश्चैव कुबेरश्च यमस्तथा ॥ कलया त्वं महेंद्रश्च कलया धर्म एव च ॥ ४४ ॥ त्वमेव कलया शेष ईशानो नैर्ऋ
तिस्तथा ॥ मुनयो मनवश्चैव ग्रहाश्च फलदायकाः ॥ ४५ ॥ कला कलायाश्चांशेन सर्वे जीवाश्चराचराः ॥ त्वं ब्रह्म परमं ज्योतिर्ध्यायं
ते योगिनः सदा ॥ ४६ ॥ तं त्वाद्विद्यन्ते भक्तास्ते ध्यायन्ते च तदंतरे ॥ नवीननीरदश्यामं पीतकौशेयवाससम् ॥ ४७ ॥ ईषद्धास्यप्र
सन्नास्यं भक्तेशं भक्तवत्सलम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं द्विभुजं मुरलीधरम् ॥ ४८ ॥ मयूरपिच्छचूडं च मालतीमालयभूषितम् ॥ अमूल्य
रत्ननिर्माणकेयूरवलयांनवितम् ॥ ४९ ॥ मणिकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजितम् ॥ रत्नसारांगुलीयं च कण्ठमंजीरंजितम् ॥ ५० ॥
कोटिकंदर्पलीलाभं शरत्कमललोचनम् ॥ शरत्पूर्णैर्दुर्निदास्यं चंद्रकोटिसमप्रभम् ॥ ५१ ॥ वीक्षितं सस्मिताभिश्च गोपीनां कोटि

खं०४ उ०

अ० ११९

॥२५३॥

कोटिभिः ॥ वयस्यैः पार्षदैर्गोपैः सेवितं श्वेतचामरैः ॥ ५२ ॥ गोपबालकवेषं च राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ ध्यानासाध्यं
 दुराराध्यं ब्रह्मेशशेषवन्दितम् ॥ ५३ ॥ सिद्धेन्द्रैश्च मुनीन्द्रैश्च योगीन्द्रैः प्रणतं स्तुतम् ॥ वेदानिर्वचनीयं च परं स्वेच्छामयं विभुम् ॥ ५४ ॥
 स्थूलस्थूलतमं रूपं सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरं परम् ॥ सत्यं नित्यं प्रशस्तं च प्रकृतेः परमीश्वरम् ॥ ५५ ॥ निर्लिप्तं च निरीहं च भग
 वतं सनातम् ॥ एवं ध्यात्वा च ते पूताः स्निग्धदूर्वाक्षता जलम् ॥ ५६ ॥ पद्मापद्मार्चिते पादपद्मे च दातुमुत्सुकाः ॥ वेदाः स्तोतुमशक्ता
 स्त्वामशक्ता सा सरस्वती ॥ ५७ ॥ शेषः स्तोतुमशक्तश्च स्वयंभूः शंभुरीश्वरम् ॥ गणेशश्च दिनेशश्च महेंद्रश्चन्द्र एव च ॥ ५८ ॥ स्तोतुं
 नालं धनेशश्च किमन्ये जडबुद्धयः ॥ गुणातीतमनीहं च किं स्तौमि निर्गुणं परम् ॥ ५९ ॥ अपंडितोयमसुरो न सुरः क्षंतुमर्हति ॥
 बलेस्तु वचनं श्रुत्वा तमुवाच जगत्पतिः ॥ परिपूर्णतमः श्रीमान्भक्तं च भक्तवत्सलः ॥ ६० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ माभैर्व
 त्स गृहं गच्छ सुतलं रक्षितं मया ॥ ६१ ॥ मद्वरेण प्रसादेन त्वत्पुत्रोप्यजरामरः ॥ दर्पहानिं करिष्यामि तस्य मूर्खस्य दर्पिणः ॥
 ॥ ६२ ॥ प्रहादाय वरो दत्तो भक्ताय च तपस्विने ॥ ममावध्यश्च त्वद्वंशश्चेति प्रीतेन चेतसा ॥ ६३ ॥ तव पुत्राय दास्यामि ज्ञानं
 मृत्युञ्जयं परम् ॥ त्वया कृतमिदं स्तोत्रं सामवेदोक्तमीप्सितम् ॥ ६४ ॥ पुरा सनत्कुमाराय प्रदत्तं ब्रह्मणा तथा ॥ सिद्धाश्रमे पुण्य
 तमे प्रशस्ते सूर्यपर्वणि ॥ ६५ ॥ गौतमाय प्रदत्तं च गौर्या मंदाकिनीतटे ॥ शंकरेण च शिष्याय भक्ताय च दयालुना ॥ ६६ ॥
 ब्रह्मणे च मया दत्तं शिवाय विरजातटे ॥ भृगवे च पुरा दत्तं कुमारैः च धीमता ॥ ६७ ॥ त्वं च दास्यसि बाणाय बाणः स्तोष्यत्य
 नेन माम् ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यमुपदिश्य गुरोर्मुखात् ॥ ६८ ॥ वृतस्य पूजितस्यापि वस्त्रभूषणचन्दनैः ॥ सुस्नातो यः पठेन्नित्यं पूजा
 काले च भक्तितः ॥ ६९ ॥ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ विपदां खंडनं स्तोत्रं कारणं सर्वसंपदाम् ॥ ७० ॥ वारणं
 दुःखशोकानां भवाब्धिघोरतारणम् ॥ खंडनं गर्भवासानां जरामृत्युहरं परम् ॥ ७१ ॥ बंधनानां च रोगाणां खंडनं भक्तमंडनम् ॥

१ न पंडितोऽहमसुरो न सुरः क्षंतुमर्हसि-इ०पा० ।

ब्र. वै. क.
॥२५४॥

स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥ ७२ ॥ व्रताव्रतेषु सर्वेषु तपस्वी च तपःसु च ॥ स सत्यं सर्वदानानां फलं च लभते ध्रुवम् ॥ ७३ ॥ लक्षधा स्तोत्रपाठेन स्तोत्रसिद्धिर्भवेच्छृणाम् ॥ सर्वसिद्धिं च लभते सिद्धस्तोत्रो भवेद्यदि ॥ ७४ ॥ इह लोके देवतुल्योप्यंते याति हरेः पदम् ॥ ७५ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे बाणयुद्धे बलिकृतश्रीकृष्ण स्तोत्रं नामैकोनविंशधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ कृष्णश्च भगवानुद्धवेन बलेन च ॥ दूतं प्रस्थापयामास विधाय मंत्रिणं शुभम् ॥ १ ॥ शिवो गणपतिर्यत्र दुर्गा दुर्गतिनाशिनी ॥ कार्तिकेयो भद्रकाली चोग्रचंडा च कोटरी ॥ २ ॥ आगत्य नत्वा दूतश्च गणेशं च शिवं शिवाम् ॥ मानवांश्चापि पूज्यांश्च समुवाच यथोचितम् ॥ ३ ॥ ॥ दूत उवाच ॥ ॥ बाणमाह्वयते कृष्णः संग्रामार्थं महेश्वर ॥ किं वानिरुद्धमूषां च गृहीत्वा शरणं ब्रज ॥ ४ ॥ रणे निमंत्रितो यो हि न याति भयका तरः ॥ परत्र नरकं याति सप्तभिः पितृभिः सह ॥ ५ ॥ दूतस्य वचनं श्रुत्वा सभामध्ये यथोचितम् ॥ उवाच पार्वती देवी स्वयं शंकर सन्निधौ ॥ ६ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ गच्छ बाण महाभाग गृहीत्वा वद कन्यकाम् ॥ सर्वस्वं यौतकं दत्त्वा श्रीकृष्णं शरणं ब्रज ॥ ७ ॥ सर्वेषामीश्वरं बीजं दातारं सर्वसंपदाम् ॥ वरं वरेण्यं शरणं कृपालुं भक्तवत्सलम् ॥ ८ ॥ पार्वतीवचनं श्रुत्वा तमूचुस्ते सुरेश्वराः ॥ प्रशशंसुः सभामध्ये धन्यधन्येति सर्वदा ॥ ९ ॥ कोपाविष्टश्च बाणोयमुत्तस्थौ सहसासुरः ॥ सान्नाहिको धनुष्पाणिः प्रणम्य शंकरं ययौ ॥ १० ॥ सर्वैर्निषिध्यमानश्च कंपितो रक्तलोचनः ॥ सान्नाहिकश्च दैत्यानां त्रिकोट्या च महाबलः ॥ ११ ॥ कुभांडः कूपकर्णश्च निकुंभः कुंभ एव च ॥ सेनापतीश्वरश्चैते ययुः सान्नाहिकास्तथा ॥ १२ ॥ उन्मत्तभैरवश्चैव संहारभैरवस्तथा ॥ असितांगो भैरवश्च रुरुभैरव एव च ॥ १३ ॥ महाभैरवसंज्ञश्च कालभैरव एव च ॥ प्रचंडभैरवश्चैव क्रोधभैरव एव च ॥ १४ ॥ प्रययुः शक्तिभिः सार्द्धं सर्वे सान्नाहिकाश्च ते ॥ कालाग्निरुद्रो भगवान् रुद्रैः सान्नाहिको ययौ ॥ १५ ॥ उग्रचंडा प्रचंडा च चंडिका चंडि नायिका ॥ चंडेश्वरी च चामुंडा चंडी चंडकपालिका ॥ १६ ॥ अष्टौ च नायिकाः सर्वाः प्रययुः स्वर्परान्विताः ॥ कोटरी रत्नया

खं० ४ उ.
अ० १२०

॥२५४॥

नस्था शोणितग्रामदेवता ॥ १७ ॥ प्रययौ सा प्रकुलस्या खड्गखर्परधारिणी ॥ चंद्राणी वैष्णवी शांता ब्रह्माणी ब्रह्मवादिनी ॥ १८ ॥
 कौमारी नारसिंही च वाराही विकटाकृतिः ॥ माहेश्वरी महामाया भैरवी भीमहृदिपिणी ॥ १९ ॥ अष्टौ च शक्तयः सर्वा रथस्थाः
 प्रययुर्मुदा ॥ रत्नेन्द्रसारयानस्था प्रययौ भद्रकालिका ॥ २० ॥ रक्तवर्णा त्रिनयना जिह्वाललनभीषणा ॥ शूलशक्तिगदाहस्ता खड्ग
 खर्परधारिणी ॥ २१ ॥ प्रययौ शूलहस्तश्च वृषभस्थो महेश्वरः ॥ स्कंदश्च शिखियानस्थः शस्त्रपाणिर्धनुर्धरः ॥ २२ ॥ एवं च
 प्रययुः सर्वे गणेशं पार्वतीं विना ॥ एभिर्भुक्तं महादेवं दृष्ट्वा च भद्रकालिकाम् ॥ २३ ॥ प्रचक्रे चक्रपाणिश्च संभाषां
 च यथोचिताम् ॥ बाणः शंखध्वनिं कृत्वा प्रणम्य पार्वतीश्वरम् ॥ २४ ॥ धनुर्दधार सगुणं दिव्यास्त्रेण नियोजितम् ॥ बाणं
 समुद्यतं दृष्ट्वा सात्यकिः परवीरहा ॥ २५ ॥ निषिध्यमानस्तैः सर्वैः सन्नाही प्रययौ मुदा ॥ बाणश्चिक्षेप दिव्यास्त्रमंजनं
 नाम नारद ॥ २६ ॥ अव्यर्थं ग्रीष्ममध्याह्नमार्तडाभं सुतीक्ष्णकम् ॥ दृष्ट्वास्त्रं सात्यकिः साक्षात्किंचिन्नम्रो बभूव सः ॥
 ॥ २७ ॥ किं व्रौ न दग्धः प्रययौ नभोमध्यं सुदारुणम् ॥ वह्निं चिक्षेप बाणश्च सात्यकिर्वारुणेन च ॥ २८ ॥ प्रज्वलंतं तालमानं निर्वाणं
 च चकार सः ॥ चिक्षेप पावनं बाणः प्रचंडं घोरमुखवणम् ॥ २९ ॥ चिच्छेद सात्यकिश्चैव पर्वतास्त्रेण लीलया ॥ नारायणास्त्रं चिक्षेप
 बाणश्च रणमूर्धनि ॥ ३० ॥ सात्यकिर्दंडवद्भूमौ पपातार्जुनशिक्षया ॥ माहेश्वरं प्रचिक्षेप बाणः शस्त्रविदां वरः ॥ ३१ ॥ सात्यकिर्वैष्ण
 वास्त्रेण प्रचिच्छेदावलीलया ॥ ब्रह्मास्त्रं चापि चिक्षेप बाणश्च रणमूर्धनि ॥ ३२ ॥ क्षणं चकार निर्वाणं ब्रह्मास्त्रेण च सात्यकिः ॥
 नागास्त्रं चापि चिक्षेप बाणो रणविशारदः ॥ ३३ ॥ सात्यकिर्गरुडेनैव संजहार क्षणेन च ॥ जग्राह शूलमव्यर्थं शंकरस्य सुदारुणम् ॥
 ॥ ३४ ॥ तुष्टाव सात्यकिर्दुर्गां गले माल्यं बभूव ह ॥ जग्राह धनुषा बाणो बाणं पाशुपतं तथा ॥ ३५ ॥ बाणं सबाणं जृम्भं च सात्य
 किश्च चकार ह ॥ बाणं तं जृम्भितं दृष्ट्वा कार्तिकेयो महाबलः ॥ ३६ ॥ अर्धचंद्रं च चिक्षेप कामश्चिच्छेद लीलया ॥ गदां चिक्षेप च

१ केशान् दग्ध्वा च-३० पा० ।

त्र. वै. क.
॥२५५॥

स्कंदः प्रातःसूर्यसमप्रभाम् ॥ ३७ ॥ वैष्णवास्त्रेण कामश्च निर्वाणं च चकार सः ॥ नारायणास्त्रं स्कंदश्च प्राक्षिपच्च त्वरान्वितः ॥
॥ ३८ ॥ पपात दंडवद्धूमौ प्रद्युम्नः कृष्णशिक्षया ॥ स्कंदः शक्तिं च चिक्षेप प्रलयाग्निसमप्रभाम् ॥ ३९ ॥ कामो नारायणास्त्रेण
निर्वाणं च चकार ताम् ॥ ब्रह्मास्त्रं च प्रचिक्षेप कार्तिको रणमूर्धनि ॥ ४० ॥ ब्रह्मास्त्रेणापि कामश्च निर्वाणं च चकार सः ॥ जग्राह
कार्तिकः कोपादिव्यं पाशुपतं तथा ॥ ४१ ॥ निद्रास्त्रेणापि मदनो निद्रितं च चकार तम् ॥ कार्तिकं निद्रितं दृष्ट्वा बाणं च जृम्भितं
तथा ॥ ४२ ॥ कोपात्कामं च सरथं जग्राह भद्रकालिका ॥ क्रोडे कृत्वा च बाणं च स्कंदं च जगतां प्रभूः ॥ ४३ ॥ रणस्थलाच्च प्रययौ
यत्रैव पार्वती सती ॥ कार्तिकं बोधयामास बाणं सुस्थं चकार सा ॥ ४४ ॥ सहसा सरथः कामो नासारंघ्रेण वर्त्मना ॥ बहिर्वभूव
संत्रस्तः प्रययौ च रणस्थलम् ॥ ४५ ॥ दृष्ट्वा कामं च सरथं जहसुर्यादवास्तदा ॥ सर्वे शैवाश्च तत्रस्थाः शुष्ककंठा भयाकुलाः ॥ ४६ ॥
अथ बाणः पुनः क्रुद्धो रथमारुह्य कोपतः ॥ कार्तिकेयश्च भगवान्युद्धाय पुनरागतः ॥ ४७ ॥ बाणः पंचशरांश्चैव चिक्षेप रणमूर्धनि ॥
अर्धचंद्रेण चिच्छेद बलदेवो महाबलः ॥ ४८ ॥ रथं बभंज बाणस्य लांगलेन च लांगली ॥ जघान सूतमश्वांश्च मुसलेना
वलीलया ॥ ४९ ॥ कुर्वत मुद्यमं छेत्तुं हलिनं च महाबलः ॥ कालाग्निरुद्रो भगवान्वारयामास लीलया ॥ ५० ॥ रथं काला
ग्निरुद्रस्य बभंज लांगली रुषा ॥ हलेन सूतमश्वांश्च जघान रणमूर्धनि ॥ ५१ ॥ कालाग्निरुद्रः कोपेन चिक्षेप ज्वरमुल्बणम् ॥ बभू
वुर्यादवाः सर्वे ज्वराक्रांता हरिं विना ॥ ५२ ॥ तं दृष्ट्वा भगवान्कृष्णः ससर्ज वैष्णवं ज्वरम् ॥ तं चिक्षेप ज्वरं हंतुं माहेशं रणमूर्धनि ॥
॥ ५३ ॥ बभूव ज्वरयोर्युद्धं मुहूर्तमतिदारुणम् ॥ वैष्णवज्वरनिष्क्रांतो रणमूर्ध्नि पपात सः ॥ परं बभूव निश्चेष्टस्तुष्टाव माधवं पुनः ॥
॥ ५४ ॥ ॥ ज्वर उवाच ॥ ॥ प्राणात्रक्ष जगन्नाथ भक्तानुग्रहविग्रह ॥ त्वमात्मा पुरुषः पूर्णः सर्वत्र समता तव ॥ ५५ ॥ ज्वर
स्य वचनं श्रुत्वा संजहार स्वकं ज्वरम् ॥ माहेश्वरो ज्वरो भीतो रणादेव हि निर्ययौ ॥ ५६ ॥ बाणश्च पुनरागत्य बाणानां च सहस्र
कम् ॥ चिक्षेप मंत्रपूतं च प्रलयाग्निशिखोपमम् ॥ ५७ ॥ फाल्गुनः शरजालेन वारयामास लीलया ॥ चिक्षेप शक्तिं बाणश्च ग्रीष्म

खं० ४ उ.
अ० १२०

॥२५५॥

सूर्यसमप्रभाम् ॥ ५८ ॥ चिच्छेद लीलया तां च सव्यसाची महाबलः ॥ स जग्राह पाशुपतं शतसूर्यसमप्रभम् ॥ ५९ ॥ अत्यर्थ
 मतिघोरं च विश्वसंहारकारकम् ॥ तदृष्ट्वा चक्रपाणिश्च चक्रं चिक्षेप दारुणम् ॥ ६० ॥ हस्तानां च सहस्रं च सपाशुपतमुखवणम् ॥
 चिच्छेद रणमध्ये च पपाताचलसिंहवत् ॥ ६१ ॥ शस्त्रं पाशुपतं चैव ययौ पशुपतेः करम् ॥ अव्यर्थं दारुणं लोके प्रलयाग्निशिखो
 पमम् ॥ ६२ ॥ बाणरक्तसमूहेन बभूव च महानदः ॥ बाणः पपात निश्चेष्टो व्यथितो हतचेतनः ॥ ६३ ॥ तत्राजगाम भगवान्महा
 देवो जगद्गुरुः ॥ रुरोदागत्य मोहेन बाणं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ ६४ ॥ शिवाश्रुपतनेनैव संबभूव सरोवरम् ॥ चेतनं कारयामास करु
 णासागरः प्रभुः ॥ ६५ ॥ बाणं गृहीत्वा प्रययौ यत्र देवो जनार्दनः ॥ चक्रे पद्मार्चिते पादपद्मे बाणसमर्पणम् ॥ ६६ ॥ तुष्टाव जगतां
 नाथं भक्तेशं चंद्रशेखरः ॥ बलिना च स्तुतं येन वेदोक्तेन च तेन च ॥ ६७ ॥ हरिर्मृत्युंजयं ज्ञानं ददौ बाणाय धीमते ॥ करपद्मं ददौ
 गात्रे तं चकाराजरामम् ॥ ६८ ॥ बाणः स्तोत्रेण तुष्टाव भक्त्या बलिकृतेन च ॥ वरां कन्यां समानीय रत्नभूषणभूषिताम् ॥ ६९ ॥
 प्रददौ हरये भक्त्या तत्रैव देवसंसदि ॥ गजेंद्राणां पंचलक्षमश्वानां च चतुर्गुणम् ॥ ७० ॥ दासीनां च सहस्रं च रत्नभूषणभूषि
 तम् ॥ सहस्रं कामधेनूनां वत्सयुक्तं च सर्वदम् ॥ ७१ ॥ माणिक्यानां च मुक्तानां रत्नानां शतलक्षकम् ॥ मणींद्राणां हीरकाणां
 शतलक्षं मनोहरम् ॥ ७२ ॥ जलभाजनपात्राणि सुवर्णनिर्मितानि च ॥ सहस्राणि ददौ तस्मै भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ ७३ ॥
 वराणि सूक्ष्मवस्त्राणि वह्निशुद्धांशुकानि च ॥ ददौ बाणश्च सर्वाणि स्वभक्त्या शंकराज्ञया ॥ ७४ ॥ तांबूलानां च चूर्णानां
 पूर्णपात्राणि नारद ॥ सहस्राणि ददौ भक्त्या वराणि विविधानि च ॥ ७५ ॥ कन्यां समर्पयामास पादपद्मे हरेरपि ॥
 रुरोदोच्चैः स्वभक्त्या च परिहारं चकार सः ॥ ७६ ॥ कृष्णस्तस्मै वरं दत्त्वा वेदोक्तं च सुभाषितम् ॥ शंकरानुमतेनैव प्रययौ द्वारकां
 पुरीम् ॥ ७७ ॥ गत्वा कन्यां नवोढां तां बाणस्यापि महात्मनः ॥ रुक्मिण्यै प्रददौ शीघ्रं देवक्यै च हरिः स्वयम् ॥ ७८ ॥
 महोत्सवं मंगलं च कारयामास यत्नतः ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ ॥ ७९ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे

ब. वै. क.

॥२५६॥

श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे बाणयुद्धं नाम विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२० ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ अथ कृष्णः सुधर्मायां निवसन्तसगणस्तथा ॥ तत्राजगाम विप्रश्च प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ १ ॥ आगत्य दृष्ट्वा तुष्टाव भक्त्या च पुरुषोत्तमम् ॥ उवाच मधुरं शांतो भीतो विनयपूर्वकम् ॥ २ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ शृगालो वासुदेवश्च राजेशो मंडलेश्वरः ॥ त्वामुवाच स यद्वाक्यं सावधानं निशामय ॥ ३ ॥ ॥ शृगाल उवाच ॥ ॥ वैकुण्ठे वासुदेवोऽहं देवेशश्च चतुर्भुजः ॥ लक्ष्मीपतिश्च जगतां धाता धातुश्च पालकः ॥ ४ ॥ ब्रह्मणा प्रार्थितोऽहं च भारावतरणाय च ॥ भुवो भारतवर्षं च तदर्थं गमनं मम ॥ ५ ॥ वसुदेवसुतो वैश्यः क्षत्रियश्चाप्यहं कृतः ॥ जनं जनेन निर्जित्य दुर्बलं बलिना सह ॥ योधयित्वा महाधृतीं घातयामास भूपतीन् ॥ ६ ॥ दुर्योधनं जरासंधं भूपमन्यं च दुर्बलम् ॥ भीमेन घातयामास बलिनाह्वयेन भूतले ॥ ७ ॥ द्रोणं भीष्मं च कर्णं च यं यमन्यं च भूतले ॥ बलीयसार्जुनेनैव घातयामास लीलया ॥ ८ ॥ यं यमन्यं दुर्बलं च प्रसिद्धमप्रसिद्धकम् ॥ प्रसिद्धेन बलवता घातयामास लीलया ॥ ९ ॥ शिशुपालं दंतवक्रं कंसं च चिररोगिणम् ॥ मत्पुत्रं नरकं चैव दुर्बलं केशिनं सुरम् ॥ १० ॥ स्वयं जघान संकेताच्छलेन सहसा बत ॥ न धर्मयुद्धे कपटी स च बालो ह्यधार्मिकः ॥ ११ ॥ जघान पूतनां कुब्जां स्त्रीघाती वस्त्रहेतुना ॥ जघान रजकं शिष्टमशिष्टश्च प्रतारकः ॥ १२ ॥ हिरण्यकशिपुं दैत्यं हिरण्याक्षं महाबलम् ॥ मधुं च कैटकं चैव हत्वाहं सृष्टिरक्षकः ॥ १३ ॥ अहमेव स्वयं ब्रह्मा ह्यहमेव स्वयं शिवः ॥ अहं विष्णुश्च जगतां पाता दुष्टावहारकः ॥ १४ ॥ अंशेन कलया सर्वे मनवो मुनयस्तथा ॥ स्वयं नारायणोऽहं च निर्गुणः प्रकृतेः परः ॥ १५ ॥ लज्जया कृपया चैव मित्रबुद्ध्या क्षमा कृता ॥ यद्गतं तद्गतं भद्रं युद्धं कुरु मया सह ॥ १६ ॥ शृणोमि दूतद्वारेण ह्यतीवोच्चैरहंकृतम् ॥ उचितं दमनं तस्याप्युन्नतानां निपातनम् ॥ १७ ॥ राज्ञश्च परमो धर्मोऽप्यहं शास्ता भुवोऽधुना ॥ शंखं चक्रं गदां पद्मं गृहीत्वाहं चतुर्भुजः ॥ १८ ॥ द्वारकां तां गमिष्यामि युद्धाय सगणः स्वयम् ॥ युद्धं कुरु यदीच्छास्ति न मां च शरणं ब्रज ॥ १९ ॥ यदि मां यास्यति मम शरणं शरणागतः ॥

खं ४ उ.

अ० १२१

॥२५६॥

भस्मीभूतां करिष्यामि द्वारकां च क्षणेन च ॥ २० ॥ सबलं च सपुत्रं त्वां सगणं च सबांधवम् ॥ क्षणेन दग्धुं शक्तोहमसहायेन
 लीलया ॥ २१ ॥ तपस्विनं च वृद्धं च जित्वा युद्धे च शंकरम् ॥ शक्रं भगां जित्वा च रोगिणं ब्रह्मशापतः ॥ २२ ॥ मत्तोसि
 वीरमात्मानं मन्यमानस्त्वमेव च ॥ स्त्रीजितो हि वृथार्थं च पारिजातस्य हेतुना ॥ २३ ॥ लंपटो योनिलुब्धश्च राधाधीनश्च गोकु
 ले ॥ अधुना किंकरसमः सत्यादीनां च योषिताम् ॥ २४ ॥ इत्येवमुक्त्वा विप्रश्च तूष्णींभूय स्थितो मुने ॥ श्रीकृष्णः सगणः
 श्रुत्वा भृशमुच्चैर्जहास सः ॥ २५ ॥ भोजयित्वा च संपूज्य ब्राह्मणं च चतुर्विधम् ॥ निनाय रजनीं दुःखाद्वाक्शल्यमानसज्वरात् ॥
 ॥ २६ ॥ प्रभाते रथमारुह्य सगणः सत्वरं मुदा ॥ लीलामात्रेण प्रययौ शृगालो नृपतिर्यतः ॥ २७ ॥ श्रुत्वा शृगालो वार्तां तां कृत्रि
 मश्च चतुर्भुजः ॥ आजगाम हरेः स्थानं युद्धाय सगणः स्वयम् ॥ २८ ॥ कृष्णश्चक्रे च संभाषां मित्रबुद्ध्या च लौकिकीम् ॥ आ
 श्लेषं मधुरालापं स्निग्धनेत्रश्च सस्मितः ॥ २९ ॥ राजा निमंत्रणं चक्रे कृष्णो न स्वीचकार तत् ॥ उवाच कृष्णभीतश्च त्यक्त्वा दं
 भं च दर्शनात् ॥ ३० ॥ ॥ शृगाल उवाच ॥ ॥ चक्रेण मच्छिरच्छित्त्वा सुशीघ्रं द्वारकां व्रज ॥ पापः पततु देहोयमनित्यो न
 श्वरस्तथा ॥ ३१ ॥ अहं सुमुद्रस्ते द्वारि जयश्च विजयो यथा ॥ सर्वं जानासि सर्वज्ञ मा विलंबं कुरु प्रभो ॥ ३२ ॥ लक्ष्मीशापेन
 भ्रष्टोहं कालः पूर्णो बभूव मे ॥ शतवर्षेण शापांते यास्यामि भवनं तव ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ पूर्व मां मित्र प्रहर
 पश्चाद्युद्धं करोम्यहम् ॥ सर्वं जानामि वैकुण्ठं गच्छ वत्स यथासुखम् ॥ ३४ ॥ शृगालो दशबाणांश्च चिक्षेप माधवं प्रति ॥ ते प्रणम्य
 ययुः शीघ्रमाकाशं कालरूपिणः ॥ ३५ ॥ गदां चिक्षेप राजा स प्रलयाग्निशिखोपमाम् ॥ कृष्णांगस्पर्शमात्रेण बभञ्ज च क्षणेन च
 ॥ ३६ ॥ धनुश्चिक्षेप खड्गं च कालरूपं सुदारुणम् ॥ कृष्णांगस्पर्शमात्रेण बभञ्ज च क्षणेन च ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वा निरस्तं राजानमि
 त्युवाच कृपानिधिः ॥ गृहं गत्वा सुतीक्ष्णं च मित्रास्त्रमानयेति च ॥ ३८ ॥ ॥ शृगाल उवाच ॥ ॥ नात्माकाशोस्त्रवि
 द्दश्च किं युद्धमात्मना सह ॥ मामुद्धर भवान्वेश्व धरोद्धारणकारण ॥ ३९ ॥ भवान्धि विषमं नाथ विषयं च विषाधिकम् ॥ छिधि

ब. वै. ल.

॥ २५७ ॥

मे निगडं मायां मोहजालं स्वकर्मणः ॥ ४० ॥ कर्मणामीश्वरस्त्वं च विधाता धातुरेव च ॥ दाता शुभफलानां च प्रदाता सर्वसं
 पदाम् ॥ ४१ ॥ कारणं प्राक्तनानां च तेषां च खंडने क्षमः ॥ यामि गेहं च वैकुण्ठं तवैव द्वारसप्तमम् ॥ ४२ ॥ त्यक्त्वा च नश्वरं
 देहं प्राकृतं पांचभौतिकम् ॥ मित्रस्य स्तवनं श्रुत्वा वचनं च सुधोषमम् ॥ ४३ ॥ हरोद समरे तत्र कृपया च कृपानिधिः ॥ बभूव
 तत्र सहसा कृष्णनेत्राश्रुविंदुना ॥ ४४ ॥ दिव्यं विंदुसरो नाम तीर्थानां प्रवरं परम् ॥ ततोयस्पर्शमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ सप्त
 जन्मार्जितात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ४५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ कथमेतादृशी बुद्धिर्मित्र ते निर्मलं मनः ॥ दूतद्वारा
 कथं चोक्तं निष्ठुरं दारुणं वचः ॥ ४६ ॥ ॥ शृगाल उवाच ॥ ॥ एवमुक्तो मया त्वं च तेन क्रोधादिहागतः ॥ अन्यथा दुर्लभं नाथ
 स्वप्नेपि तव दर्शनम् ॥ ४७ ॥ एतस्मिन्नंतरे योगादेहं त्यक्त्वा च प्राकृतम् ॥ दृष्ट्वा कृष्णं च यानेन वैकुण्ठं प्रययौ मुदा ॥ ४८ ॥ सप्त
 तालप्रमाणं च ज्योतिस्तत्र महोल्बणम् ॥ पद्मैः पद्मार्चितं पादपद्मं नत्वा जगाम ह ॥ ४९ ॥ गत्वा च द्वारकां कृष्णो नत्वा च पितरं
 प्रसूम् ॥ श्रीकृष्णः सगणः शीघ्रं दृष्ट्वा च परमाद्भुतम् ॥ ५० ॥ प्रफुल्लवदनः श्रीमान्द्वारकाभिमुखं ययौ ॥ जगाम रुक्मिणीगेहं पुष्प
 चंदनवासितम् ॥ ५१ ॥ पुष्पचंदनतरुणे च नक्तं रेमे तथा सह ॥ सूच्छां संप्राप सा भैष्मी कृष्णं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ ५२ ॥ ॥ इति
 श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे शृगालवासुदेवमोक्षणं नामैकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥
 ॥ १२१ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ सर्वासां रमणीनां च कृष्णेन परमात्मना ॥ समुद्राहश्च कथितस्त्वया भगवता मुदा ॥ १ ॥ स्यमं
 तकस्य च मणेरुपाख्यानमभीप्सितम् ॥ तत्र श्रुतं महाभाग तन्मां व्याख्यातुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ भाद्रशुक्लचतु
 र्थ्यां च तारकां हतवाञ्छशी ॥ तां तत्याज स कृष्णायां गुरुस्तां च गृहीतवान् ॥ ३ ॥ गुरुणा भर्त्सिता तारा सगर्भा लज्जिता सती ॥
 शशाप लज्जया कोपाच्चन्द्रं कामातुरं पुरा ॥ ४ ॥ ॥ तारोवाच ॥ ॥ भव शापकलंकी त्वं यस्त्वां पश्यति देहभृत् ॥ पापं दृष्ट्वा स
 पापी च कलंकी च भविष्यति ॥ ५ ॥ इति श्रुत्वा स चंद्रश्च नारायणसरोवरे ॥ नारायणतपस्तप्त्वा मुमोच कृतपातकात् ॥ ६ ॥

खं० ४ उ.

अ० १२२

॥ २५७ ॥

तपःक्लिष्टं च तं दृष्ट्वा भगवान्पुरुषोत्तमः ॥ तमुवाच महाभीतं कृपया च कृपानिधिः ॥ ७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मुक्तो भव
 कलंकी त्वं सर्वकालं कलानिधे ॥ शापस्थानं तारकाया भाद्रे मासि सितासिते ॥ ८ ॥ चतुर्थ्यामुदितं चंद्रं यस्तु पश्यति कामतः ॥
 तं याति तत्कलंकश्च स कलंकी भविष्यति ॥ ९ ॥ हरिणा दीयते ताली भाद्रे मासि सितासिते ॥ चतुर्थ्यामुदितश्चंद्रो नेक्षितव्यः
 कदाचन ॥ १० ॥ स्वयं दृष्ट्वा स्ववाक्यं च पालनं कर्तुमर्हति ॥ भाद्रे चंद्रं चतुर्थ्या तु स कलंकी बभूव ह ॥ ११ ॥ कलंकी येन रूपेण
 तद्दक्ष्यामि निशामय ॥ स मुमोच कलंकाच्च लोकशिक्षार्थमीश्वरः ॥ १२ ॥ सत्राजितः सूर्यभक्तस्तपस्तप्त्वा च पुष्करे ॥ स्यमंतकं
 मणिश्रेष्ठं संप्राप भास्करादपि ॥ १३ ॥ अष्टौ भारान्सुवर्णानां प्रसूते नित्यमेव च ॥ विष्णोर्मणावधिष्ठानं महापूते च पुण्यदे ॥ १४ ॥
 सत्राजितः सत्यभामां दत्त्वा कृष्णाय भक्तिः ॥ यौतुकार्थं मणिं दातुमुद्यतो महते महान् ॥ १५ ॥ तं निषिध्य प्रसेनश्च दुर्मतिः
 कालपीडितः ॥ मणिं गृहीत्वा प्रययौ पुण्यां वाराणसीं पुरीम् ॥ १६ ॥ निहत्य तं पथि बलार्त्सिहः सबल एव च ॥ मणिं जग्राह रुचि
 रं सूत्रबद्धं गले ददौ ॥ १७ ॥ कालिंगराजपुत्रश्च ब्रह्मशापात्सुदारुणात् ॥ विप्रेणाभ्युदितस्तेन पशुयोनिं जगाम सः ॥ १८ ॥ निह
 त्य सिंहं गहने भल्लूको जांबवान्बली ॥ मणिं गृहीत्वा प्रययौ स्वपुरं रत्ननिर्मितम् ॥ १९ ॥ ऊचुः सर्वे द्वारकायां मणिं जग्राह माध
 वः ॥ तस्य बुद्धिं न जानीमः केनोपायेन वेति च ॥ २० ॥ इति श्रुत्वा तु भगवान्कलंककृतनाय च ॥ प्रययौ काननं घोरं चौरचिह्नेन
 वर्त्मना ॥ २१ ॥ मृतं प्रसेनं दृष्ट्वा च दुःखी सिंहं ददर्श सः ॥ मणिशून्यं च तं दृष्ट्वा विषसाद च माधवः ॥ २२ ॥ सर्वं ज्ञात्वा च
 सर्वज्ञो भल्लूकभवनं ययौ ॥ रुदंतं बालकं तत्र धात्रीकोडे ददर्श सः ॥ २३ ॥ बालकं बोधयामास सा धात्री करुणान्विता ॥ मणिं गृहा
 ण बालेति तव ह्येषः स्यमंतकः ॥ २४ ॥ सिंहः प्रसेनमवधीर्त्सिहो जांबवता हतः ॥ सुकुमारक मा रोदीस्तव ह्येष स्यमंतकः ॥ २५ ॥
 इति धात्र्युक्तमुल्लोकं यश्च स्मृत्वा जलं पिबेत् ॥ दैवदृष्टनष्टचंद्रदोषादेव प्रमुच्यते ॥ २६ ॥ कामतो यदि पश्यंति दांभिका वेदनिं
 दकाः ॥ कलंकिनो भवंत्येवमित्याह कमलोद्भवः ॥ २७ ॥ कृष्णो धात्रीवचः श्रुत्वा मणिं जग्राह बालकात् ॥ धात्री गत्वा च भल्लूकं

ब्र वै. क.
॥२५८॥

कथयामास कोपतः ॥ २८ ॥ जांबवांश्च समागत्य तुष्टाव प्रणिपत्य सः ॥ कन्यां जांबवतीं तस्मै यौतकार्थं मणिं ददौ ॥ २९ ॥ द्वोरकां
मणिमानीय दर्शयामास यादवान् ॥ प्रभुश्च सर्वतः शुद्धो निष्कलंको बभूव सः ॥ ३० ॥ एतत्ते कथितं वत्स मणेरारुख्यानमु
त्तमम् ॥ अध्यायश्रवणादेव निष्कलंको भवेन्नरः ॥ ३१ ॥ यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रेण तदुक्तं च यथागमम् ॥ सुदुर्लभमुपाख्यानं किं
भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ३२ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे स्यमन्तकमणि
हरणं नाम द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ गणेशपूजनारुख्यानं पुराणेषु च दुर्लभम् ॥
श्रुतं तद्ब्रह्मणो वक्त्रात्सामान्यं च समासतः ॥ १ ॥ महिमानं गणपतेः सर्वपूज्येश्वरस्य च ॥ व्यासेन श्रोतुमिच्छामि
योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ २ ॥ सिद्धाश्रमे महापूजा दिवौकोभिः कृता पुरा ॥ राधामाधवयोस्तत्र पुनः संमीलनं पुरा ॥ ३ ॥
अतीते वर्षशतके श्रीदाघ्नः शापमोक्षणे ॥ अदौ चकार पूजां च सा च राधा कथं मुने ॥ ४ ॥ स्थितेषु च सुरेन्द्रेषु ब्रह्म
विष्णुशिवादिषु ॥ नागैन्द्रे च स्थिते शेषे नागेषु च महत्सु च ॥ ५ ॥ राजेन्द्रेषु च भूमौ च बलिष्ठेष्वसुरेषु च ॥ गंधर्वेषु च रक्षःसु
चान्येषु बलवत्सु च ॥ ६ ॥ विस्तरेण महाभाग तन्मां व्याख्यातुमर्हसि ॥ ७ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ त्रैलोक्ये पृथिवी
धन्या मान्या पुण्यवती सती ॥ तत्र भारतवर्षं च कर्मणां फलदं शुभम् ॥ ८ ॥ धन्यं यशस्यं पूज्यं च पुण्यक्षेत्रं च भारते ॥ सिद्धा
श्रमं महापुण्यक्षेत्रं मोक्षप्रदं शुभम् ॥ ९ ॥ सनत्कुमारो भगवांस्तत्र सिद्धो बभूव ह ॥ स्वयं विधाता तत्रैव तप्त्वा सिद्धो बभूव ह
॥ १० ॥ योगीन्द्राश्च मुनीन्द्राश्च सिद्धेन्द्राः कपिलादयः ॥ शतक्रतून्महेन्द्रश्च तत्र कृत्वा बभूव ह ॥ ११ ॥ तेन सिद्धाश्रमं नाम सर्वेषां
मपि दुर्लभम् ॥ अधिष्ठानं गणेशस्य तत्रैव सततं मुने ॥ १२ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणगणेशप्रतिमां शुभाम् ॥ वैशाखीपूर्णिमायां च
पूजां कुर्वति देवताः ॥ १३ ॥ नागाश्च मानवाश्चैव दैत्या गंधर्वराक्षसाः ॥ सिद्धेन्द्राश्च मुनीन्द्राश्च योगीन्द्राः सनकादयः ॥ १४ ॥ तत्रा
जगाम शंभुश्च पार्वत्या सह शंकरः ॥ सगणः कार्तिकेयश्च स्वयं ब्रह्मा प्रजापतिः ॥ १५ ॥ तत्राजगाम शेषश्च नागैन्द्रेः सह सत्वरम् ॥

खं० ४ उ.

अ० १२३

॥२५८॥

तत्राजग्मुः सुराः सर्वे मनवो मुनयस्तथा ॥ १६ ॥ आजग्मुस्ते नृपाः सर्वे पूजार्थं हृष्टमानसाः ॥ आययौ भगवान्कृष्णो द्वारकावासि
 भिः सह ॥ १७ ॥ आजगाम तथा नंदः सार्द्धं गोकुलवासिभिः ॥ गोपीभिः शतकोटीभिर्गोलोकवासिभिः सह ॥ १८ ॥ गजेंद्र
 कोटितुल्याभिर्बलिष्ठाभिः सहालिभिः ॥ आययौ सुंदरी राधा कृष्णप्राणाधिदेवता ॥ १९ ॥ रासेश्वरी सुरसिका शतवर्षे गते सति ॥
 सुस्नाता सुदती शुद्धा धृत्वा धौते च वाससी ॥ २० ॥ संयता सा निराहारा गत्वा च मणिमंडपम् ॥ सुप्रक्षालितपादाब्जा कांता
 भुवनपावनी ॥ २१ ॥ श्रीकृष्णप्राप्तिकामाऽथ सुसंकल्पं विधाय च ॥ गंगोदकेन हेरंबं स्नापयामास भक्तिः ॥ २२ ॥ ध्यानं च
 सामवेदोक्तं चकार शुक्लपुष्पतः ॥ माता चतुर्णां वेदानां वसोश्च जगतामपि ॥ २३ ॥ बुद्धिरूपा भगवती ज्ञानिनां जननी परा ॥
 ध्यानात्मकं स्वपुत्रं तं परा ध्यानं चकार सा ॥ २४ ॥ खर्वं लंबोदरं स्थूलं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ गजवक्रं वह्निवर्णमेकदंतमनंतकम् ॥
 ॥ २५ ॥ सिद्धानां योगिनामेव ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुम् ॥ ध्यातं मुनींद्रैर्देवैर्ब्रह्मेशशेषसंज्ञकैः ॥ २६ ॥ सिद्धैर्द्रुमुनिभिः सद्भिर्भगवंतं
 सनातनम् ॥ ब्रह्मस्वरूपं परमं मंगलं मंगलालयम् ॥ २७ ॥ सर्वविघ्नहरं शांतं दातारं सर्वसंपदाम् ॥ भवाब्धिमायापोतेन कर्ण
 धारं च कर्मिणाम् ॥ २८ ॥ शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणम् ॥ ध्यायेद्ध्यानात्मकं साध्यं भक्तेशं भक्तवत्सलम् ॥ २९ ॥ इति
 ध्यात्वा स्वशिरसि दत्त्वा पुष्पं पुनः सती ॥ सर्वांगशोधनं न्यासं वेदोक्तं च चकार सा ॥ ३० ॥ पुनश्च ध्यात्वा ध्यानेन तेनैव शुभ
 दायिना ॥ ददौ पुष्पं पादपद्मे राधा लंबोदरस्य च ॥ ३१ ॥ सप्ततीर्थोदकेनैव शीतेन वासितेन च ॥ ददौ पद्मं पादपद्मे तैः पद्मादि
 भिरर्चिते ॥ ३२ ॥ दूर्वाक्षतैः शुक्लपुष्पैः सुगंधिचंदनोदकैः ॥ अर्घ्यं ददौ तच्छिरसि स्वयं गोलोकवासिनी ॥ ३३ ॥ सचंदनं स्नि
 ग्धमालयं पारिजातस्य सुंदरम् ॥ ददौ गले गणेशस्य स्वयं रासेश्वरी मुदा ॥ ३४ ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तं च सुगंधि स्निग्धचंदनम् ॥
 सर्वांगे प्रददौ तस्य वृंदावनविनोदिनी ॥ ३५ ॥ सुगंधि शुक्लपुष्पं च सुगंधि चंदनार्चितम् ॥ ददौ तस्य पदांभोजे महापद्मालया सती
 ॥ ३६ ॥ सुगंधियुक्तं धूपं च पूतैर्वस्तुभिरन्वितम् ॥ ददौ कृष्णप्रिया तस्मै जगतामीश्वराय च ॥ ३७ ॥ दीपं घृतप्रदीपं च ध्वांत

ब. वै. क.

॥२५९॥

विध्वंसकारणम् ॥ ददौ तस्मै सुरेशाय परमाद्या सनातनी ॥ ३८ ॥ नैवेद्यं विविधं रम्यं सुस्वादु सुमनोहरम् ॥ चोष्यं चर्व्यं लेह्यपेये
 सुधातुल्यं चतुर्विधम् ॥ ३९ ॥ फलानि च सुपक्वानि त्रैलोक्ये दुर्लभानि च ॥ मधुराणि च मूलानि ग्राम्यारण्यानि नारद ॥ ४० ॥
 तानि त्वानंत्यसंख्यानि तिलानां लड्डुकानि च ॥ सुपक्वानि सुरम्याणि स्वादूनि सुरसानि च ॥ ४१ ॥ यवगोधूमचूर्णानां पक्वानि
 पिष्टकानि च ॥ घृताक्तानि च रम्याणि शर्करासहितानि च ॥ ४२ ॥ स्वस्तिकानां लड्डुकानि स्थूलानि सुंदराणि च ॥ भ्रष्टद्रव्यं च
 विविधमक्षतं शर्करान्वितम् ॥ ४३ ॥ घृतकुल्यां दुग्धकुल्यां मधुकुल्यां मनोहराम् ॥ गुडस्य दध्नः कुल्यां च पायसानां तथैव च ॥ ४४ ॥
 पिष्टकानां स्वस्तिकानां रंभाणां राशिरेव च ॥ मिष्टव्यं जनयुक्तानि शाल्यन्नानि शुभानि च ॥ ४५ ॥ ददौ तस्मै सुरेशाय कृष्णप्राणा
 धिदेवता ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं रम्यं सिंहासनं वरम् ॥ ४६ ॥ ददौ विघ्नविनाशाय विरजातटवासिनी ॥ सूक्ष्मवस्त्रयुगं रम्यममूल्यं
 वह्निशुद्धकम् ॥ ४७ ॥ ददौ शैलात्मजायैव शतशृंगनिवासिनी ॥ तांबूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिमुवासितम् ॥ ४८ ॥ सर्वसंपत्प्रदा
 त्रे च वृषभानसुता ददौ ॥ सप्ततीर्थोदकं शुद्धं सुपूतं च सुवासितम् ॥ ४९ ॥ पानार्थं च जलं तस्मै ददौ गोपीश्वरी मुदा ॥
 अमूल्यं दुर्लभं चैव विशुद्धं श्वेतचामरम् ॥ ५० ॥ ददौ तस्मै परेशाय मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं मुक्तामाणिक्यही
 रकैः ॥ ५१ ॥ परिष्कृतं सुतल्पं च पुष्पचन्दनचर्चितम् ॥ सितसूक्ष्मांशुकेनैव परितश्च परिष्कृतम् ॥ ५२ ॥ ददौ शिवा
 त्मजायैव कृष्णवक्षःस्थलस्थिता ॥ दत्त्वा च कामधेनुं च सवत्सां वाञ्छितप्रदाम् ॥ ५३ ॥ कृत्वातीव परीहारं वृन्दा पुष्पांजलिं
 ददौ ॥ दिव्येनानेन मनुना सबीजेनोज्ज्वलेन च ॥ ५४ ॥ ददौ षोडशोपचारं कालिंदीकुलवासिनी ॥ ॐ गंगौ गणपतये विघ्नविना
 शिने स्वाहा ॥ ५५ ॥ इत्येवमेव मंत्रं च गाणेशं षोडशाक्षरम् ॥ सा जजाप सहस्रं च परं कल्पतरुं वरम् ॥ ५६ ॥ तुष्टाव परया
 भक्त्या भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥ साश्रुनेत्रा पुलकिता स्तोत्रेण कौतुकेन च ॥ ५७ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ परं धाम परं ब्रह्म
 परेशं परमीश्वरम् ॥ विघ्ननिघ्नकरं शांतं पुष्टं कांतमनंतकम् ॥ ५८ ॥ सुरासुरेन्द्रैः सिद्धेन्द्रैः स्तुतं स्तौमि परात्परम् ॥ सुरपद्मदिनेशं च

ख० ४ उ०

अ० १२३

॥२५९॥

गणेशं मंगलायनम् ॥ ५९ ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं विघ्नशोकहरं परम् ॥ यः पठेत्प्रातरुत्थाय सर्वविघ्नात्प्रमुच्यते ॥ ६० ॥
 इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥ ॥
 रायण उवाच ॥ ॥ राधा संपूज्य विधिना स्तुत्वा लंबोदरं सती ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं सर्वांगभूषणं ददौ ॥ १ ॥ राधायाः पूजा
 श्रीनास्तवनं श्रुत्वा पूजां दृष्ट्वा च वस्तु च ॥ उवाच मधुरं शांतः शांतां त्रैलोक्यमातरम् ॥ २ ॥ ॥ श्रीगणेश उवाच ॥ ॥ तव
 जगन्मातर्लोकशिक्षाकरी शुभे ॥ ब्रह्मस्वरूपा भवती कृष्णवक्षःस्थलस्थिता ॥ ३ ॥ यत्पादपद्ममतुलं ध्यायंते ते सुदुर्लभम् ॥ सुरा
 ब्रह्मेशशेषाद्या मुनीन्द्राः सनकादयः ॥ ४ ॥ जीवन्मुक्ताश्च भक्ताश्च सिद्धेन्द्राः कपिलादयः ॥ तस्य प्राणाधिदेवी त्वं प्रिया प्राणाधिका
 परा ॥ ५ ॥ वामांगनिर्मिता राधा दक्षिणांगश्च माधवः ॥ महालक्ष्मीर्जगन्माता तव वामांगनिर्मिता ॥ ६ ॥ वसोः सर्वनिवासस्य प्रसू
 स्त्वं परमेश्वरी ॥ वेदानां जगतामेव मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ७ ॥ सर्वाः प्राकृतिका मातः सृष्ट्यां च त्वद्विभूतयः ॥ विश्वानि कार्यरू
 पाणि त्वं च कारणरूपिणी ॥ ८ ॥ प्रलये ब्रह्मणः पाते तन्निमेषो हरेरपि ॥ आदौ राधां समुच्चार्य पश्चात्कृष्णं परात्परम् ॥ ९ ॥ स
 एव पंडितो योगी गोलोकं याति लीलया ॥ व्यतिक्रमे महापापी ब्रह्महत्यां लभेद्भुवम् ॥ १० ॥ जगतां भवती माता परमात्मा पिता
 हरिः ॥ पितुरेव गुरुर्माता पूज्या वंद्या परात्परा ॥ ११ ॥ भजते देवमन्यं वा कृष्णं वा सर्वकारणम् ॥ पुण्यक्षेत्रे महामूढो यदि निंद
 ति राधिकाम् ॥ १२ ॥ वंशहानिर्भवेत्तस्य दुःखशोकमिहैव च ॥ पच्यते निरये घोरे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ १३ ॥ गुरुश्च ज्ञानोद्विरणा
 ज्ञानं स्यान्मंत्रतंत्रयोः ॥ स च मंत्रश्च तत्तंत्रं भक्तिः स्याद्भुवयोर्यतः ॥ १४ ॥ निषेव्य मंत्रं देवानां जीवा जन्मनिजन्मनि ॥ भक्ता
 भवन्ति दुर्गायाः पादपद्मे सुदुर्लभे ॥ १५ ॥ निषेव्य मंत्रं शंभोश्च जगतां कारणस्य च ॥ तदा प्राप्नोति युवयोः पादपद्मं सुदुर्लभम्
 ॥ १६ ॥ युवयोः पादपद्मं च दुर्लभं प्राप्य पुण्यवान् ॥ क्षणार्धं षोडशांशं च नहि मुंचति दैवतः ॥ १७ ॥ भक्त्या च युवयोर्मंत्रं
 गृहीत्वा वैष्णवादपि ॥ स्तवं वा कवचं वापि कर्ममूलनिकृंतनम् ॥ १८ ॥ योजयेत्परया भक्त्या पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ पुरुषाणां

ब. वै. क.
॥२६०॥

सहस्रं च स्वात्मना सार्द्धमुद्धरेत् ॥ १९ ॥ गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्ब्रह्मालंकारचन्दनैः ॥ कवचं धारयेद्यो हि विष्णुतुल्यो भवेद्ध्रुवम् ॥ २० ॥
यदत्तं वस्तु मे मातस्तत्सर्वं सार्थकं कुरु ॥ देहि विप्राय मत्प्रीत्या तदा भोक्ष्यामि सांप्रतम् ॥ २१ ॥ देवे देयानि दानानि देवे
देया च दक्षिणा ॥ तत्सर्वं ब्राह्मणे दद्यात्तदानं त्याय कल्पते ॥ २२ ॥ ब्राह्मणानां मुखं राधे देवानां मुखमुख्यकम् ॥ विप्रभुक्तं च यद्रव्यं
प्राप्नुवंत्येव देवताः ॥ २३ ॥ विप्रांश्च भोजयामास तत्सर्वं राधिका सती ॥ बभूव तत्क्षणादेव प्रीतो लंबोदरो मुने ॥ २४ ॥ एतस्मिन्नं
तरे देवा ब्रह्मेशशेषसंज्ञकाः ॥ आययुर्वटमूलं च देवपूजार्थमेव च ॥ २५ ॥ तत्र गत्वा शिवचरो देवान्देवीरुवाच सः ॥ श्रीकृष्णं
शुष्ककंठश्च भयभीतश्च रक्षकः ॥ २६ ॥ ॥ रक्षक उवाच ॥ ॥ गणेशं पूजयामास सर्वादौ च शुभक्षणे ॥ वृषभानुसुता राधा
प्रकृत्य स्वस्तिवाचनम् ॥ २७ ॥ सहिता सा बलवती गोपी त्रिशतकोटिभिः ॥ वारितोऽहं बलिष्ठाभिर्युष्मांश्च कथयामि तत् ॥ २८ ॥
सर्वादौ पूजयेद्यो हि सोनंतं फलमालभेत् ॥ मध्ये मध्यविधं पुण्यं शेषे स्वल्पमिति स्मृतम् ॥ २९ ॥ देवेंद्रेषु मुनींद्रेषु देवस्त्रीषु स्थि
तासु च ॥ गोपीभिश्च सह तया राधया पूजितः परः ॥ ३० ॥ दूतवाक्यं समाकर्ण्य जहसुः सर्वदेवताः ॥ मुनयो मनवश्चैव राजानो
देवयोषितः ॥ ३१ ॥ रुक्मिण्याद्या रमण्यश्च या देव्यो विस्मयं ययुः ॥ सरस्वती च सावित्री पार्वती परमेश्वरी ॥ ३२ ॥ रोहिणी
च सती संज्ञा स्वाहाद्या देवयोषितः ॥ मुदिताः प्रययुः सर्वा मुनिपत्न्यः पतिव्रताः ॥ ३३ ॥ मुनयो मनवः सर्वे देवाश्चापि नरास्त
था ॥ श्रीकृष्णः सगणैः सार्धं ये चान्ये प्रययुर्मुदा ॥ ३४ ॥ ते सर्वे विविधैर्द्रव्यैः पूजां चक्रुः शुभक्षणे ॥ बलिष्ठा दुर्बलाश्चैवं क्रमेण
च पृथक्पृथक् ॥ ३५ ॥ लङ्कानां च राशीनां शतकोटिर्बभूव ह ॥ शर्कराणां तदूर्ध्वं च स्वस्तिकानां तथैव च ॥ ३६ ॥ अन्नानां
भग्न्यवस्तूनां शतकोटिर्बभूव ह ॥ असंख्यानि फलान्येव स्वादूनि मधुराणि च ॥ ३७ ॥ मधुकुल्या दुग्धकुल्या दधिकुल्या
घृतस्य च ॥ बभूवुः शतसंख्याश्च त्रैलोक्यानां च पूजने ॥ ३८ ॥ पूजां कृत्वा तु ते सर्वे समूषुश्च सुखासने ॥ पार्वती परमप्रीत्या
राधास्थानं समाययौ ॥ ३९ ॥ सा राधा पार्वतीं दृष्ट्वा समुत्थाय जवेन च ॥ यथायोग्यां च संभाषां चकार सादरं मुदा ॥ ४० ॥

ख० ४ उ
अ० १२४

॥२६०॥

आश्लेषणं चुंबनं च बभूव च परस्परम् ॥ उवाच मधुरं दुर्गा राधां कृत्वा स्ववक्षसि ॥ ४१ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥
 किं वा प्रश्नं करिष्यामि त्वां राधां मंगलालयाम् ॥ गता ते विरहज्वाला श्रीदाम्नः शापमोक्षणे ॥ ४२ ॥ सततं मन्मनः प्राणास्त्वय्ये
 व मयि ते तथा ॥ न ह्येवमावयोर्भेदः शक्तिपुरुषयोस्तथा ॥ ४३ ॥ ये त्वां निंदन्ति मद्भक्तास्त्वद्भक्ताश्चापि मामपि ॥ कुंभीपाके च
 पच्यन्ते यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ४४ ॥ राधामाधवयोर्भेदं ये कुर्वन्ति नराधमाः ॥ वंशहानिर्भवेत्तेषां पच्यन्ते नरके चिरम् ॥ ४५ ॥ यांति
 सूकरयोनिं च पितृभिः शतकैः सह ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विष्टायां कृमयस्तथा ॥ ४६ ॥ त्वयैव पूजितः पुत्रो न मया च गणेश्वरः ॥
 सर्वादौ सर्वपूज्योऽयं यथा तव तथा मम ॥ ४७ ॥ यावज्जीवनपर्यंतं न विच्छेदो भविष्यति ॥ राधामाधवयोर्देवि मुग्धधावल्ययोर्यथा ॥
 ॥ ४८ ॥ सिद्धाश्रमे महातीर्थे पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ निर्विघ्नं लभ गोविंदं संपूज्य विघ्नखंडनम् ॥ ४९ ॥ रासेश्वरी त्वं रसिका श्रीकृ
 ण्णो रसिकेश्वरः ॥ विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् ॥ ५० ॥ श्रीदाम्नः शापनिर्मुक्ता शतवर्षांतरे सति ॥ कुरुष्व
 मद्दरेणाद्य कृष्णेन सह संगमम् ॥ ५१ ॥ ममाज्ञया दुर्लभया सुवेषं कुरु सुन्दरि ॥ सुदुर्लभः कामिनीनां सत्पुंसा सह संगमः ॥
 ॥ ५२ ॥ चक्रुः सुवेषं राधायाः प्रियाल्यश्च शिवाज्ञया ॥ ५३ ॥ रत्नासिंहासने रम्ये वासयामासुरीश्वरीम् ॥ पुरतो रत्नमाला सा रत्न
 मालां गले ददौ ॥ ५४ ॥ राधाया दक्षिणे हस्ते क्रीडापद्मं मनोहरम् ॥ ददौ पद्ममुखी पादपद्मयुग्मेऽप्यलक्तकम् ॥ ५५ ॥ प्रददौ सुन्द
 री गोपी सिंदूरं सुन्दरं वरम् ॥ चंदनेन समायुक्तं सीमंताधस्तलोज्ज्वलम् ॥ ५६ ॥ सुचारुकवरीं रम्यां चकार मालती सती ॥ मनो
 हरां मुनीनां च मालतीमाल्यभूषिताम् ॥ ५७ ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तं च चारुचंदनपत्रकम् ॥ स्तनयुग्मे सुकठिने चकार चंदना सती ॥
 ॥ ५८ ॥ चारुचंपकपुष्पाणां मालां गंधमनोहराम् ॥ मालावती ददौ तस्यै प्रफुल्लां नवमल्लिकाम् ॥ ५९ ॥ रतीषु रसिका गोपी रत्न
 भूषणभूषिताम् ॥ तां चकारातिरसिकां वरां रतिरसोत्सुकाम् ॥ ६० ॥ शरत्पद्मदलाभं च लोचनं कज्जलोज्ज्वलम् ॥ कृत्वा ददौ सुल
 लितं वस्त्रं च ललिता सती ॥ ६१ ॥ महेंद्रेण प्रदत्तं च पारिजातप्रसूनकम् ॥ सुगंधियुक्तं तस्याश्च पारिजातं करे ददौ ॥ ६२ ॥

त्र. वै. क.
॥२६१॥

सुशीलं मधुरोक्तं च भर्तुः पार्श्वे यथोचितम् ॥ शिक्षां चकार नीतिं च सुशीला गोपिका सती ॥ ६३ ॥ स्त्रीणां च षोडशकलां विप-
तौ विस्मृतां तयोः ॥ स्मरणं कारयामास राधामाता कलावती ॥ ६४ ॥ शृंगारविषयोक्तं च वचनं च सुधोपमम् ॥ स्मरणं कारया-
मास भगिनी च सुधामुखी ॥ ६५ ॥ कमलानां चंपकानां दले चंदनचर्चिते ॥ चकार रतितल्पं च कमला चाशु कोमलम् ॥ ६६ ॥
चारुचंपकपुष्पं च कृष्णार्थं पुटकस्थितम् ॥ चकार चंदनाक्तं च स्वयं च पार्वती सती ॥ ६७ ॥ पुष्पं केलिकदंबानां स्तवकं च मनो-
हरम् ॥ कदंबमालां कृष्णार्थं विद्यमानां चकार सा ॥ ६८ ॥ तांबूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ कृष्णप्रिया च कृष्णार्थं चकार
वासितं जलम् ॥ ६९ ॥ एतस्मिन्नंतरे सर्वमाश्रमं सजलस्थलम् ॥ साक्षाद्गोरोचनाभं च ददृशुर्मुनयः सुराः ॥ ७० ॥ ते सर्वे विस्मयं
गत्वा पप्रच्छुः कृष्णमीश्वरम् ॥ उवाच भगवांस्तांश्च सर्वज्ञः सर्वकारणः ॥ ७१ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अभिशक्ता च श्रीदाम्ना
भ्रष्टशोभा च राधिका ॥ सर्वं ज्ञानं विसस्मार मद्विच्छेदज्वरातुरा ॥ ७२ ॥ विमुक्ते वर्षशतके ज्ञानं सस्मार सा सती ॥ सिद्धा-
श्रमं च पीताभं रासेश्वर्याश्च तेजसा ॥ ७३ ॥ परमाहादकं तेजश्चंद्रकोटिसमप्रभम् ॥ सुखदृश्यं च सुखदं चक्षुषा प्राणिनामपि ॥
॥ ७४ ॥ तच्छ्रुत्वा परमाश्चर्यं मुनयो मनवस्तथा ॥ देव्यश्च सर्वदेवास्ते ब्रह्मेशानादयस्तथा ॥ ७५ ॥ जवेन गत्वा तत्स्थानं भक्ति-
नम्रात्मकंधराः ॥ सर्वे जनास्ते ददृशुस्त्रैलोक्यस्थाश्च राधिकाम् ॥ ७६ ॥ श्वेतचंपकवर्णाभामतुलां सुमनोहराम् ॥ मोहिनीं मानसा-
नां च मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् ॥ ७७ ॥ सुकेशीं सुन्दरीं श्यामां न्यग्रोधपरिमंडलाम् ॥ नितंबकठिनश्रोणीं स्तनयुग्मोन्नताननाम् ॥
॥ ७८ ॥ कोटींदुर्निदितास्यां तां सस्मितां सुदतीं सतीम् ॥ कज्जलोज्ज्वलरूपां च शरत्कमललोचनाम् ॥ ७९ ॥ महालक्ष्मीं बीजरूपां
परामाद्यां सनातनीम् ॥ परमात्मस्वरूपस्य प्राणाधिष्ठातृदेवताम् ॥ ८० ॥ स्तुतां च पूजितां चैव परां च परमात्मने ॥ ब्रह्मस्वरूप-
निर्लिप्तां नित्यरूपां च निर्गुणाम् ॥ ८१ ॥ विश्वानुरोधात्प्रकृतिं भक्तानुग्रहविग्रहाम् ॥ सत्यस्वरूपां शुद्धां च पूतां पतितपावनीम्
॥ ८२ ॥ सुतीर्थपूतां सत्कीर्तिं विधात्रीं वेधसामपि ॥ महत्प्रियां च महतीं महाविष्णोश्च मातरम् ॥ ८३ ॥ रासेश्वरेश्वरीं रम्यां रसिकां

खं० ४ उ
अ० १२४

॥२६१॥

रसिकेश्वरीम् ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानां स्वेच्छारूपां शुभालयाम् ॥ ८४ ॥ गोपीभिः सप्तभिः शश्वत्सेवितां श्वेतचामरैः ॥ चतसृभिः
 प्रियालीभिः पादपद्मोपसेविताम् ॥ ८५ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणभूषणोच्चैर्विभूषिताम् ॥ चारुकुण्डलयुग्मेन श्रुतिगण्डस्थलोज्ज्वलाम्
 ॥ ८६ ॥ सुनासां गजमुक्ताहारं खगेंद्रचंचुर्निदिताम् ॥ कुंकुमालक्तकस्तूरीस्निग्धचंदनचर्चिताम् ॥ ८७ ॥ दधानां सुकपोलां
 च कोमलांगीं सुकामुकीम् ॥ गजेंद्रगामिनीं रामां कमनीयां सुकामिनीम् ॥ ८८ ॥ कामास्त्रजयरूपां च कामकाम्यालयां
 वराम् ॥ क्रीडाकमलमम्लानं पारिजातप्रसूनकम् ॥ ८९ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं दधानां दर्पणोज्ज्वलम् ॥ नानारत्न
 विचित्राढ्यरत्नसिंहासनस्थिताम् ॥ ९० ॥ पद्मैः पद्मार्चितं पादपद्मं च मंगलालयम् ॥ हृत्पद्मे ध्यायमानां च कृष्णस्य
 परमात्मनः ॥ ९१ ॥ कर्मणा मनसा वाचा स्वप्ने जागरणेपि च ॥ तत्प्रीतिं प्रेम सौभाग्यं स्मरंतीं नित्यनूतनम् ॥
 ॥ ९२ ॥ भावानुरक्तसंसिक्तां शुद्धभक्तां पतिव्रताम् ॥ धन्यां मान्यां गौरवर्णां शश्वद्रक्षःस्थलस्थिताम् ॥ ९३ ॥ प्रियासु प्रियभक्तेषु
 सुप्रियां प्रियवादिनीम् ॥ कृष्णवामांगसंभूतामभेदां गुणरूपयोः ॥ ९४ ॥ गोलोकवासिनीं देवदेवीं सर्वोपरिस्थिताम् ॥ वृषभानुसु
 ताख्यां तां पुण्ये क्षेत्रे च भारते ॥ ९५ ॥ गोपीश्वरीं गुप्तिरूपां सिद्धिदां सिद्धिरूपिणीम् ॥ ध्यानासाध्यां दुराध्यां वंदे सद्रक्तवंदि
 ताम् ॥ ९६ ॥ ध्याने ध्याने न राधाया ध्यायंते ज्ञानतत्पराः ॥ इहैव जीवन्मुक्तास्ते परत्र कृष्णपार्षदाः ॥ ९७ ॥ दृष्ट्वा ब्रह्मा च सर्वादौ
 तुष्टाव परमेश्वरीम् ॥ स्वयं विधाता जगतां मातरं वेधसामपि ॥ ९८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि दिव्यानि परमे
 श्वरि ॥ पुष्करे च तपस्तप्तं पुण्ये क्षेत्रे च भारते ॥ ९९ ॥ त्वत्पादपद्ममधुरमधुलुब्धेन चेतसा ॥ मधुव्रतेन लोभेन प्रेरितेन मया
 सति ॥ १०० ॥ तथापि न मया लब्धं त्वत्पादपदमीस्पितम् ॥ न दृष्टमपि स्वप्नेपि जाता वागशरीरिणी ॥ १ ॥ वाराहे भारते वर्षे
 पुण्ये वृंदावने वने ॥ सिद्धाश्रमे गणेशस्य पादपद्मं च द्रक्ष्यसि ॥ २ ॥ राधामाधवयोर्दास्यं कुतो विषयिणस्तव ॥ निवर्तस्व महा
 भाग परमेतत्सुदुर्लभम् ॥ ३ ॥ इति श्रुत्वा निवृत्तोऽहं तपसे भग्नमानसः ॥ परिपूर्णं तदधुना वाञ्छितं तपसः फलम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीम

ब्र. वै. क.
॥२६२॥

हादेव उवाच ॥ ॥ पद्मैः पद्मार्चितं पादपद्मं यस्य सुदुर्लभम् ॥ ध्यायन्ते ध्याननिष्ठाश्च शश्वद्ब्रह्मादयः सुराः ॥ ५ ॥ मुनयो मनव
श्चैव सिद्धाः संतश्च योगिनः ॥ द्रष्टुं नैव क्षमाः स्वप्ने भवती तस्य वक्षसि ॥ ६ ॥ ॥ अनन्त उवाच ॥ ॥ वेदाश्च वेदमाता च पुरा
णानि च सुव्रते ॥ अहं सरस्वती संतः स्तोतुं नालं च संततम् ॥ ७ ॥ अस्माकं स्तवने यस्य श्रुभंगं च सुदुर्लभम् ॥ तवैव भर्त्सने
भीताश्चावयोरन्तरं हरेः ॥ ८ ॥ एवं देवाश्च देव्यश्चाप्यन्ये ये च समागताः ॥ प्रणतास्तुष्टुबुः सर्वे मुनिमन्वादयस्तथा ॥ ९ ॥ लज्जया
नम्रवक्त्राश्च रुक्मिण्याद्याश्च योषितः ॥ मलीमसं च चक्रुस्ताः श्वासेन रत्नदर्पणम् ॥ ११० ॥ मृततुल्या सत्यभामा निराहारा कृशो
दरी ॥ मनसोप्यभिमानं च सर्वं तत्याज नारद ॥ १११ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारद
संवादे सिद्धाश्रमतीर्थयात्राप्रसंगे गणेशपूजनं ब्रह्मेशशेषादिकृतराधिकास्तोत्रं नाम चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥
॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ गणेशपूजनादेव राधास्तोत्रात्परं विभो ॥ बभूव किं रहस्यं वा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥
॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ गणेशपूजने तीर्थे ये देवाश्च समाययुः ॥ मुनयश्चापि योगीन्द्रा वसन्तो वटमूलके ॥ २ ॥ वसुदेवो
देवकी च परमादरपूर्वकम् ॥ पप्रच्छ शंभुं ब्रह्माणमनन्तं मुनिपुंगवान् ॥ ३ ॥ भवेद्भवाब्धितरणमावयोरुत्तमा गतिः ॥ शीघ्रं ब्रूत महा
भागा दीनयोर्दीनबांधवाः ॥ भवाब्धितरणे तय्यातत्र यूयं च नाविकाः ॥ ४ ॥ न ह्यभयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः ॥ यज्ञरू
पाणि पुण्यानि व्रतान्यनशनानि च ॥ ५ ॥ तपांसि नानादानानि विप्रदेवार्चनानि च ॥ चिरं पुनन्ति सर्वाणि दर्शनादेव वैष्णवाः ॥
॥ ६ ॥ सतां च विष्णुभक्तानां रजसां स्पर्शमात्रतः ॥ पूतानां पादपद्मानां सद्यः पूता वसुंधरा ॥ ७ ॥ तीर्थानि च पवित्राणि समुद्राः
पर्वतास्तथा ॥ सुरा दर्शनमिच्छन्ति पातकैर्धनपावकम् ॥ ८ ॥ सोऽज्ञानी नैव बुबुधे ज्ञानं च ज्ञानिना सह ॥ परमं स्वादुरूपं च दधि
दुग्धरसं यथा ॥ ९ ॥ यथा कृष्णस्य तातोऽहं संगी सुचिरमेव च ॥ तथैव देवकी माता ज्ञानिनां च गुरोर्गुरो ॥ १० ॥ वसुदेववचः
श्रुत्वा प्रहस्य शंकरः स्वयम् ॥ चतुर्णामपि वेदानामुवाच जनको गुरुः ॥ ११ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ ॥ सन्निकर्षो ज्ञानिनां

खं० ४ उ.
अ० १२५

॥२६२॥

चाप्यनादरणकारणम् ॥ यांति गंगांभसा पूतास्तीर्थान्यन्यानि सिद्धये ॥ १२ ॥ वासुदेवस्य तातोयं वसुदेवश्च पंडितः ॥ ज्ञानिनः
 कश्यपस्यांशो वासोस्तातस्य चात्मनः ॥ १३ ॥ पृच्छति ज्ञानमस्मांश्च कृष्णाज्ञानपुत्रबुद्धितः ॥ अहो दुर्गामहामाया ज्ञानिनामपि
 मोहिनी ॥ १४ ॥ विष्णुमाया दुराराध्या न साध्या जगतामपि ॥ वयं च मोहिताः शश्वद्वेदानां जनकस्तथा ॥ १५ ॥ ब्रह्मा कृष्णं
 परीक्षेत मोहितस्तस्य मायया ॥ ध्यायते यत्पदांभोजं तपसा जीवनावधि ॥ १६ ॥ इंद्रेषु दशलक्षेष्वप्यधिकाष्टशतेषु च ॥ पातेषु ब्रह्मणः
 पाते निमेषो माधवस्य च ॥ १७ ॥ सह देवैर्द्रयुद्धं च पारिजातस्य हेतुना ॥ पारिजाततरुं दत्त्वा मया शक्रश्च रक्षितः ॥ १८ ॥ यज्ज्ञानं
 न गिरामेव तत्त्वं वा विषयात्मकम् ॥ नाहं किंचित्तदज्ञानात्साध्यानां च सदैव हि ॥ १९ ॥ प्राणिनामात्मनो ज्ञानमस्माकं ज्ञानमस्ति
 च ॥ तदूर्ध्वं तत्समं नैव कृष्णं पृच्छ शुभाशुभम् ॥ २० ॥ ब्रह्मणश्च चतुर्यामं कल्पं कल्पविदो विदुः ॥ सप्तकल्पांतजीवी च मार्कंडेयो
 महामुनिः ॥ २१ ॥ अष्टानवतिशक्रेषु पातेषु पतनं मुनेः ॥ ततः प्राप्तं हरेर्दास्यं मुनिना तपसः फलात् ॥ २२ ॥ प्रलये ब्रह्मणः पाते पत
 न लोमशस्य च ॥ दिक्पालानां ग्रहाणां च तदायुश्चिरजीविनाम् ॥ २३ ॥ अन्येषामपि देवानां मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् ॥ तदेवायुश्च
 रुद्राणां मां च मृत्युंजयं विना ॥ २४ ॥ प्रलये च विधेः पातो शिवलोकेऽप्यहं शिवः ॥ ब्रह्मभालोद्भवः शंभुः सर्वादिः सर्गभाषणः ॥
 ॥ २५ ॥ कृष्णवामांगसंभूता यथा राधा तथैव च ॥ तथैव दुर्गा लक्ष्मीश्च सावित्री च सरस्वती ॥ २६ ॥ आदित्योऽप्यदितेः पुत्रः
 कायव्यूहेन द्वादश ॥ तथैव च महेंद्रश्च कायव्यूहाश्चतुर्दश ॥ २७ ॥ तथैव वसवश्चाष्टौ रुद्राश्चैकादशैव ते ॥ मनुपाते चंद्रपातो विष
 यात्पतनं भवेत् ॥ २८ ॥ समाययौ च सर्वेषां निधनं प्रलयेऽपि च ॥ प्रलये दर्शयामास ब्रह्मांडं च जलप्लुतम् ॥ २९ ॥ ब्रह्माणं च
 स्वलोकं च स्वात्मानं शक्तिभिश्च माम् ॥ सर्वेषां मूलरूपश्च सर्वेशः कृष्ण एव च ॥ ३० ॥ भज पुत्रं राजसूये यज्ञेशं यज्ञका
 रणम् ॥ विधिवदक्षिणां दत्त्वा भवार्द्धिं तरयादव ॥ ३१ ॥ मुक्तिस्ते नास्ति निर्वाणा विषयी कश्यपो भवान् ॥ न ते दास्यं भक्त
 धनमदितिर्देवकी तथा ॥ ३२ ॥ ब्रज स्वर्गं भोगबीजं स्वस्थानममरालयम् ॥ शिवस्य वचनं श्रुत्वा संयतश्च शुभक्षणे ॥ ३३ ॥ तत्र

त्र. वै. ल.

॥ २६३ ॥

संभृतसंभारो राजसूयं चकार सः ॥ वसुदेवस्य हव्यं च साक्षाच्च जगृहुः सुराः ॥ ३४ ॥ यत्र साक्षाच्च यज्ञेशो यज्ञोयं दक्षिणा सह ॥
 पूर्णाहुतिं दत्तवन्तं वसुदेवमुवाच सः ॥ सनत्कुमारो भगवान्वासुदेवाज्ञया मुने ॥ ३५ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ सर्वस्वं दक्षिणां
 देहि तूर्णं लक्ष्मीपतेः पितः ॥ ३६ ॥ सार्थकं कुरु कर्मेदं वेदोक्तं वचनं शृणु ॥ दक्षिणां विप्रमुद्दिश्य यत्कालं चेन्न दीयते ॥ ३७ ॥
 मुहूर्ते तु व्यतीते सा दक्षिणा द्विगुणा भवेत् ॥ वासरे च बहिर्भूते भवेत्सापि चतुर्गुणा ॥ ३८ ॥ त्रिरात्रे समतीते तु षड्गुणा दक्षिणा
 भवेत् ॥ पक्षांते तु शतगुणा मासांते तु चतुर्गुणा ॥ ३९ ॥ षण्मासेष्यधिके न्यूने च साहस्रगुणा तथा ॥ वर्षांते सा लक्षगुणा ब्रह्म
 णोक्तं च यादव ॥ उभौ च नरकं यातः कर्मकर्तृपुरोहितौ ॥ ४० ॥ वसुदेवश्च तच्छ्रुत्वा सर्वस्वमुत्ससर्ज सः ॥ अधिकारांश्च साहादो
 वासुदेवाज्ञया तथा ॥ ४१ ॥ अमूल्यानां च रत्नानां दशकोटिमनुत्तमाम् ॥ ददौ गर्गाय सर्वादौ स्वयं लक्ष्मीपतेः पिता ॥ ४२ ॥ शत
 कोटिं मणीन्द्राणां स्वर्णानां तच्चतुर्गुणम् ॥ माणिक्यानां च मुक्तानां हीरकाणां तथैव च ॥ ४३ ॥ रौप्यं प्रवालं परमं स्वर्णपात्राणि या
 नि च ॥ स्वस्त्रीणां स्ववधूनां चाप्यमूल्यरत्नभूषणम् ॥ ४४ ॥ श्वेतचामरलक्षं च लक्षं च रत्नदर्पणम् ॥ कामधेनुगणं सर्वं शत
 कोटिगजानपि ॥ ४५ ॥ शतकोटिं गजेंद्राणामश्वानां तच्चतुर्गुणम् ॥ यद्भनं यादवानां च राज्ञो राजानुमोदनात् ॥ ४६ ॥ ग्रामाणां
 शतलक्षं च ससस्यं फलितं तरुम् ॥ धान्याचलानां लक्षं च शाल्यन्नानां तथैव च ॥ ४७ ॥ पायसं पिष्टकं चैव मिष्टान्नं च सुधो
 पमम् ॥ स्वस्तिकानां तिलानां च रम्याणि लडुकानि च ॥ ४८ ॥ दध्नां मधूनां दुग्धानां गुडानां हविषामपि ॥ कुल्यानां शतकं
 दत्त्वा परिहारं चकार सः ॥ ४९ ॥ सकर्पूरं च तांबूलं सुशीतं वासितं जलम् ॥ सुगंधि चंदनं चैव पारिजातस्य मालिकाम् ॥ ५० ॥
 आसनानि च रम्याणि वह्निशुद्धांशुकानि च ॥ रत्ननिर्माणतल्पानि पुष्पाणि च फलानि च ॥ ५१ ॥ प्रददौ ब्राह्मणेभ्यश्च प्रफुल्ल
 वदनेक्षणः ॥ देवांश्च भोजयामास ब्राह्मणानां मुखैः शुभैः ॥ ५२ ॥ देवाश्च मुनयो रात्रौ स्वरामाभिश्च रेमिरे ॥ प्रभाते प्रययुः सर्वे श्री
 कृष्णानुमतेन च ॥ ५३ ॥ यादवाः प्रययुः सर्वे द्वारकां कृष्णपालिताम् ॥ अमूल्यरत्नपूर्णां च रुक्मिणीदर्शनेन च ॥ ५४ ॥ ॥ इति

खं० ४ उ०

अ० १२५

॥ २६३ ॥

श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे पंचविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५ ॥ ॥
 ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ गणेशपूजनं कृत्वा माधवो यादवैः सह ॥ देवैर्मुनिभिरन्यैश्च देवीभिः सह नारद ॥ १ ॥ अंशेन देवो देवी
 भी रुक्मिण्याद्याभिरेव च ॥ प्रययौ द्वारकां रम्यां तस्थौ सिद्धाश्रमे स्वयम् ॥ २ ॥ कृत्वा सुप्रीतिसंभाषां सार्द्धं गोलोकवासिभिः ॥
 गोपैः सुहृद्भिर्नन्देन मात्रा गोप्या यशोदया ॥ ३ ॥ उवाच मातरं तातं सुनीतं च यथोचितम् ॥ गोपांश्च गोकुलस्थांश्च बन्धुवर्गांश्च सांप्र
 तम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ गच्छ नन्दव्रजं नन्द तात प्राणस्य वल्लभ ॥ मातर्यशोदे त्वमपि परमार्थे यशस्विनि ॥ ५ ॥
 भुक्त्वा कालावशेषं च गच्छ गोकुलमुत्तमम् ॥ सालोक्यमुक्तिं दास्यामि सार्द्धं गोकुलवासिभिः ॥ ६ ॥ इत्युक्त्वा भगवान्कृष्णः
 पित्रोरनुमतेन च ॥ जगाम राधिकास्थानं नन्दश्च गोकुलं तथा ॥ ७ ॥ ददर्श राधां रुचिरां मुक्ताहारां च सस्मिताम् ॥ यथा द्वादशव
 र्णीयां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥ ८ ॥ रत्नोच्चैरासनस्थां च गोपीत्रिशतकोटिभिः ॥ आवृतां वेत्रहस्ताभिः सस्मिताभिश्च सांप्रतम् ॥
 ॥ ९ ॥ दृष्ट्वा च दूरतो राधा श्रीकृष्णं प्राणवल्लभा ॥ शिशुवेषं सुवेषं च सुन्दरेशं च सस्मितम् ॥ १० ॥ नवीनजलदश्यामं पीतकौशेयवा
 ससम् ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं रत्नभूषणभूषितम् ॥ ११ ॥ मयूरपिच्छचूडं च मालतीमाल्यशोभितम् ॥ ईषद्भास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहवि
 ग्रहम् ॥ १२ ॥ क्रीडाकमलमम्लानं धृतवंतं मनोहरम् ॥ मुरलीहस्तविन्यस्तं सुप्रशस्तं च दर्पणम् ॥ १३ ॥ जवेन च समुत्थाय गोपीभिः
 सह सादरम् ॥ प्रणम्य परया भक्त्या तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ १४ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजी
 वितम् ॥ यदृष्ट्वा मुखचन्द्रं ते सुस्निग्धं लोचनं मनः ॥ १५ ॥ पंचप्राणाश्च स्निग्धाश्च परमात्मा च सुप्रियः ॥ उभयोर्हर्षबीजं
 च दुर्लभं बंधुदर्शनम् ॥ १६ ॥ शोकार्णवे निमग्नाहं प्रदग्धा विरहानलैः ॥ त्वदृष्ट्यामृतवृष्ट्या च सुसिक्ताय सुशीलता ॥ १७ ॥
 शिवा शिवप्रदाहं च शिवबीजा त्वया सह ॥ शिवस्वरूपा निश्चेष्टाण्यदृष्टा च त्वया विना ॥ १८ ॥ त्वयि तिष्ठति देहे च देही श्रीमा
 ञ्जुचिः स्वयम् ॥ सर्वशक्तिस्वरूपा च शिवरूपा गते त्वयि ॥ १९ ॥ स्त्रीपुंसोर्विरहो नाथ सामान्यश्च सुदारुणः ॥ यांत्येव शक्तिभिः

त्र वै. क.
॥२६४॥

प्राणा विच्छेदात्परमात्मः ॥ २० ॥ इत्युक्त्वा राधिका देवी परमात्मानमीश्वरम् ॥ स्वासने वासयामास कृत्वा पादार्चनं मुदा ॥
॥ २१ ॥ रत्नसिंहासने श्रीमानुवास राधया सह ॥ गोपीभिः सहितः शश्वत्सेवितः श्वेतचामरैः ॥ २२ ॥ चंदना सा ददौ गात्रे सुगंधि
चंदनं हरेः ॥ सस्मिता रत्नमाला सा रत्नमालां गले ददौ ॥ २३ ॥ पद्मैः पद्मार्चिते पादपद्मे पद्मावती सती ॥ अर्घ्यं ददौ सा
सजलं दूर्वा पुष्पं च चंदनम् ॥ २४ ॥ मालती मालतीमाल्यं चूडायां च हरेर्ददौ ॥ चंपा पुष्पस्य पुटकं ददौ च पार्वती सती ॥ २५ ॥
पारिजाता च हरये पारिजातं ददौ मुदा ॥ सकर्पूरं च तांबूलं वासितं शीतलं जलम् ॥ ददौ कदंबमाला सा कदंबमालिकां शुभाम् ॥
॥ २६ ॥ क्रीडाकमलमल्लानममूल्यं रत्नदर्पणम् ॥ ददौ हस्ते हरेरेव कमला सा सुकोमला ॥ २७ ॥ वरुणेन पुरा दत्तं वस्त्रयुग्मं च
सुंदरम् ॥ साक्षाद्गोरोचनाभं च सुंदरी हरये ददौ ॥ २८ ॥ मधुपात्रं वधूस्तस्मै मधुरं मधुपूर्णकम् ॥ सुधापूर्णं सुधापात्रं ददौ भक्त्या
सुधामुखी ॥ २९ ॥ चकार पुष्पशय्यां च गोपी चंदनचर्चिताम् ॥ अल्लानमालतीपुष्पमालाजालविभूषिताम् ॥ ३० ॥ रत्नैर्द्रसा
रनिर्माणमंदिरे सुमनोहरे ॥ मणीर्द्रमुक्तामाणिक्यहीरहारविभूषिते ॥ ३१ ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तेन वायुना सुरभीकृते ॥ रत्नप्रदीपशत
कैर्ज्वलद्भिश्च सुदीपिते ॥ ३२ ॥ धूपिते सततं धूपैर्नानावस्तुसमन्वितैः ॥ कृत्वा शय्यां रतिकरीं ययुर्गोप्यश्च सस्मिताः ॥ ३३ ॥
दृष्ट्वा रहसि तल्पं च सुरम्यं सुमनोहरम् ॥ माधवो राधया सार्धं विवेश रतिमंदिरम् ॥ ३४ ॥ नानाप्रकारहास्यं च परिहासं स्मरोचि
तम् ॥ द्वयोर्बभूव तल्पे च मदनातुरयोस्तथा ॥ ३५ ॥ माल्यं ददौ च कृष्णाय तांबूलं च सुवासितम् ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तं च चंदनं
श्यामवक्षसि ॥ ३६ ॥ चारुचंपकपुष्पं च चूडायां प्रददौ सती ॥ सहस्रदलसंसक्तक्रीडापद्मं करे ददौ ॥ ३७ ॥ प्रक्षिप्य मुरलीं हस्ता
त्प्रददौ रत्नदर्पणम् ॥ पारिजातस्य कुसुममल्लानं पुरतो ददौ ॥ ३८ ॥ उवाच मधुरं राधा रहस्यं मधुरं वचः ॥ सस्मिता सस्मितं
शांतं कांतं कांतामनोहरम् ॥ ३९ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ निष्फलं मंगलप्रश्नं मंगलं मंगलालये ॥ सर्वमंगलबीजे च मांगल्ये
मंगलप्रदे ॥ ४० ॥ तथापि कुशलप्रश्नं सांप्रतं समयोचितम् ॥ लौकिको व्यवहारोपि वेदेभ्यो बलवांस्तथा ॥ ४१ ॥ कुशलं रुक्मिणी

खं० ४ उ.
अ० १२६

॥२६४॥

कांत सत्यभामेश सांप्रतम् ॥ महेन्द्रेण समं युद्धं लीलया च यदाज्ञया ॥ ४२ ॥ पारिजाततरुं स्वर्गादुत्पाटय चामरावतीम् ॥ गत्वा
 विजित्य देवांश्च तस्यै दत्तमिति श्रुतम् ॥ ४३ ॥ पुण्यकं च कृतं तेन पारिजातेन सुव्रतम् ॥ त्वामेव साध्यं कांतं च संपूर्णं दक्षिणां
 ददौ ॥ ४४ ॥ ब्रह्मेशोषासाध्यस्त्वं तथा साध्यः कृतः कथम् ॥ सर्वाभ्यः कामिनीभ्यश्च सत्यभामां बिभर्षि च ॥ ४५ ॥ रुक्मिण्याः
 प्रेमसौभाग्यमतिरिक्तं च गौरवम् ॥ भयं मानं च धन्यायां सत्यायां सततं श्रुतम् ॥ ४६ ॥ सत्यं जांबवतीकांतं वद मां च सुनिश्चितम् ॥
 तासु सर्वासु कांतासु कस्यास्ते प्रेम चाधिकम् ॥ ४७ ॥ शृंगारे सर्वभावे वा तासु का रसिका परा ॥ त्वयि स्निग्धा विदग्धा का
 तासु धन्यातिमुव्रता ॥ ४८ ॥ सा स्त्री भावानुरक्ता या भार्या पाति पतिश्च सः ॥ प्रेमातिरिक्तं स्त्रीपुंसोद्धेलोक्येषु सुदुर्लभम् ॥ ४९ ॥
 रसिका स्त्री विजानाति सती गुणवती पतिम् ॥ गुणज्ञं रसिकं शूरं सुशीलं सुरतौ सदा ॥ ५० ॥ दूराद्धावति पद्मार्थं मधुलोमान्म
 धुव्रतः ॥ भेकस्तत्र हि जानाति तन्मूर्ध्नि पादमुत्सृजेत् ॥ ५१ ॥ यंत्री जानाति संगीतरसं यंत्रं च नैव च ॥ दुग्धस्वादं विदग्धश्च न
 दर्वी नैव भाजनम् ॥ ५२ ॥ परिपक्वफलास्वादं जानन्ति भोगिनः सुखम् ॥ एकत्रावस्थिताः शश्वन्न किञ्चित्फलिनो यथा ॥ ५३ ॥ सुशी
 तलजलास्वादं विजानन्ति कृषीवलाः ॥ न च वापी न च घटश्चैकत्रावस्थितो यथा ॥ ५४ ॥ भोगिनो हि विजानन्ति शालिस्वादुरसं
 परम् ॥ एकत्रावस्थितं चेत्तु न क्षेत्रं भाजनं यथा ॥ ५५ ॥ बुबुधे चंदनाघ्राणं चंदनार्थी च भोगवित् ॥ न गर्दभो भारवाही न तस्य
 पात्रिका यथा ॥ ५६ ॥ यं न जानन्ति वेदाश्च ब्रह्मेशानादयस्तथा ॥ योगिनो मुनयः सिद्धास्तं किं जानन्ति योषितः ॥ ५७ ॥ सौभा
 ग्यं गौरवं प्रेम दुर्लभं नित्यनूतनम् ॥ योषितां च परं नैव चूर्णीभूतं क्षणेन च ॥ ५८ ॥ अत्युच्छ्रितो निपतनं प्राप्नोत्येव ध्रुवं
 प्रभो ॥ आराद्विपत्तिबीजं च वैष्णवानां विहिंसनम् ॥ ५९ ॥ श्रीदामा च मया शतस्त्वद्भक्तो भक्तवत्सलः ॥ एतादृशी विप
 त्तिर्मे पुत्र श्रीदामशापतः ॥ ६० ॥ ईश्वरः कस्य वा बंधुः प्रियो वा विप्रियस्तथा ॥ सततं भक्तिसाध्यश्च यो भक्तश्च तदीश्वरः ॥ ६१ ॥
 वेदाच्च वैदिकाः संतः पुराणानि वदन्ति च ॥ राधाया माधवः साध्यो भगवानिति निष्फलम् ॥ ६२ ॥ जित्वा च सगणं शंभुं

ब्र. वै. क.

॥२६५॥

बाणस्य भुजकृतनम् ॥ कृत्वा च रुक्मिणीपौत्रः समानीतः समार्यकः ॥ ६३ ॥ अहो त्वयि समायाते रुक्मिणी किमुवाच ह ॥
 प्रेम स्थितं समानं ते किं विवृद्धं च गौरवम् ॥ ६४ ॥ कुरुपांडवयुद्धेन कुरवो निहतास्त्वया ॥ पांडवार्थे तथा भूपाः क साम्यं पर
 मात्मनः ॥ ६५ ॥ साक्षान्महेंद्रजातस्य कौंतेयस्यार्जुनस्य च ॥ राजमंडलमध्यस्थो भवानेव हि सारथिः ॥ ६६ ॥ तेन भक्तेन
 युद्धेन भीष्मेण च महात्मना ॥ लज्जितेन किमुक्तं ते महतीषु सभासु च ॥ ६७ ॥ देवैरपि कथं दृष्टो ब्रह्मेशशेषसंज्ञकैः ॥ भक्तसिंहैर्मृतैः
 सर्वैर्न चोक्तं किंचिदेव सः ॥ ६८ ॥ यश्चानिर्वचनीयश्च वेदेषु च चतुर्षु च ॥ पुराणेष्वितिहासेषु प्रकृतेः पर ईश्वरः ॥ ६९ ॥ निर्गुणश्च
 निरीहश्च निर्लिप्तः सर्वकर्मणाम् ॥ कर्मणां साक्षिरूपश्च भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ ७० ॥ परं ब्रह्म परं ज्योतिः परमेशः परात्परः ॥ परमात्मा
 च सर्वेषां सूतो नररथस्थितः ॥ ७१ ॥ त्वया कुब्जा च संभुक्ता वृद्धा क्षत्रियकामिनी ॥ अपुत्रिणी चाधिकांगी यूनास्पृश्या च
 प्राक्तनात् ॥ ७२ ॥ त्वया च निहतः कंसो मातुलः केन हेतुना ॥ आयास्यतीति कृत्वा च गतं न पुनरागतम् ॥ ७३ ॥ निहत्य
 यादवान्सर्वान्विभज्य द्वारकां पुरीम् ॥ त्वां निबध्य समानेतुमीश्वरी वारिता जनैः ॥ ७४ ॥ इत्युक्त्वा राधिका देवी भृशमुच्चै रुरोद
 सा ॥ मूर्च्छां संप्राप सहसा निर्निश्वासा बभूव ह ॥ ७५ ॥ गोप्यो गवाक्षजालस्थाः शुश्रुवुर्ददृशुस्तथा ॥ दृष्ट्वा तामाययुः सर्वा उच्च
 राधा मृतेति च ॥ ७६ ॥ उच्चैस्ता रुरुदुः सर्वाः क्रोडे कृत्वा च राधिकाम् ॥ उच्चुस्ता रक्षरक्षेति हरे नरहरे प्रभो ॥ ७७ ॥ ॥ गोप्य
 उच्चुः ॥ ॥ किं कृतं किं कृतं कृष्ण त्वया राधा मृता च नः ॥ राधां जीवय भद्रं ते यास्यामः काननं वयम् ॥ ७८ ॥ अन्यथा
 स्त्रीवधं तुभ्यं दास्यामः सर्वयोषितः ॥ ७९ ॥ गोपीनां वचनं श्रुत्वा राधिकायाश्च माधवः ॥ उवाच जीवयामास सुधादृष्ट्या च
 नारद ॥ ८० ॥ उत्तस्थौ राधिका देवी रुदन्ती मानिनी सती ॥ गोप्यस्तां बोधयामासुः क्रोडे कृत्वा पुनःपुनः ॥ ८१ ॥
 ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ शृणु राधे प्रवक्ष्यामि ज्ञानमाध्यात्मिकं परम् ॥ यच्छ्रुत्वा हलिको मूर्खः सद्यो भवति पंडितः ॥ ८२ ॥
 जात्याहं जगतां स्वामी किं रुक्मिण्यादियोषिताम् ॥ कार्यकारणरूपोहं व्यक्तो राधे पृथक्पृथक् ॥ ८३ ॥ एकात्माहं च विश्वेषां

खं०४ उ.

अ० १२६

॥२६५॥

जात्या ज्योतिर्मयः स्वयम् ॥ सर्वप्राणिषु व्यक्त्या चाप्याब्रह्मादितृणादिषु ॥ ८४ ॥ एकस्मिंश्च भुक्तवति न तुष्टोन्वो जनस्तथा ॥
 मय्यात्मनि गतेष्येको मृतोप्यन्यः सुजीवति ॥ ८५ ॥ जात्याहं कृष्णरूपश्च परिपूर्णतमः स्वयम् ॥ गोलोके गोकुले रम्ये क्षेत्रे वृंदावने
 वने ॥ ८६ ॥ द्विभुजो गोपवेषश्च स्वयं राधापतिः शिशुः ॥ गोपालैर्गोपिकाभिश्च सहितः कामधेनुभिः ॥ ८७ ॥ चतुर्भुजोहं वैकुण्ठे
 द्विधारूपः सनातनः ॥ लक्ष्मीसरस्वतीकांतः सततं शांतविग्रहः ॥ ८८ ॥ यन्मानसी सिंधुकन्या मर्त्यलक्ष्मीपतिर्भुवि ॥ श्वेतद्वीपे
 च क्षीरोदे तत्रापि च चतुर्भुजः ॥ ८९ ॥ अहं नारायणर्षिश्च नरो धर्मः सनातनः ॥ धर्मवक्ता च धर्मिष्ठो धर्मवर्त्मप्रवर्तकः ॥ ९० ॥
 शांतिर्लक्ष्मीस्वरूपा च धर्मिष्ठा च पतिव्रता ॥ अत्र तस्याः पतिरहं पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ ९१ ॥ सिद्धेशः सिद्धिदः साक्षात्कपिलोहं
 सतीपतिः ॥ नानारूपधरोहं च व्यक्तिभेदेन सुंदरि ॥ ९२ ॥ अहं चतुर्भुजः शश्वद्वार्वत्यां रुक्मिणीपतिः ॥ अहं क्षीरोदशायी च
 सत्यभामागृहे शुभे ॥ ९३ ॥ अन्यासां मंदिरेऽहं च कायव्यूहात्पृथक्पृथक् ॥ अहं नारायणर्षिश्च फाल्गुनस्यास्य सारथिः ॥ ९४ ॥
 स नरर्षिर्धर्मपुत्रो मदंशो बलवान्भुवि ॥ तपसाराधितस्तेन सारथ्येऽहं च पुष्करे ॥ ९५ ॥ यथा त्वं राधिका देवी गोलोके गोकुले
 तथा ॥ वैकुण्ठे च महालक्ष्मीर्भवती च सरस्वती ॥ ९६ ॥ भवती मर्त्यलक्ष्मीश्च क्षीरोदशायिनः प्रिया ॥ धर्मपुत्रवधूस्त्वं च शांति
 र्लक्ष्मीः स्वरूपिणी ॥ ९७ ॥ कपिलस्य प्रिया कांता भारते भारती सती ॥ त्वं सीता मिथिलायां च त्वच्छाया द्रौपदी सती ॥
 ॥ ९८ ॥ द्वारवत्यां महालक्ष्मीर्भवती रुक्मिणी सती ॥ पंचानां पांडवानां च भवती कलया प्रिया ॥ ९९ ॥ रावणेन हृता त्वं
 च त्वं च रामस्य कामिनी ॥ नानारूपा यथा त्वं च छायाया कलया सति ॥ १०० ॥ नानारूपस्तथाहं च स्वांशेन कलया
 तथा ॥ परिपूर्णतमोहं च परमात्मा परात्परः ॥ १ ॥ इति ते कथितं सर्वमाध्यात्मिकमिदं सति ॥ राधे सर्वापराधं मे क्षमस्व परमे
 श्वरि ॥ २ ॥ श्रीकृष्णवचनं श्रुत्वा परितुष्टा च राधिका ॥ परितुष्टाश्च गोप्यश्च प्रणेषुः परमेश्वरम् ॥ १०३ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्म
 वैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥ ॥ श्रीनारायण

ब्र. वै. क.

॥२६६॥

उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णवचनं श्रुत्वा प्रहृष्टा गोपिका मुदा ॥ मंदिरं प्रययुः सर्वाः प्रणम्य राधिकां प्रभुम् ॥१॥ राधाशृंगारभावं च कला
 षोडशपूर्वकम् ॥ चकार सस्मिता साध्वी वक्रचंचललोचना ॥२॥ दत्त्वा च चन्दनं माल्यं स्वामिने पुनरेव च ॥ रहस्यं च परीहास्यं
 पुनरेव चकार सः ॥३॥ आकृष्य राधिकां कृष्णः समानीय स्ववक्षसि ॥ ओष्ठाधरं कपोलं च गंडयुग्मं चुचुंब च ॥४॥ राधा चुचुंब
 कृष्णस्य मुखचंद्रं मनोहरम् ॥ चकार कृष्णं प्राणेशं बाहुभ्यां च स्ववक्षसि ॥५॥ शृंगारं षोडशविधं कामशास्त्रोक्तमीप्सितम् ॥ स्त्रीपुंसो
 स्तोषजनकं चकार भगवान्प्रभुः ॥६॥ नखविक्षतसर्वांगा दशनेनाधरक्षता ॥ पुलकांचितदेहा सा तंद्रिता वामनस्तनी ॥७॥ मूर्च्छिता
 सुखसंभोगाद्विलग्ना हतचेतना ॥ आसमात्रावशेषा च निद्रासुद्रितलोचना ॥८॥ रतिशूरा कोमलांगी कांतवक्षस्थलस्थिता ॥ शीते
 सुखोष्णसर्वांगी ग्रीष्मे सा सुखशीतला ॥९॥ शृंगारकाले सुखदा सांद्रश्रोणिपयोधरा ॥ नितंबभारा नम्रा च प्रसंगे सुखदायिका ॥१०॥
 विदग्धारसिका श्रेष्ठा कामुकी च वरांगना ॥ सहसा चेतनं प्राप्य शुश्राव कोकिलध्वनिम् ॥११॥ श्रुत्वा परमभीता सा दीना दीनविशं
 कया ॥ उवाच परमा सा च परमेशं परात्परम् ॥ बाहुश्रोणियुगाभ्यां च निबध्य च पुनःपुनः ॥१२॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ रासं गच्छ
 महाभाग पुण्यं वृन्दावनं वनम् ॥ तत्र क्रीडां करिष्यामि जलेन च स्थलेन च ॥१३॥ पुनर्यास्यामि मलयं सुन्दरं मणिमंदिरम् ॥ अपरं
 यद्रहस्यं वा जन्मना न श्रुतं मया ॥१४॥ तत्र यामि त्वया सार्द्धमिति मे लालसा परा ॥ परस्परैकालापेन प्रययौ रजनी शुभा ॥१५॥
 अरुणोदयकालेपि न त्यजेन्माधवं सती ॥ माधवः प्रीतिवचसा बोधयामास साधनात् ॥१६॥ प्रातःकृत्यं ततः कृत्वा स्वारुरोह रथं
 हरिः ॥ गोपीभी राधया सार्धं शरत्कमललोचनः ॥१७॥ योजनायतविस्तीर्णं गृहैस्त्रिशतकोटिभिः ॥ मणींद्रसारनिर्माणैर्ज्वलद्भिर्ह
 पशोभितम् ॥१८॥ गोलोकादागतं तत्र मनोयायि मनोहरम् ॥ सहस्रवक्रसंयुक्तं सहस्राश्वैः प्रचालितम् ॥१९॥ मणिस्तंभैश्चि
 कोटीभी रत्नराजिविराजितम् ॥ मुक्तामाणिक्यपरमैर्हीरहारैः सुशोभितम् ॥२०॥ नानाचित्रैर्विचित्रैश्च श्वेतचामरदर्पणैः ॥ वह्नि
 शुद्धांशुकैर्दीप्तैर्मालाजालैर्विभूषितम् ॥२१॥ रत्ननिर्माणतल्पैश्च पुष्पचंदनचर्चितम् ॥ समानरूपवेषैश्च गोपीलक्षैः समावृतम् ॥२२॥

ख० ४ उ०

अ० १२७

॥२६६॥

रथेन तेन भगवान्पुनर्वृन्दावनं ययौ ॥ तत्र गत्वा निशाकाले विजहार जले स्थले ॥ २३ ॥ शृंगारं सुचिरं कृत्वा वनेषूपवनेषु च ॥
 राधिकां दर्शयामास यथा सर्वं च नूतनम् ॥ २४ ॥ विस्पंदके सुरसने माहेंद्रे नंदने वने ॥ सुमेरुशिखरे रम्ये पर्वते गंधमादने ॥ २५ ॥
 शैलेशैले सुंदरे च कंदरेकंदरे वने ॥ पुष्पोद्याने सुरहसि नद्यां नद्यां नदेनदे ॥ २६ ॥ समुद्रपुलिने रम्ये पारिजातवने वने ॥ सुभद्रे
 पुष्पभद्रे च नारायणसरोवरे ॥ २७ ॥ पवनस्यैव निलये मलये च सुरालये ॥ त्रिकूटे भद्रकूटे च पंचकूटे सुकूटके ॥ २८ ॥ देवानां
 कमनीयायां कांचन्यां च तथैव च ॥ समुद्रे च समुद्रे च द्वीपे द्वीपे मनोहरे ॥ २९ ॥ खर्वटे प्रवरे रम्ये पुण्यचंद्रसरोवरे ॥ सुपार्श्वे
 मुनिपार्श्वे च स रेमे रामया सह ॥ ३० ॥ शीघ्रं च पुनरागत्य जंबूद्वीपं च पुण्यदम् ॥ द्वारकां दर्शयामास पर्वतं रैवतं तथा ॥ ३१ ॥
 गोकुलं पुनरागत्य गोपगोकुलसंकुलम् ॥ तत्र दृष्ट्वा च भांडीरं पुण्यं वृन्दावनं ययौ ॥ ३२ ॥ श्रीकृष्णागमनं श्रुत्वा यशोदा दनं एव
 च ॥ गोपी गोप्यश्च वृद्धाश्चाप्यश्रुनेत्रा निराकुलाः ॥ ३३ ॥ वारणेंद्रं पुरस्कृत्य वेश्यां च नटनर्तकाः ॥ पतिपुत्रवतीं साध्वीं ब्राह्मणीं ब्राह्मणं
 तथा ॥ ३४ ॥ यथा देवाश्च वह्निं च दृष्ट्वा नंदं च मातरम् ॥ आययुर्बालकृष्णश्च राधया सह माधवः ॥ ३५ ॥ मातुः क्रोडमारुरोह
 प्रहस्य मधुसूदनः ॥ ॥ नंदं यशोदया सार्द्धं चुचुंब सुखपंकजम् ॥ ३६ ॥ आश्लिष्य भृशमुच्चैश्च सिपेच नेत्रजैर्जलैः ॥ स्वयं च भग
 वान्कृष्णो यशोदायास्तनं पपौ ॥ ३७ ॥ तादृशं ददृशुः सर्वे यादृशो मथुरां ययौ ॥ मुरलीहस्तविन्यस्तं रत्नभूषणभूषितम् ॥ ३८ ॥
 यथैकादशवर्षीयं शोभितं पीतवाससा ॥ मयूरपिच्छचूडं च मालतीमाल्यमंडितम् ॥ ३९ ॥ मंदिरं वेशयामास राधया सह माधवम् ॥
 यशोदा मंगलं कृत्वा भोजयामास ब्राह्मणान् ॥ ४० ॥ पूजां चकार गोपीनां मुनीनां च यथा जनः ॥ मणिरत्नं प्रवालं च सुवर्णं परमं
 तथा ॥ ४१ ॥ मुक्तामाणिक्यहीरं च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ गजरत्नं गवां रत्नमश्वरत्नं मनोहरम् ॥ ४२ ॥ आसनानि च पात्राणि
 भूषणानि तथैव च ॥ धान्यान्यपि च सस्यानि वस्त्राणि च तथा ददौ ॥ ४३ ॥ अपूर्वं दर्शयामास राधया सह माधवम् ॥ गोपीगणं
 च मिष्टान्नं सादरेणापि नारद ॥ ४४ ॥ दुन्दुभीन्वादयामास कारयामास मंगलम् ॥ देवांश्च भोजयामास सानंदं च मनो

त्र. वै. रु.
॥२६७॥

हरम् ॥४५॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे सप्तविंशत्यधिकंशततमोऽध्यायः ॥१२७॥
॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ श्रीकृष्णश्च समाह्वानं गोपांश्चापि चकार सः ॥ भांडीरे वटमूले च तत्र स्वयमुवास ह ॥ १ ॥ पुरात्रं च
ददौ तस्मै यत्रैव ब्राह्मणीगणः ॥ उवास राधिका देवी वामपार्श्वे हरेरपि ॥ २ ॥ दक्षिणे नंदगोपश्च यशोदासहितस्तथा ॥ तदक्षिणे वृष
भानुस्तद्रामे सा कलावती ॥ ३ ॥ अन्ये गोपाश्च गोप्यश्च बांधवाः सुहृदस्तथा ॥ तानुवाच स गोविंदो याथार्थ्यं समयोचितम् ॥ ४ ॥
॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शृणु नंद प्रवक्ष्यामि सांप्रतं समयोचितम् ॥ सत्यं च परमार्थं च परलोकसुखावहम् ॥ ५ ॥ आब्रह्म
स्तंबपर्यंतं भ्रमं सर्वं निशामय ॥ विद्युद्दीप्तिर्जलेरेषा यथा तोयस्य बुद्बुदम् ॥ ६ ॥ मथुरायां सर्वमुक्तं नावशेषं च किंचन ॥ यशोदां
बोधयामास राधिका कदलीवने ॥ ७ ॥ तदेव सत्यं परमं भ्रमध्वांतप्रदीपकम् ॥ विहाय मिथ्यामायां च स्मर तत्परमं पदम् ॥ ८ ॥
जन्ममृत्युजराव्याधिहरं हर्षकरं परम् ॥ शोकसंतापहरणं कर्ममूलनिकृंतनम् ॥ ९ ॥ मामेव परमं ब्रह्म भगवंतं सनातनम् ॥
ध्यायं ध्यायं पुत्रबुद्धिं त्यक्त्वा लभ परं पदम् ॥ १० ॥ गोलोकं गच्छ शीघ्रं त्वं सार्द्धं गोकुलवासिभिः ॥ आरात्कलेरागमनं
कर्ममूलनिकृंतनम् ॥ ११ ॥ स्त्रीपुंसोर्नियमो नास्ति जातीनां च तथैव च ॥ विप्रे संध्याधिकं नास्ति चिह्नं यज्ञोपवीतकम् ॥ १२ ॥
यज्ञसूत्रं च तिलकं शेषं लुप्तं सुनिश्चितम् ॥ दिवाव्यवायनिरतं विरतं धर्मकर्मणि ॥ १३ ॥ यज्ञानां च व्रतानां च तपसां लुप्तमेव च ॥
केदारकन्याशापेन धर्मो नास्त्येव केवलम् ॥ १४ ॥ स्वच्छंदगामिनीस्त्रीणां पतिश्च सततं वशे ॥ ताडयेत्सततं तं च भर्त्सयेच्च
दिवानिशम् ॥ १५ ॥ प्राधान्यं स्त्रीकुटुंबानां स्त्रीणां च सततं व्रज ॥ स्वामी च भक्तस्तासां च पराभूतो निरंतरम् ॥ १६ ॥ कलौ च
योषितः सर्वा जारसेवासु तत्पराः ॥ शतपुत्रसमस्नेहस्तासां जारे भविष्यति ॥ १७ ॥ ददाति तस्मै भक्ष्यं च यथा भृत्याय कोपतः ॥
सस्मिता सकटाक्षा सामृतदृष्ट्या निरंतरम् ॥ १८ ॥ जारं पश्यति कामेन विषदृष्ट्या पतिं सदा ॥ सततं गौरवं तासां स्नेहं च जार
बांधवे ॥ १९ ॥ पत्यौ करप्रहारं च नित्यं नित्यं करोति च ॥ मिष्टान्नं श्रद्धया भक्त्या जाराय प्रददाति च ॥ २० ॥ वेषयुक्ता च

खं० ४ उ.
अ० १२८

॥२६७॥

सततं जारसेवनतत्परा ॥ प्राणा बंधुर्गतिश्चात्मा कलौ जारश्च योषिताम् ॥ २१ ॥ लुप्ता चातिथिसेवा च प्रलुप्तं विष्णुसेवनम् ॥ पितृणा
 मर्चनं चैव देवानां च तथैव च ॥ २२ ॥ विष्णुवैष्णवयोर्द्वेषी सततं च नरो भवेत् ॥ वाममंत्रोपासकाश्च चतुर्वर्णाश्च तत्पराः ॥ २३ ॥
 शालग्रामं च तुलसीं कुशं गंगोदकं तथा ॥ न स्पृशेन्मानवो धूर्तो म्लेच्छाचाररतः सदा ॥ २४ ॥ कारणं कारणानां च सर्वेषां सर्ववी
 जकम् ॥ सुखदं मोक्षदं शश्वदातारं सर्वसंपदाम् ॥ २५ ॥ त्यक्त्वा मां परया भक्त्या क्षुद्रसंपत्प्रदायिनम् ॥ वेदनिघ्नं वाममंत्रं जपेद्वि
 प्रश्च मायया ॥ २६ ॥ सनातनी विष्णुमाया वंचितं तं करिष्यति ॥ ममाज्ञया भगवती जगतां च दुरत्यया ॥ २७ ॥ कलेर्दशसहस्राणि
 मदर्चा भुवि तिष्ठति ॥ तदर्धानि च वर्षाणां गंगा भुवनपावनी ॥ २८ ॥ तुलसी विष्णुभक्ताश्च यावद्गंगा च कीर्तनम् ॥ पुराणानि
 च स्वल्पानि तावदेव महीतले ॥ २९ ॥ मम चोत्कीर्तनं नास्ति एतदन्ते कलौ व्रज ॥ एकवर्णा भविष्यन्ति किराता बलिनः शठाः ॥
 ॥ ३० ॥ पित्रोः सेवा गुरोः सेवा सेवा च देवविप्रयोः ॥ विवर्जिता नराः सर्वे चातिथीनां तथैव च ॥ ३१ ॥ सस्यहीना भवेत्पृथ्वी सा
 चावृष्ट्या निरंतरम् ॥ फलहीनोपि वृक्षश्च जलहीना सरित्था ॥ ३२ ॥ वेदहीनो ब्राह्मणश्च बलहीनश्च भूपतिः ॥ जातिहीना जनाः
 सर्वे म्लेच्छो भूपो भविष्यति ॥ ३३ ॥ भृत्यवत्ताडयेत्तातं पुत्रः शिष्यस्तथा गुरुम् ॥ कांतं च ताडयेत्कांता लुब्धकुक्कुटवद्गृही ॥ ३४ ॥
 नश्यन्ति सकला लोकाः कलौ शेषे च पापिनः ॥ सूर्याणामातपात्केचिज्जलौघेनापि केचन ॥ ३५ ॥ हे वैश्येन्द्र सति कलौ
 न नश्यति वसुन्धरा ॥ पुनः सृष्टिर्भवेत्सत्यं सत्यबीजं निरंतरम् ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्नंतरे विप्र रथमेव मनोहरम् ॥ चतुर्योजन
 विस्तीर्णमूर्ध्वं च पंचयोजनम् ॥ ३७ ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं रत्नैर्द्रसारनिर्मितम् ॥ अम्लानपारिजातानां मालाजालविराजितम् ॥
 ॥ ३८ ॥ मणीनां कौस्तुभानां च भूषणेन विभूषितम् ॥ अमूल्यरत्नकलशं हीरहारविलंबितम् ॥ ३९ ॥ मनोहरैः परिष्वक्तं सहस्र
 कोटिमंदिरैः ॥ सहस्रद्वयचक्रं च सहस्रद्वयघोटकम् ॥ ४० ॥ सूक्ष्मवस्त्राच्छादितं च गोपीकोटीभिरावृतम् ॥ गोलोकादागतं तूर्णं
 ददृशुः सहसा व्रजे ॥ ४१ ॥ कृष्णाज्ञया तमारुह्य ययुर्गोलोकसुत्तमम् ॥ राधा कलावती देवी धन्या चायोनि संभवा ॥ ४२ ॥
 गोलोकादागता गोप्यश्चायोनि संभवाश्च ताः ॥ श्रुतिपत्न्यश्च ताः सर्वाः स्वशरीरेण नारद ॥ ४३ ॥ सर्वे त्यक्त्वा शरीराणि नश्व

ब्र. वै. क.
॥२६८॥

राणि सुनिश्चितम् ॥ गोलोकं च ययौ राधा सार्धं गोकुलवासिभिः ॥ ४४ ॥ ददर्श विरजातीरं नानारत्नविभूषितम् ॥ तदुत्तीर्य
ययौ विप्र शतशृंगं च पर्वतम् ॥ ४५ ॥ नानामणिगणाकीर्णं रासमंडलमंडितम् ॥ ततो ययौ कियदूरं पुण्यं वृन्दावनं वनम् ॥
॥ ४६ ॥ सा ददर्शाक्षयवटमूर्ध्वे त्रिशतयोजनम् ॥ शतयोजनविस्तीर्णं शाखाकोटिसमावृतम् ॥ ४७ ॥ रक्तवर्णैः फलौघैश्च स्थूलै
रपि विभूषितम् ॥ गोपीकोटिसहस्रैश्च सार्द्धं वृन्दा मनोहरा ॥ ४८ ॥ अनुव्रजं सादरं च सस्मिता सा समाययौ ॥ अवरुह्य रथात्तूर्ण
राधां सा प्रणनाम च ॥ ४९ ॥ रासेश्वरीं तां संभाष्य प्रविवेश स्वमालयम् ॥ रत्नसिंहासने रम्ये हीरहारसमन्विताम् ॥ ५० ॥ वृन्दा
तां वासयामास पादसेवनतत्परा ॥ सप्तभिश्च सखीभिश्च सेवितां श्वेतचामरैः ॥ ५१ ॥ आययुर्गोपिकाः सर्वा द्रष्टुं तां परमेश्वरीम् ॥
नन्दादिकं प्रकल्प्यैतद्वाधा वासं पृथक्पृथक् ॥ ५२ ॥ परमानंदरूपा सा परमानंदपूर्वकम् ॥ स्ववेश्मनि महारम्ये प्रतस्थे गोपिका
सह ॥ ५३ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः
॥ १२८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णो भगवांस्तत्र परिपूर्णतमः प्रभुः ॥ दृष्ट्वा सालोक्यमोक्षं च सद्यो गोकुलवासि
नाम् ॥ १ ॥ उवास पंचभिर्गोपैर्भांडीरे वटमूलके ॥ ददर्श गोकुलं सर्वं गोकुलं व्याकुलं तथा ॥ २ ॥ अरक्षकं च व्यस्तं च
शून्यं वृन्दावनं वनम् ॥ योगेनामृतवृष्ट्या च कृपया च कृपानिधिः ॥ ३ ॥ गोपीभिश्च तथा गोपैः परिपूर्णं चकार सः ॥ तथा वृन्दा
वनं चैव सुरम्यं च मनोहरम् ॥ ४ ॥ गोकुलस्थांश्च गोपांश्च समाश्वासं चकार सः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं हितं नीतं च दुर्लभम् ॥ ५ ॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ हे गोपगण हे बंधो सुखं तिष्ठन्निस्थरो भव ॥ रमणं प्रियया सार्धं सुरम्यं रासमंडलम् ॥ ६ ॥ तावत्प्रभृति
कृष्णस्य पुण्ये वृन्दावने वने ॥ अधिष्ठानं च सततं यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ७ ॥ तथा जगाम भाण्डीरं विधाता जगतामपि ॥ स्वयं शेषश्च
धर्मश्च भवान्या च भवः स्वयम् ॥ ८ ॥ सूर्यश्चापि महेंद्रश्च चंद्रश्चापि हुताशनः ॥ कुबेरो वरुणश्चैव पवनश्च यमस्तथा ॥ ९ ॥
ईशानश्चापि देवाश्च वसवोऽष्टौ तथैव च ॥ सर्वे ग्रहाश्च रुद्राश्च मुनयो मनवस्तथा ॥ १० ॥ त्वरिताश्चाययुः सर्वे यत्रास्ते भगवा
न्प्रभुः ॥ प्रणम्य दंडवद्भूमौ तमुवाच विधिः स्वयम् ॥ ११ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ परिपूर्णतम ब्रह्मस्वरूप नित्यविग्रह ॥ ज्योतिः

ख० ४ उ.

अ० १२८

॥२६८॥

स्वरूप परम नमोस्तु प्रकृतेः पर ॥ १२ ॥ सुनिर्लिप्त निराकार साकार ध्यानहेतुना ॥ स्वेच्छामय परं धाम परमात्मनमोस्तु ते ॥
 ॥ १३ ॥ सर्वकार्यस्वरूपेश कारणानां च कारण ॥ ब्रह्मेश शेष देवेश सर्वेश ते नमोनमः ॥ १४ ॥ सरस्वतीश पद्मेश पार्वतीश
 परात्पर ॥ हे सावित्रीश राधेश रासेश्वर नमोस्तु ते ॥ १५ ॥ सर्वेषामादिभूतस्त्वं सर्वः सर्वेश्वरस्तथा ॥ सर्वपाता च संहर्ता सृष्टिरूप
 नमोस्तु ते ॥ १६ ॥ त्वत्पादपद्मरजसा धन्या पूता वसुंधरा ॥ शून्यरूपा त्वयि गते हे नाथ परमं पदम् ॥ १७ ॥ यत्पंचविंशत्य
 धिकं वर्षाणां शतकं गतम् ॥ त्यक्त्वेमां स्वपदं यासि रुदंतीं विरहातुराम् ॥ १८ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ ब्रह्मणा प्रार्थित
 स्त्वं च समागत्य वसुंधराम् ॥ भूभारहरणं कृत्वा प्रयासि स्वपदं विभो ॥ १९ ॥ त्रैलोक्ये पृथिवी धन्या सद्यः पूता पदाङ्किता ॥
 वयं च मुनयो धन्याः साक्षाद्दृष्ट्वा पदाङ्गुजम् ॥ २० ॥ ध्यानासाध्यो दुराराध्यो मुनीमामूर्ध्वरेतसाम् ॥ अस्माकमनघश्चेशः सोधुना
 चाक्षुषो भुवि ॥ २१ ॥ वासुः सर्वनिवासश्च विश्वानि यस्य लोमसु ॥ देवस्तस्य महाविष्णुर्वासुदेवो महीतले ॥ २२ ॥ सुचिरं तपसा
 लब्धं सिद्धेन्द्राणां सुदुर्लभम् ॥ यत्पादपद्ममत्तुलं चाक्षुषं सर्वजीविनाम् ॥ २३ ॥ ॥ अनन्त उवाच ॥ ॥ त्वमनन्तो हि भगवन्नाह
 मेव कलांशकः ॥ विश्वैकस्थे क्षुद्रकूर्मे मशकोहं गजे यथा ॥ २४ ॥ असंख्यशेषाः कूर्माश्च ब्रह्मविष्णुशिवात्मकाः ॥ असंख्यानि च
 विश्वानि तेषामीशः स्वयं भवान् ॥ २५ ॥ अस्माकमीदृशं नाथ सुदिनं क्व भविष्यति ॥ स्वप्नादृष्टश्च यश्चेशः स दृष्टः सर्वजीविनाम् ॥
 ॥ २६ ॥ नाथ प्रयासि गोलोकं पूतां कृत्वा वसुंधराम् ॥ तामनाथां रुदंतीं च निमग्नां शोकसागरे ॥ २७ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥
 वेदास्तोतुं न शक्ता यं ब्रह्मेशानादयस्तथा ॥ तमेव स्तवनं किं वा वयं कुर्मो नमोस्तु ते ॥ २८ ॥ इत्येवमुक्त्वा देवास्ते प्रययुर्द्वारकां
 पुरीम् ॥ तत्रस्थं भगवंतं च द्रष्टुं शीघ्रं मुदान्विताः ॥ २९ ॥ अथ तेषां च गोपाला ययुर्गोलोकमुत्तमम् ॥ पृथिवी कंपिता भीता
 चलन्तः सप्तसागराः ॥ ३० ॥ हतश्रियं द्वारकां च त्यक्त्वा च ब्रह्मशापतः ॥ मूर्तिं कदंबमूलस्थां विवेश राधिकेश्वरः ॥ ३१ ॥ ते
 सर्वे चैरकायुद्धे निपेतुर्यादवास्तथा ॥ चिंतामारुह्य देव्यश्च प्रययौ स्वामिभिः सह ॥ ३२ ॥ अर्जुनः स्वपुरं गत्वा तमुवाच युधिष्ठि
 रम् ॥ स राजा भ्रातृभिः सार्धं ययौ स्वर्गं च भार्यया ॥ ३३ ॥ दृष्ट्वा कदंबमूलस्य तिष्ठन्तं परमेश्वरम् ॥ देवा ब्रह्मादयस्ते च प्रणमुर्भ

त्र. वै. क.
॥ २६९ ॥

क्तिपूर्वकम् ॥ ३४ ॥ तुष्टुवुः परमात्मानं देवं नारायणं प्रभुम् ॥ श्यामं किशोरवयसं भूषितं रत्नभूषणैः ॥ ३५ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानं
शोभितं वनमालया ॥ अतीव सुन्दरं शांतं लक्ष्मीकांतं मनोहरम् ॥ ३६ ॥ व्याधाम्बुसंयुतं पादपद्मं पद्मादिवन्दितम् ॥ दृष्ट्वा ब्रह्मा
दिदेवांस्तानभयं सस्मितं ददौ ॥ ३७ ॥ पृथिवीं तां समाश्वास्य रुदंतीं प्रेमविह्वलाम् ॥ व्याधं प्रस्थापयामास परं स्वपदमुत्तमम् ॥
॥ ३८ ॥ बलस्य तेजः शेषे च विवेश परमाद्भुतम् ॥ प्रद्युम्नस्य च कामैके वानिरुद्धस्य ब्रह्मणि ॥ ३९ ॥ अयोनिसंभवा देवि
महालक्ष्मीश्च रुक्मिणी ॥ वैकुण्ठं प्रययौ साक्षात्स्वशरीरेण नारद ॥ ४० ॥ सत्यभामा पृथिव्यां च विवेश कमलालया ॥ स्वयं
जांबवती देवी पार्वत्यां विश्वमातरि ॥ ४१ ॥ या या देव्यश्च यासां चाप्यंशरूपाश्च भूतले ॥ तस्यां तस्यां प्रविविशुस्ता एव च
पृथक्पृथक् ॥ ४२ ॥ सांबस्य तेजः स्कंदे च विवेश परमाद्भुतम् ॥ कश्यपेव सुदेवश्चाप्यदित्यां देवकी तथा ॥ ४३ ॥ रुक्मिणी मंदिरं
त्यक्त्वा समस्तां द्वारकां पुरीम् ॥ स जग्राह समुद्रश्च प्रफुल्लवदनेक्षणः ॥ ४४ ॥ लवणोदः समागत्य तुष्टाव पुरुषोत्तमम् ॥ रुरोद तद्वि
योगेन साश्रुनेत्रश्च विह्वलः ॥ ४५ ॥ गंगा सरस्वती पद्मावती च यमुना तथा ॥ गोदावरी स्वर्णरेखा कावेरी नर्मदा मुने ॥ ४६ ॥
शरावती बाहुदा च कृतमाला च पुण्यदा ॥ समाययुश्च ताः सर्वाः प्रणेमुः परमेश्वरम् ॥ ४७ ॥ उवाच जाह्नवी देवी रुदंती परमेश्वरम् ॥
साश्रुनेत्रातिदीना सा विरहज्वरकातरा ॥ ४८ ॥ ॥ भागीरथ्युवाच ॥ ॥ हे नाथ रमणश्रेष्ठ यासि गोलोकमुत्तमम् ॥ अस्माकं
का गतिश्चात्र भविष्यति कलौ युगे ॥ ४९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ कलेः पंचसहस्राणि वर्षाणि तिष्ठ भूतले ॥ पापानि पापिनो
यानि तुभ्यं दास्यन्ति स्नानतः ॥ ५० ॥ मन्मन्त्रोपासकस्पर्शाद्भस्मीभूतानि तत्क्षणात् ॥ भविष्यन्ति दर्शनाच्च स्नानादेव हि जाह्नवि
॥ ५१ ॥ हरेर्नामानि यत्रैव पुराणानि भवंति हि ॥ तत्र गत्वा सावधानमाभिः सार्द्धं च श्रोष्यसि ॥ ५२ ॥ पुराणश्रवाणञ्चैव हरेर्ना
मानुकीर्तनात् ॥ भस्मीभूतानि पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥ ५३ ॥ भस्मीभूतानि तान्येव वैष्णवालिङ्गनेन च ॥ तृणानि शुष्ककाष्ठा
नि दहन्ति पावको यथा ॥ ५४ ॥ तथापि वैष्णवा लोके पापानि पापिनामपि ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्यान्यपि च
जाह्नवि ॥ ५५ ॥ मद्भक्तानां शरीरेषु सन्ति पूतेषु संततम् ॥ मद्भक्तपादरजसा सद्यः पूता वसुन्धरा ॥ ५६ ॥ सद्यः पूतानि तीर्थानि

खं० ४ उ.

अ० १२९

॥ २६९ ॥

सद्यः पूतं जगत्तथा ॥ मन्मन्त्रोपासका विप्रा ये मदुच्छिष्टभोजिनः ॥ ५७ ॥ मामेव नित्यं ध्यायन्ते ते मत्प्राणाधिकाः प्रियाः ॥
 तदुपस्पर्शमात्रेण पूतो वायुश्च पावकः ॥ ५८ ॥ कलेर्दशसहस्राणि मद्भक्ताः संति भूतले ॥ एकवर्णा भविष्यन्ति मद्भक्तेषु गतेषु च
 ॥ ५९ ॥ मद्भक्तशून्या पृथिवी कलिग्रस्ता भविष्यति ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र कृष्णदेहाद्भिर्निर्गतः ॥ ६० ॥ चतुर्भुजश्च पुरुषः शतचं
 द्रसमप्रभः ॥ शंखचक्रगदापद्मधरः श्रीवत्सलाञ्छनः ॥ ६१ ॥ सुन्दरं रथमारुह्य क्षीरोदं स जगाम ह ॥ सिंधुकन्या च प्रययौ स्व
 यं मूर्तिमती सती ॥ ६२ ॥ श्रीकृष्णमनसा जाता मर्त्यलक्ष्मीर्मनोहरा ॥ श्वेतद्वीपं गते विष्णौ जगत्पालनकर्तारि ॥ ६३ ॥ शुद्ध
 सत्त्वस्वरूपे च द्विधा रूपो बभूव ह ॥ दक्षिणांशश्च द्विभुजो गोपबालकरूपकः ॥ ६४ ॥ नवीनजलदश्यामः शोभितः पीतवाससा ॥
 श्रीवंशवदनः श्रीमान्सस्मितः पद्मलोचनः ॥ ६५ ॥ शतकोटींदुसौंदर्यं शतकोटिस्मरप्रभम् ॥ दधानः परमानंदः परिपूर्णतमः प्रभुः
 ॥ ६६ ॥ परं धाम परब्रह्म स्वरूपो निर्गुणः स्वयम् ॥ परमात्मा च सर्वेषां भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ ६७ ॥ नित्यदेहश्च भगवानीश्वरः
 प्रकृतेः परः ॥ योगिनो यं वदन्त्येवं ज्योतीरूपं सनातनम् ॥ ६८ ॥ ज्योतिरभ्यंतरे नित्यरूपं भक्ता विदन्ति यम् ॥ वेदा वदन्ति सत्यं यं
 नित्यमाद्यं विचक्षणाः ॥ ६९ ॥ यं वदन्ति सुराः सर्वे परं स्वेच्छामयं प्रभुम् ॥ सिद्धेन्द्रा मुनयः सर्वे सर्वरूपं वदन्ति यम् ॥ ७० ॥ यमनि
 र्वचनीयं च योगीन्द्रः शंकरो वदेत् ॥ स्वयं विधाता प्रवदेत्कारणामां च कारणम् ॥ ७१ ॥ शेषो वदेदनंतं यं नवधा रूपमीश्वरम् ॥
 तर्कणामेव षण्णां च षड्विधं रूपमीप्सितम् ॥ ७२ ॥ वैष्णवानामेकरूपं वेदानामेकमेव च ॥ पुराणानामेकरूपं तस्मान्नवविधं स्मृतम्
 ॥ ७३ ॥ न्यायो निर्वचनीयं च यं मतं शंकरो वदेत् ॥ नित्यं वैशेषिकाश्च यं तं वदन्ति विचक्षणाः ॥ ७४ ॥ सांख्यो वदति तं देवं
 ज्योतीरूपं सनातनम् ॥ मीमांसा सर्वरूपं च वेदांतः सर्वकारणम् ॥ ७५ ॥ पातंजलोप्यनंतं च वेदाः सत्यस्वरूपकम् ॥ स्वेच्छा
 मयं पुराणं च भक्ताश्च नित्यविग्रहम् ॥ ७६ ॥ सोयं गोलोकनाथश्च राधेशो नंदनंदनः ॥ गोकुले गोपवेषश्च पुण्ये वृंदावने वने
 ॥ ७७ ॥ चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे महालक्ष्मीपतिः स्वयम् ॥ नारायणश्च भगवान्यत्राम मुक्तिकारणम् ॥ ७८ ॥ सकृन्नारायणेत्युक्त्वा पुमा
 न्कल्पशतत्रयम् ॥ गंगादिसर्वतीर्थेषु स्नातो भवति नारद ॥ ७९ ॥ सुनंदनंदकुमुदैः पार्षदैः परिवारितः ॥ शंखचक्रगदापद्मधरः श्री

त्र वै. क.
॥२७०॥

वत्सलाञ्छनः ॥ ८० ॥ कौस्तुभेन मणींद्रेण भूषितो वनमालया ॥ वेदैः स्तुतश्च यानेन वैकुण्ठं स्वपदं ययौ ॥ ८१ ॥ गते वैकुण्ठना
थे च राधेशश्च स्वयं प्रभुः ॥ चकार वंशीशब्दं च त्रैलोक्यमोहनं परम् ॥ ८२ ॥ मूर्च्छां प्रापुर्देवगणा मुनयश्चापि नारद ॥ अचेतना
बभूवुश्च मायया पार्वतीं विना ॥ ८३ ॥ उवाच पार्वती देवी भगवंतं सनातनम् ॥ विष्णुमाया भगवती सर्वरूपा सनातनी ॥ ८४ ॥
परब्रह्मस्वरूपा या परमात्मस्वरूपिणी ॥ सगुणा निर्गुणा सा च परा स्वेच्छामयी सती ॥ ८५ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ एकाहं
राधिकारूपा गोलोके रासमंडले ॥ रासशून्यं च गोलोकं परिपूर्णं कुरु प्रभो ॥ ८६ ॥ गच्छ त्वं रथमारुह्यः मुक्तामाणिक्यभूषितम् ॥
परिपूर्णतमाहं च तव वक्षःस्थलस्थिता ॥ ८७ ॥ तवाज्ञया महालक्ष्मीरहं वैकुण्ठगामिनी ॥ सरस्वती च तत्रैव वामे पार्श्वे हरेरपि ॥ ८८ ॥
तवाहं मानसा जाता सिंधुकन्या तवाज्ञया ॥ सावित्री वेदमाताहं कलया विधिसन्निधौ ॥ ८९ ॥ तेजःसु सर्वदेवानां पुरा सत्ये
तवाज्ञया ॥ अधिष्ठानं कृतं तत्र धृतं देव्या शरीरकम् ॥ ९० ॥ शुभादयश्च दैत्याश्च निहताश्चावलीलया ॥ दुर्गं निहत्य दुर्गाहं त्रिपु
रा त्रिपुरे वधे ॥ ९१ ॥ निहत्य रक्तबीजं च रक्तबीजविनाशिनी ॥ तवाज्ञया दक्षकन्या सती सत्यस्वरूपिणी ॥ ९२ ॥ योगेन त्य
क्त्वा देहं च शैलजाहं तवाज्ञया ॥ त्वया दत्त्वा शंकराय गोलोके रासमंडले ॥ ९३ ॥ विष्णुभक्तिरहं तेन विष्णुमाया च वैष्णवी ॥
नारायणस्य मायाहं तेन नारायणी स्मृता ॥ ९४ ॥ कृष्णप्राणाधिकाहं च प्राणाधिष्ठातृदेवता ॥ महाविष्णोश्च वासोश्च जननी राधिका
स्वयम् ॥ ९५ ॥ तवाज्ञया पंचधाहं पंचप्रकृतिरूपिणी ॥ कलाकलांशयाहं च देवपत्न्यो गृहेगृहे ॥ ९६ ॥ शीघ्रं गच्छ महाभाग तत्राहं
विरहातुरा ॥ गोपीभिः सहिता रासं भ्रमंती परितः सदा ॥ ९७ ॥ पार्वतीवचनं श्रुत्वा प्रहस्य रसिकेश्वरः ॥ रत्नयानं समारुह्य ययौ
गोलोकमुत्तमम् ॥ ९८ ॥ पार्वती बोधयामास स्वयं देवगणं तथा ॥ मायावंशीरवाच्छिन्नं विष्णुमाया सनातनी ॥ ९९ ॥ कृत्वा ते हरि
शब्दं च स्वगृहं विस्मयं ययुः ॥ शिवेन सार्द्धं दुर्गा सा प्रहृष्टा स्वपुरं ययौ ॥ १०० ॥ अथ कृष्णं समायांतं राधा गोपीगणैः सह ॥ अनुव्र
जं ययौ हृष्टा सर्वज्ञा प्राणवल्लभम् ॥ १०१ ॥ दृष्ट्वा समीपमायांतमवरुह्य रथात्सती ॥ प्रणनाम जगन्नाथं शिरसा सखिभिः सह ॥ १०२ ॥ गोपा
गोप्यश्च मुदिताः प्रफुल्लवदनेक्षणाः ॥ दुंदुभिं वादयामासुरीश्वरागमनोत्सुकाः ॥ ३ ॥ विरजां च समुत्तीर्य दृष्ट्वा राधां जगत्पतिः ॥

खं० ४ उ.
अ० १२९

॥२७०॥

अवहृत् रथात्तूर्णं गृहीत्वा राधिकाकरम् ॥ ४ ॥ शतशृंगे च बभ्राम सुरभ्यं रासमंडलम् ॥ दृष्ट्वाक्षयवटं पुण्यं पुण्यं वृंदावनं वनम् ॥ ५ ॥
 तुलसीकाननं दृष्ट्वा प्रययौ मालतीवनम् ॥ वामे कृत्वा कुंदवनं माधवीकाननं तथा ॥ ६ ॥ चकार दक्षिणे कृष्णशृंगकारण्यमीप्सितम् ॥
 चकार पश्चात्तूर्णं च चारुचंदनकाननम् ॥ ७ ॥ ददर्श पुरतो रम्यं राधिकाभवनं परम् ॥ उवास राधया सार्धं रत्नसिंहासने वरे ॥ ८ ॥
 सकर्पूरं च तांबूलं बुभुजे वासितं जलम् ॥ सुष्वाप पुष्पतरुपे च सुगंधिचंदनार्चिते ॥ ९ ॥ स रेमे रामया सार्धं निमग्नो रससागरे ॥
 इत्येवं कथितं सर्वं धर्मवक्राच्च यच्छ्रुतम् ॥ ११० ॥ गोलोकारोहणं रम्यं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १११ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महा
 पुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे गोलोकारोहणं नामैकोनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२९ ॥ ॥ नारद
 उवाच ॥ ॥ सर्वं श्रुतं महाभाग नावशेषमभीप्सितम् ॥ किमपूर्वं पुराणं च ब्रह्मवैवर्तमिष्टम् ॥ १ ॥ अधुना किं करिष्यामि तन्मां
 ब्रूहि जगद्गुरो ॥ आज्ञां कुरु तपस्यां च कर्तुं यामि हिमालयम् ॥ २ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ उपबर्हणगंधर्वः पंचा
 शत्कामिनीपतिः ॥ जन्मांतरे भवानासीदधुना ब्रह्मपुत्रकः ॥ ३ ॥ तास्वेका च सती रम्या तपसा शंकरं परम् ॥ आराध्य च वरं लभे
 वाञ्छितं नारदं पतिम् ॥ ४ ॥ सा च सृजयकन्या च स्वर्णष्ठीवीसहोदरा ॥ तां विवाहं कुरुष्वेति शंकराज्ञा कथं वृथा ॥ ५ ॥ सुंदरीं सुंदरी
 ष्वेव कोमलां कमलाकलाम् ॥ पतिव्रतां महाभागां रम्यां सुप्रियवादिनीम् ॥ ६ ॥ कामुकीं कमनीयां च शश्वत्सुस्थिरयोवनाम् ॥
 विधात्रा लिखितं कर्म प्राक्तनं केन वार्यते ॥ ७ ॥ नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभा
 शुभम् ॥ ८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारायणवचः श्रुत्वा हृदयेन विदूयता ॥ प्रणम्य प्रययौ शीघ्रं नारदः सृजयालयम् ॥ ९ ॥
 ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ अहो सूत महाभाग श्रुतं किं परमाद्भुतम् ॥ किमपूर्वं रहस्यं च संरसं च पुरातनम् ॥ १० ॥ अधुना श्रोतुमि
 च्छामि विवाहं नारदस्य च ॥ अतीन्द्रियस्य च मुनेर्ब्रह्मपुत्रस्य सांप्रतम् ॥ ११ ॥ सूत उवाच ॥ नारदो मूढरूपश्च दृष्ट्वा सृजयक
 न्यकाम् ॥ तपस्विनीं महाभागां विष्णुव्रतपरायणाम् ॥ १२ ॥ ययौ ब्रह्मसभां रम्यां सर्वदेवैः समावृताम् ॥ प्रणम्य पितरं शांतः सर्व
 तत्त्वमुवाच तम् ॥ १३ ॥ ब्रह्मा प्रहृष्टवदनः श्रुत्वा वार्तां शुभावहाम् ॥ तपस्विनं च पुत्रं च संभाव्य जगतां पतिः ॥ १४ ॥ रत्ननिर्मा

ब्र. वै. क.

॥२७१॥

गयानेन सार्धं देवैः शुभे क्षणे ॥ पुत्रं कृत्वा च पुरतो ययौ संजयमंदिरम् ॥ १५ ॥ तच्छ्रुत्वा संजयो राजा रत्नभूषणभूषिताम् ॥ गृही
 त्वा कन्यकां रम्यां नारदाय ददौ मुदा ॥ १६ ॥ सर्वस्वं दक्षिणां दत्त्वा मणिमुक्तादिकं तथा ॥ पुटांजलियुतो भूत्वा परिहारं चकार
 सः ॥ १७ ॥ कन्यां समर्थं ब्रह्माणं राजा च योगिनां वरः ॥ रुरोद भृशमुच्चैश्च वत्से वत्स इतीरितम् ॥ १८ ॥ क्व यासि त्यक्त्वा मद्देहं
 शून्यं कमललोचने ॥ अहं यामि वनं घोरं त्वां त्यक्त्वा जीवितो मृतः ॥ १९ ॥ प्रणम्य पितरं कन्या रुदंतं मातरं तथा ॥ रुदंतीं तां
 रुदंती साप्यारुरोह रथं विधेः ॥ २० ॥ गृहीत्वा च सभार्यं च पुत्रं धाता मुदान्वितः ॥ प्रययौ ब्रह्मलोकं च देवैर्देवैर्मुनिभिः सह ॥ २१ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयामास सांगे मंगलकर्मणि ॥ देवानपि च सिद्धांश्च वादयामास दुंदुभिम् ॥ २२ ॥ नारदस्तु मुनिश्रेष्ठो बाधितः पूर्व
 कर्मणा ॥ यस्य यत्प्राक्तनं विप्र दुर्लभ्यं केन वार्यते ॥ २३ ॥ सुरम्ये पुष्पतल्पे च सुगंधिचंदनार्चिते ॥ स रेमे रामया सार्धं बुबुधे
 न दिवानिशम् ॥ २४ ॥ एवं कृत्वा विवाहं च विरतो मुनिसत्तमः ॥ उवास ब्रह्मलोकेषु वटमूले मनोहरे ॥ २५ ॥ तत्राजगाम नग्नश्च
 प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ सनत्कुमारो भगवान्साक्षाच्च बालको यथा ॥ २६ ॥ सृष्टेः पूर्वश्च वयसा यथैव पंचहायनः ॥ अचूडोऽनुपनी
 तश्च वेदसंध्याविहीनकः ॥ २७ ॥ कृष्णेति मंत्रं जपति यस्य नारायणो गुरुः ॥ अनंतकालकल्पं च भ्रातृभिश्च त्रिभिः सह ॥ २८ ॥
 वैष्णवानामग्रणीशो ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः ॥ आराहृष्टा नारदस्तं भ्रातरं च सतां वरम् ॥ २९ ॥ सहसा शिरसा भूमौ दंडवत्प्रणनाम
 तम् ॥ उवाच नारदं बालः प्रहस्य परमार्थकम् ॥ ३० ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ अये भ्रातः किं करोषि कुशलं युवतीपते ॥ स्त्रीपुंसोर्व
 र्द्धते प्रेम नित्यं तन्नित्यनूतनम् ॥ ३१ ॥ अर्गलं ज्ञानमार्गस्य भक्तिद्वारकपाटकम् ॥ मोक्षमार्गव्यवहितं चिरं बंधनकारणम् ॥ ३२ ॥
 पीयूषबुद्ध्या गरलं भुंक्ते पापी नराधमः ॥ परं नारायणं त्यक्त्वा यस्यास्ते विषये मनः ॥ ३३ ॥ स वंचितो मायया चामृतं त्यक्त्वा
 विषं भजेत् ॥ सर्वेषां कामभोगोस्ति कर्मिणामीश्वरं विना ॥ ३४ ॥ वयं विधातुः पुत्राश्च सा बुद्धिरिति देहिनाम् ॥ यदि ते नास्ति
 भोगश्च कथं गंधर्वजन्म च ॥ ३५ ॥ कथं दासीसुतस्त्वं च मुक्तश्च भक्तसंगतः ॥ निर्गच्छ तपसे भ्रातस्त्यज मायामयीं प्रियाम् ॥
 ॥ ३६ ॥ सुपुण्ये भारते वर्षे तपसा भज माधवम् ॥ स्थिते नारायणे स्वशे परे स्वपददातरि ॥ ३७ ॥ विषयी विषयांधश्च वंचितो

खं०४ उ.

अ० १३०

॥२७१॥

मायया ध्रुवम् ॥ गृहाण मम मंत्रं च कृष्ण इत्यक्षरद्वयम् ॥ ३८ ॥ सर्वेषामेव मंत्राणां सारात्सारं परात्परम् ॥ सर्वेषु च पुराणेषु वेदेषु
 च चतुर्षु च ॥ ३९ ॥ धर्मशास्त्रेषु तंत्रेषु नास्त्येवास्मात्परो मनुः ॥ नारायणेन दत्तो मे पुष्करे सूर्यपर्वणि ॥ ४० ॥ असंख्यकल्पं जप्त्वाहं
 भ्रमामि सर्वपूजितः ॥ इत्युक्त्वा स्नापयित्वा तं ददौ तस्मै परं मनुम् ॥ ४१ ॥ दिवानिशं स जपति पृतया मणिमालया ॥ तस्मै
 शुभाशिषं दत्त्वा मंत्रं च वैष्णवाग्रणीः ॥ ४२ ॥ गोलोकं प्रययौ द्रष्टुं भगवंतं सनातनम् ॥ नारदस्तु मनुं प्राप्य सर्वसिद्धिप्रदं वरम् ॥
 ॥ ४३ ॥ श्रीकृष्णे निश्चला भक्तिः पूर्वकर्मनिकृंतनी ॥ त्यक्त्वा मायामयीं भार्यां भारतं तपसे ययौ ॥ ४४ ॥ कृतमालानदीतीरे
 ददर्श शंकरं परम् ॥ दृष्ट्वा च सहसा मूर्ध्ना प्रणनाम शिवं मुनिः ॥ तमुवाच जगन्नाथो भक्तं च भक्तवत्सलः ॥ ४५ ॥ ॥ श्रीमहादेव
 उवाच ॥ ॥ अहो नारद दृष्ट्वा त्वां प्रसन्नोऽहं स्वतेजसा ॥ ४६ ॥ भक्तानां दर्शनं यत्र सुदिनं तच्छरीरिणाम् ॥ अयं हि परमो लाभो
 देहिनां भक्तसंगमः ॥ ४७ ॥ स स्नातः सर्वतीर्थेषु यो ददर्श च वैष्णवम् ॥ अपि प्राप्नोति महामंत्रः सर्वतंत्रसुदुर्लभः ॥ ४८ ॥ मया दत्तो
 गणेशाय स्कन्दाय स्वात्मजाय च ॥ मह्यं दत्तश्च कृष्णेन गोलोके रासमंडले ॥ ४९ ॥ ब्रह्मणे चापि धर्माय धर्मो नारायणाय च ॥
 ब्रह्मा सनत्कुमाराय तुभ्यं दत्तश्च तेन वै ॥ ५० ॥ मंत्रग्रहणमात्रेण जनो नारायणो भवेत् ॥ विचारणं च नास्त्यत्र कालाकालं शुभा
 शुभम् ॥ ५१ ॥ पंचलक्षजपेनैव पुरश्चरणमस्य च ॥ ध्यानं च सामवेदोक्तं तेन ध्यायेच्च वैष्णवः ॥ ५२ ॥ ध्यानं च पापदहनं कर्ममूल
 निकृंतनम् ॥ कृष्णं नवघनश्यामं किशोरं पीतवाससम् ॥ ५३ ॥ शतकोटींदुसौंदर्यं दधानमतुलं परम् ॥ भूषितं भूषणौघैस्तैरमूल्यर
 त्ननिर्मितैः ५४ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं कौस्तुभेन विराजितम् ॥ मयूरपिच्छचूडं च मालतीमालयमंडितम् ॥ ५५ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं
 नित्योपास्यं शिवादिभिः ॥ ध्यानासाध्यं दुराराध्यं निर्गुणं प्रकृतेः परम् ॥ ५६ ॥ सर्वेषां परमात्मानं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ वेदानिर्वच
 नीयं तं वरं सर्वेश्वरं भजे ॥ ५७ ॥ ध्यानेनानेन तं ध्यात्वा भगवंतं सनातनम् ॥ भज तं परमानंदं सत्यं नित्यं परात्परम् ॥ ५८ ॥ इत्युक्त्वा
 स्वपदं शंभुर्जगाम परमेश्वरः ॥ तं प्रणम्य जगन्नाथं नारदस्तपसे ययौ ॥ ५९ ॥ नारदः श्रीहरिं स्मृत्वा योगात्त्यक्त्वा कलेवरम् ॥ निलीनः
 पादपद्मे च पादपद्मार्चिते हरेः ॥ ६० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे नारदविवाहादिप्रक

ब्र. वै. क.

॥२७२॥

रणं नाम त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३०॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ अत्यपूर्वमुपाख्यानं श्रुतं परममद्भुतम् ॥ सुगोप्यं च सुगोप्यं च
 रम्यं रम्यं नवनवम् ॥ १ ॥ किमनिर्वचनीयं च कमनीयं मनोहरम् ॥ सुदुर्लभा कथा प्रोक्ता पुराणेषु पुरातनी ॥ २ ॥ एवंभूतं च सुदिनं
 कदास्माकं भविष्यति ॥ तज्जन्म सफलं धन्यं यत्र वैष्णवसंगमः ॥ ३ ॥ गर्भवासोच्छेदनं च कर्ममूलनिकृंतनम् ॥ हरिदास्यप्रदं शुद्धं
 भक्तानां भक्तिवर्धनम् ॥ ४ ॥ असाधुसंगदुर्बुद्धिपापोन्मूलनकारणम् ॥ गणेशजन्मोपाख्यानं पुराणेषु सुदुर्लभम् ॥ ५ ॥ तुलसीराधिका
 ख्यानं किमपूर्वं श्रुतं परम् ॥ नवं यद्यद्वोपनीयं व्यक्तमव्यक्तमीप्सितम् ॥ सर्वं श्रुतं महाभाग परिपूर्णं मनोहरम् ॥ ६ ॥ अधुना श्रोतु
 मिच्छामि वद्वेरुत्पत्तिमीप्सिताम् ॥ स्वर्णस्य च महाभाग तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ ७ ॥ ॥ सूत वाच ॥ ॥ सामग्रीकरणं सृष्टेर्जल
 मेव हुताशनः ॥ तथैव प्रकृतिर्नित्या महानेव तथैव च ॥ ८ ॥ यथा दिशो महाकाशो यथैव सृष्टिगोलकम् ॥ प्रकृतेर्महतश्च स्यादहं
 कारस्तथैव च ॥ ९ ॥ यथैव शब्दस्तन्मात्रं तथैव च हुताशनः ॥ तथापि तत्समुत्पत्तिं कथयामि निशामय ॥ १० ॥ एकदा सृष्टिकाले
 च ब्रह्मानंतमहेश्वराः ॥ श्वेतद्वीपं ययुः सर्वे द्रष्टुं विष्णुं जगत्पतिम् ॥ ११ ॥ परस्परं च संभाषां कृत्वा सिंहासनेषु च ॥ ऊचुः सर्वे सभा
 मध्ये सुरम्ये पुरतो विभोः ॥ १२ ॥ विष्णुगात्रोद्भवास्तत्र कामिन्यः कमलाकलाः ॥ तत्र नृत्यंति गायंति विष्णुगाथाश्च सुस्वरम् ॥ १३ ॥
 तासां च कठिनां श्रोणिं कठिनं स्तनमंडलम् ॥ सस्मितं मुखपद्मं च दृष्ट्वा ब्रह्मा सुकामुकः ॥ १४ ॥ मनोनिवारणं कर्तुं न शशाक
 पितामहः ॥ वीर्यं पपात चच्छाद लज्जया वाससा विभुः ॥ १५ ॥ तद्वीर्यं वल्लसहितं प्रतप्तं कामतापतः ॥ क्षीरोदे प्रेरयामास संगीते वि
 रते द्विज ॥ १६ ॥ जलादुत्थाय पुरुषः प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ उवास ब्रह्मणः क्रोडे लज्जितस्य च संसदि ॥ १७ ॥ एतस्मिन्नंतरे रुष्टो
 जलादुत्थाय सत्वरः ॥ प्रणम्य वरुणो देवो बालं नेतुं समुद्यतः ॥ १८ ॥ बालो दधार ब्रह्माणं बाहुभ्यां च भयादुदन् ॥ किंचिन्नोवाच
 जगतां विधाता लज्जया द्विज ॥ १९ ॥ बालकस्य करे धृत्वा चकाराकर्षणं रुषा ॥ वरुणश्च सभामध्ये तं चिक्षेप प्रजापतिः ॥ २० ॥
 पपात दूरतो देवो वरुणो दुर्बलस्ततः ॥ मूर्च्छां संप्राप मृतवत्कोपदृष्ट्या विधेरहो ॥ २१ ॥ चेतनं कारयामासामृतदृष्ट्या च शंकरः ॥
 संप्राप्य चेतनं तत्र तमुवाच जलेश्वरः ॥ २२ ॥ ॥ वरुण उवाच ॥ ॥ बालो जले समुद्भूतो मम पुत्रोयमीप्सितः ॥ अहं गृहीत्वा या

ख० ४ उ

अ० १३१

॥२७२॥

स्यामि ब्रह्मा मां ताडयेत्कथम् ॥ २३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ बालकः शरणापन्नो मयि विष्णो महेश्वर ॥ कथं दास्यामि भीतं च रुदंतं
 शरणागतम् ॥ २४ ॥ शरणागतदीनार्तं यो न रक्षेदपंडितः ॥ पच्यते निरये तावद्यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ २५ ॥ उभयोर्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य
 मधुसूदनः ॥ उवाच तत्र सर्वज्ञः सर्वेशश्च यथोचितम् ॥ २६ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ दृष्ट्वा तु कामिनीश्रोणिं वीर्यं धातुः पपात तत् ॥
 लज्जया प्रेरयामास क्षीरोदे निर्मले जले ॥ २७ ॥ ततो बभूव बालश्च धर्मतो विधिपुत्रकः ॥ क्षेत्रजश्च सुतः शास्त्रे वरुणस्यापि
 गौणतः ॥ २८ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ यो विद्यायोनिबंधो वेदेषु च निरूपितः ॥ शिष्ये पुत्रे च समता चेति वेदविदो
 विदुः ॥ २९ ॥ मंत्रं ददातु वरुणो विद्यां च बालकाय च ॥ पुत्रो विधातुर्वह्निश्च शिष्यश्च वरुणस्य च ॥ ३० ॥ विष्णुर्ददातु बालाय
 दाहिकां शक्तिमुज्ज्वलाम् ॥ सर्वदग्धो हुताशश्च निर्वाणो वरुणेन च ॥ ३१ ॥ विष्णुश्च दाहिकां शक्तिं ददौ तस्मै शिवाज्ञया ॥ मंत्रं
 विद्यां च वरुणो रत्नमालां मनोहराम् ॥ ३२ ॥ क्रोडे कृत्वा च तं बालं चुचुंब मायया सुरः ॥ ब्रह्मणे च ददौ साक्षाद्विष्णुशंकरयो
 रपि ॥ ३३ ॥ प्रणम्य विष्णुं ब्रह्मा च ययौ शंभुः स्वमंदिरम् ॥ अग्न्युत्पत्तिश्च कथिता स्वर्णोत्पत्तिं निशामय ॥ ३४ ॥ एकदा सर्वदेवाश्च
 समूषुः स्वर्गसंसदि ॥ तत्र कृत्वा च नृत्यं च गायन्त्यप्सरसां गणाः ॥ ३५ ॥ विलोक्य रंभां सुश्रोणिं सकामो वह्निरेव च ॥ पपात वीर्यं
 चच्छाद लज्जया वाससा तथा ॥ ३६ ॥ उत्तस्थौ स्वर्णपुंजश्च वस्त्रं क्षिप्त्वा ज्वलत्प्रभम् ॥ क्षणेन वर्धयामास स सुमेरुर्बभूव ह ॥ ३७ ॥
 हिरण्यरेतसं वह्निं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ इति ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ३८ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृ
 ष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे वह्निसुवर्णोत्पत्तिर्नामैकात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३१ ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ श्रुतं
 सर्वं नावशेषं धर्मेण ब्राह्मणं च माम् ॥ कथयस्व महाभाग पुराणं पुनरेव हि ॥ १ ॥ एवंविधं पुराणं च जन्मनैव न हि श्रुतम् ॥ न
 दृष्टं न श्रुतं तात तादृशं वाचकं तथा ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ श्रूयतां भो महाभाग सावधानं च संयतम् ॥ अध्यायश्रवणे
 नैव पुराणफलमालभेत् ॥ ३ ॥ ब्रह्मखंडे च कथितं परं ब्रह्मनिरूपणम् ॥ तदनिर्वचनीयं च येषामपि यथागमम् ॥ ४ ॥ साकारं च
 निराकारं सगुणं निर्गुणं पृथक् ॥ येषामपि यथाशक्तिस्तथैव ध्यानमेव च ॥ ५ ॥ गोलोकादेर्वर्णनं च क्रमेण च पृथक्पृथक् ॥ तत्रोप

ब्र. वै. क.

॥२७३॥

युक्तोपाख्यानं यद्यत्प्रासंगिकं विभो ॥ ६ ॥ जातीनां निर्णयश्चैव संकराणां तथैव च ॥ यद्यद्विशिष्टोपाख्यानं तत्तत्प्रश्नानुरोधतः
 ॥ ७ ॥ राधामाधवयोः क्रीडा महाविष्णोः समुद्रवः ॥ निरूपणं च विश्वेषां समासेन द्विजोत्तम ॥ ८ ॥ ब्रह्मनारदयोश्चैव संवादः पर
 मार्थतः ॥ विवेको नारदस्यैव मुनीन्द्रस्य तथैव च ॥ ९ ॥ आज्ञया ब्राह्मणश्चैव नरनारायणाश्रमम् ॥ गमनं नारदस्यैव तेन सार्धं च
 दर्शनम् ॥ १० ॥ तयोः संभाषणं चैव नारदाद्यनिवेदनम् ॥ तत्र देवब्रह्मखंडक्रमेणोक्तं द्विजोत्तम ॥ ११ ॥ श्रूयतां प्रकृतेः खंडं सुधा
 खंडसमं मुने ॥ प्रकृतेर्लक्षणं प्रोक्तं प्रकृतीनां च वर्णनम् ॥ १२ ॥ उपाख्यानं च तासां च वर्णनं पूजनादिकम् ॥ लक्ष्मीः सरस्वती
 दुर्गा सावित्री राधिका तथा ॥ १३ ॥ एतासां चरितं चैव मन्यासां च पृथक्पृथक् ॥ उपाख्यानं महालक्ष्म्याः सरस्वत्यास्तथैव च
 ॥ १४ ॥ अपूर्वं राधिकाख्यानं सावित्र्याश्च तथैव च ॥ संवादो यमसावित्र्योः सत्यवजीवदानकम् ॥ १५ ॥ कुंडानां वर्णनं प्रोक्तं ते
 षां च लक्षणं तथा ॥ जीविकर्मविपाकश्च भोगनिर्णय एव च ॥ १६ ॥ अपूर्वं राधिकाख्यानं पुराणेषु सुगोप्यकम् ॥ सुयज्ञस्य नृ
 पेंद्रस्य चरितं परमाद्भुतम् ॥ १७ ॥ प्रोक्तं तुलस्युपाख्यानं परमाद्भुतमेव च ॥ महायुद्धं च संवादे महेशशंखचूडयोः ॥ १८ ॥ तुल
 सीकृष्णसंवादस्तयोः संभोग एव च ॥ निधनं शंखचूडस्य श्रीदाम्नः शापमोक्षणम् ॥ १९ ॥ पदप्राप्तिः सुराणां च विपदां खंडनं
 तथा ॥ जीविनां मोक्षबीजं च गंगोपाख्यानमीप्सितम् ॥ २० ॥ तथैव मनसाख्यानं परं हर्षविवर्धनम् ॥ स्वाहास्वधाख्यानमेव
 मन्यासां च निरूपणम् ॥ २१ ॥ यद्यत्प्रासंगिकाख्यानं वक्तुः प्रश्नानुरोधतः ॥ प्रोक्तं तत्प्रकृतेः खंडं खंडं गणपतेः शृणु ॥ २२ ॥
 अतीव मधुरं रम्यं स्वादुस्वादु पदेपदे ॥ सुगोप्यं तत्पुराणेषु रम्यं रम्यं नवनवम् ॥ २३ ॥ सुदुर्लभमुपाख्यानं श्रोतृप्रीतिकरं परम् ॥
 प्रोक्ता क्रीडा च परमा पार्वतीपरमेशयोः ॥ २४ ॥ स्कंदोत्पत्तिः प्रथमतः क्रीडाभंगस्तयोस्तथा ॥ पार्वतीतोषणं चैव मभिमानविमो
 क्षणम् ॥ २५ ॥ पुण्यकं च व्रतं विष्णोर्देव्याश्चरितमुत्तमम् ॥ वरदानं हरेरेव सुव्रतां पार्वतीं प्रति ॥ २६ ॥ हरेश्च दर्शनं चैव ब्राह्मणा
 तिथिरूपिणः ॥ आविर्भावो गणेशस्य कृपया शिवमंदिरे ॥ २७ ॥ दर्शनं पुत्रवक्रस्य पार्वतीपरमेशयोः ॥ परमानंदरूपं च शिवगेहे
 महोत्सवम् ॥ २८ ॥ देवाद्या ददृशुः सर्वे बालं नित्यमजं विभुम् ॥ सत्यस्वरूपं परमं परब्रह्मस्वरूपिणम् ॥ २९ ॥ सर्वविघ्नहरं शांतं

खं० ४ उ.

अ० १३२

॥२७३॥

दातारं सर्वसंपदाम् ॥ तपसां जपयज्ञानां व्रतानां फलदं विभुम् ॥ ३० ॥ अतीव कमनीयं च रमणीयं च योषिताम् ॥ प्राणाधिकं
 प्रियतमं पार्वतीपरमेशयोः ॥ ३१ ॥ परमात्मस्वरूपं च भगवंतं सनातनम् ॥ सर्वेशं सर्वबीजं च साक्षान्नारायणात्मकम् ॥ ३२ ॥ यदर्शनाच्च
 स्तवनात्प्रणामात्पूजनात्तथा ॥ ध्यानासाध्यं दुराराध्यं जन्मकोट्यघनाशनम् ॥ ३३ ॥ कार्तिकोद्धरणं प्रोक्तं तस्याभिषेक एव च ॥
 गणेशपूजनं चैव सर्वविघ्नविनाशनम् ॥ ३४ ॥ जमदग्नेश्च युद्धं च कार्तवीर्यार्जुनेन च ॥ सुरभीहरणं चैव निधनं च मुनेस्तथा ॥ ३५ ॥
 पतिव्रतारेणुकायाश्चितारोहणमेव च ॥ प्रतिज्ञातं भृगोश्चैव दारुणं च सुदारुणम् ॥ ३६ ॥ निःक्षत्रीकरणं चैवमेकविंशतिकं द्विज ॥
 संवादो ज्ञानलाभश्च गणेशपशुरामयोः ॥ ३७ ॥ तयोर्युद्धं दारुणं च हेरंबदंतभंजनम् ॥ दुर्गायाश्च विलापश्चाभिशापो भार्गवं प्रति
 ॥ ३८ ॥ स्मरणे पशुरामस्याप्याविर्भावो हरेरपि ॥ पार्वतीं बोधयामास स्वयं नारायणः प्रभुः ॥ ३९ ॥ वर्णनं शिवलोकस्य पर
 माश्चर्यमीप्सितम् ॥ प्रदत्तं पशुरामाय महास्रं शंकरेण च ॥ ४० ॥ मंत्रं च कवचं चैव कृष्णस्य परमात्मनः ॥ वरदानं चाभयं च
 प्रदानं सर्वसंपदाम् ॥ ४१ ॥ त्रिःसप्तकृत्वो भूपानां निधनं च चकार सः ॥ बभूव भृगुणा विप्र भुवश्च भारहारणम् ॥ ४२ ॥ प्रश्नानुरो
 धक्रमतः पूर्वोपाख्यानमेव च ॥ प्रोक्तं गणपतेः खंडं समासेन द्विजोत्तम ॥ ४३ ॥ श्रीकृष्णजन्मखंडं च श्रूयतां सावधानतः ॥ जन्म
 मुत्पुजराव्याधिहरं भोक्षकरं परम् ॥ ४४ ॥ हरिदास्यप्रदं शुद्धं सुश्राव्यं च सुधोपमम् ॥ अत्यपूर्वमुपाख्यानं रम्यं रम्यं नवनवम् ॥
 ॥ ४५ ॥ न श्रुतं जन्मना यद्यत्स्वादुस्वादु पदेपदे ॥ प्रदीपं सर्वसत्त्वानां भवाब्धितारणं परम् ॥ ४६ ॥ कर्मोपभोगरोगाणां मर्दनं
 च रसायनम् ॥ श्रीकृष्णचरणांभोजप्राप्तिसोपानकारणम् ॥ ४७ ॥ श्रीदामराधाकलहवर्णनं दारुणं द्विज ॥ तयोः शापप्रकथनं तत
 स्तेषां विसर्जनम् ॥ ४८ ॥ ब्रह्मणा प्रार्थितस्यैव हरेर्जन्म महीतले ॥ प्रोक्तं च जन्मखंडं च परमाद्भुतमेव च ॥ ४९ ॥ आविर्भावो
 हरेरेव वसुदेवस्य मंदिरे ॥ कंसासुरभयेनैव गोकुले गमनं हरेः ॥ ५० ॥ वृषभानुसुता राधा श्रीदाम्नः शापहेतुना ॥ बालक्रीडावर्णनं
 च गोकुले परमात्मनः ॥ ५१ ॥ दैत्यादिनिधनं चैव कीर्तितं हरिणा तथा ॥ गर्गस्यागमनं प्रोक्तं शुभान्नप्राशनं हरेः ॥ ५२ ॥ निधनं
 पूतनायाश्च सद्यः शकटभंजनम् ॥ श्रीकृष्णबंधमोक्षं च यमलार्जुनभंजनम् ॥ ५३ ॥ त्रैलोक्यदर्शनं वक्रे गोवत्साहरणं तथा ॥ कृत्वा

ब्र. वै. ल.
॥२७४॥

गोवत्सनिर्माणं ब्रह्मणः स्तवनं हरेः ॥५४॥ सहसा गोकुलं त्यक्त्वा पुण्यं वृंदावनं वनम् ॥ भयाज्जगाम नंदश्च सार्धं च नंदनेन च ॥
॥ ५५ ॥ वृंदावनस्य निर्माणं प्रोक्तं च परमाद्भुतम् ॥ सार्धं च बालकैः सार्धं तत्र संकीडनं हरेः ॥ ५६ ॥ सदन्नं ब्राह्मणीनां च भोजनं
कथितं हरेः ॥ वरदानं च तासां च प्राक्तनेन निरूपणम् ॥ ५७ ॥ क्रतूनां वर्णनं चैव वस्त्रापहरणं तथा ॥ वरदानं च गोपीनां कृष्णे
नैव कृतं द्विज ॥ ५८ ॥ कात्यायनीव्रतं प्रोक्तं श्रीदुर्गापूजनं तथा ॥ पार्वत्या च वरो दत्तो गोपीभ्यो यमुनातटे ॥ ५९ ॥ तालानां
भक्षणं प्रोक्तं शक्रयागविमर्दनम् ॥ राधया सह कृष्णस्य विरहो मेलनं तथा ॥ ६० ॥ गोपीक्रीडा च संप्रोक्ता कृष्णकोडे च राधिका ॥
छाया रापाणगेहे च संप्रोक्ता मायया हरेः ॥ ६१ ॥ शृंगारं षोडशविधं कृत्वा तं रासमंडले ॥ अंतर्धानं हरेरेव राधया सह कानने ॥
॥ ६२ ॥ मलयागमनं चैव तथा सार्धं द्विजोत्तम ॥ राधामाधवयोश्चैव संवादस्तत्र निर्जने ॥ ६३ ॥ कैवल्यमपि गोपीनां प्रोक्तं
नानाविधं मुने ॥ पुनरागमनं चैव पुण्यं वृंदावनं वनम् ॥ ६४ ॥ श्रीकृष्णदर्शनं चैव गोपीनां हर्षवर्धनम् ॥ नानाप्रकारक्रीडा च
प्रोक्ता तस्य जले स्थले ॥ ६५ ॥ गोपीनामपि सौभाग्यं राधायाश्च विशेषतः ॥ प्रोक्तं व्यासेन सौंदर्यं रम्यं नवनवम् ॥ ६६ ॥
नभःस्थितानां देवानां दर्शनं प्रोक्तमेव च ॥ मनसः स्वलनं चैव देवीनां रासमंडले ॥ ६७ ॥ अंशेन लेभिरे जन्म देव्यश्चोक्तमिदं
द्विज ॥ अक्रूरागमनं चैव गोपीनां च विलापनम् ॥ ६८ ॥ प्रोक्तं सर्वक्रमेणैव चाक्रूरभर्त्सनं तथा ॥ मथुरागमनं विष्णोः शोकं गोकु
लवासिनाम् ॥ ६९ ॥ राधिकाविरहज्वालाजालं प्रोक्तं यथोचितम् ॥ स्वमूर्तिदर्शनं चैवमक्रूरं यमुनातटे ॥ ७० ॥ मथुरावेशनं प्रोक्तं
निधनं रजकस्य च ॥ कुब्जया सह संभोगस्तस्या मोक्षणमेव च ॥ ७१ ॥ प्रसादनं कुविंदस्य मालाकारस्य मोक्षणम् ॥ धनुषो भंजनं
शंभोर्हस्तिनो निधनं तथा ॥ ७२ ॥ सभाप्रवेशनं प्रोक्तं नानारूपप्रदर्शनम् ॥ कंसस्य निधनं प्रोक्तं तद्वधूनां विलापनम् ॥ ७३ ॥
सत्कारं तस्य विधिवद्वाजत्वं तत्पितुस्तथा ॥ विलापनं च नंदस्य स्तवनं परमाद्भुतम् ॥ ७४ ॥ प्रोक्तस्तयोश्च संवादो निर्जने तात
पुत्रयोः ॥ परमाध्यात्मिकं ज्ञानं नंदाय च ददौ विभुः ॥ ७५ ॥ मुनीनां गमने चैव धन्योपाख्यानमेव च ॥ कथितं च कुमारेण प्रोक्त
मेव सुदुर्लभम् ॥ ७६ ॥ उद्धवागमनं प्रोक्तं राधास्थानं च निर्जनम् ॥ ज्ञानं तयोश्च संवादे प्रोक्तमेव शुभावहम् ॥ ७७ ॥ यज्ञोपवीतं

खं० ४ उ.
अ० १३२

॥२७४॥

कृष्णस्य विद्यादानं गुरोर्गृहे ॥ मृतपुत्रप्रदानं च प्रोक्तं तद्गुरवे पुरा ॥ ७८ ॥ जरासंधस्य दमनं निधनं यवनस्य च ॥ द्वारकायाश्च
 निर्माणं विश्वकारोद्यमं तथा ॥ ७९ ॥ द्वारकावेशनं प्रोक्तमुग्रसेनविलापनम् ॥ रुक्मिणीहरणं चैव नृपाणां दमनं तथा ॥ ८० ॥
 सर्वासां कामिनीनां च प्रोक्तमुद्राहनं तथा ॥ मायावतीमोक्षणं च निधनं शंबरस्य च ॥ ८१ ॥ धर्मपुत्रराजसूये शिशुपालस्य मोक्षणम् ॥
 दंतवक्रस्य च मुने शाल्वस्य निधनं तथा ॥ ८२ ॥ मणेश्च हरणं चैव पारिजातस्य स्वर्गतः ॥ कुरुपांडवयुद्धे च भुवश्च भारमोक्षणम् ॥
 ॥ ८३ ॥ उषाया हरणं प्रोक्तं बाणस्य भुजकृतनम् ॥ बलेश्च स्तवनं प्रोक्तमनिरुद्धस्य विक्रमः ॥ ८४ ॥ राधायशोदासंवादः प्रोक्तः परम
 दुर्लभः ॥ मोक्षणं च शृगालस्य प्रोक्तं च परमाद्भुतम् ॥ ८५ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन गणेशपूजनं तथा ॥ दर्शनं राधिकासार्धं कृष्णस्य परमा
 त्मनः ॥ ८६ ॥ राधया दर्शनं देव्या राधातेजःप्रकाशनम् ॥ राधया रमणं तीर्थे भ्रमणं रहसि स्मृतम् ॥ ८७ ॥ निधनं यदुवंशानां ब्रह्म
 शापेन शौनक ॥ मोक्षणं पांडवानां च स्वपदे गमनं हरेः ॥ ८८ ॥ विवाहो नारदस्यैवोत्पत्तिर्वह्निःसुवर्णयोः ॥ प्रोक्तं सर्वं महाभाग पुन
 रेव समासतः ॥ ८९ ॥ चतुःखंडैः पुराणं च ब्रह्मवैवर्तमेव च ॥ अतः परं मुनिश्रेष्ठ किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ९० ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
 महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे चानुक्रमणिकं नाम द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥ ॥ शौनक
 उवाच ॥ ॥ अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥ यत्फलं ब्रह्मवैवर्ते निर्विघ्नं मोक्षकारणम् ॥ १ ॥ अभयं देहि हे वत्स हे
 तात मह्यमेव च ॥ तदा निवेदनं किञ्चिदस्तीति च कारोम्यहम् ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ त्यज भीतिं महाभाग प्रश्रं कुरु यदिच्छ
 सि ॥ सर्वं ते कथयिष्यामि यद्यद्गोप्यं मनोहरम् ॥ ३ ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि पुराणानां च लक्षणम् ॥
 संख्यानमपि तेषां च फलमस्यैव पुत्रक ॥ ४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ विस्तराणि पुराणानि चेतिहासश्च शौनक ॥ संहितां पंचरा
 त्राणि कथयामि यथागतम् ॥ ५ ॥ सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वंतराणि च ॥ वंशानुचरितं विप्र पुराणं पंचलक्षणम् ॥ ६ ॥ एतदुपपु
 राणानां लक्षणं च विदुर्बुधाः ॥ महतां च पुराणानां लक्षणं कथयामि ते ॥ ७ ॥ सृष्टिश्चापि विसृष्टिश्च स्थितिस्तेषां च पालनम् ॥
 कर्मणां वासना वार्ता मनूनां चाक्रमेण च ॥ ८ ॥ वर्णनं प्रलयानां च मोक्षस्य च निरूपणम् ॥ तत्कीर्तनं हरेरेव वेदानां च पृथक्

ब्र. वै. क.

॥२७५॥

पृथक् ॥ ९ ॥ दशाधिकं लक्षणं च महतां परिकीर्तितम् ॥ संख्यानां च पुराणानां निबोध कथयामि ते ॥ १० ॥ परं ब्रह्मपुराणं च
 सहस्राणां दशैव तु ॥ पंचोत्पत्तिसाहस्रं पाद्ममेव प्रकीर्तितम् ॥ ११ ॥ त्रयोविंशतिसाहस्रं वैष्णवं च विदुर्बुधाः ॥ चतुर्विंशतिसाहस्रं शैवं
 चैव निरूपितम् ॥ १२ ॥ ग्रंथोष्टादशसाहस्रं श्रीमद्भागवतं विदुः ॥ पंचविंशतिसाहस्रं नारदीयं प्रकीर्तितम् ॥ १३ ॥ मार्कण्डेयं नवसा
 हस्रं पुराणं पंडिता विदुः ॥ चतुःशताधिकं पंचदशसाहस्रमेव च ॥ १४ ॥ परमशिपुपुराणं च रुचिरं परिकीर्तितम् ॥ चतुर्दशसहस्राणि
 परं पंचशताधिकम् ॥ १५ ॥ पुराणप्रवरं चैव भविष्यं परिकीर्तितम् ॥ अष्टादशसहस्रं च ब्रह्मवैवर्तमीप्सितम् ॥ १६ ॥ सर्वेषां च पुरा
 णानां सारमेवं विदुर्बुधाः ॥ एकादशसहस्रं तु परं लिंगपुराणकम् ॥ १७ ॥ चतुर्विंशतिसाहस्रं वाराहं परिकीर्तितम् ॥ एकाशीतिसह
 स्रं च परमेव शताधिकम् ॥ १८ ॥ वरं स्कंदपुराणं च सद्भिरेव निरूपितम् ॥ वामनं दशसाहस्रं कौर्म सप्तदशैव तु ॥ १९ ॥ मात्स्यं
 चतुर्दश प्रोक्तं पुराणं पंडितैस्तथा ॥ ऊनविंशतिसाहस्रं गारुडं परिकीर्तितम् ॥ २० ॥ परं द्वादशसाहस्रं ब्रह्मांडं परिकीर्तितम् ॥ एवं
 पुराणसंख्यानं चतुर्लक्षमुदाहृतम् ॥ २१ ॥ अष्टादशपुराणानामेवमेव विदुर्बुधाः ॥ एवं चोपपुराणानामष्टादश प्रकीर्तिता ॥ २२ ॥
 इतिहासो भारतं च वाल्मीकिं काव्यमेव च ॥ पंचकं पंचरात्राणां कृष्णमाहात्म्यपूर्वकम् ॥ २३ ॥ वासिष्ठं नारदीयं च कापिलं गौत
 मीयकम् ॥ परं सनत्कुमारीयं पंचरात्रं च पंचकम् ॥ २४ ॥ पंचकं संहितानां च कृष्णभक्तिसमन्वितम् ॥ ब्रह्मणश्च शिवस्यापि प्रह्ला
 दस्य तथैव च ॥ २५ ॥ गौतमस्य कुमारस्य संहिताः परिकीर्तिताः ॥ इति ते कथितं सर्वं क्रमेण च पृथक्पृथक् ॥ २६ ॥ अस्त्येवं
 विपुलं शास्त्रं ममापि च यथागमम् ॥ उवाचेदं पुराणं च गोलोके रासमंडले ॥ २७ ॥ श्रीविष्णुर्भगवान्साक्षाद्ब्रह्माणं च स्वभक्तकम् ॥
 ब्रह्मा धर्मं च धर्मिष्ठं धर्मो नारायणं मुनिम् ॥ २८ ॥ नारायणो नारदं च नारदो मां च भक्तकम् ॥ अहं त्वां च मुनिश्रेष्ठ वरिष्ठं
 कथयामि तत् ॥ २९ ॥ सुदुर्लभं पुराणं च ब्रह्मवैवर्तमीप्सितम् ॥ यद्गुणोत्थेव विश्वौघं जीविनां परमात्मकम् ॥ ३० ॥ तद्ब्रह्म साक्षि
 रूपं च कर्मणामेव कर्मिणाम् ॥ तद्ब्रह्म विवृतं यत्र तद्विभूतिमनुत्तमाम् ॥ ३१ ॥ तेनेदं ब्रह्मवैवर्तमित्येवं च विदुर्बुधाः ॥ पुण्यप्रदं पुराणं
 च मंगलं मंगलप्रदम् ॥ ३२ ॥ सुगोप्यं च रहस्यं च यत्र रम्यं नवनवम् ॥ हरिभक्तिप्रदं चैव दुर्लभं हरिदास्यदम् ॥ ३३ ॥ सुखदं

खं० ४ उ०

अ० १३३

॥२७५॥

ब्रह्मदं सारं शोकसंतापनाशनम् ॥ सरितां च यथा गंगा सद्यो मुक्तिप्रदा शुभा ॥ ३४ ॥ तीर्थानां पुष्करं शुद्धं यथा काशी पुरीषु च ॥
 सर्वेषु भारतं वर्षं सद्यो मुक्तिप्रदं शुभम् ॥ ३५ ॥ यथा सुमेरुः शैलेषु पारिजातं च पुष्पतः ॥ पत्रेषु तुलसीपत्रं व्रतेष्वेकादशीव्रतम् ॥
 ॥ ३६ ॥ वृक्षेषु कल्पवृक्षश्च श्रीकृष्णश्च सुरेषु च ॥ ज्ञानीद्वेषु महादेवो योगीद्वेषु गणेश्वरः ॥ ३७ ॥ सिद्धेद्वेष्वेव कपिलः सूर्यस्तेजस्विनां
 यथा ॥ सनत्कुमारो भगवान्वैष्णवेषु यथाग्रणीः ॥ ३८ ॥ भूपेषु च यथा रामो लक्ष्मणश्च धनुष्मताम् ॥ देवीषु च यथा दुर्गा महा
 पुण्यवती सती ॥ ३९ ॥ प्राणाधिका यथा राधा कृष्णस्य प्रेयसीषु च ॥ ईश्वरीषु यथा लक्ष्मीः पंडितेषु सरस्वती ॥ ४० ॥ तथा
 सर्वपुराणेषु ब्रह्मवैवर्तमेव च ॥ नातो विशिष्टं सुखदं मधुरं च सुपुण्यदम् ॥ ४१ ॥ संदेहभंजनं चैव पुराणं परिकीर्तितम् ॥ इह लोके
 च सुखदं सुप्रदं सर्वसंपदाम् ॥ ४२ ॥ शुभदं पुण्यदं चैव विघ्ननिघ्नकरं परम् ॥ हरिदास्यप्रदं चैव परलोके प्रहर्षदम् ॥ ४३ ॥
 यज्ञानामपि तीर्थानां व्रतानां तपसां तथा ॥ भुवः प्रदक्षिणस्यापि फलं नास्य समानकम् ॥ ४४ ॥ चतुर्णामपि वेदानां पाठादपि
 वरं फलम् ॥ शृणोतीदं पुराणं च संयतश्चेह पुत्रक ॥ ४५ ॥ गुणवंतं च विद्वांसं वैष्णवं पुत्रमालभेत् ॥ शृणोति दुर्भगा चेत्तु सौभा
 ग्यं स्वामिनो लभेत् ॥ ४६ ॥ मृतवत्सा काकवंध्या महावंध्या च पापिनी ॥ पुराणश्रवणाल्लभे पुत्रं च चिरजीविनम् ॥ ४७ ॥
 अपुत्रो लभते पुत्रमभार्यो लभते प्रियाम् ॥ अस्पृष्टकीर्तिः सुयशा मूर्खो भवति पंडितः ॥ ४८ ॥ रोगातो मुच्यते रोगाद्द्वो मुच्ये
 त बंधनात् ॥ भयान्मुच्येत भीतस्तु मुच्येतापन्न आपदः ॥ ४९ ॥ अरण्ये प्रांतरे भीतो दावाग्नौ मुच्यते ध्रुवम् ॥ अघं कुष्ठं च दारिद्र्यं
 रोगं शोकं च दारुणम् ॥ ५० ॥ पुराणश्रवणादेव नैव जानात्यपुण्यवान् ॥ श्लोकार्धं श्लोकपादं वा यः शृणोति सुसंयतः ॥ ५१ ॥
 गोलक्षदानपुण्यं च लभते नात्र संशयः ॥ चतुःखंडं पुराणं च शुद्धकाले जितेंद्रियः ॥ ५२ ॥ संकल्पतो यः शृणोति भक्त्या दत्त्वा
 च दक्षिणाम् ॥ यद्वात्ये यच्च कौमारे वार्धके यच्च यौवने ॥ ५३ ॥ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ रत्ननिर्माणयानेन
 धृत्वा श्रीकृष्णरूपकम् ॥ ५४ ॥ नित्यं गत्वा च गोलोकं कृष्णदास्ये लभेद्भुवम् ॥ असंख्यं ब्रह्मणां पाते न भवेत्तस्य पातनम् ॥ ५५ ॥
 समीपे पार्षदो भूत्वा सेवां च कुरुते चिरम् ॥ श्रुत्वा च ब्रह्मखंडं च सुस्नातः संयतः शुचिः ॥ ५६ ॥ पायसं पिष्टकं चैव फलं तांबूलमेव च ॥ भोज

ब्र. वै. क.
॥२७६॥

यित्वा वाचकं च तस्मै दद्यात्सुवर्णकम् ॥६७॥ चंदनं शुक्लमाल्यं च सूक्ष्मवस्त्रं मनोहरम् ॥ निवेद्य वासुदेवं च वाचकाय प्रदीयते ॥६८॥ श्रुत्वा च प्रकृतेः खंडं सुश्राव्यं च सुधोपमम् ॥ भोजयित्वा च दध्यन्नं तस्मै दद्याच्च कांचनम् ॥६९॥ सवत्सां सुरभि रम्यां दद्याद्वै भक्तिपूर्वकम् ॥ श्रुत्वा गणपतेः खंडं विघ्ननाशाय संयतः ॥६०॥ स्वर्णयज्ञोपवीतं च श्वेताश्वच्छत्रमाल्यकम् ॥ प्रदीयते वाचकाय स्वस्तिकं तिललड्डुकम् ॥६१॥ परिपक्वफलान्येव कालदेशोद्भवानि च ॥ श्रीकृष्णजन्मखंडं च श्रुत्वा भक्तश्च भक्तितः ॥६२॥ वाचकाय प्रदद्याच्च परं रत्नांगुलीयकम् ॥ सूक्ष्मवस्त्रं च माल्यं च स्वर्णकुंडलमुत्तमम् ॥६३॥ माल्यं च वरदोलां च सुपक्वं क्षीरमेव च ॥ सर्वस्वं दक्षिणां दद्यात्स्तवनं कुरुते ध्रुवम् ॥६४॥ शतकं ब्राह्मणानां च भोजयेत्परमादरात् ॥ ब्राह्मणं वैष्णवं शास्त्रनिष्णातं पंडितं वरम् ॥६५॥ कुरुते वाचकं शुद्धमन्यथा निष्फलं भवेत् ॥ श्रीकृष्णविमुखादुष्टान्नोपदेष्टाच्च ब्राह्मणात् ॥६६॥ श्रीकृष्णभक्तियुक्तं च पुराणं न शृणोति यः ॥ भक्तिं पुण्यं न लभते हन्ति पुण्यं पुराकृतम् ॥६७॥ श्रीकृष्णभक्तियुक्ताच्च पुराणं यः शृणोति च ॥ भक्तिं पुण्यं च लभते यात्यन्ते श्रीहरेः पदम् ॥६८॥ एतत्ते कथितं सर्वं यच्छुतं गुरुवक्त्रतः ॥ विदायं देहि विप्रेन्द्र यामि नारायणाश्रमम् ॥६९॥ दृष्ट्वा विप्रसमूहं च नमस्कर्तुं समागतः ॥ कथितं ब्रह्मवैवर्तं भवतामाज्ञया परम् ॥७०॥ नमोस्तु ब्राह्मणेभ्यश्च कृष्णाय परमात्मने ॥ शिवाय ब्रह्मणे नित्यं गणेशाय नमोनमः ॥७१॥ कायेन मनसा वाचा परं भक्त्या दिवानिशम् ॥ भज सत्यं परं ब्रह्म राघवेशं त्रिगुणात्परम् ॥७२॥ नमो देव्यै सरस्वत्यै पुराणगुरवे नमः ॥ सर्वविघ्नविनाशिन्यै दुर्गादेव्यै नमोनमः ॥७३॥ युष्माकं पादपद्मानि दृष्ट्वा पुण्यानि शौनक ॥ अद्य सिद्धाश्रमं यामि यत्र देवो गणेश्वरः ॥७४॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे सूतशौनकसंवादे त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां श्रीकृष्णदासात्मजेन खेमराजेन स्वकीये “श्रीवैङ्कटेश्वर” स्टीम् यन्त्रालयेऽङ्कित्वा प्रकाशितम् । संवत् १९६६ शके १८३१.

खं० ४ ड.
अ० १३३

॥२७६॥

विक्रियपुस्तकानि-पुराणग्रन्थाः ।

नाम	की. र. आ.
पद्मपुराण—संपूर्ण ९९००० ग्रंथ छः खंडोंमें शुद्ध- तापूर्वक, यह ग्रंथ वैष्णवोंके अत्यन्त उपयोगी है	१९-०
श्रीमद्भागवत—श्रीधरीटीका और टिपणीसह, ग्लेज कागज १०-०	
श्रीमद्भागवत-भावार्थदीपिकाप्रकाश टीका-यह टीका श्रीधरी टीकापर बहुतही उत्तम लगती है। ग्रंथ संख्या १२९००० सवालक्ष है. औरभी कई टीकाओंका सार इसमें आगया है	२१-०
श्रीमद्भागवत एकादशस्कन्धः-श्रीधरीटीकाया संदर्भ- विश्वनाथी-दीपिकादीपनादिपर्यायोपेतवंशीध- रीयतद्भावार्थदीपिकाप्रकाशटीकाया चोपेतः	२-८
श्रीमद्भागवत-सचूर्णिक मे टेअक्षर उत्तम कागज सप्ताह बाँचनेवालों को परमापयोगी है ग्लेज	७-०

नाम	की. र. आ.
श्रीमद्भागवत-नवीन सुवोधिनीटीका समेत पढने- वालों व सप्ताह बाँचनेवालोंको परमापयोगी है.	१२-०
श्रीमद्भागवत-मूल (गुटका) रेशमी जिल्द बाँधी हुई नित्यपाठकरनेयोग्य	१-८
श्रीमद्भागवत-भाषाटीका-माहात्म्य और शंकासमा- धानसह अत्युत्तम जिसमें ९०० वृष्टांत, कथाके सिवाय हैं, नई छपी है ग्लेज कागज	१२-०
” तथा देशी कागज	११-०
श्रीमद्भागवताद्यपचन्याख्याशतक- (जन्माद्यस्य छोकके सौअर्थ)	२-०
भागवतलीला कल्पद्रुम-श्रीमद्भागवतके सब चरित्र (जन्माद्यस्य इस छोकसे)	१-४

नाम.	की. र. आ.
नारदपुराण—संपूर्ण २४००० मूल मात्र है	७-०
शिवपुराण—बड़ा-२४००० मूलमात्र-इसमें वियेश्वर संहिता २००० रुद्रसंहिता १०९३० शतरुद्रसंहिता २१९९ कोटिरुद्रसंहिता २२४० उमासंहिता १८४० कैलाससंहिता १२४० और वायवीयसंहिता ४००० है. बहुत परिश्रमसे यह अलभ्य ग्रंथ मिला है. और बहुत विद्वानोंकी संमतिसे शुद्धकर छापागया है.	७-०
शिवपुराण—उपरोक्त पं० ज्वालाप्रसाद मिश्रकृत भाषाटीकासमेत १ ईर. तथा केवलभाषा वार्तिक	८-०
ब्रह्मपुराण—संपूर्ण मूल संस्कृत	९-०
ब्रह्मांडपुराण—संपूर्ण	९-०

संपूर्ण पुस्तकोंका “बड़ासूचीपत्र” अलगहै, मँगालीजिधे, विनादाम भेजाजाताहै ।

पुस्तकोंके मिलनेका ठिकाना-खेमराज श्रीकृष्णदास “श्रीविष्णुश्वर” स्टीम प्रेस-मुंबई.

१ १

॥ इति ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डं समाप्तम् ॥

विदुषामभ्यर्थना ।

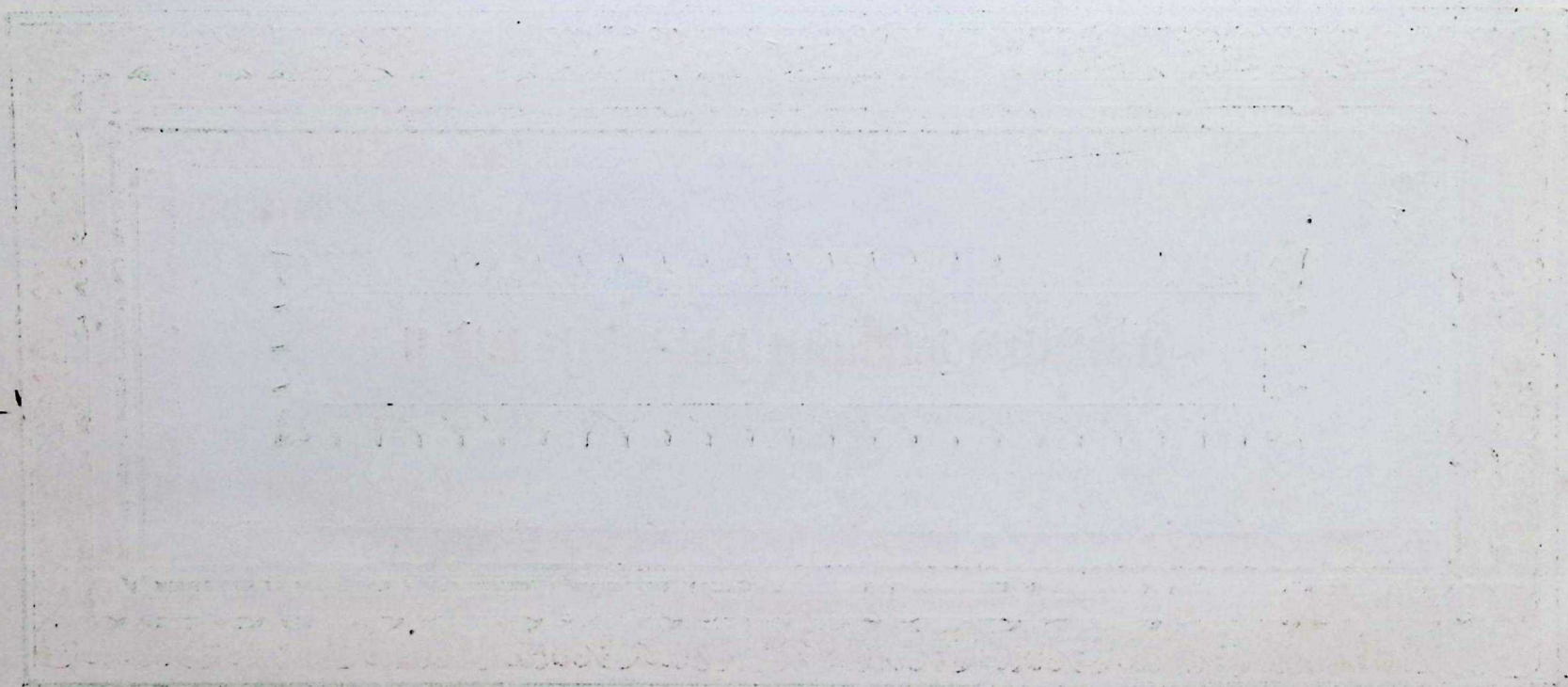
अत्रास्माकं मुद्रणालय ऋगादयो वेदा उपनिषदो वेदान्तग्रन्था महाभारतादीतिहासाः श्रीमद्भागवतादिमहापुरा
णोपपुराणानि धर्मशास्त्र-कर्मकाण्ड-व्याकरण-न्याय-योग-सांख्य-मीमांसादिशास्त्रीयग्रन्थाः काव्य-
नाटक-चम्पू-प्रभृतयो ग्रन्थाः सहस्रनामाद्यनेकस्तोत्रग्रन्था विविधभाषाग्रन्थाश्च सीसकोत्त
ममहल्लघ्वक्षरैर्मनोहरं मुद्रिता योग्यमूल्येन क्रय्याः सन्ति, तांश्च ग्राहका यथापुस्तक
सूचीपत्रं मूल्यप्रेषणेन प्राप्नुयुः ।

अधिकमस्मादीयसूचीपत्रेण “श्रीवेङ्कटेश्वरसमाचार” पत्रप्रापणद्वारा च ज्ञयमिति ज्ञम् ।

क्षेमराज-श्रीकृष्णदास “श्रीवेङ्कटेश्वर” स्टीम-मुद्रणालयाध्यक्षः-सुंबई.

Khemraj Shrikrishnadass Proprietor of the “Shri Venkateshwar” Steam Press, Bombay.

इदं पुस्तकं क्षेमराज-श्रीकृष्णदासश्रेष्ठिना मुम्बय्यां (खेतवाडी ७ वीं गली खम्बाटा लेन) स्वकीये “श्रीवेङ्कटेश्वर”
(स्टीम) मुद्रणयन्त्रालये मुद्रयित्वा प्रकाशितम् । संवत् १९६७, शके १८३२.

॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त महापुराणं समाप्तम् ॥